

Либерален **П**реглед

Годишник
2009 (част 2)

ЕКСТАЗ

**Списание „Либерален преглед“
Годишник-2009
(част 2)**

ЕКСТАЗ

Берлин, 2014

Тази електронна книга ви се предоставя при условията на лиценз за „**Криейтив Комънс - Признание - Некомерсиално - Без производни**“ **версия 2.5** (CC-BY-NC-ND version 2.5).

(Всички преводи, доколкото не е указано другояче, са направени от издателя на списанието.)

Съдържание

Списък на авторите	15
Юли 2009	18
<i>Ще бъде ли безплатно бъдещето?</i> Автор: Малкълм Гладуел	19
<i>Две мнения за политическата коректност</i> Автори: Ели Иванова, Никодил	36
<i>Науката и бизнесът на генетическите изследвания на родословието</i> Автор: Дебора Болник	81
<i>Антинационалист по патриотични съображения</i> Автор: Владимир Левчев	99
<i>За генетичния профил на българите</i> Автор: Владимир Трендафилов	114
<i>Негово Височество</i> Автор: Антон Терзиев	184
<i>С аромат на теменужки</i> Автор: Ралица Фризон-Рош	190
<i>Бъдещето на Иран ще бъде много кърваво</i> Автор: Мохсен Макмалбаф	199
VOTEV.COM Автор: Кристин Димитрова	205
<i>Религия и политика: проблемът с българо-мюсюлманските идентичности</i> Автор: Михаил Груев	220
<i>Защо не се завърнах в Белград</i> Автор: Славенка Дракулич	243
<i>Из „Лятно време“: Недатирани фрагменти</i> Автор: Дж. М. Кутси	252

<i>Ние, които гласуваме</i>	
Автор: Жени Георгиева	265
<i>За диалектиката на диалектите</i>	
Автор: Златко Енев	277
<i>Духът на отрицание у българина</i>	
Автор: Найден Шейтанов	285
<i>Ще те чакам след нощния влак</i>	
Автор: Здравка Евтимова	296
<i>„Фелафел – българско сирене“ или алия през огледалото</i>	
Автор: Роберт Леви	301
<i>Киното като обяснение в любов към изкуствеността</i>	
Автор: Джим Джармуш	315
<i>Литература и медии</i>	
Автор: Владимир Трендафилов	319
<i>Заплененият</i>	
Автор: Майкъл Дирда	338
<i>Моего недовършено самоубийство</i>	
Автор: Цвета Стоева	345
<i>Оптимистична теория за нашия народ</i>	
Автор: Иван Хаджийски	350
<i>В името на Бога</i>	
Автор: Миклош Харащи	374
Август 2009	384
<i>Невъзможни копнежи</i>	
Автор: Майкъл Уд	385
<i>Превъплъщенията на Бай Ганя</i>	
Автор: Боян Пенев	392
<i>Защо все пак има мир?</i>	
Автор: Стивън Пинкър	406

Проституцията в България	
Автор: Тихомир Безлов	417
Преводачът – фигура от ХХІ век	
Автор: Ришард Капушчински	483
Проектът розова виагра	
Автор: Хайке Фалер	493
Мери или Майкъл	
Автор: Макси Обексер	508
Психология на изборната активност	
Автор: Антонина Желязкова	512
Трите степени на сатанизацията	
Автор: Евгения Иванова	520
Сексуалната философия на българина	
Автор: Найден Шейтанов	533
Стокхолмски синдром	
Автор: Жанина Драгостинова	552
Изток или Запад	
Автор: Янко Янев	558
Секуритате все още е на пост	
Автор: Херта Мюлер	566
Осветителите	
Автор: Кристин Димитрова	579
„Възродителният процес“ от 1984–1989 г.	
Автори: Михаил Груев и Алексей Калъонски	585
Да преуспееш	
Автор: Сю Халпърн	641
Психология на българина	
Автор: Константин Гълъбов	655
В бъчвата	
Автор: Здравка Евтимова	678

<i>Мястото на високата литература в днешния пазарен контекст</i> Автор: Владимир Трендафилов	692
<i>На изток от Рая</i> Автор: Цвета Стоева	704
<i>Дигиталната борба на културите</i> Автор: Щефан Вайхерт	708
<i>Долу гащите!</i> Автор: Джем Ялдъз	713
<i>Сладко от перли</i> Автор: Златко Енев	720
<i>Българската интелигенция</i> Автор: Д-р Кръстю Кръстев	724
<i>И отново за думите, дупките и някои неща, които остават след тях...</i> Автор: Златко Енев	737
Септември 2009	759
<i>Страх, представян като толерантност</i> Автор: Кристофър Колдуел	760
<i>За непредвидените пречки и хумора</i> Автор: Алисън Флад	790
<i>Български светоглед</i> Автор: Найден Шейтанов	797
<i>Последната граница на Китай</i> Автор: Параг Хана	811
<i>Късната победа на социализма</i> Автор: Олга Мартинова	823
<i>Паметта срещу доноса</i> Автор: Георги Гроздев	832
<i>Нашата интелигенция</i> Автор: Боян Пенев	865

Упражнения по минимализъм – Част 1	
Автор: Златко Енев	885
Всичко за продан!	
Автор: Мирослава Кортенска	889
Перковците	
Автор: Малкълм Гладуел	894
Новите културтрежери – поредна обида за избирателите?	
Автор: Мирослава Кортенска	905
Чаплата	
Автор: Венцислав Божинов	913
Национално съзнание	
Автор: Спиридон Казанджиев	922
Паметниците на тоталитаризма	
Автор: Владимир Левчев.....	932
Арабското гражданско общество	
Автор: Марко Чезарио.....	948
Упражнения по минимализъм – Част 2	
Автор: Златко Енев	951
Истинският наследник	
Автор: Александър Кьосев.....	955
Китайците идат!	
Автор: Томас Шмид.....	994

Октомври 2009..... 1003

Медведев в дрехите на Горбачов?	
Автор: Дмитрий Травин	1004
Европейската идентичност: исторически факт и политически проблем	
Автор: Кшищоф Помиан.....	1010
Фактори на начеващия граждански манталитет	
Автор: Владимир Трендафилов	1027

Упражнения по минимализъм – Част 3

Автор: Златко Енев 1029

За употребите на историята – на какво бе симптом скандалът
с един проект?

Автор: Петя Кабакчиева 1032

Акъл или пари?

Автор: Лидия Стайкова 1049

Сълзите

Автор: Златко Енев 1051

Whiskas & Whisky

Автор: Антон Терзиев 1058

За мутренската култура и културата

Автор: Владимир Левчев..... 1063

Наследството от европеизацията

Автор: Владимир Трендафилов 1076

Подновяването на културните войни: случаят Полански

Автор: Брендан Онийл..... 1095

Упражнения по минимализъм – Част 4

Автор: Златко Енев 1113

Епохата на подобренията

Автор: Дейвид Едмъндс 1119

Все още не свободни

Автор: Мартин Шимечка 1130

Апология на мъжа

Автор: Ели Иванова 1138

Народностно обособяване на българската култура

Автор: Атанас Илиев 1157

Гор Видал: „Скоро в САЩ ще имаме диктатура“

Автор: Тим Тийман 1168

Азбуката на страха

Автор: Андреа Кьолер 1179

Интересно време за умирање	
Автор: Ан Макфизърсън	1183
Плаши ме история без културни параметри	
Автор: Георги Дюлгеров	1187
За произхода на човека	
Автор: Златко Енев	1199
Истината е сила	
Автор: Ай Вайвай	1233
За фотографията	
Автор: Сюзън Зонтаг	1246

Ноември 2009

Вече не съм толкова луд	
Автор: Филип Рот	1265
1989!	
Автор: Тимъти Гартън Аш	1274
Срещу ръжен не се рита!	
Автор: Мирослава Кортенска	1285
Херта Мюлер отвъд биографията	
Автор: Зоя Маринчева	1291
Рисковете на средата	
Автор: Кристин Димитрова	1298
Защо защитавам Полански	
Автор: Бернар-Анри Леви	1307
Ботуши на познанието	
Автор: Ута Байер	1317
Соцкримът	
Автор: Владимир Трендафилов	1321
Какво общо имат Ал Гор и върхът Пинатубо?	
Автор: Стивън Левит	1339

Унгарската къща на ужасите	
Автор: Дан Хенкокс	1347
Градското столетие	
Автор: Хенинг Зусебах	1351
Ангелицата	
Автор: Златко Енев	1359
Обратната страна на гениалността	
Автор: Сам Найт.....	1364
Посегателство над свободата	
Автор: Илия Троянов	1376
Като изтече кръвта, тогава се губи името	
Автор: Таня Мангалакова.....	1386
Божественост и анално лепило	
Автор: Диаманда Галас.....	1392
Антикомунизмът в една посткомунистическа страна	
Автор: Марек Сечкар.....	1414
Малка нощна приказка	
Автор: Златко Енев	1426
Сродни души	
Автор: Марк Харис.....	1440
Фабриката за отговори	
Автор: Дейниъл Рот	1445

Декември 2009 **1453**

Проблемът с Набоков	
Автор: Мартин Еймис	1454
Post-Wall	
Автор: Славој Жижек	1470
Берлинската стена е още в нас	
Автор: Едвин Сугарев.....	1479

<i>Защо вярвам на Веселин Бранев</i>	
Автор: Александър Кьосев	1488
<i>Икономическото благоденствие: стъпка на вярата</i>	
Автор: Джоузеф Локонте	1499
<i>Отвъд стената, с рокли на цветя</i>	
Автор: Кристин Димитрова	1504
<i>За самите нас</i>	
Автор: Златко Енев	1511
<i>Скунксът неудачник мирише на лавандула...</i>	
Автор: Любен Дилов-син	1518
<i>На Изток е Европа на страданието</i>	
Автор: Юлия Кръстева	1535
<i>Каменният квартал</i>	
Автор: Яна Букова	1541
<i>Портокаловото дърво</i>	
Автор: Иво Георгиев	1554
<i>Рецепта за цензуриране на изкуство в 21 век</i>	
Автор: Елица Матеева	1576
<i>Медийната видимост на хомосексуалността като парадокс</i>	
Автор: Николай Атанасов	1593
<i>Дъжд</i>	
Автор: Здравка Евтимова	1637
<i>Куфарът на баща ми</i>	
Автор: Орхан Памук	1641
<i>Похот и лицемерна добродетел</i>	
Автор: Роберт Пфалер	1656
<i>Отмъщението на зарзаватчията</i>	
Автор: Иван Кръстев	1661
<i>Ислямът е европейска религия</i>	
Автор: Тарик Рамадан	1673

<i>Дринк & Драйф</i>	
Автор: Анна Свиларова	1680
<i>Комунизм и хомосексуализъм в България (1944–1989 г.)</i>	
Автор: Михаил Груев	1686
<i>Защо не се чувствам „жертва“ на „мъжкия поглед“?</i>	
Автор: Диана Данова	1707
<i>От обществения договор до забраната на минаретата</i>	
Автор: Владимир Левчев	1717
<i>Ценното време на зрелостта</i>	
Автор: Марио де Андраде	1724
<i>Европейският Съюз е един дълбоко революционен проект</i>	
Автор: Марио Варгас Лъоса	1728
<i>Дилемата на критиката срещу исляма</i>	
Автор: Lizas Welt	1738
<i>Всяка дума знае нещо за дяволския кръг</i>	
Автор: Херта Мюлер	1741
<i>От другата страна</i>	
Автор: Чавдар Ценов	1752
<i>Когато бях река ...</i>	
Автор: Неда Антонова	1758
<i>Изкуството, истината & политиката</i>	
Автор: Харолд Пинтър	1767
<i>Аз съм по-добре от собствените си филмови герои</i>	
Автор: Уди Алън	1782
<i>Привилегировано партньорство, по-малко демокрация?</i>	
Автор: Клаус Легеви	1792
<i>Трябва да вървим напред, но по друг път</i>	
Автор: Чеслав Милош	1801
<i>Благословени да са войнолюбците</i>	
Автор: Роберто Родригес	1816

Списък на авторите

А

Алън, Уди [1781](#)
Андраде, Марио де [1723](#)
Антонова, Неда [1757](#)
Атанасов, Николай [1592](#)
Аш, Тимъти Гартън [1273](#)

Б

Байер, Ута [1316](#)
Безлов, Тихомир [416](#)
Божинов, Венцислав [912](#)
Болник, Дебора [80](#)
Букова, Яна [1540](#)

В

Вайвай, Ай [1232](#)
Вайхерт, Щефан [707](#)

Г

Галас, Диаманда [1391](#)
Георгиева, Жени [264](#)
Георгиев, Иво [1553](#)
Гладуел, Малкълм [18](#), [893](#)
Гроздев, Георги [831](#)
Груев, Михаил [219](#), [584](#), [1685](#)
Гълъбов, Константин [654](#)

Д

Данова, Диана [1706](#)
Джармуш, Джим [314](#)
Дилов-син, Любен [1517](#)
Димитрова, Кристин [204](#), [578](#), [1297](#),
[1503](#)
Дирда, Майкъл [337](#)

Драгостинова, Жанина [551](#)
Дракулич, Славенка [242](#)
Дюлгеров, Георги [1186](#)

Е

Евтимова, Здравка [295](#), [677](#), [1636](#)
Едмъндс, Дейвид [1118](#)
Еймис, Мартин [1453](#)
Енев, Златко [276](#), [719](#), [736](#), [884](#), [950](#),
[1028](#), [1050](#), [1112](#), [1198](#), [1358](#), [1425](#),
[1510](#)

Ж

Желязкова, Антонина [511](#)
Жижек, Славой [1469](#)

З

Зонтаг, Сюзън [1245](#)
Зусебах, Хенинг [1350](#)

И

Иванова, Евгения [519](#)
Иванова, Ели [35](#), [1137](#)
Илиев, Атанас [1156](#)

К

Кабакчиева, Петя [1031](#)
Казанджиев, Спиридон [921](#)
Калъонски, Алексей [584](#)
Капушчински, Ришард [482](#)
Колдуел, Кристофър [759](#)
Кортенска, Мирослава [888](#), [904](#),
[1284](#)
Кръстева, Юлия [1534](#)

Кръстев, Д-р Кръстю **723**
Кръстев, Иван **1660**
Кутси, Дж. М. **251**
Кьолер, Андреа **1178**
Кьосев, Александър **954, 1487**

Л

Леви, Бернар-Анри **1306**
Леви, Роберт **300**
Левит, Стивън **1338**
Левчев, Владимир **98, 931, 1062, 1716**
Легеви, Клаус **1791**
Локонте, Джоузеф **1498**
Льоса, Марио Варгас **1727**

М

Макмалбаф, Мохсен **198**
Макфиърсън, Ан **1182**
Мангалакова, Тания **1385**
Маринчева, Зоя **1290**
Мartiнова, Олга **822**
Матеева, Елица **1575**
Милош, Чеслав **1800**
Мюлер, Херта **565, 1740**

Н

Найт, Сам **1363**
Никодил **35**

О

Обексер, Макси **507**
Онийл, Брендан **1094**

П

Памук, Орхан **1640**
Пенев, Боян **391, 864**
Пинкър, Стивън **405**

Пинтър, Харолд **1766**
Помиан, Кшищоф **1009**
Пфалер, Роберт **1655**

Р

Рамадан, Тарик **1672**
Родригес, Роберто **1815**
Рот, Дейниъл **1444**
Рот, Филип **1264**

С

Свиларова, Анна **1679**
Сечкар, Марек **1413**
Стайкова, Лидия **1048**
Стоева, Цвета **344, 703**
Сугарев, Едвин **1478**

Т

Терзиев, Антон **183, 1057**
Тийман, Тим **1167**
Травин, Дмитрий **1003**
Трендафилов, Владимир **113, 318, 691, 1026, 1075, 1320**
Троянов, Илия **1375**

У

Уд, Майкъл **384**

Ф

Фалер, Хайке **492**
Флад, Алисън **789**
Фризон-Рош, Ралица **189**

Х

Хаджийски, Иван **349**
Халпърн, Сю **640**
Хана, Парат **810**

Харащи, Миклош [373](#)

Харис, Марк [1439](#)

Хенкокс, Дан [1346](#)

Ц

Ценов, Чавдар [1751](#)

Ч

Чезарио, Марко [947](#)

Ш

Шейтанов, Найден [284](#), [532](#), [796](#)

Шимечка, Мартин [1129](#)

Шмид, Томас [993](#)

Я

Ялдъз, Джем [712](#)

Янев, Янко [557](#)

Юли 2009

Ще бъде ли безплатно бъдещето?

Автор: Малкълм Гладуел

На едно прослушване на Капитолийския хълм през май, Джеймс Морони, издателят на далаския *Morning News*, разказа пред Конгреса за преговорите, които току-що беше водил с Амазон, фирмата за Интернет-продажби. Идеята била да се лицензира съдържанието на неговия вестник за Kindle, новото приспособление за четене на електронни текстове. „Те искат седемдесет процента от абонаментния приход“, свидетелства Морони. „Аз получавам тридесет процента, те получават седемдесет. И на всичко отгоре, те казаха, ние получаваме правото да препубликуваме вашата интелектуална собственост на всяко преносимо приспособление“. Идеята била, че ако абонаментът за Kindle на далаския *Morning News* струва десет долара, седем от тях принадлежат на Амазон, притежателят на приспособлението, с което се четат новините, а само три долара принадлежат на вестника, доставчикът на едно скъпо и вечно променящо се издателско съдържание. Хората от Амазон оценявали приноса на вестника толкова ниско, всъщност, че се чувствали в правото си да го лицензират на когото си поискат. Една друга свидетелка на това прослушване, Ариана Хъфингтън, от *Хъфингтън Пост*, каза, че според нея Kindle може да предостави един бизнес модел, който да спаси западащата вестникарска индустрия. Морони не беше съгласен с това. „Аз получавам тридесет процента и те получават правото да лицензират моето съдържание за всяко преносимо устройство – не само онези, произведени от Амазон?“ Той беше много скептичен. „За мен това не е модел.“

Ако Джеймс Морони беше чел новата книга на Крис Андерсън, *Безплатно: бъдещето на една радикална цена*, предложението на Амазон може би нямаше да му се стори толкова изненадващо. Андерсън е главен редактор на *Wired* и автор на бестселъра от 2006 г. *Дългата опашка*, а „Безплатното“ е по същество една по-разширена преработка на известния

афоризъм на Стюарт Бранд, че „информацията иска да бъде свободна¹. „Дигиталната епоха, твърди Андерсън, упражнява неудържим натиск върху цените на всички неща „направени от идеи“. И той не смята, че това е някаква краткосрочна тенденция. По-скоро той вижда в нея един вид железен закон: „В дигиталната област вие можете да се опитвате да държите Безплатното под контрол, но по някое време силата на икономическата гравитация ще надделее.“ С музикантите, които смятат, че музиката им е била открадната, той е откровен. Те трябва да престанат да се оплакват и да се опитат да се възползват от допълнителната публичност, която дигиталното пиратство им предоставя, като печелят пари чрез повече турнета, продажби на рекламни стоки и „да, продажбата на известна част от [тяхната] музика на хора, които все още желаят да притежават компактни дискове или предпочитат да си купуват музика онлайн.“ На издателя на далаския *Morning News* той би казал същото. Вестниците трябва да приемат, че съдържанието никога вече няма да струва толкова, колкото те искат то да струва – и да изобретят бизнеса си отново. „От кървавата баня ще се появи една нова роля за професионалните журналисти“, предсказва той, и продължава:

„Може би ще има повече от тях, а не по-малко, докато възможността да се участва в журналистиката започва да се разпростира отвъд утвърдените зали на традиционните медии. Но те може би ще получават значително по-малко, а за мнозина това изобщо няма да бъде постоянна работа. Журналистиката като професия ще започне да споделя сцената с журналистиката като свободно занимание. Междувременно, други хора могат да използват способностите си, за да обучават и организират аматьори, които да вършат по-добра работа при представянето на техните общности, тоест да стават по-скоро издатели и треньори, отколкото писатели. Ако това стане така, то подпомагането на Безплатното – заплащането на хора, които да карат *други* хора да пишат за не-парично възнаграждение – може би не е неприятел на професионалните журналисти. Вместо това то може да се окаже тяхно спасение.“

Андерсън е много добър в текстове като този – с неговия успокояващ преход от „кървава баня“ към „спасение“. Съветите му са кратки и енергични, тонът му е безкомпромисен, а темата перфектно отмерена за един момент, в който старите доставчици на съдържание отчаяно

1 На английски език думата „свободна“ означава същевременно и „безплатна“, което създава игра на думи. Бел. Пр.

търсят отговори на въпросите си. След всичко казано обаче не е съвсем ясно каква точно е разликата между „заплащането на хора, които да карат *други* хора да пишат за не-парично възнаграждение“ и заплащането на хора за това да пишат. Ако можете да си позволите да платите на някого, за да кара други хора да пишат, то защо тогава не можете да си позволите да заплащате хора, които пишат? Добре би било да се знае също как един бизнес може да се реорганизира около идеята да накара хората да работят за „не-парично възнаграждение“. Означава ли това, че *New York Times* ще трябва да бъде издаван от доброволци, също като *Meals on Wheels*¹? Начинът, по който той споменава хората, които „предпочитат да си купуват музика онлайн“ носи със себе си лекия намек, че въздържанието от кражба е просто един вид предпочитание. А освен това налице е и твърдението, че непрестанният натиск по посока спадане на цените представлява един железен закон на дигиталната икономика. Но защо това да е закон? Безплатното е просто една друга цена, а цената се определя от отделните действащи на икономическата сцена лица, в съгласие със съществуващите особености на пазарната сила. „Информацията иска да бъде свободна“, казва ни Андерсън, „по същия начин, по който животът желае да се разпространява, а водата желае да тече надолу.“ Но всъщност информацията не може да желае нищо, нали? *Амазон* иска информацията от далаския вестник да бъде свободна, защото по този начин Амазон печели повече пари. Защо егоистичните интереси на мощни компании биват приравнявани с философски принципи? Впрочем, нека да не избързваме тук.

Аргументите на Андерсън започват с една технологическа тенденция. Цената на съставните части на всяка дейност, основаваща се на електроника – съхраняване, преработване и разпространяване – е паднала толкова ниско в наше време, че в момента тя се приближава към нулата. През 1961 г. един транзистор струваше 10 долара. През 1963 той беше 5 долара. През 1968 – един долар. Днес Интел ще ви продаде два милиарда транзистора за хиляда и сто долара – което означава, че цената на единичния транзистор в момента е около 0,000055 цента.

Вторият пункт на Андерсън е, че когато цените стигнат до нула, то започват да се случват странни неща. Той описва един експеримент, проведен от бихевиоралния икономист от М. И. Т. Дан Арийли, автор

1 Доброволна и некомерсиална организация в САЩ, предоставяща храна по домовете за възрастни или хора с увреждания. Бел. пр.

на книгата *Предсказуемо ирационално*. Арийли предложил на група студенти избор между два вида шоколад – „Целувки“ на фирмата Хърши, за един цент, и „Трюфели“ на (високо реномираната – Бел. пр.) швейцарска фирма Линдт, за петнадесет цента. Три четвърти от участниците избрали трюфелите. След това той повторил експеримента, но този път намалил цените с по един цент. „Целувките“ сега били безплатни. И какво се случило? Шестдесет и девет процента от участниците предпочели „Целувките“. Разликата в цената между двата вида шоколад си останала непроменена, но магическата дума „безплатно“ притежава силата да създаде потребителско стълпотворение. Амазон е имал същия резултат с предложението да изпраща поръчаните книги безплатно, ако стойността на пръчката надхвърля двадесет и пет долара. Идеята е да ви накарат да купите още една книга, ако първата ви книга не достигне прага на двадесет и петте долара. И тя постига точно това. Във Франция обаче предложението по погрешка било направено за пощенска такса от около двадесет и пет цента – и потребителите не купували втората книга. „От гледна точка на потребителя, между ‚евтино‘ и ‚безплатно‘ има огромна разлика, пише Андерсън. „Направете един продукт безплатен – и той може да се разпространи като вирус. Дайте му цена от един-единствен цент – и вече сте в един напълно различен бизнес... Истината е, че нула е един пазар, а всяка друга цена – друг.“

И тъй като падащата цена на дигиталната технология ви позволява да произвеждате толкова материал, колкото си поискате, твърди Андерсън, а магията на думата „безплатно“ създава незабавно търсене сред потребителите, то Безплатното (Андерсън го удостоява с голяма буква) представлява една огромна бизнес-възможност. Компаниите трябва да могат да правят огромни количества пари „покрай“ нещото, което се предлага безплатно – точно както Гугъл дава безплатно своята машина за търсене и електронната си поща, но прави пари от рекламата.

Андерсън предупреждава, че тази философия на възползване от Безплатното включва и прехода от една умонагласа на „недоимъка“ към умонагласата на „изобилието“. Да се предложи нещо безплатно означава, че голяма част от него ще бъде прахосана. Но понеже не ни струва почти нищо да произвеждаме нещата дигитално, то ние можем да си позволим да бъдем прахосници. Сложните механизми за наблюдаване и контролиране на качеството на съдържанието са, според Андерсън, останки от една ера на недоимък: преди е трябвало да се мъчим с въпроси

като това как да се разпределят ограничените ресурси като печатарска хартия и място по рафтовете, или емисионно време. Но не и сега. Вижте например YouTube, казва той, безплатният видеоархив, притежаван от Гугъл. YouTubeпозволява на всеки да постави безплатно някакъв видеоклип на сайта, без каквито и да било изисквания към качеството на съдържанието. „Никой не може да решава дали един видеоклип е достатъчно добър, за да заеме недостигащото пространство в канала, който заема, просто защото вече няма такова нещо като недостигащо пространство“, пише той, и продължава:

Разпространението сега е почти безплатно, ако цената му бъде закръглена. Стриймингът на един час видео до един потребител днес струва около 25 цента. Догодина той ще струва 15 цента. След още една година ще бъде по-малко от десет. Кое е и причината, поради която основателите на YouTube са решили да предложат тази услуга безплатно... Резултатът е както хаотичен, така и функциониращ противно на инстинктите на всеки телевизионен професионалист, но именно това е нещото, което изобилието както предполага, така и изисква.

В тази теза има четири различни вида аргументи: едно технологическо твърдение (дигиталната инфраструктура е по същество безплатна), едно психологическо (потребителите обичат безплатното), едно процедурно (безплатното означава, че не е необходимо човек да прави съждения), и едно комерсиално (пазарът, създаден от технологическото Безплатно и от психологическото Безплатно, може да ви направи голямо количество пари). Единственият проблем е в това, че по средата на изложението, представящо новия бизнес-модел на дигиталната епоха, Андерсън е принуден да признае, че един от основните му обекти на изследване, YouTube, „досега не е успял да спечели никакви пари за Гугъл“.

Но защо? Именно поради принципите на Безплатното, които Андерсън така енергично прославя. Когато позволите на хората да качват и снемат толкова видеоклипове, колкото си поискат, много от тях ще вземат предложението ви съвсем на сериозно. Това е магията на Безплатната психология: тази година YouTube ще сервира около седемдесет и пет милиарда видеоклипове. И макар магията на Безплатната технология да означава, че стойността на сервирането на всеки отделен клип е „достатъчно близка до безплатното, за да бъде закръглена към нула“, то „достатъчно близко до нула“, умножено по седемдесет и пет милиарда, все още представлява една гигантска цифра. Според един скорошен до-

клад на Credit Suisse стойността на емисиите на YouTube за 2009 ще бъде около триста и шестдесет милиона долара. В случая с YouTube, ефектите на технологически Безплатното и психологически Безплатното работят едни срещу други.

Но как тогава YouTube носи приходи? Ами, те се опитват да продават реклами покрай видеоклиповете. Проблемът е, че клиповете, привлича ни от психологически Безплатното – откраднат материал, видеоклипове на домашни котки и други видове създадено от потребителите съдържание – не са точно нещото, с което рекламодателите биха желали да бъдат асоциирани. За да продава реклами, на YouTube се налага да купува правата за професионално създадено съдържание, като телевизионни програми и филми. Credit Suisse оценява стойността на тези лицензии на около двеста и шестдесет милиона долара за 2009 година. За Андерсън, YouTubeонаглежда принципа, според който Безплатното премахва необходимостта от правене на естетически оценки. (По неговия собствен израз „боклукът е в окоето на зрителя“). Но, за да печели пари, YouTube се вижда принуден да купува програми, които *не са* боклук. Или, за да обобщим: YouTube е великолепен пример за Безплатното, само дето Безплатната технология се оказва не Безплатна, именно поради начина, по който потребителите реагират на Безплатното, фатално компрометирайки способността на YouTube да печели пари от Безплатното, и принуждавайки го да се отдръпне от „мисленето на изобилието“, което се намира в основата на Безплатното. Credit Suisse преценява, че YouTube ще изгуби около половин милиард долара през тази година. Ако това беше банка, тя би била великолепен кандидат за държавно спасяване.

Андерсън започва втората част от книгата си с цитат на Луис Строс, бившия шеф на Комисията за Атомна Енергия (АЕС), който през 1950-те беше предсказал, в едно известно изказване, че „децата ни ще имат в домовете си електрическа енергия, която е толкова евтина, че няма да си струва да бъде измервана.“

„Ами ако Строс е имал право?“, пита се Андерсън, а след това старателно представя различните възможни следствия: прясна вода, колкото си поискате, независимост от изкопаеми горива, липса на глобално затопляне, изобилна селскостопанска продукция. Андерсън иска да вземе думите „прекалено евтина, за да бъде измервана“ на сериозно, защото вярва, че ние се намираме на ръба на нашата собствена „прекалено

евтина, за да бъде измервана“ революция в областта на компютърната обработка, съхранение и разпространение на информация. Но при неговите аргументи има един втори, по-обхватен проблем, а именно: той задава погрешния въпрос. Безсмислено е да се питаме какво би се случило, ако предсказанието на Строс *беше се сбъднало*, като същевременно подминаваме причините, поради които то *не би могло* да се сбъдне.

Оптимизмът на Строс беше мотивиран от стойността на горивото за атомната енергия, която беше толкова ниска в сравнение с изкопаемите горива, че той я смяташе за (нека заемем фразата на Андерсън) достатъчно близка до нулата, за да може да бъде закръглена по този начин. Но произвеждането и разпространяването на електричеството изисква една огромна и скъпа инфраструктура от преносителни линии и електроцентрали – и именно тази инфраструктура създава по-голямата част от стойността на електричеството. Цените на горивото са само малка част от това. Както беше писал Гордън Дийн, предшественикът на Строс в АЕС, „Дори и ако въглицата биха били добивани и предлагани безплатно на днешните електрически централи, намалението на вашите месечни сметки за електричество би било само с около двадесет процента, толкова висока е стойността на самата електроцентрала и системата за разпространение на електричеството.“

Именно това е вида грешка, който технологическите утописти правят. Те предполагат, че тяхната собствена научна революция ще изтрие начисто следите от всички свои предшественици – че ако смените горивото, вие можете да смените и цялата система. Строс стигна дотам да предсказва „една епоха на мир“, прескачайки от атомите към човешките сърца. „По същия начин, по който се развива светът на чиповете и стъклениите проводници, се развива и останалия свят“, обяви **Кевин Кели**, един друг визионер от *Wired*, в началото на своя дигитален манифест от 1988, „Нови правила за новата икономика“, в който предлага същия вид *non sequitur*¹. А сега отново Андерсън. „Колкото повече продуктите са съставени от идеи, а не от материал, толкова по-бързо те поевтиняват“, пише той – и ние вече знаем какво ще го последва: „Но това не е нещо, ограничено единствено до сферата на дигиталните продукти.“ Само погледнете фармацевтичната индустрия, казва той. Генното инженерство означава, че създаването на лекарства е осъдено да последва учебната

1 Нелогични заключения. Бел. пр.

крива на дигиталния свят, да „ускори постиженията си, докато същевременно намали цените.“

Но, също като Строс, той е забравил за фабриките и далекопроводи-те. Скъпата част от производството на лекарства никога не е била она-ва, което се случва в лабораториите. Тя е онова, което се случва след ла-бораториите, например по време на клиничното тестване, което може да продължи години. Във фармацевтичния свят, освен това, фирмите са избрали един начин за използване потенциала на новите технологии, който е много по-различен от онзи на колегите им от Силиконовата до-лина. Те се опитват да обслужват все по-малки и по-малки пазари – да създават лекарства, обслужващи много специфични части от население-то, борещи се срещу все по-редки болести – а по-малките пазари често означават по-високи цени. Биотехнологическата компания Гензим по-харчи петстотин милиона долара за създаването на лекарството Ми-озим, което е насочено против едно състояние, така наречената болест на Помп, засягаща по-малко от десет хиляди души в целия свят. Това е най-чист пример за съвременното модерно лекарство: едно високотех-нологично, целево лечение, изискващо много дълъг и скъп път, докато бъде създадено. Миозим струва триста хиляди долара годишно. Гензим не е миннодобивна компания: нейните реални активи са в областта на интелектуалната собственост – информация, а не материал. Но в този случай информацията не иска да бъде свободна. Напротив, тя иска да бъде истински, ама истински скъпа.

Там навън има и много други видове информация, които са избра-ли да поемат по един противоположен път. *Times* предлага безплатно съдържанието си на своя Интернет-сайт. Но *Wall Street Journal* откри, че повече от половин милион читатели са много щастливи да плащат за привилегията да четат онлайн. Телевизията – оригиналният източник на Безплатното – се бори за оцеляване. Но платената кабелна телевизия, с нейните високи месечни такси за специално съдържание, е в много добро състояние. Apple може би скоро ще прави повече пари, продавай-ки програми за iPhone (идеи), отколкото от самия iPhone (материал). Някой ден компанията може би ще раздава iPhone безплатно, за да на-сърчава своите даунлоуди; да направи даунлоудите безплатни, за д на-сърчава продажбите на iPhone; или пък да взема пари и за двете, което прави в момента. Кой знае? Единственият железен закон тук изглежда твърде очевиден, за да си струва да се пише цяла книга за него, и той е,

че дигиталната епоха така трансформира начините, по които нещата се правят и продават, че вече няма железни закони.

Източник

Малкълм Гладуел е американски журналист, автор и бизнес консултант от британски произход. Той е автор на няколко книги, две от които стават номер едно в списъка с бестселъри на „Ню Йорк таймс“ – Повратната точка: Как малките неща могат да доведат до големи промени (2000) и Проблясък: Силата да мислиш без да се замисляш (2005).

Коментари (5)

- 30-06-2009 | **Златко**

Поредната антиутопична статия тук, предназначена да се противопостави на (според мен понякога евтиното) преклонение пред освободителната мощ на технологиите; спомням си, в една от книгите или статиите си Алвин Тофлер беше писал, че вместо бомби американците трябвало да хвърлят факсове и копирни машини над Белград – това щяло да приключи Югославските войни също толкова ефективно.

Но да се върнем към текста. В какво – поне според мен – се състои основната слабост на безкритичния технологически оптимизъм? Общо взето, в пренебрегването на някои основни правила на здравия разум – които нерядко биват формулирани и като физически закони, по някое време. Значи, за мен нещата изглежда така: от нищо не може да излезе нещо, но и от нещо не може да излезе нищо. Или, формулирано малко по-другояче, енергията може да смени формите си, но не може да изчезне от реалността, нито пък да бъде потулена някъде из нея, без да остави следи от съществуването си, много често в напълно неочаквана и нежелана от

нас форма. Да вземем например широко разпространения мит, че дигитално разпространяваната информация става толкова евтина, че по някое време тя на практика става безплатна.

Безплатна? Хм, в какъв смисъл? Това, че ние можем да я погълнем, без да плащаме, съвсем не означава, че можем и да я преработим, без да заплатим за това с някакъв вид усилие, тоест енергия – или да затынем до уши в един вид информационен смог, единственият резултат от който е по-нататъшно оглупяване, а не повече знание. Всеки от нас има поне по един познат, който е в състояние да цитира едни или други факти просто докато човек го заболят ушите – но същевременно не е в състояние да направи каквито и да било смислени съждения относно информацията, която е натрупал в главата си. Мислите ли, че той не е платил малко прекалено скъпо за „знанието“ си?

Или, да вземем друг пример, привидно противоположен по смисъл: всеки път, когато се уловя в това, че отново не успявам да хвърля в кошата храна, която просто ми е излишна (децата не дояли това или онова, хайде сега, няма да го хвърляме, грехота е) ... та, всеки път, аз се опитвам да си задавам въпроса: „А колко пари би платил, за да глътнеш отрова?“ Понякога въпросът помага, друг път – не. Остава си факт обаче, че откак въкъщи няма друг възрастен човек, пред когото да се срамувам от стиснатостта или лакомията си, аз дебелея бавно, но упорито. И пак поради същата причина – храната е прекалено „евтина“, поради което я купувам в количества, които не са ми (ни) необходими. „Безплатното“ (в случая прекалено евтиното) отново се е оказало самозаблуда.

И все пак, основният аргумент срещу всякакви тези за бъдещи рогове на изобилието, от които ще се полаят едни или други блага (безплатни, разбира се), си остава именно тяхната „безплатност“. Защото, независимо от това дали биват преработени или не, всички тези неща **остават с нас под някаква форма** – да речем, най-проста топлинна енергия, в случая с „безплатните“ горива – която малко по малко превръща планетата ни в едно по-малко уютно, ако не и заплашено от самоунищожение място.

Банално, нали? Но именно в баналността се състои най-голямата заплаха пред нормалността на ежедневието, както вероятно е успял да установи всеки от нас, преминал една определена възраст. Още една баничка? Още един хонгконгски филм? Още една компютърна игра? Всичко безплатно, разбира се ...

Само че, след серията от „безплатни“ актове човек изведнъж установява, че косата му е изчезнала, както и немалка част от онова, което някога се е намирало под нея, изчезнали са и близките, а нерядко – и децата му, изчезнал е, полека-лека, и животът, без да остави диря от себе си. Останало е само „безплатното“ – но кому е нужно то, след като е изчезнало почти всичко, за което някога си е струвало да се плати каквото и да било?

- 05-07-2009 | **Емил Коен** – За безсмъртието на информацията и тленността на фи

Банална е мисълта, че с появата на дигиталните технологии е станала революция. Но нека за момент се замислим в какво се състои тя.

Нека сме наясно, че е вярно твърдението на статията, че информацията по същността си е безплатна, докато материалните съоръжения, чрез които тя достига да тези, които я потребяват, не са. Защо? Какво следва от това?

Защото въпросните материални съоръжения (печатарски преси, масило, хартия, вестникопродавци, техните будки, книжарници, грамофонни плочи, компакт дискове и т. н. и т. н.) са направени от, търся най-точния термин, „осезаеми“, физически реални субстанции. Те по принцип представляват ограничен ресурс, изхабим, потребляем ресурс, и най-важното – ресурс, който в акта на потреблението изчезва и трябва да бъде заменен с нов. (Най-ясно това се вижда при храната – ние я изяждаме, тя ни отдава полезните си за нашия организъм свойства и физическата ѝ форма отива в небитието чрез дейността на нашия стомах. Но по принцип същото е с всеки продукт, чиято потребителна стойност се заключава във осезаемите, физическите свойства. Стоманата ръждясва, камъкът се руши, хартията пожълтява и се разпада и т. н. и т. н.) Точно поради своята ограниченост и необходимост от постоянно възобновяване материалните продукти имат това, което Маркс едно време наричаше „разменна стойност“, но приписваше тази разменна стойност единствено на един от факторите за производство на продуктите – човешкия труд. Казано накратко, всеки физически продукт (тук се включва и инфраструктурата, служеща за материален медиум, транслиращ идеите) има свойството да се преобразува така в процеса на потреблението му, че да трябва да се замества с друг. Това обуславя т. н. „оскъдност на ресурсите“, която е централният изходен пункт на днешния Economics. Поради тази оскъдност всъщност физическите продукти имат цена.

Не така стои въпросът обаче с идеалните продукти. Най-важното тук е, че в процеса на „потребяването“ им те не изчезват. Никаква идея от някоя книга например, не изчезва от това, че книгата е прочетена. Дори книгата да изгори, тя, така да се каже, „остава на склад“ в ума на възприемателя, влиза в общуването, или както е модерно да се казва сега, комуникира се. Информацията и идеите, за разлика от материалните продукти, са вечни. Това е много важен факт.

Нека видим сега следствията от това. Първото следствие е, че информацията по същество няма стойност, няма цена. Не може и да има, защото е вечна, нетленна. Тя може само да се увеличава. (Тук не става дума за относителната ценност на различните късове информация. Очевидно е, е ценността за мен на прогнозата за времето за утре още вдругиден ще клони към нула, докато, относителната психологическа ценност на идеите за, да речем, съществуването на интенционалност, или на априорни схеми за организацията на знанията ни, или на закона за изключеното трето, или на формулировката на коя да е физическа закономерност и т.н. просто не може да измери, тя е по същество безкрайна и не само защото тези информационни единици могат неограничено количество пъти да се употребяват във вериги от разсъждения).

По-нататък става следното. Не информацията има цена, а материалните съоръжения, с помощта на която тя се комуникира, достига до потребителите си. И това ще е винаги така, доколкото физическите вещи, служещи за посредник, винаги ще са оскъден ресурс и следователно винаги ще имат цена.

Но с навлизането на дигиталните технологии стана радикална промяна с условията за разпространение на информация. Универсалната дигитализация на всички видове информация – от новината, че в Каспичан вали дъжд до „Феноменология на духа“ и симфониите на Моцарт прави възпроизводството на тази информация изключително лесно и ако не безплатно, то клонящо към безплатност. Сега всеки може с помощта на компютъра си в къщи да дигитализира и разпространи по принцип всичко. Изиска ли това ресурси, включително човешките усилия? Да, разбира се. Нужен е компютър, той струва пари, потребява се електроенергия, човекът пред монитора трябва и да яде, в края на краищата. Но цената на тези ресурси е пренебрежимо малка в сравнение със сегашния обем информация, които този човек може да възпроизведе в сравнение с обема информация, които би могъл да възпроизведе преди примерно

половин век. Тогава той трябваше да има печатница, киностудио, верига киносалони, разпространителска компания и т. н., ако би се заел с бизнеса да възпроизвежда информацията, носена от книги или от филми. Това беше сериозен бизнес, изискващ сериозни ресурси, вкл. финансови.

Така че в дигиталната ера информацията не става безплатна. Тя може да е безплатна единствено в ситуацията „лице в лице“, когато комуникацията е без посредник. Но при всички случаи на масова комуникация посредници са нужни (сега говорим за такива посредници като компютрите, Интернет, компакт дисковете; но за производството на тези физически предмети са необходими ресурси и те имат поради това цени) и значи, тя ще има някаква цена. Въпросът е, че относителната цена на единица информация действително е спаднала неимоверно и вероятно ще продължи да спада.

Дигитализацията направи практически безсмислен такъв важен институт на капиталистическото общество като авторското право, по специално върху текстове, филми, музика. Авторското право е цената за относителните изгоди, които притежателят на това право би имал, ако само той се ползва от разпространението на материалните предмети, носители на това право (ако аз съм изобретил например нов вид ютия, патентът е цената на относителната изгода, която бих имал от производството на новия вид ютия и ако ти искаш да произвеждаш същата ютия, ще трябва да ми платиш цената на тази относителна изгода). Но с дигитализацията възпроизводството на всеки вид информация, стига тя физически да се придобие, т. е. да се купи или открадне книгата, патента, филма, вестника, музиката и т. н. става детински лесно. През до дигиталното време това изискваше много усилия и ресурси.

Текстовете, поместени например в „Ню Йорк Таймс“ имат два вида стойност – относителна „психологическа“ и физическа. Втората е цената на копието от днешния брой. Първата е варираща – от нулевата стойност на прогнозата за времето да може би неизмеримата стойност на статията на, да речем, Пол Кругман, поместена в днешния брой. Но във времето, когато получавам броя на „Ню Йорк Таймс“ без пари на компютъра си, физическата стойност сякаш е изчезнала. Как вестникът се справя с положението?

Като продава реклама. Четенето на този вестник (все едно дали на хартия или на монитор) е възможност за мен да стигна до реклама за услугите например на хотелската верига „Шератън“ и тя плаща на ре-

дакцията на „Ню Йорк Таймс“ за това. Така функционират телевизиите. Примерът с кабелните телевизии не е по същество правилен – аз плащам на кабелния оператор стойността на материалната услуга по транслирането, която той ми прави, а стойността на самата програма е нищожно малка. От друга страна, телевизиите изобщо живеят единствено защото продават ресурса време [той е ограничен, денонощието има само двадесет и четири часа, а годината само 365 дни, (а от друга страна, човешкият живот има краен срок и това е главното), и затова има цена] „възможност за излъчване на реклами“.

С повсеместното дигитализиране такава ще е съдбата на всяка информация. След потенциално безплатната ѝ възпроизводимост (цената на възпроизвеждането е пренебрежимо малка, не става дума за безплатно съвсем) и след като всяка техническа стъпка за защита на т.н. „копирайт“ буквално на следващия ден е последвана от изобретателно техническо решение за преодоляването на поредната защита, скоро ще дойде моментът (в рамките на двайсет-трийсет години, мисля), когато производителите на информация, ако искат да правят от това бизнес, т.е. нещо, чрез което се добива печалба, ще трябва просто да подаряват информацията и да се опитват чрез поредица от изобретателни трикове да накарат потребителите да възприемат рекламата им, както впрочем и сега прави телевизията.

Освен ако не се измени по неவிждано радикален начин, човешката природа ще си остане в обозримото бъдеще същата – ние ще трябва да ядем, да носим дрехи, да живеем в къщи, да се придвижваме от мястото в мястото. С други думи, човекът като вид ще продължи да консумира веществени ресурси. Те винаги ще бъдат в ограничено количество, значи винаги ще има измерител на съпоставителната им ценност, т.е. цени, пари, и цялата инфраструктура на пазара на пазара, надстрояваща се над тях. Но с дигитализацията информацията започна, почти освободила се от изнурителното бреме на предишните си материални носители (книги, филми, плочи, фотоленти), да се връща към истинската си същност – безтелесна, вечна и неунищожаваща се в процеса на консумацията. Тъй че най-вероятният модел на разпространението ѝ в близкото бъдеще ще е да бъде съпътствана от реклама, която има цена и заради която ще се възпроизвежда все по-разширено възможността за (практически безкрайното) разпространение и възпроизвеждане на информацията. За потребителя това ще означава първо, огромно разширяване на възможността за

практически безплатна за него информация и изчезването на копирайта, и второ, практическото заличаване на стената между производители и потребители на информация. Тя, от друга страна, няма да изчезне просто защото властта в обществото е разпространена крайно неравномерно и тези, които успеят да разпространяват повече и практически по-важна за колкото се може повече хора (т. е. са близо до „властовите места“, в които се произвеждат решенията, засягащи много хора) информация ще имат и много по-голяма възможност да „носят“ реклама и да живеят от това, дори с печалба. Но инвестицията, необходима за започване на такъв вид информационен бизнес прогресивно намалява (относително намалява) и образно казано, стената, без да изчезва съвсем, става много по-лесна за „прескачане“.

- 09-07-2009 | **Деведжиев** – Хм...

...наистина статията поставя много повече въпроси отколкото отговори за бъдещето на дигитализацията на света в който живеем. Според мен има един въпрос, който се игнорира до известна степен, а именно, защо никой не отчита (може би аз съм пропуснал да забележа информация по въпроса!) безалтернативността на Интернет, която в един момент може да го направи крайно уязвим?

Какво имам предвид. Първо, чисто „физическата“ уязвимост на структурата. Ясно е, че живеем в свят, който е все по-зависим от електронната мрежа. Все повече информация се пренася именно през Интернет и тази информация, като важност все повече печели влияние, във всичките аспекти на този термин. Ако в даден момент, а това според мен е само въпрос на време, се появят кибер терористи, (не обикновени хакери, а именно терористи) чиято цел е не да „хакнат“ отделни сайтове, а цялата мрежа, то буквално целия поток от жизнено важна информация ще секне и колкото и за кратко да е това то ще донесе огромни загуби в глобален мащаб. И да звучи като научна фантастика, пак повтарям, е само въпрос на време.

Второ. Кортото по-широко се разпростира „Безплатното“ в електронното пространство, толкова по-голям става неговия капацитет за предоставяне на реклама от която тези, които разпространяват „Безплатното“ си изкарват хляба. Следователно цената на това да рекламираш при някои от разпространителите на „Безплатно“ също трябва да спада постоянно. До кога? В един момент пазара на реклама в Интернет ще е толкова

голям, че ще клони към безкрайност, сиреч цената на „единица“ реклама, от своя страна ще клони към нула. Тогава? какво следва след това?

<http://devedjievblog.blogspot.com/>

- 09-07-2009 |Златко

Хм, мрежата е направена още от самото си начало именно с мисълта да се направи подобно „изключване“ невъзможно (тя е възникнала като продължение и разширение на военната мрежа APRANET, създадена нарочно без център, за да не могат да я „изключат“ евентуалните противници, тоест руснаците, по онова време). Така че не виждам как някакви терористи, колкото и добре организирани и силни да са, биха могли да изключат нещо повече от някакви дребни части (дори GOOGLE има стотици центрове, разположени по целия свят, така че просто няма как да пропадне цялата система наведнъж). Така че „секването“ на потока, за което говорите, ми се вижда доста слабо вероятно, да не кажа изключено. За да се стигне до нещо такова, дори и в някакви ограничени размери, то би трябвало да има особено голям военен конфликт от световен мащаб – а в такава ситуация, предполагам, грижата за Интернет ще бъде една от последните грижи на всеки от нас.

- 09-07-2009 |Златко

Ах, да, още нещо – рекламите са основен източник на съществуване на телевизията открай време, но не се забелязва никаква тенденция към относително или абсолютно спадане на цените им. Напротив – доколкото знам, те се повишават непрекъснато, при истински търсените и добри телевизии. Второто важно заключение от коментара ви също ми се струва неподкрепено от познатата ни практика. В края на краищата, за да има някакво спадане на цените, то за това трябва да се получи небивала конкуренция между участници в пазара, които да са равностойни по представителност и възвръщаемост на вложените за реклама средства. Те обаче винаги ще си остават неравностойни (мога ли според вас аз да бъда конкуренция на Google?), просто винаги ще има по-добри и по-лоши (а най-добрите десет процента обират, да речем, деветдесет процента от вложените в този пазар средства). Какво ви кара да мислите, че нещо ще се промени в тези съществуващи от векове насам пазарни реалности? Изведнъж всички ще станат толкова добри, че хората да не знаят при кого има смисъл да си харчат парите – в резултат на което да настъпи безми-

лостна конкуренция и спадане на цените към нула? Хм, нещо не ми звучи много убедително. Както и навсякъде другаде, истински доброто ще си остава много, много скъпо, просто защото освен истинско добро (или точно по тази причина), то същевременно е и истински рядко.

Две мнения за политическата коректност

Автори: Ели Иванова, Никодил

Дума дупка прави

Поговорката е *Дума дупка не прави*, но както всички поговорки, и тя си има противоположен абсолютен двойник: *Лоша рана зараства, лоша дума не се забравя*. Като всяка народна мъдрост, и *Дума дупка не прави* отразява някаква нагласа и навик: нагласата, че казаната дума не задължава и не ангажира с нищо. Това за мен е много тъжна поговорка, защото подчертава, че както нас думите ни не ни ангажират, така и ние не можем да очакваме другите да държат на тях. И макар че в дадена култура думите може да не се смятат с особена стойност, всъщност те имат значителна стойност.

А думите правят дупки. Думите са оръжие, инструмент за власт и особено за формиране рамки на мисленето. Всеки, който работи с езика или го изследва, знае това – политици и рекламисти, учители и родители, психотерапевти и ухажори. Тези, които говорят с ирония за проклетата „политическа коректност“ се опълчват на тази идея. Но тя си съществува на практика. Езикът определя нашите възприятия за света. Той има силата да стигматизира асоциативно и да стереотипизира, и то не само психологически, а с реални последствия.

Политическата коректност се отнася до употребата на дискриминиращи етикети за групи хора. Както писах в предишния пост **за дискриминацията и малцинствата**, етикетите не са просто назоваващи термини. Те са инструмент за групиране и създаване на стереотипи, водещи до маргинализиране. Не трябва да смесваме една обидна дума с един такъв етикет. Да наречеш паркиралия на тротоара тарикат „идиот“ не е дискриминация. Но да наречеш детето с аутизъм по същия начин вече е.

Темата за политическата коректност в думите и назоваванията е част от темата за дискриминацията и тя периодично се подновява. По-

водът на този конкретен пост са реакциите на **Антония** и **Яна**, но се опитам да адресирам аргументи, които често изникват.

Според някои, обидните думи всъщност не са обидни; те само описват хора, казват смелите некоректни, които няма да станат по-различни ако ги наричаме различно и затова няма смисъл те да се подменят. Те сигурно биха наричали евреите чифути или рязани, защото технически то значи същото и не би променило същността на евреите.

А думите освен пряко значение (денотация) имат също и емоционален заряд, оттенък и оценъчни асоциации (конотация), които имат дори повече тежест от денотацията. То е все едно да наричаме възрастен човек „дъртак“. Ако го наричаме другояче той не би станал по-млад, нали?

Други отбелязват, че думите не са равностойни на действията. Че премахването на дискриминационните етикети не премахва дискриминацията, която те придружават и подкрепят. Разбира се, че не е достатъчно. Но е част от премахването ѝ. Защото такива етикети я подпомагат. Осигуряват среда на позволение за съществуването ѝ. Подсилват възприятия, които я оправдават. Думите са действия, само че действия с други средства.

Така че премахването на дискриминационните етикети не изключва промяна на отношението към дискриминираните хора. Точно обратното. Няма никаква причина да не се опитваме да премахнем едното, защото ето и другото не е добро, ако разбираме, че те всъщност са свързани. Ето един пример за това как промяната на отношението към дискриминираните не би могло да стане без промяна на думите, с които говорим за тях.

Допреди двадесетина години е било обичайно децата с ментални проблеми да бъдат наричани „ненормални“. За буквалистите, това не е проблем; от фактическа гледна точка промяната на термина не би ги променила. Или „идиоти“, което първоначално е означавало „човек, който не може да говори“ – съвсем коректен термин. Бих поканила някой фен на политическата некоректност да се опита да убеди днес родителите на деца с аутизъм как те не би трябвало да протестират този термин. Освен това нека се опита и да промени стереотипизиращото отношение на група хора към едно дете с аутизъм или синдром на Даун, без да променя думата „ненормално“, с която те примерно се отнасят към него. Ще им бъде трудно.

Натискът за промяна на този етикет е довел до много положителни промени. На първо място, премахнал е стигмата, която се свързва с такова дете. На второ място, помогнал е да се приеме, че всички ние в един или друг аспект не сме нормални, защото имаме различни характеристики, и че в този смисъл децата с аутизъм също са нормални. На трето място, допринесъл е да се даде точно име на проблемите, което е довело до повече обществено внимание и приемане на децата, до успешни опити за интегрирането им (а не съветване на родителите да ги изоставят), до по-настойтелното търсене на успешни терапии.

Други хора казват, че и обидните думи не са обидни, ако са изречени от някой, който има добри намерения. Но... да ви напомня, че терминът „ненормално“ се е използвал и от самите най-близки роднини на едно дете с Даун синдром. Не бихме могли да ги обвиним в липса на любов към детето, в желаене на злото и в липса на съчувствие към него. Едно време това е било разпространено. Но ако днес видим близък, който нарича – с болка на сърце – детето „ненормално“ бихме ли го отминали? Или бихме се опитали да му обясним, че макар и с най-добри чувства употребата на този етикет от негова страна повече би навредил на детето.

Обидните думи са плод на лошо възпитание, които така са научени, а възпитанието на възрастни е изкуствено. Всяко възпитание е изкуствено. Когато учим детето да не нагрубява, това не е ли изкуствено формиране на поведение по отношение на другите?

Да видим и друг пример. Когато някой си изхвърля фаса на тротоара, това определено е лошо възпитание. Както и насилственото анексиране на тротоара за паркинг от страна на собствениците на коли. И кучешките купчинки в детските пясъчници. И силната музика на съседите, когато е време да се спи. Но дали бихме отминали тези проблеми с едно великодушно махване на ръка: „Лошо възпитан, няма смисъл да го възпитаваме изкуствено“? Бихме искали да се направи нещо, за да се промени положението, нали? Може би няма да се конфронтираме директно с нарушителя. Но ще говорим за проблема. Ще изразим недоволство. Ще се обадим в общината. Може би ще пишем във вестника или в блога. Ще има дискусия по въпроса. Ще се знае, че тези навици са обществен проблем и те трябва да се променят.

А какво налага да се откажем да въздействаме на тези, които са „лошо възпитани“ с думодействията си? Всъщност, не винаги става дума за лошо възпитание. Ако един човек е възпитан да казва на хомосексуал-

ните „педераси“ и е израсъл по време, когато това е било нормално, дали то е защото му липсват първите седем години? Очевидно е, че всички са били възпитавани така и повечето родители са смятали, че това възпитание си е много добро. Съответно ако искаме нещата да се променят, то никога няма да стане ако не се опитаме да възпитаваме възрастните.

Да, за тях също има възпитание, мили деца, макар и да не се нарича така. Но винаги се е правило. Разбира се, не така, както асоциираме мислено тази дума, с пръчка. Но за всички обществени нрави и мнения, които се променят, за тяхната промяна е имало въздействие чрез протести, имало е убеждение чрез обществени дебати, имало е пренаписване на правилници и ръководства, outreach и вестникарски статии.

А ако пък смятаме, че нещата никога няма да се променят и няма смисъл нищо да правим, тогава аз няма какво да кажа.

Източник

Политически коректно

Американските либерали се борят за всякакви свободи, но имат болезнено трудни отношения със свободата на словото. Естествения стремеж срещу дискриминацията се превръща в кървав кръстоносен поход срещу думи и граматически конструкции. Разговорите с **Ели Иванова** ми помагат да видя гледна точка понякога различна от моята. Препоръчвам **последния ѝ пост**, (обсъден и от **Петя**) който обяснява защо политическата коректност е важна. Тук казвам, защо според мен политическата коректност може да бъде опасна и контра-продуктивна.

Ограниченията на словото могат да бъдат насочени срещу речта на омразата или срещу обидната реч. „*Циганите на сапун*“ е очевидно пресъпътен призив. Както поведението на Боян Расате и компания в онова **предаване на НТВ**. И в двата случая става дума за директно подстрекателство към насилие – което няма място в едно цивилизовано общество.

Обидата е по-сложен проблем: тя не вреди директно, но може да създаде враждебна среда. И все пак, обидата е строго-индивидуална и е не-лепо да бъде приравнявана към насилието. Някои цигани се обиждат от думата „*циганин*“, други я приемат като съвсем нормално наименование на етноса им. При всички положения обаче, думата „*циганин*“ не предшества задължително „*на сапун*“.

Америка е възприела проста стратегия: всяка реч, която носи сянка на конфликт се забранява. Така се раждат абсурди като „*различно надарен*“

–термин за човек с увреждания. Да кажеш, че някой с един крак, е *различно надарен* е свиреп цинизъм. Терминът може и да успокоява съвестта на ултранеутралните, но не отразява реалността, че този човек живее потруден живот, с който останалите е редно да се съобразяват.

Говорихме как **негрите** са станали цветнокожи, после черни, афро-американци. Ние можем да ги наречем и „*алтернативно бели*“, но това няма да заличи расизма. Когато черните получават същото образование, здравеопазване и работа като белите, на никой вече няма да му се говори за *негри*. Решаването на реалните проблеми на малцинствата ще спре и обидната реч. Обратното не е вярно. Ако Джон Смит е расист, той може да говори за „*алтернативно бели*“ колкото си иска и пак няма да наеме черен на работа.

Нагледал съм се на абсурди. От двамата бели младежи, които почти бяха изгонени от университета защото един друг се наричаха „негр“, докато човек пребил съквартиранта си се размина с размахване на пръст. Друга случка ме направи крайно подозрителен към практиките на политическата коректност:

Докторантът Д праща имейл до листа на студентите: „*Не пазарувайте в ***, откраднаха номера на кредитната карта*“. Питат го: „*какво са купили за твоя сметка*“. Д отговоря „*Вероятно последния диск на Girls Gone Wild*“. Колегата му Р докладва на шефа на факултета, че Д говори публично за порно, което е обидно за жените. Д не е употребил нито една неприлична дума.

Става ужасен скандал, Д е мъмрен и принуден да претупа дисертацията си и да завърши година по-рано. Предисторията, която липсва е, че Р и Д винаги са били в конфликт- по куп причини и това беше начинът на Р да натика Д в ъгъла. Както при всеки режим който ограничава словото, правилото беше използвано за лична саморазправа.

Думите имат голяма сила, но идеята, че като казваме „**chairperson**“ **вместо „chairman“** изведнъж светът ще се напълни с жени-председатели е предателство към здравия разум. Впрочем, неведнъж съм се чудил: защо за масовите убийци все още се ползва „**gunman**“, а не „**gunperson**“. Не създава ли терминът едно впечатление, че само мъжете могат да изперкат?

Политическата коректност е институционализирана версия на обикновеното домашно възпитание. Не наричам никой „*сакат*“ защото още преди 25 години родителите ми са ме убедили, че това е нередно. Общество, в което равенството и толерантността са реални ценности само

ще наказва обидната реч. Не е необходимо да бъдеш осъден за расистки изказвания. Ако расизмът е неприемлив, хората пред които се показваш като расист ще те накажат с неодобрението си. Мисълта, че променяйки речта, ще променим хората не само напомня Оруел, но и представлява отбягване на реалните проблеми. Отделно, цензурата винаги може и ще бъде използвана за саморазправа. Затова продължавам да гледам с много недоверие на политическата коректност. И да внимавам да не обиждам никого.

Източник

Ели Иванова живее в САЩ, където е преподавател по литература и култура. Освен в книги, хора и техните светове, тя се задълбава и във фотографията, човешките права и дребните незабележими неща.

Коментари (53)

- 24-06-2009 | **Златко**

Исклучително интересно, особено за човек като мен. Бидейки „надарен“ с доста агресивен характер, аз често съм се питал докъде стига границата на откровеността и къде започва онази на преднамерената или непреднамерена агресивност. Не че съм успял да намеря отговор – което доста често се илюстрира от ескападите ми тук из форума – но все пак размисли като тия на двамата колеги по-горе ми помагат немалко. Някои неща ми изглеждат зададени „по природа“ (и това не е опит за търсене на оправдание): тестостеронът е нещо различно от ...ъ-ъ-ъ, забравих как се казваше женският хормон. После, има неща като генно наследство, социална среда, възпитание, накрая и чист късмет, ако щете ... Факт е, че човек може да промени, да речем, нещичко, у себе си, но не и ония най-

потайни неща там в дълбокото, които го карат да тиктака по един точно определен, а не по някакъв по-различен начин.

С две думи: уважавам политическата коректност, но не умея да я практикувам. Бушоните ми изгърмяват поне на десет места преди да успея да намеря онази сдържаност, която се изисква за спазване на това съвсем не безполезно модерно изобретение (еквивалент на старата, вече отхвърлена цензура, въпреки, само че приложен на едно много по-фино, лично ниво – и интернализиран като повече или по-малко желязно правило, в зависимост от собствения темперамент, интелект и пр.)

Въпреки, ако махнем думичката „политическа“ отпред, нещата стават много по-приемливи за мен. Коректността, такава, каквато я разбирам, означава не непременно някакво абсолютно придържане към непоклатими правила. За мен тя е мяра – мяра на собственото и чуждо поведение – която не предполага непременно и задължително мирно съществуване, въпреки, да речем, различната мяра. Коректността изисква всеки да получи заслуженото – и да живее с последствията от това, че понякога може да сгреша, дори да сгреша ужасно. За такива случаи си има неща като покаяние, и т. н. Не непременно прошка.

Та така. Политическа коректност или само коректност? Кое от двете или КАК и двете? Аз не знам, кажете вие.

- 24-06-2009 | **Кекс** – Политическа коректност

Мисля, че фразата Политическа коректност е странна, защото никой в медиите не я използва искрено. Но това не значи, че тя е без проблеми. Те са свързани най-вече със сексизъм, расизъм и хомофобия. Проблемът е, че има хора, чиито мнения са расистски, сексистки или хомофобски. Но много от тях ще намерят, че няма да е уместно да ги нарекат такива. Така че нека да разграничим нещата. Да бъдеш расист, сексист или хомофоб, или да те нарекат расист, сексист или хомофоб. Можем да бъдем наречени така или коректно или некоректно. Първо, някои расисти може да имат такива виждания, но да не исат да бъдат наречени расисти. Второ, някои нерасисти могат да се въздържат от изказвания от страх да не ги нарекат расисти. Трето, някои расисти ще приемат да бъдат наречени расисти, но ще мразят тези, които ги наричат така.

Така че да говориш политически коректно не значи че ще мислиш политически коректно. В резултат много хора ще се страхуват да казват кова, което мислят. Не съм сигурен кое е най-доброто.

- 24-06-2009 |**Ellie**

Златко, и най-горещата престрелка с обиди в коментарите не е политическа некоректност – освен ако не наричаш събеседника си „чи-футин“, „рязан“ и подобни :) Тя не е равносилно на „обида“, а е да кажем особен вид обида.

Иначе „политическа коректност“ е ироничен термин, измислен от противниците ѝ, които с него искат да обвинят тези, които те наричат „политически коректни“, в политическа цензура за определени думи.

- 24-06-2009 |**Златко**

Здравей Ели, първо да ти кажа, че отдавнашното ти желание да бъдеш известявана по пощата когато има нови коментари към твоите текстове вече е напълно изпълнимо – за целта трябва само да попълниш адреса си, когато пишеш някакво съобщение, а след това да избереш „notify“.

Тук в Германия политическата коректност понякога също придобива ония преувеличени измерения, от които се оплаква Никола – спомням си, че преди няколко години се вдигна голям шум около страха на една от телевизионните компании да коментира кокаиновата зависимост на един от най-известните си модератори, защото е евреин, тоест „табу“, но като цяло нямам усещането тя да е нещо, което истински да ограничава свободата на словото. Най-доброто, което мога да направя в случая е да слушам, предполагам. Кой знае колко много да кажа май нямам.

- 25-06-2009 |**Благодаря** – исторически несправедливости

Благодаря на Ели за отличната статия!

Не съм съгласен с Никола Пенев – аргументите му са дребни и отклоняват дискусията от реалния исторически проблем.

Това, че политическата коректност не може да промени мненията на хората, не е вярно. Лично съм виждал хора около мен, които са променяли възгледите си по проблеми, адресирани от политическата коректност.

Не виждам каква полза има и за кого от това да се насърчават (чрез бездействие) публичните обиди към малцинствата. Както е писала Ели, родителите също са деца и се държат безобразно понякога. Кой ще търси отговорност от тях?

Публичните обиди имат измерими негативни последствия върху малцинствата. Американците го знаят това по-добре от нас, защото не са емоционални недоразвити като някои български лумпени.

Политическата коректност не е свършена идея и има недостатъци, но това не означава, че трябва да бъде отхвърлена, особено в страна, която няма опит с нея.

Полицията отдавна се е компрометирала като институция, но още не съм виждал някой да спори ЗА премахването ѝ.

- 28-06-2009 |**ХМ**

Няколко мисли относно хомосексуалните и думите, които ги описват>

1) Около гей-парада медиите в БГ използваха за означаване на хората с хомосексуална ориентация хомосексуалист – като наставката -ист означава по-скоро принадлежност по избор като комунист напр.

2) И медии и самите хомосексуални ползваха: „нестандартна“, „различна“ сексуалност, което подчертава другостта и всъщност почти покрива „ненормална“, ако се приеме, че хетеросексуалността е норма или стандарт.

3) „Гей-парад“, „гейове“ и „педерастии“ беше използвано много по-често отколкото лесбийки. Всъщност останах с впечатлението, че гейовете са основно трън в окото, може би като „девиация“ от святата мъжественост на балканеца. Та обидите са към „педерастите“ не към лесбийките (гей на български се използва само за мъжете, лесбийките определено не биха казали> Аз съм гей, т. е. значението на думата е ограничено до мъжете, не както на английски).

4) Има доста вицове като този, според които гей е нещо като по-еволюирала или поне по-западна категоризация от „педерас“, нещо като „Нямам нищо против гейовете, само да не се държат като педали“.

5) Педераст и педал съвсем не са обиди, когато един гей нарича така друг гей.

6) Гей-парадът обаче не може да бъде „карнавал.“, както казаха по една телевизия.

- 14-07-2009 |**Пенка**

В България хора, които смятат, че са носители на абсолютната истина се отнасят пренебрежително и подигравателно към политическата коректност. Смятам, че тя първо трябва да се усвои, за да могат да бъдат критикувани недостатъците ѝ. Освен това всяка добродетел, изведена до крайност (фанатизирана), може да се превърне в противоположността си.

Дори да е фалшива, политическата коректност ВЪЗПИТАВА и през едно поколение може да се превърне в истинска.

- 14-07-2009 |**съгласен** – към Пенка

Напълно съм съгласен. Не ме интересува, че някой е политически коректен в поведението си, но не и в убежденията си. Нека като се прибере вкъщи да си говори каквото си иска.

Но в офиса и в други общи пространства да си държи устата затворена и да не ме обижда. С нищо не съм го заслужил – така съм роден – турчин, ром, гей, жена, инвалид – такъв съм си. **Не ме интересува какво си мисли наум** и колко ме мрази – важното е да си го запази за себе си и да не ми разваля деня с обиди. Аз нямам никаква нужда да го обиждам затова, че е българин, мъж, здрав, бял, женен и пр.

- 14-07-2009 |**Майя Маркова** – против политическата коректност

Съжалявам, ако съм засегнала някого с предишния си коментар под същото заглавие. Сега ще се опитам да бъда по-внимателна.

Ясно е за всички, че политическата коректност е институционализирано домашно възпитание (това е може би единственият въпрос, по който Ели и Никола са на едно мнение). Нека да сравним двете понятия помежду им и с институциите. Възпитанието принадлежи на обществото, не на държавата. То е съвкупност от (предимно неписани) норми, приемани изцяло или почти изцяло от дадена общност и пренасяни върху растящото ново поколение. Когато не се налагат от родител, възпитателните мерки са меки и най-често се изчерпват с неодобрителни погледи. Те действат не защото са сурови, а защото са повсеместни и приети от всички. Затова и са практически безсилни спрямо хора, дошли в общността като вече изградени възрастни (напр. бай Ганьо в Прага).

Отделно от тези неписани закони всяка държава си има писани закони. В демократичните държави те целят максимално да ограничат употребата на сила както между гражданите, така и от държавата срещу тях. Силата се приема за краен, последен изход. Принцип е всичко, което не е забранено, да се смята за разрешено. Всички тези норми се приемат по определен ред от институциите на законодателната и изпълнителната власт и след това се публикуват, така че човек поне теоретично има възможността да се запознае с това, което е длъжен да спазва.

Какво става, когато възпитанието се институционализира чрез политическата коректност? Неясно какви институции, овластени неясно от кого, приемат неясни и доста произволни норми и вземат мерки срещу нарушителите. Текстът на Ели (един от най-добрите, които съм чела в защита на политическата коректност) поне се опитва да очертае тези граници – защита на дискриминирани малцинства. Добре, но неотдавна служител в американското военно министерство беше принуден не само да се извини, а и да си подаде оставката, защото критикувал... адвокатите, защитаващи безплатно затворниците от Гуантанамо. Фактът, че за адвокатите се разказват вицове, достатъчна причина ли е да ги приемем за дискриминирано малцинство? Веднъж слушах как мой колега, бил на специализация във Франция, съветваше друг колега, който тепърва отиваше там: „Внимавай да не споменеш „негър“ на улицата. Ще те чуе някой негър, ще разпознае думата, ще те ступа и после ще изкарат виновен теб, защото си расист. Наричай ги чернилки, така никой няма да те разбере.“ Цитирам това не за да покажа как налагането на политическа коректност поражда отрицателни чувства (в случая изразени с думата „чернилка“), а за да посоча как политическата коректност неизбежно води до широка и произволна употреба на сила, дори физическа сила; до това насилието да бъде не последен, а пръв изход. Да си спомним и примера на Никола с бияча, който се отървал без наказание, защото властите били прекалено заети да следят кой казва „негър“.

Силата на възпитанието е в неговата доброволност и в това, че нормите му се приемат от мнозинството. Когато подобни норми започнат да се налагат със сила от едно малцинство „носители на абсолютната истина“, те раждат чудовища. Всеки път, когато посочим такова чудовище, опонентите ни казват – това е изолиран краен случай, abuse, от него не следва, че трябва да се отхвърля самата политическа коректност. Помните ли как ни убеждаваха, че „грешките“ на социализма не опровергават основната му идея? Аз мисля – нека тези, които твърдят, че поголовната и произволна употреба на сила може да доведе до нещо добро въпреки вековния опит и логиката, да докажат тезата си. Топката е в тяхното поле, не в нашето.

- 16-07-2009 | **Политично НЕ КОРЕКТЕН** – Аре Бе (Ма)

Тази статия за мен е показателна как псевдо интелектуалци се опитват да наложат нова цензура в БГ която по същество не се различава

от комунистическата. МОРАЛНОСТА НЕ МОЖЕ ДА БЪДЕ НАЗНАЧЕНА СЪС ЗАКОН. Тя е въпрос на семейна среда и религиозно възпитание. Колкото и да искат либералите – другари комунисти – да използват превителството на накарат хората да са по добри НЕМА ДА СТАНЕ. Бих посъветвал авторката да не следва тази лява идеология, защото ще и доведе само разочарования. А що се отнася за изказвания от рода на „циганите на сапун“ те не могат да бъдат извадени от контекста в който са били употребени. Насилието и престъпността на цигани срещу Българи е известна и добре документирана. В това отношение Българите имат пълно право на такива изказвания и дори защитни действия поради липсата на такива от Българското правителство и полиция.

- 16-07-2009 | **Златко** – За нищетата – духовната и материалната

Интересно дали крещящото непознаване на родния език и арогантната агресивност винаги вървят ръка за ръка. Във всеки случай, след малко повече от две години опит, за мен обикновено е достатъчно да погледна първите два реда на един постинг, за да получа представа за съдържанието му.

„ПолитиЧНО“ некоректен; „ще и ДОВЕДЕ разочарования“ (вместо правилното „донесе“); „Българи“ с голяма буква – липсва само думата „ОРДА“, за да си дойде всичко на мястото.

Бедна България, останала бедна в продължение на минимум едни сто години, в които много други държави са успели да се измъкнат от ослепяващото и оглушаващо бласто на нищетата. Прочетете текста на Иван Хаджийски, за да видите колко малко са се променили нещата в течение на около седемдесет и пет години. А и как ли иначе? Единственото сигурно средство срещу духовната нищета е премахването на материалната такава – макар и то да не е панацея, нито пък да функционира като вълшебна пръчица, в течение на броени месеци или години.

Мечтая си за една богата, уредена, културна България.

Мечтая си така, докато работя ...

- 16-07-2009 | **Чукча писател** – аз също мечтая...

Прав си Златко, предлагам да публикуваш всичко от този умен човек. На времето да бяха го чели, щях да бъда оптимист:)

За първи път го четох през 80 г., когато емигрирах преди 20 г., от малкото книги, които взех със себе си бяха неговите...

- 17-07-2009 | **Чукча не чете, Чукча пише.** – Майа Маркова

Интересно е така да се наблюдават хората. Едните ровят и намират аргументи за, а други изравят аргументи против политическата коректност. И в двата случая никой не е специалист, а всеки само издава личните си сантименти и предубеждения. Едните са предубедени, че политическата коректност е нужна, за да облекчава живота на малцинствата, а другите са предубедени, че политическата коректност ражда „чудовища“ и други митични същества. Едните са се нагърбили с либералистката си вина пред непривилегированите, а другите изобщо не смятат, че са виновни за каквото и да било, и поради това не желаят никаква си „политическа коректност“ да ограничава неосъзнатите им расизъм, сексизъм, хомофобия и пр.

„Сега ще се опитам да бъда по-внимателна“?? Не можеш да бъдеш по-внимателна, каквото и да напишеш, все ще бъде обидно – просто живееш на друга планета – България.

- 31-07-2009 | **Ellie** – otgovor na Maya

„Политическата коректност“ е толкова институционализирано домашно възпитание колкото отхвърлянето на обидата, побоя и други форми на агресия. Тях родителите се предполага, че учат децата си да не правят и един възпитан човек не прави. Но както знаем много добре, да се разчита само на домашното възпитание за възпиране на агресията не е никак достатъчно, затова за нея има и закони. На никого не би хрумнало да каже, че законовите мерки против агресията са непродуктивни, защото, нали, създават агресия от своя страна и по-добре да се разчита на неодобрителните погледи и общественото порицание на агресивния индивид да го възпре в поведението му. А враждебната реч е случай на агресия.

Подобно нещо ми напомня на доста странната за мен стратегия на една позната в България, която не искаше да подаде жалба за системен побой в полицията против мъжа си, защото това щяло да го раздразни и да стане по-голям побойник. Или разни родители, които не правят забележка за поведението на децата си, за да не ги стресират. Или други, които казват, че няма смисъл да се месят в скандалите на съседите или да ги молят да намалят музиката, защото е късно да ги превъзпитават. И само им хвърлят неодобрителни погледи като ги срещнат в коридора.

Обидата, освен неодобрително поведение, е и подсъдно деяние, както и клеветата и заплахата. От тях произлизат доста конкретни вреди за засегнатия индивид, както е и в случая с враждебната реч на основа омраза. Не, тук не става дума за плюенето на семки по улиците или крещенето на обществено място или подобни бай-ганьовски проявления, за които може да има меки мерки на неодобрение.

Това, което се опитах да обясня е че враждебната реч нанася вреди сама по себе си, независимо от омразата, която я поражда. Нанася вреди като изключване на индивида, срещу когото е насочена, внушаването в него на чувство за отхвърляне, смачкването му, по същия начин както и обидата. Омразата не може да се преследва сама по себе си. Никой не може да я преследва. От друга страна, антагонизиращата реч, дори и ако е изречена с любов, може да го прави. В случая с колегата, който съветва приятеля си използва думата чернилки вместо негри – тази дума ако не бъде разбрана няма да има същия ефект.

А, отделно от това, дали нуждата от политическа коректност е насадила омразата у колегата. Ако нямаше ограничение в това да си мери думите дали чувствата му щяха да бъдат положителни? Аз не виждам никакъв аргумент, че политическата коректност именно е породила тези негови отрижателни чувства. По-скоро човек, който се е сепнал и раздранил от откритието, че виждаш ли думата негър е недопустима, смята се за обидна и недопустима, такъв човек е имал омразата си отпреди.

- 04-08-2009 | **Майя Маркова** – ге: Майа Маркова

Чукча не чете, Чукча пише. писа:

„Сега ще се опитам да бъда по-внимателна“?? Не можеш да бъдеш по-внимателна, каквото и да напишеш, все ще бъде обидно – просто живееш на друга планета – България.

Добре, добре, доколкото разбирам, ние, които живеем в България, просто не трябва да пишем :-).

- 04-08-2009 | **Гост** – ге: otgovor na Maya

Ellie писа:

„Обидата, освен неодобрително поведение, е и подсъдно деяние, както и клеветата и заплахата. От тях произлизат доста конкретни вреди за засегнатия индивид, както е и в случая с враждебната реч на основа омраза.

Тук е основната разлика в мненията им. Аз бих искала обидата да отпадне като подсъдно деяние. Наистина тя вреди на засегнатия индивид, но мисля, че преследването ѝ може да нанесе по-големи вреди.

- 05-08-2009 |**бай ганю** – офффф

добре тогава, давайте да обиждаме на воля „засегнатия“ индивид, за да се предпазим от тези неопределени „по-големи вреди“!!
аман от безчувствени пънове.

- 06-08-2009 |**Майя Маркова** – цитат

Случайно попаднах на извадки от редакционна статия на канадския в. „Нашънъл пост“ по адрес на Канадската комисия за човешки права. Те изразяват мнението ми по-добре, отколкото аз бих могла:

„Става все по-ясно, че този тип комитети се създават съзнателно... за да се заобиколи правораздавателната система, така че хора, които никога не биха били осъдени от (редовен) съд, да получат наказание, за да се удовлетворят активистите и групите със специални интереси, които се навъртат около тези трибунали... Нито едно човешко право не е по-фундаментално от правото на свободно изразяване – нито дори „правото“ да живееш свободно от обиди, основани на етноса, пола, културата или ориентацията ти. Г-жа Линч (председателката на Комисията – М.М.) като че ли погрешно смята, че съществува деликатно равновесие между свободата на изразяване и други, по-нови човешки „права“.“

[http://en.wikipedia.org/wiki/ Canadian_Human_Rights_Commission_free_speech_contr oversies](http://en.wikipedia.org/wiki/Canadian_Human_Rights_Commission_free_speech_contr oversies)

- 07-08-2009 |**Христо Добрев**

Не мога да разбера как може са наричаш някого копеле или говедо, ако те задминава с колата си. Виж, друг е въпроса, ако той е паркирал на мястото ти

- 08-08-2009 |**Е**

Говедо е, ако те задминава на завой със 150 км/ч на мокра настилка на магистралата.

- 11-08-2009 |Ellie

Госте, примерът с обидата е само един от многото. Има и други начини за вербална агресия – клеветата, заплахата, подтикване към враждебни действия и подобни. Ти може би си против класифицирането на обидата като преследвано деяние, но явно е, че повечето хора не са против. Но дори не става дума за обидата специално.

Майя, няма да коментирам самия вестник Нешънъл Пост като отско-ро създаден резерват на консерваторите в Канада, по подобие на религиозния Уошингтън Таймз в САЩ. Но намирам за доста странно някой да се опълчва срещу принципа, че която и да е свобода, и специално тази на изразяване, е в баланс със свободата от вреда пък на останалите. Въобще всички права и свободи на един индивид съществуват в баланс с правата на останалите и никоя не е по-фундаментална от друга. Човек винаги е ограничен в свободата си там, където нарушава нечия друга. Аз бих иска-ла да сритвам всеки, който случайно се намира на пътя ми, ок ли е?

Златко, известяването по е-мйл за отговори не работи... поне за мен. Не получих известие за отговорите тук, не знам защо.

- 11-08-2009 |Ellie

Като по поръчка, един пример днес от NYT, за тези, които смятат, че правото на словото си е и право да обиждаш, което е по-фундаментално и трябва да се закриля над правото да не бъдеш обиждан. И според които училищният насилник може да обижда заекващия си съученик всеки път като мине край него, а учителката може да извика пред дъската дете с проблеми и го посипе с „тъпак“, „идиотче“ и „я се виж на какво приличаш“, за собствено успокоение на своята сводолюбива некадърност.

Ето един пример как свободата на словото спира там, където би ограничила правата на другите на информация, на тяхно слово и дру-ги. В момента в САЩ се провежда дискусия по предложената здравна реформа. Има и „градски събрания“, организирани срещи със сенато-ри, на които избирателите могат да задават въпроси и изказват мнения по въпроса. Значителна част от тези събрания биват доминирани от участници, които не задават въпроси, а скандират, крещят, обиждат и заплашват говорителите, които са се заели да обясняват позицията си защо подкрепят реформата. По този начин никой друг от присъстващи-те не може да зададе въпрос, изкаже мнение или да изслуша сенатора. Има хора, които защитават правото на свобода на словото на граждани-

те, дори и крайният резултат да е провал на тези събрания. Някои сенатори също са отменили своите мероприятия заради получени заплахи. От републиканска страна, различни политически фигури разпространяват инсинуиращи, неверни и плашещи твърдения за реформата.

Оказва се обаче, че лобисти на осигурителни и фармацевтични компании, които са против реформа и настояват здравното обслужване да продължава да действа на принципите на пазара, организират тези завземания на свободата на словото.

- 11-08-2009 |**Гост** – ге:

Ellie писа:

Златко, известяването по е-мйл за отговори не работи... поне за мен. Не получих известие за отговорите тук, не знам защо.

Предполагам, че е някаква техническа грешка, Ели. При мен работи – или поне работеше, последния път когато го пробвах.

- 12-08-2009 |**Майя Маркова** – има различни случаи

Според мен има различни случаи и въпросът няма решение тип „един размер става за всички“.

Училището е специално място, в което деца, т. е. много уязвими хора, са събрани и държани насила. Такива хора се нуждаят от специална защита. Учителят няма свобода на словото – поне не и докато е в училище. Детето, което заеква, и другите деца от малцинства трябва да бъдат закриляни от насилниците. При което обаче не бива да се забравя, че всеки (набеден) насилник също е уязвимо дете. Иначе стигаме до дивашки истории като арест на 14-годишно момиченце за уж расистко изказване в училище:

http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/manchester/6047514.stm

Но когато зрели хора участват в свободна обмяна на идеи, не мога да приема, че те се нуждаят от същото ниво на защита. Случва се опонент да ми каже, че моето мнение го обижда, и сериозно да очаква аз да напусна дискусията с подвита опашка. Веднъж дори читател ми се оплака, че сайтът ми го обиждал. При което аз, разбира се, си помислих: „Ами като те обижда, не го чети“. Не че имам нещо против читателските оплаквания. Друго ме притеснява – че ако България върви по пътя на Запада, утре може читателят да пише не до мен, а до съответна институция. И аз да

бъда принудена да сваля от сайта си всичко, което обижда филанкишията, а може и да не ми се размине само с това.

За сритването – не защитавам ничие право да си изразява мнението чрез насилие. Дори по-горе посочих като една от причините да не одобрявам политическата коректност, че според мен тя може да оправдава физическото насилие или да му разчиства пътя. Ето пресен пример. Преди месец в Дрезден обвиняем, когото египтянка съдела за обида, я заклал в съдебната зала. Не очаквах някой (извън неонацистките кръгове) да каже нещо за оправдание на убиеца, но ето какъв коментар намерих:

„Чух по радиото, че нападателят бил от руски произход. Това може отчасти да обясни защо властите са като парализирани. Има пословица, че потиснатите стават потисници... Изглежда, нападателят също принадлежи към малцинство. Може би душевното му състояние е било повлияно от собственото му място в обществото...“

<http://multiculturality.wordpress.com/2009/07/07/liberals-the-hijab-and-the-denial-of-full-equality/>

Сиреч щом си от онеправдано малцинство, не си изцяло отговорен за делата си. Но поне авторката е честна и обективна, а не разпределя хората по мнозинства и малцинства според както ѝ изнася в момента.

- 13-08-2009 | **Майя Маркова** – кресльовците по събранията

Ellie писа:

Като по поръчка, един пример днес от NYT... В момента в САЩ се провежда дискусия по предложената здравна реформа. Има и „градски събрания“, организирани срещи със сенатори, на които избирателите могат да задават въпроси и изказват мнения по въпроса. Значителна част от тези събрания биват доминирани от участници, които не задават въпроси, а скандират, крещят, обиждат и заплашват говорителите... По този начин никой друг от присъстващите не може да зададе въпрос, изкаже мнение или да изслуша сенатора... Някои сенатори също са отменили своите мероприятия заради получени заплахи...

Не се учудвам много. Аз ходя главно по сайтове, които ти сигурно би отворила само с ръкавици и защитни очила, както аз отварям NYT ;-). Та по тия сайтове от години чета ционисти и други консерватори да се оплакват от точно същото явление. Само че кресльовците по техните

събрания не се аргументирали със свободата на словото, а с основния постулат на политическата коректност – че мненията, смятани за вредни от привърженика на политическата коректност, не трябва да се допускат в публичното пространство. Предполагам, че някои по-схватливи консерватори са заели тактически похвати от своите опоненти. Кое то, разбира се, не одобрявам.

- 14-08-2009 |Е

А не е ли проява на дискриминативно отношение предположението, че заекващият ученик не може да бъде училищен насилник? По презумпция ли той е слаб, страхлив и лишен от защитни и нападателни реакции?

А ако училищният насилник е болен от диабет и се сбие с някой тежкочуващ? По тази плоскост неизбежно стигаме до разсъжденията кой е по-ощетен.

Защитата понякога придобива абсурдни измерения – в сайт, където пък аз чета, се появи една жена, която я бяха съблекли при кандидатстване за работа в социалните в САЩ, защото имала в досието си опит за самоубийство. За нейно добро тя няма право да работи една камара неща. От четенето постепенно заразирах, че ако ти се появи в досието нещо, на което се гледа като на психологическо отклонение например, биваш лишен от половината си права. Дали в България е същото, не знам, но има хора, според които трябва да е така :-)

- 14-08-2009 |Е

Току-що ме уведомиха, че според българското трудово законодателство все още се иска медицинско застъпване на работа. За трудов договор и без значение от длъжността – общо изискване.

Много е удобно да си разсъждаваме теоретично за езика, душата и ..., но ако един работодател например се почувства застрашен, че евентуалните отсъствия на някой хронично болен служител може да застрашат крайния срок за пускане на продукта, колко бързо може да съкрати длъжността?

Ако в училище има два класа, в единия има дете с нарушения, които се случва да пречат на учебния процес, в другата – няма такива деца. Къде ще запишете детето си без равни условия и ако за учителката в

първата група не се носят по-добри приказки (това не е задължително)? И т. н., и т. н.

Във всичките тези случаи няма ли страните по конфликта да си спестят взаимно губенето на време, ако направо си казват това, което имат да си казват (в общи линии посланието е, че си пречат), без да се притесняват, че ще са политически некоректни?

- 15-08-2009 | **Златко** – ге:

Е писа:

Току-що ме уведомиха, че според българското трудово законодателство все още се иска медицинско за постъпване на работа. За трудов договор и без значение от длъжността – общо изискване.

Много е удобно да си разсъждаваме теоретично за езика, душата и ..., но ако един работодател например се почувства застрашен, че евентуалните отсъствия на някой хронично болен служител може да застрашат крайния срок за пускане на продукта, колко бързо може да съкрати длъжността?

Тук в Германия проблемът е решен, като за хората с увреждания има специални квоти и подпомагане на работодателите при назначаването им. От друга страна, уволняването им е почти невъзможно, освен в изключителни случаи (не знам при какви точно условия).

Което обаче отново ме води към един по-принципен въпрос, а именно: къде се намира балансът между защитата на правата на малцинството, и защитата срещу гарантирани привилегии (което, както ще стане ясно от примерите, които давам по-долу, в никакъв случай не е нещо желателно)?

И така, примери. Преди около осемнадесет години, когато ми се налагаше сравнително често да водя интервюта с хора, търсещи работа в издателството, за което работех тогава, се появи една дама, която – за нещастие – препоръчах на шефа. Дамата беше назначена, оказа се доста некомпетентна, мързелива и некоректна, но докато шефът се усети да я махне, тя успя да си извади документ за тежко увреждане (беше прекарала заболяване на щитовидната жлеза, така наречената „гуша“). Оттогава насам – аз напуснах издателството преди петнайсет години, слава Богу, иначе не знам как щях да изтърпя всичко това – тази дама злоупотребява най-безогледно със статуса си (по едно време май се беше похвалила в

частен разговор, че има позната лекарка, която ѝ дава бележки за болнични когато си поиска), идва на работа когато ѝ скимне, изчезва когато ѝ скимне, на нея не може да се разчита за нищо, но пък и мястото не може да се освободи, за да дойде „нормален“ дизайнер, изобщо – ужас! И всичко това – защото дамата има гарантирани привилегии, които всъщност не заслужава.

После, собствената ми дъщеря. Детето има тежко и непоправимо психическо увреждане – комбинация от аутизъм и забавено развитие, която я прави дете до живот, тя просто не може да порасне психически. Слава Богу, Германия е страна, в която може да се живее нормално и щастливо дори и с такъв проблем на врата. Детето е много сладко и щастливо – то просто не знае, че има увреждане, така че всичко, или почти всичко, е наред, доколкото това е възможно.

Но ... (Разбира се, винаги има по едно но)... Понякога тя върши – или се опитва да върши – неща, които просто не могат да ѝ бъдат позволени. Като например, нерядко, да се опитва да разиграва майка си и мен един срещу друг, защото така ѝ е по-изгодно (увреждането съвсем не означава, че тя е напълно лишена от чисто детска хитрост). Достатъчно е да бъде малко по-строг с нея (когато например не иска да си ляга вечерно време) – и тя вече е готова да направи жестока сцена – с рев, писък, трошене на всичко, което ѝ попадне под ръка – като през цялото време реве, че „иска да отиде при мама (в жилището на мама)“. Оттатък се получава обратното, когато майка ѝ е строга с нея – тогава пък иска да бъде при татко. В такива случаи не помага нищо друго, освен да стискам зъби и да издържам атаката, докато тя най-после се укроти (след два-три пъти тя се научи, че няма да постигне нищо и сега е най-милото дете на света, когато стане дума за лягане).

Какво искам да кажа с това? Привилегиите, когато бъдат гарантирани, могат да се превърнат в най-опасното нещо на този свят. Не че съм против каквито и да било привилегии за хора от различните видове малцинства – но при всички случаи съм против гарантирането на такива привилегии, независимо от това доколко практиката ги оправдава или не.

Същата логика според мен би трябвало да се прилага и по отношение на свободата на словото, както и гаранциите срещу увреждания, причинени от агресивно слово. Което означава, че тук не може да съществува какъвто и да било абсолютен, включително и законодателен. Разбира се, съществуващите закони, включително и ония за защита на малцинствата,

трябва да бъдат спазвани, но това съвсем не означава, че човек не може да пледира за тяхна промяна или дори отмяна, ако практиката ясно показва, че те причиняват повече вреда, отколкото полза. Например, когато малцинствата вече не са застрашени по начина, по който са били по времето, когато е въведен един или друг закон. Или когато привилегиите, които те получават чрез един или друг закон, са се превърнали в пречка, а не в стимул, за тяхното развитие като малцинства (правата на американските индианци да организират хазарт в резервациите са пример за нещо такова, според мен – тъй като тези права са силно свързани с организираната престъпност, доколкото ми е известно).

Връщайки се към свободата на словото, аз бих посочил, че са налице достатъчно примери както за необходимостта от защита на човешкото достойнство, чрез ограничаване свободата на словото, така и на защита срещу евентуална диктатура, провеждана под мотото за вредата от свободата на словото (вижте по този повод текста на Хараши тук на сайта). Или, с други думи, тук не може да има някакъв абсолютен единствено приемлив според мен практика е онази на прецедента, така както тя се прилага в англоезичното право. Имаме прецедент с такива и такива резултати – той може да ни служи като ориентир за известно време. Тук прекомерната свобода на словото е довела до потъпкване на човешки права в един или друг смисъл – следователно има нужда от защита на правата, за сметка на ограничаване на свободата. На друго място (или също тук, но в едно по-следващо време) се получава обратното – имаме рязко свиване на свободата на словото поради неправомерни изисквания за защита на нечий права (най-често религиозни). В този случай е очевидно, че трябва да се ограничат правата, а не свободата. И така нататък. Готови рецепти няма, има само постоянна готовност за промяна и пренагласяване на съществуващия ред (включително и законов), в зависимост от конкретните обстоятелства.

Това е ситуацията според мен, доколкото съм в състояние да я обозра.

- 15-08-2009 | **Ellie**

Златко, не разбирам особено от трудово законодателство, но според информацията ми тук нещата са уредени така. Работодателят не може да ти откаже работа по причина физическо увреждане, ако то няма връзка със същността на работата или е възможно адаптиране на условията, така че да може да се извършва и при това увреждане. Въпросът е обаче как да

се докаже, че ти е отказана работа именно поради увреждането? Веднъж взет на работа, работникът има право на адаптиране на условията според неговите здравословни изисквания, ако това е възможно за конкретната работа. Но това не значи доживотни крепостнически привилегии. Тоест, в случая със служителката във вашата фирма не е достатъчно да има документ за прекарана гуша за да прави каквото си иска. Ако болестта ѝ изисква чести отсъствия и налага оправдано закъсняване за работа, тогава закъсненията ѝ не може да са повод за уволнение. Формално може да ѝ се плащат болнични за дните, в които е отсъствала, ако е поради здравословни причини. Но ако те нямат нищо общо с болестта, тогава може да бъде уволнена. Работодателят е длъжен да се съобрази с рекомендациите за конкретното здравословно състояние, а не да даде обща привилегия. Не мога да повярвам, че законодателството не предвижда това.

Същото важи и за дъщеря ти. Случката, която описваш е типична за всяко дете – всяко едно открива как може да изнудва родителите си, независимо от здравословни или други проблеми. Има родители, които се поддават и най-често това са разведените, които се опитват да компенсират „травмата“, за която се чувстват виновни, че са причинили на децата си. А имотните разведени родители са най-лоши в това отношение, защото може да отидат и най-далеч. Постъпил си правилно с приложената стратегия. „Гарантираните привилегии“ за нея може да се отнасят само до евентуалното увреждане. Да се съобразиш с него, за да адаптираш изискванията си към нея, защото просто тя не е в състояние да го разбере, защото има определени нужди или не би имало ефект. Но не и да не ѝ противоречиш в нищо. Всъщност една такава „обща привилегия“ е обидна за самия човек, защото би изхождала от презумпцията „горкичкия, не му се карай, защото е сакат“ вместо „той е същия като нас във всичко останало, само дето куца и просто не може да тича като нас“. Първото го обявява за нещастник, второто само взема под внимание конкретна пречка и работи с нея. Но това са дискусии подходящи за друга статия :) Не става дума в тях за свободата на словото.

Вредите, нанесени от агресивната реч също се разглеждат в конкретиката си. Ако някой реши да съди някого за такава, случаят се разглежда и тълкува. Не е автоматична присъда. Наскоро дори Върховният съд на САЩ се занимава със случай дали едно училище е имало право да забрани на ученик да се появява в клас с фанелка с надпис „Фък Джизъс“ и дали това е агресивна реч за религиозните съученици. Мисля, че решението

беше разрешително за момчето, макар че много училища смятат, че имат право да забраняват сексуално неприлични надписи и дрехи в клас.

- 15-08-2009 |Ellie

Майя, това което се опитвах да кажа досега е че враждебната реч на-нася вреди. Не информацията или дискусията. Това, от което се оплакват четените от теб консерватори е че не им позволяват да обиждат, докато те смятат, че свободата на словото им не бива да бъде ограничавана. И цитираният от мен случай е точно случай, в който се показва как вербалната агресия на хора със същите убеждения на практика всъщност ограничава и подтиква свободата на словото на останалите.

Защо училището е специално място, в което обидата може да е недопустима? Тоест, да разбирам ли, че признаваш вредата от враждебната реч, само че допускаш ограничаването ѝ само за училището? Ако тръгнем по нишката на уязвимостта, всички хора може да са уязвими както децата в училище, и маргинализираните хора спадат в тази категория. Те също може да нямат избор да са в определена институция, също участват в ежедневни социални отношения, от които не може да избягат. Аз съм била свидетел на такива случаи, в които зрели хора са малтретирани вербално от хора в положение на власт спрямо тях, както и в извън властови отношения, просто на улицата, и това има ефект върху тях, върху представата им за обществото, планове им за бъдещето и отношенията им с другите, а и психологически (прочети за внушената безпомощност). Съвсем не е свободна обмяна на идеи като при дискусията за здравната реформа, макар че както виждаш и при свободна дискусия на идеи между зрели хора враждебността има същия ефект – ограничаване на правата на другите.

Отново, когато говоря за вредите на враждебната реч говоря за задължителните отношения между хората, от които произлизат засягащи ги резултати (работно място, болнично обслужване, отношения с полиция и съд, пътуване с градски транспорт дори), а не за дискусии в блогове, които наистина могат да се определят като просто дискусии. Ако не защитава физическото насилие, имай предвид, че думите също са вид действие.

Интересно ми е защо ли отваряш с ръкавица Ню Йорк Таймз. Обиден ли е за теб? Ако е така, това е пак доказателство, че враждебността ограничава участието на хората в съответната дискусия. For the record, аз бих чела всякакви сайтове ако носят полезна и кредибилна информация или

аргументи. Разликата между сайтове и форуми от една страна и Ню Йорк Таймз от друга обаче е че последният си залага репутацията при невярна, пристрастна и изкривена информация, а сайтовете не носят никаква отговорност, свободни са да са едностранчиви и да имат и изразяват пристрастия, заради финансиране или връзка с политически кръгове и така нататък. Преди няколко години един водещ журналист беше уволнен от НЙТ, защото не се бил срещнал наистина с жената, чието мнение цитирал в статията си. За някаква незначителна махленска случка в Ню Джързи. Свободата на словото е свързана със свободата да се информираш за всички аргументи.

- 17-08-2009 |Е

Шефът на един мой приятел му заявил в прав текст, че нарушението му ще му попречи на развитието в кариерата. В Австралия, не в България. Имаме 2 гледни точки:

1 – постъпил е грубо и дискриминиращо;

2 – бил е честен и е предупредил човека да няма големи очаквания и да не се напъва.

Но и да помисли дали да стои във фирмата. Честността е най-добрата политика, ако не желаеш да ползваш хилядите начини за измъкване или за прогонване на хората. Обиди човека и той ще знае какво представляваш и ще се пази от теб :-)

Не ползвам аргументи и примери, които са недвусмислени. Работила съм и все още работя понякога с хора с разни проблеми и знам какво може да бъде поведението им. Те не са с ниско IQ. И аз не ги оставям да се успокоят и да правят, каквото си искат, а им казвам точно какво искам и не искам и какви са ми основанията. Не искам да са мили и добри, искам да могат да се справят сами, да имат свобода. И да знаят как да се защитават, защото няма винаги да са под капак и не всички хора са добри и мили.

Преглеждала съм обяви за работа в Германия и съм се натъквала на тази „привилегирована клауза“. Смятам я за странна, малко като сочене с пръст.

Наясно съм колко много хора и колко пъти не са ми задавали въпроси, за да не би случайно да тръгна да им отговарям. Така ми е много леко, спокойно, щастливо. Но аз все пак мисля, че имам нормално IQ и да ме третират като човек с поднормално такова малко ми пречи. Потвърждавам, че

не винаги виждам разликата между това да са съгласни с мен и да не ми противоречат, за да не ме „затрудняват/дискриминират/...“?

На мен лично не ми върши никаква работа тази „клауза“ – нарушението ми, което не е признато за увреждане в доста страни, на едно „интервю“ ще се изяви като пречещо на работата ми, без значение, че същата работа съм я вършила сравнително успешно и преди. Ако не пречи на работата ми, не виждам защо ще ме привилегирова и похлупват под любезната ръка на закона?

Няма закон, който да те предпазва от личната преценка на хората. Не знам дали и аз бих се наела при равни други условия. Но пък самата аз съм участвала в подбор на кадри и знам как се подбират – всичко зависи от това дали колегите ти искат да работят с теб и те смятат за подходящ, те (лично, персонално, колегиално). На всичките позиции, на които съм била досега, част от хората са ме познавали. Както можем да се сетим, това не са равни условия. Аз съм била в привилегированото положение с „контакти“, но и смея да смятам, че не съм (била винаги) мързелива, некомпетентна и некоректна. Други може да имат друго мнение.

И да, знам, че ако исках работа в сфери като ... социални услуги, психология, здравеопазване, бетонни конструкции, разчитане на почерци и водни знаци, програмиране, готварство и т. н. щеше да ми е лесно. Ако работех в някоя от тези сфери, нямаше изобщо да си задавам такива въпроси и нямаше да ми пука за закона.

Аргументацията винаги може да се скалъпи. Познавайки кухнята, знам колко по-трудно ще ми стане в момента, в който започнат да се появяват разни уточнения и изключения в закона. Няма да има нужда да сме изобретателни в заобикалянето им, просто ще знаем къде е огромната врата, вече няма да е вратичка и ще можем да си събличаме хората, без да ни пука за тях ...

- 17-08-2009 | **Майя Маркова** – кога политическата коректност е уместна

Ellie писа:

Защо училището е специално място, в което обидата може да е недопустима? Тоест, да разбирам ли, че признаваш вредата от враждебната реч, само че допускаш ограничаването ѝ само за училището? Ако тръгнем по нишката на уязвимостта,

всички хора може да са уязвими както децата в училище, и маргинализираните хора спадат в тази категория.

Децата в училище са уязвими двойно – защото са под властта на други хора и защото са деца. Съгласна съм, че и възрастните хора са уязвими в обстановка, когато друг има власт над тях. И съм съгласна, че и тогава политическа коректност е необходима.

Признавам също, че враждебната реч може да нанася вреди и в ДРУГИ ситуации, но съм против ограничаването ѝ в тези ситуации (освен чрез неодобрителни думи и погледи). Според мен в тези случаи политическата коректност би нанесла по-големи вреди.

- 17-08-2009 | **Майя Маркова** – пак за кресльовците по събранията **Ellie** писа:

Това, от което се оплакват четените от теб консерватори е че не им позволяват да обиждат, докато те смятат, че свободата на словото им не бива да бъде ограничавана.

Първо, според мен, преди да заплашваш оратор или да заглушаваш речта му с крясъци, защото те бил обиждал, трябва поне да го чуеш какво има да ти каже.

Второ, за мен е доста тревожно, когато една цяла част от политическия спектър се обявява за обидна за хората от другите части на спектъра и се иска изключването ѝ от публичното пространство. И е ОСОБЕНО тревожно, когато става дума за ционизма. Поначалю мен доста ме тревожи, че е почти невъзможно да се открият ционисти сред хората, които по цялостните си възгледи са либерали. Единственото изключение е Израел, където желанието на либералите да живеят явно изкривява светогледа им.

По този повод се сещам за трудовете на Карл Попър, семейната му история и обидността на юдаизма. Когато четях „Отвореното общество и неговите врагове“, ми направи впечатление непропорционалната критика на юдаизма и несъобразената с историческите факти възхвала на християнството. По-късно в „Безкрайното търсене“ прочетох, че родителите на Попър били покръстени евреи. Бащата обяснявал покръстването си (в началото на XX в.) с довода, че юдаизмът бил обида за християните. От цялата история ми остана лош вкус в устата. Разбира се, че някои християни са се чувствали обидени от юдаизма – някои дори дотам, че организират Холокоста. Затова и не ми харесва, че днешните либерали са толкова обидчиви.

- 17-08-2009 | **Майя Маркова** – New York Times

Ellie писа:

Интересно ми е защо ли отваряш с ръкавица Ню Йорк Таймз. Обиден ли е за теб? Ако е така, това е пак доказателство, че враждебността ограничава участието на хората в съответната дискусия. For the record, аз бих чела всякакви сайтове ако носят полезна и кредитбилна информация или аргументи. Разликата между сайтове и форуми от една страна и Ню Йорк Таймз от друга обаче е че последният си залага репутацията при невярна, пристрастна и изкривена информация, а сайтовете не носят никаква отговорност, свободни са да са едностранчиви и да имат и изразяват пристрастия, заради финансиране или връзка с политически кръгове и така нататък.

По мои впечатления финансирането не е толкова важна причина за пристрастията на хората, колкото се приема понякога.

Правилно се досещаш, че NYT ме обижда. Критичната маса за мен беше достигната с коментара на Морийн Дауд „Варшавският договор на Буш“:

<http://www.nytimes.com/2003/02/26/opinion/26DOWD.html>

Смея да твърдя, че моят праг на обида е доста висок. Тази статия го премина. Написах писмо до редакцията. Оттогава отварям „Ню Йорк Таймс“ само с ръкавици и не съм видяла там нищо, което да ме накара да си сваля ръкавиците.

Ти смяташ, че NYT със своите материали си залага репутацията. Аз обаче твърдя, че на вестник, който помещава такива неща, му остава доста малко репутация за залагане. Бих казала, горе-долу колкото на Волен Сидеров. А аз може да защитавам правото на Сидеров да говори, но от това съвсем не следва, че бих го слушала. Братовчедка ми в САЩ оправдава Дауд с довода, че хората я харесвали и искали да я четат. Същото важи и за Сидеров, нали?

Според мен статията на Дауд обижда българите и румънците на националност. Т. е. е пример за политическа некоректност. Дауд е политически некоректна и по други линии – използва хората с увреждания за обидни сравнения:

<http://www.freerepublic.com/focus/news/1194977/posts>

Всъщност една от причините да мразя политическата коректност е, че много от нейните привърженици не се смятат за длъжни да я спазват.

Тяхната логика е, че няма нужда много да се вторачваме в думите им, защото всеки знае, че те са добрите; но виж, ако някой консерватор или друг мракобесник каже точно същото нещо, тогава – отворете портите адови...

- 17-08-2009 | **Златко** – ге: пак за кресльовците по събранията

Майя Маркова писа:

Затова и не ми харесва, че днешните либерали са толкова обидчиви.

Тези думи никак не пасват към онова, което пишеш по повод собствената си *обиденост* към Морийн Дауд. Познавам сравнително добре писанията на дамата, поне от последните години (не и ония, които ѝ спечелиха „Пулицър“ по времето на Бил Клинтън). Вятърничава и повърхностна дама, съгласявам се охотно. Спомням си много добре и собственото си раздражение по повод статията, в която тя се беше буквално „по селски“ изцепила тогава, по адрес на България и българите. Ок, това ми прозвуча просташко и ме ядоса. Но чак толкова голяма обидчивост? Хм, не говори ли това по-скоро за собствени, вътрешни проблеми, отколкото за качеството на прозата на Дауд, още по-малко пък за качествата на един вестник, който оформя в немалка степен американското и световно политическо мнение от сто и петдесет години насам? Ще се опитам да формулирам тезата си малко по-предпазливо, за да не се стигне до флейминг, но общо взето не виждам начин да спестя онова, което ми се струва сравнително очевидно в случая: маса българи, интелектуалци или не, биха искали да се чувстват издигнати над (най-често пренебрежителните, нерядко обидно-повърхностни, ако изобщо някакви) мнения относно самите тях, изразявани от „западняците“, но способността им за издигане се оказва доста ограничена, щом само се стигне до реален сблъсък на мнения (не изключвам себе си от това число, в никакъв случай). Та, в този контекст, Майя, генералисткото отхвърляне на НЙТ, прощавай, звучи като думите на онова бедно дете (упс, съжалявам, вицът е доста некоректен, но пък точен, за целите на сегашната ми алюзия) ... та, за онова бедно дете, което, като го попитали какво обича най-много, отговорило „сирене“, а после обяснило, че баща му бил гледал как някой си ядял сирене, и казал, че било страшно вкусно. Не че смятам НЙТ за най-великия източник на информация (ако се загледате в „Прегледа“, ще видите, че преводите от там се броят на пръсти), но да го обявявам за, да речем, повърхностен, защото в него пишат и хора, които не ми харесват, за мен е равносилно на това

да плюя отвесно нагоре. Не го правя по адрес на никой консервативен вестник, който не познавам и, общо взето, когато дискутирам, се опитвам да ограничавам твърденията си до неща, които познавам или поне следя донякъде. Не знам дали не преувеличавам в момента (ако е така, предварително моля за извинение), но някак не мога да се отърва от усещането, че поне в този си постинг ти комай не се придържаш към това разумно правило. Хубаво е човек да има някакво малко по-реално усещане за реалиите по тоя свят, инак мненията олекват толкова бързо. Много бързо, наистина ...

- 17-08-2009 | **Майя Маркова** – отговор относно в. „Ню Йорк Таймс“

По мои наблюдения не само аз, а и другите противници на политическата коректност имаме чувства и можем да се обиждаме. Разликата между нас и опонентите ни е с какво и доколко сме готови да направим компромис в името на всеобщия ред, от който искаме да сме част. Тук не включвам тези опоненти, които изобщо не са съгласни да са част от всеобщ ред, а искат те да са с развързани ръце, а всички ограничения да са за другите.

Не отричам да имам свои, вътрешни проблеми. Веднага ще посоча един от тях: по това време мислех, че аз нямам къде да изразявам мненията си публично, така че излизаше, че Дауд е „лапнала микрофона“, а аз мога само да се „радвам“ на бисерите й. Всъщност през 2003 вече съм могла да водя блог, просто не знаех за това. Друг мой проблем е усещането ми, че съм на губещата страна. Дразня се от това, че в Европа и Америка като че ли е въпрос на чест за интелектуалците да кокетират с противниците на западната цивилизация – но да не се отклонявам.

Аз не следя редовно NYT – нямам нито време, нито техническа възможност за това. Но както вече споменах, когато ми попада нещо оттам, то не подобрява мнението ми за този вестник. А фактът, че той, както казваш, „оформя в немалка степен американското и световно политическо мнение“, само го прави по-опасен в моите очи. Професионализмът и фасадата на обективност приспиват бдителността на читателя и той лесно може да хлътне в някой трап – нещо, което няма да ти се случи, ако четеш например „Гардиън“.

Ще дам един неотдавнашен пример, за който научих от Ели. Икономистът Пол Кругман (Нобелова награда за 2008) редовно пише в „Ню Йорк Таймс“ против пазарната икономика. Доколкото разбрах, тези ста-

тии не срещат критика в рамките на вестника и неговата читателска публика.

- 17-08-2009 |Е

Очевидно моят праг на обидчивост направо липсва. Не трябва човек така лесно да се отказва от френските вина, които са с доста по-постоянни характеристики от българските :-)

- 17-08-2009 |Златко – ге: отговор относно в. „Ню Йорк Таймс“

Майя Маркова писа:

Ще дам един неотдавнашен пример, за който научих от Ели.

Икономистът Пол Кругман (Нобелова награда за 2008) редовно пише в „Ню Йорк Таймс“ против пазарната икономика. Доколкото разбрах, тези статии не срещат критика в рамките на вестника и неговата читателска публика.

Хм, не бях обърнал внимание на този детайл, но според мен изразът На Ели е малко неточен, да не кажа подвеждащ, особено когато започне да се повтаря от всички тук като мантра. Кругман (когото чета от дъжд на вятър, но никога не съм намирал особено интересен) безспорно критикува много аспекти на икономическата политика, провеждана в Щатите от близо тридесет години насам (основаваща се на убеждението, че пазарът притежава достатъчно вътрешни механизми, които да го правят самодостатъчен и самоконтролиращ се). Това обаче съвсем не означава, че той е *против* пазарната икономика. Изказано по такъв начин, твърдението вероятно ще накара не малко хора да си помислят, че той иска да въвежда петилетни планове. В такъв смисъл твоето удивление, че „никой не му се противопоставя“ е разбираемо единствено в контекста на недоразумението. „Кругман пише против пазарната икономика“ е израз, който вероятно съдържа не повече информация от „Ян Хус пише против Бога“. И двете неща са просто неверни, погледнати от една малко по-стриктна гледна точка.

Казвам всичко това само като пример за това до каква степен идеологическите шаблони, също както едно време, са заплаха за мисленето, нашето собствено мислене. А инак обидчивостта или нейната липса са неща, които ми се струват малко второстепенни, пък и човек може да ги коригира с малко повече работа над себе си.

• 17-08-2009 |Ellie

Властта на мнозинството и на тълпата също е власт, Майя, и тя действа също толкова маргинализиращо и унищожително колкото и ако шефът ти те нарече „глупак“ пред всички. По тази причина една позната, която е била единствена жена и Латина в студентската си група, се е отказала от специалността си компютърни науки заради расистките и сексистки подмятания на състудентите си. Както казах някъде по-горе в коментар, по тази изложена от теб логика можем да кажем, че няма нужда от закони за неприкосновеността на личността, а да се надяваме, че неodobрителните думи и погледи на останалите добре възпитани членове на обществото ще отхвърлят враждебното отношение на невъзпитания. На никой зрял човек няма да му стане нищо от една плесница, нали?

„когато една цяла част от политическия спектър се обявява за обидна за хората от другите части на спектъра“ Какво имаш предвид тук? И каква е връзката му с дискусията в момента? Това, което се опитах да обясня няколко пъти по-горе, че политическата коректност няма нищо общо с политическа дискусия. Нямам намерение да се тревожа как цинизмът не е достатъчно представен в обществото. Първо, той не ме интересува особено и се надявам да ми простиш това. Освен това, щом хората не искат да го приемат като своя гледна точка, никой няма защо да се вайка за това и да го обявява за обидно. Все пак всеки е свободен да има свои идеи, нали?

На този етап съм объркана каква е позицията ти, Майя – би трябвало ли, нормално ли е да се обиджат хората от изразено противоречащо им мнение при дискусия между зрели хора или не?

Това, което съм казвала аз досега и продължавам да казвам е че при дискусия и размяна на мнения не може дори да става дума за обида. Ако човек търси и чете само мнения съвпадащи с неговото дискусия просто не се случва, както и разбиране на чужди позиция. Нито една негативна статия за България, публикувана в различни вестници досега не ме е обидила. Ако евентуално съдържа неверни данни бих отбелязала този факт, но обида? Ето, миналият уикенд излязла положителна статия за София като туристическа дестинация и вече за нея са получени кръвно обидени опровержения как авторът не забелязал хилядолетната българска история, а само говорел за нощни клубове и подобни. Нито мен ме обижда дадено мнение, нито, ако някой друг се е обидил, за такива обиди става

дума в написаното от мен по-горе. „Политическата коректност“ съвсем не се отнася за такива.

Хеле пък Морийн, която ако сте забелязали пише за секция „Мнения“. В същата секция допреди няколко месеца пишеше и Бил Кристъл, известен консерватор подкрепящ политиката на Буш до последния му ден на президентството, с вода от сто кладенеца. И докато той пишеше колонката си там, аз я четях всеки път когато попадах на нея, макар че намирах аргументите му за смешни. В момента Карл Роув води колонка за смятания за либерален Нюзуик. Въобще, леко недоумявам по повод пакетирането на хора, вестници и позиции като „либерални“ и „консервативни“. Предполагам, че хората го правят за интелектуално удобство. Но опростяването води до стереотипи. Не бих пакетирала Ню Йорк Таймз като либерален – той е между вестниците, които със страхливото си до мълчание и въздържание от въпроси помогна за политическото приемане на войната в Ирак на Буш и компания.

С един такъв удобно пакетиращ жест критиките към политическата система на САЩ се приравняват в предателско „отхвърляне на западната цивилизация“, а Пол Кругман „пише против пазарната икономика“. А в полза на какво пише тогава, Майя, плановата ли? Боже опази, държа да се отбележи, че нито аз съм казвала такова нещо за Кругман, нито той самият има такива склонности. Чисто пазарна икономика няма никъде където има държава, държавна банка и регулация на икономиката и това, което Кругман пишеше в статиите, чиито линкове ти пратих по повод на дискусията за кризата, са негови анализи как регулациите на финансовите пазари, приети след Депресията и премахвани постепенно от времето на Рейгън и особено от Буш са довели до миналогодишния финансов крах. Пол Кругман не е никакъв надъхан кресльо или смахнат либерал романтизиращ Съветския Съюз, а професор по икономика в Принстън и нобелов лауреат.

Всъщност как стигнахме до дискусия за валидността на конкретни политически и икономически идеи? Темата тук е за „политическата коректност“ и свободата на словото. За протокола, няма да се включвам в дискусия за ционизъм и пазар отгук нататък под тази статия. Просто нямам възможност да обсъждам всички споменати идеи във всички посоки и по логистични причини ще се ограничи до нея.

• 17-08-2009 | **Майя** – Опит за отговор

Златко, мисля, че съвсем точно използвах израза „научих от Ели“, защото тя ми даде линкове за статии на Кругман при една дискусия в мой блог (вж. нейния коментар); иначе вероятно и досега щях да си живея в щастливо неведение за този икономист. Внушенията на Кругман представих така, както ги разбрах. Той никак не е ясен по въпроса какво предлага в замяна на пазарните механизми, но и в моя ум изникват петиленни планове. Аз писах, че никой не му се противопоставя в рамките на „общността“ на NYT; извън нея му се противопоставят мнозина.

Ели, аз ти дадох пример как спрямо твоите противници от години се прилага тактиката, която не одобряваш, когато се прилага ОТ твоите противници. Ти (доколкото разбрах) отначало оправда заглушаването на ционистите и другите консерватори с довода, че техните думи били обидни, а сега казваш, че ционизмът просто не те интересува. Това, че нещо не интересува теб (или някой друг), причина ли е на тези, които ги интересува, да не се позволява да си кажат приказката? Ако някой не иска да приеме гледната точка на оратора, има пълно право на това, но не виждам защо трябва да крещи и да заплашва по събранията.

Според мен е нормално хората да се обиждат от чуждите мнения, но когато реагират на обидата, следва да се подчиняват на официален и неофициален „регламент“. Аз съм за правила в играта. Според редица привърженици на политическата коректност като че ли няма горна граница за мерките, които следва да се предприемат, ако някой от „добрите“ е обиден.

Дискусията за валидността на конкретни идеи май става неизбежна, когато свободата да изразиш дадено мнение се поставя в зависимост от валидността на идеите, които изразява мнението ти.

• 18-08-2009 | **ц** – За Кругман

Кругман не предлага планова икономика, а надзор срещу опасността от спекулации в една напълно нерегулирана пазарна система. Вярно е, че много от спирачките във финансовата сфера, поставени след Голамата Депресия, бяха премахнати по времето на Рейгън и Тачър и с право; вярно е, че това доведе до бурен растеж, но също така е вярно, че хората забравят миналото, светът се променя и машината трябва да се ъпгрейдва, за да е в крак с времето. Аз от дълго време защитавам пазара, но има области като здравеопазването, социалните служби и образованието,

които не бива да бъдат оставяни на милостта на пазара... Тези сфери навремето са били приоритет на Църквата, днес няма Църква има Държава, и това е факт, който трябва да приемем. Държавата няма да изчезне скоро в полза на един илюзорен свободен, саморегулиращ се свят. С тая мисъл трябва да свикнем както свикнахме с мисълта за необходимостта от пазарна система. За да има ефективен свободен пазар е необходимо на има добри правила на играта и функционираща съдебна система. Всъщност, регулацията, за която говори Кругман, е именно въвеждане на по-ясни правила. Другата му теза, към която изпитвам съмнения, и която търпи сериозна критика от нео-либералите е използването на държавни пари за съживяване на икономиката – проблемът е колко, къде и докога трябва да се харчи. На този въпрос, малцина имат отговор и заради това е целият шум.

- 18-08-2009 |**Майя** – междинна равностметка

Доколкото разбирам, стигнали сме до консенсус по следните точки:

– В свободна дискусия между зрели хора имат място всякакви мнения и начини на изразяване с изключение на преки призови към насилие, стига изразителят на мнението да спазва разумния при дадената обстановка регламент, напр. да наеме зала, в която да говори, или да влезе в залата, да изслуша оратора, после да вдигне ръка и накратко да изрази несъгласие.

– Горното не важи, когато един човек има власт над друг или изпълнява задължения към него. В тези случаи всяко изразяване на обидно мнение е недопустимо, а обидите, нарушаващи политическата коректност (т. е. свързани с принадлежността на другия човек към определена група), се приемат за по-тежки от останалите.

Тези правила ми се струват съвсем прилични, макар и не особено оригинални. Виждам обаче поне два „подводни камъка“. Първият е нежеланието на повечето привърженици на политическата коректност да изключат от нейната сфера на действие ситуациите, когато говорещият няма забележима власт (напр. разказването на вицове между колеги с равен ранг). Вторият е решението кои думи, свързани с принадлежността към дадена група, следва да се смятат за обидни.

Най-лесно е да кажем – думите, които всички знаят като обидни и се използват именно с цел да обидят (като примерите от основния текст на Ели – „чифут“, „рязан“, „маце“ и др. подобни). Повечето привърженици

на политическата коректност обаче не са съгласни с толкова къс списък от забранени думи и настояват той да се допълни (по-точно да се допълва непрекъснато) от тях с помощта на представители на малцинствата. Тук изниква и един допълнителен проблем, а именно че малцинствата нямат свои законни представители, с които да се „пеговаря“. Ето защо по мое мнение хората, които забраняват думи извън всеизвестните обиди, си присвояват власт, която не им се полага. Някои от тях имат добри намерения, но все едно, резултатът е насаждане на страх и влошаване на качеството на езика.

- 19-08-2009 |? – ге: ге:

Ей, хора, вие май можете цял живот да обсъждате дали е по-добре да си здрав и богат или болен и беден. То всъщност очебийната истина (която подминахте, без да я забележите) е, че:

Златко писа:

Готови рецепти няма, има само постоянна готовност за промяна

А аз, междус другото, обикновено оставам доволен, когато ме обидят – оказва се, че с откровеността си човекът ми е дал ценна информация къде греша, която доста би трябвало да си блъскам главата, за да открия сам.

- 19-08-2009 |Ellie

Майя, кои са моите противници? Защото аз самата не знам да имам такива. И в тази дискусия тук не съм идентифицирала противници. Изобщо не съм одобрила заглушаването на ционистите (откъде направи такъв извод?) нито съм изказала мнение за тяхната позиция. Освен, разбира се, ако под „одобряване на заглушаване“ нямаш предвид, че съм против „свободата“ им на враждебна реч, за което аз нямам конкретна информация нито в положителен, нито в отрицателен смисъл и дори не знам дали го правят или не. Но дори и за това не е станало дума конкретно за ционистите. Казах, че не ме е грижа за ционизма (и съответно за антиционизма) по повод притесненията ти, че малко либерали в САЩ го споделят като позиция. Това, което казах, е че изобщо нямам такива притеснения. Щом не я споделят, да не я споделят.

Ами не, враждебната реч не се изчерпва със списък обидни думи, нито с директен призив към насилие.

Първо, списъкът с обидни думи е доста променлив и многозначен. Като споменавах думи като „чифут“ и „мангал“, искам да подчертая (казах го в мой коментар в моя блог), че тези думи доскоро са били съвсем неутрални. Значи, трябва да сме готови да приемем факта, че дадени думи, смятани за нормални (от повечето хора) може да са обидни. Думата „маце“ може изобщо не е обида в определен контекст, а колегата може да се обlige докато аз минавам край него и да създаде враждебния ефект от думата „маце“ и без дори да я употреби.

Второ, обидата не се състои само в думата, а в общия смисъл на казаното, в контекста, в намерението. В изказа като цяло. Затова и не може да се забранява просто директен призив към насилие, когато враждебната реч прави същото с други средства – оправдава такова насилие към дадена група хора, манипулира и инсинуира изконни вини на тази група хора, насажда дискриминативно отношение към тях

и разпространява рационализирани оправдания за него. Един хубав пример за това е новата статия от Златко за убийства на иракски хомосексуални мъже и българските коментари по повода. Благодаря, Златко, за публикацията.

Трето, не, не може да се очаква, че дадената маргинализирана група хора трябва да имат официални представители, които да отсъдят дали дадена дума е или не е обидна. Тя не е „племе-в-държавата“, чиито старейшини да преговарят с племето на мнозинството по този повод. И слава богу. Ако в САЩ имаше дискриминация към българите, както има към други етнически групи и както е имало към италианци, ирландци, китайци и прочие, да, наистина няма някой хипотетичен „българско-американски парламент“, но щях да имам доверие на някоя *advocacy group*. Те биха ме представлявали. Тези са именно организациите, които с пледирането си за обществено уважение към дадена група хора с течение на времето допринасят за това тези хора да придобиват признание на равни – например хомосексуалните и хората с увреждания. Те са същите организации, които канадският вестник *Нешънъл Пост* обвинително сочи с пръст като „активисти и групи със специални интереси“. Това не е власт, която си присвояват, и която ти би приела от страна на евентуалните „старейшини“ на племето конкретно дискриминирани. Освен ако не смяташ за неправомерна власт именно пледирането към уважение към конкретната група.

Четвърто, да, враждебната реч (вж по-горе какво представлява тя) не е допустима и когато някой си е организиран събрание с цел размяна на идеи, тъй като тази размяна има за цел да води до някакви социални действия. Иначе трябва да приемем, че белите супремасисти и неонацистите може спокойно да си разменят идеи помежду си за нищожеството на дадени раси или изконната вина на евреите. А пък каквото вършат в резултат на размяната на идеи да го смятаме за отделен въпрос.

Пето, и съвместно с факта, че враждебната реч не е само списък с думи, тя не е и само думи. Тя може да се състои в надраскан пречупен кръст на табелката на лекар извършващ аборти, на календар с разголен манекенки на бюрото на колегата, на неприличен жест от съсед към съседа-гей в коридора на жилищната сграда.

Да, при положение, че няма определен твърд списък с обидни думи, спуснат от старейшини, можем да разглеждаме всеки случай на враждебна реч отделно, в съда, и да определяме дали е такъв или не. Бих цитирала думите на Златко, че готови рецепти няма.

Гост/?, а ако грешката ти е че си „Чифут!“, как ще я поправиш?

- 20-08-2009 | **Майя** – re:

Ellie писа:

Майя, кои са моите противници?

Под твои „противници“ имам предвид консерваторите. Извода, че оправдаваш заглушаването им, направих от следните изречения:

„От години чета ционисти и други консерватори да се оплакват от точно същото явление“ (т.е. заглушаване, проваляне на събрания и заплахи) (мой коментар).

„Това, от което се оплакват четените от теб консерватори е че не им позволяват да обиждат“ (твой коментар в отговор).

Т.е. ти като че ли априори приемаш, че щом някой е заглушаван от хора, които не са платени клакьори и не са консерватори, той трябва да си го заслужава. Това ми се струва „презумпция за виновност“.

Не знам думата „мангал“ някога да е била неутрална. „Манго“ от фолклора и стихотворението на Асен Босев е с много по-меко значение от днешното „мангал“, но и то е снизходително-оскърбително. Думата „чифут“ е обидна най-малко от XIX в., когато Достоевски се чувства длъжен да се оправдае (доста неубедително), че я използва в своя „Дневник“.

Когато пишеш за *advocacy groups*, като че ли приемаш, че те ще искат само редни неща. Аз мисля, че тези групи освен права могат да искат и привилегии и други нередни неща и това вече е ставало. Не бих ги упреквала за това, но и не мисля, че всеки, който им се противопостави за нещо, автоматично заслужава осъждане.

Относно това дали трябва на белите супремацисти и неонацистите да се забрани да се събират и обсъждат зловредни идеи – аз мисля, че не трябва. Мисля, че трябва да бъдат оставени да си чешат езиците, а ако някой после тръгне да „претворява“ идеите в дела, тогава да си носи отговорността. Аз впрочем не смятам тези две групи за особено опасни, защото вече са маргинализирани. Според мен е опасно, когато някоя от техните идеи завладее центъра на обществото и маси от иначе свестни хора или ѝ се поддадат, или просто решат да не обръщат внимание. Във връзка с това някои от нещата, които споменахме по-горе, ме притесняват повече от цялото неонацистко войнство на Европа и Америка; но няма да ги обсъждам повече, не само защото ти не искаш, а и защото, когато човек е твърде притеснен, обикновено не успява да изрази конструктивно мислите си с думи.

- 20-08-2009|?– ге:

Ellie писа:

Гост/? , а ако грешката ти е че си „Чифут!“ , как ще я поправиш?

Да, ама аз съм ариец! Ако питаш как според мен могат да се оправят нещата, в 21-ви век бихме могли да ги кастрираме и обезпаразитяваме (без болните и злонравните, разбира се) и след известно време тази форма на враждебна реч би изчезнала от самосебеси.

Та по въпроса – защо трябва аз да се чувствам потиснат от това, че някой друг е простак? Впрочем, ако съм здрав и богат, това би му подействало облагородяващо, а ако съм болен и беден ще те потърся, за да се потиснеш вместо мен. Надявам се, че колегите ти са прочели изброяването на различните видове враждебна реч и вече слагат само календари с крокодили на бюрата си. :Р (знам, че това също е враждебна реч, ама простотията не може да се скрие задълго)

- 20-08-2009 |Златко – ге: ге:

? писа:

Та по въпроса – защо трябва аз да се чувствам потиснат от това, че някой друг е простак?

...

знам, че това също е враждебна реч, ама простотията не може да се скрие задълго.

А случайно да ти е хрумвало, че може би сам даваш отговор на въпроса, който задаваш?

- 20-08-2009 |?

Нали за това го задавам, викат му „риторичен въпрос“, ако ти отговориш, също е форма на враждебна реч.

- 24-08-2009 |Ellie

?, много си ми сладък :)

Прояви малко въображение. Представи си положение, без да го прилагаш конкретно към теб. Мисли абстрактно. Как би си поправил грешката АКО беше наистина чифут. Как ЧОВЕК (принципния термин „човек“) може да си поправи грешката, която според теб му показва обидата правейки му услуга, в случая.

И да, представи си също ако не си чифут, но ти отправят такава обида, как би могъл да си поправиш грешката. Това е друг един модус на обида.

Пък ако ти е трудно да абстрахираш, представи си, че в корена ти има чифутска жилка. Откъде би могъл да си сигурен, че си 100% ариец. Как си си го доказал между впрочем?

:

- 21-ви век бихме могли да ги кастрираме и обезпаразитяваме
Тоест? За какво/кого говориш?

- 24-08-2009 |Ellie

Майя, това, което казах за консерваторите беше по повод обидите. Ясно си казах за какъв случай говоря – когато те обиждат. Ако дискриминират с речта си. В случай, че оправдават маргинализацията и насилието. И не казах, че си заслужават крякането, а че не би трябвало да се оплакват, когато не им дават да обиждат.

Сенаторите, които са свикали градски събрания са го направили с цел да отговорят на въпроси и разясняват информация. Не да изказват мнение (потенциално дискриминиращо?), за което биха имали свобода (според консерваторите).

Дай да прилагаме един и същ аршин, ама наистина един и същ.

Знаеш ли каква е разликата, обаче? Любопитна за мен разлика. Едните (консерваторите, които смятат, че свободата им на словото е безусловна, фундаментална и не би могла да бъде ограничавана от абсолютно нищо) на практика се оплакват, когато други индивиди вземат, че упражняват пък тяхната си свобода на словото, кряскайки. Има някакво противоречие в това оплакване. Хем всеки може свободно да се изразява без никакво ограничение, хем се оказва, че има ограничения – когато други я упражняват в децибелна конкуренция с тях.

Тези, които споделят позицията, че свободата на словото все пак е ограничена и спира там, където започват правата на другите, към тях не може да бъде отправено такова обвинение в противоречие. Те сами са се изказвали срещу това, което получават (обидите).

:

Относно това дали трябва на белите супремацисти и неонацистите да се забрани да се събират и обсъждат зловерни идеи – аз мисля, че не трябва. Мисля, че трябва да бъдат оставени да си чешат езиците, а ако някой после тръгне да „претворява“ идеите в дела, тогава да си носи отговорността.

Тук не разбирам. В другия пост на Златко каза, че одобряваш ограничаването на свободата на словото все пак. Поводът беше одобрението, омаловажаването на насилието срещу хомосексуални от страна на хомофобите. Тук обаче изказваш мнение, че си за неограничаване на такова оправдаване и рационализиране на насилие срещу група хора.

:

*Когато пишеш за *advocacy groups*, като че ли приемаш, че те ще искат само редни неща [...]*

А какво значи „редни неща“? И кой/как се определя дали са редни или не? И ако са нередни, какво лошо има в тяхната свобода на словото да ги искат?

:

Мангал и Чифут

Дали думата е станала обидна преди 20 или 100 години няма никакво значение. (Руският език в случая няма значение, защото е друга култура и друг език). В българския определено и двете са били неутрални думи. Допреди 100 години. Но има нещо друго, много важно. Колкото процесът на превръщане на един термин от неутрален в обиден е по-бавен и нефиксиран, толкова по-голяма (от гледна точка на време и географски ареал) е зоната на двуглосно двусмислие. Тоест, повече и по-големи възможности за обида за маргинализирани групи, против което те имат по-малко възможности да протестираат. Ето как. Понеже този процес на трансформация не протича от един ден на друг, няма определен момент в който някой щраква с пръсти и казва, от този момент нататък тази дума е обидна. Тоест, има един период когато обидените смятат една дума за обидна, а обиждащите имат възможност да поддържат, че тя си е просто дескриптивна, неутрална и => не е обидна. Докато се натрупат достатъчно на брой, авторитет и публичност езикови свидетелства, от чиито контекст да е ясно, че тази дума е обидна. И дори и тогава не е сигурно, че ще се приеме като неприемлива (*rip intended*). Ето, именно за този период говоря – че обиждащите трябва да са готови да признаят (осъзнаят) пред себе си и пред останалите, че дума, която използват е потенциално обидна, макар и на тях да им се струва, че не е.

И когато им го кажат, когато за нея се протестира, да не обясняват на обидените как никак не са прави и нямат право да се обиждат.

- 24-08-2009 | **Майя М** – пак за свободата и ограниченията ѝ
„Едните (консерваторите, които смятат, че свободата им на словото е безусловна, фундаментална и не би могла да бъде ограничавана от абсолютно нищо) на практика се оплакват, когато други индивиди вземат, че упражняват пък тяхната си свобода на словото, кряскайки. Има някакво противоречие в това оплакване. Хем всеки може свободно да се изразя-

ва без никакво ограничение, хем се оказва, че има ограничения – когато други я упражняват в децибелна конкуренция с тях.“

Аз не знам човек, който да твърди, че свободата на словото „не би могла да бъде ограничавана от абсолютно нищо“. Това наистина веднага би довело до абсурда с „децибелната конкуренция“, когато практическа възможност да се изкаже има само този, който кряска най-силно. Всъщност повечето доводи срещу свободата на словото ми изглеждат примери за *reductio ad absurdum*. Всички поддръжници на свободата на словото, които знам, признават нуждата от регламент на дискусията. Също така те са против публикуването на голи снимки без изричното съгласие на сниманото лице и рекламирането на алтернативно-медицински средства като ефективни лекарства.

„Тези, които споделят позицията, че свободата на словото все пак е ограничена и спира там, където започват правата на другите, към тях не може да бъде отправено такова обвинение в противоречие. Те сами са се изказвали срещу това, което получават (обидите).“

Е, тук не съм съгласна. Знам, че ти не приемаш ироничния израз „Нулева толерантност към нетолерантните!“, но те съветвам някой път да се направиш на нетолерантна с експериментална цел и ще видиш какво се има предвид. Не познавам други хора, които да обиждат толкова безогледно и с такова удоволствие, както някои привърженици на политическата коректност. Те съвсем хладнокръвно и обмислено сипят квалификации, които от друг можеш да чуеш само в момент на афект. Обяснявам си го с непоколебимата им увереност в собствената правда.

„В другия пост на Златко каза, че одобряваш ограничаването на свободата на словото все пак. Поводът беше одобрението, омаловажаването на насилието срещу хомосексуални от страна на хомофобите. Тук обаче изказваш мнение, че си за неограничаване на такова оправдаване и рационализиране на насилие срещу група хора.“

Аз съм за такова ограничаване на свободата на словото от този, който има право – в случая от Златко. Бих искала всички свестни администратори да трият или крият словоизлиянията на омразата. Така авторите им ще бъдат ограничени в своите собствени местенца, а ако хостът им сложи един-два предупредителни екрана – още по-добре. Също така бих подкрепила собственик на зала, който откаже да допусне в нея неонацистко събрание.

Но съм против „централна“ цензура със закон, който да забранява словото на омразата навсякъде. Това влече със себе си създаване на държавен орган, който да бъцка Интернета, да нахлува по младежките купони с цел проверка дали там не се чете „Майн Кампф“, да създава сам работа на многобройните си чиновници и да тормози неудобните на сегашната власт.

Освен това как ще гарантираш равенството на гражданите пред закона? Ще разтуриш събрание на неонацисти или ку-клукс-клановци, но ще посмееш ли да влезеш в черквата, където преподобният Джеремая Райт разправя как белите са създали СПИН-а? Или в многобройните други храмове на най-различни религии, където също се сее омраза?

„Какво значи „редни неща“? И кой/как се определя дали са редни или не? И ако са нередни, какво лошо има в свободата на словото на advocacy groups да ги искат?“

За мен „редни неща“ най-общо са тези, които е по-добре да станат, отколкото да не станат. Кой ги определя – в субективен план моят разум и чувство за справедливост, в обективен – законодателите и съдът. Разбира се, никой не е застрахован от грешки. Също така е проява на свободата на словото и няма нищо лошо в това advocacy groups да искат дори и нередни неща. Но тогава някой друг ще има свободата да бъде на противоположното мнение.

Да поясня и нещо от по-горе – когато казах, че активистите на малцинствата не са техни законни представители, нямах предвид, че ако малцинствата имаха такива представители, щях безусловно да приема всичките им искания. Мисълта ми беше, че един представител на малцинство може да се обижда от една дума, друг – от друга и при липса на всепризнати „старейшини“ става трудно човек да е политически коректен, дори да му се иска.

- 30-08-2009 |?

Ели, идеята на поста беше да звучи глупаво, а ти го издигах на нивото на вашата високоинтелигентна дискусия. Ми не знам дали съм ариец или чифутин, макар че като ориенталец повече приличам на вторите. Това няма никакво значение, когато ариецът ими толкова права, колкото чифутина. Колкото и да са малко. Проблемите възникват, когато се наруши равенството. Ако кметът на моя град (в случая по-скоро Общинският съвет) смята, че не мога да ходя гол по улиците, колкото и да е приятно

при повече от 30 градуса (по Целзий, към 86 по Фаренхайт), това, че моята култура е на същото мнение като културата на кмета, а културата на танганеца решително протестира, няма никакво значение. Танганецът може да се бори да промени света или да промени себе си, но с моето отношение към него или с това на кмета той няма проблеми. Е, ще му е трудно, но по-добра система засега не е измислена. А това за кастрирането и обезпаразитяването не е моя идея, според едни милосърдни лелки такъв е цивилизованият и хуманен начин да се решат проблемите, породени от прекомерното разрастване на определени популации. Само ги цитирах, аз обичам да цитирам.

Та не се обиждай, просто дискусията ви е станала по-тежка, отколкото темата може да носи, нищо лично.

- 02-10-2011 | **БС2003**

Дискусията е твърде „учена“ за мене и ще сваля донякъде нивото ѝ. Бих предложила да се стремим да не оскърбяваме нашите събеседници дори и с риск да пропуснем възможността да се изразим ефектно или остроумно. Има поразителни случаи когато с цел да се предизвика смях се казват абсолютни гадости. Нека да помним, че дължим всекиму уважително отношение, дори и на тези, които не ни харесват особено. Така както очакваме добро отношение от околните, включително и от тези, на които не сме симпатични. Светът ще стане по-добър ако се стараем да не причиняваме никому страдание. Звучи лесно, но това означава да няма войни, кланици, лов и риболов, бой с бикове и т.н. Аз се отклоних от темата, извинявайте, но ако не се хуманизира личността ни, няма да има решение и на езиковата обвивка на човешките взаимоотношения. (Това не означава, че според мене ще трябва да започнем да си мерим езика едва когато всичките станем вегетарианци).

Науката и бизнесът на генетическите изследвания на родословието

Автор: Дебора Болник

Поне двадесет компании предлагат в момента „генетически изследвания на родословието“, за да помогнат на клиентите си да възстановят семейните си истории и да определят географския произход на предците си. Повече от 460 000 души са купили такива тестове през последните 6 години¹, а интересът към тях продължава да се увеличава с главоломна бързина. Някои учени поддържат тези начинания, защото те правят генетическите изследвания по-достъпни и съществени; други гледат на тях с безразличие, считайки тестовете просто като за „забавление“. Но както учените, така и техните клиенти би трябвало да подхождат към тези изследвания с повече предпазливост, защото (1) тестовете могат да имат силно въздействие върху отделни личности и общности, (2) предпоставките и ограниченията на тези тестове ги правят много по-малко информативни, отколкото предполагат множество хора, и (3) тяхната комерсиализация води до подвеждащи практики, които само подсилват вече разпространените погрешни представи.

Въздействието на „забавната генетика“

Макар че генетическите тестове на родословието често биват описвани като „забавна генетика“, много клиенти ги вземат съвсем не на шега. Всеки тест струва от 100 до 900 долара и потребителите често имат сериозни лични причини, каращи ги да купуват тези продукти. Много хора се надяват по този начин да идентифицират биологически роднини, да докажат семейни архиви или да попълнят празноти в семейните си истории. Други търсят връзка със специфични групи или места в Евразия и Африка. Това търсене на „родина“ е особено изострено у мно-

1 Н. Wolinsky, EMBO Rep. 7,1072 (2006).

жество афро-американци, които се надяват да възстановят историята, открадната им от робството. Други търсят една по-нюансирана картина на генетическия си произход, в сравнение с чернобялото разделение, характерно за расовото мислене в САЩ.

Генетическите тестове на родословието следователно имат много сериозни последици. Хората, приемащи тези тестове, могат да преоформят личните си идентичности или да пострадат от емоционален стрес, ако резултатите от тестовете са неочаквани или нежелани¹. Това може също да промени начина, по който те представят расата или етническата си принадлежност в държавни формуляри, заявления за постъпване на работа или в учебно заведение, както и медицински документи. Това би могло да направи по-трудни за проследяване такива неща като социален опит или последици от раса и расизъм². Но тестовете засягат и по-големи общности: те например са накарали някои афро-американци да посещават и да дават финансова помощ за определени африкански общности. Други американци са правили тестовете с надеждата да докажат роднинска връзка с американските индианци (като по този начин получат специалните помощи, с които разполагат те, като финансова поддръжка, обществено финансирани жилища, образование, медицински услуги и утвърждаване на собствена идентичност) или да променят по този начин някои решения на индианските племенни съвети³.

Ограничения

Важно е да се разбира по-добре какво тези тестове могат и какво те не могат да определят. Повечето тестове спадат към две категории. Митохондриевите ДНК тестове (mtDNA) подреждат хипервариабилната област на наследения по майчина линия митохондриев геном. Тестовете на Y-хромозома пък анализират кратки тандемни повторения и/или единични нуклеотидни полиморфизми (SNPs) в наследения по бащина линия Y-хромозом. И в двата случая бива определен хаплотипът на изследвания човек (наборът от неговите свързани алели – гени на наследствеността), а след това той бива сравняван с хаплотипи на други изследвани индивиди. Тези сравнения могат да идентифицират намиращите се в роднинска връзка индивиди, които споделят определен общ

1 *Motherland*, „A Genetic Journey” (Takeaway Media Productions, London, 2003).

2 A. Harmon, *New York Times*, 12 April 2006, p.A1.

3 B. Hoerner, *Wired* 13 (2005).

предшественик по майчина или бащина линия, както и местата, на които хаплотипът на изследвания човек може да бъде намерен в наши дни. Но тестът изследва по-малко от 1% от ДНК на изследвания и хвърля светлина върху само един предшественик във всяко поколение. Един трети тип тест (DNAPrint's Ancestry-ByDNA test) се опитва да даде една по-добра представа за общата наследственост, използвайки 175 аутосомални маркера (наследени и от двамата родители), за да се установят „био-географските предшественици“ на личността.

Макар фирмите да признават, че mtDNA и Y-хромозомните тестове не дават никаква информация за повечето от предшествениците на личността, то и трите вида тестове имат много по-сериозни ограничения, отколкото това може да се види на пръв поглед. Например, тестовете могат да определят някои от групите и местата по света, където могат да се открият хаплотипът или аутосомалните маркери на изследваната личност, но вероятността да бъдат открити всички те, е минимална. Такива заключения зависят от съдържанието на фирмената база данни – и дори бази с 10 000 или 20 000 мостри не могат да обхванат пълното разнообразие на човешкото генетическо разнообразие при дадено население или регион.

Друг проблем е, че понякога се правят спорни научни предположения, когато фирмите предлагат резултатите от своите тестове. Например, когато един хаплотип или алел е общ за едно население, фирмите често допускат, че той служи като негова диагноза. Но това може да бъде доста проблематично, тъй като вътре в общностите е налице високо генетическо разнообразие, а между самите общности протича процес на непрекъсната обмяна на гени. Много малко алели, следователно, могат да бъдат разглеждани като диагностични за едно определено население¹, но компаниите понякога пропускат да отбележат, че един алел може да бъде наследен и от население, при което той е по-малко разпространен. По този начин много клиенти не разбират, че тестовете се основават на вероятности и като такива могат да доведат до неверни заключения.

Потребителите често купуват тези тестове, за да научат нещо повече за своята раса или етническа принадлежност, но между индивидуалната ДНК и расово-етническата принадлежност всъщност не съществува пряка връзка. Мострите на човешкото генетическо разнообразие по

1 K. Weiss, M. Fullerton, *Evol. Anthropol.* 14, 165 (2005).

света наистина са свързани до известна степен с расови или етнически категории, защото и двете тези неща са отчасти свързани с географията. Но съвременното разбиране на расата и етническата принадлежност отразява много повече неща от простата генетическа принадлежност, като бива определяно в определени социоисторически контексти (например европейският и американски колониализъм). А освен това социалните отношения и житейският опит са също толкова важни, колкото и биологическата наследственост, когато става дума за оформяне на индивидуална идентичност и групово членство.

Много генетически тестове на родословието също имат претенцията да показват на потребителите откъде произлиза тяхното родово дърво или социалната група, към която са принадлежали предците им. Но днешните модели на уседналост рядко са идентични с онези от миналото, а социалните групи са се променили с времето, както по име, така и по състав. Следователно съвременните бази данни често могат да доведат до погрешни заключения.

И накрая, макар и да има известни основания да се говори, че съществуват четири биологически различни групи хора, съществували когато и да било (африканци, европейци, източноазиатци и американски индианци), то „информативните маркери на предшествениците“ (AIMs) не се откриват у всички хора, които могат да бъдат класифицирани като евентуално „родителско“ население. Маркерите, характеризиращи „африканците“ например, са избрани въз основа на проби от западно-африканци. Но тъмнокожите източно-африканци могат да бъдат пропуснати от този набор, тъй като те притежават различни генетически вариации¹. Освен това някои от „най-информативните“ маркери са взети от места, които са били доста строго подбрани – нещо, което прави неясно дали тези маркери говорят за споделено родословие или например за сходства в околната среда в различни географски региони.

Проблемите, описани тук, са причина за някои от най-парадоксалните резултати при тези тестове. Например, тестът AncestryByDNA показва, че повечето хора от Близкия Изток, Индия и Средиземноморския регион в Европа имат ... американско-индианско потекло². И понеже никакви свидетелства от археологическо, генетическо или историческо

1 A. Mourant, A. Kopec, K. Domaniewska-Sobczak, *The Distribution of the Human Blood Groups and Other Polymorphisms* (Oxford Univ. Press, London, 1976).

2 www.ancestrybydna.com/welcome/productsandservices/ancestrybydna/ethnicities.

естество не поддържат това твърдение, то вероятно тестът утвърждава някои маркери като диагностични за индианско-американско потекло, когато всъщност те не са такива.

Така че на тези тестове не трябва да се гледа като на определящи за расата или етническия произход на изследваната личност. Те не могат да установят мястото на произхода, социалната обвързаност или дори само един предшественик с пълна сигурност. И макар че по-широките изследвания и технологическият напредък може би ще помогнат, много от проблемите с тези тестове ще си останат непроменени.

Ефектите на комерсиализацията

Сложностите, свързани с тези тестове, не винаги биват представени достатъчно ясно. Интернет-сайтовете на много фирми насърчават популярното разбиране, че расата се определя от собствената ДНК¹ – а не, както е научното гледище, сложен комплекс от подборни стратегии, контрастиращи географски крайности и налагането на качествени граници върху човешкото разнообразие. И понеже расата има толкова важни социални, политически и икономически последствия, ние би трябвало да се въздържахме от определянето на това понятие по начин, който до такава степен помрачава неговите исторически корени и го откъсва от социалния му и социоикономически контекст.

Ние не твърдим, че фирмите (и свързаните с тях учени) преднамерено заблуждават клиентите си или интерпретират науката по погрешен начин. Но пазарният натиск може да води до конфликти на интереси, а данните могат да бъдат интерпретирани по много различни начини, ако е налице финансов интерес. За учените например такива стимули могат да бъдат платени консултантски услуги, патентни права, лицензионни съглашения, акционерни опции, членства в корпоративните управленчески бордове, внимание от страна на медиите, лекционни хонорари, както и изследователска поддръжка. И понеже научните изказвания имат такова огромно значение в съвременното общество, твърденията трябва да бъдат преценявани внимателно, особено когато учените имат някакъв финансов интерес в тях. За съжаление преценките от страна на други колеги са рядкост тук, тъй като повечето фирми поддържат собствени бази от данни.

1 DNAPrint, Frequently asked questions, no.1, www.ancestrybydna.com/welcome/faq/#q1.

Когато потребителите започнат да осъзнават, че им е била продадена една семейна история, която може би не е точна, обществените настроения по отношение на генетическите изследвания могат да се променят. Финансовата поддръжка за антропологическата генетика може да намалее, а сред исторически непривилегированите общности може да се увеличи недоверието към научния истеблишмънт¹. Освен това тези тестове могат да навлязат и в областта на медицината: множество потребители са добре информирани относно широко публикуваните връзки между наследствеността и болестите, а някои пациенти може би ще искат от докторите да се съобразяват с резултатите от тестовете на тяхното родословие при вземането на медицински решения. Но докторите трябва да разглеждат такива резултати с голяма предпазливост, тъй като тяхната приложимост в областта на медицината е много по-тясна, отколкото при изясняването на родословни въпроси.

Ние трябва добре да преценяваме рисковете от тестовете на генетичното родословие, а научната общност трябва да прекрати мълчанието си и да покаже ясно ограниченията и потенциалните опасности, с които са свързани те. Точно както Американската Асоциация за Човешка генетика наскоро издаде една серия от препоръки, отнасящи се до потребителски ориентираните генетически тестове, които съдържат твърдения, отнасящи се до здравословни въпроси², ние насърчаваме всички професионални генетически и антропологически асоциации да разработят собствени указания, засягащи тестовете по изследване на генетическото родословие.

*Авторите всъщност са 14, от най-различни реномирани американски университети.

Източник

1 J. Reardon, *Race to the Finish: Identity and Governance in an Age of Genomics* (Princeton Univ. Press, Princeton, NJ, 2004).

2 K. Hudson *et al.*, *Am. J. Hum. Genet.* 81, 635 (2007).

Дебора Болник е специалист по молекулярна антропология и преподавател във факултета по антропология в Университета Остин, Тексас.

Коментари (31)

- 22-06-2009 | **Гост**

Много повърхностен текст, а се опитва да претендира отвъд това, за което пише. За да се разясни на хората каква е стойноста на един генетически тест подобни локуми на килограм нищо не струват. Трябва да се противопостави професионален материал, който да развие и двете страни на едно място описвайки + и -.

Последния абзац и това, че авторите са 14 от къде ли не само говори за „подплънки“, които няма как да помогнат и сложат РЕАЛНА тежест в блудкавостта на статията.

- 22-06-2009 | **Златко**

За да може човек да оценява един текст, писан от учени, той би трябвало да си служи с нещо повече от „естетически“ празнословия. В какво например се състои „блудкавостта“ на твърденията, показващи научната несъстоятелност на тези тестове?

Ей на това му викам коментар а ла „мазане на запетайки по стени-те“. Идва тук някой отегчен остроумец, изтакова се набързо и – дим да го няма. Иди после, че се опитвай да поддържаш някакъв разговор ...

- 22-06-2009 | **Гост**

Явно пак губиш контрол над себе си, този път от пристрастност. Оп, пак от пристрастност. Я се отдръпни малко назад и след няколко дена пак прочети този материал и го сравни с труда на хората в продължения на

векове да развиват една наука, научна област или ако повече отгърва на някои – БИЗНЕС.

Ами то и за твоя сайт мога да напиша аз такъв материал, замествайки генетичен тест с това, което ти тук правиш. А и нали ще го правиш 20 години.

Нали искаш критика, а всеки път като ти се каже нещо неудобно реагираш като полят със студена вода.

Ето, имаш милиони читатели, нека и те да си кажат думата – боза ли е или не е този материал. За мен е боза и то блудкава. Следователно какво да му коментирам. За теб какво е? И откъде пък ти хрумна, че не знам достатъчно по въпроса? Повече от теб знам със сигурност.

- 22-06-2009 | **Гост**

Всъщност критиката е за текста, ти си вторичен носител.

Аз така го виждам и така го оценявам. Безпристрастно.

- 22-06-2009 | **Златко**

Ако се разходиш по сайта, ще видиш, че реагирам по много различни начини на различните критики. Според мен това тук е не критика, а безпардонно мнение, поднесено по неподходящ начин. Ако ставаше дума, например, за белетристичен текст, бих го подминал с безразличие – голяма работа, различни вкусове и това е. Но тук става дума за текст, зареден с факти и мнения, изказвани от хора, работещи с факти, Твоята „критика“ не съдържа никакви обосновани твърдения, а е чисто голословно твърдение, което просто не е на мястото си в този контекст. А думи, които не стоят на мястото си, обикновено се наричат „дрън-дрън, че пляс“.

Това за съдържанието й. А инак, що се отнася до твърдението ти, че съм я взел като лична нападка, пак не виждам основания. В коментара ти нямаше нищо лично, той просто говори за неспособност за оценка на прочетеното. Или, ако предпочиташ по-директни думи, за глупост.

После, бозите, които го следват – за сравняване на един текст с труда на хората в продължения на векове да развиват една наука, научна област или ако повече отгърва на някои – БИЗНЕС, само потвърждава първоначалното ми впечатление. Сега какво, да се обърнем към Британската библиотека ли, какво? Глупости на търкалета, без каквито и да било уговорки.

А аз така си говоря и когато се намирам под пълен самоконтрол, между другото. Просто казвам онова, което мисля. Отсреща може да дойде същото – а хората вече ще си преценят кой кум и кой – сват.

- 22-06-2009 |**Гост**

Тук на сайта нещата ДО ТУК стоят така – пишат два автора текстове за генетични тестове на една фирма. И двамата са пълни матъори по темата.

После хващаш ти и превеждаш един материал за да сложиш ДОНЯ-КЪДЕ и контратежест.

Ама не се е получило, понеже материала не е качествен – не може да се противопоставя на едни аматъори нещо, което е така елементарно поднесено и да се очаква да се уравнилеси подетата теза.

Аз ако не съм си разчоплил сам тази тема от този материал абсолютно нищо няма да ми остане в главата освен – темата е много сложна, има много страни, бла-бла, бла-бла, не бързайте, има много шмекери, ... И?

До тук сме още на много начално ниво.

Аз ако не изкритикувам, може и тук да си останем или поне на ниво „локуми“.

- 22-06-2009 |**Златко**

Добре, ето ти тогава моето мнение – статията е писана от специалисти, и то не какви да е – отвори оригиналния документ и погледни имената, които стоят под него. Само че тя е писана **за неспециалисти**, за такива като теб и мен, и то именно с цел да пробуди обществена дискусия по един немаловажен проблем – под мотото „науката знае всичко“ на хората може би се предлагат продукти, които не са съвсем научни. Къде тук е бозата, питам (тихичко)? И как искаш да те взема на сериозно, след като не си успял да направиш една поредица от толкова елементарни заключения?

Хайде стига толкова, че имам по-важна работа от това да си чопля нервите с теб. Жив здрав, ядосвай някой друг, ако обичаш.

- 22-06-2009 |**Гост**

Математическата сметка е съвсем проста – в цял свят след 6 години са ползвали тази услуга ЕДВА 1/2 милион човека.

От тях над половината са клиенти на iGenea. Това са близо 250000 човека, което не става с аматьорски статии и шмекерство.

А я виж какво пишат авторите, които си превел:

„Такива заключения зависят от съдържанието на фирмената база данни – и дори бази с 10 000 или 20 000 мостри не могат да обхванат пълното разнообразие на човешкото генетическо разнообразие при дадено население или регион.“

А това е направо фундаментална грешка в една УЖ научна статия.

Тия хора наистина ли са изследвали пазара?

Статистическите изследвания се нужаят от определена база. Колко е базата за да определят тежест на едно изследване? Не казват. Е, за какво ги споменават 20000, а не казват колко искат като цифра.

Мога още N такива детайла да ти хвана от статията, но с по-малка тежест за блудкавост.

Ето, обори този. Математическата (статистическа) неточност и недостатъчност.

Да, правят пари с наука, но кое ли не се нуждае от пари за да се развива.

Аз мога да ти дам 10 примера на области, които всеки ден зарибяват по няколко НОВИ милиона клиенти (ползватели). И?

За да се развие всяко едно нещо трябва сериозна инвестиция на пари.

Генетичен тест ли ще е, сайт ли ще е или пък фабрика за боза (локум).

Жив и здрав!

- 22-06-2009 | **Гост** – ге:

Гост писа:

Математическата сметка е съвсем проста – в цял свят след 6 години са ползвали тази услуга ЕДВА 1/2 милион човека.

От тях над половината са клиенти на iGenea.

Тоя път направо ме свали от седлото! Това пък откъде го измъдри? Какъв „цял свят“, каква „iGenea“? Тук става дума просто и ясно за американския пазар, а iGenea е швейцарска фирма.

За какво говориш изобщо? Ако искаш да приведеш някакви други източници, посочи ги, преди да сипнеш така някакви приказки, които нямат никакъв смисъл в контекста на тази статия.

Изобщо, де го чукаш, де се пука?

Аз ли не разбирам нищо или тук двамата говорим напълно различни езици?

Слушай, или започвай да говориш нещо смислено (не е задължително да ми харесва), или ... Казвам ти, дъще, сещай се, снахо. Да не ми се сърдиш после?

- 22-06-2009 |**Гост**

„Тук става дума просто и ясно за американския пазар“

„Например, тестът AncestryByDNA показва, че повечето хора от Близкия Изток, Индия и Средиземноморския регион в Европа имат ...“

- 22-06-2009 |**Златко**

Това е семплинга, на който се гради базата данни, умнико, а не извадка относно географското разпределение на клиентите!

Стига толкова! Писна ми, честно. Хайде да направим малко място за по-освестени хора ...

- 22-06-2009 |**Серкан**

Последен коментар от мен по този текст, който коментирам само заради теб.

Текст посветен на пазара на „генетическите изследвания на родословието“ като този не е научна разработка с тежест. Критерий – неточностите и недостатъчностите от гледна точка на статистика и теория на вероятностите. Подробности – 10000 или 20000 писали, а има швейцарска фирма – iGenea, която ТВЪРДИ, че разполага с над 250000 осъществени теста. Явно на някой му къцат данните за пазара на този вид услуга.

Колко теста може да служи като база за „нещо“? За какво – за статия, за зарибявка на клиенти, за антизарибявка, за научно изследване.

1. Учени, които са недоволни от своите събратя, които са намерили начин да изкарват пари с работата си – за тях „търгаши със ЗАБАВНА генетика“.

2. Учени, които добронамерено съветват за опасностите на пазара.

Кои от тези две групи са писали СПЕЦИАЛНО тази ЗАБАВНА статия?

За мен – вземайки за база пристрастието на целия текст и явното тяхно неодобрение към „търгашите“ е 1.

„Някои учени поддържат тези начинания, защото те правят генетическите изследвания по-достъпни и съществени; други гледат на тях с безразличие, считайки тестовите просто като за „забавление“. Но както учените, така и техните клиенти би трябвало да подхождат към тези изследвания с повече

предпазливост, защото (1) тестовете могат да имат силно въздействие върху отделни личности и общности, (2) предпоставките и ограниченията на тези тестове ги правят много по-малко информативни, отколкото предполагат множество хора, и (3) тяхната комерсиализация води до подвеждащи практики, които само подсилват вече разпространените погрешни представи.“

А след мои самостоятелни изследвания на ПАЗАРИТЕ мога да кажа, че това, което е ставало на други места като битка ще се повтори и тук – в областта на генетичните изследвания. За мен това е направо капка в морето и считам, че ползата от това да се разпространят тези изследвания е много по-голямо от много други сфери, където клиентите САМО и ЕДИНСТВЕНО губят и то под разсеяния поглед на правителствата и обществото.

Виждам ползата от инвестиция в такива изследвания, не само за конкретната тема, която се разглежда. Капитала, който събират от тези полемични въпроси, после се използват и в други сфери.

Нека просто да се въведе КОНТРОЛИРУЕМОСТ на резултатите като брой и достоверност. ТОВА НАИСТИНА Е ВАЖНО, а за него нищо не са предложили в текста.

Европа е между другото в момента световен лидер в областта на биотехнологии, не само на генетически изследвания. Дори пред американците са. Не ме изненадва, че швейцарци са направили толкова тестове, колкото половината направени на американския пазар. Ако това е вярно естествено, понеже една фирма прави тестове за клиенти от цял свят, не само за американци, а не е казано колко са за американци и колко за не-американци (USA).

Липста на цифри и РЕАЛНА статистика и статистически изследвания, както и липсата на предложения за контрол и проверка на този пазар доведе до моята негативна оценка за текста.

Дали съм умник, тъпак или каквото и да е не е добре да го обсъждаме под тази форма – заел си някаква назидателна стойка, не ти отива. Според мен, ако дойдеш след няколко дена и погледнеш какво сме си писали, ако не го изтриеш в миг на „себеконтрол“, ще видиш, че теб лично и персонално аз не те нападнах. Погледни 1 и 2-ри коментар. Аз ти писах само за статията. Ти тръгна да ме коментираш мен. Ами... хайде, този път наистина те оставям насаме с останалите „по-освестени хора“. Квалификации, лични оценки, голямо речево богатство.

- 22-06-2009 |**Серкан**

Не си писах името за да не настройвам пристрастия, ама виждам, че ти заигра с това, за това ти го пиша и ти давам топката в твои ръце.

- 22-06-2009 |**Златко**

Оставям нещата без коментар. Тук има и други хора, всеки със собствена глава. Да преценяват сами кое и колко...

Sic transit gloria mundi ...

- 24-06-2009 |**Е**

Че е непрофесионална, непрофесионална е. Мисля, че тук има достатъчно добри аргументи от различни страни по повод генетиката и политиката, без да претендират за професионалност в този си вид:

http://www.edge.org/q2006/q06_3.html#pinker

Между другото, Edge беше много популярен из нета по едно време.

Лошото е, че колкото и да е популярен, единици са тия, дето четат изобщо.

Много са тия, дето се „тъпчат“ безконтролно с литература.

Но още по-лошото е, когато почнеш да се тъпчеш и да си въобразяваш, че си станал специалист. Супер е да ползваш думички като „хипервариабилна“. Между другото, всички университети почти си събират екипи от еднакво мислещи хора, за да им върви работата. Ако си запознат с пристрастията им, няма да говориш за „учените“ така по принцип.

- 24-06-2009 |**В. Трендафилов** – Гост 22-06-2009 16:28:05

Вижте, да обявявате авторите на горната статия – университетски научни изследователи, – че не си разбират от работата и правят аматьорски грешки, е балкански провинциализъм. Идете го заявете на някоя престижна международна конференция и представете целия си доказателствен материал. Ще видите каква вечер на хумора и сатирата по адрес на балканските науки ще настане.

Тук мисля, че не улавяте основната реторика. Това е статия, писана по адрес на конкуренти. В университети като Остин не се развива частна дейност срещу заплащане, каквото се върши от „Игенеа“. Следователно, двете институции няма за какво да се обичат. Те разчитат на обща клиентела, само че си вадят субсидиите за научната работа по различен начин.

И пак обърнете внимание. Статията е написана без излишна любов към конкурента, но изцяло в рамките на научно-колегиалната етика. В света на развитата наука никога не знаеш с кого утре може да ти се наложи да работиш заедно в екип.

И последно, статията не оповестява научно откритие, а изразява институционално становище: на една субсидирана научно-изследователска институция към друга, пазарно-ориентирана. Затова е подписана от толкова много учени. Вероятно това е целият екип, който в Остин се занимава подобна проблематика.

- 24-06-2009 |**Златко**

Уф, най-после малко подкрепа и разбиране. Вече съвсем бях започнал да се отчайвам :-)

Между другото, учените идват от цяла Америка, а не само от Тексас.

- 24-06-2009 |**В. Трендафилов** – Златко

Да, бе, виж, това не догледах. Значи са се събрали колеги по научно-изследователска област за съвместно институционално становище.

- 24-06-2009 |**Златко**

Между другото, извън дискусията досега остава факта, че статията завършва с апел за създаване на етически guideline в тази научна област, което според мен премахва доста голяма част от подозренията в някакви себични сметки. Хората просто настояват за създаване на някаква етическа основа, за да не се превърне областта в ловно поле за най-умелите бизнесмени, а да има и някакви етически ориентири. Всъщност нещо такова искаме всички, не е ли така? За какво иначе се създават всички тия съюзи за защита на интересите на потребителите? Без тях хитреците ще ни скубят като попарени пилета, не е ли ясно за всички?

- 24-06-2009 |**Е**

Аз съм се подвизавала из престижни универзитетски среди и мога да твърдя, че доста интересни спорове, в които е имало и доста интересни сценки съм виждала.

Пример: имаме в нашите среди един именит учен, за който се разказва, че докато бил млад, се карал с опонентите си; сега вече просто ги из-

хвърля от кабинета си. Защото смята, че неговата теория просто и изцяло обяснява всичко. Има си и старателно подбран доказателствен материал.

Малко по-млада съм от повечето от вас, за да си позволя да не страдам от балкански комплекси и да си позволя да знам от какво разбирам и от какво не разбирам.

Етически guidelines са създадени в някои страни и за някои индустрии, само дето в тях няма как да пише да мерим IQ-то на купувачите на продукта. Не можем да пазим всички от всичко. Самата аз на няколко пъти съм била нещо като „опитно зайче“ на лекарства. Предполагам, че това не влиза в хуманната част на медицината, но иначе няма как да разберем кое лекарство работи и кое не работи, нали? А това, че и с опитни зайчета не всичко винаги се установява, не означава да се откажем да работим, нали? Който го е страх, не ходи в гората.

- 24-06-2009 |Е

Ето въпроси на потребител на лекарства например:

Как се набират хилядите семпли, които са необходими? Как се правят тестове? Със страх и социални предразсъдъци? И заради предразсъдъци аз трябва да чета статии, чиито наблюдения в моя случай се основават на 5 деца в продължение на 3 месеца. Все тая е, ако са и 1000 деца в рамките на 3 години, макар че е по-добре. Или случаят на лицето Х, което ми доказва теорията. Супер. Ако искам да напредна в бизнеса на науката. Ако искам да защита дипломна работа. Но не и ако реша да следвам критериите си за коректност. А помага ли ми недоверието, което се всява, да си събера данните и/или да получа тестван продукт?

- 27-06-2009 |Кентавър – ге:

Е писа:

Аз съм се подвизавала из престижни университетски среди и мога да твърдя, че доста интересни спорове, в които е имало и доста интересни сценки съм виждала.

Ти наясно ли си, че нищо не казваш ?

- 28-06-2009 |Е

А какво очакваш да кажа? Винаги съм казвала, че информацията е достъпна, трябва да си я намериш и да я провериш.

Бих искала например да знам защо наистина повечето афроамериканци, които познавам, не приличат на етиопците и кенийците, които познавам (сегашният президент си е доказано полукениец). Вероятно е чиста случайност.

Бих искала да разбера дали няма да предам на детето си увреждането си. Вероятно не, това го знам, но все пак ...

- 28-06-2009 |Е

И ще помоля за липса на грубости. Много моля.

- 28-06-2009 |Кентавър

Значи не си наясно

- 28-06-2009 |Кентавър

не си дописах коментара. Искях да кажа следното : Значи не си наясно, че нищо не казваш. Това, което пиша, не е грубост. Това е мнението ми за статията.

Но поне си искрена. ти наистина не виждаш, че нищо не казваш

- 28-06-2009 |Е

Аз винаги очаквам грубост в Интернет. И винаги съм смятала, че сериозните разговори ги водя другаде и дори да е в Интернет, трябва да е на място, което ми вдъхва доверие. Това не ми, просто интуиция.

Ти не разбра, че според мен антипредразсъдъците пречат на изследванията. Макар привидно да защитават правата на хората – прегледах кои са изследователите, подписали статията. 12 от 14 се занимават с култура, философия, антропология, право, социология. Само двама се занимават с това, което за мен е наука. Research. Това е предразсъдък, да, но поне идва от вътрешен човек.

Ето ти пример от моя личен опит за това какво бих получила, ако изследванията си продължат (без да коментираме конкретната фирма и начина, по който си осигурява финансиране):

Наскоро разбрах, че имало две страни, в които нарушението ми се среща сред сравнително по-малък процент от населението, отколкото в други страни (средно 1%, САЩ – 3%, Х и Y – незнайно защо е около 0,3% и 0,2%). Незнайно защо.

Следователно, ако потърся донор за осеменяване, може да предпочета да е от някоя от тези две страни. Разбира се, това не ми гарантира неналичие на други лоши ген/етични комбинации, но процентът за неналичие на точно тази комбинация, за която аз знам да избягвам за себе си, е вероятно по-малък. Защото нарушението може да не се прояви при един, но може да се прояви при друг човек от рода. Следователно, ако е от страна, различна от Х или Y, вероятността да е носител на гена, е доста по-висока, отколкото в страните Х или Y.

Всичко това, разбира се, би могло да се обърка, объркванията винаги са приемливи. Но една конкретна клика от „културни изследователи“ мислят това за предразсъдък или расизъм. Според тях на мен не би трябвало да ми пука всъщност и моите проблеми се дължат на неразбирането на обществото. Не е така, те са реални. И според мен би било добре тези изследвания да продължат, дори и да е за някое от децата ми в бъдещето след 50 години. И би било по-добре да е след 50, а не след 100, да речем :-)

И така, както обикновено, кратки коментари ме карат да пиша доста. Добре, че наистина не пиша за онова, което смятам за сериозно :-)

- 28-06-2009 | **Гост**

Не виждам в статията място, в което някой да призовава тези изследвания да бъдат спрени. В такъв смисъл страховете ти май са отправени в погрешна посока.

Виж, дали тези изследвания се нуждаят от някакъв вид етически рамки, е вече съвсем друг въпрос. Или трябва да разбирам писаното от теб по такъв начин – че ти си и срещу етическите рамки?

- 28-06-2009 | **Кентавър**

Затрудняваш ме. Първо, аз съм пълен профан по темата, второ ти определено си умен човек. Така че ме затрудняваш да докажа, че не казвам нещо. Моля те кажи ми какво разбираш под „антипредразсъдък“. Но така, че да го разбере. Имам IQ 62

Относно грубостта не се безпокой. Ти си един много приятен човек, съдейки по снимката и текстовете ти.

П. С. Относно думите ти „ти така и не разбра“, предполагам, че ме бъркаш с някой друг коментатор.

- 29-06-2009 |Е

Мда. Мислех да си сложа текстовете онлайн, но след като университетът, който ги е спонсорира, получи за тях някакви пари съвсем неочаквано, май се замислих дали пък интересуващите се не трябва да навикнат да общуват с правоносителите и да искат услуги. Не е ли това съвсем логично?

Какви следва да бъдат етичните рамки? Трябва ли в тях да е включен емоционалният стрес?

Нека задам въпроса по друг начин: Наличието на достатъчно изчерпателна информация за един експеримент, който не застрашава живота и здравето на хората, участващи в него, би ли спасил тези бъдещи етични рамки? Или можем да поговорим за разликата между етичния и качествения контрол ...

- 24-09-2011 |Гост

изчетох внимателно материалът, както и коментарите по-долу... като специалист първо ще кажа, че липсват обяснения или там където има такива неточности при дефинирането на основни понятия, използвани при въпросните тестове. Да – абсолютно съм убедена в напълно печелбарския подход в създаването на подобен род тестове, които клиентите-неспесиалисти си купуват водени единствено от някакви социо-емоционални подбуди. Лично аз съм абсолютно против разпространението на такъв тип тестове, разбира се изключвайки случаи при, които това се налага. Най-елементарния ми довод за това е изключително тесният интервал на достоверност и огромният процент компютърна симулация :))) Неточностите в публикувания материал най-вероятно са в резултат на недобър професионален превод:)... което още повече подсилва впечатлението на профанизирането на проблема. А като чуя молекулярна антропология, направо се изприщвам. Това е напълно компютърна наука, базирана на някои съмнителни данни получени от 2 кокала, намерени в Аляска и сравнени с кръвни проби на примерно 54 доброволци... обикновено колеги от университета:))) Погледнах и публикациите на въпросната Болник в PubMed /най-голямата електронна сериозна научна библиотека/, където най-сериозното заглавие, в чиито колектив тя е просто съавтор е: The illusive gold standard in genetic ancestry testing..., което бе отбелязано като четиво по биомедицинска етика, но не и като строго научна статия... и т. н.

Антинационалист по патриотични съображения

Автор: Владимир Левчев

Аз съм антинационалист по патриотични съображения. Миналият век ни даде изобилие от примери – от Хитлер до Милошевич – за това каква полза може да има от националистите в политиката една нация. Но това не е всичко.

Всеки, който е живял дълго в чужбина, какъвто е и моя случай, знае, че в чужда страна националната принадлежност става част от визитната ти картичка – ти си българина, това е твоята уникална идентичност сред не-българите. В този смисъл българите в чужбина (ако не са решили тотално да се асимилират, да сменят нацията си) стават неизбежно по-големи патриоти. В чужбина има някакъв смисъл да бъдеш патриот. Но да се биеш в гърдите и да викаш „аз съм българин!“ в България е някак смешно – все едно един мъж в мъжка компания да се бие в гърдите и да вика „аз съм мъж“. Това би било малко подозрително.

Но дори и в чужбина, където ставаме по-големи патриоти, точно от патриотична гледна точка е по-добре да се харесваме на хората, а не да се държим като някакви напрегнати темерути, развяли трибагреник или конска опашка. По-добре е за България да се покажем пред света като модерни, толерантни хора, а не като хора от родово-общинния строй, които биха опекли и изяли съседа си само защото е от друг род.

Едно от нещата, например, които много издигат българите в очите на американците, е спасяването на българските евреи през Втората световна война. Както и това, че в България, въпреки съществуването на значителни етнически малцинства, не се стигна до изстъпления и кръвопролития от югославски тип след падането на комунистическия режим. Именно такива неща са ме карали да се чувствам горд, че съм българин, докато живях в САЩ.

Националисти като Волен Сидеров и особено Боян Расате, защото Сидеров при цялата си реторика всъщност защитава руските енергий-

ни интереси, градят своята идеология върху хлъзгавия терен на понятието „етнически чиста нация“. Г-н Расате използва абсурдната метафора за България като някакъв апартамент, който бил собственост на етническите българи, а разните там малцинства били само гости. Г-н Расате твърди, че знае със сигурност, че е чист етнически българин поне няколко поколения назад. Ако това е така, то е нещо, с което твърде малко хора на Балканите биха могли да се похвалят. Толкова много племена и народи са минали оттук или са останали тук, претопени в други племена и народи, че веднага би започнала война за това чий е всъщност апартаментът, ако вземем да се ровим в миналото. Както стана в Югославия. Кой например е по-отдавна в Македония – албанците, гърците, българите, сърбите, македонците? Кои са македонците? Чий е този съседен нам апартамент, за който и ние сме имали претенции и сме водили война?

Но дори ако някой може да се похвали с това, че е няколко поколения назад чист българин, че няма да кажем прабаба гъркия или албанка, какво значи „етнически“ чист българин? Има ли изобщо такова нещо?

Напоследък във вестник „Труд“ се появи съобщение за едно интересно изследване на швейцарския институт Игенеа, базирано на ДНК тестове. Игенеа имат уебсайт, където могат да се открият някои резултати от изследването им. Не е известно колко представителна е извадката, използвана от швейцарските учени и за това, разбира се, може да се спори. Но те стигат до крайно любопитни изводи. Според тяхното генетическо изследване българите са около 50% траки, 0 % прабългари (за ужас на г-н Расате), 15% славяни и пак толкова – 15 % – гърци. Ако се съди по някои чат румове, нашите родни братя от Република Македония са силно въодушевени от извода на Игенеа, че те са 30% наследници на древните македонци. Ние също сме били имали древно-македонска кръв, макар и три пъти по-малко, както и гърците в Северна Гърция. В нашите вени освен това течала и финикийска кръв! А гърците имали повече славянска кръв от нас. Също така се оказва, че „българската кръв“ е 43% идентична с гръцката, 46 % идентична с македонската и – най-много! – 55 % идентична с албанската! (И албанците имали тракийска, както и славянска кръв, но най-много илирийска.) Със сърбите, според изследването, имаме само 29 % генетическо сродство, а с руснаците много по-малко. Разбира се, процентите може да са неточни и да варират, но съм

сигурен, че ако един български, или какъвто и да е друг националист си направи подобен ДНК тест, ще се ужаси от резултатите.

Този тип изследвания се правят отскоро, тепърва ще се правят все повече и сигурно ще стават все по-точни. Но те поставят под една голяма въпросителна идеята за етнически „чиста“ нация. Учили сме в училище, че сме смесица от славяни и прабългари. Но генетическите изследвания могат да доведат до съвсем други резултати. Това, че говорим славянски език не ни прави непременно генетически славяни. И това, че се наричаме българи не ни прави пра-българи. Няма чисти нации. Не само в Новия свят, където изобщо етнос и нация не са и не могат да бъдат синоними, но дори и в стара Европа, където самата идея за етнически чиста нация се е появила. И то не много отдавна.

Европейските нации в днешния им вид, нации базирани на обща културна традиция и на общ език, се създават между 17-ти и 20-ти век. Преди Просвещението, религиозната принадлежност – както знаем – е била много по-важна от националната. Гражданските войни в Европа са били религиозни войни – между католици и протестанти, между англиканци и пуритани и, разбира се, между християни и мюсюлмани (в Испания и на Балканите). „Националната“ принадлежност се е определяла, или меняла, според това на кой феодал плащаш данъци, или – ако принадлежиш към религиозно малцинство в империя – коя църква (или синагога) посещаваш. Не случайно борбата за независима от гръцката българска църква предхожда борбата ни за национално освобождение. Съществувал е и сериозен проблем с „гърчеенето“ на българите, когато църковната служба е била на гръцки. Босненските мюсюлмани (Османогич, Изетбегович) се наричали турци поради верската си принадлежност, според романа на Иво Андрич „Мостът на Дрина“.

През 17 век в Англия има гражданска война, революция на пуританския парламент. След това с реставрацията започва и националното помирение. Но през същия век се оформя и официалният, стандартизиран идиом на съвременния английски език. Така се създава на практика английската нация в днешния ѝ вид. Италия и Германия се обединяват като единни нации през 19 век. Нации като македонската или пост-колониалните нации в Африка преживяват същия процес на формиране едва през втората половина на 20-ти век.

Много нации говорят чужд (английски, френски) език или повече от един език – като белгийците и швейцарците, да не говорим за ин-

дийците. Също така няма „чисти“, бездиалектни езици. Един от многото диалекти на едно население може да се наложи от правителството (ако това население има своя държава), или от някакъв интелектуален елит, като официален или общоприет език.

Накратко, идеята за „етнически чиста“ нация и за етническата национална държава е просвещенска идея. Тя е била прогресивна по времето, когато много европейски народи се освобождават от хегемонията на големи империи – Хабсбургската, Руската, Отоманската – или пък се обединяват на езиков и културен принцип в национална държава. Но етническият национализъм бе доведен до своята уродлива крайност от Адолф Хитлер. Няма чиста „арийска раса“ никъде по света. (Впрочем, според изследването на Игенеа, днешните германци били 20 на сто славяни и 10 на сто евреи.)

За съжаление (и срам, бих казал) идеята за висши и низши раси, вече неприлична за споменаване в западните демокрации, все още съществува в главите на огромен процент от българите. С ужас установявам колко мои познати са убедени, че циганите например са някаква „по-низша“ раса. (Макар че, ако идват от Индия, точно ромите трябва да са арийци!)

Жалко е, че цитираното изследване не дава данни за ромите на Балканите, а за турската етническа мешавица – от славяни до евреи и араби – са дадени само осемте „съставки“ на кръвта им без проценти. Иначе, според мен, би станало ясно, че българите са етнически по-близо не само до турците, но и до балканските роми, отколкото до руснаците или другите славяни.

В последното десетилетие у нас, наред с антитурцизма, се разви и някакъв антисемитизъм, който никога не е бил характерен за българите. Добре е човек да е отворен за чужди идеи, но защо трябва да попиваме най-лошото от миналото на Западна Европа!

Западната цивилизация е преживяла голямо развитие – от 18 век, когато робството още е било законно и са се пишели текстове за това какъв процент „човеци“ (human beings) са африканците, до началото на 21-ви век, когато Барак Обама стана президент на САЩ. Преодоляването на наследството от робството е изключително бавен и мъчителен процес в Америка, през Куклуксклан, сегрегацията, движението за човешки права, убийството на Мартин Лутър Кинг, Черните пантери, смесването на черната и бялата култура главно чрез джаза и блуса. Много трудно е

за хора, които живеят с мисълта че пра-родителите им са били роби, да се освободят не само от расистките предразсъдъци на едно бяло мнозинство, но и от собствения си комплекс за малоценност.

Афро-американците се освобождават от комплексите си, а ние, които никога не сме били роби, буквализираме метафората „турско робство“, използвана за вековете на Османското господство, и така сами си насаждаме комплекс за малоценност, робско самосъзнание. За мен национализмът от типа „България е апартамент, който е собственост на българите, а малцинствата са само гости“ е именно продукт на национални комплекси. И е много вреден за нацията. Защото от една страна провокира опасни етнически напрежения в страната, а от друга ни излага пред света и ни изолира.

Освен че е опасна, идеята за етнически чиста нация е научно несъстоятелна, както вече може да се докаже с генетически тестове.

Етническото самосъзнание е въпрос на избор и семейна традиция, така както религиозното или политическото самосъзнание е въпрос на избор и традиция. Етническото самосъзнание може и да се променя. Това много добре знаят тези от нас, които имат роднини в Македония или просто познават историята на тези земи.

Ако си направя ДНК тест, може да се окаже, че съм наследник на Чингз хан, или на цар Соломон, или на австралийски абориген. И все пак аз се смятам за българин. Българин съм както по семейна традиция, така и по личен избор. Мога, ако искам, да бъда американец.

Но ако един политик от ромски, турски, еврейски, или африкански произход се отъждествява с България, честен е и е способен да работи за доброто на хората у нас, предпочитам да ме управлява той, отколкото някой некадърен или крадлив българин с „патриотична“ идеология.

Но освен че съм избрал да бъда българин, аз съм избрал да бъда и европеец. Затова не смятам, че нашите националисти с антитурска реторика, които всъщност работят за руските енергийни интереси като Южен поток, работят за България. Газопроводът Набуко, алтернативата на руския газов монопол у нас, трябва да мине през Турция, така че антитурската и „анти-набуковска“ реторика на Атака обслужва по-скоро интересите на Русия. А Русия няма интерес България да бъде в Европа. В този смисъл също съм антинационалист по патриотични съображения.

Владимир Левчев е български поет и писател, автор на множество книги, между които: „Любовни писма до свободата. Роман“ (1998), „Бог е любов в приятелството, традицията и секса“ (2001), „Небесни балкани“ (2001), „Балканският принц“ (2001), „Архитектура на промените. Формални стихове“ (2003).

Коментари (31)

- 19-06-2009 | **Patzo** – Отново манипулации на тема национализъм

Левчев, прочети коментара ми за дискусията с удобните „националисти“, защото нямам намерение да се повтарям. Изобщо, виж Левчев, защо не прочетеш всички коментари по темата и тогава може би ще коригираш мнението си за национализма. Отново се смесваш расизъм и ксенофобия с национализъм !!! Що се отнася до Атака – опитай се да проумееш и тези симпатизанти на партията, които са в правото си да поискат обезщетение от Република Турция за ограбените имоти в Беломорска Тракия. Коя партия единствено повдига този въпрос – Атака. Статии като твоята считам за абсолютна и преднамерена манипулация – позволи ми това крайно мнение за писанието ти...

- 19-06-2009 | **Хасан Челик**

Всеки коментар е излишен. Единствено уважение към този достоен човек. Трябват повече такива хора на България, като Владимир Левчев.

- 19-06-2009 | **Patzo** – антирасизъм – да

Статията на Левчев по скоро подхожда като коментар към дискусията с Боян Расате „Лесно ли е да си националист“. Ако беше публикувана там, по щеше да си тежи на мястото, тук според мен тя приравнява

всички видове национализъм, като ги слага под общия знаменател на агресивния шовинизъм, расизма и ксенофобията. Колкото до Хасан – излишни са коментарите само в тоталитарните общества и капсулираните партии като ДПС – там коментари няма, каквото каже вождът.

- 19-06-2009 |**Хасан Челик**

Абе ти нормален ли си? Защо във всеки разговор намесваш ДПС и Атака?

Идеята ми беше, че след Владимир Левчев ти няма какво да казваш. Когато той говори ти можеш само да мълчиш и да слушаш. Разбира се, може да се възползваш от демократичните си права и да коментираш, както си направил горе, но каквото и да кажеш, единствено ще се изложиш.

Ако още не си разбрал-магарето не може да коментира коня.

- 20-06-2009 |**Златко** – И пак за национализма

Странно усещане, да бъдеш принуден да спориш по въпроса за „ценността“ на национализма. За човек, живеещ в страна с миналото на Германия, тази дискусия изглежда като спор по въпроса дали земята е плоска или кръгла. И, дали по тази или по друга причина, самият аз съм склонен да виждам някакво възможно обяснение за появата на национализма единствено в контекста на някоя националноосвободителна или антиколониална борба от миналия и по-миналия век. Но национализъм сега, в наше време? При това, някакъв „добър“ национализъм? След всички войни, кланета и най-различни други пъстри безчинства, които той винаги е влачил със себе си? Извинете разсеяността ми, но в кой век живеем всъщност?

Към казаното от господин Левчев (Владо, не е ли ужасно скучно, когато човек се вижда принуден да разказва и доказва такива азбучни истини?), аз бих искал да добавя само, че национализмът, освен всичко друго, се намира и в остро противоречие с европейската идея. тя насърчава запазването на културните особености в отделните региони на Европа, но същевременно постепенно премахва старите „национални“ различия (включително и тези на суверенитета), с което ясно показва, че в бъдеща Европа място за националисти няма да има.

Впрочем, покажете ми поне едно място по света, където национализмът да не е израз на неуверености, страхове и исторически обусловени комплекси ...

- 19-06-2009 | **Patzo** – до Челик

Запази твоето мнение относно коментарите ми за себе си – може би ти се излагаш с твоето благоговееие пред Левчев – не ти се бъркам твой проблем. Считам статията му за манипулативна по отношение на нормалните националисти патриоти, като ги приравняват с тези на Расате, какво толкова не разбираш, не знам в случая магарето да не си ти.

Използвам случая да призова читателите и коментаторите за мнения по статията, а не с мнения за коментарите – от това губим всички. Хасане, за разлика от теб аз искам да чета коментари по тази статия, а не само да си мълча и да слушам любимият ти Левчев. Апропо – Любомир Левчев какъв му се пада ?

- 20-06-2009 | **Хасан Челик**

Явно е, че не търпиш мнения различни от твоите. Преди малко някъде тук, на този сайт срещнах мисъл на Пенчо Славейков. Ще си позволя да я постана: „Вгледайте се в главите си!Национализмът, който се мотае там не ви ли пречи да мислите?“...

Наистина, голяма боза е в главата ти момче. Какви са тези „нормалните националисти патриоти“ за които говориш?Задай си въпроса в кой век живееш и в коя страна. Та ние сме част от един огромен съюз вече. Няма отделна страна България. България е един окръг от страната, наречена Европа. Ти май още не си разбрал, че при влизането в Евросъюза, България си загуби и суверинитета. От кого ще браниш окръга на Европа?И на теб ли остана да браниш Европа?

Виж накъде върви света. Изчезват граници, обединяват се държави. Хората от различни култури и религии се смесват все повече. Това, което беше немислимо само преди 10 години, сега е факт.

Още ли не си разбрал, че деленето на хората на раси, на религии, на бели на черни е простотия, която е измислена от други националисти като тебе. Това е реалността в нашия свят. Щещ не щещ, трябва да приемеш, че нашите деца ще се женят помежду си и ще се смесват. Това е бъдещето на света и вие няма да промените това, колкото и да вресците. Идеята за национализма на днешен етап е фалшива. Разберете го най-

накрая. По-скоро, съвсем реална е идеята за това, да приемеш всеки човек, такъв какъвто е. Да се поучиш от неговата култура, а и ти да му дадеш нещо от своята. Много пъти съм казвал и пак казвам-единството, трябва да се крепи на различието.

- 19-06-2009 |**Patzo** – Хасане, говорим на различни езици

–България не е окръг от Европа, а суверенна страна членка на ЕС

–Уважавам всички етноси и култури в страната, а и по света, не ме изкарвай расист. Приемам хората каквито са.

–Приемам различни от моето мнение, но не одобрявам амбициите ви да сте последна инстанция по въпросите на национализма.

–Колкото до това на кого е „боза“ в главата, ако това е аргумент в спор – здраве му кажи, по скоро опит да се изтъкнеш като голям специалист по темата за национализма.

Златко, ще се радвам да разбера какво те подразни в 1-вия ми коментар, който изтри...

Бъдете здрави

- 19-06-2009 |**Златко**

Нищо не съм трил, Пацо, предполагам, че това е някаква настройка на системата, да не показва коментари, които получават негативни оценки. И аз самият се уча да я ползвам, ще трябва да променя параметрите.

- 19-06-2009 |**Про** – Хасан Челик

Хасан Челик, ти преди две седмици обясняваше, че само турчин може да защити правата ти, че трябва да те поздрави на своя език и пр. Ти не си ли националист. За каква Европа говориш. Нали ти приказваше, че интереса клати феса. Голям европейец. И завърши дискусията така-ние ще гласуваме за нашите, вие гласувайте за вашите. Ако има националисти в България, това сте вие. Такива като Расате и Волен Сидеров се явиха на 15-тата година от появата на ДПС. Като се видя, че искате да управлявате България, ДПС като започна да краде във властта и така нататък. Стига ориенталски лъжи и демагогия.

- 19-06-2009 |**Златко**

Точно така. Системката изхвърля от оборот всеки коментар, който получи повече от два отрицателни гласа. Това обаче не става – така всичко може да се манипулира. Засега ще изключа системата за гласуване, докато рабера как да я контролирам.

- 19-06-2009 |**Хасан Челик**

„Не одобрявам амбициите ви да сте последна инстанция по въпросите на национализма“

И кои сме ние? Тази част от народа, която не трябва да има амбиции, може би? Тази част от народа, която няма право да участва в управлението? Тази част от народа, която трябва да стои по селата и да си гледа тютюна?

Уважаеми Пацо, много те моля недей забравя, че на каквито амбиции ти имаш право в тази страна, на такива амбиции имам право и аз. Спри да ни обвиняваш най-накрая.

Колкото и да се мъчиш да се отдиференцираш от Расате, в края на краищата вие сте едни и същи. Замисли се. Разликата е само тази, че той е много по-искрен от вас, а може би и по-глупав, за да казва открито това, което мисли, докато вие търсите форми, в които да облечете омразата си към нас.

Не забравяй Пацо. Омразата ражда единствено омраза, обидата-обида, неуважението-неуважение.

Не се ли замисляш, че някой има далавера да сее омраза сред българския народ? И когато им подгласяш, ти не вредиш ли повече на България.

- 19-06-2009 |**про** – Хасан Челик

Тази част от народа, която иска да си има една единствена партия, обединена по национален признак, която боготвори алкохолизирания си лидер-агент на ДС, който не е спрял 20 години да заплашва и предизвиква, и да краде също така. Тази част от народа, която иска този който ще и гарантира правата, непременно да говори езика и и да я поздравява на нейния език, която смята, че политиците могат да крадат и че интереса клати феса. Нека говорим за турския национализъм-или по аксиома такъв няма. Ти като задаваш въпроса кой има далавера да има омраза и разделение в България, не се ли сещаш за отговора. Кога се появи Доган, кога се появиха Расате и Волен? Национализмът ражда

национализъм. И ако Волен събира 8-10% от гласовете на българите/а Расате 0%/ то Доган обира 90% от вота на турците и помаците. Пак ли ще твърдиш, че българите били националисти, а турците-не. Стига ориенталски лъжи и демагогия.

- 19-06-2009 |**Patzo** – Едно си баба знае, едно си бае

Абе Хасане, спри да ми преиначаваш думите бе човек. Говорех ти за амбициите ти да си голям капацитет по национализма, а всъщност според мен ти нищо не разбираш. Какво му е лошото на градивния национализъм. Прочети малко проф Григор Велев, образовай се по темата, стига си повтарял клишетата на една партия, айде да не я споменавам, много реклама ѝ правя – кой ви мрази човече осъзнай се – колкото до мене изобщо не ви мразя, но това не ми пречи да бъда националист, не шовинист, а патриот. Евала на турците на юг – ей такива националисти искаме да сме – ни повече – ни по малко. Брей, опак човек бре, не можем да се разберем. Разбира се, че ще участвате в управлението и в общественния живот, но колкото по бързо разберете, че онази „вашата“ партия ви вреди много, толкова по добре за вас. Омраза. . . каква омраза те гони ХАСане

Междудругото, хайде отговори ми на конкретен въпрос – трябва ли да се говори на обществени места на турски език, след като официалният е българският. Айде да видим барем по един прост въпрос ще стигнем ли до консенсус.

- 19-06-2009 |**Хасан Челик**

Да, и продължавам да твърдя, че е така. Той Златко някъде каза, че вълкът няма да защити правата на агнето. Докато мнозинството не докаже, че може да ми защитава правата ще е така. Продължавам да твърдя, че Филиз Хюсменова, ще ме защити по-добре от Волен Сидеров. Първата я познавам лично от много години и знам колко културен, интелигентен и честен човек е. Докато втория се кани да ме прави на сапун.

Тебе пък какво те интересува на какъв език се поздравяваме ние. Ако се поздравявахме на английски, предполагам, че нямаше да имаш нищо против.

А интереса клати феса при всеки един политик. Ако не си го разбрал досега, много жалко.

Гарантирам, че съм много по-голям европейец от тебе. За мене никога не е имало значение кой какъв е. Така съм и възпитан. Но няма да позволя, някой да ме смята за по-долен от себе си. За твоя информация, жена ми е българка, а майка ми е еврейка. Аз ли съм националист?

- 19-06-2009 | **Хасан Челик**

Обществено място е и улицата. Може ли на улицата да се говори на английски? Отговори ми и ще получиш отговор.

- 19-06-2009 | **про** – Хасан Челик

Хасан Челик, отговори-какво кара 90% от турците да гласуват за До-ган. Според мен е национализъм. Какво кара 90% от българите да гласуват за всякакви различни партии. Национализъм ли? Ти съгласен ли си с думите на зам. областния управител на Пазарджик- „няма да спрем, докато не изгоним и последния българин от Родопите“. Отговори и на други въпроси: Кой мрази повече: българите- турците или турците-българите? Коя религия разглежда войната като аргумент при контакти с представители на друга религия? Коя религия има понятие “свещена война”? Религията част ли е от културата? Кой от двата народа е по-религиозен-българите или турците?

- 19-06-2009 | **про** – Хасан Челик

Щом майка ти е еврейка, ти какъв си? Мислех те за турчин. А правата ти ги защитава Данчо Ментата, който ние българите не го искаме в партиите си-много е крадлив. Ако за вас това няма значение, ето я първата причина да не искаме да управлявате-и тя няма нищо общо с етноса. Впрочем уточни първо какъв си -турчин ли си или евреин, и тогава можем да продължим разговора. Все пак за национализъм говорим. А иначе жена ми е туркиня, и двамата ми синове си взеха кадъни за жени-много са послушни и много обичат българите-казват, че вие турците сте много груби и деспотични съпрузи.

- 19-06-2009 | **АНТИ**

ПРО, ти да не спиш с читанката на „напласеното зайче“? Какви са тези долнопробни въпроси? Ако продължаваш така, ще си прикачиш наставка СТАКановска. Тук да не ти е форума на умопомрачените националкомплексари?! На път си да скапеш темата в зародиш.

- 19-06-2009 |**Хасан Челик**

Много пъти отговарях. Вече ме заболя главата. Но пак ще кажа-страхът от вълка.

- 19-06-2009 |**про**

зайчета сте вие. Пухкави, глупави и безпомощни. Единия живее в Берлин, другия се мота по Америка 15 години и се върна в сянката на всесилния си баща. Но те са капацитетите по всички големи въпроси, свързани с България. Темата е скапана по начало. Никой няма нужда от този дебат-просто такъв национализъм като описвания тук не съществува. Питайте Айнуър Солакова за истинския.

- 20-06-2009 |**Patzo** – до Хасан

Обществени места – Министерство на земеделието и горите, Агенцията по рибарство и аквакултури, десетките кметства и общини, където кметовете са от ДПС – гонят българите и назначават „свои“ хора – каква е тази неистова жажда да си във властта на всяка цена, дори и да не си подготвен за това. В една областна администрация – Варна беше уволнена специалистка по екология, работела по специалността си и назначен некадърен депесар – не бързай да се обиждаш пак – не отъждествявам етноса ви така – просто това са факти. Виждам, че си голям „глобалист“ но май робуваш на предрасъдъците на собствената си партия.

- 19-06-2009 |**Patzo** – no comment

Изключително „интелигентното“ изказване на АНТИ добави своя огромен принос по разискваната тема :)))

- 20-06-2009 |**АНТИ**

Благодаря! За интелигенти съм винаги готов.

Я да ви питам аз вас двамката, докопахте ли местенце в листите на Волната Капка или ви обещаха за следващия път?

Кариерист с евтин популизъм на фалшива патриотарнационалистическа плоскост. Това е философията на съвременния ви лидер.

- 20-06-2009 |**Златко** – Стига толкова!

Момчета, цял ден си чешете езиците и още нищо смислено не сте казали. Хайде стига толкова, ужасно започнахте да досаждате.

- 22-06-2009 |**Румен**

И статията и заглавието са чудесни – работа на ерудит, който познава нещата! Стига са мътили главите на неуките разни олигофрени като Сидеров и Расате!

- 27-06-2009 |**richko** – ге:

Румен писа:

И статията и заглавието са чудесни – работа на ерудит, който познава нещата!

Стига са мътили главите на неуките разни олигофрени като Сидеров и Расате!

Напълно съм съгласен с Вас ! статията е чудесна

- 27-06-2009 |**В. Левчев** – наука и бизнес в генетиката

Златко,

Статията „Науката и бизнесът на генетическите изследвания“ на Дебора Болник е много интересна и важна, за да се разберат ограниченията и възможните грешки при тези вече станали доста модни изследвания. Чудесно е, че си я публикувал! Тази статия може да обясни например липсата на „прабългарски ген“ сред изследваните (неизвестен брой и неизвестно по какъв точно метод) българи. Но все пак тази статия, писана от специалист по молекулярна антропология, не отрича, а само потвърждава факта, че понятието „етнически чиста нация“ е абсурдно. Гените са нещо индивидуално за всеки отделен член на общността, а националното самосъзнание се определя по-скоро от средата – семейство, традиция, език, религия – отколкото от гените.

- 30-06-2009 |**Гост № 6**

Мъдrecи! Като ви чете човек разплаква се, че толкова велики истини научава за гените и за национализма. Имал българина 85 процента такава и онакава кръв и 15 – славянска пропял някой си някъде. И ето ти един час коментари. Този швейцарски институт, драги е супер националистически и расистки. Той ме кара да мисля, че 15 процента славянско е по-мощно от 85 процента друго щом е наложило славянски език и дух и то не само в България на Балканите.

Хайде да закрием говорилнята при това положение!

- 26-11-2009 | **Stefan**

4etoh v тази statiĳ ne6to za ciganite i kak nqkoi hora gi nari4at ariici, a kak si obqsnqvate po tumniĳ cvqĳ na horata v uĳen industan i svetliĳ v severnite 4asti na indiĳ i indo evropeici ne ozna4ava nepremenno indiici za6toto ariicite idvat malko po kusno v indiĳ dragi ne sum rasist prosto vsi4ko trqbva da se kazva takova kakvoto e ina4e dobra statiĳ v umeren duh :)

- 29-02-2012 | **аз** – Белият неĳър

1. Национализмът винаги е за вътрешна употреба, кралят е крал само в своето кралство.

2. В очите на другите ние сме това, което сме, но и те в нашите са такива, каквито са спрямо нас самите.

3. Българин в чужбина е като чужденец в България.

4. Историята ни учи как сме извървели своя път до ден днешен, и не можем да твърдим, че днешният ни ден е по-лош от вчерашния, и заради това съм убеден, че няма как сенки от миналото пак да ни споходят. Другото са спекулации.

5. Моят дом-мойта крепост! Не ми казвай какво да правя, за да не ти кажа къде да отидеш!

За генетичния профил на българите

Автор: Владимир Трендафилов

Странно как не последва никакво брожение около данните, които изскочиха от швейцарския институт по генетика „Игенеа“, оповестени у нас почти само от в. „Труд“ (броят от 27 май т. г.). Според съставения ни генетичен профил, ние българите дължим 49% от кръвта си на древните траки, 15% е славянска, гръцката е също толкова, македонската е 11%, финикийската – 8% и т. н. „Прабългарска“ няма регистрирана. Явно, толкова им е била числеността на заселниците от VII век, които са се наричали така. Нямало е проблем да се претопят без остатък в местното население и да му завещаят само името си. Ние, един вид, сме точно толкова генетични българи, колкото и лъвовете пред Съдебната палата са типични животни от региона. За славяните, отделно. Немците се оказват по славяни от нас – 20%.

Хубавото на науката е, че където влезе през вратата, митологията изхвърча през прозореца. Пресата ни сякаш си глътна колективния език. Млъкна по темата. Историците националисти не подеха яростни контрареакции, както бихме могли да очакваме. Странно, наистина. Липсата на ярост не е в стила им. Или може би я проявяват само когато отпреде им върви една държавна бърсалка и замита гласовете на евентуалните опоненти?

Впрочем, един такъв отзив има. В броя на „Монитор“ от 27 май е поместено интервю с проф. Тодор Балкански, където той нарича данните „маньовър на съвременния македонизъм“, явно поради това, че идват от публикация в сръбско списание и са допълнително раздухани от пресата в Македония. Все пак той не стига дотам, че да подозира швейцарския институт във фалшифициране на данни. Окачествява публикацията като „непочтено дилетантски прочит на някакво изследване“.

Е, да, но процентите от изследването стоят. Те не са „някакви“ проценти, а точно определени. „Някакви“ са по-скоро постулатите на ис-

торика-македонист от БАН (всъщност него го боли само македонският аспект на нещата). Но нека цитирам: „[К]огато сме дошли по тези земи, ние българските славяни...“ Славяните са „дошли“? Вярно е, че в историята всеки някога „идва“ отнякъде, но не съм чул да има сведения за *славянско-българска* конница, дошла тук в ония отдавнашни времена. И още: „Македонците се опитват да ни търкулнат, за да направят лавина за нашия народ.“ Това, макар и нечленоразделно, вероятно означава: „македонците искат да ни скроят кален етно-номер“.

Е, ясно. Но искрено се надявам горното да не се брои за научен език в родните ни исторически кръгове. Лично аз го наричам „разпасано кафеджийско дърдорене“, което срива автоматично статута на казаното. Все пак може и да греша. Може би точно в момента историците в БАН сериозно проучват фактора „лавинност“ у македонската нация или степента на „търкулваемост“ при българите. Ако това е така, аз, разбира се, ще се извиня публично, заради невежеството си. Дотогава обаче няма да считам формулировката на проф. Балкански за терминология.

Сега, какви изводи бихме могли да си направим от наученото по-горе? Най-напред, радвам се, че запълних едно бяло петно в културата си, което датира от ученическо време и май си остана някъде там в ученическото време. Чудел съм се понякога, всъщност къде са отишли траките, за които учехме, че са преди нас българите? И какво се оказва сега? Че не са си отивали никъде. Стояли са си тука. Ето ни нас, резултатът им, „под вънкашност чужда и под име ново“.

Резултатите на „Игенеа“ подсказват и за нещо друго, което по-образованите всъщност отдавна го знаят, но уви, те нямат представителство сред политиците и в медиите, та затова не му се дава кой знае каква гласност. А именно, че понятието „българин“, както и „немец“, „англичанин“, „китаец“ и т. н., е *политическо*, а не *етническо*. Тоест, българи сме, защото се наричаме така и обитаваме територията „България“, а не защото имаме някакъв мистичен ген, който води назад до зората на новата ера, а според Йоло Денев – дори още две хилядолетия нататък, до един момент, в който „българите“ кацнали със звездолет в Андите.

Това последното е налудно, разбира се, но дивашкият национализъм на част от домораслите ни историци – сещам се за Петър Петров на първо място – е много малко по-малко налуден. Впрочем, много ми е интересно как ще реагират те. Защото трябва да реагират по някакъв начин, ако искат да запазят поне микроскопична част от легитимност-

та си на „учени“. Не върви да се „снишават докато отmine бурята“, с надеждата, че всичко ще се забрави и пак ще остане „тяхното“. В днешната дигитално-глобална епоха бурите не се очертава да отминават. Защото шансът да изчезне без остатък някой факт е минимален.

Владимир Трендафилов е роден във Варна през 1955 г. Завършва английска филология в СУ „Св. Климент Охридски“, където преподава до 2001 г. Работи като редактор в „Народна култура“ (1981-1983) и главен редактор в „Български текст“ ЕООД след 2001. От 2005 г. е доцент по английска литература в ЮЗУ „Н. Рилски“, Благоевград.

Коментари (154)

- 20-06-2009 |**Златко** – През последните дни ...

Напоследък нямам време да си вдигна главата и не мога да превеждам, затова сигурно малко неизбежно се стига до известно повтаряне на все едни и същи автори и теми. Във всеки случай Владо толкова ме развеселява с безкомпромисния си стил, че не мога да се сдържа и да не го пускам отново и отново. *Epatiez les bourgeois!*, в най-чистата си форма. Така че всъщност продължавам да правя тук онова, което правя от самото начало на вестничето – публикувам автори и текстове, които ми харесват.

- 20-06-2009 |**Владо Левчев** – До Владо Трендафилов
Драги Владо,

Преди два дни публикувах в „Либерален преглед“ статията „Анти-националист по патриотични съображения“, коментирайки същото изследване на Игенеа, което коментираш и ти в днешния си текст. Радвам се, че мнението ти по въпроса за „чистите нации“ напълно съвпада с моето.

Особено след като, изненадващо за мен, беше написал много язвителен коментар към предишната ми статия „Корупция и избори“, обвинявайки ме в партийна пропаганда за Синята коалиция. (Да, аз подкрепям Синята коалиция.) Все пак, поне тук в „Либерален преглед“, статията на „Труд“ предизвика известно брожение – във вид на коментари към моя текст. Разбира се, още не съм видял коментар на хората на Расате и Сидеров за тези изследвания – това би било интересно.

- 20-06-2009 | **В. Трендафилов** – Владо Левчев

Владо, нямам нищо против да подкрепяш каквато и да е партия, Синята коалиция или която и да е друга от посестримите ѝ. Подразни ме друго – че по навик възприемам тукашната форумна територия преди всичко като поле за изразяване на индивидуални граждански позиции, а не на колективно-партийни. В този смисъл, като прочета нещо като твоето, за което стана дума, изпитвам усещането, че правиш опит да приватизираш пространство, което по дефиниция е споделено. С други думи, подменяш ми целите на дискусията и ме караш да губя интерес към нея. По конкретната тема, разбира се, не изобщо.

А за национализма, ясно, възгледите ни си приличат.

- 20-06-2009 | **Златко**

Ок, приемоте тогава и двамата, че грешката е била моя, тъй като действително не е добре за общо-културно издание като моето да се обвързва прекалено тясно с едни или други партийни интереси. Обикновено не го правя, но този път може би се увлякох.

- 20-06-2009 | **Владо Левчев**

Златко, ти даваш форум на различни мнения и не мисля, че като си публикувал моето (лично, но политическо) мнение, че махалото трябва да се люлее и властниците трябва да се сменят, си се обвързал с моите лични предпочитания, или си обвързал с тях изданието. В края на крайщата дебата за национализма също е политически.

- 20-06-2009 | **В. Трендафилов** – Владо Левчев

Но не непременно партийен, Владо. Има разлика между „политическо“ и „партийно“, колкото и да са близки. „Политическата“ позиция е способ-

на да поставя под съмнение и собствената си идеологическа база. „Партийната“ не го прави.

- 20-06-2009 |**Владо Левчев** – Владо Трендафилов
Поне знам, че и двамата няма да гласуваме за Атака:-)

- 20-06-2009 |**В. Трендафилов** – Владо Левчев
Забравих още една разлика. „Партийната“ позиция може и да има идеологическа база, но на първо място по важност при нея стои не идеологията, а институцията. Тоест, не идеите, а принадлежността.

- 20-06-2009 |**Златко** – ге:

Владо Левчев писа:

Златко, ти даваш форум на различни мнения и не мисля, че като си публикувал моето (лично, но политическо) мнение, че махалото трябва да се люлее и властниците трябва да се сменят, си се обвързал с моите лични предпочитания, или си обвързал с тях изданието. В края на крайщата дебата за национализма също е политически.

Разбира се, в случая просто става дума за текст, който е малко по-тясно обвързан с една конкретна партия. Инак всякакви политически теми са добре дошли, разбира се.

- 20-06-2009 |**Златко**

Впрочем, точно по тази тема тук на сайта има един великолепен класически текст на Оруел, „Писателите и Левиатан“. Препоръчвам го на всички, които още не са го чели.

- 20-06-2009 |**Владо Левчев** – Владо Трендафилов
Владо,

Аз споменах в моя, макар и твърде вестникарски текст, че това че искам да гласувам за серозната алтернатива на сегашните не означава, че няма да критикувам и тях в бъдеще, както съм го правил и в миналото. Това, че гласувам за една партия или коалиция не е като да сключи граждански брак с нея.

- 20-06-2009 |**В. Трендафилов** – Златко и Владо

Атака – не. Граждански брак – също. Освен с индивид. Но не с колектив, иначе прилича на групов секс.

- 20-06-2009 |**про** – сръбска или македонска уйдурма

А аз си мислих вчера, че е македонска измислица. Ще излезе че е сръбска. Много добре се подрежда в структурата на сърбо-македонската йерархия на омразата. Как пък точно с албанците имаме ние българите най-голямо сходство. А не сърбите и т. наречените македонциу които пряко граничат с тях. Досега ни изкарваха татари /е, шопите и турлаците бяха сръбско малцинство/ Някой провери ли го този институт има ли го изобщо и ако го има кога и от кого е създаден.

Иначе тази непроверена теза заспива на Златковото издание. То неморно гони призрака на българския национализъм, отдавна разстрелян и изгнил-минали са 54 години от Народния съд, мачкан и изкореняван в продължение на десетилетия. Ако имаше национализъм в България, щеше ли да го има „уникалния етнически модел“. Защо няма такъв модел в Сърбия, Гърция, Турция? Защото там има истински национализъм-тези държави не са го горили с нажежено желязо както нашия е горен. Представете си едно ДПС в Гърция или Сърбия.

Но Златко гони стария, изтерзан призрак на мъртвия български национализъм. Истински национализъм в България в момента изповядват само турците. И имат успехи. Турцизирали са Родопите. За пръв път от столетия помаците вече официално се водят турци. Младежкото ДПС има 25 000 члена-най-многобройната младежка организация в Европа. Набирана и обучавана с пари, откраднати от българския бюджет. Само за това заслужаваме да бъдем изгонени от ЕС, че даваме възможност на една националистическа формация на наша територия да трупа опит, ресурси и кадри, с които се кани утре да превзема Европа. България вече им била тясна.

А иначе такива като Златко налитат на Волен Сидеров. Той, горкият като всеки руски продукт, е много шумен и много безполезен. Искан да стигне процентите на ДПС; И толкова. Нито е управлявал, нито ще управлява-толкова е противен, че само БСП опита през 2005-та да му открадне няколко депутата. Никой не го брои, освен Златковците. А Доган-турския му двойник, управлява ефективно. Така управлява, че даже в Европа следят с повдигнати вежди.

Най-смешното е, че Догана(те все такива имена си избират-Сокол, Стоманен-вчерашния Челик, зер сега и епохата е завоевателна/може да направи мечешка услуга на Турция-Родината -майка.Българският политически живот е идеален модел на това, което ще става след влизането на Турция в ЕС. Доган за ЕС ще бъде това, което беше тука в Прегледа Айнур Солакова. След посещението на Айнур Солакова от русенското село Бъзън Златко реформира изданието си. Запада не може да не си направи сметката, че Младежкото ДПС, научено да краде в България, ще се нахвърли по същия начин да краде и в Европа. И би трябвало Турция в един момент да се усети и да си прибере сокола. Т.е. лешояда.

- 20-06-2009 |**Златко**

А стига се би в гърдите, Про. Самият факт, че въпросът с това какви аджеба гени сме имали ние българите, те вълнува толкова много, вече е достатъчно показателен. Що се отнася до самия мен например, единственото, което ме вълнува във връзка със собствените ми гени, е дали ще ме карат да дебелея и занаяпред. Останалото ми е от едното ухо, та в другото, или както там се казваше ...

- 20-06-2009 |**Златко**

А помаците са започнали да се водят като турци откак нашите хора са започнали да им сменят имената през 1912-13 година, за твое кратко сведение. Преди това те са били най-големите български патриоти и едни от най-масовите доброволци във войската през Балканската война. Така че и историческите си познания няма да е зле да опресниш малко. Впрочем, всичко, което пишеш тук, е прекрасен пример за „умрелия“ български национализъм, който просто е достатъчно ограничен, за да не може да разпознае себе си като такъв – поради липса на познание, най-вече. А може и просто от инат да е, знам ли?

- 20-06-2009 |**про** – помаците

Златко, твоите познания по история на България са многократно проверявани. Получи и препоръки да си опресниш гимназиалния курс. Помаците не само не са били доброволци по време на Балканската война, ами са се и били с нашата армия, и са вдигали въстания в тила и. Ако отвориш малко в нета за Родопския Чеч, селата около Якоруда, Рибново и другите-тези неща ще ги видиш. И тезата им, че те като мюсюлмани

вече са заварени от турското нашествие, че са тук от преди турците и то именно като мюсюлмани. Нещо като македонските теории за произход от Александър.

Аз не се интересувам от гените си повече от тебе, Златко. Но се опитвам от много време да ти посоча истински проблеми, и да те пазя от измислени.

Истинският национализъм, срещу който искаш да се сражаваш по примера на своите европейски колеги-интелектуалци, го няма в България. Вероятно вече не може и да го има, поради причините, поради които не може вероятно да има истинска литература, истински писатели и читатели, наука и пр. Поради провинциализма, упадъка на нравите, упадъка и кризата на обществото, държавността, подражателството, отчаянието и пр. Затова мисля, че и Сидеров, и на Боян Расате национализма им е такъв никакъв-български, немошен и безсмислен. Сравни го с този в Европа-палежи, сблъсъци в Германия, убити, Хайдер в Австрия и пр.

Виж конфликтите с циганите-обикновено циганска тълпа напада и набива някого. Най-често полицаи. В нета можеш да намериш снимки на полицейска кола, сечена с брадва от пиян циганин. В Чехия има сблъсъци, строят стени около гетата. В България нищо такова няма. Българското общество е смъртно уморено Златко. То умира. Какъв национализъм. Родителите се борят да им влязат децата в езикова гимназия, за да могат да емигрират.

Национализъм значи демографски ръст, младежи в училищата, кипяща национална енергия, национален идеал. Къде ги виждаш в България тези работа. Къде са писателите националисти, интелектуалците, поповете. Тези хора изобщо не се мярката вече в общественото пространство, те са на изчезване, с изключение на няколкото „удостоени“ които още въртят в писателския съюз. Виж ни църквата на какво прилича. Къде са на Атака например интелектуалците? Кой ги чете, какво са написали. Сидеров е издал една книжка с речи и дописки във вестниците. Българите нямат национален идеал. Ти ми говориш за национализъм. Виж лидерите-Волен няма още диплома за висше образование-оня ден беше на държавен изпит в Шумен. Расате също.

Няма български национализъм в България, който да си заслужава да се бориш с него. Но тезата че има е идеална за Доган, за да маскира турския национализъм-който е действителен. Те говорят за турско-мюсюлмански национализъм-и увличат сериозна маса непросветени хора в

една фалшива игра на демокрация, която ги държи във властта и им позволява да злоупотребяват с властта си. Професионален престъпен елит-и примитивен, обединен с омраза и религия електорат. Перфектно оръжие, насочено срещу обществения интерес. Това става все по-видимо, и се нагнетява напрежение, което тези начело на ДПС при нужда няма да се посвеният да използват. Щеше ми се хора като теб да могат да го осъзнаят.

- 20-06-2009 | **про** – помаците

Впрочем отвори на Вазов пътеписите в Родопите. Там пише за помаците-10-12 години след освобождението са си имали република в Родопите, и не са признавали българското правителство. А по-голямата част от Родопите си я вземаме през есента на 12-та година. Захари Стоянов описва среща с Барутанлията след Освобождението на един църковен празник-българите посягали да му целуват ръка.

Трагичното е, че институциите в България наистина не работят-това е част от тоталния упадък на държавността. Тогава би се видяло истинското отношение на ДПС към българската държава-десетките и хиляди престъпления, които техни кадри извършват на всички нива от управлението. Оня ден взеха гаранция на един техен зам. министър на вътрешните работи. И аргумента, че и българите крадели, изобщо не е аргумент, защото хората от бизнеса са наясно какво точно става в министерствата, управлявани от турци и тези от българи. В турското министерство нищо не става без подкуп. Поне за бългаорите. За турците може и да не е .

- 20-06-2009 | **Златко** – За всезнанието

Хм, като взехме така да цитираме, с наплюнчени пръсти, ето ти и на теб едно кратко текстче за размишление, пък ти ако щеш го взимай не сериозно:

„Именно благодарение на опитите на държавата за вмешателство в живота на тази общност и на еволюцията във вижданията по етническите проблеми, на пръв поглед хомогенната българо-мюсюлманска общност започва да се разслоява и да отбелязва различни нива на социална кохерентност и идентичност. Този вододел по-късно се долавя и от местните християни. Така например интервюиран от Веселин Тепавичаров информатор от Гоцеделчевско заявява:

„До Турската [разбирай Балканската] война помаците бяха по-българи от нас и най-много доброволци от тях имаше /във войната/. Но като взели да ги прекръщават, те се отвърнали, казваше баща ми.“

Текстът е от книгата на Груев и Калъонски „Възродителният процес“, част от която вече публикувах тук – и двамата са доктори на историческите науки и университетски преподаватели, между другото.

Михаил Груев, Алексей Калъонски, „Възродителният процес. Мюсюлманските общности и комунистическият режим“, изд. „Сиела“, С, 2008

- 20-06-2009 | **Златко**

Ах, да – хайде да те помоля, преди да съм забравил, да удрияш по една шпация след точките в края на изреченията, че инак много трудно ти се четат постове, професионалистете.

- 20-06-2009 | **Ерхан-ДОГАНОВ** – До „про“

Както виждам... всеки ден споменавате жена ми Айнур. С едно непроумяемо от мен злорадство. Въздействаща е, нали? Уж искахте да се махне?! Разбирам колко е трудно да се забрави подобна личност без сълзи на очи. Що се отнася до Бъзън, отдавна съжалявам, че не можах да ѝ осигуря там една хубава селска къща, или пък в друго китно селце наблизо или малко по-далеч. Фамилна къща, където да се множим като зайци на чист въздух и в блажена тишина. Засега ще се задоволи, понеже любовта иска жертви, с малко по-мръсното СЕЛО Русе. И това е един от големите градове в България??!! Смешно, но факт. Айде, прежалете я вече. Аз не съм готов на това. И бързам да се върна при нея. :-))

- 20-06-2009 | **Гост** – ге: помаците
про писа:

Истинският национализъм, срещу който искаш да се сражаваш по примера на своите европейски колеги-интелектуалци, го няма в България. Вероятно вече не може и да го има, поради причините, поради които не може вероятно да има истинска литература, истински писатели и читатели, наука и пр. Поради провинциализма, упадъка на нравите, упадъка и кризата на обществото, държавността, подражателството, отчаянието и пр.

Не знам какво разбираш под „истински“ национализъм, дали нещо привлекателно или напротив. За мен самия добър национализъм няма, нито пък безопасен. Именно подценяването на „ефрейтора“ от страна на едрата немска буржоазия през 20-те и 30-те години доведе до най-голямата катастрофа в историята на човечеството. Тъй че не бързай да отписваш Сидеров и Расате _ ние не сме нито първите, нито последните, които биха искали да се налудеят за чужда сметка, пък да става каквото ще. Да се надяваме само, че Европа няма да ни остави да си покажем рогата, инак на приказки за „мирни и кротки“ българи аз много вяра не хващам. Особено ако им се даде възможност да се почувстват безнаказани, както изглеждат в момента нещата у нас.

- 20-06-2009 | **про** – помаците

Българската войска е била наборна, а доброволците са били чети на ВМРО, водени от такива като Йонко Вапцаров, Яворов, Чернопеев и пр. Никакви помаци не е имало в тях. Тези двамата е трябвало малко да внимават с източниците, ако че са доктори и университетски преподаватели. То и ти си доктор, ама до вчера май не правеше разлика между култура и цивилизация. Че и Русия сочиш като водеща в културно отношение европейска страна.

А Айнуур Солакова-активистката на младежкото ДПС, е ценен свидетел-тя отвори на Златко очите за поясите с взрив, за сивите вълци и Ал Кайда, за Идола Доган и религиозната война. Тя е подходяща за говорител на ДПС-ама истински, говорещ истината, а не някой партиен секретар като Юнал.

- 20-06-2009 | **Б. Павлов**

Според мен, вероятността българският генотип да оказва влияние върху историческата ни съдба, е такава каквато и възможността да „изчезнем“, като траките, от етническата карта на Европа от свински грип, а не поради серия от погрешни решения на политическия елит, повлияли пагубно културата, науката и икономиката. Коктейлът от национализъм и генетика е съблазнителна и взривоопасна смес, много удобна за популистка употреба, а социокултурната интерпретация на резултатите на научни изследвания от друга област на знанието си е откровена манипулация. Така че, въпросът за появилите се изневиделица в „кръвта“ ни траки и за стапящите се пред очите ни българи си остава в дне-

вения ред на политическото ни битие, в цялата му неакадемичност и балканска нестерилност и чака своето решение.

- 20-06-2009 |**Patzo** – Започвам да се разочаровам...

Отново силно манипулативна статия... На каква представителна извадка от населението са резултатите на този институт. Защо упорито се поддържа тезата за антибългаризма тук. „Интелектуалци“.... !!! След твърдението на Трендафилов за българите като политическо определение на хора, населяващи една територия защо тогава някои се наричат турци тук ? От това следва ли, че територията ни е турска ? Що за налудничави логики ?

- 20-06-2009 |**В. Трендафилов** – Пацо

Пацо, а случайно да си забелязал, че конституцията ни е българска? И че сме Република България? И че официалният ни език е българският? И. т. н. Какви измишльотини говориш?

И после, от думите ти излиза, че всеки чужд етнос застрашава идентитета на българите. Изясни. Не ми се иска да излезе, че и тази глупост е твое убеждение.

- 21-06-2009 |**ралица**

Много интересно швейцарско изследване. Къде мога да намеря повече подробности за него?

Все пак, питам се, днешните македонци не се ли числят към южните славяни, тоест към славяните? Или става за македонците на Александър Велики, за които има спор? Във въпроса ми няма таен помисъл.

- 21-06-2009 |**ралица**

Току-що хвърлих поглед на сайта на споменатата институция. Поразходих се и по форумите относно генетичните изследвания, които предлага за частни лица.

Не изглежда много сериозно.

Освен това, има ли чист тракийски ген, който бихме могли да изолираме, или френски, или фински? Нямам достатъчна научна подготовка в областта, за да се изкажа по въпроса, но ме обхващат съмнения.

- 21-06-2009 |**В. Трендафилов** – ралица

За тези на Александър Велики. Макар че не ми е ясно как са дестилирали гена. Може би на база на проучвания върху древни кости, открити в малки и периферни райони с особено уседнало население. Това е, струва ми се, методологията, която приложиха в Англия, за да открият викингски примеси в генетичния им профил.

- 21-06-2009 |**В. Трендафилов** – ралица

Забравих да постна адреса на института „Игенеа“. Ето го:
<http://www.igeneea.com/>

- 21-06-2009 |**ралица**

За Владимир Трендафилов:

Не му е тук мястото, но нямам избор. Помолих Златко да ме свърже с вас, той явно е страшно зает и не ми отговори нито положително, нито отрицателно. Бих желала да преведа откъси от ваши текстове и да ги пусна във Франция.

Златко, прощавай, можеш да изтриеш коментара ми.

- 21-06-2009 |**Златко** – ге:

ралица писа:

За Владимир Трендафилов:

Не му е тук мястото, но нямам избор. Помолих Златко да ме свърже с вас, той явно е страшно зает и не ми отговори нито положително, нито отрицателно. Бих желала да преведа откъси от ваши текстове и да ги пусна във Франция.

Златко, прощавай, можеш да изтриеш коментара ми.

Не съм получавал такъв мейл, съжалявам.

- 21-06-2009 |**В. Трендафилов** – ралица

Благодаря за предложението, с удоволствие. Пишете ми по-подробно на имейла:

vlantr@gmail.com

- 21-06-2009 |**ралица** – ге: ралица

В. Трендафилов писа:

Благодаря, записах си го. Ще ви пиша.

- 21-06-2009 |**Е. Ж.** – изследванията на igenea

са бърз отклик на пазарното търсене, но твърде съмнителни от научна гледна точка.

Това е посочено в

http://www.ssc.wisc.edu/soc/faculty/pages/docs/fujimura/bolnick_fujimura_et_al_genealogy_testing_Science_2007.pdf

Но че „...понятието „българин“, както и „немец“, „англичанин“, „китаец“ и т. н., е политическо, а не етническо...“, е напълно вярно

- 22-06-2009 |**Mario** – как са дестилирали гена

Генетичната информация идва от кости. Инересният въпрос е каква е методологията с която се правят твърденията за генетичен произход. Изследователите групират характеристики и установяват, че големи групи от хора имат много сходен генотип и са като група различни от всички други. След това слагат на групите етикети – ако са живели в Атина в 5 в. пр. н. е. са гърци. Всички ли в тази генетична група са говорили гръцки и са се считали за гърци по онова време? Вероятно не. Но със сигурност е имало такава група. Но употребата на исторически етикети, които са митологизирани, за тези групи е което ще предизвика много дърляне между патриотичните историци за фалшификации, сръбски, македонски и нам към си друг саботаж.

- 22-06-2009 |**про** – изследванията

За мен в случая интересни са реакциите на Левчев и Трендафилов, както и на Златко Енев. Първите удостоиха изследването с внимание, а Златко публикува текстовете им.

В днешно време интелектуалния здрав скептицизъм е по-важен от всякога.

- 22-06-2009 |**Златко**

Според мен обект на тези статии е не самото изследване (в стойността на което се съмняваме всички, както става ясно от коментарите), а обществените реакции, които то предизвиква. В известен смисъл то е продължение на темата за професионализма и неговата липса, която Владо разчепква с толкова много яснота и финес в предишната си статия. Така че иронията, която чета в този коментар просто отскача обратно върху автора си (моля за извинение, ако греша – макар че нашият

„про“ изглежда остава верен на ролята си на дразнещ комар, който бръмчи досадно). Никой тук не се е втелил до такава степен, че да ахка и охка по генетически изследвания на предците. Напротив – авторите просто ги разглеждат като феномен, предизвикващ определена реакция у нас, а следователно позволяващ и определени заключения относно нашия „климат“. Това е всичко.

- 22-06-2009 | **Хасан Челик**

Разбираемо е озлоблението, с което се нахвърлят някои срещу изследванията на швейцарците. Но нека не забравяме, че те не са страна в случая и нямат никакъв интерес да преиначават нещата. Който се съмнява срещу скромната сума от около 300 долара, може да си провери генетичния профил. Дотогава всеки трябва да приеме, че швейцарците не лъжат.

Аз задавам съвсем ясен въпрос и искам отговори, без нападки, без псувни и т. н.

Къде са изчезнали прабългарите?

- 22-06-2009 | **Хасан Челик**

Пардон, швейцарците.

- 22-06-2009 | **про** – изследванията

Точно в това е въпроса, че изследванията предизвикаха реакция-да пишат за тях хора като Левчев и Трендафилов. Хора като мен, които чакат първите двама да им посочват важните за осмисляне и разбиране теми, могат да се почувстват малко разочаровани. Прочети пак текста – „Странно как не последва никакво брожение около данните....“ и „Хубавото на науката е, че където влезе през вратата, митологията изхвърча през прозореца“. или „Пресата ни сякаш си глътна колективния език. Млъкна по темата. Историците националисти не позеха яростни контраатаки....“ и т. н. Това е точно обратно на онова, което пишеш ти. Ти по-горе ме обвиняваш, че съм проявявал голям интерес към гениите-нищо подобно, както виждаш набедените за националисти изобщо не са обърнали внимание на тези глупости. А ти публикува два анализа, втория от които дъвче пишман националистите, че спят, че не са на поста си.

Това исках да кажа-по-внимателно с науката. И в Скопие в академията на науките работят българи, ако да се смятат за наследници на Александър. Та като сме обявили българите за най-загубеното племе, нека съдим справедливо потомците на това племе от двете страни на Огражден.

- 22-06-2009 |**Златко**

Трябва да помисля по това. Може би в случая имаш право, в смисъл, че темата е много удобна за полемика от каквато и да е гледна точка – ето, гледам, че и уважаваният господин Челик я е подхванал като един вид аргумент, колкото и спорен да е той.

Добре, давам ти право и моля за извинение. Действително, в тона на статията има известно заиграване с преклонението пред „научността“ (което аз, като човек, израсъл с Попър, Лакатош и Файерабенд, не споделям, всъщност). Това обаче не я прави по-малко интересна като изследване на една конкретна културна ситуация. Пък и аз съм сигурен, че Владо най-добре от всички ни знае какво точно е казал „на сериозно“ и какво – в чисто полемичен план.

Впрочем, темата наистина е интересна и в момента превеждам един текст, който взема под лупа въпроса за „научността“ на този тип изследвания. Благодаря на Е. Ж. за линка.

- 22-06-2009 |**Златко** – ге: как са дестилирали гена

Впрочем, погледни тук коментара на Марио. Той представя един разумен поглед върху темата и ситуацията, не мислиш ли?

Марио писа:

Генетичната информация идва от кости. Интересният въпрос е каква е методологията с която се правят твърденията за генетичен произход. Изследователите групират характеристики и установяват, че големи групи от хора имат много сходен генотип и са като група различни от всички други. След това слагат на групите етикети – ако са живели в Атина в 5 в. пр. н. е. са гърци. Всички ли в тази генетична група са говорили гръцки и са се считали за гърци по онова време? Вероятно не. Но със сигурност е имало такава група. Но употребата на исторически етикети, които са митологизирани, за тези групи е което ще предизвика много дърляне между патриотичните

историци за фалшификации, сръбски, македонски и нам към си друг саботаж.

- 22-06-2009 |**Хасан Челик**

Хайде сега. Разбрахме се, че няма да се съмняваме и пак да отричаме, Златко. Разбирам, че понякога истината може да е много тежка, но трябва да я приемем.

- 22-06-2009 |**Златко**

„Истината“, господин Челик, е сложно нещо. Самият аз предпочитам да се задоволявам с различни мнения за нея, по липса на нещо по-добро.

Впрочем, както вече споменах, вече подготвям един по-обективен материал по този толкова спорен въпрос. Надявам се след него всички да имаме една малко по-солидна основа за дискусия от собствените си мнения и предпочитания.

- 22-06-2009 |**Хасан Челик**

Да, така е, съгласен съм, сложно нещо е. Кой е предполагал, че именно аз ще се окажа прабългарин.

- 22-06-2009 |**Златко**

Ами, ако това ви помага да се чувствате по-добре – поздравления! На мен лично ми е напълно безразлично дали гените ми са прабългарски, пратурски или праафганистански. Уважавам и почитам родителите и семейството си, благодарен съм им за това, че са направили – донякъде – от мен човека, който съм. Другото не ме вълнува особено, може би просто защото не го познавам. Тук в Германия всяко семейство има фамилна книга, която отива назад поне два-три века, но у нас тази традиция е непозната, за съжаление. Така че аз живея с онова, което приемам като реалност на съществуването си, а не с някакви пъстри и силно желани картинки. Никой не ми е поднесъл живота на тепсия, но и никой не може да ми отнеме гордостта да съм направил нещичко от него.

Такива работи. А за предците – поклон, и напред.

- 22-06-2009 |**про** – изследването

Марио е прав. Аз от известно време се опитвам тук да пледирам за повече разбиране към прабългарските тези. И аз се дразня от хора като

Волен и Расате, но ми се струва, че заради тях има опасност се отклони внимание от наистина важни теми от живота на съвременния българин. Затова твърдя, че голяма част от съвременния български национализъм е просто измислена, предполагаема и е загуба на сили и енергия да бъде този национализъм преследван, опровергаван и развенчаван.

Страхувам се, че българските интелектуалци, повлечени от общата вълна разочарование са склонни да приписват на българина повече недостатъци и пороци, отколкото той има. Да приемат, че всички негови реакции са атавизъм, незрялост и простотия. Не че ги няма тези работи. И така в един момент да се окажат на страната на сили, които по една или друга причина са конфронтирани с обществения интерес. Колкото и да е либерална Европа, светът не е станал още безопасно място. Хеле Балкана.

За Хасан Челик-учил съм по история за прабългарите. Знам една-две теории. Но в тази си част историята не ме интересува. За мен е относително важно станалото от 1878 насам. Относително .

- 22-06-2009 | **Гост**

Да, сега вече ще си заравяш главата в пясъка, Господин Про.

Ами, остава само един кандидат за прабългарите и това са така наречените български турци.

Та вие, които допреди няколко дни ни гонехте от България, се оказа, че даже не сте българи.

Какво излиза, че именно ние сме сред потомците на Аспарух. Затова и живеем в местата, където се намират старите столици на България. Значи, ние сме основали България и нашето име носи тя. Ние сме воювали с Византия, а вие траките и славяните сте присвоили нашето име. Гледай ти какви работи.

- 22-06-2009 | **Златко**

Виж, про, и на двама ни е ясно вече доста отдавна, че гледните ни точки се различават по една принуда, наложена ни от различен житейски опит. За мен, като човек, принуден от минимум две десетилетия назад да доказва себе си преди всичко като независима личност, а не като част от някаква по-голяма общност, наречена, да кажем, родно място, нация, етнически произход или народ, всякакво вкопчване във въпросите на националността – с всички гордости и падения, неизбежно свързани с

него – е нещо дълбоко чуждо. Давам си ясно сметка, че в известен смисъл това означава теглене на една дебела черта някъде в равносметката на живота ми – аз съм последният българин в моето разклонение от семейната история, децата ми се идентифицират по начини, доста различни от моя (баща им е българин, но те са нещо друго, да речем „европейци“ в смисъл граждани на бъдеща обединена Европа). Ето защо всяко вторачване във въпросите на националната идентичност, особено когато то се извършва под формата на отблъскване от една друга национална идентичност (може би ще ти бъде интересно да прочетеш текста „За идентичността“ тук в списанието), е нещо, което предизвиква у мен инстинктивна реакция на противопоставяне. Аз гледам на Европа като на бъдещата Америка на света – едно място, в което ще се смесва всичко и всички, за да произлезе нещо ново, нещо по-значимо и по-различно – и в такъв смисъл идентификацията с едно място, един начин на мислене, една история, един наратив за това кои сме ние, откъде идваме и накъде отиваме, ми е дълбоко чужда. Знам, че за човек, който е прекарал живота си на това място, с това мислене и с тази история, такива приказки звучат едва ли не кошунствено, но това не ме впечатлява особено. Самият аз живея с усещането, че съм успял да намеря за себе си един достатъчно здрав баланс между „европейското“ – като нещо общо в един над-национален смисъл – и българското – като отказ от това да отрежеш или отречеш корена си. С други думи, аз съм и европеец, и българин, като не чувствам никакво противоречие между тези неща, що се отнася до собственото ми съществуване. А щом съм го направил аз, ще го направят и други – както и го правят, разбира се, докато ние тук си разговаряме. Така че „национално“ – да, но само доколкото признава първенството на онова, което стои над него. Европейското, човешкото, общото. Инак всичко ми се вижда като затваряне в една позната черупка, от която не виждам излизане. Затова и реагирам така остро дори и срещу твоя „не-национализъм“, който за мен е просто провинциално дебелоглавие, познато от памтивека.

Само че децата ти ще излязат навън – и само след няколко години ще ти се наложи да установиш, че вече нямаш никаква връзка с тях.

Но това само между другото, разбира се ...

- 22-06-2009 | **Златко** – ге:

Гост писа:

Да, сега вече ще си заравяш главата в пясъка, Господин Про.

Ами, остава само един кандидат за прабългарите и това са така наречените български турци.

Та вие, които допреди няколко дни ни гонехте от България, се оказва, че даже не сте българи.

Какво излиза, че именно ние сме сред потомците на Аспарух.

*Затова и живеем в местата, където се намират старите сто-
лици на България. Значи, ние сме основали България и нашето
име носи тя. Ние сме воювали с Византия, а вие траките и сла-
вяните сте присвоили нашето име. Гледай ти какви работи.*

Господин Челик, дали ме лъже усещането, или сега пък вие взехте да се кичите с пера в шапката, от които ме напушва смях. Е, в какво тогава се състои разликата между вас и българските националисти? Хвани едните, та блъсни другите, по стар тукашен тертип ... Или може би греша нещо, а?

- 22-06-2009 | **Хасан Челик**

Да, Златко, вече ще свирим на Европейска струна. Трябва да има струна, на която да се свири. За теб ако не е важно, кои са предците ти, за мен това е много важно. Искам да знам кои са те, за да мога да съм им признателен. Защото, ако не ги знам, в противен случай, някой отново може да ми ги присвои.

- 22-06-2009 | **Хасан Челик**

Златко, греша много. Недей забравя, че именно ние сме гонените и унижаваните в името на България от различни лъжепатриоти. А какво се оказва? Поразмишлявай малко. Не усещаш ли, че стана революция?

- 22-06-2009 | **Златко**

Нямам нищо против това, нито пък виждам нещо, по което можем да спорим. Как и по какъв начин виждаш предците си, е нещо напълно лично – докато човек не започне да се опитва да прави от него аргумент в разни спорове относно собственост върху „апартамента България“, както го прави Боян Расате например. Така че, избирай си каквито искаш предшественици, уважавай ги, почитай ги, но не се опитвай да възприемаш ролята или аргументите на Расате – защото в такъв случай

като нищо можеш да отнесеш последиците, които всъщност заслужава той. В тази страна има не малко луди хора, нали знаеш?

- 22-06-2009 |**Хасан Челик**

Така е Златко. ЛъжеСидеровци и лъжеБояновци с лопата да ги ринеш. И как само млъкнаха. Довчера как лаеха и как скимтят днес. Усещам, че форумът ти ще опустее. Но позволи ми поне малко и аз да злорадствам.

- 22-06-2009 |**Златко** – ге:

Хасан Челик писа:

Златко, грешиш много. Недей забравя, че именно ние сме гонените и унижаваните в името на България от различни лъжепатриоти. А какво се оказва?Поразмишлявай малко. Не усещаш ли, че стана революция?

Виж, господин Челик, това, че човек е гонен и преследван не го превръща автоматично в мъдрец или познавач на обществените отношения. Защо иначе, мислиш, в тази страна открай време гонените и преследваните разменят само ролите, но не и методите си? Всичко, срещу което се опитвам да те предупредя, е автоматичното – и много подвеждащо – заключение, че ако си преследван, то вече си един от „добрите“. За да станеш такъв, първо трябва да надмогнеш мисленето и поведение-то на преследвачите си. Засега обаче не виждам особено силна дيريا от нещо такова в нещата, които говориш, господин Челик. Сигурен ли си, че утре, ако от преследван се превърнеш в преследвач, няма да правиш същото? Я погледни Доган как от Жертва стана на баш-байрактарин, коли и беси както му скимне. А инак не е някой простак – и образованието му образование, и главата му реже като бръснач. Но това не е достатъчно, нали разбираш? Човек или има костилка вътре в себе си, или няма. А без такава костилка нито образование, нито остър интелект могат да те спасят от изпадането в дупката на властта. Тъй че – умната!

- 22-06-2009 |**про** – провинциално дебелоглавие

Отдавна съм осъзнал, че твоята лична територия е всъщност лично ловно поле, а ние сме дивеча. Ловът вероятно предизвиква същите преживявания на триумф и превъзходство, каквито усещания получаваш когато наречеш някого невежа, тъпоглавец и провинциалист.

Много често ти се налага да правиш уговорката, че това е твоя лична територия. Всъщност винаги, когато някой не споделя виждането ти.

Моите деца заминават-тук Хасан Челик ще се усмихне доволно. Но аз не се гордея, нито хваля с това. Те са добри деца и правят това, което решим заедно. И точно аз преди години им казах, че трябва да заминат. Че това тук няма оправия.

Не мисля, че си добър гражданин на Европа или на каквото и да е. Отказът да виждаш и размишляваш и желанието да натъпкваш всичко срещнато, които ти опонира в прокрустовото ложе на прочетеното/хубаво че си лягал и ставал с Карл Попър, ама това пак си остава теория/не те прави полезен на това, на което искаш да служиш.

Впрочем, как оценяваш ролята на „Прегледа“ до тук? Как например ще преработи философията ти току що лансираната теза, че прабългарите са всъщност днешните турци? Нека помолим господин Челик да ни разкаже как точно е станало. Господин Челик, моля.

- 22-06-2009 | **Хасан Челик**

За разлика от вас, Господин Про, аз на моите деца съм им заявил, че тука им е Родината и те го осъзнават добре. Нямаат никакво намерение да напуснат България. Това, че вашите заминават, посрещам единствено със съжаление, към вас. По-скоро, чак сега разбирам, защо има толкова злоба у вас. Може би по този начин се мъчите да се освободите от чувството си на вина? За разлика от вас, аз съм осигурил на моите възможност за развитие в България и забележете-без помоща на ДПС.

Тезата, че днешните турци са прабългари не е нова, нито е моя. Ако се поразтършувате, ще я намерите. Само че тезата, че вие не сте българи, не е теория, а е наука и е съвсем нова.

Много просто Господин Про. Досега историците бяха заети с доказване на тезата, че прабългарите не са тюрки. Те толкова много държах прабългарите да не са тюрки. В стремежа си да го дакажат и вие знаете, какви глупости сътвориха. Ами, ето каква е истината. Прабългарите са тюрки. Те основават България, но не се мешат с останалото население. След идването на Османците, понеже говорят един и същ език, приемат исляма и стават турци. Знам, че никак не ви е приятно, но науката си е наука. Предстоят генетични изследвания на българските турци, но аз от сега предусещам резултатите.

В подкрепа на моята теория, мога да приведа още факти:

1. Българските турци, знаят как да не се мешат. И днес още продължават да живеят изолирано.

2. При всеки удобен случай, ние продължаваме да казваме “О, танръм”. Танръ е същият бог Тангра на прабългарите. Ние продължаваме да го споменаваме.

3. Живеем по-местата, където са старите български столици.

4. Приемаме, че се различаваме от Анадолските турци. Нещо повече не се женим с тях.

5. Делиорманските турци приемаме, че се различаваме и от турците в Кърджали, които са заселени след покоряването на България.

7. Турците в Турция ни наричат директно българи, забележете не български турци.

8. В историческата литература там ни наричат протобългари.

9. Причината, че в кръвта на съвременните българи, няма дори 1 % прабългарска кръв. Нещо повече, няма дори 0,000001%.

- 10. И най-накрая, прабългарите няма как да са се изпарили.

Не може и да са избити до крак, а също така, не може всички до един да са напуснали България.

Ще поживеем и ще видим.

- 22-06-2009 | **про** – прабългарите

Много стройна теория, господин Челик. Но както казах, не се интересувам от стара история. Щом науката доказва, че не сме българи, сигурно не сме.

То няма и за кога да търсим вече какви сме.

А децата ми не напускат, защото не съм ги устроил. Не се познаваме, но съм сигурен, че съм по-заможен и високопоставен от тебе. Но само с пари не се живее. Другите работи ги няма, които са нужни за добър живот.

- 22-06-2009 | **Хасан Челик**

Господин Про, не се съмнявам, че сте по-високопоставен и по-богат от мен. Да даде Господ на всеки. Но не мислите ли, че като насърчавате децата си да напуснат тази толкова нещастна страна, вие допринасяте за това, България да стане още повече страна на простаци? Не мислите ли, че именно такива хора като вашите деца, биха допринесли, страната ни да стане малко по-добра?

Причината да се „връзвам“ и да „паля“ е, че вие, мнозинството, обвинявате нас-малцинството за нещастията на България. Много пъти вече обяснявах, че всички са маскири. Това, че Доган е крадец, си е негов личен избор, както е личен избор на всеки един от нашите държавници. Много пъти съм задавал въпроса, какво ще се промени в България, ако ние българските турци, не гласуваме за ДПС, а за Костов примерно? Ами просто ще гласуваме за друг крадец и ще ни краде друг. Каква алтернатива давате на България? Да гласувам за Костов? Аз помня как той разпродаде България, заедно с Мистър 10 % и Бъки Бомбата. Да гласувам за царя? Не, благодаря. Да гласувам за оня болния, че да ме направи на сапун? Или пък ми предлагате хюмнето Кошлуков? Или пък да гласувам за оня, дето страда от нарцисизъм, въпреки че не знае как да се държи на обществено място? Ето аз по-някакъв начин се опитвам да допринеса за развитието в България, като се опитвам да ви обясня, че причината не е във нас. Защото вас, другите крадци ви насочват върху нас. Това е принципът, разделяй и владей. Много ясно, че като ни скарат, ще си крадат на воля. Честно ви казвам, напоследък вече ме е страх от това озлобление у хората. И по-специално от озлоблението към нас, българските турци. На всички обяснявам, че никой няма интерес от това, освен крадящите, но никой не ме чува. Забелязвам и друго-озлобление и у българските турци от държанието на българите. Принципът е ясен, не ме нападайте заради Доган и аз няма да ви нападам заради Костов, не ме обиждайте и аз няма да ви обиждам, не ме удряйте и аз няма да ви удриям. Какво ще правим Господин Про-ще викаме сините каски ли? До там ли ще докараме нещата?

- 22-06-2009 | **Ася**

Както се казва в статията – гражданството е политическо. Така че изследването на генетическия код на българите не би трябвало да е аргумент в политиката. Според мен е грешка да се аргументира с генетика, за каквото и да било извън медицината или за тясно научни цели. Така само се налива вода в мелницата на национализма. Дори да се бяхме оказали 100 процента българи пак нямаше да е това въпроса.

- 22-06-2009 | **ралица**

Ей как сте се резгорещили! Не е ли време да прекратим пререканията и да се хванем на работа, да си оправим страната, вместо да се заме-

ряме с популистки глупости. Не разбрахте ли, това е целта им: да отклонят вниманието на хората от истинските проблеми.

- 22-06-2009 |**В. Трендафилов** – Хасан Челик

Поздравления за казаното, г-н Челик. Радвам се, че с вас сме съграждани на тази страна.

- 22-06-2009 |**В. Трендафилов** – Про

По повод горната ви дискусия. За мен наистина не е важно какъв ни е генът, освен като любопитство към куриоза. Важно ми е какви изводи си правим от това. Правилно сте усетили, имам полемичен обертон. Той адресира цялата тукашна система на мислене, която мистифицира гена и произхода като решаващи въпроси на нашата същност, настояще, идентитет. У нас историята е хипертрофирана в религия и всеки шанс за внасяне на рационализъм в нея е оздравителен.

- 22-06-2009 |**Б. Павлов**

Г-н Челик,

Защо не приемете, че са Ви преследвали не българите(или наследниците на гостоприемните траки), а паникьосаните представители на една отиваща си тоталитарна власт, сред които е имало и турци? Приемете го като хипотеза.

Бихте могли да приемете също, че мацканото половин век гражданско общество не е имало сили да се съпротивлява, то и до днес не може.

В конкретния исторически момент, да речем 85-та, 89-та, Вие, Вашите близки сте били репресираните, но някакви трийсет години преди това са били ограбени, изселени и лишени от достойнство моите роднини – от същата интернационална банда.

Не знам, дали ще ви е трудно да се съгласите, че другарите и днес вършат същите злодеяния – сеят ненавист, разединение и недоверие.

Та, моят призив е, да не се вторачваме в болките си, да не задълбаваме в генетиката, а да се взрем в генезиса на днешните злини.

И за да се уверите, че не давам пет пари за генетичния си профил ще си позволя да цитирам първия стих на любимото си патриотично стихотворение, писано от един българин, роден на 12 юни в Солун, точно преди 105 години, чийто баща е преподавал турски език в тамошната българска

гимназия. Поетът е Атанас Далчев, а стихотворението е озаглавено Към родината:

„Не съм те никога избирал на земята.

Родих се просто в теб на юнски ден във зноя.

Аз те обичам не защото си богата,

а само за това, че си родина моя.“...

Желая на Вас и на близките ви щастие в родината.

- 23-06-2009 | **Зелен Бетон**

Историята е като религията: това е екзистенциална опора и координатна система. По-грубо казано – проходилка/бастун и компас. И двете са умозрителни постройки, базирани върху тълкуването на смес от реални и въображаеми (или най-малкото – екстраполирани) факти.

Докато ОЩЕ не можеш да ходиш и/или не знаеш накъде да тръгнеш, могат да бъдат полезни. Могат да са полезни са и тогава, когато ВЕЧЕ не можеш да ходиш и/или изгубиш ориентация – било поради старост, инвалидност, безхаберие, повърхностност, безотговорност или нещо друго (включително и чист мързел).

Но когато имаш своя координатна система (без значение дали е вярна по нечии канони) и достатъчно енергия и умения да вървиш сам, историята и религията ти пречат. Те са котви, а не попътен вятър. (Макар че в някои отминали исторически времена на пълно безветрие са играли ролята на попътен вятър. But not any more.)

В този ред на мисли: какъв ми бил „генетичният профил“ (олеле майко, ама аз и такова нещо ли имам?) за мен е, меко казано, твърде далечно и безинтересно. По една проста причина: този профил със сигурност НЯМА да окаже КАКВОТО И ДА БИЛО влияние върху живота ми – такъв, какъвто сам си го градя. НИТО върху живота на децата ми и внуците ми.

Нещо повече: той НЯМА КАК да ми даде нито опора, нито координатна система. (Освен ако аз старателно не си въобразя, че ми дава такива.)

И нито мога да разчитам на този профил да ми реши реалните проблеми, нито има някаква вероятност процентното съотношение на някакви кой знае как дефинирани и дявол знае колко древни гени да ми създаде каквито и да било такива проблеми.

Освен ако медицината не каже, че имам еди-каква си несъвместимост и съм предразположен към еди-какви си заболявания. Но там поне

ще знам, че си е чиста генетика, а не преплетена с история. Мхм... генетика + история... сещам се за кръстоските на Мичурин...

Та затова се чудя на този неподправен плам, с който нашего брата (ужким) сапиенсът полемизира по подобни теми. Ще рече човек, че не можем да съществуваме без проходилки/бастуни и компаси. И че се съизмерваме не по друго, а именно по тези оръдия за елементарно оценяване. Затова си ги защитаваме френетично и неистово от всякакви посегателства. А когато няма посегателства, си ги измисляме. С такова усърдие, като че ли животът ни зависи от това.

Толкова ли сме изгубени, объркани и уплашени, та в началото ХХІ век ВСЕ ОЩЕ твърде често градим цели жизнени философии върху подобни плаващи пясъци? На всичкото отгоре смятайки ги, незнайно защо, за едни от най-солидните основи, които познаваме?

Много се надявам този „генетичен профил“ да НЕ предизвика кой знае какъв ажиотаж. Така поне бих могъл да се залъгам, че (слава на небесата!) е безинтересен на повечето хора. И да си помечтая, че сапиенсът наистина е започнал да става такъв.

- 23-06-2009 | **про** – сините каски

Няма да се стигне до сини каски, господин Челик. Както всички знаем, в България има една невидима власт-всъщност друга няма, видимата е само нейна функция. Точно с тази невидима власт българските турци-благодарение на Доган, нямат никакви проблеми. Това, че голяма част от българите имат, не променя нещата. Именно отношенията с тази невидима власт разделят така турци и българи днес. Една доста голяма част от българите се опитват да се отърсят от нея, а турците-с посредничеството на Доган, я подкрепят. Може да се каже, че за турците това е добра сделка. За голяма част от българите тази сделка не е добра.

Но както виждаме, невидимата власт е здрава. Най-вероятно докато сме живи, тя ще определя как да живеем, включително и дали да има насилие в обществото, включително и между българите и турците. Тя между другото измисли и възродителния процес. Тогава беше видима, официална. След 90-та излезе в нелегалност, но не е преставала да управлява. По исторически причини тя е единствената в България към днешен момент, която може да си послужи насилие. Доган може би

има предвид точно това, като се хвали, че запазил етническия мир-че е сключил сделка с нея. Така че няма място за притеснение.

Всъщност заради нея и моите деца се махат, и много други заминаха или се канят да го направят. До преди 10 години се надявахме страната да е друга-сега знаем, че е невъзможно.

- 23-06-2009 |**кентавър** – за двете половинки на буквичката „Ф“

След зеления бетон ми е малко неудобно да коментирам по темата: той направи добър анализ и резюмира положителното ... макар че не знам какво е ажиотаж.

Ама нали е либерално, нека и аз „да изокам“.

Аз живея в България и тя е една прилична школа за усвояване на Недоверие. (зная страни и народи, където направо си се раждат с недоверие, а после достигат до НЕДОВЕРИЕ, или дори до **Н Е Д О** ... и т. н.) Недоверието, само по себе си не е лошо нещо (дозата правела лекарството), лошо е когато пречи. Аз гледам да се придирижам към полезните му аспекти: въобще не вярвам на ония швейцарци.

1. На мене (и на хората от обкръжението ми) никой не е вземал кръф за изследване! (много обичам буквата „Ф“)

2. Нещо недочух в това изследване за наличие в България на евреи, арменци, румънци (даки, скити), цигани (индийци) ...

3. Не се сещам кой ще плати за подобно изследване, но се сещам, че който поръчва музиката – той избира песента. Специално в нашата татковина, номерът с „независимите изследвания“ не минава. (Аз лично, лани си извадих документ, че съм кентавър, а съседката ми от горния етаж била елф – документирано!!)

Та питам сега: Кой има желанието и нуждата да ни определи като някакви, при условие, че и така ни е добре (щото така можем да сме си фсякакви!)

Ама добре че стана конушмака, та да се чуем със сфесни и хубави хора ...

Така от дума на дума, стигнахме и до изводи:

1. Някой иска да е някакъв, за да принадлежи към нещо си, за да се идентифицира (базова психологическа необходимост при някои хора, дето не фтасват със самоидентификацията)

2. „Протобългарите“ и „прабългарите“, каквото и да значи това, ги открихме къде са!

3. Благодарността към предците може да бъде вътрешно почувствана и външно изразена, само ако те (предците) са надлежно назовани.

4. Трябва да бъде декларирана потомствената принадлежност, иначе някой може „да ви присвои предците“.

Е! Остана и още за откриване:

Например, че има само една струна на която може да сфири човек и това е „самото себе си“, а фсичко останало са монохромни състояния на обертоните на тази струна.

Например, че хората с „нормален слух“ имат определен „честотен диапазон“ в който да „се чуят“ и ако техният исконен звук е извън диапазона им, те се чувстват като на изчезване. За да чуват и ближния си, имат нуждата да насложат неговия обертон на своята (очевидно къса) струна (напр. какво общо има сексуалната ориентация с политическите и идеологически качества на даден индивид и с какво етикетът „хюмне“ /турчин, художник, слепец и пр. / изяснява потенциала на носещия го? Виж „болен“ или „с незряло поведение“ е друго нещо ...)

Не ми стана ясно как се съвместяват двете доктрини:

– „причината не е във нас. Защото вас, другите крадци ви насочват върху нас. Това е принципът, разделяй и владей. Много ясно, че като ни скарат, ще си крадат на воля“;

– „Българските турци, знаят как да не се мешат. И днес още продължават да живеят изолирано.“ – с две думи: добре ли е че се делят или не е добре, щото така ги владеят? Значи ли, че ако аз харесам нечия щерка и тя вземе та „ми върже“, ще трябва да платя на швейцарците да ми дадат тескере за „протобългарин“ ...

Още нещо: „А какво се оказва?Поразмишлявай малко. Не усещаш ли, че стана революция?“ – не е ли това ключът към мотивите на поръчителя на изследването? Колко лесно: масата иска едно име (знаме, струна ...) и ето ти „революция“ „Divide et impera!“

.....

Не могат да изчезнат прабългарите и никога не са го правили. При човешката репродуктивност, за разлика от животинската, по-важни са не биологичните (ф случая – генетичните) аспекти, ами са познавателните, емоционалните, духовните ... в този смисъл, аз съм българин, прабългарин, копанар, евреин, тюрк, арменец, помак, седджук, алеут, атлант и т. н. (вкл. и кентавър)

...а за Вас? – ами Вие си се самоопределяйте, ако желаете. Обективната истина не се фабрикува в институти и шфейцарци: най-обективната истина за субектите си е субективната такава. Старата търгофска максима работи безотказно: можеш да продадеш кофти съдържание с прилична опаковка и красиф етикет (ф случая – шфейцарски).

„не ме обиждайте и аз няма да ви обиждам, не ме удряйте и аз няма да ви удрям“ – на мен не ми е достатъчно само да не ме удрят: искам да стискам ръката на съседа си и да знам, че ако съм в нужда ще ми се притече на помощ, както и ако направя някоя простотия, ще се изправи срещу мене и ще ме „нареди“ без заобикалки, така, както бих го правил и аз!

Айде, хубавите хора, да вземем да ги преодолеем тези парадокси в миогледа и да уловим най-накрая нещо повече от набедени вещици!

- 23-06-2009 |**Гост**

Ти си бил цял шизоФрен бе КентаФър.

- 23-06-2009 |**Хасан Челик**

Някой разбра ли нещо от това, дето го е писал Кентавъра?

Аз сега ще си изкарам документ, че съм прабългарин, но ти ако тръгнеш да си вадиш, гарантирам ти, че ще се окажеш не Кентавър, а физантиец.

- 23-06-2009 |**Златко**

Виж ти, интелигентно нещо били това Кентаврите. Моите поздравления, във всеки случай!

- 23-06-2009 |**Златко** – Точната страница на „българския генотип“

Впрочем, ето и точната страница, на която може да се намери информацията, спомената в статията. Самият аз не разбрах особено много от съкращенията, но може би някой друг ще ги обясни.

<https://www.igenea.com/index.php?content=49&id=7>

- 23-06-2009 |**Серкан**

Златко, ползвай това:

<https://www.igenea.com/index.php?content=49a&id=7>

Има една буквичка „а“ след 49.

Намерих го докато рових из форума им.

Indigenous Peoples in Bulgaria

Thracians 49 %

Hellenic People 15 %

Slav 15 %

Antic Macedonians 11 %

Phoenician 8 %

- 23-06-2009 |**Серкан**

<https://www.igeneea.com/index.php?content=49a&id=7>

- 23-06-2009 |**Серкан**

От тук вече като кликаш върху отделните държави се вижда статистиката на по разбираем език.

- 23-06-2009 |**Серкан**

Аз в някои коментари усещам нежелание, недоверие и може би вътрешен подсъзнателен страх от... да речем от „новото“.

АКО тестовете са верни, АКО имат някакво достоверност, СЛЕД ВРЕМЕ, когато има достатъчен брой изследвания, може да дадът интересни насоки за развитие, а може и отговори на някои неща, които до сега са ни убягвали.

Така възприемам аз тази нова област, която самите автори от igeneea определят като междинна между „история и генетика“.

- 23-06-2009 |**Златко** – ге: Про

В. Трендафилов писа:

По повод горната ви дискусия. За мен наистина не е важно какъв ни е генът, освен като любопитство към куриоза. Важно ми е какви изводи си правим от това. Правилно сте усетили, имам полемичен обертон. Той адресира цялата тукашна система на мислене, която мистифицира гена и произхода като решаващи въпроси на нашата същност, настояще, идентитет. У нас историята е хипертрофирана в религия и всеки шанс за внасяне на рационализъм в нея е оздравителен.

Владо, покрай тази тема се вдигна такава пушилка, че според мен се оформя не малка опасност от възникване – с времето, разбира се – на една нова ирационалност, оная на белите престилки. В момента врач-

ките гледат на карти, след известно време – по-хитрите сред тях – сигурно ще започнат да го правят в лабораторни епруветки, например. А народът ще се ласкае от мисълта, че си има работа с учени хора. Нека не забравяме, че основополагащата фигура на европейската рационалност е Сократ, а не Платон. Скептицизмът е нещо, непознато на овчиците (и техните овчари – митотворците).

- 23-06-2009 |**физантиец** – кентафър – скепс

Thracians 49 %

Hellenic People 15 %

Slav 15 %

Antic Macedonians 11 %

Phoenician 8 %

До тука 98%.

Пак питам: къде са другите, дето знаем, че си живеят тук ... или са фка-
рали и циганите в бройката на виникийците?

какво да му вярвам на такова изследване?

- 23-06-2009 |**Dobroslav Bakalov** –

Pardon, shte izpolzvam, latinica, niama kirilica na tozi komputyr. Predi statiqta na Vlado prochetoh тази за geneticheskите изследvaniq i tqhnata dostovernost mi se struva symnitelna, inache bihme mogli da priemem, che vsichki indoevropeici sa amerikanski indianci, tolkova za tezata na gospodin Chelik, koito se smqta za protobylgarin:D. Struva mi se redno da se spomene i ezikyт na koito govorim, v koito ima tvyrde malko prabylgarski i trakiiski dumi, po-malko dori ot tezi s grycki, turski, persiiski proizvod. V syshtnost seshtam se za edna hipoteza na edin moi prepodavatel, koito tvyrdeshe, che prez 9 vek v Bylgariq e imalo grajdanska voina, poradi priemaneto na hristiqnstvoto i vsichki prabylgari sa bili izlicheni, fact e obache, che bylgaskiqt epos zapochva s Krali Marko ne s Avitohol:D, Razbira se ne mogat da bydat otrecheni istoricheskите facti, otnosno syshtestvuvaneto na prabylgarite, syvsem estesveno obache vyznikva vyprosat kyde sa izcheznali i zashto gi nqma v nasheto DNK:D. Kak da e, tuk iskreno iskam da kaja, che ne zaemam poziciq, tyi kato predi vsichko se chuvstvam chovek i sled tova bylgarin i mnogo veren zvuchi Dalcheviqt stih. A Zlatko, ako racionalizma beshe zapochnal ot Sokrat, ne bihme bili svideteli na takiva bezsmisleni i bezpochveni sporove, no ne mu e tuk mqstoto:D.

- 23-06-2009 | **Серкан**

- Население на държавите, от които са правили най-много тестове:
600 000 000
Брой поръчани тестове:
250 000
Това като % е 0,04.

Това е изключително недостатъчно.

Базата е в процес на начално развитие.

- 23-06-2009 | **Хасан Челик**

И какво лошо има в това да си тракиец или славянин? Защо така отхвърляте нещата, някои хора тук. ?Аз мисля, че резултатите са много добри за националистите-категорично доказват, че няма нищо тюркско у българите. Божидар Димитровци толкова много се мъчиха да докажат, че прабългарите не са тюрки. Понеже не можаха, швейцарците взеха, че изкараха други резултати. Според мене резултатите показват и друго-200 години византийско робство са били по-страшни от 500 годишното турско. Поне резултатите показват това. Не мислите ли? Може би трябва да се ревизират и възгледите за Османското робство?

- 23-06-2009 | **В. Трендафилов** – скептицизмът

Прав си, Златко. А по повод на „ирационалността на белите прес-тилки“, от каквата съзираш опасност – ами да, това е версия именно на „професията професионализъм“. Според мен преходът от „митотворци“ към „професионалисти по професия“ е много къс. И в двата случая става дума за институционална религия.

- 23-06-2009 | **Иванов** – Статийката е

ГЛУПАВА. Значи изчезват прабългарите, Кубрат, Исперих, Умортаг и тн., погребани от изследване на някакво швейцарско институтче. Раздва-три, окус-фокус и прабългарите ги няма.

Айде бе. Що за институтче е? По какъв повод е изследването и кой е поръчител. С какво цел е направено? Има ли такива изследвания за сърбите, за македонците? Какви са резултатите? Къде са публикувани? По каква методология са направени изследванията? Доколко са издържани научно? Къде могат да се дублират

швейцарските изследвания, за да се провери доколко нови факти ги потвърждават?

Смешки. Институтче швейцарско твърди нещо, непроверено от никой доколко отговаря на истината. И се приема от този Трендафилов за света истина, пише статийка, а други надълго и широко я коментират.

Този институт швейцарск правил ли е такива изследвания над други народи. Какви са резултатите? Как реагират на техните твърдения, доколкото не съвпадат с общоприетите. И пр., и пр.

И този Трендафилов прави капитални изводи на базата на някакви „изследвания, на някакво швейцарско институтче. Което изпълнявайки предплатена поръчка снася една голяма глупост...

- 23-06-2009 |**В. Трендафилов** – Иванов

Не сте чели внимателно, а бързате да си изкажете предразсъдъците. Във форума, малко над вашия пост, е поместен онлайн-адреса на швейцарския институт, някои от участниците вече коментираха какво са прочели там, какво вярват, какво – не. Ами четете и после говорете.

- 23-06-2009 |**Хасан Челик**

Господин Иванов, вижте какво отговарят швейцарците на такива не-доверчиви като вас:

Post from iGENEA to 05.01.2009

iGENEA has never used this definition „Proto-Bulgarian“. A proto-Bulgarian or a bulgarian gene or profile doesn't exist. It is really important to differ political, historian and genetic definitions.

Inma Pazos

iGENEA

Tel. +41 (0)43 233 81 51

info@igeneea.com

www.igeneea.com

iGENEA никога не е използвала тази дефиниция „прабългари“. В профилите липсват гени на прабългари или българи. Това, наистина е важно за да се отдиференцират политическите, историческите и генетичните дефиниции.

- 23-06-2009 | **Златко**

За фирмата не можа да се говори така лековато, тя е сериозна и голяма (европейски клон на вероятно най-голямата американска фирма в областта, със седалище в Тексас). Виж, дали е провела 250 000 теста и откъде идва тази информация, не знам. Аз търсих навсякъде по мрежата, но не успях да намеря никаква по-сериозна статистика за броя на тези тестове по света и за разпределението на пазара между отделните фирми. Общо взето, цифрата 75 000 се посочва като аргумент от никаква американска фирма за това, че е водеща в света, така че 250 000 ми звучи много завишено. Но ако се намерят цифри по мрежата, ще ми бъде интересно да ги погледна.

- 23-06-2009 | **Иван Лазаров** – За генетиката и историята, но не и за генетиците и

Написах това заглавие, само защото аз съм историк. Медиевист. И се занимавам малко или много с генезиса и етнополитическото развитие на българите в епохата на Великото преселение на народите и през следващите няколко века.

Забавлявам се доста, защото споровете и дребните заяждания ми напомнят притчата за слепите индийски мъдреци и дефиницията за „слон“, която трябвало да дадат, докосвайки се само до определени части – хобот, уши, крака, опашка. Така се получили четири описания на слон, които нямали допирни точки, макар че поотделно описват част от цялото, но не виждат по-голямото, обединяващото, следователно а priori техните описания винаги и безусловно ще бъдат погрешни и далеч от същността на истинския обект.

Прочетох написаното и то ми прозвуча доста назидателно и даскалски, но какво да се прави...такъв е спорът. И ще продължава да бъде такъв, докато не се разбере, че само интердисциплинарната интерпретация на данните ще даде възможност за взаимно разбиране и изясняване на проблема.

[url]

Ако приемем за достоверни генетичните изследвания, ще излезе, че българи, като исторически възникнал в далечното минало етнос, просто не съществуват!!! Подобна теза се прокарва от сръбското списание „НИН“, което публикува тези резултати и, която услужливо бе раздухана от в-к „Труд“, опитвайки се да превъзмогне драстичния спад на тиражите си!!!

(Това беше лирично отклонение) Връщайки се на палеогенетиката, не мога да се начудя откъде идва още през IV век етнонимът „българи“? Откъде западни летописци, византийски, арменски, грузински и пр. пр. хронисти, писатели, географи, поети, пътешественици, знаят за някакъв народ „българи“, след като по гететични данни, той не би трябвало да съществува?! И ето ти вечният хамлетовски въпрос – има ли ги, няма ли ги тези българи?! И как искате тогава западниците да ни обичат, като ги поставяме пред подобни неразрешими дилеми?!

Ако се съгласим с процентите на „Игенеа“ ще излезе, че ПОЛИТОНИМЪТ „БЪЛГАРИЯ“, УПОТРЕБЯВАН ВЕЧЕ ПРЕЗ VII ВЕК, ВЪЗНИКВА НЕПРАВИЛНО, ТЪЙ КАТО БЪЛГАРСКИ ГЕНОМ НЯМА, НЕГОВ НОСИТЕЛ НЕ Е ИЗВЕСТЕН!!!

Та, на кого да вярвам, питам аз, господа съдебни заседатели? На историческите извори, ма материалната култура или на измислени проценти - справка <http://www.nin.co.rs/?!>

И не ви ли се струва странно, че в еднаквата смесица от древни македонци, траки, елини, финикийци, хуни, келти, макар и в различно процентно съотношение, каквато сме балканците, само едни от тях, са приели да се самоназоват, а след това и държавата си да кръстят, на една фикция?!

И накрая, не съм националист, не съм побъркан атакист, не съм нихилист и интернационалист – просто съм учен и смятам, че претенциозната дилетантщина във викториански английски стил, просто е анахронизъм !!!

- 23-06-2009 |**Серкан**

На челната страница, отстрани вдясно, като банер са го направили – succesful tests – 245 578.

<https://www.igenee.com/index.php?langchange=en>

- 23-06-2009 |**Златко**

Вярно, то ще ми извади очите, а аз не го виждам.

Интересно късче информация. Само че не е ясно за какво точно се отнася – дали за европейския клон, или за цялата фирма (която, между другото, претендира да е извършила 90% от всички тестове по света). Във всеки случай зад нея стоят двама мормони от Солт Лейк Сити – ми-

лиардери, разбира се – така че до каква степен тук пазарни интереси се смесват с достоверност за мен си остава пълна тайна.

Впрочем, аз вече започвам да се уморявам от тази тема. Толкова много приказки се наприказваха тук, че ми идва прекомерно. Да вземем вече да я приключим, а? Какво ще кажете? Взе да става ужасно еднообразен разговор.

- 23-06-2009 |**В. Трендафилов** – горното

„Откъде западни летописци, византийски, арменски, грузински и пр. пр. хронисти, писатели, географи, поети, пътешественици, знаят за някакъв народ „българи“, след като по гет[н]етични данни, той не би трябвало да съществува?!“

Много просто, г-н Лазаров. Старите хронисти не са познавали генетиката, поради това, че не е съществувала. Също, вие като историк, нима не сте чели, че отъждествяването между етнос и нация е сравнително отскорошно явление? Някъде откъм XVIII в.

И ми се струва, че изказването ви е емблематично за цялостното ниво на родната ни историческа наука – смес между разсъждения и поезия. А тази смес, надявам се да съзнавате, е взривна. Обърнете внимание на литературните си препратки, а и на литературата в реториката си. Оттук може да разберете какво не ми е харесвало в българските исторически книги. И съответно, с какво ги превъзхождат чуждите – да речем, англоезичните.

- 23-06-2009 |**Серкан**

Ето и официалната страница на фирмата майка:

<http://www.familytreedna.com/why-FTDNA.aspx>

- 23-06-2009 |**Златко** – ге: горното

В. Трендафилов писа:

И ми се струва, че изказването ви е емблематично за цялостното ниво на родната ни историческа наука – смес между разсъждения и поезия. А тази смес, надявам се да съзнавате, е взривна. Обърнете внимание на литературните си препратки, а и на литературата в реториката си. Оттук може да разберете какво не ми е харесвало в българските исторически книги.

И съответно, с какво ги превъзхождат чуждите – да речем, англоезичните.

Сега вече разбирам какво имаш пред вид, когато говориш за нужда от поне малко рационалност в България, Владо. Действително, тази (ще си позволя да я нарека „високопарна“) тирада показва доста ясно до каква степен човек може да чете и да не разбира абсолютно нищо от прочетеното. Има резултати от генетични тестове и по тях, разбира се, може да се спори, но не с подобни аргументи. Може да се спори по методологията, може да се спори по уместността на направените заключения, по въпроса дали науката изобщо е достатъчно напреднала, за да прави твърдения от подобен род, за това до каква степен пазарните интереси определят резултатите от изследванията. Но да кажеш **„те не са верни, защото ги опровергават византийските летописи ...“** е долугоре същото като да кажеш, че земята не е кръгла, защото в античните източници се казва, че тя е плоска. Вярно много смешна реторика, при това с толкова ясно заявена претенция за авторитет. **Аз съм учен, ей!** Смехории ...

- 23-06-2009 |**Серкан**

Аз лично съм винаги против затварянето на цели теми. АКО има някаква много важна причина, го преглъщам, но в случая само „плашейки се да не стане патаклама“ да затваряме някаква тема не виждам смисъл. А и не мисля, че е изчерпана, занапред може да излязат нови изследвания.

Хасан Челик вече е отделил/прежалил пари за тест, така го усещам. :)

Ама силно се съмнявам той да се окаже първия български турчин в базата данни, но пък защо да не се пробва. Дано после да сподели нещо с нас. Не е задължен, но ако пожелае, ще съм му задължен. ;)

Аз лично имам над 10 годишен опит с подобен род услуги и бизнес, под формата на наука. Нищо не може да ме изненада. Познавам най-големите лешояди на света (виртуално естествено).

Затова най-разумно ще изчакам да се увеличи както информацията, така и регулираността на тази търговийка и тогава може и аз да се запиша в базата им с данни. Любопитството ми ще бъде в процес на търпеливо изчакване. А и ще мога допълнително да проуча информация от различни източници. (Това като отговор към анонимниците дето ме споменават не само на ум.)

Американците и швейцарците са дупе и гащи, когато могат да ти бръкнат в джоба. Пак от лични наблюдения.

В НИКАКЪВ СЛУЧАЙ ОБАЧЕ НЕ ОМАЛОВАЖАВАМ РАБОТАТА ИМ. Да печелиш пари е голяма работа, хехехе. Важно е да се чувстваш удовлетворен, когато в замяна на платеното получиш продукта, за който си платил.

- 23-06-2009 | **Гост** – ге: ге: горното

Златко писа:

Но да кажеш „те не са верни, защото ги опровергават византийските летописи ...“ е долу-горе същото като да кажеш, че земята не е кръгла, защото в античните източници се казва, че тя е плоска. Вярно много смешна реторика, при това с толкова ясно заявена претенция за авторитет. Аз съм учен, ей! Смехории ...

Чакайте, чакайте. А откъде *igenea* са чували за траки например? Дали не от древните източници? Риториката може да е смешна, но той има основания. Май твърде много обсъждаме авторите, стила им, риториката, темперамента, вкусовете, и т. н. а не тезите :)

- 23-06-2009 | **Златко**

За да не се създава впечатление, че срещу тази методология и научно-комерсиална практика не може да се каже нищо, ще обобщя тук накратко изводиите от вчерашната статия (имам чувството, че тя не се чете особено много – може би защото е суха и не толкова полемична като текста на Владо). С две думи – доколкото успях да разбера – основният аргумент срещу прекомерното доверие в генните тестове е простият факт, че човешкото генно разнообразие е прекалено голямо, за да бъде обхванато в която и да е от съществуващите бази данни (тоест стандартните, вече записани мостри, с които се сравнява всяка конкретна проба). Даже в един ограничен регион разнообразието вече е толкова голямо, че учените са принудени да се задоволяват с обобщения, които са повече от спорни. Така например, „африканският“ ген обхваща мостри само от западното крайбрежие на Африка и според него етиопците „не са“ африканци. Или долу-горе така. Сега, нещата се развиват много бързо и няма съмнение в това, че някой ден ще има достатъчно информация, за да могат да се правят по-фундирани заключения, но в момента за това е много рано. Особено пък когато става дума за пазар. Ясно е, че твърдени-

ята на фирмите трябва да се вземат много, много скептично – в края на краищата всички те се борят за пазар, а оттук и повечето им претенции вероятно се подчиняват по-скоро на пазарната, отколкото на научната логика.

Това са само някои от най-общите положения около критиката по тази тема. Самият аз не виждам основания нито за прекомерен скептицизъм, нито пък за някаква еуфория. Същото нещо правя и когато си купувам техника или софтуер. **Никога версия 1.0!** Това е желязно правило, доказано от живота и практиката.

- 23-06-2009 |**Златко** – ге: ге: ге: горното

Гост писа:

*Чакайте, чакайте. А откъде игенеа са чували за траки напри-
мер? Дали не от древните източници? Риториката може да е
смешна, но той има основания. Май твърде много обсъждаме
авторите, стила им, риториката, темперамента, вкусовете,
и т. н. а не тезите :)*

Ами вижте, методиката е сравнително ясно описана в мрежата, по този въпрос няма защо да се спори. Като база за обобщенията на различните генни типове се вземат изследвания на кости, взети от съответните региони. Така че хората от фирмите се ръководят не от древни или нови летописи, а от твърди данни, които извличат от твърд материал. Съмненията могат да идват от факта дали изследванията на едни колко си мостри могат да послужат като база за толкова мащабни обобщения – за това вече писах по-горе. Но приказките за исторически източници ми се виждат напълно неуместни в този контекст, тъй като тук става дума за друг вид научна база. Впрочем, това са само мои предположения, така че е напълно възможно и да греша.

- 23-06-2009 |**В. Трендафилов** – Гост

Г-н Гост, или по моему, г-н Лазаров, имам впечатлението, че „Игенеа“ работят с реални проби, а не с литературни. Освен това гробници от тракийско време съществуват. Въобще, има места, откъдето да се вземат проби. Така поне си мисля.

- 23-06-2009 |**Златко** – ге: Гост

В. Трендафилов писа:

Г-н Гост, или по моему, г-н Лазаров ...

Не, не е Лазаров, коментарът идва от друг адрес :-)

- 23-06-2009 |**В. Трендафилов** – Гост

А, съжалявам. Но възражението ми остава валидно. И после, позволете да ви цитирам:

„Май твърде много обсъждаме авторите, стила им, риториката, темперамента, вкусовете, и т. н. а не тезите...“

Проблемът в изказването на г-н Лазаров е, че риториката е част от тезата.

- 23-06-2009 |**Е. Ж.**

Аз бях горният гост, не г-н Лазаров. Забравих да си напиша ника

Гробници наистина съществуват и сега, но за това дали да ги наречем тракийски, български или скитски се опираме на древните източници

- 23-06-2009 |**В. Трендафилов** – Е. Ж.

Това, което казвате, е по-сериозно, но то действа особено силно против текста на г-н Лазаров, у когото намирате – кой знае защо – рационално зърно. Мисля, че той няма предвид насоката на казаното от вас.

- 23-06-2009 |**Златко** – ге:

Е. Ж. писа:

Гробници наистина съществуват и сега, но за това дали да ги наречем тракийски, български или скитски се опираме на древните източници

Тук става дума за обобщения от различен характер – и именно затова цялата тема е толкова объркваща. Генните анализи дават основание да се смята, че историческите обобщения, поне що се отнася до аргументите на „кръвта“, толкова любими на националистите навсякъде по света, са доста спорно нещо. Това не означава, че ние сме хукнали сега да прекрояваме всякакви граници, истории, етнически и расови различия. Просто идва време, в което на тези неща трябва да се гледа с нови очи, те не са дамгосани с нажежено желязо някъде в „идентичността“ ни. Това е трудното за преглъщане нещо, защото хората изведнъж се виждат принудени да приемат себе си като равни или сродни на други хора –

най-често техни съседни – които по инерция са свикнали да виждат като различни или дори „по-долни“ от себе си. Изведнъж обаче „немските“ гени се оказват „славянски“, а „славянските“ – „гръцки“. И – хайде сега, падна стобора – започва нова битка за престиж, кой бил имал „най-авторитетните“ гени. Турчинът иска да е прабългарин, българинът може да поиска да бъде ариец, знам ли, някой друг пък иска други, още неоткрити, гени ... В това е цялата смехория и патология на ситуацията – че просто хората отчаяно се опитват да натъпчат старите си предразсъдъци в нови шишета. Каквото ще да става, само да не принадлежим към парииите, към онеправданите, към долната каста. Жалка, но и поучителна картинка, всъщност ...

- 23-06-2009 | **Серкан**

„Турчинът иска да е прабългарин“

Златко, май не си го разбрал съвсем точно Челик.

И знам защо – просто си част от мнозинството човек. И ни виждаш нас като парии, освен като онеправдани (за което те поздравявам).

Обаче тук не си запомнил онзи коментар по нагоре, където той е писал думата „злорадствам“. Точно за това става дума – да хванеш „нещо“, с което после да отидеш и да се смееш „с задника“ на турколюбци от кол и въже – БД, ВС, БР и т. н.

Примитивно, но човека ти е написал:

„Хасан Челик 22-06-2009 12:13:32

Така е Златко. ЛъжеСидеровци и лъжеБояновци с лопата да ги ринеш. И как само млъкнаха. Довчера как лаеха и как скимтят днес. Усещам, че форумът ти ще опустее. Но позволи ми поне малко и аз да злорадствам.“

И е прав за много неща, които тук написа, особено в поста към ПРО, но не е прав за темата за децата и заминаването (има моменти, в които напускаш за да оцелееш, такива са били и турските гастарбайтери в Германия), както и за гласуването си за ДПС, щото нямало други. Умен човек е Хасан, ама подкрепя партията, която 101% не помогна и никога няма да помогне в бъдеще на турския етнос в България.

Само мнозинството може да помогне на една държава да смени управление, мислене, отношение. ДПС не е мнозинството, нито пък го представлява. Тя го подкрепя. Да, за съжаление, колкото и да не искат да си го признаят много хора, на глас, пред всички, мнозинството е виновно

за това, което е България днес – мнозинството съставлявано 99% от „собственици“ най-вече по-манталитет, не по мислене, защото то за мислене трябва и други неща.

Идват избори, някоя нова тема за политика няма ли да има? :)

Има вече статистически данни – извадка от 1300 човека в цялата страна на 7-8 милиона население е представителна за обявяването и като социологическо проучване. И навярвно ще познаят – новите управляващи се очертават БСП-ДПС-НДСВ-ЛИДЕР. Четворка. Майко мила, какво ще се случи с България. Няма ли шанс за... „промяна“? Защо в цялата тази бедност, хората отново ще гласуват за същите синковци? За да се включат с още един към „софрата“ ли?

А ББ и СК излязоха с отделни мажоритарни кандидати. Да, големите генералски стратегии, се оказаха подведени, че „хората не искат Костов“. И ето ти резултата – десните ЗАЕДНО и ОТНОВО в опозиция.

Логично.

- 23-06-2009 | **Серкан**

Хората наистина „не искат Костов“, това само Костов не можа да го разбере, НО не може заради страх в своята собствена стойност и тежест като политическа сила, да отидеш и да прецакаш целия мажоритарен вот. ГРЕШКА! И ще се види. Сбъркаха жестоко, надценениха се бойковци и ще плати за това цялата „десница“.

Шанса е само в чудото.

„Очаквай чудо...“, напоследък все това ми е в главата, ама то това май не действа на Балканите.

- 23-06-2009 | **Хасан Челик**

Ще спрете ли най-накрая да се съмнявате и да предложите поне нещо разумно? Генетиката е наука, която никой от вас, тук във форума не я разбира. Това е същата, онази наука, чрез която ловят престъпници. Това е същата, онази наука, която отговаря, че каквото посееш, това ще изникне. В генетиката 2+2 винаги е равно на 4, няма средно положение. Говоря, защото съм полагал изпит по генетика и съм наясно за какво става на въпрос.

Не разбрахте ли още-хората казват, че в гените на съвременните българи, няма прабългарска и българска кръв. Има тракийска, славянска, гръцка и пр. кръв, но не и българска. Нещо повече-те заявяват съвсем дискретно, че няма такова понятие българин в генетиката. Българин е сборно

понятие за гореизброената смес от етноси и това понятие е историческо, то не е генетическо, няма семе откъдето да идва. Просто в определен момент, гореизброените хора започнали да ги наричат българи и точно на това място, където е България сега.

Това не значи, че българите нямат корени. Имат корени, но те не са там, където са ни обяснявали досега. И след хиляда години за генетиката няма да има българи, ще има траки, славяни и т.н.

Да, швейцарците не са открили специфичен прабългарски ген и няма да открият, защото такъв няма. Не, че прабългарите не са дошли, не че не ги е имало. Имало ги е и Аспарух и Крум, но тогава те не са знаели, че ги наричат прабългари. Това понятие е измислено от после от лъжеисториците в България. Божидар Димитров, който се кълнеше, че не е останал нито един трак, трябва да си изяде дипломата публично. През същото време, трябва и да почерпи, защото ако имаше прабългари в състава на съвременната етническа българска общност, в резултатите на игенеа срещу съответния процент щеше да пише турки.

И пак ви казвам, помнете ми думите, ако търсите прабългари, търсете ги при турките в България. Те са там.

Наистина Тодор Живков, накрая ще се окаже прав, че българските турци са българи. Само, че самият той не е бил българин.

Ето Господа Националисти една чудесна база върху която да градим бъдещето на България. И този път без да ни гоните, защото тази страна са я основали именно нашите деди.

- 23-06-2009 | **Златко**

Е, то какво стана сега – генетиката се превърна в новия „Отче наш“. Няма съмнение, няма здрав разум, няма опити за собствено мислене, няма нищо. Някой си там казал нещо – и, хайде сега, намерихме новия абсолюти! Господин Челик, вчера вие твърдахте, че генетическият тест струвал 300 000 долара. Днес вече всички знаем, че цените започват от 145 Евро. Утре, като се появи нова информация, пак така ли набързо ще трябва да забравим какво сте ни говорили? Защото, „български ген“ няма, но няма и швейцарски, няма френски, няма немски, изобщо генетическите подразделения, приети в момента като ориентири – забележете, като ориентири, а не като никакви абсолютни понятия – просто не съвпадат с националните разделения (които са доста модерно „откритие“, както всички знаем). Но вашите обобщения тук, като оставим настрана

факта, че сериозно ще подразнят хората, за които историческата идентификация е последен ориентир в сегашния объркан свят, освен това са и много, много произволни. Понятия като „българи“ и „българско“ не са измислица на Божидар Димитров, тук трябва да признаем, че изобщо не ви разбирам. Думите ви звучат предизвикателно, повърхностно и някак предназначени да дразнят, а не да водят дискусия. Защо например с такава сигурност приемате, че с главата надолу трябва да се постави цялата история на България, а не например да се приеме чисто и просто, че генетиката още не е стигнала дотам да разграничава такива сравнително фини подробности – и работи все още в груби, обобщени категории, които не са достатъчни? Откъде тази увереност, че, видите ли, тук ни говори някакъв, едва ли не, нов пророк, в лицето на една швейцарска фирма? Моля ви, опитайте се за момент да пробудите у себе си здравия разум и да не изказвате тук подобни – за мен смехотворни, но за много хора сериозно обидни – твърдения. Това най-малкото не съответства на добрата воля, с която повечето хора ви приемаха досега. Така че, малко по-разумно, моля!

- 23-06-2009 | **Златко**

Ах, да, и още нещо. За вашите собствени гени ние всички знаем също толкова малко, колкото и самият вие, така че не виждам откъде идва тази наперена самоувереност, с която изведнъж се изкарвате „генетически чист българин“. Вчера ни наприказвахте някаква доморасла „теория“ за това, че българските турци били „истинските“ българи (но, забележете, само ония от Делиормана, защото кърджалийските турци кучета ги яли – нещо, което не ви прави чест, между другото), днес вече започвате да гледате на нея като на нещо неоспоримо, сякаш ви се е появило откровение свише. Прощавайте, но това са детинщини, господин Челик! От време на време, когато става дума за ситуацията в съвременна България, за дискриминацията и неравенството между българи и турци, думите ви може би могат да бъдат взети на сериозно (и то само от хора като мен, чието мнение е безкрайно малцинствено). Но когато се впуснете във философски и исторически обобщения, приказките ви стават много, много празни. Може да ми се обидите сега (имам чувството, че нещо много лесно се обижда вашето братство, при всяко засягане на теми като образование и ученост, дано да греша), а може и да се позамислите малко над това, което ви казвам. Изборът си е ваш.

• 24-06-2009 | **Б. Павлов**

Ако реакцията на г-н Челик не е проява на мрачен хумор, то обществото ни неотложно се нуждае от диагнозата на социален психолог от ранга на Ерих Фром. Струва ми се, че той е казал за неразрешените вътрешни противоречия, че те неизбежно се „изиграват“ като външен конфликт. Доколкото знам противниковата агитка вече е стегнала редиците и развяла знамената...

Може би трябва се анализират генетично костите от масовите гробове в Сребреница за да се разбере, кой е погребан там – протосърби, протохървати, бошнаци или някой друг внезапно изсочил етнос?

И защо да не „балканизираме“ тук едно заглавие на роман като го преведем така „За кого играе мечката в двора на съседите“...

А „тя“ „играе“ за нас, докато ние се замерваме с генетичните си профили.

Г-н Трендафилов, няма ли публикувани някъде също толкова авторитетни народопсихологически профили или сами ще трябва да си общаваме извършените тук „изследвания на терен“?

• 24-06-2009 | **Златко**

Струва ми се добре да не бързае тук да се разпеемяме на „наши“ и „противникови“ агитки, особено когато разделението протича на етническа основа. Всички знаем какво следва от това. Всеки от нас е личност, нека го оценяваме преди всичко като личност, а не като представител на нещо друго си.

А инак нямам нищо против казаното от вас, господин Павлов.

• 24-06-2009 | **В. Трендафилов** – Б. Павлов

Вижте, аз не мисля, че резултатите на „Игенеа“ казват нещо представително и окончателно. Вероятно те се базират на сравнително малко на брой проби. Надявам се, че по-обстойните проучвания предстоят.

Но най-трудното ще е хората да разберат, че генът няма нищо общо с идентитета и оттам с колективното име – нито на отделния национален индивид, нито на нацията като цяло. Разберат ли го, ще спрат да се паникьосват, защото ще знаят, че поради тази липса на връзка между двете, никой не може да им отнеме нищо.

Хората обаче не искат да разберат, че генът няма нищо общо с идентитета. Просто думата „ген“ е така дълбоко усвоена у нас от темата за

рода, етноса, паметта, корените и патриотичното чувство, толкова много писатели и публицисти са я използвали под път и над път, че занаят пред мнозина има да се питат: „Чакай, как така, нали досега все за ген говорихме, а сега се оказва, че нямаме ген? О, ужас, излиза, че не сме българи!“ Как да им обясниш на всичките, че „ген“ досега е било метафора на „кръвта“, която също е била често пъти метафора на съвместното съжителство, споделения език, споделените ценности?

В Сребреница сърбите избиха мюсюлмани босненци. Но те преди всичко избиха свои съседи, събратя по култура и бивши сънародници. Това променя ли се, ако се окаже, че между избитите е имало примерно 23 хървати, 15 македонци и 8 албанци?

Не мисля, че народопсихологията е сериозна наука, за да се правят на нейна основа компетентни проучвания. Приликите, които тя може да регистрира, пак почиват главно на споделени ценности и език, а не на вътрешна химия.

Най-вече, в съвременния свят „българин“, „грък“ или „италианец“ означава преди всичко жител на съответната страна, носител на съответния паспорт, политически субект, който спазва тези, а не други закони, гражданин, който си плаща данъците тук, а не там. Това, ще се съгласите, не може да го няма. Със или без „ген“. Темата за този „ген“ принадлежи към бабините приказки край огнището, към краткото време за почивка след работа, когато се подхваща между приятели и събеседници сладък разговор за кои откъде са били и кои откъде са дошли.

Темата за миналото е маргинална тема. Човек го определя настоящето му – това, което е, и което иска да стане. Самият факт, че темата за „гена“ е толкова важна тук, свидетелства за нещо много печално – че ние българите сме се вторачили в „славното“ минало компенсаторно, поради оскъдицата откъм настояще и бъдеще, в която живеем.

- 24-06-2009 | **Иван Лазаров** – За спора и неговите „гени“

„Много просто, г-н Лазаров. Старите хронисти не са познавали генетиката, поради това, че не е съществувала. Също, вие като историк, нима не сте чели, че отъждествяването между етнос и нация е сравнително отскорошно явление? Някъде откъм XVIII в.

И ми се струва, че изказването ви е емблематично за цялостното ниво на родната ни историческа наука – смес между разсъждения и поезия. А тази смес, надявам се да съзнавате, е взривна. Обърнете внимание на литератур-

ните си препратки, а и на литературата в реториката си. Оттук може да разберете какво не ми е харесвало в българските исторически книги. И съответно, с какво ги превъзхождат чуждите – да речем, англоезичните.“

Явно съм засегнал г-н Трендафилов, поради което той реагира на моя коментар доста невъздържано. Изобщо не става дума за „харесване“ или „нехаресване“ на „българските исторически книги“. Държа да се прави ясно разграничение между исторически извори (=свидетелства= паметници) от епохата на Великото преселение между IV и VII век, когато българите се формират и утвърждават като етнос и научните и псевдонаучните изследвания от различно естество от епохата на Просвещението насам! И на мен редица „исторически книги“ не ми харесват, но това не означава, че „изворите“, използвани от истриците трябва да бъдат отхвърлени!

Дразни ме още нещо – позоваването на „изследвания“, публикувани в популярно сръбско списания, прецитирано от жълтеещ таблоид.

Скъпи г-н Трендафилов, има и други, далеч по-сериозни и качествени генетични изследвания, които показват съвсем други неща. Можете да ги намерите във форума на BG Science (пращам ви линка -<http://www.bg-science.info/forum/>). Според тези данни, извлечени от ДНК -анализи на 5000 мъже от България, българите в генетично отношение са най-близки с румънците, италианците, грузинците, гърците и турците.

Освен това се оказва, че **около 20% от мъжкото население са носители на генетичен код отпреди последната ледникова епоха!!!** Това се обяснява с т. нар. „географско климатични джобове“, като един от тях е Балкано-Анатолийският, климатично свързан с Италийския полуостров и Прикавказието. Между 50 000 и 10 000 години пр. Хр. В тези райони климатът се е запазил сравнително по -мек и това е дало възможност на човешкия вид в Европа да оцелее. Разселването започва от юг – югоизток на север, запад и изток, т. е. една стара „автохтонна“ теория от XIX век може да се окаже вярна!!!

Привет и Ви уверявам – нищо лично, г-н Трендафилов! Дори ще подкрепя „откритието“ Ви, че „национализмът“ наистина има кратък исторически живот – заражда се през XVIII век и се разнася като зараза по света през епохата на Наполеоновите войни!

Щях да забравя – не сте се обидили от определението ми за „викторианската дилетантщина“ при водене на спора, нали?! Уверявам Ви, за-

палени любители на различни науки през XIX век са наложили рационализма в мисленето и са направили гениални открития!!!

- 24-06-2009 |**Иван Лазаров** – Още за спора

Клавиатурата на лаптопа ми прави номера, затова моля да ме извините за неволните правописни грешки!

Уважаеми, Златко, не ми приписвайте неща, които не съм написал! Къде в моя текст прочетохте израз „**те не са верни, защото ги опровергават византийските летописи ...**“. Подозирам, не, сигурен съм, че това е Ваша мисловна конструкция, която ми приписвате!!! Прочетете внимателно текста ми!!! И ще намерите нещо по-различно, ако подходите харменевтично, а не предубедено, към моя „опус“.

- 24-06-2009 |**Златко**

Като оставим настрана личните дразги, възражението на г-н Лазаров вероятно може да се приеме като валидно, т. е., има различни хипотези, различни изследвания, и да се направи рязка разлика между „верни“ и „неверни“ такива вероятно би било израз на прибързаност, може би дори преднамереност или пристрастност. както вече споменахме по-горе, никой тук не е тръгнал да отрича валидността на историческите паметници, още повече, че ние сме неспециалисти (тук говоря само от свое име, ако и като представител на групичка с мнение). Но съгласете се, господин Лазаров, че леко снизходителния тон, с който влязохте тук във форума, в никакъв случай не отговаряше на качеството на постинга, който го последва. Тъй като тук не можем да си видим дрехите, ние винаги се посрещаме по ума, друг начин няма. Така че, ако искате да бъдете посрещнат с уважение, моля малко по-колегиално и без надуты пози. В края на краищата, тук разговаряме по тема, по която никой от нас не е специалист, но разликите в степента на здрав разум (а с това – и на практическа интелигентност) с неизбежност изплуват нагоре, те няма как да бъдат скрити.

А инак сте добре дошъл, разбира се. Всяко мнение, ако е солидно, се посреща тук с интерес.

- 24-06-2009 |**В. Трендафилов** – Иван Лазаров

„Скъпи г-н Трендафилов, има и други, далеч по-сериозни и качественни генетични изследвания, които показват съвсем други неща.“

Не сте го доказали. Само го твърдите. Докажете. Съпоставете.

„... „откритието“ Ви, че „национализмът“ наистина има кратък истор[и]чески живот – заражда се през XVIII век...”

Благодаря, че ме смятате за Ерик Хобсбом. Той има серия книги по темата. И не само той. Бенедикт Андерсън, Ърнест Гелнър и др. Това е цяла концептуална вълна в ужким „вашата“ историческа наука.

Иначе, в този постинг сте си пооправили реториката, за което ви поздравявам.

- 24-06-2009 | **Хасан Челик**

Златко, ама ти съвсем се издуха, покрай тази новина. Върни се назад и погледни, че съм писал около 300 долара. Откъде измисли тези 300 000?

Нали това обяснявам Златко, моля те чети по-внимателно, едно е да се счита за българин, германец, французин или прочие, а съвсем друго е да се установи какъв си по ген, по произход. И хората го обясняват, че едното е историческо понятие, а другото генетично. И едното няма нищо общо с другото. С други думи, ти може да се счита за българин, германец или французин, но по произход ти си трак, славянин или грък. В генетиката няма българин, няма германец, няма французин, просто защото няма такива гени, няма такова понятие. Това са понятия, измислени, след обединение на група от хора по политически, исторически или други причини.

По-скоро Златко, на вас мнозинството ви е трудно да приемете този факт, защото дълго време сте живяли в заблуда. Цял живот ви е било набивано в главите, че вие сте българи, че сте велик народ, че сте нещо повече от нас. Възпитавали са ви, че ние сме мангали, монголоиди и какво ли не още. Закърмени сте с идеята, че ние, в продължение на векове сме ви избивали, колили, бесили, изнасилвали и какво ли не още. А сега се установява, че даже не сме ви изнасилвали, защото в кръвта на българите няма дори 0,000001% тюркска кръв. Оказва се, че гърците са работили много по-сериозно по този въпрос. Поразтършувай се из форумите и ще видиш за какво става на въпрос.

Национализмът Златко е спасението на малките народи. Колкото по-малък е един народ, толкова по-националистично са ориентирани. Погледни македонците.

И сега изведнъж се установява, че тезата около която се е крепяла този национализъм не съществува. И какво обидно има в това, че се обиждате от моите думи? Човек трябва да се гордее с произхода си, не с нещо измис-

лено. В противен случай, просто недей да търсиш. Зарови се в един измислен свят и си представяй, че си такъв, какъвто си искаш.

А колкото до това, че искам да бъда прабългарин, ще ти отговоря, че ми е все едно, какъв ще ме изкарат, за разлика от теб. За разлика от теб, аз не съм възпитан с идеята да мразя българите или когото и да е било. И новината, примерно затова, че съм българин, славянин или трак, ще я приема без предразсъдъци.

И все пак за да продължим, дискусията, която ти преждевременно искаш да закриеш, може би се уплаши от това, което се разкри?, предложи все пак Златко, къде са се дянали прабългарите? Ако искаш, ще ти дам и жокер. Извън България, прабългарите се наричат тюркобългари, българотюрки. Давам ти и един линк: http://mk.wikibooks.org/wiki/%D0%9B%D1%8A%D0%B6%D0%B0_%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B0:_%D0%A5%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%BE_%D0%BD%D0%B0_%D1%82%D1%8E%D1%80%D0%BA%D0%BE_%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5_%D0%B8_%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5_%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BE_%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4

И много ви се моля, никой да не се обижда от тука нататък.

Давайте да дискутираме.

- 24-06-2009 | **Златко**

Упс, очевидно съм прочел нещо погрешно, в ума ми наистина беше останала тази бомбастична цифра, извинявай. А инак, що се отнася до националността и произхода, то там няма как да се разберем, просто защото разбирането, което ти защитаваш, е било актуално в западна Европа някъде по времето на Хитлер, а днес вече отдавна се счита за остаряло (възможно най-меко казано). Ето ти тук един цитат от статия, писана от учени (има я тук на сайта, ама никой не я чете):

:

Но съвременното разбиране на расата и етническата принадлежност отразява много повече неща от простата генетическа принадлежност, като бива определяно в определени социоисторически контексти (например европейският и американски колониализъм). А освен това социалните отношения и житейският опит са също толкова важни, кол-

кото и биологическата наследственост, когато става дума за оформяне на индивидуална идентичност и групово членство.

Та така, няма как да се разберем, Хасане, след като нещата, които говориш тук, ми изглеждат като изкопани от каменната ера, че и по-лошо. Изобщо, както и да го въртим и сучем, доста невежичко звучат нещата, човек се мъчи, мъчи да бъде учтив и да слуша, но накрая все пак някой трябва да каже: „обущарю, не по високо от обувката!“ Инак ще си мелим така до памтивека, без да смеем да си кажем в очите кои приказки колко пари струват.

А ти си говори иначе. Докато не обиждаш никого, поне преднамерено, и се придържаш към някакъв нормален тон, никой няма да тръгне да ти запушва устата. Впрочем, като се изключи тук нашата твърда четворка или петорка от хора, които се въртят тук ежедневно, то едва ли някой повече си губи времето да чете нашите безкрайни приказки, тъй че страшно така или иначе няма.

- 24-06-2009 |**Иван Лазаров** – За назиданието и етиката

Моля за извинение и снизхождение, ако първият ми пост е засегнал някого! Повече от две години чета „Либерален преглед“ и съм абонат на бюлетина, но никога не съм вземал участие във форума. Така че съм наясно с нивото на авторите и предложените от тях материали. Повечето харесвам, макар и да не съм съгласен с някои теории и мнения, но възможността за свободен изказ е прекрасна.

„...Прочетох написаното и то ми прозвуча доста назидателно и даскалски ...“ – написах това в самото начало, можех да го редактирам, но не го направих с чисто провокативна цел. И успех! Благодаря ви!

- 24-06-2009 |**Иван Лазаров** – Хасан Челик 24-06-2009 10:19:07

Уважаеми г-н Челик, термините „тюркобългари, туранобългари, хунобългари, първобългари, прабългари“, са изкуствени и са създадени от учените за улеснение в проучвателската им работа. Те не са реални етноними или етникиони, нито пък са политоними. Единственият реален, възникнал исторически етноним е „българи“ и за първи се среща през 354 г. Р. Хр.

- 24-06-2009 |**Хасан Челик**

Златко, Златко, вятър те вее на бял кон, моето момче. Да не се обидиш само. Като ти казвам, че не разбираш от генетика, не се въвличай в такива спорове. Че къде в моите думи намираш отрицание на твоя цитат? В горния цитат се казва, че това, което е човек не е само проста наследственост, а съвкупност от наследственост и социална среда. В генетиката, това е формулирано така: генотипът определя фенотипа. Това е основен закон на генетиката. Това ще рече, че генотипа ти ако е на хищник, фенотипно, ти ще си изявен с остри зъби и нокти и пр. А социалната среда вече ще те дообработи, дали и да си умен, културен, образован и пр.

Къде съм твърдял противното? Даже, изобщо не съм споменавал подобни неща.

А това колко души посещават форума, не би трябвало да ни спре да си търсим генотипа, нали? Ние, като едни индивиди с добре проявен фенотип, възползвайки се от факторите на околната среда, продължаваме да си развиваме фенотипа/демек мислим/. Количествените натрупвания на фенотипа ни, ще доведат до качествени промени във генотипа ни. В резултат на това, ние ще предадем по-добър генотип на децата си. Толкова е просто.

Ако искаш да спориш с мен, избири друга територия, само да не е генетика.

- 24-06-2009 |**Златко**

Добре, Хасане, няма да споря. Давай на воля.

- 24-06-2009 |**Хасан Челик**

Да, ама не искам сам. Дайте да търсим прабългарите. Това, че ги е имало е исторически факт. Но, къде са изчезнали тези хора? Къде са си скрили генотипа? Като ги намерим, може би по-добре ще разберем и фенотипа им. Не мислите ли?

- 24-06-2009 |**Б. Павлов**

Темата наистина се поизхаби, но за мен, остана неразкрита и недокоснатата основата на интереса ни към всичко свързано с произхода, или с „гена“ в популярната му интерпретация.

Може би последните години донесоха, освен всички сътресения, и болезнените прояви на съществуващата, но игнорирана от нас криза на

идентичността. И трябва да признаем, че има опити тя да бъде „решавана“ с политически намерения за сметка на една или друга от съществуващите успоредно и далач не интегрирани етнически общности.

Това далеч не е интелектуален проблем – иначе можеше да ни отминат горчивия опит на съседите на запад от нас. Иначе „Чумата“ или „Повелителят на мухите“ можеха да бъдат педантично класифицирани като рутинни събития от литературната история с относителна общочовешка валидност. Иначе „приказките“ на Карл Юнг за обективната страна на психиката щяха наистина да звучат като сладки бабини разкази, смущавани от странно реални звуци, идващи да речем от тавана...

Някъ да си спомня разказът „Наемателят“ от Фриш (или Дюренмат?).

- 24-06-2009 | **Хасан Челик**

Уважаеми Господин Лазаров, вие като историк по-добре от мен ги знаете тези неща и съм напълно съгласен с вас. Нали разбрахте, че аз не отричам нито името българи, нито съществуването на българите. Българите, наистина ги има, дошли са по тези места, създали са държава. Това е история и няма как да се промени.

Моята идея е, че днешния етнос, който се нарича българи, няма нищо общо с тогавашните българи. Тези българи, за които говорите са били турки и са говорили на тюркски език. Моля, потвърдете като историк, че паметниците останали от тях са разчетени именно с тюркски думи.

Моята идея е, че тези българи са днешните български турци. Съвсем, очевидно е, че те не са се смесили със славянотракийската общност. Християнството, което е наложено със сила от Цар Борис, не е пуснало корени сред тези българи, напротив най-вероятно ги е капсулирало. След като са дошли Османците, поради това, че са говорили един език с тях, българите много лесно приели исляма. В последващите векове, за тях вече не се е говорило като за българи, а като за турци.

Моля, поразтълкувайте малко тази теория като историк.

- 24-06-2009 | **Гост**

:

Моля, поразтълкувайте малко тази теория ...

Екстра е. Няма грешка.

Направо като от Дъглас Адамс :-)

- 24-06-2009 |**Хасан Челик**

„Няма проблем, който да е толкова сложен, че да не може да му се намери просто разрешение, ако на него се погледне по правилния начин.“
Дъглас Адамс

- 24-06-2009 |**В. Трендафилов** – Хасан Челик

Г-н Челик, искам да ви попитам нещо конкретно. Ако за вас генът не е от значение, както твърдите – и с право, – защо все към прабългарите извивате темата? Би трябвало и те да не са от значение за вас, както и останалите – немци, славяни и т. н. Мисля, че вие държите да злорадствате. Вие не искате да участвате в разговор между уравновесени и либерално настроени индивиди, а да извивате ръце.

Мисля, че сте били доста бит психически в миналото, покрай набиваното в съзнанието на българските турци чувство, че са едно второразредно малцинство. За това съжалявам и винаги съм смятал, още през социализма, че е престъпление. Но ако очаквате тук присъстващите българи да започнем да ви се извиняваме, това поне от моя страна няма да стане. Аз също бях обект на системата по онова време, както и вие, и нещата тотално не зависеха от мен. Ако зависеха, щеше да бъде друго, уверявам ви.

На няколко пъти усещам в думите ви подтекста, че ето, сега ние българските шовинисти, не би трябвало да подминем този прост въпрос – къде са се дянали прабългарите. Какъв шовинист съм аз, г-н Челик, или Златко, към когото насочихте основно реториката? Образ на врага ли рисувате в негово – и изобщо в български – лице? Дайте да не отиваме до другата крайност.

Честно, пет пари не давам, ако се окаже, че древните българи се окажат прародители на днешните делиормански турци. Но за това ще изчакам сериозните изследвания и не бих тръгнал да се дуелирам на дребно с вас или който и да било друг.

- 25-06-2009 |**Иван Лазаров** – Хасан Челик 24-06-2009 12:47:09

Моята идея е, че тези българи са днешните български турци. Съвсем, очевидно е, че те не са се смесили със славянотракийската общност. Християнството, което е наложено със сила от Цар Борис, не е пуснало корени сред тези българи, напротив най-вероятно ги е капсулирало. След като са дошли Османците, поради това, че са говорили един език с тях, българите много лесно при-

ели исляма. В последващите векове, за тях вече не се е говорило като за българи, а като за турци.

Уважаеми господин Челик, във всичко, което сте написали има нещо вярно, но има и чисто спекулативни моменти.

Първо: Не може да се поставя равенство между „тюрки“ и „турци“. Първите са група исторически възникнали народи, чийто език принадлежи към някой от многобройните клонове на семейството „тюрко-алтайски езици“. Към тази група са авари, пра-българи, хазари, кумани, печенеги, узи, уйгури, казахи, киргизи, бацкири, чуваша и пр. пр. пр...

„Турците“, по произход, са част от тюркоалтайското етно-лингвистично семейство, т. е. отношението на „тюрки“ към „Турци“ е тъй, както е отношението на „романски езици“ към „френски, испански, италиански...“! Твърде произволни са заключенията Ви за етногенезиса на турците в България.

Ако има етнографска група, която в антропологическо, езиково, културно отношение е най-близо по произход с пра-българите, това са ГА-ГАУЗИТЕ, които и до ден днешен живеят в Добруджа, Бесарабия, Молдова!

Голяма част от съвременните български турци, особено живеещите в Североизточна България, са потомци на обърнати в исляма българи (най-вече през 16-17 век), еничари, заселени в Разградско през 18 век, и малко колонисти от Анадола, установили се по тези места през 15-началото на 16 век.

Всички останали предположения за връзка с онези, които не приели християнството през IX век, приличат на лоши сценарии на сапунени сериали!

- 25-06-2009 | **ралица**

Защо имам чувството, че в горната дискусия историята ни е заприличала на бакалия? „А следващият, какъв произход ще си пожелае? Да му го сложа ли в найлоново пликче или си има пазарската мрежа?“

- 25-06-2009 | **Познаваш ме** – няма заглавие

Все по добре разбирам психологията на българските турци, благодарение на този сайт. Балгодаря ти...Осъзнах се, партия Атака е твърде пацифистка за мен.

- 25-06-2009 | **ralitsa**

Za „poznavach me“:

Da ne izpadame v ogranitchen populizam!!!

- 25-06-2009 | **Златко**

Стига толкова! Съвсем кафеджийска стана атмосферата.

- 04-07-2009 | **GeA** – за гена на българина

Интересно е дали някой прави връзка между ген и психологически профил.

Ако ще е така – българина явно се очертава като мъжкарче, шовинист, националист и какво ли не още в тоя дух в едно мъжко кафене от 19 век на Вазовите „Чичовци“.

Това добре, ама аз съм жена от миналия век насам, определям се като българка и синовете ми са българи.

Опитах се да си поизчисля родословието – според кодовете на института и в чисто абстрактен план – ами май имам доста британски гени, но пък за сметка на това – славянските ми са изतिकани. Дядо ми по бащина линия си беше мургав, див българин, с дълги черни мигли и дръпнати очи, баба ми – синеока, руса, бяла и беловежда – тракийка може би; баща ми се самоопределя като „чист българин“; дядо ми по майчина линия има някакви международни примеси от средиземноморието, нещо македонско, нещо зеленооко, баба ми от тая страна си беше розово-бяла, дребна, руса с кафяви очи от сред центъра на днешната карта на България, майка ми се самоопределя като българка. Ами в десети клас на средното училище от миналия век се учеше генетичната таблица – за котките със сини очи, пеперудите, грахчетата и другите природни неща, които се израждат до степен и майка им да не може да ги познае – освен факта, че си остават грахчета, пеперуди, котки и т. н. Но те пък не се самоопределят според картата и политическата история...

Не виждам защо трябва да правим на въпрос всяка журналистическа кукичка – но пък ми стана интересна дългата дискусия ей тука из коментарите – това си е повече от показателно за гена на българина.

- 04-07-2009 |**Милуш** – За Българите

Това, че сме различни не трябва да ни разделя! Всички сме хора. На историята трябва да гледаме абстрактно! Затова имаме нужда от много архивни документи. А къде са

архивите за България. В Турция и Русия. И защо не ни ги дават да ги четем. Защо в Татарстан казват, че са българи въпреки, че са мюсюлмани! И кога се създава турската и румънската нация!? Османската империя е била като византийската. Само друга религия станала господстваща! По архивите може да се разбере кои са били християни и кои мюсюлмани! Плащали са различни данъци! Османската империя е продължила традициите на византийската. Всички знатни родове и хора са били взимани в столицата. Така става и с рода на Асеновци (Асановци на диалект)!

Мисълта ми е да не търсим какво ни разделя, а какво ни zbliжава!!!

- 13-07-2009 |**Гост**

Това е изследване на български учени. Може би на тях ще се доверят повече хора.

А ако още има такива, които да се съмняват, могат да позвънят на Д-р Захарова, за да им обясни, кои са алтайците, т.е. прабългарите.

<http://www.yhrd.org/YP000064>

Bulgaria [Bulgarian]

Metapopulation Eurasian – European – South-Eastern European

Haplotypes 122

Population ID YP000064

Bulgaria [Romani]

Metapopulation Eurasian – Indo Iranian

Haplotypes 81

Population ID YP000065

Bulgaria [Turks]

Metapopulation Eurasian – Altaic

Haplotypes 61

Population ID YP000066

Contributions

Name Borian Zaharova (YC000071)

Address University Hospital of Obstetrics and Gynaecology

Laboratory of Molecular Pathology

2 Zdrave st.
1431 Sofia
Bulgaria
Email zaharova@ns.medfac.acad.bg
Phone (359) 2 516 6473
Fax (359) 2 952 0124
QC since 2002-07-04
Accession Number YA003141
Contribution 61 haplotypes
Reference Zaharova et al. 2001

- 13-07-2009 | **В. Трендафилов** – Д-р Захарова

Влязох в сайта на д-р Захарова и не виждам как мога да му имам доверие. Той е създаден на практика току-що. Къде е биографията на сайта, центъра и екипа, къде са му връзките с международни организации, къде са му референциите? Къде е уводната информация, разясненията за неспециалисти?

Трябва човек да е много улав, за да си каже: това са големи специалисти, имам им пълно доверие, каквото кажат, това е. Е, не изключвам това да е така, но засега по нищо не му личи.

Но разбира се, може и да не съм догледал нещо.

- 13-07-2009 | **Гост**

Мда, на швейцарците не може да им се има доверие, на българските учени не може да им се има. Единствено, прави са дебелите ни глави.

- 13-07-2009 | **В. Трендафилов** – Гост

Това е много крайно. Абсолютно доверие – никому. Относително – рязко по-голям е делът на швейцарците. Те са дълбоко интегрирани в една международна среда на обмен на подобен тип информация, занимават се със сериозна научно-изследователска работа и ако имат някакви липси, те се дължат на несъвършенствата в самото научно-експериментаторско поле, а не в компетентността или добросъвестността на „Игенеа“.

- 14-07-2009 |Е

Защо с толкова лека ръка отхвърляте заключения на български учен, работещ в Медицински университет в София, по въпроси, засягащи и изискващи изследвания на населението, живеещо или живяло на територията на България?

Как решавате на кого да имате доверие, ако не разбирате от материята? Може ли материалът, върху който са получени резултатите, да е един и същ – от къде ще ги намерят иначе толкова българи.

- 14-07-2009 |В. Трендафилов – Гост

Е, аз, както може би виждате, съм написал публицистичен, а не научен текст. Тоест, акцентът на текста е в някои граждански или социални или даже културологични изводи от резултатите, а не в технологията на получаването им.

Но доверието ми – вярно е – не е разпределено поравно между БАН и „Игенеа“. Поради косвени, но според мен доста валидни причини. У нас винаги е имало един силен предварително идеологизиран прочит на каквито и да било идеи и факти, отнасящи се до етнос, идентитет, раса, род, кръв. Тук неутрална, поне у нас, наука няма. Наречете този прочит „родолюбив“, „патриотичен“, „националистки“ – няма значение. Във всеки случай той не е позитивистки неутрален.

Спомнете си данданията около статията за картината, изобразяваща Баташкото клане. Толкова страст и ярост изригна, толкова гневни думи хвърчаха – „предателство“, „измяна“, „светотатство“. И повечето възмутени тъй и не разбраха, че авторката на статията не опровергаваше реалността на клането. Тя само анализираше как се е конструирал във времето споменът за него.

- 15-07-2009 |Е

Да, така е. Например ежегодно се провеждаха странно изглеждащи конференции за прабългарите в аулата на Софийския университет. Вярно, че там само дегустация на бира и конкурс за най-хубав академичен задник не е имало, но все пак ...

Мен обаче друго ме притеснява. Целите, които изпълняват некомпетентните анализи. Защо например се налага именити учени да се крият зад Петър Добрев, за да си предлагат хипотезите? И защо се налага научната общност да се занимава с това?

Това показва липса на уважение към колегите ти, опитващо да се маскира под вниманието към „науката“ и „Ах, ох, ма аз гОркия ...“ Каква е ползата от приобщаването на един некомпетентен човек и изтикването му на преден план? Слив на доверието. На който обаче академичното съсловие много силно се радва. Та даже и стимулира. Не разбирам защо?

Не казвам, че д-р Бахарова е права, нито че е открила нещо кой знае какво, но не разбирам отхвърлянето заради факта, че е българка. Ако беше някой откачалник от Франция щяхте да го сочите като пример?

Бих разбрала, ако например аз не внушавам доверие, все пак съм само „Е“, но този човек излиза на преден план с изследвания, на които стои името му. И вместо да бъде опроверган, както се полага, единственият факт за оборването му е това къде е роден и къде се помещава институцията, в която работи, и как някой си пищял на площада.

Но нездравите философи от Университета в Тексас на Остин са друго нещо. Защо? Защото там не пищят? Ми не е вярно.

„На Запад“ се сблъсквам с десетки примери на недобросъвестно анализирани данни, манипулиран материал, изсмукани цитати, неразчетени аргументи и т. н. Освен да направя извода „ами те на Запад ...“ Това е доста неразумно, не мислите ли? И сваля дискусията на ниво, на което не може да има възражения и нормална дискусия.

- 17-08-2009 | **Константин Лаков** – No subject, no object

Здравейте.

Покрай тази изумителна дискусия се поддадох на изкушението и си платих за изследване в Igenea. Оказва се, че генетически съм почти 100-процентов гватемалец с незначителни примеси на ескимос. При това – още от преди Ледниковата епоха, спомената по-горе.

Това поставя пред мен някои ексцентрични екзистенциални въпроси без аналог в този или някой друг познат ми форум. В културно отношение – а и по липса на финансови възможности да запраша към някой кротък тропически остров – винаги съм се потупвал по рамото със самосъзнанието на ако не чистокръвен, то поне симпатичен българин (особено в профил). Е, случвало се е да се чувствам и като леко поизпаднал прабългарин, но само докато се преборя със сутрешния махмурлук.

Чудя се как да прегърна новото си, изненадващо, гватемалско самосъзнание. Не говоря гватемалски, като за начало. Историята на гордия, храбър и без съмнение, героичен гватемалски народ се оказва пропуск в

образованието ми. Не хващам нито един техен канал по кабелната... току-що проверих за втори път. Нямам представа откъде да си купя цигари в Гватемала, а съм заклет, безкомпромисен пушач. Пък и самата Гватемала не знам точно къде е, в Южна Америка, в Средна Азия или и в двете?

Накратко, оказвам се в положението на етническо сираче, а вие тук спорите дали българските турци са прабългари, или турските българи са пратурци. Срама вам.

К.

P. S. Писмото на Igenea странно защо започва с обръщението „Драги ни Конрад Б. Михелсон...“ Чудя се дали пък няма някаква грешка? Съседът от горния етаж ходи навлечен с кожух от китова кожа и говори на нещо като испански...

- 27-03-2010 | **Минаващ** – Просто идея.

Не знам дали ви е възможно само за миг да допуснете, че така наречените от нас пра-българи, са т. нар. от гърците траки. Траките не са оставили писмени свидетелства, че това е тяхното народно име. А името българи е пренесено през няколко политически формации. Дали тази хипотеза не обяснява картата на света от 6 век от „Равенски космограф“, където е отбелязано името „bulgarie“ и следния текст: „В Тракия и Македония и Долна Мизия само българи живеят ...“. Картата е съставена 100 години преди времето на Аспарух. За автор на тези думи, космографа посочва Йорданес – готски историк от 6 в.

- 28-03-2010 | **Б. Павлов** – латино-трако-ескимос

@ Константин Лаков :)

Спокойно, не сте гватемалец, а патагонски ескимос – чилиец сте – като Пабло Неруда! Възможно е вие, латино ескимосите, да сте потомци на нашите прадеди – траките. Мигрирали сте подир ледниците, но не към северния, а към южния полюс.

Изглежда някакъв, генетичен дефект ни кара винаги да избираме грешната посока и край на студената война или разтапянето на ледниците ще ни довършат :)

- 28-03-2010 | **e-ink** – Много интересно

Ей, Минаващ, това, което предлагаш, е много интересно! Не е и невъзможно. Йорданес наистина ли е написал това?

- 28-03-2010 |**В. Трендафилов** – и на мен

И на мен ми се вижда интересна хипотезата на Минаващ. Отдавна ми се струва някак наивна традиционната ни идентификация с приходящи етноси и култури, а не с местните. Защо да е така, всъщност? Тук има и население, което историко-генетически никога не е мърдало от мястото си.

- 28-03-2010 |**В. Трендафилов** – Йорданес

Ето пасажа от Йорданес, за който става дума (в превод на английски)
Jordanes, *The History and Deeds of the Goths*, V (33-38)

(33) In the land of Scythia to the westward dwells, first of all, the race of the Gepidae, surrounded by great and famous rivers. For the Tisia flows through it on the north and northwest, and on the southwest is the great Danube. On the east it is cut by the Flutausis, a swiftly eddying stream that sweeps whirling into the Ister's waters. (34) Within these rivers lies Dacia, encircled by the lofty Alps as by a crown. Near their left ridge, which inclines toward the north, and beginning at the source of the Vistula, the populous race of the Venethi dwell, occupying a great expanse of land. Though their names are now dispersed amid various clans and places, yet they are chiefly called Sclaveni and Antes. (35) The abode of the Sclaveni extends from the city of Noviodunum and the lake called Mursianus to the Danaster, and northward as far as the Vistula. They have swamps and forests for their cities. The Antes, who are the bravest of these peoples dwelling in the curve of the sea of Pontus, spread from the Danaster to the Danaper, rivers that are many days' journey apart. (36) But on the shore of Ocean, where the floods of the river Vistula empty from three mouths, the Vidivarii dwell, a people gathered out of various tribes. Beyond them the Aesti, a subject race, likewise hold the shore of Ocean. To the south dwell the Acatziri, a very brave tribe ignorant of agriculture, who subsist on their flocks and by hunting. (37) Farther away and above the Sea of Pontus are the abodes of the Bulgares, well known from the wrongs done to them by reason of our oppression. From this region the Huns, like a fruitful root of bravest races, sprouted into two hordes of people. Some of these are called Altziagiri, others Sabiri; and they have different dwelling places. The Altziagiri are near Cherson, where the avaricious traders bring in the goods of Asia. In summer they range the plains, their broad domains, wherever the pasturage for their cattle invites them, and betake themselves in winter beyond the Sea of Pontus. Now the

- 09-06-2010 | **Hektor**

- 09-06-2010 | **Hektor** – До Хасан челик

- 10-08-2010 | **Булгаротюрк** – до Хектор

ните български турци.“ /Димитров, Стр., Тюркоезичието, стереотипите на мислене и националното помирение, Раб. дело, бр. 7 от 01. 08. 1990 г. /.

М. Дринов писа по повод тюркобългарите: „Ние приемаме Шафариковото мнение, че /българите/ са от тюркско потекло. При това ние бързае да забележим, че нас твърде малко ни занимава потеклото на тези българи, защото този си няма мястото в историята на нашия народ, който не е техен потомък и няма нищо общо с тях, освен името, което случайно прие от тях.“ /М. Дринов, Съчинения, т. I, 1909,

- 10-08-2010 |**Булгаротюрк**

През 2009 г. публикации в медиите първо в Сърбия, а след това в Македония предизвикаха минискандал в България. Публикувани бяха изследвания на швейцарския институт Игенеа за генетичния произход на народите в Европа. Скандалът в България беше по отношение на това, че резултатите напълно противоречаха на националната митология – вместо смеска от прабългари (тюрки), славяни и траки, доминирана от славянския елемент, днешните българи се оказаха един от по-чистите народи в Европа – 50 % траки, малък процент славяни и нулев такъв от прабългарите.

Още по-дразнещо бе, че генетично македонците не само не се оказаха еднакви с българите, а се оказаха сериозно различни – при тях доминираха (антично)македонски, славянски и германски гени. Оказа се даже, че според генетичния профил българите са по-близки с албанците, отколкото с македонците. Самият факт, че швейцарците намират нещо като различен генетичен македонски профил, бе прието неприязнено. Та нали пишман историците тук последните години разправят, че не е имало отделен македонски народ през античността, ами хората, наричани и наричащи се македонци, са били гърци.

Тези неща дадоха началото на скандал в медиите, който обаче бързо заглъхна. Някак си българските историци се оказаха крайно несловоохотливи. Чуха се два гласа, че това бил скопски заговор против българщината, които предизвикаха присмех и реакция в някои медии, и всичко бе потопено в зоната на мълчанието.

На 14.11.2009 г. в. „24 часа“ публикува статия, базирайки се на резултатите на генетични тестове на свой журналист. Оказва се, че тези тестове, въпреки всички подмятания, не са празна работа. Чрез тях например се откриват неизвестни роднини по целия свят. Журналистката успява да

открие 192 такива на три континента, като тестовете позволяват дори да се определи горе-долу времето, когато предците им са били едно семейство. Оказва се обаче, че и в България от известно време се правели подобни изследвания и техните резултати не противоречат с онези на швейцарците. Това е ставало в Националната генетична лаборатория в „Майчин дом“ в София с ръководител проф. Иво Кременски.

И какво излезе дотук. Игенеа не са казали нищо, което българските генетици да опровергават. Напротив. И явно държавата не смята подобни изследвания за несериозни. Дори българското правителство е финансирало сходен проект по отношение на гражданите на Р България. Само май резултатите не са очакваните. Но генетиката не е история, където божидардимитровци да разточват кръчмарска логика за вътрешна консумация.

Може би е съвпадение, че проектът в България е започнат по време, когато в интернет стана популярно македонците да се аргументират с резултатите от техните генетични тестове, а резултатите на изследванията на швейцарците вече бяха известни (аз поне четох за тях преди повече от две години). Само че и изследванията в България дават резултати, които говорят, че съвременните българи съвсем не са продукт на прословутата смесица на прабългари, славяни и траки. И тук също така прозира и съответна разлика между българи и македонци независимо от общата паневропейска прилика.

Така изследванията на скелетите, извършвани от антрополозите, ясно показват, че в границите на България абсолютно доминират европейските расови типове (особено средиземноморският), докато монголоидните черти се намират главно сред тюркското население в Североизточна България (мястото, където някога са се населили българите на Аспарух) и в Кърджалийско. Към същото насочват и езиковите данни. Докато в съвременния български език има две или малко повече думи от прабългарския, в унгарския те са над 300. Т. е. унгарците имат 150 пъти повече езиково наследство от прабългарите, отколкото съвременните българи.

Защото последните наистина нямат нищо общо с прабългарите. Само са им присвоили името. Българската нация и съзнание сред славоезичното население в източната част на Балканския полуостров са резултат от процеси, протичащи през последните два-три века и нямат нищо общо с оригиналните българи, чийто наследници се намират днес сред турското

население на Североизточна България и сред прогонените от България турци в Турция.

Обсадени от все по-големия брой данни от различни науки, самотно и жалко се инатят историците тип Божидар Димитров, но и тяхната конска опашка изглежда все по-проскубана и клюмнала.

И казаното дотук не е с цел да бъде обиден или унизен някого. Дори и науката окончателно да утвърди, че съвременните българи са едва вчерашно явление и че средновековните български държави не са техни – какво от това? Това не променя нито техните права да бъдат признати и уважавани като народ, нито правото им на достойно съществуване, нито правото им да се наричат българи, щом така са избрали. Същото обаче се отнася и до македонците!

Било да са съвсем пресни или съвсем древни, двата народа съществуват. А всеки народ е достоен за уважение. Ето това исках да припомня на самозабравилите се националисти, смешно убедени в историческите си фантазии и безпардонно отричащи и унижаващи другите.

- 29-02-2012 |**БС2003** – УСПОКОЙТЕ СЕ...

Влязох в сайта на „Игенеа“-вижда ми се някакво мощеническо комерческо начинание, което изобщо не заслужава толкова приказки и емоции. Сигурно затова сериозните историци не са му обърнали внимание.

Хората от „Игенеа“ не са включили прабългарите в нашия генотип вероятно защото не са и чували за тях. А и при другите етнически съставки „научната“ амбиция сигурно се свежда до това сборът на процентите да дава 100. Затова, успокойте се и си гледайте живота. Да не говорим, че няма абсолютно никакво значение каква кръв тече в жилите на човека...

- 29-02-2012 |**Л**

„А именно, че понятието „българин“, както и „немец“, „англичанин“, „китаец“ и т. н., е политическо, а не етническо. Тоест, българи сме, защото се наричаме така и обитаваме територията „България“, а не защото имаме някакъв мистичен ген, който води назад до зората на новата ера, а според Йоло Денев – дори още две хилядолетия нататък, до един момент, в който „българите“ кацнали със звездолет в Андите.“

Мда- политическо. Политически погледнато- македонците нямат право на национализъм основан на генетика... Съжалявам, не съм сигурен до колко схващам всичко- НО- македонизмът е измишльотина и никоя генетика не би ме накарала да го подкрепя. Освен това гените идват много преди самоопределянето като съзнание.

Най ми хареса този коментар:

„Влязох в сайта на „Игенеа“-вижда ми се някакво мощеническо комерческо начинание, което изобщо не заслужава толкова приказки и емоции. Сигурно затова сериозните историци не са му обърнали внимание.

Хората от „Игенеа“ не са включили прабългарите в нашия генотип вероятно защото не са и чували за тях. А и при другите етнически съставки „научната“ амбиция сигурно се свежда до това сборът на процентите да дава 100. Затова, успокойте се и си гледайте живота. Да не говорим, че няма абсолютно никакво значение каква кръв тече в жилите на човека...”

Добре казано

- 29-02-2012 |Л

Освен това, не са ли тези данни прекалено общи? По региони също има разлики предполагам, може пък и да няма, но генетика не е това, което определя националността ти.

- 01-03-2012 |PIPY – Wydurma

Много странно изследване! То ражда много въпроси и почти никакви отговори. Как тези швейцарци са определили кои гени са тракийски? Откъде са взели образец на тракийските гени? А на прабългарските? А каква е разликата между македонски и славянски гени? Македонските са тези на народа на Александър Македонски, така ли? И те са преобладаващи в съвременния македонски генен профил и съставляват 11 процента от българския? А каква е разликата в гените на българина в Южна и Северна България? И славянските гени у сърби, хървати, българи и македонци са около 15% (при положение, че фникийските са 8!) Тези хора добре ли са, или ни имат за идиоти? Има още много въпроси, на които сериозната наука днес не може още да отговори и тези са сред тях, но това „изследване“ показва че това е една скалъпена сръбска уйдурма, с която не знам защо ни занимавате и е ясно защо никоя не ѝ е обърнал внимание. Дано и на Запад не са и обърнали внимание, защото тя е

правена да заблуди западното обществено мнение. И само поради тази причина би трябвало да говорим за нея и да я разобличаваме като една стъкмистика, нямаща нищо общо с фактите и науката. И швейцарците.

- 01-03-2012 | **Любомир Сирков**

Въпросите, които по-горе „PIPY – Wydurma“ задава („Как тези швейцарци са определили кои гени са тракийски? Откъде са взели образец на тракийските гени? А на прабългарските?“) са наистина най-логичните, всеки мислещ човек би трябвало да си ги зададе още в самото начало (а не, както е постъпил пишман-авторът Владимир Трендафилов, който първо без замисляне приема „процентите“ за верни, и веднага почва да пише статия по темата...)

Забележете как авторът – В. Трендафилов – сам мазно извърта своята позиция – в изказването си на 22-06-2009 23:15:25 той твърди „*За мен наистина не е важно какъв ни е генът, освен като любопитство към куриоза*“... Изглежда В. Трендафилов се надява всички да забравим – или да се направим, че не забелязваме – как преди това той сам, в текста си по-горе, е настоявал, че данните на „Игенеа“ са важни: „*Е, да, но процентите от изследването стоят. Те не са „някакви“ проценти, а точно определени.*“ Един вид: това са данните, такива са процентите, това е безспорно, няма смисъл да си затваряме очите, трябва да ги коментираме...

Но като цяло В. Трендафилов, пък и Златко заедно с него, както и „Majo“ (виж 22-06-2009 04:45:40), попадат в капана на собственото си мислене.

Защото, ако е вярно, че „*понятието „българин“, както и „немец“, „англичанин“, „китаец“ и т. н., е политическо, а не етническо*“ (както гордо пише Вл. Трендафилов), то какво остава от „достоверността“ на всички тези изследвания, ако това се окаже валидно и за някоя от предходните епохи (кости от които се ползват от „Игенеа“)?

А който иска наистина научно (а не в стил „Владимир Трендафилов“) да се позанимае с въпроса какво точно ни „дават“ данните на „Игенеа“ (и други подобни проучвания), е добре да се запознае със следните публикации:

Вестник Российской Академии, ДНК-генеалогии, Том 4, № 8, 2011 август.

here

„Произход на българите според ДНК изследванията“ Деси Каравеликова (2011)

here

А за разтуха – може да погледне и печалните разсъждения на един съвременен швейцарец по тоталната липса на „викингски“ произход в неговата ДНК:

„Genes Never Lie – Alas“ by Till Hein

here

Негово Височество Автор: Антон Терзиев

Дали сексът е мръсен? Само ако не се миете.

Мадона Луизе Вероника Чиконе

Тази вечер пред зала Универсиада опашката е двойна. „Еротичното изложение“ се закрива. Краищата на върволицата шумолят като език на змия. Тихо и възпитано хората се ръгат, блъскат, настъпват, смигат. В ръцете си стискат фотоапарати, камери, енергийни напитки, гаджета. Аз – юмруци. Защото съм по тениска, защото е март. Тениската е с лика на Рон Джереми – живата легенда от 1700 филма за възрастни. Най-твърдо работещият мъж в шоубизнеса. За да могат всички да видят тениската добре, якето ми сега стои на задната седалка в колата.

Скоро от петно в далечината, охраната на входа добива очертанията на уморена красавица и две млади бичета. Мацката поема фалшивата ми прескарта и връчва фалшивата си усмивка. Нататък свенливите ми профи-намерения бързо изчезват в общия екзалтиран хаос. Течение-то ме отвежда до подредена като за рекламно експо зала. Вместо хора с брошури и дипляни обаче, тук, в алуминиевите клетки се разхождат опитомени пантери. Като казвам опитомени пантери имам предвид точно това. Величествени грациозни котки, зад чийто хипнотичен жест и поглед има хилядолетен опит. Хоризонтални транспаранти носят пет буквените им имена. Пантерите излизат от клетките само ако са придружени от горили; време е да се качат на сцената; или да отидат в Частния театър. Частният театър е обособено с параван сепаре, където срещу допълнителна сума можеш да събираш с език телесните им сокове. Тези, които нямат достатъчно пари, но искат да отъркат бузи в сърцето им, могат да запечатат това със снимка. Топлес създаденията благославят с майчински, всеопрощаващи прегръдки. Блудни синове със замъглени

очи, нагласят в кадър изплезен език. Приятели или примирени жени – снимат.

Моите очи принадлежат на Symba – италианско шоколадово блокче с огромни руси фитили. Съдбата на Симба, е да бъде, рисуваща еротични татуировки с маркер туземка. Работата и позволява да заема позиите, за които няколко милиона натурални туземци стоим до късно пред компютрите си.

Писклив глас на скрит в мелето водещ привлича вниманието ни. Последният обявява предстоящата атракция – Linda Racz & Regina Moon. Кръгъл екран, висящ във въздуха излъчва рекламния им спот. – Като на Пинк Флойд копеле, от оня концерт! – кискат се невротично зад мене. Дуетът се появява на петнайсет сантиметрови платформи, пищни кринолини и огромни ветрила. От щраусови пера. Над главите им машина за балончета плете прозрачна феерична завеса. Почти по едно и също време прогърмяват „Prau“ на Мадона и нечовешки рев. Кринолините падат – камерите и адреналина скачат горе. За да видя нещо, гледам именно в гората от дисплеи пред мен. Сценарият изисква участието на човек от публиката. Ядрото на една агитка излъчва кандидат. Голите унгарки го посочват на прожекторите, прожекторите на нас. Момчето се подчинява и смутено изкачва стъпалата зад тонколониите. Линда и Реджина го захвърлят на стол в средата и започват да кръжат около него. На Джо Кокър го събличат. Едната сяда върху коленете му и бавно обработва лицето му с език. Без истински да го докосва. Краката и са на три без петнайсет. Щраусовите пера на другата веят там, където си мислиш. Следва Роксет и втриване на гел-лубликанти в гърдите на момчето. Началният ентусиазъм на доброволеца е зает от тревога – не-ста-ва! Докато ръцете му конфузно дърпат ръба на слиповете нагоре, триста и двама души дърпат надолу. Водещият конкурира машината за балончета с торба смешки за потенцијата на българина. Това не помага на българина, ама грам. За да възвърне контрол върху вцепененото си достойнство, клетото същество би убило майка си. Изведнъж Линда вади отнякъде двоен сребрист гердан. След няколко хореографски трика герданът преминава в ръцете на партньорката и. Никой обаче не разбира къде изчезва аксесоарът после. Поне до момента, в който Реджина не поднася към мократа измъчена глава на момчето най-горещата си точка. Там се поклаща нещо сребристо. Момчето разбира отлично какво се очаква от него и протяга устни. Тазът на Линда се задвижва зигзаговидно нагоре.

Топче по топче броеницата изпълзва обратно. Свлича се, върху опънатите до краен предел нерви и слипове на момчето.

Никога не бях ходел до момента на стриптийз или нещо подобно. Споделянето на емоции на публично място ме предразполага точно толкова, колкото и размахана с чувство полицейска палка. Част от причината навярно е в средата на 90-те. Баща ми се грижеше да ставам точно в седем. Идеята навярно е била, да се изтъпанча пръв в Художествената гимназия в осем, с което да дам повод за омраза на тъпите копеленца от класа. Но не това е важно в случая. Една вечер, преди да заспя, съм забравил да пхна учебното си помагало („Табу“) под леглото. Вестникът „Чук – чук“, би вършел същата работа, но самата идея, да произнесе това име пред някой вестникар можеше да ми докара инфаркт. Сутринта, в секундата, в която усетих натискането на бравата се изпружих тревожно. Гуреливият ми поглед вече беше в пода, целият застлан с хартиеницици. И „чукове“. Бях регистриран незабавно в програмата за рехабилитация на проблемни подрастващи „Сподели и довери“. А самият аз често разглеждах „скритата“ богата колекция на баща ми в ателието. Без да имам нещо против „незарастващите“ му проблеми.

Сещам се за горната случка докато взимам автограф от румънската звезда на изложението Alina Plugari. Фигурата и не е перфектна като на останалите, затова и повечето я пренебрегват. Искам да направя нещо, което да легитимира отново статуса и на мокра мечта. Взимам автографа и с едно „You were so great tonight!“ и правя тур около изложените като в супермаркет, латексови изделия, вибратори и надуваеми кукли. Продавачките на добавки, спрейове и силиконови протези валсират на място. Тайната им надежда е да привлечат вниманието на някой продуцент, копирайки професионалистките.

На алтернативна сцена, хип-хоп ескорт от български фитнес гърли се грижи, градусите на температурата да не падат толкова ниско колкото страстите. Високите им токчета бодат тийнейджърите както шиш хартиени отпадъци. Танците им гравитират около разгърден, небезизвестен софийски културист с микрофон. От колана му стърчи дръжка на пистолет. Така и не разбирам защо. За разлика от него в редиците на журналистите стрелят напосоки. Дигиталните им органи изпиват кислорода. Въздухът лепне. От феромони, слюнка, коприна и анаболни вратове.

На тази планета си имат Крал, имат си и Кралица. Лишените от фантазия инстинкти, са им отредили формата на мъжки и женски гениталии. Зад тях стоят гастролиращи трупи и соло артисти. Изпълнители, майстори, аматьори. Звезди! Керван слуги, чакащи да заемат поза, пред и зад Негово Височество Органа. В намерения рай, ябълката е заменена с праскова, а своеволието смазват с лубрикант. Над възвишените ценности, култура, идеали преобладават низшите, само с един вдигнат среден пръст.

Докато обмислям философските аспекти на ситуацията, водещият дава думата на възпълен англичанин по маратонки, суйчър и бръсната глава. Порноиндустриалецът се прокашля, слага длан за козирка и оглежда аудиторията. Предните редици изтръпват. От него зависи коя ще стане богиня или титан, кой ще си остане на Земята. Боже, погледът му спира върху лика на Рон Джереми на гърдите ми! Поздравява ме с отривистото вдигнат палец! Глупости. Никой не реагира на тематичното ми облекло.

– Хелоу София! Искаш ли да чуеш моята история? Искаш ли да разбереш как станах неприлично богат? Ха-ха. Окей- окей. Бях моден фотограф. Така започна всичко. Помагах на приятел режисьор. Това което приятеля ми правеше бяха ниско бюджетни софт продукции. В същото време, моята основна работа беше да правя фотосесии за известен моден канал. Случи се обаче инцидент. Катастрофа с автомобил прикова приятеля ми на легло. Положението рязко и необратимо се влоши. Преди да почине ми предложи нещо. Да продължа работата му с екипа. Размишлявах секунда. Не повече от секунда. Това е. И сега съм тук. Край на историята...

Младата порногенична беге водеща на тиви канал до мен, чака англичанина да приключи, за да му вземе интервю. Добре подкрепените и гърди се вълнуват. До нея операторът е като омагьосан. И той се вълнува. По-дяволите! Аз също се вълнувам!

– В този бизнес хората те сочат с пръст – продължава оратора речта си. – Навсякъде, на всяка крачка. – Ти – заклеияват те – Ти си мръсник! Но ние бачкаме здраво и чековете не ни се връщат. Отглеждаме семейства. Добре облечени, богати мръсни семейства. С парите на точно тези хора. Живеем пред шибания пръст на обществото! Ето за това смятам, че заслужаваме баснословните си суми – англичанинът сменя ми-

крофона и отпива глътка вино от чашата си. Публиката притиква слюнка на сухо.

– Нека изясним нещо веднъж за винаги. Окей? Порно бизнесът не е работа, за която да се колебаеш, да увърташ. Да буташ по малко напред. Да бачкаш за пенсия, за данъчни облекчения, за по висок социален статус. Не е и хоби за уикенда. Не можеш да я вършиш наполовина, временно, по малко. Запомнете! Етикетът, който ти лепват на челото, е за цял живот. Парите в банковата сметка – не. Така че помислете добре. Желаете ли моето място?

Двайсет минути по-късно водещият обявява началото на края. Персоналът по поддръжката излиза на светло. Техниците започват да събират кабели, да навиват плакати. Гардовете отвеждат пантерите в бокса. Последната еротична татуировка на Симба е нарисувана наполовина. По павилионите остават недопити чаши и фасове с червило, бутилки. Остават разпечатаните на огромни формати зърна, бедра. Групите се пръскат неохотно. Повечето се оглеждат за място в долнопробното кафе във фоайето на залата. За едно на изпроводяк. Изложението приключи. Без увод, но със заключение. Духът е заключен, а ключът лежи на дъното на човешката похот. За да го отключиш трябва да си Хари Худини. А всеки фокус и фокусник са до време.

Само за момчето от сцената с Линда и Реджина проблемите тепърва започват. Агитката му я няма. Ризата му я няма. Лубрикантът стои на гърдите му. Зениците му разширени. Съзнанието – възпалено. Гори. В ръцете му – торта. Купил я е от специализиран щанд. В центъра на тортата стърчи нещо от бишкоти, крем карамел и стърготини. Общо взето, може да се каже, че наподобява член. Момчето влачи захарната кула по петите на охраната. Исква да зарадва „своите“ момичета със сладкия подарък. Единственото нещо, с което гардът го удостоява, е сянката на широкия си гръб. В скоро време ще бъде изритан. Никой не дава вид да се интересува какво става пред очите му. Аз също.

Прибирам се пеша. Духа вятър, но мен известно време това няма да ме бърка. Даже не се сещам за колата и якето. В дясната си ръка стискам картичката с автографа. На гърба и са петбуквеното ми име и kisses, заградени в сърце със златен маркер. От моето момиче.

(Публикувано във в-к Сега 05. 2009)

Антон Терзиев (1977) е писател и художник, работещ в България.

Автор на книгите:

Всичко е включено в цената – сборник разкази, изд. Жанет 45, 2012

Местни герои – сборник разкази, изд. Сиела, 2010

Ърбан йога за начинаещи – сборник разкази, изд. Сиела, 2009

Никакъв портрет за художника – стихосбирка, изд. Жанет 45, 2007

Носител на наградата за съвременно изкуство БАЗА, 2010;

Голямата награда на конкурса Рашко Сугарев, 2007

Две отличия в конкурса Златен ланец на в-к Труд, 2006, 2007;

Наградата за дебют на RFI, 2004;

Включен в *50 International emerging artists* на сп. Contemporary 2006.

Коментари (1)

- 05-07-2009 |e-ink – за razkaza

Ей, много хубав текст! И силен език (не в смисъла на разказа, де).

Браво на Антон Терзиев!

С аромат на теменужки

Автор: Ралица Фризон-Рош

„Мандраджията трябва да е с музикален слух, за да чуе дали питиите сирене са узрели“, заявява възрастен мъж, собственик на хижа-мандра с престижния алпийски щемпел „Бофор“. Той изважда от джоба си дървено чукче, с което потропва по кората на сиренетата, наредени на рафтовете в „избата“ му. „Всяка пита звънти по своему, всяка пита си има своя мелодия.“, обяснява той на журналиста, който го следва по петите. „Ето, тази е узряла.“ съобщава мандраджията и му подава резен от сърцевината. На този телевизионен репортаж попадам случайно в един дъждовен съботен следобед. Докато репортерът вкухва сладко от предложеното му лакомство, аз изтичвам до кухнята да си взема парче хляб и камамбер и се настанявам удобно пред телевизора.

Следващите кадри представят идилична картина. Стадо крави пасе трева на алпийска поляна. „За да е хубаво млякото й, кравата трябва да е щастлива, тя трябва да живее на воля и да яде прясна храна. Още повече, че планинските цветя придават особен аромат на сиренето.“ добавя мандраджията. Парчето ми камамбер не е от типа на марката Бофор, произхожда от противоположния край на Франция, от Нормандия, и далеч не ухае на теменужки.

Тутакси си спомням един късометражен филм на Чарли Чаплин. Дъжд се лее на ведра в окопи от Първата световна война. Тъжни лица на фронтовици. Но ето, Чарли получава колет от тила. Той радостно го отваря, но... ужас! В него има пита камамбер! Чарли слага противогаса, отвива предпазливо сиренето и го праща в окопите на врага. То се размазва на лицето на един наперен генерал. Подгонени от миризмата, войниците му се разбягват. Чарли се възползва от суматохата, пленява зашеметения генерал и битката е спечелена. Благодарение на сиренето! От него някои отвръщат глава, затова пък посветените любители знаят, че миризмата му е аромат, стил богатството на вкусовата му палитра.

Репортажът за алпийските мандри продължава, но мислите ми се въртят около противоречивото отношение към сиренето. Вярно, вкусът, удоволствието от хубавата трапеза и отвращението от някои храни са резултат от сложно взаимодействие между биологични, психологически и социални фактори. Вкусът е истински свят, който отразява връзката на човека с природата, ритуалите на общуване, личната и регионална история. Той го вкоренява в традицията, земята, пейзажа, в езика и културата, в идентичността му. Той е полъх от детството, реминисценция на бащиния дом. Да живееш без вкусовите усещания на родния край е все едно да попаднеш в свят без душа...

Вкусът добива плът в кулинарното изкуство на всяка страна, което е извървяло свой собствен път, има свой характер и е постигнало свои върхове. Във френската кухня например сиренето е един от тези върхове. То е не само здраво установено във вкусовите привички, но е и израз на многоликостта¹ на населението на Франция, на разнообразието ѝ от релефи и почви, от климати, традиции и истории. Напълно естествено е в пъстротата на такава мозайка да се родят стотици видове сирена.

В сиренето има нещо мистично. То е в симбиоза с природните елементи и е свързано с духовната история на европейския континент. То е като хляба и виното – жива материя в непрестанно развитие от самото приготвяне до поднасянето на масата. В съприкосновение с въздуха и топлината тестото бухва и хлябът придобива хрупкава кора и шуплестата мекота. Гроздовият сок се преобразява постепенно във вино, което се насища с ароматите на дървените бъчви и разгръща вкусовия си букет. Заквасено, изцедено, осолено, сиренето се облагородява от микроорганизмите в атмосферата и постига маслената зрялост на сърцевината си.

„Хлябът, виното и сиренето са столери на южноевропейската кухня. Те съставляват Светата троица на трапезата“, е казал Франсоа Рабле, свещеник в Мьодонската църква, но известен и като любител на земните наслади. За него божииите и земните храни не са в противоречие. Нали едни от най-известните сирена са дело на монаси. Те са се появили на бял свят именно в манастирските работилници. Защото през Средновековието скромността на монашеския живот предразполага към излишъци, от които могат да се приготвят какви ли не вкуснотии. От гроздето се получава чудесно вино, от плодовете – еликсирни ликьори, от

1 За многоликостта на Франция: „Идентичността на Франция“ Фернан Бродел, издателство „Арто-Фламарион“, Пари, 1986 год.

брашното – апетитни курабии. От млякото пък прекрасно сирене. Още повече, че тези вторични продукти са съхраняеми за черни дни. И лесно преносими за монасите, които сноват от една божия обител в друга.

Така днес можем да се нагостим с мароал, сирене създадено преди хиляда години в известното абатство „Мароал“ (Северна Франция), със синьо сирене бльо-дьо-Жекс, измислено през XIII в. в абатството Свети Клод (Жюра) или с бри-дьо-Мо, известно още от епохата на Карл Велики благодарение на манастира „Нотр-Дам-дьо-Жуар“ (Парижка област). Самите наименования на тези сирена са красноречиви. Те са запечатали връзката със свети места : свети-полен, света-мавра, свети-фелисиен, пон-л ‘евек, мънстер (от манастир) и пр. Според легендата Мари Арес научила тайната на камамбера от един отрекъл се монах...

Но много от сиренетата са дело най-обикновени фермери. За да се преборят с глада и да си усладят живота, те са измислили безброй рецепти и изобретили сложни технологии за реализацията им. Прекосили векове, тези рецепти са също запазена марка. Между тях са савойските сирена като бофор, сиренето морбие от Франш-Комте, козите сирена от Лоарската равнина като кротен-дьо-шавиньол и валансе, сините начело с рокфора, овернските салерс и кантал, последното от които е сходно с българския кашкавал.

Като вината и хлебните изделия и сирената имат силна регионална окраска. Това е и една от причините за особената привързаност на французите към тях. Разнообразието от аромати и вкусови палитри са за тях повод за пътешествие по живописните френски провинции. Те събуждат носталгия по усещания, цветове и миризми свързани със семейната им история и люлката на рода. В сиренето живее и споменът за близостта с природата, защото, като българите, много от французите са установени в големите градове от скорошна дата. За тях вкусът на сиренето е една от нишките, които ги свързват с тази природата : нали той се определя от сезоните, от тучността на пасбищата, от особеностите на местния релеф. В него се крие свежестта на пасторални гледки и скъпи на душата пейзажи.

Затова и французите не гледат с добро око на настъплението на промишлените марки със синтетични аромати. Те считат богатството от оригинални рецепти за част от културното наследство на Франция на равна нога с архитектурните и исторически паметници. И като основен

елемент на френското изкуство на живот (ар-дьо-вивр), от който никой от тях не би се отрекъл...

„Речникът, който се употребява за сиренето е богат и изразен.“ сепва ме мъжки глас. Репортажът за савойските мандри продължава. На екрана се появява кулинарен критик приятно настанен в градината на старинна къща. На масата пред него чиния със сирена, хляб, сладко от вишни и чаша вино. „Някои от познавачите хвалят самобитността му, други се възхищават от щедростта на млечната му тъкан, трети са любители на темперамента му и на капризното му настроение. Има и такива, които не се скъпят да го нарекат „бялото злато“.

„В същност сиренето е хедонистична храна.“ подема естетът. „Като плодове и лакомствата. То се поднася заедно с десертите, когато гладът е вече заситен, значи за удоволствие“. Съгласявам се с него. Нали токущо се нагостих с камамбер и то достатъчно узрял, за да придобие сърцевината му сламен цвят и деликатен плодов привкус. Истинско удоволствие в този дъждовен след обяд със свежестта на нормандски пейзаж накичен с ябълкови дръвчета.

Спомням си как обикнах френското сирене. Пристигнах във Франция преди години, след известно пребиваване в Скандинавия. Бях зажадняла за родни кухненски ухания и всякакви домашни вкуснотии. В съзнанието ми упорстваха спомени най-вече за пръхкави баници, шопски салати, че даже и за най-обикновени филии с масло и сирене. Ясно си беше, че се справях някак си с липсата на повечето български специалитети, но вкусът на сиренето сякаш си оставаше незаменим. Ето защо първият поднос с френски сирена веднага събуди любопитството ми. Опитах смело от всичките разновидности и се обليзах като котарак.

Пристрастих се първо към козето сирене с млечна или мъхеста коричка, прясно или „пепелно“, чийто солено-кисел вкус се приближава до този на нашето. Прибавих към него савойската том, от която дъха леко на изба, но под чиято кафеникава кора се таят ароматите на планински ливади. Не закъсна и интересът ми към ръоблошона с лешниковите му акценти и рокфора с благородната му плесен. А да не говорим за пресните сирена оваляни в стафиди, ароматични треви, зърна черен пипер или орехови ядки... Списъкът се удължи много бързо и сега съм заклет любител на френските сирена. Особено на фермерските, в които дребни производители са вложили всичката си любов и умение.

„Сиренето е едно изтънчено удоволствие в ежедневието. То е канен гост на всяка трапеза, от най-придирчивата до най-скромната.“, приключва репортажа кулинарният критик. Да, мисля си, то е царско удоволствие достъпно и за най-обикновения човек. Кой не е имал случая да се засити с хляб, вино и сирене, даже и последното да не ухае на теменужки?!...

Текстът е публикуван в списание „Алтера“, брой 3/4 2009

Ралица Фризон-Рош е българска авторка и преводачка, сътрудничка на множество български издания, както и на парижкото *Revue périodique éditée*, издавано под ръководството на Юлия Кръстева.

Коментари (16)

- 23-06-2009 |**Петя Х.** (mislidumi) – :)

Какво раздразнение! Този текст не може да се чете на гладен стомах :). Прекрасно е – опознавателна разходка из културата на френските сирена. Обичам текстове, в които се усеща, че авторът познава това, за което пише.

- 23-06-2009 |**Златко**

Наистина много хубав текст. Поздравления!

- 23-06-2009 |**Стив** – Мухъл !

Защо ли ми се струва че текста ѝ лъха на мухъл ? Да не би авторката да е някаква мухлясала феминистка ? не я познавам, но авно не съм загубил много

- 24-06-2009 |**ралица**

Докато пишех за френските сирена, мислите ми бяха в България. Мислех си за многоликостта на нашата страна, за разнообразието от релефи, гледки, обичаи, населения, кухненски изделия и пр., всичко това съсредоточено на една малка площ, само 111 хиляди кв.км. И си представях как ние се хващаме да го осмислим в едно богато единство, нещо като пъстра мозайка, където всяко камъче съхранява своята разцветка, но едновременно с това допринася за хармонията на общата палитра.

А вместо това, ние сме се счепкали за това кой какви гени има, как е предопределен от соя си и историята, без да си помислим и за миг, че нещата все пак зависят от самите нас, от жизнената ни енергия, от приемчивостта ни, че даже и от оптимизма ни.

Да направим крачка напред и да имъкнем от от тази задънена улица!

- 25-06-2009 |**Кентафър** – ге: Мухъл !

Стив писа:

Защо ли ми се струва че текста ѝ лъха на мухъл ? Да не би авторката да е някаква мухлясала феминистка ? не я познавам, но авно не съм загубил много

Ае Стиф!

Ако верно не си я познавал тая от преди, как пък чрез този текст ти се откри че е „мухлясала Феминистка“ бе?

...сигурно гадаеш на „камамбер“, та поради неговия мухъл нещо ...ама му викат „благородна плесен“ – не знам защо, пък и не ме интересува! Ако тебе те инер... – фърли си един камамбер!

- 25-06-2009 |**Златко**

Момчета, или започвайте да говорите с малко повече уважение за авторите (госпожата не се казва „тая“, а Ралица, например), или ще ви изхвърля всичките за две бройки. Никак не обичам гаменчета.

- 25-06-2009 |**Стив**

За госпожата моля за извинение, нищо лошо не е сторила, даже е го-тина, но този Кентафър адски искам да го видя. Няма да кажа какво ще му направя, за да не ме изхвърлят от сайта. Но може би се досещате за нещо нецензурно.

А между другото мухъла също може да бъде приятен

- 26-06-2009 |**keks** – ге:

Златко писа:

Наистина много хубав текст. Поздравления!

Моите извинения! Какви ги говорите ? Видях доста добри текстове във Вашия сайт, особено ми хареса този на Трендафилов, а и на много други. Но този ? Разочаровате ме

- 26-06-2009 |**Златко**

Целта на това списание никога не е била да задоволява всички.

- 26-06-2009 |**кентафър** – нормата

По ефропейска норма, Фсичко що е състен продукт трябва да е ф целован!

... и какво е ягодка, която няма придъх на земя; какво е Онегин, ако я няма Татяна; какво е Изаура без Леонсио; какво е Римски без Корсаков ...

Вярното е некрасиво! – спрафка Лао Дзъ.

Но пък той вече не е на мода, така че ягодките – в целуванче (пръстта да е в отделна торбичка), „гамените“ – да се изразяват мелодически, а жените – трайно обезкосмени и да не се потят поне 24 ч. Накрая може да се окаже, че няма повече хора по Земята, които да различават СИРЕНЕТО от комерсиалските мандраджийски микстури с неустанофен състаф!

Разбрахте ли сега кой проби дупката в озона?

- 26-06-2009 |**Златко**

Всичко е много хубаво, само че има разлика между това дали човек е вътре в палатката и пикае навън, или е извън палатката и пикае вътре в нея.

Избери си сам позицията, но умно, ако може.

- 27-06-2009 |**кентавър** – ге:

Златко писа:

... палатката ...

Избери си сам позицията, но умно, ако може.

Преди години всички живеехме в една обща палатка и въпреки че усещях, че това ме ограничава, не можех да си дам ясна сметка колко. После всеки се скри в своята частна палатка, защото общата я приватизира ... някой. Но това вече не е важно.

Важно е това, което и в двата случая остана неизменно (но днес е болезнено видимо) е че човечетата крайно патологически се асоциират с палатките си. Стигнахме до положението да казваме „престани да вземаш себе си (палатката си, изкуството си, религията си ...) толкова на сериозно“ почти непрестанно. Стигнахме до положението, църквата да изостави ролята си на „опиум“ и да се превърне в евтина клуонада, а „опиумската“ роля я зае изкуството. Много се извратихме.

Много се догматизирахме.

...така че аз само принципно имам избор, а иначе ситуацията ме принуждава да пикая в палатките. Той и Патриархът го е казал: в края на българските революции, единствен Мунчо ходи из мегдана и попържа султана ... а Милена Славова припява, че „побъркани са всички, а другите ги няма“ ...

Май не ми се говори вече. Бъдете здрави!

- 27-06-2009 | **един от побърканите**

Един стоманен чилик обърка без да иска една буква от думата швейцарците (в същия коментар е написана думата два пъти – 2-рия път вярно, а и се поправи в следващия коментар), в резултат се появи кентаФъра и написа един рядко „задълбочен“ и общопопулярно злобен пост. След него философа, който му бяха вдигнали кръвното предната вечер го поощри с поста „КентаФрите били умни животни“. Изпуснал интригата около една случайно сбъркана буква, хваната като неземна муза от поредния умник нестърпяващ злобата си в наранената си и притисната същност. И ето тъй се нареждат нещата, че днес разбираме, че кентаФрите са от тия Ентелигентни създания божии, мацкани и без шанс, които при първа дадена възможност, вадят инструмента и го насочват да поливат навътре в палатката. Лошо няма, ама много бързо им свършва кандидатинтелигентския патос.

Платон-Сократ, оФце-кентаФри, калпаво-по-калпаво, живота си продължава. Не правете трагедия от глупости, за които дори не си струва да си спомняш.

Благодря, кентаФре! И ти да си жив и здрав!

- 27-06-2009 | **Гост – ге: Мухъл !**

Стив писа:

Защо ли ми се струва че текста ѝ лъха на мухъл ? Да не би авторката да е някаква мухлясала феминистка ? не я познавам, но авно не съм загубил много

Не съм съгласен, че текста ѝ мирише на мухъл. Нито че тя е мухъл. Просто това е един хубав опит вълху сиренето, защото знайно е, че сиренце и винце са голямо удоволствие. Освен това авторката пише толкова елегантно !

Бъдещето на Иран ще бъде много кърваво

Автор: Мохсен Макмалбаф

taz: Господин Макмалбаф, по време на изборите вие бяхте в Техеран. Как бихте описали атмосферата там?

Мохсен Макмалбаф: Хората показаха изключителна смелост. Те не се страхуват повече. Същото е, както преди тридесет години.

Ще преживеем ли, след 1979, една нова революция в Иран?

Нека първо да говорим за еволюция. Демонстранти биват убити. Застреляни. Но те не стрелят в отговор. Те биват арестувани. Но не се опитват да отмъщават по насилствен начин. Ако биха започнали да палят къщи, да ограбват банки и да убиват войници – тогава би имало революция. Но в момента Мусави и мнозина други се опитват да поддържат ситуацията в контролируемо състояние.

Пропадна ли модела на ислямската република?

Моето поколение израсна при шаха. На 17 години, през 70-те, аз попаднах за четири години в затвора. Два месеца преди революцията излязох на свобода, защото шахът се страхуваше. Именно при неговия режим ние станаме религиозни. Като реакция срещу него. Но младото поколение е израснало с ислямския режим. То не е религиозно. При тях изобщо не става въпрос за религия. Те искат свобода, демокрация, либерализъм. Цветът, който използват, е зеленият.

Но зеленото има при исляма религиозно значение.

Ако желаете така, то червеното също има значение. То е кръвта на мъчениците. Мусави и жена му са хора на изкуството. Художници. Той рисува сюрреалистични картини. Не религиозни. През последните 20 години той се държеше настрана от политиката и рисуваше. Със зеленото младото поколение иска да покаже на света, че желае мир. Че иска да се освободи от терористкия образ на Иран. Преди тридесет години ние направихме революция. И сега съжаляваме за това.

Съжалявате за революцията?

Да. Защото не постигнахме нищо. Ние желяхем свобода и демократия. А вместо това получихме диктатура. Преди дванадесет години направихме еволюция, за да получим повече свобода. Напразно. Тогава президент беше Хатами, но цялата власт се намираше в ръцете на Хаменеи. Преди четири години хората казаха: няма да участваме в изборите. Така Ахмадинежад беше избран за президент от едно малцинство. И стана още по-лошо. Този път всички решиха да участват в изборите. Отговорът е държавен преврат.

Кои са главните аргументи срещу Ахмадинежад?

Хората го мразят най-вече заради икономическата ситуация в страната. Сега се добива четири пъти повече петрол, отколкото по времето на Хатами. А какъв е резултатът? Инфлацията се удвои. И втората причина: личната свобода е още по-намалена. Момчета и момичета биват арестувани и пребивани по улиците. Третата причина е това, което той направи от [образа на] нашата нация: терористи и атомна бомба.

Дали Мусави ще спре атомната програма?

Ако Мусави би дошъл на власт, преди всичко би се подобрила икономическата ситуация. Когато той беше премиер-министър, страната беше във война и Иран се намираше под огромно напрежение. Но ситуацията беше по-добра от днес. А що се отнася до атомната програма: онази нейна част, която прави страната ни да изглежда агресивна, не би била продължена. Но върху онова, което се намира в ръцете на Хаменеи, ние нямаме влияние.

Какво би станало с теокрацията, ако Мусави би дошъл на власт?

Междувременно движението далеч задминава Мусави. Той е символ за минималните промени. Но след насилието в Иран хората искат нещо повече. Ние се надяваме, че светът ще ни помогне да смъкнем от властта Хаменеи.

Какво точно искате да промените, личността или режима?

Режима. Когато си отиде Хаменеи, режимът ще стане по-различен. Иран е богата страна.

Хаменеи значи защитава не само Ахмадинежад, но и себе си?

От петък насам движението се обръща все повече срещу Хаменеи. Той вече няма религиозен престиж. В очите на хората той е диктатор. Това е историческата точка, в която ние имаме възможността да получим онова, което искаме. Хаменеи контролира армията, медиите, приходите от петрола, външната политика. Но същевременно през послед-

ните тридесет години ние имахме поне малко демокрация. Например можехме да изберем някой като Хатами. Или да гласуваме за някой като Мусави. Дори и когато те предварително бяха отстранили други кандидати. През последния петък Хаменеи показ на народа истинското си лице.

До последния петък не го знаеше никой?

Той действаше винаги изотзад. Контролираше и изглаждаше конфликтите. Като баща. Но от последния петък насам хората разбраха, че Ахмадинежад е само един дребен говорител на Хаменеи. И че всичко, което се е случило в Иран през последните години, опира до Хаменеи. От петък насам иранският народ се изправи срещу главния диктатор Хаменеи. За пръв път се чу лозунга: „Долу Хаменеи!“

Обяви ли Хаменеи война на опозицията?

Той показва ясно, че ще се бори и че поддържа здраво Ахмадинежад. Той каза: ако правите демонстрации без разрешение, ще ви покажа моята реакция. А това означава: полиция, оръжия и проливане на кръв.

Той е дал свобода на действие за полувоенните милиции.

Не само това. Получих обаждания от Техеран, в които хората казват, че по улиците се виждат и арабски мъже (иранците са перси, а не араби, Бел. пр). Те маскират лицата си. Контролират джамиите. Арестуват млади хора. И ги предават на милициите. Това означава, че в Техеран те вече използват араби, за да атакуват хората.

Дали войниците и Пасадаран (иранската революционна гвардия, Бел. пр.) все още са верни на режима?

В началото бяха. Но това ще става все по-трудно, ако трябва да убиват братята си по улиците.

Колко голяма е религиозната поддръжка за Хаменеи?

В Иран не става дума за религиозни сили или за религия. Въпросът е политически. Хаменеи използва религията, както преди го правеше иранският шах. Но хората виждат, че той е лъжец.

Вие сравнявате Хаменеи с шаха?

Той се намира в ситуация, подобна на онази на шаха. Той само се нарича другояче и има повече власт, отколкото шахът е имал когато и да било.

Как ще действа отгук нататък Ахмадинежад?

Иранците не го обичат. Властимушките се страхуват. Това ги прави агресивни.

Агресивността насочена ли е и навън?

Разбира се. Властимущите са като ранена змия.

Какво очаквате от останалия свят?

През последните години светът искаше нещата в Иран да се променят. Но хората в Иран не се осмелиха. Сега иранците са на улицата и светът се задоволява с това да гледа отстрани. А това е най-добрата възможност за промяна. Идеалният момент – нещо, което разбират и самите иранци. Ако светът изчаква и продължава да гледа как хората умират, ще изгубим много време. А Хаменеи и Ахмадинежад ще се развиват все повече и повече по посока „Хитлер на Близкия Изток“.

Как би могла да изглежда конкретната поддръжка отвън?

Светът не трябва да поддържа никой, който е дошъл на власт чрез държавен преврат. Той не трябва да приема избирането на Ахмадинежад за президент. Хората, които демонстрират мирно, показват, че са гласували за някой друг. Светът би трябвало да настоява за нови избори в Иран. Под международен контрол.

Какво мислите за един евентуален бойкот срещу Иран?

Да, интернационалната общност трябва да бойкотира Иран. Икономически и политически. Режимът е опасен не само за иранския народ. Той заплашва и света чрез атомната бомба.

Какъв е изходът от конфликта? Възможен ли е компромис между Ахмадинежад и Мусави?

Не. От петъчната молитва на Хаменеи насам е ясно, че положението в Иран може да се изостри по всяко време. И това става даже сега, както показват последните дни. Аз виждам две възможности за разрешаване на конфликта: или натиск отвън, или, ако насилието срещу демонстрантите продължава, хората ще се обърнат към революционни средства. Но тогава бъдещето на Иран ще бъде много кърваво.

Мусави е готов да стане „мъченик“. Какъв смисъл има това?

Досега нашите водачи бяха много страхливи хора. Прекалено страхливи. Неговото послание е такова: Ние сме тук за вас. Ние не убиваме никого. Но ние не се оставяме да ни наплашват и сме готови да умрем.

Това (и) религиозно послание ли е?

Това е идеологическо послание. То има и религиозно значение. Но неговият смисъл е преди всичко политически.

Какво би се случило с протестното движение, ако го няма повече Мусави?

В момента Мусави почти не може да се обажда. Тайната полиция контролира офисите му. Налице е и възможността те да го арестуват или убият. Но младото поколение ще действа още по-здравно.

Как можете да бъдете сигурни след 1979, че в лицето на Мусави няма отново да изберете фалшивия?

Но как да се създаде движение, без то да бъде ръководено от някого? Ние имаме избор само между четирима кандидати, допуснати от правителството. До днес Мусави е направил много неща. Той отвори очите на мнозина и помага на движението в Иран. Но тези хора ще продължат и нататък. Мусави техният символ, а не идол. Аз го считам за много по-добър от Ахмадинежад, диктатора. Мусави е еволюционер. Но преди всичко аз разчитам на народа и неговата воля.

Колко силен е в иранското общество антисемитизмът, към който апелира Ахмадинежад?

Хората в Иран искат по-добър живот, искат мир, а не да изтрият от лицето на земята една друга страна. Преди няколко месеца аз бях в Полша, в Аушвиц. Бях шокиран. И реших да направя филм за Аушвиц. Ще го изпратя на Ахмадинежад по пощата. За да може сам да види какво се е случило в Аушвиц. Ахмадинежад не се интересува от евреите. Той желае война между себе си и САЩ. И така се опитва да разпали тази война в Израел и Палестина, Ирак или Афганистан. Той желае да нападне Америка, без да поставя директно подписа си под това.

Но Обама търси диалог с Ахмадинежад.

В тази ситуация това е грешка.

Интервюто води Доротея Хан.

Източник

Мохсен Макмалбаф е ирански кинорежисьор, който живее от четири години насам в Париж. Той вижда в себе си говорител на бунтовниците в Иран. По време на изборите заедно с 800 други хора на изкуството той е публикувал апел в полза на Мусави. След изборите Макмлабаф обяви: „Преди имахме 80 процента диктатура и 20 процента демокрация. Сега имаме 100 процента диктатура.“

Коментари (1)

- 01-03-2012 | **Питащият** – Мисля, че греши.

Когато си вътре в ситуацията е възможно емоциите да те подведат. Важно е, независимо кой и защо е на власт, икономиката на Иран да се развива, а тя ще иска образовани хора и режимът ще еволюира. Натискът, и особено агресията отвън, ще втвърдят режима и ще му дадат идеологически козове срещу лошият запад, повод за патриотизъм, фанатизъм и репресии. Но ако се надигне съпротива и се стигне до масови убийства, трябва светът да се намеси. В Либия намесата беше неефективна и се стигна до много жертви. Не вярвам, че иранската религиозна мафия иска да се самоубие.

BOTEV.COM

Автор: Кристин Димитрова

Днес всички трябва да коленичим пред Недостижимия символ на нашата Държавност и неговия Подвиг пред Отечеството – Христо Ботев. Днес, 2-ри юни, е датата на неговата Гибел. Прекосил Дунава в кораба Радецки, той тръгва с четата си на своят последен поход, към своята Околчица. Днес е ден Национален. Ден Велик. Да сведем глави. Освен това той е оставил Пример, който всички родолюбци да следват!

За тези които мислят, че Ботев е загинал на връх Вола – НЕ е вярно! Последни изследвания на историци сочат, че Геният е загинал в местността Йолковица, под връх Камарата. Българино, знай своето минало! Там той е улуцен в сърцето или в челото – тук версиите на ученията се разминават.

Смърт на неизвестната вражеска ръка, която покосява Героя!!!

Позор за предателския куршум!!!

Людмил Писков приключи новия постинг за блога си в първите минути от тържествения ден. Пришпорван от искрен патриотизъм с турбо-елементи на носталгия, той изпращаше редовни послания в едно интернет пространство, където група негови съмишленици от различни точки на света се съревноваваха по национална преданост. Пръстите му, тренирани от онлайн игрите, галопираха с бързината на хвърковатата чета. Людмил пишеше на един от компютрите в Международния център за ядрени изследвания, издълбан в планината на една любознателна и богата държава. Този компютър редовно го забравяха без парола и тъй като беше удобно кирилизирани, най-вероятно денем принадлежеше на руснак, сърбин или българин. Надеждата на Людмил беше да е попаднал на родна следа в Центъра, но не можеше да провери това лично, защото работеше само нощна смяна, а и не смееше да оставя съобщения за връзка. През деня той гледаше един старец, който говореше с помощта на машинка и се хранеше през няколко тръби. Какво говореше

старецът Людмил така и не разбра, защото неговата работа беше да го преобува, да го пренася на ръце от стая в стая и да го разхожда с инвалидна количка до езерото. Там той хвърляше плоски камъчета по посока на далечните платноходи и старецът много се радваше. Допълнителната работа в Центъра помагаше на Людмил да си представя как ще се върне един ден в родния си град на черно беемве и ще отвори фитнес-клуб. Но това беше само страничен ефект, незадължителен бонус.

Междувременно той трябваше да свърши нещо изключително важно. Бивш негов съученик, днес търсен от Интерпол, го беше снабдил със съответните електронни карти за достъп. Людмил реши да не пуска веднага призива си в мрежата. Можеше да се окаже, че не е и нужно.

По коридора отвън се чуха приглушени стъпки. Пазачът се приближи към стъклената стена на залата и фуражката му се завъртя наляво-надясно из помещението. Людмил затърка някакво много устойчиво, но невидимо петно до клавиатурата. Придърпа леко количката с препаратите между себе си и пазача, и се приведе с още по-голямо усърдие над работата си, която известно време изглеждаше, сякаш че пише нещо. Но всъщност чистеше. Опасността се отдалечи на униформените си обувки.

В дъното на коридора имаше врата, която водеше до експерименталните секции. Тази част на Центъра беше толкова експериментална, че дори още не се водеше като такава. В една от залите ѝ се намираше микромоделът на макроускорителя на микрочастици, който чрез макродилатация на времето изкривяваше микропространството, с две думи опитите за връщане на предмети и дребни животни в миналото бяха вече факт. Сред чистачите се говореше, че завеждащият секцията проф. Вайскопф, раздиран от синовни угризения, се опитал да изпрати кокер-шпаньол за рождения ден на покойната си майка, но вместо в Инсбрук през 1973, кучето попаднало в Бангладеш по същото време и, докато успеят да го върнат, било изядено от сепаратистка фракция. Бутайки количката с препарати, Людмил се отправи с делова походка към отделението.

Пазачът вдигна поглед от вестника си, привлечен от непривичното движение. Видя новия чистач да се отдалечава по коридора и напусна бюрото си, за да се осведоми каква работа го води натам. Уж разсеяно, уж поради някакви вътрешни съображения, Людмил забърза крачка. Пазачът хукна след него. Полу на бегом, Людмил се шмугна в експерименталния сектор. Залости вратата зад гърба си и откряхна люка на вре-

мевата капсула. Пазачът задумка на вратата и започна да издава предупредителни звуци на собствения си език. Людмил включи командното табло. Заедно с него зажужаха и луминесцентните лампи, които осветиха дълбоката зала до последния ѝ ъгъл. До стената на стойки висяха четири космонавтски костюма, и дори да не бяха космонавтски, си имаха скафандри. Но Людмил нямаше време за глупости. Беше настанал моментът, в който щеше да покаже от какво тесто е направен. Да рискува живота си. Да предотврати най-подлата и неизяснена смърт в историята. Да умие срама на мълчанието. Такива половинки от заклинания му се редяха в главата, докато се мъчеше да се ориентира в апаратурата и задействаше ту един, ту друг уред наслуки. Пазачът отвън набираше телефонен номер и цифрите му бибиткаха с различни тонове. Зелената лампа над вратата в залата замига предупредително и на нейно място се включи червена. Людмил заложи координатите, доколкото му стигаха силите, и миг преди капсулата да изчезне, се шмугна в люка ѝ.

Предметите се размиха, ръцете му изчезнаха, стените се стопиха в мазен поток от прави линии, главата му се разтвори в космоса и се смеси с междוזвездния водород, зъбите му загубиха плътност, съзнанието му се пръсна на електронни облаци и се завъртя с тях.

Всичко се сглоби обратно до табелката на ревера му, на която пишеше „Lyudmil Piscov“ в цветовата гама на обслужващия персонал.

Людмил излезе от капсулата и го лъхна неестествено чист въздух. Балканът се беше ширнал пред него в цялото си величие от гънки и извивки. От дълбоката зеленина в дерето прииждаха птичи песни. Изсвистя куршум и рикошира в огледалната обвивка на капсулата. Людмил залегна. Сърцето му заби на пресекулки. Полежа известно време, но нищо повече не последва. Постепенно събра кураж и показа бръснатата си глава над тревите.

Канонада от куршуми полетя в негова посока. „Душман, душман!“ чу се на двеста метра отляво и червени фесове, някои увити в бели чалми, тръгнаха към пришълеца. Забелязали, че никой не отговаря на огъня им, турците напредваха прави. Пушките им стърчаха във въздуха. Людмил запълзя надолу по склона, праметна се по стръмнината, хвана се за някакви храсталаци, те се откъснаха и с храсталаци в ръцете падна във вира на буен поток, който също бързаше надолу, без да заобикаля всички камъни. Водата беше ледена. Людмил се изправи на крака от втория опит, залитна отново и течението отнесе един от белите му институт-

ски чехли. Денят беше уж слънчев, но въздухът имаше студена жилка. С несигурна стъпка Людмил пое по течението, но няколко куршума отгоре го накараха да ускори ход. Той изостави коритото на реката и хукна през шубраците накъдето му видят очите. Падаше, ставаше, препъваше се в клони. Вторият му чехъл остана в една къртичина.

Стрелбите в далечината продължаваха, но Людмил вече знаеше, че не бяха по негов повод. Той просто се провираше под гъстия похлупак от брястове, лески и кленове, и се чудеше дали турците преследваха жертвите си с бойни кучета. Защото ако не ползваха кучета, той вече беше ненамираем – както пространствено, така времево. Знаеше със сигурност, че годината е 1876-та, но никой друг на света не знаеше, че той е в нея. Уплаши се, че закъснява. Че няма представа къде е и накъде да върви. За всеки случай вървеше нагоре, въпреки че внимаваше да не се озове обратно на връх Вола. Небето, което и без това трудно се виждаше между клоните, започна да потъмнява. Блед залп от гърмежи отекна между листата и почти се сля с шумоленето им. Изцвили кон. Някой изкрещя. Още два-три отделни изстрела. Прозвуча тръба, която с ориенталски извивки провъзгласи нещо, и настана затишие. Като че ли и птиците млъкнаха с изключение на две-три напористи нощни души. Людмил се отпусна на един камък и се хвана за главата. Трепереше. Десният му крачол беше в шипкови тръни, които там си седяха.

Далечна сянка от разговор привлече вниманието му. Идваше някак отстрани, от подножието на склона. Людмил се отправи нататък, този път по-предпазливо. Приглушени мъжки гласове спореха за нещо. От преплетената им реч изпъкнаха думите: „Казвах ви аз, ама вие – не, та не.“ Окуражен, Людмил затърси групата. Настъпи купчина сухи клони и те изхрущяха.

– Стой, твойта мама! Излез с вдигнати ръце!

Някой зареди пушка.

Людмил направи крачка напред с калните си чорапи и се озова на малка полянка в подножието на скала. До един голям камък, на завет, беше накладен анемичен огън, с надеждата, че няма да се види отдалече. Около него седяха трима души, чиито лица Людмил не успя да огледа, тъй като имаше по-неотложен проблем.

Насреща му се беше изправил млад мъж на неговата възраст с вълнена куртка. Ширитите изписваха красиви осморки по предницата ѝ и се разделяха в разкопчания триъгълник. Кепето му беше килнато настра-

ни. Лицето му – с рехавите си мустачки и втренчен поглед – видимо принадлежеше на човек, който не се доверява лесно. Пушката в ръцете му, насочена към гърдите на непредвидения посетител, потвърждаваше това усещане.

– Свой е! Свой е! – извика Людмил, както беше чувал да отговарят по филмите. Колкото и да се надяваше на срещата, той явно дълбоко в себе си не беше вярвал, че тя ще се състои, защото с огромна изненада, почти с вцепеняващ шок, разпозна срещу себе си Георги Апостолов. Все пак, беше си представял, че ще се запознаят при по-умерени обстоятелства.

– Свой си на майка си и баща си – промърмори брадатият мъж, който разтриваше босите си крака до огъня. Гласът му прогърмя неочаквано силно от тесния му гръден кош.

– Войводо! – извика Людмил и падна по лице върху земята в най-дълбокия поклон, който можа да измисли. Жестът му събуди интереса на всички от групата и те си размениха озадачени погледи. Фин младеж с брадичка по овала на лицето, позагубила форма от последните дни, се приближи да огледа пришълеца.

– Този не говореше ли на български?

– На български беше – потвърди Апостолов. – Никола, ти си стой там, че може да е опасен. Държа го на мушка.

– Я се изправи!

Людмил се изправи. Новоприсъединилият се го огледа.

– А защо е облечен като имам?

– Не, това е престилка от института! Всички имаме такива.

– Какво, какво имате? Откъде? – Никола Обретенков се обърна към Апостолов да види дали пък той не е разбрал нещо. – Въоръжен ли е?

– Абе не го ли виждате, че е целият мокър! Оставете го да дойде до огъня – намеси се отново брадатият. Той изглеждаше и най-възрастен от четиримата.

– Благодаря ти, войводо! аз съм българин, като вас! – промълви Людмил и се присламчи до двамата седящи. Никой не му обърна кой знае какво внимание. Едва до светлината на пламъците Людмил забеляза, че мъжът до войводата нямаше никаква представа какво става наоколо. Беше подпрян върху един объл камък и тихо простенваше през зъби. Главата му се мяташе от едното рамо до другото като в пророчески унес. Върху коляното му, превързано с бяла кърпа, беше избила прясна кръв.

– Това е Перо. Удариха го на Милин Камък – посочи брадатият. – Перо, Перо, бе аркадаш, како си, добро?

– Перо Херцеговинеца – поясни Людмил, който беше добре запознат със сцената от историческите дискусии.

– Абе ти, момче, много знаеш – каза брадатият, като отново се захваща да си разтрива краката. Отблизо се виждаха спукани пришки по повечето им изпъкнали костици. – Тези нови ботуши, защо ми трябваше... Поне да си бях запазил цървулите!

Людмил се изправи, за да се приведе в тон със сериозността на съобщението си. Беше доста по-висок от всички наоколо.

– Знам, защото идвам от бъдещето. Идвам, за да помогна. За да те спася, войводо! Ще се бия заедно с вас. Ти... ти си Христо Ботев!

– Хм, че то мене всеки ме знае... Ама напоследък се прави, че не ме знае. Перо, къде ти е пушката, бре?

– Трябва да я е изтървал някъде, докато го мъкнехме надолу по склона – включи се Апостолов. Той вече беше оставил настрана своето оръжие и търсеше киселец из ливадата. В сумрака това му костваше много усилия.

– Аз ще се върна нагоре да я взема – скочи Людмил.

– Ми върни се, ако щеш – каза Обретенов и седна край огъня. – Те турците свириха отбой, до утре заран няма кой да я пипне, ама ти се върни. Пък тука ние имаме да се разправяме нещо.

Последните думи бяха натъртени по посока на Ботев. Той се направи, че не забелязва.

– Момче, ти как се казваш? От кой край си?

– Аз съм Людмил Писков...

В колкото и унило настроение да беше, компанията избухна в дружен смях.

– Отде го намерихме тоя луд бе, няма такова име! – каза Апостолов, който беше започнал да яде лист по лист от киселеца в ръката си.

– А, има такова име, ама е женско – каза Обретенов.

– Женско е, ами че как, аз в Одесата що Людмили, що Маруси... – отнесе се в спомени Ботев.

– Не е женско!

– Абе я марш да донесеш пушката! Аааа! Той ще ми обяснява мъжко ли е, женско ли е... То като че ли сега има някакво значение – приключи

Ботев на съвсем различен тон. Опъна си краката до огъня и изстена. Не толкова болезнено, колкото Перо, но по-издълбоко.

Людмил тръгна нагоре по сипея. В тази тъмница нямаше никакъв шанс да открие пушката с търсене, но само след двадесетина крачки се препъна в нея. Долу всички го мислеха, че се е отдалечил, или може би не се интересуваха крайно много от присъствието му, защото разговорът им се възобнови. Людмил се спусна леко към тях, като внимаваше да не търкулне някой камък.

– Този щял да доведе чета, онзи щял да даде пари за оръжие, накрая всеки се сви по къщите... – каза Ботев. Гласът му се чуваше ясно дори шепнешком, а той беше забравил и да шепне. В тона му обаче имаше извинителност, за която Людмил не беше подготвен. – Ходиш да ги викаш, пък те се правят, че не са у дома. А като ги изкараш от мишите дупки, да видиш ти... На един кравата му се отелила, друг щял да жени сина, след жътва да съм го бил повикал! Не му било времето сега. Е, кога му е времето? Не сме народ, а мърша, прав беше бай Петко лани. Пък аз му се смея, че ги пише такива едни... демоде. Така де, не е прогресивен. И ей ни на сега тука – ще ни изколят като пилци. Който не падна вчера, ще падне утре. Въпрос на няколко дена е. Ей го и Перо сега. Перо, како си, а?

Перо изсумтя в отговор.

– Целият гори, как ще е? Ами ти като се изпокара с БРЦК! – беше ясната дикция на Никола Обретенов. Той явно умееше да казва неприятни истини, без да изглежда неучтив. – Човек да се скара с един, с двама, как да е, ама пък ти с всички наведнъж. Нали щеше и от Русия да водиш хора? Къде са сега? Не, не че те упреквам. Аз също не бих могъл да доведа. След този провал на въстанието... Нашата къща на лазарет се беше обърнала. Скрили се били хората! Ами на, крият се! Нас и собствените ни другари вече ни намразиха. А ти в „Нова България“ какво писа? „Късайте си косата, велики царе юдейски на капитала.“ Е, кой да ти даде пари, бе джанъм?

– Аз втори брой не издадох.

– То и първият стигаше.

– Че защо дойде с мене да си трошиш главата?

Последва известно мълчание. Накрая Обретенов отговори с пресъхнало гърло.

– Нали ти бях дал дума...

– Ах, Боже Господи, как можах!

Думите на Ботев излязоха с мъка, като уродливо бебе, което няма кого да зарадва, залутаха се в мрака и никой не ги подкрепи или оспори. Към огъня се приближиха стъпки. Беше Апостолов.

– Утрепах един лалугер. Ей го тоя киселец и малко хляб ми е останал в торбата.

– Колко?

– Ей това тука.

– Яжте без мене.

– Ботъов, хапни, че утре няма да имаш сили да изкачиш баира.

– Брей беля, няма що! А вие какво мислите да правим, когато в тия две сражения патроните ни се свършиха? Помощ отникъде нямаме, хляб също няма.

Всеки си замълча по своему. Над гората се спусна природната тишина, която камъните наоколо познаваха отпреди човешкия глас. Ботев си продължи мисълта.

– Да продължаваме ли или да се отправим за Сърбия?

Някой от групата въздъхна. Не беше Перо, защото той охкаше през зъби. Разтревожен, Людмил изскочи от тъмнината.

– Ето я пушката! Намери се!

Ботев, унесен в мисли пред огъня, се сепна.

– А, Людмилке, ти ли си ма? Ние май съвсем те забравихме.

– Не сме го забравили – промърмори Апостолов.

Людмил заговори с тържествено изражение и все още мокри дрехи:

– Войводо! Ако ти направиш това нещо, знай, че всичкото обаяние, което спечели с подвига си, ще го загубиш!

Обретенков отвори тефтерче и си записа думите му.

Ботев не можа да не се усмихне. Това беше една от онези мимики, които се появяват по лицата на хората, когато нищо друго не им остава. Косата му беше разчорлена и изобщо не изглеждаше като по снимките.

– Какво обаяние бе, момче? Не виждаш ли какво става? Пречим на всички. А на тия, на които помагаме уж, ще излезе, че най-много пречим. Изведох си хората на сигурна смърт. За нищо.

– Не, не е така! Аз ви казах, че идвам от бъдещето. Делото ви накрая ще победи.

– Значи от съседните села ще излязат да ни подкрепят?

– Не... няма. Но аз съм дошъл да помогна. Тази вечер просто трябва да се скрием на сигурно място, а рано сутринта да нападнем турците и така ще обърнем историята.

– А ако не я обърнем, какво ще стане? – поинтересува се Обретенов.

Людмил се поколеба доколко трябва да навлиза в неясната тъкан на бъдещото минало.

– Освобождението идва след две години.

– И как ще издържим дотогава?

– Ами как да ви кажа... тези, дето не са излезли в Балкана, ще издържат, но от тези, дето сега са тука...

Ботев скочи на възпалените си крака.

– Ясно. Апостолов, къде отидоха Савата Пенев и Димитър Тодоров?

– Долу на извора, при останалите.

– Бързо, кажи им да се стягат за път. Останали са ни пет златни на-полеона – той извади карта от мундира си и я вдигна на светлината на огъня. – Черкезите ще ни пресекат пътя към Дунава, но ако тръгнем към сръбската граница, днес е 2-ри, до към 4-ти...

– Войводо, стой, не прави това!

– Момче, махни ми се от главата. Твоите грешки в живота още са много малки. Обретенов, повикай ми...

Людмил вдигна пушката и стреля в гърдите му.

После тича нагоре по сипеите, надолу по деретата, направо през гората, надълго по коритото на реката и по някакво чудо на отчаянието се добра обратно до капсулата. Нагласи уредите за петнадесет минути преди часа на тръгването си и предаде разнебитеното си тяло на нанотехнологиите. За един нерегистриран отрязък от време молекулите му се сляха с извънгактичния светлинен фон, но той не се разтревожи за нито една от тях.

Людмил стоеше надвесен в снежнобялата си престилка над току-що написания текст. Екранът на неправомерно включения компютър очакваше решенията му. Времето отново беше започнало да тече нормално, което означаваше, че няма много време.

Днес всички трябва да коленичим пред Недостижимия символ на нашата Държавност и неговия Подвиг пред Отечеството – Христо Ботев. Днес, 2-ри юни, е датата на неговата Гибел. Прекосил Дунава в кораба Радецки, той тръгва с четата си на своят последен поход, към своята Околчица. Днес е ден

Национален. Ден Велик. Да сведем глави. Освен това той е оставил Пример, който всички родолюбци да следват!

За тези които мислят, че Ботев е загинал на връх Вола – НЕ е вярно! Последни изследвания на историци сочат, че Геният е загинал в местността Йолковица, под връх Камарата. Българино, знай своето минало! Там той е улучен в сърцето или в челото – тук версиите на учениите се разминават.

Смърт на неизвестната вражеска ръка, която покосява Героя!!!

Позор за предателския куршум!!!

Людмил се огледа. Изтри всичко до „улучен в сърцето“. Замисли се. После изтри до „Българино, знай своето минало!“ и пусна останалото в блага си.

По коридора се чува стъпки и нощният пазач се появи зад стъклената стена. Той огледа залата, но видя само хигиенистът от Балканите да лъска едно бюро, и продължи рутинната си обиколка.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа *Сабазий* (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Коментари (19)

- 27-06-2009 | **Христо**

Хубав разказ. Ботев си беше поет а не революционер. И много хора в Румъния по онова време повярвали в поетиката на думите му. Когато му

казали, че трябва да поведе четата, той седнал на миндеря и запакал, защото знаел какво го чака.

А Кристин разказва увлекателно. За тези които не знаят, тя е най-добрата поетеса

- 28-06-2009 | **Ричко**

Много ми хареса ! Кристин Димитрова е не само голяма поетеса но и е един много умен човек! Това мога да заключа от четенето на нейния текст

- 28-06-2009 | **Колев** – Кристин Димитрова и Ботев
Много добре написано! Браво!

- 28-06-2009 | **Венцислав Димитров**
Ама че хубаво ! Разкошни редове !

- 28-06-2009 | **Гост**

Наистина една великолепно метафора. „По-скоро ще застреляме от ново всичките си национални герои, отколкото да позволим някаква нова интерпретация на историята“. Или, казано другояче: „Предатели, не пипайте Батак!“

- 28-06-2009 | **Христо Щерев**

Ей Кристина (макар че не се познаваме)прегръщам те! И се присъединявам към мнението на Гост 28 ! Пиши по-често!. На хората им е писнало от скудоумие и твоите думи ще намерят много почитатели

- 28-06-2009 | **Стив** – Няма мухъл !

Оценка отличен ! Понеже тук все ме обвиняват в негативни оценки, ето случай да кажа и аз нещо хубаво за автора ! Това е един автор, от който определено не мирише на мухъл !

- 30-06-2009 | **Гост**

Това ли е авторката на „Сабазий“? Харесвам „Сабазий“, но съжалявам, че прочетох тая глупост. Защо толкова хора лъжат момичето? Една гола теза още по-голямо защитавана. Естествено за такива текстове се плаща днес, но това съвсем не значи, че са качествени. Доколкото си спомням

Чапек е писал в подобен ракурс за миналото, но колко фино, колко различно е неговото от това несръчно илюстриране на либерална теза. миналото, съгласен съм, не трябва да бъде недосегаемо, но това съвсем не значи, че трябва да бъде и насилвано. Нашата авторка не излиза от миналото в несръчния си текст, а от тезата си. Да беше нарекла по-добре текста си памфлет. Така поне адресът му щеше да бъде верен!

Дълбоко съм разочарован.

- 30-06-2009 |**Безукорно прав** – Гост 30-06-2009 11:27:10

Мисля, че нищо не разбираш от литература. Поне да беше оценил чувството за хумор на авторката. Ама ти навярно имаш такова гигантско его, че ни стил, ни хумор, ни сюжет могат да те трогнат.

Ама то голямото его си е нещастие и страдание.

- 30-06-2009 |**Ричко** – ге:

Гост писа:

Това ли е авторката на „Сабазий“? Харесвам „Сабазий“, но съжалявам, че прочетох тая глупост. Защо толкова хора лъжат момичето? Една гола теза още по-голо защитавана. Естествено за такива текстове се плаща днес, но това съвсем не значи, че са качествени. Доколкото си спомням Чапек е писал в подобен ракурс за миналото, но колко фино, колко различно е неговото от това несръчно илюстриране на либерална теза. миналото, съгласен съм, не трябва да бъде недосегаемо, но това съвсем не значи, че трябва да бъде и насилвано. Нашата авторка не излиза от миналото в несръчния си текст, а от тезата си. Да беше нарекла по-добре текста си памфлет. Така поне адресът му щеше да бъде верен!

Дълбоко съм разочарован.

Възможно ли е да си толкова глупав ?

- 30-06-2009 |**Златко**

Вижте, за оценките на коментарите си има специален инструмент – двата символа под коментарите ви дават възможност да оцените всяко мнение. Едва ли е необходимо да задръстваме коментарното пространство с фермани и цитати от фермани, само за да покажем, че намираме някой коментар (и коментатор) глупав.

- 30-06-2009 |**Гост**

Ами аз след десетото изречение, честно казано, се сетих как ще продължи историята, от любопитство я прочетох докрай и нито една дума не липсваше от мястото си.

- 01-07-2009 |**Венцислав Димитров**

Четейки коментарите искам да повторя, че на мен пък разказа на Кристин много ми харесва. Не мога да се обоснова защо ми хареса, защото не съм литературен критик, но на мен много ми допадна. А това не е ли най-важното? Просто изказвам честно своето мнение. Не съм съгласен със Златко, че е достатъчно да кликна за оценка. И той е прав но и аз съм прав.

- 01-07-2009 |**Златко**

Вие оценявате текста, а не коментарите, Венциславе. Това е напълно легитимно, дори и ако човек не е способен да се обоснове (което съвсем не е необходимо при художествената литература). Инструментите за оценка, които споменах в предишния си коментар, засягат коментарите, а не авторските текстове.

Между другото, коментарите, които получават много отрицателни оценки, сменят цвета си, ако сте забелязали. Това помага да бъдат отличени само с един поглед.

- 02-07-2009 |**Гост № 6**

Не вас убеждавам, братя познавачи, че този текст е сгрешен, а авторката от която съм прочел и нещо хубаво и точно за това. Ще кажа още няколко думи за нея, а не за вас, защото вие имате права над своя вкус, но не и над моето мнение.

Защо е сгрешен текста?

Защото подобна дискретизираща общопознати истини на историята стилистика има свои правила. Първото от тях е – не дискредитирай трагичното когато е история, защото то не е в делничните мери, дори когато е било в реалността си в разрез с практическия разум. дори когато се е самопричинило. Трагичното не е само съдба, но и избор. Ботевата трагичност е такъв избор. Възможно ли е да очакваме Ботев да пожелае да поправи „грешката“, както ще сметнат деловитите, когато той целият в поезия и публицистика гори да я направи? „Няма власт над оная глава, която е

решила да се отдели от раменете си!“ Как тогава той би се противопоставил на целия си живот? Най-малкото, ако не иска да задължава другите, неговият изход би бил самоубийството. А цялото построение на нашата авторка първо го изопачава и второ насочва яростта си – тя хумор няма и в най-хубавите си работи като „Сабазий – срещу някакви „идиоти“, които са захласнати по тоя анархист, анархо-комунист и по-точно подвластен единствено на свободата си човек, каквито ние имаме само единици в историята си. Това не и е било позволено именно като художник.

Второ – срещу трагичното не се посяга и когато не е избор, а съдба. Холокоста!

това се отнася и за случая, когато едно недообразовано момиче, решава да ревизира „мита“ Батак. За жалост Батак не е мит, а българска Холокоста. Знаете как постъпват в цивилизованите държави към люде, които забравят какво е холокоста. нашата авторка е частен и много по-невинен случай на такава забрава. Но тя е една от надеждите на бедната ни, болна от съмнения и самомнения литература. И именно за това такива грешки не са й позволени. Ако знаех, че не е способна да се вслушва в други мнения, както отсичат по-горе тия които съдят по „харесва ми – не ми харесва“, но ти си глупак, бих казал „В края на краищата – нейна си работа!“

Но пиша – защото се съмнявам, че като надарен човек не е възможно да е лишена от подобна усетливост.

- 02-07-2009 |Златко

Хм, за Холкоста са правени много хубави комедии, например „Животът е хубав“ на Роберто Бенини или „Продуцентите“ на Мел Брукс (който в момента върви с голям успех в Берлин, като мюзикъл). Така че, уважаеми, дори и в пиетисткия Запад хората си позволяват да се шегуват с неща, които отдавна са обявени за сакрални. Никой не смята, че това ги опетнява с нещо. Напротив дори – хората очевидно възприемат това като обогатяване (филмът на Бенини получи Оскар, ако си спомняте).

После, приказките ви, макар и напудрени, са бедни по дух, извинете френския ми език! Това, че сте избрали за себе си един поглед към историята, ограничен от своеобразни конски капази, си е ваша работа. Но това, че се опитвате да го наложите на другите, заплашвайки ги с „това, което в цивилизованите държави правят с люде, забравили какво е Хо-

локоста“ – получаване на награда Оскар ли имате пред вид, всъщност – вече е съвсем различна работа.

А „слабо образованото“ момиче, за което говорите, се радва на доста висок авторитет тук сред специализираните кръгове в Германия, не на последно място именно заради труда, който толкова ви дразни. Дали тия немци не са изкукуригали нещо, как смятате, уважаеми?

- 02-07-2009 |**Стив** – Мухъл на квадрат !

Защо този човек толкова мрази Кристин Димитрова ? Чета коментара на този по-горе нарекъл се Гост № 6 и ще кажа, че този Гост мирише на мухъл толкова силно, че да ти се замае главата. Такъв задръстеняк !то няма смисъл да се оборват мислите му, защото няма такива. Сама едно много искам да знам. На колко години е ? Защото ако е малък, или е много млад, по-бих го възприел, но ако е стар, над 30 години, значи наистине е взел дал и не бива да то взимаме насериозно. Просто не му обръщайте внимание

- 14-07-2009 |**Гост**

Хареса ми разказа, можеше и по-задълбочен да е, но авторката сигурно е мислила за забързаните читатели, които нямат много време пред компютъра. При всички случаи, идеята за саботажа отвътре в нашето общество е много важна и се надявам да бъде развивана от повече писатели в бъдещето. А Кристин си я знаем, тя отдавна се е доказала като писател. Чест ѝ прави, че продължава неуморно да се труди, за да ни забавлява и да ни провокира.

- 15-07-2009 |**Спейс** – обща оценка
Прекрасен разказ.

Религия и политика: проблемът с българо-мюсюлманските идентичности Автор: Михаил Груев

Осмислянето на държавната политика и последствията от нея поставят един проблем, който се нуждае от допълнително изясняване или поне формулиране. Става дума за така наречените помашки или българо-мюсюлмански идентичности. Всички изследователи на тази проблематика, както български, така и чужди, засягат в една или друга степен въпроса за самосъзнанието на тази общност. Налице са различни позиции, подходи, обобщения и „говорения от името на другия“.

Теоретичните проекции на нацията поставят маркера на самосъзнанието (идентичността) в тясна връзка с етничността, макар че и тя е дискуссионна категория. Въпреки модернизистките и постмодернизистките критики към подхода на Антъни Смит, тук ние следваме неговото разбиране за донационални идентичности в посоката на отграничаване на културната основа (традицията) на дадена *ethnie* от расово-биологическата. Приемаме, че в по-широк контекст, а също в интересувания ни случай етничното може да се интерпретира като принадлежност към дадена група и съзнание за тази принадлежност, включващо солидарност и лоялност към останалите нейни членове.¹ Както при Смит, така и при останалите модернизистки теоретици на национализма – Е. Хобсбом², Ъ. Гелнър³, К. Дойч⁴, Б. Андерсън⁵ и др., основна уязвимост на техните конструкции произтича от стремежа към максимално обобщение в рамките на цялостна универсална концепция. Критикувайки марксист-

1 **Смит, А.** *Националната идентичност*. С., 2000, 34 – 45.

2 Вж. по-подробно: **Хобсбом, Е.** *Нации и национализъм от 1780 г. до днес*. С., 1996.

3 **Гелнър, Ъ.** *Нации и национализъм*. С., 1999; *Срещи с национализма*. С., 2002.

4 **Deutsch, C.** *Nationalism and Social Communication*. New York, 1966.

5 **Андерсън, Б.** *Въобразените общности. Размишления върху произхода и разпространението на национализма*. С., 1998.

ката парадигма в претенцията ѝ за всеобхватност и общовалидност, те я заменят с други теории, отново релевантни за всеки отделен случай. Подкрепяйки своите тези с емпиричен материал, те привеждат многобройни примери, които покрай всичко друго показват, че всеки случай е частен, има собствен исторически контекст и валидността му в една универсална теория е относителна. Въпреки смислите, влагани в терминологията, споменатите автори повече или по-малко споделят убеждението, че донационалната идентичност има различни нива и степени на проявление и свое, не винаги праволинейно или проследимо историческо развитие. Според А. Смит част от нейните маркери се вплитат в процеса на възникване на националното самосъзнание в модерната епоха, а в други случаи се наблюдава „застиване“ в регионалната, религиозната и др. идентичности. В промеждутъците между тези фази, както и в зоните на застъпването или разминаването им, се появява феномен, който Смит назовава „множествена идентичност“.¹ Тя се проследява в предмодерната фаза на развитието на общностите и се характеризира с преходност и ситуативност.

Един от балканските примери за множествена(и) идентичност(и) е тази (тези) на българите мюсюлмани/помаци. Те биха могли да бъдат определени като етно-културна група, макар самият термин да попада в дискуссионното поле на връзката между етничността и културата.² За удобство, без да навлизаме в дебатите по проблема, по-нататък в изложението помаците ще бъдат разглеждани именно като такава. Следва да се направи и уговорката, че този опит за открояване на различни българомюсюлмански идентичности обхваща само локални групи в днешните граници на българската държава. Включването на помаците в Западна Тракия и сходни общности в Република Македония и Албания само би усложнило схемата, а вероятно и в някаква степен би я обезсмислило.

Както е известно, самосъзнанието при българите мюсюлмани, а и при всяка друга общност, не е изначална, константна, непроменяема във времето величина. Всяка „традиционна“ или не идентичност е натоварена с напрежения, ситуативна и променливо конюнктурна.³ Твърде спорен е и въпросът, дали към времето на регистрирането на тази общ-

1 Смит, А. Цит. съч., с. 12.

2 Андерсън, Б. Цит. съч., 18 – 34.

3 Clifford, J. *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1988, 10-11.

ност от българската етнография и историческата наука в годините на късното Възраждане, с други думи на забелязването на съществуването ѝ като нещо отделно, различно от другите мюсюлмани в османския имперски контекст, съществува някакво надлокално ниво на осъзнавана обособеност. Помаците в този исторически момент са провинциална и маргинализирана част от доминиращата мюсюлманска общност. Предишно в този смисъл възрастните мюсюлмани, които все още помнят османското си поданичество през 80-те години на миналия век, употребяват „турци“ и „помаци“ като синоними.¹

Тъй като липсват вътрешни за общността източници, а и историко-етнографската реконструкция е твърде несигурна, на съвременния изследовател остава да се опре на свидетелствата на най-авторитетните родоповеди – Хр. Попконстантинов², Ст. Шишков³, В. Дечов⁴ и др. Всички те дават представителни сведения за самосъзнанието на българите мюсюлмани към средата и втората половина на XIX в., като неизменно подчертават техния общ произход с останалите българи и дори роднинството с определени християнски фамилии в Средните Родопи. Те обаче твърде малко разсъждават върху проблема дали и как сред техните съвременници се е формирало убеждението, че в резултат на появилото се различие във вярата и последвалия собствен исторически път двете общности са всъщност „различни“. Още по-неясен е въпросът за идентичността на българоезичните мюсюлмани в Западните Родопи и Македония през този период (групи/субгрупи като „торбеши“, „аповци“, „дилсзи“, „потурнаци“, „ахряни“, и пр.). Макар един от най-изтъкнатите български етнографи на XIX в. В. Кънчов⁵ да рисува изключително плътна картина на населението в тези области, на този въпрос той няма как да даде категоричен отговор.

Все пак наблюденията на споменатите автори позволяват да се направи изводът, че до към края на XIX в. на места сред различните българо-мюсюлмански субгрупи съществува спомен за общ произход в

1 Личен архив на А. Калъонски – анкети от 1988 г. от Бабешко и Девинско.

2 **Попконстантинов, Хр.** *Спомени за страшната пролет в Ахъчелеби през 1876 г.* Пловдив, 1884; *Непокорните села в Родопските планини*. Кн. 1. Търново, 1886; кн. 2. София 1887 и др.

3 **Шишков, Ст.** *Устово – Ахъчелебийски окръг*. Пловдив, 1885; *Животът на българите в Средна Родопи*. Пловдив, 1886; *Помаците в трите български области – Тракия, Македония и Мизия*. Пловдив, 1914; *Родопските помаци и следи от християнството в техния бит*. С., 1937, и др.

4 **Дечов, В.** *Миналото на Чепеларе. Принос към историята на Родопи*. С., 1928; 2 изд. 1936 и др.

5 **Кънчов, В.** *Избрани произведения*. Т. 1 – 2. С., 1970.

миналото с тяхните едноезични християнски съседи, без това да дисхармонира по какъвто и да било начин с представата им за тяхното определящо качество на „мюсюлмани“, т. е. държавотворен за Османската империя елемент, и респективно – „турци“ в политически и религиозен смисъл. Именно с този етноним те биват назовавани и от християнските им съседи.¹

Може да се обобщи, че като османски феномен общността остава предимно в рамките на т. нар. религиозна идентичност, която определя нейния социален живот и вътрешни връзки през целия домодерен период. Това се проявява в споделянето „на определени символични кодове, ценностна система и традиционни вярвания и ритуали, включително и представи за някаква надемпирична реалност, колкото и обща да е тя, и белези на специфична организация, била тя и съвсем неуловима“.² Както отбелязва А. Смит, и религиозната, и етническата идентичност могат да бъдат проектирани чрез сходни културни критерии, като често се застъпват или взаимно се допълват. Заедно или поотделно те могат да мобилизират и поддържат силни общности.³ Между тях обаче съществуват редица различия, междинни, преходни форми и динамични състояния.

Теоретиците на национализма поставят акцента върху формирането на националните държави, разглеждани обикновено или като финален етап в изграждането на нациите, или като начало на този процес. Ясно е също така, че създаването на собствена държавна организация в модерната епоха влияе не само върху доминиращата етническа, религиозна или културна група, но и върху доминиранияте, превърнали се вече в малцинства, особено след разпадането на големите империи. Примери за това могат да бъдат дадени от всички балкански общества, особено що се отнася до „наследените“ мюсюлмански общности в тази част на континента. Те, в това число и помаците, се превръщат от държавотворен елемент в една многонационална империя, в която ислямът

1 Това идентифициране на религията с етноса от външните за групата, но добре запознати с особеностите ѝ съселани или съседи в някои случаи се запазва до твърде късно. Така например, покойните дядо и баба на М. Груев, родени в началото на XX в., продължаваха да назовават българите мюсюлмани „турци“, като паралелно с това се поправяха, че всъщност не става дума точно за турци.

2 Смит, А. Цит. съч., с. 58.

3 Смит, А. Цит. съч., с. 19.

има подчертано водеща роля, в маргинализиращи се религиозни малцинства в новите политически и културни условия.

Създаването на модерната българска държава през 1878 г. и особено включването в нейните граници на обширни територии с мюсюлманско население, бележи началото на първите опити за формиране на целенасочена държавна политика за „събуждане“ на предполагаемото иманентно присъщо, но „задрямало“ по силата на исторически сложилите се обстоятелства българско народностно съзнание. Споменатите по-горе автори родоповеди са едни от първите ревностни радетели в тази насока. В своите усилия да докажат с обективни факти тезата си, те си служат и с примери за съвместни за християни и мюсюлмани практики, свързани по-скоро с традиционния за народната вяра на Балканите синкретизъм, идващ от общото минало. Той е резултат на сложен, вековен процес на размесване на познания и представи от двете световни религии с фолклорни пластове. Именно този синкретизъм, стимулиран по думите на Цв. Георгиева от „системата на комшулука“, „изгражда свързващи между различните общности вериги, които не само съвместяват, но и обединяват светогледните представи и ритуалните практики“.¹ Родоповедите краеведи не отчитат факта, че по принцип в доиндустриалните общества на Балканите въпросният синкретизъм се прехвърля и върху идентичностите, без това да заличава дискретните и понякога трудно доловими граници на другостта. Съзнателно или не, всички тези обстоятелства са до голяма степен пренебрегнати и от младата българска историография и самата държава при търсенето на обичайните исторически и етнографски аргументи за „приобщаване“ с различни начини и средства на българо-мюсюлманското население към останалата част от българите в началото на XX в.

Именно благодарение на опитите на държавата за вмешателство в живота на тази общност и на еволюцията във вижданията по етническите проблеми, на пръв поглед хомогенната българо-мюсюлманска общност започва да се разслоява и да отбелязва различни нива на социална кохерентност и идентичност. Този вододел по-късно се долавя и от местните християни. Така например интервюиран от Веселин Тепавичаров информатор от Гоцеделчевско заявява:

1 **Георгиева, Цв.** Християни и мюсюлмани в българското пространство. – Във: *Балкански идентичности*. Т. 4, С., 2003, 17 – 18.

„До Турската [разбери Балканската] война помаците бяха по-българи от нас и най-много доброволци от тях имаше /във войната/. Но като взели да ги прекръщават, те се отвърнали, казваше баща ми.“¹

Периодът на войните и с известно прекъсване времето на авторитарния режим след 1934 г. бележат кулминацията в развитието на българския държавен национализъм, който покрай всичко друго все пак има и позитивен ефект върху общите процеси на модернизация на обществото. В случая с помаците обаче травматичният спомен от насилствената „кръстилка“ от 1912 – 1913 г. и методите на действие на Дружба „Родина“ след 1937 г. водят не до еднозначно „приобщаване“, а до точно обратния резултат. Разпадането на общата в миналото (и относително кохерентна) религиозна идентичност на българите мюсюлмани в контекста на засиления натиск на държавата води до формирането на множествена(и) идентичност(и). Тези тенденции са подпомогнати и от постепенното отслабване на ролята на религиите в обществото и на неговата бавна, но възходяща модернизация. Секуларизацията в традиционна ислямска среда обаче се развива по-бавно, като определени субгрупи на общността десетилетия наред остават слабо засегнати от нея. Същевременно все по-голям брой помаци започват показно да демонстрират принадлежност към турския етнос с цел да избегнат нарастващия натиск на държавата. Така след 30-те години продължава разслояването на различни помашки идентичности, при което всяка от тях наследява споделени традиции, но същевременно придобива и нови специфики. Този процес става особено забележим в годините на комунистическия режим, когато е предприета постъпателна политика за заличаване на всички прояви на религиозно и общностно отличие на помаците, а впоследствие и на мюсюлманското население като цяло.

Както вече стана дума, взаимоотношенията национализъм – комунизъм в българските условия след Втората световна война претърпяват сложна еволюция, чието проследяване не е възможно в настоящето изследване. Тук ще се задоволим с общоприетата констатация, че последният едновременно отрича и заимства елементи от първия, превръщайки ги в част от своята идеология с мобилизираща и легитимираща цел. Така в последна сметка след 60-те години на XX век се стига до устано-

1 Цит. по: **Тепавичаров, В.** Поселищна традиционна структура на властта в селища със смесено население. – Във: *Връзки на съвместимост и несъвместимост между християни и мюсюлмани в България*. С., б. г. (1994), с. 289.

вяването на относително устойчива хибридна форма, съчетаваща реториката на съветския интернационализъм със своеобразна „одомашнена“ национална доктрина.¹

Тези трансформации намират израз в цялостно преформулиране на националната и етническата политика на Комунистическата партия, неизбежно и пряко засягаща българите мюсюлмани. Ясни индикатори са „разфереджаването“ след 1959 г. и последвалата ескалация през 1964 г. по време на първия опит за насилствена смяна на имената в Гоцеделчевско.² От този момент, както отбелязва Евгения Иванова, режимът пристъпва към етническо и регионално „парцелиране на възродителния процес“ сред мюсюлманското население като цяло, а всяко ново преименуване се обявява за „частен случай“, запазвайки на останалите надеждата, че с тях това няма да се случи.³ Тази линия пряко влияе върху конструирането и стабилизирането на различните помашки идентичности. Процесът се проявява особено отчетливо в началото на 70-те години, когато са преименувани всички българи мюсюлмани. Следващият етап е промяната на имената за първи път на турци от няколко изолирани селища в Смолянско през 1975 г. с мотива, че поради възприетия от векове техен екзогамен модел, включващ бракове с помакини от съседните села, „в жилите им тече предимно българска кръв“. От началото на 80-те години „парцелирането“ обхваща и частната територия на семейството, като съпрузите и децата от смесените бракове също са преименувани. Закономерен финал са събитията от 1984-1985 г. Така размножаването на мюсюлманските идентичности в категориите „българи от 1972“, „българи от 1975“, „българи от 1982“ и „българи от 1984-1985 г.“ парадоксално се възприема като поява на нови символични граници дори от самите помаци. Обществото като цяло разчита тези деления като „почти българи“, „по-малко българи“, „най-малко българи“.⁴

Очевидно тази постъпателност на процеса води до деления вече не само в помашката, но и в турската общност, която започва да преду-

1 **Бордън, М.** Цит. съч., с. 25.

2 **Груев, М.** Българи мюсюлмани (помаци). – Във: *Трябва ли да се страхуваме от нашите съседни? Учебно помагало*. Съст. А. Калъонски, М. Груев, Ц. Цветански, Е. Михайлова. С., 2004, 119 – 122.

3 **Иванова, Е.** „Възродителният“ процес при помациите – 30 години по-късно. Пленарен доклад на семинар на МЦПМКВ, София, февруари 2005.

4 Пак там.

сеща предстоящата нова фаза. Това много точно е доловено от един турски учител от Ардино, който години по-късно си спомня:

„Уж ставаше въпрос само за помаците. След тях вече почнаха постепенно да търсят смесени бракове, за да сменят имената и на турците от такива бракове. [...] Издирваха смесени бракове между помаци и турци, между българи и турци. Шепа по шепа ги превземаше властта. [...] Те [хората] не че се разделиха, но всеки започна със съмнение да живее: аджеба, дали няма и той някаква връзка със смесените бракове. Почнаха да си търсят корените, да се ровят със страх в семейните истории. А това накара самите хора да се ограничават вече в общуването, дори и комшии, защото в едно семейство като се откриваше такова нещо, другите се отдалечаваха от него, изолираха го.“¹

Прави впечатление, че превърналото се в хроничен проблем за българската държава „турчеене“ сред помаците, предизвикващо страсти и след рухването на комунистическия режим, се проявява най-отчетливо именно в селищата с най-тежки травми от времето на т. нар. „възродителен процес“. Основанията на голяма част от така очерталата се субгрупа са свързани с „презастраховане“, че няма да бъдат подлагани на нови опити за „приобщаване“. Тук сравнително по-силна съпротивителна реакция се наблюдава и по отношение на официализираната историографска версия за насилственото приемане на исляма и нейното натрапчиво пропагандиране. Известно е, че и в мюсюлманската религия, и в християнството отстъпничеството от вярата е един от основните грехове. В традиционния код на мислене това поставя групата в изключително непрестижна позиция както по отношение на останалите мюсюлмански общности, така и в очите на християнското мнозинство („нито българи, нито турци“). Това се отнася и за възприемането или отхвърлянето на ендонимите/екзонимите „помаци“, „българомохамедани“ или „българи мюсюлмани“ сред самата общност, което ясно демонстрира напрежения около проблема „кои сме ние“, възникнал след създаването на модерната българска държава.²

1 Интервю с Фикрет Терзиев. – Във: *Историята, населена с хора. Българското общество през втората половина на XX век*. Съст. В. Мутафчиева и др., Т. II., С., ИК „Гутенберг“, 2006, с. 710.

2 На места това напрежение е ясно доловимо по отношение на общия език, който десетилетия наред е бил основен аргумент за окончателно приобщаване. Понякога то „се сменя“ при общуване с външен човек, като езикът се нарича „нашки“.

Така се появяват различни вътрешни за общността контра-интерпретации за нейния произход, история и идентичност. Както отбелязва Галина Лозанова, помаците няма как да разполагат с ресурса на официалната историография, със средствата (образование, публична пропаганда и пр.), с които тя вмениява официално конструираната идентичност, произтичаща от „българския родов корен“.¹ По този начин сред обособените субгрупи на общността започват да циркулират различни алтернативни версии за произхода със съответните доказателства, без обаче нито една от тях да е приемлива (убедителна) за всички.² На места се появява своеобразна квази-история, която се създава, разпространява и функционира паралелно на официалната.³ Един от популярните мотиви например е за доброволното приемане на исляма на помаците от арабите още преди идването на османските турци на Балканите.⁴ Тази митологема кореспондира и с друга, разпространена главно в Западните Родопи версия, според която помаците са араби, изпратени от самия пророк като пейгамбери (вестители на исляма). Тя е свързана и със засилените контакти в началото на 90-те години на местни хора с арабския свят на религиозна основа.⁵ Друга популярна интерпретация е, че помаците са турци, които поради забраната да говорят езика си, постепенно са го забравили.⁶ Както е видно, натискът на държавата, комбиниран с използването от режима на историята като аргумент в текущата политика, ражда разнопосочни противодействия, сред които е търсенето на реален или въображаем произход, максимално различаващ се от този на българо-християнското мнозинство.

Разсъждавайки върху идентичността на помаците след падането на комунизма, в изследване върху техните имена социолингвистите Ю.

- 1 **Лозанова, Г.** Сакралната срещу реалната история на българите мюсюлмани в Родопите. – Във: *Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. Т. 2. Мюсюлманската култура по българските земи. Изследвания.* С., МЦПМКВ, 1998, с. 455.
- 2 **Brunnbauer, U.** Diverging (Hi-) Stories: The Contested Identity of the Bulgarian Pomaks. – *Ethnologia Balkanica*, 1999, N 3, 35 – 50.
- 3 **Лозанова, Г.** Цит. съч., с. 452.
- 4 **Георгиева, Цв.** Помаци – българи мюсюлмани. – Във: *Общности и идентичности в България.* Съст. А. Кръстева. С., 1998, с. 296.
- 5 **Георгиева, Цв.** Структура на властта в традиционната общност на помаците в района на Чеч (Западни Родопи). Сондажно проучване. – Във: *Етническата картина в България (Проучвания 1992 г.).* С., „Клуб’90“, 1993, с. 73; Тази версия беше установена нееднократно и от М. Груев на терен по време на същото сондажно проучване.
- 6 **Георгиева, Цв.** *Помаци...*, с. 298.

Константинов, Г. Алхауг и Б. Игла стигат до следните наблюдения и изводи:

„Един основен фактор, свързан с проблема за помашката идентичност, произтича от различния културен подход, който прилагат помашкото малцинство и българското мнозинство спрямо концепцията за идентичността. Докато за мнозинството основният фактор е етническата принадлежност, то за малцинството релевантният фактор е религията...Този факт се прояви по време на нашето теренно изследване [проведено при преселените от Западните Родопи българи мюсюлмани в Еленско – б. м. – М. Г.]. Първата част от анкетата съдържа въпроса: „Каква е вашата религия?“ Стандартният отговор беше: „Ние сме помаци“, което доста ни удиви в началото, докато разберем, че в съзнанието на тези хора „помак“ и „мюсюлманин“ са еквивалентни понятия.“¹

На тази основа Константинов, Алхауг и Игла предлагат „двустепенен модел на помашката идентичност“, при който първата степен отразява религиозно ориентираното, а втората – етнически ориентираното съзнание за принадлежност.

Открояването на различни нива е доразвито от немския етнолог от гръцки произход Евангелос Караянис в негова монография, посветена на самосъзнанието на помациите в България. Той различава „светско-българска“, „светско-помашка“, „турска“, „мюсюлманско-помашка“ и „българо-мюсюлманска“ идентичности. Същевременно един от важните изводи, който Караянис прави, е за наличие на „ситуативни образци на поведение“, при които помациите „нагласяват“ демонстрираната самоидентификация според обстоятелствата. Това намира израз както в използването на двете им имена в зависимост от случая – турско-арабското и българското – така и при носенето от жените на различни типове облекла.² Класификацията на Караянис е прекалено нюансирана и по-скоро показва многообразието във формите на идентичност, без да ги изчерпва. Тя би могла да бъде сведена до предлаганите от Улф Брунбауер три динамични тенденции. Те могат условно да бъдат назовани „турска“, „българска“ и специфична „помашка“ или „мюсюлманска“, която не е нито една от другите две.³ Тази схема е ориентирана по-скоро хоризон-

1 Konstantinov, Y., G. Alhaug, B. Igla. Names of the Bulgarian Pomaks. – In: *Nordlit*, 17, 1991, p.26.

2 Karagjannis, E. *Zur Ethnizität der Pomaken Bulgariens*. Muenster, 1997, S.26.

3 Brunnbauer, U., Op.cit., p.39.

тално – с други думи, отделните ѝ параметри са алтернативно валидни за различните социални слоеве и регионални субгрупи на общността.

Това може да бъде демонстрирано чрез три различни ситуации на обособили се идентичности, отразяващи най-противоположните нюанси помежду им. Всеки един от тях би могъл да бъде разглеждан като представителен случай, заслужаващ самостоятелно изследване в контекста на съвременните етнически процеси в България.

Първият от тях е **случаят Диамандово (Хюсемлер)**.¹ Селото е пръснато, разделено на девет махали, централната от които е Хюсемлер, откъдето е и името на цялото населено място. То се намира в днешната община Ардино, в непосредствена близост до голямото турско село Бял извор. Впрочем последното също би следвало с известна условност да се определи като „турско“, тъй като традиционният брачен модел е конструиран върху непрекъснато приемане на снахи (по-рядко и зетове) от съседните помашки села и по-специално от Диамандово. Налице е и обратната практика на „даване“. Затова почти всеки турчин от Бял извор има майка или поне баба помакия. Разбира се, в случая от определящо значение са собствените разбирания за или стремежи към турска или помашка принадлежност. Още през османския период голямото село се е превърнало в естествен административен, властови и пазарен център на един своеобразен микрорайон. Посредством брачната система и в качеството му на посредник при осъществяването на контактите на почти слятото с него селище с регионалната и централна власт, от Бял извор турският език започва постепенно да прониква като административен, а впоследствие и като битов език сред диамандовци. Постепенно в годините между двете световни войни те се превръщат в „билингви“. Развитието може да се проследи от емлячния регистър от 1924 г., където голямата част от топонимията е българска, а съвременните названия на местностите са почти изцяло турски.² Очевидно силовите мерки на властта за обхващането на децата в просветната система (в това число и въвеждането на образование на български език), както и страхът от „побългаряване“, ускоряват трансформирането в „турци“. В донесение на българското военно разузнаване от началото на 30-те години се съобщава за дейността на селския имам Хафъз Шефкет, който „свикал мъжкото население в джамията и заявил, че от гледна точка на

1 Наблюденията на М. Груев на терен са от 2006 г.

2 Христов, Г. Топонимията на община Бял извор. – Във: *Родопски сборник*, Т. 4., С., 1976, с. 247.

Корана те не трябва да говорят български и всички положили клетва, че няма да употребяват този език“.¹ След тази „завера“ жителите на Хюсемлер подават молба до общинското управление в Акбунар (Бял извор) да им се издаде удостоверение, че са „турци“ и майчиният им език също е „турски“. Оказва се обаче, че турската идентичност, макар и доминантна за диамандовци, все още не е единствена. Това личи от създаването на клон на Дружба „Родина“ в селото през 1941 г.² Оттук е един от активистите на организацията – Вихър Изворов, който успява да създаде неин клон и в Бял извор.³ Мерките на властта по това време, както и последвалият натиск върху българо-мюсюлманското население, ускоряват турцизацията и карат диамандовци съзнателно да късат всички нишки, свързващи ги с помашкото им минало. По данни от началото на 70-те години в селото има около 50 брака с турци от Бял извор. Турският език вече изцяло се е наложил над българския и в битовото общуване.⁴ Това е и причината кампанията по смяна на имената на българите мюсюлмани от 1972-1973 г. да подмине диамандовци. При следващата вълна на „възродителния процес“ обаче преименуването започва именно тук. То се провежда през 1983 и първата половина на 1984 г., още преди да се пристъпи към мащабната кампания, обхванала всички турци. Мотивът отново е, че в жилите на тези хора „тече българска кръв“. В желанието си да се докажат като турци, в годините на прехода местните жители го превръщат в своеобразна крепост на ДПС. То излъчва и кмет на цялата община Ардино в лицето на Мехмед Дикме. Когато последният става министър на земеделието през 2001 г., едно от важните му символични действия е заличаването на Диамандово като отделно населено място. Поради разрастването му в посока Бял извор и увеличаването на жителите, фактически се стига до сливането на двете села. Тъй като Бял извор е много по-голямо селище – с около 1500 жители, се осъществява „поглъщането“ на Диамандово (с приблизително 300 жители). Поради обстоятелството, че в реалната и символична география на района то е „турското село“, може да се каже, че с промяната в статута на Диамандово-

1 ЦДА, ф. 166, оп. 1, а. е. 890, с. 60.

2 **Стоянова, М., Ив. Ангелова.** Към историята на движението „Родина“ в Източните Родопи. – *Известия на музеите от Южна България*, Т. XVI, 1990, с. 66.

3 ДА – Пловдив, ф. 959 К (личен фонд на Петър Маринов), оп. 1, а. е. 506, л. 1 – 10.

4 **Христов, Г.** Цит. съч., с. 247.

во приключва последната фаза в конструирането на турската идентичност на неговите жители.

Случаят Забърдо е точно обратният. Селото е разположено в централния дял на Родопите в днешната община Чепеларе.¹ От столетия то се намира в съседство със смесените в миналото християнско-мюсюлмански селища Хвойна, Павелско, Малево, Орехово и Чепеларе. От началото на XX в. помашкото население във всички тях се изселва в Османската империя. Остава единствено изповядващата исляма общност в Чепеларе, но с разрастването му тя се превръща в незначително малцинство. Придобиващото средищни функции селище започва да осигурява работа и административни услуги на забърдовци и се превръща в силен център на модернизация. Попаднали в такова обкръжение, жителите на Забърдо бързо се адаптират към новите условия. По време на „кръстилката“ през 1912- 1913 г. те сменят вярата си без над тях да е упражнено особено насилие. За разлика от останалите помаци, те попадат в границите на българската държава още през 1885 г. и не преживяват стреса на поражението в първата Балканска война на османската армия (в която волю или неволю служи немалка част от мъжкото мюсюлманско население от останалата част на Родопите). Именно тази тягостна психологическа атмосфера подпомага насилственото покръстване в годините на Балканските войни. Кампанията обаче е използвана от Пловдивската митрополия, за да бъде сменена вярата и на чукуркьойци (по старото име на селото – Чукуркьой, произнасяно в този край побългарено като „Чукуркьово“, съответно „чукуркьовци“). Разбира се, и тук, както и в останалите села, приемането на новата религия далеч не е резултат от осъзнаването на селяните на „спасителната сила на Христовото учение“. Ето какво пише в доклад до Ст. Шишков назначеният в селото нов български учител Г. Кацаров:

„Новите християни се понаучиха да посещават църквата, но в тях се крие още голям фанатизъм. Повечето от големците жените им не дохождат в църква. Колкото идат, все на групи идат. Като стадо овце, с гюрлутия претендират еди коя си защо не дохожда? и пр. Много анекдоти и смехории произвеждат.“²

1 Наблюденията на М. Груев на терен са от 2005 и 2006 г.

2 Цит. по *Покръстването на българите мохамедани 1912 – 1913. Документи*. Съст. В. Георгиев, Ст. Трифонов. С., 1995, с. 296.

При преустановяването на натиска чукуркьовци тихомълком се връщат към старата си вяра, запазвайки обаче подчертано добри отношения със съседните християнски села. Същото се повтаря и в началото на 40-те години, когато под влиянието на родинци те отново са принудени да сменят имената си. След 1944 г. са им възстановени старите имена, но много бързо започват да се асоциират с новата власт. Предимството им е, че в годините на съпротивата в сравнение в околните села те дават известен брой ятаци на партизанското движение (поради географското разположение и скотовъдния поминък на селото). На свой ред новите комунистически герои за първи път се превръщат в легитимен за официалната власт местен елит. От селото започва кариерата си Филип (Фаик) Ишпеков – достигнал до членство в ЦК на БКП и до заместник-министър на външните работи. Може да се каже, че в периода до 1990 г. той е най-издигнатият българин мюсюлманин в средите на комунистическия елит. Неговото име се превръща в своеобразна визитна картичка за забърдовци, доказателство за тяхната лоялност към властта и свидетелство за тяхната „прогресивност“ в широкия смисъл на това понятие. Когато от края на 50-те години настъпва промяна в политиката на Комунистическата партия към мюсюлманското население като цяло, забърдовци първи започват доброволно да сменят турско-арабските си имена с български. През 1960 г. голяма част от жителите на селото вече носят нови имена.¹ През 1971 г. и най-възрастният човек в селото приема българско име.² Още преди мерките на режима по т. нар. „разфереджаване“ тази връхна дреха постепенно отпада от женското облекло. В духа на времето мъжките шапки повсеместно са заменени с каскети. Към 70-те години почти нищо в облеклото на забърдовци (с изключение на по-пъстри-те женски дрехи и традиционното забраждане на някои по-възрастни жени) не говори за връзка с исляма.³ През 1976 г., когато почива старият мюфтия Исеин Сеферков, селото се сдобива с нова знакова фигура – смолянския районен мюфтия Чавдар Илиев⁴, представян при пътуванията му зад граница като Смаил Алиев. Последният е дотогавашен партиен

1 ДА – Пловдив, ф. 959 К (личен фонд на Петър Маринов), оп. 1, а.е. 508, л. 1 – 24; оп. 2, а.е. 104, л. 1 – 14.

2 ДА – Смолян, ф. 1Б, оп. 38, а.е. 8, л. 9.

3 Велчева, Н. *Родопчанката. Щрихи от етносоциалния и етнопсихологическия ѝ портрет*. С., 1994, снимков материал към изданието.

4 Той е автор на краеведско изследване – *Забърдо-история, бит, народно творчество*. С., 1973.

секретар на Забърдо. В качеството му на такъв още през 1959 г. той инициира първите смени на имена в селото след 1944 г. Междувременно, поради липса на ходжа, джамията е изоставена и затворена. Впоследствие по негова инициатива тя е превърната в склад на „Селкоопа“.¹ Към 90-те години занемарената сграда е застрашена от пълно разрушение.²

В началото на ХХІ век селото се сдобива с нови публични символи. Поради великолепната природа тук започват активно да се строят вили, най-вече на пловдивчани. Един от тях става основен дарител за изграждането на параклис (по-скоро малка църква), посветена на „Успение Богородично“. Строежът започва през 2000 г. и приключва с тържественото ѝ освещаване на 31.08.2003 г. Сред ктиторите има и местни хора, които, макар почти да не посещават храма, определено се гордеят с него. Днес красивата и кокетна църквичка буквално е „кацнала“ на една скала при самия вход към селото и е първото нещо, което външните посетители виждат. Подмяната на знаците на идентичността съвпада и със събарянето на джамията в центъра, превърнала се вече със самия си вид в израз на „старото“ и „грозното“. На нейно място е направена градинка, в която през 2004 г. се появява възстановка на т. нар. „забърдовско виенско колело“. Така днес оксиморонно и гръмко е назван традиционният „долап“, наричан още и „въртележка“, използван като забавление при големи празници на деца и възрастни до 1948 г. Става дума за съоръжение, задвижвано от двама или повече мъже, с което могат да се въртят четири двойки. Било е разпространено и в съседните християнски села, където децата са се забавлявали по Великден и Гергьовден. В Забърдо то е съществувало на повече от едно място в селото и е било използвано като типична байрямска (и „хадърлезка“ – по време на почитания и от мюсюлманите Гергьовден – Хъдрелез) забава в миналото, докато не е било изместено от по-модерните. Днес тази традиция е възродена, вече като типично „забърдовска“, а особено знаково е официалното откриване на възстановеното съоръжение на Великден 2004 г. В селото вече нищо не говори за различната религиозна принадлежност на неговите жители отпреди десетилетия. Самите те се отнасят враждебно към всеки опит за воденето на разговор в тази посока и почти декларативно изявяват своя-

1 ДА – Пловдив, ф. 959 К, оп. 1, а. е. 40, л. 256 – 257.

2 Личен архив на А. Калъонски – теренни материали от 1991 г. По това време в селото малцина стари хора все още се събираха в една къща, изпълняваща ролята на молитвен дом. Подобно беше и положението сред мюсюлманите в Чепеларе.

та българска идентичност. Може да се приеме, че към началото на новия век трансформационният процес е приключил и „случаят Забърдо“ би могъл да се разглежда като представителен за конверсия в религията и самосъзнанието на неговите жители.

След 10 ноември 1989 г. сред част от българо-мюсюлманската общност в Централните и Източните Родопи постепенно си пробива път и тенденцията за християнизация. На индивидуално и групово ниво тя представлява символично преминаване отвъд „междинното“ (маргиналното) състояние според самовъзприемането в някои селища и райони. Това явление е следствие и от поколенчески различия, от глобални модернизационни фактори и не на последно място – от търсене на изход от тежката икономическа и социална криза. Този прозелитизъм само донякъде е спонтанен, тъй като трябва да се отчита като специфичен и влиятелен фактор мисионерската дейност на отец Боян Саръев и стоящите зад него. Неговият феномен е едно от проявленията на прехода, специфично продължение на „случая Забърдо“ в най-ново време.

Далеч не винаги обаче изолацията на определена помашка общност в българско християнско обкръжение води до „разтваряне“. Съществуват редица примери на запазване на специфичната помашка идентичност независимо от средата. Това се отнася особено за случаите, в които през 50-те – 70-те години помашката общност се дисперсира в резултат на икономическото развитие и мерките на режима по отношение на нея. Така в обкръжение на българохристияни и/или турци, възникват своеобразните анклавни в Карнобатско, Айтоско, Шуменско, Омуртагско и др. Сред тях идентичността е изключително силно изразена, въпреки частичното отслабване на връзките с общността майка.¹

Най-представителен обаче е **случаят с тетевенските помаци**.² Разположени почти в центъра на българската етническа територия, те са изучавани от етнографи, историци и диалектолози още в края на XIX

1 **Груев, М.** Етнодемографски процеси в Карнобатския край в ново и най-ново време. – Във: *История и култура на Карнобатския край*, Т. V (под печат); **Хараланова, Б., И. Димитрова.** За помациите в с. Нова бяла река. Съвременност и традиции. (Резултати от теренно проучване). – *Известия на Историческия музей – Шумен*, Кн. XIII, 2006, 227-235.

2 Наблюденията на М. Груев на терен са от 1993 г. Вж. по-подробно: **Георгиева, Цв.** Наблюдения от една студентска етноложка експедиция в Тетевенско и Ловешко (юли 1993). – *Българска етнография*, 1993, 5-6, 153 – 160.

и началото на XX век.¹ Наскоро тяхният жизнен свят и процесите на модернизация бяха детайлно изследвани от Ива Кюркчиева², поради което тук ще бъдат представени само някои обобщения, отнасящи се до проблема с идентичността.

В миналото тази група е обхващала повече от 40 села, но след Руско-турската война голямата част от така наречените ловчански помаци се изселват в Османската империя. Към началото на XX в. остават единствено тези, намиращи се в южната част на обширния някога остров, поради което придобиват по-голяма популярност като тетевенски помаци. Днес те живеят самостоятелно в селата Галата, Градешница, Глогово и Бабинци и смесено с българи християни в Български извор (бивш Турски извор), Кирчево (по-рано Помашка Лешница), Торос и махала Асен (към Гложене). Така те формират компактна, но същевременно малка и изолирана група, разположена сред многобройно християнско население и затворена в полупланинския район на Тетевенския Предбалкан. Това засилва ролята на ендегамията като задължително условие за съхранението на общността. В предмодерната епоха те са се асоциирали с политически доминиращата турска общност, доколкото мюсюлманската религия е била достатъчен белег за това. От съседите си християни, както и от турците, те са наричани *помаци*. За разлика от родопските българи мюсюлмани обаче, това название е не само широко разпространен екзоним, но и ендоним. Тази особеност се оказва важна за запазването на идентичността на групата именно като помашка. На пръв поглед, противно на очакванията, религията в този случай не играе такава важна и мобилизираща роля, което впрочем се отнася и за други малки общности. Както в близкото минало, така и днес, джамия има само в с. Галата. Може да се каже, че тя е формално действаща, тъй като се посещава от малцина възрастни хора, главно по Байрямите. Сред местните няма желаещи да учат за имам, поради което се налага „командирането“ на такъв от Западните Родопи.³ Независимо от това тетевенските помаци имат устойчива идентичност, основана на отграничаването от християнските им съседи и същевременно от турците. Както навсякъде,

-
- 1 Вж. по-подробно: **Милетич, Л.** Ловчанските помаци. – *Български преглед*, V, 1899, 5; **Иширков, Ан.** Село Галата (име и население). – Във: *Ловеч и Ловчанско*. Т. 5, С., 1933. и др.
 - 2 **Кюркчиева, И.** *Светът на българите мюсюлмани от Тетевенско. Преход към модерност*. С., МЦИМКВ, 2004.
 - 3 Информатор Хюсеин Хюсеин, р. 1978 г., имам на с. Галата.

културата на българите мюсюлмани от Тетевенско е абсорбирала много елементи на традиционната обредност и практики, характерни за съседите им християни, но тук те са особено доловими. Тази амалгама или колаж, ако следваме Джеймз Клифърд, през последните десетилетия се обогатява от все по-засилващите се процеси на модернизация. Това обаче не им пречи да запазват „въобразените“ в смисъла на Андерсън граници на своята различност, чрез която се самоидентифицират. Сред тях съществува устойчива представа, че са своеобразна гранична общност между българите и турците, което би могло да се проследи дори в календарно-празничната система. Важен елемент от нея е уникалното празнуване на *Българско четирийсет* и *Турско четирийсет*, свързани с деня на Св. Четиридесет мъченици. Както установява И. Кюркчиева, първият празник, отбелязван на 22 март, е особено важен, тъй като на този ден жителите на трите централни българо-мюсюлмански села излизат в местността, където се събират землищата им, „за да посрещнат пролетта“.¹ С други думи, той изпълнява функциите на вътрешно общностен празник, утвърждаващ нейната цялост и уникалност. Още по-интересен е вторият ден, отбелязван на 27 март, когато жените ходят на гробищата. Макар и определян от местните хора като *турски* или *нашенски* празник, в него могат да се проследят обредните действия като ходене на гробища, раздаване, оплакване и др., които го характеризират като разновидност на православната задушница. Нежеланието обаче той да се свързва с християнската обредност води до назоваването и възприемането му от общността като неин специфичен, мюсюлмански празник.² Затова и гоненията на официалната власт са насочени преди всичко срещу тази практика.³

Регистрираните черти на културата на тетевенските българи мюсюлмани ги характеризират като затворена и същевременно устойчива общност, осъзнаваща своето различие както от българи (разбирай християни) и турци, така и по отношение на останалите помашки субгрупи. Опитите на официалната държава да заличи тези белези на идентичността през десетилетията само са довели до стабилизирането ѝ. В последна сметка под натиска на властта показната турска идентичност е подменена с устойчивата помашка. Кампанията по смяна на имената,

1 Кюркчиева, И. Цит. съч., с. 251

2 Пак там, 252 – 254.

3 Инф. Юмер Хасанов Махмудов, р. 1921 г. в с. Галата, средно обр.

която тук протича по-късно, отколкото сред останалите българи мюсюлмани – през 1974-1975 г., не само че не успява да я разколебае, но всъщност я стабилизира.

Разбира се, и в този случай изолацията и самоизолацията са относителни, тъй като подобно на цялото общество помаците са поставени в твърде динамичната ситуация на „прехода“. Неговите „нови герои“, включително и имена от криминалните хроники, завладяват съзнанието на младите поколения, за които вече не са актуални старите социални и политически йерархии и ценности. Така поради обстоятелството, че немалко от занимавалите се с борба и други силови спортове в Ловешко произхождат от споменатите селища, те постепенно придобиват статута на символи на общността, въпреки тъмните страни на своя „бизнес“. Насилствената смърт на някои от местните „борци“, сред които особено популярен е Стефан Мирославов-Крушата от с. Кирчево (бившо Помашка Лешница), добавя щрихи към профила на тези нови герои.¹

Една от отличителните черти на тетевенските помаци е, че процентиът на върнатите турско-арабски имена е нищожен. Обикновено към това се прибягва в случаите, когато малко дете непрестанно плаче или човек боледува, преживява преमेждие, тогава се казва: „Плаче (или боледува) си за името“ и се пристъпва към извършване на мюсюлманския обред по даване на име. Независимо от това индивидът продължава да се представя и с българското си име. Тази номинационна практика, имаща за цел да „заблуди“ болестта или *злото* и да ги отклони от въздействие върху съответния обект, има своите корени в изключително архаичен пласт на традиционната култура. Тя представлява пряка реплика на регистрираните в началото на XX в. от местния учител М. Стоянов случаи. При аналогични обстоятелства детето се е изнасяло на кръстопът и се е кръщавало с българско име, „за да трае“.² Независимо обаче че днес тетевенските помаци по правило носят новите си имена, факт е, че те не придобиват българско самосъзнание, в смисъла на „случая Забърдо“. Това особено ясно личи в думите на информаторка на С. Петкова, която колоритно и много точно представя опозицията власт–идентичност:

1 **Васева, В.** Млади мъртви мъже (Погребения на убити през последните 10 години). – Във: *Рискът от смъртта на Балканите и в Европа*. В. Търново, 2005, с. 127.

2 АЕИМ, № 779 Ж (Бележки за ловчанските помаци на учителя М. Стоянов).

„Най-напред ни водеа помаци, па ни писаа и моамедане, па ни пи-саа и направо българе. Па сеги веке и не знаеме какви сме, ние въобще станаа неутрални.“¹

Представените по-горе случаи „Диамандово“, „Забърдо“ и „Тетевенско“ са само част от поливалентната гама на помашките идентичности. Те обаче са интересни от гледна точка на изследването на типични ка-зуси, както и на динамиката на процесите, очертана в изключително широкия диапазон между заличаването (чрез възприемането на друга) и съхраняването на идентичността. Те в общи линии подкрепят споменатата вече триделна типология на Улф Брунбауер. С напредването обаче на процесите на модернизация и глобализация неговата хоризонтал-на схема се нуждае и от вертикална проекция.

Наблюденията му, както и на Константинов, Караянис и др., се отнасят за 90-те години на XX в. и отразяват поведенчески модели, които търпят постоянна еволюция, продължаваща и в началото на новия век. С постепенното изживяване на травмите от „възродителния процес“, с напредването на интеграцията тези нива на идентичност постепенно се превръщат във все по-интимни поведенчески пластове, а тяхното външно проявление става все по-дискретно. Тези процеси са особено видими при постепенното отваряне на границите и засилването на икономическата емиграция на Запад. Както свидетелства Маргарита Карамихова, в този контекст не само българите мюсюлмани, но и немалък брой турци се завръщат доброволно към някога насилствено натрапените им български имена.² Обяснението на този феномен единствено с престижни съображения е недостатъчно прецизно. Очевидно през последните години сме свидетели на процес на все по-голяма комплиментарност между различните етнически, конфесионални и пр. групови идентичности и общата българска гражданска идентичност. Именно тя би трябвало да се постави на върха на една вертикална класификацион-на пирамида на спектъра от съвременни българо-мюсюлмански слу-чаи. Второто ниво отговаря на съзнанието за вътрешно единство между всички българи мюсюлмани, основано на общата им историческа съдба

1 Цит. по **Петкова, С.** „Заплашената“ идентичност (по наративи от с. Галата, Тетевенско). – *Български фолклор*, 1998, 1-2, с. 70.

2 **Карамихова, М.** Емиграцията от Родопите – нов феномен или временен отговор в пе-риода на криза. – Във: *Да живееш там, да се сънуваш тук. Емиграционни процеси в началото на 21 век.* Съст. М. Карамихова. С., 2003, 23 – 108.

и чувството за солидарност. Често то е невидимо, понякога неосъзнато, дори когато става дума за представители на субгрупи с различна ситуативна идентичност. Третото, да го наречем локално ниво, отразява съзнанието за различия вътре в българо-мюсюлманската общност, които водят до формирането на обособени селски или субгрупови идентичности, които вече могат да бъдат обхванати от описаната по-горе хоризонтална типологизация.

Развитието на страната през следващите години вероятно още повече ще задълбочи тези противоречиви процеси и тенденции. То обаче е достатъчно динамично и непредвидимо както в регионален балкански, така и в европейски и глобален контекст, за да позволява прогнози за бъдещето на помашката общност като такава.¹ Не може обаче да се игнорира фактът, че различните помашки идентичности продължават да ерозират и дифузно да се размиват във все по-силно налагащата се българска гражданска опция. Напълно е възможно в европейска макроперспектива откроените групови граници и маркери отново да претърпят преформулиране в посока на една от регионалните идентичности в рамките на българската нация.

Откъси от книгата:

„Възродителният процес“: Мюсюлманските общности и комунистическият режим: политики, реакции и последици.

Автори: Михаил Груев и Алексей Калъонски.

Издание на Институт за изследване на близкото минало,

Институт „Отворено общество“ и СИЕЛА, София 2008

Публикацията се извършва с разрешение на авторите

1 Kalionski, A. The Pomak Dilemma. – In: *La transmission du savoir dans le monde musulman périphérique. Lettre d'information*. № 13, mars 1993, p.123; Karagjannis, E. Op. cit., p.144.

Михаил Груев е преподавател по съвременна българска история и етнология на етническите групи в СУ „Св. Климент Охридски“. Гост-преподавател и в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Бил е гост-лектор в университетите в Мюнхен, Саарбрюкен, Белград и др. Автор на редица студии и статии на български, немски и английски език.

Коментари (7)

- 28-06-2009 | **Стив – Мухъл**

Пак мухъл! Защо ли пак ми мирише на мухъл ? Честно казано, не можах да прочета докрая цялата статия. Интересно какво ще кажат и другите читатели. Много силно се надявам да греша! Честна дума !!

- 28-06-2009 | **Гост**

А може би просто ти трябва един малко по-различен нос, а, момче?

- 28-06-2009 | **Ричко**

Прав си Стив! Статията е нечитаема. Не мисля, че някой ще може да я прочете цялата. Това ще бъде садо-мазохизъм.

- 30-06-2009 | **Гост**

Е като ви е трудно, що се мъчите, бе, пичове, тук има и неща като за вас. Аз пък много се радвам, че намерих нещо смислено по въпроса. Нещо, в което има информация, а не разсъждения по темата колко е болезнено да те боли или колко властна е властта.

- 01-07-2009 |**Ели**

Темата е много интересна, но е написана лошо. Например връзката между национализма и комунизма е много интересна, и ако автора можеше да пише по-стегнато, щеше да бъде много интересно. Проблемът му е в баласта, твърде много излишни думи които все не могат да налукат точната мисъл.

- 02-03-2012 |**БС2003** – Интересно

Статията е твърде учена за мене, много термини не са ми ясни въобще. Но в моите очи това е предимство, а не недостатък-нашето поколение тачи учеността като такава. Авторът е изследвал широк емпиричен материал или добросъвестно се позовава на изследвания на други автори. Очевидна е амбицията му без да робува на предварителни тези да проникне в дълбочина и да опознае явлението, (а не, както подозирам, че правят преобладаващите полуграмотни и пропагандно настроени автори, въз основа на клъвнато от тук от там да прави гръмки заключения без никаква познавателна стойност). Много ми беше интересно да чета за поведението и самосъзнанието на различните помашки общности. Наистина важно е да се изследват тези общности на място (на терен)

като умно и тактично се разговаря с хората, за да открият пред изследвателя своите умове и сърца.

- 02-03-2012 |**Гост**

konversiya b religiyata i samosoznaniето ?kakiv absurd-byarata i samosoznaniето ne se li otstoyavaha s tsenata na vsi4ko? misiyoner boyan sariev-sari e jlto na turski, yavno otetsit ne e iskal da smeni prezimeto si s bilgarsko!ne se li se setil nyakoy da go pita za6to? тази statiya stra6no drazni, iskam da pitam avtora -ako vsi4ki bilgarski 4erkvi, kidoeto i da se namirat po sveta, se razru6at kato stari i grozni s tsel da se zali4i nasilstvenno kakvoto i da e prisistvie na bilgarskoto tam, kakvo bi pisal po viprosa? ne mojah da pro4eta statiyata do kraya -ne si zaslujava.

Защо не се завърнах в Белград

Автор: Славенка Дракулич

Беше първият ден от пролетта и по Мариахилферщрасе във Виена, където се разхождах, духаше студен вятър. Съвсем случайно дочух разговора на трима млади хора, които ме подминаваха. Те говореха на сръбски за някакво празненство, където имало и хървати, и босненци. Онова, което привлече вниманието ми, беше не езикът *per se*, човек го чува доста често тия дни из подлезите и улиците на Виена. По-скоро беше изразът, който един от тях използва. „*Не очаквах толкова много хора, които говорят нашия език*“, каза той. Ясно ми беше, че под „нашия език“ той имаше пред вид не някакъв конкретен език като сръбски, босненски или хърватски. Напротив, смисълът беше в това, че младият човек каза „нашия език“ нарочно, тоест *вместо* да нарича този език с правилното му име, което би било политически коректното в случая. Това е така, защото „нашият език“ обикновено е изразът, който бегълците и имигрантите – или ако щете, една смесена група от хора от бивша Югославия, които се срещат в чужбина – използват като *наименование* за техните различни езици за комуникация.

Истината е, че общият език, на който те се разбират, вече не притежава общо име. Това не е сърбохърватският език от миналото. Така че, когато един от младежите каза *нашия език*, това беше само начин да се назове най-малкият общ знаменател за комуникация, който се беше установил като един вид норма след всички войни в бившата Югославия. Всъщност този израз служи само като код, сигнализиращ добри намерения; ние не сме врагове, ние все още се разбираме едни други въпреки всичко, което се случва.

За моя собствена изненада аз почувствах нещо като физическа реакция към тези думи, обля ме една топла вълна. Тези младежи разговаряха на някакъв, каквото-и-да-е-името-му, език, и това е най-важното – мислех си аз, гледайки как те ме подминават, и тримата облечени в черна

градска екипировка. Бяха толкова млади, всъщност почти тийнейджъри. Вероятно просто посещаваха Виена, идейки от Сърбия.

И изведнъж разбирането, че те бяха толкова млади, че принадлежат към едно поколение, което е израснало след избухването на войните в Югославия, ме улучи като удар в стомаха. Може би те са били родени дори след като за последен път посетих Белград, преди седемнадесет години?

В този първи пролетен ден техният разговор ме накара да разбера, че едно цяло поколение е израснало след моето последно посещение там.

И докато те ме подминаваха, старата смесица от вина и страх, която ме преследваше от време на време, започна да се надига отново. Колко пъти през последните седемнадесет години бях получавала покани да посетя Белград? От приятели, от издателя ми, от организатори на различни международни конференции и най-различни институти? И всеки път бях намирала някаква възможност да откажа, учтиво да върна поканата. Извинения никога не ми липсваха.

Сякаш уморен, вятърът се укроти и забави. А аз не можех да престана да си задавам все един и същи въпрос: защо не посетих Белград нито веднъж през всичките тези години? Когато приятели ми задаваха същия този въпрос, аз обикновено отговарях, че не знам. Знаех, че изпитвам страх при мисълта да отида там отново и че със сигурност избягвах да посещавам Белград след като войната започна, тъй като самият град беше се превърнал в метафора за войната.

Но от какво се страхувах всъщност? От „тях“? От онова, което „те“ направиха срещу „нас“? Или от онова, което сърбите направиха на самите себе си? А може би от това да не се сблъскам с въпроси, с които не исках да бъда конфронтирана? Разбирах, че би трябвало да отида там, носейки със себе си бремето на тези седемнадесет години като тежък куфар. И ако го отворех, от него щяха да се посипят лица, спомени, картини, думи. Кой щеше да ги събере и сложи обратно в куфара? И все пак, да отлагам това пътуване докато в Сърбия е израснало цяло едно ново поколение, изведнъж ми изглеждаше като нещо доста необичайно. Изглежда не бях осъзнавала това напълно, преди да чуя онзи разговор от Мариахилферщрасе, който пробуди познатото чувство за страх.

Спомням си последния път когато посетих Белград, през юни 1991, малко преди Хърватско да обяви независимостта си. Един от ония млади хора би могъл да е роден точно тогава, може би в същия този месец.

А може би момичето? Тя би могла да е родена в семейство на родители, живеещи в центъра, близо до железопътната гара, където гостувах на приятелката си Миряна. Майка ѝ може би е купувала хляб в същата близка хлебарница и е посещавала пазара на пиаца Каленица в неделните предобеди.

И тогава приятелката ми Миряна почина от тежка болест. Един друг приятел, Борис, с когото бях пила кафе през последния ден от посещението си, се ожени. Когато го видях десет години по-късно на летището във Франкфурт, синът му вече ходеше на училище. А Ана, една друга приятелка, напусна Белград и отиде отначало в Париж, а после в Сараево. Любица отиде в Словения, след това в Швеция, после в Белгия, а наскоро се върна обратно, уморена от скитане. Един колега, журналист, който идваше много често в Загреб, стана министър на информацията в правителството на Слободан Милошевич. Друг колега стана шеф на сръбската национална телевизия – главната машина за пропаганда. Един трети съпровождаше генерал Ратко Младич в Сребреница и документира там неговият смъртоносен триумф.

Междувременно пристигаха отделни частици информация, като доказателство за това, че сме се променили, че този или онзи приятел е станал ... какво, всъщност? Враг? Или един толкова различен човек, че не може да бъде разпознат повече – министър, писател на националистическа проза, говорител на омразата? Дали наистина съм ги познавала? Може ли изобщо човек да познава хората, да им има доверие? Заедно с такива въпроси се насложаваше депресия, показваща човешката природа като нещо грозно. Гледайки се в огледалото, аз търсех признаци на промяна и у себе си. Страхът от другите е също и страх от самия себе си.

Знаех, че посещението в Белград ще върне обратно полузабравени образи и чувства. Като думите на една жена-мюсюлманка от Сребреница, чийто син беше убит в ръцете ѝ от сръбски войник. *Бях принудена да пия кръвта на сина си*, каза тя. Думите ѝ бяха погребани в паметта ми вече в продължение на тринадесет години.

Или като онази фотография от корицата на сараевското списание *Дани*, показваща млад човек, облечен в джинси, маратонки и бяла тениска, наведен над някакви перила. В снимката не би имало нищо особено, ако не беше огромната дупка, намираща се на мястото, където би трябвало да бъдат гърдите му. Колко странно, мислех си, докато гледах дупката в тялото му, през която можеха да се видят железните пръчки.

Нарочно съсредоточавах погледа си върху тези пръчки, защото това правеше цялата сцена да изглежда по-малко реална ...

Дали и аз, като всички останали, искам да си спестя конфронтацията с емоции за бивши приятели в Белград, мислейки, че е по-добре да стоя настрана, по-добре да не отивам там? От друга страна, защо едно посещение в Белград би трябвало да бъде по-различно от, да речем, едно посещение в Загреб? Даже напротив – там аз също трябва да срещам същия тип хора – стари колеги и приятели, които станаха националисти или онези, които бяха просто опортюнисти. Трябваше да се сблъскам с факта, че толкова много хора, които ми бяха скъпи, са напуснали страната. От тази гледна точка, да се върнеш в Белград би трябвало да бъде същото преживяване. Но то не е. Аз живея и работя в Загреб, това е моят град и за мен няма начин да *не* се сблъскам с неговата следвоенна реалност. Освен ако не пожелае да го напусна и никога да не се върна обратно.

Белград мога да избягвам, мислех си аз. „Но Белград също е част от твоето минало“, каза ми Борис когато го срещнах наскоро. Той се завърна у дома в Белград от Съединените Щати още преди години. Както обикновено, ние се срещнахме не в моя град, Загреб, или в неговия град, Белград, а във Виена. На поредната конференция, разбира се. Разговаряхме за неловкото усещане да се прибиращ по стари места, които са били твои, но вече не са. Той ми описа първото си посещение в Дубровник след войната. Беше неприятно, каза ми той, но не само заради носталгичните спомени за лета, прекарани по тамошните каменни улички. Или защото е видял какво са направили бомбите с това красиво средновековно градче. Беше тъжно да си там, осъзнавайки факта, че югославските солдати са извършили това *и в твоето име*. „Трябва да дойдеш и да видиш Белград и хората сама. В края на краищата, градовете са хора.“ – каза той.

След това Борис ми показва снимка на своя вече пораснал син – висок, красив млад мъж, облечен в костюм. Трудно беше да се повярва, че малкото момче, което тогава бях срещнала на летището във Франкфурт, а по-късно и в къщата им в Съединените Щати, сега е студент по право. Това беше малко след като бях чула разговора на Мариахилферщрасе – и сега отново си припомних факта, че вече има цяло едно ново поколение, което скоро ще може да гласува по избори. Снимката на сина на Борис ми напомни отново, че не съм погледнала в очите реалността на

тези младежи. Бях пропуснала да забележа нещо важно – да видя как те израстват. Какво знам за тях изобщо? Това, че те не могат да пътуват в чужбина без виза, че не могат да видят Лондон и Париж, нито дори Триест. Те вече не могат да пътуват дори до Букурещ или София.

Колко тъжна и абсурдна, колко унижителна е ситуацията им, мислех си докато си припомнях как, със стария червен югославски паспорт, моето поколение пътуваше из Европа без визи. Това беше източник на гордост, една *differentia specifica* в сравнение с другите страни, принадлежащи към Съветския блок. Те ни завиждаха, докато през 1970-те ние пътувахме до Италия и Франция, до Великобритания и Швеция, да берем ягоди и да припечелваме пари през лятото. Като студентка работих в един склад в Швеция в продължение на три месеца – и се върнах обратно с пари, достатъчни за цяла една година. Но най-много ни завиждаха за това, че можехме да си купим чифт сини джинси, добри италиански обувки, чужди книги и плочи. Но другата страна на свободата да пътуваме беше, че, функционирайки като един вид подкуп, тя стана една от причините да приемаме политическата система. Ние бяхме подкупени, за да вярваме, че „социализмът с човешко лице“ има смисъл и може да функционира. Това не се подлагаше на въпроси.

На конференцията във Виена ми хрумна, че трите деца, говорещи сръбски на Мариахилферщрасе най-вероятно не бяха млади сърби, дошли от Сърбия; а ако бяха от там, то сигурно бяха сред малцината, които бяха успели да получат визи. Наскоро бях слушала дискусии за визовите проблеми на младите европейци извън ЕС. Визите се получават трудно, особено за сърби, а по този начин младите хора биват изолирани и лишени от възможността да видят света – такива бяха аргументите. Защо да наказваме младежите за нещо, което те не са извършили? Те дори не са били родени, когато са избухнали Югославските войни. Те не са отговорни за онова, което са извършили бащите им, каза един от говорителите на конференцията, с гняв в гласа.

И докато речта му явно целеше да пробуди симпатия у публиката, аз трябваше да призная, че не почувствах ни най-малка симпатия. Аз бях *разгневена от неговия гняв*. Говорейки от тяхно име, той някак си внушаваше, че новото поколение *не заслужава* такова отношение от страна на „Европа“. Заключение от неговите разсъждения беше, че, понеже са млади, те трябва също да бъдат и невинни. Именно тази *утвърждавана* невинност на сръбската младеж беше нещото, което ме подразни.

Аз знам нещичко за това. Самата аз, заедно с моето поколение, утвърждавах собствената си невинност, защото бяхме родени след Втората световна война. Какво общо бихме могли да имаме ние с престъпленията, извършени по едно време, в което дори не сме били родени? Сръбската младеж не е съвсем точно съответствие на нашата ситуация, защото нашите бащи се бяха били в една справедлива, защитна и антифашистка война (макар и да предполагам, че бащите на сегашните младежи в Сърбия биха твърдели точно същото нещо). Но по време на Втората световна война нашите бащи бяха извършили много военни престъпления, за които никога не говореха. Но аз не ги обвинявам за мълчанието им – същото мълчание, на което днес съм свидетелка, след последните войни в Хърватско, Босна и Косово. Обвинявам обаче самите нас за това, че не бяхме задавали правилните въпроси като например най-простия и най-трудния от всички: „какво прави през войната, татко?“ Моя/наша отговорност беше да поставим под въпрос тяхната идеологическа интерпретация на историята. Ние се провалихме, защото не направихме това. Моя/наша отговорност, отговорност на следващото поколение, беше да открием истината за тяхната война, която беше не само антифашистка война и комунистическа революция, а също и гражданска война. Но ние вярвахме на официалната история и на училищните текстове, защото да се живее така беше по-лесно. Нашето отношение към миналото беше една от причините за това, че новите националистически войни през 1990-те бяха толкова лесни за започване.

Ако и да не знам много за новото поколение в Сърбия, аз си задавам един по-важен въпрос: колко много знаят те за своето *собствено* минало? Слушайки сърдития млад сърбин, който говореше за визи на онази конференция, аз мислех, че той не е прав. Също като нас, неговото поколение там в къщи е отговорно: отговорно за своето мълчание, за това, че не пита какво се е случило преди те да бъдат родени, за това, че не се интересува от това какво са правили бащите им през войните, за това, че вярват, че имат право на визи само защото са млади, ръцете им са чисти, а арогантността им – справедлива. И най-много от всичко за това, че не питат *собствените си* родители защо са лишени от визи. Вярно, от младото поколение сърби не може да се търси отговорност за миналото. *Но всички те са отговорни за сегашното си отношение към миналото, защото то е важно за тяхното бъдеще.* Това беше лекцията, която ние, поколение-

то на техните родители, трябваше да сме научили. И тъй като не я научихме навреме, наложи ни се да я научим по трудния начин.

Благодарение на мъдрите думи на Борис аз разбрах, че не се страхувам да видя приятелите си в Белград отново. В края на краищата, през всичките тези години ние се срещаме по конференции и фестивали в чужбина, и знаехме много точно какво е направил, казал или написал всеки от нас по време на и след войните. Ние знаем и за собствените си грешки и недоразумения. Например за грешката, която направих аз – и от която все още се срамувам: беше през 1999 или 2000, мисля, след ужасното масово преселение на косовските албанци, когато моят млад колега от Сърбия, Владимир Арсениевич, написа текст, озаглавен „Ние всички сме албанци“. Имаше едно изречение, спомням си, което ужасно ме смущаваше. Арсениевич писа, че е отишъл в кухнята си, отворил хладилника и извадил една студена бира. И докато живо си представях тази сцена, аз разбрах, че една „студена бира“ просто е прекалено много. Той описваше страданията на косоварите и тяхното преселение в Албания и Македония, дългите редици от бежанци, вървящи под палещото слънце, с цялото си имущество, събрано в няколко найлонови плика. А той отишъл да си вземе една „студена бира“, да пийне глътка преди да продължи да оплаква състоянието им! Дори и да е изпил онази студена бира, той не би трябвало да го споменава в историята си. Не би трябвало да я смесва с бегълците, дори и не под формата на това симпатизиращо есе. И не, ние не бихме могли да бъдем албанци – със сигурност не, щом единият може да пие студена бира, докато другият се опитва да избяга от терора. Имаше нещо погрешно в това описание, нещо лицемерно. И все пак, Арсениевич беше един от малцината сръбски писатели, противопоставящи се на национализма и на войната в Косово. Неговият текст, просто защото той не беше като много други, ме подразни повече от историята, която би написал един националистически писател. И въпреки това аз бях неправа да го критикувам публично за това. Аз бях неправа, когато изисквах от него морална перфектност.

Няколко години по-късно аз срещнах младия писател за пръв път. Беше в Хърватско. Той беше висок, строен мъж с дълга коса на конска опашка и меки очи. Аз се представих и се извиних за критиката си. Той прие извинението ми с усмивка.

Но Борис и аз знаем какво направиха през войната други приятели и бивши приятели. Ние можем да кажем за всеки познат – *точно както*

всички хора могат да кажат за своите роднини, приятели и съседи, какво те са направили в Босна и Косово. Разликата е в това, че повечето хора не искат да признаят, че са участвали във войните. Не всички от тях са военнопръстълници и убийци, така че тук не става въпрос за вина. Но те трябва да се изправят пред собствената си отговорност за това, че са гласували за един кръвожаден режим, за това, че са смятали, че единствено те са жертви както на Милошевич, така и на свръхсилите (в края на краищата, не беше ли Белград бомбардиран от една свръхсила?), за това, че са вярвали, че няма друг начин, освен да се поддадат на националистическия натиск. За съжаление, сърбите живеят в отрицание на близкото си минало. Проблемът изглежда се състои в това, че обществото няма желание да разбере каква е истината.

Ние не можем да мълчим. Не можем да повтаряме собствените си грешки или онези на родителите си. Ние всички трябва да се изправим пред миналото. Това е задачата на всички хора, които бяха свидетели на войната. Но младото следвоенно поколение има своята собствена отговорност при откриването на истината. Не Европейският Съюз, а собствените им родители ги наказват: те са лишени от визи не заради това *кои* са те, а заради това *какви* техните родители са или не са направили. Младото поколение на днешна Сърбия страда от изолация заради единственото нещо, което то е длъжно, но отказва да прави – да задава въпроси.

Именно затова, мисля, аз не съм посещавала Белград толкова дълго време. Не можех да приема мълчанието и отрицанието им, както не можех да го приема и в собствената си страна.

Източник

Славенка Дракулич (род. 1949 г.) е хърватска журналистка и писателка. Книгите ѝ са преведен на повече от петнайсет езика. В момента тя живее в Стокхолм, Швеция.

Коментари (1)

- 02-07-2009 | **Е**

За съжаление, от текста се очертава един лош извод – че трябва да поддържаме хората виновни. Но това е много успешен подход за озлобяването им.

Според мен именно заради неприемането (си) Балканите са такива, каквито са. То поддържа статуквото доста успешно. Отказът да задаваш въпроси и неприемането на близкия ти и поддържането на вината са тясно свързани.

Наскоро един приятел сърбин беше дошъл тук за един уъркшоп, за библиотечни стандарти. После се видяхме и ме попита: „Не мога да разбера защо, като попитам: ‘Има ли въпроси?’, всички мълчат. Всичко им е ясно. А след това идват при мен да ме питат. Та нали затова съм там – да обяснявам и по възможност за всички да разясня неясни неща. Знам, че е от срам, това е навик – така са и в Македония и в Сърбия от предното поколение. Чувстват се виновни, че нещо не им е ясно.“

Наскоро например си дадох сметка, че част от преподавателите в някои български университети целят да унижат изпитвания студент. Както те са били унижавани. Да видят дали не е идиот и глупак, който тормози преподавателите си :-)

Из „Лятно време“: Недатирани фрагменти

Автор: Дж. М. Кутси

Събота следобед е, през зимата, ритуално време за мача по ръгби. Заедно с баща си той хваща навреме трамвая до Нюландс, за встъпление то в 2:15. Краткото встъпление ще бъде последвано в 4:00 от главния мач. След главния мач те отново ще хванат трамвая за вкъщи.

Той отива с баща си в Нюланд защото спортът – ръгби през зимата, крикет през лятото – е най-силната оцеляла връзка помежду им, и защото го прободете като нож през сърцето, в първата събота след като се завърна в страната, да види как баща му облича платото си и без да каже дума отива в Нюландс като самотно дете.

Баща му няма приятели. Нито пък ги има той, макар и по други причини. Имаше приятели, когато беше по-млад; но тези стари приятели сега са разпилени по целия свят, а той изглежда е изгубил способността, или може би волята, да търси нови. И така той е зависим от баща си, както и баща му е зависим от него. Както живеят заедно, така през съботите те споделят удоволствието си заедно. Това е законът на семейството.

Изненада го, когато се върна обратно, да открие, че баща му не познава никого. Винаги беше мислил за баща си като за общителен човек. Но или той беше грешил в това, или баща му се беше променил. А може би това просто беше едно от нещата, които се случват на мъжете, когато те остаряват: те се затварят в себе си. В събота местата на стадиона в Нюланд са пълни с тях, самотни мъже в сиви габардинени палта, в залеза на живота си, затворени в себе си сякаш самотата им е някаква срамна болест.

Той и баща му седят един до друг в северното крило, гледайки встъплението. Над днешната игра виси придъх на меланхолия. Това е последният сезон, в който стадионът ще бъде използван за клубно ръгби. Със закъснялото пристигане на телевизията в страната, интересът към клубното ръгби е намалял. Мъже, които преди са прекарвали съботните си

следобеди в Нюландс, сега предпочитат да си стоят вкъщи и да гледат мача на седмицата. От хилядите седалки в северното крило не повече от десетина са заети. Железничарското крило е напълно празно. В южното крило все още има един блок от твърдоглави Цветнокожи зрители, които идват, за да насърчават УСТ и Вилиджърс, и да освиркват Стеленбош и Ван дер Стел. Само в ложите има прилично количество зрители, може би хиляда.

Преди четвърт век, когато той беше дете, нещата бяха по-различни. В някой от големите дни на клубното първенство – когато например Хамилтънс играеха срещу Вилиджърс, или УСТ срещу Стеленбош – човек с труд намираше правостоящи места. Цял час преди последния сигнал камиончетата на Аргус вече се носеха по улиците, разнасяйки пакети със спортното приложение за продавачите по уличните ъгли, със свидетелства на очевидци от всички мачове на първата лига, дори мачовете в далечните Стеленбош и Съмърсет Уест, заедно с резултатите от по-долните групи, 2А и 2Б, 3А и 3Б.

Тези дни са си отишли. Клубното ръгби е на издъхване. Човек може да го почувства днес не само по вестникарските щандове, но и на самия стадион. Подтиснати от огромното пространство на празния стадион, играчите изглежда просто се движат по задължение. Един ритуал умира пред очите им, един автентичен дребнобуржоазен южноафрикански ритуал. Последните му запалнянковци са събрани днес тук: тъжни заставяващи мъже като баща му; унили, послушни синове като самия него.

Започва да се сипе лек дъжд. Той отваря чадър над двама им. На полето тридесет апатични млади мъже се мотаят насам-натам, опитвайки се да хванат мократа топка.

Встъпителният мач е между Съюза, в небесносиньо, и Гардънс, в кестеняво и черно. Съюзът и Гардънс са на дъното на таблицата в първата лига и са заплашени от изпадане във втората. Преди не беше така. Едно време Гардънс беше сила в ръгбито от Западната Провинция. У дома има рамкирана фотография на третия тим на Гардънс, каквито бяха през 1938; баща му седи в първата редица, в свежо изпананото трико, с кръста на Гардънс, яката модерно вдигната около ушите му. Ако не бяха някои непредвидени събития, особено Втората световна война, баща му може би – кой знае? – дори би успял да влезе във втория отбор.

Ако се зачитат старите връзки, баща му би викал за Гардънс против Съюза. Истината обаче е, че баща му не се интересува от това кой ще

спечели. Гадрънс или Съюза, или човекът от луната. Всъщност той нами-ра трудно да разбере от какво се интересува баща му, независимо дали става дума за ръгби или за каквото и да било. Ако би могъл да реши за-гадката за това какво всъщност иска баща му, може би той би могъл да бъде един по-добър син.

Цялото семейство на баща му е такова – без грам страст. Те изглежда не се интересуват дори и от пари. Всичко, което искат, е да се разбират с всички и да се посмеят малко докато го правят.

В отдела по смеха той е последният компаньон, от който баща му се нуждае. По смееие той е последен в класа. Мрачно момче: сигурно така го вижда светът, ако изобщо го вижда. Мрачно момче; мокро одеяло; пръчка в калта.

А освен това налице е и въпроса за музиката на баща му. След като Мусолини капитулира през 1944 и германците бяха отблъснати на север, войските на съюзниците, окупиращи Италия, включително и южноафриканците, получили разрешение да си починат за кратко време и да се забавляват. А сред развлеченията, предвидени за тях, били и изпълнения в големите оперни палати. Млади мъже от Америка, Великобритания и далечните британски доминиони отвъд океаните, напълно невинни що се отнася до италианската опера, били запокитени в драмата на Тоска, Севилският бръснар или Лучия ди Ламермур. Само шепа от тях се почувствали запалени, но баща му е бил един от тях. Възпитан със сантиментални ирландски или английски балади, той се почувствал захласнат от буйната нова музика и поразен от спектакъла. Ден след ден той се връщал обратно, за да гледа повече.

И така, когато ефрейтор Кутси се завърна в Южна Африка в края на сраженията, той го направи с една новооткрита страст към операта. „La donna è mobile“, пееше той откъм банята. Или „Фигаро тук, Фигаро там“. „Фигаро, Фигаро, Фиингаро!“ После отиде и купи грамофон, първия за семейството; отново и отново той пускаше една плоча на 78 оборота – запис на Карузо, пеещ „малката ти ръчичка е замръзнала“. А когато бяха изобретени големите плочи, той купи нов и по-добър грамофон, заедно с албум на Рената Тебалди, пееща любими арии.

И така в младежките му години в къщата имаше две школи по вокална музика, воюващи една с друга: една италианска школа, тази на баща му, представлявана от Тебалди и Тито Гоби в пълна сила; и една германска, неговата собствена, основаваща се на Бах. Всеки неделен сле-

добед домакинството биваше потапяно в хорове от месата в Б-минор; а вечерта след това, когато Бах най-после беше заглушен, баща му си наливаше чаша бренди, пускаше Рената Тебалди и сядаше да послуша истинска музика, истински мелодии.

Заради нейната чувственост и декадентство – това беше начина, по който, на шестнадесет години, той я възприемаше – той завинаги щеше да мрази и презира италианската опера. Това, че може би я презира просто защото баща му я обича, че той може би е решил да мрази и презира всичко на този свят, което баща му обича, беше възможност, която той не би признал.

Един ден, когато вкъщи нямаше никого, той извади от калъфа плочата на Тебалди и с един бръснач направи дълбока драскотина през цялата ѝ повърхност.

В неделя вечерта баща му пусна плочата. При всяко завъртане иглата подскачаше. „Кой е направил това“, попита той. Изглеждаше обаче, че никой не го е направил То просто се беше случило.

Това беше краят на Тебалди; сега Бах можеше да властва без съперници.

Заради тази низка и дребнава постъпка той изпитва дълбоко разкаяние в продължение на последните двадесет години; разкаяние, което не отслабва с течение на времето, а, напротив, се засилва все повече. Едно от първите неща, които той направи след като се завърна в страната, беше да претърси музикалните магазини за плочата на Тебалди. И макар че не успя да я намери, той попадна на една сборна плоча, в която тя пееше някои от същите арии. Занесе я в къщи и я просвири от начало до край, надявайки се да примами баща си навън от стаята му, както един ловец се опитва да примами някоя птица със свирките си. Но баща му не показва никакъв интерес.

„Не разпознаваш ли този глас?“, попита той.

Баща му поклати глава.

„Това е Рената Тебалди. Не си ли спомняш как обичаше да слушаш Тебалди едно време?“

Той отказа да приеме поражението. Продължи да се надява, че някой ден, когато е извън къщата, баща му ще пусне новата, безупречна плоча, ще си налее чаша бренди, ще седне в креслото си и ще се пренесе в Рим или Милано, или където и да е – там, където като млад мъж ушите му за пръв път са се отворили за чувствените красоти на човешкия глас. Той

искаше гърдите на баща му да се изпълнят с онази стара радост, пък било то и само за час; искаше той да съживи тази изгубена младост, да забрави сегашното си съсипано и унижено съществуване.

Но най-много от всичко той искаше баща му да му прости. Прости ми!, искаше той да каже на баща си. Да ти простя? За Бога, какво има за прощаване?, искаше му се да чуе в отговор от баща си. При което, ако би могъл да събере куража за това, той най-после би направил пълно самопризнание: Прости ми за това, че преднамерено и със зла умисъл аз надрасках твоята плоча на Тебалди. А и за други неща, толкова много, че изреждането им би отнело цял ден. За безбройни актове на подлост. За подлостта на сърцето, където се породиха тези актове. Изобщо за всичко, което съм направил от деня, в който съм се родил, и то така успешно, за да превърна живота ти в страдание.

Но не, нямаше никаква следа, дори и най-слабата, от това, че по време на отсъствието му Тебалди е била пусната да пее на свобода. Тебалди, както изглеждаше, беше изгубила чара си; или, в противен случай, баща му играеше някаква ужасна игра с него. Животът ми – страдание? Какво те кара да мислиш, че животът ми е бил страдание? Какво те кара да мислиш, че изобщо някога е било по силите ти да превърнеш живота ми в страдание?

От време на време той пуска плочата на Тебалди за самия себе си; и докато слуша, началото на някакъв вид трансформация започва да се оформя вътре в него. Както може би се е случило с баща му през 1944, сърцето му започва да бие в такт с онова на Мими. И както великолепно извисяваща арка на нейния глас може би е призовала душата на баща му, така сега тя призовава и неговата душа, подбуждайки я да се присъедини към нейната в един страстен, свободен полет.

Но какво му е липсвало през всичките тези години? Защо не е слушал Верди, Пучини? Глух ли е бил? Или истината е по-жестока от това: дали, още като младеж, той перфектно е долавял и разпознавал призива на Тебалди, а след това с мълчалива превзетост („Няма пък!“) е отказвал да се вслуша в него? Долу Тебалди, долу Италия, долу плътта! И ако баща му също трябва да пропадне във всеобщото крушение, то нека бъде така!

За това какво става в главата на баща му той няма ни най-малка представа. Баща му не говори за себе си, не пише дневник или писма. Само веднъж, по случайност, вратата се откряхна мъничко. В светската притурка към неделния Аргус той откри един Да-Не въпросник, който

баща му беше попълнил и оставил да лежи, един въпросник, озаглавен „Вашият личен индекс за удовлетвореност.“ До третия въпрос – „Познавали ли сте много представители на другия пол?“ – баща му е задраскал квадратчето Не. „Били ли са отношенията с другия пол източник на задоволство за вас?“, продължава четвъртият. Не, отново същият отговор.

От възможните двадесет точки баща му е набрал шест. Сума от петнадесет или повече, казва авторът на въпросника, някой си Рей Шварц – доктор на медицинските науки, автор на Как да преуспеем в живота и любовта, един бестселър по въпросите на личностното развитие – означава, че отговарящият е живял един реализиран живот. Сума от десет или по-малко точки, от друга страна, означава, че той или тя трябва да развие един по-положителен възглед за живота, към която цел присъединяването към някой социален клуб или школа по танци биха могли да бъдат първа крачка.

Баща му работи като счетоводител за една фирма, която внася и продава части за японски коли. Понеже повечето от тези части са произведени не в Япония, а в Тайван, Южна Корея или дори Тайланд, те не могат да бъдат наречени истински. От друга страна обаче, понеже те не пристигат във фалшиви опаковки на производителя, а обявяват (в много дребен шрифт) страната на производство, те не са и пиратски.

Собствениците на фирмата са двама братя, вече в напреднала средна възраст, които говорят английски с източноевропейски спрежения и се преструват, че не разбират Африканс, макар че всъщност са родени в Порт Елизабет и разбират уличния Африканс много добре. Те имат персонал от пет души: трима продавачи, един счетоводител и един помощник-счетоводител. Счетоводителят и неговият помощник имат една малка собствена кабинка от дърво и стъкло, която да ги изолира от работите около тях. Що се отнася до продавачите, те прекарват времето си в суетня между щанда и рафтовете с авточасти, които се простират назад в тъмното хале на магазина. Главният продавач, Цедрик, е с тях още от самото начало. Колкото и рядка да е някоя част – кожух за вентилатор на Сузуки с три колела от 1968, централна втулка за петтонен камион Импакт – Цедрик знае къде да я намери.

Веднъж в годината фирмата прави инвентаризация, при която всяка купена или продадена част, чак до последната гайка и болт, бива отчетена. Това е голямо начинание: повечето търговци сигурно биха затворили магазина през това време. Но Авточасти Акме е стигнала дотам, къ-

дето е – така казват братята – като е стояла отворена от осем сутринта до пет следобед пет дни в седмицата, плюс от единадесет преди обяд до един следобед в събота, ако ще да ваят камъни, петдесет и две седмици в годината, с изключение на Коледа и Нова Година. Така че инвентаризацията трябва да се прави след работно време.

Като счетоводител баща му е в центъра на операциите. По време на инвентаризацията той жертва обедната си почивка и работи до късно вечерта. Работи сам, без помощ: да работят извънредно, а следователно да хващат късен влак за в къщи, е нещо, което нито госпожа Ноердиен, помощничката на баща му, нито продавачите са съгласни да правят. Да се вземат късните влакове е станало доста опасно, казват те: твърде много пътници биват нападани и ограбвани. Така че след работно време остават само братята и баща му, в неговия офис, внимателно преглеждайки документи и счетоводни книги.

„Ако госпожа Ноердиен би оставала само по един допълнителен час дневно“, казва баща му, „сяхмех да свършим за нула време. Аз бих могъл да чета цифрите, а тя да ги проверява. Да го правя сам е безнадеждна работа.“

Баща му не е квалифициран счетоводител, но през годините, в които имаше самостоятелна юридическа кантора, той е научил поне най-основното. Той е счетоводител на братята вече дванадесет години, през цялото време, откакто се отказва от закона. Братята най-вероятно знаят за пъстрото му минало в юридическата професия – Кейп Таун не е голям град. Те знаят за него, а следователно – най-вероятно – го наблюдават внимателно, за в случай че, дори така близо до пенсия, той би се опитал да ги изизграе.

„Ако можеш да донесеш счетоводните книги в къщи“, предлага той на баща си, „аз бих могъл да ти помогна с проверката.“

Баща му клати глава и той може да се досети защо. Когато баща му споменава счетоводните книги, той го прави само с приглушен тон, сякаш това са някакви свещени книги, сякаш тяхното поддържане е някаква свещеническа функция. Поддържането на счетоводството не е проста работа, така подсказва поведението му; това е нещо повече от елементарна аритметика с колонки от цифри.

„Не мисля, че мога да донеса счетоводните книги у дома“, казва баща му накрая. „Не и с влака. Братята никога няма да го позволят.“

Той може да разбере това. Какво ще стане с Акме, ако баща му бъде нападнат, а свещените книги – откраднати?

„Тогава нека дойда в града накрая на работното време и да поема работата на госпожа Ноердиен. Двамата бихме могли да работим от пет до единадесет, да речем.“

Баща му мълчи.

„Просто ще помагам при проверката“, казва той. „Ако се появи нещо поверително, обещавам, че няма да гледам.“

Когато той пристига за първата си смяна, госпожа Ноердиен и продавачите са се прибрали в къщи. Той бива представен на братята. „Синът ми Джон“, казва баща му, „който идва, за да ми помага при проверката.“

Той се ръкува с тях: господин Родни Силвърман, господин Барет Силвърман.

„Не съм сигурен, че можем да те включим в платежната ведомост, Джон“, казва господин Родни. Той се обръща към брат си: „Как мислиш, кое е по-скъпо, Барет, един доктор на науките или един квалифициран счетоводител? Май ще ни се наложи да вземаме заем.“

Всички се смеят на шегата. След това те му предлагат тарифа. Тя е точно същата, каквато той получаваше като студент, преди шестнадесет години, за преписването на информация за домакинствата върху картички за общинското преброяване.

Заедно с баща си той сядва в стъклената кабинка на счетоводството. Задачата, която ги очаква, е проста. Трябва да минат през папка след папка с фактури, проверявайки дали цифрите са били преписани коректно в счетоводните книги и в банковия дневник, маркирайки ги една след друга с червен молив, проверявайки сумата в долния край на страницата.

Те започват да работят и напредват спокойно. Веднъж на няколко хиляди страници намират по някоя грешка, пикливи пет цента в една-та или в другата посока. В останалата си част книгите са в безукорен ред. Както от разпопените свещеници се получават най-добрите коректори, така и от изключените адвокати изглежда се получават добри счетоводители – изключени адвокати, подпомагани, ако има нужда, от своите прекалено образовани, безработни синове.

На следващия ден, на път за Акме, го застига кратък дъжд. Пристига мокър до кости. Стъклата на кабинката са замъглени; той влиза, без да чука. Баща му е прегърбен над бюрото си. В кабинката има още някой,

една жена – млада, с очи на газела, нежно закръглена, тъкмо обличаща палтото си.

Той заковава на място, стъписан.

Баща му става от мястото си. „Госпожо Ноердиен, това е синът ми Джон.“

Госпожа Ноердиен отвърща поглед, не подава ръка. „Аз ще тръгвам“, казва тя тихо. обръщайки се не към него, а към баща му.

Един час по-късно братята също си тръгват. Баща му кипва чайника и прави кафе. Страница след страница, колонка след колонка, те напредват с работата, до десет часа, докато баща му започва да примигва от изтощение.

Дъждът е спрял. По обезлюдената Рийбек Стрийт те се отправят към гарата: двама мъже, повече или по-малко физически силни, по-сигурни през нощта от сам мъж, много по-сигурни от сама жена.

„От колко време насам работи за теб госпожа Ноердиен?“, пита той.

„Дойде през последния февруари.“

Той очаква повече. Но няма повече. Би могъл да пита за много неща. Например: как така госпожа Ноердиен, която носи забрадка и вероятно е мюсюлманка, работи за еврейска фирма, без наблизно да има мъж-роднина, който да я държи под защитния си поглед?

„Добра ли е в работата си? Ефективна ли е?“

„Много добра. Много точна.“

Той отново чака за нещо повече. Отново, това е всичко.

Въпросът, който той не може да зададе, е: Какво се случва със сърцето на един самотен мъж като теб, когато той седи ден след ден, в една кабинка не по-голяма от много затворнически килии, редом с една жена, която е не само толкова добра в работата си и толкова точна, колкото е госпожа Ноердиен, но също и толкова женствена?

Защото това е основното впечатление, което той отнася със себе си след кратката среща с нея. Той я нарича женствена, защото не намира по-точна дума: женственото, една по-висока разреденост на женското, до степен да се превърне в дух. С госпожа Ноердиен, как би могъл един мъж, как би могла дори госпожа Ноердиен, да прекоси пространството от екзалтираните висини на женственото до земното тяло на женското? Да се спи с едно същество като това, да се прегърне едно такова тяло, да се помирише и вкуси то – какво би направило всичко това с един мъж? А да бъдеш редом с нея цял ден, долавяйки и най-слабото ѝ движение:

дали тъжният отговор на баща му в отговор на въпросника на доктор Шварц – „Били ли са отношенията с другия пол източник на задоволство за вас?“ – „Не“ – има нещо общо с това, че в зимата на своя живот той се е изправил лице в лице с една красота, каквато никога преди това не е познавал и за която никога не може да се надява да притежава?

Източник

Джон Максвел Кутси (род. 1940) е писател и университетски преподавател от Южна Африка (понастоящем австралийски гражданин). Международно реномиран като романист, литературен критик и преводач, Кутси е двукратен носител на наградата Букър и носител на Нобелова награда за 2003 година.

Коментари (9)

- 02-07-2009 | **Гост**

Страхотно! Това е голям автор ! браво Златко, че имаш такъв хубав вкус !

- 02-07-2009 | **Златко**

Предполагам, че Стив не се обажда с неговото „мухъл“ само защото му писна хората да му мелят сол на главата.

Това не е опит за заяждане. Опитвам се просто да кажа, че според мен това не е текст за млади хора. Човек трябва да стигне до една определена възраст, за да бъде в състояние да напише изречение като „Той няма приятели“. Младостта – поне такава, каквато я познавам аз – не може да разбере самотата, дори и ако мисли, че я преживява. Младежка-

та самота винаги носи със себе си привкус на поза и показност, тя иска да бъде забелязана, ако не другояче, то поне в един вертеровски вариант.

А зрелостта? (Да не говорим пък за старостта, която все още ми е непозната). Какво може тя да каже за самотата, която – о, ужас! – изведнъж се оказва един вид *conditio sine qua non*, предпоставка за всичко останало. В момента, в който човек изведнъж започне да осъзнава, че тунелът, в който винаги е водил живота си, всъщност има формата на конус, с тясната страна напред, пред носа, шегичките и позите започват да приключват.

Any morning silent desperation is the English way – пееха едно време Pink Floyd, още когато бяха на възраст, в която едва ли са разбирали за какво точно говорят. Днес вече си мълчат.

Де оня глас момински, бат‘ Павле? Де оня глас?

- 02-07-2009 | **Стив**

Не, не е мухъл! Текстът е прекрасен! Текстът ми говори повече отколкото е написано! Но и коментара на Златко е чудесен! И този автор, който не го знаех, го дължа на Златко! Дали го има на български? ще пусна Гугъл да видя.

Искам да прочета още от него.

Един въпрос, как е по-правилно, пусна или пусна Гугъл? Мисля, че т-то е излишно

- 02-07-2009 | **Златко**

Разсмая ме, момче, да си живо и здраво! Пус(т)ни го по Гугъл, пък да става кавото ще.

И, да, има преведени на български две негови книги – „Безчестие“ (преведена на български като „Позор“) и „В очакване на варварите“ – май и двете са от издателство „Колибри“

- 02-07-2009 | **Анонимен** – Самотата

Впечатли ме не толкова хубавия текст, колкото коментара на Златко. Именно заради такива мисли ще чета блога му. Той е един много умен човек. Темата за самотата много ме интересува, защото мисля, че всеки е самотен. Но освен млади и стари, зависи човек къде живее. Един стар софиянец, с безплатна карта за трамваи и метро, с достъп до кина и концерти, ще бъде по-малко самотен от един беден човечец, живеещ в

Априлци, който вече не може да шофира и се движи само по една кална улица, където автобуса пристига веднъж седмично. Някои хора живеят като живи погребани

- 04-07-2009 | **Гост също анонимен** – Дупето на Преслава

Темата за самотата е много голяма. Едно малко откровение. Случайно попаднах на този форум с водещ Златко. Различава се от другите форуми по интелигентност затова ще напиша нещо и аз. Не съм от пишещите, а по-скоро от четящите. Не си казвам името, защото съм известен, и ако го напиша, ще дам храна на медиите. Но пък така мога да пиша по-откровено. А гледам, че и други пишат анонимно. Имам много познати и приятели, женен съм, с любящи жена и деца, но се чувствам самотен. Давам си сметка, че съм свръхкритичен. Трябва да приема, че повечето от хората са досадни, те говорят или мислят само за себе си, за своите преживявания и пътувания. Вярно е, че всеки иска да сподели нещо от себе си и тъкмо тук е проблемът. Когато се съберем, темите или са досадни за мен, или някой събесеник ще обсеби масата. И трябва да се преструвам, защото ако кажа на моите събеседници какво мисля за тях, ще ги нараня и ще остана без приятели. Затова приятели, снижете летвата до земята и се радвайте на човешкото общуване, което го има даже и когато обсъждаме дупето на Преслава. Извинявайте за ниската летва, но така по-добре ще усетите какво искам да кажа. Най-важното е, да нямаме твърде високо мнение за себе си. Оттам идват бедите

- 04-07-2009 | **Златко**

Уважаеми анонимни (и известни) госте.

Не знам как да тълкувам всичко това, но адресът, от който се обаждаш в момента (89.215.218.236, което е някъде в София), беше използван вече поне десет пъти под различни никове – „Ричко“, „Стив“, „Кентавър“, „Венцислав Димитров“, „Христо“, „радко“ и, накрая, два пъти от уж-различен Анонимен (в двата последни коментара тук). Тъй като смятам такива игрички за детински, бях решил дотук да не им обръщам внимание. Сега обаче май започва да ми идва достатъчно. Хайде ходи да играеш игричките си по други форуми, какво ще кажеш? Във всеки случай от този адрес няма да могат да се пишат повече коментари тук.

Ако смяташ, че става дума за недоразумение, можеш да ми пишеш чрез формуляра на сайта (но без игрички, ако обичаш). Ако не – на добър ти път.

- 04-07-2009 |**Найки** – За варварите

Това за очакването на варварите не беше ли на Кавафис? А другото име на самотата май е „отчуждение“. И като че ли пак стигнахме до котката на Хемингуей...Примерно, нищо повече.

- 04-07-2009 |**marteniza** – Много харесах

Много ми хареса. Пусни и нещо от Андре Бринк. :)

Ние, които гласуваме

Автор: Жени Георгиева

Това е политическа статия. Но не за политиците. А за нас.

Недоволни сме от действителността си. От двайсетгодишната си действителност след промените. Обезнадеждени. Отчаяни, дори.

И сме с широко отворени очи към отговорността на политиците за това.

И с плътно затворени очи за нашата собствена отговорност.

Ние – дето гласуваме. И това ни е единственото политическо усилие. Ама как си ценим усилията. Като че ли са златни.

Били сме ходили по митинги. Като че ли сме инвестирали диаманти у политиците с това, че сме си вдигнали задните части и сме отишли на митинг. И те не са ни ги възвърнали. За кого ходихме на митинги? За тях ли?

Това ми напомня за една братовчедка, която твърдеше, че гробът на баба ми бил „техен“, защото те – майка ѝ (моята леля) и тя ходели по-редовно на него, грижели се за гроба на баба ни, поддържали го. Че за какво ходи човек на гробища – ако не за себе си? От грижа за собствените си емоции, от нуждата да ги засвидетелства на покойника. Кой е казал, че ако ходиш по-често на гроба на баба си, той става по-твой?

Абе, хора, кой ви е казал, че идеалното и материалното са едно? Уж влагам идеално, духовно, ценностно нещо, а очаквам в разплата – заплата.

Комунизмът ли ви го каза? Вие комунисти ли сте? Докога ще носите автоматично и неусетно в себе си изкривените дивотии, които той практикуваше? Автомати ли сме?

Ходихме на митинги, и това ни даде много. Изцелявахме се. Издължавахме се. На близките си от предишните поколения. Които биха били щастливи да доживеят това време. На жертвите на комунистическите

злоупотреби. Истинските, реалните, неоспоримите жертви, които заслужаваха да отидем и да ги почетем чрез това.

На себе си – също толкова истински жертви, но не толкова осезаеми. Нали бяхме доживели... Оцелели.

И също заслужавахме да отидем, да застанем на двата си крака... в центъра... на града, да почетем паметта си, спомените съхранени в нея, травмите си, завинаги убитите части от себе си. Но и оцеляването си от емоционална злоупотреба, извършена над ВСИЧКИ нас (и вас). Да сме горди – че оцеляхме – духовно и физически – въпреки че ни третираха като вредни гадини, като хлебарки, (както ни и нарекохте – след промените – когато излязохме по площадите), които трябва да бъдат изтребени до крак. Че сме хора – със запазени ценности, непокорени, неубити, оцелели, съхранили се – духовно и физически – във възможните степени...

Тук ли е ... както казва Хамлет, препънката – във възможните степени – не изцяло – не беше възможно да е изцяло. Имахме основание да сме горди, ако сме се съхранили в степенята, в която сме могли.

Тук май е препънката. Съхранихме се доколкото ни беше възможно – духовно, психически, но попихме нещо, не малко от идиотщините на това, на което бяхме изложени. Колкото и да се пазехме. Даже, колкото повече се пазехме... толкова по-незабележимо то проникваше в нас.

И ето ни – ходихме по площадите – а торбите ни са празни – казваме ние.

Е, прави са били комунистите да си въобразяват, че за „лежането“ в палатковия лагер, някой ни бил давал по 30 долара на човек.

Оказаха се прави във фантазиите си за нас. Че когато изразяваме идеите си, очакваме да ни се плати... е, след време де. Кяр да видим.

Нямахме и нямаме кяр.

Направихме го за себе си. Взехме много от тези процеси. Много оздравителна сила.

Ама някои, които сме изпратили нагоре, били взели и други неща. По-осезаеми.

А пък нищо не направили за нас.

Някои – да . И това беше предвидимо.

А тези, дето направиха за нас – зачетохме ли го?

Отличихме ли го от останалите?

Как е възможно да ни се налага да ни напомнят, че когато ги изпратихме категорично във властта, (не половинчато, както обикновено предпочитахме да правим) те ни извадиха от дъното – от заплатите, дето се равняваха на 5 долара, и много бързо, тогава ни изглеждаше като с магическа пръчка, ни доближиха до нормалното.

Малоумни ли сме, какви сме, та ни се налага да ни го напомнят? И като ни го напомнят – го отричаме, го отминаваме с лека ръка. Това е сравнимо с безумие.

Тъкмо се доближихме до нормалното, което разбира се, вече не ни стигаше. Искахме повече – и заслужаваме повече! Но това не значи че имаме право да обезценяваме чудото, нормалното чудо – грижата, която, разбира се, тогава ценяхме.

Та тъкмо се виждаше, че има движение – изплуване от дълбините, в които се давехме – дълбините, в които бяхме вкарани изведнъж, (пак като с магическа пръчка – на тъп, чер/ве/но-магиен магьосник), и... се появи царчето.

Ааа.... иде истинското чудо ... отвънка! (Без да познава действителността ни, без да познава комунистите ни, номерата им, абе – отвънка. Е такова искаме ние – отвънка, ...от нулата, ... по равното, по равното – и хоп ...та на върха).

И пуснахме питомното, за да гоним дивото. Ама така ни зовеше дивото, така ни зовеше, пък ние с всичките си сетива го слушахме, и го приемахме. Вервайте ми.

И му вярвахме. А питомното – това изпитаното, с което вървахме стъпка по стъпка нагоре... към зрелост – ряпа да яде...

Избирателят носи отговорност. И когато сбърка – поддал се на желанието си за чудо... и пренебрегне реалното, изпитаното и предпочете илюзорното, това дето му обещава всичко възможно, има да се съпикяса след това.

То е като... да си избрал любовницата си. Или да си избрала любовника си – илюзията за възможна втора младост в живота ти, пред сигурния, лоялен, реално остаряващ заедно с теб баща на децата ти. И после – най-важното е какво става после. Любовникът те разочарова бързичко – бях влюбена до уши, беше прекрасно, не съжалявам, но ще е мъчение да остана с него. Нищо няма да излезе от това.

Мъжът ти те чака да отрезнееш. Там е. Но ти искаш да си спестиш срама, че си се хвърлила настрани. Да не се извиниш.... дори с поглед.

И какво ти остава – да го очерниш колкото можеш, да обвиниш нето, че си била инфантилна, че си повярвала, че си се поддала на изкушението... да вярваш, че има чудеса, че пролетта в живота ни може да се повтаря, потрета, може би дори да е вечна.

Много ни се иска, разбираемо е да ни се иска да е така.

Но не е.

И този наш партньор, който го знае, и е бил способен да го приеме, заслужава уважение.

И ще провалим живота си, ако не му го признаем, ако не се спрем и не си кажем, „Ей, сбърках“. И ще го отблъснем, въпреки, че той е положил усилията да преодолее обидата, да ни прости. Е, повече от това не може да направи....

Ще провалим живота си само и само да не си признаем, че сме сбъркали. Ще предпочетем да вярваме на всякакви измислици за него... Ще се радваме когато някой хвърля кал по него, макар и да знаем вътре в себе си, че това е просто окалване...

А струва ли си да проваляме живота си?

Не е чак толкова трудно да не го направим. Да се почувстваме виновни пред партньора си. (В себе си. Защото той не иска от нас да го изразяваме. Исква само да не отричаме това, което реално ни е дал). И да го изберем отново.

Вместо от инат да останем сами. Остаряващи. Без никого да го е грижа за нас.

Реалността е, в социалната реалност, че бавно, с усилия постигаме малко по малко.

Реалността е, в нашата социална реалност, че колкото повече кал е хвърлена върху някого, толкова по-реален показател е това, че е достоен.

Реалността е, в социалната ни реалност, че ние – дете избираме, избираме да сме отчаяни. От страх да не сбъркаме. А когато сбъркаме, не си го признаваме.

Имаме право да грешим.

Имаме задължение – пред себе си – да си го признаваме.

Не можех да не стреша – увлякох се, и може би имах нужда от това, но дължа да се издължа на този, спрямо когото стреших.

И най-вече дължа на себе си. Да не се само-заблуждавам.

Отличихме ли някой от партньорите си в този живот – от политиките, спрямо останалите? Ако не сме, това не е тяхна отговорност – тя е

наша. От нас зависи да подкрепим по-доброто, малко по-доброто, дори – спрямо останалото. Иначе злото ще властва. То е по-пробивно, по-нагло. По-добрата тенденция е обречена, ако не я подкрепяме активно.

Абе, как можем като ни трябва яке, за да ни пази от студа – да не се върнем с празни ръце, дори и да няма на пазара идеалното яке, което ни се иска. Да си изберем това, което най-ни харесва, най-ни подхожда, дори и да псуваме, че няма по-хубаво.

А като е да изберем кой да ни пази обществото (от студ ли? – сега вече май направо от измръзване) – да си стоим с празни ръце. Да не пуснем в тях, да не пуснем с тях бюлетината, която да е по-добрата. Малко, много – това е.

Това е, което ни е дадено. Да правим разлика. Това ни е отговорността.

Да не ни е всичко сиво. Да отличаваме черното с бели полета от бялото с черни точки. Поне това. Ако не цветовете.

Знаете ли, че, помните ли че ... малко след 1989 година, когато ни питаха като народ, току-що преживял тоталитарен режим, какъв период беше периодът 1944-1989 – черен, бял, повече черен, повече бял, малко повече черен, малко повече бял или... нормален исторически период, НАД ПОЛОВИНАТА от нас – като народ, избирахме да отговорим – НОРМАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ ПЕРИОД.

Изследователите не го повярваха първия път. Представителна за България, анкетата се проведе втори път. И трети. С все по-абсурдна формулировка на отговора, намиращ се по средата. И – какво – същото: абсурден, неабсурден – възможно най-неутралният отговор безотказно ни залепваше за себе си.

Като муха на мед. Като луд на шарено.

Е, ако до такава степен си се оплел в желанието да си мъдър, над всичко, неутрален, че си изпаднал в обратното на мъдрост – в мъдруване... До такава степен, че вместо да посивееш – подивееш и виждаш всичко в сиво. Е, тогава – няма кой да ти е виновен, избирателю.

Твоята отговорност няма кой да я поеме.

Жени Георгиева е психолог и семеен психотерапевт. Член е на Европейската асоциация по семейна терапия. През 1991г. неин анализ на психо-социалните процеси в света печели наградата на Световната психиатрична асоциация и Международната фондация за световно разбирателство „Масерман“.

Коментари (12)

- 04-07-2009 | **ГеА** – за гласуването и бизнес-алъшвериша

ами да, ще гласуваме – не че харесваме тоя или оня кандидат на тая или оная партия – като се заслуша човек, даже програмите са им заимствани, макар че всеки твърди, че те именно са открили политиката...

ще гласуваме за хилядите българи, които по един или друг начин се включиха в дребния бизнес на секционни участници или наблюдатели, пак даже и за онези, които по един или друг начин набавят гласове.

Бизнесът си е бизнес – що пък и да не създадем малко работа на комшиите, които администрират гласуването.

Българите бързо се ориентират – няма друг кяр от нашенските – е, те си викат „политици“, ние им викаме друго – освен някоя и друга пара в изборния ден – така и така, черешите се скапаха от дъжда, а и не си струва да ги береш за 50 стотинки.

Ако алъш-веришът стане направление в науката, то българите ще претендираме за национален докторат.

- 04-07-2009 | **Зелен Бетон**

А аз си мисля, че това не е политическа статия за нас. По-скоро е психологическа статия за връзката ни с политиците.

Аналогията с любовника/цата ме подсеща за някои скорошни догенови излияния. Може би са ми още твърде пресни и дразнещи, затова.

Или може би защото именно зад подобен „любовен ключ“ на обяснение на събитията съзирам уродливата физиономия на един новороден, посткомунистически тоталитаризъм – макар и (засега) в локално-феодално-махленски план. (Специално в случая визирам ДПС, но и други мераклии със сигурност не липсват в родния ни властови – и то не само политическо-властови – пейзаж).

С неудоволствие противореча на авторката, защото този тип политическа романтика поражда симпатии. Особено когато е в комбинация с интелект и искреност. А и всички сме били заплениени от нея – кой за по-кратко, кой за по-дълго.

Само че ДНЕС тази политическа романтика е вредна. Кратко, ясно и точно: ВРЕДНА.

Дори и известните ползи от нея са твърде малък плюс на фона на отслабването на имунната система на демократичното общество. Онова отслабване, което е не само изгодно, а и належащо за желаещите да упражняват безконтролна власт, и което днес се предизвиква именно чрез експлоатиране на романтичния поглед към политиката. (Макар и – в много случаи – като чалга-романтика. Но пък мнозина са тези, за които именно чалга-романтиката е истинската...)

При всеки разък завои на събитията емоционалната начална реакция е естествена и разбираема. Дори и нужна. Но неминуемо идва (трябва да дойде) един момент, а който емоцията прибира разпилените си коси, а будилникът звънва. Защото навън се развиделява. И трябва да си наплискаме очите, да усетим горчивия аромат на кафето и да поемем по ежедневните си дела.

„Политическо“ днес НЕ МОЖЕ да значи същото, което значеше в началото на прехода. и НЕ ТРЯБВА. Ако значи същото, то ние не сме мръднали – СЪЗНАНИЕТО ни не е мръднало – нито на милиметър оттогава насам. Което е не само дискомфортно, а и изключително тревожно. Както всеки казус на забавено развитие.

Времената, когато цялото Цариградско шосе се наводняваше от хора, вече са минало. Те няма да се повторят. (По-точно – не дай боже да се повторят. Защото това би означавало вече съвсем друго нещо.)

Политиците вече не са (и не могат, и не бива да бъдат) хора, които обичаме и на които се доверяваме безрезервно; те са хора, които НИЕ

сме поставили там, ЗА ДА РАБОТЯТ ЗА НАС; хора, които сме длъжни да контролираме 24/7/365.

Те не могат да бъдат на пиедестал за нас; обратното – НИЕ трябва да бъдем на пиедестал за тях.

Пък ако се появи (дай боже) някой, който заслужава пиедестал – няма проблем, ще му издигнем. Но пост фактум. НЕ докато е на срочна служба при нас.

„Политическо“ днес означава ПРАГМАТИЧНО. Само и единствено това, нищо друго. Не взаимоотношения между любовници, а такива между работодател/началник и подчинен – това е, което ни трябва.

Кое то не означава, че трябва да бъдем началници-темерути и да подминаваме добрите неща, които подчиненият ни е направил. Но те не могат да бъдат индулгенция за нищо. И независимо какво е направил, и колко важно е било то, нас трябва да ни интересува неизмеримо повече какво прави в момента, и какво ще прави в бъдеще. За броене на заслугите има време.

А когато всичките ни подчинени работят така, че всичко започва да се срина главоломно, следва затягане на дисциплината. И припомняне на правилата. И засилване на контрола. Кое то важи за всички подчинени, БЕЗ изключение. И за заслужилите то же.

Даже и да приемаме политиките като партньори, а не като подчинени (което е твърде неразумен лукс в настоящата ситуация – но даже и ако е така), горното продължава да важи с пълна сила.

Абсолютно вярно е, че нашата отговорност няма кой да я поеме. Но ПРЕДИ да започне да става дума да бъдем признателни за добрите неща в миналото, имаме отговорността си към бъдещето.

И ако не можем (по някаква причина, без значение каква) да оценим правилно СЕГА това, през което сме минали, не е голям кахър. За такива оценки историята дава толеранс.

Ако обаче не сме наясно какво правим оттук нататък, това не е кахър, а катастрофа. За 20 години все нещо трябва да ни е влязло в главите. Блъскането в лампата до изгаряне на крилето е крайно време да го оставим на пеперудите.

Виж, ТОВА вече е именно политически, а не толкова психологически въпрос. И се отнася именно за НАС, а не за филанкешията.

- 04-07-2009 |**ралица**

Обхваща ме паника! За кого да гласувам, за да има промяна, наистина? Помощ!

- 04-07-2009 |**Пенка**

Възможно е някои да имат нужда да се самоидентифицират в политиката чрез любовниците си. Но мисля, че това е по-скоро разговор за психоаналитичната кушетка.

А по площадите изпадащи в любовна истерия жени обещава на Бойко да му направят свирка. Напомня ми на автентични сцени от речите на Хитлер. И в същото време от хора, които ценя, разпространяват снимка на някакъв озъбен циганин, който ще гласува и който щял да определи бъдещето на децата ни.

А единствената партия, в която няма сътрудници на ДС дори не е регистрирана във всички градове и не може да се гласува за нея.

Боже наш! Положението наистина е трагично.

- 05-07-2009 |**Е**

Исках да знам коя партия ще направи нещо за провинциалните региони, но не разбрах. Така София ще стане по-свободна. Така като смятам, само ДПС виждам :-)

- 07-07-2009 |**Kman**

Приятели, изборите минаха! Каквото щете казвайте, но поне доказахме, че не сме нация от овце и пълни идиоти! За първи път от доста време не изпитвам тягост, че съм българин. Самозабравиха се, подцениха ни, решиха, че могат да използват демокрацията като декор за грабителските си схеми. Мислеха, че като ни отвратят тотално, ще се откажем да гласуваме и ще ги оставим да управляват с купени, сплашени и крепостни гласове. Е, плановете им се объркаха напълно, удавиха се в масовото ни гласуване. В един ден доказахме, че не сме в една компания с Беларус или Зимбабве, а сме европейска страна в която демокрацията далеч не е за отписване.

Стоях онази вечер до късно, заради удоволствието да видя киселите им физиономии. Станишев – като папагал повтарящ как управлението му иначе всъщност било много успешно. И Доган – уж доволен за увеличените гласове, но съвсем очевидно му трепери отвътре, че е изпуснал

сценария, че внезапно е извън властта и че може да му се потърси сметка. Разчиташе на манипулирания изборен закон, на слабо правителство, на четворна и петорна коалиция която да може да разцепи след година, но се провали. Забелязахте ли, че и той, и Станишев координирано заговориха за някаква опасност от „етническа карта“? Днес към тях се присъедини и Гоце Първанов. При обърканите им планове А, В и С, очевидно това им е план D. Ще е отчаяно и също няма да проработи.

Но стига за вече бившите. Не мога още да кажа какви ще се окажат новите управляващи (има обнадеждаващи първоначални сигнали), но първото условие на демокрацията е изпълнено: когато една върхушка се ояде и самозабрави, народът безцеремонно я изхвърля и избира нова. Та ако сред победилите има кандидат-лапачи (а със сигурност има), да го имат предвид. Защото не е сигурно, че и този път ще ги търпим 8 години.

- 08-07-2009 |**Полиграф Полиграфович** – гордост и предразсъдъци

„За първи път от доста време не изпитвам тягост, че съм българин. В един ден доказахме, че не сме в една компания с Беларус или Зимбабве, а сме европейска страна в която демокрацията далеч не е за отписване.“

Напротив, точно това доказахме.

Другарки и другари, бивши комунисти, бивши ченгета и бивши мутри няма...

За пореден път станяхме за смях пред света.

Не знам в Европа дали има друг народ, който след освобождението си е търсил цар в чужбина, за да го управлява...Може и да се гордееш даже...

- 08-07-2009 |**Kman**

А да бяхме си стояли в къщи тогава на 5-ти, като всички са маскири? Не казвам, че съм във възторг от Бойко по принцип (не съм и гласувал за него), но е милиони пъти по-добре от това да беше останала същата клептоманска върхушка.

- 11-07-2009 |**Georgi** – Comentar

Stariata e Jestoka!Jiveia na drugia krai na sveta i se radvam kato vidia krasivo misleshti hora.

- 19-07-2009 | **Илия Налбантов** – Ние гласуваме но не избираме!

Браво!

Но една малка подробност!

Ние гласуваме, но избираме

непълноценно, защото сме ограничени в избора си! По тази причина бавно но „напоително“ вървим по пустинята! Половината път го минахме! Остава следващата половина! Тя е за нашите внуци, които ще имат смелостта да останат, и да се борят! Срещу революциите и революционерите! Защото по време и след всяка революция, режем опитоменото и животосъзидателното, и селед това се осланяме на дивачките, и на вносното питомно, но то е със зарази! А срещу тези зарази врмто е единственият лек!

- 20-07-2009 | **e-ink**

Статията е действително красива, но от толкова патос полза няма. Трябват ни действащи институции, баланс и разделение на властите вместо вездесъщата шуробаджанащина, проверка на неясните капитали и отстраняване на крадците. Който изпълни това, ще гласувам отново за него. Досега такъв не се намери.

- 15-06-2011 | **Николай Милев**

В позицията и гледната точка, съдържаща се в трите букви НИЕ, се съдържа отношението към ВИЕ. Това е отношение на човек с различна сетивност от тази на автентичния антикомунист. Човек, който не разбира добре или въобще не разбира същността на тази „човешка порода“ – нейните функции, естетиката ѝ, обществената ѝ значимост. Предизвикващо мила усмивка е старанието на автора да стовари връз плещите си всички несгоди на палатковата борба за демокрация, в която имаме честта да се запилеем и ние навремето. Но, авторът може би не може дори да предположи колко отчетлива е отликата на онези хора на протеста на 39-имата от онези, които бяха бити в градинката на „Кристал“? Може би е трудно на автора да промени ракурса на посланието?... По справедливо би прозвучало ВИЕ. Защото НИЕ единствено и само илюстрира илюзията, че в дневния ред на обществото на едно от първите места трябва да присъства тяхната собствена значимост, negliжирайки цяла една плеяда от демократи. Истински демократи, истински антикомунисти... Всъщност, подобна статия, колкото и добре написана

да е /поздравявам автора!/, би могла да бъде написана още през 1990-та и дори да предизвика още по-екзистенциален размисъл. И още нещо, истинският антикомунист не би могъл да напише такова нещо. Защо по-друга е ценностната му система; вижда действителността различна от по-горната метафоричност, изповядва друга отговорност. А тази отговорност е неговата безкористна жертвоготовност.

За диалектиката на диалектите

Автор: Златко Енев

Бях на девет години, когато за пръв път в живота си разбрах, че съм говорел не просто български език, а нещо по-странно, наричано с неразбираемата дума „диалект“. Бях на гости у братовчедите си, в романтичната малка Каварна („романтична“, разбира се, не цели да представи нищо повече от собствения ми детски спомен за малкото градче, което се различаваше от родния Преслав единствено по това, че имаше море, а не река, където човек да ходи на плаж). Семейството на вуйчо и вуйна ми – мили, значително по-нежни едни към други хора, отколкото това беше прието в нашата малка семейна джунгла, в която всеки се спасяваше както може, най-често със зъби и нокти, от любовта на най-близките си – ме приемаше всяко лято по за седмица-две, почти винаги под опеката на майка ми (въздух! дайте ми глътка въздух!), но понякога и сам – нещо, което, разбира се, беше несравнимо по-приятно и освобождаващо за – признавам – неподатливата ми до полуда, дори и в детството непокорна като която си поискате котка, натура.

– Вудъ, вудъ, вудъ. Златку искъ дъ пий вудъ – повтаряше братовчедка ми, довеждайки ме до отчаяние, или по-скоро до бяс, с това уж-мелодично припяване на нещо толкова просто и очевидно. Жаден съм, какво толкова?

Братовчедът, дебеличко момченце с най-доброто сърце на тоя свят, търпеливо ми обясняваше, че се казва „вода“, а не „вудъ“, или „глава“, а не „глъвъ“. Аз отказвах да поема, разбира се. Хей, кои сте вие, та да се опитвате да ме променят? Аз съм си аз, а вие сте си вие. Голяма работа, като приказвам така. При нас го правят всички – и се разбираме без никакви проблеми. Вие също ме разбирате, нали? Какво тогава сте тръгнали да ми се перчите, все едно че съм нещо изостанал? „Пий ми съ вудъ“ – и толкова. Който не му харесва – чупката!

По-късно, вече солидно нагазил в пубертета, аз за пръв път се опитах да променя произношението си. Бях срещнал едно неземно-ефирно създание, пак откъм морето, тоя път от Варна (абе, тия варненци всъщност източен диалект ли говорят или и те са продали душите си?) – и желанието да подражавам на нейния невероятно изтънчен, литературен български език, ме направи за нула време за посмешище на целия клас, както и обект на удивени погледи от страна на родата. „Абе, туй мумче уж добре вървеш, како му станъ тѣй ут идин път?“ „А, няма страшно, шъ му мини. Ут многу четини шѣй, кѣт пурасни ощи малку и шъ му мини.“

Действително, мина ми. Бързо разбрах, че да се правиш на слон сред хипопотамите не е най-добрата стратегия за оцеляване, пък и непоносимото и странно въртене на езика, да не говорим за необходимостта от непрекъснато внимаване, и без това ме изтощиха повече от бързо. Продължих да си говоря „кѣт хоратъ“. Кой да знаел тогава, че ме очаквали още много и много превъплъщения – не на последно място и езикови – всички те свързани със сериозно изпитание за онова, което по-рано се е наричало твоя „душа“, а сега се кичи с по-модерното име „идентичност“. По онова време светът ми се побираше в едни такива много малки, много обозрими, много сигурни рамки. Хубаво време беше. Мило, спокойно някак си.

А след това попаднах в София. Не искам, пък и едва ли ще мога, да описвам цялата невероятност на това преживяване: беше нещо ужасно пѣстро, понякога предизвикващо възторг, а друг път – гадене, сигурно нерядко довеждало до отчаяние моя ангел-хранител, който в онова време вероятно е късал по сто чифта обувки на година. Голямо пренаместване падна.

И отново – а дали изобщо има някакъв друг начин? – нещата получаваха своята най-драстична и очевидна форма в лицето на езика. Езикът, повече от всякакви дрехи, гримове, пози и преструвки, беше нещото, което поставяше между всички нас – инак все млади, все хубави, свежи и интересни хора – преградите и препятствията на една невидима йерархия, непоносимо справедливото разделение между знание и невежество, можење и неспособност, престореност и автентичност. Усещането беше странно опияняващо и същевременно непоносимо отрезвяващо. За пръв път в живота си срещах хора, които се държаха напълно просто – и говореха неразбираемо сложно. Нямаше никакъв смисъл да се опит-

вам да им подражавам – поне толкова боза имах в кратунката – но пък и единствено оставащата ми роля на курсов комедиант много бързо се изчерпи и отесня, подобно на пословичната змийска кожа. (Вниманието! Ох, вниманието на околните. Дайте ми рецепта за привличане на вниманието – и аз ще ви покажа оста, около която се върти Земята).

Оставаше значи само един път – онзи на промяната – а промяната, който знае защо, започваше отново – вие вече го знаете – с езика. „Провинциалният“, „селският“, „простият“ език трябваше да отстъпи и изчезне, това беше някак повече от ясно, без никога да е било избрано като съзнателна цел. Елайза Дулитъл, ако си спомняте, отива при професор Хигинс *напълно съзнателно*, с ясната цел да направи от себе си един друг човек, чрез промяната на произношението и говора си. И тя успява – във версията на Бърнард Шоу далеч повече, отколкото всъщност го е желала – до такава степен, че в края на краищата получава една нова идентичност, за сметка на загубата на истинността си, за сметка на изгубеното „собствено аз“.

Не знам, нито пък искам да знам, дали в живота е възможно нещо такова. Вероятно да, макар че собственият ми опит се оказва по-различен. Промяната се получи някак от само себе си, без който знае какви усилия, в течение на едно съвсем не кратко време. Някъде към края на пети курс вече говорех литературен български език напълно интуитивно, като дори в Преслав употребявах „ме“ вместо „мъ“ и „ще“ вместо „шъ“. Единствено странното нещо беше, че вече никой в родния край не посрещаше непривичното произношение с изненада. Хората някак инстинктивно чувстваха, че вече не съм един от тях – в смисъл, да, наше момче е това, но сега вече живее в София, няма да се връща обратно, то си е ясно, че ще заговори по софийски; с каквито се събереш, такъв ставаш.

Странните метаморфози продължаваха и в другите езици, които малко по малко научавах (отидох в София без нито един западен език, между другото – и, ако има нещо, с което наистина се гордея, то е научаването на езиците, с които по-късно ми се наложи да живея – почти без чужда помощ, от нула до университетско ниво в течение на няколко години). Разговорният ми английски, например, се оказа силно повлиян от първите двама събеседници, с които го упражнявах – двама много мили американци от Бостън. Спомням си, на една конференция с колеги от Оксфорд – имаше и такава едно нещо в живота ми, някъде през 88-ма – събирах удивените погледи на всички (също както едно време

в Преслав, с „литературния“ си български), защото говоря с американско, а не с английско произношение. Както навсякъде другаде, така и тук езикът се оказа основната дреха, по която човек бива посрещан, че и изпращан – в случая с доста неприятни последици, тъй като да говориш „американски“ с оксфордчани е същото като да говориш „преславски“ със софиянци. Опитвай се да доказваш каквото си щеш – докато не заговориш на *техния* език, хората отказват да те вземат на сериозно и това е. Езикът, както и да го въртим и сучем, си остава ситото, през което светът ни пресява, справедливо или не.

И тук, за мое най-велико удивление, последва най-неочакваната от всички мислими метаморфози, тъй като, само броени месеци след като заживях в Германия, аз като по магия изгубих всички култивирани наслоения върху произношението си (имам пред вид българския, а не немския език, с когото никога не ме е свързвало някакво особено отношение – говоря го добре, и това е всичко). Заговорих отново на „мъ“, „шъ“ и „съ“, без да изпитвам каквото и да било притеснение от нецивилизоваността си – с една уговорка, разбира се: че винаги, когато поискам, аз мога на мига да премина към литературен български език, без да се чувствам ни най-малко притеснен от метаморфозата. Това просто е един от езиците, които владеея. Използвам го, когато ми се наложи, но отново с една изключително важна уговорка: *той е единственият език, на който умея да пиша – в смисъл да пиша така, както ми се иска, а не както ми се налага*. Много пъти съм мислил над тази благословия и това проклятие – да бъдеш осъден да владееш до съвършенство един език, който почти никой по света не разбира – но с времето се научих да виждам в това по-скоро благословия, отколкото проклятие. „И малкото добиче прави тор“, казват немците. Е, аз се опитвам да торя старателно градинката си, колкото и малка да е тя. Моя си е – ще я обичам, къде ще ходя? Нали ми е ясно като бял ден, че без нея не мога да оцелея и секунда?

Остава си открит въпроса за това какво животно се е получило от мен след всичките тия метаморфози, желани или приети по принуда. Хамелеон? Или динозавър, научил изкуството да се приспособява, тоест не застрашен от непосредствено изчезване? Откровено казано, аз не приемам нито едното, нито другото. Първо, тия гущерски метафори ми звучат много, много чуждо, а второ – способността да се променяш, отново и отново да изобретяваш себе си в зависимост от средата, в която си попаднал, вече отдавна не ми изглежда като нещо заплашително, нещо,

подрязващо корена ти. Важното е изобщо да попадаш някъде, пък дори и ако това „някъде“ е само един измислен от самия теб, напълно фантастичен, нереален за всички останали свят. Никой, ама никой на този свят не знае с абсолютна сигурност кое всъщност е „реално“ и кое – „фантастично“. От всички непоносимо дебели томове на Еразъм е останала единствено написаната за разтуха *Възхвала на глупостта*. Най-великата книга на този свят разказва не за това как се печелят пари или прави кариера, а за приключенията на един беден, малко луд идалго, който обикаля страната си в търсене на идеалната любов. Така че, да ми разправя кой каквото си ще, аз ще продължавам да търся въпроси, пък ако ще и малко да поизперкам в процеса, от самотия и скудоумие. В края на краищата, пред очите си имам поне един велик и достоен за подражание пример.

Ах, да – езикът. Езикът си остава онова, което винаги е бил – път и пътека, но същевременно и цел, и обетована, недостижима земя. Люлка и тъкачен стан, меч и плуг, икона и подпетени чехли ...

Как беше го казал Левски?

„Ние сме във времето, и времето е в нас“.

Същото важи и за езика. Както и за всяко друго нещо, заради което си струва да се живее и умира.

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като възплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски.

Коментари (9)

- 04-07-2009 | **GeA** – За диалектите и произношенията

ами това си е много свежо: същността на нашето АЙДИ – когато сме в стрес, говорим на майчиния език – или на оня, с който сме пораснали. Това си е известно, но не прави впечатление... Докато някой като Златко не го напише

- 04-07-2009 | **Гост**

Интересен, хубав текст, но ми се струва все пак, че не само езикът „тори градинката“.

Когато човек, минавайки през изпитания, постижения и метаморфози, създаде някаква своя „градинка“, в нея ще пораснат цветове, подхранени и обогатени от всичко, през което е минал, но не само. В част от тази градина може да поникват понякога и изтласкани, negliжирани семена (това, което се опитвам да кажа, въобще не визираща диалектите примерно).

Идентичността във всеки случай не е само език, ниво на познание, припознаване, връзка с един език, тя и ниво на познание/самопознание, по-дълбоко, осъзнавано или не, за „почвата“, с която е свързан този език; тя сигурно е и някакви културни „кодове“ за „идентификация“, в които всички „кръгове“ са важни, не само глобалните.

- 04-07-2009 | **ралица**

Бях написала първия коментар за този текст, който бе погълнат от техническите проблеми, споменати от Златко: Чудесно откровение, от което си припомних всички мои размисли за взаимното обогатяване на езиците и културите, с които сме родени, и на тези, с които заживяваме.

„Ах, да – езикът. Езикът си остава онова, което винаги е бил – път и пътека, но същевременно и цел, и обетована, недостижима земя. Люлка и тъкачен стан, меч и плуг, икона и подпетени чехли ...“

Добре казано!

- 05-07-2009 | **Мария**

Диалектът е удобната дреха, която обличаме у дома, след като с облекчение съблечем официалната, с която сме били навън.

А финалът е чудесен!

- 05-07-2009 |**ралица**

За мен името „Преслав“ звънти в ухото: златен век, златна църква, златен Симеон..., а тамошният говор със звучността на старославянския ни език. Романтично, нали? Що се отнася до диалектите: обожавам диалекта в Югозападна Франция с подчертаните назални и цветистия му речник, израз на самобитността на областта. Да си спомним за Д'Артанян и присстигането му в Париж.

- 05-07-2009 |**Гост**

Замислих се за приключението в езика – от първия глас през сричката, думата, та до писането... Сигурно без диалекта няма да е същото, да е цялото. Нещо като пътуване в самата история на езика, но да прескочиш ера. Не ми харесва...

- 06-07-2009 |**Валери**

Всеки диалект е език сам по себе си, със своя собствена, напълно развита граматика и култура. „A Language is a dialect with an army.“ От всички диалекти в една страна, един е избран да бъде официален (или няколко, както е например в Швейцария). Изборът е случаен или политически. Избраният обективно с нищо не е „по-добър“ или „по-качествен“ от останалите, освен с това, че става общ за всички и с културата, която акумулира впоследствие.

Хората са склонни да считат тези, чийто майчин език е официалният диалект, по някакъв начин за привилигировани. Това може би е така, защото, за съжаление, съществува определена социална стигма за онези, които не го говорят. Подобно отношение е признак на ниска социална култура в обществото. Но има и нещо, в което обаче вторите безспорно имат голямо предимство, и това е, че те израстват с два различни езика, което ги прави на практика двуезични, а двуезичните хора учат много лесно други езици.

- 06-07-2009 |**le-ink**

Чудесен текст за пътуването през пластовете на езици и култури. Интересно е, че споменатият по-горе Еразъм едва преди смъртта си е заговорил отново на родния си немски. Всъщност немски или холандски? (Според немците е немски). Иначе през целия си еразъмски живот е ползвал за всичко латинския.

- 03-03-2012 | **Мартин** – Белези на провинциализъм

Фиксацията по темата за диалекта е белег за провинциализъм. В България това е широко разпространено, защото културата е провинциална по принцип. Да доказваш, че не си „от провинцията“ въпреки фонетичната редукция, е точно толкова смешно, колкото и да се срамуваш, че си „от провинцията“. В хиперкултурни условия, напр. в Англия, нещата стоят по съвсем различен начин. Така че с наблюдението за Оксфорд не съм съгласен (твърдението ми е базирано на солиден личен опит). Напротив – личните ми впечатления са, че с лошо око там се гледа по-скоро на имитаторите.

Духът на отрицание у българина

Автор: Найден Шейтанов

В днешната размирна епоха, с характер повече на разрушение, отколкото на творчество, тая тема за „дух на отрицание“ лесно би дала повод на неосведомени или на злонамерени да направят неправилни тълкувания и да пробудят неоснователни подозрения. Ето защо, ако и иначе да е излишно, ще трябва още тук да се подчертае, че настоящата студия няма никакъв допир нито с политика, нито с публицистика. Тя не се подхранва от никакво скрито желание да се представят нещата у нас някак си превратно с оглед към известна тенденция; тя не обвинява, не клевети, нито пораженствува. Студията се домогва единствено да удовлетвори само отдавна намерените потреби на нашата характерология и да задоволи интересите на отвличената наука и философия, ако тия названия подходат за нашите начални и повечето любителски издирвания, вглеждания и осмисляния на националното ни битие.

Както е имало и има у нас официален и неофициален фолклор, тъй е съществувал и съществува „дух на утвърждение“ и „дух на отрицание“. Няма нужда да се казва, че такова отрицателство не е нещо изключително българско, че то гнезди в менталитета и на други славянски народи: на руси, поляци, чехи; на неславянските – ирландци, испанци, португалци; дори в известни случаи се забелязва и у главните носители на европейската култура – англичани, френци, немци, без да говорим за азиатските и други народности. Трябва обаче да се каже, че тоя дух на отрицание е нещо твърде много българско и най-простото доказателство за това представя известният израз „българска работа!“, гдето се иска да се характеризира сбито отрицателното в нашия живот.

Ако и да е много популярна тема, нашият дух на отрицание се превръща на твърде сложна система от проблеми, когато човек рече да се занимае с него с цел да го изследва, схване и изложи. Още на пръв поглед става явно, че тук е дума както за психична значимост, тъй и за

важна съставна част на жизнената ни практика, а накрая дори за главен двигател в нашето минало и настояще. С други думи: националното ни отрицателство има своя психология, география, етнология, история, литература, философия, както и свои възможности за преминаване в дух на утвърждение.

Психиката на нашето отрицание – прилична в нещо на съответната психика на другите народи – е отразена във фолклора ни, ала може да се наблюдава и в съвременното българско всекидневие. Тя обикновено върви като мрачен двойник на положителната психика. Детето напр. се означава в една народна песен като „живи желяза на ръце“, т. е. като око-ви за майката. В друга песен, твърде популярна и сега, се пожелава „днес да го“ – детето – „люлеят, утре да жалеят“. Казва се „син като клин“, т. е. нещо вредително, а за дъщерята – че расте за чужда къща или че е вид на овошно дърво, плодът на което яде друг. Момата и момъкът през периода на любенето се „лъжат“, т. е. надхитрят. А сватбата се представя като нещастие през „сляпата неделя“, когато младоженецът бърка в торба със змии, т. е. с жени и, „ако има късмет“, изважда обикновена змия, а не усойница. Затова: „посгоди се, пороби се“, „ожени се, погребени се“. Съпругът и съпругата се представят като антиподи на живота: той е куче, тя е котка, той внася, тя изнася. Семейният живот се движи обикновено в атмосфера на караница. Знае се приказката как жената винаги казва „стригано“, а мъжът – „бръснато“. Затуй твърде често съпругът изрежда националния речник на псувните, а съпругата изкарва фолклорната гама на клетвите. Масло в огъня на недоразуменията влива свежървата с вечните си разправии със снахата – нещо, което нерядко свършва с отрова или с коварно убийство. Прелюбодеянието не се осъжда в тая песен: „вдовица жена срам няма, бекярин човек грях няма.“ В роднините се вижда понякога само оспорвали на имоти: „Брат – брадва главата му!“ Братята се разделят обикновено от жените. Според една песен между две братски къщи е израсъл висок плет от тръни, а в него пъплят люти змии. Жените, върху които се стоварва вината за злото в живота – библейски отглас, вероятно, – се представят най-често като клюкарки: „гущери бълва“. В сдружение за обща работа малко се вярва: „Орташка кобила и кучета я не ядат“, „Много баби – хилаво дете“. Напротив, хвали се индивидуалната стръв за благо и успех: „На вълка вратът е дебел, защото си върши сам работата“, „Света не мож оправи, ами гледай да го оправиш за себе си“. Доброто се смята за нещо слабо, беззащитно, а на хубавото

се приписва жалък жребий: „Най-хубавата ябълка свинята я изяда.“ Ив религията се влага безутешност: отричат се духовниците – „шур се попи, луд се калугери“; подценява се безкористното благочестие „кан-дило без зейтин не гори“. Храни се съмнение дори към върховната справедливост – „богат ли си – в рая, сиромах ли – накрая“. Селото се схваща едва ли не като самостоятелна държава. Затуй се водят същински войни с другите села за пасища и гори. Селото изобщо мрази града. Той е за селянина център на богатство и на хубави жени: „В град да идеш, жена и къща да намразиш.“ Гражданинът се схваща отрицателно: „гражданин – кръстен дявол“. „Той седи под сянка – не работи.“ За труд се признава само полската работа. Мрази се и градската култура – като нещо чуждо на селото, ала се схваща повърхностно, повечето като форма. Шопът разхожда кожата си всред София напук на европейщината. Но забелязва се как европейската култура завладява главата на селянина – като каскет – и краката на селянката – като тънки чорапи и обувка. Гражданинът от своя страна мрази селянина, който е за него „чичо“, „цървул“, „гащник“, „козяк“, „Пижо“, „Тренчо“, а в старобългарско време – „смерд“. Градът е в народните понятия още „чаршия на базиргяни“, т. е. на търговци, повечето от чужд произход. Миналият както и днешният живот на града съдържа доста елементи на отрицание, взето само по себе, към селото и пр., ала маскирано с дух на положителност. Разкрива се булото, метнато над отделната личност, над семейство, занаятчий и, търговци, банкери и др. само между четири очи, ала и в събрания, в печата, а най-вече в углавните и граждански отделения на съдилищата. Студенина в отношенията, непоздравяване между познати, липса на доверие и чувство на дълг, отсъствие на доблест, достойнство, предпочитане на морално падналите, хвалби за престъпнишки подвизи, култ на гумогръбначие, неподбиране на средства, убийства, разврат и пр. – всичко това дава бледа представа за отрицанието в днешния ни град. Отрицателство вдъхновява писанията и делата и на доста наши люде на идейната култура. Привидният критицизъм е тук най-често гнездо на отрицанието. С тая цел най-често се оспорва чуждият успех, не се признава чуждото обаяние, подкопава се чуждият авторитет. Като че правилото е: щом не съм аз, да не бъде никой! Изгаряй юргана заради бълхата! Градът е за нашия народ така също седалище на бирници–данъкът не се схваща като лепта за общото, а като робско даждие– и главно център на власт, която се отъждествява обикновено с насилие, произвол, в чисто азиат-

ски смисъл. Властта, особно административната, е най-висше и най-могъще понятие в психиката на селянина, па и на българина изобщо. Да се достигне тя – се смята за най-голям и най-смислен идеал в живота.

Оттам извънредно силното политизиране на широките ни народни маси – нещо, което спъва всеки друг почин, идея, дело. До власт се идва чрез партия и затова тая обществена категория поглъща толкова много време, сили, жертви. Те обаче се дават охотно, защото чрез партията се чака десеторно удовлетворение на лични интереси. С оглед към тая цел по-изгодно е да си от главните и затова партийният живот се изразява повечето в борба за лично надмощие и на цепене. Политическата психика на българина се проявява, естествено, най-вече през време на избори. Тоя период се схваща от народа ни като повсеместен поход на лъжата. Ако запитате селяни, които отиват на предизборно събрание: „Къде така?“, те ще ви отговорят обикновено: „Ще лъже един там, отиваме да го чуем.“ Чрез партия обаче селянинът може да зареже цървулите, т. е. селото, и да се пресели в града. Такъв селянин почти изведнаж става отрицател на селото – и то често най-голям. Затуй се казва, че „помакът е по-правоверен турчин от същинския османлия“. Знаят се и подигравките с новоизпечения гражданин: „Пази, Боже, сяпо да прогледа!“, „Чакай бе, чичо, по гащите ти има още половин кош плява!“, „Че ти кога стана ковач, кога ти почерня задникът?“ Като че нашият селянин държи за своето само от инат, че не може да стане друг. Една селянка ми казваше: „Който от село е избягал, се човек е станал!“ В града селянинът става обикновено дребен служащ или чиновник, ала нерядко се издига и до върха на административната стълба. Нашият чиновник, бил селянин или гражданин, си е в известен смисъл почти отрицател на държавата. Твърде често той слага държавната пара вместо в касата в собствения си джоб. Та нали трябва „бели пари за черни дни“, т. е. за опозиция – „седемте гладни години“, когато наистина всичко бяло става черно и сламката у противника се прави на греда! Нашият чиновник се мисли за представител на нещо голямо и недостъпно, а посетителят се смята за мравка или за дойна крава. Ако и всички да се стремят към власт, а като чиновници се имат за нейни органи, понятието „държава“ е най-отвлечено в съзнанието на българина. Той се намира или над нея, като някакъв азиатски деспот и разполага с всичките ѝ средства, или пък е под нея като роб и очаква всичко от държавата. Не се смята за нещо свое и държавната територия, поне от мнозина. Така доста наши войници

през последните войни обичаха да казват, че биха сключили мир, ако границата мине до прага на къщите им. Обич, значи, към земя съществува, ала като към собствена нива, не толкова като към родна територия. По същия начин се е отрицавала и се отрицава и българската народност. „Човек нали си, все едно е какъв си.“ Народностен дух е досега повечето тема на вестници, паради, младежки писания и събрания, не толкова централен факт във всекидневния ни живот. Народностното се жертвува за личното или за общественото. Затуй българинът в миналото, па и днес, се денационализира много по-лесно, отколкото балканските си съседи. Тая е една от причините, гдето сърби, гърци, румъни и турци владеят сега области, които са принадлежали не само към българската държава, но и към снагата на българската народност.

И тъй, в психологията на българското отрицание имат надмощие следните елементи: апатия към висшето, като добро и хубаво, като държава и народност, фанатична страст към парично-материалното и към властта като средство за самозадоволяване и забогатяване, животински егоизъм в отношенията към другите, простотия и заинтересованост на бюрократи, безогледна опозиция, партикуларизъм на политики, егоцентризъм на интелегенти, омраза и завист едва ли не на всички против всички и пр.

Тая отрицателна психика не е равномерно разпределена по цялата земя на българското племе – ако за отвлечености може да се говори така конкретно. Има различия според географските особености на местата. Така в селото отрицателството е повече инстинктивно, сурово, открито. В града, напротив, то взема висши, култивирани, сложни форми, а от друга страна, се отличава с разсъдъчност и прикритост, която стига до коварство. По-съществено и по-интересно е различието между отрицанието на равнината, полето и отрицанието на планината, гората. Психиката на полянеца, особно на селянина, както се знае, се движи най-вече в областта на хоризонталното, с периодични афекти. И отрицанието му се състои повечето в безразличие, което граничи едва ли не с животинска тъпост. Затуй не е чудно, че в нашата равнина има село Дивотино и за полянците се знаят доста иронични названия.

Друг е планинецът – навсякъде, следователно и нашият. В неговия душевен свят преобладава вертикалното – сякаш планината се отразява в духа му. Планинецът е вечен Вилхелм Тел: отрицател на властта не само кога е чужда, но и кога е своя – стига той да не е властник. Из-

вестно е, че всички главни дейци през нашето Възраждане са от селища покрай Балкана и че две освободителни въстания, Чипровското и Средногорското, станаха пак по същите места. Не е дотам известно обаче, че местата с отрицателен обществен менталитет от по-ново време се намират почти пак в същата зона или подобна на нея. Отрицанието ни, или по-ясно казано, опозицията на всяка цена, често пъти не може да се обясни само с местните обществено-икономически условия. Защото тя е психична даденост, обусловена и географски. Ще добавя, че при изучаване на миналото на България трябва да се има предвид, че две наши истории вървят паралелно – на равнината и на планината. У нас съществува, особно в най-ново време, трети вид отрицатели, които до известна степен обединяват в себе си отрицанието на първобитен селянин и на култивиран гражданин, на пасивен полянец и на активен планинец. Това е нашият немил-недраг бежанец – жертва на жестоки мирни договори. Преследван от сурова съдба, този българин се валя в дъното на живота ни, гдето се опива с дух на отрицание. От бежанеца, чрез съчетание на лично и национално, се оформя един от най-висшите типове на отрицател – революционера, чието отрицателство се чувства не само отатък границите ни, но и вътре в страната. Бежанска психика едва ли не е вече завладяла обширни области в душевния ни свят.

Географията или по-точно: разпределението на българското отрицание ще да е тясно свързано с проблемите на нашата етнография и етнология. У нас, както е известно, има най-напред траки – сами нееднородни, – сетне идат перси, келти, гърци, римляни, хуни, германци, славяни, Исперихови българи, печенези, кумани, татари, османски турци – с нов прилив на азиатски народности, – цигани, евреи, арменци, немци, руси и пр. От друга страна, в националната ни антропология не може да се установи един-единствен тип на българин. Явно е значи, че по нашите краища е станало едва ли не вавилонско смесение на народности и ние сега сме, по изказа на един народен етнолог, народ от „къркбабалък“, т. е. от „четирийсет бащи“. Въпросите, които се набелязват тук, са: дали тая расова вавилония на Балканския полуостров не е оказала някакво влияние за образуване на тъй отявления дух на отрицание у нас, българите, централното племе на полуострова? Нашата омраза и завист едва ли не на всички против всички, суровите партийни, съсловни борби, хладнокръвното отрицание на народност и държава – всичко туй навява рой странни мисли. Напр. човек се пита: дали сегашното име

„българин“ не е всъщност някакво събирателно название за разни народности, дошли и установили се на Балкана, които сега инстинктивно продължават нявгашния си народностен и расов антагонизъм в една област, наречена също тъй доста неопределено: „дух на отрицание“? Като че се отнася до вилнение на тъмни сили, които избират от още по-тъмни унаследени наслоения там долу, в подсъзнанието на българина. Тия въпроси на етнологика метафизика ще се уяснят може би, когато самата етнология се добере до по-сигурни методи за издирване – напр. за установяване на тип кръв за всяка народност и определяне на националната принадлежност чрез кръвна анализа – нещо, за което има вече начини на запад. Засега може да се наблегне напр., че влашкитят народностен елемент, според националните ни схващания, е носител на отрицание. Знаят се „влашки ножчета“ в песните за коварно убийство, а цинцаринът представя популярен тип на безсъвестен кръчмар и бакалин; власи убиват в X век един български цар и пр. Също такива, ако не и по-големи носители на отрицание у нас са циганите, пословични с кражба, лъжа, караница, вероломство и др. Основни изследвания са ме довели до убеждението, че народнобългарско и циганско са на известни места свързани и че въпросите за българския манталитет, за нашата характерология понякога сочат към циганологията, която обаче не е още разработена¹. Има изрази от цигански приказки на силно отрицание, които са популярни дори между интелигенцията ни. Напр. „Да не съм бил Бога с камъни?“ е заемка от величав цигански епос за богоборство. Имаме населени места с известен цигански примес, знаят се и хора от цигански произход в нашето Възраждане, наука, изкуство и в партиите ни. Цигани, изглежда, са главните носители на едно течение у нас. Това са обаче въпроси, които се нуждаят от подробно и спокойно разглеждане, за да се улесни нашата етнология. В този ред трябва да се споменат и евреите, които ще да са учители на нашия гражданин по финанси, търговия, индустрия, а заедно с това ще да са влияли и върху склонността на българина към парично-материалното – въпроси, които имат нужда от специално разглеждане. Че учениците са почти надминали учителите си, показва положението в някои наши планински места, главно Габрово, за чиито жители се изнасят типични анекдоти от този род. Дял в

1 Моята студия „Принос към изучаване говора на софийските цигани“ с циганско-български речник, материали и преглед на циганското минало. – В: *Известия на Етнографския музей*, 1933 г. – иска да начене българската циганология.

нашето отрицание, покрай доста други, ще да имат и арменците, които са вносители на религиозната ерес „манихейство“ и се гнетят от сурова история, почти като нас. Във Варна и другаде се знаят приказки, в които арменецът се рисува като човек, който няма пукната пара в джоба си, а говори спокойно за хилядни и милионни сделки – черта, нечужда и на някои от нас.

За отрицателната ни психика, дислокация и етнология би се създала по-сигурна основа, ако се изложеше историята на нашето отрицание – неразследвана досега и сложно преплетена с политикосоциалните и културните събития и факти на позитивното ни минало. Нашата държава се основава от Исперихови българи, като горен слой, и от славяни, като подчинени – дуализъм, който се знае в Русия, Франция, Англия и пр. У нас обаче се проявява доста остро държавната власт – нещо, което предизвиква отпор у „демократичните“ славяни или отрицание към държавата и висшите слоеве. към това политико-социално отрицателство се присъединява и културно, когато с приемане на християнството чуждата византийска култура с държавна помощ иска да унищожи местната езическа култура на славяни и българи. Нещо подобно личи и в други европейски държави, ала специално българското тук е суровостта в отношенията. Зиналата по тоя начин пропаст между българи и славяни, между поданици и държава, град и село, между византийско-българска църква и народно езичество – тая пропаст се използва от ереста на богомилството, която е продължение на манихейството, ала се оформя като чисто наше религиозно движение. То излазя лека-полека пред народните маси с цяла програма на отрицание: против държавата и всички нейни органи, против официалната църква, а от друга страна – то е за културата на народа, за неговите политико-социални идеи, доколкото тия наименувания подхождат за тогавашните първобитни и преди всичко религиозни времена. Отрицанието се облича в одежди на еретична теология: отрицава се видимият свят Като създание на дявола, признава се за свят на доброто само невидимият.

Философски преглед, 1933, №2.

Източник

Найден Шейтанов е известен български етнолог, културолог и фолклорист. Роден е през 1890 г. в Троян. Завършва гимназия в София. Следва история и философия в Лайпциг и Прага. Защищава докторат в Германия. Преподава немски език в Първа софийска мъжка гимназия. Сътрудник на сп. „Златорог“, „Българска реч“, „Философски преглед“, „Съдба“, „Философия и социология“, на в. „Хемус“ (Троян), „Литературен глас“, „Изгрев“ и др. Есеист, народопсихолог, историк, културолог, Шейтанов има самобитно мнение по много въпроси от културния ни живот.

Коментари (8)

- 05-07-2009 | **Колев** – За отрицанието

Вярно и като че ли е писано на 04.07.2009 г. Някои съвременни писачи трябва повечко да прочетат от автори като Шейтанов, за да се върнат към автентичния, свеж и неподправен български език. Защото имам чувството, че с дружни усилия сме на път да го затрием. Напоследък „Либерален преглед“ удря почти винаги в десетката. Браво.

- 08-07-2009 | **В. Трендафилов** – Колев

Извинете, но какво значи „автентичен и неподправен български език“? Кои думи и граматични правила включва? Има ли го същият през Възраждането, ако е „автентичен“? Защото от самата възрожденска литература това не личи кой знае колко.

Но ако имате предвид съждението си като косвена критика срещу умишленото усложняване на интелектуалната реч, което се разгърна през 90-те години и все още мъждука тук-таме, вие сте прав, разбира се.

- 10-07-2009 | **Колев** – Г-н Трендафилов

Благодаря, че сте обърнали внимание на коментара ми. Интелектуалната реч в последните 20-т години не само се усложни (това не я прави по-добра), но и се опрости. Жалко е, че днес ако не употребиш поне една английска дума в изказа си те смятат за неграмотен! Също като преди 1989 г. с русизмите. Чудно ми е че статията е прочетена от малко хора. Защо ли?

- 05-08-2009 | **Гост** – !

много е хубаво, че този материал е достъпен в електронен вид!

- 13-08-2009 | **GeA** – Това вече е сериозно попадение

Найден Шейтанов е правил онова, което днес е популярно като „анализ на текст“ и създаване на база данни – без да ползва инструментите на „високата технология“, а само чрез инструмента на висшата човешка технология на мисленето.

Диалектиката на българския дух в речта и текста на българите обикновено се свежда до противопоставяне на две крайности – поради прословутата търпеливост на българина. Ние протестираме само когато сме в екстремна ситуация – дали пък това не е ключът към оцеляването на малкия човек. Това пак не е само български патент.

Относно „автентичния език“ – е, това е интересно, като се свърже с автентичния текст, произведен от българи на български – защо ли ние не признаваме понятието „регистър“ – може би това е белег на смесването на говорите на различните общности и непрекъснатото разбъркване на социалната структура, която пък е отражение на шарения свят, населил естествените крепости на Балканите – едновременно защита и затвор.

Като погледнах нагоре, май звуча назидателно – странно нещо е езикът, пак ми изигра „номер“ – старият номер на българския изказ, стремящ се към определеност, към крайност – ето още един пример за възпитанието чрез езика в духа на „Махалто на Фуко“ – търпение и нетолерантност, средата се смята за мълчалив отказ от живота – е, българинът не е философ, а разузнавач – любопитен изследвач на пространствата.

- 26-09-2011 | **БС2003**

Статията ми се вижда повърхностна, със стремеж да се вмести едва ли не всичко в рамките на една предварителна опростенческа теза. Ху-

бавото е че припомним интересни изказвания от фолклора и бита, някои от които всъщност се отличават с мъдрост и реализъм, които май надхвърлят нивото на статията.

- 05-03-2012 |**Гост2** – nnn

Излиза, че българите сме най-големите „отрицатели“ в света, в което, дори да е така, няма нищо лошо, напротив. Просто имаме премного фолклор, където това „отрицание“ е проявено по един особен /бих казал тих и отчаян/ начин. Ако се направи анализ на всяка поговорка, на причините, които са довели до нея /с които авторът не се занимава/, ще се види, че тя е „правилна“. Какво тогава – лошо щеше да е, ако това отрицание беше необосновано.

От какво да е бил толкова щастлив през вековете, а и сега българинът /в генома на когото нямало „български“ гени/, че да е радостен и подскачащ от оптимизъм. Е, има и такива хора.

Да оставим това, че човекът винаги е недоволен. „Поетът – викаше Ив. Динков – и в рая да го сложат, пак ще е недоволен“. А това важи не само за поета, нали?

- 04-10-2012 |**стефан**

Много интересно насочен подбор от лингвистични проявления на българския дух. Всяко едно от тях е в действителност крайно симптоматично. Хубава работа на Шейтанов и на Либерален преглед.

Ще те чакам след нощния влак

Автор: Здравка Евтимова

Тя беше минавала хиляда пъти пътя до гарата – някои от павета-та бяха откъртени, наоколо растеше трева, кротка трева, която едва ли щеше да дочака друга пролет. Някога тук имаше тополи, стари, огромни, там гарваните свиваха тежки гнезда. През лятото реката почти пресъхваше и водата ставаше жълта от слънцето в малките локви. Жаби и гарвани жадно преглъщаха сухия въздух. Таня обичаше лятото, с тежките тополи и цял месец боледува, когато ги отсякоха.

– Ще те заведа при друга гора – беше й казал Михаил, който винаги изпълняваше обещанията си. – Ето – каза й той след няколко седмици. На най-обикновен лист хартия беше надраскал с цветни моливи стари дървета и бяла изсъхнала река между тях. Гарваните в неговата рисунка бяха сини и в цялата му картина валеше дъжд. В долния ъгъл, почти невидими, сини като гарваните, имаше букви. „Подарявам ти този дъжд“ – казваха те. Михаил замина на работа в Италия, после в Холандия, а Таня продаваше сребърни бижута в магазинчето на пътя към гарата. По-късно собственикът промени бизнеса си, но Таня остана в същия магазин. Продаваше платове, одеяла, конци и нощници. Михаил дълго не се обаждаше, но когато се връщаше за малко от Холандия, дълго мълчеше и я гледаше сред прилежно подредените пакети със стока.

– Ще си дойда с нощния влак – каза й веднъж той. – С най-пиянския влак ще си дойда завинаги. Ти ме чакай на гарата. Няма да се отделя от тебе. Ще ходим заедно на работа и заедно ще се връщаме. Където работим, ще има тополи. И ще вали дъжд.

После Михаил отново замина. Престана да се обажда вечер, по времето на най-пиянския влак. Таня гледаше оголелия път, прашните влакове, които носеха есен в града. Мислеше за магазина с одеала и неговия собственик, едър мълчалив човек, който й спомена веднъж – „Ако искаш,

можеш да се преместиш при мене. Ти не крадеш. Тиха си, работлива си. И аз съм работлив. Ела след една седмица.“

Таня пазеше рисунката с цветни моливи, бялата пресъхнала река и сините букви, които ѝ подаряваха дъжда. Тя чакаше нощния най-пиянски влак, с бавните вагони от София към тяхната гара. Сега нямаше гарвани, нямаше нито една топола в града. Реката беше изчезнала, сърцата на жабите бяха пресъхнали някъде. Тя се надяваше, че ще завали.

– Аз не те притискам – напомни ѝ собственикът на магазина за одеяла. – Ти си нерешителна, но нищо. Аз съм решителен за петдесет човека, ако се налага. – Той не знаеше, че Таня не може да забрави тополите, по-големи от нощта. Тя помнеше зелените пътища в схлупената рисунка на Михаил. Облаците се бяха стопили до капка, но тя още усещаше белия дъжд. – Говорих с майка ти, тя няма нищо напротив – обясни собственикът на магазина. – Можем и да се оженим. Няма да си броиш стотинките както досега. Няма да си купуваш дрехи от магазините за втора употреба. И повече няма да караш това старо колело. Ще ти купя малък форд, на старо, здрав и икономичен.

Собственикът на магазина беше стабилен човек, но Таня не се съгласяваше да му даде старото колело. Михаил не се обаждаше. Тя и велосипедаът търсеха улици с цветя по прозорците. Търсеха стари дървета. В края на август Таня получи картичка. Венеция, дворци и сини букви, които ѝ казваха. „Ще си дойда на 24 юли. „ От тая ден купувачите в магазинчето за платове станаха толкова красиви, че Таня не вярваше на очите си.

– Радвам се, че най-после се развесели – отбеляза собственикът на магазина. – Не знаех, че толкова ще се радваш, че ти повиших заплатата с десет лева.

Оставаха още хиляда вагона и сто години до влака на 24 юли. Дните едва-едва кретаха, притиснати от жегата, но те бяха щастливи. Всичко до 24 юли беше щастливо.

Най-после стоте години изминаха.

По разписание пиянският влак спираше на гарата петнайсет минути след полунощ. Таня беше там един час преди полунощ. Де да ги знае човек тия железници. Може пък машинистът да сгреша и да пристигне по-рано. Часовникът на гарата не работеше, щурците отброяваха секундите вместо него. Полунощ отмина, десет минути след полунощ отминаха, дваисет и пет минути след полунощ отминаха, петдесет минути отминаха и най-после релсите се обадиха. Като фъртуна, като гръм от

ясно небе към гарата зафуча пиянският влак. Кантонерът се показва от къщичката и светна с фенера. Влакът спря. Бяха само два вагона. От първия излезе мъж, който си пийваше направо от бутилката, от втория слязоха мъж и жена с много багаж. Таня се огледа.

Никой друг не се появи от страхотните вагони. Кантонерът отново светна с фенерчето, локомотивът изпуктя. Таня спря да диша. Влакът потегли, отначало бавно, тежко и уморено, после набра скорост и дръпна в притъмнялото поле. Михаил го нямаше.

Може би не е 24 юли. Може би днес е още 23 или дори 22. Таня измъкна календарчето от чантата си, на което беше отбелязвала всеки изминал ден. Гледа го дълго. Михаил го нямаше. Беше ѝ подарил дъжд. Беше ѝ дал сини и червени тополи. Скоро лятото щеше да свърши. Колко време измина от ония дворци на Венеция? Много. Възможно е и Михаил да забрави. Човек трябва да приема фактите. Това е положението. Няма тополи, отсякоха ги. Няма бели гарвани. Човек трябва да се утешава някак си. Колко е топло и тихо. Какъв 24 юли. Направо не прилича на 24-ти. Няма вятър. Но утре тя ще мине с колелото по улиците. Няма да избира предварително. Която е най-светла, по нея ще хване. Човек трябва да приема фактите. Ти си кротка и работлива. И аз съм кротък и работлив. Но сините букви казваха друго. Сините букви знаеха оня хубав пиянски влак.

Михаил го нямаше. Полето беше изгоряло и жълто. Но беше хубаво поле. То бе чакало Михаил хиляда вагона време. В целия град не се намираше нито една топола. Таня бе останала, тук, на щанда с одеалата. По покрива на гарата изведнъж затропаха дъждовни капки. Отначало бавно, после силно и здраво като конница дъждът затича по изтънялата ламарина. Удариха светкавици. Таня не ги чуваше. Тя виждаше светлата улица, нейната чиста улица с цветя по прозорците. Ти си кротка и работлива. Не, не. Човек не трябва да слуша това. Лятото продължава, така трябва да си казва човек. Време е. Трябва да тръгва. Зашляпа в пороя под изтънелите облаци. Утре реката ще е голяма и бяла. Утре ще поникне силна трева.

Хей!

Някакво раздрънкано такси се беше промъкнало в дъжда към гарата. Таня не го беше забелязала. Тя се препъна. Едва не цопна в локвите до пътя. Към нея тичаше човек, тънък като светкавица. Нямаше чадър. И той беше вир вода. Крещеше колкото му глас държи:

– Дъждът! Дъждът! Ето го!

Само един човек можеше да измисли такова нещо.

Здравка Евтимова (род. 1959) е българска писателка. Завършила е Великотърновския университет през 1985 г., специалност английска филология. Автор е на четири сборника с разкази и четири романа, публикувани в България. Нейни разкази са публикувани в САЩ, Великобритания, Канада, Австралия и Германия.

Коментари (5)

- 14-07-2009 |**romanov** – разтърсващ разказ

Много много много усмивки!

- 14-07-2009 |**Мариана** – Ще чакам следващия разказ

Срещна ли името Здравка Евтимова, мигом се втурвам да чета, погълщайки разказа на един дъх – както жадният пресушава чаша студена вода. Винаги знам, че ще усетя нещо, за което вътрешно съм копняла – някаква проста човешка радост и топлина, красива първичност, истинските неща в живота. Ще перифразирам финала на разказа: „Само **Здравка** можеше да измисли такова нещо“.

- 26-10-2010 |**Тина**

Боже!

Господ изсипал талант в тази Здравка Евтимова!!!

Браво! Това е разказ!

Чета всичко от Здравка Евтимова и се гордея, че една българка пише истински!

- 06-03-2012 | **Теодора Аврамова**

Истинска, както винаги. Обичам я!

- 06-04-2012 | **Милена Стоянова**

Хубаво е когато мечтите се сбъдват! Разказът е страхотен, както и всичко, което до сега съм чела от Здравка Евтимова.

„Фелафел – българско сирене“ или алия през огледалото

Автор: Роберт Леви

„В цялата история на света, във всички значения на думата, да бъдеш евреин е страст. Гордост, която струва скъпо. Чест и низости. Страдание. Делириум. Евреите са непрекъснато разпъвани на кръст от един свят, който те разбират и преобразяват и над който властват повече от всеки друг.“

Жан д'Ормесон, „История на скитащия евреин“

Да се изследва взаимодействието между две култури, на практика означава да се изследва обменът на ценности.

Евреите живеят в българска среда практически от основаването на Българската държава¹. Векове наред те на вълни се заселват на българ-

1 Вж. например 1. ГОДИШНИК на Обществената културно-просветна организация на евреите в България: а) Година I, 1966 г.: доц. д-р Салватор Израел, „Историческите корени на дружбата между българи и евреи“; ст. н. с. Ели Ешкенази „За заселването на евреите на Балканския полуостров, тяхната организация, икономика и бит до образуването на Първата Българска държава“, б) Година II, 1967 г.: ст. н. с. Ели Ешкенази „Към въпроса за историята на евреите на Балканите от образуването на Българската държава до падането ѝ под турска власт“, в) Година VII, 1972 г.: ст. н. с. Ели Ешкенази, „Някои бележки относно ПАРИЦИТЕ и тяхното съществуване в средновековна феодална България“, г) Година IX, 1974: к. и. н. Николай Кочев, „Еврейски надгробни надписи в България през XV – XIX век“, д) Година XIII, 1978: к. и. н. Николай Цвятков, „Евреите във Византия и на Балканите в съчиненията с агиографски характер“; доц. к. и. н. Васил Гюзелев „Проучвания върху еврейски извори за историята на средновековна България VII – XV век“, е) Година XXI, 1986: проф. д-р Христо Данов „Нови страници от историята на Филипопол и древна Тракия през късната античност“; проф. Николай Цвятков „Към въпроса за така наречените юдействащи на Балканите през Средните векове“. 2. Соломон Розанис, „История на евреите в България“, сп. „Еврейска трибуна“, год. II, 1929 г.; 3. С. Бек и М. Бран (С. М. Дубнов) „Еврейска история“, София, 1922. 4. Латински извори за българската история. 5. Ели Ешкенази и Ашер Хананел, „Един еврейски документ за Иван Асен II“ в „Известия на Института за българска история при БАН“, София, 1956 г. 6. Ели Ешкенази и Ашер Хананел, „Еврейски извори за обществено-икономическото развитие на балканските земи през XVI век“, т. I, БАН, Институт за Българска история, София, 1958 г.

ска територия – дългогодишно съжителство, което не може да остане без следа. От евреите българите възприемат някои черти от кухнята и от бита, научават някои специфични похвати в търговията. Далеч по-голямо е влиянието на българската култура върху еврейското население в България, което е нормално – колкото и доминиращата да заимства от субкултурата, толкова повече тя оказва влияние върху нея¹. Две са големите вълни на изселване на евреите от България – не поради гонения и антисемитизъм, а по личен свободен избор – от втората половина на 40-те до към 1953 г. и след 1989 година. Втората вълна – като най-близка – лесно може да бъде изследвана, за да покаже елементите на взаимно влияние между двете култури.

Когато се пише за изселването на български евреи в Израел през последните седем-осем години, следва да се имат предвид някои важни неща:

За разлика от изселническата вълна в края на 40-те и началото на 50-те години, промените от 1989 година заварват България практически без ефективни еврейски структури². През 1951 година все още функциониращата Консistorия обявява, че повече не може да издържа Еврейския научен институт и той скоро е ликвидиран и прехвърлен към Института по балканистика към БАН. По този начин на практика се слага край на последната еврейска институция. Вече са предадени на народната власт болници, училища, имущество на еврейски кооперации. Впрочем в еврейските училища не достигат деца за сформирание на паралелки, не са назначени и учители по иврит. Петата конференция на еврейските общини от 20 април 1952 година поставя въпроса дори за еврейската идентичност на хората, не поели пътя на изселването в Израел. На конференцията дори е казано, че „Не сме българи, но и не принадлежим към формиращата се еврейска нация“³. Последният удар е нанесен през м. октомври 1955 година от Секретариата на ЦК на БКП, който постановява „Напълно да се отхвърли принципът на представителството на Консistorията на еврейското население в България. Представител на

1 По този въпрос и за културата като специфична ценностна система вж. Роберт Леви, „Рубик куб със страна N – една пространствена играчка в ролята на културен модел“, дипломна работа в катедра „История и теория на културата“, ФФ на СУ „Св. Кл. Охридски“, юли 1998 г.

2 Вж. Книгата на Бойка Василева „Евреите в България 1944–1952“, София 1992, УИ „Св. Кл. Охридски“.

3 Ibid, стр.142.

евреите в България е нашата народна власт, а не Консисторията.¹ Освен национални структури (ОКПОЕ трудно може да се приеме за структура, представляваща евреите подобно на Консисторията), отсъстват и представителствата на международните еврейски организации. Още след края на изселническата вълна от България са си тръгнали Джойнт и Еврейската агенция. Отделно от това политиката на БКП е заклеймяване на „международния ционизъм“ – дума, която не означава нищо за почти никого от не еврейски произход.

Първите изселници тръгват с изключителен ентусиазъм (подпомогнати и от съответните ционистически организации и институции). Те ясно си дават сметка, че градят нова държава, повечето са наясно, че отиват „на голо поле“ и фактически започват от нулата. „В самото начало живеяха по десет семейства в една барака и не съм и предполагал, че един ден пред дома ми ще расте фиджоя“ – каза ми един български изселник от 1950 година. Съвсем другояче стои въпросът с изселниците след 1990 година. Повечето от тях отиват при роднини и приятели; в София започва да действа Еврейската агенция и новите олим² тръгват с информация за това, какво ги очаква в новата страна, и за възможностите, разкриващи се пред тях. Повечето от младите изселници изтъкват различни причини за заминаването си. На първо място стоят икономическите причини и по-големите възможности за реализация. Някои тръгват поради това, че тръгват родителите им. За някои емиграцията просто е едно предизвикателство. Неотдавна във вестник „Труд“ се появи материал за Израел, в който се говореше за това, че младите се подсмивали на разказите на възрастните за някогашния живот в палатки, за изграждането на държавата на ново място. Новите изселници очевидно искат бързо да постигнат неща, които в България са били отдалечени в необозримо бъдеще. Единият от героите на този текст каза преди време: „Гласувах за Нетаняху, но сега съжалявам – парите за олим хадашим³ (Израелската държава отпуска на всеки новопристигнал определена сума, част от която е безвъзмездна, а друга – дългосрочен кредит) рязко бяха намалени.“ Текстът, който следва, в никакъв случай не е изследване, тъй като не се опира на представителна извадка. Той е по-скоро анализ на промяната у двама души, поели пътя към Израел след 1989

1 Ibid, стр.144.

2 Олим (иврит): мн. число – новопристигнали в Израел. От думата „алия“.

3 Иврит – мн. число от „оле хадаш“ – новопристигнал в Израел.

година, и на това, как тя откроява някои ценностни елементи, които не биха могли да се проявят без продължителното формиращо участие на българската култура. Герои на анализа са двама души на приблизително еднаква възраст – около 30 години. И двамата са с израелски паспорти. И двамата преди заминаването си за Израел са следвали в България медицина. Между другото, дълго след заминаването си двамата по страничен път откриват, че са служили заедно в БНА. Просто името и фамилията на единия не са еврейски и в армията не са се преживявали като сънародници – нещо характерно за българските евреи. Единият изживява себе си като евреин, но живее в България; другият разсъждава за себе си по-скоро в категориите на българин, но живее в Израел. Тъкмо това разминаване предизвиква интереса именно към тези хора. Първият от двамата¹ в момента е на 30 години. Живее в Израел от 1992 година. Още в София той се отказва от медицината и завършва кинорежисура в университета в Тел Авив. Два негов документални филма са показвани по израелската телевизия и са носители на различни награди: „Transfer“ – за възродителния процес в България, и „Фелафел – българско сирене“, от който е взето и заглавието на настоящия текст. Вторият е лекар психиатър. Живее в България. Разговорите с тях са водени в течение на няколко години, последните – в периода декември 1998 – март 1999 година.

„Ти се опитваш да сравняваш две места, докато за мен въпросът е много по-сложен – става дума за две времена, за две действителности, които в никакъв случай не са само географско понятие. Или може би са точно такава? „ – писа ми по Интернет Режисьорът.

„В Израел се сблъскваш със съвсем различна ценностна система „ – казва Лекарят. Тези думи съвсем ясно издават, че и двамата имат ценностна система, формирана от българската култура. За Режисьора това е по-нормално – както вече беше казано, той разсъждава за себе си повече в категориите на българин. „Твоето еврейство или начинът, по който го възприемаш, винаги са били – меко казано – непонятни за мен. Може би човек трябва да дойде в Израел, за да разбере колко безсмислено и лишено от всякакво съдържание е понятието евреин. И по-точно от това – да разбере колко чужд може да се чувства сред онези, които са от неговата – как да кажа – кръв? религия? съдба?“ – казва ми той. Режисьорът е чужденец, емигрант, „попаднал в чужда страна: не може да

1 Както беше договорено с двамата, имената им няма да се споменават, затова по-нататък ще ги наричаме условно Режисьора и Лекарят.

приеме безвъпросно местните обичаи и норми, те са само един възможен вариант, възприема ги рационално, защото те не бъдат спомени, не са част от него. Очевидното става проблем, сигурността на навика – напрежение, самота. Нещо повече: съществуването на чуждите норми поставя под съмнение собствените му норми, онези, които носи от своята родина – подкопава вярата в нормите изобщо. Рационален навик; разбран, изучен обичай – не ели това самата формула на отчуждението?¹ Що се отнася до Лекаря, той може да бъде видян всеки петък вечер в младежкия клуб на Бейтама², което до голяма степен говори за самоопределението му като евреин. Между двамата има съществена разлика в причините за емиграция в Израел. Лекарят заминава за Израел, воден от предизвикателството. Той иска да провери способностите си за адаптация в чужда среда. Денят му в Израел обаче по нищо не се отличава от деня му в България.

„Аз поне дойдох тук, воден от мисълта за един по-смислен и по-достоеен живот, а вместо това открих колко силно съм бил свързан с миналото си. Споменът за България бе толкова силен, че вероятността да се върнем ни се струваше все по-реална. „ – казва Режисьорът в прекрасния носталгичен филм „Фелафел – българско сирене“. В същия филм казва и „Аз няма вече къде да се върна – нито в България, нито в Израел..., най-малкото защото и на двете места нямам къща. „ А малко по-нататък: „Усещането, че съм чужденец, че не принадлежа на това място (Израел – Р.Л.), днес вече е изчезнало. Имам прилична заплата и скандалите между мен и *** (съпругата му, която е българка), чиято основна причина бяха парите, са вече, слава Богу, зад нас. От около месец имаме дори нова кола. В края на краищата би трябвало да се чувствам щастлив – имам жена, която е истински приятел, а това никак не е малко.“

Какво е това противоречие? Как да се определи тази носталгия? У всеки човек миналото съществува под формата на знаци. Културата е ценностна система, но ценностите в нея, символно кодирани, се предават от поколение на поколение. Част от тази система е относително устойчива, можем да я наречем и „традиция“; друга част е променлива – в нея влизат идеологии и принадлежност към определена социална или друга група. От дадена възраст нататък детето научава, че е евреин, българин

1 Ивайло Дичев, „Границите между мен и мен“, София, „Български писател“, 1990, стр. 140.
Една съществена част от последващия анализ дължа на този автор – Р.Л.

2 От иврит – бейт аам – нашият дом – Еврейският дом в София.

или някакъв друг. И тогава се стига до парадокси. Емигрантът в България е евреин, в Израел – българин. Самата основа на ценностната му система се разклаща. Дипломата, която си придобил в България, или социалното положение се оказват без всякаква стойност. За да станеш лекар, трябва да започнеш да учиш отначало. Заминаването по икономически причини не е изключителна привилегия за българските евреи, улеснени от политиката на Израел (доктрината „Голда Мейр“) и завръщането на Еврейската агенция Сохнут в България. Според една статистика за един период от около пет години близо 500 хиляди млади хора са напуснали България. Въпросът не е в тази цифра, вярна или не. По-същественият въпрос е доколко очакванията им са се сбъднали и дали икономическата стабилност и просперитет се оказват достатъчни за щастие извън родината. Една от причините за заминаването на Режисьора е желанието да се занимава именно с кино. Той изоставя медицината в България и записва кинорежисура в университета в Тел Авив. Но: „Правенето на филми ми се струва все по-нереално. Работя с компютри, вместо да работя с хора „ – из филма „Фелафел – българско сирене“. Днес той е съсобственик (заедно с двама колеги от университета) на малка продуцентска къща и притежава 12 процента от акциите на LanCom – една от добрите израелски фирми в областта на компютърните комуникации и софтуер.

До окончателното решение за връщане в България или оставане в Израел двамата сменят различни професии, обикновено далеч от квалификацията им. Режисьорът например е бил последователно разносвач на пици, куриер, техник по инсталиране на сигнални уредби в домове на възрастни хора, които да се свързват чрез тях с болницата или полицията. В Израел денят и на Лекарят, и на Режисьора протича така, сякаш са в България. Лекарят през деня е на работа, вечер излиза с приятели и познати „на кръчма“. Режисьорът става в 9.00 часа. На работа е от 10.30 до 18.30, малко почивка в къщи, кръчма, разходка или телевизия, „а ако музата е наоколо“, отива да пише, да проявява снимки (наскоро си е направил фотолаборатория) или да играе бридж в Интернет. „Разликата е в това, че тук (в Израел – Р. Л.) се бачка... Впрочем, освен това, че тук доста се работи – или поне глупавите като нас го правят – животът не е по-розов, по-цветен или по-щастлив, отколкото в България. В България страшно ме дразни това усещане за скапаност, за отпуснатост и мързел, на което навремето и аз съм се предавал. За сметка на това от много ра-

бота се затъпява, но затъпяването на индивида е най-висшата степен на цивилизация, до която човечеството е достигнало.“

Лекарят не остава в Израел, а се връща в България, защото или трябва да се откаже от медицината, или да започне да учи отначало – т. е. да загуби три години следване, защото никой не му признава положените в България изпити (това е характерно за всички, завършили в България медицина – не само в Израел, но и почти навсякъде по света). Оказва се, че един съществен момент от миналото му, една важна за него и за страната, от която идва, ценност се е оказала нищо. И Лекарят се връща в България. Той е убеден, че е отговорил достойно на предизвикателството, убедил се е, че може да се справи с всичко в новата за него среда. Но и за него съществува един проблем – не по-малък от проблема с медицината.

* * *

„В Израел хората считат, че ако имаш работа – всичко ти е О.К. – каза ми той при един разговор в Еврейския дом. – Но ние, българите, все гледаме в канчето на другия, все се стремим към това да сме най-добри във всичко и съответно най-добре.“ „Филмите ми стоят в чекмеджето, защото не съм доволен от тях... – казва Режисьорът. – А има филми, които ако бях ги направил аз – щях да съм доволен“.

След като в началото казахме, а двамата ни герои потвърждават, че смяната на „географското понятие“ България с „географското понятие“ Израел по същество е среща на две коренно различни ценностни системи, добре би било да кажем няколко думи за ценностните системи. За представяне структурата на ценностната система съществуват два модела: вертикално йерархичен, еднолинеен структурен модел на Рокич; и „звездоподобен“¹. Според Рокич, структурата на ценностната система, а съответно и характеристиките на ценностния избор се проявяват най-точно в процедура на ранжиране. Изследваното лице следва да подреди относително голяма група ценности от гледна точка на тяхната значимост, започвайки от най-важните и постепенно слизащ надолу до най-незначителните. Основни постулати на метода са: а) Всеки два ценностни обекта могат да бъдат сравнени и оценени според степента на тяхната значимост за даден индивид. Равенство в значимостта на сравняваните обекти не се допуска; б) Съществува строг и I единен критерий за оценка на ценностната значимост. Този критерий представлява „абсолютен

1 Вж. Красимира Байчинска, „Ценности, ценностен стрес, ценностна криза“, София, АЙ „Марин Дринов“, 1994

еталон“, с чиято помощ се извършва процедурата на сравняване; в) Ценностната система има вертикално-йерархичен характер. Съществува и друг модел на ценностна система – т. нар. „звездopodobен модел“. При него ценностите се представят образно като звезди, подредени по степен на яркост. Значимостта на всяка ценност, представена чрез своята яркост, е относителна, а не абсолютна, както е в модела на Рокич. За да се определи мястото ѝ в йерархията, следва нейната значимост да бъде сравнена със значимостта на всички останали ценности в системата.

– В еднолинейния вертикален модел неравенството между ценностите се интерпретира глобално, транзитивно и структурно. В звездopodobния то е локално, не транзитивно и функционално;

– Моделът на Рокич предполага, че ранжирането има абсолютен характер. При звездopodobния модел оценъчният критерий не е абсолютен, а относителен; И при двата модела се предполага неравенство в значимостта на всеки две ценности. Но:

– По Рокич ценностната система е еднолинейна вертикална структура, притежаваща устойчив и абсолютен характер. Звездopodobният модел ни предлага йерархична структура с относителен и сравнително неустойчив характер. И двата модела се използват от психологията. Но погледът в настоящия анализ е по-скоро антропологичен. Той изследва другостта. И ако ние привеждаме тук описание за ценностните модели, то е, защото се търсят определени разлики. Според нас ранжирането на ценностите не може да бъде нито глобално, нито абсолютно, както е при модела на Рокич. Считаме, че отделните ценности могат да променят своя ранг, да сменят позицията си във вертикалната йерархия. Такава смяна най-често се наблюдава при смяна на обществено приетия културен модел (например в периоди на преход, когато се забелязва „висока“ семиотичност на поведението) и при взаимодействие с други култури. Във всяка култура, счита Рут Бенедикт, съществува една обща „тема“, една обща конфигурация, която „ориентира“ действията, мисленето и чувствата на индивидите. Да се изучава даден национален характер, означава да се изучава „заученото културално поведение“.

Според множество автори чувството за принадлежност към етническа група (защо само етническа? – Р.Л.) изпълнява основна интегрираща функция за общността. Съществува обаче проблемът за историзма. Според Стоянова-Бонева „Етническите процеси в едно съвременно общество се развиват „лавинообразно“ в сравнение с „мудността“ на етническите

промени в традиционното общество например. От друга страна, пълно е единомислието сред изследователите, че етническите компоненти на социалната психика изостават в сравнение с другите ѝ елементи. Така или иначе изследователят на националния характер не може да не съобрази факта на интензивни социо-културални промени за всяка съвременна нация¹. И тъй, ако използваме определенията на Красимира Байчинска, български евреин, попаднал през последните години в Израел, получава „ценностен стрес“, който застрашава да прерасне в „ценностна криза“. Преди около две години във в. „Еврейски вести“ се появиха разказите на две момчета от българската диаспора, които тогавашният главен редактор на вестника „интелигентно“ беше определил като „За и против алията“². Едното момче обясняваше, че се е наредило отлично, че се е намерил благодетел (д-р Бен Яков), който да го протезира и да му помогне да го приемат в университета; другото момче се оплакваше, че е било принудено да отиде за известно време в армията (нещо задължително за всички граждани на Израел, включително и за новите заселници, което между другото се смята за чест в Израел). Разказвачът заявява, че не знае какво би направил, ако го принудят да стреля по други хора. Това било категорично против неговата вяра и убеждения. Въпросният млад човек е заминал за Израел без ни най-малка представа не само какво го очаква, но и за ценностната система на културата, в която (вероятно) се е надявал да се впише. Впрочем, не съм напълно убеден, че младежът е бил съвсем наясно и със своята ценностна система (въпреки изявлението за убежденията му). Това може да звучи странно на фона на всеобщо известната еврейска способност за приспособяване. „Закон е законът на страната, в която живееш“ – казва един еврейски равин през средновековието. Не по-малко куриозен е случаят с млада госпожица, която се завръща от Израел сравнително скоро след заминаването си. Обяснението ѝ е, че едва стъпила в Израел, нейните роднини я устроили на работа. Господи! – та това е нещо, за което много хора в Израел (а и в България) могат само да мечтаят. Въз основа на няколкото разказа вече можем да посочим някои

1 Стоянова-Бонева Бонка, Американски теории за изучаване на етническата психика, София, ИК „Гал-Ико“, 1994, стр. 65.

2 За съжаление работното време на редакцията на вестника съвпада с моето, поради което нямах възможност да издира в архива съответния брой. Преразказът тук се прави по памет, поради което много важни детайли от двата разказа се губят, за което се извинявам на читателя. Р.Л.

сериозни разминавания в ценностите: Българинът е индивидуалист, израелецът – мислещ колективно; израелецът се грижи за държавата си, българинът очаква грижа от държавата; израелецът свързва просперитета със стабилността, със стремежа към съвършенство, българинът – със стремеж към върха; за израелеца ключът е в спокойствието и сигурността – дълги години унижаван, за българина ключът е в достойнството. Действително, при срещата на тези толкова противоречиви ценности резултатът може да бъде и ценностен стрес. Но защо ли в Израел считат, че една от най-успелите групи в страната са българските евреи? Вероятно защото тези ценности не са толкова противоречиви, колкото изглеждат на пръв поглед. Така изброени – в опозиционни двойки – те всъщност са моментална снимка на едно естествено развитие. Голямата промяна настъпва от смяната на един начин на мислене с друг, на едно време с друго¹, и това е същностният проблем. Следващата теза може и да е спорна, но тя е добра илюстрация на разминаването. Евреинът живее в митологично време. Като се има предвид, че структурите на езика са отражение на структурите на мисленето, следва да обърнем внимание върху факта, че в иврит има само три времена: сегашно, бъдеще и минало свършено. За събития, описани в Стария завет, евреинът може да разкаже единствено като: „И като влезе при спящия Саул, Давид взе копието, което беше забито до главата на царя, и съда с вода.“² За евреите всяко събитие от Стария завет се случва тук и сега в момента³. Българското „заучено културално поведение“ обаче принуждава носителят му да живее в линейно време. И тъй като през по-голямата част от живота си той се е стремил да се измъкне от едно наложено му доктринално време, един коловоз, от който няма измъкване, то резултатът е, че линейното българско време се превръща в агонално, във време на състезание. Една борба за постигане на цели, дори и срещу системата, наложена в страната му. Оттам и стремежът на българина да бъде „най-добър във всичко и съответно най-добре“. „Казвам ти, че въпросът не е къде, а как и кога. „ – твърди в свое писмо Режиcьорът. „Човек никога не знае защо е там, където е“ – допълва във „Фелафел – българско сирене“ съпругата му. „Когато пространство-

1 За различните видове време вж. Ал. Фол, „Човекът във видовете време“, София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 1998 г.

2 Царства, 26:12. Съзнателно тук предавам текста като преразказ, а не цитирам точно – Р.Л.

3 Вж. например романа на Лион Юърис „Екзодус“, София, „Стубел“ 1995 г, където има множество примери за този начин на мислене.

то почва да се мисли като анонимно множество от равностойни точки (т. е. когато то се лиши от всяка символичност), ти не само можеш да се озовеш във всяко X; Y; ти трябва да се движиш, тъй като мястото ти се е оказало свръхбедно, нямаш никакви причини да заемаш тъкмо него; ти си се озовал в перманентно изгнание. Впрочем, същото е станало и с твоето социално място, онагледено в парите, които притежаваш – има сякаш причина да притежаваш наследствения замък (както видяхме, Режисьорът не притежава дори къща, което беше изключително важно за него – Р.Л.), но няма причина да притежаваш; може и трябва да имаш повече и повече¹. Ако попаднеш в страна, в която ценностната система напълно се различава от своята, предположително имаш няколко реакции: да приемеш новата ценностна система, която не е лесна, или всячески да се стремиш да отстояваш своята. Или да търсиш някакъв „свой си“ синтез между двете системи. В последните два избора, твоё време автоматически става агонално. Но тъкмо това е времето, на което помладите българи са свикнали. Затова и въпросът, който би си поставил един носител на българското „заучено културално поведение“, няма да бъде „къде?“, а „кога и как?“² Как и кога... Остава да се запитаме струва ли си човек да замине, за да разбере, че въпросът не е „къде?“ Че където и да отиде, той носи една менталност, от която няма как да избяга. Евреинът заминава, защото за него е важно „къде“. Той носи митологичното със себе си. И затова съществува Вечният евреин, Скитникът евреин, няма друг подобен етнически персонаж³. Последните години показват, че това си е специфична еврейска черта. Постепенно българинът започна да не се пита „къде“, а само „кога и как“. Единият член на опозицията преминава в другия. Откритостта замества изолацията. Младите евреи от български произход, преселили се в Израел през последните седем или осем години, се държат като българи и разсъждават като българи. Те отиват да търсят реализация, недостижима в България, за да установят, че в повечето случаи тя е недостижима и в крайната точка на пътуването им. Навсякъде мястото им „се е оказало свръхбедно“. Така алията, изселването в Израел се оказва алия през огледалото. Сблъсъкът на ценности не е толкова голям, той сякаш не се е случил. Който не може да се реализира

1 Ив. Дичев, *op. cit.* стр. 82.

2 За евреите обаче „къде?“ винаги е имало значение. Срвн. традиционното еврейско благопожелание: „Догодина – в Ирушалаим!“

3 Освен, може би, Летящият холандец, но в крайна сметка и той намира покой.

в мечтаната област в България, трудно се реализира в нея и в Израел. А стремежът „да бъдеш най-добрият“, „пръв във всичко“, носен от българската менталност, се оказва неприемлив и в двете страни, но упорито съхраняван като нещо, което осъществява връзката със знаците на миналото, с вменената ти ценностна система. А материалният просперитет се оказва недостатъчен за щастието. „Повечето от промените, случили се с мен и през последните седем години – пише ми Режисьорът, – са повече въпрос на друг сезон в живота, на други очаквания и заблуди, не толкова на място. Чисто погледнато, от материална гледна точка тук е по-добре, но още по-добре е в Норвегия или САЩ, без никаква връзка с това дали си евреин или не. Може би единственото място, където има значение дали си евреин, е извън Израел.“

Тогава, както твърди Жан д'Ормесон в „История на скитащия евреин“, да си евреин, е една идея. Която има значение единствено „извън Израел“ Тогава може би най-вярно е, че „човек мъкне родината със себе си“.

Източник

Роберт Леви е роден през 1964 г. в София. Завършва гимназия в София, а след това работи на различни места в България, сменяйки множество професии. Висшето си образование завършва в Софийския университет „Св. Климент Охридски“: през 1995 г. – Българска филология; 1998 г. – Културология. Специалист по културна и социална антропология и история на българската култура. Самостоятелни експедиции: с. Градец, Котленско, като ръководител на студентски екип (1994 г.); с. Севар, Разградско (1997). Участвал е в експедиции на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В момента е докторант в Института по етнография при БАН.

Коментари (6)

- 08-07-2009 |**Ивайло Т.** – статията

Доволен съм от статията, научих нови неща. Мисля, че евреите са културно богатство за нашата страна и нация. Поздравления!

- 09-07-2009 |**Емил Коев**

Малко са наедро обобщенията, а и връзката с теоретичната обосновка не ми стана ясна, но може би вината е моя... Любопитен текст, независимо от твърде големия риск да се правят далеч отиващи обобщения от два-три случая.

- 10-07-2009 |**Николай Колев**

Много добър текст! Всички носим родината със себе си, съзнателно или не!

- 10-07-2009 |**прочел статията** – порив за образованост

Здравейте,

Статията е поредното доказателство за образоваността на повечето евреи и капацитета им да възпроизвеждат информация. Относно притчата за скитащия евреин може би авторът г-н Леви знае за един от базовите съвети, който прабългарите са отправяли към децата си- не умирай там където си се родил. Това лансирано от народ, който знае как да организира разумен, справедлив и много добре уреден начин на живот- е израз на разбирането, че човек трябва да се развива. Българските евреи в Израел не е учудващо, че са добре поставени и ползващи се с много добро име сред хората там, защото те пренасят(а може би и носят вече) част от една традиция на светоусещане, идваща от един от най- древните и справедливи народи- българския. Мирогледът на тези хора винаги е бил в много по- голям конфликт с този на непризнаващите го отколкото еврейския миоглед(който и какъвто го познават съвременните евреи)с този на останалите. Все още обаче истинските човешки стойности оставени и като правила за живеене посочвани от българите- истинските, тези далеч от християнството, исляма и въобще всякакви формални показности на съвестност- но заклеимени като В/Б улгари от хора без хармония, спънати в развитието си – не могат да бъдат обхванати лесно(ако въобще могат)в теории и научни разработки от същите такива,,

спънати” хора. Дано Израел просъществува толкова, че да покаже на останалите народи силата на духа и вярата и дано има мир, да достигне и живее в хармония и да изпълни всички повели на Б-г.

- 26-10-2012 | **Самолет 005** – ... малко смущение...

Чудесен текст и поздравления! Единственото, което ме притеснява е, че макар текстът да позволява много интерпретации, едната от тях – а именно, че човек може да избере да е евреин, е житейско състояние с характеристиките на лема, а то всъщност е теорематично... Ти доказваш, че си евреин, защото обслужваш избора си. То никак не е лек избор...

Чудесно е, когато се виждат ракурси, защото има „професионални евреи“ – понятие взаимствано от една полска лакърдия, според която шегаджийски се твърди, че да си поляк не е народност, а професия... И при това се казва в контекста на клишето, че поляците били „славянските евреи“... Естествено радостно е да се види как от повърхностния пласт на клишетата се стига до менталност и културност.

Статията ми говори, че хората разбират след много щуране, че горкият евреин може и да не е професионален евреин, а просто евреин.

Представям си и този мой коментар в очите на един евреин антибългарит (дума, изкована по подобие на антисемит). С такъв ме среща съдбата и щях да повърна наред излъскания „Шератон“...

- 26-10-2012 | **Самолет 005**

„антибългарит“

Добре, че стана грешката, та да повторя :)))

Киното като обяснение в любов към изкуствеността

Автор: Джим Джармуш

Интервю с Джим Джармуш

Последният ви филм се казва „Границите на контрола“. Вие самият пък бивате считан за човек, който се държи под силен контрол.

До известна степен това е вярно. Но аз не си затварям очите за факта, че когато се снима филм, всичко се случва само веднъж. И че определени неща, които човек би желал да контролира, просто не могат да се контролират. На това трябва да се гледа като на подарък, а не като на нещо отрицателно. Аз имам план, но той е като карта, която може да бъде променена – и много се надявам, че това действително ще се случи. Обичам грижливо подготвените неща, но пък и не искам винаги да зная какво ще се случи, защото неочакваното или дори грешките много често се оказват нещо, което дава сили. Може би това е малко противоречиво: аз харесвам еднакво както грижливостта, така и непредвидимото. Не искам да премахвам нещата, които лежат в магическото пространство извън обсега на контрола.

Мечтаете ли понякога, както мнозина интелектуалци, да изключите мисленето и да се предадете напълно на чувствата?

Аз винаги следвам интуицията си, а не анализа. От семантика не разбирам нищо. При това обаче съм голям любител на формата. Формата и стила ми се струват нещо великолепно и аз никога не бих ги изличил, разрушил или излязъл извън границите им. Обичам формата в музиката, поезията, литературата, живописа и дизайна. В киното големите филмови артисти за мен са стилистите. Защото историите са нещо ограничено, от тях има само едно ограничено количество, но пък неограничен брой форми и стилови направления. При все това не изпитвам утопичен копнеж по някаква освободена филмова форма, която да бъде анархистка, макар че с удоволствие я наблюдавам при други хора.

Вашият филм притежава множество такива нереални моменти.

Ами това просто не е нео-неореализъм. По-скоро това е обяснение в любов към изкуствеността. Не в смисъла на Хичкок – никога не бих се позовавал на него. Той винаги е рисувал своите сторибордове, а след това не се е интересувал от нищо, което се е случвало по време на снимачната работа. Предпочитам по-скоро Никълъс Рей. Той казва така: ако ще филмираме само сценария, то можем и просто да си го прочетем. Защо да се започва със сценария? Не бих могъл да работя като Хичкок, защото моята сила е интуицията, а не интелектуалната страна. Бих искал да бъда ръководен от нея, а не от интелекта.

Вие представяте един убиец, който същевременно е и ценител на изкуството и който посещава картинни галерии, преди да започне работата си. Но защо само испански художници?

До това стигнах по интуиция. Исках да поставя тези картини като един вид посредници между различните картинни светове вътре във филма. Антонио Лопес Гарсия според мен е един от най-добрите испански художници изобщо, обичам неговия поглед към града. Не можех да включа всички значими художници – за това нямаше да стигне времето – затова във филма няма нищо от Мигел Барсело. Срещал съм се с него няколко пъти и го харесвам много. В музея Рейна-София има една негова картина, представяща Лувъра само в чернобяло. Намирам това много интересно: една картина на музей, намираща се в друг музей. Но за нея нямаше повече място във филма.

Чрез своите топли и меки контрасти вашият филм изглежда изключително живописно. Още никой от филмите ви не е изглеждал по този начин. Дали е ставало дума за това да се противопостави на темата за смъртта нещо топло и земно?

Звучи интересно. Структурата на историята с убиеца, който отново и отново бива изпращан на път, за да „изпълнява“, съвсем не е толкова метафорична. Цветовете трябваше да изглеждат така, както ги вижда окото. Използвахме – нещо необичайно за нас – един малко по-блед материал на Фуджи, защото искахме да избегнем много наситените, блестящи цветове на Кодак. И понеже цветовата гама беше толкова важна за нас, ние мислихме доста дълго върху нея.

Филмът ви е оцветен от един вид скептицизъм по повод това, което човек вижда. Обикновено нещо такова се очаква от живописиста: един рисуван ландшафт да не бъде идентичен с обекта си, а да тематизира картинността. В

киното очакваме това по-малко, повечето кинокартини биват възприемани натуралистично. Като оставим настрана, разбира се, работите на големите кинохудожници като Антониони.

И цяла поредица други творци: Тарковски, всички добри европейски филми, немите руски филми. Киното също притежава това качество – зависи само от това, в чии ръце попада то.

Във всеки случай в наше време виждаме доста малко от това. Но в черните кутии на музеите този вид филмово изкуство изглежда отново е на мода.

Да, визуално интересните неща се случват точно там.

Не се ли чувствате изкушен от това да правите по-скоро инсталации, филми за художествения контекст?

Не, аз съм наративен режисьор. Не работя чисто визуално. Може би не съм достатъчно добър на визуално ниво. Току-що разговаряхме за формата и аз казах, че съм формалист. Въпреки това филмите ми винаги имат една три-актна структура, плюс кратък епилог, просто винаги така се случва. Може би не се чувствам достатъчно сигурен за една музейна инсталация. Където няма очакване на някаква история. Въпреки че там може би се намират най-големите новаторства.

Наистина ли се съмнявате, че сте голям визионер на киното?

Не и в областта на „новаторското визуално кино“. Макар и филмите ми, разбира се, да притежават и визуални качества, но по-скоро изхождат от една стара традиция на разказване на истории. Те не произхождат от Стан Бракхейдж или Майкъл Шоу, а по-скоро от Бъстър Кийтън, Джон Форд или Никълъс Рей.

Но не изчезва ли тази филмова традиция все повече от паметта на кинокултурата? Дори и Бъстър Кийтън вече може би е по-познат сред посетителите на музеите, отколкото сред онези на кината. Ако и вашият филм, слава Богу, да поддържа живо това разклонение на киното.

Този дебат водих постоянно с Крис Дойл по време на снимачните работи. Той ме питаше: защо правим все още тази динозавърска форма, та тя е мъртва. Защо трябва да бъде финансирана? И разказва за всички художници, които излагат по музеите. А аз му казвам винаги: затваряй си устата и ми направи кадъра. Но на следващия ден си мисля, че може би в това има нещо вярно. Той дори прави колажи от филмовите си кадри, докато снимаме. След това ми ги показва, а аз си мисля: кога пък успя да ги направиш? Спиш само по три часа. А те са толкова добри.

Интервюто води Даниел Котеншулте.

Джим Джармуш (род. 1953) е независим американски режисьор. Джармуш е един от най-важните представители на независимото американско кино, особено през 1980-те и 90-те години.

Литература и медии

Автор: Владимир Трендафилов

В преходното време, в което живеем¹, литературата не е само литература. Слепота е да мислим иначе. От нея текат връзки към други неща, а и самата тя обикновено е само повод. Днес всичко това е особено очевидно. Вярно, литературната литература още не е мъртва. Но запада – също както футболният футбол, политическата политика и всички останали поприща, които мечтаят да минат за експертни, за да изгонят масовия потребител от участие в създаването и разпределението на вътрешните им ценности. Или с малко по-други думи казано, в момента наблюдаваме процес на бързо делегитимиране на механизмите, които произвеждат вътрешни ценности.

1. Какво сигнализира кризата

Кризата, уви, е обективна. Всеки път като разтворим вестниците, виждаме застаряване. Разтворим ли някой роман или стихосбирка, около които се опитва да се образува някакъв шум, пак виждаме застаряване. Отрабатват се отработени модели, повтарят се стари неща, усеща се растяща носталгия. Имаме пълна симбиоза в този план между медийното и литературното поле.

Всяка криза в литературата е криза в медиите, сега може би повече от всякога. Литературата ни е в криза – значи и те са в криза. Балансът е неприятен, но напомня, че литературата е преди всичко медия, а не не-

1 Този текст беше публикуван за първи път през есента на 2006 г. (вж. Трендафилов 2006), тъкмо преди влизането на България в Европейския съюз. Появата ѝ съвпадна с един бурен контекст на нови икономически и литературни скандали. Разбира се, около вторите почти няма публичност, поради което остават незабелязани за широката публика. Любопитно е обаче едно, според мен, многозначително съвпадение. Тъкмо когато протекла първите скандали по върховете на икономико-политическата власт, литературата ни бързо започна да губи самочувствието си на затворено поле, усещането за неприкосновеността на границите си.

пременно и само естетически обелиск, какъвто я изкарват рекламните ѝ агенти и всички облъчени от рекламите им.

Но къде им е точно кризата? Да се повслушаме наоколо. Тиражите на ежедневниците трайно падат и то в едно откровено време като нашето, пълно с разкрития за мащабна корупция по всичките етажи на властта. Засега са „Топлофикация“, „Софийска вода“, ВиК, полицията, прокуратурата... Кой знае още какво ни предстои в следващите месеци и години. Вероятно всичко.

Вестниците – не може да им се отрече – ни осведомяват добросъвестно за скандалите. Дават информация, прокарват до нея светлина от различни източници, допълват и свои коментари. Наглед нищо лошо. Но защо човек някак добива впечатлението, че са прекалено възпитани? Защо не ликуват? А би трябвало. Точно сега е тяхното време. Точно сега би трябвало най-хищните им професионални инстинкти да кокорят очи и прокарват език по зъбите си в очакване на неминуемите следващи сюрпризи. Би трябвало поне малко да съпреживяват с нас читателите шока на поредната новост – това не е приоритет само на жълтите вестници. Разликата е в дозировката, а дозировки има всякакви, включително и съвсем култивирани.

Но не, те упорито не изглеждат изненадани. Без изключение – и „Труд“, и „24 часа“, и „Сега“, и „Стандарт“, и „Монитор“, и останалите. Макар че що-годе старателно изпълняват движенията на една нормална преса, по стила и тона им някак всеки път разбираме, че това, което за нас е новост, за тях не е. Сякаш този тип новини са новини само за нас, а за тях са разкрития, направени по силата на неизбежността. Един вид, „ех, и за това вече може да се пише.“

Откъде черпи силата си нашата ежедневна преса? От това, за което пише, или от това, за което има споразумение да не пише? От публично поле или от някакви ниши под повърхността му? От информацията или от тайната? Всеки път когато стане някакъв прецедент, мутренско убийство или корупционен скандал, из вестниците изведнъж, покрай всичко останало, започват да се мяркат без предизвестие някакви важни имена, които обаче едва сега за пръв път чуваме. Защо не сме ги чували и друг път? Ако са нови за нас, нови ли са и за тях, които управляват вестниците? И ако са им били известни, защо досега не са ни информирали? Защо все мимоходом, уж случайно, уж че досега просто не сме обръщали внимание, ни се подхвърля между другото, че еди кой си

се занимава с еди какво си? Или пък се е занимавал с него до момента на гафа или прецедента.

Колкото повече минава времето от началната дата на демокрацията, толкова по-силно се набиват в очи не фактите в пресата, а паузите ѝ. Особено напоследък – когато падат серия от обезопасителни пояси около един или друг слой информация. Вестниците все още не принадлежат на гражданите. Те са главно инструменти, с които отделни групи от властта се борят една с друга за повече власт. Съответно, информацията, с която разполагат, не е само за оповестяване. Тя е и за спазаряване. Истински важната информация – някои определени пакети от цифри, факти и имена – тече под повърхността на медийното поле и около нея най-вероятно плават финанси само и само да си стои под медийното поле и да не изплува отгоре.

Тази организация наистина прилича на футболната ни. Вестниците може да се продават, може – не, но сравнително малко зависят за съществуването си от продажбите. По подобен начин, родното футболно първенство се играе пред празни стадиони, но отборите оцеляват. Е, не са богати като западните си колеги, но оцеляват. Горе-долу успоредно със статута на нашите писатели спрямо западните.

Макар че има и разлика. Играчите напоследък нещо губят традиционното си елитарно доволство. От лицата им са се изпарили вече ироничните усмивчици, които сякаш казват: „Какво знаете вие!“ Защото усещат, че ако днес все още не им трябва публика, за да си живеят живота и скърпват бизнеса, утре вероятно много ще им трябва. Нуждата от публика се задава на хоризонта и те първи я виждат и не им е хубаво.

2. Несъстоялата се смяна на медийните поколения

Паузите в медиите са важни за отбелязване не само за да се ориентира човек какво става около него. Има и един друг симптом, който би следвало да е интересен, макар и по-скоро за изследователите и анализаторите на процесите. А именно, *там където в системата на фактите се получават паузи, в тия паузи се опитва да се намести литературата.*

Традиционно, да речем, това винаги е било така. Високата литература възниква и се развива като апологетика, първоначално в салона на съответния владетел или богат придворен спонсор. Славата в тия кръгове рядко се е печелела с дела и поведение. Обикновено тя се е купувала с пари и една от силните ѝ форми на легитимация е била чрез метафори в устен и писмен вид. Та оттам и досега.

През неотдавнашния ни социализъм литературата имаше аналогично салонен вид и функция. На нея ѝ се плащаше богато, а тя легитимираше политико-идеологическия контрол и му служеше за параван, защото оттам идеха и парите по поддръжката ѝ. Но тъй като системата на властта беше силно централизирана и се оказа трайна, литературата имаше възможност да се занимава не само с апологетика, но и със самата себе си.

Днешната беда е, че в родната ни култура изключително застарява поколението, което държи властта. То влезе в нея още в края на 70-те, когато Любомир Левчев стана председател на Съюза на българските писатели. Процесът се разгърна допълнително под патронажа на Людмила Живкова. Но за да завърши, на поколението му трябваша още десетина-петнадесет години, колкото да консолидира властта си и да изпрати предходното окончателно в пенсия.

Поради този незавършен процес, в края на 80-те във властта – преди промените – се беше получила рязка поколенческа диспропорция. Културата беше вече поета от тогавашното „следващо“ поколение, но политиката все още стоеше в ръцете на „предходното“ (Тодор Живков). В резултат, политическата власт все по-малко разбираше културното поле, макар че и все по-безконфликтно го търпеше – от една страна, заради назряващите икономико-политически проблеми в цялата социалистическа система, а от друга страна, защото вече бе поверила културата в ръцете на „свои“, макар и по-млади хора.

През социализма смяната на поколенията се осъществяваше общо взето безбурно, макар и не без вътрешен драматизъм. Въвеждаше се нова група творци, обявяваше се за „поколение“ и полека-лека поемаше от предишното лостове на културната власт. Предишното се изтегляше бавно в пенсия, но не неовластена и безобидна, а някак извънйерархична, като Валхала или Олимп, откъдето се намесваше само в отделни тревожни случаи. Но много рязко, по Зевсовски.

Този цикъл на административен обмен пострада много рязко вследствие 1989 година. Политическата промяна удари в сърцето поколенческата смяна и ѝ попречи да се възпроизведе още веднъж. Не се продължи династията на споделените ценности и неоповестените договорки.

Същото това поколение владее публичното пространство и днес. Виждаме го в лицето на Левчев, Антон Дончев, Стефан Цанев и още доста други. То напълно осъзнава, че времената са различни, и че това, кое-

то преди им се е полагало едва ли не „по право“, сега е кауза, за която постоянно трябва да работят. И те работят. Участват в сложни мрежи на взаимопомощ, постоянно се поддържат един друг, постоянно търсят и намират връзки с различни центрове на административната власт или пък на явно или „сенчесто“ финансово подпомагане. И постоянно търсят как да се посеят и увековечат в по-млади последователи.

Не знам дали го правят с действителна вяра в нещо. Или от позицията на неизбежното старческо отчаяние, от което свисти само едно „Мен пък няма да ме погребете!“ Тъй или иначе, те не успяват да се претворят в ученици, поклонници, следовници. Литературата отдавна търси неща различни от техните. Но те явно ще си стоят – докогато им държат силите – като раци на бързей или есенции, неразтворими в околната водна среда, защото всъщност не знаят какво друго да правят.

В личните си каузи тези хора успяват. Но не в литературно-поколенческите, защото от тях просто не излиза послание. Няма и как – изключено е някак пенсионери да „водят“ една национална литература, колкото и скромна в постиженията си да е тя. Но могат да ѝ задържат временно развитието. Резултатът и в момента е налице – старчески произведения, старчески стилове, старчески идеи, старчески послания, даже старчески секс. За някои от последните вижте по-долу.

3. Литературата и наградата „Вик“

Във връзка с всичко споменато дотук, какво се случва с българския роман тази година? Бих казал, всичко старо. Само че още по-старо от преди. Литературата ни сякаш не се развива, а трупа точки за пенсия. Но нищо чудно, у нас старостта и без това се радва на фетишизъм. Да не забравяме, че даже родният „Плейбой“ стартира на времето със снимки на Лили Иванова и прокара оригинален български път в територията на сексуалното привличане.

Наистина, у нас, в културата, като че ли няма постижения, качества и събития, освен в плана на патриархалния престиж. Е, миналата година конкурсът „Вик“ допусна по изключение във финалния кръг отличен роман на млад автор, нефигуриращ в групов контекст – „Сезон за лов на диви кучки“ на Даниел Апостолов. Но дотам и толкова. Както в конкурса, така и въобще. Иначе, няма значение, да речем, кой писател какво конкретно е написал. Има значение как му е името, къде фигурира и какво му е мястото там. Едни и същи физиономии и имена фигурират в медиите, едни и същи физиономии и имена получават всяка година

награди от държавни и общински конкурси. Трети път ги срещаме същите в антуража около предизборните кампании на основните кандидат-президенти.

Във „Вик“, между другото, тази година системата на номинациите е съвършена. Случайни фигури там няма. Участниците иначе са цели 67, а финалистите, които ще спорят за наградата, са пак шест. Но списъкът на последните ражда въпроси. Журито чело ли е всъщност романите? Ама всичките? Или е чело само част от тях – на тия с по-специалните имена? Или пък е прочело само имената и с това е приключило работата си по гласуването?

Но нека си припомним кои са избраниците на суровия борд от съдници: „Амазонката на Варое“ на Боян Биолчев, „Изгубените магарета“ на Валери Стефанов, „Светове“ на Владимир Зарев, „Дани“ на Иван Голев, „Аутопсия на една любов“ на Виктор Пасков, „Консорциум *Alternus*“ на Леа Коен.

Не знам дали в случая темата може да бъде определена въобще за близка до литературата. Биолчев е настоящият ректор на Софийския университет¹, а Стефанов е професор, шеф на катедра и декан пак в същия университет. Зарев, Голев и Пасков са Зарев, Голев и Пасков – писатели не от вчера (както впрочем и Биолчев). Но и не само. Зарев е главен редактор на сп. „Съвременник“, издавано от книгоиздателска къща „Труд“, а Голев му е прекият зам. Пасков дълго време беше директор на Българския културен институт в Берлин, а сега е разположен в Националната телевизия². Коен е авторка на дълга серия романи, писани главно от началото на 90-те насам, но още по-дълга е кариерата ѝ на посланик къде ли не – Белгия, Люксембург, Швейцария и Лихтенщайн, ЕС, НАТО, ЗЕС. Бивш депутат е от СДС, а между март и ноември 1997 г. е била съветник и посланик за специални поръчения към Костовия министър на външните работи. Сега ръководи агенция „Арденте“, която финансира културни проекти.

Толкова по визитните картички. Взрем ли се обаче по-отблизо в тях, те не са равни по блясък. Реалните началници са двама. От останалите, двама са преки подчинени на първите, а другите двама са по-свободни валенции, но нелишени от потенциал в прокарането на творческо-кул-

1 От края на 2007 г. Боян Биолчев вече не е ректор на СУ поради изтичане на двата възможни мандата. На неговото място сега е историкът проф. Иван Илчев.

2 Понастоящем той е съветник по културните въпроси в посолството ни в Швейцария.

турни инициативи, особено пък задгранични с българско участие. Тъй че не знам дали конкуренти не са всъщност само Биолчев и Зарев. Донякъде Пасков, заради литературното си минало – но той пък наскоро взе наградата „Хеликон“, та не е без хич. И дали другите не съставляват по проект сектора за ВИП-персони в салона, където ще се състои церемонията по награждаването¹.

Но ще каже някой, добре де, защо да не предположим, че точно тия хора са написали най-святните романи за 2005 г.? Какво толкова изненадващо има? Нали поне част от тях са „писатели не от вчера“? Пасков даже има в края на 80-те нелоша реализация и във Франция.

Може и да е така, разбира се. Спокойно би могло да са най-добрите, поне на теория. Въпросът е, обаче, имало ли е наистина конкурс? Тия хора участвали ли са в реална борба за първите места, които са извоювали? Били ли са четени на равна нога с останалите участници и рискували ли са евентуално да не бъдат избрани? И обратно, имал ли е шанс някой от останалите да се нареди между тях? Сглобката на избраниците има толкова хомогенен вид, че навява по-различни впечатления.

Всъщност имаме налице синдром. И дано не е тумор. Когато една литература е в пълна криза, тоест в ситуация на почти нулево внимание от страна на читателите „си“, тя се оттича назад към центровете, които я произвеждат и поддържат. Това са главно университетите, редакциите, фондациите – като в случая. Нашата литература е в това положение. След като не стига до адресата си, тя описва затворени кръгове около източниците, средите и агрегатите си. Около тия, които я назначават, знаейки, че срещу пари не се рита и трудно някой би се наел да критикува питомците им.

Как да не пишеш тогава романи? Как да не ги издаваш? Като знаеш, че са предварително обречени на награди и на похвали в литературната преса.

Но ако решим за удобство да забравим целия сбор от участници и се ограничим да говорим само за конкретните шест книги, те самите са толкова неравни по достойнства, че не виждам какво друго ги държи заедно, освен CV-тата на авторите им. Най-добри са на Голев и Коен, рязко повече от останалите. След това – далече назад – на Стефанов. В този

1 Оказах се прав. Наградата беше връчена на Боян Биолчев – както впрочем и по-малката, тази на публиката.

смисъл, интересно ще ми е да видя дали журито ще посмее да гласува за някой заместник. Под укоризнения поглед на началника му.

И все пак, какво представляват поотделно тия книги? И можем ли да ги възприемем, ако не като безспорни постижения, то поне като любопитен симптом за състоянието на литературното ни поле? Да, мисля, че можем. „Дани“ е една симпатична история за любовните и социални митарства на застаряващия герой-разказвач из катакомбите на София-център. Той е безработен, издържа го жена му, но подтиснатото му самочувствие на щатен храненик, носталгията му по радиожурналистическото поприще, от което е отлъчен, и задаващият се фронт на старостта го карат да трупа едно след друго купища секс-приключения. Точно те са в центъра на повествованието, а покрай тях текат житейски разсъждения, подробности от малката битова икономика и епизоди от голямата политика. Романът започва както и свършва, в един уловен преходен миг от живота на героя, сред външен и вътрешен хаос, прорязан обаче с нишки от една малко швейковски тип надежда, в смисъл че нещата са толкова шашави, че нищо чудно и да се оправят.

Романът си е позволил всички рискове да се провали, но е сполучил. Не заради друго, а защото разказва човешка история на адекватен език. Всичко в нея е лично и непринудено, няма и помен от амбиция да се представи, примерно, глобална панорама на днешната българска участ. Точно поради тази лекота на поставените цели, редица единични детайли светят и с обобщителна светлина. Езикът, вярно, е на места доста драстичен, като между войници в казармата или по порноканал. Но ако изключим няколко пасажа към края на книгата, никъде другаде не съм усетил да не си съответства с това, което би могъл да предложи – и въобще представлява – главният герой. Пълен паралел. Поне достатъчно пълен.

В „Дани“ Иван Голев определено е надминал себе си, това е най-добрата му книга. И едновременно с това е най-освободената от литературни амбиции. Не знам доколко разказвачът-герой му е автопортрет (и дали), но във всеки случай този разказвач-герой говори директно, ясно и саркастично като човек, на когото вече е писнало да се притеснява дали е симпатичен някому или не. И с това, напук на всичко, ни става даже симпатичен. Един редови битов българин, трезв, похотлив, без илюзии по адрес на себе си и другите, без особено въображение, силно

просмукан с околната тиня, но оборудван с пъклено чувство за хумор и доста точни наблюдения над околните хора и неща. Четенето си струва.

За разлика от „Дани“, „Корпорация *Alternus*“ е един пълноценен трилър с космополитен сюжет, добре сглобен, интелигентен, лек за четене и бих казал даже динамичен, ако не го забавяше на места обстоятелствения биографизъм в обрисовката на кой ли не от героите. Леа Коен също демонстрира умение да се пише леко, а и уважение към вниманието на читателя, защото поне в първата половина на книгата поддържа добър баланс между разсъждения и случки. Във втората, както споменах, малко прекалява с описателството на житейски детайли и скрити психологически мотивации – за сметка на сюжета, който е по-плътен в първата част.

Искам да подчертая, че тия две книги не са изключителни. „Дани“ е много добра. „Корпорация *Alternus*“ е добра. Но и двете превъзхождат рязко останалите, които бележат различни нива на повествователния и жанров неуспех.

Най-равна, без сривове, е сред тях „Изгубените магарета“ на Валери Стефанов. Но е прекалено равна. Замисълът е, чрез мистификация на намерен ръкопис, да се изведе полушеговито-полунасерiously една теза за скрито централната роля на магарето в историята на човека, основана най-вече върху епизода от Новия Завет, когато Исус пристига на магаре в Ерусалим. Без фойерверки, но и без провали, Стефанов върви уверено по тематичния си коридор, иначе доста добре утъпкан от Борхес, Еко и други известни романисти.

В това се състои, впрочем, една от двете беди около тази книга. От началото до края Стефанов не успява да освободи романа си от усещането за вторичност – даже не дава вид да се е опитал. Нещо повече, докато първоизточниците се стараят да поддържат добър баланс между сюжетния и коментарния си план, той залага главно на коментарния и в резултат четивото му се е получило доста монотонно. Втората беда е, че не успява да легитимира тезата си, не я въвежда убедително за пред читателя. Това той би могъл да постигне, ако беше се отпуснал в по-смела мистификация на историческите „данни“ около магарето, или ако беше разчоплил по-усърдно логическите паузи в действително съществуващите източници. Но той не прави нито едно от двете и за читателя не става ясно защо авторът иска да ни внуши, че магарето е по-важно, отколкото изглежда на пръв поглед, след като отникъде не се вижда, че

то е важно. Навсякъде, включително и в библейските текстове, то работи като носеща конструкция – но само физическа, без да се издига до мащабна метафоричност. Все едно да твърдим, че в изследванията си на балета „Лебедово езеро“ специалистите са подценили незаслужено ролята на тръстиката и са я онеправдали за пред поколенията.

В останалите три книги, във всеки случай, неуспехът е по-подчертан. Иначе сюжетите са мащабни. Пасков описва житието на един застаряващ съвременен герой, който води борба за всяка отиваща си от него илюзия и от време на време даже усеща желание за гражданско мислене, но всеки път бързо се разсейва, тъй като душата му е реално заета от нарцисизъм и равновесни апетити по секса и високата музика. Парадигмата донякъде напомня за Голев, но я няма голата, хищна откровеност на разказвача в „Дани“. Заменена е с едно малко помпозно самосъжаление, вложено в устата на разказвача герой, и с опити да се припомнят вече отработени реторични похвати. С една дума, бивша книга. Бедата ѝ е, че се представя за настояща.

В „Светове“ Зарев, за разлика от колегите си, снове от двете страни на Атлантика. Сюжетният му замисъл е свръхамбициозен – предлага ни поредната си панорама на съвременния свят, само че този път през призмата на глобализацията. Става дума за историята на една любов между богат американски еврей и интелигентна българка, която се разгръща на фона на „срещата на цивилизациите“ и нейното въздействие върху световния бизнес, електрониката и човешките отношения. Романът се дели на две части, които разгръщат действията си съответно „там“ и „тук“.

Къде се издънва този роман? Той някак все не успява да изпълни предварителните си задания. Опитва се да бъде интимен, но съумява да стане само пошъл. Опитва се да бъде интелектуален, но създава само ужасна еkleктика от теми и стилове, уводни факти и псевдоистини, икономика, политика, психоанализа и практически окултизъм. Опитва се по законите на занаята да гарнира разказа си с нужните дози еротика и секс, но оставя привкус на патриархална похот, воайорстваща иззад пролуките в собствената си срамливост:

„Веднъж в пъба на съседния квартал бе зърнал проститутка с изхвъркнали от деколтето гърди... Бяха я обичали преди минути, тялото ѝ все още беше пренаселено с някой, но тя изглеждаше самотна.“ (10)

Но най-големите проблеми на Зарев са въобще с облика на това, което е искал да направи. Какво е „Светове“ по замисъл – висока литература или жълто светско четиво? По някакъв начин, този роман е и двете, но не в смисъл на някаква артистично хомогенна смес, а на пълна еkleктика. Първата част се развива в Щатите и там стилът е на много ниско ниво, като в треторазреден трилър, пълен с пищни епитети, чутковни реалии и величави патетики. Останалото е един муден сюжет, който в първите стотина страници почти не се отлепя от дъното. Втората част е „българската“ и тя е като да е била написана от друг автор, в стила горе-долу на златно-дъхавата социалистическа градска проза от 80-те. Имам чувството, че амбицията за всеобхватност тласка Зарев постоянно да мимикрира във всеки от източниците си. И че не винаги си избира добри източници, от които да се влияе.

Що се отнася до последният в групата, Биолчев, той връща разказа си назад във времето, към кухнята (и бардака) на българо-византийските връзки през Средновековието. Романът е една сатира, насочена срещу официалните представи за събитията от тукашното „славно“ минало, при това нелишена от скрита претенция, че представя нещата „каквито са“. Героите му са исторически и параисторически и съответно са до един представени или като селски идиоти, неспособни да разделят на две магарета сламата, или като брутални мошеници, способни да обертат и родната си майка, а иначе постоянно гладни за телешки кокал и женска кълка. И за двете категории няма нищо свято, освен собственият апетит и собствената злоба. И това е, внушава Биолчев, цялата истина за хората тук и за мотивациите, които са ги прищипорвали да постъпват по един или друг начин през историята.

Живеем в преходно и следователно по-зряло време, в което подобни трактовки не би трябвало да скандализират никого, освен по-фанатизираните националисти. В този смисъл, романът на Биолчев би могъл да бъде изтълкуван като смела ръкавица, хвърлена в лицето на фалшивите патриотарски идеологеми, като отривист и свободолюбив глас, настояващ за радикален препрочит на това, което знаем за собствената си история.

Да, би могъл – но само в случай, че не бъде прочетен. Защото зачетем ли се, бързо се изумяваме от липсата на каквато и да било морална позиция у автора по отношение на темите, които засяга, и конкретно нещата, които казва или подсказва. Имам предвид „морална“ в най-широк

план – като каквато и да била система от ценности, дори максимално широка, каквото и да е принципно отношение или позиция към това, за което пишеш.

Такава позиция е крайно нужна, особено в случая. Без нея една сатира просто не може да успее, не може да се осъществи. Нали за да сатиризираш нещо, ти трябва отправна гледна точка, неподвижна стартова позиция. Иначе, ако читателят усети, че нямаш такава, в съзнанието му автоматично възниква въпросът: „Чакай, кой е тоя, дето така си прави майтап? По-различен ли е, или и той е в купа?“ И фактически по този начин се сменя жанрът. Престава да бъде сатира и се превръща в разновидност на кабаретния водевил или махленския зевзеклък.

И трите последни романи, които дискутираме, имат стойност, ако ги зърнем с погледа на другопланетянин, съвсем извисоко отгоре. Формално всичко като че ли би трябвало да им е наред. Хем са май що-годе умело написани, хем са май езиково освободени, хем са май идейно новаторски. В тях видимо присъства много социална проблематика, много сатирично отношение към старите и днешни нрави на българина, много скептицизъм, много критическа дързост. Ако замисълът можеше автоматично да се превръща в реализация, това щяха да са три съвременни представителя на златния ни книжен фонд. Пък и както гледам, аспирациите им сочат тъкмо натам.

Но нито един от тия романи не се отличава с послание. Никой не демонстрира притежание на ценности, на чийто фон да контрастират недоимъците на обществото, в което сме живели или живеем. Напротив, това, което особено отчетливо ги споява, е:

Синдромът на невинния разказвач. Последният сякаш въобще не е участвал през живота си в социалната ни игра. Той гледа някъде отвисоко нас, мравките, които пълим долу в калта, и ни одумва или се подбива с нас. Дори когато присъства съвсем буквално като герой в повествованието и прибъгва към самоанализ, то е главно за да се оправдае или да се съсредоточи любовно върху сложната си душевност. Не поема отговорност за нищо, не влиза със собствен дял в картината, която изобразява, и поради това дори социалната му критика добива вид на егостична глезотия или на зевзешка задявка.

Жаждата за консумация. Тя се набива особено явно в очи. Жажда по блясък, жажда по слава, жажда по секс. Особено тази последната. Именно жаждата, развилнелият се апетит, превръща всеки от тия романи не

в представително, а в салонно, будоарно четиво. Тя превръща критиката и сатирата в самоцел. Разказвачът сякаш не престъпва табута, а си монологизира върху либидото, защото няма кой да го спре или да му направи забележка.

Неподплатено с ценности, с поне мъничко вяра, ако щете, в мисията на литературата, съзнанието на разказвача (и автора) в конкретните случаи постоянно трансформира зърното в плява, искрите в пепел. Критиката става потупване по рамото, а освобожденият сексуален език – мерак на застаряващ сатир. „Аз пиша това, защото търся формулировка на моята истина“ се превръща в „Аз пиша това, защото мога да си го позволя. Ха-ха, че кой ще ми забрани?“

Още един дефект, характерен и за трите последни романа: муден, много муден сюжет. Тръгва с триста зора и през петдесет метра спира да си отдъхне. Тъкмо някоя случка понечи да се развие и започват едни дълги описания „по повод на“, след което идва още малко развитие – и пак дълго описание. Имам чувството, че авторите им са толкова нелюбопитни към околния свят – може би поради самодоволство, може би поради самовлюбеност, – че просто нямат нищо интересно за разказване. Могат да предложат предимно себични автоапотеози.

Спомням си една любопитна сценка от миналата година, когато бях в журито на русенския литературен конкурс „Канети“. Тъкмо понечихме да започнем обсъждането на кандидатурите и Владимир Зарев, който седеше вдясно от мен, каза може би малко необмислено: „За председател на журито предлагам Михаил Неделчев, защото ... ха-ха-ха ... защото ми е кум!“

Нищо кой знае какво, на пръв поглед – обикновено процедурно предложение, форматирано в жанра „добродушна шега за пред посветени“. Но казва интересни неща за солиден процент от членовете на едно жури от уж авторитетен конкурс. А чрез тия неща говори и за разпределението на властта в полето на родната ни култура и литература.

Пък не е и прецедент. Не бяха ли кумове също така Боян Биолчев и Димитър Томов, шеф на издателството на Софийския университет и самият той автор на сборници с разкази, награждавани, разбира се? Томов е член на журито в конкурса „Вик“ – точно където Биолчев е номиниран.

Някога хората се обиждаха на „комунист“. А това какво е – „кумунизъм“ ли? Нима през цялото време на социализма, а и след него, просто сме бъркали буквата?

Владимир Трендафилов е роден във Варна през 1955 г. Завършва английска филология в СУ „Св. Климент Охридски“, където преподава до 2001 г. Работи като редактор в „Народна култура“ (1981-1983) и главен редактор в „Български текст“ ЕООД след 2001. От 2005 г. е доцент по английска литература в ЮЗУ „Н. Рилски“, Благоевград.

Коментари (13)

- 12-07-2009 | **про** – хубаво и честно

Хубаво и честно написано. За литературата, но не само. И не важи само за период на преход. Литературата никога не е само литература. И това се отнася за повечето от духовните неща, а и за част от материалните, сътворени от човека.

Авторът е писал с болка за случващото се в неговия свят, но болка чувстваме всички, в милионите български светове. Драмата е в това, че тази болка не може да се преработи в колективно светоусещане, в нещо което да ни събере и да ни изправи отново заедно срещу живота като един народ.

Описаното за литературата е повсеместно-във всички сфери. И поколенчески застой-Лили Иванова, Калоянчев и Стефан Данаилов и ...името им е легион, и хедонизма с вездесъщия секс накъдето и да се обърнеш.

Какви са причините....Дали нашият народ е бил толкова комунален, та рухването на комунизма обезсмисли съществуването?Или комунизмът тук е бил толкова брутален, та е умъртвил българското общество още преди 1989, и оттогава насам наблюдаваме просто конвулсиите?

Преди повече от година по повод разказ на Цвета Стоева писах нещо тук в Златковия преглед. Нещо в смисъл, че писателите на изчезващите народи не пишат на български и най-пазената тема, избягвана и никога

недокосвана, е за предстоящото демографско стопяване на българската нация до размери, непозволяващи да се поддържат нормални обществени функции.

Естествено, бях остро атакуван и обвиняван, включително и във вероятна сексуална немощ. Но и сега мисля, че тогава дадох някакъв отговор на въпроса защо се случва всичко това на българската литература. В живота на една нация-и на една национална литература естествено, има два най-важни момента-на раждането и на смъртта. И когато вторият от тях предстои-разговорът, т. е. литературата, трябва да го засяга. По повод нечия предстояща смърт може да се мълчи само гузно. А гузността предполага вина.

Това е моето обяснение за състоянието на днешната българска литература, но не само на нея, а и на целия ни български живот. Ние си отиваме, но не говорим за това. И всички разговори пред лицето на настъпващата колективна кончина звучат фалшиво, истерично и глупаво. Вероятно изпитваме колективно чувство за вина.

Сега очаквам, естествено, куполът на Либерален преглед да падне на главата ми. Златко обича такива като мен. Те олицетворяват за него българското богоборство-не били в чужбина, не чели, не научили езици, пък и те имат мнение, много знаят. Дебели глави провинциални.

- 13-07-2009 | **Гост**

Йън Флеминг (авторът на историите за Джеймс Бонд) беше казал, че преди да започнеш да пишеш, трябва да решиш дали ще пишеш за пари, за критиците или за историята. Не може хем това в онова, хем душата в рая. Това са естествените закони на литературния живот, на когото не му харесват би трябвало да си смени професията – по-лесно е отколкото да се опитваш да промениш природата, това и комунистите го разбраха.

Между другото, хич не съм сигурен, че журналистите знаят много, но си траят. Това при тях е по-скоро защитна реакция, породена от чувството, че научават нещо, за което повечето от читателите им знаят отдавна – „не сме толкова смотани, и ние го знаехме, обаче тук си има правила, вие, **непрофесионалистите**, не ги разбирате“.

А, впрочем, много ще ми бъде интересно г-н Трендафилов или някой друг да формулира с 2-3 изречения посланията и ценностите на Стария Завет на Библията (напр. в Съдиите, Царете, Летописите – те се четат по-

бързо, има екшън). Щото от гледна точка на читателския интерес това безспорно е майката на всички златни фондове.

- 13-07-2009 |**В. Трендафилов** – Гост

Нещо го шикалкавите май? Това бих го нарекъл „страхлив и редпектиран опит за ирония“. Давайте по-смело, изложете теза.

- 14-07-2009 |№2, В. Кирилов – В. Трендафилов

Не мога по-смело, респектиран съм. Аз не съм от този свят (литературния имам предвид, не нещо друго) и Ви чета с информационна цел, да разбера що за хора се мотаят там и от какво се вълнуват. Е, като външен човек сигурно посрещам съкровени трепети на душата Ви с кръчмарска арогантност, но, както е казал българският народен умотворец „простотията не ходи по гората, а по хората“.

Само това за ценностите и посланията си е чиста и нереспектирана ирония. Защо искате да направите от писателя една педантична тетка, която поставя всяко нещо на мястото му, изхвърля боклука и бърше праха? Ама всъщност какъв съм аз, че да ви защитавам, вие по-добре си знаете какво можете.

- 14-07-2009 |**В. Трендафилов** – В. Кирилов

„Защо искате да направите от писателя една педантична тетка, която поставя всяко нещо на мястото му, изхвърля боклука и бърше праха?“

Не разбирам. Приписвате ми нещо, което не разпознавам.

- 14-07-2009 |**В. Кирилов** – В. Трендафилов

Цитат:

Да, би могъл – но само в случай, че не бъде прочетен. Защото зачетем ли се, бързо се изумяваме от липсата на каквато и да било морална позиция у автора по отношение на темите, които засяга, и конкретно нещата, които казва или подсказва. Имам предвид „морална“ в най-широк план – като каквато и да била система от ценности, дори максимално широка, каквото и да е принципно отношение или позиция към това, за което пишеш.

Такава позиция е крайно нужна, особено в случая. Без нея една сатира просто не може да успее, не може да се осъществи.

Нали за да сатиризираш нещо, ти трябва отправна гледна точка, неподвижна стартова позиция. Иначе, ако читателят усети, че нямаш такава, в съзнанието му автоматично възниква въпросът: „Чакай, кой е тоя, дето така си прави май-тап? По-различен ли е, или и той е в кюпа?“ И фактически по този начин се сменя жанрът. Преставя да бъде сатира и се превръща в разновидност на кабаретния водевил или махленския зевзеклък.

Май още от училище ме дразнят опитите да се наместват нещата в някакви системи. Те обикновено са си такива, каквито са, а не каквито искаш. Аз не съм чел романа на Биолчев, може в случая да сте много прав, но в резюме горното би могло да звучи като „не е важно какво се казва, а кой го казва“ – идея, към която на друго място имате съвсем различно отношение. Та тук искате морална позиция и система от ценности, т. е. формула, която да показва доброто и лошото. Вие се отклонявате от схемата си, не разпознавате моята и затова нещата Ви се получават. В този смисъл май наистина Ви приписвам някои неща.

- 14-07-2009 | **В. Трендафилов** – В. Кирилов

Мисля, че имате емоционални свръхреакции към определени фрази или думи.

Иначе, нямам предвид такова нещо: „не е важно какво се казва, а кой го казва“. Това също не го казвам: „Та тук искате морална позиция и система от ценности, т. е. формула, която да показва доброто и лошото.“ Едно е да имаш отношение към разликата между добро и зло, друго е да имаш „формула, която да показва доброто и лошото“. Това е като разликата между ценности и еснафски морал или между изповед и проповед.

- 14-07-2009 | **В. Кирилов** – В. Трендафилов

Ами аз (без да съм чел романа, повтарям), останах с впечатление, че Биолчев е написал нещо недотам претенциозно, а Вие му искате координатна система, за да не бъде то разновидност на махленския зевзеклък. Не е реакция на определена фраза, но е вярно, че ме дразни стремежа на българските писатели да търсят морално-етичния смисъл на това, че влакът върви по релси, а щъркелът има дълъг червен клон.

И вече взе да ми става неудобно да се правя на по-голям критик от Вас, ако искате да разберете какво още сте искали да кажете, надявам се и някой друг да се включи с коментар.

- 14-07-2009 |**В. Трендафилов** – В. Кирилов

Да, мисля, че просто не разбирате. И още, не знам как да окачествя това ваше: „ако искате да разберете какво още сте искали да кажете“. ???

- 14-07-2009 |**В. Кирилов** – В. Трендафилов

Ами по същия начин – или мислите, че трябва да спорим кой от нас двамата Ви разбира по-добре? Впрочем и аз ви разбрах, надявам се, горния коментар беше по принцип, не за написаното тук. Не трябваше да пускам някакъв цитат и да му дъвчем запетайките, съжалявам.

- 14-07-2009 |**Марко Тотев**

Преди всичко едно яко ръкостискане на PRO! Това, което той говори е за нашата общност глобалния проблем. За втори или трети път попадам на негови коментари и се радвам, защото хора като него са жива искрица за нашата надежда, че не словоблудстваме само за себе си и за шепа устремени към „новото светло бъдеще“ слепци, а и за обруганото понятие „народ“, който ако не за друго е нужен като публика, като избиратели, пък и – хайде да пооткрехнем маските – като читатели.

Що се отнася до статията на Трендафилов, като човек, който следи процесите, мога само да го поздравя. Приблизително такова е и моето усещане за състоянието на литературата. Ценностите са разпознават в посланията, а самата потребност от послания бе така тотално атакувана в суматохата след 89, че мнозина мислят посланието като грях на литературата. В този контекст и недоразумението, което възникна в горните коментари.

- 15-07-2009 |**ралица**

За Вл. Трендафилов.

Пак прибягвам до сайта на Златко, моля за извинение.

Владимир, пиша ви, но не ми отговаряте. Мейлите ми стигат ли до вас?

- 15-07-2009 | **Мани** – статията

Статията на Владимир Трендафилов, писана преди три години, днес може да бъде продължена с десетки примери.

Шефката на Народна библиотека Боряна Христова наскоро се самопредложи за наградата IMPAS, заедно с полуграмотния си издател Красин Кръстев. Става дума за 100 хиляди, все пак, а тогава явно всички инстинкти за самосъхранение започват да действат в обратна посока. Христова получава държавна заплата да се грижи за българската литература и ето какво е преценила за най-правилно. Тук виждаме и Валери Стефанов, който продължава да търси изгубените си магарета, предложен от същата Боряна Христова за същата награда, но за следващата година. След като Христова и Стефанов пожурираха във ВИК 2008 и отстраниха всичко, което прилича на роман, останаха с убеждението, че са започнали да разбират от литература. Надежда Захариева също се почувства писател откакто стана зам. министър. Какво още да говорим! КУМУНИЗМЪТ не е слизал от власт и литературата, уви, не е единственото му поприще.

По отношение на едно от горните мисловно неизбистрени изказвания: журналистите може да са знаели, а може и да са знаели някои неща, ние може да сме знаели повече от тях, а може и хабер да си нямаме какво се случва из тъмните стаички. Въпросът е, че малцина имат куража да го напишат. Браво на Владимир Трендафилов.

Заплененият

Автор: Майкъл Дирда

Прекъсвайте ни колкото си искате. Ние тук сме заети с една сложна история и не всичко е такова, каквото изглежда.
Пол Остър, *Пътешествия из Скрипториума*

1.

През последните двадесет и пет години Пол Остър създаде една от най-особените ниши в съвременната литература. В частност, както много от почитателите му знаят, разказваческият му глас е толкова хипнотичен, колкото и онзи на стария моряк¹. Започнете някоя от книгите му – и на страница втора вече няма да имате друг избор, освен да слушате. Пол Остър може и да не притежава проблясващо око, но той със сигурност знае как да запленява читателите си.

Последният роман на Остър, *Човекът в тъмното*, е неговият петнадесети – ако се брои и *Принудена игра* (*Squeeze Play*), неговата бейзболна мистерия, написана под псевдонима Пол Бенджамин – и първият, появяващ се след *Пътешествия из Скрипториума* (2007), който отчасти функционираше като ретроспектива на всички звезди от по-ранните му романи. Литературно камерно произведение, пестелив и написан в стила на Бекет, *Пътувания из Скрипториума* представя един ден от живота на възрастен човек, затворен в нещо, което може би е килия или помещение в приют. Страдащ от амнезия, господин Бланк бива посещаван от няколко от бившите си „оперативни работници“, които му помагат да се облеche (изцяло в бяло), да вземе лекарствата си и да попълни официалните документи.

От тези странно безлични гледачи и съветници той научава, че един от другите му бивши оператори е поискал смъртта му – всъщност, че

1 Има се пред вид поемата на Коулридж „Старият моряк“ (1797–1799), едно от сигналните произведения на прехода към модерната литература. (Бел. пр.)

ще трябва да бъде удавен и разчленен на четири. Какво е извършил старият човек? И кои са тези хора? Объркан, Бланк сядва пред бюрото си и започва да разглежда купчината фотографии, които намира там. Един след друг, той безуспешно се опитва да разпознае лицата на различните мъже и жени: стар мъж в инвалидна количка, слаб и деликатен като врабче, носещ тъмните очила на слепец. Усмивваща се жена с чаша в едната ръка и цигара в другата, облечена в рокля от пера, по модата на двадесетте години, и шапка във формата на камбана. Ужасно дебел мъж с огромна плешива глава и стърчаща от устата пура. Друга млада жена, този път китайка, облечена в акробатско трико. Тъмнокос мъж с напомадени мустаци, облечен във фрак и цилиндър. Млад мъж, спящ на тревата в някакъв парк. По-стар мъж, може би в средата на петдесетте, лежащ на диван, с крака, положени на куп възглавници. Брадясал, опърпан бездомник, седящ на тротоара, прегърнал голямо куче. Бузест мъж на около шестдесет, държащ телефонен указател на Варшава от 1937–38 г. Строен млад мъж, седящ на маса за покер, с карти в ръка и купчина жетони пред него.

Всички тези фигури са, както може да се предположи, главни герои от произведенията на Пол Остър. Слепият инвалид например е господин Ефинг, загадъчният саможивец от *Лунен дворец*; ужасяващо дебелият млад мъж е неговият син, историкът Соломон Барбър. Бездомникът може да бъде единствено Уили от *Тимбукту*, един роман, разказван от името на неговото куче, мистър Боунс. По същия начин, всички „оперативни работници“, споменати в *Пътешествия из Скрипториума* са създания на Остър: медицинската сестра на средна възраст, която внимателно се грижи за стария човек, е Ан Блум, някогашната млада героиня от *В страната на последните неща*; тук постоянно се говори за ръкописа на Феншоу, който се появява в *Заклученото помещение*; накрая Бланк дори получава телефонно обаждане от Дейниъл Куин, първият от всички „оператори“, писателят-детектив от *Стъкленият град*.

Това наслаждение от фиктивността и интертекстуалността е очевиден аспект от писанията на Остър. Подобно на китайски кутийки, неговите книги винаги съдържат истории, които са част от други истории. Последният му роман, *Човекът в тъмното*, натъпква в 180 страници не само основния разказ, но също и една главна контра-история, сценариите на четири филма, три дълги анекдота за хора, намиращи се в екстремни ситуации, както и разказите за няколко семейни и любовни

истории. Изобилието се простира също и до героите не Остър, които понякога откриват, че една книга не е достатъчно голяма, за да ги задържи. Те тихо се местят насам-натам. В *Лунен дворец* например, Дейвид Зимър пише на Ан Блум, която най-после му отговаря в нейния роман *В страната на последните неща*. Зимър след това се появява в *Книгата на илюзиите*. В *Пътешествия из Скрпториумание* научаваме, че леля Моли на Дейниъл Куин се жени за Уолт Роули, героят от *Мистър Шемет*.

Когато Балзак позволи на читателите си да хвърлят поглед върху Йожен дьо Растиняк – Героят от *Дядо Горио* – в различни по-късни романи от *Човешка комедия*, той искаше да представи постепенния социален възход и нарастващата морална деградация на младия провинциалист. Остър, напротив, изглежда просто си играе в своите рециклириания. Вземете например имената на героите. Бидейки страстен читател през двадесетте и тридесетте си години, романистът обича да оказва почит на любимите си автори и артисти. Споменатият по-горе Феншоу, например, е героят от първия роман на Натаниел Хотърн – а Хотърн е американският писател, с когото Остър най-силно се идентифицира. Един бивш полицаи от *Стъкленият град* се казва Майкъл Сааведра; *Дон Кихот* е любимият роман на Остър.

В по-голямата си част, произведенията на Остър могат да бъдат причислени към голямата галерия, наречена „Мистерия“: всяка от книгите му предлага загадки, гатанки, проблеми, които трябва да бъдат решени. Но дори и ако указанията са очевидни, то тяхното значение често се оказва лъжливо. Малко преди да започне кариерата си като романист – по онова време той работи като поет и преводач – Остър е прекарал много време в четене на детективски истории, изучавайки правилата на тази форма, а след това приспособявайки ги за собствените си по-амбициозни цели. Както казва Куин, създателят на фиктивния детектив Макс Уърк:

Онова, което той харесваше в тези книги, беше техният усет за изобилие и икономичност. В една добра мистерия нищо не бива пропиляно, нито едно изречение, нито една дума. И дори ако тя не е важна, тя има потенциала да бъде такава – което означава същото нещо. Светът на книгата започва да живее, блъбукайки от възможности, от тайни и противоречия. И тъй като всяко видяно или казано нещо, дори и най-дребното, може да има връзка със заключението на историята, нищо не трябва да бъде пропуснато. Всичко се превръща в същина; центърът на

книгата се измества с всяко събитие, което я придвижва напред. Центърът следователно е навсякъде, и никакво заключение не може да бъде направено докато книгата не е стигнала до края си.

Като се има пред вид този модел, то не е за учудване, че Остър цени абсолютната яснота и прецизност, и че изреченията му отбягват всякакъв очевиден блясък: нищо не може да застане на пътя на историята. Всъщност много от драматичните характери на Остър са представени от актьори, играещи различни ексцентрици и чудаци, докато главните герои-мъже обикновено си приличат едни на други, бидейки варианти на Пол Остър. Но това няма значение. Тези истории, разказвани на фона на западната пустиня или по злите улици на Ню Йорк, по време на Депресията или на Втората световна война, в различни фантастични или фиктивни други Америки, са неотразими.

2.

Човекът в тъмното представя седемдесет и две годишния пенсионеран литературен критик Огъст Брил и действието, такова, каквото е, се случва в течение само на една нощ. (*Пътешествия из Скрипториума* описва един-единствен ден от живота на господин Бланк, също затворен в единично помещение). Първият абзац представя тримата главни герои и мистерията, която задвижва действието:

Аз съм сам в тъмното, премятайки света из главата си, докато се боря с поредния пристъп на безсъница, в поредната бяла американска нощ във великата американска пустош. На горния етаж, дъщеря ми и внучката ми спят в своите спални, всяка от тях също сама, четиридесет и седем годишната Мириам, моето единствено дете, която спи сама в продължение на последните пет години, и двадесет и три годишната Катя, единственото дете на Мириам, която преди спеше с един млад мъж на име Титус Смол, но Титус е мъртъв сега, и Катя спи сама с разбитото си сърце.

Брил продължава да разказва, че по време на пристъпите на безсъница „Аз лежа в леглото и си разказвам истории.“ Тези истории, пояснява той, „може и да не са нещо особено, но докато аз се намирам вътре в тях, те не ми позволяват да мисля за неща, които бих предпочел да забравя.“ Какви, питаме се ние, може да са тези неразкрити неща, за които Брил би предпочел да не мисли? Какво се е случило, продължаваме да се

чудим, с Титус Смол? И в този момент романът най-неочаквано завива към последната история на Брил.

Оуън Брик, който работи като детски фокусник в Ню Йорк, се пробужда от неспокоен сън, за да се намери облечен като войник и попаднал в някаква дълбока яма. На помощ му идва някой си сержант Тобак, който настоява да го нарича „ефрейтор“. Всичко това е необяснимо за Брик, докато той най-после разбира, че е бил транспортиран в някаква алтернативна вселена, в една Америка, която се намира в кървава гражданска война. В този свят не се е случил нито 11 септември, нито войната в Ирак. Вместо това историята е поела един различен курс през 2000-та година, малко след оспорвания избор на Джордж У. Буш. Брик постепенно започва да разбира какво се е случило:

Изборите през 2000 ... малко след решението на Върховния Съд ... протести ... бунтове в главните градове ... движение за премахване на Колегията на Избирателите¹... поражение на проектозакона в Конгреса ... ново движение ... водено от кмета и президентите на отделните окръзи (boroughpresidents) в Ню Йорк ... отделяне от Щатите ... гласувано от щатската легислатура през 2003 ... атака на федералните войски ... Олбани, Бафъло, Сиразкуоз, Рочестър ... бомбардировка на Ню Йорк Сити, осемдесет хиляди убити ... но движението нараства ...

И докато се намират под непрекъснатите атаки на „федералистите“, различните Независими Американски Щати оповестяват своите собствени здравомислещо политически и социални планове:

Външна политика: никаква намеса където и да било ... Вътрешна политика: всеобщо здравно осигуряване, никакъв петрол повече, никакви коли или самолети, четирикратно увеличение на учителските заплати (за да бъдат привлечени най-умните студенти към професията), стриктен контрол върху оръжията, безплатно образование и трудово обучение за бедните.

За съжаление, всичко това е „в областта на фантазията за момента, мечта от бъдещето, тъй като войната продължава и извънредното положение все още е в сила.“

Страната всъщност се е превърнала във военна зона, където цари военно положение, насилствената смърт е нещо обичайно, приятните неща са малко, а едно яйце струва 5 долара. И краят на всичко това не

1 Група избиратели, които официално избират американския президент и вицепрезидент от името на избирателите от отделните щати. Бел. пр.

се вижда, освен ако ... Ако какво? И така Брик открива защо той е бил транспортиран в тази алтернативна Америка: той е бил избран да убие човека, носещ отговорността за гражданската война и по този начин да сложи край на все по-кървавия конфликт.

Отначало за създател на тази разкъсвана от война Америка се смята някой си Блейк, после Бланк (отново поглед към *Пътешествия из Скрипториума*), но всъщност, разбира се, това е Брил. Той е измислил войната, а също и Брик, който трябва да го убие.

3.

Брил започва *Човекът в тъмното* с думите „Аз лежа в леглото и си разказвам истории“, и той повтаря това изречение малко преди края на книгата. За Пол Остър това е главното утешение, с което ние разполагаме в човешкото си състояние: ние живеем в тъмнина, страх, невежество, морална обърканост. За да избягаме от животите и тревогите си, за да спасим измъчените си души, ние си разказваме истории, надявайки се така да преминем през нощта, която ни обгръща до следващото утро.

Остър веднъж беше казал в едно интервю:

В течение на годините аз все повече започвам да се интересувам от изкуствеността на книгите ... Искам да кажа, кой кого залъгва, в края на краищата. Ние знаем, когато отваряме една художествена книга, че четем нещо въображаемо, и аз винаги съм се интересувал от използването на този факт, от превръщането му в част от самата работа.

Разбира се, Остър може да бъде изкуствен, до степен на остроумничене или камп¹. В *Човекът в тъмното* героите носят имена като Блейк, Бляк, Блох, Бланк, Блът, Бранд, Брандт, Блейн, Брик и Брил. Да не пропускаме и Буш. Кой кого залъгва? Остър, като добър комик, нито дори за момент не подава намек за усмивка. Но в светлината на такава учебна изкуственост, тук нито за момент не възниква съмнението, че ние се намираме вътре в една история, вербално приспособление, изкуство.

Романите на Остър непрекъснато изследват границата между Първичния свят на живота и онова, което Дж. Р. Р. Толкин беше нарекъл Вторичния свят на изкуството; те ни водят в една гранична област, в която богатата фантазия замества сухото ежедневие. „Аз не съм сам“, беше пи-

1 За обяснение на понятието „Камп“ виж Сюзън Зонтаг, „[Бележки за Камп](#)“, „Либерален преглед“, 2 май 2008. Бел. пр.

сал Остър, „в убеждението си, че колкото повече разбираме света, толкова повече той ни се изплъзва и ни обърква.“

В края на краищата Остър ни припомня, че всеки от нас гледа към съществуващото през оцветени от истории очила. Светът, който ние обитаваме, е буквално оформен от Сказанието. Всички ние имаме своите „житейски истории“, и те управляват начина, по който ние виждаме себе си и другите, това как интерпретираме събитията, спомените и очакванията. Когато нашите спасители и учители ни говорят за най-великите истини, дали ония на религията или философията, те винаги говорят в притчи. Когато артистите, или обикновените хора, говорят за онова, което наистина е важно, те започват и свършват с разказване на истории – великолепни, увлекателни истории – като ония в произведенията на Пол Остър.

Източник

Майкъл Дирда (род. 1948) е известен американски литературен критик, носител на наградата Пулицър за критика (1993 г.)

Моето недовършено самоубийство

Автор: Цвета Стоева

Седя така вече поне 15 минути. Преговарям със себе си, успивам съвестта си и междувременно се нахъсвам допълнително. Мамка му, Катя – стегни се! Натискам зеленото копче и на екрана на телефона ми надписът „Бившият“ се уголемява. Сигнал свободно.

- Катя! – чувам гласът му.
- Тудуп-тудуп! – чувам сърцето си.
- Здравсти! – опитвам се да звуча непринудено.
- Здравсти! Как си?
- Добре, бачкам. А ти?
- Тудуп-тудуп!
- И аз съм на плантацията. Иначе какви ги вършиш?
- Всичко е наред.
- Ако искаш може да се видим?
- Тудуп-тудуп!
- Утре примерно?
- Става. Ще ти звънна към обед да се разберем.
- Супер! До скоро!

Натискам червеното копче. И просто ей така, след 15 минути двоумение и 15 секунди разговор, имах среща с човека, който гонех от главата си цяла една година. Методично, упорито и с много търпение. Мъжът, който разби сърцето ми – натроши го на атомчета, разпръсна ги в кръг и изтанцува танца на „никога-не-ме-забравяй“ върху тях. Дяволски ритуал!

Той беше самоубийството, което не ми стискаше да извърша. Пистолетът, чийто спусък никога не можех да натисна. Електрическият стол с волтаж колкото да изпържи мозъка ми, но не и да спре пулса ми. Пустинята, в която винаги намирах капка вода – толкова, колкото да се завлача до следващата капка. Тъпият бръснач, който не можеше да пререже

вената. Антидепресантите, които никога не бяха в достатъчно количество. Които ме опияняваха така, че да се въргаям по пода, да халюцинирам и крещя името му, но не и да го забравя.

Всеки път си тръгвах вече наистина. И всеки път се връщах само за малко – с бърза стъпка, с ръце готови да прощават, със сърце, биещо до пръсване. Тудуп-тудуп! След всяка раздяла изчезвах. Отмивах се с дъжда и се стичах по прозореца. Бавно се влачех по корем върху стъкла – разноцветни и с остри върхове. Забиваха се в бялата ми мека кожа и оставяха кървави следи навсякъде. Той излизаше и ми махаше за довиждане. Плисваше една кофа вода, за да отмие кръвта. Пак ми махаше и се прибираще във входа. Всеки път оставях частица от себе си при него, докато накрая той ме събра цялата. Нареди ме като пъзел и ме закачи на стената си. Като шибан соц гоблен, който никога повече няма да погледне.

Не го бях виждала почти една година и се чувствах свободна. Сякаш изведнъж ме извадиха от хладилна камера, размразиха ме и светът се материализира. Придоби форма и цвят. Животът започна отначало. Тудуп-тудуп!

Докосвах хората с удивлението на 2-годишно дете и не можех да повярвам колко съм пропуснала. Докато съм носила на крехките си плещи цялата индустрия, произвеждаща носни кърпички, хората са се трудили, влюбвали, създавали деца. С една дума еволюирали са, а аз съм напоявала фikusа на майка ми със сълзи. Обяснявала съм му колко е шибано да си човек, а не тъкмо фikus в тоя шибан свят на безсърдечни хора, антидепресанти и на Него. Светът беше негов. Аз нямах нищо. Освен шибания фikus.

Сега обаче всичко е различно. Отдавна бях опаковала чувствата си към него в картонена кутия, облепена с тиксо. После я пъхнах в найлонова торбичка, завързах я и я погребях в най-дълбокото на най-дълбокото море. Под три пласта пясък, екзотични риби и корал. Титаник пасти да яде. Ама пасти с опаковките! Вече бях имала други любовници – с по-големи и по-твърди, с по-дълга ерекция и по-нежни ръце, с чувство за хумор, което разтегляше устните ми в по-широка усмивка. С по-пронизващи погледи и по-красиви тела. Бях имала всичко, но вечно той не ми достигаше.

Стоя вкъщи пред гардероба и се чудя какво да облека. Спирала върху миглите, фон-дьо-тен върху скулите, тежката миризма на Шанел върху китките. Вече съм готова. Последен поглед в огледалото. Всичко ще бъде

наред, мисля си. Аз – освободената, безразличната, спокойната... Всъщност кого залъгвам, мамка му! Тудуп-тудуп!

Стоя пред вратата на ресторанта. Още една минута и ще го видя – същия като преди или пък съвсем различен. Ще видя ръцете, които търсих във всички останали. Ще чуя гласа, които ми се счуваше във всеки друг. Ще се усмихна на мъжът, който ме направи половин човек. Бутам вратата. Ето го – на три маси разстояние. Гледа ме и се смее. Моята любов. Моят кошмар. Моето недовършено самоубийство. Целувам го по бузата. Тудуп-тудуп!

Няколко часа по-късно сме в тях. Не си спомням какво сме си говорили, нито как се озовах тук. Пътят към ада е постлан с безразсъдни намерения. Съвестта ми започва да се надига. Настъпвам я с крак и тя изхрущява.

Докато той си взима душ, аз стоя наред хола и всички спомени изплуват пред мен като пластмасови боклуци в езеро. Натискам ги с крак, обаче те пак изскачат. Изведнъж една найлонова торбичка ме плясва по главата. Отварям я – картонена кутия, облепена с тиксо. Не била толкова добре заровена, мамка му!

– Какво си се замислила, Катя? – пита ме той, докато увива кърпата около кръста си.

– А, нищо! Гледам колко са застроили отпред. – отговарям аз и соча с чашата вино през прозореца.

– Хайде да си лягаме. – казва той и изчезва към спалнята.

– Сега идвам. – замислено отговарям аз и бутам с крак найлоновата торбичка зад една саксия. Тъпо, защото така или иначе пак ще се появи отнякъде.

Промъквам се в спалнята и виждам белите чаршафи с големи оранжеви портокали и надписи „Wake up“ на различни езици. Чаршафите, на които десетки-стотици пъти съм крещяла името му. Гася лампата и се вмъквам под студените завивки при него. Топлата му ръка пропъзлява по корема ми и се спуска надолу. Потръпвам, сякаш през мен пробягва тарангула.

До вратата в тъмното успявам да различа картонена кутия, облепена с тиксо. Тудуп-тудуп!

Източник

Цвета Стоева е млада българска авторка, победителка в конкурса „Новелови награди“ 2007.

Коментари (7)

- 17-07-2009 | **Гост**

Откога почнахте и порно да публикувате тук?

- 17-07-2009 | **Златко**

Публикуваме го открай време, вие от коя пещера излизате, та ми задавате подобен въпрос?

- 17-07-2009 | **Ralitsa**

Tchudesen razkaz, jiv, obrazen, i s gotin ezik!

- 20-07-2009 | **Др. Неделя Щонова**

Истински е текста ... За човек, който е преживявал подобна всепоглъщаща любов, звучи познато, леко натъжаващо, но трепетното съзвучие с чувствата на авторката, в крайна сметка носи удоволствието... Взрив на радост. От непредвидимото напомняне. Че си имал привилегията да обичаш така. Леко ме смущава употребата на думите „мамка му“, „шибан“(не съвместявам тази вулгарност с лъчезарието, а било то и болезнено, на любовта), а също и финалното изречение, което не ми е достатъчно силно и сублимно. Но като цяло – някак много истинско е и ми харесва.

- 21-07-2009 |**kritik** – rawnishte

Kak mozhe da se predlagat takiwa infantilni pisanija na nedozreli gospozhici. Che i za porno da minawa trakyw tekst!? Nela g-n Zlatko se porazmisli malko, kogato pishe soite ocenki.

- 21-07-2009 |**lornan** – Moeto samou...

Niama da napravim dobra usluga na avtorkata, kato ia hvalim. Neka sme realisti. I ne se pishe „otidohme V tiah“, a „U tiah“, mezhdu drugoto, de...

- 08-03-2012 |**Гост**

Това за „у тях“ е хубава забележка, но тя сигурно е от Северна България:-)като махнем това, разказа ми хареса, хубав стил, макар да иска изглаждане!

Оптимистична теория за нашия народ

Автор: Иван Хаджийски

Наистина, никой българин досега не е дръзнал открито да поразенствува с песимистични теории за нашия народ. От никоя българска трибуна върху лицето на този народ не е хвърлена публично кал, която да е нужно да бъде мита с доводите на една оптимистична теория. Но това още не значи, че неразбирането на печалните материали, които дава нашият личен и обществен живот, не кара отделни лица и групи да правят повече или по-малко прикрито песимистични обобщения. И до ден-дневен ние купуваме в магазините чешки бархети, италианска коприна, френски гьон, английски вълнени платове, германски лакове, произвеждани в Габрово, Сливен, Русе или София. Трябваше със закон да наложим на производителите да слагат в написаните на чужд език марки знака „Б. П.“. Песимизмът на купувачите досежно българското производство обаче принуждава производителите да турят този предателски и изобличаващ знак на такова място в марката, където същият най-мъчно може да се открие. Думите „българин“ и „българска работа“ у нас често се употребяват като най-унизителни нарицания. Българинът, в черните очила на нашето самоподценяване, е онова двукрако без перушина, което населява сивите пространства от двете страни на Балкана и което заради парче хляб е способно на всичко. Фанариотската теория за хондрокефаловщината на българина звучи като ласкателство в сравнение с оня миризлив букет от качества, които ние си приписваме с презрителния термин „българин“. „Българска работа“ (конгрес, културно тържество, състояние, обществено предприятие и пр.), това е работа немислена или недомислена, зле започната, без ръководство или несклопно ръководена, която сякаш по задължение свършва със скандал, за да послужи само за позорна регистрация на печалните си герои.

Пенчо-Славейковото отношение към обществения живот и обществените борби е едно от най-осъдителните заключения на този вид песи-

мизъм, намиращ място сред нашата дребнособственическа интелигенция, която не прави разлика между класова и национална безнадеждност, а пренася много неща от болния върху здравия. В името на това неверие в силите на народа ни на времето Ал. Батенберг със своите пълномощия се опита да провежда у нас политика на просветен абсолютизъм, макар че ако станеше днес от гроба си, мъчно би могъл да намери своя дворец, скрит сред нова София, творение на презираната от него българска демокрация. Теориите за автократия, за елитно управление имат като задкулисна обосновка схващанията, че народът ни е неспособен да се самоуправлява, че нравствените ни недъзи са неизцерпими.

Като завършек на всички тези обиди стои теорията за произхода на българския народ, разпространявана в разговори от един син на нашето племе, който със своите дарби и със своята европейска кариера е живо опровержение на собствения си песимизъм. Нашият народ бил образуван през време на преселението на народите от смешението на отделните раси, като всичко, което било физически негодно да се придвижи по-нататък и което, като нравствено негодно, било изгонено от племето си, останало тук, за да образува националната ни субстанция. И кръвта, която изпълнила този злополучен етнически агрегат, е същата кръв, която тече днес в жилите ни и която трови личния ни и обществен живот.

II

Ала най-лошото тук не са погрешните обобщения, до които се стига: че в случая се касаело не до социални явления, а до прояви на българската кръв; че сме имали работа не с една историческа преходност, а с някаква вечна национална субстанция; че това били грехове не на една обществена епоха, а вечна участ на българския народ, която никаква обществена система не ще бъде в състояние да промени; че с пасивното салдо на днешния обществен баланс трябвало да се задължи не сметката на носителите на днешната епоха, а сметката на целия български народ, и то за всички времена! Най-лошото е, че тези обобщения от областта на логиката минават в областта на практиката и нанасят съдбоносни поражения върху националната ни участ. Убиват се чувствата на национална гордост. Пепели се социалният патос. Гаси се напрежението на историческия ни устрем. Политическото безразличие се изтъква като висша мъдрост. Историческото мъжество на борците за новото, вместо

да се прославя като върховен дълг, се карикатури като историческа наивност.

Славейковото отношение към обществения живот гони от него най-доброто и най-годното, за да разчисти място за по-отчайващ списък на лица, които, жертва на една историческа безнадеждност („това положение нито аз мога оправи, нито на мое време ще се оправи“), са се изолирали и атомизували в своите кабинети, в личната си работа, оставяйки обществените дела да се развиват със страшни исторически производствени разноси. За характеристиката на такова обществено дезертьорство и политическо ренегатство достатъчно е да се посочи случаят с Яворова, който започна със социализма, опита след това да се вдъхнови от патоса на македонското движение, узна някои задкулисни работи, отчая се и оттам мина към атомистичния индивидуализъм, за да завърши съвършено логично с физическо самоубийство, след като си бе направил вече обществено харакири. Ние трябва да си дадем сметка на какво израждане ще подхвърлим народните сили, ако ги сковем в един политически ред, вдъхновяван от идеите на автокрацията и на просветния абсолютизъм.

Една оптимистична теория за българския народ днес може да има обществено значение само доколкото е научна. Днес не може да се буди национално и социално въодушевление с наивни идеализации на българския народ, каквито правеха историята от 1762 година и писанията на Раковски. Днес ще бъде смешно да сочим българския народ като пръв народ в Европа, доказвайки това с обстоятелството, че санскритският език всъщност бил български, понеже „санскритски“ значело „самскритски“, т. е. таен език, и понеже френската дума *tête* идела от българската тетю (татю). Ние не можем да правим това въпреки смешния тевтонски пример, защото в широка историческа проекция няма всъщност низши и висши раси, велики и малки народи; защото величието и изостаналостта на един народ зависят от точката, която е достигнал той в общественото си развитие; защото общественото развитие на всички народи се извършва в едри линии съгласно едни и същи закони и защото никой народ не е изключен от това развитие. Най-сетне, за да бъде убедителна, тази оптимистична теория не трябва да се прави сяпа пред фактите, които дават материали за песимистични заключения. Напротив, заставайки с лице срещу тях, тя трябва в техния разбор да изкове своята несъмненост. Поради това, макар и с неособна охота трябва-

ва да кажем: Вярно е, докато широката маса у нас има правилно принципно политическо отношение към частната собственост, в личната си практика спрямо чуждото ние имаме осъдителни навици. Глава XXII от наказателния закон съдържа най-често нарушаваните у нас състави. Ние не можем да се похвалим с особна социална дисциплина. Държавна вещ у нас е тази, която може да се обсеби без всяко гризене на съвестта. Такова отношение имаме въобще към имуществата на юридическите личности (общини, дружества), чието безнаказано „докопване“ е чисто и просто геройство. Колко души гледат на държавата само като на институт, чрез който косвено се богатеят, а не като на пряк извор на забогатяване? Съществуват ли у нас примери на нравствено линчуване обсебителите на обществени средства? Колко пъти е прилаган законът за преследване на незаконно забогателите чиновници, гласуван още през 1895 г.? Коя опозиционна партия, след като в агитациите си е обещавала ревизиране богатствата на членовете на управляващата партия, след дохождането ѝ на власт е създала този опасен прецедент? Вярно е по-нататък, че понятията „честност“, „чест“, „доблест“ нямат високи курсове у нас. Честният човек е онзи вечно измамван „балама“, който работи на доверие и не се запасява предварително с писмени документи. Един мой чичо, възпитан в патриархалните традиции на абсолютната честност, напразно се опитваше да стане член-съдружник в някои софийски фирми.

– Защо бе, джанъм, съмнявате ли се в моята честност? – питаше той с отчаяно недоумение.

– Та тъкмо в твоята честност е всичката беля – бе отговорът.

Трябва да признаем, че по този път у нас е установена презумпцията: всеки е мошеник до доказване на противното, съгласно която умните хора казват: Отнасяй се с всекиго като с мошеник; тежестта на доказване противното (опровергаване на презумпцията) лежи върху него. Нима българските канцеларски формалности между другото не са проява и на тази презумпция? Честта, това обикновено е качество на глупците, която с негова помощ сигурно и безвъзвратно си провалят кариерата. Достатъчно е да се посочи в това отношение историята с генерал Михаил Савов. В малко ли случаи у нас една съвест може да се купи по-лесно, отколкото половин килограм бяла халва с орехи? Защото не е въпрос само за даване на пари: трябва известно усилие, за да се разреже онова жилаво бездушно вещество. Не може да се откаже по-нататък,

че общественият ни и културен живот е в значителна мяра под знака на посредствеността и полуинтелигенцията, чиито токсинации са едно от най-гадните явления у нас. Посредствеността поради особените стопански условия, в които живеем, е принудена да прави кариера на всяка цена, с всички средства, при което бездарността и хищничеството, тъпотата и нахалството, подлостта и низостта преливат в една хармония на истинско безсрамие. Малко ли са случаите, когато организуваните единни фронтове на посредствеността (едничката възможна бойна форма) са убивали с най-непростени средства всяка глава, която ги е поставяла в сянка и ги е изобличавала не с друго, а с простия факт на съществуването си, с това, че е установила един по-висок мащаб? Нима не е известна силата на тази посредственост: нагаждането към всеки терен, без всякакъв вкус за лично достойнство? Колко политици у нас са политици, понеже ги не бива за нищо друго; които, след като сами са се убедили, че не са в състояние да оправят собствените си работи, са добили кураж да оправят работите на цяла България? Колцина от нашите общественици гледат на обществената си кариера не като на едно потлъсто или по-постно дробче? Нима не е вярно: когато някой се похвали, че работи в благотворително дружество, ние го питаме със съответно смигване:

— Е, пада ли нещо?

Малко ли литературни критици са хора, от които бащите им са искали да направят добри адвокати? Малко ли „писатели“ живеят от залька на жените си, които работят като учителки, чиновнички, продавачки в магазини или имат трикотажни работилници, и чието прозвище „писател“, поддържано с някой стих, с някой разказ или „роман“, обикновено със статии и преводи, служи като квитанция за получаваното „жалование“? Едно време школската литературна амбиция минаваше следния жизнен път: писател, артист, и най-сетне журналист с тенденции към политическа кариера. Днес жизненият път на много наши „писатели“ върви така: студентство – с дигната яка и рошава коса. Работа в редакция. От приятелство и от немай-къде – някоя и друга колона за разказ, театрална критика, музикална рецензия. Превод на книга. Редовно посещаване литературния пазар „Цар Освободител“. Съответни запознавания, при които възниква въпросът за професията на господина. Понеже господинът не е нито адвокат, нито лекар, нито бозаджия, нито инженер, нито собственик на бюро за женитби или на склад за въглища, а е на-

писал няколко статии, единствено правдоподобният отговор е: писател. Днес „писател“, казано с иронично трепване ъгъла на устата, утре – със снизходителна усмивка, други ден – с прозявка, на четвъртия – с безразличие, на петия – по навик, и психозата е готова. Най-после, щом е писател и нищо друго, мястото му е в Писателския съюз. За тази чест той е готов на всяка услуга. С получаване легитимация от Писателския съюз, тази шеметна кариера добива логическия си завършек, макар че на читателите на вестници имената на някои новоприети членове звучат като имената на асове, не взели участие в абисинската война. Следващата история е известна. Тя свършва със смъртта, с десетина некролога, с реч от председателя и с един възпоменателен лист, който дава възможност да се лансират десет нови имена, пишейки щедро похвали за колегата, очистил един стол в писателските кафенета... Какво да кажем най-сетне за прочутата масова болест у нас — завистта; за тази болест на посредствеността, на несполучилия дребен собственик на морални и материални блага, която е превърнала почти всяка уста в стискало, което дъвче злъчка и пръска. Колцина разбират правилото: комуто много е дадено, много сам раздава? Ала изброените дотука материали, колкото и да не са угледни, дават ли право на песимистични заключения?¹

IV

Че посочената отрицателна нравственост не е проява на някаква българска кръв, а едно обикновено социално явление, показва нравственото величие на Възраждането – епохата, която представлява не както обикновено се мисли, събуждането на една заспала нация, а процесът на нейното изграждане. Тъкмо думите „българин“, „българска работа“, „българско производство“ изразяваха тогава националния подем, националната гордост и чест. И може ли да бъде другояче? Българският народ чрез своите търговци и еснафи беше завоювал стопански не само страната, която политически му бе отнета преди четири века, но бе излязъл вън от границите на грамадната турска империя. Копието и боз-

1 Пълно отношение към цялата тази нравственост ние трябва да вземем съгласно закона, че господстващата нравственост в дадена епоха е нравствеността на доминиращата обществена група, която носи историческата отговорност за нея. Проникването на този морал в цялата нация прави въпроса национален, на което гледище е дадено превес в настоящата статия. Историческото изследване обаче иска въпросът да бъде разгледан с оглед на нравствеността, която ще установи обществената група на бъдещето.

дуганът се бяха преклонили пред иглата и аршина. Румънските селяни режеха дини с габровски ножчета, стружките моми белеха пирдопски платна, виенските буржоа носеха ботуши от тетевенски сахтян, цариградските ефендите закусваха с дряновски луканки, александрийските кадъни пиеха мляко от копривщенски биволици, в цялата почти турска империя се носеха дрехи, шити в Копривщица, Клисуре, кроени от ша-яци, тъкани в Троян и Рупча, гайтаносани с габровски, карловски или калоферски гайтани. И този българин, пред когото лежаха пространствата на необятната турска империя, всички пътища на която водеха към неговата кесия, който беше стоял в сянката на пирамидите, който познаваше градовете от Цариград до Басра, както собствения си двор, който плюеше с известно високомерие във водите на Златния рог, който познаваше водите на тихия бял Дунав от бреговете на Виена и бе съзерцавал Черно море от планините на Крим, нима този българин, който мислеше с паралелите и меридианите, можеше да не се чувства необходим, независим и горд със себе си? Нима можеше да се говори тогава за токсинации и тържество на посредствеността и полуинтелигенцията?

България бе тогава страна на неограничените възможности. Всяка кариера се правеше с лични качества и собствени сили. Богатствата се създаваха, не се наследяваха и всеки заемаше това обществено положение, което сам си създаваше. Това беше епоха на българските викинги, хора без предистория, които разчитаха само на себе си, на собствената си смелост, прозорливост и изобретателност. Никакъв писателски съюз не обяви Ботева, Вазова, Каравелова за писатели. Никаква брада не можеше да направи главата научна. Талантите и усилията на Левски, Ботев, Бенковски, Стамболов им осигуриха ръководно място в революционно-то движение. И макар че у нас тогава се създаваше новото стопанство на пазара, където питат не имаш ли нужда, а имаш ли пари, и където цари голият въпрос „парите в брой“, все пак този пазар беше пазар на дребни производители, които не експлоатираха и не бяха експлоатирани и които по-слабата историческа подвижност на идеологията държеше в атмосферата на стария патриархален морал на задругата и натуралното стопанство: морал на свобода, братство и равенство.¹ Индивидуализмът

1 И до днес, когато питаме в съдебните зали някой старец свидетел род ли е със страните по делото, той отговаря:

– Е па, комшии сме.

на тези растящи собственици, ограден от патриархалното нравствено наследство, не се преля в хищничество и егоизъм, а, напротив, съединен с добродетелите на взаимопомощта и честността, се превърна в народно водачество.

Нима могат да се изброят проявите на тогавашната честност и да се добави, че българите били крадливо племе по кръв? Заемите се сключваха в мазетата, между четири очи. Наистина, страхът от обир беше причината на тази тайнственост, но такъв начин на обезпечение бе възможен само при убеждението, че заетите пари ще се върнат сигурно и без наличността на писмени документи или на свидетели. Вижте старите ни наказания за кражба. По старото славянско право за кражба се режеше ръка. В турско време обаче крадеца окичваха с крадените вещи и го развеждаха с музика и тъпани из селището. На недобросъвестните длъжници слагаха дамба на долната част на китката, та кога протягат ръка за нови пари, дамба да служи като предупредителен знак. Прекалеността на тези наказания показва, че на кражбата се е гледало не като на едно просто отнемане чужда вещ, а като на едно изключително явление, говорещо за пълно нравствено разтление, което трябва да се бичува също с изключителни средства. Какво би станало, ако днес се гласува закон, по силата на който кражбата отново да се наказва с рязане на ръце? Та с дигане на крака ли ще бъдат гласувани по-следващите закони? Нима е могло да се мисли за кражби във времето на задругата, когато всеки задругар е можел да каже като Александра I:

– Синко, в тази страна (царска Русия) само двама не крадат – аз и ти, – понеже всичко е наше.

За масови кражби не можеше да се мисли и през време на патриархалния морал на Възраждането. Защо ще краде едно лице, когато можеше да има нужното чрез една проста молба, и то по дълга на взаимопомощ? Още повече: думата безработица тогава не беше позната на българския език. Днес мнозина общественици са привърженици на доктрината на постното дробче. Във време на Възраждането първите ни „министри“ отбелязваха като Левски в своите финансови отчети дори похарчените две пари за игла и конец, с които си кърпили раздраните от драките ризи. Дядо Станю Врабевски след Освобождението върна на българската държава лирите на Тетевенския революционен комитет, ос-

„Башка печалили, заедно пили и ручали“, така благославяха общите си трапези тия хора.

танали у него преди заточението му в Диарбекир. Около Копривщица има няколко кули, в които на времето пазачи пазели от обири. Освен това пазачите варели чай и кафе на минаващите пътници. Тази дребна търговия, която се нуждаела от запаси: две кила захар и едно кило кафе, била финансирана от общината. А знаете ли какви бурни демонстрации са правени за лошата отчетност на тези колосални общински предприятия? Та как не, когато всяка пара бе дестилат от ручей еснафска пот и бе вързана с десет възела.

Англичаните днес се гордеят с параграфа на добросъвестността в техния бюджет. Всеки англичанин, който смята, че не е обложен или че е обложен по-малко, отколкото трябва, отива и сам си плаща данъка. Постъпилите чрез това самооблагане данъци минават в параграфа на добросъвестността, който дава на държавата годишно милиони лири. Но ако е въпрос за исторически сравнения, не се знае дали ние не сме ги преварили с това данъчно самооблагане. Кой поддържаше издателската дейност на нашите просветители? Какво бяха хилядите „спомоществуватели“, без чиито лири, бешлици и грошове преди Освобождението не можеше да се издаде нито една книга? Кой издържаше нашите училища, в които такси не се плащаха? Кой подпомагаше даровитите бедни деца, учещи се в чужбина? Как се събираха десетките хиляди грошове, благодарение на които д-р Чомаков стоеше в Цариград като представител на борбата за черковно освобождение? Кой финансираше революционната организация, която представляваше тогава бъдещата българска държава? Нима тези средства се събираха с червени известия и бирнически екзекуции? Днес тези, които смятат държавата своя, лъжат безобразно същата държава в данъчните си декларации и правят всичко възможно, за да осуетят плащането на определения им данък. Тогава тези, които смятаха революционната организация своя, се надпреварваха кой повече да даде за нея, защото това беше въпрос на чест. В чужбина в моменти на национални изпитания се провеждат акции за събиране на скъпоценности, с което се изтъква готовност у народа за жертви. Старите панагюрци и копривщенци могат да ви наброят десетки случаи, при които връщащите се от Цариград или от Анадола във великата пролет на 1876 г. еснафи годеници са отлагали своите ненавременни сватби, а златните наниз и подаръци са подарявали на революционните каси. Личната нравствена чистота на ръководителите на освободителното движение, непросмукана от морала на новото време, създаде техния ге-

роизъм, чист, непомрачен от никакви петна на лична корист, ненуждаещ се от никакъв ретуш и от никаква историческа идеализация.

Националният идеал на Възраждането – свобода – изпълваше с нравствен смисъл дори и търговската дейност на българите. А знае се, че търговията още от времето на Хезиода има за покровител Хермеса – бога на крадците. Успехите на нашите занаятчии и търговци бяха не само стопанска основа на Възраждането, но и аргументи на националния престиж и отговор на фанариотската теория за хондрокефаловщината на българина. Книгоиздателството на Христо Данов беше не само предприятие „купи за грош, продай за два“ с основен интерес – цената на учебникарската кола. Това беше първото българско Министерство на просветата. Тук не може да се говори само за просто съчетание на търговски интереси с грижи за разпространение на българската книга, за никнене на нови училища, за назначаване и препоръчване на учители. Тук имаше и съзнанието, че с това се служи на един народен дълг. Нравственото величие на Възраждането или неговият дух царяха и в първите десетилетия на новото българско царство, когато общественото ръководство беше още в ръцете на безсребърниците и комитетите: Славейков, Каравелов, Стамболов, Захари Стоянов, Драган Цанков и др. Едва с идването на народняците на власт, след падането на Стамболова, политическият ни живот усвои прийомите на Хаджиенова, първия наш капиталист от модерен стил. Само чисти ръце можаха да напишат Търновската конституция. Само чисти души можаха да създадат въодушевлението на първите ни военни победи след Освобождението. Нима могат да бъдат забравени образите на нашите суворовци: генерал Жостов, от когото трепереха и тези, които според закона отговарят само пред бога; генерал Христов-Каналията, който с гордост се показваше със старата си майка, пребрадена с черна етрополска забрадка, и за когото служенето на родината не беше средство за ядене на майонеза, а суров дълг; или генерал Тошев, който умря сетен сиромаш?¹

1 Когато Гендович се опитал да подкупи генерал Христов с един висок стълбец наполеони, генералът побеснял, грабнал наполеоните, зашлевил го с тях в лицето, набил го, изпокъсал му дрехите и вълн от себе си от възмущение заповядал на ординареца да изхвърли като парцал „тази каналия“. Хаджиенов, за да може да използва поне далечни асоциации на приятелство, се оставял да бъде изиграван систематически на комар от Стамболова, защото при пряк опит за подкуп сигурно е щял да отиде в затвора.

V

Още по-лесно може да бъде бито схващането, че моралът на един народ е проява на някаква негова национална субстанция. Това схващане лежи в основата на нашумелите днес расови теории, които, използвайки известни временни исторически предимства на отделните народи, искат с това да докарат последните до шовинистично умопомрачение. Сравнителното историческо изследване обаче разсейва агитационната мъгла на тези теории и показва, че всеки народ, който е излязъл из своето родово устройство и е преминал към обществените форми, основани на частната собственост, познава всички престъпления, свързани с личния интерес, с алчността на душата, с борбата на всички против всички, с вълчото отношение между хората. Временните исторически предимства на един народ над други се дължат на неравномерното развитие на отделните народи. Наистина, мъчно бихме превели на немски думата „кебапче“, защото кебапчето е изключително ориенталска творба. Но няма никаква мъчнотия да се преведат имената на всички престъпления не само на немски, но на всеки жив език. Достатъчно е да се разгърне „Песента на нибелунгите“, за да се види, че и на немците не липсва нито един от пороците, с които те изобличават „низшите“ раси. А ако е въпрос за сравнение между днешните народи с цел да се търсят относителни предимства, то за нас работата става още по-лесна, като вземем предвид закона за неравномерното развитие на народите. За да можем да сравняваме две величини, последните трябва да са сравними, т. е. да имат като основа за сравнение общ еднакъв знаменател. В случая такъв е еднаквият момент на общественото развитие. От историята е известно, че докато на Запад великото преселение на народите завърши в IX век, у нас то завърши едва в XIV век със завоюването ни от турците. Пет века измерват нашата историческа изостаналост. И ако привържениците на расовите теории искат да се сравняват с нас, ние, вземайки като корекция тези пет века, трябва да поставим въпроса така: „Я ни кажете вие, господа, с бели ръкавици, с монокли, с фини обноски и вълчи апетити, какво представлявахте преди пет века?“ Но не е нужно да се връщаме цели пет века назад. Достатъчно е да погледнем настоящето на всички западни народи, нито един от които и досега не е могъл и не ще може при днешните условия да се освободи нито от неграмотността, нито от нищета, нито от полицията, нито от затворите. За миналото на тези народи ние можем да призовем като свидетели лица, срещу които е не-

възможен никакъв отвод за заинтересованост: Шекспир, Свифт, Рабле, Молиер, Мопасан, Волтер, Шилер, Гьоте. Нима материалите за написването „Крал Ричард III“, „Хамлет“, „Гаргантюа и Пантагрюел“, „Тартюф“, „Белами“, „Разбойници“ са вземани от българската история, от българския бит? Та просветният абсолютизъм на Запад, изнесен с такъв блясък от Фридриха Велики (който, струва ми се, е немски, а не български кайзер), не представляваше ли на времето песимистичното отношение на просветените монарси към собствените им народи? Нима Фридрих Велики не смяташе тевтонската раса за един обор говеда, ненуждающи се от особна просвета и незаслужаващи особни права? Какво да кажем за прочутия английски парламентаризъм и за английската честност? През времето на феодализма не цареше ли и в Англия жестокият дворцов закон: за да няма борба за престола, избивай всички възможни претенденти, все едно дали са братя, или братовчеди, независимо от полаганите клетви и подписаните споразумения? Не преди пет века, а във времето, когато Паисий пишеше нашата история, половината от английския парламент прилагаше на практика доктрината на постното дробче, подблажавано от длъжностите, пенсиите, паричните подаръци, които негово превъзходителство президентът Валпол раздаваше на депутатите и благодарение на които той управлява цели 20 години?

Та великият философ Бекон, който изгони метафизиката из науката, не гонеше ли същата из обществения живот по начин, наблюдаван у нас? И поради този му политически метод не беше ли осъден в качеството му канцлер на съкровището (най-довереното лице в държавата) за подкуп на вечен затвор? Какво да кажем за корупцията през времето на крал Джордж III (1760–1820), която даваше познати картини: подкупи, кражби на държавни средства, чести доставки, комисиони от заеми? Ами ако разгърнем похватите на Остиндийската компания? Нима колониалните народи можеха да направят тогава разлика между търговци и пирати? Какво да кажем за Франция, която и до днес се разтърсва от афери от рода на аферите „Устрик“ и „Ставицки“? Колко френски крале са минали без незаконородени деца? С какви цели френските архиепископи подаряваха на кралските фаворитки колиета, струващи стоици хиляди франкове на онова време? Какво бяха Талейран и Фуше в кабинетите на Наполеона, ако не мошеници под мантии на министри? Та не каза ли сам Мопасан в „Бел ами“: всеки несполучил в личните си работи френец добива нахалството да стане политик и се наема да оп-

равя работите на Франция? Но да се върнем към авторите на теорията, че тевтонската раса е цветът на човечеството. Не стои ли и до ден-днешен върху немските индустриални произведения знакът „Германско производство“, написан на английски: „Made in Germany“. Бледнее ли баташкото клане пред издевателствата от 30годишната война? Преди Освобождението българските търговци наемаха арнаути (ясакчийи) да ги пазят не от българи, а от черкези. Срещу български рицари разбойници ли старата Ханза охраняваше всеки свой търговски керван с въоръжени отряди? Колко чиновници трябваше да избегнат Фридриховците, за да убедят немската администрация в предимствата на честността? Най-сетне, когато тевтонската раса имаше за дрехи само кожи, когато върху рижата германска коса за страх на човечеството се клатеха само волски рога, когато сините арийски очи гледаха из планинските хралупи за някоя мечка кожа, осем века преди това елините имаха своя Омир, своя Есхил, своя Аристотел, своя Фидий. Имаха обаче и своята расова теория, според която на света имало само два разреда хора: елини и варвари. Днес всеки тевтонец може да прочете молитвата на Платона: Благодаря на боговете, че съм се родил свободен, а не роб, елин, а не варварин, мъж, а не жена. Какво ще кажат на това тевтонците, които преподават Платона в своите университети? Няма ли да влезе и той в *index librorum prohibitorum*.

VI

Как стигнахме от Възраждането до наши дни? След Освобождението животът на България мина рязко на капиталистически релси, но ние влязохме в новата история с голямо закъснение. Светът и пазарите бяха вече поделени и поради това първоначалното натрупване на богатствата не можеше да става от колониален грабеж, а само за сметка на собствения ни залък. От тънката сланинка на българския народ се отделиха милиарди за обзавеждане на новата ни държава, за създаване на местна индустрия, за водене на войни¹. Всичко това трябваше да става в ускорен порядък, защото ние догонвахме общия европейски напредък. В резултат на това бързо темпо, като негов данък, ние изпаднахме

1 Вложеният досега капитал в БДЖ е 12,5 милиарда лева; в шосета и пристанища 16 милиарда; в пощи, телеграфи и телефони 850 милиона; в движими и недвижими държавни имоти, изключая тия на БДЖ – 20 милиарда; в индустрия – 8 милиарда лева.

в една хроническа бедност¹, която е причина за цялата ни национална обърканост и която се влоши особено много от стопанското задръстване след 1929 г. Западните народи, подгонени рано от глада на суровия север и от нарастването на населението, се отдадоха на индустрия, за пазар на която завладяха света, като го ограбиха. Не само тогава, но и днес те представляват национални кооперации за колониален грабеж, поради което дори и сред техните работници идеята за освобождение на колонии не е много популярна. Натрупаните по този начин богатства станаха стопанска основа на тяхното благополучие, разбира се, в съответна класова пропорция. При колониални печалби могат да се плащат по-високи надници на работниците, могат да се отделят крупни средства за научни изследвания и открития, от каквито се нуждае особено много развиващата се индустрия. От тези богатства могат да се отделят средства за изкуство, което разкроява живота, и за създаване на съвършен кадър от специалисти: политици, журналисти, културни работници. Държавата се превърна в страж на натрупаните богатства и инструмент за нови натрупвания и престана самата тя чрез корупцията да е извор на богатства. Нейната машинерия трябваше да бъде здрава. Поради това англичаните дълго пазеха някои висши държавни длъжности да бъдат почетни. Има ли нужда да крадат държавата и по този начин да я разстройват хора като Балдуин, като лорд Халифакс, които сами не знаят размера на своите богатства и които сами правят подаръци на тази държава, която пази богатствата им? А когато няма корупция отгоре, такава е немислима и долу. Тия, които са се занимавали с търговия, лесно могат да си обяснят как англичаните са минали от пиратството на Източно индийската компания, от корупцията по време на бунта на „Баунти“ към днешната английска почтеност. Богатството бързо може да се трупа чрез търговия само посредством систематично ограбване във всичките му открити и прикрити форми. Но нарасне ли така придобитото богатство до размер да не може да бъде управлявано лично от собственика си, стане ли нужда то да бъде поверено на пълномощници и чужди ръце, тогава методите, употребени за неговото добиване, се обръщат срещу самия собственик. Той е принуден волно-неволно да проповядва честност и да дава личен пример. Тук е стопанската основа на моралния страх у имащите да не мърсят ръцете си с кражба.

1 Националният доход на глава у нас за 1926 г. бе 12 1/2 англ. лири; за 1931-7; в Англия за 1931 г. – 76; С. щати за 1932 – 89.

VII

Благословената българска земя, в която се ражда всичко, дълго задоволяваше сама простите нужди на нашия народ. Поради това той твърде късно бе прищипорен от нарасналите нужди на новото време. Липсата на дълга вековна опитност, придружена с усмивките на щастливия случай, на който се дължат много открития, обяснява нашата индустриална изостаналост. Най-сетне на Запад учредяването на изследователски институти се дължи не толкова на държавната помощ, колкото на частната инициатива и на частната благотворителност. Къде са у нас богатствата за това? Чрез копиране ние се приближаваме в някои отношения до европейския напредък. За това копиране обаче ние плащаме скъпи върхнини. Когато се върнем от чужбина, ние все донасяме нещичко от наука и техника, без да умеем да пренесем чуждите индустриални тайни, капитали и пазари. Едно нещо обаче ние положително донасяме: европейски вкусове към живота, европейски образци на харчене; лукс, моди, бижута, декоративен блясък и всевъзможни средства за показ. Вишните среди у нас безспорно могат да имат всичко това в нашия мащаб. Трагедията почна, когато интелигенцията на средните слоеве у нас се зае да им подражава. В това подражаване всъщност няма нищо лошо. Напротив, идеалът е: всеки според способностите, всекиму според нуждите. Въпросът обаче е за средствата, с които ще се реши стопанската гатанка: задоволяване европейски вкусове с българска кесия от днешен стил. Как може да се поддържа известен ранг не с действително благополучие, а чрез харчене... от една мършава българска чиновническа заплата? И тук става дума за тези, които избират не историческия път на всеобщо разрешение на въпроса, а пътя на личното преуспяване. При ограничените възможности, в които се намира нашето стопанство, набавянето на пари за широк живот у нашата интелигенция от дребно-собственически произход може да стане само с кариера на всяка цена, с всички средства. И тук се коренят корупцията, продажничеството, явленията на безгръбначие и хищничеството на полуинтелигенцията. Кариерата на всяка цена, с всички средства, която искат да правят интелигентите индивидуалисти, променя у нас действието на такива положителни фактори като общодостъпното образование, партийния режим, липсата на съсловни прегради. Първата работа на мнозина, сдобили се с диплом, е да променят с един нов костюм класовата си принадлежност, да прикрият с всички средства произхода си, да се отчуждят от козиня-

вата торба на бащата, с която ги е отгледал, и да потърсят лека печалба на държавната трапеза, използвайки най-лесния път – партизанщината. И по този начин от лозунга „не щеме ний богатство, не щеме ний пари, искаме свобода, човешки правдини“ се стига до „не щеме ние постни дробчета“. Това хищничество на нашата полуинтелигенция с индивидуалистически схващания добива болезнен вид поради образците на филмите и романите и особено поради разширения апетит на невиделия, невкусилия, неседналия на мека мебел. И тъкмо тези прояви се използват от някои, за да водят борба не срещу основния въпрос – беднотията ни, – а срещу образованието, парламентаризма и липсата на съсловни прегради. Пак поради ограничените ни стопански възможности вместо енергията на нашата интелигенция, разгърната в разтворените простори, да се превърне в съревнование, тя, затворена в тясната ни черупка, се превръща в самоизяждане, злорадство, завист и ненавист. Защо нашият народ не зачита чуждото? По същата причина, поради която е и лош четец на книги – беднотията. Би ли могло населението от околиците Троянска, Тетевенска, Етрополска, Орханийска, Пещерска и др. такива да живее, ако си плащаше редовно и пълно акциза на ракията и таксите за материала от държавните гори? Проблемата при интелигенцията – кариера на всяка цена – тук се слага иначе – хляб на всяка цена. Защо нашата наука, художествена литература, журналистика са под знака на посредствеността? Посредствеността не е бездарност. Ако е въпросът за дарования, такива едва ли липсват на неизтощените сили на нашия народ. Самият факт, че въпреки всичко ние имаме такъв голям културен прогрес показва, че това е дело повече на духа, отколкото на средствата. Талантът е съчетание на дарба и главно на подготовка. На нас обаче днес липсват материални средства, за да покрием производствените разноски на таланти от съвременен стил. Та проф. Ст. Консулов не прави ли своите изследвания из мазето и по тавана на университета? Тиражът на книжовните ни издания може ли да плати производствените разноски на едно истинско литературно творчество?¹ Може ли да се живее само от литературен труд, особено като се знае, че тези, които

1 Това обяснява бягството на много хора от литературата. Достатъчно е да посоча, че професорите Силяновски, Владикин, Йоцов, правниците Павлов, Чешмеджиев, Руневски са бивши писатели и поети. Поради това нищо чудно, че у нас понякога върху правни и научни въпроси може па се чуе по-художествена реч, по-художествена реч, отколкото върху литературни теми.

могат да купуват книги, са обхванати от литературна тъпота, а читаещ свят е главно беднотията? Чудно ли е при това положение, че повечето от нашите писатели живеят от преводи, детски писания, учебникарство и от всички други възможни занимания, само не от пряк литературен труд? Колко от нашите журналисти имат възможност да правят задгранични обиколки, за да проучат професионалните си проблеми на самото място?

VIII

Изходът е един: България трябва да стане богата, благоденстваща и щастлива, но – за всички. Тогава целият български народ ще разгърне скритите си сили и ще си създаде в новата история място и участ, каквито заслужават неговият устрем, неговите амбиции, неговото трудолюбие и неговата прекрасна земя. Той ще стане тъй велик и уважаван, какъвто е бил и в миналото. Въпросът е: как да стане това? За нас английският път е изключен. Няма да мине много, и той ще бъде изключен и за самата Англия, когато след освобождението на колониите британският лъв клекне сам върху мъгливия си остров. Остава само един-единствен път, по който скоро ще тръгнат всички народи: уреждане на вътрешните си обществени отношения. И понеже днешното стопанство, почиващо на световното разпределение на труда, е мирово, то нашите въпроси ще трябва да се решават и в една международна съгласуваност. Въпросът, как конкретно може да стане това, е вън от рамките на настоящото ни изложение.

IX

Едно само можем да кажем още тук. Поставените задачи не са лични, а обществени. Поради това всяко бягство от обществения живот е престъпление. Не поражение, а предателство е кабинетното капсулиране и хвърлянето оттам стрели на песимизъм върху измъченото чело на нашия народ, чакащ своите водачи. Вярно, кабинетното спокойствие, кротката еснафска топлина на тихия домашен кът субективно са за предпочитане пред напрежението на борбата. Вярно е, от друга страна, че при господстващите в днешните обществени борби нрави не може да се остане с чисти нокти и че трябва да се цапа в блатото на традиционния политически морал. Но това са силите, откъдето трябва да се започне, иначе няма въобще да се започне никога нищо. Има само

един изход: или оттук, или бягство от живота! И тъкмо готовността да се бърка в калта на живота със съзнанието, че тази кал по пътя на историческото превращение ще заблести с лъчите на слънце, се нарича историческо мъжество. Историята, е градена не от хамлетовци, а от хора на волята и на историческото мъжество. Днес няма никакво съмнение в генералщабното правило: когато трябва да се изтръгне победа, средствата нямат никакво значение. А историята отдавна вече е на бойна нога. Най-сетне, когато искаме жертви от народа, трябва сами да сме готови да дадем такива. И настоящите редове биха добили истински смисъл само ако могат да вдъхнат у читателя порива на историческото мъжество, за да се наредим всички в първите редици на българския исторически авангардизъм.

Иван Хаджийски е български философ, социолог и общественик. Студиите му „Оптимистична теория за нашия народ“ и „Бит и душевност на нашия народ“ го нареждат сред класиците на българската хуманитаристика.

Коментари (11)

- 16-07-2009 | **соц. реализъм** – перестройка

Най-добрият български социолог, за съжаление „нечетен“ и „неудобен“ в България...Измислената комунистическа история и литература върши много по добре работа, дерзайте...Светът е сцена, а хората актьори-в България „баш“ актьори...

- 16-07-2009 |**про** – Всяко бягство от обществения живот е престъпление

Заради тази фраза на Иван Хаджийски много бой съм отнесъл. За съжаление все по-малко и вярвам. Сигурно е било така по времето, когато е живял. Добре, че не е дочакал да види в какво се превръща България в следващите десетилетия. Този текст вече предизвиква противоположните чувства на тези, които е целял. Как да бъдеш оптимист, като няма нищо общо между онази България и сегашната. И не за материална култура става дума, а за загубени корени, ценности и илюзии, без които просто няма бъдеще. обратните

- 16-07-2009 |**Златко** – Няма страшно!

Погледнете как самия Хаджийски търси упование единствено в миналото (българското Възраждане), отхвърляйки собственото си настояще – и ще видите, че малко нещо се е променило. А и няма как, при условие, че България и днес е една също толкова бедна страна, колкото е била преди осемдесет години. Или, с други думи – страшно няма! Всяко време е като пословичната наполовина пълна (наполовина празна) бутилка и всеки от нас сам си избира начина, по който да го вижда. Така че изказваните тук мнения са в много по-голяма степен мяра на самите нас, отколкото на темите, които обсъждаме. Но и в това няма нищо ново, не е ли така? За добро или зло, ние си оставаме хора, тоест същества, които се променят най-вече (за да не кажа единствено) под натиска на неумолими събития. И понеже днешните не са чак такива, ние предпочитаме да не се променяме, като за сметка на това пък търсим кусури на времето, в което живеем. Човешко, даже прекалено човешко ...

- 17-07-2009 |**Гост**

На калпава ракета, Космосът ѝ е крив.

- 17-07-2009 |**про** – търси упование единствено в миналото

Хайде заедно да търсим упование в миналото, като Хаджийски. Да видим: Той го намира във Възраждането, като период непосредствено предхождащ времето, в което живее. Ние, съвременниците, какво имаме като такъв период? Комунизъм, държавен капитализъм, тоталитаризъм или както си искате го наричайте. Едно и също ли е?

Възрожденски българин и български хомо советикус-като сравнение и повод за оптимизъм. Нещо не се получава.

• 17-07-2009 | **Златко**

Хм, нещо не се разбираме тук: както, надявам се, става ясно от предишния ми коментар, аз гледам на опитите за търсене на упование (или извинение) в миналото, особено по-близкото минало, с доста силен скептицизъм. Между другото, това е и една от целите на публикуването тук на тези класически български текстове: чрез (надявам се неизбежното) сравнение със съвременността хората да видят колко повърхностно е разбирането за нашето време като напълно различно от предхождащите го, защото, видите ли, „комунизмът ни бил развалил“. С други думи, идеята, че преди комунизма сме били някакъв по-различен, по-добър, по-работлив, по-честен, по-каквото-си-щете, народ, просто не издържа каквато и да е критика: човек се зачита в текстовете на класиците и вижда, че те се оплакват точно от същите обществени злини, от които така плачем и самите ние. Или, че и те като нас се залъгват с идеализирани картинки на народа „от едно време“: кажете ми, наистина ли успявате да вземете на сериозно думи като:

Цитат:

Румънските селяни режеха дини с габровски ножчета, стружките моми белеха пирдопски платна, виенските буржоа носеха ботуши от тетевенски сахтян, цариградските ефендите закусваха с дряновски луканки, александрийските кадъни пиеха мляко от копривщенски биволици, в цялата почти турска империя се носеха дрехи, шити в Копривицица, Клисурса, кроени от шаяци, тъкани в Троян и Рупча, гайтаносани с габровски, карловски или калоферски гайтани.

Самият аз, опитвайки да си представя какъв ли, аджеба, може да е бил обема на търговския оборот между Австро-Унгарската империя и забутаната османска провинция, известна под имената на отделните си области – Румелия, Тракия, Македония – но не и България, се чувствам изпълнен с доста силен скептицизъм (не че имам нещо против патриотизма на Хаджийски, просто не обичам да купувам дини на доверие, това е всичко).

После, идеята, че homo soveticus бил успял по някакъв начин да „развали“ homo bulgaricus (или homo orientalicus, което според мен е по-

досежното), ми се струва безкрайно наивна, погледната в какъвто и да е исторически план. Ако тази колкото бързо създадена, толкова и бързо изчезнала социална креатура, би имала влиянието, което ѝ се приписва с такова удоволствие по нашите краища, то защо то не се е оказало също тъй силно и в останалите части на Европа, където беше посадено от братята-руси? И защо, четейки класическите текстове, ние отново и отново откриваме една и съща картинка, със или без съветско влияние (цитирам отново):

Цитат:

При ограничените възможности, в които се намира нашето стопанство, набавянето на пари за широк живот у нашата интелигенция от дребнособственически произход може да стане само с кариера на всяка цена, с всички средства. И тук се коренят корупцията, продажничеството, явленията на безгръбначие и хищничеството на полуинтелигенцията. Кариерата на всяка цена, с всички средства, която искат да правят интелигентите индивидуалисти, променя у нас действието на такива положителни фактори като общодостъпното образование, партийния режим, липсата на съсловни прегради. Първата работа на мнозина, сдобили се с диплом, е да променят с един нов костюм класовата си принадлежност, да прикрият с всички средства произхода си, да се отчуждят от козинявата торба на бащата, с която ги е отгледал, и да потърсят лека печалба на държавната трапеза, използвайки най-лесния път — партизанината.

Та какво значи, пак ли homo soveticus ни е виновен, за бедите на едно време, когато още не го е имало у нас? Или комунистическото време — както го виждам аз — е само една тъ-ъ-ъничка боичка върху иначе тъй дебелата византийско-ориенталска кора, в която е увит всеки от нас, независимо от това колко тона книги е изчел и колко чужди земи е обиколил?

Не че очаквам отговори на такива въпроси, разбира се — но ако вземате самия/самата себе си на сериозно, то би трябвало поне да се замислите над тях. Инак посещенията на този сайт са си чиста проба губене на време, уверявам ви.

- 17-07-2009 | **про** – габровските ножчета

Който сериозно се е занимавал с българска история, не би посмял да се чуди на писаното от Хаджийски. България е била част от Империята, ама най-западната част, най-плодородната и най-развитата-и в икономическо отношение най-благоденстващата. Благоденствието е идвало не от западните пазари-и те са били важни, а от източните-където не е имало конкуренция. Империята е имала площ 10 млн. кв. км. -огромен пазар, отворен за българските стоки. Именно това е икономическата основа на Възраждането,огромното развитие на занаятите и търговията по българските земи. И след освободителната война тези пазари се губят в една част, а западноевропейското производство ликвидира нашите занаяти. Та казаното от Хаджийски изобщо не е за оспорване. Подобна бе ситуацията и сега-със загубата на руските пазари.

А за хомо советикус-трябва да се почете Георги Марков-той добре описва създаването на този човешки вид. Каквито и да са били съвременниците на Хаджийски, те са ангели в сравнение с нашите съвременници, особено като се има предвид, че са били съдени и оценявани през един патриархален, селски морал.

Когато изгониш, избиеш или просто избутах скромния елит на един народ и на негово място докараш рабфак, партиен секретар и дружинен ръководител, нещата стават неспасяеми. А за другите...

Прусаците са били едно, а съвременните „осита“ са съвсем друго. Така че и за другите нещата не са минали без последствия. Чехия е била 8-ма в света през 38-ма по човешко развитие, през 90-та беше отишла на 40-то място. Историята създаде лабораторни примери-Източна и Западна Германия, Северна и Южна Корея. В България обаче русофилството послужи като един вид усилвател на деструктивните ефекти, затова и резултатите са така ужасяващи. Но наистина, ако това е нивото на дебата, не си струва да се влиза в Прегледа. Тези неща в България отдавна-отдавна са известни, никой не ги коментира вече.

А хомо-советикус нито е изчезнал, нито ще изчезне в бъдеще. Това също е добре известно. Просто българинът се е променил, под напора на непреодолими/неумолими/ събития. И не настъпиха, и няма как да настъпят такива, които да върнат нещата обратно.

- 21-07-2009 |сухи –

верно ли е, че хаджийски е с цигански произход? тогава би трябвало да коментира „циганската работа“.... а май е бил и комунист по убеждение. май образът на бай Ганьо ни дава много повече от теориите на х. впрочем въвел псевдонаучното „народопсихоложстване“...

- 21-07-2009 |Златко – ге:

сухи писа:

верно ли е, че хаджийски е с цигански произход? тогава би трябвало да коментира „циганската работа“.... а май е бил и комунист по убеждение. май образът на бай Ганьо ни дава много повече от теориите на х. впрочем въвел псевдонаучното „народопсихоложстване“...

Намирам подобни коментари доста гадни. Стушило се накъде едно дребно човече и усърдно разнася слухове: „Ама вярно ли е това? Ами онова? Този бил циганин, онзи комунист, леле мамо, какви ужасии!“ А самото дребно човече се крие някъде на сянка и дебне само кого да оплеска. Пфуй, отврат!

- 22-07-2011 |Pravda

Докато оплювателството и лепенето на етикети продължава да бъде основно занятие за някои дребни душици с големи претенции като „сухи“, определението „българска работа“ ще бъде синоним на нещо негодно и некачествено. Е, с такъв „човешки материал“ тежко и горко на България. Добре, че тези отвратяги не са мнозинство все пак!!! Срамота за тях и подобните им!

- 08-03-2012 |Питащият – Теорията всъщност е песимистична

Имали сме гражданско общество преди освобождението и самоуправление и инициативност, а след освобождението всички чакат на държавата и родните управници без да имат грижа за друго освен да богатеят. Значи не е трябвало да се освобождаваме, а да си останем турска провинция. Разлагането на патриархалният бит и морал продължава доста дълго и в условията на комунистическа диктатура, ускорена индустриализация и урбанизация. Когато съм роден 75% от населението още е селско, а днес българите са анонимни граждани. Болшинството са бедни и едва свързват двата края и са морално дезориентирани. Разла-

гането продължава и се отразява и на демографията, а господстващият морал е моралът на забогатялата номенклатура, ДС-та и разбойници. В България няма морално мнозинство, което да наложи правила и справедливост чрез гражданското общество, с което да се съобразяват политиките. Скандал следва скандалът и всичко отминава, и се записва в графата „кучетата си лаят, керванът си върви“

В името на Бога

Автор: Миклош Харацци

Удържането на незаконните ограничения срещу свободата на словото вече не би трябвало да представлява трудност, особено сега, когато толкова много диктатури извършиха преход към демокрация. Задължителните стандарти са достатъчно ясни: реалните подстрекателства към реални престъпления трябва да бъдат разглеждани като престъпления, но иначе обидната реч би трябвало да бъде посрещана с насърчаване на по-нататъшен диалог – в пресата, чрез комитетите за етичност на медиите или в гражданските съдилища.

Но онова, които ние наблюдаваме вместо това, въпреки известния прогрес, който се забелязва в областта на международното декриминализиране на нарушенията срещу честта и достойнството, е една увеличаваща се наказателна тенденция, която въвежда нови забрани срещу словото в националните криминални съдилища.

Едно от тези идващи на мода словесни престъпления е оклеветаването на историята – извършвано в някои страни чрез поставяне под въпрос на националния исторически наратив, а в други – чрез защитаването му. Докато Турция преследва писатели за използването на думата геноцид при описването на кланетата срещу арменците от 1915 г., Швейцария пък преследва един турски политик за наричането на понятието геноцид „международна лъжа“. И все пак в световен мащаб охулването на религиите се оказва една даже още по-коварна и ограничаваща свободите схема.

На 26 март Комитетът за човешките права към ООН прокара резолюция, осъждаща „охулването на религиите“ като нарушение на човешките права, въпреки широко разпространения консенсус, че то може да бъде използвано за оправдаване на ограничения срещу свободата на словото. Комитетът прие един необвързващ текст, предложен от Пакистан от името на Ислямските страни, при следното разпределение на гласовете:

23 страни „за“, 11 – „против“ и 13 – „въздържали се“. Резолюцията „За борба против охулването на религиите“ беше прокарвана, преразглеждана и прокарвана отново и отново в Комитета за човешките права всяка година от 1999 насам, с изключения на 2006. Тя бива прокарвана под упоритото спонсорство на Организацията на Ислямската Конференция, с общопризнатата цел охулването да бъде кодирано като престъпление в колкото се може повече страни, или поне да бъде превърнато в един вид универсална анатема. Заедно с тази кампания налице е и едно международно подмолно течение, свързано с насилие и авто-цензура, обхващащо всички секуларни и артистични описания на ислямски теми от времето на фетвата срещу Рушди насам.

Но резолюцията от тази година, за разлика от предишните версии, вече не игнорира Параграф 19, правото на свобода на изразяването. Това решаващо човешко право сега беше споменато, макар и в един контекст, който погрешно приравнява охулването на религиите с насърчаване към омраза и насилие срещу религиозните хора, а на тази основа му отрича защитата, гарантирана на свободата на словото. То също се опитва да постави критиката на религията в една и съща група заедно с расизма.

От друга страна, размитите параметри на възможните случаи на охулване сега нараснаха дотам, че включват „целевото представяне“ на символи и почитани религиозни лидери в медиите и Интернет. Онова, на което ние сме свидетели, може би е опит за дипломация, но същевременно то е и обявяване на война срещу свободите на медиите в 21-ви век от страна на една коалиция от съвременни привърженици на авторитаризма.

В декларацията няма нищо назадничаво или историзиращо. Тя приема езика на човешките права, така че резолюцията изглежда съвместима с напредничавия мултикултурализъм на либералните демокрации. Всички подписчици приемат това: бившите и настоящи комунистически правителства, както и пост-колониалните или предимно мюсюлмански нации. Но въпреки това само няколко сред 23-те, сред тях Южна Африка и Индонезия, са демокрации, разполагащи с истински плуралистични медии. Постоянно високият брой на въздържали се, сред тях и нации с гаранции за свободата на словото, прави прокарването на **резолюцията** сигурно през всяка следваща година.

Поради тази настояща стратегия аз отхвърлям често изказваното твърдение, че поддръжниците на резолюцията представляват едно кул-

турно определено движение. Това твърдение може да служи единствено като извинение за покровителстването на цялото начинание, както и на едно снизходително подценяване на неговото въздействие. В действителност опитът за криминализиране на охулването на религиите е един изцяло постмодерен, Оруелски кръстоносен поход против човешкото достойнство, привидно в неговото собствено име.

Година след година, гласуването в Комитета за човешките права отдава една двойна победа за поддържащите го диктаторски правителства. То утвърждава техния контрол над свободата на словото чрез културни табути и закони срещу богохулството, като същевременно ги прославя и ги обявява международно за авангард на насърчаването на толерантността.

Разбира се, човек може да разбере защо множество демокрации снизходително се въздържат от борбата и позволяват на играта на Организацията на ислямската конференция да надделее. В края на краищата, от времето на Иранската революция и международния дебют на Алкайда насам, хората, готови да представят потисническата представа за охулването на религията чрез понятията на човешките права, по правило са умерени, ако бъдат сравнени с джихадистите, които открито се противопоставят на тези права. Маневрите на Комитета следователно помагат на умерените да се противопоставят на твърденията на местните радикали, според които техните правителства не са истински пазители на вярата.

Самият аз си спомням този вид игри от моето собствено време в затворената цивилизация на комунистическата еднопартийна държава, където плурализъмът се състоеше от фракционни борби вътре в партийното Политбюро. Кремлинолозите също познават тази игра, но те сигурно са изпитвали по-голямо удоволствие от мен при наблюдаването ѝ. Тази техника се наричаше „превземане от ляво“ и тя обозначаваше една повтаряща се сцена, при която някои иначе прагматични комунистически лидери започваха да използват твърдолинейни лозунги, очевидно за да удържат сталинистите. Всъщност това никога не означаваше само и единствено твърдолинейни приказки; то винаги идваше ръка за ръка с нови мерки срещу свободомислещите, като например домашни обиски и арести, „само“ за да се докаже верността на ръководството към каузата. Тази тактика е далечен роднина на политиката на „отнемане на поътния вятър“ на умерените западни партии, когато те приемат

анти-имиграционни мерки, за да предотвратят нарастващата популярност на ксенофобските платформи, които предлагат ... анти-имиграционни мерки.

Проблемът е в това, че „отнемането на по пътния вятър“ може и да помага на определени формации да останат на борда, но то никога не успява да намали ограниченията. Позволете ми да ви кажа как то функционира всъщност, когато бъдат приложени клаузите на Комитета за човешките права.

В Азербайджан, една от страните, поддържащи резолюцията, двама журналисти получиха затворнически присъди през 2007 г. Рафик Таги, журналист от интелектуалното месечно списание *Сенет*, и Самир Садагатовлу, издателят на списанието, бяха осъдени съответно по на три и четири години, за предполагаемо „насърчаване към религиозна омраза“ в едно философско есе, публикувано през 2006. Всъщност есето сравняваше европейските и ислямски ценности в един донякъде самокритичен тон. (Езикът беше за „тях и нас“). Тезата му беше невинна, добронамерена и учтива. Това беше едно подобно послание по подобна тема, „разумът и вярата“, по повод известната реч на папа Бенедикт XVI от Регенсбург, през същата година. По моя преценка то беше дори по-меко, тъй като не съдържаеше византийски цитати, приписващи насилствено месианство на Мохамед. Въпросът за насилието дори не се появяваше в текста.

Преди това, един от великите ирански аятоласи, Фазел Ланкарани, беше издал фетва, призоваваща към убийството на двамата журналисти. Местните религиозни активисти предприеха една кампания за сплашване на двамата журналисти. Според свидетелства на очевидци, било им е позволено дори да крещят смъртни заплахи в съдебната зала. Престъплението на журналистите беше охулване на вярата (тяхната собствена, очевидно) и насърчаване, според същия акт, към религиозна омраза (срещу самите тях, както изглежда). И все пак онези, които седяха на подсъдимата скамейка, бяха журналистите, а не хората, които ги заплашваха с насилие.

И, което е най-важно, иранският аятолах, който призова към тяхната смърт, никога не беше обвинен в насърчаване към насилие, нито в Азербайджан, нито в Иран – защитен от статуса си на бранител, а не охулител, на вярата.

Подобни злоупотреби могат да бъдат посочени и в няколко други не-мюсюлмански страни, като всички те са страни-участнички в Ор-

ганизацията за сътрудничество и кооперация в Европа, а някои от тях и членове на Съвета на Европа¹. Задълженията на първата и стандартите на втория би трябвало да забраняват подобно преследване, основаващо се на „охулване на вярата“. Но под защитния чадър на резолюциите на Комитета за човешките права към ООН (и използвайки липсата на решителна съпротива срещу тях в Европа), кризата, създадена около датските карикатури, беше използвана, за да се предприемат по-твърди мерки срещу критично настроени организации и журналисти.

В Русия, вестникът от Вологда *Наший регион* публикува колаж на карикатурите на 15 февруари 2006, като част от статия за глобалната полемика по този въпрос. Собственикът реши да закрие вестника малко след това, за да облекчи съдебните последици. Властите незабавно бяха открили съдебен случай срещу редакторката, Ана Смирнова, за „насърчаване на религиозна омраза“. През април 2006 тя беше глобена със 100 000 рубли (около 3 000 долара), при условна присъда от две години. За щастие, два месеца по-късно местният областен съд отхвърли присъдата, чрез обжалване. Беше обаче ясно, че един щастлив край не би бил възможен, ако вестникът би продължил да съществува. Точно същият сценарий се разигра и във Волгоград: издателят на *Городские вести* реши да затвори вестника след като срещу него бяха отправени обвинения в охулване и насърчаване към омраза от страна на регионалното поделение на управляващата в страната партия, Обединена Русия. Криминалното разследване беше преустановено. Повод за предприемане на съдебното преследване беше една мека, наистина проповядваща мир карикатура на Мойсей, Исус, Мохамед и Буда. В карикатурата, религиозните лидери гледат телевизия и са загрижени от това, че виждат демонстранти от различни религии, обиждащи се едни други. „Не на това ви учехме“, казва един от пророците.

В Беларус, Александър Здвизков, издател на опозиционния вестник *Жода*, беше осъден на три години затвор на 18 януари 2008 за насърчаване към религиозна омраза. Вестникът му беше закрит през март 2006, само за това, че е планирал да публикува карикатурите, и си остава закрит и до днес. Здвизков забягна в чужбина, по-късно беше арестуван след завръщането си, и в края на краищата освободен, след като Върхов-

1 Независима организация за насърчаване на сътрудничество и защита на човешките права в Европа, създадена през 1949 г. и обхващаща 40 европейски страни. Да не се бърка с Европейския Съвет, който е законодателно тяло на ЕС. (Бел. пр.)

ният съд намали присъдата му от три години на три месеца, като тя вече беше излежана.

Но това бяха само опортюнистически проявявания. От времето на кризата с карикатурите насам се появи една нова наказателна мода, също насърчена от резолюциите на Комитета за човешките права. В Русия (която предложи идеята), Беларус, Казахстан, Киргизстан, Молдавия и Таджикистан, законодателите започнаха да обвързват клаузата за охулване на религиите с иначе напълно законни закони срещу подбуждане, прибавяйки към тях и забраната на „обидна критика“ (да, охулване) на правителствени тела или служители. Този законодателен коктейл бива представян като засилена форма на борба срещу един вид поведение, което никога не е било дефинирано прецизно – екстремизмът. Тук има един вид ехо от насърчаваните на Запад клаузи срещу тероризма, което е много полезно при обезвреждаването на възможна критика. Но докато западните законодателства бяха критикувани на местно ниво като възможни предпоставки за незаконно преследване на политическата мисъл, източните анти-екстремистки пакети всъщност биват създавани точно за тази цел. И те биват използвани именно по този начин, особено като възмездие срещу нежелано представяне на ситуацията с човешките права в Северен Кавказ.

В момента Словакия се кани да въведе свой собствен пакет за „екстремизма“, уж за да се бори срещу радикализма. Ирландия – иначе декриминализираща оклеветяването в печата – е на път да въведе дефиниция за един нов вид престъпление, „богохулствено оклеветяване“, описвано като съответстващо на една конституционна доктрина от 1930-те години. Дали е прекалено да се каже, че и тук може да се проследи, може би несъзнателното, влиянието на кампанията на Комитета за човешките права?

Когато по-горе споменах съпътстващата заплаха от насилие, аз имах пред вид обезпокоителната, но неизказана, връзка между повтарящото се законодателно движение в Комитета за човешките права, и фетвите, убийствата и насилствените демонстрации срещу секуларни представяния на ислямски теми. Обидите, изказвани от авторите на фетви и дипломатите в комитета са на практика неразличими. Онова, което липсва тук, е разбирането, че борбата срещу охулването на религията е не просто нещо вредно: това просто е една погрешна борба, една погрешна криминализация.

Аз не виждам никаква морална разлика между едно поръчково убийство на разследващ репортер като Ана Политковская и издаването на фетви, които призовават към убийството на писатели и журналисти. И двете неща наказват писателите за това, че те си вършат работата. И, между другото, фетвите предлагат финансови награди, също както и руските *заказчики*.

В Пакистан, главната страна, спонсорираща тазгодишната резолюция на Комитета, Мохамед Юсаф Куреши, молитвен водач в историческата джамия Мохабат Хан в Пешавар, обяви през 2006 г., че джамията и неговото религиозно училище ще дадат 25 000 долара и лек автомобил за убийството на който и да било от датските карикатуристи, докато местната асоциация на бижутерите предложи допълнителни 1 милион долара за същата цел. В Индия, министърът по въпросите на малцинствата в Утар Прадеш, Хаджи Якуб Куреши, предложи награда от 510 милиона индийски рупии (11 милиона долара) за главата на който и да е от карикатуристите, плюс теглото на убиеца в злато. Тук аз изреждам само примери от демокрации, които са подписали резолюциите на комитета или са се въздържали от гласуване.

В настоящия момент резолюцията вече не е упражнение по отнемане на попътния вятър на радикалите. Тя се превръща в прикритие за убийствени подстрекатели към религиозни напрежения и реакционна авто-цензура.

Намирам за скандално, че авторите на декрети, призоваващи към убийството на писатели или журналисти, все още могат да бъдат уважавани и да не бъдат принуждавани да отговарят за последствията от своите изпълнени с омраза действия, докато множество журналисти трябва да живеят в анонимност и под полицейска защита. Досега нито едно от имената на издателите на тези фетви не се е появило в списъците на търсени лица, нито дори в страни, за които съм сигурен, че биха екстрадирали организаторите на убийството на Политковская, ако те биха били разкрити. Това е най-дългата сянка от резолюцията на Комитета.

Предпазливостта е донякъде разбираема в една толкова малка страна, каквато е Дания, заплашвана от призови за бойкот, както и във всяка друга отделна нация. Но какво да кажем за Европейския Съюз? Не е ли той предназначен да бъде едно цяло, по-силно от отделните си компоненти? Какво да кажем за Интерпол и другите международни право-

охранителни агенции? Откога те са престанали да вписват в списъците на престъпленията призоваването към убийство? Не е ли време да се наложи поне забрана за пътуване срещу добре известните *заказчики* на престъпления от религиозна омраза?

На Комитета за човешките права трябва да се каже ясно: ако вие наистина сте загрижени от насърчаването към религиозна омраза, то незабавно направете призив за наказване на ония, които издават фетви, насърчаващи към насилие. Не може да има по-силна защита от тази – на исляма или на която и да било друга религия. Насърчавайте търпимостта, като намалявате страха, с който трябва да живеят издателите по цял свят.

Източник

Микоош Харащи (род. 1945) е унгарски писател, журналист, защитник на човешките права и университетски професор. От 2004 г. насам той е Представител за свободата на медиите към Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа.

Коментари (3)

- 16-07-2009 **Златко** – И отново за свободата на словото

Преди известно време публикувах текст по тази толкова важна тема и, за свое най-голямо удивление, бях атакуван (доста неистово) от един *супер-либерал*, който ме нападна остро за това, че съм бил противник на идеята в България да се въведат закони, ограничаващи свободата на словото (**повече по въпроса – тук.**) Сега публикувам този нов текст, съдържащ според мен безукорни аргументи *против* използването

на терминологията на човешките права срещу някои от основните човешки свободи, както и заплахите, свързани с всичко това. В една страна като България, където липсата на демократически традиции и никога не затихващата стръв да се решат всички проблеми „с един удар“, винаги са били сред основните заплахи против развитието и прогреса, този текст може би трябва да се чете двойно по-съсредоточено, особено като се има пред вид какъв лов на всякакъв вид *вещици* се задава на хоризонта.

Не че имам нещо против справедливото наказване на legionите от *злоупотребители*, но здравият разум все пак не трябва да ни напуска никога – и опасностите, свързани с прекомерното защитаване на „вярата“, пък била тя дори и вяра в нещо толкова важно като необходимостта от справедливост, никога не трябва да изчезват от ползрението ни. Инак най-вероятно няма да направим нищо по-различно от онова, което правят толкова успешно руските братя в необятната си страна.

Прочее, всеки си има собствена глава, нека тогава всеки сам си прави изводите.

- 21-07-2009 | **Мари**

„В една страна като България, където липсата на демократически традиции и никога не затихващата стръв да се решат всички проблеми „с един удар“, винаги са били сред основните заплахи против развитието и прогреса, този текст може би трябва да се чете двойно по-съсредоточено, особено като се има пред вид какъв лов на всякакъв вид вещици се задава на хоризонта.“

Златко, България не е нито Иран, нито Пакистан, нито Индия, нито даже Турция.

Жалко е, ако хора като теб не разбират това; жалко е и, когато интелигентни и преживели хора не веднъж и дважд демонстрират видим някакъв, личен комплекс за малоценност на тема национална принадлежност, или общество, или държава и т.н. Човек не бива да предлага никакви личностни свои нагласи (които, при това, само му взимат, не прибавят към качеството на личността му) като общи или национални – така не само, че не спомага за еволюции в добра посока, за каквото и да става дума, така изважда всъщност някакъв скрит, неосъзнат личен проблем и го представя като общ.

Моите уважения, не написах тези изречения с каквито и да било негативни, неуважителни и пр. намерения.

Колкото до самия текст, той разбира се е полезен, много полезен. Не знам само обаче колко ли хора по света биха могли да прочетат подобни текстове и дали подобни достойни позиции биха могли с нещо да променят едни не добре премерени, както се разбира, международни решения.

- 04-08-2009 | **Майя Маркова** – съгласна съм с автора

Много ми е интересно откъде пише Мари – по-точно дали пише от България. Малко преди изборите националното радио редовно призоваваше: „Ако някой накърни вашата вяра, етнос, чест, достойнство, обърнете се към Комисията за защита от дискриминация“. Което може да се тълкува по различни начини.

Аз подкрепям Харащи почти изцяло. На мен много често ми се случва, когато критикувам определена религия, да ме обвинят, че призовавам към изтребление на хората от тази религия – нещо, което всъщност никога не съм искала.

Единственото, за което не съм съгласна с автора, е приравняването на желанието за контрол на имиграцията с ксенофобията. През последните десетилетия на жителите на богатите страни се внушава, че те трябва да приемат всички жители на земното кълбо, които искат да живеят в страната им, да дойдат да се заселят в нея без каквито и да е условия. И ако местните не са съгласни с това, значи са ксенофоби, расисти и изобщо негодници. Тази теза винаги се прокарва завоалирано, защото ако се формулира на прост език (както направих аз), нейната абсурдност става очевидна.

Август 2009

Невъзможни копнежи

Автор: Майкъл Уд

„Той в огромна степен увеличи трудностите, свързани с това да бъдеш романист.“ Може би само писател с много високо-модернистични тенденции би приел тази забележка като комплимент, но Томас Ман със сигурност го е направил – а тя дори не е била адресирана до него. Той я открива в малката книжка на Хари Левин върху Джойс, която чете през 1944. Той се чувства силно привлечен и от едно друго изречение в това произведение: „Най-добрите писания на нашите съвременници са не актове на сътворение, а актове на призоваване на духове, в особена степен наситени с реминисценции.“ Ман предполага, както казва сам, че в сравнение с експериментите на Джойс неговото собствено писане може да изглежда единствено като рехаво посвещаване на традицията, но сега той се чувства насърчен да търси по-скоро прилики, отколкото разлики. Ако експериментализмът на Джойс по необходимост се занимава с традицията, а традиционализмът на Ман никога не остава недокоснат от пародията, то проектите на двамата писатели спокойно биха могли да се срещнат. Някъде по това време Ман посещава едно публично четене, организирано от неговия приятел Бруно Франк. Той харесва четенето и изпълнението, но е поразен от факта, че Франк използва на сериозно „хуманистичния“ разказвателен стил, който самият той може да използва само иронично. „От стилистична гледна точка“, пише той в дневника си, „сега аз познавам единствено пародията. Ей толкова близо до Джойс.“

Не че мнозина други освен самия Ман са виждали това по негово време, а дори и по-късно. Той казва в едно писмо, че „наскоро някой тук писал“ за него, че „под покривалото на конвенционалната употреба на езика, той може би е един също толкова авантюристичен новатор, колкото и Джойс“, но не е изключено този някой да е бил самият Ман, адаптиращ своя собствен прочит на Левин. „Тук“ е Америка и времето е малко

по-късно: 1948. Ман е работил, от 1943 до 1947, над своя велик роман *Доктор Фаустус*, един преразказ на познатия немски мит, през Германия, музиката и болестта, времето на разказа синхронизирано с развитието на Европейската война. През 1949 Левин рецензира американското издание на книгата доста грубо и, в едно дори още по-неприятно историческо оскърбление, променя заглавието и съдържанието на своя прочут курс, който чете в Харвард, от „Пруст, Джойс и Ман“, на „Пруст, Джойс и Кафка“ – може би първия признак за това, че репутацията на Ман започва да завяхва, в сравнение с тези други гиганти. Той очевидно не е повишил трудностите в достатъчна степен.

Добре е да се замислим над идеята за Ман като маскиран Джойс, един Джойс, предрешен като Голсуърти, да речем. Какво би се случило с една литературна форма като романа, ако тя би била незабележимо изпразнена, а не блестящо взривена? Би ли могло да има някакъв модернист, който да изглежда като своята противоположност? Съществува един забележителен диалог точно на тази тема в *Доктор Фаустус*, макар че привидната тема е музиката.

Адриан Леверкюн, немският герой-композитор от романа, бива посетен от дявола – въпросът дали това е някаква самостоятелна същност или израз на болестта на Адриан би променил много неща, но не и енергията на дявола, нито пък силата на неговите аргументи – който му казва онова, което самият той вече знае: че старите конвенции са си отишли. Адриан казва: „Човек може да знае всичко това и все пак да признае една свобода отвъд всякаква тяхна критика. Човек може да промени играта отново, на още по-високо ниво, като си играе с форми, от които, както всички знаят, животът отдавна е изчезнал.“ Дяволът отговаря: „Знам. Знам. Пародията.“ И пита Адриан дали той вярва, че такива евтини трикове биха могли да му помогнат. Адриан отговаря гневно „не“.

Адриан отговаря прекалено прибързано, сякаш пародията е била винаги и само някакъв трик – и дяволът го вкарва в клопката си. Ако няма други, по-човешки и по-просторни модели на пародия, то алтернативите са стерилността или безкрайното повторение на старите форми. Или – и това е предложението на дявола към Адриан – един радикален пробив, една нова форма на изкуствен, дяволски живот, изкуство отвъд пародията и човечността, получено в замяна на душата на композитора. Адриан е изгубен, понеже той е екстремист в един смисъл, в който дори Джойс

не е, и понеже смята, че иронията е просто една по-различна форма на отчаяние. В един по-ранен разговор, не с дявола, той е казал, че произведението на изкуството е една „самодостатъчна, обективна и хармонична формация“ като илюзия, „нещо, за което буржоазията все още си мечтае то да съществува“. Да се разчепка тази мисъл в подробности би ни отнело цяла вечност, но все пак е ясно, че Адриан е уловен в една артистична версия на ницшевата смърт на Бога. Произведението на изкуството в някакъв смисъл винаги е било илюзия, но и едно от големите постижения на културата, една велика илюзия. А сега – и това е познатото, проблематично „сега“ на модерния страх – същото хармонично произведение се е превърнало в лъжа, в плоско отрицание на един неспокоен социален свят, а не в негово подобрене или преобразяване. Съвсем неволно Адриан предлага един изтънчен аналог на онова, което Т. С. Елиът беше казал за *Улис*: че романът като форма вече не може да моделира своя ред по образа на един свят, който е изгубил всякакво чувство за ред. Нищо чудно, че Ман се е почувствал така привлечен от тази връзка.

Но там, където Джойс, според Елиът, отговаря на безредието на модерността със своя „митически метод“, и където Адриан Леверкюн си пробива път към нова музикална територия, то самият Ман през цялото време, дори и в ранните си творби, едновременно дава на буржоазията произведението, което тя си желае, и дискретно изопачава самата тази работа. И ако ние последваме аргументите на Ман, а не тези на Елиът (или на Адриан, или на дявола), то бихме могли да си помислим, че Джойс се занимава с нещо много подобно: атакуването на представата за произведението чрез достойнствата на самото произведение, и отнемане от буржоазията на изкуството, което тя все още вярва, че притежава. От тази гледна точка множество амбициозни модерни начинания – онези на Пруст, Улф и Музил, както и Ман и Джойс – могат да бъдат разглеждани като обитаващи руините на един жанр, изобретяващи отново живот за една форма „от която, както е известно, животът е изчезнал“. Кафка е друга такава история. Последният велик роман в руините вероятно е подходящо нареченият *Животът, начин на употреба* от Жорж Перек, а елегантният некролог на жанра е *Ако един пътник в зимна нощ* на Калвино, където не остават дори руини, а само припомнените удоволствия от една артистична форма.

И все пак за Ман не се мисли много често като за някой, който принадлежи към тази компания, дори и от критици, които високо ценят не-

говата ирония, а неговите изследователи се безпокоят особено много за репутацията му в Америка и Великобритания.

„За английските читатели“, пише Доналд Прат в своята биография на Ман, „хуморът, с който той толкова много се гордее, е слабост.“ Прат разглежда четирите романа за Йосиф, но доколкото ми е известно, *Буденброкови* или *Вълшебната планина* също не се възприемат от англогезичните читатели като особено весели произведения. В своя предговор към *Кеймбриджки справочник по Томас Ман*, Ричи Робертсън казва: „романите често биват възприемани с послушно благоговение като интелектуална проза от висок порядък, свръхнатоварени с немска философия и история“, и продължава: „прекомерното внимание към този аспект на прозата на Ман често е отвличало читателите, особено ония, разчитащи на не особено добри преводи, от леката и изтънчена ирония ... и от практическия дикенсов хумор, направляващ описанията в главните романи.“ В същия том има едно яростно есе от Тимъти Бък върху недостатъците на преводите на Хелън Лоу-Портър, и дори на по-скорошните преводи на Джон Удс. Трябва да призная, че самият аз намирам езика и на двамата преводачи ясен и пригоден.

Но въпросът по отношение на пародията при всички случаи засяга по-скоро тона, отколкото акуратността, и забележките на самия Ман – „немците, особено литературните немци, никога не са ме разбирали добре“ – подсказват, че дори и читателите на роден език могат да имат проблеми. Става дума за това, струва ми се, да разберем защо се усмихваме дори когато изглежда няма нищо, на което човек да се усмихва. Както например, когато Ман ни казва, че структурата на *Доктор Фаустус* е „комична“, защото един уплашен и непохватен разказвач се опитва да се справи с историческия и психологически ужас, или защото, както отново казва Ман, писателят е избрал „да позволи на демоничното да бъде представено чрез един образцово-недемоничен медиум“.

Ман е майстор на своя жанр, в личния живот както и в прозата си. Неговото есе *А пропо Доктор Фаустус* обобщава набора от писма и статии, представящи спора между Ман и Шьонберг относно интелектуалната собственост върху 12-тоновата система – и двамата живеят в Калифорния по това време (1948-51). Ман смята, че всички знаят, че системата принадлежи на Шьонберг и затова не го споменава в книгата си: отчасти защото един измислен композитор не може да изобрети нещата на една реална личност, и особено защото Леверкюн е дълбоко потопен в

един исторически контекст, напълно различен от оня на Шьонберг (макар и подобен на този на Ницше), да не говорим пък изобщо за неговия договор с дявола. Шьонберг е имал халюцинация за някакво бъдеще, в което самият той ще е изчезнал от паметта на човечеството и всички ще мислят, че изобретателят на 12-тоновата система е Ман. С очевидна благосклонност и известно силно дисциплинирано раздражение, Ман се съгласява да постави съответна забележка във всички бъдещи издания на романа, на всички езици, която започва по следния начин: „Едва ли е безполезно да се информира читателя, че методът на композиция, представен в глава 22, познат като 12-тонова или груба техника, всъщност е интелектуална собственост на един съвременен композитор и теоретик, Арнолд Шьонберг.“ Началото на изречението почти сигурно означава онова, което то толкова старателно не казва: не е безполезно да се каже това, но разбира се то е, и само човек, чиято ръка е извита зад гърба, би го казал. Но Шьонберг побеснява от фразата „един съвременен“, възприемайки я в смисъла на своите най-непоносими страхове („един израз, който някой историк би използвал за артист, който не е успял да надживее времето си“) и спорът продължава до безкрайност. Очевидно е, че Шьонберг е бил много чувствителен, да не кажем параноичен, на тази тема, и че той не е чел романа. Както и това, че Ман се е държал с безукорна коректност през цялото време. Но коректността не изключва мъничко мълчалива злоба. Какво би му струвало да каже „съвременният композитор и теоретик, Арнолд Шьонберг“, или просто „Арнолд Шьонберг“?

Ман има огромен литературен успех с *Буденброкови*, от която са били продадени един милион екземпляра за една година, и оттогава нататък той е един от изтъкнатите писатели в Германия – дори и когато не е в Германия. След една романтична и консервативна империалистическа ранна фаза, той става привърженик на Ваймарската република, и бързо осъжда нацистите, обявявайки се в защита на евреите – макар и да не скъсва толкова бързо връзките си с немския мейнстрийм, след което приема водачеството на хората в емиграция. През 1936 обаче той скъсва тези връзки и никога повече не възстановява вярата си в тази страна, която е обичал толкова дълго и силно. Посещавайки Байройт през 1949, той преглежда книгата за гости и открива онова, което и без това е знаел, че ще намери: „Те всички са в нея, разбира се – цялото дяволско котило, Хитлер, Химлер, Гьобелс, Гьоринг, всички, всички!“ Приятели на

германската опера, които сигурно все още имат повече приятели в Германия, отколкото би трябвало.

След войната той става подозрителен в САЩ и Западна Германия, защото отказва да напада Източна Германия, и защото неговите старомодни демократически принципи го правят да изглежда като комунист. В края на краищата той започва да намира политическия климат в Америка нетърпим. „Чувствам се неизразимо уморен от тази страна“, пише той. Америка се превръща в място, където той и приятелите му биват непрекъснато безпокоени от ФБР заради „ненавременния им антифашизъм“. Ненужно е да се споменава, че въпреки целия стрес Ман се е чувствал порядъчно развеселен от този израз, който звучи така, сякаш е измислен от някой от героите на Брехт. Той се премества в Швейцария през 1952.

Сред непрестанния поток от по-новите му американски издания, дневниците (в десеттомно издание, завършено през 1995) предизвикват особен интерес, може би не съвсем очевидно, заради упоритата откровеност относно копнежите и нереализираната хомосексуалност на Ман. През 1944-45 той изгаря повечето от дневниците си отпреди 1933 и малко по-късно обмисля дали да не изгори всички. „Защо пиша всичко това?“, пише той. „За да го разруша далеч преди смъртта си? Или наистина искам светът да ме познава такъв, какъвто съм?“ Той не ги изгаря, но според волята му те не трябва да бъдат отваряни по-рано от двадесет години след смъртта му. Какво толкова има в тях?

Казано накратко, страстта на Густав фон Ашенбах от *Смърт във Венеция* – при това не само от новелата на Ман, но и от впечатляващия гей-филм на Висконти – е била далеч по-близо до тайния живот на писателя, отколкото са предполагали повечето хора. Тази двусмислена страст, безкрайно изстрадана и никога не изживяна, е нещото, което се открива както в живота, така и в прозата му. Ашенбах умира от нея, но Ман живее с нея. Дъщеря му Ерика му казва веднъж, че „всички негови любовни истории принадлежат към сферата на забраненото и смъртоносното“ – и Ман веднага се съгласява. Самият той пише за „ревящия триумф на потиснатия свят на желанието“ като своя основна тема – и ние трябва да разберем, че потискането на желанието (в живота) е цената на неговия триумф (в литературата).

В края на *Доктор Фаустус*, малко преди окончателния колапс – резултат от нелекуван сифилис и/или момента, в който дяволът идва, за да

прибере душата му – Адриан Леверкюн изказва една-единствена мисъл, не като извинение за живота, лудостта или музиката си, а в защита на особеното си разбиране за чест. Той казва: „Аз винаги търсех най-трудното и се отдадох на най-тежката работа“, и „може би ще ми бъде признато и взето пред вид това, че бях толкова старателен и извършвах всичко с голяма упоритост“. Тук се наблюдава ехото на онази реч на Лутер, на която Адриан лудешки подражава в този момент, както и далечното ехо на гьотевия *Фауст*, където грешният герой бива спасен чрез своя вечен стремеж. Но Адриан бива прокълнат, а не спасен, и търсенето на най-трудното не е същото като стремежа. Адриан внушава, може би и без да си вярва сам, че трудността сама по себе си е ценност отвъд добро и зло. Самият Ман може да е мислил така или не, но той със сигурност е чувствал, че преследването на трудното съживява страстите и е знаел, че за него това е нещо, неразделимо от „феномена на живота“.

Източник

Майкъл Уд е известен американски литературен критик и професор по сравнително литературознание в университета Принстън.

Превъплъщенията на Бай Ганя

Автор: Боян Пенев

Едва ли има друг образ в нашата литература тъй различно и противоречиво тълкуван, както Алековия Бай Ганю.

Чужденците, пък и мнозина у нас, го считат за типичен представител на българския характер, нещо повече – на българския национален дух. Произведението на Алека е преведено на руски, немски, сръбски, френски, за да могат чуждестранните читатели да се запознаят с особеностите на нашия народ. И преводачи, и читатели са убедени, че това е *българинът изобищо*. К. Кузмински, съставител на „Болгарский сборник“, пише: „Бай Ганю е събирателен тип на българин, едва засегнат от културата, самонадеян, пресметлив.“ В предговора към сръбския превод И. Живанович казва: „Алеко јеупутио једантип у општу књижевност. ВајаГанье јеу колу оних имена, којапредстављау све особине оне расе у којојсу поникли.“ Д-р К. Кръстев в книгата си за Алека подчертава, че Бай Ганю е „символизация на индивидуалните качества на българския народ“.

Може ли да се приеме такова едно тълкуване, имаме ли основания да считаме Бай Ганя за типичен образ, който обгръща съществените особености на българския народ?

Една голяма грешка, грубо заблуждение е да се гледа на Бай Ганя като на изразител на типичните български качества, и то изразител, който изчерпва в психическото си съдържание всички тия основни качества. Преди всичко в тоя образ са вложени само отрицателни черти, само недостатъци и пороци; а нашият народ, като всеки друг, покрай отрицателното, таи в себе си и нещо от най-положително естество. Това, което отличава народната душа, което е свързано с дълбоките особености на националния характер и е най-ценно в него, то не е засегнато в Алековото произведение. Ако искаме да се доберем до цялостната българска психика, еднакво до нейните тъмни и светли страни, ние ще трябва да

се спрем не пред Бай Ганя. Типичния образ на българина ще дириж не в тая карикатура, а преди всичко в народната поезия и след това в творенията на първите наши художници – тия, които чрез вникване в себе си и чрез наблюдения над народния бит постигат първичните движения на народната душа. Психическата същност на българския характер, тъй както се е определяла в продължение на векове и както е изразена в народната поезия, в битовите условия на живота, в традицията, в ясновидството на нашите национални поети, е чужда за Алека и неговото творчество. Той никога не се впуска в по-дълбоки наблюдения и изучавания на този характер, никога не се вживява напълно в него – обикновено се движи на повърхнината на живота, увлича се като публицист в тревогите на деня, на дадения момент, не прониква и не е в състояние да проникне в оня психически фокус, от който се обуславя и ценното, и несъвършеното у българина и в който се събират не само импулсите на неговата воля, но и значителните форми на неговата мисъл и неговото чувство.

Да считаме Бай Ганя за представител на българския народ, събирателен образ на определени негови качества, значи да нямаме никаква представа за националната българска психика или пък да не държим сметка за онова, което Алеко конкретно ни дава в книгата си.

Не са ли изразени тук типичните, най-характерни *недостатъци* на българина? Ако Бай Ганю не е художествено обобщение на народния характер, не може ли да се счита, тъй както е представен от Алека, за представител само на отрицателното у българина? Щом нашата народност, като всяка друга, се характеризира еднакво и с положителни, и с отрицателни качества, не са ли дадени тук само едните, отрицателните? Някои са наклонни да схващат Бай Ганя именно като образ, в който са събрани само недостатъците на българина. Тъй гледа на него например проф. М. Мурко, който го отбелязва с няколко думи в един от томовете на *Kultur der Gegenwart*. Един историк на нашата литература дава следното тълкуване: „С Бай Ганя Алеко не създаде творение свършено, но със свършенство улучи схващанията на българина за собствената негова дебелацина, безочливост, подлост и егоизъм.“ В един критичен етюд върху Алека четем: „Бай Ганю е живият образ на всичко отрицателно в българщината.“

Ние не можем да се съгласим с такова едно мнение. (Ценното в българската психика, както споменах, съвсем не е засегнато, а отрицател-

ното, дадено в неограничени размери, няма национално-типично значение: чудовищно би било да приписваме на българския народ всички тия пороци, що открива авторът у своя херой, да считаме нашия народ точно като Бай Ганя крайно безхарактерен, подъл, продажен, престъпен, неспособен за никаква благородна помисъл, изроден във всяко отношение. Ако у Бай Ганя срещаме някои недостатъци, свойствени за българина, това не значи, че у него, както мисли Мурко, са съединени всички български слабости, или пък че всички пороци, що притежава, са специално български. Както ще изтъкнем, множество от тия пороци могат да бъдат отличителни и за други народи.

Тогаз как трябва да се гледа на Бай Ганя? Ако не е синтетичен образ на българските морални качества, нито пък само на отрицателните, какво е той собствено?

Както е даден в произведението на Алека, Бай Ганю не може да се разглежда като закръглен и цялостен художествен образ. Наистина, у него срещаме известни типични черти, но той, изцяло взет, не е тип – в него са съединени външно няколко типа. Той съдържа всевъзможни качества от отрицателен характер; ала тия качества, взети вкупом, по никой начин не могат да се припишат изключително на една народност или на една среда. Възшност авторът ни дава не един, а няколко типа под едно и също име. У Бай Ганя има черти, които напомнят българския характер, но покрай тях има и други, които нямат нищо общо с националната психика. При това в много случаи той проявява качества не специфично български, а по-обща, присъщи на всеки некултурен народ. Веднъж Алеко има предвид своя народ, друг път само една част от нашето общество – спира се ту на българските недостатъци, ту изключително на политическите нрави през деветдесетте години, ту пък на недостатъци, свойствени на всяка културна среда – не само на нашата. Съотношението между съдържание и обем на дадения образ постоянно се мени – съдържанието му ту се разширява, ту се ограничава, а в зависимост от това се менят и размерите на неговата типичност. Мени се и самият образ носител на разнообразни черти, които не се свързват в една цялост, макар Алеко да ги приписва все на едно и също лице. В преображенията си Бай Ганю напомня манекен, който се явява в различни костюми и маски: веднъж го виждаме пътуващ търговец, неспособен за най-обикновени човешки обноски, друг път се представя като видна политическа личност, влиятелна и авторитетна; от никому не-

известен продавач на розово масло той се превръща в политически и обществен ръководител, „чийто дух“, както се изразява авторът, „лети и обгръща целия обществен строй и дава свой отпечатък и на политика, и на партии, и на печат“. Очевидно е, че в случая Алеко е искал да засегне различни страни на нашата действителност, без да е имал за цел да създаде един завършен, издържан тип, чиито качества да са вътрешно обединени, взаимно обусловени. Бай Ганю напомня мнозина, но тия мнозина не се съединяват в един. В известни случаи той напомня българина, като проявява не всички, а само някои негови качества; в други случаи представя българския политикан само или пък изобщо един крайно невъзпитан и груб човек, който може да бъде не само българин по народност – и в същото време нито е тип на българин изобщо, нито пък изключително на една битова, обществена или политическа среда. Даденото във втората част на „Бай Ганю“ няма никакво отношение към националната психика.

Ако има нещо, което да го сближава отчасти със специфичното у българина, то е неговият груб практицизъм, неговият утилитаристичен и материалистичен мироглед, неговият трезвен реализъм. Но всичко това трябва да се схваща условно – не като конкретна постъпка, отвратителна в морално отношение, както ни я рисува Алеко, а като мироглед, като вътрешно предразположение, като посока, в която се движи не само мисълта, но и волята. Важна е тук не моралната, а изобщо психическата окраска. Алеко не вниква в основата на отбелязаните типични особености: в произведението му те са засегнати външно, в най-груба, карикатурна, дори невероятна форма, при това твърде епизодично, анекдотично. Загатнахме, че той нито е в състояние, нито пък си поставя за цел да изчерпи съдържанието на българския характер – това е непосилна за него задача. Много по-ясно и по-силно се чувствуват известни страни на национално-типичното в собствените признания на Алека, в неговите авторски изповеди, пръснати из фейлетоните и пътните му бележки, отколкото в изображението на Бай Ганя. Сам Алеко, например в „До Чикаго и назад“, неволно, несъзнателно много по-пълно и по-определено от своя херой изразява типични български черти. С мирогледа си, със своя вкус, с предразположенията си, с интересите си, той е много по-типичен българин, отколкото Бай Ганю.

Бих изтъкнал още едно обстоятелство: докато в собствените Алекови признания и себеизображения, главно в „До Чикаго и назад“, българ-

ската психика непосредно сама себе си разкрива, докато тук имаме работа с чисто душевни качества, с елементи от психологично значение предимно, в „Бай Ганю“ всичко е дадено или като карикатура, или пък от становището на известна нравствена оценка на някоя обществена или политическа идея – преобладава етичното, а не психологичното. В тая книга ние не намираме едно свободно и непредвзето художествено възпроизвеждане на българския дух, едно поставяне на тоя дух извън категориите на ограничения морал, на обикновените граждански добродетели и общеприетото благоприличие. Всеки изобразен жест, всеки карикатурно даден епизод се свързва с известна нравствена или публицистична тенденция или пък с постоянната преднамереност на автора да противопоставя нашето на чуждото.

Елементи от национално естество бихме могли да отбележим в известни положения и фрази на Бай Ганя, в идиотизмите, с които обича да си служи, в начина, по който задава своите въпроси и разговаря с околните, в някои негови поразително верно доловени обръщения – но това са предимно външни черти, чрез които трябва да бъде индивидуализиран хероят; при това те не са използвани както трябва за една по-установена, по-съсредоточена вътрешна характеристика.

Споменах, че у Бай Ганя могат да се посочат множество прояви, които съвсем не са специфично български – прояви, свойствени и на други народи и общества. В много отношения Бай Ганю е *ориенталец* изобщо. Не в един от тия епизоди, които рисува Алеко, ние можем да си представим Бай Ганя, колкото българин, толкова и невъзпитан сърбин, влах, арменец или грък. В тия случаи той се явява продукт на една извъннационална среда, която, противопоставена на европейската цивилизация, на истинската духовна култура, прави впечатление със своята грубост и невъзпитаност. С Ориента Бай Ганю е изтънко запознат: „Ии, ами що свят съм изръшнал! ц-ц-ц... Ти остави Едрене, Цариград, ами Влашко! Ти вярваш ли? Туй Гюргево, Турно-Могурели, Плоещ, Питещ, Браила, Букурещ... сички съм ги изредил.“ Нашите съседи, които превеждат Алековата книга, съвсем напразно ни се присмиват: в културно отношение помежду ни няма никакви особени различия – върху фона на общата ориенталска некултурност националните различия на известни обществени среди съвсем слабо се чувствуват. Бих отишъл още по-нататък, бих поставил Бай Ганя в един още по-широк кръг: неговите качества могат да се срещнат не само на Ориента. Може би Бай Ганю за-

това е намерил толкова много преводачи и читатели на чужбина, защото у него покрай екзотичното чужденците намират нещо от собствения си бит. Ако той им беше съвсем чужд, не щеше да ги заинтересува до такава степен. Струва ми се, че с постъпките си, с начина на своето мислене той не е толкова далеч от тях, колкото си въобразяват те. И съвсем не е прав Живанович, който самоуверено заявява, че Бай Ганю изразявал само чертите на племето, към което принадлежи, както не е прав и Кръстев, който намира, че в Бай Ганя били вплътени индивидуалните и социални качества на българската народност...

Общността с другите, с ония, които в културно отношение не се различават много от нас, най-ясно личи там, дето Бай Ганю е противопоставен на европейската култура. Разкази, в които се описва подобен контраст, ние срещаме не само в нашата литература, не само в литературата на нашите съседи, но и в руската, и в чешката, и в полската.

В сръбската реалистична литература, например, можем да отбележим не един образ, който напомня произведението на Алека. В най-добрите нейни произведения пластично са дадени смешните и отрицателни страни на живота. Представителите на сръбската хумористична и сатирична повест, които се движат винаги в кръга на непосредствените наблюдения, рисуват с най-големи подробности развалата на сръбското общество, всички ония пороци, що се очертават върху фона на политическата и обществена действителност в Сърбия. Дори и когато изобразяват простия народ, селската среда – не само при възпроизвеждане на градското общество и интелигенцията – те изтъкват недостатъците на своите събратя, недостатъци, не по-малко смешни или по-малко грозни от тия, що рисува Алеко. И важното е, че в много случаи и те, като нашия писател, изхождат от понятия и представи за една по-висока нравствена и интелектуална култура, на която се противопоставя безграничният егоизъм и грубостта на цяла една среда, що живее еднакво и в градовете, и в селата. Човек се задъхва в реализма на Стефан Сремац, чувства се угнетен в неговия безпросветен свят, в неговите изображения, толкова едностранни, колкото и Алековите. Със своята тежест и бруталност тоя реализъм, който представя най-тъмните страни на сръбския живот, убива дори художествения хумор, характерен за цялото творчество на поменатия писател. Действителността, с която ни запознава Сремац в повечето от произведенията си, се свежда към една безкрайна вулгарност – това, що взема надмощие в нея, са огрубелите

човешки нрави, низките страсти, неограничените инстинкти. Още по-нерадостни са изображенията на друг един сръбски белетрист, Радой Доманович. И аз не зная защо трябва да се считат за национални, типично български ония прояви, които разкрива Алеко във втората част на произведението си и които изглеждат тъй бледни в сравнение с политическата и социална сатира на Домановича. У отбелязаните двама писатели, както и у редица други, е дадено не само най-комичното, но и най-безнадеждното, най-угнетителното в сръбския живот. Можем дори да кажем, че обобщенията, до които се издигат те, са много по-широки, при това много по-определени, засягащи повече страни на сръбския градски и селски бит, отколкото неуловимите и противоречиви обобщения на Алека.

В Русия се ползува с необикновена популярност книгата на Н. А. Лейкин „Наши за границей. Юмористическое описание поездки супругов Николая Ивановича и Глафиры Семеновны Ивановых в Париж и обратно“, както и други две негови книги от същия род – „Где апельсины зреют“ и „Под южными небесами“. Лейкин описва комични епизоди, смешни положения, в които изпадат простите и невъзпитани руси в пътуванията си из Европа. Твърде често неговите херои се проявяват в европейската обстановка тъкмо тъй, както и Бай Ганю. И Николай Иванович счита за простаци не подобните на себе си, а чужденците, с които се среща. Винаги недоверчив и подозрителен, той все мисли, че другите искат да го измамят или ограбят; с няколко най-обикновени чужди фрази, които случайно е усвоил, самоуверено и смело пристъпва към всеки срещнат чужденец, убеден е, че го превъзходствува, и неведнъж арогантно заявява патриотическата си гордост. Вижда се, Алеко много добре ще да е познавал книгата на Лейкина. Когато е писал разказите си „Бай Ганю тръгна по Европа“, той е имал предвид една действителност, в общи черти подобна на изобразената от Лейкина. Основата, същността и в двата случая е еднаква, разликата е в индивидуализирането, в характерните подробности, в начина на изображението.

Тъй че по никой начин ние не можем да свържем Бай Ганя с трайните и изключителните особености на българската националност. В повечето случаи у него изпъкват черти, които характеризират една преходна фаза в нашия живот и изобщо в живота на един народ с първобитна култура. Взет само по отношение на обществените и политически нрави, той се явява носител на качества преходни, обусловени от известни ис-

торически обстоятелства. В първата част той е представител на една среда, изостанала духовно твърде назад, една примитивна, неодялана среда, която няма понятие за западноевропейска образованост, не се поддава на културни въздействия, живее самодоволно със своя егоизъм, материалната изгода счита за върховно благо, а пороците си – за достойнства. Във втората част олицетворява едно общество, увлечено докрай от политическата поквара, скъсало връзките си с българската традиция, лишено от обществено и национално съзнание, от каквато и да е гражданска съвест, жадуващо само за лично благополучие. И в единия, и в другия случай той е продукт на своето време, изразява един преходен момент в развитието на нашия политически и духовен живот.

И тъкмо като нещо преходно Бай Ганю не застава пред нас в строго определени очертания – контурите му се губят, той не се поддава на едно определение, на една характеристика. Не е нито гражданин, нито селянин: облича понякога фрак, но също така носи и пояс. Един гражданин с жестовите и грубата психика на селянин; един селянин, вкусил от отровата на градската цивилизация. Има нещо от комичната недодяланост на някой телалин, който иска да изглежда гражданин, от ориенталската хитрост на някой търговец, от алчността и продажността на някой долнопробен партизанин, от безхарактерността на някои съвременни наши вестникари. Повечето от това, що представя Бай Ганю, е все *днешно*, съвременно – вчерашното, миналото е по-друго, както ще бъде друго и утрешното, бъдещето: историческата действителност се мени, а с нея и духовният облик на поколенията, обществата и различните среди. Вниманието на Алека е насочено не толкова към общото, трайното, типичното в българската националност, колкото към частичното, временното, менливото в българското общество. Бай Ганя характеризират не толкова признаците на националността, колкото особеностите на *некултурността*, взета в най-широк смисъл – една некултурност, независима от национални качества.

Само от становището на такива схващания и тълкувания бихме могли да обясним съдържанието и значението на създадения от Алека образ.

* * *

Habent sua fata libelli.

Има своя съдба, своя история и книгата на Алека.

Никое друго произведение на българската литература не е пораждало толкова много недоразумения сред нашето общество. Никоя друга книга на новите наши писатели не е тъй популярна, тъй много четена и в същото време тъй зле разбрана. Публиката влага в нея повече, отколкото тя съдържа, създава си един образ, който не се посреща напълно с концепцията на автора. Едни от читателите виждат у Бай Ганя събрани всички отрицателни качества на българина и ги наричат, вкупом взети, *байганющина*. Възмущават се от грубия и невъзпитан българин – „Какъв Бай Ганю!“ Така Бай Ганю става нарицателно име, с него се означават помислите и постъпките на недодялания, но хитър и практичен българин. Понятията за Бай Ганя в случая не са твърде ограничени, не са и съвсем определени: в тоя образ читателят влага всевъзможни български прояви, отрицателни характери – и до какви размери ще стигне това разширение на образа, не може още да се каже. Вместо да изчезне от живота и да се съхрани само в литературата, Бай Ганю расте в съзнанието на читателите, на обществото. Неговото име незабелязано става синоним на *българин* – на положителното и отрицателното в българския характер. И както се произнася от нас името *българин*, така започва да се произнася и името *Бай Ганю* – понякога с укор, понякога с възмущение и презрение, със самоосъждане, а понякога и с гордост!

Може да изглежда парадоксално. Но факт е, че Бай Ганю се разраства и в такава една посока. Мнозина българи – и които са чели неговите истории, и които само по слух ги знаят – обобщават отделните случаи, поставят ги на една неограничена основа, схващат Бай Ганя като изразител на ценното, достойно за учудване в българския характер. Те дават друго тълкуване на тоя образ, съвсем различно от ръководната мисъл и намеренията на автора. И в тоя случай Бай Ганю излиза от рамките, които му поставя неговият създател, претърпява интересна еволюция в съзнанието на публиката, издига се постепенно до висотата на един възхитителен образ. Тия, които само слушат да се разказва за него, да се произнася името му при какви не случаи в личния и обществен живот, поискаха да видят в него не отрицателните, а привлекателните качества на своя народ. Отрицателното, което представя Алеко, те поискаха да възвеличат като нещо, с което българинът може и трябва да се гордее. Така Бай Ганю въплъти военните доблести на българина и неговия разум, и неговия практицизъм, който у нас обикновено се счита за твърде ценно качество. За известен кръг читатели Алековото произведение

е нещо като рицарски роман, който разказва за смелите авантюри на един нов херой... (Делта на автора е била да накара еднородците си да се вгледат в своите недостатъци, да посочи на своя читател, че е още твърде далеч от европейските нрави: „Аз питая в себе вяра, че ще дойде един ден, когато ти, след като прочетеш тази книжка, ще се позамислиш, ще въздъхнеш и ще речеш: Европейци сме ний, ама все не сме дотам!“ Алеко е вярвал, че книгата му без друго ще въздействува върху Бай Ганя. А читателят, когото Алеко си е представял в образа на Бай Ганя, вместо да се възмути и отвърне от своя портрет, възхити се от него – т. е. от себе си. Вместо да се позамисли и въздъхне, както е очаквал авторът, този читател се смя със сълзи, продължава и до днес да се смее, доволен, че Алековият херой умее навред да се налага и да си пробива път с жестове, със способности, които винаги у нас могат да намират одобрение и подражание, и то в една твърде широка среда.

Така осменият, подиграният Бай Ганю си отмъщава неволно на Алека, подбива се с неговите очаквания и надежди. Вярвам, неведнъж сте бивали свидетели на особена българска гордост, която съзнателно, нарочно се свързва с името на Бай Ганя – за да се подчертае, че в случая се подразбира родното, националното. През последната война в нашите вестници, в които господстваше високият патриотичен тон, понякога шеговито божем, понякога заканателно враговете бяха заплашвани с безстрашието на Бай Ганя. В множество дописки от бойното поле се разказваше за подвизите не на българския войник, а на Бай Ганя. Неговото име заместваше името *българин* в много случаи, дето трябваше да се изрази национално самомнение, особено от страна на простия народ, който не е чел Алековата книга. Излизайки от себе си, от своите особености, простата маса си създаде сама един образ, едно подобие, без да иска да знае какви са били целите на Алека и какво е всъщност неговото изображение – и противопостави тоя образ на чуждото, без да се възмущава ни най-малко от себе си. По тоя начин се оформи през войната една анекдотична фигура, която се съпоставяше с друга, подобна ней, изразяваща качества на германеца, според както схващаше тия качества нашият народ в постъпките на германския войник. Той му даде дори и специално име, в което искаше да затвори също такава типичност, каквато затваряше в името *Бай Ганю*.

Неочаквано Бай Ганю бе пресъздаден във въображението на ония българи, които не са чели смешните Алекови разкази. Не е по-добро и

по-утешително отношението на множество други, които са чели тия разкази. Съвсем не е прав д-р Кръстев, като казва, че Алеко накарал „живия, движещия се по стъгдите Бай Ганю да се познае и да почувствува отвращение от себе си“. Мисля, че сме още далеч от момента, когато носителите на тия качества, които представя Алеко, ще се отвратят от себе си. Днес, вместо да се отвърнат от своето подобие, те виждат в него качества на някаква хероична личност – за нея няма положение, пред което да се смути, няма затруднение, което да не може да преодолее със своята ловкост и изобретателност, със своята практичност и хитрост; няма опасност, която да не може да предотврати с безграничната си подозрителност. И тъкмо тия качества все още импонираат на живия и многолик Бай Ганю; не само че не ги е възненавидял, но даже не е равнодушен към тях: цени ги, без стеснение ги проявява и се гордее с тях. Аз не познавам в друга някоя литература по-печално недоразумение между автор и публика. Авторът иска да доведе тая публика до себепознание и нравствено възраждане – тя наистина чрез дадения образ идва до себепознание, до самосъзнание, но вместо да се поправи чрез него, влюбва се в себе си, счита за добродетел онова, което авторът е искал да изтъкне като необикновен порок.

Бих посочил още едно недоразумение, още един печален комизъм, свързан с тоя образ: в средата на нашето общество често се слушат и възмущения от Бай Ганя. Искреността им е малко съмнителна: обикновено възмутените и не подозират даже до каква степен са родствени с него.

Вие виждате: българинът, към когото се обръща Алеко, се отнася по най-разнообразни начини към Бай Ганя – само не по онзи начин, който желае авторът. Може да се смее на себе си, да се възхищава от себе си, да се възмущава от събратята си, преди да се е възмутил от себе си – може да съди другите, но не и да се отнася критично към постъпките си и да преценява от становището на един по-висок морал духовната си физиономия. Мнозина читатели в своята боязън да не бъдат обвинени или уличени в гузността си, готови са да застанат наред с автора, да вземат неговата поза, да играят неговата морализаторска роля. Заедно с него те осмиват Бай Ганя, смеят се на постъпките му, както се е смяла руската бюрокрация на Гоголевия Градоначалник – за да се обърне сам обвиненият и осмян Градоначалник от сцената към публиката и да ѝ каже, че тя се смее всъщност не нему, а на себе си.

Разбира се, Бай Ганю никога не би се издигнал до тоя морален патос на Гоголевия херой, както и Алеко не би се издигнал до онова изключително върховно нравствено съзнание, което може да превърне душата на един изобличител в източник на безкрайни самобичувания и самоотречения, да я опустоши и доведе най-сетне да трагична безизходност. Алека не вълнуват мъчителните и неразрешими въпроси на религиозното съзнание, той не вижда и не чувства вечния конфликт между непостижимия нравствен идеал и плачевната действителност, неговото трезвено съзнание не дири смисъл и опора във видимия, сетивния свят, не е насочено към никой отвличен мироглед, към никоя религия. Той знае само едно разрешение – практическото, само една действителност – реалната. Тук е ключът на цялото негово творчество. Алеко не притежава нито една от ония трагични черти, които отличават големите хумористи и ироници от рода на Гоголя, Свифта и Жан-Поля – на тия, които могат да пресъздават не само човешките души, но и себе си. Алеко наистина никога няма да умре, но и никого няма да пресъздаде, защото не е живял със страданието на тия изобличители – твърде е безгрижен и лекомислен. Не е никаква случайност, че най-хубавите години от живота си, най-ценното си време той прекарва в компанията „Весела България“, в средата на безличия. Като писател той никога не е чувствувал оная обязаност, която му е наложена от неговата дарба.

И кой знае дали е съвсем оправдан в морален смисъл неговият смях, дали са субективно справедливи неговите присъди. Неговата личност и неговият живот не ни примиряват напълно с тоя смях и с тия безкрайни изобличения. Има една дълбока връзка между всички ни, има една несъмнена връзка дори между автора и неговия херой – създанието неизбежно носи чертите на своя създател – разликата е на повърхнината само, в проявите, но не и в основанията, в същността – не е разлика от субстанциален характер.

Ако хумористът иска да възбуди у нас нещо повече от лекомислен или добродушен смях, той трябва да ни се наложи с духовната си и моралната си изключителност, да ни завладее като мощна индивидуалност, като непобедима нравствена воля. Алеко не притежава тая индивидуалност и тая воля. Той е талантлив, забавителен хуморист, но хуморист без глъбина, без проникателност. В неговия хумор ние не долавяме следите не само на един по-значителен мироглед, но даже и на една по-определена ръководна мисъл, на едно установено схващане. Външната комич-

на ситуация тук не е превъзможната. Бай Ганю е показан, осмян, но не е победен – не е преодолян напълно даже в съзнанието на своя създател. И поради това Алеко живее само в нашия смях, но не и в горчивата ни усмивка. Не се чувства голямата творческа личност. А само тя би могла да се утвърди трайно в съзнанието ни, да разреши противоречието на своите създания, да ни завладее и прероди чрез своята наложителна и неотвратима духовна сила – да запълни мълчанието, което иде след смеха.

Златорог. 4. 1923. № 1.

Боян Пенев (1882–1927) е един от най-изтъкнатите български литературни историци и критици от първите десетилетия на XX век.

Коментари (2)

- 20-07-2009 | **ralitsa**

Blagodarya ti Zlatko za publikatsiyata na този text na Boyan Penev. Otdavna go tarseh i go protchetoh s golyam interes. Otpetchatah si go i chte si go zapasya.

Iskam samo da pribavya edno moe vijdane za Bay Ganio. S vremeto i otdaletchavaneto mi ot balgarskata deistvitelnost, mnenieto mi za този natsionalen geroi e po-pazlitchno ot vsitchko, koito sam tchela za nego. Tche toi si ima orientalski tcherti, napalno si e yasno. No edin den se zapitah : zachto si spomnyam vinagi za parvata tchast na alekovoto proizvedenie, a vtorata e nyakak zabravena v edin zabutan kat na pametta mi ? Otgovarat beche mnogo prost : bai Ganio v tchujbina e izoliran, zatova e i komitchen, karikatura, predizvikva sajalenie i prismeh. No v Balgariya

toi sabujda otvrachtenie, i strah, i otchayanie. Toi tam e v svoi vodi, sred svoi hora, uprajnyava elitni publitchni profesii : jurnalist, deputat, daje stiga do kralskiya dvorets, toi koli i besi, taka da se kaje. Zatova i kato mnogo nepriyatni nechta, pametta mi go beche zarovila.

Mislya si, tche baiganiovskite otritsatelni tcherti ne sa svoistveni samo na balgarite, te sachtestvuvat navsyakade. Samo tche v strani s po-bogati kuturni i nai-vetche obchtestveni traditsii takav subekt bi tryabvalo da prikriva istinskite si streleji i bezotchlivostta si, da se predstavya za tchovek na dobroto, daje da se strahuva ot sad. A u nas toi tsari bezproblemno, izdiga se po sotsialnata stalbitsa kato otkrito se provikva : « Ideali, bochlaf ! ». I nikoi ne mu darji smetka. Deistva bezprepyatsveno i bezsramno.

Taka tche chte se ottarvem ot nego samo kagato obchtestvenoto mnenie naloji svoite tsennosti, i zorko bdi nad spazvaneto im. Togava Bai Ganio chte se skrie v micha dupka. Ne tche nyama da ima takiva kato nego, no pone te chte se strahuvat ot poritsanie i nakazanie, a ne tchestnite hora.

- 09-03-2012 | **Манол Глишев** – Бедни, бедни Пенев :)

Прекрасен автор, но понякога опроверган от времето е г-н Пенев. Всеки ден се срещам с Ганъовци.

Защо все пак има мир?

Автор: Стивън Пинкър

В течение на последното столетие, картините на насилие от Втората световна война, Камбоджа, Руанда, Дарфур, Ирак и много други места и времена бяха буквално пирографирани в нашето колективно съзнание. Тези образи доведоха до всеобщо разпространената увереност, че технологиите, централизираните национални държави и модерните ценности са довели със себе си безпрецедентно насилие.

Нашите привидно тревожни времена редовно биват сравнявани с идилични картини на праисторически общества, които уж са живели в състояние на хармония с природата и едни с други. Доктрината за благородния дивак – идеята, че хората са миролюбиви по природа и покварени от модерните институции – често се появява в писанията на публични интелектуалци като например испанския философ Хосе Ортега и Гасет, който твърдеше, че „войната не е инстинкт, а изобретение“.

Но сега, когато учените започнаха да броят убитите в различни исторически периоди, те откриват, че романтичната теория май обърква нещата: вместо да ни прави по-жестоки, нещо в модерността и нейните културни институции ни е направило по-благородни. Всъщност, нашите предшественици са били далеч по-свирепи, отколкото сме ние днес. В действителност насилието е намалявало в продължение на дълги периоди от време и днес ние може би живеем в най-мирния момент от съществуването на нашия вид на земята.

История на насилието

В десетилетието на Дарфур и Ирак, това твърдение може би ще прозвучи халюцинативно или дори безсрамно. Но ако вземем пред вид историческите свидетелства, ние ще открием, че намаляването на насилието е фрактален феномен: ни можем да го открием в течение на хилядолетия, столетия, десетилетия и дори години. Когато археологът Лорънс Кийли

изследва броя на убитите сред съвременните номади – което е най-добрата картина, която ние притежаваме относно това как хората са живели преди 10 000 години – той открива, че вероятността един мъж да загине от ръката на друг мъж варира от 60 процента в едно свирепо племе до 15 процента при най-мирните племена. За сравнение, вероятността за един европейски или американски мъж да бъде убит от друг мъж беше по-малко от един процент през 20 век, един период от време, включващ и двете световни войни. Ако в двадесети век би преобладавала смъртността, наблюдавана сред номадските племена, то би имало 2 милиарда, а не 100 милиона убити, колкото и ужасна да е иначе тази цифра.

Древните текстове разкриват една шокираща липса на уважение към човешкия живот. В Библията, предполагаемият източник на всички наши морални ценности, евреите са заставени от Бог да избият всички жители на един град, до последния човек. „В Първата книга на Самуил Бог казва: „Иди и порази амалеките, и унищожи до крак всичко тяхно и не ги пощади, а изколи и мъж и жена, дете и пеленаче, вол и овца, камила и осел“. Библията също предписва смърт чрез пребиване с камъни като наказание за един дълъг списък от ненасилствени нарушения на закона, като идолопоклонничество, богохулство, хомосексуалност, прелюбодеяние, неуважение към собствените родители и събиране на съчки в събота. Евреите, разбира се, са били не по-жестоки от останалите племена: чести споменавания на мъчения и човекоубийство се откриват и в ранните истории на индусите, християните, мюсюлманите и китайците.

Но от средновековието до модерните времена ние откриваме едно постоянно намаляване на социално одобряваните форми на насилие. Много конвенционални истории показват, че осакатявания и мъчения са били нормални форми на наказание за нарушения, които в наше време биха били наказани с глоба. В Европа преди Просвещението, престъпления като кражба от магазин или блокиране пътя на краля с нечия волска каруца, са могли да бъдат наказвани с отрязване на езика, отсичане на ръцете и т. н. Много от тези наказания са били изпълнявани публично и жестокостта е била популярна форма на развлечение.

Ние разполагаме и с много добри статистики на историята на едноличните убийства, защото в течение не вековете множество европейски общини са записвали причините за смъртността. И когато криминалистът Мануел Айснер е преброил записите на всяко село, град, окръг и нация, които е успял да открие, той открива, че броят на убийствата в Ев-

ропа е намалял от 100 убийства на 100 000 души годишно през средновековието, до по-малко от едно убийство на 100 000 души в модерна Европа.

От 1945 насам в Европа и Америка ние наблюдаваме рязко намаляване на броя на смъртните случаи, предизвикани от международни войни, етнически конфликти и военни преврати, дори и в Южна Америка. В световен мащаб, броят на смъртните случаи, предизвикани от битки, е намалял от 65 000 на конфликт годишно до по-малко от 2 000 през нашето десетилетие. От края на Студената война през ранните 90 години, ние наблюдаваме по-малко граждански войни, 90-процентно намаление на смъртните случаи в резултат на геноцид и дори намаляване на тенденцията от 60-те години, към нарастване на насилствената престъпност.

Вземайки пред вид тези факти, остава налице въпроса защо толкова много хора си въобразяват, че ние живеем в епоха на насилие и убийства? Първата причина според мен се състои в това, че ние разполагаме с по-добри средства за информация. Както политологът Джеймс Пейн остроумно отбелязва веднъж, *AssociatedPress* е по-добър хронист на войните по света, отколкото са били монасите от 16 век. Освен това налице е и една познавателна заблуда. Когнитивните психолози знаят, че колкото по-лесно за запомняне е едно събитие, толкова по-вероятно е ние да вярваме, че то ще се случи отново. Кървави картини от различни военни зони са отпечатани в паметта ни, но ние никога не виждаме репортажи за много повечето хора, които умират от старост в леглото. А в областите на мненията и застъпничеството, още никой не е привлякъл привърженици и дарители с твърдението, че нещата в света се движат към по-добро. Взети заедно, всички тези фактори помагат да се създаде в съвременното съзнание една атмосфера на страх, която не издържа проверката на реалността.

И накрая, налице е фактът, че нашето поведение често не съответства на нарастващите ни очаквания. Насилието намалява отчасти и защото хората са преситени от разрушения и жестокости. Това е един психологически процес, който изглежда продължава, но той значително задминава промените в поведението. Например мнозина от нас днес са вбесени – и с право – ако някой убиец бъде екзекутиран в Тексас след 15-годишни обжалвания в съдебната система. Ние не мислим за това, че преди няколкостотин години човек би могъл да бъде изгорен на клада за критика срещу краля след процес, който е продължил 10 минути. Днес

ние би трябвало да гледаме на смъртното наказание като на свидетелство за това колко високо са се покачили стандартите ни, а не за това колко ниско е паднало поведението ни.

Разширяване на кръга

Но защо е намаляло насилието? Социалните психолози откриват, че поне 80 процента от хората са си мечтали за това да убият някого, когото не обичат. И съвременните хора все още се наслаждават на картините на насилие, ако може да се съди по популярността на криминалните истории, представящи убийства, шекспировите драми, поредицата от филми *Трион*, *Grand Theft Auto* и хокея.

Онова, което се е променило, разбира се е готовността на хората да действат в съответствие с тези фантазии. Социологът Норберт Елиас смята, че модерността е ускорила един „цивилизационен процес“, характеризиращ се с нарастване на самоконтрола, дългосрочно планиране и повишена чувствителност към мислите и чувствата на околните. Това са точно функциите, които днешните когнитивни невролози приписват на челната част на мозъчната кора. Но това само повдига въпроса „а защо хората все повече упражняват тази част от мозъците си?“ Никой не знае точно защо нашето поведение е изпаднало под контрола на по-добрите ангели на нашата природа, но затова са възможни четири правдоподобни обяснения.

Първото е, че философът от 17 век Томас Хобс е имал право. Животът в своето природно състояние е груб, животински и кратък – не поради някаква първична кръвожадност, а поради неизбежната логика на анархията. Всяко същество, което разполага с поне малко личен интерес, може да се изкуши да нападне съседите си и да отнеме ресурсите им. Свързаният с това страх от атаки може да накара съседите да нападнат първи в акт на предотвратяваща самозащита, което пък кара първата група да предпочита да нападне първа, и така нататък до безкрайност. Тази опасност може да бъде предотвратена чрез политика на удържане – не нападайте първи, отвръщайте със същото, ако бъдете нападнати – но за да се осигури нейната сигурност, отделните страни трябва да се отплатят за всички обиди и да изравнят всички сметки, което пък води до цикли на кървава вендета.

Тези трагедии могат да бъдат предотвратени от една държава, разполагаща с монопол над насилието. Държавите могат да налагат незаинте-

ресувани наказания, които да премахнат стимулите за агресия, като по този начин намаляват страховете от първи атаки и отстраняват необходимостта да се поддържа вечна готовност за възмездие. Действително, Мануел Айснер приписва намаляването на европейските убийства на прехода от рицарски военни общества към централизираните правителства на ранната модерност. И днес насилието продължава да се разпространява най-вече в зони на анархия, като например гранични райони, пропаднали държави, разпадащи се империи и територии, оспорвани от мафии, банди или други извършители на незаконни действия.

Джеймс Пейн предлага една друга възможност: че критическата променлива при търпимостта към насилието е едно преобладаващо усещане, че животът е евтин. Когато болката и ранната смърт са част от ежедневието на собствения живот, човек изпитва по-малко задръжки относно причиняването им на други. Но когато технологиите и икономическата ефективност удължават и подобряват живота ни, ние му придаваме една принципно по-висока стойност.

Една трета теория, поддържана от журналиста Робърт Райт, се позовава на логиката на игрите без нулева сума: сценарии, при които две действащи лица могат да напреднат повече ако си сътрудничат, например чрез търговия, разпределение на труда или споделяне на дивидендите от мира. Когато хората придобият познание за това как могат да споделят евтино резултатите от дейността си с други, развият технологии, помагащи им да разпределят стоки и идеи върху по-големи територии на по-ниска цена, то мотивацията за сътрудничество постоянно нараства, тъй като другите хора са по-ценни живи, отколкото мъртви.

И накрая идва сценарият, обрисован от философа Питър Сингър. Еволюцията, смята той, е снабдила хората с малко ядро от емпатия, която по подразбиране те прилагат само вътре в един тесен кръг от приятели и роднини. В течение на хилядолетията, моралните кръгове на хората се разширяват по такъв начин, че обхващат все по- и по-големи системи: кланът, племето, нацията, двата пола, други раси, и дори животните. Кръгът може и да се е разширил навън чрез разрастващите се мрежи на взаимност, по модела на Райт, но те може и да са били повлияни от необоримата логика на златното правило: колкото повече човек мисли за други живи същества, толкова по-трудно е да постави собствените си интереси над техните. Ескалаторът на емпатията може би също бива захранван от космополитизма, в който журналистиката, мемоари-

те и реалистичната проза правят по-достъпни за нас вътрешните животи на други хора, както и несигурността на собствената ни съдба.

Каквито и да са причините за него, намаляването на насилието има дълбоки последици. Това не е един вид разрешително за самодоволствие: ние се наслаждаваме на мира в наше време, защото хората от миналите поколения са били отвратени от насилието в собственото си време и са работили, за да го премахнат – и така самите ние трябва да работим, за да предотвратим насилието в наше време. Нито пък това ни дава основания за оптимизъм относно непосредственото бъдеще, защото светът още никога не е имал толкова много национални лидери с пред-модерни разбирания, разполагащи с модерни оръжия.

Но този феномен ни задължава да преосмислим собственото си разбиране за насилието. Нечовешкото отношение на човек към човека дълго време е било източник на морализация. Но с разбирането, че нещо в нас го е намалило значително, ние можем да го разглеждаме и като въпрос на причини и следствия. И, вместо да си задаваме въпроса „Защо има война?“, ние бихме могли да се запитаем „А защо има мир?“ Ако нашето поведение се е подобрило толкова много от дните на Библията насам, то все трябва да сме вършили и нещо правилно. И не би било зле да знаем какво точно, все пак, е то.

Източник

Стивън Пинкър (род. 1954), е психолог в Харвардския университет и автор на редица популярни книги. Пинкър пише редица научни и популярни трудове за езика и когнитивните науки. Предмет на изследванията му са неправилните глаголи и езиковото развитие при децата (вж. усвояване на езици). Пинкър е привърженик на еволюционната психология и подкрепя възгледите на Чомски за езика, като развитие на инстинкт в еволюционния процес.

Коментари (15)

- 20-07-2009 |**про** – все трябва да сме вършили нещо правилно
Хубава статия.

- 09-08-2009 |**Светла** (една от всичките)
Преводът е забележително неграмотен. Срамота!

- 09-08-2009 |**Златко**

Да го обсъдим тогава, ако обичате. Кой точно са пасажите, които имате пред вид? Ако пък успеете да предложите и алтернативи, цена няма да имате.

В течение на годините съм обяснявал повече от пет-шест пъти, че преводите тук не се опитват да възпроизвеждат текстовете особено точно, търсейки в замяна възможно най-добър български езиков вариант. Но, след като вече сте употребили думички като „неграмотен“ и „срамота“, то очевидно сте на малко по-различно мнение. Прочие, имате думата. Аргументирайте се мъничко, ако обичате.

- 10-08-2009 |**Светла** (една от всичките)

@Златко

Нямам нерви да пиша разбор или да влизам в дискусия. Нямам и време на намеря оригинала и да го превода. Затова, с Ваше позволение, ще копирам текста, ще го редактирам с проследени промени и ще Ви го изпратя по електронната поща. Знам, че това ще се отнася само за българския текст от страницата и няма да са отчетени връзките с оригинала, но поне за българската езикова (не)грамотност ще има повече от достатъчно аргументи.

- 10-08-2009 |**Гост** – ге:

Светла (една от всичките) писа:

@Златко

Нямам нерви да пиша разбор или да влизам в дискусия. Нямам и време на намеря оригинала и да го превода. Затова, с Ваше позволение, ще копирам текста, ще го редактирам с проследени промени и ще Ви го изпратя по електронната поща. Знам, че това ще се отнася само за българския текст от страницата

и няма да са отчетени връзките с оригинала, но поне за българската езикова (не)грамотност ще има повече от достатъчно аргументи.

Хм, съдейки по начина, по който водите разговора дотук, изпитвам дълбоки подозрения относно компетентността ви (и те се засилват все повече). Впрочем, нека не избързваме. Ще чакам търпеливо анализа ви, дано да е по-съдържателен от казаното дотук.

- 14-08-2009 |**Златко**

Уважаема Светла, след самоуверено-резките и обидни думи, които написахте тук преди няколко дни, мълчанието ви е някак комично, да не кажа по-точна дума. Да наречеш някого „неграмотен“, а след това да се направиш на много разсеян или зает е равносилно на това да се развикаш „дръжте крадеца“ на пазара, а след това да кажеш „ама аз само се пошегувах бе, хора“. Щом сте имали самочувствието да говорите с тон на съдник по въпросите на вкуса, то имайте сега последователността да дадете някакви доказателства за тази немалка претенция. Всичко останало би било израз на празнодумие или празноглавие, в зависимост от собствения избор.

- 14-08-2009 |**Майя Маркова** – не обръщай внимание

Златко, защо ѝ се връзваш на Светла? Тя да не ти е клиентка, която намира превода за недостатъчно добър, след като го е поръчала и платила? Ти подбиращ статии и ги превеждаш да ги четат хората, някой е станал с левия крак и те критикува. Хайде холан. Който не ти харесва преводите, да намери други. Или да четете оригиналите.

- 14-08-2009 |**Златко**

Не че ѝ придавам по-голямо значение от нужното, нито пък се чувствам кой знае колко повлиян от този коментар. Просто не обичам празнодумие, това е всичко. Човек може да говори каквото си поиска, но трябва да отговаря за думите си, инак всичко отива на кино. И понеже Интернет насърчава такова поведение в особена степен, аз се опитвам да не го допускам тук на сайта, независимо от това дали е насочено срещу мен или срещу други хора. Това е въпрос на позиция, а не на „връзване“.

- 14-08-2009 |**светлояд** – ге:

Светла (една от всичките) писа:

Преводът е забележително неграмотен. Срамота!

Какъвто и да е преводът, той е плод на нечий труд и следователно заслужава по-различно отношение от демонстрираното. Тази „една от всичките“ прочели статията

(ако въобще!)с думите си само доказва колко трудно е „очовечаването“ ...

- 10-03-2012 |**Tatyana Maleff**

Тази Светла да ходи да си чете оригиналите.....просто.

Неуместна критика!

Сега,относно статията.....,защото тук е място за коментари и мнения, върху горепрочетеното, am I right, Svetla?

Та,много хубава статия,но аз неznam защо все си мисля,че тези древни цивилизации са по-прави от нас за много неща. И ако ние сложим на кантара не само броя на жестокостите,тогава и сега,но и причините и поводите за тях,то сигурна съм,че везните ще се наклонят на другата страна.

- 10-03-2012 |**БС2003**

Да, бе, живеем в идиличен свят, как ли не...Всеки ден научаваме(а често и не научаваме)за избити хора, войни бушуват на различни места по света. Нашият автор, обаче, ни успокоява, че от времето на Библията, че и по-рано, светът върви на добро. Нека го разправя на жертвите или за миг да си представи, че е един от тях. Считам, че човекът не е толкова глупав, а просто изпълнява политическа поръчка, за да ни убеди, че днешните войни, видиш ли, са слаба ракия в сравнение с миналото. А такива войни предстои да има още и вероятно вече сме стъпили на пътя към ядреното унищожение...(А преводът наистина не е хубав,но това да му е кусурът на текста-лошото е че е просто спекулативен}.

- 10-03-2012 |**Златко**

Ето тук една рецензия на съответната книга на Пинкър (от Scientific American):

Book Review: The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined

- 10-03-2012 | **Питащият** – Недостига

Недостига на ресурси и недоверието е причина за насилието, а съвременната цивилизация е вече глобализирана икономически и информационно, което е благоприятно за намаляване насилието, но то много лесно може да се завърне в огромни размери при една криза с прехраната, при недостиг на ресурси при това нарастващо население и променящ се климат.

- 10-03-2012 | **Любомир Сирков**

Според мен най-ценното в тази статия е посочването на този научен факт: **„Когнитивните психолози знаят, че колкото по-лесно за запомняне е едно събитие, толкова по-вероятно е ние да вярваме, че то ще се случи отново.“**

Това изглежда трябва отново и отново да си го повтаряме – всеки път, когато разглеждаме някакви минали събития и на основата на тях си правим някакви „изводи“ за бъдещето.

Близко е до ума, че по-страховитото в историята е по-лесно за запомняне – и съответно автоматизмът на нашата човешка психика ни кара да вярваме, че именно то ще се повтори – в бъдещето...

Вероятно на същото когнитивно-психологическо явление дължим и твърде разпространените днес опасения, че именно на нашето поколение (или в обозримо бъдеще) ни предстои да „повторим“ един или друг епизод (и то трагичен) от миналото. Двете най-разпространени в нашето общество нагласи от този тип днес са, че предстои „повторение“ или 1. на турското робство, или 2. на епохата на нацизма.

Виждал съм хора, които, след като веднъж вече са обхванати от предразсъдъка (впрочем, абсолютно невярен), че „историята се повтаря“, се впускат в търсения на факти от днешната действителност, „потвърждаващи“ едното или другото от горните две допускания. И, естествено, „който търси – намира“. (Ако със същото упорство се бяха впуснали да търсят факти, потвърждаващи, че днес, тук и сега, се формира нещо съвсем ново, несрещано още в историята, тези хора можеше и да намерят точно такива факти.)

Всъщност, добре е, че и рецензията, която Златко Ангелов е пуснал по-горе на английски език, дори по още по-убедителен начин отхвърля предразсъдъка „историята се повтаря“ („*overreliance on history, which, like the light on a caboose, shows us only where we are not going*“ – всъщност авто-

рът на рецензията упреква Пинкър за неговото „прекомерно осланяне на историята, която, също като задния фар, осветява само пътя, по който ние НЕ сме поели“)

- 10-03-2012 | **Б. Павлов**

До крайно насилие се прибегва, когато човекът, общността, етносът или държавността са поставени (реално или виртуално) пред дилемата да загинат или да оцелеят. Намаляването или избягването на ситуациите на такъв драстичен избор е по силите само на икономически стабилните общества, в които оцеляването на различните социални субекти се гарантира от общественото устройство. В държавата, принудата се олицетворява – и упражнява в сътрудничество – от различните институции. Естествено е да очакваме, че, с глобализацията на икономиката и универсализацията на някои аспекти на културата, причините за използването на насилие ще се регулират чрез глобални, институционални механизми и, като цяло, ще намаляват. И ако днес такива институции ни изглеждат неефективни, всичко в обзримата история на света ни говори, че в условията на взаимната икономическа и екологическа зависимост усъвършенстването им ще продължава.

Според мен насилието е генетично присъщо на човека и само културните механизми го регулират и ограничават. Такова разбиране би трябвало да ни направи отговорни към запазването на приемствеността и към зачитането на фундаменталните, културни различия, които инструменталните предимства на глобализацията не могат да заличат.

Проституцията в България

Автор: Тихомир Безлов

В България темата за проституцията през последните 5–6 години се превърна в предмет на засилени дискусии и все повече си осъзнава като реален проблем по две причини. Първо, поради зависимостта между платените сексуслуги и организираната престъпност, второ, поради връзката на проституцията с трафика на хора, което привлича вниманието както на големи международни организации, така и на западни правителства, чувствителни към тези теми.

Именно информацията за български момичета – жертви на сексуална експлоатация, които са потърсили помощ в Западна Европа, за първи път очертава мащабите на проблема българска проституция. Особено важно място в този процес имат систематизираните данни от страни като Германия и Холандия, от които става ясно, че една малка страна се е превърнала в един от най-големите източници на трафик на хора. Според четирите годишни доклада за трафика на хора – Dutch National Rapporteur за периода 2000–2003 г., 14 % от жертвите на сексуална експлоатация в Холандия идват от България, което поставя страната ни на първо място през наблюдавания период.

Сходно е положението и на най-големия пазар на сексуални услуги в Европа – Германия. Според годишните анализи на Германската криминална служба за периода 2001–2005 г. България е на трето място в света по брой на жертви на трафик на жени с цел сексуална експлоатация.

От съобщенията за случаи на трафик с цел сексуална експлоатация, които периодично се появяват в Австрия, Гърция и особено Италия, Белгия и най-вече Испания, може да се направи изводът, че мащабите на това изключително тежко престъпление срещу личността са подобни на тези в Германия и Холандия, но информацията, за съжаление, не е систематизирана.

Данни като тези за трафика на жени с цел сексуална експлоатация за Германия и Холандия повдигат един основен въпрос: кое прави възможно трафикът на хора от една 8-милионна страна да е сравним с този от страни като Русия със 150 милиона население, Тайланд – с 65 милиона, Украйна – с 46 милиона, както и да е по-голям от страни с 3–5 пъти по-голямо население, като Полша и Румъния.

Първоначалната цел на този анализ беше да се да се изследват типологията и организацията на пазара за проституция в България. Статистиката за трафика на жени в Западна Европа, получена в процеса на работата, обаче шокира с изключително високия коефициент на жертвите от България. Във връзка с това се поставят няколко въпроса:

Първо, какъв е размерът на българския износ на проституиращи за Западна Европа? В редица анализи се приема, че около 90 % от жертвите са прехвърлени с цел сексуална експлоатация, но в същото време изследвания на проституцията в Западна Европа показват, че много малък процент от жените, проституиращи в чужди страни, са търсили помощ и съответно са регистрирани като жертви на трафик. Така че регистрираните жертви от български произход може да се разглеждат като върха на айсберг, под който се крие огромен брой проституиращи извън България.

Второ, каква е причината делът на българките да е толкова голям сред проституиращите в Западна Европа?

Трето, дали свръхвисокият коефициент на жертвите на трафик от България е резултат само на социално-икономически фактори, или причината е в спецификата на престъпността в страната?

Повдигнатите въпроси са само част от сложния социално-икономически феномен на българската проституция. Безспорно „износът“ на момичета, предлагащи сексуални услуги, в Западна и Централна Европа е най-доходоносният пазар за българската проституция, но същевременно тази дейност е невъзможна без вътрешния пазар на проституция. По тази причина предмет на изследването са както възникването на българския пазар за платен секс, така и структурата и организацията на проституцията в страната. Предлаганият текст е един от първите опити за анализ на проблема на проституцията в България и поради това няма претенции за изчерпателност.

3.1. Възникването на вътрешния пазар и балканският контекст

След колапса на комунистическите режими страните в Източна и Централна Европа преживяват сложни политически, икономически и социални промени. Катаклизмите, свързани с икономическия преход, водят до нарастване на безработицата и рязко спадане стандарта на живот.

В някои специализирани изследвания като едно от последствията от тези промени се посочва, че проституцията се е превърнала в единствен начин за голям брой жени да изкарват прехраната за себе си и семействата си и че почти всички страни от Централна и Източна Европа, сред които най-вече балканските, са регистрирали рязко нарастване на проституиращите.

Голямо влияние за разрастване на бизнеса с проститутки на Балканите оказват и военните конфликти в Югославия. Слабо охраняваните граници, присъствието на международни войски, както и липсата на работеща съдебна система създават идеални условия за сексиндустрията в страните от този регион. В близост до военните бази се разполагат многобройни жрици на любовта, предлагащи сексуслуги на войниците. Имайки предвид, че в повечето страни на Балканския полуостров проституцията е забранена от закона, тя се превръща не само в сериозен социален проблем за региона, но и във важен източник на доход за организираната престъпност.

Случващото се в България в много отношения е предопределено от балканския контекст и значително по-тежките икономически сътресения в сравнение с Централна и Източна Европа. Въпреки това пазарът на сексуални услуги се развива относително бавно. Макар че почти веднага след 1990 г. полицията изоставя репресивните си мерки над жените, предлагащи платени сексуслуги, минават 7–8 години преди проституцията да се превърне в масова професия. За съжаление няма никакви изследвания, които да обяснят какви са причините както за забавеното развитие, така и за рязкото нарастване на проституиращите в края на 90-те години. От интервюта с полицейски служители, проституиращи, сводници, собственици на клубове, материали на разследващи журналисти се очертават различни взаимосвързани фактори, предопределящи по-бавното масовизиране на проституцията – от инерцията, свързана със социалистическия модел на обществото и силните родо-

во-семейни връзки, до жестоко намалелите доходи, които ограничават вътрешното търсене.

Ако се направи опит да се реконструира възникването на вътрешен пазар за платени сексуални услуги в България, става ясно е, че в началото на 90-те години местата, на които те се предлагат – хотели и нощни заведения, „внасят“ проституиращи момичета от Украйна, Молдова и Русия. В първите години на прехода се привличат предимно крайно социално слаби момичета (от ромски произход, идващи от малки населени места и пр.) и такива с девиантно поведение, които биват задържани в професията предимно със систематично насилие. На практика проституирането в страната е невъзможно без участието на своднически мрежи и собствениците на специализираните заведения. Същевременно на всички нива на пазара за платен секс, който вече е структуриран към 1992–1993 г., може да се установят участието и контролът на организирана престъпност.

Бавното развитие на българския вътрешен пазар обаче не възпрепятства свързването му с чуждестранни и международни своднически мрежи. Вълната от емигранти през периода 1989–1991 г., установяващите се в Централна Европа български рецидивисти, амнистирани през 1990 г., войната в Югославия от лятото на 1991 г. и разпадането на СССР са само част от факторите, които „скачват“ зараждащия се българския пазар на сексуални услуги с този в Централна и Западна Европа. Типична става практиката проституиращи българки да бъдат предлагани чрез балканските и източноевропейските сводници, като доминиращи в началото са албанските своднически мрежи. При тях насилието е неотменна част както при набиране на момичета, където нормален метод е отвлечането, така и при контрола над проституиращите. При неизпълнение на „дневната норма“ обикновено се налага физическо наказание. Определящо влияние за организацията на българската проституция обаче оказва рускоезичната организирана престъпност. Моделът на „точки“, предварително разпределяне на местата, които всеки сводник има за своите момичета, се въвежда и от българските сводници. Те предпочитат да използват понятието „пост“ (най-често членувано като „пос-та“) вместо руското „точка“, което има точно същата структурно-организационна роля – да се разпределя пазарът. В зависимост от доходността на района и броя на „постовете“ сводникът плаща рента на босовите на

организираната престъпност и органите на реда (най-често полицията и прокуратурата) и администрацията.

С разцвета на силовите групировки по време на югоембаргото сътрудничеството със структури на организираната престъпност в Западните Балкани и Централна Европа при трафика на момичета с цел проституция става устойчиво и е подобно на другите дейности, свързани с преминаване на балканските граници – контрабанда на нефтопродукти, наркотици, крадени стоки и пр.

През първата половина на 90-те години износът на проститутки претърпява сериозна еволюция и сменя няколко пъти каналите си, докато се превърне в устойчива дейност. Исторически първото направление за износ на проституиращи е към Чехия и Унгария и там се формират първите български своднически мрежи извън страната. Близостта и по-лесният достъп до тези бивши социалистически страни ги превръщат в предпочитано направление и българските сводници използват вече създадената база от българските крадци на коли. В страните от бившия СИВ българските проститутки работят преди всичко в населени места, близки до границите с Германия и Австрия, където секстуризмът е най-активен. В началото на 90-те години достъпът до Западна Европа е епизодичен поради визови ограничения, но към 1993–1994 г. в по-либерални страни като Холандия и Белгия се появяват първите „гнезда“ на сводници и проститутки и постепенно започва процесът на разширяване на българските общности. Третото направление е за Гърция и Македония, откъдето трасето достига Италия. Четвъртото направление за износ на български момичета е към страни от бившата Югославия и по-специално в зоните, където има мироопазващи сили – първоначално Босна и Херцеговина, по-късно – Косово.

В средата на 90-те години структурата на българския пазар на проституция вече е оформена. В страната се наблюдават три слоя – **улична, клубна и елитна проституция**. Тези три нива осигуряват две други форми на българска проституция – **курортната и експортната проституция**.

3.2. Типология на проституцията в България

Улична и магистрална проституция

Данните показват забележително сходство между уличната и магистралната проституция, поради което те се представят заедно. Улични-

те и магистралните проститутки се различават само по мястото, където набират клиентите, както и по специфичните им професии – например при магистралните проститутки са предимно професионални шофьори.

Уличните и магистралните проститутки от гледна точка на своите социални характеристики (репутация, начин на функциониране, печалби, клиенти и равнище на защита) заемат най-ниското ниво в стратификационната скала на проституцията. В същото време това е най-явната форма на проституция, поради което при полицейски акции най-много от заловените проститутки са улични или магистрални.

Обикновено уличните проститутки са момичета с нисък социален статут, най-вече от ромски произход. Те работят около гарите на големите градове (типични примери са централните гари на София, Пловдив и Бургас), околновръстните шосета и покрайнините на големите градове, а в черноморските градове сборища на проститутки има и по пристанищата. Магистралните проститутки работят по магистралите и международните пътища на територията на България, където пътният трафик е добре развит. Те най-често застават на паркинги, около мотели, крайпътни заведения и места, удобни за отбиване на шофьорите. Техни клиенти обикновено са шофьори на камиони ТИР.

По данни на МВР в България има 366 сборища на проститутки, от които 109 са по магистралите на страната.

Начините за набиране на улични и магистрални проститутки са няколко.

В някои ромски фамилии има традиция да се продават деца за проститутки. Често продадените момичета се препродават от един сводник на друг, като цената се движи от 500 до 1000 лева.

Безработицата и мизерията, съчетани с ниска квалификация, също принуждават някои жени доброволно да се включат в тази професия. Според представители на неправителствени организации, занимаващи се с работещи на терен проститутки, немалка част от проституиращите жени, с които те имат контакт, доброволно са „влезли в занаята“ и дори го предпочитат пред „нормална“ работа, тъй като проституирането им носи много повече пари.

Друг начин за рекрутиране е отвличането на млади жени. Това са най-вече момичета от разбити семейства, от сиропиталища, такива, които са безпомощни и не могат да очакват помощ от роднини и близки. Най-уязвими са момичетата от малките градове и села, които сутеньо-

рите привличат с предложения за доходна работа и осигурена квартира в големия град.

Цената на услугата, която предлагат уличните и магистралните проститутки, най-често се договаря с клиента и е между 5 и 30 лева в зависимост от мястото, на което работи проститутката, от качеството на момичето, но най-вече от услугата, която иска клиента. На някои от международните пътища и в някои от крайграничните градове (например Свиленград и Сандански) тези цени са в евро.

При този тип проституция се използват обикновено два вида контрол от страна на сводниците. При единия сводникът конвоира проститутките постоянно и ги държи под контрол. Той стои встрани от момичетата и ги наблюдава – така вижда всеки клиент и веднага след сеанса проститутката му предава спечелените парите. В повечето случаи сводниците вземат 70 % от спечеленото и за проститутките остава съвсем малка част.

Другият начин за контрол е чрез поставяне на дневна норма от сводника, която проститутките задължително трябва да изкарат, а ако не успеят, следват санкции, изразяващи се често и във физическо насилие. Обикновено нормата е 100 лева на ден и сводникът само минава по няколко пъти, за да проверява момичетата и да прибира заработените пари.

Уличните и магистралните проститутки проституират най-често на групички по 3–4, но понякога стигат и до 10, като във вътрешността на градовете има и сборища, включващи повече проститутки. Сутенъорът следи на неговата територия да не се появят самостоятелни проститутки. В такъв случай веднага ѝ прави предложение да работи за него. Ако жената не желае, принуждава я със заплахи и насилие. Ако пък тя е собственост на друг сводник, проблемът се решава между самите сводници. Обикновено един сводник има от 2 до 6 работещи момичета, които живеят заедно с него.

От интервютата става ясно, че за да работи даден сводник на определено място, трябва да плаща „такса“ както на полицейските служители от дадения район, така и на представителя на престъпната групировка, действаща в района. Проститутките разказват, че всеки ден отделят определена сума – най-често 20 лв., за рекетър, който ги принуждава да плащат „такса“ за съответното място, където работи момичето.

Събраната информация показва, че проститутките често биват задържани при полицейски акции, но поради липсата на законова ре-

гулация на проституцията в България престоят им в ареста рядко е за повече от 24 часа, след което отново излизат на улицата. Някои от интервюираните разказват случаи, при които полицаите в опитите си да се справят с уличната и магистралната проституция са принудени дори да съставят актове на проститутките за пътно транспортно нарушение.

При уличната и магистралната проституция изключително тревожен е фактът, че част от проституиращите са непълнолетни и малолетни. Освен това уличните и магистралните проститутки са силно изложени на риск и често стават жертва на престъпления от страна както на сводниците, така и на клиентите. Пострадалите жени рядко съобщават за това на полицейските органи и не се възползват от законова защита. Липсата на други източници на доходи, общественото отхвърляне, както и контролът от страна на сводниците правят почти невъзможно жените, веднъж станали улични или магистрални проститутки, да сложат край на участието си в тази дейност.

Клубна проституция

Тази форма на проституция е най-разпространена в България на средно ниво. Тя заема пространството между уличната проституция и т. нар. елитна проституция.

При клубната проституция сводниците се занимават с организационните детайли – влизат в контакт с клиентите, осигуряват терен, предпазват от проверки. Сутенъорите осигуряват и необходимите медицински прегледи за момичетата от своите клубове.

Клубните проститутки имат повече сигурност от уличните и магистралните, изложени са на по-малко рискове както от арести, така и от насилие от клиенти и сводници. Само малка част от клубните проститутки се препродават от сводниците като уличните и се принуждават да проституират. По-голямата част от клубните проститутки извършват тази дейност, водени от финансов интерес. Често сами търсят сводниците, за да проституират в техните клубове и да ползват защитата и подкрепата им. За разлика от уличните проститутки работещите в клубове имат почивни дни, пари за дрехи и бельо. Докато уличните проститутки са най-вече представителки на малцинствата, по-голямата част от клубните са от български произход, но има и чужденки – най-вече рускини и украинки. Момичетата, занимаващи се с този тип проституция, в повечето случаи са между 18 и 30 години.

Цените на клубните проститутки се движат между 30 и 70 лева на час, като най-често тя е 50 лева, а при нестандартни желания на клиента се увеличава обикновено с 50 %. Клубните проститутки предлагат освен почасово обслужване и обслужване за цяла нощ, което варира около 200–250 лева за нощ. Най-често парите се разделят или 50 на 50, или 30 на 70 в полза на сводника.

Според мнение на експерти в България има около 300 клуба, като за София те са 100. Най-голямото струпване на клубове на територията на София е по границата на първа зона от общинското разделение на града. Смята се, че в големите градове на страната моделът на клубната проституция е олигополен, като например пазарът в столицата се държи от около десетина „собственици“.

При проведените интервюта ясно пролича, че под клубна проституция различните респонденти разбират различни видове проституция. Техните представи могат да се сведат до три типа клубна проституция – извършвана в публични домове; проститутки, поръчвани по телефона и доставяни на място, посочено от клиента; клубове, прикривани като барове и заведения. Набраната информация показва, че тези три вида проституция съвпадат по всички основни характеристики и че при всеки от тях проститутките работят към клуб, поради което всеки от тях ще бъде представен като подтип на клубната проституция.

От интервютата се установява също, че трите вида клубна проституция често се преплитат и дори се сливат. Например много публични домове предлагат и доставяне на проститутки на посочен адрес при заявка по телефона.

Публични домове

Обикновено в един публичен дом има по 3–4 момичета, сводник и охрана. Но в някои има и по 7–8 проститутки. Сводниците наемат жилища и ги превръщат в публични домове, като се занимават и с рекламата на дома, пускат обяви в някои вестници, а от няколко години активно рекламират „стоката“ си и чрез интернет. Чрез обяви повечето клубове не само предлагат, но и набират компаньонки и проститутки.

Голяма част от апартаментите, превърнати в публични домове, са на първия етаж на сградата. Публичните домове се прикриват и като легални салони за масаж. По този начин те заобикалят закона, в който, както бе посочено, няма забрана за проституцията, но липсва и регламентация. Официално се дължи само патентен данък за компаньонки и компаньо-

ни и за масажистки и масажисти. Размерът на данъка за компаньонки и компаньони, за масажисти и масажистки е определен в Приложение към глава седма на Закона за данъците върху доходите на физически лица. Той е и в зависимост от групата, в която попада населеното място.

Според Закона за данъците върху доходите на физически лица сумите, които трябва да влизат в хазната само от една компаньонка, варират от 3000 до 6440 лева на година, в зависимост от населеното място. Прикритието като салони за масаж обаче води до многократно по-малки размери на патентния данък – от 500 до 1680 лева.

Проститутки на повикване

Клубовете предлагат и обслужване по домовете със заявка по телефона. Той обикновено се вдига от сводника, а в негово отсъствие – от някое от момичета с по-дълъг стаж. На клиента се казват цената, условията и се описват момичетата, с които разполагат в момента. Момичето се доставя на посочения адрес от охраната с автомобил на клуба или от доверен шофьор на такси, който работи с клуба и изчаква до края на сеанса. След изтичане на платеното време проститутката напуска адреса, а при желание за удължаване на времето тя уведомява охраната, която я чака близо до мястото. Към тарифата на проститутката се доплаща и разходът за такси.

Освен че водят момичета на адреси и при нужда гарантират тяхната сигурност, докато са при клиенти, таксиметровите шофьори най-често осъществяват и връзка между клиенти и клубове, предлагащи сексуслуги. При желание от страна на клиента повечето препоръчват клубове за проститутки, като в много случаи имат уговорка със сводника от клуба и получават комисион за докаран клиент в границите между 5 и 10 лева.

Барове

Някои клубове, предлагащи проститутки, развиват дейността си под прикритието на барове и други заведения, като проститутките там работят официално предимно като танцьорки или сервитьорки, а сводникът – като управител на заведението. Той съобщава цените и условията на клиентите, които си избират момиче. Обикновено им се предлага стая, която в някои заведения се заплаща допълнително на цена около 20 лева. В по-люксови клубове цените надвишават тези за другите видове клубна проституция и достигат 100–200 лева.

Клиентът може да има проститутката и извън заведението или да я поръча по телефона, като в такива случаи се ползва посоченият вече мо-

дел за доставянето ѝ. Обикновено в такива заведения има 10–15 момичета. Повечето от проститутките в тях са българки, но немалка част са от страни от бившия Съветски съюз. Повечето доброволно се включват в тази дейност.

При клубната проституция до конфликти между сводник и проститутки се стига при неспазване на финансовите договорености, като най-честа причина е, че сводниците не дават на момичетата обещания процент. Друга причина за конфликти е намерение на проститутките да се откажат от занаята, при което сводникът иска момичето да му плати неустойка, т. е. дори влязла доброволно в професията, една жена трудно може да излезе от нея по свое желание.

Рядко в България един сводник отговаря за повече от един клуб. Той е обвързан с престъпни организации, на които внася такси, че работи в техния район и се ползва от тяхната защита. Най-често това са престъпни групи, контролиращи разпространяването на наркотици, които успоредно налагат контрола си над сводниците и проститутките. При неподчинение на сводниците се използват т. нар. наказателни бригади, които са на разположение към тези групировки.

Елитна проституция

Мащабите и влиянието на елитната проституция биха могли да са предмет на отделно изследване. Тук темата е само щрихована, за да бъде представена по-пълна картина на българския пазар на проституция.

Ако уличните и магистралните проститутки се разглеждат от сводниците като „стока“, а работещите в публичните домове се приемат като работнички, изпълняващи тази професия, най-високо в стратификационната скала в света на проститутките са елитните проститутки, които дори могат да бъдат наречени предприемачи.

Характерно за този тип проституция е, че не попада в полезрението нито на полицията, нито на медии и политици, което се дължи на изключителната дискретност на страните. Поради това за набиране на информация за този тип проституция бяха използвани момичета, работещи или работили като манекенки, фотомодели, учещи във висши училища в България и Западна Европа. От една страна, самите те бяха интервюирани, а освен това проведоха интервюта със свои приятелки, колежки и познати, работещи или участвали в подобна дейност.

От набраната информация може да се изведе моделът на елитната проституция. При него организацията е центрирана около агенции

за манекенки и фотомодели. Обикновено агенциите са собственост на влиятелни бизнес дами, жени или приятелки на лидери на икономически групировки и бившите силови структури.

Всички тези компании имат нормална бизнес дейност – осигуряват модели за модни ревюта, рекламни кампании, телевизионни програми, промоции на стоки, участие във филмови продукции, фотосесии за списания и други традиционни услуги за модните агенции. Същевременно основният принцип е липсата на граница между задълженията като манекени-модели и като компаньонки-придружителки. При предлагането на услугата придружаване (компания или „ескорт“) преходът към сексуални услуги срещу пари се превръща в ключов за агенциите, известни с луксозна проституция. Трябва да се каже, че подобно смесване на функциите се наблюдава в цяла Източна Европа, като е особено типично за Русия и Украйна. При този тип компании структурата условно може да се опише като „ядро“ с два слоя – „вътрешен“ и „периферен“.

Повечето от манекенките в България получават предложения за два основни типа работа. Единият е свързан с професионалното представяне като манекенки и модели – ревюта, снимки, реклами, промоции и пр. Другата работа, която се предлага на манекенките, е осигуряване на компания („фон“, „среда“) при различни приеми и събирания, които организаторите договарят с агенцията. При агенциите, специализирани в елитната проституция, работа като „фон“ се предлага на момичета от „периферията“. Агенциите в такива случаи предоставят определен брой момичета, които трябва да присъстват на дадено събитие. Манекенки се използват често и от собственици на заведения – най-вече барове и дискотеки, които договарят с агенцията момичета, които да седят в заведението и да „привличат“ клиенти. При тази работа от момичетата не се изисква нищо друго освен да се държат като клиенти на заведението.

Трябва да се отбележи, че услугите, които предлагат агенциите за манекенки, не са незаконни и не може да се говори за проституция. Както и това, че се включват доброволно само момичета, които са съгласни да поемат такъв ангажимент. При тях става въпрос за нормална работа, за която агенцията плаща на една манекенка около 30–50 лева на вечер.

Наемането обаче е епизодично, предлага се без специален подбор всички, които имат достатъчно привлекателен вид и отговарят на възрастовите условия. Обикновено подобна дейност се развива в най-големите градове на страната. Както при агенциите, предлагащи платени

сексуални услуги, така и при нормалните модни и фотоагенции, това е ефективна форма за наемане.

За разлика от временно наетите в „периферията“, „вътрешният слой“ на агенциите се състои от момичета, които работят на постоянни договори. За набирането на тези момичета агенциите, участващи в пазара на луксозна проституция, полагат специални усилия. Основният механизъм са конкурсите за красота, които се провеждат поне веднъж годишно в големите градове на страната. Събитието много активно се рекламира в целия район, за да бъдат обхванати и малките населени места. Основната цел са момичета на 15–16 години, но често се включват и по-големи. На избраните като задължително условие се поставя преместване в „школата“ на агенцията, като всички разходи се поемат от нея. Мотивът е, че момичето се нуждае от тренировки и образование, за да може да се развие и направи кариера на манекен.

От проведените интервютата става ясно, че подобни предложения се приемат като възможност за получаване на изключително висок социален статут. Дори за семейства с много добро социално и материално положение този тип кариера се приема като суперстатут. Не е ясно какъв е процентът на момичетата (семействата), които приемат предложенията. В подобни случаи се сблъскват консерватизмът на българското семейство и престижът, с който се ползват модните агенции.

Интересно е да се отбележи, че темата за риска от проституция в модните агенции почти не присъства в масовите представи. От интервютата става ясно, че приемането на предложението води до създаване на своеобразна зависимост на момичето от агенцията. Като влизат в модните школи, момичетата се откъсват от старата семейна и училищна среда, получават достъп до луксозно потребление, а по-късно личните договори за реклама, международните конкурси и важните клиенти водят постепенно до самоидентифицирането им с агенцията. Преходът от дейността на професионален модел към платеното компаньонство и по-късно към платения секс се осъществява въз основа на тази зависимост от компанията и е без принуда и насилие. В интервютата прави впечатление, че сексуалната услуга придобива специална ценност, приема се като важен и много ефективен инструмент за бизнес. Според интервюираните момичета, които са били оценявани като рискови от собствениците и мениджърите на агенциите, се оставят да напуснат. Обикновено приемането на компаньонската дейност от страна

на момичетата става „спонтанно“. Агенциите работят без особен натиск на принципа на достатъчното количество, т. е. при 10–15 набрани нови момичета рядко отпадат повече от 2–3. При ценни модели (много красиви момичета) е възможно да се положат допълнителни усилия за „социализация“ – специални инвестиции в луксозно потребление за проблемното момиче, включване в привилегирована социална мрежа и т. н.

При случаите на „масирано рекрутиране“ на нови манекенки в рамките на 2–3 седмици при появата на голям клиент ясно и без излишни подробности се обяснява задължението да се приемат сексуални услуги при придружаване и не се правят никакви усилия да се задържат отказалите се.

Набирането на нови момичета е ключово за запазване нивото на агенциите, предлагащи и услугата елитна проституция, поради изключително високия „процент на загуби“ на момичетата след 3–4 години работа. Излизането от бизнеса (временно или завинаги) поради „намирането“ на дългосрочен приятел или съпруг е постоянен процес, който се смята в агенциите за нормален. Подобна форма на напускане – особено при по-възрастните модели, се е превърнала в отработена технология, за се избегне унизителното им изключване от групата, обслужваща важни клиенти.

Най-важната част в агенциите, предлагащи луксозна проституция, е „ядрото“. Участващите в него манекенки получават най-добрите поръчки и имат лични отношения с мениджърите и собствениците на агенциите, които често принадлежат към най-високите нива на организираната престъпност. В случаите, когато агенциите са към някоя от известните силови или икономически групировки, има специализация на момичетата от ядрото за ключови личности в групировката. Те знаят, че работейки към съответната агенция, принадлежат на съответната силова структура и съответно се съобразяват със зоните на влияние на конкурентните групировки. В този тип отношения има и определена неяснота. Първо, не е ясно къде свършват личните отношения и къде започва сексуалната услуга. Работещите дълго в агенция, собственост на сенческата структура, обикновено имат постоянни интимни отношения с ръководството на структурата и близкия му приятелски и клиентски кръг. Второ, типични са случаите, когато са възможни доброволни интимни отношения между модела и собственици на фирми – обикновено става дума за лица, които благодарение на тези отношения стават клиенти

на сенчестата структура. Често елитните проститутки се използват като инструмент за създаване на контакти и осигуряване на влияние сред политици, магистрати и представители на големи мултинационални компании. Подобни отношения обаче са доброволни и може да не са планирани и организирани от мениджърите, собствениците на агенцията или лидерите на групировката. При подобен вид услуги и успешна дейност на момичето се дава процент – например при получаване на обществена поръчка или контракт от международна компания.

Като цяло тези отношения между агенции, поддържащи елитна проституция, и икономически групировки са силно клиентелни и херметични. Външни лица и компании не участват.

Поради това, че България е малка държава, всички по-големи и устойчиви бизнес структури са известни и проблем с непознати лица и компании почти не съществува. При чуждите компании има два типа отношения. Ако компанията вече е превърната в клиентелна за съответната българска икономическа групировка, тя участва в получаването на услугите, които бяха описани по-горе. Отношенията са по-специални, ако компанията влиза в България, без да използва основните бизнес играчи. В подобни случаи отделите за реклама и връзки с обществеността на големите сенчести структури се опитват да „влязат в отношения“ чрез рекламни договори и след етапа на „ориентиране“ „кой кой е“ се преминава към „операция за приобщаване“, в която може активно да се включат агенциите, предлагащи елитни сексуслуги. Основната цел е да се спечелят сделки за фирми, близки до икономическата структура. При влошаване на отношенията с чуждата компания е възможно да се използва рекет от страна на сенчестата структура, но той ще бъде осъществен с голяма вероятност чрез държавна институция, а не чрез насилие.

Трябва да се има предвид, че освен модни и фотоагенции сенчестите структури, както бе описано по-горе, имат собствени рекламни компании, в които представители на луксозната проституция също работят като административни служители или на секретарска работа.

Вероятно едно от най-големите предимства при рекламните агенции е, че те осигуряват перфектно прикриване на сексуслугите под формата на рекламни договори, които отговарят на всички изисквания при международно одитиране.

При анализа на структурите за луксозна проституция трябва да се прави разлика с нормалните модни и фотоагенции, които също пред-

лагат придружаване и присъствие на рекламни събития. В тези агенции често работят модели, които предлагат сексуални услуги, но това се прави без подкрепата на компания. В компаниите има също служители, които се ориентират кои манекенки са „готови на допълнителни услуги срещу пари“. Като предлагат подобни ангажименти на момичетата обаче, те работят предимно за себе си, дори да имат закрилата на лидери от организираната престъпност. Независимите посредници играят ролята на типичен сводник. Те осигуряват клиента, гарантират плащането, дискретността и т. н. Тези посредници може да са извън модния бизнес и да предлагат на момичета, които работят както за обикновени модни агенции, така и за агенции, специализирали в луксозната проституция, но поне половината от предлаганите момичета работят в някаква друга сфера. Интересното в последната група е, че в нея влизат т. нар. звезди – познати лица от попфолка, телевизиите, от масмедиите. Тези момичета обаче работят епизодично, на много високи цени и приемат само предложения, в които виждат допълнителен интерес. Ролята на сводника, която в този случай е по-скоро тип импресарска дейност, е да осигурява на заможни клиенти момичета. Често това е жена и насилие почти не се упражнява.

Луксозните сводници работят в мрежа с няколко центъра и в много отношения са независими. В сравнение с тях обаче агенциите предлагащи и елитна проституция, имат едно много голямо предимство – достъп до международните пазари. Трябва да се каже, че влизането на български манекенки в световните модни агенции става възможно с трансформацията на световната модна индустрия, края на ерата на супермоделите и нашествието на елитни модели от Третия свят, започнало в средата на 90-те години. Включването в световните модни ревюта в Ню Йорк, Париж или Милано за българските модни агенции вече е техническо усилие, изискващо не особено голяма инвестиция.

Свободният достъп до международните модни ревюта, модни агенции, конкурси за красота и т. н. създава изключителни възможности за контакти със свръхплатежоспособни клиенти извън страната.

Информацията за този тип дейност обаче е силно ограничена и изкривена поради факта, че достъп до подобни канали получават основно момичета от ядрата на агенциите. Те са изключително дискретни за скъпите си чужди клиенти. Въпреки това има информация, макар и фрагментарна, която хвърля светлина върху този тип международна ак-

тивност. Известни са случаите с осигуряване на момичета за яхтените партита в Средиземно море, както и десетки случаи на наемане на момичета в Гърция, Италия и Испания за круизи. Съществува сътрудничество и в обратната посока – след като чуждото ръководство на един български телекомуникационен оператор успява да превърти няколко десетки момичета от луксозния контингент на четири агенции, се налага да се потърсят нови момичета в Сърбия на принципа на бартер. Известни са случаи на временен внос срещу заплащане на момичета от бившия Съветски съюз – основно украинки по националност.

Елитните проститутки притежават скъпи коли, живеят в луксозни жилища и имат огромни разходи за козметика и пластична хирургия. Някои от тях употребяват наркотици, предимно кокаин.

Цените на елитните проститутки започват от 500 лева, като при тях най-често става въпрос не за почасово обслужване на клиента, а за компания през цялата вечер. По тази причина средните цени достигат и надхвърлят 2000 лева. Може да се каже, че техният доход като цяло е 3–4 пъти над средните доходи на работещите в Западна Европа български проститутки, при това със значително по-малко клиенти и рискове. Основната причина е не толкова във високите цени, колкото в това, че много по-голяма сума остава за момичето в сравнение с проститутките, работещи на средно ниво (публични домове, витрини и заведения).

При този тип проституция често сексуалните услуги не могат да се калкулират директно и спрямо някакъв времеви период. Обикновено договореността е за по-дълго време и е по-неясна като ангажимент. Често заплащането може да е под формата на скъпи подаръци и дори предоставяне на собственост, получаване на дял в компании и пр. В случаите, когато външни фирми са наели агенции за луксозна проституция, при спечелване на договор плащат процент от него на момичето (и на агенцията). Луксозни проститутки се използват и за извършване на корупционно посредничество и плащания.

Във връзка с това в края на 90-те години някои западни служби развиват хипотезата, че чрез луксозна проституция организираната престъпност планирано постига влияние сред елитите на източноевропейските страни (основно фокусът е Русия). Развитието на този тип услуги в България показва, че става дума по-скоро за хаотичен процес, отколкото за някакво систематично влияние.

Курортна проституция и секстуризм

При курортната проституция и свързаната със секстуризм от Западна Европа проституция, които в много отношения се доближават до експортната проституция, основна част от приходите се генерира от чужди граждани и е свързана с туристическия сезон, както в летните, така и в зимните курорти на България. При секстуризма, макар че опити за предлагане на подобни услуги има от началото на 90-те години, истински ръст се наблюдава едва след 2001 г., когато България започва да се възприема като безопасна страна и броят на чуждите туристи да расте годишно с двуцифрени проценти.

Типичното за курортната проституция е, че в началото на всеки сезон започва миграция на проституиращи от големите градове във вътрешността на страната към черноморските курорти – Златни пясъци, Слънчев бряг, или планинските курорти Боровец, Пампорово, Банско. Към тази специфична форма на българска проституция може да се отнесат и пограничните райони – Свиленград, Петрич и Сандански, където също основен източник за доход са небългарски граждани.

При този модел на проституция се запазва описаната в предходните части структура, като всяко от нивата осигурява момичета на съответното ценово равнище.

Например в курортите и пограничните градове уличните проститутки заемат определените „постове“, разпределят магистрални възли и улици, далеч от скъпите хотели; момичетата от клубовете и заведенията също се разпределят спрямо съответния клас на заведението, от което идват. Основната разлика е, че цените по курортите и граничните зони са почти два пъти по-високи.

Ориентацията за нивото на проституиращите е и в зависимост от хотелите. Проститутките, които работят в евтините хотели, слабо се различават от уличните и много от тях, когато нямат клиенти в хотела, ги търсят по улиците на курорта. Разликата е в това, че дори проститутките от най-евтините хотели получават повече от уличните, като обикновено тяхната цена е между 30 и 50 лева на час.

В по-люксовите хотели цените на проститутките са няколко пъти по-високи и се движат между 100 и 200 лева, а в някои от най-люксовите стигат и до 500 лева. В най-големите морски курорти, като Слънчев бряг и Златни пясъци, цените на проститутки се определят и от близостта на хотелите до морето. Най-скъпа е „първа алея“, т. е. на брега на

морето, следват втора и трета алея. Работата в по-люксови хотели има и някои предимства, като по-богати клиенти, по-голяма сигурност и дискретност за проститутката, което ѝ позволява да избегне общественото неодобрение, както и полицейски проверки, които са много по-редки, отколкото на улицата. Същевременно интервютата сочат парадокса, че при ниския клас проститутки броят на клиентите е много по-голям и дневният оборот, съответно доходът на сводника, може да е по-висок от този в луксозните хотели.

Курортната проституция е добре организирана и силно обвързана със собствениците на хотели. Някои от тях имат добри връзки с политическите елити и по тази причина успяват да останат извън обсега на правоохранителните органи, чиято дейност се насочва повече срещу уличната проституция, особено в случаите, когато тя е по-агресивна и видима. Същевременно всички използвани източници на информация сочат, че проституцията по курортите е почти изцяло под контрола на бившите силови групировки, като проститутките и сводниците, работещи там, се са по-скоро „служители“ на съответната групировка, отколкото автономни икономически актьори. Проституцията е страничен доход за тези групировки, занимаващи се основно с други дейности – както криминални, така и легални.

Добър пример за разпределянето на проституцията по българските курорти от различните групировки е предотвратената от МВР в началото на 2005 г. война между две силови групировки за контрола над проституцията в курорта Пампорово. Според изнесената информация при акцията на полицията в зимния курорт са задържани 52 души, представители на пловдивската силова структура „Клуб 777“ и на групировката СИК.

Развитието на събитията след задържанията в Пампорово, както и различни инциденти, свързани с проституиращи във Варна, Бургас, Златни пясъци и Слънчев бряг, показва, че има всички основания да се смята, че правоохранителните и правораздавателните органи по места, както и общинските власти имат нерегламентирани отношения с този тип бизнес.

Курортната проституция би могла да се разглежда в много отношения като етап, предхождащ това, което в България започва да се очертава като пазар на секстуризм.

3.3. Износът на проституция и трафик на хора. Трафикът на жени

За разлика от проституцията в страната износът на проститутки като международен проблем е бил обект на изследване и разглеждан в докладите на много международни организации и правителства, ангажирани с проблемите на трафика на хора – например на Международната организация за миграция, Държавния департамент на САЩ, Германската криминална служба, български и чужди неправителствени организации. Принос по проблема имат и някои български журналистически разследвания.

Подобно на вътрешния пазар, проституиращите извън страната също работят под различни форми, често нямащи връзка с насилие и организирана престъпност. Въпреки това трафикът на хора изисква специално внимание както поради изключителната тежест на това престъпление с международен елемент, така и защото дава възможност да се разбере по-добре явлението проституция на българи извън България – тенденции, профил на проституиращите, роля на конвенционалната и организираната престъпност и пр. По тази причина първо ще бъдат разгледани проблемите на трафика на жени с цел сексуална експлоатация, а след това – и на износа на проститутки и българското участие на пазара за сексуални услуги в Западна и Централна Европа.

Проблемът трафик и неговото дефиниране

Появилата се през 1999 г. оценка на Фондация „Асоциация Анимус“, че 10 000 български жени годишно стават жертви на трафик, предизвика открито несъгласие сред органите на МВР и съдебната власт и иронични забележки, че при този трафик за 7–8 години в България не би трябвало да останат жени между 15 и 30 години. Скептицизмът и обвиненията в спекулации в много отношения продължават да пречат на рационалния анализ. В резултат до момента реалистична оценка на тенденциите и обемите на трафик за България няма.

Основна трудност при изследването на трафика на хора е дефинирането му и практическото прилагане на дефиницията. Основните елементи на дефиницията според Протокола за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено на жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност (известен като Протокол от Палермо), са набиране, транспортиране, прехвърляне, укриване или приемане на хора с цел и пос-

ледваща експлоатация. Това включва сексуална експлоатация, принудителен труд, отнемане на телесни органи и принудително подчинение.

Въпреки привидно ясните елементи на това какво е трафик на хора от дефиницията произлизат редица трудности както за изследователите, така и за правораздавателните институции. Например елементите на набиране и транспортиране може да отсъстват изобщо при случаи, когато е налице доброволна емиграция, но има последваща експлоатация. При други случаи експлоатацията може да бъде „доброволна“ в някаква степен, тъй като е много трудно да се определи доколко заплащането и условията на определен вид проституция, била тя и нелегална, могат да бъдат индикатор за експлоатация, или просто става дума за много ниско платен труд при мизерни условия на работа. Гледната точка на индивид, лишен от възможността да се труди в собствената му страна, може много да се отличава от тази на законодателя или на защитника на правата на човека.

Допълнително усложнение при дефинирането на трафика на хора произтича от факта, че в много случаи той като явление се преплита с нелегалната емиграция. Вследствие на това често разликата между трафик и каналджийство остава неясна. Например според всекидневната употреба на термина „трафик на хора“ в българския език често се има предвид каналджийство. Според Европол „объркването, що се отнася до това какво означава трафик на хора и подпомогнатата нелегална емиграция (или каналджийство), води до това, че те често са смятани за едно и също нещо. Но това не е така“. Двете явления са различни и според Протокола за трафика от Палермо, и според правната уредба на трафика на хора по българския Наказателен кодекс.

Разграничаването на трафика от каналджийството наистина може да бъде изключително трудно. Според инспектор Пол Холмс, експерт на Международната организация по миграция и бивш служител на лондонската полиция, от оперативна гледна точка разликата е следната: когато размяната услуга–пари е предварителна, се говори за каналджийство, но когато следва да се изплаща дълг след пристигането в желаната страна, вече може да се говори за трафик на хора. От аналитична и изследователска гледна точка обаче тази оперативна дефиниция решава проблема само частично. Това е така, защото много случаи на трафик включват каналджийство на определен етап от процеса. Съвременен някои от жените, въвлечени в трафик, влизат в страни от Ев-

ропейската общност като временни емигранти или туристи, с редовни визи и паспорти и без съдействието на друго лице. В тези случаи елементът каналджийството липсва.

Допълнително обвъркване при дефинирането и идентифицирането на трафика на хора настъпва поради факта, че сред всички случаи на трафик има голяма група пострадали, които се адаптират към ситуацията на принудително проституиране и експлоатация. Така от жертви на трафик те преминават в друга категория – на нелегално пребиваващи или на нелегално работещи, приели в някаква степен положението, в което се намират (или искат да подобрят положението, в което са, но не на цената да се върнат там, откъдето са тръгнали). Такъв тип адаптация се наблюдава често при сексуална експлоатация, където под влиянието на редица фактори – психологически (травматично разстройство и други последствия) и външни фактори (насилие, връзка с трафиканта/сводника и т. н.) – жертвите на трафик се превръщат в индивиди, които в някаква степен доброволно проституират и получават някакво заплащане за труда си (макар и минимално в сравнение с парите, които в действителност се печелят от предоставяните сексуслуги). В този смисъл може да се каже, че процесът „трафик“ е много динамичен и ако едно момиче, тръгнало против волята си, бъде задържано на границата на България с Македония например, то все още може да бъде разпознато и да разпознае себе си като жертва на трафик. Същото момиче след шест месеца в холандски или друг публичен дом може да не разпознае себе си като жертва и да не бъде разпознато като такава. Тъй като трафикът е динамично явление, ако не бъде идентифициран навреме, няма да го има. Така случаите на трафик изглеждат по-малко, отколкото са всъщност.

Друга ситуация, илюстрираща динамиката на трафика на жени, е тази, при която момиче смята, че отива да работи например като камериерка и го прави доброволно (каналджийство може да има или да няма). В момента на преминаване на границата и без наличие на информация какво ще последва няма причина то да бъде идентифицирано като жертва. Когато обаче вместо като камериерка в хотел се озове в публичен дом без документи, без доходи, с които да разполага, и лишено от свобода на придвижване, то се превръща в жертва на трафик. Същото момиче след няколко месеца може все още да бъде разпознато като жертва и да иска да избяга от ситуацията, в която е попаднало, но може

и да се е адаптирало. Такива случаи не правят от трафика по-малко сериозно престъпление и нарушаване правата на личността, но за съжаление правят от трафика престъпление, което е трудно да се дефинира, да се идентифицира и да бъде наказано. Парадоксалното е, че с такива случаи понякога се злоупотребява, както се злоупотребява когато жени емигрират с цел работа в сексиндустрията доброволно и попадат в ситуация на трафик и експлоатация. Такива са например случаите на трафиканта Иван Главчев – Ванко 1, в които пострадалите са имали представа, че ще проституират, но са разчитали печалбата да се дели поравно между тях и сутеньора (организатора на дейността).

Опит за оценка на размерите на проблема по актуални данни

Според повечето наблюдатели и изследователи България е страна, от която тръгва, но и през която преминава трафик на жени с цел проституция. Според Европейския център за превенция на престъпността 80–90 % от трафика в Европа е с цел сексуална експлоатация.

От 1999 г. насам числото 10 000 в споменатата оценка на Фондация „Асоциация Анимус“ се прехвърля безкритично от доклад на доклад. В действителност няма информация какви данни са използвани, за да бъде направена и как е направена тази оценка. Също така е наивно да се смята, че дори броят на жертви да е бил такъв за периода 1998–1999 г., той е останал еднакъв през всичките тези години. Според по-скорошна оценка на Европейския институт за превенция и контрол над престъпността броят на жертвите на трафик в България годишно е между 3000 и 4000.

Малкото достоверни данни за трафика включват броя на случаите на пострадали, идентифицирани от полицията или потърсили помощ от неправителствена организация в България или в чужбина. Такива данни са използвани и в този преглед на трафика в България. По данни на Регионалния център за противодействие на трафика на Пакта за стабилност в Белград (РЦ) жертвите – български граждани и чужденци, които са получили помощ в България между 2000 и 2003 г., е поне 423. От тях 352 са български, а 71 – чужди граждани. Българските граждани са предимно жени и момичета, които доброволно са се върнали в България с помощта на програми за помощ и подкрепа, както и жени и момичета, идентифицирани като жертви от полицията по време на нейни акции в страната, в която са пребивавали. Данните, изнесени от РЦ, представляват минимална оценка и са близки до тези, събрани и публикувани

през 2005 г. от Международната организация по миграция (МОМ), които са най-изчерпателните до момента за регистрирани случаи на трафик в България. Според МОМ броят на жертвите – български граждани, идентифицирани и подпомогнати в България между януари 2000 г. и 31 декември 2004 г., е 620, а на чуждите граждани, идентифицирани за същия период в България, е 86.

Освен жертвите, идентифицирани в България, според данни на РЦ, които се позовават на данни на Фондация „Асоциация Анимус“, получени чрез партньорски организации в чужбина, 485 са българките, станали жертва на трафик и получили помощ извън България между началото на 2000 и май 2002 г., 21 жени и момичета са получили помощ в Италия през 2002 г.

Следва също да се добави, че за периода от 2003 г. до края на първото полугодие на 2005 г. Националната следствена служба на България (НСЛС) работи по 60 следствени дела за трафик на хора и по 56 следствени поръчки, възложени от съдебните власти на чужди държави. Съответно почти половината от следствените поръчки са от трите страни, за които има данни – от Белгия са 6, от Германия – 8, Холандия – 19.

По данни на „Асоциация Анимус“ за жертвите на трафик, които са се обърнали към кризисния център на организацията за помощ повече от веднъж през 2003, 2004 и 2005 г., може да се направи опит за приблизителна оценка на годишния поток на пострадали от трафик, които идват от България.

Като се използва методът на засичане–повторно засичане или хващане–прехващане, може да се направи следната оценка: изчислява се, че през 2003 г. жертвите на трафик с цел сексуална експлоатация са най-малко 267, а през 2004 г. – поне 275. Тъй като липсват данни за повторни посещения само от един център за помощ на пострадали в България, тези цифри следва да се прибавят към резултатите, получени на базата на данни от други организации, за да се получи много приблизителна оценка за размера на трафика на жени с цел проституция от България. Така направена, оценката остава непълна, тъй като няма точна информация колко пострадали се обръщат за помощ към други организации като цяло и дали при тях е имало повторни посещения. Ако се съпоставят данните на „Асоциация Анимус“ с данните на МОМ за общия брой на идентифицираните жертви на трафик, може да се изчисли, че жертвите на трафик са приблизително 1436 за 2003 г. и 781 за 2004 г. Отново

става дума за много приблизителна оценка, която приема, че динамиката на посещенията в различните центрове е близка. Ако това не е така и като се отчита, че не всички данни от Белгия, Германия и Холандия са включени, числото може да бъде от порядъка на няколко хиляди жени и момичета, каквато е оценката на Европейския институт за превенция на престъпността – 3000–4000 годишно.

Профил на жертвите на трафик в България според данни от идентифицирани случаи

По данни на МОМ 88 % от пострадалите, които са се обърнали към техни програми за помощ между началото на 2000 и юли 2004 г., идват от Румъния, Украйна, Молдова, Беларус, България и Доминиканската република. Тези данни не са представителни за броя и произхода на жертвите на трафик от България и за мястото на страната на картата на международния трафик, тъй като базата данни на МОМ, събирана през последните пет години, включва само събраните от регионалните офиси на организацията, каквито има в някои балкански страни, включително в България и в някои страни от Африка, Азия и Латинска Америка. Въпреки това на базата на данните за тези случаи се получава някаква представа за профила на жертвите на трафика в България, макар че според МОМ и други изследователи на трафика, въз основа на наличните данни профилът на жертвите е труден за определяне.

Възраст и социално положение на жертвите на трафик

МОМ обобщава, че в повечето случаи пострадалите от трафик български граждани са жени на възраст между 18 и 25 години, най-често безработни и без доходи, ниско образовани и идващи от проблемни семейства.

Според Регионалния център в Белград, който ползва данни както от МОМ, така и от други помагащи организации (български неправителствени организации и неправителствени организации, които помагат на жертви на трафика в чужбина), почти половината от случаите за 2002 г. включват момичета под 18 години, а една трета са млади жени между 18 и 24 години. През 2002 г. сред жертвите на трафик преобладават момичета, които са непълнолетни (48 %). Случаите, разгледани от Статева за периода 1997–2000 г., също включват непълнолетни момичета и млади жени на възраст под 21 години. Като потвърждение на повтарящия се възрастов профил 15–21 години идва и заключението на НСлС от 2005 г.

Според обобщени данни на НСЛС средната възраст на жертвите е между 18 и 25 години и като цяло се забелязва тенденция към намаляването ѝ.

Според Регионалния център (2003 г.) 10–15 % от пострадалите момичета и жени през 2002 г. имат деца (няма данни дали са имали преди попадането им в трафика, или са родили впоследствие), а според МОМ 27 % от българките, подпомогнати от техни програми между 2000 и 2004 г., имат деца, като 82, % от тях са самотни майки.

Образование

Голяма част от пострадалите българки, включени в базата на МОМ, имат само завършено начално или основно образование – съответно 30,8 % и 22,4 %, а 4,7 % нямат никакво образование. Така 57,9 % от всички пострадали български жени и момичета са без средно образование, а 28,9 % са завършили гимназия. Според по-старите данни за България подобен е образователният профил на жените, станали жертва на трафик, през периода 1997–2000 г., където 37,5 % имат само основно образование, а 33,4 % са ученички. Според данни на Регионалния център от 2003 г. повечето пострадали жени през 2002 г. също имат сравнително ниско образование (данните са противоречиви спрямо това колко от пострадалите са завършили средно и колко имат само основно образование).

Семейна история

Данните за семейната история на пострадалите от трафик през периода 2000–2004 г. са оскъдни. Семейната история на жените, въввлечени в трафик между 1997 и 2000 г. и посетили Центъра за рехабилитация на „Асоциация Анимус“ през този период, показва, че, 10 от тях, за които има данни (43,5 %) са израснали в семейства с жестоки форми на домашно насилие, а шест са били обект на сексуално посегателство в семейството. Международни изследвания на трафика на жени, както и на проституцията свидетелстват, че сред жените и момичетата, въввлечени в проституция като цяло, немалко са жертви на някакъв вид насилие в семейството (включително сексуално) или на сексуално насилие извън семейството. Например от жертвите на трафик, интервюирани от проекта „Попи“ за помощ на пострадали от трафик във Великобритания през 2004 г., където 75 % от жените идват от Източна Европа, 38 % са били подложени на различни форми на насилие преди въвличането им в трафика, 46 % са жертви на сексуално насилие и/или изнасилване, 31 % – на сексуално насилие в детството, а 46 % – на домашно насилие в семейството (най-често като деца, живели в семейство, в което има до-

машно насилие). В допълнение, според данните от 1997–2000 г. на „Асоциация Анимус“, 13 % от пострадалите от трафика са деца на разведени или разделени родители, 25,7 % имат само един родител (при някои от момичетата/жените става дума за майка с повече от три други деца в семейството), а 4,3 % от включените в изследването са сираци.

Райони, от които идват жертвите

Според Националната следствена служба сред най-силно засегнатите от трафик на хора райони в България са Бургас, Русе, Пловдив, Пазарджик и гранични райони като Свиленград и Петрич. Данни на „Асоциация Анимус“ допълват от кои населени места идват жертвите. Варна, Добрич и Русе, граничните райони Благоевград, Кюстендил, Кърджали и Петрич, както и по-малки населени места в тях са места, от които има много пострадали жени. В анализ за трафика на български жени от 2001 г. националният координатор на програма „Ла Страда“ за България Надя Кожухарова споменава село във Варненска област, откъдето са идентифицирани три пострадали жени. По данни на „Асоциация Анимус“ те не са единствените жертви от това населено място. Такива случаи се нуждаят от по-внимателен анализ от гледна точка на начините на въвлечане на момичета в трафика и ролята на организирания пресъпътни групи в този процес. Също така следва да се обърне внимание на места, от които изглежда, че няма трафик на хора (ако в действителност е така). Според НСЛС такива са Смолян, Монтана, Ловеч и Ямбол.

Начини на въвлечане в трафик

До 2001 г. българските граждани се нуждаят от виза, за да посещават страни от Европейския съюз. През 2001 г. визите за повечето страни от Съюза отпадат. Логично е да се мисли, че с премахването им ще последват промени в динамиката на трафика на хора и миграционните практики изобщо, тъй като пътуването в чужбина става по-лесно. МОМ съобщава, че все по-често жертвите на трафика на хора преминават границите през официални контролно-пропускателни пунктове с редовни документи. НСЛС потвърждава това и допълва, че след изтичане на тримесечния срок за пребиваване на жертвата в държава – членка на ЕС, пострадалите биват връщани в България и впоследствие извеждани повторно. НСЛС също посочва, че някои страни издават работни визи на български граждани, които пребивават с цел проституция (например Австрия). Във връзка с възможностите, които безвизовото пътуване открива, изследователи от Холандия пък смятат, че броят на проституи-

раци българки в Амстердам видимо се увеличава след 2001 г. Дали обаче се е увеличил трафикът на хора, или става дума за нараснала миграция с цел работа в сексиндустрията, няма достоверна информация.

От Регионалния център посочват безработицата и желанието за по-добър живот като основни фактори при въвлечането в трафик, като 59 % от всички случаи между 2000 г. и май 2002 г. заминават с цел да работят в развлекателната индустрия и услугите (подмамени чрез обещания за работа в клубове, хотели и ресторанти), 4 % са получили покани за посещение (изследването не посочва целта), а 1 % са заминали с цел женитба.

Начините на въвлечане, познати отпреди 2001 г., продължават до голяма степен да бъдат валидни и днес. Като се има предвид профилът на жертвите, разгледан по-горе, изглежда, че причините и условията, които благоприятстват трафика, малко са се променили през последните години, макар данните на нито един от цитираните източници да не са представителни. Според непубликувано изследване на Фондация „Асоциация Анимус“ 38 % от пострадалите са въвлечени в трафик чрез отвлечане от улицата, 33,3 % са примамени с обещания за добра работа в чужбина, 22,2 % са продадени от роднини, 2,8 % са заминали като туристи, а 2,8 % са изнудвани поради финансови задължения. Процентите са изчислени на базата на 36 случая, за които има информация, като данните не са представителни за начина на въвлечане на българки, тъй като малка част от пострадалите, регистрирани в центъра на „Асоциация Анимус“, не са български граждани. Въпреки това тези данни дават представа за начините на въвлечане в трафика на територията на България до 2000 г. Цялостният преглед на всички досегашни проучвания на трафика на жени в България от края на 90-те години до 2005 г. показва, че най-много жертви са въвлечени в трафик чрез фалшиви обещания за работа. Например данните на Регионалния център от периода 2000–2002 г. сочат, че българските жени и момичета основно са в трафика чрез обещания за работа. Същата констатация прави и докладът на НСлС от 2005 г, който посочва, че предложенията за работа обикновено обхващат следните професии: сервитьорки, танцьорки, актриси, домашни помощнички или фотомодели. Предлагащото заплащане на труда многократно надвишава това в България. Позовавайки се на следствената практика, НСлС също посочва, че в много случаи трафикът в България се извършва със съгласие на жертвата, като използването на насилие и заплаха е по-рядко (не е уточнено дали съгласието е информирано, или е вследствие на

заблуда). Така според НСлС повече от една четвърт от жените са наясно или предполагат, че ще работят в сексиндустрията в чужбина. Това, с което мнозинството от доброволно заминаващите да работят в нея не са наясно, са условията на труд, включващи ниско заплащане, насилие, лична несигурност, извършване на сексуслуги без предпазни средства. Според НСлС очакванията на жените, които включват значително ниво на независимост и контрол над собствената им работа, се разминават драстично с реалността.

При механизмите на въвличане се откроява тенденцията, че в много случаи набиращият жертвите е познат, а понякога и роднина на жертвата. Според НСлС участието на роднини е особено характерно при трафик на лица от ромски произход. Данните на МОМ от 2005 г., които са непълни, показват, че от случаите, за които има информация, 57,94 % от индивидите, въвлекли пострадалите в трафик, са мъже, а 30,8 % – жени. Според статистически данни от НСлС 95 % от извършителите са мъже, като голяма част са с ниско образование и предишни осъждания за насилие.

Механизмите за контрол над жертвите са различни и често се прилагат в комбинация. Включват обвързване чрез дълг, при което се изисква възстановяване на силно преувеличени разходи за организацията на пътуването, отнемане на личните документи, изолиране, преместване от едно място на друго, насилие (емоционално, физическо и сексуално) и заплахи за насилие над близки на жертвата.

Ролите на организираната престъпност в трафика на хора

Според специализирани анализи на компетентните органи, потвърдени от многобройни научни изследвания през последните 15–20 години, голяма част от трафика на хора в Европа – особено с цел сексуална експлоатация, е в ръцете на организираната престъпност. Основна предпоставка за това е, че сексиндустрията е пазар, който в много страни е монополизиран от организирани престъпни групи. Уместно е да се подчертае, че организираната престъпност има най-голямо участие тъкмо в трафика с цел проституция – поради огромните печалби, които носи този вид престъпление. Например НСлС съобщава, че едно момиче може да осигури приход между 12 000 и 18 000 евро чиста печалба на месец, а шест момичета са достатъчни, за да се гарантира доход от 1 млн. евро на година.

В този смисъл трафикът на жени, момичета и по-рядко мъже с цел сексуална експлоатация и организираната престъпност имат пряка връзка. Това важи в много голяма степен и за България, където проституцията се контролира от престъпни групировки и самостоятелната практика на проституиращи жени, според някои мнения, е почти невъзможна.

Същевременно твърдението, че целият трафик от и през България с цел сексуална експлоатация е свързан с организираната престъпност, изкривява реалната ситуация. От информацията за извършените разследвания на трафик в България, Централна и Западна Европа става ясно, че са налице многобройни случаи на малки групи и индивидуално работещи сводници, за които може да се твърди, че няма данни за свързаност с организираната престъпност. Повечето от информацията обаче е фрагментирана, а част от нея – и опосредствана чрез журналистически разследвания и медийни публикации. По тази причина е трудно да се оцени каква е реалната тежест на организираната престъпност.

Общото при организираната престъпност, груповата престъпност и индивидуалното криминално престъпление е, че най-често трафикът на хора с цел проституция започва много преди фазата на сексуална експлоатация, тъй като придвижването и безпрепятственото преминаване през граничния контрол, уреждането на легални визи или фалшиви документи, финансирането на пътуването и други необходими формалности, свързани с процеса на емиграция, също са сфера на действие, в която се осъществява престъплението. В този процес може да участват както национални престъпни организации, така и престъпни мрежи, включващи няколко организации, които си сътрудничат по конкретни проекти, а също и регионални индивидуални участници.

Модели на организация на трафика на хора от престъпни групировки

Въпреки факта, че съществуват различни форми на трафик с цел сексуална експлоатация, несвързани с организираната престъпност, всички данни дават основание да се предполага, че тя има структуроопределящо място. По тази причина моделите на организираната престъпност при трафика на хора представляват специален интерес при анализа на проблема в България.

Според Монцини престъпните групи, въввлечени в трафик на жени, могат да се обособят в три основни категории: малки и свободно свърза-

ни групи, средни по размер групи и сложни транснационални престъпни организации. При първия вид лицата, които участват в набирането на жертви, също участват в придвижването и експлоатацията. Често те са приятели или познати на бъдещите жертви. В чужбина се свързват с местни престъпни мрежи (за предпочитане от същата националност), които са въввлечени в най-ниските нива на нелегалната проституция. Като примери Монцини посочва чешки групи в Австрия, албански в Италия и полски в Германия. Следващата група се характеризира с това, че предимно се занимава с набиране и транспортиране, като „продава“ жертвите на посредници в определени пунктове (обикновено столични градове или гранични зони). Някои такива групи също са ангажирани с т. нар. мобилна страна на трафика – прехвърлят жени от един в друг град или от един в друг публичен дом. Такива групи са сравнително добре организирани и включват лица, които набират охранители, лица, занимаващи се с транспорта и с организацията на пътуването, и лидери, договарящи финансовите условия със сводници и собственици на клубове и публични домове. Последната група – на транснационалните организации – включва организирани престъпни групи, които могат да координират всяка фаза от процеса на трафика. Става дума за престъпни мрежи, които имат високо ниво на специализация по дейности (от набиране на жертви до легализиране на средствата спечелени чрез трафик на хора). Техните лидери обикновено участват в легален бизнес и нямат пряка и/или видима връзка с трафика на хора.

Кели разглежда моделите на организираната престъпност и на трафика на жени в Източна Европа, предложени от Луис Шели и колектив и Службата за контрол на наркотиците и престъпността на Организацията на обединените нации. Според тези модели престъпните групи, които се занимават с трафик на хора в Източна Европа и на Балканите, имат специфични характеристики.

Докато моделът на службата за контрол на наркотиците и престъпността на ООН е по-общ, моделите на Шели в някаква степен покриват видовете групи, описани от Монцини. Няма достатъчно данни, за да се оцени кой модел е приложим по отношение на трафика на жени от България. Има известни основания да се смята, че различни видове престъпни групи участват в трафика на хора в България, някои от които са регионални (например групи от Бургас, Пазарджик и Сливен). Няма

конкретни данни как е организиран трафикът с цел принудителен труд или с други цели.

Роли на организираната престъпност на различни етапи от трафика на жени

Независимо от вида на групата, към която принадлежат, представителите на престъпните групи имат определени роли на различните етапи от трафика на жени.

При набирането на потенциални жертви ролята на трафиканта може да бъде както да отвлече момиче или жена от улицата, така и да се сприятели с момиче/жена, на което да предложи връзка или работа (най-често в чужбина). Обикновено трафикантите на най-ниско ниво са местни хора, които познават (понякога само задочно) конкретна жена (момиче) или нейни/негови роднини и приятели. Част от процеса за въвличане в трафик включва и набиране на информация за жертвите и техните семейства, която да се използва при преценката кое момиче е подходящо, както и да бъде заплашвана и изнудвана жертвата впоследствие. Например, ако момиче/жена, въвлечено в трафик, има по-малка сестра, то бива заплашвано, че ако не се подчинява на трафиканта или сводника си и прави опити да избяга, сестра му също ще бъде принудена да проституира. Такива случаи са познати на организациите, които помагат на пострадали от трафик. Информацията не е без значение и при подбора на жертва – ако семейството на момичето е много бедно, ако то идва от дисфункционално семейство, ако майка му проституира или баща му е алкохолик, ако живее само с възрастната си баба, по-неже родителите му са го изоставили (примери от най-тъжните истории на трафик) – колкото по-малко ресурси има жертвата да се защити (към момента на въвличане и впоследствие), толкова по-лесно е да бъде примамена и въвлечена в трафик. В някои ромски метагрупи (особено преди няколко години) много разпространен метод, използван от престъпни групи за въвличане в трафик, са обещанията за брак и много момичета биват официално сгодени за трафиканти със знанието и одобрението на семействата им. Случаи, в които близки, роднини, познати или приятели продават своя близка, също са познати. Най-често те също са свързани с организираната престъпност. Не на последно място следва да се спомене отвличането на момиче или жена от улицата, което също се върши от организирани престъпни групи. Конкретни случаи на отвличане са познати на организациите, които помагат на пострадали.

При пречупване на жертвите – най-често тези, които първи упражняват физическо и психологическо насилие над жертвата, са членове на престъпни групи. Това може да включва сексуално насилие, мъчения, бой, унижения, глад и изолация. Често насилие се прилага още на територията на страната, като немалко са случаите, при които преди да бъде изведена извън България, жертвата е принудена да проституира тук, обикновено на територията на друг град.

При уреждане на пътуването и транспортирането на жертвите също участват престъпни групи. Важен елемент е набавянето на необходимите документи, уреждането на транспорт и други подробности, свързани с пътуването. Преди 2001 г. се използват предимно фалшиви визи или паспорти, докато след 2001 г. при първоначален трафик към повечето страни от Западна Европа те не са необходими. В случаите, при които момичето се транспортира, без да знае целта на пътуването или възможните рискове, то може да съдейства с поведението си да бъде преведено успешно през граничния контрол. Има случаи, при които на момичета и жени, които се съпротивяват, се дават наркотици, за да не създават проблеми при пътуването, а и такива, при които преминаването на границата става с помощта на корумпирани служители на граничните служби. Голяма група са случаите, при които момичета и жени сами избират да проституират извън България.

При пристигането в страната – дестинация на пътуването, те се посрещат от посредник или сводник. Крайната цел е нощен клуб, публичен дом, частен дом или улицата, контролирани в различна степен от криминално проявени лица. В редица случаи жертвата може да бъде продадена от една на друга престъпна група, различна от въвляклата я първоначално в трафика.

Контролиране на проституцията. Както вече беше споменато, в много страни и особено в тези, в които проституцията не е легализирана, но и в такива, в които е легална, голяма част от индустрията за сексуслуги се контролира от престъпни групи.

Тъй като трафикът е процес, организирани престъпни групи и техни представители може да участват само на някой от изброените етапи. Но пострадали или посредници може да не са имали контакт с организирани престъпни групи – например при емиграция, подпомогната от близки или роднини, която впоследствие завършва като трафик, или

при емиграция с помощта на легитимна фирма, познати или приятели, която завършва като трафик.

Еволюцията

Описаните етапи при организирането на трафика в много отношения отразяват периода до 2001–2002 г.

В този контекст трябва да се има предвид и развитието в Източна Европа и балканските страни, създаващо нарастващ риск за своднически мрежи, които принудително използват момичета. Ако в първите години на преход в страни като Чехия, Унгария, Полша и Словакия българските и международни своднически мрежи систематично прилагат насилие, след икономическата и политическата стабилизация там следват серия от операции на техните правоохранителни органи, които разбиват десетки структури, използващи български момичета. Подобна е ситуацията и в балканските страни с края на режима на Милошевич и изчезването на зоните на военни действия. В България „силовите структури“ започват да избягват насилието още през 1997–1998 г. (първите усилия за намаляването му са през 1995 г.), а след началото на преговорите с Европейския съюз и особено с повдигането на въпроса за българската организирана престъпност преди присъединяването дори самостоятелно работещите сутеньори започват да приспособяват криминалната си дейност към новата ситуация. Очертава се по-ясно изразената ориентация към пазарните модели на доброволно проституиране.

Според оценките на полицейски служители и следователи, работещи по направлението трафик на жени с цел сексуална експлоатация, потвърдени и от анализа на НСЛС през последните 3–4 години, се очертават следните основни тенденции:

Използване на насилие и заплаха, особено при международен трафик, става по-рядко.

Търсят се лица, които изпитват икономически и социални затруднения.

Пострадалите знаят за естеството на работата, но са заблудени за условията на труд.

Националната следствена служба също констатира еволюция в отношенията трафикант–жертва. Според нея насилието и заплахите са изместени от уговорки за заплата, намалявана с глоби. Също така има случаи, в които жертви са издигнати в позицията на доверено лице. Така те едновременно с това, че проституират, контролират други жертви на

трафик и работят при по-изгодни за тях условия. Наченки на тази тенденция се наблюдават още през 2001 и 2002 в Холандия, където според холандския докладчик за 2003 г. Ван Дайк 26 % от трафикантите са жени и по-голямата част от тях са жертви на трафик. В печата се споменават конкретни случаи, при които контролът над проституиращите българки в страната дестинация е изцяло поет от жени, спечелили доверието на сводниците, тъй като за тях става все по-трудно да пребивават дълготрайно в чужбина, като не всички прехвърлени жени са бивши жертви.

Износът на проституция извън трафика на хора

Вниманието на чужди правителства, както и на български и международни неправителствени организации към проблема трафик на хора оставя в страни изключително сериозно социално явление с непредвидими последици за България – масов износ на проституция от страната и българско участие на пазарите за сексуслуги в Централна и Западна Европа. От интервютата, проведени в рамките на настоящото проучване, изследвания в Западна Европа и оперативни анализи на полицейски служби в различни европейски страни става ясно, че доброволната проституция извън страната е всъщност типичното явление, а насилствената проституция е със значително по-малка разпространеност. Данните показват, че принудителната/насилствената проституция извън страната е типична практика от началото и средата на 90-те години, когато износът е силно ограничено явление, засягащо много малък процент от населението. С масовото навлизане на българи в пазарите за сексуални услуги в Централна и Западна Европа практиките започват да се променят. Проституирането започва да се разбира като „много добре платена работа на Запад“, а сводническата професия – като необходима инфраструктурна роля.

Същевременно в рамките на изследването става ясно, че обвинението в трафик и сексуална експлоатация се е превърнало в ефективен инструмент, ползван при конкуренцията между различни своднически мрежи. Самоопределянето като жертва на трафик в много страни от ЕС се оказва добра възможност за легализиране на трудовия пазар в Западна Европа, включително възможност за продължаване на безпроблемното проституиране там. При опитите да се проследи каква е съдбата на жертвите на сексуална експлоатация в огромен процент от случаите се оказва, че момичетата продължават да работят за друга сводническа мрежа, личен сводник или за себе си.

Вниманието към трафика на жени с цел сексуална експлоатация и откритието, че това е малък процент от българското участие в европейския пазар на сексуслуги, поставя въпроса за мащаба на феномена.

Опит за оценка на износа на проституция

Според основните българските участници на пазара за сексуслуги извън страната (проституирани, проституиращи, сводници и собственици на публични домове) недоброволната проституция (т. е. свързаната с различни форми на принуда) е в рамките на 5–10 %. Подобни са данните от изследването „Женският алианс за развитие“, проведено през 2006 г., според което 92 % от проституиращите извън България са предлагали сексуални услуги доброволно. Не е ясно каква е методиката на това изследване и макар представителни изследвания в областта на проституцията да са невъзможни, тези данни дават отправна точка за оценка на българската проституция извън страната.

Съотношението принудителна–доброволна проституция дава възможност да се определи коефициентът, с който да се умножат данните за трафика на жени с цел сексуална експлоатация и да се изчисли приблизителният брой на проституиращите. Ако се приеме, че коефициентът за доброволна проституция е между 10 и 20, т. е. съответстващ на 90 % или 95 % доброволна проституция, и се използват данните за трафика на четири страни – Гърция, Белгия, Холандия и Германия, през периода 2002–2005 г., където средният брой жертви е 200–250 годишно, общият брой на проституиращите, влезли в тези страни само за една година, би трябвало да възлиза на 2000 до 5000 (в зависимост от това дали се умножава по 10 или 20). Ако се приеме оценката на трафика, получена чрез метода „засичане–повторно засичане/хващане–прехващане“, при данните за 1436 жертви на трафик през 2003 г. и 781 през 2004 г., може да се направи оценка за 8000–14 000 проституиращи момичета годишно. Проблемът при този подход е, че времевият разрез от една година не е достатъчен, за да се оцени размерът. От интервюта с бивши проституиращи и сводници става ясно, че продължителността на работата на пазара на сексуслуги обикновено е под 10 години, но средно над 5 години. Следователно възниква въпросът какъв процент от влизащите нови участници на пазара търсят помощ и какъв процент от проституиращите търсят помощ през минималния период от 5 години. Тук трябва да се имат предвид няколко важни фактора, които обаче поради липса на количествена емпирична информация не могат да се оценят прецизно.

Единствените данни за по-дълъг период са от Гърция, Холандия, Белгия и Германия, които са за 2000–2005 г., но се разминават в годините. Общият брой на регистрираните жертви е 938, ако бъдат умножени по посочения минимален коефициент 10, ще се получат приблизително 10 000 момичета само за четирите страни. Не е ясно обаче какъв процент от тези 938 момичета са регистрирани като жертви повече от веднъж. Данните на европейските криминални служби сочат, че между 30–50 % от жертвите са работили в друга страна. За да намалят риска, проституиращи и сводници често сменят градовете и държавите. От интервюта със служители от компетентните български органи става ясно, че определена част от момичета са търсили помощ в две и повече страни в ЕС. В този план не е ясно какъв процент от регистрираните през периода 2000–2005 г. в Белгия, Холандия и Германия са търсили помощ в повече от една страна. Според оценки на служители от българските служби, работещи с жени жертви на трафик, не повече от 20–30 % от потърсилите помощ се повтарят. Следователно в рамките на 5 години и в четирите страни вероятният брой на жертвите, които за първи път търсят помощ, е между 600 и 700 момичета или, при най-ниския коефициент 10 става дума за 6000–7000 момичета.

Освен тези четири страни трябва да се има предвид, че значително българско присъствие има и в Австрия, Унгария, Чехия и особено във Франция, Италия и Испания. За съжаление от страни като Англия, Ирландия, Португалия, Дания и скандинавските страни има само фрагментарни данни. Според интервютата, проведени в рамките на изследването през периода 2002–2005 г., Франция, Италия и особено Испания са се превърнали в предпочитано направление за проституиране. Като се имат предвид демографията и фрагментарните данни от полицейските служби на изброените страни, би могло да се говори поне за два пъти повече момичета. В този план дори при консервативна оценка данните за момичетата, работещи в трите южни страни, дават основание за поне около 7000–8000 момичета. Ако се прибавят по-малко популярни страни, в които има информация, че работят български проститутки, като Великобритания, бившите социалистически страни, като Чехия, Словакия, Унгария и Полша, би могло да се говори общо за 18 000–21 000 жени.

Потвърждение на тази количествена рамка са неофициалните оценки от страна на полицията за броя сводници и проститутки по градовете. Например в големите градове (с 50 000–100 000 жители) с по-

малка интензивност на проституиращите – като Пазарджик – броят на сводниците се движи около 100, проститутките – около 300; в градове с по-висока интензивност – като Сливен – около 500 сводници и 1000 проституиращи. Ако се използват тези неофициални оценки от 30-те най-големи български града (с над 40 000 жители), броят на **проституиращите е 21 000–22 000, а при 40-те големи града (над 20 000 души) достига до 25 000 проституиращи.** Според тези оценки поне 70–80 % от тези момичета работят постоянно или временно извън страната. При използването на полицейските оценки трябва да се имат предвид два противоположни фактора. Първият е свързан с факта, че полицията продължава да отчита проститутки и сводници, които са излезли от пазара на сексуслуги и бройката постоянно се увеличава заради добавянето на нови лица. Вторият фактор работи в противоположната посока. Обикновено полицията на местно ниво успява да се ориентира в най-ниския сегмент на пазара – улично-магистрална проституция и част от публичните домове, но изпуска публичните домове, за които собствениците си плащат, както и целия клас елитни проститутки. Голям брой момичета обаче не попадат в ползрението, когато са започнали да проституират направо извън страната.

Данните от жертвите на трафика дават възможност да се интерпретира както делът на българското участие в износа, така и развитието му във времето. Динамиката през годините може да се опише като „снежна топка“. От интервютата със служители в институции за вътрешна сигурност в Холандия и Белгия, а също и в България става ясно, че след първоначалното установяване на „своднически бази“ към 1993–1995 г. в Полша, Чехия, Унгария и Австрия, дейността постепенно се разширява с придвижване към Холандия и Германия, Италия и Испания а броят на проституиращите нараства устойчиво, но бавно до края на 90-те години. С оценяването, че доходът от проституиране е в пъти по-висок в сравнение с България, възниква „верижна реакция“, в която към сводническите мрежи се изпращат нарастващ брой момичета, започнали да проституират в България. След падането на шенгенските визи през април 2001 г, в периода 2001–2003 г. нарастването на „снежната топка“ е като търкалянето ѝ по стръмен склон. Най-добро потвърждение на това мнение, получено от интервютата, и илюстрация на „фактора шенгенски визи“ са данните за българския трафик на хора от МОМ и Германия.

От данните на МОМ и Германската криминална служба, които отчитат по-дълги периоди от време, се вижда съвпадение на тенденцията в трафика на хора. Първоначално ръстът е почти 300 % през 2001 и 2002 г. в Германия, а след достигане на пик през 2003 г. следва тенденция към понижаване. Подобна тенденция се наблюдава през 2001 и 2002 г. в Белгия и Холандия. Според интервютата с основни участници в българския износ причината за спада е по-скоро в това, че сводническите мрежи и проституиращите са се адаптирали в новата ситуация, отколкото в това, че източниците на жени и момичета са се изчерпали.

Същевременно при българското участие в пазара на проституция в ЕС се наблюдава качествена промяна. Ако в края на 90-те години най-вероятният тип в Западна и Централна Европа е жена, проституирала вече в България, в новата ситуация се наблюдава експлозия на участнички без опит в България, от всички социални групи – от камериерки и медицински сестри до студенти в престижни университети, които търсят емиграция, постоянна или временна работа в Европейския съюз. При това масовостта на влизането в секспазара за кратки периоди е толкова широко разпространено, че трудно може да се направят дори приблизителни оценки на тази полупрофесионална периферия.

Масовата проституция извън страната

Оценката, че минималният брой проституиращи извън България се движи между 18 000–21 000 предизвиква въпросът и за съотношението ѝ с демографските характеристики на страната. Съпоставени с броя на българските граждани, работещи и живеещи извън страната, тези данни изглеждат донякъде парадоксално. При приблизителна оценка, че извън страната от 1990 г. живеят около 500 000 български граждани (без изселилите се в Република Турция през 1989 г.) и при данни от изследванията, че 60–65 % от тях са мъже, става ясно, че жените извън страната са между 175 000 и 200 000. Преизчислено това означава, че 9–12 % от женската популация работи в сексиндустрията зад граница! Ако се направи оценка само на лицата във възрастовата граница 15–35 години, процентът би бил още по-шокиращ. Разбира се, вероятно съотношението е значително по-ниско поради факта, че 30 % от проституиращите в Западна и Централна Европа живеят постоянно в България и че още около 40 % се връщат редовно в страната и са регистрирани като постоянни жители на съответните български населени места. Същевременно, ако се сравни броят на проституиращите като процент от населението по

страни, става ясно, че България в никакъв случай не е страна с изключително висока интензивност на проституиращи. **Ако се приеме оценката 25 000–30 000 проституиращи (включително практикуващите в страната), 0,32–0,39 % от населението проституира.** В сравнителен план за страни като Германия и Филипините с около 400 000 проституиращи съотношението е 0,49 % и 0,47 %, а в страни като Република Корея с 1,2 млн. проституиращи то достига до 2,45 % от населението. При сравняването на данните трябва да се има предвид, че в Западна Европа официалните оценки в резултат на специални правителствени проучвания са значително по-ниски. Например в изследване на холандското Министерство на външните работи през 2000 г. се посочват 20 000–25 000 проституиращи (при 16,4 млн. население проституиращите са 0,12 %–0,15 %), Австрия официално изчислява през 2003 г. проституиращите си на 0,21 %, Белгия – на 0,12–0,29 %, и т. н. Подобни официални оценки обаче са критикувани като силно занижени както от правозащитни организации, така и от изследователи от академични институции. Според критиците официалните оценки изпускат всички нерегистрирани проституиращи, а те са огромен процент. Те не търсят легализиране, защото подобна стъпка би им създала семейни и професионални проблеми след като прекратят дейността си в пазара за сексуслуги.

Изследванията в тези западноевропейски страни обаче показват, че първо, това са данни, които не засягат нелегалната проституция, а тя се изчислява на 3–4 пъти повече, и второ, че между 70 % и 90 % от проституиращите са чужденци.

За да се анализира феноменът масовост на професията за платени сексуални услуги в демографски план, би трябвало да се използва по-прецизна оптика, която да увеличи детайлите. В това отношение за мащабите на България град като Сливен е добра илюстрация за модела на „големия провинциален град“. Случаят е особено подходящ поради публичността на фактите – достъп до почти легалната работа на секс-витрините в Брюксел. При повечето други големи градове износът на проститутки и работата в сексиндустрията са максимално скрити, процесът е непрозрачен и само криминални инциденти могат да доведат до известна публичност. В Брюксел са регистрирани около 200–210 витрини, на които се работи на две смени. Оценките са, че 90 % от момичета са от България, а 90 % от тях са от Сливен. Според български и белгийски офицери този наш град е успял да завземе витринната проституция в

белгийската столица от албанските сводници поради специфичната си и ефективна сводническа организация. На основата на данните за Сливен се очертава интересна демографска рамка на феномена проституция. При 100 000 жители на града женското население условно е около 50 000, а броят на момичетата и жените на възраст между 15 и 30 години е 15 000–17 000. Както вече бе казано, сводниците се движат между 400 и 500, а проституиращите – между 800 и 1000 души. Следователно на 15–17 жени вероятно една е проституираща. Ако се редуцират момичета и жените до такива с „продаваем външен вид“, както се изразяват интервюираните сводници, вероятно съотношението може да достигне 5–6 към 1. Следва да се има предвид и това, че проституиращите вече не се набират само от социално слаби слоеве. Например представителките от изключително голямото ромско етническо малцинство в града (над 20 % от населението) са не повече от 30–40. Масовизирането на професията проститутка води и до масовизиране на професията сводник.

За разлика от Сливен в останалите големи градове обикновено по-прозрачни са сводниците с криминални досиета и проституиращите от ниските социални слоеве. Най-често регистрираните в полицията момичета са от ромски произход, екстремно социално слаби семейства, от проблемни семейства или с девиантно поведение преди навършване на пълнолетие. Данните показват, че обикновено в населените места, от които идват проституиращите и сводниците, не се знае почти нищо за тях след напускането на града. В повечето от случаите местните полицейски служители знаят легендата, която е известна на роднините и приятелите. Обикновено, ако лицата се връщат в страната, те купуват собственост извън населеното място, в което са живели (изключение правят тези от ромски произход и най-ниските социални групи). В този план например, ако за градове като Добрич, Пазарджик, Видин и други с над 40–50-хилядно население, са известни на полицията около 300–400 проституиращи, в този брой не се включват лицата от средните социални слоеве, за които се знае, че работят в друг град на България или извън страната.

Ако предложените изчисления са верни, високата интензивност е свързана с редица социални и криминологични въпроси. В дългата история на проституцията са известни градове, в които половината от женското население е проституирала. Знае се, че страни като Република Корея, Тайланд, Филипините и някои в Централна Америка, които днес

са с висок процент проституиращи жени спрямо населението. Въпросът е какви са причините, поради които в България, която в най-новата си история, включително до 1989 г., е страна с преобладаващи консервативни нрави и проституцията е била много ограничено явление, в периода 2000–2001 г. вече тя да се възприема като нормална професия от средния български гражданин, а в настоящия период да е масово явление.

До 2001 г. проституцията извън страната повече или по-малко преминава през каналите на българския криминален контингент – в много случаи пряко или непряко контролирани от организираната престъпност. Уреждането на излизането извън страната поради законовите ограничения изисква специални усилия (осигуряване на легални или нелегални документи), на транспорт, квартири, разрешителни за престой (с редовни или фалшиви документи) и т. н., осъществявано чрез добре развития пазар за криминални услуги, при които освен че се работи на принципа на икономическия интерес, често се стига и до лична зависимост. След падането на шенгенските визи обаче възможността за свободен достъп без криминални посредници до сивия трудов пазар на ЕС води до откриването и на високодоходния европейски пазар за сексуслуги. Според проучването на Женския алианс за развитие 12–13 % от проституиращите са с висше образование, а 34 % – със средно. Това е много по-различен профил на проституиращите от момичетата, станали жертва на трафик. Възможностите за доход от 15 000–20 000 евро спрямо 1000–2000 евро при типичен нискоквалифициран труд се превръща в огромно изкушение за 90–95 % от българските емигранти, които масирано напускат страната през периода 2000–2003 г. и работят в най-ниския сегмент на западноевропейския трудов пазар. Каква точно е „химичната реакция“ при превръщането например на момиче, работещо като детегледачка, в проститутка или на момче, работещо в строителството, в сводник е трудно да се каже. Вероятно специализирано изследване би могло да даде по-точни отговори. Може да се констатира, че през 2002 г. моделите на българската проституция извън страната се променят – вместо момичета, които са започнали да проституират в България и са изнесени от собственици на клубове или сводници, вече преобладават „дребен и семеен бизнес“ и „самонаемане“, които са започнали за първи път в чужбина – на територията на Европейския съюз.

Най-ясното и общоприето обяснение на процесите на масовизиране е позоваването на тежкия български преход и дълбоката икономи-

ческа криза през последните 17 години, но при толкова силна социална деформация има нужда от много по-конкретни отговори. За съжаление, повечето от очерталите се при проучването обяснения са резултат от относително малко интервюта и журналистически разследвания и анализи. Изглежда много от факторите са действали едновременно във времето между икономическата криза през 1996–1997 г. и падането на „шенгенските визови ограничения“. По-долу е направен опит схематично да се опишат някои от тях.

При интервюта в рамките на изследването най-често изтъкваната причина за влизането в професията (на проституиращи и сводници) са **безработицата и липсата на доход**, осигуряващ минимален жизнен стандарт. Данните за безработицата след 1990 г. потвърждават това твърдение. Натискът върху по-голяма част от населението е особено силен в периода 1998–2001 г. До 1997 г. реформите на трудовия пазар са бавни, а радикалните съкращения се отлагат. Едва с изострянето на кризата под външен натиск, особено от страна на МВФ, започват драстичните съкращения и ликвидациите на предприятия. За сравнение, ако през лятото на 1996 г. броят на безработните се движи около 10 %, през пролетта на 2001 г. са вече 19,3 %. Според проучвания на неправителствени организации те дори са повече и достигат 23,6 %. При това нарастването не е равномерно – в определени райони в страната безработицата е 30–40 %. Последницата от радикалната и хаотична ликвидация на предприятия след 1997 г. е, че огромен брой малки населени места, в които има по едно-две предприятия, са оставени без никаква възможност за работа, а големи градове губят между половината и две трети от работните си места.

Подобна е ситуацията с равнището на доходите. България е може би единствената в Източна Европа (с изключение на страни в зони на военни конфликти като Сърбия, Грузия и Армения), където свиването на доходите в домакинствата е драстично. Според различни оценки средният доход през 1997 г. е около 30 % от това, което домакинството получава през 1989 г. Макар че в края на 90-те години в Европа има страни като Албания, Молдова, Украйна с по-нисък среден доход, България, освен че е сред най-бедните европейски страни, е и с най-рязък контраст при спада на доходите.

Тежката и продължителна икономическа криза има драматични последици за основните институции, отговорни за социализацията на децата – семейството и образованието.

През периода 1990 – 2003 г. българското семейство преживява изключително тежки разрушителни процеси. Ако през последната предкризисна година – 1989 г., броят на браковете годишно е 63 000, в края на 90-те спадат до 35 000, а през периода 2001–2002 г. – под 30 000 годишно. Ако през 1989 г. процентът на извънбрачните раждания е 11 %, през 1995 г. достига 25,8 %, през 2000 г. – 38,4 %, а през 2003 г. – 46,1 %.

Подобно по тежест е въздействието на кризата през 1996–1997 г. и последвалата стагнация през 1999–2001 г. и това може да се проследи и в средното и висшето образование. В сравнение със страните в Източна Европа през 1996–2000 г. България има най-голям процент отпадащи ученици във възрастовата група 15–19 години – средно около 38–39 % при 16 % в Полша и 19 % в Унгария и Чехия. Изследвания през този период показват, че средният брой отсъстващи ученици в средното училище се движи около 20 %. При съпоставянето на данните от международни сравнителни изследвания за състоянието на средното образование от Института за статистика на ЮНЕСКО и TIMSS (за математика и природни науки) стигат до извода, че България е уникална в спада на образователното си равнище. Според изследването на TIMSS от 5-о място по природни науки през 1995 г. страната пада до 17-о през 1999 г. и е на 24-то през 2003 г. Подобен спад не регистрира нито една от 40-те изследвани страни. Тези данни дават основание да се предположи, че сивът в ключовата институция – средното образование, след известно движение по инерция през първите 3–4 години на 90-те, започва да се ускорява след 1996–1997 г. Много от разказите за началото на личния опит в проституирането сред интервюираните са свързани с личния опит от средното училище именно от този период.

Като част от кризата на българските семейство и общество, която предполага масовизирането на проституцията, би трябвало да се посочи и отпадането на традиционните културноценностни сексуални ограничения. След началото на 90-те години броят на сексуалните партньори рязко нараства. Един от най-често използваните количествени индикатори за тези процеси в останалите източноевропейски страни е броят на заразените със сифилис. Например в Чехия, където броят на проституиращите се оценява на между 10 000 и 25 000, се посочва рекордният ръст на заболяемост – от 1,6 през 1990 г. на 13,7 на 100 000 жители през 2001 г. За сравнение в България се говори за епидемия от сифилис, като през 1990 г. броят на болните е 4,3 и достига 32,6 на 100 000 души през 1998

г. Въпреки подобните нива на заболяемост в Румъния – 34,7 случая на 100 000 души през 1998 г., там динамиката е значително по ниска, защото нарастването започва от 19,8 случая на 100 000 души през 1989 г.

С края на шенгенските визови ограничения през април 2001 г. българите, желаещи да работят в Европейския съюз, получават огромно конкретно предимство спрямо останалите балкански страни (в Румъния визите отпадат почти година по-късно) и бившият Съветски съюз. Съчетанието от рекордна безработица, свръхниски доходи и достъп до шенгенското пространство създава модела на масовата емиграция. Ако дотогава в периода 1991–2001 г. средно около 19 400 хиляди напускат страната, през 2000–2003 г. процесите може да се опишат като природно бедствие, при което средният годишен брой на заминалите за ЕС и незавърнали се е близо 100 000 души.

Макар че не е ясно защо масово се преминава от търсене на работа извън страната в проституиране и сводничество, някои интервюта на участвали и участващи в процеса дават известна представа за случващото се. Лошото образование и липсата на квалификация се сблъскват с ограниченията за труд в Европейския съюз. Българските временни или дългосрочни емигранти влизат на трудовия му пазар със закъснение спрямо тези от Полша, Чехия, Унгария, Словакия и балтийските републики. Тези трудности насочват огромна част от търсещите работа български граждани към дейности, изискващи най-ниска квалификация и съответно заплащани ниско.

От интервютата става ясно, че именно през периода 2000–2003 г. пазарът на сексуални услуги предлага в пъти по-високо заплащане в сравнение с всеки нискоквалифициран труд и от икономическа гледна точка се оказва неустойимо изкушение. Най-масово регистрираните мнения, обясняващи този феномен, сочат като главна причина изключително високия размер на доходите и сигурността им. Тези мнения са почти идентични в целия диапазон – от най-ниския сегмент на пазара в лицето на ромски момичета, работещи по улиците на Италия и Южна Франция, до проституцията във високия сегмент в Холандия и Германия. За ромските момичета „това е най-добрата циганска работа“ – „за един ден се докарват повече пари, отколкото в България за цял месец“, „имаш повече пари от лихваря на махалата“ и пр. Това се повтаря и при български студентки, работещи в два различни холандски града като момичета за ескорт – „Единствената наистина високо платена работа, до която имаш достъп

тук, е тази на проститутка“. Другото най-често повтаряно обяснение е контрастът между реалното потребление при нискоквалифициран труд и възможното потребление при проституиране. Момиче, започнало да проституира след бшестмесеца работа като чистачка в Лондон: обяснява „Като имаш възможност да прескочиш седмици безсмислен труд, за да си купиш сваятна дреха, унижението лесно се преглъща“.

В редица случаи това се оказва дори единственото решение за момичета и жени, напускащи страната без осигурена на работа в ЕС, където не могат да получат редовно дори нискоквалифицирана работа. В много от интервютата за прехода към проституиране се посочва и натискът на средата. Типични са разказите на принудени да проституират, за да не загубят работата си в ресторант, бар, магазин и дори като помощнички за гледане на деца и възрастни хора. Липсата на ценностни ограничения поради кризата в семейството и образованието, както и на религиозност безспорно улесняват икономически рационалния избор.

При търсенето на отговор на въпроса, защо българското участие на пазара на сексуални услуги нараства един от най-важните фактори е съществуването на българска инфраструктура за участие на европейския пазар на сексуални услуги. Възникналите в средата на 90-те години своднически мрежи през 2000–2001 г. имат капацитет да поемат рязко нараналото предлагане. В някои случаи се използва също и инфраструктурата на турски, албански и сръбски своднически мрежи в страни като Германия, Белгия и Холандия. Там не само български граждани, които са етнически турци, но и роми, знаещи турски език, използва тези канали.

Освен българските вътрешни фактори трябва да се отчитат и изменилите се реалности в Европейския съюз.

Важни промени са свързани с рязкото нарастване на търсене на сексуални услуги в Западна Европа. На най-големия пазар в Европа – Германия, от началото на 90-те години се смята, че проституиращите са между 50 000 и 200 000, но днешните оценки са за 400 000, които обслужват 1 500 000 клиенти дневно. Във Великобритания, която е вторият по големина пазар на сексуални услуги в Европа, се отчита, че за периода 1990–2000 г. оборотът на сексиндустрията се е увеличил два пъти. Показателно е, че това нарастване не е свързано със забележим спад в цените на предлаганите сексуслуги, което говори за повишено предлагане и търсене. Причините за явлениято трябва да се потърсят в редица социални, политически, технологични, географски и дори фармакологични

фактори, които влияят както върху търсенето, така и върху предлагането на сексуслуги.

Вероятно най-важната промяна е свързана с вълната от законови промени, легализиращи проституцията. В Холандия от октомври 2000 г. публичните домове (brothels) стават напълно легални, а в Германия законодателни промени са направени през 2002 г.

С постепенното отпадане на ограниченията за движението на работната сила в Съюза все повече хора мигрират в търсене на по-добре платена работа. Приемането на новите държави от Централна и Източна Европа отбелязва апогея на този феномен. Както в цялата история на човечеството, търсещите сексуслуги са предимно млади мъже, които невинаги имат възможност да бъдат със семейството си (ако имат такова) или да установят продължителна сексуална връзка с жени от приемащата страна.

Наблюдава се и по-интензивно търсене на сексуслуги от специфична група – мъже на възраст над средната. Те обикновено са по-добре обезпечени и демонстрирането на сексуална активност, най-вече с млади жени, често се възприема като престижно. Доскоро възможностите на мъжете над средна възраст да консумират желаната от тях „стока“ бяха ограничени не толкова от икономически, колкото от чисто биологични фактори. Появата на пазара на т. нар. лекарства срещу еректилна дисфункция (след виагра последваха левитра, сиалис и други фармакологични средства) драстично увеличи тяхната сексуална активност и търсенето на сексуслуги.

Основни типове организации при проституиране

Очертават три основни типа организация на проституиране.

Проституиращи за себе си, „самонаемащи се“ – проституират самостоятелно или в група (обикновено две или три момичета) за своя сметка и на свой риск. Този модел до 2002–2003 г. се смята за рисков, особено в ниския пазарен сегмент (улици, паркинги и пр.) на сексуслуги в Западна Европа. Той се прилага предимно сред елитните проститутки, но през последните 2–3 години все повече започва да се налага – особено при ескортната проституция и успелите да получат легални разрешителни за работа в страни, където проституцията е легализирана. Тази група може да ползва услугите на „сводническата инфраструктура“ – квартири, транспорт и дори защита, като заплаща според договорени цени.

Проституиращи в партньорски отношения – обикновено са сводници, които се договарят с едно или повече момичета да им осигуряват закрила от клиенти и местната конкуренция, да се грижат за „инфраструктурата“ на редовното проституиране, да помагат за преодоляване на административните бариери в чуждите страни (разрешения за работа, медицински осигуровки, застраховки и т. н.) и пр. При този модел проститутките заплащат договорена цена за услугата (процент от клиент, процент от дневния, седмичния или месечния доход или дори фиксирана сума за определен период); често деловите партньори са в интимни отношения, като нерядко тези отношения са формализирани със законен брак. Схемата една проститутка–един сводник като че ли е най-разпространена сред момичета, идващи от малки и средни български градове. Тези „семейни фирми“ често работят в „приятелски мрежи“, като по този начин си осигуряват лесна мобилизация срещу конкуренцията (включително създаване на наказателни бригади, организиране на големи групи от 20–30 души, които демонстрират готовност за насилие), осигуряват си информация и сътрудничество при преодоляването на бюрокрацията в България и Евросъюза. Гарантират мобилност при откриване на по-добри пазарни възможности или оттегляне от рисков пазар, участват в съвместни инвестиции (обикновено придобиване на собственост в България). По отношение на финансовите рамки най-често заработеното и разходите се делят между сводника и момичето (момичетата) 50 на 50. При сводници, които се смятат за по-добри в занаята, т. е. осигуряващи по-високи приходи, са възможни пропорции до 30 % на 70 % в полза на сводника и прехвърляне на разходите за сметка на момичетата. При този модел на неравнопоставеност е възможно да има злоупотреба с лична зависимост спрямо момичетата (включително използване на насилие), осигуряваща контрол, но и пазарно предимство – сигурни по-високи доходи в сравнение с други сводници. Практиката показва, че подобни отношения поставят сутеньора в рисковата ситуация момичето да прекрати неизгодните отношения и дори да потърси помощта на правоохранителните органи с всички последващи резултати.

Проституиращи като наемни работници – както при нормалния бизнес, отношението е наемане от работодател на работещ. Работодателят може да е физическо лице (сводник, собственик на заведение и пр.) или юридическо лице (агенция за работа, транспортна фирма, заведение,

масажен салон и пр.) Официална или неофициална структура наема проститутката, като се договаря за условията за работа извън страната (често много неясни). Работодателят предлага услуги, които осигуряват работата – място в заведение в Западна или Централна Европа, защита, квартира, транспорт, документи и пр. Заплащането следва модела на партньорството, като може да се движи от 10 % до 90 % за момичето и допълнително заплащане на разходите от негова страна. Най-типичното съотношение обаче е 30–40 % за момичето, като 30–40 % се вземат от българския предприемач, а 30 % се дават на чуждия партньор.

Обхватът на „предприятията“ може да бъде различна: от едно момиче, при което трудно може да се направи разлика с партньорските сдружения, през средните структури с персонал от 3–4 работнички, а „големи“ в сводническите мрежи се определят собствениците на 10–15 момичета. Известни са варианти с по 40–50 момичета, като в случая се работи с предприемачи.

3.4. Организираната престъпност при износа на проституция

Пазарните принципи на работа при износа на проститутки, малките „семейни фирми“, „приятелските мрежи“ и останалите описани по-горе форми, свързани с предприемачество на дребно при проституцията, не предполагат организираната престъпност да отсъства при тези услуги. Точно обратното – масираното българско присъствие във високодоходните пазари за сексуални услуги в ЕС е приоритетна нейна област за дейност, която предлага безпрецедентни доходи при минимален риск. От интервюта с изявени представители на българския криминален контингент става ясно, че **проституцията, заедно с бизнеса с недвижима собственост, вероятно в настоящия момент е най-привлекателният пазар, който превъзхожда пазарите на наркотици, контрабанда на стоки, фалшиви пари и т. н.** Основният проблем обаче, който трябва да се реши от структурите на организираната престъпност, е как да си осигурят редовен и максимално висок доход от проституиращите и техните сводници. Тази задача се усложнява, след като през 2001 г. достъпът до Европейския съюз става свободен, а след 2003–2004 г. институциите, отговорни за вътрешната сигурност там, обръщат специално внимание на трафика на хора от България и като цяло успяват да получат нарастващо сътрудничество със съответните български институции.

При интервютата се очертаха различни преки или непреки форми на влияние от страна на организираната престъпност. Както бе посочено при анализа на трафика на хора, участие на организираната престъпност е възможно на всички етапи – от набирането на момичета, през преминаването на границата, до организирането на сексуални услуги в чуждата държава. Подобна е ситуацията с участието и получаването на доход от проституция извън страната и при трите форми за организация (самонаемане, партньорство и наемане), както и при трите етапа за организация в участието на чуждия пазар (набиране на момичета, организиране на достъпа до чуждия пазар, предлагането на сексуални услуги). В много от случаите е изключително трудно да се направи преценка къде точно свършва услугата на доброволно проституиращите, семейните и малките фирми и къде започват монополното контролиране на определени услуги, рентата, рекетът и т. н. от страна на организираната престъпност. При разглеждане дейността на българската организирана престъпност много от характеристиките на представените по-горе типологии за трафик на хора са разпознаваеми при описанието на конкретни структури на организираната престъпност, свързани с пазарите на проституцията във и извън България. В отделните градове/региони може да се открият както *йерархични модели* с различна сложност и големина на структурите, така и *ресурсни модели*, при които самонаетите, семейните фирми и малките фирми се разглеждат като ресурс или стока, както и примери за *предприемачески модел*, където криминалните босове действат като предприемачи на някои от етапите или на всички етапи на участие. За разлика от трафика с цел сексуална експлоатация обаче принудата и насилието почти липсват. Проституиращите работят срещу доход или плащат, за да работят на лица от организираната престъпност, като при това схващат проституирането си като свободен избор и нормална професия.

За механизмите, чрез които българската организирана престъпност функционира извън страната, има само фрагментирана информация, която макар да не дава пълен отговор как действат те, разкрива няколко важни закономерности.

Разпределение на европейските пазари. Подобно на вътрешните пазари сводническите мрежи, и сводниците разпределят „постовете“, т. е. работните места на европазара (независимо дали са улици, хотели, барове, витрини и пр.). Контролирането и получаването на нови „постове“ са

показател за влиятелността на съответния сводник. При съпоставянето на данните за произхода на проституиращите (регистрирани, екстрадирани и интервюирани лица) се очертават българските градове/региони, които покриват определени градове/региони в Европа (също няколко града в САЩ), като например:

Пазарджик, Стара Загора и Хасково изнасят момичета за Австрия, Франция и Германия;

Пловдив изнася за Италия, Франция и Белгия;

Сливен, Варна и Бургас – за Белгия, Холандия, Германия и Франция;

Кюстендил, Плевен, Благоевград и Русе – за Италия, Испания и Гърция.

Освен регионалната специализация съществуват и свързвания град–град за определен период. Например Сливен с Брюксел, Добрич с Манхайм, Габрово с Валенсия, Варна с Лион и т. н.

Може да се предположи, че основната причина за това териториално разпределение е, че формиралите се по места в България криминални структури пренасят своята организация в съответния регион в Западна Европа. Може да се предположи също, че сводническите структури са само част от криминалните градски/районни мрежи. Те се доверяват на същите момичета като в района, в който работят в България, и дори помагат на конкуренти, с които договарят цени и ограничения на територия. Съществува хипотезата, че този модел на „райониране на Европа“ е резултат от наученото в началото на 90-те години как да се избягват конфликти. Обикновено инцидентите (убийства, сбивания, избягали момичета и пр.) водят до активизиране на правоохранителни и правораздавателни органи и фокусиране върху българските своднически мрежи.

Скачени съдове. Разпределянето на западноевропейските територии в много отношения се предопределя от необходимостта да се поддържа постоянна връзка с градовете/районите, откъдето идват сводниците. На практика европейският град/регион, в който работи сутеньорската мрежа, е като резервоар, който е скачен с този на българския град/регион. Пълненето на европейския резервоар става за сметка на българския. На равнище граничен пункт всекидневно се виждат стотици момичета, заминаващи (доброволно) в чужбина да работят като проститутки. Причината за този поток е, че до януари 2007 г. законово разрешеният период на пребиваване за шенгенските страни е три месеца, след изтичането на който те се връщат в България, като се заменят от колежка, чакала в България. Микробуси, които пътуват редовно по определени марш-

рути са като „совалки“, обслужващи схемата на тримесечния престой в държави от Европейския съюз. За нивото на организация е показателна съгласуваността на графици за замяна на проституиращите и разписанията на микробусите – тръгващи от определени български градове в определени часове и пристигащи в определени часове в определени европейски градове. (Например микробус тръгва от бензиностанцията на 50-хиляден град в Северна България и преминава през три-четири града във Франция и Испания.) Необходимо е да се уточни, че българският „резервоар“ обикновено е голям град или няколко малки града, които от своя страна се „пълнят“ почти задължително от други градове. Причината е в малкия размер на българските градове – с изключение на 3–4 най-големи града (София, Пловдив, Варна и Бургас), а и показването на обвързване със сводническите мрежи в собствения град е невъзможно поради семейните познанства. Ето защо „резервоарите“ в България работят на принципа на „размененото пълнене“ от други населени места. При необходимия престой извън държави от Европейския съюз момичетата в повечето случаи не работят на българския вътрешен пазар, защото ако се изключат София, Варна и курортните градове през туристическия сезон, пазарът е много малък. Това е особено вярно за новата вълна проституиращи, навлезли в професията след края на 90-те години. Значителен процент от тях не са имали практика в България и не се опитват да работят в страната.

Специализация. Сред основните факти, които подкрепят оценката, че износът на проституция е организирана престъпност, са декомпозираният процес на износа и специализацията. Съществуват различни роли, някои от които са модификация на свързаните с трафика на момичета (възможно е едни и същи лица да участват и като трафиканти на момичета с цел сексуална експлоатация, и като участници в огромния пазар за сексуални услуги извън България). В резултат на специализацията се обособяват няколко основни категории действащи лица.

1. „Ловец на нова плът“ – лице, което набира момичетата в България. Това е същият тип роля като при трафика, но при „износа“ е ясно предлагането на работа, свързана с проституиране (дори да не е само проституиране). Намирането на момичета е тема на много криминологични изследвания в Западна Европа и САЩ, но в България напълно отсъстват. Съществуват различни схеми за работа в този модел. Първата е свързана с преминаване на намереното момиче („прясно месо“) през българския

вътрешен пазар т. е. не бива изнасяно веднага от страната, а „се учи“, работи поне няколко месеца в България. При новите условия обаче проституцията тук е значително по-нискодоходна и престоят в страната се разглежда като загуба на пари. През последните години се наблюдава масово практиката на директно изнасяне. Втората схема е за набиране на момичета („ловът“) в съответната европейска страна, където момичето работи или учи. Там шансът лицето да е попаднало в кризисна ситуация (липса на пари, загуба на работа, проблеми с намиране на квартира, задлъжняване, административни проблеми с властите, дребни криминални престъпления и пр.) е значително по-голям и възможностите да се „хване“ са много големи. И при двете схеми „ловецът“ трябва да прецени правилно икономическите и психологическите проблеми. Възможно е той да не извърши никакви действия, а само да предаде информацията. При този процес първият сутеньор е ключов – той е и основният износител. При по-примитивните мрежи „ловецът и първият сутеньор“ са едно и също лице. Честа практика е при ниския сегмент на пазара (улична, магистрална) проститутките да се продават от един на друг сводник, като цената им в Западна Европа е в пъти по-висока, отколкото в България. При „фамилните“ и „малките фирми“ намирането на момичето и наемането (партньорството) се извършва от едно лице, което след това осъществява всички роли и плаща за услугите в системата.

2. „Мулета“ – водачи, които транспортират проституиращите до съответната страна, като най-често това става микробуси, но понякога се налага да се ползват и редовни автобусни линии. Шофьорите и водачите обикновено придружават момичетата. Ако шофьорите работят за някоя голяма структура, е възможно да извършват услуга срещу заплащане на фамилните и малките фирми.

3. Сутеньор – лице, което поема момичетата в чужбина и ги разпределя по предварително уговорените места за проституиране. Тази роля може да предлага и услуги за малките фирми, и „поста“ на нови включващи се на пазара.

4. Контролиращи („мадам“, „първо момиче“) – обикновено са издигнали се проститутки, които наблюдават колко печели всяко момиче, което работи за дадената сутеньорска структура, дали отчита всичко, има ли „черни курсове“, „рискови клиенти“ (чрез които да се измъкне от професията) и т. н., както и какви са печалбите на независимите малки

фирми, за да се знаят възможностите им за плащане на съответното отчисление („криминална рента“).

5. Пренасящ парите. Характерна особеност за търговията с български проститутки в чужбина е, че заработените пари се връщат в България. За изпращането им на шефовете има няколко основни начина, като през 90-те години най-често използваният е чрез шофьорите на колите, микробусите и автобусите (включително шофьори и стюардеси на редовни автобусни линии от чужбина за България) или чрез момичета, които се ползват с доверие. Най-често парите се връщат чрез системата за международно разплащане „Уестърн Юнион“, при която изпращачът остава анонимен, а в повечето случаи шефовете, които ги получават парите, използват свързани с тях финансови къщи и обменни бюра, които не записват личните данни на получателя, като по този начин всички участващи лица остават неизвестни. По-сложните мрежи може да имат и финансов екип, който организира и променя схемите за пренос през различни финансови институции.

7. Инвеститори-легализатори – често са доверени бизнесмени и юристи, които са отговорни за влягането и легализирането на върнатите средства. В зависимост от това колко голяма е структурата е възможно да обслужват една или повече организации. Съществуват случаи на счетоводни и юридически фирми с легална дейност активно да участват в този процес. На „малките фирми“ може да се предложи включване в изгодна инвестиция срещу процент или като услуга (заради рентата).

8. На най-високото ниво е босът, който се намира в България и контролира другите участници в схемата. Заедно с изнесените от него проститутки той може да получава „рента“ („да му се отчитат“) и за проститутките и сводниците в съответния район в България. Босът много често се занимава и с друг бизнес – легален или нелегален: например трафик на наркотици и крадени коли.

Описаните механизми предопределят в много отношения структурата и начина на функциониране на външния пазар за сексуални услуги. Еволюцията, която претърпява българската организирана престъпност – от големи йерархични структури към малки мрежи, свързани помежду си със слаби връзки, не означава, че йерархичните структури са изчезнали. Те са по-малки, но продължават да съществуват и зависят от повече или по-малко известни знакови фигури (бивши представители на силови групировки, местни и национални олигарси).

При този тип *йерархии* обикновено „човекът на върха“ има напълно легален бизнес и не се занимава с оперативна дейност. Често собственик или управляващ на европейския бизнес с проститутки е някое от доверените лица, което е оторизирано да притежава определен брой момичета, да отчита вноските на по-малки предприемачи, гравитиращи към структурата, а също да събира рента от малките свободни предприемачи. Обикновено проституцията – „вътрешна“ и „външна“, е само едно от направленията, които влизат в структурата. Този тип йерархии работят като своеобразни холдинги от легални компании, както и от сивия сектор, които може да осигуряват услуги – от транспортни до квартирни. От интервюта в рамките на изследването и публикации в печата се очертава и тенденцията много сенчести лидери да имат вече хотели, заведения или участия в тях в страните в Западна Европа, където оперират. При това в различните населени места и региони може да се различат три модела. В най-големите градове като София, Варна, Пловдив, Бургас и някои по-малки населени места в Югозападна България тези структури контролират част от вътрешния пазар на проституцията – улична, публични домове и модни агенции, а чрез тях и гравитиращите сводници, които изнасят момичета. Обикновено независимите „семеини и малки фирми“ намират канали, за да си осигурят защита, като често не знаят кой точно им я осигурява. В по-малките градове се контролират големите сводници, а чрез тях и част от сводническите мрежи. Третият модел е свързан с личната собственост на големите „местни босове“. В някои случаи за тях работят 40–50 момичета, като те са разпределени в различни европейски градове.

Най-типичният и масов модел обаче са *мрежите* с десетки български сводници, имащи от едно до три момичета, да се обединяват за защита. Обикновено на принципа град/регион, от който идват. Този модел се оказва много ефективен срещу господстващите в средата на 90-те години, групирани по националност, структури на организираната престъпност в Западна и Централна Европа – албански, сръбски и турски, както и новите агресивни руси, украинци и кавказци. Тези обединения не привличат вниманието на западноевропейските правоохранителни служби, защото изглеждат хаотичен сбор от българи, нямащи характеристиките на организирана престъпност. При този модел като че ли всички са равни, независимо колко момичета има един сводник. Съ-

ществуват много факти, които дават основание да се предполага, че това не са типични мрежи на равни партньори.

Зад някои мрежи от сводници и проституиращи съществува неясна структура, чиито „горни етажи“ се намират в България или в някоя трета страна, където българските босове се чувстват в безопасност. Както бе описана вече, специализацията е действително много развита и при нея може да се открие субординация (едни роли са по-високо спрямо други, по-независими от други и т. н.). Най-горните нива – босовите, обикновено са на равнище град/регион. Например в София те са 10, във Варна – 4, в Бургас – 3, в Сливен – 3, и т. н. Съществуват големи и по-малки независими босове. Основната им роля е да осигурят сигурност за своята мрежа. Българската територия („българският резервоар“) се осигурява именно от платената защита на големите. Това означава, че всеки от сводниците по правило плаща своите вноски на шефовете на града. Ако самостоятелно работеща проститутка, семейна фирма или малка фирма не участват в приятелската или регионалната мрежа в съответния европейски град, при перманентните конфликти с конкуренти проститутки и сводници рискуват не само да бъдат изтласкани от пазара, но срещу тях да бъде приложено насилие без възможност да се защитят от него. Беззащитността не само срещу чуждите етнически мрежи, но и спрямо българските принуждава независимо практикуващите да търсят сътрудничество при вече установилите се български своднически мрежи. Честа практика е независимите проституиращи да бъдат посочвани на местните правоохранителни органи не само чрез анонимни сигнали, но и с фалшиви свидетелски показания (по-късно оттегляни), за да бъдат отстранени от местния пазар.

Освен защита навън босовите осигуряват сигурност вътре в страната. Известни са различни инструменти за „неутрализиране“ на представителите на реда и правосъдието, като се започне от предоставянето на VIP карти за качествени публични домове и се стигне до плащане на образованието на децата, вноските за ипотеката, получаването на недвижимата собственост и храненето на офшорни сметки. Вероятно най-добрата илюстрация на полицейската подкрепа в центъра и по места са случаите на залавяне и екстрадиране. Няколкото опита за съпоставяне на полицейски бази данни само за две страни в Западна Европа разкриват стотици случаи на екстрадирани момичета, които са се върнали няколко дни след екстрадицията. Използва се и техниката с подмяна на

името или буква от името на заловеното лице, което може да се направи и без знанието на местните органи за сигурност, като скоростта на извършената промяна показва, че става дума за добре функционираща система, свързана с много различни нива на властта. През последните 5–6 години обществото стана свидетел на случаи с висши прокурори (в Русе) и съдии (в Плевен, Пещера), свързани с известни сводници. Основният принцип обаче, следван от хората, които са на най-високите нива, е взаимната икономическа изгода. Всеки в тези големи, размити като структура организации, участва, защото тя му дава възможност да работи. От момичетата, които знаят, че самостоятелно са подложени на много голям риск както от чужди сводници, така и от полицията, и се стигне до инвеститорите, получаващи огромни за мащабите на България „горещи пари“. Не бива да се пропуска, че инструментите на насилие неминуемо присъстват на този пазар. В мирни времена обикновено се наемат шофьор и бодигард при малките босове, но при нарастване на напрежението се стига до десетки хора. Основният подход е да се наемат криминално проявени лица, които се използват за осъществяване на наказания, защита и пр. В този тип структури има много повече субординация, но отново принципът е на взаимния интерес.

Между мрежите и йерархиите съществува и хибридна форма. Има няколко десетки момичета и няколко десетки сводници, но най-горното ниво е особен тип синдикат, включващ различни влиятелни лица на местно равнище. За разлика от градове/региони, където има един-три-ма големи босове или десетина малки, при този тип синдикат се постига контрол над целия местен пазар при покриването на българските курорти и експорта.

3.5. Пазар и политики за проституцията в България

Опит за оценка на пазара на проституцията

Оценката на пазара на проституцията в България е направена на базата на предложените официални данни за практикуващите в страната проститутки и осреднените стойности на посочените по-горе цени.

За да се направи тази оценка, се приема, че една проститутка в България работи средно по 20 дни месечно. Приема се също, че клубните проститутки имат по трима клиенти на ден, като се има предвид, че средното заплащане при тях е 50 лева, сметките показват, че дневно едно момиче изкарва 150 лева, а месечно – 3000 лева. Обикновено в един клуб

има между 4 и 8 момичета, което означава, че за един ден в публичен дом се изкарват 900 лева, или месечно – 18 000 лева.

При уличната проституция, при която най-често дневната норма е 100 лева изчисленията сочат, че едно момиче изкарва месечно 2000 лева.

На основата на данни на МВР, според които броят на проститутките в България е 4611, макар според мнението на повечето интервюирани да е много по-голям, би могло да се заключи, че по най-груби сметки на пазара на проституцията в България се разпределят минимум между 9 и 14 млн. лева месечно. Сметките за годишния оборот показват, че става въпрос за минимум между 110 и 170 млн. лева. Тази сума не включва курортната и граничната проституция, където оценките са изключително трудни, нито телефоните/интернет страниците за повикване на малолетни и непълнолетни, където поради латентния характер оценката е много трудна. Според експерти от Министерството на вътрешните работи консервативната оценка е поне с 30 % над посочената изчислена максимална сума, т. е. около 230 млн. лева.

Според преобладаващите изследвания и набраната информация една проститутка в чужбина, при най-занижени оценки заработва между 5000 и 10 000 евро на месец. Ако посочените цифри за поне 18 000 проститутки са верни, следва, че българските проститутки в чужбина изкарват между 90 и 180 млн. евро на месец, а годишно – между 900 млн. и 1,8 млрд. евро. При тази оценка се приема, че проституиращите работят средно около 300 дни годишно т. е. два месеца поради визови ограничения са извън Европейския съюз. Според експерти в България се връща около една пета от тези суми, т. е. между 180 и 360 млн. евро годишно. Тази максимално консервативна оценка изхожда от предположението, че това е осреднена стойност, включваща и нископлатената улична проституция. Консервативно определената стойност на дохода от сексуслуги обаче се критикува с аргументите, че ситуацията се е променила радикално и проституиращите българки в най-ниския сегмент вече не са толкова голям процент, колкото през 90-те години. Първо, те са се адаптирали и са се придвижили към средния сегмент на сексуслугите в Западна Европа. Второ, както вече бе посочено, за разлика от периода до 2001 г., когато участват предимно момичета от най-ниските социални слоеве и проституират на улично ниво и в евтините хотели, през последните години навлизат всички социални групи – включително проституиращи с висше образование, а услугите са в най-висо-

ките сегменти на пазара. В резултат оценките са, че месечният доход е по-скоро между 15 000–20 000 евро или дори по-висок. Ако се следва схемата за изчисляване, предложена по-горе, доходът на проституиращите извън страната може да надминава 3 млрд. евро. Съпоставката на тези финансови оценки с БВП на страната за 2006 г. показва, че дори при консервативната оценка от 900 млн. –1,8 млрд. евро, това е между 3,6 % и 7,2 % от БВП (25,1 млрд. евро). За сравнение подобно съотношение се среща в Република Корея, където Министерството на равенството на половете и семейството оценява южнокорейския пазар на 22 млрд. долара, или 4 % от БВП на страната.

Съпоставянето на парите, които се „внасят“ в страната от български граждани, работещи извън страната, с идващите от проституция и при най-консервативните оценки дава съотношение между 9 % и 18 %.

Тенденции в пазара на проституция

Описаните структури и функционирането във вътрешните и външните пазари за платен секс в много отношения дават статична картина на състоянието на българската проституция. Същевременно процесите в страната се развиват изключително динамично след 2001 г., а с присъединяването ѝ към Европейския съюз през януари 2007 г. много от описаните характеристики и механизми са в процес на промени, протичащи и след подготовката на това изследване.

Тенденциите, които се наблюдават през периода 2004–2006 г., биха могли да се определят като противоречиви и с непрогнозируеми последици. На първо място, след отварянето на „европазара за сексуслуги“ (2000–2002) износът на момичета достига рекордни нива и във всички сегменти на вътрешния български пазар започва да се очертава намаляване на практикуващите. Ако в края на 90-те години се наблюдават пълни клубове със средно по 10–12 момичета (при големите клубове понякога над 40), през последните години средният им брой спада до 5–6. Според данни от полицията значим процент от регистрираните момичета, работещи на магистрално-улично ниво, вече не са в страната. По мнение на неправителствени организации, ангажирани в областта на намаляване на риска от ХИВ/СПИН сред проституиращите, преобладаващата част от момичетата през 2006 г. имат наложени административни ограничения за пребиваване в Европейския съюз, известни като „черни печати“. Това е основната причина, която ги задържа в страната.

Все още не е ясно развитието след 1 януари 2007 г., когато ограниченията при напускане на страната значително намаляха.

Същевременно данните сочат, че вътрешното потребление на сексуслуги нараства, особено в най-големите градове на страната. Причините са както нарасналата платежоспособност на населението, така и двуцифреният ръст на чуждестранните туристи след 2001 г. В резултат се наблюдава ясна тенденция към повишаване на цените.

Вторият фактор, който действа в противоположна посока и бе засегнат при разглеждането на износа на проституция, е свързан с **масовизирането на платения секс**. Освен описаните професионални вътрешни и външни канали за набиране на проституиращи се наблюдава нов процес, който според участниците на пазара и полицейски служители придобива размери на епидемия през последните 3–4 години. Това е вълната от **аматорска и полупрофесионална проституция**. Без да се анализира въпросът какви са предпоставките, как се осъществява и без да се правят оценки за размерите на масовостта на тези форми на проституция, може да се очертаят две основни схеми на участие. Първата е свързана с приемане на предложения за платен секс с различна интензивност – от 1–2 пъти месечно до 2–3 пъти седмично, като предлагането се свежда не само до осигуряване на допълнителен доход, но може да е и под формата на допълнително потребление: подаръци, плащане на сметки и пр. Втората схема, която е по-популярна, е по-близка до азиатския тип проституция, известен като „втора жена“. Този модел се осъществява по-често с повече от един клиент (освен в случаите на много богат клиент или ниска интензивност на проституиране). Обикновено броят на партньорите се движи между 3 и 5 души. Възможни са различни конфигурации – например относително затворен модел, включващ няколко клиенти с няколко момичета, които може да са както партниращи си, така и конкуриращи се. Съществуват отворени модели с ядра момичета и клиенти и периферии от момичета и клиенти. При тази форма на проституиране клиентите също може да плащат в натура за част от потреблението – например разходи за жилище, мобилни телефони, кола, сметки в заведения, екскурзии извън страната и т. н. Съществуват и хибридни варианти, при които постоянните партньори се допълват от случайни клиенти.

И при двете схеми достъпът до клиенти се осъществява извън съществуващите канали за професионални платени сексуални услуги,

въпреки опитите от страна на различни секспредприемачи да се възползват от нахлуването на новия тип участници на пазара. Най-често аматьорите и полупрофесионалистите намират клиенти чрез собствени социални мрежи (приятелки, приятели, познати и други клиенти) и места за лесен достъп до подходящите социални групи, като клубове, заведения, фризьорски салони и дори специализирани магазини. Безспорно е обаче, че най-бързо развиващото се място за търсене на клиенти е виртуалното пространство (вж. по-долу), където конкуренцията с професионалните мрежи видимо се изостря.

Подобно и на традиционните професии като че ли две са отличителни характеристики на аматьорската и полупрофесионална проституция. Първата е принципът на правото за избор на клиента и за отказване на услугата. Ако момичето не приема, клиентът е подходящ, не му предлага услуга. Втората е отсъствието на редовност в предлагането на услугата. Клиентът не може да очаква, че ще получи същата услуга за продължителен период от време. Прави впечатление, че участниците се отказват временно или завинаги в рамките на 1–2 години. Преобладава представата, че типът услуги, които те предлагат, са временни. Много от интервюираните в България и извън страната заявяват, че след като завършат образованието си, изплатят апартамент, кола, върнат заем и т. н., ще излязат от пазара. Подобни лични стратегии за напускане на професията имат и професионално проституиращите, но доколкото може да се съди по наличната емпирична информация, това се случва значително по-рядко.

Допълнителна характеристика, която е много отчетлива при професионалната и полупрофесионалната проституция, е липсата на граница между нормална професия и проституиране. Подобно на азиатския модел, много трудно може да се различи къде сервитюрката, продавачката, медицинската сестра или друга професия, свързана с личен контакт, преминава границата на нормалното обслужване и се прехвърля в услугата платен секс.

Трети фактор, който вероятно в бъдеще радикално ще промени българската проституция, е навлизането на новите технологии, свързани с интернет потреблението и някои GSM технологии. В резултат на бързия ръст при достъпа на населението до интернет след 2003–2005 г. освен многобройни уеб страници за сексуслуги се появиха и интелигентни решения за предлагане на платен секс през чат форуми, интернет търсачки,

online видеосървъри и пр. В този контекст може да се каже, че комуникационните технологии изглежда се оказват добра възможност за преодоляване на моралните задръжки, особено при по-възрастното поколение. До този момент предлагането или търсенето на сексуслуги е свързано с трудността да се скрие в българската среда (вероятно единственото изключение е София). В страна, където роднинските и приятелските мрежи са доминиращи във всекидневието, посещението на публичен дом рядко би останало незабелязано. Същевременно дискретните схеми за търсене на проститутки (от потенциалните клиенти) или на клиенти (от проститутките) са ограничени от техническите несъвършенства на средствата за комуникация (например, обява само в специализирани медии) или изискват наличието на добре платени посредници.

В това отношение Интернет технологиите предоставят неограничени възможности пред анонимното търсене и предлагане на сексуслуги – факт, който силно понижава моралната цена на въвличането в такива дейности. Навлизането на тези технологии прави възможна не само аматьорската и полупрофесионалната проституция, но позволява професионалните проститутки в средния сегмент да заобикалят собствениците на публични домове и клубове, т. е. да се работи пряко с търсещите платени сексуслуги. Отговорът на „собствениците“ е влизане в интернет пространството и активна реклама на публичните им домове и ескортуслугите. Нещо повече, от 2005 г., особено през 2006 г. се наблюдава инвестиране в създаване на специализирани продукти, като страници за запознанства, страници за търсене на „еднократен и редовен секс“, „насочено“ влизане от проститутки, принадлежащи към публични домове, в чатове за запознанства, форуми и пр. При новите форми на проституция съзнателно се търси размиването на границата между случайния партньорски секс, онлайн порно услугите и платения секс.

Основният интерес на виртуалните секспредприемачи обаче са възможностите извън България. Прави впечатление, че нарастващ брой български компаньонки на най-големите секспазари на Западна Европа се предлагат чрез хибридни виртуални услуги – интернет сървъри, координиране на поръчки по телефони и български шофьори, които возят, пазят момичета и вземат парите от клиента. Чрез новите технологии се прониква на пазара за сексуслуги в европейски държави, в които проституцията е легализирана, но достъпът до витрини, легални публични домове, клубове и други регулирани форми е умишлено силно

ограничен, а влизането в него е недостъпно скъпо за българските предприемачи в сферата на сексуслугите. Чрез новите технологии ограниченията се преодоляват – при това без да се нарушава законът на съответната държава. Поръчката по интернет или телефон за ескортни услуги се прави извън страната, т. е. сървърът и телефонната централа са в различни страни с подходящо законодателство, а доставената услуга се води за интернет услуга. Всяко разследване на подобни международни схеми води до сложни юридически казуси, ако полицията се опита да противодейства на материализирането на „виртуалния сив пазар“. Поради все още малките размери и невидимостта му правоохранителните и правораздавателните органи в Западна Европа предпочитат да избягват тази „тъмна зона“.

Влиянието на новите комуникационни технологии и масовизирането на проституцията като професия съвпадат с новите възможности, които се откриват пред страната с присъединяването към Европейския съюз. Освен значителното улесняване на пътуванията от и до България след отпадането на контрола по вътрешните граници трябва да се обърне специално внимание на присъединяването на страната към споразумението „Открито небе“ и на бързия ръст на нискотарифните авиолинии. В резултат цената на пътуването до България става съпоставима с междуградските пътуване в Западна Европа. Като се има предвид и огромната туристическа база, която е построена в страната през периода 2001–2006 г., може да се прогнозира, че **секстуризмът** като бизнес вероятно ще започне да конкурира експорта на проституция. България има вече известна традиция в развитието на този тип услуга в Югозападна България. Според предприемачи в сексиндустрията внасянето на клиенти е по-добра алтернатива от износа на момичета. Рисковете са по-малки заради възможността да се влияе върху българските правоохранителни и правораздавателни институции, а дневните разходи (хотели, храна и пр.) са значително по-ниски. За конкурентните икономически предимства на вноса на секстуристи е показателно сравнението с Гърция. Проституиращите предпочитат да предлагат платен секс близо до гръцката граница, а не в Гърция. Може да се прогнозира, че ако част от туристическата индустрия потърси запълване на хотелските си бази извън сезоните при ниските цени на самолетните билети, българските морски, планински и особено СПА селища ще се превърнат в сериозни конкуренти на пражките и будапещенските хотели, специализирани в секстуризъм.

Тихомир Безлов е социолог и изследовател на криминалните процеси в България. Той е един от основателите и главен експерт в Центъра за изследване на демокрацията, София.

Коментари (4)

- 25-07-2009 |**sugarboy**

Чудесен анализ!

- 06-08-2009 |**Гост** – много интересен материал много благодаря на г-н Безлов за положения труд!

- 07-10-2009 |**K2** – Molto dobar analiz

Gelaia da ce crestna c gBezlov za crewta i komentar i da codelia mnenie po temata. C uvagenie K2 tel.0889469794

- 20-10-2012 |**Rosomaxa** – Малко дълга статия, но много на място Малко дълга публикация, но много точна и на място.

- Колев – До г-н Безлов

Както винаги анализът Ви е точен (до момента имам впечатления само от телевизионните Ви изяви). И какво от това! Дали някой т. нар. „държавни мъже“ ще си направи труда да го прочете? Съмнявам се! Занаятът е достатъчно древен, за да се борим с него (както се правеше по време на соца), а как да го контролираме в обществено допустими граници – аз не зная! Въпреки песимизма ми – bravo за написаното!

- 24-07-2009 |сухи – .

като се прмехне куриозният момент, статията е интресна, но дали пък е вярна или е само плод на фантазиите на автора..... продаването е сакрална дейност в обществото, въпросът е, че държавата не може да се възползва от този пазар; от там и патоса на автора, но животът винаги е по-шарен, а и нещата по принцип се случват за първи път, така че „тенденциите“ никак не са сигурни.... а у нас битовото ниво винаги размива границата между престъпност и закон.....

- 24-07-2009 |Златко – ге: .

сухи писа:

*като се премахне куриозният момент, статията е интересна,
но дали пък е вярна или е само плод на фантазиите на автора...*

Това е международно финансирана и използвана на всякакви национални и международни нива студия. В оригинала, който е много по-научен и обстоятелствен, има множество таблици, подкрепящи изводите в текста. За целите на едно популярно издание като „Либерален Преглед“ аз ги съкратих, но, доколкото знам, пълният текст също може да се намери в мрежата. Така че тук става дума за нещо повече от нечий фантазии.

Интересно, между другото, колко обидено реагират тук хората, когато им се говори „снизходително“ или „грубо“, но самите те никога не забелязват колко груби и предизвикателни са собствените им коментари, ако не с друго, то вече с презумпциите, които автоматично поставят над авторските или издателски намерения (които спокойно могат да се обобщят с думите „пак простотии“). Странен манталитет това нашенският.

- 10-08-2009 |Гост

Като махнем баналностите и повторенията, всичко може да се събере и на 100 реда – могло е да режете и по-смело. Но определено това не са фантазии, напротив, в желанието си да бъде точен и основан на факти, Безлов, както казах, се е ограничил до голяма степен в общоизвестни неща. Ама на мен ми беше интересно.

- 29-01-2010 | **Бояна Иванова** – Коментар

За мен се оказва доста интересен фактът, че въпреки масовият размер на проституцията в България, ми отне доста време да немеря какъвто и да е анализ по въпроса. Повечето сайтове, който гугъл изкарва, са свързани пряко с темата – а именно как най-лесно да си наемем проститутка в даден Български град:))

- 25-07-2012 | **galq** – citat

това koeto e napisano e vqrno. no nai mnogo izneseni mom4eta v 4ujbina ima v razgrad. no policiqta ne si var6i rabotata i tezi mrasni svodnici si varvqt svobodno. sistemata e skapana i policiqta ni6to ne pravi edni ot nai golemite svodnici se namirat v razgrad no policiqta stoi bezo4asna. eto tova e na6ata darjava, koronpirana.

- 06-03-2013 | **Гост** – Мориентес

Дрън-дрън. Абсолютни глупости са това. Ако го прочете някой прес-тъпник ще си каже- тези журналисти знаят повече от нас и какви сложни схеми са измислили, а нещата са много прости.

Преводачът – фигура от ХХІ век

Автор: Ришард Капушчински

Когато получих предложение да подготвя и изнеса този доклад, ме обзеха съмнения и опасения. Та аз не съм професионален преводач и в тази област нямам нито опит, нито постижения. Не съм и изследовател, нито литературен теоретик или познавач на богатото и сложно изкуство на превода.

Ако все пак се осмелявам да изляза пред вас, то е за да кажа, че сега, точно в този момент, ние сме свидетели на това как се заражда новата роля и новото място на преводача и преводачката в света, в културата и в съвременната литература. Може би не винаги го забелязваме и усещаме, но моментът е съществен и заслужава внимание.

По традиция мястото на преводача в литературната йерархия е било винаги встрани, а преводачите – често неизвестни, имената им изпускани или ограничавани до инициалите им, или заместени с техни псевдоними. С някои изключения, знаем малко или почти нищо за онези, които превеждайки, са съхранили за нас големите достижения на старата литература, а по-късно и на средновековната, или са ни предали голямото наследство на литературите извън Европа. Има книги от ХІХ, и дори от ХХ век, в които не може да се открие името на преводача или преводачката, а тук не става въпрос за булевардни или безвкусни романи, а за важни литературни или научни заглавия.

Това положение започна да се променя към по-добро през последните десетилетия на миналото столетие, но в последните години на ХХ век започва радикална и успешна промяна в резултат на няколко едновременно действащи фактора.

Първо – завърши студената война, която за половин век замрази положението в света, затруднявайки или правейки невъзможни отношенията между страните и културите им, в това число и между езиците им. И ето че след като тя свърши, светът стана по-отворен, по-демокра-

тичен. Шансът за взаимно сближаване и опознаване, за диалог, за разговор, за обмен на мнения, стана по-голям. Всички обаче скоро разбраха, че този шанс ще бъде проигран без участието и посредничеството на някой, който да предаде думите и мислите от един език на друг, а именно без преводача. Присъствието на преводач, т. е. на онзи, който ще преведе един разговор, или някакъв текст, става условие за съществуването и съжителството на човешката общност, на човешкото семейство.

Второ – именно споменатото по-горе ново отваряне на света, позволи по-добре да се види и почувства неговата разнородност и сложност, и по-конкретно – неговата многокултурност (в това число и многоезичие). Разбира се, отдавна, още от библейски времена, от времето на Вавилонската кула, се знае това и се правят опити да бъде решен този проблем, но сега, в края на ХХ век, се заражда едно всеобщо съзнание, едно планетарно съзнание за тази многокултурност и многоезичие на човешкия род.

Данните са впечатляващи – в началото на ХХ в. сме имали над шест хиляди езици по света, над две хиляди само в Африка, където всяко племе, а често пъти и отделни селца говорят свой език. Защо? Защо един и същ предмет, например – дървото, има десетки, дори стотици различни наименования – над това от много години работят езиковедите.

Това впечатляващо смесване на езици, според Библията, все пак не е символ на богато човешко въображение, а изпратено му наказание, своего рода затвор, който го изолира и ограничава. Това положение на отделяне и обособяване се преживява не само от отделни хора, но и от цели общества и народи, които говорят различни езици. А тази невъзможност, липсата на общуване, има своите последици не само от лингвистично, но и от психологическо, а не рядко и политическо естество. Достатъчно е някой да не знае моя език и аз вече го смятам за по-лош, за по-низш, достоен за презрение. Именно така е било в древна Гърция. За тогавашния грък, онзи, който не говори неговия език, е чужденец, т. е. някой, който издава неразбираеми звуци, дрънка нещо, говори си като умопобъркан. А един такъв човек може да представлява опасност, да стане агресивен.

Ето как незнанието на езика може да стане източник на опасения, страх, враждебност, а по-късно – причина за война. Впрочем, в историята има толкова много конфликти и езикови войни, толкова трагедии, жертви и разрушения! Но и обратното – да знаеш езика на Другия, това

е шанс да се разбереш с него, да завържеш разговор, да установиш диалог и сътрудничество.

Във всички изложени тук случаи виждаме колко е важна и какво значение има междуетниковата комуникация и произтичащата от това роля на преводача, роля, която в културно и обществено отношение прекращава и надминава самото просто изпълнение на задачите и задълженията на един професионалист.

И все пак, независимо от фундаменталното значение на взаимното разбиране на езиците в междуличностното общуване, прави силно впечатление колко време, колко години, понякога колко векове са изминали от възникването на оригинала на някоя творба до превода ѝ, макар че може да става въпрос за творби на съседни народи и култури. Така е било например с Корана – свещената книга на мюсюлманите, с които Европа има контакт още от VII в. Но едва хиляда години по-късно се появяват първите европейски (латински и английски) преводи на Корана.

А цяло хилядолетие Европа граничи и води съвместно съществуване с цивилизация, без да познава основния ключ към разбирането ѝ – Корана, и дори без да полага особени усилия да го притежава. Толкова много се е променило всичко в наше време, и толкова невъзможно изглежда това безкрайно отлагане!

А днес, в съвремението, сега, когато светът се отваря и става по-достъпен, с възникващото общо съзнание за своята многокултурност и многоезичие, всичко това е съпроводено от революция в общуването, електронен преврат, който създава възможност за по-бързо и повсеместно сближаване, за човешки контакт. И тук, както и в посочените преди това случаи, на преден план излиза образът на преводача, към когото или към която, ще се обръщат всички, защото е очевидно, че без тях е невъзможен какъвто и да е диалог, познание и разбиране.

Във всичко това има особена роля преводачът на текстове, преводачът на литература, тъй като нашата цивилизация, въпреки голямото значение на образа и звука, е цивилизация на текста, на писаното слово, съхранено чрез печата.

Банална истина е, че планетата, на която живеем, се намира в процес на ускорена и дълбока промяна, а на този закон е подчинен също и светът на езика. Голям брой езици, стотици, дори хиляди, никога и никъде незаписани, са изчезнали и продължават да изчезват, и този феномен на пълно унищожение продължава, тъй като измират племена

и кланове – носители на тези езици. Това засяга особено тропическите области с горещ климат. При по-умерен и студен климат езиците проявяват по-голяма издръжливост. Едно време мисионерите са записвали неизвестните в Европа езици, а днес техният брой все повече намалява, така че и в наши дни някои малки езици изчезват безвъзвратно в джунглите на Конго и в горите на Амазония.

И както в много други области, така и в света на езиците, се наблюдават две противоположни тенденции. От една страна това е унификацията, универсализацията, насочена към това – все повече хора да говорят все по-малък брой езици. Тази тенденция се потвърждава от най-динамичните днес езици – английски, китайски и испански. Тук, честно казано, се вижда най-добре, как икономическата мощ влияе върху положението и значението на езика.

Противоположната тенденция е насочена към съхранение, укрепване и развой на езиците на отделните народности, етнически и регионални. Тази тенденция понякога проявява невероятна жизненост. Във Франция шестрегионални езици водят борба за равни права, както каталунският, галицийският и езикът на баските в Испания, кечуа и аймара в Перу и Боливия, берберският в страните от Магреб, хаоса в Нигерия – десетки, ако не стотици са примерите за тази голяма инвазия на по-малко известни, амбициозни езици. Обществата, които говорят тези езици, придават голямо значение на техния просперитет и жизненост, готови да поемат сериозни материални разходи.

Понякога се стига до странни ситуации. Когато през 1990 г. Армения престава да бъде част от СССР и обявява независимостта си, решава в училищата да се премахне руският език и да се преподава само на арменски, макар че на този език децата не могат да се обучават по-нататък, защото той не съществува нито в гимназиите, нито в университетите. Обществото обаче трябваше да мине през този период на езикова еуфория, докато емоциите утихнат и се вземе много по-реалистично решение.

Езикът е толкова важен и ценен, че в краен случай хората за него дават и живота си – дори и днес човек може да се убеди в това в Индия, Пакистан, впрочем и в много други страни. Аз самият, по време на пътуванията си, се убеждавах много пъти как местните хора ценят това, че един пришълец се старее да научи поне няколко думи на техния роден език. Тогава се отварят всички врати, а гостът е посрещнат радушно. Ста-

раейки се да кажем нещо на местен език, засвидетелстваме уважение към домакините, признаваме тяхното достойнство. Езикът е най-голямото съкровище на културата, а същевременно е най-чувствителният и разпознаваем белег за идентичност.

Споменавам това, за да подчертая с колко чувствителна и деликатна материя борави преводачът, и че трябва да има изострен поглед и езиков слух, езиков вкус и интуиция, езикова памет. Това са най-наложителните черти, още повече, че езиците, с които преводачът си служи, постоянно се променят, реформират се непрекъснато, обогатяват се, еволюират, отделните думи придобиват нови нюанси и значения. Колко опит е необходим, колко чувствителност и вкус, за да доловиш и разбереш сигналите на тези промени, които идват към нас от прочетения текст, от неговите скрити пластове, от неговата вътрешност!

Но задачите на преводачите днес не се ограничават само с превръщането на един текст в друг текст, в превеждането от един език на друг. Като автор винаги съм усещал тяхната добронамереност и голямо желание да помогнат в различни области и под различни форми. Защото преводачът е и нещо като литературен агент, или дори направо посланик на даден автор, а често и ентузиаст на неговото творчество, някой, който го предлага и препоръчва на издателствата, насочва към него вниманието на местните медии, пише рецензии и препоръки. Общо казано – познавач и критик на литературата, към която принадлежи и „неговият“ автор. Да, това, че един автор има постоянен и познат преводач в дадена страна, създава чувство за сигурност и голямо спокойствие на пишещия. Затова много тъгувахме по повод смъртта на нашите неотдавна починали приятели и преводачи от Холандия и Русия – Gerard Rasch и Сергей Ларин.

Моята преводачка, моят преводач, моята авторка, моят автор – невероятно ценни – са тези лични познанства и приятелства, каквито с течение на времето могат да възникнат между двете страни – знам го от собствен опит, много важен за мен личен опит. Преводачката или преводачът са едновременно и най-важните читатели и редактори; колко пъти съм получавал от тях писма, в които ми обръщаха внимание на неточности в текстовете и допуснати грешки, за което тук споменавам с благодарност.

Тази „посланическа“ роля на преводача има особено значение тогава, когато става въпрос за литератури на езици, които не принадлежат

към кръга на най-силните, на най-добре познатите по света. Понякога, в определени ситуации, издръжливостта на преводача и силата му да убеждава, може да бъде решаваща за това дали даден автор ще се появи на книжния пазар или не. А да се появи човек на нов пазар и да завоюва там трайни позиции, днес никак не е лесно, тъй като освен традиционната конкуренция в различните страни господства тенденцията по-скоро да се затворят, отколкото да се отворят вратите за чуждестранната книга. През този месец (май 2005 г.) участвах в организирания от американския ПЕН клуб в Ню Йорк световен форум на писателите. Този форум беше свикан по инициатива на колегите от ПЕН клуба, подтикнати от спада на читателската аудитория на книги от неамерикански автори в Съединените щати. В момента от общия брой продадени книги само два процента са от неамерикански автори (впрочем, подобно на американския, затворен за европейски книги е и китайският пазар). Така че и такива обезпокоителни явления има в нашия разнороден и постоянно променящ се свят на книгата.

В полски език глаголят „tłumaczyć“ (превеждам, обяснявам – бел. пр.) има две различни значения, но семантичната им прилика е прекалено ясна, а днес в многокултурния свят – особено характерна и значима.

И така – да превеждаш текст, да превеждаш литература, книга – в това значение, този който превежда, според речника на Линде се нарича „przekładcą“. Да превеждаш от един език на друг тук – съотношението е много точно, а границите за произвол са ограничени и от векове е въпрос на спорове и дискусии: какво има надмощие, първенство – буквата или духът, какви пропорции и зависимости да се установят, кое да се смята за „златна среда“, за най-добро решение. Всички вие тук от години, от първото преведено изречение, се борите с този проблем.

Във второто, по-широко значение, според Карлович – „tłumaczyć“ означава „обяснявам“, „интерпретирам“, и дори „давам си сметка“. И именно затова днес е особено важна ролята на преводача в нашия многокултурен свят – превеждайки, той ни кара да осъзнаем съществуването на други литератури и култури, съществуването на Другия, на неговото различие и неповторимост, това че сме част от човешкото семейство, за просъществуването на което условието е да се опознаем по-отблизо и да се възприемем взаимно за един съвместен живот.

В този смисъл, превеждайки текст, ние разкриваме пред Другите един нов свят, обясняваме го, а като превеждаме го приближаваме по-

близо, позволяваме да се пребивава там, да го направим частица от личните ни преживявания. Така, благодарение усилията на преводача, се разширяват нашите мисловни хоризонти, задълбочава се нашето разбиране, нашите знания, събужда се чувствителността ни.

Това е особено важно сега, през XXI в., тъй като нашият свят се развива бурно, става по-различен и се променя, и има нужда непрекъснато да бъде обясняван и разясняван, за което спомага и преводът на литература, т. е. делото на всички вас, присъстващи тук. Това е по-висше измерение и придава допълнителен смисъл на работата на съвременния преводач. Благодарение на него авторите могат да стигнат навсякъде, а читателите да открият земи и народи, които до вчера са им били непознати. Впрочем, знаем, че до известна степен преводачът е съавтор на книгата и че на дадена територия книгата може да започне своето съществуване само благодарение на него. Оттам и непрестанната благодарност на всички читатели и автори към тях, искрено благодаря на всички вас!

(Текстът представлява встъпителната лекция на Капушчински, произнесена на 12 май 2005 г. по време на Първия световен конгрес на преводачите на полска литература, организиран от Института на книгата в Краков. Тя е подарък, носещ признание за мисията на преводача. Избрахме я, защото при всяко свое пътуване Капушчински размишлява за ролята и битието на езиците в света. Преводът е на Мира Костова от катедра „Славистика“ при ВТУ, преподавател по теория на превода и утвърден преводач от полски – превела е книги на Збигнев Бжозовски и Йоан Павел II, понастоящем подготвя издание на книгата на Олга Токарчук „Последни истории“.)

Специална благодарност на господин Сава Василев за приятелското решение да публикуваме текста (появил се за първи път във – великолепия! – алманах „Света Гора“, на който той е главен редактор).

Ришард Капушчински (1932–2007) е известен полски журналист, публицист, писател и поет. Капушчински е смятан за водещия полски журналист на 20 век.

Коментари (7)

- 28-07-2009 |**GeA** – за превода или по-скоро – против
Such is our glory, our shame and our fate:
those who cannot write – translate!

- 28-07-2009 |**Златко**

Звучи ми странно повърхностно и прибързано, особено от устата на една иначе тъй ценена коментаторка. Вярно, че преводът и писането са само отдалечено сродни неща, но кому е необходимо едно толкова презрително отхвърляне на работата на преводача, особено в една до голяма степен периферна и зависима от преводаческа работа култура, каквато е българската? Изобщо, къде би била България без „преводачи“ като Гео Милев и Валери Петров, пък дори и „по-малко класически“ имена?

Изглежда лятната жега настройва всички ни малко повърхностно ...

- 29-07-2009 |**Mikolay**

„Изглежда лятната жега настройва всички ни малко повърхностно ...“
Light she was and like a farrier
and her shoes were number nine...
but I kissed her little sister
and I forgot my Clementine...

Tylko człowiek, który ma życie i literaturę i życie w literaturze na serio,
(nie siebie, lecz życie i literaturę i życie w literaturze), mógłby uśmiechać się
tak serdecznie, tak człowiek jak Pan Kapuszczyński!

- 16-09-2009 |**Ясен** – Имената на преводачите в Л.П.

Чета от скоро това издание и сигурно нещо още не съм доразбрал. Но все пак защо не се публикуват имената на преводачите на материалите на чуждоезични автори, които се публикуват в Либерален Преглед?

- 16-09-2009 |**Златко**

Отговорът на този въпрос вече е набил скомина на всички, които четат изданието отдавна. **Това е издание, което се прави от един човек, точка.** Би било досадно, ако под всяка преводна статия се мъдреше едно и също име, не е ли така?

- 09-11-2009 |**GeA** – За превода и за преводача

Хей, Златко,

май си се хванал на цитата – преподавам превод от много отдавна и това е едно от нещата, с които предизвиквам студентите: не е мое, естествено, но ако забелязваш, акцента е върху славата и срама в съдбата на преводачите.

„Невидимият преводач“ е също толкова нехуманно постижение на „професионалното обучение“ колкото „изчезващият автор“ от едно от произведенията на Мишел Фуко.

За щастие, човекът-списание, е и читател, и коментатор, и преводач, и автор. Всички знаем Валери Петров – без него Шекспир нямаше да е същият за българите; не всички знаем за Раковски, Вазов, Славейков като заимстващи и превеждащи; малко хора се сещат за Хорациево-Пушкиново-Вазовото заимстване – за неръкотворния паметник и песните, дето ще се четат; почти не мислим за проф. Цеко Торбов, на когото дължим българските текстове на Кант – нещо, което се равнява на творчеството на самия Кант – и не си представяме колко горд се чувства човек, попаднал в една англоезична библиотека, където има десет кубика преводи на парчета от произведенията на Кант, но няма преведените произведения на Кант като цели творби: ние си ги имаме.

Никой не си представя работата на преводача като удоволствието да прочетеш, да кажеш и пренапишеш на родния си език и да разбереш наново произведенията на автор от рода на Витгенщайн, или гордостта, която чувстваш, когато отидеш в Оксфордската библиотека и ти предоставят декларацията на Боделиана на български в прекрасния превод на проф. Н. Маринов – четеш я на глас пред администратора и компютърна-

та система и някъде към втория ред започваш да звучиш тържествено и мелодично, изненадан от звученето на майчиния ти език като клетва за вярънност към човешките ценности.

Такива работи.

С благодарност за прекрасния български език, на който четем световни автори, пишещи на немски и английски, благодарение на посредничеството на Златко Енев.

Накрая, подобно на Галилей, бих казалаМ

и все пак, авторът Златко Енев е този, около когото се върти галактиката на неговите преводи.

- 09-11-2009 | **Златко**

Благодаря ти, Гергана, такива думи са повече от достатъчна награда за работещия човек вътре в мен. Но и другият, мързеланкото, също се усмихва доволно и се облизва като котарак: амм, че вкусно, амм, колко приятно :)

Проектът розова виагра

Автор: Хайке Фалер

Ако Земята беше жена, то центърът на нейното сексуално желание би трябвало да се търси в горна Швабия, между Швайнхаузен и Шемерхофен, малко прикрит и не лесен за откриване в едно местенце на име Биберах, където група хора в бели престилки работи при силен недостиг на време, за да я доведе в подходящо настроение. При това те не се интересуват от гениталиите ѝ. Ако Земята беше жена, то тя би забелязала, че учените се интересуват от нейния мозък.

„Не се безпокойте“, казва мъжът, който е отговорен за опитите – един привлекателен, поддържан и опитен господин на около 60 години, строен, с кафяв тен, живял дълго време в САЩ и с удоволствие прекарващ свободното си време на ветроходна яхта. „Не е необходимо тестът непременно да бъде полов акт. Тук не става дума за *number counting*, а по-скоро за реалното сексуално удовлетворение, което жените изпитват като такова.“ Манфред Хел е ръководител на отдела медицина към Boehringer Ingelheim, втората по големина немска фармацевтична компания. В тази си длъжност той отговаря за последната тестова фаза на един медикамент, който трябва да повишава либидото на жените. За да има обаче фирмата му някакъв шанс на един пазар, който все повече започва да се съпротивява срещу „медикализацията“ на извънредните чувствени състояния, той трябва да покаже много ясно, че при Boehringer женската страст не бива обърквана с мъжкия нагон. „Жените се нуждаят от интимност, от емоционални сигнали. За тях е важно дали има съответствие в химията.“

Хел търси – освен икономическия успех – нещо не по-малко от решение на загадката на женската страст. Той вярва, ако и да се преструва на много невъзмутим, че междувременно се е приближил доста близо до отговора. Активното вещество, което неговата фирма в момента изпробва върху 5000 жени в Европа и Северна Америка, се нарича Фли-

банзерин и въздейства върху централната нервна система, тоест върху една област, в която досега можеха да проникват най-вече антидепресантите и невролептичните средства. Това е фармакологичният израз на едно разбиране, което се е утвърдило сред сексолозите в наше време: женското желание е нещо, свързано с главата. Нещо, което има само малко общо с тялото. Това е известно на всяка жена, която някога е имала великолепен секс, без при това пулсът ѝ да се е разбушувал. Но сега вече това е потвърдено и от науката: налице е една пропаст, която се е отворила през последните години в данните на изследователите – и, за разлика от обичайното, тя се простира не както винаги между мъжете и жените, а този път вътре в самото женско тяло. И това е може би най-интересното откритие на сексолозите от времето, в което е бил изследван женският оргазъм насам.

В началото на търсенето се е намирал, както впрочем винаги става в сексологията, фалосът. Когато през 1998 г. на пазара се появи Виагра, фирмата Пфизър го е изпробвала и върху жени. В продължение на няколко години медикаментът, който усилва кръвообращението в половите органи, е бил изпробван при 3000 участнички в теста – и резултатите били, поне на пръв поглед, подобни на ония при мъжете: Виагра подобрява и при жените кръвообращението в решаващите места. Получава се точно същият ефект, който междувременно прави щастливи около 35 милиона мъже по земното кълбо (като се изключат ония, които употребяват официални или пиратски копия на медикамента), при 1,8 милиарда ползвания, според преценки на специалистите. С една малка разлика: жените не се чувстват щастливи. Фактът, че лигавиците им набъбват и че при това се освобождава секрет, на който обикновено се гледа като доказателство за възбуда, не означава нищо за тях. И докато Виагра помага на мъжете, които искат, но не могат, мнозина от участничките в теста дори не са забелязвали настъпилата промяна. Женското същество, започнали учените най-после да разбират, може да демонстрира всички признаци на възбуда, без при това да се чувства ни най-малко възбудено.

През 2004 г. Пфизър най-после се отказва от опита да завоюва с помощта на Виагра и другата половина от човечеството. Заявлението за пресата от онова време се чете като поредна капитулация на една определяна от мъже наука пред женското либидо. „Смущенията на женската сексуална възбуда са много по-сложни от мъжката неспособност

за ерекция. За да могат те да бъдат диагностицирани, е необходимо да бъдат взети пред вид телесни, емоционални и поведенчески фактори – а това прави много трудно измерването на въздействието на някой медикамент.“

Това звучеше като ехо на едно старо твърдение, често приписвано на Фройд: „Големият въпрос, на който не мога да намеря отговор въпреки тридесетгодишната си практика, звучи така: Какво всъщност иска жената?“

През 1998 г. една млада секс-психоложка от Канада започва да търси отговор на този въпрос. Мередит Чайвърс, днес на 36 години, попада на данните на една холандска учена, която е сред първите, започнали да измерват гениталната възбуда при жените, сравнявайки данните с това как те се чувстват. Чайвърс прави собствени монтажи на порнографски материали за целите на изследването си: гей-, лесбийска и хетеросексуална порнография, както и сцени на съешаващи се шимпанзета. Тя намира хора, които са съгласни да им бъдат прикачени инструменти, измерващи кръвообращението на гениталите им, докато гледат тези филми.

Резултатите при мъжете показват, както се казва на английски, *nothing to write home about*, нищо ново. За мъжете не съществува разлика между страстта и нейната очевидна демонстрация, и двете неща съвпадат за тях със съответните им предпочитания, инак не се случва нищо. Много по-загадъчни са жените: те демонстрират признаци на телесна възбуда при всички сцени на телесна копулация, независимо от това дали при това става дума за хомо-, хетеро- или животински секс. И, което е още по-мистериозно: те твърдят, че не изпитват страст в никои случаи, освен в ония, които съвпадат със сексуалната им ориентация – макар че инструментите отчитат една повече или по-малко очевидна телесна промяна. Противно на широко разпространеното мнение, че жените са по-чувствителни за сигналите на своето тяло от мъжете, чувството и тялото тук са далеч едно от друго.

Но дали е възможно тогава тестваните личности просто „да не са пожелали“ да почувстват онова, което им подсказва тялото (като резултат от традиционно възпитание например)? Или напротив – че мъжете несъзнателно потискат телесните си импулси при секс-сцени, които противоречат на тяхното себевъзприятие? Чайвърс попада на други студии, които изключват подобни придобити задръжки. Тя претърсва резулта-

тите от други 130 изследвания, които по принцип се припокриват с нейните. „Това е един образец, който се повтаря от известно време насам в нашата област“, казва Чайвърс, която напоследък е станала изключително популярна с тезите си. „При женската сексуалност е налице едно принципно разминаване между чувството и тялото“.

Какво иска жената? В продължение на повечето време досега сексуалните изследвания са били правени от мъже, с които след това жената е трябвало да се сравнява. Дори нещо толкова фундаментално като женският оргазъм не е било идентифицирано в продължение на много дълго време. Някъде около 1880-те години жените, страдащи от истерия или общи смущения, биват подключвани в санаториуми и болници към инструменти, които им осигуряват удоволственото изживяване, познато под името „истеричен пароксизъм“. В началото на 20 век обяви в женски списания предлагат със затрогваща наивност електрически вибратори като един вид здравословна предпазна мярка. Бързият край на всичко това настъпва, когато малко по-късно си пробива път разбирането, че истеричният пароксизъм не е нищо друго освен оргазъм (за който отдавна е известно как може да бъде постигнат). В този момент всъщност всички вече биха могли да се успокоят, но Зигмунд Фройд пък започва да си блъска главата над проблема дали единзрял оргазъм изобщо може да бъде постигнат чрез стимулация на клитора или той, също като при мъжа, не би трябвало да възниква при самия полов акт („вагинално“). Едва с психологическите студии на Мастърс и Джонсън през шестдесетте години, при които е изследван начина на функциониране на клитора, техниката на сексуалното удовлетворение при жената постепенно започва да се еманципира от онази на мъжа. През следващите тридесет години става ясно, отчасти и под влияние на феминистките движения, че една жена, която по време на акта си помага малко сама (или се оставя да ѝ помогнат), всъщност няма никакъв проблем. Или във всеки случай никакъв проблем, който не може да бъде решен с помощта на една инвестиция от 20 марки. Вибраторите изведнъж отново се завръщат на сцената. Същевременно в немскоезичното пространство започва да се разпространява думата „faken“ (понемчена версия на английското „да се преструвам, да симулирам“ – бел. пр.). Тя означава, че една жена, която по време на секс не се осмелява да иска пълно удовлетворение, отново има проблем – този път проблем с партньорството. Защото при една

равнопоставена двойка различността на женския оргазъм, разбира се, е нещо, подлежащо на дискусия и изискващо особено внимание.

Онова, което все още липсва, е един самостоятелен модел за онова, което по правило предхожда достигането на връхната точка: желанието. Това идва отчасти и от факта, че степените на кръвообращение и овлажняване на вагината са трудни за измерване. Амстердамската психоложка Елен Лаан е една от първите, започнали да използват през 90-те години т. нар. „вагинален плетизмограф“, с чиято помощ могат да се измерват обективни и субективни възбуди. Скоро след това идват опитите на Пфизър с Виагра. Няколко крачки по-назад Мередит Чайвърс и нейните колеги и колежки стоят на ръба на онази Марианска Котловина, която междувременно е известна в топографията на женското възприятие като „*the rift*“ („проломът“ – бел. пр.).

Може спокойно да се каже, че те и досега гледат безпомощно надолу в него. Защо жените реагират телесно на сцени, които от гледна точка на чувството ги оставят напълно безразлични или дори ги отблъскват? В момента Чайвърс не може да изкаже нищо повече от спекулации. Според един еволюционно-биологичен модел женското тяло може би се обявява за готово – щом само се появят сексуални сигнали – за да може да оцелее с по-голяма вероятност в случай на евентуално изнасилване (една форма на взаимното преспиване, която изглежда е била определяща за по-голямата част от историята на нашия вид). Телесната реакция, измервана от един вагинален плетизмограф, тогава би трябвало да бъде обозначена по-скоро като един вид пасивна готовност – остатък от еволюцията, който прави оцеляването по-вероятно. Една друга хипотеза би била тази, че жените не успяват да развият по време на живота си усещане за собствените си телесни сигнали – в противоположност на мъжете, които „просто трябва да погледнат надолу, за да разберат какво става“, както се изразява хайделбергският сексуален терапевт и изследовател Улрих Клемент. „Едно друго обяснение би било, че мъжете по-скоро предлагат (обявяват), а жените проверяват. Предлагащите трябва да бъдат готови по всяко време, докато при жените е налице и един допълнителен, проверяващ механизъм.“

За да преодолее една жена този механизъм на проверката, е без значение какво ѝ подсказва нейното тяло. Трябва да се случи нещо в главата. Но какво точно трябва да е то, пред този въпрос учените днес стоят

също толкова безпомощни, колкото и техните колеги от преди сто години са стояли пред въпроса за оргазма.

При мъжете, както многократно е било потвърдено при опитите на Чайвърс, сигналите, които им дават желание за секс, са толкова ясни, че даже не е необходимо да бъдат изброявани. Докато жените не реагират нито субективно, нито обективно на един филм, представящ мускулист, спортен мъж, разхождащ се гол по плажа. Но на какво реагират те тогава? Сила? Притежание? Коефициент на интелигентност? Ъгловата брадичка? Надеждност? Хумор?

„Всичко това са горещи кандидати“, казва Мередит Чайвърс. „Но може и да се окаже, че онова, което за мъжете е една гола жена, за жените е един определен аспект на връзката, който в края на краищата води до възбуда. Ако трябва да спекулирам, то при всички случаи бих казала, че това са многобройни фактори.“

Студиите дават указания във всевъзможни посоки. Тестостеронът прави сексуално активни не само мъжете, но и жените. Високите лицеви кости при мъжете, както и високият социален статус, изглежда са навсякъде нещо много желано. В реалните ситуации жените се осланят най-вече на неща като познатост, докато във фантазиите си често преживяват секс с непознати. През някои фази от цикъла те намират дръзките мъже за по-атрактивни, докато през други предпочитат грижовните типове. Една добра връзка винаги се е считала за основна предпоставка за женската сексуална готовност, от друга страна обаче си пробива път и разбирането, че едно хармонично партньорство не води задължително до удовлетворителен сексуален живот. Междувременно се счита за вярно по-скоро следното: женското желание произлиза преди всичко от сбепоствърдението, то се появява когато един мъж, на който току-що е било обяснено да упражнява възможно най-малък натиск, продължава да желае силно. Учените, отнасящи се критично към фармакологичните експерименти, подчертават пък факта, че целодневните детски градини биха подпомогнали сексуалния живот на младите майки в много по-голяма степен, отколкото всички медикаментозни изследвания на този свят. А Мередит Чайвърс казва, че има един определен процент жени, които ще трябва да се примирят с факта, че тяхното сексуално желание никога няма да бъде толкова силно изразено, че да изпитват внезапно желание за секс докато стоят пред щанда за зеленчуци в супермаркета,

тук и сега. Може би за някои това ще се окаже трудно за приемане – но то в никакъв случай не е нещо патологично, това поне е ясно.

Предполага се, че броят на жените, страдащи от намалено сексуално желание (*hypoactive sexual desire disorder*) или от функционални смущения (*female sexual dysfunction*), е някъде между десет и тридесет процента. Очевидно е, че е трудно да се говори за „смущение“ при един феномен, който може би засяга всяка трета жена. В една статия от *Journal of British hMedicine* от 2003 г. понятието *female sexual dysfunction* беше критикувано като очебиен пример за „фирмено-спонсорирано изобретяване на болест“. Диагнозата според авторите е пореден пример за приравняване на мъжката и женска сексуалност, патологизиращо нещо, което всъщност е напълно нормално при жените.

Ако Boehringer би искал да има успех със своя Флибанзерин, то тези критики разбира се трябва да бъдат взети пред вид. По тази причина Манфред Хел говори за сексуалните смущения по един начин, който със сигурност би му позволил да оцелее без увреждания след някой уикенд, посветен на женското себеопознаване. „Смущение на възбудата“ и без това е една доста глупава фраза, казва той, швейцарското „липса на мерак“ (*Luschtverlust*) описва проблема много по-добре. Може би нещата се нуждаят от намеса в случаите, когато въпреки добро партньорство и здраве една жена преживява значително по-малко *satisfying sexual events* от по-рано и преди всичко сама страда от това. При което като *satisfying sexual events* се вземат пред вид и неща като мастурбация или спонтанен мил секс без оргазъм.

Резултатите от последната тест-фаза на Флибанзерин били много-обещаващи, казва Манфред Хел. „Ние говорим за едно измеримо повишение от едно-две събития месечно. Това е нещото, което искат да видят органите, разрешаващи производството. За нас е важно какво казват самите жени, а то е: чувствам се по-добре.“ Студиите, свързани с разрешението, ще бъдат приключени още тази година, а след това думата имат съответните органи. Най-рано през 2010 препаратът би могъл да се появи на пазара.

Опитите с медикаменти са скъпи и те стават все по-скъпи, колкото повече напредват. За Boehringer Ingelheim, който не е сред най-големите фармакологични концерни по света, тази инвестиция е свързана със сериозен риск. Един хормонален пластир от Procter & Gamble (иначе по-скоро познат като производител на перилни препарати, отколкото на

медицински средства), който уж повишавал честотата на сексуалните дейности до 70 %, изобщо не беше допуснат в САЩ, а в Европа – само за диагностични цели. За Хел не остава нищо друго, освен на тази експериментална фаза да звучи както оптимистично, така и не прекалено изпълнен с очаквания по отношение на държавните органи. „Ние по принцип не говорим за очаквания. Но ако в САЩ има жени, които са готови да пътуват на дълги разстояния, за да вземат участие в изследването, то изглежда е налице една определена потребност. И ако това се приравни към някакъв потенциален пазар, то значи той съществува.“

Виагра помага на мъжете да могат нещо, което те и без това желаят. Жените могат по принцип винаги, често обаче нямат желание. Дали те ще пожелаят да гълтат таблетки, които въздействат в главата, тоест там, където иначе действат само медикаменти за тежко депресивни хора? В Boehringer имат всички основания да бъдат предпазливи. Учените са го установили отдавна: понякога жените могат да бъдат малко сложни.

Източник

Хайке Фалер е немска журналистка и авторка, сътрудничка на различни немски вестници и списания, сред които са Brigitte, Geo и Die Zeit. През 1997 тя получава наградата Аксел Шпрингер за млади журналисти, а през 2006 наградата на списание Emma.

Коментари (15)

- 23-07-2009 **|Колев** – За розовата виагра и тоталния контрол

„Виагра помага на мъжете да могат нещо, което те и без това желаят. Жените могат по принцип винаги, често обаче нямат желание. Дали те ще пожелаят да гълтат таблетки, които въздействат в главата, тоест там,

където иначе действат само медикаменти за тежко депресивни хора?“. До тук добре, тъй като Виагра или нещо друго вземаме/ или обратното съзнателно. Лошото ще настане когато започнат да контролират чувствата ни във и независимо от нас. Дано Фукуяма да греши, но опитите в това отношение сигурно продължават. А иначе жените са далеч по сложни от нас.

- 23-07-2009 | **Мира**

текстът е супер, само „холандска учена“ ми поддържа директно на цнс, хаха

- 23-07-2009 | **Златко** – re:

мира писа:

текстът е супер, само „холандска учена“ ми поддържа директно на цнс, хаха

Да, действително това е тема за дискусия, уважаема Мира. Ако по някакъв повод ви се е случвало да проследявате дискусии по важните въпроси на феминисткото движение от последните няколко десетилетия, то сигурно ви е направило впечатление, че една от основните теми сред тях е езикът – и то по-специално езикът като средство за упражняване на доминация. Вече виждам как мръщите чело, затова ще се опитам да уточня малко нещата, доколкото ми го позволяват аматьорските познания. С две думи – използването на мъжки родове при позовавания на дейности и позиции, заемани от жени, тук на запад се счита за един от основните способности за упражняване на мъжка доминация в обществото. Разбирате за какво става дума, нали – „професор“ вместо „професорка“, „колега“ вместо „колежка“ и т. н. Един от „любимите“ ми примери в това отношение е широко използваната навсякъде фраза „Българинът е ... такъв и такъв“, като в нея щедро се пропуска каквото и да било позоваване на българката, сякаш българският народ се състои само и единствено от мъже.

Сега, езиковата инерция е също толкова силна, колкото и всяка друга, и резултатът от нея много често е, че именно „жертвите“ на езиковата дискриминация не се осъзнават като такива и ми пишат саркастични коментари, показващи, хм, собственото им *наивно* отношение към цялата тази проблематика. Преди няколко дни ми бяхте написали, че България не е Иран (което е вярно, разбира се), но при това едва ли сте си давали сметка за простичкия факт, че България все още не е и реална част от Европа, или поне от онази Европа, на която би искала да прилича.

Самият аз от години насам се опитвам да се съпротивявам на това не-премислено-мъжко използване на езика, употребявайки навсякъде, където е възможно, коректните – според мен – названия, когато става дума за женски, а не мъжки конотации (при което коректната дума в случая е именно „ученА“, а не „учен“, тъй като става дума за жена, а не за мъж). Същото се отнася до хиляди и хиляди други думи, които изискват известна пренагласа от страна на говорещите, като например „зрителка“, а не „зрител“, „прокурорка“, а не „прокурор“ (да не се бърка с „прокурорша“, което би означавало съпругата на прокурора, в една малко остаряла употреба на езика), и т.н.

Така че, уважаема Мира, може би „ха-ха“ не е точно най-подходящата реакция в случая. Разбира се, човек може да се присмива на каквото си поиска на този свят, но при едно условие – че присмехът не е от вид, който се завръща с плисък (да не се бърка с „плясък“) обратно в лицето му.

- 23-07-2009 | **Гост**

Златко, плясъкът си го правиш сам.

Обясняваш ми предпоставките за този лингвистичен Франкенщайн и за политическото му естество, ту снизходително, ту огорчено, но винаги наизуствено.

Помни, не можеш да бъдеш толкова близо до проблематиката, колкото може да бъде една жена, която се интересува от нея.

Твоето знание е само хуманитарно. На какъв се правиш?

А това че те засяга нещо, което не е предназначено да те засегне, и даже го наричаш патетично присмех, е въпрос на твоето отношение към самия теб, както и на странно развито чувство за собственост – това е твоето списание, следователно и коментарите трябва са твои.

Не ме забърквай в пляска си и патетиките си. Нямах намерение да споря, нито да научавам това, което вече зная.

- 23-07-2009 | **Мира**

И не, няма да ти прочета отговора, така че не се напъвай целомъдрено. Уважавах работата ти върху списанието, но не ме впечатляваш с или-или тона си, или на пенсиониран учител по родинознание, когато някой се държи свободно, или на активист от 60-те с т-шърт, върху който пише И аз правя секс, когато някой не харесва определени разкази по съвсем други причини всъщност. Това е критика, не е присмех. Прави разлика.

- 24-07-2009 | **Б.Павлов**

Проблемът при превода често е и в това, трябва ли да бъдем верни на духа на родния език или на чуждия текст в жанровата му специфика. Може би в случая „холандска изследователка“ би звучело по-добре, въпреки риска да не се преведе буквално използвания термин. И тъй като темата на статията е за особеностите на женската чувствителност, (а такова вникване за мен, като мъж, е интелектуално усилие, сродно с превода), позволявам си да изкажа предположението, че подобни изследвания трябва да ни накарат да се замислим, дали не става въпрос за естетика и етика в една област, традиционно отстъпвана на физиолози, психиатри и фармаколози. Благодарности на домакина за хубавата статия и смислените коментари.

- 24-07-2009 | **Е**

Виж как се оправяло желанието. Хормонче тук, хормонче там, колко му е ... Има една дребна разлика между мъжете и жените. И тя не е във възможностите да бъдат жертва на изнасилване.

Хормоните за последните имат за цел И да ги подготвят да раждат и кърмят деца. И така хормонче тук и там и после имаме спонтанни аборти, стерилитет, увреждания, гинекологични заболявания. С които се борим и така ненужно се развиваме.

„Ааа, ти не искаш, но АЗ знам, че ти искаш да искаш“ :-) Прилича на реплика на изнасилвач, уви :-)

- 24-07-2009 | **Гост**

И аз като Златко на моменти губя търпимост към привързаните към настоящата човешка ситуация. Понякога се питам защо четат, защо четем толкова различно, кои от митовете, дремежи в телата ни, търсим, докато четем. Харесах в статията това, че проблемът се поставя като проблем на човешката цивилизация, че подборът на фактите се стреми да покаже праисторията на човешката драма и един процес на търсене, който е видян и като голямо духовно усилие за преодоляването ѝ, и като изразение на несъстоятелността на рутинните методи на доминиращия тип култура днес да намери решение.

А колкото до езика – какъв друг знак на избора да станем други може да е по-ясен от него? Нали това е всъщност стремежът към промяна – да създадеш и себе си като друг, и един друг свят.

Златко,ето защо се спасяваме чрез децата,дай,Боже,всекиму!

- 24-07-2009 |**Златко** – ге:

Б.Павлов писа:

Проблемът при превода често е и в това, трябва ли да бъдем верни на духа на родния език или на чуждия текст в жанровата му специфика. Може би в случая „холандска изследователка“ би звучело по-добре, въпреки риска да не се преведе буквално използвания термин.

Благодаря ви, господин Павлов, вашите коментари винаги ме впечатляват, още повече, че обикновено са написани с тон, който ме кара да се замислям, независимо от това дали съм съгласен или не.

А що се отнася специално до този аспект на езика, то аз охотно признавам, че това е един вид моя фиксация, предизвикана отчасти и от работата ми (състояща се понякога от – доста скучно – издирване и редактиране на точно такива, непремислени от авторите думички). Прекарвам немалко часове в редактиране на текстове, в които по инерция се говори така, сякаш четящите, гледащи, мислещи и работещи хора на тоя свят са единствено мъже (тук има специални изисквания към езика на училищните пособия, по отношение на „езиковото равенство на половете“). И едно от нещата, които ме впечатляват доста неприятно в най-новото развитие на българския език е, че той, както изглежда, май се движи в обратна на тази посока (доколкото разбирам, обичайното едно време „колежка“ се счита вече за остаряло и жените масово биват наричани „колеги“, да не говорим за това, че никъде не съм срещал думи като „професорка“, „учена“ и т. н.) Както всеки може да види, някои читатели, включително и жените сред тях, изглежда се дразнят от моето необичайно използване на езика и дори протестират срещу него, без да разбират, че то не е случайно, а преследва точно определени цели, просветителски, между другото. Крайно време е според мен образованите жени и изобщо хората в тази страна да попият малко повече от духа на езика като изискване за равенство и равнопоставеност. Разбира се, това не може да стане бързо, нито пък дори и бавно, ако се опира на усилията на само малко хора. В такъв смисъл бих си позволил да призова поне читателките (а защо не и читателите) на това издание да поемат идеята по-сериозно и да се опитат да правят нещо в тази насока. Никой няма да им даде правата наготово – и ако самите те не разбират, че има права, които са им отнети на най-дълбоко, базисно и

неосъзнато ниво, то тогава няма кой да им помогне. В края на краищата всички ние имаме съдбата, която заслужаваме.

• 24-07-2009 |Е

Госте, освен ако животът ми не зависи от усъвършенстването, ще си живея несъвършена, тенкс, пробвала съм някои неща и знам последиците :-)) А и мъжете не трябва да злоупотребяват с виагра без нужда.

Мира, аз също се дразня от снизходителната грубост, но си го обяснявам другояче, имам теория въз основа на малките си знания. Мога да бъда тежко некоректна политически, но съм милостива към себе си.

Средностатистически познавателните и езиковите нарушения се срещат по-често при момчетата/мъжете, отколкото при момичетата/жените (спестявам „научни“ подробности). Средностатистически момчетата проговарят по-късно, пишат по-грозно и се научават да пишат и четат по-късно. Не всички, средностатистически.

Аз съм с такова нарушение и съотношението мъже:жени при нас е 4:1.

И е забавно, като трябва да се свърши нещо в организацията. Жените обясняват какво ще правят, как, кога, питат има ли съгласни, какви са възраженията и т. н., дълга и широка. Мъжете първо правят нещо, после съобщават за него. Ако имаш възражения, или започват да обясняват, или се снишават. Така се научава за нуждата от компромиси.

По повод на езиково-познавателните способности – на мен например, въпреки че имам сравнително добра езикова култура, никога не би ми хрумнало да съдя за хората по езиковата им култура. Освен ако не реша да се заяждам, разбира се, в който случай езиково коректното поведение изобщо не оправя имиджа, а даже навява мирис на лицемерие.

Но това ми „недоглеждане“ е само защото на мен ми е лесно, не съм полагала никога усилия, за мен езиковите загадки са забава и удоволствие. Не го смятам за сериозна работа, нищо че се опитват да ми го наложат дори като задължение. Игра.

Според мен именно поради тези способности на жените и поради старта на индустриализацията, а и след по-късните развития, след които физическите умения вече не са толкова търсени, феминисткото движение си „пада на езика“. И се втурва да налага като универсална истина старата идея „как да правим неща с думи“. Но когато средностатистически мъж се развива в тази насока, той полага усилия. Средностатистически при мъжете се наблюдава много по-често сблъсък на езика и емоци-

ите. Те се стараят да са по-внимателни, но това им коства усилия и нещо остава недогледано :-)

- 10-08-2009 |**Кентафър**

Поздравления, Златко!

Преди време написа нещо в което разказа за своето развитие по отношение на езиците и на диалектите.

Аз съм расъл в мулти/етническа/културна/езикова среда и за мен не би трябвало да е проблем смяната на езика, но се оказа че е! В последно време, очевидно съм се „срастнал“ твърде много с българския и необичайната мелодия на „чуждата реч“ ме дразни ... Смешно и за мен самия, но е факт.

Относно езика, ти си постигнал обратното в себе си. Днес го правиш и с понятията! Поздравявам те още веднаж!

Няма да обяснявам на добрите хорица, какъв е психомеханизмът на въздействие на родовете в речта, нито, че не е нужно да си жена, за да усетиш „жената“ (както не е нужно да си бог за да почувстваш примерно Христос в себе си).

Като става дума за плисък, тя вълната си се разпространява навсякъде и плиска всички: някои се къпят, някои се давят, някои пият, някои ... в „палатките“.

Оказва се, че и ти ясно улавяш момента в който човечето превръща палатката си в недвижимо имущество ...

Виждам, че вече знаеш какво се прави в една палатка: Рахатолсун! :)

- 10-08-2009 |**Златко**

Здравей, КентаФре,

драго ми е да те чуя отново, и не само защото в случая сме на едно и също мнение. По едно време тук бяха започнали да се появяват едни такива доста претенциозни (а всъщност глупави) коментари от някой си, който се подписваше като „кентавър“ и аз доста се почудих на разликите в тона и съдържанието, докато най-накрая разбрах, че някой злоупотребява с ника ти (той вече не е между нас, както се казва в определени случаи). Та така, драго ми е отново да чуя нещо откъм оригинала.

А инак, ти сигурно и сам си забелязал, че тукашните разговори не рядко избиват на нещо, което добрият Хобс сигурно би нарекъл „война на всички срещу всички“, с дребното уточнение, че тук става дума не точно

за война, а по-скоро за борба, чиято цел е постигане на авторитет, пък бил той и напълно въображаем, повече от виртуален такъв. Повечето от драгите участници (за мое леко неудобство, аз нерядко причислявам и себе си – пък било то и неволно – към тази група) ... та, драгите събеседници доста често изхождат от предпоставката, че останалите не отбират и боб-зърно от нещата, за които говорят. В резултат на което ситуацията тук много често не може да бъде описана другояче освен като типично хобсова. С балкански привкус, разбира се – всички ние не бихме били българи, ако духът на отрицанието не беше част от най-дълбоката ни същност. Така че нещата биха изглеждали доста хаотични, може би дори безнадеждни, ако на този свят не съществуваше онова толкова просто нещо, справедливостта, което в края на краищата поставя всекиго на мястото му.

Та така. В един дългосрочен – може би извънредно дългосрочен – план, цялото начинание има перфектен смисъл, просто защото трудът не може да бъде скрит зад плет, както всички знаем (същото се отнася и до други важни неща, като истината, справедливостта, напредъкът и пр.) В краткосрочен план обаче – а за нещастие това е точно планът, в който всички ние най-често преживяваме нещата на този свят, включително и „Прегледа“, те много често изглеждат пресолени, пресилени, може би – да ме прости езикът български за използването на драстични думички – дори изнасилени. Но това е така само защото ние ги гледаме отблизо. Отдалечим ли се малко, скоро всички ще осъзнаем, че суетата си е суета, а сиренето, тоест животът, съществуването, е нещо с много определена стойност, която не може да бъде лесно фалшифицирана.

Впрочем, достатъчно. Ще поживеем, ще видим, нали знаеш?

- 10-08-2009 | **Кентафър**

Не съм чел Хобс и не знам какъв е той, но обичам сирене. ;-)

- 06-05-2012 | **Гост**

Lustverlust (а не Luschtverluscht) е правилната дума на немски, тук вече няма нужда от лингвистични спорове.

- 06-05-2012 | **Златко**

Благодаря ви, че ми посочихте тази Verluscht на внимание. Закъде съм без вас?

Мери или Майкъл

Автор: Макси Обексер

Според една американска студия налице е една специфична дискриминация въз основа на пола по отношение на авторките не театрални пиеси – което е не толкова учудващо, колкото фактът, че ония, които преди всичко дискриминират жените са ... жени.

Емили Гласбърг Сендс и нейното проведено от университета Питсбърг изследване създаде напоследък тема за разговори в театралните кръгове в САЩ. Защото всички бяха доста изненадани да чуят, че именно жените са ония, които изразяват най-малко доверие в работите на собствения си пол. Представянето на резултатите беше извършено в края на юни на сцената на 59E59, един театър в среден Манхатън. Джулия Джордан, една драматичка, първоначално беше указала голямото неравновесие между постановките на авторите-мъже и жени, като с това до голяма степен беше допринесла за провеждането на изследването.

Едно отчетливо НЕ

При изследването бяха проведени три отделни студии, отнасящи се до различни действащи лица в театралния бранш. Първата студия беше адресирана към директорите и художествените ръководители на театри и театрални групи. Запитани за това дали в театъра е налице дискриминация въз основа на пола, всички те отговарят с ясно „не“. Фактът, че броят на пиесите, написани от автори-мъже, е много по-голям, те обясняват с това, че жените пишат и предлагат много по-малко пиеси от мъжете. При това обяснение в залата се породил спонтанен смях.

Но Емили Сендс даде право на това твърдение. Базите данни за театрални пиеси, съдържащи повече от 20 000 произведения, показват, че около две трети от тях произхождат от автори-мъже. Според тези факти изглежда, че мъжете наистина са по-продуктивни.

При втората студия един театрален ръкопис е бил изпратен до различни театри и институции в цялата страна. Ръкописът е бил изпратен на два пъти, веднъж под авторското име Мери Уокър и още веднъж под името Майкъл Уокър. Реакциите срещу пиесата на Мери Уокър са били много по-отрицателни, критични и безперспективни, отколкото онези срещу Майкъл Уокър. Отрицателните отговори на пиесата на Мери Уокър обаче са били формулирани без изключения от жени. Или, казано другояче: мъжете-директори на театри оценяват пиесите от жени и мъже далеч по-равностойно, докато жените правят ясна разлика помежду им. Тяхната оценка е много по-силно повлияна от пола, отколкото това е случаят при техните колеги-мъже.

Заимствайки от бейзбола

Третото изследване е било проведено изключително в Бродуей, където от осем инсценирани пиеси по-малко от една се пада на авторка-жена. Емили Сендс приложила при тази студия един метод, който е вече добре познат от областта на бейзбола – там с негова помощ е било изследвано дали има дискриминация по отношение на чернокожите играчи. Резултатите показват ясно, че чернокожите играчи трябва да бъдат много по-добри от белите си колеги и да демонстрират много по-високи резултати от тях, за да достигнат същото ниво на признание. Емили Сендс се запитала съответно дали пиесите на жените-авторки трябва да бъдат „по-добри“, за да стигнат до сцената. И това действително се потвърждава от фактите.

Критерият за „по-добро“, ако трябва да бъде поне донякъде обективен, може да бъде ограничен единствено до продажбите на билети. Въпросът следователно е бил поставен така: носят ли пиесите, написани от жени, по-високи приходи? Да, те го правят. Постановките от авторки-жени носят средно по 16 % процента по-високи приходи и по 18 % по-високи печалби от ония с мъжко авторство. Този резултат води обаче и до едно по-нататъшно разбиране: макар че постановките, написани от драматички, са по принцип по-успешни, те не биват държани по-дълго време в театралните репертоари. Вместо това те биват играни точно толкова дълго, колкото и по-малко успешните пиеси на техните колеги. И това позволява да се направи заключение за ясна дискриминация.

Мнозина са смятали, че повишеният брой на жените, които заемат водещи позиции в театрите, театралните групи и институциите, би

трябвало да води и до един по-добър баланс на продукциите. Но това не е така. Нарасналият брой на художествените ръководителки в никакъв случай не е допринесъл за по-голямо присъствие на авторките по сцените в САЩ.

Пиесите със специфично женско съдържание се сблъскват с много по-големи трудности, ако са написани от жени (както обикновено става, впрочем). Но с най-големи трудности се сблъскват пиесите, тематизиращи неравностойното отношение към жените в професионалния живот. Ха, добър виц, биха могли да си помислят някои. И същевременно едно заключение, което вероятно няма да изненада особено и авторките от Европа. Който иска да пробие на сериозно, най-добре да използва мъжки псевдоним. Феминисткото упорство, формулирано и представено от автори-мъже, може от друга страна да предизвика истинска еуфория – и отново най-вече сред жените.

Резултатите от това изследване са много интересни и потвърждават нещо, което би трябвало да бъде известно вече отдавна, а именно, че дискриминацията не се премахва автоматично с промяната на поведението на ония, които са я провеждали първоначално. Никоя жена не е вече свободна просто защото мъжът е престанал да гледа на нея с неуважение. Дискусията върху въпроса доколко феминизмът е направил сам себе си ненужен, може да бъде отложена за по-късно време, като междуременно се посвети повече време и енергия на темата за авто-дискриминацията.

Критична инстанция

Разбира се, тези резултати не могат да бъдат пренесени механично и върху немската театрална система. Разликата между нея и американската се състои в статуса на държавното субсидиране, както и в разбирането, че немският театър и до днес си остава една критична инстанция в обществото. Това обаче не означава непременно, че той се самокритикува с особено удоволствие. И един държавно субсидиран театър в никакъв случай не е гаранция за демократически отношения в обществото.

Театрите, както всеки знае, са една лига сама по себе си. И до днес в театъра ръководещ е монархическият принцип, с твърдо установени йерархии, с множество поданици и поданички. Прави впечатление, че особено в сферата на театъра множество жени обявяват с гордост, че са „оправили и без феминизъм“. В театъра не са рядкост и жените, които

не допускат никоя друга до себе си. Точно както и ония, които по свой начин преодоляват феминизма, като пропускат през ситото преди всичко млади мъже, а не жени.

Не би било зле и у нас да се проведе някакво изследване, което да покаже до каква степен чисто женското ожесточение на дамите по високи позиции влияе върху възможностите, предлагани на останалите жени в изкуството. Дори и най-убедените феминистки днес признават, че сред жените нерядко се срещат „най-лошите мъже“. Коректно би било във всеки случай злобното женско поведение да не се приписва на мъжете, тъй като то си е ... женско.

Източник

Маргарет (Макси) Обексер е немска авторка на театрални и радиопиеси, разкази и есета.

Психология на изборната активност

Автор: Антонина Желязкова

Избори 2009 г. бяха не толкова изненадващи, колкото симптоматични за политическите динамики в българското общество. Част от резултатите, които отразиха нагласите на гражданите, бяха заложили месец-два, преди да започне самата предизборна кампания. Победителят беше предизвестен, високият резултат на ДПС – също, анти-ДПС мобилизацията прозираше от всякъде. Възникват въпроси, важни за общественото здраве, които трябва да получат своите отговори рано или късно. Един от фундаменталните въпроси е дали политическата класа и нашето общество не са изкушени да избират недемократичните посоки, защото са по-лесни и по-бързи, вместо да отстояват сложните, понякога драматични и, разбира се, често неблагоприятни пътища на класическата демокрация.

1. Високата изборна активност се обяснява от повечето външни наблюдатели и от нашите политолози като реакция на корупцията, вот срещу тройната коалиция, която не успя да интегрира пълноценно България в Европейския съюз, съпротива срещу разрасналия се феномен на купуването на гласове, на корпоративния и насочения вот. Но също и бурна реакция срещу стресиращата възможност вотът да бъде разпилян между множество субекти и това да предизвика скорошни нови избори по време на криза.

Разбира се, всичко това е вярно.

Бих добавила обаче, че с малки изключения, за 20 години демокрация в България вотът обикновено е наказателен. Това, естествено, влече след себе си пълно отричане на стореното от предходната изпълнителна власт, дори то да е обективно значимо. Да си спомним сатанизирането на Филип Димитров и на Иван Костов, отричането от Симеон Сакскобургготски, а сега маргинализирането на Станишев дори от своите. Всичко това пречи да се развива институционалната култура на обще-

ството, респектът към държавата и нейните правила, които не се възприемат като свои/наши, а като недетерминирани, потайни и чужди – „техни“. Подхранва се недоверието в политическата система – „всички са корумпирани“ – и това води до търсенето на нов политик „месия“ – царя, Борисов, а за турците и помаците – Доган. Като че ли цялото общество е в перманентна позиционна война с държавата, която усеща като враг. Корпоративният и насоченият вот веднага бяха разчетени от българите като опит да се отнеме може би единственото, което демокрацията им даде щедро – садо-мазо удоволствието веднъж на четири години (или по-често) да наказват сурово онези, които са ги лъгали, ограбвали и унижавали.

Не трябва да се подценява прагматичният усет на търпеливите български граждани, че в някакъв момент нещата зависят и от тях. Миг на удоволствие, самочувствие и реванш... печелят битката, макар да губят войната.

Рано сутринта в деня след изборите в кварталната градинка (23 МИР – *София*) всички се гледаха със съзаклятнически усмивки и се поздравяваха: „Добре се представихме, направихме каквото можахме, не е зле, макар че нашите от СДС-то трябваше да вземат повече...“ И се подновява омръзналият на всички спор дали провалът не се дължи на обединението с ДСБ.

Това чувство на удовлетвореност е една от причините гражданите да ненавиждат изборния туризъм. Като да им влезеш в личния свят, в къщата... и да ги съветваш как да въртят домакинството си, къде да вложат парите си, дали да наказват децата или само да ги галят и напътстват.

На национално ниво вотът, който идва от чужбина, е недолюбван дори когато идва от собствените деца и внуци: „Какво знаят те в подредената Холандия/Германия как се мъчим ние тука на полето/в цеха/във фирмата... Да пращат по някой лев и лекарства – това е помощ. А не да питат: татко бе, за кого да ви пуснем бюлетината? Кой е този Цветанов/Пеевски/Янев?“ (*обобщени отговори от Благоевградско, Гоце Делчевско, Софийско, 2009*).

Скептицизмът вътре в страната срещу външния вот на избори 2009 се съчета в парадоксална симбиоза с активизацията на нашата диаспора. Респонденти и приятели, българи от САЩ, Канада и Европа, ме уведомиха, че дори най-аполитичните и дистанцираните сред тях, които не са се сещали за избори през последните десет-дванайсет години,

са били активизирани чрез разпространението в мрежата на клипа с предизборната реч на Ахмед Доган в с. Кочан. Напълно комично е пребледнелият от нарцисизъм лик на Доган, както и неугледният салон на читалището в Кочан, да обикалят из Торонто и Чикаго, из Ню Йорк и Берлин. Но е предизборен факт. Извън съмнение е, че високата избирателна активност в чужбина беше провокирана от анти-ДПС чувства и от развълнуван „дистанционен“ патриотизъм. Така през 2005 г. същата виртуална хъшовска разпаленост донесе отвън 3-5% отгоре за „Атака“.

2. Национално значим е въпросът за очевидната анти-ДПС обществена вълна в България, която поставям на първо място в моята класация като фактор за резултатите от изборите.

Победата на ГЕРБ дори с напълно неизвестните имена в листите и още по-неясните мажоритарни кандидати, както и падението на социалистите и царистите, бяха предизвестени, ако анализите се пречупват през лавинообразно нарастващата през последните месеци и седмици нетърпимост към ДПС и персонално към Ахмед Доган. Неговият безцеремонен и социопатичен сленг зарази и част от местните лидери, което доведе до отхвърляне, готово да прелее към малцинствата изобщо. Дори и децата знаеха, но най-вече смразеният соцелекторат, че при евентуален добър резултат за БСП, единственият им потенциален партньор би било ДПС. Това никой не можеше да понесе. Разбира се и срамът, че българите бяха обявени от европейските контролни институции „за най-крадливи в Европа“, а вината основно се вменяваше на „турските Министерство на земеделието и Министерство на бедствията и аварията“.

От своя страна, НДСВ избраха мека, дори изящна кампания по време на чума. Не се разграничиха от никого, не наругах аrogантния слог на Доган, не дадох ясна алтернатива, което звучеше на избирателите им почти подигравателно: „Като няма хляб – яжте пасти, предлагат ви ги нашите перфектни личности“, каза саркастично един бивш активист на тази партия.

Проблемът е, че обществото лесно може да прекрачи границата между ДПС и турците/мюсюлманите, като прехвърли негативите и раздразнението от демонстративното самодоволство на турските елити („Който не му харесва как управляваме, да духа суната!“) върху общностите. Ниските нива на институционална и политическа култура в България съдържат в себе си риск от **двустранин реваншизъм** – новите управляващи да редуцират и negliжират представителите на ДПС на вся-

какви нива на управление и същевременно да ограничат участието на общини с преобладаващо турско и мюсюлманско население в разпределението на фондовете. От своя страна, елитът на ДПС би могъл да разпалва нови страхове, да изолира малцинствата и да конфронтира своя електорат срещу новата власт. Това на местно ниво рефлектира в дребни селски/градски прояви на битов реваншизъм, който подлага на изпитание равновесното мултиетническо съжителство в ареалите със смесено население.

3. В бр. 26 на „Култура“ Антоний Тодоров описва един наистина страшен феномен, който се превръща в проблем на обществото – отварянето на една създадена като предимно етническа партия към други етноси и конфесионални групи, както и неумението или нежеланието на българските национални партии да приобщат към себе си малцинствата, като им предоставят сигурност, представителство и равнопоставеност на централно и регионално ниво.

Мога да добавя, че в някакъв смисъл първото е видимост и де факто – политическа мистификация: „Християните да заповядат при нас. Ние сме най-добрите, отворени сме и ще приемем всички!“ (*лидерът на ДПС, митинг в населено място Х., 2009*). Ще цитирам и респондент от елита на ДПС: „Превърнахме се в бунище. Всеки българин, който е прогонен от всякъде, защото е корумпиран или мошеник, или безпринципен и алчен политически номад, намира топъл прием в нашето движение, че дори в близкото обкръжение на лидера – и в парламентарната група, и в ръководствата на централно и местно ниво.“

Не си спомням някой от нашите социолози или антрополози да е направил социален и психологически профил на активистите и политиците, които „разширяват“ периферията на влияние на ДПС. В името на справедливостта обаче трябва да се каже, че подобни безпринципни политически номади – кърлежи са налепени към всички партии и етническата или верската принадлежност не са определящи.

Така или иначе, политическа и обществена реалност на изминалите двадесет години е фактът, че нито една партия не пожела да привлече активно турците, помаците и ромите в своите листи и управленски елити. Нито пък да спечели доверието на избирателите от тези етнически и религиозни общности с конкретни политики. А те самите, поне през последните 5-6 години, очакват това да се случи: „Вие живеете при демокрация, защото гласувате ту за тези, ту за онези – свобода и мно-

гопартиен режим. А ние от живковото БКП направо преминахме към еднопартийното управление на ДПС и няма мърдане.“ (*респонденти от община Ардино, 2006 г.*) Опитът на Новото време в Ардино на местните избори, помаците от тази община, които изненадващо гласуваха за „Атака“, кметът на Рибново, избран от Лидер, самотните воители на СДС и БСП в общини, където управлението е перманентно в ръцете на ДПС, пробивът на ГЕРБ в Кърджали доказват очакванията на етническите и религиозните общности да бъдат търсени и приобщавани към алтернативни партии. Съпротивата на хората в някои родопски общини, които издигат независими свои избраници срещу хората, спуснати им от централното ръководство на ДПС, също.

Не мога да отговоря на въпроса защо българските политици решиха по презумпция, че изселниците в Турция са единствено електорат на Движението и нито един техен представител през всичките тези години не се е опитал да ги привлече на своя страна. Както отбелязва Антоний Тодоров, предпочита се вариантът за ограничаване или забрана за гласуване на живеещите извън страната български граждани. Това е по-лесно, но в пъти по-недемократично. Освен това, не разрешава проблемите дългосрочно. Три седмици преди изборите нашите изселници в Турция жадуваха за политически коментари какво се случва в България. Никой не отиде при тях. Една неполитическа, гражданска личност като мен обясняваше пред пълна зала, че са хиперболизирани страховете от „Атака“, че обвиненията срещу помаците за ислямски фундаментализъм са предизборно активно мероприятие и няма да доведат до нов „възродителен процес“. Десетки хиляди хора в Турция, които се вълнуват от развитието на България, защото имат роднини и близки или вече инвестират в страната, или искат децата им да се изучат у нас, или очакват с носталгия и нетърпение да изкарат старините си в България, имат нужда от политици с ангажменти и отговорности, които да говорят пред тях. Те също имат своите разочарования от елита на ДПС, но са напълно наясно, че никой не им предлага алтернативен избор.

4. Успехът на ДПС беше внушителен на тези избори. Парадоксално то е, че точно когато показва тавана на електоралните си възможности, Движението ще остане в опозиция. Защото Доган е изпаднал в аномия, изолиран от нормално мислещите хора и от външния свят от 4-5 приближени, и е загубил представа за реалността. Това наричам „лидерска и

депутатска болест“, нещо като височинната болест – лечението е да се върнеш в базовия лагер и да започнеш отново да дишаш нормално.

Мобилизацията на вота за ДПС беше подготвена от водача на РЗС Яне Янев, както на изборите 2005 г. успехът им беше предизвестен от внезапното нахлуване на „Атака“ в политическия живот. Впрочем, „Атака“ помогна и на тези избори – техните кръсци, плакати и блокадата на КПП Капитан Андреево мълниеносно извадиха нови стотици гласуващи за ДПС изселници в Турция и гурбетчии в Западна Европа.

Познавам от дълги години и доста отблизо електората на ДПС и твърдя, че всеки път, когато те замислят да разчупят модела на еднопартийното управление, да се опитат да променят нещата за себе си или поне да вкусят от удоволствието на българските си съграждани да накажат политиците си, се случва нещо. Внезапно, непосредствено преди избори, конюктурата се променя, което ги вкарва в коловоза на ирационалния страх от нови посегателства; и те затыгат редиците и подкарват семействата си към урните, за да подкрепят единствения гарант на тяхната неприкосновеност – Ахмед Доган. Твърде циклично се повтарят различни варианти на познатия сценарий, за да продължаваме да приемаме това като случайност.

Въпрос на политическа, но и на гражданска отговорност е в следващите няколко години политическата класа да не допусне реваншизъм от едната страна и радикализиране от страх от другата страна. Въпрос на разгръщане и укрепване на демократичната и институционалната култура на обществото е да не се променят рестриктивно избирателните закони. Партиите би следвало да се отворят реално и убедително към малцинствата, което ще помогне за нормалното функциониране на гражданската нация, както и за отрезвяването и реформирането на политическите елити на ДПС. Защото реалността е, че Движението е важна и неделима част от българската политическа система и ще продължи още много дълго да бъде такава.

- 11 юли 2009

Източник

Антонина Желязкова е историк, специалист по османска история и по проблемите на Балканите и на малцинствата. В момента е председател на Управителния съвет на Международния център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия. От началото на 90-те години ръководи екипи от социолози, политолози, антрополози, етнологзи и историци, които провеждат теренни изследвания в балканските страни и в смесените региони в България.

Коментари (6)

- 24-07-2009 | **Колев**

Доста по-възрастен съм от вас. Денството и ученическите ми години преминаха в гр. Сливен. Градът тогава и сега имаше славата на цигански, от което не се срамувам. Тогава бяхме интегрирани – българи, арменци, евреи, турци и роми. Играехме заедно, учехме заедно, правехме любов като всички млади хора и т. н. Не бяхме дезинтегрирани и като студенти. Дезинтеграцията дойде много по-късно. За съжаление от политически съветници на предишния режим и сегашните демократични правителства с подобни на Вашите убеждения. Впрочем Вие не работехте ли при президента Желев!

- 24-07-2009 | **про** – липса на идеи

Слаба работа, без идеи и смисъл. Работа на човек, изостанал зад събитията, все по-малко разбиращ ставащото и пишещ по задължение, понеже трябва да отстоява статуса си на „капацитет“. Доган показва същността си още през 92-ра, но хората около Желев /и авторката в това число/ отказваха да повярват на сетивата си и да признаят, че са били излъгани толкова елементарно.

Доган превърна в последните години парламентарната процедура и демократичните практики в неприкрита война с българската държава и народ. Затова и избирателните кампании на ДПС имат всички характеристики на военни кампании - с мобилизация, преброяване на електоралната армия, и даже военна риторика и символика.

Тези неща авторката ги вижда, ама не и се ще да ги признае-защото беше особено интелигентски запленена от талантите на Сокола и вярваше в парадигмата „български етнически модел“. Затова и написаното някак си не му достига искреност и страст-както се пише, когато човек много знае, но не му се казва много, трябва да се внимава какво точно от многото ще каже.

- 25-07-2009 |**Гост**

Точен анализ, според мен. Крайно време е българските политически партии да обърнат по-сериозно внимание на малцинствения електорат. Хората избират Доган не просто защото са идиоти, а защото нямат алтернатива. Не разбирам какво му е толкова слабото на този аргумент.

- 30-07-2009 |**Надежда Александрова** – браво

Задълбочен и точен анализ на случващото се у нас в обществото и политиката. Напълно споделям мисленето на авторката и я поздравявам.

Добре е да се чува от повече хора и най-вече от политиците гласът на граждани от категорията на А. Желязкова.

- 09-08-2009 |**geg** – ге: Колев

И колко цигани-състуденди имаште?

ПП А иначе знам села, където имаше интеграция, а и сега я има (но намалява, заради наплива от места, където я няма). И там наистина трябва да се проучи защо се е случило?

- 26-01-2010 |**Бисер**

Професионален коментар с познаване на хародопсихологията на избирателния процес. Поздравления за публикацията и мнението на А. Желязкова.

Трите степени на сатанизацията

Автор: Евгения Иванова

Национализмът като заплаха или заплахата като национализъм?

Още преди поредната „доганизация“ да се случи в село Кочан, повечето политически партии системно се опитваха да привлекат привърженици на „Атака“ чрез националистическо говорене – без да си дават сметка, че успехът на „Атака“ се дължи в по-голяма степен на популизма и анти-елитистките нагласи, отколкото на национализма. Така или иначе, прави или не, партиите предположиха необходимост от национализъм у електората и се втурнаха да я удовлетворяват.

Целта на този текст ще бъде да открия диференциране (дали и доколко съществува) между „анти-ДПС“ и „анти-турското“ говорене, а също така – дали и доколко предположенията за необходимост от национализъм у електората имат основание.

Ще проследя накратко проявленията на „антидоганизацията“ в посланията на някои от партийните лидери, излъчени по медиите.

Ще започна с

Ред, законност и справедливост

– партията, привидяла себе си като изобретател на термина „доганизация“, макар авторството да е доста по-старо и да принадлежи на Иво Беров (**вж. вестник „Седем“, 27.07.05 – 02.08.05**).

На предизборен дебат по БНТ (*Благоевград, 30.06.2009*) водещият поставя на **Яне Янев** именно въпроса, който в случая ме интересува:

„Г-н Янев, не смятате ли, че анти-ДПС говоренето в последните дни става анти-турско?“

„Искам да ви помоля да не ми говорите глупости – казва борецът срещу корупцията – защото над моя роден край е надвиснала голяма опасност и тази опасност е от цялостна доганизация, която всички я виждат и усещат. Такава опасност над нашия пирински край никога не

е имало. Аз уважавам и ценя българските мюсюлмани, имам страшно много приятели и не случайно точно в Рибново РЗС проби крепостта на Доган. В Рибново ние имаме 37 гласа, което показва, че честните и почтени хора, които искат да се отърват от робството на корупцията, са готови да дадат своя вот за демокрация.“

И изплашените от „доганизацията“ „честни и почтени хора“ дават „своя вот за демокрация“. „Янето“, както мило го нарича целият български народ, печели почти 10% в Благоевград, което му осигурява нова възможност да бори корупцията от парламентарната трибуна.

Не толкова успешна е съдбата на верния му съратник **Димитър Абаджиев** в Бургас.

На прочутия дебат по БТВ („Тази сутрин“, 26.06.2009), когато възмутени от „доганизацията“ граждани замеряха кандидата на ДПС Йордан Цонев с яйца, Абаджиев произнесе:

„Проблемът на Бургас е част от големия проблем, който ние наричаме „доганизация“. „Доганизация“ означава оттеглянето на държавата от проблемите и идването на обръчи от фирми и партии. Ако не се закрият повечето от изборните секции в Турция и ако не се разкрият повече секции в Западна Европа, от РЗС ще организираме блокада на границите. Няма по-важен въпрос за българите от националните устои на България, от държавността. Лозунгът на РЗС – „Не на доганизацията!“, означава – не на политикономическата мафия, не на това, че Ахмед Доган разпределя всичко.“

Въпреки бодрото обещание за блокиране на границата, което би нарушило гражданските права на хиляди хора, Абаджиев получи 3,2% одобрение и не се класира за парламента. Наистина, задачата му в Бургас граничеше с невъзможното: да победи корифеите на национал-популисткото говорене Божидар Димитров и Волен Сидеров...

В Пловдив пък **Бойко Ватев**, досегашен депутат от ВМРО и борец срещу мюсюлманските култови места, спечели почти 6%, но не успя да вземе мандат.

„Основна наша теза, на ВМРО и приятелите ни от РЗС и другите подкрепящи ни партии – съобщи той – е девизът „Не на доганизацията“. Това си е борба и на Яне Янев, и на ВМРО. За нас специално тя е от десетилетия. Ние сме партията, която никога не е признавала ДПС, защото нашата конституция не позволява сформирането на партии по етнически принцип. Но по-важно е друго – тази организация създава и

корупцията. Обръчите от фирми, този начин на разпределение на държавните средства под масата, източването на фондовете – това също е доганизация. И ако казваме „Не на доганизацията“, значи казваме „Не на корупцията“. („Труд“, 28.06.2009)

Оказва се – дори според бореца срещу радикалния ислям, гарниран с войводите от ВМРО – че „доганизацията“ е повече корупция, отколкото турцизация. Т. е., дори РЗС и ВМРО избират политическото, „анти-ДПС“ говорене, а не етническото, „анти-турско“ говорене в своите предизборни послания.

Видяхме, също така, че резултатите им не зависят особено много от самото говорене (доколкото то смислово е едно и също), а от конкретната ситуация в конкретната област и от конкретната харизма на конкретния персонаж. (Много бих искала да направя изследване кой, как и защо привиква Яне Янев като харизматична фигура.) Освен това, „Янето“ произвежда в Благоевград **заплаха** за пиринския край, която – макар въобразена – е в състояние да мобилизира част от гласувалите за него...

Другият традиционен враг на Ахмед Доган, отдавна произвел го в „проклятие“, е Иван Костов и доминираната от него

Синя коалиция

Пуснаха в публичното пространство лозунга „Който не гласува, гласува за Доган!“

Лидерът на СДС **Мартин Димитров** обясни това подробно в **блогa си**:

„В своето изказване (в с. Кочан, община Сатовча – Е. И.) Ахмед Доган каза ни повече, ни по-малко от това, че се чувства над държавата и над законите. Явно смята, че всичко му е позволено. Възниква големият въпрос – кой може да го спре? Единственото решение е в масовото гласуване. Тогава схемите и схемичките ще се обезсмислят, защото тяхната тежест ще намалее в пъти. ДПС има висок резултат само и единствено защото хората не гласуват, тоест активността е ниска. Специално се обръщам към младите хора, сред които активността е най-ниска. Точно вие можете да решите тази битка, точно от вас зависи, вие сте много силни, когато сте заедно и гласувате. Вашето бъдеще е заложено на карта и ще се решава на 5 юли. Всеки глас, даден за „Синята коалиция“, е глас за промяна към добро!“

Концентрираната патетика на **заплахата** за „пиринския край“ от говоренето на Яне Янев тук по-скоро се е размила в станалото традиционно „заложено на карта бъдеще“ и поредните „решаващи“ избори. При Мартин Димитров **заплахата** е по-скоро трафаретна, служебна някак, не особено въздействаща.

Политиците от „Синята коалиция“ говорят за „доганизацията“ политически, не етнически – със съвсем малко изключения, например:

„Българската прокуратура трябва да докаже, че е *българска* (к. м. – Е. И.), да се самосезира и да разследва случая.“ (в с. Кочан – Е. И.) – **казва** председателят на парламентарната група на ОДС **Йордан Бакалов**, очевидно обърквайки политическото и етническото съдържание на понятието „българска“.

„Анти-ДПС“ (а не – „анти-турската“) риторика, вероятно, има някаква роля в невисокия резултат на „Синята коалиция“, но тя едва ли е решаваща.

По-интересно е да се разсъждава дали и доколко „анти-ДПС“ риториката има роля във високия резултат на

ГЕРБ

Още повече, че при тази партия тя се оказа до голяма степен и „анти-турска“.

Макар изказванията на неформалния ѝ лидер за „възродителния“ процес и за „човешкия материал“ да са напълно достатъчни да открийт етническото и дори расистко говорене, използвано с радост от Доган, ще приведа и други примери от лексиката на **Бойко Борисов**.

В интервю за „Труд“, с иначе звучащото съвсем политически коректно заглавие „Каузата на ГЕРБ е да извади ДПС от властта“, Борисов прави поразяващото откритие, че „България я няма в Делиормана! Няма я, разберете!“; и вещае – поради тази причина – „тежък конфликт в бъдеще“. Коя точно „България я няма“ – политическата (в смисъл на държавност) или етническата (в смисъл на етнически българи), лидерът не обяснява.

По нататък – на въпрос дали ще прави чистки на етнически принцип – отговаря:

„Сега те в момента какво правят? Чистка срещу нас. Идете в Кърджали да видите колко българи има в управата. Турците са 80-90% и мачкат българите в смесените райони.“ („Труд“, 18.08.2008)

Това е. Няма ДПС в управата, има **турци**, които мащат не политическите си противници, а **българите**. Борисовото „нас“ не се разбира като ГЕРБ, а като българите. „Те“ не са ДПС, БСП или някоя друга политическа формация, а турците...

Ако етническото говорене на вероятния „възродител“¹ Борисов е съвсем ясно, то изказванията на кандидата му в Кърджали **Вежди Рашидов** очертават твърде шизофрено раздвоение.

Предполагаемият нов министър на културата не се измори да повтаря, че бил „от най-чист турски произход“ (за разлика от други – като Юнал Лютви, който се чувствал албанец, но и от самия Доган, чийто произход бил съмнителен); като в същото време твърдеше, че „*те, турците* (к. м. – Е. И.) са добри, трудолюбиви и честни хора“. (вж. напр. „Сезизмограф“, 11.07.2009)

Вероятно „аз-ът“ на Рашидов се самоосъзнава етнически – като турчин, но колективната му принадлежност е изразена политически – като ГЕРБ. А турците от етническата партия ДПС остават „те“...

ГЕРБ също лансира **заплахата** от употребата на етническата карта, като обаче я приписа на „другите“ – доста по-успешен ход от патетиката на „Янето“ и вялото говорене на Мартин Димитров. **Румяна Желева**, евродепутат, например, **съобщи** възмутено, че Лютви Местан обикаля района на Кърджали и обяснява как той може да се разглежда като ново Косово.

(Ако тази „информация“ не е изобретение на самата Желева, ако умният политик Местан действително е сравнявал Кърджали с Косово, хипотезата ми, че ДПС сипе нарочни провокации, за да консолидира електората на ГЕРБ и така да го остави да поеме цялата отговорност за управление в криза, ще получи допълнителни основания.)

Не бих могла – без детайлно изследване – да кажа до каква степен откровеното етническо говорене на ГЕРБ имаше значение за високия му успех. Твърде опростителско би било да се мисли, че този успех може да бъде мотивиран само от „анти-ДПС“ (или „анти-турски“) нагласи. Дори – само от наказателен вот. Съвсем не са малко българските граждани, кои-

1 Когато през 2001 г. Бойко Борисов беше предложен за Главен секретар на МВР, от ДПС му зададоха въпроса дали е участвал във „възродителния“ процес. Той отговори, че бил обикновен пожарникар и се грижел да опази реколтата. Никой не го попита каква точно реколта е спасявал посред зима и не му припомни ролята на пожарната в „отрезвяването“ на жертвите – през декември и януари – с ледени струи вода.

то привидяха в Бойко Борисов новия спасител и гласуваха позитивно. Наистина (както казах в едно интервю преди 8 години) беше съвсем закономерно след царя да се появи и генерал... Очаквах дори това да се случи още на следващите (2005) избори, когато – в опразнената откъм месии ниша – изненадващо се появи

Атака

И монополизира националистическото говорене.

Поведението на „Атака“ на тези избори беше напълно предвидимо до случая „Кочан“, когато всички се вписаха в нейната досегашна риторика. (ГЕРБ опитваха да правят това и преди в стилистиката, която описах по-горе, но провокацията на Доган сякаш ги осъди на еднозначност.) Така „Атака“ остана в позицията на недоволен мрънкащ изобретател с откраднат патент.

Волен Сидеров, разбира се, размаха калъчката към „политиците, които сега се правят на много възбудени“, имайки предвид преди всичко Иван Костов. Не прости и на Мартин Димитров, на когото „тогава (когато „Атака“ изобличавала ДПС – Е. И.) му повиваха пелените“. **Възмути** се и от „някои други политически момченца с меки китки, които сега са актуални, но до днес не забелязваха Доган, а сега се възбуждат преди изборите и откриват топлата вода. Когато аз съм критикувал Доган и „доганизацията“ и съм посочвал опасността от нея, всички тези, които сега са в първите редици, бяха коалиционни партньори с Доган.“

Благодарение, вероятно, пак на случая „Кочан“, „Атака“ не само запази резултата си от предишните избори (за което от никакви специални „случаи“ нямаше нужда), но и го подобри.

Логично би било – не само като коалиционен партньор, но и като управляваща с мандата на Движението –

БСП

да не вземе участие в „анти-ДПС“ говоренето.

Това обаче не се случи.

Съвсем като колегите си от ГЕРБ, **Румен Овчаров** идентифицира **българите** с БСП. Случилото се в с. Кочан „е директна атака срещу БСП точно в смесените райони. Но това е и директна атака срещу българите в тези региони.“

Овчаров не само забравя, че е съюзник с ДПС, но и ясно **подчертава**, че „единствената политическата сила, която може да преустанови този процес (доганизацията“ – Е. И.) е БСП. Всички говорители, които яхнаха

метлата на „анти-ДПС“ говоренето, трябва да са наясно, че точно те влизат в сценария на Ахмед Доган. Всичките СДС-та, всичките Бойко-Борисовци, играейки конюнктурно, играейки на дребно, играейки за днешния ден, на практика поставят на карта цялото етническо развитие на огромни територии от България.“

Разбира се, Овчаров е отдавна против коалиционната политика с ДПС. Не е сигурно само дали несъгласието му произлиза от етнически, от политически или от персонални съображения, продиктувано преди всичко от непоносимостта му към личността, отговаряща за тази коалиционна политика – Румен Петков.

Доказателство за по-голямата вероятност на последното предположение дава и **позицията на Татяна Дончева**: „...какво пречеше преди 4 години да бъдем без Доган във властта? Истината е, че ние се бяхме вързали с Ахмед Доган много преди това. Аз съм се борила дълго и упорито и на местно ниво, че коалицията ни с ДПС е лоша, че не бива да се връзваме предварително. Само че *тогавашният отговорник за коалиционната политика (к. м. – Е. И.)* твърдеше, че можело да не ни стигнат 5 гласа за абсолютно мнозинство.“

Дори да приемем позицията на Овчаров и Дончева като „странична“ за „генералната линия“ на БСП – доколкото той представлява своеобразно крило в ръководството на партията, а Дончева от известно време гравитира около неговия кръг, не бихме могли да отмением притежаващото съвсем сходни интонации **изказване** на официалния говорител на Висшия съвет **Корнелия Нинова**:

„В БСП сме убедени, че е неприемливо и трябва да се спре с това (на Доган в с. Кочан – Е. И.) говорене, да се употребяват хората заради предизборна кампания, заради трупане на дивиденди на отделни политически партии.

Назад в годините сме показали, че с ДПС сме конкуренти. И сега сме конкуренти!“

Наистина, в случая „Нинова“ също има място за известно съмнение – дали говори от името на Висшия партийен съвет, или от свое име – като водач на листата в Благоевград срещу водача за ДПС Ахмед Доган...

Все пак – с всички подозрения за лично, а не партийно говорене – позициите на члена на Изпълнителното бюро на партията и на нейния говорител не могат да бъдат оставени без внимание.

В нощта след изборите Овчаров и Нинова се опитаха да обяснят, че за помитането на БСП от властта е виновна коалицията с ДПС, но този път не бяха единствените. В тъжната нощ желаещите да оправдаят загубата с ДПС станаха много повече. Жертвената риторика беше подхваната и от шефа на предизборния щаб Евгений Узунов, и от вицепремиера Ивайло Калфин.

И пак в тъжната нощ, на пресконференцията, самият премиер **Сергей Станишев** прехвърли вината върху коалиционния си партньор, с когото, впрочем, получиха почти еднакъв резултат:

„Нагласите срещу ДПС издигнаха ГЕРБ на гребена на вълната. Ние понесохме загуба от наказателния вот срещу ДПС.“

След това припомни как на местните избори БСП винаги е била срещу ДПС...

Конфронтацията БСП/ДПС на всички досегашни местни избори изведнъж стана много важен аргумент в следизборното говорене на лидерите.

Изобщо, след изборите говоренето претърпя почти пълен обрат, както всъщност си е редно, когато власт и опозиция разменят местата си.

ГЕРБ отчетливо умножи декларациите, че ще работи с всички мюсюлмани и ще ги издига на ръководни постове, като използва професионалния им потенциал, а БСП все по-забележимо и все повече започна да се отдръпва от ДПС и да обвинява Доган за изборния си провал.

В цялата пред- и следизборна канонада на никого не му хрумна да изрази мнение, че в с. Кочан Ахмед Доган предизборно е излъгал електората си. На никого не му хрумна да каже, че това не е вярно, че не е възможно, че липсват механизми за еднолично управление на държавата или за „разпределяне на порциите“.

За всички поредната изцепка на ДПС-лидера се оказа удобна. За някои среди в БСП – включително. Едни вероятно са смятали, че случаят „Кочан“ ще повиши влиянието им в смесените райони, където БСП и ДПС наистина са конкуренти. Други пък са прозирали резултата и са се надявали на смяна в ръководството и в политиката на партията.

Така или иначе, БСП не направи изключение от всеобщото „анти-ДПС“ говорене.

Резултатът е ясен: Доган и ДПС са сатанизирани до степен да носят негативи за всичко, до което се докоснат. (Лидерът на ГЕРБ, например,

беше доста потресен от заявеното намерение на ДПС за подкрепа на неговото правителство при определени условия.)

В седмицата след изборите (това, вероятно, ще продължи) всички журналисти питаха всички политици, с които разговаряха, дали ще „заиграят с етническата карта“. Журналистите (преобладаващото мнозинство) силно се възбуждат от възможността за „разиграване на етническата карта“. Допускам, че леенето на кръв е върховният репортаж, за който повечето от тях се готвят още от студентската скамейка. Политиците обаче все по-вяло и по-скучно им обясняваха, че няма да играят с нищо етническо. Бъдещият министър-председател, загърбил етническите „ние“ и „те“, внезапно превърнал се в радетел за гражданска, политическа нация, отговорно зави:

„Не ме интересува етническата карта. Всички са български граждани. Ако някой играе с етническата карта, за това си има специални служби.“ (*Нова телевизия*, „На 4 очи“, 12.07.2009)

Разграничението между ДПС и турци (или въобще мюсюлмани) стана основен акцент в политическото говорене. Появи се дори още по-детайлно диференциране – между ДПС като цяло и неговата върхушка. Така се получи тристепенна скала на сатанизиране: ДПС – върхушка – Доган. (*Георги Кадиев пред БТВ – „Тази сутрин“*, 08.07.2009)

Турците и мюсюлманите въобще не влизаха в скалата. За турците неизменно и с бащински тон се говореше като за „добри, трудолюбиви и честни“...

Прекалената елейност на това говорене и мисленето за турците отново като за някаква съвкупност, различна от „нас“, ми пречи да се зарадвам на иначе верния тон, който отправя престъпниците да отговарят не пред отрядите на Боян Расате, а пред съда.

Прекалената елейност ми пречи да повярвам, че следизборното, ясно открояващо се диференциране на сатанизацията, е било валидно и преди изборите.

И все повече ми се струва, че целта на „анти-ДПС“ говоренето е била то да се привиди като „анти-турско“. Защото поредната корумпирана партийна върхушка не би била никаква сензация. Виж, ако тази върхушка е „чужда“, още повече – следваща интересите на *чужда* държава, игличките на възбудата, мечтана от студентската журналистическа скамейка започват да боцкат цялото общество.

Именно това беше същността на скандала „Рибново“. Всички недоволни от кмета Башев (също сатанизиран и така – запратен отново под крилото на ДПС) изтъкваха битови причини за недоволството си. Попитан един от тях защо го обвиняват в радикален ислям, а не в корупция.

„Ако бяхме го обвинили в корупция, никой нямаше да ни обърне внимание“ – отговори човекът...

* * *

Значи ли това, че националистическото говорене е успешно? Има ли, наистина, силни националистически нагласи в българското общество, невидими до преди 2005 г. и появили се, внезапно някак, именно тогава – не много преди така мечтаното „влизане в Европа“? Усещат ли се българите жертви и мъченици, чийто единствен последен изход е да си отмъстят на някой реален или въобразен враг?

Високата избирателна активност на 5 юли, мисля, не беше поведение на мъченици. Не беше и поведение на изплашени хора. Беше единственото възможно рационално поведение.

Жертвите, мъчениците, изплашените хора реагират ирационално – палат джамии, например. Или блокират границите. Или бият циганчета.

Същинското националистическо говорене в България ще има успех, когато една или друга цяла общност се почувства заплашена – реално или въобразено, няма значение. Именно заради това (слава Богу, предимно предизборно) се размахват заплахи от всички страни – от ново „турско робство“ до нов „възродителен“ процес. Заплахата консолидира. Мъченическото самосъзнание търси възмездие. Уплашените хора, мъчениците са онези, които наистина ще „разиграят етническата карта“.

Останалото е ерзац.

- 14 юли 2009

Източник

Евгения Иванова (род. 1952) е доцент в Нов български университет и автор на множество публикации в областта на етнологията.

Коментари (5)

- 24-07-2009 |**Колев** – Доц. Иванова

Не съм привърженик на говореното по СКАТ и на митингите на Волен Сидеров. Учил съм с турци, помаци и цигани и никога не сме имали спорове. Искам обаче да ми отговори някой на следните въпроси: 1. Откъде са парите на Доган и 2. Какво са правили в ДС 90% от неговите сегашни сътрудници? Иначе материалът е твърде слаб от към анализ!

- 27-07-2009 |**Сандо**

Нещо не го разбирам туй питане – какво общо имат декларациите за нефашизъм и приятелство (или неспорене) с турци, помаци и цигани и въпросите за парите на Доган и ДС миналото на партийците му? Парите му са оттам, откъдето са и парите на всички останали корумпирани политици у нас, същото май се отнася и за ченгетата в партията му.

А кое му е слабото на анализа? На мен пък ми харесва много.

- 29-07-2009 |**Мари**

Този анализ има твърде елементарна координатна система. Той не се интересува от реални натрупвания на реални проблеми. Не мисли демократичните ценности, ако щете, в тяхната жива и сложна връзка с реалността. В него има „демократични клишета“, опит да се защитят турците в България може би, но от кого и от какво? От това тези сред тях, които не искат обезателно да са под абсолютния властови монопол на партия като ДПС, да не им минава и през ум, че биха могли да имат каквато и да

било друга алтернатива. Корупция има навсякъде, да, елементарно мислене има и сред представители на мнозинството, и сред представители на малцинствата. Но много избиратели в страната досега, допреди последните избори, не искаха въобще да избират когото и да било именно защото виждаха корупция, който и да беше нейният носител и трудно се доверяха на която и да било политическа партия. Изключение правеха и правят само онези традиционни избиратели на ДПС, които поради етническия си така или иначе вот, нямаше как да накарат една самозабравила се политическа формация, по-точно нейната върхушка, да не чувства напълно недосегаема в това, което прави. А злоупотребата с власт, безконтролното разпореждане с икономически лостове, плашенето с нов „възродителен процес“, за какъвто абсолютно никакви условия, нито податки нямаше, не са никак либерални и демократични ценности, нито действия в крайна сметка, подобни неща въобще не спомагат за повече хармония и толерантност в което и да било общество.

Накрая ще добавя само, че има все пак турци, български турци, колкото и те да относително малко, за които това, че ДПС ще е този път в опозиция, не в изпълнителната власт, е нещо положително. Те не искат собственият им етнос да бъде асоцииран с хора, отдавна загубили всякакво чувство за морал и за чест. Има все пак хора, които биха искали българските турци да не са толкова лесно манипулирани, да не дават винаги толкова лесно, безусловно или просто от позицията на зависими подкрепата си за лидери, които всичко можеха да си позволят, знаейки, че пак ще бъдат избрани. (Нещо, което в никакъв случай не важеше и не важи за която и да било друга партия в страната.)

- 30-07-2009 | **лустрация**

Просто не мога да разбера, като гледам сегашният парламент, спечелилите място партии-всички до един водят силна антитурска кампания. Питам, къде е алтернативата на турците? Дори ДПС да не им харесва-за кого от тези да гласуват, яхнали примитивният антитурски национализъм? Поне за умните хора е ясно-“котилото“ е едно-всеки е сложил някаква маска-кой сега е демократ, кой войвода, кой ултра националист, кой по-демократ... Но „котилото“ е едно...

Не е трудно да се върнем 20г назад и да видим кой кой е... все пак не са изминали стотици години... свидетели бол.

И след 20г „демокрация“ и безумно крадене на държавата се намери един виновник-турците. Не може хора, които не могат, а и няма как да обяснят произхода на парите си, да управляват страната...

Смешно е, крадеца вика дръж крадеца... Някак си, не е морално...

Познайте, защо в България, след 89г не се отвориха архивите...

А сега познайте кой дърпа конците-естествено, “котилото”...

- 30-07-2009 |**Мари**

Не мога да разбера защо някои толкова много искат да поставят знак за равенство между анти-ДПС и антитурско говорене някакво. Толкова много им се иска на немалко хора, за съжаление, да произвеждат нови и нови инсинуации.

Жалко е.

Подобни глупости са почти толкова основателни, колкото и простота на Лютви Местан за това, че този прекрасен човек Дилян Певски не бе избран в Комисията по корупцията в НС.

Колкото и да плетете нови и нови мрежи от манипулативни внушения, все някой ден „черното“ трябва да започне да бъде наричано „черно“ и бялото „бяло“. И всички онези, които продължават с остарели мерки да мерят процесите в България или да продължават да се опитват да ПРЕЧАТ на това нещата да не бъдат забатачвани още повече, без значение какъв е техният етнос или техните политически пристрастия, са хора, чийто граждански принос е полезен точно колкото може да бъде полезен черният PR за което и да било общество.

Сексуалната философия на българина

Автор: Найден Шейтанов

Увод в нашия неофициален фолклор

Словесното богатство на нашия народнесе изчерпва с известните вече умотворения, събирани от около половинвек насам и издавани от частни лица идържавни учреждения. Освен това, така да се каже, *официален* фолклор има обаче идруг, *неофициален*, който „не е за предхора“, ала е също тъй изобилен и доримного по-любим на млади и стари, намъже и жени. Той обема, както и официалният, песни с буен ритъм, приказки, наричани „масали“, пословици, изрази, отделни думи, вид тайни езици, сетне географски названия и пр. Всички тия творения се въртят в магичния кръг напъл и на любов, искрят от духовитости иоткриват или само загатват за практикатаи мъдростта на двуживота.

За българския сексуален фолклор знаевсеки от нас – кой повече, кой по-малко. Ала доколкото ми е известно, никойдосега не е направил *нецеломъдрената нинародна словесност* обект на *научно-философско изследване или обглеждане*. Причините за това се знаят. Нашитеобразовани хора смятат, че културнотоблагоприличие налага да се пазимълчание върху „деликатните работи“ набрачния живот. Затуй литературният ниезик е усвоил традиция на строг пуризмспрямо думи от сексуално естество. Ниедори отказваме гражданственост на изрази, които биха отговаряли налитературно немското Aftermiete и френското culotte. Време е, струва ми се, да се запитаме: дали не отиваме твърде далеч с езиковото си целомъдрие?Впрочем вярно е, че у нас, по специални причини, е съвсем трудно да сеговори за пол, без да изпадне човек в „блажените“ сфери на цинична забава. Аз обаче ще направя тук риска, който грижливо се избягва досега. Имамнякои съображения за това. Преди всичко сексуалният фолклор представясъщо такава категория на словесно творчество, каквато и официалният изследователно все ще трябва нявга да бъде включен в кръга на научно-философската ни проблематика. Сетне, по

мое убеждение – което, надявам се, в края на статията ще стане убеждение и на други, – в упоителната атмосфера на сексоапокрифните ни произведения се крият идеи интересни, дори дълбоки и тайнствени, както самият пол и любовта.

Ще трябва най-напред да спомена нещо *за метода*, който ще следвам тук, за да се избегнат недоразумения. Към сексуалния ни фолклор аз ще се отнасям тъй както се отнася гинекологът и венерологът към детеродните органи. Народните произведения, по понятни причини, ще се предават синтетично, като *terminologia obscena* се означава на чужд език. Тук-там ще се проектират някои фолклорни идеи назад в средните векове или в епохата на стара Тракия и Елада. Това ще се прави, за да се подчертае съответната очевидна аналогия. Въпросът за действителния културен континуитет в историята на Балканския полуостров се оставя открит. И етимологията, за която от време на време ще става дума, е повече от сексологичен, отколкото формалистичен характер.

Не ще да е преувеличение, ако се каже, *че мисълта на обикновените ни народ, както и на неговата интелигенция, в някои случаи се отличава със силно еротична отсянка*. И затуй в говорния ни език се срещат доста думи, чийто смисъл тегли все към генитални сфери. Дори израз, наглед съвсем официален, може изведнъж да потъне в нирвана на половото, стига само да се подчертае с нашенско намигване или с нашенска усмивка. Доколкото се простират сведенията ми, такава е мисълта или по-точно такъв е говорът и на съседите ни: сърби, румънци, турци и гърци. Тъй че сигурно ще да може да става въпрос за *полов манталитет като за нещо типично за балканските народи и за някои техни съседи*. За характерен белег на тая сексуалност, мисля, служи *клетвата чрез пол* или, порнографски изразено: *псувнята*. Нека кажем първом нещичко за географията на това заклинание. Западно от приблизителната линия Фиуме – Петроград се намира Европа без сексоклетва, а източно – с такова злословие. Опитайте се да обясните на западноевропейеца що е псувня и ще се убедите, че той е безсилен да схване нейния смисъл. „Не разбирам, казва той, защо се обиждате! Напротив, изпсуканата трябва да се радва!“ За историята на половата клетва почти нищо не се знае, защото липсват данни. Мен ми е известно само, че в *някои влахо-български грамоти от XVII век се употребяват официално псувни като вид наказание*. За произхода обаче на сексоклетвата биха хвърлили светлина някои обстоятелства. Например не ще да е случайно, че Европа, практикуваща псувните, съвпада почти

с областите, над които дълго време са владели татари и турци. Сетне, в същите области, не и на запад, са разпространени характерни дуалистични приказки, повлияни от религиозните ереси на източното манихейство и на българското богомилство. Главни теми на тия приказки са: Бог-дух и дявол-плът, небесно целомъдрие и земна, „грешна“, полова наслада. Тук сигурно ще трябва да се добави, че голяма роля в сексуалния ни фолклор играят духовни лица – нещо, което не може задоволително да се обясни само с отрицателната дейност на фанариотското духовенство у нас през време на робството. Трето обстоятелство от този род е, че на Балканския полуостров, в древна Тракия и Елада, са били разпространени и силно развити култовете на Диониса, бог на пола и виното.

Интересна е *психологията на сексуалната клетва*: мъжете псуват в случаите, където жените кълнат, макар да се съзнава, че нито едното, нито другото ще помогне нещо съществено. „Мъжки псувни, женски клетви“, казва пословицата, „дърво не изсушават.“ За „силния пол“ това злословие служи като психотерапия: „Разхока се, разпсува се, па му мина.“ Българинът сякаш е убеден, че както ястието му не може без пиперка, тъй и езикът му трябва да се приправя със силни, тлъсти псувни, за да си струва труда да говори човек. Като че афектът, ако не делирият, е важна цел на съществуването му.

Разправят за един българин, че не можал да стои повече от месец във Виена, защото там „нито имало кого да напсува, нито се намирал някой да гонапсува“. Половото злословие се използва дори за разказвателни рекорди: уверяват, че известен човек на театъра ни могъл да псува половин час, без да повтори псувня!... При анализа на сексоклетвата веднага изпъква главният й елемент – брачно насилие, което за въображаемия съпруг е *наслада, възмездие, отмъщение*, а за мнимата съпруга – *унижение, поругание, светотатство*. Този елемент сочи към епохата на турското робство, когато господарят насилник е похищавал безнаказно семейната чест на подчинения. Ала изглежда, че това обяснение не задоволява напълно. Каточе тук се засягат по-висши понятия, неясни сега за нас – например за брачна предопределеност, следователно неприкосновеност, за личен път на спасение чрез плътта, за насилник дявол, който иска да разтури от Бога дадената хилядолетна наредба, и пр. Сексоклетвата навежда и на *другамисъл*. У нас и у сърбите полови заклинания се отправят не само към живи същества, но и към неодушевени предмети, дори към съвсем отвлечени понятия – също тъй кълнат и жените. Български-

ят селянин псува къпината, която го е одраскала, кога той върви по пътя; тръна, на който се убожда; камъка, който пада от скалата и го ударва; водата, която е придошла и го заплашва; дъжда, който му пречи да работи, и пр. Българският гражданин пък псува новото време, което развратило младежта; робството, което убило у нас всяка преданост към държавата; стопанската криза, която го души, и пр. Струва ми се, че всички тия сексокетви имат само едно обяснение. Народът ни си представя къпината, камъка, водата, времето, робството, кризата – като същества с пол и следователно той може да ги уязви, да си отмъсти, като извърши над тях брачно насилие. Значи *ние, хората* с тѣотаявена половост, *сексуализуваме света на неорганичното, нарастенията, както и тоя на отвличените понятия*. С други думи, българският сексуален фолклор е създаден и се създава върху основата на *полов анимизъм*, на места дори *полов фетишизъм*.

Следи от народния ни сексо-анимизъм действително се намират във всички области на еротичния ни фолклор: космогонни творения, географски названия, приказки за растения, насекоми и пр.

За полова космогония в схващанията на нашия народ свидетелствуват песни и приказки, в които се разправя за женитбата на слънцето. Дневното светило пътува по небесните простори сякаш единствено за да си дири невеста. Затуй момите ходят за вода в ранна утрин, та „слънцето да ги не види“. Слънцето сесхваща като голямо око. От друга страна се казва, с типично намигване: „ведноокия (penis) ни е силата.“ Еднооки са древногръцките циклопи гиганти. Едноок е и германският бог Один. От опит зная, че когато се описва Один пред младежи, те се подсмиват „под мустак“. Най-известна е небесната невеста на слънцето: „звезда деница“, инак Меркурий. За астрономната двойка народът пее, че „наедно ляга вечер, наедно става сутрин“. Мъжко-сексуалната представа за слънцето се разширява и за небето. То е надвесено, дори легнало върху земята и от него пада оплодително семе под форма налъчи, дъжд и гръм. Както се вижда от тая представа, земята е жена в народната ни полова космогония. Затуй се казва: „жена без мъж, земя без дъжд не ражда“. „Златен дъжд“ е познато преображение на Зевса в старогръцкия любодееен мит. А представата за земята като жена и майка има съответствия едва ли не у всички народи: Семела-Темела – майката на древнотракийския Дионис, Деметра-Геметра – у гърците, Реа Силвия – у малоазийските фриги и у римляните, Изиди – у египтяните и пр. Митичната представа като че е оставила конкретна следа в езика ни: „почва“ значи обра-

ботвана, плодородна повърхнина на земята, чешкото *roseti* – зародиш в женска утроба, глаг. „почвам“ – „изхождам от някое начало“. Т.е. матката от пръст е за народа ни начало на растителния живот, а след това – и на живота изобщо. Сексуалната ни космогония представя, значи, осмислен андрогинизъм, т.е. *вселената се крепи от мъжко-полово и женско-полово начало*. Космогонната представа за земята като жена минава в сексуалната ни *геология и география*. Извор е *vulva*. Топлите извори, баните се обясняват от народа ни като „малка нужда“ на земята – тя изпуска горещата течност на геоложката си урина. В някои приказки *същите понятия са християнизирани*. Дева Мария е покровителка на топлите извори. Последица от такива именно схващания са местните названия: Момина баня в Хисаря, Момина баня в Солудервент, до Костенец. Друга последица изглежда да е употребата от някои наши селяни на човешка течност за лекарство – покриване на геоложки с анатомични представи, което сочи *наполов фетишизъм*. Представата за топъл извор се е пренесла върху студен. Известни са приказките как някоя си царска дъщеря изпразвала произведението на бъбреците си в такова изобилие, че карала девет воденици! Ала представата за извор бива и мъжко-полова – види се по антитеза. Такъв е *terminus obsценus* „Чатал чучур“, т.е. извор между два клона, мислени анатомично. „Чатал чучур“ се среща като местно название на балканския връх Амбарица. Понятията за „вода мълчешка“, „вода магесна, що излиза от девет сопа“ (чучура), „жива вода“, „чешми с мед и масло“ и пр., които изобилствуват в народните ни приказки, ще да са от полово естество. Затъмняло уринно-сексуално понятие за носталгия е сигурно и тоя чест народен израз: „Който е пил вода от (едикой си) извор (например Баш бунар), пак ще се върне!“ Женско-половата представа за извор се пренася по-нататък и върху реката. Легло на река се нарича у нас „матка“, точно както сексо-анатомичната част у жената. Освен матка употребява се „русло“ – а русалка е името на богинята на реката, русалска неделя, празникът ѝ е през май. Митичната представа е слязла на геолошко название. Дали това не може да послужи за опора на сексоетимологията при тълкуване на местните имена, специално на реките у нас¹? Че народът ни си представя реката като течение, произлязло от *vulva*, и дори по тая причина пренася анатомични названия вър-

1 Проф. Ст. Младенов. Арда, Марица и Тунджа, в сборника на Дякович, 1929 и в други свои работи тълкува речните ни имена от „вода“. Струва ми се, че това тълкувание може да се сексуализува.

ху географски релеф, т. е. върху речните брегове – за това има и други данни. Напр. местното име Момина клисура – на р. Марица, недалеч от гара Костенец и от Момина баня (Солудервент); на р. Места, Неврокоп, собст. Момини кули, художествено описани от П. Яворов; на р. Осъм, над Ловеч, собст. Момина могила и др. На означените местности има теснини, през които едва се промъква реката. Теснина в народните ни сексофункционални понятия се отъждествява с девственост. Момина клисура (от латинското *claustra*, pl. затворка, ключалка, укрепление, крепост, *claustra*; грц. *kleisoura*, клисура, *kleitoriz*, fem. *clitoris in natura muliebri*) е фетишистка представа в сексуалната ни геология. Петко Славейков казва в смехориите си: „Аз съм от Момина клисура!“

Женскоеротичната представа за река бива съчетавана с андро-сексуалната за мост. Чести са приказките как млад юнак позволява да се използва баснословната му анатомия за минаване над водите на Дунава и Марица! Представата за „момина клисура“ като че се среща и въвн от Балканскияполуостров, ала вече без половост в смисъла ѝ: Момина кула на р. Терек в Кавказ, възпята от Лермонтова като здрава крепост на „царица Тамара“; Девин град на р. Вълтава, при Прага, свързан с амазонски предания; Девин на р. Елба (слав. Лаба), сега Magdeburg (Девин град). Дали това не е указание, че би могла да съществува обща сексоетимология? Представата за „момина клисура“ се крие у нас и в други местни названия с явна или затъмнена половост. Такова ще да е името Дупница, град на р. Джермен, при характерна теснина. „От Дупница съм, с извинение!“ – представя се жителят от тоя град и се усмихва поради извиканата представа за родех. Ала радомирският шоп разправя с нашенско намигване: „Я го тражим (търся) у Софию, (penis)-о му лежи у Дупницу!“ Друго название от същия род изглежда името Железни врата (тур. Демир капу) – теснината при Оршова, на Дунава; проломът на р. Вардар, Тиквешко, Демир капия; Железни врата, Клисура при Котел. „Желязо“ в това име ще да изхожда от мъчнотията при преминаването, па може би и от действителната крепост, която се строи обикновено в такава теснина. „Крепост“ – смисълът на лат. *claustra* – се покрива в сексуалния ни фолклор, както и „теснина“, с девственост. Крепост е момата, която момъкът иска да завладее (срв. брак чрез грабеж). Затова вместо момък или младоженец се употребява в народните ни песни „млад войно“ и дори начело на сватбеното шествие към дома на момата се носи знаме както на война. В тоя ред на мисли от народната сексология „врата“ би

отговаряла на анатомичната мембрана. Трето название за теснина, през която минава река или път, е Траянови врата – на Дунава, при Оршова, вместо Железни врата; при Ихтиман, проход, недалеч от Момина баня и Момина клисура; Троянска пътека (сред. век.), по р. Осъм, през Момина могила и гр. Троян; Троян на р. Нишава и другаде, дори при Прага, Троя, на р. Вълтава, под амазонския Девин. Това име се свързва с римския император Траян, от когото има надпис при Оршова и който е строил доста пътища по Балканския полуостров. Без да оспорвам това тълкуване, аз мисля, че в названието има и нещо полови – двете имена са могли да съвпадна. Славянската митология знае Траяна като божество, което обича горите и тъмните места – характеризацията е мъглява. Ние имаме приказка за „цар Трояна с кози уши“, които той грижливо криел под шапката си. С кози уши и с кози крака са сатирите на древна Тракия и Елада. Тези старци, заедно с нимфи и менади, съпровождат Диониса по горите. *Сатирите са символи на мъжка сексуалност* и божества на избори – реките в стара Гърция са повечето от мъжки род. Струва ми се, че следната еротична и хороводна песен не е далеч на разглежданите тук идеи: „Дядо Божил в гора расъл, моми пасъл, с phallos-а си круши брули, по гърба му падат.“ Припев: „Сребърен дивит, мамо, на главата пробит.“ Козел у нас е някаква личба за пол: глагол от „пърч“ (другото име за козел), е българското futuere; козя стъпка означава vulva; козла – дирек, на който се слага мост. Мисля, че ако се преодолеят споменатите в началото пречки от историческо естество, в Трояна с козите уши ще трябва да се вижда останка от старотракийски сатир, а в Траянови врата – мъжко-сексуална антитеза на „момина клисура“. С това обаче названията от същия вид не се свършват. Да беше вече положително разрешен въпросът за културния континуитет в историята на Балканския полуостров и на близката Мала Азия, сигурно към набелязаната тук система на митично-полова география ще можеше да се включи не друг, а чутовният мит за Илион-Троя, върху който Омир е построил Илиадата, както – не зная, дали сега е позволено туй сравнение – Лермонтов пее за царица Тамара на брега на р. Терек; както Яворов възсъздава моминото царство на р. Места, при Неврокоп, града на Траяна; както чешките сказания славят, при Девин, княгиня Либуше. Засега ще посоча само ония места в мита за Троя, които според мен съдържат признаци на сексуалност от кръга на тълкуваните тук: Момина клисура, Железни врата, Траянови врата и Дупница. Както е известно, Дарданелите на старогръцки се наричат

Хелеспонтос, т. е. „морето на Хеле“, царската дъщеря, паднала в протока от гърба на златорунния овен. В *Илиадата* мястото на Хеле заема Хелена, Елена, баснословната хубавица, която привлякла юнаците от всички краища на Елада. След десетгодишната обсада *яката крепост се превзема чрез дървения кон на Одисея, като тоя „данайски дар“ бива вмъкнат в твърдината на хубавицата и от неговата вътрешност през нощта изскачат живи хора ...* За сексоетимологията не е трудно да види връзка между необясненото досега Или-он и „или-к“, дупка на дреха, „или-кала“ (гръцко?), ивица на предния отвор на панталоните, върху която са дупките. Сексуално се схващат Дарданелите и от балканските цигани: Поравди, Spalte, е тяхното име за протоците. А народният ни историк из кръчмите *обяснява освобождението на България чрез някаква нова Илиада*. Игото ни се сложило, „когато москов топуз (Русия, мъжко-сексуално) ударил по Чанак кале“ (крепост на Дарданелите – Турция, женско-сексуално). Тоя въпрос обаче има нужда от по-обширно разглеждане.

Освен в еротична геология и география следи от народния ни сексуален анимизъм се срещат и в андрогинезуваната ни *ботаника*. Най-напред самото име на тая наука е „облажено“ от народната етимология. „Бутаника ли ви учат в училище?“ – пита селянин момчето си и се хили. „Хм, че ний, без да сме учили, я (сексотехниката) разбираме.“ *Растенията се схващат или женско-полово или мъжко-полово*. Според първото схващане те се мислят като дъщери и представителки на земята – жена и майка. Най-типично от тоя вид е „*слънчевата любовница*“, литер. *слънчоглед* – изцедено от полово съдържание. *Синоними на vulva* са: слива, праскова, мушмула, стафида – лозов лист служи за покривка на гениталиите в древността; дори според някои богомилски сказания дървото на доброто и злото било лоза. По-отвлечен символ на жена освен лозата е калината и дионистичният бръшлян. Според мъжко-сексуалното схващане растенията се представят един вид като phallos, устремен към космогонната delta на земята, или пък като лъч, превърнат на знак, и дървесина, или накратко: израстък. *Синоними на penis* са: зарзават (тур. за зеленчук, зарзавул-дявол?), барабой, патладжани-домати, които на Запад носят характерното име „райски ябълки“, нем. *Paradiesapfel* (последните са собс. Символ на testis). Тия сексуални понятия са тъй разпространени, че когато в народна гостилница се поръча ястие „с картофи“, „с домати“, „с зарзават“, младите се усмихват и дори иронизират поръчващия. В Шуменско пък е цинично да се поръчат „чушки пълнени“ (в Радомирско

„чушки гнетени“); чушка – vulva. Отвлечен символ за мъж е борът – чиято шишарка била дионистичен phallos – и яворът.

Сексуализувана е, така да се каже, и *зоологията*, разбира се, защото тук вече се касае за животни, в известен смисъл и за човека, чиито полова анатомия и физиология са послужили за изходни точки при създаване на народния сексо-анимизъм. В процеса на уподобяването *аналогията* е почти единствен път на сексуалния анимизъм, – изглежда, че е играла главна роля външността на животното, движение и сила, вид на обиталище и пр. Напр. *комарът* е мъж, мухата – жена: знае се приказка за сватбата им. *Пеперуда* е vulva, „нощни пеперуди“ – проститутки. *Щъркел*, както навсякъде, символизира мъж, дори сатир. Когато подметнат на старец за сексуално безсилие, той веднага отвръща: „И щъркелът е бял (побелял), но клюнът му е червен.“ *Кукумявката* е жена, предимно стара. Има песен за женитба на „синигер за врабчова дъщеря“, в която комар дърва цепи, мечка хляб меси и пр. *Заекът* се представя като силно еротично животно: любодетел (futuere) дори през най-голям януарски студ. *Сукът*, чиято етимология изглежда полова, олицетворява phallos. „Ние сме като сук“, казваха отпускарите войници през войната, за да подчертаят съпружеска вярност, „една Loch знаем“. От домашните животни *най-сексуализувано е магарето* – от среден род вместо очаквания мъжки; срв. „оното“ означава пол изобщо, „онода“, „оножда“ (futuere). На това животно язди Дионис в триумфалните си шествия. На запад от означената линия Фиуме – Петроград магарето, доколкото зная, се смята за глупаво животно, когато у нас например то е народен сексолог и познавач на изкуство, макар и осмиван – както сатира Марсиас в състезанието си с Аполона. *Конят* също се представя по мъжко-сексуален начин. „Конят го ухапаха мухите“ значи „завладява го еротична страст“. „Луд като чер кон“ – изглежда от същото естество. Кон с юзда, с гем (тур.) се отъждествява с erektierter Phallos. Дали това отъждествяване не е сексо-тайната основа за старогръцкия Пегас, кон на вдъхновението? *Кучетосе* означава като пример на зооложка проституция и народната етимология извежда „псувня“ от „пес“. *Котката* е половата лястовица на пролетта – с любодействието си през март. Имаме пословица „Котка и жена – вкъщи, куче и мъж – вън“. Освен *козела-пръч*, коч ще трябва да спомена овчия разплодител – *овен-праз* (праз лук – penis). За силния ни полов мантилитет свидетелствува изобилюването на специални термини за полова потреба и полово удовлетворение на домашните животни: кравата се раз-

вожда и забожда, кобилата разпасва и запасва, свинята развива и завива, овцата размърля и замърля,

козата разпърчва и запърчва и пр.

Централна фигура в сексуалния ни фолклор и същевременно главна опора на сексо-анимизма е, естествено, човекът с пола си. Създаването на еротични творения и системи е било за народа ни, разбира се, последица от самонаблюдение и размишление, в които обаче липсват елементи напорнография в днешен културен смисъл. Това е било *епоха на „божествено безсрамие“, типично за примитивните народи. Тая епоха отчасти трае и сега за народа ни*. Има една приказка в подкрепа на тая мисъл. Св. Иван Златоуст бил получил славното си прозвище заради това, гдето изрекъл идеята, че хората се размножават чрез „мъжка и женска природа“, т. е. чрез пол. Тая приказка със „златна“ мъдрост изглежда като апология на българския сексуален анимизъм. Идеята за всесилата и всеформата на пола тъй магично е пленила народа ни, че *той ги е проектирал и проектира навсякъде в света и живота*. Човекът е за него „бащин и майчин“. Понятието за мъжки пол владее в понятието мъж, това за женски пол – в понятието жена. Напр. нашият селянин, вместо да каже „дошел човекът“ или „мъжът“ – съответствие на интел. „господинът“, той разправя възбудено: „Дошел (phalos)-ът му, разположил се в кръчмата ми, яде (ph.)-ът му, пие, жули и нищо не плаща! Абе хей, (ph.)-о, че туй да ти не е орехова сянка!“ А за жена: „Хубава е (vulva)-та една!“ Или: „Седнала (v) с (v) такава, че като ми го (ph.) заопявала ...“ Отъждествяването на човек с пол изглежда, че е останало от някакъв култ на гениталиите, свързан като че с познатия култ към дедите. Така за phallos, за любодей се употребя terminus obscenus „дядов“, а за delta, за любоема – „бабина“. Такъв един култ би могъл да даде подтик за универсализация на половото. Прозвищата и наподобяванията на любодей и за любоема са просто безбройни и се делят на лични, групови, общоселски, общо-областни и пр. За ph. се употребят: въртокъщник – тойбил ос на къщата, единак, сирак (и Дионис е сирак), сиромас Лазар – „ще заиграе Лазар“, т. е. ще има любодействие. Библейският мит изглежда тук сексуализиран. Според Раковски Лазар бил останка от Диониса. Още оприличавания: нож („прави чекии“ – онанизъм) и др. За vul. : млака, капия, чанта, шушувада, стомна надолу с устата – някакъв спомен като че за гръцка статуя на нимфа с амфора при извора на реката. Казва се: „Жената има два езика, мъжът – две глави. Затуй жената много приказва, а мъжът

мисли.“ Или: уста – мярка за *v*, нос – за *ph*. Жената се поставя по-долу от мъжа, като това се извлича от сексофункционални положения. Ние сме сега отдолу – казват неохотно близките на невястата. Кога се роди момче, бабичката извиква: „Ох, на мама юнака!“ Ако роденото е момиче, тя измърморва: „Хм, хубавичко!“ На български „месо“ е човешко тяло в пряк смисъл, а „плът“ – в преносен, религиозно-полов смисъл. Доколко то знае, това деление не съществува в западните езици. Дали това не е резултат от полов манталитет? Куц човек, мъж или жена, е индивид със силна сексуалност. *Ph*-ът се мисли като трети, недоразвит крак. Обратното: хром крак – *ph*. Куц е гръцкият бог Хефест, лат. Вулкан, мъжът на Афродита-Венера. Куц е и дяволът във фолклора на балканските цигани и в някои наши приказки от дуалистичен характер, свързани с богомилството.

Любодействието (*koitos, concubitus*) е параформата за съединение, за връзка в сексуалните понятия на народа ни (срв. „херметично затворено“ – от Хермес, бащата на Диониса, *phallos*). Коитос, според една половица, било хубаво нещо, ала трябвало двама души – подчертава се двуначалието в пола и любовта, а от друга страна, при сглобите, схващани в пряк или преносен смисъл. Бракосъчетанието е радост – „Жени се, па весели се“ – ала и мъка – „Ожени се да ти тегли родех-ът талига.“ *Любовта се представя като лъжа*: „Любят се, лъжат се...“ *Изкушението се отдава на жената* – чрез хубостта ѝ. Затуй най-голям грях, според половата ни етика, е да се очерни мома. В самото любодействие мъжът има по-голям дял – чрез силата си, „Жената я бива само за една работа (*koitos*), ала и нея не може да свърши без мъжа.“ *Изпълнение на съпружески дълг се мисли като земеделски труд на нива*: „Старешки (*коитос*) биволско оране“ – следа от космогонни схващания. Любодействието се има за *свещено тайнство*. „Монастир разваля ли се бе?“ – укоряват оня, що е попречил на любовна среща. В някои села из Плевенско брачната нощ трябва да се прекара в сламата, за да имало плодородие – пак космогонна останка. Коитос се схваща като ядене: *vulva*-та яде, соб. поглъща *ph*-а, ала и обратно – *ph*-ът яде женска плът. Оттам, види се, ядивните сравнения: „ръце – мрени риби“, „гърди – златни ябълки“, „лице – прясно сирене“; или „Негова вечеря – мойта тънка снага“. По тая причина младите се усмихват, както казах, когато се поръчва „месо с картофи“, „месо с домати“ и пр. За сексо-тайните обреди се срещат изрази „ябълки на рая“ – „(*Loch*) на ада“. Изглежда, че някои идеи на сексуалния ни

фолклор се смесват с библейски космогонни понятия, може би най-вече през епохата на богомилството, а любодейните понятия – с повеленията на християнската етика. Защото коит-ното „ядене“ се смята за *блажно*, т. е. яде се месо, плът, а девственост, целомъдрие, сексуално въздържане е *„пост“*. Идеи и обреди за „блажно“ и „постно“ изпъкват най-вече при Заговезни завелики *пости*, които по онова време *съвпадат с конкубитния сезон на животните*, сетне със старите Дионисови празненства и с карнавала (празник на плътта?). През *„сирната неделя“*, преди Заговезни (поклади), *„калугерите ходят без гащи“*. На първия ден от велики пости осмиват възрастните ергени и моми. „Блажното“ има смисъл на „блажено“, т. е. висше щастие. Но *„яде блажно“* например през пости се предава и с глагола *„мърси“*, а в езика на децата *„прави мръсно“* значи любодее (futuere). В koitos-а се съдържа, според народните понятия, висше щастие и падение, рай и пъкъл, светост и грях, комичност и трагичност. Явно е, че големите и вечни въпроси на двугения на живота силно са занимавали нашия народ и той е създал своя „златна мъдрост“, в лоното на която не е тъй лесно да се въвежда. Concubitus се представя в една приказка като подигане любоемата (vul) – тя е обикновено паднала – от страна на любодеея (ph-os). Дали това не е дало подтик за космогонии, в които дигане и проваляне играят голяма роля? На мъж, който *прекалява* в изпълнение на човекотворен дълг, казват: „Ти сигурно дъно ѝ искаш да стигааш, а?“ А друг добавя на подсмех: „Той вече вади пясък.“ Vulva-та се представя значи като дълбоко море, а ph-ът за нещо като водолаз или сонда, Интересно е, че има *богомилска дуалистична приказка*, където дяволът се гурка в морето, изважда от дъното пясък, на който бива създаден светът. Много са означенията за koitos в тайните езици: „колиба“, „гръцки кола“, „иди си – ела си“ и др. Когато женско лице твърди, че знае нещо, отговарят му подигравателно: „Знаеш ти (wenn es dir drinnen ist).“ И в Библията вместо „любодее“, futuere, стои „познава“. *Сексуална гносеология!*

Българинът е разпрострял системата на сексо-анимизма не само върху природата, но и върху човешката култура – материална и духовна. Почти всяка работа, всеки *труд* се *представя сексуално*. Вземете кой и да е преходен глагол, турете му представка „на“ и той ще добие любодейен смисъл. *Изобщо занятията се виждат на народа ни като някакъв koitos, оръдията – като сексо-органи, а изделията, стоките – като деца*. Напр. в земледелието орачът има някак си ролята на слънцето: той е phallos, що оре и сее. Запазено е дори понятието за „ядене“. Според една приказка

хората чрез земледелието изяждали земята. Плод от нива, дете от жена са ценности почти все от едно естество. Може би тая е и дълбоката, не-съзнавана вече причина за трудолюбието на селянина, а от друга страна – за привързаността му към собственост. Обратното: „*тънък занаят*“ се казва на сексо-техниката. Основа на строителството е сглобата „зъбеца в дълбеца“ (concupitus). Затуй казват за *брак без разбирателство*: „*Два остри камъка брашно не мелят.*“ Шивачеството, в което има мъжки и женски копчета, *е също тъй сексуализувано*: при създаването на човека Господ зашил мъжа и останало още малко от конеца, а при жената конецът не бил достатъчен, та останала незащита; затуй сега с остатъка конец се шие незащитото. *Занепознато сечиво*, оръдие, апарат селянинът пита с типична усмивка: „Каква е тая (penis)-овина бе?“ А „инструментът“ се преиначава от народната ни етимология на „усру-мент“, т. е. нещо остро (ph-s). Знаят се витло и матка в *ковачеството*, което у нас е много сексуализувано. Чук се мисли като любодей, чукане – като ритмика при koitos. Изчукване се смесва с полово създаване. Може би затова дяволът се представя като ковач, който работи в работилница с огън (vulva). Впрочем и бог Хефес е куц ковач и мъж на Афродита-Венера. Нашето „калай“ е друга дума за „псувня“: „калайдисаха го“, т. е. „напсуваха го“. „Тя е мек бакър (мед)“, значи „Тя е жена с леко поведение“ – пригоден материал за ковача. „Майстор“ е в дуалистичните приказки „дявол“, „калфа Трифон“ – penis; св. Трифон Зарезан (Дионис). Нещо полово има за народа ни и в някои музикални инструменти: цигулка – Frauенkörper, кларнет – penis asini, тъпан – rodex; тупалката у цигани музиканти наподобява ph-os. Известна ми е полова песен за някои инструменти.

Доста материали има за *отвлечени понятия* и за *духовна култура*, които *народът ни сексуализува*. Човешкият живот се представя в една поговорка така: „От дупка, за дупка, в дупка.“ „Ожени се за мома черноземка“, т. е. помина се. На всекидневния въпрос: „Как си?“ българинът отговаря сексуално, макар вече да не съзнава това: „Горе (умът) – долу (sexus) добре съм!“ Понятието за света, т. е. за всемира, е както за къщата: „Светът се върти на клечка (Ахе).“ За „народ“ се подчертава патриархалното в произхода му: „Тия хора, дет го видиш, се (ph-s) ги е правил.“ Държавата е нещо като koitos-на сглоба на висши съсловия (мъж) и низши (жена), както небето и земята. За безправие и диктатура се казва: „Когато най-горният любодее matrem tuam, на кого да се оплачеш?“ Горният е винаги законен господар: „Който спи при майка ми, той ми е баща.“ Упра-

вление се мисли като любодействие. И понеже koitos е най-егоистичният акт на света, българският народ малко вярва в социалните чувства и намеренията на държавата и на партиите – както не вярва, че богатият, или кой да е друг, ще му отстъпи жена си. Названието „тричленна комисия“ има за нас еротичен смисъл: *pen + 2 testes*. Смях произвежда леви-чарски агитатор с думите: „Ние ще хвърлим лозунгите си там, където се пропука буржоазният строй.“ „Закон“ се схваща андро-сексуално: „Жените искат правото си (ph-s), а? Че ние им го даваме.“ „Победа“ се мисли като *concupitus* или псувня от победителя към победения. Вместо „национална катастрофа“ нашите войници през октомврий 1918 г. казваха познатия превод на латин. *fututa est vulva nostra materna!* А вместо „ще настанат тежки времена“ – поговорката: „Каквото се е задало дебело, ако е и дълго, тежко ни и горко!“ Историята си представя народът ни андрогинестично: мъжка динамика и женска статика тъкат историчното битие. Каква мисъл е преобладавала у нашия войник през световната война личи от следното: когато казваха на пристигналия селянин-отпускар в родното му място: „Е, разправи къде си ходил, какво си правил!“, той отговаряше с нашенска усмивка: „Ходих да видя дали жените по другите земи напреки ги (*vulvas*) носят.“

Имаме дори народен *сексуален епос*. Напр. „Седнал Марко ph-s да си бриче, ми набричил (набръснал) три товара вълна. Ке го прака у сюрмашка земя, да му плетат долама и чорапе.“ Сексуални влогове има и в официалния фолклор, макар вече замъглени. Напр. народните песни предпочитат „млад Стоян“ като име на мъж. Когато на селянин мрат децата, той кръщава първото родено момче Стоян или Стоил – „да стои, да не мре“ – или Траян – „да трае“. Чешкото нариц. *stojan, Ständer* – дирек, козла, скеля. Аз мисля, че представата за Стояна е била първоначално мъжко-полова. Женското предпочитано име в народната словесност е Рада – и то повечето Стоян заедно с Рада – вероятно „родилка“, женско-полова представа. Мъж в народната митология е змей. Той живее в пещера, горе в планината, слазя обаче в селото, за да отвлече някоя мома. Инак змеят има нещо слънчево. Той дори има сякаш връзка със Стоян: в една песен омагьосаният Стоян е „до половина млад Стоян, до половина пъстър змей“. Ламя е жена в митологията ни. Народната фантазия я рисува: с уста цяла бездна, от която блика вода; като майка на плодородието („ламя тройноглава“ – от едната глава излиза „златно жито“, от другата „руйно вино“, от третата „мед и масло“); като символ на ненаситна

алчност – такава се представя и земята: на нея от паметивека дават дан от мъртвешки трупове („месо“), ала тя „сполай ти“, „благодаря“ не казва.

Дотук се изложиха доста материали почти от всички области на българския сексуален фолклор и се подчертаха вложените идеи – космогонни, географски, ботанични, зооложки, човекоанатомни и физиоложки, исторични и културни. Прегледът ставаше хоризонтално – на днешни материали – и вертикално – с връщане към средните векове и античната епоха. От изтъкнатите идеи, мисля, се очерта интересният свят на народно-българската психика, в чийто център застава полът като микрокосмична земя и слънце. От това двуядро се раждат и излъчват почти всички видове живот и съществувания – било като женски или мъжки пол, било като полова аналогия (любо-схода), било като сексуална сглоба в пряк или косвен смисъл. Полът е звено на мъж и жена, родители и деца, личност и общество, на минало с настояще и бъдеще, на субект с обект, на местно с безкрайно, на временно с вечно. С една дума: *народът ни е създал от пола цяла система от сексуален анимизъм или по-точно сексопантеизъм*. Тая система е неизвестна или поне неизтъквана досега.

Българският сексо-пантеизъм представя в основата си примитивен езически светоглед, разрушаван и видоизменян през вековете от християнството, особно от богомилството, а напоследък той безпощадно се унищожаваше от западноевропейската култура, която не познава полови заклинания и е чужда на българското, балканското битие. Дали това не е главна причина за отчуждаване на нашия народ от интелигенцията, на селото от града – както стана в IX и X в., когато България усвои византийщината? Дали създадената от народа ни сексо-култура не би могла да се изгражда по-нататък, разбира се, в духа на новите времена? Защо нашата интелигенция фарисейски отрича сексуалния ни фолклор, а неофициално тъй жадно храни с него балканската си душа?... Да си призная: аз принадлежа към ония, които виждат в „блажните“ народни умотворения останки от величаво-жизнен светоглед, по-право вселеноглед, и са на мнение, че той, осмислен и възвисен, може да послужи за основа на, така да кажа, *неодионистично, неогомилско и неофолклорно* въсъщност, чисто българско – абсолютно непорнографско – движение за оригинална философия, наука, изкуство и литература¹. Заедно с него нека си съществува и западноевропейско движение.

1 Вж. Н. Шейтанов и М. Шейтанова. Любав, космогония. Кн. 1. Начало. С., Склад Чипев, „931. Другите книги: Чоеек, История, Култура и Съдба – също там.

Друго нещо. Без всестранно и дълбоко познаване на сексуалния ни фолклор не е възможно да се състави *вярна характерология на българския народ*. Да се изпусне за тая цел еротичното ни творчество, то е все едно: *да се изоставят ако не три четвърти, то половината от материалите за душевния строй на българина*.

С пълно съзнание за отговорност и дълг народен, културен и човешки аз правя зов да се събират творенията на сексуалния ни фолклор.

Философски преглед, 4, 1932, № 3

Найден Шейтанов е известен български етнолог, културолог и фолклорист. Роден е през 1890 г. в Троян. Завършва гимназия в София. Следва история и философия в Лайпциг и Прага. Защищава докторат в Германия. Преподава немски език в Първа софийска мъжка гимназия. Сътрудник на сп. „Златорог“, „Българска реч“, „Философски преглед“, „Съдба“, „Философия и социология“, на в. „Хемус“ (Троян), „Литературен глас“, „Изгрев“ и др. Есеист, народопсихолог, историк, културолог, Шейтанов има самобитно мнение по много въпроси от културния ни живот. С принос в много области от самопознанието на българите, той засяга за пръв път темите за еротичното във фолклора, за значимостта на тракийското наследство, за циганското малцинство у нас. Автор на книгите: „Цървулиада“ (пиеза, 1923), „Култ на тялото“ (1928), „Любов. Вселеноглед. Начало“ (съавтор: Мария Шейтанова, 1931), „Любов. Вселеноглед. Човек“ (съавтор: Мария Шейтанова, 1933), „Принос към говора на софийските цигани“ (1933), „Балканобългарски титанизъм“ (1939), „Великобългарски светоглед“ [1940], „Великобългарска младеж“ (съавтор: Н. Памукчиев, 1941). Умира през 1970 г. в София.

Коментари (8)

- 26-07-2009 | **Колев**

Много свежо за днешната скука в Интернет, макар и писано преди повече от 60 години.

- 02-08-2009 | **Гост**

В годините след публикацията на автора и у нас се появиха систематизирани изследвания в тази тематична област. Те са съпоставими с подобни разработки за другите балкански езици. В тази ранна публикация се смесват философски, народопсихологически, естетически и т. н. разсъждения с на места доста произволни препратки към етимологията и по-дълбоките корени на тези употреби. От друга страна вариациите на езиковата метафора чрез фразеологизми и под. устойчиви съчетания само са маркирани без систематизация. Интересен материал като история на изследваната проблематика от средата на 20. век.

- 08-08-2009 | **Гост** – най-сетне идват по-добри времена! :)

[http://www. dnes. bg/world/2009/08/07/osydiha- poliakinia-zatormoz-na-sysed-gei.75706](http://www.dnes.bg/world/2009/08/07/osydiha-poliakinia-zatormoz-na-sysed-gei.75706)

- 16-08-2009 | **Пенка Ангелова**

Българинът за секс говори или на каруцарски, или на латински.

- 17-08-2009 | **Златко** – ге:

Пенка Ангелова писа:

Българинът за секс говори или на каруцарски, или на латински.

Да, това е феномен, който заслужава малко по-подробно разглеждане. Изглежда проблемът е не толкова в „българина“, колкото в езика му, който най-вероятно все още не е преминал през някои от фазите на преливане между високолитературния и профанния, уличен език, извършени във водещите западни езици някъде около края на 19-ти, началото на 20-ти век. Това не е мое мнение, а такова на една професионална преводачка на еротична литература, с която се запознах преди години (за съжаление вече не си спомням името ѝ, срещата беше много спорадична, но темата остана в главата ми). Тя ми сподели, че изпитва неве-

роятни трудности при преводите на този вид литература (позната като „тъмно-розова“, доколкото ми е известно), тъй като в българския език не съществуват съответни изрази, които да са получили гражданственост. Какво точно означава това, не ми е съвсем ясно, тъй като във всички езици, които говоря, си има ясни езикови табута и думи като „cunt“ или „Fotze“ са също толкова непроизносими в английския и немския език, колкото българският им еквивалент – у нас. Това обаче май засяга само названието на женските полови органи, тъй като всичко останало („cock“, „Schwanz“, „arse“, „Arsch“) вече е напълно приемлива част от ежедневната реч и се използва широко във вестникарския и литературен език, тъй като това е начинът, по който говорят почти всички хора помежду си. Сега, фактът, че „българинът“ (а, предполагам, и „българката“) говорят или каруцарски, или латински език, едва ли може да им се вмени като някакъв вид вина. Просто езикът тепърва започва да разрушава този вид табута („Прегледът“ също се опитва да внася своя дребничък принос в това отношение), тъй като срамът от произнасянето на определени думи вероятно в края на краищата действително носи един в немалка степен атавистичен характер, тоест е осъден на отмиране, рано или късно. Езикът, както всички знаем, е основно средство за въвеждане на властовите структури във всяко общество – и, по силата на една според мен доста очевидна логика, колкото по-свободен е езикът, толкова по-свободно е и обществото. Разбира се, опитите да се пресилват нещата не могат да доведат до кой знае какъв успех (не ме питайте с каква вълна от „възмущение“ се сблъсках първия път, когато тук на сайта се появи думата п...а (не я изписвам тук, за да не дразня духовете, пък и това не е неизбежно в случая). И все пак процесът, ако се съди по историята на по-високо развитите езици, вероятно е необратим. Рано или късно и ние ще заговорим за тия неща на български, а не на каруцарски или латински. Всъщност, проблемът е в заговарянето, а не в липсата на нови, по-подходящи думи. Едва ли след някое и друго десетилетие хората ще употребяват по-различни от сегашните думи, когато имат пред вид половите си органи, в какъвто и да било контекст. Разликата най-вероятно ще бъде в това, че те ще възприемат такъв тип изрази като нещо повече или по-малко нормално. Впрочем, текстът на Шейтанов показва достатъчно ясно, че в това отношение българският език е претърпял немалка еволюция през последните седемдесет-осемдесет години (или през последните двадесет, за които според мен в българската история едва

ли може да се намери достатъчно подобен прецедент). Самият аз съм напълно убеден, че през следващите тридесет до петдесет години ние (или ония, които са на съответна възраст) ще станем свидетели на промени – икономически, политически и културни – каквито тази страна не е преживявала никога, през цялата си хилядолетна история. Но това вече отбива малко настрана от конкретната тема, така че нека повторя в заключение: „каруцарският“ език ще бъде заменен от нормален, „български“ – но не защото ще се е променил начинът, по който говорят хората, а просто защото в България няма да са останали живи каруцари.

Някой ден, не чак толкова отдалечен от днешния ...

- 27-10-2009 | **Роберт Леви**

Част от творчеството на Найден Шейтанов излезе на български със заглавие „Балкано-българският титанизъм“ – благодарение на усилията на проф. Иван Еленков. Що се отнася до „нецеломъдрения“ ни фолклор – все още тук-там (напр. в книжарницата на БАН) може да бъдат намерени отделни издания от поредицата **Фолклорен Еротикон** под общата редакция на Флорентина Бадаланова. Във 2 том е публикуван още един текст на Шейтанов – „Еротични космогонии на Балкана“.

- 27-10-2009 | **Златко**

Благодаря Роберт, това е ценна информация. Между другото, една от мотивациите ми да публикувам тези текстове тук е немската мрежа, в която е качена цялата им класика, чак до детайлно коментираната лична кореспонденция на Клайст, в чисто академичен тон и план. У нас, не ще и дума, това е музика от бъдещето. Самият аз, бидейки всичко друго, но не и специалист по българска класика, използвам повода както за да се самообразовам, така и за да позакърпя поне някоя и друга дупка в националната мрежа. Впрочем, сайтове като Литернет и Литературен Клуб го правят много по-добре от мен, разбира се. И слава Богу!

- 12-03-2012 | **Petar**

Kolegata Radoslav Radev ot Velikotarnovskija universitet ima dosta seriozen prinos v izsledvaneto i populjariziraneto na konkretnata tema.

Стокхолмски синдром

Автор: Жанина Драгостинова

В началото на 1989 г. много български турци от Кърджалийско получават от МВР изселнически паспорти със заповед за 24 часа да напуснат пределите на България. Възможностите са три – към Турция или към Австрия и Швеция, с които по това време държавата ни има безвизов режим. „Голямата екскурзия“ засилва изселническите потоци. 20 години по-късно мнозина от бегълците наричат Швеция „втора родина“.

* * *

Усещането за вода е по-силно във въздуха. Земята на Стокхолм се гърчи, хваната в обятията на водите на Балтийско море. От прозореца на самолета трудно се разбира дали земята е примряла от удоволствие, дали се дърпа намръщено, или отдавна се е примирила със съдбата си краката ѝ да са все мокри. Стокхолмски синдром – похитеният се привързва към похитителя. Взаимната игра ражда чудодейни фигури – ту сушата обръща гръб на водата, ту съблазнително подава коремче и се оставя то доволно да бъде облизано от хладния морски език.

Швеция за начинаещи

Романтиката увисва някъде сред облаците. На летище Арланда животът поема всекидневния си ход. „Добре дошли в Швеция!“, приветстват ме делово фотографиите на Ингмар Бергман, Ингрид Бергман, Астрид Линдгрен, Аугуст Стриндберг, Селма Лагерльоф. До тях висят снимките на още неколцина важни за света шведи, сред които мениджърите на Икеа и Н и М, но не успявам да запомня имената им. Под сурдинка звучи АВБА. Тълпите туристи, които самолетите изплюват в петък по обяд, минават бързешката покрай символите на шведската гордост, вероятно дори не ги забелязват. В справочниците е написано, че насладите са другаде и те нямат търпение да им се отдадат. Казват, че финансовата криза отслабила шведската крона спрямо еврото. Това лято

шведите избират да си останат повече у дома, отколкото да пътуват навън. Затова пък страната става предпочитана дестинация за идващите от еврозоната.

Неделя по обед. Всички магазини работят. С изключение тези за алкохол, които се затварят още в петък. Особеност на шведската търговия е, че в магазините за хранителни стоки не се предлагат спиртни напитки. Едва ли не с лакти си пробивам път из тесните улички на Стария град в Стокхолм. Тук е и основната туристическа атракция – смяната на караула пред Кралския дворец. Зяпачите са се наредили в плътен кордон по краищата на площада. Фотоапаратите дебнат. Кралската институция може и да има символична функция в конституционната монархия Швеция, но е сигурно, че ролята ѝ за процъфтяването на туризма е огромно. Короната примамва любопитните и повдига балдахина в покоите на двореца, предлага им да надникнат в съкровищницата. Срещу съответното заплащане.

В магазинчетата за сувенири до плюшените северни елени, доспехите на викингите и фланелки с надпис „I Love Swedish Girls“ неизменно се мъдрят и фотографии на кралското семейство. Опитвам се да си представя как ли изглежда човек, който си купува за спомен от Швеция снимка на краля и не стигам до задоволителен резултат. Но пък, от друга страна, навсякъде туризмът се крепи на човешката глупост.

Може би не съвсем по кралски, но достатъчно добре от туристите в Стокхолм печелят и пришълците от Източна Европа. Мислех, че играта „тука има-тука няма“ отдавна си е изпяла песента и дори е забранена. Не! Сръчни украинци въртят кутийките по калдъръма на Стария град. Балами винаги се намират. На по 500 метра един от друг на пешеходния път, наречен „Улицата на кралицата“, са разположени смугли момчета с еднакви малки акордеони. Циганчета от Румъния. Само че съвсем не разпищолени и разпуснати, както сме свикнали да ги виждаме. Напротив – стегнати, организирани, по шведски подредени. Чудна комбина: от Швеция организираността, от бившия съветски блок – пресътността. Пак на същата улица заговарям по-възрастен, твърде тъмен за Швеция, музикант. Питам го откъде е. „България“, казва той. Ама откъде точно? И тогава музикантът минава на румънски. Откога е станало престижно румънските роми да се представят за български? Това е обединена Европа в месеците на шведско председателство.

Някъде отвисоко долавям граченето на гларуси. Зад последната къща е морето. Но усещането за вода от сушата е съвсем друго, не както от въздуха. Отблизо водата изглежда опитомена, канализирана, кротка, подчинена.

Усещанията на туристите често се оказват измамни. А как е в Швеция, сигурно знаят само шведите.

Родени в България

Шведски граждани са и моите домакини, по чиято покана съм в Стокхолм. Семейство Чаушеви. От Кърджали, България. Апартаментът им е далеч от туристическата суетня, на двайсетина километра от Стария град, в община Ханден. Стокхолмският квартал се състои от три- до четириетажни блокове. Между тях са легнали равно окосени зелени паркове с детски площадки. Здравец, много здравец огражда тротоарите. Тих и дори безлюден изглежда кварталът. Сякаш шведите масово са си накупили шапки невидимки, за да не смущават съседите си.

Със сестрите Сузан и Сибел Чаушеви се опитваме да възстановим онова лято на 1989-а, когато животът им поема в неподозирана посока. Тогава Сузан е в трети клас, тъкмо се връща от училищна екскурзия, когато заварва родителите ѝ да гледат Тодор Живков по телевизията. Прословутото му изявление от 29 май, с което обявява българските граници за отворени и призовава Турция да стори същото. Зад красивата обвивка на думите му обаче българските турци чуват само едно: „Махайте се!“ Решението в семейството е взето бързо. Но за разлика от повечето познати Чаушеви потеглят не към Турция, а към Швеция. Днес сестрите са благодарни на родителите си за този избор. 29-годишната Сузан завършва комуникации в Стокхолмския университет и компютърно инженерство в Техническия. В момента работи като компютърен програмист. Четири години по-малката Сибел следва право. Ако нещо ги отличава от местните шведи, това са само цветът на косата и очите.

За двата месеца в емигрантския лагер сестрите научават шведски. Там учат и турски. Все пак това е езикът на бабите им. До този момент у дома се е говорело на български. Сузан прави тест, за да определят в кой клас да продължи да учи, тъй като заради престоя в лагера е пропуснала четвърти. Резултатите ѝ по математиката са така добри, че според шведските стандарти може да мине направо в шести клас. „Знанията ми бяха още от България“, смее се днес тя.

Като какви се определят сега Сузан и Сибел? Българки, туркини, шведки? „Като си отида в България, казвам, че съм туркиня – обяснява Сузан. – А като съм в Швеция, казвам, че съм от България.“ И двете се притесняват, че в Швеция често им се е случвало да ги причислят към емигрантите от Турция. Дори веднъж в стола на училището учителка взела чинията на Сибел с обяснението: „Ти си мюсюлманка, не бива да ядеш свинско!“ „Ние не сме религиозни – разказва Сибел – и сме съвсем различни от момичетата от Турция. Но тук все още действат клишетата. В Швеция има доста датчани, които обаче са шведски граждани. Въпреки това шведите не могат да разберат, че в България може да има турци, които да са български граждани, но да нямат нищо общо с Турция.

Миналото лято ходих в Бурса при приятели на баща ми от Кърджали. Не знам какво е станало през тези 20 години, те ли са се променили толкова много или аз, но ние се оказахме от два различни свята. Да, категорично предпочитам да съм в Европа!“ Но въпреки това Сибел се определя като „емигрантка, като дърво без корен.“ „Никога не съм мислела, че мога да се върна в България. Щом тя е изгонила семейството ми, значи няма какво да търся там. Мъчно ми е само, че сме разделени от баба и дядо. Срещам много шведи, които са ходили в България на море, но аз нямам никакво отношение към тия краища на страната. За мен родината са Родопите, баба и дядо, а българският химн са родопските песни. В Швеция имам възможност да уча и да се развивам, но шведкиня никога няма да стана. Не знам, може би целият този развой на събитията да ме е обрекъл на самота?“

„България е миналото ми, Швеция настоящето, а широкият свят – бъдещето ми – добавя Сузан, която има намерение да си търси работа в Англия или САЩ. – Както тръгнах от България „на екскурзия“, така бих се връщала там само на екскурзия. С Турция нямам нищо общо. В Швеция живея добре, но продължавам да се чувствам различна. Често със сестра ми водим такива разговори, питаме се кои сме, откъде сме. Ние сме доста отворени, искаме да общуваме с всички, но сякаш другите все още не са готови да ни приемат като различни. Тук обществото се крепи на индивидуализма, а ние не сме възпитани така. Например шведите се чудят, че все още живея при родителите си, че със сестра ми заедно ходим на кино, за тях тези семейни връзки са непонятни. Тук щом за-

вършиш гимназия и тръгваш сам в живота. А ние нямаме друга опора освен семейството ни, може би затова така се държим един за друг.“

„Майка ми често казва, че тя не е искала да напусне България, че никога не си е представяла да живее извън Кърджали – продължава Сибел. – Но така се е случило, че сме тръгнали. Била съм само по една лятна рокличка на цветенца... помня, че като дойдохме в Стокхолм, уж беше лято, а пък ми беше много студено... Вече няма как да се върнем назад. Станалото – станало. Нашата родина е нашият дом. Извън него се съобразяваме с шведските правила, вътре сме си ние самите. Ако ми стане тясно вътре, винаги мога да изляза, да се разходя по улиците, да се слея с туристите. Тъжно е само по празниците, най-вече по Коледа. Навсякъде става тихо и пусто. Тогава разбирам, че съм сама в чужда страна, че баба и дядо са много далече, че единствените ми близки хора са мама, татко и сестра ми.“

Стокхолмски синдром – похитените от историята са благодарни на похитителя, че са били запратени точно тук. Все пак – Европа. С всичките си предразсъдъци, клишета, с целия си егоизъм, с мъката на оцеляването, с напрежението, че ако един швед направи едно, ти, пришелецът от България, трябва да направиш три отгоре, за да те признаят, сестрите Чаушеви са по-доволни, че през 1989-а родителите им са тръгнали на Север. И една малка подробност. На латиница името се пише Tchaouchev. Сибел променя сама името си на Chauoshev. „Само едно „т“ махнах, защото така шведите по-лесно го произнасят, а баща ми се мръщи. Името, казва той, е достойнството на човека. Както са ти го дали, така трябва да го носиш. Съгласна съм. Но неговото име са му го сменили насилствено, а сега това е мой личен избор, нали? И какво толкова, само едно „т“?“ Бащата слуша усмихната малката си дъщеря и накрая се съгласява. В края на краищата една буква. Толкова много неща се промениха в живота им, сега за една буква ли да спорят?

Текстът се публикува с приятелското съгласие на авторката.

Източник

Жанина Драгостинова (род. 1962) е българска журналистка и писателка. Дебютната ѝ книга Твоята история. 52 седмици от началото на 21. век събира 52 очерка, публикувани преди това във в. „Дневник“ и сп. „Паралели“. В края на 2006 г. издателство „Колибри“ издава сборника ѝ Моята история. Де е България?.

Изток или Запад

Автор: Янко Янев

Това, което най-много липсва в нашия политически и духовен живот, е *историческото мислене*. Каквито и да са формите, в които българският дух изразява своята творческа сила, каквито и събития да обуславят неговото движение, винаги той се е развивал случайно, без каквато и да е вътрешна необходимост и последователност. Може би ние сме най-безисторичният народ, който живее днес, не само защото не създаваме исторически смисъл на живота си и нямаме чувство за историческата съдбовност на света; не само защото животът ни увяхва, преди да се е разлистил; не само, че злобата задушава всеки нов и животворен порив, но главно поради туй, че всичко в нашата страна става без каквато и да е обща историческа цел. Онова, що определя облика на всеки национален организъм, не е нищо друго освен историческото съзнание за силите и възможностите на тоя организъм, който трябва да се разбива по някакъв определен път. Народ, който не вижда пред себе си път, който продължава да съществува потиснат от собственото си бедствие, от собствената си анархия, от собственото си безличие, няма никакво световно оправдание и е обречен на гибел. Ние преживяваме съдбоносни времена – най-страшните в историята на новия свят, – когато вихри са раздрусали до дъно всички досегашни мирогледи на социалнополитическото и асоциалното съзнание; когато отново и с някакъв тържествен жест се поставя въпросът за смисъла и същината на човека, за големия град, за обнищания часов безработник, за хипнотизирания от разсъдъчни фикции морален изрод, за филистерството на досегашния учен, на досегашния възпитател, за великата заръчба на вожда, за пробуждането на националния и героичен човек; когато най-сетне времето и пространството са се променили, а заедно с това и законите на обществения, на съзерцателния и физически свят; когато се извършва тая паника на

предела между две епохи, ние, потомците на безстрашни отци, стоим обезпътени.

Никога нашият народ не се е намирал в такава безпътница, дори когато е падал под чуждо иго. Това не е случайно, то не иде от вчера, то е подготвено отдавна; целият ни културен и политически живот се е стремил с главоломна бързина към това обезпътяване, към тая криза на *българското национално самосъзнание*. Главната причина на всичко това не е днешната стопанска и духовна безпомощност, а липсата на историческо съзнание у ония, които мислят, че водят неговите съдбини. Целият ни трагизъм иде тъкмо от тази безисторичност на всички наши действия. И ако има политика, която да се е развивала случайно, без оглед на принципи, на творчески традиции, без Всякакво чувство за истинската и прародна структура на народа, тя е именно българската политика. Липсата на водачество в нашия политически живот се обяснява тъкмо с тая безисторичност. Защото водачеството се корени преди всичко в чувството за историческите перспективи на нацията и нейния месиански подвиг.

С една дума, благодарение на фаталната безисторичност и безпрограмност в нашето развитие след Освобождението, днес ние сме стигнали дотам, че да се чувстваме ненужни в процеса на съвременния световен живот. Колкото и високо да бъде патриотичното чувство, то остава без всякакво значение, ако е само случаен изблик, а не извира от вярата в националния мит и неговото пребъждане в света. И ако искаме най-сетне да разберем себе си и да се избавим от сомнамбулното състояние, в което изпада всеки народ, когато започва да прилича на сбирщина, на маса – трябва да погледнем пред очите си и да видим по кой път да тръгнем. С това самосъзнание трябва да започне нашият исторически ефект. С него ще започне съществуването ни като национален организъм, ще започне нашето възраждане.

2

По кой път? За първи път ние поставяме този въпрос с тая решителност, с която никога не е бил поставян досега. Защото сме нямали до днес никаква философия на българската история и защото на тоя въпрос се е гледало най-често от „книжовно“-педагогично и моралистично-реакционно гледище. Трябва да се има предвид, че нашата душа днес е разтревожена и ако не искаме да бъдем само един упадък от ракетите

на днешния революционен човек, трябва да бъдем смели като никога и да поставим *проблемата за българската участ* неотвратимо и ясно. Това не е само един въпрос на политиката, а на цялото ни културно и национално битие. Важното е да се знае преди всичко, че не сме народ, който може да се отъждестви с който и да е друг народ, че ние представяме нещо съвсем самостоятелно, особено, първично. Колкото и близки да сме на славянския свят, ние не сме славяни в истинския смисъл на думата, както не сме и никакъв западен народ. Нямаме нищо общо с източната екстатика, нищо с механичния формализъм на западната цивилизация. Нито мистичното, нито рационалното начало е присъщо на българския дух. Затова нашата проблема се движи между Изток и Запад; тя не се покрива нито със света на тайната, нито със света на знанието; не е нито божествен, нито човешки, нито само духовен или само материален момент. Ние стоим между началото на небето и началото на земята, без да бъдем само пустинници или само пленници на живота.

Несъмнено и в нас живеят славянски сили. Но колкото и значителни да са, те нямат първично действие и не могат да съдействат за нашето бъдещо развитие, защото не са органически, не са сраснали с нашата първосъщинска особност, а са наследени. Но и да допуснем, че сме славяни, какво можем да очакваме днес от славянството? Къде е славянското царство? Това, що наричаме славянство, не е освен една абстракция, една категория на историософското мислене, което имаше живот и действителност само в миналото. Днес душата на изтока е престанала да се чувства славянска. Стихиите, които изразяваха могъществото на славянството и които често са заплашвали западното царство на човека със своята тайнственост и фантастика, всички тия сили на апокалипсиса и метафизичната химника, на религиозната дълбочина, на националния романтизъм и живото богоносно слово – отдавна са превърнати в сили, които движат гигантски мотори и са превърнали цялата славянска епопея в американски техницизъм. Ненапразно има днес в Русия цели американски селища; нищо друго не се строи там освен чудовищни заводи и фабрики за динамит, за трактори и автомобили. Че и там, подобно в Ню Йорк, времето е пари, че индустриализираните маси живеят в разрыв с капитализма, че гнетът на техническото робство е надминал робството в капиталистичните страни, че социализирането на живота е довело проституцията на еротиката, на личността – това е краят

на славянството и заместването му с американския бандит и американската блудница.

Ето защо напразно бихме очаквали спасение от славянския тракторизиран изток. Ако някога Москва е била прицелна точка за нашето развитие, това се оправдава с помирителния акт на Освобождението, както и с това, че руската общественост и образованост, колкото назадничеви и закъснели да са били в сравнение с напредъка на германския и романски свят, са били най-близки за първите ни общественици и за интелигенцията. Безспорно и тогава тоя път е бил погрешен, и тогава би трябвало да се отклони развитието ни и да се насочи към други хоризонти, още повече, като се знае, че тоя път не беше друго, освен подражаване на външната и административна форма на руския живот. Може би никой българин не е могъл да се срасне с душата на славянина и да разбере пустинното ѝ мълчание както нейната нелогична и противоречива същност. И не само българинът, но който и да е друг представител на западните народи едва ли би могъл да погледне в дълбините на тая душа, която живееше заключена в своето царство, недостъпна и необяснима за никой човешки разсъдък. Може би тъкмо тая душа на неизвестното и безбрежното са имали предвид Хердер или Шпенглер, Кайзерлинг или Мьолер Ван ден Брук, когато са писали, че на Русия предстои голямо бъдеще. Но тая душа днес е преобразена и цинично усмихната към целия свят; от нейната страхотност и безмълвност, която изкуси дори Наполеона и го привлече в широкото си царство, не е останало нищо.

3

А Запад? Тук засягаме най-сложната страна на проблема за нашето самосъзнание, защото още от началото на политическото освобождение в нашия живот започнаха да действат формите на европейската цивилизация. Създадоха се традиции в политиката и културата, институти и миогледи, програми на образованието, заети от запад – също тъй по най-смешен и безотговорен начин. Едва ли някога ще можем да се освободим от въздействието на западния дух, особено от ония категории, в които той се е осъществил през неговата класическа и романтична епоха; и трябва да се признае, че нашата метафизика и музика, устройството на висши учебни заведения, като и символичното саморазрешение на личността в изкуството, критиката на художественото съзнание – дойдоха от запад. Не можем да не бъдем признателни на западната

култура. Но колкото и голяма да бъде нашата благодарност, трябва да се подчертае, че – подобно първото влияние на русизма – и западното Влияние е една от причините, задето и до днес българският дух не е могъл да стъпи на здрава почва и да тръгне по своя истински и самоотговорен път. Не само руското, но и западното влияние е твърде много допринесло за засилване на безисторичния хаотизъм на нашето съзнание, особено когато се има предвид, че в много по-голяма степен запад е влиял у нас със своите технически ефекти, отколкото с дълбочината на своята мисъл. Историята на нашата интелигенция ще се натъкне тъкмо на тая страна на чуждите влияния и ще посочи, че ползата е била еднаква с вредата. Безспорно всеки нов народ започва с влияния и заимствания, но това става по един начин, свършено различен от този, по който нашите интелигенти се втурнаха по големите западни градове и се върнаха в отечеството си по-груби и по-смешни, отколкото са били, преди да се запознаят с духа на техниката и цивилизацията. Истинският път на подражаване и заимстване е съвсем друг, тъй като той се извършва в името на националното самосъзнаване и облагородяване, а не само в усвояване и пригаждане на външни, ефектно-помпозни форми, които могат да бъдат само прикачени и пришити, но не и вътрешно изживени и сродени със силите на първородното битие.

Особено днес не можем да очакваме никакво разрешение на националната ни участ чрез подражаване на западната цивилизация. Европа, която днес е объркана, прилича по-скоро на някаква грозна и прегърбена богиня, в чиито очи не играе никакъв пламък и която още продължава да скимти из своите запустели чертози, без да подозира, че само една мълния от небето ще я срази завинаги. Тоя континент, по който са префучали досега всички бури на историята, днес няма никаква опора, никаква догма, никаква религия. Какво можем да очакваме от един свят, който си отива? Там всички лирически сили са прогонени, нихилизмът е нахлул по всички посоки, свободата отдавна е станала насилие, животът – алгебра. От тая Европа на израждаща се цивилизация и маймунска софистика, която залязва под тежестта на своята техника – от тая Европа не можем да очакваме нищо; можем да бъдем само свидетели на нейния трагизъм и да вземем поука от нея, че само расовият и вдъхновен човек е божествен, останалото е израждане на личността и пигмейство.

4

И тъй, застанали между два свята, не можем да чакаме помощ нито от славянския изток, нито от обществото на уморените западни народи. Остава само един-единствен път – *пътят към самите нас*: пътят към изкупление на варварството, към собствения подвиг и собствената жертва. Тоя път може да има обаче значение само с оглед истинските перспективи на племето ни – ако, с други думи, тоя път бъде ясно и решително начертан и следван като една *неотменна програма на българския дух*. Само като исторически план тоя път може да ни изведе към нови и проявени дни. Винаги когато един народ реши да встъпи в процеса на своето Възраждане, започва с акта на историческо самоопределяне, и тъкмо в тоя акт трябва да се търси израз на нашата национална воля. Всъщност това не е никаква измислена теория, никакво политическо убеждение, а по-скоро една политика на културното и чисто българско расово съзнание, обусловена от вътрешната особеност на племето, от неговата космическа прамайчиност, която няма нищо общо с мистицизма на славянството, нито с интелектуалистичния механизъм на западния човек. По своята същност българският дух е *езически* и в тоя смисъл той представлява синтеза на западното и славянското начало, на закона и анархията, на знанието и предчувствието. Затова той не може да се привежда към която и да е категория на историко-философското мислене – нито към германската или северно-готична култура, нито към тая на романското и класическо съзнание. Той е повече от едното и другото, защото ги съдържа в зародиш, който рано или късно ще се развие и ще даде плод. В тоя велик синтез са скрити всички сили на нашето възраждане.

С идеята за това западнославянско строение на духа ни съвсем не се изчерпва проблемата, която поставяме. Трябва, преди всичко, тая проблема да бъде поставена; разрешението ѝ може да впрегне усилията на цялата интелигенция за творческа работа. С нея може да се открие новата епоха на нашия народ, да започне новото му определяне като духовна и политическа сила. Предстоят ни исторически задачи. Ние сме най-първичният и девствено-стихийен народ, който още не е казал своята дума. Тепърва ще почне нашата героическа епопея.

Златороз, 13, 1933, № 4, 174–180.

Янко Янев е роден в Пещера на 20.11.1900 г. Представител е на българското ницшеанство и неохегелианство, защитава философски докторат в Германия на тема „Живот и свръхчовек“. За известно време е завеждащ културния отдел към Министерството на народното просвещение. След 1934 г. се установява в Германия, където чете лекции в Берлинския университет по културна история на България. Публикува статии и рецензии в сп. „Българска мисъл“, „Листопад“, „Училищен преглед“, „Златорог“, „Отец Паисий“, „Стрелец“, „Пряпорец“ и др. Автор е на книги с поезия, есеистика, философия.

Коментари (5)

- 03-08-2009 | **KOLEV**

Отново една приятна изненада за хора, които обичат да философстват. Ако имате повече информация за автора Ви моля да я публикувате.

- 09-08-2009 | **burma**

Безнадеждно овехтяло! Тоя тип колективистично мислене отдавна е окачено на пирона...

- 13-08-2009 | **GeA** — за малко да се хвана

да, наистина е безнадеждно овехтяло и все пак толкова много вехто „мислене“ се мотае из световното комуникационно пространство на българите.

Например: нашите академици все още говорят за науката на 20 век в бъдеще време; нашите докторанти все още се радват на издания от 1946 година, ние всеки път преоткриваме клечките за зъби, огъня и колелото; нашите математици развиват абстрактната математика, но никога не

става въпрос какво да виждаме под един чертеж или къде бихме могли да го приложим това нещо – просто защото нямаме икономиката, която би дала позитивното мислене; иначе си говорим – но все по-малко четем и пишем; в журналистическото пространство се налага лаическата ширпотреба на думата „философия“, не и на понятието. В този дух слабичкото произведение на Янко Янев продължава да е актуално. Иначе, индивидуалният носител на българския дух винаги е виждал бъдещето на света и се е ориентирал нататък. Винаги сме били в авангарда, винаги сме прихващали посоката към новото – в духовен план. Така или иначе, т.нар. „историчност“ за нас се свързва с граници и държави, политици и войни.

Също и за нихилизма – това не е нашенски патент. Хубаво би било да се отвори място и за логиката, не просто за емоционалното образование – хубаво би било да се четат Хегел и Кант, не просто да се споменават тук-таме. А също и Адам Смит и *Das Kapital*...

- 13-08-2009 | **Златко**

Действително, текст(овете) на Янев са издържани в един класическо-идеалистически дух, който доста отдавна не е актуален, нито във философията, нито пък в какъвто и да било обществен дискурс. Това обаче не означава, че те не са част от (класическото) национално наследство. Не всичко, писано *отдавна*, принадлежи към тази категория, но в случая, струва ми се, има достатъчно основания за почитане и съхраняване на именно тази част от духовното ни наследство. И, доколкото една от последните цели на „Прегледа“ е да направи това наследство по-широко достъпно (правило ли ви е впечатление колко малка част от текстовете на класическата българска есеистка са достъпни в Интернет?) – то мястото на Янев и неговите текстове тук трудно може да бъде оспорено, поне според мен. Има място и за него, без непременно да го издигаме на някакъв пиедестал.

А що се отнася до злоупотребите с неговите текстове, които очевидно идват от най-крайната десница, то това вече не е моя работа. Времето ще отсее всичко, както винаги.

- 17-08-2009 | **GeA** – Точно

Наистина много малко от българското духовно наследство е достъпно и факта, че цялата серия статии от този род ни е поднесена на едно място – това си е повод за благодарност.

Секуритате все още е на пост

Автор: Херта Мюлер

Всяко пътуване до Румъния е за мен и пътуване до едно друго време, през което никога не знаех кое точно в собствения ми живот е случайно и кое – инсценирано. Затова във всичките си публични изказвания аз постоянно настоявах да получа достъп до досието си, което всеки път ми беше отказвано, по различни причини. Вместо това обаче всеки път имаше признаци, че те отново, тоест все още, ме наблюдават.

Миналата пролет бях в Букурещ по покана на *New Europe College* (NEC). В първия ден седях заедно с една журналистка и фотограф във фоайето на хотела, когато един мускулест портиер попита дали имаме разрешение и се опита да отнеме камерата на фотографа. „Тук не са разрешени никакви снимки, включително и на частни лица“, развика се той. На следващата вечер имах уговорена вечеря. Както се бяхме разбрали, един приятел дойде в 18 ч. да ме вземе. Когато завил в улицата на хотела, той забелязал, че го следи някакъв човек. А когато на рецепцията помолил да ми позвъни по телефона, дамата там му казала, че първо трябва да попълни формуляр за посетители. Той се стреснал, защото такова нещо не му се било случвало никога, нито дори при Чаушеску.

Тръгнахме към ресторанта. Той непрекъснато ме караше да сменяме страната на улицата. Още не подозирах нищо. Едва на следващия ден той разказа на Андрей Плешу, директора на NEC, за формуляра в хотела и за това, че някой ни е следил през цялото време. Андрей Плешу беше възмутен и изпрати секретарката си в хотела, за да откаже всички следващи нощувки. Мениджърът на хотела излъга, че дамата от рецепцията била на работа за първи път и не знаела как да се държи с гостите. Но секретарката я познаваше и знаеше, че тя работи в този хотел от много години насам. Тогава мениджърът призна, че „патронът“, тоест притежателят на хотела, бил бивш човек от Секуритате, който за съжаление бил непоправим. След това се усмихна и каза, че NEC може да откаже

нощувките, но в останалите хотели от тази категория положението е съвсем същото. Разликата била само в това, че ние не го знаем.

Аз напуснах хотела. След това вече не забелязвах никакво слеждане. Или тайната служба се беше оттеглила, или започнала да работи по-професионално, тоест невидимо.

За да им бъде известно, че ще се нуждаят от агент в 18 ч., те би трябвало да са подслушвали телефона ми в хотелската стая. Тайната служба на Чаушеску, Секуритате, не е премахната, а само преименувана на SRI (Румънска Информационна Служба). По собствени данни тя е поела 40 процента от персонала на Секуритате. Действителният процент вероятно е още по-висок. А останалите 60 процента днес са или пенсионери (с три пъти по-високи от останалите пенсии), или нови шефове на пазарната икономика. Освен дипломат, един бивш шпионин днес може да бъде всичко възможно в Румъния.

Който изискваше досието си, дразнеше дори и приятелите

Отварянето на архивите интересуваше румънските интелектуалци толкова малко, колкото и новите сделки на партийните шефове и агентите. Когато човек настояваше за обществен достъп до досиетата, както го правех аз, се дразнеха даже и приятелите. Също и по тази причина досиетата в продължение на години се намираха под управлението не на неохотно създадената под натиска на ЕС нова служба (с непроизносимото име CNSAS), а на старата-нова тайна служба. CNSAS трябваше да изпраща молби до тях, които понякога бяха удовлетворявани, но най-често отхвърляни, дори и с обяснението, че по изискваното досие все още се работи. През 2004 г. бях в Букурещ, за да подсиля малко старата си молба за получаване на достъп до досието. Бях удивена, когато на входа видях три млади дами в блестящи чорапогачи, миниполи и дълбоки деколтета, сякаш тук се влизаше в някакъв еротичен център. Между тях пък стоеше войник с автомат на рамо, все едно, че сте в казарма. Шефът на службата не се появи на срещата, макар че тя беше уговорена предварително.

Тази година една изследователска група попадна на досиетата на румънско-немски автори от „групата Банат“. Секуритате имаше по едно специализирано отделение за всяко малцинство. Това за немците се казваше „Немски националисти и фашисти“, унгарското отделение пък се казваше „унгарски иредентисти“, онова за евреите – „еврейски на-

ционалисти“. Всички румънски писатели имаха честта да бъдат наблюдавани от отдела за „изкуство и култура“.

Внезапно открих и собственото си досие под името „Кристина“. Три тома, 914 страници. Започнато е на 8 март 1983 г., но съдържа и документи от по-ранни години. Причина за започването на досието: „тенденциозни изкривявания на действителността в страната, особено в селската среда“, в моята книга *Низини*. Текстови анализи от различни шпиони потвърждаваха това. Както и фактът, че принадлежа към един „кръжец от немскоезични поети“, който бил „известен с вражеските си работи“.

Досието е творение на SRI от името на старата Секуритате. Десет години те са „работили“ по него в пълно спокойствие. Това не може да се нарече фризура, досието е напълно лишено от всякакви съществени подробности.

Трите години в завода за трактори Технометал, където бях преводачка, липсват. Аз превеждах ръководствата за машините, които се внасяха от ГДР, Австрия или от Швейцария. Две години седях в една канцелария с още четири счетоводителки. Те пресмятаха заплатите на работниците, аз влачех в канцеларията моите дебели речници. Не разбирах нищо от хидравлични или нехидравлични преси, лостове или нарезки. Когато в речника имаше две, три или даже седем различни думи, отивах в халето и питах работниците. Те ми казваха правилната румънска дума и без знания по немски – те познаваха машините. През третата година беше създадено едно „протоколно бюро“. Директорът ме премести там заедно с две новоназначени преводачки, от френски и от английски език. Едната беше съпруга на университетски професор, за когото още от моите студентски години се говореше, че е секурист. Другата беше снаха на втория най-важен таен служител в града. Ключ за шкафа с документите имаха само те двете. Когато идваха гости от чужбина, аз трябваше да напускам канцеларията. След това очевидно трябваше да бъде направена подходяща за това бюро, чрез два опита за вербуване от тайния агент Стана. След втория отказ думите на раздяла бяха: „Ти ще съжаляваш за това, ние ще те удавим в реката.“

Една сутрин дойдох на работа и речниците ми лежаха на пода пред вратата. Мястото ми беше заето от един инженер, повече не можех да работя в тази канцелария. Вече нямах маса, нямах стол. Два дни седях на инат по осем часа на бетонното стълбище между партера и първия етаж, опитвах се да превеждам, за да не може никой да каже, че не ра-

ботя. Хората от канцелариите ме заобикаляха мълчаливо. Приятелката ми Джени, инженерка, знаеше защо се беше стигнало дотук. Всеки ден на път за къщи бях ѝ разправяла всичко. В обедната почивка тя дойде и седна при мен на стълбите. Ядохме заедно, както преди това в моята канцелария. От високоговорителя на двора както винаги някакви хоро-ве пееха за щастието на народа. Тя ядеше и плачеше заради мен, аз – не. На третия ден се инсталирах в канцеларията на Джени, тя ми освободи ъгъла. Също и на четвъртия. Беше голяма канцелария. На петия ден тя ме чакаше пред вратата: „Не мога да те пущам повече в канцеларията. Представи си, колегите казват, че си била агентка.“ – „Но как е възможно това?“, попитах аз. „Сама знаеш как живеем“, отговори тя. Взех си речниците и отново се отправих към стълбището. Този път плачех и аз. Когато отидох в халето, за да попитам за някаква дума, работниците подсвиркваха подире ми и викаха: „секуристка!“. Беше като в дяволски казан. Колко ли шпиони е имало в канцеларията на Джени и в халето? Атаките бяха поръчани отгоре, клеветите трябваше да ме принудят да напусна. В началото на това трудно време почина баща ми. Вече не можех да се владея, трябваше някак да се уверявам, че все още съществувам на този свят. Започнах да описвам досегашния си живот – и така възникнаха кратките разкази от *Низините*.

Това, че ме смятаха за агентка, защото бях отказала да стана агентка, беше по-лошо от опитите за вербуване и от смъртната заплаха. Бях оклеветена именно от ония, които бях предпазила, като отказах да шпионирам. Джени и една шепа колеги знаеха каква игра се води с мен. Но другите, които ме познаваха само отдалеч, не знаеха нищо. Как бих могла да им обясня всичко, което се беше случило, как бих могла да докажа нещо? Това беше напълно невъзможно и Секуритате го знаеше – точно затова го и правеше. Те знаеха, че тази измама ме премазва повече от тяхното изнудване. Човек свиква дори и със смъртните заплахи. Те са част от живота, който водиш. Противопоставяш се на страха дълбоко в себе си. Но чрез клеветата те ограбват душата ти. Човек просто бива чудовищно обкръжен.

Колко дълго продължи това състояние вече не зная. Струваше ми се безкрайно. Вероятно са били само седмици. В края на краищата бях уволнена.

И за всичко това в досието ми има две думи, написани на ръка като забележка към един протокол от разпит: години по-късно къщи раз-

казвах за опита за вербуване в завода. Старши лейтенант Падурариу отбелязва в полето на страницата: „вярно е“.

Сега започнаха разпитите. Обвиненията: че не работя, че живея от проституция, от търговия на черно, като „паразитен елемент“. Споменавах се имена, за които не бях чувала нищо през живота си. И за шпионаж в полза на ГФР, защото бях се сприятелила с една библиотекарка от Гьоте-института и с преводачка от немското посолство. Часове наред измислени обвинения. Но не само това. Нямаше нужда от призовка, просто ме грабваха от улицата. Бях на път към фризьорката си и един полицай ме преведе през тясна желязна врата в сутерена на едно студентско общежитие. Трима цивилни мъже седяха около една маса. Един дребен, костелив, им беше шеф. Поиска ми паспорта, каза: „Е, курво, пак ли се срещаме.“ Още никога не бях го виждала. Била съм имала секс с осем арабски студенти, които ми плащали с чорапогащници и козметика. Не познавах нито един-единствен арабски студент. Но когато му казаха това, разпитващият отговори: „Ако поискаме, ще намерим и двадесет араби като свидетели. Ще видиш, ще стане чудесен процес.“ Постоянно хвърляше паспорта ми на пода, трябваше да се навеждам и да го вдигам. Около 30-40 пъти. Когато се бавех, ме риташе в кръста. Зад вратата пишеше женски глас. Мъчение или изнасилване, дано да е само запис, мислех си аз. След това трябваше да изям осем твърдо сварени яйца и зелен лук със сол. По някакъв начин успях да ги изгълтам. След това костеливият отвори желязната врата, изхвърли паспорта ми навън и ме ритна отзад. Паднах с лице в тревата до един трънак. Повърнах, без да вдигам глава. Без да бързам, вдигнах паспорта си и се прибрах в къщи.

Грабването от улицата беше по-страшно от призовка. Никой не знаеше къде си. Човек можеше да изчезне без следа или, както вече ме бяха заплашвали, да бъде изваден от реката като удавник. В такъв случай биха го нарекли самоубийство.

В досието няма никакви разпити, никакви призовки и никакво грабване от улицата

Онова, което се намира в досието относно 30 ноември 1986: „Всяко пътуване, което Кристина предприема до Букурещ и до други места, трябва своевременно да бъде донасяно до дирекция I/A (вътрешна опозиция) и III/A (шпионаж)“, така че „да се осигури постоянен контрол“. И че не мога да пътувам където и да било в страната без следење, за да „се

проведат необходимите контролни мерки в отношенията ѝ със западногермански дипломати и западногермански граждани.“

Следенето беше различно, в зависимост от намеренията. Понякога то не се забелязваше, друг път биеше не око, побесняваше и се превръщаше в агресия. Когато *Низините* трябваше да се появят в западноберлинското издателство Rotbuch Verlag, редакторката и аз, за да не правим впечатление, се бяхме уговорили да се срещнем в Пояна Брашов, в Карпатите. Пътувахме по отделно, като скиори. Мъжът ми Рихард Вагнер беше отпътувал с ръкописа за Букурещ. Аз трябваше да пристигна на следващия ден с нощния влак. В железопътната гара в Тимишоара ме пресрещнаха двама мъже и искаха да ме вземат със себе си. Казах им: „Без заповед за арестуване не отивам никъде.“ Те конфискуваха билета и паспорта ми и преди да изчезнат казаха да не мърдам от мястото си, докато се върнат. Отидох на перона. Това беше по времето на голямото пестене на електричество, спалният вагон стоеше в тъмното в края на перона. Качването беше разрешено само малко преди тръгване, вратите бяха още заключени. Двамата мъже също бяха там, ходеха насамнатам, заблъскаха ме и на три пъти ме събориха на земята. Мръсна и разчорлена аз ставах, все едно не е имало нищо. Чакащите също гледаха, все едно, че не е имало нищо. Когато вратата на вагона най-после се отвори, аз се пробутах по средата на тълпата. Двамата мъже също се качиха. Аз отидох в купето, разсъблякох се наполовина, навлякох отгоре пижамата, за да прави впечатление, когато ме дърпат навън. Когато влакът тръгна, отидох в тоалетната и скрих зад умивалника едно писмо до *amnestyinternational*. Двамата мъже стояха в коридора и разговаряха с кондуктора. Аз имах най-долното легло в купето. Може би защото там по-добре могат да ме сграбчат, мислех си. Когато кондукторът дойде в купето, той ми даде билета и паспорта обратно. Попитах го откъде ги е взел и за какво е разговарял с двамата мъже. „Какви мъже?“, отговори той. „Тук има десетки.“

Цяла нощ не склопих очи. Лекомислие беше да се кача, мислех си, те ще ме изхвърлят някъде през нощта от влака. Когато навън взе да посивява, страхът ми постепенно отмина. За инсценирано самоубийство сигурно щяха да използват нощта, мислех си. Преди да станат първите пътници, отидох в тоалетната и взех скритото писмо. После се облякох, седнах на ръба на леглото и зачаках, докато влакът навлезе в Букурещ.

Слязох, все едно че не се е случило нищо. За този ден в досието ми също не пише нищо.

От преследването имаше последици и за други. Един приятел беше забелязан за пръв път от тайните служби по време на моето четене на *Низини* в букурещкия Гьоте-институт. След това са били събрани данните му, открито му е било досие и оттам нататък той е бил наблюдаван. Това го пише в неговото досие, в моето за това няма нито дума.

Тайната полиция идваше и си отиваше както си поиска, когато ние не бяхме в къщи. Често те нарочно оставяха следи – угарки от цигари, разместени столове, картини, свалени от стената. Заплахата се точеше в продължение на седмици. От една лисича кожа, която лежеше на пода, едни след други бяха отрязани опашката, краката, а накрая и главата – и положени до нея, без да си личи нищо. Едва при чистенето забелязах за първи път, че опашката лежи отрязана до кожата. Първия път все още мислех за някаква случайност. Но когато няколко седмици по-късно беше отрязан и задния крак, започнах да се плаша. Докато беше отрязана и главата, проверката на лисицата беше първото нещо, с което се занимавах, когато се прибирах в къщи. Можеше да се случи всичко, жилището беше изгубило частния си характер. Когато се хранехме, всеки път си мислехме, че яденето може да е отровено. За този психически терор в досието няма и дума.

През лятото на 1986 посетих писателката Ана Йонас¹ в Тимишоара. Тя и други автори бяха протестирали на 4.11.1985 в писмо до румънския съюз на писателите – което се намира в досието ми – срещу това, че не ми е разрешено да пътувам до панаира на книгата, до Евангелския църковен ден и до моето издателство. Посещението е точно документирано в досието ми, а от 18 август 1986 има и един телекс до граничната служба, в който се нарежда да се провери багажа на Ана Йонас „най-внимателно“, а резултатите да бъдат съобщени. Затова пък липсва посещението на журналиста от *ZEITUNG* Ролф Михаелис. След излизането на *Низини* той искаше да проведе разговор с мен. Беше обявил идването си с телеграма и беше разчитал на това, че ще ме намери вкъщи. Но телеграмата беше прихваната от тайната полиция, а Рихард Вагнер и аз, без да знаем нищо, бяхме отпътували за няколко дни при родителите му на село. Два дни Михаелис беше звънял отново и отново на вратата ни, напразно. На

1 Немска писателка от Есен, бел. пр.

втория ден трима мъже го причакали в помещението за сметопровода и брутално го пребили. Пръстите и на двата му крака били счупени. Ние живеехме на петия етаж, асансьорът не се движеше, защото нямаше ток. Михаелис е трябвало да се влачи на четири крака по тъмното като в рог стълбище, докато стигне до улицата. Неговата телеграма липсва в досието, макар че в него се намира цяла колекция прихванати писма от запад. Според досието това посещение никога не се е случвало. Тази липса също показва, че тайната служба е прикрила действията на своя щатен персонал, за да не може никой да бъде привлечен под отговорност чрез преглеждането на досието. По този начин е било направено така, че Секуритате след Чаушеску се превърна в някакво абстрактно чудовище без извършители.

Ролф Михаелис искал да ни защити и писа за тази атака едва след нашето отпътуване на запад. От досието знам, че това е било грешка. Не мълчанието, а само публичността на запад можеха да ни защитят. Също от досието ми става ясно, че срещу мен е бил подготвян сюрреален процес за „шпионаж в полза на ГФР“. Само на отклика от книгите ми и на литературните награди от Германия дължа това, че планът не е бил осъществен и че не съм била арестувана.

Ролф Михаелис не можеше да ни позвъни преди посещението си, защото няхаме телефон. В Румъния се чакаше години наред за телефонен абонамент. На нас обаче ни предложиха такъв без дори да сме подавали молба. Отказахме, защото знаехме, че един телефон ще е най-сигурната подслушвателна уредба в малкото ни жилище. Приятелите, които имаха телефони, първо ги пъхаха в хладилника, а след това пускаха високо някаква плоча, когато ние им отивахме на гости. Отказът от телефона обаче не помогна с нищо, тъй като половината от материалите от досието, което ми беше връчено, са протоколи на подслушване от жилището ни.

В досието на Рихард Вагнер се намира една *nota de analiza* от 20 февруари 1985, от която става ясно, че никой от двамата ни не е вкъщи. И „същевременно беше проведено монтиране на специални средства в жилището, чрез които можем да получаваме данни от оперативен интерес.“ Там се намира и планът за монтиране на буболечките. В жилището под нас е бил пробит тавана, а у нас – пода. В двете стаи буболечките са били зад шкафовете.

Протоколите от подслушванията често са пълни с многоточия, защото шумът от грамофонните плочи е пречел. Но музиката също не помагаше винаги, защото ние си мислехме, че ни подслушват с микрофони отдалеч. Това, че са ни подслушвали ден и нощ, не ни минаваше през ума. Разбира се, по време на разпити винаги се случваше така, че разпитващите ни конфронтираха с неща, които не би трябвало да знаят. Но поради ужасната бедност и изостаналост на Румъния ние си мислехме, че Секуритате изобщо не може да си позволи модерна подслушвателна техника. По-точно казано, мислехме си, че просто не струваме чак такива разходи. При целия страх все пак си оставахме наивни, относно степента на наблюдение ние сме се заблуждавали напълно.

Секуритате е проверила професията, работното място и политическата благонадеждност на всички жители от нашия десететажен блок, като им е изготвила лични формуляри – вероятно за да намери шпиони сред съседите ни. Ония, които още не бяха попадали на мерника на тайната служба, бяха маркирани с печат „NECUNOSCUТ“ (непознат).

Дори и най-близката приятелка е част от системата на любов и предателство

Един от най-близките ни приятели беше Роланд Кирш. Той живееше наблизо и ни посещаваше почти всеки ден. Беше инженер в една кланица, фотографираше унилото ежедневие и пишеше прозаически миниатюри. През 1996 в Германия излезе едно томче от него, *Сънят на лунната котка* – посмъртно, защото през май 1989 той беше намерен обесен в жилището си. Съседите му казват днес, че в нощта на смъртта му откъм жилището са се чували множество високи гласове. Аз също не вярвам в приказките за самоубийство. В Румъния подробностите около едно погребение се уреждат в течение на дни. При самоубийство аутопсията е нещо, което се подразбира от само себе си. Но родителите на Роланд Кирш получиха всички документи само за един ден. Той беше погребан бързо и без аутопсия. А в дебелия свитък с протоколите Роланд Кирш не се споменава нито веднъж. Името е изтрито, този човек не е съществувал никога.

Но на един мъчителен въпрос досието ми все пак даде отговор. Една година след отпътуването ми Джени ни дойде в Берлин на гости. От времето на историята в завода тя беше най-близката ми приятелка. И след като бях уволнена, ние се виждахме почти ежедневно. Но когато разгле-

дах паспорта ѝ в кухнята в Берлин и видях още визи и за Франция и Гърция, аз ѝ казах в очите: „Такъв паспорт не се получава без нищо, какво си направила за него?“ Отговорът ѝ беше: „Изпрати ме тайната служба, а и аз непременно исках да те видя още веднъж“. Джени беше болна от рак – тя вече отдавна е мъртва. Тя ми разказа, че е получила задачата да претърси жилището ни и да проучи ежедневните ни навици. Кога ставаме и кога си лягаме, кога и какво пазаруваме. Но когато се върне обратно, ще разкаже само онова, за което се уговорим, обеща ни тя. Тя живееше при нас, искаше да остане един месец. С всеки ден недоверие-то ми се увеличаваше. Само след няколко дни претърсих куфара ѝ и намерих номера на румънското консулство и дубликат на ключа от жилището ни. Оттогава насам живеях с подозрението, че тя е била подставена още от самото начало, че това е било приятелство по поръчка. Плана на жилището и навиците ни, както виждам от досието, тя е предала с подробности след завръщането си,

В един от подслушвателните протоколи от 21 декември 1984 до името на Джени е написано: „Трябва да идентифицираме Жени, очевидно между тях има голямо доверие.“ Това приятелство, което означаваше толкова много за мен, беше разрушено чрез посещението в Берлин; една тежко болна от рак жена беше подмамена към измяна. От допълнителния ключ стана ясно, че Джени все пак се опитва да изпълни задачата си. Трябваше да я помоля веднага да напусне берлинското ни жилище. Трябваше да прогоня първата си приятелка, за да защитя себе си и Рихард Вагнер от нейното поръчение. Не успях да разбера този възел от предателство и любов. Хиляди пъти по-късно съм превъртала през главата си това посещение, скърбях по това приятелство, не можех да повярвам, когато узнах, че след заминаването ми Джени дори е имала връзка с офицер от Секуритате. Днес се радвам, защото досиетата показват, че близостта ни е била спонтанна, а не скроена по поръчка на тайните служби, че Джени е започнала да им сътрудничи едва след заминаването ми. Човек се задоволява и с малко, търси в отровения поне някаква частица, която да не е замърсена, колкото и малка да е тя. Това, че моето досие доказва истинските чувства помежду ни, днес ме прави почти щастлива.

След излизането на *Низини* в Германия, когато пристигнаха първите покани, аз не можех да пътувам. Но когато започнаха да пристигат по-

кани за удостояване с литературни награди, Секуритате промени стратегията си.

До тогава безработна, в края на лятото 1984, противно на всички очаквания, аз получих предложение за работа като учителка и още на първия учебен ден ми дадоха необходимото за пътуване в чужбина разрешение на училищния директор. През октомври 1984 наистина ми разрешиха да пътувам. Също и следващите два пъти ми позволиха да приема литературна награда. Но умисълът зад тези пътувания, както става ясно от досието ми, е бил коварен: вместо както досега да бъде приемана от колегите си като дисидентка, отсега нататък трябвало да бъде подозирана от тях в сътрудничество с режима, а на Запад – да изглеждам като агентка. Тайните служби са работили масивно и в двете направления, но особено активно – върху „агентката“. Шпионският персонал усилено е бил изпращан с клеветнически задачи в Германия. На 1 юли 1985 в досието се констатира със задоволство: „Като следствие от множеството пътувания в чужбина сред някои артисти от Немския държавен театър Тимишоара се лансира идеята, че Кристина е агентка на румънското Секуритате. Западногерманският режисьор Александър Монтлеарт, работил известно време в Немския театър в Тимишоара, е изразил такова подозрение пред Мартина Олчик от Гьоте-института и пред служители на немското посолство в Букурещ.“

След заминаването ми през 1987 мерките „за компрометиране и изолация“ са били усилены. В една *nota de analiza* от март 1989 е записано: „При акцията за компрометиране ще работим заедно със служба Д (дезинформация), като публикуваме някои статии в чужбина или разпространяваме някои бележки сред множество кръгове и авторитети с влияние в Германия така, че да изглежда, че идват от емигрантите в Германия.“

На 3 юли 1989 отдел I/A изпраща доклад до централата на Секуритате в Букурещ. Румънският писател Дамян Урече е написал по тяхно поръчение едно писмо, в което представя Рихард Вагнер и мен като сътрудници. Централата е молена за одобрение на писмото. То е трябвало да бъде предадено от една танцьорка във фолклорен ансамбъл, пътуващ за Германия, на радио Свободна Европа и на първия телевизионен канал в Германия.

Но най-важният „партньор“ в Германия е бил съюзът на Банатските шваби. Още през 1985 Секуритате отбелязва със задоволство: „Ръковод-

ството на Банатската задруга в Германия е направило отрицателни коментари относно тази книга (*Низини*), включително и пред служители на румънското посолство в Германия.“ Още от появата на *Низини* задругата водеше в своя вестник *Банатска поща* една клеветническа кампания срещу мен. „Фекален език, уринална проза, предателка, партийна курва“ бяха обичайните оценки на домашната им „литературна критика“. Била съм агентка, твърдяха те, *Низини* била написана по поръчка на Секуритате. Докато аз седях на бетонните стъпала, задругата очевидно е била в най-тесни отношения с персонала на посолството от диктатурата на Чаушеску. Аз бях стилизирана като главен враг, нападенията срещу мен се превърнаха в една от основните черти на идентичността на задругата. Всеки, който ме охулваше, доказваше с това любовта си към Родината. В досието ми е записано: „Компрометиращ материал да се изпрати на Хорст Фасел, на адреса му в института, с молба да го разпространява.“ Има се пред вид дунавско-швабският институт в Тюбинген, чийто ръководител тогава беше Фасел. А преди това, през осемдесетте години, той беше редактор на *Банатска поща*.

През 1989, след падането на Чаушеску си помислих, че клеветническите кампании срещу мен най-после ще престанат. Но те продължиха. През 1991 получавах дори и в Рим, като стипендиантка на Вила Масимо, анонимни заплахи. А кампанията на Секуритате очевидно беше получила свой собствен живот. Когато през 2004 г. получих литературната награда на фондацията Конрад Аденауер, купища писма с обичайните клевети бяха изпратени не само до нея. Този път акцията се разшири до безкрайност – такива писма бяха изпратени и до президиума на Немския Бундестаг, до тогавашния министър-президент Ервин Тойфел, до председателката на журито, Биргит Лермен, както и до Йоахим Гаук, в качеството му на лаудатор на архивите на Щази.

В работилницата за фалшификации на отдел Д (дезинформация) е бил изработен един компрометиращ образ, с всички съставни части, които най-много оклеветяват – вярна комунистка, безскрупулна агентка и т. н. Където и да отидех, навсякъде трябваше да живея с този фалшив образ. Той беше изпратен не само подире ми, понякога той ме изпреварваше. Макар че още от самото начало и винаги съм писала срещу диктатурата, този образ и до днес се разхожда по свои собствени пътища. Той получи свой независим живот. И макар че диктатурата падна преди двадесет години, образът продължава да блуждае наоколо. До кога?

Херта Мюлер (родена през 1953 г. в Нитцкидорф, Румъния), е немска писателка, носителка на Нобеловата награда за литература за 2009 г. След отпътуването си от Румъния през 1987 г. тя живее в Берлин.

Коментари (1)

- 08-10-2009 | **Златко**

Току-що научих новината, че Херта Мюлер е получила тазгодишната Нобелова награда за литература! Честито на нея, Румъния и Германия. За нас си остава удоволствието да четем нейните текстове.

Осветителите

Автор: Кристин Димитрова

Теодор Богданов си пудреше лицето.

– Понякога си мисля, че ме преследва. Не, сигурен съм, че ме преследва. Седи под навеса на отсрещния вход и чака да се появи. А после, докато проверявам дали дъждът е за чадър, и събирам сили, ама буквално събирам сили, за да направя първата крачка, той изскача пред мен. В лявата си ръка държи пластмасова чаша с кафенце, а с дясната допушва по някой фас, дето просто не знам кой му го дава. Не ме е спирал за цигари. Не ме е спирал и за да проси – каза Теодор по време на антракта, сам с пластмасова чаша кафе в лявата си ръка.

Огледалото с гримовеите пред него светеше с плеяда от подменени крушки, но това не му се струваше повод за радост. За сметка на това преди седмица, когато половината от тях бяха изгорели, той се отчая. Вдигна голям скандал на леля Цвета, която си отбеляза няколко цифри в инвентарната книга. Леля Цвета беше свикнала да ѝ крещят с оперни гласове, поизчака малко и когато един от прожекторите изпуши, поръча всички материали наведнъж. Но ако нещо е наред, няма какво да му се обсъжда.

– Тогава защо се оплакваш от човека? Нали нищо не ти е искал?

Елена стоеше зад Теодор и му държеше сабята. Беше дошла под натиска на три есемеса и две телефонни обаждания. Предстоеше ѝ да гледа „Дон Карлос“ за пореден път, при това от инквизицията нататък, вместо да си остане пред телевизора с тава печени семки в скута. Елена беше доктор „уши, нос, гърло“ и предпочиташе да оказва физическо съдействие. Нейният маркиз Поза обаче, вторачен пред огледалото върху възможните недостатъци на фоновия си грим, имаше нужда от психическата ѝ подкрепа сред публиката.

– Не е нужно да ми е искал нещо! Аз просто ти казвам, че постоянно очаквам, че ще ми поиска нещо. Пари, цигари, каквото там искат хората

като него. Кварталният философ! Само като ми се появи – кльошав, чорлав, побелялата му брада се разперила във всички посоки – и аз...

– Знам го, виждала съм го.

– То кой ли не го е виждал! Но на мен ми се появява специално.

– Малко си нервен от представлението. Разбрах, че добре върви.

– Не, не, не, не, не! Много е рано още да се каже. Предстои ми дуетът в затвора, трябва да умирам и всичко, моля ти се. Този човек – повтарям! – ми се появява специално, за да ми донесе лош късмет. Някаква сила го изпраща на пътя ми. Той прилича на лошата страна на живота – Теодор се загърна в наметалото и намести колана си. – Уж живеем в добър квартал, уж всичко е ново, а този явно изпълзва от някое мазе и ходи да пресича пътя на хората. И когато го срещна – край. Много лош знак. Дойдоха ли немците?

– На втория ред са.

– Няма да ме харесат, аз ти казвам.

Елена го целуна по перуката, за да не изцапа лицето му с червило. Теодор изглеждаше могъщ и начумерен с почернените си вежди.

– Ти си ултра мегапевец. Няма начин да не те харесат.

– А, баритони като мене с лопата да ги ринеш.

Няколко дена по-късно двамата караха колело рикша в парка, когато дойде телефонното обаждане. От джоба на Теодор гръмна оркестровата интродукция на Танхойзер, той заповтаря „да, да, да“ в слушалката и спря да върти педалите. Бяха спрели на едно особено слънчево място. Елена се опита да докара колелото до сянка, но не успя да преодолее сама наклона. Теодор прибра джиесема си с вцепенението на току-що осъден.

– Няма да има официално прослушване, немците не са харесали никого.

– Ами тяхна си работа – каза Елена, довольна, че отново се движеха. Двамата бяха изправени пред надебеляването на първите години уседнал живот, но никой от тях нямаше волята да спортува сам.

– Това е, защото онзи скитник ми се появи. Прокоба! Срещна ли го на излизане, знам, че не трябва да очаквам нищо добро. На турнето до Белград ни се повреди автобусът. На премиерата на „Травиата“ ми изгориха фрака. Не, не ме прекъсвай! В Париж всичко вървеше добре до момента, в който не хванах адския ларингит. Видях го точно преди да се кача в таксито за аерогарата.

Теодор въртеше педалите с ожесточение.

– Чакай сега, нали и другите ти колеги се надяваха да ги поканят. Принцеса Еболи съвсем се беше развилняла. Ама ядец! Не поканиха никого. Да не би твоят приятел да е обикалял сутринта пред входовете на всички?

Теодор се замисли.

– Те сигурно си имат свои знаци за провал. Моят знак е скитникът.

След работа Елена се поразходи из квартала. Новите блокове с разнообразни чупки и щедри тераси се мъчеха да покажат, че не са обичайните панелки за работници-пришълци. Партерните им етажи лъщяха с услужливи витрини, покривите им се катереха по въздуха с артистични мезонети и само изровената от строителните камиони улица напомняше на обитателите да не се самозабравят. Видя го до един гараж. Седеше с чаша кафе на високия перваз около градинката с декоративни храсти и пушеше нещо без филтър. Краката му, обути в джинси от древността, се поклащаха от време на време в синхрон с някакъв вътрешен ритъм. Бледите му очи, с цвят на лека облачност преди пладнe и високи температури следобеда, я прихванаха още докато завиваше по тротоара. Той нямаше причини да очаква, че ще бъде заговорен.

– Вас търся – каза Елена.

Но се държеше като обществен служител в приемния си час.

– По каква работа?

Гласът му звучеше образовано. Напоследък какви ли не хора изпадаха от социалното хоро и после не можеха да се хванат обратно. Уволняваха ги, губеха близък човек и мотивация да се грижат за себе си, оставаха без жилище, пропиваха се, внезапно преставаха да вярват във всеобщото надбягване. Дали този беше от доброволно или насилствено изпадналите? Елена си беше представяла срещата им само дотук и сега се поколеба как да му отговори.

– Дошла съм да ви помоля за една работа. Живея наблизо.

Той кимна и протегна ръка, за да се ръкуват.

– Аз съм отговорникът по светлината на квартала.

– Нещо като техник ли?

– Нещо такова.

Елена се преизпълни с недоверие. Такива пациенти обикновено ги препращаше два кабинета по-нататък, да попълнят на първо време един тест. Двамата помълчаха известно време един срещу друг.

– Познавате ли един Теодор, висок така, с брадичка-катиначе?

– Певец.

– Да, точно така!

– Виждал съм го.

– А откъде знаете, че е певец?

Той сви рамене. Чакаше я да продължи.

– Вижте сега, много ви моля ви да не ходите по нашата улица около един месец, защото той очаква важно прослушване. После пак можете да си ходите по нея.

– Защо?

– Ами може да ви се налага да минете по нашата улица на път за... някоя друга улица.

– Не, защо да не минавам оттам, ако той очаква – как го казахте?

Елена се смути. Денят постепенно се превръщаше в дълбок син спомен, но още беше прекалено рано за звездите. Вятърът донесе миризма на липа.

– Той... той си е наумил, че му носите лош късмет.

– Така ли? Аз пък си мислех, че той ми носи лош късмет. Винаги, когато го срещна, все ще ми се случи някоя неприятност. Появяват се дори проблеми в инсталацията, трябва да ги отстранявам. Неприятности из квартала.

Елена го гледаше в потрес.

– Не ми се навлиза в подробности – приключи той и си дръпна дълбоко от фаса.

Елена се прибра напълно обезкуражена от глупавата си идея да търси контакт с „философа-скитник“, или по-точно с „отговорника по светлината на квартала“. Опече си пресни семки и седна пред криминалния сериал. Теодор щеше да се прибере най-рано след час и половина. Тя знаеше, че няма да му каже за срещата си.

Брадятият човек си допи кафето на бърза ръка. Тръгна между блоковете и се мушна в една метална врата, която малко хора бяха забелязали, че съществува. Вътре миришеше на прах и гълъбови пера. Той щракна малък ключ на стената и дълбокото стълбище пред краката му се освети от мержеливи крушки в телени решетки срещу крадците. Заслиза надолу, като оставяше малки облачета цигарен дим зад себе си, и пое по извитите коридори. Един от тях достигаше до обширно бетонено помещение. В десния му ъгъл имаше система от цилиндри, които протяга-

ха топлоизолираните си тръби към тавана. В левия имаше дървен стол с ръкохватки от модел, който вече не се произвеждаше, но изглеждаше много удобен. Голям шалтер стърчеше от стената над него. До вратата някой беше изрисувал с тебешир часовник с неумело, но добросъвестно изписани арабски цифри. През тесните прозорчета до тавана проникваше късната светлина от деня, като преди това слаломираше между стеблата на декоративните храсти.

Клющавият мъж влезе забързано и погледна часовника на стената. Тебеширените му стрелки показваха 9:10. „Ах, ах, ах – заговори си той сам на себе си – лятно време все закъснявам. Този имал лош късмет, онзи имал добър късмет, чудо велико, пък аз ще си загубя работата.“ Дръпна бавно шалтера и го пусна едва когато дръжката изписа пълна полудъга до най-ниската си точка. После седна на стола, облегна се с наслада назад и си запали нова цигара.

Прозорчетата потънаха в мастилен сумрак. Часовникът показваше 9:15.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа *Сабазий* (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Коментари (6)

- 07-08-2009 |**Богдан**

Винаги съм харесвал писанията на Кристин. Този път съм малко смутен. Не мога да разбера за какво става въпрос. Някой може ли да ми помогне? Нямам предвид нищо лошо, и съм абсолютно сигурен че вината е в мен.

- 07-08-2009 |**Майя Маркова** – според мен

Според мен разказът е за нашите предразсъдъци спрямо онеправданите от живота.

- 07-08-2009 |**Златко**

Аз пък си мислех за Нийл Гейман и *The Sandman*. Всеки може да го разбира по своему, точно затова е толкова хубаво.

- 08-08-2009 |**Maltus** – вижда ми се ясен

За невидимите страни на действителността, за скритите й собственици и управители. За необикновеното, което се крие под обикновената външност.

- 10-08-2009 |**Гост**

ами според мен човека е отговорник за слънчевата светлина ;)

- 11-08-2009 |**Богдан**

Благодаря за обясненията. Но още повече се обърках. Писаното не ми е ясно и не мога да го разбера. И какво значи отговорник за слънчевата светлина ?

„Възродителният процес“ от 1984–1989 г. Автори: Михаил Груев и Алексей Кальонски

Въпреки че увенчава един постъпателен и логичен развой на държавната политика в периода на „зрелия социализъм“ и „единната социалистическа нация“, кампанията за окончателна асимилация на българските турци изненадва както тях, така и цялото общество. Наистина до края на 1984 г. в смесените райони напрежението видимо нараства поради засиления натиск, а най-вече от смяната на имената на немалко хора от 1982 г. нататък. Според някои изследователи именно това трябва да се счита за същинското начало на тоталното принудително „възраждане“. При тогавашния информационен монопол някои българи все нещо са чули, но то далеч не е от мащаба на последвалите събития и не ги засяга пряко, а огромната част от турците най-вероятно отново се надяват, че и този път ще им се размине.

Общият климат на недоверие, стигащо до неприязън, слухове, опасения (основателни или не съвсем), удобно тревожни донесения на службите, ясно личи в една строго поверителна информация от септември 1982 г., подписана от първия секретар на ОК на БКП в Кърджали Георги Танев.¹ Ще си позволим по-пространно да се спрем на този представителен за навечерието на „възродителния процес“ документ. Според него в окръга съществува „силно изразено турско национално съзнание, което се проявява преди всичко в болезнено пристрастие към езика, традициите и обичаите, носията и други носещи отпечатъка на ислямската религия.“ По-нататък Танев твърди, че въпреки правилните действия на партията и държавата след 1958 г., все още не са преодолені последствията от механичното привнасяне на „опита на КПСС и съветската страна по националния въпрос в наши условия“, приложен от учители

1 ДА – Кърджали, ф. 808, оп. 3, а. е. 44, л. 87-104. (Информация за приобщаването на българските турци към българския народ в борбата за социализъм и комунизъм), свеждаща приетите от Политбюро решения.

и специалисти, завършили в Азърбайджан и Софийския университет. Това, наред с другите обичайно посочвани проблеми, допринася за засилващото се „влияние на турския буржоазен национализъм“:

„Реално преобладаващото болшинство от младото поколение подкрепя партийната политика, но все още сравнително ниското политическо съзнание и верски тежнения, насаждани в семейната среда, ограничават неговите възможности от класово-партийни позиции да се изправи решително лице срещу лице с национализма и ислямския религиозен фанатизъм на родителите.“

Тази среда е изобличена от него по следния начин:

„Религиозните празници и обичаи... са един от основните фактори за отчуждението на българските турци. Те се зачитат и практикуват от болшинството от това население (като традиции включително и от немалко комунисти). Участието на младите и интелигенцията „се оправдава“ от самите тях чрез криво разбраната етика – да не обидят възрастните си родители. А в действителност се пренебрегва цялата социалистическа празнично-обрядна система. [...] В най-общи линии може да се каже, че байрямите се отбелязват в около 80 на сто, а сунетът се прилага спрямо не по-малко от 98 на сто от децата на българските турци (изключенията се знаят във всяко селище и това са синове на ръководни кадри).“

Друг „фактор на отчуждението“ е „наличието у някои българи на пренебрежително отношение към българските турци“:

„Не са изолирани случаите, когато само произнесеното име, без всякаква друга информация за човека, поражда предубеждение, предопределя негативно отношение. Добре се отразява върху самочувствието на българските турци приемът на младежи в армията, но е необходимо да се подобри работата сред личния състав, за да не се допускат обиди на народностна основа.“¹

По-нататък е направен подробен анализ на засилената напоследък турска пропаганда, нейните основни институции и организации, инструменти и канали, включително посещенията на роднини и по-силния сигнал на турската телевизия и радио.² Г. Танев конкретизира тогавашните предписания на Политбюро с „някои предложения за преодоляване етническата обособеност на българските турци“. Сред тях на окръжно равнище отново са образованието, идеологическото възпитание,

1 Пак там, л. 87-99.

2 Пак там, л. 91-99.

кадровата политика. Като решаващ фактор е изведено „ускорено[то] развитие на производителните сили“ чрез допълнително финансиране за съществуващите и предвидени нови местни промишлени предприятия. Препоръчва се и насочване „за работа на национални обекти в страната“ на турски младежи и девойки.¹

Един от основните изводи е:

„В същото време болшинството от българските турци нямат необходимата закалка и съзнанието за безусловна привързаност към България. При съответна ситуация – например нова националистическа атака и създадени условия за изселване, устойчивата част не би била твърде голяма.“²

Такава ситуация наистина ще възникне, но националистическата атака в пълния смисъл на думата не идва от Турция, а от българската държава спрямо нейните граждани турци. От своя страна те ще се окажат доста устойчиви на бруталния натиск. Предвижданията на Г. Танев за масова емиграционна нагласа при „създадени условия за изселване“ обаче ще се окажат съвсем точни. „Възродително“ – аналитичният поглед на кърджалийския лидер очевидно е оценен от софийските му началници и той започва стремително да се издига по върховете на партийно-държавната пирамида, заемайки последователно длъжностите завеждащ отдел на ЦК, министър на транспорта, министър на вътрешните работи и дори носител на званието „Герой на Народна Република България“.³

Към този момент Турция наистина е разтревожена от случващото се. При посещението си в България през 1982 г. президентът Кенан Еврен повдига въпроса за натиск срещу турците и за явно известно му решение за преименуване. Тодор Живков отрича, като на свой ред получава категорично отрицателен отговор на сондажа си за евентуални нови изселвания.⁴ Известна активизация на пропагандата от страна на медиите, емигрантски и други организации по време на националистичния военен режим в Турция (1980-1983), внимателното взаимно дебене през този период не подлежат на съмнение. Очевидна е и напълно

1 Пак там, л.99-103.

2 Пак там, л.97.

3 Вж. **Ташев, Т.** *Министрите на България (1879 – 1999)*. С., 1999, с.454.

4 **Стоянов, В.** Цит. съч., с. 154; Визитата е върната през следващата 1983 г., когато Тодор Живков посещава Анкара и вилаета Айдын, където дори поздравява на турски почетния караул.

разбираемата нервност на Анкара спрямо българската малцинствена политика.¹ Те обаче не могат да са оправдание за деянията на висшето българско ръководство.

След 10 ноември 1989 г. в поредица от мемоарни и други писания бивши сановни „възродители“ като Стоян Михайлов², Димитър Стоянов³, Орлин Загорев⁴, а също служители на Държавна сигурност като Бончо Асенов⁵, Георги Сотиров⁶, Димо Станков⁷, пропагандисти като Паунка Гочева⁸, Нейка Кръстева⁹ и др., се връщат към събитията от средата – края на 80-те години. ДС наистина е ключов инструмент в подготовката, провеждането и особено в „закрепването“ на резултатите чрез мащабно шпиониране, най-различни форми и методи на натиск и репресия, вербовки и пр. през целия период до ноември 1989 г. Тайните служби и техните агенти обаче не са единственият определящ фактор в тези събития, разтърсили цялото общество, а мемоарите на техните служители са извор по-скоро за духа на времето, отколкото за причините, логиката или абсурда на случилото се.

Тук няма да се спираме на мнения и пристрастия, прехвърляния на вини и отговорности, а също да сравняваме обстойно версиите сред висшата номенклатура и съответната агентура за това, как е било взето решението, доколко е било правилно или не, какви са по-общите и съвсем конкретните причини и мотиви. С всички резерви все пак ценната информация „отвътре“, която те предоставят, е обстойно анализирана, съпоставена и критикувана на основата на архивни данни в толкова често цитираните в този текст български изследователи.¹⁰ Тя е от значение за различни проверени или недостатъчно сигурни факти и обстоятелства.

1 Пак там, 156–158; **Ялъмов, И.** Цит. съч., с. 363; **Иванова, Е.** Цит. съч., 169–170; **Гочева, П.** Цит. съч., 22–26;

2 **Михайлов, Ст.** Цит. съч.

3 **Стоянов, Д.** *Заплахата. Великодържавният национализъм и разузнаването на Турция против България.* С., 1997.

4 **Загорев, О.** *Възродителният процес. Теза-антитеза. Отрицание на отрицанието.* С., 1993.

5 **Асенов, Б.** *Възродителният процес и Държавна сигурност.* С., 1996; *От Шесто за Шесто.* С., 1994; *От Шесто за Шесто и след това.* С., 1999 и др.

6 **Сотиров, Г.** *Турските терористи и аз, един от Шесто.* С., 1991.

7 **Станков, Д.** *След дълго мълчание. 42 години в българското разузнаване.* С., 2001.

8 Цит. съч.

9 **Кръстева, Н., Б. Асенов.** *Потурчване II.* С., 1993.

10 Стайко Трифонов, Валери Стоянов, Евгения Иванова, Ибрахим Ялъмов, а от западните – Волфганг Хьопкен, Щефан Трьобст, Улрих Бюксеншютц и др.

Много по-съществен обаче е специфичният конспиративен характер не само на механизма на вземане на решения, но и на начина на мислене по всички етажи на властта по толкова важен и деликатен проблем. Той добре личи от известните до края на 1989 г., а и след това до втръсване повтаряни и преповтаряни обосновки и оправдания: демографската ситуация, надвиснали външни и вътрешни турски „заплахи“ (включително „сепаратизъм“, „турска автономия“, „втори Кипър“ и „тероризъм“), уж спонтанното желание на всички или част от самите „възраждани“ и т. н.

Както е известно, не е намерен протокол от заседание на Политбюро от късната есен на 1984 г., а вероятно и никога няма да бъде открит документ, подобен на тези от 1982-1984 г.¹ Това според нас не е чак толкова важно. На основата на запазените сведения не е трудно да си представим подобно заседание (ако въобще е имало такова) и дори какви тайни разговори са водили помежду си височайшите инициатори. Самият Живков дава следното разяснение на участниците в заседанието от 18 януари 1985 г.:

„Но, както знаете, след Априлския пленум чрез един маньовър, без да се усетят югославяните, за няколко дни цялото население в този край [Пиринския – бел. м., А. К.] осъмна като чистокръвни българи. [...] Не бива да се шуми в печата, не бива да се дават широки информации на разни кръгове, защото ще почнат да философствуват и т. н. Само четири души знаеха за маньовъра, който извършихме в Благоевградски окръг, защото иначе щеше да се издаде дружината. Имайте предвид, че няма нищо, което се говори, даже в този състав, да не излезе и да не отиде до турското и югославското разузнаване и т. н.“²

Естествено последната дума е била на Тодор Живков. Споделените виждания на членове на придворната „ловна дружинка“ и „най-близкото обкръжение“ вероятно също са повлияли за окончателното оформяне на най-радикалната фаза на вече частично протичащия „възродителен процес“ (във вид на угодни предложения и поддакване на съображенията и намеренията на държавния водач). На това „експертно“ ниво окон-

1 Това изрично се подчертава и в доклада на Александър Лилев на пленума на ЦК от 29 декември 1989 г., с който се слага официалният край на кампанията. Според журналистическото разследване на Татяна Ваксберг най-вероятно ново частично (на около 100 000 души) преименуване все пак е било обсъждано на заседание на Политбюро между 22 октомври и 28 ноември 1984 г., но секретната стенограма № 47 е била унищожена веднага след 10 ноември 1989 г. – *Сега*, 5 февруари 2002 (Ваксберг, Т. „Технология на злото“, 1).

2 Истината за „възродителния процес“... с. 22, 26.

чателното решение на Живков вероятно е подготвено от най-доверените му лица: Георги Джагаров – заместник-председател на Държавния съвет и председател на Съвета за развитие на духовните ценности, академичите Пантелей Зарев и Ангел Балевски (председател на БАН). На политическо ниво решението сигурно е консултирано с оформилия се своеобразен тесен кръг в Политбюро: Пенчо Кубадински – председател на НС на ОФ, Милко Балев – началник на кабинета на Тодор Живков, вътрешният министър Димитър Стоянов и секретарят на ЦК по идеологическите въпроси Стоян Михайлов.¹

През 1982 г. Александър Лилов ръководи специална комисия, проучваща и възможността за евентуално преименуване, но не го препоръчва заради негативните последици.² За дейността ѝ по тези въпроси още от края на 70-те години свидетелства един от членовете ѝ – акад. Николай Тодоров:

„Избягвахме термина асимилация, защото той бе придобил гражданственост на пълно поглъщане чрез прилагане предимно на насилствени мерки. Задачата бе да обхванем всеки възможни механизми и лостове за морално-политическо въздействие...Тази комисия работи няколко години, подготви различни варианти, които бяха връщани, допълвани и уточнявани[...]. Узнах по-късно, че материалът е бил представен в Политбюро, бил е приет по принцип, без обаче да му се даде ход. Минаха още няколко години и изведнъж бяхме изненадани от съвършено различното развитие.“³

1 Според М. Балев чак след XIII партиен конгрес лично той бил натоварен да оглави групата за непосредствено ръководство на „възродителния процес“, включваща членовете на Политбюро Чудомир Александров, Пенчо Кубадински, Йордан Йотов, Георги Атанасов, Петър Младенов, кандидат-членът Димитър Стоянов и секретарят на ЦК Стоян Михайлов. Впоследствие Димитър Стоянов поема прякото ръководство в качеството му на член на Политбюро и секретар на ЦК по организационните въпроси, като са създадени съвет за координация с участието и на секретарите на ЦК, а също специален отдел към този висш партиен орган начело с Любомир Шопов. – *Истината за „възродителния процес“*..., с. 164–171. (Писмо на М. Балев по повод доклада на Александър Лилов на пленума на ЦК от 29 декември 1989 г.); *Работническо дело*, 30 декември 1989 г. (Доклад на А. Лилов: За преодоляване на допуснатите извращения сред тюркоезичното и мюсюлманското население в страната.).

2 **Стоянов, В.** Цит. съч., с. 155.

3 Непубликувано изказване на акад. Николай Тодоров на пленума на ЦК на БКП от 11 декември 1989 г. – RFE, Bulgarian Archives, KF1102, 11.12.1989.

Впоследствие водещият идеолог А. Лилов изпада в немилост, отстранен е от висшето ръководство през септември 1983 г. и не носи отговорност за тази решителна фаза на събитията. Вижданията му налагат отпечатък върху идеологическия хибрид между „зрелия социализъм“ и национализма, но през последвалите години той остава на особено мнение. Впоследствие именно нему е поверен докладът на пленума от 29 декември 1989 г., с който БКП официално осъжда „възродителния процес“ и посочва за главен виновник Тодор Живков. Искра Баева отбелязва в коментара си за твърдения, вини и оправдания сред висшата номенклатура: „С подобна неангажираност с „възродителния процес“ не може да се похвали почти никой от членовете на ЦК на БКП в края на 1989 г. и със сигурност никой от обновления състав на Политбюро.“¹ Освен квалификацията, че това е било политическа грешка на „Тодор Живков и неговото най-близко обкръжение“, в доклада се посочва и един впоследствие често повтарян довод, както в номенклатурната мемоаристика, така и от някои от изследователите. Според него решението е взето в обстановка на назряла към този момент „сериозна политическа, икономическа и морална криза в страната“, т. е. във връзка със симптомите на стагнация в икономиката, обществото и идеологическата сфера. Можем само да гадаем доколко поредната националистическа мобилизация с цел отклоняване на общественото внимание от други проблеми и укрепване на властта е била сред интимните съображения на Т. Живков и партийните кариеристи около него. Няма как да узнаем в каква степен той и близкото му обкръжение рационално са преценявали своите действия или пък просто са поели по собствената инерция на тази вече очертала се от около две години политическа авантюра.

Сред популярните митологеми за причините за смяната на имената е и тази за екстремните прояви на турския национализъм, сред които и поредицата от терористични актове. Несъмнено в едно общество, в кое-

1 Дума, 29 декември 2004 (Баева, И. Краят на „възродителния процес“ / Решенията на пленума на ЦК на БКП от 29 декември 1989 г. бяха взети под натиска на забързаното политическо време, но като цяло бяха в правилната посока.); През 1991 г. спрямо Т. Живков, Г. Атанасов, Д. Стоянов, П. Младенов и П. Кубадински е повдигнато съдебно обвинение по чл. 162 от Наказателния кодекс (подбуждане към расова или национална вражда, или расова дискриминация). П. Младенов и П. Кубадински са освободени поради липса на доказателства, а делото се проточва 10 години, като е прекратено между 1993 и 2001 г. През 2001 г. отново е възобновено от Военно-апелативна прокуратура, но по това време от обвиняемите е жив единствено Г. Атанасов. – **Ялъмов, И.** Цит. съч., с. 493-494.

то отсъстват свободни медии, слуховете и преувеличените полуистини са една от възможностите за компенсиране на информационния дефицит. Много често в кризисна ситуация те придобиват големи размери и най-невероятни форми, като са един от начините за насаждане на колективни психози и внушения, които подхранват самата политическа мотивация. Формиралите се по този начин нагласи сред обществото и обяснения за причините за последвалите събития и днес битуват в публичното пространство и се преповтарят в мемоаристиката, а понякога и в историографията. Самият Живков не казва почти нищо в спомените си, освен познатите доводи за пантюркизма, „пета колона“ на Турция в страната и терористичните актове от лятото на 1984 г.¹

Те наистина са без прецедент за твърде спокойното откъм престъпления на днешния фон, надзиравано и охранявано от полицейската държава българско общество през 80-те години. Тук отново се сблъскваме с класическия пропаганден похват на разместване на причината и следствието.² На 30 август 1984 г., в навечерието на кръглия юбилей от 9 септември 1944, избухва взрив на паркинга на Варненското летище, при което са ранени две жени. В същия ден детонация в чакалнята на Пловдивската гара убива една жена и ранява 42 души. След това в селска къща край Варна е открито складирано оръжие. Вече след преминалото масово преименуване, на 9 март 1985 г., малко преди тунела на гара Буново, е взривен вагон за майки с деца на влака Бургас-София, където са дадени 7 жертви. Половин час по-късно детонация ранява 23 души във фоайето на хотел „Сливен“. Неуспешен опит за терористичен акт има и на плажа „Дружба“ край Варна и пр., откъдето започва и разplitането на конспирацията.³ Службите търсят „турска следа“ и доста по-късно разкриват т.нар. „група на турските терористи“, отнела живота на общо 8 души, от които 2 деца, като над 100 са ранените. До 1987 г. са извършени 19 други палежи и саботажи.⁴ По любопитно съвпадение на обстоятелствата се оказва, че и четиримата заловени терористи са бивши сътрудници

1 **Живков, Т.** Мемоари. С., 1997, 443–444.

2 Той е особено любим за някои от споменатите мемоаристи редом с мита за заплахата от „турска автономия“, наистина съществуващи или измислени нелегални групи и борбата с шпионските служби на Анкара.

3 **Стоянов, В.** Цит. съч., 161–162.

4 24 часа, 29 януари 1994 (*Журналистическо разследване. На смърт през 1988 г. са осъдени Емил Маджаров (Емин Али), Алцек Чакъров (Абдула Чакър) и Сава Георгиев (Саафет Реджеб) от Бургаско, Кърджалийско и Пловдивско. Братът на Емин – Сабри Али от с. Трънак, община Руен, е*

на ДС. Невъзможно е да се установи дали става дума за превербуването им от турски или от други служби.¹ Най-вероятно се сблъскваме с кърваво отмъщение за потъпканите права, с действия на хора, у които властите този път наистина са успели да запалят отведен краен национализъм и омраза.²

Терористичните актове допълнително нагнетяват напрежение, макар че обществото като цяло остава в неведение какво всъщност и защо се случва. Така ще бъде и със самото преименуване, докато се завърти пропагандната машина от печатни медии и издания, радиопредавания, кинопрегледи и т. н. Междувременно на най-високо равнище се организират приготовления не по-малко зловещи от терористичните актове. Въвеждането по този удобен повод на допълнителни мерки за сигурност впоследствие прерастват в съсредоточаване на милиция и армейски подразделения за блокади на селища, райони и силово провеждане на „възродителните“ акции по места. Има сведения, че през ноември 1984 г. е бил разширен лагерът в Хасково, където впоследствие са затворени не-малко интелектуалци, студенти, ходжи, възпротивили се български турци.³ Хиляди от тях по-късно ще преминат през затворите, Белене, Бобов дол и други концентрационни лагери, където със, къде без формално обвинение и присъда. Със заповед на Д. Стоянов от 10 декември до началника на Шесто управление на ДС ген. П. Стоянов се нарежда „да се направи необходимото чрез началниците на окръжните управления на МВР и първите секретари на ОК на БКП да започне преименуването на български граждани от турски произход във всички окръзи, където има такова население...“⁴ Според П. Гочева при прехвърлянето на кампанията в Североизточна България вече са били налице превантивни мерки заради протестите в Кърджалийско. Подозираните в евентуална съпротива турци предварително са мобилизирани за военно обучение или директно

осъден на 6 години затвор за съучастничество.); Вж. също Гочева, П. ДПС в сянка и на светлина. С., 1991; Сотиров, Г. Турските терористи и аз, един от Шесто. С., 1993.

1 *Истината за „възродителния процес“*...с. 29. (Според Тодор Живков : „Големи усилия се полагат, за да се разкрият терористичните групи, но вероятно това е организирано отвън“); Личен архив на М. Груев.

2 Вж. също разследването на Т. Ваксберг във в. „Сега“.

3 **Стоянов, В.** Цит. съч., с. 162.

4 *Сега*, 5 февруари 2001 (Ваксберг, Т. Цит. съч.).

изпратени в Белене за 2-3 месеца, поради което акцията преминала далеч по-бързо и безпроблемно.¹

Кампанията от Коледа на 1984 г. до февруари 1985 г. е добре планирана и обмислена единствено в чисто организационно-практически план. Това е очевидно при задействането на пълни обороти на всички звена на административната машина, милицията, войските на МВР, а на някои места на гранични и др. войски, партийните функционери до най-ниско ниво, активисти от различните казионни организации, други доброволци, разузнавателни и пр. служби. Освен тях са ангажирани държавните органи на просветата, здравеопазването, търговията и др.² Така само за около два месеца са преименувани, административно и паспортно „обработени“ над 800 000 души, т. е. около четири пъти по-голяма група от помаците и турците от Смолянско през 70-те години.³ Това означава предварителна подготовка на стотици хиляди лични и други документи, а също за последвалото изземване на старите, за да се заличат досегашните самоличности (включително на покойните бащи, майки, баби и дядовци).⁴

Самата акция от зимата на 1984-1985 г. с нейното брутално насилие и унижения, отчаяните, предварително обречени опити за съпротива или протест в някои селища и повсеместното кротко примирение пред смазващата сила на държавата е описвана многократно.⁵ Повтарят се почти същите безлично мрачни ритуали на административна регис-

1 **Гочева, П.** Цит. съч., 92-93, 97.

2 **Ялъмов, И.** Цит. съч., с. 396.

3 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68, а. е. 3388, л. 254. (Според самия „Първи“ – 840 000 души. – Изказване на Тодор Живков на заседанието по проекта за тезиси по „възродителния процес“ от 12 март 1988 г.).

4 През май 1985 г. като студент пишещият тези редове попадна в Кърджали на организирана университетска екскурзия-лекторат по повод юбилея от победата на СССР над Германия във Втората световна война. В този момент в едно от местните училища на купища бяха натрупани не само бележниците на учениците-турци от I до XI клас, но и дипломи, свидетелства, книги и други лични награди, спортни купи, грамоти и пр. със „старите имена“. Градът имаше вид на окупиран във военно време – на ключови места стояха бронетранспортъри, навсякъде сновяха патрули на Вътрешни войски, а стениите на стадиона бяха опасани с новичка бодлива тел. Преподавателите бяха задължени лично да глобяват учениците за говорене на турски в междучасията. Един от учителите, родом от Враца, откровено сподели наболените си чувства и даде на неориентирания „софиянец“ първите разяснения за това, що е „възродителен процес“ на самото място.

5 Реконструкции на събитията. – **Стоянов, В.** Цит. съч., 163- 167; **Ялъмов, И.** Цит. съч., 393-401; **Бюксеншютц, У.** Цит. съч., 187-192.

трация както през 1972-1975 г. На немалко места те отново са съчетани с дрънкане на оръжие и стрелба във въздуха, вкарване в действие на бронирани машини и танкове, военни маршове и всевъзможни други начини за увещаване, сплашване и пречупване. След всичко това обикновено следва неизменното хоро в центъра на селището, на което „възродители“ и „възродени“ трябва да се хванат заедно.

Всичко се случва доста бързо, ефективно и при пълно информационно затъмнение. За разлика обаче от предишните кампании, сега става дума за стотици хиляди хора. Това се отнася както за жертвите и вече по-многобройните преки извършители, така и за пасивните наблюдатели. Засегнати, забъркани или свидетели са преди всичко хората в смесените села, градове и райони, но и също извън тях – постоянно и временно пребиваващи, съседи и роднини, приятели, колеги и случайни познати.¹

Въпреки че жертвите по време на първите протести и опити за организирана самозащита далеч не са хиляди, както съобщават някои турски вестници, отново е пролята кръв, което ще има както морално и символично, така и съвсем реално политическо значение по време и след „възродителния процес“. Колективните протести и отпор са най-силни в Бенковски, Груево, Момчилград, Джебел – Кърджалийско, Крепча и Голямо Градище – Тъговишко, Ябланово – Котленско и др.² На места срещу демонстрантите се открива стрелба и има убити, като първата жертва е дадена на 24 декември в с. Млечино – Ардинско. Други умират вследствие на физическо насилие, хиляди са изпратени в лагери превантивно или впоследствие, интернирани във вътрешността на страната индивидуално или със семействата си, подложени на временна военна мобилизация.³

1 *Налице са и възприемани като трагикомични случаи на преименуване на българи християни с „турски“ лични имена. Един от тях е от Перник, където няма местни турци и мюсюлмани и се отнася за тамошен жител, наречен Енвер в чест на албанския комунистически вожд Енвер Ходжа. (по сведения на А. Николов). Този пуризм ставя препоръчителен в контекста на поредното „побългаряване“ на топонимията и др. мерки.*

2 *Седем, 23-29 март 2005. (Халиф, О., Д. Цанкова. „Апокрифната Ябланска епопея: Апогеят на съпротивата срещу „възродителния процес“); Седем, 30 март – 5 април 2005. („Апокрифната Ябланска епопея II: Българи и турци заедно се възправиха срещу диктатурата на Тодор Живков“).*

3 *Истината за „възродителния процес“...с. 9, 185-188.*

Вече отбелязахме трудностите при установяване на броя на загиналите, обстоятелствата, местата и конкретните извършители.¹ Според П. Гочева убитите по време на преименуването са общо 7, а по данни на ДПС в 8 окръга на Югоизточна България по време на „възродителния процес“ са убити 24 турци. С най-голям отзвук сред общността остава смъртта на 17-месечното момиченце Тюркян, загинало по време на протест на 26 декември 1984 г. край с. Могиляне, община Кирково. Днес там има възпоменателна чешма, важно място на паметта, а също политически символ на ДПС.² Отново неизвестен остава броят на починалите по-късно в резултат на нанесените побои. Има сведения и за случаи на самоубийства в резултат на преживения шок.³ „Накървяването“ на някои от извършителите, масовите побоища и униженията на място, а също по затворите и лагерите, интерниранията са само част от всеобхватните репресии.⁴

Независимо как и конкретно от кого освен Тодор Живков е взето решението, репресивните, а след тях и пропагандните механизми на държавата са задействани в опасна посока. Скоро ще проличи явният провал на съответните вътрешно-, външнополитически и научни експертизи, недостатъчното познаване, подценяване и пълно игнориране на „обекта“ на принудителното въздействие. Самодоволното опиянение

-
- 1 *Демокрация*, 9 март 1994. – Първото наказателно дело срещу „възродители“ - 5 настоящи и бивши служители на МВР в Разградско, е гледано при закрити врата от състав на Варненския военен съд през 1993 г. Обвинени са в насилие срещу 34 души заради турското им етническо съмозънание, религията и политическите им убеждения през лятото на 1989 г. Издадени са условни присъди – лишаване от свобода от 6 месеца до година и 6 месеца. Уважени са 7 от 9 граждански иска за нанесени телесни увреждания от различна степен и е отсъдено изплащане на суми в размер от 3000 до 10 000 лева; *Континент*, 10 март 1994. – През 1993 г. са повдигнати съдебни обвинения срещу служители на МВР и цивилни обвиняеми в убийство по време на „възродителния процес“ през май 1989 г.
 - 2 Гочева, П. *Цит. съч.*, с. 96; Ялъмов, И. *Цит. съч.*, с. 398-401; 24 часа, 27 декември 1993. (*Журналистическо разследване*); Демократическо знаме, 14 август 1990. – По спомени на Красимир Шишков, по това време учител, насилственото преименуване в Добромирици и Бенковски, община Кирково, става с участие на гранични войски. Действията на властите включват побои, стрелба във въздуха, арести и изпращане в Белене.
 - 3 *Демокрация*, 17 юни 1993. („Насилието не се забравя лесно“ – интервюта с български турци в с. Долни Воден, Асеновградско. Страница, подготвена за в. „Демокрация“ от Л. Манолова под заглавието „Късата памет на политиците от ДПС“, в контекста на партийно-политическите спорове).
 - 4 Пак там; *Седм*, 9-15 март 2005. (Халиф, О., Д. Цанкова. „Истинското лице на съпротивата: Демократичната лига на турците в България. Хроника на борбата срещу Живковия режим“).

от безграничната власт и вярата в ефективността на идеологическите, административните и полицейските мерки впоследствие ще се окажат подвеждащи. На свой ред управниците ще бъдат изненадани от масовите протести на българските турци, нарастващата солидарност между тях и далеч надхвърлилото очакванията желание за изселване в Турция. То става един от ярките индикатори за предизвиканата точно от държавното насилие, консолидация на застрашената идентичност.

В самото провеждане на кампанията по преименуването ясно личат две фази, между които на 18 януари 1985 г. се провежда съвещание на ръководните „възродители“ от национален и регионален мащаб. Според изнесения на него основен доклад на Г. Атанасов, от 24 декември до 14 януари 1985 г. са сменени имената на 310 хиляди души в Кърджалийски, Хасковски, Пловдивски, Пазарджишки, Силистренски, Старозагорски и Благоевградски окръг.¹ От доклада, както и от изказванията става ясно, че голямата част от свиканите нямат точна представа за ставащото, а още по-малко за последиците и опипом се ориентират какво би се харесало на „Първия“. Това личи и от начините, по които се нарича кампанията. От наличните досега документи може да се направи заключението, че Георги Атанасов е първият, който използва евфемизма „възродителен процес“, наложил се впоследствие. Именно тук се взема и решението за разширяване на обхвата в Североизточна България, както и в цялата страна. Самата понятийна неопределеност разкрива липсата на по-далечна визия и известно „главозамайване от успехите“. Разбира се, по познатия вече рефлекс всичко това отново е представено като инициатива „отдолу“ – спонтанно възникнало желание на стотици хиляди хора, което БКП не може да не оглави и направлява.

Изказвания на Тодор Живков добре илюстрират гореказаното. По повод на преминалата кампания на юг и предстоящата в Североизточна България, той хвали Георги Танев:

„Всичко това, другари, трябва да се проведе енергично, бързо, но спокойно и хладнокръвно, без да си изпускаме нервите. Аз съм оптимист и смятам, че използвайки опыта на Кърджалийски окръг, тази задача ще се реши. Ние тук сме смятали Кърджали за крепост [на турците – бел. м., А. К.]. А тази крепост я поддържаше бившият първи секретар [Георги Петров], той я крепеше. Значи крепостта не беше в населението, а в пър-

1 Истината за „възродителния процес“...с.8.

вия секретар. Изпратихме друг секретар и видяхме какво стана. Всичко се свърши за по-малко от 20 дни.“¹

Следват стандартните препоръки за мобилизация на комунистите, „другарите от БЗНС, Отечествения фронт, жените, Комсомолът и пр. за изпълнение на тези мероприятия“.² На друго заседание, проведено на Витоша на 30 март 1985 г., Т. Живков прави следната прогноза:

„Ние не сме решили още проблема с турците, обаче е направена една решителна стъпка. Ще минат 15-20 години и това ще се забрави. А след това ще трябва да настъпим и срещу религията им. Постепенно трябва ходжите, които сега са наши [директно завербувани или привлечени за съдействие – бел. м., А. К.], да станат председатели на техните религиозни настоятелства. След няколко години трябва да настъпим много сериозно срещу исляма. И в училищата трябва да се въведе предмет. Има някои семейни и фамилни особености, които много силно укрепват семейството при турците. Турчинът, където и да ходи, се връща в семейството си, създава деца и т. н. Не бива да разрушаваме тази особеност, обаче трябва постепенно да я очистим от исляма.“³

Към вътрешните се добавят и неизбежните външнополитически мотиви и съображения. Десетилетното противостоене между Варшавския договор и НАТО е определящо за българо-турските отношения. Както обаче отбелязват изследователи на този проблем, независимо от безпокойството на Анкара от засилващия се натиск и първоначалните преименувания, преди масовата кампания отношенията са доста спокойни, официалният дипломатически тон и съответните контакти са в обичайните рамки. Разменят се посещения на най-високо равнище и продължават обсъжданията на различни въпроси от взаимен интерес, като събирането на разделените семейства, износа на електроенергия от България⁴, други икономически и пр. връзки, дежурните трансгранични проблеми.⁵

1 Пак там...с.26-27.

2 Пак там, с. 26.

3 Пак там, с. 31. (Съвещание на Секретариата на ЦК на БКП и зам.-председателите на Министерския съвет – Витоша, 30 март 1985 г.).

4 От който Турция ще се откаже през март 1986 г. – **Стоянов, В.** Цит. съч., с.191.

5 **Lütem, Ö. E. Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989, I** (1983-1985). Ankara, ASAM, 2000, 45-54, 128-171; Откъси от мемоарната книга - изследване на посланика на Турция в България в периода 1983-1989 г. Йомер Лютем са преведени на български – **Лютем, Й.** 1985: Кампанията за смяна на имената. Спомени. – *Факел*, 2001, 2, 202-218. Тук е мястото да бла-

Турската държава и общество също са изненадани и шокирани.¹ Първоначалната реакция на управляващите е съдържана и очакванията са, че очертаващата се криза може да се преодолее чрез диалог. Когато ситуацията започва да се изяснява, настъпва нова фаза на крайно влошени отношения. Макар на ръба на замразяването, дипломатическите канали остават в действие и не се стига до официално скъсване. Заедно с това се възцарява враждебната атмосфера на истинска дипломатическа и пропагандна война.² И двете страни, освен че разчитат на блоковите си партньори, не пропускат всяка възможност да се уличават една друга по съответните си малцинствени проблеми и други неудобни теми, да доказват правотата си на международни форуми на НАТО, Варшавския договор, ООН, ЮНЕСКО, Съвета на Европа, организацията Ислямска конференция, в Хелзинки, Виена, Париж, Отава, Будапеща, Белград и пр. Подкрепа се търси и от правителствата на съответните военно-политически съюзници на другата страна, а да не говорим за издирването на лобисти – учени, политици, журналисти и др. както отсам, така отвъд Желязната завеса. Турция търси посредничеството на СССР и други държави от Източния блок, а България пък заиграва с гръцко-турските противоречия по Кипърския и др. – проблеми, приятелски мюсюлмански държави и т. н.³ На мощната вътрешна и външна турска пропагандна кампания и позиция конкретно по „възродителния процес“, се отговаря с обичайните аргументи за кюрдския проблем⁴, геноцида над арменците, агресивната намеса във вътрешните работи. Последната дипломатическа и пропагандна стратегема постоянно набляга върху уж доброволността и личния избор, отричането на самото съществуване на турци с исторически и формално юридически аргументи, суверенните държавни права, международните договорености, включително за правата на човека, по които България е страна. Тази пък област отбелязва притеснително голямо развитие точно през 70-те и 80-те години, кое-

годарим на нашия колега и приятел Мюмюн Исов за предоставянето на обобщаващи турски изследвания и други материали.

- 1 **Şimşir, B.** Op. cit., 342, 353; **Lütem, Ö. E.** Op. cit., 173-197.
- 2 **Höpken, W.** Im Schatten der nationalen Frage: Die bulgarisch- türkischen Beziehungen (I). – *Südosteuropa*; (II), 4, 1987, S. 179-194.
- 3 **Lütem, Ö. E.** Op. cit., 489 ff; **Стоянов, В.** Цит. съч., 182, 184, 195-197, 199; **Ялъмов, И.** Цит. съч., 429-437, 441.
- 4 Който по това време е във фазата на продължаваща въоръжена борба в източните вилаети.

то неизбежно поражда официални български тълкувания, изявления и мимикрии. От своя страна, заедно с „преустройството“ и „гласността“ в СССР и процесите в сателитните му държави, международните документи в хуманитарната сфера като Всеобщата декларация за правата на човека (1948), Хелзинкия протокол (1975) и др., правозащитните организации и интересът на западните медии ще дадат увереност и трибуна не само на проходящото през 1988–1989 г. българско политическо дисидентство, но и на турците да издигнат своя протестен глас.

Известно е, че българо-турската конфронтация оказва силно влияние върху ставащото в България. Тя обаче има собствен ход от първоначалния опит за диалог до „войната на ноти“ (както я нарича Йомер Лютем, турският посланик в София по време на „възродителния процес“) и от интернационализирането на проблема от двете страни до т. нар. „голяма екскурзия“. ¹ Тук само ще отбележим, че първоначалната преценка отново не се оказва съвсем вярна. Няма съмнение, че вътрешно и външнополитическите проблеми на югоизточната съседка окуражават българските управници в момент на относителна уязвимост на Анкара, най-вече по Кипърския и кюрдския въпрос. Тодор Живков разчита на това през целия период, като още в самото начало предвижда по повод на започналата в турския печат широка пропагандна кампания:

„Сега работата започва да се нормализира. Могат да пошумят, но не е в техен интерес да шумят, защото цяла тяхна армия сега води сражение с кюрдите. Ние сражение не водим, а само сменяваме имената. Всеки може да си смени името.“ ²

Кюрдите, Кипър, проблемите със съседите като Гърция, Сирия, Ирак, Иран, пробългарски изявления на мюсюлмански духовници от НДР Йемен, Гана, Сирия, напомнянията за арменската трагедия от 1915 г. обаче не се оказват чак такова предимство в международен план. Нещата не се уталожват, както българските управници са се надявали, а Турция демонстрира изключителна международна активност. Протестите и пропагандната кампания на всички нива в югоизточната съседка далеч не стихват през тези години – от особено активните емигрантски организации до висшата политическа власт и от различните политически

1 По подробно: Стоянов, В. Цит. съч., 160-214; Ялъмов, И. 434-442, 465-467, 474; Şimşir, B. Op. cit., 355-364; Lütem, Ö. E. Op. cit., 302-Demirtaş-Coşkun, B. *Bulgaristan'la Yeni Dönem. Soğuk Savaş Sonrası Ankara – Sofya İlişkileri*. Ankara, ASAM, 2001, 22-39.

2 Истината за „възродителния процес“...с. 27.

партии във възстановената парламентарна система до медиите и научните среди.¹ В целия този спектър има груби спекулации и дезинформации, диригентство и финансиране от страна на държавата.² Налице са и немалко инциденти и провокации, които във върховния момент на напрежение през лятото на 1989 г. ще достигнат до заплахи и демонстриране на военна сила по българската граница.³

Турското обществено мнение също е много силен и самостоятелен фактор по този твърде болезнен проблем, успоредно с многостранните държавни инициативи. То е особено чувствително по въпроса за съдбата на децата, останали в България от разделени семейства, които според официална Анкара са 39. Сред случаите, на които управляващите се опитват да придадат международна гласност, е съдбата на 16-годишното момиче – Айсел Йозгюр (Ася Михайлова), чиито родители по неизвестни причини я оставят в България и емигрират. В момента, в който започва да се вдига шум около „възродителния процес“, родителите ѝ внезапно решават с помощта на турската държава да си върнат дъщерята. При всички неизвестни и чисто семейни неща, този случай е класически за заиграване с отделни човешки съдби на фона на големите политически и дипломатически игри. От многото подобни лични истории, точно тази получава международна известност поради неадекватната и изключително твърда българска позиция. За външните наблюдатели така и не става ясно защо българската държава отказва да пусне детето при родителите му в Турция и при това официално твърди, че то не се казва така, както те са го нарекли, а има друго име. В последна сметка през 1987 г. след преговори на ниво заместник-външни министри българската страна се решава на отстъпки и детето е върнато на родителите му. Това се дължи най-вече на обстоятелството, че по това време София няма полезен ход. Официална Анкара вече достатъчно се е възползвала от случая, а от друга страна, управляващите в София не без основание се страхуват, че детето ще бъде превърнато в символ на антихуманната същност на „възродителния процес“. Както всъщност и става. Междувременно в „Терджуман“ подема кампанията „Свобода за Айсел“, подхваната и от ос-

1 **Стоянов, В.** Цит. съч., 173, 182, 186-188, 192-194.; **Ялъмов, И.** Цит. съч., 437-440; **Димитрова, Д.** Турският печат за т. нар. „Възродителен процес“ (1984-1989 г.). - Във: *Етническата картина в България (Проучвания 1992 г.)*. С., „Клуб’90“, 1993, 168-182.

2 **Lütem, Ö.E.** Op.cit. 248-260; **Ялъмов, И.** Цит. съч., с. 438; **Стоянов, В.** Цит. съч.,

3 **Стоянов, В.** Цит. съч., с. 186.

таналите медии. През март 1987 г. с това име е наречена улицата на гърба на българското посолство в Анкара. В края на същата година турската държавна телевизия започва излъчването на четирисерийен документален филм, озаглавен „Да се родиш отново“, посветен на детето. „Случаят Айсел/ Ася“ е предвестник на онова, което ще се случи със стотици хиляди хора по време на т. нар. „голяма екскурзия“ през 1989 г.¹

Проявите на обществено възмущение и протест в Турция са особено силни и масови в самото начало на асимилационната кампания и около емиграционната вълна от лятото – есента на 1989 г., т. нар. „голяма екскурзия“. По митингите се издигат крайни шовинистични лозунги (чак до призови за кръвнина и военна намеса), журналистическите преувеличения в някои десни националистически вестници достигат до хиляди убити български турци, а по късно и до целенасоченото заразяване на емигрантите с вируса на СПИН и пр. Подобни твърдения се подхващат и манипулират от политиците и т. н.² Заедно с това видни общественици, творци, а също леви интелектуалци като популярния и много превеждан в България Азис Несин и др. са възмутени и издигат своя глас в защита. Световно известният писател заявява през март 1985 г.: „Методите, прилагани към турците в България, нямат нищо общо със социализма.“³

Не се наемаме да коментираме писаното за голямата игра на турските и други тайни служби в България през тези години, донесенията, съответно постоянните твърдения на Т. Живков и други висши ръководители за агенти, емисари, пропагандатори и организирани с външна помощ нелегални групи.⁴ Ясно е, че посолството в София и консулствата в Бургас и Пловдив постоянно търсят контакт с пострадалите „възроде-ни“, които от своя страна отначало няма на какво друго да разчитат и на кого да се оплачат.⁵ Напълно логично е също така част от разкритите в периода 1985 – 1987 г. 42 нелегални групи, някои от участниците в които са осъдени за планиране или извършване на терористични дейст-

1 **Кръстева, Д.** Да се родиш отново. Децата като заложник в българо-турските двустранни отношения (1986 – 1988 г.). – Във: *Сборник Кюстендилски четения 2007* (под печат); **Lütem, Ö. E.**, Op.cit., Cilt II, 2006, 342-374.

2 Ibid., p. 184; **Стоянов, В.** Цит. съч., с. 209-210.

3 **Lütem, Ö. E.** Op.cit., I, p. 212; **Лютем, Й.** Цит. съч., с. 218; Турската комунистическа партия се обявява против шовинистичните и антибългарските тенденции в пропагандата и не осъжда официално „възродителния процес.“ – **Ялъмов, И.** Цит. съч., с. 440.

4 *Истината за „възродителния процес“*... с. 29, 129, 160.

5 **Lütem, Ö. E.** Op.cit., 480-484.

вия, контакти с официални турски представители у нас и пр., да имат някакво отношение към разузнавателните игри, както турски, така и български.¹ Прави впечатление, че една немалка част от арестуваните и осъдените са агенти на българските специални служби. Те или са използвани, както е в специфичния ловен жаргон, като „мюрета“, или превербувани от техните турски колеги. Кой от тях са легендирани като „борци за свобода“ и кои наистина успяват да се еманципират и да поведат съпротивата, е много трудно да се каже. Еволюцията и личната съдба на Меди Доганов (Ахмед Доган), е емблематичен пример, позволяващ различни интерпретации.² Масовата спонтанно организирана съпротива, особено по време на самото преименуване, а също разрасналите се гражданските протести от пролетта на 1989 г., сами по себе си обезсмислят чисто конспиративните обяснения.

Освен донякъде очакваната, огледална като външнополитически и ответни пропагандни действия, но в конкретния случай напълно логична реакция на Турция, ще възникнат редица други международни усложнения и ядове. Те са с ислямския свят и Запада, световните медии, правозащитни и други организации, като международната изолация на България постепенно се задълбочава.³ Още по-неприятна за управляващите е съвсем скоро настъпилата „перестройка“ на Михаил Горбачов. Промяната на курса в Москва постепенно превръща и „възродителния процес“ в сериозен пасив на режима в София, особено в международен план, на фона на „снишаването“ и изчакването от страна на все по-неудобния за съветския лидер Т. Живков.

Така достигаме до един от най-важните и неизследвани въпроси от международния аспект на „възродителния процес“ – съветската позиция. Почти на всеки, който се е докосвал до тази проблематика, се е

1 **Ялъмов, И.** Цит. съч., с. 425-426; **Стоянов, В.** Цит. съч., 198-199.

2 Вж. официалния интернет сайт на Комисията за достъп до документите на бившата ДС.

3 Вж. например: *Amnesty International: Bulgaria. Imprisonment of Ethnic Turks. Human Rights Abuses during the Forced Assimilation of the Ethnic Turkish Minority.* London, 1986; *Destroying Ethnic Identity: The Turks of Bulgaria. A Helsinki Watch Report.* New York, 1987; **Poulton, H.** *Minorities in the Balkans. Minority Rights Group Report*, 82, 1989, 8-22; **Reuter, J.** Die Entnationalisierung der Türken in Bulgarien. *Sofias Politik der Zwangsbulgarisierung aus jugoslawisches Sicht.* – *Südosteuropa*, 34, 1985, 3 / 4, 169-177; *Amnesy International – Jahrbuch*, 1986, S. 351-356; *Amnesy International – Jahrbuch*, 1987, S. 386-39; *Amnesy International: Bulgarien: Fortgesetzte Menschenrechtsverletzungen an Angehörigen der türkischstämmigen Minderheit* (Extern), Juli 1987; *Amnesy International – Jahrbuch*, 1988, S. 389-391; Вж. също: **Ракова, З.** Българската политическа емиграция и „Възродителният процес“ в България. – *Минало*, 2003, 3, 67-79.

налагало да гадае за евентуални сондажи за подобна радикална стъпка с Юрий Андропов и Константин Черненко (или своеобразното му „регентство“, тъй като той е тежко болен през по-голямата част от тринадесетмесечното си властване). Трудно е да си представим предприемането на каквото и да било от подобен мащаб по чувствителния за СССР национален въпрос, дори и във вътрешните дела на най-верния съюзник, без съответното допитване. Това е особено валидно в контекста на тамошните тюркски и мюсюлмански общности, елити и субекти на федерацията. Вероятно обаче никога няма да узнаем какви точно са били условията и уговорките при евентуално полученото от съветска страна съгласие.

Първоначално България може да разчита на дипломатическа подкрепа от Съветския съюз при мълчалива и неутрална позиция на по-вечето страни от Източния блок.¹ Косвен индикатор за продължилото известно време съобразяване с „българските другари“ е отсъствието на „турци“ в статистически и други данни за България в някои меродавни енциклопедични издания. Така например в ежегодния политико-икономически справочник „Страните в света“ от 1983 г. е посочено, че българите са 86%, като „от другите националности най-многочислени са турците и циганите“. Евфемистичното „тюркоезично население“ (сред което са открити единствено гагаузите) е представено по доста „възродителен“ начин в етно-демографския справочник „Населението на света“ от 1986 г., а турци изобщо не се споменават като живеещи в България в историко-етнографския справочник „Народите на света“ от 1988 г., за разлика от други балкански, западни, арабски и др. страни, а също СССР, САЩ и Австралия.²

Вероятно е от българска страна да е била подсигурана и определена разузнавателна експертиза. Едва ли обаче става дума, както предполага Валери Стоянов, за своеобразен съветски експеримент в България в духа на затягането на режима при Ю. Андропов и стремленията към метаетничния „единен съветски народ“. Продължаващата линия на постепенна русификация в този момент е само един от многото аспекти на заплетения национален въпрос в СССР, паралелна на ръста на национал-

1 Lüttem, Ö. E. Op. cit., 496-499; Ялъмов, И. Цит. съч., с. 433.

2 *Страны мира. Краткий политико-экономический справочник*. Москва, Издательство политической литературы, 1983, с. 29; Брук, С. *Население мира. Этнодемографический справочник*. Москва, „Наука“, 1986, 198-200; *Народы мира. Историко-этнографический справочник*. Ред. Ю. Бромлей и др., Москва, „Советская энциклопедия“, 1988, 457-458.

ните елити и предоговарянето на властовите ресурси в отделните републики. При това тя далеч не се разбира или тълкува единствено в прекия етнически смисъл. Ако въобще са възможни сравнения между живковистките мерки за брутално обезличаване на турците и съветски прецеденти, последните са от периоди и моменти от отминалата епоха на сталинизма. Техният контекст, измерения и проявления обаче са други. Не можем също да се съгласим, че „в основата на главните предпоставки“ на „възродителния процес“ са „тоталната зависимост на България от Съветския съюз“, „идеологическият диктат на Москва“ и „курсът към пълно сближаване със СССР“.¹ Тук не е мястото да навлизаме в дебрите на националния въпрос в СССР през този период², специфичните отношения на Т. Живков със съветските лидери и т. н. Според нас по-скоро и в този случай е била продължена традицията от времето на Л. Брежнев за даване по-голяма свобода във вътрешните дела на най-предания съюзник, както и в отделни аспекти на балканската му политика. Всичко това остава в сферата на предположенията, доколкото едва ли някой външен изследовател скоро ще има достъп до съветски секретни архивни данни по проблема (а и най-вероятно не са протоколирани подобни разисквания). В тази посока, въпреки някои клишета за политиката спрямо мюсюлманите в СССР, съвсем убедителна изглежда версията на много добре осведомения бивш турски посланик в България Йомер Лютем. Според него Тодор Живков най-вероятно е изложил пред съветските ръководители горе-долу същите съображения и мотиви, за които вече стана дума, но е наблегнал върху военно-стратегическите. Същевременно е омаловажил проблема, припомняйки лесното преименуване на помаците и циганите.³ Без да привеждаме някои от многобройните пропагандни писания, ще отбележим, че подчертаването на проблемите на сигурността, стратегическите интереси на Варшавския договор и „интернационалното значение“ на „възродителния процес“ в изказванията на Живков и други участници на заседанията на Политбюро през 1985 г. не са само за вътрешна употреба. Те са и своеобразни препотвърждения на пълната

1 **Стоянов, В.** Цит. съч., 158-159.

2 *Вж. Tishkov, V. Op. cit., 39-43; Kappeler, A. Russland als Vielvölkerreich. Entstehung. Geschichte. Zerfall. München, G. H. Beck Verlag, 1992, 310 – 314.*

3 **Lütem, Ö. E.** *Op. cit.*, 492. Йомер Лютем също подчертава значението на добрите лични отношения на Т. Живков с К. Черненко като фактор, а впоследствие – на драматичното разминаване с М. Горбачов.

вярност към съветския съюзерен. По същите съображения по-нататък в този кръг ще се появи и неотменната необходимост „да се преустроим“.¹

„Новото мислене“ на М. Горбачов на международната сцена отначало не влияе пряко върху този аспект на „възродителния процес“, а официално на турската страна се заявява нежелание за намеса във вътрешните работи на България.² При посещението на съветския лидер в София през октомври 1986 г. Т. Живков отново се опитва да го успокоява, подобно на предшествениците му. На среща с членовете на Политбюро той заявява на М. Горбачов:

„Изненади няма да има, не се притеснявайте. Прояви на отделни личности има, пишат, създават отделни групи, организации. Сега ще има един процес и всички ще ги осъдим на смърт. Няма да го оповестяваме.“³

Постепенно съветската позиция става нарастващо резервирана и ориентирана към посредничество с цел намиране на изход от напрежението.⁴ На 23 февруари 1988 г. на среща на министрите на външните работи на балканските страни, България и Турция подписват т. нар. Белградски протокол, с което се демонстрира желание за възобновяване на официалния диалог, направени са някои жестове и пр. В крайна сметка двете страни не отстъпват от позициите си по най-основния проблем и конфликтните отношения продължават.⁵ По време на „голямата екскурзия“ през лятото на 1989 г. съветският посланник в Анкара се опитва да посредничи в разразилата се вече много остра дипломатическа и хуманитарна криза, свързана с безпрецедентно масовата емиграционна вълна от български турци към Турция. Това допълнително разклаща позициите на Т. Живков и има значение за отстраняване му от власт. С покъсна дата самият М. Горбачов твърди, че е заявил на българския държавен ръководител, че счита политиката спрямо „тюркоезичното малцинство“ за несправедлива.⁶

1 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68, а.е. 3388, л. 216, 259 (Протокол № 35 от заседание на Политбюро на ЦК на БКП от 12 март 1988 г.: Разглеждане на проект за тезиси по „Възродителния процес“); Истината за „възродителния процес“, с. 10, 17, 23; Т. Живков повтаря и пред М. Горбачов: „Що се отнася за турците в България – те са 800 000 души, до 2000-та година ще станат един милион. Това е „пета колона“ срещу Варшавския договор“. – Ново време, 1995, 6, 5-8.

2 Lüttem, Ö. E. Op. cit., 491.

3 Ново време, 1995, 6, 3-8.

4 Стоянов, В. 194-196.

5 Стоянов, В. Цит. съч., 199-201.

6 Трифонов, Ст. Цит. съч., 223; Дума, 12 октомври 1995.

За основния ни сюжет обаче е по-съществено, че асимилационната кампания започва да се върти на празни обороти още преди мощните международни фактори да доведат до падането на режима на Тодор Живков и официалния ѝ край с пленума от 29 декември 1989 г.

* * *

Насилието отново е приложено в сходни с предишните форми и проявления, но в мащаби, които в несравнимо по-голяма степен засягат цялото българско общество. Скоро на изпитания ще бъдат подложени не само държавата, идеологията, икономиката, но и личните избори – човешки, житейски и професионални – най-вече турски, но също и български. Периодът на „възродителния процес“ от 1984-1989 г. също така е изпълнен с реализиране на кариери и облаги, с къде смътно, а някъде съвсем ясно осмисляне, че става нещо дълбоко нередно, с приемане със свито сърце или автоматично на единствено и винаги правилната партийна линия и с откровен цинизъм. Аргументите на самоубеждението и вярата, подплатени с „научни“ доводи, държавната служба или пост, страхът от самата система също стават неделим елемент от продължилата след смяната на имената репресивна кампания. Рутината на ежедневието, незнанието и безразличието на фона на привичния шум на пропагандата и вече доста изпразнените от съдържание лозунги също са част от общата картина на едно особено време в най-новата история на България.

През тези години са налице и индивидуални изяви на гражданска доблест, най-вече когато все по-силно започва да се чувства „вятърът на промяната“ през 1988-1989 г. и те стават осъзнати или възможни. Стоотици и хиляди български турци въпреки затворите, лагерите и пр. на практика няма да се поддадат и ще затаят или ще продължат да изявяват своите надежди за по-добро бъдеще, в което е възможно да останат такива, каквито са. От самото начало чак до края ще има и най-различни лични и колективни участия и съпричастия към прилаганите насилствени и принудителни мерки. През зимата на 1984-1985 г. те варират от спазването на служебната, военната и партийната дисциплина до пов-

торилите се подобно на 1964 и 1972-1975 г. най-низки страсти, излишно престараване и останали ненаказани криминални престъпления.¹

В продължение на около пет години държавата всячески ще се стреми да закрепи и задълбочи асимилационните „мероприятия“ с пряко въздействие върху турците чрез силовите и други структури, но също и върху цялото общество чрез пропагандната машина, администрацията, различните казионни организации и другите познати и станали традиционни механизми. Чрез най-различни начини и средства ще се търси и осигурява съучастие или поне формална публична изява във подкрепа на партийната линия. Това ще се отнася за представителите на културния и обществен елит като цяло, за обикновени граждани, но е особено валидно за интелигенцията сред българските турци. Зад декларациите на мюфтиите и интелектуалците „с възстановени имена“ ще останат невидимите за обществото различни мнения и позиции, вярата в правотата на партията и властовите облаги.² Така или иначе, обществено най-издигнатите представители на турската интелигенция остават лоялни към действията на режима. Един от бъдещите политици след 10 ноември 1989 г. – Яшар Шабан, тогава учител, си спомня за показателен пример, разкриващ съпричастието на верни на властта турци:

„Наложих да се обръщат към мен само по фамилия. Бях Бекиров, станал Белинов. В междучасията ходех да пуша в стаята на зам. -партийния секретар и зам. -директор Расми Муса, беше ми приятел. Опитвам се да му говоря на турски език, а той ми отговаря на български. Пак пробвам,

1 Според Ибрахим Ялъмов освен използването на палки, дървени бухалки и др. в преименуванията участват и „специални биячи в червени анцузи, които прилагат „чудесата“ на бойното изкуство“. – Ялъмов, И. Цит. съч., с. 398.

2 Континент, 23 февруари 1994. (Интервю със Салих Бакладжъ, журналист и изследовател в Института по балканистика към БАН, за различните съдби на турски интелектуалци по време на „възродителния процес“ и след това); Декларация на група интелектуалци и обществени дейци от средата на българите, възстановили българските си имена (публикувана във в. „Отечествен фронт“, 26.07.1985, „Нова светлина“ и регионални вестници на следващия ден). – Във: Страници от българската история. Очерк за ислямизираните българи и национално-възродителния процес. Хр. Христов (ред.). С., „Наука и изкуство“, 1989, Приложение 1, 119-122; Приложение 2, 123-124. (Декларация на български граждани, завърнали се от Република Турция в своята родина – Народна република България, публикувана и в сб. Изстрада на обич по България. Разказват завърналите се от Турция български граждани. С., 1988, 7-10); Приложение 3, 126-127.

(Декларация на българските мюфтии до БТА, публикувана в регионални вестници на 23.03.1985 г. и „Отечествен фронт“ на 09.04.1985 г.).

а той ми прави бележка и се обръща към мен с „Белинов“. Повече и не стъпих в кабинета му.“¹

Като цяло прилаганите още по-всеобхватни и твърди мерки няма да постигнат очаквания дълготраен ефект. През пролетта на 1989 г., освен продължаващото раздвижване на различните неправителствени дружества, клубове и комитети, отново ще започнат масови, този път добре организирани протести на българските турци, за да предизвикат нова брутална репресивна вълна и рязко да стихнат при появилата се възможност за изселване.

В съчетание с автоматизма и административното подсигуриране на казионните манифестации по други поводи, добилата истерични висоти масирана пропагандна кампания ще допринесе за извеждането по площадите на хиляди българи на митинги в подкрепа на БКП и режима. Ще бъдат предварително написани и издигнати лозунги срещу дестабилизацията на страната от злонамерени външни сили и срещу тръгналите по пътя на поредното масово изселване съграждани турци. На тях убедено ще говорят титуловани учени и общественици, а популярни журналисти и професионални „политически коментатори“ манипулативно ще представят по телевизията, радиото и в пресата разиграващата се вече пред очите на цялото общество драма на „голямата екскурзия“. Тя ще се случва по пътищата към българо-турската граница и обратно, на самия пропускателен пункт Капитан Андреево, в ничията зона и отвъд нея в палатковия лагер край Одрин. Впоследствие ще се появят нови симптоми на етническа мобилизация както сред малцинството, така и сред мнозинството и ще надвисне опасността от раздухване на конфликт на тази основа. Взривоопасната смес от несигурност, вина, очаквания за възмездие сред част от преките извършители и грубо манипулирания страх от неизвестното бъдеще ще доведе на протестни митинги в столицата българи християни от смесените райони срещу „връщането на имената“ на турците и мюсюлманите. Те също ще митингуват на площада пред катедралата „Св. Александър Невски“ и ще шестват по улиците на София с искания за възстановяване на потъпканите им права. Така на общия фон на радикалните политически промени след зимата на 1989-1990 г. ще започнат да се очертават новите

1 Интервю с Я. Шабан – Във: *Историята, населена...*, Т. II, с. 751.

политически баланси и противоречия в тази зона и самата възможност за постепенно изживяване на травмите от „възродителния процес“.

При целия драматизъм на тези взаимно свързани събития, налице са и други техни последствия и измерения. В годините на принудителното „възраждане“, освен разделението и ксенофобията, на локално ниво остават в действие и традиционните механизми на общуването и съжителството между двете общности – т. нар. „комшулук“. Повсеместно не само турците помежду си, но и етнически българи продължават неофициално да се обръщат към съседите си със „старите имена“. И в единия, и в другия случай, става дума за своеобразен тест за взаимно зачитане и доверие. В смесените селища той е показателен за предразсъдъчност или обратното – приемане на другия такъв, какъвто е. Това важи и за българи на временна или постоянна работа в чисто турски и помашки села. Известен нюанс е дали това е израз на уважение предимно към възрастни хора, на които дори местните власти нерядко оставят и „старите носии“ или елементи от тях, или и към по-младите, ако те изрично държат на това.

Особено показателен за взаимоотношенията в населените предимно с турци селища е един съвсем обикновен житейски разказ на българин от гоцеделчевското село Дъбница:

„...в моята бригада има само един българин, другото сичко е турци. И сме разхвърлили една машина и аз къде на български, къде на турски, а зад мене партийния секретар. Ма аз го не виждам, ма ние си плещиме турски език и си караме така наред. И на другия ден, на другата сутрин ма викат при шефа [...] А бе, казва, ние са мъчим, ние се опитваме да научиме тях български език, да забрават турския, а ти им преподаваш турски език...[...]. Ем случва се, ша гледам да не са повтаря.

По-нататък разказът продължава:

„Аз съм чувствал неудобство. Ами механик съм, аз секи месец трябва да ги вода на отчет [машините]. [...] Ама пък и на тая машина има човек, дето я кара, и сега, кат зема да пиша, колко пъти, пиша-пиша и отстрани пак си го напиша другото име, айде скъсай листа. Много сложно. И те са сабираха момчетата и викат „ей, ни са притеснявай бе, пиши там бе. И да ни викниш на име и каквото и да направиш, ти нямаш никаква вина, вика. Няма смисъл за какво да са притесняваш.“¹

1 Миналото през погледа на нашенци. Сб. с фолкл. материали от селата Гърмен, Дъбница, Копревлен и Плетена, Гоцеделчевско. Съст. А. Георгиева и др. ИК „Гутенберг“, С., 2003, 104–105.

Подобни отношения между двете общности са свързани и с календарно-празничната система – както официалната и секуларната социалистическа, така и с паралелната ѝ традиционна. Продължават да се разменят посещения на съседи и приятели на (отново) забраняваните Байрами, а също на Великден, Гергьовден и др. празници. Това е особено доловимо в Родопския регион, където в определени случаи, особено при първоначален контакт с външни за селището или района лица, не непременно се уточнява кой с какво име е („старо“, „ново“ или и двете), етническата, религиозната принадлежност и пр. През лятото на 1988 г., а след това през есента на 1991 г. напрежението „кой кой е“, се сменя с „ние, родопчаните“, свързано с очакване за припозпознаване на характерни общи положителни черти. Разбира се, паметта за отминалите травматични събития е жива и ако бъде споделена, най-вече излизат различни житейски перипетии, оценки и пристрастия, включително политически и пр.¹ С всичко това нямаме намерение да идеализираме традицията, още повече че неин дълбок пласт са стереотипите и базисната опозиция „ние“ – „те“ („свое“ – „чуждо“). Освен това част от споменатите практики отпращат по-скоро към социалистическата модерност и подчертаната дихотомия между публична и частна сфера. Това са наши наблюдения, които трябва да бъдат проверени, надяваме се, от следващи изследователи и в други места и региони.²

Пак в Родопите, в част от споменатите от нас селища, фините и ритуализирани механизми на съжителството и общуването между немюсюлмани и мюсюлмани също са обект на интервенция от страна властта. Местните ѝ представители подеват различни инициативи по повод на „общия родов корен“, сред които се откроява организираното през лятото на 1987 г. тържествено побратимяване в Девинско между помашки, турски (преименувани през 70-те години) и български християнски

- 1 Наблюдения на А. Калъонски от лятото на 1988 г. в Борино, Гьоврен, Грохотно, Стоманево, а също и в българо-мюсюлмански селища в Бабешко и Доспатско, Девин и Якоруда; Анкети на А. Калъонски и група студенти от Историческия факултет на СУ „Климент Охридски“ от есента на 1991 г. в Доспат, Барутин, Борино, Гьоврен, Девин, Чепеларе, Забърдо и Богутево – личен архив; Анкети на М. Груев от Гоцеделчевско, Ардинско и Карнобатско – личен архив.
- 2 Вж. сборниците *Връзки на съвместимост и несъвместимост между християни и мюсюлмани в България*. МЦПМКВ, С., б. г. (1994) и *Представата за „другия“ на Балканите*. Н. Данова, В. Димова, М. Калицин (ред.). С., „Марин Дринов“, 1995; **Карамихова, М.** „Ужасният образ“ на турчина като брачен партньор. – Пак там, 263-267.

семеиства.¹ То трябва публично да демонстрира единение и се извършва по предварително разработен „социалистически“ сценарий, заимстващ от стария традиционен ритуал (и институт) на побратимството. Впоследствие някои от участниците наистина остават в много близки отношения с административно предложените им побратими. Други безразлично са приели озоваването си в центъра на организирания от властта събори-ритуали в турските села Гьоврен, Грохотно и Стоманево и на „среща на родовете“ в българо-мюсюлманското Беден. Миниатюрната реплика на „възродителния процес“ в Девинско, както добре разкрива в изследването си Елка Минчева, е показателна за цялата противоречивост и нееднозначност на събитията и техните последици в локален план. През втората половина на 90-те години споделените с „външния човек“ оценки на участнички са различни:

„За мене е останал хубавият спомен, хубавият събор, цветята...Аз съм идеалистка такава...Но тържеството беше невероятно...Аз, честно ти казвам, бях много развълнувана! Ма потресающе ми беше на мене! И това за побратимяване – може би защото съм чела по книгите...“

„Това беше някакво разработено...Това беше точно в ония години, когато пак си течеше онзи възродителен процес – ‘87-а или ‘88-а, но в онова време не по оня път на насилие... не съм чула другаде в Смолянско това да е правено... Това си беше чисто партийна история...“

„...искаха да им покажат българския им произход... Ти не говориш този език и нямаш това самосъзнание! Какво да те убеждавам аз и защо да го правя? Аз никога не съм искала да убеждавам един грохотниянец... и да им казвам – „Вижте какво, вие сте българи. Това е абсурд!“²

Тази инициатива е била подета според указанията свише, например принудителното устройване на „тържества и народни веселия по села, заводи и училища по случай връчването на новите паспорти“ непосредствено след преименуването, за които в цялата страна се разпространяват документални филми (кинопрегледы).³ Организираното прехвърляне на някога традиционната практика от миналото в настоящето и

1 **Минчева, Е.** Побратимяване 1987 г. в Девинско. Медийни и етнографски аспекти – *Във: Социализмът: Реалност и илюзии. Етнологични аспекти на всекидневната култура*. С., ЕИМ, 2003, 88-97.

2 Пак там, с. 96. За съжаление, не са представени турски и българомюсюлмански гледни точки, а също и на мъже.

3 *Истината за „възродителния процес“*...с. 16.

от индивидуалното¹ в сферата на колективното и публично-показното, много добре демонстрира не само един от похватите за „приобщаване“, но и дълбоко патерналистичното разбиране за общност, принадлежност и власт. Според указанията на Политбюро след всичко, което се е случило, трябва да се пристъпи към:

„...възстановяване на българското национално съзнание на тази част от населението. От тях, от всички кадри и органи, от обикновените трудещи се, трябва да се изисква да проявяват максимално внимание, топлина и отзивчивост в работата с хората, които приеха български имена, морално да ги подкрепят, да съдействат всячески за утвърждаване и развитие на процеса на утвърждаване тяхното национално съзнание. Особено е важно в този дух да се работи в трудовите колективи. Решително трябва да се пресичат всякакви прояви на надменност, на обидно отношение към хората. Който допуска такива отчуждаващи прояви, следва да се наказва партийно и служебно.“²

На надлокално равнище асимилационната кампания има крайно негативно отражение върху междуетническия климат. Тя допринася за стереотипното отхвърляне на „другата“ общност като цяло, независимо от добрите съседски и приятелски отношения с нейни представители в рамките на селището (района). Това ниво на възприемане кореспондира с травматичния исторически опит (колективна памет) на предходните поколения, което наистина е от значение.³ Не по-малко важно обаче за задълбочаването и развитието на взаимните стереотипи и нагласи е и негативното пряко или косвено портретиране на османците/турците, Османската империя/Турция и исляма десетилетия наред, например в учебниците по история.⁴ То ще достигне до възможния предел по време на изключително разгърнатата пропаганда, придружаваща и легитимираща асимилационната кампания. В крайна сметка „възродителният процес“ създава предпоставките за последвалите мобилизации и от

1 Както е било в случая със стария традиционен институт, с цел създаване на връзки, в обичайното право равнозначни на роднинските, без да е налице кръвно родство. С друг ритуал публично се обявяват българските имена на новородените деца. – Пак там, с. 5

2 *Истината за „възродителния процес“*...с. 16.

3 При българите – особено сред потомците на тракийските бежанци.

4 **Исов, М.** Цит. съч.; **Алексиев, Б.** Родопското население в българската хуманитаристика. – Във: *Мюсюлманските общности на Балканите и в България. Исторически ескизи*. С., МЦПМКВ, 1997, 57-112.

двете страни, а също поне донякъде допринася за видимото завръщане на националистичните нагласи в наши дни.

В контекста на всеобщо споделения стремеж към „нормалност“ нейните рамки за турското население значително са стеснени и/или преформулирани от преживения шок, след което започва търсенето на *modus vivendi* – затваряне в общността, мимикрия спрямо властите и българското мнозинство, коментирания вече феномен на т. нар. „двойствена идентичност“. Заедно с примирението започват да се натрупват отчуждение, глухо недоволство и напрежения, които впоследствие ще доведат до поредния разлив.

През следващите пет години непрекъснато се прилагат вече известните и отработени практически мерки. Основното им съдържание, наред с осъществяването на контрол, наказания за различни прояви на непокорство, протест и пр., е пълното изличаване на етническата и религиозната идентичност. При цялата му систематичност, този опит, както и предишните, затъва в преследване на външните белези и изяви, съсредоточаване върху най-дребни детайли, административна инерция и в крайна сметка – различни форми на дискриминация, сляпо насилие и принуда. Според някои от засегнатите:

„Ние си ходим в шалвари, и леля ми и баба ми така излизат на полето да работят. Идва партийната секретарка с ножицата и тръгва да ни реже шалварите! Че то срам, че то ужас беше! На какво прилича това?“

„Отивам при майка ми – събрали се пет-шест жени. Искат да се откажат от пенсията си. Не можели да я получават на имената си, а и с новите, християнските имена, щели да ги погребват по християнски. Побъркаха се от ужас!“

„Самата партия, четем по вестниците, насилието го отрича! Пишат ми някакво име, но аз не го признавам и така – години! Паспорта не им взех – не е мой, им казах, и толкова!“¹

Така „възродителният процес“ навлиза в ежедневието на смесените и компактните селища и райони. Именно това е зоната на дисциплина, активизъм, престараване и на колективното участие, съучастие и въвличане на все по-голяма част от мнозинството. Случващото се там остава и най-малко познато или неизвестно в останалите части на страната и обществото като цяло. Така например през 1985 г. в 11 села с мю-

¹ Демокрация, 17 юни 1993.

сюлманско население в района на Павел баня действат специални групи („разрушителен отряд“), които заличават мюсюлманските имена от около 2000 паметни плочи в „турските гробища“. Конкретната вина за това престъпление е на първия секретар на БКП в общината и кмета „в съучастие с всички партийни секретари и кметове по селата“.¹ Тези акции са свързани с повсеместното налагане на секуларизацията в погребалните ритуали.

Особено показателен е случаят с гробищата в Ардино, където са заличени както старите мюсюлмански, така и християнските. Намерението на властите е на ново място да бъде създадено общо гробище с могозначителното име „Дружба“. На това обаче се съпротивляват и двете общности, които виждат в намерението опит за кощунство с паметта на предците им. Така всъщност „Дружба“ остава празно и неофициално продължават да се използват старите гробищни паркове.²

Не навсякъде обаче нещата протичат по този начин. Така например според един отчет на ръководството на Варненската окръжна управа за „единните гробища“ от май 1986 г. местните власти имат бърз и видим успех най-вече при заличаването на традиционните мюсюлмански и обединяването им в общи с християнските. В 98 от 110 селища, „в които живеят граждани с възстановени имена и български цигани“, механично обединените гробища вече са налице, като 147 от 151 починали са погребани по „социалистически обряд“ (в ковчег и с надгробна реч). На места дори туркините са заставяни да присъстват в разрез с предписанията на ислямската религия. По същото време обаче варненските вестници споменават и случаи на изписване на „старите“ имена върху надгробията, при това на латиница (т. е. на модерната турска азбука, а не на кораничната арабица), и все още съществуващи отделни мюсюлмански гробищни парцели.³ Разбира се, при подобни установени „нарушения“ незнайна ръка бързо заличава надписите и съответно се донася където трябва. Всичко това става в обстановка на слухове и демонстрирано

1 Демокрация, 22 април 1993. (Свидетелство на Кольо Николов, кмет от СДС на с. Манолово, община Павел баня).

2 Личен архив на М. Груев.

3 Възниква и проблем със старите мюсюлмански надгробия, чието унищожение по места е спряно заради важното им значение на епиграфски паметници и исторически извор. – Стоянов, В. Цит. съч., с. 181.

от функционери и активисти негативно и презрително отношение към местното турско и мюсюлманско население.¹

Отново стриктно се прилагат забраните за практикуване на ритуала на обрязването, говоренето на турски език, носенето на шалвари и т. н. Представителен пример е една заповед на председателя на варненската окръжна управа от лятото на 1985 г., с която се забранява:

„...носенето на обществени места на облекло, несъответстващо на бита и вековните традиции на българския народ, както и преднамереното говорене на турски и цигански език.“²

В едно изказване на секретаря на същата управа от 29 август 1986 г., се дава следният отчет:

„Благодарение на взетите мерки почти навсякъде се ликвидира носенето на шалвари на обществени места. Наред с това обаче все още има селища в окръга, където това не се спазва напълно. Продължава да се правят компромиси и да не се търси наказателна отговорност от нарушителите.“

Най-много нарушения според него има в селата Лопушна, Белоградец, Славейково, Синдел и Градинарово, за разлика от спазването на забраната да се говори на турски в Стефан Караджа, Войводино и Страхил, община Вълчи дол. За „преднамерено“ говорене на турски език се налагат глоби от кметовете и се съставят актове от милицията (например в самата Варна на общо 57 души). Във вестниците се споменават и случаи на обявяване на подаръците за младоженците по сватбите на турски, на обрязвания на момчета и недостатъчно застъпено именуване на новородените по „социалистическия ритуал“. Изказва се мнението, че и на гагаузите (тюркоезичните християни) в селата Брестак и Изворник също трябва да се забрани да говорят на майчиния си език.³ Представителен документ е Решение № 8-69 на същия ИК на ОНС – Варна от 19 ноември 1986 г. :

„4. Окръжният щаб на ДОТ⁴ да организира по общински и РНС патрулни групи през деня съвместно с НМ [Народната милиция – бел. м.,

1 *Демокрация*, 17 юни 1993. (Лижев, Т. „Една партия, единен народ, единно гробище“. – Частично позоваване и пълно привеждане на непубликувани документи от Варненско).

2 Пак там.

3 Пак там.

4 *Доброволните отряди на трудещите се, набирани от активисти по квартален и селищен принцип. В състава им влизат партийни членове, комсомолци, пенсионирани военни, спортисти и др. Това става също по задължение срещу изисквани препоръки (за работа, кандидатстване и*

А. К.] за изпълнение на наредба № 1 по опазване на обществения ред за общуване на официалния език и носене на традиционно българско облекло на жп гара, автогара, пазара, кина и други обществени места;

5. Под контрола на управление „Народна просвета“ да се организира [...]

б) дежурства от учители и ученици по време на междучасията в двора на училищата за контрол по общуването на официалния език между децата;

6. Управление „Народно здраве“ да организира на полугодие преглед на децата от детските градини и началните училища за обрязване...

7. Възлага на ИК на ОБНС и РНС при издаване на удостоверения за новородени деца да изискват от родителите писмени декларации, че няма да обрязват децата си;

8. Предлага на бюрото на ОК на ОФ чрез общинските и районни комитети на ОФ и съдействието на ОБНС и РНС да изготвят характеристики по домакинства на всеки член на семейството, които да се ползват при индивидуална работа с населението.“¹

Това, че властите не определят точно какво да се разбира под „традиционно българско облекло“ и с какво би трябвало да се замени „несъответстващото на бита и вековните традиции на българския народ“, е само един от многото административни абсурди.² Повсеместно магазините са снабдени със стандартни надписи, забраняващи говоренето и обслужването на турски език, а ОБНС окачват обяви със съдържание, сходно с решенията във Варненско по отношение на езика и облеклото.³ Обява на Пещерската общинска управа от 1987 г. допълва списъка от забранени неща с „неприлични и ориенталски танци“.⁴ Същевременно се изземват книги, учебници, художествена литература, всякакви други текстове на турски език, както от притежателите им, така и от обществените библиотеки и читалищата. Речниците и книгите попадат в

членство в БКП и ДКМС, конкурси, например за млади преподаватели във ВУЗ и пр.). Охраняват обществения ред и съдействат на милицията в селищата, а също в граничните райони.

1 Пак там.

2 Както иронично отбелязва Тошо Лижев, може би е трябвало като „традиционно българско облекло“ през втората половина на 80-те години да бъдат предложени потурите.

3 Пак там.

4 Личен архив на А. Калъонски.

мазетата на милиционерските участъци или в специалните фондове на библиотеките.¹ Продължава „побългаряването“ на топонимията и пр.²

Атмосферата в смесените селища и райони през онези години много точно е предадена в спомените на Я. Шабан, който разказва за един случай в гр. Кърджали:

„Следят те и глобяват с 5 лева, ако говориш на турски език. Един ден станах свидетел как в така нареченото Турско кафене на пазара полицаи набиха стар човек, че говорел на забранения език. После разбраха, че той бил българин, но знаел езика на комшиите. Това повече ядоса униформените и човекът отнесе още няколко шамара.“³

На 12 март 1988 г. на заседание на Политбюро се обсъждат тезиси по „възродителния процес“, които трябва да дадат официалната идеологическа, историческа, етнографска и пр. обосновка, с оглед на публикуването на популярен исторически очерк и сборник на БАН по тези въпроси.⁴ Основната научно-пропагандна част е допълнена от раздел, посветен на „по-нататъшното задълбочаване и развитие на възродителния процес“.⁵ Включените в него тезиси предписват „преодоляване на елементите на турцизиране и укрепване на българското социалистическо национално самосъзнание“ чрез издирване на съответните „исторически и други доказателства“ с цел „утвърждаване на самосъзнанието за общ български произход“. Акцентът се поставя върху краеведческата и събирателската дейност и издирването „на широк фронт“ на съответните комплексни доказателства по места, при което, освен включването на „цялата общественост“, „Комсомола, пионерската организация и училището“, трябва да се ангажират и научно-изследователските институти и музеите, „цялата интелигенция“.⁶ Тази дейност се счита за потенциално резултатна и ефективна:

„...да се издирват и събират документи, семейни реликви, предмети от семейния бит и облеклото, които имат българска етническа натовареност, разкриват и популяризират родствени връзки между села и

1 По книжарниците обаче можеха да се намерят руско-турски речници.

2 **Стоянов, В.** Цит. съч., с. 198.

3 *Историята населена...* Т. II, с. 751.

4 Споменатите *Страници от българската история...* (1989) и *Проблеми на развитието на българската народност и нация* (1988).

5 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68, а. е. 3388, л. 231-240. (Протокол № 35 от заседание на Политбюро на ЦК на БКП от 12 март 1988 г.: Разглеждане на проект за тезиси по „Възродителния процес“).

6 Пак там, л. 232-234.

родове, доскоро водени като принадлежащи към различни етнически групи, и т. н. От огромно значение е проучването на историята на родовете, организирането на родови събори.“¹

Задълбочаването на борбата с религията, нейните белези, изяви и топоси, трябва да се съчетава с подчертаването на социалните придобивки при социализма. Същевременно е необходимо да се бди за повсеместното общуване на български, „да се утвърждава един-единствен етноним за това население – българин“. Продължава да се предписва „всеотна подкрепа на браковете между българите с възстановени имена и другите“, а също „всички деца да се обхванат в ясли и детски градини и там да учат български език“. В посока на закрепване на употребата на „възстановените“ имена сред децата и младите хора се препоръчва:

„Не трябва да започва нито един учебен час, без децата да се извикват с българските имена, нито едно занятие в казармата или на други места, без да се използват новите имена.“²

Очевидно е, че управляващите в България искат да проверят валидността на добре познатата максима, че една лъжа, повторена сто пъти, става истина.

При всички решения на най-високо ниво, официални изказвания, пропагандни твърдения и идеологически клишета, именно практическите мерки си остават основният инструмент за „приобщаване“. Указанията за политическа просвета, привличане на комунистите и активистите „с възстановени имена“, интелигенцията, видни спортисти³, имами и мюфтии и т. н., се повтарят постоянно на заседанията на Политбюро, но в съчетание с онова, за което всъщност става дума. С течение на времето, особено през 1988-1989 г., очевидната неефективност на кампанията и възможността за краен провал, доловимата тревога в из-

1 Пак там, л. 233; В изпълнение на тези указания се провеждат радица комплексни изследвания по места, научни конференции, сказки и пр., развива се регионалното музейното дело и се публикуват краеведчески текстове – Вж. например сборниците *Демографски и етносоциални проблеми в Източните Родопи*. И. Стефанов (съст.). Пловдив, „Христо Г. Данов“, 1988; *Минало, бит и култура на населението от Западните Родопи* (Научна конференция, Батак, XII. 1986). П. Петров (ред.). Пазарджик, 1986; **Дерибеев, Б.** *Ахрида*. Пловдив, 1986.

2 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68, а. е. 3388, л. 233-240.

3 Сред тях най-известен е случаят със световния шампион Наим Сюлейманов (Наум Шаламанов), който отначало прави съответните изявления, но след това се възползва от възможността да се измъкне и да емигрира в Турция. Там също прави съответните изявления и става турски национален състезател по вдигане на тежести.

казванията на Тодор Живков и други представители на партийния елит, все повече поставят акцента върху търсенето на различни възможни практически варианти и решения.¹

Това ясно личи на споменатото заседание по тезисите от март 1988 г. Научно-пропагандната им част изобилства от отдавна навлезлите в политическия речник, средствата за масова информация и административната практика „възродителни“ евфемизми: „[хората, на които] народностното самосъзнание се ограничавало, замъглявало, измествало, подменяло... сред тази част от българите, дедите и прадедите на които са били засегнати и от езиковия асимилаторски натиск на османския завоевател... подтиснатото и деформирано в миналото българско самосъзнание... българите с турски имена“, и пр.²

Тодор Живков, който внимателно се е запознал с проекта, прави изказване пред присъстващите учени от Координационната комисия към БАН по „възродителния процес“ и членовете на Политбюро. След съответните коментари по научно-пропагандната част, той заявява:

„Значи не може с постановката от историята към сегашния етап да се реши проблемът, нито пък с тактиката, която досега провеждаме. Това е изчерпало своите възможности. То има значение, но е изчерпано. [...] Но ние не сме разсекли възела. Това, че сме сменили имената, нищо не значи. Те се кръщават вкъщи, всяко новородено има две имена и т. н. При новите условия национализмът започва да се възражда.“³

Предписанията на държавния глава са постановката да се насочи не от миналото, а от бъдещето към настоящето. Тъй като настоящето създава все повече проблеми в международен план, акцентът трябва да се измести в тази посока. В бъдеще се препоръчват още по-радикални действия: териториално разместване на „това население“, предимно на младите семейства, като се почне от граничните и компактните райони, откъсване на децата и учениците от семейството и изпращането им по интернати. В заключение Т. Живков заявява:

„Значи, другари, става дума как да разсечем възела, как да създадем всички условия и предпоставки този процес вече автоматизирано, така да се каже, да се провежда. Може да не говорим вече за възродителен

1 Както е доловил един от първите изследователи на основата на архивни документи – Стайко Трифонов. – **Трифонов, Ст.**, Мюсюлманите в политиката... с. 222–224.

2 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68, а. е. 3388, л. 144–213.

3 Пак там, л. 259.

процес. [...] На мен ми е съвършено ясно, че времето не работи за нас, ако не се преустроим. Трябва да се преустроим. Може да имаме изненади утре, тъй като въпросът с исляма добива международно значение. Въпросът за етническите малцинства също стана сериозен проблем. Той ще стои постоянно. С тактиката, която сега провеждаме, можем да удържим известни явления, да ги контрираме, но не можем да развиваме цялостно процеса.“¹

До самия край на кампанията, наред с бруталното потушаване на масовите протестни акции през май 1989 г. и целенасочено създадените условия за поредната емиграционна вълна („голямата екскурзия“ от лятото-есента на 1989 г.), се провеждат част от предвидените разселвания на турски семейства във вътрешността (предимно в Западна и Северо-западна България). Според И. Ялъмов започва и изпращане на турски деца от Кържалийски окръг в ясли и градини „в българските райони“. Същевременно се обсъжда не само настаняването на българи в изпразнените селища и жилища, но и евентуалното поканване на живеещи в СССР сънародници (идея на Пенчо Кубадински). Изобщо опитите да се разкъса сплотеността на семейната среда остават важна част от плановете, действията и манипулациите на режима.² Специално внимание се обръща и на определяния като сериозен проблем с учителите турци:

„През лятото ще ни предстои да решим много сериозно проблема с учителите, тъй като на много места учителите нарочно не говорят български език и онова, което искаме да го постигнем, го разрушаваме. Ние и преди тази акция се готвехме да изпратим отново голяма група от вътрешността, за да запълни тези места [работни, на изселващи се или неблагонадежни учители-турци – бел. м., А. К.].“³

Заслужава внимание симптоматичната двойственост в публичния език и поведение на действащите лица на различните властови равнища в хода на кампанията. До лятото на 1989 г. те все още продължават да се придържат в своя кръг към определения като „така наречените „възродени“, „потомците на ислямизираните българи“, „новите българи“ (в противовес на „старите българи“ – в случая помаците, „граждани с тра-

1 Пак там, л. 253-259.

2 Трифонов, Ст. Цит. съч., с. 222-224; Ялъмов, И. Цит. съч., 481-482; Вж. също *Истината за „възродителния процес“*...с. 120.

3 Пак там, с. 71. (Изказване на Георги Йорданов, по това време вицепремиер и министър на просветата и културата, на заседание на Политбюро от 6 юни 1989 г.).

диционни имена“, „българи с традиционни имена“, т. е. българи християни и пр.).¹

В един момент използването на „възродителната“ терминология става почти излишно. Отново в разискванията по върховете на властта се появяват привичните, употребявани в обществото обозначения като „български цигани“, „цигани“, „помаци“ и дори „турци“:²

„Пак за турците (тук можем така да ги наречем). Ние трябва да гарантираме спокойствие на тези граждани, така наречени турци, на всяко семейство. Да знае, че то няма вече да бъде подлагано на терор, както отвън, така и вътре в самото семейство. Да се извика мъжа и да му се каже: ти тормозиш жена си, тормозиш семейството си [за изселване – бел. м., А. К.]. Да се окуражи жената, девойката и т. н. Тук предстои огромна работа на Комсомола.“³

Както е видно от цитираните по-горе изказвания на Живков, той се очертава като най-безкомпромисния и неумолим защитник на твърдия курс чак до края на своя режим. Това личи и от поредната негова „разработка“, озаглавена „Единството на българския народ и практическото осъществяване на Юлската концепция“, приета на заседание на Политбюро на 25 октомври 1989 г. Новото в нея е подчертаната необходимост от диференциран подход спрямо алиантите. С присъщото му ниво на компетентност той задава въпроса: „Защо е нужно това население да се оставя в общия котел на мюсюлманството, за да бъде „преварено“ в турски национален дух?“⁴ След проведената дискусия Живков парира призивите от страна на някои от присъстващите функционери за по-голяма умереност и гъвкавост, като заявява: „Безспорно, всяка стъпка на компромис, връщане на имената, преговори по т. нар. изселнически въпрос и пр. трябва да бъде отхвърлена.“⁵ С това той отново демонстрира втвърдяване на позицията си, въпреки решението на Политбюро от април с. г., в което се заявява: „Обслужването на населението да се осъ-

1 Пак там, с. 70-71, 74, 85, 95, 109, 147.

2 Пак там, с. 141. (За помаците отново се взема решение да не се допуска изселването им заедно с българските турци към Турция. – Решение на Политбюро на ЦК на БКП: За някои неотложни действия във връзка с обстановката в страната, 16 юни 1989 г.).

3 Пак там, с. 120 (Изказване на Т. Живков – Среща на Политбюро на ЦК на БКП с първите секретари на ОК на БКП, председателя на Постоянното присъствие на БЗНС, секретаря на ЦК на ДКМС и министъра на вътрешните работи, резиденция „Бояна“, 7 юни 1989 г.).

4 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68., а. е. 3788, л. 117-118.

5 Пак там, л. 97.

ществува на български език, но да се проявява разбиране към възрастните хора, които не го владеят.“¹

През есента на 1989 г., в опита си да стабилизира, а вече и да запази властта си, режимът планира поредните маневри. На фона на рязко променената вътрешна и международна обстановка сред върхушката започват да се обсъждат евентуални отстъпки по отношение на мюсюлманската религия, традиционното облекло и празници а също употребата на „турския диалект“ в семейна среда с цел имитация на спазване на международните договорености в сферата на правата на човека.² Симптоматично е едно изказване на първия секретар на Варненския ОК на БКП Д. Димитров на споменатото заседание от октомври 1989 г. :

„По-деликатно да дадем заден ход по празнично-обрядната система – шалвари, сюнети, погребения и т. н. В общата формулировка, че ние признаваме мюсюлманството, да не задълбочаваме тези неща.“³

* * *

В спектъра на целенасочените пропагандни послания определено място заемат предназначенията специално за „възрождените“ от страниците на „Нова светлина“, „Нов живот“, регионалните вестници и радиостанции.⁴ Те трябва да парират ответната пропагандна мобилизация в Турция, която има достъп до общия адресат предимно чрез радиото, не-легалното разпространение на брошури и пр. Както показват последвалите събития, не по-малък фактор в това отношение се оказва създамата се ситуация на непрозрачност, разнопосочни официални и неофициални сигнали, слухове с различни източници и собствените тълкувания на „местната академия“.

Ръководството, координацията и контролът на пропагандното осигуряване на процеса е възложено на стария политически влѣхва, членът на Политбюро и председател на партийната комисия по външнополитическите въпроси Милко Балеv. С поредица от инструктивни документи той възлага на голям брой институции, дори на такива, които само косвено имат отношение, да активизира усилията си и да предприеме стъпки за неутрализиране на „вражеските инициативи“. Така например от Комитета за българите в чужбина, Министерството на външните работи

1 Пак там, а. е. 3634, л. 5.

2 Ялъмов, И. Цит. съч., с. 480.

3 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68., а. е. 3788, л. 154.

4 Стоянов, В. Цит. съч., 189-181.

и Комитета за култура се изисква „да приемат перспективна програма за информационно-пропагандната дейност по възродителния процес на живеещите зад граница българи и чуждестранно-български дружества за приятелство“.¹ Предвиждат се и ответни действия срещу „главните черти на антибългарската кампания на империализма“, целяща да дестабилизира и дескридитира социализма. Подчертава се необходимостта да се обърне внимание на важния и разпознаваем на Запад проблем с човешките права (в Турция). Предписани са организирани посещения на чужди дипломати, журналисти и „религиозни дейци“ в окръзи и селища, в които има граждани, „възстановили българските си имена“, и нови декларации на българските мюфтии в подкрепа на държавната политика, с акцент върху напълно нормалното положение на мюсюлманската религия. Освен огласяването на срещи в София на завърнали се от Турция български граждани, трябва да се организират прескоференции по линия на МВНР в Хелзинки и Виена. Специално внимание се обръща на неутрализирането на предложенията на Турция за порицание на България от Ислямската конференция (от януари 1987 г. в Кувейт).²

Съществен елемент от стратегията е спешното издирване на водещи чужди учени с цел подкрепа на „научната концепция по възродителния процес на Политбюро“, а също на чуждестранни граждани, завършили образованието си в България, междувременно заели отговорни научни, политически или обществени постове в своите страни. Предвижда се издаването на трудове на симпатизиращи чужди учени, като усилията в тази посока се възлагат на Научно-координационния съвет по възродителния процес към БАН, Центърът по българистика, Народната библиотека „Кирил и Методий“ и агенция „София прес“. Специално внимание се обръща на планираните да се проведат в България съответно през 1988, 1989 и 1991 г. X конгрес по славистика, VI световен конгрес по балканистика и III конгрес по българистика. Комисията по външно-политическите въпроси към Политбюро нарежда на МВНР да състави списък на най-влиятелните периодични и специализирани издания в чужбина, в които „бихме могли да проникнем и присъстваме с пуб-

1 *Истината за „възродителния процес“*...с. 132, 146, 147 (Сходни указания по време на „голямата екскурзия“).

2 Коего няма да има успех и Ислямската конференция на няколко пъти осъжда асимилационната кампания и посегателствата върху мюсюлманската религия. – **Ялъмов, И.** Цит. съч., с. 432.

ликации“. МВНР и БАН трябва да организират „наши изявени научни работници да посещават западни страни като гости на посланиците за проучвания и контакти с водещите учени от тези страни и разясняване на нашите научни възгледи по възродителния процес“. Това е времето, в което държавата отделя най-голямо внимание за обгрижване и „купуване“ на чуждестранни българи.

Специална рубрика на Българското радио „Предавания за чужбина“ трябва да громи „Гласа на Турция“, а Българската телевизия да разпространява съответните репортажи, включително в чужбина. От своя страна, „София прес“ трябва да изработи филми и издания за разпращане навън.

Преоткриват се известни произведения и автори, на които се придава съответната „възродителна“ актуалност. Такива са случаите с преиздаването и разпространението на романа „Време разделно“ на Антон Дончев, на филмите „Пътят към София“ и „Козият рог“. Планират се нови телевизионни филми като следващата екранизация на „Под игото“, а също за Индже войвода и Балканджи Йово. През март 1988 г. Политбюро предписва:

„Да бъдат създавани документални и художествени филми за възродителния процес, за борбите на българския народ срещу асимилаторския натиск на османския завоевател, за съхраняване на българското в продължение на столетия у ислямизирани и подложени на народностна асимилация българи, за тяхното национално осъзнаване и отърсване от кошмарните следи на турското робство.“¹

Създадени са около 20 документални филма (исторически, а също на актуални теми като единението, съдбата на емигрантите в Турция и пр.), някои театрални пиеси и форми, но водещо място сред тях има суперпродукцията „Време разделно“ със сценарист Антон Дончев по едноименния му роман, обявен за българска класика. Заснемането му е планирано през октомври 1985 г. от Председателството на Комитета за култура, като е предвиден телевизионен вариант в 6 серии. Филмът на изтъкнатия режисьор Людмил Стайков е завършен към края на 1987 г., а личните указания на Тодор Живков са „да се прожектира в тези райони.“²

1 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68, а. е. 3388, л. 247.

2 Пак там, л. 259; **Еленков, И.** Цит. съч., *Културният фронт...* с. 294, 298; **Тодорова, М.** Лична, колективна и професионална памет: ислямизацията като мотив в българската

Полагат се усилия „системно да бъдат информирани комунистическите и работническите партии, национално-освободителните движения в чужбина за новите моменти в развитието на възродителния процес и антибългарската пропаганда“. От праха е поотупана и Българската православна църква. От нея се иска да подпомага „разкриването на историческата истина за българския произход на нашите мюсюлмани“. Разбира се, не са забравени и казионните организации – БЗНС, ОФ, ДКМС, БПС и Движението на българските жени. От тях освен всичко друго във вътрешен план се иска да търсят контакти в чужбина в тази насока.¹

Сходни указания се спускат „отгоре“ и съответно се претворяват както на общонационално, така и на местно ниво чрез различни инициативи. В изпълнение на директивите на основния меродавен и координиращ орган в това направление – отдел „Идеологическа политика“ на ЦК на БКП, Съюзът на българските писатели, Съюзът на българските художници и другите художествено-творчески съюзи разгръщат разнообразни, но според анализа на Иван Еленков белязани от синдрома на кухата кампанийност и формализма дейности. Членовете им, между които и тези с „възстановени имена“ (сред тях и новоприети, обект на особено обгрижване при популяризирането на тяхното творчество), участват в срещи, изложби, сказки и пр. „Въвличането на децата, на младежите и на възрастните в художествената самодейност, особено по линия на изучаване и пресъздаване на българското народно творчество – народни песни, народни танци... носенето на национални носии“, е придружено от организирани по места мероприятия като „Празник на бадемите“ в Ивайловград, „Южна пролет“ в Хасково², музикални и театрални дни, кинопрожекции, фолклорни фестивали, научни конференции, лектории и много други тържества на единението. Разгръща се дейността на читалищата, местните „клубове за естетическо възпитание“, аматьорските театрални и музикални състави, обръща се внимание не само на националните, но и на регионалните радиостанции и пр.³

историография, литература и кино. – *Критика и хуманизъм*, кн. 12, бр. 3/2001 (Митовете в историята и историографията), 21–28.

- 1 Демокрация, 17 юни 1993. („На вниманието на Главна прокуратура. Неизвестна информация за „Възродителния процес“. – Позоваване на оригинален поверителен документ № 01-33-3 от 31 март 1987 г.).
- 2 Фестивали от 70-те години, в които е включена и „възродителна“ тематика.
- 3 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68, а. е. 3388, л. 247; **Еленков, И.** Цит. съч., 288–302.

Сред внушителното количество от архивни документи за културната политика, Иван Еленков е попаднал на интересен момент от централизираното провеждане на пропагандната кампания по „възродителния процес“. Става дума за разпространението, освен на български, на чужди филми, считани за особено подходящи. Сред тях попадат три игрални филма на световно известни режисьори, носители на най-престижни награди от международни фестивали – „Среднощен експрес“ на Алън Паркър, „Път“ и „Стадо“ на политическия емигрант от Турция с кюрдски произход Йълмаз Гюней. След съответните указания на Комитета за култура те са пуснати по телевизията, тъй като е преценено, че имат отношение към „потъпкването на човешките права в Турция“. Тук иронията се състои не толкова (или не само) в избора на големи художествени прозведения за чисто пропагандни цели, колкото във факта, че това е единственият известен ни случай от този период, в който българските турци са могли да гледат по националната телевизия филми на турски език („Път“ и „Стадо“ със субтитри, а не дублирани).¹ Далеч по-директни и разбираеми са писанията за османския апокалипсис и демонизирането на модерна Турция.

От самото начало асимилационната кампания бива легитимирана чрез исторически обосновки, които се повтарят дори когато става дума за чисто репресивните или дискриминационните мерки, социалните проблеми, демографските и икономическите аспекти. Необоримата историческа истина е считана за най-голям пропаганден ресурс.²

Още през 1985 г. се правят емпирични социологически изследвания от Информационно-социологическия център при ЦК на БКП „за разкриване степента на утвърждаване на българското национално патриотично и социалистическо съзнание.“³ Разгръща се разностранна краеведческа и събирателска дейност, тематично се развива регионалното музейно дело, провеждат се разгърнати комплексни проучвания и пр. Те отразяват прилагането на смятания за весдесъщ „научен подход“ в общия политически и пропаганден контекст. Създадени или разширени са съответните научно-изследователски комисии и звена на всички

1 Пак там, 298-299.

2 Истината за „възродителния процес“...с. 9.

3 В Разградски окръг, есента на 1985 г. – Еленков, И. Цит. съч., с. 295-296; ЦДА, ф. 1Б, оп. 681 а. е. 3788, л. 93; Социологически екипи сондират и състоянието на други малищнствени групи.

нива и се полагат усилия за мобилизация и сплотяване на научния и културния елит около провеждания курс.

Неизбежно водещо място се отдава на изследванията за османския период от българското минало. Указанията са насочени към разширяване и модифициране на „големия наратив“ с цел той да стане „истински“ чрез възстановяване картината на недостатъчно осветления османски период с акцент върху различни аспекти на никога незагубеното единение:

„Министерството на Народната просвета и Софийският Университет „Климент Охридски“ да разработят комплекс от мерки за подготовката на тюрколози и арабисти. Да се решат кадровите и финансовите въпроси на НБКМ за срочното проучване и използването на османските архивни материали.“¹

Съответно в многобройните пропагандни текстове и други форми и изяви трагичното разчленяване на българското народностно тяло пред османския период и след него се преодолява чрез възстановяването на историческата справедливост. Окончателното единение неизменно се постулира чрез разкриването на истината за целенасочения, систематичен и последователен, но всъщност само частично успял османски, а след това и модерен турски проект за асимилация и налагане на чуждо религиозно и национално самосъзнание. Помаците продължават да се разглеждат като резултат на мащабна и еднократна или сравнително краткотрайна кампания за насилствена ислямизация, при която са се запазили родният български език, съответно – общобългарските елементи на традицията. На преден план е поставено имперското насилие, почти както е във фолклора и свързаните с него предания и възрожденски мистификации,² на фона на липсващи преки османски или други известия. Предишната блестяща реконструкция на Страшимир Димитров на един бавен и постепен процес, обусловен от неравномерно интензивни и комплексни фактори, остава в сферата на чисто академичните дискусии, за да бъде впоследствие наново подхваната от

1 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68, а. е. 3388, л. 246.

2 Макар че те имат актуалния за Възраждането антигръцки патос – Тодорова, М. Цит. съч., с. 9–14.

български и чужди изследователи, вече с отдаване на приоритет на социалните и икономическите причини.¹

Въпреки прилагането на „научната концепция на Политбюро“, всъщност малко професионални османисти и историци директно или изцяло обвързват кариерата си с пропагандната кампания. За сметка на това по-голям е броят на участниците в различни лекторски групи, превърнали се в своеобразни „летищи бригади“ из окръзите, представящи пред „възродените“ и другите диалектичната връзка между история и пропаганда. Тези чести „гастроли“ се финансират от НС на ОФ, като съставляват само част от многостранната ръководна и координационна дейност на казионната организация.

Независимо от различните проявления на казионно участие и съпричастие на част от историческата гилдия 80-те години остават плодотворен период за българската османистика като авторитетна научна дисциплина. Наложен е обаче задължителен „възродителен“ модус на иначе позволяващите различни интерпретации публикации на нови извори и пр.² Такъв е придаден и на някои дискуссионни проблеми, особено на демографските измерения на тюркската колонизация, ислямизацията и техните етнорелигиозни последствия.³ Паралелно на пряката и често груба политическа инструментализация, прегърнатата предимно от някои водещи фигури на институционално ниво, техни подчинени, а също партийни историци, етнографи, езиковеди и пропагандисти,

-
- 1 **Димитров, Стр.** Демографски отношения и проникване на исляма в Западните Родопи и по долината на Места през XV – XVII в. – *Родопски сборник*, Т. I, 1965, 62 – 114; **Кил, М.** Разпространение на исляма в българското село през османската епоха (XV – XVIII в.): Колонизация и ислямизация. – Във: *Мюсюлманска култура по българските земи*, 2. Р. Градева и С. Иванова (съст.). С., МЦПМКВ, 1998, 56-126. **Радушев, Е.** Демографски и етнорелигиозни процеси в Западните Родопи през XV – XVIII век. (Опит за преосмисляне на устойчиви историографски модели) Във: *Историческо бъдеще*, 1998, 1, 46 - 89; Вж. също **Желязкова, А.** *Разпространение на исляма в западнобалканските земи под османска власт (XV - XVIII в.)*. С., БАН, 1990; **Желязкова, А.** *Формиране на мюсюлманските общности и комплексите на балканските историографии*. – Във: *Мюсюлманските общности на Балканите и в България. Исторически ескизи*. С., МЦПМКВ, 1997, 11-56.
 - 2 Вж. например *Османски извори за ислямизационните процеси на Балканите (XVI – XIX в.)*. Серия извори 2. Стр. Димитров, М. Калицин, А. Велков, Е. Радушев (ред.). София, БАН, 1990.
 - 3 **Димитров, Стр.** Някои проблеми на етническите и ислямизационно-асимилационните процеси в българските земи през XV – XVII в. – Във: *Проблеми на развитието на българската народност и нация*. Г. Янков, Стр. Димитров, О. Загоров (ред.). С., БАН, 1988, 33-73.

продължават изследванията и научните дискусии.¹ Не спират и косвено изразените несъгласия и критики в университетски аудитории, колегиални и приятелски кръгове, където доверитерно и директно, където станалия традиционен езопов език в интелектуалните и научните среди.² Според сполучливия израз на Антонина Желязкова, един от малкото публично надигнати гласове против асимилационната кампания, своеобразна „зона на свободно говорене“ става и Школата на младите историци в Приморско, особено през 1988–1989 г., откъдето научната дискусия прераства в обществена. Сред силно резервираните и критично настроени видни историци се открояват академиците Николай Тодоров и Давид Елазар, професорите Николай Генчев, Мито Исусов и др., които от висотата на своята обществена и партийна позиция имат авторитета и възможността за особено мнение.

„Заличаването на последния белег на турското робство върху снагата на българския народ“, както е формулировката в доклада на Г. Атанасов от януари 1985 г., е подето в различни посоки на научното дирене. Тя налага избирателно фиксиране върху приемствеността на българското и евентуалните следи от криптохристиянство в късносредновековните некрополи³, открояване на всъщност българската основа на местните турски говори и свързаната с тях топонимия (т. е. манипулативни изво-

- 1 **Загорев, О.** Историческо съзнание и възродителен процес. – Пак там, 183–199; **Георгиев, Г.** Етнографски аспекти на възродителния процес. – Пак там, 109–126. **Живков, Т. Иванов.** Етнокултурни аспекти на възродителния процес. – Пак там, 127–143; **Мизов, Н.** Етнорелигиозни аспекти на възродителния процес. – Пак там, 166–182; **Янков, Г.** Формирането и развитието на българската нация и възродителният процес. – Пак там, 7–32. **Петров, П.** Българи мохамедани против османската власт. – Пак там, 74–93; **Петров, П.** Насилствено помохамеданчване по време на османското робство. – Във: *Минало, бит и култура на населението от Западните Родопи* (Научна конференция, Батак, XII. 1986). П. Петров (ред.). Пазарджик, 1986, 3–23.
- 2 **Тодорова, М.** Цит. съч.; **Тодорова, М., Н. Тодоров.** Проблеми и задачи на историческата демография на Османската империя. – *Балканистика*, Т. II, С., 1987, 19–35; **Иванова, Св.** Етнодемографски изследвания за периода XV – XVII в. в съвременната българска историография. – Във: *България през XV – XVIII в. Историографски изследвания*, Т. I, С., БАН, 1987, 155–169.
- 3 **Ваклинова, М.** Археологията и някои проблеми на етногенезата на българите. – Във: *Проблеми на развитието на българската народност и нация*. Г. Янков, Стр. Димитров, О. Загорев (ред.). С., БАН, 1988, 94–108; **Меламед, К.** Проучвания на археологически обект „Църковен рид“ в землището на с. Нова Махала, Пазарджишко през 1986 г. – Във: *Минало, бит и култура на населението от Западните Родопи* (Научна конференция, Батак, XII. 1986). П. Петров (ред.). Пазарджик, 1986, 24–32; **Калънски, А.** Цит. съч., Юруците....с. 97–98, 101.

ди за сложните процеси на езикова интерференция)¹, „побългаряване“ на синкретичния пласт в религиозните и културните традиции и пр.

Същевременно краските са сгъстени в посока на една от отдавна съществуващите интерпретации – за тоталния натиск на османската държава, който е нейната същност, мащабното и непрекъснато насилие, оцеляването, възраждането или поне частичното съхраняване на българското (в помашкия и турския случай).² Така отново се чертае обликът на най-страшната епоха в националната история, кореспондиращ с фолклорни пластове, стереотипи и травматична зона на колективната памет. От своя страна широко споделяното негативно отношение към „тъмните векове“, едно ужасно хомогенно време, десетилетия наред косвено или пряко се захранва от образователната система, популярни жанрове и медии, и не на последно място – от самата държавна политика за изкореняване на религиозните, културните, всекидневните знаци и проявления на мюсюлманското и турското.³ Търси се и се вмения „възродителен“ прочит на български и чужди художествени произведения и централизирано се организират масови съпреживявания на мрачните и героичните страни на националната история в съчетание с оптимизма на настоящето и бъдещето.⁴

По този начин вече в сферата на пропагандните текстове, учебниците и медиите, османското време е лишено от сложен и противоречив исторически профил. То става страшна приказка за миналото, която обаче легитимира политическите решения и действия в настоящето. Практическото прилагане на „строго научния подход“ към историята и най-вече към „съдбоносните векове за българската народност“ довежда до не по-малко съдбоносни за страната и обществото години.

1 **Боев, Е.** Българската езикова основа на турските говори на българите от Пазарджишкия край. – Във: *Минало, бит и култура на населението от Западните Родопи* (Научна конференция, Батак, XII. 1986). П. Петров (ред.). Пазарджик, 1986, 86-99; **Боев, Е.** Някои езикови особености на част от ислямизираните българи. – Във: *Проблеми на развитието на българската народност и нация*. Г. Янков, Стр. Димитров, О. Загорев (ред.). С., БАН, 1988, 144-152.

2 Освен цитираните сборници с ред. и съст. П. Петров, вж. **Гандев, Хр.** *Българската народност през XV век*. С., Наука и изкуство, 1972, и пълният разгром на неговата теза за „демографски колапс“ на българската народност през XV в. от Страшимир Димитров. – **Димитров, Стр.** Мезрите и демографският колапс на българската народност през XV век. – *Векове*, 1973, 6, 50-65.

3 **Исов, М.** Цит. съч.

4 **Тодорова, М.** Цит. съч.

Своеобразният научно-пропаганден хибрид окончателно е изкован на споменатото заседание по тезисите от март 1988 г. Както видяхме, по това време по върховете на властта вече се е загнездило съмнение в ефективността на „научния подход“ и лично Тодор Живков дава указания въпросните тезиси да не излизат от името на Политбюро, а във вид на популярен исторически очерк (1989 г.).¹ Година по-рано е публикуван и сборник от студии, издание на БАН. Последвалите през пролетта-лято на 1989 г. събития разкриват, че не само самите управляващи не са убедени в пълното приобщаване на турците към българския народ с мотива за техния „истински произход“. В страната растат негативните нагласи и емоции, които пропагандата в крайна сметка довежда до изблици на краен национализъм и ксенофобия.

С набраната инерция част от „възродителните“ конструкции продължават да битуват и след 10 ноември 1989 г., например в излезлия през 1990 г. том VII от академичната „История на България“. Тук се срещат мъгливо противоречиви твърдения в контекста на „общия родов корен“, като наличието на „турци“ в статистиките на късния XIX век се обяснява по следния начин:

„Едва ли не всеки наблюдател и изследовател е посочвал единството на този най-многоброен компонент на групата, означена с етнонима „турци“, с българската етнокултурна общност, принадлежността му към българската етнокултурна система. Това е било единство, съхранено и съществуващо обективно. Макар и да е останало замъглено, а в известни случаи и да е престанало да бъде възприемано субективно, обективно то е съществувало и поробителят е бил безсилен да го разкъса.“²

Пред нас е една от класическите спекулации на онези историци и етнографи, които обвързват научната си кариера с „възродителния процес“. Нарочно не се пояснява кога се имат предвид помаците, а кога „тюркоезичното население“ и кои са числено повече. Но по-важно е, че

1 ЦДА, ф. 1Б, оп. 68, а. е. 3388, л. 254: „Той [документът, тезисите – бел. м., А. К.] не трябва да се утвърждава от Политбюро, а трябва да излезе или от името на БАН, или от името на научен институт, или от анонимен автор. Този въпрос трябва да се обсъди допълнително.“

2 **Георгиев, Г.** Демографски процеси и изменения – Във: *История на България*, Т. 7, С., БАН, 1991, 89-90. Разбира се, директорът на Етнографския институт от 1987 до 1990 г. не е самотен в своите писания, тъй като подобна позиция и активно участие в провеждането на курса имат видни учени и/или пропагандисти като Петър Петров, Страшимир Димитров, Илчо Димитров, Веселин Хаджиниколов, Тодор Ив. Живков, Николай Мизов, Паунка Гочева и др.

турците, освен че не са турци и са малко, са абсолютно чужди, включително социално-класово.¹ Били са незначителен брой и етнически твърде разнородни още когато са дошли, от друга страна, са асимилирали огромни български народностни масиви, но само частично – религиозно, а някои и езиково, но без откъсване от „същностните“ пластове на общо-българската традиция. Освен това са се изселили след Освобождението и по-късно в мащаби, далеч надвишаващи тези на колонизацията.² Тук, както и в други „възродителни“ писания, проблемът не е само в играта с числености, различни операции по отделяне и приписване на „свое“ и „чуждо“ или в доведения до край есенциалистски подход, един от съществуващите в етнографската наука. В нея, както впрочем и в историята, очертаването на същности не непременно е свързано с отричането на такива по отношение на „другия“. Налице е доста добра илюстрация на сентенцията на Ерик Хобсбом: „Национализмът изисква прекалено много вяра в неща, които очевидно не са верни. Както казва [Ернест] Ренан „погрешното схващане на националната история е част от това да бъдеш нация“.³ В случая с българските турци, без да навлизаме в теоретизиране на кое е вярно и погрешно в историческото минало, ще допълним: да бъдеш част от нация по начина, който изисква българската държава през 80-те години.

Откъси от книгата:

„Възродителният процес“: Мюсюлманските общности и комунистическият режим: политики, реакции и последици.

Автори: Михаил Груев и Алексей Кальонски.

Издание на Институт за изследване на близкото минало,

Институт „Отворено общество“ и СИЕЛА, София 2008

Публикацията се извършва с разрешение на авторите

1 За мисленето на етничното в апории вж. **Госийо, Ж.-Фр.** Цит. съч., 22-24.

2 Напълно според указанията свише – ЦДА, ф. 1Б, оп. 68, а. е. 3388, л. 177: „Техният брой [на масово изселилите се след Освобождението мюсюлмани – бел. м., А. К.] многократно надхвърля броя на колонизираниите тюркски етнически елементи в нашите земи по времето на османското владичество, но по-голямата част от ислямизираното население в България останало вярно на своето отечество България“; **Георгиев, Г.** Цит. съч., с. 92.

3 **Хобсбом, Е.** Цит. съч., с. 19.

Алексей Калъонски е преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“ по история на Русия, Евразия и Източна Европа през XIII–XIX в., а също различни аспекти на османския период. Бил е гост-лектор в ЕНЕС5 (Париж), Center for Islamic and Middle East Studies (Берген) и др. Автор на статии и студии върху етнокултурни проблеми, малцинства, миграции и др. (на български, английски и гръцки език).

Коментари (11)

- 08-08-2009 | **Колев** – Възродителния процес

Тази срамна страница (не е първата по отношение на турци и помаци) в историята ни трябва да се затвори! Според мен публикации по темата, 20-т години по-късно и при факта, че никой не понесе наказание за станалото, не са нужни. Добре е, че все пак „Либерален преглед“ се чете от интелигентни хора, а не от националисти или представители на върхушката на ДПС.

- 08-08-2009 | **Златко** – ге: Възродителния процес

Колев писа:

Тази срамна страница (не е първата по отношение на турци и помаци) в историята ни трябва да се затвори! Според мен публикации по темата, 20-т години по-късно и при факта, че никой не понесе наказание за станалото, не са нужни. Добре е, че все пак „Либерален преглед“ се чете от интелигентни хора, а не от националисти или представители на върхушката на ДПС.

Съжалявам, но не мога да се съглася с казаното. Всички цивилизовани страни, които познавам, отказват да затворят страниците на миналото и продължават да ги чоплят и изследват – десетилетия, та дори

и столетия след случилото се (аз живея в една такава страна, между другото – и се опитвам да се уча от това, което преживявам в нея). Мегданска мъдрост е, че народите, които забравят историята си, са осъдени да я повтарят отново и отново. А на господин Колев, чието коментаторско усърдие неведнъж ме е довеждало до смях (че и по-лошо, както той самият със сигурност си спомня) бих препръчал да сдържа малко изблиците на мъдрост: след известно време те с неизбежност стават досадни.

- 08-08-2009 |**Колев**

Г-н Златко,

Добре си спомням много неща. Нищо лошо не съм написал за авторите на материала за възродителния процес. Не знам защо сте обиден. И след като се възприемате, че сте изискан интелектуалец, кое Ви дава право да ме обиждате – „А на господин Колев, чието коментаторско усърдие неведнъж ме е довеждало до смях (че и по-лошо, както той самият със сигурност си спомня) бих препръчал да сдържа малко изблиците на мъдрост: след известно време те с неизбежност стават досадни“?

- 08-08-2009 |**Колев**

Г-н Златко,

Посочете ми случай, когато човечеството, макар и само в една страна, се е поучило от собствена си история! Ако в България се създаде Министерство на информацията, то Вие сте идеален да го оглавите. Не Ви ли идва наум, че твърде много Ви прилича ролята на цензор. Няма да си позволя в бъдеще да коментирам материали от „Либерален преглед“, за да не дразня интелигентното Ви ухо!

- 08-08-2009 |**Златко** – ге:

Г-н Колев,

по тия въпроси говорихме още преди около година и аз мислех, че сме се разбрали. Очевидно е имало нужда да ви го припомним отново. Благодаря ви за мълчанието отук нататък, във всеки случай.

- 09-08-2009 |**istorik** – ocenka na diaaloga Koley i Zlatko

G-n Zlatko se dyrzhi krajno newyzpitano- powedenie,koeto njama nishto obshto sys kulturata na stranata,w kojato deklarira che zhiwee.Otnoshenieto kym g-Koley e oskyrbitelno i chorbadziiski wisokomerno s zakanitelno

wdignatija pryst, napomnjasht poweche za lelka-detegledachka, a ne myzh intelektualec. Praw e g-k Kolev: Zlatko e wljuben w roljata na cenzor i da si priznaem – dobre ja izpylnjava. I da iztriesz towa syobsteneie, dragi Zlatko, pak si ostawash samo edin administrativen cenzor na chuzhdi mnenia.

- 10-08-2009 |**Златко** – re: ocenka na diaaloga Kolev i Zlatko
istorik писа:

G-n Zlatko se dyrzhi krajno newyzpitano...

Хм, може да имате право, а може и не ... Що се отнася до собствено-то ми усещане, аз просто се опитвам да отдам всекиму полагащото се, доколкото мога да преценя. Или, с други думи, да посрещам хората по багажа, а не по дрехите. Но, разбира се, всеки си е по своему луд, както всички знаем отлично ...

Впрочем, няма да се посвения да кажа, че коментарът ви ми звучи като послание към дечица от предучилищната група. Случайно да имате нещо ма-а-алко по-интелигентно в запас? (Признавам, че малко надценявам интелигентността като критерий тук, но какво друго ми остава, при липсата на директен контакт?)

- 11-08-2009 |**Гост**

- 20 години след 1989 г. някои мислят по следния начин:

(Цитатът е от един турско-български форум; думите, които следват, са подписани от участник с ник „YUZEIROV“ <http://smart.freesmhosting.com/index.php/topic,574.30.html>)

„AZ SANUVAN EDIN SAN (martin lutar king) . VAV KOITO VIDIAH BADESHTATA KONSTITUTCIA NA BALGARIA. NE POMNIA VSICKI PODROBNOSTI NO SI SPOMNIAM ZA PAARVITE TOCHKI V KOITO SE KAZVA . nie narodnite predstaviteli na osmoto veliko narodno sabranie vav namerenieto si da izrazim narodnata volia i v stremeja si da izgradim demokraticzna pravova i sotsialna darjava priemame тази konstitutsia, glava parva chl.1 BALGARIA E FEDERALNA REPUBLIKA S PARLAMENTARNO UPRAVLENIE. chl 2 FEDERERALNA REPUBLIKA BALGARIA E FEDERATSIA S TRI NEZAVISIMI OBLASTI BALGARSKA TURSKA I ROMSKA(vij belgische grondwet) VSIKA OT KOIATO SE UPRAVLIAVA OT SOBSTVENI ORGANI PODCHINENI NA FEDERALNITE ZAKONI. chl 3 OFITSIALNITE EZITSI SA BALGARSKI TURSKI I ROMSKI

POVECHE NESI SPOMNIAM A I NEE NEOBHODIMO TOVA E PROSTO
SAN NO SI SPOMNIH ZA SANIA NA NA UBITIA MARTIN LUTAR KING
KOGOTO VCHERA POGREBAHME A SANIATMU E VECHE DEISTVITELNOST
A AZ SANUVAN DNES A UTROTO E TOLKOVA BLIZO

izglejda moiat san e na pat da se sluchi v deistvitelnost“

- 12-08-2009 |**Каналиева** – относно статията

Много добре е подбрана информацията в статията- похвала за автора. Винаги ще останат неизяснени неща, такива които няма никой да узнае, преувеличени, унищожени. Аз съм била дете когато се случиха тези събития в най горешите райони 1984-86г. Мога да Ви кажа че беше страшно под стража да се прибиращ у дома защото си българин. И сблъсъците на протестиращи жени и деца отпред и мъже отзад пред танковете на милицията и военните. И тормоза след като пуснаха прекаралите по затворите протестиращи върху обикновенните българи родени и живеещи там.

Не е приятна тема. Неискам да си спомням но винаги ще има някой който ще подклажда религиозна вражда криещ се зад така наречения възродителен процес.

Дано младите хора да надмогнат и надрастнат това. А дали ще се научим от грешките си – с хубавото се свиква лесно и всеки си мисли че на него няма да се случи.

- 05-09-2010 |**Златко**

Уважаеми Д-р Ахмед Тачемен (надявам се, че изписвам името ви правилно),

моля ви, пишете коментарите си на български език. Нямам нищо против турския език, раазбира се, но, понеже не го владее, не мога да оставя тук на сайта коментари, чието съдържание ми е неизвестно.

Поздрави,

Златко Енев

- 20-10-2012 |**Васил Мелин** – Малко известни факти

Проблясъци от мъглата на емиграцията

Някъде към края на декември 1984 година, аз слезнах на метро Аржентина и забързах към улица Брюнел. Там не делеч от Триумфалната арка, в един заден двор, се намираше седалището на Б. О. Д. Българското Освободително Движение с председател Ценко Барев беше най-голя-

мата и структурирана антикомунистическа организация зад граница. Всяка събота сутрин в упушената канцелария на бай Ценко се събираха земеделци, демократи и анархисти. Понякога идваха и представители на други балкански народи: гърци, сърби, албанци, румънци... Дискусиите бяха противоречиви и бурни, но свършваха обезателно с приятелски ръкувания. Повечето от политическите емигранти бяха минали през различни балкански затвори и толерантността, която ползуваха в приютилата ги Франция, налагаше известен самоконтрол и дисциплина. Бай Ценко, потънал в един скърцащ стол, даваше последователно думата на присъстващите, дърпайки равномерно в една стара и изхабена лула. В повечето случаи той слушаше търпеливо споровете и взимаше думата накрая, с дълго заключително слово. Лежал в затвора и по царско и по комунистическо време, Барев се ползуваше с безспорен авторитет и уважение. Той поддържаше с Георги Папандреу приятелски отношения още от времето на гръцката военна диктатура. Говореше се, че има личен достъп да Франсоа Митеран. Под негово ръководство Б. О. Д. издаваше списание „Бъдеще“, с повече от 3 хиляди абонати пръснати по целия свят. Повече от десет години аз пишех за него. От начало сътрудничеството ми беше епизодично. Постоянният настойчив въпрос на Бай Ценко: „къде ти е новата статия“, се превърна в насърчителен, творчески допинг и присъствието ми в кантората му от епизодично, стана редовно. В тази последна за годината събота, аз с изненада открих, че пред вратата на организацията имаше внушителна опашка. Десетината мъже, чакащи под ледения декемврииски дъжд, не бяха дошли с ръкописи. Небръснати и с хлътнали бузи, те явно търсеха помощ. Без много усилия, аз си пробих път и откряхнах вратата. Канцеларията беше толкова пълна, че всички присъстващи стояха прави. За разлика от друг път, никой не говореше. Само Ценко Барев стискаше нервно телефона и се обясняваше възбудено на френски. Като ме видя, той махна с ръка към съседното помещение:

— Остави си ръкописа на Благо. Днеска няма да се събираме. Трябва да помагам на „нашите турци“.

Чувал бях, че в България стават кървави разправии заради насилствената смяна на имената. Но не бях предполагал изобщо, че етническите проблеми от Лудогорието и Родопите ще стигнат до Париж. В съседното помещение се намираше машината на която печатахме списа-

нието. То също пръщеше от хора. Благо Славенов, който беше нещо като „Македонски“ от Под игото, лепеше кориците на последния брой.

— Излязохме с декларация — каза той и ми протегна пресно отпечатан лист хартия. После се наведе и извади из под масата буца българско сирене.

Докато четях „декларацията“ той раздаваше комати хляб на присъстващите. Тръгнах си без да оставям ръкописа. Признателността, която прочетох в очите на „наште турци“, размести внезапно иерархията на важностите в съзнанието ми. Едно силно предчувствие не ме оставяше на спокойствие, защото се нуждаеше от потвърждение. Едва дочаках понеделника. Малко преди обяд застанах пред вратата на турската легация, намираща се в центъра на града. Там нямаше опашка. Нито на другия ден, нито на другата седмица. Около турската легация в Париж, в бурното начало на 1985 година, не се случи нищо. За разлика от струпването на политически емигранти пред канцеларията на Ценко Барев, там всичко остана спокойно. „Наште турци“ потърсиха помощ не като преследвано турско малцинство, а като български граждани, чиито права бяха погазени. Въпреки комунистическите безчинства, доверието им в българите беше непокътнато, защото те съзнаваха, че съдбата ни е обща.

Париж — 18/01/04

Божидар Чеков

ДЕКЛАРАЦИЯ НА Б. О. Д.

Българското Освободително Движение осъжда решително престъпната политика на насилие и дискриминация, която българските комунисти провеждат по отношение на помашкото население и турското малцинство в страната. Мерките за смяна на имената нямат нищо общо с традициите и свободолюбивия дух на българския народ. Изразител на борбата за свобода и независимост на всички българи, без разлика на раса, религия език и култура, Българското Освободително Движение заявява, че се бори и ще се бори с всички средства за премахването на подобни насилнически методи. Всички граждани на страната трябва да се ползват с еднакви права и да изпълняват еднакви задължения. Българското Освободително Движение настоява час по-скоро да спрат издевателствата срещу нашите сънародници. За всяка невинна жертва да се търси отговорност и възмездие! Българското Освободително Движение призовава всички българи, вътре и вън от страната, без разлика на тяхната етническа принадлежност, да обединят усилията си и да смажат

престъпния режим — символ на тирания, безправие и национално предателство.

Париж — януари — 1985 година

- 09-03-2010 | **Стеиси** — Iskam zakon ssreshtu obriazvaneto Vie ludili ste .

Vsichki znaem che prirodata e sazdala maja sas koja ako tova e chast ot nego ttia ne bicva dassе maha imam poznati koito sa obrezani kato deca i sega stradatt i si spomniat kak sa gi osakatili kato животни. Kak ne vi e sram kakvi hora ste da rejete malki deca gledah otechestven front i vidiah kak revat decata .Tova e otvratitelno brutalno neshto deteto ima pravo na lichen izbor be izrodi kak moje edno dete da pishi ot bolka i unicef da si trae zemete im zatvorete djamiite i gi obrazovaite po civizovania nachin

Deca vikat za pomosht v vibox kadeto davat kak gi rejat kato животни tova e nai gadnoto neshto

V amerika se rejat ama ima i maje amerikanci koito sa si snimali pishkite celite napukani ot obriazavaneto i tova ne sa go iskali te milite sega sam saglasen che triabva da sadat darjavata i horata koto go pravat v decka vazrast i ne davat info na maikite che kao tolko ikat xchistota dasi rejat shtekite tova i v dvata sluchaia e osakatiavane i jenata i maja sa sazdadeni po nachinapo koito da jiveiat ne da im badat reznai klitori i glavichki vie ste brutalni

Niama takava religia koiato katovaz i evreite da rejat deca kato животни tova gnusno i dolno ako niakoi mene beshe obriazal shtiah da go obia a sam siguren che decata neznaia kakvo im pravat posle im promivat mozaka i te sa veche ofci koito vervat

maja si e maj dori da ne e obriazan no maja nee maj kogato religiata mu otnema pravoto sam da reshi kakvo da pravi idda vidi parvo zashto e taia koja i she razbere che si e normalen majaga i ne trebva da se reje

v afrika se rejat zaradi lipsa na voda

se pak higena li ima i bania

be miusiulmani zemete se osaznaite az se potresoh ot riazaneto na deca tova e ujasiavashto

a jenite koito iskat rezani da si otrejat putkite i she vidat kakvo e uujasno

Да преуспееш

Автор: Сю Халпърн

Ако не беше вторият най-богат човек на света, останалите добре известни атрибути на Уорън Бъфет – адрес в Омаха, петстайно жилище, в което той живее от петдесет и две години насам, годишна заплата от 100 000 долара и телефон, на който той отговаря сам – биха били незабележими. Но ние имаме известни очаквания по отношение на баснословно богатите хора, насърчавани до голяма степен от самите баснословно богати (и бившите такива): къщата на Бил Гейтс – над 6000 кв. метра, с шест кухни; къщата с двадесет и три бани на Принц Бандар; колекциите от скъпи автомобили на Бернд Мадоф, и т. н. И макар че самият Бъфет не е съвсем лишен от слабости – като един от собствениците на компанията NetJets, която продава микро-акции на частни самолети, той използва услугите на фирмата си – пестеливостта му е част от онова, което специалистите по маркетинг биха нарекли негова запазена марка. Очевидното безразличие към парите, които той иначе трупа така усилено, подсилва доверието в него: той не е алчен, той просто е много добър в това, което върши.

Според Алис Шрьодер, негова предана биографка, кариерата на Бъфет е започнала рано, някъде на около шестгодишна възраст, когато е започнал да купува пакетчета дъвка и да ги продава на съседите за печалба от няколко цента. След това преминал на Кока-Кола, която разнасял от врата на врата през лятото; след това на „предварително-притежавани“ топки за голф. Семейство Бъфет не били бедни – баща му, който представлял Омаха в продължение на четири мандата в Конгреса, преди да бъде счетен за прекалено десен дори от консервативните жители на Небраска – започнал като застрахователен агент, а после преминал към продажби на акции по време на бума преди кризата от 1929. Но по времето, когато е роден Уорън, през 1930-те, акциите били трудна работа, а парите – малко.

Бъфет посещава Уол Стрийт за пръв път на десетгодишна възраст, където получава среща със Сидни Уайнбърг, шефът на Голдман Сакс. (Може би това обяснява дългогодишните му връзки с фирмата). Някъде по това време той купува и първите си акции, по три за себе си и за сестра си Дорис, които получава за по 35 долара и продава по за 40 – което е добре, само че скоро след това цената им стига 200 долара. На единадесет той прочита книга, която предлага сто начина за печелене на 1000 долара и това му дава цел: да спечели един милион долара до 35 годишна възраст. След двадесет и четири години той е вече петкратен милионер.

Бъфет, това може да се каже спокойно, има по-различно отношение към парите от вас и мен. За нас те са средство към някаква цел. За него те са призвание. Той е обсебен от тях. Ако те изобщо са за нещо, то това е за получаване на още повече от тях. Човекът е колекционер. Просто така се е получило, че той колекционира долари.

Правенето на пари интересува Бъфет повече от имането на пари или харченето им. Това е едно интелектуално и морално занимание: как компаниите печелят пари, как трябва да се оценяват техните активи, кои са подценяваните бизнеси, които останалите не забелязват, какво изисква собствеността, какво е отношението между директори и притежатели на акции? Отхвърлен от Harvard Business School след невзрачно следване в Университета Небраска, Бъфет попада в Columbia Business School, където изпада под влияние на професор Бенджамин Греъм. Греъм е любител на пурите и жените, физически непривлекателен човек с изключителен талант за печелене на пари. Освен това той е и уважаван автор по финансови въпроси, съавтор, заедно с един друг професор от Columbia, на един огромен и сложно написан том, наречен *Security Analysis*, който се превръща в библията на Бъфет.

В дългата му кариера на купувач и продавач на акции, съветите на Греъм се оказват изключително полезни – особено по време на дот-ком еуфорията от деветдесетте години, когато отказът му да скочи на високотехнологичния пазар и публичното му изказване, че това е дим и пушек, му спечелват обществено презрение. („Одобрението... не е цел на инвеститора“, писа той наскоро. „Всъщност, одобрението много често е контрапродуктивно, защото то замъглява мозъка и го прави по-малко възприемчив за нови факти или преосмисляне на достигнати по-рано заключения. Пазете се от инвеститорски действия, които предизвик-

ват аплодисменти; великолепните ходове често биват съпровождани от прозевки.“)

Хората, надяващи се да повторят успеха на Бъфет изучават всеки негов ход по същия начин, по който той е изучавал Греъм. Съществува не съвсем малка индустрия от книги, DVD и облекло с марката Бъфет; Amazon.com има собствен магазин Уорън Бъфет, където може да се купи последното издание на *Security Analysis* с предговор от Бъфет, или да се снее на собствения iPod *The Warren Buffett Investing Strategy*.

Годишното писмо на Бъфет до акционерите на Berkshire Hathaway, текстилната компания, която той купува през 1962 за по 7,50 долара акцията и която превърна в холдинг, състоящ се от най-различни компании, като цената на единичната акция в момента възлиза на 90 000 долара (през 2007 година тя беше 150 000), се чете от милиони инвеститори, финансови мениджъри и новаци на финансовите пазари. Не е рядкост годишните събрания на холдинга, председателствани от самия Бъфет в Омаха, да привличат десетки хиляди акционери (и просто хора, намерили билети чрезeBay), жадни да научат нещо от майстора.

И така, какъв е шансът да повторите успеха на Бъфет? За онези, които са инвестирали отрано при него, много добър. Смята се, че една начална вноска от 10 000 долара, която той е получил от най-ранните си партньори, днес струва стотици милиони долари. Но има голяма разлика между това да се разчита на умението на Бъфет за натрупване на огромно състояние – и натрупване на огромно състояние чрез придобиване на способностите, които той притежава. „Тоя тип е гений“ – казват хората. „Той е Бил Гейтс на нийоркската стокова борса.“

* * *

Може би. Но ако Малкълм Гладуел има право, неговият успех – както и успехът на всички други гении – има само малко общо с гениалността.

Гладуел, разбира се, е онзи находчив майстор на анекдота, притежаващ правата върху поредица книги с остроумни заглавия – *Повратната точка*, *Проблясък*, а сега *Изключителните* – които прекрояват остатъците от академически изследвания и ги превръщат в блестящо интелектуално ламе. Тези книги го направиха постоянна част от списъците на бестселъри, както и обект на завист от страна на конкуренцията – ако той изобщо има такава. По собствените му, ако и малко неподходящи критерии, Гладуел е изключение, статическа аномалия, някой, „който е напълно различен по стойност от останалите примери в една мостра“ и

„не се вписва в нормалното разбиране за постижения“. Освен него, още Бийтълс, Робърт Опънхаймър и азиатските ученици по математика, например, се вписват в този модел. И все пак, когато се говори за човешки постижения, не е съвсем ясно каква комбинация от променливи е необходима, за да се припише на нещо статуса на изключителността: ако става дума за пари в банката, то колко точно? Ако са продажби на книги, то в какъв брой? Изглежда, че успехът е нещо като непристойността: човек го разпознава, когато го види.

И „виждането“ може би е най-важната от всички променливи. Дали например качеството на литературната работа е това, което прави някого да изглежда изключителен – „мъже и жени, които вършат неща, излизащи извън рамките на обичайното“ – или може би размерите на предимствата? Помислете например за случая на Сюзън Бойл, безработната, четиридесет и седем годишна стара мома от Шотландия, която наскоро се превърна в глобална сензация, след забележителното ѝ изпълнение по време на реалити-шоуто *Britain's Got Talent*. Гласът на Бойл е бил не по-малко изключителен и в деня, преди тя да се появи по телевизията, но въпреки това, докато не се беше случило всичко това, никой не би я считал за нещо изключително. Когато Гладуел казва, в подзаглавието на *Изключителните*, че това е „историята на успеха“, той предпоставя, че признанието е необходимо, и може би достатъчно, условие.

Помислете също за Крис Лангън, чийто астрономически висок коефициент на интелигентност (IQ) – около 195, с 45 пункта по-висок от онзи на Айнщайн – всъщност прави от него статистическа аномалия. По преценка на Гладуел обаче, бедният човек – който живее в относителна неизвестност във фермата си в средния запад – е голям провал:

В продължение на десетилетия той е работил върху един проект с огромна сложност – но почти нищо от онова, което е направил досега, не е било публикувано, нито пък четено от физиците, философите и математиците, които биха били в състояние да оценят стойността му.

Гладуел пише:

Ето го тук, човек с интелект едно на милион, и той все още не беше оказал никакво влияние върху света. Не участваше в научни конференции. Не ръководеше аспирантски семинар в някой от престижните университети. Живееше в една лека порутена конска ферма в северен Мисури, седейки до задната врата в

джинси и фланелка. Той знаеше как изглежда: това беше големият парадокс на гения Крис Лангън.

„Не се опитвах да намеря утвърдени издатели достатъчно упорито“, признава той. „Да обикалям, да търся издатели, да се опитвам да си намеря агент. Не го направих и не се интересувам повече от това.“

Това беше признание за поражение.

Така ли – и кой казва това?

Обяснението на Гладуел за онова, което той счита за епичното поражение на Лангън представя сърцевината на неговата основна теза относно успеха – че той не може да бъде обяснен чрез разбирането на това *какъв* е даден човек, а само чрез разбиране на това *откъде* е той. Не е съвсем ясно защо Гладуел счита това за откровение, а не тавтология, но той очевидно мисли така. Рафтовете с книги по социалните науки са пълни с изследвания, свързващи постиженията и произхода. В последно време например проектът на PewCharitable Trusts, изследващ икономическата мобилност, заключава, че почти половината от „онези, родени от родители от връхните двадесет процента [по доход], и притежаващи университетско образование, остават на върха, [което е] почти три пъти по-висок процент от оня на хората с университетско образование, родени от родители с ниски доходи, които успяват да стигнат до върха на разпределението на доходите“. Във всеки случай, всички истории на успехи и провали са конструирани около подобни факти и едни и същи обстоятелства твърде често водят до напълно различни последствия, като обяснението им по принцип е свързано с тези първоначални обстоятелства. Да се твърди, както го прави Гладуел, че „изключителните постижения зависят по-малко от талант, отколкото от благоприятни стечения на обстоятелствата“ преувеличава очевидното, като същевременно оставя хората като нас, които не са постигнали нещо изключително, извън полезрението. „Хората не възникват от нищо“, пише той.

Ние дължим много на родителите и покровителите си. Хората, постигнали изключителни успехи, може би изглеждат така, сякаш са ги постигнали сами. Но всъщност те винаги са потребители на скрити предимства, изключителни обстоятелства и културни наследства, които им позволяват да учат и работят усилено, както и да осмислят света по начини, по които останалите не могат.

Крис Лангън, най-големият син на една жена с четири момчета, всяко от различен баща, последният от които е бил алкохолик, е израсъл

без което и да било от предимствата, които биха му позволили да преуспее. Макар че спечелва пълна стипендия за Университета Чикаго и за Колежа Рийд, след което започва да учи в Рийд, той напуска преди да завърши първата година – едно късо подстригано момче сред дългокоси съученици – защото майка му забравила да попълни финансовите формуляри. След това той отива в Държавния университет в Монтана, при което, след като колата му се поврежда и професорът му не се съгласява да промени програмата му в съответствие с това обстоятелство (да замени сутрешните семинари със следобедни), той напуска и тук.

Ако Лангън би притежавал онова, което психологът Робърт Стърнберг нарича „практическа интелигентност“ – да знае какво точно и на кого точно да казва – той би могъл да завърши университет, да стане член на академическата общност, да пише статии, оценявани от колеги, да направи нещо значимо от живота си. Но без семейната среда от която, както смята Гладуел, се получава това познание, той е бил осъден на провал.

По някаква причина историята на Лангън кара Гладуел да мисли за физика Робърт Опънхаймър, друг феноменално интелигентен човек, който освен това е страдал от депресия и дори е стигнал до границата на престъплението: в Кеймбридж той се е опитал да отрови професора си. Вместо да бъде изпратен в къщи или в затвора, Опънхаймър бива поставен под наблюдението на психолог и продължава следването си – едно развитие на събитията, което Гладуел приписва на практическата му интелигентност:

Би ли изгубил Опънхаймър стипендията си в Рийд? Дали той не би бил в състояние да убеди професорите си да преместят семинарите му в следобедната програма? Разбира се, че да. И това е така не защото той е по-умен от Крис Лангън. Това е така, защото той е притежавал уменията да получава от света онова, което желае.

Самата мен обаче Крис Лангън кара да мисля не за Робърт Опънхаймър, а за Уилям Джеймс Сидис, най-младият студент за всички времена, започнал да следва в Харвард – на единадесетгодишна възраст. Според всички предходни обстоятелства, включително и тия на неговия съименник и кръстник Уилям Джеймс, Сидис е дете-чудо, смятано за най-умния студент, който някога е посещавал Харвард. Сидис е знаел поне осем езика, които очевидно е научил сам. Освен това той е бил надарен математик, който е преподавал в математическия клуб на Харвард ско-

ро след като е пристигнал там. След завършването на университета през 1914, на шестнадесетгодишна възраст, той за кратко време е аспирант, след което започва да преподава математика в онова, което по-късно става Университета Райс. Всичко изглежда отлично за Сидис, който е син на двама интелектуално и социално добре поставени родители-лекари, единият от които – баща му Борис – също е и професор по психология в Харвард. На седемнадесет години младият Сидис вече е далеч напреднал в попрището, което изглежда му е било отредено.

Но това никога не става. Работата в Райс бива прекратена – след по-малко от година той бива помолен да напусне. Обратно в Кеймбридж, той се записва в юридическия факултет в Харвард, но никога не го завършва. Замесва се в радикална политика, бива арестуван, изпратен в санаториум. Прекъсва връзките с родителите си и започва серия от неквалифицирани работи, като същевременно се занимава с хобито си – колекциониране на трамвайни билети. Спокойно може да се каже, че въпреки родителските грижи и покровителството, Сидис, който изживява живота си в неизвестност, е пропаднал човек.

И така, какво ни казва историята на Уилям Джеймс Сидис за това как естественият гений се нуждае от почвата на практическата интелигентност, за да преуспее? Не особено много. Не повече от така наречената тъжна история на Крис Лангън. Както всеки статистик ще ви обясни, вие не можете да научите нищо за едно население от $n = 1$. Това не е извадка, а развлечение.

Ако човек търси общ знаменател в историите на успеха на Уорън Бъфет, Тайгър Удс, Бил Гейтс и дори младия Уилям Сидис (когато надеждите за успеха му са изглеждали големи), то той е в това, че те са тръгнали по пътя към постиженията далеч преди връстниците си. Удс е на две години, когато баща му слага в ръцете му тояга за голф. Бил Гейтс започва да програмира в училище на възраст, когато никой няма компютър в къщи. Бъфет започва да инвестира преди да започне да носи дълги панталони. Сидис е готов да започне в Харвард на деветгодишна възраст.

Следвайки проучванията на психолога Андерс Ериксон и колегите му, които искат да разберат защо някои студенти от консерваторията стават солисти, а други – учители по музика, Гладуел се позовава на „правилото за десетте хиляди часа“:

Удивителното в проучването на Ериксон е това, че той и колегите му не успяват да открият никакви „естествени таланти“ – музиканти,

които стигат без усилия до върха, работейки много по-малко време от колегите си. Нещо повече – хората на върха работят не само повече или много повече от всички останали. Те работят много, *много* повече.

Идеята, че съвършенството при изпълнението на някаква сложна задача изисква някакъв определен минимум от практика, изплува отново и отново в изследванията по въпросите на експертните способности. Всъщност изследователите са съгласни, че е налице нещо, което те наричат вълшебната цифра на истинското експертно познание: десет хиляди часа.

Бийтълс, Бил Гейтс, Бил Джой (от Sun Microsystems), Тайгър Удс – Гладуел прави изчисленията си и посочва, че всички те са регистрирали задължителните 10К преди да излязат на сцената. За Уорън Бъфет (който не е сред описваните от Гладуел изключителни личности), часовникът започва да тиктака, когато шестгодишният започва да купува пакетчета дъвка и да ги продава на съседите. (Когато един от тях пожелава да купи само една отделна дъвка, Бъфет отказва, защото знае, че ако продаде всяка дъвка точно за толкова, за колкото я е купил, няма да направи печалба – едно разбиране, което си остава сред най-успешните му инвестиционни стратегии). Прибавете към това бизнеса му от училище, трите работи като продавач на вестници, най-ранните му сделки с акции – и първият му милион вероятно съпада с десетте хиляди часа подготовка. След всичко това натрупването на богатство изглежда неудържимо.

Гладуел не казва, че десетте хиляди часа гарантират успех, а по-скоро, че те са задължителна предпоставка за търсенето на успех. Причината, че Бийтълс са Бийтълс, казва той, е в това, че те са получили предложение да работят в Хамбург по осем часа в нощните клубове на Хамбург, седем дни в седмицата. Без това време, те може би биха поели пътя на Дери Уилки и the Seniors, една друга група от Ливърпул, популярна в Хамбург по същото време. Разбира се, това не обяснява защо другата група, от която се е изисквало да свири същите маратонски часове в същите заведения, не е станала Бийтълс. Геният просто намира начин да изплува на повърхността. Културата, духът на времето, семейството, гените, историята и късметът му помагат да си пробива път.

Но дали това е причината, поради която повечето писатели не стават Толстой, или повечето автомобилни състезатели не стават Дейл Ърнхард, след като са вложили своите десет хиляди часа? Да, възможно е: човешкото разнообразие все трябва да има някакво значение. Но може

би също и магията, съдържаща се в магическите цифри, не се съдържа в самите тях. Повечето от нас вероятно ще вложат повече от десет хиляди часа в нещата, които много обичат да правят – игра на тенис, готварство, писане на поезия или на компютърни програми – ще достигнат някакво ниво на компетентност и ще останат там. Практиката не преодолява посредствеността; понякога тя може дори да я усили. Това е така, защото наблягането върху идеята за 10 000 часа е прекалено общо и замъглява идеята на Ериксон, която се състои в това, че тази практика трябва да бъде „съзнателна“. Както казва Джоф Колвин в книгата си *Талантът се надценява: Какво всъщност разделя изпълнителите на световно ниво от всички останали*:

Съзнателната практика се характеризира чрез няколко елемента, всеки от които заслужава да бъде изследван. Това е дейност, предназначена нарочно към подобряване на изпълнението, често с помощта на учител; тя може да бъде повтаряна многократно; оценката на резултатите е налице постоянно; дейността изисква висока умствена концентрация, независимо от това дали тя е чисто интелектуална, като например шах или бизнес, или тежко-физическа, като спорт; и тя не доставя особено удоволствие.

Ето къде се крие магията.

Как тогава да обясним очевидно изключителните успехи на азиатските гимназиални ученици при тестовете по математика? Дали става дума за тренинг или концентрирана прилежност по отношение на математическите проблеми, или това е нещо вродено; после, ако то е вродено, идва ли то от гените? Добре известно е, че поне част от интелигентността е наследствена, а щом тогава съществува една особена етническа или расова група, която постоянно задминава останалите в полето на интелигентността, то като минимум си заслужава да се изследва въпроса дали тяхното представяне е свързано с генетиката.

Изненадващо, Гладуел не се доближава до генетическите аргументи, макар че някои последни студии от Университета Калифорния в Лос Анжелис например, свързани с мозъчно сканиране, дават основания да се смята, че съществува силна връзка между дебелината на миелиновото покритие на аксоните¹ и изключителните математически способности. Вместо това той се съсредоточава върху другата случайност по рож-

1 Част от невроните, по която се изпращат импулси извън клетката. Бел. пр.

дение, културата, за да обясни драматичните разлики между математическите постижения на учениците от Япония, Сингапур, Южна Корея, Хонг Конг и Тайван, от една страна – и значително по-ниските постижения на учениците от САЩ, Франция, Германия и Великобритания, от друга. Според него обяснението трябва да се търси в дългата култура на отглеждане на ориз, която е трудово-интензивна и умствено-взискателна, за разлика от традиционните култивационни технологии на запад.

Не че те са по-умни от всички останали, казва той. Работата е в тяхната традиция, която изисква усилена работа дори и в не особено развлекателни неща като математиката¹. „Да се работи наистина усилено е нещото, което вършат успешните хора“, пише Гладуел,

и гениалността на културата, оформена от оризовите ниви е в това, че тежката работа дава на хората, работещи на полето, един начин да намерят смисъл сред най-голямата мизерия и нищета. Този урок е служил на азиатците в множество начинания, но рядко толкова перфектно, както е в случая с математиката.

Това е един много хубав аргумент. Ако не ви върви в математиката, то можете да благодарите за това на мързеливите си предтечи, отглеждащи жито и царевица, които са проспивали дългите и студени зими.

Но какво става, ако вие идвате от дълга редица хора, отглеждали тютюн? До 1950-те, отглеждането на тютюна е било дори още по-напрегнато и трудово-интензивно от онова на ориза. Средният тютюнев фермер е култивирал около 2,5 хектара земя, като всеки половин хектар е изисквал около 900 часа работа – и, също като оризовото земеделие, това е целогодишно занимание. Ако аргументът на Гладуел има някаква сила, то би трябвало да се очаква, че произвеждащите тютюн американски щати, като Северна Каролина, Кентаки и Тенеси, ще предоставят и най-способните ученици по математика. Но разбира се, това не е така. Нито пък е вярно, че всички култури на оризова култивация имат някаква връзка с високите постижения в математиката: човек се сеща за Бирма, Филипините и Бангладеш например. Освен това налице са и други ар-

1 Тук авторката всъщност изкривява тезата на Гладуел, според когото отглеждането на ориз, с изключително високите изисквания към съзнателността и съсредоточеността на работещия, всъщност му дава възможност да върши една много *интересна* работа в продължение на цял живот. Той никъде не твърди, че тук става дума за механична и безинтересна работа, дори напротив. Същото очевидно се отнася и до математиката, която е далеч от скучна, както може да потвърди всеки от нас, за когото часовете по математика не са били наказание. Бел. пр.

гументи, изхождащи от културата, като например традицията на конфуцианството и особеното уважение, което се изпитва в източна Азия към въпроси, които имат само един правилен отговор.

В зависимост от гледната точка, тези видове обобщени обяснения може да ви се сторят, в най-добрия случай, спекулативни или интересни, а в най-лошия – недоказуеми, глупави или дори обидни. При всички случаи задълбочаването във въпросите на обосноваването обаче ни отвлеча от по-голямата, очевидна и неоригинална представа за това, че когато става дума за нечий успех или провал, културата и историята имат значение. Всеки идва отнякъде.

Уорън Бъфет идва от Небраска. Дядо му е притежавал магазинче. Баща му е бил инвеститор и политик. Майката на майка му е била душевно болна и е прекарала дните си в съответно заведение. Майка му също е била емоционално нестабилна. В семейството му няма почти нищо, което да предполага, че той ще бъде така феноменално способен да печели пари или да създава и ръководи един от най-големите холдинги в света.

В предполагаемата война между родителство и покровителство от една страна, и гений и талант – от друга, и двете страни имат значение. И все пак, ако бихте попитали Уорън Бъфет кое е било нещото, което е допринесло най-много за успеха му, той би се съгласил с Гладуел. „Аз имах предимството да идвам от дом, в който хората говореха за интересни неща“, казва той на Алис Шрьодер. „Имах интелигентни родители и посещавах добри учебни заведения... Не получавах пари от родителите си, нито пък ги исках. Но съм роден на точното място, по точно време. Аз съм спечелил яйчниковата лотария.“

В случая на Бъфет – и това е само един разказ, от който не може да се извлече никакво по-общо значение – онова, което той *е*, се илюстрира от произхода му. Показателен за характера му е фактът, че той никога не е наричал себе си *self-made man* – и това може би е най-важното нещо, което човек трябва да знае, за да разбере неговия успех.

СЮ ХАЛПЪРН

Сю Халпърн е американска авторка и преподавателка в колежа Мидлбъри, Вермонт.

Коментари (4)

- 10-08-2009 |**Хикса**

Ако някой го мързи да чете цялата статия, там се казва, че за успеха трябва труд и характер, а може да има и още нещо. Само че е малко по-разлято, аз подарявам един digest (не знам дали има българска дума, ако има и няой ме ограмоти, ще съм му благодарен). Мен обаче повече ме впечатли, че:

„В последно време например проектът на Pew Charitable Trusts, изследващ икономическата мобилност, заключава, че почти половината от „онези, родени от родители от върхните двадесет процента [по доход], и притежаващи университетско образование, остават на върха, [което е] почти три пъти по-висок процент от оня на хората с университетско образование, родени от родители с ниски доходи, които успяват да стигнат до върха на разпределението на доходите“.

Изглежда Америка навлиза в декадентския период от развитието си. Когато социалната мобилност изчезва, защото обществото не толерира инициативата и личните качества не се ценят. Когато някой Крис Лангън се е уморил да търси реализация (то не става ясно какво може, все пак, аз нямам чувството, че авторът прави голяма разлика между ценни и безмислени способности), вместо обществото да се умори да го гони, такова общество вече мирише на пръст.

- 10-08-2009 |**Златко** – ге:

Хикса писа:

Изглежда Америка навлиза в декадентския период от развитието си. Когато социалната мобилност изчезва, защото обществото не толерира инициативата и личните качества не се ценят. Когато някой Крис Лангън се е уморил да търси реализация (то не става ясно какво може, все пак, аз нямам чувството, че авторът прави голяма разлика между ценни и безмислени способности), вместо обществото да се умори да го гони, такова общество вече мирише на пръст.

Ако има нещо иконоборческо и истински интересно в книгата на Гладуел, то вероятно е именно в оборването и противопоставянето на (според него популярната, но не и истинна) представа за обществената мобилност и ролята на индивидуалните заслуги и способности при

постигането на успех – в което и да е общество, американското не е изключение. Това звучи някак неприятно и неприемливо, след хилядите истории за успехи, постигнати НАПУК НА всички обстоятелства. Гладуел обаче защитава тезата си доста убедително. There are no outliers (всъщност няма изключителни хора) е трезвото заключение, с което приключва книгата. И, което е най-интересно, статистиките май потвърждават това. Колкото и трудно да е за приемане, Америка (а и всяка друга страна по света) днес е не по-различна от онова, което винаги е била – и успехът в нея или на други места винаги е бил резултат най-вече от бавни, постепенни натрупвания на предимства, извоювани с усилията на поколения, а не толкова на личности. В такъв смисъл за декадентство едва ли може да се говори – човек просто започва да разбира по-добре някои неща относно понятия като „успех“, „среда“, пък ако щете дори и „съдба“. Това е една трезва, много трезва книга – което в никакъв случай не я прави безинтересна, дори напротив. А дали човек ще избере да се ядосва и съпротивява на разбирането, че успехът е не толкова лична, колкото колективна, групова заслуга, или напротив, ще приеме обстоятелствата на произхода (тоест съдбата си) без раздразнение – това вече е напълно личен избор.

- 10-08-2009 |Златко

Едно от най-интересните и силни неща в книгата според мен – а вероятно и доказателство за силата на характера на Гладуел – е заключителната глава на книгата, в която със завладяваща скромност той описва историята на собственото си семейство (баба му по майчина линия е директна наследничка на роби от Ямайка), обяснявайки собствения си успех (тук става дума за един от водещите автори на американската non-fiction сцена, тоест действително огромен успех, особено за един канадец, който сякаш идва отникъде и е постигнал всичко сам) ... та, Гладуел обяснява бавно и подробно как преди да се стигне до неговия успех, в продължение на няколко поколения в семейството му е била натрупвана цяла поредица от малки, но изключително важни успехи, които в края на краищата му позволяват да стигне там, където се намира днес (без преувеличение – на върха). Действително много впечатляващо и убедително!

- 10-08-2009 | **Хикса**

Изглежда ще бъде интересно да прочета самата книга, а не само коментари за нея. Иначе нямам пратенцията да знам, каква е обществената мобилност в САЩ сега и каква е била преди сто години. Но си оставам на мнението, че колкото по-голямо е значението на личните качества и заслуги за положението на човек в обществото, толкова по-жизнено е самото общество. И наличието на такава мобилност е основна причина за просперитета на тяхното. Разбира се, има си естествени пречки пред това движение, в смисъл, че са необходими определени натрупвания, парвенющината понякога е незаличима в рамките на едно поколение.

Впрочем, България в момента е точно такава абсолютно либерално място, където произходът и миналото нямат никакво значение. Определено, и това може да се измисли така, че да бъде неработещо.

А през последната година доста нагледно се вижда, колко е трудно за човек, стигнал финансовите върхове в Америка, да падне оттам, дори когато очевидно е попаднал горе случайно. Американците виждат нагледно и какви проблеми създава това.

Психология на българина

Автор: Константин Гълъбов

Първи ноември – ден на народните будители. Тоя път го отпразнувах в Пловдив, града на хризантемите. Минавам през градината „Цар Симеон“, толкоз красива в своите есенни багри, и спирам пред главния вход. Отсам и оттатък, по двата тротоара на улицата, стои изправено гражданството и между тях два бряга от хора тече потокът на бъдещето: преминават една след друга стройните редици на манифестиращата младеж с лица, озарени от въодушевление и слънце. Знамена и песни. Хубави момичета, два по-хубави момчета носят портретите на народните будители, обвити с венци от хризантеми, и когато някои от редиците забавят своя ход, редиците подире им маршируват на място, за да тръгнат след това още по-бодро, още по-леко. Възхитителни деца! Небето над нас е толкоз синьо, колкото не съм го виждал никога в живота си и аз съм очарован: и от светлото есенно утро, и от тях ненагледни млади хора! Искам да извикам от възторг, но не смея, защото наоколо ми са всички страшно сериозни и ще ме помислят за луд. Потокът на бъдещето, ликуващ, носен от тръпката на младостта, тече между равнодушие отляво, равнодушие отдясно – сякаш между брегове от мъртви хора.

И не е тъй само в града на хризантемите, а навсякъде у нас в подобни случаи. Всички сме страшно сериозни, неспособни да освободим поне за миг съзнанието си от неговото делнично съдържание – да се отдадем на въодушевление.

Погледнете на влюбените в България – на ония млади хора, обхванати от най-святото чувство под слънцето, на които е слънце в душите – колко са скучни те! Скучни както никъде другаде! Основна черта на нашите влюбени е да крият влюбеността си, да не я издават пред околните, да се държат тъй, като че ли любовта е престъпление. Разбира се, това държание има своите корени в едно особено провинциално възпитание, завещано от дядо и баба, за което любовта е нещо като неизбежно зло, а

нейното старателно криене – признак на голямо целомъдрие, но то се дължи във висока степен и на неспособността на днешния българин за въодушевление. Един чужденец, който живее отдавна в България, ми каза веднъж: „Сякаш сте страна без влюбени.“

В тая „страна без влюбени“ браковете се сключват – повече отколкото другаде – по чисто практически съображения: не като лудост на сърцето, а като акт на хладна пресметливост. Особено пресметлива е жената. Тия хубави момичета в градовете, с начервени устни и тъмни сенки под очите, от погледа на които гори несдържана страст, са всъщност много съдържани същества.

Макар охотно да флиртуват, а някои дори да водят лекомислен живот, те мъчно се влюбват – не са способни на безогледна, самоотвержена обич. Всяко от тях мечтае за богат мъж и намери ли го, обръща най-безцеремонно гръб на тогова, комуто се е клело до вчера във „вярност до гроб“. Първият поглед, който хвърля в разгърнатия вестник, се спира на обявите за годежи и венчавки, защото цялото му същество е обсебено от желанието за встъпване в брак. Някога това мило създание се увличаше най-лесно по офицерите, но не толкоз поради тяхната мъжествена външност, колкото поради тяхното положение – защото офицерите бяха поставени по-добре в материално отношение; обаче тутакси след войните те изгубиха много от своята притегателна сила, защото като всички чиновници получаваха и те по-малки заплати. „Офицерите вече не са на мода.“ Стана на мода търговецът, а сега не е на мода и той, понеже поради стопанската криза не представя предишния обект за изгоден брак.

Навсякъде в Европа военните авиатори са едни от най-интересните мъже за жените. Прави ги интересни тяхната пълна с опасности професия, която изисква много мъжество – тъкмо онова качество, което е привличало открай време най-силно жената. Някога, през първите години след войната, и у нас военните авиатори бяха едни от най-интересните мъже за жените, макар да получаваха и те, както офицерите изобщо, малки заплати; тутакси след като се изжениха, престанаха да занимават въображението на хубавите момичета с начервени устни и тъмни сенки под очите. „Орлите от Божурище“, както ги наричаха, изгубиха своето обаяние, защото не бяха повече обект за встъпване в брак. А не ви ли е правило впечатление, че нашите актьори са женени почти всички за актриси? Хубавите момичета ръкопляскаат охотно на хубавите актьори, привлича ги романтиката в техния живот, преживяват увлечения

по чадата на Мелпомена, но избягват да свързват живота си с тях, защото брак с актьор е неизгоден по много причини. Само един наш актьор беше женен за богата жена – и тя не беше българка. А на запад има толкоз много актьори, женени за богати жени – за жени без хладната пресметливост на днешната българка.

Тази хладна пресметливост при встъпването в брак е черта характерна – макар и далеч не в такава висока степен – и за момичето от селото. И за него нивите, воловете и овцете на избраница са важно съображение при извършването на брачната стъпка.

Да се женят не по влечение, а по чисто практически подбуди, могат само хора, лишени от дълбочина на емоционалния живот. И каквито сме в най-значителния акт, който извършва човек в живота си – встъпването в брак, – такива сме и във всекидневния си живот. Дружбите си сключваме със същата хладна пресметливост, с която се женим. Сърдечност в приятелските отношения, непочиваща върху никаква заинтересованост, може да се наблюдава – и в градове, и в села – току-речи само при младите хора. Възрастните другаруват с тогова или оногова не защото ги движат приятелски чувства, а защото този или онзи им е потребен или може да им потрѣбава. Поддържат се другарски връзки с престорена любезност, без в сърцата да има помен от обич, а често дори и със сърца, преизпълнени с омраза. Най-често „приятелите“ у нас са „политически“, а този атрибут е сам по себе си достатъчно указание за неискреността на приятелството, като се има предвид колко зловонно е, поне през последните десетилетия, всичко „политическо“ у нас. И наистина „политическите приятели“, след като са се събирали години наред на прасенце печено или пуйка с кисело зеле, след като са си прашали на именни дни дамаджани с вино, луканки и пастърми или след като са били любезни един към друг и без тия веществени прояви на „политическо приятелство“, в един хубав ден, обикновено при установяване на изборни листи, се скарват люто, за да дадат доказателство, че всъщност приятелството им е било не „политическо“, а „политично“, в онова по-друго значение на тази дума като синоним на „тънко“ и „хитро“. Много сме политични в приятелството си! „Другарувах“, каже, „цяла година и с двамата и що политика съм им правил, докато ми станат поръчителите.“

Нека не ми се възразява, че казаното дотук за любовта, брака и приятелството може да се отнесе и до други народи. То се знае, че може, но

има и народи, до които не може – поне не в такава висока степен, както до нашия.

Доколко сме обеднели в емоционалния си живот, доколко сме неспособни за въодушевление, се вижда и от обстоятелството, че култът на личността ни е напълно чужд. През своето самостоятелно съществуване от Освобождението насам българинът не възвеличи нито една политическа личност до степента на всенародна почит, нещо повече: изби със сурова свирепост най-видните си политически дейци. Със същата свирепост избиха и македонците редица водачи на своето освободително движение. През трите войни, Сръбско-българска, Балканска и Световна, не един и двама офицери и войници проявиха нечувано юначество, но всички те останаха безименни, макар имената им да се знаят. За кого от тях се пеят песни? Забравихме ги, като че ли не са били – като че ли не е имало Чаталджа и Одрин, Черна и Беласица и още много други вихрушки на смъртта – и светли чела, които са ги посрещали с безстрашие.

2

Емоционалното обедняване на българина е по-голямо в градовете, отколкото в селата – по-голямо в София, отколкото в другите ни градове. Тъкмо в столицата ни, която е издигната на най-висок културен уровень, животът на българина е най-беден откъм емоционални прояви. Преди всичко тук отношенията между хората са лишени в много по-висока степен от близост, отколкото гдето и да било другаде в България. Дори млади хора, другарували неразделно в родното си градче, споделяли години подред и радости, и скърби, тук неусетно се отчуждават, а завържат ли нови дружби, те нямат сърдечността на ония в провинцията. В София младежът, дошъл да следва в университета, изгубва в някакви четири години много от способността си да бъде близък другар и затова, когато се завърне в селото или града, отгдето е дошъл, забелязва с известно учудване, че връстниците му продължават да водят все същия другарски живот, който е водил и той по-рано. В столицата ни хората живеят, изобщо взето, чужди един на друг; дори когато се смятат за близки приятели, в отношенията им липсва нерв.

Едно от най-ценните качества на българина, неговото гостоприемство, е в София рядка добродетел: гостът, който идва в дома на софиянеца между 12 и 2 часа, бива поканвай обикновено в приемната, за да почака, докато се свърши обядът в кухнята, а не, както е обикновено в

провинцията – на трапезата. Богати хора, които могат да се отсрамят пред госта, пълнят вестниците с обяви, че няма да приемат за именния си ден, и после бягат с автомобилите си в Чамкория, за да не би, въпреки обявите, някой да ги посети; приемат ли обаче – правят го от „кумова срама“ или за да поддържат връзките си с хора, които могат да им бъдат полезни. А не е тъй в провинцията – там приемат обикновено защото им е драго да имат гости.

И в провинцията златната мъдрост на дедите ни, че съседът бил по-близък и от роднина, често се забравя, но в София добросъседски отношения почти не съществуват. А обитателите на разните кооперативни и съпритежателски домове се гледат като обидени по стълбите, поздрав не си разменят и достатъчен е един малък повод, за да се скарат. (Поради лошите отношения на хората в тия домове мнозина продават апартаментите си.) Никъде в България хората не живеят тъй настръхнали един срещу друг както в София.

Софиянецът живее и по-невесело, отколкото българинът в провинцията. Момичетата тук не пеят, освен ако някой не им е пуснал бръмбара в главата, че от тях „може да излезе хористка или дори оперна певица“; по улиците рядко ще срещнете усмихнато лице, рядко ще чуете някой да се смее, а таблата – тая толкоз българска игра, се играе без ония весели закачки, които я съпровождат в провинцията.

Не подлежи на никакво съмнение, че в София българинът е много по-беден в емоционалния си живот, отколкото гдето и да било другаде в България. Дори в големите европейски градове, да речем в немските, емоционалното обедняване не е тъй очебиешо. Там хората имат по-малък кръг от познати, но в тоя по-малък кръг от познати дружба и гостоприемството са по-сърдечни. На Коледа и последният бедняк ще направи на приятеля си някой малък подарък, а що се отнася до песните и веселието – за тях можете да имате представа, ако сте били например през Oktoberfest в Мюнхен: пеят и се веселят дори и хора бедни, на които не им е до песни и веселие.

Софиянецът възприе още през първите години след Освобождението западния обичай да си прави „коледно дърво“, но не и останалото, което съпровожда този обичай – правенето на подаръци. Това вече струва повече пари, а да харчи повече пари за чужди хора, той не ще – дори и когато е много богат. В своята отчужденост към хората софиянецът не е готов да похарчи нито лев за друго, макар за себе си да не скъпи твърде

парата: касае ли се за хората, той е по габровец и от най-стиснатия габровец. А съществуват ли в София Stammtische, разпространени на запад и в други страни, не само в Германия? И този обичай, свидетелстващ за стремеж към поддържане на приятелските връзки, не е усвоен в София, макар да има толкоз много софиянци, живели или пътували в чужбина, на които да е добре известен, и макар в един-два ресторанта вече доста отдавна е даден примерът за него.

Защо провинциалистът, след като дойде да живее в столицата, в тоя град от преселници, става друг? В провинцията с право се казва, че в София животът променял хората, но нека добавим: това, което ги променя, не са само по-тежките условия на съществуване, защото точно такива условия, дори много по-тежки има и другаде в България и при все това там хората не са като софиянци. Променя ги главно по-европеизираният живот в София, оня дух на груб практицизъм, който завладява все повече западните народи (за да дава основание на мислители като Освалд Шпенглер да твърдят, че културата на Запада залязва) и който прониква и у нас, особено в столицата, гдето извършва опустошения в душите, много по-големи, отколкото в душите на западните народи. В София съзнанието на българина бива обсебено в много по-висока степен от стремежа към материални блага, отколкото гдето и да било в провинцията, и в това обсебване то обеднява бързо в емоционално отношение.

Софиянецът от провинцията е чужд на живота в София. Нищо, че той свиква лесно с него и не желае да се върне отново в провинцията. Той е израснал в една друга действителност, оформил се е в нея като интелектуално и емоционално същество и това обстоятелство му пречи да се приобщи напълно към столичната действителност. Тъкмо тази отчужденост спомага немалко за неговото емоционално обедняване. Свикнал да встъпва в душевни реакции с действителността, в която е отраснал, много от формите на новата действителност в столицата не се отекуват в емоционалното му същество – пред тях неговата селска или полуградска душа остава безучастна, за да се атрофира постепенно поради липса на импулси за движение.

Но и в провинцията хората са изгубили също много от предишната сърдечност в дружбата, от предишното гостоприемство, от предишната веселост и живеят емоционален живот, по-беден от тоя на дедите ни. И по отношение на тях обаче важи обяснението, което дадохме във връзка с хората в столицата, защото и в провинцията условията за съществува-

не са станали по-тежки – защото и там животът е значително европеизиран и обсебен от духа на грубия западен практицизъм – защото и там на действителността се налагат постоянно нови форми, с които емоционалното същество на селянина или полугражданина не е организирано на млади години.

Това емоционално обедняване вследствие на европеизирането се наблюдава и в литературата ни. Ще се спрем само на литературата ни в двете десетилетия преди Балканската война, защото европеизирането ѝ става едва тогава по-осезателно. Тъкмо през времето на изтънчения естетизъм, когато съгласно заветите на френския символизъм като главна задача на поетичното творчество се смяташе внушението на чувства и настроения от „по-висок разред“, за които няма думи в езика и които могат да бъдат загатнати само чрез символи, нашата лирика и белетристика са доста бедни в емоционално отношение. Като изключим П. К. Яворов, Т. Траянов и Д. Дебелянов, такива чувства и настроения „от по-висок разред“ липсват в поезията на нашия символизъм. Вместо тях обаче имаме друго – лъжа! Докато писателите от поколението на Иван Вазов пишат за онова, което действително ги боли, писателите от времето на изтънчения естетизъм плачат над въображаеми мъртъвци. В желанието си да бъдат истински символисти като техните учители във Франция, Германия и Русия, те се настройват изкуствено според изискванията на символизма. Това жалко подражателство опропасти няколко наистина даровити писатели, защото емоционален живот не се създава изкуствено – защото изкуствените настроения лишиха душите им от възможността и за естествените, на които бяха способни. Литературността е най-големият недостатък на литературата ни от онова време.

Театралното ни изкуство през въпросните две десетилетия е също бедно в емоционално отношение, и то пак поради непреодолимото желание на актьори и ръководни фактори театърът ни да бъде непременно един европейски театър *par excellence*. Имахме наистина няколко даровити и културни актьори като Сава Огнянов и други, които можеха да бъдат служители на тази воля за европеизиране, но с една, две и три лястовици пролет не идва. Повечето от актьорите ни нямаха нужното дарование, а още по-малко нужната култура – удариха го прочее на подражателство: на мъртва игра, която не иде от сърцето, а от някой образец – на мъртва игра, в която няма творчество, а имитиране – на мъртва игра, която убива способността за собствено вживяване в ролята. Да се

изпълнява една роля тъй, както я изпълнява някой чужд актьор, е явление твърде обикновено в нашия театрален живот, за да не говорим за имитирането на чужди постановки от страна на режисьорите ни, понеже те не са българи и не ни интересуват в случая.

3

Психологията на днешния българин е във висока степен психологията на човек от едно преходно време, когато животът му преминава бързо от едни към други форми. В нея има много разместени неща. Поради бързото ни откъсване от селския и полуградския живот, поради бързото ни приобщаване с културата на западна Европа, ние се завъртяхме на сто и осемдесет градуса около собствената си ос и се дезориентирахме.

До каква степен сме дезориентирани, се вижда например от това, че сметохме за нужно да имаме един от най-модерните и скъпи театри в Европа, преди да имаме канализация в Пловдив – да се славим с една от най-люксовите университетски аули в света, от която и Ерио остана смаян, а физико-математическият ни факултет да се помещава в здание, от което те е срам пред чужденците – да строим затвори, по-хигиенични от санаториуми, а да държим селските и по-голяма част от градските деца в училища, по-вонливи и от обори. Макар личният ни и обществен живот да е обсебен от дух на практицизъм, всъщност сме много непрактични: склонни сме да задоволяваме по-напред отложените нужди, оставяйки на втори ред неотложните.

До каква степен сме дезориентирани, се вижда по-нататък и от политиката ни. Закърмени с оня дух на свобода, който бушува в хайдушките ни песни, за да изригне с вулканическа сила във величавото Априлско въстание, а после в двете въстания на македонци и тракийци, ние прогонихме през Балканската война с неудържим устрем към победа много по-силния вековен враг – веднага след това обаче станавме жертва на своята склонност към дезориентиране: въобразихме си, че можем да извършим наведнъж, а не на етапи, обединението на българското племе. Даваха ни много, но искахме всичко и затова не получихме нищо. Голяма лъжа е, когато се твърди, че българинът обладал практичен дух. Това ли е практичност: да вярваш, че след като си воювал месеци подред, а твоите съюзници са почивали зад гърба ти, ще можеш да ги биеш всички вкупом, вярвайки освен това, че турци и румъни ще стоят със скръстени ръце? Та това е нещо повече от непрактичност – това е формено оглу-

пвяване. Макар личният ни и обществен живот да е обсебен от дух на практицизъм, всъщност сме много непрактични: изтървахме през 1913 г. преценката за себе си, изгубихме погледа за действителността, поставихме си задача не по силите, лежаща извън възможностите на момента, за да се дезориентираме през 1915 г. още повече! Обединението на българското племе е сложна политическа задача от европейски мащаб и това нашите политици съзнаваха добре, но в опитванията си да се приобщят с нея се бяха дезориентирали още преди Балканската война – два пъти повече се дезориентираха, когато се заловиха с разрешението ѝ. Политиците ни направиха каквото можеха – защото за повече не бяха годни. Нека Господ прости греховете им – народът няма да им прости никога.

Много от грешките ни и в личен, и в обществен живот носят белега на дезориентираност, а дезориентирани сме, защото не сме още напълно европейци. В отличие от българина, в отличие от други народи като нашия, европейецът не е само обхванат от дух на практицизъм, но е и истински практичен: с усет за действителната нужда, с преценка за себе си и възможното в момента, с поглед за действителността.

Дезориентирани сме и в домогванията си до една по-висока духовна култура. И тук европеизирането ни, все едно дали въздействията идат направо от запад или по обиколния път през Русия, е съпроводено от същото губене на усета за действителната нужда, на преценката за себе си. Ще хвърлим пак поглед върху литературния ни и театрален живот през двете десетилетия преди Балканската война.

С растящото влияние на западните литератури през тия две десетилетия българският писател се посвещава все повече на задачи, каквито преследват писателите от запад, но по тоя път на развитие забравя духовния уровень на своите читатели. Изтънченият естетизъм на едно творчество, което страни съзнателно от живата действителност и си поставя чисто художествени задачи, беше едно голямо недоразумение вследствие на изтърван усет за действителната нужда. Защото: за кого беше предназначено това чисто изкуство (*l'art pour l'art*) – за кого пишеше българският писател? Очевидно за себе си, понеже читатели за такова едно изкуство още нямаше. Българският читател имаше нужда от друго изкуство – което се поставя в служба не само на художествени задачи, но и на живота. Той искаше да намери в поезията на писателя болките и радостите на българина в личния му и обществен живот. От тях обаче писателят странеше съзнателно, защото искаше да бъде верен на лите-

ратурни течения в чужбина, които проповядваха бягство от „нелепата реалност“ – и повтаряше до прегракване, че душата му била „пустиня, изгубена в надзвездни висоти“. Така писателят се отчужди от читателя, поради което и читателят се отчужди от него. Читателят чувстваше комичността на положението: че му поднасят в дар фрак или смокинг тогава, когато има нужда от едно обикновено палто, за да не мръзне. Ето защо подигравателното отношение на читателската публика към символистите ни, наричани тогава „декаденти“, беше напълно заслужено.

Безспорно времето на изтънчения естетизъм, което продължи и през войните, като се отекна дори и в първите години след тях, изигра известна положителна роля, защото тласна напред развитието на поетичния ни език и метриката; безспорно то не е без значителни художествени постижения, защото брой в редовете на своите представители един П. К. Яворов, Т. Траянов и Д. Дебелянов, но все пак то е време на мъртва поезия, време, което отчужди българския читател от литературата ни, дори го постави в опозиционно отношение към нея. (А нека не се забравя, че и без това читателят ни не четеше много.)

А мъртва е поезията ни през това време не само що се отнася до лириката ни, но и до белетристиката ни. Макар в по-ниска степен и белетристът робува на желанието да бъде европейец в творчеството си – и той се стреми да бъде като своите „събратя в чужбина“ и си поставя задачи, изпълнението на които не иде да задоволи една действителна нужда. „Оглъбената проблематика“ на тогавашната ни, а в още по-висока степен на драматичните ни опитвания, е, общо взето, откъсната от нашия живот – не отговаря на въпросите, които вълнуват тогавашния българин. Това е проблематиката на западните народи или Русия. И както изтънченият естетизъм на нашите символисти не беше по ръста на тяхната естетическа култура, тъй и проблематиката на нашите белетристи не беше по ръста на обикновените им умове. Затова мъдруванията на героите едва ли не във всички тогавашни разкази и драми са обикновени плиткоумия – истини от рода на: конят яде овес, рапицата е маслодайно растение или дори: водата е мокра. И в единия, и в другия случай: и при слугуването на изтънчения естетизъм, и при слугуването на „оглъбената проблематика“, писателят беше жертва все на своето дезориентиране – на неспособността си да прецени кое е по силите му.

Поставил себе си пред „дълбоки проблеми“, но дори безсилен да приложи въз родна почва готовите разрешения, дадени вече от чужди

писатели, западни или руски, белетристът напуска неусетно, а понякога и съзнателно българската действителност, поради което в неговите разкази, в неговите романи се срещат елементи, характерни за живота на други народи и познати нему от книгите. Най-често тия елементи ни сочат към Русия – какъвто е случаят особено при Г. П. Стаматов.

Далеч от увлечението по „оглъбена проблематика“, чужди на това излитане в западната или руската действителност останаха само малцина от белетристите ни и между тях трябва да бъдат споменати непременно Елин Пелин и Йордан Йовков.

Губене на усета за действителната нужда и на преценката за себе си се наблюдава и в театралното ни изкуство, което още преди откриването на Народния театър правеше опити за едно по-голямо европеизиране чрез подхвърляне на влияния, идещи направо от запад или минали през Русия.

Задачите на един театър като нашия са по-особени. Преди всичко той трябва да работи за създаване на театрална публика, каквато за съжаление нямаме и досега. Трябва да разработи у своите посетители поглед за театъра: да разбират и чувстват, че на сцената имаме превъплъщаване на поетическата действителност в една друга действителност, наречена театрална. Вместо това обаче правеше се дълги години тъкмо обратното: поставяха се пиеси, които по своето естество са повече „драми за четене“ и по тази причина мъчно могат да бъдат превъплътени от поетическа в театрална действителност, освен от актьори с голямо дарование и голяма театрална култура. Все в разрез със създаването на поглед за театъра се правеше култ от тъй наречената „естествена игра“ на актьора, която догонва действителността на живота. Слугуваше се с една реч на натуралистичната посока в театралното изкуство, защото тъкмо тя беше тогава на мода в Западна Европа и Русия, проведена от „Theatre libre“ на Андре Антоан в Париж, от „Freie Bühne“ на Ото Браам в Берлин и художествения театър на Станиславски в Москва. Разбира се, тази посока не отговаряше на действителната нужда у нас, като се има предвид уровнят на посетителите, нуждата от поглед за театъра – не беше и по силите на актьорите ни, защото нямаха необходимото дарование, необходимата театрална култура, за да могат да превъплътят в театрална действителност дори поетическата действителност на една „драма за четене“, за да не се превръща – освен това – „естествената им игра“ в грубо имитиране на всекидневната действителност на живота. Но ма-

кар и да не беше по силите им, актьорите я следваха упорито, защото в стремежа си към европеизиране бяха, като писателите ни, дезориентирани – с изтървана преценка за себе си.

Друга от задачите на нашия театър е да бъде създател на един образцов български език, главно що се отнася до неговото произношение. Тая своя задача той не е постигнал и досега, както е постигната тя отдавна, например от немския театър (Bühnendeutsch). И как ще я постигне, когато дълги години се правеше култ от т. нар. „естествена игра“, при която сцената се превръща в кафене или улица, гдето всеки говори, както се е учил от баба си? Как ще я постигне, когато малцината, разбрали, че на сцената не може да се говори както в кафенето или на улицата, нямаха нужната езикова култура, за да схванат, че дикцията на един френски, немски или руски актьор не може да бъде дикцията и на един български актьор – защото българският език си има собствени звукови закони, които изключват например припевните подвиквания на един Матей Икономов и неговите рошави последователи? Как ще я постигне, когато и досега за режисьори се назначават чужденци, които, колкото и да са даровити, колкото и да са подготвени за своята работа, не могат да бъдат учители по най-важното за актьора: сценичното слово – по простата причина, че сценичното слово на български не може да бъде това, което е на френски, немски или руски, и че на него актьорът може да бъде учен само от режисьор, учил български език в скута на майка си?

Но нашият театър има и една трета задача – да спомага за създаването на българска драма, защото стара истина е, че драмата на един народ се създава чрез сцената. И за постигането на тази задача обаче не се прави и до днес почти нищо – поставят се твърде малко български пиеси, дори се твърдеше преди няколко години, че било по-добре да не се играят български драми, отколкото да доказваме на сцената, че нямаме драма.

Що се отнася до последните две задачи на нашия театър, предоставям на читателя да си даде сам сметка нямаме ли и тук дезориентиране, губене на усета за действителната нужда, изтърваване на преценката за себе си – като съпътствани явления в стремежа към европеизиране на театралното ни изкуство.

4

Психологията на днешния българин се определя във висока степен от стила на неговия живот. Какъв е този стил? Това е стилът на живота в

страна, която се намира под непрекъснатото влияние на толкоз близките до нея културни страни в Европа, в страна, която е обхваната от стихийната воля да догони тяхното развитие, в страна, която се приобщава бързо с културните нужди на тия страни – но едновременно в страна, която е бедна, с ограничени възможности за стопанско развитие и затова безсилна да задоволи тия нужди. Всичко иска да има българинът, което имат хората в културните страни на Европа: и дреха като за пред хората, и електрическо осветление, и радио, и какво ли не, но парите му са малко и оттам тази свирепа борба на всеки против всички за печелене на пари, оттам и това загрубяване на душите. И понеже европеизирането на нашата бедна страна ще продължава да бъде все тъй трудно, затова борбата на всеки против всички, загрубяването на душите ще продължава още дълго време. Българинът ще бъде такъв и утре, какъвто е и днес – дотогава, докогато е жива волята му за културен възход, но продължава да бъде толкоз беден.

Ала от всичко това не следва ни най-малко, че трябва да стоим със скръстени ръце – че не трябва да противодействаме чрез средства, които, макар и да не са в състояние да изместят българина по-чувствително от чисто практическата посока на живота му, все пак могат да го предвоят от пълно загрубяване.

Срещу злото би трябвало да се бори най-вече училището, но тази своя задача то дори не съзнава, пък дори и да я осъзнае един ден, такава, каквото е то днес, не би могло да я изпълни, защото е повече един образователен, отколкото възпитателен институт. Това важи особено за гимназиите ни. В тях младежта не получава почти никакво възпитание, защото главната им задача е да натъпчат главите на младите хора, които ги посещават, със знание. Може би те успяват да ги сродят с някоя и друга добродетел от нравствено и гражданско естество, но за емоционалното им възпитание не полагат никакви грижи. С малки изключения младежите, които свършват у нас гимназия, не могат да бъдат упрекнати, че малко знаят, но те не живеят по-дълбок емоционален живот и затова са чужди и на поезия, и на музика, и на живопис. Дори и когато пишат стихове, свирят на някой инструмент или рисуват, тия млади хора са далеч от едно съкровено отношение към изкуството: увличат ги чисто външни ефекти, защото са любители на изкуството, станали такива от модно увлечение – защото са хора с беден емоционален живот.

Българското училище, каквото е то днес, каквото е било в миналото, не само че не създава хора с изтънчени, отзивчиви души, но спомага за тяхното по-голямо загрубяване чрез едностранчивото развитие на младежа в чисто интелектуална посока. За себе си поне мога да кажа, че като емоционално същество не дължа нищо на своите учители. Спомням си, че те ме учеха с променливо усърдие на алгебра, геометрия, физика, химия, естествознание и други науки, но не си спомням някой от тях да е употребил и най-малкото усилие, за да събуди някаква струна в душата ми. Те идваха строги и важни в клас, кой с очила, кой без очила, преподаваха, изпитваха и бяха доволни, когато успяваха да прескладират знанията си от своите глави в нашите, но сигурно не им е минавало дори през ум, че тия вгаменарени гражданчета, израснали по сокаците на Пловдив, между хамалите и симидчиите, се нуждаят от нещо друго. Тяхната възпитателска роля се изчерпваше току-речи само с това, че ни биеха, когато се псувахме помежду си, или ни мъмреха, когато бършехме носовите си о ръкава, но те не се стараеха да измъкнат душите ни от полуживотинското състояние, в което се намираха – да ни направят способни за най-обикновени душевни трепети. Дори учителите ни по литература, тъкмо по оня учебен предмет, който крие в себе си най-широки възможности за импулсиране на емоционалното развитие, преподаваха без никакво намерение да ни възпитават в душевна изтънченост и отзивчивост. Наистина, в клас се четяха откъслечи из христоматията: разкази, стихотворения и отделни сцени от драми, но не за да се отекинат в душите ни със своето съдържание, не за да ни събудят от нашия емоционален сън, не за да ни приучат на въодушевление от красивото и благородното, а само за да ни служат като основа за сухи формални разбори, в които участва единствен интелектът. Кълвахме дати, дефиниции на литературни родове, зубрехме биографии на писатели и съдържания на литературни произведения, все неща, изветрели отдавна от главите ни, и това кълване, това зубрене се наричаше изучаване на литературата. Изглежда, че никому от нашите преподаватели не беше известна толкоз старата и толкоз простата истина, че литературата, преди да се изучава, трябва да се преживява, защото най-същественото в една литературна творба е нейното емоционално съдържание.

Но училището ни би трябвало да насочи своите усилия и към друга задача – да възпитава младежа в устойчивост на усета за действителната нужда, в устойчивост на преценката за себе си, в устойчивост на

погледа за действителността, за да не си задава цели, непосилни или лежащи извън възможностите на момента, иначе казано – за да не се дезориентира! Наистина, и тази задача не може да бъде постигната напълно, защото и дезориентирането, както задебаването на душите има своите дълбоки причини в особения културноисторически стадий, който преживява племето ни, а тези причини не могат да бъдат премахнати, нито ще изчезнат от само себе си, но от това не следва ни най-малко, че трябва да стоим със скръстени ръце. Училището е преди всичко възпитателен и после образователен институт, а да възпитаващ, ще рече да се бориш срещу едно създадено – или създаващо се състояние във вътрешната стаичка на младежа, за да въдвориш, ако не напълно, то поне отчасти, желания ред в нея. Не посветим ли се на тази възпитателна задача, особено в гимназията, европеизирането ни, този бърз преход на живота от едни към други форми, който ще продължава още дълго време, ще засили все повече склонността на интелигенцията ни към дезориентиране. А нека не се забравя, че последствията от нейното дезориентиране носи не само тя, но и народът – и то главно той.

Възпитанието в устойчивост: на усета за действителната нужда, на преценката за себе си, на погледа за действителността, се явява особено наложително с оглед на политическия ни живот – за да се преодолее, ако не напълно, то поне отчасти, готовността ни да прегръщаме политически идеали, които не отговарят на никаква действителна нужда на българския народ, постигането на които не е по силите ни, сега или в бъдеще, или са изобщо непостижими за човечеството. Иначе лековерното отнасяне към крайните политически учения ще продължава, за да чертае едно бъдеще, бременно от неизвестности и изненади.

Крайно време е нашето училище да се отдаде в служба на разгледащите тук две възпитателни задачи – да развие противодействащи сили срещу задебаването на душите и дезориентирането на умовете.

5

През епохата на турското робство и по-рано българинът е имал някои от недостатъците на днешния българин, но е бил човек с по-дълбок емоционален живот. Едно пеещо полуезическо същество, той живее с религията на дъбравите и в песните му пее самата природа, защото самият той е един със природата, недокосната от упадъчни културни влияния. Посветил живота си на черните угари, той се чувства като жених

на земята и на песните му пригласят планинските ручеи и полските чучулиги. И как е любил, как е встъпвал в брак, как е другарувал – за всичко това ни свидетелстват песните, които ни е оставил. Не му е чужд и култът на личността, както не е чужд на тоя култ никой народ, живеещ повишен емоционален живот, способен за въодушевление. За Крали Марко твори митове, а пред страшните хайдутини, единствени негови закрилници в непосилното робство, изпитва чувство на преклонение.

Но идват времена, когато българинът става друг и съзерцателният човек на кавала, живеещ повишен емоционален живот, потънал в своите митични сънища, става разсъдъчен и деен. В разсъдъчния и дейния човек, изпитал по-сложни културни влияния, идещи от запад, носещи едно ново отношение към действителността, умира постепенно някогашният българин като полуезическо същество, като къс природа, като жених на земята. Сега той вече не венчава своите хубави дъщери за слънцето – и така започва залезът на народната песен. Създаденото, разбира се, продължава да се пее, но това е гласът на един друг човек, комуто не пригласят планинските ручеи и полските чучулиги – глас, в който се не вслушват вили и самовили...

Безспорно при тази промяна, която се извършва с българина, играе важна роля влиянието от запад, но с влиянията тя не може да се обясни напълно. Освен на влиянията, тя е рожба и на необясними процеси, които се извършват спонтанно в недрата на народната душа. Ако можем да говорим за ирационални моменти в развитието на народите, то тъкмо тази промяна на българина крие в себе си един такъв момент. Както за един растителен или животински вид идва времето, когато съгласно мутационната теория на Хуго де Фриз той поема нова посока на развитие, тъй и за българската душа настъпва часът на преobraжението.

Новият българин, разсъдъчен и деен, се проявява през епохата на възраждането: по бреговете на Босфора, с придобиването на църковна независимост по чукарите и сипеите на Балкана, с извоюването на политическа независимост. Той обаче продължава да бъде жив и след Освобождението, жив и до днес четническата дейност, въстанията в Македония и Одринско, последните войни са негово дело. Свободолюбието, и то главно борческото свободолубие, е основна черта на неговия характер и в проявите на тази своя черта той, макар да е иначе емоционално обеднял, е способен на рядко въодушевление. Особено голямо беше въодушевлението му през Балканската война, една истинска народна вой-

на, един величав епос, който очаква напразно и досега своя въплътител в роман или поема, без никакъв изглед да се яви скоро. Тържествените камбани, които възвестиха началото на тази война, още кънтят в душите ни, макар същите тия камбани да възвестиха после и нейния печален завършек – и тръпки пробягват по телата ни, когато си спомняме за нея, защото я посрещнахме като празник...

Свободолюбието на българина се проявява и в отношението му към малцинствата. Мъчно можеш да намериш страна, в която другоплеменните елементи да живеят тъй необезпокоявани от никого както в България – и ако си политик и искаш да станеш непопулярен, един от най-лесните начини е да проповядваш преследване на малцинствата. През своето петдесетгодишно самостоятелно съществуване ние не предприехме почти нищо, за да създадем у помаците българско народностно съзнание; само през Балканската война няколко наивни и екзалтирани българи се опитаха да ги покръстят насила, вярвайки, че като променят вероизповеданието им, ще променят и народностното им съзнание, но макар да е всеизвестно, че помаците са насилствено потурчени българи, този начин на действие не биде одобрен дори и от войниците на фронта. Да върнем тия чисти българи в лоното на българското народностно съзнание – това е, разбира се, една от големите национални задачи на племето ни, която може да бъде разрешена само от училището, но и по този ненасилствен път не е предприето досега почти нищо за разрешението ѝ. А не е предприето, защото в своето свободолюбие щадим до престъпност чуждото народностно съзнание.

Много сме свободолюбиви и затова много толерантни към чужденците – до увреждане на собствените ни интереси. Всеки чужденец може да се настани на работа в страната ни: и в търговско предприятие, и във фабрика, и в банка – тогава, когато толкоз много трудолюбиви и подготвени българи търсят напразно възможност за прехрана. Имаме дори чужденци, настанени на държавни служби – тогава, когато изхвърляме по бюджетни съкращения българи, чиновници и учители на улицата. Всичко това се среща, разбира се, и в други страни, но не знам где другаде на чужденците бива давана тъй лесно работа?

Твърде естествено е, че тоя свободолюбив българин, правил въстания, водил войни, развивал четническа дейност за освобождение на всички поробени краища, зачитащ освен това до престъпност свободата на малцинства и чужденци, се явява много чувствителен и към свободата на

личността и другите ѝ права. Той иска да живее необвързан от никого и от нищо и проявява една склонност към неподчинение, каквато рядко другаде ще намерите. Дори самото обстоятелство, че някой има власт, която при настъпването на известни обстоятелства би могъл да наложи и нему, го настройва опозиционно. По тази причина у нас не обичат нито полицаите, нито военните и намират толкоз лесно почва антимилитаристичните идеи и настроения. Българинът не обича да служи във войската, защото не обича да се подчинява, и ако все пак е добър войник, то е защото е по природа храбър.

Но говорим ли за психология, не бива да забравяме, че в душата на човека има скътано много настояще, много минало и само твърде малко бъдеще. Към наследството от миналото трябва да отнесем както свободолюбието на българина, тъй и една друга негова черта. Думата ми е за дълбоката любов, с която българинът обича детето си. Тази черта води своя произход от едно по-далечно минало, отколкото свободолюбието.

Много малко са народите, които притежават в такава висока степен най-ценната семейна добродетел – любовта към рожбата. Българката, особено селянката, обича детето си с непоквареността на един напълно първичен инстинкт. Почти толкоз силно обича детето си и българинът. Любовта към рожбата е оня фактор, който определя в най-висока степен посоките на живота му. Това важи особено за селянина. Със селския младеж се извършват три важни промени в характера и начина на живеенето му: първата – след като постъпи в казармата, втората – след като се ожени и му се роди дете, третата – след като умре баща му или го отдели. Но втората от тия промени е безспорно най-важната. Тя е най-важната и за повечето от младежите ни в градовете.

Прословутата пестеливост на българския народ, една от най-големите му добродетели, се дължи не само на това, че страната ни е бедна и условията за изкарване на прехрана са трудни, но и на силната обич към рожбата. За да спестят някоя и друга пара за децата си или за да ги изучат, родителите в България се подхвърлят на лишения, на каквито не са способни родителите в никоя културна страна в Европа. Докато в тия страни само по-заможните родители учат децата си в гимназия и университет, у нас и последни бедняци делят от залька си, за да дадат средно и висше образование на рожбите си.

Но за това далечно минало на първични инстинкти ни напомня и обичта, с която българинът обича себе си. Българинът не е по-себелюбив

от западните европейски народи, дори има европейски народи по-себелюбиви от него, но докато себелюбието на тия народи е повече явление на културен упадък, у нас то е само първичен инстинкт, непреодолян от едно по-дълго културно развитие.

Три са основните издънки на себелюбието, поради които българинът е доста асоциален: безмълвното отнасяне към посегателствата върху личността – несговорчивостта – завистта.

Макар днешният българин да е доста чувствителен към правата на личността и да се възмущава от посегателствата върху тях, предпочита, поради своето първично себелюбие, да запазва възмущението си не проявено. Пред тия посегателства през разните политически режими от Освобождението насам той е оставал обикновено безмълвен зрител, за да не си навлича „беля на главата“. Да бъде такъв зрител, той е бил принуден, както толкоз много други народи, открай време, но докато другите народи преминават през едно политическо развитие, което създава у тях добродетелта на откритото възмущение, българинът робува и робството го приучва да бъде по-безмълвен зрител и отпреди. По тази причина това, което на запад наричат „обществено мнение“, у нас още дълги години няма да се създаде.

Друг не по-малко характерен недостатък на българина е неговата несговорчивост. Този недостатък е също много стар, но той се засиля през време на робството, защото и тогава, както преди, българинът е бил държан далеч от обществените работи и у него не се създава, както у други народи, гъвкавостта да вмести своята воля сред волите на другите – да я уеднаквява с тях. Затова за обща работа не ни бива. Затова и в политиката намираме толкоз мъчно възможността за споразумение: цепенето на нашите политически партии се дължи във висока степен и на тази причина. В своето първично себелюбие политическите ни водачи са крайно неотстъпчиви.

Как стои въпросът със завистта?

Чуваме постоянно да се твърди, че сме били най-завистливото племе на света: че в своето първично себелюбие сме завиждали на най-близкия си приятел, на брата си – стига той да забогатее или да се издигне до по-високо обществено положение. Изтъква се при това, че завистливо било не само простолюдието ни, но и интелигенцията ни, нещо повече: че образованият бил по-завистлив и от неукия. В подкрепа на това твърдение се привеждат дори примери на завист между писателите и учените ни, и

то на завист не моментна или бързопреходна, а трайна, която се активизира в системно пакостене, миноподривно или явно. Елин Пелин беше писал: „Ако и нашата страна роди някога някой гений, то той ще бъде само гения на завистта.“

Разбира се, завистта е черта, която се наблюдава често у нас, защото да завижда българинът се е учил отдавна, особено през вековното робство, когато е бил напълно лишен от възможността да богатее и се издига по стълбата на обществените положения и е могъл само да гледа как други богатееят, как други се издигат: турци и гърци, но все пак твърдения като горните са крайно пресилени. И други народи са завистливи, макар да не са робували и да имат зад себе си дълго културно минало – дори по-завистливи от нас.

Но докато разгледаните три черти на асоциалност се явяват като издънки на себелюбието, иначе стои въпросът с една друга асоциална черта на българина – недоверието и подозрителността. Тя не може да се тълкува като проява на себелюбие, но директно произхода ѝ, стигаме пак до едно по-далечно минало, когато не е имало власт и закони, които да създават чувство за сигурност у отделната единица, или да е имало, не са били прилагани еднакво към всички. През време на робството тази черта се засилва, защото в отличие от турци и гърци българинът е бил едва ли не напълно лишен от защита пред престъпната воля. Нищо чудно прочее, че българинът предпочита да си има собствено дюкянче, вместо да влезе в съдружие – нищо чудно, че съдружниците се дебнат един друг на всяка стъпка. Това у едни народи не е тъй, но тия народи са с друго минало.

Тъкмо поради първичната сила на себелюбието ни духът на западния практицизъм се укоренява тъй добре в психиката ни и се развива толкоз буйно, дори по-буйно, отколкото в някои страни на запад.

Колко странно е при това, че същият този себелюбив българин, обсебен от духа на западния практицизъм, е едновременно свободолюбив, и то борчески свободолюбив, готов да пролива кръвта си за освобождение на поробените краища, без да мисли ни най-малко за икономическите последици от освобождението им, за които мислеха и мислят политиките му. Но българинът на това борческо и романтично свободолюбие е... българинът като мистерия, българинът от Възраждането, който е жив в душите ни и до днес като залог за едно по-добро бъдеще на племето ни. Него българинът на първичното себелюбие и западния практицизъм не

е погубил и няма да погуби, защото той не е, като този българин, само рожба на условията, но и на нещо по-могъщо в развитието на народите – на ирационалното в техния ход през вековете.

6

Някога Алеко Константинов се опита да портретира българина, дирейки неговия образ в отрицателното от гледището на личен и обществен дълг, на човешка и гражданска добродетел, но не по-малко и от гледището на хигиена и етикеция, на чистоплътност и прилично държане. Портретът е карикатурен. Колко вярна е обаче старата истина, че всеки портрет е едновременно и автопортрет – това ни показва по-добре от всички портрети в нашата литература тъкмо Бай Ганю. Преди всичко тази карикатура е изникнала из склонността на нашия интелегент да открива в народа ни само недостатъци. Изникнала е освен това из съзнанието му, че е призван да превъзпита своя народ. Изникнала е най-сетне из неговата сляпа вяра в европеизирането като единствен път на превъзпитаването му. Всичко това се чувства много добре в „Бай Ганю“, поради което портретът е едновременно и автопортрет.

От тия три черти втората е характерна за интелигенцията ни през Възраждането, но също така и за интелигенцията ни през първите десетилетия след Освобождението, когато просветителният идеализъм от поколението на П. Р. Славейков продължаваше да бъде още жив; първата и третата черта са характерни за интелигенцията ни от по-късно време, когато тя започна да губи вътрешната си връзка с народа – когато се европеизира във висока степен и поради това отчужди от него. Отначало, какъвто е случаят с автора на „Бай Ганю“ – тя, макар да се чувстваше вече като нещо отделно от народа, а не както по-рано като негова неразривна част, продължаваше да го обича и да работи за неговото превъзпитаване, но след това обичта ѝ се изпари и започна да се отдава все повече в служба на демагогията за правене на политическа кариера.

Алеко Константинов, тъй както този интелегент се е авто-портретирал в отношението си към своя народ, намерило израз в „Бай Ганю“, е репрезентативен случай: той е първият етап към по-късния пълен разрыв между интелигенция и народ. Друг репрезентативен случай, като втори по-висок етап към този разрыв, е Пенчо Славейков, защото той е в още по-висока степен европеизиран интелегент и затова в още по-висока степен отчужден от народа си. Наистина, като верен син на най-го-

лемия ни просветител от Възраждането, и той обича народа си, но това е вече обич към „народа като идея“, обич на интелегент, който се чувства напълно като нещо отделно от него, призван да му служи по върховен начин, като го съзерцава от високата кула на своето индивидуалистично усамотение и му възвестява от време на време своите откровения. Третият репрезентативен случай – като последен етап, на който разривът е вече пълен – това е символистът и индивидуалистът Теодор Траянов. Приобщен в европеизирането си дори и с някои упадъчни явления в западната култура, той живее и с по-голямо чувство за превъзходство над народа, но се явява напълно отчужден от него и далеч от всякакво народолюбие, макар в „Български балади“ да му възвестява също откровенията си, съзерцавайки неговото бурно минало и настояще. Измежду символистите ни в това отношение стои встрани само П. К. Яворов, който и през втория период на своето творчество, макар да не пее за болките и радостите на народа, не е отчужден от него и в обичта си му служи с оръжие в ръка из македонските дебри и усои.

През времето на символизма разривът между интелигенцията и народ е вече пълен не само що се отнася до писателя, но и до интелигента изобщо. Тогава е вече в пълен ход и политическата демагогия за постигане на кариеристични цели.

И странното е пак, че тази кариеристична интелигенция посрещна с въодушевление войните за освобождение и се би с рядко себеотрицание. Но това беше интелигенцията, която, макар и да не живееше повече с просветителния идеализъм на Възраждането, макар да беше отчуждена от народа, беше запазила в себе си българина на борческото и романтичното свободолюбие от предосвободителната епоха – българина като рожба не само на условията, но и на непонятно преображение.

След войните много неща в отношението на интелигенцията към народа се измениха в положителен смисъл, но все още отчуждението от народа далеч не е преодоляно. Да се стреми към онази съкровена близост до народа, която са имали народните ни дейци от поколението на П. Р. Славейков, да му служи с техния просветителен идеализъм, за да го превъзпита, а преди всичко – да го обича: това е, което трябва да се пожелае на интелигенцията ни от днес за утре, а най-вече на учителя! Освен на разгледаните възпитателни задачи учителят ни трябва да се посвети с особена енергия и на борбата срещу произтичащата от свободолюбието ни силна склонност към неподчинение, срещу себелюбие-

то и неговите издънки, срещу недоверието и подозрителността – срещу всяка проява на асоциалност!

Българска мисъл, 9, 1934, № 1, 29–40; № 2, 109–119.

Константин Гълъбов (1892–1980) е български учен-филолог, писател и публицист. Автор е на литературоведски изследвания, на критика, есеистика, стихове, разкази, повести, хумористичен роман, спомени. Освен това е преводач и редактор.

Коментари (2)

- 16-08-2009 | **Зора Нейкова** – За проф.д-р Константин Гълъбов

Когато започнах да чета статията за психологията на българина, мислех, че подписалият я К. Гълъбов е просто съименик на именития германист, проф. филолог Константин Гълъбов. Един-два детайла вътре леко ме подсетиха, че текстът е написан отдавна – липсваха ми конкретики от днешния ден, които биха изкушили всеки пишещ по тази тема. И когато установих, че това е написано именно от професора, вероятно някъде към 60-те години, за кой ли път си казах колко сме статични на фона на препускащото време. Все едно е написано днес... Не давам оценка дали това е добре или не, дали е наше качество или недостатък.

- 23-03-2012 | **Веселин Дургов**

Абсолютен недостатък, сякаш сме спряли в личностното ни развитие, дори регресия.

Защо ли си мисля, че тези изпреварили своето време слова ще са актуални и след 100 години...

В бъчвата

Автор: Здравка Евтимова

Баща ми е корав като чепатите върби около дълбокия вир на Струма – човек троши три брадви, докато отсече върба, пък дървесината ѝ не ще да гори, все едно е кост. Баща ми, също както страшния вир, може да те удави с една гадна дума. Хората, които работят за него, бърхтят като три синджира роби. Един от работниците – и то точно бащата на Роско, за които искам да разкажа – припадна, докато копаеше нашето лозе, но баща ми го погледна рече:

– Тоя се преструва – и насъска кучетата да сгризат човека.

Ухапах го, ала росковият баща не стана, лежи си припаднал, никак не шава. Оттогава на баща ни му викат Гадното, но от това той никак не се притеснява. Като го видят по пътя, бягат надалеч. Но историята е за това, че тате ми скъса нервите, докато го убедя Роско да ни изчисти каците за вино.

– Роско е опърничав – разправя баща ми. – А ти знаеш аз как обичам някой да ми се прави на интересен. Що точно него си избрала?

– Защото ще ти свърши работата най-бързо и ще му дадем най-малко пари, тате. Знаеш ги, че са закъсали. Обущарницата на баща му закъса и никак не върви, майка му чисти училището, а сестра му – нали я виждаш в какви парцали ходи – все едно метла минава по улиците, а не момиче от гимназията.

– Не е това – разправя баща ми. – Кажи си честно защо искаш Роско да ни чисти бъчвите.

Имам двама братя, но те са като оная глина под лозето ни – като я напече жегата се пука и можеш да си напъхаш ръката до рамото в цепнатината. Така акълът на братята ми се пука и можеш всичко да набутиш в него – баща ми умее да прави това и братята ми го слушат като две крави. Обаче аз не съм направена от тази глина. Минавам и отчитам кой колко е изработил от работниците на баща ми. Няма значение дали

типът ми се подмазва, дали ме заблуждава: – „Колко си готина, ако довчера ми паднеш, знаеш ли на какво те правя?“

Докато косеше, един от работниците на тате, Асен, тръгна да припада – горещо му било, слънцето го измъчвало, та не можел ли да си тръгне по-рано.

– Хубаво, тръгвай си – казах му. – Но утре да не си се върнал тука. За днеска няма да ти плащам.

Стоя Асен, стоя и от носа му шурна кръв.

– Може ли сега да си тръгна? – вика.

– Може, разбира се, само че знаеш – утре да не си се върнал тука и за днеска няма да ти плащам. После да не се оплакваш, че не съм ти описала ясно и категорично как стоят нещата.

Та този Асен си сложи листо от коприва в носа и кръвта спря като оная река, дето пресъхва, щом я напече малката лятна жега. Асен остана да коси – от време на време пак посягаше с коприва към носа. След тоя случай ми викат Гала Копривата или Гала пепелянката – обикновено в копривата се въдят пепелянки дебели като гуми на мотоциклет. Прякорите не ме засягат. Не допускам някой да се дотътри при мен, за да му тече кръв от носа и аз да му плащам за това. Баща ми отбеляза: – „Ти – казва си – по-желязна и мене. Вместо кръв – вика – под кожата ти има катинари.“

Пет пари не давам какво има под кожата ми, но е добре другите да знаят и да си правят сметката. Обичам, когато се задам било на колело, било на моторетка, хората да се отстранят от пътя ми. Така е, защото ми харесва да виждам пътища, Струма и Черни връх пред мене, а не гърбовете на Иван, Драган или Пешо. Тия гърбове да ги показват на жените си.

– Значи защо, Гало, искаш Роско да ни чегърта бъчвите? Да не би да си му хвърлила око? – предполага татко. – Знаеш, че баща му припадна, докато ни копа лозето. Знаеш, че аз му пуснах Мурджо и Маринчо да го сръфат. Те го изпохапаха като кифла. Помниш ли, че Роско идва у нас да ме бие с кол? Добре че Мурджо и Маринчо бяха наблизко, та ме отърваха.

– При това Роско удари Маринчо и му строши ребрата. Плащахме на доктор Михов една торба пари да ни оправи песа – разяснява малкият ми брат. – Знаеш, че Роско ме нарича два пъти в дискотеката. Платих на бодигарда стотарка да го набие.

– А на мене ми спуска гумите на Хондата – разправя големият ми брат и щеше да изпсува, но знае, че баща ни мрази мръсни приказки и си върна псувнята обратно зад зъбите.

Майка ми седи и мълчи. Тя е същата глина като братята ми, от време на време въздиша, като че върху главата ѝ се е изсипала градушка и ѝ е направила десет цицини едновременно. Понякога плаче – седи си над печката и току се разциври без да има защо.

– Хайде сега кажи – питам я аз. – Защо ги рониш тези сълзи? Ядене имаме, пари имаме, работници имаме. Какво искаш?

– Ами страх ме е що за човекче си ти, Гало. Много ме е страх. Една си такава лоша, не знам...

– Я не се тревожи за мене – разправям ѝ. – Всичко ми е на шест. Аз ти го казвам.

– Ако искаш, аз ще изчегъртам бъчвите – предлага малкият брат, който и сополите на Миле пъдаря ще избърше, толкова е мекушав. – За-режи го Роско.

– Слушай какво. Да, баща ми е прав – казвам аз. – Хвърлила съм око на Роско.

– Не – вика баща ми. – Не може.

– Може – викам аз. – Съвсем добре си може. Вече съм му казала да дойде – и ще му дам петдесет лева на бъчва.

– Какво! – ревна баща ми. Той като чуе, че ще даваме петдесет лева на някого, го заболява кръста. Веднага се обажда лумбагото, старо като оня вир в реката, където се къпал като дете. – Не може. Петдесет лева и на министър председателя няма да дам за една бъчва.

– Баща ми – изтъквам аз. – Аз ще платя на Роско от моите пари.

– Не може – казва той, а от къта на мама се разнася оная въздишка, като че градушката я е смазала и размазала до последната кост.

– Ти пък какво издишаш? – питам я аз.

– Ами – вика ви тя. – Ти като хвърлиш око на някого, тоя човек се изселва от Перник.

– Че като се изселва, дупка след себе си нали не оставя – казах ѝ аз и тя отново започна да ги рони ония нейните сълзи.

Така веднъж бях хвърлила око на едно момче, Данчо, но не кой знае какво око, почти никакво око – то пък да се окаже, че майката на момчето била приятелка на моята майка. Човекът взе, че се побърка за мен. Ден и нощ идваше да вика: – „Гало това, Гало онова.“ И то да речеш само

няколко пъти преспях с него, а Данчо се хвърли, та се пропи. За да не ме вижда туй момче, майка му се пресели в Радомир. Така моята майка остана без приятелка и толкова често започна да ги въздиша тия нейни въздишки, като че цял месец градушката съвсем не е спирала над главата ѝ.

– Не можем да платим на оня рошльо петдесет лева на каца – викна твърдо баща ми.

– Вие не можете, но аз мога – отвръщам аз. – Каците са големи. В една каца може да вкараш и кравата, и котлето, в което я доиш, и столчето, на което седиш. Но ти внасяш столчето, ако си дърт и имаш лумбаго като баща ми. Но ако си млад като мен, можеш да вкараш в кацата Роско.

Баща ми накрая каза:

– Троши си главата, но помни: жена, дето дава петдесет лева на някого за една каца, и Мурджо и Маринчо няма да искат да я погледнат – толкова е пропаднала.

– Жена, дето дава петдесет лева на Роско да ѝ изчисти кацата, въобще не мисли за Мурджо и Маринчо – обясних аз на баща ми. – Песовете ще си свият опашките само като видят сянката на такава жена.

Представяте ли си какво става, като отивам в къщата на Роскови! Баща му още носи белезите от зъбите на Мурджо и Маринчо по сурата си, Роско е с кръпки по дънките, където го ритал бодигардът на дискотеката заради малкия ми брат.

Както обядваха ония ми ти хора, изведнъж се вцепениха, като че храната в стомасите им се превърна в железни стърготини. Майка му се изсекна, баща му накрая и той подсмъркна, Роско обаче не се изсекна, дори не ме погледна.

– Какво искаш, ма Гало? Сега окосихме копривата и няма какво да си завираме в носовите да не ни тече кръв – разправя майка му. Тя е устата. Устата ѝ звъни като ЖП релси, когато ги мачка експресен влак. Обаче знаеш ли пък колко ми е на мен дали минава експрес, или въобще нищо не минава? Пет пари не давам дали изобщо има релси.

– Лельо Добрено, не идвам да приказвам с тебе.

– Че кой те е викал да идваш? – обажда се бащата едно тънко и злобно. В тоя момент реших, че сто лева ще дам, ще купя месо и кокали и ще ги хвърля на Мурджо и Маринчо като награда, дето са го ръфали този цървул.

– Чичо Станчо, толкоз ли съм важна, че трябва специално да ме викате? – отвръщам му аз. – Не съм важна. Ей на – на крака ви идвам, но чичо Станчо, не при тебе. При Роско идвам.

– Както знаеш да дойдеш, така знаеш и да си от идеш – обажда се Роско и най-хладнокръвно продължава да си яде фасула. Гребе и гълта, като че чинията му ще се запали, ако я остави за миг без надзор. Знаеш ли колко обичам някой да яде фасул, аз да му идвам на крака в къщата, където и балатумът на пода е пробит?

– Роско, искам да сложа край на нашата вражда – казвам и с всяка дума, която изричам, си плюя в мозъка. Знаеш ли колко обичам да правя метани на Роско? Извънредно много обичам всякакви поклони. Е, човек понякога трябва да си възсяда нервите и да се държи като в посолство – да се отдаде на подли дипломатически номера. – Тая вражда е срам за града – продължих смирено аз – Затова идвам с оферта за тебе.

– Знаеш къде да си завреш офертата... Чакай бе, пепелянките нямат такова място – подхвърля Роско над лъжицата си, пълна с фасул.

– Защо така приказваш? – продължавам да сипвам помия в мозъка си аз. – Човек прави грешка, човек оправя грешката. Мене ми се отвориха очите – упорито извеждам торбата с дипломатическите лъжи аз. – Направихме зло, трябва да го изтрием туй зло – и тримата се опулиха, сигурно храната продължи да се обръща на стърготини в гърлата им. Но аз няма да забравя да купя на Мурджо и Маринчо месо и кокали. Такива неща не забравям, помня като онзи дръвник, на който баща ми коли агнетата. И да искаш да забравиш този дръвник, кръвта е попила в дървото и се вижда. Как ще забравиш кръв, която непрекъснато гледаш на дръвника?

– Какво искаш? – пита накрая бащата на Роско.

– От тебе нищо не искам, чичо Станчо. За тая работа е нужен млад човек – хлъзгаво е, клеясало, ще се хлъзнеш да си строшиш някой крак. Това не мога да го преживея.

– Какво е хлъзгаво и клеясало? – пита оная, устатата, и релсите на приказката ѝ ме подпират в ребрата. – Ние да не сме някакъв контейнер за боклуци, че говориш тези приказки за хлъзгаво и клеясало. Да не би да искаш клозета ви да изчистим?

– В никакъв случай, лелю Добрено. Клозета сами си го почистваме. Аз идвам при вас за друго. Майсторска работа е това – чегъртането на бъчвите. Вътре слагаме най-скъпото нещо за нас – виното. Какъв ти кло-

зет! Ми че той, баща ми за това вино живее. Вечер само той пие по половин чаша от него, а на мен, на мама и на братята ми не дава. „Аз това на министри го продавам!“ – казва и наистина го продава... Та затова идвам да моля Роско да изчегърта бъчвите, да ги подготви за новото вино. Щото за това се иска тънка ръка и дебел майсторлък.

– Точно пък мен ли пък избира, ма? – подхвърля Роско. – Защо не си изчегърташ ти бъчвите – в тебе има отрова да дезинфекцираш каците на всичките изби в окръга.

– Роско, ако можех да ги дезинфекцирам, щях ли да се унижавам, чак до тука да бия път в тая жега? Да ме наричат такава и онакава, и аз да търпя. Само ти можеш да ги изчегърташ така, щото новото вино да свети като светулка и да мирише на оня вир в реката, дето се къпят голи момичета.

– Ти да не си станала обратна, ма, та за голи момичета приказваш? – обади се железницата и зина заинтересувано срещу мен.

– Не съм станала обратна, лельо Добрено, но всички разправят, че виното на баща ми ги подсеца за ония вир с голите момичета – дъвча аз.

– Мене това вино ме подсеца за гроба на баща ти – продължават да дрънкат релсите, но ти знаеш ли какво ми е от едни релси? Мисля за месото, което ще дъвчат нашите Мурджо и Маринчо. Лично аз ще им го поднеса, ако ухапят Добрена бърбораната.

– Добре, ма, колко ще дадеш на една бъчва? – пуска го тънко бащата на Роско и хем гребе фасула, хем очите му още малко ще влязат в устата ми – така гладно ме гледа.

– Ако даде по-малко от двайсет лева, ей сега отивам да отвържа нашия Пирин – и без това имаме да си връщаме – заплашва ме железницата. Като че не го знам нейния Пирин. Кльощав пес, на места с окапала козина, която смърди на разни илачи – мажат го с помада да умре. Техният Пирин като ми види петата, се хвърля да квичи, щото го бях ритала още преди да му окапе козината. Затова добре ме е запомнил.

– Сега няма да прибягваме до Пирин – разправям й аз. – Казвам ти, идвам с добро, лельо Добрено.

– Абе знам ти аз доброто – разсъдително го пуска бащата на Роско и се чеше по белезите на краката си. – Роско няма да дойде, ако дадеш под двайсет и два лева на каца.

– Слушай какво – намесва се най-накрая Роско. – Ей тия сандали там на прага виждаш ли ги?

– Виждам ги – казвам аз.

– А така. Щом като ги виждаш, донеси ми ги ей тука, както си го ям аз тоя фасул.

Ако в главата ми го нямаше онова твърдо решение за каците, за такива приказки щях да запаля бараката на тия нахалници с двете им мършави кози в нея, барабар с вързания за кола Пирин и окапалата му козина. Обаче човек действа като дипломат, трябва да знае как да преглъща пепелянки и жаби. Само така може да попаднат във виното ония момичета от вира, дето дават най-голямата слава на нашата изба.

Донесох сандалите – то пък едни сандали – каишките им орѣфани, като че двете стада крави са ги тъпкали барем две лета. Сложих ги пред краката на Роско – крака обвити с десет сантиметров слой прах, сраснал с гъстите му руси косми.

– Искам трийсет лева на каца! – заяви Роско. При тия негови думи баща му се задави с лъжицата фасул и закашля, а майка му както никога млъкна и удари масата с две ръце. Мълчах тънко и никого от тримата не поглеждах. – Трийсет лева и да ми обуеш сандалите на краката – разправя онзи русокос тиквеник.

Слушай какво, Гало, казвам си аз наум, ринала си кравешки фъшкии, ринала си купища тор, по-високи от теб самата. Обаче дипломацията е работа на надцакване, затова внимавай.

– Трийсет и пет лева на каца, но да не ти обувам сандалите – разправам аз, но това е само заради дипломацията. Не ме гнус от тор, ринала съм конски фъшкии по-големи от главата ми.

Бащата на Роско сипа една лъжица фасул, но не в устата си, а върху мушамата на масата. Майка му извика:

– Бравос, сине!

Обаче синът явно съвсем друго мнение има в главата си. Гледам русия му перчем, но толкоз перчема, а очите му – в тях десет коня се ритат и искри хвърчат. Такива коне в очите на човек обичам аз. Такива очи обичам.

– Двайсет и пет лева на каца, но ще ми обуеш сандалите! – вика Роско и с очи свети.

– Луд ли си ти, бе! – вика му железницата. – Оня келеш, баща ѝ, има дванайсет каци. Губим колкото едно яре и една овца майка заради твоето твърдоглавие.

– Ти трай, като говори синът ти – обажда се дебело бащата на Роско. – Браво сине. Я тая да се наведе и да ти obuе сандалите на краката.

Наведох се. Прахта по краката на тоя фукльо може да покрие цялата им къща до покрива, ако се струпa на един куп. Обаче ти не гледай прахта върху краката на мъжа, мъжа гледай. Както obuвах сандалите, леко го помилвах – първо глезените, ама много леко ги помилвах, после пръстите му, макар че не се виждаше кой пръст галя, толкова гъста бе тая прах.

– Какво правиш, ма? – вика Роско и с това ме уби. Мислех си, ще му стане хубаво, ще се усмихне, а той – „Какво правиш, ма!“

– Как какво? – рекох. – Погледни си краката – мръсни та черни! По тях само кал, дето си я газил в обора.

– Не съм газил в обора, ние нямаме обор. Орах цял ден.

– Е, орал си, орал. Да си жив и здрав. Рекох да позабърша прахта, че да не изцапаш сандалите.

– Да не го пребие баща ти, като дойде утре у вас – обадиha се релсите през зъби. – Да не ми пребиете момчето, че тогава с мене ще такова... разбираш ме нали?

– Тая е десет пъти по-злобна от баща си – подхвърли бащата на Роско. – Обаче ако пребиете сина ми, ще ви отрежа носовете, ще ви накарам да ги изядете, а след това шиите ви като на ярета ще отсека. Ясно ли ви е?

– Слушай, чичо Станчо – за да си сигурен, че няма да го пребием, докато Роско чисти каците, аз ще седя тука, ще си приказваме с леля Добрена...

– Какво! С тебе да приказвам? Ти си луда, ма! Аз тебе не мога да те гледам.

– Защо, нека да пробваме. Да поседи Гала два часа у нас, обаче да не закачат Роско. И в на края на деня да му броите парите – толкова кацци изчегъртал, толкова пари. Тогава нека да мирише виното на голи жени – извика бащата на Роско и плю на балатума.

– Това е почтена приказка – рекох аз. – Така разбирам аз нещата в бизнеса – пито платено. Към хората трябва да се подхожда с добро, нали така?

– Пепелянката се е побъркала – разправя бащата на Роско.

– Какво ти дреме дали се е побъркала, или не е? – заяви категорично майка му. – Важното е, че ще плати. Ако ще да се обеси после, нали така.

– Я дай някакъв аванс – обади се Роско. – Искам десет лева аванс. Имах сто лева в мен, обаче по принцип не давам аванс на никого.

– Нямам никаква стотинка у мен – лъжа аз. – Наистина нямам.

– Тогава си остави фанелата вместо аванс – разправя майка му.

– Да я оставя, ама под нея нямам нищо и ще се лъсна гола – отвърещам аз.

– Хич не ми трябва да гледам гола пепелянка – разправя Роско. – Остави си обувките и си ходи до вас боса.

– А ти ще дойдеш утре в сутринта в шест – казах аз и поех боса по прашния път обратно към нас. Толкова приятна прах по пътя не съм газила от дете, когато татко ми купи захарен памук. Купи ми този памук за награда, че продадох марулите с пет стотинки по-скъпо всяка една на пазара в Перник.

Но още по-хубаво от захарната награда, още по-хубаво от марулите, които продадох по-скъпо, беше лицето на Роско.

Тогава на пазара мъжете тичаха при мен. Можех да им пробутам коприва вместо марули, така ме зяпаха. Една жена марули ако не може да продаде, по-добре да се гръмне или да отиде да изчисти обора на моите крави, докато аз продавам марули на мъжа ѝ. По-хубаво от марулите и от пазара беше, когато на другия ден отидох в избата на баща ми – трябва да ви кажа, че по миризмата познах. Познах в коя бъчва се е наврял Роско, чак после чух как чегърта ли, чегърта по дъното.

– Роско – извиках му. Преди това бях дала по пет лева на всичките ни работници в избата, за да се изметат оттук, да пият по една бира или по две каменарки – оная отвратителна ракия, която тате пече и в която не слага само кожи от умрели кучета. Аз продавам каменарка в магазина ни вечер, когато втората смяна на миньорите се връща с раздрънкания автобус.

– Пепелянката пак се облякла тц, тц, тц... Всичко ѝ се вижда! – разправяха миньорите. Ама знаете ли, че не давам пет пари какво ми се вижда – важно е как върви ракията. От гледането им кожата ми никак не се е изтрила.

– Роско, чуваш ли ме добре?

Той спря да чегърта кацата, престана дори да мирише на прах и крави, както миришеше целият им двор. На крави миришеха даже и керемидите над къщата им.

– Чуваш ли ме, Роско?

– Да – отвърна троснато той и отново заби длетото в клея на кацата.

– Спри да чегърташ, сега ще ти направя едно много интересно предложение – той започна да блъска длетото в кацата – така блъска овен, като си помисли, че и ти също си овен и искаш да му отнемеш овцата. – Роско, ще се ожениш ли за мене?

Не знам както изтърва този човек, но нещо думна здраво върху дъното на кацата. Ако беше тука баща ми, щеше да го застреля с двуцевката. Татко мрази някой да съсипва каците му за вино.

– Сега гледай да не си изпуснеш чука върху крака – рекох аз. – Ако се ожениш за мене, ще накарам тате да ти припише цялата изба! – беше толкова тихо, че се чуваше как керемидите се нагряват от слънцето. – Ако ти е недостатъчно избата, ще ти припиша и двата коня, те са си чисто мои – Белчо и Црънчо.

– Я се разкарай – обади се бъчвата и длетото пак захвана да рови като пощуряло.

– Не съсипвай бъчвата, защото ако баща ми не те застреля с двуцевката, ще те застрелям аз. Ще се ожениш ли за мене те питам.

– Я се разкарай, отрово – ревна отвътре Роско.

– Това „не“ ли означава или „да“? – питах го аз. – Не ми е ясно какво точно искаш да ми кажеш.

– Няма да се ожения за тебе, та ако ще избата, ковачницата, Белчо и Црънчо, моторетката, Хондата и креватите, на които спите, да ми припишеш.

– Сигурен ли си? – пак уточнявам аз. – Не правя такова предложение всеки ден.

– Слушай какво, пепелянко – само ти да беше жена на този свят, пак нямаше да се ожения за тебе. Добре, че съм в кацата, иначе щях да ти ударя един шамар. Ти си най-гадното същество, дето съм срещал. Разбра ли ме сега?

Добре, че беше вътре в кацата, иначе щях да го напръскам със спрей в очите. Наистина разбирам дипломатическите номера, но чак пък дотам дипломатическо перде не мога да спусна. Пак извади късмет, тоя Роско. Представих си какви коне се ритат в очите му. Най обичам да гледам когато изпод копитата изхвърчат искри и очите на човека подскачат. Някак си удоволствие ми прави тази работа.

– Добре тогава – рекох с добро аз. – Като не искаш да се жениш за мене, тогава поне съгласен ли си да те обичам? Никой няма да разбере, пратих хората да пият по една каменарка за мое здраве.

– Какво! – отново нещо думна върху дъното на кацата.

– Виж какво, ако още един път изпуснеш длетото, ще ти сипя конска тор върху главата, казвам ти го най-открито. Приготвила съм торта предварително. Тая каца струва колкото десетима като тебе. Съгласен ли си да правим любов. Кажи.

– Аз тебе не мога да те гледам, гадино такава!

– В кацата е тъмно и няма да ме виждаш – казах аз. – Ако пък виждаш в тъмното, ще си разкъсам блузата и ще ти вържа очите. Така хептен няма да ме гледаш. Става ли?

Не го дочаках – сигурна съм, че щеше да ми нареди да се застрелям. Предварително си бях приготвила стълба – по нея с братята се катерим, когато брулим ореха зад кошарата на овцете. По тази стълба и Роско се е покатерил до капака на кацата.

– Я се махни от тука!

Късно е, чадо, помислих си. Вече се бях озовала на върха на стълбата. Сkochих в кацата, той взе да се пази, да ме блъска, но къде ще ме изблъска – бъчвата е бъчва, не е рейс, че да те изритат през някоя врата. Освен това не случайно онзи Данчо се бе пропилил заради мене. Дълбоко познавам любовта, тя просто някак много ми се удава. То е същото като да продадеш всяка маруля с пет стотинки по-скъпо, да ти викат „Гол смок“, но да се бият за твоята ракия. На един мъж мога да му продам и прахта, която жена му е натрупала в прахосмукачката, докато е чистила хола у дома.

– Разкарай се! разкарай се... разк... – Роско повече не можа да говори. Направих му всичко, което прави хубаво на мен. Отначало гледаше да ме ритне, съскаше и плюеше, но кой бяга от хубавото, та и Роско? Съвсем се укроти и ме остави да правя още по-хубаво – по-хубаво от захарен памук, от прахта по пътя през лятото, от петте стотинки повече за всяка маруля. И себе си направих честита. Толкова честита се усещах, че от благодарност целунах два пъти кацата, така като си беше нацапана с клей.

– Мила мамо! – вика Роско. Гледам го – и той целува кацата.

– Да си скъсам ли блузата, да ти вържа очите, че да не ме гледаш? – питам го.

– Ами късай я, ама не ми връзвай очите.

– Ще ми купиш ли нова блуза?

– Добре.

– Това „да“ ли означава, или „не“?

– Бе ще ти купя две блузи, крава такава!

– Какво? „Крава“ ли ме нарече? Сега ще видиш какво може една крава.

Кравата е добро и благородно животно. Пепелянка да ми беше казал, нямаше да се ядосвам. Змиите са почтена напаст – лежат си, настъпиш ли ги – хапят. Да си гледал! Реших да го науча да запомни как може и как не може да се обръща към мен. Но и с по-мръсна дума да ме беше нарекъл, пак нямаше да ме отблъсне!

Още в трети клас бях забелязала как светят очите на Роско. Той си ходи гордо към къщи след училище, аз вървя след него и толкова го обичам, че ще легна да мра. В любовта обаче човек не бива да легне да мре и не бива да крачи след някого като кон. Любовта означава да вкараш човека в бъчва – хем ще ти изчисти клея, хем не може да те изрита, защото както подчертах, бъчвата няма врати. Тогава пак започнах да правя хубаво на Роско, от хубаво по-хубаво.

– Мила мамо! – вика по едно време той.

– Не съм ти майка, дай да се разберем – изтъкнах му аз, после се покатерих на раменете му и се измъкнах от бъчвата.

– Виж какво – казах, след като вече стоях до кофата с конската тор, която бях приготвила. Реших, че ще я изсипя на тила му, ако ме нарече с име на животно – макар че кравата е добра и благородна твар. – Има още знаеш ли колко каци за чегъртане? Шестнайсет! Ще ти нося мляко с мед и пет пържени яйца в масло. Те дават много голяма сила. Така правех с Данчо – господинът, който се изсели от Перник заради мене.

– Данчо ли спомена след всичкото, гадино такава! – ревна отвътре Роско.

Понеже се бях зарекла, ако ме нарече с името на някое добиче, да му хвърля торта на тила, точно това направих – с риск по-късно виното да не мирише на момичета от оня вир, а към нещо друго да насочва откъм миризма.

– Ще те убия – изкрещя Роско, после изрече една псувня, но по нашия край мъж ако не псува, значи е болен или обърнат в другата сексуална посока. Нямам нищо против другата посока, но моя автобус не върви нататък.

– Я да ти хвърля още тор, щом така и така ще ме убиваш – рекох и сипвах, сипвах, че накрая дори му пуснах и празната кофа върху главата.

– Гадост! Гадост голяма – крещеше човекът, но вече не го чувах. Излязох от избата, пък стените дебели, откъде накъде да се напругам да разбера за какво толкоз пък ми е ядосан?

На другия ден аз се мушнах в кацата преди Роско – баща ми беше отбелязал с кръстче с бяла боя коя каца да чегърта нашият майстор. Аз седя в кацата, мълча и чакам. Той слезе точно в шест сутринта.

После двамата сме заспали на дъното, направо върху пържените яйца с масло, дето бях приготвила така предвидливо за подкрепа.

– Леле сине, и ти ще се пропиеш! Тая кучка ще те затрие, както що затри Данчо! – този злостен вик ме събуди.

И Роско до мен се размърда. Срещу нас лъснали фенери, баща ми свети ли, свети с прожектора, с който осветява телетата нощем, а майката на Роско лъщи с електрическо фенерче. Виждала съм я с този електрически уред по пътя, докато се прибира от втора смяна по чукара в горната махала.

– Ще го затрие, пепелянката! – обажда се някъде далече извън нашата каца чичо Станчо, бащата на Роско.

– Станчо, чакай тука, мой човек – само една минута чакай! – чувам гласа на баща ми.

– Защо, пари ли ще донесеш? Искаш да се откупиш, вампир неден! Да ни купиш мълчанието – пресече го майката на Роско.

– Не, чифтето ще си донеса – викна баща ми. – Да те застрелям – тебе и устатия ти мъж, дето наричате единствената ми дъщеря „пепелянка“. Затова ви карам да чакате. Ей сега ще донеса чифтето.

– Ми че тя е пепелянка. Виж я как се е разголила. Пепелянка недна!

– А тебе, Добрено, ще те накарам да ми платиш куршумите, които ще гръмна в задника ти – заяви спокойно баща ми.

– Ти ли бе, ти ли! Дъщеря ти е противна като тебе! Също като тебе е змия.

По това време Роско се скри зад моята пола, за да не блести под оня прожектор, с който баща ми свети на телетата. Макар че се бе омотал с полата, Роско извика от дъното на бѣчвата:

– Не е никаква змия и не е никаква усойница. Гала е най-доброто момиче, дето съм срещал на света!

– Какво! – ревнаха едновременно майката и бащата на Роско, и моят баща.

– Аз... – започна Роско и макар че не го гледам, знам, че ония коне ритат в очите му и хвърчат толкоз искри, че ще запалят бъчвата.

Прожекторът на телетата свети ярко и се чувствам така, като че забиват пирони в очите ми. Но ми е толкова хубаво, толкова хубаво! Никой досега не ми беше казвал, че съм най-доброто момиче на света. Абсолютно никой.

– Аз не мога да живея без нея – викна Роско в кацата толкова силно, че обръчите ѝ зазвънтяха. Стори ми се, че всеки момент щяха да изпокапят като круши на земята.

Здравка Евтимова (род. 1959) е българска писателка. Завършила е Великотърновския университет през 1985 г., специалност английска филология. Автор е на четири сборника с разкази и четири романа, публикувани в България. Нейни разкази са публикувани в САЩ, Великобритания, Канада, Австралия и Германия, където през 1999 г. тя печели наградата за къс разказ в конкурса за разкази на фондация Lege Artis.

Мястото на високата литература в днешния пазарен контекст

Автор: Владимир Трендафилов

Заглавието съдържа скрит въпрос във ветрило от инварианти: между любознателното „Какво е точно мястото й...“ и меланхоличното „Има ли въобще място...“. Целта ми тук не е да отговоря чрез статистика и чертаене на перспективи, а да уточня дефинициите, на база на които бихме могли да търсим по-сериозно отговора или отговорите. Защото в публичното ни поле, по моему, се допускат системни грешки в методологията на изказа, от което страда най-напред формулировката на въпроса, а оттам и шансът да се конструират смислени отговори.

Ако приемем „висока литература“ като широко терминологично вместилище, като „сериозна“, „познавателна“, „информативна“, „дълбока“ – и чак тук някъде добавим „класическа“ (а не да разбираме само „най-добрите художествени произведения в историята“), на въпроса може да се отговори в пет реда, че и в по-малко. Да, днешният пазарен контекст е точно нейното място. Разгръщането на пазарните механизми в глобализиращия се свят налага растящо потребление на всевъзможен вид информация. Усложнява се комуникативният релеф на социалното поле. Расте, например, броят на икономическите участници в него, както и на взаимодействията помежду им. Колкото повече участници, толкова повече взаимодействия. А колкото повече взаимодействия, толкова по-голямо потребление на информация от всякакъв род и по всевъзможни канали. У нас лошото състояние на икономиката много пречи на този контекст да се разгърне както би могъл, но някои симптоми показват, че той не спи и само чака шанс да скокне в по-бързо развитие.

И това не е случайно. За тази част от населението ни, която е млада, има амбиции и е в контакт със световните тенденции, е ясно, че висшето образование е вече долна летва, програма минимум. Само в САЩ годишно се защитават над 40 000 доктората и броят расте. Освен това – което е

и по-важно – образованието постепенно се откъсва от фиксираните си зависимости, става по-пластично, по-зависимо от решение на момента вместо от диплома в миналото, основава се все повече на личен избор, рационална ориентация и самообразование. Но дисциплините, които се преподават днес в университета, не са равнопоставени спрямо тия тенденции. Някои са по-спрегаеми в полезно, ефикасно знание, други – не чак толкова. Песимистичните изкази, които чуваме оттук-оттам из публичното поле, идват обикновено от тия последните среди.

Кои са тези среди? Ами всички, които са по-тясно свързани с досегашната регулация на глобалното социално поле – с регламента на националните граници и на легитимиращите ги идеологии. С възпроизводството на тези идеологии е по традиция свързано и поддържането на огромен апарат от университетска хуманитаристика, който в наличния си обем и състав не може да има друга смислена задача пред себе си, освен как да доизкрета до пенсия без резки социални сринове. А понеже съвсем логично се чувства застрашен, е постоянно склонен да се затваря в себе си, да се консервира, да се обединява зад идеята за бранене на културното наследство от „варвари“, и трудно, ама много трудно проумява, че културното наследство трябва да се актуализира, ако искаме да оцелее. И че най-сигурния начин да го унищожим е като го консервираш.

Още нещо по въпроса за самообразованието. То е почти неизбежен съпътстващ процес на ползването на Интернет. А Интернет не е само мрежа от проводници на актуална, постоянно опресняваща се информация. Там е зареден вече значителен процент и от елитното литературно наследство, понякога дори в академични издания, с хипертекстуални анотации, с приложени уводно информативни статии. Вложената информация е вече море. Самите университети, както гледаме, полека-лека се преселват онлайн. И колкото и много критики към младите да се отправят относно ползването на Интернет само за игри, струва си да отправим натам и позитивен поглед. Редовната употреба на Интернет създава навици на употреба, а те обичат да разширяват зоната на своето проявление, да завоюват нови територии. Тоест, който свикне да ползва Интернет, той обикновено става подвластен на желанието да го ползва все по-разностранно. Влиза в контакт с информация, а понякога и с висока литература. Волната комбинаторика на възможните действия, ако не друго, поне увеличава процента вероятност да се случи точно така.

Има обаче и тясно разбиране за понятието „висока литература“, което се възпроизвежда от споменатите по-горе среди. От негова гледна точка поводи за опасение има и те са реални. Това понятие е нещо като унаследена тълкувателна парадигма. То приписва на „високата литература“ следното съдържание: хуманитаристика с най-горен слой от художествена литература, който на свой ред е увенчан с поезия.

Това е структура не точно на литературата, а на литературната институция. Унаследена е от времето на национализма и силната държавност, от политическата философия, която тръгва още от Ришельо и Краля Слънце (от които тръгва и съществуването на френската литературна академия). Тази концепция, която властва в света почти до напоследък, затваря икономическата и ценностната комуникация вътре в националните граници, а границите циментира с охранителна харизматика. Литературата (и най-вече поезията) е играла особено активно подобни роли в историята.

Следователно няма да сбъркаме, ако кажем, че тясното понятие за „висока литература“ е преди всичко политическо понятие. То регистрира регулацията на основна част от властта в полето на културата. Колкото е по-централизирана и недемократична тази власт, колкото повече приоритетите ѝ са фиксирани в йерархично подредени институции, толкова по-ясна и очертана е дефиницията на високата литература, толкова по-сводима е тя до категорични постулати и дори до конкретни имена. Неминуема е, например, яснотата на дефинициите за „висока литература“ през социалистическия период на българската култура. Яснотата е най-отличителният им белег – при това не само на официалните дефиниции, но и на неофициалните, органичните, тия, които се подразбират и без думи. В онзи контекст високата литература би могла да се дефинира като „Шекспир, Балзак и Дикенс, пречупени през марксистко-ленинската доктрина за историческата борба между класите“. Или в български контекст, като „линията на литературно развитие между възрожденците революционери и социалистическия реализъм“. А в по-инструментален план, като „това, което се пише от членове на СБП“, „това, което е получило Димитровски или други сребрени награди“, или „това, което е било посочено като такова от председателя на СБП Джагаров или Левчев“.

С една дума, „висока литература“ е наистина политическо понятие. Най-сигурната му съставка не е дори някакъв конкретен свод от имена

и заглавия, а един модус на поведение: постоянният стремеж на политическия принцип на дефиниране да тълкува себе си като естетически. Високата литература, която иначе е само сектор от „цялата“ литература, питае органична потребност да се дефинира като „най-добрата“ и дори „единствената“. Това тя постига главно чрез рязане на контекста около даденото произведение и особено около поставянето му в списъка на подбраната „класика“. Съответно, от нейна гледна точка останалата литература е „слаба“, „кич“ или дори въобще не е литература (не съществува).

Пазарът е друга категория понятие – не политическо, а социоикономическо. В дефиницията му присъства политически елемент само дотолкова, доколкото пазарът съществува в конкретен, включително и политически контекст. Но естеството му не е да чертае предварително модели, т.е. политически стратегии на потребление, а да отвоюва потребление от полето на държавната (централизираната) регулация. Тоест, политическото присъства не в естеството на дефиницията му, а по границите на дефиницията – там където дефиницията се сблъсква с реалността.

Затова именно можем много да иронизираме днешното състояние на пазара в широк и в тяснолитературен смисъл. Можем да подмятаме, че пазарният контекст все още не е „пазарен“, а „пазарѐн“, „спазарѐн“. Да, можем спокойно да го тълкуваме и като такъв. Но трябва да осъзнаваме, че лошото състояние на пазара и дори отсъствието му не опровергава дефиницията на пазара, а очертава резултата от борбата на пазарността срещу силите и механизмите на държавната, административната, политическата регулация в това поле. Тоест, дори нулевият пазар (както бихме могли да тълкуваме пазара, например, през социализма) не редефинира пазара като такъв, а подчертава само условията за неговото съществуване в конкретния контекст.

В многото писания по тия теми се правят две системни грешки или манипулации. И двете са плод на салонно леви идеологии. Едната е, че днешното недъгаво състояние на пазара хвърля сянка върху естеството и дори моралния облик на пазара въобще. В този дух преди време писа Антоний Тодоров в бр. 1 на в. „Свят и дипломация“¹. Той заявява, че „всъщност никога пазарът не е бил толкова свободен, колкото го представя неолибералният дискурс“. И след като приема за даденост волунтаристката (впрочем, не негова) теза, че „модерният свят е разделил доста

1 Г.І (2005).

прецизно и цялостно публичната от частната сфера“, Тодоров отрежда на пазара територията на свирепото Дарвиново оцеляване, а пък на публичното поле – територията на гражданското му „отглеждане“, охраняване или култивиране.

Това е ретроградно разбиране, основано на данни и изводи от XVIII и XIX век. Най-лесно е да го обезсилиш чрез собствената му конструкция: „Е, добре, ако не си виждал досега свободен пазар, откъде знаеш, че е нещо лошо?“ Но искам да добавя и още няколко детайли извън чистата логика. Първо, наблюдението, че пазарът не е бил никога досега съвсем свободен, не може да хвърли сянка върху идеята за свободния пазар или върху дефиницията му. Теорията на демокрацията също не възниква в условия на налична демокрация. Този тип теории нямат за цел да затворят в доктринен калъп предмета на описанието си, а по-скоро чертаят крайни точки или ориентири, към които водят действието и взаимодействието на отразените в тях механизми на обществото. Да не говорим, че имат и перформативно въздействие, не само регистративно. Създават и вършат разни неща, а не само ги описват.

Освен това, в настоящия период наблюдаваме очевидно взаимопроникване на пазарната и публичната сфера. Дори у нас. Телевизията и другите медии дават ясни примери за тази тенденция. И това не би следвало да води само до песимистични изводи относно вулгаризацията, меркантилизацията и дори изчезването на публичната сфера, но и до доста по-вярната констатация, че по този начин, чрез взаимопроникването, самият пазар постепенно се облагородява и дори вече демонстрира способността си сам да създава форми и инстанции на защита за участниците в него. Поради същата тази причина, не е наложително някакъв борд от експерти, извисен спрямо пазара и подбран по неведом за широката публика начин, да бди над него, да се изказва компетентно за недъзите му и да му налага ограничения и санкции.

Другата грешка, която се прави в този план на разсъждение, е, че пазарът е просто поредната йерархична конструкция в социалното поле – едноцентрична структура, каквито са също държавната власт или високата литература. Този тип възгледи се основава на сбърканата позиция да се проектира върху пазара административна структура, да се гледа на него като на някакво учреждение, което е прорязано от вертикална подредба и излъчва хомогенно, монолитно послание. А той не е структура, а стихийно поле с много центрове на влияние, които плюс това се

борят постоянно помежду си. Така че, да се говори за пазара със салонно лява терминология от типа на „хегемонията на пазара“, „диктатът на пазара“, „борбата между Държавата и Бизнеса“, е като да говориш за сложни неща, гледайки ги от птичи поглед и употребявайки терминологията на техните антиподи. Все едно да кажеш: „Либералът е вид фашист, но без идеологията на етническото неравенство и методологията на етническото прочистване.“

Точно защото „висока литература“ е преди всичко политическо понятие, дефиницията ѝ е силно зависима от конкретния контекст или по-точно казано, от регулацията на властта в литературното поле, която на свой ред е функция от цял куп политически, социални, икономически и др. условия. Историческото развитие на дефиницията в различните региони показва това. Ако проследим обхвата ѝ в историята на елитноевропейската литература, ще видим, че макар поезията да е имала патентовано място в полето ѝ, същото това поле веднъж е изключвало романа, друг път драмата, но пък е включвало на тяхно място, да речем, религиозния или литературно-критическия трактат. И това е още в сферата на жанровата селекция, преди да преминем към селекцията на конкретните имена и заглавия. Самото понятие „литература“ периодично се рedefинира, вследствие на което подобна потребност връхлита периодично и понятието „висока литература“. Точно в такъв период живеем сега.

Историята ни дава доста верен зрителен ракурс към проблема. Вече споменах за склонността на високата литература да се самопредставя като „най-добрата“, „единствено добрата“ и дори „цялата“ литература. Дори днес. Дори у нас – сред adeptите ѝ. Въпросът е, че колкото по-назад във времето се връщаме, толкова това е по-вярно. Нещо повече, доста бързо навлизаме в периоди, когато понятието „висока литература“ въобще не е съществувало, просто защото е покривало стопроцентово литературното поле. Това понятие е плод на сравнително ново време; самата му формулировка подсказва, че има и друга литература, освен „висока“. Но каква висока литература е могла да съществува, например, по времето на Платон или дори Тома Аквински? Щом е била литература, значи е била висока. Самият ѝ писмен вид е бил вече белег за високост. Грамотните в ония времена са били малцина на брой и обикновено са гравитирали към кралския двор или Църквата. Ролята на днешната ниска литература се е изпълнявала фактически от устната художественост, от фолклора.

Стандартната ниска литература се появява едва когато се разраства грамотността и обхваща социални слоеве, които са в състояние да я произвеждат. Тоест, появата ѝ говори за реално развитие на културата в социалното поле. Това става общо взето през XIX век и е плод на радетелските програми за ограмотяване на простолюдието и на законодателните инициативи за ограничаване на детския труд и задължителното минимално образование. Високата литература, тоест, заедно с останалите блокове на престижното образование, тръгва да се саморекламира по този начин, да набира нови адепти. Тогава се разраства и литературното поле, а релефът му се усложнява. С една дума, може да изглежда парадокс, но продукт на развитието на литературата, литературния процес, литературната институция и литературното поле е именно ниската литература – не високата. Можем значи да тълкуваме „ниската литература“ като непризнатата рожба на високата литература.

Получава се така, че „високото“ хуманитарно знание, при разпространението си из неспецифичните му социални слоеве, не се възприема в пасивно неизменен вид, а се преработва съобразно нуждите и менталитета на съответния социален сектор. И съответно излиза в публичното поле често пъти във вид, който може да се тълкува като уродливо подобие на „високия“. Впрочем, високата литература (или по-точно, *високата литературност*) още по онова време води борба срещу полузнанието, вулгарността, простотията, агресивното невежество, които употребяват грамотността за недобри цели. Така например, в многобройните възпитателни ръководства, статии в сферата на образованието, а и в детските списания все от последната четвърт на XIX век системно се появява и преповтаря тезата, че е по-добре да не се чете нищо, отколкото да се чете „неподходяща“ литература.

Оттук виждаме, че в онова време разграничението между висока и ниска литература е било в особено ясен план проблем на контрола. Един вид, по-добре да си неграмотен, подвластен и анонимен, отколкото грамотен и независим, макар и вулгарен. В появата и трайното задържане на този постулат съзираме един страх от развилнялото се образование, което някак не върви в предназначаната посока, а излиза от контрол. А заедно с това се съзира и една недоизказана носталгия, насочена към времето отпреди образованието, когато правилата на литературната игра, а и участниците в нея, са били малко на брой и фиксирани. Но духът е бил излязъл от бутилката и вече е било късно за връщане.

И така, поради разрастването на грамотността, се разрастват на брой и центровете, които излъчват литература, литературна селекция и литературни ценности. Своеобразно казано, високата литература попада в капан, изработен от самата нея или поне от собствения ѝ контекст. И от края на XIX век насам, движенията, които тя прави, са основно в обратна посока, не към излизане от себе си, към просвещаване, а към прибиране вътре в себе си, към хомогенизиране, към обособяване, отделяне, откъсване: на първо място, от популярното образование и производните му ценности. Всичките школи, които могат да бъдат групирани под названията „изкуство за изкуството“, „естетизъм“, „декадентство“ и т. н. са продукти на централната, придворната, високата линия в литературата, която се стреми да противодейства на линията на масовата грамотност и нейните продукти, или ако не е в състояние да противодейства, поне да запази собствената си неразтворимост във вече широкия културен контекст. Те са всъщност свръхконсервативни. Импулсът им е да възпроизвеждат ценностна елитарност в контекст, където тази елитарност не е единствено възможната.

Съвсем логично, те са насочени и срещу пазара, защото именно масовата грамотност създава широкия литературен пазар. С което последният влиза в елитарните съзнания като поле главно на ниската литература. Оттогава насам високата литература воюва за своя идентитет по един пасивен начин, поне до известно време. Тя се утаява в ниши: в литературни салони, творчески групи, академични катедри. Професионализира се. Съсредоточава ценностния си център в професионалния жаргон и формалния експеримент. Оттогава датират експерименталната поезия, романът на потока на съзнанието. Развива се пиетет към новостта – и то не към тематичната, а към структурната или техническата. Развива се пиетет и към непонятността, към елитарния език. Това са все опити за противодействие срещу масовата грамотност, опити за очертаване на „своите“ граници, за поддържане на специфичен идентитет в контекст на растяща словесно-творческа конкуренция отвсякъде.

Съпротивата срещу пазара и некоординираната творческа продукция, плод на масовата грамотност, налага на високата литература ориентация към държавната поръчка, като към източник, от който зависи въобще оцеляването ѝ. Така „високата“ и „ниската“ литература постепенно се оформят като гнезда на полярно противоположни идеологии, а също и институционални ориентации – съответно към държавата и

пазара. Последен етап от тази тенденция е (в елитна Европа) периодът на френския постструктурализъм, чийто пряк имитатор и наследник у нас е българската академично-интелектуална общност в най-новия ни период. От една страна те изповядват – или демонстрират предпочитания към – салонно леви политически възгледи. От друга страна, по отношение на възгледите си за литературата, те се херметизират езиково и стилово, култивират пиетет към непрозрачния, непонятен дискурс, към формалното експериментаторство, което след толкова десетилетия елитноевропейска практика е фактически един от стожерите на литературния консерватизъм. Ориентират се – в нашия случай – и към политико-партийни принадлежности.

Непонятният дискурс е интересна форма на политическа манипулация в хуманитарната област. Неговата непонятност не е функция от дълбокия смисъл на изразеното, а от желанието за съхранение на високоинтелектуален идентитет в ситуация на масова обществена грамотност, където ясният дискурс е овладял широкото публично пространство. С него плюс това се манипулира лесно и участниците в играта му имат шанса да реализират двойна полза. От една страна, те могат да придават на мисловната оскъдица в писанията си формален блясък, престиж. От друга и по-важна страна, неяснотата е била в историята често изпробвано средство за заместване на информацията с харизматика и в тази своя функция е служела вярно на централизирания тип политическа власт за поддържане на нямо религиозно обожание у безпросветния електорат. В синхрон с памтивековните традиции на сакралното слово, тя внушава илюзията, че знанието е нещо много сложно и поради това следва да бъде отдадено на ограничен борд от експерти, които единствено да имат правото да отговарят за съхранението, правилното тълкуване и разпространението му. Не е случаен, в този смисъл, резонансът през 90-те години между френско-производните ни интелектуалци и една от двете основни партийни централи.

И накрая нека пак се върнем на въпроса, каква е перспективата на тези движения и състояния в полето на високата литература. Общо взето, предстои им постепенно претопяване в общото културно поле. В контекста на масовата грамотност виждаме, че институцията на високата литература не търси да рови за ценни неща в литературното поле, а да обособи идентитета си. Стремeжът ѝ всъщност е да дефинира като „високо“ не конкретно съдържание, конкретно произведение или произве-

дея, а определена система от правила, стилови параметри, термини и любими думички. Това е всъщност, в идеален план, стремеж да се дефинира като висок някакъв формален калъп, в който каквото и да налееш, ще се окаже висока литература. Тогава именно, ако приемем, че това би могло да стане, институцията би погълнала творчеството и би се увековечила, защото за да постигнеш нещо в литературата не би имало значение какво мислиш, чувстваш и пишеш, а къде принадлежиш и дали знаеш точните думички и правила. Паролите за принадлежност към ложата.

Но това е изключено да стане. Неравенството между високата и ниската литература е всъщност функция от неравенството между социалните слоеве и достъпа им до потребната им информация. С разширяването на комуникативния хоризонт в днешния свят, под въздействието най-вече на електронните комуникации, тези разлики няма начин да не ентропират постепенно. „Високата“ литература няма друг изход, освен все повече да се трансформира просто в „добрата“ литература. Да се превърне в метафора на самата себе си.

Владимир Трендафилов е роден във Варна през 1955 г. Завършва английска филология в СУ „Св. Климент Охридски“, където преподава до 2001 г. Работи като редактор в „Народна култура“ (1981-1983) и главен редактор в „Български текст“ ЕООД след 2001. От 2005 г. е доцент по английска литература в ЮЗУ „Н. Рилски“, Благоевград.

Коментари (6)

- 17-08-2009 | **Петър Величков** – Парадокси

Етикетът „висока литература“ у нас предизвиква неприятно чувство и е сигурен белег, че въпросната книга е експериментална, усложнена, с една дума четенето ѝ е истинско изпитание. Понятието предизвиква възторг у някои сноби или в най-добрия случай познавачи, които обаче не са единствените читатели на подобна литература у нас, защото издаването на такива книги най-малкото е похвално, понеже те попадат в библиотеките. Между тях наистина има творби, които непременно трябва да се прочетат и доста голямо количество други, на които мястото им е в кошата. По принцип повечето от тях излизат у нас, защото съответната страна е спонсорира най-малкото превода им на български. От целия тираж голяма част отива в библиотеките, 30-40 се раздават на журналистите за реклама, 20-30 читатели си ги купуват и останалото – пълни складовете.

- 18-08-2009 | **В. Трендафилов** – Петър Величков

Точно така, Петре. Става дума не за ниво или оценъчност, а за жанр.

- 19-08-2009 | ?

Че е жанр, жанр е. Ама нямам чувството, че „Неговата непонятност не е функция от дълбокия смисъл на изразеното, а от желанието за съхранение на високоинтелектуален идентитет в ситуация на масова обществена грамотност, където ясният дискурс е овладял широкото публично пространство. „ По скоро е защитна реакция в смисъл „не че не мога, ами не искам“. Нещо като абстрактните форми в изобразителното изкуство след появата на фотографията. За разлика от 19-ти век, в наше време обществото, или поне тази част, която е склонна да чете по-сериозни неща, е доста по-образована и информирана, а и по-интелигентна, от писателите. И те не представляват интерес за нея, както полуграматните попове вече не могат да бъдат духовен лидер на другата част. А на писателите им се ще да бъдат лидер все пак. И чувствайки неспособността си да впечатлят тези образовани гадове в нормална среда, те създават друга, своя си, в която и простотията е толкова непонятна, че се превръща в атрибут, достъпен само за печени снобари.

- 19-08-2009 |?

Ама само как звучи цитатът горе, а!

- 19-08-2009 | **В. Трендафилов** – ?

„Писателите“ е голямо обобщение. Кой? Всички ли?

- 20-08-2009 |?

Разбира се, че съм забравил някои. Ама като си направя труда да прочета нещо от тях в „Прегледа“, обикновено не мога да се стърпя да не изкоментирам колко е тъпо и наивно.

На изток от Рая

Автор: Цвета Стоева

Докато избираме най-изгодна лихва за кредита или плазмен телевизор, четем новини за кризата в пресата и записваме децата си в най-елитните детски градини, някъде там, в нашия град има едни хора – едно малко общество, което вечер по телевизията важните хора на държавата наричат малцинство. Въпреки че според статистиката то става все по-голямо.

Озовавам се там след като излизам от квартал Дружба в посока летището. Пред мен има запустели поляни с щръкнали тук-таме дървета и хиляди разноцветни найлонови торбички, закачени по изсъхналите клони или свити в тревата. Напомнят инсталация на неразбран артист.

Точно там се намира и циганския квартал „Абдовица“. С десетките полу-разбити къщурки с височината на иглу, които се чудят на коя страна да паднат. С неизменните купчини боклуци, миризмата на гнило, мухъл и конски лайна. С бездомните кучета с ребра като решетки, хлътнали чак до изгладнелите им мозъци. С невръстните циганчета само по мръсни долни гащи, които джапат в калта. Децата с очите на старци, които гледат с интерес новодошлия бял човек.

Няма как да останеш незабелязан. Бялата ти кожа им говори много повече от всички локви в махалата. За топло легло, чаша мляко, шоколад с лешници. Како, дай ст'инки. Струпват се около теб, сякаш си къшей хляб.

После към нас идва Марин. Без да го викам, без да го питам – с ръце прострени в нищото, бърза да разкаже историята на живота си, а тя се побира в не повече от пет минути. Когато живееш в мизерия, гледаш да забравиш колкото се може повече.

Той е на около 70 години, вече не ги брои и е толкова черен, че прилича по-скоро на чернокож американец саксофонист, отколкото на циганин. Бил точно на 20, когато стегнал куфарите в Ботевград и дошъл тук. „Заради жената... Тя искаше в големия град и аз – айде!“

Сега живеее наблизо с внука си, който се навърта тревожно около нас, докато си говорим.

„Остави го, той е нервно болен – получава припадъци.“ – вдига рамене дядо Марин. Именно поради тази причина хората в махалата го наричат Лудия. Момчето е високо, русо и има стъклени сини очи. Пита ме дали ще се гледа по телевизията довечера. Аз съм от списание обаче.

„А поне с магарето ще ме снимаш ли?“

Ще те снимам, разбира се, как не! И след няколко спусъка с фотоапарата го запечатвам на дигиталната си карта – с рошавата му коса на една страна, ръце с черно под ноктите и едва набол мустак, който смътно напомня, че макар и лудо, момчето ще има нужда от всичко, от което се нуждаят и неговите връстници. Поглежда плахо в дисплея с насълзените си по рождение очи и започва да смее. Никога преди не са го снимали. А с какво се занимава?

„Аз с магарето – жезеза, хартии, вестници, каквото пада. Боклуци, жезезории, отпадъци. К’вот пада – кой ти го издава“ – рапира детето на гетото, докато чертае въображаемо полукълбо с ръцете си, разперени високо над главата. А какво правиш с отпадъците?

„Отпадъците ги връщам пак на отпадъци.“ Така изкарва по 20 лева на седмица.

„Много нема, много нема. И работа нема. Търси, ама никъде не го взимат, защото е циганин“ – додава отстрани Марин.

Около нас вече са се събрали около 30-тина циганина, но не за да слушат разговора ни, а защото след малко започва ежегодното им състезание с коне. И съвсем естествено разговорът се премества върху третия, последен член от семейството на Марин – сивият им домашен любимец с едно криво ухо и две увехнали магарешки очи.

Той обаче няма да участва в надпреварата.

„Да го пусна, ама нема как, защото като го подкова сутрин и вечер трябва да ги свалям... Малки са му, стягат го подковите и не може да спи, а пари за други нема.“ – върти глава Марин.

Оглеждам се наоколо – краката ни са затънали в кал, в очите ни има кал, изплезваш се и пак кал. В главата ми изплуват контрастите и питам Марин какво мисли за Западна Европа.

„Аз да не съм политик, че да мислим!“

Спокойно дядо, то и на тях рядко им се случва... След това ни разказва, че ако мисълта не е от най-силните му страни, то поне е дал всичко

от себе си на живота – построил е къща, има 8 деца и 40 внука (дотук с теорията за малцинството), до един женени и задомени. Отдавна обаче никой не го поглежда. И добре, че са Лудия и магарето.

„Аз даже планирам внука ми да го назнача за есентент“

За какво, питам аз?

„За ес-ес-тент – спелува важно циганинът – това е за чужда помощ. Защото трябва да съм с придружител – първа група инвалид съм. И сега ще ходя в Нова телевизия да видя там какво ще направя.“ – завършва намеренията си Марин.

Малко след това го оставям сам с грижите и магарето му, защото състезанието започва. На стартовата линия ровят с копита 3 коня, гордо възседнати от трима циганина. Първите двама са доста млади, но около 13-14 години. Третият е Лудия. Намерил е отнякъде кон и ръкомаха доволно в далечината. След като сигналът е даден, тримата ездачи тръгват в три различни посоки – неадекватно, но устремено. Внукът на Марин обаче изостава далеч зад тях. Кобилата му се мята бясно ту в ляво, ту в дясно и напредва бавно. Той се опитва да овладее опърничавото животно, но все по-неуспешно.

Публиката, която се беше събрала за мероприятиято, вместо да гледа кой ще финишира първи, се залива от смях и сочи безмилостно Лудия. Но той не ги чува. Май отдавна е спрял да слуша хората и предпочита компанията на животните.

След като смехът утихва, започва и втората част от състезанието – теглене на каруца. За целта конят се впряга, а условието е да дръпне товар от 1 тон – 4 бордюра по 250 килограма. Засича се и време от 3 минути, както и метрите, които ще измине животното с каруцата.

В този импровизиран кръг кобилата Мая е фаворитка. Тя е с лъскав светло кафяв косъм, тежка и едра и именно поради тази причина не участва в първата „волна“ програма.

Щом застъпва стартовата линия с копито, Мая напънга жили и започва да тегли с мъка тежката каруца, заобиколена от цял катун ентузиазирани беззъби физиономии. Отвсякъде се чуват бурни възгласи и псувни:

„Айде, моме!“

„Дай, дай, дай, майка ти дейба!“

И докато мъжете крещат и ръкомахат, насърчавайки животното, жените стоят малко встрани. Люпят семки и с типичната за дамите пред-

видливост и желание винаги да предугаждат събитията, правят прогнози колко дълго ще издържи кобилата. След малко се чува креативното предложение на някой от циганите:

„Абе, впрегнете чорбаджийките по-добре, бе!“ – и по полето отеква гръмогласен смях. Прекъсвам настървените викове, като питам каква е породата на Мая.

„Тя е между дунавски кон и ерденски – обяснява ми гордо собственикът на животното – Както например вие, българите сте ерденска порода, а ние циганите – дунавска.“

Изведнъж от някъде се чува гласът на нашия позабравен герой – Лудия. Интересува се дали е завършил под номер едно в първото състезание. Отново следва бурен смях. Казвам му, че като че ли е финиширал трети, последен.

„И какво печелим?“ – не се отказва лесно волният ездач. Повдигам безпомощно рамене, а той се отправя доволен към останалите съгледвачи да разпитва къде му е наградата.

А аз все повече се чувствам като в една Йовкова реалност. Само за няколко часа се убеждавам, че в този кален и тъмен квартал като развален вагон в самия край на София, героите на писателя продължават да живеят. Никога не са се виждали на снимка, не са опитвали новия сладолед на Данон с лъжичка-шаблонче, търсят помощ от телевизията вместо от държавата. Въпреки че нямат телевизор, но имат мечта за есентент. Видели много повече в мърсотията на квартала си, отколкото ние някога ще разберем, застанали зад бялата рамка на алуминиевата си дограма.

Цвета Стоева е млада българска авторка, победителка в конкурса „Новелови награди“ 2007.

Дигиталната борба на културите

Автор: Щефан Вайхерт

„Добрите редакции трябва да държат канализационните си шахти затворени, за да не може мръсотията отдолу да се качи горе през лайнариците“. Когато Ханс Улрих Йоргес (шеф-редактор на *Шерн*, бел. пр.) презрително изпусна това изречение по повод на „loser generated content“ в Интернет, той със сигурност можеше да очаква вълна на възмущение от страна на блогърската сцена. „Една представа, която говори за изключително себенадценяване“, писа журналистът от *Handelsblatt* Томас Кнювер в блога си *Недискретността – въпрос на чест*. А блогът *Медийни шумове* обяви Йоргес за „дисър на деня“ (от американския неологизъм *disser* – „човек, който обижда“, бел. пр.), който „налива масло в пламтящото малко огънче на вечната и ставаща все по-сучна дискусия относно блогърите срещу журналистите“.

Взаимно презрение

Взаимното презрение и обидите между професионалните журналисти и блогращите аматьори отдавна вече не се ограничават само до прости реторически схватки. Те по-скоро маркират началото на една публицистична класова борба за постигане на господстваща позиция пред общественото мнение – една борба, която още не е достигнала връхната си точка.

Действително, имена като Томас Кнювер, Райнер Майер с псевдоним Дон Алфонзо, Щефан Нигемайер или Роберт Бейсик засега говорят нещо само на ония, които редовно се подвизават из онлианските полета. Но значимостта на тази нова публицистична лига не може да бъде отречена. Според *Шпигел* днес вече съществуват над 200 000 активни немскоезични блогове – с което новата медийна форма е излязла от позицията на нишев или допълнителен продукт, за да се превърне в задаващ тон форум и говорител на едно движение, противопоставящо се на

мейнстрийма в масовите медии. Именно защото все повече кореспонденти, репортери и редактори биват отстранявани и това очевидно се възприема (все още) като един вид страничен ефект от икономическата криза, така наречените аматьори са в състояние да отвоюват медиен терен, който преди това се считаше за изгубен. С цяла блогърска армия зад гърба, отделни хора като Джеф Джарвис, Джей Розен, Джош Маршал и Ариана Хъфингтън, успяха да се издигнат в САЩ до позициите на публицистическата тежка категория.

Обратно въздействие върху журналистиката

„Алфа-журналистите 2.0“ променят класическата журналистика – също и онази, която все още се поднася на публиката по изцяло аналогов начин. Публицистичната платформа на дигиталните бохеми, Интернет, е при това не просто една нова, по-високоразвита медия; тя по-скоро засмуква в себе си всички съществуващи масови медии, преоценява ги и дефинира по нов начин изразните им форми и публицистичното им въздействие. Интернет придава нови форми на журналистическата продукция, разпространение и преди всичко взаимодействие.

Така например разкритията на Bildblog.de са не просто резултат от работата на една голяма редакция от разследващи журналисти, а в голямата си част те идват от читатели, които най-често гледат критично на булевардния вестник (става дума за *Bildzeitung*, най-големия булеварден вестник в Германия, бел. пр.). Без външна помощ един такъв продукт изобщо не би бил възможен, както признава самият основател на Bildblog и най-известен в Германия блогър, Шефан Нигемайер.

Освен това мрежата създава и нови свободи. Актьорите от стария медиен свят, които задаваха тона в Германия, се намираха в установените медийни метрополии, в Берлин и Мюнхен, Хамбург и Франкфурт. Напротив, сред онлайн-журналистите прави впечатление особеното нomaдство: водещите представители също се намират в големите медийни градове, но те могат да бъдат открити и в провинцията. Организацията на онлайн-общностите, обменът чрез фийдове, туйитове, блогролове и профили очевидно заменят за някои хора традиционните места на властта. Забелязва се и едно засилване на „феномена Берлин“, усиленото смесване на разговор и журналистика, еднаква приближеност както към политиката, така и към медиите, както и техните места за срещи като престижните берлински ресторанти Борхард и Грил Роял.

Борба за признание

Новите говорители, мнозина от тях в средата на тридесетте, се намират под натиск за намиране на собствено място в медийния бранш. Това обаче може да функционира единствено под формата на „въстание срещу старите“. Хората от 68-те години комбинираха нещо такова с един процес на политически промени; сегашните журналистически младо-турци си служат с новите технологии, за да постигнат целта си. Променят се също и ролите, както и разбиранията за самите себе си. Докато журналистите все повече възприемат себе си като неутрални посредници, а не като контролори на властта, блогърската сцена се характеризира с нонконформизъм, повишен интерес към различните мнения, а често и с отказ от бавни редакционни процеси.

И докато красноречиви онлайн-редактори като Йохен Вегнер, Йорг Садрозински или Ханс-Юрген Якобс редовно размишляват върху бъдещето на журналистиката, най-вече по медийни конгреси, панели и пр., алфа-блогъри като Роберт Бейсик и Дон Алфонзо действат по-скоро прикрито. Блогърската сцена излиза сравнително рядко пред широката общественост. При всички случаи обаче повечето говорители в Интернет са хора на съвместната работа: блогърският конгрес „re:publica“, създаден от Маркус Бекедал, позволява съвместна работа от страна на всички онлайн блогърски крепости от Берлин, Хамбург и Мюнхен.

Тематично блоговете се ориентират предимно към техниката и интернет – силно посещавани блогове, отнасящи се до реформата на здравеопазването или до икономическата политика, са сравнителна рядкост. Но въпреки това блогърите и журналистите често възприемат себе си като противници, в една смесица от страх за собствения статус (журналисти) и разочарование от липсата на признание от другата страна (блогъри). А ония, които се намират в гранични области, имат особени трудности – не е съвсем ясно дали те всъщност са блогиращи журналисти или блогъри, работещи като журналисти.

Предприемчивост

Алфа-журналистите 2.0 гледат с особени резерви на класическите държавни структури. Във времето на глобализация младите не приемат на доверие обещанията за сигурност. При това те се осланят повече на собствената инициатива и предприемачески способности, отколкото на преследването на корпоративна кариера. И щом социалните стандарти

не могат да бъдат запазени в дългосрочен план – така звучи техният девиз – то човек би искал да има поне свобода.

Освен промененото работно ежедневие, което се определя предимно от технологическите нововъведения, се оформят и алтернативни професионални полета, като например профилът на „редактор на общността“ или „кризисен репортер“ – така например репортери като Матиас Гебауер от *Шпигел Онлайн* правят репортажите си за различни войни и катастрофи почти в реално време. От новите журналисти от само себе си се очаква да умеят да работят с тон, текст и образ. Способността за комбиниране на тези различни изразни форми постепенно се превръща в ключова квалификация. Журналистиката – това е изводът, който се налага от този поглед към новата алфа-журналистика 2.0 – преживява най-драматичната си промяна от времето на въвеждането на телевизията насам.

Източник

Щефан Вайхерт е професор по журналистика във висшето училище за медии и комуникация в Хамбург.

Коментари (1)

- 19-08-2009 | **Зелен Бетон** – Малко ни е рано

Това са „разсъждения от бъдещето“, според мен. В българската блогосфера все още предстои да се проявят такива фундаментални въпроси като:

- дали и доколко един блогър е по-независим от един журналист;
- дали и доколко блогосферата може да бъде реален opinion maker;

– как и при какви условия се осъществява (и въобще дали може да се осъществи) преливане, комуникация и въобще взаимодействие между непрофесионалната публицистика в Интернет и професионалната журналистика;

– дали блогването е самодееен придатък, ъндърграунд и/или нео-апокрифен вариант на „четвъртата власт“ – или неин коректив, наложил се поради нейната очевидна неадекватност и неспособност да изпълнява властовите си функции при българския вариант на демокрация;

– и т.н.

Да не говорим за това, че все още предстои да се развие битката между стремежа за свободно изразяване на мнения в Мрежата от една страна, и от друга – овластените негови противници, за които поставянето му под контрол е просто поредната цел, след като успешно скопиха класическите медии. А тази битка няма начин да не се разгори, при това може би до мащабите на истинска война. И на всичкото отгоре ще бъде един доста сериозен пробен камък за това доколко българската демокрация е реална – и доколко Е ВЪЗМОЖНО ДА СТАНЕ реална.

Тъй че, докато допрем до дебат по „борба на културите“, има още доста хляб да изядем :)

Долу гащите!

Автор: Джем Ялдъз

Срещаме се в един бар в Берлин-Шьонеберг. Бели стени, бял интериор, барманът облечен в бяло. Джем Ялдъз поздравява всеки от гостите с целувка, притежателят е негов приятел. Чашите с Джин тоник са поставени върху подложки, на които са нарисувани рози. Още от първата чаша преминаваме на „ти“.

Кой всъщност е Джем?

Това съм аз.

Аз мислех, че в свидетелството за раждане е записано друго име.

Това е вярно.

Кой тогава е този Джем?

Джем е този, който казва на хората какво да правят. На турски език „Джем“ означава „господарят“. Способен да си пробива път, целенасочен, човечен. Минимум 100 евро на час.

В Интернет ти представяш Джем като някой, който предлага определена услуга. Каква е офертата?

Ако кажа „спасение“, то сигурно ще прозвучи малко пресилено.

Спасение от какво?

Спасение от принудата.

И как става това?

Един съпруг, който изведнъж открива пенис в задника си. Това е освобождение от принудата. Да не е принуден винаги да бъде активният. Разбира се, има и екстремни неща. Преживявал съм всичко, което един ескорт може да преживее.

Какво означава „ескорт“?

По принцип, придружаване. Аз придружавам хората при всякакви случаи.

Означава ли това, че ходиш с тях и на опера?

Разбира се. Въпросът по телефона тогава звучи така: ще бъдеш ли в състояние да отидеш с мен на опера? Тогава размислям и отговарям с да или не.

Така ли започна при теб – с опера?

Не, началото беше един мъжки бордей, когато още се учех за сладкар. И не, не съм бил проблемно дете, имах съвсем нормално детство. Трябваша ми само пари, защото се движех в техно-сцената. И тогава прочетох една обява във вестника – „House of Boys“ търси млади мъже.

На колко години беше тогава?

На 17 или 18. Първият ми клиент беше един възрастен господин, той предпочиташе спортни гащета и искаше само да ме опипва. Това беше всичко. Долу гащите, курът навън, горе гащите, засрамен.

Срамуваш ли се и до днес?

По едно време това престана, доста скоро. Днес съм професионалист, ескорт.

Каква е разликата между теб и обикновеният проституиращ мъж?

Трябва ли да го кажа?

Мнозина не го знаят.

Виждаш ли я онази трошка отсреща, каква е нащърбена? Хайде сега погледни някоя хубава кола, която минава отвън. Момент, да погледнем. Ето например това BMW X3, не е чак толкова скъпо.

Разликата значи е в цената?

Цената и качеството. Но и намерението. Партньорът при мен е не просто партньор, а гост или клиент. Проституиращите мъже се представят в барове, аз най-много по Интернет-портали, ако изобщо.

И как функционира това?

Когато съм онлайн, клиентите могат да ми изпратят съобщение, след това уговаряме среща, ако е удобно.

Винаги ли работиш?

Не чакам клиентите. Това е разликата в сравнение с проституиращите. И те, и ескортът искат да печелят пари. Въпросът е само „защо“? Дали си принуден или не.

Проституция от бедност?

Много от момчетата идват например от Румъния, имат семейство и дом. Аз обаче си мислех, че тук става дума за мен, не съм отговорен за бедността по света, наистина.

Но тя ти е известна.

Когато се сблъскам с нещо такова, винаги ставам толкова човечен. Научих са да отвиквам да помагам. Правя го само временно, ако изобщо.

Изпитваш ли понякога състрадание?

Но разбира се, естествено.

Към кого?

Казвам го сега така, както е: към всички. Към повечето хора, които работят в този бизнес, към тях особено.

Защо?

Защото не успяват да се измъкнат от него. Защото нямат шанса, който аз получавам сега чрез книгата си. С удоволствие бих хванал някои хора за яката и бих им казал: опитай се. Знам как се чувствах самият аз – аз също имам мечти и желания, които не подхождат на живота ми като ескорт.

Какви?

Чу ли как вратата току-що се затвори?

Искаш да затвориш вратата зад себе си?

Именно. Не мога да върша нещо, за което вече нямам никакво желание. Винаги при секс да мислиш за пари е доста гадно, не е ли така?

За какво става дума при твоята работа? Само за пари ли?

Да, за пари. А ти за какво работиш?

Една работа може да бъде и реализация, утвърждаване.

Или страст. Тази работа може да се използва само за това, човек да постигне признанието, че умее да общува с хора. Или да шиба яко. Или да държи хората под контрол. Личният ми секс е съвсем наред, това признание не ми е нужно. Онова, което остава, са парите – и всякакво познание за хората.

Използват ли те хората, или ти използваш тях?

На този въпрос мога да отговоря така: не върша нищо, което не искам да върша.

И кога решаваш това?

Най-често още по телефона, там определям основните правила. В момента бизнесът нещо закърня. Може би е икономическата криза, или просто хората си мислят, че има икономическа криза. Във всеки случай аз не мога да премахна задръжките им, нито пък да намаля цените си. Не съм топка за игра, в нашата среда става дума именно за това. Аз определям правилата.

Какво не може да се прави, къде преминава границата?

Общо взето казвам така: кръв и лайна, инак правя всичко. При екстремни желания отказвам. Например един искаше да му пробия торбичката с ръждив гвоздей. Направих го, но не с ръждив гвоздей, за да намаля опасността от инфекция. Освен това скротумът се състои само от кожа. Е да, и от семепроводите, но такъв човек едва ли ще вземе да прави деца, това е много слабо вероятно. При такива неща аз и без това съм дезинфекциран, нося ръкавици и тъй нататък, При секс, разбира се, винаги само с гума. Не върша нищо, от което биха могли да останат реални следи. Не обичам такива неща. Не обичам такива неща!

Това означава отговорност, при всички крайности.

Доколкото не се сключва договор, всичко се намира в собствените ръце, разбира се. Ето това е доминацията.

Значи има и хора, които искат от теб да им причиниш продължителни увреждания.

Разбира се, има купища такива.

Можеш ли да дадеш примери?

Пълно унищожение. Финансово и телесно унищожение. Да подпали къщата му. При което аз отговарям така: но това не е еднофамилна къща, там ще пострада и други хора, които нямат нищо общо с теб. No go! В никакъв случай.

Казваш им го така директно?

Е, най-вече го мисля така. По мое мнение това е и най-здравословното. Представи си, че бих бил безскрупулен. Просто го правя и не мисля за последствията. Тогава отдавна вече щях да съм или в пандиза, или в някоя лудница.

Търси се унижение. Защо някой ще иска от теб да бъде изнасилен?

Това не ме интересува. Това просто не ме интересува.

Но все пак има и разговори.

Да, има ги. Сред бизнес-атмосферата има и една определена лична атмосфера, според мен нея трябва да я има, защото инак не успявам да загрея.

И къде теглиш границата между професия и личен живот?

Границата са парите. Разбира се, това е опасно лавиране. Има хора, които намирам секси. Където целенасочеността ми спада и си мисля: пфуй, тоя сега не мога да го бия или нещо такова. Но въпреки това го правя. Защото това ми е работата. Мислиш ли, че някога съм имал нормален секс по време на работа? Почти никога.

Сексът занаят ли е?

Да, така мисля. Той може да се прави добре или зле.

Кои са клиентите ти?

Има всякакви. Хора, които не са успели да се научат, когато са били на 18 години. 12 до 57, 70. 12 до 70!

Дванадесет? Сериозно ли говориш?

Ах, дванадесет, глупости! Да кажем, седемнадесет.

И винаги мъже?

Ами почти винаги. Преди имаше и жени, които съпровождах по приеми, филмови премиери и т. н. Неща, при които днес вече не се чувствам добре.

За какво точно ставаше дума?

Ами това са най-вече бизнес-дами, които се обаждаха, когато давах обяви. Най-често изоставени. След това отивахме в хотел, секс, точка. Никакви екстремни желания.

Как си обясняваш това, че има сравнително малко ескорти, които са насочени именно към жени?

А, има и такива.

Но това е много малка част, за разлика от ония, които се ориентират към мъже.

Ами това си е ясно. Затова написах и книгата, за да го забележат и те най-после.

Жените не знаят, че за тях съществува такава възможност?

Ония, които го знаят, не говорят за това. Защо, и сам не зная. Не съм жена.

Но ти смяташ, че потребността от платен секс е по принцип също толкова голяма?

Дали изобщо някой има нужда от платена любов? Това не го вярвам. Според мен това е един вид принуда. Може би жените изпитват по-малко такава принуда.

Но не се ли получава вече и безплатен секс чрез Интернет? Порреп. де и т. н.

Ха! 90 процента от секс-срещите, които се уговарят, се провалят. Мога да потвърдя това от опита на моите приятели и познати. Това просто не функционира.

Ти се наричаш Джем. Колко важен е турският образ за професията ти?

Много важен.

Защо?

Защото те го считат за похотлив. Един турчин, който да нашиба немските мъже, ама истински. Те имат клишета в главите си – е, тогава нека си ги получат.

Джем е доминиращият. Можеш ли да играеш и друга роля освен онзи, който прониква?

В никакъв случай.

Това би намалило твоето усещане за себестойност?

Не, аз не работя пасивно, защото не желая да работя пасивно.

Но защо има разлика?

Това е прекалено близо, прекалено тясно.

Когато човек се оставя да бъде проникнат, губи ли от това мъжествеността си?

Аз мисля, че всеки е толкова мъжествен, колкото се чувства сам, и толкова мъжествен, колкото се представя. Независимо от това дали се оставя да го шибат или не. Ако един мъж позволява да го шибат, това далеч не го прави жена. И ако една жена се оставя да я шибат, то това далеч още не я прави жена.

В бизнеса става дума преди всичко за тяло, за повърхност. Кога всъщност един човек е за теб красив?

Когато е начисто със себе си. Когато може да живее със себе си. Когато приема себе си такъв, какъвто е.

Намираш ли себе си хубав?

Не. Искам да кажа, аз съм начисто със себе си. Но тялото ми не е съвсем такова, каквото бих искал да го имам. Не харесвам краката си. Знам, че други хора ме намират привлекателен, но не мога да споделя това с тях, защото не го чувствам така.

Затова всеки секс е за теб работа?

Сексът за мен не е секс. Личният секс за мен не е секс. Той е сбъждане. Току-що се запознах с някого. Искам честност.

И затова преставаши?

Да.

Изпитваш ли при това болка?

Да, ще трябва да върша нещо повече, за да печеля парите си. Какво точно, не знам още.

Това звучи така, сякаш работата като ескорт е нещо лесно. Така ли е наистина?

Казвам го тук съвсем честно за цялата нация: това е тежка работа. Човек мисли за това по-късно.

И какво мисли?

Различни неща. Най-често се опитвам да се шегувам. Например: това е Монополи. Една игра на суперлативите. Когато не можеш да си плащаш наема, трябва да шибаш някого в устата. А когато излизам навън, си мисля: ха-ха, що за свят е това?

Интервюто води Луизе Щротман

Източник

Джем Ялдъз живее от платен секс, откакто е навършил седемнадесет години. Сега той е написал книга – за себе си и за своите клиенти.

Коментари (2)

- 04-09-2009 | **Портал Турция** – Грешка е превода на името !
Сет се превежда Джем !
Буквата С в турския език се чете и произнася като Дж !
- 04-09-2009 | **Златко**
Благодаря, веднага ще го оправя.

Сладко от перли

Автор: Златко Енев

– Пърл какво?

– Пърл Джем.

– Що за име е това, „Сладко от перли“? На български сигурно трябва да се преведе като „манджа с грозде“.

– Не бе, тия са страхотни. Най-великата гръндж-група за всички времена. Дори и „Нирвана“ надминаха, ако щеш и защото успяват да оцелеят вече двайсет години.

– Хм, те затова ли пеят “I’m still alive“?

– А, виждаш ли как вече започваш да усещаш нещата? Хайде сега, напъни се малко и се опитай да забравиш цената на билета.

– Да, да, опитай да забравиш. За толкова пари можехме пет пъти да заведем детето на зоопарк, или каквото там иска ... Че и за Макдоналдс щеше да остане.

– Ей, стига. Писна ми от тебе.

Протягам мислено ръка и натискам копчето, което запушва устата на дребното човече вътре в мен, дето винаги е недоволно, винаги мърмори и винаги брои стотинките. Уф, тишина. Искам да кажа, тишина в главата ми. Инак наоколо е лудница, истинска пъстра, вълшебна, магическа лудница, сред зеленината на берлинската Вулхайде, където се намира една от по-големите открити сцени в града. Наоколо всичко ври и кипи, хората – повечето от тях надошли от цяла Европа, все пак това е единствен концерт в Германия, от тазгодишното европейско турне на групата – лудеят, реват и пеят заедно с Еди Ведър, чиито текстове очевидно знаят наизуст. Самият той, в противоположност на обичайния си имидж, днес наистина е необичайно ведър, усмихнат и щастлив, между отделните парчета отпива делово от бутилка червено вино, която не се свени да споделя с публиката. Готин пич – красив, спокоен, някак много,

много завършен, лишен от напъни за себедоказване. Ех, да можехме и ние така ...

– Айде бе, какво си се заплеснал? Като им слушам музиката, тия ще вземат заложенници след концерта, помни ми думата ...

(Отново онзи, моичкият, отвътре.)

– Не ми се барай много отворен, знам откъде си го копираш този ред. И хайде, чупката. Нали ти казах да се пръждосваш вече. Стига си ми развалял вечерта!

Той се умърлушва за миг, аз пък използвам момента, за да се отдам на магията, която буквално засища въздуха наоколо с някаква могъща, свежа, положителна енергия. Еди и бандата продължават своето пътуване към нирваната, ние пък – юнаците на гърба на ламята – се оставяме да бъдем носени, въобразявайки си за миг, че също сме много завършени, много спокойни, много груви. Кърт, предполагам, гледа някъде отгоре и се радва на успеха на приятелите си. Дано да е намерил спокойствието, където и да е сега, милият.

А музиката се лее около нас като ... – като какво, всъщност? – Нещо пенливо, вино например? – Пфуй, тъпо, не пасва. – Какво тогава? Нещо енергично, взривоопасно? Бензин, да речем? – Боже, опази ме от глупост! – Добре де, кажи го ти тогава, като си толкова ентелигентен. – Въздух, глупако, лее се като въздух. Може и да не го забелязваш, но без него продължителността на живота ти е около пет минути, среднестатистически погледнато. – Я ходи се таковай ...

Двамата вътре в мен са се счепкали яко, към тях май се присъединяват и други навлеци, изпълзват като плужеци някъде откъм дълбините на съзнанието ми, спорят, перчат се, опитват се да се избутат по-напред, да се изживеят като звезди, пък ако ще и само в градинката пред градската баня, само за миг, само за милисекунда ...

Аз използвам паузата, за да направя няколко бързешки снимки, да огледам крадешком съседката отдясно, която през цялото време отвлича вниманието ми от онова, което се случва на сцената. Пред мен цяла банда мускулести типове с фланелки Харли-Дейвидсън и татуировки до уши, пеят заедно с Еди. Брей, гледай какви типове разбирали от поезия, от истинска, изстрадана поезия.

„Son, she said, have I got a little story for you ...“

Очите ми се насълзяват автоматично, нищо не помага, още повече, че онова дребното отвътре и то се е скрило някъде – сигурно и на него му се реве, ама се срамува, затова не смее да си покаже носа.

„What you thought was your daddy was nothin but a...

While you were sittin home alone at age thirteen

Your real daddy was dyin, sorry you didnt see him, but I’m glad we talked...”

И тук идва мощният припев на химна, свободен, спокоен, широк, необятен. И жизнеутвърждаващ, ах колко жизнеутвърждаващ!

„Oh i, oh, I’m still alive

Hey, i, i, oh, I’m still alive

Hey i, oh, I’m still alive

Hey...oh...”

„Чуваш ли ме, Кърт“ – пее Еди и публиката реве заедно с него, споделяйки за миг частица от тази котешка жизненост, която иначе е дадена само на малцината избрани. – „Аз съм още жив, стари вагабонтино, почти двадесет години след теб!“

А Кърт се усмихва мълчаливо отгоре, отпива от бутилката на стария си приятел и продължава да слуша.

I’m still alive ... I’m still alive ... I’m still alive ...

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като възплъщение на българското“ (2010).

Коментари (1)

- 19-08-2009 |?

Златко, нямах чувството, че обичаш сладко от перли! Изглежда и ти си still alive. Макар че тия търсения като какво се леела музиката... Абе това, литераторите, сте шантави хора. :D

Българската интелигенция

Автор: Д-р Кръстю Кръстев

В януарската книга на „Вестник Европы“ за тая година намираме една колкото обективна, толкова и пълна, и всестранна оценка на историческото развитие на нашето народно просвещение и на днешното негово състояние. В следующата книжка на „Мисъл“ читателят ще намери един обширен реферат за целия етюд, а тук ние искаме да привлечем неговото внимание само върху оная твърде ярна, ако и рязка характеристика на българската интелигенция, с която свършва студията, и да се възползваме от случая, за да направим няколко общи, допълнителни бележки към същия въпрос.

За тая цел ний ще приведем тук най-напред изцяло думите, изказани от автора на статията, като поясним, че „резултатите“, за които е дума в самото начало на цитата, се отнасят до съпоставлението, направено от автора, между грамотността на България и грамотността на съседните ней балкански държави, съпоставление, което показва, че ний стоим в това отношение много по-високо не само от Сърбия и Гърция, но и от Румъния.

Но както и да ценим получените досега резултати, не трябва да забравяме, че те са добити при крайно неблагоприятни обществено-политически условия; че българското общество е действало, поне досега, крайно слабо и честраната дължи своите успехи в школното дело всецяло и изключително на официалната деятелност на правителството. Българското просвещение, наченато по личната инициатива на неколцина патриоти-революционери и в първо време горещо подпомогнато от самото население, скоропреживя тоя период на възбудено и като че ли общонародно движение. Щом България се освободи и заживя независим държавен живот, положението на работите изведнъж се промени. Всичката тогавашна българска интелигенция, всички колко-годе просветени и съзнателни участници в освободителната борба бидоха почти

всецяло погълнати от правителствената машина. И тъйкато извън импровизираното чиновничество в страната почти не оставашеникаква друга интелигенция, то е естествено, че всички грижи за просветатана народа, за служене на тоя народ и неговото културно развитие, грижи, които в по-силна или в по-слаба степен одушевяват образованото обществона всяка страна, се оказаха изключително достойние на правителственитеучреждения. С време в страната се образуванова интелигенция, но благодарение на особените общественно-политически условия, които придружаваха нейното нарастване и развитие, тя и досега носи печат на своето изкуствено – чиновнишко – произхождение и не представлява колко-годе самостоятелен обществен слой. Тя или пряко образува част от бюрокрацията на българската държава и се губи в нея, или се върти около нея като около своя ос, тегне към нея като към единствен извор на живот и творческа енергия. Властта ѝ, следователно, самозащитата на съществуващата власт, от една страна; борбата за власт и, следователно, безогледната и ожесточена опозиция против всяко фактическо правителство с цел да се заеме мястото му, от друга –ето в какво се състои всичката обществена деятелност на местната интелигенция, лишена от всякакви обществени идеали и културни стремления, интересуваща се само от политиканство, заета изключително или с партизанство, или с формално изпълнение на своите служебни длъжности. Резултатът е една крайно еднообразна –и не по-малко печална– картина: в страната съществуват „в наличност“ всички формални условия за най-широка обществена самодеятелност, но с тях никой не се ползва, макар всеки да има подръка ненамененото кътче жива, неотлагаема културна работа. Тая страна има интелигенция, която едвам е успяла да се отдели от народната маса, но тая интелигенция не се грижи за тая маса нито колкото за „ланския сняг“. Тя има учаща се младеж, която крайно се нуждае от просветно ръководителство, и, от друга страна, многоброен щат учители, професори, литератори, които притежават всичкия нужен за такова ръководителство опит и знание; но всеки от тези два лагера си живее свой собствен живот; между тях няма никаква вътрешна връзка, никакво общение и взаимен интерес. Тук даже в столицата никога не се четат публични лекции, не се устройват самообразователни събрания, не се правят ни най-малки опитвания за пресаждане на тъй широко раз-

пространеното сега в цяла Западна Европа движение за популяризиране на университетското образование.¹

* * *

В тая характеристика приковават вниманието ни две главни точки. В нея се изтъква, на първо място, безидейността на оная българска интелигенция, която наследи самоотвержената и революционна – “доосвободителна” – интелигенция. На второ място, там са изтъкнати антисоциалните качества на всичко, що е интелигентно у нас, неговият краен индивидуализъм, неговата затвореност в „особен“ – тясно субективен – мир от чувства и интереси, затвореност, която не позволява никому да излезе из себе си, да възприеме чужди интереси и влияния и сам от своя страна да ги внуши и по тоя начин да създаде мощни и жизнеспособни движения.

Резултатът и на трите тези факта е, в частния случай – в народното просвещение, – този, че само държавата и нейните прямо или косвено подчинени ней агенти се явяват като единствени разсадници на наука и грамотност и че грижата за интелектуално повдигане на народа се намира само в ръцете на хора, които са направили от него средство за прехрана и които, колкото и да ги мислим благородни и добросъвестни, са длъжни да се съобразяват с личната воля и частните – партийни, сир. материални – интереси на ония лица, които разполагат с тяхната съдба. Че тая оценка на централната власт – груба и невежествена, като всяка власт, която изхожда от грубата сила и се обляга на нея – е обидна за човешкото достойнство на ония, до които се касае; че е крайно гибелна за едно здраво и прогресивно развитие на народа; че дава един противен, чисто полицейски изглед изобщо на народния живот и като го отбива от естествения път на неговото развитие, го тласка в кривини, из които други народи са се избавили едвам подир вековно тление и с реки кърви, всичко това са истини, много добре познати на нашите читатели както от съжденията, изказвани не един път в обществено-политическия отдел на туй списание, така и от неговите собствени наблюдения върху нашия живот. Ний няма обаче в тоя случай да се спираме върху това, а ще се постареем да осветлим с няколко думи двете указани по-

1 Подир туй следва една характеристика на нашия основен учител и на постъпките на Властта спрямо него. В обществения отдел читателят ще намери тая характеристика заедно с бележките на хроникьора.

горе характерни черти на нашата интелигенция, нейната безидейност и антисоциалност.

Безидейността на нашата интелигенция е била отбелязана и бичувана и от наши писатели и публицисти. Несъмнено бичуването в подобни случаи е най-безполезната работа на света. Единственото средство за борба е да се разкрият и уяснят причините на самото явление. В това отношение, за жалост, нищо не е било направено. Нека прочее нашите бележки се вземат за това, което са – един прост подтик към изучение на тия причини.

След реализирането на великата освободителна идея, която бе раздвижила и разбудила всичко способно за живот в България, настъпи една колкото естествена, толкова и неизбежна реакция. Великите и самоотвержени борци се намериха като по едно чудо, спасени не само от грозното иго, но и от ония опасности, които костваха живота на толкова хиляди, и пред съблазните на едно „благодарно“ отечество, което възнаграждаваше и отрупваше с блага всекиго, който попросваше. Никаква опасност вече не сдушаваше сърцата и не убиваше анималните инстинкти, никаква велика мисъл не възвишаваше душите. Патриотическият ентусиазъм отлетя и се замени с трезвото и „разумното“ вардение на „доброто име“, на спечелената почет, на грубия интерес. В живота на народа настъпваше епоха, много сходна с оная епоха, оная криза, която преживява всеки индивидуум, когато бляновете му станат действителност или изгубят някогашното очарование; когато той се намери посред вълните на живота, лишен от крилата, които са го донесли дотука, и от оная сила на характера, от оная идеализъм, който би могъл да му замени леките крила... Нови всенародни идеали, които да поддържат стария ентусиазъм и да запазят духовете от пълно потъване в дребнавостите на времето, не се явиха отнийде. В пиянството от спечелената вече свобода биде забравена за известно време даже светата идея за една целокупна България, току-що постигната с един трактат и с един втори трактат повторно и безвъзвратно загубена. За културни идеали в по-високия смисъл на думата втовапоколение нямаше никаква почва. Грамадното негово болшинство се състоеше от хора почти безкнижни, хора на занаята и на мускулната работа. А и на малкото книжни тая почва липсваше. Те бяха прекарвали младините си не в книгите, а в действия, в практическа деятелност. Но и ако да не бе способно да създаде нови идеали, това поколение съумя дълго време да запази в своята памет светостта

на старите и въпреки всичките партизански кипежи, въпреки всичките държавни лутания и неразбранщини то не само не извърши никаква измяна спрямо народните интереси, но и съумя да бъде храбро и решително в минути, когато мислеше отечеството в опасност. Достатъчно е да споменем онова общо движение, което бе обхванало средния, а донейде и по-долния слой от населението във време на Пълномоцията – това бледно копие на днешното управление в България. Достатъчно е да си спомним мощното всенародно одушевление, което посрещна и извоюва Съединението, подготвено и провъзгласено без негово знание и участие от неколцина политикани, любители на политически авантюри. Днес вече е почти невъзможно с тъй слаби – па и с много по-силни – причини да се достигне подобно възбуждение, подобен ентусиазъм между масата от това същото поколение. То е вече мъртво не защото е изчезнало, не защото е старо, а защото част от него е изгубила всяка вяра, а част е продала душата си на дявола. Епохата на терора, главни герои на която бяха по една коварна игра на историята именно някогашни дейци във велики и безкористни народни движения – Захари Стоянов, Стефан Стамболов и др., – уби това поколение или го потопа в тинята на низките инстинкти, които взеха връх в тия борби въпреки всичките крясъци за тяхната мнима патриотичност и народоспасителност. Бруталността на средствата, с които си служеше властта спрямо непослушните, напомняше ужасите на едвам забравеното тегло и пропъди най-малко за десет години от участие в обществения живот всички ония, които не правят професия от политиката, нито са в оная възраст, която няма товар на плещите си – товар от години, от грижи и от опитност.

Но колкото и голямо място да имат като автори на тоя терор хората от старото поколение, не по-малка роля игра в него едно ново поколение. Израсло бе вече ново поколение, без никакво славно минало, но с толкова по-голяма жажда за славно бъдеще – за кариера, за блясък, за богатства. Хранено в своето грамадно болшинство от зрелището, което представяваше бурният, но безидеен обществен живот на младото княжество, това поколение бе набрало „на лету“ външните белези на знатност и образованост. Лишено от всяка по-дълбока култура на ума и на сърцето и от всяка вътрешна потреба за такава култура, както и от ония не особено мощни чувства на хуманност, които оставя общото тегло, но наследило голяма и изтънчена сервилност, това поколение се е хвърляло в борбата с безразсъдството на младостта, и то в ония нейни редове, които най-

скоро водят към възжелените негови цели. Това ламтение за облаги си остана типично за нашата интелигенция, само претърпя ония необходими видоизменения, които му се налагаха от събитията на последните години и въобще от особената природа на българското управление. Тая природа, която крайно съобразителната интелигентна тълпа като да бе забравила през времето на осемгодишния еднoliчен терор, несменяемостта на режимите. Очевидно тая сменяемост правителствата е рисковано и във всеки случай „неблагоразумно“ поне явното и активно причисляване към властващата партия. Спрямо невластующите отношенията е малко друго. Към тях обикновено прибавят ония, които в тая минута няма нищо да изгубят, но толкова по-много очакват да спечелят от бъдещето: „онеправданите“, сир. ненастанените по една или друга причина. А към от опозиционните групи ще се причисли всеки един, това зависи обикновено не от природата на убежденията, на принципите му, а от „шансовете“ на тая партия. Единствената политико-социална група, върху привържениците на която това не е приложимо, е социалистическата.

Според гореизложеното ний можем да разделим нашата българска интелигенция на две големи и неравни половини, и двете еднакво безидейни, но не и еднакво антисоциални; ако и по своему, партизанствующата, преимуществено опозиционна, половина е социална. На автора са еднакво несимпатични и двете, но той не затваря очи пред ония релативни добрини, които има последната. В нея поне има живот, а следователно и възможности за развитие. Първата, напротив, е мъртва, лениво вегетираща маса от доволни – интелигентни – животни, които кротуват и когато са сити, и когато са гладни, които чувствуват и се радват, тържествуват и негодуват само ако една презряна и горда в своите престъпления власт заповяда това. Връзките, които все още свързват тая мъртва маса с живота на обществото, са несмелите, страхливите надежди за по-добър и по-охолен живот, за по-бързо „авансиране по службата“ при една евентуална промяна на управляващите сфери... Няма никакво съмнение, че общественото мнение не може да съществува нито при една сляпа партизанствующа, нито при една престъпно индиферентна към общонародни въпроси интелигенция, но първата поне съдържа условия за постепенно образуване на такова мнение, защото тя все развива духа на солидарност, ако и в тесни групи, солидарност, която не е трудно да се пренесе на почвата на общонародни интереси. Индифе-

рентната интелигенция е, напротив, възплъщение на антисоциалност и трябва да се счита повредена и от най-лошите язви на партизанството...

Трудно би било да се намери у кой да е друг народ нещо по-аналогично на антисоциалността на нашата интелигенция. В народи, по-културни от нас, има съзнание за дълг спрямо обществото или спрямо една негова инкарнация, има национално чувство или посаден и развит от училището патриотизъм. У народи, по-долу стоящи от нас –ако не друго, поне шовинизъм или даже фанатизъм. У нас няма нищо. Един строг и по-дълбок наблюдател на нашия обществен живот дълго би се колебал, преди да реши дали съществува български народ. И действително онова, което ний образуваме, може да бъде един много добър конгломерат от индивидууми, едно географическо и етнографско или даже административно цяло, но народ то не е и не може да бъде, защото му липсват всички условия за това. Масата можем при това да оставим настрана –нейната психология е съвсем друга –и да се ограничим с интелигенцията. Има ли тя какво-годе съзнание за длъжност спрямо нещо общо, колективно –в своето понятие може би абстрактно, но в своето битие досущ конкретно? Проявила ли е тя досега един-единствен път такова съзнание, извършила ли е по внушение на своите собствени чувства и убеждения едно колективно, социално или интелектуално действие? Не говорим за отделни единици; не твърдим, че няма хора с най-дълбок и искрен алтруизъм; но твърдим, че и тия най-добри единици никога не са образували едно живо, органическо цяло, един индивидуум. Не говорим за ония случаи, когато ни въодушевяват най-партийни, най-лични интереси. Само един пример.

Най-елементарната форма, в която се проявяват социалните чувства на една интелигенция, са народните бедствия. Дето тия чувства не съществуват и в тая форма, там те въобще не съществуват. А дали у нас те съществуват, нека реши по съвест читателят, ако и да принадлежи на тая интелигенция. Нека за момент си спомни той само нейните –и своите –действия при най-пресните случаи: наводненията, които опустошиха страната, както и ужасите в Македония и техните злочести жертви. Не само нямаше и най-слабо проявление на състрадание, на участие, но и материалните помощи, които се събираха за тия голи и гладни клетки, бяха съвсем нищожни и начинът, по който се събираха, твърде характерен. Нужна беше моментална помощ, а пожертвованията се събираха с недели и месеци. Но не стига туй. Намерили се даже хора,

които записали пожертвувания и които чакали по цели шест месеца да ги молят с публични покани да *внесат* записаното. Но най-характерно е безспорно това, че тия пожертвувания почти никога не се правят по собствена инициатива, т.е. не са следствие толкова на съзнанието и чувството на гражданина, колкото на –невъзможността да не ги направи, на съревнованието...на срама... „Искат, няма що...“ Всякъде другаде последният гражданин, който може да помогне, ще се счете длъжен още 6 първия момент и сам да предложи лептата си. У нас това нито става, нито може да стане, защото нашият начин на мислене и на чувстване е: „Каквото с мене, товаи без мене. Аз ли ще помогна!“ Центърът всякога си оставаме ний –не делото, не бедствието, не чуждото, страдащото ,аз‘.“

Но това са отрицателни злини, а положителните са такива, че не бих имал смелостта да изброя всичките. Думата ми е за презрението към законите и към човешката личност, за отсъствието на съвест и за явното хищничество спрямо общото. Във всяка държава има злосторници, има престъпници. Но да не се боях от страшната дума, бих противопоставил тая антитеза: никоя друга държава не е в основа тъй гнила –тъй развратена, тъй хищническа, тъй антисоциална. Без съмнение в империята на падишаха се вършат повече държавни престъпления и повече грабителства, но... има една разлика: ония, които ги вършат, считат това за свое право. У нас –като наченеш с най-последния и свършиш с най-първия държавен служител –престъпленията спрямо народа се вършат в пълно съзнание за тяхната престъпност... Личният интерес е върховният принцип на държавното управление. Правдата съществува, за да се презира; законите се пишат, за да се тъпчат или да се употребяват за нечестни оръдия. Върховните вожди са илистават vyplъщение на нечестие и на недоброе съвестност и всеки проповедник на идеали, всеки ратник за правдини се превръща сякаш по чудо в неразумна твар, щом стане активен обществен служител...

Ето картината на оная държава, която е създадена и се поддържа от българската интелигенция. Тая картина е мрачна; на мнозина тя може да се стори твърде мрачна, но тя е много близка до действителността. И при все това тая същата държавапредставлява единственият авторитет в страната. Наистина тоя авторитет не е следствие нито на моралния престиж на властта, нито на някаква английска лоялност на българските граждани към нея, нито на някакво доверие към личните качества на властителите. Напротив, всичко, що има независима и горда душа,

всичко, що мисли, всичко, що вижда, що се върши, има спрямо властта у нас немного по-голямо доверие, отколкото спрямо правителството на един турски султан. Но всички тези елементи са разединени и неорганизирани, а властта има грубата сила, има и блясък, който за тълпата значи повече и от силата. Следствието на всичко това е, че нито в един конфликт –откак България съществува и до днес –личността не е бивала победителка над държавата. И не само отделната личност, но и никоя група лица, никоя корпорация. Най-пряното доказателство за това е разгромът на Учителския съюз¹. Нонека не мисли читателят, че фактите от този род имат за причина само бруталната и насилническа намеса на управляващите. Не те действат в пълно съгласие с идеите на обществото. Грамадната част от това общество е в негова полза. Ний имаме наистина институтите на най-напредничавите държави на XIX в., но нашите идеи за държавата са от XV и XVI век. Освен ония, които имат малко-много революционни идеи, кой друг мисли, че властта на държавата спрямо индивидуума има тесни граници; че гражданинът има право на всеки произвол на властта да противопостави организирана колективна самозащита? Това е едната причина; втората е тази, че в тая държава от разпокъсани индивидууми не се признава никакво чуждо превъзходство. Войници в нея няма, всички са генерали. Мощни личности, които да се издигнат високо над другите, които да имат власт над духовите, и не вследствие на външни и случайни обстоятелства, а в силата на своя гений –такива мощни личности ний нямаме. Които гримасничат като такива, са изкуствени идоли на изкуствени котерии. Между туй нам ни липсват хора, които притежават всички индивидуални качества да бъдат такива. Но каква полза от това, че индивидуалните условия са налице, когато социалните, колективните условия –особените качества на племето –са крайно неблагоприятни. Че този национален недостатък дава особен отпечатък даже на нашите училища и нарушава техните възпитателни и образователни влияния, вярваме, не е тайна за никой по-остър наблюдател. Руският автор твърде вярно е забелязал, че затвореността –и недоверието, бихме прибавили ний –дели с непроницаема стена не само възрастните един от друг, но и младежта от нейните възпитатели, от нейните ръководители. И тая национална черта като да

1 А той имаше всички условия да победи. Но партийните стремления и личните вражди взеха връх. Даже общият враг и неговите коварни и противозаконни атаки не бяха в състояние да смирят антисоциалните инстинкти на българските основни учители.

остава непокътната и у оная българска младеж, която прекарва най-хубавите си (и най-възприемчиви за чуждо влияние) години в чужди училища и посред общества. Нещо повече. Изглежда като че всяка по-нова генерация влиза в живота все по-егоистична и все с по-тесни кръгозори. Стотици юноши, богати със знания и енергия, изхвъргат ежегодно нашите и чуждите училища. Но в живота ни не само не се вливат никакви нови духовни струи, но и не се съзират никакви нови, колко-годе радующи погледа, индивидуални, единични стремления и пориви. Тая „златна“, тая „идеална“ младеж разхлаждава своя юношески жар в душния въздух на канцелариите, в клюките на политическия живот и в смраданата атмосфера на кафенетата. За тая младеж като да не съществува великата сила, която е движила във всички времена най-добрите духове на човечеството: науката! Поне тя не само нищо не твори за нея, но и с нищо не доказва жаждата и възприемчивостта си. За тая младеж като да не съществуват никакви сърдечни идеали, никакви ламтения за възвишените блянове на изкуството! Поне тя е безчувствена и бездушна към малкото избраници, които ѝ създават тия блянове. За тая младеж като да не съществуват ни обществени идеали, ни обществени язви, способни да възпламенят за борба едно благородно, широко, любвеобвилно сърце! Поне в нейните редове няма нито един такъв ратник – светъл, лучист, идеален – въвн от всяка клика, силен със своята правота, със своето дълбоко възмущение, със своето високо одушевление.

Такава е българската интелигенция в навечерието на 25-годишнината от смъртта на най-благородния син на България.

Мисъл, 8, 1898, № 1, 3–13.

Д-р Кръстьо Котев Кръстев е първият български професионален литературен критик след Освобождението, писател, публицист, преводач, общественик, участник в литературния кръг „Мисъл“.

Коментари (8)

- 22-08-2009 | **Истински вожд**

В България е пълно с хора, които си въобразяват, че ако кажат на глас какво ги вълнува, веднага милиони ще скочат и тръгнат след тях. И като видят, че не е точно така се почва с „липсва гражданско общество“, „след нас какви опростачени, неграмотни и безотговорни поколения идват“ и пр. Преди 111 години пък интелигенцията била бездушна и асоциална, нямало велики и гениални личности, които да поведат народа, а пък нямало и народ, готов да върви след тях, защото били индивидуалисти. И разбира се, макар че тогава е било трудно да кажеш, че младите са по-неграмотни, но „Изглежда като че всяка по-нова генерация влиза в живота все по-егоистична и все с по-тесни кръгозори“. Аз не мога да се сетя за някой чуждестранен интелектуалец от тия, за които говори д-р Кръстев, а и той изглежда е смятал, че чуждото величие не ни интересува и не е споменал нито един.

Златко, темата е такава, че ме интересуваше кога е писана статията, та ми се наложи да почна да чета от последния ред. Добре би било, ако качиш тази информация в началото, често за да разбереш за какво става въпрос има значение, кога е писано нещо, а невинаги от заглавието и името на автора можеш да се сетиш, че трябва да потърсиш такава информация.

- 22-08-2009 | **Истински вожд** – +

Понеже се сетих за датата и съм пропуснал да добавя, че изобщо не се съмнявам, че в което и да било отношение сме по-назад и по-встрани от най-добрите. Но, без да анализирам причините, тъй като съм още млад за Нобелова награда, сред тях едва ли са някакви уникални характерологични особености на нацията.

- 23-08-2009 | **Румен Шомов**

Ужасяваща статия! От доста време се канех да пиша нещо от рода на „Без интелигенция“, защото в това виждах и виждам основната причина за състоянието на държавата и морала в нея. Смятах, че всичко се дължи на селската хитрост на Тодор Живков, който за трийсет и не помня вече колко години превърна писателското братство (а и всички останали творчески съюзи) в стадо гъгнещи лакеи, готови на всякаква мерзост,

в името на собствената си слава, власт и тенекиени отличия. За разлика от една Русия или на времето Съветски съюз, например, където интелигенцията винаги е била „класа“, влиятелна прослойка и истински морален коректив на властта, защото историческите условия са я принудили да се формира като такава. ...Потресаващото е, че д-р Кръстев още през 1898 година, всъщност е дал нелечимата диагноза на българина и онази негова уж еманация, наричана интелигенция. Малко е да се каже, че тя звучи съвременно. Тя звучи потискащо съвременно! Непоносимо... непроменимо съвременно! Какво може да добави човек? След като нищо не се е променило... И след като и този мъдър текст не е променил нищо!? Благодаря за напомнянето!

- 23-08-2009 |Златко

Аз си оставам оптимист, просто защото според мен ние сме първото в историята на България поколение, което има сериозния шанс да остави зад себе си нещо, което следващото (или следващите едно-две) поколения няма да се напънат да събарят. Не че няма да искат, просто няма да могат, защото за пръв път в цялата си история България е част от нещо, което далеч задминава рамките на нейния провинциално-ориенталски менталитет. Досега такова нещо не е имало и, независимо от това дали е заслужено или не – все един път географията трябва да играе и в наша полза, не може все да губим заради нея – ситуацията ни си остава уникална и несравнима с нищо от досегашната българска история. Така че, нека не избързваме с обобщенията. Онова, което се случва днес с нас, не се е случвало никога преди, на никой други българи.

- 23-08-2009 |GeA – Могъщата мисъл на д-р. Кръстев

От тази серия статии, безспорно това е върхът – написана от истински философ и едновременно с това – истински грамотен човек, който обича езика и се изразява пределно ясно. Това е есенцията на създавания от няколко поколения мит за българския характер – и в частност – за характера на българската интелигенция. Точно вчера за пореден път чух: „Ти няма да оправиш света“ – вместо „Ако не аз – кой; ако не сега – кога!“

Пак идва септември и пак нямаме връзката между училището, университетите, света – пак имаме само доброто желание на семействата и онези стари структури, които викат „не“ на всяка нова идея. Какво пък –

тука поне още не ни раздават чашите с бучиниш, какъвто е бил случаят със Сократ.

Много силна статия – показана точно на време.

- 23-08-2009 |**Historian**

Статията на д-р Кръстев е много добра – лично аз не съм учуден, защото знам че авторът е бил един от най-големите литературни критици и философи, макар и заклеен като „реакционен“ от марксистко-ленинските идеолози... И все пак, като историк си мисля, че състоянието на дн. българска интелигенция, макар и да повтаря почти всички отрицателни белези на следосвобожденската, за които говори д-р Кръстев, е на още по-ниско равнище, най-малкото поради факта, че дори не е излъчила своя днешен д-р Кръстев, който да я подложи на такъв обективен и безпощаден анализ...

- 06-09-2009 |**Rodolubec** – Po-zdravi! Canada

Tazi statia e prkrasna. Zashtoto i az imam choveshka i to dneshna, podobna sadba davaite zaedna sveta da promenim. AX TEZI GNYSNI PARICHNI XARTIIKY KOITO OT CHOVEKA PAVIAT MAIMYNKI.

P.STOYANOV

- 12-09-2012 |**Румен Петров** – Великолепен анализ...

...и – очевидно – нечетен е непризнат. Уви!

И отново за думите, дупките и някои неща, които остават след тях...

Автор: Златко Енев

Преди малко, буквално преди минути, получих поща от Николай Атанасов (благодаря, Ники, накара ме не само да се замисля, а и да направя нещичко, колкото и дребно да е то). Става дума за един материал на www.dnes.bg, който ще си позволяя да цитирам тук.

Зверски масови убийства на гейове в Ирак

Human Rights Watch публикува потресаващ доклад

Масови убийства на хомосексуални мъже се извършват в Ирак, съобщи BBC, цитирайки доклад на организацията Human Rights Watch.

Акциите са съвсем координирани и се извършват с помощта на една от военните групировки в страната.

Смята се, че от 2004 година досега са избити стотици хомосексуални иракчани.

В така наречените убийства на честта влизат и случаи, в които семейства убиват свои деца или други роднини с хомосексуални наклонности, с цел да избегнат публичния срам.

Според доклада на организацията, членове на военната групировка Мехди са основните извършители на убийствата, но участие имат и служители на официалната полиция, въпреки че хомосексуализмът не е забранен в Ирак.

Свидетели твърдят, че военните от групировката нахлували в къщите на хората, измъквали ги на улицата, разпитвали ги за имена на техни приятели, и накрая ги убивали.

Наскоро в град Садр Сити – консервативна, шиитска част от Багдад, се появили плакати, призоваващи гражданите да бъдат бдителни, защото сред тях има гейове.

На плакатите са изписани не само имената на тези мъже, но и адресите им.

Само от януари досега в Ирак са били убити 90 мъже с хомосексуална ориентация, и още толкова се водят за безследно изчезнали.

Докладът на Human Rights Watch твърди още, че жестоко обезобразените тела на убитите просто биват захвърляни из сметищата в градовете.

Понякога по труповете на мъжете има изрисувани думи като „перверзник“ или „кученце“, което е нарицателно за гейовете в Ирак.

Ужасяващият документ, изготвен от организацията, съдържа свидетелски показания за нечовешкото отношение към хомосексуалните мъже в страната.

„Лекари ни разказваха истории за мъже, чиито ануси са били залепяни с лепило, и след това насила са им давани разхлабителни, което води до изключително болезнена смърт“, разказа пред BBC Раша Мумнех от Human Rights Watch.

Членовете на групировката Мехди пък открито осъждат „феминизацията“ на иракските мъже и призовават армията да предприеме действия срещу тях.

Сам по себе си текстът, макар и важен, не би ме накарал да се замисля чак толкова много – Ирак е място на смъртта от доста време насам и, ще не ще, човек неволно започва да свиква с тази мисъл, ако не би искал да полудее по някое време. Много по-важното в случая са коментарите под него – около 500 до момента – които засягат повече от директно темата, по която говорим доста усилено вече в продължение на около месец. Става дума за свободата на словото, особено когато тя влиза в директно противоречие с правата на човека, в този случай правото на свободна сексуална ориентация. „Перлите“ на нашите сънародници (свикването с които очевидно е друг пример за медийно затъпяване, също като свикването с мисълта за неизбежността на смъртта в Ирак) се леят напълно несмущавано. Свободата на словото в dnes.bg очевидно стои над всичко, пък и кой ли би тръгнал да се бори срещу такава река от невежествена омраза? И все пак ужасът на Ники се предаде донякъде и на мен, защото след всички повече или по-малко теоретични излияния

относно всякакви свободи и пр., тук изведнъж се сблъсках с озъбената муцуна на дивотията. И това ме накара да видя нещата по малко по-различен начин. Впрочем, за да не бъда голословен, ще приведа няколко примери, взети от коментарното пространство под статията:

„Е, има няма 20 000 меки китки по-малко... Не е голяма загуба! А що се отнася до този вид отношения в арабския свят – те са си традиция! Там са манаф до манаф!“

„Едно хубаво нещо да свършат тия мюсюлмани...“

„ЕЕЕ най-накрая една добра новина да прочета! Спасили са света от нападта болни хомосапиенци“

„Ей педерастите мръсни – стига с вашата пропаганда, секса с лайния задник не трябва да се толерира – предпочитам това което става в Ирак отколкото да приема вашия „секс“ за нормален.“

И прочие, и прочие ... Десетки страници, безпристрастни като огледало, отразяващо някаква дивашка сцена. Впрочем, нещата не са чак толкова безнадеждни – гласовете, осъждащи дивотията, изглеждат също многобройни (интересно би било човек да получи някакъв достоверен поглед върху тези неща – питам се дали вече има някакви социологически изследвания, опитващи се да сортират поне от малко българското коментаторско творчество). Важното според мен е, че тук си имаме работа с директен случай, в който става ясно, че думите правят конкретни дупки, и че те насърчават хората към точно определени действия. Защото закоравелите хомофоби, разбира се, не винаги са били такива – никой не се ражда с генетично заложена омраза срещу хомосексуалността, това е чисто културен феномен, който човек попива от средата, в която живее. Същото се отнася и до всяка друга омраза (с изключение, може би, на онази между кучетата и котките). Помислете само, колко ли евреи биха били спасени в България, ако вместо словата на подкрепа и съпричастност, изкарали десетки хиляди хора на улиците в знак на протест срещу подготвяните депортации, по онова време биха се леели слова на омразата, така както те се леят днес по адрес на хомосексуалните мъже? И не е ли в такъв смисъл наше задължение да надигнем глас срещу тази омраза, да покажем ясно и директно, че нямаме намерение да толерираме подобни умонагласи, просто защото те ни влачат обратно, назад, към миналото? Може би забраната на подобни слова наистина не би допринесла с нищо за просвещението на замъглените умове – но при всички случаи мълчанието пред техните бесни

изблици не само не помага, но и пречи, то ги насърчава и им придава усещане за безнаказаност.

Така че, моля ви, подкрепете молбата ми и поставете един малък знак под този текст! Изберете позиция, покажете, че не всички хора в тази страна са готови да приемат такива неща като неизбежни! Може и да не е много, но все е нещо повече от мълчание.

Поздрави,

Златко Енев

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (47)

- 19-08-2009 |**Кристин Димитрова** – Така е, Златко!

Търсенето на враг в лицето на човек, когото не познаваш лично, е печален симптом за днешното ни гражданско падение.

- 19-08-2009 |**Майя Маркова** – подкрепям те

Прав си. Дори свободата на словото трябва да има граници.

Аз имах подобни мисли преди време, когато четях в Мрежата за нещастieto с 14-годишния Халил, блъснат смъртоносно от съученика си Хюсеин в училищния двор. Попаднах на десетки коментари от този род: „Един турчин утрепал друг! Светъл ден за България!“

(http://news.ibox.bg/news/id_654438598, коментар No.119).

Хубавото е, че сега, като пусках търсачката да открия такъв коментар за илюстрация, го намерих доста трудно. Явно администраторите на повечето сайтове са започнали да слагат спирачки на някои „свободни“ мнения.

- 19-08-2009 | **Владимир Трендафилов** – Подкрепям

Абсолютно. Твърда цензура срещу неравенството, агресията и насилието!

Едновременно с това, да не се допуска и другата крайност: групички в литературата, изкуството, театъра, дипломатията и пр., които афишират, че се обединяват на естетическа или идейна основа, а изведнъж се оказва, че взаимната им подборка е на сексуална основа.

Затова предлагам да се обединим срещу сексуалното кадруване в политиката, обществото и културата. Независимо от това дали „сексуално“ значи „хетеро“ или „хомо“.

- 19-08-2009 | **Ц.**

В България феноменът на празното, в много случаи просташко говорене, е много по-сериозен отколкото съществуването на реална омраза.

Свободата да кажеш първата глупост, която се търкулва по езика ти, след като си прочел заглавието, се лекува с масова, съзидателна работа или, както е в случая със статията, с форуми, които изискват абонамент и няколко допълнителни клика код срещу спам. Прекалено много хора са без сериозна работа и без сериозно възпитание. Тези хора имат време, но нямат търпение да мислят и да попълват абонаменти форми.

Проблемът е там, че това изпразнено от съдържание бълбене изглежда доминиращо у нас – както в частната, така и в публичната сфера. Неговата доминация отравя езика, задушавва важните теми, унищожава възможността за ползотворен дебат и обезценява словото... а Словото е Светлина, която дойде на света и той не я разбра...

Прав е Златко като казва, че хомофобията е културен феномен; той може да бъде излекуван лесно в БГ, защото няма религиозен корен. Същото е и с нашенската омраза към евреите, в действителност тя не е реална.

Просташкото говорене е като плевел, нужна е непрекъснатата работа да държиш градината подредена и красива. Ако хората разбират колко

скъпа, колко ценна е всяка дума, всеки знак със смисъл, който успяват да произведат, ще са по-мълчаливи и със сигурност по-щатливи. :)

- 19-08-2009 |Ellie

Да, за съжаление в България почти не се чуват гласове против враждебната реч, а малкото, които се чуват, като Хелзинкския комитет, лесно са заглушавани с обвинения в „продажничество“ и подобни или просто с типичното ни безразличие. Това е защото в България повечето хора имат чувството, че да си в мейнстрийма е най-нормалното нещо на земята и всичко останало са изключения, които трябва да се съобразяват с него, да си мълчат с благодарност, че великодушно им се разрешава да съществуват ако не се обаждат много-много. Това, че са различни и маргинализирани се смята за техен си проблем.

- 19-08-2009 |Ellie

Още нещо, което написах в горния коментар, но без да искам изтрих параграфа.

Този цитиран случай показват неефективността на „неодобрителните погледи“ като вид обществен контрол за омразата и дискриминацията. Тоест, очакването, че просто такива погледи от околните ще покажат на „невъзпитаните“ хейтъри, че омразата им към различните хора и съответно дискриминацията са недопустими. Те едва ли биха се впечатлили само от погледи. Такава нетърпимост, съгласна съм със Златко, се възпитава в семейството и средата и много вероятно е човек да продължи да живее в такава среда и да не среща неодобрителни погледи, както и да продължава да дискриминира когато има възможност. Ако няма обществена кампания, активисти, образователни програми, политическа ангажираност и медии, които да изказват на глас неодобрението, едва ли такава омраза би отстъпила, с всички произлизащи от нея реални последствия. Не, не е казано да се праща в затвора всеки автор на враждебна реч, но когато тази реч се нормализира в медийното и обществено пространство и от политиците това едва ли може да се подкрепя като свобода на словото.

За съжаление не мисля, че е достатъчно дадена омраза да няма религиозен корен, за да може да бъде лесно излекувана. Всъщност религията в повечето случаи е пост-фактум инструмент за по-нататъшното палене на такава омраза. В Германия нацизмът е станал възможна практика не

поради религията. Има много омрази, които възникват без да са били предшествани от някаква промяна в религиозното индоктриниране и практики. Помислете за етническите омрази в бивша Югославия, които макар и да са съпътствани от религиозни различия, религията никак не е е допринесла за тях. Нито те са имали корен в последната.

- 19-08-2009 |**силвия** – подкрепа

от обикновена българска простотия какво ли не може да се роди – духовни уродства най-вечел

- 20-08-2009 |**николай** – извинете

хиляди извинения, ако съм предизвикал досада, старая се да не занимавам други хора със страховете си, но понякога ми е много трудно.

Г-н Трендафилов, разбрах намека ви, благодаря за оценката на дребните ми усилия.

- 20-08-2009 |**В. Трендафилов** – Николай

Няма проблем, Николай, това, което съм допълнил под принципната ми подкрепа за каузата ти, е плод пък на моите лични страхове. Защото го виждам на доста места наоколо. Групи, които се обявяват за едни, а в същността си са други. Бихме могли да ги наречем метафорично и „мафии“. Категорично съм против както хомофобията (съотв. антисемитизма, презрението към жените), така и срещу всички останали форми на групова или индивидуална дискриминация.

Това за „досадата“ не го разбирам. Или, ако правилно го разбирам, няма нищо общо с мен.

- 20-08-2009 |**В. Трендафилов** – допълнение

Нещо да допълня по адрес на тези, които не са харесали по-горния ми постинг. Бих искал да ви запитам, смятате ли, че всички форми на групово или индивидуално неравенство са нежелателни? Или че някои са по-добри от други? Или дори, че някои форми на неравенство са препоръчителни?

Защото поантата ми е именно тази: всички форми на социално неравенство са нежелателни, а не само хомофобията. Или ви харесва боят над жените? Или ви харесва тайното кадруване по места, на база на не-

обявени критерии? Само хомофобията ли е социалният Проблем? Може би другите просто не ви засягат?

Мисля, че не гледате по-далеч от носа си.

- 20-08-2009 |**Melchior** – за mafiite

В България се преплитат масони, тамплиери, ротисьори, кадесари, партийци и не на последно място неафиширани групи от приближени до властта гейове. Често пъти дори една и съща личност съчетава в себе си всички тези възможности на затвореното общество.

Един рицар, изправен срещу вятърната мелница, е Дон Кихот. Много рицари, правещи си услуги един на друг, са мафия.

- 20-08-2009 |**Златко** – ге: за mafiite

Melchior писа:

...и не на последно място неафиширани групи от приближени до властта гейове ...

Странна инсинуация, асоциираща близостта до властта с личната сексуална ориентация. Ако това пък не е най-очевадна форма на перфидна хомофобия, аз ще си изям чехлите за закуска! Какво означава това – че властта има специални предпочитания към хомосексуалните мъже? Че хомосексуалните приближени на властта са повече от не-хосексуалните такива? Или просто, че някой тук се опитва да каже „абе к’во ми се барате толкова важни, знам ги аз що за стока са това хюмнетата!“ Гади ми се от такива перфидни типове и техните коментари – гади ми се даже повече, отколкото когато чета откровено хомофобни просташини. Префинена перфидност: „криворазбраната цивилизация“, за кой ли път в нашенските истории!

- 20-08-2009 |**Майя** – ге:

Ellie писа:

Този цитиран случай показва неефективността на „неодобрителните погледи“ като вид обществен контрол за омразата и дискриминацията. Тоест, очакването, че просто такива погледи от околните ще покажат на „невъзпитаните“ хейтъри, че омразата им към различните хора и съответно дискриминацията са недопустими. Те едва ли биха се впечатлили само от погледи. Такава нетърпимост, съгласна

съм със Златко, се възпитава в семейството и средата и много вероятно е човек да продължи да живее в такава среда и да не среща неодобрителни погледи...

Т.е. неодобрителните погледи не че са неефективни и не биха впечатлили хомофоба, а просто липсват там, където са най-нужни. Поначало ги смятам за много ефективни – за добро и за лошо. Аз лично не познавам много хора, които биха се осмелили публично да изразят непопулярно мнение.

При форумите в Мрежата се намесва и друг фактор – анонимността на коментаторите. Вероятно мнозина си спомнят статията „Влечуги зад компютъра“ от Б. Зюмбюлев. Макар тя да не беше най-уравновесеният и смислен текст под слънцето, в нея имаше и нещо вярно. А именно че Мрежата позволява да лееш злоба публично, анонимно и без риск от неприятни последици, възможност, която досега не е съществувала в човешката история и чиито последици засега са непредсказуеми. Предполагам, че ако във форумите заедно с коментара и ника на коментатора се даваше и неговият IP-адрес, щяхме да наблюдаваме много по-културни дискусии.

- 20-08-2009 | **В. Трендафилов** – Златко

Златко, отвори си очите! Такива случаи има – независимо дали ти харесва това или не! Напълно съм съгласен с казаното от Melchior.

Да наречеш това „хомофобия“ е все едно да наречеш Нюрнбергския процес „германофобия“. Ами че нали процесът се е основавал на неща от действителността!

- 20-08-2009 | **Златко**

Аз отричам не това, че такива случаи има (предполагам, хомосексуалните мъже на власт са също толкова разпространени, колкото, да кажем, мъжете със зелени очи или мъжете с обувки номер 45). Онова, срещу което се противопоставям, е представянето на този факт като правило, тенденция или какъвто и да било вид обобщение, особено когато то поставя малцинството на хомосексуалните в една толкова неприятна компания, каквато е изредената от Мелхиор. Звучи някак тенденциозно, не намираш ли?

- 20-08-2009 | **Николай** – ужас

Г-н Трендафилов, от известно време ви наблюдавам и съмненията ми се оправдаха :(

Как си позволявате да говорите за гей мафия след 20 века варварско християнство, да не говорим за Исляма и за останалите религиозни мафии??

Къде сте тръгнали да сочите „гей мафията“, когато в България хетеросексистката „мафия“ във всички сфери на комуникация и живот минава за политически неутрална даденост?

Какъв е капацитетът ви за разбиране в дълбочина на проблема? Имате ли вие емпатия към няколко десетки симпатизиращи си гей българи, на фона на варварски хомофобното българско общество? 7 милионна хетеросексистка мафия погазва човешките права на гей малцинството във България, а вие сте седнали да ми говорите за гей мафия! нямам думи.

- 20-08-2009 | **Николай**

виждали ли сте вие социологическите проучвания в последните няколко години какви данни показват за официалната „мафия“, наречена българско общество? Може би наистина не е мафия, защото все пак хомофобията ѝ е институционализирана на всички нива. Хетеросексистката „мафия“ всъщност не си прави и труда да се крие – тя е видима, директна и безцеремонна.

- 20-08-2009 | **Златко**

Уф, натопих се в неприятни води с тази дискусия – просто защото имам приятели и от двете очертаващи се страни, знам, че всички са свестни и смислени хора – а не виждам начин да се намесвам в спора без да нараня един или друг човек, на когото държа, независимо от разбиранията му по тази толкова болезнена тема. Единственото, което мога да направя, е да помоля за малко повече сдържаност, ако това е възможно. Нещата с неизбежност ще избият на откровена караница в най-скоро време, което пък от своя страна ще ме принуди да затворя сергията, за всеобщо раздразнение, предполагам. Така че, моля ви отново, опитайте се да махнете с ръка на едно или друго противоречие, животът е пъстър, както всички знаем.

- 20-08-2009 |**В. Трендафилов** – Златко

Има тенденция, Златко. Не е единствената, разбира се, но има И такава. В политиката, в националната телевизия, в печатната преса. Ако искаш, можем да си говорим и с конкретни неща.

Разбира се, че други неща са по-разпространени. Но нали тук разглеждаме проблемите на, тъй да се каже, едно застрашено „малцинство“. Тоест, именно малцинствените проблеми на този или онзи индивид са важни по темата. Защото само малцинственият индивид се чувства застрашен.

Точно в тази връзка беше по-горният ми апел и съм неприятно изненадан, че предизвика такова несъгласие. Идеята му беше именно да се види равенството между всички опасности от неравенство. Това, че не се хареса, ме кара да мисля, че тук във форума има хора, които са поддръжници не на идеята за РАВЕНСТВО, сексуално и пр., а изповядват нещо като хомо-супремасизъм.

И бих искал те също да се отзоват по тази тема тук, откровено и аргументирано, вместо да се спотайват като тапи.

- 20-08-2009 |**Златко** – ге: Златко

В. Трендафилов писа:

Има тенденция, Златко. Не е единствената, разбира се, но има И такава. В политиката, в националната телевизия, в печатната преса. Ако искаш, можем да си говорим и с конкретни неща.

Това, че не се хареса, ме кара да мисля, че тук във форума има хора, които са поддръжници не на идеята за РАВЕНСТВО, сексуално и пр., а изповядват нещо като хомо-супремасизъм.

И бих искал те също да се отзоват по тази тема тук, откровено и аргументирано, вместо да се спотайват като тапи.

ОК, сега поне успявам да разбера какво искаш да кажеш. Не го споделям, но го разбирам. Ще гледам да си мълча оттук нататък, защото не виждам смисъл от някакво „изясняване на позиции“, което ще доведе единствено до разрушаването на една връзка, която ценя повече от различията в разбиранията по този въпрос. Водил съм достатъчно подобни битки, за да намирам все още някакъв смисъл в тях.

Призовавам отново всички към повече сдържаност. „Откровеността“ и „честността“ също не са никакви абсолюти, особено когато са мотиви-

рани от силно раздразнение. Всеки човек, преживявал разпада на едно семейство, знае колко верни са тези думи ...

- 20-08-2009 | **Николай** – НЕравенство

равенство никога няма да има по чисто статистически причини. Само хомофобните хетеросексуални мъже винаги ще надвишават по брой гей малцинството. Това за което можем да се борим е само намаляване на вредите, доколкото е възможно. Но и това не се случва в България заради откритата и безцеремонна и институционализирана на всички нива хетеро „мафия“.

- 20-08-2009 | **В. Трендафилов** – Николай

Николай, тезата ти няма смисъл. „Открита“ мафия не съществува. Смисълът на мафията е в скритостта.

Това, за което говориш, е „обществено мнение“. То е едно доста тъпо, примитивно, патриархално, консервативно и пр. обществено мнение. То трябва да се образова постепенно. И както гледам, това става, макар и по-бавно, отколкото би трябвало. Но в сравнение със ситуацията преди 10-15 години, напредък има.

И същевременно, за да печелиш още поддръжници за каузата си, ти лично трябва да им отправяш „граждански“ послания. Тоест, трябва да търсиш допирни точки между твоята кауза и каузите на други граждани. Иначе посланията ти няма да бъдат отправени към широкото гражданско общество, а само към твоя клуб по интереси.

- 20-08-2009 | **Николай** – НЕравенство

тези от нас, които СЛУЧАЙНО се доберат до позиции на значителна власт, ще го направят само при условие, че крият хомосексуалността си, и „парадират“ с една унизителна лъжлива хетеросексуалност – примерът с трагедията на Сергей Станишев. Това ще са някаква си дребна и самозаблудена „гей мафия“, която никога няма да се добере до достатъчно власт, за да наложи равни права за гей малцинството. Всъщност няма да имат шанс, защото ще загубят постове си, ако покажат активна заинтересованост относно гей правата. Една жалка дребна „гей мафия“, която може само да се забавлява при затворени врати, а на открито, в публичното пространство да се покланя пред интересите на огромното хетеросексистко мнозинство във властта.

- 20-08-2009 | **В. Трендафилов** – Николай

А сигурни ли сме кое е улеснило пътя на Станишев към „върха“? Не казвам, че знам. Просто не изключвам още една възможност.

Сега конкретно. Точно тази „самонеобявеност“, от която казваш, че страдаш, и която те възмущава, ме кара мен, различният, да се чувствам на моменти застрашен. „Застрашен“ именно от това, че там някъде във властта, в кулоарите на публичното пространство и на други места се редят карти на принцип, който изключва честния спор, честната конкуренция, откритата обмяна на идеи.

Ето пример, че едно и също нещо създава общ проблем между различни.

- 20-08-2009 | **Kristin Dimitrova** – za Niki

Ники, моля те, прочети това докрай.

Не изключвам да има и гей-мафия. Според Кеймбридж онлайн мафия е „a close group of people who are involved in similar activities and who help and protect each other, sometimes to the disadvantage of others“. Лесно ми е да си представя, че Дим Дуков, Азер Меликов и т. н. са нещо такова. Всяко тайно единство може да доведе до такива резултати. Вероятно тайните общества се създават, за да имат шанс в битката си с големите, явни и в много отношения несправедливи общества.

Но никой не иска никакво ТАЙНО или ЯВНО общество да му определя живота, само защото смята някого за свой човек или не.

Мисля, че това искате да кажете и двамата с Владо.

- 20-08-2009 | **Златко** – Една (може би ненужна) забележка

Според мен всички ние сме деца на едно идеологизирано време и като такива не би трябвало да забравяме, че склонността ни да се уповаваме на идеологии при търсенето на отговори (а нерядко и на въпроси) в животите си е потенциално хипертрофирана, може би прекомерно силна. Не че смятам живота без каквато и да е идеология за възможен, просто си мисля, че човек трябва винаги да държи идеологията си пред очи и да я подлага на постоянни изпитания, ако не иска да свърши така, както свършиха повечето от родителите ни – обезверени, разрушени хора, цял живот вярвали в непоклатимостта на една утопия. (Винаги, когато си мисля за ранната смърт на Станислав Стратиев например, ми се струва, че ракът е директно следствие от загубата на смисъл в живота).

Та, в този смисъл, нека отново и отново допускаме до мозъците си факти, идеи и фантазии, които ни най-малко не се вписват в житейските ни философии. И, ако това ви прозвучи като един куп празни приказки, то моля не ме обвинявайте в непоследователност при публикуването на следващия текст от „Прегледа“, който ще се опита да представи цялата тема за политическата коректност от нейната тъмна, заплашителна страна. Впрочем, до тогава ... сърдечни поздрави до всички участници в разговора. *До всички!*

- 20-08-2009 | **Гост**

Особени хора сте това, литераторите:

Цитат:

Сам по себе си текстът, макар и важен, не би ме накарал да се замисля чак толкова много — Ирак е място на смъртта от доста време насам и, ще не ще, човек неволно започва да свиква с тази мисъл, ако не би искал да полудее по някое време. Много по-важното в случая са коментарите под него — около 500 до момента — които засягат повече от директно темата, по която говорим доста усилено вече в продължение на около месец.

Значи това, че са избити има-няма 20 000 меки китки — голяма работа, случва се, то в Ирак е така, ама някои го коментират — о ужас! И с какви думи само! А като гледам каква чуваемост цари тук, е съвсем ясно, че това е форум на писатели, не на читатели. Особено Златко ме впечатли как от думите „гей“ и „власт“ в един пост извади повече информация и от Гугъл. Само Трендафилов изглежда е впечатлен от преbledняването на първия му пост, та е малко по-адекватен. Впрочем, извинявам се, на него това донякъде май си му е в характера. А аз така и не разбрах, защо трябва да се притеснявам от това, че някой друг бил простак. Защото май никой не е стигнал по-далече.

- 20-08-2009 | **Златко**

Мисля, че имаш право, госте — в случая съм се изцепил най-непремислено, обявявайки реалните смърти за по-маловажни от коментарите по техен повод. И, ако има нещо, което все пак да поддържа тази преобърнатата оптика, то е единствено фактът, че далечните и чужди нещастия, особено видени по телевизията, все пак си остават някак по-далечни и

по-чужди от нашите, близките. Не че е правилно, но май е някак неизбежно, също като това, че възприемам земята като плоска, ако и да знам, че не е.

А от простака според мен трябва да се притесняваш, защото не си самотен атом в някаква абстрактна вселена, а по-скоро част от система на скачени съдове, която за по-удобно сме избрали да наричаме „общество“. И ако живееш с убеждението, че от множеството просташки съдове в твоя собствен не се прелива нищичко, то, предполагам, някой ден ще се пробудиш неприятно изненадан. Ако не ти се е случвало вече, де ...

- 20-08-2009 | **Гост 20-08-2009 14:38:33**

Златко, за простотията – от нея в моя съд не се прелива нищо, освен ако сам не съм решил да го вкарам, ама някоя по-буйна простотия може да атакува съда отвън, и да го счупи или повреди, прав си. Аз по-скоро исках да ви кажа, че думите сами по себе си не са толкова важни, колкото ви изглежда на вас, професионалистите. А най-вече искам да ти кажа на теб лично, че този сайт яко е бъгясал, ако имам непредпазливостта да прекарам мишката през коментарите в горния ъгъл, компютъра ми почва да прави той си знае какво, ама аз не.

- 23-08-2009 | **Станка Петрова** – Личност и сексуалност (гледна точка)

Сексуалността на човека е дискретна част от неговата личност и дори скрито да ръководи личността, не е най-съществената част от нея. Едва ли са много хората, които желаят и очакват обществото да ги възприема като индивиди, представени от сексуалността си. Ние се учим цял живот, усъвършенстваме се и се доказваме в своята област именно като личности, а не като сексуални обекти. Желанието да придобием стойност в очите на другите е мотив да се стремим да изграждаме човешки и професионални качества у себе си и у децата, които възпитаваме.

Възприемайки своята сексуалност като нещо лично и дискретно, аз не парадирям с нея, за да не я фаворизирам и да се превърна в част от нея, вместо тя да е част от мене – промяна, която би потиснала духовното ми съдържание. Не я натрапвам и на другите. Това, че съм жена, личи достатъчно добре и без надпис върху дрехите ми или табелка, която да го указва, затова нямам формиран комплекс да доказвам пола си. От друга страна приемам различността на другите и не роптая против

това, което ми е чуждо, стига това чуждо да не става агресивно спрямо мене. Става въпрос за поредния, но едва ли и последен гей-парад, който изпълни софийските улици, а по-късно през деня навлезе и във всеки дом, където се гледат новини. Пъстро, карнавално, парадиращо и безлично се развяваше една хомосексуалност, която претендира за различност. До такава степен афишира себе си, че едва ли не поставя под въпрос моята хетеросексуална ориентация. Значи ли това, че щом аз съм хетеросексуална, не съм различна? За изградения вече характер това едва ли е въпрос от съществено значение, но за детето? За впечатлителното малко същество, чиято майка, докато го държи на ръце, се изказва пред камерата, че приема различните? За младите момичета и момчета, на които казвам в училище, че всеки човек е различен и неповторим и че трябва да отстоява различното си мнение? Нима една част от тях няма да се изкушат да предпочетат сексуалната „различност“ вместо личностната? Просто тя се постига по-лесно, защото е свързана с нагона. А предизвикателството например на професионализма, културата или науката е доста по-трудно осъществимо – за него трябва труд, понякога себеотрицание и загърбване на сексуалността.

Различно е това, което е част от личността, за което тя страда, вълнува се, бори се и бива приета въпреки или заради това различно, а не изведеното от нея и превърнато в зрелище. В този смисъл аз подкрепям хомосексуалния човек, който не е отишъл на парада, защото е дискретен и притежава и други качества, с които предпочита да бъде възприеман от обществото.

- 23-08-2009 |Златко

Бих приел горната гледна точка без да мигна с око, ако ставаше дума *за каквато и да е различност* (примерно, различността на хората, родени с шест пръста или нещо такова). Тук обаче става дума не просто за *някаква си различност*, а за една такава, която е била потискана, преследвана или в най-добрия случай премълчавана в продължение на хилядолетия. Тук става дума за различност, която е директен повод за дискриминация, за отказване на права, които всеки от нас инак притежава по подразбиране (правото на политическо, културно и икономическо представяне например, именно от гледната точка на тази различност). В такъв смисъл „парадирането“ с тази различност, което много хора очевидно все още възприемат като неправомерно (именно по този начин разбирам

коментара на госпожа Петрова) според мен е не парадиране, а борба за постигане на равнопоставеност. В края на краищата, по същия начин бихме могли да разглеждаме и борбата на чернокожите американци от средата на миналия век, не е ли така? Защо са тръгнали изведнъж да парадират с различния цвят на кожата си, защо търсят някаква специална гордост в него, *защо ни се навират в очите, изобщо?* На тези въпроси може да се даде отговор единствено ако човек се опита дори само за миг да се постави в една подобна кожа, да почувства дори само за момент какво означава да живееш в кожата на хомосексуален или чернокож човек.

Да говоря ли още или това е достатъчно? Все пак всички читатели на това издание, поне доколкото се обаждат понякога, наричат себе си „интелигентни“. Добре, ще приема това без резерви и ще спра дотук. Интелигентността, казват, била способна на емпатия.

- 23-08-2009 | **Емил Коен**

Изцяло, напълно и безусловно и не знам още по какъв начин да заявя подкрепата си това, което си написал, драги Златко.

С поздрав:

Емил Коен

- 23-08-2009 | **Емил Коен**

Понеже от вълнени е и умора допуснах грешка, нека повторя: изцяло, напълно, абсолютно, безусловно подкрепям, това което си написал, Златко и го одобрявам и като текст, и кауза.

Емил Коен

- 24-08-2009 | **Петър Величков** – Ехото на комунизма

У нас е модно управляващата мафия, сплотила най-големите дървенияци и простаци, обаче с лепнат етикет „професионалисти“, да бъде правилно ориентирана в секса. Това е отглас от комунистическото управление. Отглас на същото е и отношението към гейовете и лесбийките – те е редно да бъдат бити, убивани, тормозени и т. н. Междувпрочем промяната в закона за преследване на тези българи бе направена, доколкото знам, пишейки един текст за секса на българите за алманаха „България. XX век“, по внушение на видни партийци, начело с Цола Драгойчева, след като собствените им деца са се изявили като хомосексуални. В последните двайсет години хомофобията се засилва, защото много

мъже са импотентни или латентни хомосексуалисти и понеже не смеят да се реализират, стават агресивни. Виж случаят Боян Расате. Някои от тях се женят и създават деца... ТАКА ЧЕ БУМЕРАНГЪТ СЕ ЗАВРЪЩА.

- 24-08-2009 |Ellie

Това, което показват резултатите, Майя, е че на неодобрителните погледи не може да се разчита да предотвратяват враждебно отношение, което вреди на маргинализираните колкото и реално физическо насилие. Законът съществува за това, да гарантира някакъв минимум стандарт за всички, който да не зависи от домашно възпитание, характер, грамотност и морал. А много често, когато пък неодобрителните погледи ги има, те не правят и впечатление на насилника/хомофоба, когато са от хора, чието мнение няма тежест пред него. А и дори да има тежест, има хора които се чувстват бунтари срещу общественото мнение и никакви неодобрителни погледи не биха ги спрели.

- 24-08-2009 |Майя – законите имат две остриета

Не твърдя, че това, което казваш, няма основания, но такъв закон би имал и други ефекти. Той би създал зона, забранена за критика, с всички последици от това. Щом в центъра на някакво противоречие има хомосексуалист, на едната страна ще може да се запуща устата с обвинение в хомофобия. Нали видях как по време на кампанията на Обама негови привърженици веднага обявяваха не-черните му опоненти за расисти. (Не че нямаше приготвени обиди и за черните му опоненти.)

Като заговорих за американски президенти – познавам хора, за които, щом си враг на Буш, значи си готин. Колко сме се карали за Моктада ал-Садр – аз казвам, че е главорез, те го изкарват народен трибун. Ще ми се сега да им река: „Нали ви казах!“. Но този подход не е конструктивен.

Извинявайте за празнословното отклонение.

- 25-08-2009 |сухи

не ми харесва новоизкованата „група“? от „хомофоби“, какво означава точно това? или антисемити? пак стигаме до човешката природа. а във хомофоб или антисемит се превръща всеки, който заяви различно мнение. като се премахне експресията на изказването, остава някаква глупост на дъното. садистите са си садисти. идеята, че невнимателни изказвания на интелектуалци узаконяват зверствата също е доста пре-

силена. ок. заклеяваме нещо, но то продължава да се случва? от днес почвам да протестирам против домашното насилие над болни хамстери... основавам група, в която дискутираме злощастния социален факт, преоприемаме протести и тн. зверството в „историята“ си е нещо изначално и обичайно. всички религии са го предизвиквали и са в основата му. а в ирак бе отключено едно насилие – но чия е вината?

- 25-08-2009 |**Златко** – За хамстерите и хората

сухи писа:

не ми харесва новоизкованата „група“? от „хомофоби“, какво означава точно това? или антисемити? пак стигаме до човешката природа. а във хомофоб или антисемит се превръща всеки, който заяви различно мнение...

Звучи доста удобно, наистина: „Защо пък да не мога да изкажа едно различно мнение?“ Проблемът е същият както и в онзи стар социалистически виц, в който се казваше, че между социализма и капитализма почти няма разлика или, ако има, тя е най-много колкото разликата между обикновен стол и електрически. Когато „различното мнение“ призовава към насилие или дискриминация към други човешки същества, свободата на изказването му вече не е чак толкова разбираща се от само себе си. В този смисъл пак се сещам за един стар, този път английски, виц, в който хулиган се защитава пред съда: „ами аз имам право да движа юмруците си както искам!“ „Нищо подобно, господине“, коригира го съдията. „Правото да движите свободно юмруците си е ограничено от местоположението на носа на съседа ви“. Същото се отнася и до свободата на различно мнение, струва ми се.

Между другото, между хора и хамстери също има известна, не само биологична, разлика. Не че имам нещо против, ако вие самият бихте искали да се считате за хамстер, но някак ми е странна мисълта, че някой би могъл да счита всички хора за хамстери, с произтичащите от това последствия. Впрочем, това вече е правено от немалко хора на този свят – Хитлер, Сталин, Пол Пот, имената им са легион ... Слава Богу, че форматът на вашето изказване е доста по-дребен от техните, инак България би имала още един, при това огромен, проблем.

- 25-08-2009 |**Майя** – re:

сухи писа:

не ми харесва новоизкованата „група“? от „хомофоби“, какво означава точно това? или антисемити? във хомофоб или антисемит се превръща всеки, който заяви различно мнение. от днес почвам да протестирам против домашното насилие над болни хамстери... основавам група, в която дискутираме зловещия социален факт, преоприемаме протести и т. н.

Защитата на животните от жестокост (без тя да е обвързана със защита на застрашени видове) не само се застъпва от много активисти, а и вече е включена в законодателствата на редица държави. Така че каузата не е нова. Основен нейн недостатък (отбелязан и от Златко) е безразличието на повечето ѝ поддръжници към интересите, правата и страданията на човешките същества, сравнени с тези на животните.

Думите „хомофоб“ и „хомофобия“ неизбежно са нови, защото самото схващане за права на хомосексуалистите е ново в нашата култура. Докато хомофобията се е смятала за норма, за нещо, което се разбира от само себе си, дума за нея не е била нужна. Никой не описва хората като „кракоходещи“ или „въздуходиращи“.

Разбира се, с думата може да се злоупотребява. Напр. всеобщо е мнението, че Сергей Станишев е хомосексуалист (макар че, доколкото знам, доказателства няма). Възможно е някой да критикува Станишев, защото не е доволен от управлението му, а друг да го обвини в хомофобия. Или пък някой да си навлече обвинения в антисемитизъм само защото не харесва филмите и изказванията на Анжел Вагенщайн. Аз виждам такава опасност в нормите на политическата коректност.

Но ако човек наистина е хомофоб или антисемит, според мен трябва да си го признава и да приема тези думи спрямо себе си като описания, а не като обиди.

- 29-08-2009 | **Milko Belev** – замислих се...

В контекста на дискусията, се замислих за един ракурс – бисексуалните. Вие какво мислите ?

- 30-08-2009 | **Вера Бонева** – леко отклонение от основната ос на дебата

Дебатът е свръхинтересен, но има и още един хоризонт, в който би могъл да се разгърне. Този тип анонимно безцензурно говорене в толкова широка зона на публичното пространство е възможно САМО В ИН-

ТЕРНЕТ. В качеството си на относително нова медия, която не подлежи на контрол по традиционни методи на „цензуриране“, Интернет се превръща (чрез коментарите към електронните текстове) в нещо като онази дупка, в която бръснарчето изкрещало дълго потисканата в душата си тайна: „Цар Траян има магарешки уши!“ Или по-скоро Мрежата е свирката, която овчарчето направило от дървото, избуяло върху кошмара на царският бръснар... Когато чета подобни хомофобски коментари мисля повече за хората, които са ги написали, а не за тези, които са обект на някакви гнусни нападки. Чудя се как съвместяват омерзението и злобата, веещо от споделените им скрити помисли, с евентуална градивна дейност в ежедневието – работа, любов, грижа за деца, контакти с приятели и/или роднини. Не мога да ги съжаля, но май само това е чувството, което заслужават.

Аз лично съм избрала два подхода, които ме спасяват от помията, лееща се понякога в Интернетските коментарни форуми: 1) Не приемам сериозно позиция по съществен обществен проблем, представена Анонимно и/или Неграмотно. 2) Винаги се подписвам с истинското си име под написаните от мен (понякога и набързо) изречения, с които се включвам в подобни дискусии.

Вера Бонева

- 31-08-2009 | **рара** – рара

Венавиждам насилията срещу малцинствените групи. Ненавиждам силата на болшинството. Понякога смятам, че правосъдието е нужно, понякога, че можем да се опревим и без него.

- 06-09-2009 | **Милена Беновска** – Не на омразата и неуважението към човешката личнос

И този форум показва недостига на културата да се обсъжда, при все че участниците не са случайни хора...Все пак искам да кажа: сега и днес става дума за омразата към сексуално различните. Това е само част от липса на уважение към личността, с което се сблъскваме всекидневно в нашата страна. Днес омразата се стоварва срещу хомосексуалните, утре – към циганите, другиден – към жените. Но нека днес говорим само за едно – за конкретния повод – за да може да си говорим изобщо. Защото в противен случай, когато дискусията се размива, почти веднага разговорът става разговор за всичко и за нищо.

Не на омразата и на неуважението! Можем да станем членове не на Европейския Съюз, а и на някой съюз на извънземните цивилизации. Докато не започнем да уважаваме не само човека до себе си, но и абстрактния друг, човека изобщо, никога няма да постигнем цивилизовани отношения в нашата страна. Не е необходимо да се обичаме – само малко размисъл е необходим, за да си припомним, че нашите права свършват там, където започва правото на Другия.

- 06-09-2009 |**рара**

Понякога е достатъчно да оставим сексуално различните да са сексуално различни. Стига пледоарии, изваждане пред строя и сочене с пръст.

- 06-09-2009 |**Златко** – ге:

рара писа:

Понякога е достатъчно да оставим сексуално различните да са сексуално различни. Стига пледоарии, изваждане пред строя и сочене с пръст.

Но не и когато ги заплашват или бият, нали?

- 06-09-2009 |**рара**

Лично аз приемам нормално всяко човешко същество, което за мен означава – дружелюбно. Има достатъчно агресивни, както хетеро, така и хомосексуални. Отвратителни типове, дал Бог. И последното, за което се сещам, е тяхната сексулност.

- 28-09-2009 |**Благ мехлем** – Бонева & Енев vs никове & гости

Ъхъ. Групата на Анонимните интернетохолици срещу групата на Персонализираните интернетексхибиционисти.

Септември 2009

Страх, представян като толерантност

Автор: Кристофър Колдуел

Един от централните проблеми при посрещането на хора от бедни страни се състои в това, че европейците са изгубили вярата си в някои аспекти на онази цивилизация, от която имигрантите се чувстват привлечени на първо място. „Европейците биха искали да се оттеглят от историята, от *la grande histoire*, от историята, написана с кървави букви“, писа френският политолог Реймон Арон през 1970-те. „Други пък, наброяващи стотици милиони, биха искали да влязат в нея.“ Трудно е да се следват европейските правила и да се прегърнат европейските ценности – както често се казва на имигрантите – когато самите европейци пренаписват тези правила и преоценяват тези ценности.

Европа, в която имигрантите започнаха да пристигат през 1950-те, все още трепереше от ужас пред Втората световна война и беше изцяло заета с изграждането на институции, които да предотвратят нейното повторение. НАТО беше най-важната от тези институции. ЕС пък беше най-амбициозната. Войната беше предоставила на европейските мислители всички техни морални категории и сравнения. Да се избегне друга такава експлозия означаваше да се прочистят индивидуалните страни в Европа от национализъм, при което „национализмът“ се разбираше по начин, включващ всички остатъци от расизъм, милитаризъм и културен шовинизъм – но заедно с тях и патриотизъм, гордост и неподходяща конкурентоспособност. Пеенето на националния химн и развяването на националния флаг се превърна в някои страни в поведение, подходящо единствено за скинхедове или футболни хулигани.

Насърчавани от САЩ, които по това време се занимаваха със собствения си расов проблем, европейците започнаха да артикулират един код на „европейски ценности“ като индивидуализъм, демокрация, свобода и човешки права. Тези ценности никога не бяха дефинирани с осо-

бена прецизност. И все пак те изглежда позволяваха социално сцепление, и тяхното възприемане съвпадна с шестдесет мирни години.

Европа беше привлекателно място за имигрантите. Но атрактивността и възхищението не са синоними. Османската империя и Китай също разполагаха с известна „сила на привличане“ за западняците от 19 век. Но не техните системи на управление или идеите им относно човешките права бяха нещата, които караха европейците да подписват договори с тях, да се заселват в тях и в края на краищата да разрушат националния им живот. Това стана, защото те бяха богати места, прекалено слаби, за да бъдат в състояние да се погрижат сами за себе си.

ЕС беше замислен не с оглед на имигрантите, но в края на краищата той установи правилата, при които те бяха посрещани. Следвоенна Европа беше изградена върху нетърпимост към нетърпимостта и омазоваване на националните традиции – една умонагласа, възхвалявана като анти-расизъм и осмивана като политическа коректност. Нашата цел тук не е нито да я защитаваме като форма на здравия разум, нито пък да я отхвърляме като набор от голи фрази. Целта ни е да разберем, първо, какво си е мислела Европа, когато е приемала имигранти в такова количество – нещо, което тя не би направила в който и да било предишен исторически момент – и, второ, какви са причините, поради които тя се отнасяше към имигрантите по онзи твърде често наивен и прекалено доброжелателен начин, по който го правеше.

Следвоенните европейци се държаха по такъв начин, сякаш ничия култура не е по-добра от някоя друга. През 1996, холандският кабинет считаше, че „дебатът за мулти-културността трябва да се води, изхождайки от принципа, че културите имат една и съща ценност.“ Държавата ще се занимава с въпросите на имиграцията и етническата принадлежност, изхождайки от скрупулозна неутралност, подпомагана от един набор от „универсални ценности“, по общо мнение принадлежащи към всички култури. Изглеждаше неуместно имигрантите да бъдат принуждавани – или дори убеждавани – да се присъединят към старите националистически лоялности, с които самите европейци се разделяха. „Няма да занимаваме турските деца с окупацията, нали?“, попита един холандски администратор по време на една дискусия относно образованието.

Но това, че се преселваха в Европа, не означаваше, че имигрантите приемаха, разбираха или дори забелязваха европейския проект да

се изостави „историята, написана с кървави букви“. Напротив, много имигранти, както и много внуци и правнуци на имигранти, смятаха за свой дълг да крещат от покривите желанието си за палестинска държава, кюрдска родина или ислямистки Алжир. Те поддържаха живи мечтите за културна, национална или дори расова слава, които се намираха далеч отвъд европейското разбиране.

В името на либералния универсализъм, много от законите и обичаите, които бяха сплотявали европейските общества, бяха изхвърлени през прозореца. Толерантността се превърна в по-висок приоритет от всички традиционни грижи на държавата и обществото – ред, свобода, коректност и рационалност – и започна да се цени по-високо от тях. Но през последните години европейската идеология на неутралността започна да се огъва под тежестта на масовата имиграция и се превърна в източник не на сила, а на това, което Алсана, безпътната бенгалска домакиня от *Бели зъби* на Зейди Смит, нарича „изкуствени глупости“.

Понятието „политическа коректност“ беше заимствано от американските политически дебати, за да се опишат изкривяванията на логиката, които европейският универсализъм изискваше. Никой не харесва особено много този израз. [...] Политическата коректност често е нелепа. В Холандия например имаше една кампания срещу Зварте Пит, саждено-черният приятел на Дядо Коледа, който слага непослушните деца в торба и ги носи в Испания. В средна Англия, в обществените сгради на градчето Дъдли бяха забранени определени детски играчки и изображения, след като една служителка-мюсюлманка се оплакала заради това, че на бюрото ѝ имало картинка на Прасчо (прасенцето от сериите за мечо Пух). Такива истории отдавна вече са част от стандартния арсенал на консервативните медии – някои от тях са верни, други повече или по-малко измислени. И все пак, дори когато политическата коректност демонстрираше склонност към авторитарни експеси, нейните самомнителни представители напомняха по-скоро за оперетни герои, отколкото за сталинистки палачи.

И въпреки това, към края на века имиграцията се превърна в тема, при която дори мекото несъгласие със статуквото можеше да бъде посрещнато с тежки обвинения. Диапазонът на мненията, които човек можеше да изрази по въпросите на имиграцията и етническия произход беше драстично стеснен, без всякакво съмнение. Дали това стесняване беше нещо, до което европейската публика се беше изкачила или изпад-

нала? Убедени ли бяха хората или просто принудени? Дали това беше придобиване на маниери или загуба на свободи? Прокарването на тази граница винаги е било тежка задача.

С течение на времето идеологията на толерантността се промени по два начина. Първо, тя се разшири. Категориите хора, имащи право на защита срещу нетолерантност, се увеличаваха, а онова, което се считаше за нарушение на толерантността, стана нещо произволно и трудно определимо. В т. нар. „разследване Макфърсън“, възложено от британското вътрешно министерство по повод на ужасното, неразкрито убийство на чернокожия лондончанин Стивън Лоурънс, един расистки инцидент беше дефиниран като „всеки инцидент, който се възприема като расистки от страна на жертвата или друго лице“. Тази дефиниция стана работна норма в множество европейски страни.

Второ, идеологията се втвърди. Тя разви истинска власт за принуда, отчасти защото беше кодирана чрез закона, а отчасти и защото неправителствените групи функционираха като частни правоохранителни органи. Нарушенията против идеологията на толерантността сега вече водеха не само до критика и обществено порицание, но и до възможност за загуба на средства за препитание и среща с властите.

Там където тези две тенденции – разширяването и втвърдяването – си взаимодействаха, резултатът беше наказание за поведение, което съвсем доскоро би се считало за напълно нормално. Гей-правата бяха най-крайният резултат. През 2006 една семейна двойка християнски евангелисти във Великобритания бяха разпитвани в продължение на 80 минути от полицията, по подозрение, че литературата, която разпространяват, демонстрирала „потенциално хомофобни поведения“; един 63-годишен лутерански проповедник в Швеция беше осъден на един месец затвор за това, че е цитирал неодобрението на хомосексуалността, което се съдържа в Библията; а Кристиан Ванест, член на френското Национално събрание, който беше казал, че намира „хетеросексуалността за по-висша от хомосексуалността на едно морално ниво“, се превърна в първия французин, осъден за хомофобия.

По въпросите на расата и имиграцията правилата бяха променени почти също толкова бързо. През 1984 Рей Ханифорд, директор на едно етнически смесено училище в Брадфорд, публикува статия, в която атакува онова, което сам наричаше „лобито на расовите отношения“. Той

твърдеше – много подобно на начина, по който го беше направил американският социолог (а по-късно сенатор) Даниел Патрик Мойнихан, в доклада си *Негърското семейство* (1965) – че активистките правителствени политики биха могли да причинят вреда на малцинствата, в чиято помощ са насочени. Пренебрежението, безразличието и враждебността не биха могли да обяснят всички неуспехи на пакистанските и западноиндийските (карибски) ученици, писа Ханифорд. Тъй като те трябва да се свикват с британския стил на учене, програмите, насърчаващи ги да се гордеят с родните си култури – онова, което днес ние бихме нарекли „мултикултурализъм“ – биха могли да им попречат в училище и да ги сегрегират още повече от обществото. Ханифорд се оказа прав. Но това, че беше прав, да не говорим за това, че беше обичан много силно от учениците от всякакъв етнически произход, не му попречи да изгуби работата си за известно време.

През 1990 френското Национално събрание прекоси една нова граница. В интерес на потискането на „всички расистки, антисемитски и ксенофобски действия“, то прокара един закон, предложен от депутата Жан-Клод Гейсо, който премахна някои исторически гаранции за свободата на пресата. Законът Гейсо криминализираше не само някои действия, но също и убеждения, по-точно отричането на (или омаловажаването на сериозността) на нацисткия Холокост. Няколко страни скоро последваха този пример. След като законът на Гейсо беше веднъж прокаран, стана много трудно да се направи нещо сериозно против една безкрайна поредица от криминализации на различните мнения. В края на краищата, историческите епизоди, на които се основаваше желанието на различни групи от потърпевши да наложат една официално санкционирана истина – арменският геноцид, колониализмът, търговията с роби – бяха не по-малко реални от Холокоста.

Законът Гейсо беше призован към живот в името на защитата на една парцалена кукла. Той беше насочен против популизма и фашизма от 1930-те, които отдавна вече бяха дискредитирани и ограничени до малки групи от манияци. Проблемите на 21-ви век (имиграция, ислямизъм, банкрут на социалните държави, финансова паника, както и усещането, че всеки трябва да се спасява сам, с което живееха хората от консумеристките общества) бяха обаче по-различни. Налице бяха нови екстремисти и мнозина бяха склонни да не вземат на сериозно една законодателна система, фокусираща се върху злините отпреди 75 години.

Всяко ново официално признаване на нечии исторически претенции водеше до създаването на все по-нови „морални лобита“, както те се наричат във Франция, които преследваха целите си с все по-голямо упорство, във все по-централни области от обществения живот. Сериозни заплахи можеха да се появят, докато Европа държеше под наблюдение една сбирка от застаряващи „фашистки“ палячовци. И те действително се появиха.

В трите десетилетия, които предшестваха финансовата криза от 2008, по причини, свързани с глобализацията и технологическите промени, властта премина от ръцете на правителствата в ръцете на различни частни групи. Този преход беше част от духа на епохата. Той протичаше при всички политически партии, в области вариращи от дипломация (помислете за Боно и помощта за развиващите се страни) до ограничаването на определени жилищни зони (помислете за разпространението на „оградените общности“ със собствени варианти на частно право). В бизнеса на толерантността и расовите отношения неправителствените организации също иззеха определени много важни правителствени функции и се размножиха до положение, при което, на френски, те просто биват наричани *les associations*.

Вдъхновеното от комунистите Движение против расизма и за приятелство между хората (MRAP), например, което беше създадено във Франция през 1949 за борба против расизма и антисемитизма, започна да играе през следващите десетилетия една напълно различна роля. През 2002 г. журналистката Ориана Фалачи написа в миланския ежедневник *Corriere della Sera* един подстрекателски отговор срещу атаките на Световния търговски център. Когато беше публикуван под формата на книга, със заглавие *Яростта и гордостта*, той стана една от най-продаваните не-белетристични книги в Европа. MRAP заведе дело срещу нея според законите за подстрекателство към расова омраза и се опита да блокира публикуването на книгата.

Действително, в книгата на Фалачи имаше расизъм. „Благодаря на Бога“, писа тя в една забележка под линия, „никога не съм си имала работа с някой арабски мъж. По мое мнение, у арабските мъже има нещо, което е отблъскващо за всяка жена с добър вкус.“ Но тя беше атакувана за далеч повече неща. Едно от мненията, които бяха оскърбили MRAP, например, беше: „Всеки теолог може да ви каже, че коранът одобрява

лъжите, клеветите и лицемерието в защита на вярата.“ Друг беше, че „радикалните мюсюлмани са „навсякъде, и най-твърдите от тях живеят сред нас.“ Макар и подлежащи на дискусия, това бяха твърдения, които биха могли да бъдат защищавани.

Процесът, повдигнат от MRAP, беше започнат като част от една кампания срещу „ислямофобията“ – един неологизъм, който се дочуваше често в месеците след 11 септември. Той заплашваше да премахне различието между критика на малцинствата, основаваща се на нетолерантност – и критика срещу което и да е малцинство по каквито и да е причини. С това се заплашваше да се разшири фактическата цензура, която вече съществуваше по расовите въпроси, до въпроси, стигащи до религията и отвъд нея – чак до политически актове, извършени в името на религията. Европейските закони в подкрепа на толерантността започваха да работят в полза на нетолерантните.

Аферата Финкелкраут, която се разрази във Франция в дните след националните бунтове в гетата от 2005, беше друга повратна точка в този процес. Тя показва, че, за да се предизвика гнева на „анти-расистския“ истеблишмънт, вече нямаше нужда да се демонстрира дори и следа от расизъм. Философът Ален Финкелкраут беше дал интервю на израелския вестник *Хаарец*, в което се разграничаваше от преобладаващото мнение, че бунтовете са били „въстание“ срещу социалните условия. Финкелкраут посочи, че това не е начинът, по който самите бунтовници го описват. В тяхната рап-лирика и в лозунгите им против Франция и Френското, мнозина от тях бяха описали делата си по етно-религиозен начин. „Представете си за момент, че те бяха бели, както в Росток, Германия“, добави той. „Тозчас всички биха казали: „Фашизмът няма да бъде толериран“. Финкелкраут също подложи на съмнение логиката, според която съвременното изключване на имигрантите било част от колониалните условия. „Добре“, каза той, „но човек не трябва да забравя, че интеграцията на арабските работници във Франция по времето на колониалното управление беше много по-лесна.“

Финкелкраут е сдържан човек с меки маниери и е прекарал по-голямата част от кариерата си в занимание с етическите проблеми, които възникват от тоталитарното насилие. Когато обаче *Le Monde* писа за интервюто и представи откъси от него, той беше подложен на силна клеветническа кампания. Списанието *Nouvel Observateur* го нарече „неореакционер“. Едно писмо до ежедневника *Libération* сравняваше Фин-

келкраут с функционер от фашисткия Национален Фронт на Жан-Мари льо Пен. Всичко това са нормални, ако и силно неприятни, аспекти от обществения дебат във Франция. Онова, което направи аферата толкова мрачна обаче, бяха нейните юридически последици. MRAP обяви намеренията си да съди Финкелкраут, заедно с Елен Кариер Д'анкос, членка на Френската академия, заради някои нейни твърде прибързани изказвания по повод на бунтовете (че те били свързани с полигамните начини на живот, практикувани от мюсюлманските имигранти), за подстрекаване към расова омраза.

Това, че MRAP се откажа от заплахите си само дни след като беше ги отпредило, указваше, че те не са имали особени шансове пред съда. Но това е дребно утешение. Никой вече не смяташе, че това би възпряло по някакъв начин рутинното юридическо сплашване на всеки френски интелектуалец или обикновен гражданин, опитващ се да представи някакво по-различно мнение относно най-тежкия социален проблем във Франция.

Политическото обезпечаване на толерантността не притежаваше вътрешни граници, нито пък някаква очевидна логика. Дали „етническата гордост“ беше добродетел, а „национализмът“ – болест? Защо изведнъж беше станало незаконно да се задават въпроси, които се считаха за задължение на всеки гражданин само допреди десет години? Ерудирани философи на толерантността като Юрген Хабермас може би бяха в състояние да разплетат подобни въпроси и да направят подходящите разграничения. Политическите елити можеха да ги разрешат чрез постановления. Но те оставяха човека със среден интелект и социален статус с усещането за объркване и безправие. Една демокрация не може да толерира дълго време система, в която е необходимо човек да има научна степен в областта на социологията или висока държавна позиция, за да бъде в състояние да изрази и най-слабо съмнение по отношение на пътя, по който върви страната му.

Добродетелите на мултикултурната ера бяха елитарни добродетели. Британският социолог Джоф Денч предполагаше, със сериозни основания, че предпочитането на елитите е било голяма част от смисъла на мултикултурализма. Конфликтите в една развиваща се меритокрация, отбелязва той „вероятно могат да бъдат управлявани по-лесно там, където има групи, чиято принадлежност към нацията е неясна, които са

много зависими от поддръжката на елитите и чието присъствие разпространява сред масите етноцентрични отговори, които след това могат да бъдат използвани срещу самите тях. Едно общество, обвързано с представата за меритокрацията, може би се нуждае от малцинства в особена степен.“

И така имиграцията се превръщаше все повече и повече в основа на цялата европейска политика, а не само на имиграционната политика. Това беше една от големите разлики между предизвикателствата пред Европа и подобните предизвикателства в САЩ. В САЩ имаше „расов проблем“ и „имиграционен проблем“, като двете неща не винаги имаха много общо едно с друго. В Европа, имиграционният проблем беше същевременно и расов проблем. И така, обявяването на имиграцията за успех и за „обогатяване“ се превърна в единствено възможното мнение. Да се смята имиграцията за провал означаваше човек да разкрие себе си като расист; да се изказват опасения по повод на имиграцията означаваше да се признаят расистки склонности. Философът Пиер-Андре Тагиеф създаде понятието „имиграционизъм“, за да опише идеологията, според която имиграцията е „както нещо добро, така и нещо неизбежно“. Реалните дискусии относно „разнообразието“ на европейското общество, и дали това е нещо добро или лошо, бяха прекратени почти напълно.

Разнообразието описваше както една социологическа реалност (наоколо имаше повече хора, изглеждащи като чужденци), така и една идеология (наоколо трябва да има повече хора, които изглеждат като чужденци). Идеологията се намираще в перфектно съгласие с идеята за неутралността на културите, възприета от строителите на европейския идеал. Разнообразието обаче никога не можеше да бъде един стабилен или неутрален идеал, защото европейците не знаеха достатъчно за другите култури, така че да го направят нещо такова. И докато европейците бяха в състояние да отхвърлят собствените си предразсъдъци, то предразсъдъците на другите етнически групи бяха, напълно естествено, невидими за тях. В сърцевината на европейския универсализъм се намираще европейският провинциализъм.

Европейците, които считаха църквите за домове на глупостта, сексизма и суеверието, не знаеха достатъчно за джамиите или ашрамите, за да бъдат в състояние да оформят собствено мнение, и ги оставиха без надзор. Те изоставиха старите и много осмивани уроци на национал-

ната школа относно „нашите предшественици, галите“, но възприеха с детинска наивност новите лекции за добродетелите на другите култури, както и за справедливостта и благородството на някои екзотични политически каузи. Имигрантите можеха да се наслаждават на определени удобни предразсъдъци и митове, за поддържането на които местните хора биха били наказвани, прогонвани или хвърлени в затвора. По същество, разнообразието означаваше преобръщане с главата надолу на някои стари, добре познати йерархии.

Европейската обзетост от „каузите“ на третия свят беше функция от новия, основаващ се на вина, морален ред. Имигрантите и техните деца разполагаха със свободата да изразяват политически желанията си като народ по начин, с който местните европейци не разполагаха. Намръщената цензура беше винаги готова да се намеси в работите на всички европейци, които биха се осмелили и на най-слабата форма на носталгична буфонада, като например онази на британската Партия на независимостта, която не защитаваше нищо по-радикално от идеята за изтегляне на Великобритания от Европейския Съюз. Единствените национални претенции, които можеха да бъдат отправени без да предизвикат обвинения в национализъм, расизъм или ксенофобия, бяха онези на чужденците.

Там, където то се докосваше до имиграцията, в сърцето на разнообразието имаше нещо много нелогично. Ако разнообразието „обогатяваше“ и „подсилваше“ нациите толкова много, колкото се твърдеше от всички, то защо тогава би било необходимо за която и да било държава да се опитва да интегрира чужденците в по-широкото общество? Та това би означавало да се намали ценният национален фонд от разнообразие. В този смисъл етиопците са за това да обслужват с етиопска храна и да подпомагат хвалбите на училищното ръководство от предградието, че „нашите ученици говорят 170 различни езици“ – а не да получават работа като маркетингови мениджъри или зъболекари. Или може би за разнообразието се предвиждаше да си остане – чрез имиграцията – постоянно под ръка? Някоя европейска общественост не желаше това. Така че европейските лидери защитаваха масовата имиграция на един дъх, твърдейки, че тя ще направи страните им по-различни (чрез разнообразието), за да твърдят на следващия дъх, че тя ще ги остави непроменени (чрез интеграцията).

Разнообразието спечели най-искрено одобрение на нивото на консумеризма – предимно в сферите на кулинарията и модата. През 1950-те и 1960-те, преди имигрантите да бяха променили европейската култура по някакъв сериозен начин, европейците им бяха благодарни за нещата, които те донесоха със себе си – от хашиша до баба гануш (вид къпоолу, бел. пр.). Но от ранните шестдесет години насам, имиграцията все по-малко засягаше търговските артикули, а все повече – основните структури на обществото – социалната система, благоденствието на важни индустрии, принципите на правата, които управляваха взаимодействията между различните индивиди. Странно, но докато имиграцията постепенно започна да променя Европа и нейното икономическо и културно ядро, политическият речник си остана същият, както и по времето, когато имиграцията беше само един незначителен феномен. Хората продължаваха да говорят за ресторанти.

Неевропейските имигранти може и да не са били за завиждане от социаликономическа гледна точка, но те бяха за завиждане от една екзистенциална такава. Те бяха по-готини. Те бяха аристократи на идентичността. Това беше посланието не един очарователен вестник, *Гринго*, който беше основан в силно имигрантските предградия на Стокхолм. Гетоизираните svartkalle – „черни глави“, на шведски сленг – бяха редовно потискани и разграничавани. Но по страниците на *Гринго*етническите шведи бяха снизходително наричани Svennar, „Свените“, много подобно на начина, по който в сленга на американското гето белите хора бяха наричани „Чък“. Местните шведи бяха невежи хора, които вероятно не знаеха как да танцуват. Всеки брой носеше мотото „Най-шведският вестник в Швеция“. Главният редактор, Занияр Адами, понякога казваше, че проектът на вестника е да създаде нова шведска национална идентичност. Това вероятно означаваше тя да бъде освободена от мъртвата тежест на старата такава.

Демографската революция в Европа беше защитавана в продължение на дълго време като средство за преливане на млади хора отвън. Но от колко млади хора се нуждаеше Европа? И за какво точно? Дали за постигане на измерима ефективност? Или за да се придаде тръпка на динамизъм на едно общество, твърде старо и уморено, за да може само да си предостави подобни неща? Еротичната биография на швейцарката Корина Хофман *Бялата маса* – която описва как, по време на едно пъту-

ване до Кения, тя се влюбва в млад мъж от местното племе и, омагьосана, решава да напусне живота в Швейцария – отразява не само личните предпочитания на Хофман, а и на целия немскоезичен свят. Книгата се продаде в 4 милиона екземпляра и в продължение на няколко години се намираше в списъците на немскоезичните бестселъри.

Европейците започнаха да се чувстват незначителни и дребни, грозни и асексуални. Брилянтните романи на Мишел Юелбек, които разглеждат тези тревоги в изключителни детайли, се продават в милиони екземпляри по цяла Европа. Главният герой от *Атомизиран* (1998), например, описва културните страхове и сексуална несигурност, които изпитва, докато преподава френска класика на един съставен предимно от имигранти клас в някакво училище от парижките предградия. Никой не се интересува от Пруст, а момичето, в което той се влюбва, си мечтае за един африкански ученик-мачо („този павиан“, в описанието на разказвача), изпълнен с презрение към него. Учителят на Юелбек започва да подозира, че високата европейска култура, която той преподава, е безполезна: „Какво е някакъв си banker, някакъв министър или мениджър, в сравнение с някой актьор или рок-звезда? Финансово, сексуално и във всяко друго отношение един лузър. Стратегиите на различието, толкова фино описани от Пруст, вече нямат ни най-малък смисъл ... Той е бил ... един от последните европейци. Онова, което е писал, вече няма каквато и да било връзка с реалността.“

В наше време за хората от запада вече е станало нещо като втора природа да приемат, че всяко познато, традиционно и западно нещо трябва да се отхвърля; и че всичко, което причинява неудобство и е чуждо, трябва да се защитава. Така например през 2006, Надя Евейда, стюардеса в British Airways, беше отстранена от работа за това, че е носела кръст, макар че авиолинията разрешава на мюсюлманските си служители да носят забрадки. (След няколко дни на вестникарски шум авиолинията отстъпи и я назначи отново).

Германският юрист Удо ди Фабио предупреди през 2005, че езикът на мултикултурализма и разнообразието „отваря вратите за едно ново средновековие, в което модел е не човешкият индивид, а хармоничният ред вътре в групите“. И че начинът, по който групите биват поддреджани, много често оставя местните хора с чувството, че те са граждани от втора ръка. Според един официален доклад на британското правителство от 2008 г., „за белите хора е по-малко вероятно да вярват в това, че

могат да повлияят върху решенията на местно ниво, отколкото това е вероятно за малцинствените етнически групи (37 процента срещу 45 процента). Същото се отнася и до решения, засягащи Великобритания като цяло (19 процента срещу 31 процента). Относителният песимизъм на белите хора относно упражняването на правата им може би ще ни се стори странен, но разбира се, той не е такъв. Той отразява увереността, че техните аспирации не са реалната тема на британската политика.

Посланието, че мнозинствата също имат потребности, често се посреща с неприязън. Басам Тиби, един немски социолог от сирийски поризход, смята, че немската култура трябва да се разбира като главна, или водеща, култура (*Leitkultur*) в немското многокултурно общество. Тиби беше многократно осмиван за твърдението, че Бетовен и Томас Ман заслужават една по-голяма роля при оформянето на националното съзнание от чуждите гласове.

Гордън Браун предложи на сънародниците си да бъдат по-открити относно ценностите и обичаите, които всеки в обществото би трябвало да уважава, независимо от произхода си. Но за такова предложение вече е малко късно. Старите, основаващи се на религията култури на Европа, изпълняваха именно функцията, която описва Браун, докато през 1960-те и 1970-те те бяха поставени под въпрос, в името на личната свобода, а после отхвърлени, през 1980-те и 1990-те, в името на повече доброжелателност към малцинствата. Как може Браун да очаква сега от имигрантите и техните деца да помогнат за съживяването на една култура, за която местните хора и техните деца не са направили нищо повече, освен да ѝ се надсмиват?

Източник

Кристофър Колдуел е американски журналист и главен редактор на *The Weekly Standard*, както и редовен сътрудник на *Financial Times* и *Slate*.

Коментари (33)

- 20-08-2009 |**Майя Маркова** – браво

Подкрепям автора и благодаря на Златко за превода.

Искам да обърна внимание на 2 технически грешки: Финкелкраут на 1-2 места е написан като Финкелщайн, може би защото това име е по-известно (Норман Финкелщайн, антисемит от еврейски произход); мисля също, че дори в оригинала да е „емиграция“, всъщност се има предвид „имиграция“, защото е/имигрантите се обсъждат от гледната точка на обществата, в които се заселват.

- 21-08-2009 |**Златко**

И двете забележки ми се струват напълно точни, Майя. Вчера се блъсках около осем часа с този текст и накрая вече бях толкова уморен, че и собственото си име не бих могъл да напиша правилно. А за еми/имиграцията дори не се замислих. Разбира се, и в този случай имаш право.

- 23-08-2009 |**Майо Марков** – прекрасно

ох, тази Майя Маркова ме разбива от всички страни. А какво ли ще каже, ако някой политически некоректен мутрафон я пребие и изнасили на улицата, защото се е облякла „предизвикателно“ и „си го е търсила“...? Защо по този въпрос все се изказват хора, които никога не са яли бой затова че са различни????

Ами хубаво тогава, щом политическата коректност ще ни доведе до ново средновековие, тогава да се върнем към първобитния строй и да започнем да се псуваме и да се трепем. И без това не мога да ви търпя отворителните религии, да проявя политическа некоректност и да взривя някое и друго църкововище, докато си спите вкъщи и сънувате как „господ“ ме наказва за аналните ми прегрешения. Аман от маркови хетерастии.

- 23-08-2009 |**Златко**

Това, че човек се опитва да види и обратните страни на политическата коректност, в никакъв случай не го превръща в противник на всякаква цивилизованост и правила, драги „Майо“. Впрочем, тонът на постинга ти е великолепен пример за идеологически оцветена нетър-

пимост, при която човек е готов да сграбчи за гърлото всекиго, който не споделя мненията му. Струва си да се помисли по това.

Между другото, изненадан съм доста неприятно от тези редове (тъй като знам кой е авторът на постинга). В най-скоро време ще направя IP-адресите на постингите видими, за да не може никой да се прикрива под псевдоними. В края на краищата, не е ли достатъчно показателен фактът, че мнозина от нас са склонни да пишат както под собственото си име (когато се държат „цивилизовано“), така и под псевдоними (за да захвърлят „маската“, под прикритието на друга такава)? Време е за всички ни (включително и за мен, тъй като и сам съм изпадал под изкушението на това толкова удобно „прикриване“) да сложим картите на масата и да престанем да играем двойни роли. Ако ще защитаваме някакви мнения – то поне открито!

- 23-08-2009 |**Златко**

Надявам се да не прекалявам с назидателността, но използването на думата „хетераст“ само легитимира думи като „педераст“. Проблемът с насилието, включително и вербалното, не може да се реши чрез замяната му с друго, по-различно насилие. Това само ни поставя в ситуация на затворен кръг.

Вижте, самият аз съм българин не по-малко от всички останали тук и устата ми е пълна с ругатни при най-дребния повод (понякога стиснати зад зъби, понякога захвърлени в нечие лице). Така че тук не се опитвам да се поставя над никого. Просто ролята ми в този форум и списание е цивилизаторска – и аз използвам този факт, за да цивилизовам и самия себе си, покрай всички други.

- 23-08-2009 |**Николай**

Николай съм, разбира се, кой друг би написал подобно изказване? Не се крия, а играя ролята на г-жа Маркова, която от повече от година винаги говори против политическата коректност, защото никога не е била от другата страна на политически некоректните шамари. Вижда се ясно, че тя не знае какво е да се събуждаш всеки ден и информационният поток да ти повтаря постоянно, че си третокласно човешко същество, чиито достойнство, равенство и човешки права се дискутират, защото още не е сигурно дали са „заслужени“.

- 24-08-2009 |**Майя** – примерът с изнасилването

Николай, твоят пример с изнасилването ме поразя, защото той обикновено се използва от политически некоректните. Те твърдят, че някои мъже-имигранти, идващи от консервативни култури, изнасилват (обикн. групово) с оправданието, че жените „са си го търсили“, защото не са били облечени „прилично“. Жертвите понякога са местни жени, понякога – имигрантки.

„Големите“ медии, общо взето, мълчат за тези случаи. В България беше съобщено само за един – в Австралия, и то само защото по време на делото избухнаха безредици. Сега не намирам линк на български, ето съответната страница в Уикипедия:

http://en.wikipedia.org/wiki/Ashfield_gang_rapes

Според мен страданието на жертвите, принадлежащи към мнозинството, не трябва да се пренебрегва само защото не са им „повтаряли, че са третокласни човешки същества“.

Нито пък Тео ван Гог става по-жив от това, че е бил от мнозинството, а убиецът му е от малцинство.

Омразата действа във всички посоки.

- 25-08-2009 |**Майя** – пак за политическата коректност

Николай, чудя се защо като че ли си се надявал за една година да променя мнението си. Всъщност допреди няколко години бях по-благоразположена към политическата коректност. Възрастните хора, които си променят мнението, обикновено имат причини за това и е малко вероятно да се върнат към старото си мнение.

А ако си говорим сериозно: какво прави политически коректният, когато неговото малцинство е атакувано от представители на друго малцинство?

„Броят на хомофобните атаки в Амстердам расте и властите поръчват изследване, което да обясни защо мъже от марокански произход вземат на прицел гейовете.“

<http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,520601,00.html>

Според покойния Пим Фортейн политическата коректност в такива ситуации не помага.

- 25-08-2009 |**Николай** – речници
Майа Маркова,

сега разбирам какъв е проблемът – Вие не сте наясно със самото понятие. Погледнете колкото можете на брой речници, за да стъпим най-сетне на обща равнина в този спор.

Предлагам едно от многото определения:

In addressing the linguistic problem of naming, Edna Andrews says that using „inclusive“ and „neutral“ language is based upon the concept that „language represents thought, and may even control thought“; [17] per the Sapir–Whorf hypothesis, a language’s grammatical categories shape the speaker’s ideas and actions; although Andrews says that moderate conceptions of the relation between language and thought are sufficient to support the „reasonable deduction ... [of] cultural change via linguistic change“. [18] Other cognitive psychology and cognitive linguistics works indicate that word-choice has significant „framing effects“ on the perceptions, memories, and attitudes of speakers and listeners. [19] [20] The relevant empirical question is whether or not sexist language promotes sexism, i.e. sexist thought and action.

Advocates of political correctness defend it as inoffensive-language usage whose goal is multi-fold:

1. The rights, opportunities, and freedoms of certain people are restricted because they are reduced to stereotypes.
2. Stereotyping is mostly implicit, unconscious, and facilitated by the availability of pejorative labels and terms.
3. Rendering the labels and terms socially unacceptable, people then must consciously think about how they describe someone unlike themselves.
4. When labelling is a conscious activity, the described person’s individual merits become apparent, rather stereotypical.

....

Политическата коректност е най-вече изискване да се мисли преди да се говори, да се положи усилието за собствено разсъждение, вместо да се ползват стереотипни представи и език, които често водят до непредвидими резултати (например нежелана дори от самия субект обида). По този начин се предотвратяват вреди, които понякога не са желани и от двете страни.

Вашите примери са повече от неуместни – няма нищо политически некоректно в това да посочиш едно престъпление и да представиш една статистика, свързана с това престъпление – посочените от Вас изнасилване, убийство, побой над гей мъже и пр. Политически некоректното е

да твърдиш, че въпросните имигранти изнасилват, защото са имигранти (т. е. всички имигранти изнасилват жени), че всички мюсюлманите убиват филмови режисьори, защото са мюсюлмани (т. е. всички изповядващи тази религия са склонни да убиват филмови режисьори), че Мароканците бият гей мъжете, защото са от Мароко (т. е. всички мъже от Мароко бият гей холандци) и т. н.

Политическата коректност защитава ВСИЧКИ, а не само малцинствата. Защитени са не само хомосексуалните, а и хетеросексуалните, защото защитата е на принцип сексуална ориентация, а не на принцип „хомосексуалност“. Защитават се не само афро-американците, а всички граждани, защото защитата е на принцип расова принадлежност, а не на принцип афро-американска расова принадлежност.

И т. н., и т. н.

Как да го кажа, без да ви обидя... проблемът Ви е, че фокусирате вниманието си върху извършителите на политическата некоректност, а не върху жертвите. Т. е. склонна сте да обединявате хората в стереотипи. Затова и сте толкова упорито против политическата коректност – стари навици.

Няма значение кой е извършил дадено престъпление – каква е расата му, полът, сексуалната ориентация и пр. – важното е, че престъплението е извършено заради характеристиките на жертвата – расата ѝ, полът, сексуалната ориентация и пр.

Разбирате ли сега. Политическата некоректност е логично продължение на склонността ви да стереотипизирате хората, но вие дори не го осъзнавате и продължавате да се пънете.

Дълъг стана и този пост, но не мога да не спомена, че Тео Ван Гог беше убит именно, защото филмът му беше възхвала на политическата коректност спрямо жените. Давате ми пример с един филмов режисьор, който е ЗА политическата коректност, и който е загубил живота си, заради това си убеждение. Разбирате ли колко е необмислен този ви пример?

И накрая: Все пак има едно нещо, което и аз не харесвам в политическата коректност – защитата на религиозните и на политическите убеждения. Според мен политическата коректност трябва да защитава само тялото – белезите, които не можем да променим, защото сме родени с тях, или защото сме увредени – пол, раса, сексуална ориентация, родова идентичност, физически увреждания и пр.

Религиозните и политическите убеждения не са неща, с които сме родени – те могат да бъдат променени.

- 25-08-2009 |**Николай** – :)

и да, гей шегите по мой адрес са много смешни, всъщност гей шегите са голям хит в Щатите това десетилетие, но понякога ми идва да бушонирам очите на някои тромави шегаджии :)

- 25-08-2009 |**Майя** – уважавам мнението ти

Николай, не искам да споря повече – изяснихме си позициите и си изказахме мненията ясно, струва ми се. Макар да продължавам да не съм съгласна с твоето мнение, смятам го за достойно за уважение и подкрепено със сериозни доводи.

- 31-08-2009 |**Сандо**

В спора, заформен след статията, май клоня към николаевата позиция. Обаче за статията ми беше мислата. На вас струва ли ви се обективна тая статия? На мен на много места в нея ми прозират предпоставени тези и работата ми мирише лошо консервативно десняшки. В последното ми изречение прозират предпоставени левичарски тези – има ги. Статията обаче, още в началото излиза с претенцията, че няма да защитава нито една от двете привидно противопоставени страни, ами само ще изследва „обективно“ процесът на промяна в отношението към имиграцията...

Всъщност обаче, чиялъкът си обяснява, че християнството и европейската култура са „по-висши“ от останалите. Гледа с голямо неодобрение идеята, че културите са равноценни. Пробутва като защитими истеричните твърдения на Фалачи за исляма изобщо. Не може да се говори за исляма изобщо и да се твърди, че „всеки теолог“ (какъв теолог – християнски? – католишки, протестантски, православен?) щял да каже, че ислямът си служи с лъжи и манипулации... е нима не може да се каже същото за абсолютно всяка институционализирана религия?

Лошо било (ни подсказва авторът на статията) да отреждаме пеенето на националния химн и веенето на байраци само на футболните хулигани (разбирай малолетни нацисти). Я и що? Нека ни бъде представен и един смислен аргумент в полза на уважението на тези кухи средства за масова манипулация в името на интереса на „националните“ елити (знамето и химна визирам)...

А! И мерките срещу отричането на Холокоста били остарели, щото целели събития отпреди 70 години (дали трябва и как да се ограничава свободата на словото е друг въпрос, дълъг и за друга дискусия)...Моля? Я да се огледаме що нацюга се навъди в цяла Европа в последните 15-20 години и да я повторим тая глупост. Я да видим що реални посегателства върху живота на хиляди „различни“ са вдъхновени от „свободомислещите“ автори, отричащи Холокоста...

И абе изобщо – една консерва си е тоя Колдуел.

Не че не може и не трябва да се води смислен, задълбочен, че и дързък дебат за следствията от имиграцията, ама айде не така...

- 31-08-2009 |**Златко**

Що бе, Сандо, според мен той се опитва да бяга и от двете крайности. Може би по тоя начин се насажда точно между двата стола, но за еднозначни предпочитания едва ли може да става дума. Просто на всеки му писва рано или късно, когато нещата започнат да отиват прекалено много в една посока. Проблемът, видян откъм България (но това е само едно мно-о-ого спекулативно предположение, разбира се) може би се състои в това, че още преди да е възникнала, политическата коректност вече бива опявана. Един вид „на гол тумбак – чифте компютри“, като едно време. Но все пак е хубаво да се знае какво долу-горе става по света, инак пак ще си се пържим в старата масчица в течение на десетилетия. Информация, не толкова оценки ...

- 31-08-2009 |**Сандо**

Погледнат от България проблемът изглежда точно така. Има обаче и нещо друго. Ти, Златко, струва ми се, ми казваш, че много оценявам без да имам идея какво става по света. Това може и да е вярно, ала е вярно и за автора на статията. В крайна сметка примерите от статията, които дадох показват именно изкривяване на информацията с цел оценка и налагане на предпоставените тези.

А „да се знае какво става по света“ е похвално пожелание, ала колко е осъществимо. В смисъл – колко осъществимо е да имаме обективен поглед върху онуй, което става по света? Ето един умерен противник на масовата имиграция от Третия свят в Европа ще знае поименно жертвите на т.нар. убийства на честта в Германия, Холандия и Белгия, проблемите на девойките от арабски произход, които не искат да носят забрадки във

Франция, огромната фрустрация на белите младежи от работническата класа, на които „черните са откраднали работата“ и прочее. Аз, който съм не по-малко предубеден, знам за паленето на цигански гета в Италия, убийствата на имигранти от Третия свят из цяла Западна Европа, зачестилите убийства на цигани в Унгария и съвсем формалното легитимиране на паравоенни фашистки структури там, хилядите убийства на кавказци, африканци и антифашисти от руските нацисти и полиция, силно зачестилите нападения над имигранти от нацисти и полиция в Гърция и прочее и прочее. С цялото си същество съм против убийствата на честта и мисля, че е нужно да се говори и да се действа срещу тях. Авторът на тая статия обаче, поне според моя прочит, не го интересува възраждащия се нацизъм, например. Ей такъв ми е проблемът с него.

- 31-08-2009 |**Златко** – ге:

Сандо писа:

Ти, Златко, струва ми се, ми казваш, че много оценявам без да имам идея какво става по света.

Извинявай, сигурно се е получило двусмислие. Не съм имал такова нещо пред вид.

- 03-09-2009 |**Майя** – ге:

Сандо писа:

Статията обаче, още в началото излиза с претенцията, че... само ще изследва „обективно“ процесът на промяна в отношението към имиграцията... Всъщност обаче, чиялът си обяснява, че християнството и европейската култура са „повисши“ от останалите. Гледа с голямо неодобрение идеята, че културите са равноценни.

Доколкото знам, на сегашния исторически етап само държави, в които християнството е основна религия, допускат имиграция по принцип. Нехристиянските държави, за които имам информация по въпроса, допускат само имигранти, които могат да докажат, че родът им произхожда от преобладаващата в страната група. Така че според мен трябва или да приемем, че на сегашния етап християнството и западната култура са по-висши от останалите, или да признаем, че в недопускането на имигранти няма нищо лошо.

- 03-09-2009 |**Златко** – Странни приказки

Трудно ми е да се въздържа от остри думи (първото, което ми иде на ум, е „глупости на търкалета“, но както и да е). Имам добър приятел, който от години наред живее в Южна Корея, самият аз съм бил в Сеул и знам със сигурност, че няма никакви проблеми човек да емигрира там (ако има добра квалификация, разбира се). Точно в момента, в който говорим за тия неща, чуждестарното население на Сеул започва да намаленава 1 милион души.

„Християнски“, „нехристиянски“, „висши“, „низши“ – просто ми спира дъха пред бомбастичността на такъв вид приказки на едро. Я по добре да отидем на кръчма и да си приказваме за чалга!

- 03-09-2009 |**Майя** – пояснение

Страните, за които имам сведения, са арабските, Израел и Япония.

Специално за арабските страни, макар да имах данни и от други източници, нещата наистина ми се изясниха от тази дискусия:

<http://lonehighlander.blogspot.com/2008/09/us-2008-elections-cloning-apparatus-i.html>

Накратко: Според твърденията на участничката LouLou, в арабския свят гражданството се определя от произхода по бащина линия. Сама та LouLou е прекарала живота си в ОАЕ, но не може да придобие местно гражданство и посмъртно – води се „мароканка“, защото баща ѝ е от Мароко. Като се вземе предвид броят на имигрантите от арабски произход в „стара Европа“, намирам за поразително, че тези неща не са широко известни.

- 03-09-2009 |**Златко**

Майя, сигурен съм, че си водена от добри намерения, напълно уверен съм и в това, че си добър човек, добра жена, добра майка и всичко, както си му е реда ... Когато обаче се впуснеш в дискусии, засягащи „цивизационни“ проблеми, понякога се сипят такива бисери, че на човек наистина му се налага просто да си сяда върху ръцете, за да не затрака с клавишите (и това – не винаги успешно). Аз не се опитвам да ти разяснявам медицински проблеми, нали?

Някои неща не стават само със зачитане на блогове, популярни статии и чатове. Инак всеки от нас щеше да е експерт по хуманитарните

въпроси (тази тема, впрочем, е изяснена още в ранните диалози на Платон).

Може и да ми се обидиш, но по-добре така, отколкото всеки път да се чудя защо, всъщност, оставям във форума един или друг пост ...

- 03-09-2009 |**Златко**

Принципното разграничение, от което се водят повечето страни при разглеждането на молби за получаване на гражданство, е дали съответното лице има семейни връзки в страната, за чието гражданство кандидатства. В смисъл, ако човек няма брак или семейни връзки в Германия например, то кандидатурата му, разбира се, се разглежда по съвсем друг начин, отколкото ако ги има (разликата е логична, струва ми се). Госпожа LouLou има ли такива връзки в ОАЕ или няма? Това, че в арабските страни е трудно да се получи гражданство – приемам го на доверие – може да отразява и просто факта, че тези страни доскоро бяха част от третия свят и нямат никакъв опит с поемането на емигранти, например. Факт е, че страните по света се намират на различни нива на икономическо, политическо и културно развитие – но да ги разделяме на „низши“ и „висши“ е квалификация, която говори много повече за самите нас, отколкото за темата, по която току-що сме изказали мнение.

- 04-09-2009 |**Майя** – гражданство + висши/низши

Златко, малко ме изненадваш със схващането си, че „цивилизационните“ проблеми следва да се обсъждат само от група хора с някаква специална квалификация. Според мен всеки е свободен да обсъжда тези проблеми, а всеки, който има право да гласува, дори е морално задължен да мисли по тях и съответно да ги обсъжда.

Съгласна съм, че думите „висши“ и „низши“ е по-добре да се избягват при сравняване на култури, за да сме политически коректни. (Аз всъщност не отричам политическата коректност изцяло.) Но хилядократно предпочитам високопарни приказки за висши и низши култури (при което говорещият слага своята култура, която и да е тя, в подходящата графа) пред обявяването на всички култури за равноценни (което ни буца в бездната на моралния релативизъм). Аз вярвам в доброто и злото. Не твърдя, че притежавам знанието за тях, а още по-малко – че съм добра. Просто мисля, че между доброто и злото има разлика и ние сме длъжни да я търсим. От идеята за равноценност на културите следва, че ако

намерим култура, в която е нормално да гориш вещици, то горенето на вещици автоматично престава да бъде лошо. (Нарочно избрах политически коректен пример – нещо, което е било практикувано в християнска Европа.)

Съпругът на LouLou е гражданин на ОАЕ, така че децата ѝ имат право на гражданство; самата тя обаче няма. Разбира се, няма гаранция, че казва истината, нали? А какъв ли мотив би имал човек да трака на клавиатурата толкова многословни и логично свързани лъжи? Ти неотдавна беше пуснал материал за нарастващата важност на блоговете :-). Ето ти още един блог, не е много по моя вкус, но авторката му е сред най-известните блогъри в Йордания:

<http://andfaraway.net/blog/2006/09/29/the-campaign-for-arab-women%E2%80%99s-right-to-nationality/>

А ето и откъс от Уикипедия:

„Nationality law in continental Europe is historically based upon the Napoleonic Code which established that for purposes of nationality, that of the father was primary. For many years, therefore, in Europe and in former European colonies, women could not transmit their nationality to their children born in wedlock...Many of these laws have since been changed, with the Arab states being an exception. In some Arab states, women married to foreigners cannot transmit their nationality to their children.“

http://en.wikipedia.org/wiki/Nationality_law

Впрочем аз лично съм виждала във витрината на иракското посолство в София информация, че удостоверение за иракско гражданство се издава срещу представен акт за раждане и удостоверение за иракско гражданство на бащата. Но преди дискусията в либийския блог изобщо не се бях замисляла за значението на тези неща.

Всъщност целта на първия ми коментар беше само да изтъкна едно логическо противоречие (поне на мен ми се струва такова). Когато ценностите са несъвместими, да се надяваме, че поне логиката може да ни сближи.

- 04-09-2009 | **Златко**

Не, Майя, не смятам, че обществените проблеми трябва да се обсъждат само от група специалисти, инак не бих пуснал текст от рода на „Професията професионализъм“. Добре е обаче всеки от нас да държи пред очи собствените си ограничения и слабости, за да не се стига

до непрекъснато обсъждане на компетентност, вместо на реални теми и въпроси (аз например непрекъснато се опитвам да държа пред очи собствената си сприхавост – уверявам те, ако не го правех, разговори като този щяха да бъдат много по-чести тук).

А илюзията, че „логиката“ може да помогне там, където се разминават ценностите, най-вероятно отново ще ни доведе до началото на този спор. Още преди да е формулирал едно или друго съждение, всеки от нас вече отдавна си е съставил мнение по него (въз основа на ценности, чийто произход е също толкова под въпрос, колкото и всичко останало) – а „логиката“ идва след това, просто за да прибави някой или друг детайл. Най-често безуспешно, разбира се.

И все пак – малко по-внимателно с арабите, исляма и други твои любими врагове, ако обичаш. Една Ориана Фалачи ми стига. Инак ме наляга песимизъм, нали разбираш?

- 04-09-2009 |**Златко**

Ах, да – и още нещо. Политическата коректност, към която аз се стремя да се придържам, без да правя от нея религия, е резултат не просто от гузна съвест или някакви странни протуберанси на прикрита цензура. Тя е и резултат от опит, исторически опит, Майя. Ако има нещо, в което давам безусловно право на нейните защитници тук във форума, то е фактът, че още преди да се е зародила в България, тя вече бива опявана (което май е вариант на познатото отдавна „на гол тумбак – чифте пищови“, ако не греша).

- 07-09-2009 |**Майя** – културата на своя територия

Златко, ти, изглежда, мислиш, че щом като цяло не одобрявам арабските култури, значи не мога да ги спомена, без да ги осъждам. В случая не ги осъждах. Наистина смятам, че имиграционната им политика е малко крайна, защото се поставям на мястото на човека, който си търси нов дом в тяхната страна и (ако е мъж) няма шанс да го получи, колкото и да се старае. Но не ги осъждам, че си пазят културите. Защото според мен всяка култура има право на своя територия, където да бъде доминираща и да се ползва от специална защита. Неотдавна ти помести материал на уйгурите, които китайското правителство смята (цитирам по памет) да завлече в ХХІ в., независимо дали те искат или не. От малкото, което знам за уйгурската култура, мисля, че тя не би ми допаднала. Но

изцяло признавам правото на уйгурите да си я пазят и развиват. И не бих ги обвинила в ксенофобия, че са против да им бъдат натрисани китайци-хан от правителството като част от политиката за затриване на културата им.

Модерният западен мултикултурализъм отрича правото на западната култура да бъде доминираща на традиционните си територии. Затова и при сегашното състояние на нещата никога не бих тръгнала да обяснявам на някой арабин нуждата от гражданство по рождение и гражданство по натурализация. Защото той ще ми отвърне: „Да-да, от такова отваряне на границите вие в Европа много спечелихте“ и аз ще трябва да призная правотата му.

- 07-09-2009 |Майя – ге:

Златко писа:

Ако има нещо, в което давам безусловно право на защитниците на политическата коректност тук във форума, то е фактът, че още преди да се е зародила в България, тя вече бива опявана.

За противниците на политическата коректност е много логично да я опяват, преди да е придобила силни позиции на българска територия. Нима това не е най-подходящият момент? Ако дадена политика според някого дава лоши резултати там, където се прилага, то никак не изглежда логично той да приветства прилагането ѝ на нови места с надеждата, че може пък там да се окаже благотворна.

- 07-09-2009 |Майя – ге:

Златко писа:

Илюзията, че „логиката“ може да помогне там, където се разминават ценностите, най-вероятно отново ще ни доведе до началото на този спор. Още преди да е формулирал едно или друго съждение, всеки от нас вече отдавна си е съставил мнение по него (въз основа на ценности, чийто произход е също толкова под въпрос, колкото и всичко останало) – а „логиката“ идва след това, просто за да прибави някой или друг детайл. Най-често безуспешно, разбира се.

Добре, но ако видим, че логиката ни докарва до задънена улица, това не е ли добър повод да си преосмислим предпоставките?

Калдуел пише против политическата коректност, отнасяща се до културите, и аз пиша, че го подкрепям. Това възмушва Николай. Аз изтъквам пред Николай, че някои култури отричат равноправието (и дори правото на съществуване) на неговото малцинство, така че политическата коректност спрямо тези култури би наранила хора като него. Тогава Николай казва, че аз не знам какво е политическа коректност, че всъщност тя защитава само хората с биологични разлики. Дава дълъг цитат, който не виждам с какво го подкрепя, и включва израз от типа „според мен трябва да е така“ – ясен знак, че той сам осъзнава колко не-общоприето е мнението му.

При което аз, разбира се, смятам, че съм спечелила спора, и затова се оттеглям от него. Мразя притискането на опонента до стената или пода с думите „признай се за победен“. Защо да се прави това, когато изходът е ясен?

Да, ама май не е. Защото след това Сандо заявява, че е на мнението на Николай. Кое мнение – началното или крайното? Защото Николай в хода на дискусията смени мнението си на около 160 градуса, нали?

Така че, ако обобщим резултата от дискусията, ето как се очертава консенсусното мнение на всички участници без мен: „Ние сме против консервите и за политическа коректност, каквото и да означава тя.“

- 07-09-2009 | **Златко**

Стремя се да се пазя от разбирането за спора като борба и ринг, Майя. Понякога се увличам, разбира се, но по принцип не мисля, че има толкова нещо като битка, която може да бъде спечелена.

Ако си забелязала, аз никога не съм критикувал директно разбиранията ти за политическата коректност, най-вече защото смятам, че всяка „ясна позиция“ по един толкова неясен проблем води към идеологизиране.

Онова, на което се противопоставям, е робуването на шаблони – леви, десни, средни, всякакви. „Арабите са тъпи“ или „Не е редно да се говори зле за онеправданите“ са две изказвания, които са ми еднакво чужди. Повечето неща на този свят са конкретни и само малцина могат да се издигнат до обобщения, които да не звучат като тракане на празна мелница.

Станаха малко много, общите приказки в този пост. Продължавам да смятам, че всички са добре дошли тук – но си запазвам правото поня-

кога да ритам в кокалчетата, дори и без извинение. В края на краищата, все някоя привилегия трябва да следва от толкова много работа ...

- 07-09-2009 |**Златко** – ге: ге:

Майя писа:

За противниците на политическата коректност е много логично да я опяват, преди да е придобила силни позиции на българска територия. Нима това не е най-подходящият момент? Ако дадена политика според някого дава лоши резултати там, където се прилага, то никак не изглежда логично той да приветства прилагането ѝ на нови места с надеждата, че може пък там да се окаже благотворна.

А не прибързваш ли с преценката на нещо, за което – така поне изглежда от думите ти – имаш само най-отдалечена представа, при това създадена избирателно? Замени в това, което казваш, думата „политическа коректност“ с „демокрация“ – и ще получиш точ в точ аргументите на комунистите от времето някъде около 86-та – 89-та година. Това би трябвало да те накара да се замислиш, според мен.

- 07-09-2009 |**Златко** – ге: културата на своя територия

Майя писа:

Модерният западен мултикултурализъм отрича правото на западната култура да бъде доминираща на традиционните си територии. Затова и при сегашното състояние на нещата никога не бих тръгнала да обяснявам на някой арабин нуждата от гражданство по рождение и гражданство по натурализация. Защото той ще ми отвърне: „Да-да, от такова отваряне на границите вие в Европа много спечелихте“ и аз ще трябва да призная правотата му.

Духът на момента, в който живеем, ми се струва ненужно изострен от (според мен тъпата) идея за „борба на културите“. Оттук и леко идиотския изглед на мултикултурализма, на фона на толкова много конфликти. Нещо като Христос, който обръща и другата буза наред някакво бойно поле. Но за мен, като човек, който се е занимавал от време на време с история на културата, това не е нищо повече от моментна лудост. Впрочем, движението най-вероятно е прекалено тектонично, за да може да бъде оценено и преценено в рамките на един човешки живот. Стру-

ва ми се, че основната разлика в мненията ни се състои в това, че ти приемаш идеологията на момента за исторически меродавна, а аз – не. Просто не вярвам на идеологии, това май е всичко.

- 07-09-2009 |**Майя** – когато дадена идея загива

Цитат:

Замени в това, което казваш, думата „политическа коректност“ с „демокрация“ – и ще получиш точ в точ аргументите на комунистите от времето някъде около 86-та – 89-та година. Това би трябвало да те накара да се замислиш, според мен.

Според мен комунистите бяха прави от своята гледна точка. Те виждаха в демокрацията система, несъвместима със скъпите на сърцето им идеи и гибелна за всичко, който те бяха изграждали и искаха да запазят. И така си беше. Те имаха своя трагедия и аз съчувствах на тези комунисти, които не бяха участвали лично в злодеянията на режима. Аналогично сега ми се случва да съчувствам на достоен човек от друга култура, който се чувства дълбоко наранен от някаква богохулна карикатура. Но въпреки съчувствието си оставам на своето мнение – за демокрация, за свобода на словото.

- 07-09-2009 |**Майя** – важността на логиката

Харесвам последните ти коментари и се радвам, че в тях негласно връщаш логиката на мястото, което ѝ отреждаш по принцип. (Ти за разлика от мен си изучавал логика системно и това личи.) Така че бих повторила отново убеждението си, че когато хората са готови чрез разсъждения да търсят истината, от това обикновено излиза нещо добро.

- 07-09-2009 |**Златко**

Аз имах късмета да израсна като човек с Паскал, Монтен, Ницше и Достоевски, а не с Хегел и Маркс, Майя (хвала на професор Паси за просветителската работа, която спаси от слепота толкова много хора в онова тъмно време). Така че логиката никога не ме е вълнувала особено много, нито пък съм полагал никакви особени усилия в изучаването ѝ (най-неразбираемата книга на този свят носи името „Науката Логика“, ако питаш мен). Единственото, на което държа в споровете си, е да бъда интелектуално честен, тоест да го признавам открито, когато аргументите

на опонента ме убеждават (тук във форума могат да се намерят не един и два примера за това). Така че, благодаря, но „не, благодаря“. Логиката, повтарям, не ме вълнува ни най-малко, за мен спорът е ходене опипом из тъмен лабиринт, а не дуел с блестящи логически шпаги.

Quod erat demonstrandum :-)

- 16-09-2009 |**Майя** – ге:

Златко писа:

Единственото, на което държа в споровете си, е да бъда интелектуално честен, тоест да го признавам открито, когато аргументите на опонента ме убеждават... За мен спорът е ходене опипом из тъмен лабиринт, а не дуел с блестящи логически шпаги.

Да, говорим за едно и също нещо – под „логика“ имах предвид убеждаването с аргументи, а спорът ми напомня търсене на път през пуци-нак.

За непредвидените пречки и хумора

Автор: Алисън Флад

Две прахосмукачки-роботи обикалят из стаята с приглушено, доволно мъркане. Наоколо се виждат поне три големи черни шапки, захвърлени върху купища книги и множество дреболии от Света на диска. Къщата на Тери Прачет е точно такава, каквато биха си я представили многобройните му фенове: дървени греди; буен (макар и след дълго ровене с ръжена) огън; фигура на Смърт, висеща на стената; карта на Света на диска – на другата.

Самият Прачет е непредвидим. Облечен изцяло в черно, той се придържа донякъде към образа, който е изграден около него, но не е толкова докачлив, колкото самата аз очаквах. Дори и сред потопа от медийно внимание (в течение на последните няколко седмици, след като обяви „непредвидената пречка“ на Алцхаймера, който има вече от много години), той запазва известна бодрост. Всъщност, Прачет често изглежда обхванат от едва прикривано веселие, ръсейки вицове – той е голям разказвач – съпътствани от мимики и звукови ефекти.

Човек обаче може да разбере откъде се е взела репутацията на лека перверзност, която го заобикаля. Той може да разказва надълго и нашироко за случаите, в които книгите му са били забутани някъде по задните лавици на книжарниците, въпреки че са били на върха на класациите, или за снобския начин, по който фентъзи-литературата се възприема от професионалните литератори – макар че винаги успява да прикрие раздразнението си зад буен смях.

„Значи, бях в една книжарница, а там огромна, ама наистина огромна опашка от фенове, и точно насреща гледам една лавица с последните десет бестселъра. Знаех, че през тази седмица съм номер едно и разпознах останалите автори, след което казвам на мениджърката: „Не мога да не отбележа, че моята книга не се намира тук“. А тя ми вика: „О, Тери, ти не си точно материал за бестселър, не е ли така?“

Той се подсмива. Ситуацията скоро беше коригирана от един ужасен журналист: „Самият аз не направих нищо повече от това да се усмихвам – всичко това ми се стори неимоверно смешно.“

Tour de force

Прачет е ветеран на авторските четения и разполага с множество истории, разказващи за великолепни книжарници – една от любимите му е Red Lion Books в Колчестър, която посетил през първата си голяма серия от четения, през 1988. Има истории, разказващи за опашки, отиващи зад съседния ъгъл („Едно четене не е достатъчно добро, ако не блокира входа на най-близкия Mothercare¹, независимо от това колко далеч е той“); освен това има доста много истории, в които става ясно колко по-големи са неговите четения от ония на други, които той нарича „истински“ автори.

Едно друго четене, този път на един литературен фестивал в Уошингтън, САЩ. „Ония чакаха с истинско отчаяние кога най-после ще свърши моето четене – „Гледай да не препълваш палатката, защото това смущава поетите.“ Той отново се смее буйно. „Всички ние сме направили избора си; те са избрали поезията, не мога да им помогна с нищо.“

Той казва, че намира всичко това смешно, но в думите му има известна преструвка, зад тях прозира раздразнение от начина, по който гледа на него литературният истеблишмънт. „Каквото и да казват другите (А С Байат² каза, че той трябва да бъде предложен за наградата Букър заради *Крадец на време*), самият аз никога не съм претендирал да имам никакви литературни заслуги. Един автор, който прави нещо такова, се държи глупаво. Но бестселърите са нещо, което се измерва в цифри – и това е всичко. Това е едно от ония неща, нали разбирате – големите хора на литературата получават лаврите и шанса за големи литературни награди. Ние, останалите, се задоволяваме с парите.“

Да спечелиш много пари

За тридесет и седемте години, откак е публикувана първата му книга, и особено за двадесет и петте години на Света на диска, Прачет със сигурност се е задоволил достатъчно с парите. Цифрите са внушителни: откак рекордите не Нилсен започнаха да се отбелязват през 1998, Пра-

1 Верига от детски магазини в Англия, Бел. пр.

2 Английска поетеса и писателка, Бел. пр.

чет е продал около 10 милиона книги във Великобритания, създавайки около 70 милиона паунда оборот. Агентът му Колин Смайт казва, че той е написал – сам, в съавторство или като част от някакъв творчески колектив – над 100 книги, като повечето от тях са книги за Света на диска, но сред тях има и поредица от детски книги, включително и *Великолепния Морис и неговите образовани гризачи*, която спечели медала Карнеги¹.

Това интервю е част от планираните тържества по повод 25 годишнината на Света на диска през юни 2008 и ние разговаряме за това как книгите са се променили с течение на времето. Прачет е написал първия си роман, *Килимените хора*, докато работел за един от местните вестници. Книгата е публикувана през 1971 от малкото издателство на Колин Смайт; по-късно Смайт става негов агент, след като не успява да се справи с нарастващото търсене на книгите и Прачет бива „безболезнено прехвърлен“ в Gollancz през 1987.

Първата книга от Света на диска, *Цветът на магията*, е публикувана през 1983. Прачет напуска Gollancz през 1998 и се прехвърля при издателството Transworld, което го впечатлява със способността си да се справя с международното търсене.

„На няколко пъти бях в чужди англоезични страни – аз бях там, но книгите ги нямаше. Подписвах книги в джобен формат, но не и с твърди корици – те пристигаха едва по средата на турнето. Това се случи на няколко пъти и накрая си казах: ‚Не може повече така.‘ Ако ще летиш като гламав около половината свят, то и книгите трябва да са там.“

В течение на годините, казва Прачет, той е станал по-добър писател. „Първите няколко книги бяха комични, да кажем духовити. Но след като веднъж открих удоволствието на фабулата, което се случи някъде около *Морт*, книгите изгубиха донякъде евтината комична тенденциозност и започнаха да отстояват мястото си като книги.“

Той посочва *Нацията*, една книга за деца извън серията на Диска, в която всеки от познатите на главния герой умира в течение на първите 15 страници. „И въпреки това в книгата има хумор, не просто вицове. Мисля, че това е моят стил сега – хуморът може да съществува и при най-ужасните изпитания. Всъщност, именно тогава хората най-много се нуждаят от хумор; по някакъв начин това им помага да издържат.“

1 Британска литературна награда за детски и юношески книги, учредена през 1936 от шотландския филантропист Ендрю Карнеги, Бел. пр.

Непредвидените пречки

Хумор и в най-мрачните моменти: този умонагласа е изключително подходяща за собствената му ситуация. Прачет говори с готовност, понякога с лек хумор, за ужасяващата новина, че се намира в ранен стадий на болестта Алцхаймер. Той се ангажира с това да повиши познанията за болестта и вече направи дарение от 1 милион долара в полза на изследователските програми в тази насока.

„Странното беше, че всички изведнъж започнаха да разправят колко смел съм бил. А аз си мислех, вижте сега, ако бях признал, че обичам да нося дрехите на някоя френска камериерка или да танцувам около гробищата, това би било смело, а да призная, че харесвам Хари Потър би било самоубийствено; но да кажа, че имам Алцхаймер – ами то няма нужда човек да е направил нещо лошо, за да я прихване, тъй че не мога съвсем да го разбера, всичко това.“

Въпреки болестта, последвалата я медийна лудница и появата му на конференцията по Алцхаймер („Самият аз бих изляз и гъза на умряла къртица, ако това би ми дало някакъв шанс“, заяви тогава той), Прачет вече е започнал следващата книга от Света на диска, *Невидимите академици*. Тя осмива света на футбола – по същия начин, по който *Да печелиш* париподхвана банките или *Истината* – журналистиката.

Прачет е доста уверен, че ще успее да се пребори по своя начин, клавиш по клавиш, с тази задача. Писането на клавиатурата, сподели той в едно радиопредаване, била първата способност, която изгубил. „Паметта ми все още е доста добра. Мога да пиша и нямам проблеми с фабулирането; сюжетът на *Невидимите академици* се получава много добре в главата ми. Но като мнозина писатели и аз обичам терапията на щракането по клавишите, като умът ми се движи със скоростта на машината. Ужасно неприятно е да се изгуби една такава способност. И докато още мога да пиша с ума си, все ще успеем да намерим начини да заобиколим това, че не умея да пиша с ръцете си.“

Той смята да диктува романа, който ще последва след *Невидимите академици*. Не може да си представи да не пише: според него за един автор това е равностойно на смърт. По-лесно е да се пишат книги за Диска, тъй като той познава този свят. „На теория, всичко опира до това дали мозъкът ще успее да разработи един убедителен сюжет и как ще го направи. Онази вечер седнах и сюжетът на *Невидимите академици* просто потече от само себе си. При *Нацията* беше много трудно. Това не е Све-

тът на диска и ми се наложи да си помагам с допълнителни инструменти. Наистина ми се наложи да търся пътя слепешком.“

Думите, казва той, „просто се натискат, за да бъдат изречени“, и това е вярно – нашият разговор се прехвърля от книги с кройки за собствени корсети („при което не говоря тук за никакви секси неща“), през Джейн Остин, известни автори, банкерското семейство Фугер, та чак до някакво специално движение в хокея, което баща му научил като дете в Индия.

Прачет е твърдо решен да накара хората да говорят за Алцхаймер, тъй като вярва, че това ще е една от първите стъпки в успешната борба срещу болестта. „Едно от разбиранията за магията, разпространено по целия свят е, че ако знаете истинското име на едно нещо, вие получавате контрол над него“.

Той е бесен от това, че хората трябва да плащат лекарствата, забавящи болестта и предполага, че това е така, защото тя засяга преди всичко възрастните. „Алцхаймер се счита за болест на възрастните хора. Струва ми се, че ако човек е много стар, той цял живот е плащал за здравеопазване. Но за лош късмет на болестта – така поне се надявам – по някое време тя прихваща и някой като мен, който е достатъчно известен и притежава неизчерпаеми запаси от ярост, за да се опита да направи нещо реално против нея.“ Ако някой може да направи нещо, той трябва да е Прачет. „Ще изчакаме и ще видим. Питайте ме отново след десет години.“

Надявам се да мога.

Източник

Алисън Флад е млада английска журналистка, сътрудничка на лондонския Guardian.

Коментари (5)

- 23-08-2009 | **GeA** – Повече от литература

Точно поколението на Алисън Флад са хората, които представляват читателската публика на Тери Пратчет – чета го и го преподавам от 1996 и имам повече от 30 от книгите му – половината на български, другата – на английски. Интересното за мен винаги е било, че „сериозните възрастни хора“ обикновено реагираха по един и същи начин, когато подемах темата за Света на Диска – „Кой е този Тери Пратчет и какво пише“ – става въпрос за академици от различни страни, събрани на големи международни конференции. Докато хлапетата растяха с Хари Потър, Властелинът на пръстените и продължаваха с Вещиците от Овнерог и магьосниците от Невидимия Университет на Анкх Морпорк – литературата като учебен предмет доста заскуча – дори в часовете по английска литература. Може би, защото това е от същия вид добре написана наука, както книгите на Джералд Даръл и Агата Кристи, на Верн и на Карл Май, на Айзък Азимов и на Сенкевич, на Андерсен и на Доджсън – повече от литература, защото визуализира възможните светове.

Много добра идея – да се популяризира леката статия от „Гардиън“ – след като много псевдочитатели се оплакват, че текстовете на Тери Пратчет са „главоболни“ – това е идея да се събуди интересът, а после пък може и да стане интересно – нали пак живеем в „интересни времена“.

- 23-08-2009 | **Златко**

Самият аз се намирам в момент на тягостна неопределеност, след като качих всичките му книги на (перфектния за тази цел) iPod, който все повече и повече се превръща в основно техническо средство за литературно-образование, тъй като очите ми вече се инатят при всяко нещо, което не ми позволява да увеличавам шрифта до „пенсионерски“ размери. Искам да кажа, започнах по прусашки, по ред, първо „Цветът на магията“, после „Фантастична светлина“, прескочих „Еманципирана магия“ (гласът на дамата, която чете, ми развали цялото удоволствие), за да се потопя отново в пъстрите интерпретации на основния диктор, който е великолепен, прави по двадесет-тридесет различни гласа и жонглира с тях както си поиска, просто да се потрошиш от смях. Дотук добре, но след „Морт“ и „Магоизточник“ изведнъж ме застигна усещане за пресищане и в момента се улавям, че буквално се плаша от мисълта

да преглътна още няколко книги от поредицата. Хуморът безспорно е на ниво, сравнимо с Удхауз и Уо, но въпреки това не ме напуска усещането за прекалена гладкост, някак всичко ми се вижда предсказуемо, лишено от напрежение. Предполагам, че ще трябва да се задоволя с подбор от най-доброто, който обаче не мога да направя сам, защото не го познавам. Някой да ми предложи заглавията на по-добрите неща?

- 24-08-2009 | **Майя Маркова** – Тери Пратчет на български

Българският читател на Тери Пратчет среща допълнителни трудности. Преводите на много от книгите са отвратителни, правени от хора, които не знаят не само английски, а и български. А при една от книгите за Диска – „Интересни времена“ (Interesting Times), се сблъсках с нещо, което мислех, че не може да се случи дори в България. Четох я първо в оригинал, а после в превод. И установих, че големи и важни откъси просто липсват в превода! Например една паметна сцена, в която Коен Варваринът купува ябълка. И една цяла сюжетна линия, в която Багажът среща Багажка и им се раждат Багажчета. Сякаш някой е решил, че тази книга ще струва (примерно) 3 лв., следователно ще е печеливша при обем (примерно) до 200 стр. и ако го надхвърля, просто ще режем от текста...

- 25-08-2009 | **Даниела** – Теггу

Аз се запалих по Тери във времето, когато работех в училище и моите ученици бяха преценили, че този автор е подходящ като за мен. Покъсно си дадох сметка, че това всъщност е било комплимент, а когато и големия ми син стана даже по-голям фен от мен, нещата съвсем си дойдоха на мястото.

Книгите на Тери не са просто фентъзи и други светове, те са философия и пътуване в себе си, затова всяка нова книга е огромно удоволствие.

А на Златко бих препоръчала да прочете Крадец на време и Малки богове. Мисля че няма да съжалява.

- 22-03-2012 | **Кентафър** – Чети:

на първо време „Стражите, стражите“, „Крадец на време“ и „Интересни времена“. Няма да предвидиш финала, а изложението е доста философско.

Погледни и „Истината“.

Български светоглед

Автор: Найден Шейтанов

Днес сме свидетели на необикновена война, която е обхванала цялата земя. Воюва се по всички материци и океани – по суша, над и под водата, из въздуха. Войната се вихри не само по фронтовете, но и в тила. Участвуват млади и стари, не само мъже, а и жени, дори деца. Разгромяват се държави, гинат народи, сриват се култури, нанасят се колосални опустошения във всички области на живота. Това е война ужасна, величава, апокалиптична.

Между кои големи държави или групи от държави се води днешната война, това се знае. Интересно е обаче едно тълкувание от модерно-фолклорен характер. Според него тя била стълкновение между „класата, масата и расата“, т. е. воюват капиталистичните държави Англия, Съединените държави, Франция – по-рано, – подпомогнати от колективистична Русия, против расистична Германия и съюзниците ѝ. С други думи, войната се води между английския либерализъм, френския демократизъм и руския болшевизъм – от една страна, и германския националсоциализъм, или хитлеризъм, италианския фашизъм и пр. – от друга страна. Днешната световна война е значи идеологична война. Затуй наред с ужасните разрухи на войната има сега и нещо друго. Дигат се цели гори от знамена, т. е. прогласяват се безброй възгледи, лозунги, системи, утопии – с една реч, идеологии или светогледи за всеземно или матерично преустройство, за вътрешна реформа на държавите, за пресъздаване или превъзпитаване на народи, за стопанско-социална преуредба, своеобразна култура, нова митология, вяра, символика, мистика... Вилнеят сега не само демони на разрушение, но се начева епоха на ново светосъздание. И то според началата, повелите, според свещеното писание на нови идеологии или светогледи.

Що е обаче идеология или светоглед? Това е нова дума, мислят някои, подобна на думите: автомобил, самолет, радио. Тя значи за едни маска

на интереси – класови, империалистични и пр. За други тя е система от идеи, предимно държавни. За трети идеологията е вид философия на историята, като изводите, направени от миналото, се прогласяват за постулати на съвременността и програма за бъдещето. Светогледът обаче, добавя се от други, не е отвлечена теория, а живо слово, което тика към дейно участие в историчния живот на съсловието, народа, човечеството. Излиза, че под идеология се разбира и философия, и наука, собствено социология, и вяра, дори пророчество, и фантастика за прераждане на човека, за коренно преустройство на народи, на човечеството и държавно учение с практично приложение, т. е. политика, и воля за системно строителство – чрез идейни течения, движения, организации, чрез преломи, преврати, революции, т. е. воля за историчен активизъм в ограничена или едра мяра. С други думи: светоглед или идеология, според мен, е свещено писание или евангелие – за чудотворна вяра, религия – митология или сказания – за герои, бикоборство, светоборство – и скрижали за историкотворност, народни завети, политическа програма. Тия три идеологични съставки вървят едно след друго – религия, митология, политика – или заедно, като светогледна система, или най-сетне едната съставка е погълнала другите две, напр. политиката е вид религия и вид митология. Орфей, Прометей, Солон – ето основната троица.

Би могло да се изложи историята на идеологиите в човешкото минало. Тук обаче ще се кажат само няколко думи, и то за Европа и Балкана.

Европейските идеологии водят началото си от Платона и ученика му Аристотеля. Светогледната програма на Европа в известен смисъл се очертава от англичанина Томас Мор в съчинението му Утопия, т. е. план за идеална държава. Пак там, в Англия, се явява и първият оформен светоглед на Джон Лок. Средище в тая идеология е политиката, т. е. либерализмът, а сетне религията – деизмът или масонството. Има и нова педагогия, т. е. учение как ще се създаде нов човек – такова учение се среща още у Платона. Тоя нов човек наистина се явява в Англия. Той е „джентлименът“ – оня, на когото се дължи британската образованост, машинна промишленост и всеземна търговия. Английският индустриалец, търговец, моряк, разглеждани светогледно, имат митичен характер. Друг също тъй важен исторически светоглед се поражда във Франция през XVIII век. Негов създател е Русо, бащата на великата френска революция. И тук има политика, обоснована митически – демокрация, религия – вид деизъм и педагогия – „Емил“ или нов човек.

Френският нов човек, наречен „гражданин“, извършва революцията и разнася нейните идеи чрез армиите на Наполеона навред из Европа – едно историко-митично дело. Либерализмът е всъщност идеология на третото съсловие, на банкери, фабриканти и търговци. Такъв характер скоро доби и френската демокрация. Ето защо в 1848 година се яви реакция против либерализма – социализмът на четвъртото съсловие. Тоя светоглед е донякъде продължение на теоретичния демократизъм. Затуй като исторично движение, партия, той носи име социалдемокрация. Социализмът, особено марксизмът, следва традиционната схема: религия, собствено атеизъм, митология – класовата борба на народите, политика – нов социалистически строй, педагогия – нов човек: „другар“. Би могло да се каже, че в социализма всичко е политика, светска цивилизация. Подънка на социализма, с известни добавки, е съветизмът на Русия. И тук между другото има нова педагогия: нов човек: „товарищ“. Царска Русия също така имаше почти завършен светоглед: религия: – руското православие с месиански цели, митология – славянофилско европоборство и световладност, политика – бабюшка цар, завета на Петра Велики за Балтийско море, Босфора, Персийски залив, Индия, Далечния изток. Известни начала на славянофилския светоглед съвпадат с принципи на съветизма. Познат е и светогледът на днешна Германия – националсоциализмът или хитлеризмът. Той изхожда от народния социализъм – преди Маркса – и се съчетава с национализма. Съдържа обаче и нещо друго. Хитлеризмът има религиозна съставка: възбуждане на германския бит, старина – Валхала, Один, – германска вяра, „божеството в народността“, пречупения кръст, който е прадавна личба на слънцето и кръговрата на живота. Другата съставка на тоя светоглед е митология: светоборството на северната раса, на северната кръв – на германската раса и кръв. Съществена е и третата съставка, политиката: основа на Германия е народът, националната общност, нацията, която е единство по раса или по кръв. Начело на народностната общност стои водач. Има и светогледна педагогия за „нов човек“ – „сънародник“, т. е. другар по народност. Характерна е така също телесната култура – в Русия физиккултура. Само че хитлеризмът извежда тая култура от стара Елада – Олимпия, – където се проявила северната раса. Идеите на националсоциализма се разнесоха в последно време с армиите на Хитлера почти навсякъде по Европа.

Разгледаните дотук светогледи биха могли да се характеризират накратко така: либерализмът и социализмът са предимно съсловни или класови идеологии, демократизмът е от политически характер, съветизмът – от социал-политически, а хитлеризмът е митиконародностна идеология. Трябва да се подчертае и друго обстоятелство: в движението на либерализма действа само мъжът, демократизмът и социализмът въвлякоха и жената в социал-политическия живот, а съветизмът и хитлеризмът обхванаха с държавните си светогледни организации и децата, т. е. младежта от двата пола.

Тия светогледи, рожба на велики народи, се разпространяват, както вече се каза, навсякъде по нашия материк и света. Те създават свои течения, движения, организации, преврати – с една дума: своя епоха в живота на народите. Напр. у нас първият теоретик на либерализма е Иван Богоров. Той най-напред заговарва светогледно за тогавашното ни трето съсловие, за нова промишленост и търговия. От демократизма се опива Васил Левски. А Ботйов е надъхан от народен, почти митичен социализъм. Естествено, че пак той посочва отрицателните страни на либерализма преди Освобождението. Думата е за оня българин – „патриот, що душа дава за наука и свобода“, но всичко това само за „парата“, т. е. за да се натрупа капитал. И Бай Ганьо, типът на търговец и политикан след Освобождението, сам изповядва, че е „либерал“. Нашата конституция от 1878 година представя идеологичен свод от либерализъм и демократизъм. Марксизмът се пренася у нас към 90-ях години на миналия век и се развива докъм Първата световна война. След злополучния край на тая война има вече навеи на съветизъм. След 1923 г. в политическия ни живот има вече доста неща от италианския фашизъм. А след 1933/34 година въздейства силно германският националсоциализъм, поради редица известни причини, напр. бойната помощ за народното ни обединение и др.

Идеологиите на великите европейски народи не създават само епоха във вътрешния живот на народите, особно на малките. Те установяват и свой ред в света, т. е. свое световно господство в един или друг смисъл. Така знае се, че още преди векове английският либерализъм е създавал Британската империя, която сега се простира навред по земята като система от доминиони, протекторати, мандати, колонии. С Британия сега тясно се свързват Съединените държави. Също такава империя, макар и в по-дребна мяра, е осъществил и френският демократизъм. Свой

план за световно устройство преследва от двадесетина години насам и Русия под формата „Съюз на съветски социалистически републики“. По пътя на световно господство върви напоследък и Япония, като установява властта си над Източна Азия и над част от Великия океан. Нов ред в Европа създава и Германия: протекторат от Чехия и Моравия, Генерално губернаторство от Полша, покровителствана Словашка държава, Източни земи, заети от Русия, система от съюзни държави по Тристранния пакт, между които е и България. Нова Италия също тъй сключи лична уния с Албания и приобщи Словиния, Далмация и Черна гора.

Сега да пристъпя собствено към темата си за „Български светоглед“. Виждам как тая тема буди съжалителна усмивка у мнозина читатели: „Ние, малък народ, да имаме своя идеология? Това е празна утопия! Нашата исторична съдба е предопределена. Както и другите малки народи в Европа и света, така и ние, българите, сме обект, пионки, разменна монета в борбата на великите сили за господство над света. А що се касае за светоглед – ние заемаме идеологията, която се наложи като дух – вожд на епохата. И сега напр., когато се води борба между „класата, масата и расата“, ние ще чакаме коя велика сила ще излезе победител в днешната световна война и ще заемем светогледа на тая велика сила – собствено тогава тя сама ще ни го наложи.“ Това е така и... малко иначе.

Да видим какво правят другите малки народи, напр. нашите съседи. И дали те са обладани от такъв фаталистично-пасивистичен дух. Да почнем от гърците. Покойният Ст. Михайловски каза веднъж: Застанете на моста в Цариград. Гледайте кой носи на гърба си най-голям товар и го спрете. Сетне го запитайте кой е и какво мисли. Носачът ще ви отговори гордо, че е грък и че мисли за „Мегали идея“, т. е. за Велика Гърция. Истината се знае: гърците още отдавна имат свой народен светоглед – панелинизъмът, който е плът и кръв не само на образовани, но и на най-обикновени хора от народа. Панелинизъмът е великогърцизъм. Той се вдъхновява от идеята за Велика Гърция, която да наследи и стара Елада, и средновековна Византия. Панелинизъмът е гръцко евангелие и митизирана политика – външна и вътрешна. Гъркът може за бъде либерал – Англия е традиционна покровителка на Елада, той става и демократ – Франция помага на Гърция; гъркът е и националсоциалист – хитлеристка Германия цени високо стара Елада, – но елинът от всички среди е преди всичко великогрък. С други думи: син на малък народ, наш балкански съсед, изповядва светогледа – дух на времето, ала се кланя само на кумира на

народната си идеология. Почти така стои въпросът и с румъните. Тук римският император Траян е идеалът на митизираната народна политика за „Румъния мари“, т. е. за Велика Румъния. И народо-държавният великорумънски светоглед чертае граници далеч на юг, запад, североизток. Идеологично осъзнатият румънин може да бъде и франкофил, и англофил, и германofil, ала светогледното му верую е: да бъде истински наследник на старата Римска империя и повереник на Западна Европа, тук на Югоизтока. От подобен митико-политичен характер е и идеологията на днешния албанец, особено образования. Той смята за свои давни национални герои Ахила, Александра Македонски, както и цезарите. И тук се чертаят граници към юг и изток. Западните ни съседи, сърбите, имат така също свой митизиран народо-държавен светоглед, усвоен от образовани и необразовани. Средище в тая идеология, степенувана туктам до светогледна фантастика, е техният крал Душан. „Той е владееел над цялата земя, казваше ми навремето един сръбски селянин, и над три варошици мале у тъмно.“ Сърбинът идеализира, т. е. митизира себе си като личност и като народ. „Който е сръбин, е все юнак“, т. е. герой. „Коего е сръбско, е все хубаво.“ Тъй мисли и гордо го казва всеки сръбин, бил той либерал, демократ, социалист и пр. Великосърбизмът е народната идеология на западните ни съседи, които също тъй теглят границите си далеч на изток и югоизток. Не по-другояче стоят светогледните работи в Турция, особно след дейността на големия преобразовател Кемал Ататюрк. Идеологията на нова Турция е пантуранизъм, основан на тюркската старина и на исторично право от средните векове.

Какво излиза от тоя кратък преглед? Следното: Нашите съседни народи съвсем не са такива фаталистични пасивисти като голяма част от нас сега. Те възприемат духа на времето, изразен от съответния европейски светоглед. Ала това не им пречи да бъдат силно привързани към идеологичната система на своя народ. „Затуй да им подражаваме ли?“ — ще възразят споменатите наши среди. — Та това са смешни шовинистични схващания, безумни мегаломании. Какво са спечелили нашите съседи с тия си народни разбирания?“ Да видим. Преди всичко в областта на идеологиите няма шовинизъм. Има светоглед, полезен за народа и държавата и вреден. Сетне, колкото идеологията е повече окрилена от идеала за величие, от „мегаломания“, толкова тя е по пригодна за целите на народо-държавната педагогия — за възпитание на младежта. Това добре знаят не само нашите съседи, но преди всичко великите европейски

народи, които се отличават с най-отявлен „шовинизъм“. Те отглеждат най-системно този шовинизъм чрез историографията си, която винаги е идеологична. Сега на последното питане: какво са спечелили нашите съседи с „шовинизма“ си? Светогледите помагат на великите сили в борбата им за господство над света, както вече се загатна. Пак светогледи, тия именно „шовинистични“ идеологии на нашите съседи, им помагат в борбата им за господство над Балканския полуостров. Само няколко посочвания. Българските славяни са стигали нявга до Пелопонес. Сега са при Воден и Солунско. Епир е бил наричан „българска земя“. Днес тая наша земя стига до Преспа. Наши деди са били в Панония, по Драва, към Колубара. Сега сме в Цариград, Пирот, Ниш. Прабългарите господарували над устието на Дунава. Днес владеем до Балчик. А на изток? Навсякъде ние сме в отстъпление, а съседите ни в настъпление. От всички страни са откъсвани части от снагата на народа ни. Ние, българите, най-много сме губили на Балканския полуостров. Българи са се погърчвали, порумънчвали, посръбвали, потурчвали – и то на едро, системно. Обратното не ставало. Ние почти нямаме претопителна, денационализаторска сила. Казаното е вярно особено за времето на турското робство. Тогава най-вече са закотвили в народната ни душа фаталистично-пасивистични схващания. Робска е мисловността на ония наши среди, които вчера и днес са слепи поклонници само на чужди светогледи. Това са потомци на нявгашните еничари. Те са модерни еничари!

През турското робство значи отслабнала нашата сила. Ала през другите времена на миналото ни ние за щастие имаме собствена идеология. Имаме дори и през самото робство. Наш светоглед се създава напр. при цар Симеона. В този светоглед се съзира типичната схема: вяра, митология, политика. Симеон се прогласява в едно от писмата си до тогавашния византийски патриарх за Мойсей на богоизбрания си народ. Тук проблясва идея за българско месианство. От митичен характер са: преведените тогава повести за дребната Троя, за Александра Велики, сказанието, че Симеон е Ахил, а българите мирмидонци – първи знак за Възраждането в Европа – името на Симеонова та столица, Преслав, т. е. върховно славен град, делото на Боян Магесника, син на Симеона, и пр. Основни идеи в третата светогледна съставка, политиката, са следните: България е държава с международна стойност, равна на Византия. Затуй българският владетел носи титлата цар, т. е. император. Той е глава и на черквата, както римските императори: цезаропапизъм. Културата

на държавата е славянобългарска. България е вожд на православните и славянски народи. Наш светоглед има и в богомилството, което се явява през същия X век. Богомил създава религиозна ерес със социалнополитична програма – на митична почва. От богомилството се поражда сетне Реформацията и други велики движения. Трябва да се подчертае, че както дейността на Симеона, тъй и на богомилството далеч надхвърлят границите на България. Нашият светоглед има общобалкански, славянски, дори матричен характер. В тоя си вид той би могъл да съперничи с идеологиите на сетнешните велики сили. Целият свят обхождаме, гордо заявява един богомилски първенец, и сеем словата на живота! Далечен отглас от тая светоборна епоха изглежда култът на народния ни герой Крали Марко – култ, митичен преди всичко. Ала не само Крали Марко е рожба на робството – което иначе гъмжало от еничари. Явява се друг светоглед на Паисий, за „род“, т. е. за народ, и за „език“ – за мисловна култура, както и за възраждане на средновековното ни минало. Следва по-сетне „Детеводството“, т. е. народната светогледна педагогия на Неофита Бозвели, допълнена от Берона с началото за ново образование или за ново училище. Това е нашето народно движение за създаване на нов българин тогава, възрожденеца – задача, която се постига. Интересно е, че това народно движение за ново възпитание и образование, за училище, за просвета трае и днес и взима, така да кажа, митичен характер. Българският народ иска да се просвещава, па ако ще и светът да загине! Тая светогледна насока у нас е решителна за най-новата ни история. Яснота в нашия светоглед отпреди Освобождението внася и Ботйов с тоя си вдъхновен стих: „Отечество мило любя и неговия завет пазя!“ Завет, народни завети! – ето главния постулат в нашата идеология. Най-цялостен и най-осъзнат светогледно по онова време е Раковски. Той – подобно на Симеона и Богомила, установява всички начала в народния ни светоглед. В идеологията на Раковски има традиционната съставка, религия. „Дали не е възможна за нас – пита той, загрижен за народното единство през време на черковните борби – дали не е възможно да се отделим от всички други народи чрез някоя установена от нас религиозна ерес?“ Иначе той е за православието. Идеологията има и митична част, дори митологията е най-много в разбиранията на Раковски. И който не схваща, че тоя велик българин е преди всичко митичен, едва ли разбира нещо от Раковски. Някои научно-катедрени и учебникарско-школски тълкувания трябва да се изоставят. Нашата историография изобщо

трябва да стане идеологична както у другите народи. Раковски е наш народен идеолог, наше светогледно величие – това трябва да се разбере и усвои. Тъй, с идеологичната му същина, е необходимо да се обясняват неговите възгледи – фолклорни, етнографски, етимологични, исторични и пр. Светогледът му съдържа и трета част, политика: лозунг за общо-народно въстание, устройство на бъдещата ни държава – начело с него, като основател на династия, – държавни знакове: трицветно знаме, герб лъв, народна войска с ядка митичния хайдутин. Раковски има и план за балканско разбирателство: федерация на балканските народи.

След Освобождението ние, както вече се каза, нямаме наш оформен светоглед – чуждите идеологии се борят у нас за господство. Един от знаковете на слабостта ни е например това, че Раковски ни изглежда днес едва ли не смешен, макар че той би бил съвсем естествен както в европейските велики сили, така и у нашите съседни народи. Вместо светоглед ние имаме само народен инстинкт, а в някои среди и народно съзнание. Едва в последно време се правят опити за наша идеология. И наистина вече е крайно необходимо да стигнем в тоя оглед поне нашите съседи. Необходимо е, исторична повеля е вече за нас, да създадем и внедрим в народа наш български светоглед. Защото днешната всеземна война не е само борба за владичество над света, но така също борба за българско народно обединение, за равновесие, за господство на Балкана. А оръжието ни тук е преди всичко народният светоглед.

Какво трябва да съдържа един чисто наш светоглед? Това е ясно от изложеното дотук. *Българската идеология трябва да обхване духа на времето и народните ни завети.* Примери за това дава Симеон, Богомил, Ботйов, Раковски. Симеон зае духа на времето от Византия, ала го съчета с български държавно-народни начала. Богомил се повлия от Изтока, но създаде чисто наша верова и социалполитична система. Ботйов се вдъхнови от социализма на времето си, ала спои тоя дух с народните ни завети и пожертва живота си за България. Раковски зае идеи от Европа, от Гарибалди напр., от съседите ни, ала ги свърза с народната ни митология и създаде система на чисто наш светоглед. По тоя път трябва да се тръгне и сега. Приемственост е първият закон на всяко историческо творчество. И сега трябва, значи, да се съчетае, да се спои духът на времето с народните ни завети.

Какъв е духът на съвременността ни? Това е въпрос на исторична диагноза. Работа трудна. Според мен за нашата светоборна и светотвор-

на действителност са характерни три неща: неонационализъм – т. е. течение за вътрешна преуредба на народите, големи и малки, и стремеж към международна и междудържавна система – социоетизъм или основно преустройство от социаликономическо естество – и неохуманизъм, т. е. движение за нов човек, преродени народи, висша човечност. Тоя дух на времето ни трябва да влезе сега в състава на българския светоглед. Другата негова съставка са народните ни завети. Това са вечните идеали, които нашият народ тачи, преследва, осъществява. Чрез дълбок анализ на миналото ни тия завети трябва да се открият и систематизират. Работа също тъй трудна, както и историчната диагноза на времето ни. Според мен при разрешение на тая голяма задача трябва да се обърне внимание на следното: Нашата родна земя се намира на слога между Европа и Азия – в известен смисъл и Африка. Тя има двуматерично, дори триматерично или все едно световно послание. Затуй тук именно се ражда Александър Велики, тук пак е родното място и световното поприще на Константина Велики, тук се издига и средновековна България като велика сила – на Бориса и Симеона. Широко, общославянски, почти европейски, дори световен замах има културата, която се явява на нашата земя: Орфей, Дионис, Боян Магесника, Кирил и Методий, Богомил, Ботйов. С една реч: тук, на Балкана, се строи в едра, почти матерична мяра. Раждат се и чудодееят светотворци, демиурзи. Или, както аз бих рекъл: има титани и делото им е балкано-български титанизъм. Заветите на тия титани именно са народните завети. И светогледът, в който те са главна съставка, трябва, според мен, да се нарича великобългарски светоглед.¹

Но анализата на миналото ни не бива да спре дотук. Трябва да стане ясно защо народните ни завети не се осъществяват напълно или защо титанистичните ни постижения не издържат ударите на историчната ни съдба. Тук ще се обърне листът и ще се разгледа опакието на досегашното ни битие. Ще трябва да се изтъкне следното: Световното послание на нашата родна земя не носи само титанистична слава на Балкана. Туй послание носи и гибел за нашите краища – дори повече гибел, отколкото слава и възход. През нашите земи се излива потокът на азиатски, а сетне и европейски народи. Затуй разрушенията са тука най-големи, робството най-дълго, страданията най-страшни, социалната неправда

1 Д-р Н.Шейтанов. Великобългарски светоглед. Ч. 1. Балкано-български титанизъм. С, 1939, с. 243.

най-жестока. От 14 века историчен живот почти половината ние тънем в робство! Титанът народ става народ мъченик. Българинът се превръща на Христос – Балканът, на Голгота. Затуй в народната ни песен стене, така да кажа, цяло море от сълзи.¹

Заклучението е ясно: титанистичните ни народни завети не се осъществяват по исторични причини – външни и вътрешни. Тогава се явява въпросът: да се откажем ли сега от тия завети и да потънем във фаталистично-пасивистични низини? За да дадем отговор на тоя съдбоносен въпрос, трябва да решим друг един проблем: светлото ли, титанизмът ли в нашето минало, в народната ни същина е повече, или тъмното, кабализмът? Според мене титанизмът е повече – титанизмът и в победоносеца, и в мъченика. Това аз излагам обстойно другаде. Но трябва да се признае, че при ответа на съдбоносния въпрос, който тук разглеждам, ще е необходимо да се навлезе и в митичната област на българско чудо. Исторично чудо е трябвало да стане у нас понявга, за да се скъсат веригите на нашия народ титан и настъпи не само спасение, но силен възход. Такова чудо е например Паисий и Възраждането. Има и ще има и други български чудеса...

И тъй, потомците на Симеона, Богомила, Ботйова трябва да вярват в светлата звезда на своя народ мъченик и титан. Те не бива да се отказват от народните великобългарски завети. Нещо повече. Повелителен историчен дълг се налага нам сега – и на тия, които идват след нас, – да осъществим напълно тия завети. Това осъществение, това оделотворение на великобългарските скрижали трябва според мен да стане съгласно началата на този чисто наш светоглед, който е необходимо да се създаде сега въпреки всичко. Българският светоглед, съставен от духа на времето и народните завети, ще има традиционните три части: вяра, митология и политика². Първата част обхваща, казано накратко, дълбоките проблеми за балканска тайноведа, веротворни ждрела, народна православна вяра, месианство. Втората, митична част е, както у Раковски, чудотворната среда на светогледа. Тя ще дава жива вода, жив огън за творчество, криле за подвизи. Ще се очертаят, осъвременят, възбожат великите личби на народната ни магика³. Прогласява се лозунг за цялостно възраждане – на памтивечна старина, класична тракийска древност, на сред-

1 Д-р Н.Шейтанов. Балканска Голгота, част II, на Великобългарски светоглед (под печат).

2 Д-р Н.Шейтанов. Средец на Балкана, част III на Великобългарски светоглед (под печат).

3 Д-р Н.Шейтанов. Българска магика. — Златорог, 1923.

новековието ни и на предосвобождението¹. Третата част на светогледа съдържа дейните, историкотворни начала на българизма, или казано митически, великобългаризма. Тия начала са известни, ала досега те не са светогледно осъзнати. Ето първото начало на българската политика: България е вечно единство от земя, народ и държава. Следва идеологично определение за родна земя. Например народните ни или исторически земи са Мизия, Тракия и Македония с естествените им разширения. Нашата Родина се намира в средата на Балкански полуостров. България от всички времена е гръбнак, мозък и сърце на полуострова. А столицата ни София е естествен средец на Балкана... Българският народ е главен и законен обитател на нашата родна земя. Всички други народности у нас са само наши гости. Както родината ни се намира в центъра на Балкански полуостров, тъй и българският народ заема средата в историчния живот. Народоцентризм е историкотворното начало... Държавата е вековна кристализация на народа. Ние, българите, сме най-старите държавотворци на Балкана. Ние сме създали най-мощната държава в Югоизточна Европа. Вътрешната ни политика е светогледна. Външната охранява историчните ни земи и обединения народ. Съобразно народните интереси ние влизаме в международни формации... Народната войска осъществява нашите завети. Стопанство, култура са вид политика. Те са светогледно осъзнати и се провеждат планово. Главно начало в светогледа е и нашият неохуманизъм, т. е. стремеж да се създаде нов българин – по примера на светогледните образци: джентлемен, гражданин, сънародник, товарищ – разбира се, в кръга на балканските ни възможности. Тоя нов българин аз бих нарекъл великобългарин...

Ето тъй, не според дневни, временни потреби и интереси, а под знака на българска вечност трябва да се създаде чисто наш светоглед. Променливото в него ще бъде духът на времето, а трайното, вечното, безсмъртното – народните завети. Такъв светоглед съответствува донякъде на идеологията, която имат нашите съседи. Но защо светогледът ни да не окрилява нашите поколения към висините и размаха на великите световни идеологии, както при

Симеона, Богомила, Раковски, Ботйова? От друга страна, българският светоглед, допълнян според духа на времето и усъвършенстван непрестанно, а главно станал плът и кръв на всички сънародници сега и

1 Д-р Н.Шейтанов. Цялостно Възраждане. — философски преглед, 1936, № 4.

от всички идни епохи, непременно ще ознаменува всенароден активизъм, ще донесе всеобщо благоденствие и ще доведе до исторична зрелост, като се осъществи и народната ни мисия в историята.

Защото чисто Българският светоглед е компас. Той само извежда през историчните бури към спасителния бряг.

Сега и винаги!

Просвета, 8, 1942, № 4, 193–204.

Найден Шейтанов е известен български етнолог, културолог и фолклорист. Роден е през 1890 г. в Троян. Завършва гимназия в София. Следва история и философия в Лайпциг и Прага. Защищава докторат в Германия. Преподава немски език в Първа софийска мъжка гимназия. Сътрудник на сп. „Златорог“, „Българска реч“, „Философски преглед“, „Съдба“, „Философия и социология“, на в. „Хемус“ (Троян), „Литературен глас“, „Изгрев“ и др. Есеист, народопсихолог, историк, културолог, Шейтанов има самобитно мнение по много въпроси от културния ни живот. С принос в много области от самопознанието на българите, той засяга за пръв път темите за еротичното във фолклора, за значимостта на тракийското наследство, за циганското малцинство у нас. Автор на книгите: „Цървулиада“ (пиеса, 1923), „Култ на тялото“ (1928), „Любов. Вселеноглед. Начало“ (съавтор: Мария Шейтанова, 1931), „Любов. Вселеноглед. Човек“ (съавтор: Мария Шейтанова, 1933), „Принос към говора на софийските цигани“ (1933), „Балканобългарски титанизъм“ (1939), „Великобългарски светоглед“ [1940], „Великобългарска младеж“ (съавтор: Н. Памукчиев, 1941). Умира през 1970 г. в София.

Коментари (2)

- 25-08-2009 | **Златко**

Уф, хич не обичам „великобългарски“ приказки, независимо дали идват от устата на Найдено Шейтанов или Боян Расате

Цитат:

Всички други народности у нас са само наши гости.

, но, хайде, от мен да мине, няма да ставам съдник на всичко. Приемам този текст като паметник на времето си и продължавам по-нататък. Едва ли ще ме прихване великобългарският патос.

- 22-03-2012 | **Иван Рангелов**

Уф, Златко...

За твоё сведение, дори в изданието на БСП (на „антифашистката“ БСП!) – списание „Ново време“ – брой 7-8 Юли-Август 2008 г. – има публикация за Найдено Шейтанов...

И там бесепарите са си позволили да напишат за него следното:

„Парадоксалното е, че и днес все още се намират хора, които предпочитат да пришиват етикетчета към името му и да го заклеят като „фашист“*, държейки непременно той да си остане в рамките на „дясното пространство“, а не да принадлежи на цяла България.“

А в друг свой текст – „СВЕТОВНА БЪЛГАРИЯ“ – Шейтанов се произнася така:

„Нашият град, както се спомена, населен от горяни, полянци и иноподци, е днес средище на влиянията, които рушат Нашето и поощряват Чуждото. Обаче, както другаде, така и у нас, има вече признаци на съпротива, макар че суровата ни сегашна съдба пречи за проявата на помисли и дела чисто български. Чуват се позиви на отделни лица за Родното, приема се дори организиране на общества за дейна защита и отглеждане на Българското. Чувствува се как родолюбие то напуска празната фраза на площади, вестници и навлиза в сърцата и умовете.“

Последната граница на Китай

Автор: Параг Хана

Последната отсечка от пътя към Ярканд, на около 125 мили от китайско-пакистанската граница, изглеждат съвсем като средния изток. Всяко село е колаж от едноетажни кирпичени къщи със зелени порти. Хората пътуват с магарешки каруци или с рикши. Мъжете се поздравяват едни други по мюсюлмански (с длан на гърдите и лек поклон); жените носят забрадки. В малките села множество знаци все още са изписани на Уйгур, местния език. Но колко дълго още?

Асимилирането на китайския далечен запад започва с преименуването на оставащите градове: Ярканд, някога регионална столица, става Еченг, Кашгар – Каши, Урумчи – Улумуки, след което следва изграждане на нов град около местното население. Три мили извън оживения Ярканд, огромни заградени селища за китайските армейски офицери се простират от двете страни на пътя. Пропагандни плакати представят щастливо преселени хан (етническото мнозинство от източен Китай) – които изтласкват уйгурите във все по-тясното пространство около централната джамия и пазара.

Градът Ярканд се намира някъде около средната точка на пътешествието от 3000 мили, което извърших наскоро от Лхаса в Тибет през китайските гранични зони с Кашмир, Афганистан, Таджикистан, Киргизстан и Казахстан, чак до Урумчи, близо до Монголия. Няма по-добър начин да се види как функционира китайската комбинация от твърда и мека власт – от Народоосвободителната армия до високопланинските пътища и оживените „хански заселници“ – простираща се до богатия на енергия Каспийски басейн. Западът също се опитва да постигне контрол тук, чрез НАТО и Тексако. Но в централна Азия на Запада се налага да догонва Изтока.

През 19-ти век Русия и Великобритания се бореха в голямата игра за контрол над огромната буферна зона, лежаща между империите им. Ако

жителите на този район биха могли да определят сами, днес там биха съществували само две огромни страни: първата би била едно мирно царство, което би могло да бъде наречено Шамбала, духовна родина за милионите будисти, разпилени в Индия, Тибет и други азиатски нации. Втората, домът на уйгурското население и неговите тюркски братя, би била Туркестан, варианти на която са били установявани на два пъти, макар и двата пъти за кратко, през 19 и 20 век.

Това, че нито Великобритания, нито Русия успяха да спечелят битката, не означава, че в нея не е имало победител. Днес Китай притежава почти цялата тази територия, под формата на двете си най-големи и най-непокорни провинции: Тибет и Синцзян. Всичко, което е останало от „Шамбала“, е екзотична музика и медитативни компактни дискове.

А Китай е на път да спечели модерната версия на голямата игра в централна Азия. Много хора обръщат голямо внимание на китайското неомеркантилистко преследване на източници на енергия и влияние в Африка, Близкия Изток и дори Южна Америка, но всяка свръхсила в чужбина е империя вкъщи. И вътрешната консолидация на Китай е история на една мултиетническа империя, която се преражда чрез използването на стратегии, познати от американското завоюване на дивия запад – комбинирано с постмодерното разширение на Европейския Съюз.

Хората на Запад виждат в бедите на тибетците и уйгурите просто последната част от грозния континуум от комунистическо-китайските злоупотреби с човешките права, най-забележим в събитията на площада Тянанмен отпреди двадесет години. Но всъщност тази история е много по-стратегическа, отколкото идеологическа. Тибет и Синцзян са също толкова важни за китайските претенции за единство и суверенитет, колкото е и Тайван: една вътрешна слабост би подкопала глобалните претенции за власт. По средата на една световна рецесия, мнозина наблюдатели вярват, че Китай ще се сблъска не само с безпокойства, но и със сериозна нестабилност. Но това предположение драстично подценява властта на комунистическата партия и нейните дългосрочни амбиции. Китайските валутни резерви, възлизащи на два билиона долара, означават, че страната може да си позволи да изгражда нация, да индустриализира и да участва в геополитическата игра по едно и също време. Ако сте започнали да се интересувате от съдбата на тибетците и уйгурите едва след като сте видели бруталното смазване на мартенски-

те бунтове в Лхаса – при които бяха убити около 100 тибетци – то вие сте се пробудили с няколко десетилетия закъснение.

Колкото повече човек се отдалечава от китайския изток, толкова победна става страната. Докато крайбрежните региони се развиват със съкрушителна сила и превръщат Китай в световна фабрика, западните провинции са били повече експлоатирани, отколкото развивани – използвани за природните си залежи и като наказателна колония, зона за атомни тестове и „жизнено пространство“ за китайския народ. Тази колонизация продължава откак Мао обедини Китай през 1949. Когато този регион беше отворен за чужденци през 1990-те, след колапса на Съветския Съюз, покоряването му беше вече почти привършено.

Както Тибет, така и Синцзян имат географското нещастие да лежат върху природни ресурси, които Китай желае, или на пътя към ресурси, от които той се нуждае. Синцзян (с размерите на Тексас) притежава най-богатите за страната залежи на петрол, газ, въглища, уран и злато, докато Тибет примамава с дървесина, уран и злато. Двете провинции граничат заедно с десет страни: Русия, Монголия, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Афганистан, Пакистан, Индия, Непал и Бутан – с което се превръщат в основен китайски портал за търговски износ и внос на енергия, особено на петрол. Без западните си територии Китай е една осакатена крайбрежна сила. Психологически, Китай без Синцзян и Тибет би бил като Америка без териториите на запад от Скалистите планини. Нищо – с изключение може би на нападение от страна на извънземни – не би било в състояние да убеди която и да е от двете страни да се откаже от най-големите си и богати придобивки.

Тъй като повечето от етнически доминиращите хан-китайци се намират на изток, а повечето от китайските ресурси са на запад, маршът на запад е практически неизбежен. А това означава едно масивно, систематично потискане на местното население чрез комбинация от военни, икономически и преди всичко демографски средства. Подобно на коренните американци, тибетците и уйгурите са били притискани в ъгъла, заграждани и преселвани под управлението на една система, която унижава и измъчва на всякакво ниво. Ханските китайци са научени да гледат на тибетците и уйгурите като на варвари, виждайки своята цивилизаторска мисия по същия начин, по който я виждаха американските заселници: те носят развитие и модерност на хора и места, където такива неща винаги са липсвали.

През март 2008 година тибетската столица Лхаса направи един последен, отчаян опит да привлече вниманието на света в навечерието на Олимпиадата. Но бунтовете бяха потушени, а тибетците и уйгурите продължават да получават пътища, телефонни линии, болници, училища, работни места – и китайски език. Те ще бъдат измъкнати от третия свят, независимо от това дали го желаят или не.

* * *

За да разбере как Китай укротява своя див запад, човек трябва само да погледне най-високата железопътна линия в света. Открита през 2006, тя свързва Пекин с Лхаса чрез планински тунели на височина 4000 метра, използвайки херметични купета и запас от кислород за всеки пътник. (След като получи вагоните от една канадска компания, китайското правителство набързо направи неприятно политическо изявление по повод решението на канадското правителство да даде почетно гражданство на Далай Лама). Самият влак пристига в супермодерна гара в европейски стил, в предградията на Лхаса, заобиколени от перфектна решетка от улици и градини. Повече от 1,4 милиона посетители от всичко 1,5 милиона годишно са китайци, а Лхаса вече не изглежда като Тибет. Милиарди юани са били похарчени, за да се заменят неугледните тибетски каменни жилища с удобни еднофамилни къщи. Но градът, който някога е символизирал една културна идентичност, днес изглежда по-скоро като неин портал.

За да видя Тибет такъв, какъвто е съществувал в продължение на столетия, аз трябва да поема на запад. Тръгнах в едно горещо юлско утро, придружаван от водача си, Гамба. В средата на двадесетте, с каубойска шапка на главата, облечен във фланелка на G-Star, с тъмни очила, контешка брадичка и броеница, потракваща на пояса му, Гамба е нещо като символ на глобализираните амбиции на сегашната тибетска младеж. Лосанг, шофьорът ни, пък е облечен като тибетска версия на Джейсън Статъм от *Транспортърът*, отгоре до долу в черна кожа.

Докато пътувахме навън от града, всички хора, които срещаме, изглежда носеха каубойски шапки. Шапките са шивашкото заявление на новия хански заселник, който се придвижва на запад в търсене на дървесина и злато, в джипове и минибуси, които си пробиват път през полета от канари и беснеещи, ледено студени реки. Пътищата съществуват в най-добрия случай само наполовина – но след десет години те със сигурност ще бъдат гладки като магистрали. Множество тибетски и

китайски работници живеят в палаткови лагери, разположени по планинските склонове. Водят ги китайски началници, които крещят безмилостно към джиповете, отклоняващи се от калните коловози.

Ако разширението на Китай се изгражда чрез пътища, то пък бива укрепвано чрез армията. Военното присъствие тук е огромно, не само в Лхаса, но и в цял Тибет. Огромни площи, предвидени като места за съхраняване на околната среда, въпреки това биват използвани като полигони за военно обучение и изпробване на оръжия. Всяко населено място има казарма; най-голямата сграда във всяко селище винаги е местният военен щаб, снабден със стъклена фасада и сателитни чинии. Драда, близо до индийската граница, е типичен пример. Забучено върху тясно плато по средата на китайския еквивалент на Големия каньон, това някога задрямало манастирско градче днес вече е малък павиран град. Войници се подреждат във формация близо до древната будистка ступа (свещен паметник) и тренират карате пред очите на местните хора, два пъти на ден. Държавните сгради стоят редом с кирпичени тибетски колиби. Всеки магазин е или видеотека, или закусвалня, управлявана от някоя армейска съпруга или дъщеря, които се мръщят когато в магазина влязат тибетци, дори и само за да развалят пари. Те гледат размити телевизионни програми, като вдъхновеното от американски образци шоу, в което китайски деца се съревновават, демонстрирайки познания по американски идиоми. Участниците получават за награда електрически лампи, оформени като Статуята на свободата. По същия начин, по който Американският запад беше място за търсене на късмета, градчетата като Драда са се превърнали в места за злополучни хан-китайци от източните провинции, опитващи се да започнат отново тук, с търговия на бира или ориз.

И все пак животът в тези градчета и села е бил много по-тежък преди да дойдат китайците. Без задоволителни пътища, прасковите и бананите не са могли да стигнат до пазарите без да се развалят. Електричеството се е ползвало предимно под формата на батерии и вредни, шумни генератори, а повечето селища не са притежавали водни резервоари.

Тези материални придобивки вероятно са намалили съпротивата и са дали на Китай едно засилващо се усещане за териториална сигурност в Тибет. След десетилетия на брутални изстъпления, Китай дори може да разхлаби в бъдеще желязната си хватка. Хиляди тибетци, включително Далай Лама, са забягнали в Дхарамсала в северноиндийския щат Хи-

мачал Прадеш, правейки от него новият глобален център на тибетската будистка ученост и политика. Знаците с надпис „Tibet Power“ по пътя от Пекин за Лхаса говорят не от името на движението за независимост, а на местната електрическа компания.

* * *

Реалният враг на китайската армия са не хората в Тибет, а пустинната местна геология. По време на многоседмичното пътуване по „покрива на света“, Гамба и аз се друсахме безброй много пъти през бурни реки, за да стигнем до коловозите на джиповете, минали преди нас, които служат тук като пътища. Няма истински селища, само дълги трактове от снабдителни помещения, с кухни, но без тоалетни. Прекарвахме всяка нощ в тухлени колиби, плащайки по около 7 долара и треперейки въпреки дебелия одеяла. Една нощ тъкмо сърбахме чорба от картофи и мляко от як, когато токът спря в девет часа вечерта, за задължителното тричасово ежедневно прекъсване. Беше още достатъчно светло, за да може да се играе тенис, но тук е така: една империя – един часови пояс.

Докато се спущахме през прохода в една долина, пътят се оказа преречен от огромен камион, заклещен като полуотворено джобно ножче. Лосанг се върна половин миля назад, след това зави надясно, дръпна ръчната спирачка и пусна Ланд Крузера надолу по стръмния склон, все едно че се пързалихме със сноуборд. По някое време стигнахме до брега на една река, отвъд която, сякаш от нищото, се простираше един път, толкова невероятно нов (с жълта маркировка по средата и червено-бели мантинели), че ни позволи буквално да прелетим последните 50 мили до следващия по-голям град, Али.

Само на 125 мили от границата с индийския Кашмир, Али е оживен разпределителен център, предназначен за тълпите от китайски предприемачи, които отново съживяват южния копринен път. Това е последният по-значителен град след стръмната граница между Тибет и Синцзян: той е и място, където две територии се срещат, но не разговарят една с друга. Храната се променя тук – след две седмици, в които с усилие сме преглъщали тлъсто тибетско свинско, аз се почувствах привлечен от миризмата на агнешки шишчета, идеща откъм един ресторант, пред който младо кашмирско момче носеше връзка гевреци. По-късно тази нощ аз отидох в едно 24-часово Интернет-кафе. Тъмно и одимено, то беше пълно с отегчени китайски тийнейджъри и млади мъже в началото на двадесетте: по-младите играеха кървави видео игри и носеха

ботуши на надпис „VIP“, докато другите гледаха аматьорско китайско софт-порно в откритото фоайе. Дори и тук, хан-китайците вече са много повече от тибетците. А и как иначе – тибетците са само около 5 милиона, разпилени по огромна територия – едно население, което е по-малко от онова на множество китайски градове, възникващи в наше време.

Синцзян и Тибет са се развили до голяма степен независимо един от друг. Тибет е заграден от северните си планини и от хан-китайците, и е по-скоро свързан с Непал и Индия, докато уйгурите от Синцзян са мюсюлмани, подобни на пост-съветските „стан“-ове (страни, чието име завършва със „стан“, бел. пр.). За да стигнем до Синцзян, трябваше да преминем през един проход, намиращ се на височина 6,700 метра, маркиран с голяма гранитна плоча и синя арка.

* * *

Синцзян е огромна пустош, покриваща една шеста от Китай, с региони, заемани от тундра и планини, толкова далечни, че понякога е нужна цяла седмица, за да бъдат достигнати. Но такива трудности не пречат на китайския напор да се експлоатират тукашните природни богатства. Хан-китайците първо са дошли тук през 1950-те и тяхната миграция се е засилила по време на кампанията на Мао за „развитие на запада“. По време на културната революция, Синцзянският уйгурски автономен регион е бил изолиран, след което е започнал масов погром. Синцзян е бил затворен и по време на Студената война, но започва да процъфтява, откак е отворен за международен туризъм и инвестиции, от 90-те години насам. Той има уседнало население от около 20 милиона и е над седем пъти по-голям от Тибет, така че китайската армия се нуждае от много по-силно присъствие тук – и от много повече пътища.

Докато пътувахме към Ярканд, пътят се разклони: наляво за Пакистан, надясно за Ярканд. Колони от големи камиони тук са украсени с лепенки на уйгурски език, който използва арабското писмо. Тъй като летищата са малко, снабдяването на далечните села и станции в този ъгъл от вътрешната империя на Китай се извършва предимно чрез камиони.

След първия армейски пропускателен пункт на провинцията, всички пътни знаци внезапно станаха двуезични – на китайски и уйгурски език. Докато подминавахме един автобус със спални места, аз видях китайски тийнейджъри с широко отворени очи, изпълнени с удивление пред един Китай, чието съществуване вероятно никога не са подозирали. Възпитани с разкази за уйгурите като варвари, които са нахлули в

тяхната древна земя, китайските войници и туристи сигурно изпитват определено неудобство, слушайки как в страната им не се говори техния език. Дали пекинското ръководство вижда тибетците и уйгурите по същия начин е неясно – но при всички случаи те се появяват в китайските вестници само под имена като „терористи“ и „отцепници“, както е в случая с Далай Лама.

Разхождайки се из центъра на Ярканд, аз наблюдавах как уйгурите се носят наоколо на мотопеди, а жени, облечени в бурки по афганистански маниер, просят по уличните ъгли, също като в Кабул. На стария пазар пред централната джамия разглеждах сергиите с варена царевица, агнешки главички, комплекти от ножове, корани с позлатени корици и многоцветни паколи (шапки). И все пак китайското присъствие е неопровержимо, дори и ако не е толкова видимо. Всяка сутрин различни публични обяви се разнасят по мощни високоговорители, поставени по сгради и на пътуващи микробуси – и макар че Ислямът не е тайна тук, човек има чувството, че джамията не е място, в което може да се отиде лекомислено, без да се огледаш на всички страни, преди да влезеш вътре.

Големите империи винаги са били поддържани чрез комбинация от сила и закон. От 1949 насам, Китай редовно е прилагал в този регион както контролирано усмиряване, така и брутално потискане. И докато много уйгури са благодарни за икономическите възможности и развитието, което китайците носят със себе си, ханската доминация над икономиката е предизвиквала и спорадично недоволство. Някъде около 90-те години вече стана ясно, че идеята за една мирна мюсюлманска култура, преобладаваща в едно китайско-доминирано обкръжение, е бленуване посред бял ден. Китай прекрати всички строежи на джамии и започна кампания на „твърди удари“ против предполагаемите уйгурски сепаратисти, екзекутирайки десетки и хвърляйки в затвора стотици. 11 септември позволи на китайските власти да сложат на уйгурските активисти етикета „ислямски фундаменталисти“ и да започнат своя собствена война против терора. „Ако не вършим нищо, което да дразни полицията, те ни оставят на мира“, каза ми на пазара един продавач на дърва. „Но не мога да си представя, че някога отново ще имаме Туркестан, както се надявахме след освобождението на съветските тюркски републики през 1990-те“.

Целта на пътуването ни беше град Урумчи. Лежащ в равнината на пустинята Гоби, Урумчи е кръстопътят, където някой ден ще се срещ-

нат пътищата от юг и от изток, оформяйки един периметър, заграждащ китайския див запад. Като неофициална столица на новия северен коп-ринен път, градът гъмжи от търговци, от Русия до Пакистан, пазаруващи евтини стоки. Благодарение на улеснените транспортни връзки и западните хотелски вериги, една постоянна вълна от китайски туристи залива немногобройните местни атракции. Изглежда, че няма значение дали ще изчезне и последната следа от всичко, съществувало някога – всичко тук може да попадне в местния музей, една пропагандистка колекция от исторически обекти. Както и в Тибет, природата не е пречка: там, където някога през града е текла река, сега се простира магистрала с шест платна. По големите бензиностанции на Синопек и Петро-Чайна около града, хан-китайците (наброяващи сега повече от 80 % от населението), зареждат модерни японски коли. На този фон уйгурите изглеждат не на мястото си, включени в китайския пейзаж, но удавени в неговото демографско превъзходство. След два месеца и 3000 мили, Китай изглежда дори още по-силен от там, откъдето тръгнах.

* * *

Историята на Централна Азия изглежда оформяна от сменящи се източни и западни прочиствания. През 8 век, арабските армии са стигнали на изток до Кашгар, принуждавайки династията Танг да отстъпи. Четири века по-късно, монголската вълна включва целия регион в огромната евразийска империя на Чингис Хан. Няколко стотици години по-късно, през 1891, високо в памирската планинска верига, англичанинът Френсис Янгхасбънд среща руския полковник Янов. Той отбелязва, че руснаците са „раззинали уста доста широко“. Янов му отговаря, че това е „само началото“. Сега, един век по-късно, колапсът на Съветския Съюз отвори вратите за разширяване на китайското влияние, както това не е било още никога от времето на монголците. В централна Азия се появява едно китайско царство, в което Китай не завоюва страни: той просто ги изкупува. Но колко точно широко е раззинал уста – сега пък той?

Китай вече е спечелил сърцата и умовете на уйгурите. Но десетилетията на комуникация със собствените му тюркоезични мюсюлмани са били добра подготовка за неговата дипломация по-нататък на запад с централно-азиатските републики, чиито пазари той все повече доминира чрез евтините си стоки и от които внася петрол и газ. Един директен петролопровод от Казахстан вече води до западната китайска енергийна мрежа, Китай е закупил части от скромните газови залежи

на Узбекистан, намиращи се в непокорната ферганска долина, а в момента обсъжда строежа на нов петролопровод от Туркменистан през Казахстан до Китай.

Тези солидни инфраструктурни и политически връзки – включващи както двустранни разговори, така и такива, провеждащи се под егидата на Шанхайската Организация за Сътрудничество (наричана понякога „източното НАТО“) означават, че китайското влияние в централна Азия вероятно ще затъмни онова на Русия. Освен това Китай започва да предъква и Русия, използвайки в нейния бързо обезлюдяващ се далечен изток същата стратегия на демографско нахлуване и ограбване на ресурси, каквато е прилагал и в Тибет и Синцзян – една задача, която се улеснява от постепенното размразяване, под влияние на глобалното затопляне, на сибирския вечен мраз. Въпреки дипломатическия шум, Русия едва ли е нещо повече от една заядлива геополитическа бензиностанция, а Китай не пести усилията си да получи директен контрол над сибирския петрол и газ чрез агресивно изкупуване на фирми. Само ако Русия се пробуди за тази реалност и се обърне към Запада, реалното НАТО – а заедно с него и Западът – ще получат достъп до централна Азия, да не говорим пък за способността да се конкурира с Китай.

Китай гледа не само на Тибет и Синцзян като на жизнено важни за неговата сигурност. С разпространението на китайците по собствената му територия и по съседните централноазиатски държави, китайската външна политика все повече започва да напомня за руската „близка чужбина“: където и да се намират неговите хора, там са и неговите интереси. От днешните свръхсили, единствено Китай продължава да настоява върху идеята за неприкосновеността на националния суверенитет във форуми като ООН, изказвайки се против хуманитарна интервенция в Дарфур или санкции против Иран (и двете страни са негови важни енергийни доставчици).

Но докато Китай смекчава границите си чрез разпространение на собствените си хора из периферията – от Русия и Монголия до централна Азия, Бирма и Лаос – неговата мантра на ненамеса също ще започне да се променя. За онези нации, които стават китайски по съдържание, ако не и по форма, най-добрата надежда си остава да се развиват, като същевременно абсорбират толкова малко китайски характеристики, колкото е възможно. Но за тибетците и уйгурите, Шамбала и Туркестан няма да съществуват никога и никъде, освен във въображението им.

Някои хора казват, че демографията е съдба; други твърдят, че това се отнася до географията. След като пропътувах неговата почти безкрайна граница, аз разбрах, че Китай има на своя страна и двете.

Източник

Параг Хана е старши сътрудник към Американската Стратегическа Програма за фондацията New America. Това есе е откъс от книгата му Вторият свят: Империи и влияние в новия световен ред, която ще бъде публикувана от издателството Random House през март 2008.

Коментари (3)

- 30-08-2009 | **Зелен Бетон**

Много интересен материал, благодаря.

А това: „Въпреки дипломатическия шум, Русия едва ли е нещо повече от една заядлива геополитическа бензиностанция“ е страхотно попадение и несъмнено ще го запомня :)

- 01-09-2009 | **IVI** – Свобода за Тибет!

Прекрасен разказ!

Описанието е точно и обективно и поне що се отнася до заличаването на цивилизации и култури е тъжно.

- 20-09-2009 | **Стефан Ем. Николов** – Така е...

През 2005 г. имах шанса да посетя Синзцян (Урумчи) и Тибет. За Урумчи някъде прочетох, че бил „най-грозният град на земята“ и това е така поради дивото строителство. Примерът с градската магистрала, построена на мястото на реката, пресичаща града, е просто поразителен –

това в град, заобиколен от две жестоки пустини, Гоби и Такламакан. С труд открих джамия в този град. Що се отнася до Тибет – местното население е застинало в XVII в. – когато е построена огромната, приличаща на масивна язовирна стена сграда на двореца Потала, и китайците – хан – се отнасят към него точно като янките с индианците през XIX в. Само дете не ги колят, но от това просто няма нужда – те си измислят вкл. от донесените от китайските заселници – вкл. строителите на жп линията – болести, особено венерически и вероятно СПИН, алкохол, дрога – всичко, срещу което иначе издръжливите им организми нямат имунитет...

Късната победа на соцреализма

Автор: Олга Мартинова

През деветдесетте години често се задаваше въпроса дали руската литература е в също толкова тежко състояние, колкото и руската икономика. Но, изненадващо, тогава тя беше във великолепна форма. Изглеждаше така, сякаш се е осъществил старият лозунг на Мао: „Нека разцъфнат сто цветя“ – нови, стари и отново открити автори, често с напълно противоположни възгледи, се появяваха по едно и също време. Авангардисти и традиционалисти, излизали от нелегалност Самиздат-поети и автори от странство публикуваха в едни и същи издателства заедно с предишните съветски писатели. Това беше неповторимо многообразие, но то не беше мир, а по-скоро примирие.

С прехода от ерата Елцин към ерата Путин се промениха много неща. И отново обратнопропорционално: колкото по-добре се развиваше икономиката, толкова по-безинтересна ставаше литературата. От една страна книгоиздаването стана неочаквано доходоносно. От друга страна, феноменът на масовия интерес към „трудната“ литература – по съветско време дефицитна стока, а оттам и символ на социален статус – започна да изчезва. Освен криминалета и розово-сърдечни истории, новите издателски концерни, които контролират и мрежите за книгоразпространение, желаеха да поддържат и една „по-изискана“ масова литература като „продукт“. И тъй като многократно осмиваният соцреализъм беше масова литература, тук започна да се тръби за връщане назад – от издателите (които бяха работили в съветски издателства), от редакторите (които бяха редактирали съветски книги), а и от читателите (които бяха ги чели и обичали).

От експеримента към тривиалността

Това стана отчасти чрез реанимация на съветски знаменитости, независимо от какъв политически цвят, а отчасти и чрез изнамиране на

нови звезди – като Людмила Улицкая, която беше писала емоционални женски романи, преди да премине към поучаваща религиозна белетристика с антисемитски привкус, или Дмитрий Биков, който с удоволствие се възползва от всяко недоволство, появяващо се в един или друг момент в обществото, но се изживява преди всичко като представител на старата образована съветска прослойка. Носителите на надеждата от деветдесетте години останаха най-вече при малки издателства или се комерсиализираха, като например Владимир Сорокин.

Сериозната, търсеца, езиково осъзната литература, значително отслабена след дезертьорството на бившите авангардисти, днес е осъдена на маргинално съществуване, каквото не е водила дори и по съветско време, когато от нея се страхуваха – и я уважаваха – властимущите. Властващата днес в Русия литературна естетика е такава, каквато я желаше официалната съветска критика: едно сантиментално и идеологически натоварено просто разказвачество, което работи с грубо опростени представи за света (но за разлика от преди, с различни идеологии – от комунистическа до религиозно-искейпистка, от националистическа до либерално-капиталистическа). Една късна победа на соцреалистите! Нали те винаги бяха твърдели, че са близо до народа ...

Новите руски автори израстват в атмосфера, оформяна от издателства и критици. При това в главите на бедните „деца на прехода“ е останала по-малко пъстротата на перестройката, отколкото старият съветски жаргон. По принцип успешните руски автори днес клонят към един вид национално-комунистическо „червено-кафяво“, но винаги са готови да следват онова, което е във възход в момента, като същевременно говорят за демокрация и свобода: за тях не съществуват (идео)логически взаимозависимости.

Национални и комунистически

За нагледност, тук няколко примера: Сергей Шаргунов (род. 1980) има не само литературни, но и политически амбиции. Той беше започнал в междувременно забранената националболшевистка партия на Едуард Лимонов, след това се опита из различни опозиционни кръгове, после се присъедини към една близка до правителството партия, обяви се обаче за преследван, след като беше зачеркнат от тяхната кандидатска листа: „Почти никога не ме показват по телевизията!“ Романът „Птичи грип“, в който той описва младежки политически групи, желае-

ше да представи един личен опит, но се изгуби в готови шаблони. Едно измислено от това поколение понятие, „Нов реализъм“, бива обяснено от Шаргунов по следния първобитно-наивен начин: „Новият реализъм е нов в този смисъл, че той е по-открит и по-остър от класическия реализъм, той отразява един живот, в който има повече динамика (в него гъмжи от полицаи, бездомни и убийци).“ Това ниво е характерно за него. По подобен начин пише и роденият през 1971 Роман Сенчин, който се опитва да представи модни теми от деветдесетте години – полицаи, бездомници, убийци, дроги, проститутки и пр. – като критичен анализ на съвременността.

Захар Прилепин не е военен автор, въпреки романа си за чеченската война. Прилепин сменя темите си, постоянно остава само едно: той избира шокиращи ситуации, които предизвикват у читателя ту отвращение, ту съчувствие. Това напомня за „селската“ проза от седемдесетте и осемдесетте години. „Селяните“ (Валентин Распутин, Василий Белов и др.) бяха окачествявани по онова време като „консервативно-комунистически“ или „национално-антикомунистически“. Как тия две неща могат да вървят ръка за ръка е тайната на Homo sovieticus, която във всеки случай е наследена от по-младите поколения на „реалистите“. Повечето „селяни“ идваха от провинцията, пледираха под шепа за патриархална Русия и руската ортодоксална църква, като същевременно седяха в ЦК на КПСС, както и във Върховния Съвет. През деветдесетте години те изгубиха влиянието си. Запазиха списанията си, имаха (и имат) собствени литературни награди и собствени автори от подрастващото поколение, но останаха помежду си.

Чествани като нова надежда

А днес? Днес Прилепин и неговите връстници считат за свой образец един автор от националистическия ъгъл, Александър Проханов (освен „селяните“ и величията на соцреализма като Михаил Шолохов или Леонид Леонов). В края на седемдесетте, началото на осемдесетте години, Проханов беше честван от официалната, но либерална критика като нова надежда (заедно с Владимир Маканин и Анатолий Ким). Но когато през 1982 той публикува военно-патриотичния роман *Едно дърво по средата на Кабул*, разказващ за войната в Афганистан, предишните му почитатели започнаха да го презират, а критиците го нарекоха „славей на генералния щаб“.

През 1991 той поддържаше антигорбачовските превратаджии и написа „анти-перестроечния“ роман *Последният войник на империята* – част от неговото „червено завещание“ – който се появи, без да бъде забелязан, в едно от списанията на „селяните“. После беше почти забравен, докато се появи новата мода на „лявата идея“. Малкото издателство „Ad Marginem“, което отначало публикуваше френската философия от следвоенните години, а след това Сорокин и други експериментални текстове, направи крачка „по-наляво“: през 2003 то публикува *Последният войник на империята* и направи от червено-кафявия Проханов един модерен автор в светската, перчеща се с богатство „капиталистическа“ Москва.

Цветуща глупост

Както роденият през 1975 Прилепин, така и Проханов, който е роден през 1938, са изгубени деца на пропадналия Съветски Съюз. Те се смятат за опозиционери и са против „путинска Русия“. Прилепин разказва с удоволствие колко хубаво е било социалистическото му детство. Но докато той говори и мисли в примитивни популистки формули, то Проханов се обслужва с всевъзможни мистико-исторически теории и фантазии. И когато Прилепин пита по-старите си колеги съвсем делово: „В състояние ли е Русия да преживее кризата?“, Проханов отговаря зловещо: „Посред катстрофата, сред разрухата и падението поклъва нещо ново, загадъчно. На мястото на четирите съществували тук империи (Киевска Русия, Московското царство, империята на Петър Велики и проекта на Сталин) възниква пета империя. В нашия Витлеем е родено тайнственото пето дете, за което светът не знае още нищо. Магьосниците обявиха неговото раждане.“

Прилепин, Шаргунов и Со. Се възхищават на тази цветуща глупост. Самите те обаче са напълно неспособни на такива пируетни полети: дори и най-простото разказване очевидно е много трудно за тях.

Източник

Олга Мартинова (род. 1962 в Дудника, Сибир) живее във Франкфурт на Майн, където се занимава с лирика и литературна критика.

Коментари (12)

- 31-08-2009 |**ралица**

Много ми е интересно да науча нещо за съвременната руска литература и този анализ несъмнено заинтригува. Затова пък е написан някак повърхностно и с наперен тон. За да се пише лит. критика човек може би трябва да има повече житейски опит и дълбочина.

- 03-09-2009 |**Майя Маркова** – към Ралица

Препоръчвам ти Виктор Пелевин, особено „Generation П“.

- 03-09-2009 |**mira d.**

чудесно е, че публикувате този текст. питам се само дали авторката има достатъчно информация за съвестката литература, имайки предвид дистанцията русия-германия.

- 03-09-2009 |**Златко**

Единственото, което мога да кажа е, че тя със сигурност има повече информация от мен (поради което и публикувах статията). А инак, напълно сигурен съм, че има много руснаци, които вероятно знаят за руската литература – или мафия, или баня, или водка – значително повече от авторката. Само че, за беля, те просто не пишат. Или пишат, господ ги знае къде ...

Мирче, ти сега да не ми се стегнеш, нали сме приятели вече?

- 05-09-2009 |ралица

Благодаря, Майя, ще го потърся.

- 06-09-2009 |Мариоара – Ні !

С и благодарност за избора Ви за статията на Олга Мартинова !Уточнявам : скучна ми е литературната критика-друга е професията ми, но с безкрайно удоволствие чета худ. литература . Взриви ме с точността си, почти като присъда ъ един пример само, но за мен са доста повече :

„...През деветдесетте години те изгубиха влиянието си. Запазиха списанията си, имаха (и имат) собствени литературни награди и собствени автори от подрастващото поколение, но останаха помежду си.,,

Чела съм Вл. Сорокин и Ал. Маринина, и....сега –С Минаев и споделям вкуса на авторката, но не преставам да търся и обичам руската литература, защото знам, че ценностите ѝ съществуват –времето ги е съхранило в гениалните руски творци и като процес – не може да спре .

- 13-09-2009 |PIPY

Статията отразява много елементарно и едностранчиво какво става в руската литература днес. Тя засяга само една нейна част – областта на ляво ориентираните писатели. Улицка и Биков, които са единствените извън тази област упоменати в статията са упоменати мимоходом. Статията е писана за швейцарския вестник Neue Zuercher Zeitung, тоест за западния читател, който не е много наясно с руската литература и това може би обяснява нейната елементарност. В руския печат има много по-дълбоки и интересни статии, които са не по-малко остри и критични. Но и доста по-обстойни и точни. Там трябва да се търси, ако някой иска да представи какво става с руската литература днес.

- 13-09-2009 |Златко

Малко по-конкретно, драга Пипи. Нещо много като от дългото чорапче ми звучи коментара ти, прощавай. Един вид, „дайте да дадем!“ Всеки знае, че вода се пие най-добре от извора – ама ха иди и го намери тоя извор де!

- 14-09-2009 |PIPY – за Златко

Не се засягай. Иначе не мога да си обясня опитът ти да ме засегнеш. Това, което съм написал е истина, но не съм го написал с лошо чувство.

Напротив, направи ми добро впечатление че се опитваш да говориш за руската литература не от позициите на сантименталните спомени на пенсионери и комунисти. Но и да се оплюва цялата днешна руска литература, като се слага знак на равенство между днешните леви руски писатели и цялата съвременна руска литература (както това го прави Олга Мартинова) е смешно. В наскоро в Москва завърши ежегодния международен панаир на книгата и там се видя какво представлява руската литература днес, колко по-богата е тя от картината, която рисува Мартинова. Ако си бил и на есенния панаир на книгата в София (НДК), на който Русия беше специален гост, не може да не си забелязал същото. Тогава гост тук беше и споменатия Дмитрий Биков, който е много известен в Русия и е доста опозиционно настроен към режима на Путин. Той е негов яростен критик. Пак към в края на миналата година в София гостува и Михаил Шишкин. Един руски писател, който също като Мартинова живее в Германия и Швейцария, но е много по-известен от нея и в Русия и на Запад (носител е на много награди и в Европа и в родината си), има издадени негови книги и в България. За Виктор Пелевин се споменава в други коментари.

Ако питаш откъде в нета можеш да вземаш нещо за съвременната руска литература, то бих ти препоръчал да видиш в Журнальный зал това е линка: <http://magazines.russ.ru/>

Там всеки месец се качват всички руски „толстые журналы“. В тях освен литература се публикуват и много стойностни литературно-критически статии. Има и обзорни има и тематични изобщи – богат избор. Повечето са написани от водещи либерално-демократично настроени литературни критици. Приеми всичко това като доброжелателно отношение към това което правиш, а не като заяждане.

Чета Либерален преглед, когато мога но винаги откривам нещо интересно и не бих си губил времето с коментари, за да се заяждам.

Поздрави и успех.

- 14-09-2009 | **Златко**

Ок, благодаря за свестните приказки. Аз самият преди четях руснаците много активно, но напоследък не ми остава време за нищо. Пък и са толкова далеч ...

Само още една забележка: засегнатост и раздразнение не е непременно едно и също нещо. Ядосвам се на много неща тук, засягат ме мал-

ко. Толкова много народ минава през стаичката ми, изтрива си чепиците и продължава нанякъде ...

- 17-09-2009 | **Стилиян**

Статията все пак е правена не като цялостен обзор на автори и тенденции в съвременната руска проза – обемът не позволява. А идеята за новия соцреализъм (като масови тираши, като открито идеологизиран текст) си е много добра. Като четях статията, сетих се за една позната, която изрече великата фраза „масова литература за интелектуалци“. В България си е точно така. В Русия и Украйна все още е обичайна гледка в метрото хората да четат. Ама това е там, дето има метро. Какво е в дълбоката провинция, не знам. Вероятно гледат сериали...

- 02-11-2012 | **бай Промо** – Отн.: ‘А какво да кажем за BG соцреализма?’

Понеже оправихме литературата и образованието в BG ...започнахме да се занимаваме с руската литература.

В BG всичко е на ‘вили и могили’ – от литературата до образованието – и не само соцреализма ни е виновен.

Соцреализма в BG се занимаваше предимно с ‘идеологическите дисциплини’ (като ги беше опорочил до неузнаваемост), което едва ли учудва някого, тъй като по същество соцреализмът представляваше представяне на теоретичните разработки на национал-комунистическата пропаганда за действителност с похватите на виртуалната реалност.

Не си спомням, обаче соцреализмът да е объркал някъде математиката, физиката, биологията ... и въобще естествените науки. За историята – да, философията – да, изкуството беше без коментар (и все още е). Обществените науки бяха изкривени до неузнаваемост от всякакви ‘порочни практики’ и полуграмотни ‘експериментални феноменологии’.

Днес, 22 год. по-късно, нещата вместо да започнат да се подреждат, станаха още по-зле ... особено откакто на хоризонта се появиха разни феномени, врачки, екстрасенси и теософи, които за претендират ‘за истина от последна инстанция’ ... и които да обучават населението как да се учи на глупости и простотии от всякакъв род и вид ... и да ги представя за висша форма на познание.

Образованието пък вместо да се занимава да обучава на основни принципи и понятия, се занимава с някакви неграмотно подбрани и

некадърно представени фактологични познания, които едва ли може да касаят някого.

Хората би трябвало да се научат да мислят, да си подреждат знанията без противоречия, да могат да правят логически изводи и да проверяват по отношение на достоверност и правдоподобност информацията, която получават ежедневно, а не да зубрят цифри и същити с бели конци псевдодефиниции ... в стил ‘мозъчна дъвка’.

Паметта срещу доноса

Автор: Георги Гроздев

За „Случая Джем“ и Вера Мутафчиева – отново

Три дни след кончината си, още преди да бъде кремирана и погребана, Вера Мутафчиева беше наречена „доносник“ от доцент по литература, и то българска. (в. „Капитал“, бр. 13-19, юни 2009, „Не-некролог за Вера Мутафчиева“, Димитър Камбуров) Според автора, доносническата ѝ психика на манипулиран и „пленен“ човек се утаила в образа на Джем султан. Той свързва обявеното сътрудничество с Шесто управление на ДС с нейното художественото творчество. От там и представата за човека, която тя налагала чрез образа на Джем султан била като „за празно същество, подритвано от политиката и историята“.

Освен това доцентът открива, че в творчеството ѝ „няма съчувствие към човека“. Според него тя е силна авторка в негативното и слаба „в желанието да вижда у човека потенциал и порив към себенадмогване“. Романът бил и антиевропейски (може би затова е преведен в най-големите европейски и всички балкански страни, като има и по няколко издания). След втория прочит на „Случая Джем“ от перспективата на ... Китай, където Д. К. се е озовал като преподавател по български език, книгата му се сторила „подтискащо ограничена“.

Подадох молба в Комисията по досиетата и след около два месеца чакане получих покана за читалнята. Ето защо пиша този текст чак сега. И какво видях? Картонче образец №6 от 1972, на което няма подпис от Вера Мутафчиева. Пише, че агент Атанас е писател на свободна практика, владее немски, френски, турски, английски. (Интересно, чувал съм от Вера да казва със съжаление, че не е научила навремето по-лесния английски.) Атанас функционира от 1 август 1969, заведен на отчет от 22 септември 1969. На 5 юли 1990 г личното дело и работните дела на този агент са унищожени. Сега в досието има два листа.

Не знам къде Д. К. е чел доносите на Вера Мутафчиева. Не знам защо ѝ приписва магическа сила назад във времето. Не знае ли доцентът, че най-превежданият роман от новата българска литература има първо издание през 1967, преиздаден е веднага през 1968, когато дори и Държавна сигурност още не е сънувала агент Атанас.

Такова отношение към паметта на големите ни творци вече не прави впечатление, което е сигурен признак за духовния ни упадък. Отношението към Вера Мутафчиева не е изключение. Моралните и професионални мутации през последните двайсет години оневиняват всяко безочие. Като това да предизвикваш „дебат“ с тленните останки на опонент, който не е в състояние да ти отговори.

Георги Гроздев е завършил журналистика в СУ „Св. Климент Охридски“ (1982). Основател на издателство „Балкани“ (1991). Бил е репортер в изданието на Съюза на българските журналисти – в. „Поглед“ (1983-1989). Автор на единадесет книги с новели, разкази, есета, интервюта с изтъкнати писатели. Носител на награда на името на Елин Пелин за къс разказ, 2002. Романът му „Плячка“ е преведен на осем езика.

Коментари (61)

- 02-09-2009 | **ралица**

Вера Мутафчиева е паметник. Радвам се, че има хора да я защитят.

- 02-09-2009 | **Петър**

Прави чест на автора че иска да защити Вера Мутафчиева. Това говори много и за самия автор, Георги Гроздев, и си личи, че той е духовно надарен човек

- 06-09-2009 | **Вера Бонева** – дво биографични детайла

Хубаво е, когато говорим и пишем за споменатата страна от биографията на Вера Мутафчиева да имаме предвид две важни обстоятелства, с които комунистическата власт я е държала притисната до стената. Първо – баща професор по история, комуто е лепнато клише „фашист“. Второ – брат невъзвръщенец. При такова разположение на нещата, тя едва ли е имала алтернатива да се обвърже с ДС, ако е искала да продължи за се занимава с писане и книгите ѝ да се печатат...

- 06-09-2009 | **GeA** – За талантите и за досиетата

Защо трябва да търсим оправдание за талантите – Вера Мутафчиева бе човекът, който направи българската история интересна.

Ако продължаваме така, какво ще ни остане изобщо от нашата и от човешката култура – доцентура и професура с широки познания по агентура. И, за съжаление, медии, които да готови да публикуват всичко скандално за всичко, което ни е направило възможни днес.

- 06-09-2009 | **Таня** – В. „Капитал“ като в. „Шоу“

С оплюването на Вера Мутафчиева в. „Капитал“ и световно неизвестният българист паднаха до нивото на в. „Шоу“. В самото си начало „Капитал“ имаше договор с „Ройтерс“ и тогава нямаше оплювания и драсканици като в другите вестници. Сега и този вестник е в купа с Тошо Тошевци и сие.

Поздравления за гражданската позиция на г-н Гроздев
Вера Мутафчиева е паметник! Мир на праха ѝ!

- 06-09-2009 | **Златко**

При представяне на две противоположни мнения, логично е да присъстват и двете, а не само едното. Прочее, ето въпросния текст на господин Камбуров:

Не-некролог за Вера Мутафчиева

Това, което следва, не е некролог. Този жанр не подхожда за Вера Мутафчиева. Но и за исторически обобщения е рано. Ще изкажа мнение, за да събудя дебат. Мутафчиева никога не е бягала от конфронтация и спор.

Присъствал съм на нейни публични лекции и после на разговори на маса. Беше отдавна. Тя беше съсредоточена, прецизна и завладяваща, без да е „обаятелна“, в официалното си изложение. В разговора беше леко

отстранена и смълчана, без да излъчва досада или умора, просто едно полуприсъствие. Всякак излъчваше тежест и мощ, които не натежаваха и не извикваха уплах или плахост. Имаше в присъствието ѝ вече нещо отвъдно, някакво прекрачване, сякаш не беше вече цялата отсам и сред останалите, но не мога да знам дали това беше ефект на вече преклонната ѝ възраст, или универсално качество на личността ѝ, както съм посклонен да предполагам. Сякаш там, където беше тя, пространството се закривяваше по особен начин и тя колкото излъчваше, толкова и поглъщаше енергия, най-вече с липсата си на желание да съучаства на всякакви разговори на учтивост и трапезно забавление. Тя някак казващо полуотсъстваше, сякаш живееше няколко паралелни съществувания.

Преди време, след поредния провал с кандидатурата на Йордан Радичков за Нобелова награда, възникна идея за инициативен комитет, който да защити като по-конвертируема именно кандидатурата на Вера Мутафчиева. Аз лично не споделях този оптимизъм. Винаги бях харесвал писането ѝ, особено „Книга за Софроний“, съгласен бях, че е сред най-непровинциалните български писателски гласове, и все пак не виждах достатъчно аргументи за Нобелова награда. Поради една причина – липсата на емпатия, на съчувствие и интерес към човека като всякакъв. Вера Мутафчиева винаги ми се е струвала силна в негативно-то и слаба, твърде слаба в способността и в желанието да вижда у човека потенциал и порив към себенадмогване, себепрекрачване, самоповдигане за косата против законите на физиката. И на историята.

През първата година на престоя ми в Китай бях поканен да напиша обзор на българската литература между 80-та и 2000 година. Започнах подготовката си за този текст чрез препрочитането на „Случаят Джем“ – точно романът, който се счита за неин писателски връх и най-сериозно основание да се иска Нобелова награда. От перспективата на Китай и от втори прочит книгата ми се стори потискащо ограничена. В нея няма никакъв свят, няма материя, телесност; няма плътност нито на погледа, нито на сетивността, нито на преживяванията. Има схема с цел и поука. Идеята е една все по-жалка и безсилна човешка единица да се покаже като средоточие на десетилетни политически и дипломатически борби между Изтока и Запада с цел да се създаде алегория за ужаса и цинизма на историята. Стойността на султан Джем няма нищо общо с неговите личностни качества, нито когато все още ги има, нито когато деградира и се разпада. Политическата персона според книгата е напълно празна

сама по себе си; тя се изпълва само чрез силовите полета на властта, интереса, алчността, завистта и суетата. Султан Джем е заложник на политически и исторически процеси, които го третират като знаме, лозунг, символ и функционална определени амбиции и воли. Те обаче поради това не му позволяват да бъде човешко същество и той се смирява с това, не намира сили да се опълчи. Напротив, неговият приятел, сподвижник, слуга и летописец, поетът Саади, постепенно излиза от сянката на своя господар, за да се отърси не само от неговата власт и очарование, но и от този функционален възглед за човека, в който той все повече се вписва. Така Саади постига независимостта на твореца, но и на човека, който е господар на собствената си съдба, възвръща си човешкото и естетическото достойнство.

Според имплицитния автор всичко, което има значение, са сплетни, козни, интриги, суети и борби за власт и придобивки. Това е един безкомпромисен възглед, лишен от илюзии, но неговият цинизъм го прави и късоглед, и ограничен от капацитети. Идеята, че така е в политиката и историята и че те пропускат всичко останало, всякакви добри чувства и намерения, не е извинение. Възгледът е предложен като трезв и пронизателен, но той все повече откънява като предубеден и циничен. Като мизантропски по един скучен, предвидим и износен начин.

Казах си, че от тази книга Нобелова награда не става не само заради възгледа ѝ за човека, но и заради представата ѝ за Европа. Според книгата нейните култура и религия са сводими до чист ритуал, до фалш и лицемерие. С досадна неотстъпност повествователят разкрива зад всеки жест и ход, зад всяко слово и усилие все същите материалистички и персоналистички мотиви, все същия интерес и властолюбие. Такъв сплескан образ на европейската цивилизация е възможен, но той подозрително напомня една войнстваща и често завистлива перспектива, която днес пледира от позицията на не една религиозна и морална нетърпимост. При повествованието на Мутафчиева обаче такава външна перспектива няма, там няма привилегирована морално гледна точка. Привилегированата гледна точка е тази на истинския интелектуалец, на твореца, чийто поглед става все по-остър, все по-пронизаващ; но и все по-безразличен към лъжата, която управлява света, все по-обезверен, че може да ѝ се противопостави нещо повече от някаква вътрешна свобода, от индивидуалното избавление на творенето отвъд предрешеността на политиката и историята.

Скоро след като препрочетох романа, излезе новината за сътрудничеството на Мутафчиева с шесто управление на ДС. Не се изненадах. И в това няма тържество или злорадство. „Случаят Джем“ излага представа за човека като за празно същество, подритвано от политиката и историята. „Случаят Джем“ също така излага една друга представа – за твореца, който постига вътрешната си еманципация, но след като целия си живот се е посветил на едно празно и безлично същество. Вера Мутафчиева ще да е носила и Джем Султан, и поета Саади в себе си. Не, няма да противопоставям историка на писателя Мутафчиева: и двете лица са от страната на твореца. Другото лице обаче е лицето на човека в модерния, още повече в тоталитарния делник. В него то се оказва и политическо, и дори историческо, ако иска да бъде фактор, да влияе, да бъде част от ставащото. Това е лицето, което става сътрудник, което се оказва пленено, което става заложник на политически игри и борби. Другото лице, на писателя и историка, е решило, че от позицията на циничното си отвращение пред игрите на политиката и историята може да изостави другото лице на делника му, да го изолира като фалшиво лице, над чиято социална успешност то мъдро се надсмива.

Всичко това звучи като оправдание: всички имаме фалшиво лице, но само малко от нас имат друго, същинско, провиждащо и творящо лице, а Мутафчиева го е имала, затова другото лице – на доносника Атанас – няма значение.

Но дали няма? Дали Султан Джем, дали доносникът Атанас не са функция на мизантропския, циничен поглед на писателката Мутафчиева, на поета Саади? Те са празни форми, които обаче се пълнят не само от политиката и историята, но и от неща като култура, цивилизация, история, етика, философия, литература. Друга литература. Не като на Мутафчиева.

Дали Султан Джем, дали доносникът Атанас не са функция на мизантропския, циничен поглед на писателката Мутафчиева, на поета Саади? Те са празни форми, които обаче се пълнят не само от политиката и историята, но и от неща като култура, цивилизация, история, етика, философия, литература. Друга литература. Не като на Мутафчиева.

*Авторът е доцент по теория на литературата в СУ „Св. Климент Охридски“. Чете лекции и в департамент Нова българистика на Нов български университет. Публикува множество литературоведски и културологични студии и статии в български и чуждестранни издания. От

две години преподава български език, литература и култура в Пекинския университет.

- 06-09-2009 | **Златко**

Така. Признавам, че публикувах текста на господин Гроздев без да си дам труд да прочета началния материал, воден от нещо като „чувство за задължение“ („Балкани“ публикува преди време един мой текст, беше ми неудобно да откажа). Сега чета текста на Камбуров и не виждам в него нищо морално осъдително. **Повтарям: НИЩО морално осъдително.** Анализът на романа звучи повече от компетентно, тонът е цивилизован и сдържан, той очевидно говори за неща, от които разбира. А предположенията му относно агентурното минало на писателката са напълно странични и не представляват сърцевина на текста. ОК, той не харесва Мутафчиева като човек, а както изглежда – и като писател, поне що се отнася до този роман. Аз не виждам в това никаква причина да го превръщаме тук в символ на агресивна безалаберност.

И накрая – искрена благодарност на госпожа Т., без чиято помощ сигурно нямаше да обърна внимание на това, че за малко щях да стана част от една вълна от мнения, която – както виждам сега, след прочита на текста – очевидно не споделям.

- 06-09-2009 | **Зелен Бетон**

Дори ако „мизантропията и цинизмът“ могат да се изведат като характеристики на погледа на Вера Мутафчиева (с което лично аз не съм особено съгласен, но все пак не претендирам да познавам задълбочено творчеството ѝ), би следвало да се позамислим и каква алтернатива е имала.

Ако се беше опитала да прокара хуманистично-позитивистки идеи чрез своите литературни образи, те би трябвало задължително да са рамкирани по модела на соц позитивизма. Иначе вероятността книгите ѝ да бъдат публикувани би намаляла рязко. Именно затова не са рядкост творците (не само писатели) от тоталитарния период, които предпочитаха да изглеждат като циници и мизантропи (дори и насилвайки се да бъдат такива), само и само да не бъдат принудени да звучат като „строители на социализма“.

Защото да се насилиш да звучиш като част от партийната пропаганда е значително по-голям компромис, отколкото да се концентрираш върху –

и да извадиш на преден план – собственото си усещане за безизходност. Второто поне си е истински твое.

С това не вземам страна по конкретния дебат за В. Мутафчиева; само го посочвам като съображение, което според мен трябва да се има предвид. И то далеч не само в този случай.

В добавка бих казал, че вече започва да наднича опасността от твърде еднопланови анализи на събития отпреди 89-та. Това става когато или относително млади хора пишат такива материали, без да имат собствени спомени (разказите на по-възрастните все пак не са информация от първа ръка, а и не могат да претендират за изчерпателност), или когато някой пише под въздействието на – или в контекста на – политизирани, черно-бели, „модерни“ представи за тоталитарния период.

В случая, дори и да не е първото, в текста на Д. Камбуров имаме налице поне второто: прави се опит за коментар на В. Мутафчиева като творец очевидно и основно през призмата на активния в момента дебат „досиета“. Нещо, което според мен не е възможно, тъй като такава логическа връзка може да бъде само периферна. Имайки предвид наследството, което ни е оставила В. Мутафчиева, това са несъпоставими неща.

- 06-09-2009 | **Екатерина Михайлова** – мнение

Нека никой не ми се сърди, че през годините страниците на Вера Мутафчиева не са ме спечелили. Нито една от книгите ѝ не успя да предизвика онова интелектуално вълнение, което аз намирам че поражда всяка добра книга. Нека никой нейн почитател не се сърди, но винаги ми се е струвало, че Вера Мутафчиева е учен, който се опитва да бъде писател. Това най-силно почувствах в текста ѝ за атомната централа „Козлодуй“ – ярко писателско безсилие в опита за пресъздаване на съвременността. Съвременността, която е райското място за писателската личност, за нея е лобно място. Що се касае за доносничеството ѝ, то е факт, но той би ме занимавал изключително силно и болезнено ако Вера Мутафчиева беше пълноценен писател. Не е такъв. Според мене тя може да бъде разглеждана само по един начин: интелектуална разновидност породена от несвободата. Ще дойде време когато всички явления на културата в епохата на тоталитаризма ще бъдат верно разтълкувани и пожеставени на действителното им място. А то е доста нищожно.

- 06-09-2009 |e-ink – Паметта срещу читателя?

Първо бързам да кажа на „Зелен бетон“, че ако дистанцирането от позитивните човешки стойности е единственият начин да се опълчиш срещу соц. реализма, Кундера би бил невъзможен. А той сякаш има все повече какво да ни каже.

Второ, г-н Гроздев прилага досадно изцедената тактика Еди-кой-си е покойник, нямате право да плюете срещу некролога му. Един писател (че и сценарист на Аспарух) е публична личност по свое желание и името, както и личността му/й, са отворени за дебат.

Трето – текстът на доц. Димитър Камбуров е проникателен и много елегантен анализ на едно усещане, породило се от книга на Вера Мутафчиева и намерило потвърждение в политико-общественото й присъствие. Не става дума просто дали е била агент на ДС или не. Става дума за съзнателния стремеж да бъдеш част от цялото това „презряно“ политическо. (На всяка цена, както изглежда.) Помним статиите й в 24 часа, които трябваше да разяснят на народонаселението решенията от кабинета на Петър Стоянов. Това си е едно истинско политическо дълголетие.

Четвърто – отново към г-н Гроздев. Фактът, че разни романи са преведени на разни езици в България трудно може да мине за аргумент, че си голям бунтар и в лоши отношения с държавната власт. По-скоро обратно. Всъщност, благодаря, че неговото жалеене по морала на читателя ме запозна с текста на Камбуров.

- 07-09-2009 |Петър Величков – Мутафчиева и романите й

Присъединявам се към мнението на г-жа Екатерина Михайлова. С изключение на „Случаят Джем“, който съм чел в пубертета, останалите й книги не са ме развълнували, те са като студени тела, които поглъщат енергията на читателя. Вера Мутафчиева можеше да се прояви като голям писател, ако беше описала вярно живота си и бе признала за дейността си като агент. Това тя не направи, виж томовете й със спомени „Небивалици“, от които още първият ме разочарова. Всичко беше претрансформирано, нагласено и т. н. Всъщност не е толкова важно дали Мутафчиева е доносничка и защо. По-важното е, че повечето от книгите й наистина са ярък пример как историкът не бива да пише романи. В този аспект мисля, че защитата на Гроздев е безпредметна, докато текстът на опонента му от Китай си заслужава четенето.

- 07-09-2009 |**Мари**

Силно се съмнявам, че ако (колкото и невъзможно и относително да е това) беше на мястото на Вера Мутаючиева, Джими Камбуров щеше да се самонадмогне... Че би имал и половината вътрешна сила и устойчивост, и че, бидейки иначе достатъчно талантлив анализатор, щеше да роди текстове с пълни с хуманизъм и човечност образи, както и че начинът, по който би опитал да защити себе си от глупавите едностранчиви схеми на времето, нямаше да е пропит с „празни форми“, че щеше да стане от него своего рода романтик (не циник, макар че той и сега никак не прилича на такъв), че щеше да може като един Йордан Радичков примерно да създаде свой свят, автономен и самобитен.

- 07-09-2009 |**Мари**

p.s. :

Нищо лично нямам против този наистина много интересен и умен, както вече написах, анализатор, но се съмнявам също така, че той примерно би се опазил, би предпочел абсолютното аутсайдерство пред някаква форма, макар и с нежелание и погнуса, на колаборация със силните на деня, на дългия тоталитарен „ден“, който онези таланти, които напълно не приеха и винаги отричаха, заплащаха за това нередко със собственото си разрушаване.

- 07-09-2009 |**Златко**

Това, което практикуваш тук, се нарича критика *ad hominem*, Мари. Вместо да критикуваш казаното от Камбуров, ти критикуваш самия него. Още по-комично изглежда цялата работа, като се прочете това „нямам нищо против него, но ...“, след което става доста ясно, че всъщност имаш *доста много* против него.

Сега е мой ред. Не че имам нещо против някой, който предпочита да защити Мутафчиева (чието реноме, според мен, не бива нападано от Камбуров – той просто казва, че не я харесва, след което намира потвърждение за антипатията си в – потенциално спорния – факт на нейното сътрудничество). Но да защитаваеш някого, нападайки опонентите му като недостойни хора, всъщност не е защита. Това е отваряне на нов фронт – от което едва ли имаме нужда в случая.

Впрочем, всички защитници на Мутафчиева и нейното творчество са добре дошли тук, разбира се. Самият аз нямам твърдо мнение, тъй

като единственият ми – неуспешен – опит да чета нещо от нея лежи далеч назад в годините. Единственото, което защитавам тук е, че Камбуров не е извършил нищо неморално. Това е.

- 08-09-2009 |**Мария Стайнова-Секулова** – “Атанас”, -В.М.

Когато прочетох досието си, /2000г./ се натъкнах на многословни, подробни доноси за мен и обкръжението ми като „невъзвращенец“, получени от сестра ми, която е била привлечена от Вера Мутафчиева по поръчка на ДС в Института по Балканистика. Доносите са от „Атанас“.

В един период от време сестра ми се радва на силна подкрепа, симпатии и професионално насърчение от страна на В. М. Внезапно това прекъсва, необяснимо за сестра ми, В. М. престава да се интересува от докторската работа на сестра ми и професионалната и приятелска връзка, която е била по инициатива на В.М., за голяма изненада и разочарование на сестра ми, се прекратява напълно. По сведенията, които „Атанас“ дава и за друга позната, аз бях сигурна, че В.М. е доносникът. Това се потвърди чак тази година.

Тя е навредила на сестра ми и вероятно на много други хора, /които не са си чели досиетата/Тя е злоупотребила не само с доверието на свои подчинени и познати, тя е злоупотребила с доверието на многобройните ѝ читатели и почитатели. Това се вижда от цялата активност в защита и опит за оправдание на Доносника-В. М. Никой не обича да му се вземат идолите и да се чувства измамен!

Но за жалост това е факт- В. М. има и друга страна- цинична и безскрупулна, всичко е позволено в името на успех в кариерата.

Нека обърнем осъдителното си отношение главно към перфидния комунистически режим, който изнудваше и прелъстяваше, използваше всички слабости в характера на хората, за да всява страх и държи в подчинение е зависимост всички.

- 08-09-2009 |**мари** – ге:

Златко писа:

Това, което практикуваш тук, се нарича критика ad hominem, Мари. Вместо да критикуваш казаното от Камбуров, ти критикуваш самия него. Още по-комично изглежда цялата работа, като се прочете това „нямам нищо против него,

но ...“, след което става доста ясно, че всъщност имаш доста много против него.

Нямаше да се включа в този дебат, Златко, нямаше да имам кой знае какво желание, ако Димитър Камбуров не правеше нещо подобно с Вера Мутафчиева.

Цитат от текста на Камбуров:

„...Всичко това звучи като оправдание: всички имаме фалшиво лице, но само малко от нас имат друго, същинско, провиждащо и творящо лице, а Мутафчиева го е имала, затова другото лице – на доносника Атанас – няма значение.

Но дали няма? Дали Султан Джем, дали доносникът Атанас не са функция на мизантропския, циничен поглед на писателката Мутафчиева, на поета Саади?“

Между прочем, зле си разбрал, струва ми се, сравненията от предишни ми коментар. Те не бяха за това кой е по-талантлив, кой по-умен и пр. – позволявам си да мисля, че и Вера Мутафчиева, и Димитър Камбуров са именно от талантливите и умните, достатъчно надарени хора. Сравненията бяха в посока на това, че все пак се съмнявам, че за някои от изпитанията, изживяни на поколения, родени преди нас, щяхме да се представим по-добре, щяхме да имаме по-силен дух или характер. Това беше всъщност най-важното сравнение.

За родените по-късно понякога е много лесно да си представят, че са по-достойни, че биха могли еди какво си да направят, ако бяха на мястото на други, родени преди тях; толкова е лесно да се тръгне от подобна, невинаги съзнавана презумпция...

Аз не коментирах всъщност книгите на Вера Мутафчиева, какви са те като литературна стойност. Това, което си позволих да напиша бе, че се съмнявам, че (пак казвам, колкото и относително да е това) ако Димитър Камбуров беше на мястото на Вера Мутафчиева, той би издържал това, което тя е издържала в личния си кръст и биография така да се каже, и че би успял да създаде нещо повече от нея.

- 08-09-2009 | **Златко**

Ок, радвам се за уточнението. Благодаря, уважавам мнението ти.

- 08-09-2009 | **Златко**

Впрочем, казаното от госпожа Стайнова-Секулова преобръща дискусията доста радикално. Самият аз се чувствам доста горд, че една случайност ме направи част от толкова важен дебат. За наше общо щастие, „Прегледът“ не е място, където се правят стотици коментари. Мисля, че в Интернет това е само гаранция за качество. Все пак бих се радвал, ако се обадят повече хора, и от двете страни на дебата, с или без реални имена (разбира се, за предпочитане с реални).

- 08-09-2009 | **Донка Аврамова**

След известно двоумение реших да кажа нещо, което не само мисля, но и знам: писателката Вера Мутафчиева презираше читателите си. Със същото презрение към зрителите, тя създаде (наред с режисьора) и нелепицата „Аспарух“. Защо? Защото бе открила, че в условията на тоталитарната комунистическа страна в несвободната, дирижирана култура няма чисто художествени критерии, а това се отнася и за публиката – тя е един ограбен човешки свят, който също няма критерии – изгубил ги е или не ги е придобил. А ако си умен, от това просто може добре да се живее. Следователно, формулата е: ползуваме безотговорността и глупостта на управляващите и се превръщаме в нещо, което не бихме били ако живеехме в един свободен свят. От тука нататък всичко което следва е смешно (за много интелигентния автор, какъвто тя безспорно беше: критиците си пишат, както знаят че трябва да се пише, организациите правят литературни четения и срещи с автор, защото тъй е казано, съответните институции организират превода в чужбина и го плащат, а българския читател... Е, българският читател е най-безопасен за автора – общо взето той е мухльо, който търси душевното си спокойствие в историческата книга, колкото й да я бива или не толкова... Авторите на исторически романи са циници, братя българи, колкото и да не ви е приятно! Те печелят от вашата патриотична наивност. Не само Вера Мутафчиева – Стефан Дичев и все още живия Антон Дончев бяха хитреци, които презират и ползват наивността и невинността на българския читател! А Димитър Камбуров не само че е чудесен анализатор, но и много възпитан човек – той просто не ви съобщава цялата и така тъжна истина за тази българска писателка. Вижте, колко и да е предизвикателно към почитателите на покойната, ще изкажа едно мое предположение: доносите й на pewno са били превъзходни. За разлика от книгите й.

• 08-09-2009 |Златко

М-да. Картинката се очертава реалистична. С риск да стана досаден, ще повторя отново тук песничката, която си пея от памтивека: ако само успеем да надхитрим себе си и да гледаме повече напред, а не все така вторачено назад ... ОК, на опашката на Европа сме – и географски, и културно, и политически ... Интелигенцията ни или не съществува, или ако съществува, ни разочарова, почти неизбежно. Разпращавайте ни са провинциални, завистите ни – единствено гигантското нещо в тази страна

...

Е, и какво от това? Изисква се само малко фантазия (и не малко сила на духа – това, което Вапцаров наричаше „вяра“), за да изберем *въпреки това* да бъдем оптимисти. Не защото основанията за това са прекалено големи – а чисто и просто защото песимизмът, като наша вечна философия, е доказал с 200-процентна сигурност, че не води доникъде. „Аз вярвам, следователно съществувам“ – това са или глупости на търкалета, или единствено надеждната умонагласа в тези първопроходни времена. И все пак тя се върти! България е част от Европа – за пръв път в цялата си най-нова история.

Спирам дотук, за да ви дам възможност да се насмеете на спокойствие. Що се отнася до мен – аз трябва да работя.

Чао, до скоро.

• 09-09-2009 |Таня

Като четете някои мнения за читателите по време на комунизма, които нямали критерий за добра литература, имам чувството, че сме живели в две различни България. Моето поколение е четящо и сме чели не само Вера Мутафчиева, мир на праха ѝ! Читателите имаха свой вкус и критерий и лесно отсяваха плявата. Харесвам Радичков и какъвто ще да е бил като човек, смятам, че той е страхотен писател.

• 10-09-2009 |Агент „Атанас“:

Сдравей, Златко!

1.

„Случая Джем“ е написан преди да се роди агент „Атанас“ – факт!

При такова разминаване с действителността в природата не се оцелява и секунда. Само в нашата бананова демокрация е възможно на другия

ден след края на някой стойностен творец хиените да го задъвчат точно като в джунглата.

Само за мародерите и лешоядите смъртта е най-сгоден повод – това също е факт.

2.

Творбата има естетическа стойност и е нещо обективно и независимо от автора. Тя предполага непредубеден интерес към нея. Изисква вкус и познания. Колкото е по-стойностна, (и сега, и в миналото), толкова е по-чужда на масовия кичозен вкус.

Демокрацията по принцип поощрява лошия вкус под формата на болшевизиране т.е масовизиране, а литературовъди под път и на път го провокират и хиперболизират в своя полза. Често те също не четат книгите, за които пишат, а „импровизират“, както не четат повторно и написаното от самите тях. Иначе нямаше да имат толкова проблеми с пунктуацията. (Авторът от Китай също ги има.)

Оплюването на авторитетите преди тях щяло да остави „празно“ място за собственото им его и това на техните приятели. По какво тогава се различават от партийните секретари след Девети септември, дето отричат с апломб Яворов и Йовков? И тогава и сега се има пред вид не творчеството, а набедената или истинска личност на твореца, която се оглозгва с оглед на текуща целесъобразност. И тогава, и сега се пропуска семпъл въпрос. Какво са създали?

3.

За духовния упадък, за който споменава г-н Гроздев, съществуват още много признаци. Отношението към романа „Случаят Джем“ е само един от тях.

Спомняте ли си ? Културният министър Стефан Данаилов написа „сбогом“ със „з“, колежката му Нина Чилова обърка художника Златю Бояджиев с композитора Панчо Владигеров, премиерът – цар нарече Петко и Пенчо Славейкови братя, (те са баща и син), президентът Стоянов даде пенсия на починал отдавна творец... Колекцията от примери за подражание е твърде богата.

Збогом, Златко!

• 10-09-2009 |Златко

Всичко е чудесно, но защо тоя страх да пишете под свое име, уважаеми? Това олекотява неимоверно всички тия (иначе сигурно заслужаващи

внимание) приказки. Някак страхливичко изглежда, както и да го украсява човек.

(Збогом означава ли, че вече се познаваме? Из главата ми се върти едно такова предположение ...)

- 10-09-2009 | **Красимира Йончева**

Преди месеци по екраните в София се появи филмът на Малина Петрова „Приключено по давност“. Бих препоръчала на всички, изкушени в темата „Агенти“, да го гледат, защото той, според мен, показва, че подпалването на Партийния дом не е целяло унищожаване на архива, а напротив – достигане на ситуация, в която „котараците“ ще размахват „досиета“ и ще си пият кафето. За сметка на „мишлетата“. За съжаление целта е била постигната и затова днес всяко позоваване на досиетата е, според мен, проблематично. В този смисъл да се оценява творецът /историк и писател/ Вера Мутафчиева през призмата досиета ми се струва несериозно. А фактът, че името и творчеството ѝ предизвикват спорове като този, е красноречиво доказателство, че присъствието ѝ в културното пространство на страната е значимо.

- 10-09-2009 | **e-ink** – Конфуций

„Учителят каза:

- В Поднебесната има ли Дао, изяви се,
в Поднебесната няма ли Дао, скрий се.

В Поднебесната има ли Дао,
да останеш беден и незнатен е срамно.

В Поднебесната няма ли Дао,
да станеш богат и знатен е срамно.“

Из „Беседи и размисли: Конфуций“, превод Милко Стоименов
„Дао“ означава път.

Поздрави от мен, Кристина Димитрова.

- 12-09-2009 | :Ф

Цитат:

*С досадна неотстъпност повествователят разкрива
зад всеки жест и ход, зад всяко слово и усилие все същите
материалистички и персоналистички мотиви, все същия интерес
и властолюбие. Такъв сплескан образ на европейската*

цивилизация е възможен, но той подозрително напомня една войнстваща и често завистлива перспектива, която днес пледира от позицията на не една религиозна и морална нетърпимост.

Като чета коментарите, изглежда „Случаят Джем“ е много мъдра книга. Ще взема да я прочета. А между другото, защо търсите някакви сложни психологически елементи в книгите на Вера Мутафчиева, когато тя очевидно не се интересува от това и пише за съвсем друго. Не че аз имам много високо мнение за нея, ама тук още малко някой ще каже, че на шрифта на който са отпечатани книгите и не е възможно да се получи качествена литература.

- 12-09-2009 | **Таня Кольовска**

Безусловно, много по-лесно е да разбереш и харесаш господин Камбуров, отколкото Вера Мутафчиева. (Особено от перспективата на посредствеността). Но съм сигурна, че подобна леснотия не ни е нужна.

Господин Енев, ами прочетете я – Вера Мутафчиева. Сюзан Зонтаг няма да ви се разсърди.

- 12-09-2009 | **Златко** – ге:

Таня Кольовска писа:

Безусловно, много по-лесно е да разбереш и харесаш господин Камбуров, отколкото Вера Мутафчиева. (Особено от перспективата на посредствеността). Но съм сигурна, че подобна леснотия не ни е нужна.

Господин Енев, ами прочетете я – Вера Мутафчиева. Сюзан Зонтаг няма да ви се разсърди.

Споменах вече, че съм опитвал, както и това, че не ми хареса. А освен това, когато човек живее извън България толкова дълго време, колкото го правя аз, някои перспективи се променят с неизбежност. Нали си спомняте оная шега на Радичков за врабчето, дето с питане решило да отиде до Цариград, попитало една крава, а тя му казала, че за такова пасище не била чувала?

(Исках само да кажа, полечка с преценките на перспективите. Понякога те говорят за самите нас повече, отколкото за преценяваните неща :-))

• 12-09-2009 |Е

И „Аз, Анна Комнина“ е прекрасна книга – с малко усложнена за незапознатите с влиянията структура, но все така прекрасна книга.

Освен това има книги (много книги), които е най-добре да се четат на чисто, т. е. докато самият ти си достатъчно непредубеден и несмачкан, за да можеш да съчувстваш на героите, да плачеш и да се радваш с тях, да им се възхищаваш, да те боли за тях и т. н. емпатийни състояния. Към героя, не към самия себе си. За мен Джем винаги е бил силно романтичен образ. Струва ми се странно да се учудваме от слабостта и честата морална неприятност на романтичните герои-неудачници. Той е романтичен образ и затова трябва да пропадне, слабостта го прави човешко същество, достойно за съчувствие.

Според личната ми емоционална преценка към човек, който проявява сила и надмогва себе си, независимо дали по позитивен или негативен път, се изразява признание, възхищение, негодувание и т. н. Образът на Джем остава след прочита на романа, горчив, но някак красив спомен, така че няма как да е празен. Той е отчаян образ. Не е ли цинизъм и мизантропия да отричаш правото на човека да бъде слаб, да се прегъва, пречупва, отказва, проваля?

• 12-09-2009 |Б.Павлов – Мнение на читател

Като си говорим за скучна литература, чудя се, кой от великите, „скупни романи“ бих прочел отново, като „съдебно споразумение“, ако ме заплашваше присъдата да прочета повторно „Случаят Джем“? „Вълшебната планина“? „Игра на стъклени перли“? „По следите на изгубеното време“?... Звучт ми като заглавия на трилъри. Може би сравнението на „Случаят“ с „Мемоарите на Адриан“ би ни дало по-ясна представа за качествата на Мутафчиева, като писателка. Аз предпочитам Маргьорит Юрсенар. Въпрос на вкус.

Колкото до доносите – да оставим този специфичен жанр, на професионалното внимание на историците, психолозите и социалните антрополози. Фактът, че имаме достъп и до опитите ѝ в тази област, би бил полезен за духовното ни здраве, само ако ни се е случвало да се замислим над онази част на „Господнята Молитва“, която започва с:...“и прости нам дълговете ни...“. Силно се надявам, че повечето от нас са го правили.

• 13-09-2009 |Е

Тези от нас, които не биха ги препрочели, нямат компетентен ореол. И аз предпочитам приказките на Фани Попова-Мутафова. И?

Невъзпитано е да се товари един индивидуалист с дълга към човечеството. Преди да бъде романист, Вера Мутафчиева е историк, византист и османист. Оттам са и характеристиките на част от романите – хрониките СА инструмент на властта и имат навик хем да се опитват да са близо, хем да изпълняват цели, хем да не си личи. Няма нужда да са любимо четиво, но са задължителни, ако ще съдим.

Не става „по европейски“, защото традиционна неучена (т.е. тази извън специализираните факултети) Европа не познава (бивша) Византия. За евромита тя и бившите ѝ вилаети са като екзотична пралеля. Разбираемо предвид затруднения достъп и факта, че това знание ѝ идва малко в повече, но това повод ли е за някого да се разделя с него? Балканската историческа романистика (и изследвания) могат да представят тази част от Европа, която неизбежно не си я харесва, защото не била красива като картините на Рафаело (нерде Ямбол, нерде Стамбул). За което, разбира се, си има причини – те са видими и читаеми, но комуникирането им се случва сякаш на китайски. Морализаторстването и амбицията ги правят нежелани за разбиране :-)

• 13-09-2009 |Златко

В края на краищата всички с неизбежност стигаме до простичкия факт на харесването или нехаресването, останалото според мен са интелектуализации. Но важното в този дебат, струва ми се, е не толкова фактът, че някои от нас харесват Вера Мутафчиева, а други – не, колкото това, че повечето участници в него се опитват да ѝ придадат някаква аура: „писател от европейски мащаб“, от едната страна, и „агент Атанас“, от другата. Едва ли е нужно да уточнявам, че се дистанцирам и от двете позиции, тъй като от моя гледна точка Вера Мутафчиева е не изключение, а по-скоро желязно потвърждение на правилото, което властва над интелектуалния живот на тази страна през цялата ѝ най-нова история, а именно: *тя не допуска изравняването на истински големи интелектуалци на собствена земя*. Просто не го допуска и толкова! Всички досегашни заявки за достигане на калибър и мащаб, задминаващи поне от малко местните, са завършвали или с бързо унищожение (Алеко, Гео Милев?), или с премазване на таланта чрез други, по-лицеприемливи, средства

(Славейков, Яворов, Дебелянов, може би Далчев, чийто живот не познавам достатъчно?) Единствената сигурна интелектуална позиция в цялата най-нова българска история, повтарям, е онази на човека, който, без непременно да достига до низините на най-очевидната посредственост, просто не предизвиква статуквото по никакъв начин и спокойно „служи“ на някакви идеали – национални, партийни или чисто-изкуствени – като по този начин си осигурява едно сравнително необезпокоявано съществуване, на цената на пълна незабележимост извън специфичната родна култура (имената тук са легион и – с възможното изключение на Йовков – според мен те включват *всичките ни национални класици*, от Вазов до Димитър Димов, плюс всичко, което се прави в момента, доколкото ми е познато). Именно в този контекст трябва да се разглежда работата на Вера Мутафчиева според мен и, ако човек приеме донякъде обяснителната логика, която предлагам, то заключението се налага с неизбежност: Мутафчиева е част от българския мейнстрийм, нито особено добра, нито особено лоша, просто типична до зъбобол. И това е, над което би трябвало да се замислим, а не боричканията на тема дали тя има място в националния литературен амвон, или трябва да бъде низвергната като сътрудник на една диктаторска власт.

- 13-09-2009 | **Гост**

Вера Мутафчиева най-вероятно не е най-добрият пример за писател, но тя беше един много добър учен османист. Трябва наистина голяма доза или интелектуално невежество или самомнение, за да се нарече тя в този смисъл „типича като зъбобол“.

Да, не е могла и все още не може тази среда, българската, да позволи на достатъчно талантили хора, които иначе винаги е имало, да надмогнат едни или други форми на културна провинциалност. Това донякъде е и естествено, понеже за културни натрупвания, еволюции и пр. трябва време, в което да могат да се развиват в един поне сравнително по-спокоен откъм прекъсвания и заличавания процес на надграждане. Тази недостатъчност или невъзможност да се надмогне по по-осезаем начин културната провинциалност, както я нарекох, никога няма да се надживее обаче от хора, които съхрянават толкова силен, изначален комплекс за национална малоценност. Нито Гео Милев, Нито Алеко Константинов, нито Александър Балабанов примерно, нито немалко други като тях щяха да могат да оставят и това, което все пак са успели да оставят, ако

нямаха достатъчно самочувствие, и национално, и лично, и на граждани на света, въпреки че прекрасно са съзнавали какъв е халът на родната им държава – държава по тяхно време само на няколко десетилетия.

Ако човек толкова болезнено усеща националната си принадлежност като някаква много лоша и изостанала, ако непрекъснато го е срам от нея, изглежда, и не се чувства равен, поради нея :) в града или мястото, където е отишъл да живее, то по-добре да се пише само еди какъв си гражданин, не и български, и не се занимава въобще с такива изостанали страни, с такава една никаква интелигенция и т. н. От комплексиращи интелектуалци големи автори не стават – това просто няма как да стане, без значение разбира се тяхната националност.

- 13-09-2009 | **Гост**

Когато никаква тоталитарна машина не преследва и ограничава вече хората да говорят и пишат каквото мислят, е повече от жалко, ако те самите по някакъв начин си пречат, ако не са способни да надмогнат синдрома на хора, които при сблъсъка, допира си с каквато и да е друга, по-напреднала в едни или други отношения действителност, не са имали достатъчно устойчиви, адекватни, автентични собствени културни корени. За да не се налага да компенсират някаква своя лична културна неустойчивост, вътрешното унижение, което може би са изпитали, сравнявайки се със средата, в която са отишли да живеят, с опити да прехвърлят непрекъснато тази лична несигуност, своя срам, така да се каже, от това, че са се родили еди какви си, на цялата общност, едва ли не, страна, народ, както искате, сред който са имали толкова лошия късмет нали, да се родят.

- 13-09-2009 | **Златко**

Не знам защо в разговора навлезе думата „срам“. Аз поне не ѝ виждам мястото тук. Не виждам и следа от срам в интерпретацията на българската култура, която предложих по-горе, не виждам – и никога не съм виждал – поводи за срам нито в българските тоалетни, доколкото не са мръсни, нито в хората, които ги ползват (ditto). Аз просто съм един от тях, точка. Останалото са нечии интерпретации, които ми се приписват, така поне ги виждам оттук.

- 13-09-2009 |**Златко**

между другото, защо непрекъснато става така, че агресивните коментари тук винаги идват от анонимни автори? И с какво, ако не с неосъзнат срам, може да се обясни това? Срам – който май вече е започнал да оцветява всяко нещо, до което се докосва едно такова съзнание. Е как да направиш нещо за такива хора, ха кажете ми де? И как да не гледаш с надежда единствено към следващото поколение? Ако и то вече не заразено от бацила на срама, знам ли?

- 13-09-2009 |**Златко**

И, понеже тия два коментара все пак успяха да ме ядосат, ще изтипосам авторката им тук, пък ако ще и до гроб да ме намрази. Както всеки може да види, ако се вгледа в IP-адресите, коментарите идват от уважаемата „мари“, която и да е тя.

- 13-09-2009 |**мари**

Уважаемата Мари не те мрази. Ако искаш, кажи нещо и по същество.

- 13-09-2009 |**мари**

Защо например тоалетни и зъбоболи се явяват, съзнателно или не, като „ключови думи“, дали за всичко са виновни все чуждите интерпретации?

- 13-09-2009 |**Читателят**

Златко, всеки твой пети пост е посветен на анонимността. Що не вземеш да въведеш един рег, вместо непрекъснато да се вайкаш. С тия IP адреси ми напомняш програмиста, дето му предложили да въведе за парола името на детето си, че да му е лесно да я помни, а той отговорил „Че кво и има на p/#mJLo,

- 13-09-2009 |**Златко** – ге:

Читателят писа:

Златко, всеки твой пети пост е посветен на анонимността.

Що не вземеш да въведеш един рег, вместо непрекъснато да се вайкаш.

Това е тема, наистина. В началото просто се безпокоях, че коментари просто няма да има, после стана навик, а в момента вече нямам друго

обяснение освен леност. Хм, я да видим какво ще стане ако последвам съвета ти ...

- 13-09-2009 |**Читателят**

Нещо половината пост ми изчезна. От мен да мине, ще го набера пак. Та ако искам да се крия има публични мрежи, а и повечето IP адреси са динамични. Така че ти, Златко, приличаш и на един Гордий (да не кажеш пак, че разни анонимници ти задават гатанки – тоя бил един, дето вместо ключалка използвал вързано по много сложен начин въже, без да се сети, че то може просто да се среже). И аз се подписвам по различни начини, ама не че ме е срам от предишния пост, а защото не ми е толкова важен, че да помня седмици и месеци как съм го подписал. Понякога ги подписвам и с името си, ама то е още по-анонимно, в ника все пак има някакво инфо.

- 14-09-2009 |**Златко** – Не, не става

Регистрацията издига прекалено висока психологическа бариера срещу участието в коментарите, а те са едно от най-важните неща в този сайт. Така че анонимността си остава необходимо зло – или поне така виждам нещата в момента.

- 14-09-2009 |**Читателят**

Е, това че през нощта никой не е писал коментари още не значи, че и през деня ще е така :D . Трябваше да опиташ да издържиш малко повече.

- 14-09-2009 |**Златко** – ге:

Читателят писа:

Е, това че през нощта никой не е писал коментари още не значи, че и през деня ще е така :D . Трябваше да опиташ да издържиш малко повече.

Хм, нещата са малко по-сложни, отколкото вероятно изглежда от-страни.

Основната трудност се състои в това, че повечето хора, които идват тук, вече СА регистрирани (ако не по друг начин, то поне като получатели на нюзлетъра – където обаче не се изисква парола, само адрес). Системата не приема повече от една регистрация за един Е-мейл адрес, тоест много хора ще получат съобщение, че регистрацията им е нева-

лидна, ще трябва или да се регистрират с друг адрес, или просто да ми теглят една ... (много по-вероятно), като в края на краищата само ще изгубя хора, за чието присъствие съм работил в течение на години ... Така че това, което върша, се дължи не непременно на вятърничавост ...

- 14-09-2009 | **Е**

След опитите ми да се регистрирам, установих не психологическа, а техническа бариера. Не става.

Не смятам за редно да се иска от мен да проявявам мазохизма (иначе признат и уважаван от мен като лично право на всеки човек) да излизам от анонимност на площада, след като нищо на никого не съм направила, нито под формата на обида, нито под друга форма. По едно време вкарвах всякакви имена във Фейсбук листата си, за да установя, че не разбирам за какво се налага да им търпя заяжданията. Просто анонимността е ефективна защита.

По темата: До прости факти не стигам за Вера Мутафчиева и романите ѝ (харесването е емоция), нито бих имала смелостта да я обличам в европейски мащаби, не е моя работа и не ми е в стила. Просто се опитах да посоча някакви неща на онези, които не са чели нищо от нея, но смятат да четат (а не да теглят филма за Аспарух). Да, признавам, че се дразня от папагалстването на чужди констатации.

Лично аз по-скоро бях доста учудена от мнението на Димитър Камбуров по повод мизантропията на Вера Мутафчиева, защото не съм останала с впечатление да протестира срещу мизантропията на Йелинек или Найпол. Това са забележими неща :-)

- 14-09-2009 | **Екатерина Михайлова** – опит за извод

Начинът по който някои автори на коментарии аргументират защитата на културни явления от несвободното минало, ме кара да се досещам за нещо много просто: когато някой – като Камбуров – оспорва една книга или един автор, той посяга срещу миналото не на писателя жив или мъртав, а на читателя, който в онези сиромашки духовни условия е харесал тази книга или този автор. Е как се посяга върху миналото на човек, как той може да бъде поставян в унизителната принуда да признае, че не само социалистическото ежедневие, но и четивото му не е струвало, или поне е съмнително. Искане се от него да зачеркне собствения си живот, който естествено е съдържал и много копнежи и илю-

зии! Да говориш против писатели от миналото като Вера Мутафчиева значи да говориш против тези, които са четяли нейните книги дори с желанието да избягат от трудната действителност и да намерят душевно равновесие в истории от миналото. Това е феноменът, на който ще се натъква всеки отговорен изследовател на миналото – почтенността му посяга върху всеки, чийто живот е протичал в тази мъртва епоха. Текстовете като този на Камбуров предизвикват самозащита! Приветствувам Кристин Димитрова за цитата ѝ от Конфуци.

- 14-09-2009 |Златко

Интересна аргументация, наистина. Отново от вида, който носи огромна информация, не непременно за обсъжданата тема.

Искам да кажа, отправната точка на горния аргумент е онази на недостига, на липсата, на бедността. С факта на съмнението си, критикът поставя под заплаха ресурсите на предполагаемия читател – нещо, което, в една ситуация на изобилие и широко предлагане, не би трябвало да бъде никакъв проблем: в такъв случай просто би имало достатъчно и за двамата, както за съмняващия се, така и за нуждаещия се от духовна храна.

НО ... И това очевидно е едно огромно, смазващо НО.

Ситуацията очевидно не е ситуация на изобилие – или поне бива възприемана по такъв начин от конкретния читател и човек. Откъдето по неизбежност следва и логиката на изключването – онзи, който критикува моите идеали (или онова, с което съм живял/а в едно безотрадно време) с необходимост ми отнема и възможността за поддържане на собствено достойнство, просто защото алтернативите не са много, а в най-добрия случай – две.

Или – или: това изглежда е логиката на този, както и на множество други, подобни нему аргументи. Разбира се, един по-млад (и, нека се надяваме, по-малко гладен, по-малко незаситен човек) веднага би се попитал: но защо само две? Защо не например три, пет, десет алтернативи? Защо да не е възможно да има място и за съмнение, и за преклонение (не непременно в една и съща глава)? Защо да няма място и за двама ни в една и съща ситуация, в една и съща фаза от развитието на една култура? Защо моето съмнение да унищожава вашето достойнство?

Отговорът, разбира се, е даден още преди столетия, в една пределно кратка, безпощадна формулировка: **Сит на гладен вяра не хваща!** (Ло-

гическата структура на изречението изглежда напълно обратима, тоест гладният също не вярва на сития).

Интересно, наистина. Както изглежда, не само любовта минава първо през стомаха ... Колко прозаично и отрезвяващо, колко сухо, в края на краищата.

- 14-09-2009 |**мари**

Един е гладен за парче хляб (когато разбира се е много гладен), друг за това, че чувства липсата от цяла палитра от вкусове, които не може да засити, трети е гладен като „хищник“, четвърти като „сърна“ и т. н.

Колкото до сития, сития за едно не винаги е сит за друго и пр.

Всяка метафора може да се чете разбира се по най-различни начини.

Във всеки случай, когато става въпрос за глад за нематериални неща, и гладът и ситостта нерядко вървят заедно; този глад е за някаква част от хората доста по-трудно задоволим от физическия.

Колкото до любовта, любовта е въпрос от съвсем друг регистър, струва ми се, и само един пълен стомах въобще не е достатъчен за нея :)

- 14-09-2009 |**Б.Павлов** – Към г-жа Екатерина Михайлова и „Е“ (Надявам се, че е по темата)

Христо Явашев е явление в световното изкуство.

Но е забравил българския език. Напълно.

Може би става дума за психическо разстройство – не знам. Но, изглежда, се е наложило да се раздели завинаги с националния, културен контекст, дори с езика, за да успее.

Така че, пътят към новата ни самоличност не обещава да е пряк, нито безболезнен – това още Алеко го е знаел, а на нас ни трябваше опита на целия драматичен ХХ-ти век за да го разберем.

В една своя статия, пак в този сайт, г-н Владимир Левчев призовава за тотално скъсване с доминиращите пространството на столицата комунистически символи. Смятам, че тъкмо г-н Явашев би успял да ни спаси от тях, трансформирайки ги, както само той може.

Такъв жест би имал и по-дълбоко значение – ще бъде като повторно проговаряне на един изгубен език, който за повечето от нас е роден.

Излиза, че прощането с всички несвободи ще трябва да започне от „парка на свободата“. Благодаря на г-н Енев за това, което прави тук, както и на коментиращите.

- 15-09-2009 |Е

Току-що един мой събеседник ми разкри на какво толкова се противя и ѝ благодаря, макар че не чете тук и едва ли ще започне да чете. Мизантропия е много крайна дума :-)

- 15-09-2009 |**Надежда Александрова** – С почит

Възприемането и изобразяването на живота през гледната точка на историята очевидно изисква и формира определени качества, които не бих определила само като негативни. Мизантропията, индивидуализма /и неговата крайност егоизма/ са присъщи, както на забележителни, така и на престъпни личности. Очевидно Вера Мутафчиева не е била и не е симпатична на много хора, но също така не са малко и онези, които заради това което ценят у нея и творчеството ѝ, да омаловажават другото, за което първите я порицават, Това е твърде сложно отношение, за да бъде формулирано накратко. То е подобно на отношението ни към самите себе си: принудени сме или да се помирим с онова, което не харесваме у себе си, и ако успеем, да го подтиснем, за да се представим с онова, с което се одобряваме, или да живеем с негативното по един компенсаторен начин, публично натрапвайки го като качество.

Не претендирам да съм прочела всичко от Вера Мутафчиева, но за това, което познавам от научното и белетристичното ѝ наследство, мисля че, каквото и да е отношението към личността ѝ, това, което е написала е безспорен принос в българската култура и незаличима българска легитимация пред света.

Въпросът с личния избор по времето на социализма не беше лесен. Желанието да постигнеш и осъществиш себе си, да имаш поле за изява и обществено признание, съответни на енергията и познанията ти, при положение, че си уязвим политически, беше изпитание, на което бяха подложени не просто някакви си карьеристи, но преди всичко хора с качества.

Кое беше по-лесно? Да се изправиш срещу течението, да се блъскаш, да правиш компромиси и със съвестта си в името на това да се осъществиш, да реализираш онова, което е в теб и иска да види бял свят, или да избереш по-кратко занимание, което е чуждо на твоята енергия и темперамент. За себе си нямам отговор на този въпрос и осъзнавам, че не ми е дадено да съдя когото и да било. И знам, че у нас непрекъснато се пре-

експонират героични пози и биографии, а животът в крайна сметка май няма особена полза от този тип героизъм.

Последното което четох от Вера Мутафчиева бяха нейните „Бивалици“. Може би не всичко в тях ми е допаднало. Възхити ме в тях енергията ѝ, свръхсилата ѝ, любовта ѝ към труда. Имаше в нея нещо ницшеанско. Тя имаше правото да бъде това, което беше. Амбициозна, противоречива, самопреодоляваща съмнения и угризения в името на мисията си като учен и автор.

Не мога да си я представя дребнава, заядлива, тържествувачка в злото. Трудно ми е да си я представя и като автор на доноси. Виждах я в последните ѝ дни – страдаща, понасяща и наясно със света и времето в което живя... Бог да я прости и светла ѝ памет!

- 16-09-2009 | :Ф – ге: опит за извод

Екатерина Михайлова писа:

Да говориш против писатели от миналото като Вера Мутафчиева значи да говориш против тези, които са четяли нейните книги дори с желанието да избягат от трудната действителност и да намерят душевно равновесие в истории от миналото.

....

Текстове като този на Камбуров предизвикват самозащита!

Добре де, ако някой е гладен и аз му сервирам прокиснала манджа и мухлясал хляб, това значи ли, че той не само ще ги изяде, защото друго няма, но и ще бъде убеден, че е било много вкусно? Ако някой е харесал Вера Мутафчиева, то е било, защото точно това е търсил и точно то му харесва. А нейните книги не са нищо повече от белетризирана история, дори и да е имала и други амбиции. И има смисъл да се коментират само като такива. Иначе някой може пък да възрази, че „Хамлет“ или „Крал Лир“ нищо не струват, защото не са исторически достоверни. В „На изток от рая“ Стайнбек размишлява върху някои библейски проблеми. За жалост, човекът е успял да прочете само първите две страници от Библията след което е станал писател. В резултат – от библейска гледна точка книгата е абсолютна смешка. Значи ли, че който я е чел си е загубил времето? Аз лично никога не съм имал чувството, че някоя от двете книги ми е откраднала младостта.

- 17-09-2009 | **Екатерина Михайлова** – Реплика към предшестващия

Не става дума за загубено време – в някакъв прустовски смисъл целият човешки живот е едно изгубено време. Става дума само за критерии и условията, в които те се създават. Ако сте прекарвали дълго време в условия на гладуване, ще видите че саламът се е превърнал в критерии за богата трапеза. Така може да стане и с четивото. Между впрочем ако делиме литературата на родна и чужда, аз се отказвам от разговор. Художествените ритерии и за двете литератури трябва да бъдат еднакви. Когато подложа на такива критерии разказите „Съд“ и „По жицата“ на Йордан Йовков, авторът става равен на големите световни имена. Бих се радвал ако някой ми отговори.

- 18-09-2009 | **Е**

В момента изборът е такъв, че се обазалагам, че не сте чели последните 5 книги, които аз съм чела. Ето как равнопоставеността успешно бива затрита, като ни лишава от допирни точки в съвременни условия. В литературата равни няма.

Какви са критериите? Брой думи в абзац? Брой цитати на лирическа глава? Височина на моралния подвиг?

- 21-09-2009 | **Ал**

Ще ми се да обърна внимание върху една дълбоко забравена категория, която струва ми се изобщо не се вписва в настоящата дискусия. Става дума за обществения и личния морал – една система от възгледи и правила, която се явява основополагащия стълб на обществото. Фактът че този стълб бе разрушен при комунизма (в което състояние е и досега) не ни дава право да на говорим за него. Още повече, че моралната разруха е видна отвсякъде...

Затова, когато се водят такива дискусии те би трябвало да се базират преди всичко на няколко ясни факти:

– много голяма част от българските културни дейтели и в частност писателите бяха агенти на ДС, т.е. част от т.нар. „бойци на тихия фронт“. Техните доноси заемат десетки хиляди страници в архивите на бившата ДС. (Забележка: агентурните донесения по принцип са неунищожими- всеки документ се съхранява едновременно на различни места и в различни архивни единици. Унищожението на досието на агента изобщо не значи, че всички материали по неговата дейност са заличени. Това просто е тех-

нически невъзможно за ограничено време по-малко напр.от една година. Да не забравяме, че тогава не е имало надеждни компютри, както сега. И въпреки че ДС се опита да прочисти досиетата на мнозина важни агенти, това в редки случаи се удаде.)

– в случая с Вера Мутафчиева нейната принадлежност е извън съмнение и е доказана, а оттам могат да се направят изводи за професионалния и растеж, пътувания в чужбина и т.н..

– не мога да обсъждам литературните достоинства на нейните „исторически“

романи, но откъм „историчност“ – т.е.

представяне духа на епохата, те според мен нямат почти никаква стойност. Винаги съм имал чувството, че героите и са съвременни хора, които говорят и разсъждават като такива, но просто са поставени в някакни странни декори...Що се отнася до сценария „ХАН Аспарух“, това не е просто нелепица, а направо кошунствено отношение спрямо историческата фактология – почти нищо от показаното не е вярно(съгласно изворите, разбра се). Българите, папример никога не са управлявани от ХАН (това може да се прочете на всеки надпис от десетките запазени, което може да направи всеки грамотен човек, защото част от тези надписи са направени със заглавни гръцки букви: КАНАСЮБИГИ – оттам КАНЕЗ – КНЯЗ и т.н и т.н.).

–за отношението на Вера Мутафчиева към читателите и общественото мнение: дали е изпитвала презрение към публиката и читателите?Не знам, но пък останах с такова впечатление след реакцията и, след като стана известно досието: „Не ме занимавайте с глупости“. Ако е казано така, това показва не само отношение към публиката но и презрение към моралните норми.

Това са факти. Емоциите са друго нещо. Не бива да забравяме, че в подобни дискусии участват и хора, които са в същото агентурно положение. А също не бива да забравяме, че агентите на тогавашната ДС са били едновременно и агенти на друга чужда Разузнавателна служба (а някои и досега...).

Накрая трябва да се отбележи и нещо твърде важно за Вера Мутафчиева – тя беше един много добър и известен учен -османист с голям принос в тази дисциплина.

- 21-09-2009 | **иван** – за предателството и таланта

Темата която се дискутира, относно статия за писателката В. Мутафчиева ми подсказва,

че все обществото е далеко да види ясно злините, които ни доприне-
соха талантливите

интелектуаци- писатели, режисьори, журналисти, хореографи, пе-
вци... Живеейки далеко от Отечеството- лично аз

преживях катарзис, който роди у мен отвръщение към подобни пре-
датели, служили на дявола, мислейки егоистично за своето. Ние не знаем
кой е топила, както се казва Мутафчиева, но имам роднина писател, кой-
то заедно с баща бе обвинен в пронацистка пропаганда от новоизлюпе-
ните на 9 септември писателчета. Изпадна в забрава - не бе издаван, но не
се подаде на натиска - да стане агент на ДС. А е бил канен няколко пъти... И
накрая той победи дявола.

Та тя с акта си предаде морала и етиката на баща си!

Тя и за миг не се разкая публично, а и с някое литературно произвед-
ение, публикувано след 1989, както стори кинокритикът Стефан Власков.
Впрочем единственият който поиска прощка за това че е работил няколко
години за ДС.

Вера Мутафчиева, Антон Дончев, Георги Данаилов, Людмил Стайков-
всичките агенти -, са работили и заедно по реазизирането на Хан Аспа-
рух- Мутафчиева и Л. Стайков. Време разделно: А. Дончев и Л. Стайков.

Това бяха двата български филма, които ЦК на БКП поръча на Студия
Бояна, филми чиито бюджети и хонорари бяха за холивъдски звезди- а
годините бяха- Хан Аспарух – 1981 и Време разделно- 1985-86 г. Филми с
които народа трябваше да бъде манипулиран. И бе- над 13 милиона зри-
тели за Хан Аспарух и над 5 милиона за Време разделно. Така академи-
ците в културата и изкуството, обслужиха като агенти една конспирация,
за която 20 години никой не говори. Впрочем 20 г. България продължи да
бъде комунистическа, но по-друг начин. Очаквам че катарзиса ще почне
скоро, ако милион бивши комунисти и милион и половина агенти на ДС
бъдат разкрити.

Ако парламента обяви комунизма в България за геноцит

Утре е 101 години от независимостта! Преображението трябва да дой-
де, иначе синдрома комплекс ще продължи, заедно с манипулацията талант
и гордост. Талантлива за какво! И годост – за какво също! Нека да поми-
слим заедно, като допълним още статията ПАМЕТТА СРЕЩУ ДОНОСА!

- 27-09-2009 | **Монад** – Дадзибаото на М[итко] Полов

Из творчеството камбурово:

Цитат:

Всъщност единственият шанс нещо да може да произведе някаква литературна критика днес е действително да завладее изотвътре, изотдолу някакви медийни полета, и освен това някак си да внуши през текстовете си компетентност за онова, което може би изглежда ниско, популярно, масово и т. н. Само по този начин аз поне мога да си представя възвръщането на някакъв авторитет на литературната критика в днешния ден.

Е, статията на въпросното Джими в „Капитал“ е използвала медията изотдолу. Медията го е допуснала изотвътре. Те си знаят защо.

Дали наистина си е въобразил обаче владетелят на „полетата“ (прилепчива думичка) и дискурсите (излишна думичка), че като изчака търпеливо един автор да се гътне по реда си, та да започне да клевети творчеството му като в стенвестник от сталиново време, ще да си придаде някакъв авторитет като критик, внушаващ компетентност?

Бесен съм, наистина! Надявам се да ми личи. Благодаря на Златко за препоставянето на статията на Д. Камбуров. Тя вкорави позицията ми спрямо компанията около „Литературен вестник“. Имах ги за интелектуално импотентни, сега виждам и моралната им некомпетентност – казано екстремно евфемистично.

Великият комби-анализатор е успял да изврати в преразказа с елементи на литературен донос кажи-речи всичко в „Случаят Джем“. Сигурно мира не му дава бързината, с която „Книга за Софроний“ беше преработена на литкрит-новоговор и издадена като оригинално изследване от друг негов колега от СУ. Само така си обяснявам, че я споменава в задължителното за печалния повод упражнение по елейност в уводната част на капиталната си статия.

Абсолютно съм убеден, че или не е чел „Летопис на смутното време“ и „Последните Шишмановци“, или ги е забравил – тъкмо поради дълбоката им емпатийност.

Литературен критик и емпатия.

Скръб и скърцане със зъби, това е тяхният удел печален тук, в територията на писатели и читатели.

- 28-01-2010 |**peni** – споделена памет

Димитър Камбуров обича винаги да е по-интересен от другите! Да е някак по-така – арт... И разбира се, по-известен: ако не става по нормален начин, може и като анализира задълбочено текстове в пикови моменти. Такъв е бил и убиецът на Джон Ленън.

- 02-05-2010 |**Презиращ анонимен** – Не ме занимавайте с глупости

След 50 години пишешите тук ще са прах а думите им забравено словоблудство. Книгите на Вера Мутавчиева е много вероятно да живеят вечно. Поради точно този наследен национален нихилизъм днес сме на този хал.

- 23-03-2012 |**Мишо 1Ц** – Абе аз да питам

Защо са й дали мъжко име за псевдоним???

Нашата интелигенция

Автор: Боян Пенев

1.

Не се е още оформила и няма история.

Условията, при които се създава, не са завидни. На всяка стъпка трябва да се бори с пречки. Ако един ден закрепне и стане действителна сила, тя ще разреши своите задачи и – не се съмнявам – ще извърши истински подвиг в духовния живот на тая страна. Нейният ден още не е настанал. В здрача изпъква някоя черта; когато поискаме да доловим някаква строга определеност, всичко рухва в безформеност. Може би още дълго ще чакаме, докато из хаоса се роди това, което с право ще наречем българска интелигенция. Днес с това име означаваме тая безформеност и тоя хаос: материалът, който тепърва ще получи свой образ.

Най-голямата пречка за нейното съществуване и развитие, мисля, е слабата културност, да не кажем: несъмнена некултурност на нашето общество. Със своите твърде повърхностни образователни стремежи, с равнодушието си към всяка духовна проява нашата среда, която обича понякога да говори реторично за духовен прогрес, всъщност се прекланя само пред материалното благо – пред него само благоговее. В други блага тя не вярва и не иска да ги дири. С българската наука не е в никакво съприкосновение – и не науката ни е виновна за това – българското изкуство я интересува толкова, колкото и изкуството на някое съвсем далечно племе, покрай българската книга минава съвсем равнодушно – нашият писател би бил трогнат, ако поне с един благосклонен поглед бъде удостоено делото на неговото вдъхновение.

Ние всички живеем тук като чужди един на друг. Ако бяхме чужденци, в една друга страна, щяхме да бъдем по-близки, щеше да ни свързва съзнанието, че сме на чужбина и че някъде далеч имаме своя родина. А тук като че ли нищо не ни заставя да живеем с една обща цел и да мислим за тая родина: всички я имаме в себе си, убедени сме, че я имаме,

и не копнеем за други страни. Ние изобщо не обичаме да *копнеем*: знаем какво искаме и към що да се стремим, знаем също, че при известни условия, с известни средства можем да го постигнем. Само да припомним до тия средства. Едни се колебаят, други смело вървят из своя позорен път. Едни тръгнаха вчера, други ще тръгнат утре – и излишно е да се стесняват: тук няма ни критика, ни възмущение. Утре ще те посрещнат със същата усмивка, с каквата те изпращат днес. Ще ти подадат ръка, каквото и да си извършил. Българинът не е способен да реагира и негодува. Политически се освободихме, но краят на духовното робство още не се вижда. Второто робство е много по-страшно от политическото. От него никоя външна сила не ще ни освободи – ние сами трябва да се освободим, сами за себе си да станем *велика сила*. Но де са усилията? А преди тях трябва да дойде съзнанието; след съзнанието – единството и волята. Непосилна задача за нас: в името на един културен идеал тук мъчно се постига единство и съгласие. Само стадното честолюбие, политическата злоба и отмъстителният деспотизъм, само съмнителните цели и тъмните домогвания създават у нас по-дълбоки връзки и колективност. Българското общество познава враждата, познава малодушието и равнодушието – но не и творческия ритъм на една хармонична колективна воля.

В твърдата почва на тия добродетели е посято семето на българската интелигенция:

В пустине чахлой и скупой,
На почве зноем раскаленной ...

Един ден то ще поникне и ще даде плод. Боя се да не бъде отровен тоя плод.

Но – да вярваме. Бъдещето ще бъде друго. Само мисълта за него ободрява създателите на българската култура. „А защото то е бъдеще, пише един от тях, то е дивно, но и тъга ме обзема, че няма да съм жив да го видя и изпея одата на неговото възвишение над настоящето.“ Да вярваме и да се надяваме.

Ако днес нямаме енергия да се борим с хиляди пречки, нека поне се издигнем до убеждението, че е необходимо да създадем своя култура. Нека поне съзнаем тия пречки. Средата е по-силна от онова незначително ядро, което иска да се обособи и да се наложи със своята просветена мисъл и воля. Средата смъква до своя уровень една голяма част от нашата интелигенция. Тия, които не се отличават с по-силна воля за творчество,

у които умствените интереси не са закрепнали, скоро се изравняват с околното, водят безволно съществуване, забравят някогашните си младежки пориви; способностите им, ако са ги имали, заглъхват незабелязано. Така те сами стават пречка на това, за което някога са се борили. Това е делничната трагедия на интелигенцията – по-страшна от всяка шумна и главоломна катастрофа.

Провинцията е обикновената обстановка на тая тиха трагедия. Трябва да имаш изключително съзнание и стоманена воля, за да се спасиш от ръждата на българската провинция. Печалното е, че и до ден-дневен ние останахме с един-единствен център на духовен живот – София. Всичко се стреми тук. Не толкова за културата – каква е културата на София! Не за да създава, а за да бъде увлечено в пияната на общия поток. За толкова години ние не успяхме да създадем друг, макар и по-малък, духовен център. Никой не полага грижи за това – нито държава, нито общество.

Тъй че, днес за днес, остават да ръководят духовното развитие по-силните, по-устойчивите характери – тия, които имат съзнание и за себе си и, за другите и знаят какво са и какво трябва да бъдат – и се отнасят критично към българската действителност – отнасят се при това не с пасивна, а с активна критика. Ако има мъченици в тоя забравен и глух край, това са те – които дават всичко и не получават нищо – самообречените на страдания и жертви – достатъчно горди, за да не говорят за мъката си и да не чакат признание.

2.

По своя състав интелигенцията ни е твърде разнородна: мъчно би могла да се слее в цялостна обществена сила и да насочи енергията си и умствените си дарби в една посока, в постигане на един общ идеал. В нейната среда се сблъскват най-противоречиви интереси, стремежи и вкусове, най-разнообразни схващания и склонности. Особено значителни са етнографичните различия: тук срещаме тракийци, българи от северните краища, от Македония, от балканската област – а това са все различни темпераменти, различни способности и предразположения. Не е малка без съмнение разликата между психическите типове, що представят нашите области – разлика, която много добре може да се наблюдава в политическата ни история, в литературата, в икономическите отношения – изобщо в целия ни духовен и материален бит. Вече

самите имена *македонец, тракиец, шоп, балканджия* не само изразяват принадлежност към известно място, но и загатват за особни душевни качества, за отделни характеристики. Силно подчертават различието по състав и тия, които дълги години са прекарвали по чужбина и почти са се откъснали от българската традиция. И те са носители на обособена психика.

После: самият прелом в политическата ни история, резкият преход от робски към независим живот усилва още повече тая разнородност. Едни се каляват в обществени и политически борби преди Освобождението – новият живот ги заварва с оформени вече идеали; а други – те първа след Освобождението, при променени условия и отношения. Интересно е, че някои от тези, които в ранни младини, при условията на робството, започват патриотическата си дейност, претърпяват след това странна еволюция: от революционери се превръщат в реакционери, от борци за демократични идеали – в привърженици на съвсем консервативна и ретроградна политика. От предишния им идеализъм не остава ни следа. Такъв е случаят например със Стамболова, близкия приятел на Ботева.

Като съдим за разнородния състав на българската интелигенция и за отсъствието на общи задачи и цели в нейната среда, не трябва да забравяме и друг един важен факт: повечето от тия, що я съставят, са получили образование в различни страни и училища. И разбира се, до известна степен от тия чуждестранни школи се обуславят големите различия в домогванията на лицата, в техните методи за работа, дори в отношенията им към народ и общество. Съвсем друго би било, ако нашите младежи бяха възпитаници на една домашна школа, както бива това в страни, които са създали по-висока национална, самобитна култура. Само в такива страни може да се говори за единство в образователните цели и за обща посока на колективната енергия. У нас е съвсем друго: едни добиват образование във Франция, други – в Германия, трети в Русия. И не само в тия три страни. А каква грамадна разлика има между френските и германските или между руските и френски училища, това знае всеки, който е имал случай, макар и повърхностно, да наблюдава едните и другите. То са различия не само на методи и схващания, но и на миогледи.

Можем да ги доловим във всички области на българското творчество. Например в науката и литературата: тия, които имат за образец руска-

та мисъл, проявяват особена склонност към публицистичен стил, към разглеждане на въпроси от морален и обществен характер, към многословно, безкрайно полемизиране. Немските възпитаници клонят повече към системата, методата; в крайните си форми техният стремеж се изразява в нещо сухо, отвлечено, педантично. За развитието на нашата наука най-много са допринесли, без съмнение, немските възпитаници: със своите добросъвестни изучвания и с методичния си труд. Повлияните от френската култура обичат да засягат бегло множество въпроси и понякога с грация се стараят да прикрият недостатъчната си подготовка. Имат прекалена слабост към леката фраза и ефектния цитат, към големите имена и чуждите думи. Те са обикновено, които се *фрапират*, *депримира*т, говорят за *браншове*, сочат еклатантни примери и накрай – *дегутират*... За тях българското все не е точно това, което искат да кажат! Самата им надута фразеология вече показва, че френската култура, с най-добрите си образци, им е останала чужда. Не вглъбяване във френската душа, а само външно, повърхностно заимствуване. Когато искат да бъдат нравоучителни и авторитетни, никого не убеждават; духовитостите им не могат да победят българската грубост, на която те сами не са чужди; афористичният им стил е нетърпим.

Различията се долавят дори в държането, във външните отношения.

Руските възпитаници са по-прости в обноските си; характерна е за тях оная прямота, която лесно минава в неочаквана и нежелана интимност и безцеремонност. За тях това е признак на демократизъм и сърдечност. Отличава ги това, което те сами наричат *беззалаберност*. Към външността обикновено са небрежни. Естетиката на отношенията не ги занимава. Формата не е важна – съдържанието; не съдържанието, а идеята; не идеята, а догмата! Няма за тях успокоение, докато не намерят тази *идея* и не я превърнат в *догма*. Разговорът трябва да има заключение, спорът без друго трябва да бъде решен, отделните разпенени потоци трябва да се слеят в шума на общото течение. А там всичко е ясно, и въпросът за съществуването на Бога, и устройството на битието, и за смисъла на живота, за *единствения* приемлив мироглед и за преустройството на целия свят – не само на отечеството.

Немският възпитаник като че ли винаги има пред себе си един пример, един идеален образец – и нему се старае да подчини и постъпките си, и работата си, и мисълта си дори. Има нещо от външността на някой благообразен Schulmeister; много важен, много сериозен – всичко е ус-

тремено навътре. Дълго време не може да се пробуди от своя философски сън, за да отбори очите си за външното. Поставете само въпроса; той веднага ще го разгледа от една страна; след малко неговата бавна съобразителност ще открие друга страна – и като отделен параграф в системата на неговите мисли ще последва едно ново разглеждане; пауза; ново досещане – нов параграф. И така може да продължава безкрай. Докато те обземе безкрайна досада. От другите, които не вървят по неговия път, никога не е доволен: все му се струва, че говорят и пишат повърхностно, противоречиво, не са достатъчно дълбоки и изчерпателни. Той инак би го казал, инак би го написал; готов е да изтъкне грешките на чуждите съждения и да поправи изучванията им. Непоколебим в мисълта си, уви, той и не забелязва, че почти никога няма тема, че повечето случаи разглежда разгледаното вече, пише и говори *по повод* на тема, зададена и обсъдена от други. Нищо – той си остава все същият: не трепва ни един нерв, ни едно колебание го не сепва – все така е важен, самоуверен, а когато иска да прояви темперамент: благосклонен и сантиментален. Не се борете с неговата педантичност: не можете разби коравите зидове на неговата диалектика. При това той е отчаян от вас. Приемете го тъй, както е даден: жив художествен образ, цялостен и завършен – да го промените, то е все едно да унищожите един естетически ефект.

Френският възпитаник, като руския, се отличава с общителност – но от съвсем друг характер. Той знае правилата на изисканите отношения, посветен е в тайната на френския *bon ton*. Знае цената на собствената си усмивка и държи на нейната своевременност и уместност. Готов е понякога да плени другите с една фраза – но щом я повтори, изчезва всичкият ѝ чар. Вниманието му твърде често е погълнато от външния свят, от неговите видове, дори от неговите пози. Да го наречем елегантен, би било прекалено: тая черта не е присъща на българина. Но той иска непременно и се старее да бъде елегантен – и е доволен, ако това му усърдие бъде най-сетне забелязано.

От различието в школите зависи до известна степен и различието в специалностите, а също и в заслугите. Споменах, че за развитието на нашата наука особено значение имат школувалите в Германия. Педантични са действително, мисълта им е тежка, затворена във форми, мъчни за преодоляване – но нейната съдържателност не може да се отрече. Питомците на френските и руски школи са се проявили досега повече в политическия и обществен живот. Само че докато едните остават *поли-*

тицив по-ограничен смисъл и добри познавачи на политическата теория и практика, за другите, проникнати от руската обществена традиция, особена важност има моралната страна на политическите отношения. Една несъмнена заслуга на руските възпитаници е, че се интересуват и от въпросите на възпитанието и реформирането на училищата: между тях срещаме учители, които през 80-те и 90-те години оказаха твърде силно влияние върху нашата школна младеж и върху системата на българското образование.

Отбелязаната разнородност се увеличава още и от това, че покрай тия възпитаници на различни школи срещаме и доморасли носители на култура – особено през първите две десетилетия на свободния ни живот – самоуци, които със странна смелост и самоувереност работят в областта на българската наука, занимават се с история, география, езикознание – и навред се проявяват като дилетанти, – пристъпват към разрешаване на най-трудни научни въпроси с всичката наивност и неподготвеност на дилетанта. Тоя тип и до ден-днешен не е изчезнал. Но вместо да развие симпатичните си качества, той усъвършенства само противните. По-рано беше по-добросъвестен, по-скромен. Днес е надменен – един полуобразован маниак. По-малко пакостен щеше да бъде за делото на българската култура, ако беше съвсем необразован. Пуст и самомнителен, той черпи знанията си от случайни книги и дири повод да ги каже, докато не ги е забравил; уверен е, че може да заблуди другите с громките си фрази, на които сам не разбира смисъла добре, пише за големите въпроси на времето, цени авторитетно най-новите литературни течения – и на всеки ред, във всяка дума показва своето вироглаво невежество. Той знае, че тук едва ли ще го забележи някой, едва ли ще се реши някой да го изобличи: духовната леност на българския читател, отчуждеността на интелигенцията от по-сложните проблеми на културата е почвата, върху която успява да вирее. Не е ли напразен труд да се воюва с него? Не му ли отдаваме незаслужено значение дори като отбелязваме понякога съществуването му? Прахът на времето, по-жесток и от най-безпощадната критика, ще заличи неговите следи. А това, което е успял да увлече със себе си, струва ми се, то не е най-надеждното и най-способното. Може би е най-лекомисленото. И кой знае дали успява да увлече. Всъщност интересът към него не отива по-далеч от празното любопитство. *Guarda e passa.*

3.

Де трябва да насочим усилията си – към коя страна, към коя култура?

Не един от наблюдателите на духовния ни живот е подчертавал, че ние дължим твърде много на Русия за своето развитие. Какво би представяла днес нашата литература без руското влияние? Ако тя в много отношения превъзхожда литературите на нашите съседи, това се дължи не само на българския творчески дух, но и на обстоятелството, че измежду всички други народи ние най-силно сме повлияни от руската литература.

Бихме ли могли да си представим образа на нашата интелигенция извън руското въздействие? Всъщност руски учители я създават – те насочват първите ѝ стъпки; нейните същински родоначалници, Ботев и Любен Каравелов, изцяло са проникнати от руски идеи. Мисля, че дори и този дух на идеализъм и общественост, доколкото го притежаваме – и той ни е внушен от Русия. Тъкмо в това е грамадното ѝ значение за нас. Съзнавайки, че тя е сторила най-много за възпитанието на коравата българска душа, ние я чувстваме като втора наша родина. И все още не сме оценили достатъчно нейната заслуга.

За жалост руската интелигенция е влияла твърде широко върху нашата *не само* с най-положителните си страни. В нашите среди, ако се вгледаме по-внимателно, бихме доловили нейната прекалена слабост към догматизъм, към доктринерство и сектантство, върху чиято основа мисълта и духът се израждат в нещо вдървено, сковано и крайно ограничено. И не само това: руският вкус за афектираната дума, за превъзходната степен на прилагателните, за словоохотливата и блудкава полемика често достига тук до противни крайности – на българска почва още по-нетърпими.

Необикновена сила упражни върху нас руският социален утопизъм и утилитаризъм, руската слабост към словесно теоретизиране и умуване, при което се пренебрегват съществуващите факти, не се държи сметка за дадената действителност и нейните възможности. Само за руската мисъл – уви, не и за руската действителност – са възможни големите и резки исторически преврати. В никоя друга страна не се говори толкова много за идеологии, учения и миросъзercания – и струва ми се, никъде другаде не се наблюдава такова поразително отсъствие на практически смисъл.

Твърде много ни допада, за жалост, и руската инертност. Може би тук имаме работа с общославянско качество, особено силно проявено у русина. Може би основата е в надмощието на чувството, което прави възможни тия неочаквани и бързи смени на възбудена енергия и без-примерна пасивност. Отсъствието на равновесие не е само руска черта – то отличава и нас. И поради това би трябвало другаде да дириим възпитатели за нашата воля и нашия характер – не в неравната руска психика, която не познава чувство за мярка и се увлича в какви не крайности – еднакво и в религиозния, и в политическия живот. Както изтъква един от наблюдателите на руската среда, максимализмът в Русия е не само политическа посока; той е същевременно и националнопсихическа черта. Дълбока истина съдържат думите на Leroy-Beaulieu: *Les Russes ne se dévouent pas á demi – voilà pourquoi, aussi dans l'abaissement ils vont plus loin.*

Не толкова дълбока, но все пак доста трайна е връзката между нас и немската култура. От Германия научихме много неща; могли бихме да научим още. За нас тя е пример със своята воля и предприемчивост, с твърдостта на своя дух. А особено със способността си за организация. Ние, които не признаваме никакви авторитети в никоя област и не чувстваме потребност от ред и устройство, и не вярваме дори, че ще бъдем някога уредена и умиротворена страна – ние, българите, можем поне да се учудваме на нейната здраво организирана духовна сила, на умението ѝ да насочва тая сила, даже в най-критични моменти, към една ясна цел. У никой друг народ не е развита тъй високо дисциплината на ума и труда. В това отношение Германия може да служи за образец на всички славяни – не само на българите. Един упорит, крепък, неуморим народ. Умее да се самообладава и да се не отчайва. Може би тъкмо затова ни прави впечатление.

Но... lourds Allemands! Понякога волята им се превръща в сляпа, механическа сила – у нас по-често. Мудна психика: бавно мислене, бавно реагиране, овладяна вътрешна страст. Народ без темперамент, без духовитост. Тежък език – влече се бавно, като някаква огромна застрашителна маса. Груба фонетика. Чудовищно словообразуване и словосливане. Синтаксис, който може да изчерпи и най-голямото търпение. Но никога търпението на немеца – онова търпение, което е негова основна черта. Духовито бележи американецът Price Collier: немецът може дълго да седи и стои, дълго да яде и пие, дълго да работи и мечтае; надминава

го само ориенталецът – разбира се, не в работата, а само в търпение-то. Надминаваме го и ние, българите, с пословичната си добродетел. Но сме далеч от неговата работоспособност и пестеливост на енергия – от неговия смислен труд. И все пак ние, прославените с трудолюбието си, в състояние сме да разберем оная типична черта на немския характер, която Лайбниц нарича *laboriositas* – оная издръжливост в труда и твърдост, която отива до твърдоглавие.

От Германия научихме да разработваме основно и обстойно темите си, да ги разбиваме като от катедра – планомерно, школки, дидактично, – да излагаме мислите си в строгите схеми на нейните назидателни ръководства по съчинението, да разбиваме мисълта си на точно определени параграфи и точки. Взири се и ще видиш: увод, изложение, заключение. Всичко е на мястото си. Много сме обяснителни – все ни се струва, че някоя от големите ни мисли ще мине незабелязана: трябва да я повторим, да убием всичката ѝ жизненост. Въпросът трябва да бъде разгледан от всички страни – непременно от всички страни – системно, научно. И колкото по-сухо, толкова по-добре. По-сухо, по-книжно – значи: по-научно... Ние стигнахме дотам, че и в книгите си, и в статиите си се боим да дадем място на фантазията и поетическото чувство, на свободната и непосредна фраза – от страх да не изглеждаме несериозни, леки, непосветени в науката и научния слог. Ние мислим, че това, което се чете с увлечение, не може да бъде научно. Стараем се да вършим тъкмо това, което французите наричат: *faire un livre à l'allemande* – т. е. да цитираме много автори и съчинения, непременно да придружим почти всяко изречение с бележка под линия и в това, що пишем, да не оставяме никаква следа от своя дух и своята оригиналност. Нещо повече: да се впуснем в подробности, за да *изчерпим* темата – без да се питаме дали са нужни някому всички тия подробности, без да съзираме, че половината, ако не и повече от това, що наричаме фактичност, е всъщност баласт. Оная крайност, която А. В. Шлегел осмива у своите еднородци, мисля, не ни е съвсем чужда: *Andacht zum Unbedeutenden*. У нас – чудно ли е – се счита за наука и събирането на материали, безразборното трупане на материали и „приноси“. Аз познавам български *учени*, които само материали са събирали – неподозиращи тяхната същинска стойност, неспособни да ги подложат на най-елементарна научна разработка. Примери за едното и другото – колкото искаш в изданията на нашите научни институти.

И необходимо ли е всичко да бъде казано и изчерпано! Но тъй го изисква немската суха ученост, оная *Gründlichkeit*, от която тъй много се възхищават и на която ревностно служат безплодните умове. Неведнъж се е възмущавал от нея Ницше, който няма време да излага основанията си. Читателят, жадуващ да обогати не само знанията си, но и своя дух, едва ли би намерил нещо по-сухо и по-досадно от тия тъй наречени обстойни и изчерпателни изложения. За жалост изключенията в нашата научна литература се броят на пръсти. Останалото не бива да служи за образец – нито като стил, нито като метода. Нека се не забравя, че понякога загатването, беглото споменуване може да даде на мисълта много повече, отколкото най-подробното разглеждане, да ѝ помогне да се прояви творчески и да преживее радостта на своето творчество. Но тия загатвания предполагат вкус – вкус от страна на автор и читател. Един учен трябва да бъде художник, за да съумее да си послужи с тях и да намери мястото им в своето изложение.

Благодатта на немската култура носи в себе си и други опасности и крайности – например такива, които имат своя извор в диалектиката и спекулативната философия на немците – в оная отвлеченост не на духа, а на понятието, в това, което те сами наричат *Begriffssouveränität*. Безспорната религиозна потребност на немската душа е създала и ще създава най-дълбоките философски идеи; но за кого може да има притегателна сила оная мнима метафизика, която се превръща в схоластика и която не произхожда от интуитивен дух, устремен към тайните на света и човешката душа, а е плод само на студена разсъдъчна отвлеченост. Трябва да съжаляваме, че схолистиката и до ден-дневен не е напълно изкоренена от немската наука и философия. Даже и когато се домогват да доловят същността на духовното си битие, немците могат да се задоволят с определения като: *Ineinander von Idealismus und Realismus*, *Idealrealismus*, *Realismus in idealistischer Form* – или обратното – все едно. Така, по тоя път, могат да се създадат всевъзможни философски системи, може всичко да бъде оправдано, не само оправдано, но и възвеличено само защото е немско – Хегел може дори да примири *абсолютно* на своята философия с пруската политическа действителност.

Ценното твърде лесно се изражда в сили, които затрудняват не само социалния, но изобщо духовния напредък на цял един народ. Необикновената концентрация на духа и духовната мощ довежда до ограничен индивидуализъм, до затвореност в един съвсем тесен кръг, до отчужде-

ност от общото, колективното – в най-добрия случай: до *съзнаниена* дълга, но не и до чувство за дълг. Немецът, който спокойно механизира живота си и за всичко има предварително определен час – и за веселбата си, – всъщност не е общителен. Отмерен, програмен, той се задоволява в кръга на своя личен и семеен живот и на своето звание, не забравя за дачата, що му е възложена, акуратно и добросъвестно я изпълнява, винаги чувства над себе си един категоричен императив – само немската етика би могла да измисли тоя императив – и идеята за държавата поставя по-високо от идеята за обществото. Без съмнение всичко това има свои положителни страни. Но Германия трябваше да преживее една катастрофа, за да почувствува и неговите отрицателни страни. Сега ние по-ясно се вглеждаме в тъй наречената немска *Gemütlichkeit*; зад нейната привидна интимност и поезия се крие толкова много егоизъм и филистерско самодоволство... Зародишите на това зло, на тая затвореност ние сами носим в себе си – излишно е да дириим в случая немски образци. Нашият аполитизъм не е по-малък от немския; вместо да го отглеждаме, трябва да го съзнаем и изкореним. С нашата антисоциалност ние далеч надминаваме немците.

За образец в това отношение трябва да ни служи не Германия, а Франция.

Тая страна е единствена със своя социален инстинкт, със своята солидарност, общественост и общителност. Французинът е в най-добрия смисъл на думата обществен и светски човек. Такъв е с вътрешните си и външни качества. Неговото социално чувство го издига до космополитизъм, до общочовечност и универсалност на духа. Голямата негова амбиция е – да върши делото на цялото човечество. Съществена характеристика на самия народ се крие в обстоятелството, че в неговата поезия изобилстват общочовешки мотиви, свръхлични образи. Към околното и далечното той е еднакво приветлив, открит, отзивчив, лесно възбудим. Самият негов жив темперамент засилва връзките му със света. Чужда му е оная надменност, която отличава англичани и немци – особено в отношенията им към едно по-долно съсловие или към една народност, не по своя вина изостанала назад в духовното си развитие. Едва ли има нещо по-пакостно за обществения интерес от това високомерие и презрение, с което една съмнителна среда се отнася към друга, считайки я неизменна, недостойна за човешко отношение. Знайно е, че най-противните форми на тая надменност се наблюдават в отношенията на Ан-

глия – не само към победените, подчинените, но дори и към нейните съюзници. Д. Ст. Мил съжالياва, че английският народ е лишен от ценните качества на французина – от неговата общественост и приветливост. Думите на английския мислител, струва ми се, могат да се кажат и за нашата страна: „в Англия всеки постъпва тъй, като че ли всички му са врагове“.

Нашата тежка мисъл и мудна психика би могла да се поучи и от други страни на тая хармонично развита и талантлива раса. Нейният темперамент и дарбите ѝ особено силно проличават, когато я сравним с германската раса. Наистина французинът не притежава крайните форми на немското търпение и упорство; неговите решения са обикновено внезапни, мигновени. Но затова пък често идва до прозрения в науката и философията, до щастливи дедукции, до които трудно би се домогнала методичната немска мисъл. Колко са характерни за немския дух кантовите думи, отправени към неговите френски противници: „За да достигне човек до истината, потребно е да бъде не смел, а предпазлив!“ Французите се отделят от англичани и немци с по-развито и по-тънко чувство, с впечатлителност и нервна подвижност. Дори и когато се отличава чувството с дълбина, дори и когато не е лишено от трагичен елемент, французинът не обича да го показва и внушава на другите. Предпочита да го прикрие с блясъка на своя хумор, с привидно лекомислие, със самоосмиване – и с това понякога води повърхностния наблюдател до прибързани и лекомислени заключения за френския характер.

Бих си позволил и други съпоставяния. Не ще ли съзнаем по-лесно нашето безвкусие, ако придобием усет за френския стил? Германия тук на нищо добро не може ни научи. Рязко и жестоко са казани думите на Ницше, но без съмнение в тях е самата истина: „Ако искате да демонстрирате *ad oculos* немската душа, вгледайте се в немския вкус, в немското изкуство и немските нрави: какво селяшко равнодушие към вкуса! Най-благородното редом с най-просташкото! И днес още Франция е огнище на най-духовна и рафинирана европейска култура и висша школа на вкуса: но трябва да знаем да намерим тая *Франция на вкуса*. Европейското благородство – на чувството, на нравите – е дело на Франция.

Но това, в което се крие чарът на тоя народ и неговата поезия, то е духовитостта – специфичната френска духовитост. В нея французинът най-завършено проявява своя гений, неуморната си творческа фантазия, своята безкрайна изобретателност. Духовитостта предполага не

само синтетичен ум, но и силно въображение. Едва ли ще я притежавате някога. Много сме сериозни и сурови за нея. Да можехме поне да придобием вкус за тая духовитост!

Не вкус, а критично отношение изисква от нас френският рационализъм, оня *bon sens*, с който се слави Франция. Увлеченията на немската метафизика и мистика бих предпочел пред крайностите на самодоволната френска трезвеност и позитивност. Също тъй бих предпочел немското дирене на ирационалното. Нека се не забравя, че Германия е създала музика, от която и помен няма във Франция. Създадена е тая единствена музика от немския дух – съсредоточено и пречистено е в нея най-ценното, що крие той в себе си. Рационалистична Франция – ще създаде ли нещо подобно? Струва ми се, че е лишена от вътрешна възможност за такова едно музикално творчество. Практическият смисъл, като единствен ръководен принцип на нашите действия, поставящ разума над вярата, материалното над духовното, полезното над трансцендентното, може да убие всяко религиозно чувство, всеки устрем към истинска поезия и по-дълбока духовитост. Не знам дали трябва да се гордее Франция с това, че няма вкус за метафизика и потребност от религия. Не с възторг са казани думите на Лансона за френската народност: „*Moins sensuelle, qu'intellectuelle: plus capable d'enthousiasme que de passion, peu rêveuse, peu poétique*“...

Но Франция, която отбягва откровенията на религиозното съзнание и здрача на мистичния блян и изправена пред близкото, не иска да мечтае за безконечното, Франция познава добре цената на ясната и проста мисъл! Нейният интелектуализъм, предпочитащ яснотата пред дълбината, я води към изострена логичност, към опростотворени понятия и архитектурника, която не представя затруднения за нашата възприемчивост. Досадното е щастливо избягнато, за безпочвено умуване няма място. Френският ум, колкото аналитичен, толкова и синтетичен, изобретателен, насочен към неоспорима логика, е еднакво плодовит и в кръга на общите идеи, и в анализа на сложните понятия, способен да сведе най-заплетените проблеми до съвсем просто и понятно обяснение и определение, до гениален афоризъм. На нищо не се противопоставя тъй силно френският вкус както на излишното – излишното в разсъждението, в образа, във фразата. Френският художник умее да изрази трагизъм без афектация, философска мисъл без досадна многословност и мъглива абстракция – да създаде съвършен поетически символ с няколко думи и

загадки само, прост, в същото време внушителен, без много епитети и украшения. А ние, които минаваме за пестелив народ, давим мисълта си в излишествата на една мъртва фразеология и не знаем де и кога да спрем. Тъкмо тук би ни въздействала най-възпитателно френската литература. Ще прибавя: и френският език.

С основните си отлики френският език би бил за нас незаменима школа. В него са изцяло отбелязани качествата на народа, що го е създал. Ясност преди всичко. Французинът говори и пише ясно, защото мисли ясно. При това, благодарение на силно развит усет за красотата и изразителността на езика, той е успял да възвиси своята говорима реч до богатствата на литературната, да слее едната с другата. Говоримият език не се отличава от литературния. „Le parler, пише Монтен, que j'aime, c'est un parler simple – tel sur le papier qu'à la bouche.“ И само благодарение на онзи усет е избягнато в това единство баналното и вулгарното. Книжен стил във Франция е невъзможен: веднага би се почувствувала всичката му грозота; възможен е в страни като нашата, като Германия, дето цяла пропаст зее между говоримата и писмена реч. Този език, създаден от народ с живо социално чувство, съвсем заслужено е универсален. Гъвкав, неограничаващ свободата на мисълта и въображението, той може да изрази всичко. Стегнат и в същото време сочен; враг на афектацията и педантичността. Художникът на тая реч всъщност беседва с нас: не се натрапва, не оспорва сурово и не доказва наложително – не ни държи на известно разстояние от себе си, не *взема позиция*, както се казва у нас – а съвсем незабелязано ни увлича в своята непринудена беседа. Език на учтивостта и вежливостта, без да бъде раболепен. Енергичен, когато е потребно, призивен като тръбен звук, възпламеняващ множествата – и нежен при това, лиричен и интимен. Образен, конкретен – а може да предаде най-отвлечена мисъл. Открит и точен – а често и двусмислен, за да постигне в нарочно двусмислие най-тънката си духовитост.

Неизброими съкровища придобива той, който вниква в душата на френската реч и се сродява с нея.

Предимствата на народа затъмняват неговите недостатъци.

Разумът, който твори, може и да руши – и в своя разрушителен стремеж създава скептицизма.

Но вместо да ни отрови, той френски скептицизъм ни завладява с артистичната си форма и с жизнената си сила. Основата му е – утвърждение на живота.

За французина по-голям авторитет има разумът, а не моралът, истината – а не доброто. И ако се застъпва за правото на другите, подбужда го не толкова нравствено чувство, колкото разумно убеждение.

Но той е искрен и неговият жест е продиктуван от благородна помисъл. Не можем да отречем, че в последната война, а особено след нея, Франция не прояви най-ценните си качества.

Но кой не измени на себе си в опиянението на победите! Самозабравиха се дори тия, които никога не са имали темперамент. За едни спомнянето бе твърде жестоко; ще дойде и за другите. И сетне – пороците на едно съсловие аз не бих приписал на цял един народ.

Увлечен от новото, французинът незабелязано се забравя в модното. Неговата социалност лесно преминава в стадност, в сляпо преклонение пред общественото мнение. Слабостта му към духовитости не е чужда на лекомислието. Той може да извърши една постъпка само за да илюстрира красотата на една фраза. Непостоянен е, прекалено волен, авантюристичен дори, алчен за развлечения, влюбен в себе си, суетен...

Но какъвто и да е, винаги остава верен на себе си, оригинален, даровит и духовит, изискан и елегантен във всичките си форми.

Особено пластично изпъкват известни отрицателни страни на руския, френски и немски характер при съпоставяне с английската психика. За жалост от английската култура ние най-малко сме се възползвали; от всички влияния английското е най-слабо. Един ден ще разберем колко много сме загубили поради тая отдалеченост, не само географическа, от Англия. Дух на свобода и дейност – това е характеристиката на англичанина. Пряк, независим, дирещ опора в собствената си съвест, в личното си убеждение, той е чужд на стадни увлечения. Прониква в обстоятелствата с еластичния си ум, нагажда се лесно към условията – не теоретизира много и не се губи в отвлечености. Алогичен по природа, той е противоположност на руския и немския догматизъм. Прекланя се пред опитното познание, стреми се към достижимото. И той като французина е лишен от способността за метафизика. Във философията е прагматик, релативист, плуралист. „Тия англичани не са никаква философска раса“, пише Ницше и не може да намери думи да изрази дълбокото си презрение към тях. Според него те са създали вулгарното в съвременна Европа, плебейското в нейните модерни идеи. Сляп в омразата си, Ницше естествено не може да забележи ония качества, с които Англия превъзхожда неговия народ и които са създали най-богатата европей-

ска литература. Отсъствието на какъвто и да е доктринаризм спасява това упорито и мълчаливо племе от увлеченията на интелектуализма и общите теоретически идеи. Цялото негово творчество – във всички области – се изразява в свободна ритмика, неограничено от предвзетости и предварително дадени схеми.

Ето – това са пътищата, пред които се намира нашата интелигенция. Тя е още твърде колеблива в своя вкус, твърде неустановена в избора си. И не би могло да бъде инак. Незакрепнала още, малолетна, неприобщена към една по-висока култура, тя се поддава обикновено на частични и случайни влияния. Отделните национални култури ѝ въздействат само с известни свои страни, понякога съвсем несъществени, с известни качества, които съответстват на нашия ум, на сегашното ни духовно състояние. Това, що се възприема, не се разработва по-основно, не се подлага на по-сериозна критика; цялостното, общото, голямото остава скрито за погледа; не се изхожда от едно разумно отношение към него и неговите прояви. Например в литературата. Повечето от писателите ни, когато се влияят, не изхождат от едно основно запознанство с даден художник или дадена литература; увеличат се от едно произведение, от една поетическа форма, от един случаен образ. И поради това влиянието е външно, повърхностно: не засяга по-дълбоко тяхното творчество, не оставя следи в тяхната духовна същност. Всеки ден тук се провъзгласява първенството на нови школи, нови течения, отрича се един стил, за да се въздигне друг. Ала жестоко ще се измамим, ако отдадем това на по-траен духовен интерес. Вгледайте се по-внимателно и ще откриете: фрази, празен шум, невежество и високомерие на ограничеността.

Нашата цел е: една синтеза върху основите на българската душа – едно критично и по-дълбоко вникване в цялостния характер на чуждите култури и усвояване само на онова, което наистина би имало значение за нас и би отговаряло на една действителна потребност. Далечният идеал би бил: да примирим в себе си немската предметност, добросъвестността и дълбината на немската мисъл с живия френски стил, да противопоставим руския нравствен идеализъм на грубата българска практичност, да победим сухия догматизъм със свободните форми на английското творчество, да осмислим и облагородим нашия ограничен индивидуализъм с широката общественост и универсалния дух на Франция.

Да бихме могли!

Боян Пенев (1882–1927) е един от най-изтъкнатите български литературни историци и критици от първите десетилетия на XX век.

Коментари (5)

- 04-09-2009 |Златко

Аналогиите със съвременността, които се натрапват с неизбежност при четенето на тези текстове, не би трябвало непременно да се превръщат в нов източник за всемирен песимизъм, надявам се. Едно просто обяснение, към което предпочитам да се придържа аз, е че през всичките години, които ни делят от времената на класиците, България почти не е успяла да промени материалното си положение, докато ония части от света, с които обикновено ни се иска да се сравняваме, са отишли далеч напред. Факт е, че култура и бедност не обичат да вървят ръка за ръка – и в този смисъл 21-ви век, който за пръв път в историята на България ни предлага нещо повече от една тясно балканска перспектива, безспорно е нещо радикално ново в нашата история, а не просто поредното безнадеждно столетие.

WTH, в края на краищата? Нека просто си припомним облога на Паскал и изберем оптимизма като житейска философия! Ако се замислим дори само за момент, тозчас ще видим, че няма какво да губим, всичко е печалба, когато човек идва оттам, откъдето идваме всички ние!

- 04-09-2009 |Златко

Впрочем, за да не звуча голословно, ще спомена само един факт, който според мен е безкрайно показателен за динамиката на настоящето.

За разлика от това, което казва Боян Пенев:

Цитат:

Печалното е, че и до ден-днешен ние останахме с един-единствен център на духовен живот – София. Всичко се стреми тук. Не толкова за културата – каква е културата на София! Не за да създава, а за да бъде увлечено в пияната на общия поток.

(и което на пръв поглед изглежда непроменено), то ситуацията днес е напълно различна в сравнение с всеки предишен момент от най-новата българска история, а именно: София вече не е единственият център на българската култура, защото той има сериозна противотежест в лицето на българската чужбина. Винаги досега София е била – за добро или зло – неоспоримият лидер. Днес тя е само един от играчите, при това не непременно най-авторитетният, просто защото достатъчно много хора се намират по места, откъдето световното село е значително по-добре обозримо. *И това не е просто опит за прикрито потупване по собственото рамо!* Както каза наскоро един добър приятел, България вече е не на три морета, а на три океана.

На три океана, помислете за момент! И това не е преувеличение ...

- 06-09-2009 | **Румен Шомов**

Безспорно светъл ум, който, уви, никак не е лишен от прекалена словоохотливост. Хубаво е, че ни връща към изворите. Нещата обаче доста са се променили. Дори описваните англичани и французи в не малка степен са си поразменили ролите... Любопитно.

- 24-03-2012 | **Иван Рангелов**

Този текст окончателно ме разочарова от цялата тази самовеличаеща се „интелигенция“...

И това ми било „светъл ум“!?

Боян Пенев има известно оправдание, само ако е писал този текст в състояние на тежка депресия (но дори и тогава човек е по-добре да не бърза да публикува написаното, а да изчака да му мине депресията, за да може след седмица-две да погледне с нови очи на текста си – и да си коригира поне очевидните слабости...)

Защото Б. Пенев ги е написал едни, които са направо в стил крадецът вика „дръжте крадеца“:

„Най-голямата пречка за нейното съществуване и развитие, мисля, е слабата културност, да не кажем: несъмнена некултурност на нашето общество ...“

Сори, ама това е все едно Стоичков да се изтъпани пред камерите и да каже: „Най-голямата пречка пред развитието на футбола у нас е псуването по стадионите...“

Не било културно нашето общество ... ами че нали това е работа именно интелигенцията – тя би могла да повиши културното ниво, тя трябва да се занимава с това – а не да се оплаква, че културното ниво било ниско, и затова тя самата страда...

- 24-03-2012 | **Златко**

Иване, преди да коментираш, вземи първо и прочети малко – кой е бил Боян Пенев, кога е живял, какво е писал... Инак става съвсем като в оня виц за милиционера, дето викал на студента „Абе ти ела първо тебе да подстрижем, пък после бако ти и ония там, Маркс и Енгелс, и тях ще излови.“

Упражнения по минимализъм – Част 1

Автор: Златко Енев

Моите хербаризирани прозрения. Долетели неизвестно откъде, уловени без мрежа, летящи накъдето си поискат...

1

Справедливост в генетиката. – Ако един човек е дърво, той си остава такъв даже и когато се превърне в дърво на познанието.

2

Горчивината на спомена. – Ако ни разделя пропаст, няма защо да правим крачка един към друг. Това няма да бъде приближаване.

3

Камшиците и стрелите. – „Когато отиваш при жена, не забравяй камшика“, казва Ницше. Горкият, сигурно не му е останало време да помисли за това, че по този начин забравя нещо много по-важно: самия себе си.

4

Закон за запазване на енергията в духовната сфера. – Броят на читателите намалява със същата скорост, с която се увеличава броят на писателите.

5

Преобърнатата перспектива на възприятието. – Болката, с нейната способност да ни държи будни и нащрек, е много по-близък роднина на живота, отколкото е удоволствието (отпускане – заспиване – Танатос).

6

Някои все пак могат. – На въпроса „Учителю, има ли нещо абсолютно на този свят?“ мъдрецът отговори положително: „Да, абсолютът не съществува!“

7

Парадоксът на Румпелцилихен. – Да узнаеш името на нещо, казват, било първата стъпка към неговото покоряване. Защо ли тогава всички толкова се натискаме да направим имената си известни?

8

Careful with that axe, Eugene! – Нерядко, опитвайки се да постави глупостта на мястото ѝ, човек неволно го заема.

9

Посткомунистическият манифест. – Пролетарии от всички страни, забавлявайте се!

• 10

Hand to mouth. – На всички, които ме питат „Как може да се живее от писателски труд?“, изпращам тук (единствено познатия ми) отговор: „Също като от лотария“.

• 11

Де оня глас, бат Павле? – „Нека бъдем смирени, суетата е най-страшният враг на човека!“ – в тези думи, които често могат да се чуят от всеки добър буржоа, се съдържа много истина: те се базират на суета.

• 12

The Ratcatcher. – Човекът, който търси последователи, се опитва да им задава цели. Но да ги кара да мислят самостоятелно? Пази Боже – та той си търси последователи, а не ядове!

• 13

Тайната на писателското просветление. – Преди просветлението: държиш в ръката си писалка. След просветлението: отново държиш в ръката си писалка. По възможност – една и съща.

• 14

Важно е участието, не победата. – Ако не успее да направи от себе си произведение на изкуството, един мъж поне трябва да опита да разопакова някое и друго произведение на изкуството. Ditto за дамите, разбира се.

• 15

Късогледството на суетата. – Нашите оценки за нещата обикновено представят самите нас в много по-голяма степен, отколкото оценяваните неща. Понякога – и не съвсем рядко – това е единствената информация, която те съдържат.

• 16

Икономика на морала. – Причината да говорим истината често се състои не в това, че лъжата е нещо лошо, а в това, че тя изисква прекалено много изобретателност.

• 17

Economy of scale. – Тайната на убедителността се крие в мащаба, а не в детайлите. Как иначе да си обясним това, че успешното зло предизвиква значително по-малко съпротива от неуспешното добро?

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като възплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (8)

• 06-09-2009 | **GeA** – you can say that again
Отдавна не бях чела нещо толкова добро.

• 06-09-2009 | **e-ink** – Human is?
Не, никой не влиза във Фейсбук, за да мисли. Това е все едно да мислиш чрез чука и клещите. Но ето какво е вдъхновил на излизане...
Прекрасен текст! Акупунктура.

- 09-09-2009 |**Златко**

Смах се до сълзи – и, надявам се, от сърце – на коментарите, които стоят в днешния „Дневник“ под изданието на „Упражненията“ (благодаря на редакцията за вниманието).

Ето тук един кратък подбор:

„Словесното чикиджийство е най- малко продуктивното от всички чикиджийства! Гордея се с фразата, без да съм признат творец, като автора!“

„Баси тъпнята „

„Е заради такива „автори“ интелектуалец в Бг е срамна дума „

и т. н.

След което си помислих, че афоризъм номер 8 вероятно се нуждае от кратко разширение, made in Bulgaria:

Когато глупостта не си знае мястото, няма как човек да го заеме!

- 19-05-2010 |**maria**

:))) especially favouring 9 и 13

- 05-05-2011 |**Узунов** – Номер 9

Т'ва е моя реплика!

- 05-05-2011 |**Златко**

Упс, не знаех, че съм те краднал, приятелю!

- 05-05-2011 |**Гост**

„Ако ни разделя пропаст, няма защо да правим крачка един към друг. Това няма да бъде приближаване.“

:)

- 05-05-2011 |**Антония**

Когато човек спира да приема нещата лично, става (непосилно) леко. Като при антар мауна, но с фокус навън (дали е възможно?).

Сега пък – взех да мисля какво ли говори този коментар за мен...:)

Всичко за продан! **Автор: Мирослава Кортенска**

Къщата музей „Яворов“: ипотекирана за над 1 милион евро

В самия център на София, на „Раковски“ 136, от повече от година се е възцарила една тъжна гледка. Става дума за изоставената къща музей на Яворов, със запустял двор и почернял паметник на големия ни поет. Това е твърде арогантна гледка за един паметник на културата в центъра на една европейска столица. Това е безспорно безобразие, допуснато от тези, които управляват столицата ни и са длъжни да я поддържат, и шумен шамар за министъра-строител Стефан Данаилов, който преряза много

ленти за ремонтирани културни обекти, но сякаш подмина да погледне към паметниците на културата. Защото в подобно състояние е и къщата на Христо Смирненски, и да не изреждам целия списък от безобразия... Казвам това, защото от 10 март е в сила Закона за паметниците на културата, според който в подобна ситуация Министерството на културата, в лицето на министъра, има възможност да защити унищожаването на една национална светиня – като предупредят веднъж, втори път собственика, след това ремонтират паметника на културата и така върнат собствеността върху къщата музей на държавата. Но явно Министерството и министърът не познават Закона или не желаят да го спазват. Странно?!

Оглушително е мълчанието и на политиците от СДС, населяващи съседната сграда и всеки ден паркиращи черните си джипове пред съборетината и паметника на Яворов. Дали технократи като Мартин Димитров поглеждат към паметника на Яворов и дали нещо им трепва или са в света на собствените си амбиции. Давам идея на 34-те интелектуалци, подкрепящи Синята коалиция, да застанат в защита на запазването на този уникален паметник на културата и да напомнят на политиците, в които се кълнат, че има една конкретна кауза, която може да бъде защитена.

Как така се събраха приятели на Докторската градинка или фирми благодетели на множество градинки в София, а при съществуващи толкова неправителствени организации, свързани с Яворов, никоя не си постави за цел да спре унищожаването на паметта на стара София и на големия ни поет. Всички явно са заети с други дела или са замесени доста едри риби и големи интереси. И затова по-добре да го подминем! Тук говоря за примиреността пред търгашкия дух, възцарил се у нас, който наложи максимата: „Всичко за продан!“ Ще се изчака къщата да се срути, мястото да стане абсолютно отблъскващо и тогава всички ще вдигнат рамене. Това е един вече банален план, по който се оказа, че безпрепятствено се усвояват от частни интереси и за грозни бизнес сгради централни места в София. Усвояват се и големи комисиони...

Ако погледнем историята на този казус, който си е за доклад на ЮНЕСКО, с няколко щриха ще маркирам показните сцени, които публично бяха анонсирани. За истинския сюжет по унищожаване на къщата музей „Яворов“ ще трябва да има истинско разследване! И така, преди година, когато подготвих за печат книгата си за „Културната мисия на кръга „Мисъл“, получих по имейл покана за брифинг по повод предстоящата реконструкция на музейната сграда на къщата на Яворов

и възстановяването ѝ като пълноценна културна институция. Както се вижда от самата покана, тази среща с медиите е организирана от фирма „EQUEST“, Националният литературен музей и Министерството на културата. Като виждаме всички генералното бездействие след повече от година, е ясно, че това е била явна PR акция за замазване очите на медиите и обществеността. Единственото име, което е останало в паметта ми от тази безвкусна картина на богат кетъринг за журналисти, които си знаят после какво да напишат, е, че се спомена името на бизнесмена Георги Крумов. Попитах къде е той, този българин, който с частни средства иска да възроди къщата музей на Яворов, но ми отговориха, че той е много зает и тази среща е под неговото ниво. Ясно!

Работим с подставени лица! Но не успя да се скрие този Георги Крумов нито от мен, нито от софиянци. А пък и медиите поставиха фирмата „EQUEST“ във фокуса на вниманието си: веднъж по повод непочистените улици на столицата ни през зимата, втори път, когато тя се нае да почиства боклука на София срещу заплашителната сума, осигурена от правителството на Станишев, и наскоро, когато се разбра, че фирмата е фалирала и не може да плати дори на служителите си, почиствали града ни. Може би сега е моментът да се разнищи този казус с къщата музей „Яворов“. Сега, когато го няма чадъра на бившето правителство и нехайството на Министерството на културата.

Не е без значение и кои други спечелиха на гърба на този културен паметник. Например фондация „Отворено общество“, която купи част от къщата и после я препродаде на много по-висока цена! След това къщата „Яворов“ е била препродавана още няколко пъти, а също ипотекорирана за над 1 милион евро. Въпросът е защо тези паметници на културата от национално значение не са приоритет и не са под закрилата на държавата?! Иначе те зависят от волята на чиновници като бившата зам.-министърка на културата Бисера Йосифова, която не пожела да изкупи къщата в полза на държавата...

Може да има и други невидими за публичността нишки, преплетени около злощастната съдба на къщата музей на Яворов. Дано да му е на нивото на градския прокурор това сложно престъпление, че иначе ще трябва да се ходи в Европа. Но освен че ще ни съжаляват, ще ни погледнат презрително – за кой ли път! Да защитаваме национални ценности в европейски съд, да гледаме на национални ценности като на квадратури за продан!

Но ако поставим въпроса по друг начин: В какво се превръща София? В отблъскващ продукт на лошото въображение на дебели портфейли, строящи стандартни бизнес сгради. Само дето не виждам бизнеса, който развиват тези, които ги населяват. В смисъл имаме ли нужда и архитектурно целесъобразни ли са никнещите в центъра на София сгради, които никой никъде в Европа не би построил в началото на 21. век. Въпросът е да се усвои централният терен, да изместим ценностите на София, вкуса в нашата столица. Каквото и да кажа, ще бъде меко, но и твърде тъжно, защото е факт, че вече продаваме историята си, паметниците си, духовността си. Трябва да се стреснем, нали! Може би само заради това, че след тези продажби нищо друго не остава за залагане!

Р. S. Докато пиша тези редове, гледам, че големи ежедневници се занимават с Берлускони, с Дарина Павлова...

Докато търся телефона на Михаил Неделчев, един от познавачите на Яворов, се сещам, че той пък бе редовен гост на рождените дни на Илия Павлов във Варна, и спирам да ровя, отказвам се да говоря с него...

Минавам за пореден път през изоставената къща музей и поглеждам паметника на Яворов. Машинално се обръщам надясно, където е къщата на друг голям българин от легендарния кръг „Мисъл“ – д-р Кръстев. Оттам се чува чалга. Тази къща пък е превърната в ресторант – „Манастирска магерница“...

Източник

Мирослава Кортенска е доктор на изкуствознанието, театрален критик, културолог. Завършила е Националната академия за театрално и филмово изкуство „Кръстьо Сарафов“, София, 1976 г. Работила е като драматург на Сатиричния театър – София, както и на театрите в Стара Загора и Пловдив.

Коментари (4)

- 06-09-2009 |**GeA** – За отношението между културата и бизнеса ще използвам за коментар самия Яворов:

„Две сърца се знойно любят, старо-харо
ги дели. Дали времето си губят или бог ще се смили?“

(цитирам по памет – гласа на дядо ми, който беше завършил 4то отделение в селското училище, но можеше да рецитира Яворов, Пенчо, Вазов, д-р. Кръстев – чудя се какво би казал за простия бизнес, който не работи с културата и с науката, а само си гледа алтъш-вериша от ден за ден и брои дали ще стигнат париците за някой круиз и къщица някъде из островите на вечното лято).

- 06-09-2009 |**Cholakova**

Ако имате възможност свържете се с мен на e-mail:lu4ka1@abv.bg

- 06-09-2009 |**marsiana7** – тъжно

Тъжно, тъжно...много тъжно.

- 14-09-2009 |**Венцислав Божинов** – Споделено – имаше някога такава рубрика някъде

Миналата година ми се наложи да снимам паметника на Яворов – снимката влезе в учебника по литература за 7. клас на издателство „Азбуки – Просвета“. Спомних си за мъките, които тогава ме сподобиха. Наистина почернял паметник, различен от онези, огромните, които всяка година млади ромки в оранжеви елеци старателно сапунисват, за да бъдат (паметниците) в опрятен вид, когато първите ни мъже и дами се снимат до тях. Искях снимката хем да е максимално вярна, хем да не стресне седмокласника, като види почернелия паметник и олющената фасада зад него. С вездесъщия „фотошоп“ в издателството можехме лесно да го лустросаме, но не това е целта...

Накрая успяхме – орязахме онова, което е представително за чиновническото безхаберие в милата ни татковина, и паметникът в учебника сега изглежда сравнително добре. Така влязохме в сюжета на оня стар хубав виц за соцреализма, в който куцията, едноок и гърбав лорд е прекрасен мъж, стъпил с единия си крак върху пън, приведен над пушката и замижал с едното си око.

Перковците

Автор: Малкълм Гладуел

През 1996, един инвеститор на име Хенри де Квятковски завежда дело срещу Биър Стърнс за небрежност и нарушение на оказано доверие. Де Квятковски е спечелил – а след това изгубил – стотици милиони долари, спекулирайки с цената на долара, а сега обвинява банкерите си за тези загуби. Местният съд отсъжда в негова полза, като в края на краищата му отдава обезщетения в размер на 164,5 милиона долара. Но Биър Стърнс обжалва – успешно – и бившият шеф и главен мениджър на банката, Джими Кейн, описва нещата по следния начин в увлекателната книга на Уилям Коан *Къщичка от карти*, представяща фалита на Беар Стърнс.

Техният главен адвокат се оказа някакъв 150-килограмов педал от Лонг Айленд ... един истински неприятен тип, който беше ме разпитвал и се опита да ме изцеди като гъба в по-долния съд. Сега значи ние влизаме в съдебната зала за обжалването, но те тъкмо разглеждат някакъв друг случай и така трябва да изчакаме, докато свършат. И тогава го спрях. Пикаеше ми се. Отивам в тоалетната да пикая, след това се връщам и сядам. И точно тогава гледам как кръвният ми враг става и отива към тоалетната. Изчаквам докато ме отмине и го следвам, и тогава сме сами, само аз и той. И аз му казвам: „Днеска ще ти разкажа играта, тотално.“ Оня побягна навън. Сигурно си е помислил, че ще започна още там.

По времето, когато Кейн разказва това, Биър Стърнс вече е пропаднал с гръм и трясък. Осемдесет и пет годишната инвестиционна банка, с блестящата си, милиардна нова сграда и величествена история, е погълната наведнъж от Дж. П. Морган Чейс. Самият Кейн е изгубил близо един милиард долара. Репутацията му – изградена в продължение на 40 години – е съсипана, особено когато става ясно, че по време на последните, критични за банката месеци, той е прекарал необичайно дълго време на корта за голф.

Дали Кейн е размислял дълго и усилено как точно да представи случая си пред Коан? Сигурно. Кейн разбира от продажби; той е започнал като търговец на копирни машини, изминавайки с труд и мъка целия невероятно дълъг път между Бойз и Солт Лейк Сити, като накрая вече е един от най-високоплатените мениджъри в банковата сфера. Той е известен като един от най-опитните хора на Улицата (Wall Street, Бел. пр.), майстор на тактиката, брилянтен играч. „Джими притежаваше всичко“, пише Бил Бамбър, бивш старши директор на Биър. „Способността да четете мислите на опонента. Способността да анализира обективно собствените си сили и слабости ... Той знаеше как да използва чуждите слабости – и сили, разбира се – в собствена полза. Той знаеше кога да преглътне загубите си и да изчака по-добри за борба дни.“

Коан разпитва Кейн за последните дни на Биър Стърнс, през пролетта на 2008. Уол Стрийт вече е толкова изплашена от слуховете за финансовото положение на фирмата, че инвеститорите отдръпват капитала си и никой не желае да заеме на Биър парите, от които банката се нуждае, за да поддържа ежедневните си операции. Тя получава малко държавна поддръжка, чрез Дж. П. Морган. Но Тимъти Гийтнър, по онова време шеф на Банката на федералния резерв Ню Йорк, не отваря т. нар. „прозорец на отстъпките“ за инвестиционните банки, докато изкупването на Биър от Дж. П. Морган вече не е привършило. Но какво мисли Кейн за Гийтнър? Представете си сцената. Журналистът на единия стол, Кейн на другия. Между тях, магнетофон. И най-опитният човек на Уол Стрийт се опитва да спаси доброто си име по следния начин:

Като си представя само безочливостта на онзи кур, обявяващ пред целия американски народ, че той ще решава сам дали една фирма от тази или онази величина е достатъчно добра, за да получи заем. Сякаш той е определящият фактор, а ние сме някаква бълха на гърба му, той се спуща на корабче под Голдън Гейт, целият надървен, и казва величествено: „вдигнете моста“. Този тип си мисли, че има голям кур. Но той няма нищо друго освен може би любовник.

От началото на финансовата криза съществуват две принципни обяснения относно причините за това, че толкова много банки са вземали такива катастрофални решения. Първото е структурно. Регулаторите не са регулирали. Институциите не са функционирали по начина, по който е трябвало да го правят. Правилата и предписанията са били или неадекватни, или са били игнорирани. Второто обяснение е,

че Уол Стрийт е била некомпетентна, че трейдърите и инвеститорите не са знаели достатъчно, че те са правили екстравагантни залози, без да разбират последствията им. Но първата вълна от изследвания върху кризата подсказва и една трета възможност: че корените на кризата на Уол Стрийт не са били толкова структурни или когнитивни, а по-скоро психологически.

Във *Военни неуспехи*, историците Елиът Кoen и Джон Гуч предлагат като учебникарски пример за този вид неуспех катастрофалната офанзива при Галиполи (1915), ръководена от британски офицери. Галиполи е полуостров в южна Турция, на егейско море. Англичаните са се надявали, че чрез десанта на една армия тук, те биха могли да приключат патовата ситуация на Западния фронт, и да получат възможност за директен удар в корема на Германия. Това е брилянтна и дръзка стратегия. „По мое мнение, тя би оказала далеч по-силно влияние върху целия ход на войната от всичко[друго]“, казва по-късно британският премиер Аскът. Но инвазията завършва с катастрофа, и Кoen и Гуч откриват корените ѝ в любопитното самодоволство на британците.

Инвазията е изисквала голямомащабен воден десант – нещо, с което британците имат само малко опит преди това. След това тя изисква битка срещу противник, който се е окопал в пресечен и скалист терен, както и гъсто залесени масиви, които Кoen и Гуч наричат „една от най-добрите естествени крепости в света“. И все пак британците никога не са се погрижили да направят някакъв формален план на операциите си. Военното британско ръководство е разчело отначало, че съюзниците ще се нуждаят от около 150 хилядна армия, за да превземат Галиполи. Изпратени са само 70 хиляди. Британските войски е трябвало да разполагат с артилерия – повече от триста оръдия. Те вземат сто и осемнадесет, и през по-голямата част от времето не се погрижват да осигурят гаубици, миномети или гранати. Командването на десанта при залива Сулва – решаващият елемент от атаката – е дадено на Фредерик Стопфорд, един пенсиониран офицер, чийто опит е бил предимно административен. Стопфорд е имал два дни, в които е разполагал с числено превъзходство от десет към едно и лесно би могъл да завземе хълмовете около залива. Вместо това армията прекарва два дни на плажа, докато Стопфорд се носи из морето на командния си кораб. Когато новините за некадърността на Стопфорд достигат британския командир, Сър Айън Хамилтън, той се втурва към Сулва, за да се намеси – макар че „втурва“ може

би не е най-точната дума, тъй като Хамилтън е избрал за команден пост един остров, отдалечен на час път и изминава доста време, преди той да намери кораб, който да го закара до сцената на боя.

Коен и Гуч приписват катастрофата при Галиполи на неспособност за адаптация – една неспособност да се отчете до каква степен реалността не съответства на нечий очаквания. И зад тази неспособност се крие един дълбоко психологически проблем: британците просто не могат да набият в главите си факта, че те може би *трябва* да се адаптират. „Оставете ме да доведа момчетата си лице в лице срещу турците в открито поле“, пише Хамилтън в дневника си преди атаката. „Ние трябва да ги бием всеки път, защото британските доброволци са по-висши личности от анадолските турци, сирийците или арабите – и са вдъхновени от един далеч по-възвишен идеал, като се наслаждават на битката също толкова, колкото и противникът.“

Хамилтон не е глупак. Коен и Гуч го наричат един опитен и „блестящ командир, който освен това е първокласен възпитател на хората си и добър организатор“. Нито пък преценките му са напълно погрешни. Британците вероятно наистина са били по-добрата бойна сила. Те със сигурност са повече, особено докато задържат това десет към едно числено превъзходство в Сулва. Хамилтън, както изглежда, просто е бил прекалено самоуверен – а едно от нещата, които ни се случват, когато станем прекалено самоуверени е, че ние започваме да размиваме границата между нещата, които действително можем да контролираме и онези, които не можем. Психоложката Елън Лангър веднъж провежда експеримент, при който интервюираните трябва да участват в една игра на залози срещу двама различни опоненти – единият от тях излъчващ увереност, добре облечен, а другият – стеснителен и зле облечен (по собственото ѝ определение – „контето“ и „бонакът“). Онова, което тя открива е, че участниците залагат далеч по-агресивно, когато играят срещу „бонака“. Те оглеждат странния си опонент и си мислят „аз съм по-добър от него“. Но играта е чист късмет: всичко, което играчите вършат, е да теглят напосоки карти от една колода, и да видят кой е изтеглил по-добрата. Това се нарича „илюзия за контрол“: самоувереността бива прехвърляна от области, в които тя може би е оправдана (*„аз знам повече от тоя бонак“*) към такива, където тя е напълно неоправдана (*„и това означава, че ще тегля по-добрите карти“*).

В Галиполи, англичаните се държат така, сякаш тяхното признато превъзходство над турците им дава превъзходство и над всички аспекти от битката. Те пренебрегват факта, че утринното слънце ще блести директно в очите на войниците, спускащи се на брега. Не вземат достатъчно вода. Не вземат пред вид трудния терен. „Атаката се основава на две предположения“, пишат Коен и Гуч, „като и двете се оказват погрешни: първо, че единствената истински трудна част от операцията ще бъде спускането на брега, след което турците лесно ще бъдат изтласкани от полуострова; и, второ, че главната трудност пред един успешен десант ще бъде неприятелят.“

Повечето хора са склонни да използват морални понятия, когато описват прекаленото самочувствие – понятия като „арогантност“ или „високомерие“. Но психолозите са склонни да разглеждат самоувереността едновременно и като състояние, и като черта. Британците в Галиполи стават жертва на една ситуация, която насърчава прекомерното самочувствие. Лангър не казва, че единствено арогантните играчи повишават залозите си в присъствието на „бонака“. Тя твърди, че конкуренцията прави това с всеки от нас: поради факта, че способностите играят важна роля при състезания, включващи вещина, ние правим грешката да мислим, че те играят важна роля и при състезания, основаващи се на чист късмет. Други изследвания стигат до същите заключения. Като новаци, ние още не се доверяваме на способността си за преценка. След това ние имаме успех и започваме да се чувстваме малко по-сигурни в себе си. Накрая, ние стигаме до върха на играта, в която участваме и попадаме в капана на мисленето, според което няма нещо, с което да не можем да се справим. Ставайки по-възрастни и по-опитни, ние започваме да надценяваме точността на преценките си, особено когато задачата пред нас е трудна и ние си имаме работа с нещо, което е от голямо лично значение. Британците са свръх-самоуверени в Галиполи не защото тази битка няма значение, а, парадоксално, защото тя има такава; това е една игра с голям залог и изключителна сложност – и именно това са условията, при които самоувереността започва да пуска корени.

Преди няколко години, един екип, ръководен от психолога Марк Фентън-Окрийви създава компютърна програма, която симулира издиганията и спаданията на борсов индекс, наподобяващ Дау – и наемат като участници в експеримент членовете на една високоплатена професия. Докато линията се движи по екрана, Фентън-Окрийви моли

участниците да натискат серия от клавиши, която – така им се казва – може би ще повлияе върху движението ѝ. В края на експеримента те биват помолени да оценят степента на собствената си ефективност за придвижването на линията нагоре. В действителност, клавишите нямат абсолютно никакво влияние върху линията. Но много от участниците са убедени, че тяхното натискане на клавишите е придвижвало индекса все по- и по-нагоре. Светът, който тези хора обитават, е конкурентен, сложен и изпълнен със стрес. Те са имали всички основания да бъдат самоуверени и сигурни в собствените си преценки. Ако те биха седели до вас, с магнетофон, сигурно не би им било нужно особено голямо усилие, за да повярват, че ви държат в ръцете си. Те са трейдъри в една инвестиционна банка.

Апогеят на Биър Стърнс е през 2003 г. Доларът пада. Вълна от скандали току-що е разтърсила финансовата индустрия из основи. Борсата се намира в безсъзнание. Но Биър Стърнс е изключение. През първото тримесечие на онази година приходите им нарастват с 55 процента. Възвращаемостта на акциите им е най-високата на Уол Стрийт. Ипотечният им бизнес е във възход. От основаването на банката, през 1923, тя винаги е била нещо като втора ръка, редом с по-известните си партньори като Голдман Закс и Морган Стенли. Но през тази година *Форчън* я обявява за най-добрата финансова компания на Уол Стрийт. „Ние работим с всичките 99 цилиндъра“, казва Джими Кейн на един репортер за *Таймс*, през пролетта на тази година. „Така че човек трябва да се запита, Какво можем да подобрим? И аз просто не знам какво е то“ Той продължава, „Всички казват, че когато пазарите се обърнат, ние ще пострадаме. Но да ви кажа тук нещо: тоя път ние ще изненадаме някои хора. Биър Стърнс е великолепно място за работа.“

Знаейки какво се е случило, думите на Кейн може и да звучат като най-чисто високомерие. Но през 2003 те биха изглеждали банални. Това са нещата, които bankerите казват. Казано по-точно – и тук е точката, в която психологическият провал става още по-проблематичен – това са нещата, които хората *очакват* от bankerите да казват. Инвестиционните банки са в състояние да вземат назаем милиарди долари и да извършват огромни търговски операции, защото, в края на краищата, техните партньори вярват в това, че те ще съумеят да сдържат обещанията си. Уол Стрийт е игра на доверие, в най-стриктния смисъл на тази дума.

Именно това е, което социолозите имат пред вид, когато казват, че човешката самоувереност може да бъде адаптивна черта. „В конфликти, включващи взаимна преценка, една пресилената оценка на вероятността за печалба повишава тази вероятност.“, пише Ричард Рангам, биологически антрополог от Харвард. „Подборът следователно насърчава тази форма на прекомерна самоувереност.“ Победителите знаят как да блъфират. И кой блъфира най-добре? Онзи, който, вместо да се преструва, че е по-силен, отколкото е, действително вярва, че е така. Според Рангам, самозаблудата намалява шансовете за „поведенчески срыв“, тоест да се „разкрие по невнимание истината чрез неподходящо поведение“. Всичко това е в унисон с нещата, които някои психолози са ни казвали в продължение на години – че може да бъде полезно човек да бъде особено оптимистично настроен относно привлекателността на съпругата си, или относно това колко годна за продаване е най-новата му идея.

Ако вие сте мениджър на Уол Стрийт, то има две потенциални поуки, които човек може да извлече от колапса на Биър Стърнс. Първата е, че Джими Кейн е бил прекалено самоуверен. Втората е, че той не е бил достатъчно самоуверен. Биър Стърнс, в края на краищата, не е пропаднала просто защото е направила погрешни залози. Почти до самия край, фирмата разполага с капиталова възглавница от почти седемнадесет милиарда долара. Проблемът е, че когато в началото на 2008 Кейн и колегите му се изправят и казват, че Биър е едно великолепно място, останалата част от Уол Стрийт вече не им вярва. Клиентите изтеглят парите си, а заемодателите отказват по-нататъшно финансиране. И когато нещата при Биър Стърнс се влошават, Дж. П. Морган и федералното правителство хвърлят на банката спасително въже – многомиларден кредит. Но доверието е от такова значение на Уол Стрийт, че спасителното въже има точно противоположния на желания ефект. Както пише Бамбър:

Този кредит, помощните мерки, от които се очакваше да решат проблема, който изобщо не беше съществувал на първо място, само го влошиха още повече. Когато започнахме седмицата, няхахме проблеми с наличността. Но понеже хората бяха казали, че имаме проблеми с капитала, това изведнъж се превърна в истина, макар и да не беше вярно, когато хората бяха започнали да го приказват ... Така че ние бяхме принудени да намерим капитал, за да преодолеем загубите, които бяхме претърпели, защото някой беше решил, че не сме имали капитал, когато ние всъщност го имахме. И така, когато накрая поучихме повече

капитал, за да заменим капитала, който бяхме изгубили, хората приеха това като лош знак и започнаха да сочат факта, че не сме имали капитал и че е трябвало да вземем заем, за да го покрием, даже и когато имахме капитала, за който те разправяха, че не сме го имали.

Разбира се, една от причините, поради които прекомерната самоувереност е толкова трудна за отстраняване от експертни области като финансите, се състои в това, че, поне за известно време, е съвсем полезно човек да има излишно самочувствие – или, казано по-точно, че понякога единственият начин да се решат проблемите, причинени от излишно самочувствие, е човек да бъде още по-самоуверен.

От индивидуална гледна точка е много трудно да се направи разлика между времената, в които излишният оптимизъм е нещо добро и ония, в които той не е. Всичко, което може да се каже недвусмислено е, че излишното самочувствие е, както се изразява Рангам, „глобално неадаптивно“. Когато някой опонент блъфтира, той може да спечели лесна победа. Но когато блъфтират всички, пише Рангам, конкурентите стигат до ситуация „при която конфликтите ескалират, така че може да спечели само един, при много по-големи загуби, отколкото ако оценките биха били реални“. Англичаните не само са мислили, че турците ще изгубят при Галиполи; освен това те са мислили и че Белгия ще се окаже пречка по пътя на немската офанзива, и че руснаците ще премажат немците на изток. Французите, от своя страна, са планирали да достигнат Рейн шест седмици след началото на войната, докато немците са предсказвали, че по това време те ще бъдат в предградията на Париж. Всяка от страните през Първата световна война блъфтира, с решителността и сръчността, на която са способни само заблудените – и резултатите, разбира се, са катастрофални.

Джими Кейн израства в Чикаго, син на адвокат по патентно право. Той иска да стане букмейкър, но разбира отрано, че това не е достатъчно внушаващо уважение професия. Започва да следва инженерство в университета Пърдю – и се запалва по бриджа. Оценките му западат, той никога не довършва следването си. Оженва се през 1956 и се развежда след три години. „По това време той беше един от най-добрите играчи на бридж в цял Чикаго“, казва бившият му шурей на Коан. „Всъщност това беше причината за развода. Той прекарваше цялото си време в игра на бридж – всяка нощ. Не беше вкъщи.“ През онези дни той продава старо желязо и заспива редовно по време на работа, изтощен от игра-

та. През 1964 заминава за Ню Йорк, за да стане професионален играч на карти. Именно бриджът го води до втората му жена, както и до интервю за работа при Алан Грийнбърг, по онова време старши мениджър в Биър Стърнс. Кейн разказва:

[Грийнбърг] ме пита „Колко добре играете?“ Аз му казвам, „Играя добре“. Той вика, „Колко добре?“. Аз му викам „Играя много добре“. А той ми вика „Вие не ме разбирате.“ Аз пък му викам, „Напротив, разбирам всичко. Господин Грийнбърг, ако учите бридж през целия остатък от живота си, ако играете с най-добрите партньори и достигнете потенциала си, вие все пак никога няма да играете бридж така, както го играя аз.“

Още на същото място, казва Кейн, Грийнбърг му предложил работа.

Двадесет години по-късно, историята се повтаря при Уорън Спектър, който след това става съпрезидент на фирмата. Спектър е бил шампион по бридж като студент и Кейн по някакъв начин разбрал за това. Спектър разказва на Коан, „По едно време ми се обади и ме пита ‚Вие играете ли бридж?‘ Аз му викам, ‚Едно време играех.‘ И така бриджът беше нещо, което той, Алан и аз споделяхме и за което говорехме.“ Точно по времето, по което започват да се разпространяват слухове, че два от хедж-фондовете на Биър Стърнс затъват – един провал, който стартира спираловидното западане на банката до пълен колапс – Спектър и Кейн посещават годишния турнир по бридж в Нешвил. *Wall Street Journal* пише, че от двадесет и единия работни дни през този месец, Кейн е бил извън офиса си почти половината.

Това, че между бриджа и бизнеса на Уол Стрийт трябва да има някакво сходство, е логично. Бриджът е състезание между екипи, всеки от които се състезава въз основа на един „договор“ – колко взятки те могат да направят при дадено раздаване. Печалбата изисква познаване на картите, точно усещане за вероятности, железни нерви, както и способност да се чете психиката на противника. Бриджът е Уол Стрий в миниатюра, и причината, поради която тримата висши мениджъри са се търсили един друг, сигурно е в това, че те са предполагали, че уменията от бриджа могат да се пренесат на търговската сцена – че да си добър в игровата версия на Уол Стрийт сигурно ще означава, че си добър и в нейната реална версия.

Но това не е така. В бриджа съществува нещо такова като експертиза, необременена от пристрастия. Там има правила, граници и ситуации, които се повтарят, както и ясни за разпознаване структури – и когато

един играч направи грешка, породена от прекалено самочувствие, той или тя може да усети последствията от тази грешка почти незабавно. С други думи, това е игра. Но управлението на една инвестиционна банка не е игра в този смисъл: това не е затворен свят с ограничен набор от възможности. Напротив, това е отворен свят, в който някой ден може да се случи бедствие, което никой дори не е сънувал – и в който човек може да направи грешка от прекалено самочувствие, чиито последствия да не усети лично в продължение на години, ако изобщо някога. Може би донякъде това е и една от причините, поради която ние играем игри: има нещо опияняващо в чистата експертиза. Истинското майсторство, което можем да постигнем зад игралната маса или в някоя състезателна кола, ни прави по-смели, когато се впуснем в по-сложните области на реалността. *“Аз съм добър в това, значи трябва да бъда добър и в онова”*, казваме си ние, забравяйки, че във войните и на Уол Стрийт няма такова нещо като абсолютна експертиза, че всяка следваща крачка към майсторството води със себе си и увеличен риск от проклятието на майсторството. Кейн трябва да се е върнал от турнира по бридж със засилена увереност в собствената непогрешимост. И най-удивителният аспект от неговите разговори с Коан се състои в това, че, както изглежда, нищо от случилото се по-късно не е било в състояние да разклати тази му увереност.

„Когато напуснах“, казва Кейн на Коан, говорейки за последните си дни в Биър Стърнс, „имах три различни събрания. Първото беше със съветническата група на президента, която се състои от около осемдесет души. Нямаше нито едно сухо око. Овации на крака. Аз плачех.“ До последния ден той очевидно е виждал само света, който е искал да вижда. „Второто събрание беше с търговския екип от Мрежата“, продължава той. „Овации на крака. А третото беше събрание с партньорите същата вечер, в което им казах, че подавам оставка. Овации на крака, от цялата аудитория.“

Източник

Малкълм Гладуел е американски журналист, автор и бизнес консултант от британски произход. Той е автор на няколко книги, две от които стават номер едно в списъка с бестселъри на „Ню Йорк таймс“ – Повратната точка: Как малките неща могат да доведат до големи промени (2000) и Проблясък: Силата да мислиш без да се замисляш (2005).

Коментари (1)

- 12-09-2009 |:Ф

Е, тоя още малко ще открие, че bankerите работят с пари.

Новите културтрегери – поредна обида за избирателите?

Автор: Мирослава Кортенска

Опитът да се наложи мнението, че в Европа еднозначно одобряват новото българско правителство и едва ли не са в патетичен възторг от избраниците на Бойко Борисов е твърде неумела PR акция, чийто говорител за съжаление е самият Б. Б. Зададох се въпроси: Предвидим политик ли е Борисов? Не сменя ли бързо становищата си дори по въпроси, свързани с Европа? А коментаторът на „Дойче веле“ в Бон Александър Андреев озаглави свой материал за новото българско правителство така: „Двама от министрите – обида за избирателите“. Това посочиха и български медии, неодобрявайки избора на Божидар Димитров, като агент на ДС и хладно посрещайки министъра мултак – Вежди Рашидов. Смущаващо за „Дойче веле“ е също, че вместо евроминистерство Борисов създава такова на спорта. Тези нишки водят до връзки на новото управление с всички недолюбвани от Европа български чудовища: Държавна сигурност и нейните агенти, мултаките и „борчетата“. И тревожността е сериозна, когато те се лансират от така наречената нова власт.

В коментара си от Германия Андреев определя саморекламирация се за „световен шампион по култура“ като „не особено талантливия Вежди Рашидов“, който „на всичко отгоре не блести нито като мислител, нито като оратор, а поема ресор, към който интелектуалците в България са особено чувствителни – културата.“ Като потвърждение на казаното по „Дойче веле“ новият министър на културата заяви, че държавата е като ресторант и като се смени управителят, се сменя и персонала. Безкрила метафора, която показва хоризонта на Рашидов, чийто любимо място е масата и чашката в луксозна кръчма. Изтръпвам, че след като се обяви за Левски, сега може да каже, че е и Ботев, и кръчмата е общата им територия за изява. Нека по-добре се научи да говори български и да подрежда мислите си, доколкото ги има. Първият му възглас, когато бе избран за министър, бе: „Отиваме да се работи!“ А първата му

светска изява бе появата на връчването на наградите за постижения в българското кино за 2008 г. Незаличими са думите му за фаворита на българските Оскари, филма „Дзифт“: „Чешитски филм, страхотен филм е. Трябва малко аналитичен, но на нас, ако няма така, малко не го разбираме. По-сложен е филмът, по-сложен не защото филмът е сложен, защото по-просто ни е обществото. Дето се казва, зле сме с образованието, нека бъдем откровени.“ Този кръчмарски анализ не е записан скришом от неговия явно нечленоразделен автор-министър, а казан авторитетно в интервю по БНТ. Друг от министрите на новото правителство не си разреши подобен тюрлю гювеч от глупости в първите си интервюта. А освен това този застрашителен грандоман-министър обещава, че ще излъчи българските Пикасо и Дали, както и български Нобелов лауреат за литература. Как ви се струва? Пълен управленски кич, нали?

За него принос има не само Б. Б., но и Иван Костов, който не само гласува за Божидар Димитров, но и за върлия си враг Вежди Рашидов. По времето на управлението на Костов те си разменяха остри реплики, в контекста на борбата на Костов с Илия Павлов и „Мулти груп“. Но явно максимата „няма вечни врагове, а вечни интереси“, важи и за тях двамата. Властта си затваря очите за принципите и каузите. Жалко е, че всичко това се развива пред всички нас. И се разбира, че така нареченият нов елит действа по правилата на стария и в плътни връзки с него. Така че промяната май отива някъде в неясното бъдеще.

Твърде объркана бе и първата пресконференция на новия екип в Министерството на културата, където Рашидов представи двамата си заместници – археолога Тодор Чобанов и юриста Димитър Дерелиев. Последният идва от частната филмова компания „Ню имидж“, която приватизира киноцентъра „Бояна“ и без връзка с приоритетите на новия екип омеси имената на Ал Пачино, Роберт Де Ниро и Силвестър Сталоун, които ще снимат с бившия му началник Дейвид Варот поредния „Рамбо“ или някаква друга третостепенна продукция... Освен перченето на Рашидов, че са опростили на Министерството 2 милиона лева от 8-те, предвидени по плана за 15% намаляване на бюджетите на министерствата, не се разбра нищо по-конкретно за финансови нарушения или за програма на действие. Общите фрази за излизането на българската култура на пазара и повдигането самочувствието на българските творци вече се повтарят...

Ако обаче се вслушаме в някои по-разбираеми думи на Рашидов, които той сякаш казва, за да се оправдае, като насочва погледите към парламентарната комисия по култура – която му е политическа шапка – ще видим още по-тревожна картина. За неин председател бе избрана депутатката от Варна Даниела Петрова. Абсолютно НЛО за публичността на България, което поема да ръководи разширения ресор на комисия по култура, гражданско общество и медии. Освен, че е била на 8-мо място в листата на ГЕРБ, че е областен ръководител на Жени ГЕРБ за Варна и че е старши асистент в Техническия университет в катедра „Социални и правни науки“ се вижда още, че е изрусена амбициозна провинциалистка. Първото, което тя каза беше, че ще се бори Варна да стане новата културна столица на България през 2012 година. С това новата парламентарна шефка отрязва шансовете на други български градове още с първото си интервю. Този местен патриотизъм е добре известен и той замъглява погледите на избирателите пред пълната некомпетентност на техните избраници. В това първо интервю лъсват и други популистки изказвания като това, че Петрова ще чака да види финансирането, отпуснато за нейния сектор и тогава ще каже своите идеи. Ето го соца, ще се уповаваме на държавното финансиране, на държавната ясла. И толкоз! А гражданското общество, а меценатството, а програмите за финансиране от Европа? Петрова иска да афишира, че ще бъде шапка на държавната култура, медии, а гражданските сдружения може би ще превърне в сателити на държавата. Да не говорим, че за да гради законова рамка за културата, медиите и гражданските организации, тя трябва да има опит и познание за тези сложни сектори, които между впрочем могат да гарантират европейската ни интеграция. Ако чакаме от такъв парашутист като Петрова да изгради модерни правила и стратегии, да ги наложи и да създаде механизми да се осигурят средства за тях има да чакаме ... Може би – Годо!

P. S. Ако някой от новите културтрегери не знае кой е Годо и за да не мисли, че това е някакъв прякор на Б. Б., може да прегледа някоя енциклопедия – или моя книга : –)

Мирослава Кортенска е доктор на изкуствознанието, театрален критик, културолог. Завършила е Националната академия за театрално и филмово изкуство „Кръстьо Сарафов“, София, 1976 г. Работила е като драматург на Сатиричния театър – София, както и на театрите в Стара Загора и Пловдив. Преподавала е в Нов български университет – София, Пловдивския университет, а понастоящем и в катедра „Кино, телевизия и театър“ в Югозападния университет „Н. Рилски“ – Благоевград.

Коментари (14)

- 07-09-2009 | **сір**

При тази повсеместна ЧАЛГА – култура, хората са си на мястото бе, Мира...

Колко му е да управляваш някаква си там поп-фолк култура...???

- 07-09-2009 | **Б.Павлов** – Поглед отстрани

„Философски“ погледнато, след Ламбо, културни министри – на всеки километър. Но ако не ги мерим на килограм, сигурно се броят на пръстите на едната ръка, а в случая с ГЕРБ – на дясната... И тъй като, очевидно, „камъните падат“ в градинката на „невинни“, които нито са яли, нито са мирисали културна политика, налага се да напомним: всяка политика, пък била тя и културна, е ДИАЛОГ. И не – между институти на държавната власт, а между държавата и съответните граждански субекти. Та, на ход е другата страна.

Доколкото е заинтересувана да покаже, че съществува...

- 08-09-2009 |Е

Интересен пропуск. Избирателен. „Не особено талантливият скулптор Вежди Рашидов“ е точният цитат. Така се пише за проходящи в това изкуство (и то само, ако нямаш какво друго да кажеш за гимназиста), не за Вежди Рашидов. По останалите мъглявини може да се плюе (както винаги) министър, интелектуалец, културтрегер. Днеска са, утре не са.

Освен некаф юрист (и бивш член на съвета на частна филмова компания), Димитър Дерелиев е сценарист, както и основател и бивш директор на Националния филмов център.

- 10-09-2009 |Кман

Вижте, съгласен съм напълно с Вас за комизма на това назначение. А пропускате и другото, на Божидар Димитров, от когото очакваме не по-малки бисери и изцепки. Аз обаче не съм склонен да ги драматизирам. Прагматично погледнато, проблемите на страната ни в момента са в правовия ред и икономиката. Ако тези две (мега)сфери бъдат успешно реформирани, мисля, че културата сама ще си намери пътя, въпреки или независимо от най-добрия или най-лошия министър.

Лично аз тези двамата шкембести балкански субекти ги гледам по-скоро от комичната им страна. Все пак на фона на сериозните Дянков, Плевнелиев, Трайков, Попова (все силни професионалисти, в огромен контраст с предишните), все някой трябва да отвлича вниманието с малко чалгаджийски колорит. А по-добре това да е министъра без портфейл Божо Димитров, отколкото както преди Румен Петков от МВР...

И последно, едно уточнение: не съм гласувал за ГЕРБ, и до последно до след изборите не бях изобщо фен на ББ.

- 12-09-2009 |:Ф

За тези интелектуалци един овчар е достатъчно ниво.

- 13-09-2009 |МК – Ангелогласната Кортенска, която знае кой е Годо

P. S. Ако някой от новите културтрегери не знае кой е Годо и за да не мисли, че това е някакъв прякор на Б. Б., може да прегледа някоя енциклопедия – или моя книга : –)

С този коментар М. К. се нарежда плътно зад тези, които оплюва. А ги оплюва, защото гравитира към тях и ако ней някой бе предложил да ста-

не културен министър, едва ли би сдържала садовското у себе си да не тропне едно хорце от сградата на „Стамболийски“ – пък и инициалите ѝ като М(инистър) на К(ултурата) – само несбъднат... :-)

- 13-09-2009 |**Historian**

За министрите Вежди и Божо – ами това са му възможностите на ГЕРБ (засега)... нека не забравяме че българският парламент с огромно мнозинство подкрепи това правителство на малцинството (засега) – значи, глас народен – глас Божи! Нали всеки народ си заслужава управниците? Прав е Кман, щом като масовата ни култура е предимно чалгаджийска, защо и ресорния министър да е от същия тип?

- 14-09-2009 |**Запознат**

Практика е талантливи творци да мрат в мизерия и да бъдат преоткривани посмъртно, в същото време чиновници в културното министерство обикалят света на държавни разноски и си живуркат като нобелови лауреати. Ето ви пример. След вярна служба на покойния Хайтов т. нар. поет с китара Д. Христов оглави едноименното читалище „Н. Хайтов“ в София. След това по времето на Ламбо се премести на благ пост в културното министерство. Там уреди да излязат 17 тома на въпросния „писател“ Хайтов на държавни разноски, от които в момента излязоха първите два. За добра служба въпросният поет с китара бе награден от Станишевото правителство и в 12 без пет го назначиха културно аташе в Скопие.

- 21-09-2009 |**Свидетел** – Лошият вкус на др. Кортенска

Не е въпрос да плюеш, без да имаш познание, другарко Кортенска. Въпросът е да знаеш че в ония години, когато сте завършвала ВИТИЗ Вежди Рашидов бе получил една от важните награди в Европа. И се оформи като скулптор със международен престиж.

А това че обиче бухемският живот- ами че всички гений в изкуството са го обичали този живот.

А за Дерелиев говорите глупости- че той е един сценаристите ни, чиито документални филми имаха призове у нас и странство.

А по отношение на това, че вие се пишете за сценаристка на док. филми от 2006 г. е ясно че като бивша комунистка

БНТ в тази година поднови да работи със свой хора.

Накрая- за да си драматург в сатирата трябваше да имаш вуйчо Владика. И Вие сте го имали.

Бъдете внимателна в овладяване на злобата си г-жо... когато пишете.

- 21-09-2009 |**Златко**

Дали е случайно, че заядливите коментари обикновено идват от хора, които са решително скарани с правописа (за интелигентността им не казвам дума, моля да се отбележи!)?

- 22-09-2009 |**Mira**

Pravilno, nikoj ne znae koj e Godo. Ako znaehme, Beckett shteshe da e ministyr na kulturata v Balgaria, a ne pyrvoklasen pisatel.

Zlatko, po princip i s izvestno sygalenie (zashtoto bi bilo izkluchitelno lesno, ako beshe vqrno) pravopisyt ne e sred metodite za izsledvane na inteligentnostta, a obrazovaniето otдавна ne e kriterij za obrazovanost ne samo v Balgariq, a i ne mogesh da otrechesh che zvuchi shik da vodish bUhemski jivot;-)

Inache Rashidov e multigyz, tova e qсно.

- 22-09-2009 |**E**

Мога да приема, че това, че е мултигъз, обяснява всеобщата липса на рефлексия и немарливостта на хората на словото към материала им.

Нито за таланта, нито за физическата, двигателна и пространствена интелигентност може да се съди по правописа. А и в наградите винаги има елемент, средносрочно отложен, на временна емоция.

Скулптурите на Вежди Рашидов са съживени, нищо че не работи по формата на материала. Той ги създава сам (от което може да се съди за трудностите му в „съдружността“ и вероятен непукизъм). В това личи интелигентност, макар и не такава, необходима на министър.

А напоследък е придобила актуалност една школа, която аз наричам буквалистка, характерна с прозрачност, стигаща до „порнография“ – не в сексуален смисъл, а в това, че творецът се събудил с идея, облякъл я в най-буквалната и прозрачна дреха, излъскал я в актуална форма и краски (формални или не) и публиката се прехласва, защото „разбира“ творението. Разбира се, всичкото това може да се направи както бездарно, така и даровито, и дори аз бих проявила достатъчно честност да го призная, макар да не отговаря на търсенето ми.

- 26-09-2009 | **Майя Маркова** – правописът

Споделям мнението на Златко, че правописът е много показателен за текстовете и авторите им. Не защото е непременно свързан с интелигентността, а защото се създава с много четене и упорит труд без очаквано възнаграждение, и то в продължение на дълги години. И е израз на уважение към читателя.

Вярно е, че хората с дислексия (и тези, които пишат на чужд език) са затруднени с правописа не по своя вина. Но мисля, че не следва по тази причина да приемаме неграмотността безкритично и по принцип. Пък и за нали затова има програми за проверка на правописа.

- 26-09-2009 | **Е**

Нека е направо – начинът, по който някой се отнася не само с определени околни, е показателен. Мисля, че съм задължена да съм толерантна към хората, които имат проблем с писането и четенето, ако очаквам те и останалите да са толерантни с начина, по който говоря понякога. Това е възпитание, останалото е образование.

Няма да питам изобщо защо имаме изисквания към грешките на другите, след като ние самите правим доста такива.

Имам опит с програми за проверка на правописа – те следва да се намерят, свалят, не са безгрешни, някои от тях правят бели със софтуера, а текст, който аз ще напиша за 5 минути, ще им отнеме, с писането и коригирането, близо половин час. В някои страни тези програми са и платени, при това не са евтини, нищо че цената им се покрива от институции. Защото, ако не си могъл да завършиш образованието си, не си гениален и не си сръчен, е трудно да си намериш работа, а оттам и пари да платиш за софтуера. И аз познавам „гениални“ дислектици, но изискването всички да са еднакви не може да се нарече улесняващо общуването. А и човек не трябва да бяга от предизвикателството да разбира опит, различен от неговия.

Чаплата

Автор: Венцислав Божинов

Дънхи се подпря на лакът и безизразният му поглед обходи хълма, от който се спускаше пращият път към реката. Дръпна, пое дълбоко и изпусна плътна струя дим към прецизно заостреното огънче на цигарата. На върха на хълма спря луксозен автомобил – стара марка, с огромна муцуна – на чийто нос беше уловен в сребриста фигурка скокът на елен. Имаше странични продълговати прозорци с драпирани завески от син брилянт. Теглеше огромна бледозелена каравана с веранда, на която можеха да се съберат два шезлонга и малка маса. Караваната беше качена върху ниски колела, които почти не се виждаха отдалеч, затова по-скоро приличаше на къща, която някой тътрузи по асфалта. Дънхи полегна на пясъка и се загледа в клоните на върбата, сякаш нищо не беше видял, но след малко се надигна рязко и отново се втренчи в хълма. На флегматичното му съзнание беше необходима около минута, за да осъзнае, че е видял нещо твърде необичайно за местния пейзаж. Такива резки движения не бяха обичайни за малкия човек. Въпреки крехката си възраст от отскоро навършени четиринайсет, обикновено той лежеше отпуснат на пясъка за около час, после се изправяше бавно, подобно на двукрак хамелеон. Заради флегматичността си, несвойствена за юношеската възраст, това странно човече винаги привличаше погледите на новите посетители на плажа. Те виждаха как се промъква към дънера на големия кавак, как се скрива в клоните му и само от време на време се мярка през листата на огромната корона. По някое време се изправяше на възможно най-високия клон, подскачаше и с изпънато тяло политаше към реката. За няколко секунди, докато застиваше в мъртва точка над водата, той се преобразяваше и флегматичното му тяло се превръщаше в топка от оплетени ластици, която се забива с особено нахалство в една пролука между скалите, покрити с пастелнозелена вода. Изчезваше за около минута или две – новите на плажа почти винаги решаваха, че се

е пребил в скалистото дъно, и нервно очакваха водата да изхвърли безжизненото му тяло някъде надолу в плитчината. Всички останали знаеха за навиците му и със скрито задоволство наблюдаваха нарастващата паника у новациите. Когато напрежението нарастваше неимоверно, на брега като малко земноводно бавно изплуваше първо главата, а после и тялото на Дънхи. Излизаше от водата и отиваше отново да легне за около час върху горещия пясък.

Такива и подобни занимания осмисляха лятото за децата и пройдохите, които нямаха друга работа, освен да се шляят, да смучат цигари и да лочат студена лимонада. Още в началото на сезона, който започваше ни по-рано, ни по-късно от 11 май, реката се обхождаше от малките изследователи с посинели от студ бърни, за да се избере най-дълбокото и удобно за скокове място. Така започваха най-прекрасните дни от годината. Никой не можеше да убеди гамените, че има по-добро място за къпане от една река, особено пък тази, защото никъде не могат да станат по-добри водни гоненици, никъде пясъкът не прилича на фин златен прах и никъде старите каваци не се надвесват толкова нежно над водата, за да предложат клоните си за виртуозни въздушни изпълнения.

Дънхи отново дръпна от цигарата, гърдният му кош се изду и бавно изпусна пушека в плътна струя.

– Тоя пък какъв е? – учуди се малкият човек. – Гледай само каква барака влачи!

Колата пухтеше леко, като огромна синя акула, изхвърлена на брега. От нея излезе млад мъж със свободна блуза и светли джинси. Сновеше напред-назад, заничаше, оглеждаше – явно избираше подходящо място, на което да закрепил караваната.

– Не знам, Дънхи – казах аз. – Не е местен. Хубави дрешки е барнал.

Да, бе! Кола, джинси, караванка... тарикат. Джинсите, като ги гледам какви са избелени, сигурно са осемдесет кинта. Може и повече...

Трябва да го преслушаме – отбелязах аз. – Може да носи готини цигарки, ментол някакъв. Знаеш ли как ми се пушат ментолки в тая жегал?

– Не може да няма готини цигарки. Гледай какво е копеленце!

Разговорът ни имаше дълбок смисъл, особено като се има предвид, че името на малкия Дънхи идваше от прочута марка цигари, негова любима още от лятото, когато навърши десет. На всичко отгоре ставаше и добър бизнес. Крънкахме международните шофьори, които спираха на отбивката до реката и те, видели се в чудо, ни даваха дънхила за петарка.

Тъмнозелената плочка със златист надпис беше нещо прекрасно. Вадиш бавно, теглиш лентичката на целофана, махаш златното фолио и вътре двайсет прекрасни бели пръчици, всяка по петдесет стотинки на черно. Както и да го смяташ, даваш петарка и си на кяр – втората плочка ти е без пари.

Нà. Дръпни една да ти се отпусне душата – каза Дънхи, като ми бутна цигарка. – На тоя свят няма по-хубаво от дънхил след гмуркане. Направо ти отваря дробчетата.

– Мерси! – взех я, теглих ѝ един език и запуших. – Абе, страхотен кеф!

Ако трябва да съм честен, някой, вероятно родителите ми, беше ме поверил на Дънхи, без да му гласува кой знае какво доверие, но пък в моя случай то не е и необходимо. Все пак на полуидиот – това го казват и пред мен, без да се притесняват – няма какво да му избираш сериозен попечител. Важно е да не се запиленя някъде и когато се смрачи, да се върна за вечеря.

Самият Дънхи не е за подценяване. Той е от тези, които могат страшно много неща. Може да пуши – научил се е рано. Плюе през зъби на възможно най-тънка струйка, почти като спринцовка. Със средно голям камък улучва каквото ѝ да е теме. От арматурна пръчка може да направи най-острия харпун с три контри, да се промъкне в старата фазанария, където фазаните седят, унесени в птичи мисли, и да наниже на него по два наведнъж. Понякога хваща водни змии, просва ги на земята, като ги застъпва в двата края, вади малката си остра кама с бронзова дръжка. Леле, каква кама е само, а дръжката – демон! Така казва Дънхи: „Това е демон. Виждаш ли как се е ухилил – и тая змия около кръста му?“ Мери една педя от главата на змията – сърцето на змията е точно на една педя от главата ѝ – и ми показва какво чудо е змийското сърце. Страшна работа е това, змийското сърце! Змията се гъне, а Дънхи, хоп – резва като с бръснач. Вади сърцето, а то тупка... „Е такова сърце да мога да си присяда – казва замечтано Дънхи, – пък да видиш тогава... Няма умиране! Ако имам такова сърце...“

Аз пък искам да хвана Христова риба – казвам аз и млъквам. Изчакам Дънхи сам да ме попита за нея.

– Ти си луд! Каква Христова риба ти плува в главата?

– Е такава – казвам аз, като му показвам кръстосан с показалеца среден пръст. – Това е Христова риба. Ако я хванеш, можеш да нахраниш всички хора. Разбираш ли?

– Кой пък иска ти да го храниш? Ти знаеш ли, че има хора, дето имат диаманти, а един диамант струва милиарди и можеш да си купиш е тая планина, стига да искаш. Това знаеш ли го?

– Сигурно има, но има и такива, дето си нямат диаманти. За тях искам да хвана Христова риба – и пак млъквам.

Мисля си за зелената вода на реката и знам, че когато е най-зелена, тогава само можеш да хванеш такава риба, но нали не съм в ред, не мога да разбера кога водата е най-зелена. Вчера – сетих се – водата беше страшно зелена и камъните по брега – като горещи хлябове, и аз си викам: ще вляза да я хвана аз рибата, сега е моментът. Влизам и водата ме поглъща, отварям уста и аз я поглъщам. Взирам се в дъното – светлина и тайнство. Камъните по дъното блестят магично. Протягам ръка, погалвам ги, а ръката ми една бяла, бяла. Превръщам се в риба – дали пък аз не съм Христовата риба? Плъзгам се между камъните, светлината ме пронизва и аз започвам да прозирам като зелената вода... Сепвам се.

Пак се загледахме към белия път, към синята кола, към зелената каравана. Несъзнателно търсехме новия. Беше предизвикал любопитството ни – тук рядко идват такива като него. Изглежда, мястото му беше харесало и смяташе да остави колата с караваната там. След малко се махна. Сигурно беше отишъл да потърси нещо за ядене. Нямахме много места за ходене, така че в най-скоро време щяхме да се срещнем – така е тук при нас.

Ментолките, топлата вода и слънцето ни бяха отпуснали и ни правеха щастливи. Бяхме на края на света, съвсем на края, на най-прекрасното място. Пред нас имаше само пясък, река, въздух, слънце – а след него безкраят. Плажът беше претъпкан и ни се струваше, че днес са дошли и тези, които инак никога не идват. Това ни радваше, но и малко ни дразнеше. Все пак ние бяхме истинските господари тук и разните навлеци с вехаесови камери – да се снимат, докато правят бездарни скокове във водата – ни създаваха неприятното усещане, че някой може да нахлува в света ни необезпокояван, дори да ни го отнеме.

Но иначе всичко си вървеше добре – гледахме да не обръщаме внимание на неприятната гмеж и да си говорим за умните неща, които напоследък ни вълнуваха. Снощи тъкмо беше минал хубав филм. Тъжна

история за края на света след ядрена война. Опитвахме се да го разберем, но крайт му си оставаше непонятен – безнадеждността пред настъпващата с вятъра смърт. Самотно семейство с три деца на брега на океана. И къща като от приказките... И идва нещо, което ние с Дънхи не разбираме, но знаем, че ще ги завлече в океана и че от него отърване няма, защото е най-хитро измислената смърт.

– Това, братче, не мога да го разбера. Да знаеш, че ще умреш, и да не можеш да направиш нищо. Представяш ли си!?

– Гадна работа, Дънхи. Снощи направо щях да ревна. Гледам ги тия и се чудя, аз ако съм на тяхно място, какво ще направя.

– Нищо не можеш да направиш. Седиш и чакаш. Аз си викам: поне една женска да имаше там... Ако аз съм на тяхно място, де. Викам си: как ще умра, без да съм бил с женска. Това е все едно да не си живял.

Дънхи потъна в дълбок размисъл. Непокътната девственост беше за него най-страшното, което можеше да му се случи. Изглеждаше наистина отчаян, въпреки че всичко, за което си говорехме, беше само въображаемо. Вече ни бяха обяснили за тая бомба, дето така гръмва, че нищо на тоя свят не остава и нищо не може да те спаси. Показаха ни някакви схеми – снимки на борова гора, от която бяха останали някакви жалки стъбла, прилични повече на кибритени клечки. Представяхме си я като някакво страховито смрачаване – като пред буря, – като тътен, който се стоварва отгоре и те превръща в пепел. Дори не и в пепел, а във вятър някакъв. И край! Заговори ми, ама все едно не бях до него, за малкия Джини, дето умря предната седмица: „Гадна работа – вика, – умря си, без да е пипнал някоя. Направо гадна...“

– Дънхи, страх ли те е? – попитах аз. – Щото мене много ме е страх. Вечер, преди да заспя, си мисля за тая бомба и чак понякога почва да ме втриса. Тресе ме и добре, че бързо заспивам, иначе хич не знам какво ще правя.

Дънхи тъкмо се беше накарал да ми отговори – сигурен съм, че щеше да ми отговори добре, – когато погледът му се втренчи идиотски. Малко пред нас, на има-няма два-три метра, беше застанала Чаплата. Когато за пръв път я видях на плажа, първото нещо, което ми хрумна, беше чапла. Ден или два по-рано бях срещнал една истинска, съвсем близо до мен. Видя ме, но ме остави да ѝ се любувам. Пристъпваше грациозно покрай канала и ме гледаше безизразно с птичето си око. Това

беше най-съвършената птица, която бях виждал. Папурът се люлееше на вълни и леко шумолеше, сякаш дух неземеен беше обладал мястото...

– Гледай, братче, какво се вика женска – шепти Дънхи и преглъща шумно. – Ако ни гръмнат онези с бомбата, искам да съм с тая, преди да умра.

Тя стоеше с няколко други момичета, но сякаш беше сама. Белият ѝ бански светеше на силното слънце, като едновременно подчертаваше непорочността и събуждаше страсти. Имаше почти момчешко тяло – дълги източени крака, леко широки рамене, но с особена нежност на извивките. И лице на малко момиче – едни такива големи очи и малка уста, малка брадичка, кожа съвсем като на бебе. Като че ли само ние двамата с Дънхи мислехме за нея като за жена. Все още неоформеното тяло, лишено от всички подробности, които харесват големите мъже, я превръщаше само в наш обект на съзерцание. След някоя и друга година безброй изкусени погледи щяха лакомо да я поглъщат, да търсят женските ѝ прелести, но сега... Сега беше наша. Беше само наша находка, можехме да ѝ се любиме необезпокоявано и да се ласкаем, че сме открили една красавица много преди останалите. Аз, може да се каже, бях облагодетелстван – живееше в старата къща малко над нас сама с баба си. Родители нямаше или поне никой не говореше за тях, а и аз не бях виждал такива. Всяка сутрин по едно и също време отиваше да купи хляб и аз, притулен зад прозореца, жадно я следях, докато подмине.

Че е само наша, на мен и на Дънхи, се оказа илюзия. На другия ден новият се появи на плажа. Носеше същите скъпи джинси и светла лена риза, намачкана небрежно. Беше обут в светлосиви мокасини. На врата му висеше тънка верижка с малко златно зарче, от всички страни по шест точки. До нас беше стигнал слухът, че е син на някогашния уважаван доктор, който впоследствие се издигнал до страшни висоти – какви точно, не знаехме. Мястото, което беше избрал за караваната си, било на баща му – то откриваше прекрасен изглед към реката. Та този ден той застана на края на пътеката, която излизаше на брега, огледа ни критично, обърна се и си тръгна. Това продължи няколко дни – идваше, оглеждаше и си тръгваше. Може би само аз забелязах, че единственото нещо, което привлече погледа му още от първия ден, беше Чаплата.

Кога и как се бяха срещнали, не разбрах. Не разбра и Дънхи, но един ден се появиха двамата – новият и тя. Разговаряха. Чаплата беше в страхотния си бял бански и изглеждаше щастлива, той носеше дрехи,

с които приличаше на филмова звезда – на плажа така и не се съблече, въпреки че разгърдената риза и навитите ръкави подсказваха, че има какво да покаже. Бях натъжен, защото си мислех, че Чаплата още дълго ще бъде наша – на мен и на Дънхи, а може би само моя. Но тя ни се изплъзна – ей така, изведнъж. Не беше вече моята Чапла, а момичето на тоя, новия. Най-ужасното беше, че преди това си мислех, а дали тя ще ме забележи – какво като не съм съвсем в ред? Иначе, според някои, съм изглеждал добре, имало дори нещо красиво в мен. Понякога по-големите момичета подхвърляха, че ако не съм бил толкова малък и толкова луд, щелии... Но аз не им обръщах внимание. А сега тоя тип ми отнемаше надеждата. Оказа се, че и Чаплата, подобно на всички други момичета, харесва тези, които се набиват на очи. А и новият ме изненада – беше харесал момиче, което смятах само за свое откритие. Не стига това, ами и вечер ги виждах да излизат заедно. Чаплата блестеше с късата си пола от бяло хасе на волани. Докато ходеше, лекото хасе се повдигаше и откриваше стройните ѝ матови крака. Следях я с поглед и се надявах – всъщност бях сигурен, – че тя ще остане чиста, че това между тях е само приятелство. Дънхи почти не говореше, само веднъж подхвърли, че това била Христовата риба, дето съм я търсел в реката, ама с тая риба други щели да се нахранят. С което страшно ме вбеси.

После всичко се разви главоломно.

Малко преди края на лятото тя спря да излиза вечер, а през деня я нямаше и на плажа. С Дънхи не отваряхме приказка за нея, но аз знаех, че и той мисли за същото и че мислите му са тежки, тъй като спря да скача от големия кавак и само се припичаше и въздишаше. Нещо страшно се беше случило – страшно за мен, защото останалите се подхилкваха и казваха, че се било очаквало, че това се случвало с хубавите момичета и все такива неща...

За първи път след това видях Чаплата до канала, после по-често я виждах да скита покрай реката. Понякога се срещахме по пътеките между върбите. Стараех се да се прикривам. Майка ми каза: „Разстроила се е, на нервна почва е.“ Това ми прозвуча сериозно и гледах да не се натрапвам. Аз бях не по-малко разстроен. От лудост не ме свърташе и само красивите ѝ очи, изящната дълга шия и прекрасните крака ме успокояваха. Сنيшавах се зад храстите и я следях, докато се разхожда по брега. Понякога стоеше под една тъжна върба и говореше, но така и не разбрах на кого. Сутрин пясъкът беше влажен и можех да видя нежните

очертания на стъпалото ѝ, които после изпръхваха и вятърът ги отнасяше. Случваше се погледът ѝ да ме улови, но аз бързах да се престоря на къпинов храст и така оставах прикрит. Тогава ми се щеше да посегне към мен и да откъсне от черните плодове, но, изглежда, къпините ѝ бяха безразлични. Изпитвах известна ревност, защото предпочиташе да говори с реката или да се разхожда покрай канала пред възхитените погледи на жабите, които ѝ се усмихваха.

Когато онова се случи, още през деня личеше, че нещо не е наред. Реката се беше отпуснала и стоеше някак широко и разлато. Приличаше на едра змия, опитваща да се скрие в корените на върбите. Един кавак се възползваше от това и от време на време я погалваше, уж без да иска, но беше ясно, че става дума за похот. Чаплата стоеше на брега и се опитваше да измъкне реката от неловката ситуация, като я заговори, но онази май все пак харесваше заиграването.

Чаплата си тръгна. Мина покрай мен, аз за първи път не се направих на къпина, но в случая това нямаше особено значение. Един огромен пън, стърчащ от земята, се престори на сцена и това сякаш я заинтригува повече. Тя стъпи върху него, запляска с криле, изпъна ги високо, изправи се на пръсти и късата рокля откри прекрасните ѝ крака. После бавно започна да обикаля по самия край на дънера – крилете ѝ докосваха слънцето...

На сутринта тъжната върба изглеждаше още по-тъжна. Опитах се да я заговоря, но тя прекалено силно се беше затворила в клоните си. На брега върху мокрия пясък личаха нощните стъпки на Чаплата и една половин стъпка между водата и пясъка...

Идваха разни хора, гледаха. Аз седях под тъжната върба. Нямаше никакъв смисъл да се преструвам на къпина, защото те и без това не ме забелязваха. Върбата ми разказа как посред нощ видяла Чаплата да тича по пътя. После минала през царевицата, която се опитала да я спре, като леко я жулнала по бузите. Но тя не спряла.

По обяд Дънхи ме намери и каза, че са открили Чаплата при Стария мост. После и той изчезна. Аз продължавах да ходя при върбата да си говорим. Следите на Чаплата още личаха на брега. Бяха минали няколко дни, но точно на това място пясъкът беше като огромен силикатен къс, върху който Чаплата се беше разписала за последно. Реката течеше по същия монотонен начин, дните продължаваха да се нижат еднообразно. Когато се смрачеше, си тръгнах по белия път и минавах покрай кара-

ваната на новия. Понякога се случваше да го видя – седи на шезлонга и пие джин с лед. Следеше ме с поглед и се усмихваше. Друг път чувах женски говор, смях – и знаех, че е с момиче.

Един ден се чу, че го открили мъртъв. Бил прободен с нож, докато спял – само аз знаех, че мястото, където камата е забита, е точно на една педя от главата...

Венцислав Божинов е роден през 1971 г. в Струмяни. Завършва българска филология в Благоевградския университет „Неофит Рилски“. В момента е редактор в изд. „Просвета“.

Национално съзнание

Автор: Спиридон Казанджиев

Социалната психология ни учи, че най-благоприятна основа за масови движения е простата, още близка до инстинктите психика, тъй като условията за единение на отделните съзнания тук са най-вече на лице. Националното чувство е близко до тая основа, затуй е било най-често опора на най-дълбоки и стихийни внушения, които са сплотявали народите и са ги увеличали в продължителни и жестоки борби. Все едно дали тия борби са били прогресивни или не и все едно какви са били техните последици – огромната материална и духовна сила, проявена в тях, е опирала най-накрай в едно живо и напрегнато национално чувство. Няма възраждане на народ, което да не е изнесено от силата на това чувство, и няма упадък, който да не се дължи на отслабване на същото чувство.

Времената, в които днес живеем, изнасят отново националната идея на преден план. Общото разстройство на живота, което буди страх и прави не само отделните индивиди, но и народите несигурни, както и необходимостта да се намери за устройството на живота трайна основа отвъд всички противоречия и всички разединителни сили – кара народите днес да се връщат към националната идея и да търсят изход от затрудненията в силата и средствата на националното съзнание. За лоста на времето, който иска да отмести руините на едно минало, за да разчисти пътя на бъдещето – няма друга по-сигурна опора от това съзнание. И дори чисто социалните революции, в които националният елемент като че не играе никаква роля, и те се водят не за истината на една доктрина, а за живота на един организъм, какъвто е народът в своята общност. Затова историята не познава социална революция, която да е победила националната идея и която в края на краищата да не се е подчинила на тая идея. Най-пресен пример в това отношение представя бавното, но сигурно национализиране на руската социална революция.

Истинското възродително дело на тази революция ще започне тепърва, когато тя се опре върху националната стихия.

Колкото и различни да са силите, които движат руската и германската революции днес – крайната цел, която те преследват, е една: превъзможване на стария индивидуализъм с една нова социална общност. В Русия тоя процес става върху социална, а в Германия върху национална основа. Веднъж създадена обаче, тая общност не може да не се утвърди, и тук и там, във формите на националния дух. Иначе как би могла да живее тя като творчески организъм? Докогато в жилите на хората ще тече кръв и между тях ще има племенно родство, докогато ще има север и юг на земята и слънцето няма да грее еднакво върху нея, докогато ще е различна реакцията на народите в силата и темпа на чувствата им, докогато те ще говорят различни езици и ще носят различна историческа памет – дотогава, колкото и да ги сближават социалните доктрини, миналото ще ги дели, дотогава националният принцип няма да изчезне.

За едно ново възраждане на нашия народ днес ние се позоваваме на същия принцип. Ние говорим за народно единение, за национална просвета, национална култура и национална държава и търсим да събудим и увлечем в творческо дело за тях духовната сила на народа, неговото национално съзнание. За да бъдат обаче усилията ни уверени и действията ни целесъобразни, ние трябва да си изясним същината на това съзнание, неговото психологическо и морално съдържание. По този път ще ни стане ясно и онова значение на националното съзнание в историческия живот на народите, за което говорим.

* * *

Националното съзнание не е постоянна величина. В своето развитие то минава през няколко степени, които напомнят твърде много етапите в развитието на индивидуалното съзнание. Отделният индивид се осъзнава най-първо като нещо различно от околния свят, който включва в себе си и другите индивиди. Това е съдържанието на основното, първичното „аз“. По-късно той осъзнава своите индивидуални особености, чрез които се различава от другите индивиди: основното „аз“ се превръща в самоценна индивидуалност. Най-сетне тази индивидуалност бива организирана като стройно единство, в което душевните особености са напълно съгласувани, а духовните ценности са подчинени на един мироглед: осъзнатата индивидуалност се превръща в личност. Не всеки индивид достига до тая степен на развитие, затова личността е

била винаги особено ценена. Елементарната форма на националното съзнание може да се сравни с първия етап. На тая степен на развитие то има инстинктен и ирационален характер и се преживява непосредно в т. нар. национално чувство. Докато народът е още патриархален и живее наивно в своя бит, в нравите, обичаите и вярванията си – неговото национално съзнание не отива по-далеч от това чувство. Той има свой начин на мислене и чувствуване и свой стил във всичките си материални и духовни прояви, но той няма още съзнание за тоя начин и тоя стил. Вместо това съзнание той има само чувството за нещо родно, свойско и макар да живее в стила на своя бит, той не знае в що се състои неговата същност, нито пък знае защо трябва да го пази. Пазенето на своето тук не е преднамерено и активно, а е по-скоро пасивна съпротива, някакъв консервативен импулс. Народът чувства общо, че в битовото е сякаш неговата душа и че ако му измени – ще измени все едно на „вярата“ си.

Националното чувство е продукт на общността; у отделния индивид, извън тая общност, то не може да се яви. То избира из племенното родство между сънародниците, из географските и климатически условия на тяхното отечество, из духа на езика им, из вярванията и обичаите им и най-сетне из общите прилики на живота им. Националното чувство е най-интимното съдържание на тая биологическа и духовна общност; то е най-тясната връзка между отделните съзнания в нея. А доколкото опира направо в кръвта на народа – то е, по-нататък, нейната най-дълбока и най-трайна сила.

Много по-голям интерес представлява за нас вторият етап от развитието на националното съзнание. Докато първият етап съставя „наивната“ форма на това съзнание, вторият съставя неговата съзнателна или „критическа“ форма. Националното съзнание и сега почива върху националното чувство и е носено от него, но психологическата му структура е съвсем друга. То не е само чувство и инстинкт, а е – освен това – и един твърде сложен идеен комплекс. Народните особености са осъзнати; дошло се е, чрез тях, до идеята за националната индивидуалност; създадени са за съзнанието всички разстояния между тая индивидуалност и индивидуалността на другите народи; пазенето на своето, както и утвърждаването в него са добили активен и съзнателен характер и родното се поставя в основата на всички творчески усилия и в цялото развитие на народа. Когато говорим за национално съзнание, ние

имаме наум обикновено тази критически форма на това съзнание; по тази причина ще се спрем по-подробно върху нея.

* * *

На първо място в съдържанието на това будно национално съзнание стои мисълта за духовното единство на народа. Изворите на това единство са многобройни; ние ще споменем тук само най-важните от тях. Най-дълбок и най-основен извор представя кръвното родство, сиреч еднаквият расов и племенен произход на народа. Някога мисълта за националното единство се е свързвала предимно с тоя произход. По-късно обаче биологичният момент отстъпи място на духовния и едва днес, особено в Германия, той добива отново старото си значение. Всъщност колкото и решаваща да е силата на духовните връзки и отношения за човешкото общество – за народната общност и за националното съзнание кръвното и племенно родство е от основно значение: от него зависи темпераментът на народа, характерът на неговата психофизична реакция, активността или пасивността му, издръжливостта му, по-голямата или по-малка предметност или съзерцателност на съзнанието му и пр. Има наистина народи, които при различен племенен състав проявяват силно национално съзнание; но тия случаи показват само, че кръвното родство не е единственият фактор, от който зависи това съзнание, те обаче не са доказателство против значението на това родство като биологична основа на националното съзнание.

Друг също физичен фактор, от който зависи духовното единство на нацията, представят географските условия на отечествената земя, особено климатът и ландшафтът ѝ. С широката амплитуда в климатическите условия на Русия са обяснявали крайностите в характера на руския народ, неговата склонност към напрежения, но и към неиздръжливост. С влажния и мъглив климат на Англия, който прави сетивните впечатления неясни и безцветни, се обяснява липсата у англичаните на усет за форми и бои. Монотеизмът на евреите обясняват с пустинния пейзаж на Палестина, който прави духа затворен и съсредоточен. С широтата на руската степ обясняват широтата на руската душа, а на внушението от необятното степно небе отдават склонността на руския народ към религиозност и мистика.

Националното единство се свързва по-нататък с общността на езика. И тук могат да се приведат примери, които като че са в противоречие с тоя факт. Например Съединените щати, Швейцария или бившата Авс-

тро-унгарска империя. Но ролята на езика за духовното единство на тия народи се изразява в стремежа им да се мине към един официален език, задължителен поне в армията. Там пък, където народът въпреки това говори повече езици, там остават налице трайни племенни различия, които затрудняват единството на националното съзнание. Общността на езика действа двойно за това единство: непосредно – чрез езика като средство за общуване, и косвено – чрез всички духовни ценности, които езикът прави достояние на народа. В първия случай езикът влияе чрез органическата връзка между него и съзнанието на народа, във втория случай – чрез особената стойност и своеобразната красота, която добиват духовните ценности от езика, чрез който са мислени и изразени. И в единия, и в другия случай езикът влияе най-вече с ритмиката си, като характерна за емоционалното движение на народната душа, със сетивния си и нагледен колорит, като отражение на климата и отечествения ландшафт, и с мисловното си съдържание, в което е затворен вековният житейски опит на миналите поколения.

Духовното единство на народа зависи и от неговата обща история. Както еднаквите преживелици правят отделните лица близки, така общите исторически събития правят сънародниците духовно сродени. Общият исторически опит обработва по един и същ начин отделните съзнания и ги поставя в еднакво отношение към света и живота. Така влияе върху поколенията не само сега преживяваното от тях, но и миналата история, историческата традиция. В тая традиция е историческата памет на народа, която свързва настоящето с миналото и се предава на бъдещето.

Не по-малко значение за духовното единство на народа има най-сетне и неговата религия. Особено голямо е това значение у народи, закъснели в културното си развитие, религиозното съзнание на които не е смутено още от никакво съмнение. Някога значението на религията за националното единство е било много по-основно поради това, че тя е носила в себе си целокупното духовно съдържание на народа, което днес се проявява автономно в изкуства, наука и философия.

Духовното единство на народа, така определяно от поменатите тук фактори, е отразено в бита, моралното и религиозно съзнание на народа, в изкуството и философията му и най-сетне в обществения и политическия му живот. Най-непосредно то се изявява в народната музика, в нейната ритмика и метрика. Но във всички тия области духовното

единство на народа не се отразява само пасивно, то се и активно твори. Ето защо националното съзнание в неговата критическа форма, като национално самосъзнание, предполага не само осъзнаване на националния дух във всичките му зависимости и особености, но и активно опазване и култивиране на тия особености като основа на едно органическо развитие отвътре навън, из духа на нацията. Само това развитие може да бъде творческо и здраво. Общността на човечеството, за която мечтае космополитизмът, не може да бъде основа на това развитие. В сравнение с физичната и психична реалност на националната общност тя си остава една абстрактна идея. Тази идея не може да унищожи биологичната основа на националната общност, нито пък може да изпразни националната душа от онова съдържание, което вековният опит и историческата съдба са наслоили в нея. Постигнато чисто мисловно, космополитическото единство не е творческо, тъй като творчеството предполага реално-психична, бих казал субстанциална, а не само идейна общност. Не е случайно, дето всяко значително творчество в литературата и изкуството е било винаги национално.

* * *

На второ място в съдържанието на националното съзнание стои мисълта за индивидуалността на народа, неговата самоценност. Както отделният човек в развитието си идва до уразумението, че има особености, с които се различава от другите индивиди и които определят неговата самоценност, така и народите с пробудено национално съзнание имат идея за своята незаменимост и неповторимост. И тъкмо индивидуалните особености, които определят самоценността на нацията, са и средството, чрез което тя привнася своя дял в общата съкровищница на човечеството. Разбира се, не всяка национална особеност е от значение и определя съзнанието за самоценност. Както отделният човек инстинктивно чувства, че само оная негова особеност е ценна, която е от интерес за обществото, така и нацията – доколкото е здрава и неизродена – цени в себе си онова, което е ценно и за другите народи. Оттук иде и моралният характер на съзнанието за самоценност. Това съзнание съдържа в себе си чувството на самоуважение, а без това чувство няма морал. Само оная, който се самоуважава, пази съвестта си чиста и не върши постъпки, които са противоречие с нея, само той може да очаква да бъде зачитан и от другите. Така националното съзнание – чрез идеята за националната самоценност, която то съдържа в себе си – престава да

е чисто етнографско и психологическо понятие и се превръща в морална величина. Няма нужда да се обяснява какво голямо значение добива националното съзнание с това си морално съдържание за вътрешния живот на нацията и за нейните международни отношения.

Но националната самоценност и чувството на самоуважение предполагат по-нататък национална независимост и суверенност. Тая независимост е също една съставка на националното съзнание. И само доколкото тя е наистина една такава съставка, дотолкова националното съзнание се явява винаги като психологическо и морално условие за извоюване или опазване на националната духовна и политическа независимост. Нашето възраждане и борбите ни за освобождение са едно доказателство за това. Не бива, разбира се, да се мисли, че стремежът към независимост почива изключително върху съзнанието за самоценност и чувството на самоуважение. Тия последните са опора само на съзнателния стремеж към независимост; отвъд тях обаче този стремеж се корени много по-дълбоко в инстинкта за самозапазване и самоутвърждаване. По тази причина отслабването на стремежа към самостоятелност у един народ, неговото безразличие в това отношение или готовността му да жертва по части или изцяло суверенността си – е признак на заболяване или израждане. По същата причина всяко историческо сътресение, което води към усъмняване в собствените сили на народа или към отчаяние – засяга виталния нерв на народното битие и добива решаващо значение за неговото съществуване.

Погрешно би било да се мисли, че стремежът към национално самозапазване може и трябва да се осъществява за сметка на другите националности. Както при отделния индивид, така и при народите – стремежът към самозапазване и самоутвърждаване е не само природен импулс, но и морален дълг. Ако в своята съзнателна форма той се оправдава с мисълта за самоценност на националната индивидуалност и с чувството на самоуважение, тогава, върху тази морална основа, той не може да бъде така себичен и егоистичен, че да не признава не само правото, но и дълга на другите националности да съществуват самостоятелно. Всяка националност има, поради своята индивидуалност, особена историческа и културна мисия и никой няма право да посяга върху самостоятелността ѝ. Нещо повече дори, както отделният човек може да изпълни задачата си в живота само в сътрудничество с другите си сънародници, така и един народ може да разреши своята историческа мисия в сътрудничеств-

во с другите народи. В сътрудничество, а не в подчинение или робство. Ако са верни думите на Достоевски, че всеки народ е един път към Бога, тогава, преследвайки своите цели в живота, народите не би трябвало да се изключват. И, добре разбрано, истинското национално съзнание не може да съдържа само по себе си нетърпимост или омраза към другите националности. В него по-скоро може да има любопитство, желание да разберем, дори да обичаме тия националности. По тази причина идеално съжителстване на народите би било само онова, което, като осигурява националната индивидуалност на всеки народ, не слага пречки, а сътрудничи на неговото историческо развитие. Истинското, просветеното национално чувство съдържа този идеал. И когато интернационалистите твърдят, че националното чувство е свързано с национална нетърпимост, те имат наум не здравото, а извратеното национално съзнание – шовинизма.

* * *

Трета основна съставка в съдържанието на националното съзнание представя мисълта за солидарност на отделните сънародници. Солидарността е чувство за съпринадлежност на едно общество, чувство на взаимна зависимост и отговорност и взаимно доверие между членовете на това общество.

Тя е от основно значение за моралното съдържание в живота на националната общност и с нейната сила ние мерим политическия морал на народа и неговата обществена дисциплина.

Идеята за националната солидарност почива върху фактическата зависимост на отделния индивид от общността на народа. Неговата сигурност, доброто излито в живота му, успехът или неуспехът в работата му, одобрението или неодобрението на делата му – всичко зависи от състоянието на народната общност; между неговата съдба и съдбата на народа има тясна връзка, те са едно и също цяло. Най-добре се чувства тая връзка, когато се скъса, когато индивидът се озове в чужда среда, в чужда национална общност. Духовното усамотение добива тогава трагичен характер. Психологията на емигранта и изгнаника е особено поучителна в това отношение.

В идеята за национална солидарност тая фактическа зависимост на индивида от народната общност бива осъзната. Бидейки съдържание на националното съзнание, тая идея се превръща в морална отговорност, в активна воля за безусловна и беззаветна служба на народа във всяко

време и особено когато общите му интереси или националните му ценности биват застрашени. Националното съзнание, с което гражданите отиват на война, прави от тях, с това си тъкмо съдържание, нравствени личности. И може да се каже: както никой друг път националното съзнание не е изнесено така на преден план в съзнанието на гражданите, както във време на война – така и никой друг път моралната съвест на тези граждани не е в такова напрежение, както във време на война. По тази причина бойците са особено чувствителни за всички неправди и несправедливости и на тази почва моралът в тила е от решаващо значение за морала на бойците на фронта.

Фактическата зависимост на отделния индивид от общността на народа образува оная обществена реалност, която прави възможен действителния морален живот. Общността на народа е за отделния индивид истинският обект на нравствено въздействие: на нея той може също непосредствено да провери резултата от това въздействие. Отношенията между него и тая общност са обикновено мотивите, които определят неговото поведение, а в битовия мироглед са изявени нормите, които трябва да следва неговото морално съзнание; там са и санкциите за делата му. Тази реална морална атмосфера не може да се измести от никаква космополитична общност. За моралното съзнание само по себе си няма граници, но за неговите прояви в практическия живот общността на народа добива особено значение. Човечеството, въпреки материалните и духовни връзки между народите, си остава все още отвлечена идея или, в най-добрия случай, безкрайно далечна регулативна цел за поведението ни. Особено за практическия живот на човека то е без какво да е значение. В собствения си народ отделният индивид има строго определено място и е изправен винаги пред ясни, строго определени морални задачи, които във фамилния, служебния и държавния живот са винаги пред очите му. Къде е обаче мястото на отделния индивид в общността на човечеството и какви задачи може да му постави тя, когато тая общност практически не съществува? Народната общност, чрез всички зависимости на индивида от нея, бди над неговото морално поведение и реагира срещу това поведение; човечеството обаче не държи отделния индивид в такива непосредни зависимости и не може да бди така отблизо над неговите дела.

Така идеята за националната солидарност, с моралното задължение, което съдържа, се явява като най-добра основа за обществения и държавен живот. Ако гражданите на една държава във взаимните си отноше-

ния и в отношенията си към държавата биха следвали само това, което законите ги задължават, и ако извън тия закони нямаше друга контрола и друго вдъхновение за техните дела – тая държава не би могла да съществува.

* * *

И тъй, националното съзнание не е само биологическа или етнографска проява; то е и морална сила, която трябва непрестанно да се култивира, ако народът иска да се развива и утвърждава. Без национално съзнание народът отслабва, разлага се и с течение на времето исторически умира; обратно, чрез същото съзнание той се организира в общност с една душа. Националното съзнание държи, чрез това организиране, здрав националния инстинкт за самозапазване, прави народа по-сигурен в историческия му живот, прави целите и задачите му в тоя живот ясни и категорични и готовността му да ги отстоява – пълна. Но култивирането на националното съзнание е непрестанна работа и над колективния, и над индивидуалния морал. В това тъкмо е смисълът и на националното възпитание. Националното възпитание не е само работа в духа на национален стил и форма, то е и грижа за социалното чувство и моралното съзнание на отделния индивид, защото само чрез отношенията и връзките на тоя индивид към народната общност той се изгражда и утвърждава като морална личност. Историята ни учи, че само на фона на една епоха с изнесено напред национално съзнание се раждат велики представители на един народ и че само такива личности са истински водачи на тоя народ; тяхната сила и обаяние е във внушението, което упражняват на почвата на националното съзнание. Това показва, че пътят за създаването на народни водачи и ръководна интелигенция е пътят на националното възпитание, пътят на поддържане на националното съзнание и на утвърждаване на младите поколения в него. Тоя път ние бяхме пренебрегнали и много от нещастията ни днес се дължат на това. Време е отново да го потърсим и да тръгнем по него съзнателно и смело.

СПИРИДОН КАЗАНДЖИЕВ

Спиридон Спасов Казанджиев е български психолог и философ идеалист. Трудовете му са в областта на общата, възрастовата, военната психология, както и на философията, естетиката, логиката, литературната критика.

Паметниците на тоталитаризма

Автор: Владимир Левчев

По повод на девети септември

(няколко конкретни идеи за паметниците на тоталитаризма у нас)
Най-грозните паметници от времето на тоталитаризма в нашите градове са панелните блокове. Но уви, няма бърз и лесен начин да ги демонтираме. Градските общини обаче могат поне да махнат изоставените трабанти и москвичи – тези ръждясали и тревясали, но преносими паметници на социалистическия сив град от времето на СИВ.

Може би най-видният паметник на тоталитаризма в София е паметникът на съветската армия. Той напълно доминира пейзажа на влизане в столицата по Цариградско шосе. Някои твърдят, че понеже той имал историческа, а дори и художествено-историческа стойност, не трябва да го махаме. Други го защитават с плам от някаква едва ли не патриотична позиция. Но интересно какво биха казали „родолюбивите“ защитници на тази реликва от сталинско време, ако в центъра на столицата ни се издигаше паметник на турската или американската армия? По комунистическо време дори и в химна ни се споменаваеше Москва, вместо София. Но може ли 20 години след падането на комунизма центърът на столицата да се гуши плахо под паметника на една чужда армия, превзела България на 9 септември 1944-та година?

Още по-трагично е обаче положението с така наречения „Альоша“ в Пловдив, на който не му трябва „червени бабички“, готови да го бранят до смърт, както стана преди вече доста години в София. „Альошата“ просто не може да бъде демонтиран, без да се разруши цялото тепе.

България е пълна с паметници на армията, донесла ни комунистическата власт. Същевременно в София нямаме паметник на жертвите на тоталитаризма. Доколкото знам, ние имаме единствената такава столица в Източна Европа. Ако паметникът на Съветската армия в София не може да бъде демонтиран, както беше демонтиран паметникът на Ле-

нин срещу ЦУМ, би могло до него в градината да се изгради друг, съпоставим с него като акцент в цялото пространство паметник на жертвите на комунистическите лагери. Това би създало някакъв културен и исторически баланс.

Друга столична странност, напомняща за едно по-късно минало, за времето на Града на истината и запалването (от тайните служби) на Партийния дом, е знамето, побито на върха на отрязания шпил, над който едно време стоеше червената звезда. Честно казано, от естетическа гледна точка, звездата изглеждаше по-добре. Това нелепо малко знаменце на тънка пръчица, побита над дебелия ствол, ми напомня документален филм от войната, където руските части поставят червено знаме над Райхстага. Прилича на нещо, сложено там временно, докато се измисли какво точно да се направи със сградата. Шпилът трябва да се завърши или с метален герб (нали сега това е сграда на Народното събрание!), или просто с остър връх, а няколко български знамена могат да висят на диагонални прътове отстрани под кулата. Или да има едно висящо на фасадата на зданието дълго знаме.

И накрая, трябва да се намери начин историческият музей, който е в бившата резиденция на Живков в Бояна, да се върне в София. Как е възможно един такъв музей да бъде извън града! Колко туристи, които разглеждат пеша центъра, ще направят извънградска екскурзия специално за историческия музей? Пък дори и ние, софиянци, кога ще отидем до него – освен ако не водим там приятел от чужбина?

Резиденцията в Бояна би могла да се използва за музей на комунизма. Имаме нужда от такъв музей! Защото много българи, живели по комунистическо време, го идеализират все повече с отдалечаването му назад и не искат да си спомнят някои горчиви факти от тогавашния ни живот – лагерите, Възродителния процес, страха, цензурата, двуличието, празните магазини. А по-младите българи вече изобщо нямат лични спомени от комунизма. В двора на резиденцията-музей биха могли да се поставят и някои от старите паметници на Съветската армия, на Сталин, Ленин, Димитров, Жданов, Живков. В това отношение можем да се поучим от примера на чехите и унгарците.

Днес плакатните идеи за комунизма, каквито имаха по-рано хората на запад, неудостоени с честта лично да го срещнат – от една страна идеята, че комунизмът е бил рай на земята, а от друга, че е бил само един концентрационен лагер (и рай за началниците на лагера) – все повече

доминират съзнанието и на хората у нас. Важно е да можем да се дистанцираме от миналото си, да го видим в ясна перспектива, да го преценим с хладен и справедлив ум, и да продължим нататък. Това е по-лесно за чехите и унгарците, които днес асоциират Комунизма със съветско нашествие и окупация. Те имат един чуждестранен „Козел отпущения“ и затова по-лесно преглъщат твърдия залък на факта, че – както казваше Хавел – в тоталитарната система всички редови граждани бяха едновременно жертва и опора на системата. Най-малкото защото си мълчаха и ръкопляскаха по събрания, когато чуваха лъжи.

У нас, както и в Русия и Сърбия, до ясно разграничаване с миналото никога не се стигна. Възможно ли е един висш функционер на нацистката партия, или офицер от тайните служби на Хитлерова Германия да казва, че се гордее с това, което е правил? Защо тогава е възможно – и у нас, както в Русия – един висш функционер на тоталитарната държава или офицер от Шесто, или доносник, да се гордее с това, което е правил?

Тук не е въпрос да правим нов народен съд, или трибунал, като този, който осъди на разстрел Николае и Елена Чаушеску. Опазил ни Бог! Не става дума и за някакъв нов другарски съд, на който добрите демократи заклемяват лошите другари. Това би било само новото лице на класово-партийното мислене. Става дума за това, че трябва ясно да артикулираме и приемем фактите за миналото си – без плакатни черно-бели преувеличения или соц-реалистически изопачения.

И за това могат много да допринесат както учебниците по история, така и музеите и паметниците, дори видът на сградите в градовете ни. Символите не са без значение. Символите влияят на мисленето и самочувствието на хората по-силно от рационалните доводи.

Владимир Левчев е български поет и писател, автор на множество книги, между които: „Любовни писма до свободата. Роман“ (1998), „Бог е любов в приятелството, традицията и секса“ (2001), „Небесни балкани“ (2001).

Коментари (28)

- 11-09-2009 |**Б.Павлов**

Уважаеми, г-н Левчев, според мен, онова, което казвате в кратката си статия е толкова важно, че заслужава специална дискусия.

Моето мнение е, че паметниците на руската военна мощ в сърцето на столицата рушат националното ни самосъзнание и затова, онези от тях, които не могат да бъдат преместени, трябва да бъдат „уравновесени“ от нови, български символи. Лично аз мечтая за построяването на нов патриаршески храм, посветен на най-великия български светец, Св. Иван Рилски и за преместването на споменатия от вас сталинистки мемориал на място, съответстващо на реалната му стойност, като историческо свидетелство.

Дано не чакаме прекалено дълго за подобна промяна, защото такива проекти трябва да бъдат разумно разположени не само в пространството, но и във времето.

Още веднъж Ви благодаря за хубавата статия.

- 11-09-2009 |**Владимир Левчев**

Благодаря за коментара Ви, г-н Павлов! Наистина е жалко, че въпросът за тези паметници дори не се поставя много често. Като че ли няма особен обществен интерес към него. Това е дори по-обезкуражаващо от колкото да чуем мнението на всички – включително на защитниците на такива паметници – в една национална дискусия. Дори и тук, в „Либерален преглед“, Вие сте единствения читател, който е изразил отношение към проблема.

- 11-09-2009 |**Carl Fredrik Gildea** – As always...

...do our opinions to concur.

Although I fully agree that the communist monuments are monstrosities, I feel it is more important to create a counter-image to the Chetiridesest godini, than to destruct the other side's falsifications. In the end, Truth will prevail.

You be good, Vlado, with best wishes from
Carl Fredrik Gildea,
Göteborg, Sweden

- 11-09-2009 |Златко

Хм, ето и моите пет пари към тази дискусия – писани преди десет години между другото, когато този стил ми се виждаше много остроумен. И така:

За германците, Телман и „доброто старо време“

Като се прибера в къщи (аз съм от Преслав, шуменско), приятели и познати все ме дърпат да им разправам за живота в Германия и малко нещо ми се поразсърдват, че не искам да им разказвам приказки от хиляда и една нощ, ами все повтарям, че немците достатъчно собствени проблеми си имат.

„Де да им имахме проблемите!“, отговарят ми приятелите, допиват си бирата и се разотиват, като сигурно си мислят „Глей го тоя к’во се прави на много важен. Не стига, че си живее живота, ами и на балами ни прави, на всичко отгоре.“ И сигурно са прави. Щото то не само, че сит на гладен вяра не хваща, ами май и обратното е в сила. Та затова ми се щеше да ви разправя тука една историйка от модерна Германия, пък вие я приемайте както си пожелаете.

Ще започна с това, че от доста години насам живея в един от по-интересните квартали на източен Берлин (Пренцлауер Берг се казва), който се има за малко нещо немски Монмартр. Живеят тук доста интелектуалци и бохеми, човек среща при пазаруване лица, дето инак само по телевизията ги вижда, и тъй нататък. Имало късмет кварталчето – през войната как са падали бомбите, не знам, но то като по чудо е оцеляло „малко по-“ неразрушено (казвам „малко по-“, защото по средата му има парк с огромен хълм – истински хълм, не играчка като от Дисниленд –, който е изцяло направен от остатъците на разрушените по време на войната 44000 апартамента – само тукашните, разбира се).

В един друг парк в квартала, малко по-настрана от центъра, се мъдри не чак толкова огромен, но все пак бая големичък паметник. Той, паметника, мене ако питате, по-хълм от хълма, щото е направен по всички правила на социалистическия реализъм, демек, колкото по-чепат, толкова по-хубав, но нейсе. Седи на него господин Телман, заканва се с юмрук на някого си, гледа накриво сякаш го боли ченето и не ще и не ще да си отива.

Абе, то ако беше по волята на западняците, той отдавна да е последвал Ленин, Димитров и всите останали герои къде кипреха улиците и площадите на източен Берлин, но не – запънали са се май източнобер-

линчани на живот и смърт, не си дават героя щото си дал живота за тях и тъй нататък. Добре бе, щом си е дал живота, да ви го оставим тогава (знаят политиците, че, ха са барнали на източен Берлин предразсъдъците, ха утре хората още по-масово са избрали ПДС, пък тогава дупе да им е яко на ония отатък стената).

Та, значи, седи си Телман нависоко, заканва се на враговете и бди за ред и дисциплина. Дотук хубаво, ама хлапетата дете са по на 14-15 години, на тях им пука, та им дреме за кого умрял Телман, нещо май му гонят карез, горкия, та, мине се не мине месец, току го омажат-омажат с ония ми ти пъстри спрейове, та замяза на индианец.

Опала, чакай малко! Нали сме в Германия, такива номера тук не минават (или поне тъй се разправя), хайде сега, мине се не мине време, току се зададат юнаците от чистотата, въоръжени до зъби с телени четки, анти-спрейове и какво ли не още, ще речеш, че на война са тръгнали. Та, дръпнат му те един Телмановски съботник, стегнат го героя като за погребение, поклатят глави на тръгване щото знаят, че след месец пак същото ги чака и – дим да ги няма.

Хлапетата пък само това чакат: „Берекет версин“ (нали заедно с турци съм расъл, не мога да не си покажа рогата). Запретнат ръкави, понапънат се малко и – ей го на след две седмици: пременил се Илия, погледнал се – пак в тия. Телман пак накипрен, за чистотата пак има работа ... и всичко си върви по тоя сценарий вече от години насам.

Та, за какво ви я разправям тая история? Ами, щеше ми се само да ви покажа колко единни и сплотени са немците и колко хубаво се разбират едни други. Едните викат „наляво“, другите чуват „надясно“, едните викат „да живее“, другите разбират „Бог да го убие“. И тъй дърпат всички юлара си, по немски, без да мрънкат много, но ако питате мене, инак се разбират толкова колкото орела, рака и щуката от старата басня. А останалия свят ги гледа, почесва се умно и си вика „Брей, туй немците – много монолитна нация, майтап няма“. Че и аз, барабар Петко с мъжете, нещо съм се наканил да надигам глас, пея си тука веселата песничка, гледам сеир и прибавям каквото мога към всеобщото неразбирателство.

А за „доброто старо време“ сигурно пак ще си поприказваме. Имам пред вид нашето, българско време, щото в Берлин съм отдавна, ама не и чак толкова отдавна, че да знам какъв е бил техният социализъм. Сърби ме нещо под лъжичката, търся си пак работа, та да видим какво ще стане.

- 12-09-2009 | **Б.Павлов**

Сигурно първата дума от последното изречение на г-н Енев подсъзнателно ме е накарало да надникна, как стоят нащата при съседите ни на запад – в Сърбия. И се почувствах, като „дете в неравностойно положение“...

Ето един линк: travel.actualno.com, Какво си струва да видим в Белград.

А колкото до Германия, какво бихте казали за десет метров паметник на Молотов, непосредствено до паметника на Гьоте и Шилер във Ваймар?

- 12-09-2009 | :Ф

Ако някой от вас беше кмет на Рим, първата му работа щеше да е да бутне Колизеума и да построи на негово място кокетен стадион с футуристична архитектура. Сигурен съм, че фасадата на къщите ви не се променя толкова често, колкото ви се ще да се променят „фасадите“ на градовете, а никой не ви пречи, пък трябва да започнете от някъде. Не че съм голям фен на паметника на съветската армия или на Альошата, на мен са ми достатъчно познати за да не им обръщам внимание, но няма лошо градовете да си бъдат градове, а не декори на филма на Епохата си. Между другото, как не им е хрумнало на тъпите египтяни да построят между пирамидите няколко по-големи от тях джамии, за да постигнат културен и исторически баланс? Сигурно са някакви мръсни робовладелци!

- 12-09-2009 | **Ясен** – Какво да направим с паметника на СА

Не е толкова важно да го махаме от физическото му местоположение. Трябва да се махне от вътрешността на главите ни.

Харесва ми идеята за контарпункт в близост. А защо не отгоре? Правим гигантска стъклена прозрачна пирамида, която го покрива изцяло. На стените на пирамидата изписваме имената на жертвите на всичките видове тоталитарни режими в България. Нощем осветяваме отвъре.

- 12-09-2009 | **Владо** – за Колизеума и Альошата

Ако някой от вас беше кмет на Рим, първата му работа щеше да е да бутне Колизеума и да построи на негово място кокетен стадион с футуристична архитектура

Не съм чул някой да предлага да разрушим древния амфитеатър в Пловдив. Не съм и чувал в Рим да има паметник на „Альошата“ или „Джони“ от американската армия, който да доминира пейзажа на града. Или Паметник на братската нацистка армия. Виж в Египет си нямат Альоша или Джони, но си имат Асуански язовир – дар от съветските другари, заради който преместиха огромен храмов комплекс от Древния Египет и потопиха редица други ценни обекти – както ние потопихме Севтополис под язовир Копринка. Асуанския язовир освен това доведе до ерозия на плодородни земи край Нил. Уви, тоталитаризма остави доста неразрушими паметници. Руснаците рушаха средновековни черкви, за да строят „футуристични стадиони“ и язовири. И никой тук не предлага нещо подобно. Не говорим за рушене, а за евентуално преместване. И говорим за паметник на братската съветска, нацистка или друга чужда армия, който доминира столицата на една суверенна държава.

- 12-09-2009 | **Б.Павлов** – “Ако някой от вас беше кмет на Рим...”

Уважаеми г-н „Ф“,

Ето Ви, за размисъл, една мила, родна картинка:

Във Варна, малко преди изборите, по инициативата на уважаемия г-н Николай Василев, министър от предишното правителство, бяха издигнати (с парите на данъкоплатците), два грандиозни пилона – сигурно и в Брюксел биха им се учудили – на които се веят (когато не ги е отнесъл свирепия, варненски норд-ост) знамената на България и на Европейския Съюз. Чудесен символ, нали? Да, ама...

Същите тези хоругви са „ситуирани“ в подножието на – ха познайте, какво?... Браво! Познахте.

В подножието на Паметника на Съветската Армия!

- 14-09-2009 | **асен** – лицемерие

Мисля си, че е лицемерие да се иска построяването на нещо за уравни весяването на посланието на паметника на СА. Тойю трябва да се махне, за да престанат опитите за релативиране на преврата на 9.09. и ролята на СССР в поробването на Източна Европа. Веднаж за винаги трябва да се приключи с величаенето на партизани и партизанки и 45-те години комунистическа диктатура начело с правешката тиква. Едва тогав БКП/БСП постепенно ще изчезне в небитието като престъпна организация.

- 14-09-2009 |**Петър Величков** – Дяволското изворче

В първите години след Освобождението на мястото на днешния паметник на съветската армия бликало Дяволското изворче. Там софийските врачки и баячки черпели дяволската вода и сила за магиите си.

- 14-09-2009 |**Надежда Александрова** – Не ми е безразличен този проблем

В моето ранно детство на мястото на паметника на съветската армия все още беше царската детска градина, красиво пространство в предвечерието към Борисовата градина.

Този паметник, макар и дело на големи български художници е по мегаломански грозен и би могъл да се замени с нещо по-човешко. Във Виена паметника на съветската армия е обгърнат във фонтан. Добре е да се обсъди идеята за преустройството му и да се вземе решение. Идеята за преместването му в музей на тоталитаризма е отлична. И не само в резиденция Бояна. В подобни музеи биха могли да се превърнат и други резиденции в по-големите градове на страната, в близост до туристически маршрути. Така тоталитарното изкуство, което сега пълни депата на музеи и галерии ще бъде експонирано.

Знамето над бившия партиен дом също е едно никакво решение и е прав г-н Левчев. Според скромното ми мнение, демонтирането на шпила, този фалически елемент, е по-добре да се демонтира и така от всички посоки ще се виждат златните кубета на храма. Построяването на този храм на най-високата точка в града, в съседство със софийската Света София, има символен смисъл. А гербът на държавата би могъл да се монтира върху самата сграда, която сега е Народно събрание.

Благодаря на г-н Левчев за чувствителността му към този проблем, който управляващите години наред омаловажават.

- 16-09-2009 |**Кман**

Просто трябва да се направи обществена дискусия, а след 6 месеца градски референдум дали да се махне ПСА или не. Иначе можем да си чешем езиците до безкрайност.

А иначе това, че било част от историята, за мен не е никакъв аргумент да се остави. Ами да бяха оставили мумията на Георги Димитров тогава? Изобщо не го разбирам това. По същата логика оставиха и седмоъгълния пето**й пред НДК. Интересното е, че в дискусииите никой

никога не каза, че този, хм, паметник му харесва – напротив, всички го мразят, ама видите ли бил част от безценното ни минало така че е свещен и неприкосновен.

- 17-09-2009 |Ф

Много емоционално и без грам разум, съответно, се подхожда по принцип към темата от всички (най-малко от коментаторите във форума). В момента всяка пета сграда в София е архитектурен паметник, който човек трябва да поддържа безплатни и не може дори да го преобявлява в друг цвят. И в същото време непрекъснато ваят идеи други неща да се разрушат, взривят или поне замаскират – което пък е най-тъпото. Утре, когато по идеологически или естетически причини вкусовете се променят, ще има нови взривове и нови реставрации. Дразни ме това стремеж да се придържахме към най-актуалните модни тенденции, който е обезличил градовете ни, не че толкова харесвам Альошата, Совармата и Осмогълния Петохуйник.

- 17-09-2009 |**Б.Павлов** – “...емоционално и без грам разум...”

Преди доста години трябваше да сменя самолета във Виена; разполагах с осем часа време до следващия полет и транзитна виза, така че можех да си запълня чакането с мотаене из града. Понеже ми беше първото посещение там и нямах спътници българи, взех автобуса и след няколко минути слязох сам, без да знам къде и дълго се лутах из пустия град – беше края на юли, неделя. Такъв ми бил късметът – единствения представителен монумент в района, в който бях попаднал се оказа паметника на загиналите през втората С. В. съветски войници. Стоеше добре за мащбите на града и за мащабите на историческите сътресения, които бяха отсъдили гробовете на тези мъже (а вероятно и жени) да бъдат толкова далече от родината. Стува ми се, че у нас нямаме уважение тъкмо към пропорциите на собственото историческо и културно пространство и това обяснява ожесточението с което защитаваме вкусовете и предубежденията си.

- 17-09-2009 |**Kman**

До Ф: споменавате „най-актуалните модни тенденции“ – ако падането на комунизма за вас е само временна модна тенденция, която

всеки момент ще се обърне, добре, няма да ви се сърдим. Но сериозно: трябваше ли според вас да оставят статуята на Ленин на пл. Св. Неделя?

До Б. Павлов: а спомняте ли си, паметникът на съветските войни във Виена беше ли 150 м висок, и извисяваше ли се два пъти колкото Щефансдом?

- 17-09-2009 | **Б. Павлов** – “...паметникът на съветските войни във Виена беше

Надявам се, че правдивата представа за мащабите на политическите и културни колизии, започнали и завършили в сърцето на Европа е на лице у повечето от дискутиращите темата. Мисълта ми е, че „Европа на духа“ беше (и е) в състояние да понесе последствията от изпуснатия от самата нея демон; хитлеризмът, в духовен план, беше културна трагедия, съизмерима със заряда от хуманизъм създаден там, където се е „излюпила“ и Майн Кампф. Липсата на реалистичната оценка за онова, което се случваше по същото време у нас доведе до крещящите диспропорции в сътвореното по късно, сякаш по същия повод. Моят „контравъпрос“ е: кой би повярвал, че след всичко преживяно, подобен апотеоз на тоталитаризма би имал някакво духовно основание да се появи и да пребъде във Виена?

- 20-09-2009 | **Rodolubec** – музей

Smiatam, che e absolutna greshka da se razryshavat pametnicite. Tova losha ili xybava e nashata istoria. Ako badat sabrani na edno miasto i da se spretne edin музей e nai dobroto spored men. Zashtoto mnogo ot nashite pametnici veche preminaxa prez peshtite v Kremikovci a drygi prez antikvarnite magazini po sveta. Za sajalenie nie razryshixme dostatachno mnogo. Vazxiten sam naprimer ot Amerikancite, Canadcite i drygi koito ot nishto sa napravili nai razlichni музей i nai vajnoto e che xorata si plashtat za da gi razgledat.

- 21-09-2009 | **В. Левчев** – съветската армия срещу „горяните“

Да, паметниците на тоталитаризма не трябва да се унищожават – това е вандалско. Но трябва да се преместят, или ако не може – да се балансират с други паметници. И това е особено важно за паметниците на съветската армия! Ето тук един много интересен текст, който хвърля нова светлина върху причината за построяване на паметника на съветската

армия в София. Статията на Даниела Горчева говори за така наречените „горяни“, които комунистите напълно са заличили от нашата история:

http://frognews.bg/news_15310/Zabravenata_saprotiva/

- 25-09-2009 |**Летописец** – Без едностранно пристрастие

Разменените тук реплики навеждат на тема, не по-малко важна от самата тема за съдбата на паметниците, останали от близкото минало. Ако паметниците чакат и се нуждаят от ясна и принципна оценка, за да се намери най-после решение за съдбата им, то в не по-малка степен се нуждае от яснота и принципност и подходът при тази оценка. Основна причина за невъзможността вече двадесет години у нас да се намери разумен изход от тази ситуация по мое мнение е отсъствието на балансиран, обективен, дистанциран от емоции и партийни пристрастия подход. Няма как общество като нашето, живяло десетилетия наред в атмосферата не на политически съревнования, което е нормално, а в условията на кървави битки, което е извън всякакви норми, да се убеди в правотата на едно решение, ако то е едностранчиво. А, за жалост, у нас подходът е бил и остава такъв и затова текстът на Владимир Левчев, макар и замислен с благородна цел, носи дефектите на изговореното досега по тази тема.

Проблемът е, че ако комунизмът е система, натоварена с много грехове, той идва след друга една система, все едно дали ще я наречем фашизъм или не, която има не по-леки грехове, а това се пренебрегва и то прави необезопасна всяка едностранна теза. Древните са го казали: нищо не произлиза от нищото. Ако не видим нещата в техните причинно-следствени взаимоотношения, ще тъпчим до безкрай на едно място, неспособни да отречем злото и насилието, и оттук и неговите символи, независимо от формите, в които те са се извявали. Да, имаше насилие, убийства, преследвания, лагери след 9. септември 1944, но нима насилие, убийства, преследвания, лагери не е имало и преди 9. септември 1944? Тук, знам, някои ще кажат, верно е, но те след Девети са много повече в сравнение с преди Девети. Не искам, а и не съм компетентен да влизам в ролята на счетоводител, има хора и от двете страни на барикадата, които претендират да познават изтъкно тази материя, нека те спорят и уточнят цифрите. Аз приемам тезата на Достоевски, че и най-великата идея не заслужава дори един-единствен човешки живот. Трагедията на България е в непрекъснатия низ от убийства на политици и интелек-

туалци от всички цветове, като започнем от Стефан Стаболов и Светослав Миларов, минем през Александър Стамболийски, Тодор Александров, Гео Милев, Йосф Хербст, Васил Пундев, Данаил Крапчев, Йордан Бадев и завършим с Никола Петков, Трайчо Костов, ако щете и с Андрей Луканов, те са стотици, да не говорим за хилядите безименни. Е, може ли една нация, така свирепо обезкръвявана в цялото ѝ многообразие, да приеме, че само едните убити са жертви на несправедливост, а другите на какво са жертви, може би на справедливост?

Това прави неубедителен текстът на Владимир Левчев – справедливият патос в него е засенчен от едностранчивост, каквато двадесет години след промяната би трябвало вече да отстъпи пред по-обективен подход. Що се отнася до това дали точно на него подхожда да пише по този начин на тази тема като се има предвид семейното му обкръжение, трябва да призная, че и аз испытвам известни смущения на тази тема. Да, децата не са отговорни за убежденията и делата на бащите си, нещо повече, обикновено те се разминават с тях, и даже, почти всички революции са започвали деца, които са противостояли на бащите си. И все пак, в нашите условия е въпрос на етика и на естетика децата да не забравят кои са бащите им, какви са били, какво са правили в миналото. Ако с нещо децата на червената номенклатура днес дразнят, то е защото, първо, те, макар и да не са споделяли убежденията на своите бащи, консумирали са щедрите блага, които семействата им са имали като привилегия от тези убеждения; второ, ако тези деца в миналото са се проявявали по-различно и дори са имали някакъв тип опозиционни прояви, то е, защото те са притежавали свобода и сигурност, произтичащи от семейния им статут, с какъвто дрегите не са разполагали и са си плащали за това. Класически пример в това отношение е самата Людмила Живкова, близка приятелка и покровителка на сем. Левчеви, която си позволяваше изявления и постъпки, за една хилядна от които всеки друг би бил мигновено ликвидиран. Така че този тип деца би трябвало наистина да бъдат по-внимателни и по-тактични. Читателите мислят асоциативно и няма как младият Левчев да не бъде свързван със стария Левчев.

- 25-09-2009 | **Б.Павлов**

Не искам мнението ми да прозвучи, като неуместна защита нито като желание за спор, искам само да отбележа: текстовете на баща и син

Левчеви, а особено текстът, който обсъждаме тук, изискват внимателен прочит и заслужават задълбочен коментар.

Това, че фашизмът бил породил болшевизма (или обратното) сме го чували и този спор няма да се реши тук, по-важно е, че днес фашизмът/болшевизъм може СВОБОДНО да лее бетонни, чугунени или човешки сълзи, по унищожените от него човеци, градове, съдби, души... И това за мен е повод за оптимизъм.

- 26-09-2009 |**Майя Маркова** – можем ли да махнем съветските паметници?

Подкрепям Левчев. Боя се обаче, че нямаме пълна свобода да решаваме какво да правим със съветските паметници. Преди години научих от някои медии, че България е подписала безсрочен ангажимент пред Русия да пази въпросните паметници и да се грижи за тях. За жалост не съм запазила вестник, нито съм записала някъде точни данни. Това беше много преди ерата на блоговете. Ако някой знае повече, би било добре да уточни въпроса.

При това положение ми се струва, че единственият изход би бил да сложим пред паметниците на Съветската армия големи плочи, които така да описват последиците от идването ѝ, че Русия сама да помоли да махнем паметниците.

- 27-09-2009 |**Владо** – безсрочен ангажимент

Г-жа Маркова, това, което казвате, за безсрочен ангажимент на България да поддържа паметниците е ужасно. Защо никоя медия не говори за това? Защо никое правителство не каза, че е сключило такова тайно от хората споразумение или че някое предишно правителство го е направило? Къде са журналистите? Освен това, трябва да се види текста на това споразумение! Възможно ли е да се сключва с Русия споразумение за паметници на една вече несъществуваща държава – Съветския съюз? Тук не става дума за памерници на руския войник, а на *Съветската Армия*.

- 27-09-2009 |:Ф

Не знам защо всеки си избира някоя глупост в която да вярва, но пък разбрах защо е толкова популярна жълтата преса – всеки обича помия, само че от определен вид, за всеки вкус той е различен. (Имам предвид споразумението с Русия). Но много ми хареса идеята за плочите!

- 20-11-2009 |**Калин** – Аман от графомани

На младия Левчев всичко му е ялово – и идеите за паметниците на тоталитаризма, и книгите, и живота му като цяло. Владимир Левчев е графоман, лишен от талант – за разлика от баща си. Той е импотентен духовно комплексар, който умира да издава нечитаеми книги. Алкохолизиран мозък, който бълва безсмислици. Учудващо е, че толкова ерудиран човек като Йордан Ефтимов пише възторжени неща за тъпите книги на младия Левчев, за които всички казват, че не са успели дори да прехвърлят, а направо са ги захвърлили. Левчев е кофти човек и като характер. Луд и бездарен като майка си, лайно по душа и алкохолик като баща си. В Благоевград се напива всяка вечер, срамота за университета на американците.

- 20-11-2009 |**Златко**

Такива коментари винаги ме поставят пред сериозна дилема, тъй като полза от тях – колкото на прасе звънец (даже и като терапия на автора едва ли могат да послужат, по-добре да си лее куршум, отколкото да лее отрова човекът). Но пък и да ги махам така без предупреждение никак не върви в „младата ни демокрация“, където комай всички са убедени, че свободата на словото оправдава появата на всякакви помии, включително и тази тук. Ще я оставя значи за известно време, колкото да спазя някаква учтивост – а после в коша, където ѝ е мястото.

Калине, ако душата ти е наранена, момче, потърси някоя жена, приятели, може би по-добра работа, знам ли. Това поне има някакъв шанс да помогне. Инак изливането на бълвочи не помага, това ти го казвам от опит.

- 09-01-2011 |**Гост**

И каквона Златко не му хареса можа коментар, таго махна?! Чего ка-рамдапрочетевсепак достапо-ценните книги на баща си ?!

- 09-01-2011 |**Златко**

Бай Стефане,

не ми харесва – да не кажа по-силна дума – това, че ти изведнъж, и според мен ни в клин, ни в ръкав, комай взе да се възприемаш като литературна инстанция. Тонът на коментарите ти, пак според мен, е дребнав, заядлив и говори за много неща, които самият аз не мога да прие-

ма. (Като оставим настрана това, че, кой знае защо, не оставяш празни места между думите и нещата изглеждат, освен всичко друго, безкрайно неграмотно написани.)

Хайде сега, по живо по здраво, ти наляво, аз надясно, срещнахме се, разменихме по някоя дума. За мен това е достатъчно.

Благодаря ти, инак по едно време даже беше започнало да ми става интересно.

Златко

Арабското гражданско общество

Автор: Марко Чезарио

Хората, желаещи да представят мюсюлманско-арабския свят като монолитен блок, в който няма място за несъгласие, трябва да се подготвят за възприемането на една много по-сложна реалност. Настоящата серия от атаки и заплахи срещу западния свят, идеща от „отклоняващи се ислямски елементи“ до голяма степен замътва въпроса, правейки целия проблем още по-труден за разбиране. Тези атаки много често представят исляма само отчасти, затова пък почти винаги имат точно определени политически, стратегически или териториални цели. Действително, много често някои от мюсюлманските страни поддържат едно гледище за исляма (или за отношението между религията и обществения живот), което е резултат от старата пост-колониална логика, напълно остаряла в контекста на модерния свят. Но западното обществено мнение изглежда е неспособно да схване разликата между неподвижността и изостаналостта на правителствените политики в тези страни и изключително динамичните характеристики на техните граждански общества.

Масите от млади мюсюлмани, които имат достъп до Интернет, блогове и информация, която не се контролира от правителствата, поддържат едно много по-различно гледище за необходимостта от обществени промени, отколкото съответните правителства. Промяната засяга не толкова традиционните медии, колкото новите форми на комуникация като форуми и блогове. Един пример за това е Египет, където блогърите наскоро създадоха една така наречена „обсерватория за граждански права“, с точно определената цел да следят какво се случва с блогъри, които са били арестувани и да пречат на службите по сигурността да ограничават свободата на словото.

Обсерваторията включва експерти по право, информация и човешки права, назначени с цел да защитават свободата на електронната преса и блогърите, и да организират кампании за солидарност. Една от пър-

вите планирани инициативи е оценката на всички закони за свободата на пресата, в частност на онези, които предвиждат затворнически присъди за журналисти, извършили „престъпления“ в пресата. Формите на несъгласие целят да изпратят едно специфично „вътрешно“ послание, насочено към местните общности, но също и „външно“ такова, насочено към останалия свят. Целта следователно често включва подклаждане на публични дебати по чувствителни въпроси. В Турция, например, една група от интелектуалци, водена от журналиста Али Байрамоглу, пусна в ход една онлайн-петиция, изискваща да се направи официално извинение за жертвите от арменския геноцид през 1915, с което отправи ясно предизвикателство към една от вкоравените тези на турската национална политика. Турските лидери определиха инициативата като „неоправдана“ и заявиха, че тя ще навреди на страната. Навсякъде из медиите водещи писатели, политици и интелектуалци реагираха, някои за, а други против инициативата. Но целта на Али Байрамоглу, да се започне обществен дебат по въпроса за арменския геноцид, беше постигната.

Несъгласието бива изказвано и в по-традиционни артистични форми като кино и театър. Например, младият турски режисьор Ошкан Алпер отхвърля публично във филма си Сонбахар това, че в неговата страна има над осем хиляди души, обвинявани в политически престъпления. Филмът също отрича цялото физическо и психическо насилие, което Турция все още практикува, въпреки подготовката за членство в Европейския Съюз.

Интелектуалците се опитват да променят своите общества и в други мюсюлманско-арабски страни. В Ливан една група от 290 политици, интелектуалци, медийни лидери и граждански активисти подписа петиция за „мирна гражданска съпротива“ против религиозната война, подхваната от Хисбола срещу сунити и друзи. Също в Ливан, публични протести доведоха до премахването на цензурата над филма Персеполис – създаден от френско-иранската режисьорка Маряне Сатрапил – представящ живота на осемгодишно момиче на фона на прозападния режим на иранския шах. Този филм беше окачествен като „ислямофобски“ и „анти-ирански“ от властите в Техеран.

В Йордания, благодарение на една театрална постановка, режисьорката Лина Тал успя да разруши стената от мълчание, заобикаляща въпроса за така наречените „престъпления на честта“. В Йордания вся-

ка година между 15 и 20 жени биват убивани в името на „честта“, като убийците често биват наказвани само с няколко месеца затвор.

В Алжир Ясмина Кадра продължава да пише за колониалните времена, както и за мирното съседство между французите и алжирците, за приятелствата между „черните крака“, мюсюлманите и евреите преди войната за независимост. Ясмина Кадра не е просто някакъв автор. Неговото истинско име е Мохамед Мулесехул и той е бивш офицер от алжирската армия. Той се е борил срещу въоръжените екстремисти в собствената си страна, преди да забегне за Франция, където сега ръководи Френския културен център. Псевдонимът, който е избрал, се състои от двете първи имена на съпругата му.

Всички тези примери и форми на несъгласие ни водят до прочутото есе на Юсеф Курбаж и Емануел Тод, Срещата на цивилизациите, в което се поддържа тезата, че мюсюлманският свят постепенно навлиза в една демографска, културна и ментална революция, подобна на онази, която преди няколко века позволи на Запада да се превърне от селскостопанска, патриархална цивилизация, в модерно, индустриализирано общество. Нивото на раждаемостта, в частност, спада драстично – в Иран и Тунис то е практически същото като във Франция – което е неопровержим сигнал за промяна на властовите отношения, организацията на семейството, идеологическите и социални ориентири, и в края на краищата – на цялата политическа система.

Източник

Марко Чезарио е италиански журналист, блогър и граждански активист.

Упражнения по минимализъм – Част 2

Автор: Златко Енев

Моите хербаризирани прозрения. Долетели неизвестно откъде, уловени без мрежа, летящи накъдето си поискат...

- **18**

Ничии резерви не са безкрайни. – Суетата е толкова дразнеща, защото тя краде внимание, което всеки от нас скришом е запазил за себе си.

- **19**

Отмъстителната памет. – Колко лесно би било да се учим от грешките си. Ако само бихме могли да ги обичаме ...

- **20**

Рисковете на комуникацията. – Да се говори зле за хората е рисковано не само защото това може да накърни чувствата им, но и защото, ако преценката ни се окаже погрешна, ние едва ли ще можем да им го простим.

- **21**

The tree of knowledge is not that of life. – Но разбира се, а как иначе? Да приемем обратното би означавало да признаем, че животът – който е всичко за нас – всъщност не е нищо повече от един краткотраен, и вероятно не особено значим, подвид на смъртта.

- **22**

Good ol' Thackeray. – Панаирът на суетата е място, където човек може да си позволи всяка, дори и най-скъпата стока – при условие, че разполага с достатъчен запас от тамошната валута: обожанието.

- 23

Езикът не познава аритметиката – много често се налага да се съкращава, за да се добави смисъл към вече казаното.

- 24

Дяволският кръг на идеологиите. – Всяка идеология, която обещава на хората да ги направи свободни, с неизбежност трябва първо да ги пороби: а как иначе би имала някакъв шанс да съдържа обещанието си?

- 25

Принципът на удоволствието, приложен към общуването. – Неприятната истина винаги има по-ниски шансове от приятната неистина.

- 26

Неразбирането като край и начало. – Само онзи, който *преди е разбирал*, има някакъв шанс за откриване на собствена мъдрост.

- 27

Лакмусовата проба на общуването. – В една компания от непознати умните хора се разпознават не по темите, за които говорят, а по онези, за които мълчат.

- 28

Perpetuum Mobile per se. – Глупостта, за разлика от слънцето, не познава паузи в активността си. Това става най-очевидно, когато тя започне да възприема себе си като добродетел.

- 29

Или, или. – Монетата, с която заплащаме общественото признание, е способността за независими преценки. И тук, както при всичко останало, не съществуват неизчерпаеми резерви.

- 30

Защо, Учителю? ... – Когато учениците попитали Учителя защо е нужно да се трудят толкова усърдно, той им отговорил: „Телата на всички ни се опитват да умрат, но ние трябва да вършим нещо против това.“

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като възплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (3)

- 15-09-2009 | **Златко**

И една чисто процедурна информация: току-що открих, че ако човек пише коментари като регистриран потребител на сайта, отдолу под коментарите се появяват допълнителни опции, които му/й позволяват да коригира или изтрива коментарите си СЛЕД КАТО вече са били публикувани.

Това за всички ония, на които се случвало да се ядосват, че не са успели да изразят мисълта си достатъчно ясно – или че изобщо са се обадили.

- 15-09-2009 | **Е**

Аз съм уверена, че имам много добра езикова култура и сравнително богат речник, така че не се налага да се редактирам, а по-скоро да се уточнявам. За такива неща е просто безсмислено да се ядосва човек. Нищо не са грешка, две или три в текст, в който повечето ми събеседници допускат десетки :-)

Вероятно има някакво ограничение за знаците на ника, защото не мога да се регистрирам. Специално за ваше улеснение си отворих поща, за да се идентифицирам ясно под одеждите, с които сте свикнали (това е

глаголна форма, така че причастието не трябва да е в единствено число), но мейл за активация или нещо от вида не съм получила :-)

Ох, стана много сериозно, време е за тръстиката ...

- 15-09-2009 | **Златко**

Нарочно премахнах регистрационни мейл, за да е по-лесно. А в момента съм махнал и цялото регистрационно поле, тъй като ми яде прекалено много пространство в лявата част на екрана :-)

Що се отнася до грешките, най-лесният начин за избягването им е да се използва българския автоматичен речник на Firefox. Програмата маркира в червено всяка стрешена дума, всичко е повече от лесно.

Истинският наследник

Автор: Александър Кьосев

В настоящето съчинение ще става дума за това как след дълги исторически перипетии и яростни дискусии българската литература най-накрая – приблизително около 50-те години на XX век – придобива вида на „наследство“: златен фонд, утвърден канон, тоталност от творби и автори. И как причините за това са само отчасти „обективни“, всъщност процесът донякъде е предизвикан еднолично. Но за да разберем въпросната личност – Тодор Павлов, философът-сталинист, литературният критик, диалектическият гръмовержец, регентът-културна институция – трябва да се върнем десетилетия назад.

* * *

През 20-те и 30-те години на 20 век сектантската политика на българските комунисти има и културни измерения. Казано най-общо, тя се състои в следене кой е с нас, и кой е против нас – т. е. в остракизъм спрямо „ренегатите“, сурови догматични критики спрямо неортодоксалното „левичарство“, „остри бележки“ към публикуващите в буржоазни издания¹, борба за чистота на правилния марксизъм-ленинизъм и изключване на буржоазни или заподозрени в буржоазност писатели от кръга на „своите“. Примерите са много. Такъв, например, е случаят с отдръпналите се от социализма в първите десетилетия на XX век, по-късно и с четворката на Цанев, Разцветников, Каралийчев и Фурнаджиев след участието им в четенето за Яворов през 1924 г.; това сполетява и Антон Страшимиров, заклеямен от Георги Бакалов, че е „завил обратно в буржоазния лагер, който му подготви юбилей по случай шестдесетгодиш-

1 Стефанова, Невена, Талантлив угодник, какво унижително съчетание. Вестник „Култура“, бр. 24, 14 юни 2002.

ната му¹; не по-различна е съдбата на „качествениците“, изключени от комунистическата партия след кормиловския спор.

Интересното е, че в хронологичен план въпросната лява културна политика съвпада със сериозните усилия на „другия лагер“ – буржоазния – за официализиране и институционална стабилизация на българския литературен канон. През 20-те и особено 30-те години това се случва през много канали: чрез държавната образователна политика, чрез активния литературнокритически живот, който има нужда да конструира свое стабилно и достойно литературно минало, чрез издателско популяризиране на българските писатели и не на последно място чрез академичното литературознание. Рязко се увеличава „квотата“ на българските писатели в училище, публикуват се препоръчани от Министерството на Просвещението „христоматии“ с извадки от най-важните български творби, провеждат се юбилеи и чествания, дават се награди и пенсии на писатели; публикуват се войнишки и юношески библиотеки с огромни тиражи и пр.² Онова, което се случва в държавната политика има свой паралел и в културната сфера, в която действат частни лица – тенденцията към канонизация е поддържана от политиката на важни литературни списания като „Златорог“, в подобна посока са множеството антологии: аналог на тези процеси може да се види дори в начина на писане на българските писатели и поети от този период, които започват все по-често да „интертекстуализират“ своите творби, вплитайки в текстовете им разнообразни реминисценции към българската литературна традиция (скрити и открити цитати, алюзии, стилизации, употреби на мотиви, метафори и пр.)³ – интертекстуалните игри винаги предполагат корпус от споделени текстове между автор и читатели.

-
- 1 Бакалов, Георги, Литературни статии и изследвания, София, Български писател, 1973, стр. 25.
 - 2 Penchev, Boyko, Canon and Textbook Adaptations. Доклад, четен на конференцията, посветена на балканските литературни канони – Canon Formation and Canon Teaching, София, 1-2 октомври 2005.
 - 3 Това важи за Фурнаджиев /виж моята книга Стихосбирката „Пролетен вятър“ на Никола Фурнаджиев в художествения контекст на своето време“ София, Университетско издателство, 1989/, но се с не по-малка сила за Лилив, Траянов, Дебелянов, Константин Петканов и още много други автори. При това става дума за вграждане на интертекстуални асоциации, които са различни от тези на Пенчо Славейков в „На острова на блажените“ – където интертекстуалните отправки са свързани с утопично-сатирична перспектива към цялата налична българска литература. През 20-те и 30-те години интер-

По същото време в Софийския университет, добил авторитет след 1907 г.¹, отдавна функционират утвърдени филологически катедри със значими литературни историци в тях: наследниците на проф. Иван Шишманов и Александър Теодоров-Балан – Михаил Арnaudов, Боян Пенев, Борис Йоцов, Малчо Николов пишат вече своите многотомни литературни истории, утвърждавайки все по-ясен списък от основни български класици. Навлязло в зряла професионална фаза, българското литературознание създава още и цяла разгърната коментаторска литература в широк спектър от жанрове, почти изцяло посветени на „българските писатели“: биографични и портретни съчинения, сравнения между писатели, стилови студии, а дори и „обща поетика“, зад които все така прозира стабилна представа за споделено българско литературно наследство².

Решаващи за относителния успех на тази официална канонизация са донякъде все по-редките оспорвания³, но в по-голяма степен многото канали, установяващият се консенсус и режимът на сътрудничество на разнообразните културни политики. Осъществявани както от държавни, така и от частни институции, те имат различни цели, но споделят общи предпоставки – че вече съществува общосподелено и достойно литературно наследство⁴, сбор от велики български произведения⁵. Това дава

текстуализмът е вече „почитащ“, той предполага наличието на един утвърден и достоен литературен корпус.

- 1 Виж Бояджиева, Пепка, Университет и общество, Два социологически случая. София: ЛИК, 1998
- 2 Виж моето съчинение, Иронии на универсалността, Литературна мисъл, 1995/6, 3
- 3 Активното оспорване и агресивното питане „съществува ли вече българската литература? /с предполагаем негативен отговор/ са е случвали често до Първата световна война /виж „Списъци на отсъстващото“, в книгата „Българският канон?, съставител Александър Кьосев, редактор Бойко Пенчев, София, изд. Александър Панов, 1998, стр. 5 – 49/ В междувоенния период то се наблюдава рядко – като изключим малко закъснелият опит на Траянов-Радославов за само-канонизация и телеологическо пренаписване на българската литературна история /който обаче парадоксално почива върху утвърждаване на „великите български автори“, които се подреждат в „Пантеон“ 1934/. По въпроса виж и Неделчев, Михаил, „Траянов срещу предходните литературни митове. Срещу мита Яворов“, в книгата Социални стилове и критически сюжети, София, Български писател 1987.
- 4 Поне до началото на XX век това съществуване изглежда проблематично, а държавно-идеологическите и професионално-естетическите критерии, с които се оценява литературата, са в разнобой: виж „Списъци на отсъстващото“.
- 5 В цитирания вече доклад Бойко Пенчев твърди, че патриотико-идеологическите употреби на литературата придават на учебните планове, учебниците и хрестоматиите характер на сбор от фрагменти и извадки; по подобен начин национално-идеологически и практически императиви водят до публикуване на съкратени варианти в масовите

на канона стабилно и многоизмерно съществуване: държавно и частно, педагогическо, но и публично; популярно, но и „високо“, литературоведско-професионално.

Лявата културна политика изпада от този процес и му се противопоставя, доколкото може – от времето на Димитър Благоев, Димитър Димитров и Георги Бакалов тя воюва с буржоазно-патриотичното утвърждаване на „национална класика“ и „цялостно наследство“. Силите ѝ обаче не са особено големи, тъй като тя на практика е извън лостовете на културната власт – подържаната от държавата културна политика, образователните, библиотечните и академичните институции (възможностите ѝ са главно в алтернативна публична, критическа и издателска дейност). Затова и нейната борба е насочена главно „навътре“, към „очистването“ на собствените редици и създаване на собствена ортодоксална „пролетарско-класова линия“. За тази линия „изключването на чуждите“ и „присвояването на големите“ обхваща не само съвременността, но и миналото. Това по необходимост означава политика срещу утвърждаващия се официален канон: според основните леви критици и историци литературното наследство „не може да бъде изобразявано с безпартийна обективност“¹, а типично буржоазни „класици“ като Вазов и Михайловски трябва да бъдат просто отхвърлени. Приемственост с буржоазни индивидуалисти и естетически формалисти не може да има, а българското Възраждане, Априлското въстание и историческото минало не са някакво общонационално наследство, „нещо цяло и неделимо“ – те са изначално разкъсани от непреодолими класови противоречия и интереси. За това схващане, което лесно преминава в остракиращи литературни и политически действия, литературата по принцип не е корпус от текстове, „въображаема тоталност“, която е общонационално наследство, а е разкъсаност, „класова борба“². И в съвременността,

евтини книжни поредици от най-важните български творби, предназначени за войници, юноши и пр. Но той изтъква, че съкратените, частични и фрагментарни варианти на българското литературно наследство, не могат да бъдат нито мислени, нито осъществени без необходимото си отношение към един въображаем, цялостен корпус – трудно определима, но мислена като сигурна и налична „въображаема тоталност“ от български литературни произведения, конструирана от професионалната общност на литераторите.

1 Бакалов, Георги, „Революционната литература в България“, в книгата „Литературни статии и изследвания“, София, Български писател, 1973, стр. 31

2 Бакалов, Георги, „Класовата борба в българската литература“, цит. Съч. стр. 102

и в миналото тя е била разделена на „лагери“, а следователно и нейното наследяване трябва да бъде класово, като съвременната лява литература е естествен продължител на най-важната линия в българската история и поезия – революционната. С тази логика критици като Георги Бакалов низвергват всеки официален и привидно неутрален (всъщност национално-обединителен и патриотично каноно-строителен) патос на буржоазното литературознание (Бакалов директно пише срещу Борис Йоцов, Павлов срещу Арнаудов и пр.)

Младият Тодор Павлов е активен партиен член, дисциплиниран участник, а в по-зрелия си период и основен проводник на тази лява литературна политика. Арестуван и съден, след атентата в църквата „Света Неделя“ той лежи в затвора (1925 – 26; 1927-29), а легалната му и конспиративна дейност го утвърждава още тогава като един от водачите на партията: още преди 1925 той достига до член на Централния комитет, става редактор на РЛФ, избран е за един от водачите на антиимпериалистическата лига; той е и член-основател на съюза на българските трудово-борчески писатели.

Кариерата му е не само апаратна, но и творческа, той пише марксистки философски и литературни съчинения още в затвора. В ранната му колекция от есета, „писма от затвора“, стихотворения и разкази „Лъчи в преизподнята“ (написана също в затвора през 1923, но публикувана едва 1947) има типични левичарски опити да се моделира алтернативна традиция, спореща с официалната. Във визионерски текстове, чрез патетични романтическите контрасти – между екстатичната, космическа панорама на комунистическото бъдеще и смърдящата преизподня на затвора – той бленува за „ярки звезди на небето на народната душа“; т. е. за един бъдещ, чисто комунистически пантеон от „наши“ „безсмъртни поети“ и „героични класици“: става дума за „христовците“ (Христо Ботев, Христо Смирненски, Христо Ясенев), но още и за Гео Милев, Сергей Румянцев, дори за земеделско-народнически писатели като Цанко Церковски¹. Но най-вече – за тези, които ще дойдат след тях: краткият спи-

1 Ето един пример от затворническо есе на Тодор Павлов „Звезди“ за подобно визионерско бленуване за нова лява литературна традиция – забележителен е начинът, по който то плавно преминава от образ на литературното минало към радикален космически утопизъм: „Не знам, драги, по каква чудна асоциация на мислите, но като гледам от килията сега тези три звезди, в душата ми грее едно друго съзвездие от три звезди – от тримата славни наши христовци – Ботев, Смирненски и Ясенев, най-бляскавото съзвездие върху нашето поетическо небе. И ето виждам да се запалват около тях и да греят

сък от „чисто революционни“ поети е визионерски протегнат в неясното, но величествено бъдеще. Между него и миналото приемствеността тече по линията Ботев, апостолите, българската революция и революционната поезия – една ляво-изобретена традиция още от прочутата сказка на Димитър Благоев „Нашите апостоли“, 1885, устойчиво подържана от лявата литературна критика и история¹. Тук Павлов има свой оригинален принос: той не само обявява Ботев за органично начало на българската революционна поезия, първи в безкрайната, още слабо попълнена верига от бъдещи „героически класици“, но освен това заявява, че истинският живот на Ботевата поезия – разтърсващ „като електрически ток“! – е извън официалните учебници, извън мъртвите чествания, библиотеки, официални форуми и театри на буржоазна България – тя живее единствено в автентичния революционен опит на масите, в Ботевите стихове, писани с въглен по стените на затворите, в нелегалната борба, в песните по ботевски образец, която се измислят и пеят в килиите – тя е в „лъчата“ която блести от затворническата „преизподня“, Ботев не е начало на някакъв провинциален литературен канон, а най-ярка „звезда“ от бъдещия „нов млечен път, обещание за новата звезда система“ на раждащата се лява литература.

Малко по-сложна и противоречива позиция към проблема за класовата чистота на литературата изразява по-късната брошура на Тодор Павлов „Трудово-спътническа“ литература“, РЛФ. 1930 г², воюваща на

и нови съзвездия и звезди, някои да загасват временно или завинаги, но далеч зад тях, в бездънната дълбочина на мировото пространство, да свети една малка белина като леко етерно облаче. Това не е някакво облаче, това е нов млечен път, това е цяла звездна система, образувала се и образуваша се сред грохота и вихъра на преживените събития у нас и цялото земно кълбо.“ Павлов, Тодор, Звезди, Лъчи в преизподнята, 1927 – 1947.

- 1 Борбата между официалния лагер и лявата идеология за Ботев и Левски тече още от 80-те години на XIX век и продължава през първите десетилетия на XX век. Тя има различни епизоди: от трудното официално канонизиране, през индивидуалистични геороико-естетически или трагическо-диаболически експерименти с „Хаджи Димитър“ / от Пенчо Славейковата „Кървава песен“, през „Угасна слънце“ на Яворов и „Смърт в равнината“ на Теодор Траянов, през Фурнаджиевия почвенически ескпресионизъм до Поляновото „Наш е Левски, наш е наш, а бесилото е ваше и предателя е ваш!“ /.
- 2 Написана срещу Иван Мешков, апелирал във седмичника „Дума“ да се „събере разпръснатите трудове на спътници-поети и критици“ и да започне с „един нов етап в развитието на работническата и българска литература“, противодействащ на доктринерството и анти-художествеността на партийната литература, който трябва още „да бъде и бариера срещу ренегатството в нашата литература“. Цитат по Павлов, Тодор, Трудово-спътническа литература. София, Библиотека РЛФ, 1930, стр.7-8.

няколко фронта за комунистическа литературна ортодоксия. В нея Павлов отхвърля самостоятелния статус на т. нар „спътническата“ (по отношение на пролетарската) литература и твърди, че макар и „факт“, тя не може да бъде теоретически и издателски окуражавана (както прави Мешеков), защото е само временен и, общо взето не особено важен съюзник. Спътническите писания не могат да изпълнят ролята на истински художествената литература, защото им липсва правилно идейно съдържание: те са писани не според вкуса на масите, а според деформирани вкусове на заблудени индивидуалисти и естети, бъдещи ренегати. Затова и литературното минало на подобни писания и писатели не може да бъде предтеча на работническата, а търсенето на приемственост с кръстевци и славейковци, както предлага Мешеков, е огромна грешка: „Известни, чисто езикови влияния на Лилиевци, Яворовци и Димчо Дебеляновци и прочия върху Смирненски и други наши пролетарски поети, разбира се, не могат да се отрекат, но дава ли ни това право да говорим за „континуитет и приемственост“ между Пенчо Славеиковия и Яворовия архи-индивидуализъм и естетизъм и пролетарската поезия?“¹. Целият концептуален речник на тази брошура демонстрира, че по това време (1930) Павлов още мисли за литературата не в национало-обединителни термини (златен фонд, класика, наследство); а в традиционните леви конфронтационни категории: българската литература е разделена на „линии“, „позиции“, „лагери“, „фронтове“, „отряди“; писателите се делят на „наши“, „временни съюзници“, „ренегати“ и „фашисти“ и пр.² Вместо да се занимаваме със „спътниците“, по-добре е директно да утвърждаваме „нашите“, сред които според Павлов има истински та-

- 1 Цит. съч. стр.7-8. Тази мисъл Павлов смята за така важна, че дори я повтаря още веднъж: той категорично отхвърля континуитета /подържан от Мешеков/ „между пролетарската поезия и оная на Пенчо, Яворов и Дебелянов /типично буржоазна и индивидуалистична, криеща обаче истинския си лик по различни маски, изписани с големи думи за свобода на личността“ както и според него абсурдното твърдение на Мешеков /Павлов го нарича „прелест“/ че „трудово-спътническата литература е синтез на тенсия социализми Пенчо Славеиковия индивидуализъм“, стр.17.
- 2 Павлов дори издига следното категорично изискване: „Днес, когато даже буржоазните естети минаха и минават все повече към открито служене на фашизма, национализма, монархизма, милитаризма и пр. и когато изострянето на класовата борба в национален и световен мащаб върви кресчендо из ден в ден, пролетарският писател, респ. поет трябва повече от всякога да бъде не просто „гражданин на своето време и не просто „борец за правда, свобода и красота“, но и нещо повече, той трябва да бъде активен, непосредствен съучастник в борбите на класата или, да повторим думите на Ленин, той

ланти (колкото и незначителни да изглеждат те на буржоазните естети). Т.е. задачата е да се прославят писатели като Кръстьо Белев, Никола Ланков, Христо Радевски и пр. Спътниците, минали и настоящи, макар и различни от „фашистите, аграр- и социал-фашистите“, все пак не заслужават повече от „непрекъсната и безпощадна приятелска критика“, подправено най-много с малко „защита срещу ударите на фашизма“, „улесняване и подпомагане в реакцията срещу него“, „включване в единния фронт“¹.

Можем да обобщим дотук: до втората половина на 30-те години лявата културна линия, към която Павлов принадлежи, има войнстващо-огледална структура спрямо официалното буржоазно канонизиране на българската литература – тя отхвърля идеята за единно наследство, присвоява първо-авторите, измисля алтернативни пролетарски класици и променя списъците на безсмъртните. Тя никога не е признавала целостта на официализиращия се национален литературен канон, обявявала е някои от най-важните му автори за „буржоазни“, оспорвала е наследствата му и идеята му за приемственост и е правила опит за алтернативен литературно-исторически разказ. Подобна агресивно-селективна и подривна политика заслужава да бъде наречена партиоцентрична, в противовес на нацио-центричната културна политика на официалните институции, патриотични издателства и университета; т.е. тя по-скоро е полемична, а не каноно-образуваща. През 20-те и първата половина на 30-те години Павлов е верен неин адепт и продължител. Но действията на основните леви критици (Благоев, Бакалов, самият Павлов), имат характер по-скоро на поредица утопични визии и поредица от словесни диверсии срещу буржоазния канон, отколкото на ре-

трябва чисто и просто да бъде партиец, активен, съзнателен, предан член на пролетарския авангард“ .Цит. съч. стр.12-13.

- 1 Цит. съч. 27.По-нататък Павлов прикачва на спътниците характерните снизходително-презрителни имена .- каралийчевци, разцветниковци и е убеден, че няма какво толкова да се мисли за тях, както прави Мешеков – те не са самостоятелен теоретичен, политически или литературен проблем. Ако все пак им се правят някакви концесии, то е защото дискусиата за тях вече е не само българска, а е съветска и интернационална: видни сталинистки авторитети са се изказали относително меко по отношение на „спътниците“. Освен обсъждането на „спътническата“ литература е добър повод да се нападат и местните „ултра-леви“. Цитирайки пролетарски литературно-критически авторитети / Луначарски, Белла Илеш, международното бюро за революционна литература/ Павлов с удоволствие показва на „сектантите“, че лавирането по трудната правилна партийна линия не винаги е лесно и не го може всеки.

ално канонизиране. Мненията им за българската литература са твърде агресивно-гневни, догматично-критични или възторжено-визионерски – т. е. липсва им спокойната очевидност и властна систематичност на утвърденото и очевидното. Затова в тези години в цялото ляво пространство само условно може да се говори за моделиране на опозиционна традиция със собствено-канонична логика. Причините са разнообразни¹.

Независимо от тази ситуативност, провокативност и отсъствие на културна власт, лявата литературна и критическа традиция успешно препятства окончателното стабилизиране на българския литературен канон. Тя е достатъчно публично видима, за да оспорва окончателния консенсус около него, има немалко и доста шумни привърженици. Това най-вече личи по сложните биографични траектории на много писатели, които ту се присъединяват към „работническия лагер“ и стават „селкори“ и „огняро-интелигенти“, ту се оказват „буржоазни ренегати“, очевидно колебаейки се към коя традиция принадлежат; то се изразява и в непрекъснатите млади попълнения на лявата поезия и проза: очевидно по това време героико-романтическата и утопическа метафорика доста успешно владее въображенията и сърцата на значително количество млади литератори², които далеч не винаги избират спокойната офици-

1 Първата трябва да се търси в конкуренцията и разногласията между Бакалов, Павлов и Мешеков, най-важните леви критически авторитети. Втората е отсъствието на солидна институционалност: лявата литературна критика никога не достига до своя многотомна история, до свои разгърнати и общоприети списъци от класици и учреждения, които да ги налагат, до свой безспорен литературно-исторически разказ; да не говорим за това, че визиите ѝ, естествено, не са допуснати до официалните университетските и училищни програми, а Министерството на Просвещението никога не препоръчва левите критически и литературоведски книги като учебни пособия. Третата причина сумира първите две: на каноничността пречи самият полемичен, оспорващ и субверсивен характер на лявата критика, който я прави вторична, зависима от своя „враг“: тя никога не говори от името на културната власт, а само от името на онези, които я отричат, оспорват и провокират, в този период тя не прави цялостни и държавнически проекти. Страхът за собствената идентичност и чистота, партийната ортодоксия и опозицията „наше – чуждо“ са далеч по-важни от тоталността и всеобхватността, консенсуална стабилност на списъка, привидна над-политичност при примиряване на различията, кохезията на разказа, непоклатима континуалност – тези китове на всеки канон. Това обяснява защо списъкът, който в края на 20-те години създава Павлов, е така къс: предназначението му е да бъде ситуативна, пределно избирателна провокация към утвърдените схващания.

2 По въпроса виж моето съчинение „Сън“ на Вапцаров и голямото сънуване на левицата“, В книгата Краят на модерността, Култура и критика, Албена Вачева и Георги Чабанов,

ална литературна кариера. Официалната българска литература дори в зрелия си институционален период на 30-те години винаги има своята лява, оспорваща алтернатива – и това няма да ѝ позволи напълно и окончателно да утихне в канонична без-проблемност.

* * *

Само след десетина години позицията на Павлов към литературното наследство е вече съвсем друга.

Какво се е случило? Немислими преди неща като тотален сталинизъм, Втората световна война и идването на социализма в България. А на самия Павлов се е случила и комунистическа кариера, която – по липса на други метафори – можем да назовем холивудска. През 1932 г по решение на ЦК, той е изпратен в Москва за попълване на политическото си образование. По чудодейно-сталинистки начин Павлов (тогава той е на 42 г.) се оказва година след това професор по философия в сталинския „институт за червена професура“; а само след още една година вече е почетен доктор по философия и декан на факултета по философия, история и литература и на Московския университет. Неизвестният българин обаче се старае това да не бъде просто парашутно назначаване и го е подкрепя с невероятна „научна“ продукция: очевидно непредвидимите извивки на сталинския волунтаризъм¹ са отключили чудовищната му продуктивност (дали пък зад него не е стоял цял, специално подготвен за целта, научен институт?). Във философско и научно отношение, авторът, който има малко издадени книги в България, избухва изведнъж в СССР – по начин космически и звезден. Той не пише никакви дребни статийки, а направо бълва фундаменти: „Теория на отражението“ 1936, „Обща теория на изкуството“, 1938, „Обща теория на познанието“, 1938, сборник с критически атаки не срещу кого да е, а срещу папите на марксисткото изкуствознание: унгареца Дьорд Лукач, хърватина Звонимир Рихтман, руснаците Лифшиц, Усиевич, Тамарченко, Перверзев, Гарелов и пр.

съст. София, LitNet, 2003

- 1 Не бива да се забравя, че 30-те години са време, в което Сталин систематично се саморазправя със дотогавашния съветски елит: не само с бившите съратници на Ленин и съперниците си в ЦК, но и с цели интелегентски прослойки /по това време са процесите срещу лекари, инженери, агрономи, по това време Сталин разбива и командването на Червената армия... Можем само да подозираме, че изборът на българина Павлов за водач на световната пролетарска философия и изкуствознание е бил само малка част от този грандиозен план по подмяна на левите елити.

Когато след няколко години се връща в България, около Павлов вече има легенда¹: той не е просто политзатворник, а един от международното признатите червени капацитети в обществените науки, очевидно подкрепян лично от Сталин, влиянието му далеч надхвърля границите на скромната родина.

И в България Павлов продължава да извършва легендарни неща. Той не лежи на московската си слава, а публикува извънмерно количество съчинения (коректността изисква да ги наречем партийни брошури) по основополагащи въпроси, с очевидна амбиция да покрие основни теоретични въпроси на изкуствознанието, философията и социалната теория. Да споменем „Метафизика и диалектика“, 1938, „Нация и култура“, 1939, „Против объркването на понятията“, 1939; „Свободата на волята“, 1939, „Случайност и необходимост“, 1939, „Що е демокрация“, 1939, „Що е материя“ 1939, „Що е нация“, 1939, „Що е философия“, 1940, „Що е практика“, 1939, „Що е съзнание“, 1939, „Що е патриотизъм“, 1939, „Философията и науките“, 1940, „Философията и изкуствата“, 1940, „Що е изкуство“, 1940, „Съвременни философски учения“, 1940 (публикувани най-вече в издателство „Нов свят“). Този невероятен философски обхват не пречи ни най-малко на неговите чисто литературни занимания: по същото време той публикува и „Поезията на Венко Марковски“, 1939, „Литературният критик Георги Бакалов“, 1940, „Критика и „критика““, 1940, „Поезията на Маяковски и някои основни въпроси на литературната теория и критика“, 1940, „Христо Ботев – поет, критик, революционер“, 1940.

Промененият авторитет и голиатовската публикационна енергия са свързани и с други промени: в концептуалния му апарат, в стила на писането и реториката. В края на 30-те и началото на 40-те години червеният професор се чувства личен говорител на Сталин по въпросите на науката и изкуството, международно признат автор на самия марксистки гносеологически дискурс (многократно издаваната и превежда-

1 За тази легенда свидетелства жената на Тодор Павлов Гана Павлов в своите спомени Тя разказва как семейство Павлови има сериозен проблем когато през 1941 г., след нападението на Германия над СССР в България започва ново гонение на леви активисти, много от които са вкарани в затвора или изпратени в концентрационни лагери /самият Павлов е известно време в лагера „Гонда вода“/. След това семейството решава да се скрие в Стара Загора под името Тодор Димитрови – но това се оказва невъзможно, защото вече белокосия Тодор Павлов бива разпознаван непрекъснато от най-различни обикновени хора на най-различни места – неговата известност просто вече не му позволява да се скрие. Виж Павлова, Гана, Ръка за ръка, Спомени. София, изд. БКП, 1962.

на „Теория на отражението“). Изчезнали са романтическите визии: вече пише „с метод“, властно и безапелационно, с кодифицирана, тежкото-нажна марксистко-ленинска терминология; това е стил на философски патриарх и човек, чиито инструкции с е слушат и изпълняват. Това, а и новата съветска „правилна линия“ спрямо наследството, няма как да не окажат влияние и върху позицията му спрямо националния литературен канон. Наясно с новите тенденции към военен национализъм и антифашистки единен фронт по време на Великата отечествена война, Павлов отхвърля предишната селективност като „вулгарно-социологическа“, тихомълком отричайки и късия си списък от комунистически „звезди“; а визиите в бъдещето и неговите млечни литературни пътища се заменя от политика към миналото. Съчиненията му от този период започват да се управляват не от предишната опозиция „пролетарско-непролетарско“, а от категории като „традиция“, „народна любов“, „наше наследство“, „приемственост“ и „правилна оценка на времето“ – традиционните оператори на канон-образуването.¹ Той вече не изключва „официалните имена“ и „представителите на буржоазния индивидуализъм. Чрез серия от сложни употреби² на прочутия ленински трик

- 1 Един пример – в спора си със „златорожкия естетизъм“ на Боян Пенев за оценката на Алеко Константинов, Павлов пише: „Фактите са упорито нещо“ – и твърди, че тъкмо фактите /т. е. времето и народната любов/ са доказали, че Алеко е „първокласен писател-критически реалист“ и че „Алеко беше, е и ще остане /надявам в тази невинна фраза днешният читател все още чува обер-тоновете на образцовата съветска мисъл „Ленин беше, е ще бъде“, която служи за модел на Павлов тук/ един от най-влиятелните и най-любимите художници-критически реалисти и граждани-борци у нас“. Павлов посочва и правилната приемственост: Алеко „в много отношения вървеше съзнателно по стъпките на гениалния наш народен поет, публицист и сатирик Христо Ботев“, Четири възгледа за творчеството на Алеко Константинов, в кн. „Критика и „критика“, стр. 168.
- 2 При Тодор Павлов, разбира се, простата схема „мироглед-метод“ е теоретично усложнена в понятието „художествена правда“: „Като органическо единство от естетическа реалност, идейно-духовна наситеност и естетическа мяра и като придобиваща именно по силата на това единство своя собствена качествена характеристика или специфика, относителна самостоятелност и действителност, то /изкуството/ ни дава със собствени художествени средства художествената правда за света и служи като мощно оръжие за художественото изменение на света“ Към въпроса за отношението между мироглед и художествен метод“, Критика и „критика“, София, Българска книжнина, 1940, стр. 43; От тази „диалектическа позиция“ Павлов спори дори с важни съветски теоретици като Д. Тамарченко за относителната автономност на „художественото отражение“ спрямо политическия мироглед на автора и максимално разширява понятието „метод“, за да включи то всички фактори на художественото „отражение“: „факт ече в областта на естетическата реалност и естетическата мяра действат маса и най-различни общест-

за „противоречието между мироглед и метод у великите писатели“, ¹, главна задача за него става постигането на *правилната* (разбирай марксистката, обективната, диалектичната) оценка и усвояване на *цялото* литературно наследство. С което самото наследство се приема за дадено и цялостно (макар и пълно с противоречия, увлечения и „залитания“, които трябва да бъдат преодолявани и усвоявани диалектически).

Започва неговия период на диалектическото „включване“ и конструиране на новата „цялостност“ на литературната традиция, а с това и на нов, ако ми бъде позволен този оксиморон, ляво-национален канон. Това става с война на два фронта – срещу лявото сектантската критика и срещу буржоазната критика и литературознание.

вени и лични психологически, психо-физиологически, социално-групови и технологични условия, закон, форми, традиции, влияния, които, взети в своята съвкупност и във връзка с лично-биологическите особености и надареност на автора, могат да имат особено значение в процеса на художественото творчество и не рядко могат да доведат до това, че характерът на художественото отражение на действителността /в туй число и на идеите на дадена епоха, група/ да влезе в противоречие с отделни мирогледни възгледи или със съвкупния мироглед на автора. Оттук следва непосредствено, че за художественото произведение е важно не само да възплъти в себе определени и значителни мирогледни идеи, но също така да ни предаде и самия ритъм, динамиката, движението, живото темпо както на самите идеи, така и на носителите на тези идеи. За художественото произведение е особено важно, ако можем така да се изразим „звучението“ на идеите, тяхната „социално историческа съзвучност“ с живия дух на времето, вътрешното им хармоническо или противоречиво движение, индивидуалната им или социално-груповата им, националната и общочовешка енергетическа характеристика и пр.... И само така става понятен факта, че противоречието между мироглед и метод не изчезва напълно даже и при социалистическо-реалистическите художници, въпреки факта, че при именно при тях единството на мирогледа и метода е най-пълно...“ ,цит. съч, стр. 41-42. Павлов воюва за специфициране на ролята на изкуството срещу опитите то да бъде отъждествено с философската и политическа идейност – и залага много в тази война: но той също така твърди, че съотношението между мироглед и метод е исторически изменчиво и че „днес /при новите исторически обстоятелства/ е нужно дълбоко и всестранино **съзнателно отношение** /курсивът на Тодор Павлов/ на художника към своето дело“ цит. съч, стр. 43. Т.е. той допуска в други епохи напрежение и противоречие между онова, което художникът прави съзнателно и онова, което той „отразява“ несъзнателно; но не допуска същото за съвременниците си, които са призвани да контролират с марксистка съзнателност всички стихийни и несъзнавани фактори в себе си. Така мирогледните грешки са простими за Гогол, но не и за Бешков, за който Павлов пише статия: наследството има по-спокойно отношение към идеологическата борба от съвременността, то по лесно се усвоява от съвременните марксисти.

- 1 По този въпрос виж и доклада на Албена Хранова, прочетен на конференцията на НБУ „Соцреалистически канон, алтернативен канон“, 20 март 2009

Вляво действията са предпазливи. На Георги Бакалов предстоят само още няколко години живот и мястото на културен гуру на левия фронт е почти свободно: след смъртта му, с едно обобщаващо посмъртно съчинение¹ Тодор Павлов окончателно ще го измести от позицията на ляв литературен авторитет. Но това се прави мъдро и тактично – Бакалов едновременно е критикуван за своята слаба теоретична подготовка, за това, че е останал при Плеханов и не е усвоил добре най-новите постановки на марксизма (теорията на отражението²), че има вулгарно-социологизаторско отношение към „народни“ български писатели и с тази твърде „тясната“ мяра за литература заплашва цялостта на българската литературно наследство³ – но заедно с това той все пак е канонизиран, сам превърнат в наследство, а Павлов – в наследник, който трябва да продължи неговия „неписан завет“⁴. Вероятно от тези години Павлов добива вкус към юбилейни, оцялостяващи, посмъртни и „честваци“ литературни съчинения за важни от негова гледна точка български писатели и явления. – след 1940 той ще напише подобни равносметки за юбилеи на Вазов, за Ботев, за Полянов, за Церковски и това ще продължи чак до късните години, когато ще чества годишната на „кирилометодиевци“ и ще се грижи да са ясни „Идейните съкровища в историята на България“⁵ Като жанр подобни съчинения сякаш изпълняват задачата на самото „отсяващо“ време – те синтезират дългосрочни тенденции, обзират цели творчески биографии, дори вековни периоди. За тотализиращата им реторика са характерни изрази като „той беше и е“, „приживе и след смъртта му“, „логиката на историята“ и пр. – т. е. твърди се, че е премислено и е претеглено всичко, исторически моменти и детайли, предимства и дефекти, всяко *pro et contra*. Накрая, от гледна точка на диалектичката

1 Павлов, Т. Георги Бакалов като литературен критик. София, 1940,

2 Павлов дори се сърди на покойника, че не е написал обзорен преглед и оценка на неговото собствено марксистко литературно и теоретично творчество, „макар че неведнъж е канен да стори това, но той дори не се опита да го стори“. цит. съч.

3 „Ако пристъпим с такава мярка към всички наши големи народни писатели, едва ли, като изключим Ботев, Смирненски и някои от по-младите, ще оцелее някой от тях. А това би било една истинска катастрофа, и то не само литературно-критическа, а политическа и общо-идеологическа“. „цит. съч. Контрастът между това изречение /писано през 1940/ и ранните „къси списъци“, които Павлов предпочита до 1932 г. е очевиден.

4 „Георги Бакалов ни остави голямо обнародвано и още не-обнародвано наследство“, което ние всички сме длъжни достойно да преценим и използваме за благо на нашия народ“. Цит. съч.

5 Павлов, Т. Идейните съкровища на България.

цялост на историята той прониква със зрял поглед-равносметка в самата същност и обективен смисъл на съответния автор или явление: при подобна сумарно-диалектическа претенция гледните точки и дребнавите аргументи на другите критици трябва да изглеждат повърхностни – не-балансиран и фрагментарни, неразличаващи съществено от второстепенно. Това води със себе си и провеждане на тънки, „обективни“ йерархии в наследството – “като цяло“ Ботев е над Вазов, но Вазов е над Пенчо Славейков...; Благоев е над Бакалов, а Бакалов не е велик, но е над Георги Цанев и пр. Цялата българска литература бива описана като пирамида от намаляващи исторически, политически и литературни заслуги – най-високи по върховете, все по-малки, макар и достойни, със слизането към масовите литературни труженици.

* * *

Ако в лявата половина на литературнокритическия спектър Павлов главно „наследява“ и „преодолява“ залитанията на своите предшественици, то войната в дясно е по-остра и безпощадна. В течение на години Павлов няма да пропуска поводи да изтъкне, че буржоазното литературознание не си е свършило работата (защото, лишено от метод, то нито е можело, нито е желало това: „ние нямаме“ добри библиографии, изчерпателни монографии за отделни писатели и анализи на историческия контекст. Според него за целостта на наследството отговаря вече комунистическата критика, което бива изтъквано по разни поводи. През 40-те години той вече се дразни вече от всяко буржоазно писание за народните писатели, което си позволява да намекне, че в българското литературно наследство може да има някаква фрагментарност – особено ако последната е свързана с основни класици. Например, Павлов яростно атакува професор Михаил Арнаудов, който си е позволил да каже в своя предговор към Ботевите „Съчинения. Пълно събрание“ (1940, под редакцията на Александър Бурмов), че 20-те стихотворения на Христо Ботев били много талантливи, но били само фрагмент от една „голяма и незавършена изповед“. – поради ранната смърт на поета. Настроен вече на тотализираща вълна, Павлов не прощава подобно „ударение върху вътрешната органическа незавършеност“¹ и го обявява за „научно невярно и опасно във всяко едно отношение“². Той атакува буржоазния професор,

1 Павлов, Тодор, Ботев в поезията си. Цитат по Етюди, студии и статии, София, Български писател 1983, стр. 41.

2 Пак там, цит. съч.

демонстрирайки че диалектическият метод е в състояние да всмуче в себе си и преобърне много по-стара романтическа и дори класицистична реторика и аргументация. Античното наследство, припомня Павлов, също е дошло до нас само в „отломки“ – „никому обаче не би минала през ума мисълта, че от тоя факт би могло и би трябвало да се направи изводът, че класическата скулптура е органически незавършена, и че са ѝ липсвали много съществени (за нея) части“¹. Аналогично – поезията на Ботев не може да бъде случайна, фрагментарна и незавършена, защото „Ботев умря, ще повторим, много млад, но и до ден днешен няма в нашата литература по-завършен, цялостен, по оформен във всяко (идейно, стилово и пр.) отношение поет, няма и до ден днешен български поет, който с такова основание да носи името поет-класик“². „Органичната цялостност“ е вътрешно присъща на класиците и гениите като Ботев – тъй като и в най-малките си фрагменти те, като гениални синтезатори на противоречиви и разнородни тенденции, отразяват „органичната цялост“ на своята епоха и на своята личност. Т. е. ако в конкретния случай с Ботев цялостта я няма в емпирията (знае се че „Хайдути“ е незавършена поема, че вероятно има изгубени Ботеви стихотворения и че ако поетът беше останал жив той щеше да напише още творби), ще я намерим там, където знае да я търси истинският марксист, ленинец и сталинец: в самата универсална история на човечеството, влязла в щастлив резонанс с поетовата личност. Синтезната „органическата цялост“, произтекла от това, се отразява във всеки класически ботевски фрагмент³.

1 Пак там, цит. съч.

2 Цит. съч. стр. 42.

3 С това за диалектическият подход разликата между емпирически цялостен корпус и емпирически фрагмент става абсолютно несъществена; вече не хердерианската „народна душа“, а самата история с нейните диалектически етапи /снемашо фрагментарното и негативното в „цялостни синтези“/ говори през гения – следователно нито той самия, нито която и да е отломка, останала от него, не може да бъде определена като „не-цялостна“. Павлов отива дори по-нататък и дава съзнателно безразборни примери от отделни „куплети“ и стихове на Ботев, за да заключи с марксистки парадокс „Ако от Ботевото поетическо наследство ни бяха останали по някаква случайност току що цитираните няколко куплета, всеки сериозен литературен историк и критик, основавайки се на тях, с чиста съвест би заключил, че за Ботев като поет е особено характерна преди всичко именно безподобната, именно органическа, идейно-художествена цялостност и завършеност и че те с тая своя цялостност и завършеност и с всичките свои останали формални и естетически особености са отразили най-добре както самата тогавашна революционна епоха, така и най-съкровениите сили, устреми и копнения на самата поетова личност. Нещо повече, само по-единствен стих, например из „Обесването на Ва-

Павлов отнася диалектическия метод не само към литературата, но и към самия себе си. Той мисли и пише цялостно, синтезирайки не само литературни, но и теоретични наследства¹. Така, без той да казва пряко това, на читателя става ясно, че един бъдещ критически класик (Павлов) пише за миналите си литературни събратя.

* * *

Тенденцията към сакрализиране на целостта и класичността, започнала през 40-те години, още тогава се пренася от отделни „безсмъртни“ автори към българската традиция като цяло. Снабден с могъщото оръжие

сил Левски“ „Виси на него със страшна сила“ – може да се открие, почувства изживее целият Ботев и цялата оная безкрайно трагична и същевременно славна епоха. Малцина са поетите даже в световната литература, които така вътрешно органично, така цялостно, така завършено да са отразили в творбите си своята епоха и самите себе си. Може да прозвучи дръзко, но ще кажа, само у най-големите, само у най-истински гениалните световни, древни и съвременни поети са срещат куплети, които да представляват от себе си, такова свършено единство от поетическа образност, идейност, дълбока емоционалност и непреодолима естетическа сила на внушението...“ Цит съч. стр. 43-44. Можем са чудим какво ли би казал нашият „оцялостител“, ако чуеше твърденията на съвременни текстолози на Ботевата поезия, според които „единственият стих“, от „Обесването на Вадил Левски“ не е Ботево дело, а е резултат на печатна грешка: по-правилно и повече според волята на автора би било да се чете „и един твой син, Българийо,/ виси на него. Със страшна сила/ зимата пее своята зла песен“ и пр. Да знаеше подобни кошунствени твърдения, Павлов сигурно би изпаднал в спроведлив диалектически гняв /нещо, което му е било присъщо, според спомени на съвременници/. Той със сигурност би изтъкнал, че самата печатна грешка е израз на историческа необходимост, проява на цялостност на гениалната история, която надделява дори над индивидуално-гениални автори като Ботев и техните грешки. И би забранил „класическия“ /т. е. сбъркания/ вариант на този стих да се променя, а кошунствените текстологически твърдения – да стигат до ушите на масите.

- 1 Той „снема“ и „повдига на степен“ понятия, идеи и аргументи на предишни епохи, инкорпорирайки ги в сталинския си дискурс. В горния спор с Арнаудов, например, той работи с традиционни изкуствоведски метафори като „наследство“, „гений“ и „органическа цялост“, но те вече значат нещо друго, отвъд винкелмановския аргумент за вътрешната цялостност на класическата красота, отвъд романтическата идея, че геният изразява народната душа. Както видяхме по-горе, за Павлов геният-класик изразява не метафизични, а историко-диалектични цялости, зрялостта на епохата, в която може да проличи необходимата логика и цялост на универсалната история. По този начин самите изкуствоведски понятия са вече марксистки „снети“ и „повдигнати на степен“ спрямо нормалните си професионални употреби: те значат нещо не-конкретно, смътно-философско, хетелианско и марксистки възвишено – неизразимото им истинното значение им се определя в последна сметка от самата диалектическа логика на историята. При подобно усвояване-снемане дребнавите атаки срещу тях започват да изглеждат политически неуместни и забранени.

на диалектическия метод и неговото „отрицание на отрицанието“ (сталински опростени и функционални), на Павлов му предстои тежка задача – да обедини литературно-политическите и стилови крайности на дотогавашните дребнави канон-дебати в една „надредна“ и успокоена литературна цялост – в Класическо Българско Литературно Наследство.

Появяват се теоретични приноси (за отношението между нация и култура, за общочовешкия момент в класовото изкуство, за усвояването на наследството), и произтичащи от тях конкретни оценки на български творци. В тези години за пръв път четем ясната сталинска и тодор павловска формулировка: „способността за правилно използване на културното наследство и за включването му в новата култура, изградена върху качествено нова икономическа и социална основа, е пробен камък за силата, качеството и жизнеспособността на всяка нова култура и съответно за силата, качеството и жизнеността на оная обществено икономическа формация, класа или нация, която се явява главен носител и двигател на културната революция или движение“¹. След въвеждането на подобни мощни теоретични инструменти, вече е възможна точната преценка на националните автори, не само писатели, но и художници.²

Павлов вече директно предупреждава за големите – не само литературни, но и политически – опасности, ако горната инструкция не бъде спазена: „при днешните конкретни задачи на нашата литературна и обща идеологическа борба въпросът за нашето национално културно наследство е и трябва да бъде на пръв план, все пак в никакъв случай не е позволено нихилистично отношение към този въпрос“³). Така „наследството“ се оказва политически защитено, а в процеса на свръхоценностяване самото понятие се раздува така, че вече всичко може да по-

1 Павлов, Тодор, *Нация и култура*, Художествено-критически и философско критически очерци. София, Издателство Д. Голганов, 1940, стр. 122.

2 Павлов пише обзорна статия за основни български художници „Изкуство и реализъм“, посветена главно на Владимир Димитров-Майстора, но още на Стоян Венев, Бежков и пр. Там вече са възможни нюансирани възторзи от творчеството на Майстора „И това не било изкуство! Това не е социалистически реализъм, *да!* /курсивът на Тодор Павлов/... Майсторът не е, ще повторя, социалистически реалист, но той е несъмнено реалистично-романтически художник и същински майстор...“ *цит.сч.* стр. 6 – а след тази констатация е възможно да се възпроизведе и традиционния речник на канон-образуването: „неподражаеми шедьоври“, „богатство“, „с нищо не сравними багри“, „поемата на нашето село“, „изумително богата и поучителна във всяко едно отношение изложба“ и пр. стр. 6

3 *Цит.сч.*

падне в неговия обем – „от великото Ботево наследство“, през корпуса от писания на току що починалия Георги Бакалов, до предишни статии на самия Павлов, посветени на същия Бакалов – всички те са вече „наследство“. Така, по хегелианска необходимост, левият дискурс се е трансформирал от отричащ и подривен, в почитащ, канонно-образуващ – той все-включва и „повдигащ на нова степен“ наследеното.

* * *

За стабилното канонизиране на „цялостната“ българската литература обаче са необходими още малко „условия на епохата“. Необходима е и нова властова позиция на самия Павлов. Те ще се появят по „логиката на историята“ – но тъй като това не е лесно, цялата работа ще се проточи малко, минавайки през разни етапи и равнища. И ако това, което досега описахме, може да бъде наречено „теоретически литературоведски и философски сталинизъм с един единствен представител“, то следващите периоди на Павлов заслужават имената „отечественофронтовски“, „собствено-сталинистски“ и „ариегарден“¹.

* * *

След Втората световна война има неотложни задачи – на комунистическата партия ѝ предстои да овладее постепенно всички културни институции, а с тях – и всички описани по-горе условия на канон-образуването – образователна и издателска политика, организацията на Българския писателски съюз, литературните кариери на отделните писатели, дори публичния език, с който се обсъжда литературата (което е свързано със затваряне на много предишни литературни издания, създаване на нови, комунистически, и „смълчаване“ всички алтернативни гласове²). Накратко, ще бъдат овладени всички идеологически доктрини,

1 С последния тук не се занимаваме. Той може да бъде характеризан накратко като изпадане на Павлов от реалните властови констелации по времето на Людмила Живкова и странните му пируети, с които той ту се мъчи да бъде приемлив за новата културна власт, ту упорства в сталинистски схеми от 40-те и 50-те години /главно що се отнася до „велико-българския шовинизъм“, който той справедливо разчита в Живкова и обкръжението ѝ. При всички случаи обаче той пази канон-строителния патос и се грижи за „правилното схващане“ на българските „съкровища“.

2 Изследователката на този процес Здравка Ракова пише „В едноседмичен срок след призива на проф. Станчо Чолаков /който на 11 септември призовава са изградени акционни комитети на ОФ към творческите съюзи. Акционният комитет на писателите от ОФ е създаден на 16 септември 1944 г. на събрание в Народния театър.¹¹ Той оповестява съществуването си с „Апел на писателите от ОФ“, подписан от 52-ма писатели“, постепенно БП е превзет от „прогресивните писатели“, а на 14 ноември 1944 г. на заседание

публични канали, агенти и дискурси¹ и това ще се случи заедно с превземането отвътре на правителството на Отечествения фронт². Това е съпроводено и с бюрократични реорганизации (овладяване на Българския писателски съюз, изключване на стари членове, приемане на работнически писатели), както и със санкции, стигащи и до брутални репресии, плюс цял спектър от скрити и открити форми на цензура и контрол.

В контраст с теоретическия сталинизъм на 1937–1940, този период на Павлов е държавнически. Това е неговото звездно време на невероятни възможности, тъй авторът на „Теория на отражението“ по заслуги попада в епицентъра на новата власт – той е член на Народното събрание, после един от регентите (1944–46), член на Президиума на Народното събрание, член на ЦК на БКП; паралелно заема и пъстра палитра от най-висши постове в управлението на идеологически департаментализираната сфера на културата – почетен председател на Съюза на българските писатели, председател на Съюза на журналистите, председател на БАН, член-основател на Института по философия и негов директор, професор в Софийския университет и ръководител на катедрата по философия в него, доктор хонорис кауза на Софийския университет, председател на съюза за българо-съветска дружба, пръв лауреат на новоучре-

на Управителния съвет се обсъжда въпроса: „Разглеждане дейността на съюзните членове през време на фашисткия режим в България“ – и в резултат от списъчния състав на съюза са заличени 29 писатели, а някои от тях са направо осъдени от Народен съд. /виж Ракова, Здравка, Съюзът на българските писатели: страници от историята му /септември – декември 1944/, в Литературен вестник, № 31, 8-14.10. 2003, с. 9-12./ Павлов произнася своята реч след всички тези събития, в една вече овладяна политически среда: той апелира към чистка, след като чистката фактически е направена. Въобще, от своята мета-позиция изглежда, че академикът и почетен председател на БСП е над подобни „мръсни конкретики“, което не му пречи да води и лична война срещу свои стари и нови врагове – философът Михалчев, литературният критик Владимир Василев, по-късно социологът Живко Ошавков и пр.

- 1 Ето какво пише Еленков по този въпрос: „Добивът на знание и производството на изкуство на практика са най-отговорни политически мероприятия и затова научните изследвания и художественото творчество са колективен процес, осъществяван от йерархически изградени звена под централизирано политическо ръководство, загрижено до последно за правилното им провеждане. При многоговорения тогава „колективен метод на творчество“ колективът не е съставен помежду сами „творците“, а *вертикално*, между „труженика на науката, изкуството и културата“ и властта, имаща очевидно напълно заслужено вдъхновено съавторство във всички родени така прекрасни произведения.“ Еленков, Ив. Културният фронт, София, 2008 Цит. Съч.

- 2 Цит. съч.

дената Димитровска награда за наука (1950) и пр. Увереният му сталински дискурс е получил най-накрая правилното, пределно властово *site of enunciation*, легитимната и ефективна позиция, от която може да прозвучи властно, да се превърне в инструкции, а оттам – реалност.

Би могло да се твърди, че Павлов е едноличен автор на новата комунистическа културна политика, ако все пак овладяването на апарата на културната политика не беше колективно дело, в което усилията отгоре винаги са съпроводени с разнообразни подкрепи, напасвания, компромиси, симулации и търсене на лично печелившо позициониране на разноликото мнозинство отдолу, от всекидневните агенти на литературното поле. Няма съмнение обаче, че и сред тази многопластова и сложна културно-политическа реалност, индивидуалности като Павлов имат особено място и значение. Професорът-сталинист рядко се занимава лично с неприятната конкретна работа по „чистката“, която той самия изисква: това се върши от други¹, а той дава преди всичко своите стратегически и философски указания, чертае исторически директиви, спуска забрани, изисква и, ако трябва, наказва самите наказващи.

В този период (1945–1948) той пише отново серия от брошури (често те са записани публични речи), но този път в жанра на партийните инструкции „Задачите на народния литературен фронт“ 1946, „Конгресът на отечественофронтовските писатели“, 1946, „Нашата отечественофронтовска интелигенция“, 1946, „Интелигенцията, нашите студенти и техните задачи в отечественофронтовска България“, 1946, „Българската академия на науките през 1947 г. и научният ѝ план за 1948 г.), „Нашите народни учители“, 1947, „Наука и партийност“, 1948.

От новата си позиция на държавник, той наново ще посвети специално внимание на въпросите на българското културно и литературно наследство – както в нарочни съчинения, така и чрез многобройни пасажки, пръснати в разни съчинения. Въпросът с канона вече е спешен: още повече в след-деветосептемврийското объркано време има симптоми за възраждане на стари опасности: левосектантски културни ук-

1 На „литературния фронт“ хората, натоварени с конкретни задачи по превземане на организацията, са стари писатели или новопостъпили в БСП като Младен Исаев, Крум Кюлявков, Георги Караславов, Никола Ланков, Орлин Василев, Лозан Стрелков, Андрей Гуляшки, Камен Калчев и пр. За известно време е използвани избраният за отечественофронтовски параван земеделец Трифон Кунев.

лони и брутални ултралеви атаки срещу „великобългарския шовинизъм“ на българските класици.

В този период реториката на Павлов за момент изоставя тежкото-нажните „диалектически“ аргументи и подхожда към българското литературно наследство с чисто тактически доводи, от гледна точка на съвсем текущи задачи на Отечествения фронт¹. Целта на партията е двойна – да се осигури бързо кадрово преимущество в литературните организации и издания и едновременно с това да се запази отечественофронтowska, обединителна и съюзническа, реторика. В брошурата „С перо и меч“² (публикувана 1945, но съдържаща реч пред Българския писателски съюз от 10 декември 1944), Павлов официално „ратифицира“ вече извършеното завладяване на Българския Писателски Съюз³ от „прогресивните сили“, и едновременно с това в инструктивен стил задава цялостен модел на предстояща отечественофронтowska културна политика⁴, предписвайки комбинация между чистка⁵ и отечественофронтовско привличане на съюзници⁶, придружено с оф-успокоителната

-
- 1 За процеса на неговото овладяване и за превземане на културните учреждения на буржоазната държава отвътре виж Еленков, Иван, цит.сч.
 - 2 Павлов, Тодор, С перо и меч, Слово, произнесено на тържественото заседание на Съюза на българските писатели на 10.12.1944 в София, Партиздат, София, 1945.
 - 3 За първите стъпки по овладяването на съюза на българските писатели, започващи още през септември 1944 виж цитираната статия на Здравка Ракова. Няма данни дали и доколко те са извършени със знанието на Тодор Павлов или по негова поръчка.
 - 4 Последният изглежда приблизително така: българският писател с пушка и перо трябва да допринесе за победата над хитлеро-фашизма, той трябва да бъде комунист, патриот и инженер на народната душа, да помни че „изкуството въобще / и литературата частно/ е мощно средство за мобилизиране и възпитаване, ентузиасиране и активизиране и на масите, за великата победа, като едновременно с това „с нажежено желязо“ лекува тези маси от насадения им от „велико-български“ шовинизъм. Пак там, стр.7
 - 5 За него Павлов чистката сред членовете на съюза трябва да е „закон“, курсивът на Т.П., цит.сч., стр.9/. Освен това, той предлага /всъщност налага/ на Общото събрание на БСП нови членове – съветски и чужди, прогресивни критици, литературоведи и писатели, паралелно дава инструкция за правилата на публикуване в литературните издания, за ролята на критиката, описва най-важните жанрове, които се очакват от българските писатели, съветва относно подбора на теми и герои и пр. Цит.сч.
 - 6 „За всички: и за комунистите, и за социал-демократите, и за земеделците, и за звенарите, и за безпартийните има и трябва да има място в ОФ издания, при едно условие: да стоят зад програмата на ОФ, честно да я изпълняват, храбро да я бранят, да не я компрометират, да не я злепоставят. Това единственото условие“. Пак там., стр.11

и напълно невярна формулировка „при свято зачитане на ... общокултурните идеали и убеждения на хората“¹).

Тук са важни степените и нюансите. Понятието „чистка“ освен бруталните си значения, има и по-метафорични такива, предназначени за критиката², а когато стане дума за литературното наследство, то се смекчава допълнително. Очевидно класиците са вече слаба непосредствена заплаха за ОФ и комунистическата партия; следователно като символен ресурс е по-добре те да бъдат отечественофронтовски „съюзени“, отколкото атакувани и изгонени. Повтаря се вече традиционния аргумент, че приобщаването трябва да стане като се преодолее предишния ляв нихилизъм и вулгарен социологизъм спрямо класиката³, а по отношение на най-оспорвания отляво класик, буржоазният Вазов, ключова фигура на общонационалния канон, още в тази си реч Павлов извършва цяла серия защитни действия – разказва за лична среща с Горки, който се оказва почитател на Вазов⁴; говори, че отсъства истинска монография върху творчеството на Вазов, която да го „осветли“ правилно и пр. Изтъква се, че подобни монографии липсват и за Елин Пелин, Пенчо Славейков, Антон Страшимиров, Людмил Стоянов, че задължително трябва да се пишат „критически предговори“ към произведенията на българските класици и пр. „Предговорите“, които Павлов изисква, са особено показателни – те сочат, че ще бъдат наложени задължителни интерпретативни рамки по целия идеологически фронт: не само за литературното наследство, но и за всички проблеми на „надстройката“, за която в ЦК отговаря Тодор Павлов лично. Необходимо е: „правилно политико-идеологическо отношение към нашата интелигенция и към целия български народ“, което значи – към всички възможни временни съюзници, включително сенките на великите мъртви.

Така че „чистката“ спрямо миналото и класиката не само е по-милостива, но и има друг принцип. Противно на практиката на 20-те и 30-те години, тя няма да се състои в изхвърляне на „буржоазни класици“

1 Пак там, стр.11

2 Тя е призвана да „са ръководи литературното творчество у нас, да го направлява правилно, до го чисти, насърчава и критикува“ стр.12

3 „ширещите се доскоро възгледи, особено сред учащата се младеж, които означаваха пълно и безапелационно отричане на Вазов като поет и писател“ Стр.12

4 „От своя кратък разговор с него – пише Павлов – останах с убеждението, че той е огорчен и смутен от нашето отношение към Вазов. Той изрично каза „Вазов е голям писател. Какво правите вие?“ стр.13

извън границите на литературата, нито в опит да се конструира чисто своя „лява“ традиция, а в тяхното ново четене и диалектичното им присвояване. Новият идеологически прочит трябва да „очисти“ класиците – т. е. да снесе диалектически негативното в тях и да ги „повдигне на степен“ – така че „при общата равностетка“ да се види положителното и съюзническото в тях: „Трябва да се признае, че да се осветли, да се използва и да се развие по-нататък всичко, което е ценно у Вазов и у другите писатели, но да се подчертае, да се разкритикува, да се посочи всичко онова, което е слабост, което е отрицателно у него, и у други писатели.“¹. В това отношение най-удобният пример за съюзник и аргумент за отечественофронтовската реторика е Цанко Бакалов-Церковски, който направо бива превърнат в метонимия на ОФ: „Цанко Церковски беше и си остана докрай един от ратниците на единната, *дружната, братската борба* (курсивът на Павлов) на работниците и селяните срещу тиранията, потисничеството, експлоатацията и мракобесието“².

Павлов по това време е доста внимателен към собствените си публикации за българската литература – той знае, че някои от старите му неща „не са вече актуални“, а други се нуждаят от „нова редакция“ „с оглед на новото състояние и задачи на нашата литература“ – и тъй като няма време за това, той публикува в книгата си „Български писатели“ от 1948 само онова, в което е сигурен – текстове за „проверени“ автори като Ботев, Вазов, Полянов, Смирненски, Церковски, Алеко...³ Подобно е отношението му и към световните велики писатели: на въпроса „Защо Пушкин е велик поет“, отговаря не само текста за самия Пушкин, а и всичките му останали статии за Шекспир, Ибсен, Маяковски и пр. Класическото е сигурно и историята е на негова страна: винаги трябва да се покаже как големият художник (например Ибсен, „един от най-големите на новото време“) извършва операция почти по модела на пенчо славейковското „идеята на времето пренес ти в вечността“: при Павлов това звучи така: „долавя идеята на времето и я вплътява в произведенията си“⁴.

1 Пак там, стр. 14.

2 Павлов, Тодор, Цанко Бакалов Церковски, Реч, произнесена на тържественото утро в чест на поета на 5 май 1946 в Народния театър в София, Партиздат, 1946, стр. 8.

3 Павлов, Тодор, Български поети и писатели, София, Български писател, 1948.

4 Павлов, Тодор, На литературни и философски теми, София, печатница бр. Миладинови, 1938, стр. 35.

Той не се уморява да повтаря, че само критикуваното, усвоено и „продължено“ по диалектическата спирала на развитието културно наследство ще може да участва в общата задача за изграждане на отечественофронтовска култура: „свободата, демокрацията и културата която нова, о.ф. България трябва да изгради са все пак не старата свобода, демокрация и култура, а *една стъпка по-високо в общия ход на човешкото социално и духовно развитие*“¹

Последният израз свидетелства, че чисто тактическото, съюзническо присвояване на „народните класици“ с отечественофронтовски аргументи² е временна мярка: тяхното истинско усвояване предстои да бъде дълбоко, комунистическо и диалектическо. Всъщност още по време на този отечественофронтовски период Павлов вече се грижи за „дългия период“ и бавния историко-диалектически ритъм на културата – пишейки традиционни за лявата критика съчинения за революционното и общонародно наследство („Христо Ботев, Васил Левски, Светозар Маркович. Речи и статии“, 1946). Той продължава да посвещава и особено внимание (подхванато още от книгата „Георги Бакалов като литературен критик“ (1940) на „патриарха“ Иван Вазов, най-щекотливия проблем на ляво-националния канон, като тази специална грижа за прогресивните класици все повече се отлива в юбилейни жанрове и в тържествени речи³.

Между 1948 и 1950 година тактическите задачи и временните отечественофронтовски реторики отстъпват на зрял и тържествен, концепту-

1 Пак там, стр.5

2 По разбираеми практико-политически причини в първите години след войната, идеите и инструкциите са загубили временно загубила всякаква философска абстрактност. Дори тогавашният вариант на Големия исторически разказ, възпроизвеждан многократно от Павлов, е съвсем конкретен – защото самата история се увенчала с конкретна деветосептемврийска победа: кулминираща в този нов връх – 9.09.1944, тя се разгръща само в близки перспективи – предшествашите героически битки по време на Втората световна война и следващите петилетни планове за строителство на комунизма: всъщност универсалната история е идентифицирана временно с близката история и текущите задачи на самата комунистическа партия.

3 „Иван Вазов. Народен поет и класик. Реч, произнесена на тържественото събрание в Народния театър на 22 септември по случай 25 годишнината от смъртта на поета“, София, Партиздат, 1946; „Иван Вазов. По случай 100 годишнината от рождението му.“, 1950, и късното „Иван Вазов и нашето социалистическо съвремие. За 125 годишнината от рождението на патриарха на българската литература Иван Вазов“ в книгата „Единен и многолик. Социалистическият реализъм – творчески метод“ София, Партиздат, 1976.

ален и институционален сталинизъм: идва времето на непробиваемата официално-държавна диалектическа аргументация¹. Павлов продължава да публикува реабилитиращи съчинения за основни класици, които преди това са били набедени като буржоазни – така е в „Български писатели“ (1948) и „Елин Пелин“ (1949). Но вече става дума за не за тактически реторики, а за магистрални държавни задачи по присвояване и стабилизиране на културното наследство, отделени от текущите неприятности на „чистката“. През 50-те наследството е толкова важно, че по отношение на него „отгоре“ започва културна политика, задължителна за всички институции. Променят се училищни списъци, издават се нови учебници, хрестоматии, антологии, назначават се нови професори в университета, внимателно се следят критическите публикации и пр.². Мащабността на този процес прави незабележими разни дребни грешки по канонизирането, които Павлов прави тогава: например неуспешен опит за канонизиране на Венко Марковски, отделяне на прекомерно внимание на третостепенни автори като Тодор Генев или слабо лично участие в канонизацията на Валцаров. Общо взето, обаче – да употребим любимия израз на самия Павлов – класикът-философ вкарва основните буржоазни класици – Вазов, Пенчо Славейков, Яворов, Елин Пелин – обратно в лявата традиция, която все повече придобива статут на национална класика.

Това се случва когато назряват обективни условия и той вече може да отдели време и за собствените си публикации – т. е когато успява да събере в свой двутомник основните си литературни, философски и теоретико-изкуствоведски приноси в два тома „За марксистка естетика и литературна критика“, статии, доклади, изказвания, рецензии,

1 Добре е специално да се подчертае тази „неопровержимост“. Като техника на аргументация марксисткият диалектически метод, практикуван от Павлов, непрекъснато изважда специфични феномени от специализираното поле, в което те обикновено биват обсъждани и ги помества направо в универсалната история на човечеството – там те вече се подчиняват на други, универсални, а не специфични закони, а универсалните закони са известни на Павлов от основополагащите трудове на маркс-ленинизма. Проблемът за литературното наследство, например, се изважда от полето, дебатите и компетенциите на отговорната за него литературна прослойка и се помества в едно много по-широко и общо поле на преразпределение на символния капитал, – в самия диалектически ход на световната история. В него решаващ глас имат аргументите не на специалистите, а на марксистите. Така философът винаги е „отгоре“ е брониран срещу всякакви частно научни доводи.

2 Този процес заслужава специално изследване, направеното е недостатъчно.

том първи и втори. 1937–55. Във втория том са приносите за световни и български писатели – том дори инструктивните заглавия на отделните статии са показателни: „Главни задачи на нашето вазоведение“, „Български класик, критически реалист. Елин Пелин“, „Голям художник – голямо изпитание. Илия Бешков“, „За творческо-марксистическо, а не талмудистко-сектантско отношение към литературното наследство. Пенчо Славейков“¹.

Поради липса на място, тук ще отделя внимание само на новата социалистическа канонизация на Вазов – в това отношение най-важна е тържествената реч на Павлов за 100-годишнината от рождението на Патриарха, по-късно издадена в брошура от над 100 страници, (1950). Ето как започва тя:

„След като извърши на 9. IX.1944 героичното си антифашистко въстание и бе освободен с помощта на героичната Съветска армия от второто и още по-тежко чуждоземно иго, българският народ за късо време се справи с всички свои вътрешни и външни врагове и пречки, и пристъпи, под знамето на Отечествения фронт и ръководството на Българската комунистическа партия, към построяването на икономическите и културни основи на социализма.... Доказано е, че строителството на икономическите и културни основи у нас се извършва успешно, и че нашите народностопански планове се изпълняват и в много отношения се преизпълняват. Доказано е обаче също, че нито социалистическата култура може без построяване на основите, а след това и на самата сграда, нито пък социализъм може да се строи без изграждане на новата социалистическа, но национална по форма култура. От тук и онова огромно значение, което нашето народно правителство и ЦК на БКП отдават на строителството на нашата нова култура. От тук и ония безпрецедентни грижи и внимание, които те отделят на нашата нова, национална по форма, социалистически по съдържание култура. От тук, най-сетне, безпрецедентно в нашата най-нова история значение, което се отдава на положителното културно наследство, което може и трябва да бъде включено, макар и на качествено нова основа, в сградата на нашата нова народна социалистическа култура. Оттук и фактът, че всички истински народни, демократични и прогресивни дейатели в нашето по-близко и по-далечно минало са предмет на такава всенародна обич, почит и уважение, на каквито, по времето на реакционно-буржоазните, монархофашистски режими никога не са били и не са могли да

1 Павлов, Тодор, „За марксистка естетика и литературна критика“, статии, доклади, изказвания, рецензии, том първи 1937- 55 / и том втори/ 1939 – 54, София, БАН, 1954 – 55.

бъдат. Настоящото всенародно честване на нашия велик народен поет Иван Вазов е една нова манифестация на тая единно културна политика на нашата партия и разбира се и на целия наш, строящ социализма народ“¹.

Просто не е възможно да се започне направо със самия Вазов. Почитта към него може да се появи едва във върнатата точка на ритуално възпроизведения Голям Разказ². Това е типов похват при юбилейните речи на Павлов – все едно каква е конкретната им тема, те започват с Разказа за героическата победа на пролетариата³, с ритуално споменаване на етапи, перипетии, дати, герои и вождове – в холизма на този разказ проблемът „надстройката“, респективно под-проблемът за културното наследство, на неговата роля, смисъл и оценка, могат да се появят едва след това, в точно определена точка на вече установената идеологическа координатна система на разказа. Което ги лишава от правото да имат собствена, автономна логика: такава единствено е логиката на историята. Така е и в конкретния случай: Вазовото творчество може да бъде обсъдено едва в края на дългата историко-философска-синтактическа верига, която е разказ, но има и претенции за непоклатимо доказателство⁴.

- 1 Повлов, Т. Иван Вазов. По случай 100 годишнината на рождението му“, София, 1950. стр. 7-8.
- 2 Всъщност става дума за експроприиране на антифашисткия мит от една от партиите и манипулиране на демократичния общ фронт. То е свързано не само с нов модел на времето, но и с нов модел на „исторически конфликт“, който организира персонажите на историческия разказ в два лагера и позволява да се въведе метафориката на войната и фронта в културата. Подобен разказ създава и идеологическо „ние“, което играе двойната роля на субект /агент, agency/ на историята и на разказвач от привилегирована мета-историческа позиция.
- 3 Самият разказ е достатъчно разнообразен, богат на форми и гъвкав към поводите: в по-ранни речи, например при Поляновия юбилей, във връзка с текущите събития разказът е сведен до конкретно комюнике за текущите военни събития – с панегирик за победите на Третия украински фронт срещу нацистите при Балатон.
- 4 Нейната схема изглежда така: историческите колизии създават нови условия, те поставят нови задачи, сред тези задачи има естествена йерархия между база и надстройка, но и задачите по изграждането на надстройката не са за пренебрегване, а сред тези задачи, националното културно наследство има водещо място, съответно важно място има и правилната преценка на основния национален класик. Замайваща логика, в която няма процеп за оспорване! Доказателствеността, обаче, е реторическа, не реална. Въздействи-ва величавата монументалност на Разказа + натрапливата монотонност на марксист-кото логическо-историческо „ergo“, /“следва“ – при Павлов то се появява под формата на натрапчивия реторически оператор „оттук“/. Реалната историческа действителност е подведена под предварително ясни, задължителни и непроверими комунистически обобщения – канонична марксистка категориалност, която ритуално се възпроизвежда.

Какво, впрочем, е доказано за Иван Вазов, според Тодор Павлов? На първо място „времето“ и „всемирната любов“ са доказали, че трябва да се отхвърлят левите и десни крайности в оценката за него. Още в предишния си юбилеен доклад „Иван Вазов – народен поет-класик“ Павлов е заявил: „Критиките отляво и отдясно бяха толкова настойчиви, че по едно време мнозина почнаха сериозна да смятат, че неговото литературно дело е само история“¹. „Доказано е“, обаче, че едва „днес“ Вазов живее истински: при „небивало масово и най-активно участие на трудещите се маси“² в честването, едновременно с „обстоятелството, че именно сега се подчертават и правилно оценяват тъкмо ония постижения на великия народен поет, които съставляват най-същественото и най-ценното от неговото творчество“. Т. е. големия разказ притежава способността да ре-семантизира миналото и да го „оживи“ в настоящето: едно истинско канонично качество, особено ако си спомним, традиционното определение, че „класикът е съвременник на всички епохи“ (Сент Бъов).

Следва кратко изброяване на основните ценни черти в творчество на „оживелия“ Вазов, които в по-нататъшната си реч Павлов ще разгърне подробно³: всъщност Павлов инструктивно задава подробен речник от ортодоксални клишета, които трябва да се знаят и повтарят за народния поет. Речите му имат функция на модел, който по практически начин, чрез примери, задава номинативни, интерпретативни, композиционни и емфатични координати на правилния литературен език за Вазов – те проверени имена на Вазовите качества и недостатъци⁴, зада-

Чистата ритуалност не пречи обаче поредицата от комунистически мантри, да има висока претенция за доказателственост и истина: любими изрази на Павлов са „доказано е, че“ „вярно е, че...“ „днес виждаме“ и пр.

- 1 Павлов, Т. Иван Вазов, Народен поет и класик. София, Партиздат, 1946, стр. 6.
- 2 Тук и по-надолу всички цитати са от цитираната реч /1950/, стр. 9-10.
- 3 „неговият възрожденски демократизъм, критическият му реализъм с ярки моменти на прогресивна романтика, дълбоко народността на цялото му творчество и т.н.“, в следващите части на речта си Павлов ще включи в това и т.н. разни немаловажни подробности – любовта на Вазов към Русия, „неговият патриотизъм и хуманизъм“, това че той е „гражданин и поет“, той е възкресил с „неподражаема художествена сила и небивал патриотически патос“ безсмъртните образи на „забравените“, народните селски маси, той е възпял справедливите войни и техните герои, но е заклеил несправедливите, критикувал е епохата-кърмачка, отрекъл е декадентството и естетизма, възпял е неподражаемо родната природа, възпял и трудът, развил българския език и пр.
- 4 Понеже речникът е направен балансирано, като всяко добро практическо ръководство, след ритуалното изброяване на качества, следва обективно изброяване и на недостатъците, както и начините за диалектическо справяне с тях. Според Павлов не могат да

ват верните оценки и тълкувания, заедно с нужните диалектически фигури на „снемане (отново изразени с твърди лексикални и морфологични клишета); „оттук“ задават и формални правила – как и къде се слагат „правилните“ акценти, какъв е правилният ред в композирането на позитивните и негативни оценки (накрая непременно трябва да се стигне до обобщаващото „общо взето“, диалектически сумиращо аргументите), с какво ниво на емоционална развълнуваност да се коментира неговото творчество и пр. Не се минава и без директно указание относно правилната йерархия между Вазов и останалите класици: „Ако Вазов не можа в някои отношения (главно по социално-идейната революционна наситеност и сила) да надмине поезията на Ботев, той въпреки това беше и остава до днес най-големият наш лирик, въпреки че Яворов, Пенчо Славейков и др. внесоха някои нови и ценни елементи в поетическия български език, а Д. Полянов, а по-късно Смирненски, Вапцаров и др. да ни дадоха прекрасна поезия, с ново, вече социалистическо революционно съдържание. Общо взето Вазов ги надхвърля всички по богатство на теми, стихотворно-художествени форми и разработки на поетическия език, и, следователно, смело може да се каже, че той наистина беше и остава и до днес най-големият наш български лирик“.¹

Диалектичното вграждане на буржоазния класик в левия Разказ има не случайно характер на честване. Всяко честване е оживяване-инсцениране на истинския смисъл – и както видяхме, според Павлов точно това се случва „днес“ на Вазов, който най-накрая придобива истинското си прогресивно значение: „При това ние честваме днес Вазов не просто току така, за да го честваме и на другия ден да се върнем към „текущите дела“. Не! Нашето днешно честване означава истински преломен пункт в отношението към Вазов, означава такова отношение към завещаното ни от него културно наследство, което отношение предполага и налага органичното включване на това наследство в цялата наша по-нататъшна социалистическа културно-строителна работа или с други думи използването му като едно от най-мощните средства за правилното по-ната-

бъдат отречени при Вазов „известни консервативни реакционни възгледи“, противоречието между мироглед и метод“, „известни колебания и отклонения от буржоазно-консервативно естество“, „неговото отрицателно отношение към българския социализъм и социалисти беше и си остава един от най-големите му недостатъци“ и пр. – но това се дефекти, извиними с незрялостта на епохата, отсъствието на пролетиариат и пр.

1 Пак там, стр. 54-55.

тъшно мобилизиране, организиране и активизиране на нашия народ по пътя на социалистическото строителство, на движението за мир, демокрация и социализъм по света и особено пък на движението за вечна дружба между нашия и народите на великия Съветски съюз...“.

Никак не е трудно да се види, че онова, което възторжено се чества, е всъщност самият комунистически Разказ, възхитителната му способност да пре-подреди всичко така, че да приеме и „снее“ в себе си не само блудни буржоазни класици като Вазов, а и цялата културна история на човечеството – и с това да възпроизведе не само нейното „истинско значение“, но да даде повод за поредно възпроизвеждане на екстатичните комунистически клишета – СССР, бъдещето, бъдещия социалистически свят, победата... Привидно исторически и линеарен, това всъщност е ритуал по повторения, скандиране на задължителните ценности, а не литературно-историческа оценка: не случайно в края на доклада на Павлов се прокарва неочакван паралел: „И не е случайно, че именно тоя народ, който в миналото роди великани като Каравелов, Левски, Ботев, Вазов, Д. Благоев, Христо Смирненски и много, много още други, роди също така и своя най-велик син, патриот и интернационалист, най-велик българин и почитател на безсмъртното дело на Иван Вазов – основателя на Отечествения фронт, учителя и вожда не само на българските комунисти – но и на целия наш народ – Георги Димитров! Сега по случай на 100-годишнината от рождението на Иван Вазов, която почти съвпада с годишнината от рождението и смъртта на Георги Димитров....“. Така литературният пантеон получава един нелитературен връх: фигурата на самия политически вожд: а с това литературният канон вече може да бъде вписан окончателно във сградата на комунистическата история. На което притихналата зала отговаря адекватно – с ръкопляскания и класическо скандиране: БКП! БКП! КПСС!

Ритуалът обаче не е самодостатъчен, той дава началото на практически мерки. Юбилейната реч за Вазов е детайлна програма за културна политика. След като настоящето дава истинското значение на миналото, а телеологическият марш на „напред към комунизъм“ е способен ретро-активно да „оживи“ и преосмисли цялото наследство (на „нов етап“ и „качествено нова основа“¹), „оттук“, както казва Павлов, това автома-

1 Както става ясно от многобройните примери, при Павлов тази диалектико-реторическа фигура е изключително устойчива: усвоена в сталинския теоретически период тя се повтаря с разни вариации, чак до периода на „ариегардните битки“. По време на чества-

тично се превръща в най-важна задача на партията в областта на „надстройката“, това пък прави така навременни практическите инструкции на самия Павлов. А след 1950 те биват наистина следвани в бъдещи чествания, юбилеи, публикации, учебници, христоматии, вдъхновения за ново публикуване на добре филтрирани „избрани“ и „събрани“ съчинения на класиците, снабдени с необходимите, изисквани от Павлов, „критически предговори“. Но логиката не свършва дотук – „оттук“ следва и необходимостта от партийен контрол над учебници и учебни планове, духовни и материални стимули за нови и нови, критически „преосмисляния“, кадрова политика при назначаване на професори, директори и учители; „оттук“ и партийното „възлагане на задачи“ по писане на отсъстващите „монографии“ за класиците, за създаване на библиографии и изследвания, стратегия за цял литературен институт и „други институти“ към БАН¹... Т. е. разказът води до наследството, то до Вазов, той до съвременната културна политика, тя – до конкретните си задачи, те – до формите на контрол. Никой не може да заподозре Павлов в липсата на логическа последователност.

* * *

Както вече многократно стана ясно, новата властова позиция и функция налагат нов критически жаргон в публичния и научния дебат за българската литература. Видяхме как след 1937 г. Павлов постепенно започва все повече и повече да говори като истински хегелианец, марксист и сталинист – от името на Историята, в „обективен“ институционално-

нето на 1100 годишнината от смъртта на Константин Кирил философ, на който юбилей възрастният вече Тодор Павлов, член на ЦК на БКП, но вече само почетен председател на БАН, ще каже следното „Такава е диалектиката на историята: всяко действително демократично и прогресивно дело от миналото, може и трябва да служи като изходен пункт на нови, още по-демократични, още по-прогресивни дела като бъде критически преценявано и творчески развивано по-нататък при новите общи и особени условия на отделните славянски други народи. Такъв именно е случаят с делото на славянските братя Кирил и Методий и техните ученици“ Павлов, Тодор, „Безсмъртно славянско и общочовешко културно дело“ София, 1969, стр. 11-12.

- 1 Павлов директно обвинява буржоазното литературознание, че не си е свършило практическата работа по обработка на наследството: „У нас, в България, ние все още нямаме пълна научна биография на поета, нито що годе сериозна монография върху епохата, живота, литературното дело и живота на Иван Вазов, нито най-сетне пълно академично издание на Вазовото литературно наследство. Българската академия на науките е възложила на литературния си и на други свои институти да извършат онова, което буржоазната наука нито желалаше, нито можеше да извърши...“, цит. съч. стр. 18.

безличен стил, съобщаващ окончателни истини. След 1944 г. към този начин на говорене и писане се прибавя масова ораторска екстатика, а под нея – практическа партийно-бюрокраична инструктивност. По това време комбинацията между тези разнородни функции е невероятно ефективна – и павловският стил ще бъде масовизиран в опростен вариант. Той има чисто формални и реторически достойнства: хармонията на противоположностите, които не само не си пречат, а влизат в странен синтез. Защото диалектико-историческият метод, изразен в обективен и категорично-безличен научния стил се реализира често със средства на пламенна площадна лирика/анафори, паралелизми, звукови ефекти, взривни емфазии, ритмизирания), а емоционална приповдигнатост на ораторския стил се съчетава успешно с императивите и практическата мнемоническа функция на инструкциите. Специфичната павловска диалектика има паралел както в стилистиката, така и в синтаксиса на неговите изречения. Последните са сложно съставни, дълги, пълни с вериги от паралелни подчинени изречения, въведени чрез мощни, ударни анафори. Т. е. синтаксисът отговаря на структурата на „снемачката“ диалектическа аргументация¹, а в изречението сякаш се отварят темпорални простори, то започва да звучи исторически в самия си строеж².

Инструктивността от своя страна също поставя езиково-строителни задачи. Жаргонът на идеологическият вожд трябва да е такъв, че да може да бъде запомнен и възпроизведен, да може да породи масов „правилен“ език, парадигма на бъдещи правилни употреби. Затова и „историко-диалектическият“ синтаксис и категоричният обективен стил се съчетават парадоксално с, с голям брой повтаряеми пароли, лозунги, ритуални клишета и изреченски конструкции, хипнотичност, заклинателност и натрапчиви мнемонически фигури – те са замислени като запомнящи се, изпразнени от смисъл мантри. Те просто трябва замайващо да се повтарят, съчетавайки в себе си въпросната протяжна темпоралност и поч-

-
- 1 Изречението се строи така че има теза, после се дават примери за различни възражения и анти-тези, за да се стигне до синтезното „общо взето“ или „като цяло“, синтезата.
 - 2 Вътрешната темпоралност на синтактичното следване на неговите части е паралелна на историческото протичане в неговата диалектическа логика. Самата монотонно-последователност на паралелни подчинени изречения трябва да моделира тези диалектическите етапи на безкрайната, но закономерна спирала на времето и в нея всяка изреченска единица маркира етап от развитието ѝ. Така синтаксисът се строи сякаш по самата диалектическа логика на историята – а хипнотичното редуване на подчинените изречения е поредното инсцениране на Разказа.

ти пълна синонимна редундатност – т. е. трябва да казват едновременно всичко и нищо: *Ботев беше и ще остане, Вазов беше и ще остане, Яворов беше и още е... оттогава та до днес, учили сме, учим се и ще се учим, строим и ще строим, колебания и отклонения, ролята и значението, Иван Вазов се оформи и остана, израсна и се оформи, живя, твори и умря* и още много, много такива.

На времето Владимир Василев правилно е усетил, че става дума за „бараж от литературни формули“ – защото четейки Тодор Павлов, попадаме във властта на блокираща мисленето, заклинателна реторика, в която и словесните формулировки, и начинът, по който те са подредени, изглежда неизбежен и недосегаем, подобен на сакрални магически формули (макар с претенцията този стил да бъде философски, научен и „обективен“). Това е слово, в което съобщаването на категорични истини е съпроводено с най-силни и елементарни реторически ефекти, лиро-публицистика с призивна, мобилизираща и едновременно хипнотично-натрапчива структура. Тя не трябва да остави никакво пространство за оспорване: всичко трябва да изглежда неизбежно и недосегаемо, звучащо като самата „логика на историята“. Твърдейки, че е „научна“, тази реторика всъщност е предназначена за заучаване и „религиозно“ повторение, а стереотипите ѝ са публични сигнали за лоялност към верния партиен курс.

В този смисъл, макар че има (поне привидно) индивидуален автор, това всъщност е колективно и безлично слово – говори определено историческо „ние“, на чиято обективна историческа правда, Павлов е само изразител. Предназначено за рецитация пред събрания и масови събирания, а не за равнопоставена дискусия с евентуален опонент – но именно нему предстои да се превърне във всекидневно слово на учебници, христоматии и критически дискусии. Т. е. да стане привидно всекидневен и практически инструмент за литературна работа (четене и тълкуване в аудиторията и класната стая), който обаче и във всекидневни обстоятелства ще инсценира екстатичния разказ.

Подобен език и в своите синтактични, и в своите стилистични черти, но най-вече в своите инструктивни и мнемонични функции необходимо поражда екзагетични проблеми. Правилно ли е запомнен той? Как да бъде употребен за други случаи, какви варианти са идеологически допустими и какви – не? Как да бъде едновременно автоматизирано-клиширан и въздействен? Как, прочее, да бъде интерпретирани твърде неясно-магическите инструкции на Тодор Павлов и други по-

добни партийни авторитети? Т.е. налага се не само да създават сложни рамкови идеологически интерпретации, но и „центърът“ да следи дали те се спазват и тълкуват правилно, да бди верен ли е речникът, с който се говори за българските класици, спазват ли се правилните йерархии между тях, разказва ли се верният литературно-исторически разказ, усвоени ли са правилно диалектически процедури по „снемане“?

Задачата е трудна както за хора като Павлов „отгоре“, така и за обикновените литературни труженици, искрено желаещи да усвоят новия правилен начин на говорене (или поне да се научат да го имитират добре). Павлов има разни ядове – през 50-те години той вече воюва не толкова срещу „вулгарния материализъм“ на предшествениците или „залитанията“ на съратници и връстници, колкото бащински надзирава незрялостта и грешките на младите, които винаги имат проблеми с правилните оценки: по случая с романа „Тютюн“ или във връзка с канонизацията на Вапцаров, той ту хвали, ту назидателно се кара на по-млади критици като Г. Н. Димитров-Гошкин, Георги Цанев, на претърпелия знаменателни преobraжения Пантелей Зарев, на Пенчо Данчев, Стоян Каролев и пр¹: те все нещо не са доразбрали и не са усвоили правилно диалектиката между мироглед и метод както трябва, все не могат да се справят правоверно с политическото съдържание на „относително автономното“ изкуство, все си мислят, че са „исторични“, а всъщност не са и пр. Непрекъснатите грешки на младите критици действат угнетяващо на всички, внушават страх и подозрителност, престараване и ... водят до нови грешки. Дали последователите на Павлов са наистина верни на Партията, дали наистина са разбрали това което ги учи автора на „Теория на отражението“?

Новият ортодоксален речник, с който трябва да се говори за класиката, се оказва нелесен за овладяване (още повече, че тъкмо той е основното средство за литературна и писателско-бюрократична кариера; значи по необходимост трябва да е труден, да не е леснодостъпен за всеки). Затова зрелият Павлов е принуден да брани висотата на този загадъчен език, играейки ролята не само на централен идеолог, но и на практически ментор, екзагет и всеобщ идеологически контролър², чиято гръмовна

1 Павлов, Тодор, Изкуство и живот, Литературна история, теория, критика и политика, София, Българска академия на науките, 1953.

2 В това отношение изключително забавен е един късен пример – за отношенията между Тодор Павлов и бившия президент Жельо Желев, който го посещава няколко пъти с

присъда може да се стовари всеки миг върху неразумните или неопитни глави. А всемогъщият партийен метаезик постепенно се превръща в херменевтичен обект сам по себе си и интерпретацията премества своя фокус от тълкуване на класическото литературно наследство към неговия неясен авторитет. Т.е. тя се премества от Вазов и Ботев към самия Павлов: през 50-те години правоверното тълкуване на неговите текстове става далеч по-важна, задача за българските литератори, свързана с оцеляване и кариера, от тълкуване от на текстовете на българската литература.

* * *

Що се отнася до самия български „златен фонд“, след фундаменталните намеси на Тодор Павлов, подкрепени и от масовото превземане на всички културни институции, той вече изглежда някак самоочевиден. След „преломния пункт“ с юбилея на Вазов, никой не смее да обяви „истински народния поет“ за „буржоазен“ – нито него, нито Яворов, Пенчо Славейков, Елин Пелин или Алеко Константинов. Никой вече не смее да коментира, а може би не смее и да помни, предишни леви проекти за „чисто пролетарска“ литература; всички възпроизвеждат официалната йерархия от класици, която се автоматизира все повече и повече в учебни планове и кандидатстудентски изпити. Всичко, включително състава на българското литературно наследство, става все по-„очевидно“ – включително до пълното изчезване от истории и христоматии на онези писатели, на които не им се е случило да бъдат всепризнати класици в предишните канонизации, били са буржоазни или дори противници и най-лошото – били са подминати от Павлов. Става дума за автори Николай Ракитин, като временния съюзник Трифон Кунев, като предадения от сина си Николай Райнов, „фашистите“ Чавдар Мутафов, Йордан Стубел, Янко Янев, Найдено Шейтанов, гниещите в затворите Михаил Арнаудов и Димитър Талев (да не говорим за унищожените „врагове на народа“ Йордан Бадев и Борис Йоцов). „Смълчани“ са Владимир Василев и Иван Мешеков, разните „второстепенни“ символисти и „декаденти“ като Владимир Полянов и пр.

Задължителни клишета, оценки, йерархии и слепоти на комунистическия литературен дискурс (превърнал с в общонационална институ-

молба да разреши неоортодоксални публикации по ленинска философия /1959, 1964,/ За перипетиите на това отношение между цензор и дисидент виж Желев, Ж. Моите срещи с академик Тодор Павлов, електронна публикация, http://dem-pr.hit.bg/2002_2/2002_2_13.htm

ция с нейните автоматизирани очевидности) стабилизират окончателно и българската „въображаема тоталност“ от автори и творби. Отсега нататък те ще управляват издателската практика спрямо българската класика, нейното обсъждане в литературната периодика и литературната наука на 50-те, те ще залегнат и в по-късната „Библиотека на ученика“, в разните социалистически антологии, в конспекта за кандидат-студентски изпит и пр. Канонът вече е налице, стабилен като скала – а който е изпаднал по исторически закономерности или случайности от него, няма да бъде въведен обратно.

Ако преди Първата световна война българската литература е изглеждала на Пенчо Славейков „привременна“, още неродена, ако през 20-те и 30-те години, буржоазният консенсус по литературното наследство при цялата си официозност все още е разкъсван от алтернативни десни и леви политически проекти, сега представата за българска класика бива безвъзвратно и окончателно стабилизирана. И то с чисто тоталитарни средства – централизация, бюрократизация, реторико-диалектическо „снемане“, идеологическо присвояване и ритуализиран масов език. Те се оказват неочаквано добри за постигане на „китовете“ на канона, за които стана дума по-горе: тоталност и всеобхватност, консенсуална стабилност на списъка, примирени различия, кохезията на разказа, непоклатимата континуалност.

След успешното присвояване на националния културен капитал, българската класика просто се превръща в една от многото алегии на езика на идеологическата власт¹. Трябва да минат поне петнадесе-

1 Разбира се, комунистическото присвояване на общо-националното има своите различни исторически периоди, различни политики и различни главни агенти. То има един вид при Тодор Павлов, друг – при Людмила-живковската програма за 1300 г. България, трети – при късния живковизъм и възродителния процес. Очевидно и самия Павлов е чувствал и знаел това, защото културният национализъм на 70-те и 80-те години му идва малко много и на стари години той се вижда принуден донякъде да се върне към старата лява идея за селективност по отношение на културното наследство относно това, което бихме нарекли вече не литературен, а исторически канон – списъкът с най-важни национално-емблематични исторически фигури. През 1977 г. Павлов пише в предговора към книгата с канонизиращо заглавие „Идейни съкровища на България“ /София, Български писател, 1977/, предговор с още по-симптоматично хегелианско заглавие „Логиката на историята“. Там той завоалирано и не особено смело възразява на доминиращата людмила-живковска линия да се честват общо-национални държавнически фигури /ханове, князе, царе и пр./ като припомня завета на Георги Димитров за борба с всеки „национализъм и велико-български шовинизъм“ – изтъквайки със съответните дворцо-

тина години докато групи от млади критици и литературоведи след Априлския пленум започнат да създават други критически и езикови парадигми, полулегално промъкващи се под официалната тодор-павловска стилистика на българската литературна публичност – тогава ще възникне и известния литературно-критически спор между „импресионисти“ и „структуралисти“ в българското литературознание. Но благодарение на това, че тези интелигентни критици са отрасли в тодор-павловска среда, белязала ограничения им хоризонт-списък, те са способни да ре-интерпретират българската класика, но вече не са способни да се питат дали тя е класика – т. е. те не са в състояние да поставят под въпрос границите и конституцията на самия литературен канон, около който преди войните е имало такива дебати. За тях е вече само-очевидно, че са наследили една „безспорно голямо“ наследство с неговите „велики и безсмъртни автори“ и „класически текстове“, наречени гордо „българска литература“.

И те не могат да видят зад така конституираното литературно поле, каменната сянка на комунистическия Командор, който по диалектически е „снел“ противоречията му, освободил го е от дългата му „привременност“, споил е класичността му със собствените си стоманени – сталинстички – мускули.

ви уговорки, че той лично предпочита да пише не за царете Крум, Борис, Симеон и Петър, а за героическите фигури от другата лява линия в българската история, водачи на народа и масите като „киролометодиевци“ богомилите, Ивайло – продължавайки тази линия с Левски и Ботев, а тях – с Димитър Благоев, Георги Димитров и Васил Коларов, Тодор Живков и Иван Вазов. С появата на последното име вече нещата стават напълно неясни – защото Вазов не може да бъде лесно включен в една алтернативна лява традиция на българския исторически канон, без заедно с това да „повлече“ още цяла редица общо-национални емблематични имена. Очевидно, объркан от людмил-живковската „всеядна към историята“ политика е и възрастният, изпаднал от структурите на властта и лишен от предишното си влияние, професор, та прави специални уговорки /нещо, което не е в неговия стил/. Той изрично подчертава – нещо което предишният държавник-диалектик никога не би направил! – че не е специалист, историограф и етнограф, и че задача на специалистите е да посрещнат 1300 годишнината с разните й ханове и царе с достойни публикации – като прехвърля отговорността за монархическите фигури върху други /напомняйки само, че тези „ръководни личности“ са допуснали грешки, които не е възможно да бъдат омаловажавани“ – стр. 6/ върху тях. Тук човек си припомня прочутата фраза на обичания от Павлов Вазов „Бедни, бедни Македонски...“,

Александър Къосев преподава културна история на модерността в СУ „Климент Охридски“. Преподавал е български език и литература в университета Гьотинген. От 1989 той е член на изследователската група Periphery, изследваща западните представи за промените, които се случват на Изток. Публикациите му включват книга по история на българската поезия и множество теоретични есета. Той е издател на Post-Theory, Games, and Discursive Resistance: The Bulgarian Case (1995).

Коментари (4)

- 20-09-2009 |ivan

Да, наистина. Интересна статия, публикувана в кн.2 за 2009 г. на сп. Критика и хуманизъм.

- 20-09-2009 |Златко

Вариантът на статията, публикуван тук, идва директно от автора, а не от списание „Критика и хуманизъм“, което не отговори по никакъв начин на молбата ми за препубликуване на текста. Някои неща си остават толкова по-същите, колкото повече се променят.

- 21-09-2009 |AI

Нищо чудно – същите хора(или техните деца и внуци) управляват ВСИЧКИ (или почти)медии.

- 25-09-2009 |Moni – ob6tite tvurdenija trjabva da vurvjat s obosnovani ob6tite tvurdenija trjabva da vurvjat s obosnovanija!-tova po povod za strannoto izkazvane po gore. Kogo li ima predvid, che da go obsujdame? ili prosto taka -po princip.

Китайците идат!

Автор: Томас Шмид

Тези дни напрежението в Пархим расте. Ще плати ли тоя или няма да плати? Става дума за огромни суми, става дума за цяло едно летище. То все още принадлежи на областта Пархим. Но договорът за покупка вече е подписан. До 15 декември 2007 купувачът трябва да заплати сумата от 31 милиона евро. Допълнителни 70 милиона трябва да бъдат инвестирани по-късно. Купувачът е китаец. Той наистина съществува. Не е само мечта. Дори вече е бил тук.

Пархим, напротив, е мечта – мечта от гори, поляни, тишина. И по средата – сива права лента, три километра дълга. Тишината само рядко се нарушава от граченето на враните, които се въртят наоколо. Летището Шверин-Пархим, по средата между Берлин и Хамбург, лежи изоставено в тази безлюдна местност.

В един сив ден в края на септември, след здрачаване, на запустялата асфалтова писта каца първата машина от седмици насам – един регистриран в Гана Боинг 747, излетял от централен Китай. Товарът се състои от детски играчки, дамски обувки и един трактор. Единствените свидетели на историческия момент са няколко журналисти и един представител на местния съвет. Товарната линия Ценгджу – Пархим е открита.

Ценгджу е столицата на китайската провинция Хенан и има повече от седем милиона жители. Пархим е околийски център на едноименната околия в Мекленбург-Форпомерн и има около 20.000 жители.

„Международно летище Пархим“, обявява една новопоставена табела в задрямалия терминал, а над латинските букви се кипрят големи китайски йероглифи. Човекът, който обещава ново бъдеще на измъчената от безработица област, се казва Юлианг Панг и е на 41 години. Той е първият китаец, който иска да купи европейско летище – и то изцяло: кула, терминал, складови помещения, писти и фирма, управляваща летището, плюс най-близката индустриална площ.

А сега бизнесменът-милионер е дошъл в бедния Пархим, за да представи себе си и своя проект. Китаецът изглежда скован, малко непохватен. И толкова по-обигран изглежда неговият съветник, който е оформил цялата сделка. Клаус Грютцмахер, на 61 години, е дипломиран икономически психолог. Той е носител на почетна професура в Ценгджу, живее от седем години насам в Китай и работи главно като съветник на немски фирми, които искат да навлязат в китайския бизнес, както и на китайски инвеститори, които се чувстват привлечени от Германия. Панг, собственик на световно представената LinkGlobal Logistics, без съмнение е неговият най-важен клиент в момента.

С помощта на PowerPoint професорът-предприемач представя на екрана бъдещето на Пархим. Летището трябва да се превърне в товарен център на търговията между Китай, Европа и Африка. Условията са оптимални: това е единственото от четири летища в цяла Германия, които поради ниската заселеност на околността може да бъде експлоатирано по 24 часа в денонощието. То се намира близо до автомагистралата, свързваща двата най-големи града в Германия. Наблизо са двете пристанища Висмар и Росток, които имат важно значение за транспорта на стоки към Скандинавия и Санкт Петербург. На трикилометровата писта могат да кацат и най-големите самолети на света. Вече се водят разговори с Lufthansa Cargo, за да се осигури по-нататъшния транспорт на стоките, казва Грютцмахер.

Преговори се водят и с Deutsche Bahn. След време трябва да бъде прокарана линия до Пархим и скоростният влак между Берлин и Хамбург ще спира в Пархим. За Грютцмахер това е извън всякакво съмнение.

Върху индустриалната площ, която е купил близо до летището, Панг иска да построи монтажна фабрика. Например авточасти могат да се внасят от Китай и да бъдат монтирани в Пархим. Готовата кола в такъв случай ще бъде „made in Germany“. „Европейците все още се надсмиват над качеството на китайските автомобили“, казва Грютцмахер, „но смеят може и скоро да им приседне, защото китайците учат бързо“.

Една така наречена *bond free zone* на летището ще позволява вносите стоки да бъдат изнасяни без мито в извъневропейската чужбина. Тракторът, който пристига в първия товарен самолет, е предназначен за Нигерия. „В бъдеще много китайци ще провеждат търговията с Африка през Пархим, а не през Дубай“, мечтае професорът, „а по обратния път ще бъдат транспортирани цветя от Уганда и Кения“.

Националсоциалистите са изградили летището като форпост на военновъздушните сили. След разрушаването му от американски бомби в последния месец от войната, руснаците го възстановяват и разквартируват 16.000 войници в Пархим. През 1992 последните руски войници напускат. След това летището си остава най-вече неизползвано. От време на време е било използвано за спортни самолети и за обучение на пилоти. През 2006 г. Бундесверът го използвал за транспорт на помощ за Афганистан. От време на време туристи резервират по някой обзорен полет над Пархим и Шверин.

Сега обаче, ако сметките на професор Грютцмахер се окажат верни, Пархим ще се превърне във важна база за бързо разрастващата се китайска търговия. Панг все още очаква решението на китайското министерство на търговията, което трябва да даде съгласието си при сделки от такъв калибър.

Но в това, че сделката ще бъде одобрена, в Пархим не се съмнява никой. Грютцмахер също е убеден, че начинанието ще има успех, въпреки дипломатическите трудности между Пекин и Берлин, след приемането на Далай Лама от бундесканцлерката. По пътища и релси, по вода и въздух китайските стоки трябва да бъдат пренасяни оттук до европейските пазари.

Например до Будапеща

Дунавската метрополия се счита за главен град на китайците в Европа. Първите имигранти от Средното Царство са пристигнали тук през 1989, след като едно търговско споразумение премахва визовия режим между Китай и Унгария. След събитията на площада Тянанмен множество студенти забягват в Унгария – и още повече търсачи на щастие, хора, просто търсещи по-добър живот. Когато през 1992 отново бива въведен визовият режим, в Унгария вече са пристигнали около 40.000 китайци. Хиляди от тях основават малки фирми или започват търговия. Гигантският „Пазар на четирите тигъра“ се счита за най-големия европейски пазар на стоки „менте“. Тук се продават маратонки „Найк“ и парфюми „Шанел“ на нищожни цени. Китайското правителство също цени Будапеща като свой главен пункт в Европа. През септември представители на китайското министерство на търговията са подписали с унгарското правителство договор за основаването на т. нар. China Brand Trade Center. Пекин иска да инвестира 250 милиона евро в търговския

център на Дунав, където китайски фирми ще излагат стоките си, а китайски готвачи ще угощават бизнес-гостите.

Китайците отдавна са се разположили и в съседна Румъния. В един от многобройните безутешни квартали в покрайнините на Букурещ се намира една незабележима къща. Нищо не говори за разкоша, който цари зад сивите стени. В празнично украсената зала седи статуя на Буда от бял мрамор, щастливо сияещ, с бебешко лице и дебел корем. „Усмивката означава универсална радост“, обяснява Хсу Чин-Хуан, която се грижи за храма, „а големият корем – милостива толерантност; дългите мидички на ушите говорят за послушание и разбирателство“. На една от масите са подредени портокали, дарения от вярващите. От един котел се надига миризма на тамян. Червени китайски йероглифи висят по стените. „Всеки ден тук идват китайци, за да намерят спокойствие“, казва Хсу Чин-Хуан. „За много от тях храмът е част от родината“.

В Букурещ живеят около 7.000 китайци. Повечето то тях работят на големия китайски пазар, който носи името „Европа“. Те продават платове, пантофи, лампи, одеяла, порцелан – все стоки, внесени от Средното Царство. Мнозина са пристигнали в Европа през Белград.

Сръбският властник Слободан Милошевич, притискан и презиран от Запада, търсеше добри отношения с Китай, като притежател на вето в ООН. Визовата му политика беше изградена по съответния щедър начин. Известно време на летището в Белград всяка седмица са кацали по два препълнени DC-10. Специални водачи – „змийски глави“, както ги наричат китайците – са превели множество хора през границата в Румъния.

Два-три пъти в годината той лети до Китай, разказва един от търговците, който седи върху бали от платове. „После стоката се транспортира с кораб от Шанхай и пристига в Констанца, на Черно Море“. Както всички тук и той премълчава името си. И както всички и той намира повод да изчезне след първия въпрос. Никой не желае ядове с данъчната служба или с полицията, занимаваща се с чужденците.

В най-скоро време той вероятно ще може да си спести полетите до родината. Стоките от Китай скоро ще бъдат излагани в специална зала, където ще могат да бъдат преглеждани и поръчвани. Защото близо до пазара се изгражда най-големия търговски Чайнатаун в Европа. Червеният Дракон, огромен търговски център с десет ресторанта и 8.000 малки магазинчета, вече е издигнат. В голямото фойе огромни лампиони

се грижат за китайски колорит. Все още само половината от капацитета на сградата е продаден или даден под наем. И повечето от 4.000-те места в паркинга са празни. Но това ще се промени когато бъде завършен бизнес-центърът в Чайнатаун, с неговите 16 етажа и огромни изложбени зали. Освен това се строят още 12 жилищни блокове, детска градина, детски площадки, ресторанти, игрални зали и банки.

Докато източна Европа тепърва започва да свиква с присъствието на хиляди китайци, в три страни от западна Европа има стари китайски общности: Великобритания, Франция и Холандия. В Лондон и Ливърпул са възникнали китайски квартали още в края на 19 век. По онова време англичаните вече здраво са се установили в Китай, те са окупирали един от кварталите на Шанхай и са извоювали една така наречена концесия, област, управлявана от британската корона, за да могат да практикуват свободна търговия на най-важния пазар в източна Азия.

Междувременно светът се е променил. По същия начин, по който до вчера западните сили са действали в Азия, така и Китай действа днес в Европа. Британската империя вече отдавна не съществува, Китай е световна сила, отношенията са се преобърнали. „Ние искаме да направим от Лондон входна врата за китайската търговия в Европа“, казва Кен Ливингстън, кмет на британската столица, в която живеят 60.000 китайци. Той е в директна конкуренция с Будапеща, Букурещ и може би скоро и с Пархим.

Китайските стоки, произвеждани при ниски заплати и престъпно пренебрежение към екологическите последствия, заливат световния пазар. Но какво ще се случи, когато Китай (който, между другото, все още получава развойна помощ от Германия – 67,5 милиона евро през 2007, най-вече под формата на изгодни кредити), отвори капиталовите си шлюзи? Страната разполага с валутни резерви от 1,3 билиона долара. В края на септември 2007 е основана държавната China Investment Corporation, разполагаща на първо време с 200 милиарда долара.

Пазителите на пазарната икономика започват да се чувстват неспокойно. Те вече се страхуват, че китайците биха могли да изкупят важни части от западноевропейските икономики и да започнат да управляват тяхната политика, чрез контрола над ключовите индустрии. По този начин САЩ някога контролираха страните от Латинска Америка. По същия начин англичаните диктуваха политиката на гордия Китай в

средата на миналия век, след победата в опиумните войни. Историята изглежда се грижи за някаква, макар и закъсняла справедливост.

След наложените му от англичаните две опиумни войни (1839–1860) и потушеното под немско командване въстание на боксерите от началото на 20 век, Китай изпада до статуса на полуколония и скоро започва да снабдява колониалните сили с евтина работна ръка. Към края на Първата световна война англичаните и французите наемат с договори около 150.000 китайци.

Някои от тях започват работа в британската армия. Повечето обаче поддържат жива индустриалната продукция на Франция. Те работят в селското стопанство, в корабостроителниците, военните фабрики, както и в строителството, докато в същото време французите лежат в окопите. След войната мнозина от тях се установяват в Ротердам и Амстердам, където основават свои квартали, наречени Чайнатаун.

В Италия китайците са по-малко – засега. Че китайци са заживели и сред тях повечето италианци забелязаха едва когато през пролетта на 2007 няколкостотин демонстранти в центъра на Милано заеха Пиаца дел Дуомо, където обикновено се виждат само гълъби и туристи. Много от тях развяваха червени знамена. Това бяха не комунисти, а китайци, чието национално знаме е червено. Посланието беше ясно: „Ние сме китайци и ние живеем тук.“

Всичко беше започнало наблизко, на Виа Сарпи, където две полицайски поставили бележка за глоба под чистачките на неправилно паркирана кола, принадлежаща на китаец. Нещата се разраснали до сериозен спор, а след това – и до улична битка, в която и от двете страни имало множество ранени.

Протест: миланчани не искат да живеят в Чайнатаун

Едно дребно недоразумение, един погрешно разбран жест може бързо да доведе до сблъсък, когато хората не се познават и не се разбират взаимно. И така на множество места по Виа Сарпи виси следния плакат: „Плюенето е нехигиенично, некултурно и наказуемо“.

Не че притежателите на китайски магазини и фирми тук не поддържат чистота. Китайските бизнесмени просто предупреждават клиентите си да уважават чувствителността на италианците. В Пекин е напълно обичайно някой да се изплюе пред краката ви. Един миланчанин, напротив, почти сигурно ще възприеме нещо такова като враждебен

жест, след което е възможно да се стигне и до миниатюрен сблъсък на цивилизациите.

- 80 процента от магазините по Виа Сарпи принадлежат на китайци. 80 процента от жителите обаче са италианци. Много от тях са недоволни от бързата промяна, на която е подложен кварталът им. Навсякъде тези неразбираеми знаци, будката за вестници е изчезнала, в бара се говори на китайски. Нищо не е както преди. И така все повече миланчани изпращат „бадемовите очи“ по дяволите.

„Виновни обаче са не китайците“, подчертава Лионето от Виви Сарпи. „Виновно е градското управление, което допусна тук да се създаде гето“ Тук има нелегални банки, нелегални амбулатории за аборти и нелегални хотели – по осем евро на нощ, в стая с четири легла. Но поне грабежите и нападенията са нещо непознато в тази част на града, за разлика от кварталите около Виа Монца и Виа Падова, където живеят арабските и латиноамерикански имигранти. Китайският квартал се счита за спокоен.

Миланчани ще трябва да свикнат с китайците. В Прато, един град пред вратите на Флоренция, италианците вече отдавна са свикнали с чужденците. Тук (градът има 180.000 жители) живеят също толкова китайци, колкото и в седем пъти по-големия Милано – 12.000. Освен това още около 20.000 живеят тук без документи.

В известен смисъл китайците са спасили Прато. В началото на 90-те години тукашната текстилна индустрия изпада в смъртоносна криза – не на последно място и поради евтиния внос от далечния изток. Малките местни фабрики започват масово да фалират. Тогава хиляди китайци изкупуват празните фабрични зали на нищожни цени, след което назначават свои роднини на работа като шивачи и шивачки. В момента в града има около 3.000 текстилни работилнички, със средно от пет до десет работници.

Мнозина работници живеят във фабриката – в малки тенекиени бараки вътре в халетата, при най-мизерни условия. Така и 24-годишната Гинза. Години наред тя е работила по 15-16 часа на ден. Въпреки мизерната заплата най-после успяла да спести достатъчно, за да си купи собствена работилничка. Сега тя дава работа на пет души, всички нейни роднини.

Жилището ѝ се състои от една-единствена стая, около шест квадратни метра. В нея се побират точно семейното легло, масата, един стол и компютъра, на който мъжът ѝ разговаря по Скайп с близки и познати в Китай. Готви се само в голямата зала, където се намират и общите тоалетни, както и шевните машини.

Жанг, току-що навършил 20 години, бута със сръчни пръсти плата под тракащата игла. При разговора той дори не поглежда нагоре. Би могъл да изгуби време. Тук се работи на акорд. Той блъска в Прато вече от година и половина. Както толкова много негови приятели, Жанг е напуснал селото си в Китай и е избягал в разцъфтяващата метрополия Венжу. Там работел също зад шевната машина. Но в Прато той печели значително повече. Плюс това храната и подслонът тук са безплатни.

Шефът му предоставя една отделна кабинка, още по-малка от тази на Гинза и Женг, шефът го храни по два пъти на ден – или, по-точно казано, му дава по нещо за ядене. Шивачите разполагат с по десет минути за обедна почивка. А след това: отново на машината. Животът тук е безрадостен. Но за Жанг, както и за всички останали тук, това е само началото на една голяма кариера. Самият шеф, китаец на около 30 години, почти не разговаря. Единственото, което той казва е: „Аз също така започнах“.

В Германия китайците все още не са така твърдо установени, както в Будапеща, Букурещ или Милано. Първият Чайнатаун трябва да възникне в Ораниенбург, близо до Берлин – ако Шефан Кунигам успее да осъществи мечтата си. Дипломираният инженер и шеф на функциониращата във Франкфурт на Одер Brandenburg China Project Management GmbH иска да построи тук китайски град. В него ще се влиза – като в известния Чайнатаун в Сан Франциско – през импозантна китайска порта, той трябва да бъде заграден от китайска стена и да дава подслон на 2.000 китайци. Освен това трябва да бъдат построени пагоди, чайни къщи, магазини за билки, практики за акупунктура, ресторанти и други типично китайски сгради. Така поне изглежда идеята.

Кметът на Ораниенбург, Ханс-Йоахим Лесике, отбелязва лаконично, че ако единственият резултат от цялото начинание си остане някаква инвестиционна руина, то тя и без това няма да прави впечатление на избраното място. Защото Кунигам иска да построи своя Чайнатаун на бившето нацистко летище, издигнато през 1939 г. Отново едно изоставено летище – и отново една история като онази от Пархим. Разрушено от

американците, възстановено от руснаците. Последните руснаци са напуснали през 1994 г.

Летището лежи на изоставената площ между един индустриален канал и Бундес-шосето от Берлин за Щралзунд. Кулата е в руини, пистата обрасла в плевели, а халето изглежда доста зле. И, също както в Пархим, и тук над призрачния ландшафт се въртят единствено врани.

Всички очакват китайците.

Източник

ТОМАС ШМИД

Томас Шмид е немски журналист и сътрудник на вестник *Die Zeit*.

Коментари (2)

- 20-09-2009 |**Rodolubec** – Do kade shte stignat?

Kitaiskata darjava e mnogo dobre v zakonovo otnoshenie. Po tochno zakonite sa za povecheto ili pochni vsichki koeto e podkrepeno i ot disciplinata i rabotata na koiato sa sviknali. Tova, che veche v Afrika ot niakolko godini sa nai golemiat vnositel na orajie e pokazatel za neinata mosh. Niakoi ikonomiki smiatat, che s tezi investitori koito shte plashtat danaci i shte otkrivat rabotni mesta ikonomikata varvi napred. Ne. Tova e samo iluzia i parvi stapki. Ot tam natatak te znaiat mnogo dobre kak se prodavat droga i vsichki menteta... Goliamata greshka e veche napravena no golemite problemi idvat i v Evropa.

- 28-03-2012 |**proglednal** – mnogo hora ne vijdat ochevidното.....

Poorly Made in China: An Insider's Account of the China Production Game –

book by Paul Midler

Октомври 2009

Медведев в дрехите на Горбачов?

Автор: Дмитрий Травин

Утрото на 10 септември започна с една сензация в руския Интернет. Около 10 ч. сутринта популярният демократичен сайт <http://www.gazeta.ru>, който често и рязко критикува Кремъл, предоставяйки трибуна за коментари на най-радикалните членове на опозицията, публикува статия от Дмитрий Медведев, озаглавена „Русия, напред!“

Никой от журналистическия свят изглежда не беше получил предупреждение, че Медведев внезапно ще бъде обхванат от „внезапна страст“ за писане. Никъде в сутрешните вестници не се споменаваше, че ще се появи такава статия. Но няколко Интернет-издания реагираха незабавно и също публикуваха статията на сайтовете си. Скоро след това появата ѝ беше отбелязана от демократичната радиостанция „Ехо Москвы“.

Най-изненадващото беше, че статията беше публикувана на официалния президентски сайт <http://www.kremlin.ru> едва по обяд. Всичко това явно имаше за цел да представи появяването ѝ в Интернет като спонтанно – нещо, което придаде аура на искреност на обръщението на Медведев към руските граждани.

Но какво се криеше зад всичко това? Какво всъщност съдържа текстът?

Тъй като точно в момента завършвам книга за историята на руските реформи от времето на Михаил Горбачов, всичко това ми прозуча някак много познато. Имах чувството, че внезапно съм се върнал с четвърт век назад, към времето на младостта си, на наивните надежди, празните магазини и ръждяващата Желязна завеса.

Не знам дали приликите са очевидни за младите руснаци, които не си спомнят много ясно събитията от 1985, или дори за моите съвременници, които може би са забравили едно или друго. Но за мен нещата изглеждат така, сякаш текстът на Медведев е бил написан някъде по времето на горбачовата перестройка.

Може би трябва да припомним, че това беше времето, в което лидерът на съветските комунисти Михаил Горбачов започна предпазливо да подкопава системата, съществуваща от времето на Ленин, както и да премахва консерватори от политическото ръководство на СССР. През 1985 нещата изглеждаха така, сякаш той се опитваше да подобри ефективността на съветската система, но с всяка изминала година ставаха промени, които в края на краищата превърнаха системата в нейната противоположност – в общество с елементи на пазарна икономика и демокрация.

Но нека се върнем към Медведев. Първото важно нещо, което прави неговата статия е, че тя ни припомня за извършените грешки. Това е едно предпазливо твърдение, което не подкопава основите на системата. Медведев посочва проблемите, които са били разкрити от кризата, *„оттук и по-големия, отколкото при други икономики, спад в нашето производство в сегашната криза“* (курсив на автора, Бел. Пр.) Огромните колебания на борсовия пазар. Всичко това доказва според руския президент, че „в предишните години ние извършихме далеч не всичко необходимо. И далеч не всичко правилно.“

Много руски читатели вероятно не са осъзнали, че казвайки това, той влиза в директно противоборство с премиер-министъра Владимир Путин, както и с доклада на руското правителство за резултатите от работата за 2009. Путин, който представи доклада пред Думата на 6 април, обяви: „Рязък спад се наблюдава в практически всички световни икономики. Има места, където нещата са по-добре, отколкото при нас, има и такива, където те са по-зле, но като цяло ситуацията в руската икономика *не е по-различна* от световните тенденции“.

В Русия официалните кремълски пропагандисти постоянно подчертават факта, че Медведев е наследник на Путин на президентския пост, че той е негов по-млад другар и че между двамата не може да има разногласия. Но статията на Медведев разрушава тази представа. И което е още по-важно, това се случва благодарение на инициатива, предприета от самия президент, а не по време на пресконференция или интервю, когато нещо, което би трябвало да бъде премълчавано, може да бъде казано просто в увлечението на момента.

Медведев не се опитва да конфронтира Путин директно. Но в началото на перестройката Горбачов също не се противопостави директно на предшествениците си. Той просто даде на съветските интелектуалци,

отдавна свикнали да разбират всякакви езоповски загатвания, шанса да запълнят сами празнотите в казаното.

В статията си Медведев дискутира не само икономиката, но и някои политически проблеми. Той отбелязва, че „демократическите институции като цяло бяха създадени и стабилизирани, но качеството им е далеч от идеално.“ Това също изглежда като атака срещу Путин, който – макар и иронично – в едно интервю нарече себе си толкова абсолютен и чист демократ, че от смъртта на Махатма Ганди насам той дори нямало с кого повече да разговаря.

Оценката на Медведев относно състоянието на руската демокрация е много подобно на ранните тези на Горбачов, който изразяваше увереност в правилността на социалистическата демокрация, но предлагаше тя да бъде засилена. В духа на Ленин, така да се каже.

Онова, което Медведев казва по същество и директно е, че в бъдеще Русия трябва да се превърне в парламентарна демокрация, където „водачите на политическата борба ще бъдат парламентарни партии, които редовно ще се заместват едни други на власт“. На практика той повтаря тезата за демократическата опозиция. Но докато опозицията желае това да се случи днес, за Медведев това е задача от бъдещето. В момента, според него, ние трябва да се задоволим с факта, че „политическите партии получават свежи възможности за оказване на влияние върху оформянето на изпълнителната власт във федералните региони и общините“.

Необходимо е да си припомним, че при Горбачов демократизацията също започна през 1988–89 със създаването на една много необичайна система, при която изборите всъщност не бяха равни, тайни и директни, както е при модерните демокрации. С други думи, Горбачов беше готов да експериментира с демократизацията, но се страхуваше да започне изграждането на реална демокрация незабавно.

Важно е, че Медведев е категоричен относно едно: ние не можем да се завърнем назад към „демократичните 1990“. В това той е съгласен с Путин, който през последните години повтаряше многократно, че през 1990-те години капитализмът се е установил в страната под прикритието на демокрацията, обслужвайки само собствените си егоистични интереси, както и ония на чуждестранните си (най-вече американски) спонсори. Медведев не се осмелява да скъса рязко с по-стария си другар.

В ранните години на Горбачов той също отхвърляше завръщането към капиталистическа демокрация. Усещането беше следното: защо да

се завръщаме назад? Ние ще направим всичко по-добре, отколкото при капитализма, ние ще изградим социализъм с човешко лице.

Друга черта, много характерна за Медведев е начинът, по който той обявява новото мислене в международните отношения. Той говори за нуждата от сближаване със западните демокрации – нещо, за което Путин не е говорил сериозно в продължение на много години. Медведев подчертава, че „обидчивостта, арогантността, комплексираността, недоверието, а още повече – враждебността, трябва да бъдат изключени на взаимна основа от отношенията на Русия с водещите демократични страни.“

Тъй като Владимир Путин по същество е отговорен за създаването на параметрите на руската външна политика от 2000 г. насам, а външните министри бяха просто послушни последователи на неговата политика, думи като обидчивост и арогантност могат да се отнасят единствено към него. И действително, някои руски анализатори отбелязват, че поведението на Путин издава белезите на неговото трудно детство, както и нежеланието му да прощава обидите, нанесени от други момчета – нещо, по което вече съм писал на други места.

Друго гледище на Медведев: „Ние трябва да умеем да заинтересуваме партньорите си, да ги увличаме в съвместна дейност. И ако за това трябва да променим нещо в самите себе си, да се откажем от предразсъдъците и илюзиите – то така и трябва да правим.“ През 1980-те години идеята, че ние трябва да променим нещо у себе си, беше първо изразена не от Горбачов, а от Елцин в речта му пред 27-я конгрес на КПСС. Това беше много в духа на горбачовата перестройка.

Нека сега сравним специфичната картина на промените, които Медведев обявява сега и я сравним с онази на промените, които Горбачов обявяваше преди четвърт век.

Още в началото на перестройката в СССР беше повдигнат въпроса за борбата с пиянството. Наскоро той беше повдигнат отново и Медведев го подчертава в статията си. При Горбачов, борбата с пиянството беше буквално единствената голямомащабна кампания, предприета в първите две години от управлението му.

Но има и друга голяма прилика между подхода на Медведев и онзи, приет по времето на перестройката. Хората днес не си спомнят много добре, че заедно с антиалкохолната кампания, главата на руското правителство Николай Рыжков положи много усилия да ускори социално-

икономическото развитие. И предложеният път беше чрез развитие на машиностроенето, тоест единствено чрез технологиите. Едва през юни 1987 беше повдигнат въпроса за промяна на икономическата система. Онова, което се чуваше основно, бяха обещанията за великолепия напредък, който би могъл да бъде постигнат чрез технологически промени, съчетани с трезви работници.

А сега Медведев очертава петте стратегически вектора на икономическата модернизация. Типично, той не казва нищо по въпросите, които се обсъждат от икономистите. Бидейки технократ от новата вълна, той просто рисува картината на бляскаво бъдеще, в което Русия ще се е превърнала във водеща страна във всички ключови сфери на високите технологии: нови горива, атомна енергия, информационни технологии, модерни спътници и новаторство в сферата на медицинските апаратури. Но как ще постигнем всичко това, като се има пред вид зависимостта на страната от износа на суровини, както и от световните цени на петрола? Медведев не предлага никаква сериозна дискусия по този въпрос.

Както може би си спомняме, през 1980-те години Горбачов възнамеряваше да издигне руското автомобилостроене до световно ниво, като развие автомобилния завод Волга без чужди инвестиции и оборудване. До ден-дневен ВАЗ произвежда много лоши автомобили, далеч под нивото на западните модели. Медведев също забравя за ниското качество на автомобилната индустрия и веднага говори за по-напреднали технологии.

И накрая: как виждаха съветските граждани структурата на обществото по времето на перестройката? От едната страна бяха привържениците, а от другата – противниците ѝ. Този наивен подход противопоставяше доброто срещу злото, стоящи от двете страни на барикадите. Всички чиновници и апаратчици бяха обявени за противници на перестройката, а целият народ, воден от Горбачов – за неин привърженик.

И какво пише Медведев? „Има хора, които ще се опитат да попречат на работата ни. Влиятелни групи от корумпирани служители и „предприемачи“, които не се занимават с никакво предприемачество.“ Отново, ние виждаме един опит на политическия лидер да се идентифицира с народа и да маргинализира опонентите си.

Още до вчера беше все още неясно до каква степен Медведев ще се опита да следва пътя на Горбачов. Той се страхуваше да се противопостави на Путин и предприе само символични стъпки, за да укрепи по-

пулярността си сред интелектуалците. Но днес намеренията му са вече ясни.

Има обаче ясна разлика между позициите на Медведев и Горбачов. Горбачов стана лидер едва след смъртта на Андропов, който беше шеф на КГБ в продължение на дълго време. Но Медведев управлява Русия в тандем с Путин. Как може политиката да бъде променена при тази ситуация?

Източник

Дмитрий Травин е руски икономист и журналист. Той е основател и директор на Центъра за изследвания по модернизацията към Европейския университет в Санкт Петербург.

Коментари (1)

- 22-09-2009 | **Златко**

Добре е да се погледнат и коментарите на руските анализатори от Kasparov.ru.

<http://www.kasparov.ru/material.php?id=4AA8C858BA992>

Европейската идентичност: исторически факт и политически проблем

Автор: Кшищоф Помиан

Представете си, че сме помолени да отговорим на два въпроса: възможно ли е да се говори за китайска идентичност, оформена от историята, която прави Китай различен от останалия свят? Могат ли китайците да открият в миналото си вдъхновение за бъдещето?

За средния китаец положителният отговор и на двата въпроса би изглеждал толкова очевиден, че сигурно би направил безсмислено задаването им. За средния европейец, гледащ към Китай отвън, отговорите биха били не по-малко очевидни. Но същият европейец би бил много по-несигурен, ако същите въпроси биха му били зададени по отношение на Европа. Откъде идва тази разлика между китайската и европейска идентичности? Отговорът е лесен. Един китаец е свикнал да гледа на Китай като на обединена културна и политическа единица, като империя. Европейците, напротив, мислят от гледна точка на многообразието: многообразие на езици, културни региони, религии, а вътре в религиите, изповедания. Без да се споменава, разбира се, разнообразието на нациите.

Последното е било наложено толкова мощно и в продължение на толкова дълго време върху европейското въображение, че за европейците Европа като реалност, различна от сумата на отделните нации, е нещо проблематично. Изглежда очевидно, че да бъдеш датчанин или поляк означава да принадлежиш към един общ език, специфично образование, традиции, предразсъдъци, навици, нрави и т. н. Но какво означава да бъдеш европейец не е очевидно в никакъв смисъл. Ето защо да се говори за „европейска идентичност“ е безсмислено без първо да се покаже, че човек може да говори смислено за Европа не само като континент или като Съюз, но също и като културна и историческа формация, която допълва и се наслаждава над отделните нации.

1

Най-лесният начин да се направи това е да се сравни Европа със съседите ѝ. Една подобна операция, която е равностойна на поглед към Европа от страни, съсредоточава вниманието към черти, които я обособяват като населено място между мюсюлманска Северна Африка, Близкия Изток и Китай (приемайки че се съгласяваме, засега, да разпрострем Европа до източните граници на Русия). Нека да започнем с особеностите, които могат да бъдат възприети чрез сетивата. Най-очевидно може би е присъствието на кръстове: по сгради, в гробища, понякога и по кръстовища или покрай пътища. Втората особеност са плановите на градовете и архитектурата, особено на обществените сгради; ако оставим настрана международния стил, станал модерен от 1930-те насам, най-разпространеният стил е онова, което бихме нарекли „неокласически“. Третата е азбуката, която е различна от китайската идеография, както и от арабското и другите писма; съществуват три главни вида на тази азбука, но е ясно, че те принадлежат към едно и също семейство. Четвъртата е гъстотата на картините в публичното пространство и в жилищата на обикновените хора. Петата е огромният брой на картините, които представляват човешки тела, включително голи мъжки и женски тела. Шестата е звънът на камбани. Седмата е присъствието на гръцки, римски и средновековни руини – като сгради, руини или като предмети, запазени в музеи. Някои от тези особености са специфични за Европа; други са разпространени и другаде. Но тяхното съчетание създава едно уникално визуално и слухово обкръжение, което извън Европа може да бъде открито само по места, обитавани от европейци.

Това изреждане очевидно не е окончателно. И то е прекалено общо, за да може да обхване в едно всички културни райони в Европа, по-специално западните и източните, при които се различават формата на църквите (на изток те имат куполи с форма на луковици), начина, по който изглеждат свещениците, използваните азбуки, местната архитектура, както и броят на картините с голи тела (много по-малък на изток). То се съсредоточава върху онова, което е най-доминиращо, очевидно и присъстващо почти навсякъде на европейска територия; ето защо то умишлено пренебрегва хилядолетното присъствие на едно еврейско малцинство и резултатите от глобализацията, която през последните четири десетилетия установи в Европа значителни групи от мюсюлмани, китайци, хинду и сикхи. Освен това то търси само статистическа ва-

лидност: в някои места определящите черти на европейското културно пространство са концентрирани и силно изтъкнати; по други места те са слаби и редки. Един опит за картография със сигурност би показал, че тяхната гъстота е най-голяма в определени региони от западна Европа.

Нека сега преминем от сетивно доловимите различия към онези, които стават видими едва когато европейското общество бъде сравнено със съседите си. Първо, ние откриваме, че Европа има собствен начин за организиране на времето, започващ със седмицата – тук неделята е официален почивен ден – но простиращ се до цялата година, с нейните църковни празници и официални празнични дни. Първите, особено Коледа и Великден, са общи за западна и източна Европа, макар че биват отпразнувани на различни дати, поради разликите в религиозните календари. Официалните празнични дни са специфични за всяка страна, но навсякъде има определен национален празник или ден на победата. На второ място, Европа притежава свои собствени културни ориентири. Ако се опитаме да определим кои титли, имена, събития и места се споменават най-често в европейските писания, изобразителни изкуства, религиозни и граждански церемонии, политически разговори и т. н., ние ще стигнем до извода, че освен ония, които са били разпространени от християнството по всички континенти, почти всички те са или игнорирани извън Европа, или познати само на малки, образовани малцинства. Но освен християнските и еврейски позовавания, европейците често се обръщат към древна Гърция и Рим; латинското средновековие е по-често споменавано на Запад, докато изтокът се обръща по-често към Византия. Модерното изкуство, литература, наука, политически доктрини и правни норми са общи във всички части на Европа. Вярно е, че някои от тези културни ориентири днес са разпространени из целия свят. Но ако бихме ги разглеждали статистически и проектираме резултатите върху картата, почти сигурно е, че множеството с най-голяма гъстота ще се намира в Европа.

Третата отличителна черта на Европа е нейният светски характер, при което аз имам пред вид разделението на религия от политика и на гражданството от принадлежност към някаква религия или вероизповедание. Четвъртата е положението на жените: европейските закони признават само моногамни бракове; жените не са задължени да покриват лицата си и те винаги са играли важна роля в европейската култура и политика. Петият компонент на европейската специфичност е лип-

сата на хранителни ограничения, друго наследство от християнството, което се различава от юдейството и исляма. По-трудни за кратко описание са навиците, демонстрирани в ежедневието живот и материализирани в мебелировката на европейските домове и офиси. Всичко това се отнася, макар и в различна степен, до страните, появили се в резултат на европейската експанзия между шестнадесети и деветнадесети век: САЩ, Канада, Латинска Америка, Австралия и Нова Зеландия. С цел да бъде кратък аз ще игнорирам различията между тях и ще ги разглеждам като отражения на Европа извън самата нея.

Подчертавам отново, че това е едно отворено изреждане. Но то е достатъчно, за да се отговори положително на въпроса дали има особености, специфични за Европа и различаващи я от останалия свят. Ако се съгласим по този въпрос, трябва да търсим обяснение за едновременното присъствие в Европа на, от една страна, голямото разнообразие от езици, религии и вероизповедания, знаци и символи, държави и нации – и, от друга страна, единството, указвано от наличието на характеристики, споделяни от различни групи от европейци, макар и в различна степен, което ги различава като цяло от техните мюсюлмански и китайски съседи. Ако желаем да избегнем празните спекулации и да останем на емпирична основа, постигната чрез рационални методи, то обяснението както за европейското разнообразие, така и за европейското единство, може да дойде единствено от изучаването на европейската история.

2

Днешна Европа, с всичките ѝ особености, е резултат от един много дълъг процес. Склонен съм да локализирам началната му точка някъде около средата на първото хилядолетие преди Христа. По това време гърците започват да колонизират бреговете на Средиземно и Черно море, и влизат в по-близък контакт с келтите, които живеят в центъра на континента, грубо казано по Дунав и Рейн на север, а на юг, в днешна Франция, тогава Галия, северна Италия и северна Испания. Основното следствие от това са келтски експедиции до земи, населени от гърци и бавна трансформация на келтските общества. От своя страна това индиректно предизвиква движението на юг на северните и източни съседи на келтите; нека да ги наричаме варвари, без какъвто и да било отрицателен смисъл. Освен това, влиянието на Велика Гърция върху нейните съседи в южна Италия дава импулс за растежа и експанзията на малкото, гово-

рещо латински език племе, съсредоточено около Рим. В хода на няколко столетия римляните започват да доминират първо своите етруски, а по-късно и гръцки съседи, и започват завоюването на Средиземноморието, северна Италия и трансалпийска Галия. След още пет века на колонизация и войни, първоначалното тристранно разделение на континента, с варварите на север, келтите в центъра и гърците и римляните на юг, се превръща в първи век след Христа в ново, двустранно разделение: Римската империя на юг, варварите на север, като двете страни са разделени от укрепената граница, простираща се от Северно до Черно море, грубо казано по теченията на Рейн и Дунав.

Разделението на *Romanitas* и *Barbaricum* оцелява до ден-днешен в западната част на континента под формата на романски и германски езикови фамилии, докато келтските езици са били или изличени, или маргинализирани. Всичко това изглежда е имало важно религиозно и културно значение: реформацията от шестнадесети век, с нейната опора в бившия *Barbaricum*, никога не успява да се утвърди в бившия *Romanitas*, освен в някои много ограничени области. Но преди да стигнем до тези по-късни развития, ние трябва да си припомним едно друго езиково и културно разделение вътре в Римската империя: онова между латинския Запад и гръцкия Изток. В продължение на много дълго време то не причинява никакви проблеми. Но в четвърти век, в отговор на нарастващия натиск от страна на варварите от всички страни, биват установени две военни и административни области, които в края на краищата се превръщат в две различни империи: Латинската и Гръцката, със столици съответно Рим и Константинопол. Това се случва в един напълно нов религиозен климат, създаден от разпространението на християнството – официалната религия на империята от четвърти век нататък. Двете политически столици, старата и новата, стават също и религиозни столици, седалища съответно на папата и патриарха, като Константинопол има много по-голяма тежест като императорско седалище.

Разделението на латинския запад от гръцкия изток се задълбочава от пети век нататък и бившата империя, завоювана от варварите, които се установяват на нейната територия, изчезва. Единствената власт, която остава от имперското минало, е онази на папата в Рим; първоначално слабо и ограничено, папството постепенно се превръща в истинска власт над града, близките територии и дори над похристиянчените варварски крале. В хода на този процес папата става напълно независим от

императора в Константинопол. Още по-важни са вътрешно-църковните, литургически и доктринерни различия, които се появяват между двата центъра на християнството. Както изглежда, те произлизат повече от липса на разбирателство, причинена от бавното раздалечаване на езиците и културите, отколкото от преднамерена политика, опитваща се да изолира латинското от гръцкото християнство и да противопостави едното на другото. Но крайният ефект е именно такъв. От единадесети век нататък, католическите и православни християни се считат едни други за схизматици, като враждебността на последните срещу първите е допълнително подсилена от Четвъртия кръстоносен поход през тринадесети век.

По това време континентът е почти напълно християнизиран и разделен на две сфери на влияние, съответно на Рим и Константинопол, като разделителната линия между тях, протичаща от Бяло море до Адриатика все още представлява една важна културна и религиозна граница. Започваща източно от Финландия, тази граница следва източните граници на Балтийските страни, прекосява Беларус, Украйна и Румъния, завършвайки между Хърватска и Сърбия. Тя не се е променила в хода на десет века и нейната удивителна стабилност, въпреки всички опити да бъде преместена в едната или другата посока, трябва да бъде подчертана.

Двете сфери на влияние се различават не само по начина, по който практикуват християнската религия, но също и по общокултурни въпроси. Докато иконоборството в православната област има дългосрочно влияние, католиците се превръщат в поклонници на образите. Местните езици биват признати и култивирани в православната област по-рано, отколкото в католическата: тук бива създадена азбука, приспособена към тяхната фонетика, преводите от гръцки са многобройни и всичко това води до ранно развитие на литературата и историографията. Накрая, налице е и едно различие в отношението към Античността, която във Византия е представена от оригиналните гръцки модели в изобразителните изкуства, както и във философията, науката, поезията и прозата, докато Западът има достъп само до по-късни латински имитации и само малко преводи от гръцки на латински.

Нещо повече, Изтокът и Западът се различават по властта, отдадена на императора според византийската политическа доктрина. Неговото влияние върху духовните въпроси е по-голямо в сравнение с императо-

ра или кралете на Запад. И накрая, Византийската империя счита себе си за единствения законен наследник на Римската империя, а следователно и за равна на нея. Латинските християнски елити, от друга страна, имат силно чувство за културна малоценност по отношение на античните римляни и Византийската империя, и правят всичко възможно, за да се изравнят с тях. Оттук и *renovatio imperii Romani*, обновяването на изобразителните изкуства и литературата, преводите след дванадесети век на научни и философски произведения от арабски и гръцки езици, навлизането на Аристотел в университетските програми през 13 век и нарастващият интерес към Античността, с кулминация по времето на ренесанса от 14-ти до 16-ти век, който се разпространява от Италия до всички страни в латинския Запад.

Началото на тринадесети век е свидетел на две събития, които променят радикално и за много дълго време отношението между източното и западното християнство. Първото е споменатият по-рано Четвърти кръстоносен поход, който завоюва Константинопол и в продължение на няколко десетилетия замества Византийската империя с Латинската империя от Ориента, като по този начин подготвя пътя за османското завоевателство. Второто, около двадесет години по-късно, е нахлуването в християнски земи на монголците. До времето, в което напредването им на запад бива спряно от смъртта на техния водач, те вече са разрушили Киевска Рус и са установили господството си над цялата територия на изток от Днепър. Те го запазват в продължение на почти три столетия; последствията му продължават много по-дълго време.

Дори и когато става независимо и извършва прехода към царство, московското княжество, установено под монголско покровителство, остава изолирано от запада – с изключение на много редки контакти, най-често на бойното поле. До края на седемнадесети век, грубо казано в продължение на половин хилядолетие, цялата северна част от територията на православие живее в епоха, различна от онази на латинското християнство. Една подобна промяна се получава на юг около два века по-късно, след Османското завоюване на бившите византийски територии и Балканите. В този район изолацията от латинското християнство и по-късно от Европа продължава също около половин хилядолетие, до средата на 19-ти век.

За латинското християнство това е време, изпълнено с обновления, не само в технологии, „заимствани“ отвън – компасът, хартията, бару-

тът, печатната преса – но също и в политиката, социалната организация, икономиката и културата: общинско самоуправление, университети, представителни събрания. Особено важно от гледна точка на въпроса, на който аз се опитвам да отговоря, е разпространението на тези нововъведения по цялата територия на латинското християнство, макар че те са по-интензивни и по-дълбоко вкоренени в западното му ядро, отколкото в източните му покрайнини, където католицизмът се среща с православието, а по-късно и с исляма. Без да се отричат вътрешните различия, между дванадесети и ранния шестнадесети век латинското християнство достига едно много високо ниво на религиозна, а следователно и културна, унификация. Навсякъде духовенството (обречено на безбрачие) е организирано в йерархия с епископ като глава на епархията и папата като водач на всички католици. Навсякъде свещениците четат една и съща литургия. Навсякъде действат еднакви религиозни заповеди. Навсякъде учените хора използват латински език и се позовават на едни и същи авторитети – латинската версия на Библията, църковните отци, Аристотел и неговите арабски коментатори, римският закон, големите майстори на схоластичната теология – и навсякъде образователните институции, училищата и университетите, следват една и съща програма. В изобразителните изкуства, скулптурата, гобленът и миниатюрата са вдъхновени от сходни образци, а архитектурата, която днес наричаме „готическа“ се практикува навсякъде – до степен, при която разпространението ѝ в пространството маркира границите на латинското християнство.

Нещо повече, навсякъде започват да се оформят суверенни държави и национално съзнание, макар и по леко различаващи се начини и с различна скорост. Във всяка от страните суверенната държава е поставена в служба на династически аспирации и териториални амбиции, като резултатът от това е почти непрекъснатата война. Всяка суверенна държава се съпротивява на опитите на империята, а по-късно и на църквата, да умиротвори латинското християнство и да го обедини под властта на императора, а по-късно, на папата, за да се осъществи истинската Християнска Република. В тази борба суверенната държава има подкрепата на духовенството, аристокрацията, юристите и търговците. Тези центробежни сили стават особено влиятелни по времето на голямата схизма на запад между папата в Авиньон и папата в Рим. За пръв път опити за национализация на християнството се предприемат в Англия, Франция и Бохемия, където се основават национални църк-

ви. След като два универсални концилиума слагат край на безредието по върховете на църквата, нещата постепенно се завръщат към нормалността, характеризираща се чрез напрежения между суверенните държави и папството, които понякога се израждат в открит конфликт, но най-често завършват с компромис.

3

Реформацията, започната от Лутер, в началото изглежда така, сякаш следва традиционния път. Разпространявана от печатната преса, тя обаче се разпространява само за няколко години сред целия германоезичен свят и Скандинавия, подбужда подобни движения в Швейцария и Франция, подстрекава разцеплението между Англия и папата, навлиза в Холандия, Шотландия, Полша и Трансилвания. От 1520-те нататък, латинското християнство е опустошавано от религиозни войни: няколко изключително жестоки и варварски граждански войни, както и не толкова жестоки и варварски войни между протестантски католически държави. Изпъстрени с периоди на примирие, те продължават чак до първото десетилетие на 18-ти век. Но още около средата на 17-ти век вече става очевидно, че латинското християнство принадлежи на миналото. Оттук нататък съществуват две коалиции: тази на католическата контра-Реформация, водена от папството и Хабсбургите, и онази на протестантските страни, отначало поддържана от Франция, а в последния акт на конфликта финансирана от Англия и Холандия, и насочена против Франция.

Тук вече достигахме до решаващия момент: раждането на Европа от духа на Просвещението. По време на последния рунд от религиозните войни в края на 17-ти век възниква една нова, надверска и наднационална общност, която – в противоположност на старата *christianitas* – се основава не на обща вяра, а на обща култура, постепенно внушена на образованите елити както от католическите колежи, така и от протестантските гимназии. Техните възпитаници говорят един и същи език (латински и във все по-нарастваща степен френски), те познават християнската традиция, макар и разбираана по много различни начини, познават и класическите автори, както и историческите и артистични паметници, наследени от класическата Античност. В търсенето на нови правила за съвместното съществуване на силите на континента, тези светски елити могат да се позоват единствено на това общо наследство.

По тази причина, за да разработят закони за войната и мира, те търсят прецеденти в историята на Израел, както тя е разказана в Стария Завет и в историята на Рим. С други думи: понеже вече не могат да се позоват на едно споделено откровение, те се опитват да направят очевидно онова, което според тях е природен закон. Те прилагат новия закон чрез конгреси, свикани с цел прекратяване на войните, както и чрез учени трактати, обикновено написани от автори, действащи като юристи или дипломати. *Ius gentium*¹, който се появява като резултат от тези дейности, дава нов смисъл на името Европа. Оттук нататък той обозначава общността от нации, които заявяват зачитане на правилата на закона на нациите, дори и ако го нарушават в егоистичното преследване на собствените си интереси.

Но Европа е нещо повече от *ius gentium*. Тя е също и баланс на силите, поддържан чрез изкусна дипломация, способна да изгражда коалиции, по-силни от всяка отделна страна и по този начин способни или да запазят мира, или да спечелят войната. И тя е идеална общност от хора, които споделят дълбоко познание на и преклонение пред класиката в литературата и изобразителните изкуства, и които гледат на себе си като ръководени от правилата на разума както в историческите и научните си изследвания, така и в личното си поведение. Такава една общност – *respublica litteraria*, *R épublique des Lettres*, или Република на Учеността – налага на членовете си определени правила, които определят една етика, основаваща се не на Откровение, а на *lumen naturale*, естествената светлина, и в този смисъл подобна на закона на нациите. Суверенните държави в Европа като цяло са странични продукти на един и същ процес на секуларизация.

Осъществено от християнството, първото културно обединение на европейския континент довежда, в латинските области, до създаването на *nachristianitas*. Второто културно обединение на онова, което днес имаме право да наречем Европа, се провежда под знамето на Просвещението. То кулминира във Френската революция и наполеоновия опит за създаване на Европейска империя с едни и същи административни подразделения, единно законодателство, единна система за мерки и теглилки, единна организация на образованието, еднакви музеи и т. н. Тя не се задържа дълго време, но няколко от нейните постижения все

1 Законът на нациите, Бел. пр.

още са с нас. Но второто културно обединение кулминира също така и в индустриалната революция, започната във Великобритания в началото на 18-ти век, която се разпространява по целия континент през 19 и 20 век. Тя променя социалните йерархии, заменя ордени с класи и организира техния конфликт около противоположните интереси на буржоазията и пролетариата. Тя обръща с главата надолу отношението между селото и града. Тя променя драстично обкръжението, в което хората живеят, тяхната работа и свободно време, мир и война. И тя завършва многовековния процес, при който колективните религиозни вярвания биват заместени от други, получили подвеждащото название идеология и които, за разлика от религията, са ориентирани не към един друг свят и вечността, а към този свят и към бъдещето.

Комбинираното въздействие на двете революции, подсилено от динамиката на радикализиращи се идеологии, от своя страна революционизира отношенията между елитите и масите. Във всяка страна, противоположността между космополитната (тоест европейска) култура на елитите и локалната култура на масите – първата секуларизирана, втората проникната от религия; първата отворена за нововъведения, втората обвързана с традицията – бива подчертана от Просвещението, преди да бъде разтворена в новите национални култури. Самата идея за национална култура произхожда от този период; преди това културата по дефиниция е била универсална. В хода на времето, след повече от един век на борби, национализацията на културата довежда до национализацията – тоест демократизацията – на политиката, както и навлизането на масите в нея, чрез упражняването на всеобщо гласуване и учредяването на масови политически партии.

Нарастващата важност на нациите засяга междудържавните отношения, които едва тогава стават истински международни. В резултат от прекрояването на политическата карта на Европа, където броят на независимите държави – почти всички те национални държави – отначало намалява (между 1815 и 1870, след обединяването на Германия и Италия), а по-късно се увеличава: между 1870 и 1990 броят на независимите държави нараства от 20 до 41. Повечето от тези нови държави се появяват в централна и източна Европа в резултат от разпадането на бивши империи – Хабсбургската, Германската, Руската и Османската – или след мирния колапс на Съветския Съюз. Нещо повече, след 1870 г., нарастващата важност на нациите и националните идеологии допринася за

създаването на един климат на постоянно напрежение между държави, конфронтирани със сепаратистки движения вътре в техните граници или с претенции на съседи към техни територии.

В един климат на надпревара във въоръжаването и колониално съперничество, на коалиции, целящи да запазят баланса на силите в Европа, а всъщност разрушаващи го, дори само искра е достатъчна, за да предизвика огромна експлозия. Това се случва през 1914 и има последствия, които продължават чак до 1990: четири години окопна война; Болшевишката революция в Русия; мирният договор във Версай, оспорван от Германия и от новата Съветска сила; фашисткият преврат в Италия; голямата борсова криза от 1929; възходът на Хитлер и неговите нацисти до тотална власт в Германия; Втората световна война и унищожаването на европейското еврейство; „железната завеса“ и сталинисткият тоталитаризъм, насилствено наложени на всички страни от централна и източна Европа; Студената война и дългото разлагане на Съветската система до окончателния ѝ колапс.

Всички ужаси на двадесети век не успяха обаче да изтрият резултатите от второто културно обединение на Европа. Напротив, то беше разширено и задълбочено от развитието на железопътните мрежи, автомагистрали, нови средства за комуникация, от разпространяването на индустрията, растежът на градовете, напредъка на образованието ... накратко, от по-голямото еднообразие на условията на живот и материалното обкръжение. Нещо повече, сред дълготрайните резултати от второто културно обединение беше и идеята за Европа като културна реалност, споделяна от осемнадесети век насам от значителна част от елитите на мнозинството от европейските нации. Тези елити започнаха да се убеждават все повече и повече, че тази културна реалност трябва да бъде допълнена от една икономическа и дори политическа такава. След Първата световна война някои опити в това направление бяха предприети от влиятелни политици, писатели и интелектуалци. Но в климата на ожесточен идеологически конфликт, недоверие сред държавите и икономическа криза, всички те пропадаха.

Опитите бяха подновени след Втората световна война и този път те бяха успешни. Десетилетията на икономическа и политическа интеграция на западна Европа направиха възможен първо мирния преход от диктатура към демокрация в Гърция, Португалия и Испания, а по-късно и напълно неочакваното, мирно събаряне на комунистическите ре-

жими в страните от Съветския блок. Европа сега е обединена както никога преди. Широката пропаст между икономическите нива на западноевропейските страни и много централноевропейски, както и всички източноевропейски страни, няма да бъде преодоляна скоро. Но вече не съществува идеологическо разделение между либералните и авторитарни страни, както преди 1914, или между демокрации и тоталитарни държави, както след Първата световна война. Не съществува повече и разграничението между пазарните икономики и така наречените планови икономики. Вярно е, че се появяват нови разделения, като най-важните са между членовете на Европейския Съюз и страните, които биха искали да влязат в него, но не задоволяват изискванията. Въоръженият конфликт обаче вече изглежда сравнително малко вероятен.

4

Тази екскурзия из миналото, надявам се, обяснява както разнообразието, така и единството на Европа. Тя обяснява специфичните европейски черти, а следователно и различията с мюсюлманските и китайски региони, които през по-голямата част от времето са имали своя собствена история. Може би вече е станало ясно, че дотук говорих за различия и се опитвах да избягвам думата „идентичност“. При различията ние си имаме работа с факти; ние знаем как да обосновем твърдението, че има разлика между, например, Европа и Китай. Идентичността е нещо по-различно. Думата идва от един специализиран език, където тя е използвана в един стриктно лайбницов смисъл: *eadem sunt quorum unum potest substitui alteri salva veritate*¹. Извън областите на математиката и логиката обаче ние никога не откриваме идентичности, а само по-големи или по-малки прилики. Въпреки това думата идентичност е навлязла в езика на социалните учени, историци, журналисти и дори политици. Защо тя е направила такава кариера през последните двадесет години? За какво говорят хората, когато я използват? Какво искат да кажат, когато обясняват, че трябва да запазят идентичността си въпреки заплахите, които според тях я правят уязвима?

Наблюдавайки начините, по които думата „идентичност“ се използва в съвременния език, ние веднага забелязваме, че тя е свързана с идеята за стабилност. Идентичността се отнася до нещо, което не е ефимерно,

1 „Идентични са [изрази], от които единият може да замени другия, без от това да пострада истината“. Готфрид Лайбниц, немски философ (1646–1716). Като пример той посочва изразите „триъгълник“ и „тристранен“. Бел. пр.

до нещо, което запазва отчетливите си характеристики въпреки отминаването на времето. Разбирана по този начин, тя отговаря приблизително на онова, което Бродел наричаше *la longue durée*¹. Но идентичността е свързана и с други две думи, които също станаха много модерни през последните двадесет години. Тези думи са памет и наследство. Този факт изглежда указва силната свързаност на идентичността с миналото. И действително, такава връзка съществува. Когато говорим за идентичност, ние говорим за нещо, което сме получили от предшествениците си. В този смисъл, всички различия между Европа и нейните съседи, които изредих в началото на тази дискусия, могат да бъдат разглеждани като компоненти на европейската идентичност. Използвана с едно такова описателно значение, думата „идентичност“ има разумно място в речника на един историк. Следователно аз имам право да отговоря директно на първия от нашите начални въпроси: да, може да се говори за европейска идентичност, оформена от историята, която прави Европа различна от останалия свят.

Но какво да кажем за втория въпрос: могат ли европейците да открият в идентичността си вдъхновение за бъдещето? Както подсказва формулировката на въпроса, когато говорим за идентичност, ние същевременно говорим и за нещо, което бихме искали да предадем на потомците си. В частност, когато се безпокоим за идентичността си, ние сме загрижени не толкова за това, което вече сме наследили, колкото за онова, което нашите потомци ще наследят от нас. Не толкова за онова, което смесамите ние, а за онова, което те евентуално ще станат. Дори и да не очакваме те да бъдат наши копия, ние все пак бихме желали те да приличат на нас в някои важни отношения: ние бихме искали между тях и нас да бъде запазена приемственост. От това излиза, че идентичността в обичайния език се занимава по-малко с нашето отношение към миналото, отколкото с отношението ни към бъдещето. Но миналото очевидно е включено по някакъв начин в отношението. И така, за да бъдем точни, ние можем да кажем, че в ежедневиения език идентичността се отнася до нашето отношение към бъдещето през инстанцията на миналото.

Имало е време, в което нашето отношение към бъдещето не е минавало задължително през инстанцията на миналото. Днес обаче, дори

1 Фернан Бродел (1902–1985): френски историк. *La longue durée* е понятие, с което представителите на т. нар. École des Annales обозначават дълготрайни исторически и социални реалности. Бел. пр.

когато обсъждаме големи инвестиции, обещаващи печалби едва след дълго време, ние трябва да мислим за миналото поне дотолкова, че да съхраним околната среда, която не е нищо друго освен материализираното минало. И когато правим проекти или предприемаме действия, които могат да засягат живота на човешки същества в годините, които ще последват, ние възприемаме – умишлено или не – едно поведение, отнасящо се към миналото. Това се случва на две нива. Първото е социализацията на семейството, при която родителите предават на децата си езика, а също и жестовете, изразженията, поведенията, убежденията и предразсъдъците си, често без да ги осъзнават. Правейки това, те им предават едно нематериално и материално наследство, предназначено или не. Наследството никога не се предава в неизменна форма. Всяко следващо поколение добавя нещо и премахва нещо, което счита за маловажно, безинтересно, остаряло. Всичко това се случва спонтанно, в ежедневието, без хората да осъзнават, че онова, което вършат, е равносилно на онова, което в академичните среди би получило името запазване на идентичността.

Има и друго ниво, на което хората определят отношението си към бъдещето през инстанцията на миналото. Това е нивото на политиката: преподаването в училищата на модерния език, история, литература, религия или етика, в съгласие с програми, разработени от министерства и други служби; запазването на езика на страната, нейния ландшафт, паметници, музеи, архиви, библиотеки и всички други компоненти на нейното материално наследство; запазването на традиции, към които мнозинството хора са привързани, внушаването на уважение към законите и обичаите, които те считат, с право или без, за важни за запазването на социалното сцепление, особено за да се изгради моста между тях и следващите поколения. Всички мерки, които имат влияние върху образованието, колективната памет и представата, която хората имат за самите себе си, и която искат да предадат на наследниците си, оформят като цяло политиката на идентичността, дори и ако това не е официалното ѝ име. Такава една политика, за разлика от онова, което се случва на нивото на семейството, трябва да бъде направена обект на публично обсъждане и да бъде провеждана чрез демократични решения.

Именно така стоят нещата в европейските страни. И все пак, онова, което характеризира днешната ситуация, е все по-засилващото се сред нарастващ брой хора усещане за раздалечаване между двете нива

на възпроизвеждане на идентичността. С други думи, онова, което хората вършат, когато възпитават децата си, изглежда се различава от – или дори изглежда напълно противоположно на – онова, което държавните институции вършат, когато оформят бъдещето на техните страни, както и онова на Европа. Ако тази диагноза е коректна, става лесно да се разбере разгорещеността на дебатите около идентичността.

Един историк може да каже в какво се състои идентичността на Европа в описателния смисъл на понятието, като набор от стабилни характерни черти. Той също може да добави, че повечето европейци отговарят положително на втория въпрос от началото на този текст, доколкото те откриват вдъхновение за бъдещето в онова, което според тях е европейската идентичност. По този въпрос изглежда има широко съгласие, въпреки гласовете на някои, които биха искали да се освободят от европейската идентичност, каквото и да е съдържанието ѝ. Реалното разногласие обаче се намира другаде. То засяга идентичността не в нейния описателен, а в предписателния ѝ смисъл. Въпросът, по който се водят дебатите, гласи: приемайки кои сме ние, какво точно от нашето минало и нашето бъдеще си струва да бъде запазено? С какво сме готови да се разделим, към какво сме толкова силно привързани, че при никакви обстоятелства не бихме позволили да бъдем разделени от него? До каква степен бъдещето трябва да бъде оформяно в съгласие с нашите очаквания, вкоренени в миналото, и до каква степен сме готови да оставим неговото оформяне в ръцете на сили, които не можем да контролираме и които изглежда причиняват едно все по-силно отдалечаване от познатите ни идеи относно това как бъдещето би трябвало да изглежда? Тези въпроси, под много различни форми, се дискутират днес в цяла Европа. Всички те трябва да бъдат отправени не към историците, а към политиците, и в края на краищата към европейското гражданство, което трябва да даде отговор като окончателна инстанция, вземаща решенията.

Европейската идентичност е исторически факт. Все повече и повече, тя се превръща и в политически проблем.

Източник

Кшищоф Помиан е почетен директор по изследователската дейност в Националния център за научни изследвания в Париж и професор по философия в Университета Коперник в Торун, Полша. Той е академически директор на Музея за Европа в Брюксел.

Фактори на начеващия граждански манталитет

Автор: Владимир Трендафилов

Подхващам пак мисълта си, че резултатите от последните избори са симптом за нещо ново в българското общество. А именно, за някакво гражданско настроение, макар и все още начеващо, несигурно. Хората гласуваха масово, над 60%, при това не просто за партия, а за начин на живот и конкретна уредба на околния им свят. ГЕРБ спечелиха, защото посрещнаха именно тези очаквания и предпочитания. Ако предизвикат разочарование през следващите четири години, избирателите им, естествено, ще се преориентират към други партии.

Това за мен е знаменателно явление. За първи път виждам българина толкова масово да гласува за настоящето си. Той е специалист по миналото. На досегашните избори главно за него е пускал бюлетината. Комунисти и с-ие гласуват за БСП, защото за нея са гласували бащите и дедите им, „сините“ гласуват носталгично за „синята идея“ от началото на 90-те, макар че никой не е в състояние да формулира точно „идеята“, „жълтите“ гласуват за царя, защото, като е бил съвсем малък, е изпълнявал функцията на цар. Разбира се, картината на мотивите във всеки един момент е далеч по-сложна, но в нея при всяко положение заема централно място чувството за принадлежност към някаква партия за местител на кръвната или духовна рода. Гласуваме преди всичко за тия, за които не можем да не гласуваме.

А и да не гледаме само партийните страсти и изборите. Дори извън тях, погледът на българина е вторачен главно назад. Докато в публичното пространство се вихрят надпревара, мошеничества, омрази, перчене, завист, грубост, основното доверие тече по отработени връзки – в семейството и между приятели. Подобен обект на доверие е и историята ни, особено в апологетична опаковка: славната зора на българското племе, славният монах с чутовната му „историйца“, славното време, когато Македония е била „наша“, славните герои от Възраждането, даже и „славният“ Батак, който днес продължава да служи като средство за

тълкуване на взаимоотношенията с политическите съседни и другоетническите сънародници. Изобщо, не се занимаваме с непосредствения си свят. Българинът е показал досега, че е готов на всякакви компромиси с настоящето, стига никой да не му пипа миналото. На протест пред Народното събрание не се събират и 1000 души, ако не ги организира профсъюз, обаче по интернет-форумите се разгарят луди масови кавги, ечи героика, размахват се мечове и боздугани, веят се конски опашки. В подобен план, политиците ни са до един патриоти на думи, всички тачат свято националната история и държавните символи, но ако се запиташ с какво точно е допринесъл един или друг от тях за благосъстоянието на електората, въпросът е с повишена трудност. Настоящото в България се оказва вечно принесено в жертва пред олтара на миналото. При това от нас самите, ежедневно. Като че ли живеем в един шизофреничен свят, в който ежедневието постоянно ни разделя и само миналото излъчва анонси, че може да ни спои. Но човек просто не живее с минало, освен ако не е напълно обезпечен или съвсем изпаднал. Младите няма как да направят кариера на база на това, което са били. Възрастните пък няма как да изхранят семейството си с исторически блянове и легенди.

На целия този фон юлските избори ми се сториха нещо изненадващо оптимистично. Явно текат споечни движения в нашето общество. Има някакво менталитетно съзряване. Има трезв поглед към днешния ден. Ами радвам се и стискам палци.

Източник

Владимир Трендафилов е роден във Варна през 1955 г. Завършва английска филология в СУ „Св. Климент Охридски“, където преподава до 2001 г. Работи като редактор в „Народна култура“ (1981-1983) и главен редактор в „Български текст“ ЕООД след 2001. От 2005 г. е доцент по английска литература в ЮЗУ „Н. Рилски“, Благоевград.

Упражнения по минимализъм – Част 3

Автор: Златко Енев

Моите хербаризирани прозрения. Долетели неизвестно откъде, уловени без мрежа, летящи накъдето си поискат...

- **31**

За източника. – Ако блъскаме с глава срещу стена и се дочува звук на кухо, това не означава непременно, че звукът иде откъм стената.

- **32**

Итаго. – Книгите, които не превъзхождат авторите си, едва ли заслужават да бъдат написани.

- **33**

Сит на гладен вяра не хваща. – Източникът на проблема най-често е не в липсата на ресурси, а в разпределението на ролите.

- **34**

Разпни го! – Неспособността да разберем нещо и някого почти винаги води до силното желание да ги *накажем* за това.

- **35**

À la guerre ... – Добродетелите на нашите противници ни оставят безразлични. Едва техните пороци ни заставят да се вгледаме по-внимателно в самите себе си.

- **36**

Повод, не причина. – Всеки афоризъм разделя публиката на две групи: едните са във възторг от собствената си интелигентност, а другите горят

от желание да накажат автора за това, че говори глупости. И двете емоции имат само отдалечена връзка с автора.

- 37

Новите дрехи на царя. – Хората, които търсят потвърждение на значимостта си, трябва да се държат настрана от деца.

- 38

Игла без ухо. – Там където всички предават, но никой не приема, не може да съществува комуникация. Това е простата логика зад повечето политически, религиозни и морални дебати.

- 39

Различията в подхода. – Има два начина за стремеж към възвишеното (1: да се стремим нагоре към него; 2: да го теглим надолу към себе си), но само единият от тях е лесен, и може да се практикува групово.

- 40

Не всяко питане води до Цариград. – “Мамо, много ли те обичаше татко?”, попитало Знанието Повторението. „Да, много.“ „Аха. А колко пъти?“

- 41

Аз знам, че нищо не знам. – Най-важният резултат от образованието е, че то премахва неуважението към непознатото.

- 42

Камък за препъване. – Понякога едно приятелство не може да бъде спасено само защото, след като сме простили всичко, ние не успяваме да преглътнем именно обидите, които сме нанесли сами.

- 43

Бумерангът на Сократ. – Унижението е нещо, което хората винаги връщат тъпкано. Ето защо иронията, насмешката и сарказмът са словесни оръжия, които – ако не бъдат използвани с пределна пестеливост – рано или късно се стоварват обратно върху главата на притежателя си.

• 44

Ранно предупреждение. – Най-добре е да се държим настрана от приятели, към които сме престанали да изпитваме уважение. В противен случай рано или късно ще им дадем повод да ни намразят със сила, която единствено пренебрежението е в състояние да предизвика.

• 45

Посмъртна слава. – Да се надяваме, че следващите поколения ще оценят по достойнство онова, което не е оценило нашето собствено, е удобен начин да оставим отворена вратичка за приклещеното си от неуспехи его. С едно уточнение: вратичката най-често е нарисувана на стената.

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като възплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

За употребите на историята – на какво бе симптом скандалът с един проект?

Автор: Петя Кабакчиева

Този кратък текст възникна като изказване в Червената къща в дебат по повод „гръмналия“ през 2007 г. скандал с проекта на българска изкуствоведка и австрийски историк с първоначално заглавие: „История и съвремие на национални стереотипи в България в светлината на Мита за Батак“; преформулирано по-късно на „Батак като място на паметта“. Проектът нашумя обаче под името „Митът за Батак“ и стана повод за мощна консолидация на президент, премиер, представители на политически партии, историческа научна общност като цяло с известни изключения, някои журналисти и „хора от народа“¹ в бурен патриотичен порив срещу чуждестранните „посегатели“ и „изопачители“ на нашата история – порив, който в най крайните си националистически прояви стигна до брутални заплахи срещу живота на нашата сънародничка. От другата страна застанаха известен брой интелектуалци, които не толкова подкрепяха самия проект, а защитаваха правото на автономия на научното поле, и решаването на споровете в него чрез научни аргументи, а не чрез политически натиск. В един момент сблъсъкът бе формулиран добре от писателя Иван Кулеков – дали сме за родината, или за свободата на словото. И както той писа, цитирам по памет „Аз си обичам родината, но все пак свободата на словото ми е по-мила“. Аз се присъединявам към неговите думи, и също признавам, че макар много да си обичам родината, и аз избрах свободата – участвах в дебата като представител на втората общност от хора. Пикът на скандала беше през април-май 2007, т. е. по време на честванията на 131 годишнина от Априлското въстание,

1 Слагам в кавички не иронично, просто допускам, че участващите в протестите срещу проекта граждани от Батак, Копревщица, Панагюрище, са се идентифицирали така.

след това той бавно започна да отшумява, но ехото, мисля, и досега не е напълно заглъхнало. Все пак, има ли смисъл да се връщаме към този случай две години по-късно? Ще анализирам този скандал като социолог, без да навлизам в същината на споровете на историците, тъй като не съм специалист; но точно от социологическа гледна точка считам, че скандалът беше симптоматичен за кризата на значими институционални полета у нас; за съжаление институционалната криза все още е валидна и в този смисъл и друг подобен проект може да предизвика подобен отзвук. Историческата наука – и в проектната ѝ версия, и в опониращата ѝ, беше употребена, за да прикрие кризата на тези институционални полета, и нещо повече – да им придаде нов тип легитимност.

За кои институционални полета става дума и за какъв тип криза?

Твърдя, че скандалът с проекта „Митът за Батак“ е симптом на криза на държавната власт, на медиите, на науката; кризата се изразява в това, че те започват да губят властта си. За да си я върнат, те се опитват да се представят не като себе си, а като говорители на всеобщо споделени нагласи – т. е. опитват се да подменят собствената си логика на съществуване с тази на популисткото говорене. Популизмът е защитната маска на власт имащи, които се преструват, че са говорители на народа, тъй като са изгубили другите си легитимиращи ги ресурси. Популизмът е нападението на губещите власт, която мислят, че тя им се полага по право.

Кризата на държавната власт

Защо говорим за криза в държавната власт? Все още, въпреки предизвикателствата на глобализацията, основната административна единица в съвременния свят е националната държава, като нацията, по известното, дори банализирано вече, определение на Бенедикт Андерсън е „въобразена общност“, която „се въобразява като ограничена и суверенна, т. е. политическа; и като общност – усещане за сплотеност, за силно, хоризонтално другарство, между хора, които не се познават“ (Андерсън, 1998: 23). Подчертавам комбинацията „политическа“ и „общност“, защото „политическа“ предполага идентификация в случая с национална държава; но „общностното“ чувство не произтича непременно от споделено живеене върху определена суверенна територия и уважение към нейните институции, а може да се преживява като родство по произход, по сходна историческа съдба, отвъд конкретни териториални граници.

Поредица от данни от няколко години насам показват, че българите нямат доверие в институциите на държавната власт, като най-ниско е

доверието в партиите, правителството, парламента, съдебната система. Например от данните за България от международното сравнително изследване на европейските ценности от 2008 г. се вижда, че в политическите партии нямат *никакво* доверие 54 на сто от интервюираните; за парламента този процент е 51, за правителството 47. Парадоксално, българите имат най-голямо доверие в институциите на ЕС – в скала от 1 до 4, където 4 е най-високата стойност, доверието в институциите на ЕС е 2.6.¹ Следователно, за повечето граждани на нашата страна българската държавност се е разпаднала, нещо повече, те доброволно предпочитат да делегират суверенитет на ЕС. Единият елемент от двойката национална държава, а именно – държавността, е изчезнал като легитимен в съзнанието на сънародниците ни, и тогава идеята за Нацията трябва на всяка цена да се опита да удържи разпадащата се двойка, прикривайки изчезването на доверието в държавата. *Силната националистична реторика трябва да стане маска на отсъстващата държавност, и така да ѝ даде ново лице.*

Но както е известно, нацията се конструира по сложен начин и има различни типове национализми. Какъв ще е легитимационният ресурс на българския държавен национализъм?

Ако използваме известното определение на А. Смит, че нацията е „наименовано население, което споделя обща историческа територия, общи митове и исторически спомени, масова публична култура, обща икономика и общи юридически права и задължения на нейните членове“ (Смит, 2000: 27), можем да се запитае какво всъщност е останало от нацията.

„Общата територия“ на държавата България, както показват изследванията, вече е доста фрагментаризирана – икономически и социално; и не се мисли като основен идентификационен маркер – в горесметаното изследване на въпроса „Към коя от следните географски групи смятате, че принадлежите преди всичко?“, 47 на сто от хората отговарят, че това е населеното място, в което живеят, срещу 42 на сто, посочили България. А и териториалната мобилност съвсем не е ограничена до националната държава; все повече българи пътуват, учат, работят в чужбина. С разпространението на средствата за масова комуникация и нови-

1 Данните от изследването, с ръководител на българската част проф. Георги Фотев, ще бъдат представени в монография, засега част от тях могат да се видят в on-line изданието на ИОО – София, Политики, брой 3 от 2009, www.Politiki.bg

те информационни технологии масовата култура далеч не е национално специфична, а и училището все повече губи облика си на ключова институция на националната държава, в нашия случай освен всичко друго и затова, че е безинтересно. Ако сме приели европейското законодателство – *acquis communautaire*, то общите права и задължения вече са транснационални. *Единственото, което остава, е убежището на историята, която трябва да крепи националния мит.* И тогава държавата, в лицето на държавниците, ще трябва да вмени на историците публичния дълг да се превърнат, както през Възраждането, в стожер и крепител на българската национална идентичност, а това ще означава историческите аргументи да позагубят ценностната си неутралност, отстоявайки ясна идеологическа кауза.

На свой ред, делегитимиралата се държавност може да си върне част от престижа, ако персонифициращите я фигури защищават, отстояват и налагат „вековните исторически традиции на българите“ – единствената останала опора на нацията, която трябва да крепи илюзията за уж съществуващата връзка между нация и държава. Национализмът като отстояване на гордата ни и многострадална история, и то на българите, е ключово важен легитимационен ресурс в момента – и преди две години, и сега. Проучванията показват, че хората са горди от факта, че са българи – изследването на европейските ценности от 2008 г. регистрира увеличаване на дела на тези, които са горди от това, че са българи с 10 пункта спрямо 1999 г. – сега те са 76.4 на сто. Явно хората имат нужда от национална идентичност, и изворът на национална гордост, след като не е държавата ни сега, вероятно се корени в многострадалното ни минало. Тогава всяко посегателство срещу него – мнимо или не – атакува единственото основание на крехката политическа общност България. И трябва да бъде наказано. Злощастният проект удобно се вписа в тази ситуация, и то двойно – от една страна бе повод за национална консолидация срещу външна заплаха спрямо „нашата“ история; и второ – даде възможност на държавниците ни да се опитат да преодолеят регистрираното отчуждение спрямо политическия елит, като се превърнат в говорители на националната общност. Проектът се оказа случаен повод за вече сложила се ситуация; ако си послужи с пример от Чеховата драматургия, пушката вече висеше на стената в първо действие, и няма толкова голямо значение кой ще натисне спусъка в трето – и да не беше този проект, други поводи щяха да се намерят, и ще се намират.

Проблем ли е националната консолидация, можем да се запитаме? Не, бих отговорила, но проблем е фокусирането, интерпретирането на националното само през миналото, а не през граждански права и спазване на правов ред например, проблем за мен е откъсването на националната от гражданската идентичност. Ако това, което ни обединява, е само миналото, то тогава се връщаме към етническата идентичност на нацията, към сплотяването ѝ в моноетничен народ. А знайно е, че „народната воля“ е отвъд политическо разделение, и че тя често бива „отливана“ във волята и гласа на водач, който започва да говори от името на народа и неговата историческа съдба. Така *опитът за спасяване на политическата общност на националната държава чрез национал-популизъм може да подкопае принципите на функциониране на модерната политика, стъпващи върху представителство на различни интереси, върху отстояване на права на малцинства, на признаване на културния плурализъм; да подкопае, казано с други думи, гражданските принципи на конструиране на нацията, изискващи общ правов ред и гарантиране правата за всички обитатели на територията на България.* И така допълнително да усили кризата на държавността, довеждайки я до прага на нов тип авторитаризъм.

Кризата на медиите

За да се продават медиите, те трябва да се харесват на общественото мнение; но пък и трябва да се съобразяват със съществуващата властова конюнктура. Когато общественото мнение ожесточено привижда в държавниците ни враг (социологическите изследвания категорично показват разцепването на обществото ни на възприеман като привилегирован и корумпиран политически елит и „останалите граждани“), то много е трудно да угодиш хем на общественото мнение, хем на властимащите. Добър изход от тази дилема би бил сюжет, който хем да е скандален – „да има лош“; хем да консолидира хората около скъпа за тях кауза; хем да показва държавниците ни в добра светлина. И алтернативата – и като скандал, и като щастлива политическа развръзка се появи – проектът „Митът за Батак“ даде идеалния сюжет: президент и премиер най-сетне заедно защитават благородна сплотяваща кауза – любовта към Родината и славното ѝ минало; срещу ясен враг – хем национални предатели, хем чужденци... И вълкът сит, и агнето цяло... Този медиен популизъм бе блестящ и подсили държавния национал-популизъм – чрез медиите държавната власт и народът се сплотиха в едно, ведно с прогресивната, милееща за родното интелигенция; срещу изобретен

„външен враг“, двойно чужд – живеещи „навън“, и интелектуалци при това (знае се, че интелектуалците са възприемани и се възприемат „отвъд“ държавната власт и „над“ „народа“). Като стана дума за интелектуалци, стигахме до

Кризата в науката¹

Тази криза е обусловена от много причини и е на много нива.

Най-ясно видима е кризата на финансирането на научните изследвания – знае се, че заплатите в научната сфера – както в научните институти, така и в университетите – не са много високи, а спрямо тези на учените от останалите страни-членки на ЕС, са направо ниски. Затова е и постоянстващо оплакването за липса на средства, които да развиват научния потенциал, а не да го крепят на нивото на оцеляването. Средствата се търсят в две посоки – допълнително финансиране от държавата; както и по линия на проекти, финансирани „отвън“ – до скоро основните спонсори бяха чуждестранни фондации, а от известно време водещи са рамковите програми на ЕС. Какъв е ефектът от това допълнително финансиране?

Държавните институции едва ли биха финансирали критични изследвания, анализиращи кризата на държавността. Засега експертният потенциал при разработването на публични политики е слабо застъпен, очевидно на политическата власт е по-удобно да има идеология, представяща се за научна, отколкото рефлектираща върху идеологическите си ценности наука. Затова приоритетите в областта на хуманитарните и социални науки съвсем доскоро се фокусираха само върху „културната ни идентичност и наследство“², като този приоритет ясно показва привилегированата позиция на Историята, за която стана дума по-горе. На свой ред много хуманитари и социални учени навлязоха в полето на „културното наследство“, а тази „инвазия“ нямаше как да не накара историческата гилдия да пази територията си и да заклеявя всяко посегателство върху нея с обвинението в лаицизъм и некомпетентност. Този аргумент ясно се чу в дебатите върху „Митът за Батак“ – как може изкуствоведка да коментира историческото ни минало?

Фокусирането върху славното минало, необходимо на държавниците ни и ценено от хората, подхрани феномена на научния популизъм. Всъщност всяко подхлъзване към подмяна на научните аргументи с ма-

1 В случая визирам преди всичко хуманитарните и социални науки

2 Сега е добавена и „социална среда“

сови нагласи е популистко¹. Хората мислят, че са бедни, съобщава се, че са бедни; искат да са горди с историята си, изобретява се горда история, и т. н. Научните популисти са любимци на медиите – те говорят красиво, мъдро и разбрано, в техните гласове отекват предусетени истини. Така масовите нагласи започват да подменят знанието, знанието вече не е усилие, то е всекидневна очевидност. Тогава какъв е смисълът да четем и да проверяваме какво някой е написал, дали то е коректно или не, дали се използват аргументи или не.² Сложната, показваща различни гледни точки експертност е дискредитирана; четенето и писането не са истинска работа – и така се връщаме към традиционната българска нагласа „учи, за да не работиш“.³

От другата страна стои проектното финансиране от чужди донори. За мен то определено има своите достойнства – дават се пари за ясна визия какво и как искаш да постигнеш; но има и своите недостатъци. Самите проекти също имат скрита идеологическа програма поне на две нива – на нивото на политическата коректност, която стъпва на идеологически ценности, и е по същество ценностна забрана да се проблематизират определени области; но ако има „забранен“ въпрос, който е политически некоректен, как например се установяват фашизоидни нагласи спрямо ромите? Второто ниво са проектните изисквания, често полагащи очаквани резултати, обвързани с правенето на политики, и там идеологическите претенции спокойно могат да се сблъскат с ответен удар от държавата. Такова идеологическо залитане имаше според мен и в проекта за Батак – промяната на историческата памет не е дело невинно, нито пък леко, и не зависи от един проект.

На научния популизъм противостои научният езотеризъм; на ПР усмивките на определени учени – елитарно високомерие; свръхспециализация, която не вижда контекст и хоризонти. Пример мога да дам със самия проект „Митът за Батак“ – вторачването в конкретна картина (в случая тази на Пиотровски) замъглява цялостната картина, и се губят други значими пластове и хоризонти. Мисля си, че сериозното академично занимание предполага осъзнаване на контекста, в който

1 Професор Георги Фотев добре е анализирал явлениято „народна социология“

2 В едно предаване на Милена Ангелова „Искрено и лично“, насочено срещу сложните учебници на децата, учителка по философия каза, че най-сетне разбрала думите на известен гръцки писател, че четенето вреди...

3 Затова и учените по времето на комунизма трябваше да бъдат „научни работници“.

работим и последиците от работата ни; хубаво би било да представяме тезите си доколкото се може популярно, но не и популистки; да отстояваме ценностите си, без да подменяме с тях аргументите си; да даваме аргументи, а не да ги ползваме за алиби на ценностите ни.

Всички тези реални проблеми, засягащи научната общност, бяха великолепно използвани и преинтерпретирани при о(б)съждането на проекта „Митът за Батак“.

Започна се с реалния проблем с финансирането на науката и ниското заплащане в нея, като учените бяха представени не дори като „социално слаба“ група, а като „оскотели от глад“, несвастно бълнуващи, хора, готови на всичко за 2000 или дори за 200 Евро; жалки Юди, продаващи родината за няколко сребърника. Така образът на „бедния учен“, готов на всичко за пари, се обвързва директно с проектното финансиране и скандалът послужи за делегитимация на този тип финансиране.

Логиката на делегитимирането на проектното финансиране бе следната. След като учените не получават достатъчно пари от държавата – и като заплащане, и за изследвания, то те търсят всякакви проекти, а проектите са финансирани преди всичко от чуждестранни донори. А знае се, че „който плаща, той поръчва музиката“. Чуждестранните донори си имат свои, „чужди“ интереси, които противостоят на „нашите“. Така на голяма част от академичната общност, без историците като цяло (с известни изключения, но тези „изключения“, ако и да имаха историческо образование или сериозни исторически изследвания, бяха обявени за „лаици“) се вмени определен идеологически облик – за тези хора, се (под)сказва, че научното търсене вече не е водено от изследователско любопитство или проблем, а обслужва чужди интереси; следователно то е не просто безродно, а антинародно. В този контекст стана ясно, че учените не случайно използват чуждици, „чуя ли думата „дискурс“, се хващам за кобура“ – перифразираше Гьобелс възмутен гражданин във форумите. Така, всички, отвъд етноса си, които работят по финансирани „отвън“ проекти, и използват чуждици, не са „от тук“, те не са „нашенци“, те са чужденци не в Зимеловия смисъл, а буквално. В конкретния случай тези чужденци посягат на миналото ни, но и на територията ни, за която „кръв сме лели“. Минало и територия се сливат, и учените се превръщат в конквистадори и предатели на собствената си страна.

Делегитимацията на проектното финансиране чрез „Случаят Батак“ имаше няколко важни следствия – то доведе до делегитимирането на и

без това подозрителните учени; и едни възможни критически опоненти бяха лесно отстранени от публичната сфера. На свой ред скандалът допълнително легитимира научния популизъм. Както и държавата, като единствен благонадежден източник на финансиране – учените трябва да се върнат при народа си и да служат на държавата, която е длъжна да ги подкрепя; за да може националната държава да възвърне величието си, оглеждайки се в науката и медиите. Така критическата публичност изчезва и отстъпва място на представителната – „Държавата – това е величавото ни минало“ – ще трябва да повтарят учени, медии и държавници, а флагът на национализма ще прикрива липсата на доверие в държавната власт.

Може би свръхинтерпретирам. Все пак си позволих да посветя толкова страници на проекта „Митът за Батак“, защото се опитах да докажа, че скандалът около него бе необходим за прикриване на кризата в три важни институционални полета. И за съжаление мисля, че ситуацията не се е променила оттогава, кризата си остава, и легитимационните ресурси за преодоляването ѝ са същите. *Коментираният случай показва според мен, как се подменя логиката на функциониране на диференцирали се полета с друга – на науката с масови нагласи; на националната-държава – с националистка реторика; на критичността на медиите – с апология на каузи.* Както казах, възвеличаването на националната идентичност само на базата на „гордо минало“, при криза на държавността, крие опасност от подмяната на гражданската идентичност на нашата нация само с етническа, и така може да доведе до подкопаване на ключови принципи на демокрацията. Които за мен са идеологически ценности, които съм готова да аргументирам и отстоявам.

Дебатът преди две години завърши с въпроса каква е връзката между „случая Батак“, арменския геноцид и датските карикатури на Мохамед. „Случаят Батак“ показва, че всяка нация, народ, вяра си има светини, които са отвъд дебатирание. Ние се чудехме на фанатизма на мюсюлманите, но можем ли въобще да си представим карикатура на баташкото клане, и ако случайно това стане, много е вероятно карикатуристът да бъде светски линчуван и оправдано заклан. И ние си имаме своята вяра, както и турците, арменците, мюсюлманите, която ни задава идентичност и ни крепи. Но все пак това, което отличава модерността от предмодерните времена, е автономното съществуване на различни сфери. Както и осъзнаването на различията. И отстояването им.

Цитирана литература:

Андерсън, Б. 1998. *Въобразените общности*, Критика и хуманизъм, София

Смит, А. 1991. *Националната идентичност*. Изд. „Кралица Маб“, София

Петя Кабакчиева е доцент в катедра Социология на СУ „Св. Климент Охридски“. Участвала е в много изследвания. Автор е на книгата „Гражданското общество срещу държавата“ (2001). В момента я вълнуват основно два въпроса: как е възможна посткомунистическата промяна; как се съотнасят локалното – националното – глобалното.

Коментари (13)

- 26-09-2009 | **Майя Маркова** – карикатури и табута

Засипването на публиката с текстове и образи, които тя не желае да вижда, с времето неизбежно води до притъпяване на чувствителността. Ето защо не съм толкова сигурна, че карикатура за Баташкото клане би имала предсказания от авторката драматичен отзвук. Някой иска ли да извърши експеримента?

Аз си признавам, че ми е трудно да си представя карикатура за клане, пък било то и митологизирано. Такава карикатура би засегнала не само светиня за българския народ, а и изначални табута на хуманизма – човешкия живот и човешката смърт, особено насилствената смърт. За мен тези табута са общочовешки, а не въпрос на фанатизъм, вяра или идентичност на дадена общност.

Е, случвало ми се е да видя карикатури на жертви на насилствена смърт – при което просто слагам автора и редактора в съответната графа. Свободата на словото не включва право на добро име.

Напълно съм съгласна обаче с авторката, че проектът за Батак засяга „промяна на историческата памет“, която „не е дело невинно“.

- 26-09-2009 | **Златко**

„Засипване“? Ако имаш пред вид конкретно случая Батак, Майя, то не те разбирам, откровено. След като стана повече или по-малко ясно, че цялата дандания е била израз на неща, които на запад носят имена като „табуизиране“ или „липса на реален национален дебат“, тя беше покрита с плътно мълчание, под мотото: „може да ни мислите за прости, ама ние си знаем по-добре, нъцки!“ И сега, две години по-късно, през мълчанието си пробива път по някой и друг текст, обграден от ново мълчание, изтъкано от смесица от срам и гняв – и ти ми говориш за „засипване“? Вярно понякога се питам в един и същ свят ли живеем (не че не знам отговора, но и аз имам нужда от самозаблуда, как иначе бих могъл да живея).

Засипване ...

Там, където цари пълно мълчание, несигурност и срам, прикривани под ново, още по-дебело мълчание. Спестявам си по-нататъшните думи, от страх, че може и да прекаля ...

- 28-09-2009 | **ludens** – ВЪВ ВОЙСТВАЩАТА ФАЛАНГА НА ОТЦЕРУГАТЕЛИТЕ

Няма да скрия, че лошо впечатление ми направи авторката тъкмо с тоя си материал. Досега, макар и малко да познавам научната ѝ дейност и творчеството ѝ, винаги съм се стремил да я дистанцирам от един със същата фамилия, титулуващ се „дфн“ – естествено, проверил съм, че е случайно съвпадение на фамилните имена. Та въпросният дфн е един от най-яростните отцеругатели. За него няма нищо друго, освен „популация“, всички са „рептилии“, „това не е държава, а кочина“ и т. н. и т. н. Нищо добро няма да чуете от него за род, нация, държавност!

Жалко, много жалко, че Кабакчиева се е наредила във фалангата на Кабакчиев – сред отцеругателите!

Но пък е радостно, все пак, че тая фаланга никак не е многобройна! Сама авторката казва: „известен брой интелектуалци“. Знаят се кои и колко са тия интелектуалци – има ги на списък под една петиция, и тя уж под мотото за „защита правото на автономия на научното поле“ (?!). Само дето май интелектуалният багаж на тия не е достатъчен да осъзнаят,

че се борят не за научна автономия, а за научен произвол. Произвол, стигащ до най-уродливата си форма с това: „много си обичам родината, но избирам свободата“ (?!?) Що за извратеност може да бъде това – по-много свобода в по-малко обичана родина?

Също така радостно е, че от другата страна на фалангата на „войнстващите интелектуалци“ са, както пак казва авторката „президент, премиер, представители на политически партии, историческа научна общност като цяло с известни изключения, някои журналисти и „хора от народа“.“ Смя да се причисля към последните (не в ТодорЖивковски смисъл!), категорично без да съм фен на президент (все още сегашния), премиер (тогавашния), нито съм оторизиран да представлявам която и да е политическа партия, не принадлежа към историческата научна общност и журналистическата такава. Но имам претенцията да принадлежа към българския род и българската нация. И основателността на тази си претенция отстоявам в люти битки с всякакви кабакчиевци и други, които и да са, каквито и да са, щом са отцеругатели. Щом за такива българската историческа памет и българската национална идентичност са само „научни и институционални полета“ за посаждане на „автономно съществуване на различни сфери“.

А останалите приказки на авторката за „проектното финансиране“ и други подобни май са й били необходими само за баласт, евентуално – за надяване на маската на надута ученост. Кое по никакъв начин не може да скрие принадлежността й към „фалангата“.

Само се чудя дали студентите-платено обучение в катедра Социология на СУ „Св. Климент Охридски“, на които преподава доц. Петя Кабакчиева, някой ден няма да се усетят и да тръгнат да си искат парите обратно? Въпросът е риторичен, защото съм сигурен, че тия студенти са българи.

- 28-09-2009 | **Златко**

„Избирам Родината пред Свободата“ – звучи ми откровено, ясно и разбираемо. Просто като лозунг на всичко, което сме, най-вероятно в очите на чуждите, но – доколкото мога да разбера от този коментар – очевидно и в собствените си очи. Уважавам смелостта на това изказване (не казвам „наглостта“, моля отбележете), но това е всичко.

Освен ако уважаемият ludens, както подсказва никът му, просто си играе с нас. Би било жалко, наистина ...

- 29-09-2009 |**Н.Александрова** – Мисля, че...

Доброто образование предполага да се стимулира критическото отношение, самостоятелното мислене и непрекъсната проверка на установените знания. В тоталитарното време се преподаваше с аксиоми, веднъж завинаги установени истини. По този начин са образовани и недообразовани стотици хиляди хора. Изобщо не се поощряваше, да не кажа по-скоро се санкционираше, хипотетичното, самостоятелното мислене, съмнението в някакви „установени истини“, а в българското образование изглежда продължава да е така до голяма степен, за съжаление.

Споделям цитираната от авторката мисъл на Кулеков и също съм убедена, че националната гордост, както и националния нихилизъм са резултат на еднакво елементарно мислене.

- 29-09-2009 |**Б.Павлов** – За връзката между историята и политиката
Нашата изначална Родина е, разбира се, Свободата.

За нашата нова история, може би, щеше да е по-добре ако беше започнала с безпристрастен, академичен туд, не – с полемичната книжица на Паисий; за нашия народностен дух, сигурно, щеше да е по-здравословно ако не се луташе между Атила и св. Климент; за българския национален характер, несъмнено, щеше да е по-хигиенично ако не се отъждествяваше с анекдотичните герои на Алеко и Елин Пелин. Но стерилността, (дори в науката), по нашите земи е лукс, чието промотиране също е заразено с идеология. Този извод не прави идеологиите неприемливи, той само настоява за тяхното идентифициране.

Ако анатемосаме „мъртвия“, национален мит без да предложим нещо живо в замяна, ако го подменим с нещо, отчувано в харизания кувъз на научната стерилност, рискуваме да останем завинаги в познатата, сюрреалистична действителност в която Калмука е задрямал в очакване на Годо, докато Хитър Петър и Настрадаин Ходжа разиграват на табла европейските фондове.

Крайт на историята е начало на друга история – там социологията е вплетена в антропологията, а тя е просмукана от психология и от биологията ги дели само предубеждението, че „цивилизационния избор“ е безукорно финансиран проект, не – кървяща действителност.

So, welcome back – на изначалната, родна земя, без страх и предубеждения.

- 30-09-2009 | **Студент по социология от СУ, о** – Основен проблем съзирам в общественото споделената п

Обществените нагласи, които ми се виждат проблематични, са няколко – първо, обществената нагласа към науката. Тя е добре описана в анализа (като обслужваща общия интерес, които в случая се отъждествява и даже материализира в образа на държавата! С една дума – като обслужваща държавата и властта). За обществените нагласи към това за какво са ни медии и как трябва да работят те трудно мога да говоря. Нагласата към държавата обаче и по-точно какво е това „държава“ ми се вижда наистина ключова.

Имам чувството, че в публичното пространство един и същ средно интелигентен човек може безпроблемно да произнесе две изказвания непосредствено едно след друго и да не съзρε противоречие между тях. Първо да каже нещо от рода на „те, държавниците, с тяхната некадърност и корумпираност през последните 20 години ни докараха дотук“ и веднага след това „но какво всъщност е държавата – държавата, това сме ние, гражданите!“. Противоречието е, че в първият случай държавата се мисли като някакво външно тяло-апарат, противопоставено на „нас“, гражданите. Във вторият случай тя е тъждествена на (националния) колектив от граждани, които са граждани на тази държава. И тук няма да премълчавам онова, което за мен е очевидно – не, държавата не сме ние, гражданите! Държавата е конкретен властови апарат, който управлява цялата териториално-административна единица, която ние, гражданите, населяваме. Ако Луи еди-кой-си можеше да каже „държавата, това съм аз!“, то националист, управляващ еди-кой-си държава без проблем може да каже „държавата, това сте вие гражданите“.

Но по-голям проблем ми се струва не толкова присъствието на интерпретацията на държавата като „ние, гражданите“ в обществените представи, а именно несъзирането на проблем и противоречие между нея и представата за държавата като конкретен властови апарат. Ето защо другари националисти, ще си позволя да ви забия един вербален шамар. Смятам да опетня името на нашата майка-държава, което вие си въобразявате, че така сърцато браните, като ще напиша: **в България държавата е мит!** Пратете ми сега ДС, че застраших националната ни идентичност и съответно сигурност.

- 04-10-2009 |**мари**

Какво по-актуално от това да пишеш или пък да публикуваш текст за един проект, предизвикал достатъчно полемика преди две години – това е на „топа“ на актуалността, а за разни напълно неактуални случаи като партии, които, докарани с автобуси бедни роми от няколко села, учредяват партия под звуците на османски военен марш, разбира се не си струва да се пише.

Е, разбира се в крайна сметка – и за г-жа Кабакчиева, и за много други като нея, има и други варианти – могат например да почнат веднага да се борят за това османският военен марш да бъде не само химн на една партия, дето я създадоха двама твърде „обезправени“, но и на цялата страна да стане химн :)

- 05-10-2009 |**Златко** – ге:

мари писа:

Какво по-актуално от това да пишеш или пък да публикуваш текст за един проект, предизвикал достатъчно полемика преди две години – това е на „топа“ на актуалността, а за разни напълно неактуални случаи като партии, които, докарани с автобуси бедни роми от няколко села, учредяват партия под звуците на османски военен марш, разбира се не си струва да се пише.

Именно! Подборът на статиите тук, колкото и субективен да е, отразява сравнителната важност, която аз успявам да придам на и изстискам от едно или друго събитие откъм България, въз основа на медийното му представяне. Досегашният оркестриран шум около „мюсюлманската партия“ и паметника на турския воин ми говори много за страховете, които в сегашния момент не оставят „средния/средната“ българин/българка да спи нощем, но поне до този момент не ме убеждава, че освен тези страхове зад случая се крие и нещо по-важно или по-интересно. С удоволствие бих публикувал някой или друг по-умен текст, ако само бих намерил такъв. Досега обаче намирам (или ми се предлагат) само вариации на шум, без достатъчно съдържание зад тях. Това е основната причина за мълчанието на „Прегледа“ по този иначе не безинтересен социален феномен.

- 06-10-2009 |**мари**

Мога да ти кажа само, че т. нар. среден българин съвсем спокойно си спи. Той отдавна е обръгнал и от пишман политици, и от пишман изследователи и интелегенти.

- 06-10-2009 |**Златко**

Ами то това май е, защото всичките сме родени научени, а, Мари? И ние двамата с теб, доколкото мога да забележа, изглежда сме доста типични примери за това ...

- 06-10-2009 |**мари**

Е да, в този смисъл си напълно прав.

Но въпреки честия, понякога дори краен индивидуализъм, който е характерен за българите (ако си позволя това обобщение, въпреки че не обичам обобщенията :)) има неща, които не зависят от лично конструираните ни светове; неща, които се случват, без значение дали ги виждаме или не. Ако някой ден те все пак ни „праснат по челото“, изободат ни очите така да се каже, вината ще е тяхна, предполагам :), понеже не са били съответни, не са се държали според представите или конструкции-те на собствената ни многозначковщина.

- 03-09-2013 |**пъчев** – в къщата на обесения

да се разберем първо – музеят в батак е един от много добре уредените – в сравнение с разрухата на музейното дело у нас и някакви си 300 хиляди, които такива мекерета като дянков „дават за археология“ /миналата година – ББ/ второ – беше просто скандално опръсканата с кръв историческа църква в батак да стане „храм“ – т. е. да се служи в нея, след като е ОБРЕМЕНЕНА с толкова история /наблизо има голяма хубава църква – и тази трансформация от „паметник“ в „храм“ е дело на някакви перекендета с мотори от пловдив, подкрепяни от тамошния „дядо владика“ и безропотно налюдавана от българи пред екрана на телевизорите си с бира в ръка/. трето – самите събития са смразяващи /даже за нашата кървава история/ и човек или физиологически се брани да вниква в тях, или е толкова болезнено свръхчувствителен към темата – че никакви проекти и свободи не оправдават начинанието на тази наша „изкуствоведка“.

разправяли са ми за някакъв ранен партизанин – който едно – е партизанин, и второ – докторът вероятно е считал, че ще умре от раните си.

та показвал с пинсетата разни вътрешности и ги подръпвал пред чичо ми /тогава студент по медицина/ до степен на мъчителност и изтезание, че полуживият човечец с изтърбушени вътрешности успял да процеди през зъби – „докторе, ако оживея – жална ти майка“. и она чак тогава се усетил...

батак, балканджи йово, случаят с този антон от стиховете – това са смразяващи факти от нашата история /а нямам време да уча историята на нова зеландия – стигат ми нашите – колкото и „локални“ да са те/, както и гадости от рода на хонорара на доган по хидро-въпросите. просто българинът, един свит човечец с огромна прото-сила в себе си /грапава като скала от относителна неукост, но и непредвзетост/ не обича да рови в неща, които са СРАМНИ, ЖЕСТОКИ, НЕЧОВЕШКИ, ГАДНИ. оттам идва и априорната неприязън към въпросния австриец, към неговата асистентка, към този проект.... тук не става въпрос за истина. когато се рани нечовешки човещината – никаква истина не играе роля. защото знаем, че истината се ражда в кабинетите и също знаем – че тя не е една. затова еди кой си „под мустаците увиснали и т.н.....“

за това се касае.....

впрочем – в музея е ятаганът на барутанлията – изключително красив – като че ли декоративен, а толкова глави е пробил. има и снимка – на някакви башибузуци – истински маймуни. такива и една полуглуха пена да наебът – вече е срамно, отблъскващо, нараняващо. а са били изнасилени и убити хиляди жени – не от холивудски актьори, а от същите кретени на снимката.

казват, че турците са предизвикали клането не на последно място от завист, защото батачани са имали добър за времето си поминък и са имали парици.

та не знам какви истини биха били изнамерени от изследователите по проекта и какво ново би било казано с тези проклети петдесетина хиляди евро бюджет.....

сигурен съм обаче, че „истината за батак“ е като обичната ни майка, която охотно даваме в старчески дом – защото вече се посира на 86 години и е сенилна – и се опитваме да мислим за нея като за онази хубава жена от спомените, която ни е люляла и от чиято гръд сме пили животворното за нас мляко...просто не знам. отидете в батак и опитайте да разберете какво имам предвид.

Акъл или пари?

Автор: Лидия Стайкова

Тази сутрин четох **Mrs Dalloway**; Peter Walsh седи на сянка и пуши, наблюдава минаващите по улицата лекари, бизнесмени, жени – способни, енергични, добросъвестни – добри хора, на които можеш да се възхищаваш и да повериш живота си. Първо си казах, че никога не съм се чувствала така, но после си казах, че няма как да съм израснала с пълно недоверие към възрастните. Въпросът, тогава, е как съм изгубила по-голямата част от него, за да се стигне дотам, че компетентността и добросъвестността неизменно да ме учудват в последните не-помня-колко години. Струва ми се, че повечето хора тук не смятат, че е необходимо да бъдат компетентни и добросъвестни, не възпитават децата си така, че да развиват компетентността и добросъвестността си, но в същото време очакват тези неща срещу високо заплащане. Вярват, че ако имаш пари, няма как да не си купиш компетентно и добросъвестно обслужване.

Свикнахме да оправдаваме липсата на компетентност и добросъвестност с ниското заплащане, и малко хора си дават сметка, че е нужно време, вдъхновение и любов, а не просто предвкушане на високо заплащане, за да се изгради добросъвестен и компетентен професионалист. Дали от чирак, който не се старее много и пести усилията си, тъй като на този етап не получава пари, ще излезе добър майстор? Струва ми се, че на младини се стараех да бъда добра в работата си, защото бях наясно, че ще получавам малко и ще се налага да работя и друго, т. е. не бях мотивирана на първо място от заплащането, а от възможността да правя това което обичам. Вероятно ставам все по-добра заради това, че не измервам всичко, което правя в работата си, в пари.

Не се изморявам да повтарям на прохождащите в някоя област, че вместо да се оплакват от заплащането е добре да си дадат сметка, че чираците всъщност плащат на майсторите, за да се учат на занаят от тях. Познавам немалко студенти, които предпочитат да мързелуват през ва-

канциите вместо да стажуват за 400-500 лв. на месец. В същото време, разбира се, познавам и такива, които се борят за да ги вземат на стаж без заплащане, но те в повечето случаи учат някъде другаде.

Струва ми се, че докато предпочитаме да получим пари вместо акъл, компетентните и добросъвестни хора у нас ще намаляват.

Източник

Лидия Стайкова е учител по английски език и образователен консултант. Живее в България. Търси връзките между бизнеса, киното, храненето, политиката, религията, литературата, науката, околната среда, философията, емоциите, интелекта и др. Споделя откритото в блогове, разговори и писма.

Коментари (1)

- 27-09-2009 | **Хикса**

За пръв път в живота ми се случва да съм напълно съгласен с нещо, което друг е писал!

И нито една дума не ме издразни! Ех, старост-нерадост! А може да е просто защото текстът е мъничък?

Сълзите

Автор: Златко Енев

Да те оставя ли сам? – попита майка му изотзад и се закашля, остро, режещо.

Той не отговори, придърпа с крак една от табуретките и се отпусна тежко върху нея. Ковчегът се заклати застрашително и той го подпря с коляно, гледайки стреснато към мъртвеца, който за малко не се изгърси на пода. Беше евтин, паянтов ковчег, направен от тънки летви и прекалено плитък за все още тежкото тяло на баща му, което стърчеше поне с педя над страничните стени. „Утре ще трябва да връзваме капака с въже, ако не искаме да го изгубим по пътя“, помисли той, после се запита дали не е редно да целуне баща си, но восъчната студенина го отблъскваше и той се задоволи с това да поправи малката китка изкуствени цветя, бутната в ревера на старичкото, поизносено сако.

Майка му затвори вратата зад себе си. Той зарови глава в ръце и се унесе.

* * *

Телефонът иззвъня малко преди полунощ и сърцето му подскочи. Мразеше тия късни обаждания, винаги беше ги мразил. Знаеше, че рано или късно ще дойде и това, но все се беше надявал, че ще го завари някъде през деня.

Беше Люси, жената на брат му. Гласът ѝ трепереше, той трябваше да се напряга, за да я разбира.

– Кога? – изръмжа той, притискайки слушалката към ухото си с все сила. Болката го успокояваше малко.

– Днес, преди два часа. Инфаркт, докато се качвал по стъпалата. На място.

– Батко какво прави?

– Плаче, не иска да говори. Погребението е в други ден. Не можело да се отложи, защото спира тока, повече от два дни не могат да го държат в моргата.

– Добре, аз ще се оправя – каза той и прекъсна линията. Ухото го болеше и пицеше тъничко, някъде отвътре.

– Да те оставя ли сам? – попита жена му, някъде откъм другата страна на леглото.

Той изръмжа нещо нечленоразделно и се зави през глава. Сега вече го болеше не само ухото, болката се беше разпростряла из дребните костици по долната част на черепа му и го караше да скърца със зъби, тихичко, за да не се чува. Опита се да открие в себе си нещо, което би могъл да нарече с някакво свъстно име – скръб, мъка, може би дори отчаяние – но вътре нямаше нищо, той се чувстваше празен и лекичък, толкова лекичък, че дори една пръдня би го запокитила напред като реактивен двигател. Впрочем, вечерята тежеше в стомаха му като камъните в корема на вълка, той напразно се въртеше и търсеше позиция, в която да успее да заспи. По дишането ѝ можеше да разбере, че и тя не спи, че иска да му каже нещо, може би нещо мило, добро, човешко, но празнотата го беше оставила безсилен и изцеден, като пословицната риба на сухо, и сега той не успяваше да събере сили, за да отвърне на зова ѝ – докато накрая тя се отказа и заспа, оставяйки го сам и вслушан в приглушеното тракане на стенния часовник, което днес, кой знае защо, му напомняше за терцините на Данте.

* * *

Изглежда в края на краищата все пак беше заспал, защото не си спомняше за привичния ужас преди приземяване – опомни се едва когато почувства как някаква ръка го разтърсва, внимателно, но упорито. Беше една от стюардесите, не съвсем младо момиче, но с хубав и стегнат задник, в който той напразно беше се опитвал да се заглежда, още на тръгване, в Берлин.

– Пристигнахме – каза тя с професионална усмивка. – Добре дошли в София.

– Колко е часът? – попита той ужасено, докато яростно дърпаше раницата си от багажното отделение. – Закъсняхме ли?

– Не, напротив – изгледа го тя изненадано, почти уплашено, но той вече хвърчеше напред по празния коридор на самолета, някакъв странен, разсеян терорист, забравил да изпълни мисията си.

– К'во става, пич, таксе ли търсиш? – Брадясалият, дългокос тип го изглеждаше преценяващо, подръпвайки от фаса си. – Айде с мене, няма да се пазарим много.

Той мълчеше.

– Пич, ти добре ли си, а? – онзи го изгледа загрижено. – Нещо много си пребледнял, да не ти е лошо?

– Баща ми ... го погребват утре – изграка той, потискайки болката, която този път се беше загнездила в стомаха му. – Трябва да хвана нощния влак за Шумен, в единайсет. Или да ме караш до Шумен, но не знам дали имам толкова пари.

Онзи подсвирна и погледна часовника си.

– Двайсет минути оттук до централна гара ... Добре, пич, моли се само тая нощ да са пияни сите софийски катаджии. Хайде, идвай.

Уличните лампи по Цариградско шосе прехвъркваха над главите им като тараби. Шофьорът беше се вкопчил във волана с побелели ръце, тихичко си напяваше Руфинката и само от време на време яростно натискаше клаксона, за да прошепне след това „яки са ни ангелите, пич, и тоя път ни се размина“. Той се беше свил в седалката, повтаряйки си, че все пак е закопчал предпазния колан, затваряше очи при всяко следващо изпреварване и притискаше с две ръце раницата към стомаха си. Добре, че не беше ял нищо.

– Давай, давай, пич, имаш три минути още! Не се осирай накрая, братче, бягай! Не ти ща парите, бягай, чуваш ли? Аз да не мислиш, че баща нямам?

Той си обеща да даде парите на първото цигане, което се мерне пред очите му, после затропа лудо по мръсния под на празното, миризливо фоайе. Дебелата лелка зад мътното прозорче стреснато отброи парите му, изръмжа нещо на изпроводяк и продължи да дреме. Той отново хукна, болката заедно с него.

* * *

– Успях, тате, пристигнах – прошепна той уморено. Дебелата свещ, втъкната между пръстите на мъртвеца, замига припряно в отговор. – Уф, ще си събуя обувките. Ти прощавай, ако понамирисва, от вчера съм на път.

Априлското утро, сиво и опушено, не бързаше да прогонва мрака отвън. Той внимателно придърпа табуретката до стената, облегна се и

с наслада пое студенината на неотопления зид. Побиха го тръпки, отдръпна се. Чак такава жегла не чувстваше.

Поседя малко, вгледа се в жабешки плоското, непознато лице, въздъхна.

– Ама и ти намирисваш, тате, ще отворя малко да се проветри. Само малко, знам, че не обичаш течение.

Пламъкът на свещта затрепери сърдито, но после се успокои, притихна. Старецът винаги е бил разбран човек.

– Едно момче помогна, нашенче. Само дете не ни утрепа и двамата, вече си мислех, че заедно ще вървим нагоре ... Уф, прощавай, глупости говоря, от безсъние ще е.

Поседяха още малко, помълчаха.

– Тате, ще те питам нещо, няма кой друг – престаши се той накрая. – Ти да не се обидиш нещо ... Малко ме е срам, ама няма как. Защо не мога да пророня и сълза бе, тате? Аз човек ли съм или камък? Кажете ми, защо е така?

Свещта го изглежда учудено, замисли се, после припука няколко пъти, но отдръпна нагоре и се разгоря уверено. Той въздъхна облекчено.

– Уф, вече си мислех, че ще ми се скараш. Ти сигурно си забравил, ама аз помня как те питах като дете защо никога не плачеш, а ти все ми казваше „Щото съм татко“. Чак после се престаши и ми разправи, че и ти плачеш понякога, ама тайно. Само че аз и тайно не мога, тате. Срам ме е страшно, мъча се, но не ще и не ще. Не знам какво ще правя утре, като се съберат хората. Бива ли такова нещо, а, тате?

Стана и затвори вратата към терасата. Старата къща започваше да се пробужда, с проскърцване и покашляне, може би почесвайки се там, където човек се почесва сутрин ... От долния етаж вече се чуваше суетня, тракаха врати, носеше се миризма на готвено.

– Добре тате, аз ще те оставям тогава. Малко да се стегна, че съвсем на партизанин съм замязал. Пък и хората ще искат да ме видят, жива мечка от Берлин дошла ... Хайде, ти почивай.

* * *

Ръмеше неприятен ситен дъжд, над гробищата брулеше безмилостен вятър и поп Стайко през цялото време притискаше килимивката си, ако и да се мъчеше да чете старателно – брат му беше дал някой лев отгоре, за да пробуди поне малко ентузиазма на отчето. Червеният му ракиджийски нос капеше, старецът се секнеше басово в голяма кърпа на

квадрати и продължаваше да чете, търпеливо изреждайки безкрайните имена от списъка, приготвен от някой грижлив роднина. Сигурно чичо Димчо, той май единствен знае историята на семейството.

Обядът премина делово, без ненужни прекъсвания. „Слава Богу, че тук няма навик да се държат безкрайни речи“, мислеше си той, докато опъваше поредната ракия – мека, но яка, като тукашните хора. Ако не я държиш под око ...

Брат му седеше до него, наплакал се беше, сега изглеждаше явно облекчен, даже беше се впуснал в дълги, заплетени и несмели обяснения с братовчеда, с когото не разговаряше вече от години. Майка му беше прекалено заета да подтичва и да се грижи за всичко, черният чембер се беше килнал и откриваше хубавите й, все още напълно запазени коси. От време на време огледалото отсреща му показваше едно присвито в спазматична тръпка лице, цялото само очи, заради тъмните кръгове, и той бързаше да отмести засрамен поглед. Не, нито следа от влага. Сухи, вторачени, вкочанени очи.

Вечерта отпусна натежал корем, денят се беше изнизал като тъничка пушилка, незабелязано. Вкъщи работата продължаваше – отново софра, този път само за най-близките, отново тежки лица, постепенно олекващи под ласкавата длан на ракията. Той седеше заедно с всички, дори не безучастно, дори разпалено, когато някой започнеше да разправя една или друга от безкрайните истории на баща му ...

– Та купил значи бай Митко две дини, ама големи, по десетина кила, и понеже не му се навежда чак до задната седалка, треснал ги до себе си на предната, ама те големи, мястото тясно – и таман изпърпорил до края на баира с Трабанта, по едно време, що щеш, отваря се страничната врата и дините, бухта-бахта, надолу по баира. Бай Митко псува отгоре яко, нали го знаете какво гласище имаше, ама дините не слушат, дъндуркат си надолу и даже подскачат по паветата, мислят си тъй ще им се размине. Отдолу пък се задава Бодуров, облечен в най-новия си костюм, туй май някакъв празник беше. И вика нагоре: „Енев, няма страшно, аз сега ще ги хвана и двете!“ Хубаво, ама баш пред него едно кьор-паве, подскача значи оная ми ти диня, пръсва се на сто парчета и – пляс – право отгоре на Бодуров, барабар с новия костюм и всичко. Единият псува отдолу, другият отгоре, цял концерт направиха, като котараци напролет, после два месеца не си приказваха.

Компанията се застиска, напъна се да остане сериозна, както го изисква случая, но накрая не издържа и започна да дудне приглушено, като ручило на гайда. Той също се улови, че се тресе неудържимо, макар и да знаеше историята наизуст, в нея нямаше нищо измислено и тя отдавна вече беше станала неотменна част от фолклора на малкото градче, зажадняло за малко разтуха, като всяко провинциално гнездо.

– Ами оная, другата, като бяха едно време комбайнери. С Ламбов двамата, не я ли знаеш? Е, чакай сега, тя тая е още по-сладка. Отиват те значи на кирия, комбайнерите много им плащаха, пък през лятото винаги имаше нужда от доброволци, плюс това текезето безплатно хранеше. Та седнали нашите двамка в стола на текезето, Андрей готвача техен човек – и да вземат да изядат, ако щеш вярвай, цяла една тава с кюфтета. Надули се като плондери, не могат да се наведат и обувките си да завържат, ама нали са комбайнери, отиват след обяд пак на полето. Хубаво, ама Ламбов по едно време нещо го стегнал стомах, спрял той комбайна близо до един орех и вика на нашия: „Енев, аз сега се връщам, нещо зор ме гони.“ Бе десет минути, бе двацет, половин час – няма го човека и това е. Отива бай Митко – и що щеш. Ламбов като клекнал, хич да не види, че му се подвила престилката, комбайнерската, и да вземе да свърши всичката работа върху нея, като на килимче. А той, нали го знаете, сто и трийсет кила човек беше, та и голямата му работа и тя не е от най-малките – напъва се значи да стане, ама не може, къде ти! Прикlescена престилката под големия товар, не го пуска да стане и – край! И понеже го е срам, не смее да гъкне, клечи си там и чака да изсъхне, та да олекне. К’во се хилите бе, чиста правда ви разказвам, после два часа му стърпали престилката с чукедечи, доде заприлича отново на нещо.

– О, тя тая нищо не е. Ами като ходили веднъж за риба, ама по забранено време, и от страх да вземе Ангел да си закачи джуката на собствената въдица, в тъмното ... Та да видиш после как се буди доктор Марчев посред нощ, пък после как ги изтипосаха в градския вестник, глобата едно на ръка ...

Ами тая ... Ами оная ... Историите летяха една след друга, все по-пиперлии, по-засукани, сърцата се отпуснаха, лицата се зачервиха. И тук изведнъж нещо го преряза отвътре, стомахът му се присви, той едва успя да скрие лице в шепи и се разтърси от конвулсии, безсилен да направи каквото и да било против напора на бурята, която напъваше да се излее през очите му. Хората изтръпнаха, замълчаха, брат му го изведе, почти

изнесе, в съседната стая, но вечерта вече беше приключила и скоро след това всички побързаха да се сбогуват, със сконфузени, смалени от срама лица.

Само мъртвецът продължи да се смее, предоволен от случилото се, някъде там, от високото.

По-късно, вече в късна нощ, той се пробуди, преобърна прогизналата, мокра възглавница, прошепна сънно „Благодаря ти, тате, много ти благодаря!“, и заспа отново, дълбоко и спокойно.

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като възплъщение на българското“ (2010).

Коментари (3)

- 27-09-2009 | **mira d.**

bravo! mnogo mi haresa razkaza! 4udesen i mnogo dobre napisan. hubavo sa predadeni i dve emocii – tugata i smeha, ot kojto zivite, dokato sa zivi, ne mogat da se oturvat...

- 28-09-2009 | **Rodolubec** – Xaresa mi!
Zashto li vsichki xybavi sadbi sa pochti kato moiata...

- 28-09-2009 | **Гост**

Поздравления, Златко!

Прекрасен въздействащ разказ. Много ме натъжи, но въпреки това се почувствах страшно добре. Венци

Whiskas & Whisky

Автор: Антон Терзиев

*Първо се потапяте в езика
После повтаряте в паузите и усъвършенствате произношението.
Накрая жонглирате с наученото в реални истории от живота.
Всичко това в една приятна атмосфера под
ръководството на преподавателя.
От обява на Евроцентър Вавилон*

Ако се прибираш от парти на четвърти километър, това едва ли е класическата любовна история, която ще ти се чете. Две страници преди съм са нещо винаги похвално, но ако ще лягаме, пускай нещо на Рошийн Мърфи и да се приключва. Не. Това тук е нещо много повече – това тук е историята на две лексикални единици, слети в сложна глаголна конструкция. Още в самото начало обаче, искам да кажа едно – всяка прилика с действителни лица и имена е в съществена разлика с реалността, и ако някой ми повярва ще е много, ама мнооого лоша идея. Особено пък вие, мистър Кънингам.

Всичко започва един петъчен следобед, когато ми писва да си проверявам пощата през пет минути. Чакам писмо от издателя си, който от известно време изглежда не помни, че ми е такъв. Хлабавите нерви ме изсухлят на „Шипченски проход“, далеч преди да разбере как и защо съм обул старите си Рону. За да не се връщам с празни ръце купувам ежедневник. Ето така. Сякаш точно там ще видя обнародвано обяснение и извинение за творческите си неудобства. Да ама колкото и да преглеждам каретата, подобна изповед отсъства. Не остава друго, освен да навия вестника на фуния, да хвана острия край и да се огледам. Според позиционирания на кръстовището с „Коперник“ оракул на СКГТ, трамвай 20 ще додрънчи след 20 минути. Опрян на същото табло един пенсионер умира от скука. Букетът ми го стресва, но човекът не отхвърля жеста. На-

против, преди да седне да чете за любимия си Сергей Станишев, докосва периферията на въображаема шапка. Ей тогава я виждам за първи път. Физиономията ѝ и три четвърти от тялото ѝ стоят под една обява за уроци по английски, от онези на „Евроцентър Вавилон“, с нарязаните като гирлянд краища с телефонни номера. Ако не бях купил тъпия вестник, сега дядото щеше да задушава още цели двацет минути мисис Кънингам с гърба си. Теодора Кънингам е на около 35 години, с физиката на Тина Търнър, отпреди трийсет и пет, с агресивна прическа и големи обеци. Като казвам големи, имам предвид, че диаметърът им е поне колкото обръчите на Сатурн. Същата вечер решавам, че ако продължа да страня от космическите си фетиши – както съм правил досега, рискувам да остана с език по малко. Телефонирам веднага. Веднага след дълго помнещия се финал на едно каберне, по-точно. Обаждането ми обслужва някакъв служебен глас. Готово. На следващия ден ме чака среща с революционен метод за учене, разработен на базата на невролингвистиката, който единствен ще активира изпадналия ми в кома запас от думи.

Събота, пет часа. Урокът ми започва след броени минути, а аз още съм на най-нереалното място на света – пробната на ТПК „Димитър Благоев“ на Дондуков и Раковска. Не се шегувам. Меря скъсени дънки Wrangler, по чорапи, върху разтворена двойна страница от вестник „Дума“ в професионалната компания на четири огледала и шивачка на бор на патрона. По дяволите, с изключение на ноктите и достойнството ми, от диоптъра до дедлайна, всичко подло се скъсява. Разсъждавайки върху това съм пропуснал да чуя какво ми казва жената. Чака да ѝ платя седем лева. Оставям осем и изхвърчам. Няма нужда да гледам часовника си, ако поддържам добро темпо ще стигна до Плиска за четвърт час и ще съм закъснял с половин. Педалите натискам предпазливо – пазя дънките от веригата. И щях да ги опазя, ако не беше готиният майски дъждец, който ме опика от главата до петите. Калниците ми пазят на 85 %. Останалите 25% ме правят в момента 110%-ва зебра. Когато пристигам, връзвам колелото за катерушка на занемарена детска площадка. Плюнката ми може да възстанови липсите на пясъчника. В тоалетната свалям зооморфната кожа с помощта на милион салфетки. На излизане обувките джвакат издайнически, всичко друго е под контрол. Преди да натисна бравата чувам да обсъждат PastPerfectTense. Нахлупвам шапка невидимка, но някой седи близо до вратата и удрям седалката му с трясък. Перфектно. Ехидните пламъчета в погледа на групата да-

ват да разбере, че закъснявам с повече от половин час. Мисис Кънингам обаче, не възнамерява нито да забива маникюр над лакътя ми, нито да ме мери с тебешир и ключове, както математичката от 55-то СОУ преподаваше уравненията с две неизвестни в 6-ти клас. Напротив, с усмивка, разбираща какво означава за офисната „кирка“ диктовка в почивните дни, намества масивна рогова рамка в основата на чипото си носле и посочва дъното на залата. Аз не съм точно офис кирка и точно затова съм солидарен с останалите – те са. Програмисти, дизайнери и администратори – бубите на дигиталния свят, всяка мъкнеща по огромен пиксел на гърба си.

Овладеявам пожара по бузите и обстойно разглеждам обекта на желанието си. Упражняването на езика, по някакъв начин е спасило задника ѝ от подигравките на времето. Тялото ѝ е като американското осемдесетарско кино – без дълбоки послания и претенция за художественост. На лице са само елементите за здрав екшън. Масивните пръстени, хипарските гривни и двойния гердан с тюркоазени диско топчета. Горните краища- колан на полата ѝ държат кръста със широка, хлабава, „хиперлингвистична“ панделка, която едвам-едвам се сдържам да не дръпна. От това знам, че най-много ще пострада граматиката ми. Червеният химикал ще налази диктовката ми като мравуняк пита. Когато свършваме чакам всички да излязат. Ушите ми бучат. Само след секунди кануто ми може да се разбие на трески в токовете на мисис Кънингам. Още с първия си откос обаче, свалям всяко недоверие. Казвам ѝ, че съм писател, че съм спечелил конкурс за издаване на английски, че отчаяно търся преводач на последния си сборник, че дедлайнът от издателството е надвиснал като Дамоклев меч над главата ми, че... Глупостите ми хипертрофират пред ухилените ѝ очи като мутант от апокалиптичен блокбастър. Твърде възбуден съм, за да бъда умен, тя пък е твърде смаяна от наглостта ми, за да крие възхищението си. Предлагам да продължим блиц куеста в Парламента, един от ресторантите в района. Там поръчваме два големи джеймисъна, без да губим време да поглеждаме сервитюрката с менюто. Теодора изглежда прекрасно, въпреки че на осветлението в заведението сме двама болнаво-жълти земляни. Питам я вижда ли микроскопичните отлюпвания в стъкловидното тяло на лявото ми око. Лицето ѝ приема израза на човек, борещ се за стипендия за успех. Лъже, че ги вижда. Изтърсвам ѝ, че имам и втора степен на гръбначно изкривяване. И тя имала абсолютно същото – кифоза се нарича и дюстабан също, като

малка... Млъкваме в синхрон, за да дадем думата на Molokoот уредбата. Чудим се с какъв недъг още да се шашнем. За първи път ще използвам това тъпо клише – искам да съм леда в чашата между дланите й! „Големи ръце имаш“ дъня се аз, докато търся повод да ги докосна. „По-добре да беше казал, че ми е готин мустака“ показалецът й драсва черта под носа ми. „Ха-ха, имах предвид...“ Бейби – прекъсва ме Теодора – Фридолин, сияецът ми, изчезна преди няколко дни. Ако търсиш покрив и ядешWhiskas, заповядай. „

След два часа, на един луксозен таван на ул. „Антон Чехов“, същата улица, на която майка ми е забивала гаджета като студентка, а може би и същия таван, върху възглавници целите в косми, наследство от котката-беглец, смъртно изтощени и със свалена от претриване кожа, ще отпиваме някакъв скок от бутилката, върху накапаната с конфитюр кувертюра, която, ха-ха, не се пере, за да мирише по-дълго на ягоди, разбира се ризата ми ще е паднала на нощното шкафче, до фотоса на униформен американец, зад чийто пагони ще ме зяпат чайки, солена вода и парапет. „Това е Майкъл“ ще чуя гласа на Теодора, която ще пусне члена ми, за да улови погледа ми и ще побърза да разкаже как се запознали с Майкъл докато специализирала бизнес администрация, или мениджмънт беше, в Ковънтри в края на 90-те. Не бил морски вълк, както аз ще си помисля първоначално, а пилот от гражданската авиация, командирован като инструктор на тренажор. Забил я една вечер докато си летяла из облаците. Първият им филм заедно бил „Greenfingers“; запомнила името, защото участвал Клайв Оуен, а Клайв Оуен е роден в Ковънтри и така нали. Фамилията си Майкъл й лепнал по-бързо от шамар. Веднъж й подарил даже книга от именития си съименник, „Дни образци“ ли беше или пък „Дом на края на света“, няма значение, важното е, че връзката им сега била като натоварен въздушен коридор без надзор на диспечер, значи сблъсъкът бил въпрос време, както е според мен въпрос на време и малкият хитрец Фридолин да се завърне вкъщи достатъчно отпочинал и нахъсан, за да ми отнеме храната.

Антон Терзиев (1977) е писател и художник, работещ в България.

Автор на книгите:

Всичко е включено в цената – сборник разкази, изд. Жанет 45, 2012

Местни герои – сборник разкази, изд. Сиела, 2010

Ърбан йога за начинаещи – сборник разкази, изд. Сиела, 2009

Никакъв портрет за художника – стихосбирка, изд. Жанет 45, 2007

Носител на наградата за съвременно изкуство БАЗА, 2010;

Голямата награда на конкурса Рашко Сугарев, 2007

Две отличия в конкурса Златен ланец на в-к Труд, 2006, 2007;

Наградата за дебют на RFI, 2004;

Включен в *50 International emerging artists* на сп. Contemporary 2006.

Коментари (2)

- 28-09-2009 | **Златко**

Четейки този разказ, неволно си припомних една сцена от „Великолепната седморка“, може би ще си я припомните и вие. Юл Бринър току-що е приключил „изпита“ на младия Хорст Бухолц (пляскането с ръце, преди другият да е успял да изтегли револвера си от кобура, спомняте ли си?)

И думите, които го следват:

„Много млад и много горд. Гробищата са пълни с такива момчета.“

При което бързам да добавя колко много ми се иска да бях и аз самия малко по-млад и много по-горд. Ех, само да можеше ...

- 04-10-2009 | **mira d.**

namahano pisane! haresa mi. opisaniyata na zenata sa trepa4 :))))

За мутренската култура и културата

Автор: Владимир Левчев

(скромен принос към класовата теория)

Лошо нещо ли е снобизмът? Можем ли чрез имитация да придобием вкус и култура? Теоретиците на „пролеткулта“ и соц-реализма предлагат висшите класи и интелектуалците да се учат на естетика от работниците и селяните. Но не се ли случва в историята тъкмо обратното? Не е ли самият соц-реализъм една лоша имитация на западния реализъм от 19-ти век? Например от двете страни на паметника на кралица Виктория пред Бъкингамския дворец има две фигури, женска със сърп и мъжка с чук, персонификации на Индустрията и Селското стопанство, които поразително приличат на известните „Рабочий и колхозница“ на Вера Мухина изваяни в СССР през 1937 г.

В края на 18-ти и началото на 19-ти век се заражда така наречената „готическа литература“ в Англия и после в Съединените Щати. Тя няма нищо общо с готическите катедрали от късното средновековие. Освен това, че любимо място на действието в готическата литература са мрачни и тайнствени средновековни замъци. Вероятно най-популярният днес пример за готическа литература е романът на Мери Шели „Франкенщайн“. Но във времето, в което е писан, този роман е бил по-скоро елитарна литература, адресирана към малцина. По-популярни сред народа са били стиховете на романтичните поети, сред които и мъжът на Мери, Пърси Биш Шели. Днес почти никой не чете тези стихове, докато всеки ученик е гледал някакъв филм за чудовището на Франкенщайн, ако не е чел романа.

Защо поезията е била по-популярния жанр в началото на по-миналия век? По простата причина, че поезията може да се рецитира, запомня, учи наизуст. Не е така с романите. Повечето хора, дори в Англия, в сърцето на Британската империя, в началото на 19-ти век са били неграмотни. Но в средата на века, когато грамотността е вече масова, тази

литература – „готическите“ и криминалните, приключенските романи – става изключително популярна и любима на „масите“.

Подобно нещо се случва и с модернизма през 20-ти век. Първата вълна от модернисти – Т. С. Елиът, Джеймс Джойс, Стравински, Шьонберг – пишат елитарна литература или музика, която при цялата си революционност е достъпна само за високо образовани хора, главно от висшите класи. Втората вълна на модернизма, от 60-те години, включва неща като поп-арта, хипи-културата, рокендрола. С други думи, „високата“ модерна култура става популярна. По-низшите класи приемат и адаптират културата на по-висшите класи. Конструктивизмът на Габо и Певснер се превръща в масови панелни блокове през 60-те години.

(Тази тенденция има и по-нататъшен резонанс и в модата: например, през 60-те години дълги коси вързани на опашка и бради носеха либералните университетски студенти и преподаватели в САЩ, т. е. средната класа, а днес – водопроводчиците и шофьорите на тирове са възприели същата мода.)

Грубо казано: низшите класи имитират културата и стила на висшите класи от по-ранната епоха.

Може да се каже, че обща и генерална тенденция за западната култура е постоянната ѝ либерализация и демократизация. Например, през Средните векове Библията е била достъпна само за един малоброен елит от свещеници и някои благородници – огромната част от населението (включително велики крале – като Уилям Завоевателя!) е било неграмотно. След изобретението на Гутенберг печатаната Библия става достъпна за всички класи в обществото. Западната култура се демократизира и либерализира все повече.

А накрая, във времето на своя залез (по Шпенглер) – във времето на модернизма и „постмодернизма“ на миналия век – западната култура май наистина започна да се „варваризира“ и самоунищожава. Така е станало и с античната култура в ранното средновековие... Но това е друга тема – тема за книга, не за статия.

Целият този дълъг увод целеше само да покаже, че (поне в европейските общества, ако не във всички) низшите класи попиват и адаптират културата и начина на живот на висшите класи от предходни епохи. Буржоата иска да живее като благородник. Работникът иска да живее като буржоа. Селянинът иска да живее като гражданин, и т. н. Това се отразява и на модата, и на стила на живот, изобщо на културата.

Думата „сноб“, макар и сега да се оспорва популярната теория, че произлиза от латинското „sine nobilitate“, се появява през късния 18-ти и 19-ти век в Англия със значението на не-благородник, човек от простолудиято, който папагалски имитира културата и начина на живот на благородниците, или на по-висшестоящите в обществото.

Но всъщност в снобизма няма нищо лошо. Ако се имитира „добрият“ образец. Аз например като дете никак не харесвах джаз. Но реших да го слушам, за да разбера защо баща ми го харесва (тогава – на 6-7 годишна възраст – аз харесвах само Лили Иванова). В края на краищата, воден от снобски подбуди, започнах наистина да харесвам джаза. Сега трудно слушам друга музика освен джаз или класика. В този смисъл мисля, че детският ми снобизъм е бил полезен за мен – помогнал ми е да се ограмотя или да добия вкус за музика, която не се слуша масово.

Какво да кажем за културната ситуация в България като цяло? Ние сме по начало едно общество едновременно твърде демократично (егалитаристично) и твърде патриархално (пред-модерно). Не сме имали собствена аристокрация от средните векове насам, но същевременно (или може би точно заради това) сме запазили някои стари, консервативно-патриархални традиции.

(Достатъчно е да помислим за особената важност и специфично значение на думи като „батко“ или „тато“, като кум и баджанак в нашата патриархална култура.)

Израз на този егалитаризъм е както еднокамарността на нашия парламент (повечето парламенти в Европа имат и висша, „аристократична“ камара), така и мутренската култура на „батковците“ – народната, селската „аристокрация“.

По време на комунизма нашата „елитна“ класа, нашата „аристокрация“ беше партийно-милиционерска. Тогава беше на мода да се изтъква, че произлизаш от бедно селско семейство и (в идеалния случай) баща ти е бил полуграмотен партизанин.

Децата на полуграмотните партизани от поколението на „тато“, превърнали се в нова аристокрация, станаха новия елит, обектът на светските клюки през 70-те и 80-те години на миналия век. Те хем обичаха Съветска Русия, хем караха Мазди, Бе-Ем-Ве-та и Мерцедеси – според ранга си. Докато целокупният български народ се возеше в автобус или караше Трабант и Москвич. Те хем бяха патриоти, които слушат (за

пред хора поне) народна или руска музика, хем всъщност предпочитаха западния рок-енд-рол. Някои от тях бяха и добре образовани.

Тази класа набъбна в края на 80-те и началото на 90-те, когато агентите на ДС започнаха да изгъплят като въшки, да изваждат на показ парите си, да си купуват западни коли и да си строят вили подобни на вилите на децата на членовете на Политбюро. (Тогава излязоха на мода и „милиционерските“ номера на колите с 4 седмици или осмици, които са някакъв знак за кастова принадлежност и до днес.) Новите богаташи започнаха да ходят не в Русия, а в Америка, която презираха, но все пак живееха там.

Казано с едно изречение: Днешната чалгаджийско-мутренска култура е обнародваният, народният вариант на „високата“ партийно-милиционерска култура от последните десетилетия на комунизма. Това е класово-партийният корен на мутрите.

Още през 70-те години, се бяха появили по-заможни работници, които караха частни черни Волги със сини перденца (по подобие на комунистическата „аристокрация“ с Мерцедеси и Чайки с перденца). После, в началото на деветдесетте, плъпнаха първите борци и мутри – които слушаха „народна“ чалга, но се обличаха като гангстери от американските негърски гета – с анцузи и тежки златни ланци и пръстени, колаборираха с руската мафия и бяха генетически и буквално свързани с българската комунистическа милиция. С други думи, културата на „висшата“ комунистическа партийно-милиционерска класа от осемдесетте се превърна в днешната масова мутренско-чалгаджийска, псевдо-народна култура.

Тъжно! Но все пак може би има някаква светлина в края на тунела. Децата на мутрите ходят да учат в елитни западни университети. Може би някои от тях ще попият една друга културата, ще се върнат като любители на джаза и читатели на Джойс и Флобер... Снобизмът може да бъде много позитивна обществена сила. Ако имитираш наистина добрите образци!

А освен това, като се вземе предвид „варваризацията“ на западната култура – все по-малко хора четат или знаят историята си, чрез рапа гангстерската култура дойде на мода – с огромяването на нашите мутри може много скоро да се стигне до среща, и братска прегръдка по средата. Това ще бъде истинската конвергенция.

Владимир Левчев е български поет и писател, автор на множество книги, между които: „Любовни писма до свободата. Роман“ (1998), „Бог е любов в приятелството, традицията и секса“ (2001), „Небесни балкани“ (2001), „Балканският принц“ (2001), „Архитектура на промените. Формални стихове“ (2003).

Коментари (20)

- 30-09-2009 | **Е**

Обективно и исторически джазът, като музика с афро-американски корени, има обърната U-траектория, т. е. обратна на очертаната „схема“.

Това околуджазово нещо, което донесат част от тези „деца“, се доближава поразително до размазаната чалга. Но хип хопът ще бъде щастлив, ако реши да покаже малко жилавост и не се възвиси в това.

- 30-09-2009 | **Владимир Левчев** – за джаза

Да, разбира се джазът има афро-американски корени и е може би най-големият принос на американците в световната култура. Но още от времето на Гершуин джазът повлиява „сериозната“ музика и се повлиява от нея. Днес, в Европа поне, сериозният джаз е точно обратното на популярна музика. Но сте напълно прав, че в началото на века, когато идва на мода, джазът е бил пример за обратната тенденция – на „варваризиране“ и демократизиране на западната култура. Времената се променят. Днес и „Битълс“ звучи като сериозна музика, ако се сравни със съвременния „поп“.. (Но между другото, ако се върнем към корените на джаза, афро-американеца Скот Джоуплин, башата на регтайма, е учил пиано при музикант, който е завършил музика в Германия.)

- 30-09-2009 |**Светослав**

Много ми хареса статията, толкова точно и ясно, толкова дълбоко разбиране на тази епоха |!!!!

Моите поздравления

- 30-09-2009 |**Е**

По тази логика, ако проследим корените на чалгата, все ще стигнем до някой музикант в султанския двор :-) Всъщност т. нар. интелектуалци и интелигенти никога не са били нито от висшата, нито от нисшата класа. Повечето от тях са си отвсякъде от средната класа по тези категории.

- 03-10-2009 |**Владо** – до Е

Някои критици наричат регтайма „афро-американска версия на немската полка.“ Това също показва, че низшите класи (афро-американците) имитират културата на висшите класи (евро-американците). Но понеже са много музикални правят в крайна сметка нещо по-добро от имитирания образец – или качествено ново. Не знам много за музиката на султанския двор, но ако нашенската чалга я имитира, това отново поставя чалгаджиите в положението на много закъснели потомци на низшата класа (раята) имитиращи Цариградската аристокрация:-)

- 04-10-2009 |**Е**

Висша и нисша спрямо кого? Спрямо нашите висшо-нисши или спрямо техните? А и това би значело, че всички нашенски чалгаджии са мюсюлмани. Кое не е така. И ето, че изненадващо се появява аристокрацията на наша земя – мюсюлманите чалгаджии, една част от които са с ромски произход :-) Как да не вярваш в мъдростта на природата.

- 04-10-2009 |**Поли Козарова**

Това е една интересна хипотеза за заглъхването на ехото след удара на поредния културен гръм. Две неща някак ми се струва, че не се побират в обхвата на хипотезата:

Първото – как се появяват и стават факт върховите културни постижения, тоест кое причинява културния гръм? Много от новостите в изкуството и културата всъщност никак не са били възприемани като

върхови постижения отведнъж. Да си припомним съдбата на импресионистите, които културен Париж отхвърля и много от тях живеят и умират в мизерия. Имаме си и наши примери. Нима Ботев е бил ценен приживе – наричали са го нехранимайко и разбойник. Подобна съдба има Константин Павлов. Признанието често идва чак след смъртта.

Второто – според мен има тенденция културата да се възприема като някакъв висш слой живот, изолиран, който стои над икономиката, политиката и другите сфери на изява на човешки усилия. Всъщност културата е само една част от нашия живот, която съществува заедно и паралелно с всичко останало. Възможността да сме културни се определя както от политиката, така и от състоянието на икономиката. Ако живеем в тиранична и затворена страна като Иран, никак няма да е лесно да сме част от световния културен елит или да споделяме неговите стойности. Ако състоянието на икономиката е такова, че сме принудени по 15 часа на ден да изкарваме с тежък труд парите си, също.

Състоянието на бизнеса и политическата система създават условия за върхови културни постижения и за тяхното постепенно възпроизвеждане и интегриране в живота на възможно повече обикновени хора, или както Вие се изразявате „нисшата класа“.

Може би мнението ми е непрофесионално, но аз съм просто маркетър :)

- 04-10-2009 |Хикса

Е, новия чалга-рап стил може би ще бъде нашият принос в световната култура. Във всеки случай, античната култура се е разпаднала и варваризирала не поради никакви вътрешни процеси, а понеже варварите са изтрепали материалния ѝ носител. Така че...

Между другото, г-н Левчев, в кой американски екшън сте виждали гангстери по анцузи? А, и още един въпрос – това, че Вие и баща Ви слушате джаз сега, когато той вече е от няколко поколения елитарна музика, значи ли това, което си мисля?

Всъщност съм съгласен с написаното, де, само малко се абсолютизира моментът на подражателството. Може би го има при водопроводчика, който избира прическа, но при по-сложните творения по-скоро висшите класи имат повече възможности да създадат нещо качествено, което да се разпространи.

- 04-10-2009 | **Иванов** – Гледай го ти

Не мога да понасям, когато изтърсака на Левчев-СТАРШИ ми розсъждава за нисши и висши класи. Като че ли са 101, а не висша, която била носител на прогрес и култура според него, и средна и нисша(народо), които само и завиждали подражавели със закъснение.

Нито един от неговата висша класа не е направил нещо значимо в Бг поне.

Като се започне от Ботев, Славейковците, Яворов, Вапцаров, Смирненски и тн., в поезията до днес и днес нито един не е от неговата висша класа. А са от средната и надолу, интелигенция, състояща се от професори, учители, самообразовали се като Яворов и Вапцаров и тн. Неговата ВИСША КЛАСА не е създала нищо значимо за нашата и световна култура, като изключенията като Толстой са редки.

ТОВА СЕ ОТНАСЯ ЗА СВЕТОВНАТА КУЛТУРА И ИЗКУСТВО, СПОРЕД МЕН, КАТО ЦЯЛО.

Препълнения стомах и ситият, и разкошен живот не е подтик за създаване на върхови постижения в изкуство и култура от тези индивиди, а точно обратното. Изключенията са малко и се броят на пръсти.

Мисля, че тезата на Левчев невярна и ненаучна. ФАЛШИВА ТЕЗА.

- 04-10-2009 | **Анонимен** – Въпрос към автора

Аз не възприемам нито партийно-милиционерския начин на живот отпреди 20 години, нито чалга-мутренския начин на живот днес като култура, а по-скоро като някаква демонстрация на принадлежност към определена обществена група.

Дали ще остане поне едно име от тези групи в историята на българската култура и с какво точно?

- 04-10-2009 | **Mr. Proper** – въпроси

Не можах да разбера кого от предишната „висша класа“ имитират днешните мутри като слушат чалга. Неясно ми е и кого имитират, ако слушат рок. Нали бившата ни т. нар. „висша класа“ е слушала рок насаме, а за пред хората е пяла съветски песни?

И какъв по-точно според класификацията в тази статия е Моцарт? От висшата класа, защото е писал музика за короновани особи, или от низша, защото е бил просто един от многото безпарични наемници през 18 век? Съдбата на Бах не е много по-различна.

- 04-10-2009 | **Владимир Левчев** – до любезния г-н Иванов

Не мога да понасям, когато изтърсака на Левчев-СТАРШИ ми розсъждава за нисши и висши класи. Като че ли са 101, а не висша, която била носител на прогрес и култура според него, и средна и нисша (народо), които само и завиждали подражавели със закъснение.

Отдавна очаквах коментар, подобен на този на господин Иванов, който ме нарича „изтърсак“. Аз, впрочем съм на 52 години и съм се наслушал на такива коментари, още от най-ранна младост. Навремето, преди 10 ноември 1989, когато правехме с Едвин Сугарев „Глас“ и „Мост“, и когато ме уволниха от работа в издателство „Народна култура“, глобиха ме 500 лева (много пари тогава, дори за изтърсаци) и заплашиха със затвор, доста писатели, които не смееха да говорят публично против властта ми казваха: „На теб ти е лесно, заради баща ти!“ А партийните другари на баща ми ме мразеха още повече и ме обвиняваха, че заради мен той е загубил работата си като председател на Съюза на писателите (което стана пролетта на 1989). С други думи – каквото и да правиш, в нашата патриархална култура, ти не си ти, а си син на баща си – и точка. Не съм сигурен към коя от двете групи спада г-н Иванов, към тези, които смятат, че аз нямам право да имам свое мнение, защото то може да противоречи на това на баща ми, или към тези, които смятат, че аз нямам право да имам собствено мнение, защото с това фамилно име не ми подобава ИЗОБЩО да имам собствено мнение.

- 13 години преподавах литература в САЩ, там отидох с Фулбрайтова стипендия (която, г-н Иванов, няма как да ми е уредил баща ми, защото тя се дава от Американския конгрес, а не от КПСС или БКП), издадох там няколко книги, върнах се тук на 52 г., като преподавател в Американския университет в Благоевград, за да открия, че все още за някои господа – не знам каква е възрастта им – аз съм „синчето“, „Владко на татко“, „изтърсачето“ и пр. Ето затова казвам, че в нашата селска патриархална култура думи като „тато“, (съответно „изтърсаче“), „батко“, „баджанак“, и т. н. имат някакво култово значение. Ето това е проблемът, за който говоря. И който ще преследва и мен до смъртта ми: Не е важно какво казваш, а кой е баща ти. Разбира се, покрит от анонимността на интернет, г-н Иванов няма да сподели нито собствените си, нито

бащините си радости и неволи. Аз, по неизбежност, трябва да ги споделям.

- 04-10-2009 | **Златко**

М-да. Аз също очаквах този вид коментари и това беше едно от опасенията, които споделих с Владо преди публикуването на материала. За съжаление мисленето от този тип е ограничено не само до България, макар че то е еднакво зловредно по целия свят. Моето уважение към Владо – тук още веднъж – за това, че не приема без бой отредената му от съдбата и нашенските порядки роля. Темата за „децата на комунистите“ е нещо, което вълнува цяла източна Европа и по което хората навсякъде търсят решения и отговори. В края на краищата, повечето от нас са деца на комунисти и това е съдба, която не сме непременно избирали и приветствали. ПО този въпрос в скоро време ще публикувам по-обширен материал, като засега се задоволявам с това да изкажа поддръжката си за Владимир Левчев, който показва не само на думи, че един човек не е осъден до живот да бъде син на баща си или на средата, в която е роден и израсъл. Време е повече хора да разберат това, струва ми се.

- 05-10-2009 | **Владимир Левчев** – до Поли Козарова

„Състоянието на бизнеса и политическата система създават условия за върхови културни постижения и за тяхното постепенно възпроизвеждане и интегриране в живота на възможно повече обикновени хора, или както Вие се изразявате „нисшата класа“.

Вижте, аз под култура не разбирам само изкуство и постижения, като международни награди. Разбира се, че състоянето на бизнеса и политическата система е част от културата! Колкото до поети като Константин Павлов – аз, между другото винаги съм се учил от него и го познавах още като дете, защото той тогава беше проятел на баща ми – няма спор, че големите творци винаги контрират и разрушават устоите на това, което по тяхно време е господстващата култура. С други думи, съгласен съм с вас. И ви благодаря за въпроса – или пояснението.

- 05-10-2009 | **Е**

Изводът е, че снобът ползва изкуството за инструмент за постигане на нещо – духовно или материално превъзходство или относителна равновесност на върха. В крайна сметка, колкото и да му хареса някоя

произведение, няма да се окичи с него, ако прецени, че това не му носи дивидент – материален, обществен, статусов. Затова снобите са винаги актуални, но от прилично актуалните.

А аристократът е като Мария-Антонета или Парис Хилтън или маркиза Казати – не му и хрумва, че може да не е там, където е. Затова изкуството му служи за удоволствие, ако пък се окаже и инвестиция, чудесно. Не знам дали знае, че само фактът, че той притежава нещо, е достатъчен за повишаване на статута на въпросното произведение.

Т.е. снобът купува стойност, аристократът произвежда стойност.

• 06-10-2009 | **До Mr. Proper, Анонимен и Хикс** – няколко пояснения

В статията ми за „мутренската култура“ аз използвам думата култура в най-широкия ѝ смисъл – като стил на живот, мода, нагласа. Разбира се, че има велики писатели, музиканти и художници от всички социални класи – и най-вече от средната, която е едно разтегливо понятие днес и включва всъщност (поне на Запад) мнозинството хора – от работниците с професионално майсторство и дългогодишен стаж, до лекарите и адвокатите, които понякога са по-близо до висшата класа по доходи. Тезата в статията ми е съзнателно провокативна, крайна (за да се подчертае една тенденция) и (както, надявам се, се разбира) леко иронична. Но, ако се замислим – и нашите големи писатели след Освобождението – като Петковото „синче“ Пенчо Славейков и символиста Яворов – имитират „високи“ западни образци, дори когато стилизират народната песен. Самият класически стих в поезията ни от Възраждането насам е внесен от Запад (и от Русия, която го е внесла от Запад по-рано). Нито в народната песен, нито в средновековната поезия има такова нещо.

За чалгата и рок-енд-рола: „Майката“ на нашата чалга е, разбира се, сръбската кафанска музика и турбо-фолка. Но материалистична, арогантна и цинична, псевдо-народна, ориенталска, „батковска“ и „татовска“ психология на чалга-културата е наследена, според мен, от партийно-милиционеската ни „аристокрация“ от 80-те.

За анцузите, екшъна и джаза: в гангстерските филми може и да няма много анцузи, но в американското гето (и в рап-музиката съответно) това беше в последните 10-15 години стила на нарко-дильрите – анцузи и златни вериги на врата. У нас мутрите май вече минаха на по-изискан стил, взаимстван от гангстерските филми за по-стари времена. За джаза: Аз говоря за слушане на джаз в България през 60-те години, а не сега. (Впрочем,

доколкото знам, през 50-те се е ходело в Белене за джаз!). И, разбира се, има най-различни видове джаз. Джазът, особено инструменталния, (но разбира се не т. нар. smooth jazz, който се доближава до асансьорната музика), може да се разглежда като по-елитарна музика у нас и изобщо в Европа, където няма „народни“ корени, но не е точно така в Америка сред афро-американците.

- 06-10-2009 | **Владимир Левчев** – До Мг. Ргорег

И какъв по-точно според класификацията в тази статия е Моцарт? От висшата класа, защото е писал музика за короновани особи, или от низша, защото е бил просто един от многото безпарични наемници през 18 век? Съдбата на Бах не е много по-различна.

И Моцарт и Бах са били дворцови музиканти, от семейства на професионални музиканти. Това определено не е низша класа. Макар че и някои благородници са обеднявали, не само „наемниците“, наеманите от тях музиканти, като Моцарт. Но тук говорим за култура в по-общ смисъл, така че е по-важно кой слуша и спонсорира музиката, а не какъв точно е семейния произход на музиканта или материалното му състояние.

(P.S. В горните „няколко пояснения“ забравих да си напиша името.)

- 07-10-2009 | **Е**

Доходите са важни за американската класова теория, в Европа, поне там, където са оцелели някакви останки от висшата класа, фантазиите все още са позволени, без да има нужда да ги гониш :-). Скоро и това няма да е разрешено.

А откъде идват тия неща на „Запад“, след като ги няма никъде? Просто се появяват? Почти като генетиката ...

Ако културата и „цивилизацията“ се движат от юг на север и от изток на запад – в по-общ исторически план, това ще повлияе ли на класовата теория – такава, каквато е позната на „Запад“. За „Запад“ неговата култура = културата, неговата цивилизация = цивилизацията.

И това се променя не защото има качествена промяна, а защото има количествена, която натежава на везната.

Без да го е еня за културата на африканските царства, от които си е избирал бачкатори, „Западът“ е избирал точно онези, дето са хем издръжливи, хем могат да бачкат най-много. Несъмнено Конго е правилното място за търсенията на Запада, но все пак е интересно, защото тук идва

въпросът – дали са били здрави, защото не са били от „разлагащата“ се африканска „висша класа“ (шега), или са били здрави, защото са живели в по-добри условия, бидейки от африканската висша класа. Любопитното е, че на тази култура ѝ е обърнат засрамен гръб. А това никак не е здраво-словно :-)

- 09-10-2009 | **про** – повечето от нас са деца на комунисти

Кои „от нас“ Златко? Кои сте вие, повечето от вас които са комунисти?

- 01-04-2012 | **Р. С.** – Чернова...

Интерсна статия, по-скоро чернова за студия/ бих препоръчала:)/... несъгласна с тезата, но напълно съгласна с много от идеите, интерпретациите и изводите на В. Л. Мисля, че дискусията за „мутренската“ култура като част(каква?) от културата в БГ е изключително актуална.... може би е време да се слезе от СК кулата?... съзнавам, че това е пожелание от ‘висотата“ на същата...

Мисля, че „ глада“ за поп-фолк беше предизвикан от изкуствения дефицит, създаден в соц. времето, когато предимно „ автентични“ фолк и „класически“ произведения бяха предлагани на консуматора/ за съжаление не особено възприемчив към вторите, и не особено развълнуван от първите/... насила не се развива висок естетически вкус и примера на автора с джаза не е „снобизъм“, а мотивирано желание да се научи/ оцени нещо ново. В неговия случай- успешно!

Дерзайте г-н Л., рефлектирайки върху черновата!

Наследството от европеизацията

Автор: Владимир Трендафилов

Който днес не признава за „литературност“ друго, освен „чистата литературност“, „неоцапана“ от политика и други сходни примеси, е или наивен, или полукултурен, или лъже. Най-вероятно поне две от трите. Вътрешножанровата чистота е възможно, но не задължително състояние на полето. Живеем в интегративна епоха. Тя импровизира нови комбинации и отхвърля само еkleктичните между тях. Модус ѝ е свързването, а не секторизацията. Това последното беше патент на социализма. По него време марксистко-ленинската идеология беше покривът на конструкцията, под който литературата можеше да се развива дори в несмущавано „чисто“ състояние, стига да изпълнява отредената ѝ репрезентативна функция и да заявява периодично лоялността си към властващата комунистическа партия, заета конституционно с поддръжката на споменатия „покрив“. „Отдолу“ пък, от гледна точка вече на самата литература, „чистотата“ беше задължителна в качеството ѝ на защитен пояс срещу идеологическа санкция: обвинения в немарксизъм, антипартийност, западно влияние и прочие рискове.

Днес литературата не повтаря движенията на политиката – поне не всички, – но споделя състоянията ѝ. Само че напоследък в нашата литература стават нови неща. Някои още не са се развили, за други можем да се чудим кое им е в повече, доброто или лошото, за трети съдим на негативен принцип – по симптоматичните им отсъствия. Но движение има и то се усеща. Бих добавил даже, че иззад болестните му петна, които са може би най-видимият детайл по предния му фронт, набират сила и някои доста позитивни тенденции.

Причините за движението не се изчерпват само с най-очевидната измежду тях, но пък тя наистина е много важна: страната ни, а с нея и културата ѝ, е вече част от едно широко общеевропейско пространство. Това идваше и влияеше отдавна, но сега, когато е вече факт, е по-

различно, тъй като то вече дърпа след себе си целия живот на нацията, а не само интелектуалния. Тъй или иначе, изолацията свърши. Искам да кажа, политическата и административната. Икономическите разлики, разбира се, си стоят и още дълго време ще ги има. Налице са и други, особено важни за литературата – в споделеното знание и език, валидни за новата ни територия. Но важното, което се случи, е, че системата се отвори, при това по категоричен начин, който възпрепятства всяка възможна стратегия по обратното ѝ самозатваряне.

Между другото, това отваряне е рационален факт и фактор, а не морален. Влизането в ЕС не води автоматично до нравствено очищение, още по-малко до нравствен преврат, който да прерасне и в административно пренареждане – в смисъл, край на корупцията, Народен съд за мутри, ДС-ченгета и други фигури на постсоциалистическия грабеж и моменталната им замяна със свястни, умни и необременени с агентурно минало хора. То значи само, че системата не може вече да се заключи отвътре и опаше с бодлива тел срещу по-нататъшни външни влияния. Поради тази причина тя ще продължи волю-неволю да се оптимизира, независимо от членския ѝ състав в един или друг момент на прехода. Трайни аномалии се наблюдават само в затворени системи, където източникът на аномалията е постоянен: като да сложиш парче магнит до компас и да не даваш друг да се приближи и да го махне оттам. Същото обстоятелство ще сведе постепенно и корупцията до реалистичния ѝ минимум, защото тя е аспект на затворените системи, разчитайки изцяло на затворени пояси от хора, защитени добавъчно от граници, мита и привилегии. И да повторя: конкретният човекосъстав на прехода е вътрешен, а не външен проблем на системата ни и в крайна сметка няма значение за окончателното осъществяване на този преход. Може само да повлияе евентуално върху темпото му.

Но ако промените са неизбежни въпреки участниците в тях, какъвто е случаят, този факт влачи след себе си *легитимационна криза* във всички сфери на едрата и дребна власт. Проблемът пак е политически, но рефлектира и върху литературата. Тоест имаме от една страна законно избрани представителства и законно съставени йерархии, но и едните, и другите се признават за законни само от ограничени обществени групи, пряко обвързани с тях. И съответно, не се признават за такива (не им се вменява легитимност) от една критично голяма част от обществото. Хем обществото ги е избрало, хем се съмнява, че действително ги е

избрало. Убедено е, че гласът му е подменен или че са го манипулирали до неузнаваемост. В случай че подмяната е налице и плюс това има икономическо отражение, тогава обществото излиза на улицата и се сбива с полицията. Ако пък пряката му икономика не е накърнена, то се задоволява с апатия. Преставя да участва в избори. Преставя да отговаря на въпроси в анкети и да се подписва под петиции. Преставя да чете вестници и да следи новините по Канал 1, Би Ти Ви и Нова.

Такава *легитимационна криза* наистина имаме понастоящем. Хората и институциите в политиката са до голяма степен дискредитирани, къде поради връзки с тайните структури на властта в миналото, къде поради корупционни практики в настоящето. Самият президент се оказва носител на скрита принадлежност, скрепена с второ, не толкова официално име. Управляващото триединство от партии не е популярно сред гражданството, но същото може да се каже, в утежнен вариант, и за опозицията. Впрочем управляващите свикнаха по време на избори да се радват дори на епизодичните мехурчета доверие върху ширналата се обща апатия. Или поне да имитират радост в подобни ситуации.

Но най-важната причина е свързана със споменатата интеграция в ЕС. Защо да гласуваме за политици, щом от тях не зависи нищо, поради причината, че съставляват само междинно звено между нас и Брюксел? Кого избираме и за какво го избираме? Направо да си ни управляват оттам!

Това е типичен пример за понятно, но грешно съждение. Днешният „Брюксел“ не „управлява“ в буквалния смисъл на думата, а координира представителства, вече избрани по места. Други прерогативи в настоящия етап той не би и могъл да има. Но неохотата да се гласува също е нещо сериозно. Извън личната симпатия или обвързаност, в случай че ги има, човек не може лесно да си намери позитивен мотив, който да навие пружината на краката му в посока към избирателните урни. Няма недвусмислени каузи, които да могат да се сведат до конкретна бюлетина. Негативните мотиви (да искаш да накажеш с вота си дадена партия или да предотвратиш преяждането ѝ с власт) са по-сериозни, но те пък не могат да вдигнат кой знае колко процента на избирателната активност. Твърде абстрактни, твърде интелектуални са. Хората трудно ще си оставят сутрешното кафе в неделя и ще се затъртят към пунктовете, заради едничкия шанс да осъществят тройна политическа комбинация.

С една дума, легитимационната криза е обективна и лесно средство за разрешението ѝ няма. Тя е реално отражение и на привичния наглед, който сегашната преходна ситуация създава у хората. Хоризонтът на стандартния български свят се е разкъсал. Светът се е разширил и не е единствено и само български. Но хоризонтът на „новия“ свят го няма. Докато това тече, легитимационната криза едва ли ще отmine.

За щастие, обаче, един модус в сглобката на стандартните ни ценности напоследък умря без шум и трясък, но много окончателно. Свърши се с нашата пословична *европеизация*. Вече сме в Европа и няма какво повече да се европеизираме. Това, което все не успяваше да стане, въпреки че е заложено като национална стратегия още от 1878 г. насам, стана факт само на база на документи и подписи. Вече не сме откъснати. Не сме провинция. Напротив, даже всеки доскорошен блян по тази, ех, вечно бленувана и недостижима Европа изглежда провинциален в днешния контекст на нещата. Разликите между нас и останалите не съществуват – или по-точно, те са вече раздробени на множество проблеми от частно естество, който както си ги вижда и преценява, а не са колективна съдба или още по-малко колективна дамба.

От настоящата ни позиция можем да видим съвсем ясно, че „европеизацията“, която така и не успя да завърши до момента на ритуалното ѝ убийство в самото начало на 2007 г., беше аспект от статуквото на досегашната ни система, а не серия от просветени инициативи. Всъщност тя е по-стара и от новата история на България. Заложена е още във Възраждането ни. Същевременно, тогава сме били част от Османската империя, която сама по себе си е полагала старания да се европеизира. (Колко е успявала, е друг въпрос, но провалите не опровергават насоките.) След 1878 г. влизаме, с късовременни изключения, под влиянието на Русия, друга „европеизираща се“ система, от която унаследяваме най-охотно бюрократичната ѝ азиатщина. От опеката на Русия пък сме излизали само за да се натъкнем на влиянието на Хитлерова Германия, която, макар и формално в Европа, се е отдалечавала по онова време с бързи крачки от нея. В Европа я възстановява Нюрнберг, както впрочем и Хага върна на пътеката към Европа Сърбия в по-ново време. След 1944 г. пак завиваме към Русия. Тоест никога точно „Европа“, винаги малко встрани. Или малко „преди“. Като теглим една заключителна черта, можем даже да се запитаем: кога у нас думата „европеизация“ се е ползвала с речниковото си значение?

Европеизацията е била досега главно емблема на концептуалната ни политическа и културна самоизолация. Просто удобен термин, лицемерен и двупланов като езика в „1984“ на Оруел. Вярно, в нейно име се е вършела сериозна просветителска, преводаческа, рекламна и всевъзможна друга дейност. Имала е на своя страна отдадени радетели. Но зад афишираното ѝ пропагандиране като основен почин и цел са се криели и гъста мрежа от кариерни боричкания и урежданици, егоистични манипулации, прикрити зад словесна лъжефасада, неграмотно или безхаберно държавно администриране. И най-вече стратегии на затворената система – културните инварианти на политико-икономическата корупция, – които обикновено са удържали победа над спорадичните опити за отваряне. В резултат, България няма и до днес свое стабилно културно лоби в чужбина, за разлика от всички околни нам народи. Тя няма дори присъствие. Присъствието ни има да се гради тепърва, при това вече не в качеството на любопитно „чуждо“, а в качеството на по-неизвестна част от „своето“. За другото времето свърши.

„Европеизацията“, значи, е трайно статукво на националната ни култура в заварения ѝ вид, вместо да е само почин или временно състояние, скоростна отсечка между „старо“ и „ново“. Тя е бюрократизиран преход, практика, превърната в институция. Афишира приобщение, а всъщност маркира безкрайно отстояние до крайната цел, като в Зеноновия парадокс за Ахил, който никога не успява да надбяга костенурката. Чертае граница, конструирана уж като мост. До голяма степен, тя е българската култура; най-малкото е неин важен механизъм, едва ли не маховик. Използва всякакви похвати около целите си, и редни, и нередни – нередните оправдава с целите, докато редните не брои за похвати, а за права. Ето три от нередните ѝ (но много отработени) похвати в родната литература:

Плагиаство.

Той е най-безобидният, макар и най-дразнец при регистриране. Иван Вазов очевидно заимства от Гогол, включително и дребни детайли, в повестта си „Митрофан и Дормидолски“. На ръба между плагиаството и имитацията работи Пенчо Славейков в „Кървава песен“, вземайки за образец поемата „Пан Тадеуш“ на Адам Мицкевич. Във „Фрина“ същият плагиаства класически и неопровержимо. В предговора към първата и най-известната си книга „Богомилски легенди“ (1912) Николай Райнов вплита почти непреработени пасажии от статията „Зовы древности“ на

Константин Балмонт. Символистичната поезия, която Людмил Стоянов пише на младини, е в много отношения необявен превод от Валерий Брюсов.

Но от тези простъпки националната литература страда слабо. Реално губят в повечето случаи плагиатстващите. Дори да не си признаят, дори да ги защитят техни приятели критици, уличените им произведения се маргинализират, а те самите се сдобиват с отенък на комична аура, със слаби точки в репутацията си, където сериозната критика и хумористичната преса удрят на месо дълги години напред. Но плагиатството има и обратни концептуализации, в положителен план. Гео Милев, например, го счита за нормално и дори желателно обстоятелство при едно, като у нас, ускорено развитие на националната литература. Логиката не е убедителна, но е разбираема при доза историческо снизхождение – ако приемем тезата на самия Милев като проява на концептуално самоизхвърляне в ситуация на ускорено развитие на българската литературна мисъл. А и той също, в ранната си поезия, превежда необявено от Саша Чорни: *„Главата ми – тъмен фенер със строшени стъкла...“*

Имитация

Този подвариант има по-големи разклонения и разсейки. Европеизацията се чете системно като подражание на големите европейски литератури. Този почин тече през цялата история на новата българска литература и често стига до големи крайности. Той работи манипулативно с фигурите на приобщението към Европа, затова можем да го окачествим и като вид отплеснато възрожденство. Резултат е на едно често убеждение от страна на редовия ни писател, че родната му литература е нещо крайно изолирано и безпросветно, вследствие на което той самият се явява не просто творец, но и емисар на чуждото естетическо превъзходство у нас. Това го оневинява да заимства сюжети, стилови похвати, теми, идеи – на практика, всичко. Плод на тази нагласа е един от механизмите за производство на литературни ценности, който можем да наречем „като за нас си“. Да речем (импровизирам): „Този роман може да не е нищо особено от европейска гледна точка, но *като за нас си* е шедьовър.“ Или: „Това е първият Марсел Пруст в българската словесност.“ Или направо: „Това е българският Марсел Пруст.“ Едно подробно проучване на литературното и медийното ни поле ще извади десетки хиляди примери за подобен тип създаване на родни български стойности.

Ето само някои примери от последните тридесетина години. Радко Радков определя като свой принос въвеждането на Петрарковия сонет в България[1]. В прозата си от 1990 г. насам Златомир Златанов проектира механично техники, заимствани от Джойс (не само, но и от него), върху български, дори българански идейно-тематични мотиви. „Писателското“ писане от последните десет години (Георги Господинов, Емилия Дворянова, Теодора Димова), изразяващо се в една непрекъсната професионална самоосъзнатост на пишещия, почива върху концепции и техники на френския постмодернизъм. Съществуват и куриози като Анибал Радичев, който се оповестява като родоначалник на научно-фантастичната поезия в България.

Тези автори не правят нещо нередно, само по себе си. Интересен при тях, във връзка с темата ни, е единствено оценностяващият момент: те се самоидентифицират с нещо „първо“, „първоосновно“, „зачинателско“, „оригинално“ въз основа всъщност на подражание на чужди образци. Кое е парадоксът. Именно в това се състои механизмът на „европеизацията“ на ниво литературен текст. Много лесно можем да я диагностицираме чрез обратен превод на съответните произведения или пасажии от тях. Веднага виждаме как оригиналността се стопява и превръща в нещо вторично и неотлично от околната най-средна среда.

Репрезентативност

Това е същия мотив като имитацията (подражанието), но с обърната посока: отвътре-навън. Писателят се самоизживява като представител на страната в европейското или световното литературно поле. Това също не е само по себе си нередно и не излиза вън от рамките на нормалната и конструктивна човешка съетност. Лошото е когато е принципна настройка на литературния план. Литературата ни традиционно нехае за вътрешния читател. Понякога той ѝ се вижда малоброен (повечето пъти основателно), понякога – прост (повечето пъти неоснователно). Затова обикновено го използва като трамплин за навън. И обикновено се проваля в намерението си. Писателят ни системно търси репрезентативност, т.е. ролята на представител на българското за пред европейска или световна публика. Това е една от причините, поради които основното русло на литературата ни е класично, а не консумативно. Популярните жанрове се развиват що-годе по-пълноценно едва напоследък.

Често съм се питал през времето, защо е било необходимо така да се хвалят у нас класиците? Та досега. Традиционната ни критика е вид апологетика. Тя назначава и поддържа канона, но не го оспорва. Дори не изпитва нужда да аргументира мястото на този или онзи писател в канона, приемайки това място за самоочевидно и разсъждавайки за писателя оттам нататък. Отговорът е: литературата ни изпълнява репрезентативна функция. Тя е обърната навън, рекламно лице е на нацията. Всички останали членове на литературното поле се чувстват – или би трябвало да се чувстват по дефиниция – длъжни да мият лицето на нацията, колкото и лъжи да им струва това. Може би опростявам истината, но едва ли я изкривявам.

Най-отличителният и болестотворен симптом на „европеизацията“ ни е именно репрезентативността. Една система се дефинира чрез границите си. Основните ѝ проблеми са също съсредоточени по границите ѝ. Европеизацията се идентифицира със стратегии на отварянето, но у нас те се натъкват на мощни, макар и недотам оповестени стратегии на затварянето. Тъкмо на това конфликтно равновесие се дължи традиционната ни изолация, особено в областта на културата. Причините са очевидно прагматични. Когато отваряш системата, печели общата територия. Когато я затваряш, печелят конкретни хора – тези, които са на границата между системата ни и останалия свят. Митничарите на културата. Тези, които са упълномощени да осъществяват обmena – които първи научават информацията и събират митата. Които могат да пропускат едни и да спират други.

Ето още един контраст между „европеизацията“ и „Европа“. Разликата е като между представителство и членство. Във втория случай общуваш наравно с другите в споделената ви мрежа. В първия общуваш чрез единични представители и представителства, чрез емисари на националната култура, които са назначени да отговарят за наличните терминали на културния обмен. Терминалите са структурни елементи: най-високите постове в системата (министри на културата, шефове на писателски организации), както и най-предните аванпостове (културни аташета към посолствата ни, командировани писатели в чужбина). Емисарите са конкретни лица, назначени обикновено по непрозрачен начин, заради членството им в затворени пояси от хора, а не чак толкова заради лични качества. За този произвол в назначенията по терминалите помага и обстоятелството, че дейността там на практика не подлежи

на отчитане. Няма критерии за преценка на дейността, а и да ги има, обикновено не се прилагат, освен в случаи на простъпка, която е прераснала в публичен скандал.

Главният дефект на нещата е именно, че при наличното състояние на системата (т. е. на „европеизацията“ в действие), почти цялата дейност по обмена е съсредоточена в емисарите и терминалите. Поради това, обичайна практика е емисарите да приватизират обмена при терминалите, да го отклоняват за лична употреба и полза, или за употреба и полза на затворения пояс от хора, към който те в един или друг момент принадлежат.

В тази връзка бих искал да повдигна реторичния въпрос, на колко български поети, извън себе си, уреди по социалистическо време превеждане, издаване и промоция в чужбина шефът на тогавашния писателски съюз Любомир Левчев, който беше упълномощен от Людмила Живкова да реализира интеграцията на българската литература в световната? Вярно, устрои форуми на местна почва – серия от международни писателски срещи в София. На тях съответно дойдоха видни писатели като Джон Ъпдайк и Уилям Сароян, редица други. Но това, прецизно погледнато, бяха организирани трапези в чест на знаменитости от чужбина. И нищо повече. Интеграция на литератури нямаше. Отвън дойдоха изтъкнатите творчески личности, от наша страна ги посрещнаха трапезите. И Левчев, на сив колективен фон от родно писателство. На вън – пак същото. Левчев главно пътува, Левчев главно го издават, останалите са гориво за двигателя му и контрастен фон за открояването му.

Трагикомичният парадокс в цялата ситуация е, че от нея са загубили всички, включително и самият Левчев. Някой питал ли се е къде отидоха всички тези превеждания по света, гостувания, рецитали? Какво направиха те за утвърждаването на славата му? Всичко е прах и пепел. Той няма никакво забележимо присъствие извън пределите на родната литература. Няма и вътре в пределите ѝ, ако изключим фигурантството му в един салон, поддържан от икономически групировки, политици и купени медии. Колкото и да е изчислявал нещата на времето, колкото и да е подработвал ситуацията така, че тя да му осигури автоматично предимство и на старта, и на финала, той е сбъркал в едно. Трябвало му е контекст. Трябвало е да заложи и на други открити индивиди, не само на себе си. Трябвало е да рискува дори някой евентуално да има шанса да го задмине по ниво и слава. Макар и да е добър поет, той не е чак тол-

кова добър, че да може да мине и без контекст. Въобще, мъдростта изисква да заложиш и на други способности, защото приливът повдига всички лодки.

Не искам да бъда разбиран крайно. Не казвам, че Левчев е някакъв демон на литературата ни. Но той е нещо може би още по-вредоносно – среден, битов българин с тесен манталитет, качен от съдбата на много висок пост. Вярно, за него никога не съм чувал да е напакостил целенасочено на колега писател, което е хубаво, защото издава професионален етос. Но това, че е бил професионалист, не означава, че е имал изискуемостта за поста и мисията гражданско мислене. Няма го у него онзи просветен усет, че трябва да издигнеш и обществото около себе си, ако искаш да блеснеш истински. Защото сив ли ти е контекстът, ти също посивяваш. Като сега.

Днес, да речем, сме друго. Вече сме интегрирани в Европа – „сме“ Европа, макар и само политически засега. За културната ни интеграция ще трябва още доста време и усилия. В това отношение Европа в момента разгръща мрежа от инициативи за по-бързото ни приобщение. Можем да заявим без преувеличение, че никога досега европейската сетивност не е била така отворена за културни излъчвания откъм наша територия.

Проблемът е, че новата „Европа“, поне в тази си част, се гради върху заварените структури на „европеизацията“ – както материални, така и манталитетни. Структурите уж се разгръщат, но родните практики инерционно са същите. Ето пример. От близо две години културен съветник към посолството ни в Берн, Швейцария, е писателят Виктор Пасков. Би могло да се очаква, че като български писател с някаква реализация и на Запад, поне в миналото, както и в качеството си просто на просветен гражданин, той ще съдейства за промоцирането на българската литература в чужбина, ще прокарва канали където е възможно, ще посредничи. За такива инициативи има налице разбиране и готовност за съдействие от отсрещната страна. Но единственото мероприятие за промоцията на родната си литература, което той е реализирал, е едно литературно четене през май миналата година с двама участника от България – той самият и Боян Биолчев. Четенето се е провело в рамките на програма, организирана от посолството ни в Швейцария по повод Деня на славянската писменост.

Още един пример. Малко по-отдавна в сравнение с Пасков, от 2003 г., поетът Кирил Кадийски е директор на Българския културен център в Париж. За тези години той е бил инициатор на четири литературни събития, на последното от тях без да ще, тъй като е резилно. Организиран си е най-напред издаването на три собствени книги на френски. През 2006 г. изд. „Le Cherche midi“ пуска томчето „Concerts célestes suivi de Les Travaux de Dieu et de Mais qui“. Същата година нашето издателство „Колибри“ пуска луксозен том на френски „Кирил Кадийски, поезия – Николай Панайотов, живопис“ (от типа, които едва ли минават без държавна субсидия). През 2007 г. друго френско издателство („L'Esprit des Péninsules“) реализира съвместно с издателството на СУ „Св. Климент Охридски“ огромен том с избрана поезия на Кадийски (800 стр.). Изданието е трилингва – в оригинал, на френски и на английски. Малко по-късно издателството затваря врати. Преди това то има още една издадена стихосбирка на Кадийски – „Temps de sable“ (2001).

Във всичко това не би имало нищичко нередно, ако Кадийски беше осъществил и някаква друга дейност по популяризирането на българската литература във Франция, освен собствената си автопромоция. Но няма друго. По един свръхсебичен, бих казал, грандомански начин той е приватизирал литературния ни излаз към Франция и вместо да играе ролята на проводник, за което е бил назначен и е получавал държавна заплата, играе ролята по-скоро на запушалка. Както впрочем и Пасков в Швейцария, само че още по-драстично.

Освен с издаването на гореспоменатите книги, името на Кирил Кадийски се свързва миналата година и с литературен скандал, който още тече и вероятно ще се развива занапред. Началото сложи в. „Фигаро“, където излезе статия, озаглавена „Фалшив Сандра с български вкус“, обвиняваща Кадийски в литературна фалшификация. Ситуацията има предистория. През 1995 г. Кадийски успя да вдигне доста шум в академичните и медийните среди с твърдението, че е открил руски превод на първата поема на Блез Сандра „Легенда за Новгород“, смятана дотогава за изгубена. От откритието се заинтересува Френската Национална библиотека, пожелава да закупи заглавието и поръчва експертиза на хартията и мастилото. Хартията се оказва автентична, но преди да се пристъпи към анализ и на мастилото, Кадийски обявява, че е продал междувременно книгата на швейцарски колекционер за 50 000 долара. В резултат, в публичното пространство остава да фигурира само факси-

миле. Неотдавна, обаче, руската изследователка Оксана Хлопина прави подробен анализ на превода и стига до извода, че същият не е автентичен. Според нея поемата е била написана на съвременен руски, след което са били въведени поправки със стария правопис, в които има редица грешки и несъответствия.

Това е красноречив пример как насрещните вълни на бъдещето постоянно връщат културата ни към познати сюжети и поведения от миналото. Българската литература за пореден път не успява да излезе от контекста на разбойничеството и мимикрията и да влезе в европейското общество на регламента и диалога. Явно, докато успее да засвети със собствена светлина, ще мине време и ще са нужни други хора, не стария тип грешници. „Европеизацията“ от нашенски тип гангрения, но още е на мястото си, а „Европа“ все още не е напълно дошла. Терминалите на литературата действат по старому, само дето не са централизирани под егидата на някой Левчев клонинг, а са се разпаднали на автономни разклонения. И пак се приватизират от емисарите си.

Вече споменах, че понастоящем Европа разгръща всевъзможни културни инициативи за приобщението на новите членки на ЕС. В този контекст попада и нашата литература. Инициативите са наистина уводни, поради факта, че въпреки всичките афиширани усилия, които държавата ни полага за каузата на приобщението, България няма международно присъствие и поради това всеки контакт е по неизбежност дебютен.

Очевидно тук се сблъскват две „европеизации“ – буквалната оттам насам, която тече напоследък, и метафоричната отсам натам, която тече открай време. Втората, уви, е база и за първата. Има и друга разлика. Първата е интеркултурен почин. Втората е локална институция.

Дебютните дефиле са едно от проявленията на нашия тип „европеизация“. Тя разчита на тях, защото така структурите ѝ са натоварени с работа и (още по-важното) могат да отчитат дейност. В неин прагматичен интерес е всеки контакт да бъде задържан на дебютното си ниво. Това увеличава себестойността на структурите по създаването и осъществяването на контактите (т. е. себестойността на терминалите). „Европеизацията“ е институция за производство и поддържане на дебютност. Защото недебютността може да тече и без държавно-институционални структури, между конкретни хора.

За съжаление външните интегративни инициативи бързо се бюрократизират, тъй като се озовават в полезрението на затворени кръгове и групи у нас, чието поведение в подобни случаи е като на репрезентативни или единствени. По този повод искам да разкажа един сюжет, който за кратък период ме обхвана и изхвърли от себе си, но можах да проследя част от него. В средата на май миналата година получих писмо от канцеларията на фондация „Белончи“, организатор и спонсор на „Премio Стрега“, една от най-отдавнашните и авторитетни литературни награди на Италия. Писмото (подписано от г-жа Лара Фортунато) ме осведомяваше, че инициаторите на наградата смятат да отличат през 2008 г. за пръв път и неиталиански писател. Целта е да се популяризират произведения, останали незабелязани досега от „Европа“. Първото издание на това ново отличие ще се даде, по замисъл, на представител на някоя от по-новите членки на ЕС, между които и нашата. Всяка от тези страни, съответно, трябваше да излъчи (до март 2007 г.) 15-членно жури, което да определи родната си книга-участник. Следва изборът по места и журита на съответните родни книги (през юни). През април 2008 г. членовете на журитата трябва да получат всички участващи заглавия в превод. Първото гласуване (за петима финалисти) ще е през септември 2008 г. в Хелзинки, а второто (за голямата награда „Стрега“) – през ноември с. г. в Неапол.

От горните данни става ясно, че нашата процедура нещо закъсняваше. Писмото съдържаше и въпрос към мен, съгласен ли съм да вляза в българското жури. Отговорих с „да“, след което г-жа Фортунато ме уведоми с ново писмо, че вече съм член на журито, заедно с проф. Боян Биолчев, проф. Валери Стефанов, Йордан Ефтимов, проф. Милена Кирова, Георги Господинов и Яна Генова (от фондация Next Page). Молеше ме също така да дам още предложения за допълване на състава. Аз препоръчах проф. Татяна Стойчева, Копринка Червенкова, Румен Леонидов, проф. Цветан Ракъовски, проф. Александър Шурбанов, Даниел Апостолов (Роджър Доч) и Борис Минков.

После работата замлъкна някак странно до 17 септември, когато от фондацията ме известиха, още по-странно, че не съм в журито. Същото уведомление за отхвърляне, освен до мен, бе изпратено и до Боян Биолчев, Валери Стефанов, Йордан Ефтимов, Милена Кирова, Татяна Стойчева, Румен Леонидов, Яна Генова и Александър Шурбанов. Писмото предлагаше и окончателен вариант на утвърденото жури, с имена и

професии: Андрей Петканов (преводач), Биляна Курташева (преподавател по литература), Борис Минков (преподавател по литература), Василка Ванчева (издател), Георги Господинов (писател, журналист), Георги Даскалов (журналист), Златомир Златанов (писател, преподавател по литература), Иглика Василева (преводач), Младен Влашки (преподавател по литература), Николай Аретов (преподавател по литература), Силвия Чолева (писател, журналист), Татяна Рашкова (писател, журналист, издател), Юри Дачев (писател, драматург), Йордан Йорданов. Последният беше представен като „music organizer“, предполагам с идеята, че това значи „организатор на музикални прояви“; но смисълът е „музикален органайзер“, т. е. вид софтуер. За председател на журито беше посочен Владко Мурдаров (преводач, журналист, преподавател в СУ). Оказваше се, че и книгата е вече избрана: „Passion, или смъртта на Алиса“ от Емилия Дворянова.

Въобще не страдам от наранена гордост заради случая. Имам само процедурни въпроси. Защо първоначално бях, а после престанах да бъда в журито? После, защо в състава му влизат съпрузи – Б. Курташева и Г. Господинов? Защо Б. Курташева, Б. Минков, М. Влашки и Н. Аретов са представени скромно като „преподаватели по литература“ – за симулация на широта и разнообразие в състава ли? „Писател, журналист, издател“ ли е Татяна Рашкова? Не я открих дори с помощта на „Гугъл“. Какъв преводач е Андрей Петканов? Автор със същото име има издадена книга за източно-православното вероизповедание. При по-подробно търсене из Интернет попаднах на единична информация за лице с такова име, участвало в Дантеви четения в Равена. Единична.

Изводът ми. Журито е сглобено така, че да се излъчи без съпротива определена книга: избраната. Основно ядро в него съставлява конкретна клика, а останалите са за удобство: едни за престиж, а други за да не пречат на сценария. Кликата се състои от постоянно ядро от хора и периферия, където има известно текучество. Но основният ѝ белег е методологически: каквато и потребност от българско литературно представителство да се появи „отвън“ за целите на евроинтеграцията, някой член на кликата тутакси скача и посочва друг член на кликата. За тази година е ред явно на Емилия Дворянова. Както беше ред през 2006 г. на Теодора Димова, чийто роман „Майките“ спечели Голямата награда за литература за Централна и Източна Европа, дадена от австрийска банка и също дебютна както международната „Стрега“. Да се готвят Чолева,

Господинов, Пламен Дойнов и т. н. В този кръг регистрира присъствие и Алек Попов, но той е самостоятелен играч и всъщност мигрира между кръговете, така че казаното дотук не се отнася точно за него.

По-късно тази година кръгът ще оповести какво голямо международно признание е получила Дворянова, дори само с участието си в борбата за приза. Ползата ѝ е сигурна: най-малкото ще бъде преведена на английски. Така стъпка по стъпка, ход подир ход споменатите дотук трупат международни лични биографии, на база на които улесняват по-нататъшното си превеждане и издаване в чужбина. И се опитват да сподавят факта, че нямат ни едно отличие, присъдено заради четене на произведение. Те печелят бюрокралични, а не текстуални награди. Шестват в интегративен контекст. Дефилират навсякъде като българи, а не като себе си по индивидуалному. Превземат напористо разни спуснати отвън инициативи за участие в общоевропейски контекст, имитирайки репрезентативност за българския литературен регион.

Но това е цената на интеграцията. Тя е структурен механизъм. Не е Общ пазар, а събаряне на Берлинска стена. Не е критическо четене и писане, а строеж на нови филиали към наличните библиотечни мощности. Ето защо отделни групи за писателски натиск могат да извървят процедурните пътеки и по чисто бюрокраличен начин да се сдобият с някакъв литературен статут. Но днешната им сила е утрешната им слабост. Все пак те не са представителна литература, а обикновен салон. След като приключи дебютното скачване на структурите и в литературното поле затече нормален комуникативен синтаксис, ще пресекне и шансът за бюрокралични предимства. Тогава ще е нужно само да си добър. А как ще го направят гореспоменатите, след като години наред са се пресявали, отстранявайки де що свястно и независимо е минало край тях, за мен е тайна.

Владимир Трендафилов е роден във Варна през 1955 г. Завършва английска филология в СУ „Св. Климент Охридски“, където преподава до 2001 г. Работи като редактор в „Народна култура“ (1981-1983) и главен редактор в „Български текст“ ЕООД след 2001. От 2005 г. е доцент по английска литература в ЮЗУ „Н. Рилски“, Благоевград.

Коментари (7)

• 28-09-2009 |Златко

Владо, признавам, че за пръв път чета този текст (въпреки че ми подари книгата още през май месец). Бр-р-р-р, не знам какво да кажа. Предполагам, че дори самият факт на публикуването на този (и други твои) текстове вече ми спечелва недоборжелатели в България. Но това не ме вълнува, тъй като винаги съм гледал на себе си като на човек „не при чем“, извън всички български игри.

Но не и извън собствените си! Чувствам се ужасно притеснен, просто защото знам, че собствената ми суета, колкото и да е удържана от разстоянието и непринадлежността, е също толкова, ако не и по-силна, от тази, която движи всички тия действия и постъпки – неща, които ми изглеждат някак „програмирани“ от факта на българскостта, такава каквато тя съществува в момента. Гледам нещата, които върша и пиша, питам се непрекъснато „момче, успяваш ли да държиш в баланс изказаните и неизказаните си мотиви“ (дали ще учудя някого, ако призная, че правя всичко тук колкото ръководен от мотиви за национално успение, толкова и от жаждата да видя СЕБЕ СИ през очите на сънародниците си?)

Не знам дали това е най-подходящия коментар към този текст, но в момента съм напълно в плен на една-единствена емоция: страх, пани-

чески страх, че, без да си давам сметка, работя повече за собственото си его, отколкото за единственото нещо, което има шанс да постигне нещо голямо на този свят – бачкането заради самото бачкане, тъй като всичко друго е килим, който всеки, а най-вече сам ти, твоето его, тегли изпод краката ти.

Ужас, ужас, ужас! (Нали няма да започнеш да ме успокояваш сега, ОК?)

Ако само можех да се надявам някой ден да ми кажеш също толкова дълбоки неща за онова, което пиша сам, да ми отвориш очите! Страх ме е, но имам огромна нужда от това, честно (няма да го публикувам никъде).

Тук ли им е мястото на тези редове или трябваше да ги напиша в частно писмо? Защо ги правя публично достояние? Питай ме, та да ти кажа ...

- 28-09-2009 | **Благ мехлем** – Ужас, написах филипика
Владимир Трендафилов – это голова!

Защо не са като него авторефлексивни и окати и останалите литературовъди, жънещи що не са сеяли в полето на словесността!.. Ами не са, обяснил е човекът по-горе и защо не са. Интирийесъ, разбиран като надпревара за плячка, им е махнал главите. Пусто хайдутство майка не храни, литература – тем паче.

Язык, иде реч за подготвени хора. Донеяде подготвени, а и с подадине, но без саморефлексия.

От една страна ми е жално, че В. Трендафилов си хаби перото за явления извънлитературни, битови. От друга: поразата от тях се усеща от четящата публика като литературен косопад, опършивяване, изникване на пришки тъкмо там, където го е сърбяло и предишното поколение на поболели от мерак за литературна слава досадници.

И като си помисля, че цялото натискане е да се вредят един чудно хубав ден в гимназиалните учебници, та да вгорчат на свой ред дните на клетите ученици...

Не съм честен всъщност, едва ли е само за това. Литературното поприще го разбират като място за плячка. Кой превари – натовари. Или като битак с натурална размяна.

Докладвам: веднага си личи, дали зад един текст има достатъчен по количество труд и дали авторът му има друга цел освен единствено смислената – да си свърши добре работата.

Ако няма труд и възискателност – нахалост са всички награди, защото книгите са, за да се четат, а не за да бъдат хвалени от група заговорници.

В. Трендафилов е изглежда единственият, който смее да каже, че царят е гол. И изприщен от притеснение (царят ;) да не би да му наричат задника, вместо да му пхнат банкноти в жантиерата.

- 28-09-2009 |**В. Трендафилов** – Златко

Златко, за твоите неща ще ти пиша отделно. Но за смисъла не се съмнявай, напротив – сигурна индикация е това, че всеки, който търси истината, пише в мрак.

- 28-09-2009 |**В. Трендафилов** – допълнение

Насочвам ви вниманието към един текст за Владко Мурдаров (гореспоменатият председател на жури). Ето линк:

<http://www.glasove.com/article-3428.php>

Този човек, явно изгонен от Австрия за ченгеджийство преди 1989 г., се върна за още няколко години там след политическите промени – като убеден привърженик на СДС. Интересни рецидиви и приемствености се получават.

И после, кой го е уредил за председател на българско жури, вплетено в международна инициатива? Ако разберем това, може би ще ни се изяснят още някои тайни колегиални връзки отпреди промените. Впрочем, отговорът може и да не е толкова труден. Подборът на журито и заглавието изглежда като да е правено в някоя катедра на Нов български университет.

- 04-10-2009 |**Л. Лозанов** – стреснат

Владо, това си е манифест за действие. И трябва да се преведе на езика на пърформанса и провокацията. Почти като разписанието на нашия трамвай... В който ние се возим без билетчета. Засега.

- 04-10-2009 |**Златко**

Току що ми напомниха, че текстът се нуждае от някои обяснения, пред вид факта, че е писан преди известно време и в такъв смисъл ня-

кои от фактите и заключенията в него – ако и все така очевидни, както и в деня на писането им – трябва да бъдат поставени в контекста на сегашния момент.

Преди всичко: Виктор Пасков вече е покойник, мир на праха му. За мъртвите, казват, трябвало да се говори или добро, или нищо. Самият аз не виждам как бих могъл да редактирам текста по начин, който да се придържа към това инак зачитано от мен правило. Струва ми се редно обаче да поискам прошка от всички близки, приятели или просто почитатели на Пасков, които може би са възприели публикуването на тези факти като форма на кощунство. Самият автор, разбира се, не носи никаква отговорност за моето решение.

И така – мир на мъртвите, и по възможност, не война – на живите. И все пак блатото, в което се къпе ежедневният потребител на българска култура, ми изглежда твърде спокойно, за да може да бъде раздвижено със средства по-малко драстични от тия, които Владимир Трендафилов използва в текст(овете) си. Дано ми бъде простено, аз считам такива думи за неизбежни и необходими.

- 04-10-2009 |Хикса

Едва ли някой, ако е добре с главата, бачка заради самото бачкане, а не заради резултатите от него. Това ще рече, ако е писател, примерно, след като напише нещо, да не го издава, а да го изтрие или там унищожи по някакъв начин, за да си направи кефа след това да го напише пак.

Впрочем, подобен анализ, именно заради политическата аналогия, е доста тъп. Ами то просто това е смисъла на затварянето и отварянето от Адамово време до наши дни. Доколкото литературата се занимава с друго, по принцип, подобни анализи от литературна гледна точка може би вървят. Ама на политиката това и е работата – да отваря и затваря – та смисълът е доста очевиден, както и последствията. Става малко като анализ защо, да речем, спиртоварите си опаковат продукцията в стъклени бутилки, а не в телени мрежи и какви са предимствата и недостатъците на по-отворения и по-затворен тип абмалаж. Всеки спиртовар би отбелязал, че хартията приема всякакви дискусии, но ракията не, и би приключил дискусията.

Подновяването на културните войни: случаят Полански

Автор: Брендан Онийл

Трябва ли Роман Полански да бъде екстрадиран в САЩ заради изнасилването на 13-годишно момиче в Лос Анжелис през март 1977? Това е интересен юридически въпрос. Но не този въпрос беше нещото, което предизвика трансатлантическия фурор, който последва ареста и задържането на Полански в Швейцария през миналата седмица. В действителност върху *L’Affaire Polanski* биват проектирани най-различни политически предразсъдъци и неразрешени спорове, превръщайки я по този начин в една нова Културна Война, в която уморени консерватори и дезориентирани либерали се замерят с интелектуални (и не чак толкова интелектуални) ръчни гранати. Аз намирам и двете страни доста отвратителни.

Полански, полско-френският режисьор на някои доста добри (*Китайският квартал*, *Бебето на Розмари*, *Пианистът*), а също и на някои ужасни филми (*Frantic*, *Танцът на вампирите*), се признава за виновен пред съда в Лос Анжелис през 1977 за това, че е имал полов акт с малолетна. На 10 март 1977, тогава на 44 години, той завежда Саманта Гейли, тогава на 13 години, в къщата на Джак Никълсън в Мълхоланд, Калифорния, обещавайки да я снима там за френското издание на *Vogue*. След като направил снимките, той дал на Гейли шампанско и приспивателно, след което извършил с нея орален секс, полов акт и содомия (една може би прекалено гръмка дума за онова, което междувременно се нарича „турски“ или „гръцки“ секс, Бел. пр.). През цялото време Гейли му казвала, „не, не искам да правя това“. Първоначалното обвинение срещу Полански е „изнасилване при използване на наркотици; содомия, похотлив и сладострастен акт с дете под 14 годишна възраст“. Като част от договарянето със съда Полански успява да смекчи формулировката до „сексуален акт с малолетна“. Когато разбира, че дори това смекчено обви-

нение може да го доведе до многогодишна затворническа присъда, той напуска САЩ и по същество оттогава насам живее като беглец в Европа.

Но килотоновете от вестникарски коментари и трескава дипломатическа активност, които последваха неговия арест в Швейцария, всъщност се занимават не с фактите около случая, с въпроса за юридически прецеденти или справедливост. Вместо това Полански беше превърнат в символ. За консерваторите, все още убедени, че шестдесетте години са коренът на всяко зло, той е символ на перверзиите, заченати според тях от голите, хипарски, проникнати от свободна любов изстъпления на контра-културния период. Изнасилването на едно 13-годишно момиче бива разглеждано тук като логичен краен продукт от легализирането на употребата на наркотици и насърчаването на сексуалните експерименти сред младите. За либералите пък той е символ на измъчената европейска артистична класа, която сега бива превърната в жертва от една „грозна“ и „лицемерно-добродетелна“ Америка, която не е в състояние да оцени великото изкуство¹. За американските бюрократи Полански е символ на европейския духовен упадък и те си въобразяват, че хвърлянето му в американски затвор ще бъде някаква победа на рейгъновската почтеност над френския морален упадък. За френските бюрократи пък Полански е символ на галантното възраждане на Европа от мрачното ѝ минало (Полански и семейството му, полски евреи, са били преследвани по време на Холокоста), който сега бива измъчван от „мрачната страна на Америка, онази страна, която плаши всички нас“². Точно както Розмари на Миа Фароу беше оръдие на дявола в *Бебето на Розмари*, така и Полански беше превърнат в оръдие за всевъзможни политически безсмислици днес.

Удивително е колко бързо дискусията за това, което Полански, един мъж, е направил на Саманта Гейли, едно момиче, в една спалня през 1977, се превръща в дискусия за конкуриращи се морални ценности и дори сблъскващи се национални стандарти. За мразещите шестдесетте години консерватори Полански отдавна вече е символ на всичко лошо от онова време. Както престъплението, на което той стана жертва през 1969 и собственото му престъпление от 1977, биват представяни като доказателства за тъмната, разрушителна страна на 60-те години и за това защо една диета от сексуална свобода, рокендрол и наркотици е Нещо Лошо.

1 **Polanski's arrest has shocked France**, *Comment is Free*, 28 September 2009.

2 *ibid.*

През 1969 съпругата на Полански, Шерън Тейт, красива и многообещаваща актриса, беше брутално убита от бандата на Чарлз Менсън, наречена Семейството. Членове на Семейството намушкаха до смърт Тейт и четирима други души в дома на Полански в Калифорния, докато той отсъствал; Тейт беше бременна в осмия месец по времето на смъртта си. Това изключително престъпление, извършено от банда превъртели хипита, дълго време се цитира от американските консерватори като логичен завършек на едно десетилетие, в което традиционните ценности са се сринали под натиска на едно ново поколение, което било по-малко почтително, по-хедонистки настроено и по-вироглаво от предшествениците си от 50-те години. Това е „тъмната страна на калифорнийската мечта“, както твърди един от авторите; то е продукт на „политическите, социални и културни сътресения на 1960-те“¹ Престъпленията на Менсън са анализирани и дискутирани повече от които и да било други епизоди на серийни убийства в американската история, защото те са издигнати от сферата на престъплението до света на политиката и морала, използвани от консерваторите както за да се освободят от всякаква отговорност за срина на традиционните ценности през 1960-те (това беше вина на Бийтлс, Бийч Бойс, наркотици и други неща, обичани от Чарлз Менсън), така и за да представят сексуалното освобождение и социалните експерименти като нещо, по неизбежност сподиряно от брутални, морално неустойчиви, убийствени последствия.

И все пак, точно както Полански беше жертва на утвърждаваните крайности на шестдесетте, същевременно той беше и техен граблив продукт. Всякаква симпатия към него пресъхна бързо след осъждането му за незаконен полов акт през 1977. Това също било част от разложението на културата на отворени умове и отворени панталони от американското западно крайбрежие от средата до края на двадесети век, твърдяха консерваторите. То произхождало от решимостта на Полански и други да „избутат докрай границите на сексуалното освобождение“, както се писа миналата седмица². Някои американски служители на закона и десни коментатори изглежда си въобразяват, че връщането на Полански в САЩ най-после ще сложи край на омразното влияние на 1960-те върху съвременното общество и морал. Под заглавието „Защо не харес-

1 **Manson's lasting legacy**, CNN, 10 August 2009

2 **Roman Polanski: a hero unfairly persecuted by America, say French media**, *The Times*, 28 September 2009

ваме французите“ един от консервативните американски колумнисти пита как е възможно „либерална“ Европа да „поддържа един човек, изнасиллил дете“¹.

И все пак, дори и ако този опит да се хвърли сексуалното освобождение и експериментиране от 1960-те години (част от което беше прогресивна, докато друга част беше напълно затворена в себе си) на гърба на Полански, несъмнено е нещо лошо, то защитата на Полански от европейски правителствени служители и коментатори е дори още по-лоша. Защото те са ръководени не от неща, дори отдалечено свързани с правни норми или справедливост, а от едни снобски и опортюнистски анти-американизъм, в който Полански (който най-вероятно е малко нещо гадняр) бива представян като образец за европейско благоприличие, в противоположност на обърканата Америка. Някои либерални наблюдатели са толкова твърдо решени да използват *L’Affaire Polanski*, за да дадат да се разбере на Америка, че дори са забравили обичайната си роля на подпалвачи на истерична паника от педофили – и сега представят срещата между Полански и Гейли като някаква малко пресилена форма на едно яко обарване.

Европейските либерали много бързо се наредиха зад защитата на Полански от страна на Фредерик Митеран, племенник на бившия френски президент и близък приятел на Полански, описваща ареста като „безчувствен“ и „възмутителен“. Накратко, Полански не е просто преследван от една остаряла заповед за арест – нещо, което е налице при множество бегълци по целия свят – но е и европейска жертва на злата и отмъстителна Америка. Един френски коментатор казва, че САЩ „осъществяват някакво лицемерно отмъщение“ срещу „един голям талант, който никога не се е придържал към американските правила“² Действията на Полански тук се представят като някакво дребно нарушаване на правилата и всеки, който смята, че той трябва да бъде наказан за тях, е очевиден неартистичен лицемер от далечните и заплашителни Съединени Щати. Но каквото и да мисли човек за ползата от заповедта за арест срещу Полански и мотивите зад продължаващото му преследване от страна на американските служители на закона, не е лицемерие да се

1 **And then we remember why we dislike the French**, *National Review Online*, 28 September 2009

2 **Polanski’s arrest has shocked France**, *Comment is Free*, 28 September 2009

смята, че правенето на орален секс и содомия с 13-годишно момиче е неприемливо поведение.

Може би най-неприятният аспект от аферата Полански е конкуренцията на виктимизациите (обявяване на някого за жертва, Бел. пр.). Тя е свидетелство за доминацията на жертвената култура в съвременното общество, използвана както от преследвачите, така и от защитниците на Полански. За множество американски и британски наблюдатели всичко тук се върти около Саманта Гейли, която те са превърнали в една архетипна и вечно символична жертва на предполагаемото най-голямо зло на нашето време, злоупотребата с деца. „Спомнете си: Полански изнасили дете“, заявява едно заглавие в *Салон*, от статия, която представя гадни, отблъскващи детайли за онова, което Полански извършил с пениса си върху вагината и ануса на Гейли¹. За европейските наблюдатели, напротив, действията на Полански могат да бъдат обяснение със собственото му минало на жертва, особено по време на Холокоста. Ние трябва да разбираме неговите „житейски трагедии“ и това как те са го оформили, казва един човек от средите на киното². Ан Апълбаум, американската коментаторка, която прекарва по-голямата част от времето си в Европа, казва, че Полански е избягал през 1978 от Америка поради неговия „разбираем страх от ирационално наказание. Майка му е умряла в Аушвиц. Баща му е оцелял в Маутхаузен. Самият той е оцелял в краковското гето.“³ (Апълбаум пропуска да обясни, че тя е съпруга на полския външен министър, Радослав Сикорски, който активно се бори против екстрадирането на Полански).

Тези разливи на виктимологията показват за сетен път, че политиката на жертвеността, изграждането на закони, политика и моралност в името на подпомагането на жертви, доминира дебата и от двете страни на Атлантика, но в англо-американската сфера определяща е злоупотребата с деца, докато в Европа жертвите на Холкоста са онези, които се наслаждават на най-високия, най-неоспорван морален авторитет – до степен, при която хубавичкото, страхливо бягство на Полански от Америка през 1978 може да бъде извинено като латентна реакция срещу ужасите на Аушвиц от страна на един измъчен човек.

1 **Remember, Roman Polanski raped a child**, *Salon*, 28 September 2009

2 **Roman a Clef: *Wanted and Desired***, Documentary.org, 2003

3 **The outrageous arrest of Roman Polanski**, *Washington Post*, 27 September 2009

L’Affaire Polanski се превърна в културна война, която не се осмелява да се нарече с истинското си име, една бледа и нечестна имитация на дебатите за ценности и морал, които се водеха на различни места през последните 50 години. В резултат на това ние все още нямаме никаква ясна представа за юридическата полза от заповедта за арест с 30-годишна давност или за настоящите закони за екстрадиране, като вместо това отчаяни политически наблюдатели са превърнали Полански в празна кукла, през която се изпуска евтина морална пара.

Източник

Брендан Онийл е британски журналист, живеещ в Лондон. В момента той е редактор на онлайн-списанието *Spiked Online*.

Коментари (32)

- 02-10-2009 | **ралица**

Все пак, Полански е извършил истинско престъпление.

- 04-10-2009 | **e-ink** – интересен проблем

Странно, не съм чувала французите да са си върнали парите от Плана Маршал, който вдига икономиката им на крака. Освен това Франция не е създала големи проблеми пред настъплението на Хитлер, докато намесата на Америка във Втората Световна е до голяма степен решаваща. Да не говорим, че евреите от цяла Европа се стремят да избягат именно „на новия континент“. Как по-точно французите мотивират тази своя непоносимост към Америка, при това, позовавайки се на исторически аргументи? Каква е връзката между дивотиите на Полански и ролята на Америка за Холокоста (всъщност, единствено положителна)?

- 05-10-2009 |**ралица**

В отговор на „интересен проблем“:

В реакцията ви има много клишета. За съжаление не разролагам с време, за да ви отговоря. Ще кажа само, че във Франция е имало героична съпротива срещу хитлеристката окупация, и че страната далеч не е еднолична. Но има една много идеологизирана левица и това обяснява изявено миноритарното изказване на Фредерик Митеран, посрещнато с всеобщо възмущение.

- 05-10-2009 |**Гост** – ге:

ралица писа:

В отговор на „интересен проблем“:

...Ще кажа само, че във Франция е имало героична съпротива срещу хитлеристката окупация...

Няколко клиширани вица за „великата френска съпротива“ през Втората световна: „Защо покрай френските пътища има дървета? За да маршируват немските войници на сянка.“ „през 1939г. Франция беше готова за ... Първата световна война“. Френската съпротива се проявява най-вече в подстригване на французойките спали с хитлеристи :):). Клиширано е да се опитваш да изопачиш историята за да защитиш достойнството на Франция. Те и сами се справят добре, не им трябва чужди помагачи.

Омразата на французите към Америка е точно толкова тъпа, колкото и омразата на средния американски провинциалист към Франция. Мотивите за френската омраза са ясни -- яд ги е, че Америка е по-влиятелна от Франция. Яд ги е, че американците карат по-мощни коли, живеят в по-големи жилища и имат по-високи доходи. Това не е непременно рецепта за по-добър живот, но е факт, че французите ги е яд. Американската омраза към Франция е още по ирационална. Статията много добре показва как един педофил може да се спаси заради слабоумието на провалени политици и кухи интелектуалци.

- 05-10-2009 |**ралица** – ге: ге:

Гост писа:

В отговор на „интересен проблем“:

Това изказване е израз на невежество и ограниченост. Хубаво би било да си разширите хоризонта, преди да се изявявате публично.

- 05-10-2009 |**Златко** – Комплексът „Виши“

Звучи странно когато българи започнат да се разделят на лагери относно интерпретацията на френската история, но самият аз не мога да не се присъединя към критиците. Велико-шовинистичните изстъпления на една историография, избутваща назад Виши и изтъкваща колко голяма била заслугата на френските партизани за преобръщането на хода на Втората световна война ми звучи смехотворно, още повече когато идва от устата на не-французин (не-французойка). Да си припомним ли пословичния израз за набожния, който искал да бъде по-голям католик и от папата? И кому са нужни подобни заблятиявания, на фона на един очевидно комичен, ако не и кощунствен спор? Полански е извършил грозно престъпление, точка. Дали за това може да се изисква давност, пред вид особените му културни заслуги и ясно изразената прошка от страна на вече не съвсем младата дама, е въпрос, по който могат да спорят юристите. Нашата задача – доколкото съм в състояние да я разбера аз – е поне да не се заплитаме в псевдо-историческите мрежи, с които ястребите отсам и оттатък океана легитимират безсмислените си спорове.

- 05-10-2009 |**ралица**

Да, тук най-важното е, че е извършено грозно престъпление, както вече казах и аз по-горе.

Но наистина, повдига ми от агресивността на някои от изказващите се многознайковци, които гледат на другите народи с българските шаблони.

„...избутваща назад Виши и изтъкваща колко голяма била заслугата на френските партизани за преобръщането на хода на Втората световна война ми звучи смехотворно, още повече когато идва от устата на не-французин (не-французойка).“

Златко, моля те, чети внимателно преди да реагираш. Вече припомним, че Франция не е еднолика, не всичко се заключава във Виши, това съвсем не е тайна.

И друго, аз съм толкова французойка, колкото и българка, като се има пред вид, откога живея тук. Но зная, че в нашата племенна визия за нещата, такова заявление се тълкува повече като родоотстъпничество, отколкото като обогатяване на кръгозора.

- 06-10-2009 |Гост – ге:

ралица писа:

*...гледат на другите народи с българските шаблони....И друго,
аз съм толкова френцужойка, колкото и българка, като се има
пред вид, откога живея тук. Но зная, че в нашата ПЛЕМЕННА
визия за нещата...*

Поредната мома, която нещо се срамува, че се е родила българка. Някакви „български шаблони“, „племенна визия“, някакви глупости колко е била важна френската съпротива. Сигурно я гледат с пренебрежение като каже, че е българка и тя, милата, развила комплекс от това. Срам я е, че е българка и затова се смята за половин френцужойка :):):). Моме, племена са имали славяните преди около 1300 години, след това има държава и народност. И само голям тъпак може да твърди, че Франция е многолика, а след това да обобщава българите.

Темата за френската история е относима към конкретния случай с педофила Полански, защото французите си умират да се доказват колко са велики като правят наопаки на Америка. Това е единствената причина да му дадат убежище и френско гражданство. През тия 30 години във Франция на власт са били и леви и десни, но никой не си е помислил да го екстрадира. Важното е било да се прави на пук на Америка. А подкрепата на т. нар. леви интелектуалци за Полански е пълен майтап. След войната Полански избира да отиде в гнилата, капиталистическа Америка, а не да остане във вече лявата си родина Полша. Не е отишал и във великата Франция.

И бяга от САЩ, не защото не му харесва, а защото вече се е признал за виновен и го чака присъда и затвор. Полански САМ СЕ Е ПРИЗНАЛ ЗА ВИНОВЕН, няма никакво съмнение, че е педофил. Но интелектуалците французи от ляво и дясно това не ги вълнува, важното е да се прави напук на Америка. В която между другото иска да се върна.

Французите ги тресат яки комплекси за национална значимост. До-там, че отказват да говорят английски и с повод и без повод се опитват да изопачават срамните моменти от историята си. В случая с Полански френските интелектуалци се обединяват не от идеология или някакви принципи, а за да са наопаки на САЩ. Леви или десни, няма значение, всички са в защита на педофила.

- 06-10-2009 |**Златко**

Предупреждавам, че за обидни и агресивни коментари тук следва изхвърляне от форума. „Госте“, не се дръж като слон в стъklarски магазин, ОК?

- 06-10-2009 |**Ралица**

За разлика от потайния гост, който не смее да се подтише, никой във Франция не се е държал така обидно с мен. А хората тук имат даже симпатии и интерес към България. От нас си зависи с какво око ще ни погледнат.

- 06-10-2009 |**Гост** – ге:

Златко писа:

Предупреждавам, че за обидни и агресивни коментари тук следва изхвърляне от форума. „Госте“, не се дръж като слон в стъklarски магазин, ОК?

Надявам се, имаш впредвид долните два „обидни и агресивни“ коментара на ралица. :):)

„В реакцията ви има много клишета“

„Това изказване е израз на невежество и ограниченост. Хубаво би било да си разширите хоризонта, преди да се изявявате публично.“

Сериозно, би ли посочил кое точно е по-обидно или по-агресивно в моите коментари от тези на ралица? Не се изживявай като цензор от проф-комитет, ОК? Тяхното време беше преди 20 години, но даже и тогава бяха жалки.

Иначе статията е отлична.

Гостът :):)

- 07-10-2009 |**Златко** – ге: ге:

Гост писа:

Сериозно, би ли посочил кое точно е по-обидно или по-агресивно в моите коментари от тези на ралица? Не се изживявай като цензор от проф-комитет, ОК? Тяхното време беше преди 20 години, но даже и тогава бяха жалки.

Иначе статията е отлична.

Гостът :):)

Думичката „тъпак“, например. Както и нежеланието да вземеш на сериозно това, което ти казах, без да повишавам особено тон. Златното правило в този форум е, че Златко определя правилата. Sorry.

Към Ралица: в думите на Госта (който няма да ни развеселява повече с постингите си) има определен резон. Надявам се в бъдеще да се въздържа от подобни квалификации. Ще ми бъде неприятно, ако се наложи да пояснявам що е приемлив тон в този форум.

- 07-10-2009 |**ралица**

Здравейте приятели на чудесния Златков сайт,

Да, наистина, бих могла да се изразя по-меко, за си сложа ръкавици така да се каже. Моля за извинение, затова че се разгорещих. За оправдание ще кажа, че съм претрупана със задължения и не ми остава време да участвам в сайта, както бих желала. Още повече, че статиите са много интересни и душата ми се сгръва да общувам със сънародници, рядка възможност за мен.

Но друго, реакциите относно Полански така се разминават с това, което става във Франция, че направо паднах от изумление. Ето, днес например подвърдиха в новините, че изказванията на Фр. Митеран са шокирали общественото мнение.

Но това, което ме раздразни най-вече, бяха амалгамите, ракурсите?, неоснователното, нелогично свикване на разни събития от френската история като осветляващи свидетелства. Какво общо има например историята на Полански с плана Маршал? Или разни кръчмарски вицове за дървета по френските пътища?

Или предполагаемата омраза, че и завист! на французите към Щатите? Това изобщо не отговаря на реалността и се чудя откъде е почерпано такова убеждение. Изобщо може ли една страна да обича или да ненавижда друга? На мен такова отношение към нещата ми напомня някои добре познати лозунги от близкото ни минало: „Русия моя любов“ или „СССР- братска страна“. Навсякаде има хора, които се интересуват от една или друга страна или култура, а други, които са безразлични. И какво от това?

И защо се появиха разни фантасмагорични твърдения, като предполагаемите несбъднати мечти на французите да се сдобият с американска мощ, с американски къщи и коли, които, за сведение, тук имат из-

вестен привкус на безвкусица. Пак разминаване и даже лъжливо твърдение.

Освен това думата „тъпак“ е най-невинната нотка в това, което се избълва срещу мен, за личния ми живот, за който нищо не се знае. И направо си е клевета.

Давам си сметка, че съм придобила някои тукашни рефлексии и не мога да предвидя как се реагира от българска страна. Като кажа тук на някой познат, че идеята му за България е пълна с клишета, той не се нахвърля върху мен, а ме пита как наистина стоят нещата. Затова се и удивих от агресивните нападки и към мен, и към една страна.

Накрая бих казала, че смятам посетителите на сайта за начетени хора и недоумях не от това, че някои неща не са известни, а от твърдостта на убежденията, предполагащи никакво противоречие.

Май нещата са по-ясни.

С поздрав.

- 07-10-2009 |Златко

Здравей, Ралице,

реакцията ти е както разбираема, така и малко странна, като се има пред вид, че това, за което ставаше дума в тези постове, са едни от най-разпространените клишета относно Франция, французите и френско-американските отношения. В тях няма нищо ново, нито пък те изразяват нещо повече от факта, че хората съдят за непознати или малко познати места и народи най-вече по това, което научават от трета ръка – тоест най-често клишета.

Всичко това обаче нито може да обясни, нито пък да оправдае реакцията ти, тъй като, както всеки човек с определен житейски опит знае, зад всяко клише се крие много, много истина. В такъв смисъл да се дразниш чак толкова много от факта, че хората гледат на французите като на евро-перковци, които биха дали мило и драго, за да могат при всеки удобен случай да натриват носа на американците (най-вече в собственото си въображение), говори не толкова за това, че такива клишета са ти непознати, колкото за това, че ти отказваш да приемеш факта, че зад тях се крие не малко истина. Оттук и неизбежната мисъл за човека, който иска да бъде по-голям католик и от папата. Сред нас има не малко хора, които се вбесяват много от това, че на българите се гледа като на хора, които нямат седалки в тоалетните си. Въпреки това всич-

ки живеем с това – и даже гледаме да не му обръщаме внимание, нито пък да го отричаме чак толкова страстно – защото хората, които се борят срещу клишетата, не правят нищо друго, освен в края на краищата да ги потвърждават. Самият аз не си спомням нито един случай, в който да съм се вбесявал от вицове и клишета по адрес на германците, нито пък съм изпитвал и най-малкото желание да се претопя и видя в себе си германец, колкото и удобен, приятен и цивилизован да е животът тук. Впрочем, твоите лични пристрастия (а може би проблеми) не са моя работа, така че желанието ти да виждаш в себе си францужойка си остава стриктно твое лично нещо. Във всеки случай това е форум, в който разговарят българи – с всички произтичащи от това последствия. Всеки е добре дошъл тук – българи, французи, българо-французи, франко-българи, в това отношение предпочитания няма. Но тонът си остава български, с всичките му хубави и лоши неща. Така че, ако искаш за в бъдеще да имаш по-малко неприятности с пиперлии хора, имай всичко това пред вид, ако обичаш.

С уважение,

Златко

- 07-10-2009 | **Златко**

Ще се радвам, във всеки случай, ако коментарите най-после престанат да се въртят около този сравнително дребен инцидент и обърнат малко повече внимание на реалната тема на статията. Какво мислите за всички тия именити хора от сферата на киното – над 700 души, доколкото знам – които подкрепят Полански? Кое ги кара да правят нещо такова – дали само някакъв професионален конформизъм или може би зад тази история се крият по-дълбоки морални проблеми? Не е ли прекалено простичко да наричаме Полански „педофил“? Темата за злоупотребата с деца е една от най-политически-коректните в наше време и всеки примерен буржоа се пени над нея, най-вече защото е уверен, че никой няма да му скокне насреща. Не сме ли всички ние тогава също малко прекалено примерни, прекалено лесно съгласяващи се граждани? Струва ли си да се мисли по тези неща или всичко е ясно?

- 07-10-2009 | **Петя Хайнрих** – Извън темата и по повод обидите
Златко и дискутиращи,

извинявам се, че няма да коментирам по темата, но бих искала да обърна внимание, че и аз намирам тона на някои коментари тук и личните нападки към Ралица (нека да уточня – не познавам Ралица) за изключително неприятни и никак недостойни за списанието. Просто има разлика между разгорещена дискусия и обиди от сорта: *„Поредната мома, която нещо се срамува, че се е родила българка... Сигурно я гледат с пренебрежение като каже, че е българка и тя, милата, развила комплекс от това. Срам я е, че е българка и затова се смята за половин францужойка :):):). Може, ...“*

Разбира се, ти сам решаваеш какво подлежи на модерация и какво не, но кой нормален човек се включва с дискусия, в която е нападан ЛИЧНО? Подобна игра се разиграва и под материалите на Вл. Левчев и той е принуден да се защитава, понеже изданието явно не може да защити автора си. На мен мен това ми прилича на гледане на сеир. Обзалагам се, че такива „дискусии“ генерират много посещения, но всичко това е за сметка на добрия тон.

Нямам рецепта за проблема, най-вероятно просто спирам да чета и приемам, че това не е място за мен. Жалко все пак – тук има какво да се чете и благодаря, Златко, за интересните материали и за огромния труд който полагаш всекидневно.

С риск да бъда окачествена и аз тук като „моме“ и не ми се мисли какво ли още не

Поздрави:

Петя

- 07-10-2009 | **Златко**

Да, хубаво би било, ако имаше някакъв начин да плеснем с ръце и да се прегърнем, наистина ... А дотогава, по липса на такова нещо, ни остава единствено работата.

- 07-10-2009 | **Петя**

Не говорех за „пляскане с ръце“, а за възможността да се модерират явно обидните коментари. Щото и това е част от работата, струва ми се.

- 07-10-2009 | **Златко**

Ами да, аз не модерирам, Петя. Или махам, или оставям без промени. Въпрос на стил, нали разбираш?

• 07-10-2009 |**Ралица**

Този разговор взе някакъв неочакван обрат. По-добре би било наистина да се говори по темата, но все пак, налага се пак да доуточня нещата. За последно.

Първо, що се отнася до клишетата. Не съм съгласна с теб, Златко. Начинът, по който се изразяваш за тях ми напомня повече поговорката: „Няма пушек без огън“, тоест щом текат слухове, значи те отговарят на действителността. Няма нужда да се проверяват. Доста стесняващ ми-роглед!

Освен това, от опит знам, че в България много се обиждат от това, че се смятам като човек на две култури. Имам даже впечатлението, че това понякога се изживява като лична обида. „Претопяване“, или родо-отстъпничество, а защо не и предателство, все зловещи думи. Може ли някой да ми обясни как се живее някъде почти четвърт век без човек да претърпи някаква лична еволюция, без да се свърже с общността, чието ежедневие споделя? Ето една интересна тема за конструктивен дебат.

Но ако сайтът е предназначен само за „чисти“ българи, то аз не съм от тях. Кое не ми пречи да допринасям успешно за опознаването на нашата родина в една о колко! далечна страна.

П.С.

Благодаря на Петя за защитата.

• 07-10-2009 |**Златко**

Тоест слухове и клишета са едно и също нещо, така ли да те разбиям, Ралице? Е какво пък, живеем в свободен свят и всеки е свободен да си избира клишетата (или слуховете), които поддържа. Аз нямам проблем, но нещо започва да ми става скучно. Така че ще помоля за извинение, трябва да работя ...

• 08-10-2009 |**ралица**

С риск да ти доскучая още повече:

Ами да, „трета ръка“ = слухове.

И един съвсем кратък въпрос, че и аз си имам работа:

А какво означава „български тон“?

Горният „дребен инцидент“ е многозначителен за отношението към общоприетите правила за общуване, било то и по интернет.

- 08-10-2009 |Златко

Виж, Ралице, обикновено нямам нищо против остроумниците, но не и когато започнат да ми се струват нахални. Не стига, че самата ти започна с острия и обиден тон („Това изказване е израз на невежество и ограниченост.“), но очевидно ти липсва и най-слабото усещане за собствената предизвикателност, та прехвърляш вината за този неприятен инцидент на други хора.

С две думи: това е жълт картон. Мисля, че няма нужда да пояснявам какво точно означава това.

- 08-10-2009 |Е

Подкупен съдия. За влизане с бутонки гадните съдии дават червен картон :-)

- 09-10-2009 |втори гост – И що ручахте жабетата

златко – задачата с която си се захванал надминава възможностите ти – сори да ти го кажа – първо прогони човека и после се сети, че ралица-та е почнала скандала Еми внимавай все пак! После виж кви ги пишеш – „пред вид особените му културни заслуги“ – какви заслуги бе човек – има престъпление има и наказание – може да има и прошка но не ЗА ЗАСЛУГИ а за разкажание – аз обече не виждам нещо да се е разкажал – точно обратното педофилите са се сплотили (а пропо Митеран-чо го плюат не щото е ляв а щото е любител на секс туризма, раличке – разбирам, че не ти се връзва с пропагандата ама кво да се прави

И пак Златко – „Нашата задача – доколкото съм в състояние да я разбера аз – е поне да не се заплитаме в псевдо-историческите мрежи, с които ястребите отсам и оттатък океана легитимират безсмислените си спорове.“ – абе Златко – кви задачи бе човек социализЪма отдавна свърши – навън е XXI век – къв либерал си ако това не си разбрал – А статията си е манипулативна и затова тъпа – идеята да се представи един обикновен педофилски акт като културна война е точно толкова манипулативен колкото е манипулативна идеята на Хънтигтън да представи тероризма като Сблъсък на цивилизациите – ха ха останете си със здраве

- 09-10-2009 |Златко

Сложни работи, втори Госте, бих искал да ги виждам толкова просто колкото и ти, но не ми е лесно, кой знае защо.

Първо – за прогонения първи гост си прав, но, да ти кажа честно, това не ме смущава кой знае колко. Като всеки застаряващ самец и аз не обичам да ме предизвикват, така че човекът си го получи не толкова заради критиката (която не съм цензурирал, като виждаш), а заради перченето. Ралица, за разлика от него, си замълча – и това е единствената, но достатъчна разлика между двамата, която обяснява различните ми реакции.

А иначе това с педофилията, както вече казвах не веднъж, в момента е масова мантра от най-разпространените, каквито преди бяха други, по-различни неща (например хомофобията), така че аз нещо хич не им хващам вяра на хората, които ѝ развяват знамената (тоест, не хващам вяра и на теб, нещо много полуфабрикатно ми звучи патоса ти). Масите и масовите хора винаги са имали нужда от нещо по-ясничко, което да развяват като хоругви над главите си – и в момента това нещо е омразата срещу „педофилите“ (за които дори не е ясно кои точно са, най-малкото защото в различните страни „възрастта на съгласието“ варира много). Да видим какво ще стане след известно време.

А иначе това, че си се наредил на най-голямата видима опашка и това ти дава особено чувство за морална правота – лошо няма, такива като тебе историята открай време ги хрупа за закуска и ги използва за собствените си цели. Или историята, или разни чичковци с или без мустаци ... Е какво пък, желая ти удобен живот, барабар с чистата съвест и усещането за моралност, дето очевидно си ги мажеш на филия за закуска. Дерзай, човеко!

- 09-10-2009 | „масовия хор“ с полуфабрикатно – и какво очакваш да видиш след време

Как Фряния сваля „съгласната възраст до 13 години“ и такива като Митеран и Полански (а май и ти не си далеч от тия изкушения) се превръщат от престъпници в стандарт? Може и да стане, но тогава Полански ще се насочи към 9 годишните либерални ми приятелю. Криво разбираш ти либерализма – той е знаме а не парцал с който да се забърсват педо-лигите на застаряващи Ентелектуалци – айде че ми отиде времето да ти вдигам рейтинга на постното ти сайтче

- 09-10-2009 | **Златко**

Да убедиш не е същото като да обидиш, втори Госте. Има известна разлика в правописа – и само едното от двете е лесно.

- 09-10-2009 | **Гост**

Тази Ралица наистина е станала по католик от папата. Тя живее във Франция и яростно защитава всичко френско, но проблемът е, че е сляпа за слабостите на французите. А те наистина имат комплекс за езика си, яд ги е че английския а не френския език е международен и наистина мразят Америка.

Това го пиша за другите, самата Ралица е безмислено да се убеждава. А иначе нито англичаните нито французите се обичат много помежду си. Знаете ли как е на френски измъквам се по тарлъци ? „filer à l’anglaise“ А как казват англичаните ? To take the French leave

- 22-10-2009 | **Майя Маркова** – случаят Айнхорн

Спомням си, че френските власти дълго се противяха да екстрадират в САЩ известния зелен активист и борец за мир Айра Айнхорн, убил приятелката си. (Трябваше да напиша „обвинен в убийство“, защото не знам дали в крайна сметка беше осъден, но разлагащият се труп на момичето беше открит в дома му, така че за мен нещата са ясни.)

И тогава във Франция в публичното пространство имаше изказвания от типа на „ние ще дадем урок на тези американци как се спазват човешките права“.

- 25-10-2009 | **e-ink** – Къде ми е отговорът?

По повод думите ми Ралица писа: „В реакцията ви има много клишета. За съжаление не разролагам с време, за да ви отговоря.“

Изчетох целия форум, но така и не открих обещания ми отговор. Сигурно Ралица не е намерила време.

Упражнения по минимализъм – Част 4

Автор: Златко Енев

Моите хербаризирани прозрения. Долетели неизвестно откъде, уловени без мрежа, летящи накъдето си поискат...

- **46**

Read my lips! – Усещането за собствена мощ е като наркотиците, които се предписват на смъртно болни – изпитва ли го прекалено често, човек трябва вътрешно да се подготвя за някакъв вид приближаващ край.

- **47**

Анатомия на невидимото. – Устата е отвърстие, през което душата изпълнява функциите си. Включително и отходните.

- **48**

Белезниците на лоялността. – Понякога неспособността да се дискутира една идея е сигурно доказателство за това, че човек е неин привърженик.

- **49**

Огледалце на стената ... – Повечето нещастия в живота биха били напълно непоносими, ако издържането им не ласкаеше самолюбието ни така силно.

- **50**

Непредвидени ефекти. – Нерядко една идея става толкова по-привлекателна, колкото по-гръмогласни са нейните противници.

• 51

Приятел в нужда ... – Има хора, които желаят неуспех на приятелите си не защото им завиждат, а за да могат след това да им докажат истинския калибър на приятелството си.

• 52

Отвъд пояса на сигурността. – Постигането на самостоятелно мислене е като катерене към висок връх – онова, което очаква човек там горе, не е непременно райска градина. И слизането надолу е още по-трудно.

• 53

Плодовете на познанието. – Зрелият автор се разпознава по това, че не се опитва да се сравнява със собствените си произведения.

• 54

Колкото по-тежки, толкова по-сладки. – Един от начините да се издигнем в собствените си очи е да си мислим, че ударите в живота ни не са случайни, а са били причинени лично от госпожа Съдбата.

• 55

Анти-Ницше. – Не всичко, което ме убива, ме прави по-слаб.

• 56

Паметта като противоотрова. – Забравяйки, аз оцелявам.

• 57

Shadowboxing. – Да отричаш суетата си означава най-вероятно, че просто не си в състояние да издържиш срещата с нея.

• 58

Неравенство на силите. – Познанието, опитващо да се противопостави на суетата, обикновено е осъдено на провал.

• 59

Мъката на марионетките. – Осъзнаването на собствената суета е особено болезнено, когато открием, че тя е била използвана за чужди инте-

реси – защото в такъв случай инстинктивно долавяме, че сме били изиграни заслужено.

- **60**

Пространството все пак не е безкрайно. – Да надценим някого е най-вече досадно, докато подценяването му винаги е повече или по-малко застрашително. Това стеснява периметъра ни.

Краят на мъдростта. – Стига толкова минимализми! Аман!

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Коментари (9)

- 09-10-2009 | **Angela Antonova** – Мъдростта е безкрайна ;)

Харесват ми упражненията! Надявам се, че коментарът под номер 60 е просто стимул да очакваме с нетърпение пета, и всички следващи части ;)

С уважение, Анжела Антонова

- 09-10-2009 | **Златко**

Ами, май че не, поне засега. Тия нещица се оказаха прекалено голяма суета, по едно време наистина започнаха да ми вгорчават живота. Твърде много напъване, твърде много търсене на ефектност и ефекти ... Вярно казват американците: You want it bad – you get it bad.

- 10-10-2009 | **Angela Antonova** – ;) опит и мъдрост

;) и Българите са го казали много хубаво – на сила хубост не става, пък и да става, не му прилича ;) Най-голямата мъдрост е да откриеш баланса...кога да притискаш и да даваш всичко от себе си и кога да се оттеглиш и да приемеш, че си дал достатъчното...;) Мисля, че ни показвате точно това ;) и се възхищавам на опита и мъдростта Ви! Анжела

- 10-10-2009 | **Златко**

„Ви?“ Това пък откога насам? Или вече не се познаваме?

- 11-10-2009 | **Зелен Бетон**

Златко, не знам дали само така ми се струва, но от последните две части ми остана усещането за една нарастваща доза мизантропия – и то за сметка на онази дистанцираност, която (аз поне) ценя най-много в подобни „кратки форми“. Може би наистина е на място това, последното под номер 60 – докато ти отминат тежките размисли или каквото там друго те е налегнало ;)

Иначе си копнах някои в едно текстово файлче, което „пълня“ от дос-та години и което отвреме-навреме си отварям и се позачитам за малко мисловен фитнес.

Файлчето се казва WoW.txt (= Words_of_Wisdom.txt) :)

- 11-10-2009 | **Златко**

Благодаря, Бетоне, но чак дотам не съм я закъсал, слава Богу. Просто не вярвам в това, че истински важните неща се постигат с напъване. Вече не, едно време го вярвах. А при тия нещица нещо много взех да се напъвам накрая, даже и гласа ми на фалцет го изби. Публиката, разбира се, е важна, но не и когато човек прави нещата заради нея, а не заради самия себе си.

- 11-10-2009 | **Зелен Бетон** – ге:

Златко писа:

Просто не вярвам в това, че истински важните неща се постигат с напъване. Вече не, едно време го вярвах.

.....

Публиката, разбира се, е важна, но не и когато човек прави нещата заради нея, а не заради самия себе си.

Не обичам да съм чак толкова съгласен с някого ;) – но под това се подписвам без колебание.

И още нещо: те „минимализмите“ не се създават, по-скоро се получават. Както в резултат на вулканичната дейност, покрай огромните обеми от лава, тук-таме се получава и по някой кристал – когато се случи температурата, налягането и химическият състав на стопената маса да са точно такива, каквито са нужни.

Важното е да има действащи вулкани. И някой да цени кристалите и да ги събира :)

- 11-10-2009 | **Златко**

Божа работа, Бетоне. Особено у нас, особено на това време. Някой ден и това ще се промени, няма къде да отиде. Но дотогава ...

- 05-08-2010 | **Йордан Йорданов**

У мен, предвид поместените тук афоризми, напира възторг – а това би могло да бъде или просто *по повод* (т.е. от суета), или и *по причина* (т.е. и от опит и пристрастие към жанра: афористиката на Новото време)... Да заявя, че у мен от началото на студентските ми години гори пристрастие към автори от рода на Монтен, Ларошфуко, Лабрюер, Паскал, Грасиан, Шопенхауер, Киркегор, Ницше, Оскар Уайлд, Чоран – би почивало или на чиста суета (и снобизъм), или не само... Но предоставям на автора (Златко Енев) да прецени. Та ще кажа, че:

– Златко Енев в случая се е учил тъкмо (предимно) от Ницше, и се е учил с проникновение, и е овладял жанра – дотам, че да не звучи епигонски, а и дотам, че да звучи по-добре от самите българоезични преводи на Ницшевата афористика (изключвам от разглеждане „Така каза Заратустра“ и „Тъй рече Заратустра“: там стилистиката е друга).

– Златко Енев осветлява и най-тъмните, сетните, и (доста от тях) останали недогледани от великите афористи, ъгли, в които би могла „за последно“ да се спотаи суетата.

– Пет от афоризмите ме потресоха не само с форма и точно наблюдение, но и с оригиналността на съдържанието си, а именно:

Отмъстителната памет. – Колко лесно би било да се учим от грешките си. Ако само бихме могли да ги обичаме ...

Езикът не познава аритметиката – много често се налага да се съкращава, за да се добави смисъл към вече казаното.

Неразбирането като край и начало. – Само онзи, който преди е разбирал, има някакъв шанс за откриване на собствена мъдрост.

Защо, Учителю? ... – Когато учениците попитали Учителя защо е нужно да се трудят толкова усърдно, той им отговорил: „Телата на всички ни се опитват да умрат, но ние трябва да вършим нещо против това.“

Новите дрехи на царя. – Хората, които търсят потвърждение на значимостта си, трябва да се държат настрана от деца.

– Има (по моему) и три-четири слаби попадения, ето например:

За източника ... – Ако блъскаме с глава срещу стена и се дочува звук на кухо, това не означава непременно, че звукът иде откъм съседите.

– Има и два противостоящи на правдивостта („обърнати“) афоризма:

À la guerre... – Добродетелите на нашите противници ни оставят безразлични. Едва техните пороци ни заставят да се вгледаме по-внимателно в самите себе си.

Аз знам, че нищо не знам. – Най-важният резултат от образованието е, че то премахва неуважението към непознатото.

– Ще си отпечатам „Упражнения по минимализъм“ за свое настолно четиво.

Епохата на подобренията

Автор: Дейвид Едмъндс

На 6 септември 2004 се роди момиченце на име Ян. Баща ѝ, интернет-бизнесмен, се казва Шен Тонг. Ян е първото дете на Шен и би могло да се очаква, че той ще прекара една безсънна, изпълнена с радостна възбуда нощ. Но странно, случило се точно обратното. Тонг спал по-добре, отколкото през последните 15 години, шест месеца и два дни. Това точно датиране е възможно, защото преди 15 години, шест месеца и два дни беше 4 юни 1989 и на този ден Шен се е намирал на един булевард недалеч от площада Тянанмен в Пекин. Тогава той бил 20-годишен студент и заедно с хиляди други демонстрирал в подкрепа на политическите реформи.

След обявяването на военна положение Шен наблюдавал как армията минава из града. Между отделните сблъсъци студентите се опитвали да разговарят с военните. Шен се приближил до един камион с войници; по собствените му думи той искал да успокои тълпата наоколо. Внезапно един офицер извадил пистолет. Останалите части от историята са размити. Чул се изстрел и една студентка, приблизително на възрастта на Шен, която стояла малко зад него, била улучена в лицето. Тя умряла на място. Шен си я спомня, покрита с кръв. Той е убеден, че куршумът е бил предназначен за него. По-късно той емигрирал в САЩ, но жестоките картини се появявали отново и отново в сънищата му – до появата на Ян. Той спал много добре не само през тази нощ, но и на следващата, и нощта след нея.

Пост-травматичното стресово разстройство (PTSD) е състояние, което може да се получи след стресови преживявания. То е свързано с травматични спомени, които се завръщат регулярно и независимо от собствената воля. Свързано е с хронични страхове и безсъние. Броят на страдащите от него е спорен. Според една средна оценка десетки хиляди ветерани от Ирак и Афганистан страдат от него. Същото се отнася и

до британските ветерани от Фолклендската война – от които са се самоубили повече, отколкото са били убити по време на активна служба. Пентагонът влага стотици милиони долари в изследването на PTSD. Но разбира се, както знае Шен Тонг, не е задължително човек да бъде войник, за да преживее такова нещо.

Изследването на PTSD е важна причина за новите проучвания в областта на паметта. А разбирането за паметта от своя страна води до дебати, засягащи така наречените подобрения, или повишаването на човешките способности отвъд нормалното ниво. Първият появил се въпрос беше физическото подобрение, като например вземането на допинг в спорта или подобряването на настроението чрез лекарства като Прозак. След това се появиха различните видове подобрения на способността за познание, например средства за засилване на концентрацията като Риталин или по-нови „нервно-подобряващи“ лекарства като Адерал, използвани от стресирани студенти или служители в различни фирми. Най-дразненното е, че учените вече виждат възможности да модифицират нашия морален характер, използвайки неврологични техники, които да ни направят етически по-добри – а може би и по-лоши. Последните изследвания дават основания да се очакват лекарства, които да ни помогнат да забравим травматични преживявания, или дори да бъдем по-верни на сексуалните си партньори. Много хора – особено някои религиозни водачи, лекари, учени, политици и философи – имат опасения относно това. Но когато ги формулират по-точно, аргументите им често изглеждат по-неубедителни, отколкото това изглежда на пръв поглед. Въпреки това този дебат не е нещо, което можем да игнорираме. Нещата, които в момента учените откриват за паметта, ни поставят пред интересни дилеми.

Нашето разбиране за паметта е още в самото си начало, но то се развива бързо. Ние знаем, че хипокампусът (с размер колкото малкия ни пръст и наречен така поради беглото сходство с морско конче) е онази област от мозъка, в която паметта се обединява и където фактите се поставят в контекст. Ние знаем също така, че амигдалата – друга област от мозъка с бадемова форма – е кръстовището на нашата емоционална система. (Хората с повредена амигдала дори не мигват с око, ако до главата им бъде опрян пистолет). Амигдалата изпраща сигнали до хипокампуса за това кои спомени са важни и трябва да бъдат запазени. Кол-

кото по-висока е емоционалната възбуда в амигдалата, толкова по-висока е вероятността един спомен да бъде запазен.

Налице са великолепни еволюционни причини хората да си спомнят много добре за страшните ситуации, които са преживели. Но при страдащите от PTSD предупредителната система на мозъка е предизвикала късо съединение, тоест тя е свръх-реагирала. Един войник, който вижда как другарят му бива застрелян в окопа непосредствено до него, може да си представя тази сцена всеки път, когато чуе изстрел. Човекът с PTSD ще изпитва един и същ страх постоянно, много често при обстоятелства, които са само отдалечено свързани с конкретната ситуация – всеки път, когато вижда кал например, или дупка в земята, а може би и просто малко преди да заспи.

Фармацевтичното лечение не е далеч. Преди известно време учениците са открили, че ако пациентите вземат пропранолол, един бета-блокиращ препарат, няколко часа след травматичния епизод, вероятността за развиване на PTSD бива значително намалена. Това е удивително откритие, но като се има пред вид това, че лекарството трябва да се вземе много бързо след инцидента, неговата практическа приложимост е ограничена (освен ако войниците носят със себе си запас от него). Понови изследвания обаче показват, че пропранололът може да помогне и на хора, които са страдали от PTSD в продължение на години.

Специалистите по паметта използват следната аналогия, за да обяснят действието на лекарството. Представете си, че поръчвате някаква книга в библиотеката. Тя бива снета от лавиците. Ако я четете при отворен прозорец и слънцето пада върху страниците, книгата ще избледнее леко. Когато я върнете, запазеното копие е малко по-бледо от преди. Пропранололът въздейства като изключително силна, избелваща слънчева светлина. Ако пациентите с PTSD бъдат помолени да си припомнят някакъв нежелан, повтарящ се спомен, докато са инжектирани с препарата, споменът бива запазен в паметта с по-слаба интензивност. По-малко кошмари, по-малко страх: един ефект, който мнозина считат за подобен на начина, по който раждането на дъщеря му, говорейки метафорично, е хвърлило ярка светлина върху ужасяващите сънища на Шен Тонг.

Първата мишка завършва плуването за осем секунди. Не е точно Майкъл Фелпс от гризаческия свят, но Питър Гийзе изглежда впечатлен. Втората мишка е далеч по-бавна, но и нейните 21 секунди са над сред-

ното. И двете животинчета цапат неистово в малък басейн с диаметър около два метра, махайки бързо, но неефективно с лапички. Една камера заснема движенията им, след което прави карта на пътешествието върху компютърен екран в ъгъла на помещението. Мишките не обичат да плуват. Но в една част от басейна има малка платформа, на която те могат да се изкачат, щом само успеят да я достигнат. За да подпомогнат ориентирането им, по стените на помещението са закрепени различни предмети – отляво един оранжев стол, отдясно две футболни топки. Ако мишките погледнат нагоре, те могат да използват тези ориентири, за да си помогнат. Но да се открие платформата не е лесно, особено като се има пред вид, че половината от мишките са генетично модифицирани. Всъщност това са Алцхаймер-мишки, създадени с тела, които съдържат прекалено много амилоид-пептид – протеинът, който предизвиква болестта.

Намираме се в мазето на един от блоковете за медицински изследвания в Кингс Колидж, Лондон. Тук Гийзе, един приветлив немски професор на средна възраст, изпробва друго лекарство, въздействащо върху паметта. То вече е доказало ефективността си при пилета. Мишките, които са биологически по-близо до човека, са следващата фаза от изследването. Изглежда, че медикаментът премахва най-тежките прояви на амилоид-пептида, макар че засега не е ясно защо или как. Целта на експеримента е да се види дали мишките, след като бъдат инжектирани с новия медикамент, ще открият платформата по-бързо. Гийзе не говори особено много за резултатите, но изглежда, че екипът има успехи. Възможните последствия са огромни – цената, която обществото заплаща поради заболявания на паметта е огромна, и те засягат не само хората с Алцхаймер, но също и ония, които страдат от шизофрения, депресия и PTSD.

Голяма част от изследванията на паметта са мотивирани от надеждата да се излекуват болести, които я карат да функционира под нормалното ниво. Но възстановяването на нормалната памет може да се окаже и ключ към подобряването на паметта при здравите хора. Нашата способност да учим е тясно свързана със способността да запомняме. Гийзе вярва, че в недалечното бъдеще ние ще разполагаме с хапчета – той ги нарича Виагра за паметта – които ще помогнат на множеството възрастни хора, които страдат от загуба на паметта. След около три десетилетия, смята той, на пазара ще има средства за подобряване на

познавателната способност, които ще ни помагат да развиваме по-високо някои стандартни способности, като например тази за изучаване на чужди езици. „Сигурен съм, че ще можете да отидете в аптеката и да си купите хапчета, с чиято помощ бързо да научите френски.“

Всички ние бихме приветствали едно лекарство против Алцхаймер. А щом предотвратяването на загубата на паметта е нещо добро, то защо да не приемем и нейното подобрение? В медиите, откритията, свързани с подобни подобрения, неизбежно водят до предупреждения, че учениците си играят на Господ или че създават прекрасни нови светове. Но да се намери някакъв смислен аргумент – такъв, който не се основава на вътрешно неприятно усещане, не е лесно. Изходната позиция на подобрителите е изкусителна: светът би бил едно по-добро място, ако хората станат по-умни и по-щастливи – стига само те сами да изберат да станат такива.

Враждебността срещу тази идея е широко разпространена. Например, някои от поддръжниците на кампаниите в полза на хора с увреждания се противопоставят на това, че дебатът за подобренията включва идеята, че има по-висши и по-низши човешки същества. Множество религиозни лидери се противопоставят на изследванията по подобрието, включващи стволови клетки и ембриони. Но най-последователната и най-нова критика беше поднесена от харвардския философ Майкъл Сандел. По време на управлението на Буш, Сандел беше член на президентския съвет по биоетика – и неговите академически акредитиви са съпровождани от една забележителна способност за комуникация, която го прави влиятелна фигура в тази област.

Биомедицинските технологии ни предоставят изгледи, според които ние бихме могли да направим децата си по-високи, по-музикални или по-бързи на спортните писти. Но това е един стремеж към перфектност, който Сандел препоръчва да избягваме. Той иска от нас да ценим онова, което самият той нарича „надарен“ характер на човешките умения и постижения. Арогантно е, твърди той, да се опитваме да постигнем господство над природата, включително и над човешката природа. Родителите обичат децата си такива, каквито те са. Има елемент на случайност в начина, по който децата израстват – и този факт е много важен за вида родителска обич, от която всички се възхищаваме.

Ценността на случайността се отнася не само до собствените потомци. Сред примерите, които Сандел дава, е и спортът. Може би за извест-

но време ще бъде много интересно да се наблюдава един биологически подобрен играч на баскетбол, който реализира всяка възможност, но според Сандел ние скоро ще се уморим от това, тъй като „нашето възхищение пред постиженията се измества от самия играч към аптекаря“. И онова, което предизвиква такова изместване, е желанието да наблюдаваме изявата на „естествени“ човешки дарби, включващи усилена работа и тренировка, а не съкратената процедура на инжекцията или генетичната манипулация.

Една от трудностите с позицията на Сандел е, че не е ясно дали реакцията към този мисловен баскетболен експеримент ще бъде толкова еднозначна. Някои от нас сигурно биха се наслаждавали на един футболен мач между 22-ма Руни и Роналдо. По същия начин и изпълнението на един оркестър, съставен от подобрени музиканти, би могло да се окаже върховно преживяване. Това е гледната точка на един от известните опоненти на Сандел, Алън Бюканън от университета Дюк. В серия лекции, държани в Оксфорд през пролетта на 2009, Бюканън посочва, че биоинженерингът не може задължително да замени собствените усилия. Във всеки случай той не го прави в момента. Нека вземем за пример случая с американския играч на бейзбол Бари Бондс, заплетен в скандал по използване на стероиди. Бондс очевидно е вземал медикаменти, които са му позволявали да води един изключително тежък тренировъчен режим: той не се е опитвал да бяга от физическото напрежение, а да го направи възможно.

Съществува освен това и тънкото разграничение между естествени и неестествени подобрения, което може да бъде малко неясно – както признава дори и Сандел в книгата си *Против перфектността*. На бегачите е позволено да повишават скоростта си чрез специални обувки или чрез диета и тренировки. Но какво да кажем за тренировки във високопланинска среда, които подпомагат продукцията на червени кръвни телца – които пък пренасят повече кислород? Може би и това звучи приемливо. Но дали тогава има някаква етическа разлика между това да се тренира в Мексико и да се направи преливане на обогатена с кислород кръв – нещо, което предизвиква същия физиологически резултат? (Тази практика е забранена в наши дни, но тя не е била забранена през 1970-те години, когато са се носели слухове за кръвен допинг, използван от бегача на дълги разстояния Ласе Вирен). А какво да кажем за херметичните „високопланински домове“, които симулират разреден въздух

и в които атлетите могат да спят? Не е възможно да се направи ясна разлика и между подобрение и лечение. С помощта на лазерната хирургия, един човек, който желае да излекува късоголдетството си, може да излезе от операцията с далеч по-добро от средното зрение. Но трябва ли да се разреши такава операция на състезателите по спортна стрелба? И, ако би било възможно да се излекува загубата на паметта, то може ли да се позволи на един пациент да получи далеч по-голяма способност за запаметяване от онази, която е имал преди?

Другите възражения срещу подобриенето изглеждат също толкова проблематични. Казва се, че то ще доведе до още по-голяма пропаст между ония, които могат да си го позволят и останалите, които не могат. Но проблемите на неравенството не се отнасят единствено до подобриенията. А досегашните наблюдения свидетелстват по-скоро за това, че медикаментите, които засилват познавателната способност, всъщност са изравняваща сила. Интересно, но множество изследвания показват, че невро-подобряващите лекарства са по-малко ефективни при хората със способности над средните. Поддръжниците на подобриенията – включващи не само мислители като Бюканън, но и фармацевтични компании, заглеждащи се в новите пазари – вярват, че използването на такива медикаменти ще се разпространи по същия начин като мобилните телефони: първоначално скъпи играчки за богатите, а след няколко години нещо широко разпространено сред различните социални слоеве и нации.

Налице е и простият принцип на предпазливостта. Той размахва едно предупреждение: ние трябва да бъдем внимателни с такива неща. Биоинженерингът може да предизвика промени с голяма мощ и скорост – и да постави в ход необратими трансформации, последствията от които не могат да бъдат предсказани. И това разбира се е една много смислена предпазливост. Бюканън признава тази опасност, но той подчертава и един друг риск: че ние може би подценяваме ползите от едно общество, в което хората са станали по-умни, по-добри при вземането на решения, по-продуктивни и по-щастливи.

Ядрото на този дебат се върти около безпокойството при мисълта да се експериментира със самите неща, които ни правят хора. И докато ние започваме да свикваме с някои видове подобриения, то нашата способност да манипулираме не само телата и познавателните си способности, но вероятно и най-дълбоките си емоции, ни води в един свят на

замайващи нови възможности. Нека да вземем за пример секса и любовта. Прерийните мишки не са сред най-атрактивните за човешкото око животни. Но за тяхно щастие, и за оцеляването на вида им, мъжките и женските екземпляри сред тези гризачи са толкова верни едни на други, че щом веднъж сключат семеен съюз, те изобщо не се интересуват от други партньори през целия си кратък живот.

Прерийната мишка има един близък роднина, полската мишка. Тя изглежда почти идентична с прерийната, но с една важна разлика: мъжката полска мишка е изключително невярна. Разликата се дължи на един хормон, наречен вазопресин, който кара прерийната мишка да вижда сексуалния си партньор като директен източник на удоволствието, в резултат на което между двамата партньори се създава изключително силна връзка. При полската мишка обаче рецепторите на този хормон се намират в друга част на мозъка и съешаването не води до същия вид силна връзка. Чрез въвеждането на един-единствен ген, който въздейства върху възприятието на вазопресина при полските мишки, учените са били в състояние да предизвикат и при тях точно същия ефект както при прерийните мишки, превръщайки ги във верни любовници.

Когато се стигне до любов и секс, хората и мишките изглежда имат много общи черти. Едно изследване от 2008 г., проведено в Швеция с двама братя-близнаци, показва, че начинът, по който хормонът вазопресин е бил абсорбиран, има директна връзка с това колко добре е вървяло семейството на всеки от двамата, от гледна точка на изневери и развод. Напълно възможно е някой ден ние да искаме партньорите ни да бъдат подложени на тест за въздействието на този хормон, а може би дори да се подлагаме на генетична терапия, за да усилим сексуалната вяроност (нещо, което църквата със сигурност ще одобри?).

В една статия от 2008 г. Андерс Сандбърг и Джулиан Савулеску от оксфордския център за практическа етика Уехиро, разделят еротичната любов на три части. След похотта (търсенето на сексуално единение с всеки подходящ партньор), идва привличането (избирането и предпочитанието на един партньор), следвано от привързаността (оставането заедно). Всяка от тези степени е свързана с една система в мозъка, която може да бъде модулирана чрез химически стимули, например похотта – чрез тестостерон, а привързаността чрез ентактогени. Ако искаме да насърчим дълготрайните връзки – емпиричните наблюдения показ-

ват, че те водят до здраве и щастие – то трябва ли тогава да поддържа-
ме заключението на двамата учени, че „ние би трябвало да изпоолзваме
нарастващото си познание в областта на неврологията на любовта, за да
подобрим качеството на любовта чрез биологически манипулации“? Не
задължително. Именно тук се появява загрижеността за човешката при-
рода, идентичността и автентичността. Как би трябвало да се отнасяме
към една изстиваща връзка, поддържана жива чрез химически намеси?
Според Савулеску не може да се отрече на хората правото да избират
сами.

Ние сме по средата на една революция в биотехнологиите и в най-
скоро време на пазара ще има огромно разнообразие от хапчета за по-
добрене. Доколко всичко това изисква революция в моралното ни ми-
слене е спорен въпрос. Вече е обичайно за американските студенти да
подобряват изпитните си оценки чрез използване на медикаменти като
Адерал или Провиджил. Но писането на тази статия беше подсилено от
един по-традиционен подобрител – кофеинът. И докато ние може да се
мръщим при мисълта за любовни отвари, една по-традиционна течност
е улеснявала не една или две първи срещи, намалявайки задръжките и
на двете страни – алкохолът.

Новото в случая е силата и ефективността на медикаментите. Но,
разказвайки за експеримента с плуващите мишки, Питър Гийзе се ус-
покояваше с мисълта, до която са го довели неговите лабораторни от-
крития: подобренето в една област на познанието понякога изглежда
води до намаляване на способността в някоя друга. Еволюцията, смята
той, е оптимизирала мозъка по такъв начин, че способностите функ-
ционират на основата на едно крехко равновесие. Неговият екип е по-
добрил обикновените мишки така, че те учат по-бързо и по-добре, но
тези изкуствени същества са по-малко способни да прилагат знанието
си гъвкаво. И все пак, смята той, някои от нас сигурно ще бъдат готови
да приемат този наложителен компромис.

Някой ден, на теория, науката може да се справи и с проблема за
неизбежния компромис. Може би ще бъде възможно да се увеличи една
способност на минимална за останалите способности цена. Но дори
и така, подобренето никога няма да бъде автоматично. Способността
да се изтрият или отслабят избрани спомени е благодат за ония, които
страдат от PTSD. Но дали бихме желали армии, в които никой войник
да не получава психически травми от конфликта? За обществото, мо-

ралните дилеми, поднасяни от успехите в областта на биомедицината, са изключително важни. И скоростта на научните промени е далеч по-голяма от онази на обществения дебат. Ние трябва да получим по-ясна представа за хлъзгави понятия като човешка природа или идентичност и автентичност. На индивидуално ниво обаче изборът може да бъде и много ясен. „Паметта е много интересно нещо“, казва Шен Тонг. Какво би направил той, ако биха му предложили хапче за отслабване на паметта, при гарантирана сигурност? „Разбира се, че щях да го приема.“

Източник

Дейвид Едмъндс е сътрудник на центъра за практическа етика Уехиро в Университета Оксфорд.

Коментари (2)

- 04-10-2009 | **Хикса**

Много дълбоки разсъждения за това, че доброто е добро, освен ако не е лошо, защото лошото не е добро, даже може да е много лошо, когато много не е добро, ама ако е добро, тогава няма лошо, защото е добро... Как ли би звучала подобна статия, екстраполирана към актуалните в каменната ера проблеми на ползата, вредата и опасностите от развиването на каменните сечива? Би било добро да се използват за лов и обработка на месото, кожата и пр., но е лошо да се режат човешки глави и други части с тях, като по този начин се намесваш в делата на Бог, който е направил съответния неандерталец с глава, но пък това би могло да послужи за превенция и да ограничи престъпността, което е добро, а могат и да се

секат дърва за поддържане на племенният огън, а огънят може да пече месо, което е добро, но може да стане и пожар, което е ...

- 05-10-2009 | **Златко**

М-да. Както казал един умен човек, май че беше Марк Твен:

„за човека, който разполага единствено с чук, всеки проблем изглежда като гвоздей.“

Все още не свободни

Автор: Мартин Шимечка

Някои от вас може би си спомнят надеждите на Запада непосредствено след Каdifената революция – че Централна Европа би могла да обогати западния политически свят със свежи нови идеи, ценности или прозрения, които самият той не притежава. Че може би централноевропейците биха могли да представят някаква визия за „трети път“ между капитализма и социализма. Тези надежди се основаваха на предположението, че опитът на страданието под комунизма е направил от нас по-добри, по-любознателни, по-чувствителни и по-интелектуални човешки същества. Днес тези надежди изглеждат патетични и вече е ясно, че западните схващания за централна Европа бяха истински наивни. Посткомунистическите общества никога не придобиха самочувствието да изпратят каквото и да е смислено послание към западния свят; тяхната мисия беше да се адаптират – колкото е възможно по-бързо – към изискванията на победителите в големия идеологически конфликт. Те получиха ясно формулирани директиви относно това как да подхождат към изграждането на демокрацията и пазарната икономика: Копенхагенските критерии и Вашингтонският консенсус се превърнаха в буквари на нашите политически елити.

Имаше толкова много за вършене, че не оставаше време за размисъл – единственото нещо, с което разполагахме в изобилие при комунистическия режим. Спомням си колко загрижен се чувствах от това, че плътният език на авторите, които бях свикнал да чета в самиздат, се размива от бързината, с която те се четат, когато бъдат напечатани във вестници. Но може би дори не беше възможно да се разсъждава върху процеса, от който тогава бяхме част, просто защото умовете ни не бяха подготвени. Гледайки назад, ние можем да видим, че революцията от 1989 се случи по средата на драматични глобални трансформации, чийто главен катализатор не беше краят на комунизма. Глобализацията вече се на-

дигаше и колапсът на комунизма само допринесе за победоносната еуфория на *laissez faire* капитализма. Самата победа беше възприета преди всичко от икономическа гледна точка. Но с падането на комунизма, Западът внезапно изгуби „източното“ огледало, което го принуждаваше да изглежда и се държи по-добре, а това подкопа западното следвоенно чувство за отговорност за моралното състояние на света. Може би ние подозирахме всичко това, но няхаме време да се занимаваме с него. За нас Западът винаги е бил една константа – в края на краищата, той ни беше толкова добре познат от собствените ни мечти.

И така, през 1990-те, ние направихме всичко възможно да изградим капитализма, пропускайки да забележим, че той постепенно се освобождава от собственото чувство за справедливост и отговорност. Ние мислехме, че онова, което виждаме, е напълно нормално и винаги е било такова. Именно затова ние се примирихме с пладнешкия грабеж, наречен приватизация, вярвайки, че това е неизбежна част от западния капитализъм. Дори и днес, когато мнозина на Запад мислят, че „невидимата ръка“ на пазара се е превърнала в остатък от осакатен крайник, ние отказваме да приемем, че нашата представа за капитализма е била погрешна и че ние просто сме преживявали една много специфична негова версия – една, която прави последните си издихания.

Всичко това ни занимава много повече, отколкото сме склонни да признаем. При настоящата глобална криза вече става дума не за това колко милиарди трябва да се наляят в икономиката, така че да можем да се върнем обратно към натрупването на богатство; нещата тук все повече се въртят около обществени процеси, които ще имат далеч по-силно въздействие върху света от падането на комунизма. Според мен това е нещо, което много малко хора в посткомунистическия свят са готови да признаят. Струва ми се, че ние все още се различаваме от Запада чрез закъснението и нежеланието, с които премисляме собствената си слепоตา. Това се отнася както до начина, по който възприемаме последните двадесет години от изграждането на капитализма, така и собственото ни възприятие за комунизма.

Може би в това нежелание има известна логика: ние просто не искаме да отстъпим мястото си на върха на таблицата в лигата на великите събития от последния половин век. По време на една скорошна дискусия във Виена, британският историк Тимъти Гартън Аш каза, че 1989 е била най-великият момент в европейската история. „Можете ли

да предложите друга дата?“, попита той, забелязвайки няколко повдигнати вежди сред аудиторията. Гартън Аш е прав: колкото и да ровите из европейската история, вие няма да намерите по-подходяща дата.

Но това беше преди двадесет години и ние не можем да задържаме хода на историята просто защото така ни се иска. Всъщност, ние би трябвало да се радваме, че историята ни е дала тези двадесет години като един вид подготовка за по-тежки времена. Например, ние имаме късмет, че НАТО беше разширен преди десет години, когато Русия беше прекалено слаба, за да се противопостави на това. Същото се отнася и до разширението на Европейския Съюз, което се случи по време на икономическа еуфория. Ако кризата беше ни ударила през 2000 година, ние сигурно още щяхме да чукаме по вратите на Брюксел, защото Западът щеше да е прекалено зает със собствените си проблеми.

Централна Европа никога не е имала такова ниво на политическа свобода, на каквото се радва днес. Ако светът и Европа не изпаднат в хаос – а днешната заплаха е по-реална, отколкото сме склонни да признаем – то след няколко десетилетия сигурно ще можем да кажем, че постигнатото от централноевропейските нации е било наистина изумително.

Но тези постижения, ако и изумителни, досега бяха и повече или по-малко конформистки по природа. Разбира се, имаше живи и понякога емоционални дебати относно подходящите действия, но условията на тези дебати винаги са били определяни от Запада и неговите ценности. Дебатите бяха прагматични, те се опитваха да начертаят най-директния път към сливане със Запада, най-бързия и най-ефективен начин да достигнем бъдещето и да оставим миналото зад гърба си. В това отношение дори начина, по който се занимавахме с наследството на комунистическото управление беше прагматически: на така наречените „лустрации“ се гледаше – поне в началните фази – като на средство, предназначено да ускори трансформациите. Тяхната цел беше не да анализира най-новата ни история, а просто да не позволи на бившите служители от тайните служби да повлияят върху бъдещето ни.

И все пак, ако в първите месеци след революцията Западът наистина беше очаквал, че от Централна Европа ще произлезе някакъв вид интелектуално обогатяване, то това се дължеше именно на уникалния ни опит по време на тоталитаризма. Това се отнасяше до оценката на ценността на свободата. И скоро стана ясно, че Централна Европа колектив-

но е пропаднала при формулирането и споделянето на това уникално прозрение. Вместо това тя можеше само да предложи някои от по-големите си личности, като Вацлав Хавел или Бронислав Геремек.

Следователно ние все още дължим на Запада и на самите себе си едно по-добро преработване, разбиране и формулиране на този уникален опит. Това е парадокс, тъй като сме почти залети с информация за миналото. Ние знаем почти всичко за злата същност на режима; много е писано за неговите жертви и техните истории са документирани. И все пак ние сме неспособни да се споразумеем по въпроса какво все пак е било миналото. Ние сме неспособни да се споразумеем по това дали да наричаме режима тоталитарен или диктаторски; няма консенсус относно това как да се отнасяме към документите, които режимът ни е оставил – дали да ги възприемаме като истински доказателства или да ги отхвърлим като части от една всеобща гигантска лъжа, която е поддържала жива цялата система. Четейки *Коригирано издание* на Петер Естерхази, която описва една ужасяваща серия от доноси, правени от обичайния аристократичен баща пред тайната полиция в продължение на тридесет години, човек разбира пречистващото действие на публикацията на такива документи. От друга страна, не е трудно да се разберат и страстните аргументи на Адам Михник против собственото ни излагане пред милостта на досиетата на тайната полиция.

Струва ми се, че последните двадесет години на дебати ни насочват към един и същ извод: ние все още не сме свободни. Всички ние, които сме живели поне част от зрелия си живот под комунизма, сме били маркирани от миналото до степен, която може би никога няма да можем да дискутираме на езика на един естествен, свободен свят. Може и да сме в състояние да различаваме смелите от страхливите и жертвите от престъпниците, но не и ония, които са свободни от другите, които не са. Категорията на свободното човешко същество просто не съществуваше при комунистическия режим. Предизвикателството, съпротивата или опитите да се живее паралелен живот извън системата може и да са били признаци на копнежа за свобода, но те не представляват самата свобода. Ето защо ние можем и трябва да свидетелстваме и мнозина заслужават възхищение и уважение за куража си. Но това не ни дава правото да твърдим, че сме в състояние да интерпретираме тази част от историята по един свободен и непредубеден начин. Всички ние сме

като пациенти, които извършват собствената си диагноза, след което сами си предписват лечение.

Борбата за историята на последните двадесет години всъщност беше повече борба за легитимност от страна на онези, от които се очаква да интерпретират историята. Бившите затворници на Сталин, дисидентите от периода след съветската инвазия, прагматиците от така наречената „сива зона“, комунистите, дори членовете на Държавна сигурност и техните агенти, всички те се стремяха към тази легитимност. Разбира се, съществува един вид социален консенсус относно това дали правото да се интерпретира историята принадлежи по-скоро на жертвите, а не на престъпниците. Това право се възприема като награда, а също и като знак на известен респект към бурните животи на хората от генерацията, която бих искал да наричам „генерацията на моя баща“. В младостта си те бяха пламенни комунисти, страстни реформатори през 1960-те години и смели дисиденти през 1970-те и 1980-те. Техните животи оформят гръбнака на чешката история, в която те бяха участници, създатели и твърди критици, всичко това в едно и също време. Кой друг имаше толкова дълбоко познание за комунизма във всичките му прояви? Кой друг, тогава, би трябвало да има правото да интерпретира времето на неговото господство? Това поколение създаде една великолепна колективна творба – брилянтни анализи и романи на световно ниво – като част от упражнението по самоанализ, което вероятно е безпрецедентно в чешката история. Но именно тук е и уловката: делото на това поколение е толкова монументално, че то се превръща в свой собствен паметник. А, както всички знаем, функцията на паметниците е да предлагат една стилизирана версия, или в най-лошия случай една митологизирана версия на историята, а не нейна непреднамерена интерпретация.

В по-ново време, особено в контекста на дебатите за институтите, създадени в много страни за да се изследва близкото минало, в Централна Европа беше изразена загриженост относно факта, че младите историци, които работят в тези институти, не са имали личен опит с бившия режим и следователно не могат да разберат екзистенциалните предизвикателства и сложни компромиси, които режимът налагаше на почти всички, които живеяха при него. Това е грижата, че бъдещите поколения историци ще виждат миналото от гледната точка на настоящето, през очите на онези, които са познавали единствено демокрацията. Смята се, че тези хора ще пишат за миналото на езика на свободата,

която няма милост и разбиране за нюансите на комунистическия метаезик. Накратко, всички, които са имали някаква връзка с режима, ще бъдат третираны по един и същи начин.

Аз не споделям тази загриженост. Вярвам, че единственият начин, по който миналото може да бъде интерпретирано правилно, е от безкомпромисната гледна точка на демократичните идеали за свобода. И единствените, които разполагат с възможността да направят това и които могат да го направят легитимно – защото не са свързани с миналото – са хората принадлежащи към по-младото поколение. Дори и ако това означава, че младите историци може отначало да бъдат несправедливи и че работата им може да бъде диктувана от политическите интереси на деня, какъвто изглежда е случаят в днешна Полша. Желанието да се упражнява контрол върху историята е разбираемо, но безсмислено. От биологическа гледна точка то е и наивно. След двадесет години историците от днешното младо поколение няма повече да се нуждаят от разрешението ни да интерпретират историята по начина, по който пожелаят.

Разбира се, нежеланието да се поеме риска, че историята може да се появи в по-различна светлина, отколкото го желаем ние, е феномен, който е познат и на Запад. Французите се нуждаеха от половин век дори само за да започнат да говорят за режима Виши; шведите, също, едва наскоро си припомнят, че чак до 1970-те години е съществувала официална практика да се стерилизират хора, които не са се адаптирали към обществото. И все пак аз съм убеден, че за да се дискутира въпроса дали Централна Европа има някакви специфични ценности, които може да предложи на Запада, ние трябва да намерим куража да видим онова, което е очевидно. А очевидното е, че не сме използвали последните двадесет години, за да намерим този кураж.

Източник

Мартин Шимечка е словашки автор и журналист. Той е един от малцината словашки автори, които са публикували „самиздат-литература“ по времето на комунизма. От 1997 до 2006 той е главен редактор на SME, водещия словашки ежедневник, от 2006 до 2008 главен редактор на Respekt, а от 2009 – негов редактор и сътрудник.

Коментари (2)

- 11-10-2009 | **e-ink** – да пишеш или да имаш

Нещата са общо взето ясни и от двадесет години насам не са въпрос на кураж. Никоя история не е успявала да опише състоянието на всеки участник в нея. Едни хора ще продължават да се борят за правото си да опишат света. Други вече притежават същия този свят (като пари, власт и институции) и ще продължават да нареждат кое е важно в него и кое не, кое е истина и кое не.

- 11-10-2009 | **Златко**

Не знам дали с това изразявам съгласие с теб, К., но и на мен думата „кураж“ тук през цялото време ми звучеше като евфемизъм. Много хора и у нас, и по други места в Европа и по света биха искали да гледат на правдивата историография (ако има такова нещо, разбира се), като израз на гражданска смелост, докато реалността най-често ни показва, че тя, както и много други важни неща в живота, е поколенчески въпрос. Непрекъснато чета из мрежата коментари на разпалени хора, които биха искали да видят повече светлина хвърлена върху най-близкото ни минало, последвани от въздишки и думи от рода на „ех, да бяхме в ...“ (Германия, Америка, еди кой си Дриймленд), като в същото време пропускат да забележат, че долу-горе пет от десет души в България все още манипулират електромерите си, за да не плащат „много“ ток.

Впрочем, това, че Дриймлендът не съществува, е баналност, която никакви факти не могат да премахнат от главите на хората (сигурно и не трябва, какво ще им остане тогава; какво ще НИ остане тогава), но само за кратка представа относно това как е изглеждала Германия в първите два-сет-трийсет години след нацизма, ето тук един текст:

Нашата борба – Гьотц Али

„Моят век“ на Гюнтер Грас също е невероятно поучителен в това отношение. Highly recommended!

Апология на мъжа

Автор: Ели Иванова

Подзаглавието би трябвало да бъде „Аз обичам мъжете или Поразиите от традиционната мъжественост“

Сигурно знаете, че мъжете живеят по-къс живот от жените. Преди няколко дни ми попадна статия, показваща със статистически данни, които всеки е наблюдавал анекдотично: мъжете ходят на лекар по-рядко от жените. Но има един нов интересен детайл. Мъжете, които следват традиционния модел мъжественост и които си представят идеала за мъж като силен, независим, твърд, неподдаващ се на емоции и покровителстващ жените, именно тези мъже посещават лекар най-рядко от всички.

Изобщо не ме изненадва такава зависимост. Често се казва, че традиционната мъжественост подхранва обществени проблеми като насилието. Момчетата и младите мъже израстват с модели, които ги учат да се възхищават и да се идентифицират с насилието чрез книги, медии, игри, спорт и културни символи. Внушава им се, че за да са истински мъже необходимата характеристика е физическа сила и надмощие и образът на мъжа се асоциира с ролята му на войник. (Не си измислям – когато се роди синът ми някои роднини ме питаха за него: „Как е войникът?“)

Но традиционната представа за мъжествеността е нож с острие, насочено и към самите мъже, защото включва изискването да не бъдеш уязвим, да не търсиш помощ и да не показваш болка. Подхранва търсенето на риск и избягването на „женското говорене“, което би могло да подпомогне разрешаване на конфликтите по друг начин. Затова не е изненадващо, че макар че на света се раждат повече момчета от момичета, произшествията с момчета са повече, смъртността между тях е по-голяма и в един момент пропорцията се преобръща.

А аз обичам мъжете и не бих искала да им се случват такива неща.

В същото време има идейни движения, които са се заели да спасяват мъжа. Обаче не от неходенето на лекар или излишна безразсъдност,

нито от отказ от питане за посоката. А като например рекламата на бира Каменица, която се **опитва да спаси истинския мъж от женските искания към него** да участва в семейния живот, в домакинската работа или най-малко в собствената си хигиена. Други учения, доктрини и течения пък оплакват феминизацията на мъжете, които вече били по-малко решителни и по-слаби отпреди и стигнали дотам да употребяват крем против акне. И всичко това заради феминизма (или, в случая с Каменица, може би заради прекалените изисквания на жените).

Нали видяхте горе кои мъже са прекалено силни и неуязвими, за да ходят на лекар? Макар че жените обективно имат по-голяма издръжливост, физическа адаптивност, по-висок праг на болка и толерират по-лесно загубата на кръв, мъжете са тези, от които се иска да не издават болка, да не се колебаят в решенията си и да се стремят към физическо надмощие, какъвто и риск да им струва това. На които им се смеят ако плачат, ако губят физическо съревнование и ако показват уязвимост или нямат пари.

Но всъщност освен ходенето на лекар, или по-скоро липсата на това, има и много други аспекти, с които традиционната престава за мъжественото вреди на самите мъже.

Има един момент в началото на юношеството, когато момчетата с изненада откриват, че не са вече симпатични и забавни на околните непознати, каквито са били като малки, а започват да бъдат възприемани заплашително. Самият им начин на ходене, говорене, неформално общуване помежду им започва да се възприема като агресивен. Порасналите момчета се смятат за непредсказуеми и дефолтно враждебни.

Когато се описват военни конфликти със загинали цивилни, винаги се подчертава кръвопролитие то над жени, деца и старци, защото смъртта на цивилни мъже не предизвиква толкова възмущение. Дори и неучастващи в конфликта, дори и цивилни, дори невинни, младите мъже са потенциални войници и тяхната смърт не извиква особена жал. Освен че семействата им губят своя опора, разбира се.

Хората по-лесно дават милостиня на просеща жена или дете, отколкото на мъж, който би могъл да има също толкова сериозни проблеми като и жената, както и също толкова или по-голяма невъзможност да си намери работа. И като говорим за възможност за работа, помислете си за професиите, в които мъжете са дискриминирани и разубеждавани да упражняват. Едно момче никога не би могло да си намери лятна работа

да се грижи за малки деца, а уменията на едно момиче в това отношение не биха поставяни под съмнение.

Майките учат децата си да не се доверяват на мъже, ако се загубят, а да искат помощ от някоя майка с дете.

Един приятел ми каза, че забелязва как жените на улицата го гледат подозрително като потенциален сериен изнасилвач, когато се прибира късно вкъщи. Но ми каза с неутрален тон, че смята това за нормално.

А на мен страданието и насилието към момчета и мъже в книги и филми ми въздействат особено силно. Може би защото съм майка на момче. Но се ужасявам от факта, че обществото наистина игнорира страданието на сина ми и мъжете като цяло. Че очаква от тях да не изпитват болка и чувства, да не показват колебания и да са насилници по презумпция. И затова ми харесва феминизмът – той се стреми към обратното от любов към мъжете.

- **33 коментара**

на [август 20, 2009 на 6:29 am kanew](#)

На времето, 60-те години, в СССР имаше продължителна полемика в СМИ на тема „Пазете мъжете – те са ваши“. Тя, полемиката беше предизвикана от статистическите данни за средната продължителност на живота на мъжете, ако не се лъжа -около 60 години. Разбира се, първопричината за това беше алкохола. Но времената бяха такива, че не можеше да се критикува казармата, здравеопазването, лошите битови условия и много други аспекти на живота.

на [август 20, 2009 на 8:32 am longanlon](#)

ами наистина е нормално жените да гледат мъжете вечер като серийни изнасилвачи – простата истина е, че мъжете са много по-силни физически от жените и за съжаление тоя факт има голямо значение при поведението и на двата пола.

мъж, атакуван от превъртяла жена късна вечер може да се смути, да му стане смешно... но обратният вариант, при еднакви всякакви друго условия, май не е толкова безобиден.

не знам дали си чела това:

<http://kaka-cuuka.com/125>

на [август 20, 2009 на 2:44 pm Nikola](#)

Ха, хубава тема, мерси.

Лонги е прав, че има чисто физическа причина мъжете да изглеждат по-страшни. Просто сме по-големи. Но си съвсем права, за цитирането на цивилни жертви, както и безумното изискване на обществото Истинският Мъж да не показва никаква емоция. Това изискване води до неходенето на лекар и всички тези инфаркти. Отделно, чисто еволюционно ми се струва, че мъжете са една идея по-безотговорни към себе си, но това определено се толерира и засилва от обществените очаквания. Не съм съвсем съгласен обаче, че превъртяла жена късно вечер на улицата е безопасна – ако е наистина превъртяла, ще намери някой много креативен начин да ти причини болка въпреки физическото ти надмощие.

на **август 20, 2009 на 2:48 pm размишльотини**

@kanew Русия е хубав пример. Ако ти попадне статистика, бих се интересувала в кои страни разликата между женската и мъжката продължителност на живота е най-голяма и къде най-малка. Като изключим военните конфликти.

@longanlon Ако ще поставяме нещата на биологична основа, не изглежда ли доста ненормално, че женските от един вид автоматично ще се страхуват от мъжките на същия вид и то заради размерите им? И предварително да кажа, не, изнасилването като начин за разпространение на гените на мъжете не върши работа като обяснение за този механизъм от биологична гледна точка, защото при твърде социалния начин за отглеждане на деца при хората (и твърде големите ресурси и време вложени в това) потенциалните деца на изнасилвачите нямат особен шанс за отглеждане и просперирание.

@nicodile

Не става дума дали е безопасна, а дали хората имат такива представи за жените.

на **август 20, 2009 на 3:54 pm longanlon**

поставяш некоректно въпроса. животните (тия от тях, които имат достатъчно акъл) се страхуват от всичко, което се е доказало като опасно. низшите животни не се страхуват – те бягат или не по инстинкт.

разумът е в основата на страха – при хората е развит до степен не само да правят причинно следствени връзки, ами да имат и въображение. въображението е полезно и то ни е направило доминиращ вид на планетата (чрез него съставяме планове – само хората го могат това, човекоподобните и делфините се пробват донякъде).

комбинирай разликата във физическите възможности, умението за причинно-следствени връзки и фантазията и ще разбереш защо много жени вървят боязливо нощем

колкото до „социалния начин на отглеждане“ – той е още една причина за страха от изнасилване – възможност за нежелана бременност, отхвърляне от социалния кръг и т. н.

на [август 20, 2009 на 4:27 pm Василена](#)

Ели, взе ми думата от устата с този пост. А какво ще кажеш за класическия комичен ритник в топките в киното? Да те ритнат в главата не е смешно, но виж в топките е голям майтап.

Също така традиционната мъжественост предполага, че мъжът трябва да бъде супер строг и властен баща, от когото се боят и му се подчиняват на всяка дума. Това прецаква уважаващия традицията мъж още веднъж, като му пречи да изгради близост с децата си и да получи любов от тях. Изобщо традиционната мъжественост създава големи проблеми в областта на бащинството, тъй като изисква от мъжа преди всичко да осигурява материално семейството възможно най-добре, а това го лишава от време и възможности да се занимава с грижи за децата си. Не е случайно, че преосмислянето на традиционната мъжественост и преоткриването на бащинството вървят паралелно.

на [август 21, 2009 на 10:12 am Рону74](#)

Моите лични наблюдения показват, че мъжете избягват да ходят на лекар не толкова поради традиционното разбиране за мъжествеността като неподластност на болката, а тъкмо обратното – заради страха им от всякакви медицински манипулации. Предпазливост, която си обяснявам със силния им инстинкт за самосъхранение: „Кой знае какво ще ми правят там, не им вярвам много на лекарите...!“

на [август 21, 2009 на 12:35 pm batper](#)

хаха, размишльотини, този твой пост е поредното доказателство, че ти си си една стопроцентова жена

ако някой ден успеете да избягате от определенията и рамките, наложени ви от човешката култура ще разберете, че в природата винаги е царял матриархата.

дори по времето на патриархата е било така, само че завоалирано. както казваше дедо милчо краваря: „ – сите мЪже сме бикове за разплод и ентетака!“ това с особена сила важи за постсоциалистическите общества, където мъжете освен за разплод служеха и за хамали, зидаро-маза-

чи, водопроводчици, готвачи, шофьори и т. н. обслужващ персонал. лично аз не помня нито баща ми, нито дядо ми да ми е чел приказка, примерно. камо ли да ме обучава за поемане на някакъв бизнес – в крайна сметка и двамата с майка ми получаваха еднакви заплати от по стотина лева от некакви си държавни учреждения.

мъжете са по-агресивни, защото са по-слаби и ги е страх. също като кучетата, примерно. за беда природата ги е създала по-мощни физически и – ето ти проблем. мъжете изпедерастяват все повече и повече, защото ги е страх и съзнават, че са слаби, поради което търсят сродна душа. много още неща мога да изредя, не се съмнявайте

но това, което все още ни спасява като вид е креативността. аз, поради специфичието ми, познавам отблизо много жени. всички те са красиви, умни, начетени, чевръсти... но не познавам нито една креативна. жените са създадени да създават (с помощта на мъжа) и да пазят живота на вида. мъжете са тези, които трябва да бранят, да се борят за надмощие над другите видове и т. н. поради което им се налага... ДА МИСЛЯТ.

аз като човек, който знае чудесно данните за смъртността на мъжете в България и който се надява, че поне ще види дъщеря си абитуриентка, ви казвам:

ние мразим да ходим на доктор, защото много се чака

на **август 21, 2009 на 9:54 рт Ена**

Бат Пет,

Какво разбираш под креативност? Между близките ми приятелките има режисьорки, поетеси, учени, художнички. Ако тяхното не се квалифицира като креативност, какво е тогава? Или всичките те са мъже без да знаят?

И аз мразя да ходя на доктор, защото много се чака. Майка ми също. Баща ми много ни се дразни (с право) и все повтаря как ще се сетим да идем на лекар, едва когато стане време за аутопсия. По твоята логика, сигурно и двете сме мъже. Ще тичам да кажа на мъжа ми и баща ми, че всъщност са гей. Нямам нищо против хомосексуалните, да не си помислиш.

на **август 21, 2009 на 10:11 рт Ена**

Бат Пет,

Още един въпрос. Ако, както казваш, на мъжете им се НАЛАГА да мислят, защо има мъже, които не мислят? За жените, които не мислят, не питам, защото на тях, ако си прав, не им се налага.

на **август 22, 2009 на 6:53 pm batper**

хаха, ена, искрено ме разсмя, за което благодаря

а ако трябва да бъда малко по-сериозен: заключенията ти са известни от векове и са формулирани в науката, наречена логика. подразделът е т. нар. елементарна логика, още в началото на учебниците. ярък пример е, да речем, следното твърдение:

всички знаем, че козата има рога, нали така? обаче и овенът има, съгласни ли сте? следователно – овенът всъщност е коза!

хахах... размишльотини, изтрий ми батюото всичките коментари по тази тема. ако почувстваш угризения си отвори моя блог и прочети мотото

на **август 23, 2009 на 2:37 pm UZUMAKI**

I love the smell of sexism on Sunday.

на **август 24, 2009 на 12:13 am размишльотини**

Привет след моето кратко пътуване и съжалявам, че не отговорих по-рано на коментарите.

@Longanlon

Не се и съмнявам, че жените нощем се страхуват от мъжете. Това, което казах е че този страх е чисто културно обусловен, а не биологично следствие от големия им размер. Защото, на първо място, няма биологичен смисъл мъжките да използват по-големия си размер за надмощие с женските, когато в природата всички мъжки влизат в битка заради конкуренция с други мъжки. Или искаш да кажеш, че жените са нисши животни и бягат по инстинкт? Но и това не обяснява защо мъжете аджеба ще нападат именно жените. Друг аргумент: жените се страхуват и от мъже, които не са по-едри от тях, например от тийнейджъри, както споменах в поста или просто мъже с равен или по-нисък ръст. На мъжете е културно „позволено“ да нападат жени при определени обстоятелства. Да, има закони, и всички ние не го одобряваме като факт, но ако една жена е изнасилена при късно прибиране сама, първото което ѝ се казва е „Защо не помисли?“

Социалният начин на отглеждане елиминира възможността изнасилвачите да увековечават гените си чрез изнасилванията, защото освен абортите, убийствата на нежелани и „чужди“ деца или просто изоставянето им си е съществувало от веки веков. А от праисторията отглежданията на деца имат нужда и от бащата. Затова изнасилването не е убедително и биологически обосновано като механизъм за продължение на рода.

@Батпет, не знам как се мери дали мъжете или жените са по-страхливи и по-креативни, нито дали тези две неща са ген, локализиран в Y хромозомата... (wow, аз пък се мислех за креативна). Но какво общо има креативността с факта, че мъжете са по-войнствени? Какво общо има грубата сила именно с креативността? И друго не разбирам – те са страхливи и понеже природата ги е създала по-силни, това ги кара да осъзнават слабостта си? И ги подтиква да нападат, също и жените? А, и да се бориш за надмощие се иска креативност, а да пазиш живота – не?

И не, чакането за лекар не се приема като аргумент, защото не винаги и навсякъде се чака за лекар. Пък аз помня в началото на 90 как мъжете са чакали за бензин и цветни телевизори без никакви проблеми.

Ако мъжете се оплакват, че ги използват да теглят като добитък тежката работа, значи имаме еднакви интереси. Защото и жените не искат да бъдат вързани за дете и къща. Ами хайде тогава да обърнем социалния ред

Никакви угризения тук – само изясни, моля...

на [август 24, 2009 на 7:37 am batper](#)

ама вие май наистина не можете да стоплите, че се шегувам

винаги съм твърдял, че разговори от типа „мъжете са такива, пък жените – онакива“ са пълни глупости и стават единствено за чесане на езици. всеки от нас, независимо от пола си, е индивид и съответно е различен от другия. например – аз като съм мъж как пък веднъж не ми е хрумвало да нападам жена? или да чакам на опашка за каквото и да било? абе глупости на търкалета

единственото, което психолозите отдавна са установили като разлика между половете е, че мисленето на жените е по-фрагментарно, докато при мъжете е по-обобщително, това е. не че едното е по-добро от другото, просто разлика. а вие може да теоретизирате защо е така, учените се чудят от десетилетия, може пък тук да надушим разковничето

на [август 24, 2009 на 8:08 am longanlon](#)

размишльотини, изобщо не говоря за размер – даже тийнейджър или дребен мъж е по-силен от коя да е жена (освен професионална спортистка).

на [август 24, 2009 на 5:33 pm mislidumi](#)

Бях чела преди около година в Шпигел (ако не се лъжа, не мога да открия в онлайн архивите статията), че очакваната продължителност на живот на мъжете в Германия се иравнява с тази на жените. Тоест и две-

те се покачват, но тази на мъжете се покачва значително по-бързо. Като причини за това бяха посочени драстичната промяна на начина на живот на мъжете – все по-малко се консумира твърд алкохол, все по-често и от ранна възраст мъжете ходят на лекар, полагат грижи за себе си, не упражняват тежък физически труд и все повече мъже водят съзнателно здравословен начин на живот.

Естествено това са статистики и разбира се, че не важат за всички, да не вземем някой сега да дойде и да каже: „познавам един германец, дете люци шнапс от сутрин до вечер“. Естествено, че има и такива. Но ето например е интересно да се погледнат и статистиките за пушенето – броят на пушачите също намалява от 2000 година. при това Германия хич не е на челни места по средна продължителност на живота – мисля, че Скандинавието водят.

на [август 24, 2009 на 7:04 рт размишльотини](#)

LOL, Batpet, не е пръв път, че иронията ти не е разбрана в този блог. Започвам да се притеснявам, сериозно, че се разминаваме някъде. Или че аз не разбирам ирония...

Много си прав, че стереотипите не непременно отговарят на реалността. Проблемът е, че хората се ръководят от тях, за съжаление.

@Mislidumi, предай едно браво на германците, и на скандинавците

на [август 27, 2009 на 1:14 рт Андрей](#)

С голямо удоволствие четох и статията, и коментарите.

Набързо някои нещица, които ми идваха наум, докато четях:

Категорично не съм съгласен с предлаганото обяснение защо мъжете не ходят на лекар, още по-малко – това да се обвързва с по-ниската продължителност на живот при мъжете. Жените ходят по-често на лекар по съвсем други причини – напр. – по същите, поради които врачките по улиците се спускат на жени, а ще обърнат внимание на някой мъж само ако наистина по улиците няма ни една фуста. Или – обърнете внимание какви колоритни съобщества са бабичките пред кабинета на джипито – те засядат рано сутрин и за тях това е социално събитие – чак си носят закуска – направо все едно са на пикник.

Категорично не съм съгласен и с окачествяването на мъжа като „сериен изнасилвач“ – тук винаги цитирам Брус Уилис, който, непосредствено след раздялата с Деми Мур, на въпрос на журналист на една пресконференция защо така, отговори нещо такова: „Дарвин е виновен – той е до-

казал, че ние само гледаме да си пръскаме семето наляво-надясно“ – с което показва много по-голямо разбиране на проблема от много именити представители на хуманитарните науки, които търсят под вола теле. И най-благоверният съпруг е потенциален „сериен разпръсквач на сперма“, но изнасилването като поведенчески комплекс не се е наложило през еволюцията – единственият вид животни, за които това е доказано със сигурност, са бабуините (а и при тях е изключение, естествено).

Към кампанията на „Каменица“ „Да спасим мъжа“ се отнасям съвсем сериозно (нямам предвид това, че се регистрирах с всичките си e-mail-и за играта за Октоберфест-а в Мюнхен); защо възприемам оженчването на младежите като нещо лошо, по-добре да не се опитвам да формулирам сега, че сигурно няма да го направя както трябва. Но е лошо! Писна ми от здрави прави двайсетгодишни мърморанковци! Абе – мрънкат точно като женки. Един мъж трябва да стои над дребните неща. (Говорейки това, би било добре да поясня, че имам съвсем слабо телосложение, мек глас и нямам шкембе – сиреч – изобщо не отговарям на българската представа за мъжественост – но имам самочувствието на истински мъж – и не толкова затова, че „не пия нищо синьо“, „не пазарувам в мола“, „не си гледя панталоните“, и „не подарявам цветя на тъщата“, както ни призовава кампанията на „Каменица“ – а защото претендирам, че в критични ситуации съм се държал като мъж, защото се опитвам с достойнство да посрещна собствената си орис и защото съм грижовен и отговорен баща.) И, затова понякога съжалявам за отмяната на задължителната казарма – да тя беше огромна простотия, беше си направо две години лишаване от свобода без да си виновен – но след уволнението си с изненада установих, че на момчетата, които не са ходили войници, това веднага им личи. А днес всичките са такива... Не че всички са хленчовци – има всякакви, разбира се – но процентът на хленчовците е недопустимо голям. Един мъж не бива да психясва от такива неща, като закъснението на автобуса или това, че нямаме парно в сградата. Защо – трудно ми е да формулирам – но знам, че мъжът трябва да е винаги готов за действие, независимо дали автобусът закъснява и дали парното работи – а при постоянно хленчене и мрънкане няма как да си готов. (Както преподавам и самият аз, когато сравнявам половия цикъл при самките с размножителната функция при самците: „Самецът трябва да е като пионерче – „Бъди готов!“ – „Винаги готов!““ (е, след което през последните години се налага да обяснявам какво е това „пионерче“).)

Понеже тук доста сте от чужбина – едва ли си имате представа какъв грамаден процент от днешните млади българи се дупчат с разни хормонални препарати „за увеличаване на мускулната маса“; присъствал съм (и то неведнъж) на това, как се купуват такива препарати от аптеките в Студентски град – (след подробна консултация с аптекарката!!!) – а за мен този, който си бръсне гърдите не е никакъв мъж, ако ще да има бицепс три пъти колкото този на Брус Уилис. Може и да греша, разбира се, просто споделям какво мисля по въпроса. Много ме развълнува темата, така че пак ще се включа.

Да спасим мъжа!

(Дори само за това, че, имаме ли истински мъже – ще имаме и истински жени – а аз ги обичам много и без тях не мога!)

на **август 27, 2009 на 8:33 рт Ена**

Андрей,

Посланието на рекламата на „Каменица“ не е „бъдете мъже,“ а е „бъдете инфантилни.“ По-щедрата интерпретация би била „айде да се изливим,“ което на моменти може да е разпускащо.

Иначе съм съгласна, че човек (мъж или жена) не трябва да психясва, когато няма парно или не идва автобуса, но не виждам как това е свързано с казармата или с пола.

Мъжете, които си помпат мускулите и се депилират, в повечето случаи имат проблеми със самочувствието си. Много тъжно. Но такива мъже си намират и съответните жени: такива, които си помпат устните със силикон и изпадат в истерия от един милиметър косми по краката. И в двата случая, според мен, става дума за безработни мозъци.

на **август 27, 2009 на 10:28 рт Андрей**

„...но не виждам как това е свързано с казармата или с пола...“

Относно пола – струва ми се несериозно да се иска да доказвам, че жените са по-дребнави от мъжете; докато мъжете гледат на нещата по-отвисоко. (Напр., жена намрази ли те – то е за цял живот; при мъжете едно съвместно напиване често оправя нещата.)

Относно ролята на казармата – промяната там е толкова очевидна, че също не се нуждае от доказване – видиотяхаш се, ставаш мързелив, но и – когато си бил на ръба и си оцелял (просто защото си нямал друг изход) – вече не си същият – вече гледаш на собствения си живот по друг начин – само самоубийствата в БНА бяха средно 22 годишно – отделно смъртни случаи и инвадизирани за цял живот при злополуки и „зло-

полуки“, отделно другите идиотизми – и когато преминеш през този кошмар – основният ти принцип в живота става: „Колкото – Толкова“ – а днес се шашкам, когато току-що завършили момчета ми хленчат (буквално), че никой не им давал повече от хиляда лева заплата (при положение, че не умеят почти нищо и веднага след назначението им работодателят ще трябва да влага в тях средства да ги обучава) – и застават в позата на недооценени страдалци, на които цял свят им е дължен. А това е допустима само за жени поза – жената не е нужно да доказва, че е жена – то се вижда веднага – докато мъжът непрекъснато трябва да доказва, че е мъж; а това със сълзи и сополи не става.

Разбира се, имаме налице и обратният вариант – има много млади момчета у нас, които сега израстват като истински мъже без никакви казарми – но нямам впечатление, че точно те се реализират по най-добрия начин. Погледнете, например, т. нар. млади, с които партиите демонстративно напълниха кандидат-депутатските си листи при скорошните два избора – пикльовци! – все едно си на модно ревю.

на *август 28, 2009 на 10:53 am Grimm*

Mislidumi, здравей! Това ли си чела -

<http://www.spiegel.de/wissenschaft/mensch/0,1518,590918,00.html> ?

Поздрави

на *август 28, 2009 на 6:38 pm Жилов*

@Андрей

– И жената трябва постоянно да доказва, че е жена. Просто рядко си виждал такива, които не го доказват и затова не можеш да оцениш това, за което говориш.

– Самоубийствата в казармата и осакатяванията от „злополуки“ са чудесен пример в нейна защита.

Поздравявам всички с

THE MANTAGE

HOW TO GIVE A GREAT MAN TO MAN HUG

на *август 28, 2009 на 8:26 pm ngc7293*

http://i273.photobucket.com/albums/jj209/jayrocksufu/sisko_facepalm.gif

Ако някой напише по-идиотски пост през следващите 50-на години обещавам ще го почерпя (с много алкохол, тютюн и наркотици, нищо че ще живеем 4.7 години по-малко)...

на [август 28, 2009 на 8:30 pm ngc7293](#)

И за да не бъда обвинен за трол, ще помоля авторката да направи следното прочуване: намираш 50-на татковци, и ги питаш какво ще предпочитат: а) да сменят лайнни памперси; б) да се наливат с бира (или друг алкохол) в местната кръчма с приятелите си.

на [август 28, 2009 на 8:40 pm размишльотини](#)

@Андрей

Казармата наистина е много показателна школа за мъжество (rite of passage) – в нея се научаваш да бъдеш мъж = да не хленчиш, когато те мащкат без да разбираш защо и да търпиш унижения от по-горестоящи мъжкарѝ. Тоест, да си истински мъж в соц контекст.

Ако жените няма нужда да доказват, че са жени, защото това се вижда, това означава ли, че женствеността се изчерпва във физическите белези на полово отличителност?

Разбира се, че мъжете не са серийни изнасилвачи, нито пък има биологически смисъл в това. А защо се възприемат като такива? Заради стереотипа – той е обществен. Не можах да разбера фразата на Брус Уилис какво доказва във връзка с изнасилванията?

на [август 29, 2009 на 9:23 am Андрей](#)

Въпросната фраза на Брус Уилис показва именно разбиране за предопределението на мъжа – да разпространи максимално своята наследственост – и в този смисъл (освен всичко друго) е отрицание на хипотезата, че мъжкѝят индивид е по природа изнасилвач – тъй като изнасилването е очевидно по-неуспешна стратегия за разпространение на генетичния материал (защото има малка вероятност да попаднеш на индивид, намиращ се в подходящ за заплождане момент, защото рискуваш да получиш увреждания, които да те поставят в невъзможност да извършиш бъдещи осеменявания и пр.). Защо някой възприемал мъжете като серийни изнасилвачи – това си е негов проблем – може би иска да са такива?

„Мачкат ме без да разбирам защо“ и „търпя унижения от по-горестоящи мъжкарѝ“ и в момента – и ако не беше школата от казармата, сигурно отдавна щях да съм в лудницата; възможната алтернатива на „търпенето“ са именно разните варианти на „женско поведение“ – хленч, мрънкане, крясъци дори и пр. – които се срещат масово сред младите мъже – те не умеят да търпят, не са научени – и единственото, което им остава, е да мислят за педикюра си, за да не луднат. Докато мъжът не мърмори, не пищи,

не полага специални грижи за ноктите си – а чака стоден момент, за да захапе – и то да захапе на такова място и по такъв начин, че да пусне кръв.

Впрочем, сетих се, че примера с врачките има по-силен потенциал, от този, който съм употребил по-горе – всъщност по врачки ходят почти изключително само жени – т. е., по същата логика, по която се обвиняват мъжете, че не ходят за лекар, заради някакво погрешно разбиране за мъжественост (и живеят по-малко, защото не ходят на лекар), защо да не заключим, че мъжете и не ходят по врачки, заради някакво погрешно разбиране за мъжественост (и живеят по-малко защото не ходят по врачки)?

И още нещо – нито за момент не бива да забравяме, че варирането на признаците при мъжете е винаги по-голямо, отколкото при жените – и това трябва да се има предвид, когато правим обобщения и даваме примери. Защо е така – пак разковничето е в казаното от Брус Уилис – ами – в гората е достатъчно да има само съвсем ограничен брой самци, за да заплодят всички самки – следователно на еволюцията толкова много самци не й трябва – докато за нея всяка самка е ценна и всяка самка трябва да остави потомство. От това простичко съображение произлиза не само по-голямото вариране при мъжете (докато жените винаги са по-силно групирани около средните стойности), но и много други неща – включително и необходимостта от специална подготовка за неслодите на живота (от рода на казармата), без която тези мъже, които са от едната страна на вариационната крива просто не биха издържали на въпросните неслоди. Ето защо, Впрочем и мъжете живеят по-малко – в резултат на по-голямото вариране на признаците те са значително по-неустойчиви на влиянието на средата. Затова пък, именно това по-голямо вариране е суровия материал, от който еволюцията си подбира най-доброто, за да го разпространи из популацията – докато женският пол за еволюцията е най-вече блат, на който да може в максимална степен да се размажат най-добрите резултати от това по-голямо вариране при мъжкия пол (тези разсъждения не важат за природно моногамни животни, какъвто човекът, естествено, не е). Впрочем, по-голямото вариране при мъжете е и обяснението, защо най-добрите представители в типично женските професии също все са мъже. Или, най-общо, резултатът от разликата във варирането при двата пола, ще звучи така – при мъжете има гении, но има и идиоти; при жените няма гении, но няма и идиоти (разбира се, с неизбежната за всяко обобщение неточност).

на *август 30, 2009 на 3:16 pm mislidumi*

Grimm, не беше точно това, но и това става за илюстрация
Поздрави от нас за вас!

на **септември 1, 2009 на 4:39 рт размишльотини**

Андрей, исках да ти кажа (още в предишния коментар), че си е доста обидно да кажеш, че „жените хленчат“. В живота си съм срещнала много жени в различни страни и континенти и честно нито една не е хленчила справяйки се с живота и неговите дребни и големи суровости – от тежко болни деца до липса на елементарни условия за живот, от мъже насилници до малки изобретения как да да нахранят и облекат семейството си с мизерните си доходи и въпреки това да се радват на живота. Нито бабите ми, нито жените в България днес, нито тези, които гурбестват в Гърция гледайки стари хора за да издържат семействата си, нито Алехандра и нейните сънароднички, нито жените, които познавам в САЩ. И не им е трябвало никаква казарма, за да се научат да го правят. Всъщност, ако бяха ходили в казарма сигурно щяха да се научат, че каквото и да правят нищо не зависи от тях, а важното е да се научат да търпят отправените им унижения и да захаят в подходящия момент.

Мъжете са програмирани да пръскат „генетичния си материал“ колкото се може повече – е, и? Това се знае (жените също го практикуват по генетични причини), това е основата на културния стереотип, който позволява на мъжете да „хойкат“, и какво общо има това с изнасилването? Кое то си съществува реално? И което както подчертах не е никакъв механизъм за пръскане на генетичен материал?

Не, не е „някой си“ който с изкривеното си въображение е решил да възприема мъжете като потенциални изнасилвачи. Това е обществото. Това са хората, които много добронамерено ти казват да не се прибираща сама по тъмно. Това са всички жени, които се оглеждат да преценят кой ги следва в тъмното. Това са тези, които убеждават момичетата да не тръгват сами на автостоп. И с основания. Изнасилванията се случват и доста по-често, отколкото смяташ. Остава само да разберем какво кара мъже да изнасилват, при положение, че не е биологичен механизъм за разпространяване на гени.

Не, примерът с врачните няма нищо общо с ходенето на лекар. Освен ако не искаш да кажеш, че ходенето на лекар има също толкова влияние върху здравето на човек колкото и ходенето на врачка. Ако това е тезата, която застъпваш, тогава аз лично няма какво да добавя. За теб остава да коментираш страните, в които мъжете и жените живеят еднакво дълго.

на **септември 1, 2009 на 6:18 рт Ена**

Според мен това, което кара мъжете да изнасилват, е желание за контрол.

на **септември 1, 2009 на 8:50 рт Андрей**

Стига бе, представям си някой мангасар-сериен изнасилвач (преди време бяха хванали един такъв и го показваха наред по всички телевизии, който би следвало да бъде определен точно с тази дума – мангасар) как си седи в храстите и размишлява: „Сега тази да я проконтролирам, или да не я проконтролирам?“.

Що търсите под вола теле?

Най-обикновен нагон да си мушнеш в дадено място инструмента – какви са тия контроли, к'во е т'ва чудо?

Интересно, защо това „желание за контрол“ би изчезнало веднагически в момента, в който въпросният мангасар-сериен изнасилвач, в резултат на едно по-усърдно чесане, случайно вземе та се изпразни на тревата? (И така предвиденото изнасилване ще трябва да остане за следващата вечер.) И като се прибира към дома си, сигурно ще размишлява за сложната имажинерно-константна релация на контрола и самоконтрола? И ще реши, че на следващия ден още в ранна сутрин ще отиде в библиотеката да потърси какво е казал Киркегор по въпроса? По-вероятно ми се струва да строши от яд някоя седалка в трамвая. А като се прибере, да набие жена си (или който има там друг за набиване), да се насвятка като свиня и на другия ден да кърти до обед, събуждайки се само заради някое евентуално повръщане.

Ще дам още един пример и ще приключа с моите коментари към тази статия, понеже наистина ми се струва, че трябва да доказвам очевидни неща (като това, че ходенето или неходенето на лекар има пренебрежимо слабо влияние върху средната продължителност на живота).

Значи, единайсет години (1997-2007) водих една лятна двуседмична практика на студенти трети курс в провинцията (взеха ми я, след като официално се противопоставих на формалното протичане на защитата). Та, наред с неизбежните в такива случаи проблеми, СПЕЦИАЛНО С МОМИЧЕТАТА, ми се е налагало да разрешавам какви ли не различни ситуации от рода на: „Моля Ви да й направите забележка – тя стои по два часа в тоалетната и другите не можем да я ползваме“, „Не може ли да кажете в стола друг пък лещата да не е толкова гъста“, „А защо ние сме на първия етаж, пък те са на третия?“, „Вчера видях една хлебарка в коридора – може

ли да се направи нещо?“, „Нямате право да ни карате да ходим пеша!“ (става въпрос за не повече от километър до станцията за изкуствено осеменяване) и др. под. Ето ви го това, което се нарича „женско поведение“. Един мъж стои над такива неща. Е да де, ама сред младите мъже подобен хленч е все по-разпространен. При жените някак си има нещо сладко в подобен хленч. На истинския мъж, обаче, това му е забранено. Именно защото е мъж.

на [септември 2, 2009 на 3:03 pm размишльотини](#)

Наистина ли не виждаш разлика – биологична, социална, психологическа – между секса и изнасилването?

Защо мъжете го правят последното, а мъжките животни не, при положение, че и едните, и другите имат нагон?

И наистина ли не виждаш връзка между здравна помощ и смъртност?

на [септември 2, 2009 на 6:51 pm batper](#)

абе, размишльотини, ма ти наистина ли не знаеш, че жените също извършват изнасилвания? и при това доста по-често, отколкото можеш да си представиш. лично аз съм бил жертва на женско изнасилване и пак добре, че не станах педераст. оттогава се интересувам, имам приятел психолог в милицията – женските изнасилвания са почти равни на брой с мъжките, просто изнасилените мъже си траят, щото и аз не знам що, срам ги е нещо сигурно.

ама аз мислех че това е общоизвестно, просто съм удивен

на [септември 2, 2009 на 7:25 pm Ена](#)

Андрей,

Ти за несъзнателно не си ли чувал? Ако на серийния изнасилвач му просветнеше, че напада от желание за контрол и се замислеше защо аджаба изпитва такава патологична нужда да контролира, сценарият с причакването в храстите, можеше да има и по-малко насилствен финал. Изобщо, хубаво, че имаш толкова подробни познания за биологията и самците, но човешкото поведение не се изчерпва с едната биология. Иначе животът на всички ни би бил по-лесен.

Бат Пет,

Чувала съм, че и жените изнасилват, но това, че изнасилват, колкото и мъжете е ново за мен. Безкрайно е интересно, но за съжаление анекдотично.

Източник

Ели Иванова живее в САЩ, където е преподавател по литература и култура. Освен в книги, хора и техните светове, тя се задълбава и във фотографията, човешките права и дребните незабележими неща.

Коментари (5)

- 08-10-2009 | **tedi** – fakt

Щом като има толкова коментари, значи е интересно, значи вълнува човешката душа

Майката и жената ще работи да има мир
в крайна сметка това е най-важно, май

- 11-10-2009 | **kolebin**

Темата изкушава, макар да изглежда и чесане на езици.

Предлагам случка с балдъзата ми за коментар: прибирала се късно вечер, сама, когато от един вход изскочил изнасилвачаи *здро*во я *сграбчил*. Тя, ужасена, поискала да вика за помощ и надала вик: „Ураааа!“ (подсъзнателно? неква надеждица? – не знаела, тъй се получило!) Резултат: изнасилвача мигом я пуснал и побегнал панически. А де!

- 11-10-2009 | **anguelina**

Аз пък ще разкажа за моите приятели Петя и Ники. Петя е голям и сериозен човек, спортна, борбена, не цепи басмата, изкарва пари и пр. съвременна жена. Ники е малкият ѝ син, на 6 год. Петя често се обръща към мен за съвети как да възпитава Ники, имайки предвид педагогическото ми образование – винаги ме слуша, с изключение на моментите, в които Ники гушка плюшка и хленчи за поредното некупено нещо. В тези ситуации Петя просто отсича – „Като някъв женчо си, престани

веднага, да не си момиче беее“. Сякаш Силвето от неговата група има право да иска всичко от витрините и да реве, като не й го купят, само защото е момиче. Когато останем насаме с Ники трябва да му обяснявам, че гейовете не са нещастници, че плюшените игтрачки са унисекс, че като се сбие в градината не става по-велик, че магазините не могат да бъдат изкупени по чисто икономически причини и пр.

- 11-10-2009 | **Златко**

Не на Ники, Ангелина, първо на Петя трябва да ги обясняваш тия неща. Инак сигурно си губиш времето, къща не се строи отгоре надолу.

- 21-10-2009 | **Гост**

<http://www.youtube.com/watch?v=A50Ecl-2saA&feature=related>

Народностно обособяване на българската култура

Автор: Атанас Илиев

В нашата епоха се говори все по-често и все по-настойчиво за „Възвръщане към родното“, за „народностно обособяване“ на нашата култура, за ликвидиране с „рабското подражаване“ на западноевропейски образци. Някои от представниците на това идейно движение се явиха дори и като проповедници на идеята за изолирането ни от чуждата култура. За да се затвърди самобитният характер на родното ни културно творчество, предложи се борба срещу културното влияние на западните народи. Едни искаха да се ограничи преводната литература, други искаха да се облагодетелства родният творец, трети препоръчваха автаркия на всички духовни ценности.

За да се усвоят тия възгледи, немалко влияние упражниха теориите на някои немски социолози и философи на културата, особено теорията на добилият широка известност у нас Освалд Шпенглер, според която културите представят затворени в себе си цялости, чието развитие не търпи каквото и да било чуждо влияние. Епохата на Петра Велики, според Шпенглера, е забавила с цели сто години развоя на самобитната руска култура. След това твърдение на големия немски учен естествено би било да се запитаме дали и епохата на нашия културен развой, която се характеризира с приобщаването ни към западната култура, не е упражнила отрицателно въздействие върху развоя и затвърдяването на българския народностен дух, дали и ние през тази епоха не сме отrekli самобитното начало на българското културно творчество.

За успокояване на културната ни съвест трябва веднага да прибавим, че възгледът на Шпенглера, за който става дума тук, противоречи на редица факти от историята на човешката култура. Преди всичко известно е, че всяка нова култура, колкото и да е различна от културите, които я предхождат, използва част от техните ценности. Сам Шпенглер признава на разни места в съчиненията си, че някои от най-интересни-

те придобивки на западната култура водят своето начало от едни или други хрумвания на старогръцките или арабските мислители. От тия факти става ясно, че опасността от чуждо влияние произтича не толкова от самото изучаване на чуждите култури, колкото от начина на реагирането ни спрямо създадените от тия култури ценности.

Народ, който остава верен на самобитните си творчески заложи, винаги ще намери начин да използва чуждите културни ценности като материал за създаването на своя собствена народностна култура. Приобщаването към чуждите култури в този случай има стойността на едно разширяване и едно обогатяване на културния опит. Фактите на чуждия културен живот се пречупват под нов зрителен ъгъл, използват се като средство за пробуждане на нови идеи, подхвърлят се на нова преработка, в която проличава творческата индивидуалност на народа, който ги е усвоил.

Творческият развой на народите в това отношение наподобява творческия развой на отделните личности: дори и най-самобитната творческа личност не би могла да развие своите заложи, ако не познава онова, което е вече създадено от предидещите поколения. Наистина има творци, които проповядват въздържание на любознателността ни. Малбранш, Русо, Шопенхауер, Конт и Ницше смятат, че надарената личност не трябва да чете много книги, за да не отклонява вниманието си от своето творческо дело. Но интересното тук е преди всичко това, че самите те са чели твърде много, преди да се оформят като самобитни творци на нови ценности. Изглежда, че Юм е по-близо до правилното ръководство на духовния развой, като препоръчва периодически прекъсвания на научните занятия, за да се даде възможност на развиващата се личност да се отнесе критично към усвоените идеи и да ги използва в процеса на самобитното си творчество.

Дали повикът срещу културното влияние на западните народи не изразява една такава нужда от временно затваряне в себе си, една нужда от спокойно уясняване самобитното начало на българския творчески дух? Всичко говори в полза на това предположение. Но тогава има ли смисъл да съжаляваме за изминалата епоха, която ни приобщи към чуждата култура? Нищо по-безсмислено от това съжаление.

Приобщаването на народа ни към чуждата култура, както е известно, бе една от заветните цели на народните будители през тъмната епоха на политическото ни и духовно робство. Макар и да се бореха срещу гръц-

кото влияние, повечето от тях не отричаха нуждата да се изучава гръцкият език. Някои от тях дори поставяха на по-първо място гръцкия език от българския в програмата на българските училища. Един от привържениците на тази идея е трудолюбивият Райно Попович. „Затова трябва греческио язык да се въвожда повече в България, защото е потребен много“, казва Попович и пояснява: „И словенскио треба да се предпочита като една майка, а греческио треба да не е изходен и да се почита като една доилица, да дои и пои сегишните и последните млади, отрасли с пресладкото си мляко...“ Дори и Неофит Рилски, учителят на българските учители по онова време, през първия период от дейността си споделя тази идея на Райно Попович. Господството на гръцкия език наистина характеризира само първия етап от културното ни строителство. Този етап обаче е особено знаменателен: да предпочетеш един чужд език пред своя роден език, и то тогава, когато си преизпълнен с любов към родината – нима това не изразява повелителна нужда да навлезеш по най-късия път в чуждата култура, за да разшириш културния си опит?

Интересно е да се отбележи, че българските културни творци от предосвободителната епоха не говореха за самобитното начало на българския творчески дух. След приобщаването си към гръцката култура те обърнаха поглед на запад. Но те бяха вслушани в тъжните звуци на народната ни песен – от нея черпеха вдъхновение за културното си творчество. Тъкмо затова и успяха да пресъздадат родния ни език – тази най-важна и най-основна съставка на народностната култура, като го пригодили към нуждите и духа на новото време. Езикът на П. Р. Славейков, Л. Каравелов, Ботев и младия Вазов, сравнен с езика на първите народни будители, представя едно важно завоевание по пътя на културното строителство. Настъпила бе епохата на въстания и кланета. Народният будител бе захвърлил смирените одежди на монаха – сега той бе апостол за свободата. В такава епоха кой би могъл да теоретизира върху самобитното културно творчество? Но вярата в българския творчески дух, въпреки всичко, растеше. „Зад окопите, в които се срещат две неприятелски войски, казва Хегел, винаги стоят известни идеи, които също се сражават.“ Идеята, която стоеше зад въстаналия българин, бе сгрънана от вярата в творческото начало на народа му, вяра, смътна като инстинкт, неизказана с думи, но все пак стихийна и съдбоносна.

Оправда ли се тази вяра през епохата, която настъпи след освобождението на народа ни? Тази епоха се характеризира преди всичко с уси-

лено приобщаване към западната култура. „В първите години след освобождението ни, казва един от първите наши теоретици на културното ни развитие, Борис Тричков, европейското влияние достигна силата на вихър, който разколеба основите на нашия бит и самобитност. Това бе епохата, когато чуждото у нас бе господар и култ, при нула активност от наша страна... Това бе изобщо епоха, в която чуждата форма бе изпълнена с българско съдържание, епоха на карикатурата у нас, епоха, която създаде обилен материал на Алеко, на Михалаки Георгиев, на Александър Божинов, на Ст. Михайловски.“ В това време дори и закърмените в предосвободителната епоха наши творци изпитаха известно разочарование. „Ние живеем в родината си като чужденци“, се бе провикнал народният ни поет по онова време.

Приобщаването към чуждата култура, както се постаряхме да изтъкнем, само по себе си не крие опасност за самобитното творческо развитие на един народ. Опасността, за която става дума тук, бе опасност от пасивното възприемане на чуждите културни ценности. При възприемането на фактите от чуждия културен живот отношението на възприемащия е приблизително същото, каквото е отношението на учения при научното обработване на фактите от произведените опити: положителен резултат при двата случая имаме само тогава, когато фактите се подбират и тълкуват с оглед на една спонтанно възникнала идея.

Изследването на фактите, казва философът Бергсон, представя един своеобразен разговор с тях. От фактите на опита ние дирим потвърждение или опровержение на едни или други наши догадки. От фактите ние очакваме отговор на известни, поставени от нас въпроси. Да събираме факти, без да сме си поставили известен въпрос, това ще рече да изпадне в ролята на обикновени колекционери на факти. Много учени обаче изпадат тъкмо в тази роля, като си представят, че събирането на фактите и тяхното обяснение са две различни дейности. Те трупат факти и очакват, че по-късно ще се намери техния смисъл. Те приличат на тоя, който очаква да се свърши един несвързан разговор, за да му дири после вероятния смисъл, като забравят, че разговорът (разбирай: разговорът с фактите) трябва да има смисъл още при самото му водене, иначе той никога не ще го има. Повикът срещу обикновеното трупане на научни факти възникна като реакция срещу крайностите на емпиризма, проведен в естествените науки. Но ако дори и видни професори понякога се увличат от обикновено събиране на факти, не е ли простено

на един новоосвободен народ да се увлече в процеса на безразборното усвояване на фактите от културния опит на другите по-напреднали от него народи?

Характерна особеност на епохата, за която тук става дума, е отчуждаването на младото поколение, което бе носител на западната култура, от творците, родени и закърмени от предосвободителната епоха. Писателите бяха разделени на „стари“ и „млади“. Младите отричаха старите, подвеждаха ги към „опълченския период“ от развоя на родната ни литература. На тая почва възникна враждата между Вазов и кръжеца на д-р К. Кръстев, която изигра немалка роля за отчуждаването между двете поколения от нашата интелигенция. Още по-голямо бе отчуждаването между младите интелектуалци и народа, от чиито среди те произлизаха в голямото си мнозинство. За да изтъкне различията между поколенията в тази епоха, един от нашите професори, д-р К. Гълъбов, се ползва от следната характерна фигура, която може да се вземе и в символно значение: „В едната стая бащата стои по турски на миндерчето и пее „Боряно, Борянке“, като си приглася на тамбурата, а в другата стая синът чете Уайлд и мечтае за музиката на Григ.“

Повикът: назад към родното! наистина се чуваше още в тази епоха. Но интересно е да се отбележи, че родната действителност се оказва най-труден обект за художествено и научно обработване. Защото на народния бит се гледаше през очите на чужденеца. Цялата ни литература през тази епоха бе повлияна от мотиви, характерни за творчеството на Юго или Верлена, на Ибсена или на Ницше. Когато разработваше сюжети от народния бит, писателят от младото поколение вплиташе в него идеите на току-що прочетените западни автори. А когато искаше да остане верен на родното, изпадаше в чисто външни описания. Тази черта бе характерна и за битовата ни живопис. Подхваната отначало от чужденци, които гледаха на нашия бит с очите на своя народ, тя остана чужда на народностния ни творчески дух, дори и когато на нея се посветиха български художници. Още по-типично бе безсилието на българския компонист да се справи с особеностите на народната ни музика. Записването и хармонизирането на народните ни песни, както е известно, започна с пълно непознаване ритмичните им и метрични особености, поради което една голяма част от тях претърпя своеобразно изопачаване.

Но повикът: назад към родното! въпреки всичко продължаваше да се чува все по-често и по-често. От войните насам той се подхвана и от

младите. Нима това не означава пробуждане на самобитния творчески дух на народа ни? Характерната особеност на тази нова епоха лежи в стремежа на българския творец да погледне на нашата действителност не под зрителния ъгъл на една или друга чужда култура, а от гледището на своя собствен народ. Българската живопис вече дири не куриозните за окото на чужденеца битови сцени, а моментите от бита на народа ни, в които прозира неговият вътрешен живот, скритата от емпиричния поглед същност на душата му. Мина времето на картините с прословутите софийски пазари и шопски сватби, в които изпъкваха на първи план народните носии. Престанаха да се чуват прословутите „китки“ от народни песни, чието предназначение бе да се раздвижат краката на слушателя. Отношението на българския художник към народния бит стана по-сериозно. Изкуството му доби повече дълбочина и по-голяма оригиналност.

Родното и чуждото вече не можеха да съществуват в една и съща художествена творба, без да са подчинени на един и същ стилев принцип. Настъпи една своеобразна борба за художествено овладяване на сюжета.

В тази борба понякога побеждаваше чуждият стил. Родното в тия случаи се свеждаше до обикновен мотив или материал за художествено творчество. Типичен пример в това отношение представят композициите на Панчо Владигеров. Народните мотиви в тия композиции са обработени в западен стил. Тъкмо затова техният успех на запад бе по-голям, отколкото в самата България. Западният стил на една художествена творба, чийто мотив е зает от родната действителност, разбира се, не намалява нейната художествена стойност. Художникът е свободен да взема материала за своите художествени творби откъдето пожелае. И все пак трябва да признаем, че творбите, в които е отразен чужда художествен стил, не съставят етап от развоя на родното изкуство. Композициите на Панчо Владигеров, погледнати от това гледище, са толкова български, колкото Моцартовата „à la turca“ е турска музика или колкото Рубинщайновата „Азра“ съставя етап от развоя на персийската музика. Но и чуждите по стил български художествени творби не минаха без значение за родното изкуство: те затвърдиха вярата, че и нашата действителност може да бъде художествено обработвана, че родното може да бъде обект на художествено пресъздаване, което задоволява дори и изтънчения вкус на чужденците.

Борбата на нашия художник за художествено овладяване на родното изпъкна особено релефно в развоя на родната ни литература. Нашият писател разбра, че неговите задачи са коренно различни от задачите на етнографа: външното описание на народния бит отстъпи мястото си на стремежа към едно вгълбено проучване на народността дух. Но това вгълбено проучване вече не трябваше да става от гледището на западноевропейските идейни течения. Героите на нашите писатели вече не трябваше да разбиват идеите на Ницше, Ибсена, Юго или Толстоя. Те трябваше да говорят и да действат като българи, в техните характери трябваше да се откроява нещо, което е характерно за българина, нещо, което съставя отличителна черта на неговата народностна индивидуалност. Това бе трудна задача. Тъкмо затова и в българските литературни творби от тази епоха винаги има нещо недовършено и недоизказано, нещо, което изисква известно търпение и напрежение от страна на читателя. Обикновеният читател обаче не притежава тия качества: тук трябва да се дири причината за слабия тираж на българската книга.

Как да се излезе от това положение? Едни смятаха, че българският писател е далеч изпреварил културния развой на народа и препоръчваха да се върне „назад“ към разбиранията и интелектуалното равнище на народните маси. Други смятаха, напротив, че той и без това е останал твърде напред от своите читатели и му препоръчваха да се приобщи към духа на интелигентния българин, към неговите по-Високи интереси, които засега се задоволяват предимно от преводната литература.

Тия два съвета са еднакво погрешни и еднакво неприложими. Защото българският писател върви по свой собствен път. Следвайки своята задача – да проникне в дълбините на народната душа, и то с очите на българин, той нито би могъл да се приравни към равнището на широките народни маси, които живеят с наивното песенно творчество, нито пък да се яви като конкурент на преводната литература, чието предназначение е да донесе една чужда култура и да съдейства за разгледаното по-горе разширение на културния опит.

Но нима тиражът на българската художествена книга ще остане завинаги зад тиража на преводната литература? Това опасение е също неоснователно: художественото овладяване на родната действителност в нейните скрити дълбини най-после ще стигне до степента на онази уясненост, която имат западните автори, когато описват живота на своите народи, и тогава българската художествена книга ще бъде най-

любимата и най-дирената от нашата интелигенция, защото в нея тя ще намери най-интимната област от своя дух, най-близкия израз на своето творческо начало. Всички културни народи са намерили себе си след епохи на тежки изпитания. Недопустимо е да се мисли, че само нашият народ Ще направи изключение.

Остава ни да разгледаме въпроса за народностния характер на българската наука. В какъв смисъл може да се говори изобщо за „народностна наука“ или „наука в народностен стил“? Ако науката на един народ е насочена предимно към изучаването на родната му действителност, то този факт съвсем не е достатъчен, за да таксуваме тази наука като „народностна“, защото нейният обект би могъл да се разработва научно и от чужденци, които имат съвсем друг умствен и душевен склад. Но ако изучаването на родната действителност не е сигурен белег за народностния характер на една наука, този белег очевидно трябва да се дири в самия начин на научното разработване.

Дали различието между начините на научното разработване не влече различие и между самите научни истини? Прагматистите са склонни да отговорят на този въпрос в положителен смисъл. Светът, според тях, е такъв, какъвто си го представяме от гледището, което сме заели. „За рационализма, казва прагматистът Джемс, действителността е отвеки готова и завършена, а за прагматизма тя е в процес на образуване и винаги очаква своето завършване.“ Да пристъпим към изучаването на действителността под нов зрителен ъгъл, според прагматистите, това ще рече да изградим една нова картина за нея, а следователно, да създадем една нова действителност. Този възглед е силно атакуван от представниците на рационализма и логизма, които изтъкват, че различните научни гледища разкриват различни страни от една и съща действителност. Научните истини, според тия философи, са еднакво задължителни за всички, независимо от гледището, на което сме застанали. Основната черта на научното мислене е неговата съобразност със законите на логиката, а тия закони са навсякъде и всякога едни и същи. Научните истини, следователно, не могат да бъдат различни за разните времена и народи.

Гледището на прагматистите, както се вижда от гореизложеното, открива широко поле за народностно различие между науките на отделните народи. Но дали и гледището на рационалисти и логисти не допуска известна възможност за народностно обособяване на тия науки?

Ако истините са еднакво задължителни за всички народи, нима пътят на тяхното откриване е винаги един и същ? Историята на науките показва, че понякога двама учени стигат до една и съща истина по пътя на различни идейни връзки. Така например Беркли и Колер стигат напълно независимо един от друг до заключението, че идеята на по-старите философи за непознаваемата субстанция съдържа противоречие. В разсъжденията на Беркли липсва антиномията за безкрайността на пространство и време, от която се ползва Колер, за да установи разглежданата тук истина. Заключението на Беркли е резултат от анализ на Локвата философия; заключението на Колер – от анализ на Малбранш и схоластиците.

Но ако до една и съща истина може да се стигне по различни пътища, нима научното творчество на различните народи не би могло да отрази техните народностни особености, без да попречи на логичната стойност, която биха имали установените от това творчество научни истини? Дори и представниците на „чистата“ логика, които смятат, че логиката е навсякъде и винаги еднаква, допускат възможността за народностно обособяване на мисловния процес. Ако е вярно твърдението, че правилното мислене трябва да се съобрази с механизма на логичните закони, не по-малко вярно е и това, че този механизъм би могъл да се постави в движение от различни хрумвания, от различни психологични поводи. „Ако признаем, че теоретичната истина е единна, казва проф. И. Лапшин, все пак сме свободни да допуснем, че подстъпите към нейното постигане са много различни, а тук именно се изразяват народностните различия на гениите изобретатели.“ Дори и логикът Едмунд Хусерл, който се бори най-ожесточено за „очистването“ на логиката от нейните психологични елементи, признава, че поводите за логично мислене носят печата на психологичните особености, които характеризират народността на мислителя, и говори за народностна методология на мисловния процес.

Имаме ли ние „народностна“ наука в разгледания по-горе смисъл? Ако хвърлим поглед върху развитието на българската наука от нейното създаване досега, не е трудно да установим, че нейният развой мина през два периода. Самостоятелните научни изследвания в България, които започнаха от основаването на висшето училище в България при Софийската класическа гимназия (1887 г.), отначало се характеризират с всички ония белези, които отбелязахме като характерни за подражателната

епоха, през която мина развой на българското изкуство. Пренасяйки на българска почва създаденото на запад, българският учен пише книги и научни статии, в които излага придобивките на западната наука. А когато се опитва да проучи българската действителност, природа, бита, поминъка и географските условия на България, вниманието му е насочено предимно към подреждането и класифицирането на фактите чрез една или друга от съществуващите научни класификации. В тази работа народностният елемент бе само в обекта на научното изследване.

Вторият период, който започна от войните насам и още продължава, се характеризира с преобладаващия интерес на българския учен към въпроси от общ научен характер. В този период български творци в областта на математиката добиха европейска известност. Естественонаучните изследвания на българския учен също привлякоха вниманието на чужденците. Елементите на българската природа сега се разглеждаха не само с цел да се описват и класифицират, но и да се използват за разрешаване на научни проблеми. Същата склонност пролича и в делото на българските историци, езиковеди и фолклористи. Българската наука от началото на войните до днес изобщо доби значително по-голяма оригиналност.

Твърде знаменателна черта за българското научно творчество от най-ново време е и склонността на българския учен да се възвръща към културните традиции на предосвободителната епоха. В близкото минало се цитуваха и излагаха само чужди автори. Всеки се явяваше като представник на една или друга научна школа и с пренебрежение премълчаваше застъпените у нас възгледи по разглежданите въпроси. Да цитуваш някой български автор по научни или общокултурни въпроси – това се смяташе за ученически похват. При това положение, естествено, не би могло да се говори за развой на българската наука. Всеки научен развой предполага известна приемственост, известно използване на миналия опит. Между разрешените научни въпроси и ония, които чакат да бъдат разрешени, има някаква органическа връзка. Старото участва в раждането на новото и съставя, заедно с него, един непрекъснат процес. Тъкмо този „непрекъснат процес“ липсваше в първия етап от дейността на българските учени. Неговата поява бе вече признак на една нова културна епоха.

Въпросът за народностния характер на новата българска наука не би трябвало да се разглежда независимо от народностното обособяване

на цялата българска култура. Защото развитието на науката представя една страна от цялостния културен развой. Между литературата, изкуството и науката на един народ има вътрешна връзка. Насоката на научното творчество, както изтъкват съвременните теоретици на културата, се обуславя от онова своеобразно „светоусещане“ и „светоразбиране“, което лежи в основата на художественото творчество и еволюира заедно с него. Литературата и изкуството отразяват „идейната атмосфера“ на епохата, загатват за смътните още прозрения, от които по-късно ще се родят нови понятия и нови насоки на интелектуално творчество. Но тогава чудно ли е, че народностният характер на българската култура се изрази преди всичко в художествено творчество? Чудно ли е, че спонтанната интуиция на художника изпревари теоретичната размисъл на учения и философа.

Атанас Илиев е роден в Стара Загора на 01.12.1893 г. Следва философия в Русия, Швейцария и Франция. Довършва образованието си в Софийския университет (1918). Специализира психология във Виена. Учителства в София. Сътрудничи в издаването на „Натурфилософска библиотека“ и на списанията „Българска мисъл“, „Златорог“, вестник „Литературен глас“ и др. От 1937 г. е преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“; от 1943 доцент в Скопския университет, а след това и негов ректор. Професор по етика и естетика в СУ (1944-1962). Автор е на сборник есета „Между изкуството и живота. Естетически опити“. Умира на 09.02.1985 г.

Гор Видал: „Скоро в САЩ ще имаме диктатура“

Автор: Тим Тийман

Един разговор с Гор Видал се развива със своя собствена скорост. Той отговаря на въпросите повелително, на моменти игриво, с пронизваща, убийствена сухота. Той е на 83 и се движи в инвалидна количка (резултат от измръзване по време на войната – лявото му коляно е от титан). Но може да върви („Разбира се, че мога“) и след едно скорошно представление на *Майка Кураж* в Лондонския национален театър той се изправя, за да държи пред публиката антивоенна реч.

Как е била приятелката му Файона Шоу в главната роля? „Много добра.“ Къде са се срещнали? Мълчание. В САЩ? „Е, не беше Русия.“ Какво пише в момента? „Да се говори за това е малко скучно. Повечето писатели изглежда не вършат почти нищо друго освен да говорят за себе си и своята работа, по величествен начин.“ Искане да каже, възхвалявайки се? „Запънахте се на тази фраза“, казва той, достатъчно величествено. „Продължавайте да я използвате.“

Видал е отседнал в хотел Конът в Мейффеър, където отсяда винаги от 60 години насам. Облечен е в кафяво сако, кафяв пуловер, спортен панталон; бялата му коса е вчесана по Тинтин-овски маниер и, с притворените си очи, с деликатните, но остри черти и лукаво изражение, той изглежда като Куентин Крисп¹, но снабден с дълбоко, мрачно ръмжене, вместо с показно фъфлене.

Той посочва към един апартамент срещу хотела, където Чърчил е живял през Втората световна война, докато Даунинг стрийт е била „бухана от нацистите“. Тълпите го приветствали откъм улицата. „Той разбираше от мащабен пиар.“

За момент споменът му напомня за огромното количество история, което Видал е преживял с изключителна интимност: той е бил приятел

1 Куентин Крисп (1908–1999): Английски писател и ексцентрик, една от иконите на хомосексуализма през 1970-те години. (Бел. пр.)

с Кенеди, участвал е във войната. Баща му Джийн, олимпийски десетобоец и учител по аеронавтика, е основал TransWorldAirlines и е имал връзка с Амелия Иърхарт¹. (Видал е приземил за пръв път самолет когато е бил на 10-годишна възраст). Той е бил сценарист за MGM в годините на изчезването на студийната система, играл си е на политик, написал е 24 романа и е считан за един от най-големите световни есеисти.

Той е пресякъл всяка възможна граница, казвам аз. „Съборил много бариери“, поправя ме той.

Миналата година, както е известно, той смени поддръжката си от Хилари Клинтън за Барак Обама по време на номинацията за кандидат-президент от Демократическата партия. Сега вече не крие, че съжалява за това. Как се справя Обама? „Ужасно. Аз имах надежда. Той е най-интелигентният човек, който сме имали на този пост от много време насам. Но той е неопитен. Не притежава ни най-малка способност да се оправя във военните въпроси. Държи се така, сякаш Афганистан е магическият талисман: решете него и ще решите проблема с тероризма.“

Америка трябва да напусне Афганистан, казва той. „Ние пропаднахме във всеки друг аспект от нашия опит да завоюваме Близкия Изток или каквото щете да го наречете.“ „Войната срещу терора беше измислена“, казва Видал. „Цялото нещо беше пиар, реклама, също като, оръжията за масово унищожение“. Това съсипа авиационния бизнес, който баща ми основа в 1930 г. Той сигурно щеше да си пререже вените. Когато летите днес, вие сте едновременно уплашен и отегчен до смърт – една възможно най-неприятна комбинация.“

Гласът му се усилва. „Едно от нещата, които съм мразил през целия си живот, са ЛЪЖЦИТЕ [той произнася думата настръхнал от гняв]. Не изисквам чест, тя също може да бъде лъжа. Не твърдя, че е имало златен век, но поне имаше време на някаква интелигентност. Ние имахме куче-пазач, медиите.“ Медиите са прекалено сервилни? „Единственото, с което се занимават, е да ни подготвят за Иранска война.“ Той е запазил известен оптимизъм относно Обама „защото той не лъже. Ние знаем, че глупакът от Аризона [както той нарича Джон Маккейн] е лъжец. Никога не узнахме реалната история за това как Маккейн е разбил самолета си [през 1967, близо до Ханой] и е бил взет в плен.“

1 Американска жена-пилот, първата жена, прелетяла над Атлантика. (Бел. пр.)

Отначало Видал е станал привърженик на Обама, защото е израсъл в „чернокож град“ (има пред вид Вашингтон) и защото е бил впечатлен от интелигентността му. „Но той вярва на генералите. Даже Буш знаеше, че начинът да се спечели един генерал е да му се даде още една звезда. Обама вярва, че републиканската партия е партия, докато всъщност това е една умонагласа, като Хитлерюгенд. Една умонагласа, основаваща се на омраза – религиозна омраза, расова омраза. Когато вие чужденците чуете думата „консерватор“, вие си мислите за приветливи стари мъже, които ходят на лов за лисици. Те не са такива, те са фашисти.“

Друга значителна грешка на Обама е била здравната реформа. „Той я пре...а. Не знам как, защото страната я искаше. Никога няма да я видим наистина.“ Що се отнася до по-широката му визия. „Може би той няма такава, с което не искам да кажа, че е мошеник. Той обича да цитира Линкълн. Има един велик цитат на Линкълн от писмо, което той е написал до един от генералите си на Юг, след Гражданската война. „Аз съм президент на Съединените Щати. Аз притежавам пълна власт и никога не забравям това, защото ще я упражня.“ Това е нещото, от което Обама се нуждае – малко от *хладната решителност* на Линкълн.“ Срещал ли се е с Обама? „Не“, казва той тихо. „Достатъчно време съм прекарал с президенти.“ Видал повдига пръсти, за да наподобява револвер и промърморва: „Бум, бум.“ Той намеква за възможността Обама да бъде убит. „Просто някой мистериозен самотен стрелец, дебнещ в сенките на столицата“, казва той със сух, замислен глас.

Сега Видал вярва, както е смятал отначало, че Клинтън би била добрият президент. „Хилари знае повече за света и за това какво да прави с генералите. Историята доказва, че когато се намесят момичетата, те са много добри.“ Републиканците ще спечелят следващите избори, смята Видал; но за него няма особена разлика между партиите. „Спомняте ли си държавния преврат през 2000 г., когато Върховният съд фалшифицира *селекцията*, не избора, на най-тъпия мъж в цялата страна, господин Буш.“

Видал казва натъртено, че желае да не би се върнал никога в САЩ, да живее в Холивуд, от скалистия си дом в Равело, Италия, през 2000 г. Неговият партньор в продължение на 53 години, Хауърд Остън, който почина през 2003 г., е събрал колекция от снимки из целия живот на Видал, които ще бъдат публикувани в книга тази есен, *Гор Видал: фотографии в сиянието на историята* (едно странно тромаво заглавие). Корицата по-

казва колко красив млад човек е бил Видал, макар че погледът му е също толкова ястребов, колкото и днес.

Той гледа презрително на президентите. „Единственият, когото познавах добре, беше Кенеди, но той не ме впечатли като добър президент. Това е все едно да ме питате „Какво мисля за брат си?“ Сложно е. Познавах го през целия си живот и го харесвах до края, но той провали шансовете си с кризите в Залива на свинете и Суец, и понеже всички искаха толкова много да изберат Боби, след като Джак си беше отишъл, те започнаха да разправят лъжи за него – че той е бил най-великия Крал на Камелот.“

Днес религиозната мания е инфектирала политическото кръвообращение и Америка е станала разрушително изолационистка, казва той. „Попитайте някой американец какво знае за Швеция и той ще ви отговори, Те живеят добре, но всички са алкохолици‘. А всъщност ние бихме могли многократно да се възползваме от скандинавската система.“ Вместо това Америка няма „интелектуална класа“ и „загнива с погребална бързина. Много скоро ние ще имаме военна диктатура, на основание, че иначе никой не би могъл да удържи нещата на мястото им. Обама би направил по-добре, ако се съсредоточи върху образоването на американския народ. Неговият проблем е, че той е прекалено образован. Той не осъзнава колко замъглена и невежа е аудиторията му. Бенжамин Франклин беше казал, че системата ще пропадне поради корупцията на хората и именно това се случи при Буш.“

Видал прибавя заплашително: „Никога не правете грешката при хора като мен да мислите, че ние търсим герои. Няма такива – и ако ги имаше, те незабавно биха били убити. Никога не се изненадвам от грозно поведение. Аз го очаквам.“

Макар и израсъл в охолство, детството на Видал не е било щастливо. За майка си, актриса и светска дама, той казва: „Дайте ѝ чаша водка и тя беше толкова кротка, колкото е възможно. Израстването е трудна работа когато единствената личност, която мразите, е майка ви. Чувствах се хванат в капан. Обичах дядо и баба си, а баща ми беше светец.“ Множеството по-късни бракове на родителите му са го довели до там, че даже и до днес той не се е срещал с всичките си доведени братя и сестри.

Написал е първия си роман, *Williwaw*, на 19. През 1948 е поставен от медиите в черния списък, след като написва *The City and the Pillar*, един от най-ранните романи, които описват в подробности хомосексуално-

то желание. „Сигурно ще се удивите, но той все още се продава много добре“, казва Видал. Инциалите „Дж. Т.“, на които е посветен романът, принадлежат на Джеймс „Джими“ Тръмбл, първата любов на Видал и, както той е казал веднъж, любовта на живота му. „Това беше леко преувеличение. Казах го, защото не е имало никаква друга. В новата книга има чудни негови снимки от училищните ни години. Той беше голям атлет.“ Гласът му се смекчава и за момент той изглежда емоционален. „И двамата бяхме изоставени в пансиона в Сейнт Олбан. Той беше убит в битката за Иво Джима (през 1945) поради лошо разузнаване.“

Видал казва, че смъртта на Тръмбл не го е засегнала. „Не, защото и самият аз бях заплашен от смърт. Един мъртъв човек не може да тъгува за друг мъртъв човек.“ Била ли е любовта важна за него? „Не правете грешката, която правят идиотите-учители, смятайки, че връзките на хомосексуалните мъже са като хетеросексуалните. Те не са.“ Той „не желае да коментира“ относно това в какво се състои различието.

През 1956 е ангажиран от MGM, сътрудничи при сценария на *Бен Хур* и продължава да пише романи, най-известният от които е *Myra Breckenridge*, където става дума за транссексуална личност. Но всъщност неговите сатири, есета и спомени – *Live From Golgotha*, *Palimpsest* и най-новата, *Point to Point Navigation* – са нещата, които ни дават най-ясна представа за този бодлив и съпротивяващ се човек, чиято оригиналност произлиза просто и естествено от факта, че неговите лоялности са преднамерено неустойчиви, както и от продължаващата му любов към Американската република, съчетана с яростната мъка от това, че този идеал е бил така корумпиран.

Видал стана съчувстващ кореспондент на Тимъти Маквей, който взриви сградата Алферд П. Мура в Оклахома Сити през 1995 г. убивайки 168 души. Огромните загуби на човешки животи, всъщност масовото убийство, извършено от Маквей, остават неспоменати от Видал. „Той беше истински патриот, човек на Конституцията“, твърди Видал. „А аз бях разкъсан, дядо ми беше накарал Оклахома да се присъедини към съюза.“ Маквей твърдеше, че е извършил това като акт на протест срещу едно тиранично правителство. Писателят Едмънд Уайт е взел тази кореспонденция като основа за една пиеса, *Terre Haute* (името на затвора, в който беше държан Маквей преди да бъде екзекутиран през 2001 г.), представяйки си една среща между терориста и Видал, наситена с желание.

„Той е мръсен, низък писател“, казва Видал за Уайт. „Харесва му да напада хората, които са по-добри от него – което означава, че има широко поле за действие.“ Дали е искал да се срещне с Маквей? „Аз не съм в бизнеса по срещи с хора“, казва Видал. „Тази пиеса представя нещата така, сякаш съм лудо влюбен в Маквей. Прегледах писанието [на Уайт]; всичко, за което той пише е какво е да си педал и как това било най-великото нещо на света. Той мисли, че аз съм още една кралица, а аз не съм. Интересуват ме повече Конституцията и Маквей, отколкото любовното желание, което той е видял. Това беше един вулгарен педализъм.“

Видал казва, че ненавижда етикетите и че вярва в хомосексуални актове, а не в хомосексуални хора. Той твърди, че връзката му с Остън е била платоническа (макар че те са се запознали в една легендарна баня в Ню Йорк). Веднъж той беше цитиран да казва, че е имал секс с 1000 мъже преди да стане на 25. Трябва да е било малко странно за Остън, спътника в живота на Видал, да избира онези снимки на Тръмбл – неговата първа, може би единствена, любов.

Гласът на Видал става презрителен и пресилен. „Хората питат [за него и Остън]:, Как изкарахте заедно толкова дълго време?‘ Единственото правило беше: никакъв секс. Те не могат да повярват това. Именно тогава разбрах, че си имам работа с прекалено тъпа публика. Те не могат да направят разлика между, Слънцето изгрява на изток‘ и, Слънцето е направено из ток‘. Бил ли е сексът важен за него. „Трябва да е бил, да.“

Той е ерген сега. „Не ме интересуват партньорствата“, казва той презрително. „Дори не знам какво означава това.“ Не би могъл „да се интересува по-малко“ от хомосексуалния брак. „Интересува ли се някой от това какво мислят американците? Те са най-зле образованите хора в Първия свят. Те нямат никакви мисли, имат само емоционални реакции, които добрите специалисти по рекламата знаят как да предизвикат.“ Вие бихте могли да бъдете първият гей-президент, казвам аз. „Не. Тогава бих се оженил и бих имал девет деца“, отговаря той бързо и сериозно. „Не вярвам в такива изключения.“

Нарушената подвижност не го безпокои – „извисил се е като чудо“ на сцената в Националния – и не мисли особено много за смъртта. „Човек или приема това, или е толкова тъп, че не може да го схване.“ В добро здраве ли е? „Не, разбира се, че не. Аз съм диабетик. Това е странно. Никога не съм бил дебел и не обичам сладки неща, към които повечето американци са пристрастени.“

У него има следа от прикрита амбиция. „Бих искал да бях станал президент, но никога не съм имал парите за това. Бях приятел на трона. Единственият път, в който завиждах на Джак беше, когато Джо [Кенеди, бащата на ДжФК] му купуваше сенатското кресло, а след това и президентството. Ето тук една история, която никога не съм разказвал. През 1960, след като беше похарчил толкова много пари за президентската кампания, Джо взе всичките девет деца в Палм Бийч, за да им даде лекция. Беше наистина ядосан. Той каза: „Всичко, което четете за богатството на Кенеди, е невярно. То не съществува. Похарчихме толкова пари, за да изберат Джак, а никой от вас не живее според мярката си.“ Всичките седяха там, засрамени. Джак си подсвиркуваше. Понякога се почукваше по зъбите – а това бяха големи зъби – като ксилофон. Джо се обърна към Джак и каза: „Господин президент, какво е решението?“ А Джак каза: „Решението е просто. Всички трябва да работите повече.“ Видал избухва в смях.

Животът в Холивуд се е оказал по-малко развлекателен. „Ако там има някакъв социален вихър, то можете да бъдете сигурни, че аз няма да бъда част от него.“ Той имитира великолепно Катрин Хепбърн, оплакваща се от това, че трябва да играе ролята на матриарха във *Внезапно миналото лято*, написана от него. „Мразя този сценарий“, припомня си той думите на Хепбърн. „Аз съм твърде здрав човек, за да се познавам с такива хора.“ Видал изсумтява. „Тя имаше Паркинсон. Трепереше като листо на вятъра.“

Питам го какво иска да прави в скоро време. „Обичайният ми отговор на „С какво се гордеете най-много?“ е, моите романи“, но всъщност аз се гордея най-много с това, че никога не съм убил никого, а едва ли можете да си представите колко ми се е искало.“

Това не е въпроса ми, казвам аз. „Ами, като се има пред вид, че най-много се гордея от това, че не съм убил никого, то може би събирам яд на някого.“ Перфектен завършек: и двамата се смеем.

Щастлив ли е? „Що за въпрос?“, въздъхва той и се усмихва пакостливо. „Ще отговоря с един цитат от Есхил: „Не наричайте никого щастлив, докато не е умрял.“

Източник

Тим Тийман е британски журналист, сътрудник на лондонския Times.

Коментари (14)

- 12-10-2009 Ц – Гор Видал?!

„Той отговаря на въпросите повелително, на моменти игриво, с про-
низваща, **убийствена сухота**.“

„снабден с дълбоко, **мрачно ръмжене**, вместо с показно фъфлене“

„Сега вече не крие, че **съжалява** за това.“

„Едно от нещата, които съм **мразил** през целия си живот...“

„произнася думата **настръхнал от гняв**“

„Той гледа **презрително** на...“

„Видал прибавя **заплашително**...“

„смъртта на Тръмбл не го е засегнала...“

„Била ли е любовта важна за него? „Не правете грешката, която пра-
вятидиотите-учители, смятайки, че връзките на хомосексуалните
мъже са като хетеросексуалните. Те не са.“

„„Той е мръсен, низък писател“, казва Видал за Уайт.“

„Видал казва, че **ненавижда** етикетите и че вярва в хомосексуални
актове, а не в хомосексуални хора.“

„Веднъж той беше цитиран да казва, че е имал секс с 1000 мъже пре-
ди да стане на 25.“

„Гласът на Видал става **презрителен и пресилен**.“

„Именно тогава разбрах, че си имам работа с **прекалено тъпа пуб-**
лика.“

„Не ме интересуват партньорствата“, казва той **презрително**.“

„У него има следа от **прикрита амбиция**. „Бих искал да бях станал
президент, **но никога не съм имал парите** за това.“

„Видал **изсумтява**.“

„аз се гордея най-много с това, че никога не съм убил никого, а едва ли можете да си представите колко ми се е искало.“

- 12-10-2009 |**Златко**

Какво все пак означава коментара ти, Цончо? Не го разбирам така, съвсем без думи.

- 12-10-2009 |**Ц**

Много негативно, и цинично... Смразяващ образ. Знам на каква почит се радва Видал в някои културни среди, не съм го чел достатъчно, може и да е литературен гений, но тук виждам човекът Видал, който се смее на „Ами, като се има пред вид, че най-много се гордея от това, че не съм убил никого, то може би събирам яд на някого.“

- 12-10-2009 |**Златко**

Старецът не е кротичък, да. Но формат не може да му се отрече.

На мен самия не ми се иска да се впускам в по-дълги коментари.

- 13-10-2009 |**о. Павел** – odd

Интересно интервю, което дава сетивна представа за Видал, но не задава най-важния въпрос – защо мрази Христос и християнството. Дали защото е евреин (също неспоменато тук) или защото е хомосексуалист – поведение, отхвърлено от Библията?

<http://archiman.livejournal.com/>

- 20-10-2009 |**Vapros** – Prevodatchat ?!

Dosta nemarliv prevod :-(

(Sajaljavam za latinizata, no v momenta njamam izbor.)

- 20-10-2009 |**Златко**

Тази забележка я слушам поне за два пъти път (аз превеждам всичко тук), но досега още нито веднъж не се е намирал човек, който да подкрепи критиката си с примери. Какво е немарливо преведено – и, ако обичате, да предложите по-добър от настоящия превод, поне на един-два „немарливи“ изрази. Вече толкова съм претръпнал от забележките на езиковите специалисти, че даже престават да ме дразнят.

- 25-10-2009 |**Хорор тв :-)** – Мнение на ГорВидалов фен :-)

Благодаря за интервюто !Много си е „в час“ превода, особено за хора, на които е интересна и привлекателна Атмосферата Гор Видал :-) Неговият „Юлиян“ ми е като една енциклопедия :-)

- 28-10-2009 |**Л. Лозанов** – Кладенец

Истински свободен човек! И гордостта, че не е убил никого, но с усилие – ми допада. Фразата е като кладенец.

- 30-10-2009 |**от другата страна**

Гордостта, че не е убил никого, но с усилие, е фраза, която е напълно неразбираема, поне за мен. Ще се радвам, ако някой я обясни. Скоро в САЩ ще имат диктатура... ох... да им имаме проблемите.

- 01-11-2009 |**Л. Лозанов** – от същата страна

Ако искаш да промениш света с революция, със сигурност трябва да си готов да убиваш. Обикновено хората стигат до идеята за революция, когато са натикани в непоносима ситуация, когато сред унижението и мизерията, при липсата на справедливост – не им остава друг избор за човешко достойнство. А нерядко това е единственият им начин да оцелеят. Но при цялото болезнено усещане за необходимостта от промяна – в жилавия и задушлив патриархален менталитет наоколо – да устискаш докрай на изкушението да упражниш насилие: за това се иска много по-голямо количество мъжество и благородство, отколкото да си примирен и съгласен с нормите на съществуващото. С блатото на съществуващото. Разбира се, това е само едно от многобройните тълкувания на фразата – тя би могла да се чете по различни начини. И това я прави знаменита.

- 01-11-2009 |**от другата страна**

Наскоро четох събраните съчинения на Мао. Книгата ми е още под ръка, ще цитирам, на английски, за което се извинявам -

„Yes, we are advocates of the omnipotence of revolutionary war; that is good, not bad, it is Marxist. The guns of the Russian Communist Party created socialism. We shall create a democratic republic... We are advocates of the abolition of war, we do not want war; but war can only be abolished through war...” (Problems of War and Strategy, November 6, 1938, Mao Tse-Tung)

Господин Лозанов, благодаря ви че си направихте труда да обясните.

Вси пак аз оставам на мнение, че желанието да убиеш някого е прекалено силно, за да бъде приемано за нормално. Трябва да си поставен в супер ненормални условия, за да бъде разбираемо.

Видал никога не е бил натикван в унижение и мизерия, напротив. Фразата трябва да е някакъв майтап, но на мен не ми харесва. От интервюто лъха омраза. Това е мое мнение, всеки има право да види нещо друго

Иначе, разбирам какво имате предвид, и сте прав, човек трябва да остане човек при всякакви обстоятелства.

Претенцията за притежанието на истина и налагането ѝ с насилие, винаги е била нещо зло. Вдъхновяващи са били думите на Мао, но в тях няма нито истина, нито полза.

- 02-11-2009 | **Л. Лозанов** – От същата страна

Вероятно никога не сте се докосвал до Достоевски, ако така определяте състоянието да си жив. А пък и всяка сваятна литература по света опира до няколко екзистенциални неща – любов, смърт, насилие, престъпление. И почти никоя не е поставила окончателната граница между тях. Другото означава да си гипсов манекен.

- 02-11-2009 | **от другата страна**

Докосвал съм се до Достоевски, подсещам ви за неговия Идиот. Иначе животът се живее най-добре в мир, толерантност и скромност... защото нито вие, нито аз, нито лицата, които Видал нарича идиоти и тъпа публика, са гипсови манекени

Азбуката на страха

Автор: Андреа Кьолер

В селския език на родното си място, пише Херта Мюлер в своите есета, „думите лежах директно върху нещата, които обозначаваха. Нещата се казваха точно така, каквито бяха, и те бяха точно такива, както се казваха. Едно веднъж за винаги сключено съгласие.“ Родената през 1953 г. в едно банатско село в Румъния писателка завинаги е запазила селската материалност на родния си немски език. Но майсторката на словото радикално е отхвърлила неумолимото съгласие между думи и неща, което в нейния случай се нарича „Съзаклатие с езика на диктатурата“. Херта Мюлер е заварила този бунт в един поетически космос, който търси равен на себе си в немското езиково пространство. Затова сега Шведската Академия ѝ присъди Нобеловата награда за литература. За удивление на мнозина – и напълно заслужено.

„Какво струва животът ми?“

През 1987 Херта Мюлер забягва от Румъния в Германия – и оттогава насам е преработила преживяното в инквизиторската държава на Чаушеску в четири романа, множество сборници разкази, есеистика и стихотворни колажи. Още в дебюта ѝ, в сборника разкази *Низини*, който се появява през 1982 в цензурирана форма в Румъния, се долавя един глас, който с лирическа неподкупност подкопава съгласието между изказано и неизказано. Херта Мюлер научава румънски език на петнадесет години, като език на диктатурата. Човекът, който идва от една страна, в която диктаторът може да заповяда дори на есента да зацъфти, започва да изпитва дълбоко недоверие даже и към годишните времена. По онова време, когато Чаушеску е посещавал някой град, жълтите листа на дърветата били пръскани със зелена боя, а докараните заедно с него великолепни собствени крави били пускани по поляните, за да може той да ги види. Тя самата, пише Херта Мюлер в сборника есета *Глад и коп-*

рина (1995), е започнала да ненавижда природата заради това съучастничество. И все пак нейният поетически речник е преминал през чуждостта на румънския език и едва чрез него е достигнал самия себе си.

От „съвкупените с мълчанието руини“ на обезобразените от националсоциализма и обезправени от реалния социализъм предшественици тя е получила още като дете „нервната треска, потръпването на душата при въпроса: Какво струва животът ми?“ Един въпрос, който тя поставя отново и отново в романите *Лисицата още тогава беше ловецът* (1992), *Сърце-животно* (1994) и *Днес не бих искала да срещна себе си* (1997), та чак до последния ѝ, ток-що появил се роман *Люлка на дъха*. Почти всички книги на Херта Мюлер са се появили в изгнание, в Берлин, но те все още разказват за съществуването, противопоставяло се на всеки преживян ден. Именно тази воля за живот, проникнала в думите и плътта, е онова, което придава на книгите ѝ особената напористост. За последен път тя е придала един леденостуден и ясен език на *Люлка на дъха* – един роман за съдбата на румънско-немските принудителни работници в сталинските концлагери, сред които е била и майката на Мюлер. Самата Херта Мюлер не е преживяла Гулаг. Но нейната проникателна проза е преминала през ледения мраз на страха от смъртта.

Там където цялото се състои от противопоставящата се на всеки поединично действителност, човек започва да живее с подробностите. И може би само по този начин, чрез една дистанция от предписаната реалност, която е била прекосена от хиляди смърти, може да се появи една поезия, в която думите отново са неща, несъществуващи в реалността. Неща като „тестена обувка“, като „небесен белег от рождение“ или „огъвач на лъжици“. Изрязан от фалшивия си контекст, езикът започва да си създава нови връзки. Речникът на Херта Мюлер отново сглобява света. Но така както стоят там, изреченията все още разказват за прекосената дистанция.

Покрай всичко това и до известна степен като разтоварване, възникваха лирически текстови и образни колажи, сглобени с ножица поетически пъзели от вестникарска хартия и фантастична комбинаторика. Двата тома *В кока на косата живее една дама* (2000) и *Бледите господа с чашиите мока* (2005) изреждат „азбуката на страха“ в рима и преброителни стихове. Но дори и тези игриви колажи имат допълнителен смисъл: който иска да избяга, бива препънат, а който мисли, бива остриган до кожа.

В тези изрязани с ножица рими едно „ре-те-те-те“ винаги е по следите на онова „и ти си във“ – едно подигравателно и същевременно надменно ехо, с което лудориите на една непреклонна фантазия надхитряват злата реалност. Затворът е зад тъгъла. И въпреки това стиховете въздигат ужаса в нещо по-леко, защото тяхната пристрастена към двойността поезия прави такива грациозни премятания, сякаш е възможно – с каменно лице, тихичко като крастава жаба – да се придаде една друга структура на света, просто чрез нови, неизвестни досега съставни думи.

В своите сборници със статии Херта Мюлер описва достатъчно обширно поетическите си стратегии; есетата ѝ принадлежат към най-доброто, което изобщо може да се открие в този жанр. „Защото като дете човек е толкова малък“, четем в сборника с есета *Дяволът е в огледалото* (1991), „той си търси най-грубите трикове, за да разбере света. И защото това са най-грубите трикове, те винаги са и най-фините. Това е едно скъсяване на нещата, една удивителна истинскост, която превръща света в онова, което се случва зад челото.“

Перфорираният десен на миналото

На удивителната истинскост на този детски светоглед ние дължим книги, които съгъстват най-грубите и най-фините трикове до един напълно нов десен на възприятието. Първата долна риза, която селската баба подарява на внучката си като „градско бельо“ на път за към гимназията и чиито неприлично тънки презрамки тя е украсила с нежна дантелена шарка, прилича на „зимна нива, на чийто синор стопеното и замръзналото се допълват по един крехко-прелестен начин“. И така селската риза, подарена на раздяла, в чиито ледени висулки бабата е заплела цялото село, се превръща в една градска риза със зимен синор на селото – докато леденият полъх на диктатурата навлича и на тези спомени един мъртвешки саван.

И може би именно това крехко-прелестно и отново и отново надвиващо ужаса равновесие е онова, което изреченията на Херта Мюлер възстановяват: едно равновесие, в което властва не само ужасът, но и ужасно красивото. В което споменът, без да напуска ужасното, измисля рисковани поетически образи, перфорираният десен на миналото, подгъвът на изреченията, направен от снежни кристали. Тези изречения балансират по острието на бръснача. Отдясно и отляво е пропаст; нещо повече: засмукващ водовъртеж. Но тук, върху голото острие, са най-точ-

ните образи. Образи, в които вибрира страхът, подкопаващ всеки фалшив тон – нива и дантели, стопяване и замръзване едновременно.

Източник

Андреа Кьолер е немска журналистка, литературна критичка и авторка. В момента тя живее в Ню Йорк, откъдето работи като редакторка за швейцарския Neue Züricher Zeitung.

Интересно време за умиране

Автор: Ан Макфиърсън

Преди четиринадесет години аз бях диагностицирана с рак на гърдата. Оттогава насам лечението му беше неимоверно подобро. Днес той е по-скоро едно „хронично“ състояние, отколкото смъртна присъда, със степен на оцеляване от над 90 процента в течение на пет години. Но сега бях диагностицирана с рак на панкреаса, със степен на оцеляване от около 4 процента или по-малко в течение на пет години.

Две години след процедурата на Уипл¹ (при която бяха отстранени панкреаса, жлъчния мехур, жлъчния тракт и части от чревния ми тракт), беше установено, че е налице повторение на първоначалния ми рак, с метастази в белия дроб. Това са фактите. Но въпреки тяхното мрачно значение за мен, това е едно безкрайно интересно време за умиране. Скорошните дебати относно ресурсите, решенията на NICE (Националният институт за здравеопазване и клинично отличие), развитията в областта на палиативните грижи² и споровете по въпроса за подпомогнатата смърт, многократно увеличиха възможността човек да гледа на собствената си смърт като нещо, което може да бъде уважавано и дори отпразнувано: едно изпълнено с удовлетворение преживяване, а не просто техническа грешка.

Има хора, които смятат, че с отличните палиативни грижи, които са на разположение в момента, никой не би пожелал да избере вместо това подпомогнатата смърт. И все пак повече от 800 души във Великобритания са подписали Дигнитас³, защото се надяват, че ще им бъде

1 Сложна операция в областта на панкреаса, свързана преди всичко с отстраняването на ракови тумори. (Бел. пр.)

2 Под палиативни грижи се разбира онзи вид грижа за болния, чиято цел е не лечението на болестта, а намаляването на страданието преди настъпването на смъртта. (Бел. пр.)

3 Швейцарска група за подпомагане на смъртта с помощта на лекари и медицински персонал. (Бел. пр.)

позволено да умрат с достоинство. Това потвърждава собствения ми опит от 40-годишен опит като GP. Въпреки задоволителните болкоуспокояващи средства, някои хора, които са изправени пред смъртна болест, все пак желаят да имат повече сигурност относно това как, кога и къде ще умрат. Спомням си как веднъж имах усещането, че не съм успяла да помогна на една пациентка, която също беше медицински работник и която беше смъртно болна от рак. Тя беше насъбрала най-различни лекарства, за да може да контролира времето на смъртта си. За нещастие тя внезапно получи обструкция на чревния тракт и не можеше да вземе таблетките когато пожелае. Тя беше бясна, защото беше преместена в приют, където ѝ се наложи да преживее още десет дни в постоянни болки – точно онова, което беше желала да избегне.

Всъщност подпомагането и зачитането на желанията на смъртно болните хора относно избора на времето на смъртта им стана много по-трудно напоследък. Една сестра, която мислеше, че съм дала прекалено много болкоуспокояващи средства на пациент, болен от рак, веднъж ме заплаши, че ще докладва за това: пациентът беше се парализирал и, въпреки добрите болкоуспокояващи средства, все още желаше да умре. Без съмнение, в нашите след-Шипмански дни¹, сред много от колегите медицински работници си остава страхът да не престъпят медицинските предписания, когато става дума за смъртно болни пациенти. Но те със сигурност могат да бъдат смекчени от нуждата да се изслушват собствените желания на пациента. Част от проблема е, че хората, които вземат решенията по законовите и политическите аспекти на подпомаганата смърт не са хората, които сами са изправени пред неизбежна смърт, а онези, които управляват приюти (и които може би имат личен интерес да се противопоставят на подпомаганата смърт), епископи от Камарата на Лордовете (които имат особено мнение по въпросите на живота и смъртта), както и други хора на „отговорни“ позиции.

В момента за мен е налице необходимостта да постигна баланс между това да живея един колкото се може по-нормален живот и да извлека възможно най-много от последните оставащи дни, докато очаквам смъртта. Разбира се, това означава да се срещам колкото е възможно по-често с децата и внуците си, като същевременно оставя в добър по-

1 Харолд Шипман (1946–2004): английски лекар, считан за масов убиец. Приписват му се 218 доказани убийства на пациенти, като реалната цифра се счита за много по-висока. (Бел.пр.)

рядък и в добри ръце групата за здравни въпроси DIPEX, на която съм съ-основателка и чието ръководство подпомагах, както и Интернет-сайта **www.healthtalkonline.org**. Все пак признавам, че изпитвам голямо облекчение при мисълта, че няма защо да се тревожа за резултатите от следващото упражнение по оценка на здравните ни изследвания, тъй като просто вече няма да съм тук – и че когато наскоро бях спряна за превишена скорост (за пръв път в живота си), аз предложих направо да платя глобата, вместо да взема участие в курса по „подновено обучение“, който ми беше предложен.

Главните ми скърби са, че ще знам по-малко за бъдещето, отколкото ми се иска, особено що се отнася до децата и внуците ми, и че в главата ми се въртят толкова много въпроси без отговори по време на дългите безсънни нощи. Защо вкусът се променя когато човек е болен? Защо ракът на панкреаса има много по-тежки последствия от другите видове рак? Защо хората не могат да водят рационална дискусия по въпросите на подпомаганата смърт? Защо подпомаганата смърт не е достъпна за хората във Великобритания, които я предпочитат като избор? И защо, о защо Британската Медицинска Асоциация се противопоставя на подпомаганото от лекари самоубийство и на евтаназията?

Сигурно в наше време културата ни е развила достатъчно хуманност, за да предложи избор и въпреки това да успее да защити уязвимите и застрашените.

Източник

Ан Макфиърсън е медицински директор на DIPEX Health Experience Research Group към Оксфордския Университет.

Коментари (2)

- 11-10-2009 | **про** – ефтаназията, Чаушеску, Гор Видал

Все интересни неща. Но къде е България-кошмара на раково болните тук, диктатурата на престъпността, корупцията и цинизма на политиците. Вчера във Велики Преслав, родния ти град, намериха обезглавен труп. Човека, турчин, на 48, отглеждал 10-на крави. Брат му заяви веднага, че убийството е по етнически причини.

Вие, повечето от които сте деца на комунисти, направете нещо за тази страна. Тя си е ваша, вие сте отговорни за нея, вие я управлявате, вие формирате духа и, ценностите и, задавате приоритетите и т.н. Отгледани сте свободни, без комплексите на произхода си, със самочувствието на утрешните лидери на страната. Водете ни към бъдещето, лекувайте недъзите на съвремието, успокоявайте страдащите.

- 13-10-2009 | **о. Павел** – клюки

„убийството е по етнически причини“. Това е типичната истерична реакция на членовете на ДПС, които във всяко нещастие с техни членове виждат едва ли не расова война в България. Убитият цяла нощ е пил с убийците си, всички млади цигани, които сутринта са го заклали по неизвестни причини – ако изобщо трябва да се търсят други причини, освен безпаметното пьянство.

Плаши ме история без културни параметри

Автор: Георги Дюлгеров

Минаха четири години, откакто на киевското летище въздушевно ми разказваше идеята за „Козелът“, а ето, че филмът вече излиза на екран.

Сериозно, разказвал ли съм ти? Тази идея е много стара. Любопитството ми към Радичков е отдавна, смятам го за уникален писател, който заради своеобразието си е неразбираем в чужбина, за съжаление. За първи път разбрах това в Москва, във ВГИК, когато като студент в III курс, струва ми се, правих театрална постановка по разказа му „Вятърът на спокойствието“, където, типично по радичковски, нищо не се случва – бостан, заловили са циганин-крадец, старец и гърбушко си говорят... И видях как на всичките ми колеги очите им станаха на домати – нищо не разбират. Това не отговаря на никакви класически определения за конфликт, фабула, сюжет. Две години по-късно с един руски драматург, Андрей Скалон, написахме сценарий по разказа „Януари“ (пиеса още нямаше). Опитвахме се да хванем света на Радичков. Все още ми седи в главата кръчмата, която е много студена и неуютна, празна е, там носят вълците, а героите са в мазето, където е много топло, но и задушно – заради изпаренията от кожусите не им се виждаха главите, а само краката. Сещаш се каква студентска изгъзица щеше да бъде, но преподавателите ми нищо не разбраха, естествено, и не ме пуснаха да го снимам. И тогава се обърнах към Хайтов. И, слава Богу – той е много по-лесен за правене: ясна фабула, ясен конфликт, ясно развитие на образите... Но Радичков ми стоеше в главата. Моята младост съвпадна с големия театрален бум по негови пиеси – постановките в Пазарджишкия театър, прословутият „Януари“ на Коко Азарян и т. н. Към този „Козел“ специално любопитството ми е отдавна – той се намира в едно сборниче „Скални рисунки“ и все го прехвърлях, прехвърлях... Човек не може да обясни защо и как му хрумва някаква идея, но през лятото на 2003 по най-безумния начин изведнъж си въобразих, че някоя като Скарлет Йохансон може да

изиграе тая роля. И се запалих – чакай да напиша, никаква Скарлет Йохансон няма да играе при мен, ами поне да помечтая какво би било, ако е тя. И написах някакъв вариант, вероятно него съм ти разказал.

Тогава ти вече мислеше за сътрудничество с Кристин Димитрова...

По това време много ми харесаха нейните разкази, тя е от малкото добри разказвачи в България. От друга страна, сътрудничеството с нея ми беше страшно полезно, защото Кристин малко ме отрезвяваше от моята прекалена влюбеност в Радичков, отвреме-навреме ме чукаше по носа и теглеше към други неща. Всъщност, цялото ни занимание беше не да се опитаме буквално да възпроизведем автора – дори при един фабулист като Хайтов това е невъзможно, камо ли при Радичков, където няма фабула. Няма! Там нещата се случват на сюжетно ниво. Аз разграничавам понятията „сюжет“ и „фабула“.

Всички ги разграничаваме.

Не всички, затова в лекциите пред студентите категорично определям тези термини, за да се разбираме, като говорим. Фабулата е интригата – това, без което не може, а сюжетът съчетава в себе си и изобразителното, звуковото, музикалното решение, смислите, които внушаваш. Та съчинихме ние с Кристин някаква фабула и се залъгвам досега, че съм постигнал да е неговият свят, неговите герои, т. е. работата да не е еднозначна с битовата история. Търсили сме героите да не са реални, а категориални – никой от тях не е характер, а категория. И отгук нататък всичко, което се случва между тях, е означено, това са знаци. Веднага давам пример – песента, която тя пее, не е фолклор едно към едно, не е илюстрация на прекрасния български фолклор, а е знак за истинска идентичност.

Вътре има и кънтри.

Това си е ясно, задължително. Не може нашето да е велико, пък тяхното да не е. Напротив, той, като почва да свири, поема кънтрито точно от нея. Присъствието на фолклора е затова, че една чужденка връща героя към фолклора. Ясно е, че е знак. Или имането, Кристин много хубаво го тълкуваше, то не е просто имане, а нещо, с което не сме готови да се срещнем... И, разбира се, понеже говорим за Радичков, при него най-важното са героите. Смея да твърдя, че знам цялото му творчество. Познавачите му ще видят, че във филма има заемки от „Януари“ и от много други негови неща...

Но от „Козел“ е останал само козелът...

И конфликтът между две същности, две култури! Само че при Радичков е между градското и първичното. В наши дни ние го проектирахме като между две различни култури. В своята категориалност неговите герои са толкова диалектични, че няма положителни и отрицателни. Всеки има своята правда и своите кусури. Само на Анджеа не можахме да ѝ намерим кусур – толкова е обаятелна. Е, имаше известна злобичка, заядливість, за да е малко скандалджийка, а не да е съвсем меката, интелигентна западнячка...

Но пак си е симпатична.

Това вече се дължи на актрисата. Но аз мисля, че светът на Радичков това търси. Краси Доков дойде изключително подготвен – той е играл много Радичков и много помагаше, също и Иван Савов. Неговият образ беше най-коварен. Искане да го направим по-разбираем и затова наблегнахме на неговата страст – иманярството. За Иван Бърнев да не говорим – той ми е любимецът!

В почти всичките си филми се занимаваш с абсурда. Но твоят абсурд е различен от магическия абсурд на Радичков. Тъй като директно се занимаваш с конфликта човек-общество, той е по-социално ориентиран, нихилистичен, с откровен публицистичен патос. Имам усещането, че в „Козелът“ се опитваш да обемеш двата типа абсурд.

Страхотно ме задължаваш с понятието „абсурд“, защото това е сериозна тема. Правил съм и откровен абсурд – „Гардеробът“ по Станислав Стратиев, и мечтаех да направя „Сако от велур“ – преди да стане пиеса, беше сценарий, който той написа за мен. Но тогава се изплашиха и не го приеха. Не знам накъде бих потеглил, ако бях направил „Сако от велур“... Според мен абсурд трябва да се прави много конкретно. В това отношение голям учител ми е Леон Даниел. Смятам, че най-добрата постановка на „В очакване на Годо“ е неговата. Преди бях гледал и други, където абсурдната ситуация се поставя в условна среда и героите се държат въобще, възможни са навсякъде. А при Леон те бяха балканджии, в много наша културна ситуация, актьорите това много хубаво го бяха усетили и работата се намести. Аз се плаша от история, захвърлена в пространството, без всякакви културни параметри. Знам, че младите ми колеги сега много мощно настояват да преодолеем пиетета към националното, да се опитаме да се ситуираме извън традицията. Вероятно имат право. Не мога да им наложя забрана. А и всяко поколение идва с отрицание на предишното. Но аз продължавам да вярвам и не се срамувам от иде-

ята, че да те захрани националната култура е нещо много важно. Веднага правя уточнение – държавните граници за мен не маркират националната култура, не ме подозирай в национализъм. За мен понятието е много по-общо – всичко, което има отношение към балканската култура, е и мое. В този аспект Орхан Памук е моят Нобелов лауреат и никой не може да ми го отнеме. Защото, като чета книгите му, да речем, „Музей на невинността“, сякаш става дума за моето детство, моята младост – същите неща са ми се случвали и на мен... Оттук нататък, подхождайки към абсурда, той трябва да е заложен на драматургично ниво, т. е., по време на снимки не се занимавам с това. Единственото, което казах на артистите, беше: „Ще ми се да е смешно. Ако го играете като комедия, ще съм ви благодарен“. И, слава Богу, поне на няколкото прожекции досега в София и страната публиката се смее. Жанрово сме се стремили към романтична комедия в стила на Били Уайлдър – двама души враждуват и накрая се събират. А вече отзад са знаците – правят секс не къде е, а върху имането, а не го намират... Що се отнася до абсурда във филма, струва ми се, че той се случва през конфликта на категориите и знаците. Разбира се, и козелът е много важен – онзи в разказа не говори. Но аз много обичам новелата „Щърков сняг“. Та там щъркелът говори. Това одухотворяване на животните заимствахме и вкарахме в козела. Защото при Радичков животните са по-мъдри от хората или поне това искахме да постигнем във филма. Тоест, козелът трябваше да стои като еманация на вечното.

И се държи изключително.

Как беше докаран до снимки, е отделен филм – едно момче се хвана да снима, но, за жалост, се отказа. Те всъщност са два козела. Как бяха опитомявани, как ги докарахме до страхотно опитомяване и как по време на снимки пак подивяха! Иван Бърнев си ги яздеше, сякаш родео гледаш. Анджела преди снимки отиде при тях над Своге, в планината, където живееха със своите дресьори, яхна единия без проблем, но по време на снимки козелът заяде – мята я и не ѝ дава да го язди. По някакъв начин те се озлобиха от това, което ги карахме да правят. Много умни животни. Тя язди на първия дубъл върху гърба му, но той я помиришава и интуитивно усеща тя от какво се страхува – да не я хвърли в дола. И в следващия дубъл – право натам. И я хвърля безмилостно. А не сме знаели още, че е бременна, слава Богу, детето се роди и всичко е наред. Но тук вече идва моето възхищение от американката – изумително чувство за отго-

ворност, едно мънкане нямаше, макар да беше цялата в синини и рани. Мога да ти разказвам за нея безкрайни истории. Например великденската ваканция, всички моментално изчезнаха, а тя идва при нас с продуцентите: „Може ли да попитам нещо? Понеже в контракта ми пише, че, за да напусна снимачния терен, трябва да взема от вас разрешение, може ли да си отида в София за великденската ваканция?“ (смях) Не съм сигурен дали продуцентите знаят какво пише в този контракт, аз във всеки случай не знаех, нито пък някой от другите актьори... Те се изпаяха по средата на снимачния ден. Нашите са така. Тя поиска разрешение. Невероятно същество.

Как намерихте Анджеला?

С Кристин вече бяхме написали образа, щеше да играе Ингеборга Дапкунайте, тя се нави за мизерната за нея сума от 40 хиляди евро, която пък тук е огромен хонорар. Но в момента, когато французи ѝ предложиха, според мен, пет пъти повече, тя не че отказа, но ми прати факс, в който обясняваше, че може да идва за по два дни от април до юли... А ние заснехме всичко в плътни 33 дни, иначе нямаше да стигнат парите. И след този отчайващ факс, две седмици преди снимки, си говоря с Вихра Кюркчийска, обяснявам ѝ, че ще използваме музика на баща ѝ Красимир Кюркчийски, че ще платим авторски права и я питам дали случайно не знае някоя чужденка, която пее фолклор. Казва за Анджеला. И тя идва с една тамбура... Не беше заставала пред камера, а е страхотна. На втория ден от снимките я питам: „Каж ми как се справи?“ „Ами аз чаках два дни да ми правиш забележки, да ми се караш, а ти – нищо. И тогава се озърнах да видя какво правят другите артисти и гледам, и те нищо не правят. Е, значи, това е работата в киното – нищо да не правиш. И аз нищо не правех“. (смях) Това е гениално.

Самата истина е.

Мъча се да уговарям актьори, които идват при мен и почват да се преструват, да не ми играят образ: „Недейте, бе, хора! В киното се живее. Дайте да намерим начина да живеете пред камерата.“ Прави се и образ, разбира се, но трябва да му влезеш в системата на условни и безусловни рефлексии, да живееш като него. Затова трябва да станеш Руси Чанев, който го измисля и го прави. А иначе – лека-полека, драматургията ще ги носи, ако я няма – няма да се спасят с преструвки.

Тази година ще честваме 20-годишнината от 10 ноември, а изведнъж се сетих, че всъщност толкова време мина, откакто снимахме „Лагерът“ – най-рекапитулационният ти филм.

Аз го наричам „поръчков“ филм.

Какво според теб се промени в българските нагласи през тези 20 години?

Геновева, ти ме хвърляш в толкова сериозна тема! Аз съм човек с бавни рефлексии (смях), а ти ми задаваш суперсложен въпрос. Промени се строят. Както и да наричат промяната – „нежна революция“, „кадифена революция“, той се промени революционно. За мен всяка революционна промяна е лоша. Аз мечтаех за еволюционно развитие на държавата. Тук сега ще ме заплъят всички, че съм червен боклук, обаче не можеш да ме подозираш, че съм такъв – все пак, преди знаменателната дата, имах някакви по-радикални политически прояви. Не бях доволен, естествено, от онзи съществуващ строй и го казвах тогава. Но моментът, когато из основи рухна една система, ние се оказахме негодни да построим друга. И то се вижда, че всичките, на които сме вярвали и за които сме гласували, са се набъркали в батака. Има поговорка: „Не можеш да правиш тухли и да не се изцапаш до раменете с кал“. Уви, това е истината. Моят любим автор Симеон Радев в също така любимата ми книга „Строители на съвременна България“ разказва как се случва строежът. Как се стига до Драган Цанков, който казва: „Нямаме изход от ситуацията, освен немедлена турска окупация“. И това след петнайсетгодишно изграждане на държава! В тази посока през изминалите 20 години нищо ново за мен не се случи. Гради се наново държава и е пълен хаос – преместване на пластове, размени на политически роли, рухване, възнасяне и пак рухване... В такъв революционен хаос няма нагласи. Нагласата е резултат на еволюционно отстояло се време, когато лека-полека се формира представата за добро и лошо. Сега тези категории непрекъснато се променят. В първите години моделът стана черно-бял. Ако непосредствено след 9 септември бяха мръсните фашисти и добрите комунисти, непосредствено след 10 ноември бяха мръсните комунисти и добрите фашисти, което не е цялата истина и не може да бъде... Струва ми се, че за нагласи ще можем да говорим след известно време. Това, което се случва, е нормален процес, ще се смени още едно поколение, ще се уталожат нещата, ще се стабилизира икономиката, ще се наложи по-нормален капитализъм, защото този досега беше див и безогледен...

В „Козелът“ изследваш българския манталитет през парадигмата „задръстеност-отвореност“.

В три филма подред: „Черната лястовица“, „Лейди Зи“ и „Козелът“, се занимавам с призови за вглеждане в различния от нас, да бъдем любопитни и внимателни. Най-страшното, което се случи в тези години – слава Богу, ние не го докарахме до косовския вариант или Босна и Херцеговина – бяха процесите на избуяване на краен национализъм, етническата нетърпимост, неприемане на „другия“... Имам интелигентни приятели, които твърдят, че американците и японците не раждат никаква култура, че са вторични консуматори. Други се втурват да търсят упование в древността на българската нация. Между другото, една такава родолюбива фондация в Кърджали беше отвратена от „Козелът“. Краси Доков с ужас в очите (смях) доведе при мен интелигентен на вид мъж, който ми съобщи, че по-омерзителен филм не е гледал, че всички герои са идиоти, дегенерати. Опитах се да поговорим за художествена стилистика, за Радичков... „Няма такива българи, вие сте българоненавистник!“ Казвам му, че поне част от творчеството ми доказва, че обичам България. Не, той се закани, че оттук нататък аз няма да правя филм. Това не е целият патос на „Козелът“, героят на Иван Бърнев не е човекът на „Атака“.

Както е представен, неизбежно си го помисляш.

Той е знак. Това е наносното върху героя, вътре има друго. Не мога да обвинявам многото си приятели в Бургас, които в началото бяха яростни привърженици на „Атака“. А иначе са нормални хора, някои от тях – творци. Лека-полека нещата се наместиха, вече не са такива апологети.

Сега харесват Бойко Борисов?

Да не влизаме в тази тема. Някои от тях – да, харесват силната фигура, други – не. Но принципно във филма трябваше да се стъпи върху някаква конкретика. Пак се сещам за абсурда – има опасност с началото на филма, защото съзнателно е конкретно, пълно с мутри и не е абсурдно, с изключение на козела, който слиза от небето. Трябваше това начало да го има, за да се усеща времето, в което е правен. Лесно беше да се започне с условно време и място – операторът Славчо Спасов настояваше за това и много спорехме. Ако го бях направил, нямаше да е мой филм. Едно от големите ми убеждения е, че филмът трябва да е свидетелство за времето, в което е правен. И ако не почнем с тая кал и мутрите, които продължават да ни тероризират, няма да съм аз. Например, в Бургас оглеждам ресторант за коктейл по време на тамошния София Филм

Фест и някакви ме спират: „Не може“. Обяснявам им причината да съм там, те гледат през мен и без малко да налетят. И човекът с мен ме дърпа: „Да бягаме, това са хората на Митьо Очите, а той е вътре“. Да не мога да надзърна в един ресторант! Това беше, преди да започна да правя „Козелът“. Как да пренебрегна този ужас?! Въвеждам го, а после ще отида към условната ситуация, когато двама души се събират. За съжаление, това начало страшно затормозява.

Много тромаво тръгва филмът.

Да, за съжаление, не влиза елегантно. Но държах да го има. Защото хората с облекчение виждат промяната в героя. Той задължително трябва в началото да е неприятен. Уж е нормален, пък какви глупости приказва. Но има основание да вика – взели са му апартамента. Това е истинска история, аз не мога да измислям много неща. Като отидох на вилата на студентката ми Кристина Грозева до Царичина, за да търся кладенец, баща ѝ ми разказа за Павел – забъркал се в далавери, взели му апартамента в Перник, пребили го и една нощ, премръзнал, отишъл на тяхната ограда и помолил за парче хляб. Бащата на Криси му дава пари за една коза, той си купува коза и сега има цяло стадо... Ние с Кристин се срещнахме с Павел и научихме много за козарството.

Къде виждаш бедата на България?

В това, че е имала твърде малко еволюционни периоди в своето развитие: краят на XIX век, част от 30-те години на XX, а после – лош, хубав – периодът на Живков. Който също беше обречен на провал, защото бяхме функция, както винаги сме били, на голямата геополитика. Не съм сигурен какво би се случило, ако бихме имали възможност за някакво по-самостоятелно развитие. То се случва в голяма държава като Китай. И виждаш какъв резултат има. При нас няма как да се случи – ние винаги сме функция на великите сили. Съединението е единственото събитие в българската история, което сме си направили сами, но то е голямото изключение.

И все пак се променихме през тези 20 години...

Да, цяло поколение се отучи да чете. Но то не е само тук.

Глобалното нечетене тръгна от телевизията доста по-рано и приключи с интернет.

Да, така е, но, за съжаление, при нас се случва в безконтролен хаос. Защото в по-уседналите държави има институции като църквата или

по-консервативна система на образование, които се опитват да крепят нещата.

Ти самият си дългогодишен преподавател в НАТФИЗ. Как успяваш да приобщиш студентите си, нещо повече – част си от българската киномитология с „класа на Дюлгеров“ от началото на 80-те?

Имаше нещо, което наричам „работилница“ и в което вярвам. За съжаление, с новата реформа то вече не съществува. Много хубаво се състоя в класа на Светльо Овчаров, Иван Черкелов, Людмил Тодоров, Иглика Трифонова, Милена Андонова, Росица Вълканова и Марио Кръстев. За пръв път стана, когато бях асистент на Христо Христов, после и с вашия клас... Какво ме питаш, нали го видя сама? Хубаво е да се работи нещо и след това да се влезе във филм като група, на принципа „вижте как аз го правя и се учете“. Това е начинът. Другото хубаво нещо на обособения клас е, че тази група израства заедно и вътре в нея самата се създава конкуренция. Третото хубаво нещо, което винаги съм стимулирал, е да си пишат сценариите заедно, студентите да не са единаци. Работят заедно, обсъждат си филмите, слушат забележките и ако са умни, вземат нещо. Аз като преподавател съм един от многото, които се обаждат на тези обсъждания. Понякога какво да се обаждам – например на Черкела, какво общо имат неговите филми с моите? Мога да се обадя плахо. Важното е влиянието на групата, работилницата. И как продължават след това. Освен първите ми студенти, заедно останаха и Надето Косева, Светла Цоцоркова и Иван Владимиров – непрестанно се подкрепят. Сега гледам последния ми клас – Ники Тодоров, Митко Сарджев, Лиза, Криси Грозева също са заедно, към тях се присъедини и Петьо Вълчанов, който е ученик на Людмил Стайков, много талантливо момче. Те знаят всичко за себе си, четат си сценариите, от тях ще излезе нещо. Процесът на обучение е важен, за да се събере група от единомишленици, да си повярват един на друг и ако им дадеш тласък, те си продължават...

Каниш ли бившите си студенти да гледат филма ти предварително, за съвет?

Филма – вече не, но на ниво сценарий – да. Например всички четеха „Козелът“. Някои го харесаха, други го разгромиха. Виж, то няма как да стане сега да показвам филма по чисто технологични причини. По-рано, когато работехме на лента, имаше етап, когато филмът беше готов, така да се каже, на две ленти – на едната е картината, на другата – звукът. Вече си направил мишунг и си записал музика. По този начин

го гледаше художественият съвет – това, за което сега мечтая. Някога в „Култура“ веднага след промяната питахте кой за какво тъгува – написах, че тъгувам за художествените съвети и го бяхте отбелязали лекичко с ирония. Но аз продължавам да тъгувам за художествените съвети на колективите, защото показвам вече завършения филм на две ленти и за него ми говорят Гошо Мишев, Валери Петров, Рангел Вълчанов, Бинка Желязкова, Христо Ганев, Зако Хеския, Коцето Павлов, Боян Папазов, Кирето, Иван Дечев, Свобода Бъчварова, Цвети Коларова, да не ги изброявам всичките, които бяха кинаджии и разбираха много; и аз си казвах „глупости ми приказват“, ама записвам. И като се прибера, сравня изказванията и разбира, че петима души са ми казали, че дадена сцена е кофти, си казвам „чакай да я погледна“. Спомням си, „И дойде денят“ го показах така, дойдоха Гошо Стоянов и Еди Захариев, които не познавах, хванаха ме, казаха: „Момче, ти ни харесваш, ела сега малко с нас“, свалиха ме в двора на киноцентъра и започнаха да ми говорят върху втората половина на филма, която беше много тромава. И ми говориха дълго и точно, по режисьорски. Същото ми каза и Свобода Бъчварова. Премонтирах, магнах много – двайсет минути, направих паралелен монтаж и работата стана. Когато филмът е на две ленти, значи, че сме изпълнили плана на студията и никой не ме гони – мога още два-три месеца наново да се занимавам с него, после вече си правя окончателния мишунг и се вади копие. При новата технология вече не мога на лента да покажа филма си предварително. Става на компютър, с пълзящи отдолу цифри, с условен звук, което не е истината. За мен звукът е важен, колкото и картинката. Направил ли съм мишунга, ако ще да ми говорят хиляда верни неща, нищо не мога да поправя. Филмът е Dolby stereo, черната кутия отива в Англия, за това се плаща патент, връща се през лабораторията в Унгария и – край, нищо не можеш да пипнеш. Другият вариант е да се покаже на таргет публика и въз основа на нейните реакции да се върне отново на мишунг, т. е. да се прави ново копие – невъзможно, кой ще плаща? Това се прави в Америка, тук предварително мога да показвам сурогат. На „Козелът“ направихме такава прожекция, канихме те, но беше заета – показахме точно видеоизображение с цифричките отдолу, с мишунг, който съм правил на моя компютър, криво-ляво се чуват реплички и звучи демо музика. Сурогат! Но, честно казано, пак е полезно да чуеш мнения. Всичките ми по-скорошни студенти го гледаха.

Като разговаряхме преди две години (вж. „Култура“, бр. 13 от 2007), ти каза, че си враг на идеята за Филмова академия, тъй като не е най-демократичният начин за гласуване на годишните награди за кино. Но тя ще бъде създадена в най-скоро време.

Нищо не знам по този въпрос, освен писмото, което получих от Искра Димитрова, че ще се създава такава Академия. Как ще се създаде Академия, като вече има Академика? Не трябва ли – най-малкото – да се съобрази със съществуването на Европейската филмова академия?

Вероятно. Просто се оказа, че това е единственият възможен и що-годе демократичен начин да се обединят наградите на ИА НФЦ и СБФД. Но да оставим това... Все пак, днес си рожденик, какво си пожелаваши, освен здраве?

Какво може да си пожелае човек на 66 години, освен да брои още колко му остават? Пожелавам си да направя нов филм. Не ми задаваш въпрос за творчески планове, но ще ти кажа – това лято написах сценария „Съединението“.

Някогашната ти идея?

Да, от 1984. Тогава трябваше да снимам филм по сценарий на Вера Мутафчиева, но се разминахме и не направихме филма. Но това лято си купих третия том на „Строители на съвременна България“, издаден от Траян Радев, сина на Симеон Радев. И като зачетох, и като ме удари токуът, и като си спомних как съм чел навремето първите два тома... Бях на 33-34, когато за първи път излезе, и ми се плачеше, че едва сега научавам, че има такъв автор и такава книга. Как е възможно?! Нямаше кой да ми каже – нито в Бургас, нито в Москва. Още през 1984, когато ми предложиха да направя филма, се съгласих, мислейки, че ще снимам по Симеон Радев. Тогава ми говориха за неверните му позиции... А истината е написал човекът! И това лято си намерих старата режисьорска книга, записките, голям кеф ми достави писането на сценария „Съединението“. Абсолютно не знам защо трябва да се прави такъв филм. Единственото, което мога да кажа, е: „А защо не?“. Обаче защо да? Прави ми се.

Разговаря Геновева Димитрова

- 30 септември 2009 г.

Източник

Георги Дюлгеров (род. 1943) е български режисьор, сценарист и продуцент. Сред големите му международни награди фигурират: Голямата награда от Международния кинофестивал в Сараево за „Лейди Зи“ (2005), Приз на Младежкото жури за „Изпит“ от Локарно (1972), Сребърна мечка за „Авантаж“ от Берлин (1978), „Гран при“ в Грузия (1997), както и наградата на Европейското младежко жури в Монс, Белгия (1999) за „Черната лястовица“.

За произхода на човека

Автор: Златко Енев

Ще говоря тук не за Дарвин, не за *този* произход на човека. Онова, което не ме оставя да спя тази нощ е нещо друго, по-просто (впрочем, знае ли човек?). За произхода на всеки един от нас ми е думата – кои сме ние, кои мислим, че сме, откъде идваме, накъде отиваме. Всичко онова, което допреди няколко десетилетия се побираше в задължителното „произхождам от бедно работническо семейство“, а днес – така поне се казва – вече няма задължителна, предписана форма. Впрочем, дали? Именно това „дали“ е, което не ме оставя на мира и което ме кара да мисля, че миналото – о, каква изненада! – май съвсем не ни е напуснало и все още се влачи с нас, потупвайки ни присмехулно по гърба колчем се опитаме да извисим снага ей тъй, малко по-независимо, по-различно, по-другояче. Миналото, което, също като хората, може да приема най-различни образи и форми – някои от тях повече, други по-малко прозрачни и осъзнавани. И което никога, никога не може (а сигурно и не трябва) да ни напусне. Откъдето, пак така ми се струва, произлиза и простичката необходимост да го държим под око, да го виждаме като това, което е, а не като нещо друго, каквото то не е. Защото, започнем ли да наричаме миналото с други имена – настояще или бъдеще, примерно – то според мен картината на света принципно се обърква и няма как един човек или едно общество да помръдне напред, просто защото посоката, *да, точно толкова просто*, посоката сочи не напред, а в някакво друго направление. Може би встрани, а може би и директно назад, това вече не може да се види ясно.

Впрочем, достатъчно общи приказки. Време е да си дойдем на приказката.

Две са нещата, които ме накараха да започна да пиша този текст. Едното от тях повече, другото по-малко видимо. Първото беше яростната дискусия около избора на Ирина Бокова за генерален секретар на Юнеско, а второто – един читателски коментар в „Либерален Преглед“, който,

ако не се вписваше в същата картина, сигурно така и не бих забелязал. Дребнаво, заядливо подмятане в отговор на друг мой коментар, в който бях споменал, че „повечето от нас са деца на комунисти“. Очевидно това беше подействало на читателя като пословичната червена кърпа пред очите на бика, оттам нататък той не пропускаше да ми припомня при всеки възможен случай, че съм бил „дете на комунист“, очевидно приключвайки разговора с мен още преди да го е започнал (баща ми, впрочем, беше дребен провинциален учител, чието членство в партията си беше чиста проба плуване по течението, за добро или зло). Комунистическата идеология, слава Богу, никога не е била част от живота на семейството ми – нито като идол, нито като обект на особена омраза – и това, доколкото съм в състояние да разбера днес, вече след половината на живота си, очевидно ме е предпазило от най-ужасните протуберанси на заслепението или омразата. Включително и тия, за които ще говоря по-долу. Детството ми си беше детство, точка. Никакви големи идеи в него, никакви озлобени, пречупени или пък размахващи знамена хора. Големите идеи на века бяха подминали малкия Преслав, както обикновено. Днес, близо половин век по-късно, аз гледам на този привидно неизгоден факт с истинска благодарност. Разминало ми се е, така ми се струва.

Но да се върнем към темата. Вихрите, които се завихриха около избора на Бокова, не ме изненадаха чак толкова много. В края на краищата дърпането надолу – особено пък когато се облече в чисто новичка, запазена за празници морална мантия – си е наш национален спорт. Самият аз обикновено избягвам агитките – сигурно пак наследство от детството, в което нямаше такива – но в случая те ме заинтересуваха, защото патосът на критиката беше някак много познат, като някоя от ония мелодии, които понякога ни преследват в продължение на дни, без да знаем откъде са дошли. Абе познато ми е това нещо отнякъде, но откъде, по дяволите? И едва по-късно започнах да напипвам кройката. Ами да – във всички, абсолютно всички неща, които прочетох досега, включително и **впрограмния текст на Илия Троянов във *Frankfurter Allgemeine Zeitung*** – се говори надълго и нашироко за *семейството* на Ирина Бокова, най-вече за баща ѝ и брат ѝ, но за самата нея няма нищо друго освен това, че човек, който идва от такова семейство, няма как да бъде човек. Просто и ясно, какво толкова има да се умува? Единственото, което успях да открия като материал, говорещ директно за самата Бокова, бяха някакви стенограми от националната кръгла маса от 1990, в които

тя се разкрива като „убедена комунистка и дъщеря на баща си“, може би защото използва думички от типа на „другарю“. Напълно възможно е да съм пропуснал нещо по-важно, но поне засега информация за човека Ирина Бокова липсва където и да било. При нормални обстоятелства това би ме накарало да мисля, че става дума за някаква безцветна, незначителна личност. При човек като Бокова, чийто профил изведнъж се превръща във фокус на (интер)национална медийна кампания, това ме кара да мисля за колективна истерия от типа, който уж вече сме оставили зад гърба си. Забележете, моля, че аз не се опитвам да *защитявам* Бокова – за това просто ми липсват факти. Единственото, на което се противопоставям, е нейното низвергване при липса на каквито и да било други факти, освен онези, касаещи произхода ѝ. *Тя просто е дете на врагове на народа – за кой ли път в нашата история.* Оттук нататък всичко е ясно и нещата протичат по стар, проверен от времето сценарий.

В *История на западната философия* Ръсел казва на едно място, че най-простият начин да се разбере философията на Кант е човек да си представи, че всички хора са родени със сини очила, които не могат да махнат от очите си (книгата е писана доста преди откриването на синьото в България, между другото – това само за да се избегнат погрешни алюзии). Въртиш-сучеш – всичко си остава синьо и това е! Човек може да предполага, че там навън съществува свят, в който има и други цветове освен синьото, но никога не може да бъде сигурен. Нещо повече – *мисленето* за цветове, различни от синьото, просто няма никакъв смисъл, защото нашите възприятия така или иначе не са в състояние да ни дадат никаква друга информация освен това: *синьо, синьо, синьо.*

Повтарям – алюзията с политическата оцветеност на синьото в България е напълно случайна. Ако не ми беше неудобно, дори бих променил текста на Ръсел, защото съм сигурен, че немалко хора ще предпочетат да видят в написаното от мен някакъв вид нападка срещу синьото в българския му вариант, докато смисълът му всъщност е напълно различен. И именно тук идва завръщането към идеята от началото на този текст, а именно онази за очилата, с които изглежда сме родени всички. Очилата на миналото. Очилата, които не можем да махнем от очите си. Свеждането на човека до пълна фигуративност, превръщането му в образ, удобен за проповядване. Дете на някого си – също като Владо Левчев, който обаче, за разлика от Бокова, отказва да приеме тази роля и продължава да чука по главите на хората, с повече или по-малко успех: „Аз съм

аз, а не баща ми! Аз съм аз! Аз съм аз!“ Също като хилядите други хора, които носят неудобни биографии и – дано да се лъжа – също като едно време се опитват да крият произхода си, да не привличат внимание, да не насъскват хората срещу себе си. Дете на комунист – ха, ами то всичко е ясно. Следващият, моля.

И тук отново стигам до мисълта за миналото, което – както може би става малко по-ясно след всички тези думи – комай изобщо не ни е напуснало, само се е преоблякло в нови, прогресивни дрешки. Де що има *интелектуален* форум в мрежата си изподра гърлото да крещи срещу Бокова и нейния избор. ЮНЕСКО се превърна в Йонеско, вицовеите започнаха да додяват на всички, но нали за нещо все трябва да се говори, няма как. Моралност, моралност му е майката! Да разкрием враговете, да ги изобличим, да покажем класовия им произход! Оттам нататък хората си знаят работата – не напразно са ни учили толкова време я!

Малко след началото на Първата световна война, Херман Хесе – тогава още млад и почти никому неизвестен интелектуалец – пише кратка програмна статия под името *O Freunde, nicht diese Töne* (няма да обяснявам откъде идва заглавието) – в която единствен, и напук на всички мастити немски корифеи, сред които е и Томас Ман – се противопоставя на идеята, че немските интелектуалци са длъжни да подкрепят войната. В резултат на това той е принуден да забегне за Швейцария, където и прекарва по-голямата част от живота си, който знае защо.

Без да изпадам в ненужно сравнителство, аз бих казал единствено, че вече отдавна съм забягнал. И – о ужас!, о радост! – очилата в тази част на света, оказва се, имат цвят, по-различен от родния. Дали това е предимство или недостатък, може да покаже единствено бъдещето. Бъдещето, което – нека се надяваме така – е нещо повече от едно зле дегизирано минало.

Искрено ваш,
Златко Енев

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като възплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (56)

- 13-10-2009 | **Ясен Бочаров** – За Детството

Този текст ми хареса много, Златко.

Моят баща беше селски лекар. И не беше член на БКП. Но и аз не помня в къщи изобщо да са се обсъждали каквито и да било политически теми. Вечер слушахме класическа музика по радиото. Родителите ми ме научиха да чета на 3 или 4 години. Това го разказвам защото знам, че за много от нас (сега около петдесетгодишни), детството беше чудесно време. Просто защото бяхме деца и родителите ни – членове или не, ни оставяха да бъдем такива. Чак по-късно разбрахме, че е липсвала СВОБОДА. Аз лично като бях на 10 се чувствах напълно свободен. Предполагам, че и 10 годишната Ирина също. Златко го казва много хубаво:

„Детството ми си беше детство, точка.“

Коментарите по адрес на Ирина Бокова не знам защо много ми напомнят за реакцията на една част от българското население към инсталцията на Черни в Брюксел. Същото провинциално невежество. Може би и на Ирина трябва да и сложим черно фередже?

Ако бяха избрали Миглена Кунева на този пост щяха да кажат, че царят я е уредил. Ако беше Гергана Паси – явно от НАТО са се обадили по телефона.

Аз лично подозирам, че в случая националността на г-жа Бокова изобщо не е била от значение при избора. Или поне не е била решаващият фактор.

Защо в България никой никога не може да признае ЛИЧНИТЕ заслуги на хората? И се смята, че и в целия останал свят е така. Хубавото е, че целият останал свят пет пари не дава(в момента и буквално) за този омерзителен чисто български момент.

- 13-10-2009 |**Златко**

Благодаря, Ясене. Самият аз не се осмелявам да приписвам на Ирина Бокова никакви лични заслуги – за това просто липсват факти, също както и за човешките ѝ недостатъци. Така както я виждам, тя ми се струва блестящо-безцветен продукт на дипломатическия бранш: човек, който май никога не е вършил нещо, което да го отличи с добро или зло сред останалите от средата му. Напълно е възможно да греша както в едната, така и в другата посока. Но едно, струва ми се, е ясно – *да се напада по такъв начин* човек, за когото не знаеш нищо, е примитивно, или най-малкото то говори за дълбоки, най-вероятно получени в детството и по същество архетипни, тъй като са получени от представи, а не от реални хора, травми. В такъв случай реакцията на Илия Троянов, когото поне досега бях възприемал като по-друг човек, е абсолютно нашенска. Мога само да си представям как ли е израсъл, какво ли са изпитвали родителите му към комунистите, от които са избягали, за да прекарат голяма част от живота си в Африка. Не ще да е било хубаво нещо, така ми се струва. Аз поне съм благодарен за безгрижното (и невежо) детство в Преслав. Ранното познание, особено за неща като мъка и омраза, едва ли е нещо, което е добро за израстването на човека.

- 13-10-2009 |**Роберт Леви** – Деца и родители

Сравняването на Владо Левчев и Ирина Бокова в конкретния случай е просто неуместно. Владо не просто отказва да се отъждествява с баща си – той има и всички основания за това – различен е като поет, различен е като гражданска позиция. Много малко хора знаят например, че Владо е сред първите в България, които издигнаха глас срещу „възродителния процес“ и още преди „светлата дата“ говореше за него като за престъпление и нарушаване на човешките права – позиция, която много се съмнявам да е била заета от роцителите на тези, които го плюят в коментарите.

Съвсем различен е случаят с Ирина Бокова. Тя сама се отъждествява с произхода си – поведението ѝ на правоверен комунист на кръглата маса не е единственият пример. Проблемът е, че тя се оъждестви не просто с баща си, а с миналото – например като депутат от Жан-Виденово време. И получи поста посланик в Париж, защото партията винаги се стреми да спасява своите кадри. Та тя не би могла да издържи сравнение с предшественика си Стефан Тафров!

Но има нещо, което нито плюещите, нито „защитниците“ отбелязват – и то е тенденция. Разбира се, че да преследваш или плюеш някого заради произхода му е болшевизъм. Но дали не сме единствената среана в света, в която децата на комунистическата (не непременно партийна) номенклатура заемат почти династично и най-високите държавни постове, и най-ключовите икономически? Вярно, в Италия внучката на Мусолини е политик, в Гърция председателството на основните партии се предава от баща на син. Вярно. Но нашата ситуация повече прилича на въображаемият случай, в който някой от синовете на Гьобелс или на Борман става канцлер на Германия. Не знам защо не мога да го възприема.

• 13-10-2009 | **Б. Павлов** – Просто чудесно

Чудесно е, че днес можем да обсъждаме противоречивия избор на г-жа Бокова, просто чудесно... Ако някой не харесва прилагателното, „чудесно“, нека да си избере по-съдържателно.

Свободното слово тепърва ще си създава среда и търпимостта е само възстановената епидерма над раната.

За мен, изборът на посланик Бокова за ген. сек. на ЮНЕСКО е следствие на политически решения, с които не се идентифицирам, но това, че не споделям розовеещия, патриотичен възторг не ме прави нито национален нихилист, нито комплексиран реваншист – просто вярвам, че едно, необременено от генетичните белези на нашенската политика лице, изградено в по-здравословен интелектуален, а навярно и морален контекст, би ни представяло по-добре пред света; в българските академични среди има достатъчно достойни за всякакви представителни постове личности. По какви стечения на обстоятелствата, обаче, на подходящото място в подходящото време неизбежно се оказва някой от посткомунистическата номенклатура – без значение дали синя, жълта или червена – това вече е въпросът „за един милион долара“. И аз имам

право да го задавам, отчитайки собствения си субективизъм, както, впрочем, и всеки от нас.

- 13-10-2009 | **Златко**

@ Роберт Леви: Отлично, страшно се радвам, че подхващаш именно този аспект на проблема, защото именно липсата на исторически достоверни сравнения е нещото, което според мен води толкова много хора (включително и теб, струва ми се) до един вид неоправдана острота, сякаш България е някакво кой знае колко ужасяващо изключение на фона на най-новата европейска и световна история. С други думи: става дума не за това да се опитваме да оправдаваме и замазваме нещата, а да ги видим в контекст, без да се принизяваме ненужно и отново да се виждаме като най-най-най-тъпите на тоя свят, само защото не знаем как е при другите. Знание му е майката, както винаги.

И така, прочети, моля те, следния текст. Аз го намирам адски поучителен. <http://www.librev.com/index.php/en/component/content/article/26-discussion-politics/205-2009-06-16-20-56-32>

Изобщо, всички тия сравнения на Бокова с децата на Гьобелс и Борман ... Първо, според мен не е никак случайно, че нито Борман, нито Гьобелс са оставили след себе си деца. Второ, за децата на нацистите човек може да говори само ако знае нещо за тях, а не наизуст (именно затова предлагам този текст, той доста отваря очите). Същото се отнася и до нашенските деца на комунисти. Стига толкова приказки наизуст, дайте първо да седнем и да се поогледаме малко, да прочетем, да сравним, а чак след това да изтипосваме България и Европа в някакви картини, може би мааалко по-реалистични.

- 13-10-2009 | **Ясен Бочаров – ЮНЕСКО**

Нито искам да плюя, нито да защитавам Ирина Бокова конкретно. Защиствам ТВЪРДО тезата, че светът извън България- Големият Свят – към който принадлежи и ЮНЕСКО не се интересува толкова много от бащите на хората, които кандидатстват за определени постове, а много повече от тях самите. Живял съм и съм работил много години в Скандинавия, Канада и Англия. Жена ми е Американка. В момента живеем гордо и с кеф на село в България. Но през всичките 20 години в Западния свят никой никога не ме е питал дали баща ми е бил комунист, фашист, будист или какъвто и да било друг -ист когато съм кандидатствал за ра-

бота. Само тъща ми (ревностна католичка) е убедена, че аз самият съм комунист защото подкрепям Демократите и не ходя на църква.

Направих си труда да прочета малко за ПРЕДЛОЖЕНИЕТО на БОРДА на ЮНЕСКО към Генералната Асамблея на 15 Октомври – т. е. в идния Четвъртък да разгледа и да гласува КАНДИДАТУРАТА на Ирина Бокова.

Бокова печели с 31 от 58 гласа номинацията за Ген. Директор. Сред конкуренцията виждаме името на Бенита Валднер например, която беше Външен Министър на Австрия. Пак моята теза, че в случая вероятно все пак може би става дума освен за комунистическа конспирация и за някакви лични качества. Но нека оставим на делегатите от 193 страни (193!) на Генералната Асамблея да решат в Четвъртък 15 Октомври.

- 13-10-2009 |Златко

Ах, да – „Моето столетие“ на Гюнтер Грас (която е преведена на български, доколкото зная), също е великолепен източник на познание именно в това отношение. Историята на века в 100 разказа – великолепно, просто неопенимо нещо. Не съм сигурен точно коя от всичките истории беше – май че е оная от 1969 – в която той разказва как в някаква абсолютно луксозна високопланинска хижа се събират най-големите лъвовете на немската индустрия – и как всички, ама абсолютно всички те, са бивши големи лъвовете от времето на Хитлер. После, имаше още и една история за Ремарк, от същото томче. Пак същите истории, пак същите стари лица в нови премени ...Абе не е чак толкова проста работа това раздялата с миналото, дори и в една страна с далеч по-висока култура. Тъй че, по-малко емоции и повечко материал за сравнение – това му е майката според мен. А после, полека-лека, вече и сами ще си намерим мястото – и в Европа, и в света, и сред самите себе си (което май е най-трудното, ако не се лъжа).

- 13-10-2009 |Златко

@ Ясен: Нещата ми се виждат малко по-сложни тук по средата (но все пак нахъм Изток) на Европа. Първо, както скандинавците, така и американците досега са гонили значително по-малко карез на историята си от средно- и западноевропейците. Не са имали толкова основания, разбира се – макар че и там полека-лека започват да изплуват някои и други кривливи ризи (трябваше да се появи такъв криминален бестселър като „Момичето с драконовата татуировка“ например, за да разбере най-после цял свят, че шведските нацисти по нищо не са се различа-

вали от германските си събратя, само дето не са имали толкова мегдан за действие; после, ако питаш мен, Америка все по- и по-добре си поставила за една бъдеща идентичностна криза по европейски образец, но да видим). Та сигурно и тия неща, между другото, обясняват донякъде твоят толкова приятен опит с миналото и товара, който всички носим на гърба си. А инак от бащите се интересуват навсякъде, където съм бил аз: в Сеул, Южна Корея например, с огромна гордост разрушаваха сградата на бившето японско посолство от времето на войната, това беше през 96-та, смятай сам колко време е минало, а още нямаше и помен от прошка. Миналото е с нас, миналото е основата на настоящето, че и на бъдещето, от това още никой не е успял да избяга. Въпросът е как да намерим най-умния начин да живеем с него, а не да го отричаме или превръщаме в свещена крава. Ей затова ни е нужно повече познание, повече размяна на мнения, опит, информация, всичко. Инак не става. Никъде не е станало без такива неща, няма да стане и у нас.

- 13-10-2009 | **Ясен Бочаров** – G. Grass

Към Златко: Странно е, че закона на Юнг за синхрона в нещата (synchronicity)сработи безотказно и този път.

Вчера слушах по радио „Дарик“ интервю с Любомир Илиев – преводач на Грас и негов добър приятел. Също преводач на книгата „Апосто-лоф“, за която става дума другаде в твоя сайт. За нея пък в неделя вечер ми се обади един приятел, който живее близо до Гармиш. Та Любо Илиев говореше за това, че му е било трудно в един момент да приеме, че Гюнтер преди няколко години си е признал че е бил член на SS. При това след като цял живот е заклеявявал нацизма. Но после някак си все пак приятелството им и факта, че той сам си е признал, макар и късно и всичко останало го накарали да не къса с Грас а да преосмисли нещата и да се опита да разбере. Те все още са приятели и пак си пият виното и пак спорят. Не цитирам точно – беше по радиото и в този смисъл го запомних.

И ето ни нас днес – говорим си за ЮНЕСКО и за миналото и как то винаги изкача иззад храстите и те гризва по задника. И изведнъж ти цитираш Гюнтер Грас.....

А Роберт говори за Гьобелс....

А пък аз вчера – преди днес да стане дума за него, четох блога на Милена Фучеджиева и в него тя пише:

„Децата на Гьобелс.

Хелга Сузане, най-голямата – на татко момичето с блестящи сини очи. Хилдегард Траудел – малката мишка на татко. Хелмут Кристиан – клоунът. Холдине Катрин – най-кротката. Хедуиг Джохана – Хеда. Хейдрун Елизабет – флиртаджийката. Хххххххх. Хнежанка и хесте худжета.“

Това по повод документален филм, който гледала и ѝ направил силно впечатление... А пък самата Милена е постоянно обвинявана (изобщо не правя сравнение между нея и Бокова в друг смисъл) че е дъщеря на комунистически лидер...

Добре, Златко, кажи ми не е ли Карл Юнг най-великият?

Между другото аз чета немски в оригинал, но изглежда „Апостолофф“ трябва да се изчете и в превода на Любомир Илиев, който се смята за един от най-добрите от немски.

- 13-10-2009 | **Златко** – re: G. Grass

Ясен Бочаров писа:

Та Любо Илиев говореше за това, че му е било трудно в един момент да приеме, че Гюнтер преди няколко години си е признал че е бил член на SS.

Това е хубаво, наистина хубаво.

- 17-10-2009 | **Гост** – re:

@Златко

Цитат:

Изобщо, всички тия сравнения на Бокова с децата на Гьобелс и Борман ... Първо, според мен не е никак случайно, че нито Борман, нито Гьобелс са оставили след себе си деца. Второ, за децата на нацистите човек може да говори само ако знае нещо за тях, а не наизуст (именно затова предлагам този текст, той доста отваря очите). Същото се отнася и до нашенските деца на комунисти. Стига толкова приказки наизуст, дайте първо да седнем и да се поогледаме малко, да прочетем, да сравним, а чак след това да изтипосваме България и Европа в някакви картини, може би мааалко по-реалистични.

Златко, не съм свикнал да говоря наизуст. Професията ми – антрополог – предполага поне бегло проучване на темата, за която говоря. За децата на нацистите съм чел статии (на английски, гледал съм документални филми (струва ми се по Viasat History). Текстът, който ми предлагаш на-

истина е добър. Макар че в Тората е казано същото по кратко – „Бащите ядоха кисело, на децата зъбите скоминясаха“. Аз ще ти разкажа една кратка история. В края на 80-те към нашата хипарска тайфа се присламчиха синовете на двама видни партийни функционери. Фукаха се с мотори, за които и днес някои мои – далеч не бедни – приятели могат само да мечтаят. И двамата бяха (извинявай за израза) кухи като хралупи, не можеха да се мерят нито по интелект, нито по ерудиция с когото и да било от компанията. Можеш ли да познаеш дали след 90-та някой от нас или някой тях стана крупен бизнесмен и приватизатор и политик? Един от добрите ми приятели спечели малко пари и отвори заведение. Добър бизнесмен е и се задържа през всичките години. Но не може да се мери с никой от двамата, за които ти говоря. Обидно ми е. При една от студентските стачки Чавдар Кюранов (БСП лидер и още един случай, в който деца и родители не бива да се отъждествяват – синът му Деян има съвсем различни възгледи и съдба от баща си) ни каза (цитирам): Момчета, едно поколение ще трябва да преглътне, че новата икономически управляваща класа ще е от нас“. Имаше се предвид моето поколение. За това се сещам, когато изразявам недоволство от избора на Бокова. А че не сме уникални е сигурно. Въпросът е, че всичко преувеличаваме до пълен абсурд.

- 17-10-2009 | **Златко**

@ Роберт:

Това, разбира се, е една много разпространена гледна точка – и аз самият се опитвам я приемам като възможна, макар и да не я споделям. Опитвайки се обаче и да *разбирам* нещата (за разлика от непосредственото им преживяване, разбирането изисква дистанция, макар че сама по себе си тя не е достатъчна, разбира се) ... Та, опитвайки се да разбирам, аз стигам до следните съображения: във всяко общество достигането до елитен социален статус е резултат от натрупвания, които обикновено протичат в течение на поколения (разбира се, има и изключения, в зависимост от социалната мобилност на различните общества, но правилото си остава правило, включително и в Америка – виж по този повод великолепната книга „Outliers“ от Малкълм Гладуел). В този смисъл фактът, че преобладаващата част от сегашния елит в България е наследствено-комунистически, отразява според мен очевидния факт, че създаването на нов, различен от него елит, не е нещо, което може да се постигне за двадесет години. Не и с ненасилствени средства, във всеки случай. Защо би трябвало да

очакваме нещо по-различно от едно общество, в което, предполагам, над 90% от реалния елит е бил тясно свързан с комунистическата партия? И с какво да го заменим? В края на краищата елит не се става със заявления и биене по гърдите (това се отнася на сто процента и за всички тия деца на другари, които просто са наследили привилегированата позиция на родителите си, независимо от смяната на „обществения строй“, а не са я създали сами от празно място). Това може и да е несправедливо, защото изглежда така, сякаш много талантиливи и способни хора биват избутвани от не-талантиливи и не-надарени, но ние трябва да разбираме, че сами по себе си талантите и способностите не са достатъчно условие за постигане на успех в краткото време на едно поколение – не и в едно толкова традиционно и слабо мобилно общество, каквото е българското. Повтарям, това може да изглежда безкрайно несправедливо, но порокът е системен и той изисква по-скоро структурни, а не толкова личностни обяснения на ситуацията в България.

Важно е освен това да се разбира, че това е проблем, който засяга не само нашата страна (именно тук идват на мястото си упреците в „говорене наизуст“, може би не директно към теб, тъй като изобщо не познавам мисленето ти, но при всички случаи към средния човек, опитващ се да преценява ситуацията у нас без да разполага с реална база за сравнение, историческа например). Факт е, че единствено насилственият преход от една обществена формация към друга дава възможност за бърза смяна на елита, но не чрез заместването му с друг (откъде?), а просто чрез поставянето на мястото му на анти-елит, избран въз основа на класови или расови, а не реални критерии. Това, разбира се, е една много по-голяма катастрофа, отколкото полученото „наготово“ място от децата на бившия елит, тъй като сред тях без съмнение има много повече реално-елитни хора, отколкото би ги имало в един напълно нов, появил се от въздуха „елит“ (това е показано многократно от историите на различните европейски революции).

Нещата може би изглеждат много несправедливи, но това според мен е така само на пръв поглед, защото, ако е вярна логиката зад това изложение, това е далеч по-малко зло от радикалното премахване на бившия елит, за което знаем отлично докъде води, най-вече от собствената си най-нова история.

Демократичните промени – това уж го знае всеки от нас, но май-май го забравяме честичко – са много по-бавни, но и много по-дълбоки и ста-

билни от революционните. Нашият личен проблем е, че сме родени в преходно време, в което вакуумът, създаден от промените, принуждава хората повече или по-малко да отричат чиято и да било „елитност“ („на никого – евалла“ е сегашното българско мото, както много добре знаем всички). Това ни кара да се чувстваме пренебрегнати и недооценени, никому ненужни, излишни. Фактическата ситуация обаче е тази, че ние работим за запълване на вакуума (най-вероятно със собствените си личности), за да могат идещите след нас вече да започнат да изграждат една по-нормална среда с по-нормални критерии за постигане на елитност и т. н. Единственото, което мога да кажа в това отношение е, че начинът за справяне с тази ситуация според мен е нейното приемане. Всеки, който се пени и блъска над „непреодолимата несправедливост“ на българския живот, според мен си губи времето. Вместо това би могъл да поработи малко повече, за да е по-различна съдбата на тия, които идват след него. С роптаене и псуване елити не се създават, нито пък условията за тяхното появяване.

- 17-10-2009 | **Б. Павлов** – Защо си губя времето

Моята и Вашата лична позиция по темите, касаещи здравето на обществото, оформят преобладаващото, политическо мислене и влияят на действията на политическите субекти – така личното „роптаене и псуване“ създава картинката на милия, роден обществен живот. Една политологична концепция, излагана в някаква, условно, стерилна среда, се доближава до политическия кипеж в най-добрия случай, колкото едно валидно уравнение – до описванятия от него физически феномен. Връзките между света на теориите и долината на „плача и скърцането със зъби“ съществуват, но те добиват някакъв, смисъл само в полето за което са предназначени, а то е политическата битка, колкото и да не ни харесва това. Впрочем, сигурно точно това ни харесва – затова и досаждаме на любезния ни домакин с пристрастните си мнения.

- 17-10-2009 | **Златко**

Но нещата, които си говорим тук, все пак променят по нещичко – и в такъв смисъл едва ли са чак толкова стерилни. Хората имат нужда не само от хляба насущний, факт. И това списание се чете от няколко хиляди души, отново факт. Така че заповядайте и говорете, стига само това

говорене да не е просто отпушване на вентили, които не могат да наме-
рят излаз на друго място.

- 18-10-2009 | **Георги Чалдъков** – 1989-2009: E tu, West!

- 1989-2009: E tu, West!

Наближава 10 ноември 2009, ще станат 20 години от новото освобож-
дение... Като оценявам високо свободата да се движим свободно по света
и сравнително свободно да пишем и говорим, останалото – разбира се –
е 20 години неокомунизъм – бивши БКП водачи, техни синове, дъщери,
снахи, зетове и внуци заемат ръководни държавни и икономически пост-
ове. И международни – генерален директор на ЮНЕСКО. Журналистът
Явор Дачков нарече избора „цинизъм!“ – описа го в „Бокова, дъщерята на
убиеца – борец за демокрация?!“ – с обосновано (evidence-based) възму-
щение в „Уикенд“, 26 септември – 2 октомври 2009.

Голямата PR акция на коалиционното и сегашното правителство и
президента Първанов (виж PS) и на самата Бокова, както и „западното ле-
коверие“ и лицемерие, изиграха решаваща роля в нейния избор за гене-
рален директор на ЮНЕСКО. Владимир Буковски – пациент на съветски-
те психушки, дисидент и неврофизиолог от Кембридж и Станфорд – от-
ново дойде в България и изнесе уроци за негативното западно влияние
върху новите демокрации в Русия и Източна Европа. Аз – наивен граж-
данин на България и клетъчен биолог от Варна и Рим – по-често питам
приятелите си дали Западът се бори за човешки права (human rights) или
за права на парите (money rights)?

Всичко това обаче не е попретило на Юлий Цезар, виждайки че се-
натори, водени от Брут, искат да го убият, да изрече „E tu, Brute!“ (И ти ли,
Бруте!) – на 15 март 44 г. Пр. Хр. по време на заседание на римския сенат.
Сега, виждайки новия генерален директор на ЮНЕСКО, искам да изви-
кам: E tu, West! (И ти ли, Западе!) – 20 години след първите демократични
митинги в София, Бургас, Варна...

Д-р Георги Чалдъков

PS. Ако подобни лобистки действия бяха направени за номинира-
нето и избора на Йордан Радичков за Нобелова награда, сега можеше да
сме горди, че имаме Нобелист, а не да се срамуваме, че имаме генерален
директор на ЮНЕСКО.

- 18-10-2009 |**Златко** – И все пак ...

И все пак аз не откривам в който и да било от коментарите никакви аргументи или свидетелства против *самата* Ирина Бокова. Нещата продължават упорито да се въртят около нейния произход, игнорирайки напълно личността ѝ. *Враговете на народа, в нова версия?*

Аз повтарям, че според мен това не е нищо повече от подновена форма на болшевизъм – с или без Юлий Цезар, Буковски и Запада, които ние продължаваме да гледаме през крив макарон. Никакви аргументи против това твърдение?

- 18-10-2009 |**сухиванов** – смешен плач

ами ако бокова / милен велчев, станишев, пирински, пръмова, кунева, живковото семейство и персонала му, всички там владковци, кръстени на илич/ не беше дете на комунстическата номенклатура, щеше ли да е външен министър при виденов и посланик в париж?... номенклатурният списък с кадри не беше нещо случайно паднало от небето. не е ли странно изречението – аз нямам нищо общо с моето семейство?!.... тия хора са от престъпен режим

- 18-10-2009 |**Златко**

Старото вино в нови мехове? Каква е разликата между вас и комунистите в такъв случай, уважаеми Сухиванов? Че се намирате от двете различни страни на барикадата? Това обаче не прави мисленето ви различно ... Вие мислите и действате абсолютно по техния тертип, искате действия, които повтарят техните отпреди 50 години; всичко, за което става дума тук, е да се сменят действащите лица при непроменен сценарий. Но какво променя това? Едно тоталитарно мислене бива заменено от друго, едни насилници – от други.

Ах, да – различие все пак има, при това повече от очевидно (и за мен – напълно достатъчно за оптимизъм): за разлика от едно време, всички тия радикални идеи днес имат място най-вече по седенки, кръчми и Интернет-форуми. България все пак е едно напълно различно място, колкото и странно да се чувстват жителите ѝ в новите, непривични условия. Искаме си старото, искаме си нашенското, искаме бой за враговете и рахат за „нашите“ хора. Само че Европа не дава – и в това е огромната, решителна, съдбовна разлика. С рев и плач, със скърцане на

зъби, с псувни и пяна на устата – страната се цивилизова, иска или не. И така ще бъде. Защото така трябва!

- 18-10-2009 | **Rodolubec** – П. Стоянов

Първо за статията. Много ми допадна. В една дискусия прочетох това. Вижте сега какво. Разберете веднъж завинаги. Човекът не е произлязъл от МАЙМУНИТЕ. Маймуните са съвременни човекоподобни същества, които ЗАЕДНО с човека имат общ прародител, родоначалник в недалечното геологично минало. Стига сте спекулира с тия тъпи маймуни и да отделяте човека като нещо повече от останалия биологичен свят на планетата Земя. Да, може би Теорията на Дарвин за Произхода на видовете да не е правилен подход, но като идея е вправилната насока. Това е като пътуването до Луната. Нали през 1969 г. човек каца за пръв път. Ами като сме напреднали толкова и научно-технически, защо не сме организирали още една експедиция в наши дни? Също и с теорията на Дарвин – то толкова много знаем уж вече, защо не сложим в учебниците нещо по-добро а? Ами защото уважаеми господа, всички натрупани емпирични, генетични, палеонтологични и еволюционни белези свързват човешките същества неразривно с клас Бозайници – имаме гърди, както всички тях и бозаем мляко, в тип Хордови – имаме гръбна струна, която вкостенява след раждане в гръбначен стълб, зародиша ни се развива в три пласта – екто, мезо и ендодерма – както всички многоклетъчни организми на тази планета, а и имаме петопръстен крайник. На това отгоре сме и четирикраки – както всички представители на надклас четирикраки от гръбначните представители! Още – клетките ни са еукариотни – имат ядро и други мембранно ограничени органели като апарат на Голджи и митохондрии. Тези неща се срещат освен в животинските клетки, също и в растителните и тези на гъбите! Аз не знам какво по неоспоримо доказателство за това искате, че сме свързани неразривно с всички други същества на тази планета и имаме общ произход. Много е екзотична идеята да сме нещо различно и повече от другите организми на тази планета, но доказателствата посочени по-горе сочат точно обратното. Ние сме просто по-висша организация на материята, поне на тази планета, но произхода ни е свърза само с нея и никъде другаде! Може би на някои ще му допадне на други не това. Доколкото до избирането на Бокова, което страшно много ме зарадва е наистина голяма радост за нормалните в Бг. Това е много голям пост. Народа казва посрештат те по дрехите и те изпращат

по акъла. Но за този пост не е така. Не я познавам Бокова. От доста години съм напуснал Бг. Само не мислете, че съм бил член на някоя партия в Бг. Страшно много ще се радвам поне малко повече да направи и за България която е достатъчно разграбена и ценности градени от много години бяха заличени. Разбира се имаше лоши неща но имаше и много повече добри. Някои си постигнаха целите, други смятат, че хартията с воден знак е всичко. Това са етапи в мисленето. Но всеки има право да говори но по добре е да се мисли преди да се говори.

- 18-10-2009 | **Златко**

Аз продължавам да поддържам позиция, която се дистанцира както от особената гордост, така и от опитите за низвергване на Бокова по семейни, а не по личностни причини. Това, че една българска дипломатка е избрана на някакъв висок международен пост, ми е напълно безразлично (особено пък ТОЗИ пост). Но пък новите партизани, които виждат в себе си нещо принципно различно от комунистите, без изобщо да осъзнават, че не са нищо повече от техни огледални отражения, ме изпълват с презрение, а на моменти – и с отвращение. Ако има нещо, което да ме плаши повече от българския нихилизъм, то това е българският морализъм, просто защото той не познава друг лозунг освен „Разпни го!“

- 18-10-2009 | **Димитри Гинев**

Не г-н Златко, не сте прав. Не става дума за „деца на комунисти“. Не става дума за роднински отношения. Личните достойнства и качества на госпожата също нямат никакво отношение към същностната проблематика. Сбъркана е отправната система на Вашите разсъждения. Мисля, че това, което трябва да се дискутира са все по-софистициращите се политически механизми на съхраняване и продължаване на деветосептемврийщината (едно понятие, което е много по-подходящо от всякаква реч за комунизми, социализми и пр.) и на „културата на народната интелигенция“.

- 18-10-2009 | **Красимир Дамянов**

Споменаването на Кръглата маса и присъствието на Ирина Бокова на нея, благодаря за линка, ме връща внезапно към едно мое тъжно прозрение: а именно, че на кръглата маса се извърши първата и съдбоносна подмяна на демократическите ценности и се даде възможност на режи-

ма да просъществува, да уреди миролюбиво и наследството си, да изгради силовите структури, да изнесе авоарите, да реорганизира силите по сигурността и в крайна сметка да прехвърли моста през прехода който позволи на децата на стария елит да стане нов елит. А можеше ли да стане по друг начин? Уви, в историята няма втори вариант! Трамплинът, по който се стига до върховете на международната дипломация започва от родната, а тя, стоейки малко встрани от злостта на деня, бе унаследена от предишната система. Фактът, че точно Ирина Бокова е там не ме радва никак. Но не ме и натъжава. Нямам сини очила, нито червени, но не си правя илюзии да вярвам, че някаква висша сила на разума, чужда на нашата балканска притрастност, я е излъчила – просто няколкостотин души вишестоящи бюрократи са излъчили един от международните си себеподобни за един от централните постове на неефективността. Напротив – би било ненормално друг да заеме това място. Един нормален, искрен, честен, задълбочен човек не би се стремил изобщо към подобно място. Някой от хората, които обичам, на които вярвам и за които пиша. А това, че светът не се интересува от бащите ни означава, че просто не се интересува от миналото ни, тоест от самите нас. Но ние не бива да го забравяме, мисля. Не съм в състояние да преглътна обидата, че щял да ни управлява елита на децата. Това е много цинично и несправедливо. Мразя невъзпитаната истерия, която постоянно се развива около нещо българско в чужбина – било клозет, роман, а сега Ирина Бокова. Но се мъча и да разбере пристрастието на тълпата и, живеейки в чужбина, се старая да не забравя, че и аз съм се пръкнал от нея. Общо взето сърцето ми е с нея, а разумът ми с вас. Пил съм си ракията многократно с Владо Левчев макар и предпазливо и преди, и след, но мисля, че не бих седнал с Гюнтер Грас. Няма да е честно; не само заради миналото му, просто съм един от малцината, който не е могъл да прочете Тенекиеният барабан докрай.

• 18-10-2009 | **Златко**

@ Димитри Гинев

Това последното не го разбирам. Бихте ли ми обяснили в какъв смисъл днешна България е деветосептемврийска? Аз например виждам във факта, че бившият комунистически елит не беше изклан или поголовно изпратен в лагери, едно от най-сериозните доказателства за това, че ТОЗИ ПЪТ нещата са сериозни, че ТОЗИ ПЪТ България поема в различна от досегашната, 1300 годишна, посока. Вярно, че цената е неприятна – прину-

дени сме да живеем с непрестанно усещане за несправедливост (моля всички да забележат, че аз не смятам ситуацията на сегашния, наследствен комунистически елит за справедлива – всичко, което казвам е, че алтернативата, тоест заместването му с друг, направен от въздух под налягане елит, вече е опитвана многократно в историята, и не само нашата). Постепенната, бавна замяна е далеч по-цивилизована и далеч по-добра за страната и хората ѝ. Няма алтернатива на еволюцията, от всичко пък най-малко такава може да бъде революцията, във всичките ѝ форми. Това е нещо, което всички ще трябва да приемат, искат или не. И в такъв смисъл всички изредени по-горе имена са само признак за това, че днес нещата са по-различни от едно време.

Та, отново: в какъв смисъл днешна България е деветосептемврийска?

- 18-10-2009 |**Кристин Димитрова** – Много е просто

Много е просто. Самият факт, че не знаем нищо за „личността Бокова“ – да се е преборила за закон, да е ремонтирала читалище, да е написала книга, да е посадила дърво, да е събирала марки, да е предала 1 кг. хартия на вторични суровини – навява съмнения, че нейното присъствие из високите сфери на българската политика се дължи на извънличностни фактори, а те пък са ни добре известни – произход от висшата номенклатура, железни връзки и целенасочено възпроизводство на „бившия“ елит при нови условия. Ако знам какви са професионалните и лични постижения на даден човек, никога не се сещам да го питам кой е баща му.

- 18-10-2009 |**Златко** – между другото ...

Може би това, което ще кажа сега, ще прозвучи хладно и абстрактно на множество хора, но според мен единственото съдържание на този спор се състои в подсъзнателното скръбно усещане за това, че животът на всички ни отминава, а промените, които ни се искат, си остават все така далечни (и това е нещо, което аз напълно споделям с вас, драги сънародници; не мислете, че животът в Германия ме спасява от скръбта по това, че животът ми изтича, а България си изглежда все същата). И все пак, достатъчно е човек само за момент да се абстрахира от мисълта за собствената си съдба, за да разбере, да прозре, че всички ние обитаваме света на Кандид и че случващото се в момента вероятно е най-доброто, което би могло да се случи, имайки пред вид наследството, от което идем. Да,

нещата стават бавно и мудро. Да, изглежда така, сякаш нищо не се променя – все същите познати лица добруват, все същите познати лица опъват каиша. Но всъщност то изобщо не е така – и това го знае всеки, всеки от нас дълбоко вътре в себе си. Единственото, което ни кара да отричаме неизбежната логика на този процес, цялата без-алтернативност на бавните, нереволуционни промени, е собственият ни егоизъм (напълно човешки и разбираем, впрочем), който иска добър, свестен живот ТУК и СЕГА. А него го няма. Ще го има при следващите, това е повече от очевидно, но кой го топли това?

Е, аз пък ви казвам: мен ме топли! Да, топли ме! Иска ми се и на мен като всички да живееш един друг, по-различен живот, да бих бил признат, четен, уважаван, нормален човек и писател. Иска ми се, ама дръжки! Вместо това бачкам всеки ден, за да бъда замерян в този форум с круши (като всички останали, впрочем; не се виждам като някакво изключение, нито пък се оплаквам). Е, и какво от това? Приемам съдбата си, приемам я всеки Божи ден, с рев и плач, с благодарност и омерзение, с преклонение и непрестанен бунт. Няма пък, няма да се поддам, няма да стана като всички, няма да рева и плача, няма да псувам съдбата, няма да обявявам поредния край на България, света, живота и всичко. Ще продължавам да бачкам, напук на всичко!

И знаете ли защо? Не защото съм някакъв голям герой, опазил ме Господ. А просто защото знам, че всичко друго е още по-лошо, че то ми отнема и последния шанс да извърша нещо истински важно и значително в живота си, след толкова много глупости и грехове (които си плащам като поп, не ще и дума). Ей това е всичко, до което съм достигнал за 48 години. Това е, друго няма.

- 18-10-2009 | **Златко** – ге: Много е просто

Кристин Димитрова писа:

Много е просто. Самият факт, че не знаем нищо за „личността Бокова“ – да се е преборила за закон, да е ремонтирала читалище, да е написала книга, да е посадила дърво, да е събирала марки, да е предала 1 кг. хартия на вторични суровини ...

Напълно вярно, но това отново ни изправя пред по-големия въпрос: а откъде такива политици? Навсякъде по света политиките са в най-добрия случай СРЕДНИ хора, това им е дефиницията, това им е амплото,

това им е всичкото (и добре, че е така – инак на тяхно място идват ГЕРОИТЕ, а тогава работата става наистина дебела). Така е, казвам отново, в най-добрия случай. В обичайния случай те са безлични хора със силна способност за нагаждане и промъкване през сложни системни лабиринти. Според мен единственото, което може и трябва да се изисква от политиците, е да не са корумпирани. Не да бъдат добри хора, не да бъдат народни любимци, нито пък – пази Боже – водачи. Просто да се придържат към някакви правила и да не газят през лука както им скимне.

И отново – тук въпросът е принципен: можем ли да си позволим да отхвърлим Бокова по причините, които се дискутират тук? Баща ѝ, брат ѝ, семейството ѝ. Или пък това, че знаем много малко за нея? Аз самият смятам, че това е недопустимо.

Впрочем, нека направим един малко по-реален експеримент. Аз живея далеч от България и не познавам политиците ѝ. Бихте ли могли да ми предложите алтернативни имена – хора, които според вас биха заемали този пост с повече основания от Бокова? Дайте да видим кои са тия достойни и на международно ниво хора, специалисти в дипломатията и пр., и пр. Ще ми бъде интересно да узная имената им.

- 18-10-2009 |Е

„Ние“ не ги предлагаме. Това е въдицата и поводът, съответно, да упражняваме вяра, доверие, смирение, благородство, прошка и всякакви хубави неща, за които иначе само пишем или говорим. Иначе в жълтите вестници има мноооого информация. Сега ще заизлиза и още за почетелите ѝ.

На „нас“ са ни ги предложили преди време, „ние“ (или някои наши съграждани) сме ги избрали за някакъв пост. Това, което те са направили впоследствие, не зависи от „нашия“ избор, а от техния.

- 18-10-2009 |Е

Всъщност винаги съм се чудила какво ли е човек да чете такива отзиви за себе си и за близките си, колкото и „черни“ да са. Вероятно това е цената. Например британските медии са известни с емоционалния и психологически тормоз, който упражняват върху жертвите си, съпроводен от подигравки, обиди, безскрупулно нахлуване в личното пространство и жестоки манипулации с фактите. И затова се полагат странни обществени усилия да бъде „възпитавана“ публика, която едновременно

бива тренирана да се забавлява с тези обиди (написани са доста по-талантливо и занимателно от повечето коментари в българските медии и изобщо обществено пространство за каквото и да било събитие, от което и да било).

- 18-10-2009 | **Димитри Гинев**

Питате ме в какъв смисъл днешна България е деветосептемврийска. Лаконичният отговор е, че тя е такава в „най-интимната си природа“. Деветосептемврийска е в културните си образци, във формите на социално съзнание, в личностните модели, в моралните стереотипи, в доведените до крайност и абсурдност деветосептемврийски ценности. Съхраняването на деветосептемврийщината е осъзната политическа задача, която се решава успешно. Решава се, например, със създаването на политически елит, който символно изразява и смислово носи деветосептемврийщината. Свеждайки дискусията за удачността на избора до дискусия за личностните качества на Бокова, Вие пренебрегвате смислово-културното измерение на този акт. Затова си позволих да отбележа, че има нещо сбъркано в отправната система на Вашите разсъждения.

- 18-10-2009 | **Б. Павлов** – Свидетелствата за нашия произход

Прави ли впечатление на някого, че ние и до днес обикаляме в полусън около лукановата кръгла маса?

Питаме ли се, защо ДВАДЕСЕТ години след „промените“ търсим (поименно!) специалистите, които да изтръгнат сталинистките мустаци от лицето на плитиката и дипломацията ни?

Търпеливи ли сме или само безчувствени? От нашите най-близките по кръв прадеди, траките, лпсват писмени свидетелства и това историците го обясняват с елинизацията им. Страхувам се, че след столетия потомците ще съдят за нас по паметниците на съветската армия. Дали пък това няма да се дължи на успехите ни в...електрификацията?

- 18-10-2009 | **Златко**

@ Димитри

Вече повторих поне десетина пъти, че ако има нещо деветосептемврийско в сегашната българска ситуация, то е най-вече в наследения от онова време мироглед, според който обществените процеси са нещо, което може и трябва да бъде направлявано с революционни, радикални

средства (радикална смяна на елита например). В такъв смисъл следва и въпроса ми: кой от двамата ни тук защитава един деветосептемврийски манталитет? И чия отправна система е, ако не сбъркана, то очевидно принадлежаша на едно отминало време?

Лустрацията (един разумен вариант на която аз бих поддържал, макар и да не виждам как при този манталитет у нас би могло да се получи нещо такова като разумна лустрация) изисква бившите сътрудници на тайните служби да не заемат важни постове в новото общество. Примерът с Ирина Бокова показва повече от очевидно, че разумност и лустрация са напълно несъвместими у нас. Против нея няма нищо друго освен семейния ѝ произход, но въпреки това тя се превръща в обект на унищожителна кампания. За какво повече да говорим? Деветосептемврийско, да – но деветосептемврийците са именно онези, които вървят в предните редици, както винаги.

- 19-10-2009 | **Starec 65** – Детството е хубаво нещо

Детството е хубаво нещо. Наистина децата са невинни и най-вероятно няма значение какви точно са родителите.

Ирина Бокова обаче е функционер на комунистическата партия лично. А за да си висш функционер на тази партия са необходими определени качества, които меко казано се различават от моралните норми на традиционния свят.

Разсъжденията за детството винаги са изпълнени с приятни спомени. Така е устроена човешката памет. Не е добре обаче да изчерпваме много сложни теми само с разсъждения за детството.

- 19-10-2009 | **Песимист** – Апаратни игри

Критиките срещу избора на др. Бокова не биха били толкова полярни, ако освен произхода си, който ѝ е проправил пътя до Юнеско, имаше и нещо друго. Това нещичко би било направеното от Бокова. Аз поне не се сещам тя да е взела позиция по отношение на културен факт, да е написала книга, статия, да е уредила нещо за българската култура досега. Дай Боже, занаят, но много се съмнявам.

- 19-10-2009 | **валентина** – бокова

Уважаеми пишешци, не е въпросът каква е в момента г-жа Бокова. Аз се зарадвах, че българка става шеф на ЮНЕСКО. Няма да пиша дълго,

само ще приомня, че благодарение единствено на семейния произход тя имаше възможност да учи там и там- виж си-ви-то й... Всички, били студенти по това време помним, че НИКОЙ не можеше да следва МИО в Москва, освен ако..... и тук просто няма противоречия, защото това бееш факт- ето, против това имам нещо, а не против самата Бокова, която, знам от много близки, които са работили с нея в Париж, че е читав човек, знае наистина много езици и е работила в системата на ООН. Става дума за това, на кого се даваше шанс да се издига.... това си беше единствено по партийна линия!!!!!!А всички други- завършвахме университета и най-голямото постижение бе да работим в университета или в БАН. И то след конкурси, изпити и т. н. А малко преди този период дори не се е позволявало да бъдат записвани в университетите деца на „народен враг“. Ето, против това имам „некои съображения“.

- 19-10-2009 |**Красимир дамянов** – Учените лаят, а керванът си върви!

Въпросът е има ли морал в цялата тая работа, а не смисъл. Морал. За нас българите. За свежът миналото на Бокова, а и нашето като цяло, сигурно е подробност без значение. Смисъл разбира се има и обяснение, разбиране и снисхождение, преглъщане, но няма морал. Или тази категория не съществува вече? Не може да има управление без морал било то отляво,отдясно,всредата или където и да се намира. Каквито ще очила да носи и униврситети да е завършило. Морално ли е на върха на пирамидата да седи човек от бившата номенклатура или не? Аз мисля, че не, колкото и да е способен такъв човек. Колкото и да подхожда по същество на една бюрократична структура. Какъв морал обаче в страна, където президентът е бивш агент и от това нищо не следва. Какво общо има тука девето-септмврийщината? Тя, слава богу си отиде. Червото, което продължава да се точи е от друг характер,включително и национален. Не става въпрос за съображения, нито за тенденции, нито за качества, а за морал. Думата, която най-малко съм чувал у нас в последните 20 години (Не, която не съм чувал!)и която лустрацията (от лат. lustratio— изчистване, посредством жертвоприношение) не може да замени. А без морал не става нищо. Може само да се краде. И руши. Прощавайте за патоса.

- 19-10-2009 |**Е**

Да, хората е трябвало да работят и да се явяват на изпити. Това е нещо ново при липса на вуйчо владика или милиардер. Това е оригинално.

- 19-10-2009 |Е

И Фарук Хосни е много познат у нас. Като абстрактен художник с кариера във Франция. Рецензия след рецензия. Да не говорим за Коичиро Мацуура и великолепната му дейност. Шопският инат е заразен, особено ако идва от високо.

Интересното е, че първите дискусии в българското пространство при първата информация за кандидатурата на Бокова се въртяха около това, че не разбирала нищо от проблемите на децата. Очевидно публиката събка ЮНЕСКО и УНИЦЕФ. Ама какво от това?

- 21-10-2009 |**Мартин Заимов** – Два въпроса и едно мнение

1. Лъже ли Бокова когато твърди в автобиографията си, че е била министър?

2. Вярно ли е, че е убила човек с кола през 80те години?

България ще загуби от присъствието на Бокова в Юнеско. Ще се затвърди мнението на външния свят, че българските публични лица са посредствени празнословни апаратчици, представители на дълбоко покварено и невежо общество. Вижте това ужасяващо телевизионно интервю http://www.tv5.org/TV5Site/internationales/emission-13-Internationales.htm?epi_id=593 Българските представители по света трябва да са много, много по-добри за да се преодолее тъжната представа за страната.

- 21-10-2009 |**Ясен Бочаров** – Джон Атанасов, Ирина Бокова, Траките

Склонни сме да приемем, че имаме нещо общо с изобретяването на компютъра- всички ние като едно цяло. Напоследък ни се втъпява, че може би все пак ние сме наследници на Траките. Всъщност ние сме.... Нали?

Търсим неистово признание като народ, нация, тълпа.

Нервим се люто когато ни обясняват че сме най-бедните, най-изостаналите, по презумпция най-тъпите (по Левичаров)....

Въпреки това Останалият свят решава да игнорира цялото това безумие.

Защото му е изгодно, знам.

Приемат ни в ЕУ, и понеже са много тъпи ТЕ избират И. Б. ; ПОДЧЕРТАВАМ, че ТЕ – не НИЕ -избират български гражданин на една много висока всъщност МЕЖДУНАРОДНА длъжност.

Всички се радват, освен ние. Защото ние винаги знаем повече. Ние винаги виждаме, че има измама. ТЕ не го виждат. Но ние понеже сме поумни....

Ако някой ден изберат българин за Господ

(да ме прощава Камата) пак ще започне форум и пак ще има хора, които ще твърдят постфактум, че не той (тя)е точния избор.

Ние винаги знаем по-добре. По принцип.

Защото сме наследници на траките може би.

- 21-10-2009 **|без значение** – чудя се...

Срам, несрам, ще призная, че не знам с какво точно се занимава Юнеско – културни паметници, доколкото съм чувал – и не мисля, че изборът на госпожа Бокова е критично важен за нашето житие и битие.

Мога много лесно да проуча с какво се занимава Юнеско, и да напиша за седмица едно задълбочено по стандартите на интернет есе за неговата значимост и незначимост, но ей Богу, не бих си позволил да коментирам публично личността и заслугите на някого, дори и да го познавам лично.

Чудя се, какво ще да е това Юнеско, дето даже биографиите на ръководителите си не проверява...

- 21-10-2009 **|без значение** – ...и пояснявам в името на истината

... че не бих си позволил да коментирам публично някого, защото съм го правил, и са ми го правили... и съм разбрал колко е вредно...

По въпроса за произхода на човека, ще напомня, за вярващите – всички сме заченати в грех, за атеистите – всички сме маймуни...

После, всеки избира дали и доколко да греши и дали и доколко да се държи като маймуна...

- 22-10-2009 **|Майя Маркова** – кои партии са приемливи

Подкрепям Роберт Леви, Кристин Димитрова и Песимист.

Макар да съм националистка, не мога да изпитам никаква радост, че такъв висок пост е зает от българка (както не разбирам защо на „Еurovision“ се гласува за „нашите“ песни вместо за хубавите). Високите постове следва да се заемат от достойни хора. Ако заелият поста се случи освен достоен човек да е и българин, на нас националистите е простено да се порадваме. Но ако той се случи да е САМО българин, веднага си представям как ние ще обираме негативите за неговите издънки.

Питам се може ли някой да ми обясни с думи прости защо срещу избора на австрийката се възразяваше с довода, че била участвала в „крайно“ правителство, а членството на Бокова в партия с тежко тоталитарно минало и подкрепа на най-ретроградните сили в настоящето не се оказа пречка? Защо и досега Западът се заиграва с комунистическия тоталитаризъм и не може да го осъди истински?

- 22-10-2009 |**без значение**

Мая, негативите или позитивите от назначаването на Бокова, ще бъдат обрани от Юнеско, не от българите... Думата „Юнеско“ ме кара да се прозявам... Не се вълнувайте толкова, важно е кой върти кормилото в България...

- 22-10-2009 |**Б. Павлов** – Към г-н Бочаров

Понеже темата за изчезналите цивилизации ми е любимата, ще ми се да разбере Вашето мнение – къде, все пак, се е дянал, считаният от древните за най-многоброен, балкански народ? Защо е изчезнал тъкмо езикът на траките, а езикът на Омир днес е по-жив от повечето (а може би е жив и чрез повечето) съвременни езици? Искам да подчертая: любопитството ми към историята няма нищо общо с национализма. Страхувам се от цикличната ни културна „девственост“, от присъщата ни спонтанност и дивашка „възприемчивост“, от безпаметната ни „толерантност“ и селяшка омраза към бащината „цървуланковщина“. С други думи тук става въпрос за ПАМЕТ и, може би, за паметници.

Лично аз бих поставил до „коня“ пред парламента и вола със стопанина му – нали си спомняте скулптурата „Те победиха“.

А г-жа Бокова я поставям – за себе си, не заради спора – до паметника на съветската армия. Без да имам претенции към личността ѝ.

- 22-10-2009 |**Kman**

Златко, похвална е ролята ви на служебен защитник на някого, когото възприемате като неоснователно атакуван. Прекрасен начин да предизвикате оживена дискусия.

А за самата Бокова не е като да няма неприятни факти. Участието ѝ още в Кръглата маса на страната на БКП, и след това министерският ѝ пост при Виденов, са само два от най-очевидните.

Впрочем Сергей Станишев за мен е много подобно явление. И на него никой не искаше да му приписва бащините грехове, та той си сглоби нова престъпна върхушка начисто. Добре поне, че Бокова е начело на беззъба, церемониална организация като ЮНЕСКО, та няма да може да направи много поразии.

- 23-10-2009 | **Е**

Хареса ми една реплика по повод избори, не в България: „Включиха лайномета. Единият – педофил, другият – редови изнасилвач.“

Няма нищо срамно да не знаеш с какво се занимава Юнеско, нито да не те интересува. Въпросът е защо се изказваш за нещо, което не знаеш и за което не ти пука? Защо в такава дискусия се изказват хора, които тя не ги засяга. А предпазливо мълчат по темите, които ги засягат и в които трябва да се намесят, най-малкото защото ги засягат и лично, и професионално. За неудобните теми предпочитаме да си общуваме тайно, нали? И защо така?

Формално Ирина Бокова наистина беше външен министър. В онзи кабинет. Много по-срамно от незнанието е да лъжеш, че не знаеш. И не съм била през януари по улиците, за да ме лъжат по този нейезуитски, по пуберски дребнав начин онези, заради които се разболях тогава :-). Това е по-обидно, не онова, което са направили някакви делегати на някакъв конгрес, на които очевидно не им пука дали е била или не министър. Изобщо не мога да се гордея с това, което е постигнала Бокова, това си е нейно постижение и на участващите. Аз не съм участвала в нито един от изборите ѝ, но няма да ръкопляскам на лайномета.

- 23-10-2009 | **Златко**

Мисля, че погрешно разбирате мотивацията ми, Кман. Самата Ирина Бокова ми е напълно безразлична, да не кажа несимпатична (също като повечето дискутиращи тук и аз не изпитвам ни най-малка симпатия към политическите идеи и принадлежности на уважаемата дама). Онова, което ме кара да се противопоставям на агитката в този случай са минимум две неща:

Първо – инстинктивното ми недоверие и неприязън към всякакви прояви на масово осъждане, възторг или всевъзможни други масови емоции (ненавиждам спорта като масово разтоварване на негативна енергия, макар и да разбирам необходимостта от такъв отдушник; от друга страна,

обожавам спорта като израз на индивидуална воля и себепревъзможване, като обратното на масовостта). В такъв смисъл колективното осъждане на Ирина Бокова, при пълна липса на каквито и да било указания за някакви нейни лични прегрешения, е за мен израз на една племенност, родово-общинност, ритуалност, от която аз се дистанцирам на секундата, без дори да е необходимо да премислям. Осъждането на една идея чрез символичното изгаряне на една личност е нещо, което ми говори за средновековие, липса на цивилизованост и мрак. В цялата тази ситуация аз не виждам почти нищо друго освен една маса от недоволни от себе си, живота си и света хора, които танцуват около една – за щастие нарисувана на стената – клада, надпреварвайки се да хвърлят в нея все нови и нови съчки.

Това е първата причина.

Втората, и много по-сериозна причина се състои в това, че аз не споделям (предполагам искреното) убеждение на по-голямата част от сегашната българска интелигенция – наречете я както искате: дясна, синя, антикомунистическа – която изглежда сериозно се надява, че бързата декомунизация на България ще промени бързо и нейните обществени порядки. За разлика от тези хора аз виждам корена на българското зло далеч по-назад и по-надълбоко, отколкото може да се стигне чрез вторачената фиксация в „кумунизма“. Комунизмът в неговия български вариант е за мен само едно продължение на неща, в които тази страна е потопена от хилядолетия. Или по-точно, той е продължаваща ЛИПСА на определени неща. Човечеството, до колкото мога да го обозра, е успяло да намери до този момент една-единствена сила, една-единствена идея, противопоставяща се на силите на собственото му зло – гаранциите за защитеност на правата на личността и (което е донякъде същото) стриктното придържане към обществени правила и механизми, които правят изключително трудна, ако не и невъзможна, личната и масова тирания. Това нещо винаги досега е липсвало в българския контекст – и случаят с Ирина Бокова само потвърждава продължаващата му липса. Всички ние бихме искали гаранции за честна и безпристрастна оценка на всеки човек в това общество – но само когато става дума за „нашите“. Опре ли до чуждите, до другите, до противниковия отбор, всякакви правила отпадат и остава само единственото, нашенското: „Убий го, мамка му!“

Това е всичко, Кман.

- 25-10-2009 | **Мартин Заимов** – лъжите, нашите и другите

@Е: Бокова не е била формално министър понеже не е имало парламентарен избор т.е. тя лъже.

Смятам, че отговорът на втория ми въпрос е положителен и извършеното от нея убийство, дори да е било неволно, е било прикрито.

@Златко: Нямам нищо против „другите“ да ме представляват или дори да ме управляват при условие, че го вършат достойно и почтено и не ме карат да се срамувам.

- 25-10-2009 | **Златко**

@ Мартин: Ирина Бокова е просто конкретен пример за нещо, което изисква малко по-сложна дискусия. Значи, става дума приблизително за това:

1. Кои са достатъчните основания да „зачеркнем“ някого като достоен кандидат за определен пост?

2. Кои са хората, които биха имали основателни претенции да бъдат членове на един нов, „незамърсен“ елит?

3. Ако няма достатъчно такива хора, как трябва да дефинираме сегашния елит, има ли основания за идеологически и морален максимализъм или трябва да се задоволим с фактите, тоест, че в момента България не разполага с реален некомунистически елит (така поне изглежда оттук).

4. Може ли да се приеме твърдението, че както старият, така и новият „елит“ са еднакво заразени от корупция – която според мен е реалният проблем на стараната, а не идеологическата замърсеност. И какво в такъв случай остава като реална алтернатива за действие?

5. Има ли алтернатива на безсрочно дългото, постепенно изграждане на едно ново общество (хайде, нека да не говорим за чак такива големи неща, нека бъде нов елит), което/който да е попил/о ценности, идеци извън България и Балканите? И какъв е практическият начин, извън споровете в мрежата.

Това само като въпроси, на които сигурно имаме различни отговори. Не държа на монопол над някаква „истина“ и бих се радвал, ако от подобни разговори ми стане малко по-ясно какъв е пътя, по който може или трябва да върви страната. Надявам се това да не звучи като куп големи и празни приказки.

- 26-10-2009 |Е

Г-н Заимов,

Няма как да има парламентарен избор при нефункциониращ парламент. За такива възможни ситуации има и логични решения.

Нито ми е симпатична, нито несимпатична, нито безразлична. В такива дискусии личните отношения нямат значение. Нито пък за идеалите ми пука. При положение че всеки път, щом отворя този или някой подобен, основан на идеали, сайт или заучаствам в такава организация или реша да общувам и работя с такива хора, виждам как едно се декларира, а друго се върши по словесен и несловесен път. За тяхно добро ще е да се самозалъгват, че са добри граждани и хора, нищо че обидите, които разхвърлят около себе си, доказват обратното. Смачкай човека, па после му помагай благородно :-)

- 26-10-2009 |Е

Между другото, аз съм наивна глупачка. И само младостта ми през онази зима ме извинява, нищо друго. Имаше някаква група от по-старото поколение, в което имаше някакви агенти, да, но което тръгна с някаква идея да прави нещо, което малко по малко си отива и което беше избутано от бясната амбиция на искащи навсякъде да се доказват „наследници“. И които вече са начело с „М-р Мускул Гел-Водопроводчик“.

- 26-10-2009 |Златко

Колко много си приличаме тук всички, а? Пуси нрав кисел, български :)

- 26-10-2009 |Kman

Златко, наистина разбирам много добре мотивацията ви. Но не подценявайте негативната реакция на хората от този форум и подобните им. Бокова е безлична фигура, която послужи за катализатор на нагнетената негативна енергия от това, че в нашето общество най-често успяват не най-умните и компетентните, а най-близките до властта и тези, които най-добре владеят апаратните игри. Може Бокова да се е оказала донякъде „без вина виновна“, да речем, но не й съчувствам особено. Както споменах, много по-значим случай е Сергей Станишев, друг безличен партийен функционер без никакви собствени заслуги, издигнат от

машината като фигурант и трениран говорител на мафиотските интереси. Сега БСП дори го преизбраха!!!???

Иначе питате, ако не Бокова, кой? Не знам, например някой по-горе спомена Тафров с което съм съгласен, от малкото, което знам за него. Но нямаше начин – просто той не е близък с правилната партийна върхушка. За това иде реч.

- 27-10-2009 | **Мартин Заимов**

@ Златко: Напротив, подозирам, че имаме съвсем подобни отговори и въпросите Ви не са куп големи и празни приказки. Ето как бих отговорил:

1. Достатъчните основания да зачеркнем някого като достоен кандидат за определен пост са, че а) той е доказано нечестен или б) няма да подобри образа и авторитета на България (погледнете телевизионното интервю на Бокова)?

2. Има десетки, може би стотици хора, които днес са членове на един нов, „незамърсен“ елит. Например, има много българи които са почти неизвестни в страната, а имат изградена репутация в десетки международни организации (Дянков е типичен пример независимо от това колко добър министър ще бъде).

3. Няма основания за идеологически и морален максимализъм, но България днес разполага с реален некомунистически елит. Бих могъл да цитирам десетки имена както на некомунисти, така и на порядъчни и заслужили хора свързани по един или друг начин с бившия режим.

4. Да, старият и новият „елит“ са еднакво заразени от поквара, което е реалният проблем на стараната. Но необходима реална алтернатива за действие е общественото разпознаване на злото в миналото и е грешка то да се приема просто като идеологическа замърсеност.

5. Има алтернатива на безсрочно дългото, постепенно изграждане на едно ново общество и практическият начин е безкомпромисното участие във властта, което не е нищо друго освен личното участие в изграждането на елита. Което Вие съвсем успешно правите с този чудесен сайт, който също е форма на власт. Не подценявайте създаването на знание и комуникацията дори и само в интернет. Това е точно това, което Бокова и нейноподобната покварена част от елита са неспособни да правят.

@Е: Въпросът не е, дали е било възможно да бъде избрана за министър, а дали е била избрана и отговорът е – не.

- 27-10-2009 | **Е**

Златко,

Аз всъщност съм един много усмихнат човек :-) Причината е, че не общувам с безпричинно кисели хора, отказвам да лъжа, крада, интригантствам и т. н. и нямам чувство за съобщност с хора, с които имаме различни разбирания за етиката, възпитанието и човешкото достойнство. Те са част от пейзажа, но аз не съм едно с тях. За мен е важно какво съм направил аз, не какво сме направили ние. Това ми осигурява чиста съвест, вяра в мен самата и в хората и увереност, че всичко ще мине и ще се нареди, защото в крайна сметка всички сме се запътили към едно място :-) Затова имам и сили да работя за пари това, което ми харесва, както и да се занимавам с болни хора по малко, без амбиции, без пари и без да ставам кисела :-) Това е напълно достатъчно, за да съм достоен гражданин както на България, така и на всяка друга държава по света.

- 27-10-2009 | **Златко**

@ Е: Вниманието на околните е енергия, от която всеки от нас се нуждае – и така всички ние я търсим, съзнателно или не. Един разказва вицове, друг пише истории, трети е перманентно обиден, четвърти може и храма на Артемида да подпали ... Надявам се да срещна разбиране, ако обаче кажа, че намирам тази тема недостатъчно интересна, пък и не на мястото си тук, за да я дискутираме по-нашироко ...

Истината е сила

Автор: Ай Вайвай

Интервюто протича под слабото, но ярко пекинско слънце в двора на студиото на Ай Вайвай в Каочангди – една прашна, полуиндустриална зона, която лежи между железопътен насип и новата магистрала, водеща към летището на изток от Пекин. Сградите на студиото са направени от сиви местни тухли и излъскан бетон, с огромни врати и прозорци, пронизващи стените. Група от седем или осем тихи и много съсредоточени млади асистенти привършват утрешната си среща и изчезват, за да вършат задачите на деня. Вижда се едно домашно куче, няколко котки с дълга козина и, близо до стената, мраморен саркофаг от династията Минг, както и серия от стари, украсени с мотиви на облаци остатъци от каменни колони. Казвам му, че когато за пръв път посетих това място през 2001, това беше единствената сграда от този тип сред безличните фабрики и жилищни комплекси: сега вече се виждат няколко изящни международни галерии, скрити зад дискретни стени; всички те наподобяват неговия стил. „Това е, защото аз ги проектирах“, отговаря той.

Докато разговаряме, той прави няколко снимки, използвайки малка дигитална камера. Импозантен, но с меки маниери, той обяснява: „Искам да сложа няколко снимки онлайн. Имам четири милиона посетители на блога и е добре за хората от отдалечените райони да видят какво прави този тип там. А когато се срещам с всички тия хора, за какво ли разговарям с тях?“

Саймън Кърби: През 2003 ти работеше за архитектурната фирма Herzog & de Meuron при изработването на печелившата концепция за Олимпийския стадион в Пекин. След това обаче ти оттегли поддръжката си за Олимпийския проект и започна да критикуваш начина, по който Игрите се използват за политически цели в Китай. По какъв начин се злоупотребява с Игрите?

Ай Вайвай: Да, аз направих дизайна. Това е една смела и уникална конструкция – и тя беше приета много добре. Аз съм много щастлив от това, без съмнение.

Стадионът беше замислен като съоръжение за Игрите, но за мен той е преди всичко едно градско съоръжение – място, което хората да ползват. Цялата шумотевица около моето отношение към Олимпийските игри започна от едно интервю, което дадох за *Guardian*, поето по-късно от *Reuters*. Беше една година преди откриването на Игрите и бях запитан дали ще участвам в празненствата. По онова време вече бяхме свидетели на триумфалното обществено настроение и националистическото послание, изпращано от правителството. Беше малко преди откриването на 17-ия партийен конгрес и аз имах много силното усещане, че политически в страната не се е променило абсолютно нищо. Живях като индивид и артист през последните 30 години от Реформите и Отварянето в Китай [икономическите реформи на Денг Сяопинг], така че осъзнаването на всичко това беше огромно разочарование за мен.

Китай е изправен пред огромни проблеми, които са част от отварянето на този нов път; всъщност не само Китай се сблъсква с тези проблеми, целият свят е изправен пред тях. Но разликата тук е, че старата политическа структура си остава напълно недокосната. Аз вярвам, че главната грижа и основната битка вътре в тази структура е как да се запази контрола: и всичко, което се извършва вътре в нея е подчинено на тази мисия. За мен това е абсолютно смехотворно. Дори в една демократична структура е много трудно да се запази властта – а опитите за запазване на контрол създават повече проблеми, отколкото могат да бъдат решени.

Разбира се, всичко това има връзка с демокрацията, свободата на словото, личната отговорност и цензурата. Фундаменталният проблем е не в това, че има граници за изказването на мнения тук. Проблемът е в това, че цялото общество умира поради липса на отговорност или лично участие. Правителството трябва да бъде водещо при създаването на този усет за активна отговорност. То трябва да бъде избирано от хората и да действа според волята на хората. Но това е невъзможно, защото правителството не е било избрано от хората.

Това е главният проблем, пред който Китай е изправен днес в политиката. И този проблем засяга всяка област от националния живот. Мисля, че дори правителството разбира това, но трудността е в това, че тази система е здраво установена в продължение на толкова дълго време.

Ние имаме нация от 1,3 милиарда души, които уж всички желаят това огромно Олимпийско събитие – и изведнъж се появява този тъп артист, който е част от проектиращия екип. Аз не давам пет пари за тези празненства – защото те са безсмислени. Не вярвам, че това е събитие, което представлява националната воля. То е събитие, манипулиращо хората да вярват, че ние сме навлезли в един нов, успешен и хармоничен период от нашата история. Това не е вярно. Има твърде много фундаментални въпроси, които се нуждаят от отговори. Аз намирам този вид празненства безсмислени, срамни и отвратителни.

Твоята критика на олимпийските игри не се отразява от официалните медии, но блогът ти си остава онлайн. Каква е неговата цел?

Правя този блог, защото това е единственият възможен канал, по който човек може да изрази лично мнение в Китай. Никой вестник, списание или телевизионен канал не би представил вашите аргументи или идеи. Аз съм най-много интервюираният човек в Китай, дори и вътре в страната, но дори ако кажа нещо, то не може да бъде публикувано тук: така че говоря със самия себе си – това е абсурдно. И така си помислих, че един блог може би ще бъде добър начин да създам един форум, който да отваря малко умувете. И все пак всеки път, когато седна да пиша, аз все още се колебаю: дали да го правя? Какви ще бъдат последиците?

Винаги изхождам от една много проста предпоставка: моят блог е продължение на моето мислене – защо би трябвало да изкривявам мисленето си, само защото живея под едно правителство, което поддържа идеология, която аз считам за напълно противоположна на човечността? В продължение на десетилетия много поколения в тази нация са били засягани от това: мнозина са мъртви, мнозина са изчезнали и много други са били увредени, независимо от това дали осъзнават тази реалност или не. Така че моята позиция е не просто странна идея на една личност – това са нашите животи и ние живеем в тази част от света. Хората от Лондон няма да заемат позиция – те си имат други грижи. Така че за мен това не е „отговорност“: това е част от живота. Ако живеете в самоналожено наказание или невежество или липса на самосъзнание, това истински смалжава съществуването ви. Автоцензурата е обида към самия себе си. Боязливостта е безнадеждна като път напред.

При една скорошна визита до Сеул аз чух от някои хора, работещи в областта на културата в Южна Корея, че Олимпийските игри са имали положи-

телен ефект по отношение на отварянето на политическия живот и либерализацията на социалната среда. Може ли това да се случи и в Китай?

Ние всички разбираме тази логика. Мисля, че Олимпийските игри принудиха китайското правителство да използва властта и силата си по-разумно, отколкото преди: да отпусне малко. Но промени се извършват и чрез усилията, които правя аз. Можем да кажем, че нещата са по-отворени сега – в края на краищата блогът ми все още е онлайн. Но ако хората вземат материал от моя блог, те намират блоговете си затворени. Отвореността няма истинско значение в реалния живот.

Защо китайското правителство иска да бъде домакин на Олимпиадата? За да бъде прието от международната общност. Китайците говорят езика на международната общност само повърхностно. Ако искате да станете реално по-малко безскрупулни, вие трябва да трансформирате всички схеми в живота си, трябва да слушате неща, които не искате да слушате, трябва да признавате грешки. Ако властта ви е за хората, то от какво тогава има да се страхувате? Това е основният въпрос. От какво се страхувате?

Китайските медии единодушно поддържат домакинството на Олимпийските игри, а и китайците, които човек среща, също са много ентусиазирани. Има ли китайци, които да се съгласяват с твоята гледна точка?

Мисля, че ако хората имат чувство за история, те ще се съгласят с мен. Вярвам, че много и много хора са съгласни с мен и ако човек е политически осъзнат, той ще се съгласи. Вярвам, че дори един селянин в провинцията осъзнава условията, в които живее и задава въпроси за тях. Изминаха вече 30 години от началото на процеса на Реформата и Отварянето в Китай и за мен това предизвиква някои прости въпроси: кой спечели и кой пострада? Как са спечелили парите си богатите? Как обществената собственост беше прехвърлена в частни ръце, за да се създаде тази версия на държавен капитализъм? И как те използват парите си?

Това са въпроси, които всеки гражданин би трябвало да зададе, освен ако не осъзнава абсолютно нищо. Трябва да призная, че по принцип аз не съм особено отговорен човек, но все пак се чувствам задължен да задавам такива въпроси.

Що се отнася до спонсорираните от държавата артисти, които са включени в тържествата около Олимпиадата, аз смятам, че независимо от артистичните им или естетически заслуги, обществено признание или награди, на тях все пак им липсва една основна морална преценка,

в смисъла на добро и зло или на осъзнаването, че си личност. Единствената им перспектива е да се обвържат с една по-голяма сила и да станат част от нея. Така че за този вид артисти няма какво повече да се каже. Те заемат най-ниската позиция, която човек може да заеме.

От какви политически реформи се нуждае според теб Китай?

Необходимо ни е едно много просто решение. Всичко е толкова сложно и обвързано едно с друго, толкова вкопано в историята, толкова дълбоко, тежко и трудно за разбиране; ние просто трябва да пресечем Гордиевия възел. Живеем в модерни времена и разполагаме с възможности, които не са имали други преди нас. Вече нямаме онези Запад-Изток, комунизъм-капитализъм конфликти – тези неща вече не са тук.

Аз смятам, че основната ценност на съвременната мисъл трябва да бъде установена в Китай. Трябва да създадем усет за добро и зло; да се научим да се изправяме лице в лице със самите себе си и с историята си; да дискутираме какъв вид нация и какъв вид правителство да създадем. Това са важни въпроси и те трябва да бъдат подхванати. Без това никакво решение няма да достигне корена на проблема.

Тоталитарното общество създава едно огромно пространство, което е пустиня, както знаем. Големият успех на тази система е в това, че тя кара обществеността да се страхува от поемане на отговорност, от заемане на позиция или даване на определен отговор; тя се страхува дори от правенето на грешки. Няма друга революция като комунистическата революция. Просто изгаряте всички книги, убивате мислещите хора и използвате бедния пролетариат, за да създадете една много проста мярка за оценяване на социалните промени. Това е продължавало така за много поколения – само след две или три поколения, лишени от приемственост в образованието ние неизбежно биваме напълно откъснати от миналото си.

Например, децата в това общество дори не познават родителите си. Аз съм срещал млади хора, които ми казват, че бабите и дядовците им са умрели – и когато ги попитам кои са били тези хора и какво се е случило с тях, те просто отговарят: „Ами аз всъщност не знам, баща ми никога не е говорил много за това.“ И ако ги попитам: „Тъжно ли ви е?“, те просто свиват рамене. В едно реално общество хората биха казали „О, аз обичам баба си и дядо си.“ Това може и да са обикновени хора, но обикновените хора все още предават емоцията за това кои са те и откъде идват. Детето получава това усещане за себе си в процеса на израстване.

Лично аз не познавам никого от бабите и дядовците си: в семейството ми никога не се говореше за тях, защото самите ми родители се намираха в критическо положение. Те не говореха за онова, което партията им е направила.

Няма приемственост на опита сред поколенията. Ние говорим за „престъпления срещу човечеството“: а не е ли това престъпление срещу човечеството? Не става въпрос непременно за убиване на хора, а за измъчване и изкривяване на основни човешки емоции.

В този процес ние драматично се оказахме в тази политика на Едно-то Дете и като резултат никой не знае откъде идва. А след това изведнъж заживяваме сред това радикално, ново, градско развитие: всеки е трябвало да се премести от старото си обкръжение и никой не познава никого в жилищните блокове. Населението се намира в постоянно състояние на принудително преместване. Нека се надяваме, че от това ще се получи някаква тотално нова култура.

Баща ти, Ай Кинг, е важен поет и човек, комуто не са непознати политическите репресии. Той е бил хвърлен в затвор първо от Националистическата партия или Куоминтанг през 1930-те. След освобождението той е бил жертва на анти-дясната кампания от късните 1950 години. По-късно, през Културната революция, той е преминал през жесток режим на „превъзпитание чрез работа“ в провинцията Синдзян и строителната бригада, в която си израсъл самият ти. Въпреки тези преживявания, ти си оставаш много открит критик на правителството. Какво ти дава това самочувствие?

Заемам тази позиция, защото, трябва да го кажа, не се страхувам. Премислил съм какво имам да губя. Близките ми приятели казват „Вай-вай, ти си глупав. Някой ден те ще те спипат.“ Но аз не съм наивен. Аз съм израсъл в тази система и баща ми беше жертва на тази система и тази история. Ако не потърсим правата си, това само прави властта им още по-силна.

Ти си известен като иконоборчески артист – мисля си например за ранните ти работи, които включваха потапяне на антични китайски вази в лакова боя или дори трошенето им, заснемано и документирано. Каква е връзката на това иконоборство с радикално-лявата политика на маоистките години – то отговор ли е или резултат? И до каква степен иконоборството характеризира творчеството на други артисти от твоето поколение в така наречения китайски авангард?

Не знам какво точно е радикално лявото, но Китай се опитва да се изправи лице в лице с миналото си дълго преди 1949. Още от Движението 4-ти май [социално и реформаторско движение от 1919 г.] ние се борим с въпроса за замяна на старото с ново. Тази дилема характеризираше тогавашното мислене по целия свят. И все пак предизвикателството все още не е било интелектуално напълно посрещнато. Това е само един формалистичен акт. Така че за артистите съвременната мисъл трябва да се отнася до предизвикателството срещу действителността и предизвикателството срещу властта. Винаги е било така в миналото на Запада. Ролята ни е да предизвикваме властта.

Използването на исторически обекти носи със себе си тежест и създава по-добро разбиране за това кои мислим, че сме ние. То може да представи гледната точка по-силно и по-ясно. Поради факта, че съм китаец и говоря китайски език, тези неща означават нещо за мен. Но всъщност използването на исторически обекти в работата ми е един мързелив акт. Могат да се напишат много неща, за да бъде обяснено то, но все пак то си остава един мързелив акт.

Китай се намира в период на безпрецедентен икономически растеж и всевъзможни предприемачи, включително и артисти, правят големи състояния. По международните стандарти, правилата на този нов капитализъм в Китай все още се създават, включително и в областта на изкуствата. Кои са според теб основните дилеми, пред които са изправени хората на изкуството в това отношение?

Мисля, че най-голямата трудност се състои в това, че творчеството на един артист започва да се асоциира прекалено тясно с огромното темпо на промените. Сама по себе си промяната не притежава никаква фундаментална философска или естетическа база. Например, настоящият процес на промени се основава най-вече на много простата идея „да се оставят някои хора да забогатееят бързо“ [фраза, приписвана на Денг Сяопинг]. Нокойзабогатява? Икакзабогатява? Тези въпроси никога не са били обяснени.

Изкуството и културата тук са свързани с публични дебати. Това се отнася и до политическия ландшафт. Така че, какво можете да очаквате? Ние виждаме голямо количество произведения на изкуството, които отразяват повърхностно социалните отношения, но много малко неща, които поставят под въпрос фундаментални ценности.

Китайската комунистическа партия (ККП) притежава безспорен и пълен контрол над правителството в Китай. По природа ККП е много консервативна. Междувременно, възходът на Китай на сцената на международното съвременно изкуство е безпрецедентен и се случва най-вече извън контрола на правителството. Какво е отношението между ККП и правителството от една страна и света на международното съвременно изкуство, от друга?

Мисля, че всяка власт или структура, която се опитва да запази пълен контрол и по никакъв начин не се отваря за идеята да разхлаби властта си, в края на краищата прави самата себе си смехотворна. По отношение на съвременното изкуство и партията това създава невъзможната ситуация, която ти описваш: това е като оцет и олио – те никога не могат да се смесят.

Процесът на създаване на отношения между двете страни досега не се е основавал дори за миг на добра воля, а само на много практическия импулс да се печелят пари, който произхожда от същата стара система. Да се построи един мост или път е нещо, което ще създаде известна печалба – работниците и техниците са на мястото си и знаят как да изпълняват ролята си. Но всяка ситуация, която изисква създаването на нова система бива автоматически отхвърлена. Само когато се появят огромни проблеми, като появата на по-евтина работна ръка на друго място, властите ще кажат нещо като „а, Китай няма творческа индустрия – значи трябва да създадем такава!“ Тогава всеки град развива комунистическа политика, предназначена да представи начини, по които да се печели от творческите индустрии. Някой предприемач например ще промени плановете си и ще създаде „зоопарк на творческата индустрия“ или „творчески район“. Това носи печалба, ясно е.

Както робството, така и невежеството са в огромна степен части от човешката история, те са части и от нашата традиция. Идеята за индивидуално съзнание е много нова, развита в последните 100-150 години. В Китай това е една все още недоразвита концепция. Ако се разходиш из този град, ще видиш, че той се строи от работници, идещи от други места – хора, които нямат имена, нямат власт, няма къде да отидат. Кой се интересува от това какви са семействата им, кои са децата им? Това е реалността на прославата на глобалната икономика – как да се използват работните пазари от третия свят в Китай, Индия, Русия и по други места, за да се създават нови пазари за увеличена консумация.

Пред лицето на огромни предизвикателства китайското правителство доказва в много области, че може да бъде много способен администратор. Можеш ли да опишеш естеството на неформалните механизми, които свързват държавната администрация с отделните артисти или кръгове от артисти – особено ония от независимия сектор?

Правителството може и да е съставено от умни способни хора. Но ако те не вярват в основните човешки добродетели, то колкото по-способни или ловки са, толкова по-голяма ще бъде трагедията, която ще създадат. По-добре да имаме един умствено изостанал президент, който зачита човешките ценности, отколкото едно умно правителство без човешки ценности.

Системата се основава на индивиди и повечето китайски ръководители идват от техническите дисциплини. Не знам колко от тях имат ренесансови идеали или разбиране за природата, и дали тези неща присъстват изобщо някъде в тяхното образование. Като цяло Китай е нация, която винаги е била дълбоко практична. Погледнато исторически, ние имаме много богата традиция на зачитане на културата и учеността, но в последно време това уважение липсва. Китайските власти гледат на хората на изкуството като на проститутки. И това всъщност е истина: в комунистическата система хората на изкуството представляват точно онова, което системата на властта иска от тях да представляват. Това е проституция.

Не мисля, че те са в състояние да направят нещо истински драматично. Те представят една ситуация, която се разпада от корупция, те не притежават лоялност или честност – а тези ценности са много важни за една нация.

Какво точно трябва да премисли един артист в Китай, когато представя едно произведение на изкуството в публичното пространство?

Тук няма публика. Не можете да очаквате хората да се ангажират с художествени работи, нито пък да имате каквато и да било смислена дискусия относно онова, което вършите. Така че да бъдеш артист в това обкръжение вече означава да се откъснеш от реалността и да бъдеш арогантен и лишен от илюзии. Естествената аудитория за съвременно изкуство е на запад, там хората култивират любопитство относно онова, което върши артистът.

Мислиш ли, че западните политически коментатори и специалисти по изкуство не разбират съвсем какво се случва на културната арена в съвременен Китай?

Трудно е да се каже – аз не мисля, че има някаква особена мистерия относно съвременното изкуство в Китай, дори и ако то може да бъде трудно за обясняване. Когато се стигне до „фундаментални ценности“, те си остават едни и същи, независимо от това как точно хората ги интерпретират.

Талантливите китайски артисти, дори и съвсем младите и сравнително неопитни сред тях, са обект на постоянно търсене от страна на галерии и музеи, от обществени и частни колекционери. Какъв ефект има това търсене върху създаваните произведения?

На запад няма ситуация, при която идеите и разбиранията на цялото по-старо поколение са мъртви. Или ситуация, при която нищо ценно не се предава на младите. Младите тук си мислят, че светът започва с тях. Няма друго място на света като тук: на други места хората са свързани с миналите преживявания чрез едно усещане за приемственост, докато в Китай ни сме били откъснати от миналото в продължение на много години. И сега това скъсване с миналото в Китай се провежда още веднъж.

Ти каза, че публиката за произведенията на изкуството е на запад. Може ли съвременното изкуство да повлияе силно върху китайското общество?

По някакъв начин то все още го прави, охотно или не, съзнателно или не. То е много далеч от мейнстрийма, но все пак то може да достигне хората, много бавно: чрез младите хора и може би чрез модата. Ние трябва да подлагаме на изпитание интелигентността си. Трябва да бъдем позитивни.

Източник

Ай Вайвай (род. 1957) е водещ китайски артист, куратор, архитектурен дизайнер, културен и социален коментатор.

Коментари (8)

- 21-10-2009 | **Б. Павлов** – За кого пишат китайците

Или, може би – „За кого биете камбаната, г-н Ай Вайвай?“

Забележителен анализ на опустошенията от тоталитаризма, при това аристично освободен и непринуден.

Благодаря на автора, както и на г-н Енев.

Учудвам се, че съм единственият, който си е дал труда да оцени тази чудесна статия.

Иска ми се повече хора да погледнат България през „присвитите“, китайски очи.

- 21-10-2009 | **Златко** – ге: За кого пишат китайците

Б.Павлов писа:

Учудвам се, че съм единственият, който си е дал труда да оцени тази чудесна статия.

„Пространството си иска своето време“, беше казал Томас Ман, и всичко, което се случва по този сайт, в България, Европа, света, Zombieland, you name it ... непрекъснато потвърждава това простичко правило. Няма убягване от времето, където и в пространството да се набути човек.

- 21-10-2009 | **Ясен Бочаров** – ге: За кого пишат китайците

Към Б.Павлов,

Не си единствен. Мен лично този човек ме накара да млъкна и да слушам. Честно казано, вижда ми се много трудно да се осмеля да кажа нещо. Той го казва всичкото

и само мога да предполагам какво ОЩЕ мисли.

Нещата, които ни казва всъщност покриват

(и изчерпват) голяма част от темите, които се обсъждат в librev.com

Понякога (слава богу) се намира някой китаец и на нас да ни запуши устите за малко ...

(тъпа шега)

Съгласен съм, че си струва този материал да се прочете внимателно и да се говори по-подробно за него.

- 22-10-2009 | **Б. Павлов**

Страхувам се, че в предишния си пост съм „опустОшил“ правописа, за което се извинявам.

- 10-11-2009 | **Ясрен Бочаров** – Към Б. Павлов

И аз чаках някой друг да каже нещо. Мисля вече достатъчно. Май сме само тримата. Възможно ли е хората да се интересуват наистина само и единствено от собствения си глас?

В смисъл по-важно е какво АЗ искам да кажа отколкото първо да чуя някой си друг (пък ако ще да е най-умния на света) Суета? Ignorance?

Аз лично прочетох отново това интервю в чест на годишнината от РАЗРУШАВАНЕТО на стената и ми стана тъжно. Ние не успяхме да разрушим нашата. Тоест всичко казано от този човек все още важи с пълна сила за държавата, в която сме родени.

- 10-11-2009 | **Златко**

Е хайде холан! Спокойно, нещата си имат своето въздействие дори и когато хората не се обаждат (може би дори тогава още по-силно). А от тикане и побутване смисъл няма.

То ако ставаше лесно, нямаше да е интересно :-)

- 10-11-2009 | **Ясен**

Аз резултата от това въздействие дето нещата си го имат дори когато никой не се обажда, го чакам вече точно 20 години .

• 13-11-2009 | **Б. Павлов**

Аз бих „подарил“ този китаец на читателите на svobodata.com. Там срещу Едвин цвърчат едни дежурни мушмуроци и понякога се наслаждавам на мълчанието им, когато нещо подобно ги зашлеви през устите. Утехата е мизерна, но все пак си заслужава. За мнозинството от перестройчиците Китай е пример и вдъхновение; нещо като последен траншей за кредото им. От там нататък следва въпросът, „а вие защо бие негрите?“... Драго ми е, че г-н Вайвай си го позволява.

Надявам се г-н Енев да прояви щедрост. Може пък с „побутвания“ и „потиквания“ да разклатим великата, родна, „китайска“ мечта.

За фотографията

Автор: Сюзън Зонтаг

Ние упорито блуждаем из пещерата на Платон, все още наслаждавайки се – нашият вековен навик – на простото изображение на истината. Но да бъдеш образован от фотографии не е като да бъдеш образован от по-стари, по-обработени образи. На първо място, около нас има много повече образи, привличащи вниманието ни. Дагер сложи началото на инвентара, с човешки лица, и оттогава насам вече всичко е било фотографирано, или поне така изглежда. Самата неустойчивост на фотографиращото око променя условията на затварянето в пещерата, нашия свят. Учейки ни на един нов визуален код, фотографите променят и разширяват нашите представи за онова, което си струва да бъде разглеждано и което имаме правото да наблюдаваме. Най-грандиозният резултат от фотографското начинание е да ни даде усещането, че можем да задържим целия свят в главите си – като антология от образи.

Филмите и телевизионните програми осветяват стени, проблясват и изчезват; при фотографиите обаче образът е и обект – лекичък, евтин за правене, лесен за носене, събиране, съхраняване. Във филма на Годар *Les Carabiniers* (1963), двама мудни лумпен-селяни биват подмамани да се присъединят към армията на краля, чрез обещанието, че ще могат да грабят, изнасилват, убиват или правят всичко каквото си пожелаят с врага, а и да забогатеят. Но куфарът с плячка, който Мишел Анж и Улис триумфиращо донасят въщи на жените си, години по-късно, съдържа единствено пощенски картички – стотици от тях, представящи паметници, магазини, животни, природни чудеса, транспортни средства, произведения на изкуството и други поверителни съкровища от цял свят. Шегата на Годар пародира остроумно двусмислената магия на фотографския образ. Фотографиите са може би най-мистериозният от всички обекти, които правят и стъстват средата, разпознавана от нас като „модерна“. Фотографиите наистина са уловено преживяване, и камерата е идеалната ръка на съзнанието в неговия възприемащ модус.

Да фотографираш означава да си присвояваш фотографираното. Това означава да се поставиш в едно определено отношение към света, което изглежда като познание – а следователно и като сила. За едно вече про-словуто първо изпадане в отчуждение, приучило хората да резюмират света в напечатани думи, се твърди, че е породило този излишък от фа-устова енергия и психическо увреждане, необходими, за да се построят модерните, неорганични общества. Но печатната преса изглежда като една по-малко измамна форма на промиване на света, на превръщането му в мисловен обект, отколкото са фотографските образи, които предос-тавят по-голямата част от познанието, с което хората разполагат относ-но изгледа на миналото и обхвата на настоящето. Онова, което може да се прочете за света е една откровена интерпретация, каквито са и по-старите видове плоски визуални заявления, като картините и скиците. Фотографските образи не изглеждат толкова като заявления относно света, колкото като части от него: миниатюри на реалността, които все-ки може да направи или придобие.

Фотографиите, които си играят с мащаба на света, на свой ред биват смалявани, увеличавани, подрязвани, ретуширани, поправяни, прецеж-дани. Те остаряват, бидейки измъчвани от обичайните болести на пред-метите, направени от хартия. Те биват изгубени или стават ценни, купу-вани и продавани; те биват репродуцирани. Фотографиите, които опако-ват света, изглежда насърчават опаковането. Те биват залепяни в албуми, закрепвани с кабърчета по стени, печатани във вестници, събирани в книги. Полицаите ги подреждат по азбучен ред; музеите ги излагат.

* * *

Фотографиите предоставят свидетелства. Нещо, за което сме чули, но в което се съмняваме, става „доказано“ когато ни покажат негова фо-тография. В една версия на полезността, камерата обвинява в престъп-ление. Започвайки с използването им от парижката полиция в смърто-носното издирване на комунари през юни 1871, фотографиите са се пре-върнали в полезен инструмент на модерните държави в наблюдаването и контрола над техните все по-мобилни населения. В друга версия на полезността, записът на фотоапарата минава за неоспоримо доказател-ство, че определено нещо се е случило. Образът може и да изкривява, но винаги е налице презумпцията, че нещо „като“ изображението на фото-графията съществува, или е съществувало.

Каквито и да са ограниченията (чрез аматьорство) или претенциите (чрез артистичност) на индивидуалния фотограф, една фотография винаги изглежда така, сякаш притежава едно по-невинно, а следователно и по-акуратно, отношение към видимата реалност от останалите подражателни обекти. Виртуози на благородния образ като Пол Странд¹ и Едуард Стайхен², композиращи мощни, незабравими фотографии десетилетие след десетилетие, все пак желаят преди всичко да покажат нещо „там си“, също като притежателя на Полароид, за когото фотографиите са една удобна, бърза форма на записване на бележки, или любителя с Брауни³, който прави снимки като сувенири от ежедневието.

Въпреки презумпцията за правдивост, която придава на всички фотографии авторитет, правейки ги интересни и изкусителни, работата, която фотографите извършват, също е част от обикновено сенчестата търговия между изкуството и истината. Дори и когато фотографите наистина служат на реалността, те все пак биват преследвани от безмълвните императиви на вкуса и добросъвестността. Безкрайно надарените членове на фотографския проект на Администрацията по фермерската безопасност от късните 1930 години (сред тях Уокър Еванс, Доротеа Ланж, Бен Шан, Ръсел Лий) са правили десетки фронтални фотографии на своите обекти-надничари, докато се почувстват уверени, че са заснели на филм точно желания от тях изглед – точното изражение на лицето на обекта, подкрепящ техните собствени представи за бедност, отчаяние, експлоатация, достойнство, светлина, структура и пространство.

С определянето на това как трябва да изглежда една снимка, с отдаването на предпочитание на една експонация пред друга, на обекта винаги се налагат стандарти. И макар действително да има един смисъл, в който камерата наистина улавя реалността, а не просто я интерпретира, фотографиите са също толкова интерпретация на света, колкото и всяко друго произведение на изкуството. Случаите, в които правенето на снимки е сравнително безкритично, безразборно или самообезличаващо се, не намаляват дидактизма на цялото начинание. Именно тази пасивност – и разпространеност – на фотографския запис, е „посланието“ на фотографията, нейната агресия.

1 Пол Странд (1890–1976): американски фотограф. (Бел. пр.)

2 Едуард Стайхен (1879–1973): американски фотограф, родом от Люксембург. (Бел. пр.)

3 Брауни: вид Кодак-камера. (Бел. пр.)

Образите, които идеализират (като по-голямата част от фотографията в модата и животинския свят) са не по-малко агресивни от нещата, които превръщат в добродетел самата простота (снимки на класове, натюрморти от по-безцветен вид и лични фотографии за документи). Налице е една агресия във всяко използване на камерата. Това е също толкова очевидно в 1840-те, в онзи кратък период, който Валтер Бенямин счита за най-великия във фотографията, кратките десет години, предшествващи нейната „индустриализация“, както и в последващите десетилетия, в които технологиите направиха възможно все по-широкото разпространение на онзи манталитет, който разглежда света като набор от потенциални фотографии. Дори за тези майстори от първото десетилетие – Дейвид Октавиус Хил и Джулия Маргарет Камерон, Юго и Надар – които използваха камерата като средство за получаване на художествени образи, смисълът на правенето на фотографии беше едно огромно отклонение от целите на художниците. От самото начало фотографията предполага улавянето на възможно най-голям брой обекти. Рисуването никога не е имало един толкова имперски обхват. Последващата „индустриализация“ на технологията само продължава едно обещание, присъщо на фотографията от самото начало: да демократизира всички преживявания, превръщайки ги в образи.

„Индустриализацията“ на фотографията, която Бенямин осъжда в есето си от 1931 е далеч по-напреднала днес, четиридесет години по-късно, отколкото той би могъл да си представи. Онази епоха, в която правенето на фотографии е изисквало едно тежко и скъпо съоръжение – играчката на интелегентните, богатите и обсебените – наистина изглежда много отдалечена от ерата на лъскавите джобни камери, които всеки може да използва. Първите камери, произведени във Франция и Англия през 1830-те, са били използвани единствено от изобретатели и страстни любители. И тъй като тогава не е имало професионални фотографи, то не е могло да има и аматьори. В това първо десетилетие от правенето на фотографии не е имало никаква ясна социална полза; то е било една безкористна, тоест артистична дейност, без все още да е станало изкуство. Обратно на онова, което твърди Бенямин, фотографията се е превърнала в изкуство едва с „индустриализацията“ си. По същия начин, по който „индустриализацията“ придава социална полза на действията на фотографа, така и реакцията към тези начини на ползване поражда са-

мочувствието и вкуса за стилистични експерименти във фотографията като изкуство.

* * *

В наше време фотографията е станала почти толкова широко разпространена колкото сексът и танцуването – което означава, че като всяка друга масова форма на изкуство, тя бива практикувана от повечето хора не като изкуство. За мнозина това е един социален ритуал, защита срещу страха и инструмент на властта. Запаметяването на постиженията на хора, считани за членове на семейства (както и други групи) е най-ранната популярна употреба на фотографията. В продължение на поне един век сватбената фотография е била също толкова част от церемонията, колкото и предписаните вербални формули. Камерите са част от семейния живот. Според едно социологическо изследване направено във Франция, повечето домакинства притежават фотоапарати, но за едно семейство с деца е два пъти по-вероятно да притежава фотокамера, отколкото за домакинство, в което няма деца. Да не се правят снимки на децата, особено когато те са малки, е знак за родителско безразличие, също както да не се появиш за снимките от абитуриентския бал е израз на юношески бунт.

Чрез фотографията всяко семейство конструира портрет на самото себе си – един набор от образи, който свидетелства за неговата обвързаност. Почти няма значение какви дейности биват фотографирани, щом само фотографията биват правени и ценени високо. Фотографията се превръща в обред на семейния живот точно когато, в индустриализираните страни от Европа и Америка, самата институция на семейството започва да бъде подлагана на радикална хирургия. Докато онази клаустрофобична единица, нуклеарното семейство, започна да бъде изрязвана от много по-голямото традиционно семейство, фотографията се появява, за да подсили символично застрашения семеен живот. Онези призрачни следи, фотографията, представят символичното присъствие на разпилените роднини. Един семеен албум обикновено е „за“ по-голямото семейство – и често е всичко, което е останало от него.

Така както фотографията дават на хората едно въображаемо усещане за притежание на едно минало, което е нереално, те им помагат и да завладеят едно пространство, в което те се чувстват несигурни. По този

начин фотографията е свързана с една от най-влиятелните от всички модерни дейности: туризмът. Изглежда доста неестествено да се пътува за удоволствие, без човек да вземе със себе си камера. За омаяния и донякъде неуверен отпускар фотографията предлага едно безспорно доказателство за това, че пътуването е било извършено, че удоволствието е било преживяно. Фотографиите документират една консумация, проведена извън погледа на семейство, приятели, съседи. Зависимостта от камерата като приспособление, което прави преживяното реално, не отслабва когато хората пътуват повече. Правенето на фотографии запълва една и съща нужда както при опитните пътешественици, събиращи снимки-трофеи от пътуването с лодка по Белия Нил¹ или от четиринадесетте си дни в Китай, така и при отпускарите, правещи снимки на Айфеловата кула.

Бидейки начин за потвърждаване на преживяното, правенето на фотографии е същевременно и начин за отричането му – чрез превръщане на преживяното в образ, в сувенир. Пътуването се превръща в стратегия за трупане на фотографии, самата дейност на фотографирането е успокояваща. Повечето туристи се чувстват принудени да поставят камерата между себе си и всяко забележително нещо, с което се срещнат. По липса на други възможности за реакция, те правят снимка. Това придава образ на преживяното: спри, направи снимка и продължи по-нататък. Този метод е особено привлекателен за хора, осакатени от безжалостна работна етика – германци, японци и американци. По този начин те имат да вършат нещо, което изглежда като приятелска имитация на работа: те могат да правят снимки.

Хората, ограбени от миналото си, изглежда са най-ревностните автори на снимки, у дома и в чужбина. Всеки, който живее в индустриализирано общество, е изгубил до някаква степен миналото си, но в някои страни, като Съединените Щати и Япония, скъсването с миналото е особено травматично. Точно в наши дни пословичният американски турист от петдесетте и шестдесетте, богат на долари и на посредствено самодоволство, бива заменен от японския турист, освободен наскоро от своя островен затвор чрез чудото на надценената йена, обикновено въоръжен с две камери, по една на всеки хълбок.

1 Речна област, обхващаща около 3700 км., започваща в езерото Виктория и завършваща със самия Бял Нил, една от двете главни реки, съставлящи Нил. Другият основен приток е Синият Нил. (Бел. пр.)

На една реклама, заемаща цяла страница, която в момента върви по множество европейски ежеседмичници, се вижда малка група хора, плътно притиснати едни до други и зяпащи откъм фотографията, като всички освен един изглеждат слисани, развълнувани, разстроени. Онзи с различното изражение държи пред очите си камера; той изглежда самоуверен, почти усмихващ се. И докато другите са просто пасивни, очевидно разтревожени наблюдатели, притежаването на камера е превърнало един от тях в нещо активно, във воайор. Само той се е справил със ситуацията.

Какво гледат тези хора? Ние не знаем. Пък и няма значение. Това е някакво Събитие: нещо, което си заслужава да бъде видяно – а следователно и да бъде фотографирано. Текстът на рекламата, бели букви, появяващи се като от телетайпна машина на тъмния фон от долната трета на снимката, се състои от само шест думи: „... Прага ... Удсток ... Виетнам ... Сапоро ... Лондондери ... ЛАЙКА.“ Съкрушените надежди, младежките буйства, колониалните войни и зимните спортове – всички те са приравнени от камерата.

Част от ужаса на такива скорошни попадения на фотожурналистиката като образите на будистки монаси, посягащи към тубата с бензин, или пакистански затворник, лежащ по гръб малко преди да бъде набучен на кол, идва от осъзнаването на това колко приемливо е станало, в ситуации, в които фотографът може да направи избор между фотография и живот, да се избере фотографията. Човекът, който се намесва, не може да записва; човекът, който записва, не може да се намеси. Вездешното присъствие на камерите подсказва убедително, че времето се състои от интересни събития – събития, които си струва да бъдат фотографирани. Това от своя страна улеснява усещането, че всяко събитие, щом само веднъж е започнало, и какъвто и да е моралният му характер, трябва да бъде оставено да се развие докрай – така че на света да може да се предостави нещо друго, една фотография. След като събитието е свършило, снимката ще продължи да съществува. По този начин на събитието се придава един вид безсмъртие (и важност), които то инак никога не би получило. Докато там някъде реални хора убиват себе си или други хора, фотографът стои зад камерата, създавайки дребен елемент от един друг свят: светът на образите, който се кани да надживее всички ни.

Докато камерата е станция за наблюдение, актът на фотографиране-то е нещо повече от пасивно наблюдение. Правенето на снимки, както и сексуалният воайоризъм, е един начин за премълчано – а много често и открито – насърчаване да се продължава нещото, което се случва. Да се направи снимка означава да се покаже интерес към нещата такива, каквито те са, към непромяна на статуквото (поне за времето, което се иска, за да се направи една добра фотография); то е израз на съучастничество с всичко, което прави обекта на фотографията интересен, заслужаващ фотографиране – включително, когато това е интересното, болката или нещастията на някой друг човек.

* * *

„Винаги съм мислила за фотографията като за вършене на нещо непослушно – това беше онова, което най-много обичах в нея“, писа Дайан Арбъс, „и когато го направих за пръв път, се чувствах много перверзна“. Да бъдеш професионален фотограф може да бъде възприемано като нещо непослушно, за да използваме поп-думата на Арбъс – ако фотографът търси теми, които се считат за непослушни, табу, маргинални. Но непослушните теми са по-трудни за намиране в наши дни. И какво е перверзното в правенето на снимки? Професионалните фотографи сигурно често имат сексуални фантазии когато са зад камерата. Може би перверзията се крие във факта, че тези фантазии са както правдоподобни, така и неприлични.

Във *Фотоувеличение* (1967) Антониони кара модния фотограф, изпълняван от Дейвид Хемингс, конвулсивно да се гърчи над тялото на Верушка, докато камерата му щрака. Неприличията, действително. Всъщност използването на камера не е особено добър начин да се възбужда някой сексуално. Между фотографа и обекта му трябва да има дистанция. Камерата не изнасилва, нито дори притежава, макар че тя може да предполага, да се натрапва, да преминава граници, да изкривява, експлоатира и, в най-далечното протежение на метафората, да убива – все дейности, за разлика от сексуалното подтикване и подбуждане, които могат да бъдат изпълнявани от разстояние, при това с известна отчужденост.

Има и една много по-перверзна сексуална фантазия, в изключителния филм на Майкъл Пауъл *Peeping Tom* (1958), в която става дума не за някакъв воайор, а за фотограф-убиец, който убива жени докато ги фотографира, с оръжие, скрито в камерата му. Той промива филмите и ги прожектира нощно време за собствено удоволствие. Той нито веднъж не

докосва обектите си. Той не желае телата им; онова, което желае, са фотографираните образи, особено онези, които показват как те преживяват собствената си смърт. Филмът предполага връзки между импотентността и агресията, между професионалното „гледане“ и жестокостта, които сочат към централната фантазия, свързана с камерата. Камерата като фалус е в най-добрия случай един не особено убедителен вариант на неизбежната метафора, която всеки използва несъзнателно. Колкото и смъртно да е нашето осъзнаване на тази метафора, тя бива назовавана без каквото и да било изящество всеки път, когато говорим за „зареждане“ и „насочване/нацелване“ на една камера или за „снемане“¹, на филм.

Старомодната камера беше нещо по-неудобно и по-трудно за презареждане от армейски мускет. Модерната камера се опитва да бъде нещо като лъчева пушка. В една реклама четем:

Яшика Електро-35 GT е камерата от космическата ера, която вашето семейство ще заобича. Правете красиви снимки през деня и през нощта. Автоматично. Без каквито и да било глупости. Просто насочете, фокусирайте и снимайте. Компютърният мозък и електронната бленда на GT ще извършат останалото.

Подобно на автомобил, една камера бива продавана като нападателно оръжие – автоматизирано колкото е възможно повече, готово за отскок. Популярният вкус очаква една лесна, невидима технология. Производителите уверяват клиентите си, че правенето на снимки не изисква никакво умение, че машината знае всичко и реагира на най-лекия подтик от страна на волята. Всичко е толкова просто колкото завъртане на автомобилен ключ или натискане на спусък.

Подобно на оръжията и автомобилите, камерите са машини на фантазията, чиято употреба е пристрастяваща. Но, противно на реториката на обикновения език и рекламата, те не са толкова смъртоносни колкото тях. За колите, които биват рекламирани като оръжия, в хиперболата има поне толкова истина: с изключение на военно време, колите убиват повече хора от оръжията. Камерата не убива, така че всичко това изглежда като блъф – подобно на фантазиите на мъж, представящ си, че има пушка, нож или инструмент между краката си. И все пак в акта на снемането на една фотография има нещо хищническо. Да се фотографира хора означава те да бъдат смуцавани, чрез виждането им по начин,

1 На английски език – shooting (стреляне, изстрелване), тоест метафората е доста по-директна там. (Бел. пр.)

по който те никога не са виждали самите себе си, чрез притежаването на познание за тях, което те никога не могат да имат. Да се фотографира означава да се превърнат хората в обекти, които могат да бъдат символично притежавани. Да се фотографира някого е сублимирано убийство, по същия начин, по който камерата е сублимация на оръжие. Правенето на снимки е меко убийство, подходящо за едно тъжно, изплашено време.

* * *

Може би хората ще се научат да отреагират повече агресии чрез камери и по-малко – с оръжия, като цената за това е един все повече задушаван от образи свят. Една от ситуациите, при които хората преминават от куршуми към филм, са фотографските сафарита, които днес заместват реалните сафарита в източна Африка. Ловците имат Хейзблейти вместо Уинчестъри; вместо да гледат през телескопичен окуляр, за да насочат оръжие, те гледат през визьор. В Лондон от края на миналия век, Самюъл Бътлър¹ се оплакваше, че „тук има по един фотограф във всеки храст, действащ като страховит лъв, търсещ кого да разкъса.“ Фотографът в наши дни напада реални зверове, обкръжени и станали прекалено редки, за да бъдат убивани.

Оръжията са се превърнали в камери в тази уникална комедия, екологическото сафари, защото природата е престанала да бъде онова, което винаги е била – онова, срещу което хората са се нуждаели от закрила. Днес природата – разкрита като патетична, застрашена, смъртна – трябва да бъде защищавана от хората. Когато се страхуваме, ние стреляме. Но когато се чувстваме обхванати от носталгия, ние правим снимки.

Настоящото ни е носталгично и то вероятно ще си остане такова за известно време. Фотографията е едно елегично изкуство, едно изкуство на здрача. Няма тема, която един фотограф би могъл да опита и която да не би могла да бъде докосната с патос. Всички фотографии са *memoria mori*. Да заснемеш фотография означава да участваш в смъртността на някоя друга личност (или нещо), в тяхната уязвимост, тяхната променливост. Именно чрез изрязването и замразяването на този момент, всички фотографии свидетелстват за неуморното чезнене на времето.

Камерите започват да дублират света във време, в което човешкият ландшафт започва да развива шеметна скорост на развитие. Точно когато най-големият брой форми на живот биват унищожавани в течение

1 Самюъл Бътлър (1835–1902): английски романист, есеист и критик. (Бел. пр.)

на най-краткия обхват от време, бива изобретено едно приспособление, чието предназначение е да записва изчезващото. Изящният Париж на Атже¹ и Брасай² е почти изчезнал. Подобно на мъртвите роднини и приятели, запазени в семейния албум, чието присъствие във фотографии премахва част от ужаса и вината за тяхното изчезване, така и фотографиите на околности, които вече са премахнати, или на обезобразени селски области, подхранват нашето присвоително отношение към миналото.

Една фотография е както псевдо-присъствие, така и признак на отсъствие. Също като огън в камина, фотографиите – особено онези на хора, далечни ландшафти и градове, на изчезналото минало – са неща, които подбуждат към мечтателност. Усещането за недостижимост, което може да бъде поставено в ход от фотографиите, подхранва директно еротичните чувства на ония, за които желанието се засилва от разстоянието. Фотографията на любимия в чантичката на една жена, плакатът на някоя рок-звезда над леглото на юношата, снимките на децата на шофьора на такси, закрепени над арматурното табло – всички такива талисманови използвания на фотографиите изразяват едно усещане, което е едновременно сантиментално и мълчаливо-магическо, те са опити за контакт с една друга реалност.

* * *

Фотографиите могат да бъдат помощници на желанието по най-директния, утилитарен начин – например когато някой държи снимки на анонимни архетипи на желанието като средство за подпомагане на мастурбация. Ситуацията е по-сложна когато фотографиите биват използвани за стимулиране на моралния импулс. Желанието няма история. То е съставено от архетипи и в този смисъл е абстрактно. Но моралните чувства са вплетени в историята, чиито участници са винаги конкретни, чиито ситуации са винаги специфични. По такъв начин, при използването на фотографии за пробуждане на желание и за пробуждане на съвест важат почти противоположни правила. Образите, които мобилизират съвестта са винаги специфични за една дадена историческа ситуация. Колкото по-обща са те, толкова по-малка е вероятността да бъдат ефективни.

1 Йожен Атже (1857–1927): френски фотограф, известен с фотографии, документиращи архитектурата и уличната атмосфера на Париж. (Бел. пр.)

2 Брасай (псевдоним на Гюла Халаш, 1899–1984): унгарски фотограф, скулптор и кинорежисьор, станал известен във Франция. (Бел. пр.)

Една фотография, която носи новини за някаква неочаквана зона на страданието не може да окаже влияние върху общественото мнение, освен ако за това е налице някакъв подходящ контекст на чувства и отношения. Фотографиите на ужасите от бойните полета, които Матю Брейди¹ направи, не накараха хората да изпитват по-силно желание да продължават войната. Но фотографиите на скелетоподобни затворници от Андерсънвил разпалиха общественото мнение на Севера – против Юга. (Ефектът на фотографиите от Андерсънвил сигурно се е дължал и на самата новост, по онова време, на разглеждането на фотографии). Политическото осъзнаване, до което много американци достигнаха през 1960-те им позволяваше, гледайки снимките, които Доротеа Ланж² беше направила на нисей³, изпращани в лагери по Западното крайбрежие през 1942, да разпознаят темата като точно това, което тя беше – престъпление, извършено от правителството против голяма група от американските граждани. Много малко хора през 1940-те биха имали една толкова еднозначна реакция; основата за такова съждение просто не е съществувала по онова време. Фотографиите не могат да създадат една морална позиция, но те могат да я засилят, ако тя съществува – както и да подпомогнат изграждането на една, която тепърва се поражда.

Може би фотографиите се запомнят по-лесно от подвижните образи – защото те са един точен отрязък от време. Телевизията е поток от избрани образи, всеки от които отменя своя предшественик. Една фотография е „привилегирован момент“, превърнат в тънък обект, който човек може да запази и да го гледа отново и отново. Фотографии като онези, заснети през 1971 и поставени на заглавните страници на повечето вестници по света – едно голо момиченце, бягащо към камерата по някакво виетнамско шосе, след като току-що е било ранено от американски напад, с разперени ръце, крещейки от болка – бяха от голямо значение при мобилизацията на антивоенните чувства тук от 1967 на-

-
- 1 Матю Брейди (1822–1896): американски фотограф, известен с фотографиите си от времето на Гражданската война в САЩ (1861–1865). (Бел. пр.)
 - 2 Доротеа Ланж (1895–1965): американска фотографка, известна най-вече с работите си от времето на Голямата депресия и Втората световна война. (Бел. пр.)
 - 3 Нисей: названието на японските американци от първо поколение, които биват изпратени в лагери по време на Втората световна война. По-късно този акт бива единодушно осъден и понастоящем се разглежда като едно от големите престъпления в американската история. (Бел. пр.)

татък. И всяка от тях беше много по-запомняща се от стотици часове на показвани по телевизията варварщини.

Човек иска да вярва, че американската общественост не би била толкова единомдушна в приемането на Корейската война, ако би била изправена пред фотографски свидетелства за опустошението на Корея – една екологическа и човешка катастрофа, която в определени отношения е дори по-дълбока от онази, причинена на вьетнамците едно десетилетие по-късно. Но това предположение е тривиално. Публиката не видя такива фотографии, защото за тях нямаше идеологическо пространство. Американците получиха достъп до фотографии от страданията на вьетнамците, защото журналистите се чувстваха подкрепяни в усилията си да направят тези фотографии, след като някои хора бяха предефинирали събитията като дивашка колониална война. Корейската война беше разбрана по друг начин – като още една битка на Свободния свят против Съветския Съюз и Китай – и, имайки пред вид тази характеристика, фотографиите на ужасите, причинявани от неограничената огнева мощ биха били без значение. Дори и ако едно събитие е дефинирано като нещо, заслужаващо фотографирание, то все пак идеологията (в най-широкия смисъл на думата) си остава онази, която ни казва какво точно конституира едно събитие. Никога фотографските свидетелства не са ония, които могат да конструират – по-точно казано, да изобретят – събитията. Без една определена политика, фотографиите от касапницата на историята не могат да бъдат идентифицирани като такива.

* * *

Силата на чувството, включително и моралното възмущение, което хората могат да изпитват в отговор на фотографии на потиснатите, експлоатираните, гладуващите и бомбардираните с напалм, също зависи и от степента, до която тези фотографии са им вече познати. Снимките на биафранци¹, умиращи от глад през 1960-те, оказваха по-слабо въздействие от фотографиите на гладуващи в Индия, които Вернер Бишоф² беше направил през 1950-те години, защото тези образи бяха станали банални. Днешните фотографии, представящи туарегски семейства, умира-

1 Жители на Биафра – област в южна Нигерия, обявила се за независима от 1967 до 1970. (Бел.пр.)

2 Вернер Бишоф (1916–1954): швейцарски фотограф, известен с документацията на следвоенното разрушение в Европа. (Бел.пр.)

щи от глад в Южна Сахара, сигурно изглеждат за мнозина като непоносимо повторение на едно до болка познато изложение на ужаса.

Фотографиите ни шокират само дотолкова, доколкото ни показват нещо ново. За нещастие, летвата продължава да се покачва – отчасти и поради самото разпространение на подобни изображения на ужас. Първата среща с фотографския инвентар на пределния ужас е един вид откровение, може би единственото откровение, което се предоставя на хората в наше време, едно отрицателно Богоявление. За мен това бях серия фотографии от Берген-Белзен и Дахау, които открих случайно в една книжарница в Санта Моника през юли 1945. Нищо, което бях виждала дотогава – на фотографии или в реалния живот – не ме е срязвало така остро, дълбоко, моментално. И през цялото време оттогава насам ми се струва възможно да мисля живота си като разделен на две части: преди да бях видяла онези фотографии (бях на дванадесет) и след това. Животът ми беше променен от тях, но едва няколко години по-късно аз разбрах за какво са се отнасяли те. Какво добро беше сторило разглеждането им? Това бяха просто фотографии от едно събитие, за което не бях чувала почти нищо и което не можех да променя по никакъв начин; те представяха страдание, което едва можех да си представя и което не можех да облекча. Когато видях тези фотографии, нещо в мен се пречупи. Някаква граница беше достигната, не само онази на ужаса; аз се чувствах непоправимо наскърбена, наранена, но част от чувствата ми започнаха да се стягат; нещо умря; нещо все още продължава да плаче.

Да страдаш е едно, а друго е да се живее с фотографските изображения на страданието – нещо, което не засилва непременно съвестта и способността да се изпитва състрадание. Това може и да ги поквари. Щом само веднъж е видял такива образи, човек вече е поел надолу по пътя на гледането – все повече и повече. Образите приковават на мястото. Образите естетизират. Едно събитие, опознато чрез фотографии със сигурност става по-реално отколкото би било, ако човек никога не би ги видял – помислете за Виетнамската война. Но след продължителното излагане на образи, то става и по-малко реално.

За злото важи същия закон, който важи и за порнографията. Шокът на видените ужаси се износва с повтарянето на разглежданията, по същия начин, по който изненадата и объркването, които човек изпитва при първото гледане на порнографски филм, се износват след като той е видял няколко повече. Чувството за табу, което ни изпълва с възмущение

ние и скръб, не е много по-силно от другото чувство за табу, което определя нашата дефиниция за това какво е непристойно. А и двете те бяха подложени на тежки изпитания през последните години. Огромният фотографски каталог на мизерията и несправедливостта по света е дал на всеки от нас известна осведоменост за жестокостта, правейки ужасът да изглежда по-нормален – правейки го да ни се струва познат, отдалечен („но това е само фотография“), неизбежен. По времето на първите фотографии от нацистките лагери, в тези образи нямаше нищо банално. След повече от тридесет години ние може би достигахме една точка на пресищане. През тези последни десетилетия „ангажираната“ фотография е направила поне също толкова много, за да приглуши съвестта, колкото и за да я пробуди.

Етическото съдържание на фотографиите е крехко. С изключение на определени фотографии, като лагерите и Виетнам, повечето от тях не задържат емоционалния си заряд. Една фотография от 1900, която е била трогателна по онова време поради темата си, днес по-вероятно ще ни затрогне по-скоро с това, че е фотография, направена през 1900 г. Особените качества и намерения на фотографиите обикновено биват погълнати от обобщения патос на отминалото време. Естетическата дистанция изглежда е вградена в самото преживяване на разглеждането на фотографии, ако не директно, то поне с отминаването на времето. В края на краищата времето поставя повечето фотографии, дори и аматорските, на нивото на изкуството.

* * *

„Индустриализацията“ на фотографията позволи нейното бързо абсорбиране в рационалните – тоест бюрократични – начини на управление на обществото. Преставайки да бъдат образи-игралки, фотографиите се превърнаха в част от околната среда – пробен камък и потвърждение на онзи редуктивен подход към реалността, който се нарича „реалистичен“. Те бяха включени в списъците на важните институции за контрол, по-специално на семейството и полицията, като символични обекти и частици информация. По такъв начин в бюрократичното каталогизиране на света множество важни документи не са валидни, освен ако към тях не е прикрепен фотографски белег от лицето на гражданина.

„Реалистичният“ възглед за света, съвместим с бюрокрацията, предефинира познанието – като техники и информация. Фотографиите са

ценни, защото те дават информация. Те казват на човек какво е налице: те съставят един инвентар. Всъщност, освен за полицаите, романистите и историците, дори и тяхната стойност като информация е тривиална. Информацията, която фотографиите могат да дадат, започва да изглежда по-важна, отколкото всъщност е – в онзи момент от културната история, при който започва да се смята, че всеки има право на нещо, наречено „новини“. На фотографиите се гледаше като на начин да се даде информация на хора, които не четат особено лесно. *Daily News* все още нарича себе си „Нюйоркският картинен вестник“ – неговата претенция за популистка идентичност. От другата страна на скалата, *Le Monde*, един вестник, предназначен за опитни, добре информирани читатели, не съдържа никакви фотографии. Презумпцията е, че за такива читатели една фотография би могла единствено да илюстрира анализа, съдържащ се в статията.

Едно ново усещане за идеята за „информация“ се конструира около фотографския образ. Фотографията е тънък отрязък от пространство и време. В един свят, управляван от фотографски изображения, всички граници („рамки“) изглеждат произволни. Всяко нещо може да бъде разграничено от всяко друго. Всичко, което е необходимо, е да се рамкира обекта по различен начин. Чрез фотографиите светът се превръща в серия от несвързани едни с други, свободно стоящи частици; а историята, миналото и настоящето – набор от анекдоти и *faits divers*¹. Това прави реалността атомна, „управляема“ и непрозрачна. Това е възглед за света, който отхвърля взаимозависимостта. Окончателната мъдрост на фотографското изображение е да се каже: „Ето я повърхността. Сега помисли – или по-скоро почувствай, предусети – какво стои отвъд нея, каква би трябвало да е реалността, ако тя изглежда по този начин.“ Говорейки стриктно, в една фотография никога няма разбиране, а само една покана към фантазиране и спекулация.

* * *

Фотографията предполага, че ние знаем нещо за света, ако го приемаме по начина, по който камерата го записва. Но това е противоположността на разбирането, един подход, който започва от неприемането на света такъв, какъвто той изглежда. Всяка възможност за разбиране се корени в способността да се каже не. Говорейки стриктно, съмнително

1 Новинарска единица, „разни“. (Бел. пр.)

е дали една фотография може да ни помогне да разберем каквото и да било. Простият факт на „пресъздаването“ на една реалност не ни казва особено много за самата нея. Една фотография за фабриката Круп, както казва Брехт, ни казва само малко за тази институция. „Реалността“ на света е не в неговите образи, а във функциите му. Функционирането се случва в течение на определено време и трябва да бъде обяснено с време. Само онова, което разказва, може да ни накара да разбираме.

Границата на фотографското познание е, че докато то може да пробуди съвестта, самото то никога не може да бъде етическо или политическо познание. Само по себе си, познанието, придобито чрез фотографии винаги ще бъде някакъв вид сантиментализъм – независимо от това дали циничен или хуманистки. То винаги ще бъде познание на изгодна цена – едно подобие на познание, подобие на присвояване, подобие на изнасилване, подобие на мъдрост. Фотографиите имат силно въздействие върху нашата етическа чувствителност, карайки ни да чувстваме, че светът е по-наличен, отколкото всъщност е. Снабдявайки този и без това претъпкан свят с един свят-двойник, съставен от образи, фотографията фино обезценява света и подкопава нашата възможност да му откликнем по свеж начин.

Заниманието с фотографии е естетически консумеризъм, към който всички ние, понаятно, сме пристрастени. Сега ние сме наркомани на образите. Това е една възхитителна форма на умствено замърсяване. Мъчителните копнежи за красота, за слагане край на опипването под повърхността, за изкупление и прославяне тялото на света – всички тези добри чувства са изразени в удоволствията, които получаваме от фотографиите. Но други, по-съмнителни копнежи, също получават израз. [1973]

Източник

Сюзън Зонтаг (1933–2004) е американска литературна критичка, романистка, кинематографистка и политическа активистка.

Коментари (2)

- 18-10-2009 | **Златко**

Да се превежда Сюзън Зонтаг е като да се яде непрекъснато чер хайвер: в един момент човек просто не може повече, трябва да направи пауза или главата му ще се пръсне като зряла диня под напрежението на тази толкова концентрирана, почти непосилна за следване мисъл. Единственото, за което съм благодарен в случая е, че преводаческата роля ме заставя да прочета текстовете ѝ с пълна концентрация отначало до край – нещо, което иначе едва ли бих успял да направя.

- 21-05-2011 | **Златко Ангелов** – Вдъхновението

Източникът на вдъхновение за всеки текст не е без значение за качеството и дълбочината му. Интересен факт е, че Сюзан Зонтаг е била голямата любов на известната американска фотографка Ани Лейбовиц. Децата, които Лейбовиц е заченала ин витро (първото износено от нея, второто от сурогатна майка) са легално деца на двойката Зонтаг-Лейбовиц. Има прекрасни фотографии на Зонтаг в комеморативния албум на Лейбовиц „Животът на един фотограф 1990-2005“ (Leibovitz, A. *A Photographer's Life 1990-2005*. Random House, New York 2006). Във въведението към албума, събран от авторката скоро след смъртта на Зонтаг, Лейбовиц споделя своята скръб от загубата на любовта на своя живот (виж превода на български в сп. *Съвременник*, бр. 1/2010. стр. 261-263)

Ноември 2009

Вече не съм толкова луд

Автор: Филип Рот

Интервюто води Мартин Шолц.

Господин Рот, вие още никога не сте били на Франкфуртския панаир на книгата. Защо всъщност?

Защото не обичам такива огромни стълпотворения. На няколко пъти съм кацал във Франкфурт по време на междинни полети. По-близо от това никога не съм стигал до Германия.

Избягвахте ли я?

Не, така се получи случайно.

Преди Франкфуртския панаир се стигна до скандал, когато по настояване на Пекин организаторите отмениха поканите на двама критични към режима китайски писатели, които трябваше да участват в една от дискусиите. Предизвика ли това вълнение и в Ню Йорк?

Не. За пръв път го чувам от вас.

Какво минава през ума ви когато чувате, че един интернационален форум за интелектуалци и писатели доброволно се отказва от свободата на мнението?

Че това не е нищо добро. Не трябва да се държим така с писателите, още по-малко пък когато става дума за един панаир на книгата.

Случаят изнесе на преден план в Германия въпроса за смелостта и страхливостта на интелектуалците. Университетското издателство в Йейл също даде повод за възмущение когато отказа да публикува като илюстрации в една книга онези датски карикатури за Мохамед. От страх да не провокира ислямския свят.

Този пример не ме настройва особено оптимистично, що се отнася до свободата на изкуството и литературата в наши дни. От друга страна: издателството се страхува от екстремистки насилници. Може би с право. Хората от издателствата се страхуват за живота си, за живота на хората, които обичат. Не мога да си позволя да им предписвам никакви

правила за поведение. Ситуацията е сложна. Само че кой би могъл да си желае такава цензура? Салман Рушди беше казал веднъж: „Без *правото* да се обижда, по принцип вече не съществува и свобода на мненията.“ В това съм напълно съгласен с него. Само че няма да започна да твърдя, по една погрешна логика, че без обида изобщо не съществува свобода на мнението.

Познавате ли китайската литература?

Ни най-малко. Чувал съм за този китайски колега, който преди години е получил Нобелова награда и живее в изгнание във Франция, не мога да си спомня името му. Как се казва той?

Имате пред вид Гао Синдзиен?

Да. Струва ми се, че той изобщо не е публикуван в САЩ. Във всеки случай аз не съм го чел. Но самият аз съм публикуван в Китай отскоро. Публикували са там няколко от моите книги: *Човешкото петно*, *Американски пасторал*, *Умиращото животно*. Но не и *Моят мъж, комунистът* – това заглавие няма смисъл на китайски език (сmee се).

Нека поговорим за американска политика: преди няколко години леви хора на изкуството в Америка сравниха Буш с Хитлер. В тези дни пък консервативните гласове обявяват Обама за Хитлер, защото се опитва да прокара реформа на здравната система, от която ще спечелят всички американци. Защо вашите съотечественици посягат толкова лесно към кривака „Хитлер“ когато критикуват президента си?

Най-новите примери ме шокират по-малко от вас. Защото сравненията на Обама с Хитлер идват съвсем отдалечено, от крайните. Тези хора не са известни точно с разумността си. Повечето от тях даже не знаят кой всъщност е бил този Хитлер. Да се нарече някой Хитлер все още е възможно най-страшната обида в тази страна. Защо десните реагират сега толкова истерично? Защото са си истерични по природа. Те се нахвърлят истерично върху всеки законопроект, идещ от Обама. При реформата на здравеопазването се страхуват, че държавата ще им предписва в бъдеще от каква застраховка се нуждаят. А това е жалко, просто защото не е истина.

Сериозни политически коментатори като Марвин Калб междувременно вярват, че ескалиращият спор около здравната реформа още отсега е навредил тежко на президентството на Обама – толкова тежко, че той почти не може да си представи един втори мандат.

Това е безсмислица. Обама е както и преди невероятно динамичен, пълен с енергия. Ние американците не сме свикнали с това. Неговият предшественик изобщо не се показваше пред обществеността, във всеки случай човек не можеше да го види почти никога. Той почти не говореше с пресата, криеха го някъде. Обама, напротив, обича да показва присъствие. Той с удоволствие се показва пред обществеността, разговаря с хората, които са го избрали. Аз съм сигурен, че той ще успее да прокара някаква форма на здравна реформа. Това няма да бъде големият успех, от който той се нуждае. Но пък то и не означава, че през следващите три години той ще трябва да се бори единствено с този проблем само защото десните създават в момента впечатление, че не съществува друга тема. Да се предполага нещо такова е наистина откачено.

Защо не пишете срещу тази истерия – например в Ню Йорк Таймс?

Защото моето мнение по този въпрос не интересува никого. На нас писателите тук в Америка не се придава особено значение.

Колегата ви Джон Ървинг се оплака веднъж пред нас, че американските писатели, които се изказват по политически въпроси в родината си, биват разкъсвани от медиите. За интелигентните хора в Америка било препоръчително да не се представят като чак толкова интелигентни.

Джон е казал това?

Да, каза го.

Ами, Джон е прав.

Можете ли да ни обясните защо вашият бранш се цени толкова малко в САЩ?

Когато в останалия свят или в САЩ кипят политически дебати, медиите тук в страната никога не биха стигнали до идеята да попитат някой американски писател за мнението му.

Но защо е така?

Не знам. Ние писателите просто нямаме висок престиж тук.

В Ню Йорк Таймс ваши колеги като Умберто Еко, Салман Рушди или Бернар Анри Леви редовно се появяват с коментари.

Таймс кани европейци, но не и американски писатели. Един пример: когато Бил Клинтън имаше някакви проблеми с една практикантка, аз се надявах, че някой в тази страна ще се сети да позвъни на Джон Ъпдайк. Той е написал брилянтни книги за секса и властта. Би могло да се каже, че той е авторитетът в тази област. Близко до ума е тогава да го

помолят да напише нещо за аферата Левински. Нищо такова. За Моника Левински бяха написани милиони думи – но не и от писатели.

Джон Бървинг си мечтае за политически дебати като ония, които водеха Бьол и Грас в Германия.

Да, разбирам го добре. Любопитно, като споменавате Грас, днес получих новия английски превод на *Тенекиеният барабан*. Книгата се появи за петдесетгодишнината от появата на първото издание. Старият превод лежи в къщата ми в Кънетикът. Ще започна да я чета чак когато имам и двете издания пред себе си, искам да ги чета едновременно, за да мога да сравнявам. Очаквам това с голямо любопитство.

Какво ви харесва в „Тенекиеният барабан“?

Спомням си как четох книгата за пръв път. Тя беше толкова различна от всичко, което познавах тогава. Направо ме побърка. Не мога да си спомня да съм чел нещо подобно преди това. Отначало не знаех как да разбирам всичко това. Но после с удоволствие всмуках в самия себе си тази извънредна различност.

Възхищението ви не пострада ли от по-късното признание на Гюнтер Грас, че е бил член на СС?

Не. Истински интересният въпрос всъщност е: защо той е изчаквал толкова дълго време с това признание? Такова решение сигурно има нещо общо с обществото, в което човек живее. Но самият аз нямам мнение по този въпрос.

Днес Грас често пише за остаряването – както и вие. Докато в романа си „Exist Ghost“ вие обрисувате главния герой Цукерман като човек, преживял рак, неспособен да контролира отходните си функции и импотентен, Грас пише по-скоро за вечната потенция. В стихотворението „Мощни тласъци“ той описва колко щастлив се чувства от това, че пенисът му, неговото „всичко“, все още стърчи ...

Той пише, че е щастлив, защото все още има ерекции?

Да.

Аха. Виждате ли, когато започнах да пиша „Exist Ghost“, избрах рака на простатата като тема, защото тази болест е много разпространена сред старите мъже. В моят най-тесен кръг от познати през последно време шестима мъже се разболяха от рак на простатата. След операцията единият беше импотентен, други бяха импотентни и не можеха да контролират отходните си функции, един почина. Искях да опиша тази

болест като обществен феномен. За жените това е ракът на гърдата, за мъжете е ракът на простатата.

Междувременно остаряването е голяма тема в литературния бизнес.

Наистина ли? Кой още освен мен и Грас пише за остаряването?

В Германия поне те стават все повече с всяка изминала година. Не само писатели, но и политици, актьори, спортисти – всички пишат за остаряването. Заглавията са неща от рода на: „Аз съм стар и това е добре“, „В добра форма на 70“, „Живот в старческия дом“. Говори се, че днешните 80-годишни са предишните 60-годишни ...

Разбирам. А 60 са новите 40, 40 са 20, а 20-годишните са ... хм, какво всъщност? Зеро, нула, предполагам. По моето скромно мнение аз съм единственият, който пише за остаряването в САЩ. Един колега ми изпрати преди известно време есе, в което пише за остаряването и смъртта. И това май е всичко.

Звучи така, сякаш при подбора на тази тема вие сте повече европейец от повечето си американски колеги.

Да кажем така: аз просто съм много по-стар от повечето си колеги.

Табу ли е да се пише за остаряването в САЩ?

Не знам дали мога да нарека това табу. Но все пак е странно, че остаряването не е някаква голяма тема при нас. Защото и в САЩ има все повече хора, които и в дълбока старост все още са напълно здрави телесно и психически. Имаме значи капацитетите, които могат да пишат за това.

Хрумва ли ви нещо положително по повод остаряването?

Трудно ми е. Виждате, краткосрочната ми памет вече не е толкова добра, а аз винаги съм имал много добра памет. Но после трябваше да приема някои здравословни ограничения, които се появиха изключително изненадващо. Най-лошото обаче е, че множество познати умират. През последните три години умряха шестима приятели, повечето от тях бяха по-стари от мен. Това е тежко, всички те ужасно ми липсват. Пък и вече нямам толкова много приятели. Не мога да си позволя да изгубя шестима от тях за толкова кратко време. Брат ми, последният член на семейството, почина преди четири месеца. Един братовчед, с когото се чувствам много тясно свързан, почина преди осем месеца. Аз винаги казвам: Аз съм член на клуба „Едно погребение на месец“, защото междувременно действително ходя по на едно погребение месечно. Знаете ли, просто не очаквах старостта.

Опитвахте се да измествате назад тази мисъл?

Всеки знае разбира се, че ще остарее. Но човек въпреки това не го очаква. Като дете знаех, че дядо и баба някога ще умрат. Когато бях на 50 години, умряха родителите ми. Но никога не ми идваше на ума, че брат ми също ще умре някой ден. Изобщо не можех да си представя един свят без него. Той ми липсва много. Остаряването е едно голямо отрязване.

Господин Рот, една от вашите книги се казва „Четат се собствени и чужди книги“ 40 години след първата си поява, „Синдромът на Портной“ – романът, който ви направи известен, беше преведен отново на немски език. Ако книгата би се появила днес, мислите ли, че историята на един obsесен от секса американски евреин, който мастурбира дори в един суров черен дроб, би предизвикала същия протест, както през 1969?

Днес това не би било никакъв скандал. За да могат да се разберат шоките вълни, които книгата предизвика, човек трябва да си представи тогавашното време. Това беше краят на едно десетилетие, определяно от съпротива срещу висшестоящите и загуба на доверие в обществения ред. Обществото изпадна в някакъв вихър, навсякъде се отхвърляха традиционните правила, насилието около протестите срещу войната във Виетнам беше огромно. Аз се носех на върха на вълната на шестдесетте, малко преди тя да се разбие на брега – само че това не ми беше ясно тогава. Разбрах го едва по-късно. Още никой дотогава не беше писал по този начин за мастурбацията, нито пък така безпощадно за еврейските семейства в Америка. Никой не беше се занимавал по този начин с вулгарността, не беше я използвал. Днес вече не бих могъл да пиша по този начин, дори и ако би се опитал съвсем сериозно. Вече не съм толкова луд, колкото бях. За съжаление.

В „Newsweek“ наскоро бяхте споменат като „типът Портной“.

Виждале ли? От Портной насам написах 26 книги. А за мнозина аз все още съм известен най-вече заради тази книга. Печално известен.

Един нюйоркски равин крещеше по онова време: Накарайте този човек да замълчи! Оправи ли се отношението между вас и еврейската общност оттогава насам?

Равинът беше мощен, вярно. Но не всеки от еврейската общност беше против мен по онова време, някои намираха книгата прекрасна, други я виждаха като скандал, крещяха, че съм донесъл позор за евреите в Америка. Всичко това вече отдавна е забравено.

Значи ви простиha?

Междувременно дори печеля еврейски награди за книги. Младите хора днес вече не могат да разберат реакциите от онова време. Напротив: мнозина виждат тази книга като освобождение, защото съм разрушил клишето за перфектното еврейско-американско семейство.

В „Портной“ вие надминавате вулгарността, като откривате темата секс, за да обясните всяка друга тема: религия, политика, история или общество. Този метод използвате и до днес, само че за катализатори днес ви служат други теми ...

Това, което пиша днес, много трудно мога да сравня с по-раншните си книги. Тогава се захващах за работа с една друга енергия. Когато пишех Портной, темите, които засягах, бяха интересни и важни за мен. Днес са ми важни други теми: старостта и смъртта.

Господин Рот, говорим вече повече от час и все още не сме споменали Нобеловата награда. Облекчен ли сте?

Честно казано, да. Но така както задавате въпроса си, едва ли ще се свърши само с това. Трябва ли наистина да говорим по тази тема?

Не сме задължени. Прави впечатление обаче, че маси от европейски критици ви хвалят от години насам като най-важния американски автор, който отдавна е заслужил да получи наградата. Безразлично ли ви е това?

Дали ми е безразлично какво ми желаят критиците? Хм. Знаете ли, литературата не е конно състезание. А Нобеловата награда се инсценира като конно надбягване. Аз не мисля за това.

Когато Хорас Енгдал, един от членовете на Нобеловия комитет каза, че американските автори не са достойни за наградата в близко време, защото те са прекалено обвързани с масовата култура в САЩ, това предизвика възмущение.

Това го четох, разбира се. Единственото, което мога да кажа е: той е зле информиран.

Източник

Филип Рот е известен американски романист, считан от мнозина критици за най-големия сред живите америкаснки писатели.

Коментари (3)

- 25-10-2009|**e-ink** – За Рот

Тези от Нобеловия комитет не могат връзките на сандалите да му вържат.

- 16-11-2009|**anguelina ranguelova** – Само на мен ли ми се струва, че барабанистът на проходяща тийн-рок-група би дал по-задоволителни отговори на повечето от въпросите в това интервю?

- 12-12-2009|**Гост**

В момента чета Exit Ghost, чета го из автобусите, метрата, и кафенетата в моловете (обикновено там чакам жена си, когато трябва да се избира и купува нещо), книгата е добра, като всичко написано от Рот...

Рот не обича журналистите, поне така се представя (не знам дали е поза, на задната корица на почти всяка негова книга има по една голяма негова снимка, което някакси влиза в противоречие с желанието му да стои настрана от медиите) и винаги е лаконичен в интервютата си. Не ми е най-любим автор, но го харесвам много. Чел съм доста негови неща, първата книга с Цукерман Ghost Writer ме потресе с откровеността си. Това е мисля първият му роман – в него е описал себе си, Натан Цукерман, без да спести нищо – неприятен, млад човек, копнеещ за признание. Лонов, другият герой, е представата му за себе си след 50 години, циничен, успял писател, с нещастна жена и млада любовница. Exit Ghost е поглед назад, Рот вече е Лонов. Двете книги са потискащи, но много, много реални... Реализъм и наблюдателност, това продава Рот.

Indignation, също една от последните му книги, е невероятно добра, ако някой има възможност да я намери из библиотеките (знам, че има много българи с САЩ), да не се замисля – перфектен чист стил ала Камю (Чумата), комични ситуации, потресаваща история за едно изгубено поколение... Маркус, главният герой, е човек, който не може да не обичаш... Какво става с хората, които МОЖЕМ наистина да обичаме, как мислят и живеят... Прочетете книгата, ще разберете!

Благодаря на Златко за това интервю!

1989!

Автор: Тимъти Гартън Аш

Книги, разглеждани в това есе:

1989: The Struggle to Create Post–Cold War Europe

by Mary Elise Sarotte

Uncivil Society: 1989 and the Implosion of the Communist Establishment

by Stephen Kotkin, with a contribution by Jan T. Gross

Der Vorhang Geht Auf: Das Ende der Diktaturen in Osteuropa

by György Dalos

The Year That Changed the World: The Untold Story Behind the Fall of the Berlin Wall

by Michael Meyer

Histoire secrète de la chute du mur de Berlin

by Michel Meyer

Revolution 1989: The Fall of the Soviet Empire

by Victor Sebestyen

The Fall of the Berlin Wall: The Revolutionary Legacy of 1989

edited by Jeffrey A. Engel

There Is No Freedom Without Bread! 1989 and the Civil War That Brought Down Communism

by Constantine Pleshakov

Tear Down This Wall: A City, a President, and the Speech That Ended the Cold War

by Romesh Ratnesar

Без особени изненади, двадесетата годишнина на 1989 прибави доста книги към вече препълнената лавица с издания, посветени на годината, която приключи краткия двадесети век. Ако удължим „1989“ така, че да включва обединението на Германия и разпадането на Съветския Съюз през 1990–91, би трябвало да кажем по-точно „трите години, които

приключиха века“. Книгите за годишнината включват ретроспективни журналистически хроники, съдържащи ярки лични впечатления и по-развителни детайли (Викто Себестиен, Дьорд Далос, Майкъл Майер), вдъхновени есета по историческа интерпретация (Стивън Коткин и Константин Плешаков), както и оригинални научни работи, основаващи се на архивни източници и устна история (Мари Елиз Сарот и томът, издаден от Джефри Енгел). Не мога да ги рецензирам поотделно. Повечето от тях добавят по нещо към нашето познание; някои добавят доста много. Не е критика към който и да било от авторите да се каже, че аз все пак си мечтая за една по-различна книга: глобалната, цялостна история на 1989, която все още очаква да бъде написана.

1.

През тези двадесет години най-интересните нови открития дойдоха от съветски, американски и германски архиви – и в по-малка степен от източноевропейски, британски и френски такива. Те хвърлят светлина основно върху високата политика от 1989–1991. Така например, ние откриваме, че съветското Политбюро не е дискутирало Германия на 9 ноември 1989 – деня, в който падна стената, а вместо това е изслушало един уплашен доклад от премиер-министъра Николай Рыжков относно подготовката на балтийските републики за отделяне и възможните влияния от това върху Украйна и Русия. „Предусещам всеобщ колапс“, казва Рыжков.

Удивително е да се чете за пресиленото приветствие, което съветникът на Михаил Горбачов Антолий Черняев отдава на падането на Берлинската стена в дневника си от 10 ноември: „Това е заслугата на Горбачов ... Той почувства хода на историята и ѝ помогна да намери един естествен канал.“ Унизително е пък за един англичанин да научи как безсрамно Марагрет Тачър изглежда е изменяла на публичните си обещания към Германия. „Думите, написани в комюникето на НАТО може и да звучат по-различно, моля игнорирайте ги“, казаха тя на Горбачов през септември 1989, според един запис на разговора им, направен от Черняев. „Ние не желаем обединението на Германия.“ (Сарот е получила британския запис на този разговор, използвайки британския Акт за свобода на информацията. Тя отбелязва, че „той не съдържаеше тези коментари, но беше вече редактиран за печат.“)

И така, чрез едно класическо ранкево¹ развитие на историческата наука, днес ние знаем за тези традиционно документиранни области на високата политика повече, отколкото знаехме по онова време. В противоположност на това ние не сме научили почти нищо ново за причините и социалната динамика на масовите, народни действия, които всъщност дават на 1989 правото да бъде смятана за година на революция или по-точно, на верига от революции.

Прекарах много часове от живота си сред онези тълпи, във Варшава, Будапеща, Берлин и Прага; поведението им беше както вдъхновяващо, така и мистериозно. Какво беше накарало тези отделни мъже и жени да излязат на улиците, особено в ранните дни, когато още не беше очевидно, че това е безопасно? Какво ги мотивираше като тълпа? Кой е бил първият човек в Прага, който е извадил от джоба си връзка ключове и ги е раздрънkal – едно действие, което повторено от 300.000 души, породил един удивителен звук, също като китайски камбанки?

Историци като Джордж Руде, с неговото новаторско изследване на тълпите във Френската революция, Е. П. Томпсън и Ерик Хобсбом са се опитвали да разберат скритата динамика на народния протест в по-ранни периоди. Със сигурност вече е време и за сегашните историци, разполагащи с по-добри източници (например телевизионни, видео и радио записи), да приемат предизвикателството и се опитат да анализират 1989 отдолу, а не само отгоре.

Всеки човек, пишещ за 1989, се бори с една човешка склонност, която психолозите наричат „склонност към ретроспективност“, тоест тенденцията да разглеждаме определени исторически събития като по-вероятни от алтернативите, които са изглеждали напълно реални по онова време (например, енергични мерки в стил площад Тянанмен в централна Европа)². Онова, което се е случило фактически изглежда така, сякаш непременно е трябвало да се случи. Анри Бергсон говореше за „илюзията на ретроспективния детерминизъм“. Тогава се предлагат обяснения за това, което се е случило. Както един учен коментираше няколко години след 1989: никой не можеше да предвиди това, но всеки можеше да го обясни по-късно. Четейки тези книги, аз отново си припомних за

1 По името на Леополд Ранке (1795–1886): виден германски историк (Бел. пр.)

2 Виж Baruch Fischhoff, „Hindsight ≠ Foresight: The Effect of Outcome Knowledge on Judgement Under Uncertainty“, in *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, Vol. 1, No. 3 (1975).

полския философ Лешек Колаковски и неговия „закон за безкрайното изобилие“, който твърди, че за всяко събитие могат да се намерят безброй много обяснения.

Едно от големите достойнства на 1989 от Мари Елиз Сарот е, че тя прави проблема със склонността към ретроспективност очевиден, и систематично изследва възможностите, които не са се случили. Тя ни припомня например колко близо до кръвопролитие се е намирала Източна Германия в Лайпциг на 9 октомври 1989: властите са мобилизирали сили от осем хиляди души, включващи полиция, войници и Щази; на болниците е било наредено да се приготвят за приемане на евентуални жертви. Тя разглежда също и дипломатическите модели, които са били обсъждани, но не и приложени при оформянето на новия европейски ред в 1990, включително и онзи за възможна паневропейска система на сигурност, изградена около продължаващото съществуване на две отделни немски държави.

Всеки пишец човек има някаква склонност – професионална, географска или дисциплинираща. Журналистите, политиците, дипломатите, историците, политолозите, изследователите на преходни моменти или социални движения, икономистите, експертите по изследвания на сигурността, гражданската съпротива и международните отношения – всички те се обръщат към 1989 през собствените си преживявания, методи, сравнителни гледни точки и жаргон. Много често те казват едно и също нещо по много различни начини.

Успехът има много бащи и всеки си има свой любимец. Поляците и католиците обичат да изтъкват ролята на полския папа, особено в неговите вдъхновяващи визити в Полша през 1979, 1983 и 1987. Немците и унгарците подчертават приноса на унгарските реформаторски настроени комунисти, които отвориха желязната завеса и пуснаха източногерманците да избягат през нея. (Майкъл Майер, в книгата си, пълна с ярки лични спомени от събития, на които е бил свидетел като кореспондент на *Newsweek*, нарича това „неразказаната история“ на 1989; е, може би неразказана на английски, но на немски език тя е била разказвана неведнъж). Руснаците обикновено приписват най-голямата заслуга на Горбачов. Немците отляво подчертават тяхната версия на размразяването, наречена *Ostpolitik*; американците отдясно пък подчертават ролята на Рейгън. (Ромеш Ратнесар дава следното подзаглавие на своята посредствена книга, посветена на речта на Рейгън „съборете тази стена“ от

1987 г. : „Един град, един президент и речта, която сложи край на Студената война“).

Няма нищо лошо в едно такова многообразие на гледните точки. Всяка от тях осветява една различна част от слона или разглежда целия звяр от един друг ъгъл. Но всеки път, когато един автор сграбчва един елемент и казва *това е обяснението, ключа*, човек знае, че това е погрешно.

[...]

2.

Всъщност ядрото на 1989 се открива в многообразните взаимодействия не просто вътре в едно дадено общество или партийна държава, а между много общества и държави, в серия от свързани едни с други триизмерни шахматни партии. Френската революция от 1789 е започнала като вътрешно развитие в една голяма страна и се е превърнала в международно събитие едва чрез революционните войни. Европейската революция от 1989 беше от самото си начало едно международно събитие – при което аз имам пред вид не просто дипломатическите отношения между държавите, но също и взаимодействията между държави и общества през различните граници. По такъв начин линиите на причинност включват влиянията на отделни държави върху собствените им общества, на общества върху собствените им държави, на държави върху други държави, общества върху други общества, държави върху други общества (например, директното влияние на Горбачов върху източно- и централноевропейците), както и на общества върху други държави (например, верижната реакция, повлияла Съветския Съюз в резултат от народния протест в източна и централна Европа). Тези сами по себе си сложни представи за държава и общество трябва от своя страна да бъдат разчленени на групи, фракции и индивиди, включително и уникални действащи лица като папа Йоан Павел II.

Краят на комунизма в Европа доведе със себе си най-парадоксалната реализация на един комунистически блян. През 1980–1981 Полша беше свидетел на работническа революция – но тя беше против една така наречена работническа държава. Комунистите мечтаеха за пролетарски интернационализъм, разпространяващ революцията от страна в страна; през 1989–1991, революцията най-после наистина се разпространи от страна в страна, като резултатът от това беше събарянето на комунизма. Но тази история е също толкова история на непредвидени

последствия, колкото и на обмислени действия – да не говорим пък за някаква историческа необходимост.

И така, онова, което се случи през 1989, може да бъде обяснено единствено на базата на една педантична, детайлна хронологическа реконструкция на желаните и напълно неочаквани резултати, в множество направления и в различни фази, ден по ден, а понякога – както например вечерта на 9 ноември в Берлин – и минута по минута. Правилното или погрешно представяне на събития, особено по телевизията, само по себе си вече е една много важна брънка от причинната верига. Когато един радващ се на доверие коментатор от западногерманската телевизия обявява в новините в 10:30 вечерта, че „вратите в стената са широко отворени“, те все още не са широко отворени, но това съобщение подпомага отварянето им, тъй като увеличава наплива от източноберлинчани (които, разбира се вярват повече на западногерманската, отколкото на собствената си телевизия)¹. Един погрешен репортаж на радио Свободна Европа, според който един студент на име Мартин Шмид е бил убит при потискането на студентската демонстрация от 17 ноември 1989, подпомага увеличаването на тълпите в първите дни от Кадифената революция в Чехословакия. (В една от най-добрите и развлекателни ретроспективни хроники Дъорд Далос разказва как студентът се завръща у дома на следния ден – само за да научи „новината“ от доста развълнувания си баща.)

Пример за онзи тип фино структуриран, многонационален анализ, от който ние се нуждаем, според мен е работата на харвардския учен Марк Креймър, изследваща отношенията между Съветския Съюз и източна Европа, досега публикувана само в серия от научноизследователски статии и отделни глави от книги². Основавайки работата си на

1 Един добре оформен репортаж ни дава Hans-Hermann Hertle, *Der Fall der Mauer: die unbeabsichtigte Selbstauflösung des SED-Staates* (Second edition, Westdeutscher Verlag, 1999). The same author's documentary television program *When the Wall Came Tumbling Down: 50 Hours That Changed the World* (English edition: Icestorm International, 1999) is well worth watching.

2 Най-важните от тези статии са: „The Collapse of East European Communism and the Repercussions within the Soviet Union,“ published in three parts in the *Journal of Cold War History*, Vol. 5, No. 4 (Fall 2003); Vol. 6, No. 4 (Fall 2004); Vol. 7, No. 1 (Winter 2007). But see also his research reports published by the Cold War International History Project, and his chapter in *Civil Resistance and Power Politics: The Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*; edited by Adam Roberts and Timothy Garton Ash. (Oxford University Press, 2009).

обширно изучаване на съветски и източноевропейски архиви, плюс огромен обем от публикувани източници, Креймър демонстрира цялата сложност на взаимодействията между имперския център и периферията. Той заключава, че онова, което сам нарича „преливане“ е било главно по посока от Съветския Съюз към източна Европа между 1986 и 1988, в двете посоки през 1989, а след това основно от източна Европа по посока на Съветския Съюз през 1990–1991, когато Балтийските републики, Украйна и евентуално самата Русия биват окуражени да последват примера на централна и източна Европа, която се е самоосвободила.

Но колкото и важни да са, съветско-източноевропейските взаимодействия са само част от една по-обширна международна обстановка. През първата половина на 1989, новата американска администрация на Джордж Буш е изключително сдържана в реакциите си както по отношение на Горбачов, така и към промените, провеждани под натиска на реформаторски настроени комунисти и дисиденти в Полша и Унгария. Онова, което научаваме от съветските и източноевропейските архиви показва, че оценката на Вашингтон е била всъщност прекалено скептична. Буш не изпитва особено доверие към брадатите дисиденти, които му изглеждат като онези студенти от Бъркли през 1960-те години. Виктор Себестиен, в една книга, пълна с важни снимки и интересни разкази, ни представя един добре подкрепен със свидетелства репортаж за срещата на президента с водещия унгарски дисидент Янош Киш в Будапеща през юли 1989, след която Буш казва на помощниците си: „Това със сигурност не са хората, които трябва да ръководят това място.“ Много по-добре е да се държим за по-прилично изглеждащите реформирани комунисти.

Но макар че предпазливото отношение на Вашингтон произтича отчасти от една погрешна оценка на ситуацията, всъщност това се оказва възможно най-добрата позиция, която той би могъл да заеме. Този път, за разлика от 1956, никой в Москва не може да твърди, че Съединените Щати разбъркват казана в източна Европа. Напротив, Буш лично насърчава генерал Войчех Ярузелски да се кандидатира за президент на Полша, като гарант за стабилността. Той е обсебен от мисълта да не върши нищо, което би могло да сваля Горбачов от поста му. Сарот твърди, че американската сдържаност е направила много по-лесно и за Съветския Съюз да се отдръпне и да остави събитията в източна Европа да се развиват от само себе си. С известно преувеличение може да се каже, че Вашингтон е постъпил правилно, защото е разбрал нещата погрешно.

За да припишем заслугите на онези, които действително са ги за-служили: през последните месеци от 1989, особено след падането на Стената и през цялата 1990, това начално прекомерно изобилие от предпазливост се превръща в комбинация от напълно съзнателно въздържане („не танцувайте по стената!“, гласяла заповедта, разпространявана из коридорите на Белия Дом и Държавния Департамент) и впечатляващо държавническо изкуство в подкрепа на напора на Хелмут Кол да обедини Германия по западни условия. Но през решаващите девет месеца, от началото на разговорите около кръглата маса в Полша през февруари 1989 до падането на Стената през ноември, приносът на Съединените Щати се състои главно в онова, което те не правят.

Това се отнася в още по-голяма степен до другата свръхсила. Креймър твърди, че в няколко момента Горбачов тихо е подтиквал източноевропейските комунистически лидери по посока към по-смели промени. Но в по-голямата си част неговият най-важен принос се състои в приемането на промените, случващи се в периферията на външната съветска империя, вместо да се опитва да ги забави или да им се противопостави.

Когато Хелмут Кол го пита какво мисли за решението на унгарците да отворят желязната завеса към Австрия, Горбачов отговаря: „Унгарците са добри хора.“¹ Друг показателен пример идва от Полша в август 1989, когато съветникът на Солидарност Тадеуш Мазовиецки се опитва да оформи правителство, ръководено от не-комунисти. Последният ръководител на полската комунистическа партия, Мечислав Раковски, е записал в дневника си един телефонен разговор с Горбачов: „Когато аз му казах, че ситуацията не може да бъде контролирана чрез извънредно положение, Г. каза, че нов вариант на военно положение е невъзможен и че, колкото и трудно да е това, ние ще трябва да се справим със ситуацията без прибягване до такива мерки.“² А в деня след спонтанните народни разрушения на берлинската стена, последният ръководител на източноевропейската комунистическа партия Егон Кренц получава съобщение от Горбачов, чрез съветския посланик в източен Берлин. Както си

1 Архиви на института Хувър – Hoover Institution-Gorbachev Foundation Collection, Adamishin, Box 1, p. 26. I owe this reference to an as yet unpublished paper by my Stanford colleague Norman Naimark on „The Superpowers and 1989 in Eastern Europe,“ and my analysis of the role of the superpowers has been enriched by conversations with him.

2 Дневник на Раковски, 22 август, 1989, Hoover Institution Archives, consulted by courtesy of the curator of East European Collections, Maciej Siekierski. My translation. (Note that the Rakowski papers are not yet fully catalogued and available for general use.)

припомня Кренц, съветският лидер го поздравявал със „смелата крачка“. Той е, както отбелязва германският писател Ханс Магнус Енценсбергер, пример за един нов вид герой: героят на отстъплението.

И все пак хлабавото отношение на Горбачов се основава на една още по-сериозна грешка в оценката на ситуацията от онази на Буш. Той погрешно вярва, че промените ще спрат на границата на Съветския Съюз, който той вижда като страна, а не като вътрешна империя. Както обаче показва Креймър, революционните промени в източна и централна Европа допринасят директно за разпадането на самия Съветски Съюз. Робърт Конкуест, историкът на големия съветски терор и на украинския глад, запитва Горбачов дали, ако би знаел докъде ще доведе всичко това, би извършил отново същото. Отговорът бил: „Вероятно не.“¹

Вероятно една от характеристиките на суперсилите е, че те мислят, че правят историята. Великите събития със сигурност трябва да се правят от велики сили. И все пак, в деветте месеца които водят до раждането на един нов свят, от февруари до ноември 1989, Съединените Щати и Съветският Съюз са най-вече пасивни наблюдатели. Те правят история чрез това, което не правят. И двамата гиганти се държат настрана, защото те недооценяват значението на нещата, извършвани от малки хора в малки страни.

Китай също играе важна роля. Клането от площада Тянанмен се случва на същия ден, в който Полша прави пробива към полусвободни избори, 4 юни 1989. Никога няма да забравя как, сред възбудата от полския изборен ден, ние гледахме по телевизията в импровизираните офиси на опозиционния ежедневник *Gazeta Wyborcza* първите кадри на мъртви и ранени студенти, изнасяни от площада Тянанмен. „Тянанмен“ се случи и в Европа, в смисъл, че както опозицията, така и реформаторски настроените комунистически лидери видяха какво може да се случи ако се стигне до сблъсъци, и удвоиха усилията си за избягването им.

Казано другояче, фактът, че Тянанмен се случи в Китай е една от причините, поради които той не се случи в Европа². За сметка на това пък влиянието се разпростира в обратна посока: от Съветския Съюз и източна Европа към Китай. Дейвид Шамбо и други показват, че китай-

1 Информация, получена лично от Робърт Конкуест.

2 В Румъния имаше значителни кръвопролития – но, за разлика от Тянанмен, те не доведоха до оставането на съществуващата комунистическа партия и ръководство на власт.

ската комунистическа партия систематично е изследвала падането на комунизма в Европа, за да бъде сигурна, че това няма да се случи и при тях.¹ Днешен Китай е резултат от този процес.

- 1989 е една от най-добрите години в европейската история. Всъщност аз почти не мога да си представя някоя по-добра от нея. Това беше и година, в която светът гледаше към Европа – особено към централна Европа и, в най-важния момент, към Берлин. Световната история – използвайки това понятие в един квази-хегелиански смисъл – тогава се правеше в сърцето на стария континент, малко по-надолу от стария университет на Хегел, сега наричан Хумболдов университет. Двадесет години по-късно, аз се чувствам изкушен да спекулирам (продължавайки, заедно с други европейци да се опитвам да доказвам, че това мнение е погрешно), че това може и да е бил последният случай – поне за едно много дълго време – в който световната история се е правила в Европа. Днес световната история се прави по други места. Днес в Хумболдовия университет има кафе на име *Weltgeist*, но самият *Weltgeist* се е преместил на друго място. За дългата, водеща роля на Европа на световната сцена, бъдещите поколения може би ще кажат: нищо не ѝ подходеше по-добре от това, че тя я напусна.

Във всеки случай, по-дългосрочните последици от 1989 започват да се появяват едва сега. Те също принадлежат към цялостната глобална история на 1989, която, отчасти и по тази причина, не би могла да бъде написана по-рано. Но след две десетилетия вече е дошло времето на един брилянтен млад историк – владеещ много езици; способен да разбира както властимащите, така и обикновените хора – да започне да пише този необходим, ако и почти непосилен шедьовър, един вид вагнерско *Gesamtkunstwerk* на съвременната история. С малко късмет той трябва да е готов с нея за тридесетата годишнина, през 2019.

Източник

1 Виж David Shambaugh, *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation* (Woodrow Wilson Center Press/University of California Press, 2008).

Тимъти Гартън Аш (род. 1955) е британски историк и автор на осем книги по „история на настоящето“, проследяващи развитието на Европа през последния четвърт век. Той е професор по европейски студии в Оксфордския университет и старши сътрудник към института Хувър в Станфордския университет. Негови есета се появяват редовно в New York Review of Books. Професор Гартън Аш пише седмична колонка за The Guardian. Той също пише за New York Times, Washington Post, Prospect magazine и Wall Street Journal.

Срещу ръжен не се рита!

Автор: Мирослава Кортенска

В световните новини честа гледка са протестиращи хора, най-често на фона на заседаващи политици по глобални и жизненоважни проблеми. Нормално е различни слоеве в едно съвременно общество да не са на едно също мнение по основни въпроси. Непознато е обаче явлението в някоя от неспокойните точки на планетата чиновник да забрани едното ли или другото събитие да се случи. Съвременният живот предполага право на съществуване на различни състояния на обществото, особено 20 години след падането на Берлинската стена. Този начин на функциониране на модерните общества има още един белег – провокацията на модерното изкуство. В нормалните държави творците, интелигенцията, не обслужват удобни за обществото и властимащите визии, те имат независима гледна точка, която показва нелицепрятни истини. В тази динамика и противопоставяне се балансират процесите на развитие и напредък. В момента сме наясно, че България е още далече от този нормален климат и правила в днешния свят. Малкият пазар и ограничените възможности за реализация държи на верижка близо до бизнеса и властта голяма част от талантливите ни творци. Как стана така, че сме на светлинни години от културната ситуацията дори в Чехия, че е чуждо за широката ни публичност европейското разбиране за мисията на твореца в днешния свят, който е антипод на познатото, приемливото и конюнктурното? Може би отговорите на тези въпроси ще обяснят защо обществото ни е толкова заглъхнало за ново и провокативно мислене и поведение, ще обяснят липсата на ярки водачи на общественото мнение, които безкомпромисно да показват кривините на богатите и властниците. Може би затова ни липсва динамика, раздвиженост и истински културен плюрализъм.

В последните дни кметът на Пловдив стана емблема на този тревожен проблем, който превърна България в страна извън европейското и

демократичното. В никоя от другите страни, изобразени с не по-малък сарказъм в инсталацията „Ентропия“ от Давид Черни, нямаше подобни реакции. Защото в тези страни именно творците са наложили своята провокативност и неконюнктурност, спрямо властимащите. Такъв е културният стандарт на Европа, от който явно ние сме се откъснали. Никой в цивилизованият свят не използва културата за обслужване на властта, за красива брошка на ревера на някой кариерист или като форма на конформизъм, печелена на пари или просто забава. Как стана така, че у нас хората на изкуството като цяло стоят зад врата и си мълчат? Как у нас подобно поведение като това на Славчо Атанасов стана възможно? При това той толкова гордо се пъчеше със забраната си да допусне един художник от европейска страна на изложба в Пловдив. Ето тази възможност, широко показана в медиите ни, сложи още едно черно петно на България. Та дори затворниците ги пускат в градската баня! Тук не говоря дали Славчо разбира от изкуство и въобще от какво разбира, тук става дума за това, че подобен факт е възможен у нас. Нещо като в африканска диктаторска държава, където на художник се предлага охрана, за да се движи в един град на художниците. Нещо като остров Тамбукту! И на фона на премиера и областния управител на Пловдив, които не пожелаха да се присъединят към забраната на Пловдивския кмет, наш Славчо приличаше на Бай Ганьо в банята, викащ : „Булгар, булгар!“ Мислещ се за най-най-по! Като прибавим инфантилното му поведение и нескриван провинциализъм, този Славчо изплаши Черни. Той наистина си е примитив от племето на най-опасните. Не че Черни не е виждал враждебни реакции в собствената си страна или като модерен човек би се стреснал от агитка на „Атака“. Не, Черни е в големия свят – в този динамичен и оппортунистичен свят. Той показва още веднъж, че е прав, че в България порядките са от преди 20 години, след като кмет на град като Пловдив може да си разреши подобно поведение. И то по патриотични подбуди! Да не говорим, че тази акция не постави България в добра позиция. Големият българин и неясен политик Славчо Атанасов явно не е разбрал ежедневните забележки на Брюксел за това, че България е на опашката на Европа. Черни даде само едно обяснение за този общоизвестен факт – спекулациите на властта в България, превърнала я в политическа тоалетна – от сини, червени и жълти. Именно те, политиците, бяха посочени като виновници за изостаналостта на България. И ако Славчо не е разбрал, именно тези политици сринаха авторитета на България, с вековна история и култура.

Явно нищо не е разбрал горкият Славчо! И нека се разберем – турската тоалетна е белег на изостаналост, а не реализъм, който показва, че в България има такива тоалетни. Примитивизмът ни залива и това изисква творците, интелигенцията да говорят, да крещят! Да ритат срещу ръжена на властта, бездушно плашеща с полицейщина.

С това не отричам дори и Славчо да има мнение, но като кмет в нормална европейска страна той не може да постъпва така! Ама Славчо, от квартал „Тракия“ в покрайнините на Пловдив откъде да знае, че трябва да спазва определени норми? Освен това може би иска в града на художниците да открива само паметници на български царе и да държи патетични речи. Славчо, майна, светът е отишъл далеч. Модерният свят има вече модерно изкуство и модерни художници, които не са като тези, дето ти се усукват да им направиш някоя откупка.

Най-ясно изразяваше разбирането на Славчо за културата доскорошния зам. кмет по културата на Пловдив – некой си Георги Шопов. Безхаберник, който имаше отношение към всичко друго, но не и към хората на културата и самата култура. През март му бях поискала оставката и изненадващо наш Славчо го отстрани. Не че ме послуша, но стана ясно, че Шопов се занимава с всичко друго – разбирай далавери, но не и с културата на град като Пловдив. Проблемът с културната ни деградация е очевиден в случая с Пловдив. Градът на Златю Бояджиев, Димитър Киров, Слона, на Стария град, на Начо Културата стигна дотам, че да не приеме един художник... Славчо, знаеш ли за кого и за какво ти говоря? За Пловдив като европейска културна столица! За това, че полицията пред галерия е една инсталация на тоталитарното ти мислене! И безпомощност! Ясно е, че това не се прави така! И накрая, да ти кажа Славчо, че освен, че Пловдив е един мръсен и тъмен град, сега е един опозорен град! Не знам дали пловдивчани трябва да те допуснат да продължаваш да го управляваш!

Освен Миразчиев и може би някои останали истински пловдивчани и модерни хора, разбира се ние ще приемем Черни. Защото искаме да бъдем в модерния свят и да имаме модерно изкуство. Ти му мисли, Славчо!

Р. С. От практиката си на театрален критик знам, че творците искат да бъдат главно харесвани. Но сега виждам, че най-много искат да бъдат харесвани политиците. Никой да не ги репликира и да тънем в домораслите си критерии и нашенски уют. Първото – води до застои

и затъпяване на интелигенцията, която трябва да бъде най-будна и динамична част на обществото. Второто обаче е опасно, защото води до полицейщина и ни връща към старата българска максима: Срещу ръжен не се рита! Е, най-после трябва да забравим робската си психика! И това трябва да го направи първа интелигенцията ни, защото все пак сме в 21 век и в Европа!

Мирослава Кортенска е доктор на изкуствознанието, театрален критик, културолог. Завършила е Националната академия за театрално и филмово изкуство „Кръстьо Сарафов“, София, 1976 г. Работила е като драматург на Сатиричния театър – София, както и на театрите в Стара Загора и Пловдив. Преподавала е в Нов български университет – София, Пловдивския университет, а понастоящем и в катедра „Кино, телевизия и театър“ в Югозападния университет „Н. Рилски“ – Благоевград.

Коментари (4)

- 18-10-2009|**Диков** – Та така...

Е, той и новия „зам. по културата“ не се отличи по-добре – беше съобщено, че именно той е автор на „миниинсталацията“ предадена за връчване на Черни от името на Община Пловдив: руло тоалетна хартия с изрисувани карикатури, едната от тях изобразяваща Черни разкрачен над тоалетна чиния (дори и без да коментираме простацината, капацитетът на въпросният културтрегер очевидно не е достигнал, за да осъзнае възможния бумеранг в интерпретацията на идеята му... но това, очевидно, е най-малкият му проблем)... Впрочем цялата история – освен поредното срамно самоизговаряне на „българското“ – има и една проста и прозаична причина: предстоящия конгрес на ВМРО...

• 18-10-2009|**сухиванов**

кортенска, именно излъчването на националистически бълвочи направи възможно, и легитимира дори, подобни жестове като на славчо а., -на телевизии като Скат, където вие водите предаване, нали?.....във всеки случай вашето лицемерие е забележително, кортенска, доц., др.

• 22-10-2009|**Златко** – Поздрав от Нигерия!

Току що открих следната – и прелюбопитна – дискусия в Интернет. Брат-близнак на нашенската дискусия относно изкуството на Черни и идеща, о, колко отварящо очите!, откъм братския нигерийски народ.

Първо фактите: великолепият филм на Нийл Бломкамп „Сектор 9“ вече е минал по кината в България, доколкото виждам, така че няма нужда да го представям. По мое мнение, истински, неподправен бисер, възможно най-доброто в жанра на фантастиката, далеч по-убедителен и хуманен филм от всички бляскави и изкуствени приказки, с които ни залива фантастичното кино през последните години.

И какво мислите, се случва в Нигерия след излизането на филма? ... Той бива забранен! По същия начин, по който беше „забранено“ идването на Черни у нас от пловдивския кмет. Впрочем, нека се обърнем към фактите:

Цитат:

The Nigerian government was deeply offended by the film. Information Minister Dora Akunyili asked movie theatres around the country to either ban the film or edit out specific references to the country, because of the film's negative depiction of the Nigerian characters as criminals and cannibals. Letters of complaint have been sent to the producer and distributor of the film demanding an apology and a response is currently awaited. She also said the gang leader Obesandjo is almost identical in spelling and pronunciation to the surname of former president Olusegun Obasanjo.[37] The film was later banned in Nigeria; the Nigerian Film and Video Censors Board was asked to prevent cinemas from showing the film and also to confiscate it.

Или, в превод:

Цитат:

Нигерийското правителство беше дълбоко обидено от филма. Министърката Дора Акунили помоли собствениците на

киноотеатри в страната или да го забранят, или да изрежат местата, в които се споменава тяхната страна, поради отрицателното описание на нигерийците във филма и представянето им като престъпници и канибали. Писма с оплаквания са били изпратени до продуцента и дистрибутора на филма, изискващи извинение и отговор, които все още се очакват. Тя спомена също, че водачът на бандата Обесанджо има почти идентично име с името на бившия президент Олусегун Обасанджо. По-късно филмът беше забранен в Нигерия; нигерийската Комисия за Цензура на филми и видео беше помолена да не позволи на кината да показват филма и да го конфискуват.

Не знам как виждате нещата вие, но според мен този текст трябва да се постави на билбордове по всички български магистрали, дано се повторят някои и друго око. **Ако имате възможност, разпространявайте го с всички възможни средства, моля ви!**

И накрая, една дискусия от Интернет, пак по същата тема, която толкова напомня по тон и съдържание нашенските дискусии покрай клекалото на Черни, че не мога да се сдържа да не я препоръчам на всички. Ето адреса, за онези, които владеят английски език:

<http://www.vanguardngr.com/2009/09/25/govt-bans-showing-of-district-9-film-in-nigeria/>

- 01-11-2009|**Иванов** – А как

биха реагирали високо културните чехи от някой град в Чехия, ако български „творец а ла Черни“ оприличи родината им на турско клекало? И този творец след година дойде в града им да участва в изложба. Дали биха го посрещнали с почести, с музика и песни? Много се съмнявам. Да не говорим как биха го посрещнали американци и немци. Образцово културни нации, модерни и разкрепостени, а не полудиви балкански субекти, както ни виждат някои изтънчени интелектуалци у нас и надалечната чужбина.

Не бих искал да съм на неговото място след едно такова „посрещане“.

За много хора от тези страни понятието МЕСТЕН И НАЦИОНАЛЕН ПАТРИОТИЗЪМ НЕ Е, и НИКОГА НЕ Е БИЛО АБСТРАКЦИЯ.

Както се опитва да ни внуши тази Кортенска.

Херта Мюлер отвъд биографията

Автор: Зоя Маринчева

Херта Мюлер спечели най-голямата литературна награда в света, но това не я спаси от сянката на майор Албу. *Herta who?* Коя е тази Херта, неизвестна и неважна? В книгата ѝ „Днес по-добре да не се бях срещала със себе си“ майор Албу е офицерът от Секуритате, с когото тя има ежеседмични срещи точно в десет. Той е нейният мъчител, инквизитор, дозата зло, което всяка седмица е длъжна да преглътне, без да се удави в страха си. За да целуне ръката ѝ, той я хваща за върховете на пръстите и болезнено стиска ноктите, допирайки ги до горната си устна. Така целунаха ръцете на новата литературна нобелова дама и рицарите на словото из американските медии. Стиснаха я за пръстите, така че да не се види отвъд биографията, отвъд собствените им претенции.

Херта Мюлер бе неизменно определяна като неизвестен автор, сякаш нобеловата награда се дава само на известни автори, сякаш Пулицер се дава само на известни автори. Това разбира се звучи ужасно разложително за неамериканските писатели, защото г-жа Мюлер има цели пет преведени и издадени романа в САЩ от пет различни издателства с блестящи рецензии във вестник „Ню Йорк Таймс“. А това е постижение в страна, в която под два процента от годишната литературна продукция е преводна. Разбира се, издавана е най-вече от малки независими издателства, най-вероятно с финансовата помощ на германската държава и не се е радвала на маркетинг и разпространение като този на латиноамериканските автори, Орхан Памук, Бабел или Акунин. Да не говорим, че съвсем не е неизвестна в Германия с 20 издадени книги и с почти всички големи литературни награди в творческата си биография.

В Америка първите десет минути са най-важни за успеха на едно начинание. Изглежда развлекателният уебсайт *Entertainment Weekly*, както и вестник „*Washington Post*“ първи формулириха патриотичната анти-херта реакция. След тях и други медии подеха рефрена за специ-

алното отношение на шведското жури към европейски автори, за това, че Филип Рот беше отново пренебрегнат, че нобеловата нарада често се присъжда на автори, които потъват в неизвестност след години, като американката Пърл Бък през 1938 година, че се дава с политически мотиви. „Вашингтон Поуст“ отгоре на всичко публикува една изключително нелицеприятна снимка на Мюлер. Гарисън Кийлър, авторитетен глас в поезията и автор и водещ на едно от най-популярните радио предавания, в прав текст нарече Херта Мюлер скучна, шведите още по-скучни, а писането ѝ по-лошо и от това в дневника на 16 годишна тийнеджърка. Така и не каза въз основа на кой текст е формулирал тези изводи. Оказа се, че нито един професор по литература, включително Харолд Блум от Уелския университет, не я е чел, „поради което няма какво да говорим“. Затова пък биографията ѝ беше добре смляна и опакована за масова консумация. Винаги ме е учудвало каква сила има биографията в американското общество. Биографията продава книги по-добре и от най-умело написаната рецензия. Добрата новина е, че след тези първични крайни реакции, форумите се напълниха с мнения на рационални хора, които просто не искат да формират мнение преди да са прочели нещо от нея, които оплакват американската политика на дискриминация на преводната книга и най-общо изолираността на американската култура от световните процеси в тази област.

И докато търсех смислени реакции на номинацията, се натъкнах на още един феномен. Никой не взима отношение по темите на нейното писане. Напротив, счита се, че студената война е свършила, Америка е победила и разнесла факела на демокрацията из Източна Европа и е скучно, и непотребно да се чете за предателство, насилие, страх, гулаг, власт, несретничество, емиграция, за това как човешкото съзнание оцелява в контекста на една диктатура, как родни и приятелски връзки се късат под терора на страха. Сякаш Америка не излезе преди само една година от нейното си подобие на диктатура, сякаш и днес половината население, особено по средната полоса на континента, не живее в луд страх, че държавата ще им отнеме оръжието, къщата и парите. Източна Европа, за съжаление, така и не успя да запази въображението на американеца, така и не се превърна в секси тема. Сякаш след Солженицин, който спечели Нобел през 1970 година, не си струва вече да се връщаме към темата гулаг, към Оруел, Замятин, някак неприятно е.

Но логиката на американския пазар е такава, че в крайна сметка и лошата реклама е добра реклама. Херта Мюлер ще бъде прочетена, макар че е неудобна, твърде актуална, интелектуална за някои, за други емоционална и напрегната. Нещо като Дубравка Угрешич, но няколко градуса по-гореща. Докато чета красивата ѝ проза, не мога да се отърва от подозрението за кръвнофилологическа родственоост с Кафка, за някакво сюрреалистично сношение между немския и славянския език, който омайва германците с поетичен слог, а славяните с изчислена до изкусност архитектура на фразата. Кафка разбира се, е живял в Чехия преди комунистическите диктатури, а не в Румъния и е бил част от финансовия елит на добре поставеното в обществото на Прага немско малцинство. Херта идва от низините, но усещането за зло, за безсилието на индивида пред него, оправдано или не, е изключително мощно и при двамата.

И опираме в крайна сметка до въпроса как е възможно да се погледне на творчеството ѝ не-политически при тази политизирана нейна биография и писане. Мюлер пише през 2002 година: „Книгите ми описват по необходимост трудни времена, в тях говоря за ампутирани животи в условията на диктаторски режим, за ежедневието на немското малцинство – снишаващо се пред външния свят, но вътрешно автократично – и неговото изчезване вследствие на емиграцията в Германия. Ето защо за много хора моите книги са свидетелства. Но когато пиша, аз не се чувствам като свидетелка. Научих се да пиша чрез тишина и в мълчание. Ето така започна всичко.“ И да не е политическа, нобеловата награда за литература – доколкото се дава от частната фондация Нобел с насока от основателя ѝ награденото литературно произведение да е най-доброто постижение с идеалистично звучене – няма как да спре само до литературните качества на текста. Салман Рушди, все още кандидат за Нобел, наскоро сподели, че няма как в днешния свят да се пише така, както Джейн Остин е могла да пише – в изолация от социални и исторически процеси. Ако се замисли човек, едва ли и Джейн Остин днес се чете не-политически. В този смисъл и да не е чисто политически, този избор със сигурност попада на една узряла почва. От билото на Швеция се вижда доста ясно как европейският проект изживява поредната си драматична фаза. Източна Европа, вече част от обединена Европа, крета под тежестта на психологическите си травми, които така и не преработи за 20 години. Херта Мюлер така и си остана неизвестна в Европа въпреки трите си номинации за Нобел от германската държава. До днес. Надя-

вам се нейното писане – поезия на тихия ужас на травмираната душа, проза за живота ни, в която нищо не е случайно и не е заземено, напротив лъкатуши от описание в умозрителност и гротеска, от поетическо пълноводие в минималистичен натегнат слог – да докосне и разбуди както Солженицин преди няколко десетилетия. Талантливите писатели винаги намират философския камък, винаги са политични, важното е навреме да попаднат на мястото си.

Зоя Маринчева е завършила бургаската английска гимназия и българска филология в СУ „Климент Охридски“. Работила е като редактор и преводач, както и в областта на маркетинга и връзките с обществеността. Живее в Сан Антонио, САЩ.

Коментари (9)

- 18-10-2009|Златко

Цитат:

Сякаш Америка не излезе преди само една година от нейното си подобие на диктатура ...

А дали наистина излезе, а, Зоя? Или президентството на Барак ще се окаже просто кратка *предишка* пред следващото гмуркане в реалността? Самият аз се чудя на кой господ да паля свещи. Нещата започват да изглеждат все по-малко розови, във всеки случай, поне видяни оттук. Остават си твърдите факти – пълната незаинтересуваност от останалия свят, потапянето в увереността, че светът „ни следва“, невежеството, нискокочието ... Всичко, което пишеш за реакцията по отношение на поредното непознато нещо – някаква си румънско-немска дисидентка, голяма работа – само потвърждава образа на Америка, който започва да се

циментира все по-здравото от тази страна на океана. Не знам, наистина не знам какво да мисля ...

- 18-10-2009|**Георги Чалдъков** – Va bene, Burgas!

Мила ЗОЯ, va bene, по-романтично, va bene, Burgas!

Учените на САЩ, като получат най-често Нобелови награди за наука, не означава, че ние, европейците, трябва да не ги познаваме и уважаваме...

Но нека бъдем малко calm down: както, наскоро в България в едно интервю, каза големият Немања Костурица (Емир – до Гергьовден, 2005), ние не трябва да си въобразяваме, че можем да бъдем Холивуд, ние трябва да направим нещо специфично, наше, балканско – и то да стане нещо много хубаво...

Все пак искам да напомня на американските ароганти един диалог на Дон Кихот-Санчо:

– Слушай, Санчо, кучетата ни лаят в тъмната нощ.

– Това означава, че ние се движим...

Бургаски твой,

д-р Георги Чалдъков (69)

- 23-10-2009|**Зоя Маринчева** – ге:

Златко писа:

А дали наистина излезе, а, Зоя? Или президентството на Барак ще се окаже просто кратка передышка пред следващото гмуркане в реалността?

Златко, и аз не знам, но американското общество е доста политизирано и разделено, вкл. все повече и класово. Пълна незаинтересуваност не само от целия свят, но и от самата Америка, от съседа си даже. Това, което все повече липсва, при това липсата започва да се формулира, е солидарност. Усещането е, че всичко е въпрос на манипулация, медийно преекспониране, идеология и пари. Тези осем години републиканско бушистко управление удариха САЩ не просто в джоба, но и във визията им за бъдещето, в усещането за единство (още помня приповдигнатата от изобилие 2000на година преди кризата). Мисля, че няма да е така експанзионистична тази страна в близките няколко години, дай боже десетилетия, просто защото вътрешната ѝ тъкан е доста опната и не виждам политическа воля да се подкрепи средната класа, а интелигенцията ѝ е доста беззъба. Има много активност разбира се, рационален президент

и все още САЩ е най-толерантната западна държава (освен Канада май) за чуждестранен талант, с най-големи възможности за натрупване на богатство и мечтаене. Аз обаче все по-често се заглеждам в Европа и чакам го този проект европейски да си изгради някаква визия за бъдещо целенасочено развитие като едно цяло, с единни структури, като една федерална държава. Ей тогава Европа ще се надигне от лаврите си и САЩ ще се стреснат.

- 23-10-2009|**Златко**

О, тук засягаш най-чувствителното ми място (нищо неприятно, на-против), но ако подхванем тази тема, съвсем ще се отклоним от твоя толкова хубав текст. Напоследък всички гледат към Далечния Изток, сочейки уж към следващия световен център, но моите предпочитания за идеологически, морален, пък и чисто практически маяк, стожер, водач в наше време си остават твърдо свързани с Европа. Може би сред цялата медийна врява всичко това звучи някак повърхностно, но човек затова има ум в главата си, за да пресява по-прецизно информацията, която да определя мисленето и поведението му. Бих ти препоръчал в това отношение текстовете на младия американски политолог Параг Хана (тук на сайта има три), който според мен доста ги щрака тия работи.

- 25-10-2009|**anguelina ranguelova** – Просто нужда от промяна

Изборът на Херта Мюлер не е по-малко изненадващ от избора на Барак Обама. Аз приемам последните Нобелови награди като индикация, че досегашните възприятия са се изчерпали и е нужна промяна. Все още не се знае какво точно предстои да бъде новото световно мислене, но е пределно ясно, че старото е изживяло времето си. Оруел е адски актуален в момента, особено в Америка, където масово остават на улицата хора без оглед на досегашната им професия и интелигентността им. Тепърва ще разберем на къде водят тези номинации.

- 25-10-2009|**Златко** – Много интересно

Намирам тази мисъл много интересна, макар и самият аз силно да се съмнявам в това, че изборът на стокхолмските академици отразява нещо повече от собствените им предпочитания. При всички случаи изборът на хора, чиито кандидатури не са очевидни, е много ценен (с изключение на наградата за мир, чиято политическа ориентация я прави

сравнително безсмислена per definitionem; нека само си припомним едно-две имена на бивши носители, Ясер Арафат например). Що се отнася до новото световно мислене, то по него ще имат думата хора, по-млади от мен, боя се. Самият аз бих бил ужасно доволен, ако на една по-напреднала възраст намеря силата на духа да не се противопоставям на всичко ново и неразбираемо, което ме пресреща или настига по пътя. Ако пък даде съдбата и повече, тоест да не го чакам, а по някакъв начин да успея да участвам в неговото създаване и оформяне – е, тогава вече наистина бих се считал за късметлия човек. Но едно такова „ако“ е огромно нещо, разбира се ...

- 25-10-2009|**anguelina ranguelova** – Може би е въпрос на лично настроение

Аз лично трудно се разбирам с поколението преди мен. Нищо лошо не мога да кажа за по-възрастните, но усещам, че наистина мисленето в посока „мъжко/женското начало“, „моралът е зависим от икономиката“ и „тялото, умът и духът са в различни галактики“ не е работещ механизъм. Не бих казала, че се противопоставям на старото, но и идея си нямам кое е моето „ново“. Има ли други хора, които се чувстват така?

- 25-10-2009|**Златко**

Има, разбира се, но сигурно са прекалено много, за да получиш разбираем отговор, Ангелина. На тия въпроси нищо друго освен времето не може да даде отговор, ако изобщо ...

- 04-11-2009|**PIPY** – БРАВО

Прекрасна статия и интересни коментари, нищо че нямат много общо с темата на статията. Поздравления и за авторката на статията и за смислените коментари. Ако Златко пусне някоя статия по темата на коментарите: за избора пред който са застанали САЩ и Европа, оформящия се нов икономически център в Далечния Изток и предизвикателствата пред бъдещето на света т. н. мисля, че няма да сбърка.

Рисковете на средата

Автор: Кристин Димитрова

Беше все още влажно от дъжда и някои плочи хлътваха, за да ме блиснат с вода. Такива са много тротоари в центъра, а криволицата от улици, които всяка сутрин и вечер изминавам, е като минирано поле. Хората, живеещи наоколо, твърдят, че познават квартала, но всъщност само се движат из него, без да го забелязват. За тях той е прозрачен, като стъклена с бром. Наскоро възрастна клиентка ми каза, че апартаментът ѝ е в отсрещната кооперация, жълтата сграда без балкони. Първо, сградата не е жълта, а резедава и, второ, отстрани, на нивото на третия етаж, има балкон, който се свързва със съседната постройка. И макар целият да е обрасъл в бръшлян, знам за него. Тя, изглежда, не знаеше. Не я виня. По-някога нещата се променят, без да знаем как.

Докато отключвах ниската врата на книжарницата, в която работя, видях, че някой беше оставил отпред пакет книги, вързани с канап. Знам кой ги оставя и не ми е приятно. Ние се заплащаме честно с всеки клиент. А човекът, който прави това, или иска да ме провери, или да ми се хареса и съвсем не знам кое ме тревожи повече.

Книжарницата, за разлика от всички останали магазини, в които човек, за да влезе, се качва нагоре, се намира под нивото на улицата и десетина каменни стъпала въвеждат клиентите в дълбокото помещение, преградено до върха на сводестите си колони от дървени лавици. Често пъти тези, които влизат, не са никакви клиенти, а читатели; а по време на дъжд – просто мокри хора без чадъри. Предпочитам да ги наричам наум търсачи. Първо, защото са открили ниската врата сред лабиринта от тесни улички и, второ, защото се спускат сред полумрака от етажерки като спелеолози без въже и не се интересуват кога и как ще излязат. А пещерата от книги около тях е уж същата, но постоянно нова. На мястото на изчерпаните заглавия вечер, преди да заключа, подреждам закупе-

ните през деня. Така никой ред не остава празен, просто на другия ден не е същият.

Понякога виждам указателни знаци, надраскани с молив или изрязани върху дървото в по-отдалечените помещения. Изчиствам ги или ги запълвам със специална паста с цвета на дървото. Посетителят трябва да поема рисковете на средата такива, каквито са. Това са инструкции на собственика. Досега не съм го виждала. Изпраща ми инструкциите си по пощата в бели пликове за писма. Веднъж му писах да сложим по-силни крушки, защото хората трудно виждат буквите. Отговори ми със същите думи. Сгънат на четири лист, върху който пишеше: “Посетителят трябва да поема рисковете на средата такива, каквито са.”

Имам разни идеи как да пораздвижим бизнеса – например да пуснем реклами по вестниците, да оставим брошури в зъболекарските кабинети, такива работи. Но вече избягвам да го питам за каквото и да било. Просто когато имам някакъв въпрос, си представям, че получавам същия лист, сгънат на четири, и с това нещата приключват.

Сред “търсачите” имам такива, които се хвърлят надолу по стъпалата с идеята, че влизат в механа, а после хукват обратно нагоре от страх, че са попаднали в гробница. А имам и други, за които ден не минава, без да се гмурнат сред книгите. Всъщност ако пропуснат ден-два, знам, че са болни, а не дойдат ли и на третия ден, се надявам, за тяхно добро, просто да са напуснали града, но междувременно гледам да не чета некролозите.

Един от тези редовни посетители не ми е особено приятен. Ходи леко приведен, с кафяво раирано сако, и ме гледа изпитателно, завъртял глава на една страна. Има навика да си прочиства гласа, без да му се налага да говори. По тези гърлени прочиствания мога да преценя докъде е стигнал в разглеждането на книгите. Рядко купува нещо. Веднъж донесе за продан спретнат вързоп книги, досущ като онези, които понякога намирам пред входа. Мисля, че искаше да ми подскаже за себе си, да ме наведе на връзката между някои неща.

Онзи ден го чух да размества нещо в далечното помещение. Пухтеше като човек, който се катери по лавиците и от време на време си прочиства гърлото. Заобиколих ореховото си бюро и хукнах да видя какво става. Заварих го да държи стълбата в едната ръка и три томчета с твърди корици в другата. Гледаше ме критично, вирнал брадата си на една страна.

— Да ви ги завия ли? — попитах аз.

– Бяха в раздел антропология, а аз бих ги сложил в теософията.

Видях авторите: Джиду Кришнамурти, Рудолф Щайнер, Ани Безант. “Да, и аз”, измънках и си представих как утре получавам писмо, че губя работата си. Той подравни гръбчетата им, отвори им място и сърчно ги пхна сред другите. В този момент отвън се чу гръмотевица. Странно е, но винаги когато се правят по-големи и неочаквани размествания, нещо навън се променя. Най-често времето. Когато просто попълвам празните места с нови книги, промените са толкова плавни, че не излизат от рамките на обичайното. Жълтата къща се превръща в резедава. Прозорчетата от таванския етаж на сивата ъглова сграда изчезват. Появява се вход, който не съм забелязвала. Но по-големите размествания водят до непредвидими последици. Веднъж една доста несръчна жена залитна от стълбата и в желанието си да се хване за каквото и да е събори цяла редица от книги. Тогава изви снежна буря, а после едва се прибрах, защото улицата навън вече не водеше до булеварда както обикновено, а до река с извит гранитен мост. В двата му края мъждукаха декоративни фенери и осветяваха снежинките в кръг. От кафенето наблизко излязоха двама влюбени и макар с неудобство трябваше да ги прекъсна, за да ги попитам за посоката. Упътиха ме, без да им мигне окото, и продължиха да се целуват.

Прочистване на гласа.

– Да?

Не каза нищо, само ме гледаше изпитателно. Беше подпрял с длан дясната страна на лицето си и барабанеше с пръсти по прошарената си буза. Ръкавът на самото му завършваше с мазен ръб. Кисела усмивка изгря и залезе през лицето му като бърза луна над суха планета. Вече съм сигурна, че ме проверява, за да ми изпрати после едно от белите си писънца. Ръцете ми се разтрепериха, но в отчаянието си реших да не му се давам и казах:

– Посетителят трябва да поема рисковете на средата такива, каквито са, нали?

Вероятно гласът ми е прозвучал малко рязко, защото отекна ехо, което досега не бях чувала. В книжарниците хората обикновено говорят тихо, сякаш ги е страх да не прекъснат мисълта на книгите.

– О, така ли било? – възкликна той, скри ръце в джобовете на самото и пое към изхода. Веднага съжалих, че се издадох. Ако утре ме уволни, няма да знам къде да отида. Не знам къде търсят хора с уменията да сортират книги според автори и заглавия върху десететажни лавици.

Хукнах след него с надеждата, че докато го догоня, все ще ми хрумне как да замажа положението.

Той обаче ми бягаше с все по-бързи стъпки и накрая взе стъпалата почти тичешком. На вратата едва не се сблъска с мокър до кости млад мъж. Двамата постояха известно време един срещу друг – не бих казала лице в лице, защото младежът беше много по-висок, а редовният ми посетител дори не беше изкачил последното стъпало. Накрая младият отстъпи обратно в дъжда и направи път. Когато най-сетне влезе в книжарницата, от черната му коса се стичаха струйки върху дългия шлифер, в който се беше загърнал като в завеса. Тялото му отдолу май беше толкова слабо, че можеше да се облече и в чорап. Очевидно дъждът го беше довел, защото влизаше за първи път.

– Добър вечер – каза той и това беше най-добрата вечер, която някой напоследък ми е пожелавал. Гласът му беше дълбок и ясен и ми се стори, че говори тихо, защото, ако извика, ще се пръснат стъклата. Челото му лъщеше като черупка на мида от вътрешната ѝ страна. – Мога ли да поогледам?

Посочих му лабиринта от лавици навътре и колкото и да ми се искаше да го придружа, седнах зад бюрото си, защото знам, че хората не обичат да гледат книги, когато някой им диша във врата. Тогава дори забравят да четат заглавията, защото, без да искат, са започнали да четат с гърба и ме наблюдават зад себе си. Дъхнах си на очилата и започнах да ги бърша, за да не го преследвам мислено между лавиците. Внезапно осъзнах, че от вътрешността на помещението долита ритмично прошемоляване.

Той разместваше книги! Не знам кое ме предупреди -дъждът, който внезапно спря, а после плисна с нова сила, или пък вятърът, който след паузата блъсна капките в прозорчето на вратата. Затичах се да го спра. Известно време не можех да го намеря, защото ми беше трудно да преценя откъде идва звукът. Все пак той не се покашляше между лавиците като приказан герой, който хвърля трохи, за да не изгуби пътя на връщане.

Открих го при романите. Стълбата почти не му трябваше.

– Какво правите?

Той ме погледна с големите си черни очи и каза “спасявам се”. Спрях ръката му с “Доктор Фаустус” на средата, миг преди да го постави до “Степният вълк”.

– Оставете ме – каза той. – Оставете ме, моля ви, да сложа книгата.

– Не, вие нямате представа! Тук всичко трябва да си седи на мястото. Понякога новото съчетание е добро, но друг път книгите не се понасят и навън стават ужасни неща.

Знаех, че на непознат това щеше да прозвучи несвързано, но авторитетът, който обикновено успявам да внуша, на него не му действаше. В отчаянието си, с риск да ме помисли за луда, за пръв път казах това, което мисля. Той взе “Влюбеният дявол” и го постави до “В търсене на изгубеното време”. Лек, много лек трус премина под каменните плочи на пода.

– Вижте, всяка нова книга, всяко разместване води до промени в света, които хората обикновено не виждат, но те са факт.

– Значи сте забелязали?

Досега мислех, че аз ще го учудя, но всъщност стана обратното.

– Да. Истина ли е?

– Да – отговори той. Миглите му все още бяха мокри и приличаха на меки, много меки триони. Когато ти е жал за някого, ти просто се навеждаш над него, а сега стоях извита назад пред високото му лице и пак ми беше жал. Сигурно ми се е струвало, че знам истина, която само аз мога да изтърпя, а сега пред мен стоеше друг човек, който също е трябвало да живее с нея. Вече ми беше все едно дали кривата брада ще ме уволни.

Посетителят взе “Дванадесетте цезари” и я сложи до “Светлина през август”. Един от сводовете предупредително изскърца и над нас се посипа мазилка. Той бързо дръпна книгата и я сложи до “Дванайсета нощ”. Таванът се стабилизира, но не знам дали отвън нещо не се размести.

– Откъде знаете за промените?

– Аз ги донесох. Хората постоянно ги ползват, но вече не ги забелязват. Вие обаче ги забелязахте, нали?

Замислих се. Работа в книжарницата от десет години. Не бих казала, че ги забелязах от самото начало. Постепенно обаче започнах да свързвам някои неща, да наблюдавам всичко много внимателно и да го запомням. И тогава промените взеха да се набиват в очи.

– От известно време насам.

Той отметна тънък кичур коса, който продължаваше да капе, и се наведе към мен.

– Древните езици още ги помнят. На арамейски “ал’хрон” означава едновременно и дума, и действие.

– Значи “В началото бе словото...”

– Да, да, това е все едно да кажеш “В началото бе действието”. В древен Египет богинята Сешета, чието име означава “пиша”, е почитана като покровителка на строителството и архитектурата, защото “светът е бил изграден по нейните планове”. Един вид от имената, които тя дава на всички неща, за да стоят те в думите си, а тя да ги контролира. Японците и досега вярват, че словото има душа, равна на изречената дума. Това, разбира се, не е обяснение. Това е... паметта на обяснението.

Говореше тихо, спокойно, с някакво отчаяние, което се долавяше само в въгълчетата на личността му – по ръба на очите, в края на пръстите, в мокрите гънки на огромния шлифер.

– Никога не съм вярвала в митологиите – казах аз. – Никога не съм видяла нещо, което да ги потвърди в живота. Около мен няма герои. Майка ми почина рано. Помня обаче, че я погребяхме в земята, а не се превърна в дърво с дафинов лист. Може да съм постигнала малко в живота, но съм го постигнала сама.

Като споменах постиженията си, се сетих, че и те не са вечни, и добавих:

– Макар че вече знам кой е тайнственият собственик на книжарницата и утре нищо чудно да ме уволни.

– Не вярвам – прошепна той и внимателно, много внимателно ми свали очилата. Всичко ми се замъгли като капка мастило, изпусната във вода, макар да останах втрещена в бледото петно на лицето му. Чух още размествания и сега вече виждах. Спомних си как пътувахме с майка ми и баща ми на един увеселителен кораб. Май ще излезе, че съм имала щастливо детство. Младият мъж пред мен продължаваше да държи очилата ми. Виждах всичко, до най-малката буква. Как беше възможно през всичките тези години да мисля, че имам лошо зрение? Но може би беше ефект от разместването.

– Господине, вие ли...

– Уриил. Казвам се Уриил – и се засмя. – Можете да ми говорите на “ти”.

– Що за име? Мисля, че за пръв път го чувам.

– Напротив.

Навярно беше прав, но не можех да си спомня. Както и да е, пред очите ми той пренареждаше лавиците, което не разрешавах на никого. Нямах и сърце да го спра и това, което казах, излезе някак си по средата:

– Уриил, защо разместваш книгите?

Той се сгъна бавно-бавно покрай етажерките и седна на земята. Седнах срещу него. Уриил хвана ръцете ми в своите и това като че ли трябваше да мине за обяснение. После го видях, че се колебае откъде да започне. Като че ли всичко го измъчваше. Усетих как ръцете му трепнаха, когато се допряха до моите.

– Тук съм много отдавна. Имах мисия. Спомни ли си за името ми?

Да, спомнях си. Бях го прочела преди години, в ръкописен превод на апокрифи, който един професор ми остави с надеждата, че някой ще се заинтересува.

– „Уриил, божественият огън, носи свитък и книга.“

– Да.

– Михаил носи меч, Рафаил, лечителят – тояга и кратунка, Гавраил – лилията на Благовещение, Самаел, Задиел, Иофиел... Уриил е един от архангелите.

– Не вярвай на всичко, което четеш. Не за всичко има думи. Точни думи, искам да кажа. Някои неща приличат на опит да си спомниш какво е било отпреди раждането ти. Както митовете например.

Не знам приближавахме ли се до някаква истина, или се отдалечавахме от нея. Ръцете му бяха сухи и горещи по върха на пръстите.

– Защо разместваш книги, Уриил?

Той наведе чело.

– Защото – каза той, като че ли говореше на скръстените си глезени – ще мога да се върна само когато точно определени думи и фрази се съберат в необходимата комбинация. Тогава ще се отвори коридор и ще изляза. Само че не знам кои са тези думи. Те просто трябва да се съберат. Приблизително на всеки 2030 години имам право сам да извършвам промените.

– През 47 г. пр. Хр. за пореден път изгаря Александрийската библиотека – пошегувах се аз.

– Да, за съжаление, така се случи.

Чувала съм, че лудите са доста убедителни в това, което правят и говорят. В такъв случай този срещу мене трябваше да е много луд, понеже му вярвах без обяснения. А може би вече беше спечелил доверието ми, защото знаеше тайната, която и аз знаех: промените. В такъв случай и двамата трябваше да сме еднакво луди.

– И това е точно тази вечер, така ли?

– Да – каза той и се изправи. – Моля те, помогни ми.

Взе цяла редица от горния рафт и я прехвърли на долния.

– Утре Кривата брада наистина ще ме убие.

– Съмнявам се. Той не знае нищо. Само обикаля насам-натам и души, защото се досеща. Но няма толкова внимателни очи, за да забележи.

Уриил отново се захвана да размества книгите, само че много потрескаво. Отвън се чуваха трясъци, проскърцвания, тътен от влачене на бетон върху камък и неприятна тишина. Хрумна ми нещо, което забравих да изясня в началото. Хванах ръката му.

– Уриил, когато идваше на тази твоя “мисия”, знаеше ли, че така ще се случи? Искам да кажа, че ще останеш пленник... между нас, докато... нещо там не проработи?

Спря и отново се усмихна.

– Да, разбира се. Но посетителят трябва да поема рисковете на средата такива, каквито са.

И започна да хвърля цели многотомници от лавиците. Започнах и аз. Там долу те се трупаха и смесваха във всякакви възможни съчетания, едно от които можеше да бъде истинското. Книгите, които от години насам подреждах, летяха с тромави, разперени корици към купчината, която растеше в разноцветното си безобразие. В един момент тя се самозапали.

– Ето – каза той, облещил големите си очи към огъня. – Ето, сега всички думи ще изгорят и пак няма да мога да се върна. Може би никога няма да мога да се върна.

Прегърнах го. Беше толкова слаб, че ръцете ми с лекота се събраха зад гърба му. Той се наведе над мене и долепи лице до косата ми. Огънят вече ставаше прекалено голям за помещението, но това дори не беше най-важното. Кой знае какво се беше случило със света навън междувременно. Придърпах с крак един том с дебела кожена подвързия и стъпих върху него, за да достигна по-близо до лицето на Уриил. Това беше единственото, което исках. Стори ми се, че плаче, без да плаче. Бях сигурна, че нещо в него плачеше, без от това да излиза звук.

Може би под краката ми вече е имало друга хартия. Някакви страници, откъснати в суматоката. И томът да е попаднал върху тях. А може би огънят е раздвижил хартията и две догарящи листчета да са се докоснали, докато са севъртели в буйния въздух над пламъците. Макар че второто ми се струва по-малко вероятно. Не знам. Но изведнъж Уриил изчезна в ръцете ми. Стопи се и аз останах да прегръщам шлифера.

След време казаха, че са ме намерили увита в тъмен шлифер пред книжарницата. Било ранна януарска сутрин и аз съм ходела боса по снега. Твърдяха също така, че това не било книжарница, а изоставена печатница за рекламни материали, понастоящем спорна собственост. Обясняваха ми го много внимателно. Открили ме били някакви работници, които отивали за първа смяна в близкия завод за електропроводници.

Но хората, разбира се, ще твърдят какво ли не, само и само да не видят истината.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа *Сабазий* (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Защо защитавам Полански

Автор: Бернар-Анри Леви

Сексуалната злоупотреба с едно 13-годишно момиче очевидно е тежко престъпление.

И това, че някой е артистичен гений, още никога не е представлявало смекчаващо вината обстоятелство.

След като всичко това е казано – и виждайки вълната от лудост, която в момента разпалва духовете, ние би трябвало да си припомним следното:

1. Актът на „illegal sexual intercourse“ – на френски, съблазняване на малолетна – в който Полански се призна за виновен преди тридесет и две години, въпреки всичко не е онова смъртно престъпление, дори престъпление срещу човечеството, което разгласяват от дни насам от мъстителите, преследващи го по петите. Да, това е престъпление. Но в скалата на престъпленията има степени. А освен това е обида срещу здравия разум, атака срещу разума изобщо, отворена вратичка за всевъзможни обърквания, да се смесва всичко и всички, да се опитваме да накараме хората да повярват, че едно изнасилване е престъпление от същата степен като например онова, на което стана жертва съпругата му Шарон Тейт, изкормена няколко години по-рано, в осмия месец на бременността си – с други думи (защото това е нещото, за което става дума тук), да видим Полански да се присъединява към Чарлз Менсън в затвора, където от началото на 2010 този последният ще има право да настоява за помилване.

2. Тази афера е още по-безсмислена, защото главната тъжителка е избрала да прости, да затвори страницата и, ако е възможно, да забрави. Оставете ме на мира, моли се тя всеки път, когато Спектакълът на справедливостта, или просто Спектакълът, започне да осветява с прожекторите си тази част от нейното минало. Оставете ме на мира и, докато става дума за това, забравете този човек, за когото аз, неговата жертва,

смятам, че е заплатил достатъчно. Но не. Защитниците на правата на жертвата са тук, знаейки по-добре от самата жертва какво иска и какво чувства тя. Ние си имаме работа с хора, които по-скоро ще прекратят през телата на жертвите, отколкото да изоставят плячката си и да се откажат от деликатното удоволствие на наказанието. Това е срамота!

3. Когато жертвата оттегли обвинението си, не е ли работа на обществото, тоест на съдията, да продължи разследването на случая? Да, без съмнение. От стриктно юридическа гледна точка, това е право на обществото. Но това няма да бъде нито първият, нито последен случай, в който стриктно юридическата перспектива изпуска от поглед потребността от състрадание, както и потребността от интелигентност. И по същия начин, по който аз никога не съм се притеснявал да посочвам в законите на тази Америка, която обичам, такси или наказания, изкривяващи чистата демократическа идея, така и тук няма причина да не го кажа: да се арестува днес един човек, за когото е било решено още преди дълго време, след 42 дни в затвора, че той не е педофил, да бъде той преследван като терорист и екстрадиран като бивш нацист е може би нещо правилно според закона, но не и според справедливостта.

4. И дали е вярно, както чуваме навсякъде, че известността дава закрила на господин Полански? Не, разбира се, че не. Аз съм прекарал живота си в опити да изтръгнавам от забрава дребни животи, безименни и безлични жертви – и възгледите ми биха били точно същите, ако господин Полански не беше господин Полански. Освен ... Освен че тогава нямаше да ми се налага да ги поддържам. Неговото досие щеше да бъде погребано още преди години. И нямаше да има градски съвет, намиращ се пред избори (защото в Калифорния градските съвети се избират, също както съдиите и шерифите), който да нареди този раздухван от медиите арест. Известността не защитава господин Полански; напротив, тя само му прави лоша услуга. Не само че Роман Полански не се крие зад името си – всъщност името му привлича вниманието към него. И ако в този случай има някакви двойни стандарти, то те се състоят в това, че от Полански се прави не просто обикновен обвиняем, а символ, а от евентуалното му явяване пред съда – един политико-медиен „голям базар“, а не просто безпристрастен процес.

5. Същността на всичко това се състои в привкуса на народна справедливост, който се носи около цялата афера и превръща коментаторите, блогърите, гражданите, в също толкова много съдии, всички те заклет

пред огромния трибунал на Мнението – някои преценяващи престъплението, други – наказанието. Ние дори имаме един особено Добродетелен, очевидно експерт по химическа кастрация, който предложи за този нов Дютру¹ (sic!) окончателната процедура ... Странен бяс у хора, които не намират нищо лошо в поведението на един наистина разполагащ с власт мъж, който действа като нападател на деца пред очите ни (ах, ескападите на господин Берлускони), но които стават толкова непреклонни когато става дума за една уж мощна личност като Полански, който няма друго оръжие освен таланта си ... Странни моралисти, извличащи злостно удоволствие от все новото и ново изброяване на подробностите от тази мизерна афера, за да хвърлят след това първия камък ...

Това линчуване е едно много по-сериозно изкривяване на обществения ред, отколкото би било оставянето на Полански на свобода.

Упоритостта на триkotaжниците² и тяхното желание да видят главата на един артист, набучена на кол, представлява самата същност на неморалността.

Изберете едно от двете, господа съдници. Или Полански наистина е бил чудовище – а значи тогава ние не е трябвало да му даваме Оскари и Сезари; трябвало е да бойкотираме неговите филми; трябвало е да го предаваме на властите всеки път, когато той и семейството му са идвали на почивка в Швейцария. Или това – или ние никога не сме откривали каквато и да било вина при появите му на червените килими на световните фестивали. Вие чувствате също толкова ясно колкото и аз чудовищното лицемерие на този преследвач, търсещ слава, който се е пробудил една сутрин, за да го предаде като трофей на публичното порицание, на нажежения до бяло гняв на избирателите – а това означава, че също като неговата жертва, ние трябва да помолим той най-после да бъде оставен на мира.

Източник

-
- 1 Марк Дютру: белгийски престъпник, който през 2004 г. беше осъден за изнасилване на шест момичета на възраст от 8 до 19 години, четири от които е убил. (Бел. пр.)
 - 2 tricotés: специален френски израз, с който се обозначават хора-еснафи, изпитващи особено удоволствие от „прилагането на обществено наказание“. Изразът означава буквално „плетачки“ и идва от времената на терора на Френската революция, когато множество жени предварително са си запазвали най-добрите места до гилотината, запълвайки времето за чакане с плетене. (Бел. пр.)

Бернар-Анри Леви, роден в 1948 в Алжир, е един от най-уважаваните съвременни френски философи. Същевременно той е журналист и политически активист. Обществено признание той получава за първи път през 1977 с есето си „Варварщина с човешко лице“. Оттогава насам е публикувал десетки книги. Той е един от дванайсетте подписници на „Манифест: да посрещнем заедно новия тоталитаризъм“ в отговор на размириците, които последваха публикуването на карикатурите на Мохамед в Дания.

Коментари (15)

- 23-10-2009|**Златко**

В аферата, която междувременно се превърна в световен вариант на „случая Бокова“, най-после успях да открия едно мнение в полза на преследвания, защитено с разумни и разбираеми аргументи. Признавам, че го търсех вече отдавна; отдавна изпитвах силна вътрешна необходимост най-после да срещна някого, който без притеснение, аргументирано и спокойно да даде израз на собственото ми вътрешно усещане: enough is enough! Стига толкова, достатъчно. 32 години живот на преследвано животно, плюс прошката на жертвата, плюс цялата непоносимост на това публично линчуване ... Е, ако и това не е достатъчно, то какво изобщо може да се каже за разликата между нас и неандерталските ни прародители? За мен самия стига. Наистина стига толкова!

- 23-10-2009|**без значение**

Доколкото съм запознат със случая, Полански е трябвало да излежи около 90 дни в затвора. 45 от тях е излежал, след което е напуснал САЩ. Сега, американците имат обичайно право, което се основава на преце-

денти, при такава система не е възможно да се върви срещу традицията. Полански просто трябва да влезе в съда и да защити случая си. Едва ли ще бъде осъден или оправдан само защото е Полански. Това е моето просто разбиране на нещата.

Иначе съм голям фен на филмите му...

- 23-10-2009|**Златко**

Има един много добър документален филм – *Roman Polanski: wanted and desired*, от 2008 г. Там нещата са представени доста подробно и може да се научи много за случая, включително и за развитието на цялата съдебна процедура, както и последвалото бягство на Полански, малко преди съдията да издаде окончателната присъда. Без съмнение, един момент на малодушие, за който той плаща през целия си последващ живот (съгласете се, че Роман Полански след Chinatown вече не е същият режисьор). Това е най-страшната цена, която е трябвало да плати, поне според мен. С или без затвор, днес той може би щеше да бъде равен на най-най-големите в американското и световното кино. Вместо това е просто човек, който безспорно заслужава удивление с неистовата си способност да оцелява след всичко, буквално след всичко – но това май си *остава всичко*. Жалко, наистина жалко за огромния талант и виталност. Какво ли би могло да стане от него, ако не беше направил тази толкова малодушна крачка?

- 24-10-2009|**без значение**

Полански направи Пианистът, невероятен филм. През 2002 филмът взе наградата на американската филмова академия. Т. е. талантът му е признат и от публика, и от критици. Не мисля, че тая история е ограбила така трагично възможностите и таланта му. Хората обичат да дават оценки, аз също, но все по-често си мисля, че личните оценки никога не са били до такава степен значителни като днес, с проникването на Интернет. Мнението на Бернар Леви днес трябва да се бори с мнението на Карагьоз – ако някой помни този типаж от театъра със сенки, и това не е толкова лошо. Лошо би било ако съдебната система не функционира правилно... Има само едно решение на случая Полански и то е в съда, това е най-малката злина в тоя объркан свят на жертви, престъпници, таланти и човеци, защитници и обвинители...

- 25-10-2009|**mira d.**

Филмът Пианистът разкрива страданието на един истински артист. Прекарсен, разтърсващ филм! Това, което се случва сега с Полански е истински фарс за мен, но е и знак, че истинският артист, докато е жив, уви, трябва да страда...

- 25-10-2009|**Златко**

Мирче, хайде да не се увличаме, мило. Дупенцето на едно тринадесетгодишно момиче не е точно моята представа за страдание, pardon my French. Въпросът е не в това да го превъзнасяме или разпъваме на кръст, а просто и по човешки да видим, че той си е получил наказанието, стига толкова.

- 25-10-2009|**Златко**

Без да се впускаме в пикантни детайли, реално насилие тогава май не е имало, макар и да не е моя специалност да разграничавам „реалното“ от някакво друго насилие. Малката (която не е била девствена), действително е казала „не“, което навсякъде по света се счита за изнасилване, ако бъде последвано от определени действия от другата страна. Полански ѝ дал шампанско и някаква лека дрога (след като я попитал дали иска, на което тя казала „да“), това май стопило нежеланието, след което последвали графични сцени.

Моля да се отчете, че не се опитвам да го оправдавам. Имам дъщеря на 13 години и ако някой ѝ направи нещо такова, сигурно с удоволствие бих му прерязал гърлото. Описвам сцената защото не съм сигурен дали тя е известна в детайли, колкото и тъпа да е подобна пикантност. 32 години по-късно, с живот, до голяма степен унищожен от тази история („Пианистът“ – и донякъде „Тес“ са единствените добри неща, които той е направил за 32 години), Полански е само сянка на предишното си Аз. За мен това е достатъчно, наказанието е изконсумирано. Мир на тази история, време е вече да престанем да се занимаваме с нея.

- 25-10-2009|**Иванов** – Значи,

ако, неддай си боже, педофил се изгаври с твоята щерка би му отразал гърлото. А този педи, упоил момичето и 2 пъти поред изгаврил с его, осъден и избягал, крил се 32год да бъде ПРОСТЕН. Защото... бил Полански.

Момичето имало само майка. Нямамо баща, който да му отреже гърлото и този се измъкнал по терлици. Бил си ИЗСТРАДЪЛ престъплението!

Ега ти 2-ия морал, с който мерите нещата, когато не ви засягат, а потърпевш е някой друг.

Онзи ЗАЩИТНИК по-горе, с неговите опити да оправдае педофила, с жалката си интелигентност, на която се позовава е направо гаден. Биваа, бива, ама чак толкова пък...дебелоочие.

Да си получи заслуженото, като му се добави бонус за бягството от правосъдие. Както се полага на всеки, постъпил като ПЕДИТО ПОЛАНСКИ. За добрите филми е получил слава, пари и награди в излишък, за престъплението, му са полага да си получи заслуженото.

Прави чест на американското правосъдие, че бави, но не забравя.

Това не е България, където пиян световен шампион на кънки, смачка с автомолил-танк кола и уби момче, и направи на жив труп момиче.

ЗА ПОЗОР НА БЪЛГАРСКОТО ПРАВОСЪДИЕ И НАЦИЯ ГО ОСТАВИХА ДА СЕ ИЗМЪКНЕ, И ДА СИ ОТИДЕ ПО-ЖИВО, ПО-ЗДРАВО ЕДВА ЛИ НЕ С ПОЧЕСТИ.

Златко, Златко, либерализма е знаме, а не мръсен парцал, за покриване извращенията и престъпленията на „известни и заслужили личности“...

- 25-10-2009|Златко

Хм, не съм сигурен че си наясно със ситуацията, драги. За разлика от теб американското правосъдие не изпада в никакъв излишен патос и всичко, за което е осъден Полански, е *illegal sexual intercourse* – нещо, за което се полага само минимално наказание, част от което той вече е излежал. Дори и да го екстрадират в Америка, той не е заплашен от затвор. Между другото, само няколко месеца преди това му е предлагано да се завърне доброволно, при което му е било обещано, че делото ще се гледа при затворени врати и че няма да има наказание със затвор (той е отказал, защото съдията е споменал, че процесът може да бъде заснеман за телевизията). Информирай се поне малко, преди да започнеш да размахваш чак такива големи знамена, ако обичаш – инак току-виж се оказало, че и за либерализма знаеш също толкова, колкото и за аферата Полански. Така де, да не вземе да лъсне нещо голо и не съвсем прилично пред уважаемата публика, тъй както си приказваме най-приятелски тука.

- 26-10-2009|**Милко Белев**

Да помислим и в друг ракурс:

1. САЩ иска международен арест за Полански
2. Швейцария (не друг) арестува Полански
3. САЩ искат екстрадиция
4. Швейцария мисли и не след дълго екстрадира Полански
5. Тържество на правосъдието в САЩ
6. САЩ и други спират за дълго да искат разкриване на банковата тайна и някои други неща от Швейцария :)))

- 27-10-2009|**Rodolubec**

Много съм против когато различни хора за едно/и и също/и деяния са получили различна присъда. Това за съжаление не може да се нарече демокрация... Един приятел казва проклет да бъде този които чака свободата... Доколкото до Полански мога да кажа, че е човек с голям дух и талант за което може да се каже, че изиграва голяма роля и горепосоченото от него деяние.

- 29-10-2009|**иванов** – Eeee

не се усещаш май. Значи, ако касае теб, режеш гърла като матерен албанец без да питаш. Ако касае друг или други, я да видим кой е, кой е извършителя. Ааа, педито е... Полански. Ама той, той така да се каже е голям талант и за някой едва ли не гений. Айде да го минем метър педито Полански, защото понеже... Ето го двойния стандарт на либералчета като теб. Готов си да го опростиш и му прощаваш понеже не те засяга и е за чужда сметка и далеч от теб.

Значи гениите и световните шампиони, милионерите и милиардерите и влиятелните силни на деня, така наречените привилигировани, за тях закони няма, тях закон не ги лови и не бива да ги лови. Не че в страни като Бг не е така... Законите са за простолюдието, народа, за нисшите класи, както мънкаше скоро тук един „уважаван“ лИтератор.

Айде бе. Та сега, ако си забелязал е 21в, и нещата е време да се попроменят, и законите да ЗАПОЧНАТ ДА ВАЖАТ ЗА ВСИЧКИ. В това число и за такива, като педито Полански и канкьора-шампион, който се измъкна с почести от бълг. правосъдие.

Пазалтъците около този педофил са омерзителен пример на правосъдие, пазарено, упазарено, смешно, което е позор за човешката съвест и морал, и погнуса за нормалния честен човек.

А такива уважавани дървени философи като този ЛЕВИ, с гумен морал и съвест са една подигравка с Философията.

И НЕ УЧИ УЧЕНИТЕ.

- 15-11-2009|**Ивайло** – Полански е гений!

Е, едно от малкото разумни и хуманни становища, които съм чел по темата. Дано Полански има късмета да не бъде екстрадиран в САЩ. Американците имат изключително брутално, назадничево и отмъстително правосъдие (неслучайно САЩ са с най-голямата затворническа популация в света).

Успех Полански! Вие сте гений дарил несравнимо преживяване на духа на милиони хора, което облагодетелства цялото общество.

- 06-01-2010|**Майя Маркова** – прошката на жертвата

Тия дни препрочитах „Пари“ от Емил Зола (понякога е полезно човек да поотупа праха от класиците) и ето какво намерих на стр. 44:

„Розали... била изнасилена на шестнадесет години на стълбището в къщата..., където живеела с майка си... Най-лошото било, че господинът, женен човек, настанил се едва преди осем дни с жена си... на втория етаж, се престорил на толкова влюбен, че като повалил, макар и много ловко, нещастната Розали в ъгъла на едно стъпало, навяхнал рамото ѝ. Майката с право се разгневила и искала да вдигне страшен скандал въпреки сълзите на малката, която твърдяла, че сама била поискала, че всичко станало случайно и че много ще страда, ако вкарат господина в затвора... Още преди края на първия месец господинът изчезнал, без да остави адреса си. А нещастията продължавали... Розали родила момче, загубила майка си... Не можела да си служи с едната ръка, понякога продавала лимони в халите, изчезвала по цели седмици с мъже, които я изпъждали пияна и синя от бой. Най-сетне преди една година тя имала щастието да пукне вследствие на едно по-бурно от другите приключения.“

Златко, нали разбираш защо цитирам това? Опитвам се да онагледея мнението си, че на прошката на жертвата не трябва да се придава особено значение, особено когато става дума за много младо, уязвимо момиче в лапите на опитен и безскрупулен мъж. За щастие истинският

случай с Полански завършва далеч по-щастливо от измисления (надявам се), описан от Зола. Жертвата превъзмогва ужасяващото си детство, създава свой живот и свое семейство. Тя вероятно е много благородна и отговорна личност, която търси вината за всичко най-напред в себе си. Или много разумна личност, която съзнава, че за нея и близките ѝ не е от голяма полза миналото ѝ да се разнишва, хората да бистрят дали е казала „да“ или „не“ на Полански и на колко години е загубила девствеността си. Ако иска сурово наказание за Полански, само би се изложила на прицел от страна на тези, които знаят самоличността ѝ.

Колкото до „преговорите“ на американското правосъдие с Полански и как той не се предавал, защото условията не го удовлетворявали – то и нашите предишни управници си гласуваха амнистия, а после някои заявиха, че се отказват от нея. На мен лично хич не ми харесва съдебната система да пита някой богопомазан дали е съгласен да го посъдят мъничко, струва ми се пародия на правосъдие.

- 06-01-2010|Златко

Интересно, Майа, тук засягаш въпрос, по който наскоро се получи нещо като дискусия. Преди известно време ми хрумна един пореден минимализъм, звучеше така:

„Моментът, в който човек започне да вижда в себе си жертва, е същевременно онзи, в който той подписва готовността си да стане палач.“

Пуснах го във Фейсбук и там той предизвика доста смесени реакции. Може би тук, в този контекст, ще пробуди по-малко недоумение? Или само мълчание, ако не ме лъже досегашният опит ... Впрочем, това едва ли има чак толкова много значение.

Ботуши на познанието

Автор: Ута Байер

Когато през 1886 Ван Гог е нарисувал в Париж две стари обувки, той не е могъл да предполага, че около неговата картина ще се разгърне една от най-горещите изкуствоведчески дискусии, които са се водили някога. Но както често се случва в изкуството, когато то веднъж бъде оставено в ръцете на зрителите и интерпретаторите, с неизбежност възниква нещо ново.

Това, че Ван Гог е нарисувал чифт стари обувки, не е нищо ново. Тези от 1886 имат множество събратя в неговото собствено, а и в творчествата на някои от колегите му. И въпреки това никоя от тези картини на обувки не е толкова известна или пък обект на толкова много и продължаващи философски и изкуствоведчески спорове, както тази студия в сиво, кафяво и бежово от 1886.

Още в първия по-обширен текст върху Ван Гог, който се появява през 1911, картината бива разглеждана специално. Хендрик П. Бремер обяснява, че с тази картина Ван Гог е желал да представи една вътрешна връзка между предмета и човешкото съществуване.

С това е зададен основният тон на разглеждането, и през 1935 г. Мартин Хайдегер държи една лекция върху тези обувки в университета във Фрайбург, която озаглавява „Произходът на художественото произведение“. Когато лекцията бива публикувана през 1950, други философи започват да я коментират подробно. Защото тезата на Хайдегер гласи така: Ван Гог е нарисувал обувките на една селянка, а с това и една метафора за нейния живот,

Да се посвети на тази картина цяла една изложба е гениалната идея на кьолнския Валраф-Ричартц музей и на американския изкуствовед Джофри Батчън. Инструкциите по разглеждане на художествени произведения не са особено популярни – но при този артист те сигурно ще станат такива, просто защото Винсент Ван Гог – непризнатият гений, гениалният психиатричен пациент и самоубиец, и до днес вълнува сърцата.

Да, нещата трябва да бъдат изразени толкова кичово, защото известен го е направила не толкова своенравната му и революционна живопис, колкото митът за човека, умрял беден, чиито картини днес са сред най-скъпите по целия свят. В есето си „Обувките на Ван Гог. Една дискусия“ Батчън предлага един увод в спора на учените около тази картина, която иначе е от сравнително слабо значение за историята на изкуството.

Мартин Хайдегер значи обявява тези обувки за предметно изпълнение на битието на една селянка. Той не обяснява защо твърди, че те принадлежат на някаква селянка, но в замяна на това прави заключението: „изкуството е себе-поставянето-в-произведение на истината“. За такива философски игри американският историк на изкуството Майер Шапиро не иска и да знае. Със своя текст от 1968 той иска да покаже на Хайдегер, че той изобщо не е разбрал картината. Защото по мнението на Шапиро обувките са принадлежали на самия Винсент и следователно трябва да бъдат разбирани като автопортрет на художника, преместил се да живее в Париж. Това са обувките на един градски човек. По същия начин Ван Гог е действал, когато е нарисувал два стола, имайки пред вид своя художник-приятел Гоген и самия себе си.

Един такъв спор се оказва чудесно поле за действие за Жак Дерида, който пък иска да демонстрира собственото си изкуство за деконструиране на текстове. „Да се чете анализа на Дерида за този спор е нещо, което причинява почти физическа болка – с такава лекота той разкрива доста простите подбуди за една или друга аргументация“, пише Джофри Батчън в каталога.

Защото както Хайдегер – свързаният с природата човек, така и Майер Шапиро, емигрираният в Ню Йорк немски евреин, проектират самите себе си в картината, твърди Дерида. Хайдегер вижда в нея една романтична медитация върху природата, а Майер Шапиро – следите на емигранта.

Самият Дерида пък се съмнява в това, че картината изобщо показва някакъв чифт обувки. И действително: там се виждат две леви обувки. Това наблюдение предоставя съвсем нови възможности за интерпретация. Включително и такива, следващи Зигмунд Фройд – както Дерида със задоволство демонстрира. Защото, разглеждани по този начин, едната обувка би могла да представлява мъжкото, а другата женското. Представата за живописиста като огледало на реалността според Дерида напълно е отживяла времето си. „Тези обувки са една алегория на живописиста.“

Оттогава насам философите и историците на изкуството се занимават преди всичко с текстове за „обувките“. Кьолнската изложба на една картина най-после обръща поглед обратно към картината от музея Ван Гог в Амстердам. Защото, колкото по-дълбоко човек навлиза в спора около обувките, толкова по-внимателно трябва и да се вглежда в картината, за да може да определи собствената си гледна точка за изкуството и конкретно за тези обувки.

Във всеки случай самият Ван Гог едва ли би бил чак толкова удивен от безкрайните възможности за разглеждане на неговите „обувки“. Веднъж той е писал на един критик следното: „Накратко, аз отново откривам в статията ви собствените си картини, само че по-добри, отколкото са всъщност, по-богати, по-значими.“

Източник

Ута Байер е немска журналистка и изкуствоведка. Специализира в областта на естетиката, най-вече живописата.

Коментари (1)

- 24-10-2009|**Б. Павлов** – Опит за поглед „над обувките“

За мен това е „неприличен жест“, най-общо казано, към духа на Рем-бранд – за сбогом и – с огромен респект.

Затова считам, че тук става въпрос и за началото на една емиграция. В друга реалност, може би в тази, след нашата.

Струва си да се замислим, превъзможвайки вече привичната за нас обсебеност от видимости, не ни ли чака избрания от Винсент изход. В случай, че не успеем да се извисим над обувките му.

Соцкримът

Автор: Владимир Трендафилов

През цялото си времетраене социализмът усърдно крие действителните престъпления и парфюмира литературните. В медиите отсъства криминалната хроника. Те дори постоянно внушават, че с ликвидирането на частната собственост е изчезнала и главната причина за вършенето на престъпления. Тоест, възникне ли някъде убийство, корените му е задължително да се потърсят другаде, в капиталистическата чужбина. Такъв е регламентът и в живота, и в литературата.

Тъкмо поради насилствения си характер, системата отдава особено внимание на саморекламата и налага в публичното поле сериозен дисбаланс между апологетика и критика – в посока към първата от двете, естествено. В дисбаланса даже присъства определена невроза, защото всичко, което не е пряка апологетика, системата се оказва трайно склонна да тълкува като критика. В резултат, дори за най-драстичните престъпления хората се осведомяваха по слухове, подочути, препредадени, разкрасени. Оттогава именно датира популярната фраза, че в България всеки слух е верен. Художествената литература беше друго. Тя беше, в една значителна своя част, официално вместилище на престъпления: първо, защото е тълкувана като измислица, и второ, защото е в състояние да предлага и удобни за властта тълкувания.

Тъй или иначе, криминалният роман отпреди 1989 г. си има отработена класика: „Инспекторът и нощта“, „Господин Никой“ и „Няма нищо по-хубаво от лошото време“ на Богомил Райнов, „Човекът в сянка“, „Прилепите летят нощем“ и „Кутия за енфие“ на Павел Вежинов, серията романи на Андрей Гуляшки за разузнавача Авакум Захов – от „Случаят в Момчилово“ през „Срещу 07“ до „История с кучета“. Колекционерите биха допълнили списъка с „Алиби“ на Димитър Пеев, „Случаят с професора“ на Цветан Стоянов, „Фалшификаторът от Черния кос“ на Хаим Оливер. Редовият читател обаче ще се сети по-лесно за преводните за-

главия. Едни ще си спомни с лошо – купищата повести за моралните и буквални победи на съветските разузнавачи над колегите им хитлери през Втората световна война. Други пък с добро – няколкото по-свястни заглавия в споменатите купища. А заедно с тях (и преди всичко) „Десет малки негърчета“ и „Азбучните убийства“ на Агата Кристи, „Баскервилското куче“ и „Знакът на четиримата“ на Артър Конан-Дойл, „Търпението на Мегре“ на Жорж Сименон, „Третият човек“ на Греъм Грийн. И само най-заклетите познавачи ще се сетят за някое типично социалистическо кримизаглавие, излязло след 1978-79 г. Причината е очевидна. В десетилетието преди 1989 г. типичните белези на социализма в този тип литература постепенно избледняват и на тяхно място се появяват опити за други.

Всъщност, криминалният ни роман от периода на социализма не е точно „криминален“. Вярно, пак е за престъпления. Пак, като навсякъде другаде, се издава и четене масово. Една анкета отпреди четиридесет години сочи, че в минутите за свободен избор извън задължителната програма по литература 80% от учениците в средните училища четат само това и нищо друго. Но приликите свършват дотук.

Най-напред, този роман не е тънко и евтино книжле на лоша хартия, като ония отпреди социализма, с наивна рисунка на злодей отпред на корицата и със заглавие от рода на „Вампирът от Чикаго“ или „Замъкът на смъртта“. Видоизменя се и авторът-разказвач. Преди 1944 г. той обикновено носи историята си отдалече – от вертепите на Шанхай, от „потайностите“ на Лондон, от гореспоменатото Чикаго.¹ Задължително „чужд“ е по име – или е буквален чужденец като Едгар Уолъс, или е българин, който се спотайва под чужд псевдоним (Дон Лучио, М. Дориян, Евгений Брин)² и в никакъв случай не е известен с други неща писател. Самото престъпление също е някакси „чуждо“. То намирисва не толкова на възмутително злодеяние, колкото на скандална екзотика. Предполага не да се разгневиш срещу изчадията на този свят и техните злодейства, а да зяпнеш с уста, да се зачешеш по главата и да си кажеш: „Тц-ц-ц, как само си живеят маскарите! Ама то като ти е наред всичко, току се побъркаш и тръгнеш да вършиш глупости!“

1 За тази книжнина по-подробно вж. Аретов 2007.

2 Тази практика пак се възобнови след 1989 г. (например, „Робърт Блонд“ вместо Богдан Русев), но никога не стана така безалтернативна, както в далечното минало.

Напротив, романът на социализма е друго. Той става солидно тяло от 150-200 страници. Понякога стига до 300-400. Търсят го всички категории читатели, а не само невръстните и полуобразованите. Опашките пред книжарниците за някое томче от библиотека „Лъч“ на изд. „Народна младеж“ са място за среща на всички слоеве в обществото ни. Заедно с групичките футболни запалнянковци в градинката зад сринатия мавзолей на Георги Димитров (ако говорим само за София), тези опашки представляват кажи-речи единственото колективно общуване на публично място, разрешено по онова време у нас.

Още нещо. Между авторите на криминални четива виждаме редица фигури на „сериозната“ ни литература. Споменатите по-горе са едно на ръка. Към тях можем да причислим още Стефан Гечев (писал под псевдонима Венцеслав Диаватов), Антон Антонов-Тонич, Атанас Мандаджиев. Пробвали са се в жанра дори Вера Мутафчиева и Янко Станоев, които фигурират с по едно заглавие в поредиците „Героика и приключения“ и „Лъч“. Първите публикации на съответните произведения са често пъти в централни литературни списания като „Септември“ или „Пламък“. Заглавията се интелектуализират и вдигат нивото на творческите автобиографии. Едно е да си написал „Сладострастният старец“ и съвсем друго – „Малка нощна музика“ или „Случаят с професора“. По-престижно е, а и натоварено с видимо по-високо самочувствие.

Но основната промяна е в сюжета и героите. „Лошите“ вече не убиват за пари, жени, слава, или заради удоволствията от изживяването. Функцията им е идеологическа. Това са „шпиони“ или „диверсанти“, пратени от някоя задгранична централа да вършат безчинства в България с цел компрометиране на родния социализъм или кражба на някое от ценните му достояния. „Добрите“ обаче (нашите „разузнавачи“, подпомогнати от милицията и местното население) усещат навреме пъклените ходове на врага и осуetyават в зародиш замислите му.

Ето значи една от ключовите черти на криминалната ни литература отпреди 1989 г. Почти до самия край на периода тя категорично гони отговорността за престъплението навън от територията на страната. На престъплението му е забранено да произтича от условията и правилата на самата социалистическа система. Крадецът, убиецът или похитителят е или случайно оцеляла отломка от тъмното буржоазно минало, или пък платен наемник на чужди сили.

Системата на социализма, с една дума, свято брани невинността на поданиците си. Пряко или косвено тя ги обявява за природно мирни, кротки, безгрешни и прозрачни. Грехът и мътилката идват отнякъде другаде, чужди са. Затова, развива се някак неусетно идеята, отстраним ли чуждите влияния, възстановяваме първоначалната кристалност на територията.

Сега е по-ясно защо е било така, отколкото „тогава“. По този начин системата косвено си полупризнава, че е лишила хората от свобода. Вече им е отнела собствеността, свела е до минимум шансовете им да пътуват зад граница, внушила им е страх да се събират на обществени места. Много ѝ е нужно, значи, да докаже, че всичко това е било за добро. Че е било нужно поради многото врагове „вътре“ и „вън“. Иначе щеше да загуби легитимност дори пред самата себе си и отрано щеше да тръгне към разпад. Отвътре. А така поне мотивира отнетите свободи като необходими жертви в името на бъдещето.

Но има и друга, по-важна причина. През периода епитетите „чист“, „кристален“, „прозрачен“, „светъл“ и „ясен“ са култови за литературата и журналистиката, най-вече когато става дума за характеристика на положителен герой. В роман или документален очерк, без значение. Около тия епитети витае гъста романтична аура, чието начало следва да търсим още в „чистите ръце“ на чекиста от формулировката на Дзержински и в някои ранни произведения на Максим Горки. Обратно, отрицателните герои (изменници на родината, диверсанти, буржоазни отрепки, въздишащи по старото време) са неясни, коварни и подозрителни. Това са отличителните им черти. Коварството им е по принцип уж прикрито, но „чистите“ хора на новото време някак бързо, инстинктивно ги подуват и се отстраняват от тях като от несвойствена за организмите им зараза.

Чрез тия герои системата на социалистическия контрол изразява и някакъв свой скрит блян по собственото си съвършенство. Така както за средния градски тарикат са особено любими наивните и безхитроствени хора, поради факта, че са му идеалното ловно поле, отговорниците по централизираната принуда в „онази“ система мечтаят за такъв тип поданици, които да са най-удобни за осъществяването на принудата. В този смисъл, идеален поданик беше онзи, който съдействаше за контрола над него, давайки пълен достъп на съответните органи не само до документите и дома си, но и до ума и душата си. Това, че този същият си

остава чисто литературно изваяние, е ярко свидетелство, че светът е в крайна сметка нормален, независимо къде, при какви условия и с какъв наличен човешки материал.

Ето пример за такова четиво от 50-те години. Професор Родованов, седемдесетгодишен български учен със световна известност (първ фантастичен момент измежду многото), е по принцип човек влюбен в науката, пълен с енергия и ентузиазъм, „ръкомаха и подскача като младеж“, „шегува се със студентите“ и „неусетно ги увлича в дълбоките тайни на своята наука“. Изведнъж обаче същият измършавява, застарява, изгърбва се. Изводът на колегите не закъснява: професорът ще умре, освен ако не му се направи авангардно радиоактивно облъчване с цезий, внесен за случая спешно от Съветския съюз.

Подобна радиация в днешно време би била сметена за убийство, но в ония времена минава за лечение. Тъй или иначе, цезия го докарват една мрачна нощ с военен самолет и оттам нататък тръгва нещо като мистерия, която приключва с разобличаването на един от докторите и старшата медицинска сестра като агенти на западно разузнаване, целящи износ на родно научно откритие, съчетан с унищожаване на откривателя-патриот. Но не това е най-интересното. Напротив, точно то е най-безинтересното, защото още в първите десет страници читателят вече е ориентиран кои са „добрите“ и кои са „лошите“. Художествената условност в онзи етап на социализма е толкова идеологизирана, че изключва мистерията. Един вид, как така няма да усетиш „врага“, ако самият ти си наистина „свой“ и „кристално чист“? Та нали душата ти ще подскочи в инстинктивна болка и погнуса още при първия си допир с неговата?

В съответствие с тази условност, гореописаният професор е типично „наш“ социалистически интелектуалец – много знае, но не се големее и е простодушен кабинетен ентузиаст. Главният хирург пък е друг тип „свой“: висок, масивен и космат, с едра глава и посребрени коси, „чудак, който върши невероятни неща, изключително смел, винаги рискуващ“. Той следователно играе ролята на някогашно селско момче, което на база на ума и любознателността си се издига до ранга на учен от първо социалистическо поколение, интелектуалец родно производство, който идва да смени постепенно предшествениците си с тяхната по-друга, вече неактуална направа.

Какво да кажем обаче за отрицателните герои? Хирургът Симански се набива на очи с неспособността си да предизвика доверие: „непознат“ и някак неясен е, носи очила със златни рамки, има зелени очи, излъчва прикрита надменност, въпреки че се старае да се държи естествено. С верен природен усет главният хирург го подушва още в първите сто реда на повестта и започва да се заяжда с него, уж без видимо основание, защото онзи всъщност си предлага с готовност услугите около леглото на тежко болния професор. Скоро разбираме обаче, че основание е имало.

Внушението е, че „нашият“ свят не търпи изнежените интелектуалци. Те са му чужди, а това ги прави поне наполовина престъпници. Недостигащата половина зависи вече от личната им податливост към изкушенията, които предлагат капиталистите от Запада. Но и без крачка в тази посока, чуждостта на типа е факт, който – пак повтарям – се усеща от „своите“ инстинктивно. Ето дежурният младши лекар Василев:

„Василев се почувства неловко в присъствието на непознатия му Симански, който сякаш се съмняваше в неговата работа. Биологът, седнал край прозореца, следеше внимателно работата му с болния. А на Василев му се струваше, че той го гледа насмешливо, и това го засягаше. Съвсем без нужда, като искаше да скрие неприязънта си към госта, Василев се зае да измерва пулса на болния.“

(7-8)

„Се почувства неловко“, „сякаш се съмняваше“, „на Василев му се струваше“. Все усещания, струвания, инстинкти, интуиции отпреди простъпката, разбулването и наказанието. Необяснимото запълва паузите в логиката и даже ѝ служи за матрица. То е дълбоката логика на нещата. „Своите“ порят въздуха или плават върху възглавките му. „Чуждите“ пък постоянно се удрят в ръбовете му. Разликите целят да подчертаят, съзнателно или не, органичното отстояние на „нашия“ свят от „техния“, на социалистическия от капиталистическия. Те фактически интерпретират политическата граница през онзи период като генетична.

Когато по едно време в стаята им надниква хубава медицинска сестра (Антонова), само Симански остава „равнодушен към нейната хубост“. Василев го пита познава ли я, а онзи отвърща:

„Не обичам жените! За мен те са и си остават хора второ качество!“ (9)

В днешен контекст това би предизвикало само безобидни подозрения в хомосексуализъм. В онзи период обаче хомосексуализмът официално не съществува, просто го няма, изрязан е от литературата. Тук имаме нещо друго – три маркера, които определят двама герои като „чужди“. Симански е „чужд“, защото *се преструва* на безразличен към Антонова (№1) и защото се издава, че не споделя социалистическата доктрина за равенството между мъжа и жената (№2). Антонова, която по-късно също се оказва враг, колежка-шпионка, е все пак второстепенна героиня и тук е предпоставена като „чужда“ по по-деликатен, макар и очевиден за времето начин: с това, че е „хубава“ (№3). Никоя друга няма еротично излъчване. Положителната героиня в литературата и киното от онова време е лишена от сексапил – той ѝ е забранен горе-долу колкото хомосексуализмът при мъжа. В нея има благородство, чувство за отговорност, вяръност, храброст, всеотдайност. Тя е съратничка и майка, но самка – в никакъв случай. Точно затова дори най-малкият еротичен момент в някакво описание може да ни наведе на достоверно подозрение, че става дума за отрицателен герой, за змия на изкушението, която ще подложи някой от централните положителни герои на драматична проверка.

Не съм споменал за кой автор и кое заглавие говоря. Това е повестта „Цезиева нощ“, включена в едноименната първа книга на Георги Марков, който ни е известен главно с дисидентството си. Тук той е съвсем казионен, като амбициозен млад човек, който е решил в онези идеологически условия да направи кариера на писател на каквато и да е цена и поради тази причина старателно заимства сюжетни и изразни форми от съветските шпионски романи. По него време у нас в този жанр няма други модели за следване, освен две детско-юношески повести на Павел Вежинов („Следите остават“ и „Произшествие на тихата улица“) и множество преводни съветски заглавия.

Във всеки случай, с романите на Богомил Райнов българската детективска книжнина отбелязва поврат във взаимоотношенията си с литературния враг – започва да го атакува на негова територия, а не само да го приема на своя. Героят Емил Боев, втора обединителна фигура за серия романи от такъв тип след Авакум Захов на Гуляшки, е всъщност първият български култивиран шпионин, който води с лекота двойствения си живот на лукс и саможертва, патриотизъм и секс, алкохолен скепсис и бързо решаване на ситуационни ребуси. След Боев, появата

на майор Деянов от филмовия сериал „На всеки километър“ (1969) е вече едва ли не протоколна задължителност.

Култов обаче остава най-вече първият роман на Райнов от поредицата: „Господин Никой“ (1967). На по-непретенциозните читатели той носи мирис на Запад, звън на чаши с уиски, мечти по издокарани красавици и интересни житейски перипетии. Да не забравяме, че огромната част от българския народ нямаше шанс да пътува оттатък т. нар. Желязна завеса. Романите като този – и най-вече той измежду всички – заместваха неосъществените пътувания по далечни краища, вплъщаваха подсъзнателен бунт срещу невъзможността да поемеш в тукашни условия инициативата за живота си в свои ръце. Даваха алтернатива на посредствения живот, който хората водеха. Предлагаха им виртуален риск, разрешен вариант на забраненото, блян по удобството хем да живееш както и където си искаш, хем да го правиш в името на родината, т. е. на нейна издръжка. Тази аура около инвариантите на патриотичния шпионаж беше всъщност единствената социалистическа версия на законна консумативна култура. Другите видове консумативност ги имаше също в някакъв вид из общественото поле, но бяха неофициални.

На будните умове този роман също даваше храна. В него почти липсва традиционната апологетика на държавата и системата, освен малко към края. Началото даже скандализира с неяснотата, в която ни държи героят-разказвач, дали е изменник на родината, който бяга зад граница, или е наш разузнавач, комуто са инсценирали бягство. Вместо да се запознаем с вътрешния монолог на примитивен злодей или безскрупулен сребролюбец, както дотогава е представян в литературата „изменникът“, ние се озоваваме въвлечени в сложна душевност, поставена плюс това в екзистенциалистка ситуация. Някои изрази могат дори да се тълкуват като завоалирани критики, насочени в обратна посока, към живота на индивида в състояние на тоталитаризъм от Оруелов или „наш“ тип. Те не са такива, разбира се, но кокетират с възможността да бъдат изтълкувани и по този начин:

„Но че съм подслушван в собствената си квартира, това е повече от сигурно. На две крачки от леглото ми, зад тънкия дървен бордюр на паркета, се подава почти незабележима, тънка като косъм жичка, която успях да открия още при настаняването си. ... Значи всеки мой разговор ще се подслушва. Нека подслушват. Ще бъда много изненадан, ако успеят да чуят нещо, защото

то единствените разговори, които ми се случва да водя, са със самия себе си.

Всичко това е малко неприятно, поне докато свикнеш с мисълта, че другояче не може и да бъде. Всяка животинска порода си има своите условия за живот. На шарана не е разрешено да се разхожда в градината, а трябва до края на дните си да кисне в блатото. На мене пък не ми е разрешено да живея като обикновен човек, и толкова. Докато другите хора по улицата гледат витрините или краката на жените, аз трябва да гледам кой върви пред мене и подире ми и случайно ли върви или нарочно. ... Най-смешното е, че макар ни за миг да не съм наистина сам, през цялото време изпитвам разяждащо чувство за самота.“¹

С излизането си, „Господин Никой“ доби изключителна известност и за известно време успя дори да създаде – което беше лошото – романтичен ореол около тайните служби и ченгеджийството, поне задграничното. Що се отнася до Павел Вежинов, другата изтъкната фигура на този тип литература, той посмява да пусне роден разузнавач зад граница пет години по-късно – през 1973 г., в романа „Кутия за енфие“. Политическата ситуация на момента е видимо по-размразена, защото разследването на престъплението надхвърля границите на страната и опира до координирани действия на нашите служби с френския Интерпол, които не са заклеямени като платени капиталистически отрепки, а техни агенти (инспектор Дюран) са дадени дори в положителна светлина. Естествено, нашият разузнавач се оказва по-интелигентен от западните си колеги, но това е в реда на нещата, защото би могло да се тълкува и като елемент от ориентацията на четивото към националния книжен пазар.

„Кутия с енфие“ демонстрира в потока на повествованието си и зачатъчни белези на родна, социалистическа консумативна култура. Ултракъсите поли („минижупът“) фигурират като официален костюм при стюардесите в самолетите (с. 9). Служителите от митницата на софийското летище смучат кока-кола, без това да е плод на зловредно западно влияние („Няма по-подходящо питие за един истински митничар от кока-кола – тя по-добре от кафето държи будно съзнанието, без да възбужда нервите“, с. 21). На едно място е похвален аспект от съседна вражеска Турция („За разлика от Ралчев, инспектор Димов намери, че Истанбул е чисто и

1 Райнов 1985: 96.

просто очарователен град“, с. 62). Вярно, реверансите към политическата ни система са също налице. Нашият следовател в един момент отказва да разбере защо в България все още има млади хора, които извършват убийства, след като за такива „отровни цветя“ няма „почва“ (с. 37), а по-късно, в разговор с инспектор Дюран, отхвърля един заподозрян с довода, че той е „секретар на комсомолската организация“ (с. 53). Но тия реверанси са сравнително редки, завоалирани, издърпани в по-заден план и никъде не прерастват в евтина апологетика. Берберов, управител на хотел, е изваден, например, от списъка със заподозрените с аргумента:

„Всички референции за него бяха много добри, включително и политическите.“ (с. 47)

Политическият елемент видимо присъства, но също така видимо се оттеклъ към периферията.

Това не са инцидентни неща, а знакови промени. Само седем години преди този роман, „Случаят с професора“ на Цветан Стоянов демонстрира доста различни дистанции и взаимоотношения. Сюжетът се разгръща на българска територия, а разказът тече през погледа на наш инвариант на доктор Уотсън, аматьор в разследването, редови журналист в списание, който обаче мре от мерак да залови някой шпионин и затова се взира с подозрение във всеки, който му замирише на чужденец. За капитана на западногермански кораб и помощника му, които в романа не се провиняват с друго, освен с това, че съществуват, той споделя с приятел: „Кой знае дали им е толкова чиста съвестта!“ (с. 8) По адрес на една международна конференция в черноморския ни курорт „Сините заливи“ (явно версия на „Златни пясъци“) първото нещо, което му хрумва, е:

„В Сините заливи щяха ... да се разгледат най-парливи научни проблеми, империалистическите центри не можеха да не пратят свои агенти, и то опитни, хитри агенти, които да се опитат да изкопчат ценни за тях сведения, нашето контраразузнаване щеше да се намеси, щеше да се води всекичасен, всекиминутен двубой...“ (с. 6)

Тук и синтаксисът, с концептуалния си патос, е много показателен. Във всеки случай, когато отива на конференцията в качеството на кореспондент, нашият човек се развихря в шпиономанска параноя и авторът, с властни сюжетни ходове, водещи към фактологично заземяване на част от подозренията, едва го удържа в сферата на нормалните психики:

„Гледах лица, познати от досегашните заседания на сесията, от съобщения, снимки и кинопрегледи, и отново си представих как тук, сред цялата тази приятна пъстрота и безобидни коктейлни разговори, всъщност се дебнат двата враждебни свята, как може би она чернокос мъж до мен или другият там, с мустачките, или онази дама с голите рамене в този миг слухтят, срещат се, обменят данни, пароли, шифри... Да можех, само да можех да се добера до някоя нишка!“ (с. 24-5)

И малко по-надолу:

„Швейцарците бяха сдържани, но симпатични хора... Този дебелак Гочо се бе запознал с тях на коктейла преди половин час и вече ги наричаше на малки имена, дори забелязах, че ухажва Мадлен, което, да призная, ме раздразни, не за друго, а защото с чужденци човек трябва да спазва известно приличие.“ (с. 25-6)

Днес, ако четем романа, бихме могли да се зачудим дали споменатият Гочо е успял да направи кариера с такъв колега до себе си и дали вместо това не е бил изритан от списанието за политическа неблагонадеждност. Цветан Стоянов всъщност много държи да вдъхне симпатия към главния си герой. Представа го като млад човек с гореща душа и склонен към поизхвърляния поради романтичното си въображение. Но все пак, освен журналист, е и ченге – авторът не го казва изрично, но и не го крие особено, иначе нямаше да го среща по време на конференцията с подполковници от нашето контраразузнаване, нито да го включва в периферията на по-нататъшните разследвания. Вероятно тук можем да съзрем и силуета на автопортрет. Но по-важното в случая е, че дистанцията между „ония“ и „нашите“ се поддържа стриктно като оразличителна за контраста между героите на престъплението и героите на разкриването му. По-късно, както вече видяхме, елементите на тази опозиция се размесват донякъде помежду си.

Но Цветан Стоянов поне се опитва да създаде у читателя приемлив имидж на съответните служби. Представителите им са общо взето симпатични хора с чувство за хумор, контекстът около работата им излъчва в равни дози романтика и гражданска принадлежност. Ако се върнем още малко назад при Андрей Гуляшки, ще видим друго. Разследването, в което бива въввлечен героят му Авакум Захов още в първото заглавие от серията („Случаят в Момчилово“), идва пак, разбира се, в ответ на деяния, инспирирани от чужда шпионска централа. Но за разлика от

Стояновия Иларион Розов, Захов е професионалист, капитан от контра-разузнаването. В описанието му се преплитат доста елементи на традиционната романтика (има руса, чуплива коса, чело на интелектуалец и ръце на боксьор), но от него общо взето вее хлад. Шегува се „сдържано“, често пъти създава впечатление „на потиснат и тъжен човек“. Води двойнствен живот: в официалната си работа в Археологическия институт фигурира с истинското си име, а ние читателите влизаме в досег само с псевдонима или още по-точно, с истинското име на алтер егото му.

Но главното е, че у самия читател той създава за себе си двойствена представа, вероятно поради несигурната хватка на Гуляшки над езика и композицията. В преките разказвачески описания Захов е представен като човек, който вдъхва доверие у хората, които го опознаят по-отблизо. Но започне ли да говори, лъсват грубост, грандомания, хищна склонност да се възползва от предимства, които му дава професията, в общуването дори с близки хора. Много е възможно в него, също като в Розов от „Случаят с професора“, неволно да са се въплътили автопортретни характеристики. Както и да е, ето как говори той на свой приятел инженер, който е склонен да ревнува от него приятелката си:

„А що се отнася до твоето обвинение, че съм ви шпионирал — за това нещо би следвало да ти издърпам ушите, както съм ги дърпал, ако си спомняш, много пъти през детските години. Но ти си ми гостенин и слава богу законите на гостоприемството ме задължават да бъда внимателен и учтив.“

Малко по-надолу, след още един въпрос на инженера, следва нов арогантен хит:

„Ти ме питаш откъде зная романтичните подробности, за които стана дума. Добре! Както сигурно сам си забелязал, аз съм в превъзходно настроение — склонен съм да отговарям на всичките ти въпроси.“

За да завърши с недвусмисленото:

„Има изглежда неписан закон хубавите жени да се влюбват в прости мъже! — Авакум весело се разсмя. Тази вечер за пръв път той се изсмя от сърце.“ 1

1 Гуляшки 1969: 31, 32.

От този еднопосочен хумор не струи сърдечност, какъвто можем да подозираме, че е замисълът, а полазват тръпки по гърба. Вместо с Шерлок Холмсовска гениалност, Авакум Захов се откроява като мрачен тип, който изпитва садистично удовлетворение когато си играе с другите като котка с мишка или им извива ръце, без значение колко са му близки – и дали въобще са в категорията му. Някои от тях понякога реагират на комуникативните му набези адекватно, със страх, подчинявайки се в тия моменти по-скоро на житейската логика вместо на авторовата. Но това са все второстепенни персонажи в инцидентни сценки, за които не е мислено много. При по-централните такива пробиви няма. Особена жертва на авторско насилие е доктор Уотсънът на Гуляшки – младият ветеринар Анастаси Буков, пръв приятел на Захов и единствен по-вестовател на подвизите му. Буков е кротка, срамежлива и захласната душа, с което си е спечелил снизходителното прозвище „поет“, макар че не реди стихчета, а само пише дневник (романите за Авакум Захов са представени като споменни екстраполации тъкмо оттам), а най-възвишеният обект на мислите му, освен самият Захов и някоя епизодична мома, е кравата Рашка, рекордърка в млекодобива. В един момент той разказва за запознанството си с видния разузнавач, как онзи го попитал иска ли да се сблизат, добавяйки, че има нужда от приятел, „който да [му] вярва и да не [го] мисли за лош човек“ (явно приемайки, че може да бъде тълкуван и като такъв), а после веднага го вербува да следи една апетитна местна вдовица:

„Като добър приятел ти ще трябва да научиш дали тя има по-близки отношения с някого и ако има – кой е този човек. Тия неща ти ще разбереш най-лесно от съседките й... Постарай се да научиш кое-що до обед. А като свършим обяда при бай Марко, ще излезем заедно и ти ще ми кажеш каквото си събрал!“¹

Странно на пръв поглед, но Авакум Захов води конспиративен живот в собствената си страна, в контекста на абсолютно победил социализъм. Той уж общува, но не влиза в контакт, постоянно изниква и изчезва от хоризонта, а „приятели“ нарича тия, които вярват, че им е приятел и нямат нищо против склонността му да ги ползва като пешки в комбинациите, които неогласено строи. По някакъв начин той постига успехите си сам срещу всички, макар че официално всички, освен престъпници-

1 Гуляшки 1969: 132-3.

те, са на негова страна. Не си дава душата, подозира, манипулира. В края на „Случаят в Момчилово“ разобличеният шпионин не изпитва страх или утргизения, а само усещане, че е бил победен в едноличен двубой:

*„Боян Ичеренски повдигна глава. Върху подпухналите му устни
пълзеше мъчителна усмивка. Той гледаше Авакум с нямо уди-
вление — като борец, повален на тепиха от по-силен и достоен
борец.“¹*

Соцкримът, бих искал да подчертая, е специален жанр, изобретение на системата от периода 1944-89 г. Той само прилича на предишните и следващите образци от белетристиката, която тематизира престъплението. Но функцията му не е да развлича, а да възпитава чрез развлечение, да обучава читателите в правилата на родната политическа, а и социална система. Като такъв, развитието му доста добре симпатизира основните комуникативни движения в обществото ни. Разузнавачите на Марков и Гуляшки са отдръпнати от обществото, гледат го от дистанция и с подозрение. При Стоянов имаме растяща взаимна симпатия между двете страни, но все още от разстояние. При Райнов и Вежинов пък наблюдаваме постепенна конвергенция на обществото и тайните служби – в смисъл, че еднопосочният контрол над хората се разхлабва, но пък те самите се интегрират все по-охотно и масово в сюжетите на държавната власт, както официалната, така и неофициалната. Всичко това – повтарям – си има своите аналози в реалната история на периода.

Макар че очевидно се гордее с новостта си, соцкримът демонстрира системна склонност да си организира контекст, т. е. фон от предишни образци, на който да блесне. Това за него е съпроводено с известна неловкост, защото той не се утвърждава в двубой със старите криминални четива и форми, а се настанява в едно вече изчистено от предходници поле. Но нуждата от легитимност го кара постоянно да се позовава на литературното минало. Особено настоятелен в това отношение е Богомил Райнов. Още първият му криминален роман „Инспекторът и нощта“ (1964) държи да се литературизира, да си изгради контекст, в който да се окаже не първият във веригата, а последният и най-добрият. Нуждата от си-ви на жанра се чувства още в самото начало:

1 Гуляшки 1969: 184.

„Сутерените винаги имат подозрителна биография. Тайни врати. Подземни входи. Това ще го срещнеш във всеки роман.“ (с. 12)

Малко по-нататък, в периодични автопозовавания на автора, надничашки от думите на инспектора-разказвач:

„Впрочем без отстъпления, свойствени на авторите, жадни за по-голям хонорар.“ (с. 16)

„Крача, потънал в подобни мисли, и почти не забелязвам околния пейзаж. Това ви спестява едно подробно описание на улиците в родния град, на мъглата с нейните особености, като цвят, мирис и температура, на минувачите – пол, възраст и отличителни белези на походката.“ (с. 19)

И доста по-нататък, в отговор на репликата „Какво казахте?“, която му отправя д-р Колев:

„Нищо. Просто мислех гласно. Както правят в романите.“ (с. 38)

Инспекторът е рядко литературен човек и дори само това е достатъчно странно: Богомил Райнов почти не се крие зад героя си, а вместо това говори в подобие на прав текст. Но къде е този „всеки роман“, който е пълен с „тайни врати“ и „подземни входи“? Кой са майсторите на „хонорарите“? Откъде идват „подробните описания“ и „мисленето на глас“? Да ги намерим не е трудно. И четирите цитата са реплики към литература на предходни периоди. Първите два сочат към сензационната книжнина непосредствено отпреди социализма, а вторите връщат часовника още по-назад – към руско-френската романна традиция на XIX век. Райнов не воюва с актуална литература. Съгласно спецификата на ситуацията, в която пише, това, че въобще е публикуван романът му, означава, че вече е победил. Явленията се назначават, конкуренция не се допуска.

Триото Гуляшки-Райнов-Вежинов е въобще ключово за разбирането на отминалата социалистическа литература – не само на конкретното ѝ съдържание, но и на периодичните ѝ движения. В ситуацията на програмирана подчиненост, която тази литература има спрямо държавния апарат, те са сред тия, които първи улавят нуждите на момента от някакви нови тенденции, тематики, стилове. И въвеждат тези нужди, анонсира ги със собствени произведения от нов тип, съвсем различен спрямо предходния. Това се случва със завидна последователност всяко десетилетие на социализма. В началото на 50-те, Гуляшки и Вежинов, заедно с още няколко писатели (Никола Маринов, Ст. Ц. Даскалов, Кръстьо Белев и

др.), въвеждат романа-поръчение, четивото, което илюстрира поредната политическа стратегия в страната, независимо дали индустриално-производствена или селскостопанска. Първият написва „МТ Станция“ (1950) и „Село Ведрово“ (1952), два селскостопански романа, останали емблематични за този период на тотална колективизация, а вторият се съсредоточава върху производствената тема в „Сухата равнина“ (1952). Райнов през този период е повечето време в чужбина (културен аташе във Франция), но участва в литературните норми на 50-те с теоретични трактати от доктринерски тип: „Проблеми на изобразителното изкуство“ (1950), „Естетика“ (1951) и най-вече „Против изкуството на империализма“ (1953).

Както и да е, през 60-те години тримата са в по-голям синхрон, при това на нова жанрова територия: криминалният роман. Въвежда го Гуляшки през 1960 г. със споменатия „Случай в Момчилово“, последван малко по-късно от „Приключение в полунощ“, „Малка нощна музика“ и др., но в следващите няколко години и другите двама повличат крак в същата посока, съответно с „Инспекторът и нощта“ (1964) и „Човекът в сянка“ (1965). Тази вълна от криминални четива идва като следствие от смекчаването на доктринерския контрол над литературата и съумява да усвои в националната традиция – да „национализира“, един вид – шпионския роман от съветски тип, характерен за 50-те години. В резултат, развлечението се легитимира като законен атрибут на литературната ориентация, а тайните служби се трансформират от висша каста в „своите“ или „нашите“. Разбира се, по зададеност, а не по ефект. Чрез престъплението, освен това, става възможно да се загатва индиректно за недъзи на политическата система, макар че основните престъпници идват от вън, а местни са главно инцидентните им жертви.

Синхронът продължава известно време и по-нататък, макар и със смяна в жанра. През 70-те Гуляшки, Райнов и Вежинов пак анонсират тенденция, този път с преминаването си от криминалния роман към градско-битовата психологическа проза. Трансформацията се осъществява за пореден път неравномерно. Гуляшки пак подхваща пръв с „Романтична повест“ (1970) и „Завръщането на инженер Надин“ (1972). Вежинов известно време пише научно-фантастична белетристика, но през 1975 г. ознаменува влизането си в психологическия коловоз с „Нощем с белите коне“. Райнов остава най-дълго верен на криминалистиката, но започва да пише паралелно един своеобразен тип мемоарна есеистика, който е на места трудно отличим от романната проза: „Елегия за мърт-

вите дни“ (1976), „Този странен занаят“ (1976), „Третият път“ (1977) и др. Пък и самата му криминалистика става по-психологическа. През 80-те години паралелът вече не държи, защото идва разпадът на системата и застаряването на триото писатели, които от 1985 г. насам, през десетина години, един след друг умират.

През 1966 г. „Литературен фронт“ организира сред писателите анкета на тема „Значението на криминално-приключенския жанр“. Сред многото сивотия, в която се удавя темата, ярко впечатление прави едно изказване на Младен Денев, млад редактор в библиотека „Лъч“ на „Народна младеж“ и начеващ автор на приключенски четива. Той говори с рядка откровеност за стандартните ръкописи, които постъпват в редакцията, и затова ще цитирам изказването му почти изцяло:

„Класическата схема е такава: мистър Хикс научава за ново-то откритие на български професор. Между две чаши уиски той запознава своите подчинени със задачата. И ето, дошъл е моментът да изпратят в България беглеца Иван Драганов, за да покаже какво е научил в шпионския център за десет години. Изпращането се извършва със самолет, с подводница, с дипломатически паспорт или направо през границата, с помощта на кокили, изработени във форма на свински копита. По същото време в кабинета на полковник Ястребов, „човек на средна възраст и с прошарени коси“, е твърде нагорещено. Той натиска копчето и на вратата застава „млад строен лейтенант с гладко избръснато лице“. Следва запознаване с обстановката. Накрая няколко насърчителни думи: „Нас народът ни е поставил тук и ние трябва да оправдаем гласуваното доверие.“ И започва оправдаване на доверието... На помощ се явяват доброволни сътрудници. ... Първата нишка е уловена. Втората нишка е изгубеното таке на диверсанта, в чието връхче хитро е монтирана микроантена... Възелът около врата на диверсанта се затяга. Най-после той е уловен. Но романът не свършва тук, ... [а] в болницата, където лежи раненият лейтенант... Полковникът идва на свиждане... Оздравявайте скоро, другарю старши лейтенант, чака ви друга задача... Съвсем не, аз съм лейтенант... — отговаря смутено офицерът. Но полковникът му разкрива истината: От днеска вие сте старши лейтенант...“

(Денев 1966)

Денев завършва изказването си с възклицание за „безбройните упорити автори“, които дори в този момент вече „са заредили пишещите машини и се готвят да изпратят в българската литература нов диверсант“. И неволно навежда на няколко въпроса, особено актуални днес. Колко диверсанта в историята на България през 1944-89 г. не са били литература? Имало ли е въобще такива – особено след началото на социалистическия криминален роман? И после, на какво се дължи пословичната любов към литературата на хората от тайните служби по онова време? Не е ли била за тях всъщност игра на кубчета – заместител на реалните им проблеми, реалната им работа, реалния им живот? Не им ли е служила да се самозаблуждават, че са полезни? Да скрият и от населението факта, че всъщност нямат с какво чак толкова да се занимават. И да оправдаят тормоза, а и собствените си заплати, които са произтичали от този тормоз.

Бих добавил още само едно нещо, извън това, че през последните петнадесет години до 1989-а соцкримът постепенно се освобождава от тясната си соцпараметрика, макар и без да я надмогне съвсем. Та това е то. Да, литературата е важна. Много е важна. Но някъде е прекалено важна и това е крайно подозрително.

Владимир Трендафилов е роден във Варна през 1955 г. Завършва английска филология в СУ „Св. Климент Охридски“, където преподава до 2001 г. Работи като редактор в „Народна култура“ (1981-1983) и главен редактор в „Български текст“ ЕООД след 2001. От 2005 г. е доцент по английска литература в ЮЗУ „Н. Рилски“, Благоевград.

Какво общо имат Ал Гор и върхът Пинатубо?

Автор: Стивън Левит

В наши дни по същество има консенсус между специалистите по климата относно това, че температурата на Земята се е повишавала в дългосрочен план и че човешката дейност е играла важна роля в това отношение. „[Ние] до такава степен злоупотребяваме със Земята“, пише Джеймс Лъвлок, реномираният изследовател на околната среда, „че тя може отново да се завърне към горещото състояние, в което се е намирала преди 55 милиона години – и ако това се случи, повечето от нас, както и нашите потомци, ще умрат.“

Но начините, по които хората засягат климата, не винаги са толкова очевидни, колкото изглеждат. Общоприето е да се смята например, че автомобилите и камионите създават една безобразна част от газовете с парников ефект. Това накара в последно време мнозина здравомислещи хора да си купят коли като Тойота Примус или други хибридни автомобили. Но всеки път, когато някой собственик на Примус пътува до супермаркета, той или тя може би зачерква собствения си принос към намаляването на газовете – поне ако пазарува на щанда за месо.

Но как така? Ами защото кравите – както и овцете и другите преживни животни – са ужасни замърсители на атмосферата. Тяхното дишане, отделяните в резултат на храносмилането газове, както и торът им, изпускат метан, който според настоящите оценки е около двадесет и пет пъти по-мощен като газ, предизвикващ парников ефект, отколкото е въглеродният двуокис, създаван от автомобилите (и хората). Преживните животни създават около 50 процента повече парникови газове, отколкото целият транспортен сектор.

Дори „локаворното“ движение, насърчаващо хората да ядат храни, произведени на местно ниво, не помага в това отношение. Едно скорошно изследване, проведено от двама учени от института Карнеги-Мелън – Кристъфър Уебър и Скот Матюс, стига до извода, че купуването на мест-

но произведена храна всъщност увеличава производството на парникови газове. Защо?

Повече от 80 процента от емисиите, създавани при производството на храна, се падат на производствената фаза, а големите ферми са по-ефективни от малките. Транспортът представлява само 11 процента от емисиите при производство на храна, като доставянето от производител до продавач представлява само 4 процента. Най-добрият начин да се помогне, смятат Уебър и Матюс, е да се промени собственият начин на хранене. „Ако само по един ден седмично ние ядем птиче месо, риба, яйца или растителна храна вместо червени меса, би се постигнало едно по-голямо намаление на парниковите газове, отколкото чрез цялостно изкупуване на местно-произведена храна“, пишат те.

Същото нещо може да се постигне и ако вместо говеждо, хората биха започнали да ядат месо от кенгуру – защото пръдните на кенгуруто, за разлика от говеждите, не съдържат метан. Но само се опитайте да си представите каква маркетингова кампания ще бъде нужна, за да се накарат американците да започнат да ядат 'ру-бургери. Или пък помислете за лобистките кампании, с които производителите на говеждо месо ще атакуват Вашингтон, за да забранят месото от кенгуру. За щастие, един екип от австралийски учени атакува проблема от противоположната посока, опитвайки се да манипулира храносмилателните бактерии, живеещи в стомасите на кенгурата по такъв начин, че да могат да бъдат прехвърлени в кравите.

Сърцевината на проблема с глобалното затопляне се върти около една доста простичка дилема. Икономистите я означават с понятието „екстерналност“.

Но какво е екстерналността? Това е нещото, което се случва, когато някой извърши действие, за което някой друг, без да е съгласен с това, поема отчасти или напълно разходите. Екстерналността е икономистката версия на плащане на данъци без представителство във властта.

Ако например живеете близо до фабрика за изкуствени торове, вонята на амониевите газове е екстерналност. Когато съседите ви си направят голямо парти (и не ви поканят), шумът е екстерналност. Вторичното пушене, чрез вдъхване на дима от нечия чужда цигара, е екстерналност, както е и куршумът, предназначен от един мафиот за друг, който случайно уличва дете на игралната площадка.

Парниковите газове, за които се счита, че са причина за глобалното затопляне, са преди всичко екстерналност. Когато запалите огън в задния си двор, вие не само горите боклук или печете нещо на скара. Вие също създавате и газове, които, по един дребен начин, допринасят за затоплянето на планетата. Всеки път когато седнете зад волана на автомобил, ядете хамбургер или летите със самолет, вие подпомагате производството на някои странични продукти, за които не плащате.

Представете си например един човек на име Джек, който живее в хубава къща – построил я е сам – и сега се връща след работа в първия горещ летен ден. Всичко, което му се иска, е да си почине и да се разхлади. Така че той надува климатичната инсталация до край. Може би за момент той се замисля за онези един-два долара, които ще плати в повече, но цената не е достатъчно висока, за да го възпре.

Онова, за което той не мисли, е черният дим, който излиза от комините на електроцентралата, която гори въглищата, които затоплят водата, която се превръща в пара, която движи турбината, която върти генератора, който произвежда енергията, която охлажда дома, който Джек е построил.

Нито пък той ще се замисли за разходите, свързани с добиването и транспорта на въглищата, както и свързаните с това опасности. Само в САЩ през последния половин век от заболявания на белите дробове са умрели 100.000 миньори, като за други 200.000 се очаква да ги последват скоро. Това вече са екстерналности, а? За щастие, смъртността сред въглищните миньори в САЩ е спаднала рязко, до едно средно ниво от около 36 на година. Но ако Джек живееше в Китай, местната смъртност би била много по-висока: миналата година в Китай от професионални заболявания са умрели поне 3000 миньори.

Трудно е да се обвини Джек за това, че не мисли за екстерналностите. Модерните технологии са толкова изкусни, че те често маскират разходите, свързани с нашата консумация. В електричеството, което Джек използва, няма нищо видимо нечисто. То се появява като по магия, сякаш от някаква приказка.

Ако на света имаше само няколко джековци, или дори няколко милиона, никой не би се чувствал загрижен. Но когато земното население се приближава към седемте милиарда, всички тези екстерналности се натрупват. Така че, кой трябва да плаща за тях?

По принцип това не би трябвало да бъде чак толкова сложен проблем. Ако знаехме колко струва на човечеството всеки път, когато някой използва резервоара на колата си, ние просто бихме могли да му наложим данък от съответната величина. Данъкът няма непременно да го убеди да се откаже от пътуването си, нито пък би трябвало. Въпросът е в това да се осигури това, че шофьорът на автомобила осъзнава и поема пълната стойност на действията си (или, казано на езика на икономиката, да се интернализира екстерналността).

Приходите, реализирани чрез тези данъци, биха могли да бъдат разпределени между народите, които най-силно страдат от последиците от променящия се климат – хората, живеещи в низините на Бангладеш например, които ще бъдат наводнени, ако нивото на океаните се повиши рязко. Ако изберем точно подходящия данък, приходите от него биха могли да обезщетят по подходящ начин жертвите на климатичната промяна.

Но когато се стигне до реалното разрешаване на екстерналностите чрез данъци, всичко, което можем да кажем е: успех! Освен очевидните трудности – като определянето на подходящия размер на данъка и намирането на някой, който да го събира – налице е и фактът, че парниковите газове не се придържат към националните граници. Земната атмосфера се намира в постоянно, сложно движение, което означава, че вашите емисии стават мои, а моите – ваши. Или, в края на краищата, глобално затопляне.

Ако, да речем, Австралия реши да елиминира бързо въглеродните си емисии, тази добра нация не би могла да се наслаждава на ползата от своето скъпоструващо и болезнено поведение, освен ако към нея се присъединят и всички останали. Нито пък някоя нация има право да казва на останалите какво да правят. Съединените Щати се опитваха през последните години спорадично да намаляват емисиите си. Но когато помолят Индия или Китай да направят същото, тези страни отговарят „Ей, вие си имахте своята аванта по пътя към свръхсилата, така че защо да я нямаме и ние?“ – нещо, което едва ли някой може да им вмени като вина.

Когато хората не са принудени да заплащат пълната стойност на действията си, те нямат почти никаква мотивация да променят поведението си. В наши дни хората биват молени да променят поведението си не в името на собствения си интерес, а по-скоро от себеотрицание.

Глобалните активисти като Ал Гор разчитат на това, че хората ще се откажат от собствените си интереси и ще вършат правилните неща дори и ако те са свързани с доста разходи – инак глобалното затопляне би се превърнало в безнадежден проблем. Гор се обръща към нашите алтруистични чувства, към нашите вътрешни ангели, ненавиждащи екстерналностите.

Една от най-невероятните положителни екстерналности, отбелязва ни някога, се появи под формата на природно бедствие.

През 1991 един ерозираше, обрасъл с гори планински връх на филипинския остров Лузон започна да се тресе и да изхвърля сярна пепел. Оказа се, че милият стар връх Пинатубо е бил заспал вулкан. Местните фермери и жители на малкото градче не желаеха да се евакуират, но геолозите, сеизмолозите и вулканолозите, които се появиха бързо, успяха да убедят повечето от тях да се махнат.

И добре, че го направиха: на 15 юни Пинатубо изригва в продължение на девет ужасяващи часа.

Експлозиите бяха толкова масивни, че върхът на планината се срина в самия себе си, образувайки нещо, което е известно под името калдера – един огромен, оформен като паница кратер, около 260 метра по-нисък от предишния връх. Нещо по-лошо, в същото това време районът беше застигнат и от тайфун. Според едно свидетелство на очевидци, от небето се сипел „бурен дъжд, пепел и парчета от вулканична пемза, големи колкото топки за голф“. Около 250 души загинаха, най-вече от паднали покриви, други станаха жертви на свлачища. И все пак, благодарение на предупрежденията на учените, броят на жертвите остана сравнително нисък.

Връх Пинатубо беше най-мощното вулканично изригване в продължение на почти сто години. Няколко часа след основното изригване, сярната пепел беше достигнала до височина 35 километра в атмосферата. Когато всичко приключи, Пинатубо беше изпратил в стратосферата повече от 20 милиона тона серен двуокис. И какви бяха последиците от това?

Оказа се, че мъглата от серен двуокис в стратосферата действа като слой от плажно масло, намаляващ количеството слънчева радиация, което достига до повърхността на Земята. В течение на следващите две години, докато мъглата се разпръскваше, Земята се охлади с почти половин градус по целзий. Едно-единствено вулканично изригване прео-

бърна, макар и временно, съвместното глобално затопляне от предишните сто години.

Пинатубо създаде още няколко положителни екстерналности. Горите по целия свят започнаха да растат по-бързо, защото дърветата предпочитат по-дифузна слънчева светлина. И всичкият този серен двуокис създаде някои от най-красивите залежи, наблюдавани някога от хората.

Разбира се, онова, което привлече вниманието на учените, беше глобалното охлаждане. В една статия от списание *Science* се твърди, че по едно изригване като това на Пинатубо на всеки няколко години би могло „да премахне голяма част от затоплянето, причинено от човешка дейност, очаквано през следващия век.“

Дори Джеймс Лъвлук се съгласи с това: „Ние бихме могли да бъдем спасени“, писа той, „от някакво неочаквано събитие, като например серия от вулканични изригвания, достатъчно силни, за да бъдат в състояние да блокират слънчевата светлина и по този начин да охладят Земята. Но само глупаци биха разчитали на такива нищожни вероятности.“

Вярно, сигурно само един глупак може да повярва, че някой вулкан би могъл да бъде убеден да изхвърля защитните си изпарения в атмосферата, при това през подходящи интервали от време. Но какво ще стане, ако някакви такива глупаци биха стигнали до мисълта, че случаят с Пинатубо би могъл да послужи като план за спиране на глобалното затопляне? Същия вид глупаци като ония например, които някога вярваха, че детският паралич би могъл да бъде победен или че изгледите за неизбежен световен глад не са нещо задължително.

И докато те се занимават с това, дали не биха могли да направят решението си евтино и просто?

И къде точно могат да се намерят такива глупаци?

Източник

Стивън Левит (род. 1967) е млад американски икономист, придобил световна известност с книгата *Freakonomics*, написана в съавторство с журналиста Стивън Дъбнър (преведена на български като *Големите измами*), в която по много достъпен и изключително изобретателен начин представя икономическите измерения на ежедневно поведение. Продължението на книгата, *Superfreakonomics*, се появи току-що в Америка.

Коментари (4)

- 01-11-2009|**Идиотин**

Много интересно, откакто си загубих читанката от първи клас не съм срещал такова задълбочено, интелигентно четиво. А и оригинално – едва ли някъде на друго място мога да прочета, че кравите вдишват въздух, а издишват пръдня. Впрочем всички топлоцентрали, особено въгледжигите, отделят серен диоксид, който се улавя, като го съединяват с варовик, а полученият отпадък, наричан „гипс“, се изхвърля в мините, откъдето са извадени въглищата. Обичаме топлото...

- 03-11-2009|**иванов**

Умно и хубаво написана статия и много навременна. Когато човек прочете такова нещо, което се случва рядко, си казва. Не са се свършили, и дано никога не се свършат умните и талантливите хора по света.

- 03-11-2009|**Диана Митева** – Смисълът е в провокацията

За всеки, който е чел ‘*Freakonomics*’ и с нетърпение очаква да му падне новоизлязлата ‘*Super Freakonomics*’, е ясен подходът на Стивън Левит: като използва статистиката, той интерпретира база данни по нетра-

диционен начин. Не дава отговори, а задава въпроси, провокира стереотипните ни представи за проблемите и техните решения.

Може да погледнете две негови видеолекции: http://www.ted.com/talks/steven_levitt_analyzes_crack_economics.html;

http://www.ted.com/talks/steven_levitt_on_child_carseats.html

Материалът от първата е основа за една от главите във 'Freconomics'.

- 22-04-2011|**Йордан Янков**

Не знам дали има смисъл вече да се води борба срещу ширещото се хорско невежество, но все пак ще опитам:

<http://news.gs-research.org/2010/05/14/въглеродния-двуокис-не-е-замърсител/>

Когато истината започне да се установява от „реномирани авторитети“, то значи сме се върнали в Средновековието.

Унгарската къща на ужасите

Автор: Дан Хенкок

„След комунизма дойде гадният капитализъм“, казва Габриел, моят гид от пешеходната обиколка на комунизма в Будапеща. Гаден? „А, това е само такъв израз“, казва той. „Но за милиони унгарци това не бяха добри двадесет години, на повечето от нас не им се празнува.“ В петък, на 23 октомври, се навършват 20 години от унгарската независимост от съветско управление, а освен това е и годишнина от революцията от 1956 г. И дори ако Габриел не иска да си припомня („Искам само да мине побързо“), общественият живот на страната е изненадващо напредничавщо се отнася до погледа назад.

Унгарското публично изобличаване на престъпленията от 20-ти век – един експеримент, създаден колкото за туристите, толкова за собствените граждани – различава страната от повечето страни в Европа. Измервана по броя на музеите, Испания изглежда отрича, че някога е имало гражданска война, да не говорим пък за 36 години Франко, а и британското представяне на годините на Империята все още е напълно неадекватно. В Унгария обаче желанието да се разглежда близкото минало е очевидно, особено в парка Memento – дом на мъртви статуи и епични артистични постижения. Повечето страни от бившия Съветски блок или разрушиха останките от комунистическото си минало, или ги оставиха да се рушат. През 1993 унгарското правителство реши да постави своите тотеми на Маркс, Енгелс, Ленин и приятели, на изложение в предградията на Будапеща. Сега те се издигат мълчаливо в своя пращен парк, отделени от хората, над които някога са властвали. Ако някога сте си задавали въпроса как може да изглежда един Дисниленд на социалистическия реализъм, тук можете да го разберете най-лесно.

„В този парк става дума за диктатурата“, писа архитект Акош Елеод за своя дизайн. „Но щом само стане възможно да се говори за това, да бъде то описано и построено, то паркът вече е за демокрацията. Само

демократията ни дава възможност да мислим свободно за диктатурата, а и за самата демокрация, ако щете.“ Създателите са искали да избегнат издигането на един „гротесков парк на иронията“ и, както изглежда, са успели. Искам да кажа успели, ако човек се абстрахира от продаваните тук тениски, представящи бащите на комунизма като герои от Саут Парк. Но аз се съмнявам, че дори и най-трезвият историк би си позволил да мърмори нещо от рода на „О, Боже, тия убиха Троцки!“

Затова пък човек не може да открие и следа от зловещ кич в Къщата на терора – един музей, посветен на държавния терор. Той се намира в централна Пеща в една къща с голямо символическо значение: номер 60 на булевард Андраши е мястото, където са се намирали щабквартирите както на колаборационисткия нацистки режим (унгарската Партия на кръстосаните стрели), така и на поддържаната от Съветите унгарска тайна полиция. Мрачните, влажни килии от затвора в мазето са били свидетели на мъченията и убийствата на унгарци с всякакви политически убеждения. Убийците, казват ни, просто са „сменили дрехите“, заменяйки фашистките с комунистически униформи.

Всякакво чувство за *Осталгия*, което може да се появи след срещата с великолепните картини в стила на социалистическия реализъм, бива премахнато от живите разкази за деспотично държавно насилие и систематично подтисничество. Последната зала е посветена на излагането на насилниците: някъде около 200 души, считани отговорни за насилието – снимки, придружени от имена и постове в държавния апарат. „Животът, който са водили насилниците преди или след това, не ги освобождава от индивидуалната им отговорност“, чета в бюлетина, който намирам до вратата. Всичко е отлично, но много от тези хора са все още живи.

Помирението все още е нещо много далечно. „Паркът Мemento се смята за ляв начин за припомняне, а Къщата на терора – за десен“, казва ми Янош Хидег, преводач на исторически книги. „Левите не харесват приравняването на нацистите и комунистическия режим, което се прави в Къщата на терора. Човек може да разбере кой на коя страна е от начина, по който те представят историята.“

Представянето на миналото е основен политически въпрос сред посткомунистическата диаспора. Завръщайки се от парка Мemento, аз попаднах на група хора, облечени в бели ризи, черни панталони, черни сака и – без грешка – военни ботуши. Те се тълпяха около статуята

на граф Лайош Батяни, първият унгарски премиер-министър. След като повежда неуспешната Унгарска революция, той бива екзекутиран от австрийците на 6 октомври 1848 – 160 години преди аз да дойда тук.

След като се присъединих към тях и открих човек, който говори английски, аз попитах дали те са политическа група. „Не, не – ние сме просто приятели“, продължаваше да ми разправя един около тридесет-годишен скинар с рижав мустак. „Група приятели, група приятели“. „Аха, значи вие не сте комунисти?“, попитах аз. „Ха! Не, не. Не, *те* са комунисти“, каза той, сочейки към близката сграда на унгарския парламент.

Оказа се, че това било събиране на Magyar Gárda (Унгарска гвардия), полувоенното крило на Jobbik, „неофашистката“ политическа партия. Значките на червени и бели райета, които те носят, символизират цветовете на унгарската кралска династия Арпад; Партията на кръстосаните стрели също е предпочитала това знаме. Основана през 2007 г., Гвардията е била забранена през 2008, преди да бъде разрешена отново, в един реформиран вариант, тази година. Jobbik получи три места и петнадесет процента от гласовете през юнските избори за Европейски парламент.

По-късно същата вечер аз се върнах при статуята, където беше започнало бдение със свещи в почит на паметта на граф Батяни и тринадесетте мъченици от Арад, въстаническите генерали, загинали заедно с него. Сред присъстващите, заедно с татуираните мотористи и младежи във военни панталони, се виждаха и добре облечени хора от средната класа. След речите, когато хората започнаха да се разпръскват, носейки под мишница арпадските си знамена, двама млади мъже започнаха да раздават листовки, на които се четяха имената на онези четиринадесет икони на унгарския национализъм. Макар че сигурно би трябвало да настоявам за историческа правдивост, струваше ми се някак неразумно да им кажа, че няколко от хората от този списък всъщност произхождат от Сърбия, Германия, Армения и Австрия.

Източник

Дан Хенкок е журналист на свободна професия, който работи за Guardian и други британски издания.

Коментари (2)

- 01-11-2009|**Христо Димитров**

Като бивш изследовател на унгарската история, посетил тая прекрасна страна няколко пъти, смея да твърдя, че статията на британския журналист, макар че съдържа някои верни наблюдения е доста повърхностна... Кой знае защо, преднамерено или не, авторът и избегнал да коментира един от най-големите проблеми на Унгария в миналото и сега – мястото и ролята на еврейската политическа, икономическа и културна диаспора в страната, а оттам и перипетиите около разтурването и възстановяването на Jobbik...

- 07-04-2012|**Стилияна**

@Христо Димитров: Че статията не е научно изследване, а журналистика – това е ясно, но какво имате предвид под „мястото и ролята на еврейската диаспора“?

Градското столетие

Автор: Хенинг Зусебах

Денят едва започва, но когато Мохамед Ибрахим се отправя в полет зад затъмнените прозорци на своя офис, навън градът вече бучи като разбунено море. На седмия етаж на Annex Building на Сала Салем Стрийт той намества стола си и включва компютъра. Ибрахим е човек на офиса, слаб и мълчалив, гладко обръснат. Това в никакъв случай не е никакъв гръмогласен завоевател и въпреки това той за пореден път се опитва да разузнава света, квадрат по квадрат от картата. Защото Google Earth има нови сателитни снимки.

Погледът му пада в бръснещ полет върху Африка. Там, където природата е създала една от най-впечатляващите си картини, където долината на Нил се отваря към делтата, подобно чашката на цвете, и където една каменносива буца запушва долината. Един покрит с кора пейзаж, ръбат струпей в зеленината на речния оазис, всеки път по-голям от преди, покриващ всичко останало: Кайро. Най-големият град в Африка. Най-големият град в арабския свят.

В това утро Ибрахим лети към самия себе си. Към своята родина, към своя живот, който е започнал преди 32 години като дете от градските покрайнини. „В Гизе“, казва той и сочи към тримилионния град, днес вече просто предградие на Кайро, превърнал се в бурно нарастваща част от метрополията, на чийто край пирамидите изглеждат някак изгубени, второстепенни. Правителството на Египет твърди, че в района на Кайро живеят между десет и петнадесет милиона души. Не може ли да се каже по-точно? Колко са всъщност? Ибрахим се усмихва уморено на тези наивни, тези европейски въпроси. „Никой не знае точно, предполагам, че са към 17 милиона. Не, по-скоро 18.“

Също толкова неизбежно, колкото Нил се излива в Средиземно море, той носи година след година хиляди хора и техните надежди тук в делтата. Работници, селяни, овчари от Горен Египет и Судан. Понеже 96

процента от египетската държавна територия са пустиня, животът тук винаги се е концентрирал около реката, но междувременно регионът Кайро, заедно с Токио, е най-гъсто заселеното място на Земята. Там, където преди сто години са живеели 600.000 души, скоро ще живеят двадесет милиона. Само за последните десет години жилищната площ се е удвоила.

Ибрахим гледа към монитора си и присвива очи. „Там“, казва той. „И там, и там, и там“. Той посочва сивите петна сред зеленото, нови селища в делтата, които са липсвали на последните снимки.

Той знае, че на тези места израстват нови градове, селища без имена, много реални и все пак чужди светове, към които той се приближава така, както преди хората са се доближавали до Луната. Откъм космоса и с много респект. Като към феномен, който не може да бъде пропуснат от нормалната човешка перспектива, но и не може да бъде разбран.

„Ние египтяните казваме: Кайро не може да бъде разбран, той може само да бъде обичан или мразен“, казва той.

Но Ибрахим, африканецът, трябва да намери отговори на европейските въпроси. На снежнобялата му визитна картичка е написано „Senior Technical Officer“, той работи за немските служби за подпомагане, по-точно за Дружеството за техническо сътрудничество (GTZ). Винаги когато има нови сателитни снимки, Ибрахим прави от тях градски и географски карти. Снимки на едно бясно препускащо развитие: превръщането на света в град.

Първото градско столетие вече е започнало. Макар че има само неясни данни, днес се смята за сигурно, че през 2007 година за пръв път повече хора са живеели в градове, отколкото на село. Тази историческа промяна се случва встрани от западния свят, макар че е започнала в него, когато Лондон, Париж, Берлин и Ню Йорк са се превърнали в метрополии под натиска на индустриализацията. Днес сред десетте най-големи града на света вече няма нито един европейски. Те се намират в бързо растящи и развиващи се страни, в които хората бягат от глада, от войните, а също и от някои последици на глобализацията, както в Африка. Или бързо растящи и развиващи се страни, в които хората търсят ново благоденствие, както в източна Азия. От седемдесетте години насам само в Китай от селата в градовете са се преселили 200 милиона души, там има поне 166 града с милионно население, докато в САЩ те са само девет. Столицата на Индия Делхи нараства годишно с по 500.000

души. Нигерийският Лагос е имал през 1950 г. около 300.000 души население. Днес те са около 13 милиона.

Един милион души живеят по гробищата в Кайро, поради липса на друго място

А какво да кажем за самия град, наречен ум-ал-дуня, майка на света? Там където през 988 г. е издигнат първият университет в света, религиозното училище към джамията Ал-Азар, днес ориенталският стар град лежи почти погребан под жилищни блокове, изглежда като оплетен в мрежата на електрическите кабели и просторите за пране. Само минаретата се издигат над теснотията, като упорити свидетели на една епоха, в която градовете все още са били планирани. Днес само около стария център някъде към един милион души живеят по гробищата, където използват като жилища старите мамелюкски гробници. В къщите на града за тях няма място.

Откак преди 5000 години в Месопотамия са възникнали първите големи селища Урук, Ур и Вавилон, градът е място, за което хората копнеят. Сцена на възходи и падения, израз на властта на силните и надеждите на безсилните.

Но в наши дни толкова много хора се преселват във възловите пунктове на глобализацията, където върху тях може би ще се посипе мъничко от световното богатство, че вече става наивно да се мисли за „града“ като за някаква голяма, но все още управляема съвкупност от къщи и улици, структурирани чрез държавните йерархии.

Новата форма на селище е градски пейзаж без център, без граници, без удържане. И то е изградено по-скоро от гофрирана ламарина, отколкото от камък, защото растежът на градовете е преди всичко растеж на гетата. По преценки на ООН днес около един милиард души живеят в гета. Това е почти една шеста от световното население.

„Градовете са по същество места, в които индивидите се виждат конфронтирани с неподозирани шансове и неочаквани рискове, с крещяща несправедливост и изключителни възможности“, пишат Петер Хал и Улрих Пфайфер в книгата си *Урбан 21*. В новите мега-градове проблемите на справедливото разпределение, на екологията, на демографията, се представят толкова очевидно, колкото никъде другаде. Именно затова градовете са „горещите точки на проблемите на съвременността. И

именно затова в градовете ще се решава въпроса за бъдещото качество на живота на хората.“

Но ако в настоящето на една метрополия като Кайро евентуално може да се открие бъдещето, то как тогава изглежда това бъдеще? И макар че един такъв въпрос едва ли може да бъде представен чрез съдбата на един-единствен човек, то може би все пак си струва да отлетим на компютъра заедно с Мохамед Ибрахим до полите на стръмната планина Мокатам източно от Нил и стария град. Надолу в бъркотията от постройки, чак до работилницата на Ахмед Абу-Мустафа. Където настоящето на Кайро много напомня за миналото на Европа.

В малката, прашна мануфактура никога не е истински светло. Тук Абу-Мустафа, мъж на 40 години, с къдрава брада като онази на пророка, е приведен над самостоятелно направената бормашина. Движенията му са сдържани и бавни, сякаш за жестикулиране няма време, трябва да се работи, както той прави от осмата си година насам. Машината бръмчи и пробива дупки в малки черни топчета. Жените от махалата по-късно ги полират и нижат, изготвяйки от тях броеници.

Бащата на Абу-Мустафа е дошъл тук от Горен Египет и е работел с кожа, така както го прави и днес братът на Мустафа, обущарят.

Абу-Мустафа е забравил или никога не е знаел кога родителите му са напуснали селото си и каква мечта ги е довела в Кайро. Той никога в живота си не е гледал назад, а винаги и много целенасочено – само напред.

Работилницата на Ахмед Абу-Мустафа е една от 5.000-те фабрички, разположени в квартала Маншиет Насър, една стара каменоломна в планината Мокатам. Някога тук се е добивал пясъчникът, от който са построени пирамидите, сега в скалите са се настанили безброй хора, чиито къщи и колиби се допълват до гледката на пейзаж, в който живее същия ритъм като в една кубистка картина, изпълнен с детайли, които изобщо не могат да бъдат обозрени. Различни жени отиват към местата за вода. Кози се разхождат по покривите на къщите. Деца играят в прахоляка. Зад всяка врата, зад всеки прозорец: лица. Над всичко се носи един купол от звуци, шумът на хора и машини, раздиран от рева на магарета, автомобилни клаксони, крясъци, звучащи като кратки екзистенциални доказателства за съществуването на отделните индивиди в градската маса.

Местата, които не съществуват официално, не се нуждаят нито от улици, нито от болници

В Маншиет Насър живеят около един милион души, също колкото в Кьолн, но на една шестдесета част от неговата площ. Тук на квадратен километър се падат по 140.000 жители, в Кьолн те са 2.450. Всяко второ семейство трябва да се задоволява с една-единствена стая. Две трети от населението нямат собствена тоалетна. Половината от хората не могат нито да четат, нито да пишат.

Преди около 50 години тук в каменоломната са се заселили първите имигранти, в дървени колиби. Когато успявали да посъберат малко пари, те замествали колибите с каменни къщи, които продължавали да растат с годините – междувременно най-високите сред тях сега са по на 12 етажа. По този начин е възникнало гето от високи постройки, една необозрима част от градската мозайка на Кайро, но на много карти Маншиет Насър изобщо не е отбелязан. Той е издигнат нелегално на градска земя и затова може да бъде игнориран лесно. Градовете, които не съществуват, не се нуждаят нито от улици, нито от училища, болници или изобщо някакво внимание.

GTZ обаче притиска общината с карти като ония, които прави Мохамед Ибрахим. Междувременно тук има полицейски участък, поща и множество училища. Но реалността в мега-градове като Кайро все още е по-бърза и по-повратлива от градското планиране. Докато Маншиет Насър бива затварян от запад, той расте на изток, по скалите към пустинята. Повече от половината от жителите на Кайро междувременно живее „неформално“, в така наречените скуотър-селища. Животът тук се определя не от градските служби, а от глобалните и местни бизнес-отношения. Абу-Мустафа купува електричество при дилър, който точи от обществените проводници. Топчетата за броениците си той получава вече от Китай, а готовите броеници продава в Саудитска Арабия и целия Магребски регион. В неговия квартал се произвеждат мебели, обувки, гвоздеи, тенджери, ризи, панталони и сувенири за целия свят. Тук има стъкларни работилници, пещи за добиване на алуминий, тъкачни станове – хиляди и хиляди малки, лични индустриализации.

Един европейец се нуждае от известно себепревъзможване тук, за да не вижда в Маншиет Насър единствено мизерия, но и оптимизъм, и ефективно мислене

След това човек започва да разбира: кварталът е възникнал не само по необходимост, но и чрез съзнателен избор на мястото. Той се намира близо до стария град с неговите магазинчета за сувенири, недалеч от хотелите по Нил, в които много от тукашните жители работят в кухни и перални, като градинари и пазачи.

Близостта на бедни и богати, която за европейците е някак отблъскваща, е желана тук, поне от страна на бедните. Но дори и техният квартал е структуриран: хората живеят в собствени жилища или под наем. Там където градът не може да управлява, управляват семейните първенци. Сдруженията и занаятите са разделени според произхода: имигрантите от град Файум стават строителни работници, младите мъже от Сохаг – бояджии, ония от Есна карат камиони и автобуси. А забалеите, коптски християни, нощ след нощ изнасят с магарешките си каручки боклука, суздаден от 18 милиона души. Онова, което става за ядене се дава на техните 70.000 свине, останалото се сортира, употребява отново, продава. Целият Маншиет Насър изглежда прошарен от производствени и взаимоспомагателни вериги, които включват роднинските връзки, стабилизират съседствата, намаляват престъпността – поради което изследователите на градската култура междувременно съветват да не се заместват гетата с евтини строителни проекти, защото по този начин ще се разрушат тези толкова фино функциониращи мрежи.

Човек наистина може да разпитва тук дълго време, без да успее да намери някой, който да твърди, че живее по-зле от родителите си. Градът, дори и в най-бедните си квартали, гарантира един минимален доход. Към Аллах се отправят ежедневни молитви, но мюсюлманските братя имат само много скромен успех в търсенето на екстремистки последователи. Хората в Маншиет Насър не виждат в себе си жертви на капитализма, те са по-скоро негови радикални фенове. Това се отнася и до Абу-Мустафа, който се гордее със своята работилница, своя хладилник, телевизор и контакти с далечния Изток. Веднъж в седмицата има месо, казва той, а семейството му живее в три стаи. Той печели между 100 и 200 евро на месец, три пъти повече от средното за неговата улица.

Синът му е на 12 години и все още ходи на училище. „Той може да чете и пише!“, казва Абу-Мустафа, убеден в това, че несправедливостта на света може да бъде посрещната по-добре в града, отколкото на село.

За бъдещето на сина си бащата дупчи топчици за броеници, ден след ден, чак до края на работното време. Тогава по улиците се палят ог-

нъове и чайт, който мъжете пият, докато опъват наргилетата, блести като кехлибар. Вечерно време тук за кратко време се разпознават хилядите села, от които са дошли отделните хора. И тогава даже е хубаво.

Пъстрите реклами за скъпи вили изглеждат като циничен поздрав към бедните

Това е и времето, по което Надя Суелам сядат в Пежото си. Надя Суелам, на 49 години, ръководи един банков филиал в града, на раменете ѝ лежи като пеперуда голяма бяла яка, синият грим около очите ѝ прави да изглежда уморена. Отпред на кормилото седи Сабер, шофьорът, който с усърдната помощ на клаксона ѝ кара вкъщи, извън Кайро. Нито жегата, нито вонята, нито пък шумът проникват в колата, докато тя се носи по един от пътищата на запад от града. След половин час път вече няма магарешки каручки, нито пък мотопеди или раздрънкани такситата. По една осветена магистрала автомобилът се изкачва по пустинното плато и довежда Надя Суелам в един нов свят, създаден с много вода и много пари. Около Кайро са изградени десетки gated communities, оградени жилищни комплекси с имена като Дриймленд, Утопия, Палм Хилс, Маджик Ленд, Белвил и пр. Там, където със златни букви е изписана думата „Карма“, се отваря масивна желязна порта, пазачът маха, докато колата влиза вътре. Цъфтят бугенвиллии, откриват се алеи с палми, един градинар полива зелена площ.

Преди три години Надя спечелила толкова много пари, колкото Ахмед Абу-Мустафа няма да спечели за цели столетия и си купила тази вила в Карма. Най-добрите лекари, най-добрите училища, най-добрите детски градини – всички те вече се изнасят извън града. Новите градове по периферията функционират като самоизпълняващо се предсказание за сигурност и безгрижие за всеки, който може да си го позволи.

Богатите се нуждаят от бедните – като прислужници и шофьори

А след това Надя Суелам разказва за големите дебати в Карма и за това, че животът тук се е оказал много по-скъп, отколкото са очаквали всички, защото ... Защото тук няма бедни! Липсва ѝ градът, от който е избягала. Не само старите кафенета, които не могат да бъдат възпроизведени в моловете. Не само пощальоните, които не могат да се оправят тук навън и по тази причина тя дава банковия адрес за личната си поща.

Липсва ѝ също и бедността, която прави възможен живота в богатство. Едно място като Карма ще започне да функционира истински едва когато близо до него се появи селище като Маншиет Насър.

Защото богатите се нуждаят от бедните, защото имат нужда от прислужници и шофьори. А бедните се нуждаят от богатите, за да могат да бъдат техни прислужници и шофьори.

Още няколко години – и Мохамед Ибрахим ще започне да открива по своя монитор на седмия етаж на Annex Building първите колиби в сянката на стените на Дриймленд, Утопия и Карма. И за разлика от европейците Ибрахим ще види в това не само несправедливост, а по-скоро начин за справяне с несправедливостта, която има източниците си по други места – в далечни войни, при бездейни правителства, по невидими световни пазари. Той едва ли ще се учуди на новите снимки, не и в един град като Кайро – това място на триумф за неолиберализма. Животът тук не е *life as it should be*, нито пък модел за бъдещето. И все пак за мнозина в този град това е най-прагматичното решение.

Източник

Хенинг Зусебах е известен немски журналист и автор, носител на множество литературни и журналистически награди.

Ангелицата

Автор: Златко Енев

– Здравей – каза някой изотзад и той за малко не се подхлъзна от седалката на протрития въртящ се стол, верен съратник в безкрайната битка с думите.

Обърна се бавно, проклинайки болката във врата, която не му позволяваше по-бързи движения. Размазаният образ отсреща му напомни, че е оставил очилата си някъде по работната маса, затърси с ръка зад гърба си, все още парализиран от страх, откри ги, надяна ги на носа си ...

И застина.

Отсреща го гледаше най-ангелското, най-красивото лице, което би могъл да си представи някой след Рафаел – безумно, неописуемо хармонично, изваяно с онзи природен замах, който никаква човешка ръка не е в състояние да възпроизведе, с високи скули, огромни, бездънно-сини, малко по детски наивни очи, тясно носле и устни, изпълнени с чувство, но не и чувственост – всичко това обрамчено от нежно-чуплива кестенява грива, най-прекрасна рамка на най-прекрасната картина. Дори светлината падаше върху чертите ѝ по някакъв особен, пастелно-мек начин, до болка познат от професионално филтрираните холивудски филми, но инак напълно несъществуващ в природата. Гледката беше толкова смайваща, че сърцето му се разхлопа и започна да боли – истински, не на шега. Той преглътна конвулсивно и запита, повече от глупаво:

– Коя си ти?

– Серафима.

– Какво е това, ангел някакъв ли?

– Ангелица – потвърди тя. – Същото като ангел, само че малко по-различно.

Имаше лек логопедичен дефект, също като него, с потъмняване на „ч“ и „щ“ – нещо което, както е известно, иде от определена неразвитост

на долната челюст. Той го регистрира и запази някъде в аутисткия компютър на съзнанието си. Това я правеше още по-прелестна и чаровна, разбира се.

– Какво, не ми ли вярваш? – засмя се тя и в душата му прозвъняха нежни, отдавна забравени камбанки.

– Покажи ми ... крилата си – измърмори той едва доловимо, преди да е успял да се засрами. – Иначе не вярвам.

Тя измери с критичен поглед малката стаичка.

– Тук е малко тесничко, няма къде. Но ако искаш, можеш да пипнеш.

– Къде да пипна? – Той усети как гърлото му пресъхна. Пред очите му се завъртяха малки вихрушки от светлина, после всичко си дойде на мястото.

– Ето тук – посочи тя лопатките си. – Не се страхувай, нищо няма да се случи. Те са като нокти на котка, излизат само когато аз поискам.

Той се пресегна и я докосна несмело. Материята на дрехата ѝ беше ефирна и нежна, много хлъзгава. Ръката му трепереше здравата, въпреки всички усилия.

– Не, не там – поправи го тя. – По-високо, много по-високо. Ето, усещаш ли сега?

Тя надигна рамене и лопатките ѝ изведнъж се издигнаха изпод кожата като скрити лостове на мощна, покрита с тънка кожа машина. Той се стресна и се отдръпна назад.

– Добре, добре, вярвам ти. Вярвам всичко, добре. Няма ... няма нужда от повече.

Тя го изгледа разбиращо, побутна го обратно към стола.

– Тогава значи можем да започнем с работата. Ако искаш, разбира се.

Той ѝ хвърли отчаян поглед. Топлината на кожата ѝ все още се стелеше по пръстите му, като спомен за прекрасен, но вече забравен сън.

– Работа?

– Добре де, наричай го както искаш. За мен е работа. Изпратиха ме да те полекувам малко, да ти помогна. Ония там горе са решили, че ти стига толкова.

– Аха. И как точно протича лечението?

– Не е сложно, даже напротив. Ще се съзерцаваме и ще се смиряваме взаимно. Аз ще бъда твой коректив. Като тръгнеш да правиш някаква мисъл, реакция или действие, пречупи го през идеята за опиянение, бавност, приемане, хармония, спокойствие, пусни филизи на приемането

и си очертай ситуацията като идолна и слънчева за теб. Бъди приятел със себе си, със собствения си уют, а не враг. Гордостта те води до максималните олтари на собствената ти недостатъчност... Няма смисъл от това, много е лимитиращо.

– Разбра ли ме? – попита тя с леко неуверен глас, след като той не беше показал видима реакция в продължение на няколко минути. – Или да го кажа отново?

– Може ли ... да пипна ... още веднъж? – попита той, гледайки към пода. – Само мъничко, обещавам.

Тя го изгледа подозрително.

– Добре, но няма да ме гъделичкаш. Предния път страшно ме досмеша, едва се сдържах. Само бавно, и с цяла длан, не с пръстите.

– Бла ...благодаря – прошепна той и протегна ръка, със затворени очи. Тялото му се изпълни с лекичко, пеещо блаженство. Краката му се отделиха от земята, той се понесе нанякъде, лек като перце, като пухче, носено от бриз. Нежна музика, или може би ромолене, го изпълни от глава до пети, той си пожела да умре, ето сега, в този миг, но познанието го застигна начаса, накара го да отвори очи и да развали магията, противно на собствената му воля. Стана му толкова криво, та чак му се доплака.

– Чакай, чакай – дочу се гласът ѝ отдалече, страшно отдалече. – Какво е това?

– Кое това?

– Това на дясната ти ръка. Защо не се движи пръстът?

– А, това ли? Нищо сериозно, заболяване на сухожилието. Идва от жлъчката, колкото и странно да звучи. Но не ми пречи ни най-малко, аз и така си тракам по клавишите като grosмайстор. Някой ден тоя пръст съвсем ще престане да се движи, но дотогава ...

– Добре, добре. Дай тук, ей сега ще го оправим.

Тя внимателно го придърпа към себе си, подхвана ръката му и я сложи под лявата си гръд, точно върху сърцето. Усещането беше като от електрически удар, но сладък, убийствено сладък удар, право в мозъка, право в центъра на всичко, което те прави роб на сетивата и усещанията, роб на тялото. Той така се засрами от очебийната си ерекция, че започна да се дърпа и за малко не развали всичко.

– Ще кротнеш ли най-после или да те изоставям на съдбата ти? Стига си пърхал като пиле, не мога да се съсредоточа така! А, сега вече е по-добре.

Той запухтя като пословичния парен локомотив, но си наложи да стои мирен, макар и да имаше усещането, че тя бавно, неописуемо бавно и сладостно одира кожата от тялото му. Разтрепери се неудържимо, зъбите му затракаха, от гърлото му се понесе тънко, протяжно стенание, съвсем по женски, засрамващо и неконтролируемо, устата му се изпълни със слюнка, очите му се замъглиха и престанаха да функционират. Вече си представяше как започва да се лигави и омазва със собствените си сокове, безсилен да се противопостави на удоволствието, неспособен на каквото и да било съзнателно усилие, изпълнен единствено с непосилния, зареден с Танатос екстаз, повтарящ до безсъзнание една-единствена дума: „Още, още, още“. Главата му се отдели от раменете, напусна го. Един след друг започнаха да го напускат и останалите крайници, после вътрешностите, замотани на грозно, някак неприлично кълбо, после всичко останало, докато остана само онова, единственото ... Той запулсира заедно с нея и забрави всичко – наистина всичко, всичко, всичко.

* * *

Когато дойде на себе си, се оказа на леглото, покрит с леко одеяло, някак странно лек, сякаш отслабнал с десетина килограма. Тя седеше в тъмното и шумолеше със страниците на някаква книга.

– Какво правиш? – попита я той предпазливо.

– А, събуди ли се най-после? Вече си мислех, че ще спиш така до утре. Аз си намерих тук една книжка с комикси, ужасно е развлекателна. Беше единствената непозната книга в библиотеката ти.

– Те ... те са на сина ми – изстреля той бързо, после се засрами и добави. – Но аз също ги харесвам много.

– Как е ръката?

– А? Ей, почакай, аз съвсем бях забравил.

Той размърда предпазливо пръсти, после се опипа бавно, за да се увери, че става дума за дясната му ръка, изведнъж трескаво започна да търси ключа на нощната лампа, включи я и загледа невярващо здравата, непокътната ръка – такава, каквато я помнеше отпреди повече от тридесет години. Погледна ококорено към Серафима, тя му смигна съзаклятнически и отново се задълбочи в комиксите си.

– Ей, слушай – подхвърли той несмело, опитвайки се да изглежда естествено. – Аз имам и други увреждания, на ... малко ... по-специални ... места.

– Знаех си – промърмори тя разочаровано и положи книгата до себе си. – Знаех си, че няма да е лесно с тебе, ония там ме предупредиха, че си голям майстор на отлагането. Хайде, давай, показвай другите места.

– Ама ... за тях ще ни е нужно повече време – изграка той, изчервен до уши. – Те ... не са толкова лесни за лекуване.

– Няма страшно, аз разполагам с вечността – отвърна му тя радушно. – Пък и ми харесва да те лекувам. Приятно е едно такова. Като люлка.

– Да, да, и аз искам люлка. Люли, люли, чак до вечността.

Тя се усмихна мълчаливо и се зае да разкопчава ризата му.

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като възплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Обратната страна на гениалността

Автор: Сам Найд

Клубът Метрополитан, на Пето авеню и 60-та улица, е палацо в мощния манхатънски стил. По дяволите цената. Така казал Дж. П. Морган когато наел Станфорд Уайт, най-брилянтния архитект в града, да му построи частен клуб за джентълмени през 1894. В този понеделник в януари, по червените, украсени с монограми килими, се разхождат само няколко членове – все още е рано, малко след седем вечерта. Но точно това е времето, по което Мерилин вос Саван обича да се появява.

Саван, която има най-високият регистриран в света коефициент на интелигентност (КИ), обича да танцува. Тя започнала да се занимава сериозно с това преди няколко години, заедно със съпруга си Робърт Джарвик, изобретателят на изкуственото сърце Джарвик, и сега те ходят в клуба около веднъж месечно. Ако пристигнат достатъчно рано, те могат да разполагат с дансинга. Така и става в този понеделник. Залата е почти празна, оркестърът свири *Anything Goes*, Саван и Джарвик могат да танцуват където си поискат. Елегантни, преуспяващи на около шестдесет години, те се движат с лекота: тя с проста прецизност, той старомодно потраквайки с токове, с известна стремителност. Малко по-късно обаче, когато дансингът се запълва от перфектно облечени, внимателно движещи се двойки, те се връщат обратно на масата. „Това е социална сцена“, казва с усмивка Саван, която е на 62, „но това не е нашата социална сцена. Нека все пак го кажа.“ Няколко минути по-късно, когато един много сериозно изглеждащ господин прави леко непохватно движение непосредствено пред тях, те се поглеждат в очите и не могат да се сдържат да не прихнат. Не след дълго те вземат такси за вкъщи, към апартамента им в среден Манхатън. „Обикновено танцуваме повече, много повече“, казва Саван. Днес е едва 8:30 вечерта.

Саван¹ – името е истинско, това е моминското име на майка ѝ – е изключително известна от 80-те години насам, по уникална причина. Едва тогава, почти 30 години след като е преминала първия си тест за интелигентност като ученичка в Сейнт Луис, Мисури, нейният КИ става известен. През 1985 книгата на Гинес приема, че тя е отговорила правилно на всички въпроси от стандартния Станфорд-Бине тест за възрастни още на 10-годишна възраст – един резултат, който тогава ѝ дава съответстваща умствена възраст от 22 години и 11 месеца, както и неземеен КИ от 228.

Последвалата публичност променя живота на Саван. Тя започва да се появява по телевизията и в пресата, включително и на корицата на едно списание, което случайно попада в ръцете на Джарвик. Той решава да я потърси и да я покани на разговор. Това води и до ролята, с която тя е най-известна в Америка, като автор на рубрика за въпроси и отговори, наречена „Попитай Мерилин“, в списанието *Парейд* – неделно издание, излизащо като притурка към повече от 400 регионални вестници. В течение на последните 22 години тя е отговаряла на безкрайно много въпроси – „Колко щастливи са всъщност чучулигите?“, „Жена ми си суши косите със сешоар всеки ден. Възможно ли е слухът ѝ да пострада от шума?“ – като в резултат на това е получила статус, който е едновременно и пророчески, и булевардно-сензационен. За феновете ѝ, както и за останалите членове на света на високия КИ, Саван е един удивителен, необикновен талант, който изпитва огромно удоволствие от решаването на проблеми. За хулителите тя е или тривиална – човек, който е похабил дарбата си – или доказателство, ако се нуждаят от такова, че високият резултат от тестовете за интелигентност не е доказателство за нищо. Каквато и да е формата обаче, тя си остава в главите на хората. Показателен за отпечатъка, който Саван е оставила върху националното съзнание, е фактът, че тя е представена в една от сериите *The Simpsons* през 1999. Там тя е член на спрингфийлдското Менза²-общество, заедно с Джийна Дейвис, холивудската актриса и някогашна звезда.

В разговора Саван стриктно се въздържа от остроумни забележки. Тя е изключително нормална. „Хората очакват от мен да бъда ходеща енциклопедия или някакъв човешки калкулатор“, казва тя. „Или пък да имам

1 Savant означава „учен“ на френски език. Бел. пр.

2 Менза – международна организация, в която могат да членуват единствено хора с много висок коефициент на интелигентност. (Бел. пр.)

някакви много необичайни, много езотерични, много мистериозни дарби – а аз изобщо не съм такава.“ Вместо това тя говори с изпитаната яснота на своите статии, с педантизма на човек, който се страхува да не бъде разбран криво. В един момент от разговора например тя описва къщата, в която е живяла в Сейнт Луис. „Там човек действително можеше да види звезди“, казва тя, „за разлика от Ню Йорк, където може да се види единствено Венера“. И след кратка пауза: „О, извинете, Венера не е звезда.“ Когато Саван, която е авторка на няколко пиеси и половин дузина книги за самообразование, все пак направи някакво позоваване от културен характер, тя много внимава да не звучи снобски. Тя предпочитала Пруст пред Джойс, казва ми по някое време, макар и да признава, че „Джойс има някои много добри места в *Одисей*.“

Тази любезност маскира редкостта на нейния ум. Защото, каквото и да е, Саван в никакъв случай не е мошеничка. Нейният КИ е бил измерван повече от многократно. Когато я моля да ми опише начина, по който подхожда към някой проблем, тя казва: „Първата ми мисъл, може би не мисъл, а по-скоро усещане, е обзор ... Това е почти като военновременно решение. Мисля за всички фронтове, кое води до кое, къде са най-важните точки ...“ Джарвик, неин съпруг през последните 21 години, казва, че дарбата на Саван се състои в способността ѝ да подхожда към проблемите безпристрастно, без нашите обикновени страхове от нещо или надежди за практически отговор. Уолтър Андерсън, главният редактор на *Парейд*, който е приятел със Саван от 1986 г., в която я наема да работи за списанието, вярва, че тя е гений и, както и при другите гении, способностите ѝ според него са необясними. „Мерилин просто се справя“, казва той. „Отговорите ѝ са толкова бързи. Ако светлината или електричеството се движат с 300.000 километра в секунда, то можете ли да си представите колко бързи са тези синапси? Тя знае отговора на въпроса ви. Тя знае отговора преди още да сте довършили въпроса.“

При което всичко това само кара хората да се питат защо Саван не е намерила някакво по-високо приложение на интелекта си. През 1995 този въпрос започва толкова силно да дразни Хърб Уайнър, софтуерен инженер от Портланд, Орегон, че той създава Интернет-сайт със заглавие „Мерилин греши!“ Уайнър казва, че се стреми да разкрива грешките в нейната рубрика и да направи всичко възможно огромният ѝ КИ да не бъде приеман само на доверие. Но онова, което изглежда го дразни истински, е фактът, че тя изобщо води тази рубрика. „Погледнете Барак

Обама, погледнете как той прилага интелигентността си“, казва ми той. „Просто ми се струва странно, че вместо да се занимава с по-сложни проблеми, голяма част от онова, което тя върши, е просто да разгадава гатанки или да намира отговори на неща, които всеки би могъл да открие с едно отиване до местната библиотека.“

По един странен начин, оплакванията на Уайнър всъщност са изпълнени с почит. Както пише на сайта му: „Мерилин е по-интелигентна от мен, според измеренията на стандартните тестове за интелигентност.“ Но за много хора историята на Саван и „Попитай Мерилин“ са само още две доказателства в хода на един по-голям, воден в течение на десетилетия спор относно точността или обективността на тестовете за интелигентност. Дори Гинес се поддава на това. През 1990, две години след като включи Саван в своята Зала на Славата, издателят, по собствените му думи, „постави в покой“ цялата категория КИ, твърдейки, че вече не е уверен, че тестовете за интелигентност са достатъчно уеднаквени или заслужаващи доверие, за да може да бъде излъчен един-единствен шампион. В зависимост от собствената гледна точка, Саван или никога няма да бъде победена, или пък никога не си е струвало да бъде победена, още от самото начало.

* * *

Хората измерват интелигентността си открай време. В Китай по време на династията Ки Жу (1046 до 771 пр. н. е.), кандидатите за официални позиции са били изпитвани на базата на различни критерии, включително и „шестте способности“: аритметика, стрелба с лък, езда, музика, калиграфия и изпълнение на ритуали и церемонии. Представа за една универсална, обективна скала на интелигентността обаче се появява едва през 19 век с идването на дарвинизма. Ако Чарлз Дарвин е бащата на модерната биология, то бащата на съвременното измерване на интелигентността е неговият братовчед Френсис Галтън – статистик, математик и основател на евгениката. През 1884 той създава една „антропометрична лаборатория“ към международното изложение в Лондон и измерва между другото скоростта на реакциите, зрението, цветоусещането и устойчивостта на ръката на повече от 9.000 мъже и жени, търсейки връзките между техните физически и умствени способности.

Търсейки гениалността, Галтън не успява да разработи функциониращ тест за интелигентност. Това се удава на френския психолог Алфред Бине и неговия ученик Виктор Анри. Бине бива нает да изследва го-

лемия брой деца в градските приюти и да открие дали те са умствено изостанали или просто им се преподава зле. Тестът, който той създава в резултат на това през 1904, включващ 30 индикатора – от способността на окото да следва запалена кибритена клечка до въпроси, касаещи паметта и словесния запас – заляга в основата на модерните тестове за интелигентност. През 1916 Луис Търман, професор по психология в Станфордския университет, преработва и разширява оригинала, създавайки теста за интелигентност Станфорд-Бине, който се използва и до днес. Макар и по-умерен от мнозина от съвременниците си, Търман се придържа към социалдарвинизма на времето си – през 1924 година 24 щати имат закони за стерилизация – и храни надежди за социалния потенциал на работата си. „Това“, пише той през 1919, „в края на краищата ще доведе до намаляване репродукцията на слабоумието.“

Измерването на интелигентността си остава оспорвано оттогава насам. В САЩ, където повече от девет милиона души биват подложени на различни форми на тестове за интелигентност и способности по време на Втората световна война, ентусиазмът за тестване може да се сравнява единствено с яростта на споровете относно какво точно доказват те. КИ тестове за деца, тестът SAT за кандидат-студенти, както и психометричните измервания, провеждани от различни фирми, може би са създавани с цел да се определи индивидуалния талант, но много често най-сериозното последствие от тях е било да се изтъкнат различия, които и без това са присъщи на обществото. Разликите между половете и етническите групи често са водили до яростни спорове относно пристрастност, неравенство и власт: кой има правото да определя интелигентността? Кой съставя тестовете? В различните си форми дебатът около измерването на интелигентността в САЩ обикновено се върти около постоянната, макар и намаляваща, разлика между резултатите на бялото и чернокожо население.

Последният път когато дебатът се разгоря с пълна сила беше през 1994 г., след публикуването на *The Bell Curve* от психолога Ричард Хърнстийн и консервативния политолог Чарлз Мъри. Те твърдят, че резултатите от тестовете за интелигентност са добър индикатор за нашия социален успех и че те биват силно определяни от нашите гени. Заключениеята, следващи от това – че едно общество на неравенството е неизбежно и справедливо, и че черната градска „познавателна долна класа“ има прекалено много деца – направиха изследването да изглежда

така, сякаш евгениката никога не си е отивала. „Господин Мъри може да протестира колкото си иска“, писа Боб Хърбърт, колумнист за *Ню Йорк Таймс*, „но неговата книга е просто учтив начин някой да бъде наречен чернилка“.

Под разгорещената политика – нещо, което прави споровете още по-трудни за разрешаване – се намира една недостатъчна наука. След полемиката около *The Bell Curve*, Американската Асоциация на Психолозите събра специален екип, който стигна до заключението, че резултатите от детските тестове за интелигентност могат да предскажат около 25 процента от вариациите в бъдещите образователни постижения. С други думи, на тях може да се гледа като на долу-горе достоверни, по-добре от нищо, но и нищо повече.

* * *

Налице е една всемогъща разлика между онова, което КИ-тестовите могат да измерят и онова, което ние желаем те да покажат. „Ако кажете някому неговия или нейния КИ от която и да било възраст, те ще го запомнят до края на живота си“, казва професор Джон Ръст, директор на Центъра за психометрия към университета Кеймбридж. „Това е нещо като астрологическа карта.“ Ръст ми припомня за контраста между почти религиозната идея относно интелигентността, вкоренена в западния език и култура – идеята за една единствена, всеобхватна способност, сравнима с, да речем, аурата на някой светец – и онова, което ние можем да научим от нашите отговори на серия от логически проблеми. И все пак, при липса на каквото и да било по-добро от КИ-тестовите, чийто въпроси все още залягат в основата на много съвременни тестове за „способности“, хората продължават да виждат в тези резултати нещо, което, ако и да не е безсмислено, все пак не носи със себе си „отговорът“.

Грешката, в края на краищата, лежи и от двете страни: първо при нас, доверчивите пациенти, които виждат прекалено много в собствените си резултати, но също и при докторите, които теоретизират и екстрполират ужасно много. „Тестовите за КИ никога не са се отнасяли до нашата способност да решаваме проблеми“, казва Ръст. „Винаги е съществувала идеята, че хората с висок КИ всъщност са по-напреднали, по-развити, по-близки до човешката съдба, или, ако вярвате в подобни неща, по-близо до Бога. Но всъщност всичко, което имате тук са отговори на въпроси.“

Светът на обществата на високия КИ при всички случаи не говори за съществуването на някаква по-висока еволюционна степен. Макар

че най-известното от тях, Менза, е било основано през 1946 с утопични цели – неговият създател, Роланд Берил, е виждал в него един вид група от избрани брилянтни умове, които ще подобрят обществото – такива групи често се оказват един вид убежище за такива, които не успяват да се утвърдят на други места. „Високата познавателна способност много често е нееднозначна благословия“, казва Патрик Ошиа, президент на едно такова общество, Международното Общество за Философски Изследвания (ISPE). Едно прекалено голямо отклонение от средния КИ от 100 носи със себе си специфична изолация. „Ако имате КИ от 160 или повече“, обяснява Ошиа, „вие вероятно сте в състояние да влезете във връзка с по-малко от един процент от населението“. Сред около 600-те членове на ISPE, чийто среден КИ е около 150 или по-високо, Ошиа описва „едно всеобщо преживяване на социална маргинализация“, както и трудности при намирането на подходящо приложение за способностите им. „Добре е човек да е умен, добре е да е напред, но от едно определено равнище нататък вече липсва доверие: вие сте чудак, вие сте особняк“, казва той. „Понякога вие изпитвате огромен социален дефицит.“

* * *

Между разговорите с Мерилин вос Саван аз прекарах известно време в Ню Йорк и с един друг човек на име Рон Хьофлин. Хьофлин е две години по-голям от Саван, също от Сейнт Луис, и също притежава необикновен КИ – 190 – но и страшно малко постижения, с които да го подкрепи. Той живее само на няколко пресечки от дома на Саван, над едно кафе/пералня, и описва себе си като човек на свободна професия. Аз срещнах Хьофлин в местния Уендис, закусвалня за хамбургери, където той прекарва всеки следобед, работейки над последния том от един публикуван самостоятелно философски трактат, наречен *Енциклопедия на категориите: Теория на категориите и унифицираща парадигма на философията с повече от 1000 примера*.

Ние бавно се връщаме в апартамента на Хьофлин – той е почти спял поради няколкократно отлепяне на ретината – и аз го питам с какво му е помогнал неговият КИ и тестовите за интелигентност. Хьофлин, който е автор на серия от доста уважавани тестове от 1980-те години, казва, че това му е дало една самоувереност и признание, които са му били отказани от традиционната образователна система, където той винаги е бил аутсайдер. Хьофлин вярва, че обективността на КИ-тестовите ги прави

по-надеждни от субективните оценки на учителите и професорите. „Не искам да ме мачка никакъв безогледен гадняр“, казва той.

Фен на психометричните тестове изобщо, Хьофлин ми показва резултатите от един тест на личността, който е направил някога. Редици от хиксове маршируват по страницата, представяйки степента на различните му личностни черти, от „бодър“ до „бавен“. В една от колонките, под „драматичен“, няма никакви хиксове. „Ето защо не пиша романи – понеже на драматично ниво съм нула“. Когато възразявам, твърдейки, че нашите индивидуалности са прекалено комплексни, прекалено космически, за да бъдат уловени в един въпросник, Хьофлин учтиво намеква, че аз съм нелюбопитен, че може би се страхувам от нещо, а може би и двете. „Защо мислите, че една индивидуалност не може да бъде измерена?“, пита ме той. „Това, че тя е нещо сложно, не означава, че не трябва да се опитваме да я разберем. Става дума за мотиви. Дори и нашите индивидуалности са само мотиви, не е ли така? Като вълни в океана. Можете да се образовате в областта на хидродинамиката и да разберете как вълните се надигат и разпадат. Същото се отнася и до хората.“ В едно съобщение по електронната поща няколко дни по-късно, Хьофлин обяснява интереса си към психометрията по друг начин: „Когато човек е толкова срамежлив, той започва да се пита какво се случва наоколо.“

Знаейки всичко това, човек започва да гледа с по-различни очи на историята на Мерилин вос Саван. Дали нейният КИ е бил също толкова бреме, колкото и благословия? Според Джон Ръст от Кеймбридж, за да достигне изключителен резултат в тест по интелигентност, един ум трябва да притежава две необичайни способности. Първата е „механичната способност“ – полезна, но понякога и вредна в крайните си прояви, откъдето идва и изобилюето на хора със синдром на Аспергер¹ и висок КИ. Но освен това човек трябва да умее да се справя с множество различни задачи. Тестовите по интелигентност измерват най-разнообразни умствени способности, докато повечето хора много естествено – и напълно щастливо – се концентрират само върху няколко такива. Ненормално високите КИ-резултати, по самата си природа, често говорят за ум, който е прекалено общ, прекалено неспециализиран, за да бъде от

1 Синдром на Аспергер: умерена форма на аутизъм, наблюдавана най-вече в ранна училищна възраст, при която засегнатата личност демонстрира намалена способност за социални контакти, пределна прецизност в речта и силно ограничени интереси. (Бел. пр.)

някаква особена полза. „По същество“, казва Рът, „в такъв случай вие се справяте с прекалено много неща.“

Широчината обаче е нещото, за което Саван копнее. „Четейки за всички тези неща“, казва тя за работата си, „аз ставам удивително информирана в една много повърхностна степен“. Един следобед ние се срещаме в нейния офис, на 50-ия етаж сред мъгливите, покрити със сняг манхатънски кули. Тя ми показва работната си маса. Три компютърни екрана и една стара пишеща машина гледат навън, на северозапад, над хиляди покриви към Хъдзън Ривър. От този наблюдателен пункт тя отговаря на 200 до 300 Е-мейла дневно, идващи по повод рубриката ѝ в *Парейд*. Въпроси по всевъзможни теми, от лични до алгебрични, които занимават хората там долу. „Тук се обаждат всички, казвам ви. Такъв огромен обхват“, казва тя. „А аз наистина се наслаждавам на тази гледка. Трудно е да се обясни. Сякаш се намирам в някакъв наблюдателен пункт. Имам чувството, че придобивам страшно много разбиране за хората, а това ми носи определено удоволствие.“

Но достигането дотук ѝ е отнело дълго време. Саван е родена като Мерилин Мах в южен централен Сейнт Луис през 1946. Родителите ѝ, Джоузеф Мах и Марина вос Саван, са имигранти, съответно от Германия и Италия. Те поддържат бар и грил в една работническа част от града. Саван описва детството си, всъщност първата половина от живота си, с лека иронична дистанция. Тя се смее когато си спомня как родителите ѝ са се опитвали да възпитат децата си – нея и двамата ѝ по-възрастни братя – като американци. „Всичко, което можеше да се чуе в тази къща беше този начупен, неспособен, неграмотен английски език, не знам колко дълго време. Беше смешно, наистина много смешно. Но това беше най-доброто, което те можеха да направят.“ Тя внимателно ме предупреждава да не правя прекалено много заключения от миналото ѝ. „Смешно, колко много означават за хората всички тия неща с произхода. За самата мен това изглежда малко странно, тъй като то ми се струва като мрачните времена на някакво друго време, като друга личност, която предполагам, съм била самата аз.“

В училище тя бързо е била разпозната като надарена, получавайки максимални резултати в тестове по интелигентност на седем, осем и деветгодишна възраст. А когато на десетгодишна възраст получава стопроцентов резултат по теста за възрастни, един психолог от местния учили-

щен съвет казва, че никога не е виждал нещо подобно. Самата тя не си спомня да се е учудила много.

На 16-годишна възраст преждевременното ѝ развитие обаче стига до края си. Тя се омъжва, както и майка ѝ преди нея, и започва да работи в семейния бизнес, който по това време е верига от магазини за химическо чистене. Освен няколко лекции в местния университет, формалното ѝ образование приключва в късните тийнейджърски години, когато тя ражда две деца. Тя се развежда, жени се отново, работейки през цялото време заедно с баща си и двамата си братя, разширявайки бизнеса до около 40 магазина.

Едва след края на втория ѝ брак, на 35 години, Саван започва да мисли за напускане на Сейнт Луис. Тя решава да стане драматург, започва да прекарва все повече време в Ню Йорк. Когато баща ѝ почива, тя се премества завинаги.

* * *

Идеята за представяне на КИ-резултатите ѝ пред книгата на Гинес идва по време на една вечеря през 1983. Андрю Егендорф, адвокат от Бостън, който иска да напише книга за общностите на хора с висок КИ, си спомня, че е предложил на Саван няколко идеи за книги, както и да изпратят резултатите ѝ до Гинес с идеята да я направят известна. „Тя беше една от многото, опитващи се да пробият в Ню Йорк“, казва той. Егендорф пише за пръв път на Гинес от нейно име през 1983 г. През 1985 тя е носителка на рекорда, с 31 точки над предишните двама шампиони. На следващата година започва да пише за *Парейд*.

Има само един въпрос, чието задаване изглежда неподходящо, когато става дума за Саван – и това е какво все пак е трябвало да направи от живота си, от блестящия си ум. Но да се пита това означава да не се разбират нещата. Аз ѝ казвам, по време на първата ни среща, че винаги съм гледал на интелигентността като на инструмент. В този мъглив следобед, преди да се разделим, тя ме коригира. „Предполагам, че тя може и трябва да бъде нещо такова“, казва тя. „Но интелигентността изглежда и просто като атрибут или качество, или може би аспект на нечия индивидуалност, за която не е непременно необходимо да бъде използвана за постигането на нещо, което желаем ... Тя просто може да бъде част от нас. И аз мисля, че това също е нормално.“

Източник

САМ НАЙТ

Сам Найдт е редовен сътрудник на *FT Weekend Magazine*.

Коментари (3)

- 08-11-2009|**идиот**

На български е Менса, менза е друго...

А тестовите са нещо доста безсмислено, дори защото на 90% резултатът зависи от концентрацията, т. е. от интереса и желанието да се занимаваш с него. И разбира се, с годините интересите на хората, съответно способностите им, са доста променливи. Да не говорим за децата. На мен веднъж ми дадоха подобен тест и ме обявиха за гений, поисках да реша още един, за да видим дали не е случайност, и втория път резултатът ми беше доста по-скромен. Не съм го правил нарочно, предполагам, че просто втория път още повече не съм вярвал на теста и несъзнателно съм бил по-небрежен, може да е имало и някаква умора, ама факт е, че резултатите бяха доста различни, а за 10 минути едва ли съм изкуфял наполовина. Е, това беше само веднъж, още няколко пъти ми даваха някакви, при които е много трудно (поне за мен ;) да не постигнеш максималния коефициент, те сега са много на мода в България.

- 10-11-2009|**иванов** – за КИ

Интересна и поучителна статия. Като че ли, този КИ, с познатите методи се измерва на ширина, мащабност и обхват, докато дълбочината на интелекта, способността му да достига до дъното на проблема (дълбочината) и се опита, ако може, (което за мен е признака на гениалност) да навлезе още по-дълбоко и достигне нови дълбочини, защо не и хоризонти. Тази способност на даден интелект, да проНИква и анализира проблема и В ДЪЛБОЧИНА, В ПО-ГОЛЯМА ДЪЛБОЧИНА, недостъпна за обикновен ум, остава извън обхвата на измерването на даден КИ. А за мен поне, дълбочината, а не само обхвата, мащаба, или комбинацията от двете, като ДЪЛБОЧИНАТА Е ВОДЕЩА, е основния признак за гениалност. Както се посочва и по-горе КИ е само инструмент, и колкото по-висок е КИ, толкова този инструмент е по-добър и годен да свърши много полезна работа. А дали ще свърши и как ще я свърши зависи от много широк набор от обстоя-

телства и причини, подвластни на на случайности и на какво ли не. Може да си КИ на САВАН и да не направиш нищо съществено, и да си с по-скромен КИ, но попаднал на по-благоприятни условия и обстоятелства да направиш гениални открития, да се проявиш и докажеш като ГЕНИЙ. Поне така разбирам проблема аз. Айнщайн е казвал, че трудно помни отделни думи, имена и тн., а си е безспорен гений...

- 26-11-2009|**Роберт Леви** – КИ

Големият режисьор Стенли Кубрик имал толкова нисък КИ, че в армията го сметнали за идиот. Съвременната наука поне от десетина години насам говори не за „интелигентност“, а за „интелигентности“. Веднъж казали на Давид Хилберт, че бивш негов асистент станал известен поет. „Не се учудвам – отговорил Хилберт. – За математик той имаше твърде малко въображение“. Не ми се спори с Хилберт – все пак е гений. Но – твърде малко или просто различно въображение? Поетът мисли в образи, метафората прави неочаквани скокове и връзки. Математическото мислене е различно. Кой е по-интелигентен? – математикът или поетът?

Отговорът е безмислица. А и в интерес на истината никому не е нужен.

Между другото – пояснението що е това синдром на Аспергер е ако не неточно, то поне силно ограничено. Казвам го като баща на дете с този синдром.

Посегателство над свободата

Автор: Илия Троянов

Когато се страхуваме, чуваме отвсякъде шумове.

Софокъл

Краят на свободата

Ставате рано. Будилникът звъни. Все още е тъмно. Не светвате веднага, минутка оставате седнал на леглото. Вдишвате утринния въздух. Прозорецът е откренат, вратата към коридора отворена. В кухнята Ви очаква кафе машината. Къде са чехлите? Протягате се, ставате, светвате лампата.

Дръпвате завесата на кухненския прозорец, за да не може съседът отсреща да Ви вижда, за всеки случай, тъй като всъщност през работните дни той спи точно толкова, колкото Вие през почивните. Правите си двойно еспreso в любимата голяма чаша. Повдигате чашата към устата си, леко се закашляте, след това отпивате първата глътка. Сега вече денят може да започне. Оставете чашата на масата. По ръба ѝ сте оставили два чудесни отпечатъка от пръстите си. С ясни очертания и пълнота като в международния Ви паспорт. Или като в базата данни на *U. S. Customs and Border Protection*, след последната Ви почивка във Флорида. Пътувате ли често служебно? В такъв случай отпечатъкът от чашата, която тъкмо внасяте в работния си кабинет, е известен както в Швеция, така и в Грузия и Йемен.

Както обикновено, Вие отваряте личната си пощенска кутия. Мейловете вече са проверени – не само от вирусния скенер. Все още имате няколко минути до започване на работа и отваряте няколко уебстраници – криминалната полиция може да научи когато поиска кои страници сте отворили, дори след шест месеца. Набързо решавате да платите някаква сметка, за която тъкмо сте се сетили – службите вече знаят, до кого сте я изпратили. За Ваш късмет Вие се казвате Мюлер, това все пак малко Ви предпазва. При колегата Ви Тарик Ал-Султан, който преди известно

време беше ходил на алпинизъм в Кашмир, компютърът изпраща цялото съдържание на харддиска до службите за защита на конституцията. Искате да посегнете към телефонната слушалка, за да обсъдите с Тарик някакъв личен проблем, който не е от служебно естество? По-добре се откажете. Посетете го у дома, ако искате да разговаряте несмущаван. Освен ако Тарик вече не е включен в списъка на опасните, тъй като редовно изпраща пари на безработния си братовчед в Пакистан. В такъв случай и в жилището му са сложени бръмбари.

Бързате да излезете. Надзорната камера във Вашия жилищен комплекс наблюдава всяка Ваша крачка. Заснемат Ви и при влизане в метрото, а също така и на перона, и в търговския комплекс, където си купувате вестник. Опитвали ли сте се да застанете пред надзорната камера с изражение на невинен? Това е по-трудно, отколкото да се усмихнете естествено пред фотоапарата. Защо все поглеждате нагоре? Вече два пъти сте погледнали към камерата. А сега отново посягате към косата си. Ако го направите още веднъж, биометричният анализ на поведението Ви ще задейства алармената система. Защо сте така изнервен? Според болничния Ви картон в последно време са Ви предписвали успокоителни. А дебитната Ви карта отбелязва повишена употреба на алкохол. От банкомата пак сте изтеглили 1000 евро. За какво са ви необходими толкова пари кеш? Освен това през последния месец разходите Ви за ток са се покачили с 12,4 процента. Да не би да укривате някого? От градската библиотека в последно време започвате да заемате доста особени книги, за гражданско неподчинение и Парижката комуна. Не са ли Ви достатъчни историческите жълти романи? А и тези непрестанни валутни трансфери в Южна Франция? За какво са? Защо всъщност през последната нощ толкова дълго обикаляхте блока? Не бяхте изключили мобилния си телефон – и естествено, че се знае, къде се намирате.

След работа се качвате в колата, за да свършите някаква лична работа. Откажете се от употребата на навигационната система. В противен случай лесно ще се установи, къде отивате. Тръгнете по заобиколен път, отбягвайте автострадите с техните автомати за пътни такси. Сигурно сте си задавали въпроса, защо така упорито Ви следят? Защо именно Вас? Наистина няма причина, поради която някой да трябва да се интересува от Вас.

Сигурен ли сте?

Абсолютно сигурен ли сте?

Не бяхте ли се включили преди известно време в демонстрацията срещу срещата на върха G-8?

В такъв случай полицията разполага дори с Ваш тест за миризма. Не живяхте ли до скоро в онова общежитие, в което беше отседнал някой си Абу Мехсуд? Може би не сте били Вие, може би е бил някой друг Мюлер? Е, щом като човек се казва така, могат да станат грешки, сам сте си виновен. А как стои въпроса с Вашата партньорка, тя непрекъснато си купува боя за коса, препарати за петна и батерии. Това ще рече: оксиданти, ацетон, сярна киселина! За глупави ли ни смятате? От това всеки идиот може да направи бомба. Естествено е да твърдите, че партньорката Ви няма намерение да прави бомба. Всеки ще отговори така. Но и да казвате истината – къде е проблемът? Ние с нашия внимателен надзор само Ви помагаме да отстраните тези неприятни подозрения. Това и за Вас трябва да е облекчение.

Нямате следователно никаква причина за безпокойство. Всичко се прави за Ваше добро. Държавата се грижи за Вас. Държавата е Ваш баща и пазител. Тя трябва да знае какво правят децата ѝ. Ако не крият нищо лошо, няма и от какво да се страхуват. Но решението за това, какво е лошо, трябва да предоставите на специалистите. Мислете за това, че ставате подозрителен, когато не се разкривате напълно. Ако ни съдействате, няма от какво да се страхувате. Ние не сме Щази или ФБР. Вие живеете в стабилна демокрация. И в такъв случай можете да ни имате доверие.

Какво? Държавата ли трябва да Ви има доверие? Но докъде ще стигнем тогава! Още в конституцията се казва, че цялата власт излиза от народа. А властта трябва да се ограничава. В случая сте на едно и също мнение с Министерството на вътрешните работи.

Вървете си спокойно, сянката Ви остава тук. За Вас може да се чуе, да се види и да се прочете.

Внимание, прекъсваме този текст за важно съобщение: Това не е Science-Fiction. Повтаряме:

Никаква Science-Fiction. Това не е 1984 в Океания, а година 2009 във Федералната република. Ако все още се чувствате заподозрян – сърдечни поздравления. Вие сте непоклатим оптимист. Да се надяваме, че с купуването на тази книга няма да се превърнете в подозрителен оптимист.

Първа глава: Да изскочим от тенджерата

*Който се откаже от свободата, за да спечели сигурност, в крайна сметка
ще загуби и двете.*

Бенжамин Франклин

Нека да приемем, че Вие, драги читателю, сте се родил в Западната част на републиката, някъде – да речем – между 1950 и 1990 година. Родили сте се в общество, което се смята за свободно и демократично. В училище по всички предмети с изключение на математика, сте изучавали „Третия Райх“ и ако въобще е съществувал някакъв универсален закон, то той е гласял: Това при нас *никога повече* не бива да се повтаря. Никога повече не искаме да превръщаме хората в цифри. Никога повече не искаме да каталогизираме и разделяме гражданите на ценностни и врагове на обществото. Не искаме тайна полиция, която да следва собствените си закони. Никога не искаме да забравим какво означава, когато хората се превръщат в обекти на тоталитарната власт. Затова и така са Ви учили – демократичните свободи, от които се ползваме, трябва да бъдат защитени сега и завинаги от критичното гражданско съзнание. Всеки е призован да се застъпва за плурализма и правовата държава и да възприема конституцията не само като валидно право, но и като ценностна система. Вие смятате, че този урок е бил добре научен в нашата страна.

Сигурен ли сте?

Нека приемем, драги читателю, че сте се родили в Източната част на Германия. В система, която също се смяташе за свободна и демократична. Но сам сте преживели държавни репресии. Искало Ви се е да можете да проведете открит разговор в дома си, без да трябва да пускате силно музика. Мечтали сте си да не трябва да участвате в манифестации с развети знамена. Бихте дали мило и драго да можете да направите кариера независимо от партийните големци. Не сте искали да ви водят в черните списъци, писнало Ви е от държава, която е гледала на Вас като на враг и е разбирала политиката като война срещу гражданите. Мечтали сте за общество без надзор и подозрителност, за съжителство без шпионаж и предателство. Може би сте разбрали по-добре от някои западници, какво се има предвид, като се говори за ценностите на свободата. Може би също сте се заклели „Никога повече!“.

С промяната за Вас се е сбъднала една мечта.

Сигурен ли сте?

Атентатите от 11 септември 2001 година бяха драматични с отвратителността си. Те поставиха някои държави в състояние на шок, който оттогава предизвиква все повече шокиращи последствия: Канонът на стойностите, който се смяташе за установен в Германия и още повече в по-старите демокрации като Великобритания или Франция, изведнъж се оказа несъстоятелен. Основополагащи схващания за граждански свободи бяха изхвърлени зад борда като баласт. Стандартът от основни човешки права, които смятахме за наша сила, се оказа с недостатъци за сигурността. Цивилизационни достижения, печелени и завоювани векове наред, бяха ликвидирани за нула време. За борба „със заплахата от тероризъм“, която беше известна отдавна, но никога досега не е била толкова медийно видима, се започна с ограничаващи основните права мерки, чието провеждане малко преди това никой не би сметнал за възможно.

През първите години след 11 септември 2001 година вестниците бяха пълни с предупреждения срещу тероризма, но не се състоя никакъв значим обществен дебат за разширението на държавните правомощия. Още през осемдесетте години едно планирано преброяване на населението предизвика в Германия масови протести, тъй като много хора почувстваха актуализацията на личните си данни като непоносима намеса в личната им свобода. Две десетилетия по-късно почти никой вече не протестираше срещу това, че всеки гражданин трябва да предостави на държавата отпечатъците от пръстите си, въпреки че в случая не ставаше въпрос за сигурността срещу фалшифициране на паспорти, а за създаване на общоевропейска база данни.

Какво се случи? Дали защитата на индивидуалната свобода след ужасните картини от Ню Йорк вече изглежда като дребнаво придържане към една твърде великодушна конституция, ако не дори посегателство върху държавната сигурност? По-интересни и достоверни ли са за медиите прогнозираните сценарии на ужаса, отколкото реалните ограничения на основните ни права? Така или иначе се налага тъжното подозрение, че съвсем не е минало доста време от възприемането на идеалите на свободата, както сме си мислили. Балансът на успеха на политическото просвещение след края на века на тоталитаристите е обезнадеждаващ. Въпреки че федералният конституционен съд по неповторим начин поставя възбрани върху основните ни права и така насърчава критичното отношение на демократичното самосъзнание,

скоростта на политическите активности относно сигурността не се е променила. Докато в училищата все още се преподава идеята за старата правова държава, навън се провежда великата перестройка. Този процес се обгръща с някаква аура на неизбежност. И гражданинът с кравешко добродушие наблюдава привидно наложителните и необходими процеси и преживя аргументациите им: единствено чрез ограничаване на свободите можела да се подсигури „сигурност“, а „невинният гражданин“ и без това нямало да бъде засегнат от промените. Неразрешена остава обаче една основополагаща дилема, която несъмнено излиза наяве при спокойно разглеждане на състоянието на нещата: Може ли да бъде защитавана ценностна система чрез отстраняването ѝ?

Който днес се изправи и каже: „Стига вече! Вие разбивате нещо, което ще стане непоправимо!“, който днес с детинска невинност извика: „Министърът на вътрешните работи е гол!“, на него ще му затворят устата. Алармист за основните права! Истерик на тема правова държава!

Смешно било да се вярва, че няколко промени от последните години могли да навредят на демокрацията! Понякога дори се твърди, че гласовете, които предупреждават обществото за налагащия се надзор, били белязани от типично немската болест на презрение към държавата – нещо, което поставя с главата надолу петдесетгодишната немска верно-поданическа история. Или пък биват обвинявани в някакво разложение на съпротивителните сили, тъй като искали да отслабят способността на държавата, да се съпротивява на тероризма. Точно към скептиците на повишената необходимост за държавен контрол се отправят обвинения за недоверие към институциите – докато именно поставянето на все нови изисквания от страна на институциите за все повече средства за намеса показват именно дълбоко залегнало недоверие. Гражданинът трябва да се доверява на добрите намерения на държавата, докато държавата на всяка крачка надзирава гражданина. Ако държавата смята, че трябва да се защитава от собствените си граждани, то нещо не е на мястото си. Никой не може да каже със сигурност кога загива една демокрация, кога една правова държава деградира и се превръща само в празна опаковка. Няма определена мярка, няма хронометър, няма лакмусов тест. Никъде няма да се срещне табелка: „Внимание! Тук напускате демократичния сектор!“

В исторически контекст може би в известните случаи изглежда очевидно, в кой точно момент свободата е била непоправимо накърнена – в

случая на националсоциализма например със закона за правомощията от 24 март 1933 година. Тогава задаваме въпроса към миналото: „Как не сте разпознали грозящата опасност? Трябвало е да предвидите какво ще дойде! Защо не сте се съпротивявали?“ И в отговор чуваме само главоземайващо мълчание пред привидно неудържимия ход на нещата.

Точна самопреценка от средата на непосредствените събития е нещо невъзможно. На нас съвременниците ни липсва необходимата дистанция; просто ни липсват знания за бъдещото развитие на събитията. Последствията от политическите развития настъпват ту по-бавно, ту по-бързо, но винаги последователно надграждащи се, във взаимодействие и именно поради тази причина многопластови.

Но тъй като свободата не си отива с тимпанен звън, всяка добре функционираща система страда от това, че добронамерените ѝ поддръжници живеят във (фалшива) сигурност. Те забравят, че не получават свободата си от държавата, а именно напротив, те са отдали част от свободите си на държавата. Свободата не е дар свихе, а основополагащо състояние на природата или дар Божи, според това какво сътворение на света предпочитате. Свободата не е бонус, не е премия, не е тринадесета заплата. Тя предхожда нашето разбиране за държавата.

Ако борците за справедливост и свобода бяха така добре организирани като противниците си, човешката история щеше да изглежда по друг начин. Ако милионите хора бяха излезли на улиците, за да защитават основните си права, нямаше да се стигне до надзорните и контролиращи закони през последните години. Задача на всеки гражданин е да проверява редовно, дали там, където на етикета пише свобода, в опаковката наистина се намира свобода.

Ние можем да се съпротивяваме на всичко, при което държавата прекалява в изискванията си. Това е същността на свободните общества. Всички права, с които днес разполагаме например в контактите си със съдилищата, полицията и други ведомства, са резултат на индивидуалния скептицизъм и общностна съпротива, продължила векове. Били са извоювани от хора, чиито имена четем по табелките на улиците и които между другото ни се припомнят в празничните речи, ако това въобще стане. За преодоляване на безправното заробване хората твърде често са плащали с живота си, със здравето си или със щастieto си. Като бенефициенти на тези жертви ние носим отговорност към извоюваното. Не можем така лесно да се оставим да ни отнемат маслото от хляба, само зара-

ди това, че сме го получили като дар от предците. Постигнатото никога не е постоянна величина; веднъж извоювано, то много лесно може да се загуби. Свободата е ценност, която непрекъснато трябва да се извоюва и защитава от всяко поколение, от всеки отделен човек. Също и от нас.

Ако жаба бъде хвърлена в тенджера с гореща вода, веднага изскача, ако може. Но ако бъде поставена в студена вода, която постепенно се затопля, тя си остава спокойна, докато умре.

В историята ни има достатъчно жаби за назидание. Ако сега не се съпротивим, трудно ще можем да обясним на следващите поколения защо не сме били в състояние да им оставим в наследство свободата, с която някога сме разполагали. От осем години насам гледаме като хипнотизирани какво се случва във и с нашата страна, докато се опитват да ни внушат, че поуците от XX век нямали значение за XXI век. Да изскочим от тенджерата!

Текстът е част от книгата на Илия Троянов и Юли Цее *Посегателство над свободата. Истерия за сигурност, надзорна държава и ограничаване на гражданските права*, подготвяна за печат от издателство МД Елиас Канети (април 2010) Публикацията в „Либерален Преглед“ се извършва с лично разрешение на автора.

Преводач: Проф. -Д-р. Пенка Ангелова

Илия Троянов (род. 1965) е немски писател, преводач и издател от български произход.

Коментари (3)

- 05-12-2009|**Колев** – За свободата

Браво г-н Троянов! Жалко е, но днешната „свобода“ е избрана демократично!

- 09-04-2012|**Манол Глишев** – И така, и иначе

Опасността от тероризъм е реална, за съжаление. Мерки за предпазване от тероризма не може да няма. Но покрай закрилата от тероризъм, полицията пропуска доста други неща.

Същевременно с това е странно, че свободата, отнемана на (да речем, немските) граждани в едни области, в други се превръща в слободия. Човек е все по-наблюдаван, но и все по-разюздан под немигащото око на камерата. Държавата следи гражданина, с това нарушава личното му пространство, но обикновено не се меси в неговите постъпки. Наблюденият често се плези срещу камерата и пее мръсни песнички пред бръмбара. Полицията знае къде си, но вероятно ще те остави да правиш там каквото си щеш, стига то да не е бомба, разбира се. Това не само не е демократично или правово... то не е и морално. Хер Мюлер е напълно приемлив за полицията, ако му хрумне да се облече в розово и да се целува с хер Ал-Султан пред някое училище. Това все пак не е тероризъм, нали? Само изразяване на личността. Екхибиционизъм пред лицето на Големия брат. Гражданските свободи биват заместени с от „свобода“ на прищевки във вкуса и поведението. Ако се занимаваш с глупости, полицията мълчаливо ще те толерира.

Шизофренична ситуация. Съседът хер Ал-Султан е още по-наблюдаван, но той пък има щастливата привилегия да спре да ходи на работа, ако иска. Или да се оплаче от свинското в училищния стол. ФРГ ще продължи да го следи изкъсо, но ще започне и да му сипва безплатна порция социални помощи, ако му хрумне да се превърне в паразит. Яж, пий, весели се.

Демокрацията и свободата са в упадък, но социалната загриженост царува гордо като петел на буйнище. И (също като бръмбарите) струва доста на джоба на хер Мюлер. Лао Дзъ би бил щастлив. Неговият идеал за държава е осъществен:

„Нека главите са празни,
а стомасите – пълни.

Нека съседите виждат
какво става в дворовете им.“

- 09-04-2012|**Самолет 005** – ...абсолют...

Свободата не е абсолют. В едно общество с течение на времето се изгражда ценностна система. Въз основа на това се определят правила. Правилата се спазват. Сигурността идва от спазването на правилата. Ако това е конструкцията, то къде са пробойните? Не ми стана ясно от статията... Помагайте!

Всъщност един родител, когато ражда отроче, хем се отказва от свобода, хем трупа такава чрез екстензията си... Защо сме като патета в кълчища?

Като изтече кръвта, тогава се губи името

Автор: Таня Мангалакова

През месец май 1989 започват щабетни гладни стачки на турците и помациите в България срещу смяната на имената. Всеки ден български мюсюлмани дават интервюта за западните радиостанции „Би Би Си“, „Дойче веле“, „Свободна Европа“, „Гласът на Америка“. Към съпротивата на българските мюсюлмани срещу режима на Тодор Живков се присъединяват и интелектуалци и дисиденти. На 11 май 1989 е създаден Мюсюлманският стачен комитет в къщата на семейство Рунтови в село Долно Изворово, Казанлъшко. „Осерваторио суи Балкани“ представя живота на политическия затворник Рамадан Рунтов, един от лидерите на съпротивата на мюсюлманите, влязъл в затвора още при първата вълна на преименуване през 1973 г. Бай Рамадан не се съгласява да сменят името му на Радан. Днес той е на 80 години, живее в Истанбул,

казва се Рамазан Коруджу. Мъжете от семейство Рунтови участват в съпротивата още от 60-те години, когато започва „културната революция“ на премахване на фереджетата от облеклото на мюсюлманските жени в България. Рамадан Рунтов трябвало да напусне родното си планинско село Корница (в подножието на Пирин), за да не го интернират. Заселва се в село Долно Изворово, край град Казанлък, където научава турски от местните турци. Работи като строител в местното ТКЗС. Всички семейства от селото решават да не си сменят имената, но идват милиционери, военни, танкове. Рамадан е от най-непокорните. Арестуван е от Държавна сигурност.

Когато привършва следствието, моите съселяни в Корница се събрали и разбунтували. Протестът бил потушен, но са убити 4 души, 50–60 са ранени. Започнаха да ме притискат за Корница, търсеха оправдание за това насилие. Преместиха ме в следствието на ул. „Развигор“ в София и няколко пъти през нощта ме изкарваха в някакви тунели, където ме държаха по 2 часа. Връзваха ми ръцете отзад, мислех, ще ме карат на разстрел в тунелите. Казваха ми да не се обръщам назад, и така ме държаха няколко часа. После дойде някой и каже, че тази вечер ми се е разминало, друга вечер ще е. Така ме плашеха.

Преместиха ме в Благоевград като прокурорски свидетел. Още като влязох, съдията каза „Ти ли подпали нашия окръг?“. Попита дали познавам 10 момчета на подсъдимата скамейка. „Да, това са мои селски“. После попита: „Ти какъв си?“, „Турчин съм“, отвърнах.

Осъдиха ме на 6 години за противодържавна дейност, че сме искали да избиваме държавни мъже, да правим република. Лежах в затвора в Стара Загора, не ме изкарваха на работа, за да ме направят „техен човек“, да подпиша протокол да помагам, за да не лежа в затвора, демек да стана доносник. Аз отказвах.

След една година, на 25 септември 1974 г. ме пратиха „в разряда“, където стояха затворниците, спрени от работа. Чудех се какво става, а то било подготовка за смяна на имената. По-опасните бяхме „в разряда“. Балабанов от Държавна сигурност ми каза: „Бай Рамадане, викаме те, защото и жена ти, и децата ти си смениха имената. Сега ти си избери едно име, подпиши тук, да оформим документите.“ Попитах го: „Кой смени имената на децата?“. А той: „Аз ги смених“. „Хубаво, ще ти дойдем на гости някога, ако съм жив и здрав, нали си кръстник на децата“. Отказах да подпиша „Сбъркали сте човека, няма да подпиша. Нашите имена не се слагат така, те са в Корана опяти и с кръвта слети. Когато изтече

кръвта, тогава се губи и името.“ Изкараха ме с юмруци и ритници. Балабанов каза, че ми пишат името Радан ...

Всеки ден от септември идваха в килията да ни четат тия нови имена, но ние не се обаждаме. През декември последва карцер – метър на два килия, заледено. Изкарах там 2 месеца и 8 дни само с по един комат хляб на ден. Имаше момчета, които заспиваха вечер и на сутринта ги извличаха заледени. Аз вечер не спях, по цяла нощ тъпчех на едно място. По едно време понеча да се унеса и усещам, че замръзвам. Почвам пак да тъпча. Взех найлон, с който увивах краката си, преди да обуя гумени-те галоши. Така се спасих.

Като ме изкараха от карцера, разбрах, че в съседната килия е Хасан Сапунджи от Якоруда и че в моя край много говорят за мен.

Така карах година и осем месеца. Накрая, като видяха, че понасям всичко това, ми казаха да напиша молба да ме изкарат на работа. Но пък в молбата трябваше да пиша новото име и аз не пожелах. Бях станал кожа и кости, краката ми бяха като отсечени, нищо не усещах, няхах сили. Излязох от затвора 1977 година, след 4 години и 9 месеца.

Големият ми син Рамадан беше избягал в Турция, като го изключили от техникума. Другите ми двама сина тръгнали с едно момче от Перник да бягат през Сърбия. Хванали ги, задържаха ме и мен. Синът ми получи година и осем месеца, на другите – година и половина, а на мен – три години затвор. Изкарах още три години в Централния софийски затвор за бягство зад границата.

Излязох от затвора през 1982. Една вечер по телефона се обади Петър Бояжиев (политически затворник във Франция, сътрудник на радио „Свободна Европа“ – бел. авт.) и ме пита как съм. „Без документи съм и нямам работа. Реших да не се унижавам, станах говедар, за да си изкарвам прехраната. Ходя и по строежи да изкарам някой лев.“ През 1984–1985 започнаха да сменят имената на мюсюлманите и Бояджиев поиска всяка вечер след полунощ да предавам какво става. Имаше сателитни телефони за връзка със „Свободна Европа“. От нашите села имаше 17 души осъдени за обрязване на деца, ние дадохме имената и ги излъчиха по радио „Дойче веле“, „Свободна Европа“. И така всяка вечер предаваме информация.

Така карахме до 18–19 март 1989. Един ден на обекта, на който работех, дойдоха милиционери и ме заведоха в Държавна сигурност, заканваха ми се, но не смееха да ме бият. Държаха ме до към 20:30 часа. Казаха

ни, че утре пак ще ме приберат. Аз говорих с Петър Бояджиев, разказах му, а той ми даде голям кураж: „Бай Рамадане, те си отиват вече“. Каза ми, че нямат право да ме задържат, защото съм в списък на дисидентите.

Петър Бояджиев каза да организираме групи от мюсюлмани, които да правят гладни стачки всеки ден от 20 май до края на месеца, за да се чуе по света, че протестираме срещу смяната на имената. Започнахме гладни стачки в цялата страна – Джебел, Кърджалийско, Делиормана. Това беше Мюсюлманският стачен комитет. Моите синове, заедно с д-р Константин Тренчев (дисидент антикомунист – бел. авт.), Илия Минев (антикомунист, дисидент, лежал 33 години в затвори и концлагери, през 1988 основал Независимо дружество за правата на човека – бел. авт.) организираха сбирка в Хасково, но тя се провали и решили да се съберем въщи в Долно Изворово. Беше времето на Байряма. На 11 срещу 12 май в полунощ се събрахме и основахме Мюсюлманския стачен комитет. На сутринта дойде милицията и взе да разпитва. Казах, че сме имали гости за празника.

На 17–18 май подготвихме отворени писма до прокуратурата, областната прокуратура, против смяната на имената. На 18 май дойдоха милиционери, казаха ми да взема 80 лева и ме закараха в една банка в Стара Загора, където обмених 50 долара. Разбрах, че ще ни гонят от България. Казаха ми да си събера 30 кг багаж и че ще ме вземат в полунощ. Дадоха ни паспортите, отидохме у дома, а там идват хора от Мюсюлманския стачен комитет от цяла България. Качиха ни на влака от Пловдив за Германия. Като спряха влака, Ибряма даде телефон, на който да се обадят на Петър Бояджиев. В Белград ни посрещнаха хора от турското посолство. За 8 дни се събраха към 170 души. Лично Тургут Йозал прати самолета си и ни закараха в Истанбул. Там ме посрещна синът ми Рамадан, той вече беше избягал в Турция, там беше завършил право – хем работил, хем учил.

От моето село към 1150 души живеят в Турция, 120 семейства са в Истанбул. Всички са добре, построиха си къщи на 2–3 ката, няма човек с по-малко от 20.000 в банката... На старини сега се радвам на хубав живот.

Таня Мангалакова е журналист. Родена е през 1966 г. в Стара Загора, завършила е журналистика в СУ „Кл. Охридски“ през 1989 г. Има много статии, анализи, репортажи за български и европейски медии. В момента работи като кореспондент на „Осерваторио суи Балкани“ за България и координатор във фондация „Балкански политически клуб“.

Коментари (1)

- 12-04-2012|**д-р Николай Александров** – КОГАТО ИЗТЕЧЕ ИСТОРИЧЕСКАТА ПАМЕТ – ТОГАВА СЕ ГУБ

Чета този „барбараш“ на не особено блестящата с журналистически талант авторка, която обаче има интересна и запомняща се в нашите географски ширини фамилия – Мангалкова – и си мисля, че проявата на къса историческа памет сред журналистите напоследък често се съчетава с открита туркофилия. Как да не ги съжалиш тези турци и как да не си поплачеш за техните теглила, че някога комунистите са искали да им сменят имената. Ама не успели, щото се намесила световната общественост и най-вече Анкара и сега жертвите на комунистическия геноцид живеят добре в Истанбул с много пари на книжка. Един вид – страдали хората, борили се за права и свободи, а накрая съдбата щедро ги възнаградила и сега животът им е един безкраен шербет и бяло сладко сред прохладните води на Босфора! Чак се чудя как холивудските акули не са надушили тази история, за да я увековечат на екрана с англоговорящи турци. Но очевидно след филма „Среднощен експрес“ (когото горещо препоръчвам на всички турци и туркофили) след този филм Холивуд упорито заобикаля Турция. Бих се трогнал от перипетиите на българските турци, ако не си спомнях колко грижливо бяха ухажвани от кому-

нистическия режим, как влизаха във ВУЗ-овете с тройки и как тяхната земеделска продукция се изкупуваше с предимство и на максимални тарифи. И тук искам да напомня както на авторката Манкалкова, така и на огънсуратяните турци „поборници“ да не бъркат причината и следствието, защото действията на държавата по възродителния процес бяха в следствие на действията на турски сепаратистки групи на територията на България, които от охолан и лесен живот в един момент решиха, че ще правят автономия и взеха да проверяват рефлексите на държавата. Тези турци изпаднаха в същото положение като на онази маймуна от „Махабхарата“, която седнала на едно позацепено дърво и решила да извади големия дървен клин, без обаче да си дава сметка, че мъдете ѝ са останали в процепа. И когато издърпала клина – тогава се случила случка. по аналогичен начин се развиха събитията и при нашенските турци, за съдбата на които не се трогвам особено, защото голямата „драма“ при тях беше всичко на всичко една нелепа смяна на паспортите. И толкова. Не е имало нито кланета, нито отвлечения в робство, нито масово изпепеляване на села и плащане на кръвен данък. Не е имало баташки, врачански и старозагорски кланета, които иначе са незабравим израз на турската търпимост и толерантност. Затова и на нещастната авторка Мангалкова, и на онези всички туркофили искам да напомня, че Турция и турците и днес продължават да водят една геноцидна политика. Да оставим настрана факта, че в Турция често пъти се извършват убийства на християнски свещеници, каквото беше последното клане на католически свещеник и семейството му в град Трабзон. А това, че повече от 20 години в турски Кюрдистан се извършват въоръжени погроми над кюрдски села и градове и всеки ден загиват кюрди – не трябва да се забравя и е нужно да се напомня на всеки оглупял туркофил: пък бил той журналист или политик. А на когото много, ама много му е домиляло за Турция – ще му напомня, че границите са отворени и може да хване първия автобус за Диарбекир. Там може да се турчее колкото си иска. Тук е православна България!

Божественост и анално лепило

Автор: Диаманда Галас

(Реакция на мъченията и убийствата на хомосексуални в Ирак:
<http://www.towleroad.com/2009/04/report-iraqi-militia-killing-gay-men-with-painful-form-of-anal-torture.html>)

Religion

ligare: свързвам, завързвам

religare: свързвам бързо, завързвам отзад

монотеизъм: вярата в един бог, понастоящем в смисъла на вярата в бога на СОБСТВЕНОТО ти племе, противопоставена на бога на ДРУГО.

Сегашното разпространение на „монотеизъм“ отпраща към манипулативното ръкостискане на правителството с неговите клирици. Това е форма на длъжностно-престъпно езичество, в което единствения СПРАВЕДЛИВ бог е богът на ПЛЕМЕТО, а всички други богове са боговете на ИНОВЕРЕЦА.

Монотеизмът се използва от атеистични владетели (фактически всички владетели са атеисти, понеже всички вярват, че *самите* те са богове, или пък не вярват *въобще* в бог), за да се сдобият с власт над един народ, който НАИСТИНА вярва в определен бог. Добър пример може да бъде открит в Турция, която рекламира себе си на ЕС като светска държава, но която е твърдо мюсюлманска и наказва всички невярващи като „врагове на турцизма“. Всеки арменец, всеки грък, всеки асириец, всеки турчин, който публикува материал, счетени за „обида на турцизма“ може да ви го каже от затворническата си килия. Къде са техните поклоннически храмове на източното православие? Спомням си за една кутия с картинен пъзел на Duane Reade [Голяма верига аптеки в Ню Йорк; б. пр.], наречена „Светата джамия Хагия София“ [Първоначално главната катедрала в Константинопол, след падането му под турско владичество превърната в джамия; б. пр.], доста пленителна проява на

пропаганда. Несъмнено цялата би била изгълтана от повечето американци, ако нямаше предупредителен етикет, който не предупреждаваше **“Моля, не яжте парчетата пъзел”**.

В някои религии *наказанието на един иноверец, невярващ, например на жена или хомосексуален, които, по дефиниция, са „родени неверници“*, се отплаща в рая с двадесет девственици. Доста знатна отплата за наказването на кръшкачи от Вярата.

Доброто гражданство или дори мъченичество обаче, в *по-старите* учени книги, далеч по-стари от тези на юдаизма, християнството или Исляма, например, се третира като просто действие на справедливост, а в крайни случаи – героизъм. И това действие се възнаграждава само от знанието на протагониста, че душата не е била разделена от тялото му от изкушенията на лицемерието, малодушието или алчността.

Бъв великите езически религии, които предшестват монотеизма, даже и когато е съществувал първоначално, героят е вършил това, което било *заповядвано* от духа му, за да си отиде в почтена смърт. Той не вярвал в задгробен живот. Не очаквал никаква отплата за своите действия, различна от покой на ума. Така че тези, които се сочат за мъченици от религиите, които подлъгват събратята си да вършат дела с лъжливи обещания за райско блаженство, не са нищо повече от невежи *проводници* на *притворни* монотеисти, които често са тирани или диктатори.

На прозаично ниво може да се цитират манипулациите на Джим Джоунс; в по-внушителен мащаб – Джордж Буш и неговите разпити-мъчения на заинтригуващи иноверци; Шимон Перес, един от големите отрицатели на геноцидите на която и да е етническа група, различна от неговата собствена; Ариел Шарон, масовият убиец на палестинци и ливански мюсюлмани, наред с други; или Осама Бин Ладен, един от големите пърформънс артисти на епохата, който, в заслонения апартамент на хотел Hyatt Regency, в пълно пустинно снаряжение – с пясъчни дисаги – които, несъмнено, са били вмъкнати през сутерена на хотела на висока цена, разигра вдъхновяващи действия на несметен героизъм. Несметен и невиджан, освен от видеокамерите.

(Филмовото училище на Нюйоркския Университет вдъхнови мнозина артисти, макар че великият ни град не беше щедър към горката сестра на Осама Бин Ладен, чиято рокендрол кариера на практика беше полирана от брат ѝ, както и лицето ѝ от някакъв ненавиждащ саудитци мерзавец от света на пластичната хирургия.)

Всичко това ни отвежда до аналното лепило, американския „hum“, създадено в Иран, казват. „Hum“ беше използвано точно този месец от иракската милиция, за да залепя анусите на „педалските иноверци“, запечатвани преди да ги накарат да пият лаксативи: резултатът е задавяне или експлодиране на стомашно-чревния тракт. Ликуването, с което видеата от мобилни телефони се разменяха впоследствие, наистина трябва да е направило впечатление на Аллах.

Предполагам, че е наблюдавал.

В крайна сметка, Той *трябва* да е наблюдавал, ако това се случва на неверниците. Негова ли е вината или тя е в тези, които, прочели само една книга, са я прочели погрешно; или пък е на книгата, която е била написана погрешно? Възможно ли е да си представим намеренията на човек, който е прочел една книга? И *единствено* една книга? Може ли той да се счита за човек при такива долни обстоятелства?

Възможно ли е да се представят намеренията на човек, който е прочел само Стария и/или Новия завет? И чия религия, като крайния ортодоксален юдаизъм, изличава всички жени от всички фотографии и ги свежда до второразредни граждани заради „книгата“?

Всъщност не е възможно. Това са Varvagi-те, за които древните гърци са се предупреждавали един друг с голямо презрение и не без *малко* страх. Тези хора могат да оправдаят всяко действие, което извършват, точно както го правят децата.

Защо сексуалното унижение, използвано за мъчение и разпит на всички неверници, е практика, която си остава популярна и до днес, както е била популярна в продължение на векове? Не просто убиването, а изнасилването на врага изглежда обезателно. Дали тази практика е засяването на семето в задника или вагината на иновереца? Изнасилването на бога на врага ли е тя? Това звучи близко.

Дайте ми човек, който е прочел 400 книги и ГО попитайте дали ще запечата с лепило ануса на „иновереца“? Този човек се изсмива над думите и казва: „Имаш предвид момчето в края на бара, което пие „Гинес“? Нищо му няма – само дете залага на калпави футболни отбори.“

Човек, който е прочел само една книга, е проводникът на жесток бог – *той самият*. Той дори не е животно, защото животните убиват, за да ядат, не за да измъчват. Човек, който оглавява правителство, трябва да се е образовал в някакъв етап от живота си, за да е достигнал до тази позиция. Дори и да е идиот, той трябва да е прочел повече книги от мно-

жеството от подчинените си. Та значи фактът, че нито ЕДИН президент или монарх или председател на КОЯТО И ДА Е СТРАНА не се е изказвал срещу измъчването и екзекутирането на хомосексуалните, измъчване, което беше така похотливо отразено в Ирак, ме убеждава в едно нещо: Монотеизмът може да бъде изобличен *напълно разсъблечен* като длъжностно-престъпно езичество.

ЕДИН БОГ за вярващия,

И за невярващия,

АДЪТ НА ЗЕМЯТА Е ТВЪРДЕ МИЛ.

Благодарности на P. D, R. M, Z. G. и I. D.

Превод: Станимир Панайотов

Източник

Диаманда Галас (1955) е световноизвестна изпълнителка – певица, инструменталистка, и активистка за правата на ХИВ-позитивните и хората с умствени проблеми.

Коментари (33)

- 07-11-2009|**николай** – религията е опиум за масите

Преди 10 години, когато още бях в България, мозъкът ми беше толкова промит от други промити мозъци, че не съм си дори представял как някой ден ще търся утеха у Маркс.

Днес ми е все по-трудно да разговарям с религиозни хора, защото в момента, в който погледна челата им, върху тях блесва цитатът от Левит, който ме осъжда на смърт, чрез пребиване с камъни.

Не мога да разбера, колкото и да се старая, как може един Софиянец да влезе в каквато и да е църква, когато всяка от тях е построена върху Библията, която ме осъжда на смърт.

Организираната религия се крепи на своите поклонници – хората, които посещават църквите. СКВЕРНИТЕ, ЧУДОВИЩНИ ЦЪРКВИЩА на Левит. Със всяко свое посещение там всеки човек утвърждава необходимостта от организираната религия, показва както на персонала, така и на властта, че тази църква му е необходима. Всяко посещение на църква подкрепя индиректно гоненията и униженията, погазващи човешкото достойнство на хомосексуалните. Да не говорим за жените! Изумявам се всеки път, когато видя една жена да влезе в храма на този „бог“, който е причината за неизмеримите страдания на жените от Египет и Месопотамия насам.

Не знам какво повече да кажа... Осъзнавам, че съм нетолерантен към религиозните хора, и нося вината си открито. Но отказвам да им повярвам, когато се преструват, че „нямат нищо против мен“.

- 07-11-2009|**минувач** – камъните падат...

като гледам колко камъни са хвърлени тук, само се убеждавам, че тази практика е далеч по-стара от религиите и независима от тяхното следване или отричане :)

- 07-11-2009|**николай** – към минувача

уважаеми минувачо, спорът за кокошката и яйцето точно тук няма място, защото аз съм роден през 1978г. Направете си сам сметката – вашите монотеистични религии са ме осъдили на смърт и на постоянни унижения в публичното пространство доста преди да съм се родил – поне 2 хилядолетия. Така че сарказмът ви е малко нещо неуместен, да не кажа надменен.

Вие сте хвърлили вашите си монотеистични камъни хилядолетия преди аз да си отворя устата да се защитавам. Защото от моя бог Дерида аз знам, че различните винаги са тези, които трябва да се оправдават – праведните не подлежат на съмнение, защото са заявили, че са праведни.

- 08-11-2009|**Б. Павлов**

Да наричаш фанатизма монотеизъм може да е резултат и на прочитането на много книги, но най-вероятно, неподходящите.

Монополизирането на истината е политически феномен – това за последно го доказва най-новата ни история. Секулитарната държава е цивилизационно стъпало; там демокрацията не е политологическа догма, а технология на управлението, която подлежи на промяна. Страхът от различието е страх от реалността и, доколкото представата за света е индивидуален психически феномен, това е страх от самопознанието. Количеството и „качеството“ на поносимата в обществото жестокост отразяват количеството и качеството на усетената от индивидите политическа несправедливост, а тя би могла да се състои, освен всичко друго, и в отреченото или не реализирано право на самопознание. Тъкмо самопознанието е ключът към хуманизма, а той, като безалтернативна идеология на съвременността е, по дефиниция, „монотеизъм“...

- 08-11-2009|**николай** – теизъм

не отричам, че вярвам в една истина – своята. И също вярвам, че тя е по-хуманна от истината, която организираниите религии фабрикуват. Струва ми се, че се изискват сходни съзнания както за фундаментализъм, така и за монотеизъм. Но като знаем докъде е довел и Хинду политеизмът(примерно) – явно никаква форма на религия не може да бъде хуманна.

- 08-11-2009|**николай** – приаптеизъм

всеки човек е имал религиозни преживявания, но те са толкова уникални и многообразни, че организираната религия грандиозно се проваля да ги събере, усвои и пресъздаде в някакъв кохерентен представителен наратив.

- 08-11-2009|**николай**

моята религия е изкуството, особено музиката. Изкуството вдъхновява хората за емпатия – обратно на религиите, които разделят хората. Разделяй и владей!- това е Обратната страна на религиозната монета.

- 08-11-2009|**Златко**

Важно е, струва ми се, човек да успява да извлича от съдбата и живота си не само негативна, отричаща енергия. Действително, Ники, твоята различност е от вид, който е изключително изпитание за духа и тялото, но в една може би по-малка, по-слабо изразена степен, мнозина, да не кажа

повечето от нас, също страдат от някакъв вид различност, която ги прави трудно приспособими. Дори гениите страдали от това, както става ясно от статията за гениалността в този брой. Но животът все пак трябва да се живее – и при това, ако е възможно, по един „жизнеутвърждаващ“ начин, каквото и да означава това. Казвам всичко това само за да подчертая, че въпреки собствения си атеизъм, аз не мога да се присъединя към гледната точка, отхвърляща религията изобщо. В известен смисъл типът дуализъм, за който става дума тук (дуализмът между една по същество безкрайно възвисяваща и облагородяваща идея, каквато е идеята за вярата – и нейното политизиране, тоест принижаване, опорочаване и низвергване чрез впримчването ѝ за целите на една или друга форма на организирано поклонение) ... та, този дуализъм е присъщ на всяка човешка дейност, без изключения, доколкото съм способен да преценя. Няма идея толкова велика или вяра толкова възвишена, че да не може да бъде опорочена – с неизбежност – щом само се превърне в някакво средство за осъществяване на гражданско спокойствие, тоест контрол над масите. И едно от най-ефективните, ако и най-отвратителните, най-грозните, средства за осъществяване на бързо сцепление между индивидите, е отлъчването, остракизирането на различните. Предполагам, че това е еволюционно наследство – искаме или не, във всеки от нас живее една окосмена, грозна маймуна, която намира някакво спокойствие и увереност само ако може да си представи друга, още по-окосмена, още по-грозна от самата себе си, маймуна. Разбира се, някои са в състояние да я изтикат назад, да направят от живота си нещо повече от думкане върху табу-тъпани, предназначени да прогонват злите сили. Но повечето – каквото и да означава това – не са. Така е било, така и ще бъде – вероятно завинаги.

Но именно тази трудност, тази неимоверно трудна и тежка задача – да бъдеш принуден да прекараш живота си в кожата на различния, на онзи, когото повечето хора с удоволствие биха наричали, ако само биха могли да си го позволят – е и един вид специално поръчение, или поне така си го представям аз. Да превърнеш енергията на отчаянието, огорчението, дори обяснимата озлобеност, в нещо все пак хубаво, все пак опитващо се да приема другите, колкото и болка да ти причиняват те – това, драги Ники, е според мен една от по-висшите цели и призвания на едно такова съществуване. И ония, които са успели да го направят – Христос, Ганди, предполагам и нашият Левски (който, за разлика от Ботев, никога не се е прекланял пред силната любов и омраза, доколкото знам – и по

този начин, отново за разлика от Ботев, е всичко друго, но не и типичен българин) ...та, когато някой човек успее да направи това по един достоен за преклонение начин – именно тогава, и може би единствено тогава, той успява да реализира Божественото в себе си, да докаже, че вътре в човека живее не само маймуната, но и БОГЪТ. Защото Богът живее, Ники, живее вътре в нас – а може би и извън нас, знам ли – и наша задача, ако и понякога непосилна, е да го открием и възвеличим до мястото, което му се полага.

Sic!

- 08-11-2009|**николай** – съгласен

напълно съм съгласен, аз самият се опитах да заслужа изкуплението си с една собствена книга. Но следването на едно по-висше призвание не може да заглуши адското ридание на милионите залепени с лепило усти, което изпълва съзнателния ми живот.

- 08-11-2009|**николай**

пък и да ти кажа, не очаквам от един хетеросексуален мъж да знае какво се прави, през какво точно се преминава всеки ден от детството ти, когато си гей.

Трябва да преживееш в дълбочина униженията, през които е преминал един гей човек като мен, за да разбереш откъде идва тази крайна негативност. Аз просто съм много рядък случай, защото си правя усилието да ги говоря тези неща – докато 99% от гей българите се крият от родителите си и на работното място, а след работа се забиват в някой подземен бар и надуват чалгата, за да им заглуши мислите.

Както казват, ситият на гладния не вярва.

Между другото колко български гей мъже на твоята възраст познаваш лично и интимно? Техните истории, ако успеят да ги артикулират добре, ще променят мекостта ти.

- 08-11-2009|**Златко**

Имаш право, моята позиция, опит и познания са малко далеч от конкретността на един такъв живот. Познавам няколко души тук – една-две женски двойки дори бяха близки приятели на семейството, докато имах такова. Но пък притежавам дълъг и не особено приятен опит в сферата на неприспособимостта – аутизмът на детето ми не е паднал от небето, така

си мисля понякога. Впрочем, едно такова наддаване на злощастията едва ли ще ни доведе до някаква приемлива точка. Всеки носи вътре в себе си нещо несподелимо. Не отричам, че се чувствам сериозно облекчен при мисълта, че ми е останала спестена съдбата на един хомосексуален мъж – стига ми и толкова, струва ми се. Но, както виждаш, се опитвам да разбера, да бъда съпричастен и да помагам с каквото мога. Все някой трябва да го прави, включително и с мен. Закъде сме иначе всички, а?

- 08-11-2009|**Б. Павлов**

Възгледите за канона, като за етичен кодекс, както и за църквата – като за репресивен апарат са анахронизъм, който влияе двупосочно: опрени (или съпротивляващи се отчаяно) на монументалния авторитет на институцията, спорещите забравят човешкия смисъл на индивидуалния акт на вярата.

Мисля, че психологическото изследване на морала и религията е добра основа за изграждането на пътища – както между индивидите, така и вътре в тях. Според мен, важни неща по тази тема е казал К. Г. Юнг в своите „Късни размишления“. Смятам, че си струва да се подълбае и в тази посока.

- 08-11-2009|**от същата страна – ге:**

николай писа:

моята религия е изкуството, особено музиката. Изкуството вдъхновява хората за емпатия – обратно на религиите, които разделят хората. Разделяй и владей!- това е Обратната страна на на религиозната монета.

Трябва да влезеш някой ден в църква и да послушаш Хендел, Бах или Моцарт. Доколкото съм чувал хармонията за първи път се развива в църковната музика, това не е без значение за човек който обича музиката... Също така, сигурен съм, че ако познаваш инстинкски християни, ще разбереш, че те са способни да те обичат с всичките ти плюсове и минуси. Не говори така за християните, те също са различни, преследвани, мразени, самотни и неразбрани. Те също емигрират и страдат... Ако ти си „обратен“ физически, християните са „обратни“ духовно... Много рядко може да видиш статия в България за християни, които са убивани и измъчвани в Близкия изток. Те не са интересна тема, такива в България няма. Тези хора са репресирани точно толкова колкото и геиовете.

Когато момчетата от Атака нападат „християнски секти“ малцина се възмущават, никой не му пука за „сектантите“. Това не са просто „сектантите“, а християни, които се събират да пеят химни, да си помагат, да споделят вярата.

Гейове може и да не са загинали след 1944 в България, но пастори са били осъждани на смърт и хвърляни в затвора.

Прави ми впечатление, че свободата на вярата и съвестта са нищо в България. Колко са публикациите срещу свободата на вярата. „Вярата е зло, вярата е израз на неграмотност.“ И колко за вярата – като усилие за духовно израстване.

В Университета, учител по най-нова история, марксист, на първата си лекция, се изправя, и казва – аз не вярвам в Бог, ако има такъв нека някой ми го докаже... и се започва един курс не по най-нова история а по марксистка и анти-религиозна пропаганда. Непоносимостта на този човек към християните е толкова силна, че дори не остава място за дебат... И аз като теб, стоя в ъгъла, и не смея да призная, че съм от лошите, от обратните...

Като представител на малцинство не прави грешката да се превръщаш в поредния цензор. Аз съм християнин и на челото ми не пише омраза. Един от най-добрите и умни хора, които познавам е гей... посещаващ редовно църква...

- 08-11-2009|**Б. Павлов**

Ето ви един чудесно потвърждение, как различни хора, могат да са по някакъв начин от една и съща страна“: На адрес oys.yale.edu, в курса „Въведение в Новия Завет...“ ще се срещнете с професор Дейл Б. Мартин, гей, блестящ изследовател и тълкувател на свидетелствата за времето в което се е създавал християнския мит.

- 08-11-2009|**Златко**

Харесвам приятелския, лишен от напрежение тон, в който водим тази дискусия, така че се надявам следната ми забележка да не го подкопае по някакъв начин. И все пак ми се струва наивно, в началото на 21-ви век, да забравяме уроците на малко по-далечната история – като например фактът, че с благословията на християнската църква в двете Америки за около двеста години са унищожени повече хора, отколкото е успял да унищожи Хитлер. Без модерни технологии, най-вече с помо-

щта на болести, тояги и брадви. И много, много „християнска“ омраза. Така че, да говорим, че църквата има право да застане редом с вярата според мен означава просто да имаме прекалено къса памет. Вярата си е вяра, а църквата – църква. По същия начин, по който марксизмът си е марксизъм, а реалният комунизъм – реален комунизъм. Така поне мисля аз, не че това е някаква свята и неприкосновена истина.

- 08-11-2009|**от същата страна**

С благословията на Църквата, но не от Църквата и не заради Църквата. Това е важно да се отбележи. Църквата е била просто израз на Западната култура и чувство за превъзходство. Дисиденти е нямало, и ако е имало, те са били в лоното на Църквата и само там – да речем квакерите, но е много други.

Църквата е била носител и на варварство, и на цивилизация. Нека не се вторачваме прекалено в едно от двете и бъдем докрай честни. Аз като християнин признавам правото на някой да не вярва, вие като атеисти, признайте правото на хората да вярват и ако е необходимо да ходят на църква.

От личен опит съм разбрал, че злото не се лекува със зло, нито с лъжа, нито с полу-истини.

Изразът „християнска омраза“ ми е непознат, но християнското чувство за превъзходство е нещо реално. Това чувство обаче е човешко, не християнско.

Християнските общества отдавна са осъдили дискриминацията на сексуална основа, няма други по-либерални държави от християнските, ако има такива, посочете ми ги. А че има безумия, особено в Африка, насърчавани от християнски фундаменталисти, и че българската православна църква с готовност се нарежда до Атака, това е факт. Те обаче са осъдени, както от нормалните хора, така и от Господа.

- 09-11-2009|**от същата страна** – още няколко думи за църквата

Днес се отбелязват 20 години от падането на Берлинската стена. Златко може би знае, но мнозина не знаят, че падането на стената бе предшествано от решението на Лайпцигските църкви да отворят врати за дисидентите, нямам време да обяснявам, затова цитирам Spiegel Magazine:

„...By the summer of 1989, East German dissidents had been meeting at Leipzig's 800-year-old Nicolaikirche for almost a decade to pray and talk politics. At times there were fewer than a dozen people in the church, but all through the 1980s the meetings happened every Monday without fail. Eventually, they attracted people eager to discuss a wide range of causes, from the environment to the right to travel freely...

...By the fall of 1989, the prayer meetings had evolved into a nationwide movement centered in Leipzig. And on Oct. 9, Leipzig hosted the largest protest demonstration in East German history: Between 70,000 and 100,000 peaceful demonstrators braved warnings from the feared Stasi, or secret police, and thousands of armed riot cops to march around the city center. In the end, the police did nothing, setting the stage for a peaceful revolution that swept across East Germany...”

ЛИНК КЪМ СТАТИЯТА:

<http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,654137,00.html>

- 09-11-2009|Златко

За мен тази конкретна информация също е нова (аз дойдох в Германия едва в края на 90-та година). Знам, че протестантската църква тук се радва на голяма почит поради реалната съпротива, която е оказвала на режима през цялото му съществуване. Подробностите са ми неизвестни.

Непонятно ми е обаче как един мислещ човек може да вижда себе си като част от Източноправославната църква, която навсякъде – било то в Русия, Сърбия или България – е чисто мракобесна сила, проводник на корупция, подлизурство пред властващите, независимо от какъв цвят, расизъм, национализъм и най-простичко невежество – а у нас май че е *просто мазна, отвратителна върхушка, поне в горните си етажи*. Съжалявам, че се виждам принуден да изказвам тук твърдения, които без съмнение са несправедливи към отделните искрено вярващи и чисти като хора свещеници или миряни. Но образът на сегашната официална българска църква, признавам, ме изпълва с такова отвращение, че просто ми се повръща.

Съжалявам, отново.

- 09-11-2009|**от същата страна** – последен коментар

Ами много просто, Източноправославната църква е огледало на държавата и обществото, на желанията, предпочитанията, и стандартите на мнозинството за добро и зло. Източноправославната църква винаги е била част от държавата, подчинена част.

Тъжно ми е да го кажа, но в България Християнство няма, истинските християни са малко, невидимо малцинство, може би дори по-малко от хомосексуалистите.

Спомнете си колко приятели християни имате, не такива, които практикуват ритуално християнство, а такива, които всеки ден четат Библията и започват и завършват деня си с „Отче наш, прости ми греховете, както аз простих на своите длъжници...“ И да имате такива приятели, те няма да ви го кажат, защото ще бъдат сметнати за „обратни“, духовно обратни...

Аз взех малко нахално думата, спирам коментарите си дотук, защото темата на статията е друга, но си позволих да говоря, тъй като става въпрос за свещеното и профаното и не искам те да бъдат коментирани само от една гледна точка...

- 09-11-2009|**Златко**

Не спирайте, защо? Една от темите на статията е Божествеността – и, колкото и малко да разбирам от това, аз все пак имам усещането, че разговорът ни не е съвсем далеч от нея.

Що се отнася до Източноправославната църква, самият аз съм склонен да гледам на сегашното ѝ състояние като породено от исторически реалности, чиито корени лежат далеч по-дълбоко от съвременността, та дори и от не чак толкова новата история. Вижте, когато стане дума за основната разлика между исляма и християнството, всички сериозни изследователи посочват, че липсата на Реформация е единственото, но достатъчно условие ислямът да бъде считан за религията, която има да навакса, да се реформира и тепърва да достига някакво ниво на практически и политически реализуем хуманизъм, отвъд постулатите на Корана, които могат да бъдат тълкувани доста произволно, както и при всяко друго Свето писание. Но – и това е нещо, което повечето хора без съмнение не знаят – по принцип реформираният ислям съществува, поне като теоретична доктрина, от повече от сто години насам (вижте по този повод статията на Мализ Рутвен „Как да разбирате исляма?“

тук на сайта). Онова, което липсва, са опити за политическа реализация на реформистките доктрини, а не самите доктрини.

Така. Нека сега се обърнем към източноправославната църква и да потърсим корена на злото малко по-дълбоко. Та значи: за разлика от исляма, тя не познава нито реформация, нито конкуренция НЕ САМО в практически, но и в чисто теоретически план. Догмата си е останала такава, каквато е била преди 1500 години, непобутвана, непроменяна, неподлагана на проверка или конкуренция от страна на разума, нищичко. Говоря като абсолютен лаик, добре би било тук да се намеси религиозно компетентен човек, който да потвърди или опровергае това – само че откъде такъв човек, който да е в състояние да даде някаква безпристрастна преценка? Впрочем, да си се върна на приказката – на практика източноправославната църква живее като политическа партия с монопол върху властта и истината – само че не в продължение на няколко десетилетия, а на хилядолетия, от Византия насам. Мислите ли, че резултатът от един такъв монопол би могъл да бъде нещо по-различно от абсолютното прогниване и разложение, което тя демонстрира навсякъде, не само в България? Ами че то и Господ да беше, и той щеше да се разложи в една толкова лишена от борба и живот атмосфера (като се изключат еретическите движения, преследвани и изкоренявани с огън и меч). Какво тогава да очакваме от човешки същества? Не, причината за корупцията и покварата в източноправославната църква не може и не бива да се търси в близкото или дори в по-далечното минало. Тя е в самия корен, в самото устройство на тази организация, такова каквото то е от самото ѝ начало. Тя просто няма място в модерността в сегашната си, нереструктурирана форма. Така си мисля, гледайки нещата отстрани.

- 09-11-2009|Гост

Съгласен съм с повечето наблюдения, само ще кажа няколко неща. Западната Реформация бе срещу корупцията в Римокатолическата църква. Борба за чиста вяра. На Изток ислямът преживя безброй реформи, политическият елемент в ислямската догма е много силен. Не можеш да реформиращ нещо, което ако бъде реформирано е обречено на смърт. Ислямът е всеобхватен – политика, бизнес, право, личен живот, хранене, женене, развеждане – всичко е регулирано. Затова е възможно да имаме ислямски народни републики, и никой не е чувал за християнски такива, защото Исус каза: кесаревото кесарю, Божието Богу – та-

кава религия може да бъде реформирана, тя няма претенции за политическа власт в най-чистата си доктрина.

Нека имаме съзнание за разликите между исляма и християнството.

И няколко добри думи за Православната църква – след отоманското нашествие, благодарение на ислямската доктрина, и някой чисто практични възгледи на султаните, като осигуряване на лоялни поданици, на християните по българските земи е разрешено да практикуват свободно религията си -- това е така наречената система на милетите -- православната църква не е имала възможност да се реформира, тя е трябвало да оцелява и правейки това е съхранила българският език, култура, писменост и самосъзнание. Пайсии... беше духовник...

- 10-11-2009|**Златко**

Добри и свестни духовници е имало и ще има, това е отвъд всякакво съмнение. Но какво може да се очаква от една организация, която в Сърбия поддържа Милошевич, в Русия – Путин, а в България – Първанов?

- 10-11-2009|**николай** – организирана религиозна престъпност точно такива бяха и моите въпроси:

Възможно ли е на практика разделението между църковна и светска власт? Според мен не е възможно.

Оттам е и убеждението ми, че организираната религия не може да бъде хуманна към различните, към инакомислещите, към друговерците, защото тя също работи с числа, както представителната демокрация. Тя обслужва хората, които я крепят с дарения.

И друг въпрос – ако организираната религия проповядваше активно омраза към жените по всякакви медии, кой щеше да влиза в храмовете ѝ?

Кой се покланя в сградата на институция, която открито погазва човешкото достойнство на хомосексуалните?

Кой „хуманист“ би отделил време и би положил усилията да посещава редовно събрания на партията Атака? Колко са разликите между българската организирана религия и неонацистките групировки? Защо влизането в българска църква е допустимо, а влизането в събрание на Атака не е?

Опасявам се, че всичко опира до пряка заинтересованост. Когато проблемите са на компютърния екран или на страниците на вестника, те са много по-поносими, отколкото когато са в собственото ни тяло.

Чуждата физическа болка може да се анализира със съдържан тон, собствената се преживява и понякога единственото, което намирам за уместно, е да крещя. Така, както се разкрещях, когато майка ми ме събори на пода в детската, започна да ме рита и да крещи „извратено чудовище“.

- 10-11-2009|Златко

Ники, аз имам чувството, че протестантската църква, поне в тукашния ѝ вариант, е доста напредничава и либерална институция. И двете ми деца бяха на църковна детска градина (не защото сме религиозни, а защото това беше най-добре уредената, най-модерната градина в нашия квартал), та преди години прекарвах не един или два неделни дни заедно с „енорията“ в църквата, за различни празници. Изключително приятна, свободна и цивилизована атмосфера. Пасторката – млада, свободна, секси дама с джинси под расото, добре образована, свободна в маниери и поведение, без никаква престореност, но абсолютно благочестива, разбира се. Разговарях с нея по най-различни теми и нито веднъж не получих усещането за нещо, с което не съм съгласен. Никакви тесни възгледи, никакви глупости, образованост, цивилизованост, всичко на мястото си. Самата църква – светло, приятно място, нещо като модерен културен дом, с прекрасна зала за концерти, огромни прозорци, навсякъде светлина, светлина ... Какъв ужасяващ контраст, когато човек влезе в някоя от нашите мрачни и потискащи църкви, тъмни като зандани, неприятни, чужди на света, сякаш още при влизане ти поставят ултиматум: „или си с нас – или против нас!“

Понякога наистина съжалявах, че съм пропуснал подходящата възраст за попиване на религиозността (опитвал съм се да „повярвам“ в моменти на кризи, но тия неща не стават с напъване, те или се случват, или не). Във всеки случай тукашният протестантизъм ми се вижда напълно приемлив като модерна, свободна и цивилизована форма на вероизповедание. Не разбирам много от тия неща, но впечатленията от дотсега ми с него бяха много приятни.

- 10-11-2009|Хикс

Без да съм някакъв познавач на историята на религиите, да отбележа, че православната църква си е имала своите реформатори – богомили и разни други, и борбата между тях просто е прекъснала преди да достигне кулминацията си, заради създаването на ислямска империя в

православните земи, иначе, може би, нещата биха се развили по сходен начин. А ако ми посочите в православната история фанатик като Калвин, или католика Йохан Шпренглер, примерно...

Не че я харесвам православната църква. А с маниерите си, поне външно, свещенослужителите много приличат на гейове. Особено черното духовенство, за което се твърди, че причината е просто в това, че не само приличат. Същото, впрочем, се отнася и за католиците. Май не си струва толкова омраза, те са още по-изтормозени от цивилните гейове.

- 10-11-2009|Златко – ге:

хикс писа:

Без да съм някакъв познавач на историята на религиите, да отбележа, че православната църква си е имала своите реформатори – богомили и разни други, и борбата между тях просто е прекъснала преди да достигне кулминацията си, заради създаването на ислямска империя в православните земи, иначе, може би, нещата биха се развили по сходен начин.

Самият аз доста се съмнявам в това – първо, защото съм се занимавал мъничко с история на Византия и второ, защото логиката на „турците са виновни“ не държи вода. Ако те са виновните, то защо нещата не са се променили при руснаците, които виждат в себе си истинските наследници на Византия? Нещата всъщност тръгват от Византия, където липсва политическата конкуренция между папа и владетели, довела в края на краищата до създаването в Западна Европа на истински, независими от религиозния глава, политически центрове (първо Хенри VIII, после, след 30-годишната война, по принцип цяла северна Европа). Именно тази липса на конкуренция, върховното владичество и монопол на Василевса както по светски, така и по религиозни въпроси (обратно на Запада, където папата първоначално е бил много по-силен от повечето отделни владетели), води до пълното подчинение на църквата под държавата (най-вече в Русия, османците и тяхната империя нямат нищо общо с това), което в края на краищата я превръща в онова, което е днес: „духовен водач“ без какъвто и да е авторитет, разложена, мафиотска организация, накратко: дупка от геврек.

- 10-11-2009|**Хикс**

Знам ли, май си прав. В смисъл, че звучи логично, по-смислено от мойта теза, ама аз не съм достатъчно компетентен, да те обявя за безусловно прав.

Във всеки случай е сигурно и безспорно, че поне Българската Православна Църква в момента е дупка от геврек.

- 13-11-2009|**Б. Павлов** – Геврекът като спасителен пояс

Оказва се, че можем да превърнем и най-похвалната добродетел в недостатък, ако се водим сяпо от божествения и не поглеждаме в човешкия календар.

Мисълта ми е, че в летоброенето на нацията и на Църквата ни, понякога се наблюдава плодотворен синхронизъм – например във Възраждането. Затова пък, при комунизма, догматичната подкрепа на „всяка власт“, като дадена от Бога, срива авторитета на Православието.

Разбира се, политическите събития от миналия век са миг в църковната история. Но този миг вмества живота ни. Затова е безмислено да воюваме с „Тялото“. И си заслужава да се помирим с „Духа“.

Препоръчвам това да се прави без посредници.

В края на краищата „Бог е Любов“ – а в любовта третият е излишен.

- 15-11-2009|**Владо** – религия и релативизъм

През 20ти век войнстващият атеизъм доведе до някои от най-големите зверства, които човешката история познава – лагери, политически гонения, геноцид. Да се обвинява религията за всички зверства извършвани някога от хората към „другите“ хора, е един друг начин да се намери „козел отпущения“ – да се каже, че не хората са виновни за зверствата, а религията – да се сатанизира религията. Безспорно черквата като институция, както и индивидуалния човешки фанатизъм (а не просто вяра в Бог) носят вината за огромни престъпления. Но да се превръща постмодерния морален релативизъм в нова религия е според мен друга форма на същото. Ако отречем съществуването на обективна истина, съществуването на обективно добро и зло, тогава на практика оневиняваме всички престъпления – те могат да се обяснят с някаква частна истина и представа за добро, някакъв „микронаратив“. В практически план – демокрацията би се превърнала в анархия, а анархията би довела да война на всеки срещу всеки, и в крайна сметка до нова дик-

татура, ако не съществува правов ред, т. е. идея за обективно добро и зло. Тази просвещенска, хуманистична идея за правов ред, за рационално структурирано общество на практика се оспорва от постмодерния релативизъм. Просвещенците наивно вярваха, че светът е една рационална структура, която има Създател, наивно вярваха, че е възможно и обществото да бъде рационална, хармонична, хуманна структура. Предпочитам този „макронаратив“ и този „опиум за народа“ пред моралния релативизъм и войната на всеки срещу всеки, на религии, култури и най-вече частни интереси.

- 15-11-2009|**николай** – обратно към чистилището

позволете ми, Владо, да предположа, че сте хетеросексуален мъж и че никой не ви забранява да сключвате брак и да отглеждате деца. Може би също така не са ви залепвали ануса с лепило тези, които като вас предпочитат опиума за народа. Разбирам пристрастията ви. Все пак друго е да сте на топло в дребната хетеросексуална буржоазия.

Така кръгът се затваря – хомосексуалните не могат да извоюват човешкото си достойнство (и физическата си невредимост), защото мнозинството, чийто представител сте и вие, предпочита абсолютните истини на религиите. Какво да се прави – математиката е езикът на тази вселена.

- 16-11-2009|**николай**

а може би трябва да преодолеем мързела си и да зачекна темата за моралния релативизъм, против който Владо се обяви.

Според вехтите завети (Тората, Стария завет, Корана) изневярата в брака също е наказуема със смърт чрез пребиване с камъни. Но през изминалото лято Литийното шествие на православната църква и на опитомените от нея млади „богослови“ беше организирано срещу гей парада, а не срещу изневярата. Тази група хора, които също настояваха, че има обективна истина за хомосексуалността (да бъде осъждана редовно и по възможно най-публичен начин, за да бъдат предпазени децата ни от такава небогоугодна извратеност) пропуснаха да протестират в центъра на София срещу много по-често срещания грях на брачната изнеявра. Ето ви морален релативизъм, проповядван от организираната религия. Или както отражението на съвременната праведна българщина, озаглавено

„Бойко Борисов“, се изказа в едно интервю: „Всеки мъж кръшка! Гордея се, че не съм гей!“

Та така – в този разговор за организираната религия още не сме припомнили, че тя е истински шампион в моралния релативизъм – направила е изумително лукративна кариера от него.

Или, да го кажа с други думи – ако моят събеседник Владо наистина е против моралния релативизъм, тогава той пръв трябва да застане против религията.

- 16-11-2009|**николай**

Но да се върнем все пак към критиката на Диаманда Галас. Подозирам, че абсолютните истини винаги са прикрити парадокси. Стотиците гей мъже, убити в Ирак в последните няколко години, бяха все пак убити и от бащи, от мъже, които дават живот на деца, грижат се за тях, обичат(надявам се) жените си, стига да не са незабулени „курви“, изобщо – встрани от сублимното насилие – са най-обикновени и уважавани граждани в своята общност. Те се гордеят със синовете си (макар че не могат да знаят дали някой ден и те ще се окажат гей), носят ги на ръце, хранят ги, играят си с тях, гледат ги, учат ги да стрелят с оръжие.... Ето и моят опит за **„абсолютна истина“** – хомофобията никога няма да изчезне от тази планета, защото тя е основно средство и подсъзнателен инстинкт в обособяването и в защитаването на мъжката идентичност. Всяко момче трябва да бъде хомофоб, за да докаже, че наистина не е гей, особено когато наоколо се пръкват все повече „педеруги“ и напомнят шумно за съществуването си. Разкриването на хомосексуалността предизвиква страх и защитна реакция у всяко подрастващо момче, защото е непредвидимо – всеки мъж около теб е потенциален „педерас“, защото не се знае дали някой ден няма да се обърне с еротичен жест, поставяйки на изпитание своята собствена мъжественост.

А малцинството ще бъде малцинство завинаги – неговата присъда е да оправдава и обяснява съществуването си пред всеки не-различен, за да избегне неодобрението или насилието му. В тази дискусия много ми се искаше да чуя тези мъже със залепени ануси какво мислят за нашите „мнения“. Да ми кажат какво позитивно нещо са извлекли все пак от съдбата си на различни, защото не може да са само мрачни и излъчващи негативизъм. Но те са мъртви. Вместо тях плямпаме ние, защото

още не сме експлоадирали отвътре, и говорим за „абсолютни истини“ и за „вяра“. **Няма „вяра“ – има математика.**

Аз също се чувствам мъртъв и нямам никакво желание да се върна в родината си, за да гледам как „вярващите“ си вкарват големия кръст в дупетата на прескъпите ми приятели.

- 10-04-2012|**Златко Ангелов**

Адаш, хвала за пре-публикуването на този мощен антирелигиозен текст! И още: текст в полза на четенето, на просвещението. Единствено просвещението развива критичния ум. А единствено критичния ум е в състояние да избави човека, който го притежава, от всяка сяла вярa. Критичният ум облагородява душата, защото ѝ дава основания да се отнася към другите хора по света като към братя, а не като към врагове, и пречи на душата да мрази. Религията--единичната книга!--създава врагове.

Доста от коментарите на този сайт--последен пример за такива са под откъса от книгата на Свинтила--са от хора, които пряко или косвено съобщават, че са религиозни. Всеки път като чета коментари от такива хора, които показват ясна омраза към инакомислещите, се питам защо пишещите ги не могат (не че не искат, поне някои от тях) да употребят разкаянието, покаянието и изкуплението--трите човешки инструмента, индоктринирани от всяка религия за себеанализ и себеподобрене--за да пречистят себе си от заблудите, че те лично винаги са били и са невинни, чисти, праведни и сякаш неучастващи в живота и колективните исторически събития.

Едно от обясненията, които ми идват на ум, е, че религията всъщност е догма, призвана да спаси индивида от участие в делата на общността, като му се вмени безпомощност. Но пак опираме до (липсата на) критичния ум, който дава сила на индивида да действа в живота и да постига нещо--най-важното, да развива общността като ѝ помага да се усъвършенства. Лишеният от критичен ум естествено прибегва до помощта на догмата, която му внушава, че независещи от него сили определят неговия живот.

За какво тогава Христос е умрял на кръста, давайки пример на вярващите в него, че дори Той се разкайва пред Бога за делата на грешните човеци? Не е ли неговото разкаяние причината Бог да му помогне да възкръсне? За какво е написана цялата тази притча, ако вярата на някои

хора в нея ще бъде толкова фалшива, че покаянието и изкуплението да се отнесат към останалите, но не и към тях самите?

За разлика от германците, които се почувстваха длъжни да се покаят и потърсят изкупление за най-ужасния познат нам геноцид, Холокоста, българите са призвани да се покаят и търсят изкупление за нещо не така брутално и свързано с пряко отнемане на човешки живот--комунизма--но все пак достатъчно пагубно за социалната тъкан на българската общност. Ала те все още не искат да се почувстват длъжни да търсят прошка и да изкупят вината си за комунизма, който, ако не беше всенародно дело, нямаше да може да просъществува толкова време и във вида, в който го познаваме.

Съзнавам, че на човечеството му е адски трудно да постигне морална система, която да удовлетвори със справедливо наказание всяко престъпление. Но във всяка национална общност има конкретни събития и конкретни хора, които могат да бъдат осмислени и очистени, ако щете класирани в историята веднъж и завинаги, за да послужат като светъл пример за силата на покаянието и изкуплението. Няма защо да си религиозен, за да знаеш как да употребиш тези инструменти на човечността. Достатъчно е да престанеш да се страхуваш от своите собствени заблуди и прегрешения, да си ги признаеш и да помогнеш и на другите да сторят същото.

Антикомунизмът в една посткомунистическа страна

Автор: Марек Сечкар

Тук в Чешката република непрекъснато се води един дебат относно това дали ние все още сме посткомунистическа страна. Ония, които отговарят на въпроса отрицателно, често се позовават на факта, че почти двадесет години след Каdifената революция, тук са налице сравнително малко социални проблеми, които са директно свързани с комунистическия период. Този аргумент изглежда силен: основните проблеми на чешкия политически и социален живот днес действително могат да бъдат считани за резултат по-скоро на последните две десетилетия, отколкото на предишната фаза.

Но този подход може да се окаже подвеждащ. Именно защото повечето от трудностите, с които се сблъскваме през последните двадесет години не могат да бъдат разглеждани като директен резултат от комунистическото управление, а по-скоро от политическата и икономическа трансформация и злоупотребите с властта през това време, то изглежда неправилно да се посочват техните последици като доказателство за това, че обществото не е „посткомунистическо“.

Ако бихме искали да определим дали обществото ни е или не е посткомунистическо, ние трябва да дефинираме посткомунизма по някакъв начин. Възможно е към проблема да се подходи по няколко различни начини, но при всеки от тях ние скоро ще открием, че единственото повече или по-малко последователно определение е субективното: посткомунистическото общество е онова, което счита себе си за такова.

Ако хвърлим бегъл поглед върху темите на настоящия чешки политически и социален разговор, ние ще открием, че комунизмът се дискутира много често и на много различни нива – започвайки с проникателни исторически дебати и завършвайки с истерични крясъци и обиди. Ние имаме цели два института, изследващи престъпленията на комунизма; имаме законите за лустрацията и скандалите около сътруд-

ничеството със службите за сигурност; имаме архивите на StB¹ и разгледания дебат относно най-подходящия начин те да бъдат направени публични; имаме процесите срещу престъпниците, но също и наградите и почитта към жертвите. Ние имаме носталгични телевизионни програми, в които ни уверяват, че не всичко е било чак толкова лошо, че животът дори е имал някакъв собствен чар. Не на последно място имаме и задоволството от това, че сме преминали през нещо много специално, че знаем по-добре от другите и притежаваме познание, с което не е лесно да се съперничи.

Единственият проблем е в това, че досега не сме успели да използваме този опит и да го предадем по-нататък. А освен това ние имаме и един много особен проблем, надигащ се тук, там и навсякъде под много различни форми. Това е феноменът на съзнателно злоупотребяваният антикомунизъм.

Не ме разбирайте погрешно: нямам пред вид обективните опити да се отговори на въпроса защо нашето общество се е поддало с такава готовност на една опасна идеология, и защо сме приели тази идеология толкова безрезервно. Нито пък имам пред вид опитите да се идентифицират и – ако е възможно – накажат извършителите на конкретни престъпления, както и ония, които са по-общо отговорни. Още по-сигурно аз не смятам да кимам в съгласие с чешкия президент Вацлав Клаус, който преди известно време разкритикува „слепия антикомунизъм“ на чешките дисиденти от 1970-те и 1980-те, твърдейки, че отхвърлянето на тоталитаризма и установяването на демокрация се дължало повече на „простия чех“ с неговата *швейковска* вътрешна съпротива и фактически паразитизъм.

Под антикомунизъм аз разбирам по-скоро определени тенденции сред чешките политици, често възприемани и в интелектуалните кръгове. Тук постоянните и обикновено несъстоятелни позовавания на комунистическото минало се превърнаха в мода – едно евтино, лесно достъпно и често използвано средство за политическа борба, ирационален спор, един претекст, който отклонява вниманието ни от реалните проблеми.

Революционери в пенсия

След 1989 комунистическите партии в повечето страни от бившия източен блок бяха принудени да се занимаят с дилемата на бъдещото

1 *Státní bezpečnost*, чешкото название на комунистическата служба за сигурност. (Бел. пр.)

си съществуване. Дали да се придържат към Марксизма-Ленинизма като единствено валидна идеология или да признаят престъпленията и грешките, извършени в негово име? Да се разделят ли от непопулярните си лидери, да предложат ли на публиката нови, по-многообещаващи лица? Повечето партии направиха реален опит за някакъв вид трансформация. Те промениха имената си и оттам нататък се стремяха да станат нормални политически партии със социалдемократическа ориентация. Други обаче не бяха в състояние да проведат убедителна трансформация и след няколко години изчезнаха от политическата сцена.

Но чешките комунисти бяха различни. Вероятно поради липсата на реформистко крило вътре в партията, те подходиха към проблема по собствения си начин. Те не направиха почти нищо, за да спасят престижа и бъдещото си политическо съществуване. Запазиха думата „комунистическа“ в името си, отказаха да осъдят Марксизма-Ленинизма; продължиха да изповядват комунизма като обществена цел и класовата борба като средство за неговото постигане. Вярно е, че отстраниха някои от най-висшите си представители, но тази промяна не беше свързана с каквато и да е вътрешна рефлексия. И все още считат четиридесетте години на комунистическо управление – като се изключат няколко „грешки“ – за безукорни.

С помощта на познанието след фактите ние можем да кажем, че пасивността беше онова, което осигури оцеляването на чешките комунисти. Те не само действат като напълно функционираща парламентарна партия, но и се радват на стабилна поддръжка, движеща се между дванадесет и петнадесет процента от гласовете, стигаща понякога дори до двадесет процента.

Според партийните си постановления и изборна програма, чешките комунисти са, също както и предшествениците им, революционери, стремящи се към радикални социални и икономически промени, неограничено вземане на властта и установяване диктатура на пролетариата. Но практиката е по-различна: всъщност комунистическата партия не предлага никаква положителна програма и в политическата борба се задоволява най-вече с евентуална съпротива срещу усилията на другите партии (членството в НАТО, преговорите с ЕС, американският ракетен щит и т. н.). По въпросите, които не счита за очевидно спорни от собствена гледна точка, партията дори се проявява като сравнително разумна политическа сила, с която е възможно да се водят конструктив-

ни преговори. Невъзможно е човек да си представи, че в това състояние и с тези хора начело, партията би могла да стане авангард на пролетарската революция, да завземе властта със сила, да я задържи за дълго време и да проведе дълбоки промени в обществото. Тя по-скоро е заинтересувана от стабилно съществуване в сегашната система, някаква част от властта и удобен живот за представителите си.

Имайки пред вид зеещата пропаст между заявяваните цели и действителната политика на партията, то как е възможно тя не само да оцелява, но и да запазва стабилна избирателна поддръжка? В края на краищата, тя не разполага с никакви видими политически фигури, не е в състояние да допринесе по някакъв съществен начин за дебатите около проблемите на чешкото общество, харчи много по-малко пари за работа с обществеността от политическите си съперници – накратко, в много различни отношения тя просто получава нещата наготово. Дали би могло да се каже, че отговорът на този въпрос трябва да се търси не в самата комунистическа партия, а в позите, възприети спрямо комунистите от представителите на другите партии, както и от една съществена част от чешкото общество?

Комунистическата партия е официално отлъчена от обществото. Повечето така наречени демократически партии си забраняват каквато и да е съвместна работа с комунистите на парламентарно ниво. На тях не се гледа като на адекватни участници в дебатите и те нееднократно са били определяни като една от най-големите заплахи за чешката демокрация. Тази радикална позиция може да бъде променена само при няколко условия: комунистическата партия да се разграничи от миналото си; да започне да зачита правилата на демократическата политическа конкуренция; да се извини недвусмислено за миналите си престъпления (не „грешки“). С други думи, от чешките комунисти се изисква да направят точно същото, което направиха комунистическите партии в другите страни: да станат нещо друго и да защитават с тази нова идентичност правото си на съществуване в политическата борба.

Разбира се, комунистите не искат да вършат нищо подобно. Съществуващата ситуация, поне в момента, им предоставя едно удобно съществуване без необходимостта да си измислят и разработват каквато и да е политическа програма. Нещо повече, те разбират, че безкрайните атаки отвън придават на партията необходимата енергия, онзи етос, който са-

мите те не са в състояние да създадат. По тази причина чешката комунистическа партия е негативистка в повече от един смисъл.

Вечно присъстващото отлъчване дава на комунистите и още едно предимство. В атмосферата на скептицизъм и разочарование от политиката, която Вацлава Хавел веднъж удачно нарече „мрачното настроение“ и която оттогава насам се превърна в хронична болест на чешкото общество, комунистическата партия е, благодарение на изолацията си, единствената политическа сила, която няма свой дял във всеобщата мръсотия. Това е партия, която въпреки силния си електорат никога през последните двадесет години не е участвала истински във властта и поради това никога не е имала възможността да „изневери“ на избирателите си. По тази причина в очите на някои хора тя си остава образец за чистота. Към това може да се прибави и факта, че комунистическата идеология винаги се е радвала на сравнително силна подкрепа в чешкото общество. За разлика от други страни, тук тя в никакъв случай не е съветски внос. Изведнъж се оказва, че не е необходимо да се пита повече защо чешките комунисти винаги могат да разчитат на сравнително висок брой избиратели.

Кризата от Бърно

Защо тогава „демократическите“ политически представители продължават с яростните си вербални атаки и театрален антикомунизъм, ако главната им цел се състои, както сами казват, в слагане край на комунистическото наследство? Не би ли било по-добре да се приложи един по-отстъпчив подход, да се започне демократична дискусия с комунистите, като им се позволи да защитават мненията си? Не би ли било дори по-изгодно за основните партии да оставят място за комунистическата партия в процеса на вземане на решения – един сигурен начин тя да изгуби аурата си на неопетненост? Ако разгледаме ситуацията по-отблизо, ние ще видим, че с малки изключения антикомунистическите атаки на чешките политици са по-скоро вербални, отколкото материални: те са насочени по-скоро срещу символи, отколкото срещу ядрото – и като такива сами са символични и преди всичко беззъби.

Но дали наистина беззъби? Доколкото чешкото общество започва да се справя с комунистическото минало, да. Но антикомунизмът може да бъде разглеждан и като особено преднамерена дейност, чиято цел е да

се отклони вниманието от реалните социални проблеми и да се набират точки в ежедневната политическа борба.

Понякога тези усилия придобиват и гротескни форми. Позволете ми да спомена един пример, който беше дискутиран от чешките вестници преди няколко месеца. На един хвърлей камък от мястото, където живея – в квартала Кралово поле в Бърно – има малък парк със скромен паметник на войниците на Червената армия, загинали при освобождението на града през април 1945. Години наред след 1989 мястото беше занемарено и изглеждаше, че никой няма нищо против това, че паметникът е украсен от символа на Червената армия: петолъчна звезда със сърп и чук в нея.

Но неотдавна местният съвет обяви, че изоставеното място е срам за околността и реши да обнови паметника. Те потърсиха мнението на службата за запазване на историческите паметници и бяха посъветвани да го възстановят така, както е бил – включително и със символите на Червената армия.

До тук всичко добре. Но един от членовете на съвета, член и на същата партия, която всъщност реши да запази паметника, не се съгласил с това мнение и започнал да действа самостоятелно. Въоръжен със специална машина, той се отправил към паметника и показно отстранил омразните символи. Когато полицията пристигнала, той се оставил да бъде арестуван и заплатил наложената глоба (доста символична, като се има пред вид реалният му доход).

Целта на поведението му е повече от очевидна. Един малко познат локален политик извършва героичен акт, който обаче не включва никакъв реален риск за него – с което моментално привлича върху себе си едно медийно внимание, което инак не би успял да получи дори в течение на дълги години енергична политическа работа. Местният съвет настоя на предишното си решение и постави сърпа и чука обратно върху паметника (този път не изрязани от камък, а излети от бронз). Група хора, не желаещи да приемат нещо подобно, формираха поддържащо ядро около самообявилия се антикомунист. Те твърдяха, че символът на Червената армия била проста петолъчка, без сърп и чук (което не е вярно). В една страна, която е била опропастявана от комунизма в продължение на четиридесет години, такива символи са недопустими, твърдяха те (сякаш из страната няма десетки подобни паметници). Това

би било същото като бъде украсен със свастика паметник на загиналите във Втората световна война немски войници да.

Журналистите подеха историята и произшествието беше осъдено от руското посолство, при което определени гласове започнаха да сравняват „кризата от Бърно“ със ситуацията в Талин и Естония отпреди известно време, когато премахването на един съветски паметник беше предизвикало остри протести там. Но ако това сравнение показва нещо, то е най-вече ирационалността и неуместността на тази антикомунистическа истерия. Първо, за разлика от Естония, в Чешката република няма руско малцинство. Второ, В Естония има смисъл дебатът дали руснаците са били освободители или агресори. В Чешката република е очевидно, че руските войници, които са дошли през 1945, са освободители – както и това, че чешкото общество ги е възприело и посрещнало с голяма радост.

Но спорът около комунистическите символи по съветските паметници не приключи така лесно. Още повече хора се отправиха към паметника – включително и няколко личности, които аз уважавам изключително много – вече въоръжени не с машини, а с четки и лепило, за да покрият противните символи с портретите на Милада Хоракова, една от първите и най-известни жертви на комунистическия режим. Полицията, объркана и колебаеща се, дойде отново, арестувайки и налагайки глоби. И всичко това се случваше върху останките на десетки мъртви войници – войници, които са дошли отдалече, за да бъдат убити, докато освобождават от нацистите един град, който им е бил напълно чужд.

Ако хвърлим поглед върху политическата сцена в Чешката република днес, ние лесно можем да идентифицираме най-сериозните ѝ проблеми. Популистките политики на политическите лидери, абсолютната им неспособност да преговарят едни с други и да търсят компромиси; агресивността и пълната липса на политическа култура; безскрупулната корупция и отчуждението между политиците и избирателите; широко разпространените прояви на расизъм и екстремизъм, на които не могат да се противопоставят нито полицията, нито правителството. Списъкът може да бъде продължен. Но едно е ясно: нито един от тези проблеми няма нищо общо с комунистическото наследство.

Въпреки това антикомунистическите пози на политици и интелектуалци се основават на твърдението, че комунистическото минало е основният проблем на чешкото общество. Амунициите са най-вече

вербални и мишената им е комунистическата партия; тя пък – в тази политическа ситуация – си остава неподатлива и дори печели от всичко това. Все пак не подлежи на съмнение, че днешната комунистическа партия не е особено опасна за чешкото общество. Напротив – съществуването ѝ дори би могло да се окаже до известна степен полезно: то обвързва със себе си една хронично разочарована и екстремистки настроена част от избирателите, която прави неефективна чрез пълната си неспособност за действие.

Преувеличавайки само малко, ние бихме могли да кажем, че безцелните (или може би калкулирани) антикомунистически пози в днешна Чехия са симптом на едно посткомунистическо общество, неспособно да се справи с най-тежките си проблеми. Вместо да се съсредоточи върху настоящето и бъдещето, обществото си остава обвързано с миналото и неговите вече отдавна безсмислени проблеми. И не би трябвало да приемаме, че тази ситуация ще бъде поправена в скоро време. В края на краищата, онзи който иска да се справи с миналото си, трябва първо да тръгне напред.

Източник

Марек Сечкар е чешки преводач, журналист и редактор на литературния ежесеченник Host.

Коментари (8)

- 08-11-2009|e-ink – и все пак

Самият факт, че с Чехите проявяваме толкова еднакви симптоми на социално натравяне, показва, че комунистическото ни минало все пак има нещо общо с проблема.

• 08-11-2009|Златко

(Преди да започна, бих искал да уточня, че следващият коментар НЕ Е отговор на коментара на e-ink. Това не е – или поне в момента не е – част от полемика, а по-скоро покана за такава, ако има желаещи да участват в нея).

Къде всъщност се крие причината за настоящите проблеми на България – дали в близкото (комунистическо), или в по-далечното (нека го наречем просто българско) минало?

Тази тема и този въпрос ме занимават изключително много. Нямам готов отговор, разбира се, но ужасно ми се ще тук на сайта да се започне някакъв разговор по темата. Трябва да призная, че аз просто побеснявам, макар и тихичко, вкъщи, когато при всяко социално зло на съвременността – било то корупцията, било то проблемите с малцинствата или пък западането нивото на медицинското обслужване, образованието, пък и всички социални услуги – се посочва едно и също дежурно обяснение. Комунистите! Те са виновни за всичко. Те ни развалиха, те ни направиха на боклук или за присмех на Европа, инак ние сме си много хубавички. Комунистите, общо взето, днес са се превърнали в ония церемониални сламени кучета, които китайците изгаряли всяка година, като знак за освобождаване от зли сили. Комунистите са онова удобно за всичко обяснение, което ни позволява автоматично отхвърляне на чувството за вина – и продължаващ живот с изпрана съвест, до следващото изцапване, при което детергентът-комунист отново идва бързо и ефективно под ръка. Направо като изповед, ей Богу. Прочитах си десет пъти Отче наш и двайсет пъти ... а-а-а, аз друга молитва не знам – и си готов, чисто нов, направо като от кутия изваден.

Тук в Германия е доста популярен един театрален спектакъл на име „Хитлер беше! Не съм виновен аз“, в който става дума за точно същото нещо. Немалко хора си блъскат главите над въпроса как така е станало възможно буквално за една нощ „най-цивилизованата“ европейска нация да се превърне в стадо варвари – а всъщност всичко става толкова ясно и лесно обяснимо, ако човек се порови малко в немската история от последните триста години (примерно от края на 30-годишната война насам) и види, че под една или друга форма тези земи винаги са били управлявани от военни диктатури. Дори Бисмарк, бащата на модерната немска държава, е напълно немислим без огромната доза насилие, чрез което провежда политиките си – и ако му се е разминала съдбата на Хитлер, то е не толкова поради принципно различие в методите, кол-

кото поради различие в мащабите на насилието и в липсата на сляпа решителност да се стигне до горчивия, абсолютно неспасяем край.

Същата работа и с нас. Ние продължаваме да викаме, заедно с Героя, „Диваци и варвари в България са само комунистите“ – и най-често дори успяваме да надвикаме собствените си съвести и здрав разум – но кому помага това? Проблемът с малцинствата НЕ Е създаден от комунистите, той само е доведен от тях до логичния си, тоест напълно абсурден край. Проблемът с корупцията НЕ Е създаден от комунистите, тя просто е най-удобният – а често и най-логичният, ако човек не би искал да живее като пословичния вечен глупак – начин на съществуване в тази част на Европа, открай време. Същото се отнася и до останалите най-сериозни проблеми на сегашна България, които до един имат исторически корени, далеч по-дълбоки от последните 40 години. Звучи ми смешно, да не кажа болезнено, когато от време на време, като реакция на класическите есеистични текстове, които публикувам тук (до един писани по време ПРЕДИ комунистите), някой читател реагира с думите: „е, ама то и тогава не е било по-различно!“ Смехории, наистина. Смехории, ако не ужасии. До каква степен всички ние сме заслепени – доброволно заслепени, най-вероятно – и лишени от историческа памет, до каква степен всички сме съгласни да танцуваме тоя нечестен и вътрешно замърсяващ танец – танецът на „Комунистите са виновни!“ При това, за разлика от Чехия – без да имаме други комунисти освен ония, които са също толкова комунисти – тоест също толкова корумпирани, също толкова безпринципни, също толкова крадливи, също толкова балканджии – колкото и всички останали политици в България. Пък и не само политиците.

Да кажа ли „Всички – без бат’ Бойко“? Няма да го направя, разбира се – и то не защото ми се иска да изключа себе си от това събирателно и абстрактно мнозинство, а защото, слава Богу, ден след ден си имам работа с достатъчно разумни, мислеци, свестни хора-българи, които ме карат да се чувствам горд от това, че и аз съм българин. И ако някой ден се върна обратно, за да си дойда най-после на мястото, то ще бъде не заради „българите“, а заради тези конкретни, живи хора, в които вярвам и заедно с които бих искал да живея. Амин!

- 10-11-2009|**хикс**

Е, във всеки случай постът на е-ink е отговор на твоя, макар и по-стар. Виж например това

Цитат:

„простия чех“ с неговата швейковска вътрешна съпротива и фактически паразитизъм.

Ако вместо Швейк сложиш бай Ганьо си е съвсем вярно. Груповият характер се влияе единствено от обществото, от средата, в която е поставена групата, и от нейната реакция на въздействието на тази среда, така че да се приспособи към нея, да съществува и да пази интересите си. Та в условията на комунизъм българският лекар се държи като комунистически лекар, чешкият му колега се държи също като комунистически лекар, българският шофьор се държи като комунистически шофьор, чешкият – по същия начин. Сега очевидно чешките политици, да речем, се държат като посткомунистически политици, българските – също. когато започнат да се различават, ще е ясно, че комунизмът наистина е остарял. А засега – комунистите са виновни!

- 10-11-2009|**Гост** – ге:

хикс писа:

Сега очевидно чешките политици, да речем, се държат като посткомунистически политици, българските – също. когато започнат да се различават, ще е ясно, че комунизмът наистина е остарял. А засега – комунистите са виновни!

Наистина ли мислиш, че не се различават? Или този смешен инцидент ти е достатъчен, за да ги смъкнеш до нашето ниво (да издигнеш нас до тяхното)? Мениджърите на Фолксваген, във всеки случай, са на по-различно мнение, очевидно.

- 10-11-2009|**хикс**

Не ставаше въпрос за това, кои по често си асфалтират улиците или си мият зъбите.

- 10-11-2009|**Златко**

Пак ще попитам: а сигурен ли си, че не (и) за това става дума? Щото иначе всички сме едни и същи, в това съмнение няма. Само дето 40 години са капка в чаша вода, в сравнение с хилядите, които ги предхождат.

- 10-11-2009|**ХИКС**

Как ще съм сигурен, аз още нямам и 40, за хиляди да не говорим. И аз си мислех, че вече сме доста различни, тази статия и още няколко, които тия дни, по случай годишнината, имах възможност до прочета тук-там, ме наведоха на мисълта, че още сме много близки като мислене. И то мислене, различно от комунистическото. Във всеки случай, забрави за хилядите години, баба ми е имала 12 братя и сестри, тя самата – двама сина, преди 15-тина години източногерманците приличаха повече на българи, отколкото на западните си братовчеди (и това вече не е впечатление от вестникарски материали за места, където никога не съм ходил, като Чехия), сега вече не е така. Традициите определено не са това, което бяха, поне за нас, българите, със сигурност. Кое не пречи с времето да си направим някаква кочинка, която прилича на нашта си от преди комунизма, и е различна от чешката. По причините, които написах в първия пост.

- 10-11-2009|**ZF** – Денят X

Злати, напълно съм съгласна с теб за обвиненията/оправданията?/ с комунизма. Обаче мисля, че самите хора които ги използват не си вярват. Не е от липса на историческа памет. Просто по стар навик, когато нещо не е станало както трябва, най-важното за нас, българите е да покажем чия е вината/ че не е наша!/, а след това, ако имаме време и желание, можем да помъдруваме КАК нещото може да стане както трябва. Надявам се, че някой пише нова Оптимистична теория за нас, включваща и комунистическия ни опит. Общият ни национален негативизъм, изразен във всички форми: нетолерантност, корупция, недоверие, агресия и т. н. не е случаен. / така и не знам защо И. Х. нарече теорията си „оптимистична“, може бе защото нямаме друг избор, ако искаме да оцелеем?/. Въпросът е дали можем да оцелеем изобщо като нация, а индивидуално нямаме проблем. Какво можем да направим за се да убедим, че „ценности“ като : държава, толерантност, обществен просперитет, обществена отговорност и т. н. не са „измишльотини“ на буржуата, империалиста, западняка, интелигента и т. н със списъка на всички подозрителни „съветници“. Може би това ще стане когато „свестните“ престанат да бъдат считани за луди у нас. Оптимистично вярвам, че ще стане/ дори и след още 20 години/

Малка нощна приказка

Автор: Златко Енев

Добър вечер, уважаеми господине, ще ми позволите ли да ви предложа скромната си компания в тази толкова сива и неприятна берлинска вечер? Човек рядко среща сънародници тук, или ако ги срещне, бърза да свие в най-близката пресечка, най-често от притеснение, че може да бъде припознат като един от тях. Шумът, нали разбирате? Ръкомахането, възбуденото говорене, цялата онази балканска екзотика, която *новите* носят открито, преди да са се научили да я крият. О, вие също познавате това усещане? Сродна душа, интуицията не ме е подвела. Не ще и дума, безкрайно приятно ми е да се запознаем. Повярвайте ми, това, което върша, е голямо изключение. Не знам защо точно се престраших да ви заговоря, може би носталгията витае особено силно в тая част на града, особено сега, покрай двадесетгодишнината, която някои празнуват, а други проклинат. Плюс това не съм виждал български вестник от цяла вечност, повярвайте ми. Хе, хе, не съм изгубил много, казвате? Може би, може би ... Все пак някои неща променят вкуса си, когато човек не се е докосвал до тях толкова дълго време. Ще ми позволите ли да хвърля кратък поглед? В замяна на това обещавам да ви препоръчам някои от местните лакомства, които може би ще намерите доста интересни. Опитвали ли сте например оригиналните берлински желирани свински крачета? С кисело зеле и картофи, разбира се. Безкрайно нездравословни – и буквално приканващи към облизване на пръстите. И в никакъв случай не поръчвайте Берлинско пилзенско с тях. Отвратителна бира, уверявам ви. Направена от касапи за касапи – остра и грубиянска на вкус, приканваща единствено към често ходене до тоалетната. Ако искате да опитате някоя от по-фините тукашни пилзенски, препоръчвам ви северните. Люпцер, Йевер, може би дори Бекс, макар че пиенето на експортна бира тук не говори за особена изтънченост. Великолепен, фино-режещ и горчиво-мъжествен вкус, между другото – нищо подобно на

тукашния парфюм, за да не кажа по-точна дума. Ах, кой ли се интересува, впрочем? Самият аз ненавиждам тъмните бири, но пък в замяна на това обожавам житните. Само че при тях важи точно противоположното правило: Go South, ако ми позволите да се изразя така. Най-добрите житни бири идват от Мюнхен, разбира се. Ердингер, Льовенброй, Пауланер ... О, благодаря ви! Да, с удоволствие приемам поканата. Аз не страдам от излишна гордост, пък и, както може би сте забелязали, най-добрите ми времена, моят prime, вече са поотминали, за съжаление. Но вие ме задължавате безкрайно, дали ще ви досадя, ако ви предложа да се реванширам с една история? Радвам се, радвам се да чуя това. Не знам дали сте забелязвали, но хората най-лесно разкриват душите и съдбите си пред непознати. Има нещо безкрайно приканващо в тази смесица от анонимност и – ако ми позволите думата – лека интимност, която просто приканва душата и тялото към разкриване. Жените обожават това, повярвайте на един преминал през доста женски преддверия човек. Ако някога сте се питали каква е тайната на бързия успех, то това е смесицата от анонимност и интимност, на която повечето от тях изобщо не могат да устоят. Човек само трябва да знае как да им я предложи. Впрочем, нека не избързваме. Наздраве, за ваше здраве! О, благодаря. Обикновено избягвам да пия за собствено здраве, това ми звучи някак ... напусто. Впрочем, както и да е. О-о-о, великолепно. Обожавам ледената яснота на немската бира. Нищо по-представително за немската душа от този толкова чист, рационален и леденостуден вкус. Да живее измръзнатата немска душа, приятелю, ако ми разрешите да ви наричам така. Тя е дарила на света толкова великолепни, класически-премръзнали лакомства. Бира и Ницше – не познавам по-великолепна комбинация от тази, макар че не държа да натрапвам вкуса си никому. Наздраве, наздраве.

О-о-о, този вкус. Има нещо много женствено в свинските крачета, не намирате ли? Начинът, по който се предлагат на езика, разтапяйки се почти в същия момент, в който сте ги докоснали до небцето си. Тази удивителна комбинация между сладна материя и сублимно, сублимиращо се удоволствие. О, жените. Ако само знаеха какъв ценител са изгубили в мое лице, бедните ... Но аз отново се увличам и прескачам през няколко стъпала. Да, да, както ви обещах, всичко по реда си.

Предполагам, че като ме гледате така, в сегашната ми форма, едва ли бихте допуснали, че от мен биха могли да се интересуват много жени, нали? О, няма нужда да ме щадите, външният ми вид не лъже ни най-

малко. Аз действително съм онова, което в по-патетични моменти хората наричат „една човешка руина“. Нездравият цвят на лицето, липсата на нормално окосмяване, цялата *пречупеност* на това тяло ... Всички тези неща говорят сами за себе си и аз не се опитвам да им се съпротивявам, ни най-малко. Пък и за какво? Но, уверявам ви, това не винаги беше така. Когато дойдох тук, преди повече от двадесет години, аз изглеждах доста по-различно, бих казал дори: напълно различно. О, сладката младост. По онова време притежавах тяло, което не бих се посрамил да покажа къде-то и да е. Разумно тяло, както би казал един приятел от студентските години. Тяло, оформено по принципа на Платон – като нещо, което трябва да бъде свършено не защото е важно, а просто за да остави духа ви на спокойствие, да му позволи да се съсредоточи върху истински важните неща на този свят. Като жените например. Удивително, колко много помага едно добре оформено тяло, дори и в ситуации, които инак биха изглеждали безнадеждни, да не кажа просто отчайващи ... Впрочем, ще се опитам оттук нататък да бъда по-лаконичен. Историята, която ви обещах е колкото кратка, толкова и поучителна, надявам се. Във всеки случай тя ми се струва напълно достойна за разказване, особено в такава приятна и изтънчена компания.

И така, да започнем някъде преди десетина, а може би и по-малко години. Берлин в началото на новото хилядолетие. Обожавам този град, дори и днес, когато гледам на него по-скоро като на гробница, отколкото на място за живеене. Непокорен, буен, изпълнен с живот и бунт град. Нищо подобно на Мюнхен, с неговата показна и мухлясала достопетност, въпреки цялото му богатство и южна грация. Хамбург също е закътана немска провинция, въпреки огромните издателски и търговски бизнеси, повярвайте ми. Никой немски град не може да се сравнява с Берлин, всъщност той няма нищо общо с Германия, поради късмета да бъде разрушен до основи и управляван толкова дълго време под опеката на чужденци. Страхувам се, че добрите немци ще успеят с течение на времето да премелят и смачкат всичко, което прави този град толкова различен, толкова уникален. Но засега тук все още може да се живее, въпреки новия снобизъм на Пренцлауер Берг и Фридрихсхайн. Но Кройцберг все още си остава място, където човек може да изживее неподправена, истинска жизненост ...

Отново ли се увлякох? Ах да, Берлин от началото на хилядолетието. Пъстър, непредсказуем, свободен от задръжки и предразсъдъци, цини-

чен, поетичен, безскрупулен и толкова, толкова жив ... Имате ли някаква представа за нощния живот на този град, приятелю? Аз също не, вече не ... Но по онова време това беше занаятът ми. В кой бранш? Момент, ще стигна и до това. Впрочем, защо не и сега? Моят бранш – единственият, от който съм разбирал нещо през живота си – са жените, приятелю. Бих казал дори не толкова жените, колкото младите момичета. Имаше време, в което считах всяка жена над 24 години за безнадеждно презряла, каквото и да означава това. Усмивхате се? Разбира се, аз също бих го направил на ваше място. Кой би могъл да повярва, че тази човешка руина може и да е била нещо по-различно някога? А тя беше, уверявам ви! О, и как още беше!

Мислили ли сте някога за това как ли може да изглежда перфектното прелъстяване, приятелю? Не, не класическото, не онова от „Опасни връзки“. Опитвали ли сте някога да си представите едно модерно прелъстяване, едно такова, на което не може да се противопостави нито един от обектите му? Внимателно подбрани обекти, разбира се. Признавам, че моят патент не би функционирал при всяка жена, повечето от тях може би дори биха го нарекли отвратителен – но пък ефективността му е толкова по-неоспорима, това не подлежи на ни най-малко съмнение.

Успях ли да пробудя любопитството ви? Хе, хе, това ме изпълва със суетно удоволствие, не отричам. Да, да, ей сега ще ви разкрия тайната. Никаква тайна, Впрочем, всичко е толкова логично и разбираемо. Значи, за да направите така, че нито едно момиче, нито една жена, попаднала във вашата сфера на действие, да не може да ви откаже, вие просто трябва да я убедите, че тя върши нещо логично, разбираемо и правилно. Да, точно толкова просто. Жените са удивително рационални същества, уверявам ви. Противно на всички клишета и предразсъдъци, именно. Щом само се убедят, че едно нещо е правилно, *hat seine Richtigkeit*, както казват любезните немци, те му се поддават с толкова по-голяма готовност, особено ако то доставя удоволствие. Всичко, от което те се нуждаят, е разрешението на собствените им, мили и безкрайно точно функциониращи, мозъчета. Оттам нататък всичко е повече от лесно.

Виждале ли, по онова време аз работех в онова, което американците, както винаги готови за поредния евфемизъм, наричат с името *adult industry*. Безкрайно съм им благодарен за това любезно подпомагане, винаги съм ненавиждал откритата грубост на думата „порнография“. „Описание на проституцията“, колко безвкусно всъщност. И колко далеч

от истината. Индустрията за възрастни, драги приятелю, днес е нещо, което се практикува от удивително голям брой хора, повечето от които вероятно биха ви издрали очите, ако споменете думата „проституция“. Запитвали ли сте се някога, заглеждайки се по някое прелестно и младо създание, облечено във феерични тоалети на Версаче или Прада, откъде едно толкова крехко, толкова ефирно същество черпи средствата за такъв живот? И дали ви се е случвало да се укорявате в цинизъм, ако неволно през ума ви е минала мисълта, че може би ... Е добре, оттук нататък можете спокойно да облекчите съвестта си, защото повечето от тези същества черпят средствата за съществуването си именно от източника, за който си мислите на първо място, приятелю. Индустрията за възрастни и банковото дело днес са двата най-мощно развиващи се клона на всяка модерна икономика, без изключение. С една малка разлика, разбира се – индустрията за възрастни не може да фалира.

Но нека се върнем към моята история. Знаете ли, аз винаги съм се отнасял много трезво към собствените си способности и обикновено се стремя към обективност и рационалност в себеценките, но когато мисля за това мое хрумване, за това изобретение, просто не мога да избегна думата „гениално“. Такава простота, такава грация и ефективност ... Идеята, която аз усъвършенствах непрекъснато, се оказа толкова ефективна, че по едно време сериозно се замислях дали не би имало някакъв начин да се патентова. „Тайната на Дон Жуан“, само че не по Кастанеда, разбира се.

Добре, добре, няма да измъчвам любопитството ви повече. Значи, онова, което правех тогава, бяха интервюта за актриси. Специални актриси, разбира се – едва ли е нужно да обяснявам за какво става дума. Кратка обява в няколко по-популярни Интернет-сайта (MySpace функционираше най-добре, затова съм запомнил само него): „Агенция за таланти провежда интервюта с млади дами (19-24 г.), желаещи да работят в индустрията за възрастни.“ Кратко и ясно. Нищо повече – освен телефонния ми номер, разбира се. И един малък офис, с възможно най-спартанска мебелировка: удобен кожен диван (непременно кожен, това е изключително важно), голяма и стабилна работна маса, почти изцяло свободна от каквито и да било предмети, освен екрана на компютъра, възможно по-малък, за да не пречи. Почти нищо повече, само из ъглите няколко неразпечатани кашони с пощенски печати, колкото да се създава усещане за някаква работа. Ах, да – и трите видеокамери, разбира

се – поставени на възможно най-видими места, две на стоянки и една мобилна – които всъщност бяха решаващата част от декора.

Най-гениалните идеи на този свят винаги са най-простите, приятелю. Така беше и с моята. Всеки път, когато се обадише клиентка, аз ѝ насрочвах час в офиса (само по една на ден, по разбираеми причини). Оттук нататък всичко вървеше като по часовник ...

Впрочем, за да придобиете някаква реална представа за това как функционираше всичко, може би най-лесно ще бъде да ви опиша една конкретна видео-сесия. Спомням си – това вече трябва да е било по времето, в което бях отработил всички детайли на психическата подготовка и системата работеше напълно, абсолютно безотказно – та, някъде по това време дойде това момиче ... момент, как ѝ беше името. Ах, да, Хана. Нежна 19-годишна пъпка, първи курс в университета, красива, интелигентна, подлудяващо-нервна, самото изкушение. Не ме питайте защо *такива* момичета решават да търсят *такава* работа, собственият ми отговор е, че всички жени са едни и същи, ако успеете да ги вкарате зад някаква затворена врата. Но това едва ли е чак толкова важно. Важното е, че Хана се появи в моя офис, твърдо решена да докаже, че никой не може да си прави шегички с нея, че тя може да си пробие път в бизнеса без да играе по ничия свирка, такива неща. Прелестна, дългокрака, червенококса, с малко потниче в цвят бордо върху малък, но великолепно оформен бюст, къса плисирана пола, вееща се около най-прекрасно изваяните бедра, които човек може да си представи, с очевидно интелигентно лице и очи, горящи от желание за сблъсък и победа. Милата, бедна Хана ...

Започнах със стандартните въпроси – всичко беше перфектно отработено, както вече ви обясних. И така:

„Какво ви кара да желаете да работите като модел в тази индустрия?“ (подборът на думите, както и поведението – авторитетно и професионално, без ни най-малък намек за фамилиарност или цинизъм – са изключително важни, ако не искате да прогоните повечето от интересните момичета, които идват).

„О, аз имам много свободно време и търся нещо, с което да го запълня. Нещо, от което да печеля пари, искам да кажа.“

„А, много добре. Тъкмо се канех да ви попитам дали мотивацията ви са парите или славата.“

„Ами, знаете ли, аз идвам от доста консервативно семейство и бих предпочела да не ставам чак толкова известна. Макар че идеята е изкушаваща, признавам.“

Обичах тия разговори до полуда, до възторг и изстъпление, драги приятелю. Милата, нежна мушица, която си мисли, че лети някъде на свобода, докато аз съм перфектно наясно с факта, че още с пристъпването в този офис тя вече е моя ... Абсолютно, неоспоримо, напълно моя. Без ни най-малко насилие, разбира се – всичко само чрез силата на убеждението и здравия разум. *Нейният* здрав разум, не и моят, естествено – самият аз не можех да не се подхилвам вътрешно при мисълта за това каква едностранно изгодна сделка сключваме ...

Но нека продължим:

„Отлично, Хана. Виждате ли, моята специалност е именно това – да осигурявам работа на момичета като вас. Онова, което аз правя тук, е да подготвям материали, които след това разпращам до продуценти от цял свят, които от своя страна се грижат за това да ви осигурят работа, която носи между хиляда и пет хиляди долара на ден.“

Пауза, за да ѝ дам възможност да си представи сумите, после кратък въпрос:

„Как намирате всичко това?“

При което почти винаги следваше отговор от типа на „Звучи не лошо“ или „Мисля, че е добре“, с възможно най-каменно лице, за да не си личи колко всъщност младата дама е шокирана от невероятния изглед да спечели толкова много пари за един-единствен ден. Бях си подбрал тия суми – достатъчно впечатляващи, но не и абсурдни – и ефектът от тях винаги беше, че милите млади създания започваха да дишат малко по-учестено, може би дори вече започваха да се подмократ, ако ми простите тази толкова натуралистична забележка.

Хана беше особено прелестна, защото непрекъснато жестикулираше по един особен, много експресивен начин. Ръцете ѝ бяха хубави, тя очевидно го знаеше и с удоволствие правеше с тях най-различни фигури, предлагайки ги на наблюдателя. О, това момиче определено започваше да ме подлудява ...

„Вижте, Хана, нещата тук функционират по следния начин: както виждате, аз заснемам цялото интервю на видео. Нямате проблем с камерите, нали?“

„Ама не, разбира се.“

„Та значи, както вече казах, аз изпращам видео материал на различни продуценти. Естествено, в този бизнес те първо трябва да видят как изглеждате гола. Бихте ли станали, ако обичате?“

Лек проблясък на несигурност в очите, микроскопично колебание. О, как обичам автентичността на това колебание, истинността на цялата тази сцена! Виждате ли, приятелю, ако има някакъв смисъл, в който индустрията за възрастни може би все пак заслужава грозното име „порнография“, той е именно в това, че тя е толкова фалшива, толкова неистинска. Хората говорят за страст, но не изпитват страст. Казват си един на друг, че искат нещо, но всъщност не го искат, то им е напълно безразлично. Извършват определени действия, съпроводени с определени звуци, но действията и звуците са също неистински, в тях няма и грам правдоподобност. И ако цялото все пак функционира толкова безотказно, то това се дължи единствено на факта, че то вкарва в действие нашия вътрешен хардуер, заставя ни да започнем да изпитваме точно определени емоции или по-скоро дразнения, независимо от собствената ни воля. В това няма никакво съмнение, защото модерните изследвания показват, че дори хората, които твърдят, че гледането на подобни неща не предизвиква у тях никакви реакции – най-често жени – всъщност вече са започнали да реагират по начина, по който ги е програмирала природата, най-малкото чрез онази определена секречия ... така че нещата са железни, почти независими от собствената воля. Но въпреки това цялата тази индустрия е пълна измама, в нея няма нищо истинско и това е също толкова вярно, колкото и онова, че въздействието ѝ е напълно непредотвратимо.

Е добре. Опитайте се сега да си представите порнография – о, Боже, вече и сам не се усещам какви думи употребявам – в която всичко е истинско, абсолютно неподправено, автентично, документално. Защото именно това бяха филмчетата, които правех аз, приятелю. Абсолютно неподправени, абсолютно автентични. Главните им героини винаги бяха повече от убедителни, а що се отнася до мен ...

Впрочем, всичко по реда си. Хана значи се изправи, гледайки ме въпросително, с прелестно, невъзможно за скриване напрежение.

„Бихте ли съблекли потничето си, ако обичате?“

Тя се поколеба, после реши да се разбунтува.

„Тоест, как да го съблека? Имате пред вид, ей така просто, със замах?“

Аз я гледах спокойно, без думи, оставяйки я да реши сама. Мълчанието е по-ефективно от всякакви думи в такива моменти.

„Трябва ли да правя някакви специални движения?“, попита тя малко по-неуверено. Вече започваше да поддава.

„Не, просто го съблечете.“

„Просто така?“

„Да, просто така“

„Ами ... добре“

Тя го съблече, разкривайки прелестни малки гърди, със следи от бански костюм върху тях. После кръстоса ръце на гърдите си. Прелестно, всичко толкова прелестно.

„Продължавайте, ако обичате.“

Тя наистина продължи, този път без повече спорове. Постепенно достигаме до решаващата фаза. Направих ѝ няколко комплимент, после взех в ръка мобилната камера и бавно се приближих към нея.

„Как мислите, Хана, какво следва отгук нататък?“

Тя ме гледаше с широко разтворени, но не уплашени очи. Любопитството наистина я измъчваше, очевидно.

„Ясно е, че хората, които ще ви оценяват, ще имат нужда от ... някакъв конкретен ... материал. Разбирате ли какво имам пред вид?“

„Не съм съвсем сигурна“

„Добре, нека тогава говорим открито. Какво ще кажете да започнем с едно малко, прелестно фелацио?“

Тя изви вратле, изгледа ме насмешливо. Хайде, стига с глупостите. Моля!

„Извинете, не ви разбрах.“

„Това е индустрия за възрастни. Това е порнография. Аз наемам момичета. Наемам момичета въз основа на това, което те демонстрират по време на това интервю. Въз основа на това колко добре се представят.“

„Това ... това е сериозно, така ли?“

„Да, абсолютно.“

Тя постави юмруче под брадичката си, замисли се.

„Искате да кажете, това е нещо като модно ревю, така ли? В момента аз вървя по рампата ...“

„Точно така.“

Тя започна да се смее, доста нервно. Аз почти изгубих контрол, толкова ужасно ме възбуждаше това самоуверено и все пак толкова невинно същество. Все още.

„Вижте, Хана, ако отидете да си купите кола, ще настоявате за пробно каране, нали?“

„Аха, значи това е нещо като пробно каране?“

„Именно.“

„Значи трябва да докажа, че съм стандартен модел.“

„Ами ...“

В очите ѝ просветна разбиране. Уф, най-после.

„Значи ...“

„Добре, просто ела тук при мен.“

Тя се подчини.

„Протегни дясната си ръка“

Отново правилна реакция.

„... и започни да разкопчаваш.“

„Добре, добре.“

Камерата, разбира се, следваше всяко нейно движение. Без камерата всичко това би било напълно немислимо. Оставих я да поработи около пет минути, да се поизпоти ... навсякъде. Не беше от най-опитните, но именно в това беше цялото очарование на тази сесия, естествено. После преминах към следващата фаза. Тя отново се опита да задава въпроси, да отклони или отложи нещата, но вече си личеше, че приема всичко. Мозъкът ѝ вече беше възприелото случващото се като *правилно*. Това са правилата на тази индустрия, така се навлиза тук. По някое време дори се разпали, както повечето от тях, започна да се вживява в ролята си, да позира по малко за камерата, да се държи като актрисите, които е гледала, да стене. О, това стенение! Прелест, истинска прелест.

Когато приключихме, времето беше вече доста напреднало. Подадох ѝ стандартната фраза „Не ми звъни, аз ще те потърся, когато имам резултати“ и я изпратих вкъщи.

Разбира се, не ѝ казах, че нито аз съм агент на когото и да е, нито пък предлагам някаква реална работа. Тия подробности, естествено, си оставаха единствено за мен. Удоволствието на паячето, опитващо различни сочни мушички, нали разбирате?

Нещата функционираха перфектно. Ден след ден, мушичка след мушичка. Спомням си например една невероятна красавица, Шефани, идеща от изключително известно семейство, току-що навършила осемнадесет години. Честно казано, и досега си мисля, че при мен я е довела просто самотата, тя изглеждаше като всичко друго, но не и като някое от момичетата, които се нуждаят от пари. А и ентусиазма, с който приемаше всичко ... Дори и до днес ми настръхва кожата, когато си спомня за това дете.

Всяка от тях беше толкова неповторима, толкова уникална. Бих могъл да ви разказвам до утре, с най-големи подробности. Момичетата, които още от самото начало казваха, че не искат по гръцки. Момичетата, които се съгласяваха на *всичко*. Момичетата, които накрая изглеждаха така, сякаш искат още повече. Или другите, които едва успяваха да дочакат момента, в който да захлопнат вратата зад гърба си. Някои плачеха, тихичко, но покорно, изпълнявайки всичко, което им кажа. Други се наслаждаваха комай повече и от мен, понякога ми се налагаше да търся извинения, за да се отърва от една или друга. Някои имаха малко рогова тъкан в преддверието, други бяха меки и податливи като прелестни, сладки сунгерчета. Десетки и десетки, може би дори стотици малки, сладки мушчки. Ах, колко хубаво беше всичко.

И така аз продължавах да работя, печелейки великолепни пари (всички видеоклипове отиваха веднага в Интернет, където всеки можеше да сподели удоволствието заедно с мен – срещу определено заплащане, разбира се). Сайтът ми започна да става страхотно популярен, хората очевидно усещаха, че тук става дума за нещо по-различно, нещо много по-специално от обикновена порнография ... Животът беше прекрасен, даже повече от прекрасен. Животът просто беше съвършен.

Докато един ден ... Впрочем, не бихте ли поръчали още малко от тази толкова великолепна течност, приятелю? Страхувам се, че инак няма да мога да довърша историята си. Благодаря ви, много сте щедър.

И досега се питам как можах да попадна в толкова елементарен, толкова прост капан. Самозабравата идва преди падението, казват немците ... Колко верни думи. Предполагам, че човек с повече ... достойнство ... сигурно отдавна... би привършил всичко... на мое място. Но аз не мога, просто не мога. Ще ми липсва бирата, предполагам. Бирата и Ницше, както вече споменах.

О, какво удоволствие! Отдавна не бях се наслаждавал на толкова хубава вечер, благодаря ви още веднъж. Хората тук просто отказват да вземат не сериозно човешката мъка, пък и моята история звучи далеч не толкова добре, когато я разказвам на немски език. О, да, да, продължавам веднага ...

Та значи, в този ден ми се обади едно от момичетата. Джина, медицинска сестра на 22 години. Височка и хубавка, макар и сламено руса. Спомням си, че беше много ентусиазирана по време на сесията, май наистина вземаше много на сериозно всички мои глупости за порно-кариера и се стараяше истински, по едно време чак ми стана жал за нея. Беше изминала повече от година от тогава – това със сигурност би трябвало да ми изглежда подозрително, откъде-накъде ще ме търси отново, една година по-късно, след като отдавна вече е разбрала, че се е старала за оня дето духа? Но тогава не мислех за такива неща, бях на върха на успеха си, сайтът носеше луди пари, потокът от глупачета не намаляваше, нито пък моят апетит да ги опитвам една след друга, да ги изсмукам бавно и с удоволствие.

Какво точно се случи ли? Малката се появи на сесията, после извади от чантичката си ... пистолет. Не бях сигурен дали е истински или бутафорен, но, разбира се, не можех да си позволя никакъв риск. Опитах се да я обработя, да накарам мозъчето ѝ да заработи, но кой знае защо не успях. Обикновено съм страшно добър в тия неща, едва по-късно разбрах, че тя е удържала на моята логика само защото ... М-да, накратко, тя не беше дошла сама. Малко след това в офиса дойдоха ... колко всъщност? Може би още десет или петнадесет от тях, тягостно-мълчаливи, всичките с убийствено сериозни очи под тъмните очила...

Завързаха ме на масата, на собствената ми работна маса. Очевидно бяха планирали всичко, дълго и старателно. Носеха всичко със себе си – ножиците, с които разрязаха дрехите ми, за да не им се налага да ме събличат, тънките копринени въжета, с които ме овързаха, специалната топка за запушване на устата, инструментите ...

Когато разбрах какво се канят да правят, вече беше прекалено късно. Бях се надявал, че ще ме бият или измъчват, но се надявах, че с това ще ми се размине. И едва когато Джина започна да изважда от чантичката си инструментите, когато освободи чисто новия скалпел от херметичната опаковка и започна да приготвя местната упойка ... Да, тогава вече беше много, беше непоправимо късно.

Опитвах се да се съпротивявам, разбира се. Опитвах се да се мятam, да й преча по всякакъв начин, да защитавам онова, което тя искаше да ми отнеме ... което всички тия ... мръсни курви ... искаха да ми отнемат. Извинете, на това място винаги се увличам и не мога да владея езика си ...

Операцията беше кратка и почти съвсем безболезнена. Джина работеше доста прецизно, всъщност удивително прецизно за медицинска сестра – никога не успях да разбера откъде е научила всички тия похвати. Странно усещане, да слушаш как те режат, но да не чувстваш нищо, или почти нищо. Спомням си, че по едно време дори се успокоих и престанах да се съпротивявам. Също като всяка една от тях, по време на моите видео-сесии. По някакъв странен начин те май бяха успели да ме убедят, че това, което вършат, е *правилно*. Странно нещо е човешката психика, наистина.

Когато си отидоха, ми оставиха двете кървави топчици, може би за спомен. Бяха разхлабили въжетата, така че да мога да се освободя след известно време. Предпазливи кучки, умни. Още тогава ми се искаше да им кажа, че няма нужда, че нямам никакво желание да се бия или буйствам повече. Непонятно как силата изведнъж напуска тялото, заедно с двете малки топчици. Силата и желанието за борба, всъщност всичко.

О, да вечерта наистина напредва. Аз винаги забравям за времето, когато разказвам своята малка история. Сигурно защото се пренасям в едно друго, далеч по-красиво и щастливо време.

Никога не съм се опитвал да ги търся, да отмъщавам. Не се опитах и да търся помощта на закона, макар и да съм уверен, че сигурно бих я получил. Но за какво, всъщност? Отмъщението – така си мисля оттогава – няма да ми върне нищо. А от всичко най-малко изгубеното щастие. Или пък трепета при усещането за това, че създавам нещо уникално. Ах, да – не знам дали ще ми повярвате, но някои от моите тогавашни клипове все още се въртят из мрежата. Това все пак говори за нещо, за някакво качество, не мислите ли? Почти десет години по-късно. Това никак не е за подценяване в един толкова скоротечен бизнес като моя ... бивш.

Благодаря ви, благодаря ви още веднъж. Бог да ви благослови, приятелю. Дали няма да ви се намери някое евро в излишък? Животът не е особено милостив към мен тия дни, извинете натрапчивостта ми. О, благодаря, толкова сте щедър.

Бог да ви благослови, приятелю. Бог да ви благослови.

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Сродни души

Автор: Марк Харис

Седейки заедно с Педро Алмодовар в хотелския си апартамент в Ийст Сайд в ранния октомври, Пенелопе Круз взема едно лъскаво, огромно списание и разглежда с възхищение снимката на Ума Търман от корицата. „Добра е“, казва тя, обръщайки списанието към Алмодовар, търсейки с очи подкрепата му.

Той се накланя към нея, оценявайки с ентусиазъм позата и късата руса прическа на Търман. „Да, да“, казва той, прехвърляйки се от английски на испански докато мисълта му пробягва през различни целулоидни ленти. „Актрисите, когато наближат 40, започват да се подстригват късо. Това винаги ги прави да изглеждат по-млади. Спомняш ли си Шерън Стоун? Как отрязва косите си, когато беше на 40, 42? Добре ѝ стоеше!“

За момент той изглежда напълно зает с корицата, докато образът на Ума Търман навлиза в съзнанието му, за да бъде сравнен и индексиран заедно с хиляди други образи на актриси. „Вярно е“, казва той, смеейки се. „Аз наистина съм очарован от актрисите, от всичко, което те правят, включително и от гримьорната, която е светая светих на всяка актриса. Но особено очарован съм от актриси, които играят актриси.“

Кое е именно нещото, което Пенелопе Круз прави в „Пречупени прегръдки“, четвъртият ѝ съвместен проект с Алмодовар – и, както казва самата тя, най-трудният. Във филма, който закри тазгодишния Нюйоркски филмов фестивал и излиза по кината на 20 ноември, тя играе Лена, метреса на богат мъж, която има шанса да изпълни, макар и съвсем за кратко, отдавна забравената си мечта да бъде филмова звезда, когато се влюбва в един режисьор (Луис Омар). Лена, сърцераздирателна героиня, чиято собствена идентичност е толкова неоформена, че тя просто гори от желание да бъде някой друг (в началото на филма тя е костюмирана и стилизирана като Одри Хепбърн) е „може би най-тъжната героиня, която някога съм създавал“, казва Алмодовар. „Тя има минало, което не

обича ни най-малко, и когато разбира, че може да персонифицира някой друг, за нея това е като нов живот. Тя е трудна – един паднал ангел. И това е най-голямото предизвикателство, което съм предлагал на Пенелопе досега.“

Филмите на Алмодовар с Пенелопе Круз често са улучвали онази идеална точка, при която орнаменталните украшения на мелодрамата отпадат, за да разкрият по-дълбоки и по-сложни емоции и мотиви. Освен това те предлагат за актрисата някои от най-интересните възможности. В трилъра от 1997 „Жива плът“ тя доминира първите десет минути, играейки бедна проститутка в Мадрид от 1970-те, която ражда в градски автобус. Две години по-късно, когато той търсел актьори за „Всичко за майка ми“, който по-късно щеше да спечели Оскар за най-добър чуждестранен филм, Алмодовар отново се обръща към нея, този път за ролята на монахиня. Дори и когато започва афера с един трансвестит и се заразява от СПИН, тя все пак си остава най-сладкото и чисто присъствие във филма. „Изненада ме когато ми каза за каква роля става дума“, спомня си тя. „Но аз си мислех, Само Педро може да направи това реално, защото той не изпитва предразсъдъци против тези герои.“

За драмата „Волвер“ от 2006 Пенелопе Круз печели първата си номинация за Оскар, играейки ролята на решителна вдовица, която е амалгама от различни жени от детството на Алмодовар в Ла Манча, с лек привкус на София Лорен, за да бъде поставена тя в контекста на историята на киното, която е преплетена в цялото творчество на режисьора.

„Някой ме попита, Тя муза ли е за теб?“ казва Алмодовар, чието дългогодишно сътрудничество с различни актриси, започващо с Кармен Маура през 1980-те, е било всеизвестно плодотворно, но понякога и също толкова всеизвестно непостоянно. „Ами да. Тя е муза за мен в смисъла, в който една муза е някой, който те прави по-добър от това, което си. Мисля, че с нея съм по-добър режисьор, защото тя вярва, че аз съм по-добър, отколкото съм всъщност – и тази сляпа вяра ми дава много сила.“

„Не, не“, отговаря Круз, поклащайки глава, усмихвайки се. „Аз знам точно колко добър си ти.“

Химията, която Алмодовар, на 60 и Круз, на 35 години, споделят, би изглеждала почти любовна, ако той не беше един от най-известните открито хомосексуални режисьори в света, а тя не беше сгодена за актьора Хавиер Бардем. Това леко, нежно приятелство се развива през половината от живота на Пенелопе Круз – тя е на 17 когато среща режисьора за

първ път. Тогава той я отхвърля за ролята на 35-годишна жена във филма „Кика“, но ѝ обещава, че ще ѝ се обади след няколко години.

В първите три филма тя се носи по емоционалните вълни на всяка нова роля – „Във филмите на Педро аз винаги или умирам, или раждам бебета“, казва тя – и приятелството им се задълбочава. Когато миналата година спечели Оскар за второстепенна роля във „Вики Кристина Барцелона“ на Уди Алън, тя развълнувано поблагодари на Алмодовар. И макар че сама иска да се опита в ролята на режисьор – „Може би след 10 години“, казва тя; Алмодовар добавя „Мисля, че ще стане по-рано“ – тя твърди, че ще го направи единствено с неговата благословия. „Имаш я“, добавя той.

Ако „Пречупени прегръдки“ не е прекъснал връзката им, той със сигурност я е направил не по-лесна. „Това беше филмът, в който плаках най-много между отделните сцени“, казва Круз. „Енергията, начинът на изразяване на тази героиня са толкова по-различни от моите. Аз съм много повече като героинята, която играх във „Волвер“. Тя беше солидна, силна, като жените, с които израснах. Но за тази героиня Педро винаги искаше онова, което чувствах точно преди или след като дойдеха сълзите – това са моментите, в които я откривах.“

Алмодовар се наслаждавал дори на най-трудните снимачни дни. „Всички трудности, които актрисите изпитват в момента на изпълнението, действително ме интересуват“, казва той. „В тези моменти режисьорът е като съпруга, любовника, приятеля, майката, бащата, психиатъра. Но има и моменти, в които режисьорът трябва да бъде ужасно жесток, защото понякога актрисите трябва да се изправят пред собствените си демони. А понякога той трябва да бъде и палач. Палач – това ли е точната дума?“ Той поглежда към Круз за потвърждение, докато се усмихва. „Не знам защо казвам всичко това пред Пенелопе! Защото това не е нашия случай.“

„Вярно!“, казва тя. „Моите сълзи бяха заради фрустрациите на жената, която играех, не заради него.“

Ако почти всички творби на Алмодовар са, на едно подтекстово ниво, филми за киното, то „Пречупени прегръдки“ повдига летвата като взема филмовия бизнес за своя тема. Героинята на Круз предоставя сърцето и патоса, но енергията на разказа се съдържа в историята на един режисьор, борещ се срещу скръбта, депресията и физическото увреждане, за да довърши филм, който е останал недовършен в продължение на 15

години – една комедия, бореща се да се появи от трагедията. „Отначало още не го осъзнавах, но накрая разбрах, че това е любовното ми послание към киното“, казва Алмодовар.

За едно любовно послание, то е забележително тъжно. Всъщност, проблясъците, които получаваме от филма вътре във филма – една пъстро оцветена лудория, наречена „Момичета и куфари“ – който пробужда асоциации с международния пробив на режисьора от 1988, „Жени на ръба на нервната криза“, само служат като напомняне за това колко помеланхолични са станали филмите му с времето. „Това със сигурност е най-горчивият филм, който някога съм правил“, казва той. „И може би той ще разочарова хората, които очакват от мен един по-жив стил. Вярно е, струва ми се, че филмите ми са по-тъжни сега – и все пак едно от нещата, които този филм казва е, че животът не е съвършен, но киното може да го направи малко по-малко несъвършен.“

Когато *The New York Times Magazine* интервюира Алмодовар преди десет години, той отбеляза, че „да изглежда по-млад от реалната си възраст действително е нещо, което го занимава: понякога той се облича като тийнейджър“ и боядисва косата си кафява. Днес косата на Алмодовар е сива (макар и впечатляващо гъста), а облеклото му – съдържано. Да, той има няколко бръчки, но скуката, умората и примирението изглежда все още не са намерили място по лицето му.

Нито пък тъжните измерения на най-новите му творби са се отразили по някакъв начин на буйното му поведение. Той настоява, че има оптимизъм дори и в „Пречупени прегръдки“, и че докато е правил филма той толкова се наслаждавал на повторното докосване до „Жени на ръба“, че заснел някои екстра сцени за „Момичета и куфари“ („много мръсни и жестоки, като ранните филми, които правех през 1980-те“, казва той) за DVD-версията на филма. Той също провежда консултации за сценично-музикална версия на „Жени на ръба“, която трябва да бъде режисирана от Бартлет Шер (носител на награда Тони за 2008 г.)

Евентуално Алмодовар ще започне да работи върху нов сценарий; обикновено той пише 8 до 10 чернови и започва да търси актриси някъде около третата. Той снима по един филм на около две-три години и засега се придържа стриктно към обещанието, което неговият алтер его прави в „Пречупени прегръдки“: никакви продължения, нови версии или биографии.

Последната категория е доста изкусителна, особено когато Алмодовар започне да разказва за живота на транссексуалния син на Хемингуей, Грегъри (по-късно Глория). Борба с бикове! Промяна на пола! Помислете си само за костюмите! Но не е ли той заинтересуван поне малко? „Никакви биографии“, заявява той твърдо. „Никакви биографии, никакви продължения, никакви филми за герои, за антигерои и със сигурност не за супергерои. С всичко друго мога да се оправя.“

Източник

Марк Харис е американски журналист и автор на *Pictures at a Revolution: Five Movies and the Birth of the New Hollywood*.

Коментари (1)

- 16-11-2009|**mira d.**

Много силен текст, с подкупваща (подкупена?)искреност!

Фабриката за отговори

Автор: Дейниъл Рот

Ако Кристиан Муньоз-Донозо иска да изкара някакви пари от тази поръчка, той трябва да е много бърз. В топлото юлско утро той има списък от десет видеоклипа, които трябва да заснеме – за което ще получи около 200 долара. За да спечели каквато и да е сума, доближаваща се до обичайните му тарифи, той ще трябва да свърши всичко за два часа. Докато разполага трите си видео камери на скалистия бряг на изкуственото езеро в Хънтингтън, Масачузетс, той си припомня как са били нещата преди време. Веднъж той е прекарал две седмици в специално скривалище в родното си Чили, за да заснеме абсолютно уникални кадри за живота на един много рядък вид кондор. Но сега ония поръчки са почти също толкова застрашени, колкото и рядката птица. Сега той е принуден да жертва изтънчеността заради скоростта.

Днешната тема е техниката на кану-каяка. Муньоз-Донозо е ангажирал един местен инструктор, който е донесъл тук четири от лодките си. На всеки пет минути асистентът на Муньоз-Донозо изкрепява нова тема – „Основни техники на каяка“, „Информация за начина на гребане“ – и експертът, седнал в една от лодките си сред кафявата вода, демонстрира съответните движения. Муньоз-Донозо заснема повечето от кадрите си от първия път. Но днес обстоятелствата работят против него. Променящите се вятър и светлина го карат да мести стойките си. Инструкторът продължава да сменя каяци и оборудване. В края на краищата цялата работа трябва да бъде преустановена, тъй като трима брадати рибари шумно и бавно теглят лодките си в езерото, точно в кадъра. Муньоз-Донозо се е надявал да довърши снимките си до 11, но към 12:45 той прибира оборудването си обратно в минивана и се отправя към офиса си, на около 20 мили отгук.

Той се качва в студиото си, разположено над голям пазарен мол, разтоварва оборудването и продължава да работи с бясна скорост. Когато

отваря файловете си във Final Cut Pro, той започва да пъшка. „При нормални условия щях да махна звуците на вятъра и хлапето, което пищи отзад“, казва той. „Но в този случай няма да правим такива неща.“ Той посочва, че фокусът не е наред: водата е на фокус, докато инструкторът е леко замъглен. Но компанията, за която той работи, не се грижи за такива неща, така че защо да го прави той – особено когато отделният клип струва 20 долара? След няколко часа той е качил работата си на сървър на Диманд Медиа, работодателят му от този ден. Е, не е Скорсизи, но е бърза, евтина и достатъчно добра работа.

Хиляди други оператори и писатели из цялата страна работят според същите небрежни стандарти, бързайки да създадат ония 4000 видеоклипа и статии, които Диманд Медиа публикува всеки ден. Амбициите на компанията са толкова огромни, че изглеждат просто сюрреални: тя би искала да предскаже който и да било въпрос, който може да бъде зададен от когото и да било – и да намери отговор, който да се появи на върха на резултатите в търсенето чрез Гугъл. За да постигне това, фирмата използва армия от хора като Муньоз-Донозо, които трескаво произвеждат статии и филми. Те произвеждат небрежни учебни видеоклипове със заглавия като „Как се рисува старогръцки шлем?“ или „Техники за трениране на куче със свирка“. Те пишат ръководства по сигурен подбор на месото за обяд или некомерсиална администрация. Те изпомпват безкраен поток от списъци и учебни текстове, отнасящи се до най-езотерични теми.

Множество други компании – About.com, Mahalo, Answers.com – се опитват да превземат пазара за странни онлайн-съвети. Но никоя от тях не се е заемала с него по такъв агресивен, научен и решителен начин като Диманд. Отделните артикули не биват замислени от специално подготвени редактори, нито пък се изготвят в отговор на вече зададени въпроси. Вместо това те биват задавани от алгоритъм, който претърсва почти един терабайт данни, получени от Интернет-търсачки, изследвания на трафика и степенувания на ключови думи, с чиято помощ се определя какво точно потребителите искат да знаят и колко ще платят рекламодателите, за да се появят рекламите им редом с тези отговори.

Процесът е автоматичен, случаен и безкраен – една Стърлингова машина[1], хранвана от непрестанното желание на света да узнае как например се посадят костилки от авокадо или как да се направи парти за рожден ден по определена тема. Това е база данни на човешките

потребности – и ако досега все още не сте се сблъскали с някои от видеоклиповете или статиите на Диманд Медиа, то скоро ще го направите. До следващото лято, според основателя и главен мениджър на компанията, Ричард Розенблат, Диманд ще публикува по 1 милион единици месечно, което е еквивалентът на четири англоезични Википедии годишно. Диманд вече е един от главните доставчици на съдържание за ЮТюб, където неговите 170.000 видеоклипа съставят обем, който е вече повече от два пъти по-голям от онези на CBS, Associated Press, Al Jazeera English, Universal Music Group, CollegeHumor, и Soulja Boy, взети заедно. Диманд публикува материалите си също и в собствената си мрежа от 45 по-второстепенни сайтове, вариращи от eHow и Livestrong. com до слабо познатия сайт за кучешки фотографии TheDailyPuppy. com – които обаче успяват да генерират повече трафик от ESPN, NBC Universal, и онлайн-активите на Time Warner's (с изключение на AOL), отново взети заедно. За да прецените какво е влиянието, което Диманд Медиа вероятно ще има върху мрежата, представете си класна стая, в която едно и също хлапе вдига ръка и се обажда след всеки зададен въпрос, изкрещявайки отговора. То може и да не е умно или дори да говори неправилни неща, но при всички случаи то прави трудно да се чуе нещо от останалите.

Резултатът от всичко това е една фабрика, която непрекъснато произвежда съдържание, печелещо пари. „Аз ги наричам Хенри Форд на онлайн-видеото“, казва Джордан Хофнър, директор на отдела за сътрудничество по съдържанието към ЮТюб. Медийни компании като Atlanta Journal-Constitution, AOL и USA Today или наемат Диманд Медиа, или изследват техните нововъведения. Тази година от Диманд, която е в частни ръце, се очаква да донесе приходи от около 200 милиона долара; последният рунд на финансиране от страна на частни инвеститори доведе компанията до стойност от около един милиард долара.

В този индустриален модел на създаване на съдържание, Муньоз-Донозо работи на поточната линия – получавайки много малко пари за безкрайно производство на материали. Той признава, че резултатите не са особено удовлетворителни, но работата си е работа, а Диманд е стабилна фирма и плаща без закъснения. Освен това, казва той, „това е бъдещето“. Той е заснел повече от 40.000 видеоклипа за Диманд, филмирайки детски играчки, танцьорки на върлина и риболовци на муха. Но ако го попитате за любимите му клипове, той се чувства затруднен. „За повечето от тях изобщо не си спомням“, казва той.

Във време, претоварено от логореята, царяща из разните Flickr YouTube Wikipedia-Blogger Facebook Twitter, е трудно да се твърди, че светът се нуждае от още една масивна компания, произвеждаща съдържание. Но онова, което Диманд изглежда е разбрала е, че Интернет разбира само половината от най-простата икономическа формула: той се оправя добре с предлагането, но игнорира търсенето. Дайте на един милион маймуни един милион WordPress-акаунти – и сигурно все още няма да сте получили ръководство от седем точки за това как да се държат осите настрана от плувния ви басейн. Но именно това е нещото, което хората искат да знаят. Попитайте Байрън Рийз.

Рийз е висок тексасец, който работи като главен мениджър по иновациите в Диманд и е създател на произвеждащия идеи алгоритъм, който лежи в основата на всички процеси при Диманд. За да определи какви статии да поръча, неговата формула анализира три различни парчета информация. Първо, за да разбере кои са понятията, използвани от потребителите при търсене на информация, тя претърсва огромни масиви от информация, закупени от машините за търсене, различни провайдъри и фирми за Интернет-маркетинг (както и собствените лог-файлове на Диманд). След това алгоритъмът пресмята относителния дял на ключовите думи, за да изчисли колко ще платят рекламодателите, за да се появят по страниците, включващи тези думи. (Част от приходите на Диманд идват от Гугъл, който разрешава на клиентите си да наддават за фрази, чрез които биха искали да рекламират). Трето, формулата проверява колко уебстраници вече включват тези думи. Няма смисъл да се поръчва статия, която ще бъде погребана някъде на петата страница от резултатите на Гугъл. Накрая, като пиян пророк, алгоритъмът започва да изплюва фраза след фраза: „маслен кекс“, „болки в пиццалите“, „тока за колан Харли-Дейвидсън“.

Но това е само началото. Въоръжени с тези ключови думи, един друг алгоритъм, наречен Машина на Познанието, се потапя отново в данните, за да разбере какво точно хората искат да знаят за конкретната ключова дума. Ако оригиналният алгоритъм предсказва „Шевролет-Корвета 2009 г.“ като заглавие, обещаващо печалба, то Машината на Познанието ще се върне обратно с „цена на Корвета от 2009 г.“; за „болки в пиццалите“ той може да върне „лечение на коне с болки в пиццалите“. Вторият алгоритъм също проверява колко добре са се представили като приходи от реклама, минали заглавия, отнасящи се до подобни ключови думи. Ди-

манд е научил, например, че думи като „най-добър“ или „как да“ водят до висок трафик, докато „история на“ е отрова за трафика. В края на процеса компанията разполага с тема и очаквана сума долари – понятието е „доживотна стойност“ (lifetime value – LTV) – която Диманд се надява да генерира от всяко от тези съдържания.

Фокусът върху LTV кара Диманд да се държи настрана от всякакви новини или изследователска работа, тъй като нито едно от тия неща не запазва стойността си за дълго време. Фирмата обаче произвежда онзи вид вечнозелени истории, които се срещат във фейлетонните страници на някои вестници. The Atlanta Journal-Constitution например поръча наскоро на Диманд да създаде за тях някои статии за туризъм, които се появиха както онлайн, така и в печат.

Безкрайните лъкатушения на алгоритъма – колекция от какофонични фрази и езотерични теми – изглеждат случайни и хаотични. Но Рийз знае, че тук работи логиката. Когато бъде запитан за най-ценната тема в арсенала на Диманд, той отговаря моментално: „Къде мога да подаря кола в Далас?“ Първо, винаги има определен брой хора, които я търсят. Второ, стойността на ключовата фраза „дарение на кола“ е двуцифрена, между 15 и 20 долара на щракване с мишката. Хората са склонни – 17 процента от тях – да щракват върху някаква реклама, ако тя съдържа думата „кола“. И няма почти никаква конкуренция. И статията ще запази стойността си за дълго време. Но защо точно Далас? Той няма представа: „Далас просто е място, за което знаем, че там има хора, които търсят начин да подарят кола.“

Това не означава, че в процесите на Диманд няма никакво място за живи хора. Те просто не са особено ценни. И все пак ги има. Първо, един екип от „редактори на заглавия“ превръща фразите на алгоритъма, които често звучат странно или дори безсмислено, в нещо, което хората могат да разберат. Например, от „Как да се направи църковна запазена пейка закуска място“ те правят „Как да се направи място за закуски от запазените църковни пейки“. Одобрените заглавия се поставят в една част от Уебсайта на Диманд, защитена с парола и запазена за свободните сътрудници, които могат да прегледат по всяко време какви теми са на разположение. Това е еквивалентът на трудова пиаца за хора, търсещи работа на надница. Авторите обикновено могат да вземат до 10 статии наведнъж; видеооператорите могат да вземат до 40.

Почти всеки автор на свободна професия се стреми да запълни заданието си със заглавия, които може да напише възможно най-бързо и с възможно най-малко усилие – защото заплащането за отделните истории е толкова нищожно, че единствено скоростната, подчинена на обема работа, може да донесе нещо. Средният автор получава около 15 долара на статия от няколкостотин думи, а средният оператор – около 20 долара на видеоклип, като сумите се изплащат ежеседмично чрез PayPal. Диманд предлага и споделяне на приходите при някои статии, макар че може да изминат месеци, преди една такава статия да генерира дори 15 долара приход. Други хора на свободни професии редактират (2.50 на статия), проверяват факти (1 долар на статия), одобряват качеството на филмовия материал (25 до 50 цента на клип), транскрибират (1 до 2 долара на клип) или предлагат експертни познания, които могат да бъдат цитирани или филмирани (безплатно). Редакторите на заглавия получават по 8 цента на заглавие. Скоро ще се появят и фотографии и редактори на фотографии. Досега фирмата е изплатила около 17 милиона долара на сътрудниците си; ако тя достигне целта на Розенблат да създава 1 милион единици съдържание на месец, заплащанията лесно биха могли да стигнат 200 милиона годишно, по-малко от една трета от онова, което Ню Йорк Таймс изплаща на сътрудниците си, за да произведе около 5.000 статии месечно.

Преди Рийз да се появи със своята формула, Диманд Медиа е оперирала по традиционния начин: сътрудниците предлагали статии или видеоклипове, които биха искали да създадат. Едва след това редакторите, запознати с начините на оптимизиране на машините за търсене, одобрявали или отхвърляли всяко предложение, същевременно предлагайки и собствени идеи. Процесът работел добре. Но след като веднъж бил автоматизиран, всяка единица съдържание започнала да генерира 4,9 пъти повече приходи от идеите, предложени от хора. Така че Розенблат се освободил от редакторите. Внезапно, печалбата от всяка единица нараснала 20 до 25 пъти. Оказва се, че човешката интуиция и инстинкт са по-малко ефективни при предсказването на желанията на читатели и зрителите – и по-лоши за компанията – от една формула.

Освен това хората не могат да създават идеи със скоростта на алгоритъма. В един от последните дни Диманд имаше почти 62.000 готови за отдаване на сътрудниците поръчки; да се създадат толкова много идеи е нещо, за което не е достатъчна една зала за конференции, натъп-

кана с редактори. А за Диманд мащабът е от решаващо значение. Един външен маркетингов специалист преценява, че Диманд получава от 15 до 60 цента на щракване върху реклама. Необходими са значи милиони щраквания, за да се изгради от тях някакъв реален бизнес.

Обемите са от решаващо значение и за главния партньор на Диманд – Гугъл. Фирмата открай време се опитва да спечели някакви пари от онези 19 милиарда видеоклипове, качени на ЮТюб, но само около 10 процента от тях са придружени от реклами. Рекламодателите не искат продуктите им да бъдат асоциирани с видеоклипове, които съдържат краден материал или нецензурни думи, но ЮТюб не разполага с толкова персонал, че да може да пресява всеки от клиповете по сайта. Но миналата година редакторите на ЮТюбе забелязали, че Диманд качва всеки ден стотици видеоклипове, предварително пресети от собствениците им редактори, при това направени така, че специално да се харесват на рекламодателите, пък и достатъчно евтини, за да могат да печелят нещо от модела на Гугъл за споделяне на печалбите. Мениджърите на ЮТюб се обърнали към Диманд с молба фирмата да се включи в програмата за споделяне на приходите и ги окуражили да създават възможно най-много клипове.

Оттогава насам двете компании са се сближили още повече. Когато отделът за продажби на ЮТюб се оплакал, че има прекалено малко клипове на испански език, само след няколко седмици Диманд започнал да произвежда такива клипове. „Те са все по-важни за нас“, казва Хофнър от ЮТюб. „Те предоставят големи количества съдържание на този сайт.“

И те го правят като превръщат една досега запазена за хора дейност и я превръщат в чисто математическа и рационална. Това, казва Рийз, е обещанието на неговия алгоритъм: „Вземате нещо, на което се е гледало като на творчески процес – и го превръщате в производствен процес.“

Източник

Дейниъл Рот е старши редактор за американското списание Wired.

Коментари (2)

- 15-11-2009|**Гост**

Само едно техническо уточнение – Википедия е на западнобългарски диалект, доколкото тук някои хора смятат, че германците и македонците са по-малки братчета на българите, иначе книжовната форма си е Уики...

- 16-11-2009|**GeA** – машината на отговорите

Статистиките на човешките култури затлачват глобалния океан от разговори из мрежата. За това, обаче, не е „виновна“ машината, а нейните създатели като броячка на желанията, мечтите, отношенията и отклоненията на човеците.

Човекът става среднестатистическо нещо.

Обаче, въпреки всичко, машината явно ще продължи да произвежда желания и предмети – а вероятно ще ги изпраща по предназначение.

Точно сега искам една минифранзела със сусам, намазана с лютеница. Ако питам „Машината“ – какво ли ще ми изпрати? Виртуална среднощна закуска т.е. – нищо повече от онова, което ще получа, ако отида да спя и да сънувам. Но в този сън, дали ще има промяна към по-добро за хората около мен? В туй е въпросът.

Декември 2009

Проблемът с Набоков

Автор: Мартин Еймис

Езикът води двойствен живот – а същото се отнася и до романиста. Вие разговаряте със семейство и приятели, поддържате кореспонденцията си, разглеждате менюта и списъци за покупки, наблюдавате улични знаци (ГЛЕДАЙТЕ НАЛЯВО), и т. н. А след това влизате в кабинета си, където езикът съществува в една съвсем различна форма – като материал на едно пъстроцветно умение. Повечето писатели, струва ми се, биха се съгласили с **Владимир Набоков** (1899–1977), когато той си припомня през 1974:

„... гледах на Париж, с неговите пепеляви дни и въгленови нощи, просто като на случайна околна среда за най-автентичните и истински радости в живота ми: обагрената фраза в ума ми под ръмежа на ситния дъжд, и бялата страница под писалищната лампа, очакваща ме в скромния ми дом.“

Е да, творческата радост е автентична; и все пак тя не е истинна (заедно с кажи-речи целия набор от фиктивни жени на Набоков, творческата радост в края на краищата е садистично променлива). Писането си остава една много интересна работа, но съдбата, или „тлъстата орис“, както я нарича Хъмбърт Хъмбърт, му е уредила едно много интересно възмездие. Писателите водят двойствен живот. И те умират на два пъти, това също. Това е малката мръсна тайна на модерната литература. Писателите умират на два пъти: веднъж, когато умира тялото и още веднъж, когато умира талантът.

Набоков съчинява *Оригиналът на Лаура* – или онова, което ние имаме от него – борейки се срещу часовника на ориста (поредица от отворителни падания, след това болнични инфекции, бронхиален колапс). Това не е „роман във фрагменти“, както твърди корицата; той незабавно бива разпознат като един малко по-дълъг разказ, борещ се да стане новела. В това разкошно издание всяка лява страница е празна, а всяка

дясна страница възпроизвежда ръкописа на Набоков (с неговия стегнат почерк и чуплив правопис – „велосипет“, „стумах“, „иззинада“), плюс текстът в печатен шрифт (гъмжащ от квадратни скоби). Приятно е, осмелявам се да кажа, да се видят ония световноизвестни фишове отблизо; но всъщност в *Лаура* има само много малко неща, които отекват в ума. „Утринни тътнежи и трясъци бяха започнали да разтърсват студения мъглив град“: тук ние долавяме ехото на набоковата музика. А в следващия пасаж проблясва забавното и безстрашно набоково презрение към нашата „жалка физичност“:

„Ненавиждам корема си, това туловище, пълно с вътрешности, което трябва да нося наоколо, и всичко свързано с него – неправилната храна, киселините, оловната тежест на запека, или пък стомашното разстройство с първата порция гореща мърсотия, изливаща се от мен в някоя публична тоалетна ...“

Иначе и като цяло *Лаура* е някъде между ларва и какавида (за да използвам една метафора от света на люспестокрилите), и много далеч от завършено имаго.

Освен добре дошлият наплив от интерес към творбата, единственото, което тази останка ще предизвика, страхувам се, е лекото влошаване на нещо, което и без това вече е адски проблем. То е вътрешно, за мен, защото аз не се покланям пред никого в любовта си към този велик и величествено вдъхновяващ гений. И все пак Набоков, в своя упадък, налага дори и на най-ревностния читател една ужасна мътилка от благочестивост, буквализъм, вулгарност и еснафщина. Почти нищо в *Лаура* не достига нивото на тема (тоест като структурен или поне като повтарящ се мотив). Но ние все пак забелязваме появата на някой си Хъмбърт Х. Хъмбърт (смордлив англичанин, чиито лиги текат над едно пред-тийнейджърско легло), забелязваме и 24-годишната жена-вамп с гърди на 12-годишна („бледи криви зърна и стегната форма“), както и трескавата мечта за юношеска любов („нейното малко дупенце, толкова гладко, толкова обляно от лунна светлина“). С други думи, *Лаура* се присъединява към *Вълшебникът* (1939), *Лолита* (1955), *Ада* (1970), *Прозрачни неща* (1972) и *Погледнете арлекините!* (1974), като по невъзможен за игнориране начин се концентрира върху сексуалното обсебване на много млади момичета.

Шест произведения: шест произведения, две или три от които са завладяващи шедьоври. Ще се съгласите, надявам се, че този пъклен проблем е поне набоковски в своята сложност и щекотливост. Защото никое

човешко същество в историята на света не е направило повече за виталното представяне на жестокостта, насилието и мрачната низост на това специфично престъпление. Проблемът, който се оказва естетически, а не съвсем морален, е свързан с интимната злостност на възрастта.

* * *

Думата, от която се нуждаем, не е буквоедската „педофилия“, която във всеки случай се превежда измамно като „привързаност към децата“. Думата, от която се нуждаем, е „нимфолепсия“, която означава не съвсем онова, което мислите, че означава. Тя означава „полуда, причинена от желание за недостижимото“ и с право бива характеризирана от моя *Concise Oxford Dictionary* като *литературна*. Като такава, нимфолепсията е една легитимна, всъщност почти неизбежна тема за този много специфичен талант. „Стилът на Набоков наистина е много амурыозен“, отбелязва интелигентно Джон Ъпдайк: „Той копнее да сграбчи една диафонична прецизност в косматите си ръце“. При късния Набоков обаче нимфолепсията се разпада до собствената си етимология – от гръцкото *nympholeptos* (уловен от нимфи), по образа на епилепсията (от гръцкото *epilepsia*, от *epilambanein* – да сграбча, да нападна).

Замислен през 1930-те в Берлин (с пръскащия слюнки глас на Хитлер, изливащ се от високоговорителите на покрива) и написан в Париж (пост-*Kristallnacht*, в началото на неистовото бягство на Набоков от Европа), *Вълшебникът* е един порочен триумф, брилянтно и почти осмозно преведен от руски от Дмитрий Набоков през 1987, десет години след смъртта на баща му. Като повествование той е логистично идентичен на първата половина от *Лолита*: изнасилвачът ще се ожени за – и може би убие – майката, а след това ще уговори детето. За разлика от доблестната Шарлот Хейз („тя, с благородните зърна и масивни бедра“), безименната вдовица във *Вълшебникът* вече е многообещаващо хилава, голямото ѝ тяло е изтръгнато от симетрия чрез болнични престои и ножове на хирурзи. И това е причината, поради която нейният ухажор с нежелание отхвърля идеята за отрова: „Освен това, те с неизбежност ще я отворят, просто по навик“.

Сватбата се провежда, същото става и с брачната нощ: „...и беше пределно ясно, че той (малкият Гъливер) ще бъде физически неспособен да се заеме с онези многобройни пещери“ и „отвратително-привлекателното устройство на нейния масивен пелвис“. Но „по средата на неговата

прощална реч за собствената му мигрена“ нещата получават един неочакван обрат,

„така че, след факта, именно с удивление той откри тялото на чудотворно изчезналата гигантка и се взираше в ластичния колан от моаре, който почти изцяло прикриваше белега й.“

Скоро майката е наистина мъртва и вълшебникът е сам с 12-годишната. „Самотният вълк се готвеше да си сложи нощната шапчица на бабата.“

В *Лолита*, Хъмбърт има „уморителни полови сношения“ със своята нимфичка поне по два пъти на ден в продължение на две години. Във *Вълшебникът* има едно-единствено забавление – не-проникващо, воайористко, мастурбаторно. В хотелската стая, в която момичето спи, голо, „той започна да прокарва вълшебната си пръчка над тялото й“, измервайки я с „един омагьосан метър“. Тя се пробужда, хвърля поглед върху „възбудената му голота“ и започва да крещи. С обсебеност, сега вече сведена до охладняващо петно върху шлифера, който той намята, нашият вълшебник побягва навън на улицата, търсейки начин да се освободи, с всички възможни средства, от един свят „вече погледнат“ и „повече ненужен“. Един трамвай се появява в зрителното поле – и под

„тази нарастваща, ухилена, мега-оглушителна маса, това моментално кино на разчленяването – тоест, повлечи ме надолу, разкъсай моята ранимост – аз пътувам разплескан, върху примляснатото си лице ... не ме разкъсвай на парчета – ти ме разпарцаляваш, достатъчно ми беше ... Зигзаговидна гимнастика на светкавица, спектрограма на милисекундите на една мълния – и филмът на живота беше се пръснал.“

* * *

В морално отношение *Вълшебникът* е сярно-директен. *Лолита*, напротив, е деликатно-усилваща се; но в осъждането на скверността на Хъмбърт тя всъщност е по-строга. За да се установи това е необходимо да се приведат само два ключови момента. Първо, съдбата на неговата трагическа героиня. От никой неподготвен читател не може да се очаква да забележи, че *Лолита* е постигната от един ужасен край още на втората страница на романа, носещ името й: „Госпожа Ричард Ф. Шилер почина в родилното легло“, казва „издателят“ в неговия предговор, „при раждането на мъртво момиченце ... в Грей Стар, селище в най-отдалечения Северозапад“. Романът е почти привършил, когато госпожа Ричард Ф. Шилер (тоест Ло) се появява за миг. По този начин ние забелязваме, с едно вметнато ахване, калибърът на облога, който Набоков прави с вели-

чието. „Любопитно, човек не може да чете някоя книга“, отбелязва той веднъж (от лекторския подиум), „той може само да я препрочита.“ Набоков е *знаел*, че *Лолита* ще бъде препрочитана и пре-препрочитана. Той е *знаел*, че по някое време ние ще абсорбираме съдбата на Лолита – нейното откраднато детство, откраднатата ѝ женственост. Грей Стар, пише той, е „главният град на книгата“. Променливият полутон – сива звезда, блед огън, апатичен дим: това е набоковият същностен проблем.

Вторият фундаментален момент е описанието на един повтарящ се сън, който преследва Хъмбърт след като Лолита е избягала (тя изчезва заедно с цинично-сладкия Килти). Същевременно това е доказателство за факта, че стилът, че самата проза, може да контролира морала. Кой би искал да извърши нещо, което би му донесло подобни сънища?

„... тя наистина ме преследваше в съня, но се появяваше там в странни и нелепи превъплъщения, като Валерия или Шарлот [бившите му съпруги], или като комбинация от двете. Този сложен дух идваше при мен, отхвърляйки пласт след пласт, в атмосфера на голяма меланхолия и отчуждение, облегнат в тъпа подкана на някоя тясна полица или твърдо канапе, с плът разкриваща се като гумен мундщук от плондера на футболна топка. Оказвах се, със зъбна протеза или счупена, или безнадеждно изгубена, в ужасни *chambresgarnies*, където бях развличан от досадни забави по вивисекция, които обикновено завършваха с плачещата Шарлот или Валерия в кървящите ми ръце, нежно целувана от братските ми устни в някакво съновно смущение, съставено от предлагани на аукцион виенски вехтории, съжаление, импотентност и кафявите перуки на трагични стари жени, които току-що са били обгазени.“

Тази последна фраза, с ясната ѝ алюзия, ни напомня за болезнената и нежна свенливост, с която Набоков пише за най-голямото престъпление на века. Баща му, изтъкнатият либерален държавник (когото Троцки е ненавиждал), е застрелян от един фашистки главорез в Берлин; хомосексуалният брат на Набоков, Сергей, е убит в нацистки концентрационен лагер („Каква радост, че ти си добре, жива и в добро състояние на духа“, пише Набоков до сестра си Елена, от САЩ в СССР, през ноември 1945. „Бедният, бедният Серьожа ...!“). Съпругата на Набоков, Вера, е еврейка, а следователно такъв е и синът им¹ (роден през 1934); съществува голяма вероятност, че ако Набокови не бяха успели да избягат от Фран-

1 Според еврейското право семейната линия се продължава по майчина страна. Бел. пр.

ция (през май 1940, когато Вермахтът е на 70 мили от Париж), те биха станали част от онова множество на хилядите нежелани, предоставени от Виши на Райха.

В своята проза, доколкото знам, Набоков е писал малко по-дълго за Холокоста само веднъж – в несравнимия *Пнин* (1957). Другите споменавания, като в *Лолита*, са бегли. Вземете например тази демонстрация на гениалност в едно изречение от безумно вдъхновения кратък разказ от шест страници *Знаци и символи* (това е описание на една еврейска матриархална жена):

„Лея Роза, нервна, костелива, стара дама с диви очи, която беше живяла в един треперещ свят от лоши новини, банкрути, железопътни катастрофи и ракови тумори – докато германците я убиха, заедно с всички останали хора, за които тя се беше тревожила някога.“

Пнин отива по-далеч. По време на едно *émigré* домашно парти в провинциална Америка, някоя си мадам Шполянски споменава братовчедка си, Мира, и пита Тимофей Пнин дали е чувал за нейния „ужасен край“. „Да, чувал съм“, отговаря Пнин. Благородният Тимофей седи сам в здрача. И тогава Набоков ни предава това:

„Онова, което бърбивата госпожа Шполянски спомена, беше пробудило образа на Мира с необичайна сила. Това беше смущаващо. Само в откъснатостта на една нелечима болка, в трезвостта на близката смърт, човек би могъл да го овладее за момент. За да съществува рационално Пнин беше се научил ... никога да не си припомня Мира Белочкин – не защото ... споменът за една младежка любовна афера, банална и кратка, заплашваше спокойствието на духа му ... а защото, ако човек би бил съвсем честен със себе си, от никаква съвест, а следователно и от никакво съзнание, не би могло да се очаква да издържат и продължат да съществуват в един свят, в който неща като смъртта на Мира са възможни. Човек трябваше да забрави – защото беше невъзможно да се живее с мисълта, че тази грациозна, деликатна, нежна млада жена с онези очи, онази усмивка, с онези завеси и снегове зад гърба ѝ, е била набутана в товарен вагон и убита чрез инжекция от фенол в сърцето, в кроткото сърце, което той е слушал да бие под устните си, в сумрака на миналото.“

Колко съзвучно отеква този пасаж с изключително важното наблюдение на Примо Леви, че ние не можем, ние *не трябва*, да „разбираме какво се е случило“. Защото да „разбереш“ би означавало да „побереш“.

„Онова, което се случи“ е „нечовешко“ или „античовешко“ и си остава неразбираемо за човешките същества.

Обвързвайки престъплението на Хъмбърт Хъмбърт с Холокоста, както и с онези, „които вятърът на смъртта бе разпилял“ (Паул Целан), Набоков достига до самите граници на моралната вселена. Подобно на *Вълшебникът*, *Лолита* е въздухонепроницаема, непокътната и цяла. Полудата на недостижимото желание бива посрещната и представена с изумителен кураж и умение. И нещата биха могли да си останат така. Но тогава започва да се появява изчезването на артистичния самоконтрол – шумно обявено, през 1970, от появата на *Ада*. Когато един писател започне да излиза от коловоза, човек очаква спирачни следи и натрошено стъкло; при Набоков, разбира се, експлозията има измеренията на атомна катастрофа.

* * *

Чел съм поне половин дузина от романите на Набоков поне половин дузина пъти. А поне половин дузина пъти съм се опитвал – и бързо отказвал – да чета *Ада* („Или пламъкът: Една семейна хроника“). Първият ми опит беше преди около три десетилетия. Оставих книгата настрана след първата глава, с някакво любопитно усещане, един вид отрицателен бодеж. Долу-горе на всеки пет години (така се оформи шаблонът) аз я подхващах отново; след известно време вече започнах да формулирам трудността: „Но това нещо е мъртво“, казвах си. Любопитното усещане, негативният бодеж, вече ми е печално познато, разбира се: това е реакцията на читателя към онова, което изглежда се случва на всички писатели, когато те прехвърлят библейската възраст. Лъчезарността, творещата живот сила, започва да завяхва. Миналото лято заминах с *Ада* и се заключих с нея. И се оказа, че съм имал право. При 600 страници, два или три пъти по-тежък от обичайната категория на Набоков, романът е онова, което детективите от отдела за убийства наричат „пръскач“. Той е подгизнал труп, раздут до състоянието, непосредствено предшестващо пръскането.

Когато се появява *Бдението над Финеган*, през 1939, той бива посрещнат с предпазливо уважение – или с „изпълнени с ужас похвали“, по думите на Хорхе Луис Борхес. *Ада* получава множество изпълнени с ужас похвали; всъщност, приликите между двата *magnum opus* са много дълбоки. Набоков определя *Улиското* свой роман на века, но *Бдението над Финеган* той описва при различни обстоятелства като „безформен и скучен“, „книга като студен пудинг“, „трагичен провал“ и „ужасна скука“. И двата

романа се опитват да направят добродетел от неограниченото задоволяване на собствените желания; те се обръщат, така да се каже, и се увиват в самите себе си. За литературния талант има няколко начина за умиране. При Джойс и Набоков ние наблюдаваме една решителна загуба на обич към читателя – загуба на вежливост, на учтивост. Удоволствията на писането, казва Набоков, „съответстват точно на удоволствията на четенето“; в известен смисъл двете дейности са неделими. В *Ада* тази връзка се разхлабва и разнищава.

У Набоков има една слабост към „патрицианство“, както го нарича Сол Белоу (Набоков бидейки класическият *émigré*, а Белоу – класическият имигрант). В чисто „руските“ романи на Набоков (имам пред вид романите, написани на руски и непреведени от самия него), героите-мъже – особено те – притежават някакви себеувеличаващи качества: те са по-големи и по-шумни от самия живот. Те не ходят – те „маршируват“ или „крачат“; те не ядат или пият – те „дъвчат“ и „гълтат“; те не се смеят – те „реват“. Те са много далеч от потайните, колебливи неврастеници от основната англоезична белетристика: те са мускулести (и надарени) крадци на сърца, които печелят всички битки и всички момичета. За тях гордостта не е смъртен грях, а основополагаща добродетел. Разбира се, ние не можем да минем без тази черта на Набоков; тя ни дава, на други места, неговата величествена и комична *hauteur*. В *Лолита*, превъзходството е представено като смешно; на други места то е черта, която не е защитена от ирония.

В *Ада* набобизмът¹ се комбинира по катастрофален начин с една нимфолепсия, която бива задоволявана щедро, монотонно и без търкания. Самата Ада е на 12 в началото; Ван Вийн, нейният братовчед (и полубрат) е на 14. Когато Ада започва да расте и достига юношество, нейната малка сестра Лусет също е под ръка, за да съживи „уморителните им срещи“. На всичко отгоре в книгата върви нещо като фантазия, засягаща някаква международна верига от бордеи, в които момичета на около 11 години могат да бъдат „опипвани и омърсявани“. 60-годишният баща на Ван пък (случайно, но типично) има любовница, която едва е излязла от едноцифрената възраст: тя е на 10. Тази безконечна книга е написана в един стъстен, ерудиран, алитеративен, изпъстрен с игри на думи, запущащ порите стил; всеки герой, без изключение, звучи като Хенри Джеймс.

1 От „набоб“: индийски губернатор; много богат човек. Бел. пр.

Заедно с *Бдението на Финеган*, Ада може би „проработва“ и „достига нещо“ – многоезичното разшифриране, при достатъчно много време и нищо друго за правене, евентуално би могло да размотае своите работни системи и симетрии, своите самотни и безутешни лабиринти, както и лепкавите *синосталгии*. Онова, което очевидно липсва и в двата романа, е какъвто и да било намек за разказвателна тяга: те се подхлъзват и пързаят; те просто не могат да се удържат на пътя. А освен това при Ада има и нещо напълно несвойствено – някакво усещане за чудовищно право, един вид разюздан, вятърничав сеньоризъм. От морална гледна точка това е светът, за който жадува извратеният Хъмбърт: един свят, в който „нищо няма значение“ и „всичко е позволено“.

* * *

Това ни оставя при *Прозрачни неща* (към които ще се върнем с известно неудобство) и *Погледнете арлекините!* – както и повече или по-малко пренебрежимото издание, което разглеждаме тук. „ПА!“, както го нарича авторът, по същия начин, по който нарича *Оригиналът на Лаура* „ОНАЛ“, е лебедовата песен на Набоков. Той съдържа някои великолепни тътени, както и отблясъци от неземни цветове, но той е с увреден слух и сълзящи очи. Темата за малкото момиче пък по това време вече едва ли е нещо повече от лого, фирмен знак – част от набоковото обзавеждане, подобно на огледалата, двойните легла, шахът и пеперудите. Има посещение до хотел, наречен Лолита Лодж, както и кратко представяне на някой си Дъмбърт Дъмбърт. По-централно, разказвачът, Вадим Вадимович, внезапно се оказва в ролята на единствено отговорен за рядко срещаната си дъщеря, Бел, която, по неизбежност, е на 12 години.

Добре, но накъде ни води тази нишка?

„Бях все още трескаво щастлив, все още не виждащ нищо лошо или опасно, или абсурдно, може би направо кретенско, в отношенията между дъщеря ми и мен. С изключение на няколко незначителни опущения – няколко горещи капки от преливаща нежност, ахване, маскирано от покашляне, такива неща – моето отношение към нея си остана по същество невинно.“

Е добре, смустващият отговор е, че тази нишка не води доникъде. Единственият отзвук, тематичен или друг, е че Вадим в края на краищата се оженва за една от съученичките на Бел, която е с 43 години по-млада от него. И това е всичко.

Между истеричната *Ада* и изкуфелият *Погледнете арлекините!* идва мистериозната, мрачна и красиво-меланхолична новела *Прозрачни неща*: опрощението на Набоков. Нашият герой, Хю Пърсън, среден американски издател, е гальовен неудачник и сексуален лузър, подобно на Тимофей Пнин (Пнин редовно вечеря в един опърпан малък ресторант на име „Яйцето и ние“, който той посещава от „чиста симпатия към провала“). Четири посещения до Швейцария предоставят крайтъгълните камъни на този малък експертен текст, в който Хю боязливо ухажда своята вбесяваща любима, Арманда, докато същевременно надзирава един застаряващ, пълен, декадентен и заплашително високомерен новелист на име „Г-н Р“.

За господин Р се говори, че е развратил доведената си дъщеря (приятелка на Арманда) когато е била дете или във всеки случай много млада. Нимфолептичната тема значи се носи над историята и бива подсилена в една изключителна сцена чрез разкриването на латентните копнежи на Хю. Жалък пелтек с предателско либидо (липсващи ерекции и преждевременни еякулации маркират неговата „посредствена потентност“), Хю посещава вилата на Арманда и, докато чака, майка ѝ го забавлява със семейни снимки. Той вижда снимка на голата Арманда, на 10 години:

„Посетителят направи куп от албуми, за да прикрие пламъка на интереса си ... и се върна на няколко пъти към снимкаите на малката Арманда в нейната вана, притискаща към блестящото си коремче някаква подобна на хобот гумена играчка или пък изправена, с трапчинки по дупенцето, очакваща да бъде сапунисана. Още едно разкриване на предпубертетна мекота (чиято средна линия едва се различаваше от помалко вертикалния стрък трева до нея) се предлагаше от друга нейна снимка, на която тя седеше както я е майка родила на тревата, решейки косата си, разперила широко, във фалшива перспектива, прелестните крака на една гигантка.

Той чу казанчето на тоалетната на горния етаж и с виновна тръпка затвори дебелия албум. Сърцето му присвито в печален пристъп, ударите му някак затихнали ...“

На пръв поглед този абзац изглежда шокиращо аномален. Но тогава ние осъзнаваме, че несъзнателните мисли на Хю, неговите сънища и безсънища („нощта винаги е великан“), са заситени с нечленоразделни заплахи:

„Той не можеше да повярва, че благоприличните хора могат да имат онзи вид безсрамни и абсурдни кошмари, които натрошаваха нощта му и продължаваха да бучат в ушите му през деня. Нито случайните разкази за лоши сънища на приятели, нито пък специално изследваните случаи в книгите за съня на Фройд, с техните весели разяснения, му представяха нещо подобно на сложната гадост на собствените му почти еженощни преживявания.“

Хю се жени за Арманда и тогава, години по-късно, я удушава *в съня си*. Така че може би Набоков определя педофилския нагон като подтик към насилие и самозаличаване. Подсъзнателните напъни на Хю Пърсън го довеждат до ужасно възмездие, под формата на патос и изолация (затвор, лудница), и изискват най-крайно пречистване: той изгаря в един от най-разрушителните пожари в цялата литература. Опожареният хотел изглежда така:

„Сега пламъците се изкачваха по стъпалата, на двойки, на тройки, в червенокожа редица, ръка за ръка, език след език, разговаряйки и тананикайки щастливо. Не обаче жегата на техния проблясък, а острият черен пушек принуди Пърсън да се оттегли обратно в стаята си; извинете, каза едно учтиво пламъче, задържайки отворена вратата, която той напразно се опитваше да затвори. Прозорецът се затръшна с такава сила, че крилата му се натрошиха в порой от рубини ... Накрая задушаването го накара да се опита да се измъкне, катерейки се навън и надолу, но от тази страна на бушуващата сграда нямаше ръбове или балкони. Докато се протягаше към прозореца, един дълъг пламък с бледолилав връх затанцува, за да го възпре с галантен жест на облечена в ръкавица ръка. Ронещите се парчета мазилка и дърво позволиха да го достигнат човешки викове, и една от последните му погрешни идеи беше, че това са виковете на хора, опитващи се да му помогнат, а не крясъците на хора в същата ситуация.“

* * *

Оставени сами на себе си, *Вълшебникът*, *Лолита* и *Прозрачни неща* сигурно биха оформили еднаблестяща и крайно изнервяща трилогия. Но те не биват оставени сами на себе си; просто чрез тежестта на броя си, чрез просто повторение, романите за нимфолепсията започват да се заразяват едни други – те се замърсяват взаимно. Ние с благодарност вземаме от тях всичко, каквото можем; и все пак ... Къде другаде в канона можем да открием една толкова непокорна фиксираност? В ужасния

сърбеж на Лорънс, може би, или в мрачните сексуални преобразувания на Пруст? Не: човек трябва да се осмели да достигне самите граници на литературата – Луис Карол, Уилям Бъроуз, Маркиз дьо Сад – за да намери едно подобно подчертаване: едно наблягане върху дейности, които ние с право и завинаги считаме за непростими.

В белетристиката, разбира се, никой не бива наранен; недостатъкът, както казах, е не морален, а естетически. И аз не се опитвам да правя някаква инсинуация като посочвам, че набоковата мания към нимфичките си има свой паралел: масивната натрапчивост на неговата обзетост от Фройд – „вулгарният, дрипав, фундаментално средновековен свят“ на „виенския шарлатанин“, с неговите „огорчени малки ембриони, шпиониращи, откъм естествените си скривалища, любовта на родителите си“. Набоков цени високо анархията на вътрешния живот и Фройд бива критикуван така остро, защото се е опитал да я систематизира. Дали в неговата омраза има някаква конкуренция? Е добре, в края на краищата Набоков, а не Фройд, се очертава като нашият върховен поет на мечтите (заедно с Кафка), както и нашият върховен поет на лудостта.

Остава си едно възражение на здравия разум, въпреки цялата ни литературнокритическа безпристрастност: писателите обичат да пишат за нещата, за които обичат да мислят. И, за да го изразим по възможно най-строгия начин, мисълта на Набоков, през този последен период, не отдава достатъчно почит на невинността – не отдава достатъчно почит на честта – на 12-годишните момичета. В трите романа, споменати по-горе, той защитава ударението си с изключителна сила; в *Ада* (това невъздържано перчение), в *Погледнете арлекините!*, и сега в *Оригиналът на Лаура*, той не го защитава. А това оставя един блед, но видим белег върху неговото левиатаново тяло.

* * *

„Вижте, *soyonsraisonnable*“, казва Килти, гледайки в дулото на револвера на Хъмбърт. „Само ще ме раните грозно и след това ще гниете в затвора, докато аз се възстановявам в някое тропическо гнездо.“ Добре, нека бъдем разумни. В книгата си за Ъпдайк, Никълсън Бейкър споменава една йерархия на литературните постижения, която нарича „Прусто-Набокова“. Да, Прусто-Набокова, или Джойсо-Борхесова, или, за американците, Джеймсо-Белоуска. Именно на най-горното място Владимир Набоков хладнокръвно заема мястото си.

Лолита, Пнин, Отчаяние (1936; преведен от автора през 1966), както и четири или пет разказа, са безсмъртни. Поп, Дама, Вале (1928, 1968), Смях в тъмното (1932, 1936), Вълшебникът, Окоето (1930), Бастардът (Bend Sinister) (1947), Блед огън (1962) и Прозрачни неща са свирепо завършени; докато малкият Машенка (1925), неговият първи роман, е малка перла. Лекции върху литературата (1980), Лекции върху руската литература (1981) и Лекции върху Дон Кихот (1983), заедно с Решителни мнения (1973), съставят блестящия регистър на един изтъкнат артист-критик. А Избрани писма (1989), Писма между Набоков и Уилсън (1979), както и онова блатно огънче на автобиографията, Говори, Памет (1967), ни представят четириизмерния портрет на един очарователен и благороден човек. Порокът, който Набоков ругае най-често, е „жестокостта“. А нежната му натура се разкрива най-ясно в изпълненото с любов внимание, с което той пише за животни. Само минутка размисъл пробужда в мисълта ми котката от Поп, дама, Вале (миеща се с едно задно краче, повдигнато като „боздуган на рамо“), очарователните кучета и маймуни в Лолита, катеричката с опашка като сянка и незабравимата мравка от Пнин, както и болният прилеп от Блед огън – влаещ се като „сакат човек със счупен чадър“.

Това се нарича „блещукане“ – проблясък, искрене, лъскавина. Същността на Набоков е една чудотворно-плодовита нестабилност, където без предупреждение думите се откъсват от ежедневието и проблясват като просветвания в нощно небе, осветяващи скрити версти на копнеж и ужас.

Източник

Мартин Еймис (род. 1949) е английски романист, литературен критик и професор. Той е син на Сър Кингсли Еймис.

Коментари (9)

- 27-11-2009|**Гост**

Набоков е един от любимите ми автори. Благодарности за статията.

- 28-11-2009|**Мария Томалянова** – Проблемът с Набоков

И аз благодаря за статията. Не понасям Набоков. Чела съм част от творбите му с вътрешна съпротива и неприязън. Подобна интелектуална перверзия обаче винаги може да намери защитници, това е ясно. Ще продължа да чета с интерес.

- 28-11-2009|**Гост**

Сега, вие ми внушавате, че съм почитател и защитник на интелектуалната перверзия. Вашето мнение не е перверзно, казано по този начин, е ненужно грубо.

Защо интелектуална перверзия? Малцина са авторите, които са способни да изкарат мръсотията в човешката душа по начин, по който Набоков го прави.

Читателят не е длъжен да се чувства Хъмбърт, Лолита или Херман Карлович за да разбере колко умело тези и останалите образи в книгите му са нарисувани. Вярно е, че героите на Набоков са противни, но перверзията не е рядкост и малцина могат да смело да влязат в лабиринтите ѝ, без да се изгубят в тях. Ако вие сте писател или пишете често, може би знаете колко трудно е да описвате низкото и да спите спокойно... Но всеки си има характер.

Аз съм напълно съгласен с конвенционалното мнение, че Набоков е един от най-големите езикови стилисти. Литературен гений. Но всеки има предпочитания. Ако някой не понася Набоков не трябва да гори книгите му. Впрочем, аз също не успях да дочета Ада.

Интересното обаче е, че сериозните коментари върху Набоковите книги много често са не по-малко въздействащи и интересни от самите книги.

- 28-11-2009|**Златко**

Госте, при задълбочеността и компетентността на мненията ви спокойно можете да ги подписвате със собствено име :)

- 29-11-2009|**Imago Hominis**

Набоков е страхотен и няма нужда от защита. Удоволствието от „интелектуалната перверзия“ не е достъпно за всеки ум. Както и разбирането.

- 29-11-2009|**e-ink** – I dvamata, i dvamata

Набоков е страхотен, но за мен най-важното в този текст е Мартин Еймис. Винаги е забавен и същевременно проникателността му граничи с ясновидството. Голямо удоволствие!

- 12-12-2009|**Гост** – Проблемът с Набоков

Набоков-литературен гений. .и кое му е толкова гениалното? Русия има къде-къде по-гениални писатели, а Набоков е преекспониран автор.

Кога един текст ми харесва? Когато е написан образцово? Или когато ми доставя лично удоволствие? Един хубав пример-кое е по-важно за лампата? Че тя дава светлина или че светлината и е бяла?

Защо например шедьовърът „Майсторът и Маргарита“ не се радва на такава популярност, както „Лолита“?

А доводите, че някои умове не са достатъчно извисени, за да се наслаждат на Набоковите фантазии, са направо смешни. Човек, когато не знае какво да каже, винаги се оправдава че му е много високо интелектуалното ниво в сравнение с това на опонентите.

- 12-12-2009|**Гост** – ге: Проблемът с Набоков

Гост писа:

Набоков-литературен гений.и кое му е толкова гениалното?

Русия има къде-къде по-гениални писатели,а Набоков е преекспониран автор.

Кога един текст ми харесва? Когато е написан образцово? Или когато ми доставя лично удоволствие? Един хубав пример-кое е по-важно за лампата? Че тя дава светлина или че светлината и е бяла?

Защо например шедьовърът „Майсторът и Маргарита“ не се радва на такава популярност,както „Лолита“?

Можем ли ние българите да общуваме цивилизовано? Книгите не са партии та за се млатим както сме свикнали. Всеки има предпочитания.

Аз се чудя как нашият народ не се умори от зверене, как му остава енергия да продължава да скача и блъска наляво и надясно...

Всеки който е чел достатъчно, ще признае, че Набоков не е обикновен писател. Майсторът и маргарита също не е обикновена книга (няма да забравя срещата с дявола, мисля, че той още се разхожда из нашенско и Руско)... но няма никакъв смисъл тази книга да се сравнява с Лолита, за да се докаже, например, че Булгаков е гений, а Набоков – преекспониран. Това е ненужно, книгите и авторите не са футболни отбори, да бъдат насърчавани с кръсъци, и след час и нещо да е ясно кой е спечелил.

Майсторът и маргарита е популярен почти колкото Лолита, проблемът е, че много хора, които не са чели Лолита им стига заглавието и преразказа, за да кажат, че знаят историята и да я цитират в случай на нужда. Ясно е защо Лолита е по-популярна, това обаче не я прави по-малко качествена книга...

Аз съм се срещал с хора, които след като са прочели Шифирът на Леонардо, смятат, че Библията няма нужда да се чете... Е това вече е смущаващо. Дан Браун и Пауло Коелю са по-популярни у нас отколкото Булгаков и Набоков. Виж, върху това има смисъл да се вълнуваме... и да крещим като на стадион... мнозина от добрите автори са дисквалифицирани от българския книжен пазар...

• 12-12-2009|Златко

М-да. Аз пък мисля, че „Майсторът и Маргарита“ е книга, която започва да показва възраст, за разлика от „Лолита“. Прочетох я на времето, както и всички други, с усещането, че е безсмъртен шедьовър. А наскоро се опитах да я чета отново – и виждам до каква степен нещата са се променили, поне откъм моята собствена перспектива. Дори не смеех да си го призная, отдавах проблема на собственото си остаряване и умора ... чак докато чух същото мнение от човек, когото уважавам и за когото съм уверен, че разбира нещо от литература и култура. След което вече не се притеснявам да го изразявам, това мнение.

Това, разбира се, няма почти нищо общо с Набоков, като се изключи фактът, че неговата проза не показва никакви признаци на остаряване, дори напротив. Имам пред вид онази част от прозата му, която си струва – самият аз познавам единствено „Лолита“.

Хайде сега да видим дали като добри българи ще се сбием по въпроса кой е по-велик, Набоков или Булгаков ...

Post-Wall

Автор: Славой Жижек

Обичайно е, 20 години след падането на Берлинската стена, човек да слуша как събитията от онова време биват описвани като чудотворни, като сбъдната мечта, като нещо, което никой не би могъл да предвиди дори няколко месеца преди това. Свободни избори в Полша с Лех Валеса като президент: кой би повярвал, че това е възможно? Но едно дори още по-голямо чудо се случи само няколко години по-късно: свободните демократични избори върнаха бившите комунисти на власт, Валеса беше маргинализиран и стана много по-малко популярен от самия генерал Ярузелски.

Това преобръщане обикновено бива обяснено чрез „незрелите“ очаквания на хората, които просто не притежаваха реалистични представи за капитализма: те искаха и сит вълк, и цяло агне, искаха капиталистическо-демократическа свобода и материално изобилие без да трябва да се приспособяват към живота в едно „рисково общество“ – т. е. без да губят сигурността и стабилността (повече или по-малко), гарантирани от комунистическите режими. Когато възвишената мъгла на „кадифената революция“ беше разпръсната от новата демократично-капиталистическа реалност, хората реагираха по един от три начина: с носталгия по „доброто старо време“ на комунизма, с прегръщане на десния националистически популизъм или със закъсняла антикомунистическа параноя. Първите две реакции са лесни за разбиране и те често се припокриват (както в днешна Русия). Същите десни, които преди десетилетия крещяха „по-добре мъртви, отколкото червени!“ днес често мърморят „По-добре червени, отколкото да ядем хамбургери.“ Носталгията по комунизма не трябва да се взема прекалено сериозно: далеч от израз на някакво реално желание за завръщане към великата Социалистическа реалност, тя е форма на траур, на кротко сбогуване с миналото. А националистиче-

ският популизъм, присъщ далеч не само на източна Европа, е обща черта на всички страни, уловени във водовъртежа на глобализацията.

Много по-интересно е неотдавнашното съживяване на антикомунизма, навсякъде от Унгария до Словения. През октомври 2006 големи протести срещу управляващата Социалистическа Партия парализираха Унгария в продължение на седмици. Протестиращите отдаваха вината за икономическата криза, в която страната беше изпаднала, на нейните водачи, наследниците на комунистите. Те отричаха легитимността на правителството, макар че то беше дошло на власт след демократични избори – и когато беше използвана полиция, за да се възстанови някакъв минимален граждански ред, бяха направени сравнения с разгрома на въстанието от 1956 от Съветската армия. Накратко, твърдеше се, че кадифената революция от 1989 трябва да бъде повторена, тъй като под фалшивата външност на демокрацията всъщност не се е променило нищо, същите мрачни сили опъват конците на властта. През декември 2006 Полша усили закона за лустрацията, според който е незаконно за сътрудници на комунистическата секретна полиция и други, свързани със стария режим, да заемат обществени длъжности.

Друг аспект на същия процес е предефинирането в балтийските страни и Словакия на нацистките сътрудници като „антикомунистически борци“; тяхното сътрудничество, дори участието им в антисемитски погроми, бива оправдавано като тежка, но необходима част от патриотическата борба срещу комунизма, като по-малко зло. В украинската кадифена революция, която доведе на власт Виктор Юшченко, се пееха същите песни, които са били пети от украинските националисти, сътрудничили с немските окупатори. Едва ли е чудно тогава, че по настояване на някои посткомунистически страни, Европейският Парламент прокара резолюция, приравняваща комунизма с нацизма. Не е чудно и това, че в Словения популистката десница обвинява левицата в това, че тя била „сила на приемствеността“ – със стария комунистически режим. Новите проблеми и предизвикателства биват интерпретирани от гледна точка на старите борби и призивът за гей-права бива заплашително представян като част от някакъв комунистически заговор за деморализиране на нацията.

Как и защо тези духове биват призовани в страни, където множество млади хора дори не си спомнят комунизма? Антикомунизмът задава един прост въпрос – „Ако капитализмът наистина е толкова по-

добър от социализма, то защо тогава нашият живот е все още толкова мизерен?“ – и му предлага един също толкова директен отговор: защото ние все още нямаме капитализъм, все още нямаме реална демокрация. Бившите комунисти все още са на власт, маскирани като собственици и мениджъри. Ние се нуждаем от нова чистка, революцията трябва да бъде повторена. Човек не може да не забележи приликите с начина, по който старият комунистически режим успяваше отново и отново да отдава вината за собствените си неуспехи на продължаващото влияние на „силите от миналото“.

Тази нова генерация на антикомунизъм живее с една представа за обществото, която е удивително подобна на традиционната левичарска представа за капитализма: общество, в което една формална демокрация е всъщност маска, прикриваща властта на едно богато малцинство. С други думи, антикомунистите не разбират, че онова, което те отхвърлят като извратен псевдо-капитализъм всъщност *Е* капитализъм. Може да се твърди напълно сериозно, че когато комунистическите режими се срутиха, лишените от илюзии бивши комунисти се оказаха по-пригодни да управляват новата капиталистическа икономика от популистските дисиденти. Докато героите на антикомунистическите протести продължаваха да се отдават на мечтите си за ново общество, основаващо се на справедливост, честност и солидарност, бившите комунисти бяха в състояние без никакви трудности да се приспособят към новите капиталистически правила. Парадоксално, в новите посткомунистически условия, антикомунистите бяха на страната на утопичната мечта за истинска демокрация, докато бившите комунисти бяха на страната на жестокия нов свят на пазарната ефективност, с цялата му корупция и мръсни трикове.

Но наистина ли капиталистическият реализъм е единственият отговор на социалистическия утопизъм? Беше ли онова, което последва падането на Стената, действително ера на капиталистическа зрелост, на оставяне на утопиите зад гърба? Ами ако тази ера се е основавала на една собствена утопия? Ноември 1989 маркира началото на „щастливите 1990“, утопичният „край на историята“ на Франсис Фукуяма. Либералната демокрация, обяви той, по същество е спечелила; появата на един глобален, либерален свят, се криеше зад тъгъла и оставащите трудности до този щастлив край бяха просто случайни (области на съпротива по места, в които местните лидери още не бяха осъзнали, че дните им

са отминали). В противоположност на това, 11 септември маркира края на „щастливите 1990“: той оповести началото на настоящата ера, в която нови стени се издигат навсякъде – между Израел и Западния бряг, около Европейския Съюз, на границата между САЩ и Мексико – но също и вътре в отделните страни.

Изглежда, че утопията на Фукуяма от 1990 трябваше да умре на два пъти: колапсът на либерално-демократическата политическа утопия от 11 септември не засегна икономическата утопия на глобалния пазарен капитализъм, но финансовият колапс от 2008 със сигурност го направи. Опитът на последните няколко десетилетия показва ясно, че пазарът не е някакъв благ механизъм, който работи най-добре, когато бъде оставен сам на себе си. Напротив, необходимо е насилие, за да се създадат условията, нужни за неговото функциониране. Начинът, по който пазарните фундаменталисти реагират на бъркотията, която възниква, когато идеите им биват приложени на практика, е типичен за утопичните „тоталитаристи“: те отдават вината на компромиса – все още има прекалено много държавна намеса – и изискват едно още по-радикално прилагане на пазарната доктрина.

Днес ние наблюдаваме експлозията на капитализма в Китай и питаме кога той ще стане демокрация. Но какво ще се случи, ако той никога не стане? Ами ако неговият авторитарен капитализъм не е просто повторение на процеса на капиталистическо натрупване, което в Европа продължи от 16 до 18 век, а предвестник на онова, което ни очаква? Какво ще стане, ако „порочната комбинация от азиатския камшик и европейската стокова борса“ (характеристиката, която Троцки дава на царистка Русия) се окаже икономически по-ефективна от либералния капитализъм? И какво ще стане, ако това показва, че демокрацията, така както я разбираме, вече не е условие и мотор на икономическото развитие, а пречка по пътя му?

И ако всичко това е така, може би посткомунистическото разочарование не би трябвало да бъде отхвърляно като признак за „незрели“ очаквания. Когато хората протестираха против комунистическите режими в източна Европа, повечето от тях не искаха капитализъм. Те искаха солидарност и някакъв груб вид справедливост; те искаха свободата да живеят животите си отвъд държавния контрол, да се събират и разговарят за каквото поискат; те искаха да бъдат освободени от примитивната идеологическа индоктринация и лицемерие. Всъщност те искаха нещо,

което най-добре може да бъде описано като „социализъм с човешко лице“. Може би това чувство все пак заслужава един втори шанс.

Източник

Славой Жижек (род. 1949) е словенски философ и културен критик, работещ в традициите на хегелианството, марксизма и лаканския психоанализ.

Коментари (10)

- 18-11-2009|**Златко**

Прелюбопитна комбинация от (великолепна?) критика и (мизерна?) футурология. Прочетете внимателно последните два абзаца например. В предпоследния, Жижек задава поредица от въпроси, касаещи настоящето и бъдещето на Китай като възможна алтернатива на либералните демокрации (няма свобода, но има лапкане; кой ли може да устои на такова изкушение?), докато накрая, в последния абзац, призовава към повече респект към мечтата на революционерите от 1989 – „социализъм с човешко лице“ – която е именно всичко, което днешен Китай НЕ Е. Хм, драги Славой, кое от двете неща почиташ, всъщност? Или може би нито едното ...

Както и да е. Във всеки случай критиката, тоест по-голямата част от статията, е великолепна, отваряща очите и показваща с реална, лишена от пощада яснота, до каква степен съвременната антикомунистическа реторика е повторение на мисловни и поведенчески образци от близкото комунистическо минало. Отлично, наистина отлично!

- 18-11-2009|**Б. Павлов** – Дали е въпрос на реторика

Едвали има нещо по-измамно от вярата, че нещо в живота може да има втори шанс. Още по-малко – неща, които въобще не се е състояли. Толкова за носталгията по мечтаното, епилирано лице на сталинизма. Защото ние не отбелязваме 20 години от раздялата с красива утопия, а с кошмар, в който менюто на свинете от Белене не е арестантски фолклор. Тази кърваво-кална реалност не е основа за морален градеж, затова погледите назад са, меко казано, непродуктивни (както, впрочем, и вярата, че китайската кал е по-малко кървава).

- 19-11-2009|**Златко**

Звучи смешно че именно аз – човекът, който инак толкова много се оплаква от пердаха на живота – трябва да защитавам тук идеята за втори шанс. И за трети, и за четвърти. Едно от нещата, в които се опитвам да вярвам с всички сили е, че истински далеч в живота и света стигат само хората и обществата, които с много усилия и опит са се научили да не се доверяват на опита, колкото и много от него да имат, колкото и той да ги убеждава, че едно или друго нещо е безсмислено, че няма защо да се опитва отново и отново, че светът е такъв, какъвто е, точка.

Е няма пък! :) :) :)

Не че искам да защитавам менюто на свинете в Белене, опазил ме Господ. Но пък и не мога да се убедя с такава лекота, каквато чета в постинга на г-н Павлов (написан с обичайното за него изящество), че Белене е единствено възможният резултат от идеалите за солидарност, равенство и братство. Най-малкото защото живея в страна, която всеки ден ми доказва, че за тях има място, че някаква форма на социализъм все пак е възможна. И че решимостта да гледаме на тази част от историята си само и единствено като на един вид страшна приказка, с която да плашим идните поколения, не може да бъде градивна, че с гледане назад не може да се отиде напред.

Втори шанс трябва да има. Просто трябва. Не непременно за социализма – с или без човешко лице – но за социалната идея, за грижата за другите, а не единствено за себе си, за безкористността, за отказа от един или друг лукс, за да остане малко и за другите ... За човечността, най-просто казано. Защото капитализмът – поне онзи, гладният, настървеният, отворилият уста да глътне всичко, пък ако ще и да е описан с логическата мощ на Ейн Ранд – не е панацея, не е окончателно реше-

ние, не е дори идеал. И новата българска вяра, че капитализмът ще ни спаси всички ей така, по дефиниция, защото той правел хората свободни и добрички, нещо хич не ми хваща вяра на мен ...

Може би се поувлякох, извинете ме. Във всеки случай нещата, в които се опитвам да вярвам аз, отиват малко по-настрана от автоматиката на свободните пазари и неограничената конкуренция. Трябва да има място и за слабите, и за немошните, за тях не може да се грижи единствено всесилната ръка на Провидението. А поне досега други идеи, освен религиозните и социалистическите, май не са се ангажирали с тази страна на битието. Тъй че аз не мога да им обърна гръб, колкото и грозни да са спомените от най-близкото минало.

С поздрав,
Златко Енев

- 19-11-2009|**P.**

Camus kazvashe: Vseki bunt (edinstvenoto, koeto ni konstituirao kato obshtnost) se izrazhda v revoljuchija. „Chervena“, „kadifena“ – vse taja. Istorijata njama smisyl.

- 21-11-2009|**Б. Павлов** – Състраданието като търговска марка

Надеждата е красив фотомодел: талантливи, „обратни“ дизайнери я обличат, за да можем ние, „нормалната“ публика, да изпитаме поновому рутинната тръпка от въображаемото ѝ разсъбличане.

Аз нямам предразсъдци по йдейната самоидентификация на стилистите, доколкото не лансират концепции за униформи без ципове и копчета или пък не татуират незаличими райета върху най-нежната кожа.

А състраданието не е търговска марка. Никога не съм чел етикетите на пъстрия гардероб на надеждата.

- 22-11-2009|**простак**

Куп мъдри баналности! Покрай юбилея всеки шемет, който е успял да научи буквите се чувства задължен да обясни какво всъщност се е случило през последните 20 години.

- 22-11-2009|**проста**

Всъщност не е толкова зле. Ако обичайните писаници по темата са чиста боза, то това е боза с баничка, ама понеже днес имам много работа, а пък е неделя, ме дразни всеки, който се разлива дори малко. Съжалявам, че не мога просто да си изтрия горния пост, та трябва да ви занимавам с обяснения.

- 26-11-2009|**Невярващ в капитализма** – Капитализмът не може да е бъдещето на планетата

„Всичко, което ни разказваха за комунизма беше една ужасна лъжа, докато след падането на стената открихме, че това, което ни разказваха за капитализма беше абсолютно вярно“. - Фернандо Леон Де Араноа

Стадото с вярващи самонадеяни овце е винаги многобройно...вярващи в капитализма, разбира се...

- 29-11-2009|**ГеА** – какъв комунизъм

та сега едва навлизаме в неофеодализма където крепостничеството се вихри, парите не участват реално в размяната, а хуманизмът се е покрил в затворени общности – независимо от това, че знаем да пишем, а по-малките от нас – макар и да не знаят да пишат и да четат, могат да правят бизнес чрез фейсбук и др. под.

комунизмът – опиумът за роба, въздишката на угнетените маси – та това никога не се е състояло – независимо, че имяхме комунисти, КП, ЦК, строители на комунизма все неща от тоя ред – не подлежащи на емпирично регистриране, нито на дедуктивен анализ, нито пък имащи общо с вярата в програмирането на човешкия род като годен да има бъдеще

Вярвам в теорията за повторимостта на модела – комунизмът си отиде, но това, което е сега е качествено нова форма на крепостничество.

- 05-12-2009|**Колев** – За г-н Жижек

Не е важно дали аз или някой друг е съгласен с написаното. Важното е, че е вярно. И че е казано простичко, а не с наукообразния език на българските драскачи. Не съм толкова умен, че да преценявам в какво общество живея. Но не искам:

– в него да има псевдобизнесмени като нашите, които не градят, а консумират (курви, уиски и автомобили);

- да се краде от нашите пари и всички власти да се правят, че не виждат;
- да слушам изявления на глупави депутати и министри;
- да не смея по късна доба да се разхождам по улиците, за да не бъда пребит или обран;
- да се притеснявам за колата и покъщнината си и т. н.

Ако това е капитализъм – здраве му кажи. За подобно нещо не съм и помислял през 1989 г., камо ли да мечтая. Ама и от днешните български пишман строители и коментатори на обществото май взе да ми писва.

Берлинската стена е още в нас

Автор: Едвин Сугарев

Винаги ме е интересувал въпросът какво става с паметта за комунизма: помним ли го и ако да – до каква степен, в каква парадигма полагаме нашите спомени, до каква степен сме способни да очертаем техните контури – и до каква те се разпадат, размиват се в една обща неопределеност. Тъй като поробените от комунизма народи имаха различна съдба – и в десетилетията на неговото господство, и в изживяването на рецидивите подир неговата кончина, бих могъл да говоря само за тази национална версия, която познавам от личен опит.

И тъй като едно от измеренията на тази памет е нейното обглеждане, изживяване и осмисляне чрез творческия акт, ще трансформирам въпроса си на едно по-частно равнище: *защо българският комунизъм не може да бъде разказан*. Защо е невъзможен литературният разказ под формата на едно широко епично платно – под формата на роман например, написан ретроспективно, от днешна гледна точка; защо тази епоха не издържа един цялостен разказ, а сюжетите се разпадат в лични преживелици и случки, лишени от процесуалност пореди удивителната си монотонност; защо тази епоха може да бъде осмислена чрез поезията или документалистиката, но в течение на двадесет години всички опити да бъде представена чрез аналитичния инструментариум на един мащабен прозаичен текст са претърпели неуспех?

Преди да започна своя отговор обаче, ще се опитам да аргументирам тезата, че няма комунизъм въобще – че има паралелно съществуващи комунизми със своя национална специфика – съветски, чешки, полски, източногермански, български, сръбски и прочее подобни. За целта ще си послужи с лекцията на уважаемия проф. Шпевак – посветена на това как работи паметта за социализма – за да направя някои паралели между полската и българска памет за този трагичен феномен на XX век.

Според проф. Шпевак никой в Полша не изпитва съмнение, че социализмът е зло. В България в различни етапи от прехода бяха правени социологически проучвания, съдържащи този въпрос – и често се оказваше, че над половината български граждани изпитват носталгия по социализма. Нещо повече – социализмът не е признат за зло дори и от неговите извършители: липсва покаяние и признание на вината от страна на упражнявалата го партия. Преди години Филип Боков, една от видните фигури в тази партия, отговори на въпроса за вината на БСП по следния циничен начин: „БСП поема вината, но вече само с мезета.“ Същият човек сега е съветник на българския президент.

Друга разлика: докато в страни като Полша съществува покритие между социализма и загубата на национален суверенитет след окупацията от Червената армия – и хората там са наясно, че става дума за двете страни не едно и също зло, в центъра на София все още стои паметникът на Съветската армия-освободителка. *Освободителка, не окупаторка.* И докато източните страни от Централна Европа ненавиждаха тази окупация, България на два пъти предложи на СССР да стане 16-тата негова съветска република.

Трета разлика: в Полша разкриването на архивите на комунистическите тайни служби е в ход от началото на прехода, а лустрационното законодателство е образувало такива наслоения от нови и нови закони за лустрация, че в крайна сметка се е получил хаос – и според проф. Шпевак лустрационният процес не работи добре. В България има опити за разсекретяване на досиетата на Държавна сигурност едва от няколко години насам – като реалната работа с оригиналните документи на назначената от парламента комисия е започнала едва от 2007 г., а закони за лустрация изобщо няма.

Не че не са били писани и предлагани – напротив, такива опити имаше в изобилие, но никога не са били приемани. Бе приет само един пряко лустрационен текст, но не в отделен закон, а в Закона за банките и кредитното дело – съгласно който в ръководствата на банките не можеше да има бивши сътрудници на Държавна сигурност. Този текст беше отхвърлен от Конституционния съд и резултатът от това отхвърляне беше следният: учредяване на „кухи“ банки, които всъщност служеха само за присвояване на парите на вложителите си от фирмите на бившата комунистическа номенклатура; нарояване на кредитни милионери, теглили огромни кредити без покритие и без намерение да

ги плащат; масови банкови фалити, в които всички българи изгубиха спестяванията си; 520 % инфлация, при която средната заплата падна до еквивалента на 10-15 долара месечно.

Четвърта разлика: в битката против комунизма Полша разполагаше с една много важна институция, способна да крепи духа и паметта на полските граждани – католическата църква. В същото време Българската православна църква бе оглавявана от партиарх, сътрудник на Държавна сигурност, заел този пост съвсем буквално по силата на решение на Политбюро на БКП. Същият управлява православната църква и досега.

Тези разлики не са дошли от нищото. Те са резултат от страха, от липсата на воля за съпротива, от неспособността да се осмисли критично станалото с България в годините на комунизма.

И от още нещо – от *нежеланието* за такова осмисляне, от опита да забравим преживяното, както се опитваме да забравим някое позорно за нас събитие – или от желанието *да оправдаем* по някакъв начин комунистическото безвремие, за да оправдаем и собственото си живеене там – живеенето в лъжа и малодушие; да осмислим по някакъв начин пропилените си години.

Точно това нежелание и това желание за подмяна, граничещо с волята да излъжем сами себе си, подриват паметта за тази епоха и правят невъзможен нейния сюжет. Същият липсва поради следните три основни причини:

Защото липсва дистанция. Такава е нужна за обглеждането на една тоталитарна система: трябва да бъдеш извън нея, встрани или след нея. Ако живееш в нея, ако я усещаш с кожата си, пишеш или „Архипелагът Гулак“ или „Майсторът и Маргарита“ – документално или иносказателно, трета възможност като че ли няма. Българските писатели и техните читатели целокупно си мислят, че комунизмът всъщност не е преставал да бъде. „Те никога не са си отивали“ – е най-често срещаната фраза по отношение на комунистите.

Всъщност става дума за огледален рефлекс: когато започнаха промените, повечето хора си ги мислеха не като радикална смяна на политическата система – те по-скоро не вярваха, че такава е възможна. Мислеха си ги като своеобразно опитомяване на комунизма, като „социализам с човешко лице“ по императивния модел на съветската перестройка. Сега, когато радикалната промяна на политическата система е факт, те продължават да си мислят, че живеят при социализма – но вече не в

опитомен, а напротив – в подивял вариант. В нова, извратена и пределно цинична негова фаза.

И реалността като че ли потвърждава тези им подозрения. Най-малкото защото действително на ключовите постове в държавата са синовете и дъщерите на членовете на Политбюро от времето на Тодор Живков, а полицията отново бие демонстранти по софийските улици.

Защото липсва памет. Преходът сам по себе си беше огромно доказателство за тази липса; впрочем редно е да си спомним, че България беше единствената източна страна, която веднага след падането на Берлинската стена и на свободни избори избра отново комунизма. Днес – на фона на разбитите надежди за едно по-достойно или поне по-нормално бъдеще, все повече хора потайно си мислят или явно говорят, че комунизмът всъщност не е бил нещо лошо.

Тази липса на памет е производна от *страха от свободата*, типичен за тези географски ширини. Хората, прекарвали целия си съзнателен живот при комунистическия режим, просто не знаеха какво да правят с нея. Тя им изглеждаше като ужасяващото неизвестно; тя изискваше от тях отговорности, които не бяха свикнали да поемат – и този страх подтискаше паметта за комунизма като зло; те го помнеха като блаженото време, в което някой се грижеше за съдбата им, казваше какво трябва да се прави и какво не, даваше и наказваше – и най-важното: държеше всички в едно приравнено и мизерно, но *предвидимо* битие. Тогавашният мизерен, онищоствен свят им изглеждаше *подреден* в своята вечна повтораемост и стереотипност – и това се възприемаше като огромно предимство пред хаоса в настоящето.

Само че това не е памет, която помни, а памет, която си *въобразява* някакво помнене. Такова няма, защото няма и какво да се помни. Живеенето при социализма е *състояние на вцепененост, е латаргично битие*. Поглеждам назад към собственото си минало и с ужас установявам, че ми се губят години, ако не и десетилетия. Не че съм ги забравил, не. Но липсват пикове и спадове, липсват *маркери*, чрез които се помни протичането на живота.

Помня например 70-те и 80-те като времето на голямото купонясване, като потъване в частния живот, остракиращ от своите укрития обществения – дебилността на Брежневия социализъм. Помня прииждащата със закъснение хипи-култура, ъндърграунд психологията, екстатичното преживяване на поп-музиката, сексуалната свобода, безцелно-

то стопаджийско скитосване – но това не е памет за комунизма, от нея не може да се изгради цялостен образ на епохата.

Да, всички живяхме тогава, обичахме се и се разделяхме, раждахме деца, печелехме и губехме приятели – но това е само малкото, частно, обречено съществуване в миговете помежду тимпанените удари, ако си послужи с тази метафора от поемата „Смъртта на Тибалт“ на Георги Рупчев, тайният манифест на това забутано и погубено поколение. Това са някакви лични истории, някакви персонални сблъсъци и перипетии. И всъщност цялото това свръхфорсирано, ексцесивно частно живеене, което май следваха повечето творци през 60-те и 80-те, не е живеене в комунизма – е *бягство* от него: и бягство навътре в себе си.

Най-убедителното доказателство: проектът „Аз живях комунизма“ на Георги Господинов, в който епохата се осмисля именно през битовото и личното, чрез непретенциозните спомени на обикновените хора. Характерът на тази памет обаче е впесъчен и няма какво да спои песчинките в цялост. Страхувам се, че засега това е единственият начин да бъде описан българският комунизъм.

Много жесток е въпросът защо е така, на какво се дължи тази липсваща памет. Отговорът е: *ние не създадохме маркерите, чрез които да помним*. Липсваха ни Пражката пролет, липсваше ни Харта 77, липсваше ни Солидарност. Българската съпротива бе най-ранната – и най-драматично и безжалостно смазаната – поколения ни делят от партизанските битки на горяните и борбата на парламентарната опозиция след 9-ти септември: за идещите след тях времето бе спряло да тече, а да си спомняш миналото бе рискован акт.

Резултатът е: впесъчено живеене, което не може да се оформи в сюжет. Отново се връщам назад в паметта – помня почти ден по ден 1989 г., по същия начин и първите години на прехода. Помня, защото маркерите бяха създадени, достойнството да живееш беше възвърнато, времето бе започнало отново да тече. Тези години могат да бъдат описани, те носят сюжет – подобно описване впрочем е предприемано много пъти.

Защо не се е случило и защо примерно издаденият наскоро роман на Димитър Корпуджиев „1989“ крета ценностно далеч назад след „Лице“ на Блага Димитрова, писан в условията на комунистическата власт, е отделен и различен въпрос. Възможният отговор е: защото българският преход към демокрация е територия на съкрушените надежди, е свободно падане в опростачването и абсурда – или поне така го възприе-

мат повечето българи. Няма как от него да бъде обгледан комунизмът, тъй като е осъзнаван като деградация и усещан като депресия – което го лишава от възможността да бъде гледна точка към каквото и да било.

Защото не сме способни да разрушим берлинската стена в себе си. Иначе казано: да обгледаме и обсъдим комунизма означава да видим своето собствено битие през онези години такова, каквото е било – сиреч белязано със стадно безразличие, малодушие и абсурд. Трябва да ни е срам първо от него, за да отхвърлим комунизма като срамно дело.

Спомням си как Евгений Дайнов веднъж разказа как бродел из Прага и си блъскал главата над следната дилема: защо в този град вече няма и следа от комунизма, а в София на всяка крачка се спъваш в неговите остатъци? Според него отговорът бил следният: защото чехите ги е срам, че са живели под неговата власт – и затова се стремят сега да заличат следите от това живеене. Нас обаче не ни е срам, че сме живели комунизма. И затова неговите следи ни препъват на всяка крачка.

Дайнов е прав: нас наистина не ни е срам от комунизма и затова продължаваме да го живеем. А докато живеем в неговата летаргична обител, просто няма как да я опишем: както примерно не можеш да опишеш някой от своите органи като нещо чуждо и враждебно.

Можем, разбира се, да си спомним собствените си перипетии – и ако става дума за ходене по ръба, тези спомени могат да бъдат силни и въздействащи. Можем да усетим комунизма, да трансцендираме тези усещания в нашия вътрешен свят, да градим с тях шеметни гротески и абсурди. Всъщност спомените и стиховете са успешните жанрови възплъщания на българския комунизъм. Реалните човешки истории и метафорите на злото – примерно Веселин Бранев и Константин Павлов. Художественият разказ обаче, сюжетът, чрез който се разказва комунизмът, не е сред тях. Там всички опити протърпяха провал – в различна степен, разбира се. В българската литература няма нещо подобно на „Непоносимата лекота на битието“ – и още дълго няма да има.

Източник

Едвин Сугарев (род. 1953) е български поет, общественик и политик.

Коментари (3)

- 23-11-2009|**Петър Величков** – Мнение

Първо. Анализите за комунизма се оказват доходно занимание вече 20 години за някои или възможност да се покажат колко храбри антикомунисти са.

Второ. Крайно време е някои хора да престанат да блудстват с думата „демокрация“, тъй като у нас такава няма. Има нещо свършено друго.

Трето. Поради отсъствието на демокрация хората искат да гледат напред, вместо да ръкопляскаат на изявите на професионални антикомунисти.

Четвърто. Преходът не беше извършен от дисиденти, а от партийни членове, несъгласни с тоталитаризма на Т. Живков. БГ опозицията беше свормирана от Андрей Луканов в дома на Н. Хайтов, известен почитател на чужди ръкописи. Поради това на преден план не излязоха истинските дисиденти (повечето убити), техните творби не получиха необходимото разгласяване. В последно време се правят дори опити демоогоски да се пише, че едва ли не несъгласните с режима са били кротички като тревата. Виж пасквила на Вяра Дянкова „За съдбата на Яна Язова“, публикуван в „Словото“, бр. 30, 5 ноемвр. 2009 г. В него се казва, че Язова живяла богато и щастливо по времето на социализма. А че това не е тъй, не е. Доказателство е антидеветосептемврийският ѝ роман „Соления залив“ и предсмъртното ѝ стихотворение „Ще бъда!...“ Може би г-н Сугарев трябва да се информира за тези и подобни творби на други автори със съдбата на Язова.

- 09-06-2011|**Златко Ангелов** – Закъсняло послание

Статията е чудесна! Не бях я чел. Онова, което би трябвало да се добави към основното ѝ послание е, че българите вярваха в комунизма и му сътрудничеха. Комунизмът беше НАШЕ управление. Интелигенцията се беше предала на комунизма, дисиденство нямаше. Това е една съществена причина, поради която днес няма кой да напише роман за комунизма -- не че такъв не може да се напише. Всичко това е казано в моя мемоар „Комунизмът и угризенията на един по неволя виновник“ (2002), който обаче не се продава в България и самият Едвин сигурно не е чел. Защо? Защото дори ние, интелигенцията, нямаме чувство за колективен проект и действаме поединично.

- 10-06-2011|**Самолет 005** – ...малко разсъждения по скудоумному...

„Винаги ме е интересувал въпросът какво става с паметта за комунизма: помним ли го...“

Явно го помним!

Въпросът, който след това Едвин задава е – как го преосмисляме. Аз казвам, че го преосмисляме непохватно. Защо така казвам? Ами, защото самият комунизъм е вид мислене. Той е от типа „религиозно мислене“. Религиозното мислене е непродуктивно. Това са го обяснили по-умни от нас хора. Те също са ни казали, че е много трудно един човек, на когото религиозното мислене е начин на мислене, да престане да мисли така, тоест по религиозному. Тези умни хора не го именуват това мислене по този начин. Аз се осмелявам да го наименувам така, защото си търся събеседник. Иначе този тип мислене са го нарекли „подчинение на авторитетите“. Оттук вече нещата се подреждат. Обикновено селските маси мислят чрез „подчинение на авторитетите“. При гражданите индивидуалните изяви в мисленето неминуемо са по-чести. Затова комунизмът цъфна и върза в селска Русия, която си изкла и изпотрепа аристокрацията – мелези от предимно скандинавско-германо-френско-руски ген, но макар и аристократи те просто не бяха граждани. В България, преди гражданизирането на потурите – ние сме все пак второ поколение панталони, а дедите ни бяха последното поколение потури, та тук преди гражданизирането на потурите се внесе и случи „комунизъм“.

Сега да върна топката към „мисленето чрез авторитети“ и селските маси. Вероятно в Полша, Чехия и Унгария също е имало селяни, но е имало и достатъчна маса от граждани. Разликата между селянинът и

гражданинът е в модела на мислене. Затова в Полша, Чехия и Унгария смятат комунизма за зло, а тук за нещо си... В Азърбајджан например също не смятат комунизма за зло. Просто трябва да се обясни кое е злото на злото, но това не става лесно пред хора с религиозен тип мислене, тоест с мислене, непрекословно подчинено на авторитети (Мухаммад, Иисус, Маркс). Предстои ни скоро ислямски комунизъм, защото християнският отмина. Чак след това на Балканите ще дойдат китайците...

Защо вярвам на Веселин Бранев

Автор: Александър Кьосев

Книгата „Следеният човек. Спомени, породени от документи“ на Веселин Бранев (изд. Фама, 2007) раздели българската публика на вярващи и невярващи. Първите смятаха, че се е появил удивителен и разтърсващ със своята искреност мемоар за социализма. Вторите твърдяха, че искреността е доста частична и че Бранев всъщност използва впечатлението за искреност в своя полза, премълчавайки някои неща, интерпретирайки други по твърде мек начин – и така представя съмнителния си в морално отношение живот като твърде приемлив и симпатичен.

Аз съм от първия тип читатели: вярвам на Бранев. Ще се опитам да покажа защо, но не чрез проверки в документи и архиви, а чрез внимателно четене на самите спомени. Текстовете могат да лъжат само на повърхностно ниво: техният стил, драматичният ритъм на повествованието им, скритият въпрос, който ги занимава, реториките, с които се бранят, винаги в последна сметка разкриват истината за човека, който е писал, и за света, в който е живял. Обобщавам впечатленията си чрез кратък анализ на значението на думата „следя“ в тази книга, симптоматично наречена „Следеният човек“.

* * *

Следенето в тази книга е тотален феномен: то не спира при тайните служби. Ще обобща в една разгърната метафора от самото начало онава, което възнамерявам да кажа: следенето в тази книга е мобилен, невидимо прикрупен към самия теб Паноптикум. Ако Паноптикумът на Бентъм и Фуко е затвор, пространство, в което ти си изолиран и което е напълно прозрачно за погледа на властта (тя те вижда винаги, ти не я виждаш и не знаеш кога те гледа), то социалистическият му вариант е съществено нововъведение: затворът – тайна видимост, вече не е статичен и малък, той се придвижва заедно с теб. Навсякъде и винаги. От спомените на Бранев лесно може да се направи колаж от примери за тази

мобилна всеобхватност: тайният поглед на властта пише наклонено заедно с тебе в ученическите тетрадки или слуша тайните сигнали на ББС в ученическата музика, той присъства на първата ти любовна среща и марширува до теб на казармения плац, придружава те в службата и тоалетната на службата, чете заедно с теб „Плешивата певица“ на Йонеско и не забравя да я запише на магнетофон, седи до теб в купето на влака, наблюдава случайните ти запознанства там и следи внимателно какви глупости ще извършиш; чете картичките, които ти дори не получаваш, тича запъхтяно след теб по стълбите в непознати кооперации, записва си педантично лекомислените ти дрънканици пред познати и непознати, трака заедно с теб пишещата ти машина и пише твоя сценарий, прави подлости или малки геройства заедно с тебе. Понякога остава за обиск в жилището ти, когато те няма, и изследва мръсните ти носни кърпи. Друг път следи строго дали си достойно човешко същество и какво мислиш и говориш за Пражката пролет. А понякога просто, докато лежи до тебе на плажа, слухти дали разказваш вицове за властта или какво мислиш за нейните комсомолски мероприятия. Въпроси като страдаш ли от меланхолия, женкар ли си, каква е ракията, която си купуваш от магазина на „Граф Игнатиев“, в понеделник, 8 юни, 1969 г., не са му чужди. Този поглед е постоянното допълнително присъствие сред всички, които са ти най-близки – съпруга, приятелите, любовниците; понякога той играе с децата ти, смее се с колегите ти, бута се сред случайните минувачи, с които се разминаваш и опира дуло до ребрата ти. Грее в очите на твоя шурей. Най-важното е, че Следящият е винаги в Следения: той мисли без съчувствие и разбиране твоите мисли, той е другият, студеният в теб. Перифразирайки Швейк, можем да кажем, че феноменът на Следенето е белязан с пространствен парадокс: в обикновеното, непосредствено човешко съществуване има едно друго, чуждо и по-голямо.

* * *

И така, тезата ми е: спомените на Бранев внушават, че следенето в тоталитарното общество е равно на самото човешко състояние – то е *Conditio Humana*. Две са основните му характеристики: неавтентичност и страх. Нищо не е такова, каквото изглежда, всички пребивават в тоталната, секретна видимост, хората са удвоени, защото някой пише истинската истина за тях в тайни книги, наречени досиета. От тази неавтентичност следва, че всичко те заплашва, а ти самият си най-малко

двоен агент и заплашваш държавата, но и самия себе си с най-страшната от всички заплахи – да загубиш душата си.

* * *

Време е обаче да престана да говоря с метафори. И да започна да разчленявам пластове и модалности на това тотално следене – така, както ги е описал Веселин Бранев.

Първата разновидност е „Следящият човек“. Веселин Бранев не скрива, че е бил вербуван като ученик от чекист със стоманена брадичка и каскет, и че по юношески е считал в началото двойния си псевдоагентурен живот за вълнуваща авантюра за по-издигнати същества. Битовите подробности на следенето обаче бързо го убеждават, че в следенето няма авантюрен героизъм: следящият човек е просто битов доносник срещу близките си и с това носи един прастар, мигновено разбираем за абсолютно всички и непростим грях – това да мамиш чуждото доверие, да злоупотребяваш с базовата добродетел на общежитието: искреността и неприкритостта на взаимното съществуване. Доносникът се изключва от общото живеене, защото винаги има втори план, той никога не живее заедно с този, за когото доносничи, той си позволява да удвои своя и твоя живот. Животът му започва тогава, когато той вече не е с теб, когато „донася“ откраднатото от теб, а ти не го виждаш, защото е на скрито. Затова е плъх, креатура на сумрака. В бузите и джобовете пази грозни, деформирани парчета от самия теб и ги складира някъде.

И когато след десетилетия човек види тези парчетии в своето Досие, грехът на доносника се мултиплицира: защото човекът разбира, че неговите близки не са живели с него, че не са били там и защото си дава сметка, че тайно събраното всъщност е мизерно и незначително. Животът на Бранев с протяжна настойчивост, за повече от 50 години го убеждава, че доносникът извършва този фундаментален грях по обезценяване на чуждия живот: и няма ценност на света, която да може да оправдае това въплъщаване – нито комунистическата утопия, нито хладно-горещите добродетели на чекиста, нито призовавания призрак на патриотизма и защитата на националните интереси. Спомените разказват за това как се става доносник и как трудно се престава: те показват странната психологическа диалектика, пулсирането между лекомисленото желание за власт, изключителност и авантюризм – и неизчезващата интелигентност и морална чувствителност. Сравнително бързо младият доносник Бранев се лишава от авантюристично-чекистките си илю-

зии и започва да усеща позорната тайна на този двоен живот – и успява да се отскубне от него...

Но отскубването е мнимо. В света на тоталното следене няма празни валенции: онези, които не следят, биват следени. Ако не си доносник, за теб ще бъде донасяно – това е втората огледална и проста разновидност. След няколко юношески месеца на доносничество на Бранев предстои да се сблъска с втората модалност на Следенето – да стане следен човек, за когото години наред ще донасят амбициозни офицери, дори ще се конкурират цели управления на Държавна сигурност. В тайните държавнически книги, досиетата, той е превърнат в литературен двойник на собствения си живот, преименуван е със загадъчни (всъщност доста мизерни) имена и веселяшки псевдоними: „Лекомисления“, „Дурака“, „Хамелеона“. Предстоят му дълги десетилетия, в които той няма да е наясно, че незначителните случки от всекидневието му имат свой живот в някакви секретни файлове, където са се разраснали до зловещи, антидържавни приключения.

Тази невидима и неизвестна за самия него двойственост ще съпровожда живота му години – всъщност през целия му зрял живот в България (с известни прекъсвания от края на 50-те до 80-те години), за него ще има разработки от Държавна сигурност, които ще варират от просто ОНД до високата „агентурна разработка“. Разни, а понякога и повтарящи се полковници, подполковници, капитани, лейтенанти и сержанти ще бъдат непрекъснато в сенките около него, ще записват телефонните му разговори, ще го следят в службата, вкъщи, в кръчмите, в чужбина, в работния кабинет. От това в различни точки на времето собственият ти живот има различни смисли: първо той си е невинен, автентичен всекидневно-незначителен живот, после, когато разбереш, че си следен, настъпва времето на пълната параноя и клаустрофобия.

Ето един цитат, в който присъстват и трите перспективи: Изобищо оказа се, че никак не е лесно да знаеш, че си наблюдаван, а да нямаш нищо за криене. Как тече моето всекидневие? Тракам на пишещата машина, отвеждам и довеждам момченцето си от детския дом, ходя по редакции, поздравявам тоя-оня по тротоарите, пия кафе с приказливи събеседници, взимам Жана след представления, ходим по ресторанти или приемаме среднощни гости от театъра, понякога пребиваваме по няколко дни във вилата на баща ми... Сега, след разкритие-

то на Милети, уж продължавам да правя всичко това, но вече със съзнанието, че хората от сумрака кръжат безшумно около мен, въпреки че не чувствам дори полъх от размаханите им криле... "Те чуват какво казвам! Те виждат какво правя!" — мисля си все по-често аз. Започвам да се озъртам, да хвърлям поглед зад себе си. Никога нищо не откривам, наоколо цари безмълвие. Естествено не вярвам вече на очите и ушите си, действителността за мен става привидност — струва ми се, че това банално пространство, което ме заобикаля, всъщност е пълно със съсредоточени върху ми неподвижни и пронизващи погледи на кукумявки. Започвам да се взирам все по-изпитателно в събеседниците си, опитвам се уловя следа от гузност, примигване, бързо отместване на поглед... Нищо не откривам. Следя кой и по какъв повод ме търси по телефона с предложение да се видим. И там нищо. (Стр. 205)

Във фазата на параноята следеният човек е лишен от лично пространство и интимност: това го вкарва в безмерна теснота и го деформира, той бавно превръща сам себе си в персонаж на сюжета със следенето, започва перверзни игри със своите преследвачи, опитва се да проследи логиката им, подхвърля им примамки, мами ги. Макар че наоколо няма нищо, кукумявките не се виждат. Но всъщност той не се лъже: като социалистически човек знае известната социалистическа максима: от това, че си вече параноик, съвсем не следва, че не си следен.

Минават години. Възрастният Бранев има достъп до своето четири-томно, 700-странично досие. И ето, Следенето се разкрива в своята трета модалност. Ролите са отново обърнати, този път той пак е преследвачът, Следящият човек, който този път проследява следите, оставени от ченгета и полковници. Той следи какво са правили службите с живота му, но заедно с това пъпли по страниците на документите и се опитва да проследи още нещо, една логика — тази на Държавна сигурност. В това ново упражнение по четене-следене той внезапно открива двойна мизерност: тази на Държавна сигурност (на нейното професионално безхаберие, автоматизъм, пилеене на средства, кафкианска ведомствена бюрократичност, неефективност) и тази на собствения си живот, написан от друг. Защото най-страшното идва накрая, когато ретроспективата от прочита на досиетата променя смисъла на целия живот: ти не си знаел и чак сега разбираш какво си живял. Службите са похарчили ог-

ромен и безсмислен ресурс – усилие, време, човешка енергия и пари, агенти и доносници са пропилили ценни часове от собствения си живот, за да следят всъщност безвредния за държавата Бранев. Как се е движил с тролейбус № 2 или как премествал куфар от тавана в гостната, как си е давал дрехите на химическо или е купувал домати и ракия, какви глупости е дрънкар в разговори с колеги. Но това кара стария читател на собствения си таен живот внезапно да провиди живота си като безсмислено лутане, изтекло в безсмислени, празни неща. Още един цитат:

ДОСИЕТО МИ съдържа справки за шест дни, в които съм бил следен от сутринта до вечерта. Тези страници са най-противното четиво в цялото ми досие. От тях безмилостно извира безцветността, монотонността, посредствеността на човешкия делник по времето на тоталитарния режим... Преследвачите естествено са следили само физическото ми движение и затова в техните бележки приличам на насекомо, което пълзи в пространството, като сменя често и нелогично посоките си. Следеният така човек се превръща в много тъжен мимически спектакъл, защото не се знае в същото време какво мисли или чувства.

Впрочем дали наистина не се знае какво мисли или чувства следеният човек? Преди да отговоря на този въпрос, ще се насоча към предпоследната разновидност на следенето. Тя е доста различна от досега описаните: на Следящия, Следения и Четящия себе си човек. Защото всеки един от тези модуси е имал още тайно измерение: автоследенето, моралното себепреследване и „вечния надзор“ (този израз, може би несъзнателна модификация на фукоянския „надзор“, е на Бранев) над самия себе си. В скрито-чудовищните условия на живот следеният човек знае, че може всеки момент отново да рухне, да се разпадне като дух, да пропадне при преследвачите и доносниците, да стане като тях. Това мъчително знание и непрекъснатите себесъмнения са му създали нещо като вътрешна морална полиция, която непрекъснато го пита: „А сега какво ще направиш? Кое е позволен компромис и кое продажба на душата на дявола? Всъщност дали все още си достойно човешко същество или разликата между теб и онези, които презираш вече е изчезнала?“...

Паноптикумът е породил своята противоположност – надзорът над самия себе си, а при Бранев той е съпроводен с постепенно, но фатално усилващ се морален ригоризъм. В ретроспективата, която е дадена

на Читателя на собственото досие, този морален ригоризъм достига до тъмно кресчендо: отново и отново се появяват мъчителните въпроси за възможната достойна позиция в този деформиран свят, за това дали ти лично си успял да я постигнеш. В сравнение с тези размисли на стария човек, младият Бранев е бил по-суетен и страхлив, повече лекомислен към компромисите: но книгата показва, как отвращението и моралния гърч се акумулират, нарастват, с възрастта стават нетърпими – с тях нараства и строгостта на самооценката, светските мемоари започват да звучат като августиновски „Изповеди“, а четенето с обратна оптика на собствения живот през дървения език на досиетата започва да ревизира спомените, да ги подлага на тежък самосъд. Последният е несподелим. Или – по-лошо – споделим е само с тези, които са подобни на тебе. Ето още един пасаж от книгата, в който Бранев си говори с анонимен приятел:

Отронват се думи, следвани от дълго мълчание... И отново гласът на някой от двамата потегля в здрача. Малко препинателни знаци има в тежкоподвижния диалог, предимно много-точия, понякога въпросителни... Тези двамата сме аз и един от близките ми приятели. Колкото и тривиално да звучи, между нас отдавна няма тайни и този словесен котилион се играе от много години. Приятелят ми е прочел моето досие, аз – неговото, и това ни е превърнало във вечни пленници на тези пожълтели страници. Но не мислете, че близостта до истината, към която ние двамата се стремим, облекчава духовете ни, напротив – тя обезпокоява, тя притеснява, тя дори отчайва... Толкова много човешка вина – собствена и на тези около нас – че товарът понякога става непоносим. (Стр. 97)

И така, съпротивителните сили на човека в подобно общество стигат най-много за един скрит, собствен морален Паноптикум. Но той не е даден от самото начало. Спечелва се по мъчителен, а понякога и по перверзен начин, обикновено го имаш едва тогава, когато животът е започнал да свършва. Вероятно най-ценното в книгата на Бранев е способността да представи, да инсценира драматичната и мъчителна динамика на този процес през годините; съществена тук отново е ретроспективата, вниманието, с което късният Бранев следи за втори път, онова, което по-младият, следен и следящ се, е мислил и чувствал, бавният ритъм на развиващата се морална рефлексия – и днешните морални коефициен-

ти, които възрастният читател на собствения живот добавя. Резултатът от цялата тази работа е един тоталитарен, перверзно мутирал вариант на кантианските „какво мога да зная“, „какво трябва да правя“, „на какво мога да се надявам?“ – и те се сумират в простия въпрос, пронизал цялата книга „Останах ли човешко същество?...“.

Summa summaum, финалната присъда, която Бранев си отсъжда, не е лека:

Мисля, че опазих части от себе си. Но те са недостатъчни, за да се чувствам днес онзи свободен човек, за какъвто съм бил роден. И да направя онова, което бих могъл да направя, ако животът ми не бе протекъл в условията на тоталитаризма. Понякога ми се струва, че през цялото това време съм приличал на циганче, научено от своя баща да свири на цигулка, за да изкарва хляба си, но попаднало в село, където хората не обичат музиката и чупят цигулките.

Накрая ще си позволя да кажа, че се мисля за не повече от един добър, но неосъществен проект за човек.

И съм сигурен, че такива като мен е имало много в страната, в която съм се родил.

И че загубата на обществото от неосъществените човешки проекти е много по-голяма, отколкото можем да си представим.

От подобен край на книгата става ясно, че Бранев засега не възнамерява да спира разработката на своята морална полиция върху самия себе си: той ще продължи да се следи.

Не мога да завърша и аз без един последен парадокс на Следенето. Посочих, че то е тотално, потенциално обхващащо всички точки на живота, освен една: изглеждало е, че Следеният човек може да запази за себе си са своите мисли, чувства, включително и най-съкровеният от тях – моралните себетерзания, за които говорих по-горе. В „спомените, породени от документи“ обаче има един знаменателен епизод: един хубав ден чекистите открадват (да, просто открадват) дневника на Бранев, писан през годините. Досието по-късно свидетелства, че те са чели този дневник и очевидно са размишлявали – и то тъкмо върху обърканите чувства и нравствените въпроси към себе си, които си е задавал Бранев. Т. е. те са били там, в съкровения, следили са неговия кантиантски въ-

трешен сюжет. Което, разбира се, не може да остане недокументирано в досието, по-късно е прочетено от стария Бранев.

Ето какво научава той за себе си там:

При провеждането на М 30 в дома на сценариста Веселин Нещелчев Бранев бе намерен и преснет неговият личен дневник. За времето от м. юни 1962 г. до м. юли 1968 г. Бранев излага в дневника свои лични преживявания, мисли за творческата си дейност, политически възгледи и оценки по някои събития и явления.

Мислите и тежненията, които Бранев излага, го охарактеризират като човек непоследователен, без определено изградени схващания и концепции. Това в много случаи го довежда до объркваност, песимизъм и безпътица... „Аз живея животът на друг“...

Ще оставя това късо съединение между моралната полиция и реалната милиция в тоталитарното *Conditio Humana* без коментар – поради липса на място. Накрая все пак съм длъжен да дам отговор на въпроса в заглавието „Защо вярвам на Веселин Бранев“. Известни са ми възраженията към фактологичната страна на книгата, несъгласията с някои от оценките на Бранев, обвиненията в премълчани неща или олекотени вини.

Допускам, че „Следеният човек“, като всяка автобиография, не е напълно фактологически прецизна книга и не успява да каже докрай истината за фактите – нито от своя, нито от колективния социалистически живот. Може би тя не е някаква свръхумна книга и не предлага единствено верни и проникновени социологически тълкувания и политически оценки на социализма, загубените координати на социалистическия живот, може би частично е написана с цел Бранев да си „разчисти сметките“ с Държавна сигурност, както го обвинява един рецензент. Накратко, допускам, че критиците на Бранев поне понякога имат право.

И въпреки това вярвам на Бранев и на неговата книга, защото той като никой друг се е придвижил по всички лабиринти на Следенето, извървял е мъчителната му, траеща цял живот, инициация. Начинът, по който е направил това, Ницше би нарекъл не „истина“, а „правдивост“ – (на немски *Wahrheit* и *Wahrhaftigkeit*). Ако истината е вярност на думите към нещата (или в по-сложния си вариант – на интерпретациите

и оценките спрямо обективно вложения в нещата смисъл и ценност), то правдивостта е едновременно практическа и рефлексивна категория. Тя изисква няколко неща: 1. да не мамиш другите; 2. да не се оставяш да бъдеш измамен от тях; 3. но нейната по-висша форма е сам да не мамиш себе си. Дори ако към тази самоизмама те тласкат натискът на доха-та и „моралът“ на общността. Тъкмо в тази си висша си форма правдивостта е вяръност към себе си, екзистенциална искреност с адресат самия себе си – тя е родствена с античната грижа за душата и воля за живот в истината, независимо от обстоятелствата. Или по-просто: ако фактическата истина е съответствие на думи и неща, то правдивостта е практикуване на автономност.

Книгата на Бранев може да има пропуски във фактическата истина, но тя е правдива, разказва за парадокса, че като се сблъскаш с Държавна сигурност, се сблъскваш със самия себе си, ставаш сам за себе си морален проблем, който изисква следене – и така води до практикуването на трудната автономност, наречена себеизследване, постигната само донякъде, само късно, в трудни условия.

Това е за мен напълно достатъчно, за да вярвам на тази книга.

Източник

Александър Кьосев преподава културна история на модерността в СУ „Климент Охридски“. Преподавал е български език и литература в университета Гьотинген. От 1989 той е член на изследователската група Periphery, изследваща западните представи за промените, които се случват на Изток. Публикациите му включват книга по история на българската поезия и множество теоретични есета. Той е издател на *Post-Theory, Games, and Discursive Resistance: The Bulgarian Case* (1995).

Коментари (2)

- 20-11-2009|**Б. Павлов**

Кой е адресатът на този абсурд – на полезния опит от нашия безполезен живот?

- 17-04-2012|**Златко Ангелов**

Твърде интелигентенски, твърде научен анализ, който несъзнателно прави големи обобщения от един частен случай. Без да съм чел мемоара, от този анализ оставам с впечатлението, че Веселин Бранев е подбрал онази част от живота си, която да обоснове основния му извод за „неосъществения проект за човек“. Но животът му сигурно не е бил само това, дори и на него да му се струва, че ТО е било най-важната му съставка. По цял свят има хора, които са параноично настроени без да имат клинична параноя и без да бъдат преследвани от когото и да било. От това не следва автоматично, че те са неосъществени като хора. Дори съпротивата-вътрешната съпротива--на Следенето е начин да се осъществиш. Равносметката, разбира се, е спрямо очакванията, които имаш за себе си.

Онова, което ми изглежда непреодолимо, както от автора на мемоара, така и от автора на този анализ, е капсулираната действителност. България затворена в своята черупка. Сякаш тя изчерпва всичко--както тогава, така и сега. Българинът унижаван и унищожаван от други българи в тъмната изба на българския етнос. Сякаш това статукво е всичко, което може да се каже за моралната дилема на човешкото състояние в тази държава.

Защо следеният човек се е оставил да бъде следен? -- ето от къде би трябвало да се започне моралната дисекция, според мен. От този най-труден, най-безмилостен въпрос.

Убеден съм, че искам да прочета тази книга, защото е явно, че тя е един честен и достоен мемоар. Моите забележки се отнасят до тълкуванията и недоверието--стигащо до лъжи--с които я посреща българската, все още капсулирана, общност.

Икономическото благоденствие: стъпка на вярата

Автор: Джоузеф Локонте

Преди няколко години беше формирана една група от арабски интелектуалци, чиято цел беше да се изследва икономическото неразположение – подхранвано от висока безработица, масивна неграмотност и анемичен БНП – което измъчва голяма част от мюсюлманския и арабски свят. Тяхното изследване от 2002 г., „Доклад за развитието на арабското общество: Създаване на възможности за бъдещите поколения“ си остава една от най-трезвите самооценки на онова, което не се е получило добре в арабските икономики, както и причините за него. Авторите на доклада се оплакват от „впримчените умове“ и „окования потенциал“ на нации, които отказват на гражданите си основни граждански права.

Тяхната откровеност не може обаче да прикрие едно фундаментално извъртане: в доклада не се споменава културната враждебност против религиозната свобода и плурализма, която разяжда арабските общества. Това умствено състояние на отричане не позволява на мюсюлманските лидери да разпознаят силната връзка между икономическото благополучие и религиозната свобода.

Християнските реформатори от 17 век всъщност са сред първите, които разпознават важността на свободата на съвестта за стабилността и икономическото благополучие на държавата. Томас Хелуис (1550–1616), един от ранните водачи на Английските Батписти, създава най-принципната защита на религиозната свобода за своето време. В своята *Кратка декларация за мистерията на неправдата* (1616) той настоява, че религията на един човек не е работа на краля, и че хората от всички вери – „били те еретици, турци, евреи или каквито и да е“ – трябва да бъдат оставени на мира. Ако на всяка секта се даде свободата на богослужение, би имало далеч по-малко спорове и кавги. „Наблюдавайте нациите, където свободата на религията е позволена“, пише той, „и вие

ще откриете, че под небесата няма по-процъфтяващи и благополучни нации от тях.“

Някои от най-провокативните изказвания в полза на търпимостта от онова време идват от светски хора, чиито професии ги убеждават в предимствата на плурализма. Хенри Робинсън (1605–1664), търговец и син на богат лондонски търговец, пътува навсякъде по континента. В произведението като *Свободата на съвестта* (1643), Робинсън разглежда правото на собствена преценка по въпросите на религията като най-важно за човешкото благополучие, сродно с правото на частна собственост или частно предприемачество. Тези права са свързани едни с други и потискането на религиозната свобода води до тежки последици в икономическата сфера. Една преследваща държава, пише той, е принудила пуританите да напуснат Англия и „да вземат със себе си своите дарби, способности и производители в други страни, за най-голяма вреда на тази общност.“ Икономическа разруха, предсказва той, ще бъде съдбата на нациите, които отнемат собствеността на своите граждани или ги прогонват в изгнание заради религията им.

Това са радикални идеи за Европа от 17 век. Договорът от Вестфалия приключва религиозните войни на континента, но само с цената на създаване на национални църковни учреждения, разполагащи със свободата да измъчват и наказват религиозните малцинства в собствените си граници. Католиците са първите, които развиват както теорията, така и механизмите на религиозното преследване; протестантите, макар и не толкова брутално систематични, последват същия нерадостен пример. И двете традиции основават политическата и социална стабилност на религиозното подчинение: на несъгласието се гледа като на инкубатор за размирици.

Множество фактори обясняват триумфа на религиозната толерантност в Европа. И все пак историци като Джон Кофи смятат, че повишаващото се благосъстояние „вероятно е имало сериозно въздействие върху религиозните менталитети.“ В книгата си *Преследване и толерантност в протестантска Англия* Кофи отбелязва, че през последните десетилетия на 17 век – когато дебатите около религиозната свобода достигат до кресчендо – се наблюдава икономически бум. Англия преживява комерсиална революция малко преди своята Славна Революция, съпътствана от процъфтяване на търговията и покачване стандарта на живот. Това се случва едновременно с бързото нарастване на броя на религи-

озните секти, което подкопава страха, че духовното разединение и ересите приканват божие наказание. Междувременно, икономическата динамика на Холандската република – най-толерантната към религиите страна в Европа – подпомагат създаването на един нов наратив. „Благополучието и толерантността започват да бъдат разглеждани като близнаци, а не като смъртни врагове“, пише Кофи.

Това може и да е леко преувеличено, но няколко известни реформатори от онова време поддържат именно такова гледище. Питър Пит (1630–1699), адвокат и политик, казва, че най-добрият начин да се привлекат предприемачи в Англия и да се развие търговията, е да се създаде едно отворено, доброжелателно общество – „което не може да се направи, без да им се даде свобода на съвестта“. Неуморният квакерски агитатор, Уилям Пен, смесва теологически, морални и практически аргументи в подкрепа на толерантността в своя *Великият случай на свободата на съвестта* (1670). Неговият трактат включва икономическа критика на религиозните институции и техните законови режими. Наказателните закони срещу религиозните разномислещи, смята Пен, често докарват семейства до бедност, ограбвайки по този начин обществото от продуктивна икономическа дейност. „Такива закони са толкова далеч от нещо полезно за страната, че тяхното изпълнение ще бъде нейна сигурна разруха, в приходите, а следователно и в мощта ѝ“, пише той. „Защото там, където има упадък на семействата, ще има и такъв на търговията, на богатството, а в края на краищата и на силата и властта.“

Макар и да представляват мнение на едно малцинство, тези гласове на толерантност намират мощни защитници сред класическите либерални политически мислители като Джон Лок. В *Писмо относно толерантността* (1689) Лок обяснява, че сектантските владетели, упълномощавайки икономическото обедняване на несъгласните, завинаги нарушават спокойствието и реда на правителствата и обществата. Докато правителствата изискват религиозно единомислие, то не може да има „мир и сигурност, нито дори най-обикновено приятелство“ сред членовете на гражданското общество. „Никой следователно ... нито отделните лица, нито църквите, нито дори общностите, нямат никакво справедливо право да си отнемат гражданските права и светски блага едни на други, под претекста на религията.“

Прозренията на тези религиозни мислители в крайна сметка получават поддръжка и от светските социални науки. Брайън Грим, един

количествен социолог към Форума Пен за религия и обществен живот, е сравнил различни социо-икономически индикатори с мерките за религиозна свобода в повече от 100 страни. Грим внимава доста да не стига до изводи за причинна следственост между религиозната свобода и икономическо благосъстояние. И все пак неговото изследване разкрива една взаимозависимост, подтикваща към директно предположение: „Една регулирана и ограничителна религиозна икономика не е от полза за всички деца на Бога.“

Дори либертарианският институт Като, който обикновено не обръща внимание на религията, е започнал да изследва този въпрос. Пишейки за *Cato Journal*, учените Айлън Алон и Грегъри Чейс твърдят, че международният бизнес би трябвало да се чувства загрижен от проблема, тъй като „той засяга цялата бизнес-обстановка, политическите отношения между страните и потребителското усещане на компаниите, вършещи бизнес в страни, които потискат религиозната свобода.“ Техните открития – основаващи се на индикатори за икономическа и религиозна свобода в 75 страни – изглежда доказват правотата на християнските реформатори от времето на Лок. „Макар и резултатите ни да не са окончателни, те подсказват, че религиозната свобода има положително въздействие върху благополучието на една страна.“

Тези факти изглежда все още са изгубени за множество мюсюлмански интелектуалци. Те се оплакват от „отнемането на човешки способности“ в арабския свят, но оправдават режими, които лишават хората от техните естествени права. Те свързват икономическия растеж с нови форми на „социално сцеplение“, но толерират политически устройства, които гарантират социално напрежение. Те дори призовават към „фундаментално преосмисляне“ на начина, по който арабските страни би трябвало да подхождат към културното и религиозно многообразие – но отказват да преосмислят собствените си предпоставки относно естеството на религиозната вяра или моралните изисквания на човешкото достойнство.

Не необходим непременно един скок на вярата¹ – а може би просто малко повече историческа памет – за да се разбере, че това не е пътят към икономическото развитие. Напротив, това е дългото и добре познатото отклонение, водещо към постоянна стагнация.

1 В повечето теологически доктрини: акт на вяра в нещо без наличието на емпирически доказателства. Бел. пр.

Източник

Джоузеф Локонте е лектор по политика в King's College в Ню Йорк и сътрудник на списанието The American.

Коментари (2)

- 18-11-2009|**Златко**

Публикувах този текст с надеждата да подкрепя разбирането за важността на религията като фактор на обвързване и сцепление във всяко общество (след множеството агресивни приказки, които наприказвахме по неин адрес в последно време), но сега се чувствам малко разколебан. Имам пред вид началото и края на статията, издържани в един дидактичен тон, на който би завидял всеки немски възпитател от времето на Вилхелм Буш, предполагам. Слабите ученици да внимават, щото ...

Дразнещо и неинтелигентно, наистина. Е, все пак основната теза, относно важността на религиозната толерантност (което означава и толерантност –*като минимум!* – към религията) все пак си остава доставярна, така че от статията би трябвало да има полза, надявам се.

- 22-11-2009|**простак**

Това да не би да е увода към статията? Щото авторът тамън да каже нещо и текстът свърши...

Отвъд стената, с рокли на цветя

Автор: Кристин Димитрова

Стената, която разделяше Берлин на източен и западен, Европа на тоталитарна и демократична, а света – на Спутник и Аполо, падна през 1989 г. и вятърът на промяната задуха в двете посоки. Ние от източния блок се изправихме от четирикракото си положение на съединени пролетарии и поехме с вдигнати знамена към свободата. „Те“ ни посрещнаха с просветена щедрост, университетски жестове на внимание и търпение към протоколните гафове. Такава беше достойната картина на официално ниво. Такава беше и картината дълбоко в нашите наритани от пропагандата умове. Всеки жадуваше за сублимност.

Един нов призрак тръгна да броди из Европа през 90-те и това беше призракът на обединението.

Не точно така изглеждаха събитията през очите на всекидневието. Германци от изтока пълнят багажниците на трабантите си с банани, Вацлав Хавел посреща Александър Дубчек по яке, поляците пекат сладкиши и ги продават на границата с Германия, румънци превземат телевизията и държат речи със съдбоносни лица, у нас мажем филии със свинска мас по време на Лукановата зима, а по площадите брадати оратори ни призовават да вземем нещата в свои ръце. (Как? Кои неща? И като ги вземем, къде да ги отнесем? По онова време такива думи ни изглеждаха смислено.) Всички бяхме изгладнели, рошави, начетени и жадни за човешко достойнство. Моцарт ли ни липсваше, Балзак ли? Не. По-скоро Пинк Флойд. Искахме да пътуваме по света, да пием кока-кола от автомат, да носим неизбеляващи дрехи, да караме сребристи коли и да слушаме рок. Искахме да се смесим със „западняците“ и да се влеем завинаги в тамошния поток от индивиди. Никога стремежът към консумативна култура не е имал толкова духовни измерения.

А западняците трябва да са ни отличавали. По време на социализма чрез връзките на бащата на моя приятелка успях да се добера до екс-

курзия в чужбина. Караха ни да вървим в група, а когато за два часа ни разрешиха да се разпилеем по улиците, аз, колкото и лош физиономист да съм, забелязвах сънародниците си от двеста метра. Всички българки носеха тревирени рокли на цвята. Има различни видове неграмотност и неграмотността на външния вид, ако не е доброволно избрана, е унижителна.

И така, в началото на 90-те, хората от Запада вероятно са ни забелязали как тичаме към тях с разтворени обятия като бедняци на сватбата на заможен родственик. Такава гледка не се забравя лесно. И докато из високата чуждестранна преса се коментираше до каква степен Европа реално иска Полша, Чехия и Унгария, след като вече любезно ги е приветствала с освобождението, ние изобщо не влизахме в сметките. На нас ни предстоеше да вземем още една петилетка в ускорени срокове и българският народ отново да направи това, което други народи са правили за столетия. Това май ни се налага на всеки 50 години и ако не се движехме постоянно на зигзаг досега да сме колонизирали слънчевата система. Книгите се превеждаха от студентски колективи и се разпродаваха направо на улицата, а пък се пишеха по всички възможни начини. Филолозите ставаха културолози, културолозите – антрополози, антрополозите – политолози и всички вкупом на всеки етаж се сблъскаха с марксистко-ленинските естети, които си търсеха ново място под слънцето. Бяха интересни времена съобразно прословутата китайска клетва. Мисля, че към нея можем да добавим една изстрадана българска благословия: „Да не ти дава Господ един ден да наваксваш нещо, което други народи са усъвършенствали от векове насам.“

Стената от двадесет години е зад гърба ни, вече влязохме официално в Европа, чехите се готвят да излизат, глобализацията е неопровержим факт, английският е новата лингва франка, а най-предприемчивите учат китайски. Имаме възможности, каквито никога не сме имали. Да напишем нещо и да го пуснем в интернет. Да напишем книга и да зачакаме – или добре, да проявим активност – някой да поиска да я преведе. Не е толкова просто.

Първо: Езиковите ни връзки дори с най-разпространените езици на света се градят върху добронамерените и изстрадали гърбове на няколко преводача. Тези хора обикновено срещат подкрепата на българските институции само когато авторът успее да уреди това-онова.

Второ: Големите европейски държави поначало успяват да продуцират авторите си, Полша, Чехия, Унгария и Сърбия се справят добре, Русия никога не е преставала да е интересна. В масовото съзнание ние си оставаме някаква архаична мъглявина, като че ли всички ходим с цървули и слушаме радиоточки. (Моля, не съдете за нас по тревирените рокли на цветя.) Или екзотична добавка. (Не ни карайте насила обратно да ги обличаме.)

Трето: Не съм сигурна защо става така, но от писателите в богатите държави се очаква да пишат както сериозна литература, така и развлекателна. От нас, източните държави, се очаква само сериозна литература. Именно развлекателната литература се оказва класовият вододел на писането. „Те“ могат да бъдат фриволни, ексцентрични, забавни, любовни, фантазори. „Ние“ някак си трябва да бъдем проникателни и да правим лабораторни анализи на близкото минало, довело до неуравновесеното настояще. И понеже нашите събратя от средна Европа са много по-чевръсти, или вярват по-силно в смисъла на литературата от нас, новините от изтока предимно те ги съобщават. Квотата на българското присъствие е декоративна.

Четвърто: Страните от Запада произвеждат литература, ние някак си произвеждаме етнография.

Нека да направим един въображаем експеримент. Вземаме примерно „Брулени хълмове“. (Голям проблем е, че Емили Бронте не е сред нас, за да го напише, но нека прескочим това.) Можем ли да си го представим написан в България за българи? Мисля, че да. Кетрин е Катя, Хийтклиф е Драго и Линтън е Панайот. Тримата живеят в Балкана на някакви много брулени хълмове и все пак успяват да запазят обносните си. Накрая Драго остава с дъщерята на мъртвата Катя, но вече и на него му е ред да се сбогува със света. Нека се помъчим да си представим какво впечатление би направил този български роман в чужбина. Той или ще бъде отхвърлен като любовен и беззнаков, или ще пробие и ще получи критики от рода на „безмилостен разрез на изолацията, оскъдицата и пораженията върху личността, които тоталитаризмът е нанесъл. Най-доброто от „Доктор Живаго“ насам.“ Дано да не съм права.

А сега една истинска случка. Преди седмица ми откраднаха текст. Английският превод на стихотворението ми „Поверия“ се оказа публикуван под името на ирландец в ирландската секция на холандски уебсайт за поезия. Не е нужно да казвам, че доста се притесних. Писах в

Ирландия, но оттам не ми отговориха. Разказах на десетина приятели по света за тази идиотщина и възмутените им писма успяха да стреснат наглеца. Интересно е, че докато е стояло под ирландско име, стихотворението ми е било преведено на испански. Тук трябва да кажа, че то стои под мое име в Литернет на Гео Чобанов от 2006 г. и на никого не му е хрумнало да го преведе. По време на полемиките кое стихотворение е на кого и защо писах и на холандския уебсайт. Помолих ги или да изтрият стихотворението, или „да го прехвърлят в българска секция, каквато, за свое съжаление, до този момент не съм забелязала да имате.“ На другия ден стихотворението беше изтрито. Така изглеждат нещата, подписани от тази и от онази страна на отдавна срутената берлинска стена.

Няма да е справедливо ако завърша така. Вече можем да четем и пишем каквото си искаме. Да имаме приятели на всякъде по света. Да предлагаме нещата си извън страната. Да живеем другаде, ако тук не ни харесва. И дори да си носим тревирените рокли на цветя, ако смятаме, че ни открояват. Това са златни разлики, които растат.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа *Сабазий* (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Коментари (9)

- 20-11-2009|Гост – Жалко

Потресаваща статия с много горчиви истини, за съжаление! Има стени, които не само, че никога не падат, но човек започва да си изгражда и нови.

- 21-11-2009|Златко

Замисляли ли сте се някога какво се крие зад думите „Простак е, ама му отива“? Как е възможно един простак (дори и някой, който прави милиони по телевизията, да речем) да бъде симпатичен човек?

Ами много просто – простакът харесва себе си. И, колкото и фалшиво, колкото и измамно да е едно такова усещане, когато бива пораждадено от незнание, то все пак е свързано с излъчване на някакъв странен чар, удовлетворение, някакъв вид good vibes, в края на краищата.

И това, струва ми се, е нещото, което би трябвало да опитваме всички – особено ние, обитателите на едно географско и духовно място, което е толкова измъчено от себепрезрение и доброволно наложено себеприказание. Просто би трябвало да се учим да харесваме самите себе си малко повече. И това – мисля си го с доста голяма увереност, ако и да е чисто хипотетична пропозиция – няма как да не промени отношението и на другите, и на самите нас, към България, към Българското, към Българите, към Българщината. Сигурно звучи тъпо, защото е фантастично, но не всичко фантастично е тъпо, разбира се.

И така, затворете очи, облегнете се назад, направете първата стъпка. **Ние сме хубави, ние сме красиви, ние сме умни, приветливи, добри, остроумни, благородни, щедри, независими в себепреценките, познаващи света, непреклонни се пред фалшиви кумири, изпълнени с любопитство, но и с мъдрост, породена от горчив опит ... Ние сме хора, заслужаващи една по-добра съдба. Ние просто сме ...**

И така, всеки ден, поне по веднъж. С малки суми, но редовно, нали знаете.

Хайде, на добър път. И не забравяйте: всеки ден!

- 22-11-2009|Гост

И тъй като „времето е в нас“, а ние не харесваме това време, ще продължим да се мразим, защото ще сме принудени да презираме мнозинство-

то, което пък се харесва, заедно със славните си фолк-дивотии и цялата пост-комунистическа недокултура, която бие всяка фантастика по тъпата упоритост с която се реализира а от това най-примитивната автосугестия се препъва още в първия стих: аз съм българче, българче, българче...

.....

Страхувам се, че когато настъпи времето на простоърдечната, всенародна гордост от това, което сме, Слави ще бъде министър на Ку-ку-лтурата, а Доган – Пазител на East-ината, и там мястото на човеци, като уважаваната авторка на този прекрасен текст ще бъде пунктуационен коректор на сценария на проклетото шоу...

- 22-11-2009|**простак**

И от мен никой не очаква априори да бъда толкова талантлив, че да ми плащат за това, защото на мен това ми е работата, ама аз не се сърдя. Някой беше писал нещо за професията професионализъм... :D

Не искам да се заяждам, всъщност статията е много точна. Сама че просто такъв е животът, нищо не става от самосебеси и никога на гости не можеш да си си като вкъщи.

- 23-11-2009|**Kman**

Винаги е удоволствие да прочетеш нещо от Кристин Димитрова, дори такива разсеяни спомени.

- 23-11-2009|**Запознат** – Парадокси

Ако всичко ни беше наред, това би означавало, че пърхаме в небето като ангелчета със снежнобели крилца и още по-бели души. Но без българската мафиотщина в литературата и без черната злоба на некадърните, но щедро платени пролетарски автори, към наистина талантливите и бедни автори, щеше ли България да е това, което е днес?

- 23-11-2009|**Кентафър** – ритолично

Много красиво изложение. И много изКристено.

Надявам се повечко хора да четат Кристин, та дано се сетят, че е време да спрат да се мъчат да пишат ...

... и коментарите си ги бива!

Но все не ми става ясно:

— Що е то България!?

– И имам ли то почва (и свършва) у нас (Вас)

- 29-11-2009|**GeA** – Много точно: парадоксът на българския преход „Искахме да се смесим със „западняците“ и да се влеем завинаги в тамошния поток от индивиди. Никога стремежът към консумативна култура не е имал толкова духовни измерения.“

- 29-11-2009|**GeA** – И за кражбите

T.S.Eliot: „Bad poets quote; Good poets – take.“

Аз: Не е необходимо да си добър поет, за да крадеш чужди произведения, но е задължително да не си добър човек.

За самите нас

Автор: Златко Енев

Преди няколко дни отидох на лекар. От известно време насам се чувствам схванат отдысно, някакъв нерв, който усещам много неприятно, тръгва отгоре, някъде малко преди върха на черепа ми и продължава надолу, като гранична бразда, чак докъм средата на гърба, бъхти се и пулсира. През деня бива долу-горе, но нощно време много ме ядосва, не ме оставя да спя, такива работи ...

Сега, това не е съвсем обикновен лекар. Всъщност, доколкото знам, той дори няма завършено медицинско образование и в България вероятно биха го накичили със звучната титла „чекръкчия“, защото практикува преди всичко хиропатия. Важното при добрия Андре Цубер е, че той разбира страшно много от разни азиатски магии, йоги, чакри, мантри, тантри ... Абе ...

Добре, ето значи какво става: след три часа чакане, защото при него винаги е навалица до небето – в обикновените лекарски чакални е по-разредено, но при Андре е така ... Та, влизам значи при него, той ме поглежда, аз му обяснявам, че преди години на два или три пъти ме е оправял с по две-три хватки от класическата борба, той мълчи. А после вика: „Кога за последен път сте си правили изследвания, господин докторе?“ (при тях това е задължително, ако е записано в разните ти картони, престават едва когато им кажеш, че не искаш да те наричат така). Аз го изглеждам малко стреснато, какво има, какво става, а той вече вади едни игли, започва да ми перфорира ушите, междувременно ме меси като тесто в нощви, но болката не минава, тоя път май е нещо друго.

И се започва тя. „Господин Енев, какво искате от живота и от себе си?“ Аз го гледам и тъпея. „Па знам ли, щастие?“ Той стиска юмрук и вика: „А това според вас щастие ли е?“ „Ами не“, викам му аз, „нещо много кораво ми изглежда“. А това? И, преди да съм се усетил, ме погалва лекичко, чак подскачам от изненада. „Това по-приятно ли се чувства?“ „Зависи от

кого“, викам му, после, под натиска на усмивката му, прибавям: „Добре де, по приятно е“. „Ами тогава“, продължава той да се усмихва, но гласът му звучи така, сякаш казва „Абе, чукундур с чукундур!“ ... „Ами тогава защо живеете като стиснат юмрук, господин Енев, какво искате от себе си, защо толкова се напъвате да докажете на всичко и всички, че сте най-коравият на този свят, че можете да преглътнете всичко, че можете да удържите на всичко?“

Бре, жег! Усещам аз, че започват да ми се насълзават очите, този нещо много по меките части ме работи, като отворена книга ме разгръща, чак ми припарва отвътре и малко ме поразтриса, но нали съм инат момче, пък и той не може, няма как, просто няма начин да знае с кого си има работа ... не, не, не, това е невъзможно ...

А добрият Андре продължава: „Кажете“, вика, „господин Енев, вие баща имате ли?“ „Нямам“, викам, „почина горкият, не е вече сред нас.“ „Тъй, тъй. А от какво почина?“ „Инфаркт“, викам, „инфаркт на миокарда. На място, прав.“

И се каня вече да му разправам как всички мъже в семейството ми умират прави, какви сме ние челичени, как не се даваме, как и на смъртта среден пръст ще покажем ... Но Андре не ще да слуша, ами продължава:

„А дядо ви, господин Енев, той от какво умря?“

„И той инфаркт“, отговарям аз послушно. „Пак на миокарда, пак на място, пак прав.“

Андре се подсмива, усеща ме накъде избивам, но това май не го впечатлява, и пак разпитва:

„А други има ли?“

„Чичо ми също“, казвам аз. „Ама той гевезе човек излезе, седнал умря, не сколаса да се изправи, като другите.“

„Аха. А вие, господин Енев, мислите ли понякога за смъртта, за края?“

„Че как иначе“, викам аз. „Нали това ми е занаятът. Монтен, Паскал, Ницше ...“

„И сигурно много ви се ще прав да умрете, а? Като бащата, като дядото ...“

„Ами то късмет работа“, увъртам аз, после признавам неохотно: „Е, да, не ми се ще да се излагам. Все пак, семейна традиция ...“

Той ме изглежда продължително, в очите му само „Абе, диване с диване!“, после сменя темата.

„Кажете, господин Енев, а отляво боли ли ви?“

„Не“, понапервам се аз. „Отляво всичко е кукуряк, там нищо ми няма.“

„А знаете ли защо е така, господин Енев?“

„Хе-хе“, мисля си аз, „че то ако знаех щях ли сега да съм при тебе бе, докторе? Ако бяхме в Америка поне щях да знам защо ми ги задаваш всичките тия въпроси – за да си изкараш парите – ами тук, при тоя социализъм дето всичко е безплатно, що ми губиш времето, та и твоето собствено, а, докторе?“

Ама иначе кирам и се правя на много смирен: „Не знам, господин докторе.“

А той се покашля, покашля, мълчи така сякаш ми гледа на ръка или на карти, после – най-после! – изплюва камъчето.

„Защото там е вашата сила, господин Енев. Това е женската половина на тялото. Любовта, мекотата, нежността, Отдясно, мъжката половина, ви боли, защото сте я довели до края, изтощили сте всички запаси – и емоционални, и физически, всичко. А отляво, където сте силен, няма нищо. Там е само очакване, потулени надежди, подметени спомени, забравени радости. А, господин Енев, дали не е време да станете малко по-малко мъж, как мислите?“

Аз мълча и гледам да дишам по-нарядко, че инак като нищо ще за-подсмърчам. А той продължава:

„Как минава денят ви обикновено, господин Енев?“

„Като на всички“, викам. „Как как? Работя, това е?“

„Е, добре дошли тогава, господин Енев, в good old Germany. Добре са ви дресирали нашите хора, виждам, по-германец и от германците са направили от вас.“

„А, не“, иная се аз. „От корена си аз не се отказвам, ние също можем, че и от вас повече. Нищо, че сме от Балкана.“

„А излизате ли някъде, с приятели виждате ли се?“

„К’ви приятели“, викам му аз. „Приятелите всичките на две хиляди километра, че и повече. Не успях нещо да пусна корен тук, нищо, че ви е толкова богата почвата. Децата и работата – това е всичко.“

„Ами опитайте пак тогава. Излизайте, омешвайте се с хора. По малко така.“

„Не става, докторе, нищо не става. Опитвах, опитвах, накрая ми писна – аман от провалени приятелства. И с нашите хора тук вече не става,

отегчават ме до смърт, гòрките, само в Интернет намирам интересни хора, сигурно щото сме на разстояние. Все е нещо, нали?“

„Това“, вика докторът, „е защото вие не обичате себе си, господин Енев. Кажете ми, какво изпитвате като се погледнете в огледалото?“

„Как какво?“, дивя се аз. „Поглеждам, подминавам и си гледам работата. Женски работи са това, огледала ...“

После се усещам и си прехапвам устната по средата на фразата. А докторът се подхилква, направо да го праснеш с нещо по гръмоотвода, и продължава да ме тормози.

„И откога“, вика, „започнаха хора като вас да се запрыгат отпред пред каруцата, да вършат волската работа? Не е ли време да си дадете малко почивка, малко отпуска така. Горے на капрата, господин Енев?“

Тоя път иде мой ред се подсмихвам полека, защото на тоя въпрос си имам приготвен отговор.

„Ами то“, отговарям, „при нас там по Балкана всички все горее на капрата са се нахендрили, господин докторе, никой не ще да тегли, всеки иска да се вози. Та затова, значи, съм я поел тая работа, поне от малко-малко да проскърцва каруцата, че инак съвсем ще затъне, мърлява каруца българска. Пък то си е и кеф, честно казано. Може и да е волска работа, ама е отпред, всички те виждат.“

Докторът се позамисля, поглежда часовника си.

„Добре, господин Енев“, вика. „Виждам, че си знаете работата. От мен толкова. Ако искате, продължавайте да я карате така. Може и късмет да е, изправен да ви завари. Но иначе, ако искате най-после и да заживеете, а не само портретите на стената да гледате, ще трябва да промените едно-друго, няма как. По-малко юмруци, повече сърце, господин Енев. Аз ще ви предпиша тук едни масажи – масажистката е капка, между другото – а вие правете каквото смятате за правилно.“

* * *

Излизам аз навън, но нещо не ме свърта. Ония игли – те били за постоянно, висят ми значи като обици, две парчета, та чак ме е малко срам, хич не обичам такива глезотии – ми припарват едно такова, хем сърби, хем боли, хем кеф прави ... Качвам се на колелото, айде вкъщи, но и там нещо не намирам спокойствие. Преследват ме докторските думи като ято горгони, въртят се над главата ми, пищят в ушите ми и не ме оставят на мира, аман!

Нощта – и тя такава. Въртя се до среднощ, очите ми облепени като светофари, няма спокойствие, няма заспиване, няма мир, нà ти един доктор. Лошо ли ти беше без него, а?

Ставам, разхождам се из тихото нощно жилище, варя чайове, мъча нещо да работя, да драпам, ама не би. Докторе, какво направи с мене бе, маскара с маскара? Аз за това ли дойдох при тебе с толкова доверие, да ме преобръщаш така с хастара нагоре? Какво да правя сега, а? А кажи де, какво да правя?

Но доктор Цубер го няма, междувременно е вече утро, айде на децата закуска, после води на училище, малкото пак се запъва като магаре на мост, от нас до училището – един час кандърми (то е на пет минути). Нормално ежедневие, с две думи.

Но жегата не отминава. По едно време вече започвам да си мисля, че сигурно така се чувстват жените когато им дойдат дните, нещо такова трябва да е. Отвътре едно ми такова разнежено, всичко разтопено, всичко размазано, ни да седна, ни да стана, душата изпълнена с някакво странно очакване – ще дойде някой, Койчо от Бусманци! – и чакам да мине, да си стана пак аз, да си гледам работата ...

А после – де го чукаш, де се пука – сядам и започвам да пиша писма. Обаждам се на хора, на които не съм се обаждал от години насам, все от срам, че съм ги зарязал, че съм се умълчал сигурно когато най-много са очаквали да чуят нещо от мен ... Даже на моята си китайка се обаждам, момичето, което направи така, че книгата ми излезе в Китай. Не съм й писал от години насам, и с нея същата работа като с всички останали: просто замлъквам по някое време, батериите ми ли се изтощават, какво е, не знам ... Но продължавам да пиша.

И, що щеш? От Америка получавам тъжно-претъжно писмо, потънаха гемииите, всичко си ... мамата, няма живот, няма сполука на тоя свят, дявол ги взел и американци и българи, и всички. Айде давай сега по скайпа, айде сега милвай, айде сега успокоявай, айде сега давай рамо, давай дупе, давай душа, давай всичко ... От Люксембург сдържано, но и с леко удивление – я, тоя взе, та се обади. Откъм България обичайните оплаквания, но примесени с лека доза любопитство: абе ти що се обаждаш, да не си я закъсал нещо, а?

И, накрая, от ... Най-милото, най-краткото, най-мечтаното писмо, само няколко реда, но то на човек колко му трябва?

Устните ти търсят насладата
по
горния ръб...
на една деликатна линия...
с форма на лале...
и
правилен, официален по обем размер и форма...
ръб,
на
чаша за вино
Кое то е
Еlegantно допълнение към комплекта от вашите мечти.
Познах ли ?

Бре, докторе, какво ми направи бе, Човек? Какво ми направи?

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като възплъщение на българското“ (2010).

Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (5)

- 22-11-2009|**Колев**

Човешко, много човешко и искрено!Браво!

- 22-11-2009|**Rosa**

Г-н Енев, рядко някой се изповяда искрено като вас в публичното пространство- всички се правим на голяма работа. Е и Вие, но успявате да го компенсирате като излагате на показ всичките си уязвимости. Пожелавам Ви да запазите този си талант – не знам дали идва от женската половина или от мъжката, но когато човек е искрен, няма начин да бъде тривиален.

- 23-11-2009|**Златко**

Мила Роза, най-важните неща в живота на човека не са въпрос на избор, както всеки знае. Семейството, родината, собствената личност ... И все пак, гледайки нещата от моята страна на призмата, аз не мога да се отърва от усещането, че те са колкото наложена свише карма, толкова и доброволен, съзнателен избор. Например изборът да се следва една литературна традиция. Августин, Русо, Толстой ...

Надявам се, че няма да възприемеш тия думи като някакъв прикрит опит да повишавам (или може би понижавам) стойността на текстовете си в твоите или нечийи други очи ...

- 05-12-2009|**Ивайло** – Алис

На моменти, като че кадри от **Алис** на Уди Алън пробягаха пред очите ми.

- 18-04-2012|**Александрина**

Много хубав текст! Изпитвам приятното чувство, което винаги ме спохожда, когато видя приятелите си и децата си пробудени и просветлени. Нека не вкарваме тази мила изповед в коловоза на някакви традиции, пък били те и литературни. Нека този текст да е миг на отдих от нормата. Защото това е нужно за всеки от нас и е добър личен пример за нуждата ни да се обърнем навътре към себе си, без да се съизмерваме с нещо или с някого. Да усетим и приемем лечебната мощ на своята беззащитност.

Скунксът неудачник мирише на лавандула...

Автор: Любен Дилов-син

Копринка Червенкова: Питам се, ако не се беше случил 10 ноември, ти в момента какво щеше да бъдеш?

Любен Дилов: Щях пак да се занимавам с някакъв тип шоубизнес или с медии. Ако не бях емигрирал, разбира се. През 1989 г., заедно с една художничка, Антония Дуенде (голямата дъщеря на Надежда Драгова), заминахме на едно място в Западна Германия. Тя беше асистентка в Художествената академия, аз – последен курс във Факултета по журналистика, и смятахме, че отиваме в някакво много висше училище. Попаднахме в нещо като читалище – хаймфолксхохшуле – където по-заможните германци едно време са си пращали децата, за да не им се мотаят в краката. Ние знаехме много по-добре немски от половината ни преподаватели, които бяха датчани, да речем, и имахме чудесна възможност да се поогледаме. Можех да емигрирам. Самата Антония продължава да живее в Германия и е много интересен артист... Та, консултирах се с баща ми по темата, той каза: „Напротив, връщай се, тук става интересно, тук сега започва всичко“. Докато учех журналистика, вече бях порботил една година в „Поглед“ и куп още вестници. В „АБВ“, например, бях в една стая със Стефан Тафров, Вера Джамбазова и Катя Бончева. Имах познанства, бях подхванал този шибан занаят и се чувствах много добре. През 1988-а се оказа, че съм изкарал някъде към 2600 лв. от хонорари. По онова време! Студент...

Копринка Червенкова: Значи пак щеше да си живееш добре.

Любен Дилов: О, със сигурност. Аз често споря с ужасно талантиливи, умни, готини хора, които са заседнали в позицията на лузъри. И моят спор с тях винаги е бил следният: като си умен, си длъжен да успяваш. Просто си длъжен – за да можеш пред обществото да защитиш позицията, която защитаваши пред мен – че има смисъл от образование, има смисъл да знаеш езици, има смисъл да четеш книги; ти си длъжен да

успяваш. Не може да ми стоиш в позицията на човек, който е с три образования и казва: „Мен чалгата ме убива. Аз се опитвам да правя сериозно предаване, да пиша ужасно важна пиеса, която ще разтърси **умните** хора, а чалгата ме убива...“ Пиесата трябва да разтърсва **и умните, и глупавите**. Всички трябва да плащат, за да се разтърсват от тази пиеса. Аз имам един израз: „Скунксът неудачник мирише на лавандула“. Той се проваля и мирише на лавандула. И като видя някой много умен, много готин, много талантилив, който ми мирише на лавандула – побеснявам! Опитвам се да му помогна да успее, защото е важно за мен – не за него. Моите възгледи налагат умните да успяват!

Христо Буцев: Нека обаче се върнем към началото. Към първичния бульон.

Любен Дилов: В ранните ми спомени от демокрацията има един интересен момент, в който баща ми прави скандал на майка ми, защото е научил, че тя отново е дала помощ от 600 лв. за вестник „Век 21“. Това е примерно 1991-ва или 1990-а година, не съм сигурен. По това време в Радикалдемократическата партия Елка Константинова е председател, Мишо Неделчев – зам. -председател, Александър Йорданов – секретар или нещо подобно, а майка ми – член. Това е партията. И имат орган, вестник „Век 21“. Баща ми беснее и казва: „Дай ги на мене, аз ще ти правя ежедневник, всяка сутрин ще ти го нося...“.

Но времето наистина беше ужасно. В момента шета в публичното пространство една личност – да речем, че се казва Спас, която, помни-те, беше известна с това, че открадна сухото мляко от чуждестранните помощи. За него имаше просторни репортажи в лайфстайл списанията – как си избира с италиански дизайнери ризи в Лондон... Този е *magisterelegantiarum*, той обяснява, че колекционирал китайски художници дисиденти... А това, което тогава направи, беше мародерство! Във военно време разстрелват за мародерство! Гледал съм три деца в 1990 г., когато нямаше мляко, и съм си заемал близнаците, за да могат съседите ми да се прередят на опашката в бакалията в 6 сутринта... Но ще тръгнем в грешна посока, ако се втренчим в мародерствата на прехода, защото те – къде по-големи, къде по-малки – траят вече 20 години. Малките мародерства на 90-те години не са, може би, чак толкова важни, важно е друго...

Копринка Червенкова: Кое е то?

Любен Дилов: Важна е голямата морална пустота, която ни заля заедно със свободата. Важен е внезапният залез на елементарни морални категории и репери на публично поведение. В началото имаше не малка група хора, които бяха припознати като занимаващи се с това да казват кое е добро и кое лошо – в един добър, умен, интелигентен смисъл на думата. Те буквално бяха пометени от политическите апаратчии – и на социалистите, и на демокрацията. Ако погледнеш днес зад всяка една партия и потърсиш нейните морални фигури – около СДС ще видиш, че са останали само Теди Москов и Едвин Сугарев в различни роли, около БСП – не знам вече кой, бай Валери Петров не се изказва напоследък... Ще видиш, че преходът няма интелектуални ментори. Не че интелигенцията трябва да е ментор на една политическа сила, но все пак промяната тръгна най-вече с този патос. И първите ѝ говорители бяха основно духовни хора, не само в България. Но те бяха бързо попарени, защото горещото време на промените ги попари и похаби, а те нямаха елементарната хитрост да се съхранят. Никой не ни е преподавал технология на съхранението.

Между другото, хората на т. нар. демократична промяна никак не умееха да се държат и продължават да не умеят да се държат с... хайде, да не казвам интелигенцията, но с личностите, от които могат да почерпят морална сила. Само един пример ще дам. Баща ми за 20 години преход, докато беше жив, не получи нито веднъж знак на внимание от който и да е лидер на сините, по никакъв повод. При положение, че беше едно от имената, категорично свързани с промяната. Даже имам една снимка, за която много му се подигравах, докато беше жив, на която той се е натъркалял на Ларгото пред президентството¹, а някакъв идиот, не мога да го разпозная на снимката, държи отзад плакат, на който пише: „Няма да им пишемЕ на червените“... Та баща ми не получи никакъв знак на внимание през тия 20 години, докато червените не пропускаха да го поздравяват по всякакъв повод. Вярно, Костов веднъж ги покани на среща, на която ги овика страшно, че са загубили писателския имот – и с право, тогава Хайтов продаде на Илия Павлов „Ангел Кънчев“². Това беше срещата с интелигенцията... Май Мишо Михайлов я организира

1 Има се предвид „Градът на истината“ – палатков лагер около фонтана пред президентството, организиран през юли 1990 г. в знак на протест срещу властта на комунистическата партия.

2 Сградата на Съюза на писателите.

за краткото време, докато беше в пресс-службата на Костов. Разказвам го, защото това е загуба. Примерно, Марко Ганчев беше един страхотен, оригинален глас, който изчезна. Марко, Георги Мишев, Мишо Неделчев, Георги Величков и въобще интелигентните хора не се натискат да дават интервюта и да викат по барикадите. Вече не знам дали във времето на Азис, Слави и Юлиан Вучков някой ще ги чуе, ако кажат нещо. Но въпросът е, че тогава ги чуваха, тогава бяха гласове. И това, че не ги използваша, не се вслушваша в тях е загуба, наистина е загуба. Защото когато в голямото надвикване на политиката загубиш представа за добро и лошо, ляво и дясно, на кого ще се опреш? Можеш да се опреш на хора, които не са в лайната денонощно, които могат да ти кажат отстрани как изглежда това, което правиш. Които се занимават с проблемите на доброто и злото. И личното, и общественото. Аз поне винаги съм се опитвал да имам такива хора около себе си, които доста безжалостно да ми казват колко съм смешен в едно или в друго... И са ме спасявали, те просто са ме спасявали физически понякога...

Копринка Червенкова: Преди да дойдеш, си говорехме, че ти влезе в политиката през фарса, но постепенно ставаше сериозен, все по-сериозен...

Любен Дилов: Не може да не станеш сериозен, защото фарсът си е фарс, но като почнеш да се биеш за увеличаване на парите, примерно на библиотеките, не става с шеги и закачки. Става с пазарене, с връткане тук-там; това ми беше голяма тема – как да помогна. Разбра се, че няма да отстъпят за 7% диференцирана ставка на ДДС за книгите и печатните издания и ние започнахме да търсим компенсации. И единствената компенсация беше прякото финансиране чрез зареждане на библиотеките – и на училищните, и на читалищните библиотеки. Между другото, в градчетата между 10 и 30 хиляди души просто няма книжарници. А който продава книги там – ако има такъв – той купува само неща, за които е сигурен, че ще продаде. Бяхме се докарали в началото на миналия мандат дотам основните образователни, културни средища на малките градове да са бензиностанциите „OMW“, защото те можеха да си позволят да зареждат книги. Изобщо, преразпределянето на мизерията, с което се занимават политиците, е трудно да бъде фарсово. Не можеш да се шегуваш, когато балансираш колко пари за репродуктивно здраве да има в бюджета и колко за онкоболните... Не стигат за никого.

Христо Буцев: Ти защо влезе всъщност фарсово в промяната? Защо влезе чрез „Ку-ку“¹, а не отиде при Кошлуков или в някоя младежка организация? Или радикалдемократ защо не стана?

Любен Дилов: Ние – говоря за един по-късен етап – бяхме вкарани зорлем в политиката. Да припомним, че „Народно движение Ку-ку“ е единствената официално забранена партия в България. С решение на Върховния съд, тричленен състав, от март 1995 г. Вследствие на което ние имаме и доста политически емигранти... Хора, които си преведоха, легализираха си решението на Върховния съд, копие от конституцията, която доказва, че нямат право на индивидуална жалба до Конституционния съд – и станаха американски граждани. Американското право е прецедентно – един като пробие, другите трябва само да докажат, че попадат в същия казус... А пък ние получихме забележка от тайните служби и им писахме доклад, в който обещахме, че повече няма да раздаваме такива документи.

Та, „Народно движение Ку-ку“ като партия се появи като отпор на това, че ни спряха телевизионното предаване. Партията „Гергьовден“ пък се появи след войната на Иван Костов срещу „Хъшове“. Това си беше тотална война, не драматизирам. Един пример – веднага след 40-минутна среща на Рем Вяхирев² с Иван Костов, той отишъл при Сашо Дончев и, без да коментира газа (той и тогава беше голям проблем), казва: „Какво правиш, бе, Сашо? Ти финансираш някакво партизанско движение!“. Костов му говорил 30 минути за „Хъшове“. И Вяхирев останал с впечатлението, че Сашо участва в някакъв конфликт като в Нагорни Карабах... „Гергьовден“ се появи, защото ние просто не можехме да се занимаваме с това, което претендирахме, че умеем да правим. А после, покрай „Гергьовден“, се появиха страшно много хора, които откриха себе си в него и движението не можеше просто да бъде закрито. Аз два пъти съм правил опит да се откажа. „Гергьовден“ продължаваше да си върви, да се явява на избори, да си печели съветници и т. н. И продължаваше да се свързва с моето име. Докато не намерих Петър Стоянович, един достатъчно силен човек, който да ме замести...

1 Седмично телевизионно предаване по БНТ (1990–1995), коментиращо хапливо и френолно актуалните събития в страната.

2 Рем Вяхирев е ръководител на Газпром в ония години, Сашо Дончев е директор на Овергаз и подпомага с реклами „Хъшове“.

Така се получи шеговитото влизане в политиката. А да станеш сериозен, си принуден, защото получаваш управление на ограничен ресурс – независимо дали си власт или опозиция – към който не можеш да се отнасяш несериозно, защото засяга пряко хората.

Копринка Червенкова: Когато започнахте „Ку-ку“, какво ви занимаваше? Да „пробиете“ патетиката, която се задаваше, или...?

Любен Дилов: Тогава излъгахме Националната телевизия, че ще се казва „Студентски парламент“ и ще бъде нещо като копие на Кръглата маса, само че студентско. Излизат, от една страна, ренегати комунисти, а от другата – светли демократи, и нещо се разпират за бъдещето на студентството. Обаче въобще не стана така, никак не стана така – по простата причина, че тогава хората бяха на един акъл, не се делиха по този начин. Шоковото твърдение, че има партийно отделение в „Ку-ку“, за първи път се появи, едва когато правителството на Филип Димитров не можа да измисли друго, за да обясни атомното „Ку-ку“¹ – и каза, че Нидал Алгафари, който е известен комунист, дестабилизира кабинета, понеже е режисьор на това предаване. Това беше пълна глупост. Знам, защото лично съм участвал във взимането на решенията.

Копринка Червенкова: И все пак каква беше целта? Гавра с патетиката?

Любен Дилов: Не. Тази подигравка се получи от само себе си, защото много бързо политиката започна да звучи фалшиво, да кънти – още на първите избори с цялата върволица от партии – „Български орел“ и подобни, спомняте си. Човек не можеше да не се гаври. Но ако кажа, че някой целенасочено го е правил, няма да е вярно. „Ку-ку“, „Каналето“ и „Хъшове“ бяха пробване на границите на свободата, всеки път по-нататък и по-нататък, докато не те удари ток; връщаш малко по-назад, пак напред... Ако мерим случващото се в последните 20 години през очите на „Ку-ку“, то е вечната приказка за това какво се случва с антиконформизма. Кога се пречупва, кога се превръща в бизнес, кога се превръща в конформизъм...

Христо Буцев: А защо, когато конформизмът започва да царува вече в друг вид, днес няма антиконформистко предаване?

1 Става дума за прочутото издание на „Ку-ку“, в което със сериозен тон официалните говорители на БНТ съобщават „новината“, че има авария в атомната електростанция в Козлодуй.

Любен Дилов: А, ще се появи, бъди сигурен. Примерно, такова предаване може някой да направи в „СКАТ“, в МСАТ – в кабелни телевизии, които се издържат от самите си абонати. Продуцентският принцип и стремежът да се гони рейтинг убива свободата. И я убива не защото не би могло да бъде рейтингово – просто ако човек тръгне да прави нещо много антиконформистко в момента, интересно, шантаво и различно – ще се сблъска първо с хората, които ще му поставят високи критерии за икономическа изгодност. И той няма да може да ги покрие. Затова се търсят формати, които са доказани, че печелят. Ето, примерно Иван и Андрей, които в момента правят гледани неща, правеха „Междинна станция“ по някакъв кабел – то беше предаване като „Ку-Ку“. Т.е., аз съм оптимист. Просто трябва да се появи такъв ентузиаст, който да го направи.

Христо Буцев: Пожълтяването на вестниците през годините и в същото време пожълтяването на останалите медии, радиа и телевизии – защо се получи това? Как попаднахме в тази клопка? Не всички бивши социалистически страни са в нея.

Любен Дилов: Ще ти кажа как – с фалшивия език.

Христо Буцев: Е, нали беше въпросът да разкрепостим езика?

Любен Дилов: Ние го разкрепостихме, но фалшивият език пак доминира, защото говорещите в медиите са основно от политическия елит. А журналистите са виновни, че им отделят толкова много място.

Жълтото – то се появи като реакция. Нали никой няма да говори за Дарина Павлова така, както говори вестник „Галерия“¹. Нито „Труд“, нито „24 часа“. Въпросът е защо не пишат по тази тема. Имат и пари, и възможности да висят в Италия, примерно 10 дни, и да правят разследване... Защо не го правят? Когато бях главен редактор в „Експрес“, няхах пари да си го позволя, но правех опити да дам толкова голям хонорар за материал, че човекът, който го е написал, цял месец да си готви другия материал, да не пише дописки.

Значи, от една страна, издателите не се оказаха на висотата на предизвикателството. От друга страна, ужасният чиновнически и политически сленг смаза вестниците. Аз в „Новинар“ в момента съм забранил да ходят на пресконференции. Но мисля, че е късно вече, това не може да се компенсира, защото всички други бълват и мултиплицират този

1 Появилният се на 15 октомври т.г. нов жълт вестник с претенцията да се занимава с разследвания.

изкуствен и шантав език. А хората не искат да го слушат, не искат да го четат.

Христо Буцев: Искат по-естествения език, жълтото... Да не излезе, че интелигенцията въобще не е била толкова силна, че не тя е направила промяната...

Любен Дилов: А какво толкова е направила? Имаше един вестник, „Народна култура“, който публикува две статии... А после се появи глупостта, суетата, некачественият материал човешки... Баща ми му викаше на това „първата вода на боба“, най-смръдливата, най-пръдливата, тя е тази, която трябва да се изхвърли.

Копринка Червенкова: Изхвърлиха ли я?

Любен Дилов: Не знам, мисля, че с нея изхвърлиха и много други неща... Аз мога да говоря за това, което се случи в СДС, в т. нар. демократична общност – днес тя е напълно загинала и няма желание да се съпротивлява. Наистина няма желание. Преди последните избори имаме оферта и към СДС, и към ДСБ – да се разпусне този проект, да се проведат вътрешни избори по една технология, която бяхме измислили. Преки вътрешни избори за членове, не за лидери. Да се изберат хиляда души, да се класират чрез разпознаване – интернет, пряко гласуване и т. н. – и тези хиляда души да се опитат да направят учредителен конгрес на някаква нова формация. Но това въобще не беше разглеждано, веднага ни се обясни как няма да стане. И си останаха лагерчетата – ДСБ, СДС, СДС-София, това е.

Копринка Червенкова: Къде е причината? В лошата селекция в началото?

Любен Дилов: Според мен, да. Организацията, която трябваше да извлече на гърба си промяната, се умори... И липсват лидери с визия, с размах, които да могат да пленяват околните. Демократичните лидери сбъркаха много, защото, като дойдоха на власт през 1997 г., не консолидираха обществото, разделиха го. А то можеше да се консолидира много по-лесно от сега. България беше в подем. 1998-ма, 1999-та, 2000-та...

Христо Буцев: Как ще консолидираш едно общество, което априори разделяш с приватизацията?

Любен Дилов: Можеше. Аз говоря за посоки, цели, идеи. Когато беше югославската криза, имаше голяма възможност българите да се консолидират около кауза, да носят отговорност за това, което се случва. После, с идването на царя, беше пропусната друга голяма възможност... Ние

занесохме на СДС в 2000-та, 2001-ва година написан законопроект. Казваше се „За достойнството на държавния глава“. Той имаше два раздела: „Президент“ и „Царско семейство“. Разделът „Президент“ описваше какво се случва с президента след изтичането на мандата. Библиотека, гавазин, кола... Желю тогава, завалията, се свираще по кьошетата. А другата част беше точно и ясно описание на функциите и възможностите на царското семейство. Да, последното царско семейство на България е част от историята на държавния глава като институция. Той има право: а). на имоти, посочени точно; б). на това какво да бъде – председател на читалищни настоятелства, на църковни настоятелства, дипломат със специални поръчения на президента... И никаква политика, ако иска да се възползва от статута си на бивш държавен глава. Ако иска да е редови гражданин, напуска този статут, занимава се с политика, прави, каквото иска. Това беше европейски закон – в Австрия има подобен за Хабсбургите, в Италия също има, не сме си го изсмукали от пръстите. Не му обърнаха внимание. А те още на летището трябваше да удушат царя с целувка, да кажат: „Хайде, Ваше величество, откога ви чакаме да дойдете да доубием комунистите“; да го направят какъвто иска и да вървят нататък. Целият този процес на промените беше тръгнал, тъкмо се бяха научили, бяха спрели да крадат толкова, Костов ги поизлови малко неговите, поразгони ги и имаше сериозен шанс за втори мандат. В който нещата вече щяха да изглеждат по съвсем различен начин.

Копринка Червенкова: Смяташ, че ако тогава царят беше станал президент, животът ни щеше да протече различно?

Любен Дилов: Сигурен съм. Но този разговор не ми е интересен, разбираш ли, той е от килера с прането на политиката. За мен по-интересно е какво се случи в душите и в главите на хората за тези 20 години...

Копринка Червенкова: Добре, нека почнем от теб. В твоята глава какво се случи?

Любен Дилов: О, аз не съм представителна извадка. И в моята глава цари хаотичен опит да се осмисли всичко това... Но при мен има един много здравословен цинизъм, наречен иронична дистанция и имплантиран от баща ми. Аз непрекъснато се занимавам с някакви неща много ентусиазирано, но рядко се паля. И това ме спасява от тежки разочарования, защото не мога да се очаровам прекалено силно, за да се разочаровам след това. Но ви говоря за това, което гледам около себе си; и се опитвам да го разкажа чрез някакви текстове.

Копринка Червенкова: И, наблюдавайки, какво според теб има в главите на хората?

Любен Дилов: Омерзение, объркване, цинизъм. Няма какво да ги ръководи. Извън битовото няма нищо. Затова и езотериката е толкова силна, непрекъснато я търсят и я четат; църквата ни е безпомощна да проведе какъвто и да е разговор. Не става дума за сложни неща като изповедта, просто няма разговор. Знаете ли, оказа се, че поне 15 или 20 доста важни хора в София сме ходили на изповед при един и същи православен свещеник. Но той замина за чужбина ...И сега какво, да му пишем изповеди по мейла ли... Оказа се, че хората, които са търсели качествен човек, с който да направят чудото на изповедта, да го превърнат в нещо, което е приятно и желано, в сериозен разговор за себе си – просто няма къде да идат.

Копринка Червенкова: А ти, като ходеше на изповед, след това чувстваше ли се облекчен?

Любен Дилов: Да, наистина. Аз не се чувствах облекчен по начина, по който силно вярващият католик, например, е облекчен. На него му „изтриват“ част от „харддиска“, казват му наказанието какво е, връщат го обратно в десетте Божии заповеди и в седемте смъртни греха и го пускат да си ходи облекчен.

Копринка Червенкова: А защо имаш нужда от институцията „Църква“, а не от някой приятел, например?

Любен Дилов: Не от институцията, имам нужда от човека, за който съм сигурен, че мисли повече за тези неща. Аз ходя в Атон, веднъж или два пъти годишно, когато успявам – и там разговорите със старците са други. Но там пък те зарежда страхотно това, че те са наистина не от мира сего.

Христо Буцев: Да се върнем в главата на съвременника. Това отчаяние на какво се дължи? Няма хоризонт?

Любен Дилов: Да, непрогнозируемост на живота. Продължава вече 20 години, тежко е това. И най-бедните общества се крепят върху известна прогнозируемост, между другото, те и раждат много деца. Българите не раждат много деца, защото не знаят какво ще се случи утре, след 15 дена – ще има ли работа, тук ли ще живеят, трябва ли да купуват къща, не трябва ли. Липсата на предсказуемост на живота е много тежко нещо. Не забравяйте, че известен хоризонт се появи едва в последните две-три години – горе-долу някаква сигурност как ще се движи обществото – и

точно тогава дойде икономическата криза. Има и ужасното осъзнаване, че си преследвал глупости – новата марка кола, новия хладилник... Аз го наричам за себе си „девойката, чиято сянка вградили в мол“, това е феноменът.

Копринка Червенкова: А това не е ли свързано и с умората на християнската цивилизация?

Любен Дилов: Има го и това. Защото много удобно ценностите на християнството бяха впрегнати в служба на модерния капитализъм, изключително удобно. Благотворителността е индулгенция, „Кесаревото кесарю, божието Богу“ е закон. Много лесно се жонглира с добро и зло. Богатият християнин е добър християнин. Но ние тук сме други. Ние сме на кръстопът, тук винаги е било тържище, голямото тържище (като изключим ауфтакта на комунизма)... Минавали са всякакви хора на път за някъде. Тук си има изначалният прагматизъм, България продължава да е на едно от първите места в света по собственост на отделния гражданин, пълно безумие...

Копринка Червенкова: Според теб, тези 45 години са разрушили нещо, което го е имало преди това...

Любен Дилов: Не съм живял преди това, но смятам, че да. Чувството за свобода и за отговорност към собствения живот е много важно. Тези 45 години го разрушиха. През тези 45 години имаше друг отговорник за живота ти – низовата партийна и ОФ-организация. И ти не се чувстваше отговорен – никой нямаше да умре от глад, нямаше да остане на улицата, щяха нещо да го уредят. Сега тук се появява моят любим герой, касоразбивач, 30 години по затворите, с него много често си говорим за преди и сега, той последните 20 години ги живее извън затвора, не пипа вече и казва: „Беше лесно, бе, пич, каквато и беля да направиш, знаеш кое е най-лошото – затворът. Ама и там е за хора, живеят, няма да умреш от глад, няма да те убият... А сега е много трудно. От сутрин до вечер се бъхтиш...“ Макар че той живее прекрасно, има си поминак, заобиколен е от хора, които го обичат, има прочут казан за ракия в Созопол... Хората със сигурност не си представяха така капитализма.

Копринка Червенкова: И затова ли избраха Бойко Борисов?

Любен Дилов: Да! Един човек, който непрекъснато им казва: „Аз знам какво да направя“. Във всеки един момент на несвобода и на обръкване най-кресливият, който заявява, че държи „ключа от бараката“, е много харесван. Аз съм бил в тази роля и знам колко лесно се изкуша-

ва човек. Но Бойко се изправя пред много важната задача да престане да говори „Аз“ и да казва „Ние“, „Ние трябва да направим това“. Тоест, „Вие трябва да го направите, трябва да свършите точно това нещо“. Защото, пак казвам, един от големите проблеми на комунизма е липсата на отговорност. Той просто отчужди хората от грижата за съдбата им. И това се проявява в най-странни неща. Например, бягството в тезата, че на пазара доминира само чалга и простотия и качественото изкуство не може да бъде продадено... Ти го направи хубаво, пък то ще си намери купувачи. Непрекъснато го водя този разговор, има апологети на тезата как обществото е ужасяващо просто и то не ни оценява, и не ни харесва – и сред художници, и сред актьори... Част от това мрънкане е от времето на соца...

Копринка Червенкова: Голямото мрънкане идва от твоето поколение. Ние, по-старите, по си мълчим. И търпим да ни обвиняват, че сме ви прецакали живота...

Любен Дилов: А, това е друга тема, тук си права. Бог да го прости Виктор Пасков – на електронните страници на „Новинар“ се развихри зверска битка, ако помните, покрай неговата статия за това имало ли е 1968 г., нямало ли е. И тогава се видя, че има огромна нужда от бой между поколенията. Той периодично избухва в някакви странни сблъсъци. Примерно Карбовски срещу Кеворкян, Господинов срещу Пасков... Боят обаче никога не става толкова хубав, колкото би трябвало да бъде, за да стигне до някои по-важни неща, които трябва да се кажат и за Карбовски, и за Кеворкян, и за Пасков. (Те умно не влизат докрай в този бой.) Не се случи битка на поколенията у нас, не стана. Просто защото израстването на моето поколение, което трябваше да се сбие със старците, съвпадна с големите промени, имаше други обществени разломи. Имаше комунизъм – антикомунизъм, много други делби. Неслучилият се сблъсък между поколенията, неслучилият се сериозен разговор породил реплики, като: „Вие ми опростихте живота“ или „Вие ми пречите“. Но те вече са неуместни...

Копринка Червенкова: Поне в политиката не се ли яви някакъв сблъсък между поколенията?

Любен Дилов: Не. Ужасни лайна са младите политици, ужасни кариеристи в най-големановския смисъл на думата. Готови са майка си да продадат, за да останат. И знаеш ли откъде им идва проблемът? Те нямат никаква друга професия, никакъв друг бекграунд, освен полити-

ката. Извън политиката са никой. Яне Янев няма да се върне да управлява консервен завод, не че някога го е управлявал. Единственият, който се върна, е Иво Цанев – занимава се с хотели и ресторанти, защото ги разбира, върви му. Но и него да го поканиш утре в политиката, и той ще ги зареже и ще дойде. Цялата млада гвардия на всички партии е абсолютно неспособна да живее извън политиката, не може да работи друго, освен партийен работник. И смешното е, че политическата система така е направена, че ги тласка тези хора нагоре съвсем естествено. Ако имаш един много добър инженер, който идва веднъж седмично в партийния клуб, един ужасно умен и интелигентен човек, ти няма да го направиш политически функционер, защото човекът няма време. Ти ще направиш функционер абдала, който нищо не работи и виси по цял ден в партийния ти офис, пуска факсове и симулира дейност, но пък той постепенно се *капацитира*, както казва негово величество, Господ здраве да му дава.

Капацитира се, защото научава телефоните, факсовете на другите хора в страната, интригантства... И ето ти един механизъм, който възпроизведе в политиката кофти хора. Между другото, и на Запад е така, за жалост.

Христо Буцев: Ти говореше (с абсолютно основание, разбира се), че комунизмът е направил хората безволеви. От друга страна, сега усещането за колективност, за съпричастност, за солидарност като че ли изчезва. И в този смисъл плоският данък като че ли доведе индивидуализма до крайност. От културна гледна точка как това се съчетава с наследеното?

Любен Дилов: Тезата е основателна, богатите трябва да помагат на бедните. Но е малко опростена. Защото 10% от 100 са 10; 10% от 10 000 са 1000. Т.е., размерът на солидарността е пак според размера на приходите. Аз не плащам по-малко данъци, но ми е много по-лесно да ги плащам. А като нетна стойност мисля, че плащам повече. Ти казваш солидарност, солидарността е доброволен акт.

Христо Буцев: Аз всъщност питам за отношението богат-беден. Вече стана не мода, стана норма богатите да се зазиждат в собствени квартали...

Любен Дилов: Навсякъде по света богатите се отделят от бедните по някакви причини. Искам да ти кажа, че в България е далеч по-смесено все още. И разликата не е така голяма – все пак, трябва да минат поне две поколения, поне два пъти да се превърти собствеността... Но мисля,

че солидарността трябва да се насърчава и има много механизми, които да я насърчават. Примерно, знаете ли колко малко хора се възползват от Закона за меценатството? Защото не го знаят. А държавата не иска да го популяризира. Има механизми, с които обществото може да насърчава солидарността в различни области, но не мисля, че данъците са тези механизми. Не забравяйте, че данъците в България са странно нещо. Аз до момента не съм сигурен, че управляващите, които правят данъчната политика в България в последните 20 години, са наясно защо я правят така, а не по друг начин. Те не подхождат инвеститорски – в смисъл, ние какво ще вложим и какво ще получим. Най-яръкият пример е спорът около Белене. Оставете филства, фобства, зелени, червени, говоря чисто като бизнес план. Колкото и да струва този проект, 4 или 8 милиарда, той ще донесе в следващите 20 години 100 милиарда.

Христо Буцев: Бюджетите изразяват приоритети и мислене за бъдещето. Ако ги има.

Любен Дилов: Изразяват предимно „врзване на гащите“.

Копринка Червенкова: А защо, според теб, тази прокълнатата тройна коалиция отнася такава чудовищна омраза? Това ли е най-лошото правителство на прехода?

Любен Дилов: Аз не мисля, че е омраза. По-скоро е пропаганда. Ясно е колко грешки допусна бившето правителство – и бяха високомерни, и тъпи, и оставиха ДПС наистина да си прави каквото иска, и т. н. Тази пропагандна мантра изцяло я наложи ГЕРБ и в момента си я консумира. Но по някое време хората ще кажат: „Писна ни от този министър-председател, който, като беше кмет, само се оплакваше от предишните, сега се оплаква пак от тях...“ А никой не си прави простата сметка, че в крайна сметка ролята на Бойко за възцаряването на тройната коалиция също не е малка. Нали от него царят получи два депутатски мандата, а и колко гласове още в два многомандатни района...

Ноември 2009 г.

Източник

Любен Дилов-син е български сценарист и политик, син на известния български писател Любен Дилов.

Коментари (8)

- 21-11-2009|**Златко**

Любопитен портрет на времето, поне доколкото мога да го разбера оттук.

И все пак, ако има нещо, за което да съм благодарен на Германия, то е това, че тя ме освободи от принудата да бъда успешен. Не от изкушението (то винаги си остава), само от принудата. Едва ли съм в състояние да оценя важността на този факт, дори и когато говоря за него. Но все пак го отбелязвам, за да не изглежда така, сякаш не го оценявам.

- 22-11-2009|**Колев** – Дилов-син

Преди 1989 г. „активните борци срещу фашизма“ не успяха да излязат от горите в продължение на почти половин век. Вероятно същото ще се случи и със съвременните „демократи и десиденти“, излизайки от дантелените завивки на комунистическия истъблишмент. Историята се повтаря като пародия. Жалко!

- 22-11-2009|**Angela Antonova** – включване в дискусията ;)

Благодаря ви, че ни включвате в този разговор. Прочетох внимателно въпросите и отговорите, които дава Любен Дилов син. Винаги с голямо удоволствие чета нещата, които пише Любен Дилов син. Давам малък принос към дискусията. Много пъти съм го казвала, повтарям го и сега, за да се случват промените, не трябва само умно говорене, трябва и ефикасни действия. В България промените се случваха стихийно

и неуправляемо, защото лидерите действаха урбулешката, без предварително проучване и цялостно задълбочено разбиране за същността на това, което искаме да променим. Нищо чудно, че получаваме такива резултати. Какъвто е начинът на действие, такива и резултатите ;) Какво е най-ефикасното решение, което позволява да се управляват процесите на социалната промяна. Много пъти съм го казвала, повтарям и сега – Action research. А какво е това и какви са ползите, споделям в блога си invincible13.blog.bg

Усмихнат ден, Анжела

- 22-11-2009|**иванов** – Този

никога не ми е допадал като човек, а още по-малко като „политик“. С болни амбиции промушила се едnodневка.

Обикновен нагаждач и търчи лъжи. Довели царо(бил от тези и с тези, които го доведохо) да опраи България.

Само това е достатъчно да го характеризира като интелект, българин и политик.

С ГОЛЕМИ УСТА И ГОЛЯМ ЛАФ БЕЗ ПОКРИТИЕ.

- 22-11-2009|**простак**

Не го четох докрай, щото е голяма досада, ама много мирише на лавандула.

- 22-11-2009|**Kman**

Колоритен човек, сладкодугмен, циничен докрай, готов на успех на всяка цена и с всички средства. Несъмнено е един от спечелилите от прехода, така че презрението му към „лузърите“ е естествено.

И замалко да повярваш на красивите остроумици, когато изведнъж прочиташ хвърлената ни в клин, ни в ръкав реплика за прекрасния проект АЕЦ Белене, за който едни лоши не искат да платят от нашите данъци по техни си лоши съображения. Материя, с която той очевидно няма нищо общо и от която не разбира бъкел. Очевидно платено мнение, което той се чувства задължен да вметва в иначе „независимата“ си интелектуална тирада. Досега най-раздутата прогноза за този проект, която бях чувал, е за печалба от 80 млрд евро за 20 години. Казал го беше Богомил Манчев, шеф на Риск Инженеринг, енергиен олигарх, водещ консултант на Белене, който би спечелил стотици милиони от него, не-

зависимо дали проектът се окаже печеливш или губещ за нас, които ще го платим. Тук пък Дилов-син казва, че проектът ще спечели 100 млрд. Казва го помежду разсъждения за морала, за мародерствата на прехода, за религията. Но какво са плюс-минус 20 млрд между приятели?

Не му пука, че който е следил поне с едно око политическата сцена, със сигурност е забелязал позорните му задявки със всякакви еднодневки, включително бизнес партийката на Христо Ковачки, друг енергичен мафиот. За Сашо Дончев и Овъргаз не знам. Но ето така се успява в нашата страна. Другото са приказки за лузъри. Направи така, че хората да те слушат, говори несвързано но ефектно, не пести хиперболите, навързвай препратки, забавни анекдоти, цитати от класици, изиграй ерудиция. Насити ефира със себе си, обладай вниманието на лузърите, и оттам нататък давай под наем това си присъствие на най-платежоспособния.

Интересно ми е, онези негови морални ментори, с които уж се опитвал да се обгражда, които „не са в лайната денонощно“, какво мислят по въпроса?

Едно е сигурно: Дилов може да е спокоен, че не мирише на лавандула.

- 23-11-2009|**S. P.** – лавандула

Нямам думи вече, каквото и изказване някъде да прочета, коментарите са преобладаващо негативни и жлъчни, егати и тъмните балкански субекти са тези дето са в нет. пространството. Като толкова се дразнят на мислите на другите, да не четат или да си направят форум на плювалниците и всякакви там лавандули. Ама и аз пък що им чета плюнките, та да ме мокрят. По-лесно е аз да не чета, отколкото те да спрат. Антониановци все някога ще се възнесат, ама дано другите да устискаме.

- 11-10-2010|**пупата**

Я пробвайте вие с едното дрънкане на глупости да я карате тузарски като него.

Живот си живеят Диловците без някога да са бачкали нещо, и без да са имали грижи, без да са създали нещо стойностно, пускат полу-умни лафове, интригантстват, и всичко е базирано само на едното име на таткото.

На Изток е Европа на страданието

Автор: Юлия Кръстева

Преди двадесет години, малко преди падането на Берлинската стена, баща ми беше убит в българска болница, която извършваше експерименти върху възрастни хора. Чрез траура открих един жанр – метафизичния трилър „Старецът и вълците“ (издателство Fayard, 1990), в който един старец бива убит, защото вижда как хората около него се превръщат във вълци. Написах и един текст – „България, мое страдание“ – размисъл върху културните традиции, включително религията, която дреме в дълбините на този странен „упадък на политическата почтеност“, диагностициран днес от неправителствената организация „Трансперънси интернешънъл“ в Румъния и България. Към него ме връща актуалната политика – президентските избори в неделя в Румъния – заедно с дълбоката икономическа, социална и политическа криза. Макар че подчертавам положението в Румъния, имам предвид сходното развитие на тези двама съседни, защото те поставят въпроса, който предпочитаме да игнорираме: ние в периферията или в центъра на Европа сме?

Всемогъщество. Преходът на комунизма към Европейския съюз беше извършен без бившият държавен апарат да бъде подменен или сериозно модернизирани. Местните медии на воля подлагат на дисекция генезиса на явлението, което направи България и Румъния най-корумпираните страни от ЕС. Към „височайшата корупция“ на лидерите, която превърна бившите комунистически кадри в неокapиталистическа олигархия, се прибавя всекидневната корупция: лични връзки, каскадни рушвети, стратегия на далаверите и злоупотреба с обществени средства – която може да се проследи до седемнадесети век – адаптираща се към всемогъществото и неефективността на бюрократичните системи. Докато други източноевропейски държави – Полша, Унгария, Чехословакия – преживяха падането на стената като „опияняващ“ политически момент, при който гражданите и лидерите изпитваха „необходимостта

да мислят и действат за общото благо“, този период в Румъния беше запушен от неокомуниста Йон Илиеску. Увековеченото присъствие на бивши членове на комунистическата партия и на служители на държавна сигурност в държавния апарат и юридическата празнина, която благоприятстваше източването на пари от държавата към частния сектор, попречи на изграждането на отговорно, честно и динамично гражданско общество.

От 2002 г. насам GRECO (Групата държави срещу корупцията) към Съвета на Европа, бие камбаната на тревогата, но ОЛАФ, органът за борба с измамите на ЕС, няма нито средства, нито достатъчно опит, за да се справи с корупцията в страните-членки. Неефективността на тези механизми на сътрудничество и проверка дискредитира самата Европа. Брюксел намали с 220 милиона евро субсидиите за земеделски проекти и транспортна инфраструктура в България и замрази 600 милиона, в очакване на мерки на правителството срещу корупцията. Румъния получава критики от страна на ЕС, но не и санкции. След страха, малодушието, неясния компромис при комунизма на съпрузите Чаушеску, корупцията влачи своя кортеж от трагикомични скандали през пресечената местност на прехода, където национализмът, ксенофобията и популизмът се срещат със синдикалното пробуждане, със селската бедност и неизбежния „ромски въпрос“. В тази гротескна поредица, частното висше образование дава пример с университета „Спиру Харет“ с 300 000 студенти, повечето от които са виртуални, но получават дипломи, където никой не контролира нищо. Министерството на образованието най-накрая открива, че на един преподавател се падат... 9 000 студенти! Два фантомни университета в Александрия от своя страна са издали 15 000 фалшиви дипломи по 3 000 евро всяка.

Периферия. Ромите... Малко крадци, малко бандити? Или, обратно, европейски граждани пар екселанс, тъй като са мобилни, способни да се придвижват, които не само трябва да защитим в смисъла на правата на човека, но също така и да им помогнем да излязат на политическата сцена? Не трябва ли, напротив, да им позволим да преминават свободно нашите европейски граници, които, впрочем, не съществуват (почти), тъй като са пропускливи? Красив парадокс: ромът румънец ли е? Европейски тип? Освен ако не е универсален човек? Но тогава, в периферията или в центъра на Европа е тази бедна Румъния? Въпросът не е абстрактен: той се отнася до Франция. „Островче на латинското и

на франкофонията в Източна Европа“ (макар че Спийди Саркози остана там само четири часа от седемте обещани), Румъния подписа с Франция споразумение за стратегическо партньорство, за да модернизира своето военно оборудване, тъй като двете страни се съгласяват относно значението на ядрената енергия и на Общата селскостопанска политика, поради масивните френски инвестиции. Удължаване на маршрута на експреса Париж-Будапеща до Букурещ? Включване на Румъния до Шенгенското пространство с подкрепата на Франция? Смятате ли още, че Румъния е периферия?

„Трябва да се управлява с картечница“, повтаря Корнелиу Вадим Тудор, бивш псалт на двойката Чаушеску, сега „просветлен от Господ да спаси нацията“, който заедно с българина Волен Сидеров представлява по-голямата част от европейската парламентарна група „Идентичност, традиция и суверенитет“, веднага след Националния фронт. Червено-кафява смесица, бракосъчетание между ултранационализма и комунистическата носталгия по държавата-покровителка, те се борят с „медиите на политиците“ и „привилегированите малцинства“ (унгарци в Румъния, турци в България). „Кафкианска демокрация“, „странна комбинация между бурлеска и византийщина“: Норман Манеа, румънски еврейски писател, живеещ в Ню Йорк, е прав. Забързани да намерим правни и социални средства за лечение, ние забравяме културните извори.

И православната църква. Впечатляваща със способността си да откликва на стреса и депресията, но също и на радостта, тя се стовари с целия си плам върху континента на диалектическия материализъм, който я беше изкоренил, и го помете за миг. Съюзена с държавата, която плаща на духовенство, и с благосклонната политическа класа, Църквата признава, че е сътрудничила на Секуритате, но настоява да действа съвместно с държавата. Това е далеч от благотворителните социални дейности, далеч от духовен живот, насочен към формирането на гражданско съзнание и обществена почтеност! В Румъния, в Констанца, старият Овидий, заточен от Рим, завършва своите „Метаморфози“. Тук той вижда хора и богове да се превръщат в жестоки и похотливи зверове. Като изтънчен наблюдател на нестабилността на съществата и границите, Овидий създава персонажи, устремени към необузданите преобразувания, които ние преживяваме днес, в началото на третото хилядолетие. Той разкрива яростта на един свят, който вече не познава закони.

Съществува ли европейската култура? Моят отговор е „да“. Тъй като тя показва, че е способна да се завръща към себе си, към своите задънени улици и ужаси, европейската култура е носител на полифонична, способна да еволюира и да се обновява идентичност, единствената противоотрова за автоматизацията на видовете. Но ще трябва да се създаде постоянен Европейски форум, например в Париж, за да се преосмисля постоянно: като „се поставя голям въпросителен знак на най-важното място“, както беше казал Ницше, и като се започне с паметта, включително и религиозната. От Атлантическия океан до Черно море, от Овидий до Чаушеску, от Секуритате до Нобеловата награда на Херта Мюлер, която описва така разпита в румънската полиция: „Той вдига ръката ми, като я хваща за върха на пръстите и стиска ноктите ми толкова силно, че ми се иска да крещя.“ Прилича на черния Гоя. Или на „Метаморфози“ на Овидий, който е написал преди две хиляди години край Черно море това: „Мълвата за този век покварен стигна до ушите ми... тази безбожна мълва беше още по-ниско... от истината, беше сякаш заговор на престъплението.“

Източник

Юлия Кръстева е френска изследователка от български произход, работеща в областта на философията, психоанализата, теорията на феминизма, лингвистиката и семиотиката.

Коментари (5)

- 29-11-2009|**Lily Yotova**

Lioubima Julia Kristeva... kakto vinagi ounikalna, ochakvam s neturpenie novata i kniga na grutski ezik „Ιστορίες Αγάπης“!!!

- 29-11-2009|**GeA** – Dosta pod klasata na Julia Krusteva

Mного razhvurlyan text naistina – nie vечно se oplakvame tuka che stradame, no v kakvo tochno se izrazyava i kakvo pravi unikalno nasheto stradanie v sravnenie s – da rechem – stradanieto na grajdanite na Beirut?

Ot druga strana – na men ne mi puka za evropata – osobeno za onazi s proektite koito diskriminirat partnyora ot Bulgariya

Po-skoro obratnoto – Bulgariya si e tuka, periferiya e vsyako drugo myasto po sveta kudeto jiveyat bulgari.

- 29-11-2009|**e-ink** – Какво ли научих от този текст

Елитарно-загрижени упражнения по стил от страна на г-жа Кръстева върху предмет, който познава от френските вестници. Който реално не я вълнува. И за който всъщност няма какво да каже. Покрай Нобеловата награда на Херта Мюлер сигурно вече е станало куул да се взираш в моралното падение на соц-Балканите и да вадиш от чекмеджетата каквито там намачкани свидетелства за произход си крил досега.

- 08-12-2009|**Balgarka vav Francia** – Opit za nechista targovia s identichnosti

Bih kazala edinstveno, che ot statyata prozira edno prodajna nasmeshka i opit za trupane na dividenti, chrez usmivane na rodinata, da mnogo e lesno da si v Paris i da predstaviash kravojadnite cherni balkanci, tochno tova, koeto francuzite ili drugi nositeli na „evropeiskata“ kultura, kam koiato se chisli avtorkata biha iskali da chuat. Za da se samolegitimirat kato nositeli na progressa!

- 03-09-2011|**Alois von T.** – Za Yulia K.

Не се изненадвам...Ренегатството и духовното и политическото са доста типични, особено за представителите на източноевропейската интелигенция и в частност балканската...В това число и госпожа Юлия, чиято биография твърде много напомня на житието на известния ни съна(вече не)родник Христо Явашев...И не бих се изненадал, ако скоро прочетем в списание, или видим по някой ТВ канал интервю на БГ журналисти с интелектуалката на ФРЕНСКИ ЕЗИК вместо на общият български и за двете страни в диалога...Впрочем точно такова интервю гледах по скоро по един БГ сателитен канал- интервю м-у Хрис-

то Явашев (Кристо) и журналиста Тома Томов на АНГЛИЙСКИ...Беше забранил(Явашев) по време на разговора, да се споменава България !???

Опиващите се от успеха си нарциси от този тип, обикновено стъпват върху името на татковината си и историята ѝ, като върху перест бял облак, представяйки си, че се реят над него...

Каменният квартал

Автор: Яна Букова

Как да обясня, че не е нужно дори да сънувам. Достатъчно е само да гледам стената на стаята си. Или просто да се оглеждам наоколо. Изобщо, когато се опитвам да разкажа кошмарите си, използвам системата за разказване на кошмари. Сядам на колената на някой от гостите и започвам да плача без шум. Гостите много се впечатляват от плаченето без шум. Много повече и от най-силния крясък. „О“, казват и устните им се закръглят като нули. Първото, което виждам върху лицата им е досада. След изненадата. Досада от изненадата.

Жените най-често покриват лицето ми с целувки. Устните им стават мокри от сълзите ми, бузите им също се намокрят, гримът им се размазва и после трябва да го чистя от лицето си. Това с целувките е удобно, защото не им се налага да говорят. Смятат, че целувките са достатъчни. Мъжете обаче са принудени да проговорят. Това се случва след известно неудобно мълчание. „Като дете имах една лодка,“ казват мъжете, „която се наричаше Тобиас. Баща ми казваше, че лодките трябва да имат женски имена, защото това носи късмет. Но аз я кръстих така. Винаги съм искал да имам куче с това име“. Тук историята свършва без никакъв смисъл, както е започнала. Не знам защо мъжът смята, че такава история е достатъчна да спре сълзите ми. Никой не слуша моята история.

* * *

Хората стават отвратителни, когато умрат. Поне така казват древните. Никой не знае, че мога да чета. И аз не съм го показвал на никого. В кабинета е пълно с книги с червени и кафяви подвързии. Те са за древните. Другите, с черни подвързии са за законите. Има нещо хипнотизиращо в това да четеш за законите. Напълно приспивно. От тях научих, че всяко нещо си има точно определено наказание. Древните също са съгласни с това.

Древните представят мъртъвците по ужасен начин. Пият кръвта на черни животни. Тази кръв е черна. Никога не сам виждал черна кръв. Моят е червена. Приличат на онези заядливи птици с женски лица, които крадат храната на пътниците и, каквото не могат да изядат, го тъпчат с крака и серат отгоре му. Понякога мисля, че гостите в тази къща са мъртви. Древни мъртви.

* * *

Много често обърквам хората. Обърквам дори хора, които не могат да бъдат объркани. Така често правя грешка и сядам на коленете на някого, където вече съм седял. Това се разбира веднага. Мускулите на коляното се свиват. Човекът казва с внезапно весел глас: „Здравей, какво правиш?“ В такива случаи веднага се обръща към майка ми, която минава с парфюма си с хиляди звезди, които разцъфват: „Вера“, казва, „синът ти с красивите меланхолични очи.“ Това не е истина. Очите ми са малки и лесно се зачервяват. Също много лесно образуват гурели. Понякога се случва да съм бил с някой човек и после, като се погледна случайно в огледалото, да видя, че през цялото време в окото ми е имало гурел. И човекът любезно се е правел, че не го забелязва. Или не го е забелязал наистина. Или не ме е забелязал наистина.

* * *

Майка ми минава с парфюма си с хиляди звезди, които разцъфват. Върху клепачите си има звезден прах. Майка ми е по-красива, когато не говори, отколкото когато говори. Най-красива е, когато не се усмихва. Когато се усмихва, две двойки ъгловати бръчки се появяват от двете страни на устата ѝ. Като гигантски кавички. Иначе зъбите ѝ са красиви, бели, почти прозрачни. Майка ми никога няма червило по зъбите си както повечето жени, които изглеждат, все едно че току-що са смукали някаква мръсна, полузасъхнала рана.

Мисля си, че ако майка ми беше пантера, всяка вечер щеше да облизва лицето ми преди заспиване. С розовия си език, през остриите си, чисти зъби.

* * *

Вечер, привечер, когато светлината е сива между дърветата и почти уеднаквява предметите и сенките им, от прозореца си виждам тялото на вестителя в градината. Дипли пръст – парче от дрехата му, един обърнат камък – захвърлената му обувка, вкопчена в пръстта, вкоренена

ръката му. Постепенно се стъмнява и картината става по-ясна. В къщата запалват първите лампи. Посланието никога не стига.

* * *

Иначе през деня градината изглежда напълно подредена. Градинарят минава между храстите. Походката му е неуверена, както на повечето хора. Само че градинарят е стар и не умее да се прикрива. Подрязва клони, изравнява пътеките, прибира мъртвите птици. Хваща птицата за едното крило, което се отваря като ветрило. Тялото ѝ и другото, прибрано към него крило, почти се влачат по земята. Приведен стига до оградата и я захвърля колкото далече позволяват силите му. На връщане изтупва ръцете си като след добре свършена работа. През цялото време едното му око сълзи. Безучастно, като природно явление.

* * *

Живея на отдалечено място и това влияе на контактите ми. Правя всичко възможно да отвръщам на името си, дори когато не мога да го разпозная, придружено от провлачени, умалителни окончания. Толкова е лесно да бъдеш нелюбезен – да не са обърнеш веднага, да не чуеш, да не отговориш. Лошото е, че каквото и да направя, всички ме прикриват. Парчетата от счупената чаша изчезват за секунди, накупаните дрехи се изтриват или се сменят без коментар, човекът, когото съм ударил през лицето с един случаен жест, се усмихва, сякаш това е напълно естествено. Знам, че не е редно. И аз съм чел законите, може би не всички, но знам за какво става дума. И въпреки това, каквото и да направя, потъва под купчина усмивки, потупване по рамото, смяна на темата, доброжелателни смехове. Лежа в стаята си и се опитвам да разгадая какъв е смисълът на този заговор. Пердетата на прозореца са тежки и лъскави, все едно е някаква Коледа. Абажурът създава полумрак. По стените още висят свирепите зайци от предишните ми години. Хванати по двойки, танцуват в поляни с подрязана трева и изкуствени маргаритки. Носят къси палтенца с големи копчета и ярки цветове. Забелязали ли сте колко хищно животно може да бъде заекът, подлостта в малките му очички, колко заплашителен може да бъде жестът, с който държи лапичките си присвити над коремчето, полуотворената му уста, плоските му, остри зъби, готови да се впият в гърлото ти? Използвам ги вечер, за да упражнявам страха си. Толкова усилия. Само в един ден, само в една стая. Иначе прозорецът ми е високо и гледката хубава.

* * *

Вечер градът изгаря с милионите си въглени. Сутрин димът му се издига и стига чак до тук. Едно жертвоприношение, което не съм пожелавал.

* * *

Мисля, че сбърках с първото определение за гостите. Човек не трябва да се поддава на отрицателните си чувства. Може би най-добре виждаме нещата, когато не присъстваме. Наблюдавайки отвън, през полуотворената врата. Може би именно отсъствието ни е единствената възможност за обективно наблюдение. Нещата стават ясни, добиват очертания, неразкривени от директния сблъсък с погледа ни. И нито един чужд поглед не смущава хладнокръвието на преценката. Сега ги виждам оттук, през процепа на вратата: високи, недосегаеми, приглушените разговори, розовите коктейли в ръцете им, тихата музика. Времето не ги засяга, нищо не ги засяга. Сигурно древните много биха се смели над опитите ми да проумея.

* * *

Буквата А прилича на гномон. Не знам откъде се появи тази мисъл. Древните казват, че нищо не научаваме, само си спомняме забравеното. Спомням си думата гномон всеки път, когато си припомня как мъжът с дълбоката трапчинка на брадичката изписа първата буква върху листа. Беше огромен. Дланта му почти запълваше хартията, торсът му закриваше останалата част от света. Гласът му беше нисък, хриплив, като онези изкуствени цветя в стаята на Нана, под кадифето се усещаха телчетата. По-голямата част от времето стоях вцепенен, вперил хипнотизиран поглед в дупката на брадичката му, това трето око, месесто, сляпо, затъпкано с плът. Никога не се уморяваше да повтаря едно и също, ден след ден, месеци. Отварях уста, сричайки в мисълта си, опитвайки се да си представя как този дълбок, сигурен глас излиза от моите гърди. Задъхвах се. Търпението му беше безмилостно. Глас на човек, който изпълнява дълга си. „Вера,“ каза веднъж на майка ми, с някаква лека изненада от собствените си думи, „не трябва да крием главите си в пясъка. Той трябва да се среща със себеподобните си.“ Дума, която прерязва стомаха ми с едно по-скоро сладостно безпокойство. Себеподобни?

* * *

Когато някой зададе въпрос на майка ми, тя свежда главата си на една страна, така че лявото ѝ рамо почти опира в бузата ѝ. Въпросът минава покрай извивката на шията ѝ, без да я докосва. В полупрофил кле-

пачите ѝ са лениви, натежават върху погледа, но усмивката ѝ се прицелва точно. И всички са доволни от отговора.

* * *

Разбира се, учеше ме как да изписвам буквите. Мощната му ръка наместваше писалката между пръстите си леко, почти с нежност. Буквите му бяха прекрасни, много по-красиви от тези в книгите. Приличаха на онези крилати жени от рисунките, които са спрели за миг, но полетът им още се различава в устрема на тялото. Можех да плача с часове, припомняйки си неговите букви. Сключваше ръката ми около писалката, ръката си около моята. Завъртането в кръга на едно малко *a*, в извивките на едно *z* или *b* беше пълно с радостен шемет като лунапарк (така си представям лунапарк). Оставена сама, безпомощната ми ръка чертаеше ъгловати знаци, наподобяващи печатните, неравномерни, безобразни. Дори сега, когато изписвам цели страници, опитвайки се да следя мисълта си, буквите ми само наподобяват на букви.

* * *

Вечер майка ми затваря очите ми с целувка. Преди това извършва цяла поредица ненужни действия. Разменя местата на няколко предмета върху нощното шкафче, оправя гънките на завесата, подвива завивките под тялото ми, така че заприличвам на пашкул и не мога да помръдна. Нощната лампа с абажура неизвестно защо остава запалена. После затваря очите ми с целувка, първо лявото, после дясното. Прекосява стаята. Роклята ѝ шумоли, парфюмът ѝ оставя светеща следа в мрака под клепачите ми. На вратата спира. Никога не намирам смелост да я погледна, дори през премрежените си клепачи, в онези няколко минути, преди да затвори вратата след себе си. Никога не знам дали майка ми остава загледана в мен или с гръб към мен, обърната навън, към мрака в коридора, където още не е запалила осветлението, или е прекрачила прага и извърща глава към леглото ми. Може би не са няколко минути, може да е съвсем кратко време. Но има в него нещо от танцуващи зайци с оголени зъби.

* * *

Сутрините започват с Нана. Нахлува в стаята с шумни жестове, загася лампата край леглото ми, дърпа коледните ми пердета. Слънцето е юмрук между очите и никога не успявам да премигна навреме. Коленичи пред леглото и започва да ме облича. Ръцете ѝ са малки и червени, сякаш ги топи постоянно в студена вода. Пръстите ѝ се движат светка-

вично. Облича ми бялата риза, панталона с ръб, слага първо дясната, после лявата обувка в скута си и завързва връзките им. Понякога тайно съм се опитвал да наподобя възела, който Нана прави върху обувките ми само с две точни движения, една съвършено симетрична фльонга с равни краища, но не постигам нищо. Уменията на другите ме правят безпомощен.

Нана се грижи за мен. Загребва от чинията и поднася лъжицата към устата ми. Ако яденето е прекалено горещо, духа в лъжицата преди да ми я поднесе. Някъде у мен съществува споменът как Нана първо сдъвква яденето, преди да го сложи в устата ми. Но е възможно и да не е истина. В общуването ни има пълна свобода в докосванията и в обмяната на телесни секрети. Наплюнчва палеца си и пригладва веждите ми. Вади една кърпа от джоба си и избърсва носа ми. Понякога влиза след мен в тоалетната и обсъжда качеството на изпражненията ми. „Пак имаш разстройство,“ казва и укорът в гласа ѝ ме кара да се чувствам виновен. Не искам по никакъв начин да обидя Нана.

След закуската ме облича в палтото ми, слага ми шала и излизаме навън. През цялото време ръката на Нана здраво държи моята. Ръката ми е облечена в мъхеста ръкавица, защото навън е студено, а нейната ръка е гола, кожата отгоре напукана. Държи ме толкова здраво, че усещам костите ѝ през ръкавицата. Понякога излизаме през външната врата и се разхождаме чак до завоя, където пътят свива и се спуска към града. Там спираме и се връщаме обратно. Нана върви винаги от външната страна, за да ме пази от колите. Когато се появи кола – а това се случва рядко – Нана застава героично пред мен, прикривайки ме с тялото си. Ръката ѝ не ме изпуска. Между ръката и мишницата ѝ успявам да видя част от колата, която минава почти безшумно, с ниска скорост поради острия завой, разпръсквайки ситния чакъл на пътя с гумите си.

Понякога обаче не излизаме навън, а оставаме в градината. Там Нана сядна на пейката, а аз се люлея на люлката, направена за мен, но не силно, защото Нана се плаши. Не се плаши само когато пръстите на краката ми са опрени в земята и съвсем леко се отгласквам с тях, поклащайки люлката, но без да ги отлепям нито за миг от земята. Тогава е спокойна и разговаря с градинаря за едно момиче, наречено Солидад. За сватбата на Солидад, в навечерието на която завистливата ѝ сестра Мария слага строшено стъкло в сладките, за да убие младоженеца Антонио. Но става грешка и от сладките яде Габриел – далечен приятел и почти незабеле-

жим с присъствието си младеж, който умира от вътрешен кръвоизлив с едно име на устата – Солидад. Сватбата, разбира се, се отлага поради траура и, колкото повече минава времето, Солидад разбира, че е обичала единствено Габриел, или по-точно с минаването на времето Солидад се влюбва все повече в мъртвия Габриел. Използва голямото земетресение, при което къщата се срутва и затрупва под развалините си вече полудялата Мария, за да изчезне и да се скрие в един манастир. Там Солидад мие пода със сълзите си, бърше праха с косите си и спи на голата земя, за да е по-близо до мъртвия си любим. Но започва гражданската война и Солидад е принудена да напусне манастира, без да е намерила покой...

Понякога обаче градинарят има работа и Нана сяда сама на пейката, откъсва едно листо от дървото и започва да изчопля с червените си пръстчета меката част между жилчиците му. Накрая остава само скелетът на листото, който силно прилича на кръвоносната система в тялото ни. Не е лошо човек понякога да отваря и някоя енциклопедия. Така научих, че телата ни са покрити с мрежа от червени и сини кръвоносни съдове. И също, че лицата ни са зловещи под кожата – кървави, свирепи, жилести, с оголени зъби. А по-дълбоко, под системата от мускули, имаме смъртта, както я рисуват в гравюрите.

* * *

Нана се държи за кръста и се оплаква на градинаря. Затруднявам се да свикна с мисълта, че и аз съм един от тях. Но това обяснява много неща. Снизходителното отношение на гостите, това постоянно, унизително великодушие. Градинарят се оплаква от гълъбите. Гадни птици, казва. Не птици – плъхове, плъхове с криле. Ядат всякакви гадости, множат се, носят болести, цапат. И не се уморяват да идват. Не се научават. Колкото и да им слагаш в храната, идват пак. Дори трупове те кълват на себеподобните си (пак себеподобни!). Уморяваш се да ги изхвърляш, те не се уморяват да идват...

Гледам ги как жестикулират. Тази тяхна неизчерпаема страст за всяка дреболия. Такова участие във всяка нищожна подробност. Не е въпрос на възраст. Има нещо треперливо в движенията им, нещо прекъснато в зародиш. Дори момчето с вестниците сутрин или да кажем новата прислужница с кравешките очи. Сякаш отсега носят очертанията на бъдещите си бръчки, следите на предстоящото си поражение. Пречупени. Смъртни.

Градинарят ни отвежда до бараката с инструментите, за да покаже на Нана шишето. „Стигат няколко капки“, отбелязва с гордост. Има нещо като хикс върху етикета и отгоре една разкривена нула, които по всяка вероятност трябва да изобразяват череп и кости. Градинарят определено е лишен от способности на художник. Очаквам някакъв по-ефектен цвят, но течността е напълно прозрачна. Нана, която винаги се отегчава от чуждите теми, отново започва да се оплаква от кръста си.

* * *

Следобедите са свободни. Нана спи. Тогава отивам в кабинета. Въздухът е застоял и повечето пъти е студено, защото няма причина да се включва отоплението. Оказва се, че притежавам доста голяма издръжливост към студа. Някой, не много често, бърше праха и, който и да е, явно не обръща внимание на разместените книги. Най-често сядам на голямото кресло под лампата за четене. Има и едно карирано одеало, с което мога да се завия. Някъде отблизо мирише силно на загасени цигари. Сигурен съм, че ако се разтърся по шкафовете, ще намеря пълен с фасове пепелник, който никой не се е сетил да изхвърли. Така ще знам какви цигари е пушил баща ми. Но това ми се струва съвсем безсмислена информация.

Няма негова снимка нито на бюрото, нито върху някоя от стените. „Бедно дете,“ казва понякога Нана, когато минаваме покрай вратата на кабинета. „Бедно дете.“ Много обича този израз. Мебелите са по-стари, отколкото в останалата къща. Може би баща ми е обичал някакво време, различно от сегашното.

Древните казват, че светът в един момент може да се повтори съвсем същият. Но това се случва изключително рядко. И преди да се случи, в безкрайната поредица от вероятни светове са възможни хиляди повторения, само загатнати варианти, смътни прилики. Мисля си, че и ние понякога е възможно със собствени сили да се опитваме да наподобим някой отминал свят. Може би това е имал предвид баща ми със старите мебели.

Понякога идвам и вечер. Много е малка опасността някой да влезе в тази стая. Както например когато веднъж високият господин с брадата довлече тук кравешката ни прислужница и я прегъна върху бюрото. Настъпи голямо скърцане. Мисля, че съм наясно за какво става дума. Древните говорят с недомлъвки за това явление, но имат много изчерпателни илюстрации.

Опитвам се постепенно да подреда информацията, която имам в главата си, но става все по-трудно. По-трудно дори от това да заспиш на запалена лампа.

* * *

Господинът с брадата и моят учител се скараха. Гласовете им отекваха в цялата къща. Беше титаничен скандал. Отвреме навреме някой удряше с юмрук по масата и се чуваше как звънят всички чаши. После нещо падна и се строши, чуха се откъслечни писъци и шум от съборени мебели. После някой извика полицията и отведоха моя учител. Върху стълбите пред къщата господинът с брадата даваше наставления на полицаите, които го слушаха с впечатляващо уважение. Бях забравил колко огромен е моят учител. Повече от една глава по-висок от тях. Едвам се сви, за да влезе в патрулната кола. Всичко завърши с един последен трясък от юмрука на господина с брадата върху перилата на стълбите.

Въпреки че се скараха за мода – удивително е наистина до какво могат да доведат понякога различията във вкусовете: кафяви ризи, червени кърпи – мисля, че всичко това беше само претекст. Мисля, че причината бях аз. Защото ме учи. Защото съм син на смъртен баща.

* * *

Не съм виждал нищо по-безнадеждно от начина, по който Нана спи. Случва се всеки следобед. Ръцете ѝ са изпънати до тялото, устата ѝ е отворена, бузите ѝ хлътват навътре с всяко вдишване. От устата ѝ излиза ту нещо като скърцане, ту нещо като клопочене, сякаш във вътрешностите на Нана се извършват постоянно някакви тектонични размествания. Понякога започва да пропада, издавайки тънки, насечени крясъци и търси нещо да се залови. Веднъж ѝ подадох ръката си. Никога няма да забравя писъка на Нана при събуждането. Минаха две седмици, докато да ми го прости. Сигурно и през нощта спи по този начин, но друго е да се случва на дневна светлина.

Като се събуди, все едно че нищо не е било. Тогава имам още един свободен час. Нана слуша историята за онова момиче, наречено Солидад. Понякога оставам малко до вратата и чувам откъслечи от действието. Започнала е вече втората гражданска война и Солидад, преоблечена в мъжки дрехи, продава оръжие и на двете страни, за да изхранва детето си. Мъжът, който ѝ говори за любов, със сигурност лъже. Познава се по гласа му. Но и Солидад, която му отговаря, сигурно разбира това и лъже

също. Не мога да разбера играта между тях. Предчувствам, че скоро пак ще се случи нещастие.

Древните познават ефекта от този вид истории, които водят до „очистване от подобни чувства“. Не знам обаче как точно става това. Нана плаче вече почти година и до никакво още очистване не се е стигнало. Може би по времето на древните механизъмът е действал по-бързо.

* * *

Някой ден ще се завърне с един пръстен върху огромната си ръка: халка с парче от камък. Откъде знам? Току-що си го припомних.

* * *

Мисля, че трябва да огранича източниците си на информация. Да се задоволя с това, което вече имам. Колкото и да е неприятно, човек има право само на едно обяснение на нещата. Почти както само на един живот.

* * *

Накуцващият господин направи предложение на майка ми. Майка ми каза на Нана, че трябва да намери начин да ми го каже. Нана ми го каза. После ми го каза и майка ми. Необяснимото е, че когато говорят в мое присъствие, смятат, че започвам да чувам едва от момента, в който се обърнат лично към мен.

Все пак нещата започват да се наместват. Не е ли удивително, че броят им е 12? Не идват винаги всички заедно, но броят им общо е 12.

* * *

Знам, че древните не са единодушни относно използването на този метод. В болшинството си, мисля, смятат за излишно емпиричното изследване на някой проблем. Но аз нямам друг начин да се уверя. Нито имам търпението да наблюдавам нещата да се повтарят, докато да се случи някое неочаквано събитие, потвърждаващо или опровергаващо теорията ми. Да, признавам макар и с известен срам – нямам търпение.

Не е въпросът само в броя им. Но и функциите им, които с времето постепенно подредих и разгадах: Гръмогласният господин с брадата, който обича да удря с юмрук по масата и никой никога не му противоречи. Невротичната му съпруга, която почти не говори. (Майка ми изгони кравешката прислужница именно по нейно настояване). Онази начетена стара мома с иронична усмивка и очила на кукумявка. Братът и сестрата – и двамата руси, красиви, атлетични, тя обичаща спорта, той – изкуствата. Веселякът, който си пада по буйните танци и понякога

нахлува в къщи с цяла тълпа подпийнали и без никакви задръжки момичета. Една много по-зряла дама с бюст на матрона и приятна усмивка (когато плача, тя ме целува най-много). Две почти емблематични фигури – полковникът, домакинята. И, разбира се, накуцващият господин с неговата фабрика.

При някои, признавам, много се затрудних. Още един с брада, например, когото разпознах, чак когато една вечер го видях заспал зад аквариума. Лицето му изглеждаше потопено в зелената вода сред рибки и люлеещи се водорасли. Или пък онзи енергичен, вечно зает млад човек, когото често виждам и сутрин да минава тичайки покрай оградата ни, пружинирайки върху крилатите си спортни обувки. И майка ми, най-вече майка ми, от чието латинизирано име липсва една сричка, едно малко „не“ по средата, и нещо чудно – майка ми никога не казва „не“.

Мисля, че казаното дотук изчерпва теоретичната страна на проблема.

* * *

Не знам кога точно добих увереността, че не съществува друго решение. Времето тече бързо и плавно, без да се сблъсква с никакво събитие. И нито дните ми казват нещо ново, нито книгите. Бях сигурен от един момент нататък, че неизбежно ще се стигне до шишето с хикса и нулата. Разбира се, има множество практически подробности, които трябва да обмисля. Трябва да е вечер, в която да са се събрали всички, така би имало най-много смисъл. Трябва да го сложа в нещо, което всички да опитат, може би в леда за коктейлите. Няма да е лошо да прекъсна телефона. Трябва да взема предвид наистина всички възможности. Да не позволя по никакъв начин случайността да се намеси.

Знам, че ще е най-труден онзи един час, в който ще чакам да подейства. Наистина не мога да си представя какво ще правя през този един час. Не е възможно да чета. Сигурно ще се разхождам в стаята си, както и друг път се е случвало. От ъгъла, който образува лъскавата завеса със стената, до ъгъла, който образува отсрещната стена с гардероба. Ще изминавам този диагонал отново и отново, ту лице в лице, ту обръщайки гръб на зъбите на зайците. Един маршрут, който никога не съм си правил труда да изчисля, но е възможно на десетхилядното си повторение да стига много километри. Рано или късно времето ще измине и ще сляза долу.

Мисля, че най-впечатляващото ще е тишината. Само музиката ще продължава да свири, докато приближавам вратата на салона. Дали някакво последно помръдване, една последна чаша, която се изхлузва от нечия ръка и се строшава на пода? Не вярвам. Само тишината и неподвижните им тела.

Съществува, разбира се, и другият вариант. Само като си го помисля и сърцето ми започва да бие по-силно. Ще очаквам тишината, но няма да я има. Още приближавайки вратата на салона, ще започна да дочувам нещо, но няма да повярвам. Едва когато откrehна вратата, ще се уверя, защото ще ги видя: тихата музика, приглушените им разговори, чашите в ръцете им, небрежните им жестове, все едно че нищо не се е случило. Може би ще затворя веднага вратата, може би ще остана да ги наблюдавам още известно време през процепа, без да посмея да прекрача прага – неуязвими, недосегаеми, безсмъртни. Малко засрамен сигурно от това, че съм поискал доказателство. Но щастлив вероятно, че съществувам все пак, макар и извън стаята, все пак в близост до тях, в тяхно присъствие.

Мисля, че и в единия, и в другия случай древните биха били очаровани от резултата.

Яна Букова е родена през 1968 г. в София и е завършила Класическа филология в СУ. Автор е на две стихосбирки, на сборника разкази „К като всичко“ (2006) и на романа „Пътуване по посока на сянката“ (2009). Преводач е на 12 книги съвременна гръцка поезия, на запазеното от Сафо и Катул и на „Питийски оди“ от Пиндар. От 1994 г. живее в Атина, където е член на поетичната платформа „Poetry now“ и на редколегията на списанието за поезия и визуални изкуства „ФРМК“.

Коментари (1)

- 24-11-2009|**Златко** – Truly authentic!

Невероятна, силно хипнотична проза. Ако някога съм имал усещането, че нещо в българската литература напомня за Пруст, то е това!

Вслушайте се само в това изречение:

„Гласът му беше нисък, хриплив, като онези изкуствени цветя в стаята на Нана, под кадифето се усещаха телчетата.“

Портокаловото дърво

Автор: Иво Георгиев

Трябваше да направя една анкета – от онези баналните, които си въобразават, че могат да определят контурите на омразата и обичта между различните етноси, населяващи дадена територия. Имах да анкетирам пет български, четири турски и три ромски семейства с деца в училищна възраст. Бях приключил с турските още предишния ден и в следобед на този ден, тъкмо прекривах прага на гостната на петото българско семейство, когато бях силно впечатлен от две неща – от бюста на домакинята и от едно голямо, зелено растение в саксия. Младата жена беше леко закръглена, не много висока, с дълги коси на кичури и вталена блузка, достатъчно къса, че да оставя да се вижда една привлекателна ивица от корема ѝ, с пъпа в средата. Но бюстът, ах, бюстът...

– Малее, какви големи лимони имате – възхитих се аз, като гледах към клоните на растението, разбира се.

– Не са лимони – отвърна младата жена, с лека усмивка и добре подлатено самочувствие – това са портокали.

– А! Портокали! Такова голямо дърво и с толкова плодчета – продължих, докато разстилах анкетните листове и се разполагах на масата. – Пък аз...как ми заприличаха на лимони.

Дървото беше наистина отрупано с плод – имаше поне четиридесет малки, зелени, почти еднакви топки и будеше респект.

– Това е семейна реликва. – каза не без гордост домакинят, който седна срещу мен, готов да бъде подложен на кръстосания огън от въпросника – Донесено е било от пращадото ми, преди шейсет и кусур години, от Македония. По време на войната.

– Преди шейсет години! – не успях да прикрия възклицанието си, като почти забравих за внушителния бюст на жена му и започнах да кроя планове как и в кой момент да изчопля историята на това впечатляващо дърво, което сякаш с лекота подпираше тавана на стаята.

Не се наложи да прибегвам до хитрости – домакинът беше словоохотлив. Започнахме това, за което бях дошъл, като между въпросите от анкетата аз слушах одисеята на портокаловото дърво.

– Прадядо ми участвал в Отечествената война в боевете при Страцин. Може да си чувал за Страцинско-Кумановската операция във Вардарска Македония. Говорим за октомври 1944 г – поде младият мъж.

– Да, да – чувал съм. – веднага отговорих, с интонацията на експерт-историк, макар че единственото, което знаех е, че никакви български части са се мотали из Македонията по онова време, биели се с немците, задигали каквото им е харесвало от манастирите и селата, и задявали македонките – изобщо държали се като истински освободители.

– Прадядо тогава е бил около 42-43-годишен, поручик от запаса. Още в началото на боевете при Страцин, намира портокалчето в един изоставен немски окоп. Било в глинена саксия, не повече от педя, педя и нещо голямо. Нали си бил чешит и го влечало всичко свързано с овошки и добитък, когато видял саксията, веднага му щръкнали ушите и нещо в него запърхало. Другите преджобвали труповете на фрицовете, обирали оръжие и военни трофеи, а дядо взел портокалчето. „Сигурно някой немски офицер го мъкнеше от Гърция като подарък за своята руса фрау, чакаща го я в Саксония, я в Бавария“ – шегуваше се многократно през годините той.

– „Според Вас, има ли нещо, от което детето Ви да се чувства притеснено в училище?“ – зададох поредният въпрос от анкетните листове, малко притеснен да не прекъсна нишката на повествованието за портокалчето.

– Ами от самото училище – отвърна мъжът с усмивка, но веднага добави сериозно – Не, от нищо. – и продължи – Една седмица след „пленяването“ на саксията в немския окоп, прадядо го ранили тежко в гърдите при едно от ожесточените и решаващи сражения за Страцинската позиция. Когато го настанили в лазарета, с последни сили изпъшкар на един войник да отиде и да му донесе саксията с малкото дръвче. Няколкото дни, докато лежал в полевата болница, между живота и смъртта, саксията стояла неотлъчно край леглото му, като разпятие. Прадядо казваше, че всеки път щом усетел, че душата му се кани да литне към небето, той хващал саксията с растението, душата му се закачала за листата и пак си се прибираща в тялото. Когато малко се стабилизирал, върнали го обратно в България, заедно с други ранени. Портокалчето естестве-

но било с него през целия път. От разбитите пътища, или от нещо друго, глинената саксия се счупила, но дядо пресади дръвчето в една пробита каска. Понеже го хванал страх да не измръзне от ниските температури, той го прехвърлил втори път, с малко пръст, в паласка за патрони. Зави-вал го с одеалото си, когато му се струвало много студено, навлажнявал коренчетата му с вода от манерката, като първо отпивал, за да постопли водата в устата си. До такава степен дръвчето се сраснало с надеждата му за живот, че прадыдо си казвал: „оцелее ли дръвчето – ще оцелея и аз“. Така паласката с портокаловата фиданка пристигнала на село. Вече било края на ноември.

– „Ако зависи от вас, бихте ли се съгласили детето Ви да седи на един чин с турчетата?“ – вмъквам поредния анкетен бисер.

– Абе, да, бе. Че то сина май точно с турче един чин дели – с доса-да маха с ръка моят събеседник и продължава биографията на живата реликва. – На село първата грижа на прадыдо била да поръча на сина си – дядо ми де – тогава вече 18-годишен, да скове хубаво дървено сан-дъче за малката фиданка. Накарал го да подбере най-хубавата почва, да я размеси с добре угнил овчи тор и речен пясък и да прехвърли екзотич-ния трофей. Много мъже и жени от село се стекли да видят фронтовака, завърнал се жив и да го разпитат подробно за този, или онзи. Прадыдо на всички отговарял, че войната е едно голямо всеядно прасе, което не подбира немци или българи, граждани или селяни, умни или глупави, а яде всеки, който му се мерне пред очите. От него съм запомнил тази фраза, че войната е прасе. Накрая не пропускал да се похвали с малкото дръвче в дървеното сандъче. Всички го гледали, цъкали с език и смятали съселянина си за късметлия, но и за малко смахнат.

След пет години, през лятото, дядо решил да се жени, обаче точно то-гава умрял Георги Димитров и партийците от село посъветвали прадыдо да отложат сватбата с някой месец. Прадыдо ги послушал и чак наесен направили гюрюлтията. Той подарил на младоженците три овце, радио „Филипс“ и портокалчето, което вече било в нова, глинена саксия, купена от Стара Загора.

– „Бихте ли се съгласили детето Ви да се ожени за ромка?“ – упорст-вах аз с анкетата, но този път домакинът ми даже не чу въпроса.

– И така портокаловото дърво растяло, взело да дава плодове и се превърнало в атракцията на селото. Лете, дядо обичал да си пийва ра-кийка под клоните му на двора, а зиме го слагали в най-топлата стая

и се грижели за него като за член от семейството. Торили го, сменяли му пръстта, премествали го в по-големи саксии през три-четири години. Когато го нападали въшки и други буболечки, го пръскали с препарати, които дядо набавял от те-ке-зе-се-то. През топлите месеци задължително го къпели с кофи на двора, а на децата давали парцали да му бършат листата. За Нова година, понякога, в къщи имало пресни портокали, но не винаги, понеже в някои години плодовете узрявали чак през февруари. Прадядо много се гордеел със своя скъп трофей от войната, защото в онези времена дори гражданите не знаели какво е това портокал. По Великден жените от село идвали при баба да им даде малко сушени портокалови кори за да сложат в козунаците, а когато идвали големци от града, задължително ги водели в „къщата с портокаловото дърво“ да се снимат пред него.

Една година на гости на село дошла балдъзата на дядо, която от много време нямала деца. Настанили я в стаята с портокалчето. Колко време стояла – пет дни ли, седмица ли – не знам, яла ли е от плодовете, не е ли яла – също не знам, но скоро след това забременяла. Така тръгнала приказка, че портокалчето лекува безплодие. Започнали да идват жени от околните села, че и от града. Прадядо направил пристройка към къщата, където сложили портокалчето с две легла. Завистливи съселяни злословили, че не цитрусовото дърво помага на безплодните жени, а най-вече дядо им помагал. Най-странното, обаче е, че когато прадядо починал през седемдесет и първа, същата година дървото изсъхнало. Ненадейно и без видима причина. В къщи настанала истинска трагедия. Дядо си скубел косите и псувал, баба плачела по цял ден, а прасето спряло да наддава. Така било и през шейсет и четвърта, когато едни цигани-мечкадари откраднали сандъка с ценния цитрусов вид. След месец и нещо, обаче, те сами го върнали, защото мечката им се разболяла, циганката си счупила крака, а циганинът го взели запас за две седмици в трудовите войски в Раднево. На всичкото отгоре, на дъщеря им, която била на тринайсет и тъкмо отскоро бил започнал да ѝ идва мензисът, този месец не дошъл. Затова, циганинът като се върнал от запас, за по-сигурно завел момата си в гората да види змия, та ако е бременна, да пометне. След това побързал да върне откраднатото дърво.

– „Бихте ли се оженили за ромка?“ Вие самият – промърморих съвсем тихо предпоследния въпрос от анкетните листове пред мене и сам

отбелязах отговора с химикала – „Не“, за да не прекъсвам човека на такава важно място.

– Та, през седемдесет и първа, когато изсъхнало портокалчето, татко бил в казармата, вече стар войник, но дядо отишъл до поделението и измолил да го пуснат в отпуск. Като си дошъл го пратили да извика един агроном – приятел на дядо, да каже може ли да се спаси дръвчето. Агрономът дошъл, огледал листата и клоните с много професионален поглед, копнал в пръстта около корена и казал, че в неговите книги не пише нищо за портокалите, но че дървото със сигурност ще се оправи, ако дядо почерпи както подобава. Седнали двамата с агронома и изпили едно голямо шише гюлова ракия, макар че тук баба винаги поправяше дядо и казваше, че изпили не едно, а две шишета. През това време говорили за смъртта, за футбола, за те-ке-зе-се-то и за това, че портокалът на всяка високосна година цъфтял по два пъти, за съветските и американските космонавти и за още куп работи, за които се говори, когато човек има пред себе си шише ракия, хубаво мезе и изсъхнал портокал. Ейй, че съм и аз – ама, да сипя малко ракийка, да не стоим така само на гола анкета – изведнъж се сепна домакинът и прекъсна своя разказ.

– Не, не – аз след малко ще тръгвам – един въпрос ми остана и свършваме – отвърнах аз. – Но какво стана после, явно се е оправило дръвчето, след това странно изсъхване?

– Оправило се, как няма да се оправи. Дядо извикал тайно селския поп да пее молитва за здраве на портокала. Попът отначало се дърпал, защото казвал, че може да пее само на хора и то християни, а дядо се разлютил и му казал, че това дръвче било по-християнин от самия него, и да идвал бързо, че щял да го обади на партийния секретар дето правел тайно кръщенета и взимал пари за тях. И попа кандисал. Баба пък – също тайно – отишла при врачка, ако имало направена черна магия на дървото, да я развали. На следващата пролет, на сухия ствол избили млади филизи отдолу и след две години пак взело да дава портокали като невидяло. Татко вече се бил оженил и аз съм се родил същата година, когато портокала пак цъфнал и вързал.

– Човек ще каже, че има връзка между смъртта и раждането във вашето семейство и изсъхването и повторното разпукване на дървото – подех замислено аз и погледнах с уважение към внушителната, зелена снага на портокала. Стори ми се, че и той ме погледна, но не съм сигурен, че беше с уважение.

– После и дядо почина, а когато преди две години татко се разболя, аз запалих колата и тръгнах към село. Сестра ми не искаше и дума да чуе, да вземе дървото в нейния апартамент, защото имала две папагалчета, които пускала да летят свободно из стаите и щели да изкълват листата и плодовете. Трябваше аз да взема семейната реликва. Махнах предната седалка, овързах короната на дървото за да не е толкова разперена и за да мога да я прекарам през люка – добре че колата ми е с люк – и така съм карал през целия път – 130 километра от село дотук, с 40-50 километра в час. Отстрани и отпред, аз почти не се виждах, полузакрит от клоните, които ми отнемаха голяма част от видимостта, но все пак виждах достатъчно. И ето, от две години е при мен.

– А дали... – започнах, аз, но не знаех как да продължа. – В смисъл, дървото, дали притежава още онези лечебни свойства.

– Имате предвид за безплодието ли? – усмихна се мъжът. Честно казано – не знам. Имаме само едно дете, наистина, но въпреки че е със спирала, жена ми два пъти вече прави аборт за тези две години. Освен това – странно защо, но оттогава гръдната ѝ обиколка започна да нараства. Не знам...

Бяхме станали от масата неусетно и стояхме прави пред портокаловото дърво. Плодовете му бяха зеленикави, не много едри и аз си дадох сметка, че все пак приличаха повече на лимони, отколкото на портокали. Домакинята се беше приближила неусетно до нас и когато я мярнах с крайчеца на очите си, си помислих, че ако давах военни чинове на жените според бюстовете им, то тази трябваше да бъде генерал. Без да подозира за моите непристойни помисли, тя изчурулика, че последната Коледа не са купували елха, а украсили портокаловото дръвче, като обвили плодовете в разноцветни станиоли и поставили мигащи лампички.

Отговорът на последния въпрос от анкетата си го попълних сам. За съжаление така и не разбрах според резултатите от проучването, кои са излезли по-толерантни – ромите, турците или българите.

Иво Георгиев е автор на стихосбирките „В по-лошата половина на гората“ (Кърджали, 1998), за която получава една от наградите на Литературни дни „Южна пролет“ (1999) в Хасково, и „От вътрешната страна на очакването“ (2003), с оригинално авторско оформление. Автор е на сборника с разкази „Исус ми прати SMS“ (2009).

Коментари (19)

- 25-11-2009|**про** – псевдописателите

единственото, което знаех е, че някакви български части са се мотали из Македонията по онова време, биели се с немците, задигали каквото им е харесвало от манастирите и селата, и задявали македонките – изобщо държали се като истински освободители.

- 25-11-2009|**Златко**

Е, щом нашият Про се ядоса, значи наистина има нещо в този текст. Давай, Иво, дерзай, братко. Емпатирай буржоазията българска, бодвай я оттук-оттам, че тя иначе съвсем ще се ояде, опиянчи и омерзи, най-вече от собственото си самосъжаление.

- 25-11-2009|**Е**

Лошото в новата епоха е, че вече можеш да записваш всичко, което ти е минавало и за миг през главата, да предизвикаш реакция своевременно и да си помислиш, че всяко нещо, което си мислиш, си струва да бъде записано и споделено с познати и непознати. Човек трябва да се учи да бъде изборително глух, слеп, нем и т. н. И да се прави на неграмотен. Не мога да чета. :-)

- 26-11-2009|**про** – псевдописателите

Псевдописателят не си прави труда да изследва времето, за което пише. Стреми се да разбере кое е модерно, защото търси келепиреца-стипендийка туйцък-онуйцък, наградка, статуетка от дните на тоя или оня в градчето N, хапка-пийка, някоя заблудена студентка или пък по-дивяла от самота даскалица в градчето. Псевдописателят къса с народа си, с историята му, с проблемите му-обикновено отрича това, което сънародниците му възприемат като тревожно, в решаващи моменти става „неутрален“ и обявява и двете страни за тъпи и изостанали. Напоследък живее в чужбина, но учи живеещите в България, че това което виждат като проблеми в страната, не е проблеми, а проекция на собствената им глупост и изостаналост. Учи и другите българи да се изселват и да дават акъл от чужбина-защото, оказва се, единствен начин един българин да бъде умен и да разбира, е да е в чужбина, да гледа как е там и да прилага наученото. В историческите спорове със съседите подкрепя тях, каквито и дивашки тези да измислят, защото е приел, че мисията му е да очовечава сънародниците си, тънещи в невежество, макар че не си е направил труда да прочете българската история.

Българските войски навлизат във Вардарска Македония през април 1941г. и са посрещнати с цветя. Населението се е самоорганизирано в Балгарски акционни комитети. Това, което в останлата Югославия се разгръща като съпротива, в Македония липсва-там в отрядите са главно сърби, власи и тук там някой българин-комунист. Македонски народ тогава няма, до 41-ва сръбската версия е, че там живеят южни сърби, момчетата от Македония служат в българската войска, и както казва баща ми, който е служил с тях, са по-добри българи от тези от старите предели.

Така че, Иво, не слушай други псевдописатели, ами вземи да четеш българска история, етнография и въобще всичко българско, вглеждай се в българския хал днес, търси исторически паралели. България е много интересна, но е почти непозната и затова малко българи я обичат колкото заслужава. Затова и се дават лесно съвети, особено от чужбина, които не вършат работа. А и много българи живеят като чужденци в собствената си страна. Истински писател обаче не може да си го позволи.

- 27-11-2009|**Златко** – ге: псевдописателите
про писа:

В историческите спорове със съседите подкрепя тях, каквито и дивашки тези да измислят, защото е приел, че мисията му е да очовечева сънародниците си, тънещи в невежество, макар че не си е направил труда да прочете българската история.

Добре, да попрочетем тогава. Например на този сайт има много, ама наистина много информация:

<http://macedonia-history.blogspot.com/2007/08/1941-1944.html>

- 29-11-2009|**GeA** – Много човешки текст

Чудя се как от самовлюбени нашенски радатели, месии с мисии, проблеми, героизми и всякакви военни идиотизми, някой не може да види човека зад дървото.

Моят дядо също се е мотал и комшиийско със санитарен влак в края на втората световна война – по времето, когато са изнудвали семейството му, когато са заграбили лозята му, нивите и черешовите градини и са се опитали да прикачат към името му категорията „фашист“ – тогава се е грижел за ранените и болните – но не това е донесъл, а приятелствата от Унгария до Пловдив, спомените и уханията на Виена и на Будапеща, самочувствието на човек, който е помагал на другите, а другите са го зачитали.

Само българите не уважават българи.

Много хубав текст – изглежда простичък и безхитростен – а действа на всички сетива. И, няма досадни поучения, вражди, политизми и всички онези сериозности, които карат децата да се отвращават от българската история, българската литература и българската песен преди още да са ги познали.

- 01-12-2009|**Кентафър** – Освободители

Скъпи ми бай Про!

Моята баба не беше кентафър!

...беше много по-страшна ...

Но поработваше като шивачка. Шиеше и в къщи на една машина, английска, не помня марката. Като вече нямаше рез. части – ние чафдарченцата я отнесохме за скрап.

Машината беше купена от някакъв фронтовак, дето я чопнал от македонско ...та ти си чети сайтовете в които ни посрещат с цветя, ама аз знам колко народ се беше уредил с немски часовници покрай освобождението.

Момчето, верно, пише слабовато и няма кой знае какво да каже, но пък има какво да даде (аз, лично си взех нещо от него)

Много ми хареса описанието на българския псевдоИнтелектуалЦ от втория ти поуст.... ярко и точно. Ако беше и живо и вярно, щеше да прилича на ивчовото описание на Освободителя.

Изобщо, каква е гледната точка, когато си паднал по гръб в калта? ...а по очи?

Драги ми интелектуалци! Ако не намирате поезия в калта, със сигурност трупате кал на поетиката.

Сигурно не сте чували за женски кентафър: няма! Ако чуете – измислица е

Ние, кентафрите, рядко го правим. Но го правим с пегаси. И ако нещо не ни харесва – не го четем, щото не всичко писано е писано с перо от Пегас.

- 02-12-2009|**про** – немски часовници

Отново в бесен галоп и навирила опашка. Немските часовници, моме, са след септември 44-та-от сраженията с немците. Баща ми си е донесъл от фронта едно немско войнишко одеало и после го използвал за подплата на балтона, с който си изкарал гладните студенски години. Когато тръгнал за фронта, моят дядо му казал да не мародерства-това било поверие от Първата световна война, наричана в България Европейската. Дядо ми е изкарал и нея, и другите две преди нея-и избягал от плен през 19-та, някъде около Солун. А поверието гласяло, че мародерите ги застига смъртта. Но военен трофей не е мародерство. Жените тези неща не им трябва да ги знаят, но Ивчовците трябва, защото това е народната памет-мъжете трябва да знаят мъжките работи. И това няма нищо общо с Освобождението, че донесли часовници от фронта. През 41-ва не е имало сражения. Та ти пази историята с шевната машина за момиченцата, ама Ивчо явно не е научил неговата за дедите си. За това беше приказката. И кентаврите трябва да са подковани.

- 02-12-2009|**Златко**

Бай Про, ти все пак нищо не каза за сайта, който ти препоръчах. И там ли само глупости се пишат или, аджеба, понякога и в твоя череп прониква по някоя и друга нова мисъл? Впрочем, аз все още не разби-

рам какво търсиш тук в „Прегледа“, миличък. Или непременно държиш да покажеш, че си на всеки километър?

- 03-12-2009|**про** – толерантността

Нали защитаваш различните, Златко. Е, аз съм различен. Или различни нямат място в „Прегледа“? А ти какво прочете там-аз си мълча от деликатност, защото написаното там потвърждава моята теза, за посрещането с цветя, и се надявах да си разбрал. Аз такива работи съм чел достатъчно, но за теб съм сигурен, че сега си се сетил. Твоите познания по история и за страната като цяло са откъслечни и оскъдни-и това е разбираемо-все пак не живееш в нея. Учудва ме обаче слепотата ти за очевидни истини и инфантилното ти лакомене за всякакви чуждоземни шарениии-духовни, а най-вероятно и материални. Тази лакомия те е отвела и на запад, и ти и досега не си в състояние да посочиш по каква точно причина си се озовал в Берлин. Стремежът ти обаче да се превърнеш в говорител на истини за българите именно от тази позиция-на чомек, живеещ извън страната, без никакви други аргументи, е смешна. Спомни си Айнур Солакова и битките ти с призрака на българския национализъм. Аз съм ти връстник-ако се бориш с кризата на средната възраст, като приемаш младежки незрели теми и моди, си е твой проблем. Младите имат свободата и времето и да мечтаят, и да си измислят света като по-добро място, отколкото е. На нашата възраст не е позволено-все пак отговорността я носим ние, а не младите. И всеки от нас, който си играе на младеж, бяга от отговорност. Както те разбирам, нямам място в „прегледа“, защото не съм либерал. Аз пък мислех, че все пак тук се търси нещо като истини. Излиза, че важното е да се произвежда либерална пара. Не се учудвай, че нещо опустява „прегледа“.

- 03-12-2009|**Златко**

Понякога си мисля, че имаш право, драги Про. Във всеки случай тук се обаждат все по-малко хора с различни от моето мнения, предполагам, защото пердаша така често през устата. Така че да не ти пука, братко, давай и ти със същото отсреща, пък публиката да преценява кой крив, кой – прав.

Най-важното е да не се даваш. Аз може и да удриям, но иначе уважавам хората с характер.

- 04-12-2009|**Златко** – за различността ...

Ах да, драги Про – продължавайки задушевния разговор, бих те попитал откъде черпиш усещането за някаква различност, което заявяваш тук? И различност от какво, от кого? При такова заявление самият аз се виждам принуден да си задам въпроса дали си имам работа с глупост, безочливост или просто инат. Защото, драги, погледнат от моя страна, ти си повече от типичен – типичен „българин“, герой на своето време, искам да кажа: хомофобен, националист, антикомунист, десен, инат, непоучаем от нищо. Единствената различност, която съм способен да доловя до момента – и която подкрепих в предния си пост, ако не от друго, то просто от уважение към ината ти – е упоритостта да настояваш на правото си да бъдеш типичен (а с това и различен от общия тон на това издание, което – това не са мои думи, между другото – е всичко друго, но не и „типично българско“). Разликите между двама ни, драги Про, всъщност са поколенчески, ако и физически да сме на една и съща възраст, както ме уверяваш. Именно оттук идва и усещането за инфантилност и незрялост, което ми вменяваш – с пълно право, предполагам, защото от гледната точка на средното, „типично българско“ съзнание на сегашния момент, песничките, които пея и превеждам тук, са детски работи, те нямат нищо или само малко общо с жестокия свят, в който живееш ти, драги – и който очевидно е единственият, който познаваш. Та в този смисъл помежду ни няма как да се появи разбирателство, тъй като старо на младо вяра не хваща, ако и да знае, че бъдещето, по неизбежност, принадлежи на младото, а не на умореното, цинично старо, което знае единствено, че не всичко, което хвърчи, се яде, тоест че за ядене има малко, защото хвърченето е птича, а не човешка работа.

Толкова засега. Ще си продължим тук двамата с теб разговора, в това съм убеден. И дори – с риск да те изненадам – ще ти кажа, че съвсем не го намирам за безсмислен, просто защото аргументите, които разменяме двамата с теб тук, са насочени не към нас самите, а към ония, които стоят отстрани и избират позиция – за, против, или „да ви таковам и двамата“. Те са, които ще решават нещата, драги, не ние с теб. И така е правилно, и така трябва да бъде. Така че давай, сипвай сяр, сипвай жупел, сипвай и плюнка, ако няма друго – аз съм насреща, ще отреагирам с каквото Бог дал.

- 04-12-2009|**про** – различен

Няма типичен българин, Златко, много пъти по различни начини се опитвах да ти го обясня. Но ти не можеш да го разбереш, защото не познаваш страната. Страната може да се опознае, ако живееш в нея през различни периоди от живота си-една я виждаш на младини, друга в зряла възраст. И сега няма типичен българин, какъвто ме изкарваш ти. Много ти се иска а го има, личи ти, за да има с кого да воюваш-ти като широко скроен либерал, образован човек, живял на запад-с антипода ти от страната, която си напуснал, с нейния жесток свят. Понякога ми е смешно как се опитваш да представиш начина, по който се е развил живота ти, като единствено правилния за един българин. Смешно е, защото както казах рецептата ти е българите да се изнесат, подобно на тебе да живеят на запад и така да се научат как трябва да живеят. Смешно е, защото според мен ти не си съвсем наясно и с това, което става и в Германия. На съвсем примитивно ниво ти разделяш процесите, протичащи в Германия и в България. Колкото и парадоксално да е, има процеси, които протичат общо за двете страни-но ти никога няма да го разбереш и признаеш. Избрал си си един образ-интелектуалец, либерал, писател-и фанатично го следваш, но го правиш формално и повърхностно. И така по формални белези можеш да се доближиш до образа си, но реално оставаш далеч. И винаги ще оставаш далеч, защото отказваш да приемеш болката на истинското изследване, тежестта на реалността, риска да надникнеш през друга оптика. И тук в „Прегледа“ постоянно се виждат следите от безбройните ти падания и ставания. Хвалиш момчето за „Портокалово дърво“ хокаш мене за национализма ми и публикуваш великолепни откъси от истинско изследване за Македония-в което тезите ми се пътвърждават напълно. И така беше и с истерията ти за Възродителния процес, докато Айнур Солакова не натроши на парчета целия ти либерален модел. Къде е сега Серкан, твоя верен Санчо?

Различен съм не защото ти си безкрайно милостив, добър и разбираш, толерантен и космополитен, а аз лишен от всичко това и натоварен с миналото, а защото вероятно съм отговорен и загрижен за това място, за разлика от теб. Доколкото си спомням, когато си тръгнал да реализираш мечтата си, изведнъж си осъзнал, че такъв можеш да бъдеш само като пишеш на български. И си се ужасил от това.

При мен нещата са се развивали по друг начин. Аз не съм искал да бъда някакъв-исках да правя нещо-и това което исках да правя, можеше

да се постига чрез много професии. Като казвам, че се чувствам отговорен се смятам в известен смисъл и за повече европейец от тебе, просто защото твоята съзерцателност и инфантилизъм те приближават повече до типичния руснак, отколкото до европейца. И още нещо те приближава опасно до руснака и българина-готовността безкритично да лапаш всякаква духовна храна, щом е сготвена в европейска кухня. Но европейската кухня е прекалено разлина, някои манджи-страшно пикантни-и занеш какъв е резултата.

В това е различието ми-сам казваш, че в „Прегледа“ все по-рядко се навъртат подобни на мен. Казваш, че сме от различни поколения духовно-сигурно е така-аз приемам жестокия свят, в който живея и се опитвам да го променя-ти обаче предпочиташ да ми го поднесеш захаросан и ме пердашиш, защото не го приемам по този начин. Както казах, твоето е инфантилно поведение. И преди съм ти казвал-поживей в страната, чети и гледай, участвай в драмата.

Как прие новината, че в родния ти Преслав намериха обезглавен труп на 47 годишен мъж-главата я бяха завлекли бездомни кучета в едно мазе. Намериха я благодарение на запис на охранителна камера. В Германия има ли бездомни кучета?А новината за убитата и разчленена по обяд пенсионирана учителка?Един от убийците и е бил ученик.

И защо швейцарците гласуваха така масово против джамиите-най-старата демокрация, крепост на либералната идея?

Бъдещето принадлежи на младите, вярно, ама настоящето на кого е?По-точно,кой е отговорен за него?

- 04-12-2009|**Златко** – до Про

Интересно ми е с теб, драги, държиш ме малко така в напрежение, не ме оставяш да задрема и да се отпусна – за което съм ти благодарен, ако и да ме ядосва жилото ти.

Но да си дойдем на приказката. Вярно, че няма типични българи. То, ако погледне човек истински широко на нещата, няма и типични немци, нито пък типични хора, всички сме уникални. Даже и обезглавени хора и разчленени жени няма, всичко е само ентропия и суета, има си хас. Сигурно – но тук, виждам, ще трябва да направя изключение, ако искам да се съглася с теб – няма и такова нещо като типични интелектуалци.

По-важни обаче ми се струват приказките ти за активното и пасивното, за отговорното и безотговорното по отношение на България. То, вярно, тая логика не си я измислил ти, и други хора преди теб са стигали до подобни идеи, та като чета тук редовете ти, не мога да не си припомням едни такива приказки, дето съм ги чел по други места. „Войната е мир“, например, или „Проверката е висша форма на доверие“. Логиката, като всяко друго човешко нещо, притежава удивителната способност да изглежда мека и предъвкваема като дъвка за балончета – няма такова нещо на тоя свят, което да не може да бъде заявено от която и да било трибуна, и за което да не се намерят хора, които да кажат: „Вярно, мир е войната!“ или „Защото сме типични, ние сме различни“, или просто „Ние сме единствените, които знаят как се обича и върши нещо за България – защото живеем вътре в нея“ (по същия начин, по който Каспар Хаузер, прекарал живота си в една подземна стая, сигурно си е мислел, че няма човек, който да познава света по-добре от него; *светът е една тъмна стая, всичко е толкова просто и ясно.*)

Толкова за това. А що се отнася до мен, „Прегледа“ и безсмислението на усилията ми – понеже изкуствени и отдалечени от българската действителност – то не ти ли се струва, драги, че тук малко нещо противоречие в определението се появява? Тоест, от една страна това тук начинание е безсмислено, инфантилно и фанатично-интелектуалско, а от друга страна ти ката ден го посещаваш, губиш си времето с него и с автора му, даже и мъдростта си му поднасяш, ако и да не виждаш ни най-малък смисъл в това. Не ги разбирам аз тия неща, някаква българска, балканска логика ще да е това, но нищо чудно някой ден и да започна да ги разбирам. Предполагам, че това ще бъде денят, в който ще престана да правя „Прегледа“ или нещо друго подобно, за да се подчиня на българския си ген и да започна да прекарвам дните си в черно оплакване и псувни срещу всичко борещо се, мърдащо, шаващо, вместо да се опитвам да действам и върша нещо реално, както ме учи тъпата стара Европа. (Слава Богу, десетките хора, които се обаждат в частни писма и съобщения, комай имат нужда от безсмисленото, инфантилно и фанатично-интелектуалско начинание, инак сигурно и аз не бих могъл да издържам до безкрайност камшиците на вашето братя, все някога щях да кажа „майната ви, мрете!“ и да се запия като всеки почтен български – или руски – интелектуалец.)

Тъй. А за последните ти въпроси, защо падат човешки глави, защо биват разчленявани учителки и защо швейцарците гласуват против минаретата (това подсъзнателна грешка ли е, брате, че си подредил тия три неща в една и съща група – онази на престъпленията?) ... та, на тия ти въпроси отговорът ми, за съжаление, е типичен: Погледни се в огледалото, брате, и веднага ще разбереш защо. Защото СТРАХЪТ, страхът и нищетата човешка, все още управляват тоя свят, карат хората да се превръщат в престъпници, националисти, расисти или – в твоята по-мека форма – просто мизантропи, които само дебнат да видят нещо движещо се, за да го залаят, захапят и обявят на всеослушание: „Хе, тоя се има за нещо особено. Чакайте аз сега да му обясня, че и той е същото лайно като нас, какво си мисли той, келеша му с келеш? Ей ти, копеле нафука-но, слушай сега аз какво ще ти кажа: няма да стане твоята работа! Няма да стане, няма да стане! Няма да стане! Тук е България, но пасаран!“

Хайде със здраве, професионалистe. Пиши, драги, писмата ти наистина започват да ми липсват, ей Богу!

• 04-12-2009|**Серкан**

Ех, Про...

Ти и Златко може и да сте на една и съща възраст, но ви разделя бездна.

Ти и Златко може и да сте на една и съща възраст, но „Санчо“ и подобни нему не са.

И имаме друг живот и сме в друга негова фаза.

Трудно ми е да го обясня, нямам дарбата, а и не мисля, че някой някога ще може да ти помогне повече от това, което тук правите, пишете, и тук специално под тази тема се е получило много добре.

Както рядко напоследък.

И проблема не е в Златко, нито в методите му. Проблема е някъде във... времената, които настъпиха.

Какви времена, ще попиташ Про?

Преди да се върнем това лято, си бях наумил да разпитам родителите си за „възродителния процес“ и „Голямата екскурзия“. (Тия теми дето тебе, много те люти, като се коментират от други, но сам не изпускаш все за подобни неща да говориш.) Имах голямо желание и любопитство, никога не съм го правил.

И знаеш ли какво стана? Говорихме си за какво ли не, но точно тази тема дори не я подехме. Дори ще ти кажа нещо още по-важно. Сетих се, че

искаш да говоря с тях за тези неща едва след като се върнахме обратно в Каталуния.

Разбрах, че имаш деца, които са напуснали България и те като мен и жена ми. (Или искат да го направят.) Ако и те ти носят внуци веднъж на година-две да ги видиш около теб, сигурно ще ти светне, поне за миг, че всъщност хората са си абсолютно еднакви в СЪЩЕСТВЕНИТЕ И ФУНДАМЕНТАЛНИ НЕЩА на нещото наречено живот. Всичко друго е глазура Про, глазура и суета.

Два цитата от теб – и двата нарицателни за това, как аз лично те виждам теб като участие тук:

„И така беше и с истерията ти за Възродителния процес, докато Айнур Солакова не натроши на парчета целия ти либерален модел. Къде е сега Серкан, твоя верен Санчо?“

Това, което писа Златко беше капка в морето. Капчица.

А ти го наричаш „истерията ти“.

Това както се досещаш е отрицателния цитат. Правещ те „типичен ...“ и логично, отблускващ, поне мен.

Ето за компенсация и втория, положителния цитат, който обаче има безброй значения, в зависимост от къде и на каква възраст го гледаш:

„Бъдещето принадлежи на младите, вярно, ама настоящето на кого е? По-точно, кой е отговорен за него? „

А Про, на кого принадлежи настоящето на хората в България?

И кой е отговорен за това, че аз и твоите деца носим внуци да ги видим веднъж на година-две?

Еееех, Про, Про...

По-добре да спра до тук.

Поне ме предизвика да ти кажа нещица, които по принцип си ги къткам за себе си.

Както го е правил и Златко (да предизвиква), както и се надявам, че ще го прави и занапред.

Отвреме на време, когато ти почука.

Дори и да осъзнаваме, че произвеждаме глазура в екстра.

- 05-12-2009|про – прегледа

прегледа е добро място, Златко, и аз съм ти казвал, че често идвам да ближа сол от хранилките ти. Но тази алюзия я измислих, защото го оприличих на ловно чакало-на такива ловуват олигарсите-поставят храна на

определено място, дивечът идва и го убиват. Та така и ти беше подредил „Прегледа“ -величествени либерални гори, опияняващ либерален въздух-интересни теми, някои от тях-болезнени, заложили като примамка-и изведнъж-стрелба с най-големия калибър-за всяко съмнение в тезата ти-националист, шовинист, дебелоглавец. Както да е.

Защо посещавам това място ли-казах, че е добро, и намирам много неща, които са ми полезни и ми доставят удоволствие. Ти ме кориш за антикомунизма ми, ама виж текстовете и авторите им-повечето са анти-комунистически, писани ако не от антикомунисти, то от хора, които са наясно с комунизма. То и не може да бъде друго, щом става дума за либерален преглед. Както беше казал един руснак, аз станах антикомунист, защото истината е антикомунистическа.

Вероятно не мога да улуча тона, с който пиша-всъщност ценя това което правиш и мотивите ти. Може би, както ти ме измисляш в голяма степен, и аз го правя по отношение на тебе. И така те приемам за типичния български и славянски интелегент с всичките му така известни недостатъци.

А интелигенцията в България в момента се изживява като загубила една решаваща битка, като провалила се. Малко са тези, които осъзнават че не е могло да стане друго. Комунизмът беше такова чудо, че можеше човек да се роди и прекара целия си живот в една страна и да си умре, без да е разбрал каква е тя. И сега всеки от нас се оглежда за причината за поражението-и търси виновници-а най-виновна изглежда пак българската интелигенция-добра, наивна, либерална, вярваща в Европа, в бъдещето. Българският народ като цяло, но най-вече българската интелигенция-позволиха страната да бъде ограбена, съсипана, потопена в престъпност, залята от чалга и простацина. И човек започва да се ядосва на добрите и наивни учители, лекари, инженери, творци-че не бяха по-проницателни, по-храбри, по-настойчиви. Мутрите, крадците, лешоядите на прехода-от едната страна-и наивните хора от площадите, тези които трябва да изработят това, което първите искат да откраднат. Да беше в дивата природа-месоядните и тревопасните-да го разбереш-но това е човешко общество.

Опитвам се да ти опиша как вероятно се е породило първото ми подозрение, че с „Прегледа“ нещо не е наред.

Но за да разбереш, трябва да ти кажа и още неща.

Живеейки в Германия, можеш ли да повярваш, че например институцията, създадена да се гарантира законността, всъщност организира и при-

крива престъпления. Или политическа партия всъщност служи за прикритие на престъпна организация. Или организирани професионални престъпници влизат във властта.

Или осъзнаваш ли демографската катастрофа, кризата в семейството, образованието, здравеопазването, престъпността, идиотската телевизия, изсичането на горите, корупцията.

Ти си изключил за това-теб това не те интересува. Предлагаш и на другите да не се интересуват. Примерите с убийствата са мизерни на фона на истинското положение-през ден цигани убиват българи или други цигани. В Преслав убития бе турчин. Цигани пребиват лекарски екипи, учители в учебен час. Сега само за споменаването на циганите ти вече ще ме обявиш за расист. Но това са истинските проблеми.

И когато нещата са толкова зле и всички са потънали в апатия, и това което едно общество уж създава за да го пази, тотално се криминализира и се обръща срещу създателите си-се появяват българите от чужбина и започват да дават присъди и съвети. Осъденият на изчезване българин обявяват за фанатичен националист, циганинът, който се кани да стане мнозинство, но отказва да носи каквато и да е отговорност даже за себе си, обявяват за подтискано малцинство, турците в България, които обаче се възприемат като част от 70 милионен народ, който е владял тази страна и пак ще я владее-за обезправени несвободни борци за права и свободи.

Много се увличам и повтарям едно и също. Само ми е странно как не се намери и една твоя теза да възприема. Ще ти кажа, че и с тезата ти за елитите не съм съгласен-тя гласеше нещо такова-каквито и да са, може да са деца и внуци на прости чобани и говедари, ама сега вече са елит и ще трябва да ги търпим, колкото и да е несправедливо. Не така, Златко. Трябва да се види що за елит беше номенклатурата и какво тя е дала на децата си. Ако номенклатурчика е бил лош управленец-а те бяха, иначе нямаше да има 1990-та-какъв ще е сина му, на какво ще го е научил. Виж една простичка теория за елитите-едни, показали качества, се издигат, други- падат, когато загубят качествата си. Ако по някаква причина този процес спре, нещата в държавата и обществото загиват. И това сега се вижда в България. И Станишев, и други отрочета показаха пълната си несъстоятелност като политици и управленци. Те живота си не са могли да ръководят, сложили ги да оправят държавата.

Накратко-либералните идеи там от където ги вземаш, изглеждат съвсем по друг начин на мястото, където ги проповядваш. И ако чехът Чорни

беше подиграл един богат и проспериращ народ, всичко щеше да изглежда по друг начин. И кой може да каже това на Чорни изкуство ли е, или измама-както и „проекта“ на Мартина Балева наука ли е, или лъжа.

Може и мизантроп да съм. Но всичко, за което пиша кратичко тук, са реални проблеми. Знам, че времето ни изтича, а никой не се опитва да ги реши. Знам, че много хора се тревожат, и не само примитиви като Сидеров и Расате и пр. Няма кой друг да ги реши, освен хора като теб. Но една твоя читателка и сътрудничка публикува тук хубаво есе за френското сирене. Вероятно знаеш повече от мен за твореца и отговорността му пред света, за интелектуалеца и дълга му. Според мен си на грешен път и объркваш и други добри и необходими на страната и света хора. Европа, която толкова цениш и я препоръчваш като гарант на бъдещето на България, има нужда от друга България, и то колкото може по-бързо. Европа има нужда от действени натури в страната и извън нея. Хората, които те четат, нямат особена нужда от това. Тези, които имат, ти или ги прогонваш, или затваряш темата-както направи с „Възродителния процес“.

Пак не се получи, както ми се искаше. Съжалявам.

- 05-12-2009|**Златко**

Нямай грижа, професионалистe. За пръв път ми казваш нещо по начин и с тон, в който съм склонен да се вслушам. Няма да изпадам в умиление, не ни е това модусът на нас двамата с тебе. Ще ти кажа само, че възприемам нещата, които ми говориш тук, като истини. Като факти, при това неоспорими факти. За тях никога не бих подел спор, единственото, в което ние двамата с теб се различаваме са очилата, през които сме избрали да гледаме към бъдещето. Не случайно и това е основният рефрен на нещата, които разменяхме дотук. Аз говоря за „бъдеще“, ти говориш за „настояще“. Не мога да опровергая или отхвърля нищо от онова, което казваш ти, нито пък съм сляп или неусещащ болката, която прозира през него. Но не мога да ти помогна, братко. Опитвам се от три години насам, но не мога. Тъй че, позволи ми тук да ти разправам само една кратичка история, ей тъй, за изпроводяк, пък ти прави с нея каквото си поискаш.

Живял, значи един голям праведник. Истински праведник бил човекът, вярвал в Доброто, Истината и Бога с цялото си сърце – и живеел по закон Божи, напук на всички изкушения земни.

Но се случило в неговия край природно бедствие, придошла някаква река и по всички медии започнали там да предупреждават хората да бягат колкото се може по-скоро, защото водата приижда.

Само че праведникът страх нямал. Дошли по едно време съседите – пикапът натоварен догоре, ама едно място оставили за него хората, защото много го уважавали и почитали – и му рекли да идва с тях, че времето никого не чака. „А, не“, рекъл праведникът, „аз вярвам в Бога, той няма да допусне да умра, не може толкова вяра да отиде нахалост, няма как“.

Поклатили глави съседите, заминали. А водата напирала, дошла вече и заляла първия етаж. Стои нашият праведник горе, по едно време се задава гумена лодка, от нея хора крещат: „Ти луд ли си бе, човек, идвай тук, не виждаш ли, че водата ще те глътне?“

Но праведникът не ще, казал той и на тях за своята голяма вяра, изпратил ги обратно. По едно време обаче водата взела да покрива цялата къща, седи нашият праведник на покрива, вкопчил се с две ръце в антената, мърмори си молитви под нос и показва на цял свят какво значи да вярваш в Бога. А по едно време се задава хеликоптер, ония хвърлят отгоре въжена стълбичка, хайде, идиотино, идвай докле има къде да дойдеш.

Е да, ама не! Изпратил и тях праведникът. Отишли си хората, дошла водата. Отнесла го като сламка, удавил се праведникът, качил се в рая, както му е редът, там специална делегация го чака, с хляб и сол – голям човек идва тук, не е шега работа. А той начумерен, милият, бълва змии и гущери и не ще никого да погледне. Очите му все нагоре, мятат мълнии, а от устата му думи – от горчиви по-горчиви.

„Господи“, вика нашия човек, „аз толкова да вярвах в теб, а ти така да ме изоставиш! Какво не направих, какво не дадох, какво не пожертвах, че ме остави накрая така да си умра мърцина, без да ми подадеш ръка?“

А Господ го гледа отгоре, и той намръщен като градоносен облак, та му отговаря:

„Абе, диване с диване, ти повече помощ от това какво искаш бе? Един път ти пратих кола, втори път – лодка, трети път – хеликоптер, ти все не щеш, все не приемаш, под вола теле търсиш! Е, какво повече да направя за теб, ха кажи ми де? Какво повече?“

Хайде лека ти вечер, професионалистe, аз повече нямам какво да кажа.

- 05-12-2009|Гост

Ей тук е най-големият проблем, че хора с еднакви морални стандарти, с еднаква болка за родината си, и дори с еднакви възгледи, не могат да се разбират без да се подхлъзнат, нагрубят, обидят, или иронизират... Аз, може би е странно, виждам къде идеите на Златко и Про се пресичат. Без майтап това си е чиста диалектика, и резултатът е впечатляващ, пишетете и спорете, само не се обиждайте!

Рецепта за цензуриране на изкуство в 21 век

Автор: Елица Матеева

В началото на театралния есенен сезон МОДЕРЕН ТЕАТЪР (столичен частен театър, подвизаващ се с амбициозни заглавия, режисьори и изключително талантива труппа от актьори) откри няколко изложби с куратор актрисата Касиел Ноа Ашер. След първите две изложби, настъпи зимата на голямото недоволство от страна на ръководството на театъра по повод на изложбата NUDE (фотографии) с автор Костадин Чернев. Сатата се развива и до днес. Нека с няколко щриха да си припомним точно какво, къде и как се случи.

Касиел Ноа Ашер разказа във Фейсбук:

„NUDE предизвика остри спорове при откриването ѝ на 9 ноември във фойето на Модерен театър. Ден преди това изложбата не беше приета в бара /първоначално уговореното пространство/поради страх от скандал. Преместихме я във фойето – накараха ни да я покрием с картони преди премиерата и... на 10-ти собственикът на Модерен Театър я закри с обяснението, че в театъра влизат и родители с деца, които са шокирани от голите тела. Най-вероятно всеки има своето право.

За мен става все по-интересен факта, че нашето общество от една страна е залято от силиконови цици, задници, вулгарност и порно под всякаква форма, а от друга се скандализира от снимките, запечатали голите тела на двама изключителни танцьори.“

След първата част от морализаторската акция на административния апарат изложбата трябваше да се открие в ъндърграунд пространството на театъра на 25 ноември от 20:00 часа

Позицията на директора на театъра, отразена в медията ВСЕКИ ДЕН е:

„... Димитрис Арванитис заяви за „Всеки ден“, че проблем с тази изложба няма, просто не е възможно да седи в клуба на театъра, защото съдружникът му, който управлява заведението, е предвидил и други събития за там. „Освен това снимките са много големи за това пространство и ги прехвърлихме във фоайето – това е“, бе краткият отговор, с който той отхвърли всякакви обвинения за упражняване на цензура върху експозицията. В крайна сметка „Nude“ ще се открие в понеделник, но колко време ще остане по стените на театъра не е ясно.“

(7 ноември 2009)

Действително изложбата се открива на 10 ноември във фоайето на театъра, но на 11 ноември снимките са свалени без знанието на автора Костадин Чернев.

Уговорката е за нова дата на откриване в подземните коридори на театъра.

Касиел Ноа пише:

„Творбите бяха наречени грозни и вулгарни! Също така вече има забрана за всички изложби и събития, които бях организираща в програма до месец март 2010! Наемът е взет, фактура не е получена – Изложба няма!

Хубавата новина е, че NUDE е поканена до този момент от две галерии в София и гостоприемен Пловдив! Всички вие сте поканени тогава – скоро мястото и часът ще ни бъдат известни.

Нека това е за урок на всички бъдещи даровити и можещи хора, когато от желание да споделят изкуството си рискуват да се набъркат в нетолерантни и мръсни отношения с новозабогатели бакали с манталитет на робовладелец!

Желая на всички ви щастливи дни и до нови срещи!

Поздрав и почитание!“

Какво направи детето-идиот на българския театър Болачка Матеева – седна си на дупето и написа съобщение във Фейсбук до МОДЕРЕН ТЕАТЪР

на многоуважаемата публика предлагам кратки епистоларни извадки, достойни за началото на нов роман, който бих озаглавила ОПАСНИ МРЪВКИ

„...това с изложбата NUDE е направо смешно, излагате се – не обвързвам никого с мнението си, но като театрален критик и режисьор съм длъжна да заявя позицията си... което за пореден път доказва идеята ми, че в БГ няма реална стратегия за културна политика, същото се отнася и за тази добра идея наречена Модерен театър – на път е да се превърне в АНТИ МОДЕРЕН ТЕАТЪР – подобно на политиците, които сложиха черно платно върху инсталацията на Давид Черни – смешно е, смешно е...”

Отговор:

Moderen Teatyr 26 ноември в 21:53

„Елица, не бързайте с обобщенията и заклеяването. Нищо не е само черно и бяло. Дали се излагаме или не, не би трябвало да ви касае така, че чак да роптаете. Нека не забравяме, че Модерен театър е частен и има право да проявява вкус. Ако вие искате да го наречете цензура, то тогава играйте с езика... но не ни ангажирайте с мнението си.

елица матеева 26 ноември в 21:57

„ като е частен не можем да изказваме мнение – е това се нарича авторитарно мислене, в Гърция, в Италия, в Испания – то се свързваше преди доста години с понятието фашизъм... аз не ви ангажирам, аз ви наблюдавам и анализирам

елица матеева 26 ноември в 12:05

но ще се наема да представя вашия казус пред мнението на две доста по-интересни хапливи театрални наблюдателки – Мирослава Кортенска и Люба Кулезич – навярно с тях няма да имате смелост да си играете на неангажиращо ЧАСТНО ИНСТИТУЦИОННО МНЕНИЕ, като сме млади и без крупни капитали като вашите да не сме расли на село:))

А ето и официалният отговор на г-н директорът, от което следва че съм общувала с някакъв фантом на театъра, който списва страницата му....

„...zdravei Elitsa Dimitris pisha. Tova sas izlozbata ne e samo smeshno e i glupavo i nahalno. Ne mi se pisha i ne mi se obiasniava zashto. Samo edno kazvam i prikluca, za da doida kato gost na tvoia kashta triabva da imam

tvoito suglasie. Ako ne sum te pital i idvam i stoia e nuhalno, glupavo i ne znam kakvo drugo. I za kulturata mislia ce e po dobre da sanimavate sas premierata ce imahme dnes a ne sas gluposti. Pozdravi „

Изводът: В България броят на духовно слепите се увеличава за сметка на тези, които си мислят, че като имат жълтици, могат да си играят със свободата на артиста. Единственият спектакъл, който донесе международна награда на Модерен театър до днес е моноспектакълът на Касиел Ноа Ашер „НИЩО ПО-ХУБАВО“ от Оливер Буковски. Другите два: на режисьорите Пламен Марков и Людмил Тодоров все още не са покрили наградния норматив и план програма на г-н директора. Със сигурност обстоятелството, че Касиел си позволи да разкаже за тази изложба и да потърси отзвук ще бъде „наградено“ със сваляне от афиша на „НИЩО ПО-ХУБАВО“... Преди две години този проект стартира в друг столичен театър (МЛАДЕЖКИ ТЕАТЪР „НИКОЛАЙ БИНЕВ“), но и оттам заради принципността на актрисата го изметеха от репертоара... Касиел обаче намери сили да го режисира, да го промени и да го осъществи и да го предложи като вече готов проект на сцената на Модерен театър. Точно в този момент театърът беше без спектакъл в репертоара си – тогава се репетираше пиеса на Ясмина Реза...

Може ли една актова изложба да бъде толкова опасна? Може!!! Рей Бредбъри написа роман за изгарянето на книгите, а Трюфо направи кино-шедьовър от него.... Историята пък ни показва как преди близо 70-години, режимите на безумието унищожаваша, изгаряха, убиваша културни ценности, убиваша хора, заради различието им... Е, Модерен театър не е исторически феномен и постъпката на ръководството не се родее с лудостта на величията, но все пак някога, някой трябва да възпре усърдието на всички квазиинтелектуалци, които си мислят, че като имат власт – всичко им е позволено... Приятели, забравихте за онази изтъркана фраза – животът е нищожен (като песъчинка в обувката е...), а изкуството – то е дар от Бог – недостижимо, космос, мисия и съдба...

Елица Матеева е българска театрална критичка и режисьорка. Родена е на 7 април 1974 г. в гр. Варна. Завършва право, а през 1999 г. е приета в НАТФИЗ „Театрознание“. Специализира при проф. Пламен Марков „Режисура за драматичен театър“. Дебютира на професионална сцена в Русенския театър с „Криза в Рая“ от Милена Фучеджиева. Спектакълът е отличен с награда за най-добър млад актьор – Весела Казакова на шуменските „Друмеви празници“. Носител е на наградата за театрална критика на името на Боян Пенев. Режисьор е на „Stereolove“. Специализира в драматическото училище на Анатолий Василиев, Москва, участник е в модула „Пресичащи се пътища“, ръководен от „Йежи Гротовски и Томас Ричардс Център“, Пондатера, Италия. Автор е на книгата „OPEN“ и на монопиесата „От твоето тъмно, диво цвете“. Автор и режисьор е на спектакъла „Play/Back“, вдъхновен от Педро Алмодовар. Довършва сборник с „нещо като пътеписи“, наречен „Берлин-турист-джемсешън“. Консултант е на програмата „Младите в Младежкия“.

Коментари (30)

- 28-11-2009|Златко

Нещата звучат толкова елементарно, че по едно време направо се питах дали Ели не се опитва да се шегува. Сега, след като разбрах, че всичко това е на сериозно(?), започвам да се питам откъде всъщност идва този страх пред „изкуството“ (слагам думата в кавички за да обобща феномена, а не защото имам пред вид нещо в тази конкретна история). Смешно наистина. От една страна очевидно се правят някакви дръзки неща – ако сценичната голота на Касиел, примерно, може да се нарече „дръзка“ – а от друга страна такива елементарни реакции... Човек не може да се отърве от усещането, че по някакъв начин „свършва бензинът“. Напъват се, напъват се нашите хора там да бъдат модерни, да бъдат

авангардни, да бъдат европейци ... докато по едно време им се свърши енергийката – и (като мухата на дядо Стоян Михайловски) – хайде след напъването обратно в л.... Иди след това, та не казвай „нашенска работа!“

Май наистина е вярно, че нищо важно на тоя свят не става с напъване ...

- 29-11-2009|**ЛЮБО МАНОВ** – Това е скандално!

Актрисата Касиел Ашер е известна пред публиката като безкомпромисен и много даровит творец! Анализите, които прави в представленията си, освен че винаги работи с много качествени текстове са много интересни и изненадващи с откривението и смелостта си! Имах удоволствието да гледам немския моноспектакъл! Както винаги, останах много доволен-това е представление, което бих препоръчал на всеки любител на изкуството, и с което представление бе се гордял всеки уважаващ себе си театър! Особено такъв, който се е нарекъл Модерен!!! Скандално би било ако хора като Касиел не бъдат подкрепени, защото истинското, предизвикателно изкуство има нужда от защита! Доколкото разбирам -гръцкия `робовладелец` дори не дава и фактури за вече взети пари! Дали това не е практика в Модерен театър-отдавна слуховете, които се носят за там -не са оптимистични, а по -скоро носят лоша слава и някаква гузност! Искрено се надявам това `мишкуване` по гръцко -нашенски да се разплете и да се разбере истината и за този новозабогатял цензур, които до колкото чета и по разваления му език и по липсата на елементарна култура за изкуство може да се окаже най-обикновен пладнешки крадец!

- 29-11-2009|**san4o** – Без Коментар!

„ Нека това е за урок на всички бъдещи даровити и можещи хора, когато от желание да споделят изкуството си рискуват да се набъркат в нетолерантни и мръсни отношения с новозабогатели бакали с мантилитет на робовладелец!“

Нека това е за урок на всички бъдещи даровити и можещи хора, когато от желание да споделят изкуството си рискуват да се набъркат в нетолерантни и мръсни отношения с новозабогатели бакали с мантилитет на робовладелец! Без Коментар!

!Браво Касиел !

- 30-11-2009|peru – ha ha

Вижте, нали не смятате, че това е изключение и не се случва същото и в другите театри? Ако се огледате ще забележите много невероятни ситуации.

Не искам да навлизам по дълбоко, но на места решенията се вземат от безумни далтонисти и зловредни комплексари. Определено е време да променим нещо...

Имаме си поговорка...„рибата се вмирисва първо от главата“...

Дерзайте Десислава...дерзайте! Не бъдете удобна, бъдете крайна, различна, провокираща...Те си го търсят и определено заслужават повече!!!

- 30-11-2009|Златко

Цитат:

Дерзайте Десислава... дерзайте!

Всичко е отлично, само не разбирам защо хората толкова държат да използват едно име, което добрата **Касиел** многократно отхвърля. Оставете на хората малко собствен избор, стига толкова разговори между „родители“ и „деца“ – особено когато става дума за хора, които уж бихме искали да поддържаме.

- 30-11-2009|Artemida – osobeno mnenie

[премахнато от администратора!]

И тук цензура, драги (или драга) – този път от българин! А при още едно подобно изказване – и изхвърляне от форума!

- 30-11-2009|Златко

Без „гадни гърци“, ако обичате! Нямам нищо против разните полуграмотници, докато не започнат да ми плескат тук из форума! Не си виждаме насраните гащи, комшиите са ни виновни ...

Националността на господина без съмнение няма нищо общо с темата. Или поне аз няма да позволя тук тези две неща да бъдат приравнявани. Разбираме ли се или да?

- 30-11-2009|Artemida

Много е лесно да си толерантен космополит, когато живееш в...Германия! С цялото ми уважение към вас ще ви кажа, че монетата винаги има

2 /две/ страни. А относно грамотността – не е добре, човек да си прави прибързани заключения.

Аз не съм казала, че „комшиите“ са ни виновни, а че бедния човек понякога забравя за достойнството... и позволява да го третират като роб. В това отношение сте прав – каквото повикало, такова се обадило.

- 30-11-2009|**Златко**

Миличко, затрих ти пощата, та не мога да цитирам директно, но ти най-добре знаеш какво имаше вътре за „гърка“ и „гърците“. Тъй че, моля те, глътни си тук медицината и недей да се инатиш повече, от това полза няма. Хайде, със здраве. Всички имаме да учим, не си само ти.

- 30-11-2009|**Artemida**

Как позна, че съм лекар?! И... това вашето не е ли цензура?! Г-н Енев! Колкото и да живеете в Германия – ще си останете българин! Мантали-тета ви е такъв. Почистихме фасадата! Хвърлихме всичко в задния двор! А кой ще ни почисти задния двор? Защото знаете ли как вони... Вони, та чак се не трае! Та и съседите не ни забригат за нищо, че и на тях смър-дим.

- 30-11-2009|**Златко**

„Медицина“ извън България означава „лекарство“, мило, не ме разбирай погрешно сега. Хайде, стига толкова, направихме от мухата слон ...

- 30-11-2009|**Artemida**

Защо си мислите, че аз не съм извън България – първо?! И второ – да си призная честно, само в чужбина имам толкова време да се интересувам от България! И ако имахте малко повече чувство за хумор – щяхте да разберете какво имам предвид, когато казвам, че съм лекар. Явно немците поне са успели да ви предадат своето чувство за хумор. Тука нЕмат грешка. Всичко хубаво ви желая!

- 30-11-2009|**Слава**

За съжаление диктатурата на ПРОлетариата в БГ се замени от диктатурата на ПРОстака(с пари) Мразя тази поговорка“Който плаща, той поръчва музиката“, но важи в пълна сила за съжаление. Има един стра-хотен руски филм“Циркът изгоря и клоуните се разбягаха“ за културата

по време на прехода – жестока гротеска, но ние продължаваме да живеем в нея.

- 01-12-2009|**Kalina Radicheva** – обте за NUDE

Какво по-естествено от голотата. Какво по-нормално от това, тя да бъде естетизирана. Да, така си мисля аз, която вече 42 години от своето рождение живея на дивия балкански полуостров и не спирам да си дивя, как тези толкова естествени и нормални неща разтрисат повечето хора. Глашатаите на общественото благополучие, повелителите на масите недолюбват изкуството, казва Бродски в своята Нобелова лекция (1987 г., защото в нуличките с които оперират повелителите на общественото благо, изкуството вписва „точка-точка- запетая-миус-тире...“, превръщаки всяко нуличка във може би не винаги привлекателна, но човешка физиономия.

P. S. По повод на едно изказване по-горе: уверявам ви, че не е лесно да бъдеш космополит дори в Германия! Не си правете илюзии за това. Но всеки човек с човешка физиономия е длъжен да бъде, независимо от това къде се е родил и къде живее. Радвам се да срещна толкова много хора с човешки физиономии в този форум.

- 05-12-2009|**Martin Zaimov** – NUDE i Artemida

Spor't mejdu Zlatko Enev kato „sobstvenik“ na Liberalen pregled i Artemida e podoben na spora mejdu Dimitris Arvantis i Kassiel. Vsichki sa pravi, a vsichki drugi sa (ili sme) zriteli na nelosh teat'r.

Teat'r pokazvasht sobstvenostta kato vlast, nudizma kato cultura, Balkanite kato tsennost, pokvarata kato pari, iziaviavaneto kato kritika ...

Tozi site e jivo udovolstvie

- 05-12-2009|**Златко** – re: NUDE i Artemida

Martin Zaimov писа:

Spor't mejdu Zlatko Enev kato „sobstvenik“ na Liberalen pregled i Artemida e podoben na spora mejdu Dimitris Arvantis i Kassiel. Vsichki sa pravi, a vsichki drugi sa (ili sme) zriteli na nelosh teat'r. Teat'r pokazvasht sobstvenostta kato vlast, nudizma kato cultura, Balkanite kato tsennost, pokvarata kato pari, iziaviavaneto kato kritika ...

Колкото вярно, толкова и подвеждащо – поне според мен. Действително, аз браня това място тук от неща, на които гледам като „посегателства“, със самочувствието на човека, който пази нещо, над което се е блъскал доста. Ако това е израз на „собственичество“, so be it. Но разликите между моята и тази на Арвантис ситуации са колкото тънки, толкова и показателни.

Първо, забраните, които налагам тук – както и резултатът от тях (един форум, който не съдържа толкова обичайното за нашенските дискусии море от л...) ми изглеждат просто като едно малко оазисче сред нелошо оплескана пустиня, или поне двор без стопанин.

Второ, и по-важно, аз се опитвам да не „давам с едната, а да вземам с другата“, тоест първо да насърчавам словоблудците, а после да ги пъдя „от храма“ (такава ми се вижда ситуацията с тази изложба). Тук си има ясни и прости правила – всички са добре дошли, но без нецивилизованост.

Трето, аз се опитвам да оставам отворен за различни от моето мнения. Не ми е лесно, тъй като съм далеч и те ме достигат под нежива, лишена от директен контакт форма (поради което сигурно клоня към известна формалност), но все пак го правя – ако се разровите из сайта, ще намерите не един или два случая, в които съм приемал мнения, срещу които съм се съпротивявал в началото.

А ако собствеността е власт (по неизбежност), то тя е и грижа, и усърдие, и анти-ентропия. Собствеността е и пример за това как от нещо западнало и прогнило (или може би от нищо) може да се направи нещо хубаво, дори вдъхновяващо – обществен парк, детска градина или просто беседка някъде в планината. Няма хубави човешки неща на този свят, зад които да не стои нечия енергия – понякога огромна енергия – и когато тази енергия се сблъска с друга, различна от себе си енергия, която възприема като разрушителна, или поне ентروпична, разлагаща, несъзидателна, то тя започва да се бори срещу нея, включително и със самочувствието, което ѝ придава усещането за това, че мястото тук е било направено и оформено от нея самата, макар и не без помощта на всички, които идват и оставят по някое и друго цветно, красиво камъче.

Membership has its privileges.

- 05-12-2009|**Златко**

Ах да, и още нещо – мненията на „собственика“ тук никога не са били защищавани единствено с аргумента „това е моята къща, следователно млък“ (досега не успях да прочета никакъв друг аргумент в полза на господин Арвантис). С други думи, това тук е „къща“, в която се поддържа определен дух, но не без съгласието на посетителите (чийто все по-нарастващ брой вероятно говори за някакво съгласие, приемане на правилата от тяхна страна). Ако господин Арвантис и останалите хора от ръководството на театъра вярват в собствената си позиция, то те би трябвало да разполагат с някакви по-убедителни аргументи от плахите опити за защита, които четем по-горе. А що се отнася до самия мен – аз или защищавам мненията си здраво (понякога може би дори яростно, не отричам), или приемам тези на отсрещната страна, ако тя успее да ме убеди в правотата си. Половинчати неща тук няма, така поне се надявам.

- 05-12-2009|**Гост**

Наша собственост, според един либерал, Джон Лок, е всяко нещо, омесено с труда ни. Земята например, ако е нечия – не по наследство, а по твърдение -, но не се обработва, е справедливо да бъде на този, който иска и може да я обработва; гъбите, които съм набрал в гората, са мои, защото аз съм си напъгал кръста и ровил съм в земята, и сега мога да ги смачкам, изям сурови или продам на пазара. Аз съм тиран на нещата, които притежавам по право. Купувам си ненужен лаптоп и вместо да го даря на бедно дете го хвърлям през прозореца, и никой нищо не може да ми каже, защото съм го купил с парите от моя законен труд – моралът и разумът ми ще предпочетат дарението, разбира се... Затова при колониализма теорията за терра нула е без конкуренти. И сега е така. Няма обработвана земя, няма и наследствено право върху нея. Значи тя чака собственик, който ще ѝ даде стойност. Аз я работя, тя е моя. Има домейн, никой не го обработва, аз създавам съдържание и платформа, някой ги ползва, но аз съм човекът който създава правилата. Утре мога да изоставя сайта, или да го продам, или напълно да го закрия.

Тъй че Златко, ти си шефа тук. Единственото нещо което си длъжен, след като има възможност да се пише анонимно, да не разкриваш самоличността на някого, който е решил да пише анонимно – ако мислиш, че имаш право да правиш това, махаш анонимната опция и оттук няма лъжа, няма измама – и другото нещо, което като собственик не трябва да

правиш, е да не редактираш чужди постове. Всичко останало е в твоите ръце по право.

- 05-12-2009|**Златко** – ге:

Гост писа:

Единственото нещо което си длъжен, след като има възможност да се пише анонимно, да не разкриваш самоличността на някого, който е решил да пише анонимно – ако мислиш, че имаш право да правиш това, махаш анонимната опция и оттук няма лъжа, няма измама – и другото нещо, което като собственик не трябва да правиш, е да не редактираш чужди постове. Всичко останало е в твоите ръце по право.

Вярно, не съм се замислял много над тия неща, но ги избягвах някак по интуиция, защото ми се виждат някак неуместни, нередни. И май че не съм ги правил почти никога, с едно или две изключения, просто защото някой ужасно ме е вбесил (не си крия темперамента, балкански е!) А редакции никога не съм си позволявал, тук нещата или се появяват непокътнати, или ги изхвърлям начаса. Една бойна дама оттука, от немско, веднъж ме обвини в това, че не съм си защитавал авторите, а съм гледал сеир когато някой си ги правел на мати-маскара из форума. И на нея казах същото, каквото казвам на теб.

- 05-12-2009|**Гост**

Да, когато човек притежава нещо, и го предлага по някаква причина, и много хора го ползват по един или друг начин, това нещо не трябва да бъде оставяно на автопилот – тук говоря по принцип, не че ти правиш така, напротив-- но например много политически „блогъри“ в България се излагат, без дори да забелязват; собственикът на сайт трябва да се замисли за най-малката запетайка, мнение и нюанс, ако иска да бъде четен и уважаван задълго. Като се започне от това какво и как говори, до контрола на форума, всичко трябва да бъде правено със съзнание, с мислене и усет.

Всяка стабилна западна фирма, разработва продукт, прави стотици тестове, и едва тогава пуска или не пуска продукта на пазара.

Защо Америка изобретява, а останалият свят произвежда. Защото американската култура знае принципите на създаването, а те, накратко, са – нужда или необходимост, собственост, право. Ако седнеш да произвеждаш нещо и си задаваш практични и философски въпроси около тези

три думи, ще изкараш перфектен, полезен за теб и обществото продукт... Ние българите не сме свикнали първо да разбираме какво означава лична собственост, как да се грижим за нея и как да я ползваме, и второ, как да уважаваме чуждата собственост. Аз това го смятам за една от най-големите пречки да станем, както се казва, цивилизовани.

Едва преди няколко години прозрях че живея в свят на собственост, и на лични пространства. Всяко мое нахлуване, обикновено не умишлено, а наивно, по детски непредпазливо, в личния домейн на някого, без ясното съзнание, че територията не е моя, води до лоши последствия. Като казвам личен домейн, имам предвид както физически, така и духовен.

Да, малко отвлечено и разбъркано го обясних, но нямам време за примери.

Накратко – имаш пълни права над сайта, независимо от приказките, и разбира се имаш и отговорности, ако искаш да постигнеш целта си. Това е моето мнение. Ние се знаем отдавна, знаеш, че говоря от личен опит. И пиша не толкова заради теб, а заради хората, които евентуално четат.

- 07-12-2009|**Artemida**

Много благодаря на Мартин Заимов и Гост! Хубав ден!

- 07-12-2009|**милена фучеджиева** – правата на собственика

въпреки, че Касиел ми е приятелка и искрено и с обич се възхищавам на труда ѝ да направи Модерен театър видим, и то по най-добрия начин, мисля, че има нещо неясно. дали театърът е собственик на грък, на перач на пари – каквото и това да означава, собственикът му има пълното право да решава какво иска да бъде излагано в собствеността му. честно казано за мен тялото на жената от снимката е отблъскващо – не съм гледала спектакъла ѝ, но тялото ѝ ми е гадно и изобщо нямам желание да го гледам никъде, нито в изложба, нито на живо. в един театър влизат всякакви хора, той е демократично място. хора с вкус, без вкус, интелигентни, тъпи, всякакви. ако този театър беше мой, аз нямаше да сложа тези снимки във фоайето му, а и изобщо нямаше да приема тази изложба, защото естетиката ѝ не е масова. а този театър няма претенции да бъде маргинален, а комерсиален. и бих имала пълното право да постъпя така без това да означава цензура. съвсем отделен въпрос е, че

не бих взела пари за наем за нещо, което не съм видяла предварително, и ако съм видяла, не съм харесала.

начина по който е представен проблема е леко измислен, цензурата също.

от това, което разбирам, мисля, че проблемът е в неспазени парични взаимоотношения, и това е много неприятно, но не е цензура.

- 07-12-2009|**Златко**

Разбира се. Цялата дандания, доколкото мога да разбера, идва от факта, че те първо са разрешили, а след това спрели, изложбата. Историята е смешна, дребнава и в края на краищата нашенска, така поне ми се струва. Впрочем, повечето културни институции тук в Берлин например, вече са достатъчно над такива неща, за да оставят на публиката да преценява сама за себе си дали техните собствени естетически чувствителности са напред или назад по часовника.

А инак патосът на възмущението, естествено, си е лична работа на авторката. Всички търсим внимание по начините, които са ни достъпни.

И все пак ми е интересно, това за голото женско тяло. С какво точно те смущава едно мускулесто женско тяло, Милена? Предполагам, че не харесваш дамата от *Терминатор 2*, мненията за която също бяха много раздвоени на времето. „Мекичка“ ли трябва да бъде жената, поне отвън?

- 07-12-2009|**милена фучеджиева** – +

всеки театър си има политика. жената от снимките не се вписва в „популярното изкуство“, а Модерен театър ми се струва точно с такива амбиции – популярни.

о, не, Линда Хамилтън е супер:)

просто има нещо адски обременено и измъчено в това тяло (на италианката), в лицето ѝ, в това, че явно страшно много тренира за да постигне този релеф и да каже нещо за света чрез това, не знам, депресиращо и обременяващо ми е. вероятно това е и в някаква степен посланието, но not my cup of tea. излъчва нещастие. вече бягам далече от такива внушения, освен ако не съм задължена от съдбата:)

аз съм по-mainstream. дори може да се каже, че ставам все по-консервативна, въпреки, че изглеждам точно обратното. Чърчил е бил прав.

а и никога не съм обичала да гледам нудисти. за да мога да гледам голи хора около мен, трябва да са красиви. кофти положение:) не говоря в личния ми живот, а да речем на плаж, в театър, извън спалнята ми.

- 08-12-2009|**Златко**

Цитат:

... дори може да се каже, че ставам все по-консервативна, въпреки, че изглеждам точно обратното.

Снемам ти шапка за това изказване (никой друг освен теб няма право да го прави, независимо от това какво мисли), но дали ще успееш да използваш енергията му за промяна, за съпротива срещу инерцията на остаряването? Човек от твоя калибър просто не може да си позволи да се затвори в шаблоните на опърничавостта, това би било прекалено голямо разхищение на дарби. Впрочем, това само между другото, то не е моя работа.

- 08-12-2009|**милена фучеджиева** – +

ще сменя боята внезапно и ще нося само перли. не, опърничавостта е забавление, в момента в който ми доскучее, ще я сменя с нещо друго. но либералността вече силно ми дотяга. център. или център на внимание:)))

животът е кратък и изобщо не мога да се съобразявам с нищо друго освен със собствените си усещания за него – разбира се, отбелязвайки кой какво мисли за това и онова. не задължително съобразявайки се. човек може и да си умре тийнейджър в крайна сметка. за кого е загуба, не знам, във всеки случай не за този, който се е забавлявал докрай. за да може човек да оцети сам себе си, той трябва съзнателно да участва в оцеляването си. ако то е наблюдавано от странични наблюдатели, и не пречи на никому с нищо, не се брой. за мен това е идеалният сценарий и няма нищо общо с остаряването. то дълбоко не ме занимава.

- 08-12-2009|**милена** – +

и всъщност не знам за каква опърничавост говориш. никога не воювам заради самата война, а защото имам какво да кажа чрез нея. и имам много за казване:)

болшинството хора са страхливи и конформисти.

• 15-12-2009|PIIPY – МНОГО ИНТЕРЕСНА ДИСКУСИЯ

Беше ми много интересно да прочета историята със забранената изложба, а още по-интересно ме бяха реакциите и коментарите за тази случка. Всичкотова страшно ми прилича на аквариум пълен с кална вода, в която плуват красиви пъстроцветни „златни“ рибки. И всеки си мисли колко хубав е той и не си дава сметка, че всички независимо колко са красиви, хубави и талантиливи просто разкалват водата в аквариума.

Не искам да коментирам дали изложбата е дорба или не, не само защото не съм я виждал, а защото не там е проблемът. Не виждам защо директорът на Модерен театър трябва да бъде упрекван, че не не иска тя да бъде разполагана в бара на театъра или във фоеето му. Това е негово желание и той като собственик има право да решава какво да се излага и какво не в неговия театър. Не мисля че той трябва да бъде принуждаван да прави нещо което не иска като бъде заплашван че ще го дадат (като на прокурор) на страшните Мирослава Кортенска и Люба Кулезич. Нито че директорът на Модерен театър е длъжен да излага във фоеето на театъра си нещо, защото куратор на изложбата е актрисата Касиел Ашер, която е известна пред публиката като безкомпромисен и много даровит творец и постановката, която е направила е донесла театрална награда на Модерен театър. Не е длъжен на само защото фотоизкуството и театъра са различни изкуства. Просто нищо от гореизложеното не задължава един собственик на театър да прави във фоеето на своя театър изложба, която той не иска да прави. Както се казва за вкусовете не се спори, той може и да не е прав и да греши, но в края на краищата той има свободата да прави това. Както творецът има свободата да твори това, което смята за правилно.

Това което обаче би го задължило да направи тази изложба е единствено, ако има договор за това и ако е взел пари за да предостави бара или фоеето за нея. Това обаче са чисто мениджърски отношения и трябва да се изяснят като такива, а не да се спори дали изложбата е добра или не.

Искусството е и бизнес (за мое съжаление, но това е реалността), и това явно е проблем да се разбере. И не бива да смятаме, че след като на нас това не ни харесва, то не е факт.

- 15-12-2009|PIPY – МНОГО ИНТЕРЕСНА ДИСКУСИЯ – ФИНАЛ

Просто ако изложбата наистина е качествена, трябва да се потърси друг театър, друга галерия или друго място, където да бъде показана. Ако е добра тя ще намери такова място – както разбрах от историята има такива галерии в Пловдив и София, които са готови да предоставят такова място. Какъв е проблемът? Защо трябва да се заклеява един собственик на театър, който не разбира от фотоизкуство. Нека той продължи да дава пари за добър театър.

- 15-12-2009|Гост – P.S. МНОГО ИНТЕРЕСНА ДИСКУСИЯ

Смятам че подобни скандали са непродуктивни и не работят като цяло за престижа на изкуството в обществото. Напротив, то заприличва на място в което текат долнопробни скандали, като между... хайде да не уточнявам между кого. Може би с това се цели някаква реклама за изложбата, защото казват че скандалът е най-добрата реклама. Аз обаче не съм съгласен с това. Защото ако всички ние, които обичаме изкуството и го смятаме за някаква по-висша сфера от битовата и ежедневната, го рекламираме така в крайна сметка го принизяваме и резултат е че хората вече не вярват в това, като виждат непрекъснатите скандали, които текат в изкуството. Защото не е само този случай, не е само Елица Матеева, нито само Касиел Ноа Ашер. Изкуството изобилства със скандали и повечето от тях са безсмислени и целят евтина реклама за конкретния творец, но убиват имиджа на изкуството като цяло.

Медийната видимост на хомосексуалността като парадокс

Автор: Николай Атанасов

Когато бях малък, едно от първите ми увлечения беше комерсиалното изкуство на Мадона. Тя беше постоянна звезда от развлекателните колони на вестниците, защото преекспонираше клишето „прелъстителка“ чрез различните си продукти – музикални албуми, фотографии, видеоклипове, филми, участия в телевизионни предавания – и с това печелеше вниманието на българските редактори. В тийнейджърските си години не можех да се похваля с какъвто и да е багаж от знания в областта на хуманитаристиката и затова не можех да си обясня с какво ме впечатляваше тази „прелъстителка“. Трябва да е било нещо от личността ѝ, защото визията ѝ не ме привличаше физически, напротив – даваше ми усещането за хладна и недостъпна красота. Много скоро тя ми показа първата еротична целувка между двама мъже, която съм виждал през живота си – в документалния филм „В легло с Мадона“ от 1991г. Това беше монументално събитие за мен. След толкова много хетеросексуална показност, най-сетне видях и Другата целувка, за която можех и аз да мечтая. Този медиен продукт отвори ново пространство в самосъзнанието ми. От него и от много други подобни разбрах, че не съм сам в хетеросексисткото чистилище на публичността.

Двайсетина години по-късно, вече мога да предположа защо „Мадона“ ме привличаше с такова постоянство. Не беше толкова заради нарцисисткото себеутвърждаване на една репресирана личност, колкото заради желанието да направиш нещо по-различно с живота си. Да не си просто винтче в непобедимата машина на патриархата, а да му се изплезиш с някой безумен акт. Аз не желаех Мадона, а исках да съм силен *като* Мадона. Тя се беше превърнала в емблематичната фатална блондинка, която можеше да задържи и най-блуждаещото внимание, и с това нейно оръжие успяваше да прокара своите послания за уважение

към човешките права на различните и съвсем реално да влияе върху светогледа на подрастващите. Мога съвсем отговорно да кажа, че дължа най-ранното си уважително отношение към „курвите“, към „проститутките“ и изобщо към сексуално различните на влиянието на Мадона, а не на гимназиалното си образование.

Подобен е опитът и на повечето подрастващи в България, които се образуват по темата за хомосексуалността единствено от медиите. До края на XX век у нас беше изключителна рядкост някой хомосексуален човек да ти се е разкрил, камо ли да ти е разказвал какво точно се случва от другата страна на Хомофобната завеса. Единственото знание за тези „болни“ хора беше достъпно в медиите, които брутално манипулираха представите на българската общественост и продължават да го правят вече 20 години след падането на тоталитарната власт и 6 години, след като бяха отменени законите, забраняващи публичния ѝ показ. И до днес най-честата хомофобна реакция си остава презрението към „парадирането“. Сякаш самата тази реакция не е поза от репертоара на хетеросексуалното парадирание.

Демократизирането на системата за получаване на информация след появата на интернет създаде още повече парадокси. Десетина години след падането на тоталитарния режим, по време на който темата за хомосексуалността на практика е липсвала в медийното пространство, рязко се отвори висока конкуренция за вниманието на българите. В условията на такава конкуренция някои медийни табута се трансформираха в непресъхващ извор за експлоататорска журналистика, за шокиращи сензации, за средства, с които отчаяно се краде пренаситеното гражданско внимание. Всъщност от 1989г. насам насилственото разкритие на нечия хомосексуалност се превърна в емблема на функцията на журналистическия занаят – каква по-сензационна тайна може да има една публична фигура? В системата на псевдохристиянските ценности на българското общество убийците и изнасилвачите не бяха унижавани в медиите толкова, колкото мъжете, които практикуват анален секс. Тържеството на българския патриархат се случи на страниците на ежедневниците и мащабите на това зрелище все още не са напълно осъзнати от широката общественост.

В този ред на промени бих обособил три периода в представянето на хомосексуалността в медиите от най-новата история на България – държавно-спонсорираното ѝ премълчаване до 1989г., плахото, но все

пак и по-нападателното вмъкване на темата през 90-те години на XX век, и накрая – безогледната ѝ експлоатация след настъпването на XXI век. Настоящият текст ще направи скромен опит да посочи някои по-конкретни тенденции, ограничавайки фокуса си върху печатните медии, тъй като само те имат статута на основен източник на новини и през трите разглеждани периода.

Четиридесет и петгодишният тоталитарен режим е празна страница в историята на българския печат поради пълната му зависимост от властта, както и поради действащите закони, криминализиращи публичното присъствие на хомосексуалните хора. В един свой проникновен анализ културоложката Гергана Попова разглежда това време през интерпретативните схеми на Мишел Фуко от изследването му „История на сексуалността“ и разяснява защо присъствието на темата за хомосексуалността в публичното пространство е било невъзможно. Погледът ѝ използва изкривената перспектива на зависимостта власт-език-сексуалност и на режима на принудителното и упорито заличаване на всички дискурси върху секса.

След 9-ти септември 1944г. в България все още действа Наказателният кодекс, обнародван през 1896 г., според чийто чл. 216 *“за мъжеложество (педерастия) между лица по-възрастни от 16 години, както и за скотоложество наказанието е тъмничен затвор до 6 месеца”*. Наказанията, засягащи само сексуалния акт между мъже, са сравнително поносими, но през 1951 г. законът се сменя: *“За полово сношение или полово удовлетворение между лица от еднакъв пол наказанието е лишаване от свобода до три години”* (1). И не само тези актове са база за евентуални репресивни действия спрямо хомосексуалните. На 11 януари 1945 г. е издаден „УКАЗ № 8“, подписан от министъра на вътрешните работи Антон Югов, който нарежда създаването на трудововъзпитателни обществения. В тях, наред с криминалните рецидивисти, са изпратени проститутки, сводници, сутеньори, комарджии, просяци и хомосексуални, обединени в категорията на „безделниците“. По късно, през 1959 г., повечето лагери (Белене, Персин, Бобов дол) се закриват, но голяма част от затворените там са изпратени в новото ТВО в Ловеч, действащо до 1962 г. (Скравена за жените), с „Протокол „А“ № 101 на заседанието на Политбюро на ЦК на БКП от 05. IV. 1962 г“ (2).

Шейсетте години изменят незначително идеологическата перспектива при третирането на хомосексуалността. Трудово-възпитателните

общезития са закрити, а през 1968 г. хомосексуалните контакти между пълнолетни партньори са легализирани.

От второто изследване по темата, с което разполагаме засега, и което е направено от историка Михаил Груев („Комунизъм и хомосексуализъм в България (1944-1989г.)“), става ясно, че легализирането на секса между еднополови партньори се е случило по препоръка на медицински специалисти, между които и известния български сексолог Тодор Бостанджиев. Заслужава си обаче да се спомене и една спекулация по случая, която не е доказана с документи, но е споделяна от някои съвременници на събитието, между които и музиканта Ицо Петрофф. Подозира се, че знаковата политическа фигура Цола Драгойчева е оказала най-същественото влияние върху промяната, след като е пледирала пред самия Тодор Живков. Вероятният ѝ мотив е бил личен – в началото на 60-те е открила, че синът ѝ Чавдар Драгойчев също е имал хомосексуални контакти, и е представлявал интерес за загрижените по проблема власти(3).

До края на режима на Тодор Живков идеолозите от юридическото и от медицинското съсловие (както и авторите от Партиздат) отказват по какъвто и да е начин да тематизират хомосексуалността, нейните прояви, специфика, предпоставки, контингент. Успоредно с това, въпреки наличието на законодателство, криминализиращо действията на хомосексуалните до 1968 г. и частично след това, те рядко биват осъждани, защото съдебната процедура и изпълнението на присъдата за конкретна постъпка сами по себе си представляват легитимиращи актове и форми на признато съществуване. Организираният от Държавна сигурност през 1964 г. съдебен процес срещу двайсетина интелектуалци, заподозряни в хомосексуална ориентация, е едно от редките изключения, но и той е предназначен само за вътрешно ползване, защото се провежда при затворени врати, и остава напълно скрит от българската общественост. Сред обвиняемите на този процес са Атанас Свиленов, Васил Андреев, Борислав Георгиев, Георги Славов и други, като повечето от тях получават присъди (4).

Така, от 1968г. нататък забранени остават само проституцията и сексът с непълнолетни. Омокотяването на режима несъмнено е в полза на хомосексуалните, най-малкото по отношение на чисто физическата им невредимост, но от друга страна не внася никаква промяна в статуса им на индивиди, които оцеляват само ако заплатят високата цена на ано-

нимността. Наред с частичното премахване на законовите ограничения, новият Наказателен кодекс добавя една критично важна алинея 3, според чийто чл. 157: *„този, който върши хомосексуални действия открито или по скандален начин или по начин да подтикне друго по пътя на извратяването се наказва с лишаване от свобода до две години или с поправителен труд, както и с обществено порицание“* (5).

По този начин, декриминализирайки хомосексуалността, законът същевременно я заличава наново като я натиква обратно в принудителна прикритост. Така появата ѝ в медиите се отлага до края на 1989г., когато пада тоталитарната власт.

В последното десетилетие на XX век ситуацията рязко се променя. Въпреки че показната хомосексуалност остава подсъдима до 2003г., медийното табу бързо започва да се руши. В началото на 90-те българската преса все още подхожда плахо като допуска споменаването на гей личности само в жълти издания като „Диалог“, „Стандарт Уикенд“, „Нощен Труд“, по-рядко на развлекателните страници на вестник „24 часа“. При това публикуваните статии се отнасят предимно за чуждестранни личности – Елтън Джон и неговото влечение към кокаина (Стандарт Уикенд, 31.01.1993), Фреди Мъркюри и смъртта му от „гей чумата“ СПИН, тенисистката Мартина Навратилова и заплахите на нейна бивша партньорка за сензационни разкрития (24 часа, 12.06.1991), легендата от американските уестърни Джон Уейн и неговата бисексуалност (Стандарт Уикенд, 2.02.1992), прикритостта на немския писател Томас Ман (Стандарт Уикенд, 2.02.1992), хобито на Дж. Едгар Хувър да се облича в женски дрехи, заради което е бил изнудван от американската мафия (статията е озаглавена „Директор на ФБР бил срещан на педерастки оргии и се обличал в рокля с дантели“, Нощен труд, 5-6.02.1993).

В същия режим на представянето на хомосексуалността като скандал са публикувани и новини за по-конкретни чуждестранни събития, които все пак се случват надалеч и не уронват достойнството на българщината – „Трима пияни войници пребиват обратен в САЩ“ (24 часа, 2.02.93), „Мексиканците изгониха лесбийките и хомосексуалистите“ (24 часа, 21.06.91), „Всеки четвърти германец е обратен“ (24 часа, 20.06.1991), „Специален ку-клукс-клан изстребва хомосексуалисти“, подписана от Гей Кланов (Диалог, 14.02.92).

Така хомосексуалността, ако изобщо се обсъжда, бива маргинализирана като нещо чуждо, порок на западните култури, който е несвой-

ствен или поне рядко срещан в нашата „чиста“ нация. Присъствието на различните в публичното пространство трябва да бъде именно *различно* – екзотично, скандално, ненормално – за да останат те изолирани на безопасно разстояние от пиедестала на патриархалната „нормалност“. От друга, по-опростена гледна точка този подход показва българската журналистическа среда като детска градина, в която малолетни и неосъзнали себе си хулигани се нахвърлят върху по-притеснителните деца, защото последните просто не умеят да се отбраняват, а и живеят със съмнението, че може би наистина заслужават наложеното насилие.

В тази връзка, като най-знаковото събитие в посттоталитарния печат бих посочил лова на (гей) вещици, който се провежда систематично в годините на прехода. Хомосексуалността се превръща в може би най-унищожителният компромат на българската политическа и медийна сцена, защото е представяна като свидетелство за липсващ личен интегритет и за професионална слабост. Редица български политици стават жертви на гонения чрез поръчкови статии от страна на опозиционните си колеги. Тези поръчкови статии са най-често анонимни – подписани с инициалите на съответния вестник или с някакъв пошло изобретен псевдоним.

Особено брутални са атаките срещу някогашния министър-председател Филип Димитров. В статия на първа страница на Нощен труд от 10-11.02.1993г. са наложени следните унизителни стереотипи: „За да пасва на пасивния премиер, бил подбран и активния съветник Косьо Мишев.“ В друга статия, озаглавена „К. Ми изневерил на Ф. Ди“ (Нощен труд, 8-9.01.1993), е използван още по-непрофесионален език: „Все по-навътре в газетните дела навлизал ексъветникът на експремиера К. Мишев“.

В тези материали зад проблема с хомофобията прозира по-фундаменталният проблем с мизогинизма и с полицейското охраняване на родовите роли в ареста на българския патриархат. Никъде в тях обаче не се споменава аналния секс като практика, която достатъчно много български мъже изискват от сексуалните си партньорки. Двойните стандарти в нашенските представи за сексуалността са непоклатими.

С подобен тип „журналистика“ е атакуван и някогашният говорител на СДС Михаил Неделчев. Заглавията са достатъчно красноречиви: „Първият духач на републиката издуха фитила на бомбата“ (Стандарт Уикенд, 6-7.06.1992, подписано от „Духчо Таралежков“), „Мишо Неделчев дава сексуални съвети на доктора“ (Диалог, 11.02.1993), „Михо Неделчев

презрял „Мистър Ерос“ (Нощен Труд, 26-27.01.1993). Тези статии очевидно утвърждават мизогинистичното клише, че някои сексуални практики са унижителни за „силния“ пол, макар и да са приемливи за „слабия“. Съпругите на авторите би следвало да са много по-засегнати от самия Михаил Неделчев, но едва ли някой е бил изгонен от семейната си спалня в култура като българската, в която жените са второкласни граждани.

Ловът на вещици през 90-те има още няколко жертви, между които изтъкнатият български учен с международна репутация Богдан Богданов, бившият председател на парламента Йордан Соколов, журналистът Емил Кошлуков и др.

В този дългогодишен медиен сериал истината за жертвите няма съществено значение – поразяващият феномен за изследване е манталитетът на българските журналисти, които представят хомосексуалността като най-злепоставящата възможна характеристика на даден политик, и допускат с охота враждебен, унижителен език на страниците на най-четените български вестници. Не е важно кой от засегнатите действително е хомосексуален мъж – това, което еμβлематизира медийната среда, е че използването на сексуалното различие като пейоратив („педеруги“, „обратни“, „пасивни“, „меки китки“ и пр.) се превръща в общоприета практика, и задава рамка за публичните дискурси относно гей малцинството във всички медии. Влиянието на този език върху представите на неинформираното по темата българско мнозинство не може да бъде подценено.

В тази връзка си заслужава да се върнем точно сто години назад – към 80-те и 90-те години на XIX век, за да видим, че медийната среда и тогава не е била много по-различна. Вече разполагаме с едно първо по рода си изследване на екип, воден от историка Стефан Дечев, публикувано в сп. „Анамнеза“ (бр. 10, 2009), според което различната сексуалност е била използвана като компромат дори в онези ранни години от Следосвобожденската ни история – срещу дошлите от чужбина монарси княз Александър I Батенберг и Фердинанд.

Броени дни преди отстраняването на княз Батенберг от престола на 9 август 1886г. българският писател Стоян Михайловски публикува статия във вестник „Светлина“ (26 юли, 1886), в която отправя редица обвинения в безотговорност срещу княза, а между тях вмъква и намек за неговите хомоеротични флиртувания с няколко офицери от тогавашния Първи полк. Тези обвинения са част от по-общата медийна кампа-

ния против монарха, проведена след като Русия дава да се разбере, че не одобрява присъствието му в българския политически живот. В статията на Михайловски между другото се разказва как в предходната сряда офицери от Първи кавалерийски полк и князът са се къпали в река Искър. Обръща се специално внимание на случилите се „игри и боричкания на Батенберга с офицерите във водата.“ Според описанието става дума за „държане за ушите и за теглене и държане на главата, съчетано с кикотене и подскачане“. Статията очевидно е прочетена *правилно* от българската общественост, защото неколkokратно в последвалите години други автори се позовават на нея, за да припомнят за сексуалните странности на княз Александър.

Сходни са публичните представи и за следващия български монарх – княз Фердинанд. Слуховете за евентуалната му бисексуалност може би не са достигнали печата, но са подробно документирани в книгата „Спомени“ на мемоариста и княжески учител по български език Добри Ганчев, издадена от Българската академия на науките. Само няколко цитата са достатъчни, за да се добие обща представа: „развала и извратеност в мъжките му наклонности“; „дълбоко заразен от древногръцкия порок“; „Имаше нещо болезнено, нещо ненормално, в природата на княз Фердинанда. И вкусовете му неестествени, и моралът му такъв. Неумерен, непостоянен, нито в чувства, нито в симпатии, нито във вкусовете си“; „Тез вкусове, тез маниери на княз Фердинанда даваха материал за подигравки, за насмешки, за многочислени, разбира се, преувеличени и изопачени скандални разкази“ („Анамнеза“, бр. 10, 2009, с. 239-241).

След такава историческа справка е логично да се заключи, че нито медиите, нито политиците в България са се променили значително през последния век, поне що се отнася до отношението им към хомосексуалността. И тогава, и сега тя остава осмивана и отречена като порок на чуждите култури и като неприемлива за „здравата“ българщина. Нещо повече – маргинализирането ѝ се утвърждава като способ за отграничаването и за изграждането на българското национално самосъзнание.

Но да се върнем отново към края на ХХ-ти век. Друга тенденция в подхода на българския печат към темата за хомосексуалността през 90-те е подбирането на „обикновени“ личности от страната, които да представят някаква обобщаваща снимка на гей малцинството. В няколко масивни публикации от началото на 90-те в-к „Диалог“ излага на показ двама транссексуални българи и техните житейски пътища преди и

след операциите им за смяна на пола. Подсъзнателната (най-вероятно) цел е да се подчертае, че тези българи/българки не са „истински“ мъже, и че „обратните“ сексуални наклонности като цяло принадлежат към спектъра на женствеността, без да застрашават по никакъв начин монумента на българската мъжественост.

Вестник „24 часа“ пък поддържа постоянен дискриминационен тон, акцентирайки върху „обратната“ сексуална ориентация на редица престъпници („Обратен мъж обвинен в убийство“ – 24 часа, 24.02.1993; „Мургав хомо плаши с нож новата си изгора“ (Стандарт Уикенд, 29.02.1992); „Извращенията се вършат по тъмна доба“ (Диалог, 20.03.1992); „Хомосексуалист е доубит с ножица в гърба“ (Диалог, 10.04.1992); „Пълнолетен „обратен“ приюти софийския разпределител“ (Нощен Труд, 18-19.05.1992); „Швестери счупиха телефона на двама полови атлети“ (Нощен труд, 5-6.06.1992). Последното посочено заглавие като че ли най-добре оголва корена на проблема – той е по-скоро родов, в граматическия смисъл на думата. В безцеремонната реалност на българския патриархат най-голямото престъпление е нарушаването на границите на родовите роли. За да оцелеят в публичното пространство, мъжете трябва яростно да бранят своята роля на представители на „силния“ пол. Само на тях им приляга да бъдат „полови атлети“, но не и на жените, които пък трябва да си останат затворени на територията на „слабия пол“, ако искат да бъдат уважавани и желани. В така очертаната дихотомия „обратните“, т. е. сексуално различните, трябва да бъдат изтикани към противоположния полюс – на слабостта, за да не компрометират хегемонията на „истинските“ мъже. В конкретното заглавие това изтичане става посредством обидната дума „швестери“ (от немската дума за „сестри“).

Какво тогава остава като изход за гей читателите на българската преса? Те са колонизирани от доминиращата култура и неусетно усвояват ценностите ѝ като свои собствени, нищо че тези „ценности“ ги унижават публично и ги превръщат в третокласни граждани на българската държава. Хората от сексуалните малцинства, които интернализират или просто не успяват да отхвърлят догмите на властващата хетеросексистка култура, най-често не осъзнават как бездействието и оставането им под прикритие утвърждава същите тези догми. Така гей българите пасивно вършат черната работа на собствените си насилници, поддържайки цикъла на хегемонията на „по-нормалния“ вид, който създава потомство. Сякаш хомосексуалните хора не могат да създадат свои деца.

За да бъде завършен парадоксът, законите в България не позволяват юридическо признаване на хомосексуалните връзки и осиновяването на деца от партньори в такива връзки. По този начин на гей гражданите се отказва шанса да бъдат „нормални“, защото им се забранява отглеждането на деца. Т. е. те са упреквани, че не са нормални, и едновременно с това им се забранява „да станат“ нормални.

Оттук нататък, след като репресираните са приели чуждата вяра, че заслужават хетеросексистко робство, хегемонията се поддържа от само себе си. Мнозинството няма нужда да полага повече усилия в тази система, освен обичайното поддържане на хетеросексистката си идеология и на институционалните структури за прокарването ѝ. В такова публично чистилище хомофобният език на медиите е най-ефективното оръжие за постоянен контрол и за безцеремонно погазване на човешкото достойнство на гей българите.

Тези последни изводи важат в най-голяма степен за последния засега период, който бих обособил в историята на представянето на хомосексуалността в българските медии – периода на нейните промискуитетни употреби през първото десетилетие на XXI век. За него бих обобщил, че медийната видимост на хората с „различна“ сексуалност окончателно се утвърждава като множествен парадокс – нарастващата толерантност се случва на фона на буквално увреждащо стереотипизиране, отслабването на личната изолация става за сметка на личната политическата активност, задоволяването с асимиляцията предотвратява истинската справедливост, а превръщането на радикалното в пазарна стока подкопава потенциала му да доведе до реални промени.

Представянето на една хомосексуална личност в печата си остава нож с две остриета – докато участието ѝ в публичния диалог е историческа крачка напред за дезорганизираното гей малцинство, самото ѝ появяване се заплаща моментално с цената на стигматизирането ѝ като различна. За щастие вече знаем, че именно този модел на себеразкриване, наречен от англезичните гей активисти „coming out“ (излизане на открито) е доказаният път към интеграцията. Просто не е възможно да се води медийна дискусия за проблемите на гей българите, без самите те да ги идентифицират и да се самоидентифицират като техни субекти, като потърпевши. В този смисъл медийните образи на хомосексуалността днес са критично значими за подрастващите, защото те черпят информация за своето „различие“ от тях (поне в по-ранна и в по-

уязвима възраст), а не от собственото си хетеросексуално (и най-често хомофобно) семейство. Почти всяко дете научава от семейния си опит и от медиите, че правилното решение е да презира хомосексуалността, а това обикновено се случва дълго преди момента, в който евентуално ще му се наложи да я признае за себе си. С това гей малцинствата се отличават от расовите и от етническите, а приличат на политическите малцинства – родителската подкрепа липсва, а самоидентификацията се случва сравнително по-късно и може да бъде прикрита при застрашаващи обстоятелства (което пък на свой ред води до обратния ефект непрекъснато да се отлага сериозният публичен дебат).

Появи се първото българско поколение гей тийнейджъри, което е в състояние да извлече значителни ползи от увеличената си видимост – поколение, в което младите могат да обсъждат проблемите си по-свободно пред приятели, както и могат да си търсят сексуални партньори и романтични връзки успоредно с хетеросексуалните си връстници. Обратната страна на тази свобода е увеличената опасност за сигурността им пред враждебните предразсъдъци на родителите им, пред агресивните им съученици, пред нападенията на скинове, бенесари и други подобни на улицата, или пред ловуващите сексуални насилници. Затова е крайно време да си дадем сметка какво научават за себе си гей децата в България. Преди 1989г. – буквално нищо, докато не чуят от родителите и от приятелите си думата „педераст“, придружена от някакво битово-фолклорно обяснение за болни, извратени мъже, които може да те нападнат в градската тоалетна. След 1989г. менюто им се разширява с малко позитивни и с още повече негативни алтернативи на тоталитарното „образование“. Децата виждат „скандални разкрития“ в пресата, при които обществеността възкликва колко е изненадана, че някакъв на пръв поглед „нормален“ мъж може да е гей! Виждат и стратегически подбрани от хомофобни продуценти карикатурни примери по телевизията, от които стигат до напълно логичното заключение, че не са „гей“, „мека китка“ или „педераст“. Както и второстепенни герои в чуждоезични филми, които според сценария нямат сексуален живот. Двойните стандарти в образованието, наложени върху *различните* деца, са неоспорими. Можем само да се надяваме, че някои от тях все пак са успели да видят филмите „Планината Броукбек“ или „Милк“, където също се убиват „обратни“, но поне и те са от добрите. Или да се надяваме, че в интернет ще попаднат по-бързо на статията за хомосексуалността

в Уикипедия, отколкото на вестникарските форуми, в които някакви непознати чичковци парадират с мераците си да пребиват хора като тях.

НИЕ научаваме гей децата да мразят себе си от ранна възраст и по този начин автоматично ги натикваме в състояние на прикритост, което изкривява всичко аспекти от растежа им като личности. Изследвания, подкрепящи емпирически това твърдение, са налице в много западни държави, но не и в България, защото Националният Статистически Институт все още не е направил проучвания за каквото и да е нещо „гей“. При едно запитване на младия активист Радослав Стоянов от София през 2008г. се оказа, че в НСИ са се въздържали през годините, защото са уважавали правото на българските граждани да пазят в тайна подобна информация. Така кръгът се затваря – враждебната медийна среда принуждава хомосексуалните българи да се прикриват, поради което не можем дори да мечтаем за някаква достоверна статистическа информация, от която да се извадят правдиви заключения, както и най-сетне да се освидетелства нуждата от ефективна защита на гей правата. Бих перифразирал гениалния диктатор Сталин – щом няма видими гей българи, тогава няма и видими гей проблеми. В края на 2009г. новоизбраното правителство на Бойко Борисов дори взе решение да съкрати състава на Комисията за защита от дискриминация до едва петима членове.

Оттук идва и истински скандалният въпрос: Колко още деца трябва да пожертваме, докато свикнем с дискомфорта да се отнасяме позитивно към хомосексуалните хора в медиите, и докато благоволим да положим усилието да се въздържае от враждебен език? И се изкушавам да дам един пример за положителното влияние на медиите в страна като САЩ, в която статистическите институти не се страхуват от думата „гей“. През 1996г. едно момче на име Джейми Набожни е успяло да осъди своята гимназия в щата Уисконсин за това, че не е предотвратила редовно извършваното над него насилие. С помощта на медиите случаят се е превърнал във влиятелно събитие в историята на американското гей движение. Престъпленията срещу Набожни са били много, затова ще се огранича с две от тях. След като е разбрал за хомосексуалността на Джейми, един негов съученик в седми клас го е хвърлил на пода в класната стая и е симулирал изнасилването му пред подвикващата тълпа от останалите ученици. В друг случай, друг съученик го е забил с юмрук в един писоар, след което трети е уринирал върху него.

За успокоение на българската обществена съвест се оказва, че дори и в Америка понякога трябва първо да се изпикаят върху теб, преди да решат да обърнат внимание на молбата ти за „специални“ права. Директорът на въпросната гимназия е отпратил родителите на Джейми с обяснението, че малките момченца са си такива по природа.

Изобщо може да се заключи, че медийната видимост като автоматичен процес на себеразкритие донася за всяка личност едновременно отложени ползи и моментални вреди (каквито са загубите на семейства, близки, наследства, работни места, социални статуси, физическа сигурност, контрол върху елементарни аспекти от ежедневието). Не трябва да се забравя също, че личното състояние на изолираност и невидимост може да се окаже непреодолимо дори при наличието на отчетливи и положителни публични фигури. Появата на актьора Мариус Куркински като открит гей мъж в началото на 90те беше първото по-влиятелно събитие в българската преса, което насърчи много хомосексуални българи да живеят по-свободен живот, но в същото време и втвърди стените на прикритостта за други, които не се идентифицираха с неутилитарната мъжественост на звездата. Този сценарий се повтори в още по-голям мащаб при появата на поп-фолк изпълнителя Азис. И тук се изкушавам да добавя едно свое наблюдение – развоят на кариерата на Азис в края на 2009г. е поредното доказателство за силата на българската хомофобия, която успя да го опитоми, и да го облече в „нормални“ мъжки дрехи за втория сезон на телевизионното му шоу, докато в Америка РуПол все още е релевантна знаменитост, проправяща мостове между различните и взаимно уважаващи се субкултури.

Накрая бих искал да напомня, че състоянието на комерсиалните медии днес показва, че хората, които ги управляват, са изцяло зависими от спонсорите си. Затова решенията им се придържат към безопасното и предвидимото, което може да се понрави на най-многобройна публика, без да отблъсне потенциални потребители на стоките на спонсорите. Това неизбежно включва и по-младите, които, между другото, трябва да бъдат „опазени“ от влиянието на „извратените“ хомосексуални.

Начинът, по който последните са представяни в печатната преса, отразява двойните стандарти в ценностите и в интересите на нейните главни редактори. И това почти винаги са хетеросексуални семейни мъже на средна възраст, които просто нямат свободно време (или воля) да разследват проблема задълбочено, за да променят отношението си

към по-добро, да се освободят от предразсъдъците си, и да прекратят унизителния журналистически подход към такава сложна и болезнена тема. В България изглежда сериозно се подценява влиянието на всички медии в оформянето на обществените представи за човешката сексуалност. Редица американски изследвания показват, че хората, които редовно следят пресата, са по-склонни да проектират нейните версии за реалността върху собствените си представи. В такава ситуация печелившите ръководни лица имат интерес да запазят статуквото – хомофобията на мнозинството им носи пари. Ако това статукво бъде разклатено и гей индивидите не са представени като *неприемливи* (вечно скандалният Азис, просещите за „специални“ права гей активисти), тогава читателите на изданието като потенциални клиенти на спонсорите му ще бъдат отблъснати. Кръгът отново се затваря и медиите безцеремонно прегазват достойнството на малцинствата по пътя си към необходимите печалби. Езикът трябва да бъде негативен и унизителен, за да утвърди хомофобните представи на по-добре заплащащото мнозинство. Клишето, че истината има парична цена, важи с многократна сила за гей българите.

Парадоксът на това статукво идва и от факта, че политиката на премълчаването минава за центристски избор на уважавани медии (като вестник „Сега“ и „Канал 1“ на БНТ например), за златна среда между екстремизма на фашизоидната групировка на Боян Расате и „излишните“ оплаквания на гей активистите. По този начин публичното внимание е излъгано и приспано с големия наратив за златната среда, докато гей българите продължават да се страхуват от публично разкритие или от най-обикновения жест да хванеш за ръка партньора си на улицата. Българската „нормалност“ се оказва далеч от идеала за равенство пред закона между хетеросексуални и хомосексуални граждани, докато медиите продължават да тиражират изказвания на невежи господа (в моите очи направо престъпни) против „парадирането“ и „показната“ „ненормалност“.

Как тогава да се търси справедливост за сексуалните малцинства, когато мнозинството се опитва всячески да ги набути обратно в прикритията им с враждебната си публична реч? С описанията на своите гротескни светове, пресата влияе върху точно тези хетеросексуални хора, които не могат да разчитат на свои собствени познания, и имат време само за клишетата, които им се пробутват. Така почтени данъкоплатци

и уважавани личности са превърнати в „педеруги“, „сексуално зависими“ и „извратени“. И единственият им избор остава да си заровят главите в пясъка и да се преструват, че не са „такива“, докато анонимните им задници понасят камшика на политическата некоректност.

Средностатистическата невидимост на гей българите ги прави особено уязвими пред властта на медийните стереотипи. Способността на повечето от тях да прикрият своето различие е колкото спасяващо оръжие за самоотбрана, толкова и изолираща стена, която предотвратява пълноценната им публична интеграция. Като изключим малкото доброволно разкрили се личности като Мариус Куркински, Камен Воденичаров и Дим Дуков, видими остават само онези, чиято различност просто не може да мине незабелязана. Оттук нататък правилата на медийната игра нанасят двоен удар: първо – представят ни чрез най-карикатурните ни примери (неспособните да се скрият), за да потвърдят масовата представа за „ненормалност“; и второ – продължават да премълчават съществуването на тези от нас, които могат да се окажат „по-нормални“ и от повечето хетеросексуални българи. Истинска рядкост е да обърнат внимание на един хомосексуален човек, без да центрират ракурса си върху някакво негово различие, някакъв куриоз, с който да го запратят на границата на обществено допустимото. В новините за престъпниците на закона никога не е нужно да се споменава сексуалната им ориентация, освен ако е „обратна“. Така стереотипите се утвърждават като най-силното оръжие, с което се охранява територията на моралния ред от претенциите на различните. А представянето им като „нормални“ е неприемливо, защото застрашава да разруши мита за хетеросексуалността като условие за нормалност.

В крайна сметка парадоксът на медийното присъствие за различните е сходен с по-универсалния парадокс на човешката видимост въобще. Затова и българската публика би трябвало да е запозната вече с начините, по които може да отсее тези автоматични контрасти и клишета, които могат да бъдат градивни, от останалите, които вредят както на хомосексуалните българи, така и на здравословното функциониране на цялото ни гражданско общество. Проблемът обаче опира и до мързела, и до личната безотговорност на най-прогресивните личности – интелектуалците, които имат шанс да окажат положително влияние, но вместо това продължават да употребяват безопасните за кариерата си популистки пейоративи като „педеруги“, „обратни“, „ненормални“, дори „бо-

лни“ (с което пък издават и отношението си към друга дискриминирана група – хората с физически увреждания). Все още има медийни герои, които се тупат в гърдите колко са „толерантни“, но държат да си запазят правото да употребяват унизителни думи публично. В едно интервю за Нова Телевизия от април 2009г. българският журналист Сашо Диков специално отдели време да обясни колко са интелигентни „педерасите“ и как той ги е впечатлявал с външния си вид на по-млади години. Безотговорността в употребата на езика е дискретният чар на мъжката привилегированост. Що се отнася до българските жени – далеч не всички се идентифицират с другостта на хомосексуалните. Ще си позволя да илюстрирам мисълта си с един красноречив цитат от книгата „Мнения и съмнения“ (изд. „Литературен вестник“) на българския литературовед Никола Георгиев, който цитат се отнася до теоретичния феминизъм, но, според мен, важи много повече за общата картина на българското публично пространство:

„Симетрията на двойката мъж-жена и център-периферия се нарушава или поне се усложнява от безспорно доказаното наличие на така наречения от някои трети пол, лесбийките и педерастите. Те, и особено лесбийките, отвориха доста много теоретически затруднения и практически ядове на феминизма. Ако е да се определи мястото им в конфигурацията център-периферия, ясно е къде е то: там, в периферията, при унижените и изолираните. Хубаво, но след като в конфигурацията мъж-жена жената също е поставена в периферията, трябва ли тя да дели обща черга с лесбийките и педерастите? Трудна работа. Посочени бяха няколко изхода от това щекотливо съжителство, но не ми е известно някой от тях да се е наложил като представителен. Към третия пол феминизмът се отнася с интерес и съчувствие, но не чак толкова силно, както към народите от третия свят.“ (6)

На пресконференция в София преди гей парада от 28 юни 2009г. (репортажи бяха излъчени по повечето телевизионни канали) адвокатката от Български Хелзинкски комитет Маргарита Илиева парира един въпрос на журналистка, която я запита защо се оплакват организаторите, след като медиите са обърнали внимание на парада им. Маргарита Илиева ѝ отговори, че спорадичното внимание далеч не е достатъчно, и че тепърва предстои българските медии да покажат професионализъм и да прекратят враждебния си език към гей гражданите на Република България.

Еволюцията на образите на хомосексуалността в медиите е важен урок за всички българи, защото илюстрира емоционално осакатения манталитет на обществото ни като цяло. Каква ирония – заради този манталитет Западна Европа пък гледа на нас като на различни или, казано по нашенски, „обратни“.

Бележки

1. Наказателен закон. Наука и изкуство, София, 1951.
2. „Българският Гулаг“. В сп. Демокрация, София, 1991, с. 237.
3. Петрофф, Ицо. Тайните на гей елита. Интермедиа ООД, 2009.
4. Виж *Сензация*, 25.11-01.12.2003; Петко Ковачев, „Съдят 26 души в гей дело през 1964 г.“, 24 часа, 16.02.2004; Тодор Бостаннджиев, „Всички обвинения бяха вкарани в затвора“, пак там.
5. Наказателен кодекс. София: Наука и изкуство, 1969.
6. Георгиев, Никола. Мнения и съмнения. София, Издателство „Литературен вестник“, 1999.

Библиография

Българска Гей Организация „Джемини“. Прес Мониторинг 2003.
www.bgogemini.org

Дчев, Стефан. „Нежности много непонятни...“ – Национална идентичност и (хомо)сексуалност в България през 80-те и 90-те години на XIX век“. Сп. „Анамнеза“, брой 10, 2009.

Добрева, Елка. Толерантност, нетолерантност и нулева толерантност в съвременния български печат. Фабер, 2009.

Груев, Михаил. „КОМУНИЗЪМ И ХОМОСЕКСУАЛИЗЪМ В БЪЛГАРИЯ (1944 – 1989 г.)“. Сп. „Анамнеза“, http://anamnesis.info/anamneza/all_articles.htm

Наказателен закон. София, Наука и изкуство, 1951.

Наказателен кодекс. София: Наука и изкуство, 1969.

Попова, Гергана. „Забраненият език – от дискурсивното обезличаване до фактическата асимилация на хомосексуалните в България в периода 1945 – 1989 г.“. Сп. „Nota Bene“, бр. 2, 2009г. <http://notabene-bg.org/read.php?id=13>

Allen, Robert. The Classical Origins of Modern Homophobia. McFarland & Company, Inc., Publishers, 2006.

Barnhurst, Kevin G., Editor. Media Queered: Visibility and Its Discontents. Peter Lang Publishing, Inc., New York, 2007.

Gross, Larry. *Up From Invisibility: Lesbians, Gay Men, and the Media in America*. Columbia University Press, New York, 2001.

Kantor, Martin. *Homophobia: Description, Development, and Dynamics of Gay Bashing*. Praeger Publishers, Westport, 1998.

Norton, Rictor. *The Myth of the Modern Homosexual: Queer History and the Search for Cultural Unity*. Cassell, New York, 1998.

Said, Edward. *Orientalism*. Vintage Books, New York, 1979.

Николай Атанасов (род. 1978) е български поет и публицист, автор на стихосбирките „Ябълка“ (1999) и „Органични форми“ (Алтера, 2007). Съставител е на първото по рода си изследване на корените на българската гей-култура, публикувано в специален брой на „Литературен вестник“ (19, 2000), и разглеждащо представянето на хомосексуалността в различните изкуства от най-новата история на България.

Коментари (48)

- 30-11-2009|Златко

Шапки долу! Надявам се, че аз не съм единственият българин, който има ясното усещане, че в случая си имаме работа с текст от *историческо* значение. Предполагам, че обяснението за това може да се крие и в собственото ми невежество, което не ми позволява да познавам другите първопроходци в тази толкова болезнена и важна за израстването на всяко общество тема. И въпреки това мъничко се гордея с участието си в процеса, ако и само в ролята на симпатизиращ поддръжник.

Впрочем, що се отнася до мен, аз просто благодаря на случая, който ми дава възможност да помагам на Ники, доколкото мога.

- 30-11-2009|**Artemida**

Омръзна ми от мрънкането на хомосексуалистите в България. Те били РАЗЛИЧНИ. Според мен всеки човек е различен и заслужава внимание и уважение. Да не говорим, че в медицината все още хомосексуалността се разглежда като патологично отклонение от нормата. В този смисъл – да. Може би наистина се нуждаят от по-специално медицинско отношение. Но да мрънкат, че са социално онеправдани – не! Всички гейове са толерирани, успели и забогатели. Даже напротив – напоследък забелязвам, че в България е модерно да си хомо.

- 30-11-2009|**Златко**

Ти май се настрои на „контра“-вълна, а, мило? Лошо няма, но недей така да си излагаш кирливите ризи пред всички, даже и под псевдоним ще ти се смеят хората. Особено това с медицината, която била разглеждала хомосексуалността като „патология“. Да нямаш пред вид оная медицина, която трепе хората в България като мухи, мило? Недей, сакън, че всички все на някакви промени се надяваме, ако не друго, то поне помалко убийства в болниците, нали разбираш? А инак такива като тебе, дето трепят с думи – под път и над път, мило, не знам защо говориш за някакво внимание и уважение към различността, когато самото ти си типично до болка, миличко, невежо пиленце.

Какво ли да ти кажа повече? „Господ с тебе?“ Сигурно полза няма да има. И все пак ти го казвам, миличко. Мий по-редовно очичките, дано започнат да се поотварят по някое време. И не ходи много в „Макдоналдс“, от това затлъстява не само тялото, пиле.

- 30-11-2009|**Artemida**

Не мога да разбера защо се връзваш толкова и се вземаш насериозно. Като те слушам – не си от хората дето се хранят все във френски ресторанти... Благодаря, че все така мило и невежо ме наричаш „пиленце“. Това за комплимент ли да го взема?! А иначе винаги ще съм контра когато чуя някоя дивотия. Относно БГ-медицина – нямаш право да обиждаш – ние имаме прекрасни лекари, които са унижени от системата.

- 06-12-2009|**anguelina ranguelova** – Поздравления!

Признавам си, че много от нещата в тази статия не ми бяха известни – благодаря за подбора на информацията и за начина, по който е пред-

ставена. „Джемини“ правят много по темата през последните години, но някак си не могат да избягат от личното говорене и от някаква преживяна „обида“.

Не приемам тази статия като хленчене. Винаги ми е било смешно, когато някой гей се окайва, че не бил разбран. Аз лично никога не съм се сблъсквала с някакво отхвърляне на личността ми, само защото гаджето ми е момиче. А за моята хомосексуалност знаят всички около мен – семейството ми, съучениците, състудентите, преподавателите ми, всичките ми работодатели са знаели (работила съм дори и в детска занималня) – никога не съм била оцелявана. На темата в медиите съм гледала както на темата за наднорменото тегло – и то се обявява като болест (много по-основателно), но не се чувствам маргинална поради факта, че тежа 110 кила. Просто се опитвам да не парадирам със „странностите си“

Освен това не е истина, че всички гей в България са богати и известни – явно Артемида не познава гей-хора :)

Трябва да се отбележи задължително и говоренето на l'Euroreo, Списание 1 и др. интелигентни издания, които допринасят много за умереното възприемане на хомосексуалността. Тазгодишният гей-парад също беше много весело отразен. Малко по малко се оправят нещата.

- 30-11-2009|**Derik Love** – “Ние сме на всеки километър- от тук...до края на св

Конкретна ясна картина без никакъв фалш – разбираем коментар към всеки един факт – Браво – кефиш ме пич ...за маймуните от миналия век с равностраничен куб за мозък е заглавието

- 01-12-2009|**boris**

Много внимателен, аргументиран и балансиран текст. Особено в светлината на поезията на Атанасов.

- 02-12-2009|**Ивайло** – скука....

Става уморителен идеологическият калъп, според който периода между 1944 и 1989 е, ако не своеобразна „черна дупка“, то със сигурност едно мрачно Средновековие на 20-ти век.

Първо, липсва очевидната (и елементарна) констатация, че за разлика от съвременната буржоазна, социалистическата публицистика просто не бе заинтересувана от преекспониране и бясна експлоатация на

всичко свързано със сексуалността, била тя хомо- или хетеросексуална. Периодичният печат днес и този от преди 1989 се ръководят от съвсем различни ценности.

Второ, следното омаловажаване е просто гротескно, цитирам:

„Шейсетте години изменят незначително идеологическата перспектива при третирането на хомосексуалността. Трудово-възпитателните общежития са закрити, а през 1968 г. хомосексуалните контакти между пълнолетни партньори са легализирани. „

Хе хе.....закриване на ТВУ-тата и легализиране на хомосексуалността между пълнолетни били „незначителни“ изменения?! Бих казал, доста прогресивно законодателство. За сравнение, в демократична, но крайно илиберална Англия преследват законодателно хомосексуалисти чак до 1990-те, а Ирландия и Шотландия декриминализират хомосексуалността чак в 1982-ра и 1980-та респ. Все пак, добре е, да не губим перспектива къде сме, сравнени с останалите европейски страни. България поне никога не пада до там принудително да подлага хомосексуалисти на хормонална терапия.

И трето, партиархалността е свойствена като цяло на Балканите, а не просто някаква аберация в България. Отново, малко контекст би поставил нещата в по-вярна светлина.

- 02-12-2009|**Златко** – До Ивайло

Поддържам напълно този тип антиконформистка умонагласа, но фактите, както изглежда, не я поддържат в случая. Студията на Николай не се занимава директно с времето на социализма (комунизма), но една друга, тази на Михаил Груев, го прави много по-изчерпателно и аз я препоръчвам на всички, които биха искали да се информират повече по тази тема. Ето връзката (самият аз ще препубликувам статията тук в следващия брой – струва ми се твърде важна).

<http://www.anamnesis.info/broi1/scenes.php>

- 02-12-2009|**Гост**

„Шейсетте години изменят незначително идеологическата перспектива при третирането на хомосексуалността **в медиите**. Трудово-възпитателните общежития са закрити, а през 1968 г. хомосексуалните контакти между пълнолетни партньори са легализирани. „

- 02-12-2009|**николай** – до Ивайло и Artemida

Простете ми, че се намесвам в коментирането под мой текст, но ми се струва важно да отбележа 2 изказвания:

„Омръзна ми от мрънкането на хомосексуалистите в България“ – Artemida

„Първо, липсва очевадната (и елементарна) констатация, че за разлика от съвременната буржоазна, социалистическата публицистика просто не бе заинтересувана от преекспониране и бясна експлоатация на всичко свързано със сексуалността, била тя хомо- или хетеросексуална.“ – Ивайло

Написах непретенциозния си текст като отговор именно на този български манталитет, който отнема правото на всякакви маргинализирани потърпевши да се оплачат публично за проблемите си. Да, в България всеки е различен и има свои различни проблеми, но, позволете ми да отбележа, че хомосексуалните не се намесват в публичното пространство, за да изразят досадата си от дискусии за други видове проблеми. Все така се случва, че хетеросексуалните са тези, на които им е омръзнало от оплакванията на другите.

Що се отнася до изказването на Ивайло – „проблемът“ с преекспонацията на хомосексуалността в медиите заради „нови, буржоазни ценности“ се създава именно от публични коментатори като Ивайло в този форум. Бих искал да предложа и своята гледна точка: Преекспонацията на проблемите със сексуалността има и своята положителна страна – все пак някой трябва да подготви дъщерите с необходимата информация, преди да забременеят на ранна тийнейджърска възраст. Все пак някой трябва да информира гей синовете за опасностите от сексуални заболявания, които могат да се окажат фатални. Т.е. думата ми е, че омазоваването на публичните дискурси за сексуалността е типично балканска стратегия за потушаване на неудобни истини, които разстройват дребнобуржоазния ни комфорт. Родее се с масовото настояване в публичното пространство, че не трябва да се парадира със сексуалната ориентация, докато хетеронормативността минава незабелязана като целогодишен национален хетеро парад.

- 02-12-2009|**баламур**

:o)))

Ой! ...“Типично балканска стратегия за потушаване на неудобни истини“...

Механизмът за автосаботиране на щастието, особено що се касае до фундаментални проблеми, е не регионален, а универсален! Си мисля аз де...

За останалото – ти си знаеш... Картаген трябва да бъде разрушен!

• 03-12-2009|**николай**

извинявам се, баламур е прав – проблемът е преди всичко психологически. Автосаботажът е универсално преживяване за всички потиснати и колонизирани по някакъв начин хора и групи. Но аз нямам компетенцията да зачеквам темата за зависимостта и техниките за справяне с нея, които са многобройни и не винаги описани в специализираната литература. Затова само ще препоръчам на всеки един човек да се запознае добре с тези психологически понятия, защото доброто им разбиране е в основата на всяко лично самоусъвършенстване. Ако може някой да помогне с превод – на английски техниките за редуциране на стрес, които се практикуват съзнателно или не от хората със зависимости(които са повечето от нас – неизбежно е в този капиталистически свят), се наричат с общото име „negative reinforcement“. Непознатото трябва да бъде премълчано или отхвърлено, за да се предотвратят нови стресиращи преживявания. Омаловажаването и потушаването на нечий чужди проблеми предотвратява стреса от мисленето за нашите собствени. Изобщо за чужди проблеми не е позволено да се говори, защото това автоматично легитимира съществуването им, както и показването им на преден план, докато нашите собствени (които винаги изглеждат по-големи от чуждите)остават необговорени и пренебрегнати. Чувствата са много сложни – ревност, завист, нетърпимост – и когато набъбнат, съответният човек излиза публично, за да изрази „досадата“ си. Омаловажаването на чуждите проблеми е като крик за собствено то ни смазано самочувствие и по един парадоксален начин понижава стреса ни и ни помага да се чувстваме по-добре.

В този смисъл понякога има едно такова нарцисистично съревнование чий проблеми са най-важните и заслужават най-много внимание. И ако решим самоуверено, че чуждите проблеми са „по-незначителни“ от нашите, то тогава те нямат право на публична легитимация и „оплакването“ от другата страна трябва да спре, да бъде компрометирано.

Последното пък е техника, с която американските феминистки много добре се запознаха през 70-те и 80-те – когато основателните им протести не можеха да бъдат отхвърлени, консерваторите от другата страна атакуваха самите личности на феминистките, обвинявайки ги, че не представляват „истинските“ жени, защото са „лесбийки“, „твърде радикални“ и пр. И аз съм се сблъсквал с това – когато някои хора не могат да отхвърлят лесно посланията на текстовете ми, те се фокусират върху личността ми и ме обвиняват, че преувеличавам, че имам фиксации, че съм емигрант и това омаловажава перспективата ми, че съм болен, че търся сензация и лесни пътища към литературна слава, че експлоатирам „екзотични“ теми и пр.

Та по въпроса за (авто)саботажа, научил съм един урок от будизма – да се старая всеки ден да употребявам възможно най-малко негативни думи, особено по адрес на други хора. И никога не съм се включвал в интернет форуми, за да омаловажавам нечий чужди проблеми. Нещо повече – много рядко се изказвам по теми, различни от свързаните с хомосексуалността, защото не искам да обидя никого със своята неинформираност по тях. Аз практикувам политическа коректност – също както я проповядвам.

- 03-12-2009|**НИКОЛАЙ**

а ето и моята лична колекция от гениални заглавия и други публикувани пол-итически изрезки:

От педеругите ще бегам в Украйна – Мишо Шамара.

Соцгей, еврогей и нормалнорезбова.

Гейове превземат Москва в събота.

ЛГБ не са НЛО

Травестит се трови от ревност

Двама хомоюнаци се целуват.

Травестити раздават шамари вместо свирки.

Нашият народ не ги приема интерсексуалните.

Младите не харесвали роми и гейове.

Суперяки мадами.

Варна се надървя за столица на секстуризма.

Хванаха депутат в гей бардак.

Чудя се как могат да показват тази педеруга по телевизията. – Стои-

чков

А погледите на хомоориентираните блестят като прожектори.

Травестит обра в сеанс режисьор от господари на ефира.

Педитата държат да са вътре.

Защо циганинът е обратен негър.

В щатите днес е най на далавера да си негър гей от еврейски произход –

не бачкаш, само ревеш за още права.

Амазонка протестира 2 февруари. Дамата ожали обратните мъжкарри.

Наш травестит ще дърви френски гейове.

Депутати се обвиняват на сексуална основа.

Бисексуалният инженер Любо: Само мъж може да прави добра свирка.

Заголените прясно избръснати мускулести бедра на двупистовите същества.

Депутати ни уважават от всички страни.

Хванаха доста лаяв избраник при полицейска акция.

Зевзеците пратиха протестиращи срещу лесбийките.

Геят е със забодена пръчка отзад.

Радио сбра митрополит и травестит.

Сега страната е в потрес – не стига че е тъп, ами е и гей.

Клизмата задължителна ли е преди секс?

Лесбийска мода тресе нежния пол у нас.

Гошо става Грета за 5 минути!

Люлинският Ромео тръгва по мъже.

Хомосборище подлуди Банишора.

Дано поне тя спре терора на хомодружинката!

Всенаходно опълчение срещу гейовете в парламента!

То си е все пак и диагноза и перверзия.

Дано надделее разумът и истинската сексуалност на българина.

Лесбийството аз като че ли го приемам.

Концлагер за травеститите.

Още веднъж отзад.

Обратен завой.

„Шок“

Лаяв завой.

От левия отбор.
На левия бряг.
Вляво от борда.
Левицата.
Филип Димитров говори така, воден от тежка хомосексуална зависимост.
Поръчковото хомосексуалистче.
Продажни гейове грабят клиенти.
Гейове заклаха мъж, защото им отказал.
Забранили поклонението в сатирата в памет на Парцалев заради славата му на гей.
Да ни я навират по този начин в лицето е прекалено.
Травестит мами баба с птичи грип.
Дебелият перхидролен гей.
Измамникът гей остава в ареста.
Твърди съществото от третия пол.
Карбовски е хомосексуалист.
Хомосексуалистическият интернационал става все по-могъщ.
Бранят трудовите права на хомосексуалистите със закон.
Гей парад обедини политици.
Кълчещата се колона от мъже и жени.
Българите – световни шампиони по секс.
Васил Левски може да е бил хомосексуалист.
Новият мъж е нарцис – циври често и си купува лосиони.
Лесбосцени.
В пристъп на разочарование той се свързва с гей дружинка.
Хомопопълзновения.
Генералът и гейовете срещу педофилите.
Хомолобито в парламента.
Не се е срещал с гейове, а е прелъстявал нормални мъже.
Ако не беше позорно да си гей, нямаше да ги изнудват със сексуалните им слабости.
Нямаме хомосексуалисти, а правим закон за тях.
Казармата става мечтата на хомосексуалистите.

- 03-12-2009|Ивайло – две уточнения
До Златко

Благодаря за линк-а към материала на М. Груев. Лично аз съм скептичен към подобни псевдо-научни студии. Цитираната фактология е впечатляваща, но уви, тя е напъхана в една предварително зададена идеологическа рамка, факт, който „оцветява“ текста от първата до последната буква. Иронично е, когато новият идеологически жар пламти също толкова ярко, колкото и заклеиявания стар.

До Николай

„Преекспонацията на проблемите със сексуалността има и своята положителна страна – все пак някой трябва да подготви дъщерите с необходимата информация, преди да забременеят на ранна тийнейджърска възраст. Все пак някой трябва да информира гей синовете за опасностите от сексуални заболявания, които могат да се окажат фатални.“

Малко *Reality Check* или, казано по нашенски, да се върнем към реалността. Когато единственият двигател на масмедиите е печалбата, преекспонирането на секса и сексуалността има за цел не образование на читателите/зрителите, а повишаване на продажбите. В този контекст всичко поднесено е деформирано, изопачено и поднесено за сеир. Тежко на онези, които трябва да се информират от масмедиите. Семейството, близките и училището са онези, чиято функция е да информират и спомагат за личния избор и формирането на личността.

- 04-12-2009|**николай**

и още един reality check:

Семейството, близките и училището НЕ ИНФОРМИРАТ. Хомосексуалността не присъства в нито един учебник от гимназиалното образование. Семейството е хетеросексуално и „девиациите“ са последния приоритет за обясняване на децата. Писал съм за това по-горе. Образованието налага двойни стандарти над гей децата.

- 04-12-2009|**Ивайло** – ге:

николай писа:

и още един reality check:

Семейството, близките и училището НЕ ИНФОРМИРАТ.

Хомосексуалността не присъства в нито един учебник от гимназиалното образование. Семейството е хетеросексуално и „девиациите“ са последния приоритет за обясняване на децата.

Писал съм за това по-горе. Образованието налага двойни стандарти над гей децата.

До Николай

Какво би могъл да добави човек, сблъсквайки се с подобен фанатизъм.... Гей-талибан? Сигурно има подобно явление, когато светът е само Бяло и Черно. В действителност обаче, са само нюанси на сиво.... Струва си да се спомене, че теориите опитващи се да обяснят сексуалността – и в частност хомо-сексуалността – са не една и не две. В чист вид, хомо- и хетеро-сексуалност са до голяма степен просто едни академични етикети. Реалният свят обаче не е населен от 100% антиподи, специално що се отнася до поведенчески реакции. В този контекст, смее да твърдя отново, че близкото обкръжение – семейство, приятели, училище – са най-важния източник на информация и за формирането на всеки подрастващ, независимо, каква сексуалност ще практикува по-късно той или тя. Комерсиализираната поп култура (според мен) си остава на далечното четвърто място. Защо? Тя е ерзац и без нея всеки подрастващ може да мине, докато без първите три не може. Липсата/-сите в семейството, сред приятелите или в образованието често са катастрофални, когато става дума за формиране на характер и интегриране на индивида в социални групи. И отново, с риск да се повтори ще кажа, че според мен няма никакво значение, какъв секс ще практикуват децата в бъдеще, тоест как ще се дефинират (и предефинират) – хомо-, хетеро-, омни- или асексуални.

П. П. Между другото, писането само с главни букви в интернет е еквивалентно на крещене. Това обаче, никого не е направило по-убедителен.

- 05-12-2009|**николай** – до Ивайло

благодаря за етикета „гей талибан“, говори много, но не за мен :)

„И отново, с риск да се повтори ще кажа, че според мен няма никакво значение, какъв секс ще практикуват децата в бъдеще, тоест как ще се дефинират (и предефинират) – хомо-, хетеро-, омни- или асексуални.“

Какво би могъл да добави човек, сблъсквайки се с подобен мантилитет... Интернализирани двойни стандарти на хетеросексистката култура? Робска психика с вирнато кутре? Автосаботаж?

Все така нищо не споменавате за липсата на темата за хомосексуалността от българските учебници. И при това положение колко учители се осмеляват да споменават темата в клас, как мислите?

Аз също имах семейство. Аз също бях гей дете. Моето семейство имаше задачата да построи фундамента на моя живот, както вие казвате, но вместо това изкопа една голяма дупка и на 20 годишна възраст, когато избягах в София и се спасих от тях, трябваше да започна да строя този фундамент от -20. Така че не бързайте да ми проповядвате за ролята на семейството. Ролята на българското хетеросексуално семейство в живота на едно гей дете тепърва предстои да се изследва в България (надявам се). Мои приятели са били бити, гонени и унижавани, когато са се разкривали на ранна възраст. А вие на каква възраст се разкрихте пред вашите родители? А на работното място? А колко ваши роднини знаят за вашето различие?

Разбирате ли, аз написах 2 думи с главни букви, но това, което крещи в тази дискусия, е вашата неинформираност и ограничена перспектива. И агресивното ви нападение с етикета „гей-талибан“, който е много остроумен, признавам, изисква се една прикрита кралица като Оскар Уайлд за подобно високомерно умотворение.

Но като теглим чертата под всичко – българските гимназии ограбват гей децата от насъщна за тях информация и това е престъпно. Аз съм чел за гей деца, които са били унижавани пред целия клас дори от учителите си. Така че не ми го хвалете българското училище, защото аз съм бил в 4 такива и помня много добре какво се е случвало през годините.

- 05-12-2009|**НИКОЛАЙ** – забравих

А! Забравих да добавя, че моята хомосексуалност не е академичен етикет. На 32 години съм и никога не съм усещал сексуално влечение към жените. Както и много мои приятели. Така че 100% хомосексуалност съществува – аз и моите приятели сме доказателството. Особено за хора като вас, които натрапват собствените си академични дискурси над нашите най-обикновени, физически и „фанатични“ животи.

- 05-12-2009|**НИКОЛАЙ** – за черно-бялото мислене

на вас ли, Ивайло, трябва да припомням, че насилието и законите са черно-бели?

Трябва ли да правя изследване и за юридическата страна на проблемите, за които съм писал, за да си спомните, че гей българите не разполагат със същите граждански права, с които разполагат хетеросексуалните? Законите са изписани с черни букви върху бели страници и пред тях

вашите сиви оттенъци са безсмислени. Защото липсата на юридическа легитимация и равноправие за хомосексуалните двойки в България е най-ефективният инструмент, с който те се дисквалифицират като „ненормални“, и се изтласкват към границите на обществото и на общественото допустимото.

Всъщност едва сега си давам сметка, че вие просто не сте прочели внимателно статията, под която сте благоволили да се изказвате.

- 05-12-2009|**Shane_the_L_word** – Артемида и Калисто

ааа, Артемида, твърде странен избор на ник, митът за Артемида и Калисто ни е оставил все пак една наративна следа за хомосексуален intercourse произвел наследник (така де Зевс се предreshава на Артемида). Можем ли да мислим, че митът загатва за желанието на Калисто към Артемида, със сигурност да.

От една страна Калисто преспива със Зевс само защото (или именно защото) придобива облика на Артемида, от друга страна Артемида превръща своята спътница в лова в мечка, бидейки разгневена, че Калисто губи девствеността си (да, Артемида е богиня на девствеността и парадоксално в същото време и на плодовитостта). В крайна сметка Калисто и синът ѝ Аркас според древногръцката митология са Голямата и малката мечка.

Впрочем от мита може да предположим и за друго, не само, че Калисто е желала Артемида, а че най-вероятно Артемида е имала сексуални контакти със своите спътнички в лова (девствени нимфи).

Много любопитно наистина?

- 06-12-2009|**anguelina ranguelova** – До Николай

Николай, първо – честит имен ден :)

Съгласна съм, че никой няма основание да говори за преекспониране на хомосексуалността, поради простата причина, че хетеросексуалността е най-най-най ама най-експонираното нещо от един век насам – навсякъде гледаме голи цици, които да радват мъжете, във всички филми, дори и документални, винаги има сюжета за любов между мъж и жена, наркоманията на една известна личност никога не е ставала такава сензация, както любовната ѝ връзка с някой си. Просто Фройд явно е бил много по-добър маркетолог, отколкото психолог, защото много от твърде-

нията му не успяват да убедят широката публика, но безспорен е фактът, че тези твърдения могат да печелят пари, много пари.

Относно това дали семейството и училището възпитават – да, възпитават, ако го приемем като двустранен процес. В моята лична история аз, детето, възпитавам семейството си на това, че хомосексуалността не е различна от „нормалната“. В гимназията ми се наложи да се явя при директора да ѝ обясня защо пиша любовни писма на момиче – тя ме разбра и до ден днешен сме в много добри приятелски отношения.

Мисълта ми е, че комуникацията е двустранен процес. Хората ще видят от нас това, което ние им покажем и ще ни приемат като равни, ако и ние ги/се приемем за равни. Затова те поздравявам за образователния текст и за тона, с който говориш. Не ми допада единствено употребата на думата „проблем“ относно хомосексуалността. Може би е време ние самите да заговорим за хомосексуалността като за не-проблем и като за нормалност, за да започнат и хората да ни възприемат така.

- 06-12-2009|**mira d.**

Николай, текстът ти е много добър! Баланс между лично мнение и защитеност с факти. Поздравления! Хубаво е, че осветляваш отношението и чрез думите, които използваме. Още веднъж – браво!

И честит имен ден :))))

- 07-12-2009|**николай** – ге: До Николай
angelina rangelova писа:

Николай, първо – честит имен ден :)

Ангелина :) разбира се, че е двустранен процес! Знаеш ли колко опити съм правил да образовам родителите си? Загубих 2 години в бесни имейли с обяснения и важна информация – те просто не желаят да ме приемат. И после се отказах да се нервирам. Не сме говорили от 3-4 години. Казват ми, че не могат да ме приемат вкъщи с друг мъж и точка. Но за сметка на това ми искат пари :)

опити какви ли не съм правил в последните 10 години живот, но постигнатото общо взето се равнява на освиркване :)

- 07-12-2009|**Златко**

Цитат:

Казват ми, че не могат да ме приемат въпреки с друг мъж и точка.

В замяна на това пък те приемат – или започват полека-лека – други хора, Ники. Работата, която вършиш, не остава без следа, нали няма нужда да те убеждавам в това? Впрочем, и хетеросексуалните мъже и жени не са освободени от бремето на поколенческия срыв – между другото сигурно и поради факта, че по-новата българска история кажи-речи не познава период, в който две поколения да са израсли при едни и същи „социални“ условия, каквото и да означава това. За повечето от родителите ни ние сме чужденци, Ники, ако и сблъсъкът да не е чак толкова радикален, колкото изглежда при теб. Но нямай грижа – тук в западните краища нещата вече са значително по-различни и след продължително просвещенческо торене мисълта за това, че ВСИЧКИ са хора, комай полека-лека започва да навлиза в главите и сърцата. Във всеки случай все повече и повече хора започват да приемат децата си с по-малко предразсъдъци (но момичетата имат по-малкото бремене – нямам ни най-малка представа защо, но мъжката хомосексуалност навсякъде по света се посреща значително по-агресивно, отколкото женската).

Но аз също си спомням разговорите с Дорейн, бившата ми съпруга, която пък просвещаваше мен, в мътните години непосредствено след напускането на България (аз далеч не винаги съм бил това, което мисля, че съм днес) и посрещаше тирадите ми против хомосексуализма винаги с един и същи простиък въпрос: а какво ще направиш, ако някой ден синът ти се окаже хомосексуален? И след това ме оставяше насаме с уплашеното ми сърце.

Мина време, слава Богу – и, както виждаш, днес вече съм друг човек. Синът ми (признавам, че го казвам с облекчение – не защото съм против хомосексуалните, а защото не желая никому съдбата на дискриминиран човек) изглежда хетеросексуален – а аз самият се боря за правата на всички дискриминирани ... Иди речи, че светът не бил непредсказуемо място ...

- 07-12-2009|**anguelina ranguelova** – Лафове на мама

Пускам ви малко лафове на майка ми, за да погледнем за момент и на веселата страна:

– оплаквам й се, че мъдрецът ми расте към вътрешната страна на венеца; мама „Уф, и той ли е обратен“

– мама: „тая обратна леля не е ли малко дърта за теб“ (ама тука реших, че достатъчно е напреднала, като е омаловажила фактор като пол, за да започвам с лекциите за фактор възраст)

– мама: „улиии, как може природата да е дала такива цици на една лесбийка“; аз „е, нали и аз трябва да намажа“

– мама относно разхвърляната ми стая: „никой не те кара да си домакиня и да си седиш вкъщи, ама имай предвид, че един ден и мъжа ти ще иска да си оправяш леглото жена ти де ... (мълчание) ... дано поне тя да е подредена“

– мама: „купих ти едни хапчета женски комплекс, може да ти има нещо на хормонално ниво“

И това, при все, че мама нито е цапната в устата, нито е вулгарна или нещо такова – много е културна даже. Най-повратният момент беше, когато каза „Ами то само едно е непоправимо – смъртта. Щом си жива и здрава, прави каквото искаш. И гледай да не пропушиш, че много рак на белия дроб има напоследък“.

Няма човек, който да не може да приеме хомосексуализма – просто на различните хора им трябва различно време.

- 07-12-2009|**Стоян** – До Николай Атанасов

Защо в статията си нищо не споменаваш за бившият ни премиер С. Станишев, всичките ни медии бяха впрегнати да ни убеждават как той бил 100% мъж ??

- 12-12-2009|**кентафърът** – ге: До Николай Атанасов

Стоян писа:

Защо в статията си нищо не споменаваш за бившият ни премиер С.Станишев, всичките ни медии бяха впрегнати да ни убеждават как той бил 100% мъж ??

Стояне, ако ти липсва жълтия цвят – по-добре уринирай на бял чаршаф ...поне ще смърди по-малко.

Човек е преди всичко интелект и чувство. после и тяло.

Ако има женска чувствителност, възприятия, оценъчност и др. специфики за пола, НО насадени от природата в мъжко тяло? защо го наричате болест? И защо се заяждате с талибаните?

Ако не искате хората да гледат черно-бяло, не ги дръжте на тъмно и не ги заслепявайте.... има и далтонизми, но те са рядкост.

Семейството, по традиция, до някоя възраст отрича сексуалността на децата си. Май предпочита децата да се сдхат от въздържание, отколкото да проявят сексуалността си....та не му се надявайте на него, нито на училището. Не става и с филми.

.....

Но не ме кефи показност от никакъв характер. Аз като имам щения, поисквам си кротко и мелодично. Но не правя паради за да си размахвам шланга.

Гейовете май имат нужда да го правят, щото дълго бяха зад кадъра, та сега искат главната роля. Ще им мине – махалото ще се върне ...

.....

Тъпия хетеро не е по-малко тъп от тъпия гей (въобще тъпаците май нямат пол), а с точен и тактичен човек е гот да си работиш. Дори и да е гей, той няма да шета из чужди гащи без покана ... поисква си тактично и от половин дума разбира че няма да стане, извинение и край!

Най гадни са ми тея дето се пишат „правилни“, но им се иска от гей (както и от всички други материални форми) ... обаче не си го позволяват! ...и толкова трудно се въздържат, че не щат и да чуят за „обратност“, стават радикално войнствени ... простете, ако някой се почувства описан.

- 14-12-2009|**простак**

Проблемът на гейовете е, че най-отблъскващата част от тях е най-активна публично. Когато Кентафърът защитава гейовете, това не дразни, когато Николай говори каквото и да било, предизвиква агресия. Ако вземе да защитава хетеросексуалните, имам чувството, че реакцията на 90% от тях би била „твоята мама обратна, ти ли ме харесваш, бе, нема ли нож за тебе“. Това е талант, има такива хора, които и когато ти правят услуга ти се ще да ги пребиеш. Не всеки го може, както и не всеки може да мълчи.

- 14-12-2009|**Бат** Бойко

Простак си, да, затова повечето гей хора в България мълчат – за да не си изядат боя от простаци като тебе. Добре че Николай е в чужбина и че може да си позволи да не мълчи.

- 14-12-2009|**Златко** – До човека, наричащ себе си „Простак“

Просташки, опитай моля те да говориш малко по-неагресивно и да не започваш всеки коментар така, сякаш нещата трябва да завършат с бой. Имам чувството, че се опитваш да откриеш докъде стига прага на търпимостта тук. При подобно поведение той е доста нисък, казвам го веднага. Коментарите ти не са откровено глупави, а просто заядливи и не казващи нищо. Сайтът спокойно може да мине и без тях, струва ми се. Така че опитай някаква промяна, ако обичаш.

- 14-12-2009|**простак**

Есенциалното, основното, простото, обикновеното, натуралното най-базисното, това е, което прави живота ценен. Което прави пътешествието ни на този свят да си струва.

Искам да се обградя с хора, които знаят как да докоснат сърцето на другите и могат да го направят.

Хора, които не са се ожесточили от жестоките удари на живота, а са израснали с една мекота в душата. Които нещастieto е направило по-мъдри

Искам да живея до човечни хора, много човечни, преди всичко друго, човечни.

Хора, които обичат да се смеят на грешките си.

Които не се суетят около успехите си и не се самозабравят.

Които не се смятат за избраници, за елит, превъзхождащ останалите. Преди наистина да са станали такива.

Които не бягат от отговорностите си.

Които защитават човешкото достойнство.

Които не искат нищо друго, освен да вървят редом с истината и справедливостта, честта и достойнството.

- 14-12-2009|**Златко**

Хубаво. Тогава изпращай подходящи сигнали и тези хора рано или късно ще се появят. Така е устроена природата – каквото повикаш, такова ти се обажда. Ако например се обърнеш към нежните, човечни и задълбочени хора с думите „Здрасти, аз съм простак от трети клас. Ти от кой клас си?“, те едва ли ще поискат да си имат работа с тебе.

Що не избереш някакъв друг, по-малко предизвикателен ник например? Наистина ли мислиш, че човечните хора ще те разпознаят като

един от тях, независимо от това как се държиш? И изобщо, има ли нужда някой тук от тези простички, букварни истини?

- 15-12-2009|**Николай** – странно...

много интересно наистина как се е впечатлил от моята „агресия“, а не е обелил нито дума за агресията на българските медии, която съм илюстрирал надлежно, факт по факт. И колко още мекота в душата очаква от гей българите, когато те са унижавани редовно по най-публичния възможен начин. И аз се опитвам да обръщам другата буза за християнските шамари, но не мога вечно да го правя – колко медийни шамара трябва да се изтърпят, за да осигурим неговия комфорт?

„Искам да се обградя с хора, които знаят как да докоснат сърцето на другите и могат да го направят.

Хора, които не са се ожесточили от жестоките удари на живота, а са израснали с една мекота в душата. Които нещастieto е направило по-мъдри

Искам да живея до човечни хора, много човечни, преди всичко друго, човечни.

Хора, които обичат да се смеят на грешките си.

Които не се суетят около успехите си и не се самозабравят.

Които не се смятат за избраници, за елит, превъзхождащ останалите.

Преди наистина да са станали такива.

Които не бягат от отговорностите си.

Които защитават човешкото достойнство.

Които не искат нищо друго, освен да вървят редом с истината и справедливостта, честта и достойнството.„

Как може да направи такова изказване, когато именно хетеросексуалните му сънародници не следват тези ефирни идеали? Изобщо си личи, че личният му комфорт е по-важен от погазеното човешко достойнство на хиляди хора в неговата държава.

„Есенциалното, основното, простото, обикновеното, натуралното най-базисното“ – това, уважаеми господин „простака“, е точно описание на българската хомофобия и на публичната враждебност към гей малцинството – тя е есенциална и натурална точно по такъв един „базисен“ начин.

„когато Николай говори каквото и да било, предизвиква агресия“

Виждам, че следи отдавна моето говорене, щом прави това замахващо обобщение. Поласкан съм от такова внимание, но то все пак показва

лична неприязън повече, отколкото някакво аргументирано становище. А последното той не може да предложи, защото – първо на първо – има съвсем лаишко познание за проблемите на хомосексуалните в България – само думите „гейовете“, „отблъскващи“ и „тях“ показват колко категорично се разграничава от нас и как ни вижда като „други“.

И аз държа да потрета, понеже той не е чел внимателно **-компрометирането на моята личност не може да компрометира необходимостта от спешни мерки по проблемите, за които съм писал.**

Аз може да съм всякакъв, но това с нищо не променя статуса на гей българите като третокласни граждани на Републиката. Или да го кажа с други думи – моите агресивни тълкувания НЕ СА „проблемът на гейовете“. ПРОБЛЕМЪТ НА ГЕЙОВЕТЕ Е НЕПРЕСТАННАТА ВРАЖДЕБНА РЕЧ В ПУБЛИЧНОТО ПРОСТРАНСТВО, КОЯТО ГИ ПРИНУЖДАВА ДА ЖИВЕЯТ В ПРИКРИТИЕ, КОЕТО ОТ СВОЯ СТРАНА ОСАКАТЯВА ШАНСОВЕТЕ ИМ ЗА „Есенциалното, основното, простото, обикновеното, натуралното най-базисното“ **ЧОВЕШКО ЦАСТИЕ.**

ПРОБЛЕМЪТ НА „ГЕЙОВЕТЕ“ НЕ СЪМ АЗ ИЛИ НЯКОЙ ДРУГ ОТКРИТ ГЕЙ МЪЖ, А Е ЛИПСАТА НА ЮРИДИЧЕСКА И ОБЩЕСТВЕНА ЛЕГИТИМАЦИЯ ЗА ЛЮБОВТА ИМ – МОЖЕ БИ НАЙ-ФУНДАМЕНТАЛНАТА ЧАСТ ОТ ТЯХНАТА ЧОВЕЧНОСТ, ОТ ШАНСА ИМ ДА ЖИВЕЯТ ПЪЛНОЦЕНЕН ЖИВОТ В БЪЛГАРИЯ. Лишаването на хомосексуалните българи от правото да сключват брак и да отглеждат деца Е НАЙ-БРУТАЛНИЯТ ИНСТРУМЕНТ ЗА УНИЖАВАНЕТО ИМ И ЗА ИЗТИКВАНЕТО ИМ ОТВЪД ГРАНИЦИТЕ НА ОБЩЕСТВОТО И НА ТАКА ВАРДЕНОТО В ПАТРИАРХАТА „НОРМАЛНО“.

Хомосексуалните българи няма да бъдат приети като нормални от българското общество, докато не се изравнят напълно гражданските им права с правата на привилегированите „нормални“ хетеросексуални граждани.

Ако обичате, потребител „простак“ – не отклонявайте темата в моя посока с лични нападки, а коментирайте проблемите, описани в статията. Защото евтините номера с компрометирането на личността зад посланията вече не вървят в 21 век – тях сме ги оставили за аления декаданс на хомофобния 20ти век.

- 16-12-2009|**Майя Маркова** – медицината и нормата

Присъединявам се към призива да не говорим общо срещу българската медицина.

Хомосексуалността не е била приемана за норма не само в България. Присъствала е в психиатричната „Библия“ (Diagnostic and statistical manual of mental disorders) до 70-те години, когато е била заличена не заради промяна на схващанията на психиатрите, а заради политически натиск от хомосексуалисти.

Аз не смятам, че хомосексуалността е норма – от чисто биологична гледна точка мисля, че не е. И намирам за доста притеснително, че повечето различни хора, вместо да настояват биологичната норма да не се приема за ценностно понятие и основание за дискриминация, се борят границите на нормата да бъдат разширени точно толкова, колкото да включат и тях.

Ето пример, в който жена с увреждане се оплаква от нежеланието на хомосексуалистите да ѝ бъдат съюзници:

<http://autisticbfh.blogspot.com/2006/07/heres-hypocrisy-for-you.html>

- 16-12-2009|**Златко** – Хайде да не се отплесваме, а?

А кой тук е говорил „общо“ срещу българската медицина? Ако прочетете малко по-внимателно написаното, ще видите, че става дума единствено за „медицината“, която обявява хомосексуалността за патология. Предполагам, че тя е идентична с оная, която трепе хора в България.

А инак коментарите тук, както винаги, са нерядко много по-развлекателни и показателни от текстовете, които коментират. За каквото и да говорим, ние говорим за себе си, преди всичко. Не че в това има нещо укорително, разбира се ...

- 16-12-2009|**николай**
линкът не работи.

А каква точно е функцията на този произволен пример? да ни убеди, че повечето хомосексуал“исти“ са като тази група хомосексуал“исти“ и не ги е грижа за другите ли? А тази жена с увреждане не е ли – първо на първо – онеправдана от някаква друга институция, за да търси помощ от хомосексуал“истите“? Ръководните лица в тази институция, която я дискриминира, също ли са хомосексуал“исти“?

Между другото бихте ли си посочили достоверния източник, според който хомосексуалността е била премахната от списъка с болестите на Американската Психиатрична Организация(1973) заради външен

натиск, а не заради научни изследвания? Защото това е небрежна или долна лъжа.

И защото – друг пример – Световната Здравна Организация излезе с ново становище през 2004г., което се базира на 30 годишни изследвания в областта, според което да си гей не само, че не е болест, ами и не влияе върху способността за отглеждане на деца.

Напротив – СЗО насърчава гей двойките да осиновяват деца.

И в частност(вметка за фройдистите и за юнгианците) – нали се сещате, че хетеросексуални нарциси също отглеждат деца, но на тях никой не им го забранява със закон :)

Айде стига моля ви се с постоянните намеци, че хомосексуал“истите“ са болни и ненормални. Уморявам се вече.

А разсъжденията ви върху думата „норма“ говорят много, но не и за самата нея.

- 16-12-2009|**Николай**

и едно последно нещо, дарлинг: неосъзнатите хомофоби като теб са тъканта на неинформираното мнозинство, което проектира върху нас своите недостатъци. Защото ние сме пратени от Господ тук, за да бъдем криво огледало пред безмилостното ви съвършенство. Хомосексуал“истите“, които виждаш са твое разкрито отражение.

Ти си идеалният пример за една нормална и уважавана жена, която не осъзнава хомофобията си и последствията от публичното си говорене. Когато се говори за тиранията на мнозинството, не се има предвид физическо робство, а съвкупността от съзнания като твоето, които мислят, че имат морален пиедестал, от който да ни съдят и да ни ограничават човешките права. Да ни санитаризират и обезвредяват като сексуални чудовища.

Ти, дарлинг, си детето, срещу което се боря цял живот. И още не съм изгубил надежда.

- 16-12-2009|**Златко**

Уф, Ники, тук всички си знаем и кътните зъби, Майа е уважаван участник във форума, макар че винаги е от другата страна, ти просто идваш малко по-късно, нали разбираш? Тя си има нейните тъмни петна (арабите, исляма и – в случая – хомосексуалните), ние пък си имаме нашите. Единствено ясното нещо в случая е, че ако се накрещим на воля тук,

където реферът и без това стои под постоянно подозрение, че не е безпристрастен (което е вярно, разбира се, само че не е купен, в това е фината разлика) ...та, ако просто им кажем „млък“ на ония от другата страна, ще се оплескаме само до шия, от това полза колкото свинско звънче. Тъй че дай по-спокойно, моля те.

Майя, ти знаеш, че си добре дошла тук, моля те, продължавай да изказваш мненията си без смущение. Всички се ядосваме понякога – и аз най-много от всички – но инак не сме лоши копелета, ти нали си ни знаеш? :)

- 18-12-2009|**николай** – хомосексуална зависимост :)

иначе шоуто „Български медии“ продължава :)

http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2009/12/17/831830_mahlenski_skandal_mejdu_ianeve_i_siderov_v_n_ardnoto/

- 22-12-2009|**simona**

Текстът е убиец. Защо полемиката го разваля?

- 22-12-2009|**Stalik** – Колко е прекрасно да не бъдеш тесногръд

Дълго си мислих дали въобще ма смисъл да пиша под тази тема. Коментирането на коментари е излишно, струва ми се. Всичко, което не е във формат на сериозен, систематичен и обосноват отговор под формата на текст-отзив, на статия, за мен е несериозно и заслужаващо слабо внимание. Дори опитите да се обърне внимание на важни моменти (първият коментар на потребителят Ивайло тук), още в началото си са подадени с един ироничен, видимо недробонамерен тон и недзависимо от съдържанието за мен не бива да бъдат вземани насериозно.

От друга страна обаче отговор е необходим. Недопустимо е неверни подмятания и слухове, като изразеното от Майя Маркова във връзка с Американската психиатрична асоциация, да бъдат оставени да битуват като някакви заблуди.

С Майя искам да споделя, от позицията ми на бъдещ психолог, че не е вярно твърдението, че решението на АПА не е взето на база промяна в научното становище; тъкмо напротив – към началото на 70-те години вече множество изследвания и може би няколко тома литература (аз самият притежавам едно такова издание), които ясно показват несъстоятелността на преобладаващата до този момент психоаналитична парадигма по

въпроса (тук умишлено изпускам думата „научна“ пред „парадигма“, доколкото академичността и научността на психоанализата за мен са под въпрос). В началото на 70-те АПА назначава специален научен комитет, който прави преглед на наличната научна база по въпроса. Този комитет, в който участват някои доста именити специалисти от областта на психологията и психиатрията, изслушва всички страни по въпроса и излиза с препоръка към борда на асоциацията, в която обяснява, че научната стойност на изследванията, опровергаващи клиничния психиатричен модел на хомосексуалността, е по-голяма от онези, които го потвърждават (преобладаващо психоаналитични разработки, влизащи в грубо нарушение на някои основни принципи на модерната експериментална психология). Твърденията, които Майя повдига тук, никак не са нейни – те са твърдения именно на онези психоаналитици, които, след като години наред са си изкарвали хляба с (не се сдържам тук) шарлатански сеанси на „лечение“ на нещо, което не е болест, изведнъж се оказва че остават без обекти на „лечение“. Те бързо обвиняват АПА, че се е поддала на политическия натиск на активистите. Но историята ВСЕ ПАК има своите документи. За жалост на онези стожери на остарялата парадигма, които и днес търсят печалба в псевдонаучните си манипулации.

Извинявам се за лиричното отклонение.

Жалко е, когато хетеронормативността се преоблича в сладкодумие и привидна логичност и обоснованост. Настоящата статия не е „хленч“, нито пък „оплакване“. Тя е опит за повдигане на сериозна дискусия **иразобличаване**. Определянето ѝ като „оплакване“ и опит за спечелване на специално внимание, е равнозначен на това да кажем, че не е *нужно* (нали сме тактични) да разказваме на децата за престъпленията на Хитлер, Сталин или Ким Чен Ир, щото, видите ли, това ще е хленч от страна на жертвите и техните близки.

Опасно е безкритично да оставяме несправедливостта да се легитимира и кодифицира като нормалност.

- 23-12-2009|E

„Жената с увреждане“ иска помощ от хомосексуалните, защото не смята, че нещо ѝ има. Но на тях им няма нищо, затова са в джунглата на „нормалните“. Именно възможността за „политически“ натиск е гаранция, че решението е чисто.

DSM има много любопитно развитие (подобно на Библията) – не е за чудене, тъй като поводът за съществуването му в официализиран вид е финансов. Опростено: изследвания -> лекарство/(нова)терапия -> експерименти в процедура -> пазар. В рамките на процедурата се оказва, че лекарството/терапията не е подходящо за симптоматиката на всеки диагностициран случай; следва уточнение на диагнозите и потенциална поява на нов член на DSM.

Пазарът на повечето от тези заболявания е апетитен, защото изисква намеса на официално финансиране (застрахователни компании), но и ограничен, ако разчиташ на джоба на самите страдащи – това не са лекарства срещу температура, които взимат 80% от населението. За пример: при хранителните разстройства диагноза анорексия или булимия осигурява стабилна сума за лечение (недостатъчна, но стабилна, за анорексия е по-стабилна – статистически симптомът е по-смъртоносен според учените, а страдащите са с имидж на бялата богата щерка на мама и тати – колкото и да е тъпо, оказва влияние). Сумата, отпускана от застрахователите за EDNOS (not otherwise specified), е мижава, затова загриженият за сметката си и за (добре) осигурения си пациент лекар няма да я предпочете като диагноза (диагнози, издържани в безумно противоречие).

Предвид че хомосексуалните хора са голям пазар на потенциално нуждаещи се от „поддържащо лечение“ (дори повечето хомофоби едва ли вярват, че се „лекува“), теорията за ексклузивния политически (т. е. финансов) натиск за премахването им от списъка може да е вярна, но с обратен знак. По-скоро са изхвърлени, защото не подлежат нито на лечение, нито на терапия.

За разлика от аутистите – те са там не защото са „болни“, а защото са с нарушена (спрямо общественото устройство, което не е естествено) функционалност и за определени видове специализирано обучение и пособия (ако не лекарства) са нужни пари и пътеки, по които да се организира.

Като човек, който е сондирал за въвеждане на „специално“ отношение към група хора, съм убедена, че това отношение в рамките на общественото устройство не е наше естествено право. За него са необходими административни инструменти. Истината е, че повечето от онези, които са свикнали с липсата му, не искат специално отношение въпре-

ки неравните условия – парадоксално се възприема не като помощ, а като обида.

- 04-03-2010|**Майя** – линкът

Първо, да благодаря на Златко за защитата. Радвам се също, че Е (и май само тя) схвана идеята ми.

Линковете, копирани в сайта на „Прегледа“, често не работят. Ще го набера отново на ръка:

<http://autisticbfh.blogspot.com/2006/07/heres-hypocrisy-for-you.html>

Заглавието на поста е „Here’s hypocrisy for you“, а на самия блог – „Whose planet is it anyway“.

Там можете да прочетете и интересен коментар от Аманда Багс, лесбийка с множествени увреждания:

„Тези сектори от гей-общността, от които имам лични впечатления, ми се струват толкова ейблистки... не, „ейблистки“ е твърде меко, толкова мразещи уврежданията, че никога не съм успявала да контактувам смислено с тази общност. Между другото, по тази причина ми е много трудно да си намеря партньорка.“

- 04-03-2010|**Златко**

„Защитата“, Майя, е защита на един принцип, а не на личност; държа да уточня това. Що се отнася до линковете в коментарите, за това има специален инструмент в лентата над полето за писане (символа с веригата). Просто написваш линка, маркираш го и щракваш върху символа – оттам нататък той работи автоматично.

Впрочем, това, че ти се опитваш да поднасяш собственото си отрицание на различността по един мек начин, не го прави по-малко болезнено за ония, които имат злия късмет да бъдат негови обекти, Майя. Но това, предполагам, е един изгубен разговор.

- 04-03-2010|**Е**

Не съм убедена, че е разбрано. Нямам право – нито лично (нито желание в тази насока), нито активистки, нито професионално – да вземам страна в дискусии кое е по-подходящо и кой е по-благодетелствен.

Личното ми мнение е, че всеки човек, който гледа на себе си и на друг само като на увреждане, болест, полов орган, сексуална ориентация, професионална, семейна, джандър или каквато и да било друга принад-

лежност или йерархична положеност и това определя отношението му спрямо себе си и другия има нужда от помощ. Но аз не мога да му/й я осигуря.

- 18-03-2011|**Nina**

<http://en.wikipedia.org/wiki/Bullying>

- 14-02-2012|**петър михайлов** – До г-н Николай Атанасов

Здравейте! В момента работя над Вашата стихосбирка „Манифестация“ бих искал да ви задам конкретни въпроси. Моите координати са: pmihailov@abv.bg Имам статия върху „Органични форми“, която мисля е качена вече в Пъблик Репъблик, която си позволих да обсъдя с проф. Милена Кирова.

Поздравявам Ви! И Ви стискам ръката! Пишете и Бъдете! Апропо с днешните празници Ви пожелавам винаги да обичате и винаги да получавате обич! Бъдете благословен!

Дъжд

Автор: Здравка Евтимова

Кучето ѝ се казваше Дъжд. Стъпките му приличаха на дъждовни капки, които се разбиват върху прозореца след полунощ. Животното го чакаше вечер и Гаврил мислеше, че остава в този град заради него. Ако той си отидеше, Дъжд щеше да си умре гладен. Ана забравяше да го храни, не го къпеше, защото цял ден стоеше сама, заровила нос в преводите си, а в книгите ѝ постоянно бликаха езера от голяма любов и омраза. Вкъщи нямаше храна, тя стоеше на компютъра като прилеп, с разрошена страшна коса, с речници, разхвърляни под масата, на пода, до компютъра, Дъжд лежеше някъде в ъгъла. Ана ругаеше дългите изречения, пиеше – от едното шише мляко, от другото тъмна бира, от която погледът ѝ светеше като на болен човек, а компютърът я подхвърляше в светлината си. Тя не обръщаше внимание, че Гаврил се е прибрал, надигаше млякото и го изсипваше в паничката на Дъжд, Дъжд не лочеше, гледаше я и стъпките му щастливо угасваха в ъгъла. Понякога Ана даваше на кучето бира и тогава погледът му беше старо изстинало огнище. Гаврил отиваше в кухнята и правеше сандвичи, там бяха натрупани чинии в мивката, обувките ѝ бяха нахвърляни по коридора, тя бе обула различни чорапи и винаги носеше негова фланела – първата, която ѝ попадеше под ръка, обличаше якето му дори. Не бе отваряла прозореца, бе спуснала завесите, макар че прозорецът им гледаше на север, към един стар склад, неизползван от години. Тя все пишеше преводите си и дишаше спарения въздух, не го поглеждаше, въобще не го виждаше, когато ѝ донесеше сандвич, поглъщаше хляба, отново без да вдига глава към него, оставяше го да заспи и ругаеше тихо. Дъжд бе свикнал и стоеше вярно до нея, вгледан в сянката ѝ, в речниците и компютъра. Гаврил заспиваше на матрака, върху който бяха разхвърляни дискове, листовے хартия, нейни книги и някога, посред нощ, в просъница, я усещаше до себе си. Тя не го чакаше да се събуди докрай, целуваше го диво, сякаш за наказание и го обичаше, без да му каже нито дума. Понякога го заливаше с ругатни – хладни, безкрайни

като дъжда през ноември. Гаврил повече не можеше да живее така. Не понасяше мъртвия въздух, който единствен го чакаше, не желаше повече да среща кучето ѝ, любовта ѝ – облак, който бързо заминава нанякъде, и го забравя замръзнал, изтощен, болен от глад.

Няколко пъти си беше тръгвал, но кучето ѝ тръгваше след него – стъпките му, по-леки от дъждовните капки, биеха тротоара заедно с ударите на сърцето му. Гаврил предполагаше, че някой ден животното ще умре сред речниците и сред измислените герои на книгите. Няколко пъти Дъжд го следваше – далече зад локвата, зад пазара на стари автомобили, където Ана излизаше да се вдъхновява. Тя не се хранеше добре, лицето ѝ ставаше все по-бледо, все по-дълго, скиташе се сред колите втора употреба и не отговаряше на продавача – постен като върлина хлапак в сини дочени дрехи, който я питаше какво ще обича. Кучето Дъжд наистина довеждаше дъжд след гърба ѝ и откъдето минеше тя, винаги се стъмваше. Гаврил се боеше, че когато той си замине, Ана щеше се изгуби, просто нямаше да може да се върне при северния прозорец, компютърът ѝ щеше да си остане включен, светлината на монитора щеше да убие героите, които тя бе измислила. Нямаше кой да вдигне завесите, да изхвърли спарения въздух, пълен с идиоми, сред които тя живееше. Беше му омръзнала гладната ѝ любов, ненаситна и глупава. Тя грохваше върху него, премръзнала като мрака, Дъжд стоеше наблизко, притихнал, невидим и той все по-пършив, с все по-рядка козина.

Един ден Гаврил си тръгна, Дъжд го последва и наистина повика първия сняг в града. Ноември не изчака дори да отминат пазара за стари автомобили, изсипа снежинки зад гърба на мъжа. Дори когато Гаврил се метна на автобуса, кучето затича след него, с проскубана мръсна козина, хилава сянка, която издъхваше в дъжда. Той щеше да съжaliaва, ако някоя кола смачкаше кучето. Този ден то бе усетило, че Гаврил няма да се върне повече тук. Този ден Дъжд гони автобуса до гарата, където приятелят му се метна на първия влак, оказал се случайно за Видин. Проскубаният кожух затича след влака, но скоро загуби състезанието и грохна до старите изоставени вагони в глухия коловоз. Гаврил въздъхна с облекчение, когато експресът се напъха под тунела и Дъжд изчезна от очите му, изплезил език като пламък срещу дъжда. Дано не го е сгазил някой влак, помисли си Гаврил. Дано. Много често по-късно трябваше да се бори с мисълта за оная стая с прозорец към пазара и черната локва до металната ограда, за

компютъра ѝ, който раждаше думи в студа, за сандвичите, които сега никой нямаше да ѝ приготви.

Много пъти му се искаше да се приближи отново към онова място – пазара за стари коли, където тя се разхождаше и мълчеше заедно с постния хлапак. Когато се появи тази мисъл, той се радваше, че живее на другия край на България, че между него и речниците ѝ се е проснала цялата Стара Планина, река Искър, влакове, камиони и мостове. Гаврил мразеше мостовете. За да убие желанието за онова място, си купи куче, което също нарече Дъжд, но то не довеждаше облаци по небето, то не изглеждаше все по-измършавяло, все по-проскубано, все по-невъзможно красиво – като Ана. Гаврил се чудеше какво ли е станало с нея, но нямаше живот за губене. Разбира се, че си намери друго момиче, което блестеше от чистота, което го обичаше и го чакаше. Наоколо ѝ не стърчеше силует на стар компютър, не се чувстваше влага и мирис на локва, но понякога в съня си Гаврил чуваше шум от тихи капки дъжд. Веднъж, напук на клетвата, която бе дал пред себе си, напук на красивата си чиста стая, сякаш съвсем случайно се метна на влака за София. Беше си обещал да слезе на следващата гара, беше решил твърдо да слезе. Оказа се, че шестстотин километра не са достатъчни да го откъснат от стария пазар за разнебитени автомобили. Слезе от таксито и за да не се затича, да не се развика, изпи една водка. Това винаги му помагаше да се успокои. Но сега Стара планина я нямаше и не можеше да му помогне. Нямаше ги мостовете. Къщата си беше там и локвата беше там – още поголеми, по-тъмни. Изведнъж той чу зад гърба си шум от дъждовни капки. Зад гърба му валеше. Отвъд Стара планина нямаше никакви облаци. В къщата му имаше персийски килими, първокласни електроуреди на реномирани фирми, имаше книги и скъпи картини. Нямаше нито един речник. Беше споменал пред приятелката си, че по-рано познавал някаква преводачка, беше разказал за героите ѝ в белите клавиши на компютъра и приятелката му изхвърли всички речници от стаята му. Приятелката му се грижеше добре за техния дом.

Гаврил стоеше пред стария склад. Не можеше да помръдне, нещо се счупи под гръдната му кост. Стара Планина не го беше спасила. Мостовете също. Обърна се и съзря едно куче – толкова мършаво и изнемоляло, че сърцето му извика от радост. Едно куче с толкова проскубана козина, че Гаврил изведнъж се втурна към него. Едно куче със стъпки от дъжд вървеше и го гледаше – в очите му имаше сто камиона речници,

герои и книги, които се мятаха от радост, че го виждат. Имаше толкова дъжд в стъпките на това куче, че Гаврил се развика: – „Дъжд! Дъжд! Ела!“

Кучето смело се приближи към него и остави ръката на Гаврил да потъне в проскубаната му козина.

Дъжд, какво правиш, Дъжд? – каза Гаврил.

След малко се показа жена, толкова бледа, толкова прозрачна, че Гаврил не можа да си поеме дъх. Тя беше най-красивото същество, което бе виждал. Уплаши се. Знаеше, че трябва да си тръгне, но не можеше. Не биваше да ѝ се обажда. В никакъв случай.

– Ана! – прошепна Гаврил.

Здравка Евтимова (род. 1959) е българска писателка. Завършила е Великотърновския университет през 1985 г., специалност английска филология. Автор е на четири сборника с разкази и четири романа, публикувани в България.

Коментари (2)

- 06-12-2009 | **Цветан Бошев** – Сублимация

Този разказ на Здравка Евтимова е като аналог на „Старецът и морето“ на Ърнест Хемингвей. Вълнуващо безбрежно есе за всеотдаването на писателя, за съпътстващите го жертви, за изкушението да бъде най-добрия, за платената цена, за несравнимостта и еднаквостта на дух и очертания.

Поклон, Здравче!

- 21-04-2012 | **Златко Ангелов**

Здравке, страхотно е! Да си жива и все така да ни натъжаваш с езика и любовта си.

Куфарът на баща ми

Автор: Орхан Памук

Нобелова лекция

7 декември 2006

Две години преди смъртта си, баща ми ми даде малък куфар, пълен с негови писания, ръкописи и бележки. С присъщото му чувство за хумор и насмешка ми каза, че иска да ги прочета след като си отиде, имаше предвид след като умре.

„Просто ги разгледай“, каза ми той, изглеждайки малко притеснен. „Виж дали сред тях има нещо, което можеш да използваш. Може би след като си отида можеш да подбереш нещо и да го публикуваш.“

Бяхме в кабинета ми, заобиколени от книги. Баща ми търсеше място да остави куфара си, ходеше напред-назад като човек, който искаше да се отърве от болезнен товар. В крайна сметка тихо го остави в един незабележим ъгъл. Беше един срамен момент, който нито един от нас никога не забрави, но щом премина и се бяхме върнали към обичайните си роли да приемаме живота леко, шеговитите ни и осмиващи личности отново надделяха и се отпуснахме. Поговорихме си, както винаги, за дребните неща от ежедневието, за безконечните политически проблеми на Турция и за предимно провалените бизнес начинания на баща ми, без да се натъжаваме много.

Спомням си, че след като баща ми си тръгна, в продължение на няколко дни преминавах покрай куфара, без да го докосна и веднъж. Вече познавах този малък черен кожен куфар, неговата ключалка и заоблени ъгли. Баща ми го носеше със себе си, когато заминаваше на кратки пътувания, а понякога го ползваше, за да носи документи в работата си. Спомням си, че когато бях дете и баща ми се връщаше от някакво пътуване, отварях малкия куфар и ровех из нещата му, поглъщайки аромата на одеколона му и на чуждите страни. Този куфар беше познат приятел, силно напомнящ за детството ми, за миналото ми, но сега даже не мо-

жех да го докосна. Защо? Несъмнено заради тайнственото тегло на съдържанието му.

Сега ще поговоря за значението на това тегло. То е това, което човек създава, когато се затвори в една стая, седне на масата и се оттегли в някой ъгъл да изрази мислите си – т. е. значението на литературата.

Когато най-накрая докоснах куфара на баща ми, все още не можех да се реша да го отворя, но знаех какво съдържат някои от тетрадките му. Бях го виждал да пише разни неща в няколко от тях. Не за пръв път чувах за тежкия товар в куфара. Баща ми имаше богата библиотека; в младините си, в края на 40-те е искал да бъде поет в Истанбул и е превел Валери на турски, но не е искал да живее живота, присъщ на пишещите поезия в бедна страна с малко читатели. Бащата на баща ми, моят дядо, е бил заможен бизнесмен. Баща ми е живял спокойно като дете и юноша и не е имал желание да понася трудности в името на литературата, на пиането. Той харесваше живота с всичките му красоти – това го разбирах.

Първото нещо, което ме държеше настрана от съдържанието на бащиния куфар беше, разбира се, страхът, че може да не харесам това, което ще прочета. Тъй като баща ми знаеше това, беше взел мерки да се държи сякаш не вземаше на сериозно съдържанието му. След като бях работил като писател 25 години ме болеше да видя това. Но дори не исках да се ядосвам на баща ми за това, че е не е взел достатъчно на сериозно литературата... Истинският ми страх, най-същественото нещо, което не исках да знам или да узная е, че баща ми може да е добър писател. Не можех да отворя куфара му, заради този страх. Още по-лошо, дори не можех да призная това открито. Ако се окажеше истина и от куфара изникнеше велика литература, трябваше да призная, че вътре в баща ми е съществувал един съвсем различен човек. А това беше страховита възможност. Защото, дори в напредналата ми възраст, исках баща ми да е просто баща ми – а не писател.

Писателят е някой, който прекарва години в търпеливи опити да открие второто същество в себе си и света, който го прави това, което е. Когато говоря за писане, първото нещо, което ми идва на ум не е роман, стихотворение или литературна традиция, а човек, който се затваря в една стая, сяда на масата и, сам, поглежда вътре в себе си. Сред сенките изгражда един нов свят с думи. Този човек може да използва пишеща машина, да се радва на улеснената работа с компютър или да пише с химикал върху лист хартия, както правя аз през последните 30 години.

Докато пише, може да пие чай или кафе, да пуши. От време на време може да става от масата и да поглежда през прозореца към децата, играещи на улицата, и ако е късметлия към дървета и изглед, или може да гледа навън към някаква черна стена. Може да пише стихотворения, пиеси или романи, като мен. Всички тези разлики идват след като е изпълнена жизненоважната задача да се седне на масата и търпеливо да се вгълби в себе си. Писането е да превърнеш това вгълбяване в думи, да изследваш света, в който този човек преминава, когато се оттегли в себе си, и да го направиш с търпение, инат и радост. Докато седя на масата си, с дни, месеци, години, бавно добавяйки думи към празната страница имам чувството, че създавам един нов свят, сякаш давам живот на този друг човек вътре в мен. По същия начин някой друг строи мостове, куполи, камък по камък. Камъните, които използваме ние писателите са думите. Докато ги държим в ръцете си, усещайки как всяка една от тях е свързана с другите, гледайки ги, понякога от разстояние, понякога почти милвайки ги с пръсти и с върха на писалките си, претегляйки ги, премествайки ги, година след година, търпеливо и с надежда създаваме нови светове.

Тайната на писателя не е вдъхновението – тъй като никога не е ясно откъде идва – а неговата упоритост, неговото търпение. Тази прекрасна турска поговорка – да изкопаеш кладенец с игла – ми се струва е казана точно за писателите. В старите приказки обичам търпението на Ферхат, който копае през планините, за да стигне до любовта си – и това го разбирам. В романа ми, *Името ми е Червен*, когато пишех за старите персийски миниатюристи, които са рисували един и същ кон с една и съща страст в продължение на години, запомняйки всеки щрих, така че са могли да пресъздадат този красив кон дори със затворени очи, знаех, че всъщност говоря за писателската професия и за моя собствен живот. Ако писателят иска да разкаже собствената си история – да я разкаже бавно, сякаш е история за други хора – ако иска да почувства силата на историята как се надига в него, ако иска да седне на масата и търпеливо да се отдаде на това изкуство – на този занаят – първо трябва да му е дадена някаква надежда. Ангелът на вдъхновението (който редовно навещава някои и почти никога други) предпочита обнадежените и уверените, и точно когато писателят се чувства най-самотен, когато се съмнява най-силно в усилията си, мечтите си, и ценността на писанията си – когато си мисли, че неговата история е само неговата история –

точно в тези моменти ангелът решава да му разкрие истории, образи, мечти и сънища, които биха извадили наяве света, който той иска да построи. Когато обърна поглед назад към книгите, на които съм посветил целия си живот, най-много съм изненадан от тези моменти, когато съм почувствал, че изреченията, мечтите и страниците, които са ме накарали да се почувствам възторжено не са плод на моето въображение, че някаква друга сила ги е открила и щедро ми ги е предоставила.

Беше ме страх да отворя куфара на баща ми и да прочета тетрадките му, защото знаех, че той не би могъл да понесе трудностите, които аз бях понесъл, че не самотата обичаше, а да бъде сред приятели, тълпи, приеми, шеги, компании. Но после мислите ми потекоха различно. Тези мисли, тези мечти за отрицание и търпение бяха предразсъдъци, които бях извлякъл от своя собствен живот и опит като писател. Има много блестящи писатели, които са писали, заобиколени от тълпи и семеен живот, в светлината на компании и весели приказки. Освен това, баща ми, когато бяхме малки, се беше изморил от монотонността на семейния живот и ни беше оставил и заминал за Париж, където – като мнозина писатели – е седял в хотелската си стая, изписвайки тетрадки. Знаех също, че някои от точно тези тетрадки се намират в куфара, защото през годините преди да ми го донесе, баща ми най-сетне започна да разговаря с мен за този период от живота му. Говореше за тези години, дори когато бях дете, но не споменаваеше уязвимостта си, мечтите си да стане писател или въпросите за самоличността, които са го тормозели в хотелската му стая. Вместо това ми разказваше за всичките пъти, когато е виждал Сартр из парижките улици, за книгите, който е чел, за филмите, които е гледал. И всичко това с приповдигнатата искреност на човек, който поднася много важни вести. Когато станах писател, никога не забравих, че това е отчасти благодарение на факта, че имах баща, който говореше за световноизвестни писатели много повече, отколкото за паши или велики религиозни лидери. Така че, може би, трябваше да прочета писанията на баща ми, имайки това предвид и не забравяйки колко съм му задължен за богатата библиотека. Трябваше да не забравям, че когато живееше с нас, баща ми, като мен, обичаше да бъде насаме с книгите си и мислите си – и не обръщаше много внимание на литературното качество на писането си.

Но докато бях вперил тревожен поглед в куфара, който баща ми ми беше завещал, чувствах също, че това е нещото, което няма да мога да

направя. Баща ми понякога се протягаше на дивана пред книгите, оставяше книгата в ръката си или списанието и се унасяше в мечти, изгубваше се за цяла вечност в мислите си. Когато виждах на лицето му изражение, което толкова се различаваше от това, което обикновено се намираще там сред шегаджийския, закачлив и заядлив семеен живот – когато видех първите признаци на вглъбения поглед – особено през детството ми и ранното ми юношество, разбирах, с тревога, че е недоволен. Сега, толкова години по-късно, знам, че това недоволство е основната черта, която превръща човека в писател. За да станеш писател, не са достатъчни само търпението и усърдната работа: трябва първо да почувстваме нужда да избягаме от тълпите, компаниите, нещата от обикновеното ежедневие и да се затворим в стаята. Желаят търпение и надежда, така че да можем да създадем един дълбок свят в писането си. Но желанието да се затворим в някаква стая е това, което ни подтиква към действие. Предвестникът на този вид независим писател – който чете книгите си, когато сърцето му пожелае, и който, вслушвайки се само в гласа на собствената си съвест, обсъжда с другите думи, и който влизайки в диалог с книгите си развива собствените си мисли и собствения си свят – е бил най-вероятно Монтен, в ранните дни на съвременната литература. Монтен беше писател, към който баща ми се връщаше често, писател, който ми препоръчваше. Бих искал да се видя като принадлежащ към традицията на писатели, които, където и да са по света, на изток или запад, се откъсват от обществото и се затварят с книгите си в стаята. Началната точка за истинската литература е човек, който се изолира в стаята си с книгите си.

Но веднъж затворили се, скоро осъзнаваме, че не сме толкова сами, колкото сме си мислели. В компанията сме на думите на тези, които са били преди нас, на историите на другите, на книгите на другите, на думите на другите, това, което наричаме традиция. Вярвам, че литературата е най-ценния запас, който човечеството е натрупало в търсене да разбере себе си. Общества, племена и народи стават по-интелигентни, по-богати и по-развити, когато обръщат внимание на притеснените думи на своите автори и, както всички знаем, горенето на книги и клеветенето на писатели са сигнал, че над нас са надвиснали тъмни и недалновидни времена. Но литературата никога не е просто национална грижа. Писателят, който се затваря в някоя стая и първо се отправя на пътешествие вътре в себе си, с годините, ще открие вечното правило

на литературата: трябва да притежава творческото умение да разказва собствените си истории, сякаш са нечии други, и да разказва чуждите истории, сякаш са негови собствени, защото това е литературата. Но първо трябва да преминем през историите и книгите на другите.

Баща ми имаше добра библиотека – 1500 тома общо – повече от достатъчно за един писател. До 22-та ми годишнина, може би не ги бях прочел всичките, но бях запознат със всяка книга – знаех кои са важни, кои са леки, но лесни за четене, кои са класики, кои са основна част от всяко едно образование, кои се забравят, но са забавни истории за местната история и кои френски автори, баща ми ценеше много високо. Понякога поглеждах библиотеката от разстояние и си представях, че един ден, в друга къща, ще събера своя собствена библиотека, даже по-добра – да си създам един свят. Когато погледнех библиотеката на баща ми ми се струваше като малка картина на истинския свят. Но това беше един свят, погледнат от нашия край, от Истанбул. Библиотеката беше доказателство за това. Баща ми я беше събрал от пътуванията си зад граница, предимно книги от Париж и Америка, но и книги, купени от книжарниците, които продаваха чуждоезична литература през 40те и 50те и от старите и нови книгопродавачи в Истанбул, които и аз познавах. Светът ми е една смесица от местното – националното, и Запада. През 70те и аз започнах, донякъде амбициозно, за създавам своя библиотека. Още не бях решил да ставам писател – както разказах в *Истанбул*, бях започнал да усещам, че все пак, нямаше да стана художник, но не бях сигурен какъв път ще поеме животът ми. В мен бушуваше неумолимо любопитство, желание подклаждано от надежда да чета и да уча, но в същото време чувствах, че в живота ми някак си липсваше нещо, че няма да мога да живея като другите. Част от това чувство беше свързано с това, какво чувствах, когато се вирах в бащината библиотека – да живееш далеч от центъра на нещата, както ни караха, ние които живеехме в Истанбул тогава, да се чувстваме, това чувство на живот в провинцията. Имаше и друга причина да се чувстваме неспокойни и някак си непълни, защото знаех твърде добре, че живеех в страна, която проявяваше нищожен интерес към творците си – били те художници или писатели – и това ги лишаваше от надежда. През 70те, когато взимах парите, които баща ми ми даваше и лакомо ги изхарчвах за овехтели, прашасали, подгънати книги от старите книгопродавачи в Истанбул, бях толкова потресен от жалкото състояние на тези книжарници за книги втора-ръка и от от-

чайващата запуснатост на бедните, изцапани продавачи, които излагаха стоката си край пътя, в дворовете на джамиите и в нишите на ронещи се стени, колкото и от техните книги.

А колкото до мястото ми в света – в живота, както и в литературата, основното ми чувство беше, че „не съм в центъра“. В центъра на света имаше по-богат и по-вълнуващ живот от нашия, и дори с целия Истанбул, и цяла Турция, пак бях извън него. Днес смятам, че дяля това чувство с повечето хора по света. По същия начин, имаше световна литература и нейният център също беше много далеч от мен. Всъщност, това, което имах предвид беше Западна, не световна, литература, а ние турците се намирахме извън нея. Библиотеката на баща ми свидетелстваше за това. В единия край бяха истанбулските книги – нашата литература, нашия местен свят, във всичките му обичани подробности, а в другия, бяха книгите от този друг, Западен свят, с който нашият не си приличаше по нищо, към който липсата на прилика ни причиняваше едновременно болка и ни даваше надежда. Да пиша, да чета, беше като да напусна един свят, за да намеря утеха в другостта на другия свят, в странното и чудното. Усещах, че баща ми беше чел романи, за да избяга от живота си и да отиде на Запад – както направих и аз по-късно. Или просто ми се струваше, че книгите тогава бяха неща, които взимаме, за да избягаме от собствената си култура, която намирахме за несъвършена. Не бягахме от живота си в Истанбул на Запад само чрез четенето, а и чрез писането. За да изпише тетрадките си, баща ми беше отишъл до Париж, беше се затворил в стаята си, и тогава беше донесъл писанията си обратно в Турция. Докато съзерцавах бащиния си куфар, ми се струваше, че това беше причината за неспокойствието ми. След като бях работил в стаята си в продължение на 25 години, за да оцелея като писател в Турция, ми се струваше обидно да видя как баща ми крие дълбоките си мисли в този куфар, как се държи сякаш писането е работа, която трябва да се върши скришом, далеч от погледа на обществото, на държавата, на народа. Може би това беше главната причина да се ядосвам на баща ми, че не е приемал литературата, толкова сериозно, колкото мен.

Всъщност се ядосвах на баща ми защото не беше водил живот като моя, защото никога не се беше карал с живота си, беше го прекарал щастливо, смеейки се с приятели и любими. Но част от мен знаеше, че също така можех да кажа, че не бях чак толкова „ядосан“, колкото „ревнувах“, и че втората дума беше по-точна, и това също ме караше да се чувствам

неловко. В тези моменти се питах по обичайния си презрителен, ядосан начин „Какво е щастieto?“. Беше ли то да си мисля, че съм живял смислен живот в тази самотна стая? Или беше да водя удобен живот сред обществото, вярвайки в същите неща, както всички останали, или да се държа се сякаш е така? Щастие ли беше или нещастие да преминеш през живота си, пишейки тайно, докато привидно си в хармония със всичко около теб? Но това бяха прекалено раздразнителни въпроси. Откъде ли ми беше дошла идеята, че мерилото за добър живот е щастieto? Хората, вестниците, всички се държаха сякаш най-важният критерий за един живот беше щастieto. Това, само по себе си, не предполагаше ли, че може би си заслужавах да се изпробва дали точно обратното не беше вярно? Все пак, баща ми беше бягал от семейството си толкова пъти – доколко го познавах, и доколко можех да кажа, че разбирам неспокойството му?

Така че, това ме подтикна да отворя бащиния куфар. Имаше ли тайна баща ми, някакво нещастие в живота му, за което не знаех нищо, нещо, което е могъл да понесе само като го е излял върху белия лист? Веднага щом отворих куфара, си спомних миризмата на пътуване, разпознах няколко тетрадки и забелязах, че баща ми ми ги беше показал преди години, но без да се спира на тях за дълго. Повечето от книгите, които сега държах в ръце, са били изписани, когато на младини ни беше оставил и заминал за Париж. Докато аз, както много от писателите, на които се възхищавах – писатели, чиито биографии бях прочел – исках да узная какво е писал баща ми, и какво е мислел, когато е бил на моята възраст сега. Не ми отне много време да осъзная, че тук няма да намеря нищо подобно. Това, което ме разстрои най-силно беше, когато тук-там из тетрадките на баща ми попаднах на един писателски глас. Това не беше гласът на баща ми, казах си аз. Не беше автентичен, или поне не принадлежеше на човека, когото познавах като баща ми. Под страха ми, че баща ми може би не е бил баща ми, когато е пишел, се криеше един друг по-силен страх: страхът, че дълбоко в себе си аз не бях автентичен, че няма да намеря нищо хубаво в записките му, това подсили страха ми, и че ще открия, че баща ми е бил твърде силно повлиян от други писатели и това ме хвърли в отчаяние, което толкова силно ме беше покрусило, когато бях млад, поставяйки живота ми, самото ми същество, желанието ми да пиша и работата ми под въпрос. През първите ми 10 години като писател, усещах тези тревоги по-дълбоко, и дори когато ги

прогонвах, понякога се страхувах, че един ден ще трябва да се призная за победен – както се беше случило с рисуването ми – и да се поддам на безпокойство и да се откажа от писането на романи.

Вече споменах двете основни чувства, които се надигнаха в мен, когато затворих куфара на баща ми и го прибрах: чувството, че съм изоставен някъде из провинциите и страха, че ми липсва автентичност. Това със сигурност не беше първия път, когато тези чувства се появяваха. В продължение на години, в четенето и писането ми бях изследвал, откривал тези емоции, в цялото им разнообразие и неволни последици, нервните им окончания, причините за тях, и множеството им цветове. Определено духът ми е бил разтърсен от тези обърквания, чувствителности и мимолетната болка, че животът и книгите ме бяха връхлетели, най-често в младините ми. Но само чрез писането на книги стигнах до по-пълното разбиране на проблемите с автентичността (както в *Името ми е Червен* и *Черната книга*) и житейските проблеми в периферията (както в *Сняг* и *Истанбул*). За мен, да бъдеш писател е да признаеш тайните рани, които носиш в себе си, рани, толкова тайни, че дори ние самите едва съзнаваме, че ги има, и търпеливо да ги изследваш, да ги опознаеш, да ги осветиш, да притежавах тези болки и рани и да ги направих съзнателна част от духа и писането ти.

Писателят говори за неща, които всеки знае, но не знае, че знае. Да се изследва това знание, и да се наблюдава как расте е удоволствие. Читателят посещава един свят, отведнъж познат и чуден. Когато писателят се затвори в една стая с години, за да упражнява уменията си – да създаде свят – ако използва тайните си рани като отправна точка, той, съзнавайки или не, се осланя силно на човечеството. Увереността ми идва от вярата, че всички човешки същества си приличат, че и другите носят рани като моите – следователно биха разбрали. Цялата истинска литература има начало в тази детинска и изпълнена с надежда сигурност, че всички хора си приличат. Когато писателят се затвори в стаята си с години, по този начин той предлага безпристрастно човечество, един свят без център.

Но както може да се види от куфара на баща ми и избледнелите цветове на живота ни в Истанбул, светът има център, и той беше далеч от нас. В книгите си описвам в някои подробности как този основен факт е породил едно чеховско чувство на принципност, и как, по друг път, това е довело до поставянето ми под въпрос на автентичността ми. От опит

знам, че мнозинството хора на тази земя живеят със същите чувства, че мнозина страдат от още по-задълбочено чувство на недостатъчност, липса на сигурност и чувство на деградация, в сравнение с мен. Да, най-големите дилеми, пред които е изправено човечеството все още са нямането на земя, на дом и гладът... Но днес телевизиите ни и вестниците ни казват за тези основни проблеми по-бързо и по-просто, отколкото литературата някога може. Това, което литературата трябва най-много да обсъжда и да изследва днес са първичните страхове на човек: страха да не бъде изключен и страха да не означава нищо, както и чувството за безполезност, което съпътства тези страхове. Общото унижение, уязвимост, обиди, жалби, чувствителности и въображаеми обиди и националистическите хвалби и надувки, които са им съвсем близки... Всеки път, когато се изправям пред такива чувства и пред ирационален, преувеличен език, с които обикновено биват изразени, знам, че докосват тъмнината в мен. Били сме свидетели често пъти на народи, общества и нации извън Западния свят – мога лесно да се причисля към тях – които се поддават на страхове, които понякога ги карат да вършат глупости, само заради страха им от унижение и заради чувствителността им. Знам също така, че на Запад – свят, към който мога да се причисля също толкова лесно – нации и народи, които прекалено се гордеят с богатството си, и след като са ни докарвали Ренесанса, Просветлението и Модернизма, от време на време стават жертви на самодоволство, което е почти също толкова глупаво.

Това означава, че баща ми не е бил единствен, че всички ние придаваме твърде много значение на представата за свят с център. Докато всъщност това, което ни кара да се затворим и да пишем в стаите си с години е вяра в обратното; вяра, че един ден писанията ни ще бъдат четени и разбрани, защото хората по целия свят си приличат. Но това, както знам от своето писане и от това на баща ми е един тревожен оптимизъм, белязан от гняв да не бъдем отпратени към периферията, да не бъдем изключени. Любовта и омразата, които Достоевски изпитва към Запада през целия си живот – и аз съм ги изпитал, много пъти. Но ако съм осъзнал някаква основна истина, ако имам причина за оптимизъм, то е защото съм изминал пътя с този велик писател през отношението му на любов и омраза към Запада и съм видял другия свят, който той е изградил от другата страна.

Всички писатели, които са посветили живота си на тази задача познават тази реалност: каквато и да е първоначалната ни цел, светът, който създаваме след години писане с надежда, в крайна сметка, ще се премести към други много по-различни места. Ще ни отнесе далече от масата, на която сме работили с тъга или гняв, ще ни прехвърли от другата страна на тази тъга или гняв, в един друг свят. Възможно ли е баща ми да не е достигнал такъв свят? Както земята бавно приема форма, бавно издигаща се сред мъглата в всичките си цветове, като остров след дълго мореплаване, така този друг свят ни омагьосва. Ние сме също толкова очаровани, колкото и западните пътешественици, които са доплавали от юг и са съзрели Истанбул, издигащ се над мъглата. В края на пътуване, започнато с надежда и любопитство, пред тях се изправя град на джамии и минарета, на смесица от къщи, улици, хълмове, мостове и склонове, един цял свят. Виждайки го, искаме да пристъпим в този свят и да се изгубим в него, както можем в една книга. След като сме седели на една маса, защото сме се чувствали провинциално, изключени, в покрайнините, ядосани или много меланхолични, сме открили цял един свят отвъд тези чувства.

Това, което изпитвам сега е обратно на онова, което изпитвах като дете и юноша: за мен центърът на света е Истанбул. Това е не само защото съм живял там целия си живот, а защото през последните 33 години, разказвам за улиците му, за мостовете му, за жителите му, за кучетата му, за къщите му, за джамииите му, за фонтаните му, за странните му герои, за магазините му, за известните му личности, за мрачните му места, за дните и нощите му, правейки ги част от мен, приемайки ги всичките. Дойде момент, когато този свят, който бях създал със собствените си ръце, този свят, който съществуваше само в главата ми, беше по-истински за мен, отколкото светът, в който всъщност живеех. Тогава всички тези хора и улици, предмети и сгради изглеждаха сякаш започват да разговарят помежду си и да си взаимодействат по начини, които не бях предвидил, сякаш живееха не само във въображението ми или в книгите ми, а сами за себе си. Този свят, който бях създал като един човек, който копае кладенец с игла тогава изглеждаше по-истински от всичко останало.

Баща ми може също да е открил този вид щастие през годините, когато е писал, помислих си аз, докато наблюдавах куфара му: не бива да го съдя предварително. Бях му толкова благодарен все пак: той никога

не е бил властващ, забраняващ, доминиращ, наказващ, обикновен баща, а баща, който винаги ме е оставял на свобода и винаги се е отнасял към мен с огромно уважение. Често си бях мислил, че ако от време на време съм имал възможността да ползвам въображението си, било то свободно или по детски, то е било, защото, за разлика от моите приятели от детинството и юношеството, не съм изпитвал страх от баща си и понякога дълбоко вярвах, че съм успял да стана писател, защото баща ми също е искал да бъде, когато е бил млад. Трябваше да го чета с толерантност – да се опитвам да разбера какво е написал в тези хотелски стаи.

С тези изпълнени с надежда мисли се отправих към куфара, който още си стоеше, където баща ми го беше оставил. Събирайки всичката си воля прочетох няколко ръкописа и тетрадки. За какво пишеше баща ми? Спомням си няколко изгледа от прозорците на парижки хотели, няколко стихотворения, парадокси, анализи... Докато пиша сега се чувствам като някой, който току-що е претърпял злополука и се опитва да си спомни как се е случила, докато в същото време умира от страх да не би да си спомни твърде много. Когато бях дете и майка ми и баща ми бяха на ръба на някоя кавга – когато изпаднеха в едно от онези непоносими мълчания – баща ми веднага пускаше радиото, за да смени настроението и музиката ни помагаше да забравим кавгата по-бързо.

Нека сменя настроението с няколко сладки думи, които, надявам се, ще свършат същата работа като музиката. Както знаете, въпросът, който най-често ни задават на нас писателите, любимият въпрос е „Защо пишете?“ Аз пиша, защото имам вродена нужда да пиша! Пиша, защото не мога да върша нормална работа като другите хора. Пиша, защото искам да чета книги като тези, които пиша. Пиша, защото съм ви ядосан на всички. Пиша, защото обичам да седя в стаята и да пиша по цял ден. Пиша, защото мога да взема участие в реалния живот само като го променя. Пиша, защото искам другите, всички вие, целия свят, да знае какъв живот сме водели и продължаваме да водим в Истанбул, в Турция. Пиша, защото обичам миризмата на хартия, писалка и мастило. Пиша, защото вярвам в литературата, в изкуството на романа, повече отколкото вярвам в каквото и да е друго. Пиша, защото ми е навик, страст. Пиша, защото ме е страх да не бъда забравен. Пиша, защото обичам славата и интереса, които донася писането. Пиша, за да бъда сам. Може би пиша, защото се надявам да разбера защо съм толкова ядосан на всички ви, толкова много, много ядосан. Пиша, защото обичам да бъда четен. Пиша,

защото веднъж започнал роман, есе, страница, искам да завърша. Пиша, защото всички очакват от мен да пиша. Пиша, защото вярвам по детски в безсмъртието на библиотеките и в начина, по който книгите ми стоят на лавицата. Пиша, защото е вълнуващо да превърнеш всичките красоти и богатства на живота в думи. Пиша не за да разкажа история, а за да съчиня история. Пиша, защото искам да избягам от тревожното чувство, че има място, където трябва да отида – просто като в сън – но не мога да стигна дотам. Пиша, защото никога не съм успявал да бъда щастлив. Пиша, за да съм щастлив.

Седмица, след като дойде в кабинета ми и ми остави куфара си, баща ми дойде да ме види отново. Както винаги ми донесе шоколад (беше забравил, че вече съм на 48г.). Както винаги си поговорихме и посмяхме за живота, политиката и семейните клюки. Настъпи един момент, в който погледът на баща ми отиде до ъгъла, където беше оставил куфара и видя, че го бях преместил. Спогледахме се. Настъпи смазваща тишина. Не му казах, че го бях отворил и се бях опитал да прочета съдържанието му. Вместо това, извърнах поглед. Но той разбра. Точно както и аз разбрах, че той разбра.

Но цялото това разбиране стигна само дотам, докъдето може за няколко секунди. Тъй като баща ми беше весел, непринуден човек, който вярва в себе си: той ми се усмихна, както винаги правеше. И на тръгване повтори всички чудесни и окуражаващи неща, които винаги ми казваше, като баща.

Както винаги, го наблюдавах как си тръгва, завиждайки на щастие то му, на безгрижния му и невъзмутим темперамент. Но си спомням, че точно в този ден и в мен беше проблеснала искра на радост, която ме накара да се засрамя. Беше предизвикана от мисълта, че може би не ми беше толкова удобно в живота, колкото на него, може би не бях водил толкова щастлив и необвързан живот като него, но че се бях посветил на писането – разбирате... беше ме срам да си мисля такива неща на гърба на баща ми. От всички хора, баща ми, който никога не е бил причина за болката ми – който ме беше оставил на свобода. Всичко това трябва да ни напомня, че писането и литературата са интимно свързани с някаква празнота в центъра на живота ни, с чувствата ни за щастие и вина.

Но историята ми има симетрия, която незабавно ми напомни за нещо друго този ден, а това ми докара даже още по-силно чувство за вина. Двадесет и три години преди баща ми да ми остави куфара си и

четири след като бях решил, на 22 г., да стана писател на романи и да изоставя всичко друго и да се затворя в някоя стая, завърших първия си роман *Джевдет бей и синове*, с треперещи ръце дадох на баща ми напечатан на пишешца машина вариант на още неотпечатания тогава роман, за да може да го прочете и да ми каже какво мисли. Това не беше само защото имах доверие на вкуса и интелекта му: мнението му означаваше много за мен, защото той, за разлика от майка ми, не се беше противопоставил на желанието ми да стана писател. Тогава баща ми не беше с нас, а някъде далече. Трескаво очаквах завръщането му. Когато се върна две седмици по-късно, изтичах да отворя вратата. Баща ми не каза нищо, а веднага ме прегърна, по начин, който ми казваше, че много му е харесал. За известно време бяхме потънали в тази малко неловка тишина, която толкова често съпътства моменти да силни емоции. Тогава, когато се бяхме поуспокоили и започнали да говорим, баща ми си послужи със силно натоварен и пресилен език, за да изрази убедеността си в мен или в първия ми роман: каза ми, че един ден ще спечеля наградата, която сега съм тук, за да получа с огромна радост.

Каза ми, че това е така не защото иска да ме убеди в доброто си мнение, или за да постави наградата като цел; каза го като турски баща, подкрепящ сина си, окуражаващ го с думите „Един ден ще станеш паша!“ Години наред, когато ме видеше ме насърчаваше с точно тези думи.

Баща ми почина през декември 2002 г.

Днес, заставайки тук пред Шведската академия и бележитите ѝ членове, които са ме удостоили с тази велика награда – тази велика чест – и техните изтъкнати гости, горещо бих искал той да е сред нас сега.

Превод от турски на английски: Морийн Фрийли
Превод от английски на български: Надежда Тороманова
Със специална благодарност към издателство „Балкани“.

Източник

Орхан Памук е един от най-значителните съвременни турски автори и носител на Нобеловата награда за литература за 2006 г.

Коментари (2)

- 21-04-2012|**Tezcan** – За превода

Благодарна съм за това, че споделихте с нас тази интересна лекция (реч)! Не бях попадала на текста преди това.

Отбелязали сте, че Надежда Тороманова е превела лекцията (всъщност речта) от английски на български, което ме учуди, понеже има твърде много стилистически и граматически грешки, подобно на онези, които се допускат при превод с помощта на някакво пособие (само един пример с последното изречение ‘бележитите’ членове вместо ‘бележите’ членове).

И последно, името на книгата, за която се споменава малко по-горе, е ‘Джевдет бей и неговите синове (а не ‘Кевдет бей и синове’).

- 21-04-2012|**Златко**

Вярно.

Похот и лицемерна добродетел

Автор: Роберт Пфалер

Малко е комично да се наблюдава колко много съвременната западна култура, която с такава готовност обявява самата себе си за особено просветена и постмодерно обвързана със страстта, изпада в една тенденция на враждебност към страстта, на лицемерна добродетелност. Все повече хора изпитват „спонтанно“ отвращение към сексуалността или културата на тютюнопушенето, ако не и пред особеностите на собствените си тела. Повечето удоволствия са направени доста беззъби, така че (както отбелязва Славой Жижек) ние все повече предпочитаме да ни сервират разбита сметана без мазнини, бира без алкохол или секс без тяло.

Заедно с това доста парадоксален изглежда бумът на аматьорската порнография, като например на Видео-уебсайта Yourporn, програмния интерес към мръсна сексуалност и политическа некоректност както например в списанието Vice, както и поп-звездите като Бритни Спийърс или Риана, които излизат на сцената в порно-костюми. Как върви едното заедно с другото? И защо еротичното пресъхване на културата бива съпровождано от такъв крещящ, порнографски Поп? Вероятно може да се каже: колкото повече обществото като цяло губи културните си връзки със сексуалността, толкова по-драстични стават картините, чрез които тя бива представяна по неговите сцени.

И то с двойна функция: както да се даде храна на оставащия копнеж, така и да се обезкуражи обръщането към сексуалността, но и да се предложи утешение за нейната загуба. Отношението между тези неща е подобно на онова между изгубеното наслаждение и все по-силно възприеманата пристрастеност: когато няма нормални образци за наслаждението, то на преден план излизат все по-изкривени негови изображения. Изкривеното изображение на наслаждението е зависимият; из-

кривеното изображение на сексуалността е поп-звездата или гостът на някое токшоу.

Когато например бъде сравнен игралният филм с настоящите телевизионни формати, то се установява, че тук има някакво взаимнопротивоположно движение: колкото по-малко секс има във филмите, толкова повече го има в токшоутата и риалити-форматите. Но отношението между тези два феномена е комплексно. В никакъв случай не може да се каже, че единият медиум е поел задачите на другия. По-скоро показваният в телевизията секс има една съвсем друга функция, отколкото преди във филма. Със своето представяне на еротика игралният филм винаги прокламира някакъв обществен стандарт. Той съдържа, подобно на естетическото съждение в смисъла на Кант, едно изискване за всеобщо съгласие. При това той понякога може и да отива прекалено далеч, и много често няма да бъде последван от мнозина. Но все пак той прави определени поведенчески форми обществено дискутируеми и предлага образци, които могат да бъдат цитирани, за които може да се намекне, да се направи позоваване чрез собственото поведение.

Токшоутото, напротив, представя всички свои теми като екстравагантни лични прищевки. То е следствие от едно обществено пространство, което е напълно опразнено чрез новото общовалидно правило „Щом непременно трябва да вършите това, то моля вършете си го вкъщи!“, както например то бива изразявано по отношение на пушенето. Щом значи хората могат да вършат единствено вкъщи всичко, което е някак си отблъскващо или отнасящо се до подобни неща, то разбира се една определена общественост е много любопитна да узнае какво все пак се върши в това „вкъщи“. И както винаги в подобни ситуации много бързо се намират индивиди, които са готови да направят общодостъпни подобни неща, при това с удоволствие.

В тази обстановка обаче представяното си остава, въпреки общественото му публикуване, все пак онази лична прищявка, като каквато то бива представяно. Колкото и „разголването“ на протагониста да бъде подкрепяно от надеждата, че обществеността поне отчасти ще демонстрира някакво разбиране и симпатия към собствената му страст – тоест, поне отчасти да се опита да установи някакъв обществен стандарт – то винаги се случва точно обратното: обществеността гледа заинтересувано, но само с интереса след това да се „изчисти“ върху опитващия се да споделя (вероятно примитивен) индивид и да го сочи с пръст. Ако

е налице някаква симпатия, то евентуално само към развлекателната стойност на прищявката, към нейната екстравагантност; както и към факта, че някой друг е поел отговорност за нея, тоест че самият зрител може да се чувства освободен от отговорност.

Нещата в никакъв случай не стават по-прости от това, че повечето примитивни – погледнати от един психоаналитичен ъгъл – всъщност са проекти на наблюдаващите ги зрители. С други думи, те винаги представят именно онази примитивност, която зрителите искат да видят. В тази повече или по-малко отчаяна реакция против едно предполагаемо очакване се крие, както показва Стивън Грийнблат, както жест на подчинение пред другия, така и протест срещу това подчинение. Когато през 19 век американските индианци представят пред белите наблюдатели, от които вече са били победени, различни неапетитни ритуали, свързани с екскременти и др. под., те едновременно приемат поражението си и протестират срещу него. Почти същото е днешното поведение на губещите в токшоутата и риалити-контейнерите.

Утре сами в контейнера

Също и поп-дивите и звездите, чиито обозначения напомнят за божественото и святото, имат традиционно запазената за божественото и святото задача да представят очакванията, надеждите и опасенията на съответното общество. Но колкото по-отдалечени от действителността и по-отчаяни са надеждите за сексуалност на едно общество, и колкото по-голям е страхът пред нея, толкова по-крещящи трябва да бъдат начините, по които тези поп-икони vyplъщават сексуалността. Те представят, подобно на героините от класическата трагедия, както недостижимостта на идеала, така и неговата тленност – но същевременно и предимството, което се крие във възможността да бъдеш не герой, а просто наблюдател.

А сексуалните надежди на големи части от обществото, в което живеем ние, са далеч от реалността просто защото в тази област – както и в много други, като например образованието – се е получило едно огромно преразпределение, не само на нивото на реалните практики, а преди всичко в тяхното „покриване“ чрез културни образци. Докато през 60-те и 70-те години за големи части от населението все още беше възможно да се ориентират – поне перспективно – в еротичното поведение на Лорен, Мастрояни, Дънауей, Шнайдер, Маккуин, Пикколи и други,

то за обитателите на постмодерния, постсексуален свят, в това отношение не е останало почти нищо.

Сексуалността се е изпарила от широката средна линия на обществото; днес тя може да бъде открита само в нейните крайности: от една страна в богатия връх на обществото, да речем в класата на Флавио Бриаторе, а от друга страна във все по-разширяващата се долна граница. Така наречената долна прослойка вече е започнала, едновременно с класовото си съзнание, да изживява една нова, поддържана от Интернет, експертиза в областта на порнографското. Според известната статия „Само порно!“ на сп. *Щерн*, 14-годишните вече не държат ръчички, ами се срещат в уикенда за групов секс. По-зрелите безхаберници пък кандидатстват за риалити-шоута. За наблюдаващата останала част от обществото това служи като развлечение, но заедно с това и като заплашителна закана: ако не се стегнете, утре сами ще седнете в контейнера.

Подхранването на копнежа

Тук може да се разбере по каква причина повечето хора, принадлежащи към постмодерната култура, постоянно се чувстват, както е модерно да се казва „oversexed and underfucked“. Крепящото притежава способността да попречва на разумни осветления, при които е възможно да се разпознае, да се дискутира едно или друго нещо във връзка с някакви обществени стандарти, както и да се спечели, да се направи то полезно за самите нас. Ето защо Порно-Попът служи като опора на еротичното обедняване в постмодерната култура. По същия начин преподнасянето на подчертана, доведена до крайност сексуалност (като в романите на Катрин Мийе или Мишел Юелбек, или във филми като *Интимност* на Патрис Шеро), има функцията да подхранва копнежа по тази отнета на мнозинството обществена плячка. Но винаги точно в онази форма, която е най-подходяща за опошляване на сексуалността, за представяне на един такъв неин образ, който принуждава копнеещите да се отдръпнат от нея в уплаха.

Източник

Роберт Пфалер е професор по културология в университетите Линц и Виена.

Отмъщението на зарзаватчията

Автор: Иван Кръстев

Революциите от 1989, чрез които бяха свалени комунистическите правителства в цяла източна Европа, обикновено се разглеждаха като едни от най-мирните на континента. Левите ги хвалеха като израз на народната воля и победа на гражданското общество над държавата. Десните ги честваха като триумф на свободния пазар и свободния свят. Но комбинацията от световна икономическа криза и надигащ се политически популизъм в източна Европа подлага на изпитание някои от дългогодишните основни предпоставки. Финансовата криза постави под въпрос неолибералния капитализъм, а твърдението, че демокрацията е най-доброто средство за постигане на растеж е разклатено от успеха на Китай.

Геополитическите изгоди от края на Студената война днес също вече изглеждат несигурни. Пишейки в *Observer* през септември 2008, философът Джон Грей предсказа, че „катаклизъмът, който ние преживяваме, е нещо повече от финансова криза.“ Той твърди, че „ерата на американското глобално водачество, простираща се назад до Втората световна война, приключи ... [това е] промяна, също толкова всеобхватна в последиствията си, колкото и падането на Съветския Съюз.“ А западащото глобално значение на ЕС се признава дори и от Брюксел. Настъпи часът на ревизионистите.

Революциите винаги са били почитани за това, че освобождават хората. Но когато става дума за събитията отпреди 20 години, една алтернативна интерпретация постепенно започва да си пробива път: че през 1989 освободени са били всъщност елитите. Лесно е да се отхвърли това като един вид конспиративна теория. Но не толкова лесно е да бъдат игнорирани политическите му последователи. В източна Европа популизмът – една политическа доктрина, която противопоставя интересите на „обикновените хора“ срещу ония на „елитите“ – е във възход.

Популистите имаха или имат властта в Полша, Словакия и България. Но защо хората трябва да се гневят на своите управляващи елити, след като тези управници са ги направили по-свободни, по-богати, а и граждани на ЕС?

Вацлав Хавел написа през 1978 едно есе, озаглавено „Властта на безвластните“, в което става дума за обикновения гражданин на източния блок. Тук Хавел си представя един зарзаватчия, който слага на витрината в магазина си плакат с надпис „Пролетарии от всички страни, обединявайте се!“ Но зарзаватчията всъщност не се интересува от пролетариата и неговото обединение. Лозунгът е заявление за лоялност към властимащите и същевременно молба той да бъде оставен на мира. От 1989 насам, зарзаватчията има свободата да махне този плакат. Но как иначе е протекъл животът му през тези 20 години?

Може би зарзаватчията е успял да приватизира магазина си. Може и да е заменил стария плакат с нов, на който пише „най-добрите плодове в града“ (при което клиентите му се оплакват, че една лъжа е била заменена от друга). Но ситуацията му не се е подобрила. През 1990 комунистическата социална държава беше заменена от една посткомунистическа, сбогом-държава. Той може и да не е плащал данъци – но в замяна на това може би е бил принуден да плаща на местните бандити, които са поели реалната власт.

Още по-вероятно, той не е успял да поеме контрола над магазина. Ако е бил на някакво добро място, магазинът сигурно е бил приватизиран от неговия бос. Като следствие от това зарзаватчията може би е изгубил работата си, а заедно с това – и социалния си статус, както и финансовата сигурност.

Много вероятно е, че синът на зарзаватчията е напуснал страната, за да работи в западна Европа, и че децата на дъщеря му получават лошо образование в местното училище. Някой от съседите му може би е забогатял и непрекъснато се оплаква от неефективността на държавата. Може би новопоявилият се супермаркет му е отнел клиентите. А зарзаватчията бива непрестанно преследван от призрака на сравненията: сравнявайки сегашната си съдба с това как е живял по-рано, или как хората като него живеят в западна Европа. Може би днес той живее живот, изпълнен със страхове и недоволство.

Тази картина не е преувеличена. Едно изследване от 2003 г. установи, че само около 15-20 процента от хората в България са спечелили от пре-

хода към комунизма – измервайки нещата от гледна точка на доходи, социална мобилност и консумация. Само 5 процента от хората идентифицират себе си като печелещи от прехода.

А има и по-мрачни резултати. Според едно изследване, публикувано в *theLancet*¹ по-рано тази година, бързата приватизация е повишила смъртността в бившия Съветски Съюз и източния блок с 13 процента през ранните 1990 години. Продължителността на живота в Русия е спаднала с почти пет години между 1991 и 1994.

Така че едва ли е толкова трудно да се разбере защо зарзаватчицата може би мрази своите посткомунистически управници и ги обвинява за проблемите си. (Въпреки това той не изпитва носталгия по комунизма). Но, парадоксално, политическият популизъм в източна Европа се надигна след като ситуацията се беше подобрила – когато онова десетилетие или малко повече, съставено от беззаконност и олигархически капитализъм беше приключило в повечето страни. Но какво тогава му придава съдържание днес?

* * *

През 2004 г. двама известни леви социолози, Андрей Райчев и Кънчо Стойчев, публикуваха книга на име *Какво се случи. Разказ за Прехода в България 1989-2004 г.* Тя съдържаше едно ясно и хладнокръвно послание: Преходът свърши. Свърши и политическата поляризация: вече няма ляво и дясно. Комунизмът е нашето общо минало (престанете с истерията около него), капитализмът е общото ни бъдеще (престанете да се страхувате от него). Няма смисъл да се говори за граждани или поданици. Новото общество е населено само от консуматори и неуспели консуматори. Преходът беше мръсен, болезнен и несправедлив, но той изпълни задачата си да превърне комунизма в пазарна демокрация и да подбере новите елити, които да я управляват. Тези нови елити са странна порода: те имат мозъците на банкери, маниерите на сервитьори и мечтите на тийнейджъри. Те не са в бизнеса на управлението, а в онзи на мениджмънта и забавленията – част от индустрията на услугите. И те изглеждат безвластни, така че за тях е по-малко вероятно да бъдат заплашени от социалните движения, идещи отдолу.

Какво се случи? предизвика сензация в задрямалия политически ландшафт на България. Райчев и Стойчев бяха и успешни бизнесмени –

1 Британско медицинско списание, Бел. пр.

акционери в първия голф-корт в България – и така причислявани към новия елит. Книгата беше възприета като манифест: еманципираните елити обявяваха победата си над останалата част от обществото и заявяваха свободата си, без да се грижат за това дали обществеността ги мрази, така поне изглеждаше всичко. Повечето от критиците на книгата се съгласяваха с твърдението, че меритократичните групи от стария елит са били основните печеливши от революцията. Но те не споделяха благосклонния възглед на авторите относно прехода. Левицата беше вбесена от техния анти-егалитаризъм и от правотата на твърдението им, че революцията е довела до релегитимизация на комунистическите елити.

Независимо от това дали Райчев и Стойчев имат право или не, падането на Берлинската стена доведе до развод между елитите от източния блок и останалата част от техните общества. При комунизма елитите имаха всичко, но не можеха да му се наслаждават открито. Те се криеха в специални магазини и Мерцедеси със затъмнени стъкла. Цената, която плащаха за привилегиите в едно идеологически егалитарно общество, беше постоянната несигурност. Чистките на Сталин и културната революция на Мао бяха един вид напомняне за онова, което винаги може да се случи на хората, стоящи на върха. Преходът към комунизма, за разлика от онзи към капитализма, никога не можеше да привърши.

И докато комунистическите елити бяха брутални, те същевременно бяха и достъпни – те бяха задължени да се смесват с обикновените хора. Това беше идеологически императив и предусловие за контрола на партията над обществото, но заедно с това то беше и неизбежна реалност, наложена от недоимъка. Ключът към разбирането на комунистическото общество са мистериозните (и същевременно прозаични) практики, които руснаците наричаха блат, поляците *zalatwic sprawy*, а българите – връзки: неформалните отношения, размяната на услуги, сделките на черния пазар, партийните контакти и връзки, които хората използваха, за да поминуват или да си пробиват път напред.

Днес зарзаватчията може и да печели повече пари, отколкото по комунистическо време, но той е изгубил приятелите с връзки. Преди двадесет години дори един член на елита трябваше да се сприятели със зарзаватчията, ако искаше да има пресни плодове. И той трябваше да връща услугите, ако зарзаватчията го помолеше за това. В перверзния свят на икономиката на недоимъка, зарзаватчията решаваше кой какво да получи. Той беше едновременно безвластен и властимащ. Той „при-

тежаваше“ магазина без да поема рисковете на реалната собственост. Корупцията едновременно подкопаваше и поддържаше комунизма, разпределяйки не само стоките, но и властта. Размяната на услуги не-преднамерено даваше власт на слабите.

Но докато зарзаватчията получаваеше облаги от корупцията на комунистическата система, той стана жертва на посткомунистическата корупция. Революцията го освободи от необходимостта да разкрсява магазина си с идеологически глупости. Той получи свободата да говори, да пътува, да гласува, да консумира. Но той изгуби ограниченото си влияние върху елитите. Властта на изборната урна е по-абстрактна, отколкото беше осезаемото влияние, което той извличаше от връзките си. Днес никой не се нуждае от приятелство със зарзаватчията, за да получи пресни плодове. Той не може да изисква услуги от мощните си клиенти. Модерният политик разговаря с избирателите чрез телевизията и ги слуша чрез допитвания до общественото мнение. А възходът на социалното неравенство е съпроводен от процес на социална сегрегация. Едно скорошно изследване в България показва, че хората с ниски доходи нямат буквално никакви връзки с ония с високи доходи.

Мнозина българи ненавиждаха *Какво се случи?* защото възприеха книгата като един вид користо, ако и отчасти вярно, оправдание на статуквото. Но онова, което ги шокира най-много, беше осъзнаването на факта, че авторите бяха говорители на новата меритокрация: управлението на хората, разполагащи с компетентност и подготовка. След като в продължение на половин век те бяха управлявани от посредствени партийни лоялисти, героите на революцията от 1989 желяеха меритокрация. Тази вяра, много повече от демокрацията, беше общата основа, на която се срещнаха комунистическите реформатори и антикомунистическите дисиденти. Като илюстрация на това, в ранните заседания, които положиха пътя към свободните избори в България, комунистическите лидери се обръщаха към опонентите си с „другарю“. Когато опозицията възрази, единственият компромис, който можа да бъде достигнат, беше използването на академични титли.

* * *

Късните 1990 години доведоха до отварянето на посткомунистическите икономии и края на голямомасщабната приватизация. По това време меритократите започнаха да заместват олигарсите като гръбнак на истеклишмънта в източна Европа. Бандитските свои хора постепен-

но бяха заменени от добре образовани външни хора. Днес, в целия регион, доходът е по-тясно свързан с образователния статус, отколкото с който и да е друг фактор. Владеенето на английски език и образованието в западен университет е най-добрата предпоставка за нечий успех. Меритократичните елити – онези с образование и талант – са реалните печеливши от прехода.

Меритокрацията е естествената утопия на постполитическите общества. Тя обещава компетентно ръководство, възможност за водене на личен живот (без нужда от гражданско участие) и социална мобилност чрез образование. Но източноевропейският опит хвърля светлина върху един по-широк глобален отлив от меритокрацията, подхранван от икономическата криза. Меритокрацията се основава на добри образователни системи, на усета за общност и отговорност сред елитите, както и на рационални избиратели, които възнаграждават реални постижения. Но тези условия не съществуват.

А освен това, както Майкъл Янг предвиди във *Възхода на меритокрацията* (1958), тя създава един свят с ясни, лесни за оправдаване печелещи и губещи. Като следствие от това елитите, убедени в легитимността на успеха си, обикновено изпитват само малко съчувствие към бедните, или във всеки случай по-малко от предшествениците си. Либералните философи като Джон Роулс твърдят, че справедливото неравенство е по-приемливо за хората от несправедливото неравенство. Но в бившия източен блок може би е в сила обратното. При комунизма, да бъдеш губещ беше израз на един морален принцип. Да бъдеш губещ в едно меритократично общество е нещо много по-съсипващо: то просто означава, че не си успял.

Елитите никога не са били в такава добра позиция. Традиционните аристократически елити бяха натоварени със задължения и бяха възпитавани така, че да ги поемат. Поколения от предшественици, гледащи откъм портретите от стените на дворците им, бяха изпълнявали тези задължения преди тях – а това означаваше, че те трябва да бъдат вземани на сериозно. Във Великобритания например, броят на хората от висши класи, убити в Първата световна война, беше по-голям от онзи на хората от низши класи. Но новите елити не жертват нищо. Децата им не умират във войни. Мобилността на меритократичните елити ги прави практически независими от натиска на държавата. В книгата си *Бунтът на елитите* (1995), американският социален критик Кристофър Лаш

различава меритократичните елити от предшествениците им чрез липсата на интерес към водачество и желанието да избегнат общата участ. Те вече не са зависими от образователната система на собствената си страна (децата им ходят на частни училища) или от националната система на здравеопазване (те могат да си позволят по-добри болници). И те са изгубили онова, което антропологът Ивайло Дичев нарича „емоционално гражданство“ – тенденцията да споделят страстите на своята общност.

Краят на комунизма постави в движение процеса, който освободи меритократичните елити от неща като страх, вина, идеология, връзки със собствената общност, национална лоялност и дори от необходимостта да управляват. Това е истинското наследство от 1989 и ключът към разбирането на възхода на популизма в източна Европа. Популистите не предлагат реална алтернатива, нито пък са егалитарни. Привлекателността им се крие в обещанието на ренационализират елитите, да установят отново ограниченията, които бяха отстранени през 1989. Скрытата цел на популистите е да внесат страх и несигурност в живота на елитите, или дори да ги хвърлят в затвора (единственото нещо, което елитите не могат да избегнат, е системата на правосъдие). Това е борба не за справедливост или равенство, а за познатост. Популистите са като напусната съпруга или съпруг, които не могат да приемат новата свобода и равнодушие на бившия партньор, и са готови на всичко, за да му/й припомнят, че те все още са женени.

Въоръжени с муницииите на глобалната финансова криза, кампаниите на популистите за ренационализация на елитите ще продължават. Остава да се види колко успешна ще бъде тяхната контрареволуция при отменянето на наследството от 1989.

Източник

Иван Кръстев е политолог и председател на Управителния съвет на Центъра за либерални стратегии, София. От април 2004 г. той е изпълнителен директор на Международната комисия за Балканите, председателствана от бившият министър-председател на Италия Джулиано Амато.

Коментари (13)

- 02-12-2009|**Златко** – И все пак ...

Удивително богат и прозорлив текст, както винаги при Иван. И все пак един пасаж от него ме поразява като малко неадекватен, поне от гледна точка на собствените ми предразсъдъци.

Цитат:

...падането на Берлинската стена доведе до развод между елитите от източния блок и останалата част от техните общества.

Странно, но моето собствено усещане за този аспект на проблема е доста различно от ивановото. Развод според мен няма, но не защото близостта между източноевропейски (балкански?) елити и маси днес не е била разтрогната, а просто защото тя никога не се е състояла, включително и в предкомунистическите времена. Бидейки верен на разбирането си за българските (балканските, източноевропейските) проблеми като нещо, имащо корена си много по-дълбоко в историята, отколкото може да ни поясни погледът към най-близкото минало, аз и тук търся обяснението на феномена по-назад в историята.

Какво имам пред вид? Елитите, навсякъде по света, струва ми се, се появяват като резултат от един от два процеса: 1. Меритокрация (достигане до елитен статус като резултат от собствени заслуги) и 2. Нещо, което самият аз наричам **Темпокрация**, по липса на по-подходящо по-

нятие. При което под темпокрация аз разбирам процеса на постепенно приемане от страна на масите на нечий елитен статус не като резултат от собствените му/й заслуги, а просто като резултат от изтичането на достатъчно дълго време, което в края на краищата е облагородило статуса, получен в началото чрез средства, които всички познаваме достатъчно добре от историята, повече или по-малко близка (корупция, престъпност, пладнешко разбойничество, you name it).

И именно тук, според мен, се крие ключът към разбирането на този аспект от съвременната балканска (източноевропейска?) общественно-политическа констелация – за разлика от по-зрелите западни общества ние просто не познаваме нещо такова като утвърдени елити; те не разполагат с гражданственост у нас, защото нито един от двата посочени по-горе процеса не е бил някога развиван до край: бидейки част от Османската империя, която винаги е изключвала не-мюсюлманите от иначе много стройната и добре функционираща меритократична система, на която първоначално се е основавала империята, ние не познаваме меритократията, а що се отнася до темпокрацията, тя просто никога не е разполагала с достатъчно време, за да изкристализира онзи вид елити, които западна Европа – разполагаща с няколко столетия повече – се е научила да приема, най-вече под натиска на времето.

В това според мен се състои основният проблем на българските елити, сега или когато и да било в българската история след Освобождението: *те не разполагат с легитимност*. (Спомнете си само разгорещените спорове около избора на Ирина Бокова отпреди около месец).

И така, ако самият аз бих бил помолен да посоча *Фактора*, най-много спъващ развитието на България в момента, то начаса бих посочил именно това, липсата на безспорен елит (елити), и то по причини, отиващи далеч по-дълбоко в историята ни, отколкото може да покаже толкова неизбежната в момента втораченост в кУмунизма.

Развод няма, просто защото сватбата все още не се е състояла. Да се надяваме, че бъдещето ще бъде по-благосклонно към младоженците, отколкото е била историята.

- 07-12-2009|**Колев** – Бисерите Иван Кръстев

Нещо като нищо е написал господина Кръстев, като най-вероятно смята, че не сме чели малката, но поучителна книжка на Иво Можни – чешки социолог, изследовател на разпада на социалистическата сис-

тема в Източна Европа. Само че при чеха е казано къде, къде по-добре. Иване, като не можеш да родиш нещо ново, поне преписвай грамотно!

- 07-12-2009|**Златко**

Колев, ако в главата ти от време на време се появява и по някоя мисъл, достойна за споделяне, прави го. Ако не, дръж ни по-далеч от извора, че да не стане така някой – аз де, то друг няма как – да те цапне през устата, ей тъй, колкото да не я отваряш с повод и без повод.

- 08-12-2009|**Пешо** – много съгласен

този абзац :

Цитат:

Днес, в целия регион, доходът е по-тясно свързан с образователния статус, отколкото с който и да е друг фактор.

мисля, че съвсем ясно показва всъщност колко напред е отишла държават. Както и бих го ползвал за запущване на устите на онези „недоволни“ от прехода. Какво по-добро от това да се „Меритократизираме“ ? Това би означавало умните и образовани хора да поемат ролята на елит, а не шайката бандити дошла на власт, в следствие подкрепата на Червената армия.

- 09-12-2009|**Kman**

Не съм много съгласен с тезата на Иван Кръстев. Меритокрацията, както Златко посочва, е система при която хората успяват благодарение на собствения си талант, умения и образование. С други думи, най-добрият печели в честна игра по ясни за всички правила.

В България (а и в другите източноевропейски страни, макар и в по-малка степен), нямаме меритокрацията, а олигархия. При тази система талантът и образованието съвсем не са без значение, но разликата с меритокрацията е в това, че те се използват не толкова за да произведеш продукт или услуга, която се харесва на пазара и затова ставаш богат, колкото за заобикаляне или променяне на правилата в твоя полза. Цитираните от Кръстев „социолози“ Кънчо Стойчев и Андрей Райчев са прекрасен пример. Те предоставят своите медийни ресурси безусловно на властта, без оглед на това кое е добро или интересно за крайния консуматор/зрител. В замяна получават безброй бонуси от благодарните властници: обществени поръчки, договори за ПР, рекламни постъпле-

ния от други близки до властта олигарси, замени на държавни земи за без пари и т. н. и т. н. Да не говорим, че въпросните медийни ресурси на първо място са придобити не поради силния предприемачески дух на въпросните господа, а на принадлежността им към висшите комсомолски среди отпреди промените.

Същото се отнася за Любен Дилов-син, чието интервю за скунка публикувахте наскоро.

Всичко това не е никаква меритокрация, а средновековна васално-шутовска система. Не казвам, че няма хора успели със собствени знания и усилия, но са несравнимо по-малко от васалите на властта и мафията.

- 10-12-2009|**e-ink** – Меритокрация ли?

А какво стана с равния достъп до богатата, който действащите институции на демокрацията би трябвало да гарантират? Джон Роулс ли пропусна да спомене за тях, или ние просто не ги видяхме?

Ако имаше равен достъп до възможностите, може би зарзаватчиата щеше да притежава супермаркета наблизо. А той беше изпреварен и избутан встрани от чичковци с вратовръзки и партийно-функционални костюми. Ако имаше действащо правосъдие може би те щяха да си плащат данъците, а зарзаватчиите да се защитят. А може би и нямаше толкова много празни хотели да работят „на печалба“, а един действащ собственик на магазин да се чуди как да оцелее. Кой казва, че зарзаватчиата си е отмъстил?

Гледам биографията на един нашенски мегасобственик на хотели – бил работник в завода за металорежещи машини, влязъл в комсомола и станал милионер. Големи звена ми се губят, за да възстановя обичайната логика на нещата. Едно е ясно: това не е меритокрация.

- 14-12-2009|**простак**

Значи при истинската меритокрация зарзаватчиата би трябвало да успее повече от дърдоркото с висше образование, а простият работник да може не постигне това, което постига човек с висше образование. Общо взето, дискусиите тук успяват да надхвърлят това ниво само когато се касае за лични нападки.

- 14-12-2009|**простак**

„да може не постигне „ означава „да не може да постигне“

- 02-01-2010|**М. Богданов** – Нелош текст

Статията я бива, макар че буди хуманитаристка (лузърска) погнуса у мен :) Само една забележка – днес в България съжителстват и двата типа „елит“: меритократичният и олигархичният. Обикновено меритократите са деца на олигарсите.

- 02-01-2010|**Лефкем** – до простак

Грешиш в два пункта:

1) Висшето образование не е непременно свързано с кадърност или морално превъзходство, така че формулата е по-сложна.

2) Не знам ти към кои си. И дали не си скрит зарзаватчия, който вика „дръжте зарзаватчиите“.

- 02-12-2011|**Ivo Dimitrov**

Я?!? Нова манипулация?!? Бива!

Меритокрация – елит по заслуги.

Измеримост – конкурентоспособност на страната и жизнено равнище.

България е ПОСЛЕДНА в Европа по (поне) 28 показатели!

Де е меритокрацията, де са резултатите?!? [http://idimitrov. blog. bg/politika/2011/12/02/za- meritokratiata-po-iv-krystev-i-za-realnata-manipulaciia.860457](http://idimitrov.blog.bg/politika/2011/12/02/za-meritokratiata-po-iv-krystev-i-za-realnata-manipulaciia.860457)

- 02-12-2011|**Питащият** – Алчността

Алчността на Елитите е разрушителна в условията на глобализирана икономика и политическа и духовна разпокъсаност. Алчността работи само когато има прозрачност и правила, които гарантират общественят интерес. Състезанието по мизерия е в ход. Страните се състезават да угодничат на капиталите и това ще доведе до световна депресия. Икономическите вождове днес наистина са много по-мобилни и си търсят евтини индианци, а глобалната солидарност на индианците е невъзможна.

- 02-12-2011|**az** – ето ги

меритократите – [http://www.politika. bg/article?id=2140](http://www.politika.bg/article?id=2140)

Ислямът е европейска религия

Автор: Тарик Рамадан

Не трябваше да става по този начин. В продължение на месеци ни се разправяше, че усилията да се забрани строежа на минарета в Швейцария са осъдени на провал.

Допитванията до общественото мнение показваха, че около 34 процента от населението на Швейцария ще гласуват за тази шокираща инициатива. На 27 ноември, на митинг, организиран в Лозана, повече от 800 студенти, професори и граждани все още бяха убедени, че референдумът ще отхвърли предложението и предпочетоха да се съсредоточат вместо това върху въпроса какви поуки могат да се извлекат от тази глупава инициатива в името на едно по-положително бъдеще.

Тази увереност вече не съществува, тъй като 57 процента от швейцарското население направиха онова, към което ги подтикваше Демократическият Съюз на Центъра (ДСЦ) и одобриха забраната на минаретата – тревожно потвърждение на безпокойството, че тази популистка партия може би се намира най-близо до страховете и очакванията на хората.

За пръв път от 1893 година, една инициатива с очевидна дискриминационна същност, изключваща една общност, бива одобрена в Швейцария.

Остава надеждата, че забраната ще бъде отхвърлена на европейско ниво, но независимо от това резултатите от гласуването си остават не по-малко алармиращи. Какво става в Швейцария, моята родна страна?

В цяла Швейцария има само четири минарета. Защо тогава тази инициатива беше подета именно тук? Моята страна, подобно на много други в Европа, е изправена пред една национална реакция срещу новата видимост на европейските мюсюлмани. Минаретата са само pretext – първоначално ДСЦ искаше да започне кампания против традиционните ислямски начини за колене на животни, но се страхуваше

да подложи на изпитание чувствителността на швейцарските евреи, в резултат на което се насочи към минаретата като по-подходящ символ.

Всяка европейска страна си има свои специфични символи или теми, чрез които биват вземани на мушка европейските мюсюлмани. Във Франция това е забрадката или бурката; в Германия – джамиите; във Великобритания – насилието; карикатурите в Дания; хомосексуализмът в Холандия – и така нататък.

Важно е да се погледне отвъд тези символи и да се разбере какво всъщност се случва в Европа като цяло и в Швейцария конкретно. Докато европейските страни и граждани преминават през една реална и дълбока криза на идентичността, новата видимост на мюсюлманите е проблематична – и плашеща.

Във всеки момент, в който европейците, намиращи се в един глобализиран, мигриращ свят, си задават въпроси като „Какви са нашите корени?“, „Кои сме ние?“, „Как ще изглежда бъдещето ни?“, те виждат около себе си нови граждани, нови цветове на кожата, нови символи, с които не са свикнали.

През последните две десетилетия Ислямът беше обвързан с толкова много ожесточени дебати – насилие, екстремизъм, свобода на словото, полова дискриминация и принудителен брак, за да спомена тук само няколко – че за обикновените граждани е трудно да приемат това ново мюсюлманско присъствие като положителен фактор.

Днес около мюсюлманите има натрупани много страхове и осезаемо недоверие. Кой са те? Какво искат? И въпросите биват натоварени с още повече съмнения когато се подчертава идеята, че ислямът е експанзионистична религия. Дали тези хора не се опитват да ислямизират страната ни?

Кампанията срещу минаретата беше подхранвана точно от тези страхове и твърдения. Избирателите бяха привлечени към тази кауза чрез един манипулативен апел към масовите страхове и емоции.

На плакати се показваше жена, облечена в бурка, на фона на минарета, оформени по подобие на оръжия пред швейцарското знаме. Беше направено твърдението, че ислямът е фундаментално несъвместим с швейцарските ценности. (В миналото ДСИЦ настояваше да ми бъде отнето гражданството, защото съм защищал ислямските ценности прекалено открито). Медийната стратегия беше проста, но ефективна.

Предизвиквайте свади навсякъде, където е възможно. Разпространявайте сред швейцарците усещането, че те са жертви: ние сме в обсада, мюсюлманите тихичко ни колонизират, ние губим корените си, културата си. Тази стратегия проработи много добре.

Мнозинството швейцарци изпращат до мюсюлманските си съграждани едно ясно послание: ние не ви вярваме, и най-добрите мюсюлмани са за нас мюсюлманите, които не можем да видим.

Кой трябва да бъде обвиняван за това? В продължение на години съм повтарял на мюсюлманите, че те трябва да бъдат положително видими, активни, демонстриращи инициатива в западните общества, в които живеят.

В Швейцария през последните няколко месеца мюсюлманите се стараеха да останат скрити, за да избягват сблъсъци. А би било по-добре, ако те бяха успели да създадат съюзи с швейцарските организации и политически партии, които бяха открито против инициативата.

Швейцарските мюсюлмани носят своя дял от отговорността, но към това трябва да се прибави, че политическите партии в Европа, както и в Швейцария, се оставиха да бъдат сплашени и се отдръпнаха от една смела политика, насочена към постигането на религиозен и културен плурализъм.

Популистите са ония, които в момента задават тона, останалите ги следват. Те пропускат да споменат, че междувременно ислямът е европейска религия и че мюсюлманските граждани са до голяма степен „интегрирани“. Че ние сме изправени пред общи предизвикателства като безработица, бедност и насилие – предизвикателства, които трябва да посрещнем заедно.

Но ние не можем да обвиняваме единствено популистите – това е един по-голям провал, това е липса на кураж, една ужасна и ограничена липса на доверие към новите мюсюлмански граждани.

Източник

Тарик Рамадан е международно известен ислямски учен и преподавател по модерни ислямски изследвания в университета Оксфорд, Англия. Той е швейцарски гражданин.

Коментари (11)

- 05-12-2009|**Златко** – Лаокоон не умира

„Обичам швейцарците, а сега още повече“ – тези думи, които днес прочетох в един Интернет-форум, ме накараха да се замисля и запрета като някой котарак, благодарен за сигурността на топлата си соба. Дамата, която ги е написала, едва ли си дава сметка, че повтаря нещо, което добрият Вергилий (или Лаокоон) е предал на цяла Европа, че и на света, далеч преди нея: „боя се от данайците дори когато идват с дарове“. И с право, защото светът на Вергилий и Лаокоон е свят, в който човек или изяжда, или бива изяден. Разстоянието между наковалнята и чука винаги е нула, колкото и да се опитват да ни убеждават в противното разните наивни утопии.

Но нека се завърнем към настоящето. Четейки различните коментари по повод швейцарския прецедент, аз с удивление долавям огромната въздишка на облекчение, изтръгваща се от гърдите на моите унижени и оскърбени сънародници. „Хе, ама ние не сме били единствени бе! От всички страни ни натякват, че сме били диваци и варвари, а я виж добрите швейцарци как заправяха през просото точно по нашия си тертип. Значи не сме, не сме само ние дето ката ден си пием страха и омразата като блага ракия. Имало и други, ималоооо. Хай да живее Европата, Европа на мразещите и уплашените! Наздраве!“

И за още едни думи се сетих, мислейки си за думите на добрата швейцарска поклонница. По-нови, далеч не толкова класически кол-

кото ония на Вергилий, ако и не по-малко верни. „Всички са равни, но някои са по-равни“, както бяха написали милите животни в своята неувахваща ферма. И ние така, барабар Петко с мъжете. И нам се иска да бъдем по-равни от другите, и нам се иска да надигнем глас, па да окнем – мощно, по нашенски: „Булгар, булгааааар!“ Мамка ви, презрени, мамка ви, угнетени! До вчера може и ние да сме били сред вас, ама днеска вече не сме! Днеска вече сме европейци, барабар с швейцарците! Тъй че, долу минаретата! Храмове могат да си строят само ония, дето са членове на гилдията! Останалите – кучета ги яли!

Дръж се, ламьо, Пандо иде! Дрън-дъй, дрън-дъй, дрън-дрън-дрън-дрън!

- 06-12-2009|**Artemida**

Браво на швейцарците! Все някой трябваше да бъде чут.

- 06-12-2009|**Серкан**

Много точен коментар на Artemida.

Подкрепям го и най-вече във втората половина.

Макар да се съмнявам да влагаме едно и също значение в едни и същи думи.

За мен най-оригиналното мнение, което прочетох след този референдум беше:

„Изненадата е, че Европа остана изненадана!“

След толкова десетилетия на двуличие и двоен стандарт от страна на по-прогресивния и напреднал „брат“, не само към исляма, да не забравяме Източна Европа през годините на комунизма, а бих добавил и на пост-комунизма, сега се чува едно голямо „Аишшш“, зад което прозира фалш лицемерие, популизъм и страх от политическа отговорност, за която с такава лекота биваха обвинявани всички останали.

Да, да, да...

„Браво“ на швейцарците!

Тяхното мнение поне доскоро тежеше.

- 07-12-2009|**Artemida**

Някой беше казал – език мой, враг мой...

„Изненадата е, че Европа остана изненадана!“... Към този лицемерен коментар мога да допълня само ЛИЦЕМЕРНА Европа... Дискриминаци-

ята не е от вчера, както и лицемерната толерантност. Това е, което мога да допълня.

- 07-12-2009|**Artemida**

Така, че по-скоро усещайки пулса на Европа, независимо дали разбирам или не от обществознание, лично аз не съм изненадана... доколкото мога да мина за европейка. хахахаха Хубав ден.

- 07-12-2009|**Гост** – ге:

Artemida писа:

доколкото мога да мина за европейка...

Хей, момиче, ти ми се качваш в очите! Щом толкова си способна да видиш, нищо не е изгубено.

- 07-12-2009|**Artemida**

Освен това не съм изненадана също и че г-н Енев махна ислямския пост и коментарите към него... Имаше няколко интересни и популярни имена, чиито мнения не бяха така добре рафинирани и фризирани-хахаха. Имах навремето един готин преподавател по философия, който казваше, че най-добрата цензура е автоцензурата.

- 07-12-2009|**Златко**

А що се отнася до Европа, то тя е като онзи слон, дето го опипвали слепците: всеки вижда в нея онова, което може ...

- 07-12-2009|**Златко** – ге:

Artemida писа:

Освен това не съм изненадана също и че г-н Енев махна ислямския пост и коментарите към него... Имаше няколко интересни и популярни имена, чиито мнения не бяха така добре рафинирани и фризирани-хахаха. Имах навремето един готин преподавател по философия, който казваше, че най-добрата цензура е автоцензурата.

Обясни на хората, че става дума за Фейсбук, а не за тук. Впрочем, като сме подхванали темата: може и да е убегнало от избирателното ти внимание, но под текста се бяха насъбрали повече от 90 коментара, като след, да кажем, четиридесетия, всичко се превърна в борба на лич-

ни инаги – двама души започнаха да се надприказват под мотото: „ако щеш на парчета се направи, последната дума ще бъде моя!“ Впрочем, ако не ме лъже усещането, май и ти си падаш по този тип спорт, но не очаквай от мен особено увлечение по словесните надплювания – ако отсреща ми казват нещо смислено, отговарям, но иначе мастурбацията, особено словесната, я оставям за по-млади момчета и момичета. Впрочем, като ми писне, ритам отзад, това никога не съм го крил. Ти самичка си прави сметката.

- 07-12-2009|**Artemida**

Така е. Прав си. За поста във фейсбук искам да кажа. Иначе нито страдам от манията да съм „отгоре“, нито се страхувам... най-малко от ритници. Има къде-къде по-рафинирани мъчения. Доколкото до словесния онанизъм – като гледам постовете, май всички го правим, но аз не се дразня. Обичам четенето и ми харесват различно мислещите от мен. А слонът е доста голямо животно...има какво да се види. Хахахаха. Хубав ден!

- 07-12-2009|**Серкан**

–Европа

–слон

–голямо животно

Добре де, все си мисля, след цялото това „опипване“ на „слон“-а, това „голямо животно“, тия „слепците“ де, нямало ли е **поне** едно място, което след като са „опипали“, да са „видяли“ едно и също нещо?

Тогава, май не само „слепци“ са били...

Дринк & Драйф

Автор: Анна Свиларова

Шан Хай. Събота вечер. Клубът е пълен с чужденци. Мъже на средна възраст по дънки и небрежни ризи, които си почиват от работната седмица. Корпоративни изгнаници в страната на Ограничените възможности. Пие се бира. Много. Ние се настаняваме набързо на бара, след като Х. е изнудил сервитюрката за места и е поздравил тук-там по някой из заведението. Бутилка водка. Появяват се и чаши. Паля цигара. В Китай се пуши навсякъде. Англичанинът зад мен ме пита „Откъде сте?“, очевидно захласнат по двете близначки и лудата манекенка Крис, които се настаняват от другата ми страна. „България!“, изкрещявам и нелюбезно се обръщам напред. Не ми се водят куртоазни разговори. Започва групата. Филипинци. Тук повечето групи по заведенията са такива. Две пищни, но красиви по филипински певици и приятна банда отзад. Не харесвам AC/DC, но тези две жени ми отвяха главата и накрая си тактувах весело с чаша в ръка. Пред сцената има смешен нисък скандинавец, който с патешко ходене се опитва да мине между краката на невероятно едра негърка. Заливат се от смях докато танцуват и всички се забавляваме. Крис до мен крещи нещо и жестикулира истерично в лицето на една от приятелките ни, а тя кима разбиращо. Очевидно си разказват някакви драми. Поръчваме втора бутилка този път под звуците на Металика. Сред светлините проследявам как русата, тежаща 40 килограма манекенка си налива водка в чашата за кола и я обръща на екс. „Не й обръщай внимание, тя винаги така пие, после пада и я носим до хотела. Много й е напрегнат живота – живее в самолетите между Шан Хай, Ню Йорк и Париж, има много работа, най-добрият ни модел в момента...“ Кимам на обяснението усмихнато, докато не виждам Него, как изсипва конска доза водка в чашата си, поглежда предизвикателно Крис и обръща спирта в гърлото си. Започва някакво яростно състезание кой най-бързо ще изпие най-голямо количество от чашата си на екс. 34-го-

дишен българин и 20-тина годишна, тежаща 40 килограма естонка. Този филм го бях гледала някъде и знаех, че нещата няма да свършат добре. Помислих за отстъпление, но въпреки уверенията на приятелите ни, че в Шан Хай е напълно сейф да се качиш сама на такси по нощите, не посмях да си тръгна сама.

Повъртях се и се качих на втория етаж на заведението, където Крис току що беше разбила топките на билиардната маса и с насечени злобни движения ги вкарваше по джобовете. Един от чичковците понечи да се запознае и да ѝ покаже как „да вкара тази топка ей там“, на което манекенката му отвърна с коляно в задника и реплика, от която разбрах само motherfucker. После му крещя, че родният му щат Невада е най-тъпото място на Планетата Земя. Противно на моите очаквания, той обаче не си тръгна, а остана да ни гледа с глупава усмивка. От тази руса откачена жена често на годините на дъщеря им мъжете са готови да изтърпят почти всичко. След като забрави за присъствието на натрапника на секундата, скорошната ми приятелка се приближи до мен, увисна на врата ми и ми се замоли за играя с нея. Нямаше смисъл да се дърпам или да изтъквам моята безпомощност в тази игра и грабнах щеката. Не помня играта, помня, че вкарах черната топка не където трябва и Крис, след като изпи халбата бира на чичкото на екс, започна да крещи с вдигнати ръце към небето, че тя е Бог и че Бог е в нея.

Реших да сляза долу, да Го издърпам някак до някое такси и да се прибера в хотела. Успях да убедя останалите да си ходим и след около половин час „хайде само още по едно“ успях да се добера до едно такси пред заведението. „Пудонг Шангри Ла хотел“, казах на влизане и се сетих – няма смисъл, нищо не разбират, дори това. В Китай единствения начин да говориш с таксиджия е да знаеш китайски, другото е с листчета. За щастие един от приятелите ни се наведе точно на време и на стегнат китайски му се скара с адреса. Свих се на задната седалка и зачаках Той да влезе. Чух някакви крясъци относно чи и жени са най-хубави и красотата на ирландското говедо. После с ужас осъзнах, че сме попаднали в уличен скандал, иницииран от Него. В суматохата докопах бялата му риза и с всичките усилия, на които са способни кокалестите ми ръце, се опитах да Го вкарам в таксито. Ноктите ми се забиваха в мекия лен на любимата му риза и усещах как правят малки дупчици. След това пръстите ми се забиха в лакътя му и се стегнаха във възможно най-здравата си хватка. Ръце-клещи, които оставят драскотини и трайни синини.

След няколко минути дърпане успях да го вкарам на задната седалка на малката жълта кола и да потеглим. Той се отпусна пиански и заспа мигновено, опрян на ухабената облегалка. Обърнах си е видях приятелите ни зад нас, които продължаваха свадата с някакви англичани на тротопара пред заведението. „Лошо ми е!“

„Неее, недей!“, помислих си. Движехме се в средната лента на един от бързите булеварди в Шан Хай и точно, когато се изкачихме на един виадукт Той повтори тихо: „Лошо ми е!“ Реагирах по единствения възможен начин и светкавично отворих прозореца му, на който Той се облегна и кротко започна да повръща. Движехме се с 80. Не исках да се обърна, за да видя как аржентинския стек, бутилката калифорнийско вино и 1 литър спирт, смесени в неравна консистенция, се разлитат във въздуха и се лепят по задното ни стъкло, а най-вероятно и по предните на колите зад нас. Китаецът се обади. Крайно време беше. Започна да ми нарежда нещо нервно и да ми бута в ръцете синьо найлоново пликче, което доколкото разбрах трябваше да дам на него. Свърши работа за няколко минути, след което с плющене се изгуби в натоварения трафик зад нас. Китаецът продължи да ми лае, а аз да му се извинявам на английски. По светофарите си представях как някой бесен шофьор с оповръщана кола или с размазано синьо пликче на предното стъкло ни настига и ни убива по особено мъчителен китайски начин. Или, че на шофьора ни му писва и ни изхвърля от таксито на някое от тези кръстовища по средата на нищото. Аз с белите си лачени обувки и Той с разкъсаната, оповръщана ленена риза вървим по непознатите булеварди и под светещите шапки на небостъргачите на 24-милионния Шан Хай и се опитваме да си хванем отново такси, на което съм абсолютно сигурна, че не мога да обясня къде искам да отидем.

Докато мозъкът ми прожектираше всичките си ужасни филми в главата ми, светлините на града изчезнаха, минахме по тунела под реката и се озовахме пред златистия вход на хотела. Таксито нервно спря пред любопитните погледи на 3-те облечени в красиви униформи момчета, които преди 7 часа ни бяха взели такси с любезни усмивки. Пиколото отвори вратата и Той излетя, залитайки покрай него в цялата си оповръщана прелест. Шофьорът изскочи от колата и ме посрещна от другата ѝ страна, крещейки неистово. На възможно най-лаещия китайски на света. Вратата беше омазана, стъклото също. Крещеше и жестикулираше, след това започваше да нарежда нещо много бавно, размахвайки нази-

дателен пръст срещу мен, а аз продължавах да не го разбирам. Погледнах към хотела и видях Него как влита с оповръщаните си ръкави в лобито, тръшва се със скок на един от златните дивани и моментално заспива под смаяния поглед на рецепционистите. След секунди крясъците на китаеца ме върнаха отново към реалността и бръкнах в джоба си за пари. Започнах да бутам банкноти в ръцете на истерясалия нисък човечец пред мен и да му говоря на български. Така ми дойде. Накрая му дадох още една банкнота и му обърнах гръб. Чух как продължава да крещи, а след секунди високите златни врати на Шангри Ла заглушиха всичко. С ниско наведена брадичка се насочих към асансьорите, хвърлих се на първия, който иззвъня пред мен и Го оставих там, на дивана във фойето. Не след дълго му отворих врата на стаята и му помогнах да съблече ризата си и да се събуе. Погледах светлините на града и тъмната река под прозореца ни още час. После съм заспала.

Източник

По-малко умна, отколкото изглежда. Родена в някогашната красива, спокойна София в семейството на един музикант. Често брюнетка, понякога блондинка. Повече наша, отколкото ваша. Липсват й старият й град, старото й семейство и някои други хора. Пише, защото това ѝ помага да диша и е единственото нещо, което умее.

Коментари (4)

- 07-12-2009|**Димитър Камбуров** – чудя се

Анна, скъпа, така и не успях да реша какъв е жанрът на онова, което хубавата ви главица е произвела: разказ ли е това, парче пътепис, репортаж някакъв или особен вид мемоар. Като човек, дето наскоро се е при-

брал от Китай, само че от Пекин, тръгнах да чета с любопитство, но така и не намерих ни център, ни фокус, ни интегритет, ни посока, нито пък някакво различимо послание. Ако това е целта, всичко да е нерешимо, тя е постигната. Ама нерешимостта е хубава от едно ниво нагоре, а то е все още доста нагоре.

Да сте добре все пак, ако ви имах личния имейл, щях на него да ви пиша, да не занимавам други, тъй че моля да ми простите публичността на обръщанието.

- 07-12-2009|Златко

Здравейте, господин Камбуров,

ако някой друг беше написал този коментар, сигурно щях да си замълча, но понеже изпитвам реално уважение към вашите преценки и способност за преценки, ще ми се да споделя тук няколко мисли, не в тон на полемика, дори напротив.

Текстът на Анна е пред нас, той нито може да се скрие, нито да се направи на нещо, което не е. Същото се отнася и до самата нея, ако и – може би – това да изглежда по-другояче за несвикналото око. Но какво следва от това? Каква реакция, какъв импулс, какъв рефлекс, ако щете?

Виждате ли, като българи всички ние сме свикнали – има си хас, това възпитание започва от най-ранно детство – да смръщваме вежди срещу всичко, което се „кипри“, „глези“ и „опитва да прави впечатление“, особено ако това „всичко“ е младо, още не съвсем узряло и следователно – по нашенската логика – все още не знаещо гъола си. Запретваме ние тогава ръкави, посягаме зад вратата и – едва след като сме строшили две-три дряновици на гърба му и сме се уверили, че то все още се държи на краката си – въздъхваме малко по-свободно и махваме с ръка: „добре бе, влачи, от нас да мине“.

Но дали с това извършваме някаква услуга на младото, пък и на самите себе си? Виждате ли, тук на сайта има, доколкото мога да се сетя, трима млади автори – две момичета и едно момче, които публикувам по една и съща причина: защото са млади, защото текстовете им търсят жадно като агнета, дето сол не са виждали от месеци насам, и защото не се страхуват да се изперчат пред публиката, под мотото „като не ме харесвате, майната ви на всички!“ (Друг е въпросът, че никой не знае дали наистина го могат или не) ... И защото се мъча да си повтарям всеки ден, че суетата не е чак такъв порок, какъвто сме свикнали да виждаме в нея,

и че, за да може да се превърне в нещо друго, вече по-зряло, истински ценно, отлежало и изстрадано, тя се нуждае от насърчение. Да, именно: не от бой, а от насърчение. Вярно е, че при нашения подбор чрез дрянаницата в края на краищата оцеляват само истински жилавите, истински черно-гологанестите, полуплевелни растения, но колко много други покрай тях загиват, само защото никой не им е казал простичко: „Господи, колко си хубава!“, вместо да ги измерва тежко и продължително на кантара на суровата си непреклонност.

Тъй че, тук от мен към младата авторка само толкова, само това:

„Господи, Анна, колко си хубава!“

Останалото оставям в ръцете на бъдещето.

- 07-12-2009|**милена фучеджиева** – +
ха, Митко:)

по моето нескромно мнение не е необходимо всичко да бъде категоризирано и инвентаризирано. Анна е написала почти любовен **епизод**, ако наистина има нужда да се сложи описание. епизод без претенции за ЛИТЕРАТУРА, но това не го прави несъществуващ само защото не може канонично да бъде обяснен. ето – дадох ти решение, дали ще го приемеш, това е друг въпрос. think outside the box.

оф, и знам, че и липсата на главни букви те дразни, както и някоя моя пропусната запетайка, както и други неща вероятно, затова обещавам, че ще си купя куче-редактор:)))

поздрави на Китай!

- 22-12-2009|**simona**

Много е яко, както казва моето дете и всички тийнейджъри.

Комунизъм и хомосексуализъм в България (1944–1989 г.)

Автор: Михаил Груев

Хомосексуализмът съпътства живота на човечеството вероятно от незапомнени времена. Без да бъде доминираща норма на социално поведение никога и никъде, той продължава неизменно и тихо да присъства през годините и само от време на време отделни негови представители и проявления оставят едва забележими белези за съществуването си. Макар първите исторически извори за него да датират от времето на Античността, известно е, че той е иманентно присъщ на живота на обществата хилядолетия наред. Само в определени исторически периоди и географски ширини, какъвто е случаят с Древна Гърция например, той остава трайни следи в живота на елитите, в литературното и художественото наследство. Тази картина рязко се променя с появата на Църквата и с превръщането ѝ в основен нормотворец на човешкото поведение, влияещ върху всички структури на всекидневието, в т. ч. и върху личния живот. Именно Църквата кодифицира хомосексуализма като голям грях и се заема с неговото заклеймяване и изкореняване. Това внушение е толкова силно, че то се прехвърля и върху традиционния мироглед на много народи и остава здраво вкоренено в него и във вековете, когато нейната роля вече е много по-слаба. Както е известно, дори тя обаче, без значение дали става дума за нейната католическа или православна версия, или за по-новите протестантски деноминации, не само че не успява да го изкорени, но отделни нейни братства се превръщат в негови основни носители през вековете. Така, в качеството му на езотерично, анабиозно и мимикрично явление, хомосексуализмът надживява своите гонители и преминава в Новото време. Именно тогава той става видим за обществото факт, превръща се във феномен. Неговите носители от своя страна „се осветяват“, постепенно се превръщат в субгрупа. Нейната хетерогенност и пъстрота на проявлението формират специфична хомосексуална субкултура, националните особености при която са далеч по-несъществени,

отколкото вътрешните, универсални за субгрупата специфики. И в модерните времена обаче, хомосексуализмът има своите врагове не само в лицето на пуританизма и порядъчния морал, но и на тоталитарните системи. Фашистките, националсоциалистически и комунистически режими през 20 век обявяват нов кръстоносен поход срещу хомосексуализма във всичките му проявления, привиждайки в него още един от враговете на новия морал и новия, по-съвършен тип човечество, който те се опитват да изградят. В това отношение съдбата на хомосексуалистите в България не прави изключение от тази на техните „събратя“ в другите страни, управлявани от такъв тип режими.

Настоящото изложение има за цел да проследи взаимоотношенията между хомосексуалистите в България и комунистическия режим от края на Втората световна война до неговият крах през 1989 г. В тази връзка то си поставя за задача да анализира еволюцията през различни фази и състояния на тези взаимоотношения – от най-строго наказателно преследване, до постепенното използване на зависимостта на тези хора за различни специфични поръчки на Държавна сигурност. Другата важна задача, която то си поставя, е изследването на проявленията и ролята на феномена „хомосексуализъм“ в България в контекста на реконструкцията на специфична част от историята на всекидневието и на социалната тъкан на обществото. Тази маргинална по презумпция група се рекрутира от представители на всички нива в социалната пирамида – от културния и политически елит, през работническата класа, та до т. нар. „утайка на обществото“. Независимо от социалноразнородния си състав и произход същевременно тя е един от най-кохерентните и устойчиви сегменти на социума.

Тук е моментът да се направи уговорката, че авторът най-общо възприема наложеното като универсално в социалните науки деление на вътрешния и външния поглед върху изследваните социални и културни групи, означен от антрополога Марвин Харис съответно като емически и етически. В този смисъл под етически подход би следвало да се разбира разглеждането на феномена от външна за системата и универсалистична перспектива. К. Рот счита дори, че сравнителното изучаване на културите (в случая и на субкултурите) е възможно само от етическа, рефлексивна перспектива¹. Необходимо е да се подчертае, че погледът

1 Рот, К. Всекидневието на социализма и пост-социализма: поглед отвътре и отвън. – В: Социализмът: Реалност и илюзии. С., 2003, с. 20.

на автора на този текст се вмести в понятието външна, т. е. етическа перспектива към феномена „хомосексуализъм“ и политиката на комунистическата държава към него по отношение и на двете звена от така очертаната бинарна опозиция.

Другата уговорка, която би следвало да се направи, засяга изворовата база на изследването. Част от него се основава на погледа на официалната власт и на нейните репресивни структури. Поради някои действащи в момента нормативни ограничения (Законът за защита на класифицираната информация, Законът за защита на личните данни и пр.), част от този тип източници по-надолу в текста не са детайлно упоменати и са цитирани като „личен архив“. Другата част от изворите се състоят от някои маргинални метанаративи, косвени сведения за витаещи в обществото по това време слухове, вестникарски интервюта, лансиращи тези с неясна истинност и пр. Този тип свидетелства се съдържат главно в т. нар. „жълта преса“. Тяхната съмнителна надеждност е известна отдавна. Следва да се има предвид обаче, че за подобни явления, както и при реконструкцията на други аспекти на всекидневие в ново и най-ново време, почти отсъстват други източници. Именно поради това, част от съдържащите се в нея сведения не могат да не бъдат взети под внимание, разбира се с необходимата условност. Особено място сред този тип извори заема в. „Шоу“, който публикува откъси и цели интервюта с различни видни хомосексуалисти, лекари и въобще хора, имащи отношение към тази тема. Така се прави опит да бъде запълнена част от огромната празнина в изворите по тази проблематика и да се придаде известна рефлексивност и балансираност на изложението. В този смисъл елиминирането на неизбежната едностранчивост на източниците би следвало в перспектива да се търси по посока на т. нар. орална история, разказана от представителите на самата субкултура на хомосексуалистите. Това обаче, както е известно, е свързано и с известни рискове, които не всеки изследовател би направил в името на науката.

По-надолу в текста ще бъдат разгледани взаимоотношенията между режима и феномена „хомосексуализъм“, проявяващ се само в еднополово сексуално общуване между мъже. Причините за това се коренят както в почти пълната липса на извори за лесбийството през периода (известно в науката още като сафизъм или трибадизъм), така и в неговата несравнимо по-малка социална значимост. Впрочем последното донякъде обяснява причините за отсъствието на надеждни източни-

ци по проблема. Следва да се отчита и фактът, че медицинската наука е категорична в заключението си за многократно по-малкия процент на такъв тип отклонения сред жените – между 1 и 3 %, отколкото при мъжете, където тези цифри варират между 3 и 4 %¹. Последните данни сочат приблизителната цифра 8 % в световен мащаб, а в България – около 6 %². Следва да се има предвид обаче, че споменатите цифри, цитирани в медицинските изследвания, са съвсем условни, тъй като не е ясен начина на тяхното формиране.

Когато се прави ретроспективен преглед на хомосексуализма в България през предходния период, следва да се отбележи, че обичайният дефицит на надеждни данни, в случая е още по-голям. От запазените косвени свидетелства обаче, може да се заключи, че още в годините след Освобождението, колкото и рядко явление да е по това време, на него се гледа подчертано враждебно. Това официално мнение и поведение не само че не среща никаква съпротива, но напълно хармонира с отрицателните настроения към феномена сред огромното мнозинство българи. Както е известно, в този период българското общество остава доминиращо селско, със запазена традиционна култура и ценностна система. Именно по тези причини на хомосексуализма по принцип се гледа определено негативно, а наказването на неговите носители се счита за естествено и за справедливо възмездие. Общата демократична рамка на управлението обаче препятства директните репресии срещу тези хора. Промяната в отношението на официалната власт към тях започва в годините на Втората световна война, когато влиянието на националсоциализма и на неговата управленска практика в страната силно нараства. По тези причини първите гонения срещу „хората с противоестествени сексуални влечения“ са предприети още при режима на Б. Филев в периода 1940-1944 г., без обаче те да бъдат мотивирани със съответната идеологическа „опакровка“ и без по този проблем да се вдига излишен шум.³

Затова и мерките, които се предприемат след преврата от 9.09.1944 г. в същия дух, се посрещат от обществото като нещо резонно и нормално. С постепенното стабилизиране на новата власт всякакви прояви на „другост“ започват да се преследват все по-методично. Сред българите хо-

1 Ръководство по психиатрия. Под ред. на проф. Хр. Христозов. С., 1988, 169-171; Психиатрия. Учебник за студенти по медицина. Състав. проф. И. Темков и др. С., 1973, с. 287.

2 <http://bg.wikipedia.org>

3 Личен архив – по-нататък само Л. а.

мосексуалистите популярно и пейоративно екзонимично са наричани „педерас/т/и“, „педали“, „хюмнета“ (в Източна България), „топли бракъя“ (в Македония), „меки китки“ и пр.¹ Техните ендоними от своя страна са „каки“, „копчета“, „сестрички“ и др.² Още в първите години след преврата отношението на официалната държава към тези хора в България следва вече утвърдената и категорична позиция на Сталинския режим в Съветския съюз. На този феномен се гледа като на „буржоазен остатък“, който предстои да бъде напълно и окончателно ликвидиран заедно със самата буржоазия и с проявленията на нейния начин на живот. В този смисъл хомосексуалистите, без обаче това да е изрично записано, попадат най-напред под ударите на приетия през 1946 г. „Закон за трудово мобилизиране на безделниците и празноскитащите“, засягащ мъжете под 50 г. и жените под 45 г.³ Във връзка с приложението на закона вътрешният министър А. Югов изпраща специална инструкция до регионалните звена на милицията и до кметовете на общините, в която изисква да бъдат направени подробни списъци не само на „битово и морално разложените“, на хората „прекарващи времето си в безцелно шляене из кръчми, гостилници и кафенета“, но и на хомосексуалистите или на набедените за такива⁴. Всъщност този контингент рекрутира немалка част от бъдещите концлагеристи и затворници. Именно смесването на категориите, както по смисъла на споменатия закон, така и при попълването на основната маса лагерници с и без нормативен акт и основание, създава предпоставки криминално проявени и хомосексуалисти да се озоват заедно с политически затворници, набедени за „врагове на народа“ и съвсем обикновени хора. Събирането на тези различни категории „провинили се“ на едно място в затворите и лагерите през следващите години ще се превърне в още един лост за морално и физическо малтретиране на враговете на режима. Както споделят политически затворници от това време, криминалните и „педалите“ са представлявали истински бич за тях⁵.

С приемането на новия Наказателен закон от 1951 г. и Наказателно-процесуален кодекс през 1952 г. се създава и законовата рамка за гонения срещу хомосексуалистите. Така в член 176 на НЗ се казва: „За по-

1 Армянов, Г. Речник на българския жаргон. С., 1993, с. 108; Л. а.

2 Армянов, Г. Цит. съч., с. 126; Л. а.

3 ДВ, № 43, 8 окт. 1946.

4 АМВР, ф. 1, оп. 2, а. е. 16, л. 16–22.

5 Л. а.: Интервюта с д-р Р. Рашков, Кр. Неврокопски, П. Иванов и др.

лово сношение или полово удовлетворение между лица от еднакъв пол наказанието е лишаване от свобода до 3 години. Ако това е извършено чрез насилие или чрез използване положение на зависимост, виновният се наказва с лишаване от свобода от 2 до 5 години“¹. Макар от съвременна гледна точка тези наказания да изглеждат изключително тежки, съобразно размера на издаваните присъди в периода на чистия сталинистки режим, когато за изключително широк кръг престъпления се издават смъртни и доживотни присъди, те могат да бъдат характеризирани общо взето като „леки“. Макар след 1956 г. политическият режим в страната определено да „омеква“, отношението към хомосексуалистите като цяло не се променя. Срещу определени представители на културния елит в страната, обвинени като „меки китки“ се провеждат четири групови съдебни процеса – през 1961, 1964, 1974 и последният – през 1981 г. Всички те са предшествани от сериозна „профилактична работа“ от страна на ДС. Според нейни донесения, събрани от средите на самите хомосексуалисти, най-общо те се делят на няколко категории: т. нар. „витринки“ – на които отдалече личи ориентацията; „лимонките“ са тези, които упорито се опитват да скрият наклонностите си, поне от непосветените; и т. нар. „влъхви“ – мъжете, които не знаят какво точно искат и се борят сами със себе си. По отношение на ролята им в сексуалното общуване гейжаргонът ги разделя на „тирбушони“, т. е. активни хомосексуалисти и „швестери“ – пасивни такива, като следва да се направи уговорката, че ролите често се сменят.²

Поредната вълна на либерализация, обхванала обществото в началото на 60-те години се отразява и сред т. нар. „меки китки“. Част от тях „неправилно схващат повика на времето“ и в началото на 60-те години си позволяват дори да „обсебят“ традиционния празник Петльовден, празнуван на 2 февруари, и да го превърнат в свой „гилдиен“ ден.

Метаморфозата на този празник заслужава по-сериозно внимание. Следва да се отбележи обаче, че нейната реконструкция е хипотетична и е сериозно затруднена от липсата на теренни и документални свидетелства. Известно е, че той се отбелязва предимно в източните райони на българската етническа територия и е известен още като Ихтим(а) и Пет(е)ларовден. Някъде е познат и като Баба Черна или Църн ден, тъй като е запазено изискването коленото жертвено животно по възмож-

1 Известия на Президиума на Народното събрание, № 13, 13 февр. 1951, с. 9.

2 Л. а.

ност да е черно. Навсякъде е свързан с жертвоприношението на петел в семействата, в които има момчета в предбрачна възраст. Вероятно по аналогия, по-късно е започнал да се отбелязва и в къщи, където има момичета, и в които се коли черна ярка. Обикновено това става на прага на къщата, като кръвта на животното се използва за белязването на челата на момчетата в съответното домакинство. Самият петел също се коли от момче – „петелар“, което още не е имало полов контакт. С кръвта на петела се белязват и портите на къщите, като в някои райони над тях на пирон се забучва и главата му. Краката се хвърлят върху покрива на къщата, а перата се запазват. В някои селища от тях се правят т. нар. „колуни“ -своеобразни знамена за празника. Петелът задължително трябва да бъде сварен цял, след което месото му се яде от близки и роднини. Освен това ритуалният комплекс включва и безкръвна жертва (пита, намазана с мед), която също се раздава. Смисълът на тези действия е в тяхната апотропейна насоченост срещу безплодие и зли сили по отношение на бъдещите бащи. Цялата тази езическа ритуалност е адаптирана от православната църква към култа на Св. Евтимий, отбелязван на този ден, известен с покровителството си над децата.¹

В Странджа (а също и в някои други райони на Източна България – Бургаско и Варненско) е запазена връзката на този празник с библейския мотив за цар Ирод, който заповядал да бъдат избити всички младенци, за да умре и Христос. По аналогия се пресъздава и легендата за нацапването на децата с кръв, за да бъдат представени за вече заклани и по този начин да бъдат спасени². Версия на същата легенда пресъздава събирането на кръвен данък от турците. Циганолозите Марушиякова и Попов описват интересен неин вариант, разпространен някога и сред българите, но в наши дни запазен само сред групата дасикане рома в Габровско и Сливенско. „Някога турците – се разказва в легендата – вземали кръвен данък от всяко семейство и отбелязвали с червен знак вратите на къщите, от които вече са взели дете. В една циганска къща имали само една рожба, едно момче, и за да го спасят, заклали петел и намазали с кръвта му вратата, а турците видели знака и отминали“³. В този разказ логическият преход, който представя скриването, замаскиране-

1 Дяков, Т. Народният календар. С., 1993, 32-33.

2 Гребенарова, С. Календарни обичаи и обреди. – Във: Странджа. Материална и духовна култура. С., 1996, с. 320.

3 Марушиякова, Е., В. Попов. Циганите в България. С., 1993, с. 168.

то на мъжката (момчешка) идентичност пред реална или въображаема опасност и замяната ѝ с друга, личи най-ясно. Оттук до осмислянето му като ден на „другата“ идентичност остава само една крачка.

Следва да се отбележи, че Петльовден е един от празниците, който твърде рано се разпада като ритуален комплекс и почти изчезва от календарната система на българите още в началния процес на модернизация на обществото. Това негово ранно „разтваряне“ допълнително улеснява трансформирането му в ден, натоварен с нова символика. Вероятно завършването на този процес става към 1968 г., когато със смяната на църковния календар Св. Евтимий започва да се празнува на 20 януари, докато старият стил – 2 февруари остава запазена марка за хората, които в процеса на разпадането на традиционната култура вече са станали забележими, превърнали са се в субгрупа. Отбелязван вербално от хетеросексуалното мнозинство подигравателно и с насмешка, повече като антитеза на шумно пропагандирания ден на жената – 8 март, постепенно за хомосексуалистите в България той се превръща в „свой“, в „професионален“ празник.

Според донесенията на ДС, през 1962 и 1963 г. част от артистите от Оперетата се опитали да „завоалират“ официалното си афиширане под формата на нещо, което в годините на прехода би било определено като „хепънинг“. Става дума за своеобразно шествие, което тръгвало от Централна баня и стигало до Горна баня. Участниците в него носели и кофа с вазелин. Накрая на шествието сядали без гащи, ядели гевреци и се навеждали да събират нарочно разпиляната наоколо леблебия, правейки си същевременно солени шегички¹. Ролята на кофата с вазелин като ритуален атрибут има важно значение в подкрепа на изложената вече хипотеза за трансформацията на Петльовден в нов тип „празненство“. В своя „Речник на българския жаргон“ Г. Армянов споменава екзонимите „вазелин“, „вазелинко“, „вазелинче“ като придобили популярност названия на хомосексуалистите именно в началото на 60-те години.²

* * *

Обособяването на хомосексуалистите като субгрупа със своя специфична субкултура става паралелно с еволюцията на българската меди-

1 Л.а.

2 Армянов, Г. Цит. съч., с. 27.

цинска наука, занимаваща се с проблема. През 1963 г. д-р Т. Бостанджиев за първи път в България създава сексологичен кабинет към Института по неврология и психиатрия, в предмета на чиято дейност влиза медицинското изследване на феномена. През 1972 г. групата специалисти около д-р Бостанджиев прераства в Институт по сексология. Подобен център е открит и в Пловдив в структурата на Висшия медицински институт в града¹. Институционалното развитие и укрепване на този клон от медицината, занимаващ се с човешката сексуалност, съответства и на промяната на официалните научни постановки за феномена „хомосексуализъм“. Както свидетелства Мишел Фуко, този проблем се намира в предметната област на психиатрията от 1870 г., когато в своя статия немският сексолог д-р Вестфал за първи път дефинира научно проблема.² Това разбиране за хомосексуализма като за вид психическо заболяване се запазва като цяло в науката повече от век. В това отношение българската медицина в годините след Втората световна война следва утвърдените схващания от Сталиновия режим в СССР. Така заболяването „педерастия“ или „уранизъм“ е квалифицирано през 50-те години в типа психични заболявания, определяни като „Разстройства на волята“.³ Тази постановка остава непоклатима в българската медицинска наука чак до началото на 80-те години. В най-популярния учебник по психиатрия за българските медицински институти от 1973 г. феноменът е поставен в графата „Полово извратени психопатии“ и е дефиниран като: „Извращение на половия инстинкт и неговата нормална насоченост към противоположния пол“⁴. Макар доминиращата до този момент теза да продължава да се поддържа, следва да се отбележи, че за първи път в подобно учебно пособие се отбелязва съществуването на спор в световната наука за природата на феномена. „Засега е преобладаващо схващането, че хомосексуализмът най-често е придобит – се казва в текста. В редки случаи половите перверзии и особено хомосексуализмът се дължат вероятно на конституционни и генетични фактори, но по този въпрос все още се спори“. Вече през 80-те години съветската, респ. и българската наука, започва да разглежда феномена многопластово. В предназначен за

1 Kassabova – Dintcheva, A. Neue alte Normen. Die versuchte Normierung der Sexualitaet im sozialistischen Bulgarien. In: Ethnologia Balkanica, Vol. 8, 2004, S. 168.

2 Фуко, М. Анормалните. С., 2000, с. 355.

3 Судебная психиатрия. М., 1951, с. 100.

4 Учебник за студенти по медицина. Състав. проф. И. Темков и др. С., 1973, с. 287.

специализирана аудитория Справочник по психиатрия се акцентира върху разликите между „патологичните полови извращения и псевдо-перверзиите, при които удовлетворяването на сексуалното влечение по извратен начин произтича от обективната невъзможност за нормален полов живот (изолация в еднополови колективи, принудителна сексуална абстиненция, физически недостатъци). При истинните перверзии половото влечение постоянно се реализира по извратен път и замества нормалния полов живот, представлявайки единствена възможност за полово удовлетворение“¹. По отношение на основния дебат в световната психиатрия по проблема – за природата и лечимостта на феномена, споменатият справочник също отбелязва известна еволюция. В етиологията и патогенезата на хомосексуализма определено място заемат както наследствено-конституционни, биологически, в т. ч. и ендокринни, така и редица психогенни и социални фактори. „Вроденото извращение на половото влечение се среща сравнително рядко – се казва по-нататък в Справочника – Преди всичко то се появява в постнаталната фаза на човешкото развитие. При възникването му значителна роля принадлежи на микросоциалната среда“².

В края на разглеждания период мнението на официалната българска медицина в значителна степен се доближава до постановките в световната наука. Така в Ръководство по психиатрия, издадено през 1988 г., в което авторството в делът за сексуалните разстройства е дело на проф. Бостанджиев, са цитирани по-нови западни изследвания, свързващи хомосексуализма с наличието или липсата на специфичен мембранен антиген, т. нар. Н–У антиген, който е от особено значение за мъжката полова идентификация. В изследването се дава една твърде детайлна и диференцирана класификация на феномена. Тук той е включен в глава „Полови отклонения“ и раздел „Обектни девиации“. Те от своя страна включват три основни негови разновидности. Първата, според учения, е класифицирана като „транссексуална хомосексуалност“. При нея – се казва в Ръководството – лицето напълно се идентифицира с другия пол“. Втората разновидност е дефинирана като „Девиантна хомосексуалност по механизма на погрешното впечатляване“. В нейната анамнеза се казва: „Лицето се идентифицира правилно със своя пол, но неговата полова роля е инвертирана и предпочита партньори от своя пол. Липсва стремеж да

1 Справочник по психиатрии. Под ред. А. В. Снежневского, М., 1985, с. 249.

2 Пак там, с. 250

се променя телесния и гражданския пол“. Третата разновидност българският сексолог назовава „Девиантна хомосексуалност по механизма на девиантно изграден полов динамичен стереотип“. Той се характеризира с поведение, при което „половата идентификация и половата роля са нормално изградени, но е инверсирана психосексуалната ориентация“¹. Същност става дума за т. нар. бисексуални, които в различни периоди и по различни причини сменят своята роля в сексуалното общуване.

Другият дискуссионен момент, който се появява в медицинския дискурс за хомосексуализма в края на 80-те години, е по отношение съществуването на типични качества на характера на тези хора. Част от авторите застъпват тезата, че такива обективно не съществуват и че много от правещите впечатление начини на поведение са резултат от конфликтите им с обществото от позицията на аутсайдери².

Цитираните по-горе изследвания в областта на психиатрията и сексологията имат за цел не толкова да навлязат в медицинската анамнеза на феномена, а да илюстрират еволюцията на общото познание на обществото и в частност на науката за него, както и на отношението към проявленията му. Ако през 50-те години той категорично и еднозначно е дефиниран като заболяване, през 70-те вече се допуска колебание относно неговата същност, а в края на разглеждания период той се представя като граничен медицинско-социален проблем. Впрочем промяната на доминиращите тези в българската наука повтаря вече извървения път на световната. През 1973 г. Американската психиатрична асоциация първа изключва хомосексуализма като вид психическо заболяване от своето Диагностично и статистическо ръководство за психичните разстройства (DSM). В края на 70-те години това се прави и в някои други западни страни. Що се отнася до Световната здравна организация, едва през 1991 г. тя го изважда от Международната статистическа класификация на заболяванията и свързаните здравни проблеми (JCD – 10)³. През същата година двама американски учени – психологът Алън Пийз и генетикът Ен Мойр утвърждават тезата, че хомосексуализмът е генетична предопределеност и не е въпрос на избор⁴. Във всеки случай ясно е, че дебатът в световната наука продължава.

1 Ръководство по психиатрия. Под ред. на проф. Хр. Христозов. С., 1988, 169–171.

2 Речник по психология. Под ред. на проф. Г. Клаус. С., 1989, с. 684.

3 <http://bg.wikipedia.org>

4 Алън и Барбара Пийз. Войната за вдигнатия капак на тоалетната. С., 1999, с. 88 – 93.

Отношението към хомосексуализма като към заболяване, считащо се обаче за лечимо, демонстрира не само официалната медицина, но и народната. Особено любопитно е описанието на феномена и препоръките за неговото лечение в тритомния труд на знахаря П. Димков, озаглавен „Българска народна медицина“. По-голямата част от това съчинение авторът е публикувал още в края на 20-те години, но след установяването на комунистическия режим делото е обречено на забравя. Едва в началото на 70-те години, поради сходство с езотеричните търсения на Л. Живкова той се сближава с нея, а според някои сведения дори и помага със своята нетрадиционна медицина да преодолее борбата си със смъртта през 1971 г.¹ Това става причина постепенно да се превърне в приближен на цялото Живково семейство и делото му да бъде реабилитирано. През 1977 г. трудът му е допълнен и преиздаден, а самият той става изключително популярен. Наивизмът и схематизмът, с които авторът обяснява хомосексуализма, а и други социални феномени, са до голяма степен показателни за общественото съзнание и представи в този период. В своя втори том, посветен на болестите в детска и юношеска възраст Димков пише: „Най-вредни от всичко за душата и тялото са онанизмът, педерастията и лесбийството – те погубват много деца. За да предпазите детето от тези пороци, приучете го от най-ранни години към подходящ труд, възлагайте му задачи и не го оставяйте да стои в безделие“². Още по-екстравагантно звучат рецептите му за „лечение“ на заболяването. В том трети на своя труд лечителят препоръчва: „Всяка вечер на тила и носа да се слагат торбички с хладък селски хлебен квасец, които се държат цяла нощ... Да се предпочита суровоядството и задължително преди обяд и вечер да се яде салата от суров кромид лук и магданоз по равни части, а след ядене да се изпива по една чаша вегетарианско вино, приготвено от сок от моркови, домати и грозде по равни части.“³ Цитираната „рецепта“, препоръчвана с лека разновидност и за лечение на онанизъм, достатъчно ясно илюстрира състоянието на разрешената народна медицина по това време. Впрочем, подобни „съвети“ компрометират целия труд на Димков, в който те съжителстват с разум-

-
- 1 Вж. по-подробно: Груев, М. Людмила Живкова – пътят към „Агни йога“. – Във: Модерна България. Сборник в чест на 65 годишнината на проф. Л. Огнянов. С., 2006, (под печат).
 - 2 Димков, П. Българска народна медицина. Природолечение и природосъобразен живот. Т. 2, С., 1992, с. 60.
 - 3 Пак там, Т. 3, с. 366.

ни и рационални препоръки, съдържащи вековните знания на народа, придобити при борбата му с болестите.

* * *

Споменатата вече проява на софийските хомосексуалисти през 1963 г. е определена като „ярка и неприкрита проява срещу народната власт“, поради което режимът решава да им даде сериозен урок. През 1964 г. той организира групов процес срещу 28 хомосексуалисти. Преди обаче да се стигне до процеса, по нареждане на министъра на вътрешните работи Д. Диков в София и в страната е устроена масова хайка. Сред задържаните са тогавашният журналист в „Студентска трибуна“ А. Свиленов, импресариото на Е. Димитров – В. Андреев, артистът Г. Парцалев, поетът и преводачът Б. Георгиев и много други. Един от заловените споделя, че е арестуван за т. нар. „танц на пчеличката“, при който 24 годишният младеж е сядал последователно „в скута на няколко насядали в кръг голи мъже“. Намерението на режима е да бъде задържан и един от най-популярните по това време поп-изпълнители – Е. Димитров, но поради отсъствието му от страната в този момент, вероятно предупреден от съмишленици, му се разминава. Неговият текстописец и интимен приятел обаче, В. Андреев, прекарва два месеца в тухларните в кв. „Иван Вазов“¹. „РазPLITането на чорапа“ отвежда ДС и към по-високопоставени в обществото фигури, какъвто е Ч. Драгойчев, което налага размерите на чистката да бъдат ограничени. В спомените си Н. Генчев говори за този случай (но вероятно надценява значението му), като твърди, че според самия кардиохирург, неговата майка – Ц. Драгойчева, е ходила при Л. Брежнев, за да търси застъпничеството му². Това обаче изглежда малко вероятно, тъй като рангът на Драгойчева по това време едва ли позволява директен контакт със съветския диктатор. Самата тя е върната след продължително отсъствие в Политбюро две години по-късно – през 1966 г. Твърде вероятно е обаче, българската Пасионария да е потърсила съдействието на Т. Живков за потушаването на случая. Поради обществената значимост на друга част от замесените, те също са изключени от кръга на подсъдимите. В крайна сметка пред съда застават театрални и филмови дейци, служител в Главно управление на туризма, балетист от Концертна дирекция, теляк от Централна баня, журналист и др. За нещо лице по процеса е призован единственият български сексолог по това време –

1 Шоу, № 24, 30 апр. 2004, с. 57.

2 Генчев, Н. Спомени. С., 2005, с. 199

д-р Т. Бостанджиев. Както свидетелства самият той в свои интервюта 40 години по-късно, неговата теза пред съда е, че хомосексуализмът е вид психическо заболяване, което само по себе си е смекчаващо вината обстоятелство, отколкото ако бъде категоризирано като „разстройство на половото влечение“¹. Осъдените на 2 до 5 г. затвор са поставени при лек режим и работят в тухларните до Южния парк. Както свидетелства един от тях – В. Андреев, в духа на това разбиране на медицината, с тях са извършвани експерименти за „оправянето“ им чрез инжектиране на мъжки хормони. Един от обектите на този експеримент е транссексуалният балетист И. Иванов, по известен с артистичния си псевдоним Жанет. Както обобщава Андреев, след провала на хормоналния експеримент, един от обектите, върху които той е упражняван заявява: „За хомосексуализъм и комунизъм лек няма“². В духа на направените на процеса разкрития през следващите години в софийската Централна баня е окачено голямо табло със снимки на видни „лица с протиеестествени прояви“³ и текст, предупреждаващ гражданите да се пазят от тях .

Независимо от дълбоките предразсъдъци и стереотипи за хомосексуалистите, битувачи като в науката, така и в българското общество като цяло, от 60-те години режимът все пак видимо „омеква“ в отношението си към тях. За тази промяна свидетелства д-р Т. Бостанджиев, който през 1968 г. подготвя изложение до ЦК на БКП, подписано и от професорите Шипковенски, Шаранков и Заимов, призоваващо в подготвящия се нов Наказателен кодекс хомосексуализмът да бъде изваден от кръга на престъпленията⁴. Работата по тази мащабна промяна на наказателното законодателство е възложена на приближения до Живков функционер Я. Радев. Той от своя страна оглавява експертна група от юристи, които имат за задача да проучат наказателната практика по различните видове престъпления и да предложат промени. Един от членовете на тази работна група – бъдещият професор М. Паликарски споделя, че със свои колеги е трябвало да анкетира и осъдени за хомосексуализъм, изтърпяващи леки присъди в тухларните в Нови Искър. Оказва се обаче, че колективният живот нощем, след приключването на вечерната проверка, за осъдените е не наказание, а изключително вълнуващо приключение.

1 Шоу, № 24, 30 апр. 2004, с. 56; Пак там, № 5, 2 февр. 2006.^{3, 4} Шоу, № 24, 30 апр. 2004, с. 57.

2 Шоу, № 24, 30 апр. 2004, с. 57.

3 Интервю с д-р Т. Бостанджиев – Във: Шоу, № 5, с. 51.

4 Интервю с д-р Т. Бостанджиев – Във: Шоу, № 5, с. 51.

Опитвайки се рационално да си обясни това противоестествено влечение, той разпитва един от осъжданите неколkokратно – 71-годишен мъж. Същият обаче му отговаря с трепет в гласа: „Знаете ли колко е сладко, гражданино следовател?“ – изчерпвайки по този начин и другите евентуални въпроси¹.

В крайна сметка подготвяната промяна влиза в сила през същата 1968 г. и гласи: Чл. 157 (1): „Който извърши полово сношение или действие на полово удовлетворение с лице от същия пол, като употреби за това сила или заплашване или използва положение на зависимост или надзор, както и с лице, лишено от възможност за самоотбрана, се наказва с лишаване от свобода от една до пет години, както и с обществено порицание.“² По-нататък (2) следват обичайните разпоредби за злоупотреба с малолетни и непълнолетни, „както и по отношение на лице, което не може да разбира свойството и значението на извършеното“. В следващите алинеи се очертава нов кръг хомосексуални прегрешения, подлежащи на наказателно преследване: (3) „Който върши хомосексуални действия открито и по скандален начин или по начин да подтикне другиго по пътя на извратяването.“, както и (4) „с цел да си набави имотна облага или с такава цел свожда другиго към такива действия, както и този, който чрез даване или обещаване на облага склони другиго към хомосексуални действия, се наказва с лишаване от свобода до три години и с глоба до шестстотин лева, като съдът може да постанови принудително заселване“³. Както е видно от текста, променени са някои от формулировките на престъпните състави, но максималните размери на предвижданите наказания остават същите, както в Наказателния закон от 1951 г. При това следва да се отбележи, че по същото време в някои други източноевропейски страни хомосексуализмът престава да бъде обект на съдебно преследване⁴. Не може да се отрече обаче, че цитираният текст представя една същностна законодателна промяна – ако в предния закон е достатъчно обстоятелството, че си хомосексуалист, за да бъдеш подложен на наказателно преследване, то тук се третира само случаите, когато тези прегрешения се извършват публично и по скандален начин. Всъщност тази промяна се вписва в цялостното нормиране

1 Л.а.

2 Наказателен кодекс – Наказателно-процесуален кодекс. С., 1984, с. 36.

3 Пак там

4 Речник по психология. Под ред. на проф. Г. Клаус. С., 1989, с. 684.

на сексуалността при комунизма като нещо срамно и скрито, далеч от публичното пространство. Макар в сравнение с 50-те години издаваните за еднополово влечение присъди да са доста по-малки и да се ограничава кръгът от случаите, подлежащи на наказателно преследване, все още законът продължава да седи като „дамоклев меч“ над българските хомосексуалисти¹. Тези разпоредби се превръщат в удобно средство за шантаж на ДС по отношение на стотици хора, държащи да запазят в тайна своята сексуална ориентация. Именно те стават лесна плячка на тайните служби на режима и са принудени да изпълняват едни от най-нечистоплътните поръчения, възлагани им не рядко по отношение на техни близки и роднини. В досиетата на голяма част от тях може да се прочете фразата: „Вербуван на база компраматириал“².

Следващият групов процес срещу хомосексуалисти се провежда през 1973 г., но той няма мащабите и ефекта на този от 1964 г. Отново обаче не към всички „меки китки“ отношението е еднакво. Докато част от тях, някои съдени, някои задържани при други поводи, се изпращат „на топло“, на част от елита този вид забавления са позволени. Както свидетелства рокаджията, популяризиращ себе си с артистичното име Ицо Петрофф, обширният апартамент на Ч. Драгойчев на бул. „Толбухин“ (дн. „В. Левски“) се превръща в своеобразен център на политически и културно по-издигнатите представители на тези среди. През 70-те и 80-те години на 2 февруари тук са канени театрални и филмови режисьори, артисти, въобще ВИП-персони от това време. При една от оргиите за дачата на Петрофф била да заведе „свежа плът“ в дома на Драгойчев³. За обикновените хомосексуалисти по това време обаче обществените бани и тоалетни остават единствената възможност за подобни „забавления“.

По сведения на действащата през 70-те и 80-те години Специализирана група за борба с аморалните престъпления основните средища с национално значение за българските хомосексуалисти са Централна баня, както и тоалетните пред СУ, в Докторската градина и в градинката на ул. „В. Коларов“ (дн. „Солунска“) в София, Пловдивската гара, съблекалните на Варненския плаж, Хисарските и Красновските бани и др. Именно на тези и други места ДС улавя своите жертви понякога при доста унижителни за тях самите обстоятелства. Както свидетелства бив-

1 Лилова, М. Престъплението хомосексуализъм. Обществено възпитание, № 5, 1995, 5-6.

2 Л. а.

3 Интервю с Ицо Петрофф. Шоу, № 5, 2 февр. 2006, с. 50.

шият следовател и по-късен народен представител Г. Дилков-Лорда в неговата мемоарна книга „Ченге-убиец“, част от контролирания от милицията криминален контингент също е привлечен в организирането в и около някои от обществените тоалетни на побоища над хомосексуалисти. Тази практика обаче е преустановена, след като един от нападателите е прострелян от нощен посетител на тоалетната в Докторската градина. Първоначалното разследване насочва Лорда и неговите колеги към офицера Г. Д. – слушател в Политическия факултет на Военната академия. „Заговаряше войничетата по гарите и ги склоняваше да прави с тях „френска любов“ предимно в и около композирани товарни вагони“ – пише той.¹ Методите на следователите обаче, както и направените разкрития, тласкат капитана към самоубийство. Преди това обаче, той оставя предсмъртно писмо – само по себе си впечатляващ документ за драмата на някои от тези хора. В него той отново заявява, че няма отношение към случката в Докторската градина през 1972 г. и моли семейството си да му прости. Много по-късно, през 1984 г. при сходни обстоятелства и отново на същото място търсеният извършител е заловен, но се установява, че става дума за високопоставен служител на режима и АБПФК2. От този момент с побоите на „педалите“ са натоварени някои от трениращите бойни изкуства в школите на МВР и ЦСКА, за които това става възможност за тренировка „на живо“. Този тотален натиск върху представителите на групата спомага за психологическото разколебаване на част от тях и по-лесното им вербуване от ДС. Именно по тези причини падането на режима през 1989 г. се посреща от немалка част от по-издигнатите членове на „гилдията“ със смесени чувства – от една страна с радост от прекратените преследвания срещу тях, но от друга с колебание дали двойната тайна – за тяхната ориентация и за тяхното сътрудничество с комунистическите тайни служби – ще бъде достатъчно добре запазена.

* * *

Реконструирането на взаимоотношенията между хомосексуализма и комунистическия режим в България представлява една ограничена проекция на цялостния дискурс за сексуалността по това време. Както вече стана дума, на нея се гледа като на нещо скрито и непозволено, като явление, запазено за компетенциите на властите и за експертизите на

1 Дилков-Лорда, Г. Ченге-убиец. С., 1996, с. 65-71.

2 Пак там.

медицината. Това отношение към споменатите проблеми се отрази и до ден днешен се отразява на обществото като цяло и в частност на социалните и хуманитарните науки, занимаващи се с интимното пространство на човека. В България ретроспективното изследване на различните видове сексуалност е в своя зародиш. На практика то не се е състояло¹. Горните страници представляват скромен опит да се представи малка част от „обърнатата табела“ на българското всекидневие в годините след Втората световна война. Те нямат претенциите да изчерпят проблема, а само да го дефинират. Поставяйки си обаче такива цели, не може да не се направи уговорката, че това е възможно само чрез неговото контекстуализиране. Става дума за разполагането му във времето, в което сексуалността е допустимо да бъде коментирана единствено като репродуктивна, в специфичния „маскулиноцентричен“ интимен свят на българина и в процеса на самоорганизиране на феномена. Само така той може да бъде не осъден и осмян, не оправдан и съжален, а просто разбран с намигване.

Източник

Михаил Груев е преподавател по съвременна българска история и етнология на етническите групи в СУ „Св. Климент Охридски“. Гост-преподавател и в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Бил е гост-лектор в университетите в Мюнхен, Саарбрюкен, Белград и др. Автор на редица студии и статии на български, немски и английски език.

1 Последните публикации на Анелия Динчева-Касабова представляват щастливо изключение от този нерадостен извод.

Коментари (8)

- 07-12-2009|**dimi ginev**

„Homosexualizum“ е bezmislitza. Terminut е „homosexualnost“.

- 07-12-2009|**Колев** – Михаил Груев

„Фундаментален“ микс от софийски клюки, изрезки от жълти вестници и наукообразна терминология. „Гениално“ изследване на генезиса на педерастията и има ли тя почва у нас. Браво Груев.

- 09-12-2009|**Златко**

Да последваме напредничавия пример!

В Уганда е предложен „Законопроект срещу хомосексуализма“

Колев, бързо! Уганда те очаква!

- 14-12-2009|**Хам** – Гинев, научи термините

Гинев, добре е, преди да пишеш коментари, да напривш справка в сериозни книги или речници. Хомосексуализъм и хомосексуалност са различни неща, но понякога се смесват. Поинтересувай се, не е задължително човек да е хомосексуален, за да разбира някои неща.

- 15-12-2009|**николай**

Много важен за мен текст – безкрайно съм благодарен на г-н Груев за огромния положен труд. Тук и там си подава главата амбивалентното отношение на автора към проблемите на хомосексуалните, личи си липсата на личен ангажимент и на съчувствие, но за мен не е фатално. Все пак му прави чест, че е положил толкова труд за изследване, което не го засяга пряко. Много благодаря. И моля вече да престанем с тези ужасни -ИЗМИ. Те все пак означават идеологическа принадлежност, която много малко гей българи споделят. Мнозинството от тях са аполитични и прикрити в средата си. ХомосексуалИЗМА се римува с комунизма и двете неща охотно се смесват в публичните дискусии от 1989г. насам, което е невежо и жалко.

- 16-12-2009|**Анти** – Тъпа статия

А бе тоя човек, който е писал всичко това трябва да отиде на лекар !Това ли са проблемите на хората в днешно време?

РЕДАКТОРЕ! ако толкова няма какво да пишете тук – по добре слагай по една гола кака да плакнем очите. На автора му предайте: 10 подобни статии да напише-пак никой няма да знае за него и никой няма да го запомни- за разлика от Калоянчев, Е. Димитров и т. н.

- 17-12-2009|**николай** – в защита на г-н Груев

бих искал да кажа нещо в защита на г-н Груев. Ето упрекът срещу него, отправен от потребител „Колев“:

„Фундаментален“ микс от софийски клюки, изрезки от жълти вестници и наукообразна терминология. „Гениално“ изследване на генезиса на педерастията и има ли тя почва у нас. Браво Груев.“

На всички ще ни се налага да използваме анекдотични свидетелства за живота на хомосексуалните по време на тоталитарния режим, защото официални документи по въпроса е почти невъзможно да се намерят. Самият автор го е пояснил в статията си: „Именно поради това, част от съдържащите се в нея сведения не могат да не бъдат взети под внимание, разбира се с необходимата условност.“

В исторически период, в който заглушаването на хомосексуални гласове е било държавна стратегия, всеки случаен и неблагоприятен документ заслужава внимание, защото просто няма друго. Не можем да упрекваме рицарските компромиси на този текст – те са единствената ни надежда в търсене на изтритото минало. Сърдете се и на собствените си предци, защото във всяко родословно дърво има хомофобни мъже, които са допринесли към враждебната езикова среда, която от своя страна е натикала хиляди съдби в прикритие. Всяка употреба на думата „педеруги“ е индиректен жест на безсрамно агресивно „мъжествено“ заличаване.

- 17-12-2009|**Златко**

А може би е най-просто да кажем, че текстът на Михаил Груев – както и самият автор – изобщо не се нуждаят от нашата защита. Всяко време и място може да произведе само толкова и такива доказателства за собственото си съществуване, каквито ... може. Искаме или не, това е, което имаме, това е, което СМЕ – като българи, като обитатели на едно конкретно време и място. Текстът на господин Груев е огледало – може би не изваяно от планински кристал, може би мътничко, с оловна рамка, тук-там напукано, позацапано – но това е *огледалото*, с което разполага-

ме в момента, друго май няма (искам да кажа, сигурен съм, че има множество други, непознати за мен текстове по проблема, от други български автори – но в рамките на тази дискусия и този сблъсък на мнения това е единственият достоверен ориентир). Или, с други думи – лесно е да не харесваме този текст, да го обвиняваме в липса на фактологичност или задълбоченост, по принцип в каквото си поискаме. Също толкова лесно е да не харесваме всичко, което сме набедили да бъде собственото ни *друго* – било то хомосексуални хора, малцинства или хора с увреждания. Но рано или късно, ако имаме нещо в главите си и ни е дадено да прогледнем, ние ще открием, че нехаресването, отхвърлянето на всичко това, *всъщност не е нищо друго, освен отхвърляне и нехаресване на самите нас, на самите себе си*. Няма път напред без приемане на собствения образ, такъв какъвто ни го показва огледалото на момента, колкото и грозен, изкривен или просто безличен да ни се вижда той. Защото само по този начин получаваме шанса да получим някой ден едно по-добро, по-истинско, по-правдиво огледало. Отрицанието, в повечето му форми, не е нищо друго освен форма на самоизяждане ...

Впрочем, достатъчно. Спомням си, като студент присъствах на лекциите на една дама, която беше посетила университета някъде откъм митичните западни страни (това в 83-та, примерно), за да ни разправя нещо си за някакъв чичко, чието име започвало с „Хайде“ (или „айде“, за да звучи по-разбираемо на български). Та, на повечето ни въпроси след лекцията тя само се поусмихваше и отговаряше „You’ll see on your own ...“ Единственото, което май може да се добави към това е „... if you can“.

Лек ден на всички!

Защо не се чувствам „жертва“ на „мъжкия поглед“?

Автор: Диана Данова

На въпроса, никога ли не се чувствам застрашена от „мъжкото господство“, спонтанно реагирах – Но в какъв смисъл?

Веднага започнах да си задавам сама уточняващи въпроси и да си отговарям.

По-силни ли са мъжете от мен? – Разбира се.

По-амбициозни ли са от мен? – Понякога.

По-фокусирани в кариерата си? – Така изглежда.

Стремят се към власт? – Със сигурност.

Но тогава, ако реша да се състезавам с тях, споделяйки тези ценности, вероятно ще загубя това състезание. И въпреки че решавам проблемите си съвестно и безмилостно – понякога в тяхна полза – разбирам, че това не са моите ценности. Естествено няма как да се чувствам жертва.

А след като за себе си имам отговор, остава и да го аргументирам. Това ще се опитам да направя в този текст. С пълното съзнание, че тази позиция ще трябва в десетина страници да се противопостави на един от най-разпространените митове, споделян от различни школи на феминизма – митът за мъжкото господство.

Ще цитирам една доминираща теза, ще маркирам несъгласието си с нея, ще задам един въпрос, ще предложа отговор, ще нахвърля няколко извода, които ще илюстрирам чрез собствената си житейска история, която е типична за повечето съвременни жени.

След като изброява няколко феминистични отговора за централни на феминизма въпроси, Джойс Нилсън, автор на „Sex and Gender in Society“ заключава – всички са единодушни, че жените са или неравностойно поставени в обществото, или подчинени, или потиснати.¹

1 Nielsen, Joyce McCarl, Feminist Fusion or Fission, <http://www.integralworld.net/nielsen.html>

И тъй като нашето ежедневие е имитация на западни образци, мъжко-женските отношения не правят изключение.

Така „борбата“ между мъжа и жената трайно уляга в образи, роли и разкази.

Въпросът е дали, как и за кого „битката“ между двата пола означава нещо.

Как се дефинира жената, от кого, и с каква цел.

Ето мнението на Уорън Фарел, който е озаглавил една от книгите си с провокативното заглавие „Митът за мъжката власт“¹. Спирам се на него, заради драматичната му метаморфоза. От заклет феминист се превръща в убеден маскулист, който закачливо ни напомня, че мъжът получава много ясно посланието, че задължението да се печелят пари, които някой друг ще харчи, докато той умира, копаейки в някоя мина или отивайки на бойното поле – е ВЛАСТ. Фарел се опитва да балансира двете крайни и воюващи позиции с прозрението, че когато печели единият пол, и двата пола губят. Амбицията му е да покаже, как специфичните роли на мъжа и на жената, които са имали функционално значение в продължение на много години, стават напълно нефункционални за един еволюционен миг.

На въпроса – защо жените от недалечното минало не са си извоювали никакви права – категоричният и кратък отговор е: ЗАЩОТО ТОВА НЕ Е БИЛО ВЪЗМОЖНО.

Освен биологични и културни, съществуват и социални, интеробективни причини за това.

„Онзи „патриархат“ е бил съзнателно сътворен от мъжете и жените пред лицето на суровите обстоятелства.

Аграрните общества имат най-силно полово поляризираната структура от всеки известен социален строй. Това не е нито мъжки, нито женски заговор, а просто най-доброто, което тези общества са могли да направят при технологичната форма на своята организация по онова време.“²

А подценяването на факта, че човечеството се състои от два различни пола, чиито идеи и възприятия са твърде различни, всъщност причинява твърде ненужни страдания и на двата пола.

Джон Грей е категоричен. Мъжете са от Марс, жените са от Венера.

1 Farrell, Warren, The Myth of Male Power, Berkley Trade, 2001

2 Уилбър, Кен, Кратка история на всичко, София, Лик, 2000, с.68

За мен е важно да подчертая, че в историческия процес ролите и отговорностите на мъжете и жените са резултат от участието и на двата пола, което противоречи на преобладаващия възглед, че единият пол е господствал над другия.

Ако се обобщят изследванията за различията между мъжко и женско, което не означава непременно мъж или жена, може да се каже, че всяко нещо притежава няколко импулса, които го задвижват. Тенденцията на мъжкото е към действеност (agency) и автономност, а на женското – към общуване (communion), което означава способност да се свързваш с другия и то на същото ниво.

След това вече можеш да се придвижваш нагоре – това е импулсът на Ерос, (характеризиращ мъжкото начало) или надолу, когато обгръщаш, което е импулсът на Агапе (женското начало). Мъжкият принцип превежда с акцент върху дейността, а женският – върху взаимоотношенията. Керъл Гилигън, например, прецизно уточнява, че реалните мъже и жени всъщност имат елементи както на мъжкото, така и на женското. Това са архетипни качества, които притежават и мъжът и жената, но в различни пропорции.

Те обаче имат своята здравословна и патологична форма на проявление.

Типичната патологична форма на мъжката действеност е бруталното доминиране и ригидната автономност. Мъжът не желае да бъде част, а цялостност сама по себе си и се страхува от взаимоотношенията.

Докато типичната патологична форма на женската свързаност е тоталното ѝ потапяне единствено във взаимоотношенията и пълна липса на автономност.

Друга форма на патологична проява ще илюстрирам с един конкретен пример за фирмата Майкрософт, който посочва Уорън Фарел.

Първият интересен факт е малкият процент жени, които работят в нея – около 15 %. В същото време голям е процентът на жените, които напускат. Тревожният факт, обаче, разкриват направените прецизни психологически тестове на жените, които успяват да се доберат до лидерски позиции. Оказва се, че измереното ниво на агресия е съизмеримо с това на закоравели престъпници.

Изводът на автора е категоричен. Цената, която ще заплати жената, която успява да стигне до лидерска позиция в подобна изключително

конкурентна работна среда, е репресия над биологичната ѝ същност. Тя в буквалния смисъл наранява тялото си.

Може би най-цитираната книга върху феминизма е монографията на Керъл Гилигън „С различен глас“¹, но обичайно е тя да се цитира погрешно. Типичното обобщение е, че според Гилигън, мъжката природа както и мъжката гледна точка е йерархична, ранжираща. Докато женската е релационна или свързваща. Така всички йерархии се приписват на мъжете, с което се обяснява и прословутото потискане, бруталната репресия, неравенството.

А понеже женската природа е не-йерархична, то следва, че природата на жената е да свързва, да изцелява, да балансира. Колкото и да се харесва това на женската ми природа, не мога да премълча, че не това е нейната позиция.

Според Гилигън, независимо от това, че акцентът при мъжете е върху йерархиите, а при жените върху взаимоотношенията, и двата пола всъщност *се развиват*, преминавайки през четири йерархични стадии на растеж.

Мъжете израстват в моралната йерархия като се фокусират върху справедливостта и автономността, докато жените преминават през същата йерархия, но „говорят на различен език“ – гласът на грижата. Тя определя тези четири етапа на женската йерархичност като егоизъм, грижа, универсална грижа и интегрираност.

Всъщност твърдението на Гилигън е, че жените наистина са склонни да мислят не-йерархично, но самото не-йерархично мислене преминава през посочените четири последователни стадия.

Но феминистите вземат само първата част от заключението, а именно, че жените не мислят йерархично – и игнорират втората част – че тяхното по същество не-йерархично мислене се развива в четири йерархични стадия.

Обединени от лозунга – „долу йерархиите“, те всъщност ефективно се отказват от собственото си развитие и остават застопорени в един плосък феминизъм. Затова Гилигън не се уморява да напомня, че съществуват по-дълбоки, по-висши форми на комунитарно мислене, които улесняват и осъществяват един автентичен йерархичен растеж.

1 Gilligan, Carol, In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development, Harvard University Press, 1993

Ако джендър идентичността се разглежда като линия на съзнанието (т. е. хоризонтално) – както правят повечето автори, включително Колбърг и Гилигън, тогава разбирането на джендър е най-близко до пол. С термина пол (sex) се маркира биологическата разлика между мъжа и жената, а терминът джендър (gender) обозначава културната и психологическата роля.

Съвсем схематично може да се каже, че когато мъжете са на по-ниските нива – на егоцентрично (или до-конвенционално – в терминологията на Колбърг) – те са много „мачо“. И ако нещо заплашва тяхната мъжественост, те са готови да я защитят на всяка цена. На това ниво както мъжът, така и жената, нямат избор. С придвижването към етноцентрично (конвенционално) ниво джендър различията започват да се циментират. На това ниво е невъзможно да бъдеш феминистка. Едва когато достигнат пост-конвенционално, светоцентрично ниво, нещата започват да се променят.

Какво по-конкретно означава това?

Дори и когато биологичното тяло изпраща естрогенни сигнали (към жената) или пък тестостеронни сигнали (към мъжа), това е само една страна от историята на взаимоотношенията между двата пола.

Една от причините, поради която феминистките сериозно се засягат, когато се говори за биологически различия, е защото всяко различие може да се използва като ранжиране.

Вероятно затова либералите (в политиката) както и постмодернистите (във философията) премахват всякакво ранжиране. С най-общото твърдение, че не съществуват джендър различия между мъжа и жената, защото всички различия са конструирани, те си въобразяват, че премахват потисничеството.

Трудното сега е как да признаем тези различия, без да ги използваме – отново – за да лишим от права жените. Защото в момента, в който се появят някакъв вид **различия** между хората, привилигированите ще ги използват за да разширят своите предимства.

Да, ама сега става обратното...Сякаш тези различия се използват, за да се покаже, че мъжете са вродено нечувствителни простаци и тестостеронни мутанти. Посланието е, че мъжете трябва да са по-чувствителни, по-грижовни, по-склонни към връзка.

Проблемът е как да направим две много трудни неща, първо, смислено да решим кои точно са ценностните различия между ценностните

сфери на мъжа и на жената (в духа на Гилигън) и второ, да се научим как да ги ценим горе-долу по еднакъв начин. Не да ги правим еднакви, а да ги ценим еднакво¹.

Затова и акцентът на Гилигън е върху факта, че мъжката и женската природа говорят с различен глас дори когато пропътуват една и съща обща йерархия на нарастваща осъзнатост.

Така че, всеки от нас – жена или мъж, може да си зададе драматичния въпрос. Кой стадий на развитие искам да населявам?

Феминизмът ни подари свободата да надскочим ролите, които в продължение на толкова години несъзнателно са закодирани в разбирането ни за това какво означава да бъдеш мъж или жена.

Но в същото време деконструира различните нюанси на мъжко и женско. Учудва ме обаче учудването защо сексът постепенно умира, връзките се разпадат и животът губи смисъл.

За мен поне едно е сигурно – нагласата за равенство всъщност множи границите и изостря конфликтите.

Ето накратко и моят житейски разказ, който илюстрира точно това.

Влюбих се и се омъжих докато следвах философия, въпреки че вече имах завършено висше образование.

Родих дете, въпреки че пишех дисертация. И тъй като животът е смес от импровизации – набързо се разведох, въпреки че още не бях защитила дисертацията си. А за да не влизам във Фаустовската сделка на брака, напуснах общия ни дом, въпреки че така нареченото семейно жилище юридически ми се полагаше.

Затова започнах да строя къща. (Майка ми непрекъснато повтаряше, че ние – жените, можем да правим всичко по-добре от мъжете.) А и аз имах болезнената амбиция да опровергая твърдението на Аристотел, че по природа мъжете са по-висши, а жените – по-нисши и първите управляват, а вторите са управлявани.

Така неусетно станах и „мъжът“, който работи от изгрев до залез, и „жената“, чиято работа никога не свършва. Не трябва да си психолог-фройдист, за да се досетиш какво следва.

Чувствах се жертва на своята дързост, биология и феминистична майка. Време беше да започна да крещя. Влудявах ме въпросите без отговор.

1 Уилбър, Кен, Кратка история на всичко, София, Лик, 2000, с.21

Тогава една приятелка ме заведе на курс по йога, за да овладее изкуството на необвързаността.

Постепенно се научих, че трябва да подхранвам и мъжката, и женската си страна, за да мога ловко да балансирам между толкова много роли. Понякога успявам да се потопя в женската си част и да се чувствам уютно и без електриковорозови коктейли. Но все още изпадам в парализиращо безпокойство, когато се срещам с мъжката си част.

В едно обаче съм напълно сигурна. Дори твърдението на Чарлз Дарвин, че главното различие в интелектуалната сила на двата пола е показано чрез постигането на по-високо положение при мъжете във всичко, с което се захванат, **ВЕЧЕ НЕ МОЖЕ ДА МЕ АМБИЦИРА ДА РАБОТЯ ВЪВ ФИРМА ПОДОБНА НА МАЙКРОСОФТ.**

Източник

Диана Данова е ст. н. с. в Института за Философски Изследвания при БАН.

Коментари (6)

- 07-12-2009|**Artemida**

„Магията наречена „простота“ е по-истинския текст...според мен / това е чисто субективно, разбира се/.

- 10-12-2009|**милена**

безсмислието на този текст се съдържа в отговорите на четирите въпроса, които са клиширани неистини. освен ако не живееш в мюсюлманска държава и не говориш за анатомия.

- 11-12-2009|**Б. Павлов** – Кой говори чрез нас?

един текст, който си е струвало и да бъде написан и (многократно) прочетен. четох го след нобеловата реч на Херта Мюлер – заслужава си човек да опита този подход – това ме накара да се замисля, кой говори чрез нас.

(и за двата текста благодаря на авторките. и на нашия прозорлив домакин)

- 16-11-2010|**Николай** – dd

Като попаднах на статия писана от жена, в която се цитира Уорън Фарел си помислих, че най-накрая ще прочета нещо писано от жена, която разбира мъжете. За мое съжаление се оказа, че греша. И още четвъртото изречение го показва.

„По-силни ли са мъжете от мен? – Разбира се.“

Ст. н. с по философия в БАН прочита „The Myth of Male Power“...и заявява „Мъжете са по-силни от мен“. .не просто това, а РАЗБИРА СЕ! Т. е. това дори не подлежи на съмнение! Стремят ли се към власт? „СЪС СИГУРНОСТ“! Невероятно.

Това само доказва, че ситуацията е абсолютно безнадеждна. Жените никога няма да престанат да гледат нещата само през тяхното си прозорче.

- 16-11-2010|**Николай** – ee

Добре, че Дянков ви оряза парите в БАН.

Ето ви малко връзки над, над които да пофилософствате:

Женско невежество – неадекватно женско поведение спрямо мъжа – апатичен, слаб мъж

Нереалистични женски очаквания (принца на белия кон, парите, колата, апартамента, визията, любовта, секс..)

– мъж, който не може да ги задоволи – предадена, озлобена склонна да наранява жена – още по-слаб и апатичен мъж

Прочете книгата, в която са изредени стотици примери за брутален двоен стандарт спрямо мъжа от страна на жената...и най-доброто, с което можеше да излезе е. .може би мъжете не са първосигнални „тестостеронни мутанти“, но жената продължава да е жертва, и не носи почти никаква отговорност за нищо! ОМФГ

- 16-11-2010|**Николай** – dd

„...който закачливо ни напомня, че мъжът получава много ясно посланието, че задължението да се печелят пари, които някой друг ще харчи, докато той умира, копаейки в някоя мина или отивайки на бойното поле – е ВЛАСТ.“

Значи за вас огромната драма на повечето мъже, че нямат свобода, право на избор, живеят фалшив живот, в който служат на обществото и на жена вкъщи, която ги използва, ...е за вас „закачливо напомняне“. Нямам думи.

„На въпроса – защо жените от недалечното минало не са си извоювали никакви права – категоричният и кратък отговор е: ЗАЩОТО ТОВА НЕ Е БИЛО ВЪЗМОЖНО.“

Отново грешен извод. Фарел подчертава изрично, че както жената е нямала права, така и мъжа. Всички са служили на една шепа мъже на върха в йерархията (със сигурност подкрепяни от жените до тях⁹).

„Мъжкият принцип превежда с акцент върху дейността, а женският – върху взаимоотношенията...“

Или казано по друг начин, ако бяхме останали на жените щяхме да се обичаме пълноценно и да обсъждаме екзистенциални въпроси...в пещери! Мм, предпочитам да уважавам мъжете повече.

„Типичната патологична форма на мъжката действеност е бруталното доминиране и ригидната автономност. Мъжът не желае да бъде част, а цялостност сама по себе си и се страхува от взаимоотношенията.“

Пълна измишльотина.

„...Оказва се, че измереното ниво на агресия е съизмеримо с това на закоравели престъпници.

Изводът на автора е категоричен. Цената, която ще заплати жената, която успява да стигне до лидерска позиция в подобна изключително конкурентна работна среда, е репресия над биологичната ѝ същност. Тя в буквалния смисъл наранява тялото си.“

О, жената – жертва отново. Наранявала си тялото. Не, на това се казва комплексарщина. Жена, която копнее за власт, когато я получи злоупотребава с нея избивайки си комплексите да доминира над мъжете.

„Тя определя тези четири етапа на женската йерархичност като егоизъм, грижа, универсална грижа и интегрираност.“

Тук има само един етап, и той е – егоизъм.

Смесила огромната мъдрост и реализъм на Фарел с пумията на различни феминистки. И създала неин си бълвоч, като го украсила със сложни думички.

Вие, г-жо Данова, ако сте ст. н. с. по философия, аз трябва да съм древногръцки мислител.

От обществения договор до забраната на минаретата

Автор: Владимир Левчев

На 20 ноември т. г. швейцарците с референдум забраниха строежа на минарета към джамиите в конфедерацията. Това стана 190 години след като на българите в Отоманската империя бе разрешено да строят камбанарии към църквите си. И 247 години след като Жан Жак Русо, гордият гражданин на Женева, написа своя *Обществен договор*. Там той, наивният просвещенец, беше казал: „понеже няма и не може да има изключителна национална религия, всички религии, които толерират другите, трябва да бъдат толерирани“...

Как е възможно два века и половина след Просвещението, което създаде идейната основа за разделение на религията от държавата, за правов ред и демокрация, религиозната нетолерантност да се възражда с нова сила, както в арабския свят, така и в стара Европа?

Повечето от просвещенците – от Волтер до Томас Джеферсън – не бяха атеисти. Но те бяха деисти. Вярваха, че има един Бог, който е отвъд всички вероизповедания, деноминации и религиозни митологии: един Архитект на една рационално конструирана Вселена. Бог за тях беше Разумът зад материалното мироздание. Просвещенците вярваха в разделиението на религията от държавата. Те вярваха във възможността обществото, също като вселената, да се основава на разум и правов ред. И нещо повече – просвещенците вярваха във възможността за интеркултурен и дори интеррелигиозен диалог в света: защото Аллах, Юдейският Бог и християнският Бог Отец са Един Висш Разум, или Едно Начало. Това не е атеистичен възглед, разбира се, но е обратното на религиозния фундаментализъм. Просвещенците положиха основите на модерната демокрация – обществото на толерантност към другите и равнопоставеност пред закона.

Но дали и демокрацията, като революцията, не изияжда децата си – днес, двеста и петдесет години след Просвещението?

Демокрацията е възможна само ако имаме идеята за обективно добро и зло. Без правов ред, без равенство пред закона и ефективното прилагане на закона, демокрацията се изражда в анархия, във война на всеки срещу всеки, в джунгла, където уж всеки е свободен, обаче на практика силните са по-свободни от слабите, защото единственото право е правото на по-силния.

В този смисъл Цветан Тодоров забелязва в „На предела“, че концентрационният лагер – мястото на абсолютната несвобода, парадоксално прилича на джунглата – мястото на абсолютна свобода: и на двете места съществува само правото на силния и се води безмилостна борба за оцеляване. Демократичната държава трябва да е точно обратното и на джунглата и на лагера – разумно и хармонично място, където се спазва трудното равновесие между индивидуална Свобода и Равенство пред закона.

Демокрацията е общество на толерантност. Но както е казал и Русо в *Обществения договор*, не може да се направи ясна разлика между религиозна и светска толерантност. Ако сме убедени, че нашият съсед от друга вяра – или атеист – е лош човек, човек прокълнат от Нашия Бог, рано или късно тази религиозна нетолерантност ще се превърне в социална нетолерантност и преследване на инакомислещия или инаковярващия под една или друга форма. Затова религията трябва да се отдели от държавата.

Деизмът на просвещенците, тяхната вяра в един Бог на разума, в един основополагащ разумен Принцип на света, както и в една рационално организирана държава, където различните религиозни вярвания и светската власт са разделени, днес е само в историята. Колко хора са деисти днес? Колко хора вярват в разумния Принцип и единството на света? Днес мнозинството хора в демократичните общества разбират разделението между черква (или синагога, джамия и т. н.) и държава просто като атеизъм. И мултикултурността – като съжителство на затворени общности, съжителство без общуване. Светът няма център и се е атомирал на милиарди центрове. Има милиарди субективни истини без да има една обективна Истина. И буквално – в модерния мегаполис хората живеят в самота или на малки етно-расови или културно-религиозни групи, без общуване между тях.

Постмодерните релативисти обявяват за фундаменталист всеки, който не харесва релативизма. Глобалният свят е атомирал. Това е

свят на мултикултурност, в който всеки „голям наратив“ за света – освен парите! – се отхвърля като фундаментализъм. Ако вярваш, че има една обективна истина и един разумен Принцип си фундаменталист. Само парите ли обединяват днешния свят? Бог е мъртъв – да живеят парите? Само парите ли поддържат целостта на постмодерния колаж от „малки наративи“?

Лиотар в *Постмодерното състояние* развенчава „големите наративи“. И наистина – няма вече голяма Истина за света. Има малки частни истини, които воюват една с друга в постмодерната джунгла. Това е джунглата на световния пазар.

Но моралният и естетическия релативизъм на практика оправдават всички престъпления (освен бедността.) Печеленето на пари е единствената възможна житейска цел, щом няма безсмъртие на душата или обективно Добро и Зло.

И мутрите, и новите търговци на хора, дори и човекоядците си имат свой „малък наратив“ – те са си прави за себе си – не можем ние с европейския си колониален „голям наратив“ да се бъркаме в частния им свят! Всеки отделен атом е добър за себе си! А ако не признаваме абсолютната автономност и равнопоставеност на всички „малки наративи“, значи сме фундаменталисти. Само парите, чистата математика на световния пазар, освободен от всякакъв морал, са един вездесъщ наратив.

Безспорно всяка институционализирана религия, и особено християнската Черква, както и индивидуалният човешки фанатизъм, носят вината за огромни престъпления в течение на цялата човешка история! Но да се превръща постмодерния морален релативизъм в нова религия е друга форма на същото. Ако отречем съществуването на обективна истина, съществуването на обективно Добро и Зло, тогава на практика оневиняваме всички престъпления: те могат да се обяснят с някаква частна представа за добро, някакъв „малък наратив“, в който ние нямаме право да се бъркаме. Но тогава и фундаменталистите, и религиозните фанатици също са си прави за себе си...

А крайният морален релативизъм неизбежно поражда своята противоположност – религиозния фанатизъм. Изплашените хора в аморалната пазарна джунгла се вкопчват инстинктивно в „здравите“ традиции. Просвещенците със своя наивен деизъм вярваха в интеркултурния диалог. Постмодерният човек като че ли не вярва вече в интеркултурността – освен на принципа на глобалния пазар и парите. В глобалния пазар,

в този постмодерен колаж от лични истини и амбиции, атеистът, ислямския фундаменталист, християнският и еврейският фундаменталист са равнопоставени играчи. Но както религиозният фундаменталист, така и заклетият атеист отрича на практика възможността другият също да е прав. И това рано или късно води до ново преследване на инакомислещия, до нова война на цивилизациите в джунглата на разглобения глобален безцентърен свят...

Така демокрацията изяжда децата си. Ако отречем просвещенската вяра в обективното добро и зло, отричаме възможността за правов ред, а без правов ред не е възможна никаква демокрация. И рано или късно християните ще започнат пак да рушат минарета, мюсюлманите – камбанарии. Терористите ще убиват невинни деца на друговеци. А радикалните постмодерни релативисти ще продължават да рушат самата основа на обществото – идеята за обективно добро и зло, за общовалиден морал.

Владимир Левчев е български поет и писател, автор на множество книги, между които: „Любовни писма до свободата. Роман“ (1998), „Бог е любов в приятелството, традицията и секса“ (2001), „Небесни балкани“ (2001), „Балканският принц“ (2001), „Архитектура на промените. Формални стихове“ (2003).

Коментари (10)

- 08-12-2009|**Ekaterina Ilieva** – От обществения договор до забраната на минаретата

Този размисъл по сложната тема: „Рлигия, държава, обществен договор“ е интересен с платното на идиличната идея, върху което

ние всички често рисуваме демокрацията. Познанията и историята не носят отговори. Но затова пък – прегледът на опита естествено налага търсене на алтернатива „освен на принципа на глобалния пазар и парите.“

- 14-12-2009|**сухи** – и?

когато брадатите изчадия ти резнат топките или направо либералната глава, когато нахлузят на жена ти фередже или някакъв християнски боклук, все едно – ще оцените разликата между атеизма и религиозните суеверия и дивотии..... атеизмът не е просто една гледна точка вповече в историята на религиите, без него всяко сводободолюбие умира. та нали „бунтът“ въобще се гради на атеизма?

- 14-12-2009|**e-ink** – трудна работа

Владо Левчев говори за нещо много важно. Имаме нужда от обща основа за разбирателство и общи правила, иначе фракциите се наливат с мегаломания и започва една Хобс-овска война на всеки срещу всеки на групово ниво. Но как да стане това в света – чрез съгласие или чрез налагане? Кога всички ще се съгласят? Кой ще го наложи и кой ще приеме, че той има правото да го налага? Просвещението действа само сред просветените...

- 14-12-2009|**Златко**

Ами то май винаги си е имало умни да умуват и луди да лудуват, в смисъл, че и просветените не винаги са били просветени, ами са станали такива в резултат на нечии усилия. И тези усилия – май по дефиниция – се полагат от хора, които не си задават много-много въпроса кой-кого, ами просто действат. Впрочем, то Просвещението навярно само си подбира хората – инак кой ти е луд да се хване на такова хоро?

Колкото и главата ми да се противопоставя на Ейн Ранд, не мога да не се възхищавам на онази част от героите ѝ, която върши работата ... Така е навсякъде, не само у нас или по близките вилаети.

- 14-12-2009|**Кентафър** – Revelation

Последният абзац на Левчев е много прецизно уравнение. Упростете израза, определете границите на функциите ...и кажете най-сетне: Каво е (и защо) демокрацията???

!!!Последният абзац.Еваллах!!!

- 15-12-2009|**Николай**

напълно съм съгласен със сухи! атеизмът не е друг вид религия – атеизмът е истинската борба за демократичен свят – религиите не са способни да произвеждат демократични светове.

- 16-12-2009|**Владо** – до Николай

Атеизмът на марксистите способен ли е да произвежда демократични светове? Видяхме това на практика през миналия век. Никой, който отрича правото на другите да са различни, който смята че има само един истински път за човечеството напред и той е неговия, който вижда прогреса само като борба с другите, „лошите“, а не като търсене на консенсус или толерантно съжителство, не е способен да произвежда демократични светове.

- 16-12-2009|**Златко**

М-да. Аз също не обичам ревностния атеизъм, признавам. Нещо много борбен ми се вижда, именно в смисъла, в който го описва тук Владо. Изобщо, тоя патос на „ние сме най-потиснатите“ или „най“ в каквото и да било смисъл, нещо ми е чужд. Светлината на разума, такава каквато я виждам в портрета на Волтер (ако и не непременно във всичките му текстове) не е светлина от пожарища, тя е вътрешно, спокойно, животворно излъчване. И тя не обича крайностите, ако и да разбира неизбежността им, особено когато са рожба на страдание. Ето защо ни е нужен не по-малко Бог, а по-малко страдание.

- 21-12-2009|**Серкан** – за нещата (УЖ) такива каквито са си

<http://www.de-zorata.de/forum/index.php/topic,907.msg30017.html#msg30017>

Ако имате време, може да проследите една „приятна и поучителна“ по български де, дискусия.

Извода от нея е:

Когато се ядосам – много лош ставам...

(И си чупя главата в стената.

От магария, какво друго.)

;))

Аз във всеки случай, останах доста изненадан, до къде може да стигне(м) ината ни, и в тази гъста мъгла, да си позволява някой да надува още повече педала (на газта).

Негова си работа.

Ааааа, и митенцето предполагам е последвал среднощните съвети и си е изпил хапченцата.

Против гаденете де.

Ти как мислиш Златко, дали си ги е изпил?

- 21-12-2009|**Златко**

Добре си ги написал според мен нещата, Серкане, и в изобилно количество. Най-добре ще е сега да направиш пауза и да оставиш думите да си вършат работата, от повече нужда няма, пък и прекаленият светец и Богу не е драг. Комуто е дадено – ще прочете и ще разбере, комуто не – светли празници и всеки по пътя си.

Хайде, че аз трябва да отивам да пазарувам пуйката (ако само знаеш каква пълнена пуйка правя за Коледа – със зеле и стафиди, с булгур и ориз, плюс малко пъстра сланинка и дреболии.) Родата си изяжда пръстите всяка година и много похвали събирам, да ми държат топло през зимата ...

Хайде, със здраве на всички!

Ценното време на зрелостта

Автор: Марио де Андраде

Преброих годините си и открих, че ми е останало по-малко време на този свят от времето, изживяно досега.

Чувствам се като онова момче, което е спечелило пакетче лакомства. То изяжда част от тях бързо и с удоволствие, а когато забелязва, че му остават малко, започва да ги поглъща бавно, да се радва на всяка хапка. Подбира внимателно мига на поредния пир, предвкуся го, усеща с всяка своя клетка, до най-дълбоките фибри на организма си, сладостта на лакомствата.

Вече нямам време за безкрайни срещи, където се дискутират статут, норми, правила, начини на действие, вътрешни регламенти, с пълното съзнание, че разговорите няма да доведат до никъде.

Вече нямам време да понасям абсурдни личности, които, независимо от възрастта си, не са пораснали. Нямам време да се занимавам с посредствености. Нито пък искам да присъствам на събирания, където дефилират напомпани егото.

Не толерирам манипулатори, интересчи, кариеристи, маневристи.

Ядосват ме индивиди, които се опитват да дискредитират по-кадърните, за да си присвоят техните места, да си припишат техните таланти и постижения.

Ненавиждам да бъда свидетел на борбата за по-важно място, да наблюдавам ефекта, който тя предизвиква сред по-амбициозните.

Презирам хората, които не спорят за съдържания, а за титли. Времето ми е прекалено ценно, за да се занимавам с титли.

Искам есенцията, ядрото, същността, душата ми бърза...

Няма много лакомства в пакета...

Искам да живея до човечни хора, много човечни, преди всичко друго, човечни.

Хора, които обичат да се смеят на грешките си.

Които не се суетят около успехите си и не се самозабравят.

Които не се смятат за избраници, за елит, превъзхождащ останалите. Преди наистина да са станали такива.

Които не бягат от отговорностите си.

Които защитават човешкото достойнство.

Които не искат нищо друго, освен да вървят редом с истината и справедливостта, честта и достойнството.

Есенциалното, основното, простото, обикновеното, натуралното най-базисното, това е, което прави живота ценен. Което прави пътешествието ни на този свят да си струва.

Искам да се обградя с хора, които знаят как да докоснат сърцето на другите и могат да го направят.

Хора, които не са се ожесточили от жестоките удари на живота, а са израснали с една мекота в душата. Които нещастieto е направило по-мъдри.

Да, бързам да живея с интензивността, която само зрялата възраст може да ми даде.

Искам да не пропиляя нито едно от лакомствата, които ми остават. Сигурен съм, че ще бъдат още по-сладки от тези, които досега съм изял.

Целта ми е да стигна до края спокоен, в мир с любимите си същества и с моята съвест.

Надявам се, че това един ден ще стане мечтата на всички ни, защото така, или иначе, ще стигнем до края... А защо да не бъде с радост и удовлетворение?

Превод: Марион Колева

Марио де Андраде (1893–1945) е бразилски поет, романист, музиколог и критик. Той е един от основателите на бразилския модернизъм.

Коментари (14)

- 12-12-2009|**Дора Господинова** – !

Впечатлена съм. Благодарности на преводача!

- 14-12-2009|**простак**

Това звучи като „нямам време, бързам към един по-добър свят“.

- 14-12-2009|**Artemida**

Много хубав текст. Малко тъжен, много истински и отрезвяващ. Някой беше казал, че животът е като руло тоалетна хартия – колкото е по към края, толкова по-бързо се върти.

- 14-12-2009|**Artemida**

Така си представям съвършенството... като този текст – нищо не можеш да добавиш и нищо не може да се махне.

- 22-12-2009|**simona**

Направо ти се иска да умреш? Наистина времето бяга, когато остаряваш. И какво? Депресиращо е.

- 27-12-2009|**Снежана Димитрова**

Много мъдрост има в тези редове.

Да, трябва да си преживял и хубави и лоши моменти за да оцениш тези думи.

- 25-04-2012|**Ка**

Починал е на 52. Кога ли го е писал?

- 07-09-2012|**Blago Svetano** – За текста

Ето на това му се вика текст! :)

- 24-09-2012|**Йорданова** – Хвала

Бог ни праща спасители.

Това не е просто добър текст, това е Слово!, даващо Вяра и Надежда!

Изречено е с много Любов към човеците!

- 23-01-2013|**Диана**

Всъщност не мисля, че дава кой знае каква надежда, но ни кара да се замислим за това как запълваме дните си – с неща важни за нас самите... Живот за Душата...а не живот на показ, защото всичко е тленно. Надеждата и Вярата ни спохождат преди времето на зрелостта...сега ни е останал Изборът – да сме човечни:) Аз така го разбирам, а и самата аз така се чувствам. Текстът е великолепен!

- 30-01-2013|**Гост**

За да изкажеш това, за да го споделиш, значи да си ориентиран не точно към „щастieto“, а към смисъла. Този смисъл, който те изпълва с дълбока обич, споделеност и смирение.

Това е текст, който едновременно с тъгата носи и омиротворяване със собственото „его“.

- 31-01-2013|**Гост**

Ето това се казва философия на живота – жива, истинска, съществена за духа и личността!

- 14-02-2013|**Гост**

Това не е текст. Това е прозрение. А може би най-точно – откровение...

- 26-09-2013|**789...**

Респект!

Европейският Съюз е един дълбоко революционен проект

Автор: Марио Варгас Льоса

Разговор с писателя Марио Варгас Льоса

Току-що отпразнувахме двадесетата годишнина от падането на стената. Краят на комунизма обаче не доведе до край на историята.

Падането на стената означаваше край на една илюзия. Утопичната идея за едно комунистическо общество никога не е била реалистична. Но тя беше сериозна заплаха за демократичната култура. Светът се промени драматично след нейното изчезване. Има други заплахи, които трябва да вземем на сериозно, но те са по-малко опасни, отколкото беше социалната утопия, която обещаваеше тотално равенство и тотална социална справедливост. Убеден съм, че светът днес е по-добър, отколкото преди падането на Берлинската стена.

Междувременно отвсякъде ни дебнат заплахи.

Да, но опасността, която идваше от комунистическия Съветски Съюз и Китай, не може да се сравнява с днешните опасности. Ислямисткият тероризъм действително причинява много жертви, много страдание и разруха, но той не може да застраши реално демократическата култура. Той е анахронизъм, той представлява такава огромна крачка назад, че не разполага с реалистични възможности да постигне нещо. Погледнат така, светът е по-малко опасен отпреди, ако и все още да има проблеми, с които трябва да живеем.

Принадлежат ли неща като демокрация и повече човешки права към този сигурен напредък?

Ние имаме повече демокрации отпреди, в някои цъфтящи азиатски страни например. Също и в Латинска Америка, където множество страни са по-добре от преди, с по-малко военни диктатури и революции. Това е подобрение, ако и да не е перфектно. Борбата между демокрация и авторитарни системи според мен представлява историческата перс-

пектива, според която се преценява дали съществува нещо такова като прогрес или не – и ние сме в правото си да отбелязваме прогрес.

Като либерал, разглеждате ли финансовата криза като лично разочарование? Мнозина бяха убедени, че пазарите ще се регулират сами.

Несправедливо е да приписваме вината за финансовата криза на подобни либерални идеи. Основна причина беше по-скоро срывът на системите за наблюдение и контрол над пазарите и икономическата система. Институциите, които са от съществено значение за функционирането на пазарите, направиха грешки; същото се отнася и до правителствата, които не бяха достатъчно ефективни при наблюдаването на тези институции. Пазарът не може да функционира без правила и без респект към определени закони. Системата се провали, след като допусна безотговорност и корупция, които доведоха до тази глобална криза. Либерализмът не е идеология и не е догма, той е доктрина, а една доктрина би трябвало постоянно да бъде подлагана на проверки и нагаждана към действителността. Ние либералите трябва да подложим на проверка някои от собствените си идеи. Погрешно е да се отдава отговорността за кризата на свободния пазар или на капитализма като такива. За да имаме прогрес и благосъстояние, ние се нуждаем от функциониращи, свободни пазари. Те обаче трябва да бъдат подчинени на закона и достъпни за наблюдение от страна на правителствата, за да могат да се избегнат бъдещи подобни кризи.

Големият губещ са Съединените Щати, сред печелившите е Китай. Какви са геополитическите последствия от финансовата криза?

Не можем да оценяваме победата и поражението единствено според икономически и финансови критерии. Днешен Китай има икономически, но не и политически успех. Той е диктатура със силно обърнато назад общество. Не може да се сравнява Китай с демократичните страни само въз основа на икономическия успех. Когато Китай най-после получи демократични структури, то и икономическият му прогрес ще изпадне в сериозна криза, както се случва при такива ситуации във всички диктатури. Комбинацията от свободна икономика и политическа диктатура не е достатъчна, за да носи по-нататъшното развитие на Китай.

Вярвате ли в „soft power“, силата на културата?

Културната сила е изключително важна. За разлика от марксистите аз не вярвам, че историята е резултат от действията на слепи икономи-

чески сили. Историята се движи от идеи, те са нейните движещи сили. Идеите на диктаторите и тоталитарните системи са изкуствени конструкции, които нямат нищо общо с реалния свят.

Определят ли те тогава демокрацията и благосъстоянието?

Не, демокрацията е политическа институция. Възникването на благосъстояние е свързано с икономически идеи и свободни пазари. Свободните предприятия създават благосъстояние. Това е една от причините поради които демокрацията е толкова слаба в недостатъчно развитите страни, в които цари политическа, но не и икономическа свобода, която да направи възможни благосъстоянието и модернизацията.

Важни ли това и за Латинска Америка?

Ние имаме някои интересни случаи. За пръв път в нашата история ние имаме леви правителства, които зачитат демокрацията и възприемат политиката на отворените пазари. Така например чилийският социализъм се разви към социалдемократия, а и бразилският президент Лулу да Силва се разви от радикалния социалист, какъвто беше по време на изборната борба, до социалдемократ – нещо, от което Бразилия спечели изключително много. Уругвай под ръководството на Табарé Вáскес е друг положителен пример. Разбира се, заедно с това имаме и другия аспект на социализма – популизъм, етатизъм като във Венецуела, Боливия, Еквадор, Никарагуа. През целия континент се простира една пукнатина, която предизвиква огромни напрежения.

Защо латиноамериканските страни изпадат отново и отново под различни каудильоси?

Защото каудильото представлява една силна традиция, която е дълбоко вкоренена в нашата история. Ние идваме от две много авторитарни традиции: пред-испанските режими са били много култивирани, но дълбоко авторитарни, а европейците, които са дошли в Латинска Америка, са произхождали не от една демократична, а от една скована, нетолерантна Европа от времето на Антиреформацията. Латинска Америка е резултат от смесването на тези две традиции и демокрацията тук е принудена да се противопоставя на силите на историята. Венецуелският президент Хуго Чавез в този смисъл не представлява нищо ново, той се намира в традицията на каудильоси като Фидел Кастро.

Тогава значи и развитият от Хуго Чавез национализъм не е нищо ново?

Това е същият стар национализъм, който е първопричината за нашата недоразвитост, най-голямата пречка при интеграцията на нашите

страни и нашите икономики, най-голямата пречка по пътя към модерност и демокрация. С Хуго Чавез реториката действително се промени, но идеите и предразсъдъците си остават същите. Те водят до обедняване и корупция, както днес отново се вижда във Венецуела.

Тогава значи вие не виждате в Латинска Америка никакво ново самочувствие, никаква нова еманципация?

Това е европейската визия за една фолклористка Латинска Америка. Действителната еманципация идва с прогреса; в този смисъл Чили е по-еманципирана страна от всички останали, не поради самочувствието си, а защото просперира, защото демонстрира по-малко бедност и повече образование на всички обществени равнища. Това дава на страната истински суверенитет и независимост. В бедността на Боливия, Еквадор и Никарагуа няма еманципация, дори и ако държавните ръководители повтарят противното по десет пъти на ден.

Дали един съюз по европейски модел би бил нещо реалистично в Латинска Америка?

Това би бил един идеален пример, който Латинска Америка би трябвало да следва. Но национализмът и идеологиите ни поставят граници, те пробуждат у хората тези низки инстинкти, които Карл Попър наричаше „духът на племето“. Това може и да е полезно за една отделна страна, когато се търси създаването на илюзията за национално единство, но то е огромна пречка по пътя към демокрация. Въпреки целия популизъм обаче и в Латинска Америка има прогрес, като цяло балансът е положителен.

По-либерална ли е днес латиноамериканската интелигенция?

Тя е по-малко догматична, отколкото в миналото, множество интелектуалци поне вече признават, че марксизмът не функционира. Те все още не се осмеляват да критикуват Куба, това продължава да бъде табу, но вече не твърдят, че светът трябва да следва този модел. Разбира се, все още има остатъци от догматичен екстремизъм, но това е едно малцинство.

Как възприемате вие европейския континент? Някои казват, че застаряващата Европа ще се превърне в музей или в „Евразия“.

Аз не вярвам в западането на Европа. Европейският Съюз е единственият социален и политически проект, който е дълбоко революционен, но е станал реалност. Всички останали са изчезнали, превърнали са се във фикция. Това е една изключителна революция, защото тя е мирна,

и тя ще надвие национализма, който е причината за най-големите катастрофи в историята на Европа. ЕС ще създаде противотежест на Съединените Щати, и това е нещо положително и за двете страни: една конкуренция в приятелство и сътрудничество. Европа е жизнена и тя притежава огромна обновителна сила.

Веднъж писахте, че мултикултурализмът представлява идеология. Къде в отвореното западно общество трябва да бъдат прокарани границите?

Аз съм противник на мултикултурализма, когато различни култури биват равнопоставени по идеологически начин. Когато например една култура приема робството, то тя не може да бъде поставена на същото ниво като друга култура, която е отменила робството. Всички култури могат да предложат нещо, което е добро за човечеството. Но анахронистичните култури, които приемат мъчения и убийства по религиозни мотиви, не се намират на едно и също ниво с ония, които са преодолели подобни чудовщности. Ние трябва да установим йерархия на културите по отношение на човешките права. В противен случай културата, към която принадлежим, трябва да се откаже от придобивки, които са били постигнати много трудно.

Но има и архаични култури, които не могат да се нагодят към модерността толкова бързо, колкото бихме искали ние. Глобализацията предизвиква стрес. Ислямският фундаментализъм е една от последиците от това.

Ислямският фундаментализъм винаги е съществувал, той само е станал по-добре видим в глобализирания свят. Той не трябва да бъде легитимиран в името на уважението към мюсюлманската религия и култура. Ние не можем да приемем накърнявания на човешките права по културни причини.

Но ние не можем и да принудим зачитане на човешките права насила – погледнете Ирак или Афганистан.

Насила не, това трябва да дойде от тях самите. Но вярвате ли вие в това, че такива ужасни неща като ситуациите в страни, в които на жените се отнема вътрешната свобода, биха могли да бъдат приемани и защищавани от цялото население? Аз не вярвам в това. Страните могат да се развиват, като например Турция, която преди сто години е била структурирана подобно на Саудитска Арабия.

Погледната от културна гледна точка, до какво води глобализацията – обогатяване или обедняване?

От количествена гледна точка тя разпространява знание, под формата на изкуство и книги. От качествена гледна точка тя доведе до една банализация и вулгаризация. Това е предизвикателството, пред което сме изправени ние днес: ние желаем популярна култура, но ние не желаем банална или вулгарна култура. Глобализацията без съмнение нивелира качествените стандарти надолу.

Днес вие сте един глобално приет автор. Промени ли това начина, по който пишете?

Не знам. Без да се отказвам от експерименти и оригиналност, аз се опитвам да достигна една средна публика, а не да пиша за катакомбите. Ако човек иска културата да запази връзката си с реалния свят, то трябва да се достигат обикновените читатели, в противен случай културата ще се превърне в една маргинализирана и изолирана дейност, която не получава импулси от голямата съкровищница на опита. Остане ли културата маргинализирана, то започва един упадък, какъвто се наблюдава в модерната музика и живопис. Надявам се, че това няма да се случи и с литературата.

В състояние ли е романът като форма да се справи със сложността на съвременния свят?

Да, защото той е отворен и гъвкав жанр, подходящ за всякакви видове ситуации или опити. Аз не вярвам в залеза на романа. В наше време проблемът се състои по-скоро в това какво изобщо се случва с книгата. Осъдена ли е тя да бъде заместена от екрани? Това би повлияло изключително дълбоко върху разбирането ни за култура. Книгата едва ли ще изчезне, но ако се превърне в анахронизъм, литературата ще обеднее масивно. Тя би станала онова, което днес е станало с културата в телевизията: нещо бедно, понякога развлекателно. Развлечението би било основната стойност на този вид литература.

Веднъж бяхте писали, че магическият реализъм в латиноамериканската литература е признак за незрялост. Преодолян ли е той днес, когато все повече автори пишат реалистично?

Никога не съм казвал точно това. Ние имаме велики представители на магическия реализъм като Борхес, Кортасар, Гарсиа Маркес, които аз уважавам. Но магическият реализъм не е единственият литературен израз на Латинска Америка. Ние имаме също и Онети, Карпентер, Фуентес или Хуан Рулфо, които създават един напълно различен вид литература. Ако човек би отричал всички други освен само една форма на

литературния израз, то би останал само един много ограничен, карикатурен образ на Латинска Америка.

Източник

Марио Варгас Лъоса (1936) е перуански писател, политик, журналист и есеист. Лъоса е един от най-значителните романисти и есеисти на Латинска Америка.

Коментари (5)

- 13-12-2009|**Елена Димитрова**

До г-н Енев: Моля Ви, поправете на „Европейски съюз“, „Съветски съюз“ и „Съединени щати“. Нека не Ви се струва дребнаво, но текстът не заслужава да се препъваш в такива дреболии. :) И не държа да публикувате коментара ми, тъй като не е по същество.

С комплименти за смислената работа:

Елена Димитрова

- 13-12-2009|**Златко**

Имате пред вид втората дума с малка буква, така ли да ви разбирам? Уф, да ви кажа честно, ще гледам да си оправя макросите при следващите текстове, сега не ми се занимава. Благодаря ви за забележката, тя безспорно е коректна, но в такива случаи вътре в мен се надига баща ми, Бог да го прости, който само махваше с ръка ... Колко ми липсва, милият!

- 14-12-2009|**Елена Димитрова**

Да, точно това имам предвид. Съгласна съм, че не е точно най-важното, но все пак такъв е стандартът и е редно да се спазва.

Самата аз с удоволствие превеждам и винаги се чувствам защитена, когато имам редактор зад гърба си. Друго си е, и друг поглед да мине през текста.

- 14-12-2009|**Златко**

Ама разбира се, че е по-добре, когато нещата са граматически правилни, аз изобщо не споря. Просто не съм знаел, че има такова правило в българския, придържах се към западния правопис, в който всичко е с главни букви. Е, имал съм какво да науча. Ще се придържам към това в бъдеще, благодаря.

- 21-05-2011|**Иван Митев** – Проблемът за кризата в Европа

Проблемът за кризата в Европа

Решението на проблема „Как да се спре днешната криза в държавите в Европа?“ е толкова „просто“, че мнозина, които се докосват до него си задават въпроса: „Нима е възможно човечеството 295 години да допуска тази катастрофална държавна управленска грешка и едва сега да е открита и да е намерено полезно решение?“.

Да, развитието на кризата, поради конкретна ненужна държавна финансова грешка е реалност и това е „детска болест на пазарна икономика“, която трябва да бъде излекувана.

Какви са реалностите:

1) Фактите доказват, че през 1716 г. за първи път (по инициатива на Джон Лоу във Франция) е започнало ползване на „Незлатни“ вместо „Златни пари“.

2) Тогава през 1716 г. процесът е с недовършено преобразуване в държавно управление, защото не е съобразено, че качествата на „Незлатните пари“ са различни спрямо тези на „Златните“ и при ползване на „Незлатни пари“, за успешно обществено развитие е необходимо да се прилага (спрямо времето със „Златни пари“) усъвършенстван начин на държавно финансово управление.

Грешката в досегашното държавно финансово управление в държавите в Европа е, че (подобно, както през 1716 г.) процесът на преобразуване при ползване на „Незлатни“ вместо „Златни пари“ не е окончателно завършен и все още не се ползва необходимия усъвършенстван (спрямо времето със „Златни пари“) начин на държавно финансово управление и

все още ненужно се прилата стария (от времето със „Златни пари“) начин на държавно финансово управление.

Съобразено с името на инициатора за ползване на „Незлатни пари“ – тази държавна финансова грешка може да се означава като „Грешка на Джон Лоу“.

Днес мнозина се страхуват да признаят, че са вярвали на свои учители и са допуснали да усвоят непълноценни знания, че досегашният катастрофален начин на държавно финансово управление е вечна даденост.

Изненадващо или не, но днес приемането, че начинът на държавно финансово управление от времето със „Златни пари“ като вечна даденост е слабост, която е на такова „научно ниво“, че е сравнимо с виждане на древни „експерти“, които са защитавали теза, че земята е плоска.

За съжаления, днес много специалисти не правят разлика между качества на „Незлатни“ спрямо „Златни пари“ и необходимост от ползване на съответстващ на качества на „Незлатните пари“ усъвършенстван (спрямо време със „Златни пари“) модел на държавно финансово управление.

Истина е:

1) Сегашното държавно финансово управление се осъществява при условия на конкретна държавна управленска грешка.

2) Тази конкретна държавна финансова грешка развива икономически, социални и други диспропорции и води до криза. При нейно наличие не е възможно реално прекратяване на кризата. При условия на запазена грешка на Джон Лоу – съответното правителство страда от собствено поведение и колкото повече работи – (за достатъчно време) толкова по-лоши управленски резултати постига.

3) Свидели сме как специалисти от държавните ръководни органи и днес търсят път за излизане от финансовата криза и не могат да намерят решение, защото продължават да работят при условия на запазване на „Грешката на Джон Лоу“.

4) Досегашната държавна финансова „Грешка на Джон Лоу“ може успешно да бъде прекратена чрез ползване на „Модел Ресурси М“.

Ликвидиране на наличната държавна финансова грешка е от компетентност на съответно правителството, пред което има две възможности:

1) Да продължи тази никому ненужна държавна финансова грешка, която ще осигури нови болезнени щети за хората и да се обрече на политически самопровал. (Най-сигурният провал за всяко правителство е

да работи „достатъчно време“ при условия на представяната държавна финансова грешка.)

2) Да прецени гибелните последици от наличието на държавната финансова грешка и да предприеме конкретни действия за нейно прекратяване чрез прилагане на „Модел Ресурси М“.

До 24 часа след начало на ликвидиране на държавната финансова грешка в Европа стопанските процеси ще започнат развитие към подобрене, което е съпроводено и с намаление на сегашни ненужни държавни разходи и ще осигури за правителството конкретни пазарни приходи за изпълнение на свои обществени задължения.

Дилемата на критиката срещу исляма

Автор: Lizas Welt

Селският кантон Апенцел Инероден дълго време е бил нещо като един вид вътрешношвейцарско паралелно общество. Защото там, в североизтока на конфедеративната република, жените нямали право да гласуват до преди двадесетина години. Различни референдуми – в които винаги можеха да участват единствено мъже – водеха в течение на десетилетията винаги **доедин и същи резултат**, с мнозинство, достигащо до 95 %: **мястото на жените е до печката, а не пред изборната урна**. Дори когато през 1971 г. Швейцария, като една от последните европейски страни, узакони чрез референдум принципното отстраняване на това средновековно състояние, апенцелци си останаха на собствено мнение в продължение на още 19 години – чак докато в края на март 1990 те бяха принудени да допуснат до избори и женското население на кантона **чрез решение на Върховния съд** – нещо, което беше въведено в сила девет месеца по-късно.

Този пример показва доста нагледно, че елементите на плебисцит в демократическите държави не са нещо непременно добро само по себе си и че съмнителната „народна воля“ може да се окаже нещо доста грозничко, особено когато то се съпротивява срещу въвеждането на елементарни човешки права. Е, световният дух очевидно е пожелал да се случи така, че кантонът Апенцел Инероден да демонстрира най-еднозначния резултат и при най-новия референдум, касаещ забраната на строежа на минарета (при който, както охотно признават както привържениците, така и противниците на предложението, на първо място става дума за нещо друго, а не точно за кулите на джамиите). **71 процента от гласоподавателите тук гласуваха с „Да“**. Не е нужна кой знае каква смелост, за да се твърди, че този резултат едва ли е бил достигнат поради факта, че апенцелци и инеродци са особено ядосани от подтискането на жените при исляма. Също и ислямистката омраза срещу евреи и хомосексуал-

ни едва ли ще е била решаваща причина, защото в такива консервативни, селски области, с малцинствата не се церемонят особено много, за да се изразим особено меко.

Много по-вероятно е, че местните хора по селата много често имат не толкова проблеми с исляма като политикорелигиозна идеология, а по-скоро изпитват принципна омраза срещу всякакви чужденци. Изобщо, инициативата за забраната получи най-силна подкрепа по местата, в които живеят само малко от 380-те хиляди швейцарски мюсюлмани. Повече от 90 процента от тях живеят в големите градове на страната – и във всички тях забраната на минаретата беше многократно отхвърлена, най-очевидно в града-кантон Женева. Тези цифри потвърждават на първо място заключението, че причината да се гласува с „да“ не е в някакъв неприятен опит с мюсюлманите или пък с техния мироглед. И обратно, гласуването с „не“ съвсем не означава, че проблеми няма и че ислямът е нещо напълно безобидно; особено сред считащите себе си за прогресивни градски жители, прикритата под думата „толерантност“ безпомощност пред ислямистките претенции вероятно е повлияла силно върху резултатите в гъсто населените райони.

Забележително в тази връзка е, че ролята на нарицателното камъче, което преобръща колата, очевидно е била изиграна от една група от населението, на която не може да се припише никаква симпатия към идеите на Демократическия Съюз на Центъра (ДСЦ) – популистката партия, която стартира нещата и при която критиката срещу исляма се прелива свободно в омраза към чужденците. Според анализите множество леви, феминистки настроени жени също са гласували с „да“, защото – **както показва анализът на политолозите Регула Стемпфи и Михаел Херман** – те искат да се противопоставят на една култура, която възприемат като авторитарна, мачо и агресивна, и защото за тях ислямът се свързва преди всичко с неща като бурка, шариа, убийства на честта и други форми на потисничество на жените. Юлия Онкен, една от най-известните феминистки в Швейцария, дори е изпратила електронно съобщение до повече от 4.000 жени, в което изрично ги е призовавала да поддържат инициативата, макар че тя е стартирана от ДСЦ.

Всичко това говори за една определена дилема, присъща на времето, в което живеем: напредничавата, в най-добрия смисъл на думата либерална, критика на ислямизма все още води сенчесто съществуване, а представителите ѝ освен това седят между столовете. Защото от страна

на левите всяко възражение против исляма бива поставено начаса под подозрение в расизъм и отхвърлено; десните пък използват критиката срещу исляма като средство за подхранване на своята пропаганда, насочена против чужденците. Ако пък някой настоява за ясно различаване между критика и омраза, той бива разглеждан и от двете страни като принадлежащ към противниковия лагер. А коментарите и реакциите след референдума в никакъв случай не правят по-лесна една позиция, стремяща се към разумност: докато откъм ислямския свят буквално ваят призови за бойкот срещу Швейцария (поддържани от левичари като Даниел Кон-Бендит), други страни пък възхваляват резултатите от референдума като Триумф на Народната Воля, съвсем по Лени Рийфенщал.

Все пак би било интересно да се узнае по какви точно причини 46 процента от швейцарците изобщо не са пожелали да гласуват (въпреки сравнително високото участие). Може би мнозина от тях просто не са искали да избират между две еднакво лоши алтернативи?

Източник

LIZAS WELT

Lizas Welt (<http://www.lizaswelt.net/>) е един от по-известните общественополитически блогове в немскоезичния свят.

Коментари (1)

- 14-12-2009|**kiki kanalieva** – много хубава статия

аз също считам че проблема е явна борба срещу различните независимо каква им е религията. Винаги ще има хора които трудно приемат промените- дори те да станат малцинство. Но има и друго възниква по силно желание когато се забрани нещо. Дали това няма да предизвика вълна от напрежение и дори омраза- то вече се получи в Арабския свят но и в добре развити и демократични страни?

Всяка дума знае нещо за дяволския кръг

Автор: Херта Мюлер

ИМАШ ЛИ НОСНА КЪРПА, питаше Майката всяка сутрин на вратата, преди да изляза на улицата. Аз няхах. И защото няхах, се връщах отново в стаята и си вземах носна кърпа. Всяка сутрин няхах, защото всяка сутрин очаквах въпроса. Носната кърпа беше доказателство за това, че Майката ще ме закриля сутринта. През по-късните часове и неща на деня трябваше да разчитам на себе си. Въпросът ИМАШ ЛИ НОСНА КЪРПА беше една непряка милувка. Една директна би била неловка, таква неща при селяните нямаше. Любовете беше се преоблякла като въпрос. Само по този начин тя можеше да бъде изказана сухо, със заповеден тон като похватите на работата. Това, че гласът беше рязък, дори подчертаваше нежността. Всяка сутрин аз бях на вратата веднъж без носна кърпа и втори път с носна кърпа. Едва тогава излизах на улицата, сякаш с носната кърпа с мен щеше да бъде и Майката.

А двадесет години по-късно вече отдавна бях сама със себе си в града, преводачка в една машиностроителна фабрика. В пет часа сутринта ставах, в шест и половина започваше работата. Сутрин от високоговорителите във фабричния двор гърмеше химнът. По време на обедната почивка – работнически хорове. Но работниците, седнали по време на ядене, имаха очи, празни като поцинкована ламарина, омазани с масло ръце, яденето им беше завито във вестникарска хартия. Преди да изядат парчето сланинка, те остъргваха с ножа печатарското мастило от сланинката си. Две години изминаха в ежедневно еднообразие, всеки ден приличаше на другия.

През третата година еднообразието на дните приключи. Три пъти в течение на една седмица, рано сутринта, в канцеларията ми идваше един огромен, кокалест мъж с блестящи кафяви очи, един колос на тайните служби.

Първият път той ме наруга изправен и си отиде.

Вторият път той съблече анорака си, окачи го на ключа на шкафа и седна. Онази сутрин аз бях донесла от къщи лалета и ги подреждах във вазата. Той ме гледаше и ме хвалеше за необичайните ми познания за хората. Гласът му беше хлъзгав. Караше ме да се чувствам неспокойно. Отхвърлих похвалите и го уверих, че разбирам единствено от лалета, не и от хора. Тогава той каза ехидно, че ме познава по-добре, отколкото аз познавам лалетата. След това прехвърли анорака си през лакът и си отиде.

На третия път той седна, а аз останах да стоя, защото беше сложил кожената си чанта на стола ми. Не се осмелих да я сложа на пода. Той ме наруга, че съм била ужасно тъпа, мързелива, леконравна, покварена като бездомна кучка. Лалетата избута на ръба на масата, по средата положи празен лист хартия и писалка. После изрева: пиши. Писах стоешком онова, което той ми диктуваше – име, рождена дата, адрес. А след това, че независимо от близост и роднинство не трябва да казвам на никого, че ... тук се появи ужасната дума: *colaborez*, че ще сътруднича. Тази дума аз не написах. Оставих писалката и отидох до прозореца, погледнах навън към прашната улица. Тя не беше асфалтирана, с дупки и прегърбени къщи. Тази съсипана улица се казваше на всичко отгоре *Strada Gloriei*, улица на славата. На улицата на славата една котка седеше на голото черничево дърво. Беше котката на фабриката, с разкъсаното ухо. Над нея ранно слънце като жълт барабан. Казах: *N-am caracterul*, нямам този характер. Думата ХАРАКТЕР направи човека от тайните служби истеричен. Той разкъса листа и хвърли парчетата на пода. Вероятно му хрумна, че ще трябва да представи на шефа си опита за вербуване, защото се наведе, събра всички парчета в ръка и ги хвърли в чантата си. След това въздъхна дълбоко и в поражението си захвърли вазата с лалетата срещу стената. Тя се разби и изскърца, сякаш във въздуха имаше зъби. С чанта под ръка той каза тихо: ще съжаляваш за това, ние ще те удавим в реката. Аз казах сякаш на самата себе си: ако подпиша това, няма да мога да живея повече със себе си, тогава ще трябва да го направя сама. По-добре да го направите вие. Но вратата на канцеларията вече беше отворена и той си отиде. А навън, на улицата на славата, котката беше скочила от дървото на покрива на сградата. Един клон пружинираше като трамплин.

На следващия ден започна дърпаницата. Трябваше да се махам от фабриката. Всяка сутрин в шест и половина трябваше да се представям

на директора. С него всяка сутрин седяха шефът на профсъюзите и партийният секретар. Както на времето Майката, така сега директорът питаше всяка сутрин: намери ли си друга работа? Всеки път аз отговарях едно и също: не съм търсила, харесва ми тук във фабриката, искам да остана до пенсия.

Една сутрин дойдох на работа и дебелите ми речници лежаха до вратата, на пода в коридора. Отворих, на работното ми място седеше един инженер. Той каза: тук се чука преди да се влезе. Тук седя аз, ти няма какво да търсиш тук. Не можех да отида в къщи, тогава щяха да получат претекст да ме уволнят заради неизвинено отсъствие. Вече нямах бюро, именно сега трябваше да идвам абсолютно всеки ден на работа, в никакъв случай не трябваше да отсъствам.

Приятелката ми, на която всеки ден разказвах всичко по пътя към къщи през жалката Strada Gloriei, ми освободи на първо време един ъгъл на работното си място. Но една сутрин тя беше застанала пред вратата на канцеларията, за да ми каже: Не бива да те пускам повече вътре. Всички казват, че ти си агентка. Тормозът беше препратен надолу, слухът беше разпространен сред колегите. Това беше най-лошото. Човек може да се защитава срещу нападения; срещу клеветата ние сме безсилни. Всеки ден очаквах всичко възможно, включително и смъртта. Но с това вероломство не можах да се справя. Никакви сметки не можеха да я направят поносима: Клеветата натъпква човека с боклуци, човек се задушава, защото не може да се съпротивява. В очите на колегите аз бях именно това, на което бях отказала. Ако бях ги шпионирала, те щяха да ми се доверяват без да подозират нищо. По принцип те ме наказваха за това, че бях ги пощадила.

И тъй като сега пък изобщо не можех да отсъствам, но нямах канцелария, а приятелката ми не биваше да ме пуска в нейната, аз останах на стълбището, без да знам какво да правя. Изкачих се няколко пъти нагоре-надолу по стълбите – и изведнъж отново бях детето на майка си, защото ИМАХ НОСНА КЪРПА. Положих я на едно от стъпалата между първия и втория етаж, изгладих я, за да изглежда наред, и седнах върху нея. Дебелите си речници положих на коляно и запревеждах описанията на хидравлични машини. Аз бях един виц от стълбището, а канцеларията ми – една носна кърпа. Приятелката ми сядаше до мен по време на обедната почивка. Ядяхме както по-рано в нейната, а още по-рано – в моята канцелария. Откъм високоговорителите на двора както винаги

работническите хорове пееха за щастието на народа. Тя ядеше и плачеше заради мен. Аз не плачех. Аз трябваше да остана твърда. Още дълго време. Няколко вечни седмици, докато ме уволниха.

По времето, в което бях виц от стълбището, прегледах в един лексикон какво точно носи със себе си думата СТЪЛБИЩЕ. Първото стъпало на стълбището се нарича ВСТЪПВАНЕ, а последното – НАПУСКАНЕ. Вертикалните стъпала, на които се стъпва, са положени отстрани в СТЪЛБИЩНИТЕ СТРАНИ. А свободните пространства между отделните стъпала се наричат дори СТЪЛБИЩНИ ОЧИ. От частите на хидравличните, оплескани с масло машини вече познавах хубавите думи: ЛАС-ТОВИЧА ОПАШКА, ЛЕБЕДОВА ШИЙКА, задържащата част на болтовете се наричаше ГАЙКА¹. И също толкова силно ме поразиха поетичните названия на стълбищните части, красотата на техническия език. СТЪЛБИЩНИ СТРАНИ, СТЪЛБИЩНИ ОЧИ – значи стълбището има лице. Дали от дърво или камък, от бетон или желязо – защо хората вграждат дори и в най-грамадните неща на този свят собствения си лик, дават на мъртвия материал имена от собствената си плът, персонифицират го в телесни части? Дали грубата работа става поносима за техническите специалисти едва чрез скритата нежност? И дали всяка работа, във всяка професия, протича по същия принцип, както и въпросът на майка ми за носната кърпа.

В къщи, в детството ми, имаше едно чекмедже за носни кърпи. В него лежаха в две редици, подредени едни след други, три различни купчета:

Вляво мъжките носни кърпи за Бащата и Дядото.

Вдясно женските носни кърпи за Майката и Бабата.

По средата детските носни кърпи за мен.

Чекмеджето беше образът на нашето семейство във формат на носна кърпа. Мъжките носни кърпи бяха най-големите, те имаха тъмни ръбове в кафяво, сиво или бордо. Женските носни кърпи бяха по-малки, ръбовете им светлосини, червени или зелени. Детските носни кърпи бяха най-малките, без ръб, но с нарисувани цветя или животни върху белия квадрат. От всичките три сорта имаше делнични носни кърпи, в предната редица, и неделни носни кърпи, в задната. В неделя носната кърпа, дори и ако не се виждаше, трябваше да подхожда към цвета на облеклото.

1 На немски език: Shraubenmutter, т. е. „майка на болта“. Бел. пр.

Никои други вещи в къщата, нито дори самите ние, не бяха толкова важни колкото носните кърпи. Те бяха универсално полезни за: хрема, кръв от носа, наранена ръка, лакът или коляно, плач или захапване, за да се подтисне плача. Една мокра, студена носна кърпа върху челото беше против главоболие. С четири взела по ъглите тя беше шапка против слънчево изгаряне или дъжд. Когато човек искаше да си припомни нещо, правеше се възел в носната кърпа, за напомняне. При носене на тежки чанти тя се увиваше около дланта. Когато се вееше, тя се превръщаше в прощално помахване, когато влакът напускаше гарата. И защото на румънски влакът се казва TREN, а на банатски диалект сълзата се нарича TRÄN, скърцането на влаковете по железопътните релси винаги се свързваше в главата ми с плача. Когато на село някой умираше вкъщи, то веднага превързваха челюстта му с носна кърпа, за да остане устата затворена докато настъпи вкочаняването. Когато някой паднеше покрай пътя в града, винаги се намираще по някой минувач, който да покрие лицето на мъртвия с носната си кърпа – и така носната кърпа беше неговият първи мъртвешки покой.

В горещите летни дни родителите изпращаха децата си късно вечерта да поливат цветята на гробищата. По двама или по трима, ние се притискахме заедно от един гроб до друг, поливахме бързо. След това сядахме сгъсени едни до други на стъпалата на параклиса и гледахме как от някои гробове се надигат бели парчета омара. Те политаха мъничко в черния въздух и изчезваха. За нас те бяха душите на мъртвите: животински фигури, очила, шишенца и чаши, ръкавици и чорапи. И между другото, тук-там по някоя носна кърпа с черния ръб на нощта.

По-късно, когато водех разговори с Оскар Пастиор, за да пиша за депортацията му в съветския пленнически лагер, той разказваше, че получил от една стара руска майка носна кърпа от бяла батиста. Може би ще имате късмет, ти и моят син – и ще можете скоро да се върнете вкъщи, каза рускинята. Синът и бил на същата възраст като Оскар Пастиор и също толкова далеч от къщи, но в обратната посока, каза тя, в един наказателен батальон. Като полумъртъв от глад просяк почукал Оскар на вратата ѝ, искал да размени парче въглища срещу малко ядене. Тя го пуснала вкъщи, дала му гореща супа. А когато носът му започнал да капе в чинията – и бялата носна кърпа от батиста, която още никой не бил използвал. С ръб от дантела, с акуратно изплетени пръчици и розетки от копринена прежда, носната кърпа била красавица, която прегърнала

и наранила просяка. Една смесица, от една страна утешение от батиста, от друга – метър с единици от коприна, с бели чертички върху скалата на неговата окаяност. Самият Оскар Пастиор също бил за тази жена някаква смесица: напълно непознат просяк вкъщи, но и изгубено дете в света. В тези две личности той бил ощастливен и поставен пред прекомерно голямо изпитание от жеста на една жена, която била за него едновременно две личности: чужда руския и загрижена майка, задаваща въпроса: ИМАШ ЛИ НОСНА КЪРПА?

Самата аз, откак знам тази история, също имам един въпрос: дали ИМАШ ЛИ НОСНА КЪРПА е нещо, валидно навсякъде и разпространено върху целия свят в снежния блясък между замръзване и топене? Преминава ли то между планините и степите над всички граници, чак до една огромна, застлана с наказателни и затворнически лагери империя? И наистина ли въпросът ИМАШ ЛИ НОСНА КЪРПА не може да бъде убит дори и от чука и сърпа, нито дори от сталинизма на превъзпитанието?

И макар че говоря румънски от десетилетия насам, в разговора с Оскар Пастиор за пръв път ми хрумна, че на румънски език носна кърпа се казва BATISTA. Отново сетивният румънски език, който напъхва своите думи принудително-просто в сърцето на нещата. Материалът не прави никакви заобикалки, обозначава се като готова носна кърпа, като BATISTA. Сякаш всяка носна кърпа, по всяко време и навсякъде, е била от батиста.

Оскар Пастиор е запазил в куфара си носната кърпа като реликва от една двойна майка с един двоен син. И я взел вкъщи след петте лагерни години. Защо? Бялата носна кърпа от батиста била надежда и страх. А когато човек изпусне от ръка надеждата и страха, той умира.

След разговора за бялата носна кърпа, половината нощ лепих за Оскар Пастиор един колаж върху бяла картичка:

Тук танцуват точки казва Беа
ти идваш в чаша за мляко с дълга дръжка
бельо в бяло сивозелена цинкова вана
при наложен платеж са достатъчни
почти всички материали
гледай тук
аз съм пъгуването с влака и
черешата в сапунената паничка

никога не разговаряй с непознати мъже и
за централата

Когато на следващата седмица отново отидох при него, за да му подаря колажа, той каза: трябва да залепиш още: НА ОСКАР. Аз казах: каквото ти давам, то ти принадлежи. Ти го знаеш. А той каза: трябва да го залепиш, може би картичката не го знае. Взах я отново вкъщи и залепих отгоре: На Оскар. И на следващата седмица му я подарих отново, сякаш за пръв път бях се върнала от вратата без носна кърпа, а сега за втори път на вратата с носна кърпа.

С носна кърпа завършва и една друга история:

Синът на дядо и баба ми се казвал Матц. През 30-те години той бил изпратен да учи за търговец в Тимишоара, за да поеме след това семейния магазин за зърно и бакалски стоки. В училището преподавали учители от Немския Райх, истински нацисти. След учението Матц бил образован между другото може би и като търговец, но преди всичко като нацист – промиване на мозъци по план. След учението Матц бил пламенен нацист, напълно променен човек. Той ревял антисемитски лозунги, бил недостижим като умствено изостанал човек. Дядо ми го смъррял многократно: той създаде цялото си състояние благодарение на кредитите на еврейски приятели. И когато това не помагало, той го зашлевявал многократно. Но разумът бил изличен. Матц бил идеологът на селото, тормозел връстниците си, които клинчели от фронта. Имал писарско място в румънската армия. Но от теорията го потеглило към практиката, той се записал доброволно в СС, искал да отиде на фронта. След няколко месеца се завърнал вкъщи, за да се ожени. Поучен от претърпленията на фронта, той използвал една валидна вълшебна формула, за да избяга от войната за няколко дни. Тази вълшебна формула се казвала: отпускане за женитба.

Баба ми имаше две снимки от сина си Матц, най-отзад в едно чекмедже – една сватбена и една мъртвешка снимка. На сватбената снимка се вижда булка в бяло, една ръка по-висока от него, тънка и сериозна, една гипсова мадона. На главата ѝ восъчен венец като посипана от сняг шума. До нея Матц в нацистка униформа. Вместо да бъде младоженец, той е войник. Един женец се войник и свой собствен последен войник у дома. Едва завърнал се на фронта, дошла мъртвешката снимка. На нея се вижда един най-последен, разкъсан от мина войник. Мъртвешката снимка е с големината на длан – черна нива, по средата ѝ бяла кърпа

със сива човешка купчина върху нея. Сред черното бялата кърпа лежи малка като детска носна кърпа, чийто бял квадрат е бил изрисуван по средата с някаква причудлива рисунка. За баба ми тази снимка също си имаше своята смесица: върху бялата носна кърпа се виждаше мъртъв нацист, а в паметта ѝ един жив син. Баба ми носеше тази двойна картина през всичките години в своя молитвеник. Тя се молеше всеки ден. Вероятно и молитвите ѝ бяха с двойно дъно. Вероятно те следваха пукнатината от обичания син до вманиачения нацист и измолваха даже и от Бога онзи шпагат, чрез който да се обича този син и да се прости на нациста.

Дядо ми е бил войник в Първата световна война. Той знаеше за какво говори, когато често и с огорчение казваше за сина си: Да, когато заплющят знамената, разумът се изплъзва в тромпета. Това предупреждение подходеше и за следващата диктатура, в която живеех самата аз. Всеки ден се виждаше как разумът на малките и големи използвачи се изплъзва в тромпета. Аз реших да не надувам тромпета.

Но като дете против волята си трябваше да се уча да свиря на акордеон. Защото вкъщи лежеше червеният акордеон на мъртвия войник Матц. Ремъците на акордеона ми бяха прекалено дълги. И за да не се изплъзват от раменете ми, учителят по акордеон ги връзваше зад гърба ми с една носна кърпа.

Може да се каже, че именно най-дребните вещи, пък били те тромпет, акордеон или носна кърпа, свързват едни с други най-противоположните неща в живота. Че предметите се въртят и в отклоненията си имат нещо, което принадлежи на повторенията – на дяволския кръг. Това може да се вярва, но не и да се каже. Но онова, което не може да се каже, може да се напише. Защото писането е нямо занимание, една работа от главата към ръката. Устата бива подминавана. По време на диктатурата говорех много, най-вече защото бях решила да не надувам тромпета. Най-често говоренето имаше непоносими последствия. Но писането започна в мълчанието, там на фабричното стълбище, където трябваше да уговоря със самата себе си много повече неща, отколкото можеше да се кажат. Случващото се вече не можеше да бъде артикулирано в речта. Най-много външните допълнения, но не и техните измерения. Тези последните аз можех единствено да произнасям нямо, буква по буква в главата си, в дяволския кръг на думите при писането. Реагирах на смъртния страх с глад за живот. Той беше глад за думи. Само

вихрушката от думи можеше да обхване състоянието ми. Тя изговаряше буква по буква онова, което не можеше да се каже с устата. Бяха по-дир преживяното в дяволския кръг на думите, докато се появеше нещо, което преди това не бях познавала. Паралелно с действителността се за-действа и пантомимата на думите. Тя не зачита никакви реални измерения, тя свива главното и раздува второстепенното. Дяволският кръг на думите научава преживяното на един вид прокълната логика, през глава. Пантомимата е яростна и същевременно страхлива, също толкова пристрастена, колкото и преситена. Темата диктатура е автоматично присъстваща, защото онова, което се подразбира от само себе си, не може да се върне никога обратно, щом сàмо то е било отнето някому почти напълно. Темата е имплицитно присъстваща, но онова, което ме запленива, са думите. Те завличат темата там, където си поискат. Вече нищо не е истина и всичко е вярно.

Като виц от стълбището аз бях също толкова самотна, колкото и тогава в детството, в речната долина при пазенето на кравите. Ядох листа и цветове, за да мога да принадлежа към тях, защото те знаеха как се живее, а аз не. Заговарях ги с имената им. Името млечна паламида трябваше наистина да бъде бодливото растение с млякото в стеблата. Но растението не отговаряше на името млечна паламида. Опитвах се с измислени имена, в които не се появяваше нито мляко, нито паламида: ТРЪНЕНО РЕБРО, ИГЛЕН ВРАТ. В измамата на фалшивите имена пред истинското растение се открехна отворът към празното. Срамът, че говоря със самата себе си, а не с растението. Но срамът ми действаше добре. Аз пазех кравите, а звукът на думите предпазваше мен. Аз чувствах:

Всяка дума в лицето
знае нещо за дяволския кръг
и не го казва

Звукът на думите знае, че трябва да мами, защото обектите подлъгват със своя материал, а чувствата – със своите жестове. В точката, при която се срещат измамите на материалите и жестовете, се вгнездява звукът на думите с неговата измислена истина. При писането не може да става дума за доверие, а по-скоро за почтеност на измамата.

Тогавя във фабриката, когато аз бях стълбищен виц, а носната ми кърпа – моя канцелария – намерих в лексикона и красивата дума СТЪПАЛОВИДНА ЛИХВА. Това означава стъпаловидно нарастващи лихви на някакъв заем. Нарастващите лихви са за един разходи, а за друг при-

ходи. При писането те стават и двете, колкото повече се задълбочавам в текста. Колкото повече ме ограбва написаното, толкова повече то показва на изживяното какво не е имало в преживяното. Само думите го откриват, защото преди това не са го знаели. Там където те изненадват изживяното, те го отразяват най-добре. Те стават толкова принудителни, че изживяното трябва да се вкопчава в тях, за да не се разпадне.

Струва ми се, че предметите не познават материала си, жестовете не познават чувствата си, а думите – устата, която говори. Но за да сме сигурни в собственото си съществуване, ние се нуждаем от предметите, жестовете и думите. Колкото повече думи можем да си вземем, толкова по-свободни сме обаче. Когато ни бива забранена устата, ние опитваме да се утвърдим чрез жестове, дори чрез предмети. Те са по-трудни за тълкуване, за известно време те не предизвикват подозрение. И така те могат да ни помогнат да преобразим унижението в достойнство, което за известно време може би няма да предизвиква подозрение.

Малко преди емигрирането ми от Румъния майка ми била отведена една ранна утрин от селския полицаи. Тя била вече на вратата, когато внезапно се сетила, ИМАШ ЛИ НОСНА КЪРПА? Не, нямала. И макар че полицаят бил нетърпелив, тя се върнала още веднъж вкъщи и си взела носна кърпа. В управлението полицаият се разбеснял. Румънският език на майка ми не бил достатъчен, за да го разбере. Тогавя той напуснал канцеларията и заключил вратата отвън. Целият ден майка ми останала заключена там. В първите часове седяла на бюрото му и плачела. След това започнала да се разхожда и да бърше с мократа от сълзи носна кърпа праха по мебелите. След това взела кофата от ъгъла и парцала от гвоздеа и измила пода. Бях ужасена, когато тя ми разказваше това. Как може да чистиш канцеларията на тоя, попитах я. А тя ми отговори, без да се смущава, търсех си работа, за да минава времето. А канцеларията беше толкова мръсна. Добре, че бях взела една от големите мъжки носни кърпи.

Едва сега разбрах, че чрез едно допълнително, но доброволно унижение тя беше си доставила достойнство в този арест. В един колаж аз потърсих думи за това:

Мислех си за стегнатата роза в сърцето
за безполезната душа като сито
притежателят обаче попита:
кой печели надмощие

аз казах: спасението на кожата
той изкрещя: кожата е
само едно петно обидена батиста
без разсъдък

Бих искала да мога да кажа едно изречение за всички, на които се отнема достойнството при диктатури – пък било то и едно изречение с думата носна кърпа. Пък било то и въпроса: ИМАТЕ ЛИ НОСНА КЪРПА?

А дали е възможно въпросът за носната кърпа открай време да е имал пред вид не самата носна кърпа, а острата самота на човека?

Източник

Херта Мюлер (родена през 1953 г. в Нитцкидорф, Румъния), е немска писателка, носителка на Нобеловата награда за литература за 2009 г. След отпътуването си от Румъния през 1987 г. тя живее в Берлин.

Коментари (1)

- 22-07-2010|Гост

„Въпросът ИМАШ ЛИ НОСНА КЪРПА беше една непряка милувка. Една директна би била неловка, такива неща при селяните нямаше. Любавта беше се преоблякла като въпрос. Само по този начин тя можеше да бъде изказана сухо, със заповеден тон като похватите на работата. Това, че гласът беше рязък, дори подчертаваше нежността.“

От другата страна

Автор: Чавдар Ценов

Допреди време Марта гледаше към моста от Руски паметник.

– Това ли било да се омъжиш? – попита, щом го видя откъм Зона Б-5.

От кухнята на Руски паметник, в пролуката между отсрещните ко-операции гъмжеше от коли. Мостът завиваше надясно и се спускаше, преди да изчезне зад калкана. Откъм Зоната приличаше на елеватор – издигаше колите, завърташе ги наляво и ги напъхваше в центъра на града.

– Приеми, че си отишла да живееш от другата страна на улицата – засмя се Богдан, докато издърпваше наедрелия ѝ корем от прозореца, да не го притиска.

– Да бе, да... от другата страна – промърмори Марта.

Стана ѝ неприятно. Беше му разказвала детските си преживявания не за да се гъбарка с тях, докато ѝ издърпва наедрелия корем. Като малка често се бе чувствала благодарна, че се е родила от тази страна на улицата. Не обичаше другата, плашеше се от нея, избягваше да минава по отсрещния тротоар. Понякога вечер промушваше глава между пердетата, за да погледа в светналите прозорци отсреща как странно разговарят съседите: ръкомахат, поспират, вдигат глави към тавана и като в заучен танц пристъпват из стаите. Догнусяваше я от чуждия живот, от чуждите стаи.

– Не мислиш ли, че все пак е странно... да живееш в дъното на запечатилия се в очите ти пейзаж – реши да не се засяга Марта.

– Хм – отговори Богдан.

„Хм“ – тази оригинална и усукана фраза я настройваше на размисъл. А най-добре размишляваше, докато зяпаше през прозореца или през телевизора. През рекламите, през сериалите, през игрите. От новините тя обикновено се разкихваше. Ето и сега, между две кихания чу кмета да заявява дословно в отговор на журналистически въпрос:

– Съоръжението е физически и морално остаряло. Един булевард на негово място, с по три платна във всяка посока, сполучливо ще допълни пробива при „Иван Евстатиев Гешов“...

Марта в миг намрази широката му като булевард усмивка, с по три платна във всяка посока... Угаси кмета и тръгна от дъното през пейзажа, както правеше почти всяка вечер. Обратната страна на медала, опакоето на пуловера – по-скоро настроението ѝ беше опако, отколкото пейзажът. Встрани от моста все така си стояха двата вагона – последни остатъци от някогашната товарна гара „Сердика“. Преди години гарата изчезна, както изчезваха нещата в този град – изтърбушваха ги и на тяхно място се появяваха неясни пространства, осеяни с боклуци. Сгради, релси, траверси, всичко бе изкорубено, само, кой знае защо, досами моста бяха зарязали коловоза непокътнат, а върху него и двата вагона. По този повод баща ѝ си беше спретнал теория. Тя не помнеше подробности, но помнеше, че беше много смешно.

Споменът за много смешното ускори крачките на Марта. По този маршрут тя винаги си представяше, че е едно време, че се прибира в апартамента на Руски паметник. Сега внезапно представата ѝ бе добила плътност и сила. Нищо чудно да бе стигнала до тяхната врата, но се опомни, когато зави по улицата им и се размина с възрастната Велинова. Госпожата бе забила поглед в краката си, полугласно си мърмореше и не я видя. „Нямаше да го понеса“ – помисли си машинално Марта и тръгна да се връща. Сама за себе си не можа да уточни кое е нямало да понесе – да се спрат с Велинова или да спре пред тяхната врата.

Миг след като излезе на моста, се обърна и чак хлъцна от изненада – в пролуката между две кооперации се виждаше вътрешната страна на тяхната кооперация. С балкона, от който бе гледала моста. С поредицата от балкони под него. Нещо непознато, олющено и чуждо се оказваше тяхната кооперация откъм двора. Как ли бе изглеждала тя, надвесена от балкона, в очите на съседите от другите две кооперации? Беше готова да се закълне, че никога не е виждала дома си от този странен ъгъл. Но и как е възможно това след толкова години, и това не можеше да разбере.

Същата нощ я споходиха последователно три съня. Първият бе кратък и задушлив. Изкачваше се по моста. Мъчително пристъпяше, като да не беше мост, а Мусала. Взираше се вляво и напред, а сърцето ѝ блъскаше, ще се пръсне. Блъсне веднъж – вдясно, следващия път блъсне – назад...

Във втория ѝ се присъни апартаментът на Руски паметник. Същият, но с една стая повече. И както само сънищата умееха да внушават, тази непозната и може би взета от съседите стая променяше всичко. Какво променяше, Марта не можеше да обясни, ала вместо да я догнуси, сънят я караше да мисли, че ако имаха стаята, всичко би било друго. Но и какво означаваше „всичко би било друго“ – също не знаеше. По едно време сънят зашепна: „А на Сърневи апартаментът си откраднал стая... Стая, пръв разбойник, разположил се тристайно...“ Неясно как, гласът се изтръгна от ритмизирания шепот и премина в ария от опера. Съседката им даваше уроци по оперно пеене. Вероятно апартаментът беше свил именно нейната стая. Заедно с разпязванията и фалцетите...

Третият не беше сън, а кошмар. Правеше отчаяни опити да се прибере на Руски паметник, но всуе. Улицата, по която вървеше, си беше тяхната. Хем беше, хем не. Обърнали бяха кооперацията. Сега балконите гледаха към улицата и тя напразно се опитваше да открие входа. „Нали знаеш, Марто, че зимъс ужасно духа откъм моста – рече току в ухото ѝ съседът Стамен. – Та я завъртяхме, нека духа във фасадата, балкончетата сме ги турили на юг...“ Брей, какво нещо са сънищата – събуди се посред нощ Марта. Ако е за въпрос, никакъв съсед Стамен не познаваше, а това „зимъс“ единствено по книгите го беше срещала. Никой от познатите ѝ не казваше „зимъс“. Стана, пи вода и пак си повтори: брей, какво нещо са сънищата. Преди отново да заспи, се сети за една раздувка на баща си. Беше я кръстил „Брей, какво нещо е литературата“ и редовно я доукрасяваше в подпийнали компании.

Марта тогава била съвсем мъничка. Една шепа човече. Прибрал се той късно вечерта, пък тя да вземе да не спи. Бе то мани, дето взела, че не спи, ами нямала никакво намерение да вземе да спи. Това ѝ разправял баща ѝ, онова ѝ разправял, целият се превърнал в една ми ти ласка, обаче тя – не, та не! Не спи. Взел тогава той „Белоснежка и Червенорозка“. Отворил наслуки и зачел. След минутка Марта заспала. „Брей – казал си баща ѝ, – какво нещо е литературата! Аз какво ли не правих да заспи – тя не заспа. А литературата има-няма с една страница я заспа.“ Възбуди се таткото неимоверно, отказал всякакво спане нея нощ. Сипал си една ракия, после втора. През главата му се прехвърляли картини, а сърцето му чувства пронизвали. Бе особено му било! По едно време свалил общлетата на куклата, намазал ги с калчица от саксията и лека-полека направил стъпчици: по пода, по пода, по стъклото на прозореца доней-

де и внезапно стъпчиците прекъсвали. Потривал доволно ръце баща ѝ и само чакал да се събуди Марта. Събудила се тя, станала, облякла се, пийнала си млечице. Едвам я изчакал да извърши всичко това и почти изкрещял от нетърпение:

– Глей сега, татиното, снощи Белоснежка идвѐ. Виж ѝ стъпчиците!

„И тя взе, че ми повярва – завършвал раздувката баща ѝ и се обръщал от упор към събеседника. – Повярва ми бе, копеле, не е за вярване. На теб, ако ти кажа: Белоснежка идвѐ, ще ми кажеш: абе я си еби майката! А Мартето ми повярва...“

Споменът я разсъни и по някакви неясни, негови си закони веднага доведе друг спомен, съвсем различен, от много по-късни години.

Майка ѝ вече я нямаше, баща ѝ бе започнал да пие. Рядко се виждаха, той се прибираше късно, нейното училище започваше рано. Когато някоя вечер все пак се засичаха, излизаха на разходка както едно време.

Трябва есен да е било, на ъгъла на градинката на „Св. Седмочисленици“ продаваха царевица. Вървяха и си говореха, по-точно баща ѝ я питаше разни работи. Запомнила беше целия разговор. Не защото беше необичаен, а защото едно си говореха, а в нея течеше съвсем друго. Тъкмо се беше разбрало, че трябва да продадат апартамента на Руски паметник, защото вуйчо ѝ си иска своята част, а те нямат пари да му я платят.

Обаче не говорят за това, не говорят и за тягостното си чувство, че докато майка ѝ беше жива, все им беше тясно. Вечна тема на доброто им настроение се явяваше бъдещата покупка на нов апартамент. Тясно им беше на Руски паметник, а след майка ѝ – широко и пусто. Вървят по „Графа“, баща ѝ се опитва за съвсем друго да говори. Тя ужасно се дразни, но нищо не казва, само някак цяла се свива в себе си.

– Какво става в училище?

– Ами нищо особено... – отговаря тя, защото не знае какво да каже.

Той не я пита дали днес са я изпитвали, или дали е закусвала в голямото междучасие. Пита я изобщо какво става, виждат се за по-дълго веднъж на две-три седмици. Тя не знае какво става, нищо не става, какво да става? Освен че трябва да продадат апартамента на Руски паметник.

– Изпитваха ли те днес?

– Не, не са...

Той не пита защо не са я изпитвали, по какво не са я изпитвали. Ами ако я бяха изпитвали, по география например ако я бяха изпитвали,

нали нещо са щели да я питат и тя нещо е щяла да отговори, но той не я пита за това.

– География имяхте ли?

– Имахме.

Той не я пита знае ли столицата на някоя страна, пита я имали ли са география. Имали са.

– Знаеш ли коя е столицата на Мароко?

– Ами... знаех я, но не мога да се сетя.

Той не я пита знае ли коя е столицата на Тайланд. Тя знае коя е столицата на Тайланд. Пита я знае ли столицата на Мароко. Искане да ѝ я каже. Но тя иска да я пита коя е столицата на Тайланд и да му каже.

– Една колежка си купи тия дни географска енциклопедия. Луксозна такава, с твърди корици. Отварям я, вътре... Вътре за всички страни пише. Обаче как пише. Чета например за Португалия. Статия, пише колко е населението, колко е столицата, това-онова. Тъкмо очакваш нещо повече да научиш и изведнъж фраза. „През 1992 г. в Португалия се състоя европейското първенство по футбол.“ Подобни фрази убиват всичко човешко в мен.

После дълго мълчат, тя си дояжда царевичката, преди да се приберат къщи. Докато отключва, баща ѝ продължава да мърмори, че вътре за Вашку да Гама не пишело, но за европейското по футбол пишело. Накрая, вместо лека нощ, ѝ казва, че можело да не продават апартамента. Вуйчо ѝ бил готов той на тях да изплати частта. Щяла да им стигне за гарсонiera в „Люлин“. Дори казал, че после Марта можела да остане да живее, вече в апартамента на вуйчо си. Цялото това баща ѝ също почти промърморва, а накрая все пак ѝ казва лека нощ...

Тогава не разбираше защо говори така, дразнеше се. Но думите бе запомнила точно. Не само думите, а всичко. Запомнила ги беше и тях, но и какво тя си мислеше тогава беше запомнила и споменът ѝ се получаваше леко налуден.

Събуди я грохотът на машините. Чак стъклата подрънкваха. Погледна през прозореца: самосвали и фадрами, а имаше и машина, приличаща на пиещ вода жираф. Един такъв шумен жираф. Зареди кафеарката, повъртя се наоколо и не издържа. Издърпа възглавницата му:

– Богдане, ставай, разрушават ми детството.

Изпиха кафето. Втората кафеарка я сложи Богдан. Марта внезапно каза:

- Рабат.
- Моля?
- Столицата на Мароко е Рабат.
- Мислиш ли, че не зная?
- Баща ми мислеше, че аз не зная.

Изпиха и втората кафеварка. Едва тогава седнаха да закусват. Сега се обади Богдан:

– Моето детство отдавна го разрушиха. Не зная дали си спомняш в подробности мястото на НДК. Имаше „Монте Карло“, войнишки паметници, модна къща „Лада“, игрището на ВеВеСе и най-различни неовладени пространства.

– Най-вече си спомням как на „Баба Неделя“ завиваха трамваите.

Двамата се оживиха и известно време споменаваха номера на трамваи, кой трамвай накъде е отивал, как на лятната естрада на „Монтето“ са прожектирали „Кет Балу“ и какво ли не още.

После той се разбърза, закъсняваше, тя тръгна да го изпраща. Преди да излезе, Богдан настойчиво я погледна в очите. Върна се, прегърна я и й зашепна в ухото. Тръсците отвън бяха толкова гръмовити, че тя само откъслечно долавяше какво й шепне, но не искаше да го прекъсва. Богдановият шепот винаги й действаше успокоително и я зареждаше с увереност, че всичко ще бъде наред.

Чавдар Ценов е роден на 24 март 1956 г. в София. Завършил е френска гимназия и българска филология в СУ „Св. Кл. Охридски“. Негови разкази са публикувани във вестниците Литературен вестник, Литературен форум, Сега, Капитал, Демокрация, Монитор, списанията Lettre Internationale (Летература), Пламък, Страница, Сезон, Алтера, Витамин Б и др. Автор е на книгите Черно под ноктите, Удавената риба, Щраусовите на Валс. Превежда от френски език (автори като Емил Дюркем, Симон Вейл и др.).

Когато бях река ...

Автор: Неда Антонова

На бистрата памет
на река Чернялка –
най-дългото
и непресекащо събитие
в моето детство.

Човекът е най-бързото животно от моите спомени, но въпреки това аз, Реката, съм сигурна, че той последен ще си тръгне от мене – след удавниците, след рибите, след тинята ми дори... Тинята! Най-съкрове-ната част на всяка Река – подводието ѝ, тайната ѝ, паметта... Дори тя ще ме напусне. Преди още отлитащата ми душа да е изчезнала в маранята, моята тиня ще е вече примамила бездомни жиливи семена – о, бясна жизненост на всичко подмолно! – и напролет заедно с тях ще се е вече издигнала високо над дъното.

А напролет от мене ще е останало само едно сухо дърво с отекващи в него довеяни звуци...

Но аз съм сигурна, че дори тогава, ти, Човеко, ще останеш на моя бряг, ще продължиш да се радваш на свършено изваяните тела на моите камъни, на бледите им аристократични чела. Защото освен най-бързото, ти си и най-одухотвореното мое животно. Само на тебе бе дадено да предчувстваш оня прозрачен час, когато Реката плува гола. И в този час ти идваш на брега ми, гледаше ме с ослепително-сладостна немощ и здрачно сричаше думи, изрисувани върху полегалите ми води. (Помня движението на устните ти.) А аз разгадавах чертите и резките, нанесени върху непреводимото твое лице...

Четяхме се един друг с поглед, а после сядахме един другиму да се разкажем.

„Знаеш ли – пошепна ми ти веднъж, – Човек и Река са създадени от един и същи творец, но в различно време на неговата мощ и необходимост...“

(Беше по времето, когато ти, Човеко, упражняваше Реката в члено-разделен говор, а Реката те учеше да оставяш вечни знаци след себе си и други – временни – чрез които да бъдат разгадавани вечните...)

Харесваше ми, че се олицетворяваш чрез мене. И все гледах да завия натам, където имаше заселени хора. Защото бях чувала, че за Човека водата е несравнимо по-нужна от хляба и защото бях чувала, че Реката е най-човекообразната вода...

А сега, преди да изчезна завинаги в нажежения пясък, нека ти разкажа всичко, което зная за себе си – все едно, че ти подарявам парче огледало: чрез него ще се опознаваш на части и така ще запълниш остатъка от живота си с потресаващи окото събития...

1.

Аз, Реката, съм зачената от капка, от красиво заоблена водна капка, заобиколена от корени и земя. Понякога ми се струва, че помня мига на зачеването: пръстта около мене – суха и корава от всички страни – изведнъж взе да омеква, да се отпуска и даже да диша. От нея взе да се излъчва бодър мирис, малко остър наистина, но много свеж, на цвят сребърен, почти бял. Тогава не знаех, че става дума за най-обикновен пролетен дъжд – Бащата на всички Реки. (За Майка от памтивека се смята Гората.)

И както си лежах заобиколена от тъмнина и околоплоден въздух усетих как друга капка ме докосна с цялата себе си, всмука ме, измъкна ме от пръстта и двете взехме да се търкаляме. Играта ни разбира се, не премина безследно: (уличаваше ни влажна лъкатушеща диря), а и въздухът край нас взе да мирише на две слели се клетки вода. Сливането продължи, докато разбрах, че съм взела да наедрявам. Скоро изпълних цялата подземна утроба. А от тънките като косъм корени на дърветата продължаваха да се стичат още и още капки. Тъй дойде Капката, призвана да препълва всякакви чаши. Чашата преля с трясък, скалата пред мен се разцепи и аз излязох на светло. Светлината ми се стори твърде бърлива: още след първото мигване тя успя да ме осветли относно всичко, което ме заобикаляше като не ми остави възможност за откривателство и избор. (Природата понякога май също не знае мярка, особено когато дава.)

Първото нещо, което поисках веднага след избликването си, бе да се върна обратно в утробата, но в гръб ме подпираха новородените близи вода, блъскаха ме, негодуваха и аз – за да избегна прегазването – послушно потекох надолу.

Прозрачност, неведение и енергия! Това представлявах от само себе си в онези времена. Ни капка въображение, а ако трябва да бъда честна – и ни капка разум. Подскачах от камък на камък, гълголах на език, който няхах нужда друг да разбира и мисълта, че съм родена да бъда Река, все повече ми харесваше.

По същото време бях само един Ручей.

Малко по-надолу по течението в мене се вля друг Ручей, аз също се влях в него, но резултатът от нашето взаимовливане бе наречен само с моето име: аз извирах от по-висок връх и в бъдеще мене щяха да наричат – и ме наричаха – Глава на Реката.

Освен с престижно количество вода другият Ручей обогати нашия общ образ с допотопния си – в смисъл на праисторически – вътрешен живот, част от който премина и в мене. Животът плуваше, крякаше, множеше се, като ни изпълваше еднакво и едновременно и така скоро той – животът! – изличи и последните следи от известна неравностойност в нашия съюз, породена от разликата във височинността на потеклото.

Там някъде другият Ручей и аз най-после се усетихме едно цяло и взехме да се отнасяме към нашата общност като към нещо по-висше – Поток.

2.

Един ден – тъкмо се бях научила грациозно да скачам от достолепна висока скала – забелязах, че всеки мой скок оставя следи по камъка, върху който се приземявах. Камъкът изглеждаше тъй мърляв и много-ръб, че предизвика присъщата ми по природа амбиция: да го окръгля, да го полирам и въобще да го пресътворя. И започнах. Но вместо познатия ми недоद्याн тип, аз усетих под себе си друго: кръгла шеметна въртележка, която отначалото сладко миришеше на прясно дърво, но постепенно миришът ѝ взе да се губи, защото тя се напояваше с моята вода и с моя дъх. Въртележката ме повлече след себе си, люля ме и ме разплисква някое време, докато отново паднах на крака и като почаках да ми мине световъртежът, продължих да тека.

Малко по-надолу от моята първа играчка имаше яз. Там понякога присядах на отдых и пак там една нощ приютих моите първи удавни-

ци. Те бяха двама, влязоха в мене прегърнати и не се пуснаха, докато не стигнаха престолния камък. Камъкът наистина бе издълбан като трон. Мъжът седна в коленете на трона, жената седна в коленете на мъжа, а аз се усуквах около двамата – дано проникна оттатък кожата им, за да видя какво има вътре в *онова*, за което вече знаех, че се казва Човек.

И понеже се забавих, язът взе да се препълва и а-ха да се скъса.

Но гръмна изстрел.

Изстрелът прониза върбите, въздуха, трона, мъжа, жената и цялата околородна нощ. Някой извика към другите: „Елате да изчистим яза от мършата!“

Аз прегърнах моите първи удавници, запуших раните им с вода, но кръвта се оказа по-тежка и изхвърли водата. На разсъмване чух да се приближават хора: носеха горящи борини и викаха хората ми по име. Представих си как щяха да ровят с мръсните си ръце из дъхавите пазви на моята тиня, как щяха да ръгат с колове из най-съкровения ми подмоли... И реших: няма да им дам удавниците!

Поех дълбоко въздух и взех постепенно да вдигам нивото си и го вдигах, докато водата в яза и изтласканите на повърхността ѝ тела стигнаха входа на пещерата, издълбана кой знае кога на левия ми бряг. Най-напред положих телата на входа, а после дълго си играх, докато ги скътам дълбоко вътре и то така, че завинаги да останат прегърнати.

Телата ми се видяха студени и ясни. От тях се излъчваше звън.

Звънът ми се стори молебнен.

От този яз надолу, макар да продължавах да тека в образа на буен Поток, аз знаех за себе си, че вече бях взела да се превръщам в Река.

3.

Макар че ми предстоеше да навляза в Средното си течение, аз все още не притежавах оня стил на живот, съответстващ най-пълно на моя облик. Все още тичах, вместо да шествам с водите си; все още се пенех пред всяко, препречило талвега ми, дърво; все още нощем – при пълнолуние – напусках бреговете си и мишкувах из хралупи или кучи колиби и едва на разсъмване се прибирах в коритото си.

Веднъж влязох в село. Чумава село. Край огнищата и в коловозите на коларския път лежаха хора, а между тях се разхождаха животни, душеха смъртта и си говореха тихо. Обиколих къщите, окъпах животните и отвякох всички тела, които ми се сториха мъртви. По пътеката, обточила десния ми бряг, се помъкнаха в редица живите чумава и никой

не охкаше: пазеха силите си. Силите им обаче изглежда намираха неопазени изходи, че излизаха изведнъж, просваха се на пътя и оставаха там. Хората падаха до силите си и също оставаха там. Подплашена от труса на излизащите души във водата се хвърли синкава биволица с два коша, праметнати през гърба ѝ като дисаги. В кошовете спяха деца. След биволицата във водата се хвърли млада жена, хвана се за опашката на животното и заплува. Подир малко във водата скочи и мъж, хвана се за плитката на жената и също заплува. Към полунощ стигнахме широка местност с високи – от двете ѝ страни – скали. Мястото ми се стори подходящо и аз изхвърлих на брега първо биволицата с двете деца – те още спяха – после жената и накрая – мъжа. И дали защото бях направила добро или просто бях много уморена, поиска ми се да се свия някъде, да легна и да... (Ах, Меандър – оазис за всяка Река!)

И завих в посока, противоположна на населената вече местност, избрах си закътано място и после блажено излегната можах да наблюдавам как се мяркат отсреща между клоните на дърветата белите скали на ската и бялата риза на жената – между голите ръце на мъжа.

Веднъж – не помня колко време бях прекарала в оазиса (за Реката мярка е не времето, а пространството, то определя нейната значимост) – от небето се посипа градушка, забарабани по сухия гръб на биволицата, удари пендарите на жената и техния звън ме изтръгна от моя сладък покой. На повърхността ми изплува мисъл, завъртя се като свредел и ме прониза: “Река ли е Реката, ако през дългия си земен път не е преместила поне един хълм?!”

А хълмовете наоколо бяха много и всичките изглеждаха лесни за местене.

Особено хълмът над моя Меандър: заоблен и песъчлив, той целият беше обрасъл с питомни някога, а сега подивели вече лозя, чието грозде – ситно и рехаво – бе така ароматно, че опиваше преди още де е станало вино.

И се захванах.

Много усилия ми бяха нужни, докато отмия от склоновете на хълма най-плодородния слой пръст и пясък, докато ги привлека отсреща в ниското и ги утая постепенно и плътно, спазвайки видимия образ на модела както и най-важното изискване за всеки лозов масив: южното изложение.

От пръстта стърчаха корени на лози, тях загърлях с особена нежност и навярно поради тази незначителна грижа корените до един се прихванаха в новото си местовиреене и скоро взеха да дават първо ластар, после грозде, а накрая самото вино вече се стичаше по мургавите им стебла...

По същото време забелязах отсреща между черните клони на дърветата да се мержелееят белите биволски кости и белите коси на жената – между черните ръце на мъжа.

Така пренесох целия хълм в най-голяма близост до двамата човешки заселници. А когато един ден ги потърсих – в очакване на похвала! – видях между тъмните ребра на скалите да се белеят два каменни кръста, а под кръстовете – биволските рога, стоманено сиви, извити и остро лъскави като сърпове – по един на всеки гроб.

4.

Дълго време вярвах, че участта ми – „Напред и надолу!“ напълно съвпада с представата, която имах за себе си. Само понякога ме нагазваше меланхолия: струваше ми се несправедливо целият мой единствен и страшно дълъг живот да премине само в течение от Върха към Ниското. Терзаеше ме и чувство за наказание свише: от всички видими божии замисли на Земята единствено аз съм лишена от собствени очертания и поради това съм принудена да приемам формата на съда, който изпълвам, дори когато той не ми харесва.

Дълго протичах в търсене на най-подходящ за изпълване съд.

Намерих го едва в Долното си течение: сивата нацърбена чаша на голям язовир и десетте дървени къщички край брега му. И макар че отдавна вече не следвах въздушното русло на надеждата, една нощ – в часа на усиливащата се болка – аз напуснах чашата и щедро изпълних десетте бунгала, като взех формата им радостно и напълно безвъзмездно.

Бе вълнуващо.

За пръв път се видях оградена от четири стени. Ъгловата бях, но съразмерна. Загубила бях протежение, но бях придобила ръст. Цялата нощ прекарах в плен на своята форма, а из мене плуваха всякакви ръкотворни изделия. Взех ги със себе си и се прибрах в коритото, за да осъмна на другия ден напълно обзаведена с всичко нужно за битието – Река, напълно годна за обитаване!

Но вместо да приласкаеш Реката, ти – подъл! – една нощ тайно изля в утробата ми тежък поток от гъста белезникава каша с вкус на захар и с дъх на смляно цвекло – най-лепкавото свое извержение.

Кашата стигна дъното, където витаеше най-съкровеният ми живот, разля се там и го унищожи чрез своята сладост. Тази нощ угасна завинаги движението в моите дълбини: захарта бе слепила хрилете на рибите и те плуваха на повърхността ми сребристи, сладки и мъртви.

Целият ми вътрешен мир бе умъртвен.

Бях безутешна. О, как те мразех тогава, човеко! Как безнадеждно те мразех!

И поисках да си отмъстя, като те лиша от себе си.

И се скрих.

... Имаше в долната част на язовирната чаша дупка, затъкната със ствол на дърво още по времето, когато Гората над моя извор бе напълно изсечена, а енергията на моето течение бе използвана за смъкването на трупите. Сега дървото бе съвсем прогнило и при първия удар се превърна в купчина мокра прахан. Проврях се през дупката и попаднах в огромна и доста дълбока подземна пещера – надеждно убежище на всякакъв род отшелници. Там се оттеглих аз, а няколко месеца след оттеглянето ми язовирът пресъхна. На дъното му, където лежеше моят най-вкусен нанос, поникнаха отдавна забравени плевели, които сега изглеждаха чуждоземски цветя. Сред тях бяха намерени кости на животни и хора, за които се предполагаше, че са останали тук от времето, когато на мястото на язовира е имало село.

Нощем плевелите угасваха и върху наноса се появяваше кирпичена къща с плочен покрив. Пред къщата седеше старец и се опитваше да се обръсне с брадвата, но острието на сечивото изглежда бе доста притъпено, та той го изтъняваше с брус. На прага пък седеше бабичка, предеше вълна, примесена с водорасли, пустосваше водораслите, а после тананикаше. Между двамата шаренееше първолашко сметало със стотина черни и бели зърна, направени от костите на черни и бели кози. През горещините дряновата хурка на бабата цъфна, а от сметалото се извъдиха стотина черни и бели козлета – по петдесет от всяка боя.

И чашата се изпълни с живот.

Товага реших и аз да се върна в живота.

Подадох глава една вечер извън пещерата, да видя стъмнило ли се бе – не беше – и видях Двама от Вас. Единият бе дебел, гледжосан и сто-

еше с ръце на кръста. „Начи, Цецо, изгребвате до грам пръстта от дъното на язовира, товарите самосвалите и – франко пристанището. Там корабите чакат!“ „А защо им е на холандците нашата пръст, другарю...“ „Бе де да ги знам. Те търсят, ние предлагаме. Лалета щели да садят!“

Така моят нанос – златният фонд на всяка Река – бе осъден на износ и присъдата бе веднага изпълнена. По време на товаренето бабичката тихо тананикаше „Лаленце се люлее на зелено ливаде...“ и така и не забеляза как хурката се изсули от кръста ѝ, изтърколи се от самосвала и се забодее между два камъка. Там хурката продължи да цъфти още много години – цъфти и до днес – ей го онзи дрян отсреща, той единствен все още свидетелства, че и тук някога е шушнел живот...

Оттогава изтече много вода. Всичката ми вода изтече.

Сега лежа полумъртва от жегата и усещам как мощният някога пулс, идващ от сърцевината на моя далечен извор, бие все по-слабо и по-неритмично, блиците излизат немощни от там – от родната скала, а стигнат ли до тук, изтощени се просват върху нажежените камъни и издъхват.

Няма я вече Гората – майката на всички Реки – да примами Дъжда! Няма я!

Реката – прозрачната душа на природата – постепенно възлиза към небето.

Какво стана с мене! Човеко, какво направи с Реката!!

Отпадам. Чезне гласът ми и всички мои шумове. Скъсявам се. Връщам се към скалата, от която съм тръгнала, но вървя заднешком. Назад и нагоре! Препъвам се. Падам. Падам...

Пясък засипва раните.

А дълбоко под мене – под пръстта и под корените, под тебе и под твоите мъртви, Човеко, влажно и злачно ехти – чуваш ли?! – тътенът на Великата, на Вечната подземна Вода... Там е Оня свят на всички Реки.

Там е Раят.

Там ме чакат.

Не плачете за мене. Аз плача за вас. Защото вие оставате.

А когато се свършат Реките, на какво ще посегнеш, Човеко?! На себе си.

„Пустинята расте, тежко томува, който крие пустиня в гърдата си...“

Неда Антонова е родена в с. Николаево, Плевенска област. Завършила е Института за култура в Санкт Петербург. Работила е като журналист; редактор в художествената редакция на Военно издателство „Св. Георги Победоносец“; писател в групата на военните писатели и композитори при МНО. Основател на сп. „Отечество“. Член на СБП от 1983 г. Автор на стихосбирката „Повторими неща“; на тетралогия исторически романи „Памет“: „Войната свърши в четвъртък“, „Не умирай вместо мен“, „Ангела“, „Приют за щастливи“; на трилогия за юноши: „Обичам те, вълк“, „Вълк на покрива“, „Разбивачи на касички“, както и на други романи: „Три кита в аквариума“, „Лобният път на сърцето“, „Надали“, „Полугол и полугола“, на трилогията „Вино“: „Вино и молитви“, „Вино и оръжия“, „Вино и чудеса“; на повестта „Ирма, жената на бог Марс“; на пиесите „И слезе Господ на земята“, поставена в Театъра на армията, „Гълъб за сърдечни послания“ и „Звезда от последна величина“ – в телевизионния театър. Някои нейни романи са преведени на френски, руски, чешки, полски език. Има награди от Националния фонд „Развитие“ и Националния център на книгата.

Коментари (1)

- 17-10-2010|**Росица** – Дали някой чете вече художествена проза?

Толкова красиво и толкова тъжно четиво! Поне пет такива истории за реки от моето детство мога да разкажа – сега вече няма и помен от тях, само в спомените на някои хора е останало малко, и то полузабравено ... А някога си играехме по бреговете им, къпехме се във водите им – бяха чисти, беряхме цветя покрай тях, ловяхме риби и раци ... Наистина ли ще превърнем прекрасната си земя в пустиня само за едно-две ошашавени поколения?!

Изкуството, истината & политиката

Автор: Харолд Пинтър

Нобелова реч
декември 2005

През 1958 г. аз написах следното:

„Няма ясно разграничение между истинското и неистинското, нито между вярното и погрешното. Едно нещо не е непременно вярно или погрешно; то може да бъде и вярно, и погрешно.“

Вярвам, че тези твърдения все още са смислени и че все още важат в изследването на реалността посредством изкуството. И като писател аз заставам зад тях, но като гражданин не мога. Като гражданин трябва да задам въпросите: „Кое е вярно? Кое е погрешно?“

Истината е една непрекъснато изплъзваща се драма. Никога не успяваш да я откриеш напълно, но търсенето ѝ е непреодолимо. Търсенето е определено това, което подхранва усилието. Търсенето е твоята задача. Доста често се натъкваш на истината в тъмното, сблъсквайки се с нея или просто съзирайки образ или форма, които, изглежда, отговарят на истината, често без да осъзнаваш, че си го направил. Но истинската истина е, че не съществува такова нещо като една истина в драматичното изкуство. Съществуват много. Тези истини взаимно се оспорват, се отвърщават, се отразяват, се пренебрегват, се дразнят и са слепи едни към други. Понякога се чувстваш сякаш държиш в ръка истината на даден момент, а после тя се изплъзва измежду пръстите ти и се изгубва.

Често пъти ме питат как се зараждат пиесите ми. Не мога да кажа. Нито пък мога въобще да обобща пиесите си, освен да кажа, че това се случи. Това го казаха. Това го направиха.

Повечето от пиесите са породени от някаква реплика, дума или образ. Дадената дума често пъти е последвана от образа. Ще ви дам пример за две реплики, които изникнаха внезапно в главата ми, последвани от образ, последван от мен.

Пиесите са „Завръщане у дома“ и „Стари времена“. Първата реплика в „Завръщане у дома“ е: „Какво направи с ножицата?“. Първата реплика в „Стари времена“ е „Тъмна.“ И в двата случая не разполагах с по-нататъшна информация.

В първия случай някой очевидно търсеше чифт ножици и настояваше местоположението им да бъде разкрито от някой друг, който, той подозира, че вероятно ги е откраднал. Но някак си знаех, че на запитания не му пука за ножиците, нито пък за питащия.

„Тъмна.“ Предположих, че това е описание на нечия коса, косата на жена и това и беше отговорът. Във всеки един от случаите се почувствах задължен да проследя действието. Това стана визуално, много бавно преминаване през сенките към светлината.

Винаги започвам пиесите си, кръщавайки героите А, В и С.

В пиесата, която стана „Завръщане у дома“, видях мъж да влиза в мрачна стая и да задава въпроса на по-млад мъж, седящ на грозен диван, четейки вестник за надбягвания. Някак си подозирах, че А е бащата, а В е негов син, но нямах доказателства. Това обаче малко по-късно беше потвърдено, когато В (който после стана Лени) каза на А (който после стана Макс). „Татко, имаш ли нещо против да сменим темата? Искam да те питам нещо. Това, което ядохме за вечеря, как се казваше? Как го наричаш? Защо не си купиш куче? Ти си един кучешки готвач. Честно. Смяташ, че готвиш за много кучета.“ И така, след като В нарича А „татко“, видя ми се логично да предположа, че те са баща и син. А също така очевидно беше готвач и готвенето му, изглежда, не беше високо ценено. Това означаваше ли, че няма майка? Не знаех. Но, както си казах тогава, начинанията ни никога не знаят какъв ще е краят им.

„Тъмна.“ Голям прозорец. Вечерно небе. Мъж, А (по-късно наречен Дийли), и жена, В (по-късно наречена Кейт), седят с питиета. „Дебела или слаба?“ пита мъжът. За кого говорят? Но след това виждам, че до прозореца стои жена, С (по-късно наречена Ана), под друга светлина, с гръб към тях, с тъмна коса.

Странен е моментът на създаване на героите, които дотогава не са съществували. Това, което следва, е непостоянно, несигурно, дори халюциногенно, въпреки че понякога може да бъде и неудържима лавина. Положението на автора е странно. В известен смисъл той не е приветстван от героите. Героите му се съпротивляват, с тях не се живее лесно, невъзможно е да се опишат. Определено не можеш да им заповядваш.

До известна степен играеш безкрайна игра с тях, котка и мишка, сляпа баба, криеница. Но накрая разбираш, че пред теб са хора от плът и кръв, хора с воля и собствени чувства, изградени от съставни части, които не можеш да промениш, манипулираш, нито да изкривиш.

Така че езикът в изкуството си остава една силно двусмислена трансакция, плаващи пясъци, трамплин, замръзнал гьол, който може да се пропука под теб – автора – всеки момент.

Но както казах, търсенето на истината никога не спира. Не може да бъде забавено, не може да бъде отложено. Трябва да се изправиш лице в лице точно там, на място. Политическият театър представлява напълно различен набор от проблеми. Нравоученията трябва да се избягват на всяка цена. Обективността е от първостепенно значение. Героите трябва да могат да дишат свободно. Авторът не може да ги затваря и ограничава, за да задоволява собствения си вкус или настроение, или предразсъдъци. Той трябва да е готов да подходи към тях от различни ъгли, от пълен и неограничен набор от перспективи, да ги изненада може би от време на време, но все пак да им даде свободата да вървят по пътя, който сами изберат. Това невинаги се получава. Политическата сатира, разбира се, не се придържа към нито едно от тези предписания. Всъщност върши точно обратното, което е и нейна характерна функция.

В моята пиеса „Рожден ден“ мисля, че допускам цял един набор от възможности да действат в една гъста гора от възможности, преди окончателно да се насоча към покоряването.

„Езикът на планината“ не претендира за такъв обхват на действие. Остава си брутална, кратка и грозна. Но войниците в пиесата всъщност успяват да намерят забавление в нея. Човек понякога забравя, че мъчителите в пиесата лесно се отегчават. Нуждаят се от малко смях, за да повдигнат духа си. Това се потвърждава, разбира се, и от събитията в Абу Граиб в Багдад. „Езикът на планината“ трае само 20 минути, но би могла да продължи час след час, и още, и още, като моделът се повтаря отново и отново, и пак, час след час.

„Пепел върху пепел“, от друга страна, ми се струва, че се развива под водата. Давеща се жена, ръка, протегната нагоре през вълните, изчезва от погледа, протяга ръце да намери някого другото, но там няма никого, нито над, нито под водата, намира само сенки, отражения, носи се. Жената – една изгубена фигура в един удавнически пейзаж, неспособна да избегне гибелта си, която, изглежда, принадлежи на други.

Но с настъпване на тяхната смърт и тя трябва да умре.

Езикът на политиката по начина, използван от политиците, не смее да навлезе в тази територия, тъй като мнозинството политици, въз основа на доказателствата, с които разполагаме, не се интересуват от истината, а от властта и поддържането на тази власт. За да се задържи тази власт, е от огромно значение хората да останат в неведение, да живеят невежи за истината, дори за истината за собствения си живот. Следователно това, което ни обгражда, е огромен килим, изтъкан от лъжи, от които ние черпим сили.

Както всеки тук знае, оправданието за нахлуването в Ирак беше, че Саддам Хюсеин притежавал големи количества силно опасни оръжия за масово унищожение, някои от които можели да бъдат изстреляни в рамките на 45 минути и да доведат до ужасяващи разрушения. Увериха ни, че това е истината. Не беше вярно. Казаха ни, че Ирак има връзки с Ал Кайда и е частично отговорен за нападението над Ню Йорк на 11 септември 2001 г. Увериха ни, че това е истината. Не беше вярно. Казаха ни, че Ирак е заплаха за световната сигурност. Увериха ни, че това е истината. Не беше вярно.

Истината е нещо напълно различно. Истината е свързана с това как Съединените щати разбират ролята си в световните дела и как решават да се въплътят в нея.

Но преди да се върна към настоящето, бих искал да разгледам недалечното минало, под което имам предвид външната политика на Съединените щати от края на Втората световна война досега. Смятам, че сме задължени да подложим този период поне на някакъв ограничен анализ, което е и всичко, което времето тук ни позволява.

Всеки знае какво се случи в Съветския съюз и в цяла Източна Европа в следвоенния период: систематичната бруталност, разпространените жестокости, потъпкването на независимата мисъл. Всичко това е изчерпателно документирано и потвърдено.

Твърдя тук, че престъпленията на Америка за същия този период са отбелязани съвсем повърхностно, камо ли документираны, камо ли осъзнати или въобще признати за престъпления. Смятам, че това трябва да се разгледа и че истината е от огромно значение за мнението на света днес. Макар и ограничени, до известна степен, от съществуването на Съветския съюз, действията на Съединените щати по света ясно показват, че те смятат, че имат картбланш да правят каквото си поискат.

Директното нахлуване в територията на една суверенна държава всъщност никога не е бил предпочитаният от Америка метод. Тя предпочита предимно това, което описва като „по-малко напрегнат конфликт“. По-малко напрегнат конфликт означава, че хиляди измират, но по-бавно, отколкото ако изведнъж започнеш да ги бомбардираш. Означава, че заразяваш сърцето на страната, че даваш началото на злокачествено образуване и после наблюдаваш как гангрената се разпространява. Когато народът е сломен или пребит до смърт (едно и също е), а твоите приятели, военните и големите корпорации, си властват необезпокоени, тогава заставаш пред камерата и заявяваш, че демокрацията е надделяла. Това е типично за външната политика на САЩ през годините, за които говоря.

Трагедията в Никарагуа е случай от огромно значение. Избирам да го опиша тук като убедителен пример за гледната точка на Америка относно световната ѝ роля и тогава, и сега.

Присъствах на една среща в американското посолство в Лондон към края на 80-те. Американският конгрес беше на път да реши дали да отпусне пари на Контрите за кампанията им против Никарагуа. Аз бях член на делегация, говореща от името на Никарагуа, но най-важният член на тази делегация беше отец Джон Меткаф. Лидер на представителите на САЩ беше Реймънд Сийц (тогава номер две след посланика, а по-късно самият той посланик). Отец Меткаф каза: „Сър, аз отговарям за една енория в северната част на Никарагуа. Енорияшите ми построиха училище, здравен център, културен център. Живеем в мир. Преди няколко месеца отряд на Контрите нападна енорията. Унищожиха всичко: училището, здравния център, културния център. Изнасилиха медицински сестри и учители, избиха доктори, и то по най-бруталния начин. Държаха се като диваци. Моля Ви, поискайте от американското правителство да прекрати помощта си за тези шокиращи терористични дейности.“

Реймънд Сийц имаше много добра репутация на разумен, отговорен и високо образован човек. Много уважаван в дипломатическите среди. Той изслуша отца, направи пауза и после заговори с известна сериозност: „Отче – каза той, – нека Ви кажа нещо. По време на война невинните винаги страдат.“ Последва ледена тишина. Бяхме се вторачили в него. Той дори не трепна.

Невинните наистина винаги страдат.

Най-накрая някой каза: „Но в този случай „невинните“ са жертви на жестоко зверство, едно от много такива, подпомогнати от Вашето правителство. Ако Конгресът отпусне още пари на Контрите, подобни зверства ще се случват. Не е ли точно такъв случаят? Следователно, не е ли Вашето правителство виновно, че подкрепя убийства и разрушения срещу гражданите на една суверенна държава?“

Сийц беше непоколебим. „Не съм съгласен, че фактите, както са изложени, подкрепят твърденията Ви.“

На излизане от посолството един от служителите на посолството ми каза, че му харесвали пиесите ми. Не отговорих.

Трябва да ви напомня, че по онова време президентът Рейгън направи следното изявление: „Контрите са моралният еквивалент на нашите Бащи-основатели.“

САЩ подкрепяха бруталната диктатура на Сомоса в Никарагуа в продължение на 40 години. Народът на Никарагуа, воден от Сандинистите, свали режима през 1979 г., една спираща дъха народна революция.

Сандинистите не бяха свършени. И те притежаваха полагащата им се арогантност, а политическата им философия съдържаше доста противоречиви елементи. Но бяха интелигентни, разумни и цивилизовани. Захванаха се да създадат едно стабилно, прилично и плуралистично общество. Премахнато е смъртното наказание. Няколкостотин хиляди мизерстващи селяни са върнати към живот. Над 100 000 семейства получават право да притежават земя. Построяват се две хиляди училища. Доста забележителна кампания срещу неграмотността намалява неграмотността в държавата до по-малко от една седма. Въвеждат се безплатно образование и безплатно здравеопазване. Смъртността при бебетата се намалява с една трета. Премахва се полиомиелитът.

Съединените щати осъждат тези постижения като марксистки/ленинистски отклонения. Според правителството на САЩ това дава опасен пример. Ако на Никарагуа се разреши да установи основни норми на социална и икономическа справедливост, ако ѝ се позволи да вдигне стандартите на здравеопазване и образование и да постигне социално единство и национално себеуважение, то съседните ѝ страни биха задали същите въпроси и направили същите неща. Разбира се, тогава съществуваше яростна съпротива срещу статуквото в Ел Салвадор.

По-рано ви споменах за „килима, изтъкан от лъжи“, който ни обгражда. Президентът Рейгън просто описа Никарагуа като „тоталитар-

на тъмница“. Това беше прието в общи линии от медиите и безспорно от британското правителство за точен и справедлив коментар. Но всъщност няма никакви доказателства за съществуването на отряди на смъртта при правителството на Сандинистите. Няма свидетелства за мъчения. Няма свидетелства за систематична или официална военна жестокост. Свещеници не са убивани в Никарагуа. Всъщност в състава на правителството има трима свещеници, двама йезуити и един мисионер от Маринол¹. Тоталитарните тъмници всъщност бяха в съседните Ел Салвадор и Гватемала. Съединените щати бяха свалили демократично избраното правителство на Гватемала през 1954 г. и се предполага, че над 200 000 души са станали жертва на последвалите военни диктатури.

Шестима от най-изявените йезуити в света бяха зверски убити в Централния американски университет в Сан Салвадор през 1989 г. от батальон от полка Алкатл, трениран във Форт Бенинг, Джорджия, САЩ. Изключително смелият човек архиепископ Ромеро беше убит по време на литургия. Предполага се, че 75 000 души са загинали. Защо са били убити? Убити са, защото са вярвали, че един по-добър живот е възможен и трябва да бъде осъществен. Заради това си вярване те незабавно попадат в категорията комунисти. Умират, защото са се осмелили да се усъмнят в статуквото, безкрайното блато на мизерията, болестите, деградацията и потисничеството, полагащи им се по рождение.

САЩ най-накрая успяха да свалят правителството на Сандинистите. Отне години и огромна съпротива, но жестокото икономическо преследване и 30 000 хиляди мъртви в крайна сметка разклатиха народния дух на Никарагуа. Отново бяха изтощени и доведени до мизерия. Казината се завърнаха в страната. Дойде краят на безплатното здравеопазване и образование. Големият бизнес се завърна със замах. „Демокрацията“ беше надделяла.

Но тази „политика“ в никакъв случай не беше прилагана само по отношение на Централна Америка. Прилагаше се по целия свят. Беше безкрайна. И сякаш никога не се е случвало. Съединените щати подкрепят и в много случаи възплават всяка дясно ориентирана диктатура в света след края на Втората световна война. Имам предвид Индонезия,

1 Catholic Foreign Mission Society of America (CFMSA) Католическа мисия със седалище в САЩ, изпращаща мисионери извън страната, за да разпространяват ценностите на Евангелието и Христовото послание сред други народи, култури и религиозни традиции.

Гърция, Уругвай, Бразилия, Парагвай, Хаити, Турция, Филипините, Гватемала, Ел Салвадор и, разбира се, Чили. Ужасът, който САЩ предизвиква в Чили през 1973 г., никога няма да бъде заличен, нито може някога да бъде забравен.

В тези страни е имало стотици хиляди смъртни случаи. Случили ли са се? Във всеки един случай ли могат да бъдат приписани на външната политика на САЩ? Отговорът е да, случили са се и са последица от американската външна политика. Но никой не знае за това.

Не се е случило. Въобще нищо никога не се случва. Дори когато се случваше, не се случваше. Нямахше значение. Не представляваше интерес. Престъпленията на САЩ са систематични, постоянни, жестоки, безмилостни, но много малко хора всъщност говорят за тях. Трябва да признаете. Америка извършва една съвсем медицинска манипулация на властта по целия свят, представяйки се за сила на всемирното добро. Гениална, дори остроумна, силно успешна хипноза.

Казвам ви, че САЩ несъмнено са най-големият самохвалко наоколо. Може да са брутални, безразлични, пренебрежителни и безмилостни, но също така са и умни. Като един пътуващ търговец, те са сами и най-продаваемата им стока е самолюбието. От него се печели. Слушайте как всички американски президенти по телевизията казват думите „американския народ“ като в изречението: „Казвам на американския народ, че настъпи време за молитва и защита на правата на американския народ и моля американския народ да се довери на президента си в действията, които той ще предприеме в името на американския народ.“ Това е умела хитрост. Всъщност езикът се прилага, за да държи мисълта на страни. Думите „американския народ“ осигуряват една наистина удобна възглавница, пълна с успокоение. Няма нужда да мислиш. Просто се облегни на възглавницата. Тя може да задуши интелигентността ти и способността ти да мислиш критично, но пък е много удобна.

Това, разбира се, не се отнася до 40-те милиона хора, живеещи под прага на бедността, и 2-та милиона мъже и жени, затворени в огромния гулаг от затвори, простиращ се из целите Американски щати.

Съединените щати вече не се занимават с по-малко напрегнати конфликти. Вече не виждат смисъл да бъдат съдържани или дори непочтени. Свалят картите на масата напълно безпристрастно. Съвсем просто, на тях въобще не им пука за Обединените нации, международното право или критичните разногласия, на които гледат като на безсилни и неу-

местни. Също така си имат свое собствено блеещо агънце, което върви след тях на каишка, жалката и покорна Великобритания.

Какво се случи с чувството ни за морал? Имали ли сме го някога? Какво означават тези думи? Да не би да се отнасят до термин, много рядко използван напоследък – съвест? Съвест, свързана не само с нашите собствени действия, но с нашата обща отговорност за действията на другите? Отживелица ли е всичко това? Вижте Гуантанамо Бей. Стотици задържани за повече от три години без предявени обвинения, без адвокатска защита или справедлив процес, технически задържани завинаги. Тази напълно незаконна структура се поддържа противно на Женевската конвенция. Не само че бива толерирана, но и почти бива пренебрегната от „международната общност“. Това грубо криминално нарушение на закона се извършва от страна, която твърди, че е „лидер на свободния свят“. Мислим ли за затворниците в Гуантанамо? Какво казват медиите за тях? Появяват се от време на време – малка статийка на шеста страница. Запратени са в ничия земя, от която наистина може и да не се завърнат. В момента много от тях са на гладна стачка, хранени насилно, включително и британци. Няма церемонене при насилственото хранене. Без успокоителни или обезболяващи. Просто една тръба, вкарана през носа в гърлото ти. Повръщаш кръв. Това е мъчение. Какво казва по този въпрос британският външен министър? Нищо. Какво казва по този въпрос британският премиер? Нищо. Защо? Защото САЩ са казали: да се критикува държанието ни в Гуантанамо представлява неприятелско действие. Или сте с нас, или сте против нас. И Блеър млъква.

Нахлуването в Ирак е бандитско деяние, явен държавен тероризъм, демонстриращ абсолютно презрение към идеята за международното право. Нахлуването беше своеволно военно действие, вдъхновено от поредица от лъжи и още лъжи и груба манипулация на медиите и следователно на обществото; действие, предвидено да обедини американския военен и икономически контрол над Близкия изток, представяйки се – като последна възможност, след като всички други техни оправдания се провалиха – за освобождение. Ужасяващо изтъкване на военна сила, отговорна за смъртта и осакатяването на хиляди и хиляди невинни хора.

Донесохме мъчения, касетни бомби, обеднен уран, безброй производни убийства, мизерия, деградация и смърт на иракчани, а го наричаме „донасяне на свобода и демокрация в Близкия изток“.

Колко човека трябва да убиеш, преди да бъдеш обявен за масов убиец и военен престъпник? Сто хиляди? Повече от достатъчно, така си мисля. Следователно ще бъде справедливо Буш и Блеър да бъдат изправени пред Международния криминален съд. Но Буш е умен. Той не е ратифицирал Международния криминален съд. Следователно, ако някой американски войник или пък политик се намери на подсъдимата скамейка, Буш предупреди, че ще изпрати пехотинците. Но Тони Блеър е ратифицирал съда и следователно е на разположение за преследване. Можем да дадем адреса му на Съда, ако той се интересува. Номер 10, Даунинг Стрийт, Лондон.

Смъртта в този контекст е неуместна. И Буш, и Блеър поставят смъртта съвсем на заден план. Поне 100 000 иракчани бяха убити от американски бомби и ракети, преди да започнат размириците в Ирак. Тези хора не са важни. Смъртта им не съществува. Те са празни места. Дори не са отбелязани като мъртви. „Ние не се занимаваме с броене на трупове“ – каза американският генерал Томи Франкс.

В началото на нахлуването на първите страници на британските вестници се появи снимка на Тони Блеър, целуващ бузата на малко иракчанче. „Благодарно дете“, пишеше отдолу. Няколко дена по-късно имаше статия и снимка, на вътрешна страница, на друго четиригодишно момченце без ръце. Семейството му било взривено от ракета. То е единственият оцелял. „Кога ще ми върнете ръцете?“ – пита то. Историата отпадна. Ами Тони Блеър не го държеше на ръце, нито пък тялото на което и да е друго осакатено дете, нито някакъв кървав труп. Кръвта цапа. Изцапва ризата и вратовръзката ти, когато изнасяш реч по телевизията.

Двете хиляди мъртви представляват неудобство. Закарват ги до гробовете им под прикритието на тъмнината. Погребенията се извършват дискретно, в безопасност. Осакатените и обезобразените гният в леглата си, някои от тях до края на живота си. Така че и мъртвите, и осакатените гният, само че в различни видове гробове.

Ето откъс от стихотворението на Пабло Неруда „Обяснявам някои неща“:

И една сутрин всичко бе в пламъци,
и една сутрин кладите
никнеха от земята,
поглъщайки живите твари,

и оттогаз настана огън,
настана барут,
настана кръв.

Разбойници със самолети, с маври,
разбойници с пръстени и херцогини,
разбойници с по-малко чернокожи за благослов
падаха от небето, за да убиват деца
и по улицата детската кръв
си течеше простичко, като кръв от деца.

Чакали, що чакалът би отблъснал,
камъни, що твърдят бодил би отхапал и изплюл,
пепелянки, що пепелянките биха възненавидели!

Срещу вас видях кръвта
на Испания да се надига,
за да ви удави с една-едничка вълна
от гордост и ножове!

Генерали
на предателството:
вижте мъртвия ми дом,
погледнете съсипаната Испания,
но от всеки мъртъв дом изниква храбра стомана
вместо цветя,
но от всяка отломка от Испания
покълва Испания,
но от всяко мъртво дете избуява пушка с очи,
но от всяко престъпление се раждат куршуми,
които някой ден ще открият мястото
на сърцето ви.

Ще попитате защо поезията му не говори за мечти, за листа, за големите вулкани в родната му страна?

Елате да видите кръвта по улиците,
елате да видите
кръвта по улиците,
елате да видите
кръвта по улиците!¹

Нека да изясня, че цитирайки от стихотворението на Неруда, по никакъв начин не правя сравнение между републиканска Испания и Саддам-Хюсеиновия Ирак. Цитирам Неруда, защото никъде другаде в съвременната поезия не съм чел такова силно и интуитивно описание на бомбардиране на цивилни.

Споменах по-рано, че сега САЩ са напълно откровени относно свалянето на картите си на масата. Такъв е случаят. Официално обявената политика сега е определена като „пълно надмощие“. Това не е мой израз, а техен. „Пълно надмощие“ означава контрол по земя, море, въздух и космос и всичките налични там ресурси.

Съединените щати в момента заемат 702 военни бази из целия свят, в 132 страни, с почетното изключение на Швеция, разбира се. Не знаем точно как са постигнали това, но са го постигнали.

Съединените щати притежават 8000 действащи и оперативни ядрени бойни глави. Две хиляди са в пълна бойна готовност, готови за изстрелване с 15-минутно предупреждение. Разработват нови ядрени системи, познати като „разбивачи на бункери“. Британците, както винаги сътрудничейки, възнамеряват да подменят собствените си ядрени ракети Трайдънт. В кого, чужда се, се целят? Осама бин Ладен? Вас? Мен? Обикновения човек? Китай? Париж? Кой знае? Това, което обаче знаем, е, че тази инфантилна лудост – притежаването и заплашването с употреба на ядрени оръжия – е заложена в същината на настоящата американска политическа философия. Трябва да си напомняме, че САЩ са постоянно на военна нога и не показват никакви признаци на отпускане.

Много хиляди, ако не и милиони хора в самите Щати са осезаемо отвратени, засрамени и ядосани от действията на собственото си правителство, но предвид състоянието на нещата, те не са единна политическа сила – все още. Но притеснението, несигурността и страхът, които виждаме да нарастват с всеки изминал ден в САЩ, едва ли ще намалеят.

Знам, че президентът Буш си има много изключително компетентни съставители на речи, но аз бих искал да предложа услугите си. Предлагам следното кратко обръщение към народа, което той може да направи по телевизията. Представям си го строг, грижливо сресан, сериозен, победоносен, искрен, често очарователен, служещ си понякога с иронична усмивка, странно привлекателен, човек на хората.

„Бог е добър. Бог е велик. Бог е добър. Моят бог е добър. Богът на Бин Ладен е лош. Неговият е лош бог. Богът на Саддам беше лош, само дето

той нямаше такъв. Той беше варварин. Ние не сме варвари. Аз съм демократично избраният лидер на една свободолюбеща демокрация. Нашето общество е състрадателно. Състрадателно пускаме електрическия стол и бием смъртоносни инжекции. Ние сме велика нация. Аз не съм диктатор. Той е. Аз не съм варварин. Той е. И той също. Всички те са. Аз притежавам морална власт. Виждате ли този юмрук? Това е моралната ми власт. И не го забравяйте.“

Животът на писателя е една силно уязвима, почти разголена дейност. Не трябва да плачем за това. Писателят прави своя избор и живее с него. Но е вярно да се каже, че си открит към ветровете, а някои от тях са наистина ледени. Сам си, на своя глава. Не намираш убежище, нито защита – освен ако не излъжеш, в който случай, разбира се, си си изградил собствена защита и, може да се каже, си станал политик.

Доста пъти споменах смъртта тази вечер. Сега ще ви цитирам едно мое стихотворение, озаглавено „Смърт“.

Къде е намерен трупът?

Кой е намерил трупът?

Трупът бил ли е мъртъв, когато е бил намерен?

Как е бил открит трупа?

Кой е трупът?

Кой е бил бащата или дъщерята, или братът,

Или чичото, или сестрата, или майката, или синът

На мъртвото и изоставено тяло?

Тялото изоставено ли е било?

Кой го е изоставил?

Трупът гол ли беше или беше облечен като за пътуване?

Кое ви накара да обявите трупа за мъртъв?

Обявихте ли трупа за мъртъв?

Добре ли познавахте трупа?

Измихте ли трупа,

Затворихте ли и двете му очи,

Погребахте ли тялото,

Изоставихте ли го,

Целунахте ли трупа?

Когато погледнем в огледало, смятаме, че образът, който се изправя пред нас, е точен. Но преместете се и милиметър и образът се променя. Всъщност наблюдаваме непрестанноменяща се гама от отражения. Но

понякога на писателя му се налага да строши огледалото – защото точно от другата страна на това огледало истината се е втренчила в нас.

Вярвам, че противно на всичко, непоколебимата, твърда, яростна интелектуална решителност, като граждани, да определим истинската истина в живота ни и обществото ни, е жизненоважно задължение, което се пада на нас. Всъщност това е задължително.

Ако такава решителност не бъде олицетворена от политическата ни визия, тогава няма надежда да възвърнем това, което почти е изгубено за нас – човешкото достойнство.

Сп. „Литературни Балкани“, бр.12, 2007, година V

Превод от английски: Надежда Тороманова

Със специална благодарност към издателство „Балкани“!

Харолд Пинтър (1930–2008) е английски драматург, сценарист, актьор, режисьор, политически активист и поет. Той е един от най-влиятелните и известни английски драматурзи от по-ново време. Носител е на Нобеловата награда за литература за 2005 г.

Коментари (3)

- 16-12-2009|**Доброслав Бакалов** –

Страхотен текст. Златко, аз миналата година ти писах в същич дух, но като че ли не го одобри много :) не за това пиша, тук ще поставя една връзка към филм, който е много голям и моля те да направиш кратка рецензия, както и към другите посетители се обръщам. Във филма са Ноам Чомски, Майкъл Мур и др. най-вече настоявам, защото съм сигурен, че може да

докосне у вас нерв, който не е бил събуджан преди, след като видите, ако позволите черничкия хумор, интифада срещу

ВиК :)незнам дали е точно тук мястото, но филмът определено е свързан с етиката, ако не пряко с политиката. Моят апел-вижте, защото сте образовани и въпреки това, подведени, за да не станете част от „ДЕМОКРАЦИЯ“ ООД и „КАПИТАЛИЗЪМ“

АД, не ме разбирайте погрешно, не става дума за политически възгледи, а за морални такива. Златко, твоето мнение ще е много ценно за мен, тъй като ти твърдо защитаваш западните ценности.

<http://zamunda.net/catalogue.php?search=+corporation&catalog=movies&g5=5&genres=25&comb=yes>

- 16-12-2009|**Доброслав Бакалов** – ...2

всъщност, по-прилягаше на линка да стои под текста за меритокрацията и „темпокрацията“ – нея ще видите най-вече в действие, убеден съм че много неща ще научите от този филм, от сорта на как Ай Би Ем помага на нацистите да менажират концлагерите си

- 19-12-2009|**Златко**

Всъщност аз намирам текста малко праволинеен (както и повечето неща на Майкъл Мур – което не ми пречи да ги харесвам, по същия начин по който харесвам наивна живопис, например). Вътрешното ми, собствено усещане, което е подчинено основно на едно интуитивно търсене на баланс и не се основава на никакви други идеологии, освен (здрав човешки) разум, не ми позволява да оставам прекалено дълго при подобни текстове, които възприемам като едно-, или в най-добрия случай няколкоцветни. Същото се отнася и до текста на Чеслав Милош, както и отчасти до интервюто на Варгас Льоса. Всички тези неща са в някаква степен идеологически – нещо неизбежно за всеки човек, който би искал да бъде (политически) активен в света, в който живеем. А идеологиите, както е добре известно, са преди всичко оръжия, тоест инструменти на смъртта, а не на живота.

Надявам се, Доброславе, това да ти подсказже донякъде защо съм отхвърлил текста ти (който сигурно щях да приема, ако и ти беше носител на Нобелова награда – ако не от съгласие с тезите му, то поне от желание да представя един все пак майсторски, макар и едностранчив, поглед към света).

Аз съм по-добре от собствените си филмови герои

Автор: Уди Алън

ZEIT: Господин Алън, в бордовата програма на самолета за Ню Йорк вървеше романтичната комедия „Хари и Сали“.

Уди Алън: ... добър филм! А отидохте ли веднага след кацането в Katz's Delicatessen¹? Там се разиграва най-известната сцена от филма: Сали показва на приятеля си Хари как се симулира оргазъм.

Да, бях там, но сама.

Сандвичите с пастърма все още ли са толкова добри?

Да.

Така си и мислех.

В „Хари и Сали“ стеснителната провинциалистка Мег Райън отива в Ню Йорк и там се превръща в градска, открита, чувствена жена. Може ли да се каже, че има два вида филми за Ню Йорк? В едните градът е жесток, запуснат, корумпиран, като например при Сидни Лъмет и Мартин Скорсизи. В другите Ню Йорк е култивиран град с великолепно въздействие върху жителите си. Като при вас например.

По принцип аз си измислям по-скоро комични истории, което естествено оцветява образа на града. Но понякога и в моите нюйоркски филми става дума за убийства. Например в *Престъпления и прегрешения*. Или в *Мистериозно убийство в Манхатън*, макар че това е комедия. Трудно ми е да скриям симпатията си към Ню Йорк. За мен този град превъзхожда безкрайно много всички останали градове в САЩ. Във всеки случай не мога да си представя да се събуждам всяка сутрин в Денвър или Санта Фе и преди закуска да хвърлям ласо подир някоя крава, за да я издоя.

В най-новия си филм „Всичко което върши работа“, който през тази седмица тръгва по екраните в Германия, Патриша Кларксън и Ед Бегли мл. игра-

1 Известен еврейски ресторант и магазин за деликатеси в Ню Йорк. Бел. пр.

ят консервативна двойка от провинцията, която бива освободена именно чрез Ню Йорк. Преди всичко сексуално.

Като гледа човек филма, сигурно би могъл да си помисли, че всички нюйоркски мъже са или хомосексуални, или женени за значително по-млади жени. И че всички жени в Ню Йорк по някое време заживяват заедно с по двама любовници. Е, това може и да е малко преувеличено. В сравнение с американската провинция ние обаче все пак имаме едно много спокойно отношение към сексуалността. Там всичко е израз на страхове и сексуално потисничество: религиозната лудост, оръжейният фанатизъм, откачените десни, възгледите за сексуалността, определяни от съмнителни закони за порядъчност. В провинцията хората са против еднополовия брак, против аборта, в някои крайни случаи също и против предпазването по време на секс. В някои щати има дори закони срещу оралния секс. Дори партньорите в семейството нарушават закона, ако практикуват в леглото определени позиции.

Във „Всичко което върши работа“ домакинята, идееща от южните щати в Ню Йорк, се превръща в известна фотографка. Дъщеря ѝ пък събира всевъзможен житейски опит чрез любовта към един мъж, който е по-стар от нея с тридесет години. Дали човекът, способен на промени, е утопията на късния Уди Алън?

Представата, че хората са в състояние да надвият предразсъдъците си, включително и ония за самите себе си, винаги ми е харесвала. И, да, може би тя ми харесва все повече с напредването на възрастта. Дали възрастта ме смекчава? Може би. И в предишния ми филм, „Вики Кристина Барселона“ героите не реагират така, както човек би очаквал. Вместо драма на ревност се получава великолепен *Ménage à trois* между Скарлет Йохансон, Хавиер Бардем и Пенелопи Круз. Просто е хубаво човек да води кинофигурите към констелации, които те не очакват от самите себе си.

Във филмите, които снимате в Европа, вие инсценирате любовта и секса много по-чувствено, отколкото в американските, където сексуалността изглежда по-скоро невротична. Защо е така?

В Америка сексът винаги е бил една неприятно важна тема, към която човек може да се доближи единствено по някакъв тържествен, помпозен начин. Когато сексуалното освобождение в САЩ достигна и до киното, хората започнаха да си мислят, че сексът би могъл да се използва на екрана като заместител на драматичността и добрите исто-

рии. Изведнъж американските кинематографисти започнах да вярват, че една секс-сцена на екрана е нещо наситено с невероятно напрежение. В действителност обаче подобни сцени са просто скучни. За сексуално потиснатите провинциалисти и публика, които всъщност представляват мнозинство, те все още са нещо особено, разбира се. Защото хората са толкова инфантилни.

А в Европа?

Там нещата са по-различни. В Европа сексуалността е нормална част от живота, а не това огромно, греховно нещо. В европейските филми сексът служи за това да покаже мъжа и жената, мъжа и мъжа или жената и жената – в съвместния живот и в конфликтите им. В САЩ сексът се използва като драматургично оръжие, подобно на насилието. Това говори много за различията между нашите две култури.

Искате да кажете, че една сцена като онази от „Първичен инстинкт“, която в продължение на години беше наричана „ебането на века“, не би могла да се срещне в някой европейски филм?

Ах да, ебането на века. И надничането с камерата между краката на Шерън Стоун, вероятно без слип. За нас американците това е някакво пробуждащо преживяване. А при това една толкова хубава жена като Шерън Стоун би могла да бъде показана на екрана по толкова безкрайно по-съблазнителни начини. Но за такова нещо би трябвало да се изхожда от нея и от нейното излъчване, вместо просто да бъде напъхана в леглото с Майкъл Дъглас.

Може би отново би трябвало да поработите с Шерън Стоун.

Тя беше много, много добра в малката си роля в „Спомени от звезден прах“. Това беше първият ѝ филм. Понякога още се срещаме. Тя е една великолепна жена, една наистина добра актриса, но досега просто нямах роля за нея.

За отношението на американците към секса се заговори много и във връзка със случая Роман Полански. Защо подписахте заедно с Мартин Скорсизи, Дейвид Линч, Педро Алмодовар и други хора една петиция, която се обяви против ареста на Полански?

По много точни причини. Няма съмнение в това, че Роман е извършил престъпление. Той лежи в затвора вече от месеци насам. Тогава трябваше да избяга от Съединените щати, да изостави цялото си съществуване, без да може да се върне никога повече. Той не можеше да посещава множество страни, защото те биха го екстрадирали в САЩ.

Живял е като почтен, продуктивен гражданин в продължение на тридесет, тридесет и пет години. Оттогава насам не е сторил никому нищо лошо. Същевременно е дал един културен принос, правил е филми. Той е заплатил цената на поведението си, срамувал се е. Мисля, че САЩ има други престъпници, които трябва да се преследват, а не един 76-годишен човек, който в продължение на десетилетия не е извършил нищо незаконно. Подписах петицията, защото не успях да открия нищо разумно в ареста на Полански.

Дали сте снизходителен към Полански, защото като човек на изкуството му отдавате един особен статус?

Напротив. Мисля, че като цяло хората на изкуството я карат много леко. Те и без това имат вече твърде много привилегии. Те биват разглеждани далеч отвъд онова, което заслужават. Моята поддръжка за Полански наистина няма нищо общо с това, че той е човек на изкуството. Просто мисля, че Калифорния има други, по-важни проблеми. Там би било по-добре да опитат да предотвратят престрелките от автомобили, вместо да набутват Полански в затвора.

Едното обаче няма особено много общо с другото.

Вярно. Не мога да кажа нещо повече за това, освен че не намирам наред отношението на американците към Полански.

През последните пет години снемаште филмите си извън Америка. С "Всичко което върши работа" се завръщате обратно. Във филма вашият Alter Ego, философът и мизантроп Борис Йелников казва „Америка е една гадна, насилническа, пълна с предразсъдъци, необразована, сексуално подтисната, самомнителна нация.“

Наистина не успях да му противореча. При всички случаи ние имаме наднормено тегло и сме сексуално заклещени. А останалото все някак е вярно. Няма как един разумен човек да не се ядосва от много неща в САЩ.

Вашият Alter Ego казва също: „Дори и ако в Белия Дом бъде избран черен президент, в Ню Йорк той все пак няма да може да хване такси.“

Хората си мислеха, че изборът на Барак Обама е голям прогрес, що се отнася до отношенията между расите. И действително това е голям прогрес за афроамериканската общност. Но изборът на Обама разбира се няма никакво въздействие върху предразсъдъците, които дебнат в сърцата на много американци. Един афроамериканец в САЩ все още се сблъсква с дискриминация навсякъде. Никой не може да оспори, че жи-

вотът, ежедневието, образованието и кариерите са нещо много по-трудно за чернокожите, отколкото за белите. Ние винаги сме били робовладелска нация, ние сме изпълнени с предразсъдъци. Тук например, в околностите на Парк Авеню, за един чернокож изобщо не е шегичка да успее да влезе в някоя от тези елегантни сгради. Това засяга не само афроамериканците, ние дискриминираме хора от всевъзможни религии и раси.

Преди не особено дълго време в медицинските университети все още имаше ограничен прием за студенти от еврейски произход. Чернокожите не можеха да пият от същите чешми като белите. Не става дума за неща от преди петстотин години. Това се случваше в моето юношество! Когато бях тийнейджър, за чернокожите беше забранено да стават професионални спортисти. В края на краищата се появи първия и така много бавно, в борба с жилава съпротива, започна една либерализация. Днес вече чернокожите могат да стават професионални спортисти, но все още не могат да си купуват къщи в някой елегантен квартал за бели. И ако вие сте шофьор на такси в Ню Йорк и в единадесет часа вечерта видите някой чернокож, който ви маха, може би ще спрете. А може би не.

Иронията е в това, че един афроамериканец, който би искал да влезе в някоя от луксозните сгради на Парк Авеню, често ще трябва първо да мине покрай някой чернокож портиер.

В момента повечето портиери са латиноамериканци. Етническите професии тук подлежат на определени моди. Имаше време, в което повечето шофьори на таксите бяха евреи. След това дойдоха черните таксиметрови шофьори, след това индийците – в зависимост от това кои работни места за кои групи от населението се отваряха внезапно. Да, на Статуята на свободата е написано „Дайте ми вашите уморени, вашите бедни, вашите подтиснати маси“. Но когато ирландците, италианците и евреите са започнали да пристигат в САЩ, никой тук не е викал: „Добре дошли, поробени!“ Не, хората са викали: „Марш оттук, ние не ви искаме!“ Всички тези групи е трябвало да се борят, да се борят на улицата в най-физически смисъл, за да извоюват мястото си в това общество, в ежедневието, в работния живот. Америка никога не е била райска градина, в която всеки е обсипан с плодове, а страна, определяна от предразсъдъци и фанатизъм.

И все пак в нея има Ню Йорк.

Във филмите си аз показвам онзи Ню Йорк, който познавам. Не разкрсявам и не загрозявам нищо.

В новия ви филм градът изглежда просто както винаги. Атенатът срещу Световния търговски център, преструктурирането или финансовата криза са отминали без следа вашия кинематографичен град.

След 11 септември 2001 цял свят ме питаше дали градът някога отново ще бъде както преди. И аз казвах „Разбира се!“ Не искам да твърдя, че през последните години градът не се е променил. Но в същността си той си остава същият. Ако бяхте дошли тук в моето монтажно помещение една година преди 11 септември, щяхте да видите същите неща наоколо. Щяхте да отидете в Медисън Скуеър Гардън, щяхте да гледате някое представление на Бродуей, щяхте да отидете на ресторант или на покупки. Не мислете, че след 11 септември хората тук наоколо търчат с пушки или че преди да влезете в някой магазин ще ви вземат отпечатъци от пръсти. Градът оцелява. И остава верен на себе си.

Самият вие сте някак подобен на Ню Йорк.

Да. (Пауза) Да, в това има нещо вярно.

Не се ли променихте малко през последните години?

Почти не.

Имате две малки дъщери и сте женен за значително по-млада жена.

Е добре, приоритетите ми се промениха. Имам семейство и то е винаги преди всичко друго. Но винаги съм се разбирал добре с децата. По-добре, отколкото с възрастните. Днес вечерта отивам с десетгодишната си дъщеря да гледам баскетбол. Преди два дни гледахме „Червените пантофки“ в една реставрирана от Мартин Скорсизи версия. Това са малките радости на ежедневието.

Как започва един ден при семейство Алън?

Аз будя дъщерите ни, те ме мразят за това. След това ги водя на училище. След това отивам да работя. Пиша или отивам в монтажното помещение.

А как завършва денят?

Тъй като ставам рано, то и се прибирам рано в къщи. След вечерята сядам в креслото. Отдясно стои една бира. След това гледам бейзбол по телевизията.

А четете ли?

Не много. Заради очилата ми винаги са ме считали за интелектуалец, който гори от желание след края на работния ден да зачете Киркегор или да си прави бележки с молив върху Хегел. Но това е заблуда.

Първата си книга прочетох на осемнадесет. И то само за да впечатлявам момичетата. Бях добър спортист, но никой не ми вярва.

Човек просто не може да си представи някои неща при вас. Гладили ли сте нещо през живота си?

В началото на седемдесетте години имаше един-два опита да се оглади някоя риза.

А търсили ли сте нещо в Гугъл?

Нямам компютър. Дъщерите ми си имат собствени, но аз не разбирам нищо от едно такова чудо. То и не ме интересува.

А как пишете?

На една стара пишеща машина. Само че не мога да ѝ сменям лентата. По-рано канех от време на време на вечеря един приятел, който можеше. На края на вечерта казвах, сякаш между другото: „А, ти и без това си тук, можеш ли набързо да ми смениш лентата?“

Винаги ли сте се съпротивявали срещу техническия прогрес?

Просто никога не съм се интересува от него. Той ме отегчава. Обичам музиката, но нямам Hi-Fi-уредба. Обичам стари плочи, слагам ги на един стар грамофон и се радвам когато иглата докосне канала и се получи добър звук. Повече не ми е нужно. Не ми трябва машина, която може да свири един албум 48 часа без прекъсване.

Консервативен ли сте, или просто твърде мързелив, за да научите нещо ново?

Просто не се интересувам от ученето на нови неща.

Обичате ли традициите? Празнувате ли Коледа със семейството си?

Не в някакъв религиозен смисъл. Но има елха и подаръци за децата.

Кой купува елхата?

Жена ми я избира и поръчва да я докарат вкъщи.

Бихте ли подарили на децата си CD с рап музика, ако си я пожелаят?

Не, не бих им подарил рап-CD, защото рапът не ме интересува. Бих им подарил нещо, което познавам. Но която и музика да им подаря, те все едно намират собствения си път. Дори и ако по цял ден вкъщи слушам класически неща и опера: щом съучениците им харесват рап, то тогава и те слушат рап.

Какви дискове подарявате на децата си тогава?

Джаз. Коул Портър, класическа музика, записи на испанския китарист Андреас Сеговия. Но наистина нямам усещането, че имам някакво голямо влияние върху двете.

Харчите ли пари за лукс?

Нямам къща в Хамптън¹. Нямам яхта. Нося панталони, ризи и пуловери, които не са особено скъпи. Единственото, което си позволявам, е кола с шофьор.

Известно е, че изпитвате ужасен страх пред смъртта. От какво се страхувате в ежедневието?

От болести. Освен това имам агорафобия и клаустрофобия. В асансьори и влакове се чувствам нервен. Докато станах на четиридесет, можех да спя само при включена светлина. Имам склонност към депресии. Но всъщност съм добре.

Каква е житейската ви философия?

Човек трябва да опитва да направи най-доброто. Без значение дали това означава, че нямате деца или че имате много. Дали работите много или изобщо не работите. Дали живеете с много по-млада или много по-стара жена. Или с две жени. Или с трима съпрузи.

Самият аз се намирам в щастлива фаза от живота си. По-добре съм от повечето си филмови герои. Майка ми доживя до 98 години, а баща ми – до 100. Перспективите не са съвсем лоши.

Интервюто води Катя Николемус

Източник

Уди Алън (род. 1935) е американски филмов режисьор, автор, актьор и джаз-музикант. Той е автор на повече от 40 игрални филма, безброй много разкази, пиеси и статии.

1 Околностите на градчетата Саут Хамптън и Ййст Хамптън близо до Ню Йорк са известни като място, където се намират богаташки вили. Бел. пр.

- Уди Алън ми е мноооооооого любим. Вярно е, че за някои може да звучи еднообразен, но аз наричам това стил. Обожавам диалозите във филмите му, както и книгата „Ако импресионистите бяха зъболекари“. А „спорът“ ви със Станислава ми заприлича на един скеч по телевизията, където трима известни комици са в една традиционна панелна кухня, жулят ракия и тримата си говорят по абсолютно несъвместими теми. Отстрани е доста забавно!

- Артеמידке, голяма си черна станция! :)
Ама във Фейсбук не смееш да се обадиш, че там веднага ще те изловя
коя лелка си :) :)

- Ама във Фейсбук не смееш да се обадиш, че там веднага ще те изловя коя лелка си :) :)

боклук не само по софийските улици лежи, ами май доста – и в главите на хората. Нейсе, както и да е. Този текст е лекичък, по-скоро за разтуха, така че можем да си позволим тоя наш си фриволен разговор под него. А ако някой ден събереш душа и решиш да се покажеш истински коя си – добре дошла (може и зад сцената, аз не държа непременно на някаква форма на стриптиз). Хайде, лека ти вечер.

- 16-12-2009|**Artemida**

Господине,
подценявате ме.

Иначе не си лош човек, колкото и да се опитваш да се държиш грубо с мен. Аз МОГА да го понеса. Идва Коледа. Това е най-красивия християнски символ. Пожелвам ви да намерите ЛЮБОВ! Повярвайте, че тя е възможна! Истина ви казвам! Обичайте повече и по-малко мразете. Оттърсете се от провинциализма си. По дяволите – та вие живеете в Берлин... Не ви утива селския манталитет. Бъдете космополит. Попътувайте! Посетете места, където никога преди това не сте виждал. Сменете приятелите си. Огледайте се – любовта може би е на съседната маса в кафенето... или в офиса на долният етаж, или почти всяка сутрин се засичате в асансьора. Повярвайте в магията, наречена ЛЮБОВ.

- 16-12-2009|**Златко**

А какво те кара да мислиш, че това, което ти написах по-горе, не е израз именно на ЛЮБОВ? Или и на теб трябва да разказвам приказката, която вече разказвах на Професионалиста в коментарите под „Портокаловото дърво“?

Привилегировано партньорство, по-малко демокрация?

Автор: Клаус Легеви

В едно интервю от 2008 г., турският министър-председател Реджеп Таип Ердоган потвърди желанието на страната си да се присъедини към Европейския съюз и да продължи без бавене преговорите за присъединяване. „Нашата цел е пълно членство. Ние искаме да бъдем третирани по същия начин като другите страни-кандидати, и искаме честни преговори.“ В отговор на възражението, че реформите в страната му се забавят, той каза: „Ние няма да спрем; ще продължаваме напред.“ Както обаче изглежда, вече не е особено реалистично да се допуска, че Турция би могла да стане пълен член на ЕС. Съпротивата при важни страни-членки като Германия и Франция е прекалено силна, а постиженията на Турция от предприсъединителния процес и от началото на преговорния процес в Копенхаген изглеждат твърде нестабилни. Самият Ердоган поставя под въпрос една от съществените реформи, премахването на Параграф 301 от турския наказателен кодекс, който криминализира „обидата срещу турскостта“: „Ние променихме формулировките, но не смятаме да го отменяме.“ Важни интелектуалци и публицисти все още биват преследвани за това „престъпление“¹. Подобна съпротива е налице и срещу изискването за открита и пълна преоценка на въпроса за арменския геноцид, който не може да бъде наричан по този начин в Турция. Последното се е превърнало в неформален критерий за интеграцията на страната в ЕС: много европейски национални парламенти приеха резолюции или закони, настояващи за признаването на геноцида, както и наказване на отричането му.

Следователно, дори и ония, които – след като са претеглили аргументите за и против – продължават да поддържат идеята за приемане и близко приближаване на Турция до политическа Европа, все пак трябва

1 Скорошни примери за това са случаите на активиста за граждански права Ерен Кешкин, политологът Атила Яйла и издателя Рагип Заркьоглу.

да разглеждат политическите алтернативи на пълното членство – приемайки, че една демократическа Турция може да бъде видяна като значителен фактор за умиротворяването на Близкия изток и регионите отвъд него.

В този процес степента на членството и успеха на демократизацията са тясно свързани: един ясен изглед за присъединяване, заедно с преговорите с институциите на ЕС, разбира се оказва влияние и е от полза за вътрешнополитическите усилия на турското общество, които биха били поставени в опасност ако окончателната цел не бъде постигната. Ако културно-политическият процес на озападняване на Турция започне да буксува, това би могло да насърчи други геополитически и геостратегически ориентации на страната „към изтока“, като с това косвено забави или попречи на демократизационния процес.

По тези две причини е необходимо да се изясни „плана Б“, който за Европейския съюз се свежда до „привилегировано партньорство“, а за Турция – до един вид „своеобразна“ демокрация с нови съюзи в и извън Близкия изток. Терминът „привилегировано партньорство“ се отнася до интеграция на нивото на регионални съюзи и наднационални структури; без да предполага пълно членство, той включва силни и стабилни отношения, които имат приоритет пред ония с други страни. Под „своеобразна (*suí generis*) демокрация“ се имат пред вид варианти на демокрация, които изпълняват формалните западни критерии (например свободни избори и многопартийна система), но са по-малко взискателни в други области (гаранции за индивидуални свободи, права на малцинствата, върховенство на закона и т. н.). Известни примери за такъв тип демокрация са Русия или „азиатските тигри“, където свободата на словото и събранията са ограничени.

Test the East: Повече опции за Турция?

Турция би могла да сключи неформални или институционализирани съюзи с много различни партньори на изток, например с Русия; със страни от региона от Кавказ до Централна Азия, отчасти населени с тюркски народи; с мюсюлманския свят (като част от него); вътре в рамките на един политически и икономически съюз на средиземноморските страни. Ако политическата ѝ ориентация не би била насочена към (или по-малко към) „Запада“, това би означавало едно радикално отдръпване от посоката, която страната следва през по-голямата част от

20-ти век (изрично основаваща се на западни ценности и съюзи, както в културно-политическо, така и във военно отношение). По време на Студената война, Съветският съюз се превърна в главна заплаха за турската сигурност, правейки от Турция член на НАТО още от самото начало, макар че тя не покриваше определени нормативни изисквания на Атлантическата Харта и премина през моменти на военни диктатури. Именно членството в НАТО беше онова, което разграничаваше страната от останалата част от Близкия изток и доведе до създаването на специално отношение с Израел, включващо и военно сътрудничество – нещо напълно нетипично за една страна от този регион.

Първоначално, естественият фаворит на Турция бяха САЩ – един факт, който оформи културните предпочитания на турското общество. От 1960-те години, ориентацията на страната постепенно се прехвърли към Европейската икономическа общност. През 1963 Турция сключи Дружески Договор с общността, позволявайки на милиони турски работници да емигрират в страни от ЕИО. По-късно политическата ориентация продължи по посока на Европейския съюз, който предложи на страната конкретни изгледи за присъединяване. Краят на Студената война и новите заплахи откъм Близкия изток първоначално потвърдиха тази опция. В Европа, Турция беше разглеждана не само като пример за демократизацията на ислямските общества, но също и като геостратегически партньор в удържането на ислямистките сили. Западна Европа желаше да поддържа с мирни средства синтеза на исляма с демокрацията, като същевременно се надяваше, че Турция, като силен член на НАТО, ще осигурява сигурност в Югоизтока. Тази крачка напред в културно-политическата европеизация беше поддържана най-силно от Великобритания, от Германия при правителството на социалдемократите и Зелената партия, както и от САЩ. Англо-американските гласове продължават да са най-силните защитници на присъединяването на Турция към съюза, както и да подчертават важността на страната като търговски партньор и пазар.

От 1990 и особено след 2001 г., картината се промени много. От една страна, Турция увеличи в значителна степен обвързаността си със страните от близоизточния регион. Отношенията със съседите ѝ Иран и Сирия, както и с палестинците (включително и Хамас) стават все по-приятелски. От друга страна, реномето на САЩ сред турското обществено мнение е близо до най-ниската си точка. Европа също губи популяр-

ността си, докато израелските политики в Ливан и окупираните територии биват открито критикувани като „държавен терор“. Причината за тази промяна се дължи на предполагаемата заплаха към националния суверенитет и цялост, появила се след войната в Ирак и *de facto* установяването на кюрдска държава в северен Ирак. Още от времето на първата Иракска война от 1991, поведението на САЩ беше възприето от турска страна като ненадеждно, а в определени случаи – и като враждебно към Турция.

На този общ фон Турция подобри отношенията си със Сирия и Иран – и двете страни поддържаха в миналото Кюрдската Работническа Партия (КРП), но сега търсят близостта на Турция, защитавайки се срещу кюрдския сепаратизъм. Подобриха се и отношенията със Саудитска Арабия и Египет; като цяло, „османска Турция“ отново бива възприемана от арабските страни по-силно като ислямска страна и като част от глобалната мюсюлманска общност. Това развитие имаше и вътрешнополитически ефект: под егидата на Партията на Справедливостта и Развитието (ПСР), министър-председателят Ердоган успя да създаде един синтез от турски национализъм, османски аспирации за власт и умерен ислямизъм, съпътстван от преориентация на елитите, участващи в процеса на вземане на решения. Прозападните елити, които направляваха външната политика на Анкара след Втората световна война, постепенно бяха заместени от едно ново поколение от консервативни и по-религиозно ориентирани, както и националистически сили, които се отнасят критично към запада и виждат османската история в по-положителна светлина. Ердоган успя да смекчи ислямизма, същевременно примесвайки го с национализъм; като следствие от това армията – традиционният пазител на националните интереси – изгуби влияние.

Има ли Турция и други опции? Споменатият по-рано Средиземноморски съюз (съживен наскоро от Никола Саркози) е фантом; ако наистина би се осъществил, той би гравитирал по посока на триъгълника Магреб, Испания и Франция, които виждат в Турция в най-добрия случай един периферен партньор, който едва ли е способен да развие желаната динамика в източния средиземноморски регион, където си остава напрежението с Гърция по въпроса за Кипър. И докато отношенията с Русия се засилиха преди всичко в икономически план, една „евразийска“ визия интересува само някои интелектуални кръгове. Страните от богатия на ресурси кавказки регион рядко координират действията си;

за създаването на истински политически съюз там не съществуват нито съществени съглашения, нито общност на политическите интереси. Не по-малко мъглива е „великотурската“ опция, подчертаваща етническото сродство между тюркските народи, разпилени из евразийския регион, преди всичко в Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Туркменистан и Узбекистан, с население от около 150 милиона души. От гледна точка на културата, спорно е дали те имат нещо общо освен принадлежността им към алтайското езиково семейство; политически, за региона е дори по-малко вероятно да бъде интегриран.

Възможно е действащите лица на турското влияние по света да дойдат повече откъм (ислямското) гражданско общество, отколкото откъм кемалисткия държавен апарат, превзет от ПСР. Пример за това е глобалната мрежа от частни образователни организации, търговски и медийни конгломерати, както и политически лобисти, които *The Economist* нарича „движението Гюлен“, по името на техния основател Фетула Гюлен. Гюлен – един проповедник, чието учение се разпространява чрез книги и аудиовизуални средства, е роден в едно село близо до Ерзурум в източна Турция, но живее в Пенсилвания/САЩ. Движението му процъфтява в мултирелигиозната среда в САЩ, както и в добронамереното обкръжение във Великобритания, където той привлече вниманието през есента на 2007 чрез една конференция, домакини на която бяха четири английски университета и Палатата на лордовете. Това ислямско движение е активно и в Германия, главно сред образованите турски кръгове. Огромният обхват на движението, което обхваща повече от 90 страни по света, включително и в централна Азия, Индонезия и Индокитай, неговият прагматичен подход и поддръжката за идеите на секуларната демокрация правят от него сериозен съперник на създаденото в Египет Мюсюлмасно Братство и на радикалните ислямски мрежи като Таблиги Джамаат, които оперират в южна Азия. Умерената му програма, както и частичният му синкретизъм, обединяващ елементи на сунитския ислям и суфизъм с езотеричен западен спиритуализъм, го правят привлекателно за модерно мислещите млади мюсюлмани на запад, които подкрепят толерантността, моралността и отказа от насилие. В Турция движението има тесни контакти с ПСР и представители на държавната администрация; поддръжниците на Гюлен биват подозирани от секуларните турци в преследване на някакви по-радикални ислямистки планове. Същевременно обаче то е сериозно ангажирано с интеррели-

гиозен диалог на най-високо ниво, включително и с бившия папа Йоан-Павел II.

Европейската подкрепа на демокрацията: един частичен успех

Новите опции за ориентация на Турция към изтока, ако и не съвсем ясни, означават, че способността на Европейския съюз да оказва въздействие върху вътрешните отношения в страната, особено по отношение на управлението на закона и демокрацията, е намаляла. В хода на преговорите за присъединение, ЕС упражнява „политическа обусловеност“ – нещо, което може да бъде определено като транснационална стратегия за поддържане и въвеждане на демокрация чрез положително насърчение. Този инструмент за гъвкав контрол е развит от ЕС в хода на неговото разширяване на изток; той се различава значително от аналогичните опити на САЩ в Близкия изток (износ на демокрация). Колкото по-дълбоко биват интернализирани Копенхагенските критерии, толкова по-вероятно е, че реформаторският процес ще продължи да функционира самостоятелно. Като следствие от това, потенциалът на целия подход намалява ако изгледите за членство станат неясни или малко вероятни. Същото се отнася и за случая, в който една страна се присъедини към ЕС, тъй като в такъв случай няма почти никакви лостове за насърчение и поставяне на условия. При новоприетите България и Румъния нещата се базират на предположението, че те са изградили самоподдържащи се демокрации, чието развитие е положително и необратимо.

В периода между 2002 и 2004 г. Турция провеждаше реформи с неочаквана бързина и доста сериозен обхват. По-късно обаче темпото спадна значително, което се обяснява чрез загубата на доверие в ЕС, чиито водещи политици постоянно изразяват съмнения в изгледите страната да получи скорошно членство. Според последните изследвания, само един от четирима турци в момента вярва, че страната му ще бъде приета в ЕС.

След изборите през 2007, на които ПСР постигна нова победа, Турция обяви, че ще засили реформаторския процес. ЕС обаче продължава да изпраща критични и бавни сигнали. Един важен аспект в това отношение е въпросът за гражданския контрол над турската армия. От европейска гледна точка нейната силна позиция в политиката се разглежда като сериозен недостатък на демократичната структура на страната. Но отношението на турските военни към Европейския съюз е двойнствено.

От една страна, присъединяването към ЕС е в съгласие с желанието да се довърши озападняването на Турция, започнато от Ататюрк, а също и със съображенията, засягащи турската сигурност. От друга страна, за да изпълни европейските изисквания, Турция значително трябва да намали мощта на военните. Тези ограничения са толкова по-чувствителни, защото те са съчетани с изискването за по-широки културни права на малцинствата, а военните виждат в себе си един бастион против сепаратизма и тенденциите към автономия. От гледната точка на военните и старите кемалистки елити, даването на културни права би могло да доведе до нестабилност, която пък от своя страна трябва да бъде предотвратена от военните.

И все пак турските военни не обърнаха гръб на ЕС и приеха значителни реформи. Пълномощията на Националния Съвет за Сигурност бяха сериозно ограничени, особено след приемането на седмия пакет за реформи през лятото на 2004 г. След 2004-2005 г. обаче готовността на военните за по-нататъшни реформи значително намаля, като аргументът е, че ако те се откажат от ролята си на стабилизиращ фактор в турското общество, то тази роля ще трябва да бъде поета от Европейския съюз. С други думи, изгледите, че Турция няма да получи пълно членство, намаляват сериозно готовността на турските военни да се съобразяват с изискванията на ЕС.

За да функционира демократическата обусловеност, необходимо е да се гарантира нейното пълно провеждане, тоест поетите обещания трябва да бъдат изпълнени и от *двете* страни. В този случай ЕС трябва да гарантира сигурността на стимула. Ако той е несигурен или се превърне във фактор за несигурност в хода на един изключително дълъг процес на приобщаване, това ще навреди на целия инструмент на обусловеността, при това на много нива:

- потенциалът на европейската стратегия да се упражнява контрол над развитието на Турция няма да бъде използван пълно;
- ще стане трудно този инструмент да бъде прилаган и към други страни-кандидати, тъй като стимулът е неясен и следователно ще загуби привлекателността си;
- ще бъде изпратен негативен сигнал, подсказващ, че европейската политика не е последователна и надеждна, особено към трети страни, например ония от Близкия изток. Това ще разруши ефективността на

всякакво разпространение на демокрация, на наднационално и транснационално ниво.

Заключение: нео-османска демокрация?

Основният проблем с постепенната интеграция в каквато и да е форма е, че ЕС ще изгуби същността на демократическата обусловеност. Турция ще бъде „с един крак вътре“ в Европа, но Европа вече няма да бъде в състояние да контролира процеса на ефективно задълбочаване на демокрацията, установяване върховенство на закона и права за малцинствата. В момента изглежда така сякаш Турция настоява на пълно членство. Но „План Б“, който гарантира на страната институционно и формално влияние в ЕС, може също да намери поддръжка в една променена Турция – ако той окуражи една „нео-османска демокрация“, която би обвързала националистките чувства с ислямските основи на турското общество и придаде на страната ролята на средна сила в Близкия изток.

Иронията на това развитие е следствие от процеса на европеизация, поддържан от ЕС. Всяка предписана демокрация е принципно противоречие, така че предписаният от Европа плурализъм тук бива използван в интерес на самата турска система. Плурализмът улеснява дълбоката трансформация на партийната система и държавна администрация, елиминира ненужните кемалистки елементи и „цивилизова“ силите на сигурността. Един израз на този процес е доминантната позиция на ПСР, която е много по-подобна на изключително успешния експеримент по създаване на християндемократически партии в западна Европа след 1945, отколкото на някаква „пълзяща ислямизация“ на Турция. Това действително е една „историческа ирония“: ислямската партия и нейните поддръжници (включително и бизнес-партньорите, както и анадолската средна класа) сега са повече прозападно настроени и посклонни да поддържат една икономическа, политическа и културна глобализация, отколкото са поддръжниците на ортодоксалния кемализъм, които днес са по-националистки настроени и са против ЕС и САЩ. Кемалисткият истеблишмънт, ръководен от пенсионирани генерали и основаващ се на една много съмнителна „тайна държава“, е все по-агресивен по отношение на запада и отворен единствено за „руски“ и „евразийски“ опции. ЕС и САЩ могат да се противопоставят на този процес, демонстрирайки повече гъвкавост по кипърския въпрос (например

чрез търговски отношения със северен Кипър) или чрез по-сериозно отношение към турските страхове по отношение на северен Ирак. ЕС и САЩ трябва да разберат, че без Турция не може да има стабилизация в Ирак и че прогресът на демократизацията в Близкия изток след едно евентуално пропадане на турското членство е много малко вероятен.

Източник

Клаус Легеви е директор на Института по културознание (KWI) в Есен, Германия.

Трябва да вървим напред, но по друг път

Автор: Чеслав Милош

Изтокът

Нейтън Гардълс¹: Вашите поеми са много популярни днес в Полша. Защо поезията е толкова важна там?

Чеслав Милош: В моменти на катаклизми и големи размествания, поезията става много популярна като израз на надеждите, аспирациите и идентичността на хората. В такива моменти тя е най-изразителният глас на свободата. Освен това поезията е популярна в Полша от векове насам. От друга страна, може би са налице и някои много прозаични причини. В окупираната от нацистите Европа поезията беше най-удобното средство за съпротива, тъй като едно стихотворение лесно може да се копира и да се предава от ръка на ръка. Прозата е прекалено дълга и трудна за тази цел. Така че причините са различни, исторически и практически.

Както изглежда, в днешна Полша гражданското общество и културата принадлежат на опозиционните сили – на Солидарност, католическата църква, на поетите – докато държавата принадлежи на комунистическата партия.

И макар че военното положение, обявено през 1981 г., утвърждава властта на държавата, смятате ли, че легитимността на тази власт е била подкопана от опозиционната култура?

Нека ви отговоря по следния начин. Важността на движението в Полша, на Солидарност, е в това, че то не е само полски феномен. То илюстрира един от основните проблеми на двадесетия век, а именно: съпротивата срещу отпадането на гражданското общество и неговото доминиране от страна на държавата. Благодарение на определени ис-

1 Известен американско-еврейски интелектуалец, редактор на списание *New Perspectives Quarterly*. Бел. гр.

торически сили, в Полша на Солидарност се появи един вид възраждане, ренесанс, на борбата на обществото срещу държавата.

Напълно противоположно на предсказанията на Маркс, това е основният въпрос на двадесети век. Вместо да изчезне постепенно, държавата, подобно на някакъв рак, е изяла напълно субстанцията на гражданското общество. Разрушавайки го, фактически. Като движение на работниците, Солидарност се противопоставя на това. Дали различните общества, които са били завоювани от държавата, ще се пробудят в бъдеще, аз не мога да кажа. Движението в Полша представя един модел, носещ надежда.

Смятате ли, че доминацията на държавата нараства, а не намалява?

Тя нараства, защото във фазата на вземането на властта и установяването ѝ, държавата бива оправдавана от най-благородните човешки стремежи. Тенденцията към равенство, която е фактор по цялата планета, насърчава установяването на тоталитарната държава, също както го прави освобождаването от властта на глада и мизерията за ония, които нямат какво друго да губят, освен веригите си. Тези фактори работят в полза на установяването на нова форма на държавата – всесилна и монополистическа. Така че революциите все още имат много шансове, като в Латинска Америка, поради обективните условия, а и поради отчаяние, предполагам.

Тук в тази страна няколко консервативни интелектуалци нападناха идеята за „моралната еквивалентност“, според която двете суперсили имат една и съща морална вина в световните дела, защото действат по един и същи начин. Съветите имат Афганистан, САЩ има Чили.

Много латиноамерикански писатели твърдят, че има голямо сходство между войната на САЩ срещу Никарагуа и съветската война срещу Афганистан.

Някои източноевропейски писатели, например Милан Кундера, изглежда са на по-различно мнение. „Когато става дума за нещастията на отделните нации“, писа Кундера, „ние не трябва да забравяме измеренията на времето. В една фашистка диктаторска държава всеки знае, че някой ден тя ще свърши. Всеки гледа към края на тунела. В империята на изтока, тунелът няма край, поне от гледна точка на човешкия живот. Ето защо аз не обичам сравненията между Полша и, примерно, Чили. Да, мъченията и страданията са същите, но тунелите са с различна дължина. И това променя всичко.“

Съгласен ли сте с Кундера? Това ли е и вашата перспектива?

Да, но ми се струва, че трябва да се каже нещо повече. Коректните разсъждения и реалистичните оценки са много важни. Моралните въпроси, разбира се, са най-вече резултати от една сантиментална пропаганда. Не трябва да се подценява същностната разлика между различните социални структури. Човек не трябва да поставя на един и същи кантар организми, които са напълно различни. Не може да се сравняват лимон и триъгълник. Те не принадлежат към една и съща област.

В западното мислене паралелизмът има една много дълга традиция. Аз мисля, че планът за разделение на света между Америка и Съветския съюз, на който Европа е жертва днес – защото Европа като цяло е разрушена от разделението – е причинен от това паралелно мислене.

Проблемът трябва да бъде поставен в отношение към определени завоевания на цивилизацията, които рискуват да бъдат изгубени. Например, аз смятам, че разделението на властта на законодателна, изпълнителна и съдебна е базисно завоевание на цивилизацията. Няма причина да се срамуваме от такова завоевание, което някои наричат „буржоазна демокрация“. Ако това разделение бива поддържано, може да се издържи на най-лошото.

Така че атаката на тоталитарната държава е просто вид болест. Разбира се, дали човек трябва да сътрудничи на и съществува заедно се една болест е практически въпрос. Но да се сравняват двете системи от чисто морална гледна точка, това е напълно погрешно!

Вие писахте за „борбата за света“, в която са поканени да участват поетите на северна Америка и Европа, но която латиноамериканските писатели не считат за част от борбата си. Вие говорите също и за въпроса на паралелизма:

Латиноамериканските писатели изглежда живеят в едно различно историческо време, времето на народното движение в тази част на планетата, и не се интересуват от нещата, за които жителите на Полша или Чехословакия имат познание от първа ръка. Не-паралелизмът на историческото време на земята въвежда различни елементи в общия страх.

Вярвам твърдо, че планетата се движи по посока на обединение и освобождение на човешките маси. Както вече казах, налице са големи егалитарни тенденции. През последните десетилетия е постигнат огромен прогрес, но все още са възможни капани и опасности. В настоящия момент планетата живее едновременно в няколко различни века и раз-

лични времена. Може би това изчезва постепенно, но в момента то все още е така.

Не искам да бъда считан за един от ония европейци, които казват, че американците не знаят нищо, че в сравнение с дългата и често мъчителна европейска история вие не притежавате никакъв опит. Не е въпросът в това да се осъществява някаква конкуренция на страданието.

Американската гражданска война и Американската депресия очевидно бяха периоди на голямо страдание. Но за нещастие ужасите на войната против нацисткия режим, опитът на Полша преди войната и преди комунистическия режим, както и следващите десетилетия на комунистическо управление, ни дават прозрение за един всеобщ модел, който се повтаря когато наблюдаваме Латинска Америка.

Те имат селскостопански проблеми, проблема на селяните и проблема на безработицата в градовете. Ние сме имали своя дал от подобни проблеми в Полша. Разбира се, във всяка страна са налице специфични исторически фактори и тези фактори не бива да бъдат подценявани. Но има и един всеобщ модел, който се повтаря в множество различни страни. Това ми се струва ясно. В края на краищата, в младостта си аз имах опита да бъда отляво, а не отдясно.

Изхождайки от собствения си опит, ние гледаме с известно отегчение на повторението на нещата в Латинска Америка. Например, една икономика, ръководена не от икономически, а от идеологически съображения. Когато аграрната реформа беше проведена от комунистите в Полша непосредствено след войната, те не бяха честни със селяните, защото искаха да колективизират. Те им даваха само малки парчета земя, така че да не могат да се създават силни селски ферми. А остатъкът трябваше да отиде в държавните ферми.

Каква е тогава тази „борба за света“, за която говорите?

Това е борба срещу държавата, която се появява на историческата сцена първо като глас на подтиснатите, за власт на подтиснатите, за преобръщане на съществуващия, несправедлив социален ред, и така нататък.

Каква е, по ваше мнение, основата на моралния антагонизъм между Изтока и Запада? Отново ли става дума за въпроса за обществото против държавата?

Моралните въпроси вероятно съществуват на нивото на западната публика, но от другата страна на стената ние имаме марксистката иде-

ология, която започва да става стерилна. И все пак тя все още си остава идеологията, която е била използвана, за да се осъществи и оправдае властта на държавата.

Вашият въпрос отново повдига въпроса за паралелизма. През 1968, в Бъркли или в Париж, имаше един вид революция, която същевременно се случваше и в Прага. Паралелизмът би накарал човек да постави на едно и също ниво тези движения, които всъщност нямаха нищо общо едни с други.

Човек може да каже, че да се протестира срещу тоталитарната държава и да се протестира срещу властта на банкерите и университетските власти е едно и също нещо. Но то не е. Системата в Америка е много по-сложна и тук бяха преплетени изключително много въпроси от напълно различно естество. В Америка все още има общество, което не е доминирано от държавата. Франция все още е общество. В това е цялата разлика. Основната разлика между Изтока и Запада е в това, че на запад обществото все още има някаква автономия.

Западът

Кундера писа, че романът може да съществува на запад, защото там двусмислеността и относителността все още съществуват; няма една-единствена истина, към която всички трябва да се придържат. Тази възможност за плурализъм ли е същността на Запада? Струва ли си човек да се бори за нея?

Не бих се съгласил с Кундера във всичко, макар че и двамата идваме от същата централна Европа.

Аз съм много чувствителен по отношение на отрицателните страни на живота в Америка или Франция, така наречения Запад. Аз разбирам перфектно декадентските му черти. На запад има едно непрекъснато състезание между разпад и съзидание, между създаване и разрушение. Свободата позволява на новото да бъде родено за сметка на традицията и историята. По някакъв начин става така, че Западът от много време насам бяга по този път – той получава наградата за творческа способност. Но ако погледнете от един определен ъгъл, както например моят сънародник Исак Башевис Сингер в последната си книга, *Разкажаният*, то налице е и безразличие към някои базисни ценности. Разказвачът в този роман разглежда живота в Америка като гнусен и преминава към орто-

доксалния юдаизъм в хасидическия¹ квартал на Йерусалим. Той се завръща, така да се каже, към свято.

Подозрението ми е, че ако погледнем историята на последните няколко века цивилизация, което е приблизително същото като западната цивилизация, то ще видим, че тя едва е оцелявала от десетилетие до десетилетие. Сякаш човечеството е успявало да се справи с най-тежките възможни условия на абсолютно безнадеждна разруха, упадък, странен и отвратителен морал, и все пак някак да оцелее.

Разбира се, за човек, който би искал да се придържа към един високо морален подход, оцеляването е много трудно. Също като разказвачът в *Разказаният*, той търси солидна морална основа, той търси сигурност. Тоталитарната държава предлага пълна сигурност. Човек има илюзията за ред. Държавата осигурява ред. Няма такива неща като убийци, скитащи из страната. В края на краищата там те нямат оръжия. Всички оръжия принадлежат на държавата!

Вие писахте, че гражданските добродетели на Запада са западнали до такава степен, че „младото поколение престава да гледа на държавата като на своя собствена, заслужаваща да ѝ се служи или да бъде защитавана дори и с жертва на собствения живот.“ Октавио Пас, мексиканският поет и есеист, казва подобни неща. „Реалното зло на либералните капиталистически общества е преобладаващият нихилизъм, не един нихилизъм, който търси критичното отрицание на установените ценности, а пасивно безразличие към ценностите.“ Откъде идва това в Запада?

Безразличието, дори анти-американизмът, който наблюдавах докато преподавах в Бъркли, е много шокиращ. Той е много труден за разбиране. Вероятно това означава, че аз все пак идвам от един много традиционен свят, що се отнася до ценности. В Америка станах свидетел на подриването на етиката на работническата класа, която беше Бог, моята страна, моето семейство.

Що се отнася до причините за всичко това, човек може да търси назад до безкрайност. Аз го свързвам с една много задълбочена промяна, що се отнася до религиозното въображение. Има някои хора, които са оптимистично настроени относно състоянието на религията в наше време, но аз съм доста песимистичен. Мисля, че както вярващите, така и невярващите са в една и съща лодка, когато става дума за трудността

1 *Хасидически*: принадлежащ към мистическа еврейска секта, основана през 18 век в Полша от Баал-шем Тов. Бел. пр.

при превеждането на религията в осезаеми образи. Или може би можем да кажем, че трансформацията, която се случва в религията, отразява нещо изключително задълбочено в смисъл на нихилизъм. Склонен съм да вярвам, че само когато се случват изключително дълбоки промени, например нова наука, ще има и основна промяна.

Какво имам пред вид?

В настоящия момент науката се намира в процес на преход от науката на деветнадесети век към нов подход, особено във физиката. Цялото общество, както наблюдаваме това в Америка, живее в размития „чист рационализъм“ на науката от деветнадесети век. Онова, на което младите хора биват учени в училище и в университетите, е една наивна картина на света.

Според това наивно гледище, ние живеем във вселена, съставена от вечно пространство и вечно време. Времето се разширява без ограничения, движейки се от миналото към бъдещето, безкрайно. Говорейки функционално, човечеството не е нещо чак толкова различно от някакъв вирус или бактерия. То е петънце в огромната вселена.

Такова гледище съответства на онзи вид масови убийства, които наблюдавахме в този век. Да се убият един милион или два милиона, или десет, какво значение има това? Хитлер, в края на краищата, е бил образван с вулгарни брошури от науката на деветнадесети век.

Това е нещо напълно различно от разбирането за света преди Коперник, където човекът е бил от централна важност. Може би трансформацията, която чувствам аз, ще възстанови в някакъв смисъл антропоцентричното разбиране за вселената.

Това, разбира се, са процеси, които ще отнемат дълго време.

Нихилизъм, памет и святост

В писанията си вие свързвате нихилизма с паметта. „Окото на нихилиста“, цитирате вие Ницше, пишещ през 1887, „е невярно на спомените си; то им позволява да опадат, да изгубят листата си.“ В Нобеловата си лекция вие казахте, че нашата планета се характеризира „с отказа да си спомня“.

Ако нихилизмът, както казва Ницше, се състои в загуба на паметта, то възстановяването на паметта е оръжие срещу нихилизма. Вероятно няма друга страна толкова пълна с историческа памет колкото Полша, и понякога тази памет дава основания за ценности. Съществува връзка, чувство за дълбоко родство и идентичност с миналите поколения. С паметта, класическите добродетели отново придобиват ценност. В пол-

ската поезия, паметта отива назад до Рим и Гърция. Налице е усещане за приемствеността на европейската цивилизация. Ние откриваме, че един определен морален, дори и естествен, закон е записан във вековете на човешката цивилизация.

Аз смятам, че най-големия актив, който моята част от Европа получи в историята на двадесетия век от привилегията да бъдем авангард на нехуманността е, че въпросите на истинното и погрешното, на доброто и злото, отново станаха оперативни. А именно, доброто и злото, истинното и фалшивото, бяха открити не чрез философски дискурс, а емпирично, като вкуса на хляба.

По мое мнение това е една от тайните – може би главната тайна – на масовото участие на поляците в религиозни обреди днес. Би могло да се каже, че това участие е чисто политическо, че религията е популярна, защото тя демонстрира политическата опозиция на нацията срещу държавата. Но тук има нещо повече от това. Невярващите и вярващите вземат еднакво участие в поклоненията, защото те споделят едно и също разбиране за добро и зло. И, както твърди църквата, налице е разбиране между вярващи и невярващи. Тук е доброто, тук е злото. Това утвърждаване на основните ценности на доброто и злото събира хората заедно. *Имаме ли тук на Запад един истинен начин на мислене, на оценяване на доброто и злото?*

Да, но при условие че интелектуалците и писателите не настояват да насилват в описанията си на света ниҳилизма като единствено валиден образ от гледна точка на литературния истеблишмънт. Разбира се, всеки период си има своите моди. Да се раздели човек от модите е изключително трудно. Ниҳилистичното представяне на света е мода днес. И ако има някакъв оригинален талант, като Сингер, който не ѝ обръща внимание, той незабавно израства над останалите.

Изпитвам голяма близост към Сингер, защото и двамата идваме от религиозни среди, аз от католицизма, а той от юдаизма. Ние постоянно се занимаваме със сходни метафизически проблеми.

Преподавал съм Достоевски в продължение на много години. И се чувствам много възхитен от пророческото му прозрение за онова, което се е случвало по онова време в Европа и Русия. Той демонстрира един много дълбоко заложен страх от бъдещето, от ниҳилизма, който щеше да се появи.

За мен религиозното измерение е изключително важно. Аз мисля, че всичко зависи от това дали хората са благочестиви или не. Почитта към съществуващото, която може да бъде формулирана по стриктно религиозен начин или по-общо, това е основната ценност. Благочестивостта ни защитава срещу нихилизма.

Вашите есета проследяват възхода на модерния, рационален човек и просветителския мироглед, придвижвайки се към едно разбиране за неговите илюзии. На едно място вие говорите за лабиринта от огледала, из който нашето общество бяга, също като поетите и алхимиците на миналите векове.

Може би ние се приближаваме към края на периода, доминиран от модерния възглед за света. Със сигурност в Америка, най-религиозната от западните нации, ние изглежда преживяваме едно ново Голямо Пробуждане с влиянието на религиозния фундаментализъм. Но има и други анти-модерни течения, като екологическото движение, което се търси едно завръщане към абсолютните ценности на баланса и ограниченията на природата. Всичко това би означавало, че ние се движим към един „постмодерен“ възглед за света.

Да, но аз със сигурност не съм против науката. Аз не съм за бягство в планините. Аз не съм за един наивен екологически и зелен свят.

Ние сме обвързани. Няма изход. Трябва да вървим напред, но по друг път. В книгата си *Страната на Улро* аз сравнявам онова, което се е случило през осемнадесети век с вземане на погрешен влак в нюйоркското метро. Понякога човек може да отиде в погрешна посока. Да отиде много далеч и да не може да се върне обратно. Може би ние сме взели грешния влак. Гьоте е имал усещането, че нещо отива в погрешна посока, че науката не би трябвало да бъде разделяна от поезията и въображението. Блейк също. Може би някой ден ние ще се завърнем към една много богата ера, където поезията и въображението отново са близо до науката.

Източник

Чеслав Милош (1911–2004) е полски поет, есеист и преводач. През 1980 той получи Нобелова награда за литература. Милош се счита за един от най-големите поети на 20-ти век.

Коментари (7)

- 19-12-2009|Златко

Рядко съм се чувствал така изкушен да споря с позиции, от които всъщност дълбоко се възхищавам, поради неподправената им моралност. Но тук просто трябва, не виждам друг начин. Особено след есето на Владо Левчев, в което ставаше дума за необходимостта от борба срещу моралния релативизъм на постмодернизма (нещо, което самият аз поддържам безрезервно). Е добре, тук Милош ни предлага нещо като рецепта за борба – моралният абсолютизъм на католицизма. Но върши ли ни това някаква работа?

М-да, страхувам се, че тоя коментар ще се получи доста дългичък. Да видим.

Първо, да започнем с безспорните неща. Идеята за борбата на гражданското общество против държавата като основен момент в историята на 20-ти век ми допада изключително много. Както и онази за непаралелността на историческите времена, в които живеят различните нации. Онова, което ми се иска да подчертая тук – много, много дебело – е че **тази борба тепърва трябва да започва в България**. Факт е, че българското общество не познава никаква друга форма на контрол над самото себе си, освен една силна държава. Историческите корени на тази ситуация не ме интересуват особено в случая, интересува ме онова, което можем да направим, за да я променим. Защото последното

политическо развитие у нас, колкото и обнадеждаващо да е от гледната точка на въвеждане на поне малко ред в разградената кошара, наречена „посткомунистическа България“, все пак е крачка в погрешната посока, отново засилване на мащехата-държава, отново търсене на силния мъж, който ще поведе народа, отново повторение на стереотипи, които винаги досега са ни водели в задънени улици (може би различни, а може би и една и съща).

Накъде виждам самият аз посоката? Собственото ми решение е пред вас, вие го четете (надявам се често). Единствената алтернатива на силната държава е цивилизованото гражданско общество, което пък от своя страна лежи на плещите на онзи Атлас, който описва Ейн Ранд: свободният, знаещ и можещ, силен и независим ИНДИВИД. А за това е нужно Просвещение. Друго средство – поне засега, в нашето пред-генетично време – човечеството не познава (надявам се и да не опознае скоро). Или, с други думи, четене му е майката! Четене и сравняване, защото в края на краищата това е единствената цел и единственият смисъл на знанието, доколкото съм способен да преценя. „Духовният живее в сравнение“, казва Томас Ман в *Разсъждения на аполитичния* – и аз му вярвам.

Толкова за нещата от това есе, които приемам. Останалите – и според мен доста по-интересни – в следващия коментар.

- 19-12-2009|Златко

И така, да се обърнем към онези чувствителности на Милош, които предизвикват истинско желание за съпротива, поне у мен. Да започнем с шокиращия за него анти-американизъм на младите студенти в Бъркли и обяснението му, че това вероятно се дължи на нихилизма, „автоматично“ пораждан от рационалния мироглед на съвременната наука. Човекът е пращинка в космоса – следователно можем да си правим с него каквото си поискаме (пет-десет милиона въшки по-малко – голяма работа!).

Е да, ама не! Първо, минавайки мимоходом покрай собственото си възхищение от „анти-германизма“ на германците (никъде другаде не съм срещал толкова силни анти-националистически настроения, те просто са част от майчиното мляко тук), бих искал само да спомена, че една от основните причини за всеки анти-национализъм (както и за всеки национализъм, каква ирония) днес безспорно е глобализацията, постепенното достигане до ниво на съвместен живот, при което общият

дом все повече и повече е планетата, а не отделните нации и държави. Или, с други думи, за мен едно много по-вероятно обяснение за онова, с което се е сблъскал Милош преди 25 години, е това, че младите хора са имали много по-отворени за духа на времето антени от ония на възрастния човек. „Бог, моята страна, моето семейство“ действително са неща, които вече са размити до такава степен, че човек се пита какво ли изобщо може да ги замени. Може би „Божественост, моята планета, моите деца“ – но и това само до време, най-вероятно. Самият аз съм склонен да приема трите изредени ценности като алтернативни на старите и основополагащи за собственото ми съществуване (не ме питайте какво е „Божественост“ – не мога да го обясня, прочетете речта на Фокнър, това е според мен).

Сега обаче, нека видим докъде стига Милош в търсенето на стабилност и сигурна опора срещу „нихилизма“ (който за мен не е нищо друго освен развитие – развитие в смисъла на Джоузеф Шумпетер например).

Първо, идеята, че „човекът – прашинка във вселената“, води автоматично до научно-подплатена вулгарност, невежество и масово унищожение, ми се струва изключително погрешна (а Хитлер, между другото, съвсем не е бил толкова зле образован и, доколкото ми е известно, е бил истински експерт по Платон, чиято държава, както е добре известно след анализа на Попър, е идеален първообраз на повечето модерни тоталитарни държави). Възгледът за нищожността на собствения ни вид може да доведе единствено до повече скромност (както я демонстрират например Дарвин и Фройд – и двамата убедени в това, че са намалили малко човешката арогантност). А скромността е всичко друго, но не и подходяща предпоставка за извършването на масови унищожения на хора. Такава предпоставка може да бъде създадена единствено от вярата в някакъв абсолютен – идеологически в наше време, католико-религиозен по времето на завладяването на Америка – когато именно са извършени и най-ужасните престъпления в историята на човечеството. Или, с други думи – Милош обърква нещата тотално и търси проблем там, където има единствено решение, същевременно предлагайки едно решение, което не е нищо друго освен един болезнено познат от историята проблем. Погледнете само докъде го води патосът му – да предлага предкоперниканския мироглед като надежда за нов антропоцентризъм, тоест някакъв нов хуманизъм (Коперник, между другото, е съвременник именно на най-големите престъпления на католическия абсолютизъм –

как мислите, каква инак е причината за това, че не се е осмелил да публикува труда си приживе?)

После, хвалебствията на полската – силно католическа – „памет“, която, видите ли, била предпазвала поляците от античовешки изстъпления. Ха-ха-ха! Ами полският антисемитизъм, уважаеми, къде остана паметта за него? Избитото цяло село, с колове и лопати, не от немци, а от съседи-поляци (как му беше името, не ми се рови сега из мрежата?) И кой умен евреин беше казал, че сега (след войната) трябва да се изселят от Полша в Германия – защото „кои антисемити изгубиха войната – полските или немските?“

Толкова за възхвалата на полското католическо миролюбие и човечност (хич не ми се говори за изстъпленията на предпоследния им премиер, който официално беше заявил, че Германия им дължи повече места в Европейския парламент, защото ако не е била тя, поляците щели да бъдат с много милиони повече; ами хайде тогава и Русия, че и Украйна, че и Адам, че и Ева ...).

И – само две приказки – за алтернативата, такава каквато я виждам аз. Значи, алтернативата на релативизма и нихилизма никога не може да бъде някакъв абсолютен – католически, комунистически, не-знам-каквически ... Алтернативата винаги е била една-единствена, само че тя е много трудна за изпълнение, защото не може да бъде направена на учение. **Алтернативата е здравият човешки разум, или просто разумът, ако щете.** Онзи разум, който всяка сутрин става от леглото с чувството, че е в нов, непознат свят – един свят, който иска свикване с, откриване, изследване, проучване, решения на бегот. Няма рецепти, няма готови формули. Има само здрав човешки разум и способност (или не) – да се раздели на две магарета сламата. И излизане на улицата – с байряци, колове, тояги и бравди – ако някой отново се опитва да изпраща евреи, цигани или хомосексуални в някакъв вид лагери.

Това май е всичко, друго аз не познавам.

- 19-12-2009|**Б. Павлов** – I like Absolute...

Всяко самоосъзнато същество е поставено от разума си пред „абсолюта“ на несъществуването. И никакво моралско съетене няма да го спаси от съдбата му, а тя е да митологизира – „превеждайки“ себе си от езика на „абсолютния“, клетъчно-физиологичен мрак на езика на една поносима, относителна осъзнатост.

В това интервю поетът Милош използва диалекта на един препатил, средноевропейски хуманист от началото на деветдесетте. Глобалната, посткомунистическата вакханалия още не се е разиграла, затова и „греховете“ в които днес го подозираме няма как да са били консумирани.

А това, че в днешната „следисторическа“ джунгла Коперник и Бен Ладен могат да израстнат един квартал, без дори да се познават не би трябвало да ни прави оптимисти – и съвсем не ни прави вярващи – каквито в далечната 1980-та пляците задължително трябваше да бъдат...

- 19-12-2009|Златко

Уважавам всяко нещо, което помага на човека да изтърпи ужаса на поредната нощ и успее да дочака утрото (независимо от това дали упованието ще е Платон или бутилка евтино уиски). Така че няма да споря, напротив. Единственото, което бих искал да кажа е, че все пак човек би трябвало да търси упование в неща, от които е малко по-трудно да се направи хомот за останалите, с или без негово желание. След опита от последния век, това изискване – ако не към другите, то поне към самия себе си – ми се струва абсолютно задължително. Това е един от малкото абсолютни, които съм склонен да приема.

- 19-12-2009|Златко – re: I like Absolute...

Б.Павлов писа:

В това интервю поетът Милош използва диалекта на един препатил, средноевропейски хуманист от началото на деветдесетте. Глобалната, посткомунистическата вакханалия още не се е разиграла, затова и „греховете“ в които днес го подозираме няма как да са били консумирани.

А това, че в днешната „следисторическа“ джунгла Коперник и Бен Ладен могат да израстнат един квартал, без дори да се познават не би трябвало да ни прави оптимисти – и съвсем не ни прави вярващи – каквито в далечната 1980-та пляците задължително трябваше да бъдат...

Самият аз не вярвам нито в пред-, нито в следисторичността. Случилото и случващото се винаги е достатъчно (след изпъждането от рая, да речем). Въпрос на собствен избор – е, и немалко късмет, признавам – е човек да избере по какъв начин да гледа към историята (и дали изобщо да го прави). За мен ориентирът винаги се състои в това да търся не на-

чини за увеличаване на доброто, а единствено за намаляване на злото. Благодаря на Карл Попър за това прозрение.

- 20-12-2009|**Б. Павлов** – За приказките преди лягане

Единственото приспивателно, което си позволявам, а от душевна немощ понякога си разрешавам и да говоря за това, е надеждата, че спорът с Библията може би ще компенсира опустошенията от всеобщото безразличие към Война и Мир.

Просто е чудо, че безсловесната, жизнена енергия проговаря, пробудена от един правдив текст.

(И от един смислен сайт, разбира се.)

- 20-12-2009|**e-ink** – малко объркано ми се вижда

Монтескьо, ашладисан върху един повсеместен католицизъм, осъзнат като ориентир за добро и зло, като национална политика, че и като отпор срещу държавата – това хич не ми е ясно.

Как ще стане въпросното разделение на властите, ако религията се явява като техен задължителен обединяващ фактор? Как ще се отстоява рационалното им функциониране?

При това положение религиозните мистици ли ще са най-големите борци за правата на човека?

Може ли да съществува политически плурализъм и въобще пазар на идеи ако църквата предварително се е изказала кое как трябва да стане, и това послание важи за всички еднакво?

Искаме си Просвещението, ама от преди Коперник. Сложна работа...

Благословени да са войнолюбците

Автор: Роберто Родригес

*Те ще говорят за мир и ще разпалват война
Те ще разпалват война и ще я наричат мир
Те безпощадно ще разпалват война
и ще бъдат възхвалявани като миролюбци*

Никога в историята – и навсякъде по света – водачите не са разпалвали някоя нова война без да вярват, че това е заради някаква благородна кауза. И, разбира се, войните обикновено биват разпалвани против неверниците и против злото, в името на Бога. Сега президентът Барак Обама изглежда се присъединява към техните редици. Вярно, той не се е присъединил към чудовищата на историята, например Чингис Хан или Калигула. Но затова пък по въпросите на войната той стана възможно най-чист американец. Той последва стъпките на Джеймс Полк, Теди Рузвелт, Линдън Джонсън, Ричард Никсън, Роналд Рейгън и, най-удивително, на непосредствения си предшественик, Джордж У. Буш, продължавайки да разпалва една война чрез фалшиви предлози. И, подобно на изредените си предшественици, той ще ескалира войната, за да приключи войната.

А сега, обратно към сагата на Тайгър Удс, или още по-добре, към неща, които са истински важни. Например, какво се е случило с момчето в балона¹. И как се развива авторското турне на Сара Пейлин, как се продава книгата ѝ?

Това изглежда е фокусът и обхватът на внимание на днешните американски медии. Повече време се отделя за представяне на секссканда-

1 Медийна шумотевица от ноември 2009, основаваща се на измама: родителите на шестгодишно момче от Форт Колинс, Колорадо, твърдят, че детето им е било отнесено от балон. Впоследствие бащата на момчето бива даден на съд по няколко обвинения в подвеждане на обществени служители. Бел. пр.

ли, риалити-телевизия и нейните фалшиви звезди, отколкото на историята на нашето време: американското настояване върху правото да се разпалва една постоянна война където и да е по света. Президентът не само е ангажиран с една скъпа война в Ирак, но сега ескалира и войната в Афганистан. Още по-лошо, той полага основите за една трета война, този път в Пакистан.

Речта му при приемането на Нобеловата награда за мир беше сцена директно от Зоната на Здрача. Вместо да говори за мир, той защити войната ... така наречената справедлива война. Всеки тенекиен диктатор и войнолюбец по света сигурно е бил възхитен. Вкъщи, десни политици като Нют Гингрич и Карл Роув, та дори и самата Сара Пейлин, изказаха ентузиазирани похвали за Главния Командир.

Поразяващо

И, както вече отбелязахме, новините се движат напред. Войната(ите) вече не са тема, макар че страната не може да си ги позволи. И все пак, с поетичен език, президентът защити и потвърди военните политики на предшественика си, нищо по-малко, по време на церемонията за получаване на Нобеловата награда в Осло. Не е за учудване, че десницата е възхитена.

Очевидно, защитата на идеята за една „справедлива война“ не включва поименното отричане на несправедливите войни: Ирак.

Има несправедливи, нелегални и неморални войни – и всички те са включени в името Ирак.

И все пак президентът не успя да се накара да назове Ирак. И наистина, ако той беше го направил, това би разкрило предишната администрация като клиент на Международния трибунал по военни престъпления и различни други съдилища. Неспоманаването на Ирак не спасява миналата администрация от криминални обвинения от страна на Трибунала. То само ѝ дава защита и прикритие по време на мандата на сегашната администрация.

Никой президент, където и да е, не може да направи от една незаконна война нещо законно, морално или справедливо.

Достатъчно лошо беше, че президентът беше номиниран за наградата, докато същевременно поддържа две войни и призовава към ескалация в Афганистан, но още по-лошо е, че той непристойно оправда войната, докато получаваше наградата.

„Просто заради смяната на лепенката...”

Но може би вината тук не е на президента, а по-скоро на комитета, който му предостави тази чест. Какво са си мислели те? Очевидно е, че Буш разпалваше напрежение по целия свят всеки път, когато арогантно заговореше за войната, за борба срещу злото и всичко това – в името на Бога. Светът смръщваше вежди срещу тексаския каубой.

А сега те са прегърнали президента Обама. Той говори за мир, но разпалва война. Той поне не е Буш.

Президентът Обама има доверие във войната. Той ѝ дава добро име. Той говори за изпращане на повече войски, сякаш изпраща групички от бойскаути или гърлскаути, или може би доброволци от Мирния корпус отвъд океана. Неговите красноречиви речи разрешават на американските войски да продължават да убиват хиляди хора, включително и чрез използването на безпилотна микро-технология. Там няма кръв по ниции ръце. Неговата гладка реч прави лесно обезчовечаването на враговете. Той ги нарича „непоправими“. Предшественикът му ги наричаше зли. И докато на бойното поле не биват убивани прекалено много американци, дезинфекцираните войни ще продължават. А войните ще продължават, докато враговете на нацията започнат да приличат на нас,

докато всички започнат да споделят нашите ценности и се присъединят към нашите обичаи, докато всички те заговорят английски и започнат да се молят на християнския Бог.

Благословени да са войнолюбците!

Със специална благодарност към господин Тодор Абазов!

Източник

Роберто Родригес е асистент-професор в Университета Аризона и известен нет-активист и журналист.

Коментари (41)

- 19-12-2009|**Златко**

Има някои събития, чието значение незабавно бива възприето като историческо – и други, при които това отнема известно време. Що се отнася до собственото ми възприятие, то аз съм уверен, че тази реч обозначава (началото на) края на илюзията Обама, в смисъл, че той безспорно ще остане в историята като „първи от някакъв вид“, но същевременно и като край на една кратка надежда – надеждата, че Америка би могла да намери път, измъкващ я от надолната спирала на собствения ѝ упадък. Очевидно такъв път няма и стараната е осъдена да поеме пътя на множеството други империи, до една изличени от историята поради неспособността си да удържат амбициите за световно господство.

Нека само се надяваме, че заедно със себе си тя няма да повлече и целия свят надолу по водовъртежа.

Амин!

- 19-12-2009|Гост

Тук не става въпрос за световно господство. Тук по-скоро говорим за страх и неспособност събитията да бъдат контролирани. Човек трудно променя себе си, още по-трудно друг човек, какво остава за цяла държава. Ние не сме автори на съдбата си, ние сме съавтори, третостепенни. Така че разочарованието от Обама не е справедливо.

Рим тръгна надолу след три ненужни превантивни войни – срещу Картаген, Коринт и Македония, и една напълно несправедлива срещу Родос. Страхът, истерията, анти-гръцките и националистически настроения на един влиятелен сенатор, Като Старият, се прехвърлиха върху целият сенат и проблемите на Рим започнаха.

С вековете влиянието на сената превъзмогна влиянието на комити-ята и трибуните (народните представители) и когато дойде време за сериозни реформи, липсата на силна средна класа и народно представителство, доведе до възхода на един радикален трибун, реформатор, Тиберий Гракхус, един много по-радикален Обама, който вместо да оправи положението в Рим, го влоши и завърши със смърт. Първото сериозно политическо убийство отвори кутията на Пандора в Рим.

Наистина има съвпадения в развитието на САЩ и Рим, например здравната реформа и упоритото нежелание на лобисти и сенатори да оправят системата, но трябва да бъдем внимателни в сравненията. Прекалено изкушители и лесни са, за да се окажат точни.

- 19-12-2009|Колев – За „умирация“ американски „империализъм“.
Г-н Енев,

Цитирам Ви: “Очевидно такъв път няма и стараната е осъдена да поеме пътя на множеството други империи, до една изличени от историята поради неспособността си да удържат амбициите за световно господство”.

Че се опитвате да пророкувате ми е ясно отдавна, че трудно търпите чуждо мнение – също, но не допусках, че така перфектно сте усвоили лексиката на Кремъл до падането на Берлинската стена, че и след това!

Все пак щастливи дни покрай Рождество и Нова година.

- 19-12-2009|Златко

И на теб, драги, щастливи празници!

А инак аз мнения търпя всякакви, но с глупостта имам сериозни проблеми, в това си безспорно прав. Впрочем, това също е следствие

единствено от незрелост, с която рано или късно ще се справя, ако успее да задържа сегашното темпо.

Та по темата. Ти май „Прегледа“ го четеш като дявола – евангелието, драги, защото „лексиката на Кремъл“ отдавна се лее от това издание, бих казал още от ден първи. Ето ти тук само един-два примера, ако се разтърсиш, ще намериш още много други.

<http://www.librev.com/index.php/bg/component/content/article/26-discussion-politics/26-2009-06-16-21-02-55>

<http://www.librev.com/index.php/bg/component/content/article/26-discussion-politics/71-2009-06-16-21-01-42>

Само че тия неща не са за тебе. Не ми се сърди, но искрено ти препоръчвам да оставиш „Прегледа“ и да преминеш солидно на „Уикенд“. Не ми се ще всеки път като се обадиш тук така да те халосвам с тигана по черепа, но какво да правя, като това май е единствения сигнал, който ти успяваш да разтълкуваш повече или по-малко еднозначно.

А мненията си ти продължавай да ги изказваш – сигурен съм, че от това също има някаква полза, инак вселената нямаше така упорито да те изпраща на пътя ми. Кой знае, може пък някой ден да прозира смисъла на всичко това и да благодаря, че си ми пратен. Засега обаче съм много зелен и – макар и да не ме ядосваш вече – нещо хич не мога да разбера как тъй, аджеба, и двамата можем да се окажем на едно и също място по едно и също време. Тайна космическа.

- 19-12-2009|Гост

Статията на Родригес е точно толкова елементарно манипулативна, колкото и безумната дясна пропаганда по Фокс нюз.

Първо, Обама взе това решение трудно, месеци наред го чакаха и плюха, че се бави, второ, ако нещата не вървят (или вървят) американците ще се оттеглят, юли 2011, това е официалният план. В Близкият изток хиляди хора убиват не американците, както твърди Родригез, а фанатиците, и не в името на християнски Бог, в името на какъв си техен.

Не разбирам защо хората просто не казват истината. Тезата им няма да стане по-слаба. Не можеш да си пацифист и да защитаваши мира с лъжи и манипулации... Но тях истината не ги интересува, те са пацифисти-нарцисисти.

Р. С. Аз съм пацифист, и дълго време съм защитавал погрешни позиции, и съжалявам за това, но моите грешки и заблуди ме накараха да

ценя още повече истината. Не е достатъчно да кряскаш „мир, мир,“ и да си взимаш въздух с празни клишета, не е.

- 19-12-2009|Златко

Хм, а може би не е зле не само да се прочете, ами и да се изслуша речта (която услужливо ви предлагам тук в клипа). Сега, човек може да е на каквито си иска позиции – и последното, от което се страхувам аз, е че някой ще ме обвини в „дясност“; ей го, милият Колев веднага разчепка нещата и ме изкара кремълски агент – но при всички случаи приликата на реториката на Обама с оная на Буш ми се струва очевадна. Човек от защитава войната, със солидни философски аргументи. Първо, войната изобщо (и най-вече миналите, вече амнистираните войни), а след това си защитава своята. Андропов нямаше този дар слово, Черненко нямаше тази виталност – но и двамата правеха точно същото, което прави днес господин Обама – изпращаха още повече войници в Афганистан. Това го казвам само за да изкарам малко нещата от тесничкия контекст и да ги представя в един план, за който знам, че задейства всички секретни рефлексии на модерната българска интелектуалска душа. Обама просто няма значение, какъвто и да е – това е моят собствен извод. Тази страна, тази империя, вече не може да бъде спасена, тя е глуха и слъпа за всички сигнали, които ѝ изпраща светът. Е, какво пък – оттук нататък можем да се облегнем по-спокойничко в креслата и да гледаме театро с по-малко емоции. Хубаво ни замая момчето главите, но сега май е време за всички ни да разберем, че някои реалности на този свят не се разбутват с пламенни речи, иска се и исторически контекст.

Накратко: хора, учете китайски! Или давайте децата си в китайски паралелки. Може и да не ми повярват, но доста хора тук в Германия вече го правят.

- 19-12-2009|Гост

Идват наистина празници... Светли празници, по които по традиция се вземат решения.

Прегледът взе да ми идва тежичък, уморих се да чета и да се обяснявам.

Във вярата е надеждата, толкова е просто, и ако ни липсва вяра, нека не я отнемаме от другите...

През две, през три публикации (включително и в тази), на каква да е тема, все християнството е виновно... Така да е.

Едно от пожеланията ми за Коледа е да отворя този сайт чак догодина, по същото време, и да видя повече надежда в него...

- 19-12-2009|**Златко** – към Госта

Я поотвори малко очи за суетата си, драги, напъни се малко! То ако беше да се четат само буквички, и децата щяха да отбират от всичко. Това, че четеш тук нещо против християнството, е само в собствената ти глава. Що се сърдиш на камъка, в който се препъваш, а не помислиш за купуване на нови очила?

- 19-12-2009|**Златко**

Пък и забравяш малко, струва ми се, че допреди година-две нещата в стил Фокс Нюз доста любими ти бяха („Медията“ още ги кипри из мрежата, заедно с моите тогавашни наивности). Тъй че по-спокойничко, ако обичаш, и дай да оставим душите си да растат със скоростта, с която могат. Инак само ще се препъваме един о друг, и тук, и на други места.

Хайде, светли празници!

- 19-12-2009|**Гост**

Златко, това е грубо.

- 19-12-2009|**Златко**

Днес нещо взе да ми идва нанагорно с религиозността, може би затова. Пък и не знам доколко грубо е това наистина. Тук идвате всички един след друг, всеки с неговите си изисквания, всеки с неговите си представи за правда и кривда, аз се мъча да изслушвам всички ви, да науча нещо, но понякога ми идва много. Плюс това никога не съм поемал ролята на стожер, чието задължение е да търпи и води. **Нека уточним, че ако правя тук нещо си, аз го правя преди всичко за свое собствено удоволствие, нищо по-малко и нищо повече.** Не го правя за бедните, не го правя за гладните, не го правя за слепите, не искам да нахраня никого със седем хляба и нам колко си риби. Искам единствено да се занимавам с нещо, което ми доставя удоволствие. И когато разговорите с вас престанат да бъдат част от това удоволствие (което те иначе са – при това огромна, изключително важна част!), то аз реагирам съответно.

Така че не очаквай от мен много християнско смирение, друже, ако и да си последния човек, против когото бих могъл да имам нещо. Ако ти харесва – хубаво. Ако не ти харесва – пак хубаво, само че не ми се сърди, когато ти го казвам.

- 20-12-2009|Гост

Ми аз, вместо да си гледам работата, съм седнал да се занимавам с тебе. Не се сърдя.

- 20-12-2009|Гост

...но като гледам някои от коментарите и статиите не се сдържам и пиша...ето току що някой ни нарече малоумници (http://www.librev.com/index.php/en/discussion/opinion/319-2009-06-16-20-31-54?joscclean=1&comment_id=4307#joscc4307)...

не е само в собствената ми глава тази скрита и открита, съзнателна или несъзнателна, анти-християнска пропаганда...

Тази статия завършва със следното: „А войните ще продължават, докато враговете на нацията започнат да приличат на нас, докато всички започнат да споделят нашите ценности и се присъединят към нашите обичаи, докато всички те заговорят английски и започнат да се молят на християнския Бог.“

Ако всички споделят демократичните западни ценности ще е чудесно. Ако всички говорим английски също ще е чудесно, защото ще се разбираме. Тези войни не се водят в името на някакъв християнски Бог

Кой събори кулите и в името на какво, кой се взривява в джамии и ресторанти, кой смята жените за роби, а гейовете за престъпници... Толкова е елементарно, аз, християнин малоумник, трябва да го обяснявам в сайт, който се нарича либерален преглед.

Като ще е либерален нека да е либерален. Чел ли е някой тук Хъчисън, Лок, Монтескьо, Смит, Хобс, Хюм, Мил, Русо, Волтер, Токвил, Бентам, Попър, Хайек, Хобсбаум, Маркс, Цицерон и Ливий, Стариет и Новият Завет, Корана и Пърсиг и Белоу, Франклин и Нютон... Чел ли ги е от кора до кора. Чувал ли е някой за Кант и Метерних, Хегел и Бисмарк... Суетата ми била голяма. Ако беше такава щях да стоя в България и да се правя на умен... да раздавам акъл наляво и надясно и да се кипря с името си. Това е единственото публично място в което използвам българския си...

И честно казано не ми пука че го напускам, както напуснах и България. На никого няма да липсвам. Нито пък някой ще ми липсва.

Златко, аз повече акъл няма да ти давам. Нито ще участвам във форумът ти. Няма да ти развалям удоволствието. Объркал съм целта на този сайт. Ето толкоз струва либерализмът ти.

- 20-12-2009|**Златко**

Не си първия, нито пък последния, друже. Място има за всички ни, слава Богу. А дали ще се обаждаш или не, си е твоя работа. Аз знам, че няма къде да идеш, пак тук ще кацаш всеки ден, защото воалите на мозъка са едно, а гладът на душата, друго.

(А, между другото, това е логиката на не малко самоубийци – „Аз ще ви лиша от присъствието си, за да ви накажа.“ Оставям на теб да си правиш изводите.)

Хайде, сполай ти.

- 20-12-2009|**Гост**

Златко, Златко, да ще кацна, за последно. За да ти дам един последен акъл, да видиш колко имаш да учиш. Какво си разбрал ти от тая реч на Обама. Дренки си разбрал. За Рейнхолд Нийбур чувал ли си. Разбираш ли най-после за какво говоря... От моето присъствие тук ти имаш само полза. Защото рядко ще намериш по образован читател и критик. Не го казвам да се хваля, ти познаваш характерът ми. Там дето съм аз, ти трудно ще стигнеш, имал си шанс да учиш от мене, понаучил си нещо, ето и карикатурки вече добавяш, ама с карикатурки и празно копиране нещата не вървят. Сърце се иска за тая работа, сърце, и вземи седни най-после прочети либералните класици, че без тях си заникъде.

Дано догодина по това време видя малко повече надежда, за всички ще е полезно.

- 20-12-2009|**Златко**

Спомняш ли си, Цончо – трябва да е било преди четири-пет години – когато ти писах, че в гнева най-ясно се разкрива характера на човека, а ти ми отговори, че това не било вярно, че си бил имал много работа напоследък, че си бил много уморен и т. н? Ха сега прочети си последния коментар и ми кажи отново дали това е вярно или не? Много скоро ще

ти се прииска да не беше ги писал никога тия неща, да не беше ги казал, ама ...

И, гледай сега, не пиши повече в това състояние на духа, моля те, защото накрая ще се видя принуден да ти сложа бан – не по друга причина, а за да те вардя от самия тебе си.

Инак, ако се удържиш сега, винаги си добре дошъл отново, когато се успокоиш. Познавам те, слава Богу, знам че тия приказки са само рани и болки, които влачиш със себе си откак си човек станал, но това не е извинение, братко – всички влачим такива неща със себе си.

Хайде, гледай напред към празниците, а не към горчивите приказки тука. Коледа иде, свято време! И опитай да видиш, че наистина ти желая спокойно и мирно време, а не само да се правя на нещо си ...

- 20-12-2009|**Златко**

Между другото – за да поставя нещата в някаква рамка – ще призная и аз, че не се гордея никак от участието си в тоя разговор, защото ти може и да си се забравил, но ако някой те е предизвикал и докарал до там, че да се забравиш, то тоя някой не е никой друг освен мен. Тъй че аз няма да ги изтривам всички тия неща, Цончо, ами ще ги оставя тук, да ни висят и на двамата като обичка на ухото, та дано за в бъдеще по-малко такива реплики да разменяме и по да се усещаме какво става, когато се забравим и започнем да се млатим така един друг, за сеир на хората.

И отново: Коледа иде, мир на всички ни!

- 21-12-2009|**Златко**

Обадиха се хора, поотвориха ми малко очите. На Цончо, на господин Колев – поклон (не прекалено дълбок, не параден). Благодаря ви за това, че ми показвате къде са ми язвите и болките, къде трябва да работя и да променям. И, ако е възможно – давайте така и за в бъдеще, ако и все още да не мога да гарантирам, че ще ви посрещам всеки път така, както подобава на един домакин с истински свободно, широко сърце. Но пътят поне става малко по-ясен чрез вас, а аз иначе го губя нерядко, ако и да знам, че името му е едно-единствено: Любов!

А вие давайте, не жалете усилията!

- 25-12-2009|**В. Трендафилов** – По повод

Златко, като си така настроен срещу американците в Афганистан, спомени нещо и за талибаните в контекста на международния нарко-трафик и тероризъм. Ако Америка е империя на Злото, както излиза от думите ти, тия вторите към Доброто ли ги вписваш? И каква ти е формулата за изход от ситуацията там?

- 25-12-2009|**В. Трендафилов** – същото

А, и още нещо, забравих. Самата дума „войнолюбец“ е несериозна и заедно с разсъжденията, наистина придава на горния текст лекотата на фейлетон от първата страница на в. „Стършел“ по времето на войната във Виетнам. Тия квалификации тип „Mr Evil“ притежават психологизма на анимационен филм.

- 02-01-2010|**М. Богданов** – О, да, десницата е възхитена

Аз също. Боя се, че обичам този военен популизъм. Нямам нищо против всички да говорят английски и да се молят на християнския Бог. Не мога да мисля за Саддам, талибаните и изобщо за Близкия и Средния изток другояче освен грубо оценъчно. Всъщност никой не може.

- 02-01-2010|**Златко** – ге: О, да, десницата е възхитена

М. Богданов писа:

Не мога да мисля за Саддам, талибаните и изобщо за Близкия и Средния изток другояче освен грубо оценъчно. Всъщност никой не може.

Хайде да се опитваме да не разваляме хубавите си коментари с грубо оценъчни заключения, които ги правят да изглеждат леко повърхностни, ок? „Никой“ и „всеки“ са думи, които подхождат най-вече в устите на младите хора – на много младите, във всеки случай.

И после, какво общо имат Саддам и талибаните? Освен че Америка ги пердаши по един и същи начин, искам да кажа.

- 02-01-2010|**В. Трендафилов** – общо

Е, тука много сте се сработили. Браво, бе! Няма аргументи „за“, няма „против“. Има страстни гласувания и толкова. Мозъците ви ли са изчезнали, или моралният кодекс ви е закърнял?

- 02-01-2010|**В. Трендафилов** – също

Още малко. Поставих въпроси и предложих възможни възгледи. Чакам словесни реакции. Не инстинктивни, не първобитни.

- 02-01-2010|**Златко**

Владо, един разговор предполага поне малко припокриване на гледните точки, което в момента липсва, дори и на ниво форма. Общо взето, отговорът ми на твоите въпроси е, че не виждам начин да приема логиката (а в последния вариант – и формата им). Опитът да се оправдае една агресия с друга, както е известно, води до *reductio ad absurdum*. В такъв смисъл лошите талибани не оправдават лошите американци, нито пък обратното. Човек винаги може да си избере едната от двете страни, за да започне да оправдава другата – нещо, което аз не правя в коментарите си, нито пък в подбора на този текст, надявам се. Ако има разлика между двете агресии, то тя е в мащабите и в леснотата на реализацията им – но, предполагам, дори и по тези сравнително очевидни критерии ще ни е трудно да се споразумеем, просто защото ситият и гладният не могат да разговарят един с друг, особено, когато всеки от двамата счита другия за по-гладен.

И после, какви аргументи очакваш срещу тезата за „психологизма на анимационен филм“? Да ти кажа, че не е така? И да ти предложи някаква друга критика на агресия, надявайки се, че ще има повече шансове да я приемеш? Благодаря, само че „не, благодаря!“

Учудвам се само на ищаха ти да водиш един толкова безперспективен спор, бидейки наясно, предполагам, че думите правят дупки, при това много реални, ужасни дупки. Сигурен ли си, че и двамата имаме нужда от нещо такова?

- 02-01-2010|**Златко**

Интересно, но когато човек впрегне съзнанието (а значи, и подсъзнанието си) в някакъв енергоемък процес (какъвто безспорно е този индиректен разговор), то на някакво ниво всичко, което идва отвън, започва да му се струва като вид кодирана информация, като подсещане, намек, символичен жест, от страна на външния, вселенски разум, каквато и да е неговата форма. Точно това се случва и с мен в момента. Чета една великолепно-сугестивна книга, *Болезтта като път* на Торвалд Детлефсен – и само минути след като приключих писането на предишния

пост, попаднах на великолепни разсъждения относно природата на агресивността, които просто не ме оставят на мира сега, принуждават ме да пиша, въпреки желанието ми да оставя нещата на спокойствие.

И така, Детлефсен отбелязва, че агресивността и сексуалността много често се превръщат в отправна точка на немалко диагностични заключения – сигурно защото тези две области стават така лесно жертва на несъзнателни подтискания, в резултат на процесите на социализация и приспособяване към нормите и ценностните представи на една социална общност. Още по-ценно е следващото му наблюдение, според което агресията продължава да съществува и когато за нея не се говори, така че представянето ѝ на открито при всички случаи е нещо по-добро от подтискането ѝ. Във всеки случай онова, което той препоръчва като стратегически важно в такива случаи, е дистанцирането от едно прекалено аналитично и рационално мислене, за сметка на засилено символично, образно, аналогично такова. Асоциациите и езиковите усещания ни дават по-добра възможност да стигнем до корена на проблема от (стерилната) способност за съждение.

И така, Владо, едва ли е случайно, че областите, в които мненията ни досега се разминаваха най-рязко, касаят именно сексуалността и агресивността. Самият аз нямам нищо против каквито и да било противоречиви разговори, но само при условие, че виждам в тях поне мъничко надежда за достигане на нещо непознато, нещо ново (освен в случаите, когато просто нахоквам някого – нещо, което никога или много рядко върша с познати). Написах горните неща с надеждата, че ще приемеш донякъде собственото ми заключение по различията в мненията ни, а именно: че в случая и у двамата ни има излишъци на енергия (нещо доста хубаво само по себе си). Оттук нататък е само крачка път до въпроса в какво точно да бъде впрегната тази енергия – и, надявайки се да избистря малко темата, която се заблати в посока, различна от онази на самия текст, искам само да припомня, че тук става дума единствено за разочарование. Разочарование от действията на Обама, които, както изглежда, не подкрепят предизборните му обещания. Ставаше дума за Промяна – а в момента ние сме свидетели единствено на Приемственост. Това е, което разочарова и дразни. А що се отнася до собствените ми бомбастични обобщения относно историческото значение на всичко това, то аз със сигурност ще бъда най-щастливият човек на света, ако след някоя и друга година те се окажат погрешни и Обама действително

намери начин да надхитри консервативните сили в Америка и сложи край на войните. Да видим.

- 03-01-2010|**Костов** – ге:

Гост писа:

... От моето присъствие тук ти имаш само полза. Защото рядко ще намериш по образован читател и критик. Не го казвам да се хваля, ти познаваш характерът ми.

За мен няма по-убедително доказателство, че някой не е особено интелигентен, от самохвалството.

Бих препоръчал също така на 'образования читател' да прочете граматиката за четвърто отделение, главата за използване на пълния член.

- 03-01-2010|**Костов** – ге: талибаните

В. Трендафилов писа:

Златко, като си така настроен срещу американците в Афганистан, спомени нещо и за талибаните в контекста на международния наркотрафик и тероризъм. ...

Ако тръгнем да си спомняме за връзката на САЩ и талибаните, особено в светлината на наркотиците, няма как да пренебрегнем 80-те години, когато зад талибаните и наркотиците стоеше ЦРУ.

- 03-01-2010|**Златко** – ге: ге:

Костов писа:

За мен няма по-убедително доказателство, че някой не е особено интелигентен, от самохвалството.

Бих препоръчал също така на 'образования читател' да прочете граматиката за четвърто отделение, главата за използване на пълния член.

Господин Костов, познавам човека, който написа тия неща, достатъчно добре, за да мога да гарантирам, че зад тях стои не самохвалство. Други неща са, значително по-симпатични и по-сближаващи хората, ако и не лесни за носене. Така че нека го оставим на мира, ако обичате.

- 03-01-2010|**Костов**

Г-н Енев, аз **не познавам** въпросния човек, не зная колко е симпатичен и съдя за него единствено от написаното.

Въобщие, споровете в интернет форум не са диалог между добри познати, те са публични и всеки пишещ трябва да помни, че ще го четат не само негови добри познати.

- 03-01-2010|**Цончо**

Господин Костов, наистина звуча самохвално и наистина понякога пропускам членовете. Самохвалството и високото самомнение са от-вратителни и затормозяващи пороци – първо за носителят им, после за околните. Но коментарът ми не беше хвалба, беше глупост. Защо да се хваля, та аз не казвам името си дори? И пред кого?

Иначе сте прав. На ведър ум, си казвам това, което си казвате и вие: това, че съм чел много и че малко съм разбрал от прочетеното, си личи от глупостта и наивността да започна подобен спор. Опитвам се да си простя.

За интелигентността. Беше едно време, когато разбрах, че не е важно колко си интелигентен, а колко си добър. Така, не е важно за колко умен ме смятат хората. Това е природа, няма как да надскоча себе си. Да, не се смятам за умен, за образован – да (затова и коментирам от време-навре-ме тук), но за умен – хич...

Това, което ме тормози е симпатията. Добрият глупак е обичан от всеки. Не знам дали разбирате, но ако има бъдеще, то е на добрите глупаци. Светът благодарение на тях оцелява. Дължим им много, но затова пък ги даряваме щедро с любов когато ги срещнем... Е, за мен има надежда – извървял съм наполовина пътя. :) До 2009 бях само глупак, в края на 2010 се надявам да бъда и добряк.

Сега да уточня като нормален и цивилизован човек какво не ми хареса в статията и ме накара да пиша.

Не ми харесва първо твърдението, че войната се води в „името на християнския бог.“ Това не е вярно. Войната, според мен, се води от съображения за сигурност. Сега, дали това е правилната политика аз не мога да кажа. Аз знам, че вьетнамската война (простете за правописните грешки, нямам кирилица на клавиатурата и достатъчно време) бе една глупава война, водена също от съображения за сигурност. Въобщие Америка, извън зоната си на влияние, която е западното полукълбо, води войни най-вече от съображения за сигурност. Нямам време да влизам в подробности, но това е изводът ми след няколко години изучаване на история в Западен университет.

Другото, което искам да добавя. Решението на Обама, разбира се, трябва да бъде подплатено освен със стратегия, така и с идеология. Кой знае защо Обама е избрал Нийбур. Аз имам обяснение, но няма защо да го споделям тук. Кой е Нийбур, можете да прочетете в интернет. Книгите му са свободни в гугъл букс на английски. Аз споделям донякъде тази идеология. И знам от къде е дошла. Как е била родена. Тази идеология има за корен марксизма, и социализма, защото бе родена в началото на миналия век, по времето на Голямата депресия, после, след Втората св. война претърпя промяна, в посока реализъм, по обясними причини и бе водеща в политиката на САЩ по време на Студената война. (заради реализмът си обаче, Нийбур не подкрепи войните в Корея и Виетнам) Тя е противоположна на идеализма, който Златко изповядва(който аз не споделям, но уважавам като позиция), и вижда света по следния начин: злото съществува, и ние трябва да му се противопоставим със зло, защото ни виждаме друг избор, ние знаем, че може и да грешим, знаем, че злото е ЗЛО, но разумът (или страховете) ни диктуват да действаме...

Това е накратко. Нямам време за редакции на поста, спел чекинг, пълни непълни членове...

Извинявам се на Златко и на останалите, които са се почувствали неудобно от коментарите (имам предвид Серкан най-вече)

- 03-01-2010|**Златко**

Добре дошъл отново, Цончо, коментарът ти е много хубав, надявам се и за в бъдеще да ни обогатяваш с разумни и добри приказки.

Иска ми се само да кажа, че от анонимност наистина няма смисъл – тя само създава едно фалшиво усещане за недосегаемост, което кара човек да се държи непредпазливо и по начини, които никога не би приел под собственото си име.

- 03-01-2010|**Цончо**

Благодаря. Не, няма да коментирам както до скоро. Ще удържа думата си... донякъде. Няма нужда, прав е Колев, коментарите имат смисъл ако са добре подготвени, премислени и ясни (а за такива аз никога не съм имал време). Но оценявам поканата ти, знам че е искрена.

Искам само да поправа една (по-съществена) грешка в последния си пост – Нийбур не подкрепи само войната във Виетнам (Корейската война е друга история).

За талибаните. Те бяха подкрепяни от САЩ навремето най-вече защото бяха способни да спрат нарко-производството и създаваха някаква стабилност в района. Това съм чел, това казвам. Но има и други мнения – че с наркотици снабдяваха терористичните организации. Истината е някъде посредата, вероятно.

Според мен Обама не се поддава на консервативен натиск, а на предложени стратегии. Байдън от сума време поставя въпроса защо Афганистан, като проблемите са в Пакистан... Запушват му устата... Ние трябва да знаем едно, според мен – тези войни не са от любов към войната, както е заглавието в статията, тези войни са резултат от сериозни, реални проблеми и източникът на злото не трябва да се търси в Америка, макар самата тя да е проблем. Няма как да се запазиш неопетнен в една омърсена и анархична среда, каквато е международната обстановка, България и мнозинството от българските интернет форуми :)

Американците със сигурно са научили уроците на Британците от миналия век, както и от собствените наскоро направени грешки. Щом при една икономическа криза действаха с мерки напълно противоположни на идеологията която изповядват от 30 години, можем да си представим потенциала на тази нация да оцелява и да взима сравнително правилни решения...

Нека кажа, че говоря неутрално, макар да звучи по различен начин.

- 04-01-2010|**Серкан**

На Цончо, Златко и всички останали желая от сърце само щастливи мигове през 2010!

Цончо, здравей!

Виждам, че си ме споменал. Благодаря ти!

Само дето вече не си спомням какво ти писах, понеже макар да опитах да пиша „точно“, поста ми е изчезна.

Помня едно нещо, писах на майтап за моята „злопааметност“.

Щом обаче не си спомням какво друго имаше в коментара, може да се прецени, че не е чак толкова тежка. Злопааметността ми.

Пък и все режа от нея и гледам да дарявам „приятели“.

Струва ми се обаче, че в коментара ми имаше някаква генерална истина...

Жалко е, че не мога да си спомня точно за какво ставаше дума, а ми е на върха на езика.

;)

И последно, по темата:

Цончо, може и да „говориш“ неутрално, но зад коментара ти все пак прозира влиянието на „домакинската среда“.

Аз поне така го виждам.

Искам да те попитам това:

„Въобще Америка, извън зоната си на влияние, която е западното полукълбо, води войни най-вече от съображения за сигурност. Нямам време да влизам в подробности, но това е изводът ми след няколко години изучаване на история в Западен университет.“

за да не останеш регистриран в „големите компютри“ пишейки критика за САЩ ли го написа или наистина стоиш зад него?

А онова място дето освен черно злато, нищо друго няма, какво прави толкова време „американеца“?

Или месим понятия като икономическа сигурност с друга някаква?

Ами те всички това искат, сега да си затворим очите и да кажем евалла, понякога може и да макат погрешка, но генерално гонят злото. Американците.

Цончо, аз за разлика от Златко, още не съм се отказал от Обама.

Аз малко по-трудно се отказвам от неща, които ми хванат окото.

И моята душа, малко по различни лабиринти прави, затова и беше „оня коментар“. А и за други работи, но за тях като му дойде времето.

Последно искам да кажа, че никога не съм бил наивен пасифист, не смятам, че може да има ВИНАГИ мир без война, но...

Не съм и толкова наивен да не мога сам да разсъждавам, кой какво гони на този свят.

Собствения интерес е голяма работа, но и тя като „душата“ обикаля ТЕЗ лабиринти, които най и оттърва.

Пък се прави на сляпа.

• 05-01-2010|Цончо

Серкане, здравей. ЧНГ и на теб! Ще обясня съвсем накратко какво имах предвид в изречението, което си цитирал.

Америка наистина е водила войни, които могат да се окачествят като „империалистични.“ И те, според мен, са тези от края на 19 век (във Филипините, Латинска Америка -- Колумбия -- Мексиканската война също може да се окачестви като такава). Останалите конфликти – Пър-

вата и Втората св. война, Корея, Виетнам, последните в Ирак, са войни свързани със сигурността.

Сега, ние никога не можем да оцветяваме която и да е външна политика в черно и бяло. Ясно е, че зад сигурността има и икономически интереси, политически, културни... и т. н. Но Американското присъствие в Близкият изток се различава много от Британското и Френското империалистично присъствие след Първата световна война. Британците наистина бяха в Ирак заради нефта, в Египет – заради канала, в Палестина – заради стратегическото ѝ положение. Те също така имаха чисто практически интерес от създаването на израелска държава. Политиката на Британия бе империалистическа, защото след Първата Световна война, те, заедно с французите и руснаците, се нахвърлиха върху трупа на Османската империя като лешояди. Нали помним, че Османската империя бе господар на Близкият изток преди войната?

Разпределяйки плячката, те създадоха протекторати, дърпайки произволно граници, без да се съобразяват с характера на населението и трибалните конфликти. Така, например, бе създаден Ирак – три независими културно и исторически района бяха обединени в държава: кюрдите на север, шиитите на изток, сунитите на запад. Тази държава бе изкуствена, замислена да обслужва британски интереси. Какви са резултатите от хилядолетия политическа зависимост, ние виждаме и сега – диктатури, агресия, културен упадък (не го приемайте като политически некоректна оценка).

Имперската политика в Близкия Изток създаде „чудовището“, с което сега се борим. Тираниите, липсата на демокрация и политическа култура, са ЗЛОТО.

Америка и западния свят виждат заплаха за сигурността си. И няма как – ако съседът те мрази, заради стари грехове, извършени от пращадото, ако има по три жени, ако няма желание за диалог (Ахмадинежад отказва да разговаря с Обама, например), ако е тиран, главорез, естествено, че ще се страхуваш от него.

Всички говориха, че войната в Ирак е заради нефта. Ако си нюзджънки, ще трябва да си чул, за една руска фирма и един иракски нефт, това е съвсем прясна новина...провери в интернет.

Близкият изток има невероятна култура. Опитих се да се запозная с нея преди няколко месеца. Но политиката и режимите в този район са ужасни. Там гори огън, там има смърт, там има и ядрено оръжие. Какво

да направим ние – да го угасим или да го оставим сам да угасне? Ами ако се прехвърли и в нашата къща?

Тези общества, поради естеството на политическите си режими, са също така и нетолерантни. В Лондон мюсюлмани се борят да построят мега джамия. Една от най-големите в света. Ако бъде построена никога няма да бъде разрушена. Защо в замяна в Саудитска Арабия или другаде в ислямския свят не бъде построена мега- църква. Мега джамия и мега църква в ислямския и християнския свят. Това е мечта. Но по-вероятно е, джамията да бъде построена, докато църквата чака второто пришествие. И проблемът за това не е в исляма, който традиционно е толерантен към юдаизма и християнството, а в политическата система и режими в тези държави...

- 05-01-2010|**Цончо** – иракският нефт

BAGHDAD (Reuters) – Critics said the 2003 U. S. invasion of Iraq said was driven by oil, but United States oil majors were largely absent from an Iraqi auction of oil deals snapped up instead by Russian, Chinese and other firms...

<http://www.reuters.com/article/ idUSTRE5BB18Q20091212>

„През последните седмици на годината Русия сключи няколко знакови договора в Ирак. Първо „Газпром“ спечели концесия за петролното поле „Бадра“, а по-късно „Лукойл“ в партньорство с норвежката Statoil спечелиха договора за разработване на супергигантското находище на петрол „Западна Курна – 2“... При всички досегашни търгове за иракския нефт станахме свидетели на нещо странно – липсата на американски компании. Единственото изключение е Еххон, но дори и тя не успя да получи лъвския пай...“

<http://www.bpost.bg/story-read-21379.php>

Това са фактите до този момент.

- 05-01-2010|**Златко**

Цончо, коментарът ти е интересен, но според мен в него липсва един от ключовите елементи за разбиране на Близкия изток и неговата перманентна криза: проблемът с „пролетарската колонизация“ на окупираните територии от страна на Израел и липсата на политическа воля както там, така и в САЩ, за някакво реалистично решение на палестинския проблем. Ето тук няколко реда по този повод, написани от Анато

Ливайн, един от любимите ми политически анализатори (цялата статия може да бъде намерена на адрес http://www.lrb.co.uk/v25/n09/liev01_.html). Статията е от 2003 година, но продължава да си остава удивително актуална.

Едностранинното обясняване на проблема чрез изостаналостта на мюсюлманския свят (което аз чета между редовете в коментара ти, въпреки lip service към културата им), ми се струва типично за настоящото промиване на мозъци, провеждано от повечето големи световни медии (sorry за малко полемичния тон).

US domination over the Middle East will, for the most part, be exercised indirectly, and will provoke less grievance than direct administration would, but one likely cause of trouble is the ‘proletarian colonisation’ of Israel – the Jewish settlements in the Occupied Territories. Given past experience and the indications now coming from Israel, there is little reason to hope for any fundamental change in Israeli policies. Sharon may eventually withdraw a few settlements – allowing the US Administration and the Israeli lobby to present this as a major concession and sacrifice – but unless there is a tremendous upheaval in both Israeli and US domestic politics, he and his successors are unlikely to offer the Palestinians anything more than tightly controlled bantustans. Palestinian terrorism, Israeli repression and wider Arab and Muslim resentment seem likely to continue for the foreseeable future.

How long it will be before serious resistance grows is hard to tell. In some 19th-century cases, notably Afghanistan, imperial rule never consolidated itself and was overthrown almost immediately by new revolts. In others, it lasted for decades without involving too much direct repression, and ended only after tremendous social, economic, political and cultural changes had taken place not only in the colonies and dependencies but in the Western imperial countries themselves. Any attempt to predict the future of the Middle East must recognise that the new era which began on 11 September 2001 has not only brought into the open certain latent pathologies in American and British society, culture and politics; it has also fully revealed the complete absence of democratic modernisation, or indeed any modernisation, in all too much of the Muslim world.

- 06-01-2010|**Цончо** – re:
Златко писа:

Дончо, коментарът ти е интересен, но според мен в него липсва един от ключовите елементи за разбиране на Близкия изток и неговата перманентна криза: проблемът с „пролетарската колонизация“ на окупираните територии от страна на Израел и липсата на политическа воля както там, така и в САЩ, за някакво реалистично решение на палестинския проблем.

Всъщност, коментарът ми, както съм споменал в самото начало, е „съвсем кратко“ мнение върху това какво, според мен, движи Америка в Близкия Изток. Затова съм пропуснал много.

Аз твърдя няколко неща, пак ще ги повтора (макар че на кой ли вече му пука): мисля, че статията е повърхностна, тя е просто едно мнение без аналитична стойност; мисля, че мотивите на САЩ в този регион са преди всичко от гледна точка на сигурността; казвайки това, аз не се опитвам да защита или критикувам продължаване на войната в Афганистан... Не знам дали трябва или не трябва да има война в Афганистан... В коментарите си критикувам автора и грешното разбиране на американската политика (на мотивите ѝ – империализъм полза срещу сигурност полза). Толкова. Говорейки за Нийбур, казах че „донякъде споделям“ неговата философия. Сега, трудно ми е до пояснавам непрекъснатото имам предвид и защо (особено пред хора, които са предубедени към мнението ми).

Не искам да говоря за промити мозъци. Това са пак грубиянщини. Промиването на мозъци е отляво, отдясно, в Америка, арабския свят, България, в казармата, в училище, в университетите, в семействата...

Казваш, Златко, че мнението ми е едностранно. Давам ти пример: според теб САЩ и Израел нямат политическа воля да оправят нещата в Палестина; според мен САЩ, Израел и арабите трябва да намерят политическа воля да оправят нещата в Палестина. Най-вече Израел и арабите. Моето мнение е двустранно. Наистина ми е трудно да влизам в подробности свързани с историята на Палестина и Израел. Не съм на изпит, и не знам дали някой вече чете глупостите ми... Както е във всяко нормално семейство компромисът трябва да идва и от двете страни, за да има мир, щастие, просперитет... Арабският свят също има отговорности по отношение на съдбата си. Но е закъсал... заради политическата култура на хората там, заради манталитетът, оформян в течение на векове. Казвам това не защото подценявам хората там. Руснаците, българите,

китайците, японците, финландците, канадците... имат определен политически манталитет, според който искат или не искат живеят... Лошата политическа култура, липсата на демокрация, на гражданско общество, на развитие и прогрес „отдолу“, кореспондират на гневно, необразовано и лесно за манипулация население, облъчвано по начин, по който ние бяхме облъчвани преди години. Сега някой ще каже – ами и американците са гневни, необразовани, лесни за манипулация... ами добре... Арабите също носят отговорност за проблемите си, това искам да кажа.

Мерси за статията. Ще я прочета, когато имам възможност.

• 06-01-2010|**Златко**

Здравей, Цончо,

нашата с теб комуникация изглежда отново стигна до изходната си точка, тоест до пресечната точка на моята директност и твоята обидчивост – и двете неща вече някак прекалено познати, прекалено предсказуеми. И все пак последният ти коментар ме наведе на някои мисли, които ми се ще да споделя тук, защото ми се струват интересни.

Става дума за нещата, които човек може да направи, за да се опита да достигне по някое време едно сравнително по-безметежно душевно състояние, някакъв вътрешен баланс, комфорт. Болката, идеща привидно откъм света и неговите послания (в случая моят предпоследен коментар), при един друг вид разбиране се оказва част от нашата собствена психика (това е валидно за всички ни и за мен не по-малко, отколкото и за теб, така че не бързай да се възпламеняваш отново, моля те). Тоя тип ранимост, огорчимост и раздразнителност ми е повече от добре позната от собствен опит и ако си позволявам тук да я дискутирам по тоя лежерен начин, то е само защото напоследък най-после започвам да придобивам усещането, че полека-лека започвам да ѝ намирам цаката. Душевните рани, склонността към изпитване на болка от забележки, които отсрещната страна изобщо не възприема като обидни, идват най-вероятно от липса на неща, които ние не сме получили тогава, когато е било нужно, тоест в детството. За човека, който е решил, че е израснал без достатъчно родителска любов (с или без достатъчно основания – само солидна терапия с помощта на много добри специалисти може да ни отвори очите за собствената ни несправедливост по отношение на родителите, но това е друга тема) ... та, за този човек животът, общо взето, се превръща в ходене по въже над повече или по-малко дълбока яма, та дори и пропад. Колкото и обич, колкото

и внимание да хвърлят в дупката хората, които го обичат и ценят (най-близки и не чак толкова близките), той винаги си живее с усещането, че това не е достатъчно, душата му жадува за една компенсация от невъзможен характер, най-вероятно той или тя си желае онова, което мисли, че не е получил – недостижимата обич на родителите (имай пред вид, че говоря от опит, това тук не е просто теория).

Сега, след толкова много подготвителни приказки, какво може да помогне? В каква посока трябва да се търси изхода, ако той изобщо е възможен?

Решението, за което самият аз имам чувството, че започвам да намирам от известно време насам (и „Прегледът“ е абсолютно неразделна част от него, именно в това се крие основната ми мотивация да продължавам да го правя, при цялото напрежение на количествата „незаплатена“ работа) ... та, това решение изглежда се крие в един опит за радикално преобръщане на оптиката на целия проблем, на цялото усещане. А именно: докато човек търси и очаква ОТВЪН потвърждение, любов и награда за онова, което дава на света (тоест на любимите си хора, близки и не-близки), то той е осъден на повече или по-малко провал. Те ни обичат също толкова, колкото и ние обичаме тях, но просто няма как да ни дадат онова, от което имаме нужда (не в исканата степен, искам да кажа, иначе без тях, разбира се, нищо не става). **Единственият начин да променим нещата, действително да получим възнаграждението, оценката и, ако щеш, възхищението, което тайно или явно търсим и очакваме от околните, от света, е да престанем да го очакваме от тях и да започнем да си го даваме сами.**

Сега, тия приказки могат да прозвучат малко глупавичко, защото всеки заслепен егоист уж на практика върши именно това – той се награждава със себелюбие и себевъзхищение независимо от това дали ги заслужава или не (разлики има, при това много съществени, но не ми се забива сега в една доста различна посока). И тази критика действително е много валидна, тъй като по принцип това решение не е нещо универсално, гарантиращо успех независимо от каквито и да било обстоятелства. Човек винаги рискува да започне да се потупва по рамото незаслужено, да изпадне в един вид себелюбиво наслаждение и да изгуби мярата на собствените си постижения или неуспехи. Но въпреки това друг начин няма. Единствено възможният път към реалната психическа устойчивост, към онзи вид полубожествена независимост на мненията, преценките и

действията, която обикновено ни се демонстрира от поредния Джеймс-Бонд-филм, минава през автаркичното откъсване от зависимостта от външна награда, от външни преценки. Човек работи не заради другите, а заради самия себе си. Наградата е не възхищението, благодарността или преклонението на другите, а собственото удоволствие. Увереността в казаното и в собствените преценки идва не от това дали другите са съгласни с нас или не, а от способността за правенето им от една просветена – и ако щеш, просветлена – гледна точка, чието постигане е свързано с много, много работа, подчинена на разширяването на собственото съзнание. Страхът от правенето на прекомерно големи грешки по пътя не е аргумент, той просто е оправдаване на подсъзнателни несигурности. Покрай нас има хора, има и универсален разум (за теб – Бог), който не позволява прекалено големи глупости, ако човек действително се опитва да работи нещо реално, а не само да играе игрички.

Ок, достатъчно. Дали всичко казано тук ще ти се стори банално или интересно аз не мога да кажа, Цончо, нито пък мога да кажа дали то ще ти свърши някаква работа. Във всеки случай аз съм на мнение, че ти имаш нужда от солидно количество работа, за да поразшириш малко съзнанието си и да го избавиш от тези толкова спъващи изблици на до-качливост (неувереност, липса на вътрешен баланс – всичко това изобщо не ми е чуждо, познавам го повече от добре), за да успееш да накараш хората действително да започнат да се вслушват в това, което казваш (иначе просто няма смисъл да го казваш, нали разбираш?)

Казвам всички тия неща и на теб, и на себе си, и на всички, които идват тук не само от скука. Ако има някакъв път към съвършенството, ако има възможност за неговото търсене, то той води не отвън навътре, а отвътре навън. Това е нещото, което малко по малко започва да променя живота ми напоследък, затова и го споделям тук и с теб, и с останалите. Дано с това да не те засегна отново, макар че, да ти кажа честно, това не ме вълнува чак толкова много. Надявам се, че сега ме разбираш малко по-добре. Ако не – здраве.

- 06-01-2010|**Цончо**

Златко, здрасти отново! Интересни разсъждения. Аз пък исках да ти кажа друго – че тези спорове, за мен лично, са полезни, от чисто професионална гледна точка. Статиите и позициите тук са въпроси, които ти и другите задават, аз нахвърлям по някоя стадна или безстрадна бележка

във форума с един куп граматически, правописни и смислови недостатъци, но това са бележки за бъдеща работа... Не може човек да напише нещо сравнително интересно, ако няма интересен въпрос пред себе си. Например от нашите последни коментари аз работя върху два текста, но сериозно – с примери, аргументи, бавно, за да могат наистина да бъдат убедителни и лесни за продаване. Единият е за ролята на църквата като институция в съвременния свят, другият е за Американската политика в Близкия изток – доколко може да бъде наричана империалистична. Така, че наистина, не съм толкова засегнат различните ни позиции, колкото изглежда звуча. Ако бях, нямаше да пиша сега.

Без да съм докачлив, искам да уточня, че има много хора, които се вслушват, в това, което казвам... Не защото съм по-умен от тях, а защото просто сме на едно мнение.

- 06-01-2010|**Цончо**

И още нещо, което може би съм ти го казвал поне сто пъти в лични разговори – Либерален преглед, този сайт, е невероятно добър по обхвата и значението на темите, с които се занимава. В Канада например няма подобен сайт, или поне не съм го открил досега. Няма такова чудо! Казвам го искрено и страстно. Вярно е, че има неща, които ме дразнят, и затова бях решил да си пиша бележките на ръка, не във форума, но те въобще не намалят стойността на сайта, на въпросите, които повдига и темите. Ами къде в българския нет ще намериш абсолютно актуални текстове за Рот и Набоков, на Пери Андерсън, Бъроуз и Пинтър?! Всичките закуп! Направени от един човек! Аз като се ядосвам на атеизма, който често се пръска тук-таме из страниците, и на глупави статии като тази на Родригез, не подценявам въобще стойността на този сайт. И в действителност, както писах вече и бях награден с двойки от четящи, с бележките си, мисля, че го обогатявам... мъничко. Ето например говорим за речта на Обама и споменавам това, което липсва в статията – Нийбур, другата гледна точка за Америка и нейната политика. На базата на твоите коментари, на статията, на моите, на Серкан, Владо, и още куп други източници на информация, аз си създавам картина, отправна точка, от която да започна да пиша нещо, да създам нещо... Нали разбираш, че така изданието ти е замесено в нещо, което се създава. Разбираш колко е важно това.

Имах един приятел навремето, искаше да пише писмо до наш общ приятел живеещ в Лондон и ми се обади да отида в тях, за да му помогна

да го напише. Отидох, заварих го хванал химикала, написал само това: „Здрасти, бат Ванко! Ние сме добре. Ти как си? Тук времето е хубаво...“ Ако няма Либерален преглед, ако няма коментари и сблъсък на мнения, нашите разговори ще спират на прогнозата за времето... И животът ни ще бъде много беден.